167

00046032

THE
ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
Town Hall, Bombay.

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 27 February, 2016

ચેતવણી.

આ પુસતકની અંદર જે જે સાહેબોની જીંદગીના અહેવાલો છપાઈ ચુકાચ, તેઓ માહેલા કેટલાક બાબેની નવી બીના પાછલથી જે ઘણી અસુરી મલીછે તે, અને શોધ કરતાં હવે પછે બીજી વધારે હાથ આવશે, તેનો સમાસ બીજાં પુસતકમા ણચીંત થઈ સખશે.

46032 ac.

મુંબઈ નો બાહાર

જેમા

આ ટાપુની આગલી તથા પાછલી હાલતનું વરણન,
જુદી જુદી જ્ઞાતના લોકોએ આવીને કીધેલો વાશો,
તેઓ માહેલા કેટલાક પરમારથીઓની
જીંદેગીનો જાણવા લાએક એહેવાલ,

અને

તે ઉપરાંત બીજી ઈઆદ રાખવાજોગ બીનાઓ,
સમાવીને તેનાં બે પુસ્તકો કરીઆંછે.

પુસ્તક ૧ લું.

નોધ લેણાર

રતનજી ફરાંમજી વાછા.

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ROYAL ASIATIC SOC

HH. h. 52

મુંબઈ મધે,
યુનિયન પ્રેસમાં ન્હાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીનાએ છાપ્યોછે.

સંવત ૧૯૩૦ વીક્રમાદીત. શાકે ૧૭૯૫ શાલીવાન.
સને ૧૨૯૧ હીજરી. શાલે ૧૨૪૩ યજદેજરદી.
સને ૧૮૭૪ ઈસવી.

46032

આ પુસતક સને ૧૮૬૭ ના આક્ટ ૨૫ મા મુજબ સરકારમા નોધાવેલુંછે.

તથા

એ પુસ્તકના તરજુમા તથા તે વગેરેની તમામ માલેકીનો હક એના

બનાવનારે પોતાને હસતક સાચવી રાખેલાછે.

00046032

પવન સમે દાદાર અન હોમા.

શરૂ કરતાં કોઈબી સુભાખીત કાંમ-લાજેમછે લેવું તે કીરતારનુ નામ.
જે ખાવંદની કુદરતી બરકતથી-બંચેછે સઉ હર* હરકતથી.
કરાંમત તેની અજાએબછે-ન જાંણતાંની નજરથી ગેબછે.
જો મગદુરથી થાશે તેની શેપાસ-તો જીગરથી કરનાર ન રેહશે ઉદાસ.
રાખેછે તેહવીજ તોફીક આ દાસ-રબની રેહમતથી પાંમવા ઉજાસ.
તે માટે કલમને છુરીથી ધરી-લીધી તેને લખવા તઈઆર કરી.
પકડતાંજ કર જોડી દેતાં સલાંમ-કરી ઈઆદ લાવેઓ તે ખાલેકનુ નામ.
વીચારતાંજ પેહલવી આવેશ મોહમા-"પવન સમે દાદાર અન હોમા"
ગુજરાતી બારામા જણાવેશછે-મથાલું તેનુ ખાસ બણાવેશછે.
બોલાએછે જે બનામે યજદ ફારસી-સાચવેછે તેબી જુબાન પારસી.
બીસમીલ્લા કરી કેહછે ઈસલાંમ-સમાએલુંછે તેમાબી ખોદાનુ નામ.
હીંદુના શ્રી ગણેશાએનમા-સલોકછે સંસકરૂત ગાએનમા.
અંગરેજ લોકમાં કેહવાએછે ગાદ-તેથીજ તેઓની લેવાએછે દાદ.
બીજી કોમબી હંમેસાં તેનેજ ભજેછે-જુબાંબી તેઓનીં તરેહ વજેછે.
પણ સરવેનો સરદાર તો એકજછે-કુદરતી કાંમ જેના નેકજછે.
કઉઅત મંદ કીધી તેણે માહરી કલંમ-મેલવેઓછે તેમા મયાનો મલંમ,
તે વડે લખીને ભરેઆં કાગલ-પીછાંણત કરવા પરજા આગલ.
જે કારણે રોકેઆંતાં તરણેક સાલ-શોધથી પરવારબી પાંમેઓછું હાલ.
હકીકત ગોઠવીને કીધી તયાર-દીધું નામ આ પુસતકનુ "મુંબઈનો બાહાર."
ખોલાશો જેનો નીચે લખાશે-એ હકતાથી બીના સમાપત થાશે.
જે માહેલું આ એક પેહલું કેહવાએચ-દીબાચો તેનો હીંઆંથી જાહેર થાએચ.

હરેક સુભ કાંમની સરૂઆત કરતાં બેહુ જાંહાંનને હસતી બખસનાર પવીતર કીરતારના મુબારક નાંમની ઈઆદ સઘલા ધરમવાલાઓ રોજે અવલથી જે લેતા આવેચ; તેવોજ પાકીજેહ નીઅમ ધારણ કરીને આ પુસતકના શીનગાર સારૂં પેહલવી ભાસાનો કઉઅત મંદ કલાંમ સર નમાવીને મથાલે જે મેલેઓછે, તેને ફારસી જુબાન સાથે સરખાવતાં "બનામે યજદ, બખસાઈ અંદે, બખસાયશગર, વ મેહરબાન"ના સબદો એક મલતા આવેછે; અને તેનો અરથ "ખોદાતાલા આપનાર, અપાવનાર, અને પરમ કીરપાલુ"નો થાએછે. એવીજ મતલબને મલતો મહંમદીઅન ધરમવાલાઓની પવીતર કોરાન અંદર અરબી ભાશામા "બીસમીલ્લા હર રેહમાને રહીમ"નો કલાંમ દાખલ થએલોછે, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત હીંદુ લોકો સંસકરૂતમા "શ્રી ગણેશાયનમા, શ્રી શારદાયેનમા, અને શ્રી ગુરૂભોયેનમા," તથા ઈસાઈ પંથ-

* દુખને અનેક તરેહની આફતથી. નો० લે०

વાલાઓ માહેલા અંગરેજોમા "ગાદ ઇસ ધી ગાદ આવ આલ મેન"ના લાગતો આસકાર થએલાજછે; અને તેજ મુજબ બીજી ગનાતવાલાઓબી પોત પોતાની ગોઠવણ બંધ બેસાડીને તે જગત કીરતારની પીછાંણત આપતાં જેમ તે કાદરે કારસાજની પણાહ માંગી લીએછે, તેમ સરવેના એક સરીખા અરથ પરમાણે તે ખાવંદના નેકી ભરેઆં નામની બરકતથી કોઇબી કીસમની નડતી હરકત સદા દફે થાએછે; જેની સોકર ગુજારતાં આ પછેના સફાઓને એવી બાબદમા રોકીએચ કે, તેની દરેક લીટી એલમના આસકોને ઘણી જગોએ શોધવા જવાની તસદી લેવા કરતાં એકજ ઠેકાંણેથી જોઇતો ખોરાક હાથ આવે; અને વલી હમોએ આટલુંબી કેહવું જોઇએચ કે, વાંચનારા શોખી સજણોને હરેક વાતની પુરાંણી ઇઆદી પણ જારે ચાહે તારે તેમાથી તાજીને તાજી મલતીજ રેહ.

આપણો જમાંનો જારે ઘણું કરીને સુધરાઇનો દાવો ધરાવતો દેખાએછે, તારે તેમા આગલા વખતની વહી ગએલી વાતોબી ખચીત સમાઇ રેહવીજ જોઇએ; કારણ કે કોઇબી સદીની પેહલાં તથા પાછલથી બનેલી બીના જાંણવાની આપણને કદાપી ખાએસ થાએચ તો, તેહવો વખત પસાર કરી આવેલા કોઈ હઇઆત બુઢા બાવાને મોહોડેથી કાંઇક સાંભલીને તે ઉપર ભરોશો રાખવાની ફરજબી પડેછે; પછે તેમા ઇઆતો સહમજ સકતીની ફરાંમોશીને લીધે, અથવા ટકા ચહડાવવાની તબે વપડાયાથી જારે વધઘટ બોલાઉં હોએ, તારે તેની શાહદત લખેલી તો કેથેથી કભુ મલી સખેજ નહીં; અને તેહવામા હાલ જમાનેનો કોઈ જવાન સખસ તરકસાસ્ત્રના બલથી ખોડ તથા ખાંપણ કાહડવા બેશે તો તેનુ પરીણામબી અંતે ઉલટુંજ ઉતરે; માટે તેહવા બુજોરગીએ પોંહચેલાના મોહડાંની વાતો સાંભલીને તેમના કેહવા ઉપર જોપણ હરેક સુખન લઇ જવો ઘણું ગેર વાજબી ગણાએ, તોપણ જેટલી સાબેતી સાથે તેમની પાશે સચવાઈ રહેલી તેહવી કોઇ પુરાંણી વાતો જે થોડી ઘણીબી આજે જાંણવામા આવે, તેનો સંઘરહ કરી ન રાખીએ તો આગલ જતે તેટલી ઇઆદીબી આસતે આસતે વેઆંનમાથી ખચીત બીસતીજ જાએ.

એવા એરાદાથી આ કમતરીનની કોશેસ તેહવીજ કોઈ ઉપીયોગી બાબદોની શોધમા મસગુલ રેહવા ઉપર દોડી; અને આ પુસતક યંતરમા મોકલેયા આગમજ ઘણાક ગુજરાતી વરતમાન પતરોમા એક જાહેર ખબર હમોએ છપાવીને હાવાં સુભ કામને અજવાલે આણવાની મકસદથી કોઇબી પાશે તેઓના નેઆગાનોની કીરતી વીશેની ઇઆદી હોએ તે માંગવાની જે અરજ ગુજારી હતી, તેની નકલ એક સાહદત તરીકે હીંઆં દાખલ કરીએછે.

"ઘણી વાતે અગત ધરાવનાર એક નવાં પુસતકની મહેહનજર."

"મુંબઈ મધે વસનારા સઘલી ગનેઆતના હીંદુઓ, તથા મુસલમીનો "ઉપરાંત પારસીઓ ઇઆહુધીઓ તથા ઇસાઈ કોમના શેઠ સાહુકારો, શોદાગરો, "શાસ્ત્રીઓ, તથા બીજા ધનધાદારીઓની શેવામો અરજ એછે કે આએ "આબાદ શેહર જેઆરથી નેકનામદાર ઈંગરેજી રાજમો પેહલ વેહલું જોડાણંચ "તેઆરથી તે હવડેના વખત સુધીની હકાએત એખીઠી કરીને એક પુસતકના

"આકારમો બાહેર પાડવાની ખાએસ એક ધરહસથે રાખીને કેટલીએક બાબદો
"મેહનત લઈ મેલવીછે, અને બીજીની શોધમાં પણ તે મસગુલ રહેલાછે,
"માટે ઉપર જણાવેલી વરણોના સાહેબોના વડવાવો જે ઠેકાણેથી આવીને પેહલ
"વેહલા મુંબઈમો વશીઆ, અને જાહોજલાલી સાથે નામદારી ભરેલી કીરતી
"મેલવી મરણ પાંમેઆ, તેઓનાં નેકી ભરેલાં કાંમોની ઈઆદી આવતી
"અઓલાદમો પરબેઆત કરી રાખવાનુ જેઓ ચાહતા હોએ તેઓએ આએ
"તક ઘણીજ ઓતમ વીચારી, તેહવાઓનાં કીરતી પાંમેલાં નામો–કુટુંબોની
"ઓલખ તથા બેહુ વખતના સને સાથે તારીખ વાર અને તે ઉપરાંત દર
"એક કોમના ધરમના પવીતર મકાંનો જેહવાં કે દેહડાંવો, મંદીરો, મસજેદો,
"તથા દેવલો વગેરે બંધાવનારાનાં નામ તથા બંધાએઆંની તેરીખ તથા સને-
"શીકેની એક ચોકસ ટીપ જેમ બને તેમ તાકીદેથી લખીને આજથી માસ ૧)
"ની મુદત સુધીમાં મુંબઈ સમાચારનાં છાપાખાનાં મધે "ઉપીયોગી ખબરની
"નોધ લેનાર" ને સરનાંમે જે કોઈ સાહેબ મોકલી આપશે તો તેમનુ મોહોટુ
"હએસાંન માંનીને તેહવા શાહેબોની ઈઆદગારી ભરેલી મોતેબરીને હોરમત
"સાથે નોંધેઆમો આવશે.

"દેસાવર ખાતેના સાહેબોનેબી અરજ કીધામો આવેચ કે ઉપર જણાવેલી
"વીગત મુજબ તેમનાં પરાંતમાં થાએલી તેઓના વડવાઓની તેહવી નામદારી
"ભરેલી કીરતી વીશેની ચોકસ ઈઆદી જેઓ પાશે હોએ તેઓએ પણ મોકલી
"આપવાની હાવી શુભ તકને વીઅરથ જવા દેવી નહી–મુંબઈ તારીખ ૨૦ મી
"ડીસેમબર સને ૧૮૭૦ ઇસવી."

ઉપલી જાહેર ખબરની જાહાજી અસર પરજામા જારે નહીં થતી જણાઈ, તારે તે બાબેની ચેતવણી સારૂં હમો ઘણે ઠેકાંણે ફરતા રહેઆ; અને આલમની બેરખાહી ઇછનારા કેટલાક શોખીલા મીતરોની તેમા કીમતી મદદ જારે મલી તારૈં તેને જાહેરમા આણવાની જે ફરજ ઉતરીચ, તેને માન સહીત અદા કરવા પેહલાં કહીએચકે, જે કાંમની પાછલ હમો તરણ વરસવેર રોકાઈ રહેલા હતા તાંહાંથી લગરીક પરવાર પાંમીને આ પુસતકની મારફતે વાંચનારા સાહે-બોની સનમુખ નમનતાઇ સાથે રજુ થવાની રજા તેઓ દરએક પાશે માંગીએછે.

આ ગરંથ રચવામા ગુજરાતી ભાસા જે લેવાએછે તેની ઉતપંતી વીશે જોકે કેટલાક અનુભવી સખશોતો સારી રવેશે વાકેફ હોવાજ જોઇએ; તો પણ બીજાઓની માહીતકારી માટે હેઠલનો ફકરો ફેકટ કેહવાશેજ નહીં.

ઈનસાંણોના જીગરમા જારે કોઇબી કીસમની ભાસા બીલકુલ પેવસ થાએલી નોહતી, તારે તેહવા વખતપર તેઓની સથીતી જંગલી કરતાંબી નબે-હતર હોએ તેમા કશો સંધે નહીં જાણતાં આપણને શોકર ગુજારવી સજા-વારછે કે, તે પરમ કીરપાલુ પરમેસવરની અપાર બખશેશે વહી ગએલા કોઈ જમાનાથી આ સરસટીની સપાટી ઉપર અનેક તરેહની વીદેઆના બેસુમાર જાહાડો જે બોઈ દીધાંછે તેની ડાહાલીઓ તારપછે દેશેદેસ ચોમેર ફેલાવો પાંમી; અને તેનો લાભ લેવા માટે હીંદની સર જમીનેબી કેટલીક કલમો રોપી લઈ

તેના રશીલાં ફુલો ચાખેલાં માલુમ પડ્યાં મુજબ તાંહાંબી જુદી જુદી જાતની કેટલીક ભાસાઓ જે વપડાતી આવીચ, તેમા સંસકરૂત તથા પરાકરૂત સરવેથી ઘણીજ પુરાંણી, અને વલી પુખત ઉચ્ચારવાલી માહભારત ગણાએછે; પણ ગુજરાતી ભાસા જે હવડાં ઘણે થેકાંણે સાધારણ થઇ પડીચ તેનુ મુલ શોધતાં* હેવું માલુમ પડૅચ કે, સંવત ૧૧૦૦ (ઇ૰ સને ૧૦૪૪) મા ઉપર જણાવેલી બેની સાથે તે વખતપર ચાલેલી દેશી મલીને તરણ ભાસાઓએ તેને જનમ આપેઓછે; અને તે પછે સંવત ૧૫૦૦ (અથવા ઇ૰ ૧૪૪૪) નુ સાલ આવે તેટલાં સુધી પરથમ વપડાએલી, અને હવડાં ચાલુ રહેલી ભાસાઓ વચે ઘણોજ ફરક પડ્યો. એનો સબબ એવો સહમજાયોચ કે સંવત ૧૩૫૬ થી મુસલમાની રાજ ગુજરાતમા પંથરાયા પછે ફારસીના લબજોબી તેની અંદર આંમેજ થવા લાગા; અને તેની પુડે તારબાદ નામવર અંગરેજી અદલ રાજ જેમ ફેલાતું રહે, તેમ તેની સાથેના સંબંધમા જોડાયાથી તે લોકોની જુબાનના થોડાક બોલો પણ તેમા પેવસ થયા; માટે તેવીજ ઢપ સંગલા લોકોના રેવાજમા જોકે હવડાં તુલીક ચાલુ રહેલી જણાએછે, તોપણ ગઇ એક સદીની વાત પર એ ભાસા જેવી અખુરી પુરૂથવી પર બીજી કોઇજ નોહતી; અને તેવી ઢપથી હવડાં તે જાહજી નહીં વપડાતી તેનો સંતોસ લોકોમા બહુ ઉપજેછે. ગુજરાતી ભાસામા ઘણો ખરો સુધારો હવડાં જેબી થયોચ, તે વીદ્યાના વધારા સાથે જાહેર છાપાખાનાઓના ફેલાવા ઉપરથી પરખી સકાએછે; અને તે ભાસા હાવાં રૂડાં પરીણામે પોંહચવા બાબેનો ઉપકાર તેમા ભલી કોશેસ કરનારાઓનો આપણે માણવોબી જોઇએ; કેમકે તે ભાસાના કાચા અથવા પાકા અભીઆસથી ઘણી તરેહના ગરંથો જે પરગટ થયાંચ, અને થાશે તેમા આ હમારો "બાહાર" બી બીરાજતો રેહ હેવી પરારથના કરીએછે.

ઘણાક દાખલાઓથી જણાઇ ચુકેલુંછે કે, પરાચીણ કાલમા એક વખતે પુર જોર ભરેલી જાહોજલાલીએ પોંહતેલો આ મુંબઇનો ટાપુ, પાછલથી કોક સંજોગના અકસમાત બનાવે વેરાંણ થયા પછે મછીમારની ટેકડી તરીકે સાત ભાગમા વેંહચાઇને ઘણીક મુદત સુધી જુદી જુદી સલતનતના સવાધીનમા જઇ બેઠો હતો; પણ જારે તે બીલતી નોબત પર પાછો આવવાની વકીએ દેખાયો, તારે કેટલેક હાથ ફરતાં ફરતાં હેવાં બલવંત રાજીઅના આસરા હેઠલ શોંફાયોકે, એક કવેસરની કેહવાત મુજબ હવડાં તે ચહડતી દસાબી પાંમેઓ.

ઉજડખેરૂં ફરી વશે; ને મુફલેસ ઘર ધન જાએ,
ગયું જોબન નહીં આવે પાછું; મુવો ન જીવતો થાએ.

ઉપલી કવીતાનુ દરસટાંત હેવું મુકરર થડેલુંછે કે, કુદરતના ખાવંદે બાંધેલા અજમતી કાએદા પરમાણે આ દુનીઆં અંદરની ૪ માહેલી બે ચીજને મેલ-વવાની જે આશેઆ રેહચ, તેમા એકતો વેરાંણ અથવા પાએમાલ પાંમેલો મુલુક વસતી સાથે વણજ વેપારના ભરાવાથી પાછો આબાદીએ પોંહચી સકેછે;

---

* જોવો શેઠ શોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઇને નામનુ ઇનામ મેલવીને શા૰ વીરજલાલ કાશીદાસ સાસતરીએ સંવત ૧૯૨૦ મા રચેલો રીસાલો.

અને બીજી એકે જેની પાશે દરવીઅ ન હોએ તો તેને તાંહાં ગંજનો બેસુમાર દરંગબી આવેછે; પણ જવાનીનો બાહાર અને મરી ગએલું પરાંણી મલી બે ચીજ કભુ પાછી આવતીજ નથી.

આ પુસતકનુ નામ "મુંબઈનો બાહાર" જે રાખવામા આવેછેંચ, તેની સહમજ હેવીછે કે, કોઈ ખાલી જમીન ઉપર બાગબાન જેમ અનેક તરેહના જાહાડો ઉગાડીને તેની ઉતપંતીથી તાંહાં ગુલજાર બગીચો બનાવેછે; તેમજ પાછલથી ઉજડ પડેલા આ ટાપુને આબાદી ઉપર લાવનારા આપણા રાજીઅ કરતાઓએ હીકમતી ઉપાએથી એક પાએ તખત જેવું દીપાવી દેખાડેછે; અને જાંહાં બનેલી જુદી જુદી બીનાઓ, તથા તે ઉપર જુદી જુદી વરણના સખશો જે આવી વશેઆ, તેઓની જીંદગીના તરેહવાર હએવાલો હમોએ ભેગા કરીને ખાલી જમીન જેવાં કોરાં કાગલોની ઉપર કલમ સરીખા માલીની મદત મેલ-વીને શીહાઈના સીપનાથી બાગની મીસાલે શીનગારી દેખાડવામા બધી વાતો ઘણીખરી હીંઆંનેજ લગતી લાગુ કીધેલીછે, તેથી એ નામ બંદ બેસતું ધારી તે હમે પસંદ રાખીછેંછે.

વાંચનારી આલમને દરેક ન્નાતના કેટલાક સખશોની હકાએત, તેઓની આલુ તારીખ તથા સને સાથે મલી સખે; તેહવી ગોઠવણ બંધ બેસાડીને સરવે વાતે સવલ કરવાનો સબબ હેવો સહમજાયોછે કે, હીંદુ લોકો પોતાના વીકરમાંદીત સંવત તથા સાલીવાનના સકની સાથે તથી અને વારને હરેક બાબદોમા જેમ જાથુક વલગી રેહછે, તેમજ ઇસલાંમીઓ હીજરી સનેથી હરગેજ ખીસતા જણાતા નથી; અને તેજ મુઆફક મુસાનીઉંમતના યાહુદીઓ અને ઇસાને માનનારા ખરીસટીઓ ઉપરાંત ચીના તથા બીજી બધી વરણવાલાઓ જારે પોતપોતાએ બાહાલ રાખેઆ મુજબના સને ઉપર સંતોસ પકડી બેઠાછે, તારે જરથોસતી કોમના કાબેલ સાહેબોએબી તેઓના વડવાઓથી રેવાજ પામતી આવેલી તારી-ખોને આધીન રહી હરેક કાંમકાજના સંબંધમા તેનો ઉપીઓગ જાથુક કરવોજ જોઈએ; અને તેમ આગલાં વરશો પર બનતુંબી હતું; પણ અજબછે કે કેટલીક મુદત થાઈ અંગરેજી વીદેઆના અભીઆસની સાથે તેઓનીજ તારીખો પર ઘણા ખરા સખશો ઉસતવાર રેહવા લાગાને લીધે હવડાં હેવું દેખાએછે કે પોતાના પદભસટ થાએલા સાહણસાહની યાદગારી દેખાડનારો સને અને ધરમની સાથે તાલુકો રાખતો રોજ માહ જે સચવાએલોછે તેની દરકાર કેટલાકો બીલકુલ રાખતા નથી; માટે તેની હસતીનુ કાએમ પણ જાલવવાની શોખનાથી તેઓના હએવાલની અંદર અગતીઅ કરી બેહુ પંથોના રેવાજ મુજબના રોજ માહ તથા યજદેજરદી સને જોકે કેટલાક શાહસીક સાહેબોની શીફારસથી આ "બાહાર" મા હમોએ દાખલ તો કીધાચ, તોપણ કોઈ કોઇ જગોપર જરૂરીએત જણાયાથી અંગરેજી તારીખ મહીના તથા સનેબી સમાવેઆછે. ઘણીખરી બાબદોમા ઉપર ચેતાવેલા જે રોજ માહ હમોએ દાખલ કીધેલાછે, તેની મુકા-બલે બીજી હરેક ગણાતની તારીખો જેઓને મેલવવી હોએ, તેઓને વાસતે ગયાં સવાશો વરસની હીંદુ, ઇસાઇ, પારશી હીજરી તથા ચીનાઈ તારીખોથી

સંમપુરણ થએલી "પંચાંગ પોથી" આ પુસતકની આગમજ બાહેર પડી ચુકેલી ધણે ઘેર ગએલીછે; તેમાથી શેહલ રીતે સરવેને મલી સખશે; પણ એમ કરતાં આ પુસતકને ખરીદનારા સાહેબો માહેલા જેઓની પાશે તે ન હોએ તો તેઓને એટલીજ બલામણ કરીએચ કે કીરપાની રાહે કીંમત ખરચીને તેના બનાવનાર પાશેથી જરૂર મંગાવી લેવી; કે અડીભીડીએ અગત વેલા સરવેને એક અથીઆર તરીકે તે ધણીજ કાંમની કેહવાંશે; નહીં તર હેઠલનાં ફકરા ઉપર ધેઆણ પુગાડઆથી તેહવા સાહેબોની થોડીક સગવડબી સચવાઇ સકશે.

દરેક ગનાતવાલાઓની જીંદેગીના હએવાલો તેઓને અનુસરતા સનેના સંબંધ સાથે જે જણાવેલાછે, તે ઉપરથી કોઇબી સાહેબો ઇસવી સને જાણવા, માંગેતો તેઓએ વીકરમાંદીત સંવતની સંખીયામાથી ૫૬ તથા ૫૭ વરસ બાદ કરવાં સાલીવાનના સકની સંખીઆ ઉપર ૭૯ તથા ૭૮ નો, અને યજદેજરદી સાલ ઉપર ૬૩૦ તથા ૬૩૧ નો અંક વધારવો, કે તેથી કરી ઇશાવી સનેની સહમજ તેઓને શેહલ માલુમ પડશે. હવે હીજરી સનેની બાબદમા હમો ચોકસ કરીને એટલા ઉપરથી નહીં કહી સકતા કે તેઓનુ વરસ ૩૫૪ દાહાડાનુ હોએછે; અને દર સાલે ઇસવી તારીખ કરતાં ૧૧ દાહાડા જે ઓછા થાએચ, તે હસાબ જોતાં દર તરણ વરશે એક મહીનો અને તરીસ વરશે એક વરસ તેમાથી ધટી પડેછે. એ બાબે વીશેસ ખોલાશો દીસતોછે કે, ઇસવી સને ૬૨૨ મા હીજરી સનેની સરૂઆત જે થઇ હતી, તેજ સને હવડાં ૧૮૭૪ મા ૧૨૯૧ ના અંક ઉપર આવી ઉભોછે; અને તેટલીજ ગણતરીએ ઇસલાંમીઓના સને મા ૩૯ વરસનો વધારો કરી દીધાથી હવડાં માતરે ૫૮૩ વરસના તફાવત પર દેખાએછે, માટે પંચાંગ જોયા શીવાએ તે બાબેની હધ કોઇથીબી ચોકસ બાંધવાનુ બનેજ નહીં.

આ પુસતકની અંદર સરૂઆતમા જણાઇ ચુકેલી, તથા હવે પછેના બીજાં પુસતકમા આવનારી બાબદોને વાસતે, આગલ થઇ ગએલા કેટલાક માહ પંદીતોની તેજદાર કલમ વડે કોઇ મુદતથી રચાએલા ગરંથોની જલેહ પુરૂથવીના ભાગોમા જે પંથરાઇ પડલીછે, તે માહેલી અંગરેજી તથા ગુજરાતી ભાસામા ઉતારો થએલાં પુસતકો, ચોપાનીઆંઓ, રીસાલાઓ તથા વરતમાન પતરો વીગેરેનો ઉપીઓગ કરતાં હરેક બાબદોમા તેઓની સતાં જોકે પુરતી રીતે જાહેરમા જણાવી નથી, તોપણ તે બાબે તેઓના અસલ બનાવનારા, તથા તેનો ઉતારો લેણારાઓનો સાચા એતેકાદથી અતીઅંત ઉપકાર આ જગોએ સાંમટો માનીએછે; અને તેમ કરતાંબી વાંચનારી આલમ પાશે રાસતીની રાહે આટલુંબી મનાવાની રજા માંગીએચકે, તે ઉપરાંત બીજી ધણીક બાબદોની શોધ સારૂં આ નોધલેણારને અથાગ મેહનતબી વીશેસ લેવી પડીછે; અને તેમ અસતાંબી પોતાનુ નામ કોઇબી ગરંથકારીની સફમા જોડવાનો દાવો તે બીલકુલ કરતોજ નથી.

પુસતકો વાંચવાના માહવેરા માટે સદા હેવુંજ બોલાતું આવેછે, અને તે વાત સચાઇથી ખાલીબી નથી કે, દેશીઓમા તેની ધણીજ કોતાઇ જણાએછે. એ બાબેની આલસાઇ દુર થવા માટે "ફ્લેત્ચર" નામની શાહીનુ એક પતર તા૰ ૫ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ ઇસવીના "મુંબઇ સમાચાર" મધે જે છપાયુંચ, તેમા લખનારે સમાવેલા સુભાખીત વીચારને ઉમદા સહમજી હીંઆં દાખલ કરીએચ કે :—

"જે જગામા માહરાં (ઇઆને મી૦ ફલેન્ચરના) પુસતકો (જે તેમના) "ઉતમ સાથી છે, તે માહરે મનશે એક મોહભાવાલી મોટી દરબારછે; જાંહાં "ગ્નેઆંણા તથા શીખેલા પુરૂશો સાથે હું વારંમવાર વાતો કરેંસ્રું; અને કોઇ કોઇ "વખતે તો મહજા ખાતર રાજાઓ તથા સાહણસાહો સાથેબી ગોફતેગોમા હું "ગોવાઈ રેહતાં, તેઓની સલાહ ઉપર દરીઆફત કરી મત બાંધુંસ્રું. તેઓએ "પોતાની ફતેહને જે ગેરવાજેબી રીતે મેલવેલી માલુમ પડેચ તો, તેઓ ઉપર "ઘણીજ કડવી નજરે હું જોઉંસ્રું; અને માહરી કલપનામા અઘટીત જગે "મુકેલાં તેઓના પુતલાંને બદસુરતબી કરેંસ્રું. તારે હાવી નીરંતર મહજા શું "છોડી દઈને નાપાએદાર બદીમા હું લપેટાંઉં? નહીં! દોલતનો ગંજ વધારવાનુ "કાંમ તમોજ કરો; પણ ગ્નાન જે માહરા અભીઆસમા રોસનીછે, તેને વધાર- "વાનુજ કાંમ હું તો કરીસ." હાવી વાતો દેશી ગરહસથો જેઓ અઈઆશી પણામા રહીને આલસુ થતા હોએ તેઓ જો સદા વમાશેઆ કરેતો, તેઓ પોતાને, પોતીકા ભાઈ બંદુઓને તથા દેસનેબી અતીઅંત ફાએદા હાંશેલ થયા વીના રેહજ નહીં.

જે જે સખશોની જીંદગીના હએવાલો આ પુસતકની અંદર નોધાએલા છે, તથા તેનેજ લગતાં બીજાં પુસતકમા હવે પછે આવશે, તેઓ માહેલા કેટલાક સાહેબોના કબીલદારોના ભેગાં કીધેલાં નામોની જુદી જુદી વંસાવલી દરએકની બીના સાથે જોડલી જે જણાએ, તેને મથાલે મેલાએલું પેહલું નામ તેઓ દરએકના વડાનું, અને તેની હેઠાંણમા ગોઠવાએલાં એકેકથી ઉતરતાં નામો તેઓના ફરજંદો અથવા પાલકના તથા પડાસમા દાખલ થએલાં નામો ભાઈઓના સહમજવા સંબંધી આટલો ખોલાશો હમેસાં ધેઆણમા રાખવાની એલતેમાસ કરીએછે. એ દરએકની ટીપમા નરવારેશોનેજ સમાવેઆથી તેઓના પરીવારોની પીછાંણત પરછી લેવાની જરૂર જણાઇછે, માટે તેઓ શીવાએ કોઇને તાંહાંની નારીઓના નામો જાહેર કરવાની સલાહ ન જોતાં કેટલાંક નામોની હેઠલ તથા બીજે થેકાણે હમોએ જણાવેલા જાવત ખોલોના ખોલાસાની એક ટીપ જે નીચે ટાંકીએછે, તેમાથી તેની સહમજણી સરવે સાહેબોને સેહેલ રીતે માલુમ પડશે.

કા૦ પા૦	કાકાનો પાલક.	મ૦	મરણ પાંમેલો.
કું૦	કુંપની.	મ૦ પા૦	મમાવાનો પાલક.
ગા૦ વા૦	ગાદીના વારેસ.	મા૦ પા૦	મામાનો પાલક.
ઠા૦	ઠકર અથવા ભાટીઆ.	મી૦	મીસતર તથા મીશીઉઅરસ.
નો૦ લે૦	નોંધ લેનાર.	સ૦ પા૦	સસરાનો પાલક.
પા૦ પી૦ કા૦	પાલક પીતરાઇ કાકાનો.	ય૦	યજદેજરદી સને.
ભા૦ પા૦	ભાઇનો પાલક.	ઈ૦	ઈસવી સને.

યુરોપખંડના કાબેલ તથા કીરતીવાન સખશો પોતપોતાના જનમારાના હએવાલો જેમ નોધી રાખીને જે કોઇ પરગટ કરનાર જણાએ તેને બીન દે-હસતે આપેછે, તેહવો રવઈઓ ઘણું કરીને કોઇબી દેશીઓમા ન હોવાને લીધે, આ પુસતક રચવાના એરાદાથી ઉપર જણાવેઆ પરમાણેની જાહેર ખબરો છપાવેઆ ઉપરાંત ઘણાક ગરહસથોને ઘેરે ઘેર હમો ફરેઆ છતાં કેટલાક સાહેબોએ તો તેઓના વડીએલો બાબેની કાંઇક બાતમી માગેઆ મુજબ આપી ખરી, પણ

પોતાની કારકીરદીમા બનેલી વાત વીશે અખાડા કરવા માડેઆ; અને કેટલાક સાહેબો તો બે માહેલી એકબી વાતને જારે બાહલ રાખતા નહીંજ જણાયા, તારે હમારી ઉસકેરાએલી ઉલટ પાછી હટાડેઆને બદલે તે ઉપર વાશેસ લક્ષ દોડાવેઊ; અને કેટલીક કોશેસ કરતાં તેહવાઓની આજુ બાજુના એશીઓ અથવા લાગતા વલગતાઓમા વગ લાગેઆથી તેઓની કુમબાલે દોડતા રહીને તેઓની મારફતે થોડી થોડી બીના જે મેલવવા પાંમેઆ, તેનો શીનગાર વાંચનારા સાહેબોની સાંહમે ધરતી વેલા આટલીબી અરજ ગુજારીએછે કે, આ માહેલા કોઈબી સાહેબના અહેવાલની અંદર તથા સખાવતની રકમોમા જેબી સાહેબને કાંઈ વધઘટ જેવું જણાએ, અથવાં કોઇની બાબદ અધુરી માલુમ પડે; અને તે બાબેનો સહી ખોલાશો પોતાને ખરે નામે સફકતની રાહે લખીને પરભારો હમારા ઉપર મોકલાવશે તો તેઓના ઉપકાર સાથે તેહવી ચોકસ બાબદને તેઓનુ નામ જણાવેઆ વીના હમારાં આ "મુંબઇના બાહર"ના બીજાં પુસતકની અંદર વધારા તરીકે સમાવી સખીશું.

હસતીમા આવેલું આ નાદર પુસતક જોકે કોઈ હેવા કાબેલ આલમાની ઉતમ એબારતે સીંનગાર પાંમવું જોઇતું હતું કે, તેના રગીલાં લખાણથી તેહવાં ગરંથકારીની અતીશીઅ વખાણ આલમમા આસકાર થઈ સખતે; પણ હાવાં એક અગતના કાંમની સરજત આ નાકેસ સખસને સર ફરજ તરીકે જે ઉતરી, તેનો હક અદાં કરતાં સરવે વરણના સાહેબોને એટલીજ એલતેમાસ ગુજારીએચ કે, આવતા વખત સુધી સચવાઈ રેહવા લાએકના આ પુસતકની ઘણી નહીં તો એકેક નકલબી દરેક સજણોએ જરૂર પોતાના ઘેરની અંદર એક દાગીના અથવા દોસત તરીકે રાખવી; કેમકે જારેબી જેઓ ચાહે તારે તેમાંથી કોઇજ નહીં પણ અગતનુ અજવાલું તેઓને ખચીત મલેઆજ કરશે.

સમાએલીછે જેમા અગતની બીના—જડાએછે શોનાની ઉપર જેમ મીના.
પડશે જેને જારે જેહવી અગત—જડશે તેને તારે બીશીઆર નગત.
તે માટેજ આ ફીદવીએ કીધી છે શોધ—પુરાંણી વારતાની લીધીછે નોધ.
પાછલી હકાએતબી સાથે મલશે—ઘુંડવાની મેહનતબી તાંહાંજ ફલશે.
માટે જેબી આ પુસતકને પાશે રાખશે—લેહજત તેમાથી તે બહુજ ચાખશે.

સખી દીલના જે જે સરીમંત સાહેબોએ આ બાબદમા લેવાએલી હમારી કસટ ભરેલી કોશેસની કદર, તથા માહભારત મેહનતની મોજની પીછાંણીને નહીં ધારેલા સખીતબેથી સારો આસરો જે આપેઓચ, તથા દયાલુ દીલના કેટલાક પરમાણીક પુરૂશોએ વગર હાંશેલ ઘણીજ કીંમતી મદદ જે વારંમવાર કરેઆ કીધી, તેઓ દરએક જણની ઉપરાંત "યુનીયન પરેસ"ના મયાલુ માલેક મી॰ નાહનાભાઈ રૂસતમજી રાણીનાએ આ પરસંગે બીજીવાર દેખાડેલી બેહદ મેહરબાંની વીશેનો બેહદ ઉપકાર હમારે માંથે એટલોતો થયોછે કે, તેનો હક કોઈબી રીતે હમારેથી અદા ન થઈ સકાયાના અવેજમા તેઓ દરએકને વાસતે બારેહકતાલાની બારગાહથી બીશીઆર બખશેસ ચાહીએચ તે તેઓને આમીન થાએ.

સાંકલીઉં પુસતક પેહેલાંનું.

બાબદો.

સફે.

મુંબઈની આગલી હાલતનુ વરણન ૧
પોરટુગીસ લોકોના અમલની સરૂઆત ૬
મુંબઈની હકુમતપર અંગરેજી રાજીઅનો અમલ ૮
મુંબઈનો ટાપુ જંજીરાના શીધી સરદારે લીધો ૧૮
સીધી લોકો બીજીવાર મુંબઈપર ચહડી આવેઆ, અને શીકસત ખાઈ પાછા પરાગંદે થયા ૨૧
ગવરનરો તથા તેઓના ઓહધાની હધ ૨૩
અંગરેજી હકુમતની ચહડતી દશા ૨૮
સર સુબાઓના નામોની ટીપ ૩૬
સરકારી મેહસુલની બાબદમા ૪૦
મુંબઈના માલેકો ૪૨
વસતીનો વાધો ૪૪

હીંદુઓ.

હીંદુઓની હીલચાલ ૪૭
૧ કરસના જોશી ૫૧
૨ શા૦ રૂપજી ધનજી ૫૪
ધી. હાનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈ, સી. એસ. આઈ .. ૫૯
૩ શા૦ નાગરદાસ હીરજી મોદીના મમસારો તથા વશીલાઓનુ વરણન. ૬૫
૪ શેઠ ધાકજી દાદાજીનુ કુટુંબ ૬૭
૫ શા૦ સખીઆ નાગરની વસતીનુ વરણન ૮૦
૬ ધી. હાનરેબલ જગનનાથ શંકરશેઠના વડવા તથા વારેશો ૮૪
ધી. હાનરેબલ જગનનાથજી શંકર શેઠ ૮૫
શેઠ વીનાએકરાવ જગનનાથજી ૯૫
૭ શેઠ મોતીશાહની ઉતપંતી બાબે ૯૬
૮ રઘુનાથ જોસીના બાપ તથા બેટાઓની બીના ૧૦૬
૯ છીપી આતમારામ બાલાજી ૧૦૮
૧૦ મી૦ વીનોબા સંકર સંઝગીરી ૧૧૦
૧૧ ડા૦ જીવરાજ બાલુ તથા તેમનુ પરીવાર ૧૧૨
૧૨ ડા૦ લખમીદાસ ખીમજીના વડવા, કુટંબીઓ તથા વારેશો ૧૧૮
૧૩ કલકતાના પેહલા બાબુ શા૦ નાનજી જેકરન ૧૨૧

સફે.
૧૪ શા૦ નરશી નાથા ૧૨૨
૧૫ ઠા૦ ગોકલદાસ તેજપાલ ૧૨૩
૧૬ મી૦ તરીંબકરાવ રાઘોબા.......................... ૧૩૧
૧૭ હીંદુઓના મોટા માહરાજો ૧૩૩
૧૮ નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હેમચંદ ૧૩૫
૧૯ શા૦ વેલજી માલુ ૧૪૪
૨૦ મી૦ નાના મોરોજી.......................... ૧૪૭
૨૧ રાવ બાધર મધનભાઈ કરમચંદના કુટંબીઓ ૧૫૨
૨૨ શેઠ હાથીસીંગ કેસરીસીંગ ૧૫૪
૨૩ ડાકટર ભાઉ દાજી.......................... ૧૬૦
ડાકટર નારાએન દાજી ૧૭૧
૨૪ રાવ બાંહાધુર મોરોબા કાંહાંનોબા ૧૭૧
૨૫ મી૦ કરસનદાસ મુલજી ૧૭૫
૨૬ ધી. હાંનરેબલ શેઠ નારાએણ વાસુદેવજી.......................... ૧૮૫
વાંહાંણ વટીઓનુ વરણન.......................... ૧૮૯
વેલાત તથા ચીન ખાતે જઈ આવેલાઓની યાદી.......................... ૧૯૧
ભગતી પુંજા માટેના મંદીરો તથા દેહડાંઓ ૧૯૮
ઉપલાં મંદીરો માહેલાં કેટલાંકોની ઈત્યાદી ૨૦૧
પાંજરાપોલ ૨૦૬
સતીના રેવાજની ઉતપતી, અને તેમા થએલા અટકાવની યાદી.. ૨૧૪
મસાંણો વીશેનુ મુખતેસર બયાન ૨૧૭
પરએઆત હીંદુઓના મરતીઉકો.......................... ૨૨૦
ચીના લોકો.......................... ૨૨૯

પોરટુગીશો.

પોરટીઉગીસ લોકોનો પગપેસારો.......................... ૨૩૨
સર રાજર-ડે-ફારીઆ ૨૩૫
ડીગાનુ કુટંબ ૨૩૭
ભગતી પુંજાના મકાંણો ૨૪૦
મઈએત મુકવાના મકાંણો વીશે.......................... ૨૪૨

પારસીઓ.

પારશીઓની પધરાંમણી ૨૪૩
૧ પટેલનુ પરીવાર. શેઠ દોરાબજી નાનાભાઈ ૨૪૯
શેઠ રૂસતમજી દોરાબજી પટેલ, અથવા રૂસતમ જંદરાલ.... ૨૫૧
શેઠ કાવસજી રૂસતમજી પટેલ.......................... ૨૫૬
શેઠ દોરાબજી રૂસતમજી પટેલ.......................... ૨૫૯
શેઠ શોરાબજી કાવસજી પટેલ ૨૬૩

		સફે.
	શેઠ રૂસતમજી કાવસજી પટેલ	૨૬૫
	બે નબીરાઓની નોંધ	૨૭૪
	પરએઆત થાએલી પુતલીબાઈ	૨૭૫
૨	મી૦ જમશેદજી મનચેરજી (લકબે ચીકા) ઘડીઆલી, તથા તેમના વડવાઓનુ વરણન	૨૭૬
૩	શેઠ ખરશેદજી પોંચાજી પાંડના	૨૭૯
	શેઠ ભીખાજી બેરાંમજી (લકબે ભીખા બેરાંમ)	૨૮૦
	શેઠ લીમજી ભીખાજી, તથા શેઠ ફરદુનજી લીમજી	૨૮૧
	શેઠ પેસતનજી ભીખાજી, તથા શેઠ ફરાંમજી ભીખાજી	૨૮૨
	શેઠ હોરમજજી એદલજી પાંડના	૨૮૫
	ફલાકાકાના ફરજંદો	૨૮૬
	શેઠ મેરવાનજી ફરાંમજી પાંડના	૨૮૭
૪	મોદી ખાનદાંનની સરૂઆત	૨૯૬
૫	વાછા ખાનદાંનનુ વરણન	૨૯૯
	શેઠ એદલજી જીજીભાઈ વાછા	૩૦૧
૬	દાદી શેઠની દીપ-પક	૩૦૭
	શેઠ અરદેસર દાદીભાઈ	૩૧૩
	શેઠ ખરશેદજી, તથા જાંગીર અરદેસર	૩૧૯
	શેઠ અરદેસર ખરશેદજી દાદી, તથા ભાઈઓ	૩૨૨
૭	બનાજીના ખાનદાંનનુ બયાંન	૩૨૫
	શેઠ નાનાભાઈ બેરામજી દાવર, અને તેમનુ પરીવાર	૩૨૬
	શેઠ કાવસજી નાનાભાઈ દાવર	૩૨૮
	શેઠ કાવસજી બાવા	૩૨૯
	શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજી	૩૩૧
	શેઠ નવરોજજી, તથા બેરાંમજી કાવસજી	૩૪૯
	શેઠ લીમજી, તથા ખરશેદજી કાવસજી	૩૫૧
	શેઠ રૂસતમજી કાવસજી	૩૫૬
	શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી	૩૬૫
	શેઠ માણેકજી રૂસતમજી	૩૭૧
	શેઠ લીમજી નવરોજજી નાનાભાઈ	૩૭૩
૮	દાદી બરજોર	૩૭૫
૯	શેઠ માણેકજી દોરાબજી (ઉરફે માંકી સરાફ)	૩૭૭
	શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફ	૩૭૯
	શેઠ માણેકજી ખરશેદજી સરાફ (માજી જડજ)	૩૮૪
૧૦	જરાવાલાના કુટંબીઓની જીંદગીનો અહેવાલ	૪૦૧
૧૧	શેઠ જમશેદજી ભીમજી પટેલ, તથા તેમનુ પરીવાર	૪૦૩
	શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાનજી પટેલ	૪૦૫

સફે.

શેઠ ધનજીભાઇ ફરાંમજી પટેલ ૪૧૩

૧૨ દારૂખાનાવાલાઓનો દેખાવ ૪૨૫

૧૩ શેઠખાનદાનની શરૂઆત. (રૂસતમ માણેકથી) ૪૨૭

શેઠ નવરોજજી રૂસતમજી ૪૪૧

શેઠ મનચેરજી ખરશેદજી ૪૪૩

શેઠ માણેકજી નવરોજજી ૪૪૫

માણેકજી શેઠની ગાદીના થોડાક વારેશોનુ વરતાંત ૪૪૭

શેઠ માણેકજી મેરવાંનજી ૪૪૮

શેઠ મેરવાનજી માણેકજી ૪૪૯

૧૪ રેડીમણીની શરૂઆત ૪૫૪

શેઠ મનચેરજી જીવનજી રેડીમણી ૪૫૪

શેઠ શેરાબજી મનચેરજી રેડીમણી ૪૫૫

શેઠ ધનજીભાઇ શેરાબજી રેડીમણી ૪૫૬

શેઠ કેખસરૂ શેરાબજી રેડીમણી ૪૫૭

શેઠ હીરજી જીવનજી રેડીમણી ૪૫૮

શેઠાંણી સુનાઈજી ૪૬૧

સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી નાઈટ, શી. એસ. આઈ ૪૬૧

૧૫ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના વડવા, તથા વારેશોનુ વરણન.

શેઠ જીજીભાઈ માણેકજી ૪૭૬

શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈ ૪૭૮

શેઠ મેરવાનજી જીજીભાઈ ૪૮૫

શેઠ બમનજી જીજીભાઈ ૪૮૬

શેઠ શેરાબજી જીજીભાઈ ૪૮૯

શેઠ ફેરાંમજી જીજીભાઈ ૪૯૦

૧૬ શેઠ દોરાબજી તથા ફેરાંમજી ફરદુનજી લશકરી ૫૦૮

શેઠ હોરમજજી દોરાબજી લશકરી ૫૦૯

શેઠ ફેરાંમજી ફરદુનજી લશકરી ૫૧૨

૧૭ શાઅર ખાનદાનની સરૂઆત ૫૧૩

શેઠ હોરમજજી તથા માણેકજી દાદાભાઈ શાઅર ૫૧૬

૧૮ શેઠ હોમાજી પેસતનજી પટેલ ૫૧૭

શેઠ ધનજીભાઇ હોમાજી લકબે ધના પટેલ ૫૧૮

શેઠ હોરમજજી ધનજી પટેલ ૫૧૯

૧૯ વાડીઆ ખાનદાનના વડવા, શેઠ લવજી નસરવાનજીનુ વરણન ૫૨૧

શેઠ માણેકજી તથા બમનજી લવજી ૫૨૬

શેઠ ફરાંમજી માણેકજી, તથા જમશેદજી બમનજી ૫૨૮

શેઠ નવરોજજી જમશેદજી ૫૩૩

શેઠ ખરશેદજી રૂસતમજી ૫૩૮

સફે.

શેઠ ધનજીભાઇ રૂસતમજી ૫૩૯

શેઠ અરદેસર ખરશેદજી ૫૪૦

શેઠ જાંગીર નવરોજજી ૫૪૩

શેઠ જમશેદજી ધનજીભાઇ ૫૪૫

શેઠ નોશેરવાનજી માણેકજી ૫૫૦

શેઠ જાંગીરજી, તથા નવરોજજી નસરવાનજી ૫૫૨

શેઠાંણી મોટલીબાઇ ૫૫૬

શેઠ પેસતનજી બમનજી ૫૫૮

શેઠ દાદાભાઇ, તથા મનચેરજી પેસતનજી ૫૬૪

શેઠ હોરમજજી બમનજી ૫૬૬

શેઠ બમનજી હોરમજજી ૫૭૧

શેઠ અરદેસર હોરમજજી ૫૭૬

વાડીઆ ખાનદાનના થોડાક વીરાઓનુ વરણન ૫૭૯

૨૦ શેઠ સોરાબજી નોસેરવાનજી વાડીઆ, તથા તેમનુ પરીવાર ૫૮૭

૨૧ કાંમાંજીના કુટંબની કેફીએત ૫૮૮

શેઠ મનચેરજી વલદે કાંમાજીના પરીવારોની પરએઆતી ૫૮૯

શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાંજી ૫૯૧

શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાં ૫૯૩

શેઠ ફેરાંમજી હોરમજજી કાંમાં ૬૦૦

શેઠ ખરસેદજી નસરવાનજી કાંમાં ૬૦૨

શેઠ કેખસરૂ રૂસતમજી કાંમાં ૬૦૮

૨૨ શેઠ સંતોકજી બરજોરજી ૬૧૧

શેઠ દાદાભાઈ સંતોકજી (ઉરફે દાદી સંતોક) ૬૧૨

શેઠ ફરાંમજી સંતોકજી, તથા તેમનુ પરીવાર ૬૧૩

૨૩ શેઠ બરજોરજી શાપુરજી મેજરના ૬૧૪

૨૪ તબાક ખાનદાનની તફશીલ.

શેઠ માણેકજી નવરોજજી, બકે મોંકા તબાક ૬૧૫

શેઠ મેરવાનજી માણેકજી તબાક ૬૧૭

૨૫ શેઠ ભીમજી ધનજી ઉમરીગર ૬૧૯

૨૬ શેઠ લવજી શેરાબજી લાકડાંવાલા ૬૨૦

૨૭ નારીએલવાલાનો નકસ ૬૨૨

શેઠ નવરોજજી કાવસજી નારીએલવાલા ૬૨૪

૨૮ શેઠ જમશેદજી નાનાભાઇ ગજધર (ઉરફે સપલા) ૬૩૦

૨૯ શેઠ હોરમજજી ભીખાજી ચીનાઈ ૬૩૭

૩૦ શેઠ રતનજી હોસંગજી મુસ ૬૩૮

શેઠ ફરાંમરજ રતનજી મુસ ૬૩૯

શેઠ અરદેસર ફરાંમજી મુસ ૬૪૦

સફે.
૩૧ શેઠ હોરમજજી શાપુરજી ડાલાભાઈ ૬૪૬
૩૨ શેઠ ફકીરા ભાઈજીનુ ભવીશીઅકાલ ૬૪૯
શેઠ બેજનજી ફકીરજી ૬૫૧
૩૩ મુંબઈવાલા શેઠ ભીખા મેહરજીનુ મંડાંણ ૬૫૨
શેઠ હોરમજજી ભીખાજી મેહરજી ૬૫૩
શેઠ ખરશેદજી હોરમજજી ૬૫૪
શેઠ મેહરજી હોરમજજી ૬૫૫
શેઠ પાલનજી દોરાબજી લકબે દોલી મેહરજીના ૬૫૬
૩૪ શેઠ એદલજી ફરાંમજી કરાંણી, અથવા આલબલેસ ૬૫૭
૩૫ નેક નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ ૬૬૨
શેઠ માણેકજી જીજીભાઇ વાછા ૭૦૦
ડાવેજર લેડી આવાંબાઈ ૭૦૨
શેઠ ખરશેદજી જમશેદજી, અને તે પછે ધી હાંનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઇ (બીજા) બારોનેટ, શી. એસ. આઇ. ૭૦૬
શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ ૭૧૬
શેઠ શેરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ ૭૩૪
શેઠાંણી પીરોજબાઇ ૭૫૦
૩૬ પીટીટ ખાનદાનની પીછાંનત ૭૫૧
શેઠ માણેકજી નોશેરવાનજી પીટીટ ૭૫૨
શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીટીટ ૭૫૮
શેઠ નોશેરવાંનજી માણેકજી પીટીટ ૭૬૨
૩૭ ખીસની ખાનદાંનનુ બયાંન ૭૬૩
શેઠ કાવસજી એદલજી ખીસની ૭૬૫
૩૮ શેઠ નવરોજજી શેરાબજી ઉંમરીગર ૭૬૬
શેઠ શેરાબજી શાપુરજી બંગાલી ૭૭૦

સખાવતી શેઠીઆઓની ઇઆદગારીનુ સાંકલીઊ.

સખાવતમા શોરાબજી[૧] હતા સુરા—દાતારમા દાદી શેઠબી પુરા.
જેઓપર દીપતોતો શેઠાઇનો બાહાર—કીરતી તેઓની રહી ઇઆદગાર.
તે સાથે પેસતનજી વાડીઆ સાંમેલ—દરવ ને હીંમતમા પુરા કાંમેલ.
ખાઈ ખવાડીને ગુજરી ગયા—સખી નામથી જગમા અમર થયા.
સખાવતની વાતમા સારૂં કેહવાએચ—ઇઆદી તેઓની હજી તક લેવાએચ,
મસહુરછે જગતમા સડતાલાં[૨]નો કાલ—વરસ તેનુ ચાલેછે તેઆશીમું હાલ.
દેસાવરમા પડીતી વરસાદની તાંણ—ટવલતીતી આલમ મેલવવાને નાન.[૩]
તેમા હીંદુ ને મુસલમીનો ઘણા—ભુખમરાથી અતીશે થયા ફના.
બચેઆ જેઓ તાંહાંથી નીકલી ગયા—આવીને મુંબઇની અંદર રહેઆ.
ખબર થઈ જેહવી રેડીમણને—સવાધીન લીધા બે હજાર જણને.
દાદી શેઠબી તેટલી સંખીઆ લીધી—સખાવતમા દોલત રેડી દીધી.
દર રોજ દાહાડામા સાંહાંજને સહવાર—ખવાડેઊં તેઓને બબેજ વાર.
હેવી હાલતમા મહીના દશેક ગયા—તાંહાં તક તે આસરો પાંમતા રહેઆ.
ખરચની સંખીઆ એખટી લઇએ—તો જુમલો જોઇને અચરત થઇએ.
જો ઓછાંમા ઓછું કેહતા હોઇએ—તો માણસને દર રોજ બે આનાં જોઇએ.
તે હસાબે અડીશો રૂપીઆનો રોજ—ગણતાં જણાંશે હજારોનો બોજ.
તે બેહુઓએ શેહલથી ઊંચકી લીધો—શોધેઓ જીંનતનો મારગ શીધો.
સકરમીના રૂડાં હેવાંછે કાંમ—ધરમથી તેઓના લેવાએછે નામ.
દુખી દીલને જેઓથી આસરો મલે—આશીરવાદબી અંતકરણના ફલે.
સખાવત તો શોરાબજી લેતા ગયા—તે સાથે દાદી શેઠ નબંચી રહેઆ.
પણ અમર નામે કીરતી રહી બરકરાર—ધરમના ધુંઆંની પાંમેઆ વરાર.
પેસતનજી વાડીઆબી હતા અંદર[૪]—સખાવતમા દીધાછે[૫] હજાર પંદર.
તે સાથે કંઇક કાંમોમા હીંમત—કરી દીપાવીછે પુરતી કીંમત.
નસરવાંનજી વાડીઆબી જણાએલાછે—સખાવતના સાથીમા ગણાએલાછે.
સુરતમા પડેઓ જારે દુકાલ—પરજાને કરી આપેઓ સુકાલ.
અનાજ ભરી વાંહાંણો મોકલી દીધાં—ટવલતાંને સંતોસ પાંમતાં કીધાં.
હોકમ લખેઓ આડતીઆને હેવો—કુટંબી ગરજવંતા આવે જેઓ.
ખરીદ ભાવની ઉપર રાખીને પુણ—અપાવી તેઓને ચોખાની ગુણ,
નફા પર ન કીધી કાંઇએ નજર—આફતને બેસાડી દીધી સજર.
સંભાલ એટલોજ લેવાડેઓ—તે માટે તાંહાં સંધેશો કેહવાડેઓ.

---

[૧] શેઠ શોરાબજી મનચેરજી રેડીમણી.
[૨] સંવત ૧૮૪૭ મા ગુજરાત તરફ ગજબનાક દુકાલ પડેઓ હતો.
[૩] અનાજ મુલગો ન મલેઆથી રોટલીને વાસતે લોકો ટવલતા હતા.
[૪] ઇઆને ઉપલા બેહુ સાહેબો ભેગા એવણબી સાંમેલ હતા.
[૫] પંદર હજાર રૂપીઆ.

રકમ બંધ જે ગુણો લેવા આવે–મગદુર સું તેમા તેઓ ફાવે.
ઘણું સુધી લોકોને રાહેત થઈ–આ વાડીઆની કીરતીબી ગવાઇ રઈ.
મલેઓ સઉને અનાજ સસતો–તે દાહાડો તો અંતે ગયો ખસતો.
વરસબી તેને ઘણા વહી ગયાં–પણ પુનવંતાં કાંમો યાદમા રહેઆં.
વશીલાબી તેમનાં ચમન કરેચ–કોઇ તો પઇસાને હદડ ધરેચ.
ચાહીએચ કે તેઓબી તેહવાજ થાએ–સખાવતી મંડલીમા વેહલા ગણાએ.
સરની સખાવત જે ગણાઇ છે–પાએદારીમા ઉતમ સમાઇછે.
દુણીઆની હસતીશે જોડાઇ ને નામ–દીપતાં રહેઆંચ માહભારત કાંમ.
રૂસતમ માણુકે મેલવી શેઠાઈ–સખાવતની સાથે જેહમત વેઠાઈ.
કીરતી જણાશે બયાનમા–રેહશે તે વાંચનારના ધેઆનમા.
બનાજીનુ ખાનદાંનબી વખનાયુંછે–બુલંદ નામ સખાવતથી જણાયુંછે.
હતા નબીરાઓ એકેકથી સરસ–ભલાં કાંમમા સાચવેઆં ઘણા વરસ.
કાંમાજી કુટંબના જરદાર નર–સખાવતના સરદાર ને હીંમતના ઠર.
લાખો હજારોનો ખરચ કીધો–એલમ હોનર દીપાવી દીધો.
તે સાથે કંઈકોને રોજી આલી–હતા જેઓ અસલથી હાથે ખાલી.
બીજા સખીબી ઘણા થઈ ગયાચ–દેખાડઆછે જેટલા યાદમા રયાચ.
ન રાખતાં તેમાં કાંઈએ કસુર–લખેઆચ જેટલા જણાયા મસહુર.
જે ભુલાયા હોએ તેની હજુરમા માફ–માગુંચ કે કરજો રાખી દીલ સાફ.
સર કાંવસજી જાંગીર સખાવત કરેચ–ધરમની જગેઆને શોધતા ફરેચ.
સખી દીલની શોચનાને રાખી મકમ–ખરચેછે મોકલે હાથે રકમ.
પેટે તેને નહીં ખાનાર કોઇ–જીંદગી પોતાની અપેલી જોઈ.
હજારો રૂપઈઆ ખરચી નાખેચ–સખાવતનો શીરો તેમાથી ચાખેચ.
જીવતાં તો સખી નરમા ગણાએચ–તનદરોસતી[૧] તેમની બવે ભણાએચ.
પઈસાનુ તેથીજ પાંમેછે સુખ–પણ લાગુછે દેહ પર ભએંકાર દુખ.
તે કોઇનીબી દુવાથી ટલવું જોઇએ–જીંદગીનુ સુખ તેમને મલવું જોઇએ.
ચાહીએચ કે ઇસવર કીરપા કરી–હર હાલમા તેવનના હાથને ધરી.
રૂડાં કામમા મન તેમનુ રાખજે સદા–ફરજ તેની ઘટતી તે કરે અદા.
અરદેસર વાડીઆબી[૨] સખી ગણાએચ,
બેરાંમજી[૩] ને તેમના[૪] ભાણેજો જણાએચ.
જાહેરમા થોડા ને બાતેન ઘણા–પઇસા વેરેચ જાંણે ધાણી ચણા.
મેરવાનજી પાંડેનો ઉતંમ ધરંમ–દરવવાન બખીલોને દેછે સરંમ.[૫]

---

[૧] ઇઆને તેવનથી આસરો પામનારા લોકોના આશીરવાદ તેનાને મલેછે.
[૨] શેઠ અરદેસર હોરમજજી બમનજી વાડીઆ.
[૩] શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઈ.
[૪] શેઠ દીનસાહજી તથા નસરવાનજી માણેકજી પીટીટ.
[૫] આ શેઠના ધરમથી કેટલાક પઇસાવાલાઓ જે બખીલાઈ બતલાવતા હોએ તેને બહુ સરમ પોંહચવી જોઇએ.

કોલાબે ને કહરેલવાડી આગલ-દેખાએછે તે દુનીઆંની જાંણે ભાગલ.
એકમા[1] સરીરને સાંણુતી મલેચ-મુસાફરની પીડા બીજાં[2]થી ટલેચ.
શેઠ ફરાંમજી પટેલબી સખાવતીછે-શોદાગરને, વલી નાણાવટીછે.
પારશી અકાબરમા હોરમત ભરેલા-અનજુમને પેઆરથી પસંદ કરેલા.
ધરમના દાંણને તે સહમજેછે બહુ-સખાવતને માટે તાંહાં દોડછે સઉ.
હીંદુ શેઠીઆબી જણાયાછે-સખાવતના સાથીઓ ગણાયાછે.
હતા જેઓ મોટી દોલતના ધણી-શાહદત આલશે આ પુસ્તક ઘણી.
શા० રૂપજી ધનજીના નબીરા કેહવાએચ-સખાવતમા તેઓના નામો લેવાએચ.
અંમદાવાદના સાંતીદાસ શાહ-હેઠેભાઈ શેઠબી હતા દાદખાહ.
કમાશાહનું કુટુંબ હતું સરીમંત-તાંહાંબી આવેઊં વશીલાનુ અંત.
પરીવારમા જાહજા હવે ન રહેઆ-સખાવતનુ સુખ જોઈ તાંહાંથી ગયા.
મોતીશાહની કીરતીબી પરકાશેછે-જોવી હોએતો પાંજરાપોલ પાશેછે.
જાંહાં પશુ પરાંણીઓ પલેછે બહુ-ચરંદાં ને પરંદાં દુખીઆરાં સઉ.
તેવનની કોશેસથી મંડાંણ થયું-અમર નામ તે સાથે જોડાઇ રહેઊં.
માહજનનો તેમાંબી છે કાંઈ હક-પણ સંરઆત તેનાની મા નથીજ સક.
ગોકલદાસ તેજપાલબી ગવાયાછે-સખાવતથી ધરમીમા વવાયાછે.
તે માટે કુટંબમા ન જોઇએ વીવાદ-સહમજ ફેરનો કરવો કોઇએ નીવાડ.
કે જેથી ધણીનુ સીધ થાએ કામ-દાન પુનથી રેહ તેમનુ અંમર નામ.
બીજાઓથી સખાવત થએલીજ છે-સબી નરની યાદીબી રહેલીજ છે.
તે ઉપરાંત સખીનો જે સાથી થશે-તેનાજ પુણનો અધીઓબી જીંનત જશે.
આકેબતનો તોશો ગણાશે તાંહાં-બાકી દોલત ને જીંદગી તો અંતે ફણા.
નથી કોઈ જોડ તે રણી પાએદાર-કરોડપતીબી થયાછે ખુહાર.
પઇશો મલેલો પરમાણ તેને-સારાં કાંમ માટે ખરચેઓ જેણે.
કીરતી તેમાજ તેની ગવાશે સઈ-સંઘરેલું સંપું સચવાશે નહીં.
તે ઉપર સર્જણો આપી લખસ-ને કેહજો સખાવત કરી સખસ.
તે કહીને અમસથું બેસવું નહીં-ગલું કોઈનુ કવચીત રેહસવું નહીં.
જો સખાવત ન બને તો ઉઠાવજો હાથ-નીતીને જાલવજો તેની સંગાથ.
સખી કરતાં સુહુમ જે ભલો કેહવાએચ-ઉતર તેથી નાનો તતકાલ દેવાએચ.
બીજા પેરે કોઈને તે રવડાવે નહીં-ભરોસા પર હરગેજ ટવલાવે નહીં.
વચણ જેને આપો તો પાલજો સહી-આવે સરણે દુખ તેનુ ટાલજો સહી.
તે માટે હેદાયત ઇસવરની પાસ-માંગજો કે પુરસે તે તમારી આસ. (આંમીન.)

[1] મેહરવાનબાગ.

[2] ઉતારા માટેની ધરમસાલા.

જીંદગીની નાપાએદારી વીશે.

કહુંછુ આ દુનીઆંની વાતનો જે સાર–ખુશી હોએતો તે પર કરજો વીચાર.
ભરોસા વીનાની છે આ જંદગી–કરી લેવો જીગરથી બંદગી.
ન રહેણી, ન રહેશે કોઈ પાએદાર–અજલથીજ થાએછે સરવે ખુહાર.
હેડલ એક કવેસરની કેહવાતછે–હીસાબથી જીવની ખરી ધાતછે.
ઊંમર જેની જાંહાંવેર દસ વીસની હોએ–તાંહાં તક પોતાને તે ગાફેલ જોએ.
તરીસની થાએ જારે પુરી જવાંની–કરે તેતો બંદગી મનની જાંની.
જારે તેની ઉપરબી વરસ જાએ–ચાલીસ પછે પાંણી વલતાંજ થાએ.
પચાસ પોંહચતાં સુખાકારી ઘટે–સરીર દુબલું થાઇને સુસતી વધે.
સાહેઠેક વરશે ગુડા નીપરાએ–શીતેરમા સખતીથી રદજ કેહવાએ.
હેંશી ને નેવું વરસ જારે થાએ–ઇજા ભોગવવાના તે દાહડા ગણાએ.
તાંહાંથી જે જઈ મલે શોને આંકે–તો બરોબર પોંહચે મરણને નાકે.
હવે શો વરસ જીવે ઇઆ એક રોજ–પણ અંતે તો બાંધવોછે હીંઆંથીજ બોજ.
નથી રેહતું કાએમ હીંઆં કોઇ–ડરતા રેહવું કોઈ મરતું જોઇ.
એકની પુઠેછે બીજાની પાલી–છોડી સંધું જાવાનો હાથે ખાલી.
માટે જીંદગી ગુજારતાં રાખી જતન–ભુલવું ન જોઇએ જીંનત વતન.
શોધી લેઓ ચાર પોહર નેકીની રાહ–માંગો તે માટે ખોદાની પનાહ.
નેકીછે ઉતમ સઉથી સવાઈ–સમાએલીછે તેમા સંઘલી ભલાઈ.
નેકીજ સઉપર સરદારછે–ભલાં કાંમથીજ તે જરદારછે.
નેકીનો કરનારછે સરફરાજ–ઉંમરબી થાએછે તેની દરાજ.
નેક નામોને રાખવા સદા આબાદ–તે માટે ચાહેછે ઇસવરની દાદ.

નો૦ લે૦

શબ્દ ફેરની સુચના.

આ પુસતકની અંદર કેટલેક ઠેકાંણે નજર ચુકથી હરફો તથા કાંહાંનો માત્રા હેરફેર થએલા જે માલુમ પડ્યાચ, તેની મતલબ દરોબસત સહમજવા માટેનો ખોલાશો નીચે જણાવીએછે.

સફે.	સતર.	અશુધ શબ્દો.	શુધ વાંચવું.
૩૧	૧૫	વછવાડે.	પછવાડે.
૩૨	૨૬	તેનાતો.	તે વાતતો.
૪૪	૩૨	જીજીભાઈ.	હીરજીભાઈ.
૪૮	૨૬	સાહાંનોબા.	કાંહાંનોબા.
૫૮	૨૬	જણાઉ.	જણાયું.
૮૩	૩૫	જાવણામા.	જાંણવામા.
૮૩	૩૭	ચંદરોકલ.	ચંદરોકાલ.
૯૨	૫	માહસુદી ૧.	ફાગણસુદી
૯૫	૫	રવીવાર.	શોમવાર.
૧૦૧	૩૦	પોતના.	પોતાના.
૧૦૫	૧૧	દાહોડા.	દાહાડા.
૧૩૩	૨૩	માહરજ.	માહરાજ.
૧૪૯	૩૪	ડુપાઉઠી.	ડુપીઉઠી.
૧૬૩	૫	થએઅ.	થયા.
૧૬૬	૩૪	તબીબી.	તબીબ.
૧૯૩	૨૨	રવાનગીનો.	રવાનગીના.
૧૯૬	૨	પોંતા.	પોતા.
૨૦૫	૧૯	કાલબાદેવીના રસતાપર.	કરેલવાડીની સાંહમે.
૨૧૩	૧	તરતુદ.	તદબીર.
૨૧૭	૧૪	કવચીત.	કદાચજ.
૨૨૯	૨	નાતન.	નાતના.
૨૪૪	૨૬	૧૦૬૯.	૧૦૫૯.
૨૪૮	૨૬	અંગરજી.	અંગરેજી.
૨૯૯	૧૦	રોજ ૧૨ મો.	રોજ ૧૫મો.
૩૦૯	૩૩	થતું આવેછે.	થતાં આવેછે.
૩૧૮	૧૦	જાલ મદોરે.	જાલમ દોરે.
૩૧૮	નોટની ૨	કામતપન.	કાંમપતન.
૩૪૧	૨૬	ગરથ.	ગુરથ.
૩૫૧	૬	અને.	થઇને.
૩૬૮	૯	૧૨૧૩.	૧૨૧૨.
૩૮૫	૧	અંગરેજાને.	અંગરેજોને.
૩૯૨	૩૦	હજુરમ.	હજુરમા.

સફે.	સતર.	અશુધ શબ્દો.	શુધ વાંચવું.
૩૯૨	૩૬	બડલો.	બદલે.
૪૦૪	૩૬	વરસમા.	વરસની વચ્ચેમા.
૪૦૬	૧૩	વાહાંનો.	વાંહાંણનો.
૪૦૬	૩૦	આ.	આ.
૪૦૭	૩૦	માહિલે.	માહેલો.
૪૨૭	૯	નાબેએ.	નાબેઓ.
૪૩૮	૩૫	પમાડએો.	પમાડઆ.
૪૪૯	૨૪	તે સાથે કોઈફાલીબી.	તે કોઈ ફાલીબી.
૪૫૧	૨૦	તેનીઓન.	તેનીઓના.
૪૬૧	ત્રીજી નોટ	વરણ.	વરણન.
૪૯૧	૧૮	ઉપીયોગી.	ઉપયોગી.
૫૨૬	૨૩	કીમત.	કીંમતી.
૫૬૬	૩૩	જાણવા મલે.	જાણવા મેલે.
૫૬૭	૩૪	સંભલાવામા.	સંભાલવામા.
૫૭૭	૧૭	કીંમતતા.	કીંમતના.
૬૨૩	૩૪	એની.	તરણની.
૬૩૮	૮	કેહવાયચ.	કેહવાયાચ.
૬૭૧	૩૦	પોતાના તથા.	તથા પોતીકા.
૬૭૨	૩૪	બદલતા.	બદલાતા.
૬૯૭	૧૮	બીજા.	બીજું.
૭૨૨	૪	હુધધરાંણાં.	હુધરાંણાં.
૭૨૨	૧૧	એનીલેલંટ.	એનીવાલંટ.
૭૨૪	૨૯	જાહોલાલી.	જાહોજલાલી.
૭૨૮	૫	૧૮૬૬ ના.	૧૮૬૬ મા.
૭૨૯	૧૫	બીજા.	બીજો.
૭૩૦	૨	તે.	તેમ.
૭૩૯	૧૫	વીરજલલા.	વીરજલાલ.
૭૪૦	૩૦	હલાલો.	હવાલો.
૭૪૧	૧૭	પડવાનુ.	પાડવાનુ.
૭૫૫	૧૯	તેનાએ.	તેનાઓ.
૭૭૦	૩૪	દોડરાંડાં.	દોદરાં.

સુરતના નાહનપરાંને વસાવનાર તરીકે શેઠ આંનદાનના નબીરા ન્હાનાભાઈ બમનજીનુ નામ સફે ૪૪૦ મા જે જણાવેલછે, તે વીશે પાછલથી પકી ખબર એવી માલુમ પડીછે, અને તે ખાતરીથી કેહવાવારા સાહેબોનો ઉપકાર માંની હીંઆં નોધી લેવાની ઢીલ કરતા નથી કે, મજકુર પરાંને હસતીમા આણનારા મરહુમ શેઠ ન્હાનાભાઈ નસ્સંગજી હતા; અને તેજ નામીચા ગરહસથના નેકનાંમની સાથે તાંહાંની કીરતી જોડાઈ રહેલી સરવેમા આસકારછે.

જાહેર ખબર.

સઘલી વરણના ધંધાદારી તથા સંસારીઓને અગત વેલા ઉપીઓગમા
આવનારી, તથા વેપારીએમા વખણાએલી

“પંચાંગપોથી”

બનાવનાર રતનજી ફરામજી વાછા.

સંવત ૧૮૦૧ થી તે ૧૯૨૭ સુધી ૧૨૭ વરસની હીંદુ, ઈસાઈ, પારશી, ઈસલાંમી તથા ચીનાઈ તારીખો, અને મહીનાઓના જુદા જુદા કોઠાઓ એક બીજાની મુકાબલે મેલવી આપેઆ ઉપરાંત તેને લગતી જાણવાજોગ કેટલીક બીના દાખલ કીધેલી “પંચાંગપોથી”ની થોડીક નકલ વેચવાનીછે, તે જે સાહેબોને જોઈએ તેઓએ દર નકલ એકના રૂ ૫) મોકલી આ નોંધ લેનાર બાહેરકોટ પેહલી કોલભાટવાડીની લેણ માહેલા આંક ૩૧ મા વાલા ઘેરમા રેહછે, તાંહાંથી કીરપા કરી મંગાવી લેવી. દેસાવરે આતેથી મંગાવનારા સાહેબોએ કીંમત ઉપરાંત દર પોથીએ ડાક ખરચનો રૂ ૦ાા વધારે વાલવો.

આ પોથીની મોતેબરીના ટેકામા હેઠલ જણાવેલાં અંગરેજી તથા ગુજરાતી આખરદાર વરતમાન પતરોના વીચારો ઉપરાંત એક નાંમીચા જેઆએધીસનુ મત હીંઆ જાહેર કરીએછે.

(તા૦ ૧૮ મી એપરેલ ૧૮૭૨ નાં અખબારે શોદાગર, સમાચાર દરપણ
તથા મુંબઈ આશુક મધેથી.)

પોંહોંચ—“સઘલી વરણના ધંધાદારીઓને અગતવેલા ઉપીઓગમા આવનારી “પંચાંગપોથી” સંવત ૧૮૦૧ થી તે ૧૯૨૭ ની ગઈ દીવાલી સુધી ૧૨૭) વરસની, હીંદુ, ઇસાઇ, પારશી, ઇસલાંમી તથા ચીનાઈ તારીખો અને મહીનાઓનાં જુદા જુદા કોઠાઓ એક બીજાની મુકાબલે મેલવી આપેઆ ઉપરાંત તેને લગતી જાંણવા જોગ કેટલીક બીના દાખલ કીધેલી. “પંચાંગપોથી” ઈઉનીએન પરેસ” મધેથી ગુજરાતી હરૂફે છપાઇને હવડેજ બાહેર પડીછે તેની એક નકલ એ પોથી બનાવનારની તરફથી હમોને હેનાએત થાઇછે તેની પોંહોંચ મોટાં માન સાથે કબુલ રાખીએચ–આ પોથી મોહટી કેતાબનાં જેહવી ૩૨૫ સફાની છે, અને તેમાં ૧૨૭ વરસના મહીનાઓના કોઠા આપેઆછે તે ધેઆંન પોંચાડવા જોગછે—હાવી તારીખો અને દાહડા વારનાં કોઠા જોવાને ઘણાઓને અગત પડતી હશે તે અગત આ કેતાબ ખરીદવાથી ટલી જાશે—હમો હમારા પતરનાં તમાંમ વાંચનારાઓને મજબુત ભલાંમન કરીએચકે જેઓને તાંહાં ઘણા જુનાં પંચાંગો નહીં હોએ તેઓને આ પોથી ઘણી અગતની થાઈ પડશે

માટે હાથ આવેલી ટક જાવા દેવી નહીં કાંજે હેવી પોથીઓ કાંઈ વારેવાર છપાતી નથી—હમો આ પોથી બનાવનારને ઘણી સાબાશી આપીએચ કારણ કે એ ઉપર લીધેલી મેહેનત અને તે ઉપર થાએલા ખરચ ઉપર નજર પોંહચાડતાં હેનો ભાવ જે રાખવામા આવેઓચ તે ઘણોજ મધેઅમછે; માટે જે સાહેબોની મરજી હોએ તેઓએ દરેક નકલના રૂ ૫) રોકડા મોકલીને ધોબીતલાવ ઈંડીઅન છાપાખાનાં મધેથી મંગાવી લેવી. દેસાવરો ખાતેથી મંગાવનારાઓએ કીંમત ઉપરાંત દર પોથીએ દાક ખરચનો રૂ ૦॥ વધારે વાલવો."

(જામે જમશેદ, તા૰ ૧૯ મી એપરેલ ૧૮૭૨.)

"ઉપલાં પુસતકની એક નકલ તેના બનાવનારની તરફથી હમુને મલીછે જે મોટાં માંન સમેટ કબુલ રાખીએ છઇએ. વેપારી અને કુલે આલમને આ પુસતક ઘણું અગતનુ થઈ પડવાનું. ઘણીવાર વેપારીઓને તેઓના વેહવારમાં તથા મુકદમાં ચલાવનારાઓને દરએક દીવસના તારીખ વાર ઇતીઆદીકની જરૂર પડેછે, અને તે મેલવવા માટે ઘણુ મુસકેલ પડેછે; પણ આ પુસતક હેવી સઘલી મુસકેલી દુર કરવાનું. સવત ૧૮૦૧ થી તે ૧૯૨૭ સુધી હીંદુ, પારશી, ખરીસતી, મુસલમાંની અને ચીનાઈ તારીખો હેમાં સમાવવામો આવી છે; અને તેથી કરીને ગોએઆ આ સઘલી ગણીઆતવાલાઓની શેવા આ ગરંથ કરતાએ બજાવીછે. હમો આ પુસતક સઘલી વરણના લોકોને ખરીદવાની ભલાંમન કરીએછેઇએ, કેમકે કોઇ પણ વખતે તે ઘણું ઉપીઓગી અને મદદગાર થાઈ પડવાનું. તેને બનાવવા પાછલ તેનાં કરતાને અતીઘણી મેહનત પડેલી માલુમ પડેછે તે જોતાં તેની રૂપીઆ પાંચની રાખેલી કીંમત કાંઈ પણ મોટી બીસાદ ધરાવતી નથી. હમો આસા રાખીએ છઇએ કે આ પુસતકને ઘટતો આસરો મલશે, જેઓને તે જોઇતું હોએ તેઓએ ઇંડીએન પરેસ મધેથી તે મંગાવી લેવું."

(મુંબઈ સમાચાર, તા૰ ૨૯ મી જુલાઈ ૧૮૭૨.)

"પંચાંગપોથી" એ નામની ચોપડી તેના બનાવનાર મી૰ રતનજી ફરાંમજી વાછા તરફથી ઘણો વખત થએઓ હમોને હેનાઈઅત થઇછે તેની પોંહોંચ માન સાઠ કબુલ રાખતાં જણાવીએછે કે, તે એક ઘણી અગતની અને જરૂરની ખુટ પુરીપાડનારૂં પુસતકછે તે મધે "સંવત ૧૮૦૧ થી તે ૧૯૨૭ સુધી કુલ વરસ ૧૨૭ ની, હીંદુ, ઇસાઇ, પારશી, મહમદીઆન તથા ચીનાઇ તારીખો" નો જમાવ "તેમને લગટી કેટલીક જાણવા જોગ બાબતોની નોધ સાથે" આપવામાં આવીઓછે. તેમા સમાવેલી આ અતીઉપીઓગી બાબત સાથે તેની છપાઈ અને બંધાઇ પણ તેને જેબ આપે તેવી રાખીઆમા આવેલી દીશેછે. આ ચોપડીથી ગઇ સવા સદી સુધીમાનો કોઈબી જોઇતો દાહાડો વાર, બીજી ગનાતના દાહડા વાર તથા વીગત સાથે આપણે એકીજ વખતે જોવાને

સકતીવાન થઈ સકીએછે; અને એક હેવી જરૂરની બાબતછે કે જેનુ કાંમ કોઇ બી સખસો, પછે વેહવારી, કે વેપારી, સરવેને સરખી રીતે ઘણી વખતે પડેછે. એવી રીતે સગવડ કરી આપનારાં પુસતક તથા સાધણોની ખુટ આજ લાંમબો વખત થાએઆ ચાલતી આવીછે, અને તેથી ઘણાં કાંમોમા અદચણ થાઇ પડતી હતી. હેને લીધે કેટલાક સાહેબોને જુનાં પંચાંગો બોલવા માટે અહીંથી તહીં રવડ અને ખુસામતો કરવી પડતી હતી, અને તેમ છતાં વખતે તેમને જે નીસફલ થવું પડતું તેથી ઉપજતી બેજારીનો પાર રેહતો નહી. એવા ઘણા દાખલા જોએલા હમો સારીપેઠે ઇઆદ રાખીએછે, અને તે પછી જારેં આ "પંચાંગ પોથી" થી તેવી અડચણો ટલી જવાની અને એક અગતની ખુટ પુરી પાડવાની જાંણીએછે, તીઆરે હમોને ખુશી થએઆ વગર ચાલતું નથી. ઉપલી સઘલી વાત ધેઆનમાં લેતાં આ ચોપડીની નકલ પોતાની પાસ રાખવાની અગત પોતાની મેલે દેખાએછે. વલી એ ચોપડીના પાછલા ભાગમાં "પરથવી ઉપર પરએઆત થએલા સને"ની એક જાંણવા જોગ ઇઆદી આપેલીછે, અને તે પછી પરથવી ઉપરની પુરાતન જાણીતી પરજાઓમાં ચાલતી વખતની ગણતરીઓની રીત તેમના ધરમ તથા રેવાજની રૂએ જણાવીઆમાં આવીછે. આ ચોપડીનો દીબાચો તપાસતાં તેમાં વેહવારી વારસીક પંચાંગો કાહડવાનો રવઇઓ અતરે કેવી રીતે પડેઓ હતો, તેની ટુક નોધ જોવામાં આવેછે, જે પણ જાંણવા જોગછે."

(હેનીજ એક નકલ તા૰ ૩ જી આગસટ ૧૮૭૨ નાં "લોક મીત્ર" મધેખી છપાઇ ચુકીછે.)

(રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્યપ્રકાશ, તા૰ ૧૨ મી જાંનેવારી ૧૮૭૩.)

"પંચાંગપોથી નામનું એક મોટું અને સફાઇદાર પુસતક મી૰ રતનજી ફરાંમજી વાછાએ બાહેર પાડેછે. આ નજદીક સવા તરણસો સફાના મોહટાં પુસતકમાં તેના બનાવનારે ઘણીક બીનાઓ સમાવવાની સારી મેહનત લીધીછે. આ પુસતકનો મોહોટો ભાગ મુસલમાની, હીંદુ, પારસી, ખરીસટી, તથા ચીનાઇ તારીખ, વાર, તથી સરખાવવામા રોકાએઓછે તેમા સંવત ૧૮૦૧ ના કારતક સુદી ૧ થી તે ૧૯૨૭ ના આસોવદી ૩૦ સુધી કુલે ૧૨૭ વરસના ગુદસતે પંચાંગો સમાવેલાંછે. બચીત આ કોઠા રચવામા બનાવનારને કાંઇ અથાગ મેહનત પડી હશે એ તેના દેખાવ ઉપરથીજ જણાઇ આવેછે. ઉપલાં પંચાંગો પુરાં થવા પછી પુરૂથવી ઉપર પરએઆત થાએલા અને હીંદુ લોકોના ચાલતા રેવાજોનુ વરણન, વખતની વેંહચણી, જોતીસ સાસતરનું બંધાંણ, તેહવારો એ ઉપરાંત પારસી, હીંદુ અને ખરીસતીઓના તેહવારો વગર ઘણી ઉપેઓગી બીનાઓ સમાવીછે અને હમેસ સુધી આ પુસતક અગતનુ થાઇ પડે એવું કીધુંછે એ પુસતક મી૰ રતનજી જેવા એક બુજોરગ ગરહસથે કાહડતાં તેવણે રાખેલી ધીરજ અને ખમેલી જેહેમતને માટે એમને ધનયછે. એ પંચાંગ દર એક પેહડી તથા દરએક કુટંબે રાખવા લાએક છે અને એ લાએક ગરહસથની મેહનતનો પુરતો બદલો વલી રેહવો જોઇએછે."

જાહેર ખબર.

Extract from a letter received from Maneckjee Cursetjee Esquire (then) Second Judge of the Court of Small Causes at Bombay, dated the 15th December 1871.

DEAR SIR,

"I have seen the specimens you left with me of your work on chronology, or rather Table of Comparative dates of upwards of a century of the different Creeds and classes of the Community—European, and Natives of India, with Notes of remarkable events of the time. You must have devoted much time to render the work so easy of reference and I make no doubt of its proving very useful in the public Schools and Judicial and Revenue Cutchirees, particularly in the Guzeratee speaking provinces under Government."

"With every good wishes for the success of your undertaking."

I am,

Your friend and well wisher,

(Signed) MANECKJEE CURSETJEE.

(Bombay Gazette 18th April 1872.)

"A monster Calendar.—We have to acknowledge the receipt of a Copy of a monster Gujeratee Calendar, containing corresponding dates of the Hindoo, Christian, Parsee, Mahomedan, Chinese eras from A. D. 1744 to 1871, or from Samvat 1801 to 1927, with short memoranda of important events that have occurred during that period. The Book has been compiled at considerable expense by Mr. Ruttonjee Framjee Vacha, who devoted, we are told, two years of his time to collect and arrange the materials. We trust it will meet with sufficient encouragement from those to whom it is likely to be useful, especially from Native Merchants. The latter may at times find it an indispensable Book of reference."

(*Indian Statesman, April 23rd* 1872.)

"We have had sent to us by the Compiler "Panchang Pothi," A Goozeratte Calendar Containing the Corresponding dates of the Hindoo, Christian, Parsee, Mahomedan, and Chinese Eras from A. C. 1744 to 1871. It also Contains short Memoranda of important events that have occurred during the period, besides a brief history of the origin of the various eras. The printing is very clear, and does credit to the "Union Press," from whence it has emanated. It is compiled by Mr. Ruttunjee Framjee Vacha. We hope the book will turn very valuable to all classes, Government Servants, Merchants, and others, and we Commend it to public support. The Calendar can be had at Rs. 5."

(*Times of India 27th April* 1872.)

"We acknowledge with thanks the receipt of a Guzeratti Calendar Containing Corresponding dates of the Hindu, Christian, Parsee, Mahomedan, and Chinese from A. C. 1744 to 1871 (being for the last one hundred and Twenty Seven years); and a discription of the methods in which these eras are reckoned. The work is Compiled by Mr. Ruttunjee Framjee Vacha, late of Hongkong. It will be found a useful and indispensable book of reference in every Merchant's and lawyer's office. Mr. Vacha seems to have bestowed great labour in the Compiling of this Calendar, and we trust he will receive due support from the public. The book is very neatly printed at the "Union Press" and Contains 320 pages."

(*Native Opinion, 8th September* 1872.)

"THE PANCHANG POTHI." We take blame to ourselves for not having noticed this neat and useful publication of Mr. Ratanji Frámji Váchhá earlier. Chronological tables explanatory of the Oriental Eras have been available in English for a very long period; but except the scientific contrivance of Mr. Rakhamaji Deoji Muley, we have seen no attempt of this kind in either of the two principal vernacular languages of this Presidency. The present work gives the dates from the commencement of the Samvat year 1801 corresponding with A.C, 1744-45 and extends to Samvat 1927 i. e. A. C. 1870-71. During this period it gives the dates of the Samvat, the Shak, the Christian, the Parsi, the Hijri and the Chinese eras. It also gives separately the new year's dates of the six eras of Vikramaditya Sháliwáhana, Jesus Christ, Yezdijard, the Hizri and the Chinese. Another portion

is devoted to a description of the Hindu festivals which is prefaced with an enumeration of the Sixty names of the Hindu cycle of years beginning with Prabhawa and ending with Kshaya. We wish the Bálabodha character had been adopted in printing this part, but we fear the author has been compelled by the necessities of his position to conform to the vulgar Gujaráthi which unhappily still forms the Gujarathi of the go-a-head Parsees in Bombay. The months, the seasons, the Hindu Astronomical signs of the Zodiac are also described, and the festivals beginning with a enumeration of all the local fairs in Bombay come next, the Mofussil festivals being interpersed here and there. It is curious to find in this book the monsoon constellations which are put down as being eleven, the Maráthi community accepting only nine as the proper number. Mr. Váchha gives us next a brief history of the Christian era which still forms a debatable ground with many writers.* The solar and lunar cycles are next noticed, and the Roman and Julian eras are briefly described. A short sketch of the Parsees and their peculiar festivals next follows. The Muhamedans come after the Parsees; while the celestials occupy more room than any of the preceding communities. To our Parsee and Khoja merchants in Canton and Shanghaee this portion will be peculiarly interesting, while the whole work will, we feel sure, be highly useful to the entire Gujarathi reading community who ought practically to evince by liberal patronage their hearty appreciation of the Author's labours."

મુંબઈ નો બાહાર.

મુંબઈની આગલી હાલતનું વરણન.

મુંબઈછે રલીઆમણી, અસલથી સદા હંસતી,
સઘલી વરણનાં લોકે આવી, કીધી તેમાં વસતી.
એ ધરતીનું પેટજ મોહોટું, રેહછે ખીલંદ અપાર,
ચોમેરથી આવતાંઓને, મલેછે સુખ સંસાર.
પગતી પગતી ચહડીને, એ શેહર થાએજ મોહોટું,
અંગરેજી રાજના અંમલ પેહેલાં, તેવું કવચીત નોહતું.
વરણન જેનું હેઠલ આવશે, ચાલુ એબારતમાં,
બનીચ તેટલી શોધ કરીને, સમાવેલછે જેમાં.

આએ આબાદ શેહરમાં સંઘલી વરણનાં સખશોએ, કાંહાંકાંહાંથી આવીને રેહઠાણ જે કીધુંચ તે વાતતો સરવે કોઈ અંતકરણથી અંગીકાર કરશે મગર એ ટાપુ દુનીઆંની કઈ લીટી સાથે વલગેલોછે તેવીશેની માહીતી જેમ ભુગોલવીદેઆનાં આસકો રાખતા જણાએછે તેમ બાકીની બીજી મોહટી વસતીએબી વાકેફગારી મેલવવી જોઈએ હેવા હેતુથી તેનું ટુક બએઆંન સહરૂ કરતાં સહમજમો લાવવાની રજા માગીએચ કે નઉકસાસતર પઢેલા ઈઓરોપખંડના નાવીકલોકોએ ગંરીનીચના વરતારાપરમાંણે દુનીઆંની મધીઅ રેખાથી મુંબઈને ૧૮ અંગસ, અને ૫૬ કલાનાં ઓતર ચોહોરાણ તથા ૭૨ અંગસ, અને ૫૭ કલાનાં પુરવ લંબાંણમાં* ગણીને અગણી ખુણાના ભાગપર કલકતાથી ૧૩૦૦, દીલ્લીથી ૯૬૫, તથા મધરાજથી ૭૭૦ મઈલને સુમારેની વેગલાઈએ હુમેલી મુકરર ઠેડવેલીછે.

ઈઉનાનદેશનો રેહવાસી ટાલમી નાંમનો ભુગોલવદેઆ જાંણનારો ઈસવીસને ૧૭૧ માં મુંબઈને વાસતે એવું લખી ગયોછે કે અસલમાં હેનાં જુદાજુદા સાત બેટો, જેવાકે કોલાબું, વાલકેસવર, વરલી, માહીમ, સીવરી, મજગાંમ અંને પાંએધોણીની આણીમેરથી તે કોટસુધીના, હતા, જેઓને પાછલથી

---

* અંગરેજી જુબાંનમાં જેમ અંગસને ડીગરી તથા કલાને માઈલ, તેમજ ચોહોરાંણને લાટીટુદ અને લંબાંનને લાંજીટુદ કેહેછે. નો. લે.

ભેગાકરી તેનો એક ટાપુ બનાવવામાં આવેલોછે, તેઉપરથી હાલની હાલત નેધાહમાં લેતાં તેમાં આજે આસમાન તથા જમીન જેટલો ફરક પડીગએલો આપણે જોઇએછે.

"ધી પાસત એંડ પરેઝંટ" નામના એક મહરાઠી પુસતક ઉપરથી હેવું પણ જાંણવામાં આવેછેકે, આગલનાં ઘણાંજ પુરાંના વખતમાં વાલકેસવરના ડુંગરની ઉપર હવડાં હુભેલી વાવટાકાઠીની પાસેથી તે કોલાંબાખાતેની દીવાદાંણડી આગલના ખડકસુધી દરીઆવમાંથી બાંધેલો એક સલગ પુલ હતો, જે વીશે આપણે હવડાં ભુલતા નહોઈએતો, ઘણીજ કકડતી ઓટની વખતે લાંમબી ને લાંમબી ખડકની એક દાંતી હજીસુધી દેખાઈઆવેછે, અને તે પુલને "સીરગુંદી" ઇઆને સાંકલી ગલીનુ નાંમ જે આપેલું હતું તે "સીરગુંદી" પસાર કરીને વાલકેસવર તરફનાં ઢોરો છેક કોલાબા સુધી ચરવા જતાંહતાં, પણ પાંણીના જોરમારાથી, અને વખત જતે તેઉપરે જાયુકની મરાંમત નહી થયાને લીધે, અથવાતો કોઇ બીજા સંજોગથી તે બાંધકાંમ દીનપરદીન ધોવાઈજઈને બેહુ છેડાનો અસલ મેલાવડો કેઆરથી છુટો પડએોછે, તેની તથા તે બાંધકાંમના સને ઉપરાંત તેના બનાવનાર સખસની કસીએ હકીગત સોધકરતાં હાથઆવી સકી નથી.

ઉપર જણાવેઆ મુજબ આ ટાપુનાં અસલ સાત બેટોમાં જુદાં જુદાં નાંખલાં ઘણાંક ગાંમડાંઓ* છાસટી તરફનાં કોઈ રાજાને તાબે હતાં; જેની ઉતપંતી ઘણું કરીને અનેક જાતની માછલીઓ કે જે તે વખતપર ઉકમાંઇથી વખણાતી હતી, તેની ઉપજ સરકારને મલતી હતી અને તે મુજબ હવડની ઘડીસુધી તે ચીજનો ભખસ કરનારાઓને ખોરાકમો એ માહવરે ઉમદા ગણાએછે. એ માછલાંઓ આજે ૮૦૦ વરસની વાતપર હીંઆંને કીનારે નીરભએ આવીને મુહબલ ઇડાં મેલતાં હતાં એટલુંજ નહીં પણ દરીઆવના પાંણીબી વચે ફરી વલેઆને લીધે જેટલાં ગાંમો એકબીજાથી જે જુદાં પડેલાં હતાં તે અંગરેજી હકુમતમાં તેઓની કલાકઉસલથી જોડાઈને કેટલાક હજાર એકરની માંપણીમાં આ આબાદ મુંબઈ નગરી આપણે વાસતે આગમજથીજ તઈઆર થઈને પોતાની આસેપાસે છોલ મારતા દરીઆવની વચે ઉંચી જમીન ઉપર સાંહાંમાસામાં બે મોહોટા ડુંગરોની વચે હસતે મોહડે ઉભેલીછે.

ભીમરાજા જારે છાસટી તથા કોકણ કાંઠાના કેટલાંક ગાંમડાંઓ ઉપર અમલ ચલાવતા હતા તારે કચકાંઈ જુના લેખો ઉપરથી હેવું જણાઇ આવેચ કે, ભુંગોલા જાતના કેટલાક સરદારોની માહીમ તથા મરોલમા રાજધાણી ચાલતી હતી અને આ મુંબઇનો નાહનકરો બેટ પણ તેઓનાજ તાબામા હતો. એ લોકોના રાજીઅતી પેહલાં, છાસટી તરફના નાએક લોકો જે ટગર વંસના

* ભુગોલવીદેઆ સહમજનારાઓના હેવાં મતો પરશીધ થાએલાં છે કે, ધરતીકંપના સબબથી, અથવા જમીન ફાટવાના ઉતપાતથી આ ટાપુના કોઈ કાલે કકડાઓ પડીને હાવી રીતે જુદા જુદા ભાગો વેંહચાઈ ગયા હશે, અને હેવોજ અભીપરાએ જાણેઆમેલે મરહુમ ડાકટર બીઉઇસટ, જે પરથમ "મુંબઈ ટાઇમસ" નામના પતરનો કાબેલ અધીપતી હતો અને ઘણાંક શાસ્રોનો અકો અભેઆશી થાઈ ગયોછે તે અણ નીશચેપણેથી આપી ગયોછે. નો. લે.

કેહવાએચ તેઓની હકુમત પુર જોરમા હતી, અને તે બાબેની શાહદત થાંણા બાતેથી હાથ આવેલો તરાંબાનો એક પુરાંનો લેખ હેવી રીતે આપેછે કે, ઈસવી સને ૧૦૧૮ માં ટગર વંસના લોકોજ મુંબઈનુ રાજ ચલાવતા હતા. વલી છાસટી બાતેથી જે શીલાલેખ મલેઆચ તેમાં હેવું કોતરાએલુંછે કે ઈસવી સને ૧૦૪૭ માં ટગર વંસના કેસોદેવ રાજાએ છાસટી માહેલું ઉતનગાંમ કોઈને ઇનામમાં આપેલીં હતું. ઈસવી સને ૧૦૯૯ અથવા ૧૧૦૦ માં હરપાલદેવ નામનાં રાજાએ વીઉરગાંમ વગેરેના લતાઓ પણ ઇનામમાં આપેઆ હતા. આ જુનાં લેખોમાં ભીમરાજાએ માહીમ બાતે જે રાજીઅ સથાપેલી તેની તથા પાતાણા પરભુઓ ઉપરાંત બીજી ચાર ગનાતીઓની હકાએતબી લખેલી કેહવામાં આવેછે.

ભીમરાજા જાતનો જે શુંદર હતો તેણે છાસટી તથા કોકણ કાંઠાના કેટલાંક દેશો લઈને પોતાનુ રાજ સથાપેલીં હતું અને માહીમને પાએતખત કીધું હતું. ઇસવી સને ૧૨૯૫ માં તેણે મુંબઇ પોતાને હસતક કરી લીધું હતું, તારથી તાંહાં ભંડારી લોકો આવી વશેઆછે. ચેઊલના સરદારોએ તેના કુટંબના રાજાઓને રાજીઅપરથી ઉઠાડી પોતે રાજા થયા પણ પાછલથી મુસલમાન લોકોએ તેઓને જીહતી લીધા બાદ માહીમનુ રાજ ભોંગલ લોકો કરવા લાગા તે પણ ઘણુ સુધી તે પર ટકી સખીઆ નો હતા કેમકે મુસલમાંનોએ તાંહાં પાછા આવી તેઓ પાશેથી રાજ છીનવી લીધું. ઇ૦ સ૦ ૧૨૯૨ માં તેઓએ દખ્ખણી ઉપર પેહલવેહલો હુમલો કીધો હતો; દેવગડ નામનો દેશ જે હવડાં દોલતાબાદને નામે ઓલખાએછે તાહાંના હીંદુ રાજા રામદેવ જાદવને અલાઉદીને જીતીઆ પછે ઇ૦ સ૦ ૧૩૧૮ માં પોતાની સતા માહીમ, છાસટી, કોકણ કાંઠે અને બીજાં કેટલાંક બંદરોપર બેસાડી, મુબારક બાદસાહે દોલતાબાદ પાશે હરપાલ દેવને શીકસત આપી તેને જાનથી મારી નાખેઓ અને વસાઈનો રાજીઅ કારોબાર બાહદુરખાનને શોંપેઓ.

ભીમરાજા મરણ પાંમેઆ પછે તેનો રાજ કુવર પરતાપશાહ ગાદીએ બેઠો અને મોરબમાં પરતાપપુરી નામની એક રાજધાણી સથાપી. ચેવલના સરદાર નાગરસાહે નાફરમાની કીધી તે ઉપરથી તેની સાંમણે લડાઈ ઉઠાવવાનો પરારંભ કીધો, તો જોકે તે તેનો સાલો થતો હતો, પણ ઉપલાં કારણથી ચાલેલી લડાઈમાં પોતાના બંવેવીને ઘણીવાર શીકસત આપીઆ બાદ પોતે માલેક થઈને નીરાંતથી માંહીમમાં બેશી રાજ ચલાવવા લાગો. આ કાંમમા નાગરસાને જે જે સરદારોએ મદદ કીધી હતી તેઓને ઈનામમાં જારે કાંઈજ નહીં મલેલી, તારે તેઓએ નારાજીપણાના કપટથી મુસલમીન લોકોને પોતાની કુંમકે બોલાવેઆ, અને નાગરસાને જાનથી મારી નખાવી રાજનાં ધણી તેઓ થાઈ બેઠા હતા.

પોરટુગીસનાં અમલની શરૂઆત પેહલાં મુંબઇમાં જે લોકો વસતા હતા તે પાંચ જાતના માલુમ પડેછે જેમા મછીમાર કોલીઓ, ભોંગલા ભંડારીઓ, પલસીઆ જોશીઓ, પાતાણા પરભુઓ, અને પાંચકલશી, જેહવા કે વાડવેલ

તથા સુતારો જાથુકના વતનીઓ કેહવાતા હતા, અને તે ઈ૦ ૧૪ મી સદીની સરૂઆત થયા આગમજના વસનારા ગણાયાછે, અને તે પછે કોઈ ઘણીક મુદતે ઈસલાંમી મજહબવાલા કુકણી લોકો આસપાસથી નીકલી આવીને હીંઆનો વાશો કરી રહેઆ હતા. આ હીંદુ લોકો હીંઆના અસલ વતનીઓ જે સાબેત થાએછે તેનાં કારણમાં હેવું જણાવેલું જોવામા આવેછે કે તેઓને મલેલી જમીનો, બેતરો, તથા વાડાઓની માલિકીનો ભોગવટો તેઓ માહેલા ઘણાઓના હાથમાં વંઉસ પરંપરાથી ઉતરી આવેલો હજી તક સચવાઈ રહેલોછે. શીમની દખણીણે પલસા નાંમની જે એક ડુંગરીછે, તાંહાંનાં વસનારાઓ તેજ નામથી ઓલખાતા જેમ માલુમ પડેછે, તેમજ માહીમની અંદર પરભાદેવીનુ એક ઘણુજ પુરાનું દેહરુંછે તે નામ ઉપરથીજ તાંહાંના વતનીઓ પરભુ લોકોની અટકથી ઓલખાતા હોએ હેવું અનુમાન થઈ સકેછે, કારણ કે જોશીઓ તથા પરભુઓના વાડા જગે જગે જણાઈ આવેછે, અને ભંડારી તથા મછીમાર કોલી લોકોનાંબી ઘેરો તથા વાડાઓ ઘોબીતલાવ, ડુંગરી, અને તેહવાંજ બીજાં ઘણાં ઠેકાંણાઓ ઉપર દેખાઇ આવેછે, અને તેઓમા કેટલાક લોકો અસલથી દોલતમંદો પણ કેહવાતા આવેછે. પાંચકલશી, શુથારો અને વાડવેલ લોકોના અસલી મકાંનોબી ગીરગાંમ, કાંદાવાડી, મજગાંમ, પરેલ અને વરલી તરફ પુસકલ નજર આવેછે. ફોલભાટ અને મુગભાટ નામની બીશીઆર જગાઓ મુંબઈમાંછે, અને એ ભાટ સબદ ગોમાતીક કેહછે જેનો અરથ વાડી, ઠેકાંણું અથવા વતનનો થાએછે. એ ઉપરથી હેવો સાર નીકલેછે કે પોરટુગીઝ લોકોની કારકીરદીમાં ગોમાતીકનાં રવાઇઆ મુજબ એ લોકોના રેહઠાણોને ભાટ નાંમ આપેલું હશે, જેમકે બીજાં દેશોમાં હાવી મીલકત ધરાવનારાઓને ફરજનદાર, જમીનદાર, અથવા વતનદાર કેહેવામાં આવેછે તેજ પરમાંણે પોરટુગીઝો પણ તેઓને ભાટકર કરી કેહતા હોએ કેમકે ચંદનવાડી તથા કાલબાદેવીનાં ઘોરી રસતાઓનીવચે આવેલી ચીરાબજારની પાછલથી તે છેક મનીસકુલની થોડીક હદ સુધીની જમીનનો ભાગ હજી તુલીક કોલભાટને નાંમેજ ઓલખાતો રેહછે, માટે એ જગા અસલમાં કોઈ કોલીના વતનની હોએ હેવું લાગેછે. આતમારામ બાબાના ઠાકોર મંદીર આગલ જે મોટી વાડીછે તે મુંગભાટ કેહવાએછે તેપણ કોઈ મુગા નામના કોલીની જગા હશે કેમકે એ મછીમાર લોકોમા શીમગા, પોસા, ભોગા, મંગલીઆ, બુધયા, જોગઈઆ, મુગા, ભુલા, લકરા, ધરમાં, અને માવેઆ હેવાં નાંમો સાધારણ માલુમ પડેછે.

પાંચકલશી લોકોનો ધંધો ઘણું કરી વાડવેલ અને સુથારનોજ હતો, અને તેવા લોકોની બોહોલી વસતી જેમ આજે છાસટીઓમા હુભાઈ જાએચ તેમ આગલા વખતપર હીંઆંબી હતી, અને હવડે પણ કાંઇ ઓછુ જણાશે નહી. એ લોકોમાં જોકે હવડાં ચાર અથવા પાંચ તડાં પડેલાં કેહવાએછે તોપણ અસલમાં તેઓ સંધા એખટા હતા. એ ગનાત માહેલો એક હરી કેસવજી નામનો પુરૂસ ઘણોજ વીદવાન થઇ ગયોછે, તે અંગરેજી તથા

મરાઠી ભાશાની સારી માહીતકારી ધરાવતો હતો, એટલુંજ નહી પણ સંસકરૂતનોબી થોડો ઘણો અભીઆસ પાઠ કીધેલો હતો. આ નામાંકીત સખશે સાત અથવા આઠેક અંગરેજી ગરંથોનો મરાઠીમાં તરજુમો કીધેલો કેહવાએછે, અને તે સખસ એકવાર માંજી સદર અદાલતમા ભાસાનતર કરવાની નોકરીપર રેહેઆ પછે સંવત ૧૯૧૪ ના સાલમા મરણ પાંમેઓ હતો. એ ગરહસથ ઘણો સાહલેસમનનો અને ઠંડા સવભાવનો, એક મીતર તરીકે સરવેની સાથે મીલન સારી રાખતો હતો; તેણે અસલી વારતાઓની શોધ કરતાં હેવું જણાવેલુંછે કે આ પાંચકલશી લોકો અસલ શોમવંશી ક્ષત્રી હતા, હેવું નીસચે કરીને તેજ જાતનો પોતાનેબી ઠેરવેલોછે પણ તેનો કશો આધાર બરોબર જણાવેલો નથી. એ બાબે કેટલાક હીંદુઓ હેવુંબી ધારેછે કે એ લોકો અસલ પાંડવવંશીછે. પલસા જોશીઓની જાતવાલા ઘણુ કરીને વસઈ તથા કેવલી માહીમમાં પુસકલ વશેછે, અને તાંહાં તેઓના વાડા અથવા વતનો પણ જાયુકનાછે.

પરભુલોકોબી કેહેછે કે– અસલથીજ રાજીઅ કારોબારનાં કાંમો ચલાવતા આવેઆછે; જેમ ભીમરાજાના વખતમાં દરબારી નોકરી કરતા તેમજ પોરટુગીઝોની હકુમત જારે હીંઆં થાઈ તારે તે લોકોની ભાશા શીખીને તેઓ હસતકના રાજ વહીવટમાં પડેઆ હતા, અને તે પછે અંગરેજી અંમલ થયો તારે તે જુબાનનીબી માહીતી મેલવીને તેઓની વેપારી તથા સરકારી ચાકરીઓમા મસગુલ થયા; માંટે એથી કરી એ કોમવાલાઓ ઘણાજ ઉદીઓગી અને ચંચલાઈ ભરેઆ જે બબીત માલુમ પડેછે, તેની સાબેતીના એકાદ બે દાખલા આપીએચ કે આપણી ટાપુ બાતે જારે પેહલવેહલો વરલીનો બંદ બંધાયો તારે તેના કાંમનો વહીવટ, કેહચ કે, સંમજી શીવજી નામના એક પરભુનેજ સોંપેલો હતો. ધાકજી દાદાજી નામનો એક પરભુઆત પરભુ જે અસલમાં ઘણો પઈસાદાર થાઈને પેહલે વાંગેના શેઠીઆમા ગણાતો હતો તેણે પોતાની કાબેલીએતથી કેટલીક મુદત સુધી વરોદરાની ગાએકુઆરીમાં દેવાનગીરીની નોકરી બજાવી તાંહાં મોહટી નામવરી મેલવી હતી. આવીશેની વધારે કેફીએત આ પુસતકના બીજા ભાગપર તેમના જનમારામાં જણાવેલી જોવામાં આવશે.

હેવું કેહછે કે પોરટુગીઝોનાં અંમલ સુધી મુંબઈ બાતે જાહેરાત દરજીઓ ન હતા, તારે તે ઉપરથી એક સાદો સવાલ ઉઠી સખેચ કે તે વખતપર વતની લોકોના બદન ઢાંકવા સારૂ કપડાંઓ કાંહાંથી શીવાઈ આવેઆં હશે? પણ આ નોંધ લેનારની ધારના પરમાંણે તે વખતમાં ઘણા નહી તો થોડાબી દરજી અહીયાં હોવાતો જોઈએ–પછે અંગરેજી અંમલમાં બાહેરથી પુસકલ મેરાઈઓ આવીને વશી પડેઆ હોએ તો તેની કશી નવાઈ જણાતી નથી કેમકે જારથી તેઓ દેસની સંભાલ તથા બીજાં કારણ સારૂ શીપાહીઓ રાખવા લાગા તારથી તેઓને માંટે લસકરી પોસાગ બનાવનારા દરજીઓ મંગાવેઆ હતા. જેઓમાહેલા આગલા દરજીઓની તો કશી હકીકત હાથ આવી નથી પણ પાછલા વખતપર શીપી આતમારાંમ બાલાજી નામનો એક ગરહસથ એજ ધંધામો મસગુલ થઈને જે પરભુઆત થાઈ ગએયોછે તે અંગરેજી લસકર બાતાંનાં

પોસાગ શીવવાનું મુહબલક કાંમ સરકાર પાશેથી મેલવીને પોતાના હાથ એઠલ પુસકલ દરજીઓને રાખી ઈમાનદારીથી શેવા બજાવતો હતો, અને તેજ ધંધામાં જીંદગીના છેડા સુધી પરમાંણીકપણે વલગી રહીને લગભગ ૮૦ વરસની જઈફીએ પોંહોંતો હતો. હાવાં બોહોલાં કામમાં એ સખસ મોટો પઈસાવાલો અને છીપી (ઇઆને દખણી દરજીઓની) ગનાતનો એક શેઠીઓ ગણાતો હતો. પોતાના અઈઆંમમાં દરવીઅનો થોડો ભાગ ધરમદાંનમાં સારી પેઠે વાપરતો હતો, અને તેહવાજ નીએમથી ભુલેસવર આગલ એક મોટું મંદીર અને સભામંડપ બાંધીને પોતાના નામની ઈઆદગારી રાખેઆ પછે પોતાના હકદાર વારેસ માટે મોટો બંડોલ મેલીને ગુજરી ગયો હતો. તે બાદ તેના વીસવનાથ નામના છોકરાએ લખલુટપણાથી સઘલો પઈશો ઉડાવી દઈને છેક મુફલેસ હાલતમાં તે પણ મરણ પાંમીયોછે.

આ ટાપુએ અસલથીજ મુંબઈનું મુબારક નાંમ જે ધારણ કીધુંચ તે વીશે કોઈ કેહેચ કે મુંબાદેવીનું પુરાંનું દેહરૂં (જેને સંસકરતમાં "માંમબાંમ" કરી કેહેછે) જે ઈસવી સને ૧૩૭૨ માં બંધાએું હતું તે ઉપરથીછે; વલી બીજાઓ ધારેચ કે પોરટુગીશો પોતાના વાંહાંણો લઈને પેહલવેહલાં બારાંમાં દાખલ થયા તારે એ બારાંને ઘણુંજ સલાંમતી ભરેલું જોયા ઉપરથી તેઓએ તેમની ભારામાં "બોંઆએ" ઈઆને સારૂ બંદર કરી આપેલછે; અંગરેજ લોકોએ પોતાની જુબાનમાં "બોંમબે" અને દેશીઓ મુંબઈ કરી બોલવા લાગાછે, પણ આ બીનાની શરૂઆતમાં પુનાની ગરંથ કરતાની સાહદતથી તેનું નામ એટલા ટુક વખતનું પોરટુગીશોએ આપેલું નહીં થડતાં ઘણાજ પરાચીન કાલનું સાબેત થાએછે; અને તે શા ઉપરથી અપાએલ હોએ તેની ચોકસ ઈઆદી ઉપર જણાવેઆ શીવાએ બીજી મલી શકતી નથી.

હેવું કેહવામા આવેલછે કે ઇશવી સને ૧૪૨૯ માં દખણ તરફના રાજા નામે બાંહાંમણીએ મુંબઈ તથા તેને લગતી સઘલી છાસટી પેહલવેહલી કબજ કરી લીધી હતી પણ તે કહેઆ સખસ પાશેથી તેનું કાંઈબી વરણન વીસતારેલું જણાયું નથી.

પોરટુગીસ લોકોના અમલની સરૂઆત.

પાછલથી જારે આ ટાપુ થાંણાનાં કોઈ સરદારની હકુમત હેઠલ[illegible] હતો, તે વખતે ઇશવી સને ૧૫૩૦ માં પેહલ વેહલા પોરટુગીસ લોકો યુરોપ[illegible]ખંડમાંથી આવેઆ તારે તેઓએ વસવા સારૂ માગેઆ મુજબ તેઓને તે આપેએ[illegible] હતો; તે વખતે કેહચ કે પાંચેક હજાર માણસોની વસતીવાળાં નાંઘલાં જુ[illegible]પડાં જેવાં ૪૦૦ ઘરો અને મીઠાંના થોડાંક અગરો હતાં, જેની ઉપજમાં વ[illegible]સે દાહાડે ૩૭૦૦) સરકારને પેદાએસ મલતી હતી. હેની વીશેક વરસ આગમ[illegible]જ ગોવાનું ગાંમ જે પોરટુગીશોએ કબજ કરી લીધેલું હતું તેથી તેઓની હકુમ[illegible]ત જારે આ ટાપુ ઉપર ચાલવા લાગી તારે તાંહાંના પોરટુગીશો તથા ઓણ[illegible]ી જાતના

હીંદુઓએ આવીને અતરે રેહેઠાણ કીધું હતું, અને તેની પુઠે કોકણ કાંઠા તરફથી મુસલમીનો પણ આવવા લાગા તેથી વસતીમાં દીન ઉગત વધારો થતો ચાલીઓ જે વાતને આસરે એકશો વરસ ઉપર વહી ગએઆ પછે સુરત જીલ્લાના મોરા સુમારી ગાંમમાંથી એક પારશી નામે દોરાબજી નાનાભાઇ તેમના ગરીબ કુટંબ સહીત સને ૧૬૪૦ માં આવીને અતરે વતન કરી રહેઆ, માટે એજ વરસથી પારશીઓની મુંબઈ મધે આવી વસવાની શરૂઆત થવા માંડલી માલુમ પડેછે. આ પારસીની હીંમત તથા કાંમ કરવાની ચાલાકી જણાઈ આવેઆને લીધે તે વખતની પોરટુગીસ સરકારના વહીવટમાં તેઓ દાખલ થયા હતા, અને કેહેછે કે તેઓ સરકારને ઘણાજ મદદગાર થઈ પડીયા હતા; અને તે વખત પર તેઓએ બાંધેલું, પણ હવડાં જુહપડાં સરીખું દેખાતું એક ઘેર, જે આજે પટેલના મોહલામા મરહુમ વાહાડીઆજી નવરોજજી જમશેદજીની હવેલી પાશે રસતાની સપાટી સાથે સરખાઇને ઉભેલુંછે, તે તેમનું પુરાતમપણું બતલાવી આપવાને બસ ધારીએચ. હમારા વીચાર પરમાણે અલબતાં તેમની સંગાથે અથવા પછવાડે બીજા પારશીઓબી બાહેર ગાંમોથી રોજગારને અરથે અતરે આવેલા હોવા જોઇએ; અને વખતે આવેલાબી હશે, પણ એકતો તેઓની કશી નોધ કોઈજ પાશે સાબેત રહેલી જણાતી નથી, અને બીજુંતો તેઓ કોઈ પરકારે જાહેર કાંમોમા પરખેઆત થએલા નહીંજ હશે, તેથી કરીનેજ તેવા સાહેબોને પડતા મુકી આ પટેલ ખાનદાનના એક આગેવાન ગરહસથના નામની નોધ અતરે લઈ રાખવાને વાજબી ધારીએછે.

જે વખતે આ ટાપુ પોરટુગીશોને હવાલે થયો તારે, તે માહેલા કેટલાક કીલ્લાઓ, આગલી હકુમતવાલાઓ હસતકથી બંધાએલા માતરે મજગાંમ, શીવરી, વરલી, માહીમ અને શીમ તરફજ હતા; પણ પરદેશી રાજનો પગ પેસારો થયા ઉપરથી અલબતાં શેહરના સંભાલ માટે કીલ્લા, અને કોટથી મજબુતાઈ આપવી જોઇએ; માટે તેઓની ઢપ પરમાંણે હવડના ડુંગરી કીલ્લાનું માહભારત કાંમ તેઓએ ઉઠાવેલ હતું, અને તેની અંદર લસકરી ખાતાંનો સઘલો સરણજાંમ તેઓ ભરી રાખતા હતા, એટલુંજ નહી પણ તેની આશેપાશે ફરંગીઓનાં રેહઠાણોબી, બેઠા બંગલાઓના આકારમાં, બાંધેઆં હતાં, અને જે કોઇ આબરૂદાર જાંણીતા દેશીઓ હતા તેઓને રેહવામાંટે પાલવાના (અસલી)* દરવાજાની બાહેરથી તે છેક મસજીદ બંદરની વચે આવેલાં મેદાનની જગા ઠેડવી આપેઆમાં આવી હતી, પણ તે વખતની વસતી ઘણી થુજ હોવાને લીધે, બાકીનો મોટો ભાગ ઉજડ પડી રહેલો હતો. એ લોકોનુ સરવેથી માહભારત કાંમ વાંહાંનોને સારી હાલતમાં સંભાલી રાખવાનુ હતું, કારણ કે તેઓનાં બારકશોની વારંવાર મરાંમત કરવી પડે તેવા હેતુથી થોડીક કામચલાઉ જગા,

---

* અસલી બોલ એટલા માટે વાપરીએચ કે, આ ટાપુના ફરતા કોટમાંથી બાહેર જવાના મોહોટા દરવાજાઓ જે તરણ ઠેકાંણે મુકેલા હતા તે માહેલી પાલવાની ભાગલો દખશીણ તરફ હતી; તે જારે ઈ॰ સ॰ ૧૮૬૩ માં સઘલો કોટ ટોડી પાડઆ તારે તેની સાથે બધા દરવાજાઓબી નીકલી ગયાછે. નો. લે.

હાલની આપણી કોટ માહેલી સરકારી ગોદી તરફ, ઠેઠવેઆમાં આવી હતી, અને તરીના આયાત માલ ઉપર મેહશુલ હુઘડાવવા સારૂ એક માંડવી પણ પેહલવેહલી તેઓએ માંહીમ તરફ સથાપેઆ ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક સરકારી જાહેર ખાતાનાં મકાનોબી બાંધેઆં હતાં, તે આજનાં સુધરેલા સમા સાથે તો કવચીત સરખાઈ સકાએજ નહી; પણ તેહવે વખતે તદન નહી હોયા કરતાં સઘલાં સારાં અને ગનીમત જેવાં ગણાતાં હતાં. હેવી રીતે એ કાથોલીક પંથના પોરટુગાલ પાદશાહની ધજા આ ટાપુ ખાતે લગભગ ૧૩૨) વરસ વેર ઘણી જાહોજલાલી સહીત જાથુક ઉડઆ પછે તે રાજીઅનો ભોગવટો, તેમના પડોશી, અને કાએદાથી નેકામા આવેલા બહનેવી અંગરેજ રાજાને સપુરદ કરી દીવો હતો.

મુંબઈની હકુમતપર અંગરેજી રાજીઅનો અમલ.

સારી ચીજના શોકીનો જેમ તેને હાથમાં લેવાની લાલુચ કરેછે, તેવીજ ઈઉકતી આપણે માંથે રાજ ચલાવનારી ગનાત, જે તે વખત ઉપર સુરત ખાતે વેપારને અરથે રેહતી હતી, તેઓને આ ટાપુ વેપારના મથક માટે ઘણુંજ પસંદ પડઆથી, નાંમદાર ઈસટ ઈંડીઆ કુંપનીના વડા આડતીઆ મી૰ આલીવર કરાંમવેલ, ઈશવી સને ૧૬૫૪ માં ઈંગલાંડ ખાતે હેવું લખી વાલેઊં હતું કે, કોઈબી તદબીર ચલાવીને મુંબઈનો ટાપુ પોરટુગીશો પાશેથી લઈ લેવો, અને તે બાબદની વીશેશ વાતો ચાલતાં લગભગ સાતેક વરસ પસાર થયાં તેટલાં અંગરેજી હકુમતના નસીબ જાગેઆથી હેવું બનેઊં કે ઈંગલાંડના નામદાર રાજા ચારલસ બીજા સંગાથે ઈ૰ સ૰ ૧૬૬૧ માં જુનની ૧૬ મી તારીખે પોરટુગીસના રાજાની બેહન ઈનફાંનતા કેથેરાઈનના લગનનો સંબંધ જોડાયો તારે, તેના પલ્લાંમો આ મુંબઈનો ટાપુ મુબારક થવા વીશેનાં સતા ભરેઆં લખત પતરકો તેજ મહીનાંની ૨૩ મી તારીએ સહી સાખ થયાં અને તે બાબદમાં રાજાએ તા૰ ૯ મી એપરેલ ૧૬૬૨ ની તેરીએ ગોવા ખાતે પોતાના ગવરનર ઉપર એક દસતાવેજ મોકલીને આ ટાપુ અંગરેજી હકુમતને સવાધીન કરી દેવાની જે તાકીદ ફરમાવી હતી તે દસતાવેજની નકલ નીચે મુજબ માલુમ પડીછે.

"આનટોનીઓ દી મેલો ઈ કાસતરો, ઈતીઆદી.

"માહરા દોસત—હું રાજાની સલાંમ વાંચેઆબાદ જાંણવું કે માહરી "પેઆરી અને માંનવંતી બેહનના લગનની રીત બાબે માહારા નેક ભાઈ તથા "પીતરાઈ ઈંગલાંડના રાજા સાથે જે કોલકરારો થયાછે, તેની એક નકલ આ "કાગજ મધે બીડલીછે, તે ઉપરથી મુંબઈનો ટાપુ અને તેનું બંદર, તે રાજાની "મીલકત સાથી અને કેમ કેહેવાએ, અને તે તેને સવાધીન કરવા સારૂ તમોને "હું શામાટે ફરમાઊંચ, તે સઘલું જણાશે; વાસતે એ રાજાના કાગલની તમો

"જે જગામા માહરાં (ઇઆને મી॰ ફલેન્ચરના) પુસતકો (જે તેમના) "ઉતમ સાથી છે, તે માહરે મનશે એક મોહભાવાલી મોટી દરબારછે; જાંહાં "ગ્નઆંણા તથા શીખેલા પુરૂશો સાથે હું વારંમવાર વાતો કરેંસ્કું; અને કોઇ કોઇ "વખતે તો મહજા ખાતર રાજાઓ તથા સાહણસાહો સાથેબી ગોફતેગોમા હું "ગોવાઈ રેહતાં, તેઓની સલાહ ઉપર દરીઆફત કરી મત બાંધુંસ્કું. તેઓએ "પોતાની ફતેહને જો ગેરવાજેબી રીતે મેલવેલી માલુમ પડેચ તો, તેઓ ઉપર "ઘણીજ કડવી નજરે હું જોઊંસ્કું; અને માહરી કલપનામા અઘટીત જગે "મુકેલાં તેઓના પુતલાંને બદસુરતબી કરેંસ્કું. તારે હાવી નીરંતર મહજા શું "છોડી દઈને નાપાએદાર બદીમા હું લપેટાંઊં? નહીં! દોલતનો ગંજ વધારવાનું "કાંમ તમોજ કરો; પણ ગ્નાન જે માહરા અભીઆસમા રોસનીછે, તેને વધાર-"વાનુજ કાંમ હું તો કરીસ." હાવી વાતો દેશી ગરહસથો જેઓ અઈઆશી પણામા રહીને આલસુ થતા હોએ તેઓ જો સદા વમાશીઆ કરેતો, તેઓ પોતાને, પોતીકાં ભાઈ બંદુઓને તથા દેસનેબી અતીઅંત ફાએદા હાંશેલ થયા વીના રેહજ નહીં.

જે જે સખશોની જીંદેગીના હએવાલો આ પુસતકની અંદર નોધાએલા છે, તથા તેનેજ લગતાં બીજાં પુસતકમા હવે પછે આવશે, તેઓ માહેલા કેટલાક સાહેબોના કબીલદારોના ભેગાં કીધેલાં નામોની જુદી જુદી વંસાવલી દરએકની બીના સાથે જોડેલી જે જણાએ, તેને મથાલે મેલાએલું પેહલું નામ તેઓ દરએકના વડાનું, અને તેની હેઠાંણમા ગોઠવાએલાં એકેકથી ઉતરતાં નામો તેઓના ફરજંદો અથવા પાલકના તથા પડોસમા દાખલ થએલાં નામો ભાઈઓના સહમજવા સંબંધી આટલો ખોલાશો હમેસાં ધેઆંણમા રાખવાની એલતેમાસ કરીએછે. એ દરએકની ટીપમા નરવારેઓનેજ સમાવેઆથી તેઓના પરીવારોની પીછાંણત પરછી લેવાની જરૂર જણાઇછે, માટે તેઓ શીવાએ કોઇને તાંહાંની નારીઓના નામો જાહેર કરવાની સલાહ ન જોતાં કેટલાંક નામોની હેઠલ તથા બીજે ઠેકાણે હમોએ જણાવેલા જાવત બોલોના ખોલાસાની એક ટીપ જે નીચે ટાંકીએછે, તેમાથી તેની સહમજબી સરવે સાહેબોને સેહેલ રીતે માલુમ પડશે.

કા॰ પાં॰	કાકાનો પાલક.	મ॰	મરેણ પાંમેલો.
કું॰	કુંપની.	મ॰ પા॰	મમાવાનો પાલક.
ગા॰ વા॰	ગાદીના વારેસ.	મા॰ પા॰	મામાનો પાલક.
ઠા॰	ઠકર અથવા ભાઠીઆ.	મી॰	મીસતર તથા મીશીઉઅરસ.
નો॰ લે॰	નોંધ લેનાર.	સ॰ પા॰	સસરાનો પાલક.
પા॰ પી॰ કા॰	પાલક પીતરાઇ કાકાનો.	ય॰	• યજદેજરદી સને.
ભા॰ પા॰	ભાઇનો પાલક.	ઈ॰	ઈસવી સને.

• યુરોપખંડના કાબેલ તથા કીરતીવાન સખશો પોતપોતાના જનમારાના હએવાલો જેમ નોધી રાખીને જે કોઇ પરગટ કરનાર જણાએ તેને બીન દે-હસતે આપેછે, તેહવો રવઈઓ ઘણુ કરીને કોઇબી દેશીઓમા ન હોવાને લીધે, આ પુસતક રચવાંના એરાદાથી ઉપર જણાવેઆ પરમાણેની જાહેર ખબરો છપાવેઆ ઉપરાંત ઘણાક ગરહસથોને ઘેરે ઘેર હમો ફરેંઆ છતાં કેટલાક સાહેબોએતો તેઓના વડીએલા બાપેની કાંઇક બાતમી માગેઆ મુજબ આપી ખરી, પણ

પોતાની કારકીરદીમા બનેલી વાત વીશે અખાડા કરવા માડઆ; અને કેટલાક સાહેબો તો બે માહેલી એકબી વાતને જારે બાહલ રાખતા નહીંજ જણાયા, તારે હમારી ઉસકેરાએલી ઉલ્લટ પાછી હટાડઆને બદલે તે ઉપર વીશેસ લક્ષ દોડાવી; અને કેટલીક કોશેસ કરતાં તેહવાઓની આજુ બાજુના એશીઓ અથવા લાગતા વલગતાઓમા વગ લાગેઆથી તેઓની કુમબાલે દોડતા રહીને તેઓની મારફતે થોડી થોડી બીના જે મેલવવા પાંમેઆ, તેનો શીનગાર વાંચનારા સાહેબોની સાંહમે ધરતી વેલા આટલીબી અરજ ગુજારીએછે કે, આ માહેલા કોઇબી સાહેબના અહેવાલની અંદર તથા સખાવતની રકમોમા જેબી સાહેબને કાંઈ વધઘટ જેવું જણાએ, અથવા કોઇની બાબદ અધુરી માલુમ પડે; અને તે બાબેનો સહી ઓલાશો પોતાને ખરે નામે સફ્કતની રાહે લખીને પરભારો હમારા ઉપર મોકલાવશે તો તેઓના ઉપકાર સાથે તેહવી ચોકસ બાબદને તેઓનુ નામ જણાવેઆ વીના હમારાં આ "મુંબઇના બાહર"ના બીજાં પુસતકની અંદર વધારા તરીકે સમાવી સખીશું.

હસતીમા આવેલું આ નાદર પુસતક જોકે કોઈ હેવા કાબેલ આલમાની ઉતમ એબારતે સીંનગાર પાંમવું જોઇતું હતું કે, તેના રગીલાં લખાણથી તેહવાં ગરંથકારીની અતીશીઅ વખાણ આલમમા આસકાર થઈ સખતે; પણ હાવાં એક અગતના કાંમની સરજત આ નાકેસ સખસને સર ફરજ તરીકે જે ઉતરી, તેનો હક અદા કરતાં સરવે વરણના સાહેબોને એટલીજ એલતેમાસ ગુજારીએચ કે, આવતા વખત સુધી સચવાઈ રેહવા લાએકના આ પુસતકની ઘણી નહીં તો એકેક નકલબી દરેક સજણોએ જરૂર પોતાના ઘેરની અંદર એક દાગીના અથવા દોસત તરીકે રાખવી; કેમકે જારેબી જેઓ ચાહે તારે તેમાંથી કાંઇજ નહીં પણ અગતનુ અજવાલું તેઓને ખચીત મલેઆજ કરશે.

સમાએલીછે જેમા અગતની બીના—જડાએછે શોનાની ઉપર જેમ મીના.
પડશે જેને જારે જેહવી અગત—જડશે તેને તારે બીશીઆર નગત.
તે માંટેજ આ ફીદવીએ કીધી છે શોધ—પુરાંણી વારતાની લીધીછે નોધ.
પાછલી હકાએતબી સાથે મલશે—ધુંડવાની મેહનતબી તાંહાંજ ફલશે.
માટે જેબી આ પુસતકને પાશે રાખશે—લેહજત તેમાથી તે બહુજ ચાખશે.

સખી દીલના જે જે સરીમંત સાહેબોએ આ બાબદમા લેવાએલી હમારી કસટ ભરેલી કોશેસની કદર, તથા માહભારત મેહનતની મોજની પીછાંણીને નહીં ધારેલો સખીતબેથી સારો આસરો જે આપેઓચ, તથા દયાલુ દીલના કેટલાક પરમાણીક પુરૂશોએ વગર હાંશેલે ઘણીજ કીંમતી મદદ જે વારંમવાર કરેઆ કીધી, તેઓ દરએક જણની ઉપરાંત "યુનીયન પરેસ"ના મયાલુ માલેક મી. નાહનાભાઈ રૂસતમજી રાણીનાએ આ પરસંગે બીજીવાર દેખાડેલી બેહધ મેહરબાંની વીશેનો બેહધ ઉપકાર હમારે માંથે એટલોતો થયોછે કે, તેનો હક કોઇબી રીતે હમારેથી અદા ન થઈ સકાયાના અવેજમા તેઓ દરએકને વાસતે બારેહકતાલાની બારઘાહથી બીશીઆર બખશેસ ચાહીએચ તે તેઓને આમીન થાએ.

સાંકલીઓ પુસતક પેહેલાંનું.

બાબદો.

સફે.

મુંબઇની આગલી હાલતનુ વરણન ૧
પોરટુગીસ લોકોના અમલની સરૂઆત ૬
મુંબઇની હકુમતપર અંગરેજી રાજીઅનો અમલ ૮
મુંબઇનો ટાપુ જંજીરાના શીધી સરદારે લીધો ૧૮
સીધી લોકો બીજીવાર મુંબઇપર ચહડી આવેઆ, અને શીકસત ખાઇ પાછા પરાગંદે થયા ૨૧
ગવરનરો તથા તેઓના ઓહધાની હધ ૨૩
અંગરેજી હકુમતની ચહડતી દશા ૨૮
સર સુબાઓનાં નામોની ટીપ ૩૬
સરકારી મેહસુલની બાબદમા ૪૦
મુંબઇના માલીકો ૪૨
વસતીનો વાધો ૪૪

હીંદુઓ.

હીંદુઓની હીલચાલ ૪૭
૧ કરસના જોશી ૫૧
૨ શા૦ રૂપજી ધનજી ૫૪
ધી. હાનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઇ, સી. એસ. આઇ .. ૫૯
૩ શા૦ નાગરદાસ હીરજી મોદીના મમસારો તથા વશીલાઓનુ વરણન. ૬૫
૪ શેઠ ધાકજી દાદાજીનુ કુટુંબ ૬૭
૫ શા૦ સખીઆ નાગરની વસતીનુ વરણન ૮૦
૬ ધી. હાનરેબલ જગનનાથ શંકરશેઠના વડવા તથા વારેશો ૮૪
ધી. હાનરેબલ જગનનાથજી શંકર શેઠ ૮૫
શેઠ વીનાએકરાવ જગનનાથજી ૯૫
૭ શેઠ મોતીશાહની ઉતપતી બાબે ૯૬
૮ રઘુનાથ જોસીના બાપ તથા બેટાઓની બીના ૧૦૬
૯ છીપી આતમારામ બાલાજી ૧૦૮
૧૦ મી૦ વીનોબા સંકર સંઝગીરી ૧૧૦
૧૧ ડા૦ જીવરાજ બાલુ તથા તેમનુ પરીવાર ૧૧૨
૧૨ ડા૦ લખમીદાસ ખીમજીના વડવા, કુટંબીઓ તથા વારેશો ૧૧૮
૧૩ કલકતાના પેહલા બાબુ શા૦ નાનજી જેકરન ૧૨૧

સફે.
૧૪ શા૦ નરશી નાથા ૧૨૨
૧૫ ઠા૦ ગોકલદાસ તેજપાલ ૧૨૩
૧૬ મી૦ તરીંબકરાવ રાઘોબા ૧૩૧
૧૭ હીંદુઓના મોટા માહરાજો ૧૩૩
૧૮ નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હેમચંદ ૧૩૫
૧૯ શા૦ વેલજી માલુ ૧૪૪
૨૦ મી૦ નાના મોરોજી ૧૪૭
૨૧ રાવ બાધર મથુનભાઈ કરમચંદના કુટંબીઓ ૧૫૨
૨૨ શેઠ હાથીસીંગ કેસરીસીંગ ૧૫૪
૨૩ ડાકટર ભાઉ દાજી ૧૬૦
ડાકટર નારાએન દાજી ૧૭૧
૨૪ રાવ બાહાધુર મોરોબા કાંહાંનોબા ૧૭૧
૨૫ મી૦ કરસનદાસ મુલજી ૧૭૫
૨૬ ધી. હાંનરેબલ શેઠ નારાએણ વાસુદેવજી ૧૮૫
વાંહાંણ વટીઓનુ વરણન ૧૮૯
વેલાત તથા ચીન બાતે જઈ આવેલાઓની યાદી ૧૯૧
ભગતી પુંજા માટેના મંદીરો તથા દેહડાંઓ ૧૯૮
ઉપલાં મંદીરો માહેલાં કેટલાંકોની ઈઆદી ૨૦૧
પાંજરાપોલ ૨૦૬
સતીના રેવાજની ઉતપંતી, અને તેમાં થએલા અટકાવની યાદી ૨૧૪
મસાંણો વીશેનુ મુખતેસર બયાન ૨૧૭
પરએઆત હીંદુઓના મરતીઉકો ૨૨૦
ચીના લોકો ૨૨૯

પોરટુગીશો.

પોરટીઉગીસ લોકોનો પગપેસારો ૨૩૨
સર રાજર-ડે-ફારીઆ ૨૩૫
ડીગાનુ કુટંબ ૨૩૭
ભગતી પુંજાના મકાંણો ૨૪૦
મઈએત મુકવાના મકાંણો વીશે ૨૪૨

પારસીઓ.

પારશીઓની પધરાંમણી ૨૪૩
૧ પટેલનુ પરીવાર. શેઠ દોરાબજી નોનાભાઈ ૨૪૯
શેઠ રૂસતમજી દોરાબજી પટેલ, અથવા રૂસતમ જંદરાલ ૨૫૧
શેઠ કાવસજી રૂસતમજી પટેલ ૨૫૬
શેઠ દોરાબજી રૂસતમજી પટેલ ૨૫૯
શેઠ શોરાબજી કાવસજી પટેલ ૨૬૩

સફે.
શેઠ રૂસતમજી કાવસજી પટેલ ૨૬૫
બે નખીરાઓની નોંધ ૨૭૪
પરએઆત થાએલી પુતલીબાઈ ૨૭૫
૨ મી૦ જમશેદજી મનચેરજી (લકબે ચીકા) ઘડીઆલી, તથા તેમના વડવાઓનુ વરણુન ૨૭૬
૩ શેઠ ખરશેદજી પોંચાજી પાંડેના ૨૭૯
શેઠ ભીખાજી બેરાંમજી (લકબે ભીખા બેરાંમ) ૨૮૦
શેઠ લીમજી ભીખાજી, તથા શેઠ ફરદુનજી લીમજી ૨૮૧
શેઠ પેસતનજી ભીખાજી, તથા શેઠ ફરાંમજી ભીખાજી ૨૮૨
શેઠ હોરમજજી એદલજી પાંડેના ૨૮૫
ફુલાકાકાના ફરજંદો ૨૮૬
શેઠ મેરવાનજી ફરાંમજી પાંડેના ૨૮૭
૪ મોદી ખાનદાંનની સરૂઆત ૨૯૬
૫ વાછા ખાનદાંનનુ વરણુન ૨૯૯
શેઠ એદલજી જીજીભાઈ વાછા ૩૦૧
૬ દાદી શેઠની દીપ-પક ૩૦૭
શેઠ અરદેસર દાદીભાઈ ૩૧૩
શેઠ ખરશેદજી, તથા ઝાંગીર અરદેસર ૩૧૯
શેઠ અરદેસર ખરશેદજી દાદી, તથા ભાઈઓ ૩૨૨
૭ બનાજીના ખાનદાંનનુ બયાંન ૩૨૫
શેઠ નાનાભાઈ બેરામજી દાવર, અને તેમનુ પરીવાર ૩૨૬
શેઠ કાવસજી નાનાભાઈ દાવર ૩૨૮
શેઠ કાવસજી બાવા ૩૨૯
શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજી ૩૩૧
શેઠ નવરોજજી, તથા બેરાંમજી કાવસજી ૩૪૯
શેઠ લીમજી, તથા ખરશેદજી કાવસજી ૩૫૧
શેઠ રૂસતમજી કાવસજી ૩૫૬
શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી ૩૬૫
શેઠ માણેકજી રૂસતમજી ૩૭૧
શેઠ લીમજી નવરોજજી નાનાભાઈ ૩૭૩
૮ દાદી બરજોર ૩૭૫
૯ શેઠ માણેકજી દોરાબજી (ઉરફે માંકી સરાફ) ૩૭૭
શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફ ૩૭૯
શેઠ માણેકજી ખરશેદજી સરાફ (માણેજી જડજ) ૩૮૪
૧૦ જરાવાલાના કુટુંબીઓની જીંદગીનો અહેવાલ ૪૦૧
૧૧ શેઠ જમશેદજી ભીમજી પટેલ, તથા તેમનુ પરીવાર ૪૦૩
શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાનજી પટેલ ૪૦૫

સફે.
શેઠ ધનજીભાઇ ફરાંમજી પટેલ ૪૧૩
૧૨ દારૂખાનાવાલાઓનો દેખાવ ૪૨૫
૧૩ શેઠખાનદાનની શરૂઆત. (રૂસતમ માણેકથી) ૪૨૭
શેઠ નવરોજજી રૂસતમજી ૪૪૧
શેઠ મનચેરજી ખુરશેદજી ૪૪૩
શેઠ માણેકજી નવરોજજી ૪૪૫
માણેકજી શેઠની ગાદીના થોડાક વારેશોનુ વરતાંત ૪૪૭
શેઠ માણેકજી મેરવાંનજી ૪૪૮
શેઠ મેરવાનજી માણેકજી ૪૪૯
૧૪ રેડીમણીની શરૂઆત ૪૫૪
શેઠ મનચેરજી જીવનજી રેડીમણી ૪૫૪
શેઠ શોરાબજી મનચેરજી રેડીમણી ૪૫૫
શેઠ ધનજીભાઇ શોરાબજી રેડીમણી ૪૫૬
શેઠ કેખસરૂ શોરાબજી રેડીમણી ૪૫૭
શેઠ હીરજી જીવનજી રેડીમણી ૪૫૮
શેઠાંણી સુનાઈજી ૪૬૧
સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી નાઈટ, શી. એસ. આઈ ૪૬૧
૧૫ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના વડવા, તથા વારેશોનુ વરણુન.
શેઠ જીજીભાઈ માણેકજી ૪૭૬
શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈ ૪૭૮
શેઠ મેરવાનજી જીજીભાઈ ૪૮૫
શેઠ બમનજી જીજીભાઈ ૪૮૬
શેઠ શોરાબજી જીજીભાઈ ૪૮૯
શેઠ પેરાંમજી જીજીભાઈ ૪૯૦
૧૬ શેઠ દોરાબજી તથા પેરાંમજી ફરદુનજી લશકરી ૫૦૮
શેઠ હોરમજજી દોરાબજી લશકરી ૫૦૯
શેઠ પેરાંમજી ફરદુનજી લશકરી ૫૧૨
૧૭ શાગ્રર ખાનદાનની સરૂઆત ૫૧૩
શેઠ હોરમજજી તથા માણેકજી દાદાભાઈ શાગ્રર ૫૧૬
૧૮ શેઠ હોમાજી પેસતનજી પટેલ ૫૧૭
શેઠ ધનજીભાઇ હોમાજી લકબે ધના પટેલ ૫૧૮
શેઠ હોરમજજી ધનજી પટેલ ૫૧૯
૧૯ વાડીઆ ખાનદાનના વડવા, શેઠ લવજી નસરવાનજીનુ વરણુન ૫૨૧
શેઠ માણેકજી તથા બંમનજી લવજી ૫૨૬
શેઠ ફરાંમજી માણેકજી, તથા જમશેદજી બંમનજી ૫૨૮
શેઠ નવરોજજી જમશેદજી ૫૩૩
શેઠ ખરશેદજી રૂસતમજી ૫૩૮

		સફે.
	શેઠ ધનજીભાઈ રૂસતમજી	૫૩૯
	શેઠ અરદેસર ખરશેદજી	૫૪૦
	શેઠ જાંગીર નવરોજજી	૫૪૩
	શેઠ જમશેદજી ધનજીભાઈ	૫૪૭
	શેઠ નોશેરવાનજી માણેકજી	૫૫૦
	શેઠ જાંગીરજી, તથા નવરોજજી નસરવાનજી	૫૫૨
	શેઠાંણી મોટલીબાઈ	૫૫૬
	શેઠ પેસતનજી બમનજી	૫૫૮
	શેઠ દાદાભાઈ, તથા મનચેરજી પેસતનજી	૫૬૪
	શેઠ હોરમજજી બમનજી	૫૬૬
	શેઠ બમનજી હોરમજજી	૫૭૧
	શેઠ અરદેસર હોરમજજી	૫૭૬
	વાડીઆ ખાનદાનના થોડાક વીરાઓનુ વરણન	૫૭૯
૨૦	શેઠ સોરાબજી નોશેરવાનજી વાડીઆ, તથા તેમનુ પરીવાર	૫૮૭
૨૧	કાંમાંજીના કુટંબની કેફીઅત	૫૮૮
	શેઠ મનચેરજી વલદે કાંમાજીના પરીવારોની પરખેઆવી	૫૮૯
	શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાંજી	૫૯૧
	શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાં	૫૯૩
	શેઠ ફેરામજી હોરમજજી કાંમાં	૬૦૦
	શેઠ ખરસેદજી નસરવાનજી કાંમાં	૬૦૨
	શેઠ કેખસરૂ રૂસતમજી કાંમાં	૬૦૮
૨૨	શેઠ સંતોકજી બરજોરજી	૬૧૧
	શેઠ દાદાભાઈ સંતોકજી (ઉરફે દાદી સંતોક)	૬૧૨
	શેઠ ફરાંમજી સંતોકજી, તથા તેમનુ પરીવાર	૬૧૩
૨૩	શેઠ બરજોરજી શાપુરજી મેજરના	૬૧૪
૨૪	તબાક ખાનદાનની તફસીલ.	
	શેઠ માણેકજી નવરોજજી, ભકબે માંકા તબાક	૬૧૫
	શેઠ મેરવાનજી માણેકજી તબાક	૬૧૭
૨૫	શેઠ ભીમજી ધનજી ઉમરીગર	૬૧૯
૨૬	શેઠ લવજી શેરાબજી લાકડાંવાલા	૬૨૦
૨૭	નારીએલવાલાનો નકસ	૬૨૨
	શેઠ નવરોજજી કાવસજી નારીએલવાલા	૬૨૪
૨૮	શેઠ જમશેદજી નાનાભાઈ ગનજધર (ઉરફે સપલા)	૬૩૦
૨૯	શેઠ હોરમજજી ભીખાજી ચીનાઈ	૬૩૭
૩૦	શેઠ રતનજી હોસંગજી મુસ	૬૩૮
	શેઠ ફરાંમરજ રતનજી મુસ	૬૩૯
	શેઠ અરદેસર ફરાંમજી મુસ	૬૪૦

		સફે.
૩૧	શેઠ હોરમજજી શાપુરજી ડોલાખાઉ	૬૪૬
૩૨	શેઠ ફકીરા ભાઈજીનુ ભવીશીઅકાલ	૬૪૯
	શેઠ બેજનજી ફકીરજી	૬૫૧
૩૩	મુંબઈવાલા શેઠ ભીખા મેહરજીનુ મંડાંણ	૬૫૨
	શેઠ હોરમજજી ભીખાજી મેહરજી	૬૫૩
	શેઠ ખરશેદજી હોરમજજી	૬૫૪
	શેઠ મેહરજી હોરમજજી	૬૫૫
	શેઠ પાલનજી દોરાબજી લકબે દોલી મેહરજીના	૬૫૬
૩૪	શેઠ એદલજી ફરાંમજી કરાંણી, અથવા આલબલેસ	૬૫૭
૩૫	નેક નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ	૬૬૨
	શેઠ માણેકજી જીજીભાઇ વાછા	૭૦૦
	ડોવેજર લેડી આવાંબાઈ	૭૦૨
	શેઠ ખરશેદજી જમશેદજી, અને તે પછે ધી હાંનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઇ (બીજા) બારોનેટ, શી. એસ. આઈ.	૭૦૬
	શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ	૭૧૬
	શેઠ શોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ	૭૩૪
	શેઠાંણી પીરોજબાઇ	૭૫૦
૩૬	પીટીટ ખાનદાનની પીછાંનત	૭૫૧
	શેઠ માણેકજી નોશેરવાનજી પીટીટ	૭૫૨
	શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીટીટ	૭૫૮
	શેઠ નોશેરવાંનજી માણેકજી પીટીટ	૭૬૨
૩૭	બીસની ખાનદાંનનુ બયાંન	૭૬૩
	શેઠ કાવસજી એદલજી બીસની	૭૬૫
૩૮	શેઠ નવરોજજી શોરાબજી ઉમરીગર	૭૬૬
	શેઠ શોરાબજી શાપુરજી બંગાલી	૭૭૦

"રને મથાલે પારશી લોકોનું માતરે એકજ દોખમું તરતનું બંધાએલું, એ મુસા-
"ફરે જોએલું હતું." અને આટલી કેફીઅત ઉપરાંત આમાં મુંબઈ શેહરની
વસતી સઘલી મલીને ૬૦,૦૦૦) માણશોની તેણે લખી દેખાડેલી આપણા વાં-
ચવામો આવેછે.

હવડેના આપણા હાકેમો બબે અને ચારચાર ઘોડાઓની શુંદર ગાડીએ
બીરાજીને જાંહા ભાવે તાંહાં સુખ ચેનથી જેમ ફરતા દેખાએચ તેમ આગલા
વખતોપર તેવું કાંઈજ હતું નહીં, શેવાએ બલદના "એકકા" નામની ગાડી જેમાં
બેશીને ગવરનર સાહેબો ફરતા હતા અને તે ગાડી તારે ઘણીજ ઉકમાઈની
ગણાતી હતી. પણ તેની સઘલી નીશાંણ આજે કેટલીક મુદત થઈ અતરેથી
જતી રહીછે.

ગામની વસતીનાં લોકો જારે કેથેબી લાંમબે ટપે જઈને પાછા આવતા
તારે પાંએધોણી આગલ તેઓને કીચલથી ખરડાએલા પગ ધોવા પડતા હતા
અને તે ઉપરથીજ એ જગેઆનું નામ "પાયધોણી"નું જે આપેઆમો આવેલુંચ
તે અતારતુલીક છપાઈ ચુકેલું કોઈથી ભુલાતું નથી. એ વખતપર કસોએ
અટકાવ નહોએઆને લીધે દેશી હોડકાંઓ તથા નાંધલાં બારકસો હાલની સર
જમશેદજી હાસપીટાલ તુલીક નીરભએ ચાલી આવતાં હતાં, તે વરલી તરફનો
બાન ૧૮૮૪ માં બંધાએઆ પછેથી પાણીની આવક બંધ પડવા માંડી અને
ખાડી પુરાઈને સપાટ જમીન એટલી તો મુહબલક થઈ કે તાંહાં આજે મોહટ
મોહટી ઈમારતો બંધાઈને અસલી હાલતને તદન ફેરવી નાખીછે. વાલકેશ્વર
તથા ખંબાલા આગલ હીંમતવાન ઈનશાનોને ઠેકાણે તે વખતપર વાઘો અને
ફાડી ખાનારાં જાનવરોના ઉપદ્રવનો અતીસીઅ ભએ હતો એટલુંજ નહી પણ
નાએગાંમ અને મટુંગાં તો લુંટારાઓના રેહઠાણો જે થાઈ પડઆં હતાં તે સર-
વેની હાલત હવડાં નહી મનાએ હેવી રીતે સુધરી ગઈછે.

આ ટાપુ જુદા જુદા ભાગોમાં વેહેંચાઈ પડઆના સબબથી તેની વસતી
ઘણીખરી વીખરાએલીજ હતી, અને તેથી કરી લુછા વાટપાડાઓને લુટફાંટ કર-
વાની જોગવાઈ શેહલથી મલી શકતી હતી, કારણ કે હાવી હાલતને લીધે તે
વખતપર વસતીના લોકોથી એક બીજાને મદદ મલવી મુસકેલ જણાતી હતી.
એ લુટારૂઓમાં અગત કરીને આસેપાસેના મુસલમાનો અને તે ઉપરાંત મરાઠા
સરદારોબી ધશી આવીને બેધડક દરોરા પાડી જતા હતા. માટે તેઓના ભયંકાર
જુલમાતની ધાસતીથી સાંહેજ પડતાંજ વસતીના લોકો ઘેરના દરવાજાઓ મજ-
બુતાઈથી બંધ કરીને સંભાલ સારૂં ભરાઈ રેહતા, અને તેહવું થાતાંબી ભોગજોગે
કોઈ અકસમાત બાહેર રહેલો સપડાએઓ તો તેના બદનપર વસતરનો એક
ટુકડોબી સલામત રહી નહી શકતાં કોકવાર જાનનીબી ખુવારી થઈ જતી
હતી, અને તેહવી આફત નામદાર અંગરેજી સલતનત હીંઆં સરૂ થાઈ તેની
પેસતર તુલીક જે ચાલુ હતી તેના અટકાવ માટે, કેહચ કે, આ દએઆલુ રાજીઅ
કરતાઓએ દર રાતરે એક ટોપ જાહાડીને પરજાને બાહેર નહી નીકલવાની ચેત-
વણી આપવા માડી, અને સહવારનું પરોહડીએ ફાટવાટાકણે ફરીથી એક ટોપ

છોડીને બાહેર ફરવાની રજા આપવાની ચાલ પાડી; તેજ રવઈઓ હજીસધી કાએમ રાખેલોછે. આ ટોપ મારવાની બાબદને, ઇસવી સને ૧૮૬૭ નાં સપટેમબર મહીનાનાં ગ્નાનપ્રસારક ચોપાનીઆમાં, "મુંબઇ સેહરનુ વરણન" લખતાં જે જણાવેલીછે તે અલબતાં સારી સતા ઉપરથીજ હશે તોપણ હમારી પકી તજવીજ ઉપરથી હેવું માલુમ પડઊંચ કે, રાત તથા સહવારની ટોપ મારવાનો રવઇઓ તો તેની આગમજ પોરટુગીસ લોકોનાં અંમલમાંબી ચાલુજ હતો. અને પરજાના લોકો તો બીચારા ઉપર જણાવેઆ પરમાણે સમી સાંહાંજ પડવાની આગમજથીજ પોતપોતાના રેહેઠાણમાં ભરાઈ બેસતા હતા.

મુંબઈનો ટાપુ જંજીરાના સીધી સરદારે લીધો.

જો કે અંગરેજોએ બનતી કોશેસથી આ ટાપુને સઘલી વાતે મજબુત કરી રાખેઓ હતો તોપણ તેની હકુમતના નામદાર ગવરનર સર જાન ઉઆઈલીબરણના મરણની ખબર પોહોંચતાંવાર જંજીરાનો હબશી સરદાર નામે ઇઆકુબખાને* પચીસ હજાર માણસોની બળવંત ફોજ લઇને તા૦ ૨૨ મી ફેબરવારી સને ૧૬૮૯ ની તેરીખે કોટ માહેલા ડુંગરી કીલ્લાથી તે મજગાંમ, શીવરી, શીમ, વરલી, તથા માહીમ સુધીની સઘલી જગા કબજ કરી લીધી; તે વખતે, કેહેચ કે, સર જાન ચાઈલદ નામનો એક વેપારી હતો તેને રાજાએ બારોનેટનો ખેતાબ બખશીને મુંબઈની ફોજનો જનરલ તથા ગવરનર બનાવેઓ હતો; તે આ શતરૂ ચહડી આવેઆથી ખરેખરો નકાંમો અને માતરે નામનો જણાયો પણ કશા કાંમનો તથા લડાએક નીવરેઓ નોહતો; તેથી કરી આ સુલેહથી સવાધીન થાએલો ટાપુ થોડુંકસુધી અંગરેજોને હાથથી નીકલીને શતરૂના કબજામા જઈ બેઠો હતો. તો જોકે આ નામના જનરલની પાશે તે વખતે ઓછાંમો ઓછાં ૨૫૦૦ માણસોની ફોજતો તઈઆર હતી; એટલુંજ નહીં પણ બારાંની અંદર કેટલાંક વાંહાંણોબી હતાં કે જેથી કરી દરીઆવરધી ખાતાંનું તથા ખુસકીનું લશકર એખીટું થાઈ સીધી સરદારની ફોજને આ ટાપુપર ઉતરતાંજ ફતેહમંદી સાથે અટકાવી શખતે, પણ તેઓને તેમ કરવાનો કોઈ રીતે હોકમ નહીં મલેઆને લીધે પોતાની હાર જોવા માંટે પડી ભાગવાના સાંધણો જાંણે પોતેજ આપેઆં હોએ એવી દુખ ઉપજાવનારી હાલતમાં તે વખતનું અંગરેજી રાજ આવી પડઊં હતું. કોટો ઉપર કોટો અને તેની બાહે-

---

* હીંદુસતાંનમાં જારે મોગલાઈ સલતનત પુર જોસથી ફેલાએલી હતી, તારે તેના પાએતખત શેહેર દીલ્લીની મસનદ ઉપર શાહનશાહ અઓરંગજેબ જે ઇશાવી સને ૧૬૫૮ થી બીરાજીને ૧૭૦૭ સુધી રાજ ભોગવી ગયોચ તેની સતા છેક આપણી પડોસમાં આવેલા જંજીરાના ટાપુ ઉપર ચાલુ હોયાને લીધે તેની તરફથી એ સરદાર હકુમત ચલાવતો હતો. નો. લે.

રની સઘલી જગેઓ એકબી ગોલી ફેંકેઆવના શતરૂઓએ જીતી લીધી જેથી યુરોપીઅન શીપાહીઓ ગાભરા પડી જઇને પાછા હટેઆ, અથવા તો ફતેહ મેલવનારા સીધીની સંફમાં ભેલાઈ ગયા હોએ એવું થાઈ પડેઉં હતું. સીધીઓએ પોતાનું મુખીઅ મથક મજગાંમમો સથાપેઉં હતું, જાંહાં ચઉદ ટોપો ગોઠવેલો એક કીલ્લો, જે મધે ખજાંનાથી ભરી રાખેલી પેટી ૧૦) ઉપરાંત લડાઇનો બેસુમાર હથીઆરો તથાં અસબાબો ભરેલો હતો તે વગર મેહેનતે તેઓના હાથમાં આવી શખેઓ એટલુંજ નહીં, પણ એકજ કીલ્લો જે હવડાં તોશાખાંનાના કાંમમાં વપરાએચ તે વતરોગે પોરટુગીશો પાશેથી મલેલું સઘલું જંજીરાના સરદારે સપુરદ કરી લીધેલું હતું. એ વખતપર કેહેછે કે "બોમબે ફીઉઝીલીઅર" નામની એક ગોરી પલટન, જે હવડાં નામદાર માહરાંણીની ૧૦૩ જી રીજમીટ ગણાએચ, તેની બેએજ ટુકડી હાજર હતી તેની મદદથી શતરૂના પચીસ હજાર માંણશોની સાંમણે જઇ તેઓને હાંકી કાહાડવાનો હોકમ જોકે કપતાન "પો" ને ઘણો અશુરેથી થયો; અને તે મુજબ આટલાં મુઠીભર માણસો સહીત તે બાહાધર અમલદારે હોમલો તો કીધો પણ જે નહીં બની શકે તેહેવો મામલો હોયાને લીધે કપતાંન પો પોતાની બાહાધુર ટુકડીઓ સાથે પાછો હટીને હાલના તોશાખાનાવાળા કીલ્લામાં જઈ ભરાયો હતો. એ સીધી સરદાર વીશે એવું કેહેવામાં આવેઉંચ કે તે એક અછો લડાએક હતો, અને જે એતબાર તેના માલિક દીલ્લીવાળા શાહનશાહ ઔરંગજેબે તેના ઉપર રાખેઓ હતો તે મુજબનું આ કાંમ તેણે પુરતી રીતે પાર ઉતારેઉં હંતું અને મુંબઇને બંચાવવા માટે અંગરેજોએ આગલથી જે જે જગેઆ મજબુત કરી રાખેલી હતી તે સઘલી શેહેલથી તેઓએ હાથ કરી લીધાબાદ ડુંગરીની ટેકડી જે કીલ્લાની દીવાલથી ૨૦૦ વારને છેટેછે તેની ઉપરબી તેણે ટોપખાંનું ઉભું કીધું હતું પણ એવી તકલીદી હાલતમાં દેખાતું હતું કે જો કદાપી સાંમણી તરફથી ગોલી અથવા ગોલાઓ આવે તો તેથી તેના લશકરનો મોહોટો ઘાંણ નીકલી જાએ, તે છતાં તેના નશીબને જોરે આપણ તરફથી તેવું કશુએ બનેઉ નોહતું અને જે જગો ઉપર સીધીએ તે વખતે પોતાની ટોપો ગોઠવેલી હતી તેનીજ નીચાંણમાં હવડાં જી. આઈ. પી. વાળાઓની ફુંફારા મારતી આગ ગાડીઓનું મથક થાઇને તાંહાથી વેપારની દોરી એખીલાં હીંદુસતાંનમાંજ નહીં પણ આખાં એશીઆખંડની ચોમેર ફેલાવો પાંમતી આપણે જોઇએચ. જો કદાપી ડુંગરી કીલ્લા ઉપરની ધુરકેઆ કરતી ટોપોને, શતરૂની ફોજો તેની હદપર આવતાંવારજ, છોડી હોતતો એક કલાકની અંદર મોગોલોના લશકરની ધુલધાંણી આપરે કરી નાખી હોત; અથવા તો પી. તથા ઓ. કુંપનીનો વરાલવાળો કાફલો જે હવડાં મજગાંમની છેટેના બારાંમા નીરભએ જાહલા ખાએચ તે માહેલાં માતરે એકજ બારકસને શતરૂનાં કાફલાની અંદર ધુસાડવાની થોડીક હીલચાલ કીધી હોતતો એકપણ ગોલી ફેંકેઆવના તેનું આખું લશકર શેહેલથી ડુબી મરતે, પણ ૧૬૮૯ માં મુંબઈની અંગરેજી હકુમતનો દાહાડો એટલોતો નબલો થઈ પડેઓ હતો કે એકતો હાલના જેહવી સુધરાઈ ભરેલી કલાઓ કોઈ અંધકાર ગારમાં આષાર

સુના રહીને નીંદરા લેતી હતી, અને બીજું એકે તેઓ પાશે કોઈ હીંમતવાન હાકેમ નહીં હોવાને લીધે થોડુંકસુધી જાંન બંચાવવાની ધાસતીમાં તેઓ હેવાતો ફશી પડ્યા હતા કે જો કદાપી તેઓને દરીઆઈ મદદ નહીંજ મલી હોત તો બેસક ભુખમરાથી સઘલું લોક શતરૂના તાબામાં થયાવીના રેહેત નહીં. તો જોકે તે મોસમના ચોમાસાંમાં અંગરેજ લોકોના દુખનો કશો પારજ હતો નહીં, કેમકે તે વેલાએ સઉથી બીકટમાં બીકટ તંગાસ તેઓએ ખેંચી હતી, પણ મોસમ જારે ખોલ્લી થઈ અને નામદાર કુંપનીના બારકશો લાંગરવારીપરથી હીલચાલ કરવા લાગાં તારે દુખદાએક દેખાવ ફેરવાતો જણાયો, એટલે મોગોલોના દજનના દજન વાંહાંણો જીહતી લઈને તે માહેલા સાંમાંનથી ઘેરાઈ રહેલાં લશકરની તંગાસ પુરી પાડવામાં આવી, તોપણ તેટલાંથી કાંઇ અંગરેજોની હાલત સુધરેલી દેખાએઆવના ભએભરેલીજ રહેલી હતી, કારણકે અંગરેજોએ પાછી હીલચાલ કરવા માંડી તારથીજ સીધીઓ લશકર વધારવાની પેરવીમાં એટલાતો મશગુલ રહેઆ કે ઓરંગજેબના સરવેથી સરસ અને લડાએક માણસોની સંખેઆ ચાલીસ હજારથીબી વીશેસ બોલાવીને કીલ્લાની દેવાલ આગલ ઉભી રાખી, એટલુંજ નહીં પણ વાંદરાં તરફના રેહેવાશીઓએબી દગલબાજી રમીને સીધીઓને જોઈતી ખોરાકી સારી રીતે પુરી પાડી તેથી ફરી તેઓને કોઈબી રીતે મોહતાજ રેહવું પડેઉં નોહતું.

તે વખતના અંગરેજી ગવરનરે હાવી સંકટ ભરેલી હાલત જોઈ, અને છુટકો પાંમવાનો કોઇજ એલાજ જારે તેના હાથમાં નહીં રહેઓ તારે શુતરો મારગ શોધીને સુલેહ ચાહાવા સારૂં દીલ્લી તરફ એક એલચીખાતું મોકલાવેઉં અને દરેક જાતની નાંમોશીને આધીન રહેઆ પછે કાંઈજ નહીં પણ એક નવી પરવાંનગી મેલવવામાં તે ફાવેઓ હતો તો જોકે કોલકરારોની બોલીઓ એવીતો શરમ ભરેલી કેહવાતી હતી કે તે અંગરેજ જેહેવાઓને કવચીત છાજે નહીં, પણ સંકટનો કબજો છોડવવામાં લાચારે તેમબી તે વખતે કબુલ કરવાની તેઓને ફરજ પડી હતી, તે એવી રીતે કે સર જાંન ચાઈલડ તતકાલ હીંદુસતાંન છોડી જવું, મુગોલની સરકારે જે કાંઈ ખોટ ખમી હોએ તેનો પુરતો બદલો વાલી આપવો; અને કુંપનીના શીપાઇઓને રઇએત તરીકે નહીં પણ આવતા વખતના ગોલાંમ દાખલ ગણવા. હાવી રીતના હીનપસતી ભરેઆ કોલકરારો જોકે ૧૬૯૦ ના એપરેલ મહીનામાં નકી થયા અને તે સંબંધી શાહનશાહી ફરમાણ દીલ્લીથી લખાઇ આવેઉં તોપણ તેવા હોકમને થોડુંકસુધી ઢીલમાં નાખેઆ પછે તા૦ ૮ મી જુન સને ૧૬૯૦ માં સીધી સરદાર ઇઆકુબખાન પોતાની ફોજ લઇને તાંહાંથી કુચ કરી ગયો, પણ તેની આગમજ મજગાંમનો કીલ્લો ઉરાડી મેલઓ અને હેવીતો શકત મરકી મુકીને ગયો કે તલવારથી જેટલાં માણશો કપાઇ મરતે તે કરતાં વધારે પરાંણીઓ થોડાજ મહીનામાં મરણ પાંમેઆં હતાં. અંગરેજી હકુમતની હીંદમાં થએલી લડાઇના હોનરની અજમાંએસ તેઓને પેહેલ વેહેલી આજ માલુમ પડીઆથી તેના નોકરો પડી ભાગા અને શરંમ પોંહોંચેઆ ઉપરાંત પચાસ લાખ રૂપીઆનો દંડ

ખમવો પડએો માટે હાવી રીતનો ભએ ભરેલો ધડો તેઓને હેવાતો અશરકારક મલીઓ કે હકુમત ચલાવવામાં હવે નભરવસપણું બતાવેઆ કરતાં પોતાના રાજની કીરતી આગલ વધારવાની કોશેસમાં મસગુલ રહેઆ અને તે પછેના બંચાવ માટે ફરતા કોટ તથા બીજી જગેઆઓને મરાંમતથી મજબુતાઈ આપી એટલુંજ નહીં પણ તે વખતના ગવરનરને તેના ઓધા ઉપરથી બરતરફ કીધો હતો અને પેલો મરબેઆત પારસી દોરાબજી નાનાભાઈ તે વખતની થોડુંક આગમજ મરણ પાંમેઆને લીધે તેનો દીકરો નામવર રૂસતમ દોરાબ જે બાપની જગેઆ સાચવી સરકારનું કામકાજ ચલાવતો હતો તેને સુરતની કોઠીના વડાએ મુંબઈની હાકમી ઉપર મવકલ કીધો તારથી તે રાજ વહીવટ ઘણીજ ચાલાકીથી ચલાવવા લાગો હતો.

સીધી લોકો બીજીવાર મુંબઈપર ચહડી આવેઆ* અને સીકસતખાઈ પાછા પરાગંદે થયા.

ઉપલી હકાએતમાં જણાવેઆ મુજબ સીધીઓનાં લશકરમાંથી ઉલી મરકીનો રોગ આ ટાપુને હેવાતો જબરો લાગુ પડએો હતો કે લગભગ બે વરસના અરસામાં સઘલા ઇઓરોપીઅનો તથા લશકરી શીપાહીઓ વધારે ઓછા મરણ પામીઆને લીધે ગરજ વખતે ટાપુ સંભાલવાના હેતુથી આપણા માનવંતા પારસી હાકેમ રૂસતમ દોરાબે* કેટલાક માછીમારો, જે ઘણાજ ઉભાઈ જતા હતા; તેઓને ભેગા કરીને લશકરની ફોજમાં મેલવી લીધા અને કવાએદ આપી થોડીક મુદતમાં લડાએક શીપાહીઓ બનાવી દઈને તેઓની મદદથી ટાપુની ચોતરફ અછો બંદોબસત રાખવા માંડીઓ. એવાંમાં વલી બીજો એકાએક બનાવ એવો બનેઓ કે પેલા જંજીરાવાળો શીધી સરદાર જે એક વખતે અછી લુટ મેલવીને તથા બીજી રીતે ફાવી ગયો હતો તે ઠીઆંની મરકીમાં માણસો મરણ પાંમેઆં વીગેની ખબર મલેઆ ઉપરથી, લોભનો મારેઓ,

* આપણી વસતીમાં વખણાએલા ચંચલ જેહનના વીદવાન શેઠ ડોસાભાઈ ફરાંમજી કરાકાએ ઈંગલાંડમાં બનાવેલાં પુસતકમાં આ બાબે લખેલો હએવાલ જોકે હમારી બીના સાથે આબેહુબ મલતો આવેછે, મગર ફરક માતરે એટલોજ જણાએછે કે જંજીરાવાલો જે બેવાર તરાપ મારવા માટે ચઢાઇ લાવેઓ હતો, તેમાં પેહેલે પરથંમ તો તે ફતેહ પાંમીને ઘણું સુધી આ ટાપુ કબજ રાખી બેઠા પછે દીલ્લી તરફથી જારે હોકમ આવેઓ તારે જીહતેલો ટાપુ અંગરેજી હકુમતને સવાધીન કરી ગયો, તેટલી વાત એ સાહેબ લખવામા લાવેઆ નથી, અને આ પટેલે જારે તેને મારી હટાડઓ તે બીનાતો ઘણું કરી બીજી વાર બનેલી ચોકસ માલુમ પડેછે, જુઓ ૧૮૬૩ ના મારચની ૧૧ મી તારીખનું "દખણ હારલડ" નામનું અંગરેજી વરતમાન પતર. નો. લે.

બીજીવાર દીલ્લીનો હોકમ મેલવેઆવના સને ૧૬૯૨ માં પાછોચહડી આંવેઓ, તેની સાંમણે આ સુરો પેહેલવાંન શુપેહશાલાર થઈ પોતાની કોલી પલટન સહીત એવોતો ભીડી પડ્યો કે પેલો સીધી સરદાર જેવી ફતેહ પેહેલાં મેલવી ગયો હતો. તે કરતાંને સરસ શીકસતે હાલતમાં નાહાશી ગયો તારથી તે આજ દીન તુલીક આપણી બલવંત ટેકડીને જીહતી લેવાની કોઇએબી તાકાદ રાખેલી જણાઇ નથી. આ કીરતી ભરેલી ફતેહની વધાંમણી સુરતની કોઠી ખાતેના વડા આડતીઆ ઉપર નામવર રૂસતમ દોરાબે કાસદની મારફતે વગર ઢીલ પોંહચાડીને મુંબઇની હકુમતને માટે કોઇ બીજા અમલદારની માંગણી કીધી તે મુજબ તાંહાંના વડાએ આવીને આ ઇરાંની તોખમથી ઉતરી આવેલા પારસી બચાની હીંમત માટે ઘણીક શાબાસી આપી, ટાપુની હકુમત ઉપર અંગરેજ અમલદારને મવકલ કીધો અને રૂસતમ દોરાબને તેની કીંમતી ચાકરીના બદલામાં કાંઈ આપવું જોઇએ એવી ધારણાથી કુંપની સરકારે મેહરબાંન થઇને મુંબઈ ટાપુની પટેલાઈ તેના વંશપરંમપરા તુલીક ઉતરતી રેહે એવી સનદ સાથે, કેહેચ કે, લખી આપી હતી. આ પટેલનો અરથ ગાંમનાં માછી મારોના વડાનો કીધામાં આવેઓ, અને તેઓનીજ મદદ એ સાહેબને જે ઉપીઓગી થઈ તેની ઇઆદગારીમા સરવે માછી મારોને તેમના સવાધીનમાં સોંફી આપેઆ, તેથી તેઓના ધંધાની ઉપજ દર માણસ દીઠ વરશે દાહાડે રૂ ૬।૩૩ રેશ લેખે સરકારને હસાબે તેવણ હુઘડાવે, અને તેના બદલામા કાંઈક લવાજમો તેમને મુકરર ઠેડવી આપેઓ હતો. આમ હોવાથી દરસાલે આ પટેલને પલ્લે ઘણી સારી હાંશેલ પડવા લાગી; એટલુંજ નહીં પણ સઘલા કોલી લોકોનો વેહવાર તથા ધરંમ સંબંધાનો ઈનસાફબી તેમને સવાધીન રાખેલો હતો અને તે ઉપરાંત અંગરેજ સરકારને હીંદુસતાંનમાં લડાઇ ઉઠતી, તારે લશકરને એકથી બીજી જગોએ મોકલવા માટે જોઇતાં વાંહાંણોબી એજ પરમાણીક પટેલ મેલવીને સઘલું આસાંન કરી આંપતા હતા. તે હકુમત રૂસતમ દોરાબના દોતરાઓનીજ હઇઆતી સુધી ચાલુ રહેઆ પછે પાછલથી ભાંગી પડવાનો સબબ તેઓના વારેસોની બેપરવાહી અથવા અઈઆશીપણાનો માલુમ પડેછે, નહીંતર હાવી મોતેબર સતા તેઓના પરીવારમાંથી કવચીત રૂખસત પાંમતેજ નહીં; તોપણ જે બેતાબ તેઓના કપાલ ઉપર ચોંટી બેઠોચ તેતો તેમનાં ખાંનદાંનની ઓલખ તરીકે હજીસુધી જોડાઈ રહેલો આપણે સંતોશથી જોઇને મુંબઈ ખાતે આવેલા પેહેલા પારસીમાં તેમના વડવાઓનેજ પીછાંનતા રહેઆ છીએ.

ગવરનરો તથા તેઓના ઓધાની હધ.

———o———

આપણી ટાપુ ખાતે અંગરેજી હકુમતની શરૂઆતમાં વેલાત તરફથી કેડવાઈ આવેલા; તથા અતરેજ રહીને ઓધો મેલવેલા હાકેમો, જેને ગવરનર કરી કેહછે તેઓની નેમણુક અને મુદત પુરી થા પછે તેઓ પાછા પોતાને વતન શીધારેઆ અથવા હીંઆંજ મરણ પાંમેઆ તેની ઈઆદીનો આ કોઠો ઉપજાવેઓછે. એ માહેલા પેહેલે પરથમના ૪ જણા પાદશાહની તરફથી અને તે પછે ઈસટ ઈનડીઆ કુમપની તરફથી આવી ગએલા ૪૬ જણાઓ હતા, પણ ૧૮૫૮ મા જારે હીંદની સઘલી સલતનત નામદાર માહરાંણીનાં સવાધીનમાં પાછી સોપાઈ તારથી તાજની તરફના નેમાએલા જાણવા.

હકુમત લીધાની તારીખ.			હાકેમોના નાંમો.	ઓધો છોડેઆની તેરીખો.			હકુમતની હધ.			ઈઆદદાસત.
							વરસ.	મહીના.	દહાડા.	
			પાદશાહ તરફથી નેમાએલા.							
૧૮	સપટેમબર.	૧૬૬૨	અરલ આવ મારલબરો	...	...	...	...	...	...	મુંબઈ હાથમે નહીં આવેઆથી ઓધો લીધાવના પાછો વેલાત ગયો હતો.
		૧૬૬૫	મી૦ કુક	...	...	...	...	...	...	સર આબ્રાહાંમ સીંપમેનનો સેકરેટેરી હતો પણ તેની અનઘટતી ચાલને લીધે બરતરફ થયો.
૫	નવેમબર.	૧૬૬૬	સર જારવીસ લીઉકસ	૨૧	મેએ.	૧૬૬૭	૦	૬	૧૭	મુંબઈમાં મરણ પાંમેઓ હતો.
૨૨	મેએ.	૧૬૬૭	કપતાંન હેનરી ગેરી (કામ ચલાઉ)							
			નામદાર ઈસટ ઈનડીઆ કુ૦ તરફના.							
		૧૬૬૮	સર જારજ આકશેણદન	૧૪	જુલાઈ.	૧૬૬૯	...	...	...	મુંબઈમાં મરણ પાંમેઓ હતો.
૧૫	જુલાઈ.	૧૬૬૯	જીરાલડ આંણજીઅર	૩૦	જુન.	૧૬૭૭	૭	૧૧	૧૬	,,
૧	,,	૧૬૭૭	ટાંમસ રાલટ	...	...	...	...	...	...	
		૧૬૮૮	સર જાંણ ઉઆઈલી બરાણ	...	...	૧૬૮૮	...	...	...	મુંબઈમાં મરણ પાંમેઓ હતો.

હકુમત લીધાની તારીખ.		હાકેમોના નાંમો.	હોદ્દો છોડ્યાની તારીખો.			હકુમતની હદ.			ઈઆદદાસત.
						વરસ.	મહીના.	દહાડા.	
	૧૬૮૯	સર જાંણ ચાઈલ્ડ બારોનેટ	...	...	૧૬૯૦	..	...	...	જજીરાવાલાનાં હાથમો મુંબઈ જવા દીધાના અનેઆએ-સર બરતરફ કીધામો આવેઓ હતો.
	૧૬૯૦	રૂસતમ દોરાબ*	...	...	૧૬૯૨	..	..	...	મુંબઈ બંચાવીને કીરતી મેલવેઆ પછે પટેલાઈ લઈને હાકમીપણું છોડી દીધું હતું.
	૧૬૯૨	સાંમીઉએલ આંણેસલી							
	૧૬૯૮	સર જાંણ ગાએઅર†							
	૧૭૦૨	સર નીકોલાસ ઉએટ‡							
	૧૭૦૭	સર હેચ્ય આકશેનદન બારોનેટ							
	૧૭૦૯	ઉલીએમ અએસલેબી							
	૧૭૨૨	ચારલસ બુન							
	૧૭૨૩	ઉલીએમ ફીપસ							
	૧૭૩૨	રાબરટ કેવાંણસ							
	"	જાંન હારન							
	૧૭૩૯	સટીફેન લાઅ							
	૧૭૪૨	ઉલીએમ ઉએક							
	"	જાંણ ગીકી							
	૧૭૫૦	રીચરડ બઓચીઅર							
	૧૭૬૦	ચારલશ કરોંમીલીન							
	૧૭૬૭	ટાંમસ હાડજસ							
	૧૭૭૬	ઉલીએમ હારબી							
	૧૭૮૪	રાશાંણ હોર બાદંમ							
	૧૭૮૮	એનદરૂ રાંમશે							

* અજાએબ જેવુંછે કે આ શુરા મરદે લગભગ બે વરસવેર હાકેમી ચલાવેલી આસકારાં હોયા છતાં કોઈબી શાળની અંગરેજી કેઆલનદરો બનાવનારાઓ તરફથી ગવરનરોની ટીપમાં તેનુ નામ નોધવામાં લાવેઆ નહીં. નો. લે.

† ઈનડીઆ ખાતે જુદી જુદી બે કમપનીઓ જે વેપાર કરતી હતી, તેઓ વચ્ચે ચાલુ રહેલા જધડાઓ કેહેચ્ય કે દેશી લોકોને ઘણાજ નુકસાંણ કારક હતા; કારણ કે તે બેહુ બાજુવાલાઓ સુરતના દેશી શતાવાલાઓને લાંચ રૂસવત આપવાની એટલીતો ચહડા ચહડી કરતા કે તેઓ માહેલા સર નીકોલાસ ઉએતે અને ફતેહમંદી મેલવીને આ ગભીર ગવરનરને તેની સાથના બીજા કાંઉનશીલરો સહીત હાથમા બેડીઓ ઘાલીને ઔરંગજેબ સાહુનશાહના હોકમથી સને ૧૭૦૨ માં કેદ કરાવી પોતે ગવરનર થયો; તો જોકે તે પછે ખાલી પડલી જગોએ તો તે બેસનારજ હતો તોપણ લાંચ રૂસવતની સખાવનથી દેશી સતાવાલાઓને ઉલટપાલટ સહુમજાવતો રહી. સર જાંન ગાએરને વધારે વખનસુધી કેદખાંનેજ રખાવેઓ હતો. નો. લે.

‡ આ ગવરનરની દગતબાજી કમપાણીના દેશી દલાલ શેઠ રૂસતમ માંણેકે સને ૧૭૦૫ માં શોધી કાડ ડેઆ ઉપરથી જો કે ઈંગલાંડની જનરલ કોરટના ફરમાંન મુજબ સર જાંન ગાએરને છોડીતો મુકેઓ, પણ તાંડુંવાલાઓની સતાનો તીરસકાર કરી ૧૭૦૭ સુધી હાકેમીપણાપરથ પોતે ખોશેઓ નોહતો. નો. લે.

		૧૭૮૮	સર ઉલીઅમ મેદોસ							
૧	મેએ.	૧૭૯૦	સર રાબરટ આબરકરંબી							
		૧૭૯૩	જારજ દીક							
		૧૭૯૫	જાંણ ગરીફીઠસ							
		,,	જોનાથન ડંકન	૧૧	આગસટ.	૧૮૧૧	૧૬	૦	૦	મુબઈમાં મરણ પાંમેઓ હતો.
૧૨	આગસટ.	૧૮૧૧	જારજ બરાંઉણ							
		૧૮૧૨	સર ઈવેન નેપીએન બારોનેટ							
૧	નવેમબર.	૧૮૧૯	ધી હાંનરેબલ માંઉનટ સટુઅરટ એલફીનસટન	૯	નવેમબર.	૧૮૨૭	૮	૦	૯	વેલાત સીધારેઓ હતો.
૧૦	,,	૧૮૨૭	સર જાંણ માલકમ બારોનેટ	૨૨	,,	૧૮૩૦	૩	૦	૧૩	,,
૨૩	,,	૧૮૩૦	સર ટી. એસ. બીકુઈઠ બારોનેટ	૧૫	ડીસેમબર.	,,	૦	૦	૨૩	કાંમ ચલાઉ હતો તે મામબલેસર ખાતે વરસ ૬૦ ની ઉમરે મરણ પાંમેઓ.
૨૧	જાનેવારી.	૧૮૩૧	સર જાંણ રોમર બારોનેટ	૨૦	મારચ.	૧૮૩૧	૦	૨	●	કાંમ ચલાઉ.
૨૧	મારચ.	,,	અરલ આવ કલેર	૧૭	,,	૧૮૩૫	૪	૧	૨૫	વેલાત સીધારેઓ હતો.
૧૭	મારચ.	૧૮૩૫	સર રાબરટ ગરાંટ બારોનેટ	૯	જુલાઈ.	૧૮૩૮	૩	૩	૨૭	દાહપોરી ખાતે મરણ પાંમેઓ હતો.
૧૦	જુલાઈ.	૧૮૩૮	હાંનરેબલ જેમસ ફેરીસ	૩૦	મેએ.	૧૮૩૯	૦	૧૦	૨૧	કાંમ ચલાઉ, એના વખતમાં પારસીના બે નાદાન પોરીઆઓ ઈસાઈ ધરમમાં વટલી ગયા હતા.
૩૧	મેએ.	૧૮૩૯	સર જેમસ રીવેટ કેઆરનાક બારોનેટ	૨૮	એપરેલ.	૧૮૪૧	૧	૧૦	૨૯	આજારી પડેઆથી ઓધો છોડી વેલાત ગયો.
		૧૮૪૧	સર ઉલીઅમ હેનરી મેકનાઠન બારોનેટ	૨૩	ડીસેમબર.	૧૮૪૧	૦	૦	૦	હકુમત ભોગવેઆ આગમજ કાબુલમો કટલ થયો હતો.
૨૮	એપરેલ.	,,	હાંનરેબલ જે. ડબલીઉ આંનદરસન	૮	જુન.	૧૮૪૨	૧	૧	૧૨	કાંમ ચલાઉ.
૯	જુન.	૧૮૪૨	સર જારજ આરથર બારોનેટ	૪	આગસટ.	૧૮૪૬	૪	૧	૨૭	વેલાત ગયો હતો.
૫	આગસટ.	૧૮૪૬	હાંનરેબલ એલ. આર. રીડ	૨૨	જાનેવારી.	૧૮૪૭	૦	૫	૧૮	કાંમ ચલાઉ.
૨૩	જાનેવારી.	૧૮૪૭	મી૦ જારજ રસલ કલારક	૩૦	એપરેલ.	૧૮૪૮	૧	૩	૮	પાછલથી બારોનેટ થયો હતો.
૧	મેએ.	૧૮૪૮	વાઈકાઉનટ ફાકલાંડ	૨૯	ડીસેમબર.	૧૮૫૩	૫	૬	૨૯	હેની કારકીરદીમાં મુસલમાંનોએ મુબઈના પારસીઓ સાંમણે બલવો ઉઠાવેઓ હતો.
૨૯	ડીસેમબર.	૧૮૫૩	રાઈટ હાંનરેબલ જાંન લારડ એલફીનસટન	૭	નવેમબર.	૧૮૫૮	૪	૧૦	૧૩	કુંપનોની કારકીરદી હીંદ ઉપરથી એ દાહડે ખતમ થાઈ.
			હીંદનું રાજ નામદાર માહરાંણી વીકટોરીઆના તાજને સપુરદ થયું તારથી નેમાએલા હાકેમોની ટીપ.							
૮	નવેમબર.	૧૮૫૮	રાઈટ હાંનરેબલ જાંન લારડ એલફીનસટન	૧૦	મેએ.	૧૮૬૦	૧	૬	૩	નામદારી મેલવીને લનડન સીધારેઓ હતો.
૧૧	મેએ.	૧૮૬૦	સર જારજ રસલ કલારક બારોનેટ (બીજીવાર.)	૨૪	એપરેલ.	૧૮૬૨	૧	૧૧	૧૪	ઓધો છોડીને વેલાત સીધારેઓ હતો.
૨૫	એપરેલ.	૧૮૬૨	સર હેનરી બારટલ એડવરડ ફ્રીઅર બારોનેટ	૬	મારચ.	૧૮૬૭	૪	૧૦	૧૦	,, ,,
૬	મારચ.	૧૮૬૭	સર ઉલીઅમ રાબરટ વેસી સીમોર ફીટઝરલડ બારોનેટ	૬	મેએ.	૧૮૭૨	-૫	૨	૦	,,
૬	મેએ.	૧૮૭૨	સર ફીલીપ એડમંડ વોડહાઉસ બારોનેટ કે. શી. બી.	..	...	..	...	...	..	તે નામદારની હકુમત ઓદા સંભાલે.

ઉપલી ટીપ મધે જણાવેલા નામવર હાકેમો માહેલા કેટલાક તો હેવાબી થઈ ગયાછે કે તેઓની હકુમતથી પરજાને થયલા લાભ અને પરજાના લોકોના હીતપર નજર રાખીને તેઓએ પરજા પાલકના મેલવેલા વાજબી દાવાનું વરણન દાખલ થવું જોઈએ, પણ તેવી કોઈ ચોકસ ઇઆદી હાથમાં નહીં આવેઆને લીધે તેઓના ઓધાની અધ સાથે માતરે નામજ ટાંકી લઇને સંતોસ પાંમેઆ ઉપરાંત, એ માહેલા એકજ પરમારથી પુરસની જીંદગીનો ટુક સાર જે નોધી લઇએચ તે માનવંતો કોઈજ નહીં પણ હાંનરેબલ જોનાથન ડંકંન સકુઆએર, જે ઈસવી સને ૧૭૫૫ માં લંડન ખાતે જનમ પાંમેઆ પછે ૧૭ વરસની ઊંમરનો થઈને પેહલવેહલો ૧૭૭૨ માં બંગાલ ખાતે સાધારણ લખનારં તરીકે સરકારી ચાકરીપર આવેઓ હતો; એ અમલદાર પોતાની ચંચળાઇથી રફતે રફતે પદવીએ ચહડતાં છેક મુંબઇના હાકેમને ઓધે પોંહોંચેઓ; તારબાદ ૧૬ વરસ સુધી માન ભરી કારકીરદી ચલાવેઆ પછે તેણે પોતાને રાવદેશ શીધારવાની તઈઆરી કીધી; પણ તેટલાં જાલમ મોહોતે શીતાબી કીધાથી તારીખ ૧૧ મી આગસટ ૧૮૧૧ ને રોજે વરસ ૫૫ ની ઊંમરમા ૩૮ વરસવેર હીંદને માયા લગાડીને અતરેજ મરણ પામેઓ હતો. આપણી ટાપુ ખાતે વખણાઇ ગએલા આગલા તોજાર શેઠ દાદીભાઇ નોશેરવાંનજી, અને તેમના બરખુરદાર બેટા શેઠ અરદેસર દાદી, ઉપરાંત હીંદુ માહજંનના વડાનગર શેઠ રાંમદાસ મનોરદાસ, જેઓ આપણી વસતીમાં જાણીતા થયલા ધી હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈ સી. એસ. આઈ. ના બપાવા, તથા જરથોસતી ટોલા માહેલા કદીમ પંથના વડા દસતુર બેહસતબેહેરે મુલાંફીરોઝની* સંગાથે એ નામદાર ગવરનરે એટલીતો મોહબત રાખેલી હતી કે જાંણે એકેકનાં સગા ભાઇઓ હોએ એવો સંબંધ જોડી રાખીને તે વખતને અનુસરતાં પરજા ઉપીયોગી હરેક કાંમ એ નામદાર શેહલથી પાર ઉતારી શકતો; અને હાવી લાંમબી મુદતસુધી એકજ ઠેકાંણેની હાકેમી ઉપર જાથુક જોડાઈ રહેઆમા સઘલી વરણની રીતભાંત સંબંધી અછી માહીતી મેલવી તેઓ તરફ એ નામદારે હંમેસાં મોહોબત ભરેલી મેહેરબાની દેખાડેલી માલુમ પડી આવીછે. એ નામદાર મરણ પાંમેઓ તેને જોકે ૬૨ પુરાં થઇને ૬૩ મું વરસ હવડાં ચાલેચ તેટલા અરસામાં આપણી આ મુંબઈ ટાપુની રૌણક ઘણી રીતે ફેરફાર થઇને આબાદીએ પોંહતીછે તોપણ તેના નામની બે માહભારત ઈઆદગારીએ જારથી પરારંભ કીધો હતો તારથી, તેની હસતી તેહવાજ આકારમાં જે સલાંમત રહેલીછે તેનું વરણન નીચલી કવીતાથી સઘલા સાહેબોને શેહેજમાં માલુમ પડશે.

જે બે ચીજ દેખાડેચ તેના કાંમની યાદ—રહીચ તેથી નેકનાંમી કમ યા જીઆદ.
એકતો તેના નામનો રસતો થયો†—તે બાંધીને બીચારો ખસતો ગયો.

---

* આ કાબેલ અને ફીરદોશ નીસાંનના માહપંડીત દસતુરના એખલાસ ઉપર તે નામદાર એટલો ફીદા હતો કે, પોતાની સંગાથે તે બુજોરગને છેક વેલાતવેર લઈ જવા માટે તઈઆર કીધા, પણ અફસોસછે કે, અજલની દોરીએ તે બેહુ સાહેબોની નેક મોરાદ પેસ પડવા દીધીજ નહીં. નો૦ લ૦

† એ રસતો નલના બજારની ડાહવી બોરહુએથી થઇને ભાંએખલે જવાના નાકાં સુધીનો જે "ડંકનરોડ" કેહવાએછે તે. નો૦ લ૦

જેને આપરે ડંકન રોડ કહીએચ—વાપરવાસમાં રાતને દંન લઇએચ.
ગયોછે તે નળને નાકેથી લાંમબો—મલેચ તેને ભીંડીબજાર સાંમબો.
બીજી તે નાંમવરની યાદી ગણાએચ—કીંગ બરાકને તે નામે જણાએચ.
જે દંકનના ખરચથી બંધાએલીછે—કીરતી તેમાં તેની સંધાએલીછે.
હતો જારે ગાદીપર તરીજે જારજ—ભોગવતોતો મુંબઈમા ડંકન રાજ.
તે વખતે ઉઠાવેલું નાંદર કાંમ—ખરચેઆંછે તેમાં મુહબલક દાંમ.
બેહલી હોમજીનાં મોહલાને મલેલીછે—તાંહાં કીલ્લા જેહવી એક હવેલીછે.
તે બાંધીને આપીછે રાજાને ભેટ—નીમખહલાલીનું દેખાડી હેટ.
ઓલખાએછે તારથી તે કીંગજ બરાક—નથી શક રેહેલો તેમાં જરાક.
તેથી ડંકનનું રોસન નાંમ જહલકેચ—તે જાહેરમાં કેહવાથી મન મલકેચ.

એની આગમજના બીજા બે ગવરનરોને નામની થોડીક યાદી જે આપણી ટાપુ સાથે જોડાઈ રહીચ તે માહેલા નામદાર હારંબીની એક હવેલી જે કોટની ગોદી સાંમણે આવેલી હાઈ કોરટના કારણસર હજીસુધી વપરાતીછે તે સને ૧૭૮૦ માં બંધાઇને તઇઆર થએલી કેહવાએછે, અને બીજો કોટે કોટ આગલનો (હારંબી રો નાંમનો) રસતો પણ તેજ સાલમાં અથવા એકાદ બેએ વરસ આગલ પાછલ બાંધેઆમાં આવેઓ હતો. હવેલી તો છેક ૧૮૬૪ ના સપટેમબરની આખેરી સુધી એજ નામદારના મરણ પછેથી તેના વારેસોની વતી મી॰ રીમીંગટન કુંપનીના સવાધીનમાં હતી તે ઉપલે સાલ રૂ ૭,૦૦,૦૦૦ ની કીંમતે જારે વેચાઈ તારે, આપણી ટાપુનાં માંનવંતા મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઇએ પોતાની જાહોજલાલીના વખતપર ખરીદ કરી લીધાથી અસલી માલેકની હસતી ખતમ થઈ હતી પણ તે લેનાર સાહેબના હાથમાંબી બરગસતે બખતની ગીરદેશીએ જાહાજો વખત નીભી નહીં રેહેતાં સને ૧૮૬૭ ના જુલાઈ મહીને પાછી વેચાઈ તે ઇઆહુધી ગનાતના તોજાર શોદાગર તે વખતના ધી હાંનરેબલ અને હાલના સર અબદલ્લા દાઉદ સાસુન નાઇટે રૂ૩,૮૫,૦૦૦) વાસતે ખરીદ કીધી તારથી તેની મીલકત ગણાયા પછે કોરટના કારણસર આપણી સરકારે પાંચ વરસની મુદતે દર મહીને રૂ ૩૦૦૦) ને ભાડે રાખીછે પણ સરકારી રસતો જે તે નામદારને નામે જોડાઈ રહેઓચ તેની હસતી હજીતક કોઈજ ભુલતું નથી. એની પછી થઈ ગએલા એક બીજા ગવરનર નાંમદાર મી॰ ડીકને નામનો એક તલાવ જે ભાંએખલ્લા આગલ સર જમશેદજી હાસપીટાલની પડોસમાં આવેલોછે તે ઇશેવી સને ૧૭૯૪ માં પરજાની સગવડ માટે એ નામદારે બંધાવેઓ હતો; પણ પાછળથી જારે ઘણી બીસમાર હાલતમાં આવેલો જણાયો તારે તે ઉપરથી આપણી વસતીમાં વખણાઈ ગએલા મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટની પરમારથી ધણીઆણી શેઠાંણી બાઈ લેડી આંવાંબાઇએ મોહટી રકમ ખરચીને પથરની ફરસબંદીશીકે બાંધવાનું કાંમ સને ૧૮૪૯ થી જે શરૂ કીધું હતું તે લગભગ બે વરસે સને ૧૮૫૧ માં સમપુરણ થયા પછેબી તે ડીકને નામે ઓલખાતો તલાવ એ બેહુની કીરતી સંબંધી જહલકાટની યાદી આપતો પરજાની દુવા લીએછે.

ગવરનર મી૰ દીકની આગમજ થાઈ ગએલા સર ઉલીઅમ મેદાસને નામનીબી એક યાદી આપણી પાશે જે રહેલીછે તે કોટનાં અંગરેજ બજારમાં ઓરીએંટલ બેંકના પાછલાં બારથી તે હાલનાં બોંમબે ગેઝેટના છાપખાના સુધી "મેદાસ સ્ત્રીટ" નામનો સલગ રસતોછે, જે ઈશવી સને ૧૭૮૯ માં બંધાઈને તઈઆર થયો હતો, અને ઉપલાં છાપખાંનાવાળી જગેઆપર તે વખતે બાંધેલી એમારતમાં કેહચ કે તે નામદાર પોતે રેહેતો હતો તેથી તે રસતાને તેનાજ નામ સાથે હસતીમાં રાખેલો માંણવામાં આવેછે.

એ પછે પરજાની પરીતી મેલવી ગએલા ગવરનર માંઊંટ સ્ટુઅરટ એલફીનસટન સાહેબનેબી આલમ ઘણા હરખથી યાદ કરતી જણાએછે, કારણ કે જારથી તેની હકુમતનો પરકાસ આપણી ટાપુપર પડવા માડઓ તારથી અનેક બાબદમાં પરજાની જોઈતી સગવડો તે નામદાર સાચવતો હતો અને જેનીબી ફરીઆદ તેને કાંને આવતી તો તે ઉપર ખંતીપણાથી તતકાલ ધેઆંન આપી તેહવાઓની દાદ સરંજાંમ પોહોંચાડવાનું હરગેજ ભુલતો નહતો. એજ સાહેબના અમલમાં ઈનસાંનોની કેળવણી માટે સારા પાયાપર જે સ્કુલ પેહલ વેહલી ચાલુ થઈ તેને હજીતક તે નામદારની યાદમાં ચહડતે દરજજે ઉભેલી આપણે દરરોજ જોતા રહીએચ કે તાંહાંથી સેંકડો લોકો વીદઆધન હાંસેલ કરી રાહત પાંમેછે; એજ માનવંતા હાકેમની કારકીરદીમાં આપણી ટાપુ ખાતે વરસાદની કોતાઈને લીધે પાંણીની અતીઅંત ટીપણી પડી હતી તેઆરે સઘલી પરજાને સેહલથી પાણી મલી શકે તેવા ટાકીદના ઉપાએ લઈને ઘણાક કુવા તથા તળાવો જોઈએ તેવે ઠેકાણે ખોધવાની છુટ પરજાને બખશી હતી એટલુંજ નહીં પણ કોટની બાહેર જવા માટે દેવલની મોહટી ભાગલનો મારગ ગાડી ઘોડાઓના ધસારાને લીધે પગીઆરીઓને ઘણો અગવડ ભરેલો જારે જણાયો તારે દયા ખાઈને તેઓના સુખ માટે સાલીપોરટ નામનો એક નાંધલો દરવાજો કોટેકોટ જાંહાં હવડે "એલેકઝાંડરા ગેઅરલસ સ્કુલ" છે તેની સાંમણે જે કોટ હતો તે ફોડીને, એ સાહેબે કરાવી આપેઓ હતો. જો કે તે સઘલું આજે નહીં હોયા જેવું થઈ રહેલુંચ તોપણ એ નામવરની કીરતી તવારીખના સફા ઉપર જે ચપટ ચોંટી બેઠીચ તે કવચીત ભુસરાઈ જનાર નથી અને તેહવી તેની નેકનાંમીના બદલામાં પરજા તરફથી એક શુંદર બાહાવલું એ સાહેબનું જે વેલાતથી બનાવી મગાવેલું હતું તેને આપણી ટાંઉન હાલની પાદશાહી જગોએ મોહટા આદરમાંનથી ગોઠવી બેસાડેલુંછે તેજ તેની સાદત આપવાને બસ ધારીએછે.

અંગરેજી હકુમતની ચહડતી દશા.

લગભગ પાઆ સદીના અરસા સુધીતો હીંઆંની અંગરેજી હકુમત, અનુભવની ગેરહાજરીને લીધે, ઘણી ડાંમાડાલ હાલતમાં ચાલેઆ કીધો, તે સતરમી સદીનાં શેવટ સાથે તેબી ખતંમ થયા પછે, નાંમવર રૂસતમ દોરાબની ઉતમ નોકરીની બરકતથી, પાછલનો જુગ સારે પાએ બેસતો ચાલેઓ, માટે

અંગરેજી હકુમતના મુબારક પગલાં સજર ચોંટી બેઠાથી, આ ટાપુની જગેઆ ઘણીજ અગતની ગણાઈ એટલુંજ નહીં પણ વખત જતાં તેમા સુધરાઈના કીરણોખી પરકાસવાની વકી રખાઇ હતી, કારણ કે હીંદખાતે તેઓના વેપારનું અસલ મથક જે સુરત શેહેરમાં* હતું પણ તાંહાંની રાજદુવારી બાબદો ગેરકાએદે હોવાને લીધે જોકે વેપાર ચલાવવાની મુગલાઈ સલતનતથી તેઓને છુટ મલેલી હતી તોપણ તેના લાલચુ અમલદારો મોટી રકમનું નાંણું હરેક બાંહાંને બખેડા મચાવીને તેઓ પાશેથી કહડાવતા હતા; અને વલી તે ઉપરાંત મરાઠા લોકોખી તેઓની આંખ વીચાંમનીનો લાભ લઈને ઘણીક વાર હોંમલો લાવતા હતા વાસતે તેઓના સંકટમાંથી મોકલા રેહવાની કોઇક અલાહેધી જગેઆ જે શોધતા હતા તે ઇચ્છા જારે સમપુરણ થાઈ તારે નીરઉપીઓગી પડી રહેલી આ ટાપુને શોણકદાર કરવાની કુદરતી ઊલટ તેઓમાં ઉસકેરાઈ હતી.

કોટની બાહેરનું મેદાન જે અસલમાં ઘીચ વસતીથી ઘણુંજ ઘેરાઈ રહેલું હતું તાંહાંથી થોડીક વસતીને પેહલવેહલાં સને ૧૭૦૭ માં ખીસાડીને તાંહાં એક માઇલ સુધીનું ખોલું મેદાન કીધામાં આવેલ હતું.

શેહરનાં સંભાલમાટે સને ૧૬૬૯ થી ફરતો કોટ બાંધવાનું કાંમ જે સરૂ થએલું હતું તે સઘલું નામદાર ગવરનર ચારલસ બુનની કારકીરદીમા ૧૭૧૬ ના જુનની ૧ લી તારીખે પુરૂં કીધામાં આવેલ, અને છેલ્લે પાલવા તરફના બે દરવાજાઓ બંધાઈ રહેઆ તેની ઈઆદદાસતમાં ફતરની એક તખતી તેને મથાલે કોતરીને જે ચોંટાડેલી હતી તે ઉપરથી આ નોધ મેલવાએલી હતી; પણ તેની સાબેતી આજે જોવા જશું તો તાંહાં નહીં તે કોટ, કે નાં તેના દરવાજાઓ, કાંઈ સલાંમત રહેલા દેખાશેજ નહીં.

ગાંમમાં વારંમવાર મરકીનો રોગ જે ઉતપણ થતો હતો તેનું કારણ શોધતાં ખેતીવાડીનાં ખાતરમા માછલાંના કુટા નાખવાનું માલુમ પડી આવીઆ ઉપરથી ૧૭૨૦ માં તેની સાંમણે સરકારે જારે સકત મનાઇ કીધી તારે ખેડુત લોકોએ નારાજી થઇને વેલાત ખાતે છેક કોરટ આવ ડાએરેકટરોને એવી અરજી કીધી હતી કે, કુટાનું ખાતર તેઓના ખેતરોમા વાપરવાની મનાઈ જો કાહાડી નખાવો તો દરશાળે સરકારને દશ હજાર રૂપીઆ તેઓ આપે; પણ હકુમતના સાહેબોને તો પઈસાની લાલુચ કરતાં પરજાની સુખાકારી તથા જીંદગીની દરાજીનો લાભ સાચવવો જોઇએ તેથી તેઓની અરજ નામદાર કોરટે બાહાલ રાખીજ નહીં. પોરટુગીસ લોકોએ વાંદરા તથા મુંબઇ વચેનો સંધેશો બંધ પાડેઆ ઉપરથી નામદાર કુંપની સરકારે તા૰ ૫ મી જુન ૧૭૨૦ માં એક હોકમનામું જાહેર કરી કોટમાં વસનારા લોકોને એકવીસ દાહાડામાં માહીમ તરફ જઈ રેહેવાનું ફરમાવેલ હતું, પણ તે હોકમ અમલમા આવેઓ અથવા નહીં તેની શાહદત અંધારાંમાજ પડેલી જણાએછે.

---

*જાંહાં સને ૧૫૯૧ થી પેહલવેહલા તેઓએ આવવા માંડેલ હતું. નો૰ લે૰

દેવલના મોહોલા આગલની ભાગલ બાહેર આટો દલવાની પવનથી ફરતી એક ઘંટી હતી. એ ઘંટી ૧૭૨૫ માં ગોઠવેલી હતી; જેથી તે તરફના મેદાનનું નામ "પવન ચકી" ને નામે હજીતક પરએખ્યાત થઈ રહેલુંછે, અને તાંહાં દરરોજ સેંકડો ખાંડી અનાજ દલાતો હતો; પણ તાંહાંથી તે કેહારે ઊંચકાઈ ગઈ તેની ચોકસ ઈઆદી કોઈને ખબર નથી.

આ વાત એક અચરતી ભરેલી નોધેઆમાં આવેછે કે, વાલકેશ્વર તથા કોલાબા ખાતે જમીન એડણીની ઉપજ દરશાલે રૂ૧૩૦) લેએ સને ૧૭૨૮ સુધી જે સરકાર લેતી હતી, તેજ સરકાર આજે તે જગેઆ પાશેથી હજારો રૂપીઆની મેહેસુલ હાંશેલ કરતી જણાએછે.

આપણી ટાપુ ખાતે પોરટુગીસનાં અમલ વખતથી વાંહાંણો બાંધવાની કાંમ ચલાઉ ગોદી તો હતીજ; પણ વખત જતાં સમપુરણ હાલતમાં તે નહી જણાએઆને લીધે સને ૧૭૩૫ મા મરીન ખાતાંનાં વડા મી૰ દડલી નામનાં અંગરેજી નાવીકની ભલાંમણ મુજબ મનવારો તથા શોદાગરી માટેનાં સફરી વાંહાંણો બાંધવા સારૂ મજબુત પાએ ગોદી સથાપવામાં આવી હતી; અને તે કાંમની પુરવીણતાઈમાં પંકાએલા સુથારો જે જોઈતા હતા તે સુરતની ગોદી ખાતેના વાહાડીઆ સબાંઓરાના શેરાબજીના હાથ એઠલ લવજી નોશેરવાંનજી આકરીમાં હતા તેઓને પસંદ કરીને પેહલ વેહેલાં મુંબઈ ખાતે બોલાવી લીધા, તારથી સરકારી ગોદીનું કાંમ હીંઆં ધુમધોકાર ચાલવા માંડઊં, અને જેમ ધમાલ વધતી ગઈ તેમ તે મકાનને એવું તો મચાવી મેલઊંછે કે આજસુધી સરવેથી સરસ કારખાનામાં તેને સમાએલી આપણે જોઈએછે. વાહાડીઆ ખાનદાંનનો પાયો રચનારા શેઠ લવજીની દેખરેખ ઉપર નામદાર સરકારે પેહલ વેહલાં મી૰ ડદલીને સુપરીનટેનડેંટ ઠેરવીને તેમની સાથે મી૰ વારડવીક પીટ નામના એક ઇનજીનીઅરનેબી રાખેલો હતો, પણ વાહાડીઆજીની ચંચલાઈ, અને વાંહાંણ બાંધવાની હીકમત એવી તો પુખત રીતે માલુમ પડી કે તે બેહુ અમલદારોની કાંઈજ અગત નહીં રહેઆથી વડાપણાનો ઓહદો તેમનેજ સોંફ-વામા આવેઓ હતો, તારથી તે આજ દીન સુધી આ પાદશાહી ગોદી ખાતે વાહાડીઆજીના ખાનદાનનુંજ વઊરા જે વડાપણાનો હક ભોગવતા આવેછે, તેજ ધોરણ મુજબ તેમના નબીરાઓ માહેલા જે એક સાહશીક ગરહસથ આજ સુધી તાંહાં પોતાના માન ભરીઆ ઉદમના હોધા ઉપર ટકી રહેલા આપણે જોઈએછે તે કોઈજ નહીં પણ મી૰ જમશેદજી ધનજીભાઈજછે. આગલા વખતપર બંધવાઓને રાખવાનું અલાહેદું કેદખાનું જારે નોહતું તારે તેવી એક મજબુત જગેઆ પણ આએજ ગોદીમાં કીધેલી હતી; અને તાંહાંથી કેઆરે કાહાડી નખાઈ તેની ચોકસ બીનાં સરકારી જાહેર બાંધકાંમોની ટીપ આ નોધમાં નાખી આપેલીછે તાંહાંથી તેની વાકેફગારી વાંચનારા સાહેબોને મલી આવશે.

મરાઠાઓની ધાસતીને લીધે અતરેના દેશી વેપારી તથા સાહુકારોએ મલીને પોત પોતામાં હુલરાવેલા રૂ૩૬,૦૦૦ ની એક રકમ, નામદાર કુંપની સરકારને

૧૭૩૯ માં આપીને ગામના સંભાલ માટે કોટની બાહેર ફરતી ચરો ખોદાવી હતી જે ૧૨૩ વરસ વેર નીભી રહેઆ પછે કોટ જારે ટોડી પાડીને શેહરની રોણક શોભાવી, તારે તેપણ સદાબરી પુરી નાખવામા આવેઆથી તેનીબી જરાએ નીશાંણી હવે રહેલી દેખાતી નથી.

કોટની બાહેરના મેદાંનમાંથી થોડીક વસતી ૧૭૦૭ માં ખીસાડેઆથીબી સરકારની સગવડ નહીં સચવાયાને લીધે મોહટ મોહટા લોકોનાં ઘરો, બાગ બગીચાઓ, દેવલો, મસજીદો, અને મંદીરો વગેરેની એમારતો જે હતી તેની કીંમત દરેક ધણીને ઇસવી સને ૧૭૫૩ માં આપીને મેદાંન સઘલું ખુલ્લું રાખવાની સરૂઆત એ વરસથી એકેદમ કીધામાં આવી હતી. પણ સમો બદલાયાની સાથે રીતભાંતોબી ફેરવાએચ તેમ હવડે આપણે જોઇએચ તો તેજ મેદાંન મધે અગાઉના કરતાં ઉંચી બાંધણીની સરસ એમારતો જોનારાઓને સંતોશ પમાંડેછે.

ઇશવી સને ૧૭૬૫ સુધી કોટ મધે હવડાં માલ ભરવા માટેની જે વખારો હોએચ તેહવાં નીચા બંગલાઓ મધે અંગરેજ લોકો રેહતા હતા અને તે બંગલાઓની વછવાડે (જાંહાં હવડાં સેકરેટેરી આફીસછે તેમાં) સરકારી ઘેરની એમારત સરવેથી મસ મોહોટી કેહવાતી હતી, અને કાંઉનશીલનો બીજો અધીકારી જે ઘેર મધે રેહતો હતો તેને તો "સેકંડ હાઉસ" ઇઆને સરકારી એમારતથી ઉતરતું બીજું ઘેર કરી કેહવામાં આવતું હતું. શીવીલ પેં ડીપારટમેંટ, ચીફ સેકરેટેરીની આફીસ તથા તેની પડએ કેમીસરી અને બીજાં જાહેર સરકારી ખાતાંઓને વાસતે વપરાએલી મોહટી હવેલી જે સેંટ ટાંમસના મોહટાં દેવલની ઉતર બાજુએ હોરાબજારને નાકે હતી તે તો હવડેના વખત પરૂ નહીં સરીખી થઇને તેની જગોએ આગલી તરફ નેસનાલ ફીનાનશીઅલ વાલાઓએ લઇને તેનો સઘલો આકાર ફેરફાર કરી નાખેઓ એટલુંજ નહીં પણ તેની બોરદુથી તે પાછલીગમ સુધી ધી આનરેબલ સર અબદલ્લા દાઉદ સાસુન તથા તેને પડએ મી० એદલજી ફરાંમજીના છોકરાઓએ મોહટ મોહટી હવેલી બાંધીને અસલી એમારતની ઇઆદદાસત જે ભુલાવી દીધીચ તેની માતરે નોધ અતરે લઈ રાખીએછે તે અણજાંણેઆ સાહેબોના તો ખેઆલમાંબી નહીં આવશે લેકીન જેનાઓએ અશલમાં જોઇચ તેઓ માહેલા કોઇબી હઇઆત રેહેલા શાહેબો તો તેની થોડીકબી ઇઆદી કવચીત ભુલસે નહીં.

બારૂત બનાવવાનું સરકારી કારખાંનું અસલથી દેવલ તથા પાલવાના દરવાજાની વચેનાં કોટની અંદર જે રાખેલું હતું તાંહાંથી વસતીના તથા મીલકતોના વધારાને લીધે ધાસતી જેવું જણાઇ આવેઆથી ઇસવી સને ૧૭૭૨ માં તદન કાહાડીને મજગાંમ ખાતે લઈ ગએઆ હતા, જાંહાં લગભગ ૮૨) વરસ તુલીક સાચવી રાખેઆ પછે ૧૮૬૪ નાં આગસટની ૨૫ મી તારીખે તાંહાંથી પણ કાહાડીને પેસવાઈની પુરાંણી રાજધાંણીના શેહર દખણ માહેલાં ખીરકી ગાંમ મધે જાંહાં લસકરી મોહટી છાંવણી કીધેલીછે તાંહાં તે દારૂખાંનાની કાએમ જગેઆ ગોઠવી બેસાડી, અને મજગાંમ વાલું મકાંન તેજ સાલની

તા૦ ૨૫ મી આગસટે કલેકટરની આફીસમો જાહેર લીલાંઉ કરીને વેચી નાએઉં તે સતોરીઆના શાહ૦ પરેમચંદ રાએચંદે ૩૪૦) લાખની કીંમત આપી ખરીદ કીધું હતું તેથી જો કે નામદાર સરકારને તો સજર ટકો પડ્યો હતો પણ લેનારના લાભે તેમા એકેદમ ઉછાલો કરી તે જગેઆનું દાંમ એક કરોડ રૂપીઆ સુધી ઉપજાવીને પોતાના ગલાંની ટોક આલમને ગલે ઓલવી હતી, જેથી કરી તે વખતપર પરએઆત થઈ પડેલા મજગાંમના ખાડાનો જે સટો ફેલાયો હતો તેમાં હજારો લોકો ભાગીદારો થઈને આકેબત એવાતો તેમાં પુરાઈ ગયા હતા કે તેમાંથી કેટલાક જણાઓ હજીતક ઉપર આવી સકેઆજ નથી.

બાહેરનાં બંદરો તરફથી જલમારગ કાપીને આવનારાઓને વાસતે, કીનારે ઉતરવાની માતરે એકજ જગેઆ કોટની ગોદી પાશે આગલા વખતમાં હતી, અને પાલવાનો ધકો જે તારબાદ ઘણે વરશે બંધાએઆ તાંહાંસુધી બારાં માહેલાં દરીઆવના તથા પશ્ચિમ (જે "બેઆકબે"ના નામથી ઓલખાએછે) ની ખારીના પાંણીઓ પુર ભરતી વખતે એક બીજાને સદા મલતાં હતાં, અને તેથી કરી મુંબઈ તથા કોલાબાની વચેના ખડકો થોડાકવારવેર ડુબત રહેઆને લીધે હોરકાંઓ તથા બંદરબોટોની મારફતે લોકોની આવનજાવન થાતી હતી. તે સાથે વલી એક વખત એવોબી હતો કે દેશાવરોના સફરી મોટાં વાંહાંણો ભુલથી પશ્ચિમ કીનારા તરફ બારે સહમજી દાખલ થતાં તો તેહવેસમે તેઆને વેહલી મદદ મલવા માટે ભરતી ટાંકણે તેહવા ખડકવાલા મારગમાથી શેહલ રીતે પસાર થવાઈ સકાતું હતું, અને તેથી કરી તેહવાં અંજાંણેઆં બારકસવાલાઓ તારે વાલકેશવરના પોંણટાની માહીતી મેલવી સકતા હતા, પણ જારથી પાલવાનો ધકો બંધાએઆ અને તે માટે કેટલીક તરફ પુરણી કરવામા આવી તારથી તે તરફના પાંણી જોકે ઘટતાં ચાલેઆં તે છતાંબી ઈ૦ સ૦ ૧૮૩૭ સુધી ભરતી વખતે કોલાબે જવાનો મારગ બોટોનીજ મદદથી જે મલતો હતો, તે બીજે સાલ પુલ બંધાઇને ચાલુ થીઓ તે દાહાડાથી મુંબઇ સાથે કોલાબું જોડાઈ રહેઉં અને કીનારે ઉતરવાનાં બીજા ઘણા મારગોથી સરવેની સગવડ સચવાએચ તેનાતો પુલ બંધાએઆની ઘણા વરશો આગમજની છે.

કોલાબે જતાં કોપરખાનાની આગલ દેખાતું મોટું જાહાડ લગભગ ૧૫૦) વરસને સુમારેની ઊંમરનુ હવડાં કેહવાએછે, અને તેસાથે હેવુંબી બોલાએચ કે એ કોપરખાના આગલથી તે હાલના "ફોરીઅર ટાંઉન"માં જે અતી રલીઆંમની તથા શોહાંમની એમારતો બંધાઈચ તાંહાંતુલીક અસલમાં મજબુત બેઠાં ઘરો, ઊંદા કુવાઓ અને બાગબગીચાઓથી મકાંણ એટલુંતો ધીચ હતું કે કોપરખાનાથી તે છેક પસછમ તરફના કીનારા સુધીની સપાટ જમીન દરોબસત દેખાઈ સકાતી નોહટી તે સઘલું બાંધકાંમ ઈ૦ સ૦ ૧૭૯૪ માં જારે ફરેંચોને ઉતરી આવવાની ધાસતી માલુમ પડી તારે તે વખતની આપણી સરકારે લડાઇ માટે ઓલું મેદાંણ બનાવવાની ધારનાથી કહડાવી નાખેઉં હતું તે બનાવ તરીજી વારનો હતો કેમકે તેની આગમજ ઉપર જણાવેઆ મુજબ ઉતર તરફનો ભાગતો સફાઈ પાંમી ચુકેલોજ હતો. અને તેથી કરી ફરતા

કોટની સફીલથી તે ૧૫૦૦ વારની પોહલાઈ સુધીના મેદાંણની અંદર અગત વખતે તંમબુઓ શેવાએ કોઈબી એમારત બાંધવાની પરવાંણગી જે કોઈનેબી મલતી ન હતી તે ઠેકાંણે તાર પછે લગભગ પોણોશો વરશે આગલ કરતાં સરસ મીલકતો તાંહાં બીરાજવા માંડીછે. એ વખત ઉપર મરીન ખાતાનાં ડાકટર સાણવીચની એક એમારત તાંહાં હતી તેનો સઘલો કાઠ પોતે કાહડી લઈને કોલાબા ખાતે જે જગેઆપર ગોઠવેઓ હતો તાહાંબી તારપછે ઘણી મુદતે માણેકજી પીટીટની રૂઉની શોભાવંતી વખારો બંધાઈને વેપારનુ મોટું મથક થાઈ પડઉંછે.

ઉપર જણાવેલું કોપરખાનું માજી જનરલ જોનસના બાપે ઈ૦ સ૦ ૧૭૨૦ માં સથાપેલું હતું, અને તે ઉપરથી આ ગરહસથ "જાહાંન સાહેબ કોપર" ને નામથી તે વખતે પરખેઆત થએલો હતો. આ ગરહસથનું કાંમકાજ, જારે આડમીરાલ સર એડવરડ હીઉજરાની સરદારી હેઠલ પાદશાહી લડાઈનાં મોટાં બારકસનો કાફલો ઈંડીઆ ખાતે ઘણા વરશો સુધી ફરતો હતો તારે, ઘણુંજ મનમાંનતું, અને નફા ભરેઊં ચાલેઆ કીધું હતું.

કોપરખાનાની પાસે દરીઆવરધી ખાતાંની જે જગેઆ કેહવાએચ તાંહાંથી તે છેક દેવલના દરવાજાની બાહેર સુધીના રસતાની હારે બેસુમાર વડના મોટાં જાહાડો તે વખતપર આટો દલવાની પવનચકીને ગેહરામાં લઈને ઉભેલાં હતાં તેપણ પાછલથી રસતાની સફાઈ માટે તદન કાપી કાહાડેઆમાં આવેઆંછે.

મુંબઈનાં બંચાવ માટે કેહચ કે તે વખતના ગવરનર ડંકને ઘણાખરા ગેવેગરી બખરચી તથા બટલરોને બોલાવી મંગાવી તેઓની "વાલેનટીઅર" પલટણ બનાવીને દરરોજ તેઓને લડાઈની કવાએદ શીખવી તઈઆર કીધા, પછે તેનું કલનલપણું પોતે ચલાવતાં તે વખતના કેટલાક અંગરેજ વેપારીઓને મેજર, કપતાંન અને લફટનેંટો તરીકે અમલદાર ઠેડવેઆ હતા. પણ તે ફોજ થોડુંકસુધી નીભાવી રાખેઆ પછે અગત નહીં જણાયા ઉપરથી વીખરી નાખી હતી.

જાંહાં હવડાં મી૦ ફારબસની કુંપનીની નામીચી પુરાંણી પેહેડીછે તે જગેઆથી તે છેક એલફીનસટન સરકલ સુધીનો રસતો ભીંડીના અને તેહવાંજ બીજાં મોટાં જાહાડોથી ઘેરાઈ રહેલો હતો તે માહેલો થોડાક ભાગ તે વખતના મી૦ જાંન ફારબશે ઉપલાં કારણસર ખરીદી લઈને તાંહાં હવેલી બાંધી તેની ઊંમરબી સોથી વધારે વરસની કેહવાએછે.

આગલા વખતના ગવરનરો ઘણાખરા કોટમાજ રહેઆને લીધે પરેલવાલો સરકારી મેહેલ કોઈ જાહેર કારણસરજ વાપરવામા આવતો હતો, અને તેજ મકાણ અંદર દરશાળની તા૦ ૪ થી જુને તરીજા જારજ રાજાની, તથા જાનેવારીની ૧૮ મી તારીએ તે નામદારની રાંણીની વરસગાંઠને દાહાડે બાલ આપવામા આવતા હતા, જે વખતે નાચના ઓરડામા ગોઠવેલા કોચોની ઉપર

ઘોઘારી છીંટ જડવામા તથા ઉજાસ માટે હાંડીઓની અંદર ગોવાની બનાવેલી મીનબતીઓ વાપરવામા લેતા હતા અને રાતના ખાનાપર ચંપીન તથા કલારતના દોરોબી દેખાતા નોહતા, એટલુંજ નહીં પણ જે કોઈ નવો મેહમાંન વખતે તાંહાં અશુરો આવતો તારે તેની ગંમત માટે ચાલતો નાંચ અટકાવીને પેહેલેથી પાછો સહરૂ કરતા, અને તે સાથે ગાંમઠી નાચોબી તાંહાં થતા હતા. પણ તે વખત એવોતો કંગાલીએતમાં દેખાતો કે હાવી રામસણીને રોણક આપનારૂં એકુ વાજું તથા તેને લગતાં વજંતરો મુતલગ હતાંજ નહીં; શેવાએ માહીમ તરફથી અરધો ડજન ગોવેગર ફરંગી લોકો પાંચેક શીશેલી, ઉપરાંત "વાઇઓલીનશીલો" નામનું એક વજનતર લઇને હાજર થતા હતા. જાંહાં ગાએણ માટે ચોપડી વઠીકનીબી ખુટ જણાતી હતી તાંહાં વખત બદલાયા પછેથી આજે તરેહવાર સણગારની સાથે નહીં સાંભલેલા નવા અખતરા જોવામા આવેછે.

કીલ્લાના દરવાજા આગલથી તે છેક હાલની ટાંઉનબારકની અડોઅડસુધી (ટંકશાળને ઢાંકતી) બેઠી બાંધણીની હારબંધ બરાઓ અને લશકરી અમલદારોને રેહેવાના મકાંણો અસલમાં પેહેલ વેહેલાં જે જણાતાં હતાં, તે એમારતોબી સને ૧૮૦૩ ની મોટી આગ પછે કીલ્લો મોકલો રાખવા માટે કાહાડી નાખીને તાંહાં શોહાંમનું ચોગાંણ બનાવેલું, અને તેમાંબી તારબાદ જોઇતો સુધારો દાખલ કરી આજ સુધીમાં રલીઆંમનો દેખાવ દીપાવી દીધોછે.

અંગરેજ બજારમાં "ફારબસ સ્ત્રીટ" નામના મોહલામાં જાંહાં "દાદી બીલડીંગ" નામની મસ મોટી ગંજાવર હવેલી જે મેદો સ્ત્રીટને નાકેથી તે છેક એપાલો સ્ત્રીટ સુધીનો લગભગ પા ભાગ ઘેરીને ઉભેલીછે, તે ઠેકાંણે સો વરસની આગમચ એક તલાવ હતો, અને તેની આસેપાસે ઉગતી દરોઇની હલીઆરી ભોંએપર સાદડી અથવા શેતરંજી બીછાવીને કેહચ કે શેહેરના શેઠીઆઓ તથા પરજાના ઘણા ખરા લોકો સાંહાંજની વખતે આવી બેસતા હતા, તાંહાં વસતીના વધારાએ આજે કોઇને નકાંમો ઉભો રેહેવા જેટલીબી ખાલી જગેઆ રાખેલી દેખાતી નથી. ઉપલી નામીચી હવેલી ઇ° સ° ૧૮૦૪ અથવા ૧૮૦૫ માં મરહુમ તોજાર શેઠ અરદેશાર દાદીશેઠે બંધાવી હતી, પણ તેમના ગુજરેઆ પછે જારે વેચાઈ તારે પારકે હાથ ફરતાં ફરતાં ૧૮૬૮થી સર અબદલ્લા દાઉદ સાસુન નાઇટ શી. એસ. આઇને હાથ આવીચ તે છતાંબી આગલાં મુબારક નામથીજ મેહલને મીસાલની તે એમારત આજસુધી ઓલખાએછે.

દુનીઆંની ગીરદેશી કેટલાક સંજોગથી આફત લાવીને હરેક મુલુકોની અફડાતફડી જેમ કરેચ તેમ હમારા વીચાર પરમાંણે કોઈ જુગ એવોબી વહી ગયો હોએ કે, તે અરસામા આપણી આ ટાપુ એકવાર બુલંદીએ પોંહોંચીને તેની અવધ સાથે ઉજડ થઈ ઘણીક સદીઓ સુધી વેરાંણ હાલતમાં દરીઆવના મોજાઓની છોલ ખાતી પડી રહેઆ પછે, આ બીનાની સરૂઆતમાં જણાવેઆ મુજબ તે ઉપર કેટલાક હીંદુ રાજાઓ ઉપરાંત પોરટુગીશો

હકુંમત ભોગવી રહેઆબાદ ગરીબી હાલતમા પાછી ઉધરેલી મુંબઈ નગરીને ચહડતી દશાપર આંણવા માટે અંગરેજી અદલ રાજીઅનો અમલ પરકાસવાની સરજત ઉતરેલી બચીત માલુમ પડેછે; અને તે ઉપર એક કવેસરની કેહેવત જે બંધબેસતી લાગુ પડેચ તેને આ વરણનમાં ફેરફાર ઢપથી પણ તેહવીજ મતલબને સાચવી હીંઆં નોંધી લઈએછે કે—

ઉજડ એડું ફરી વશે, નહીં ધનચો ધન જોએ,
ગઈ જવાંની નહીં આવે, તેમ મુઓ ન જીવતો હોએ.

એની સહમજ એવી ઉંડેચ કે, આ દુનીઆંમાં બે ચીજ પાછી હાથ આવવાની જે આશેઆ રખાવેચ તે માહેલી એકતો સારી હાલત ભોગવેઆ પછે વેરાંણ થએલું ગાંમડું કોંક વખતે પાછું વસતું થાએછે; અને બીજી બોવાએલી દોલતબી રૂડા ઉદીયોગથી પાછી હાથ આવી જાએ; પણ બાકીની બે ચીજો ઉપર ઈનસાંનોનો કશો એખતેઆરજ નથી તે એકે જવાંનીનો બાહાર એકવાર વહી ગએલો જેમ ફરીથી પાછો આવતો નથી, તેમજ મરણ પાંમેલો સખસબી જીવતો થઈ શકતો નથી; માટે છેલ્લી બે ચીજો ઉપર નભરવસ નહીં રેહેતાં, પેહેલી બાબદોનેજ વલગી રેહવાનું વીચારી જોઇશું તો તે માહેલું આપણને હવડાં પનાહ આપનારૂં આ ગુલજાર શેહેર બચીત માલુમ પડેછે કે જે પાછલા જમાના પછેથી દનપરદન એવી સુધરાઈ પામતું ઉછલેછેચ કે તેથી કરી તેની આગલી અવસથાને સદંતર ભુલાવી નાખવા જેવો સંજોગ હોનર તંથા હીકમતનાં બલે બનાવી દેખાડેઓચ, તેનું વરણન તો આ નોધમાં દાખલ કરવાનું હજી રહેછેછે.

સરસુબાઓના નામોની ટીપ.

હીંઆંસુધી આપણી ટાપુનો સરકારી વહીવટ સવતંતરપણાથી ચાલીઆ પછે, પારલામેંટની પાદસાહી સભાએ એક ધારો પસાર કરીને બંગાલ પરાંતને હીંદની અંગરેજી હકુમતનું પાએતખત ઠેરવીજો અને તે માટે વાઈસરાએ તથા ગવરનર જનરલના એક મોહોટા ઓધાની નવી નેમણુક ૧૭૭૩ થી પરશીધ કીધામાં આવી તે મુજબ મધરાજ તથા મુંબઈના મઠકો તેના તાબામાં સોંફાએઆં તે દાહાડાથી કલકતા ખાતેની હકુમતપર આવતા સરસુબાઓની એક ટીપ હેઠલ દાખલ કરીછે.

હકુમત લીધાની તારીખ.			સરસુબાઓના નામો.	ઓધો છોડેઆની તારીખ.			હકુમતની હધ.			ઈઆદદાસત.
							વરસે.	મહીના.	દાહડા.	
૧૬	જુન.	૧૭૭૨	વારણ હેસતીંગસ	...	...	...	...	...	...	
		૧૭૮૧	મી० ઉહીલર. (કાંમ ચલાઉ)	...	...	...	...	...	...	
		૧૭૮૫	સર જાંન મેકફરસન બારોનેટ	...	...	...	...	...	...	
	જાનેવારી.	૧૭૮૬	મારકુઈસ કારનવાલીસ	...	...	...	...	...	...	
		૧૭૯૨	મી० સપીક. (કાંમ ચલાઉ)	...	...	...	...	...	...	
		૧૭૯૮	સર જાંન સોર બારોનેટ	...	...	...	...	...	...	પાછલથી લારડ ટાંઈનમાઉઠ થયો હતો.
		,,	મી० સપીક. (વાઈસ પરેસીડેંટ)	...	...	...	...	...	...	
	મારચ.	,,	સર એલીઉઅરડ કલારક બારોનેટ	...	...	...	...	...	...	
૧૭	મેએ.	,,	અરલ આવ મારનીંગટન	...	...	...	...	...	...	પાછલથી મોસત નોબલ મારકુઈસ આવ વેલેસલી થયો.

	ડીસેમબર.	૧૭૯૮	સર એ. કલારક બારોનેટ (વાઈસ પરેસીડેંટ)......	...	...	...	...	...	...	
		૧૮૦૪	સર જારજ હીલેરો બારલો બારોનેટ (વાઈસ પરેસીડેંટ)	...	...	...	...	...	...	
૩૦	જુલાઈ.	૧૮૦૫	મારકુઈસ આવ કારનવાલીસ. (બીજીવાર)......	૫	અકટોબર.	૧૮૦૫	...	૨	૬	મરણ પામેઓ.
૫	અકટોબર.	૧૮૦૫	સર જારજ હીલેરો બારલો બારોનેટ.........	...	...	...	...	...	..	
		૧૮૦૫	મી૦ અદની. (કાંમ ચલાઉ.)	...	...	...	...	...	..	
૩	જુલાઈ.	૧૮૦૭	ધી રાઈટ હાંનરેબલ ગીલબરત અરલ આવ મીનટો..	...	...	...	...	...	..	
૪	અકટોબર.	૧૮૧૩	મારકુઈસ આવ હેસ્તીંગસ..................	૯	જાનેવારી.	૧૮૨૩	૯	૩	૬	રાજી નામુ આપી બેલાત ગયો.
૧૦	જાનેવારી.	૧૮૨૩	મી૦ જાંન આદમ	૨૧	જુલાઈ.	૧૮૨૩	...	૬	૨૨	
૧	આગસટ.	૧૮૨૩	ધી રાઈટ હાંનરેબલ અરલ આવ આમહરસટ....	...	...	...	...	...	...	
૪	જુલાઈ.	૧૮૨૮	ધી રાઈટ હાંનરેબલ લારડ ઉલીએમ કૅવેણ્ડીસ બેનટીક	૨૦	મારચ.	૧૮૩૫	૬	૮	૧૭	
૨૦	મારચ.	૧૮૩૫	ધી હાંનરેબલ સર સી. ટી. મેટકાફ. (કાંમ ચલાઉ)...	૪	મારચ.	૧૮૩૬	...	૧૧	૧૪	
૫	"	૧૮૩૬	અરલ આવ આકલાંડ	૨૭	ફેબરવારી.	૧૮૪૨	૫	૧૧	૨૩	
૨૮	ફેબરવારી.	૧૮૪૨	અરલ આવ એલનબરો....................	૧૫	જુલાઈ.	૧૮૪૪	૨	૪	૧૬	પાછો બોલાવી લીધો હતો.
૧૫	જુલાઈ.	૧૮૪૪	મી૦ ડબલીઉ. ડબલીઉ. બરડ. (કાંમ ચલાઉ.)...	૪	આગસટ.	૧૮૪૪	...	...	૨૧	
૫	આગસટ.	૧૮૪૪	સર હેનરી હારડીંજ બારોનેટ	૧૧	જાનેવારી.	૧૮૪૮	૩	૫	૭	પાછલથી અરલ થઇને વેલાત ગયો અને તે પછે તાંહાં વાઈકાઉંટની પદવી મેલવી હતી.
૧૨	જાનેવારી.	૧૮૪૮	અરલ (પાછલથી મારકુઈઝ) આવ ડીલહાઉસી ..	૨૮	ફેબરવારી.	૧૮૫૬	૮	...	૧૭	
૨૯	ફેબરવારી.	૧૮૫૬	અરલ આવ કાંનીંગ........................	૧૨	મારચ.	૧૮૬૨	૬	...	૧૨	
૧૩	મારચ.	૧૮૬૨	અરલ આવ એલગીન તથા કોનકારડાઈન	૨૦	નવેમબર.	૧૮૬૩	૧	૮	૮	કાંગરાવાલી તરફ મુસાફરી કરતાં તાપના ઉપદરવથી મરણ પામેઓ.
૨	ડીસેમબર.	૧૮૬૩	સર ઉલીએમ ડેનીસન બારોનેટ. (કાંમ ચલાઉ.) ..	૧૧	જાનેવારી.	૧૮૬૪	૧	૧	૧૦	મધરાજની હાકમીપરથી તાંહાં ગયો હતો.
૧૨	જાનેવારી.	૧૮૬૪	સર જાંન લેઅરડ મેઅરડ લારેનસ બારોનેટ	૧૧	જાનેવારી.	૧૮૬૯	૫	...	...	
૧૨	"	૧૮૬૯	અરલ આવ મેઓ	૮	ફેબરવારી.	૧૮૭૨	૩	...	૨૮	પોરટ બલેર ખાતે શેહેરઅલી નામના ચંડાલ ખુની બંધવાને હાથે છરીના જખમથી મારેઓ ગયો હતો.
૧૪	ફેબરવારી.	૧૮૭૨	હાંનરેબલ સર જાંન સત્રાચી. (કાંમ ચલાઉ)	૨૩	ફેબરવારી.	૧૮૭૨	...	...	૧૦	
૨૪	"	૧૮૭૨	ધી રાઈટ હાંનરેબલ ફ્રરાંસીસ બેરણ લારડ નેપીઅ આવ મરચીસટુન. (કાંમ ચલાઉ.)	૩	મેએ.	૧૮૭૨	...	૨	૧૦	મધરાજની હાકમીપરથી તાંહાં ગયો હતો.
૩	મેએ.	૧૮૭૨	બારણ નારથબરૂક	...	...	...	...	...	...	ખોદા તે નામવરને સલાંમત રાખે.

એ માહેલા જે જે સરસુબાઓએ આપણી ટાપુ બાતે પછે ઓધાની રૂએ, અથવા પરોહના તરીકે ભેટ લીધી હતી તેઓમાં સરવેથી પેહલ વેહલો ભાગ્યેગશાલી મી૰ જાંન આદંમ માલુમ પડેઓછે, કેમકે તે નામદાર તા૰ ૧૨ મી ડીજેમબર ૧૮૨૩ માં કલકતેથી ફરતો ફરતો આવેઓ હતો, અને તરણ દીવસ તુલીક રહીને ૧૫ મી તારીખે પોતાની રાજધાની તરફ પાછો શીધારેઓ.

આ વાતને પા શદી ઉપર જારે ગુજરી ગઈ તારે નામદાર અરલ આવ ડાલહાઉશી આખાં હીંદુસતાંનનો ચકરાવો લઈને કરાંચીની રાહે તા૰ ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૦ ને રોજે આવી પોંહતો, એ માનવંતા ઉંમરાવના દરસણથી આપણી વસતીને તે વખતે એટલા ઉપરથી મોટી રાહેત હાંશેલ થઈ હતી કે, કેટલાએક સાહેબોની અટકલ મુજબ આ નામવરે એક સરસુબા તરીકે પોતાનું પણોતું પગલું પેહલ વેહલું મુબારક કીધુંછે, પણ ઉપલી હકીકતથી ચોકસ થએઉંચ કે એ સાહેબ બીજો હતો; અને તે નામદાર પંરોહનાએ લગભગ પાંચ દાહડા આપણી હજુર મેહેમાંનીમાં ગુજારેઆ, તેટલા અરસામાં સઘલાં સરકારી ખાતાંઓ, તથા બાંધકાંમોની ખંતીપણે તપાસ લઈ રહેઆ પછે તારીખ ૨ જી ફેબરવારીએ માજી નામદાર કુંપણીની સ્ટીમ ફરીગેટ "ફીરોઝ"માં સવાર થઈને સીંગાપોર તરફ હંકારી શીધારેઓ હતો.

તરીજો સરસુબો નામદાર વાઇકાંઉંટ કાંનીંગ પોતીકી હકુમતની જગોએ જવા માટે વેલાતથી નીકલેલો પેહલવેહલાં તા૰ ૨૮ મી જાનેવારી ૧૮૫૬ ની સાંહાંજરે આગબોટની મારફતે આપણને દરસન આપવાના હેતુથી પધારેઓ હતો; જાંહાં આડેક દીવસ સુધી પરજાને પેઆર દેખાડેઆ પછે તા૰ ૬ ઠી ફેબરવારીએ કલકતા તરફ રવાંના થયો હતો.

ચોથો સરસુબો નામદાર અરલ આવ મેઓ પણ વેલાતથી રવાંને થઈને, પરભારો હીંઆજ તા૰ ૨૦ મી ડીજેમબર ૧૮૬૮ ની બાંમદાદે આપણી મુલાકાત માટે પેહલ વેહલો આવેઓ હતો, જાંહાં દશ દાહાડામાં મોહોટું માંન હાંશેલ કીધા પછે રૂખસત લઈને તા૰ ૩૦ મીએ મધરાજીની રાહ ધરતો પોતીકી હકુમતની જગોએ શીધારેઓ હતો. જે પછે તે નામવરને આપણી વસતીએ જીવતો જોયો નહીં, મગર એક ચંડાલ ખુનીને હાથે કટલ થયા પછે તેના પવીતર રવાંનને વેલાત લઈ જવા માટે ૧૮૭૨ માં અતરે લાવેલું માલુમ પડેઉં હતું.

આપણો હાલનો સરસુબો નામદાર બારન નારઠબરૂક સ્ટીમ ફરીગેટ "ગલાસગો" ની મારફતે અતરે આવીને તારીખ ૨૬ મી એપરેલ ૧૮૭૨ ની સંધેઆકાલે મોહોટા પેઆરથી આપણને ભેટેઓ હતો, અને પાકા તરણ દીવસ સુધી અછી મોહબત બતલાવીને તા૰ ૩૦ મી એપરેલની સહવારે પોતીકી હકુમતના મઠકપર પોંહોંચવા માટે આગ ગાડીમાં સવાર થઈને રૂખસત પાંમેઓ હતો, માટે તેની કારકીરદીની ફતેહ સઘલી અંગરેજી પરજાએ ઈછવી જોઈએ.

આજં કેટલાંક વરસો થયાં આપણું રલીઆંમનું મુંબઈ શેહેર હીંદની અંગરેજી હકુમતનું પાએતખત થવા લાએકનું જે જણાતું આવેચ તેને ટેકો આપનારી એક વાત આપણા માજી સરસુબા મરહુમ અરલ આવ એલગીને

૧૮૬૨ માં કલકતે જતાં જણાવેલી, ૧૮૭૨ ના સાલમાં પરશીધ થએલાં "લેટરસ એંડ જરનલસ આવ લારડ એલગીન" એવે નામના એક પુસતક મધે જે છપાઇછે તેનો તરજુમો હેઠલ જણાવેઆ મુજબ તારીખ ૧૯ મી જુન સને ૧૮૭૨ ના જામે જમશેદ પતર મધે દાખલ કીધો હતો તાંહાંથી ઉતારી લીધોછે.

"ફેબરવારી તા૦ ૨૭ મી–શેલાનની પડોસ–હમારો કપતાંન જે મુંબઇથી
"હંકારી આવેઓય તેને આપેલા વીચાર પરમાણે એ જગાનો ગવરનર ઘણીજ
"સારી હવામા રેહેવો જોઇએ. ખુદ મુંબઈ મધેજ તેને દરીઆવનો પવન
"મલવાનો, પુરું ૨૦૦૦) ફુટની ઊંચાંણમાં આવેલુંછે; અને મુંબઇથી બે દીવ-
"સમાં ૫૦૦૧) ફુટની ઊંચાઈના પાહાડ ઉપર જવાએ એમછે. એથી કરીને
"તેનું કુટુંબ હંમેસાં ઠંડીની રૂતુમાં રેહઇ શએ, અને જારે તે પોતીકા કાંમથી
"ફરાગત પાંમે તારે તેમને તે જઇ મલે. મુંબઇનું શેહેર સગવડ ભરેલી
"જગાએ આવેલછે, તે ઈંગલાંડની ઘણીજ નજદીકીમાંછે. ઇતીઆદી, ઇતી-
"આદી. તે જોતાં તો કોઈ કાલે તાંહાં ગવરનર જનરલની બેઠક આવે ખરી,
"પણ એવું આપણા (ઇઆને ગરંથ કરતાના) વખતમાં તો કવચીત બન-
"વાનું નથીજ."

હાલનો આપણો માનવંતો સરસુબો લારડ નારથબરૂક ૬॥ મહીનાની ટુંક મુદતમાં પોતાનો રોસન મુખડો પરજાને પાછો દેખાડવા માટે તા૦ ૧૪ મી નવેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે બીજીવારની મોહોબત બતલાવવા અથવા તેમાં વધારો કરવા આવેઓ હતો તારે તે વખતની રચનાં ખરેખરી કોઈ સાહન-શાહની શેઆદી થતી હોએ તેહેવા આકારમાં અતીઅંત રલીઆંમણી અને શોહાંમણી થઈ પડી હતી; કેમકે તે નામદારની પધરાંમણીને માન આપવાસારૂ આપણી સરકાર તરફથી થએલાં નોતરાં મુજબ નામદાર માહરાંણીના ઇસટ મીતર દેશી રાજાઓ, રાઓ, ઠાકોરો, અને નવાબો વગેરે મલીને લગભગ ૬૭ જણાઓ પોતાની હકુમતની જગેઆ છોડી મોહોટી ધાંમધુમ સાથે ચાર પાંચ દીવસ આગમજથી આવીને ૧૫ દાહાડા તુલીક અંગરેજ સરકારના મેહમાંન તરીકે રહેઆ હતા, અને પરજાએ પોતાને માથે હકુમત ચલાવનારનો પુર વીસવાસ મેલવવા માટે વફાદારીથી જે ઘટતી ફરજ બજાવી હતી તેટલી વાતતો ખચીત કરીને હીંઆં નોંધાઈ રેહેવીજ જોઇએચ કે એની આગમજ આવી ગએલા કોઈબી સરસુબાને આવું અતીશય માન કેયેથીબી કદી મલેલુંજ નોહતું, કેમકે એ નામદાર સાહેબને આવેઆની થોડાજ દીવસ આગમજ સઘલી વરણનાં રેહેવાશીઓની એક દબદબા ભરેલી મોહોટી જાહેર સભા ટાંઉન હાલમાં ભેગી મલી હતી તારે તેની કોઈ રૂડી યાદગારી આપણામાં સદા કાએમ રેહે એવા હેતુથી ઊંઘરાંણાની મારફતે એક થાપણ ભેગી કરી તે રકમને સઘ-લાઓના એકમતથી એ નામદારને નામનો "નારથબરૂક બાગ" પરજાની ગમત માટે કોઇ નજદીકની લાએક જગેપર બનાવવાનો ચોકસ ઠેરાવ થઇ ચુકોછે તે મુજબ નાંણાં પુરતાં ભરાએઆ પછે કામ ચાલશે. આવાં સુભ કામને એ

નામદારે મોહોટી ખુશી સાથે બાહાલ રાખેઆ પછે અતરેથી તારીખ ૨૨ મી નવેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે રવાંના થતી વખતે એ કારણ માટે થતી થાપણ મધે ઉમેરવા સારૂ પોતે પાંચ હજાર રૂપીઆ કાંમ ચલાઉ મીઉનીશીપલ કમીસનર ડાકટર હીઉલેટને સોંફી ગયોછે.

સરકારી મેહેસુલની બાબદમાં.

નામદાર કુંપનીનો અમલ આ ટાપુ ઉપર જારથી ચાલેઓ, તારથી ઘણાક વરસો સુધી તેના સંભાલ સારૂ લાએક ખાતાંઓ રાખવાનો જે કાંઈ ખરચ થતો તેના ચોથા ભાગ જેટલી ઉપજણી દરશાળે મલી શકતી નોહતી; તેનો એકજ દાખલો એવો જણાઈ આવેઓચ કે, સને ૧૬૮૦ માં કેહેચ કે તેની આગલના સાળો કરતાં આઠ ઘણી પેદાએસ જારે વધી તારે તે વખતપર કાંઉનશીલના અધીકારીને દરશાળે અપાતો પાંઉડ ૭૦) અથવા રૂ૭૦૦) નો ઘણોજ હલકો મુસારો વટીક ઉપજમાંથી નીકલી સખતો નોહતો, પણ તે પછેથી દર વરસો વરસ વધતાં વધતાં ૧૮૪૨ માં ફકત એજ ટાપુમાંથી પચાસ લાખ રૂપીઆની પેદાએસ સરકારને હાથ આવી; એટલુંજ નહીં પણ તેમાં કોકણ તથા ગુજરાત સુધાં ઉમેરતાં સરકારી ખજાંનામાં કુલે આંમદાંની રૂ૧૮,૦૭,૯૮,૬૫૦) ની આવી પડી હતી; અને તે પછેનાં સઘલાં શાળો આંમદાંનીમાંજ ભરપુર થવા લાગાને લીધે એક ઉજડ ટાપુનું આબાદ શેહેર બની રહેઊંછે.

માંડવી ખાતાંની જાહોજલાલી જેવી હવડે ભરચકર માલુમ પડેછે, તેવીજ આગલા વખતો ઉપરણી ચાલતી હતી; પણ તેની રીતભાંતમાં જે ફેરફાર હતો તેનું થોડુંક વરણન એક યાદગારી માટે અતરે નોધી લઈએચ કે, આયાત તથા નીકાસ માલની જગાત દર સેંકડે ટકા ૬।। લેખે સરાસરી લેવાનો ઠેડાવ હતો, તે મુંબઈ બજારની કીંમત જાચીને વેપારી લોકોની પંચાએત માલનો જે ભાવ ઠેડવી આપે, તે ઉપર લેવાતી હતી; પણ કોઈવાર ગલતા ભાવને લીધે બે ટકાથી ઓછી જગાત તો આપવી પડતીજ નોહતી. ફુરજાની મેહસુલ ઉઘડાવનારા અમલદારોને ઠેડવેલો પગાર નહીં પણ જે વસુલાત થાએ, તે ઉપર સેંકડે કેટલાક ટકાનો લવાજમો બાંધી આપતા હતા. એ માંડવી ખાતાંની ચાકરીમાં આપણી ટાપુ ખાતે પરખેઆત થઈ ગએલા મી૦ વીનોબા શંકર સંઝગીરી નામના એક શેનવી પરભુએ સને ૧૭૯૬ થી હલકે મુસારે કાપી ઓએ દાખલ રહીને પછે સઉની ઉપર વડાપણું ચલાવેઊં હતું; તે બાબેની બીના તેમના જનમારાનો અહેવાલ વાંચેઆથી જણાઈ આવશે. એ માંડવી ખાતે દરરોજનું કાંમકાજ પેહલાં સહવારે આઠથી તે બપોરના બાર વાગતાં સુધી, ચાલેઆ પછે સઘલા કાંમદારોને જમવા જવાની છુટી મલતી હતી તે પાછા બે વાગેઆથી આવીને કાંમમાં રોકાતાં છેક સાંજના ૬ વાગતે છુટકો

પાંમતા હતા, તે રીતનો રવઇઓ છેક સને ૧૮૦૦ ની શરૂઆત સુધી ચાલુ રહેઓ હતો, અને તારપછેથી તેમાં જે ફેરફાર થવા માંડઊં તે વખતે વખત રેવાજ બદલાઈને હાલની સુધરેલી હાલત ઉપર આવેલો દેખાઓછે.

પારકાં દેસવાલાઓની આવનજાવન વીશેસ હોયાને લીધે આપણાં બંદરના વેપારમાં અગાઉ કરતાં જે વધારો થતો જણાયોચ તેમાં ૧૮૬૩ થી ૧૮૬૬ સુધીના માતરે ચારજ વરશે એવું દેખાડી આપેઊં હતું કે તેટલા અરસામાં દર સાલે ૭૫ થી ૮૦) કરોડ રૂપીઆ તુલીકની આંમદરફત થાઈ હતી, પણ તે પછે રૂઉ તથા બીજી કેટલીક જીણશોની કીંમત ઘટી પડઆને લીધે ૧૮૬૬ તથા ૧૮૬૭ ના શાળનો વેપાર છેક ૪૬) કરોડ રૂપીઆને ઉતરતે આંકે જઈ પોંહોંતો હતો જેમાં પારકાં દેસાવરોથી આવેલો માલ ૨૨ અને તે તરફ થએલી નીકાસનો માલ ૧૯ કરોડનો કેહેવાયા ઉપરાંત બારાંમાં દાખલ થાઇને તાંહાંથીજ બાહરો બાહેર પાછો ગએલો માલ રૂપીઆ પાંચ કરોડનો જણાયો હતો. અને એજ શાળમો માંડવી ખાતાંની જગાતનાં માતરે ૭૨ લાખ રૂપીઆ આપણી સરકારને મળેઆ સંભલાયાછે. અંગરેજી હકુમતની આગલી હાલત સાથે હાલની જાહોજલાલી સરખાવવા માટે છેલાં પંદરજ વરસની સરકારી આયપતનો કોડો અતરે નોધી લઇશું તો તેજ તેની સલતનત સંબંધી મોહટાઇનું માંપ કરવાને બસ થાશે. એટલા અરસામાં એ નામદાર સરકારની તરેજુરી અંદર આખી હીંદુસ્થાંનની મેહેસુલમાં જેટલા રૂપીયા જમાં થાએઆ હતા તેની વીગત હેઠલા કોઠાથી માલુમ પડશે.

વરસ.	ઉપજના રૂપીઆ.	વરસ.	ઉપજના રૂપીઆ.	વરસ.	ઉપજના રૂપીઆ.
૧૮૫૬-૫૭	૩૩,૯૭ ૪૦,૦૦૦	૧૮૬૧-૬૨	૪૨,૯૦,૩૨,૩૪૦	૧૮૬૬-૬૭	૪૪,૬૦,૦૦,૦૦૦
૧૮૫૭-૫૮	૪૦,૨૫,૧૦,૦૦૦	૧૮૬૨-૬૩	૪૫,૧૪,૩૦,૦૦૦	૧૮૬૭-૬૮	૪૮,૪૨,૯૬,૪૪૦
૧૮૫૮-૫૯	૫૦,૪૮,૦૦,૦૦૦	૧૮૬૩-૬૪	૪૪,૭૫,૦૦,૦૦૦	૧૮૬૮-૬૯	૪૯,૨૮,૭૦,૦૦૦
૧૮૫૯-૬૦	૪૬,૪૧,૭૦,૦૦૦	૧૮૬૪-૬૫	૪૫,૬૫,૨૮,૯૭૦	૧૮૬૯-૭૦	૫૦,૯૦,૧૦,૮૧૦
૧૮૬૦-૬૧	૪૫,૪૧,૭૦,૦૦૦	૧૮૬૫-૬૬	૪૮,૯૩,૫૨,૨૦૦	૧૮૭૦-૭૧	૫૧,૦૪,૮૯,૦૦૦
		૧૮૭૧-૭૨	૪૯,૦૯,૮૯,૦૦૦		

બાકીની બીના પાછલા સફાઓમાં દાખલ થશે.

મુંબઈના માલેકો.

આ ટાપુની હકુમત અંગરેજી તાજને સવાધીન થઈ તારથી ગરેટ બરીટણની ગાદીએ બીરાજી ગએલા રાજાઓ, તથા એ તખતને હાલ જેબ આપતી બૈઠેલી નામદાર માહરાંણી શીકેની એક ટીપ હેઠલ જણાવીએછે.

ગાદીનસીનના દીવશો.			રાજા અથવા રાણીનાં નામો.	હકુમતનાં			મરણ પાંમેઆની તારીખ.			ઉમ્મર વરસ.
				વરસ.	મહીના.	દાહાડા.				
૨૯	મેએ.	૧૬૬૦	આરલસ બીજો.	૨૪	૮	૯	૬	ફેબરવારી	૧૬૮૫	
૬	ફેબરવારી	૧૬૮૫	જેમસ બીજો. (૧૬૮૯ મા રાજીનામું આપેઊં)	૪	૨	૬				
૧૧	એપરેલ.	૧૬૮૯	વીલીએમ તરીજો	૧૨	૧૦	૨૭	૮	મારચ.	૧૭૦૨	
૮	મારચ.	૧૭૦૨	હીંઆં કોઈ રાજા યા રાંણી હોવી જોઇએ							
૧૮	સપટેમ્બર	૧૭૧૪	જારજ પેહેલો..	૧૨	૮	૨૫	૧૧	જુન.	૧૭૨૭	
૧૧	જુન.	૧૭૨૭	જારજ બીજો..	૩૩	૪	૧૦	૨૫	અકટોબર	૧૭૬૦	
૨૨	સપટેમ્બર	૧૭૬૧	જારજ તરીજો..	૫૯	૯	૨૮	૧૯	જુલાઈ.	૧૮૨૧	૮૩
૧૯	જુલાઈ.	૧૮૨૧	જારજ ચોથો..	૮	૧૧	૮	૨૬	જુન.	૧૮૩૦	૬૮
૨૮	જુન.	૧૮૩૦	વીલીએમ ચોથો.	૬	૧૧	૨૪	૨૦	જુન.	૧૮૩૭	
૨૮	જુન.	૧૮૩૮	વીકટોરીઆ રીજાંઈના પેહેલી.							

ઉપલી વીગત પરમાણે બે શદીના અરસામા ૯ રાજ કરતાઓ આપણા શેહેરને માથે થાઇ ગયા, અને દસમી નેક નામદાર માહરાણી વીકટોરીઆ (ખોદા તેણીને સલાંમત રાખે) ના રક્ષણ હેઠલ પરમેસવરની કીરપાથી આપણ સવતંતરપણું ભોગવીએ છઇએ. આ મલકાંને મલીકાનો જનમ ૧૮૧૯ ના મેની ૨૪ મી તારીખે થયો હતો, તે ગણતરી મુજબ હવડાં ૫૫ મું વરસ તેણીને ચાલતું માલુમ પડેછે. ઈંગલાંડના રાજીઅ પરકરણના કાએદા પરમાણે રાજાનો વડો દીકરો તેની પછે ગાદીનશીન થઈ શકેછે; પણ જેને તાંહાં તેના મરણ ટાંકણે કોઈબી વારેસ નહીંજ હોય તો તે રાજાથી ઉતરતો ભાઈ અથવા તેનું હઈઆત રહેલું ફરજંદ હોય તેને ભાગ્યેગે ગાદીનો ભોગવાટો ચોંટેછે, માટે હાવા બંદોબસતની ખુબી ઉપરથી જારે આપણી માહરાંણી ૧૮ વરસની વએ પસાર કરી ચુકી તારે, તે નામદારનો કાકો ચોથો વીલીએમ વગર વારશે મરણ પામેઆથી તેજ દાહાડે રાજની પવીતર લગાંમ તેણીએ જાહાલીને (કેમકે મર-

હુમ રાજાની પછે તેણીનો બાપ ડીઉક આવ કેંટ, જે તરીજા જારજ રાજાનો તરીજો દીકરો હતો તેને તખત મલતે, પણ તે આગમજથી ગુજરી ગયાને લીધે ધારા મુજબ આ તેની દીકરીને રાજ મલીઉંછે) ઉપર જણાવેલાં શાળમાં તાજ પેહેરેઊં હતું તેથી તેણીના રાજનું હવડાં ૩૬ મું વરસ ચાલેછે. ૨૧ વરસની ભર જવાંની આવી તારે જરમનીના શાહજાદા નામદાર પરીંનસ આલબરટની સંગાથે તારીખ ૧૦ મી ફેબરવારી ૧૮૪૦ ને રોજે પરણેઆથી પરમેસવરે ઈંગલાંડ દેશની આદી હવે પછે સાચવનારી વસતી તે નામવરને તાંહાં એટલી તો બખશેલીછે કે જેથી તેની વફાદાર પરજાને જેટલો સંતોસ ઉપજેચ તેટલી યાદદાસત ચાલુ રેહેવાના હેતુથી દરેક છોકરાંઓનાં સાંમઠાં નામોની ટીપને હીંઆં નોધી લેવાનું વાજબી વીચારીએછે.

જનમેઆનો દાહડો.			નામો.	કેહારે પરણેઆં.			કોણની સંગાથે.
૨૧	નવેમબર.	૧૮૪૦	પરીનશેસ રાએલ લુઈઝા; બેટી.	૨૬	જાનેવારી.	૧૮૫૮	પુરૂસીઆના શાહાજાદા ફ્રેડરીક વીલેઅમ સાથે.
૯	નવેમબર.	૧૮૪૧	આલબરટ એડવરડ (શાહજાદો.)	૧૦	મારચ.	૧૮૬૩	ડેનમારકના શાહાજાદા કરીશચીઅનની દીકરી અલેકઝાંનડરા સાથે.
૨૫	એપરેલ.	૧૮૪૩	પરીનશેસ એલીસ માડમેરી; બેટી	૧	જુલાઈ.	૧૮૬૨	બેલજીએમના રાજકુવર શાહાજાદા આરેનજ સાથે.
૬	આગસટ.	૧૮૪૪	આલફ્રેડ અરનેસટ આલબરટ. (શાહજાદો.)				
૨૫	મેએ.	૧૮૪૬	પરીનશેસ હેલીના આગસટા; બેટી	૫	જુલાઈ.	૧૮૬૬	સેલસવીગ હોલસટીનના શાહજાદા કરીશચીઅન સાથે.
૧૮	મારચ.	૧૮૪૮	લુઈઝા કેરોલાઈન આલબરટા; બેટી	૨૧	મારચ.	૧૮૭૧	ડીઉક આવ આરગાઈલના દીકરા મારકુઈઝ આવ લારન સાથે.
૧૦	મેએ.	૧૮૫૦	આરથર વીલીએમ પેત્રીક આલબરટ (શાહાજાદો)				
૭	એપરેલ.	૧૮૫૩	લીઓપોલડ જારજ ડંકન આલબરટ (શાહાજાદો)				
૧૪	એપરેલ.	૧૮૫૭	બીત્રીસ મેરી વીકટોરીઆ ફીઓદોર; બેટી..............				

ઉપલાં ૯ ફરજંદોમા પાંચ દીકરીઓ, અને ચાર દીકરાઓ માહેલાં જે જે પરણેઆંચ તેઓને તાંહાં થએલી વસતી વાડીની આબાદીએ આપણી નાંમવર માહરાણી સાહેબને ભમાઈ તથા બપાઈને દરજજે પુંગાડીછે, અને બીજાંઓ જારે પરણશે તારે તેઓને તાંહાંના છઈઆંઓથી તેમાં સુહબલક વધારો થાશે.

ઈંગલાંડ તરફ અસલથી ચાલતા આવેલા રેવાજ મુજબ પાદશાહી કુટંબની સગાઈ ઘણું કરી રાજવંઉશી સંગાથેજ જોડાએછે; પણ ઓગણીસમી સદીના સુધારાએ એક અચરત સરીખો દાખલો એવો તો બંધ બેસાડેલો દેખાઈ આવેઓચ કે આપણી નામદાર માહરાંણીએ પોતાની ચોથી દીકરીના લગન તે નામદારની પરજા માહેલા એક ઉંમરાવ નામે ડીઉક આવ અરગાઈલના દીકરા મારકુઈસ આવ લારન સંગાથે કરી આપીને શાહજાદી અથવા રાણીના વરગમાંથી એક ઉમરાવજાદી અથવા શેઠાંણી બનાવીછે.

આ નામવર માહરાણીને સરવેપાંતીનું અપાર સુખ છતાં એક વાતનું દુખ એવુતો મોહોટું એકાએક આવી પડેઉં હતું કે તે મેહરબાંન મલીકાનો પેઆરો ભરથાર નેક નામદાર પરીનસ આલબરટ તા૦ ૧૪ મી ડીસેમબર ૧૮૬૧ ને રોજે લંડનમાં ૪૨ વરસ, ૩ મહીના અને ૧૯ દાહાડાની ભર જવાંન ઊંમરે આવીને મરણ પામેઆ તારથી તેણીએ સંસાર તજીને એકાંત રેહેવાનો વેરાગ પકડેઓ હતો, પણ પોતાની વફાદાર પરજાને ઘણી ગમગીની નાપસંદ આવેલી જોએઆ ઉપરથી હવડે હવડે રાજપાટના સંબંધમાં પાછી જોડાઈ રહી આલમને અતીઅંત સંતોરા પમાડેછે.

વસતીનો વાસો.

આવેઓ આ ટાપુ ફરંગીને હાથ, ચહડા ચહડી ખાતર લેવાઈછે બાદ.
વશેઆતા પેહલાં પોરટુગીશો, અંગરેજે લઈ લીધો તેનો હીશો.
પેહલી હકુમત ફરંગીની થઈ, તે અંગરેજના હાથમાં આજતક રહી.
તે વખતની વસતીમા માછી મારો, તેહવાજ બીજાબી લોકો ઈઆરો.
રહીને ગુજારો તે કરતા હતા, મેહનત કરી પેટ ભરતા જતા.
તાંહાં ફરંગીને આવેલા પેહલા કહીએ, તેઓની પછેના બીજા લઈએ.
એકેકની પુઠે સઉ આવતા રહેઆ, હીંદુ મુસલમીનબી ભેગા થયા.
પારસી તો માતર એકજ જણાતો, ઝહવેરાતમા અનમુલો હીરો ગણાતો.
તે નામવર દોરાબજી નાનાભાઈ, પારસીની સરૂઆત તાંહાંથી થઈ.
રેહેઠાણ જેનું હતું સુરત બંદર, વતણ કીધું મુંબઈની ટાપુ અંદર.
તે આગમજ પારસીની હસતી નહીં, અંગરેજના રાજમાજ વધતી ગઈ.
વરણન તેનાનું થોડુંક કરૂં, કવીતાથી વાંચનારની આગલ ધરૂં.
તે જોવો કેહવા શીરીમંત થયાચ, નેકનામીની યાદી મેલી ગયાચ.
કહુંછું કે હીંમતે બાહાદુર હતા, લડાએકમાં ખાધીતી નોહતી ખતા.
તે પુરાંણી વસતીમા ગણાએલાછે, બુજોરગીમાં સરખાબી જણાએલાછે.
તેના દીકરા રૂસતમની જાહોજલાલી, દેખાડી આપીતી નીમખહલાલી.
જંજીરાવાળો જારે મુંબઈ ઉપર, બીજીવાર ચહડીને આવેઓ કુફર.
હીંમતથી તેની સાંમણે થઈ, કાહાડેઓ હટાવી હરોલમાં જઈ.
રહી તેથી મુંબઈ આજતક સલાંમત, નથી પોંહચી તેને કોઈબી અલાંમત.
ઈનામમાં મેલવીતી તેણે પટેલી, સતા તેમના વંશો જોએછે હેટેલી.
અમર નામ રહેઊંચ તેની કીરતીની સાથ, જોડાએલોછે એલકાબ વશીલાને હાથ.
બીજા પારસી શોરાબજી કરવાજી નામ, તેની પુઠે તીજા ભીખા બેહરાંમ.
જીજીભાઈ મોદીબી આવેઆ અસલ, તેમની પછેના જે હોય તે નકલ.
એ ચારો કુટંબોના દરમેઆનમા, હશે બીજા પણ નથી ધેઆનમાં.
હોએલા તેઓમા ન કોઈ પરએઆત, નહીંતર કીરતી રેહતે હએઆત.
રતનજી જરા પુરાણાં કેહેવાએચ, ઓલખ જેથી જરાવાળાની લેવાએચ.

મેહરજી વાછાબી આવતા હતા, દોલી વેચીને નોસારી જતા.
આ નોધ લેનારના તે વડવા કેહવાએચ, ઓલખ તેમના બાપથીજ વાછા લેવાએચ.
કીરતી તો તેમની કાંઇએ નથી, પણ યાદીમાં અટકલથી રાખીચ તથી.
સાતમાં બનાજી લીમજી લઇએ, વસતી તેના પરીવારની કહીએ.
તો સેંકડાની સંખેઆ જરૂર જણાએચ, નાધલાં મોહટાં સઉ સાથે ગણાએચ.
શેઠખાંનદાંનની વસતીબી પુરાંણીછે, કીરતીબી તેઓની નુરાંણીછે.
નોશીરવાન, બેહલી, જીજી, હોમજી હતા, દાદીશેઠના બાવા ને કાકા થતા.
માંકી હોમજી તરીજા કાકા, રહી નહીં તેણાની કોઇબી શાકા.
શેઠખાંનદાંનની આગમજ તેવણ આએઆ, સકરમી સપુતની વધાઇ લાએઆ.
કાંહાંરે ગયા પેલા લવજી વાહાડીઆ, પમરતાં પરીવારને ઉગાડીઆ.
કુટંબ જેનું બોહોલું ચમન કરેછે, તેનાજ નામની હસતીને હર્ડ ધરેછે.
ગોદીનો નાખેઓછે તેણે પઠાંણ, જાંહાં વશીલાઓ બાંધેછે મનવાર ને વાંહાંણ.
કોઇએક કરેછે સોદાગરી, કોઇતો ધરેછે દલદેરારી.
રચાએલાછે કોઇને તાંહાં આડત વેપાર, કોઇતો બેઠાચ થઇ મલેકુલ તોજાર.
સબકતાં પગલાંની પાઇછે નીશાંણ, સવાસદી ઉપરની થઇછે પીછાંણ.
કાંમાંજીબી આવેઆતા લવજીની સાથ, ઓલખ જેની રહીચ તેના કુટંબને હાથ.
કાવસજી હીરજીભાઇ ધાંધી, મુસાફરી તેઓની સાથે બાંધી.
એકી દાહડે આવેઆં એ તરણે જણા, તે વખતપર પારસીઓ હતા ઘણા.
ગાંમડીઆબી તેની પેહલાં લેવાએચ, ફરાંમજી પટેલના તે વડવા કેહેવાએચ.
પુરાંણાછે હીરજી રેડીમની શેઠ, સખાવતને ખાતર જે કરતાતા વેઠ.
વારેસ જેનાને હતો નહીં, દીલમાંની ઉમેદ તે દીલમાં રહી.
પણ દીકરીના દીકરાને ખોલે લીધો, પરાયો હતો તેને પાલક કીધો.
વડી દીકરી નામે સુનાબાઈ, તેને પેટે આવેઓ તો ઝાંહાંગીરભાઇ.
બનાજીના ખાંનદાનની હતી તોખંમ, રેડીમનીના વઉશપર લીધો જોખંમ.
જેને તાંહાં હીરજી ને કાવસજી બે, દાદીશેઠના મંમસારથી કેહવાએછે તે.
શોરાબજી મનચેરજી રેડીમણી, થયાતા મોહોટી દોલતના ધણી.
સખાવતમાં ગણાતા તેવણ સુરા, શોદાગરી કરવામાં હતા પુરા.
શેઠ મનચેરજી મનાજોગી હતા, દારૂખાનાવાળા તેવણ કેહવાતા.
બંદુખનો બારૂત બનતોતો જાંહાં, રખેવાલપનાપર રેહેતાતા તાંહાં.
નોકરી કીધામા હતા હલાલ, કુટંબ જેનું થાએઉંછે તાંહાંથી કમાલ.
સરની* સખાવતનો પારજ નહીં, દયાદાંનનો તેમને તો વારજ નહીં.
હજારો ને લાખો વેરી નાખેઆ, વાવણીના સફલ તેને ચાખેઆં.
સખાવતથી કેહેવાએઆ ધરમી દાતાર, સખીનો બેરો કીધો તેણેજ પાર.
તેહવાઓબી અંતે ન જીવતા રહેઆ, સખાવતની શાહદતને મેલી ગયા.
રેહીછે જે દુનીઆની હસતી સંગત, દેછે દુઆ તેને સારી જગત.
હેની જોડ લઇએછે હીંદુની જાત, સરૂઆતમાં શોભેછે કપોલ ગણાત.

---

* મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહેલા બારોનેટ.

વતન જેનું હતું ગાંમ ધોઘળામા, ગણાતાતા માહજણના ચોગલામાં.
શાકરજી તે શા૰ રૂપજી ધનજીનું નામ, કરતાતા દીવમાં ઇજારાનું કામ.
લઈ નશીબાને મુંબઈમાં આવેઆ વેહલા, ગુજરાતી હીંદુમા તેવણ પેહલા.
વશેરા જેમનું આજે ચમંન કરેછે, એતાબ તેનો દોતરો* બધે ધરેછે.
કાઠીઆવાડના રેહેવાશી શા૰ રામદાસ, વતન કીધું મુંબઇમા આવીને ખાસ.
કપોલ નાતનો એ બીજો પુરસ, થયાં તેને પોણી બસો વરસ.
વશેસ જેનું ઓલખાએછે નવલાખીનું, વેહેવાર વધારી થએશે સખીનું.
હેની પુઠે લઈએ સખીદાસ નાગર†, તેમણેજ કહીએ સખાવતનો સાગર.
સચવાઈ રહેશેચ જાંહાં સદાવરતું, કુટંબ જેનું બેહુંચ ધરમ કરતું.
સાંભલીએચ હીંઆંથી શીમની અંદર, સખાવતનો ઉગાડ્યોછે ચંદર.
મુફલેસ મુસાફરો આવેછે તાંહાં, ધરમ પત્રી ઉતારી લાવેછે જાંહાં.
તે દરએક જણને શીધો મલેચ, પીડા તેમની તેથી દન રોજ ટલેચ.
બશેર આટો ને પાશેર દાર, અપાએછે સરવેને એકેકવાર.
તોલાભાર ઘી ને બલતનની જુહુર‡, લઇને રીહેછે તેઓ ભરપુર.
જીગર જેઓના તરપ્ત થાએચ, અંતનીઽ દુઆ તેઓ દેતાબી જાએચ.
દરરાળ ખરચાએછે આડેક હજાર¶, સખાવતથી દીપેચ તેમનું બજાર.
દોલતતો કેહચ કે ધસડાઈ ગઈચ, દાંન પુનમા તેવણની ફીરવી રહીચ.
એવા નરનું નામ તો સદાછે અંમર, વશીલાબી તેપર કશેછે કંમર.
ગુજરાતીઓમા એ તરણે જુના, કચકાંઈ વેપારી હતા રૂઉના.
તેમાં શેણવીને શોનારો આવેઆ આગલ, ગુજરાતી માહજનો તેની પાછલ.
શેબાજી રાંણા મરાહઠા હતા, ખબર નથી કેઆરના તે રહેઆ જતા.
પાંડુરંગ શીવાજી હતા શોનાર, બાબુલનાથનાં દેહડાંને પેહલું બોનાર.
પાંડુરંગ, ને દાંમુલજી શીવાજી એ, ધારેઆમો આવેછે બેહુ ભાઇઓ તે.
માંધોજી માંણકોજી શેનવી વસ્ણ, ગુપત દાહાડે તેવણબી પાંમેઆ મરણ.
શેનવી સદાશીવ મંગેસ શેઠ, રાંમાજી કાંમટેબી પુરાંના ઠેઠ.
કાંહાંનોબા વીડોજીબી જાણીતાછે, ગંબાજી પુતલાજી માંણીતાછે.
યાદગારી રહીછે તેની થાવી, કોટમાં ઉભેલીછે ગંબાચી બાવી.+
કોટમાજછે ચીમનાજીનો કુવો, કોનજાંણે તેબી કેઆરનો મુવો.
પરસોતમ ચીમાજી ફરજંનદાર, પીઠાંનો મોહલો રહેઓચ યાદગાર.
મુસલમાનની કોમબી કેહવાએછે જુની, કોઇએક શીહા ને કોઇતો શુન્ની.
વતન જેનું પરાએઆં દેશો તરફ, કુકણીએ બતાવી પેહલી જહરફ.
બીજા પછે બાહેરના દેશાથી આએઆ, મુંબઇમાં પઇસાબી સારા કમાએઆ.

---

* ધી હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈ. સી. એસ. આઈ.

† શા૰ સખીદાસ નાગરદાસ અમદાવાદી, જેવણ સખીઆ નાગરની અટકથી પરખ્યાત થઇ ગયાછે.

‡ બાલવાના લાકડાંની જુહુરી. Ȥ અતકરણની.

¶ રૂપેઆ. + જે ગંબાના કુવાને નામે ઓલખાએછે. નો૰ લે૰

ચાહુધી લોકેબી હીંઆં કીધું વતન, દીપેઆછે થોડાક નવમાં રતન.
એક વણશીતો બરી પાદશાહી કરેચ, સરાફીને સોદાગરીમાં ફરેચ.
તે બખતાવર દાઉદ સાસુનનું નામ, ઉઠાવેછે તેણેબી ધરંમનું કાંમ.
એવા બીજાબી થએલા હશે ઘણા, કેહવાનું નહીં બીના મળેઆવણા.
થચાચ તેટલા હીંયાં સમાતા નથી, કવીતાની હારમાં જણાતા નથી.
પણ ચાલુ એબારતમાં આવેલાછે, ફીરવીમાં તેઓબી ફાવેલાછે.
વરણન તેઓનું કેહવા થકી, રાખીતી ધારણા તે બાબે નકી.
વખત આવેઓ તારે કલંમ ધરી, બએઆંન તેનું હીંઆંથી સહરૂ કરી.
જણાવીએછે વસતીની વાતાવરંણ, સમાવીએછે હઇઆત ને થએલાં મરણ.
તેમાં હીંદુની માહજણને પેહેલાં કહીએ, તે પછે પારશી ને બીજા લઇએ.

આ ટાપુની માંપણી લંબાઇએ કોલાબાની દીવાદાંડીથી તે શીમના છેડા સુધી ૧૫ માઇલ; અને પોહોલાઇમાં વાલકેશાવરની વાઉતાકાઠી આગલથી માહીમની ખાડી તુલીક ૧૨ માઇલની જે ગણવામાં આવીછે, તે હસાબે એનો વીસતાર એકવીસ માઇલનો ચોકસ ઠેડવાએલોછે, જાંહાં પરાચીનકાળથી કેહેચ કે પેહલવેહલાં કેટલાક લંગોટીવાલા કોલી લોકો જે માછલાં મારતા હતા તેઓજ માતરે ઘણાજ સંકટ અને કંગાલ હાલતમાં રેહેતા એટલુંજ નહીં પણ તેઓને માટેના મકાંણોબી ફકત કુડ કાંમરાં તથા જાહવલીના જુકુડાંઓ હતાં તે શેવાએ બીજું કાંઇબી જોવા તથા જાંણુવા લાએકનું તે વખતપર હીંઆં હતુંજ નહીં. પણ વખતની વલાંણ જારે બદલાઈ તારે તે ઉપર આવી મળેલી પંચ ભેલી વસતી એટલી તો થાઈ પડી કે દરોબસત સંખેઆમાં ચોકસ ગણાઈ શકાઈ નહીં; તેનું કારણ અશલથી એવું માલુમ પડતું આવેછે કે વેપારની મોસમ જારે ચાલે તારે છેક દુરદરાજ વેરના દેશાથી વેપારી, ધંધાદારી તથા કાંમદારો વગેરે આવતા; અને થોડુંક સુધી રહીને પાછા તેમને વતન જતા હોયાને લીધે મોસમ સુધી તો હજારોની ગણતરી ગણાએ, પણ સદાના જાથુક રેહેનારા યુરોપીઅનો તથા બીજી ગનાતનાઓને જોઇએ તો બે ત્રીજીઆંહસની વસતી ચોકસ કેહેવામાં આવે. આગલાં વરશોપર સરકાર તરફથી સતા ભરી ગણતરીઓ લેવામાં આવીચ તેની નોધ દાખલ કરેઆ આગમજ બાહેર ગાંમો તરફના જે જે લોકોએ પેહલ વેહલાં આવીને હીંઆં રેહેઠાંણો કીધાં હતાં તેઓની જીંદગીના અહેવાલો જે હાથ આવેઆચ તેને સમાવવાની રજા લેવી વેલા સરવેથી પેહલાં હીંદુ ગણાતનો મેલાવડો મેલવવા ચાહીએછે.

હીંદુઓની હીલચાલ.

માછલાંઓથી ઉભાઈ જતી આ મુંબઈની અસલી ઉજડ ટેકડી ઉપર માછીમાર કોલી લોકોનુંજ રેહેઠાણ સરવેથી પુરાણું કેહેવામાં આવેઆ છતાં, તેઓમાં અસલ વતણી કોણ, અને કેઆરથી વાશો કરી રહેઆ તેના વરશોની વીગત જોકે ખાતરી ભરેલી જણાતી નથી, તોપણ ધરમના બેએક મંદીરો

ઉપરથી તેઓ માહેલા કોઇ સખશોનું પુરાતમપણું સાબેત થઈ શકેછે. એ કોલી લોકોનીજ સંગાથે કેટલાક વાડવેલો, અથવા ભંડારીઓબી, જે વસતા હતા તેઓની હસતી વીશેનું વરણનબી ઘણું ખરૂં અંધારાંમાજ રહી ગએલું જણાએ છે; પણ તે પછે સંવત ૧૫૮૬ માં જારે આ ટાપુ પેહેલ વેહેલો પોરટુગીશોના સવાધીનમાં સોંપાયો, તારથી ઘણાખરા તેઓની રાજધાનીના શેહેર ગોવા તરફથી શેનવી તથા શોનાર લોકોએ અતરે આવી રેહવાનું મંડાણ કીધું હતું, અને તેઓ સઘલાઓ જુદા જુદા વરગોના પણ જાતે હીંદુજ હોયાને લીધે પેહેલ વેહેલા વતનીઓ તેઓનેજ મુકરર કીધા, અને તેઓનાજ વંશસથી ઉતરેલાઓ કહેઆ શાળથી હીંઆં જાહેરમાં આવેઆ, તેઓનાં નામોની એક ટીપ ટુકમાં હેઠલ આપીએછે.

સંવત ૧૭૦૦ ની શાળમા બાપાજી માહતરે.

„ ૧૭૩૦ માં માધોજી માણકોજી મીલકતની માલેકી ધરાવતા; તે વીશે એક સરકારી દસતાવેજ ઉપરથી એવું જણાઈ આવેછેય કે, જારે જંજીરાવાલાઓ મુંબઈ ઉપર બીજીવાર ચહડી આવેઆ તે વખતે સરકારની તરફ દેખાડેલી બેવફાઈના અનેઆએમા સપડાએઆને લીધે તેમની સઘલી મીલકત જપત કીધામાં આવી હતી; પણ પાછલથી તે વાતની પકી તજવીજાતે જારે તે બીન તકશીર થઉઓ તારે તારીખ ૨ જી અકટોબર સને ૧૬૯૪ ઇશવીએ સતા ભરેલી સનદ સાથે તેની મીલકત તેમને પાછી હવાલે કીધી હતી. શેનવી બાપુ તબકે નામનો સખસ પણ એજ શાળથી સરાફી ધંધો ચલાવતો હતો.

„ ૧૭૫૦ મા શેણવી રામાજી કામતે એક ધંધાદારી હતા.

„ ૧૭૮૬ મા શોનાર ગણાતના માધવજી તાનકોજી સરાફી ધંધો કરતા હતા. શેણવી દાંમુલજી શીવાજી, તથાં સોનાર પાંડુરંગ શીવાજી, એઓ કહેઆ શાળમા હતા તેની શોહધ હાથ આવી નહીં.

„ ૧૮૦૦ મા સહાંનોબા વીઠોજી (તે વીઠોબા કાંહાંનોજીના બાવા) તથા પુતલાજી પરભુ ધંધાદારીમા ગણાતા હતા. ગંબાજી પુતલાજી નામનો એક ભંડારીબી પરખેઆત હતો, અને તેના નામની યાદી તરીકે કોટમા તેનાએ બાંધેલો "ગંબાનો કુવો" સાખશી આપેછે.

„ ૧૮૦૨ મા સદાશીવ મંગસશેઠબી ધંધાદારી હતા.

„ ૧૮૦૯ મા શેણવી પાંડુરંગ શીવાજી રોજગારી હતા.

પુરાતમ વતણીઓ માહેલા આટલાજ સાહેબોનાં નામો જે હાથ આવેઆં છે, તેઓના વંશસથી ઉતરેલા કોઇબી સખશો હજીતક આપણી વસતીમા પરકાસતાજ હશે, પણ તે વીસેની હકીકત જાહેરમા માગેઆ છતાં કોઈબી ઠેકાણેથી મલી સકી નહીં, તેથી થોડીજ બીનામા તેઓને સમાપત કીધા પછે બાહેરના દેશાવરો તરફથી આવી વસનારાઓના વરતાંત ઉપર હવે વલાંણ લેઇએછે.

સંવત ૧૭૪૭ મા કરસના જોશી નામનો કાબેલ દેશી વઇદ કેવલી માહીંમથી.

સંવત ૧૭૪૮ મા શા રૂપજી ધનજી (ધી હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુ-
ભાઇ સી. એસ. આઈ, તથા શેઠ વરજીવનદાસ માધવદાસના વડવા)
દીવ બંદરથી.

" ૧૭૫૬ મા શા૦ વીઠલદાસ કેશવદાસના બપાવા શેઠ રાંમદાસ કાઠી-
આવાડના પરાંતમાથી.

" ૧૭૭૧ મા પાથારી પરભુ શેઠ ધાકજી દાદાજીના બપાવા ધા-
કજી થાનેથી.

" ૧૭૭૫ મા શા૦ સખીદાસ નાગરદાસ ઉરફે સખીઆ નાગર
અમદાવાદથી.

" ૧૭૯૦ મા શેનાર ગણાતના શેઠીઆ (મરહુમ) ધી હાંનરેબલ જગં-
નનાથ શંકરશેઠના બપાવા બાબુલશેઠ ગંબાશેઠ, ઘોરબંદરથી.

" ૧૮૦૦ મા પરી૦ પીતાંબર ચતરભોજ, તથા વરીજભુખનદાસ તાપી-
દાસ સુરત તરફથી આવીને સરાફી ધંધો ચલાવતા હતા, તે પેહેડી
છેક સંવત ૧૮૪૭ ના શાળ સુધી ચાલુ રહેઆ પછે નાદાર થઇને
બંધ પડી હતી.

" ૧૮૦૦ માં પરી૦ જહેરચંદ આતમારાંમ (કાકા પારેખ) ની ઘણી
મોહોટી સરાફી પેહેડી સુરતથી આવી હતી અને તે છેક ૧૯૨૭
ના આશાડ વદી ૦))) સુધી ચાલુ રહેઆ પછે નાદારી હાલતે
પોહોંચીને નીકલી ગઈ તે વીશેની દુખ ભરેલી નોંધ લેતાં ખરે-
ખરી દલગીરી ઉપજેછે.

" ૧૮૧૪ મા શા૦ અમીરચંદ શાકરચંદ (મરહુમ શેઠ મોતીશાહના
બાવા) ખંભાએતથી અને શા૦ મેઘજી અભેચંદની સરાફી પેહેડી
રાએધનપોરથી.

" ૧૮૨૮ મા રઘુનાથ જોશીના બાવા કરસના નાગએણ, વસાઈની પડો-
સના વીરારગાંમમાંથી વઈદિકના ધંધાસર આવેઆ હતા.

" ૧૮૪૦ મા શેણવી ગનાતના વીનોબા સંકર સંઝગીરી (આપણી માંડવી
ખાતાંનો કારભારી) બાળ વએમા થાના તરફથી.

" ૧૮૪૧ મા ભાટીઆ ગનાતના ઠા૦ જીવરાજ બાલુ, રાંમજી ચતુર,
ધારશી મોરાર તથા મુળજી વઈદ, કછ તથા તેને લગતાં પરગ-
ણાંઓ તરફથી.

" ૧૮૪૩ મા ઠા૦ લખમીદાસ ખીમજીના બપાવા ઠા૦ ગોવીંદ પરશોતમ
કછ તરફથી.

" ૧૮૪૫ મા શા૦ નાનજી જેએકરણ માંગરોલ તરફથી.

" ૧૮૪૭ મા હેઠલ જણાવેલા સખશોની પેહેડી હસતીમાં હતી.

વેપારી.	સરાફો.
શા૦ નાગરદાસ કરસનદાસ.	*પરી૦ મનોરદાસ દુઆરકાંદાસ.
લાલા જેરાંમ.	નરોતમદાસ મોતીચંદ.
ભુખન શુંદરદાસ.	ગોપાલદાસ મનોરદાસ.
*નાથા સંભુ.	*ગોરધનદાસ જગજીવનદાસ.
હેમરાજ ગોકલદાસ.	*રાંમદાસ ભગવાનદાસ.
પાંડુશેઠ શીવાજીશેઠ.	મોરલીધરદાસ સંભુદાસ.
સાંમુ શીનાઈની કું૦	મોરલીધર પરસોતમ.
	*નારણદાસ નરોતમદાસ.
	*જગજીવનદાસ અનુપરાએ.

સંવત ૧૮૫૬ મા શા૦ નરશી નાથા, કછ તરફથી; અને ઠા૦ પુજા જીવરાજ તેજ પરાંતમાંથી.

" ૧૮૫૭ મા ઉપર જણાવેલી આ * નીસાણીવાલી પેહેડીઓ ઉપરાંત બીજા નવા ગરહસથોને નામની પેહેડીઓ ચાલતી હતી.

કાંહાંનદાસ બુલાખીદાસ.	રશીકદાસ મોરારદાસ.
ત્રવાડી અરજુનજી નાથજી.	વીજલાલ ભગતીદાસ.
પરસોતમદાસ તુલશીદાસ.	નરશીદાસ નાગરદાસ.

" ૧૮૫૭ મા વીસનઓના માહારાજ શ્રી ગોપીનાથજી પેહલવેહલા પધારેઆ હતા.

" ૧૮૫૯ મા ઠા૦ તેજપાલ ખટાઉ, તથા નાનજી ખટાઉ, કછ માહેલા મોજે કોઠારા ગાંમમાંથી.

" ૧૮૬૫ મા મારવાડી અંમરચંદ બીદરીચંદ જેપોર ખાતેથી સરાફી પેહેડી લઈને મોહોટા દરવીઅ સાથે આવેઆ હતા.

" ૧૮૬૬ મા રાઘોબા વીઠલશેઠ, કેવલી માહીમથી.

" ૧૮૬૭ મા વીસનઓના શ્રી ગોસવામી શ્રી ગોકુલનાથજી માહારાજ પેહેલવેહેલા પધારેઆ.

" ૧૮૭૫ માં શેઠ વખતશાહ ખુશાલચંદની શોદાગરી તથા સરાફી પેહેડી અમદાવાદથી.

" ૧૮૭૬ મા શેઠ કરંમચંદ પરેમચંદ અમદાવાડીની સરાફી તથા સોદાગરી પેહેડી અમદાવાદથી.

" ૧૮૭૭ મા શા૦ વેલજી માલુ કછ તરફથી.

" ૧૮૮૦ માં શેઠ હઠીસીંગ કેસરીસીંગની સરાફી પેહેડી અમદાવાદથી.

" ૧૮૮૧ મા શેઠ સુરજમલ વખતચંદની સરાફી પેહેડી અમદાવાદથી.

" ૧૮૮૫ મા આપણી વસતીપર વખણાએલા ડાકટર ભાઉ દાજી પોતીકા બાપ વીઠલ રામકરસના સાથે માંદરા ખાતેથી.

હરજોશીના વડવા તથા વારેશો.

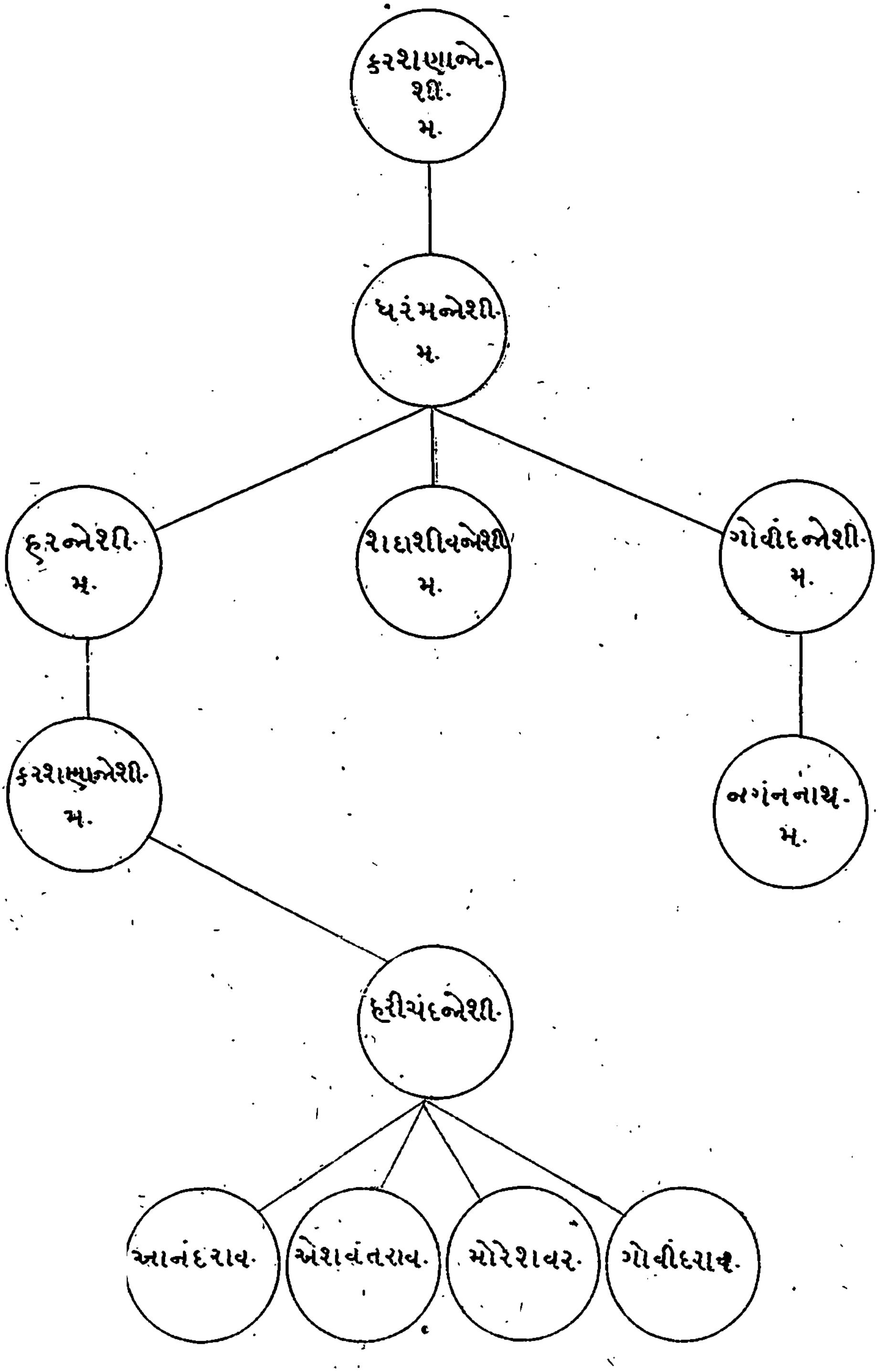

કરસના જોસી.

યુરોપખંડના કાબેલ તબીબોની આવક આ ટાપુ ખાતે જારે નહીં હતી, અથવાતો તે ધંધાદારીઓ ઘણાજ થોડા આવતા હતા, તે વખતની આગમજથી દેશી વઇદોની માહીતગારીએ સારો પગ પેસારો કીધેલો કેહેવામાં આવેછે; તે સઘલાઓની ચોકસ યાદી હાથ આવી નથી. મગર તે પછેના દાહાડાઓ ઉપર આ ગનાતના કાબેલ જોશી લોકો એટલા તો પરખેઆત થઇ પડ્યા હતા કે તેઓની સલાહ માટે સઘલી વરણના દેશીઓ તો સું પણ ઘણાંક અંગરેજો વઠીક તેઓને તાંહાં આવતા હતા; અથવા તો જુરાતવાલાઓ પોતાને તાંહાં બોલાવીને દરદનું નીવારણ કરાવતા હતા; અને જેઓના કુટુંબો વઁશ દરવઁશ ઉતરતા આવીને વઇદક શાસતરનું ગનેઆંન જે મેલવતા હતા તેનો પાયો રચનારા બે માહાભારત વઇદરાજોના નામોની નોધ હીંઆં જણાવીશું તો તેમાંથી તેઓએ ઘણાક બીમારોને આરાંમ પમાડ્યા વીશેની કીરતી સાંભલવાનું કોઇબી સાહેબોને અનગમતું લાગશે નહીં.

એ જોશી લોકો જે પલશીઆ બરાંહમણની વરણનાછે તેઓ કાંઇ તેવા ધંધામા મસગુલ રહેલા નોહતા પણ વઇદકની વીદ્યા હાંશીલ કરવા માટે તે બાબે રચાએલાં સાસતરો શીખ્યા ઉપરથી હાવા એલકાબે જે પોંહોંચેઆ તેઓ માહેલો મથાલે જણાવેલો વઇદરાજ અસલ કેવલી માંહીમમા રેહેતો હતો; તાંહાંથી પોતાનું પરીવાર લઇને સંવત ૧૭૪૭ ના શાકે ૧૬૧૨ મા પેહેલ વેહેલો આવેઓ અને પોતાના વઇદકપણાનું સારૂ ગનેઆન હીંઆંના રેહેવાશીઓમાં વાપરવા માડ્યોં તે વાતને પોણાબસોથી લગરીક વધારે વરસ વહી ગયાંછે.

આ વઇદરાજ જોકે સાંભલેઆ પરમાણે કાંઇ દરવીઅવાન તો હતાજ નહીં; તોપણ પોતાની કાબેલીએત વાપરીને જેમ શકતીવાલાઓ પાશેથી રોજી શોધતા હતા તેમજ ગરીબ ગુરબાંઓને ધરંમ ખાતે અઉશદ પાંણીની મદદ આપતા; એટલુંજ નહીં, પણ કોઇબી મુફલેસ દરદીઓ છાસતી તરફના હરેક ભાગમાંથી આવતા તેઓને આરાંમ પમાડ્યા ઉપરાંત વાટ ખરચનું નાણું દઇ વીદાએ કરતા હતા અને તેથી કરીને મુંબઇની આસપાસ કરસના જોશીની કીરતી સજર પંથરાઇ પડી હતી.

એમણે તાંહાં ધરંમ જોશી નામનો એક દીકરો જે સંવત ૧૭૫૭ ના શાકે ૧૬૨૨ મા જનમ પામેલો હતો તે વીશેક વરસનો થયો તેટલાં કેહેચ કે તે લગભગ ૬૦ વરસની ઉંમર ભોગવીને સંવત ૧૭૭૭ ના શકે ૧૬૪૨ નાં સુમારમા મરણ પામેઓ હતો.

ધરંમ જોશી જે ઉધરતી વએથીજ બાપની શાહેતામાં સમાઇ રહીને વઇદક સાસતરની વીદ્યાના અભેઆસ સાથે દરદીઓની માહાવજતમા મસગુલ હતો તેથી કરી તેની હઇઆતી છતાં જે અનુભવ તેણે મેલવી લીધો તેની મદદ પોતાના ધંધામા ઘણીજ કામ આવી, અને બાપના નામને રાજીવન રાખી લોકો પાશેથી જસનો ઓતમ અધોઓ લઇને ૭૫ વરસની જઇફી ગુજરેઆ પછે સંવત ૧૮૩૨ અથવા શાકે ૧૬૯૭ માં કઇલાસવાશી થયા હતાં.

એ ધરંમ જોશી પોતાની પાછલ તરણ દીકરાઓ જે મેલી ગયો હતો તે માહેલો ગોવીંદ નામનો નાહાનો તો પોતાના અસલી વતન કેવલી માંહીમમા જઈ રેહેઆને લીધે તેની બાબદ તો કાંઇજ જાંણવાજોગ જાહેરમા આવેલી નથી, મગર વડા દીકરા હરજોશીએ બીજા ભાઇ સદાશીવને પણ તબીબપણાના ધંધા માટે સાંમેલ રાખેઆથી તેમનું પરખેઆતપણું આ ટાપુમા આસકાર પાંમેલુંછે તેનીજ યાદદાસતને આલમની હજુર ધરીએછે, કે તે વખણાએલા તબીબનો જનમ સંવત ૧૭૯૨ ના શાકે ૧૬૫૭ મા મુબારક થયો હતો અને બાપ તથા દાદાથી ઉતરી આવેલા વઈદાંના વારસાને ચીવટથી સાચવીને પોતાની કાબેલાએતમાં એટલો તો વધારો કરેઓ હતો કે તેથી ગાંમ ખાતાંના હજારો દરદી લોકોની તનદરોસતી જલવાએઆ ઉપરાંત બીજા સેંકડો લોકો બાહેરના દેશાવરો તરફથી પણ તેમની સલાહ માટે અતરે ઉતરી પડતા હતા; તેઓ માહેલા જેબી ગરીબી હાલતમા જણાતા તેઓને પોતીકા વડવાઓનીજ મુઆફેક મુફતની માવજતથી સંતોખેઆ પછે વીદાએ કરતી વેલા ગાંઠના ગુરથી તેમના દેશ ખાતે પાછા રવાંના કરી દેવામા, કેહેચ કે તેનાએ કાંઇજ કોતાઈ રાખેલી નોહતી. એ ઉપરથી એક ટીલંગા બરાંહમણે તેમની ઉપર સંસકરૂત ભાશામાં જે શલોક પતર લખી મોકલાવેઓ હતો તે આ જણાવેલી બાબદની શાહદતમાં ઘણોજ ઉપીયોગી થતે પણ સાંભલેઆ પરમાણે તેમના વારેશો પાસેથી તે કેથે ગુમ થઈ ગયાને લીધે હાથ આવી શકેઓ નહીં, તે છતાં તે માહેલી થોડીક યાદી તેમના વંશેશી માહેલા એક ભલા મીતરે જે કહીચ તેટલાજ અડસટાને એટલે જણાવેલી કવીતામા અતરે દાખલ કરીએછે કે—

જે દુખી દેશનો ગરીબ દરદમાં ફશે-તે મુંબઇમાં હરજોશી પાશે જશે.
માહવજત જેની જાંહાં પીતા પેરે થાય-રેહે તાંહાંસુધી તે મુફતનું બાએ.
ઘણાઓએ તેવણનો આસરો લીધો-વતન જાએ તારે તો સામણ સીધો.
તે સાથે રસતાનો જોઇતો ખરચ-લઇને જાલવતા પોતીકી ગરજ.
જેઓ દેશમા જાઇને માંગતા દુવા-હરજોશીને માટે લાંમબા ઉવા.
એવા નરની કીરતીબી ગવાએલીછે-સખાવતની ડાહાલી હીંઆં વવાએલીછે.

આ સંસારની-સરજતમાં જેબી સખસથી હરકોઈ રીતના પણ રૂડાંજ કામો જો થઇ શકે તો તેની ઉપર ગરીબોના અંતકરણની દુવા પરમેશાવરની પરમકુરપા સાથે સદા ઉતરતીજ રેહેછે માટે આ હરજોશી જોકે પોતે કાંઈ મોહોટો દરવીયવાનમા તો ગણાતો નોહતો પણ બાપદાદેથી ઉતરતો આવેલો વઈદકપણાનો પવીતર ધંધો સમારગે વાપરેઆથી એક શીરીમંત સરીખો વખણાઈને વલી ગરીબોની દુવાથી તેણે લગભગ ૮૦ વરસની જઈફી ઘણાં સુખ સાથે જે ગુજારી હતી તેમાં કશોએ સંદે નહીં આણતાં જણાવીએછે કે તે બુજોરગ તબીબની જીંદેગી છેક પરાછંમને છેડે જારે જઈ પોંહોંતી તારે સંવત ૧૮૭૨ મા શાકે ૧૭૩૭ ના પોશવદી ૯ ને મંગલવારે પોતાનો પરાંણ પરમેશાવરને સવાધીન કીધા પછે આ દુનીઆંથી સદંનતર દુરી પકડી વઇકુંઠ તરફ કુચ કરી ગયો તે વાતને હવડાંજ ૫૭ વરસ પસાર થઈ ચુકાંછે. હાલમાં

ઓલખાતા કાલબાદેવીના રસતાપર આગલા વખતનાં એ જોશીનાં ઘેરો શેવાએ બીજી કોઈબી માહભારત હવેલીઓ તો જણાતી નોહતી. તારથીજ, અને વળી ઉપલાં નામનું દેહેરું તાંહાં આવી ગોઠવાયા આગમજ તે મારગ હરજોશીના રસતાને નામે જે ઓલખાતો હતો તેને હમો ધારીએચ કે પુરાંણી વએના ઈનસાંનોના ધેઆંનમાંથી હજીતક ભુલાએલો તો હશેજ નહીં.

હરજોશી જારે મરણ પાંમેઓ તારે તેનો હકદાર વારેસ કરસનારાવ માતરે ૧૩ વરસની ઊંમરનો હતો; તેણે પણ સાંભલેઆ પરમાંણે પોતીકાં સગાં સમદીની સાહેતાથી વઈદકપણાનું થોડુંક ગનેઆન હાથ કરી લઈને બાપીકાં ધરાકો માહેલા કેટલાક લોકોની સંભાલમાં ફરવું રાખેલું હતું; પણ તેમના જેવી નામદારી મેલવી શકેલા તેવણ સંભલાયા નથી. એ બીચારો ૩૬ વરસની જવાંનીપર આવેઓ તેટલાં હરીચંદ નામના એક દીકરાને માતરે તરણેક વરસનો બાલ અવસથામાં મેલીને સંવત ૧૮૮૫ ના શાકે ૧૭૫૦ ના અસાડવદી ૨ ને વાર ભોંમે કઈલાસવાશી થઈ ગયા, તેને લીધે હરજોશીને તાંહાંની વઇદકપણાની અસલી કીરતી ભરેલી જાહોજલાલી ખરેખરી ખતમ થઈ હતી; કારણ કે તેમની તરફથી ઉતરતી આવેલી ગાદીને તતકાલ ટેકવી રાખનારો ઉપલા બાલક શેવાએ કોઈજ વારસ હાજર રહેલો નોહતો તેથી કરી તેમને તાંહાંની ધરાકી તેમના બીજા બેશીઓ જેવા કે વીઠોબા, ભવાંનીશંકર અને જગંનનાથ વગેરે બીજા ઘણાક દેશી વઇદોમાં વેંહેચાઈ ગએલી સાંભલવામાં આવેછે.

ઉપર જણાવેલા મી૰ હરીચંદ કરસના જોશી જે સંવત ૧૮૮૨ નાં શાકે ૧૭૪૭ ના ભાદુરવાવદી ૧૦ ને મંગલવારે જનમ પામેઆ હતા; તેવણ બીચારા વીધવા માતા તથા બેશી તરફના બીજા ગરહસથોની સંભાલપનામા ઉચરીને મોહોટા થયા તેટલાં પોતીકા વડવાઓને તાંહાંની સઘલી ધરાકી તો સાબદી સફાઈ પામેલીજ હતી; તોપણ વઈદક સાસતરનું જેટલું ભંડોલ મેલવાએલું તેવતે ગરીબ ગુરબાઓમા પોતાનો અસલી રોજગાર લઈ બેઠા હતા, તેમા જારે ગુજારો દરોબસત થાતો નહીં જોયો તારે કોઇક સોફારસથી માંડવી ખાતાંમા પેહેલવેહેલા સંવત ૧૯૦૭ ના ભાદુરવા મહીનાથી હલકી જેવી ચાકરીપર જઈ બેઠા; અને તે પછે રફતે રફતે વધતાં સંભલાએછે કે આ ગરહસથ હવડાં આબકારીઅરના ખાતાંપર રૂ૧૫૦) નો પગાર મેલવેછે અને બાપદાદાએ મેલવેલાં નામની થોડીક યાદી ખાતર દેશીઓમાં વઇદાંનીબી થોડીક ધરાકી રાખેલીછે, પણ તેમાં દમ જેવું જણાતું નથી.

આ ગરહસથને તાંહાં હવડાં તુલીક નાંહાંનાં મોહોટા મલી ચાર દીકરાઓ છે તે પેહલા કરસના જોશીના વંશથી ૧૮૨ વરસના અરસામાં છઠી પેહેડીએ તેઓ ઉતરેલા ચોકસ થઉઆચ તેની વીગત આ બીનાના સંબંધમાં દાખલ કરેલાં તેમના કુટંબી જાહાડ ઉપરથી માલુમ પડશે.

શા૦ રૂપજી ધનજી.

હીંદુઓની ઉચી વરણના શેઠ સાહુકારો તથા રાજદરબારીઓની સંક્રમા બીરાજનારા કેટલાક નબીરાઓના આ વડવા અથવા મોટા બાવા શા૦ રૂપજી ધનજીએ પેહલવેહલાં સંવત ૧૭૪૮ મા આપણી ટાપુ ખાતે પનોતું પગલું જારે મેલ્યું તારે, તેમના સવપણામાંથી નહીંજ આવેલું હશે કે તેમની અઓલાદ માહેલા થોડાક સાહેબો નામવર નીવડીને બાપદાદાની હસતીને પમરતી રાખશે; પણ તેમના નામની રૂડી વલાણ એવીતો અસરકારક હોવી જોઈએ કે સચોધ-ડીઆંના સારા આશીરવાદથી પરમેશાવરે તેવીજ લેહર અને મેહર ઉતારેઆને લીધે તેમનો વશીલો આપણી વસતી ઉપર ખરેખરો શોભી રહેઓછે.

ઉપર જણાવેલા શા૦ રૂપજી ધનજીનું અસલ વતન કેહેચ કે પોરટુગીસની હકુમત હેઠલના દીવની પાશે ઘોઘલા ગાંમમા હતું, પણ પોતાના કુટંબનું પાલણ કરવા માટે ઘણા ખરા દીવમાં રહીને તાંહાંની સરકાર તરફથી જે જે કાંમોના મકતા મલતા તેને રૂડી પેરે પાર ઉતારીને તેમાથી શેજ સાજ રોટલા પેદા કરી શકતા હતા; જે પછે અન અને જલની સરજત આ ટાપુના નશીબા સાથે જોડાએલી હશે તેથી તાંહાંનું રેહેઠાણ એકેદંમ ઉંચલીને મથાલે જણાવેલા સાલમા આવી મુંબઈવાશી થઈ પડઆ તે વાતને આજે પોણી બશેથી લગ-રીક વધારે મુદત વહી ગઈછે. ધારેઆમેલ આ શેઠીઆની આગમજ ગુજ-રાતી હીંદુઓ માહેલા કોઈ જુજ લોકોબી અતરે હશે ખરા પણ તેઓની ચોકસ યાદીની ગેરહાજરીને લીધે કશી નોંધ નહીં આપી સખતાં એજ કુટંબની પેહેલવેહેલી પધરાંમની સહમજીએ છઈએ.

આ હએવાલના સંબંધમાં નામોનો જે કોઠો આપેલોછે તે ઉપરથી જણાઈ આવેચ કે શેઠ રૂપજી ધનજી તરણ દીકરાઓને હઈઆત મેલી મરણ પાંમેઆ હતા; તેઓ માહેલા બે સાહેબોની તો કાંઇબી હકીકત હાથ આવી નથી. મગર સરવેથી વડા શેઠ મનોરદાસ રૂપજીની જીંદગીનો થોડાક હએવાલ જે માલુમ પડઓચ તેજ હીંઆં નોંધી દેખાડીએછે.

મુંબઇમાં આવીને વેપારના મંડાણમા ઘણું ખરૂં કાંમ આપણી સરકારને જોઈતો થોડાક સરણજામ પોંહચાડવાનું મરહુમ શેઠ રૂપજી ધનજી ચલાવતા હતા, અને તેજ ધંધો તેમની પછે આ મનોરદાસ શેઠેબી ચાલુ રાખેઓ. તેમાં લીલાં લેહર જોયા ઉપરથી જેમ વખત મલેઓ તેમ તેની વલાંણ બદલીને તેની સાથે સરાફી ધંધોબી હાત કરી લીધો, અને પંચ લોકોમાં ઘણું માન મેલવતા રહીને નગરશેઠમા ગણાવા લાગા તારથી તે આજ તુલીક એ નામીચો ઓહધો તેમના વારેશોએ મોહોટી જાહોજલાલી અને પરમાંણીકપણે જાલવી રાખેલો આપણ જોઈએછે.

હાવી નામીચી કીરતી ને, લાખો રૂપીઆના દઈવત સાથે શેઠ હરજીવનદાસ તથા રંણછોડદાસ જેઓ આગમજથી ગુજરી ગયા હતા તેઓ વતરોગે બીજા તરણ દીકરાઓ ઉપરાંત બે દોતરાઓને સુખવાશી હાલતમા પોતાની પાછલ

શા. રૂપજી ધનજી, અને તેમનું કુટુંબ.

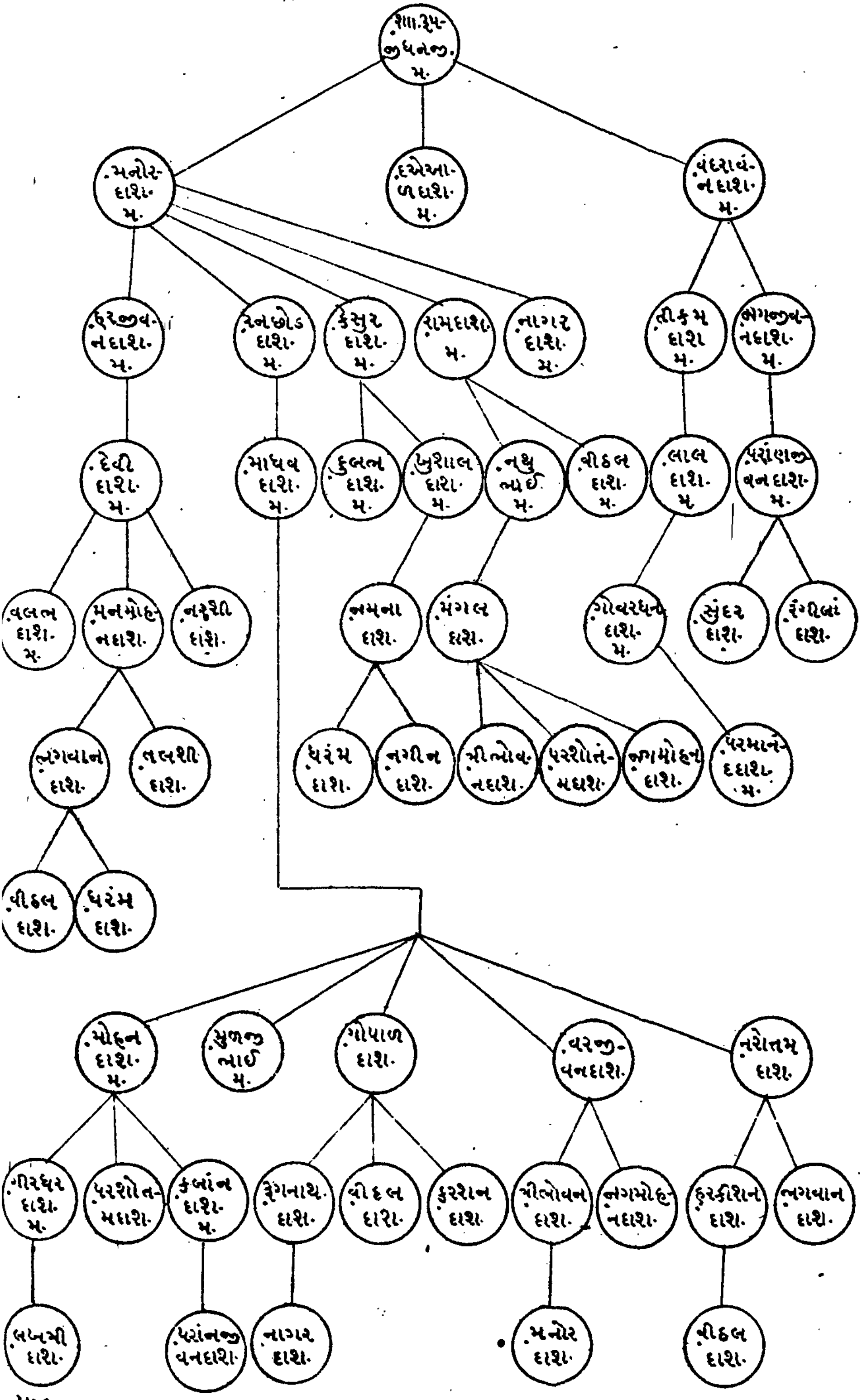

હઇઆત મેલીને આ મનોરદાસ શેઠખી સંવત ૧૮૪૮ ના સરાવણ સુદી ૧૨ ને શોમવારે ૬૫ વરસની પુખત ઉંમરે કઇલાસવાસ થયા હતા.

મનોરદાસ શેઠના પાંચ દીકરાઓ ઉપલા કોઠા મધે જે જણાવેલાછે, તે માહેલા નાગરદાસ નામના છેલા ભાઈ તો બીચારા નાહનપણથીજ અપંગ હોયાને લીધે હઇઆત રહેલા બીજા ભાઇઓના આસરા હેઠલ બાપીકા વારસાનું થોડુંક સુખ જોઇને વગર વારશે સંવત ૧૮૬૬ માં ગુજરી ગયા હતા, પણ તે આગમજ એ તરણે ભાઇઓ તથા ભતરીજાઓએ ભેગા રહીને શેઠ કેશુરદાસ રણછોડદાસને નામે તથા અટકે સરાફી આંટ સાચવેઆ ઉપરાંત ગુજરાત તથા હીંદુસતાંન માહેલાં બીજાં દેશો સંગાથે માલમતા સંબંધી આડતની પેહેડી ચલાવીને લાંબો રૂપીઆનો ભંડાલ ભેગો કરી બાપીકી દોલત વધારી દીધી હતી, તે છતાં પણ શેઠ રાંમદાસ પોતીકા ભતરીજા શેઠ દેવીદાસની મજમુમા રામદાસ હરજીવનદાસને નાંમની એક જુદી પેહેડી જે ચલાવતા હતા તેમાંથી દરવીઅની રેહેલછેલ મેલવી લીધેલી જાંણવામાં આવેછે; અને તેપછે એ માહેલા રાંમદાસ શેઠ સંવત ૧૮૬૪ ના માંહાવદી ૬ ને વાર બુધે ગુજરી ગએઆ; તારે તેવન સાહેબ પોતાની પાછલ રાંમકોર બાઇ નામની વીધવા, અને બે દીકરાઓ મેલી ગએઆ હતા, જેમાહેલા શેઠ નથુભાઇની ૬॥, અને શેઠ વીઠલદાસની ૩ વરસની બાલવય તે વખતપર હતી.

આ બાપડાઓ નાહનાં હતા તેથી તેઓના સંભાલ માંટે રાંમદાસ શેઠે પોતીકા બે ભતરીજાઓ નામે શેઠ દેવીદાસ હરજીવનદાસ તથા માધવદાસ રણછોડદાસને વશીએત નામાંના વકીલો ઠેરવેઆ હતા પણ માઠાં ભાગ્યે એ મરહુમ શેઠની વીધવા સંગાથે તેઓને હેવાતો મીનાકેશો બની ગએઆ કે તેના તોફેલથી શેઠ નથુભાઈ પુરતી વએ પોંહતા તેટલા અરસામાં કેહચ કે દોલતની મોટી ખરાબી થાઇ, જે વીશેની વહી ગએલી બાબદને અતરે જાહેરમાં લાવવાનુ મુનાશેબ જોતા નથી.

હરજીવનદાસ શેઠતો પોતાના બાપની હઇઆતીમાંજ સંવત ૧૮૨૮ નાં ફાગણ વદી ૧૦ ને સનીવારે મરણ પાંમેઆં તારે દેવીદાસ નાંમનો એકજ દીકરો પોતાની પાછલ મેલી ગએઆ હતા, જેવન વીશે સાંભલવામાં આવેઊંછે કે, અંગરેજી વીદઆમાં તે વખતની હાલત પરમાંણે ઘણા પુરવીણ ગણાતા હોએઆને લીધે કેલવણી ખાતાંની જાહેર મંડલીમાં એક ખાસ અધીકારી થએઆ હતા, કેમકે ઇસવી સને ૧૮૧૮ માં જારે સરકાર તરફથી "નેટીવ ઇડીઉકેસન શોસાઇટી" નાંમની અંગરેજી સ્કુલ, આપણી ટાપુ ખાતે પેહલવેલી સથાપાઇ તારે, તેનો કારોબાર બીજા દેશી ગરહસથોની સંગાથે આગેવાંનીમાં સાંમેલ રહીને એ સાહેબ સારી ચાલાકીથી ઘણા વરશો સુધી ચલાવતા હતા. અને તેથી કરી પેહલે વાંધેના ઘણા અંગરેજો સંગાથે એવણને મીતરાચારીખી બંધાએલી હતી. એ ઉપરાંત એક સતા ભરેલા પુરાના દસતાવેજ ઉપરથી હેવું જાંણવામા આવેઊંચ કે સંવત ૧૮૬૮ ની સાલમાં જારે કાઠીઆવાડ તરફ ભારે દુકાળ પડઆથી તાંહાંનાં હજારો લોકો ભુખમરાને લીધે આ ટાપુ તરફ

ઉતરી આવેઆ હતા તે વખતે તેઓના પાલણ માટે મરહુમ શેઠ પેસતનજી વાડીઆ તથા શેઠ નાગરદાસ હીરજી મોદીની સંગાથે આ શેઠ દેવીદાશે ઘણી સારી મદદ કીધી હતી, એટલુંજ નહી પણ જાહેરના હુધરાંનામાં લોકો પાશેથી ઘેરેઘેર ફરીને લાખો રૂપીઆ ભેગા કીધા તેમાં પોતે પણ શેઠ રૂપજી ધનજીના પુન માટે રૂપીઆ ૭૫૦૦) ની સખાવત આપી હતી.

હાવી ઉદારતા ઉપરથી આ પરમારથી પુરૂસને હાથે બીજાં ઉપીઓગી કાંમો ઘણાબી થએલાં જોઇએ પણ એમ કરતાં એટલાંથીજ તેવણ અટકેઆ હોએતો વાંચનારા સાહેબોએ બચીત કરી માંનવું કે તેમનાં માતરે ઉપલાં એકજ માંહભારત કાંમથી મોટી કીરતી જે હાંશલ થાઈ હતી, તેનો પમરાટ ઘણુસુધી પમાડેઆ પછે એ સાહેબ ૬૦) વરસની જીંદગી ગુજારીને સંવત ૧૮૯૨ નાં માંગશર સુદી ૭ ને ગુરૂવારે જારે વઈકુંઠવાસ થીઆ તારે, તરણ દીકરાઓ નાંમે વલભદાસ, મનમોહનદાસ, અને નરશીદાસ તેમનાં વારેસ તરીકે હઈઆત હતા, જેમાહેલા વડા મરણ પાંમતાં બાકીના બે ભાઇઓ વસતી વાડી સોકે તેમના નામની ઈઆદી માટે સલાંમત રહેલા દેખાએછે.

રંણછોડદાસના એકજ દીકરા માધવદાસ શેઠની કીરતી વીશે કાંઇ નોંધ રહેલી જાણવામાં આવી નથી, પણ વેપાર વણજ તથા લેણ દેણની બાબદમા સઘલી મંડલીઓ સાથે પરમાંણીક પણે ચાલનારા એક સવતંતર શેઠીઆ ગ-ણાતા હતા, એટલુંજ નહી પણ સરકાર દરબારમાંબી ઓલખાંણ પીછાંન તેનાએ ઘણી પાંથરેલી હતી; જેની જાહોજલાલીમાં અમણો અમાંણુ સહીત સારી જીંદગી ગુજારેઆ પછે સંવત ૧૮૯૩ નાં ચઇતર સુદી ૮ ને ગુરૂવારે ૬૬) વરસની ઊમરમાં જારે સવરગવાસી થીઆ, તારે તે વખતના સતાવાલાઓએ તેમની હકુમતના મથકમાથી લાએકીવાલો એક શેઠીઓ જે બોહેઓ તેવીશેની દલગીરી ભરેઓ પતર લખી તેમના દીકરાઓ, શેઠ મોહનદાસ, મુલજીભાઈ, ગોપાલદાસ, નરોતંમદાસ તથા વરજીવણદાસ વગેરે કુટંબીઓને દેલાશો આ-પેઓ હતો; એટલુંજ નહીં પણ તે પાંચે ભાઇઓને નામદાર ગવનરે પોતાને તાંહાં બોલાવીને તેઓ માંહેલા પેહલા તથા બીજાને એકકી સાલ પોતીકે હાથે હોડાડી, અને બીજાઓને એકકી પાગડીની ભેટ કરી સારા ચાહની ઉતમ ઈઆદગારી બતાવી હતી.

મનોરદાસ શેઠનાં બીજા દીકરા તથા દોતરાઓનાં નાંમો જે કોઠામાં જણાવેલાંછે તેઓની બાબદમાં લખવાજેવી હકાએત જોવા તથા જાંણવામાં આવી નથી.

શેઠ માધવદાસની પછે તેમનાં બે દીકરાઓ નાંમે મોહનદાસ તથા મુલ-જીભાઈ, બાપીકી પેહડીનો સઘલો વહીવટ પોતાના બીજા ભાઈઓને પખસમાં સંભાલી રાખીને પરમાંણીકપણે ચલાવતા હતા પણ તેઓની કારકીરદીમાંબી કાંઈ ઇઆદગારી નોધાઈ રેહવાજોગ માહભારત કીરતી ભરેઆં કાંમો બનેલાં સંભળાએઆં નથી, તોએ માહજન તથા બીજી સારી મંડલીઓમાં પોતાની અશીલાઇ તથા મીલનસારીને લીધે મોહટું માંન પાંમતા હતા. એઓ માહેલા

મુલજીભાઈ સંવત ૧૮૯૬ ના આશો વદી ૧૦ ને મંગલવારે ૪૫ વરસની વએમાં વગર વારશે અને મોહનદાસ શેઠ સંવત ૧૮૯૯ નાં કારતક સુદી ૧૧ ને સોમવારે વરસ ૫૨) ની ઊંમર ભોગવીને, કલાંણદાસ નાંમનો એક દીકરો મેલી કઈલાસવાશી થાએઆ હતા.

એ પછે બાપોકી દોલતનો વારશો બાકીના તરણ ભાઈઓ ઉપરાંત તે વખત પર હએઆત રહેલા ભતરીજાઓ મલીને સરએ હીશે સલાહ સંપજથી વાંટી લીધા પછે એકેકથી સવતંતરપણે નોખા રહીને પોતપોતાનો વહીવટ અલાહેદો ચલાવવા માંડ્યો. એ માહેલા શેઠ ગોપાલદાસ વડા હોએઆથી પેહડીથી ઉતરતી આવેલી રસંમ પરમાંણે તેમની નાતના વડા, અને હીંદુ માંહજનના નગર શેઠના એલકાબથી પરકાસતા રહી નેઆતજાતનો બંદોબસત સારી રીતે જાલવતા સંભલાએછે, એ શેઠીઆનો જનમ સંવત ૧૮૬૬ નાં કારતીક સુદી ૯ ને બુધવારે થાએલો કેહેછે અને ઘણાં એકાંતપણે પોતાનો વખત અમનમાં ગુજારતા દેખાએછે.

બીજા બે ભાઈઓ શેઠ વરજીવનદાસ તથા નરોતમદાસ પાછલથી ભેગા રહીને વેપારવનજમાં જે પંતીઆલું સાંધી રાખી બેઠાછે તેઓ પણ સાહુકેશાહીમાં અસરાફ, સવભાવે ધીરા, બુધીના ચપલ, વેહેવારે ચોખા, અને સંમપુરણ નીતીમાં એવાતો ભરપુર દેખાએચ કે તેટલી ખુબીઓથી સઘલી વરણના શેઠ સાહુકારો વચે સારી પરીતી મેલવી લઈને જાહેર મંડલીઓમાં માંન પામેછે. મી૦ ગરાંહમ કુંપણીની ઘણીજ નાંમીચી પેહેડી સંગાથે એ સાહેબો આજ કેટલાંક વરશો થયાં દલાલીપણાના સંબંધમાં જોડાયાથી બેહુ બોરદુઓપર અરસપરસનો અછો લાભ જલવાઈ શકાએછે. એ માહેલા શેઠ વરજીવનદાસ સંવત ૧૮૭૩ ના માહાશુદી ૧૦ ને મંગલવારે જનમ પામેલા કેહછે, અને સંસારી સંબંધમા જોડાયા પછે કેટલીક જાહેર મંડલીઓના સભાસદમાં રહીને રૂડી વરતણુકથી વખણાવા લાગા તે ઉપર આપણી નામદાર સરકારે નેધાહ પોંહચાડીને ઇરાવી સને ૧૮૫૩ થી સુલેહના અમલદારનું માંન ભરેલ કમીસન એ સાહેબને જે એનાએત કીધુંછે તેઆરથી, તેને હોરમત સાથે જાલવી રાખીને પરજાના લાભ સંભાલનારી સભાનો અધીકાર બજાવતાં કોઈબી રીતની ભુલ કીવેલી જણાઈ અવેલી જાહેરમાં માલુમ પડીજ નથી; માટે આવા પરમાંણીક પુરૂસોનો સંબંધ સરકારની સંગાથે નીસબત રાખનારી સભામાં પરજાની પખસ બેંચવા સારૂ જેમ લાંબી મુદત સુધી જોડાઈ રેહે તેમ વીસેસ રાહેત સરવેને હાંસેલ થાએ. આ બેહુ ભાઇઓ સવભાવે જોકે ઘણાજ એકમારગી, દેખાએચ તોહોપણ પરજા ઉપયોગીનાં જાહેરાંત કાંમોમાં આગેવાંની લેવાની પોતાથી બનતી કોસેસ કરવાને ચુકતા નથી, અને તે બાબે જાહાજો ધોંધાટ મચાવીઆવણો પોતા તરફથી પછે થોડી ઈઆ ઘણી જેખી સખાવત અપાએચ તેને જેમ બનેચ તેમ છુપી રાખવા ચાહેછે, અને તેથી કરી આલમની જાંણમા તે સાહેબોએ ખરચેલો પઇસો આવી શકતો નથી; માટે છુપેઆ ધરમનું જેટલું પુન તેઓને હાંશેલ થાએચ તે ઉપરજ તેઓ

સંતોશ પાંમતા માલુમ પડેછે; તોપણ વાંચનારા સાહેબોએ એટલું તો માંનવું જોઇએય કે જાહેરના અને છુપેઆં કોઈબી ધરમખાતાંઓ તેઓના થોડા ઉપકારમાથીબી ખાલી રહેલાં નથી.

ઉપર જણાવેલા શેઠીઆઓના ભતરીજા શેઠ કલાંણદાસ મોહનદાસ (જે કલીશેઠના નામથી અતરે મસહુર હતા તે) જો કે ઊંમરે અને કદે નાહનાં પણ બુધી બલમાં એટલા તો અપાર હતા કે, તેની તારીફ જેટલી કરવા માંગીએ તેટલી થોડીજ કેહવાએ. બાપનો વારશો હાથ આવેઆ પછે, સરકારી કેમીસરી ખાતાં સંગાથે કેહેચ કે ઘણા સખસોની પાંટીમા મકતાના રોજગારનો સારો ઉપીયોગ કરતા હતા; અને તેપછે વેપારવણજના કાંમોમાં સાંમેલ રહીને થોડુંક સુધી છેક ચીનમાંબી પોતાના અશીલ નામની અધ લંબાવી હતી. પણ પાછળથી સેર સટાના દેવાનાપણામાં એ શેઠીઆનો લોભ લલચાઈ પડેઆને લીધે તેની ફસાંનમાં રહીને દોલતનો મોહોટો ભાગ બરબાદ કીધેલો કેહેવાએછે. એ કલીશેઠબી પોતીકા વડવાઓની પેઠે માહજનોમાં માન મેલવીને મંડલીઓની શોભા પણ સારી રીતે હાંશેલ કરતા હતા. જાતે ઘણાજ રાંક અને અમીરી ખવાસના એક સાહશીક પુરૂસ હતા. એટલુંજ નહીં પણ તે સાથે કોઈનું કેવુંબી ગુચવારા ભરેલું કાંમ તેમની સાહેતા હેઠલ આવતું તો તેને સારી સહમજ વાપરીને સેહેલાઈથી સફાઈ કરી આપતા હતા; તેહવા પરોપકારી પુરૂસની સાથેબી તેની જીંદગીએ જાહાજી વફાદારી નહીંજ દેખાડેઆથી વરસ ૪૨ સુધીનીજ ઉમર જાહોજલાલીમા ભોગવીને સંવત ૧૯૨૪ ના જેઠસુદી ૩ ને વાર સોમે પરાંણજીવનદાસ નામના એક નાહાનકરાં બાલકને મેલીને દેવગત પોંહતા.

શેઠ નથુભાઈ રાંમદાશે પોતાની ઘણી ખરી હઈઆતી જોકે બાપની મીરાસ મેલવવા માટે કુટંબીઓ સંગાથે કજીઓ લડવામા કોરટેજ રોકી રાખી હતી, અને તાંહાંથી ફારેગ થયા પછે પોતાને હાથ આવેલા થોડાક દરવીયને સારી સંભાલથી વધારવા શીવાએ તેવણ બીજું કાંઈ કરી સખેઆ હોય એવું જણાતું નથી; તેઓએ વાલકેશવર ખાતે એક ધરમશાળા, ને શીવનું દેહેરું જે બંધાવવા માડીઊં હતું તે કાંમ પુરૂ થયા આગમજ મોહોતે એટલી તો તાકીદ દેખાડી કે ૪૧ વરસની વએ પોંહોંચાડતાંજ સંવત ૧૮૯૯ ના ભાદુરવા સુદી ૯ ને સનીવાર પછે, આ દુનીઆમા તેનાને વધારે જીવતા રેહેવા દીધાજ નહીં. આ સાહેબ પોતાની પાછલ હાલમા "સતાર આવ ઈંડીઆ" નો માન ભરેલો એલકાબ પાંમેલા ધી હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાસ, અને એક દીકરીને પરકાસતાં રાખી ગયા હતા, પણ તેઓ બાલવએના હોવાને લીધે, પોંતાની મીલકત તથા વસતીના સંભાલ માટે શા૦ ધરંમશી કલાંણજી, તથા પાંચકલશી અરજુનજી યાધવજીને વશીએતનામાના વકીલો ઠેડવેઆ હતા. આ શેઠીઆના બે બાલકો માહેલી બાઈતો બાપડી પરમેશ્વરે સરજેલી બખશેસ પરમાંણે પારકે ઘરની વર રાંણી થઈ પડેઆને લીધે પીએરના પેઆરમાંથી તેણીને અલગ રાખી એક હકદાર વારેસનીજ ઉતપંતીને અજવાલે આંણવું વાજબી ધારીએછે.

ધી હાનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈ સી. એસ. આઈ.

આ શેઠના જનમનો દીવસ શોધ કરતાં સંવત ૧૮૮૮ ના આશો વદી ૧૧ ને સુકરવારનો સુભ દાહાડો જે માલુમ પડેઓચ તે તેમણે જેજેકાર ભરેઓ ફલદરૂપ થયોછે.

બાપના મરણ વખતે આ સાહેબ ૧૧ વરસની વએ પોંહચેલા હતા; તાંહાં તુલીકતો સાંભલેઆ પરમાંણે તે વખતના ગુજરાતી પંતુજીની નીશાલે જતા રહેઆ, અને તે વાતને ૧॥ વરસ ગયા પછે, અંગરેજીનો અભીઆસ કરવા માટે મી૰ મેણવારીંગની સ્કુલમા પેહેલવેહલા દાખલ થયા હતા, જાંહાં થોડુંકસુધો મસગુલ રહેઆ તેટલાં એમના મરહુમ પીતાજી ટેડવી ગએલા વકીલોની આડી આલ જણાઈ આવેઆને લીધે અંગરેજીની પુખત કેલવણી પામેઆવના સ્કુલ છોડવાની તેમને ફરજ પડી; જે વખતે માતર ૧૬ વરસની ઊંમરમાં આવેલા હતા; તેથી બાપીકી મીરાસનો સઘલો વહીવટ સંવત ૧૯૦૬ ના શાલમાં પોતાને સવાધીન લઈ લીધો. સંવત ૧૯૦૪ ની સાલમાં સકલ ગુણી શેઠાંણી રૂખમણીબાઈ વરે પોતીકી નેઆતની રસમ પરમાંણે ધાંમધુમથી લગણ કીધાં તારે, રૂ૩૦,૦૦૦ ના ખરચથી પેહલવેહલા દીપી નીકલેઆ હતા; અને તે પછે સાંભલેઆ પરમાણે પોતાના બપાવાની દોલત જે તેવણના પીતા પોતાની આખી ઊંમર સુધી લઈ શકેઆ નોહતા તે, આ સાહેબે નેઆવની દરબારની મદદથી મેલવી લીધો.

દરવીયવાનોના કેટલાક દીકરાઓ આઈતું મલેલું જોઈ જેમ છકી જતા આપણે સદા સાંભલતા આવીએચ, તેથી નીરાલોજ મારગ આ માનવંતા શેઠ મંગલદાશે ઉધરતી વએથી એવોતો રૂડો ધારણ કીધેલો હતો કે, એક હાથપર સવાધીનમાં આવેલી મીરાસનો સંભાલ રાખવો, અને બીજી તરફ સારી નીતી વરતીને વેહવારીક પણાને વધારવો, એટલુંજ નહીં પણ તેની સાથે વીદેઆ જેહેવા અમુલીય ધનની સંગતમાં સમાઈ રેહેવું, અને તેટલાજ માટે જે અંગરેજી એલમ અધુરો મુકીને આગલી સ્કુલથી દુર થયા હતા તેને તો તેમજ રેહેવા દઈને સંવત ૧૯૦૭ ના શાલથી ઊંચી કેલવણીના ઉતમ ફાએદા હાંશેલ કરવા માટે આપણા "ઓરીએંટલ ટરાંનસલેટર" મી૰ વીનાએકરાવ વાસુદેવજીની સાગીરદી હાથ કરી લીધી હતી; જે સાહેબને પોતીકે દોલતખાંણે દરરોજ ટેડાવીને એકાંત ટેડવેલી જગોએ ઘડા પાઠ કરતા હતા અને થોડીક મુદત સુધી તેમની રૂડી સંગત મલેઆથી ઘણી વાતનો લાભ મેલવી તેઓ આજ આસાનીથી પોતાના સંસાર વેહેવારનાં કામો બજાવીઆ જાએછે.

સુધરાઈના કાંમની પેહેલવેહેલી આગેવાંણી, ધરમને બાંહાંને સઘલા હીંદુઓ હોલીને ટાંકણે સરમ છોડીને હીનપસતી ભરેલી જે ચાલો ચલાવતા હતા, તે ટોડવા માટેની રૂડી કોશેસ એ શેઠે માંથે ઉઠાવી લીધી હતી, તે વીશે વાંચનારી આલમ ભુલતી તો નહીંજ હશે કે, આગલાં વરસોપર હોલી ટાંકણે આપણી

તરફ જે ઘણોજ માઠો, અને કમકમાટ ઉપજાવનારો નીલાજરો રકાસ નીકલતો હતો તે વાત કેટલાક મીતરોની સલાહથી એ સાહેબે બીલકુલ નાપસંદ શેડવીને સંવત ૧૯૦૮ ના હોલીના હીંગામ ઉપર પોલીસ ખાતાંના વડા કોટવાલ કપતાંન બેનસને જાહેરાંત મદદ આપી સતા ભરેલી રીતે એ માઠો રેવાજ બંધ પાડ્યો, તે બાબેનું મોહોટું માન ખચીત કરી તેણાને ઘટેછે; તો જો કે તેથી કરી એ તેહવારમા ભરાએલી નજીસાત હજીસુધી સઘલી સફાઈ તો થઈજ નથી, પણ તે દાહાડા પછેથી ચાંનાક પકડીને કેટલાક સારાં માણસોનો મોટો ભાગ તદન નીકલી ગએલો માલુમ પડેછે, અને બાકીના સરવેથી હલકી વરણના હીંદુઓ જે આવી ભુંડી રમતને હજી વલગી રહેઆચ તેમાં કાંઈજ દંમ જેવું જણાતું નથી; તોબી એટલું સતાવાલાઓ બંધ કરી દીએ તો અબલા જાતીઓની હોરમતનો રૂડી પેરે સંભાલ થાએ.

સુધારાના કાંમોમાં આ શેઠનું બીજું પગલું, સંવત ૧૯૦૮ ની શાલે "સ્ટુડેંટ લીટરેરી એંડ સાઈનટીફીક સોસાયટી" સભાની સાહેતાથી બાહેરકોટ તરફ ઉભી થાએલી હીંદુ છોકરાઓના અભીઆસ માટેની નીસાલને બનતો આસરો આપવા ઉપર ભરેલું માલુમ પડ્યુંછે.

આ શેઠના શુભ કાંમોના કીરણો જેમ પરકાસતાં ચાલ્યાં, તેમ તેણાના મરતબામા વીસેસ વધારોબી મેલાતો રહેઆ, તેની યાદી એવી હાથ લાગીછે કે પોતાની ૨૧ વરસની પુગવી ઊંમરે સંવત ૧૯૦૯ માં અતરેની "રાએલ એશીઆટીક સોસાયટી" ની સાખા મધે તથા "રાએલ જીઓગરાફીક સોસાયટી" ના એક અધીકારી થયા; અને તેની વલતે સાલ ૧૯૧૦ માં સુલેહના અમલદાર તથા તે વખતપર ચાલતી "ગરાંડ જુરી" ની સંકમાં નામદાર સરકારે તેણાને દાખલ કીધા હતા.

સંવત ૧૯૧૬ ના સાલમાં આ શેઠે "સ્ટુડેંટ લીટરેરી એંડ સાઇનટીફીક સોસાયટી" ના સંબંધમાં ચાલતી હીંદુ છોકરીઓની સઘલી (પાંચ) નીસાલોનું "એકઝીબીસન" ગીરગાંમ મધે પોતાના રેહેવાના બંગલામાં કીધું હતું, તાંહાં આપણા માજી મરહુમ ગવરનર લારડ એલફીનસટને બીરાજીને એ બાલકીઓને ચોપડીઓ, કપડાં તથા શીવવાના બાકસોના જે ઇનામો વેહેંચી આપેઆં હતા તેનો સરવે ખરચ આ ઉદાર મંનના શેઠીઆ તરફથીજ થએલો કેહેવામાં આવેછે.

આપણી ટાપુ ખાતે "ઇનિકમ ટાકસ" યાને ઇનિસાંણોની આએપત ઉપર ઠેડવાએલો કંટાલા ભરેલો કર પેહલવેહલો હીંદુસતાંન ખાતે સંવત ૧૯૧૬ ની સાલમાં જે લાગુ પડ્યો તારે તેની વસુલાત મેલવતાં સરકારી અમલદારથી અણજાણપણાને સબબે પરજાના લોકો તરફ કોઈ રીતનો ગેરઇનસાફ ન થાએ માટે તેવા હોવેદારને મસલહત આપવા કીજે, તે વખતના ગવરનર સર જારજ રસલ કલારકની માનવંતી સરકારે, હાલના સર કાવસજી જાંગીર રેડીમની નાઇટની સંગાથે આ જવાંન શેઠીઆને કમીસનરો ઠેડવેઆ હતા, પણ સાંભલેઆ પરમાણે તે હોધો થોડુંએકમાં તેણાએ છોડી દીધો હતો.

ઉપર જણાવેલી "સ્ટુડંટ લીટરરી એંડ સાયનટીફીક સોસાયટી"ની નીસાલમા શીખનારી હીંદુ છોકરીઓને ઈનામો આપવાની એક બીજી મોહોટી સભા સંવત ૧૯૧૮ ની સાલમાં ગીરગાંમના મેહલની અંદરૂં જે મલી હતી તેમા સાંમેલ રેહેવા સારૂ તે વખતના આપણા નામદાર માજી ગવરનર સર બારટલ ફ્રીઅર ઉપરાંત બીજા ઘણાક ઈંગરેજ ગરહસથ તથા લેડીઓ, તથા દેશી શેઠીઆઓ દબદબાથી તાંહાં બીરાજેઆ હતા, અને તેઓની હજુરમાં નામવર લેડી ફ્રીઅરે શીખેલી સદગુણી છોડીઓની પરીખસા લઈ તેમને ઠેરવેલાં ઈનામો પોતીકે, નાજુક હાથે અને હસતે ચેહેરે જેમ વેંહેચી આપેઆં તેમ તે દરએક છોકરીઓએ તેવાજ હેતુથી હાથમા લેતાં તે નેકબખત બાંનુનો અતીઅંત પાડ માંનેઓ હતો; જે વાતને ખચીત કરી હીંઆં નોંધી રાખવી યોગીય વીચારીએ છઈએ.

આ ગરહસથની ધણીઆંણી સંવત ૧૯૨૦ ના ભાદુરવા વદ ૪ ને સોમવારે કઈલાસવાશી થયાં તેની ગંમખારી કુદરતના બનાવથી અલબતાં તેમના જીગરમાં ઘણીજ પેડી હશે તોપણ જે બનેઊ તે સંતોસથી સહન કરી તેણીના પુન માટે કલીઆંણી ખાતે ધરમ ખાતાંની એક ડીસપેનસરી સથાપી, તેનું મકાંણ બંધાવા ઉપર એ શેઠે રૂ૫૦,૦૦૦) ખરચીને તેમા જાથુક દવાઈ પોંહોંચતી પાડવા સારૂ નામદાર સરકારના સવાધીનમાં બીજા રૂ૨૦,૦૦૦) જે સોંપી આપેઆચ તેના વીઆજમાંથી ગરીબ રોગીશોને દવાઈ દારૂ મલેઆ કરેછે, અને એજ બાઈના પુન માટે બીજું એક કાંમ એવું કીધુંચ કે પુણા ખાતે "સાસુન ઈનફરમેટારી" મધે હીંદુઓની લાચાર બાઈડીઓને રેહેવા સારૂ તરણ હજાર રૂપીઆ આપીને એક અલાહેદુ મકાંણ રખાવેઊછે તેથી કરી એ મરહુમ શેઠાંણીનું નામ તાંહાંની વસતીમાં જાગતું રેહેલું કેહેવામા આવેછે.

હીંદની સરજમીન ઉપરથી નામદાર ઈસટ ઈંડીયા કુંપણીનું રાજીય ખતમ થઈને ગરેટ બરીટન દેસની આપણી બખતાવર મલકાંનેમલીકા માહરાંણીના તાજને સવાધીન સોંફાએઊ તારથી સુરકારી ખાતાંમાં બદલાએલા રેવાજ પરમાણે તરણો મથકોના દરએક ઠેકાંણાપર ધારા બાંધવા માટે એકેકી કાંઉનશીલની સથાપણા જે થઈ તેમા કેટલાક પેહેલે વાધેના દેશી શેઠીઆઓને સાંમેલ કરવા સંબંધી ઠેરવાએલા કાએદા મુજબ આપણી ટાપુ માહેલી હીંદુ પરજા તરફથી પેહેલ વેહલા મરહુમ શેઠ જગંનનાથ સંકરશેઠ બીરાજેઆ હતા, પણ તેમના મરણ પછે ખાલી પડલી જગેઆ પુરવા માટે મોહોટી વસતીમાથી આએજ નામીચા નરને જારે સરવે વાતના લાએક પીછાંનીને તે વખતના નામદાર ગવરનરે મોહોટી ખુશી સાથે ઠેરવેઆ, તારે તે માન ભરેલા ઓહધા ઉપર પેહલવેહલા સંવત ૧૯૨૨ ના ફાગણ વદી ૫ ને મંગલવારથી બીરાજી પોતીકાં તીખસન શીતારાના નામની સાથે "ધી હાંનરેબલ"નો નામીચો એલકાબ જોડી લીધો, એટલુંજ નહીં પણ તે ઓહધાની પેહેલી મુદત જારે પુરી થઈ તારે, બીજી, તેની પુઠે તેજ પરમાણે તરીજી અને તે પછે ચોથીવાર તે દબદબા ભરેલી દરબારની બેઠકમા તેમનીજ નેમણુક બાહાલ રહી જે સ-

ઘણી મુદતમાં એ શેઠે પોતાને માન મળે એવી રીતે રાજા અને પરજા વચેના દરેક ધારાનાં કામોમાં પોતાની રૂડી સલાહનો લાભ પોતાના ભાઈબંધ કાઉન-શીલરોને આપીને બનતી રીતે પરજાને ઉપયોગી થવાની તેવણે જે ઉલટ દેખાડીછે તેનોજ પરજા ઉપર થયલો આભાર જેવો તેવો ગણાવો ન જોઈએ. કેટલીક બાબદોના ધારા બંધાઈને પસાર થતી વખતે એ સાહેબે પુરબલથી સવતંતરપણું વાપરીને તે રાજ્ય સભામાં જેટલાં ભાસાંણે કરી વાળેઆંછે તે સઘલાંનો સમાસ આ હમારી નાંધલી નોંધમા પુરતી રીતે થઈ સકતો નહીં તેથી બચીત દલગીર છઈએ. તે છતાં આટલું તો કેહ-વાને સખતીવાન થઈએચ કે ઉપર જણાવેલી સભામાં પોતાની કારકીરદી, આ શેઠે જે સવતંતરપણે દીપાવીચ, તે વીશે આપણ જો સંતોસથી એ-મજ કહીએ કે આ માનવંતા શેઠનો દેખાવ પોતાને જેબ આપનારોછે તો, તેમાં કાંઈબી સહરાગત વાપરેલી કોઈથી ગણાશેજ નહીં; કારણ કે એટલા અરસામા ધારાના જે જે ખરડાઓ કાઉનશીલમા ઘડાયા તે ઉપર આ સાહે-બની તકરારે તથા તપાસે ઉલટ ભરેલી હોશીઆરી, અને ઉતમ આપએખતે-આરીથી ભાગ લીવેલો જણાઈ આવેઓછે, અને વલી આટલુંબી વધારે ખુશી ઉપજાવવા જોગ એ થએલછે કે, તેમના મતને સઘલી વખતે ઘણું નહીં તો થોડું વજણ પણ મલતુંજ રહેલ હતું. દેશી લોકોના લાભની સાથે અતલગનો એલાખો રાખનારી કેટલીક અગતની બાબદોમાં આ શેઠીઆ કાંઈજ નહીં પણ લગભગ એખીલેજ હાથે તકરારોનાં તીરની લડત લડીઆછે, તથા પોતીકા પાએદાર પુરાવાથી ઘણી વખતે સાંમણી બોરદુના સભાસદો વઠીકંનેબી પોતા તરફ તેવણ મેલવી સકેઆછે. આ સરવે વાતોની સાબેતી મેલવવાના ઠેકાંણાઓ આપણ જો સોધવા ચાહીએ તો, તેમા એક શીલેકટ કમેઠીના કાંમકાજના રીપોરટો, અને બીજો કાંઉનશીલ ખાતે થએલા વહીવટના અહે-વાલો જોયાથીજ માલુમ પડી આવે, પણ પેહેલી બાબતને લગતા રીપોરટો, તો મુલગા છપાતાજ નથી, અને પાછલી મંડલીના સભાસદોની વચે આમણ સામણ થએલી તકરારો માતરે જાહેરમાં આવતી રહીચ, તે વીશે ફરીનેબી દલગીરી સાથે જણાવીએચ કે, તેટલી વીગતનેબી આ નોંધમાં હમો દાખલ કરી સકતા નથી.

ઉપલા અહેવાલમાં આ શેઠની મનસખતીનો કેટલેક દરજે સમાસ થ-એલો વાંચનારા સાહેબો જોઈ સખશે, મગર તેમને હાથ આવેલા દરવીઅનો થોડાક ભાગ જે રૂડા ઉપીયોગમા તેનાએ વાપરેલો કેહવાએચ તેના સંખશેપનો જુમલો નીચે નોંધી લઈએછે.

વાલકેશ્વર ખાતે હીંદુ ધરમના ફરમાંણ પરમાણે આ શેઠના મરહુમ પોતાએ પરથમ બાંધવા માંડેલું શીવનું દેહેરૂં તેમના ગુજરી ગયાથી અધુરૂં રહેલું હતું તે સંમપુરણ કરી આપવા સારૂ સંવત ૧૯૦૬ માં ખરચેલા .... રૂ ૧૦,૦૦૦

પોતીકા વકીલના એક ગરીબ કલારકે તેનાનું કાંમ છુગરની કાલજી રાખીને બજાવેલું હશે તેના બદલામાં આ શેઠે એક ઘેર લઈ તેને ૧૯૦૭ માં વાપરવા આપેલું કેહેવાએછે તે ઉપર થએલી બેઠક	રૂ ૫,૦૦૦
કેટલાંએક કેલવણી ખાતાંમાં સંવત ૧૯૧૦ થી ૧૯૨૮ સુધી ખરચેલા........................	રૂ ૪૯,૫૦૦
પરચુટણ જાહેર કાંમો માટે સંવત ૧૯૧૫ થી તે ૧૯૨૮ સુધી આપેલી મદદની રકમનો અડસટો................	રૂ ૧૪,૦૫૦
અશાકત લોકોને આસરો આપવાની મકસદથી ખરચેલા....	રૂ ૧૧,૦૦૦
દરદીઓની દવા દારૂથી દાદ લેવા માટે પોતાની મરહુમ ધણી-આંણીના પુન સારૂ આપેલા તથા બીજાં ખાતાંઓમા ખરચેઆ તે મલીને	રૂ ૭૪,૭૫૦
કેટલાક પરએઆત પુરૂશોને માન પતરો અપાએઆં તેઓની ટીપ મધે એક યાદદાસત તરીકે બેરણુ બેરણે ભેટ કીધા તે.	રૂ ૧૦,૦૦૦
પરચુટણ પુસતક ખાનાઓની મદદ માટે ભેટ આપેલા....	રૂ ૩,૭૦૦

હાવી રીતે જાહેરાંતમા થએલી સખાવતની સંખીઆ રૂપીઆ ૧,૭૮,૦૦૦ ઉપરાંત ભુલ ચુકની કોઇ બીજી રકમો જો રહી ગએલી હોય તો હમારી અટકલ પરમાણે એ શેઠ હસતકથી કદાપી બે લાખ રૂપીઆનો ધરમ થએલો તેમના દરજ્ઞય તથા દરજ્જાનો મુકાબલો મેલવતાં કાંઈ ઘણો કેહવાઇ સકાશે નહીં તોપણુ તેમનીજ ગણાતના બીજા સખતીવાલા સખશો જે હવડાંછે તેઓ કરતાં આ નામવર શેઠને સરસ નીવરેલા હમો ગણીએછે તો જોકે ઉપલી સંખેઆમા માતરે એક દવાઈ ખાનાનો આસરો બધી વરણુના અસકત લોકોને કાંમનો હોવા છતાં બાકીની સખાવત આ સરીમંત સાહેબની નજરમાં જેમ રૂડી આવી તેમ કરીને કીરતી મેલવેલી માલુમ પડેછે.

આ ટાપુ ખાતે પરજાના હક સંભાલનારી "બોમબે આશોસીએસન" નામની એક સભા પરથમ ઉભી થએલી કોક સંજોગથી સુસત હાલત ભોગવીને બંધ પડી હતી; તેને પાછી સજીવણ કરવાની અગતીય જણાએઆ ઉપરથી આપણા આ હાંનરેબલ શેઠે પોતાના મુરબીગીરીપણા હેઠલ એજ નામની સભા સંવત ૧૯૨૩ થી પાછી ચાલુ કીધો, અને તેના પરમુખપી એજ સાહેબ સરૂઆતથી થેડવાઇને અતાર તુલીક સાબેત કદંમપર કાએમ રહેલા જણાએછે અને ઘટતે વખતે પરજાની જે શેવા બજાવેલી કેહવાએચ તેની ખુબી તો એ ખાતાંથી લાભ મેલવનારા શેવાએ બીજા સાહેબોને માલુમ પડેજ નહીં.

હીંદનું રાજ, તાજને સવાધીન થયા પછે "કંપેનીએન આવ ધી સ્ટાર આવ ઈંડીયા" નો માન ભરેલો નવો બેતાબ, આપણી નેક નાંમદાર માહરાંણી વીકટોરીઆએ પોતાના દેશની નીમકહલાલીથી નોકરી બજાવનારાઓ માટે જે

ઉભો કીધોછે તેમાં નીયાતજાતનો કશોએ ફરક રાખેઆ વગર સઘલી વરણના દેશી રાજાઓ ઉપરાંત પોતાની વફાદાર પરજા માહેલા પરમાંણીક ગરહસથોનેબી સાંમેલ કીધામાં આવેંઆછે તે મુજબ આ હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાશે રાજ્ય તરફ ઘણી સારી વફાદારી અને પરમાણીકપણું દેખાડીને સાત વરસ સુધી ધારા બાંધનારી સભામા તન અને મનની હીંમત સાચવેઆ સાથે આપએ-બતેઆરીથી મેહનત કીધી તે વીશેનું ઊંચું મત બાંધીને ઉપર જણાવેલો એલકાબ તે માનવંતી મલીકાએ ખુશી દીલથી મોકલાવેલો પેહલવેહલો સંવત ૧૯૨૭ ના વઈસાક મહીને જાહેર થીઓ હતો, તે વાતની વધાંમણી જાણે-આથી આ ટાપુની સઘલી વસતીને ઘણો આંણંદ ઉપજેઓ હશેજ. એ એતા-બનો અરથ ગુજરાતી ભાસામાં "હીંદના ઝહલકતા તારાના સરીગત" નો થયોચ તે તેમના માંન તથા મરતબાને ઘણોજ છાજતો જણાએછે; હમો ભુલતા નહીં હોઇએ તો એ એલકાબનો ઉતંમ મરતબો ધરાવનારા આપણા વતણીઓમા આ શેઠીઆ તરીજા ગણાયાછે, અને એજ દાહાડાથી એ સાહેબ "ધી હાંનરેબલ મંગલદાસ નથુભાઈ, શી. એસ. આઈ." કરી કેહવાતા આ-વેઆછે, માટે એનો ભોગવાટો રૂડીપેરે હાંશેલ કરવા સારૂ પરમકીરપાળુ પરમે-શાવર તેમને ઘણી લાંબી મુદત સુધી સુખચેનથી સંભાલીને સલાંમત રાખે. એ એતાબની ધારા પરમાણે સતા ભરેલી કીરીઆ જે થવી જોઇએ તે અંતે આપણા માજી ગવરનર નેક નામદાર સર શીમોર ફીટઝીરલડ અતરેથી રૂખ-સત લીધાની થોડાક દીવસ આગમજ આવી પોંહોંચેલા નવા ગવરનર સર ફીલીપ વોડહાઉસને ભેગો રાખીને પરેલવાલા પાદસાહી મેહેલ મધે સંવત ૧૯૨૮ ના ચઈતર વદી ૯ ને બુધવારે એક દબદબા ભરેલી દરબાર મેલવીને તેની હજુર રૂડા આશીરવાદ સાથે એનાએત કરતી વેલા "સ્ટાર આવ ઈંડીયા" નો સુંદર ચાંન તેમની છાતી ઉપર પોતકે પણોતે હાથે વલગાવીને તે વાપરવા માટે સારા સબદોથી ભરેઆ આશીરવાદ તે નામદારે જારે કહી સંભલાવેઆ, તારે તેનો ઘટતો જવાબ વાલીને આ શેઠ મેહરબાંન માહરાંણીનો મોહોટો ઉપકાર અંતકરણથી માંનેઓ હતો તેની સાખશીમા નીચલી કવીતાથી આ નામદારનો અહેવાલ હીંઆં સમાપત કરીએછે.

જેજેકાર થજો મલેલો એતાબ—વધુ માનની આશેઆ રાખજો શેતાબ.
સુખન આપો કોઇને તે સંભારજો સહી—દીલાસો દઈ દીલને દુખારજો નહીં.
રૂડાં મનથી રેહશો સદા સરફરાજ—તો ભગવાન કરશે ઉમરદરાજ.
નીગેહબાનછે માલેક જગત કીરતાર—સંભાલેચ તે ખાવંદ સઉના પરીવાર.
નેકીથી ચાહેલી તે બખશેચ મોરાદ—સલાંમતબી રાખેચ તે સઉની અઓલાદ.
જેમા રૂપજી ધનજીનું અમર નામ—જાલવતાને પોંહોંચજો હમારી સલાંમ.

શેઠ નાગરદાશ હીરજી મોદીના મમશારો તથા વશીલાઓ.

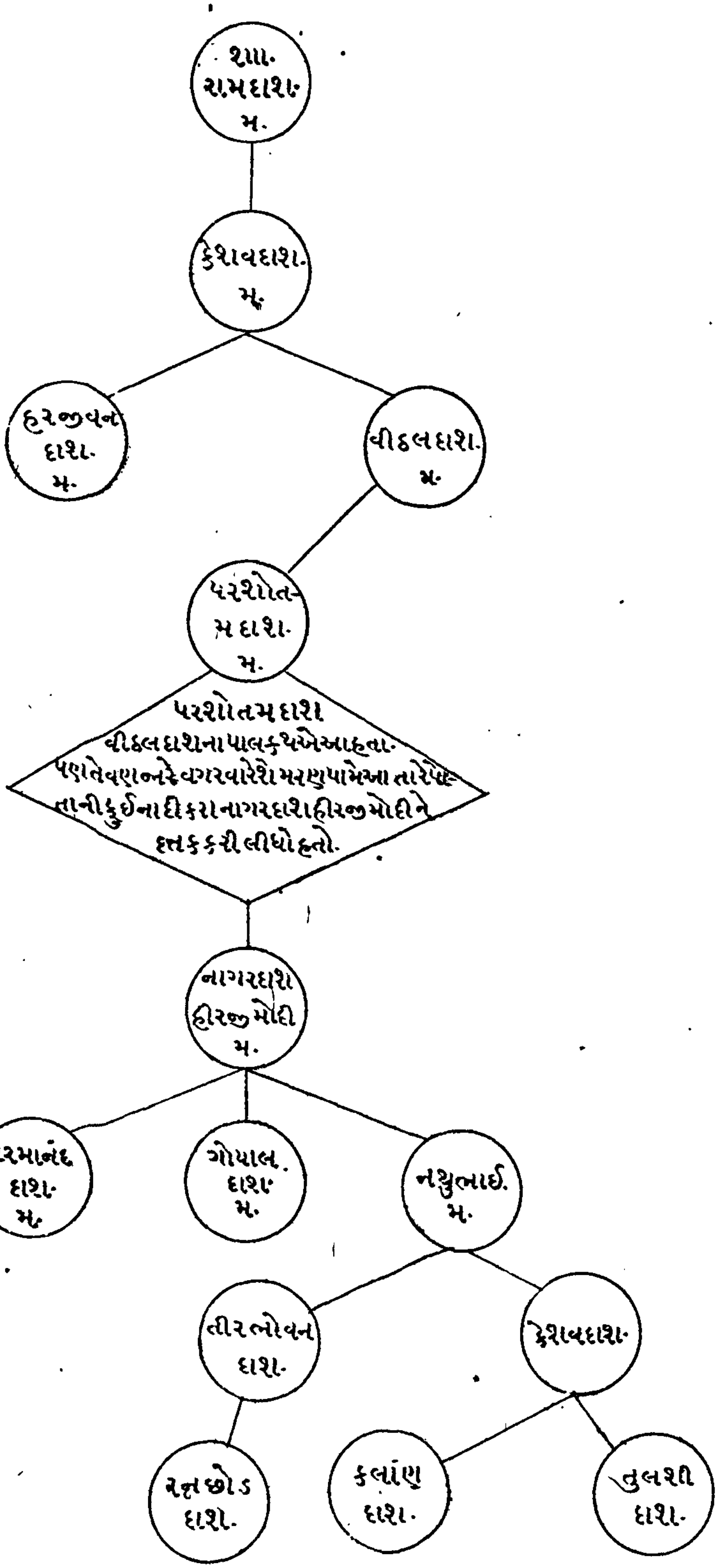

શા૦ નાગરદાસ હીરજી મોદીના મમસારો તથા વસીલાઓનું વરણન.

આ વંશાવલીના વડા શા૦ શંમદાસ શેઠ અસલ કાઠીયાવાડના પરાંતમા રેહેતા હતા, તાંહાંથી રોજીને અરથે પેહેલવેહેલા સંવત ૧૭૫૬ મા મુંબઈ ખાતે આવેઆ તારથી તેમનું પરીવાર હીંઆંજ થરીથામ રહેલું માલુમ પડછે. આ સાહેબના દીકરા શેઠ કેસવદાસનો જનમ, કેહેચ કે, સંવત ૧૭૬૬ માં મુંબઈમાં થયો હતો, પણ એ બાપ તથા બેટા એકેકની પુઠે કેવારે મરણ પાંમેઆ, તેઓની યાદી તેમના પરીવાર પાશે ન હોવાને લીધે અતરે દાખલ કરી સકતા નથી. કેસવદાસ શેઠ જારે ગુજરી ગયા તારે તેમને તાંહાં બે દીકરાઓની વરધી થએલી હતી; જે માહેલા વડા શેઠ હરજીવણદાસનો જનમ સંવત ૧૭૮૬ માં, અને નાંધલા વીઠલદાસ શેઠનો જનમ સંવત ૧૭૮૮ મા થએલો ધારેઆમાં આવેઓછે. વીઠલદાસ શેઠના વખતથી તેમને તાંહાંના વેપાર વનજનું સારૂ કાંમ જે શુરૂ થએલું હતું તેમા તેમની નીતી ઉસતવાર હોવાથી જેબી કાંમ તેવણ ઉઠાવતા, તે ફતેહમંદીથી પાર ઉતારતા હતા; અને તેજ દાહાડાથી શા૦ વીઠલદાસ કેસવદાસનું નાંમ વેપારી તથા સરાફી મંડલીમાં પરએઆત થાતું ચાલેલું હતું. આ સાહેબ સંવત ૧૮૨૦ ની સાલમા જારે ૩૨-વરસની ભર જવાંણી વએમાં ગુજરી ગયા તારે, તે વખતે તેમને ઘેરે છોકરાંઓ તદન નહીં-થયાને લીધે પોતીકા વડા ભાઈ હરજીવનદાસ, જે તેમની અગાઉ દેવગત પોંહચેઆ હતા તેમના દીકરા શેઠ પરશોતમદાસને પોતીકો પાલક કરી આપેઓ, અને તે દાહાડાથી તેણાંની કારકીરદીએ સરૂઆત લીધી હતી; પણ તેવણબી (ખબર નથી કે કહેઆં સાલમાં) વગર ફરજંદે મરણ પાંમેઆ, તારે મરહુમ વીઠલદાસની બેનના દીકરા શેઠ નાગરદાસ હીરજી મોદીને દતક કરી લઈ સરવે મીરાસ તેમને સોંફી આપી હતી તારથી શંમદાસ શેઠની અઓલાદ ખતંમ થઈ, તોપણ નાગરદાસ શેઠે તે વાતનું કશુંબી અમેમાન દીલમાં વસાવેઆવના શેઠ વીઠલદાસ કેશવદાસનુજ કીરતી ભરેલું નામ ઘણાંક વરસો સુધી વેપારી તથા સરાફી વહીવટમા માન સહીત સાચવી રાખેલું હતું, એટલુંજ નહીં પણ પોતાની જાતી ચંચલાઈથી સઘલી માહજનોમા મીલનસાર રહીને નવલખીના ખરા બેતાબથી વખણાયા તથા માહજણના એક વડા શેઠીઆ તરીકેબી ગણાયા હતા. એ નાગરદાસ શેઠ સંવત ૧૮૨૫ માં જનમ પામેઆ હતા; અને જાહોજલાલી ભોગવીને જારે સંવત ૧૮૯૦ ને સાલ વઈકુંઠવાસ થયા તારે તેમની ઉંમર માતરે ૬૫ વરસની જણાઈ હતી.

આગલા વખતમાં સોદાગરો તથા સાહુકારોની વસતી આ ટાપુ ખાતે ઘણી થોડી હોવાને લીધે એ સાહેબે જેબી વહીવટ ચલાવેઓ તેમાં પરમાંણીકપણું વાપરેઆથી બોહોલો દરજ્જીય ભેગો કીધો હતો, અને તે પછે સરાફી આંટમા સારી નામદારી મેલવી હતી. એ ખાંનદાંનવાલા સાહેબોના ઘર સંગાથે અવ-

લમા મરહૂમ દાદીશેઠ અને તેવણ પછે તેમના નેકબખત બેટા અરદેસર શેઠ ઘણો મોહોટો ઘરોબો રાખતા હતા જેથી કરી અરસપરસની મોહબતે હરેક બાબદમાં એકબીજાને લાભ પરાપત થતો હતો એટલુંજ નહીં પણ સરકાર દરબારમાંથી તે વખતપર સારો વગ અને મોહભો તેવણ ધરાવતા હતા. પણ વખતની વલાંણે આજે તેહેવી જાહોજલાલીએ જોકે એ ઘેરમાથી રૂખસત લીધેલી જણાએચ તોપણ પરમેસવરની કીરપા તથા એ મરહુમ શેઠીઆઓના પુન પરતાબથી તેમના હઈઆત રહેલા દોતરાઓ હજીતક સારી હાલતમા સંતોસ પાંમીને અમન ચમનમાં રેહેતા માલુમ પડેછે.

આ શેઠીઆની સખતી પરમાણે સખાવતના કાંમોબી અલબત થએલાં જોઈએ, પણ મુદત ગુજરી ગયાને લીધે તેટલી યાદી સચવાએલી માલુમ નહીં પડ્યા છતાં, એક પુરાંણો દસતાવેજ હમારે હાથ આવેલોચ તે ઉપરથી આટલુ તો ચોકસ પરશીધ થએલછે કે, સંવત ૧૮૬૮ ની સાલમા વરસાદની બીલકુલ ગેરહાજરીથી, ઉતર તરફ ગજબનાક દુકાલ જે પડીઓ હતો, તેને અગણોતેરના કાલથી હજીસુધી જાંણીતા સખસો યાદ કરતા હશે, તેહવા વખતમા તાંહાંથી ભુખમરો પાંમેલા હજારો લોકો અતરેના આસરા માટે આવી પડ્યા, તારે તે વખતના વાહાડીઆજી શેઠ પેસતનજી બમનજી તથા નગરશેઠ દેવીદાસ હરજીવનદાસની સંગાથે આ ભલા શેઠની સાંમેલ રહીને, પોતાના ભાઈબંદોની પરવરસી થાએ તેટલી થાપણ ઉભી કરવાના હેતુથી, ઘેરઘેર ફરીને હુધરાંનામા મોહોટી રકમ લોકો પાસેથી ભેગી કરી હતી, અને પોતે પણ શેઠ વીઠલદાસ કેસવદાસના પુન માટે રૂ ૫૨૫૦) ની એક રકમ એ પરોપકારી ઉઘરાણાની ટીપમાં ભરી આપી હતી.

ઉપર જણાવેલા સાલમા નાગરદાસ શેઠ ગુજરી ગયા તારે, મોહટા દરવીયની સાથે તેનો રૂડો ઉપીયોગ કરનાર તરણ દીકરાઓ પોતાની પાછલ હઈઆત મેલી ગયા હતા; જેમા વડા શેઠ પરમાણુંનદાસ, વચલા શેઠ ગોપાલદાસ અને સરવેથી નાહાના શેઠ નથુભાઈ હતા. શેઠ પરમાણુનદાસની પોછાંણત એટલીજ માલુમ પડીછે કે, તે સાહેબ મરહુમ શેઠ દોરાબજી હોરમજજી લસકરીની સંગાથે પરમાણુનદાસ દોરાબજીને નામે ચીન ખાતાંનો મોહોલો વહીવટ ચલાવતા હતા, પણ માઠાંભાગ્યેગે તેમા અતી ઘણી ખોટ નીપજેઆથી તે બાપડાઓનો વહીવટ તદન બંધ થઈ પડ્યો હતો; જે પછે સંવત ૧૮૯૪ ની સાલમા પોતે, અને તેની પુઠે સંવત ૧૮૯૮ મા શેઠ ગોપાલદાસ વગર વારશે ગુજરી ગયા; પછે શેઠ નથુભાઈ જે નાંધલા કેહવાતા હતા તેમની નોબત શીરૂ થઈ.

શેઠ નથુભાઈનો જનમ સંવત ૧૮૬૬ મા થએલો કેહવાએછે. બાપથી ઉતરેલા વારસાની જે પુંજી તેઓને હીશેની હતી તે હાથ આવી તારે તેનો વહીવટબી તેઓએ સારી રવેશે સાચવેઓ હતો, અને સરવે માહજનોમાં રૂડી વરતણુંકથી અતીઅંત માંનબી તેવણે મેલવીઉં હતું, પણ ઉમરે જાહાજી વફાદારી ન કીધાથી માતરે ૪૩ વરસ સુધી પોંહચીને સંવત ૧૯૦૪ મા વઈકુંઠવાસ જઈ પડ્યા.

શેઠ ધાકજી દાદાજીનું કુટુંબ.

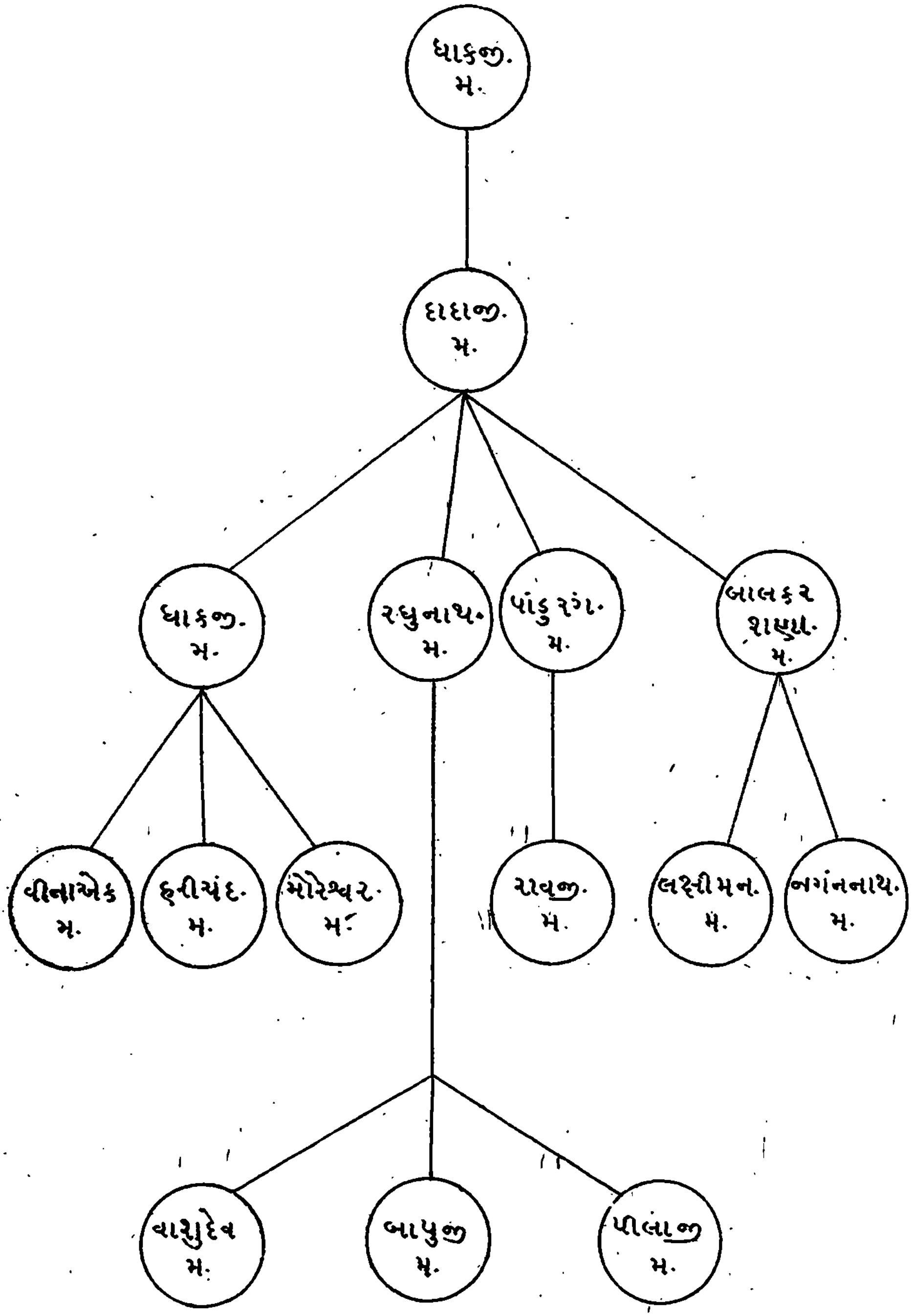

આ કુટુંબના વડવાઓ હસતકથી થએલાં સખાવતોના કાંમ માહેલાં એકની કેફીએત ઉપર જણાવી ચુકા છઈએ; અને બીજાંની નોંધ હીંઆં દાખલ કરીએછેઃ—મુંબાદેવીનું અસલી દેહેરૂં મેદાંનમાથી જારે ઊંચકાઈને હાલની જગાપર આવી કાએમ થએઊં તારે, હીંદુ લોકોને સનાન કરવા માટે એક તલાવની જે અગત જણાઈ હતી તે અગત પુરી પાડવા માટે, મરહુમ શેઠ હરજીવણદાસની વીધવા 'શેઠાંણી પુતલીબાઈએ, સંવત ૧૮૩૦ ની સાલમાં એક તલાવ ખોદાવીને પાકી ફરસબંદીથી તે બંધાવી આપેઓ હતો; અને તરીજી સખાવત એકે કોટની બાહેરના મેદાંનમાં, મરહુમ શેઠ વીઠલદાસ કેસવદાશે બનાવેલો "પાંણવાડી" નામનો મોહોલો બગીચો જે હતો તે, જોકે આપણી માજી ઈસ્ટ ઈંડીયા કુંપની સરકારે તેજ વરસમાં, મેદાન માહેલી સઘલી એમારતોની સાથે કહડાવી નાખેઓ, તે વાતને આજે એક સદી થઈ તોપણ, તેની આગમજ તાંહાંના જાહાડપાંણોના પોસણ માટે એ શેઠીઆએ જે કુવો ખોદાવેલો હતો તેજ માતરે, તેમની યાદગારી તરીકે સરકારે રેહેવા દીધોછે, જે આજસુધી પરજાના ઉપોયોગમાં "પાંણવાડીના કુવા" ને નામે વપરાતો આવેછે; અને મી૦ જાંગીર મેરવાંનજી પલીડરે બાંધેલા ઘેરની ઉતર બાજુપર દેખાતા તરણ કુવાઓ માહેલો તે એકછે. એ કુવો ઘણો પુરાંણો હોવાને લીધે એકવાર માંઠી હાલતમાં આવેઓ હતો તેને મરહુમ શેઠ નથુભાઇ નાગરદાસે સંવત ૧૯૦૦ ના પરથમ સરાવણ સુદી ૨ ને બુધેને રોજે ફરીથી દરૂસત કરાવીને પરજાના ઉપયોગ માટે વપરાતો રાખેઓછે. એજ શેઠીઆએ મુંબાદેવીના દેહેડાંની ફરસબંદીબી કરાવી આપેલી કેહેવામે આવેછે.

શેઠ નથુભાઇને તાંહાં પુરાતમ ખાંનદાનની કીરતી દીપાવનારા બે દીકરાઓ પરમેસવરે દીધેલા તેઓના પરીવાર સાથે જે હઈઆતછે તેઓ માહેલા વડા શેઠ ત્રીભોવણદાસ સંવત ૧૮૯૭ મા, અને નાધલા શેઠ કેસવદાસ સંવત ૧૮૯૯ ની શાલમા એકેકની પછે જનમ પાંમીને આબરૂથી સંસાર ચલાવતા સંભલાએછે તેઓની જેજેકારી અંતકરણથી એટલા માટે ઇછીએચ કે, એજ શેઠીઆઓના વશીલાથી કુટંબીઓનો પાએઓ રચી જનારા શેઠ રાંમદાસના નામની ચોકસ યાદી સચવાઇ રેહે.

શેઠ ધાકજી દાદાજીનું કુટુંબ.

આપણી ટાપુ ખાતે પરખેઆત થઇ ગએલા પાથારી પરભુ ગણાતના સરીમંત શેઠ ધાકજી દાદાજીના બપાવા ધાકજી, ઉરફે રાવ સાહેબ, અસલ થાંણા મધે રેહેનાર હતા. એ સાહેબના વડવાઓનો પુરાંનો ધંધો ઘરૂં કરી ખેતીવાડી કરવાનો હતો, અને તે કારણસર કેહેચ કે, થોડીક જગેઆ પણ પોતીકા વતણમાં તેઓ ધરાવતા હતા. સંવત ૧૭૭૧ ને મુકાબલે શાકે ૧૬૩૬ માં જારે તેમના અન જલની સરજત તાંહાંથી ઉઠી તારે

પોતે પોતાની બાએડી સહીત પેહેલવેહેલા મુંબઈમાં આવી વશેઆ તે વાતને આજે ૧૫૮ વરસ થયાં તારથી તે તેમનું વગેરા હીંઆંનુંજ વતણદાર ગણાઇ રહેલું જણાએછે. એ સાહેબે હીંઆં આવીને કહેઆ ધંધામાં વખત ગુજારેઓ તેની ચોકસ હકીકત કેહેનારો કોઈબી દોતરો જીવતો રહેલો નથી; અને જે અતલગના થોડાક એશીઓછે તેઓ તદંન અનજાંણેઆ હોવાને લીધે આગલી હકાએત અજવાલામાં આવતી અટકી પડીછે. પણ આટલું તો ચોકસછે કે ધાકજીને તાંહાં દાદાજી નામનો એકજ પુતર મુંબઇ ખાતે સંવત ૧૭૯૬ અથવા શાકે ૧૬૬૧ માં જનમ પાંમેઓ હતો, અને તેવણબી કેહેવી હાલતમા કાલ કાહડેઆ પછે, અને કેઆરે ગુજરી ગયા તે વાત પણ ઉપરનીજ મુઆફેક અંધારાંમા રહીચ વાસતે તેવણના ફરજંદોની કારકીરદીનું થોડુંક વરણન જે શોધ કરતાં હમારે હાથ આવેગછે તેનીજ માતરે નોધ ઉપર નેધાહ પોહચાડવાની એલતેમાસ વાંચનારા સાહેબોને ગુજારીએછે.

દાદાજી શેઠને તાંહાં ચાર દીકરાઓ અવતરેઆ હતા. એઓમાં આ બીનાના સંબંધમાં આપેલી વંશાવળીમાં જણાવવા મુજબ, સરવેથી પેહલા આપણા ધાકજીશેઠ સંવત ૧૮૧૬ ને મુકાબલે શાકે ૧૬૮૧ મા આ ટાપુ ખાતે જનમ પાંમેલા જણાયાછે; અને તેમની પુઠે બીજા દીકરાઓ કેઆરે અવતરેઆ, તેના શાલની સનદ હાથ આવી નથી, પણ આટલું તો સંભલાએગેચ કે, સરવે કરતાં પેહલા અને બીજા ભાઈઓનીજ કીરતી મુંબઇમાં પરકાસતી હતી, તેમાં રગુનાથ દાદાજીનું નામ માતરે કોટ ખાતેના એક મોહલાથી હજીસુધી કાએમ થઈને જોડાઈ રેહેલું જોવામા આવેછે, અને એ સાહેબબી આગલા વખતપર એક દરવીયવાન વેપારી તથા વાંહાંણવટીના વરગમાં વખણાઈ ગયા હતા.

શેઠ ધાકજીએ, પોતાને વખતના રેવાજ મુજબની જોઈતી કેલવણી હાંસલ કીધા પછે, પેહલવેહલી ચાકરી પોલીસ ખાતામા મેલવી હતી; થોડુંક સુધી તાંહાં રહેઆ પછે તાંહાંથી નીકલીને કોઈ વેપાર ખાતાંની અંગરેજી પેહેડીમાં તેઓ લાગુ પડેઆ હતા, જાંહાંથી તેમના નશીબની વલાંણ ચહડતી કલાએ પોંહચવા માંડી તેનું મુખતેસર બએઆંન હેઠલ આપીએછે.

વેપારના કાંમનો અનુભવ હાથ આવતાંજ મી° રીવેટ વીલકીનસનની કુંપની જે હીંઆં તરતની ઉભી થઈ હતી તેની દલાલી કરવામા આ શેઠ પેહેલવેલા મસગુલ થયા હતા. એ શેઠે તે પેહેડીના માલેકોનો વીસવાસ પોતાની ઉપર ખેંચી લીધા પછે, મલબાર ખાતે રેહેલા તેમના તરીજા ભાઈ પાંડુરંગ દાદાજી, તથા એક જાંની દોસત મી° શોમીત્ર લાડકોબાની ભલાંમણ ઉપરથી, વાંહાંવાલા માપલા મુસા કાકા, મી° રાબરટ ટોરીન તથા મી° બેલ તરફનું મુહબલક કાંમ આ ધાકજી શેઠની આડત હેઠલ આવવા માડેગ હતું.

ધાકજીશેઠ પાશે જેમ પઇસો પુસકલ ભેગો થયો તેમ તેના ભોગવટા સારુ જે વસતીવારીની ઉછેદ રહી હતી તે પણ, પરમેશાવરની કુરપાથી, એકએક પછે જન-

મેલા તરણ બેટાઓની બરખતથી, પાર પડી હતી. એ તરણ બેટાઓમાં વડો વીનાએક-રાવ, વચલો હરીચંદ, અને નાંધલો મોરેસવર હતો,* અને તે તરણે ભાઈઓ એવાતો ચાલાક તથા ચંચલ નીકલા હતા કે, જો કદાપી, જીંદગીની બેવફાઈના ફાંદામા તેઓ ફશીઆ ન હોત તો તેમના બાપનું સુખ સારી રીતે સચવાતે, પણ કુદરતનો બનાવ તેપછે એવો બનેઓ કે આ તરણે દીકરાઓ ખીલતી જવાંણીના બાહારપર ચહડીને જેમ પુગતીવએ પોંહોંચેઆ તેમ એકેકની પુઠે ચાલતા રહીને તેઓએ, નવ વરસના અરસામાં ખીચારા આશેઆમા ચકચુર રહેતા બાપનું વસાએલું ઘર, ઉજડ કરી મેલઉં; તેમા વડો સંવત ૧૮૭૧ માં, વચલો ૧૮૭૫ માં અને નાધલો ૧૮૮૦ માં મરણ પાંમેઆ હતા. એ માહેલો વડો અને નાધલો મુંબઈમા; બાકી વચલો, કેહેચ કે, વરોદરા ખાતે કઇલાસ-વાસ થએઓછે.

હાવો અકસમાત નીપજેઆની આગમજ જારે મી૦ જેમસ રીવટ, કુંપ-ણીના વેપાર ખાતાંનો વડો (જેને શીનીઅર મારચેંટ કરી કેહેવામા આવતા હતા) ઓહદો ચલાવતો હતો તારે તેણે પોતાના આ એરખાહ દલાલની ઉપર મેહેરબાંન થાઇને, સરકારને હસાબે, વેપાર ખાતાંને વાસતે જથાબંધ રૂઉની ખરીદીનું કાંમ, આ ધાકજીશેઠને સોંફેઉં હતું, અને તે ઉપરાંત જેબી મોહોટાં વાંહાંણો જેને "ઇસ્ટ ઈંડીયામેન" કરી કેહેતા તે બારાંમાં આવે તારે તેની આડત તથા દલાલી ઉપરબી એજ ગરહસથને મુકરર કીધા હતા. આ વાતની ખબર વેલાત સુધી પોંહોંચેઆથી, તાંહાંવાલાઓ તરફના વાંહાંણોબી એઓની આડત હેઠલ પરભાડાં આવવા માંડેઆં હતાં. જેનું કાંમ પણ પોતે પરમાં-ણીકપણે પાર ઉતારીને તેના માલેકો તરફથી જસ અને હોરમત મેલવવામાં કાંઇજ કસુર કરતા નોહતા.

કોટ મધે હારંબી રોની પાછલ "રગુનાથ દાદાજી સ્ટ્રીટ" નાંમનો જે મો-હોલોછે, તાંહાં આ ગરહસથે પેહેલવેહેલાં સુખવાશી હાલતે પોંહોંચતાંજ પોતે પોતાના પઇસાથી બાંધેલાં ઘેર (જેનું મોહડું હારંબી રો તરફબી આવેલું દેખા-એછે) મધે સંવત ૧૮૭૧ મા તેઓ આવી રહેલા હતા,† પણ જારે ઉપર જણા-વેઆ જેટલાં કાંમોથી વધારે માતબર થયા, તારે કાલબાદેવીના રસતાપર એક મોહોટી જમીન લઇને તાંહાં તેની વચેવચ એક સુંદર એમારત બાંધીને જાથુ-કના આવી રહેઆ હતા; તે મીલકત જોકે તેમના મરણબાદ ઘણા વરસો થયાં વેચાઇને હવડાં પારકે હાથ પડીછે, તોપણ વાકેફકાર લોકોની પીછાંણમાંથી હજી સુધી નહોંજ ખીસતાં "ધાકજીવાલું ઘર" ઓલખાતું રહેઉંછે.

---

* એ ઉપરાંત તેમને તાંહાં તરણ દીકરીઓ જે હતી; તેમાં વડીને કરસનારાવ ભવાંણજી સંગાથે, વચલીને કરસનાજી નારાએણ વરે, અને નાધલીને નારાએણ રાવ લખશીમનજી જોડે પરણાવેલી કેહેવામા આવીછે; અને વડા દીકરા વીનાએકને તાંહાં જનમેલી એક દીકરીને હરીચંદ નારાએણ સાથે જે પરણાવી દીધી તેણીને પેટે અવતરેલા મી૦ વીનાએકરાવ હાલમાં આપણી હાઈ કોરટ ખાતે સનદી વકીલનો માંન ભરેલો ધંધો ચલાવતા માલુમ પડેછે. નો૦ લે૦

† એ ઘર તારપછે વેચાએલું એક હાથ ફરીને હવડાં મરહુમ શેઠ ફરાંમજી પે-સતનજી પાટકના દોતરાઓ પાશે રહેલુંછે. નો૦ ચે.

આપણી ટાપુના આગલા માલેતોજાર પારશી શેઠ અરદેસર દાદી જારે ગુજરી ગયા તારે તેમના અતીઘણા બોહોલા વેપાર ખાતાંના વહીવટનો ગુચવારો સફાઇથી પાર ઉતારવા માટે તે મરહુમ સરીમંત સાહેબે પોતાના વશીએત નામાં મધે બે દીકરાઓ ઉપરાંત બીજા બાર ઘરહસથોને* જે તરસટીઓ ઠેડવેઆ હતા તેમાં એક નામ આ પરમાંણીક શેઠનુંબી જાંણવામાં આવેછે; તે કાંમ પોતાના બીજા તરસટી ભાઈબંધોની સંગાથે એકમત રહીને એવીતો ચંચલાઇથી સરણજાંમ પોંહોચાડી દીધું હતું કે સરવે સાથેનો ફેસલો કરતાં તે મરહૂમ શેઠના વારેશોના પોસન વાસતે સારી પુંજી ફાજલ પારી આપવાની ઘણીજ રૂડી નેમ સાચવી હતી; અને તેટલા માટે કોઈ બાહોસ બારીસતરનું જારે કાંમ પડેઊ તારે તે વખતના મુંબઈવાલાઓને પડતા મેલી મી॰ હરબરટ કાંપતન† જે કલકતા ખાતે હતો તાંહાંથી તેને મોહોટો ખરચ કરીને અતરે બોલાવી મંગાવવાની આગેવાંની આ ગરહસથેજ લીધેલી સાંભલવામાં આવીછે. તે બાહોસ હીમાએતી આવેઆથી ફડચાનું સરવે કાંમ ફતેહમંદીથી પાર ઉતરેઊ હતું અને તે દાહાડાથી આ કાબેલ સખસની સંગાથે મોટી દોસતીનો ગાંઠબી મજબુત બંધાએલો હતો.

વેપાર વણજની બરકતથી ધાકજીશેઠ પાસે દોલતનો ભરાવો જે થયો તેના સંભાલ માટે કેટલીક મીલકતો તેનાએ જે ખરીદ કીધેલી હતી તેમા બેઆકબે તરફનો એક બંગલો જે હવડાં શેઠ મનચેરજી બમનજી પંથકીની મીલકત કેહેવાએછે તે, ભાંએખલા ખાતેની વાડી, મોઠ, મજગાંમ, ગુરપદેવ, મારકીટ, (જાંહાંની એક ચાલ જોકે પારકે હાથ ગએલીછે તોપણ હજીસુધી તે "ધાકજીની ચાલી" ને નાંમે ઓલખાતી રહીચ તે) અને બેતવાડી (જાંહાં ધાકજી દાદાજીના નામનો એક મોહલોછે તે) સુધીના એકવાર સવતંતર માલેક તેવણ થએલા હતા, અને તે ઉપરાંત થાંણા તથા છાસતી તરફબી મોહટાં ઘેરો તથા બગીચાઓ બનાવીને તેની ઉપજ પોતે ખાતા હતા. અને તાંહાંથી આગલ વધતાં છેક વરોદરા ખાતેબી મીલકતો બાંધી હતી પણ વખતે કોઇને જેમ પાએદારી આપી નહીં તેમજ આ શેઠ પાસેનુંબી સરવે નહીં સરીખું થઇ ગએલું માલુમ પડેઊ તે ઉપર ખરેખરી દલગીરી ઉપજેછે.

આ ધાકજી દાદાજીએ પોતાની જાહોજલાલીના દીવસો ઉપર મોહટો વગ અને દરજીય ધરાવેઆ છતાં, સરવેની સંગાથે મીતરાચારી સાંધી રાખીને તેઓએ અશીલપણાથી લોકોનો ઘણોક ચાહ પોતા ઉપર મેલવી લીધો હતો; અને પેહલા વરગની પદવીએ તેઓ પોંહચેઆ તોપણ ગરીબાઈની કદરને સારી રવેસથી પીછાંણવામાં કવચીત પછાત નહીં રહેઆને લીધે સઘલી વરણની મંડલીઓમાં સારૂ

---

* બે દીકરાઓ મધે શેઠ ખરશેદજી તથા જાંગીરજી, અને બીજા ચાર ગરહસથોમાં મીશીઅરસ ઉલીએમ સાટણ, જેમસ કાન્નદર, લુક આસબરનર અને આ શેઠ ધાકજી દાદાજી હતા. નો॰ લે॰

† પાછલથી એ સાહેબ મુંબઇના વડા નેઆએથોસનો માન ભરેઓ ઓહદો લઇને ઇસવી સને ૧૮૩૧ માં સર હરબરટ એબીંગદન દરેપર કાંપતન નાઇટને નામે આવેઓ હતો. નો॰ લે॰

માંન પાંમી પરએઆત થએઆ હતા. આંગરીઆના કોલાબાવાલા તરફનું સરકારી કાંમકાજબી એ સાહેબે એક આડતીઆ તરીકે થોડુંકસુધી બજાવેલું સાંભલવામાં આવેછે. જારે એલફીનસટન સ્કુલનો પેહલવેહલો પરારંભ આ ટાપુ ખાતે થયો તારે તે કેલવણીના ઉતમ કાંમની આગેવાંની પણ બીજા સદગુણી ગરહસથોની સાથે ભેગા રહી તેઓએ કીધી હતી અને તેની થાપણમાં રૂ૫૦૦૦) ની બખસેસબી તેનાએ દીધી હતી. મુંબઈ ખાતે પીટીટ અને તે પછે ગરાંડ જુરીમાં સેહેરના શેઠીઆઓને નામદાર સરકારે પેહલ વેહલા જારે દાખલ કીધા તારે તેઓની સંક્માં આ શેઠ ધાકજીબી સાંમેલ થયા હતા અને સુલેહના અમલદારનું કમીસનબી પેહલાં એનાએજ મેલવેલું હતું.

પોતીકા ધરમ ઉપર એ સાહેબ ઘણાજ ચુસત હતા, અને તેને આધારે ગરીબ ગુરબાંઓમાં ખેરખેરાતબી દરરોજ ઘણે મોકલે હાથે ચાલુ રાખતા હતા, જેમા ઘણું કરી ગણપતીને પુંજનારા ધરમઆચારી બરાંહમણોની પરવરશી કરવામાં ઘણુંજ પુન સહમજતા હતા; ભાગવત ગીતાની માહીતી મેલવીને ધરમસાસતરનું સારૂં ગનેઆન ધરાવેઆથી ઘણાક પંડીતો તથા સાસ્ત્રીઓની સાથે વખતે વખત રૂડી વરતણુકથી વાદવીવાદ ચલાવીને કેટલીક વેહમ ભરેલી બાબદો ઉપર તેઓને કાએલબી કરતા. પણ તેમની પખસ ખેંચનારા તે વખતપર કોઈજ નહીં હોયાને લીધે હીંદુઓમાં હાલ દેખાતો કેટલોક સુધારો પછાત રહેલો હતો.

વરોદરા ખાતેનો માજી દેવાન ગંગાધર સાસ્ત્રી જારે પેસવાઈ રાજના પંઢરપુર તરફ કોઈ સતરૂના દગાથી મારેઓ ગયો તારે તેની ખાલી પડેલી માનવંતી જગેઆ પુરવા માટે, તાંહાંના રેશીડેંટ કપતાન જેમસ રીવેટ કેઆરનાકે, આ ધાકજીશેઠને પસંદ કરીને સંવત ૧૮૭૨ ની સાલમાં તાંહાંથી એ શેઠ ઉપર લખી વાલેલું કે આ દેવાંનગીરી તમોએ બાહાલ રાખવી, અને તે બાબેની મનજુરીએત આપણી નામદાર સરકાર પાસેથી જેવી મેલવી આપો તેવાજ, તે સાહેબ પોતાનાં વેપાર વણજનું કાંમ મોરેસવર નામના નાધલા દીકરાના સવાધીનમાં સોંફીને, તેજ શાલના ચઈતર મહીનામાં વરોદરા ખાતેનો રાજદુઆરી વહીવટ સંભાલવા માટે સીંહાજીરાવ ગાએકુઆરની શેવામો રવાને થયા; જાંહાં મનની ચંચલાઈ તથા રૂડી બુધીનું બલ વાપરીને વડા પરધાન તરીકે રાજીય વહીવટ એવી વરતણુકથી ચલાવવા માંડેઓ કે, તે વાતમાં ગાએકુઆર સરકાર તેવણ ઉપર ઘણીજ ફીદા થવા લાગી, એટલુંજ નહીં પણ ચારેક વરસના અરસામા તેની ભલી કોસેસથી જે ફાએદા પોતે જોયો તેની સાખશીમાં નામદાર સીંહાજીરાવ શ્રીમંત માહારાજાએ તે વખતના નામદાર ગવરનર સર ઈવાન નેપીઅન બારોનેટ ઉપર એક પતર સંવત ૧૮૭૬ ના ફાગણ સુદી ૬ ને સુકરેની તેરીખે લખીને તે બાબેની મુબારકબાદી જે જણાવી હતી તેના તરજુમાનો સાર એવોછે કે "તમો નામદાર સારી પેઠે જાણોચ કે, હમારી સરકારના "વહીવટમાં કેટલીક વાતનો ગુચવારો જે ધુમાઈ રહેલો હતો, તે આ માનવંતા "ધાકજીના આવેઆથી તેણાની નીતી ભરેલી કોસેસવટે બીલકુલ નીકલી ગયો "છે, અને તેમની નેમણુકથી માહારાં રાજપરકરણની મજબુતાઈ માટે આવા

"વખતપર જે પરમાંણીક પુરૂસની મને જરૂર હતી તેવોજ મળ્યાને "લીધે આપણી બેહુ સરકાર વચે મીતરાચારીનું મોહોબત ભરેલ નાતુ પણ "સારી રીતે સંધાએલ, તેની ખુસાલી જાહેર કરતાં અતીઅંત સંતોરા ઉપજેછે."

શેઠ ધાકજીએ ગાએકુઆરી રાજનું પરધાનપણું ચલાવવા માંડેલ તેના બદલામાં નામદાર સીંહાજીરાવ માહરાજાએ રૂ ૬૦,૦૦૦) નું સાલીઆનું બાંધી આપેઆ ઉપરાંત દર શાલ રૂ ૩૦,૦૦૦) ની આએપત ઉપજે તેવી એક જાગીર સરકારી મેહેસુલની માફી સાથે ગુજરાત જીલ્લામા તેણાને વંસપરમપરા જે બખશીનદા કીધી તે બાબેની મનજુરીએત, કેહચ કે તાંહાંના રેશીડેંટની મારફતે મુંબઈની અંગરેજી સરકારે પણ બાહાલ રાખી હતી; અને તે સંબંધી જે સતા ભરેલી સનદ સંવત ૧૮૭૫ ના ભાદુરવે મહીને માહરાજાએ કરી આપી હતી તેનો સારાંસ એઠલ જણાવેઆ મુજબનો માલુમ પડેછે.

"હમારી રાજીય ગાદી, તથા સરકારની શેવામાં પરધાંનપણું મેલવીને "પરમાંણીકપણાથી હમોને સરવે પાંતીની જોઈતી મદદ તમો આપોછો, અને "તમારી રૂડી ઈચ્છાથી હમો જે અગણીત ફાએદા જોઈએચ, એટલુંજ નહીં "પણ નામદાર અંગરેજી તથા હમારી સરકાર વચે સુલેહ ભરેઆં નાતાં જા-"લવી રાખવાને તમો બનતી સંભાલ લીઓછો તેના બદલામા ઠેહવી આપેલાં "સાલીઆંના ઉપરાંત એક જાગીર તમોને હમારી સરકાર તરફથી જે વંસ-"પરમપરા બખશીનદા કીધામાં આવીછે, તેનો ભોગવાટો તમો તથા તમારા "વારેસ વંશીલો ચંદરોકાલ સુધી મેલવતા રેહેજો અને જેવી દીલસોજી અતાર "લગે સાચવેલીછે, તેવીજ કાલજી સદા રાખીને હમારાં રાજીયની રૂડી શેવા "બજાવેઆ કરજો. એ બાબેની જાંમીનગીરી હમારી તરફથી નામદાર કુંપની "સરકારની તમોને આપીએછે."

સીંહાજીરાવ
સરકારની હીંઆં
મોહોર કીધેલીછે.

ઉપલી સનદ નામદાર ગાએકુઆરે જાહેર દરબારની અંદર, અને અંગરેજી રેશીડેંટની હજુરમા ધાકજીશેઠને સપુરદ કરતી વખતે તે બાબેની જાંમીનગીરી તથા તેમની નેમણુક મુંબઈની તથા વડી સરકાર પાશે બાહાલ રખાવવાની રેશીડેંટ સાહેબને અરજ પણ કીધામાં આવી હતી.

હીંઆંસુધીજ આ ધાકજી શેઠના ચહડતા શીતારાની હદ આવી અટકી, અને તેટલાં તુલીક જોકે તેઓની મેહનતથી ગાએકુઆરને દરસાલે એક કરોડ ને ૩૦ લાખ રૂપીઆનો બંચાવ કરી દેખાડેલો કેહવામાં આવેછે તે છતાં તે બીચારાના ધરેહ જારે વકરવા માંડેઆ તારે બનેલ એવું કે આગલો નામીચો રેશીડેંટ મી૦ કેઆરનાક ઓહદો છોડીને વેલાત ગયો, અને તેની જગોએ મી૦ ઉલીએમસ આવી બેઠો.

ધાકજી શેઠે જારથી સરકારી લખ્લુટ ખરચનો, તથા શેહેરમા ચાલતી અનેક તરેહની બેદાદીના અટકાવનો બંદોબસત કરવા માંડ્યો તારથી, તાંહાંના કેટલાક ઓહદેદારોએ પોતાની આડી રીતે મેલવાતી કમાંણી એકેદંમ બંધ પડેલી જોઈને, આ પરધાણની પાએમાલી કરવા ઉપર, મી૦ કારનાકના વખતથીજ કંમરતો કશી રાખી હતી, પણ તે અમલદારની એકતો સાહુએતી સારી, અને બીજું તેઓ વચે મીતરાચારીનો સંબંધ વીશેસ જોડાએલો તેથી કરી, લાઈલાજ થઈને દાવ શોધવા માટે કોઈ બીજી જોગવાઈસુધી તેઓ.થોભી રહેઆ; અને તેની બદલીપર આવી બેઠેલો નવો રેશીડેંટ, જે તેઓના ફીતુરથી તદન અજાંણીઓ હતો, તે તાંહાંના રાહધાતથી પુરો વાકેફ થાએ તેની આગમજ, તેઓએ પોતાની ફરેબબાજી એવી તો બંધ બેસાડી કે, તે યુકતી અંતે તેઓની મુરાદ માફક ફતેહમંદ ઉતરી.

આટલી વાતતો ચોકસ હતી કે આ શેઠના હાથમાં પરથંમથીજ મલેલું ઈસ્ટ ઈંડીયા કુંપનીના વેપાર ખાતાંની આડતનું ઓહોલું કાંમ પરધાંણ થયી તારેખી સચવાઈ રહેલું હતું; અને તે કારણસર તાંહાંના વેપારીઓ સંગાથે લેણ દેણનો વહીવટ જે નીરભએથી તેવણ ચલાવતા હતા, તે વાતની ખબર રાજા તથા રેશીડેંટને હોએ અથવા નહીં, પણ પેલા ફીતુરીઆ ઓહદેદારોએ તો હીકમત લગાવીને, તથા કેટલાક ખોટા પુરાવા રજુ કરીને, માહરાજાની હજુરમા એવી ફરીઆદ ગુજારી કે, આ ધાકજી ગાંમના લોકો પાસેથી બેહદ લાંચ લઈને પોતાના ભલાંકાજે રાજીયની ખરાબી કરતો ફરેછે. દેશી રાજાઓ ઘણું કરીને પઈસાના જેટલા લોભી કેહવાએચ, તેટલા સારાં અથવા નરસાં કામોની પીછાંન રાખી સખતા માલુમ પડતા નથી; અને તેટલાંજ કારણથી વખતે વખત મતલબીઆ લોકોની તરકતી વાતો સાંભલી ઉતાવલમા મીજાજ બદલી નાખેછે; તેમજ ગાએકુઆર માહારાજેબી આ ધાકજી શેઠની રૂડી કોશેસથી મોહોટો ફાએદો મેલવેઆ છતાં, અને ઉપલી વાતની તેહકીક કીધાવના રેશીડેંટ સાથે એક વીચાર થઈ આ નીરદોસ પરધાંણને સાતેક વરસની ટુક મુદતમાં તેના ઓહધા ઉપરથી એકેદંમ કાહડી મુકેઓ; તેને લીધે ઠેડવાએલો લવાજમ તો બંધ પડ્યો, પણ તે સાથે વશેંસ પરમપરા મલેલી ઈનામી જાગીરબી જપત થઈ. આ કારણ માટે માહારાજાને હાથ બીજું બાંહાંનું એવું જડેલું હતું કે, એ દીવાન ગાદીનો નોકર થઈને દરબારની દરકાર કીધાવના વારંમવાર માલેકની સાંહાંમણે બોલતો હતો; અને તે વાત ઘડીભર કબુલબી રખાઈ કે, સાચવટપણાપર મુસતાક રહીને કદાપી રાજનું ભલું ચાહવા સારૂ તેમનાથી તેમબી થએલું હોએ તો, એ શેઠના બીજા રૂડા ગુણો તરફ નીગાહ પુગાડીને તેની દરગુજર કરવી સજાવાર હતી, પણ તેવું કશું ન કરતાં ગાયકવાડ સરકારે તરકતીઆઓએ ઉઠાવેલાં તોહમત ઉપર એકદમ ઈતબાર મેલી ધાકજી શેઠને હાવી મુશીબતે પોંહચાડી દીધા.

ઉપર જણાવેલા બખેડાની બાબદમા અરસપરસની ભાંજગડ જે વધી પડી તેની સમાંધાંણી માટે, સાંભલીઆ પરમાણે, અંગરેજી રેશીડેંટની મારફતે

એવો ચુકાદો થયો કે લાંચ ખાધાના બદલામા ધાકજીએ સાહડા સાત લાખ રૂપીઆ ગાએકુઆર સરકારને વગર ઢીલ ભરી દેવા. આ હોકમ માટે જોએઊં કે અંગરેજી રશીડેંટજ જારે વીરૂધ જઈને ફરજ પાડેચ તારે ધાકજીએ, અંતે માગેલી રકમ તતકાલ સરકારને ચુકવી આપી, અને તે લીધા છતાં જે આપતું કીધેલું સાલીઆંણું બંધ પાડ્યું, તે તો વાજબીજ હતું કે જે ધણી ચાકરીથી બરતરફ થયો તેને પગાર મલવો જોઈએજ નહીં, પણ જે ગાંમ અંગરેજોની જાંમીનગરીમાં બખશીનદા કીધેલું હતું તેબી તેમના હાથમાંથી છીનવી લીધું.

એ પછે મી૰ ઉલીઅમસની ગેરહાજરીમાં મી૰ નારીસ જે કાંમ ચલાઉ રશીડેંટ થયો હતો તેણે આ બાબદમાં એવો અભીપરાએ જણાવીઓ કે, જાગીર જે ઈનામમાં એકવાર બખસીંદા કીધેલી, તે, કોઈ મોહટો ગુનો પુરવાર થયાવીના પાછી છીનવી લેવાનું કામ ઘણું ગેરકાયદાનું તથા ગેરલાયકીનુંછે, અને એ બાબદમાં જેમ હીંદુનો ધારા કાએદો બંધાએલોછે, તેમજ અંગરેજી કાએદામાંબી ફરમાવેલુંછે. માટે એ જાગીર ધાકજીને હવાલે કરી દેવાનું ગાએકુઆરને લખી વાલ્યું હતું. પણ સરકાર શ્રીમંતે તે ઉપર કશુએ લખસ દીધું નહીં.

દાહાડોજ જેનો પડતો બેશે તેને એક પીડાની પુંઠે અનેક દુખ નડતાં દેખાએછે; તેહવો સંજોગ બીચારા એકવાર પુર સુખવાળી હાલતમા આવેલા આ ધાકજીને સરજત થયો, જેથી એકતો તેનું પરધાંણપણું જતું રહ્યું, અને ઉપરથી નાણાની મોટી રકમનો દંડ પડ્યો, બીજી તો તેણાને બખશેસ થએલી જાગીર છીનવાઈ ગઈ, અને તરીજો ગજબ એવોતો સખત ઉતરી આવ્યો કે મુંબઈમા વેપાર ખાતાંનો વહીવટ ચલાવતો તેઓનો મોરેશ્વર નામનો નાંધલો દીકરો સંવત ૧૮૮૦ ના શાલમાં માંદગીથી એકાએક એવો તો બેહાલ થઈ પડ્યો કે તે બાબે અતરેથી ઘણાજ હેતુ મીતરો નામે ધી હાંનરેબલ જનરલ કાલવીલ, અને હાંનરેબલ મી૰ નીઉનાહાંમે તેઓને વગર ઢીલ મુંબઈ આવવાનું લખી વાલ્યું. આ કારણથી ધાકજી શેઠ રાજ્ય વહીવટમાં ઉઠેલી ભાંજગડનો નીવારો જેમનો તેમ રેહેવા દઈને મુંબઈ માટે તાંહાંથી નીકલી પડીઆ, અને આવીને જોએઊં તો તેમનો દીકરો છેક મરણ કાંઠે જણાયો; પણ ભાગ્યેગ એટલાંજ સારાં કે બાપ તથા બેટાની એકવાર છેલી મુલાકાત થઈ, કેમકે તે પછે થોડેજ દાહાડે તે બીચારો મોરેશ્વર આ દુનીઆંની રચણાં જોવાથી એકેદંમ દુરી પકડીને કઈલાસવાસ થયો. એની પાંચ વરસ આગમજ વચલો દીકરો વરોદરા ખાતે, અને વડો દીકરો તો તેનીબી ૪ વરસ પેહેલાંજ મુંબઈમા ગુજરી ગયો હતો તે મલીને આ શેઠના તરણે નામીચા દીકરાઓ નવ વરસના અરસામાં નહીં સરીખા થઈ પડ્યાથી બીચારાને ઘડપણના વખતે જે દુખ ઉપજ્યું તે કાંઈ જેહવું તેહવું નોહતું.

હાવો ગજબ ઉતરેઆથી એકતો તેઓની બાજુ સાબદી તુટી ગઈ, અને બીજુંતો વરોદરાની મોહટી ખટપટનું કાલું વાદલ માથે ભમતું રહ્યું, તેની વેદનામાં વેપાર વણજ માટે જે ચોકસ ધેઆંણ હોવું જોઈએ તે એકાએક

ફરાંમોસ થયાને લીધે બીચારાએ સઘલો વેપાર એકેદંમ બંધ કરી નાખીને માતરે મી૦ અલેકઝાંનદર મેકીનટોસની કુંપની, મી૦ શનકીન અને સાનદરસ, જોસેફ મેકગરીગર પાત્રીક સટુઅરટની કુંપની, એ ઈંગલીસની કુંપની તથા બેકઉઈઠની કુંપની (આ છેલી બે પેહેડીઓ ખાતે એવણ પેહલાં ભાગીઆ હતા) ઓને તાંહાં વેપાર ખાતાંની દલાલીનું કાંમ એખતેઆર કરી લીધું હતું; અને તે ઉપરાંત આપણી માજી સુપરીમ કોરટના બીજા નેઆએધીસ સર શલફ રાઈસ, સર ચારલસ હારકોરટ ચાંમબરસ, અને તે પછે વડા નેઆએધીસ સર હરબરટ કાંપતનનું નાણા સંબંધી કાંમકાજ એક આડતીઆ તરીકે બજાવેલં હતું, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત ઘણા સારા સારા યુરોપીઅનો સંગાથે અતલગનો સંબંધ તેઓએ આવા વખતમાંબી રૂડીપેરે જોડી રાખેલો હતો.

આપણે ઉપર જોઈ વલેઆચ કે, આ ધાકજીશેઠ પોતાના આગલા વખતમાં દરવીયના જોરથી ઘણીક એરખેરાતો કરતા હતા, પણ તેવોજ નીએમ પાછલે દાહાડે સચવાઈ રેહેવામાં જે અડચણ નડતી જણાઈ, અને દરવીયના વાસાએબી જારે તેવણ પાસેથી વીદાએગીરી લેવા માડી, તારે પોતાના જીગરમાં એક રૂડી સોચના જે સમાવી તેને બંધ બેસાડવાના હેતુથી પાસે જે સચવાઈ રહેલું હતું તેમાથી એક સારી રકમ ખરચીને માહલખસમી ખાતે "ધાકલેશ્વર" નામનું એક સોભઈતું દેહેડું બંધાવીને સંવત ૧૮૮૭ ના શાલમાં હીંદુઓની ભગતી, તથા ધરંમનીમના કાંમો માટે બોલું મેલલં, જેની જાતરા દર વરસના વઇશાક સુદી ૧૫ ને દીવશે થતી આપણે હમેસાં જોતા રહીએછે; અને તે દેહડાંના જાથુક ખરચ સારૂ કેહેચકે કાંઈક નાણાબી અલાહેધાં રાખવાનું એ સાહેબ વશીએત કરી ગયા હતા પણ સાંભલેઆ પરમાંણે તેવણના મરણ પછે તેવું કાંઈજ બનેલં નોહતું, તોબી એવું માનવામાં આવેછે કે, તેનો ખરચ તેમના બેશીઓથી પુરો પડેછે.

આ દેહડું બંધાએઆની ઘણા વરસો આગમજ મરહુમ વીઠોબા કાંહાંનોજીએ કોક બાબદનાં મતફેરથી પાથારી પરભુની નાતમાં બે તડ પાડેલી હતી તેની ભાંજગડનું શેવટબી કેહચ કે ધાકજીશેઠે સમાંધાંણીથી હાવે અવસરે લાવીને જુદા પડેલાઓને પાછા મેલવી લીધા, અને સરવે સખશો સાથે બેશીને એકપંગતે જમેઆ તારથી ઘણા બરશોનો મીનાકેશો દફે કરીને તેઓ સલાહ સંપજમાં રહેલા જણાએછે, માટે હાવાં રૂડાં કાંમની સાબાશી એ ગરહસથે જે હાંશેલ કીધી તે માહાપુણની વખણાઈછે.

પોતાના પાહડ સરીખા તરણ પુતરો મરણ પાંમેઆને લીધે બીચારા ધાકજીશેઠ જઇફીને વખત વારેસવીનાના થઇ પડેઆ તેથી પોતાની વચલી દીકરીના દીકરા કાશીનાથ કરસનાજીને પોતાના નામ સાથે જોડી લેવા માટે હીંદુઓની રસમ મુજબ દતક કરી લેવાની જે ફરજ હતી તે તેનાએ પોતાના અંતકરણથી અદા કીધી, અને તેથીજ તેના વંશનો વેલો જે હવડાંસુધી ઉતરી રહેઓચ, તેમા ગણપત તથા બાપુજી કાશીનાથ નામના બે ભાઈઓબી ગણાએછે.

બીચારા ધાકજી દાદાજીના કુખનું વરણન હીંઆંથી પાછું સહર કરીએચ

કે વરોદરા ખાતેથી જે અપમાંન તેઓને મળેલું હતું તે વાતમાં ચુપકીદી ધ-રેઆ કરતાં વેલાત ખાતે નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરો ઉપર વીસતારીને સઘલી ફરીઆદ લખી મોકલાવવાનું તેનાએ મુનાશેબ જાંણેલું, અને તે કેફીએત ઉપર નામદાર સાહેબોએ પુરતું ધેઆન આપીને ઇનસાફની રૂએ પોતાનો વાજબી ચુકાદો, કેહેચ કે, તા૦ ૫ મી નવેમબર ૧૮૨૩ ના કાગલ મધે મુંબઇની સરકાર ઉપર લખી વાલેઓ હતો, પણ તે હોકમ અમલમાં આવે તેટલાં આ ખટપટ સંબંધી ધાકજીની સાંમણે બીજી નવી સાબશી રજુ થઈ, અને તે ભાંજગડ વલી પાછી વેલાત ખાતે ગઈ, તારે તાંહાંથી બીજીવારનો ચુકાદોબી, તારીખ ૧૨ મી નવેમબર ૧૮૨૮ ના કાગલમાં ધાકજીની તરફેણમાં થઈ આવેઓ હતો, તે ઉપરબી જારે પાંણી ફેરવાએલું દેખાએલું, તારે વલી ૧૮૩૨ ના ડીજેમબરની ૨૦ મી તારીખે નામદાર કોરટે તરીજીવારના ચુકાદામાં ૪ થો ફકરો જે જણાવેઓ હતો તેની મતલબ એવી માલુમ પડીછે કે, "ધાકજીના મુકદમાની ઉપર જે સખતાઇ ગુજારવામાં "આવીછે, તે બાબે હમો હમારો અભીપરાએ આગમજથીજ આપી ચુકા છ-"ઇએ, તે કાંઇજ નહીં પણ અંગરેજી રશીડેંટની મારફતે કુંપની સરકારની "જાંમીનગીરી હેઠલ જે ગાંમ તેને ઇનામમાં મલેલુંછે, તે તેના સવાધીનમાં "સોંફી દેવા બાબેની ફરીઆદ ઉપર ચોકસાઇથી ખબર લીધીછે." જોકે હાવા સફાઈ ભરેઆ સમાચાર મલેઆ તે છતાંબી હીંઆંની સરકારે કેહેચ કે તેની બાબદમાં નામેહરબાંનીજ દેખાડેઆ કીધી, તે ઉપર વલી ચોથીવારનો ચુકાદો નાંમદાર કોરટે તા૦ ૨૬ મી આગસટ ૧૮૩૫ ના પતરમાં જારે લખી મોકલાવેઓ તારે, તેમાંથી આટલી બાબદ વધારે જણાઇ આવી કે'"રશીડેંટના વચે "આવેઆથી સીંહાજીરાવને—સાડા સાત લાખ રૂપીઆ આપવાની ધાકજી ઉપર "જે ફરજ ઉતરી હતી, તે નાણાંબી તેને જરૂર કરી પાછાં મલવાં જોઇએ." આ છેલ્લા સંદેસામા નામદાર કોરટે કેહચ કે મુંબઇની સરકારને એટલીતો તાકીદ ફરમાવી હતી કે, "નામદાર ગાએકુઆર પાશેથી ધાકજીને તેની ઇનાંમી જમીન "ચહડેલી સઘલી ઉપજ શીકે વગર ઢીલ સપુરદ કરાવી દેવી;" અને તેમ જો તે નહીંજ કરે તો વલી એવુંબી ફરમાવેલું હતું કે "માંહીકાંઠા તથા કાઠીઆવા-"ડના પરગણાઓની મેહસુલ ગાએકુઆરને હસાબે મુંબઇની સરકાર જે વસુલ "કરેચ તેમાંથી કાપી લઈને જારથી તેની જાગીર જપત કીધીચ તારથી તેની "ચહડેલી આએપત, તથા તે પછે થનારી ઉપજની રકમ ધાકજીને તતકાલ "ચુકવી આપવી."

ઉપર જણાવેલો સતા ભરેઓ સંદેશો જોકે મુંબઇની સરકારને ૧૮૩૬ ના ફેબરવારીની ચોથી તારીખે મલેઓ, તોપણ તે વાત જેમની તેમજ પડતી રહી, અને તે બાબે વલી ફરીથી નામદાર કોરટ ઉપર ધાકજી તરફથી લખાઈ ગયું; જેના જવાબમાં તાંહાંના સતાવાલા સાહેબોએ તા૦ ૬ ઠી એપરેલ ૧૮૩૮ ની તેરીખના કાગલ મધે મુંબઈની સરકારને પડતી મેલીને બંગાલાની વડી સરકાર ઉપર તેઓનું આગલું ફરમાંન અમલમાં આણવા સંબંધી

સરવે સમાચાર વીસતારી લખીને તાકીદ ફરમાવી, અને તે ઉપરથી હીંઆંના સતાવાલાઓ તરફથી પડેલી ઢીલનો હવે છેડો આવેલો જણાયો કે, તે વખતના માજી સરસુબા લારડ આકલાંડની કાંઉનશીલે એકેદંમ વરોદરા ખાતેજ લખી વાલેઊં કે હમારી નામદાર કોરટના ચુકાદા ભરેઓ હોકમ જો હવે ઢીલમાં રેહેશે તો તે દુરસત પડશે નહીં. હાવો ધસારો જારે થયો તારે તે જપત થએલી જાગીરની ચહડેલી ઉપજના રૂપીઆ લાખ પાંચ, (વગર વીઆજે મુદલ) અને ઈનામી ગાંમ વડી સરકારના સતા ભરેઆં લખાંણથી લગભગ ૧૮ વરશે વાજબી ઈનસાફની રૂહે ધાકજીને હાથ આવેઊં તો ખરૂં; પણ એટલી લાંમબી મુદતમાં લાખો રૂપીઆ બારેવાટ થએઆને લીધે બીચારા કરજના મોહટાં દબાંણમાં ફશી પડેલા હતા તેના ભરણામે પાંચ લાખ પેસી જતાંબી કેહચ કે તેમનું દેવું તો પુરેપુરૂં સફાઈ થાઈઊંજ નોહતું પણ જે ગાંમ પાછું હાથ આવેઊં, તેનાજ આધાર ઉપર સઘલો મદાર તેવણ રાખી બેઠા હતા.

મોટી મુશીબત ખંમતાં આટલું તો ધાકજી શેઠે હાશેલ કીધું પણ પેલા સાહડાસાત લાખ જે દંડનેમશે તેવણ પાસેથી માહારાજાએ કહડાવીઆ હતા, તેનો ચુકાદો જેમનોતેમ રહી ગએઆથી તે વાતબી તેનાએ નામદાર કોરટની હજુર તાજીનેતાજીજ રાખી હતી.

ઈશાવી સને ૧૮૩૯ ની શરૂઆતમાં સર જેમસ રીવેટ કેઆરનાક બારો-નેટ, જે પરથમ ગાએકુઆરીમાં રશીડંટ હતો, અને તેનીજ મેહરબાનીથી આ ધાકજી શેઠે તાંહાંનું પરધાણપણું બાહાલ રાખેલું હતું, તે નામવર નરની નેમણુક મુંબઈના ગવરનર તરીકે થાએઆ વીશેની વાત જારે સીહાજીરાવને માલુમ પડી તારે, તે ગાએકુઆરની ગુમરાહી એકાએક ઠેકાણાપર આવેઆથી પોતાના ખજાનચી ગોપાલરાવ મહીરાલને હેવી અરજ કીધી કે કોઈબી તરદુદથી ધા-કજી સાથે પેલા સાડાસાત લાખ રૂપીઆના દાવાની સફાઈ તેની વતી કરી આપવી, જે ઉપરથી ગોપાલરાવે ધાકજીને તદબીરથી સહમજાવી લઈ મુદલ તથા વીઆજ મલી ઉધડા દસલાખ રૂપીઆમાં સઘલો દાવો માંડી વાલેઓ, તે હેવી સરતથી કે રૂ ૪,૯૦,૦૦૦) રોકડા આપેઆ, અને બાકીના સર જેમસ વરોદરા ખાતે આવીને પાછો ફરેઆથી ચુકાવી દેવાની કબુલાત કીધી.

પણ ધાકજીનું ભાએગજ ધાસતીમાં ચોંટી બેઠેલું તેથી હેવું વધણ જણા-એઊં કે નામદાર સર જેમસ પોતાની હાકેમી ઉપર બેઠા પછે વરોદરેબી ફરી આવેઓ તાંહાંતુલીક બાકીની હુંધરાની વાએદા ઉપર લટકાએઆ કીધી, તેટલાં ગવરનરની તબીએત બીગડતી ચાલેઆ ઉપરથી તેને પોતાનો માન ભરેલો ઓહદો છોડી દઈને વેલાત ખાતે પાછું જવું પડેઊં, અને તેના ગએઆ વીશેની ચોકસ ખબર સાંભલીને ગાએકુઆરે પેલા બાકી દેવા ચુકવી આપવાની સાંહ-મને અટકાવ ભરેઓ હોકમ કીધો.

ઉપર જણાવેઆ મુજબ ગાએકુઆર તરફની જફા સોસવાથી જો કે ધાકજીશેઠ એટલા તો કનટાલેઆ કે તેમાથી મોકલાસ મેલવવાની કાંઈક પેરવી કરતા હતા, તેટલાં આપણી નામદાર સરકાર તરફનો એક સેતમ એકાએક

હેવો ઉભો થાએઓ કે તે સઘલી આફતને એકકોરે બેસાડવા લાએકનો જણા- એઓ, અને તેમાં કોઇ સતરૂની સામેલગીરીથી હેવું કાવતરૂં પેસ પડઉં કે મા- હારાજા પાસેથી દસલાખ રૂપીઆ જે સને ૧૮૪૧ ના હુનાલામાં ધાકજીએ લીધા તે સર જેમસ રીવેટ કેઆરૃનાકને લાંચ તરીકેના હતા; જેમા પાંચ લાખ રોકડા પોંહચાડેઆ અને બાકીના ધારેલું કામ પાર ઉતરેઆ પછે આપવાની કબુલાત કીધામાં આવીછે. હેવો રીપોરટ કોઇ કાવતરાંબાજે કીધા ઉપરથી બીચારા એકમારગી શેઠ ધાકજીના ઘેર તથા આફીશના જાહાડા લેવા માટે ૧૮૪૨ ના ડીજેમબર મહીનાની ૮ મી તારીખે વારંટ નીકલેઆં હતાં, અને તેની ખુબીથી કોટવાલી ખાતાનો વડો ન્યાયાધીશ, કોટવાલ, આડવોકેટ જ- નરલ, અને એક પરબેઆત પારશી શેઠીઆ મલી ચાર જણાએ ઉપલાં મકા- ણોમાં બેધડક પેસી સઘલા ચોપડાએ તથા એકેએક કાગલીઆંઓ સવાધી- નમા લઈ લીધાં, અને તે ચીપીચીપીને તપાશી વાલવામાં તે સાહેબો એવાતો મશગુલ રેહેઆ કે તેમાથી ગવરનર કેઆરનાકે લીધેલી લાંચના પાંચ લાખ રૂપીઆ અથવા તે માહેલો કોઈબી ભાગ શોધી કાહાડે; અને તેજ ટાંકણે ત- પાસનો ખોલાશો મેલવવાની ખોટી રેહેઆવીનાં વરોદસ ખાતે લખીને તેની ઇનાંમી જાગીરની વસુલાતનો અટકાવ કરાવેઆ ઉપરાંત, સુલેહના અમલદારનું લાંમબાં વરસથી બખશેલું કમીસનબી તેની પાશેથી છીનવી લઇને બીચારા બુજોરગ શેઠીઆની અતીઅંત બેહોરમતી કરી મેલી હતી, પણ ખરૂંછે કે સાંચના સંગાથીને કોઈ રીતની આંચ લાગતી નથી તેમ ધાકજીશેઠે પોતાના વાજબી લેણાને પેટે ગાએકુઆર પાસેથી જે રકમ મેલવેલી હતી, તેજ રીતની તેમના ચોપડા મધેથી જમે થએલી મલી આવી એટલુંજ નહીં પણ તે રકમો પો- તાના ખરા માગનારાઓને દરએકના લેણાને પેટે આપેલી ચોકસ રીતે જાહેર પડી.

આ દુખ ભરેલી બાબદ સારૂ ધાકજીએ આગલ કરતાં ઘણાજ કડવાં દીલથી ફરીઆદ ઉઠાવીને બેઠ કોરટ આવ ડાએરેકટરની નામદાર સભાને વી- સતારી જણાવી, તારે તે સાહેબો જે અસલથીજ તેમના ઉપર રેહેમ રાખતા આવેલા હતા તેઓએ વાજબીની રાહે મોહટી મેહરબાંની કરીને એ બાબદસર મેલાએલાં સઘલાં તોહમતમાથી તેઓને હોરમતની રાહે એકેદંમ આજાદી બખશી, અને દરશાલે ત્રીસ હજાર રૂપીઆની ઉપજ આપનારી તેઓની ઇનામી જમીન જે પાછલથી જપતીમાં જહટકાઇ હતી તે સંકત પણ ઉઠાડી દેવા સંબંધી ઘણીજ તાકીદનો હોકમ લખી વાલેઓ હતો; જે બાબે તે નામવર સાહેબોનો અતીઅંત આભાર માણીને થોડુંકસુધી જાગીરનો સુખચેનથી ભોગ- વાટો ગુજારેઆ પછે, પાથારી પરભુની ગણાતનો આ પરમારથી શેઠીઓ, અને સાહુકારોની સંફનો એક સુરો મીતર ધાકજી દાદાજી ૮૯ મું વરસ પુરૂ કીધા આગમજ કુદરતી હલકારો નોતરૂં લાવેઆથી સંવત ૧૯૦૨ ને મુકાબલે શાકે ૧૭૬૭ ના પોસ વદી ૧૪ ને સોમવારે કઇલાસવાસ થઇને, પોતા ઉપર સુખની પાછલ નીપજેલાં દુખની એક ખરી યાદગારી હવે પછેના જમાંના માટે જે મેલી ગએઆચ તે ઉપર થોડાક હમારો વીચાર કવીતામાં જણાવવાની રજા લઇએછે.

શેવા કરવી એવાની ઈચ્છારો-કે કદર જેથી બુજાએ,
સારા ખવાસનો શેઠીઓ હોય તો-દુખ તેનું રેહજાએ.
લોભી લોકથી સાવધમને-સદા ડરતા રહીએ,
નહીંતર બાપરા ધાકજી શેઠની-હાલત પાંમતા થઈએ.
કેહવી આ શેઠની ચલગત હતી-નીતીથી ભરપુર,
સીંહાજીરાવની સલતનતે, બખશેશનું નુર.
કરોડ રૂપીઆનો ફાએદો કરી, થએઆ નીમખહલાલ,
કુંપનીના વેપાર માટે-રહેલા હતા દલાલ.
સાહઠ હજારનું સાલીઆંનું-ને ત્રીસની જાગીર મેલવી,
અદેખા ને ચુગલીખોરે-ફાંચર તેમાં ભેલવી.
તે કોઈજ નહીં પણ ગાએકુઆરી-હતા શુબા સરદાર,
ગાંમની ઉપજ ગાંઠે બાંધી-ને બનેઆતા જરદાર.
પણ ધાકજી શેઠની દેવાંનગીરીમાં-કેમ દેખી સકાએ,
કીધી કોશેસ એવી કે, ઉપજ એકઠી થાએ.
એવું કરીને ગાએકુઆરનું-ભરી દીધું ઘેર,
તેજ લોકોની દુસમેનાઈએ-ઉતારીતી કેહર.
જો સીંહાજીરાવમાં શેઆનપત હોત-તો નજર કરી જોતે,
સહમજ લઈને બાંધતે-આ દીવાંનજીને તોતે.
પણ કેહવતછે કે લોભીઓ જારે-તેહવા લખસપર પરે,
મલી આવે ધુતારો તારે-બુધી તેની ફરે.
તેહવીજ રાહપર ચાલેઆતા-આ લોભી ગાએકુઆર,
દેશને ફાએદો દેખાડએો-તેનેજ કીધો ખુહાર.
પણ સચાઈ જેની સાથે હતી-તેનુંજ થએઉં સારૂં,
કલેસ કરાવેઓ જેણે-તેનુંજ મોહડું કારૂં.
આફત તેપર ગુજરીચ જોવો-કેટલી અપરંમપાર,
થાકવનાની મેહનત માટે-વરસ કાહાડેઆં અઢાર.
પાછું મેલવી લેતાં પાસે-પઈશો નથી રહેઓ,
વેદના ભોગવી અનેક તરેહની-ને દેવાદારખી થયો.
બરાકર બાપુ વાછા-હવે બરાકર હાવી કાંહાંની,
ઉંમરે તું અઢાર થયો-પણ બુધી રાખી નાહની.
જાંણતો નહીં તું હજી; આ દુનીઆનો ચાલુ દોર,
ગમે એવા સરીમંતોખી-તોડછે તે મરોર.
પણ આટલું કેહવું વાજેખીછે કે-ચાકરી જોઈને કરવી,
શેઠ મલે ફીરપાલુ તોજ-પનાહ તેની ધરવી.

આ મરહુમ શેઠ ધાકજીને જે જાગીર ઈનામમા મલી હતી તેનો ભોગ-વાટો વંશેસ પરંમપરા બખસાએલો ગાએકુઆરી સનદથી જોકે ચોકસ સાબેત થઈ ચુકેલોછે, પણ એકતો તેની સંગાથે લાંબી મુદત સુધી રાજીય તરફથી

બીગાડો ચાલીઓ, અને બીજું એકે તેઓનો કોઇજ દીકરો હઇઆત નહીં રેહેઆને લીધે જે દતક તેનાએ કરી લીધો તેને હકદાર વારેસ કબુલ નહીં રાખતાં તે જાગીર પોતાના સવાધીનમાં લઇ લીધા સાથે પેલા દસ લાખ રૂપીઆ માહેલા બાકી લેણા ઉપરબી કેહ્ય કે પાંણી ફેરવી વાલીને પાલક થએલાના હાથ ધોવારી દીધા.

શા૦ સખીઆ નાગરની વસતીનું વરણન.

ગુજરાતી હીંદુઓમાં તરીજું કુટુંબ સખીઆ નાગરનું હીંઆં વાશો કરી રેહેલું જે કેહવાએચ તેના વડવા જારોલા ગણાતના શા૦ સખીદાસ નાગરદાસ શેહર અમદાવાદથી સંવત ૧૭૭૫ ની સાલને સુમારે સતર વરસની ઉમરમાં પેહલવેહલા પધારેઆ હતા; અને અસલથીજ ગરીબી હાલતમાં હોવાને લીધે સંપતી પરમાણે ખજુર વેચવાના ધંધાથી રોજીની સરૂઆત તેનાએ કીધેલી જાણવામાં આવીછે; જેમાં પરમાણીકપણું વાપરીને થોડાક નફો મેલવેઆ પછે જેમ વખત પોંહોંચતો ગએઓ તેમ નજર પુગાડી રોજગાર રચાવતાં, અને પગતી દરપગતી વધતાં તે વખતપર એક પરખેઆત વેપારીમા ગણાવા લાગા, એટલુંજ નહીં, પણ જીગરની અશીલાઇના બલે કરી સઘલી વરણના લોકો સંગાથે હેવાતો પરોટાઇ પડેઆ કે આ ટાપુની આખી વસતી અંદર મથાલે જણાવેલી અટક જે ફેલાવી દીધી, તેજ ઓલખથી તેમનો પાંચમી પેહડીએ ઉતરેલો વશીલો આપણ વચે હજીસુધી જાણીતો રહેલોછે. દેશી લોકોમાં પોતીકાં કુટંબીઓના જનમારાની નોધ રાખવાનો રેવાજ બીલકુલ ન હોવાને લીધે આ શેઠ સખીદાસની હીલચાલનાં વીશેસ વરણન સાથે તેમના મરણની ચોકસ ઇઆદદાસત હાથ આવી નથી, પણ અટકલથી હેવું સાંભલેઊંચ કે પચારોક વરસની વએ પોંહતા તારે તેમને તાંહાં ભાઇદાસ નામના દીકરાએ પેહલવેહલો જનમ લીધો હતો, અને તેની પુડે તરણેક વરસના અરશામા બીજા બે દીકરા અવતરેઆ પછે લગભગ પોણોસો વરસની ભરઠીએ પુગીને મરણ પામેઆ હતા તે સુમાર પકડી જોઇએચ તો પુરાણા વખતના આબી એક સાહસીક ગરહસથ સંવત ૧૮૩૩ માં, અથવા તેની એકાત બે વરસ આગલ પાછલ આ દુનીઆમાથી અસબાબ ઉઠાવી ગએલો માલુમ પડેછે.

આ ગરહસથના મરણ ટાકણે તરણ દીકરાઓ જે હતા તેઓમા વડા ભાઇદાસશેઠ, પચાસ વરસની વએના હોવાથી બીજા બે નાંધલા ભાઇઆને પોતાની પખરામા રાખીને બાપીકો ધંધો તેનાએ ધુમધોકાર ચલાવેઓ, અને તેમા હેવો તો વધારો કીધેલો કેહવાએચ કે, તેની મુહબલક હાંસલમાથી પોતે, ભાઇઓ, તથા તેઓના વારેસોએ મલીને ધરમ નીમના કેટલાંક ઉતમ કામો ઉપર લાખો રૂપીઆ સખી તબેહપનાથી ખરચવામા કશીએ કસુર રાખી નોહતી જેની હીંઆં દાખલ કીધેલી ટીપ હીંદુ ગરહસથોનું ઉતેજન ઉશકેરાવા નકામી કેહવાશે નહીં.

શાા-સખીઆ નાગરની વંશાવલી.

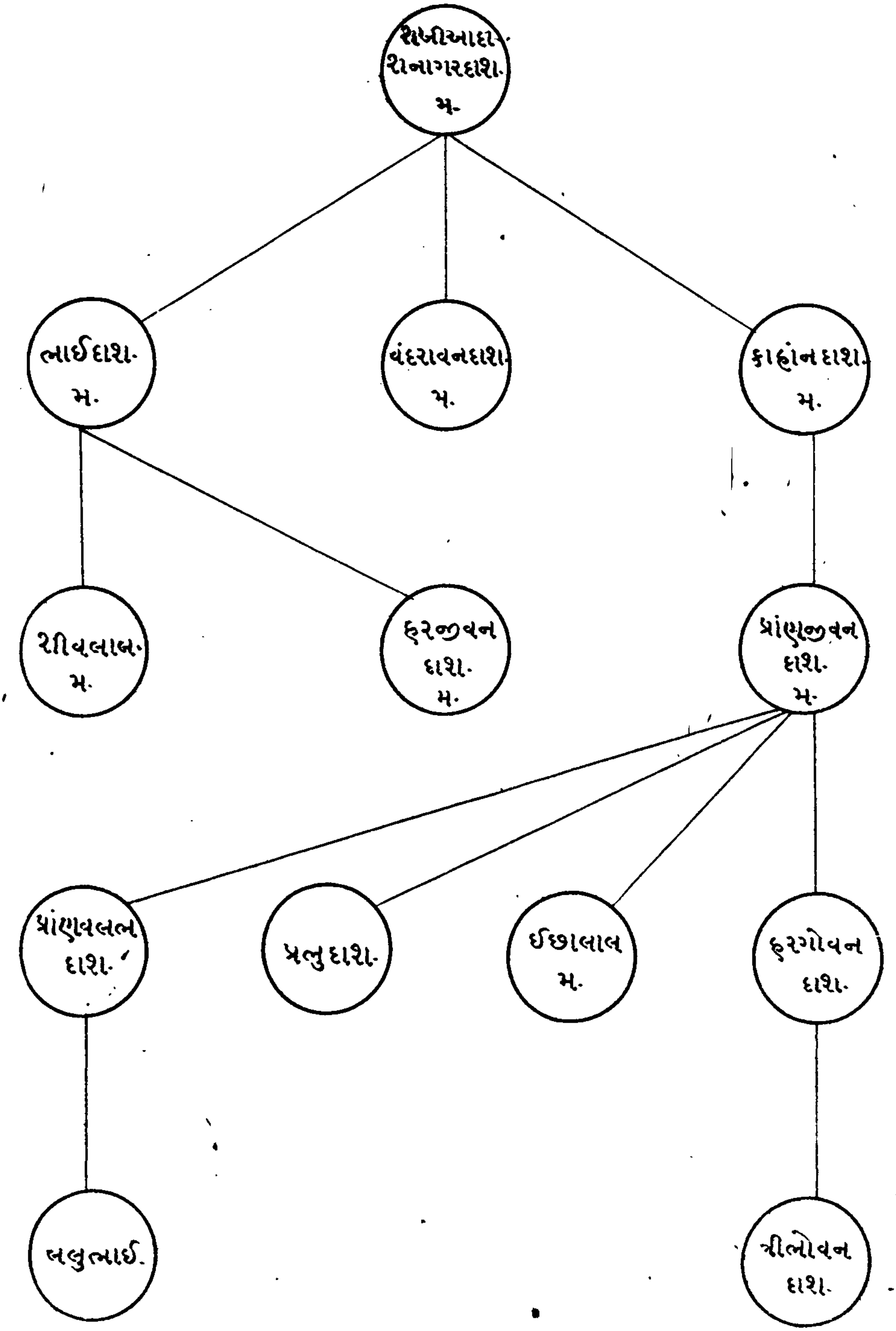

સંવત ૧૮૫૭ ની શાલમા જુનાધડ ખાતે ઉમિઆના દેવનો ગોખ કરાવેઆ, તે કામ સરવેથી પેહેલ વેહેલું સહર થએલું સહમજાએછે.

શીમ મધે માહદેવનું એક દેહેરું, તથા તેને પડએ ધરમશાલા બાંધવાનો પરારંભ સંવત ૧૮૭૮ ની શાલથી કીધો હતો; તે કાંમ ૧૮૮૪ મા જારે સમાપત થએઉં, તારે તેની સથાપના વઈશાખ સુદી ૧૫ ને મંગલવારે કરીને આ બેહુ મકાંનો હીંદુઓના ઉપીયોગ સારૂ ખોલાં મેલવામાં આવેઆં.

કોટના ઠાકોરદુઆરના મકાંનની અંદર બે મંદીરો હતાં, તેની પાશે હનુમાનનું દેહેરું બંધાવેઉં, ઓટલા ઉપર તથા માહેલા ચોકમાં પથરની લાદીઓ જડાવી, ઓટલાપર લાકડાંના કટેરા કરાવેઆ, તથા અંદર એક કુવો બંધાવીને આટલાં કાંમો ધરંમ માટે અરપણ કરી દીધાં.

વસાઈ આગલ નીરમલના તલાવને મથાલેની ટેકડી ઉપર જે દેહેરુંછે, તેના મલાહેજા માટે ફરસબંદીની ફરતી દીવાલ બંધાવીને તેને લગતું બીજું કામ સંવત ૧૮૮૦ ની સાલમા સંમપુરણ કરાવી આપેઉં હતું.

ભુલેસવરમા તલાવની જે ખુટ હતી, તે પુરવા માટેનું કાંમ, આ ગરહસથોની સંગાથે પરી૦ મોરલીધર સંભુ તથા છીપી આતમારામ બાલાજી મલી તરણે ગરહસથોએ જે ચલાવેઉં હતું, તે ૧૮૮૮ મા જારે સમાપત થએઉં તારે તે ઉપર ખરચાએલી રકમ સરખી રીતે અપાએઆ મુજબ તરીજી પાંતી આ સાહેબોએ ચુકાવી, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત મંદીરના મુખરા આગલ એક સોભઈતો દરવાજો, તથા તેને મથાલે નોબતખાણાનું મકાંન પોતે બંધાવી આપવાનો ખાનગી ખરચ કીધેલો જુદો કેહેવાએઓછે.

નાસક મધે રાંમકુંડની સાંમણે બે ધરમશાળાઓ તીરથવાશી હીંદુ લોકોના વીસાંમા માટે બંધાવી આપી, તથા તે કુંડની ઉપર ગગાનો આરો બંધાવી દીધો હતો.

સંવત ૧૯૦૫ ની શાલમાં બેટ દુઆરકાંમા ગોરધનનાથના દેહેડાંના બારણા ઉપર રૂપાંના સોભઈતાં પતરાંઓ જડાવી આપેઆં હતાં; વેરાવલ અને વરભાસની વચે એક ધરમશાળા બંધાવી, તથા જુનાધડમા ઉમિઆનું દેહેરું જે ઘણુંજ બીસમાર થયું હતું તેને નવેસરથી બંધાવી દઈને એકજ વરસમાં આટલાં કાંમો સરંજાંમ પોંહચાડેઆં હતાં.

સંવત ૧૯૦૭ ની શાલમાં કોટ ખાતેના ઠાકોરદુઆરમા માહદેવજીની જલાધારી, પંચ ધાતુની બનાવીને બેસડાવી હતી; આ સુધાં ચાર મંદીરો તે મકાનમા બીરાજેછે.

સંવત ૧૯૨૫ મા શીમ ખાતે માહદેવજીનું એક બીજું દેહેરું બંધાવીને તેની સ્થાપના ફાગણવદી ૨ ને રવીવારે કરાવી હતી.

એ ઉપરાંત કેટલેક ઠેકાંણે કુઆઓ તથા તલાવો બંધાવેઆંચ તેની ચોકસ યાદી જોકે મલી શકી નથી તોપણ શીમમા એક મોહોટો તલાવ, બીમોર ખાતે એક, અને કોટના બજારગેટની સાંમણેના મેદાંનમાં, જાંહાં બંસોને

નહવડાવાના ચોરસ ઓવારાવાલા બે કુવાછે, તેઓ માહેલો એક મલીને તે બેહુ કુવાઓ પરાણીઓ તથા પસુઓની પેઆસ માટે બંધાએલા આ કુટંબીઓની સખાવત સંબંધી સાખશી આપતા સલાંમત ઉભેલા દેખાએછે.

એ માહેલા ૧૯૦૦ ના સંવત પછે થએલાં કાંમો હાલ હઈઆત રેહેલા શેઠ પરભુદાશે બજાવેલાં અને તેની આગમજના મરહુમ ભાઈદાસ શેઠને હાથે થએલાં માલુમ પડઆંછે. પણ એ સાહેબ જારે સંવત ૧૮૮૮ ની શાલમાં ૮૦ વરસની જઈફીએ પોંહચી ગુજરી ગયા, તારે કેટલાંક કાંમો જે અધુરાં રહેલાં હતાં તે તેમના નાધલા ભાઈ કાંહાંનદાસના દીકરા પ્રાણજીવનદાશે સંમપુરણ કરી દીધાં હતાં; કેમકે ભાઈદાસ શેઠના બે દીકરાઓ ઉપરાંત બે ભાઈઓ જાહોજલાલીનો ભોગવટો જાલવવા માટે જીવતા રહેલા નોહતા તેથી કુટંબનો કારોબાર અને પરીવારની પરવરેશીનો વારશો પ્રાણજીવનદાસને પલે બંધાએઆ મુજબ સઘલો વહીવટ તેવણ આટોપી લેતા હતા. એટલુંજ નહીં પણ ધરંમના કાંમોની અંદરથી પોતાના નામની કીરતીને હીંઆંથી સમાવતા છેક નાસક સુધી પોંહોંચાડીને તાંહાંના રાંમમંદીરના દેહેડાંને મથાલે સોનાનો એક કુલસ ચઢાવેઓ હતો; જે હજીસુધી તેમના નામની ઈઆદ લેતો તાંહાં બીરાજેછે.

શેઠ પ્રાણજીવનદાસની જીંદેગી ૪૦ વરસ ને ૬ મહીનાનીજ ઊંમરમાં જારે ખતમ થઈ તારે હેઠલ જણાવેલા દીકરાઓની વસતી સાથે દરવીયનો સારો ભંડોલ મેલીને સંવત ૧૮૯૫ ના વઈશાક સુદી ૧ ને રવીવારે વઈકુંઠવાસ થઈ ગયા. જે વખતપર હયઆત રહેલા માતરે તરણજ દીકરાઓ હાજર હતા અને છેલ્લો છોકરો જે માના ગરભ અંદર ઉધરતો હતો તે તારબાદ અવતરેલો માલુમ પડઓછે. તે મલી ચારો દીકરાઓનો જનમ દીવસ તથા તેઓના નાંમો જાહેર કરીએછે.

વડા, પ્રાણવલભદાસ સંવત ૧૮૮૪ ના માગસરવદી ૧૦ ને ગુરૂવારે જનમ પામેઆ.
બીજા, પરભુદાસ „ ૧૮૮૬ ના કારતકવદી ૧૦ ને સનીવારે „
તરીજા, ઈછાલાલ „ ૧૮૮૮ ના સરાવણવદી ૫ ને ગુરૂવારે „
ચોથા, હરગોવનદાસ „ ૧૮૯૫ ના આસો સુદી ૨ ને બુધવારે „

આ માહેલા તરીજા ઈછાલાલ સંવત ૧૯૨૫ ના ચઈતર વદી ૫ ને ગુરૂવારે ૩૬ વરસ ને ૮ મહીનાની ઊંમરમાં ગુજરી ગયાચ, હવે બાકીના તરણ ભાઈઓ, જે સલાંમતછે તેઓ માંહેલા શેઠ પ્રાણવલભદાસને તાંહાં સંવત ૧૯૦૬ ના માગસર સુદી ૧૩ ને બુધવારે અવતરેલા દીકરા લલુભાઈ, તથા શેઠ હરગોવનદાસને તાંહાં સંવત ૧૯૨૪ ના કારતક સુદી ૧ ને સોમવારે જનમેલા દીકરા ત્રીભોવનદાસ મલી સખીઆ નાગરની વંશાવલીના માતરે પાંચ વારેસો શેહલથી ગણાઈ સખાએછે.

આ કુટંબીઓએ કીધેલાં ધરંમના જાહેર કાંમો જે ઉપર જણાવેઆંચ તે તો માંતરે (કુવા તથા તલાવો વતરેગે) હીંદુઓનાજ ઉપીયોગમા આવનારાં માલુમ પડેછે, પણ તે ઉપરાંત સરવેથી ઉતંમ અને જરૂરીઆત જોગ એક

કાંમ સઘલી વરણને વાસતે એ સાહેબોએ કરીને અતારસુધી નીભાવી રાખેલું છે, તે માહભારત સખાવતનું કીરતન હીંઆં નોંધી લેવાથી જે ખુશી હમોને ઉપજેછે, તેમાં આશિઆછે કે, વાંચનારા સાહેબોખી સાંમેલ થયાવના રેહેશેજ નહીં, કેમકે તેની પાછલ નાણાની જે રાખસી રકમ ખરચાઈ ચુકીચ તેજ તેની તારીફ ગાવાને એટલી તો પુરતી દેખાઈ આવેચ કે તે માટે હવે બીજી સાખશીની કશી અગત નહીં જોતાં, સરવેને સંતોરા પમાડનારાં માહ પુણનાં કાંમની કેફીએત જાહેર કહીએછે. સંવત ૧૮૭૮ ની શાલથી તેઓએ શીમ તરફ જે એક સદાવરતું સથાપણ કીધુંચ તે, બાહેરના દેસાવરોથી હરકોઈ ગનાતના મુફલેસ મુસાફરો, ઉપરાંત વેરાગી બાવાઓ, તથા સાંઈમવલા ફકીરો ઇતીઆદીઓ આવે તેઓની સગવડ માટે કેહવાએછે. આ વરગનો જેખી સખસ તાંહાં ઉતારો લઇને જેટલા દાહાડા રેહે તાંહાં તુલીક, દરએક જણને દનરોજ બશેર આટો, પાશેર દાલ, તોલાભાર ઘી, મીઠું, મરચાં, તથા બલતનના લાકડાંની જુહુરી શીકે પોંહચતું પાડવામા આવેછે, તેમા જે કોઈ હીંદુ હોએ તો તાંહાં એજ સાહેબોએ બાંધેલી ધરમશાળામાં આસરો પાંમીને, તથા બીજી વરણનાઓ તેની આસેપાસે રાખેલી અલાહેદી જગેઆપર બેશીને મલતા શીધાથી સેંકડો માણશો ધરમ ખાતાંનું ભોજન મેલવી સખેછે, જેની સરૂઆતને આજે ૫૧ વરસ વહી ગયાંછે તેટલા અરસેમાં દરશાલે ૩૮૦૦૦ ને સુમારે ખરચાઇ ચુકેલાનો જે અડસટો જાણવામાં આવીઓછે તેનો સરવાલો લઈએ તો ચાર લાખની ઉપરનો થઈ જાએછે; એ સદાવરતનું સુભ કાંમ જાવેદાનસુધી ચાલુ રાખવાનો સંભાલ હેઠલ જણાવેલા બંદોબસતથી થેડવાએલો સાંભલવામા આવેછે.

સંવત ૧૮૨૫ ની સાલમા મરહુમ શેઠ સખીદાસ નાગરદાશે "પરમાનંદની વાડી" ને નામે ઓલખાતી કુંભારટુકડા આગલથી ઠાકોરદુઆરના રસતા પર જતાં ડાહવી બાજુએ આવેલી મીલકત જે વેચાતી લીધી હતી તે માહેલા કેટલાક ભાગપર હીંદુઓની નાત માટે જમનશાળા, તથા હવન પુંજાલો કરાવા તથા સપતાઓ બેસડાવાના મકાંનો બાંધીને ધરમ ખાતે વાપરવા આપેલી બાદ કરતાં બાકીના સઘલા ભાગપર થતી ઉપજ.

આ સાહેબોએ બીનગરજે ઘણે ઠેકાંણે કુવાઓ તથા તલાવો બંધાવીને અંગરેજી પરજાના સઘલા લોકોને અતીઅંત સુખ કરી દેખાડેલ હતું તેનું અહેસાંન દોલતમદાર સરકારે વાજબી રીતે વાલી આપવાના હેતુથી માહવલ તરફની જાગીર સંવત ૧૮૮૯ મા ચંદરોકાલ સુધીના ચોકાની માંફી સહીત વંસ પરંમપરા ઇનામમાં આપીચ તેની ઉપજખી એજ કારણસર લેવાતી રેહેછે.

આટલી ઉપજથી ઉપલું મોટા ખરચનું સદાવરત સચવાઈ રેહે નહીં, એવી અટકલ ધારીને એ બાબે વીસેસ સોધ કરતાં એવું જાવણામા આવેલછે કે, એ શેઠીઆના દાતરાઓએ સંપજ પરમાણેની એક થાપણ જે અલાહેદી રાખેલીછે તેમાથી જેમ લાંમબી મુદત થઈ ચાલતું આવેચ તેવીજ સોચનાથી ચંદરોકલ સુધી નીભાવી રાખવાની કાલજી તેઓ પણ બતાવતા બેઠાછે.

આ કુટુંબના હઈઆત રહેલા વારેસો, કેહય કે, બાપદાદથી ઉતરી આવેલા પરમાણીકપણાના રોજગાર ઉપર જાંહાંસુધી વલગી રહેલા હતા, તાંહાં તુલીકતો દરવીયની રેલછેલ સારી રવેશે સચવાએલી હતી, પણ જારથી સેર સટાના લોભની અંદર એક બીજાની દેખાદેખીએ તેઓ વીટલાઈ પડેઆ, તેમાં એકવાર તો મોહોટા દોલતવનબી ગણાએઆ હતા, પણ પાછલા સંજોગે એવાં પરીણામપર તેમને ઉતારેઆ કે, હાથ આવેલો દગલબાજ દહો ઘેરમા સંતાઈ રહેલાનેબી સાથે શેહારી લઈ ગયો, અને તે દાહાડેથી, જણાવવાને ખરેખર દલગીર છઈએ કે, તે સાહેબો અસલી વેપારના વહીવટથી તદન દુરી પકડીને જે થોડુંક રહેલું હોય તેને જાલવી બેઠેલા માલુમ પડેછે, અને ધરમદાનના નેક કાંમ ઉપર સારી નજર કરતા દેખાયાના પરતાપથી પરમેસવરની કીરપા હજી રૂડી રહેલી સંભલાએછે.

ધી હાંનરેબલ જગંનનાથ સંકરશેઠના વડવા તથા વારેસો.

સોનાર ગનાતના આ નાંમીચાં કુટુંબની અસલ અટક મુરમાડ કેહવાએછે, અને તેઓનું વટણ છાસટીને છેક નાકે આવેલાં પોરબંદરમાં પરસીધ થાએલું હતું; જાંહાંથી બાબુલશેઠ પોતે સંવત ૧૭૯૦ ના શાકે ૧૬૫૫ મા પેહલ વેહલા મુંબઈ આવેઆ તારથી તેમના વસીલાની ઓલખ થાઈ રહેલી સંભલાએછે. જોકે આ સાહેબો ગનાતે સોનારછે પણ તેમનો ધંધો કાંઇ તેવોતો મુલગો નહી હોતાં પોતીકા વતનમા ખેતીવાડીની ઉતપંતીમાથી બંચાવેલી થોડીક પુંજી સાથે લાવીને હીઆં વેઆજ વટાવમા રોકવા માડી; અને વેહવાર સારો ચાલતાં પરમેસવરની કીરપાથી તેમને તાંહાં લક્ષમીની વરધીબી રૂડી પેરે થાતી રેહતાં જેમ વખત હાથ આવેઓ તેમ સરાફી આંટમા સારો વધારો કરીને આ ટાપુખાતે એક નાણાવટીની નોબતે ચહડેઆ હતા. આ ગરહસથ કહેઆ સાલમા ગુજરી ગએઆ તેની ચોકસ નોંધ રહેલી માલુમ પડી નથી મગર એટલુંજ જાંણવામાં આવેલુંછે કે, તેમના નામ લેણાંમા માતરે બે ફરજંદો જે પોતાની પાછલ મેલી ગયા હતા તેમા વડા સંકરશેઠ, અને નાધલા ગંબાશેઠ હતા. આ છેલા છોકરાને તાંહાં કોઈ વારેસ નહીં હોએઆને લીધે સંકરશેઠના વડા દીકરા રાંમચંદરને દતક કરી દીધો હતો, તે પણ પાછલથી વગર ફરજંદે મરણ પાંમેઆને લીધે ગંબાશેઠનો વસીલો આગલ વધી સકેઓજ નહી.

સંકરશેઠનો જનમ સંવત ૧૭૯૭ ના શાકે ૧૬૬૨ મા મુંબઈખાતે થાએલો કેહવાએછે. એ સાહેબે બાપના મરણ પછે નાણાવટીનો રોજગાર એટલોતો વધારી લીધો કે તેથી કરીને સરાફી મંડલીમા પેહલા વરગના શેઠીઆ ગણાએઆ હતા. હીંદુઓની રસમ પરમાંણે આ શેઠ સંવત ૧૮૫૯ ના શાકે ૧૭૨૪ મા શ્રી નાસક ત્રીંબકની તીરથ કરવાસારૂં મોહટો સંઘ સાથે લઇને

ધી હાંનરેબલ જગંનનાથ શંકરશેઠના વડવા ત્થા વારેશો.

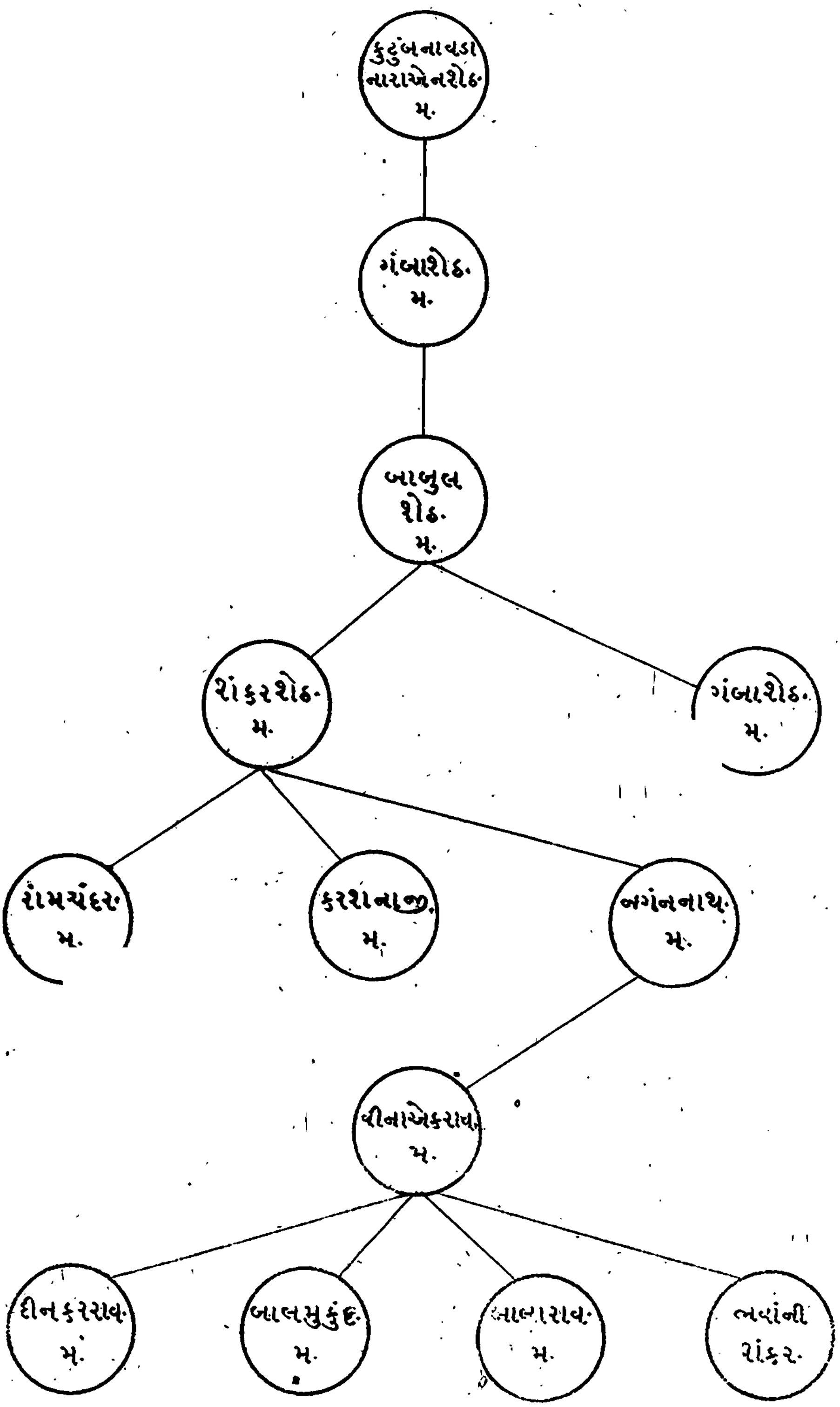

સીધારેઆ હતા; જે વખતપર તાંહાંનો મારગ હેવોતો ટીકટ અને ધાશતી ભરેઓ કેહવાતો હતો કે, હજારો રૂપીઆના ખરચવીના સલાંમતી સાથે શેહલથી જવાઈ સકાતું નોહતું, અને તેટલા કારણસર આ સખી શેઠને પોતાની સંપતી મુજબ મોટો દરવીઅ ખરચવો પડેઓ હતો. ધારેલી મુરાદા મુઆફેકની તીરથથી ફરાગત થએઆ પછે મુંબઈમાં પધારીને ગોવાલીઆ તલાવ આગલની પોતાની વાડીનાં ચોકમાં "ભવાંણીસંકર" નામનુ એક સુંદર દેહેરું એજ સાહેબે જે બંધાવેલું તેની સથાપણા સંવત ૧૮૬૨ ના શાકે ૧૭૨૭ માંગસર સુદી ૧૫ ને શુકરવારે કીરીઆ કરમથી કીધી હતી; જે મંદીર, આજસુધી મોટી જાહો-જલાલી સહીત સંકરશેઠ તથા તેમની ધણીઆંની ભવાંનીબાઈના નાંમની ઈઆદીમા સલાંમત ઉભું રહીને, દરસાલની તેજ તથીએ આ વસતીનાં હજારો લોકોનો મેલાવડો પોતાની હજુરમા મેલવેછે. આ નામવર સંકરશેઠથી ધરમનાં જેખી રૂડાં કાંમો થએઆંચ, તે સંઘલાં તેમનીજ ગણાતને વાસતે માલુમ પડઆંછે પણ કોઈ જાહેર ઉપાઓગના કાંમમા પોતાનુ નાંમ જોડઆવના એક નાણાવટી તરીકે આપણી ટાપુપર પરએઆત થાઈને સંવત ૧૮૭૯ ના શાકે ૧૭૪૪ પોસવદી ૫ ને બુધવારે પોતાના જનમથી ૮૨ વરસની વએ સુખમા ગુજારેઆ પછે તરણ દીકરાઓને સલામત મેલી મરણ પાંમેઆ હતા; જેઓ માહેલા પેહલા તથા બીજા બેટાઓનાં કાંમો તથા મરણની કાંઈખી નોંધ રહેલી જણાઈ નથી; પણ સરવેથી નાંધલા દીકરાના જનમારાનો હએવાલ આપણી હજુરમા કીરતી સહીત જે પસાર થાએઓચ તેની કેફીએત માન સાથે હેઠલ નોધી લઈએછે.

ધી હાંનરેબલ શેઠ જગંનનાથ શંકરશેઠ.

આ સકરમી અને સકલ ગુણી શેઠ સાધારણ રીતે સંકરશેઠના નાહનાને નાંમે જે પરએઆત થાએલા હતા, તેમનો જનમ સંવત ૧૮૬૦ ના શાકે ૧૭૨૫ માંહાવદી ૧૩ ને ગુરૂવારના શુભ મહુરતે આ માનવંતી ટાપુ ખાતે મુબારક થાએલો સાંભલવામા આવેઓછે. બાલ વએનો વખત પોતીકા પણોતા પીતાની પખશમા પલોટાઈને રમતમા ગુજારવા સાથે વીદેઆના અભીઆસ ઉપર, કેહચ કે, એ સાહેબ ઘણીજ ઉલટથી સદા ગુતાએલા રેહતા હતા, અને તેથી કરી જારે ઉંમરની પુર બાહારમાં આવેઆ તારે, બાપીકો નાંણાવટીનોજ ધંધો આટોપી લેવામા કશીએ અડચણ નહી જોતાં સુધા સાહુકારોની સંફમા એક સરદાર તરીકે બીરાજવા લાગા, એટલુંજ નહી પણ પોતાના નમનતાઈ ભરેલા અને ગંભીરી ખવાસથી સઘલી વરણના શેઠીઆઓમાબી સારી રીતે માન પાંમતા હતા.

પોતાની જાતી મરાહટી જબાંનમાં જોકે એ સાહેબે અછી કેલવણી લીધેલીતો હતીજ, અને વલી તે ઉપરાંત સંસકરૂતની માહભારત ભાશાનુ ગના-

નબી સારી રવેશે ધરાવતા હતા, તોપણ તેઓને અંગરેજી વીદ્યા ઉપર એટલીતો મમતા દોડતી હતી કે પોતીકાં સંસારી કાંમોની રોકાંણ છતાંપણ ઘણોક અવકાસ તેમાટે ફાજલ પાડીને તે વખતપર વખણાએલા મી॰ મરફી તથા મેણવારીંગ જેવા નાંમીચા ઉસતાદોને પોતાને તાંહાં બોलાવીને ખાનગી રીતે એલમનો અભેઆસ હાંસેલ કરતા હતા. અને તે સાથે દરરોજ ઘણાક નાંમીચા અંગરેજ મીતરોની થાતી મુલાકાતમા બોલવા ચાલવાનો અતી માહ-વેરો હોયાને લીધે અંગરેજી જુબાનની અછી સકતી હાંસલ કરી હતી.

આવી રીતના એલમનો કેટલોક લાભ મેલવવા બાદ, તેના રશીલાં ફલો પરજાની તરફ જાહેરમા ફેંકવાની સોચના જારે તેઓએ કીધી તારે તેમની ઊંમરના જોકે અઢારેક વરસ પસાર થએલાં હતાં, તેવી બચગીપણાંની હાલ-તમાબી એક દાનાવ સખસના જેટલી કાલજી રાખીને પેહલવેહલા તેઓ બાહેર પડેઆ તે વાતને આજે ૫૧ વરસ વહી ગયાંછે, તોપણ એવાંતો મજબુત પાયાના ખાતાં સંગાથે તેઓનો સંબંધ જોડાએઓ હતો કે વે વીશેની યાદી કોઈ કાલેબી આપણથી ભુલાઈ જવાશે નહીં, તેવું એક અતી ઉપીયોગી કાંમ, તે આપણી તરફ પરકાશી રહેલી હવડાંની "એલ-ફીનસટન હાઈસ્કુલ"નું હમો કહીએછે, જે પેહેલવેહેલું "નેટીવ એદીઉકેસન સોસાઇટી"ને નામે સંવત ૧૮૭૮ ના શાકે ૧૭૪૪ ના ભાદુરવા સુદી ૫ ને બુધવારથી, પેહેલે વાંગેના હીંદુઓ, મુસલમીનો તથા પારશીઓ મલી જણ ૧૨ ના આસરાથી ચાલુ થયું હતું. આ કામમાં મરહુમ શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજીની સંગાથે સામેલ રહીને જગનનાથ શેઠ, બીજા કારોબારીઓ કરતાં વધારે આગેવાંની કરવામાં મુખીય હતા અને કેલવણીના કીરણો જેમ જેમ ફેલાવો પાંમેઆં તેમ તેણાનો સંબંધ જાથુક એવોતો જોડાઈ રહેઓ હતો કે તે બાબેની રૂડી સોચના એ સાહેબે પોતીકી હઈઆતીની છેલ્લી ઘડીસુધી તાંહાંથી બીશેડી નોહતી.

ઉપલાં કેલવણી ખાતાંનાં સંબંધમાં "સ્કુલ બુક સોસાએટી" નામની એક મંડલી સંવત ૧૮૮૦ ના શાકે ૧૭૪૬ મા નામદાર સરકારની સાહેતાથી જે અતરે ઉભી થઈ હતી, તેમાં પણ આ સકલગુણી નાહાનાશેઠ એક માનવંતા સભાસદ દાખલ બીરાજવા લાગા, ને તેથી કરી એ ખાતાંનેબી સારો આસરો એવણથી સદા મલેઆ કીધો હતો.

આ શેઠની કાબેલીએતનો પરકાસ એટલો તો ચમકવા લાગો કે પાદસાહી ફરમાનની સતાથી હીંઆંની માજી સુપરીમ કોરટ બાતે ફોજદારી મુકદમાઓ ચાલતી વખતે પીટીટજુરીમાં બેસવા માટે જારે શેહેરના શેઠીઆઓને સંવત ૧૮૮૪ ના શાકે ૧૭૫૦ ના વઈસાખ સુદી ૧૧ ને સુકરવારથી પેહલવેહલા દાખલ કીધા તારે તેની સંફમાં આ નાહાનાશેઠનેબી નામદાર સરકારે સામેલ કીધા હતા.

આ વાતબી કવચીત ભુલવી નહીં જોઇએ કે આપણી વસતીમો વખણાઈ ગએલા પરજાહીતુ ગવરનર નામદાર માંઊંનટ સ્ટુઅરટ એલફીનસટનના ભલાં

કાંમોની યાદગારી માટે કેલવણીની બાબદમાં તે માનવંતા હાકેમને નામે પરજા તરફથી ઉભી થએલી થાપણના ટરસતી દાખલ એ સાહેબ પોતાના મરણની છેલ્લી ઘડીસુધી કાએમ રહેલા હતા, અને તેટલા વખતમાં સરવેથી સરસ રીતની ચાલાકી દેખાડીને તે ખાતાંનો લાભકારક વહીવટ બજાવેઆમા કશી ખાંમી રાખી નોહતી.

હેબીઅસકારપસના પાદસાહી હોકમનામાની સાંમણે આપણા માજી ગવરનર સર જાંન મલકમે ઉઠાવેલી દુખ ભરેલી ભાંજગડને ભોગે ચહડેલા તે વખતના સુધા અને સવતંતર નેઆએધીસ સર જાંન પીતર ગરાંટને તેના પવીતર ઓહધા ઉપરથી બરતરફી મલેઆ વીશેની ખબર જારે પરજામો ફેલાઈ તારે સુપરીમ કોરટના અદલ ઇનસાફથી સરવે દેશીઓને જે છુટાપણું મલેઉં તેની સોચના હઈડે ધરી, તે નામદાર જડજની રવાંનગી ટાંકણે, તેના અપખસપાતી ઇનસાફની યાદીમાં, જે માંનપતર સઘલા દેશી રેહેવાશીઓએ એનાએત કીધું હતું તેની આગેવાંણીબી આએજ આપણા સુરા નર નાહાનાશેઠે અંગેજી લઇને તે બાબેની એક દબદબા ભરેલી માહભારત સભા સંવત ૧૮૮૬ ના શાકે ૧૭૫૨ ના ભાદુરવા વદી ૮ ને સુકરવારે ભેગી કરવા માટે, બીજા શેઠીઆઓને પોતાની સંગાથે સાંમેલ કીધા હતા; અને તે વલી એવી સંનતપેસથી, કે અદાલતના એક સુધા જડજને જેવું ઓતમ માન મલેઉં તેવીજ હોરમત નામદાર સરકારનીબી જાલવવામો અછી કાબેલીએત વાપરી હતી; અને તેથી કરી નહી ગવરનરનો, કે ના તેની સરકારનો કશોએ બોફ પોતાને આંગે લાગવા દીધો.

ઇનિસાફના બાબમાં શેહરના કેટલાક શેઠીઆઓની રૂડી વરતણુક વખણાએઆ ઉપરથી તેઓને જારે ગરાંડ જુરીના અધીકારીઓ ઠેડવેઆ તારે તેમાંબી પેહલવેહલો ભાગ લેનાર આએ શેઠ જગંનાથજી જણાએઆ, અને તેની ખુબીથી સંવત ૧૮૮૯ ના શાકે ૧૭૫૫ ના આસાડ વદી ૩ ને વાર સુકરેથી બીરાજવા લાગા હતા; જે વાતને આઠેક મહીના પસાર થયા તેટલાં નામદાર મરહુમ રાજા ઉલીએમ ચોથાની હુકમતના તરીજા ધારા મુજબ, મુંબઈના ગવરનરની કાંઉનશીલે, ઇસવી સને ૧૮૩૪ ના જાનેવારીની ૨૯ મી તારીખે, સતા ભરેઉં જાહેરનામું પરશીધ કરીને, ગરાંડજુરીના સઘલા દેશી સભાસદોને, સુલેહના અમલદારો, તથા પેટી સેસનની કોરટના અધીકારીઓ જે મુકરર કીધા, તેમાં પણ આ ભાએગસાલી શેઠ ભેલાઇને સંવત ૧૮૯૦ શાકે ૧૭૫૫ ના ફાગણ વદી ૯ ને શુક્રવારથી સાંમેલ થયા હતા; અને તેજ દાહડાથી સઘલા શેઠીઆઓ ભેગા એવંણબી "સ્કુઆએર" ના એલકાબથી સરકારી તથા વેહવારીક સંબંધમા લખાવા લાગા હતા.

સ્રી કેળવણીનાં કામને એ શેઠ અવલથીજ પસંદ કરનાર હોવાથી, આપણી ટાપુમા પરખેઆત થએલા મીશીનેરી ડાકટર જાંન વીલસનને સંવત ૧૮૯૧ ના શાકે ૧૭૫૬ મા છોકરીઓની સ્કુલ માટે પોતાને રેહેવાના મકાંન માહેલી એક અલાહેધી જગેઆ ઘણેજ સસતે ભાડે આપી હતી; તેમજ

પોતાની દીકરીઓને તેણીની જાતી ભાશામા એવીતો પુખ્ત રીતે પાહવરદી કરાવી હતી કે તેના બલથી તે અબલાજાદીઓ કેહચ કે, ઘણું સુધ લખી તથા વાંચી સખેછે. એ ઉપરાંત "સ્ટુડેંટસ લીટરેરી એંડ સાએનટીફીક સોસાએટી"ના હસતકથી સ્થાપેલી કનેઆશાળાઓને પેહલવેહલું ઉતેજન આપનારાઓમાં એ નાના શેઠ પણ એક માલુમ પડ્આછે, એટલુંજ નહીં પણ દેશી છોકરાઓ માટે નીકલેલી નીસાલોની મદદગારીનું માનખી એનાનેજ હાંશેલ થએઊં હતું. વલી કેટલાએક હીંદુઓના છોકરાઓ, જેઓ "ગરાંટ મેડીકાલ કાલેજ" માં તબીબપણાની તાલીમ લેવા જવાની ખાએસ રાખતા દેખાએઆ, તેઓને પણ ઘણીવાર બનતી કોશેસથી આસરો આપી તાંહાં દાખલ કરી દીધા હતા.

પોતાના જનમારામો માતરે બેવાર મુંબઈની બાહેર મુસાફરીએ ફરવાસારૂ આ શેઠીઆએ જે મન કીધું હતું, તે કાંઈજ નહીં પણ ધરમનીમનું હેત હઈડે ધરીને જુદી જુદી જગેઆઓની તીરથોનું પુન મેલવવા, તથા તાંહાંના લોકોના અસલી રેવાજોનું પુરાતંમપણું તપાસવા માટે તેમની ઉલ્ટ જારે ઉસકેરાઈ તારે શ્રી પંઢરપુર અને બીજાં કેટલાંક પવીતર મકાંનોનાં મંદીરોની પેહલવેહલી ભેટ સંવત ૧૮૮૩ ના શાકે ૧૭૪૮ માં પોતે લઇ આવેઆ હતા, જે વાતને બારેક વરસ વહી ગએઆ પછે તેવીજ સુભ ધારણા પાછી ધેઆંણમા ઉતારીને બીજીવાર પોતાના કબીલાસહીત સંવત ૧૮૯૫ ના શાકે ૧૭૬૦ ના કારતકસુદી ૭ ને ગુરૂવારે શીધારેઆ હતા અને પરમેસવરે બખશેલી સંપતી પરમાણે બેહુ ટાંકણે સારો દરવીય ખેરખેરાત તથા સરસોગાતમાં ખરચી આવેઆ હતા; અને એવાજ વખતપર એ સાહેબ પેસવાઇની પુરાતમ રાજધાંણીના સેહર પુણા ખાતે ગયા હતા તાંહાંબી સરકારી સરીમંતો તથા સોદાગરો વગેરેના વતણીઓની મુલાકાત લેતાં પોતાની લાએકી મુજબ મોહટું માન તેઓ પાશેથી મેલવીને અતરે પાછા પધારેઆ પછે બાહેરની કોઈબી મુસાફરીએ આ સાહેબ ગએલા સંભલાએઆ નોહતા.

આપણી ટાપુખાતે કોઈ ઘણા પુરાંણા વખતથી એક નાટકસાલાનું ઘર, જેને અંગરેજીમાં "થીએટર, અથવા પલેહાઉસ" કરી કેહેચ; તે કોટખાતે જાંહાં હવડાં એલફીનસતન સરકલને નાંમે ઓલખાતી એમારતો બંધાએલીછે તે માહેલા ઉતરભાગમા જુના બુમબા ખાંનાની પાશે હતું, તે મકાંન સરકારે વેચી નાખેઆથી તે વખતના અંગરેજ લોકોની ગમત લગભગ સાત વરસ સુધી તદન બંધ થાઈ પડ્આનો દલગીરી ભરેઓ આવાજ આ શેઠીઆના કાંનપર પોંહચેઓ તારે, તે રમુજ આપનારાં કાંમને ઉતંમ વીચારી ગરાંટરોડના લતા તરફ પોતાની ખાલી જગેઆ હતી તે ઉપર એક નાટકસાલાની સુંદર એમારત તે વખતના ઈનજીનીઅર કપતાંન કરકસાંકના ઉપરીપણા હેઠલ સંવત ૧૮૯૮ ની સાલમાં જે બંધાવી આપી, તેમા બે મતલબ હેવી સચવાઇ કે, એકતો જેની ખુટ પડી તે તતકાલ પુરાઈ, અને બીજું એ કે તે મકાંણનું ભાડું મલેઆથી તેના માલેકે રોકેલાં નાણાની તેરીખ ઉપજતી થાઇ, માટે

શોખીલા સખશોની એકેદંમ બંધ પડી ગએલી રમુજ પાછી ચાલુ કરી આપી તેની આ એક સારી ઇઆદગારી રહેલી માલુમ પડેછે.

રાએલ એશીઆટીક શોસાઈટી નામની એક માંનવંતી માહભારત મંડલી જે લંડનખાતે ચાલુછે તેનાં સંબંધમા અતરે ઉભી થાએલી સાખામધે આગલા દાહાડાઓ ઉપર કોઈબી દેશીને સાંમેલ કરવાનું જેઓ નાપાડતા હતા, તેઓએ જારે દેશીઓની ખુબીને પરકાસતી જોઈ તારે તેટલી અડચણને પોતાની મેલે સદનતર ટાલી નાખીને પેહલે વાંગેના પરમાંણીક પુરૂશોને દાખલ કરવાનો જે ઠેડાવ એ મંડલી વચે બાહલ રાખેઓ તે મુજબ આપણા શેહરના આ સુધા શેઠીઆનેબી સંવત ૧૯૦૧ નાં શાકે ૧૭૬૬ માં સાંમેલ કરીલીધા હતા; જેની આગમજ બે દેશી ગરહસથો દાખલ થાઈ ચુકેલા હતા તેમાં એવન તરીજા અધીકારી ઠડેલા કેહવાઈને તેમની હઇઆતીના છેલા વખત સુધી લાગુ રહેઆ હતા.

પરજાનો હક સંભાલનારી "બાંમબે આસોશીએસન" નામની એક જાહેર સભા, સરકાર તરફથી થતાં કાંમકાજો ઉપર નીઘેદાસતી રાખવા માટે પેહલવેહલી સંવત ૧૯૦૮ ને મુકાબલે શાકે ૧૭૭૪ મા ઉભી થઈ હતી, તેને જનમ આપનારા પીતા પણ એજ સાહેબ માલુમ પડેઆછે; તો જોકે તે સભા પાછલથી બીચારી ઘણીજ ગુહફતી હાલતે પોંહતી તોપણ તેની આગેવાંની મરણ સુધી પોતે બીલકુલ છોડી નોહતી.

કેલવણીના કાંમની કાલજી અસલથીજ તેવણ રાખતા આવેઆ, તેની ઇઆદગારી પરજા વચે પમરતી રેહેવાના હેતુથી ગીરગાંમના રસતાપર પોતીકાં નામની "જગંનનાથ સંકરશેઠના ધરમ ખાતાંની સ્કુલ" સંવત ૧૯૦૯ ને મુકાબલે શાકે ૧૭૭૫ ની સાલમા આ સખી તરે જે ચાલુ કીધીચ, તેમાં ગરીબ માબાપના દેશી છોકરાઓ તરબીએત પાંમીને આ ધરમી દાતારના હકમાં આશીરવાદ દેતા માલુમ પડેછે; એટલુંજ નહીં પણ તે વાતને આજે વીસ વરસ વહી ગએઆં તેના દરમીઆનમાં કચ કાંઇ છોકરાઓ તેમાથી એલંમ હાંશેલ કરીને રોજીએબી લાગી ચુકાછે, માટે સરવે કરતાં આ પુણને માહભારત વીચારવું જોઇએ.

આપણા શેહર ખાતેની કેળવણીના સંબંધમા ઉભું થયલું "યુનીવરશીટી" નું મોહોટું ખાતું જે ચાલુછે, તેમાં પણ આ સખી શેઠીઆએ પોતાની ઉદારતા સમાવીને*સંસકરૂતની ઉતમ વીદેઆ હાંસલ કરનારાઓને માટે પોતાને નામની ૬ સકાલરશીપની ભેટ ચાલુ રાખીચ, અને તે કારણસર રૂપીઆ ચાલીસ હજારની એક મોહોટી રકમ યુનીવરસીટીને સપુરદ કરવામાં આવેલી જણાઈછે.

જેહવી કાલજી કેલવણીના બાબમાં આ સાહેબ ધરાવતા હતા, તેથી વીશેસ દએઆ દરદીઓને દવા દારૂ પોંહચતી પાડવા ઉપર રાખીને પોતીકા નેકબખત મરહુમ પીતાના નામથી "સંકરશેઠ ચારીટેબલ ડીસપેનસરી" ઇઆને સંકરશેઠના ધરમખાતાંનું દવાખાનું, તારદેવ તરફ જવાના રસતાપર એ સાહેબે સંવત ૧૯૧૪ ના શાકે ૧૭૮૦ ના ભાદુરવા સુદી ૨ ને ગુરૂવારથી પોતાને ખાસ ખરચે,

સઘલી વરણના ગરીબ દરદીઓનું દુખ નીવારણ કરવા માટે, ડાકટર સાંમરાવ નારાએણના ઉપરીપણા હેઠલ પેહલવેહલું જે ચાલું કીધું હતું તેનો લાભ પરમેસવરની કીરપાથી હજીતક તેહવા વેઆધી લોકો લઈને તેના સ્થાપનારના હકમો આશીરવાદ દેતા જણાએછે.

હીંદ ખાતેની અંગરેજી સલતનત માજી ઇસ્ટ ઈંડીયા કુંપણીના સવાધીનમાંથી નીકલીને ઈંગલાંડના તાજને સપુરદ થઈ તારે રાજનું બંધાંણ બદલાએઆને લીધે દરેક પરેશીડેંનશી ખાતે ધારા બાંધનારી જુદી જુદી સભા જે ઉભી કીધામાં આવી, તેમાં પેહલે વાંગેના અંગરેજ વેપારીઓની સાથે તેવીજ કીસંમના દેશીઓનેબી સભાસદો થેડવવાની નામદાર પારલામેંટથી મલેલી સતા મુજબ, આપણી ટાપુ ખાતેની લેજીસલેટીવ કાઉનશીલ મધે, હીંદુઓની તરફના વકીલ દાખલ આએજ નરને નામદાર સરકારે પેહલવેહલા ચુંટી કાહાડેઆ હતા; અને તેની ખુબીથી, "ધી હાંનરેબલ" નો નાંમીચો એલકાબ ધારણ કરીને, સંવત ૧૯૧૮ ના શાકે ૧૭૮૩ ના પોસ વદી ૭ ને બુધવારથી, કાંઉનશીલમાં પરજાનો હક સંભાલનારા એક માંનવંતા સભાસદ તરીકે, બીરાજવા લાગા; જાંહાં હરેક બાબદમાં પોતાના પુખત અને ઉમદા વીચારો સઘલા સભાસદોની હજુર એવાતો બાહલ રેહતા કે તેઓની આ શેવા સરકાર તથા પરજાને વારમવાર ઘણીજ કીંમતી થએલી જણાઈ હતી; અને તેટલા માટે જારે પેહલી ગોઠવણની બાંધેલી હધ મુજબ બે વરસની મુદત પુરી થઈ તારે બીજી મરતબે તેજ કાંઉનશીલ ખાતે સંવત ૧૯૨૦ ના શાકે ૧૭૮૫ ના પોસ સુદી ૮ ને સનીવારે એજ હાંનરેબલ સાહેબને પસંદ કરી પાછા ચુંટી કાહાડેઆ, તે પવીતર જગેઆ પોતાના મરણસુધી મોહોટી હોરમત સાથે જાલવી રાખી હતી.

જેવી રીતે બીચારા હોરાજીઓ ઉપર કછ ખાતે ઘોડે બેશી ફરવામા હીંદુ માહાજન તરફની સકત મનાઇ હતી, તેવીજ જુલમાંત કેહએ કે પોરટુગીસ સંસથાનના ગોવા ખાતેના રેહવાશી રથકાર સોનાર જાતના હીંદુઓને પાલખીએ બેશીને મસાલો સાથે રસતે ફરવાના અટકાવમા હજીતક રહેલોછે. એ વાત જારે આ માનવંતા શેઠના કાંન ઉપર આવી તારે તે ગનાતના એક વડા તરીકે પોરટુગીસના રાજા ઉપર એક અરજી કરી મોકલાવી હતી, અને તેનો જવાબ જોકે તેઓની તરફેણમાં તાંહાંથી ફરી વલેઓ, તે છતાંપણ એ અંધેર રાજના ઍંટાલ અમલદારોએ કોણ જાંણે તે સતા ભરેલો ફરમાંન કહે ખુણે દાબી રાખેઓ તેનો કશો થાગ આ હાંનરેબલ શેઠના મરણની છેલ્લી ઘડીસુધી નીવરેઓ નહીં; અને તેથી કરી બીચારા રથકારો ઉપરની જાલમી મનાઇ જેમની તેમજ રહેલી સંભલાએછે. જો કદાપી એ સાહેબની હઈઆતી એટલી તાકીદ ખતમ થઇ ન હોત તો માથે ઉઠાવેલું આ કાંમબી હરેક તરદુદ બનાવીને પાર ઉતારી આપવાથી તેવણ કવચીત પછાત રેહેતે નહીં.

પરજાના પઈસાથી આપણી તરફ બનાવેલો ચીચપોકલી ખાતે "વીકટોરીઆ તથા આલબરટ ગારડન" નામનો બગીચો જે સંવત ૧૯૧૯ ના કારતક વદી ૧૩ ને બુધવારે ખુલ્લો મેલવામા આવેઓ, અને તેજ વખતે તેની અંદર

(હવડાંજ બંધાઈને તઈઆર થએલી) સંઘરહસથાન માટેની એમારત જેને મીઉઝીએમ કરી કેહછે, તેનો પાએઓ જારે નખાએઓ તારે તે બાબે થએલાં જાહેર હુંધરાંણાંની ટીપમાં આ શેઠે રૂ૨૫૦૦૦) ની સખાવત કીધેલી સંભલાયછે.

આપણા આ નાહાંનાશેઠે તેમની જીંદગીમાં પછે શું જાહેરાંત, અથવા ખાંનગીરીતે બજાવેલાં કાંમો જોકે અતી ઉપીઓગી, તથા ઘણાજ ફાએદાકારક જણાઈ ચુકાંછે, તોપણ એક બાબદમાં જે માહભારત પુણનુ કાંમ પોતાની ભલી કોશેસ અને રૂડી વરતણુકથી પાર ઉતારી આપેઊં હતું તેબાબે હીંદુઓ, મુસલમીનો તથા પારશીઓનો આઓ ટોલો આ સાહેબના ઉપકારમાં એટલોતો આવેઓચ કે તેના બદલામા એ તરણે વરણના દરએકજણ તેઓની ઈઆદ-ગારીનુ જેબી કરવા ચાહેતો તે બચીત કરીને થોડુંજ થએલું કેહવાએઆવીના રેહજ નહીં, કારણ કે શેહર સુધરાઈ ખાતાંના કેટલાક અંગરેજ અંમલદારોની ઉસકેરણીથી આપણા સતાવાલાઓએ મસાંણો, કબરસતાંણો, અને દોખમાઓની એકાંત જગેઆઓ, જે થોડી વસતીવાલી આપણી મુંબઇ જારે ઉજડજેવી હતી તારથી, તેઓનાવપરાસ સારૂ કાએમ રહેલીછે, તે હાલની વસતીના વધારાને લીધે સુખસાંતીના બાબમાં હરકત પુગાડનારછે એવું બાંહાંનું વચે લાવીને તાંહાંથી તે મકાંનો ખીશેડી નાખવાના ઉપાએ લેવા માંડયા, તે વખતે કેહચેકે સદર અદાલત ખાતેનાં કોઈ હીંદુ સાસ્ત્રીએ યાતો ધરમ સંબંધી ટુકી સહમજ ધરાવેઆથી, અથવા તો સતાલાવાઓને રાજી રાખવાની મકસદથી હીંદુઓનાં મુડદાંઓ દુર કાહાડવાની તરફેણ ફતવો આપતાં હેવી દલીલ દેખાડી હતી કે મુએલી લાથને લઈજવા માટે જે ગાડી બનાવે, અને તેના તલીઆંમા જડાએલાં પાટીઆંની ઉપર છોએનો કોબો કરી લીધેલો હોએતો પછે તે બાબેની કાંઇજ હરકત નડે નહીં. આ બાબદ કાંઉનશીલમાં જારે રજુ થાઈ તારે ઉપર જણાવેલી સગલી એકાંત જગાઓની વીરૂધ બોલનારાઓની સાહમણે કોઈજ નહીં પણ આ શુરા નાહના-શેઠે ઘણીજ બલતવારીથી માકુલ દાખલા આપીને સભાસદોને હેવુ દેખાડેઊં હતું કે એ એકાંત જગેઆઓથી કોઈના જીવનેતો શું, પણ શુખાકારીનેબી કાંઇજ હરકત પોહચતી નથી; અને તે સાથે દેશીઓની લાસને તેઓનીજ કોમવાલાઓએ ખાંધે ઊંચલીને લઇ જવાનું ફરમાન દરએકના સાસ્રમા આ-વેલુંછે, તે બાબેની જારે પુરતી સહમજ પોતે આગલ રહીને આપી તારેજ આપણા સરવે દરબારીઓની મનપતીજ થાઇ, અને તે ઉપરથી તાર પછે એ-બીલા ઈસાઈ કોમના લોકોને માટેની આગલી જેગેઆઓ બંધ પાડીને દુરની જગેઆ ઠેડવતાં તકરારમાં પડેલાં મકાંનો તેઓની અસલી જગેઆપર જે કાએમ રહેઆં, અને જેને આપરે હવડાં સંતોસથી જોઇએચ તે રૂડાંવાના ફરીથીબી કહી સબીએચ કે કોઇનાજ નહીં, પણ આપણા આ મરહુમ શેઠ જગનનાથજીની કીરતીના વખણાએઆંછે, અને તેની ફતેહ ભરેલી નીસાંણીમાં એટલી ઈઆદગારીને હીંઆ ખુશી સાથે નોધી રાખીએછે.

પોતાની જીંદગીનો પોણો ભાગ આ સરીમંત શેઠીઆએ સઘલી કીસમના જાહેર કાંમો માટે રોકીને સરકાર તથા પરજાની ખાતેરી ભરેલી શેવા બીનગરજે

બજાવેઆનો બદલો કોઇ ઓતંમ ઉપાએની ઇઆદગારીથી વાલી આપવાનો હેતુ ઇછીને સરવે વરગના અંગરેજ તથા દેશી ગરહસથોની એખીઠી મલેલી એક મંડલીએ, તે વખતના આપરા સરીફ ડાકટર બરડઉદ ઉપર, ટાઉન હાલ મધે જાહેર સભા બોલાવવા બાબે જે અરજ ગુજારી હતી, તે મુજબ સંવત ૧૯૨૦ ના શાકે ૧૭૮૫ ના માહા શુદી ૧ ને બુધવારે હાજર રેહવાનાં નોતરાં વરતમાંન પતરોની મારફતે ફેરેઆં હતાં, જેને માંન આપીને નાંહના મોહટા મલી ઘણાક સખશો ઠેકડેલે વખતે બીરાજીને તાંહાંનું પાદશાહી દેવાંણખાનું શોભા ભરેલ દીપાવેલ હતું, પણ તેમાં એક કાલી વાદલીએ થોડીક ઝાંહાંખ પાડેલી જે દેખાઈ હતી તેની નોંધ લેતાં અતીઅંત દલગીરી ઉપજેછે કે, ટુકી સહમજનાં કેટલાક ચીબાવલા અંગરેજોએ બોલવામા ઘટતી સંભાલ નહી લીધાથી થોડાકવાર સમાંધાણીમા ખેજાલત પડેલી જણાઇ હતી, તેહવી ચાલ કદાપી કોઇ દેસીએ તાંહાં ચલાવી હોતતો તેને તોડી પાડવા અથવા ધીકારી કાહડવામા ઘણાક અંગરેજો તતકાલ ઉતરી પડતે, પણ હાવા લોકોને વાસતે તેઓ જારે અખાડા કરી ગએઆ, તારે એક શુરા પારસી ગરહસથે, તેઓએ નાંખેલી ભાંજગડનો સભીઅતાથી સારો સવાદ ચખાડેઓ હતો તેજ વાત સંતોસ પમાંડનારી માલુંમ પડીછે.

સભા જારે ભેગી થાઈ તારે તેના સરનસીનનું ઉંમદા માંન સરવેનાં એક વીચારથી આપણા બીજા બારોનેટ સર જંમશેદજીને આપવામો આવેલ હતું, અને તેનાએ તે કબુલ રાખેઆના ઉપકારમો એક સુભાખીત ભાસાંન કીધા પછે આ મરહુમ શેઠ જે તે વખતપર પુર તંદરોસતી સાથે હઇઆત હતા તેમનું સંગેમરમરનું એક સુંદર બાહવલું બનવાવી મંગાવીને આ શેહરના કોઈ જાહેર મકાંનમા ગોઠવી બેસાડવાની દરખાસતો થાઈ, જે ઘણીજ ભાંજગડો ઉઠેઆ પછે વધુ મતથી અંતે બાહાલ રહી હતી. એજ બાબદમા ઉપર જણાવેઆ પરમાંણે ચીબાવલાપણું કરનારાઓ માહેલો એક બારીસતર અને બીજો સખસ વરતમાન પતરનો અધીપતી મલી બે જણાઓ બાહવલાંની વીરૂધમાં બોલતાં જારે ઘણા આડા ફાટા તારે તેઓની હુલેરાઈનો જવાબ મી૦ હોરમજજી દાદાભાઇ પલીડરે ડાહાપણની રાહે આપીને સભાનું માંણ સારી રવેશે જાલવેલ હતું.

ઉપલાં કારણ માટે સભાની અંદર ફરતી કીધેલી હુંઘરાંણાની ટીપમા સભાસદોએ સઘલા મલીને રૂ૨૫૦૦૦) ભરેઆ હતા અને તેપછે સાબાસીના પેહલા તરણ પોકારો નામદાર સરનસીન સર જંમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટને વાસતે, અને તારપછેનાં તેટલાંજ હાંનરેબલ શેઠ જગણનાથ સંકરશેઠની ખુસાલીના પોકારોથી મુબારકબાદી જણાવી સરવે પોતપોતાને થાંમે સીધારેઆ હતા.

ઉપલી ગોઠવણ મુજબ બાહાવલું તઇઆર થઇને આવેઆથી વીકટોરીઆ તથા આલબરટ મીઉઝીએમ અને ગારડનવાલી રલીઆંમની જગેઆના ચોકમા મેલવાનો વીચાર, અવલ ભરાએલી સભામાં થએઓ હતો, પણ પાછલથી તે વાત ફેરવીને ટાઉન હાલમા બીરાજતું કરવાની જારે ઉલટ ઉસકેરાઇ, અને તે

બાબે નામદાર ગવરનર સર શીમોર ફીટઝરલડની પરવાંનગી માંગી તારે, કેહ-
વાને દલગીરી ઉપજેચ કે, તે સાહેબે રજા નહીં આપેઆ ઉપરથી, એ બાહાવલું
તઇઆર બનીને સંવત ૧૯૨૬ ના ભાદુરવા માસમા વેલાતથી આવેલું હકબંધ
પેટીની અંદર ટાંઉન હાલના એક ખુણામા જે પડી રહેલું હતું, તેને પરજાએ
પસંદ કીધેલાં છેલ્લાં પાદસાહી મકાંનમા ગોઠવવાની પરવાંનગી, હાલના આપણા
માનવંતા ગવરનર સર ફીલીપ ઓડહાઉસની શેઆંની સરકારે આ-
પેઆથી, આ નામીચા નરની શેભાવંતી શીકલ, ટાંઉનહાલની લાએક જ-
ગેઆપર ઓહ્લી મેલવાની તઇઆરી થતી સંભલાએછે; માટે આસા રાખીએચ કે,
આ પુસતક બાહેર પડેઆ આગમજ, આપણી પાસેથી ઓહવાઇ ગએલા મેહ-
રબાંન મીતરનો આબેહુબ આકાર દીપતો દેખી સઘલાઓ સંતોસ પામશે.

આ હાંનરેબલ સાહેબ પેસવાઇ રાજધાંણીના પુરાતંમ પાએતખત શેહેર
પુણા ખાતે પોતાનું પનોતું પગલું એકવાર મેલી આવેઆ હતા; તેની યાદગારી
જીગરમાં સમાવીને રૂ ૧૫૦૦૦) ની સખાવતથી તાંહાંની નીઉતરાલ પેઠીસતાફ
લાઇનથી તે છેક પારવતી સુધી એક ધોરી રસતો બાંધીને પરજાની સગવડ
માટે આપણી સરકારને જે સોંફી દીધો, તે સાંભલેઆ પરમાંણે સંવત
૧૯૨૦ ના સાલથી "ધી હાંનરેબલ જગંનનાથ સંકરશેઠ રોડ" નું નામ ધારણ
કરીને જાહેરમાં વપરાતો થયોછે; અને તેજ સાલમાં એ શેહર ખાતે રેલવેના
મઠક આગલ બંધાએલી ધરમશાળા ઉપર એક મોહોટું ઘડીઆલ જે ગોઠવા-
એલું તેમાખી રૂ૩૦૦૦ બખસીંદા કરીને પોતાના નામની કીરતી છેક દખણ
સુધી કાએમ રાખેલી જાંણવામા આવીછે.

રાએલ એશીઆટીક સોસાએટીની સાખા મંડલીમાં આ સાહેબ એક
અધીકારી થડેઆ તારથી ધારેઆમેલ ઘણી મોહોટી મદદ આપતા આવેઆ
હશે તેની યાદીવના ચોકસ સંખીઆ કહી સખતા નથી પણ તે ખાતાંનાં સં-
બંધમા જે વાંચણશાળા સ્થપાએલીછે તેમાં ઘણાજ કીમતી પુસતકોનો સંઘરહ
કરી રાખવા માટે સંવત ૧૯૨૧ ના સાલમાં રૂ૫૦૦૦ તેનાએ આપેઆ હતા.

એ ઉપરાંત ઘણેક ઠેકાંણે આ મરહુમ શેઠીઆએ તથા તેમના પીતાએ
જે ધરમશાળાઓ બંધાવી આપેલીછે તે ઉપરની લાગટનો હસાબ તો જોકે દરે-
બસત મલેઓ નથી, તોપણ અટકલથી એવું કેહવાએચ કે લગભગ દોહડેક
લાખ રૂપીઆ ખરચાએઆ હશે; અને તે ધરમશાળાઓ માતરે હીંદુઓનાજ
ઉપીયોગમાં આવી શકે તેવી બંધાએલી સંભલાએછે.

આપણી ટાપુના કોઇબી જાહેર મકાંનો કે ટાઉનહાલના દીવાંનખાંણામાં
જેબી જાહેર બાબદની સભાઓ ભરાઇ હશે તાંહાં જારે જોઇએ તારે તેમાં
હાંનરેબલ જગંનનાથ સંકરશેઠ હાજર થએલાને થએલાજ હોય, એટલુંજ નહીં
પણ ઘણીવારતો પરમુખની પેહેલી ખુરશીએ બીરાજીને સભાઓનું અતી મોહટું
માંન મેલવતા હતા; તે કાંઇ દેખાવ માટે નહીં પણ પરમાંણીકપણાથી પરજા
ઉપીયોગી બાબદો ઉપર દાખલા દલીલોની રાહે અછી તકરારો ચલાવીને પોતાનું
સભીઅતા, તથા સવતંતરપણું આસકાર કરતા હતા; અને સેહર સુધરાઇની

બાબદસર કેટલીકવાર પરજા ઉપર આવી પડેલા જુલમાતનો અટકાવ એજ સાહેબની હીમાએતથી હંમેસાં થતો હતો; જે બાબે મુંબઇની આખી વસતી એ મરહુમ શેઠને આજે ઇઆદ કરતી દેખાએછે કે તેવણ જો હઇઆત હોતતો મીઉનીશીપાલીટીના જાલમી કરની જુહસરીમા ગરીબોની ગરદન છેક ચંપાતેજ નહીં. પણ પરજાના ઘણાજ માઠા ભાએગ કે હાવો સુધો, સાચો, સતવચની અને સતવાદી શેઠીઓ હાવી હાવી આપદાઓ આવી પોંહચે તે આગમજ માતરે પાંચેક દીવસ સુધા તાવની શેહેજ બીમારી ભોગવીને સંવત ૧૯૨૧ ના શાકે ૧૭૮૭ ના સરાવણ સુદી ૮ ને સોમવારની સાંહાંજરે ઉપર જણાવેઆ મુજબના સઘલા ઓહધાઓની સુધંધી હીંઆં પમરતી રાખીને ઉંમરના વરસ ૬૧ મહીના ૫ અને દાહાડા ૧૧ પુરા કીધા પછે કઇલાસવાશી થયા, તે વાતને જોકે આઠ વરસ વહી ગયાં તોપણ તે સાહેબનાં નેકનાંમી ભરેઆં રૂડાં કાંમોની કીરતી જેમ કોઈ ભુલતું નથી તેમજ તેના જેહેવા કોઈ બીજો સુરો નર ગરીબ પરજાનું રખસણ કરવા માટે પરએઆત થાય તાંહાંસુધી કોઇથી કવચીત ભુલાશેજ નહીં.

આ શેઠીઆનું મોહત એવે વખતે નીપજેઉં હતું કે તેની ગંમખારીમાં સઘલી પરજાથી સાંમેલ રેહેવાનું તતકાલ બનેઉં નોહતું, પણ તેની બાહરવણે સુરીઅ ઉદે થયા પછેથી તે અસત પાંમતાં સુધી આપણાં શેહેરે શોગ લીધો હતો તેમાં અંગરેજી વેપારીઓની આફીસો, સઘલી બેંકો ઉપરાંત દેશી વેપારીઓ તથા નાણાવટીઓની પેહેડીઓ, સઘલી કીસમના ધંધાદારીઓની દુકાંણો, જાહેર કારખાંનાઓ તથા કેળવણી ખાતાંઓ બંધ રાખવામાં કોઇએબી કાંઇજ કશુર દેખાડી નોહતી.

એ માનવંતા શેઠ, મરણની માતરે એકજ પખવાડીઉં આગમજ, બાગાએત તથા જીરાએત ખાતાંની મંડલી, જેમાં પોતે પરમુખની પદવી ધરાવતા હતા, તેમાં સઉથી છેલ્લા બીરાજીને, તાંહાંના કાંમકાજ સંબંધી સારી ગોઠવણી કરી આવેઆ હતા, જેની યાદીમાં તેમના ગુજરેઆબાદ તે ખાતાના અધીકારીઓએ તે બાબેની નોધ લેતાં પોતાની સંક્રમાંથી એક અનમુલો મીતર જે અંચીતઓ ઓહવાઈ ગયો તેની બેહદ ગંમખારીના વરણન સાથે એક દીલાસા ભરેઓ પતર તેમના વાહાલા દીકરા શેઠ વીનાએકરાવ ઉપર લખીને પોતાની મોહબતનો માહભારત આહ તેઓએ બતલાવેઓ હતો. પણ સરવે કરતાં સરસ અને ઉતંમ યાદગારી આપણી નામવર સરકારે જે જાહેર કીધી હતી, તે ઉપરથી આપણુને ખચીત કરી માનવું જોઇએચ કે, આ પરોપકારી બુધીવાલા હાંનરેબલ શેઠના મરણથી પરજાએ જેમ પોતાનો પરમુખ ખોઓ, તેમ નામદાર ગવરનરની કાંઉનશીલમાંથી એક સવતંતર અને સુધો અધીકારી ઉઠી ગયો, માટે તેની જુદાઇગીરીનું વખાનવા લાએક વરણન સરકારી ગેજેટ પતરની અંદર નામદાર ગવરનર સાહેબે છપાવીને રાજીય તરફથી ઘણી દલગીરી જણાવી હતી, તેથી તો તે મરહુમ શેઠીઆના સકરમી બેટા તથા પરીવાર ઉપરાંત પરજાને મોહોટા દીલાસાથી સંતોસ હાંશેલ થયો હતો.

શેઠ વીનાએકરાવ જગંનનાથજી.

પીતાએ રૂડી વરતણુકથી સંગરહ કીધેલા દરવીયનો મોટો ભાગ સમારગે વાપરતાં, અને કુટુંબ પરીવારો વગેરેની પરવરેશી પુરી પાડતાં બાકી રાખેલું સાચવીને તેની નેક નાંમી નીભાવનારા આ એકજ પુરા હકદાર વારેસ શેઠ વીનાએકરાવ સંવત ૧૮૮૭ ને મુકાબલે શાકે ૧૭૫૩ નાં સરાવણ સુદી ૧૪ ને રવીવારના સુભ મહુરતે મુંબઈમા જનમ પાંમી જારથી અજવાલો આવેઆચ, તારથી પરમ કુરપાલુ પરમેસવરની અપાર બખશેસ મેલવીને આપણી સાંહમને દીપતા દેખાએછે, એટલુંજ નહી પણ અતીઅંત અસીલાઈ, તથા ગંભીરાઈ પણામાં સમાઈને સારા એખલાસથી પોતાની ગણાતના જેમ વડા શેઠીઆ ગણાએઆચ તેમજ સધલી વરણના લોકોની સંફમા પેહલા વરગનુ ઊંમદા માંનખી મેલવતા રેહછે, તો જોકે બાપના મરણ પછે જાહેરાંતના ઘણાંક કાંમોમા પરોટાઇ પડલા જણાએઆ છતાં પણ તેમના જેહવી કીરતીના રોસણ નશીબાને પોંહચવામા હજી કોઇ મુદતની વકી એટલા માટે રાખવી પડછે કે, પુરથવીના એકથી તે બીજા છેડાસુધી પરએઆત થાએલો સેરસતાના દેવાંણા પનાનો જેહરી પવણ આ શેહરમા પુરજોસથી ફેલાએઓ હતો, તેની જીંઆં- કાર ઝહડફ સાંભલેઆ પરમાંણે તેવન ઉપરખી હેવીતો ચોંટી બેઠી હતી કે, તેના ગુચવારામાંથી સફાઈ પાંમવાના સાહુચેતી ભરેઆ બનતા ઉપાએઓ લીધાછતાં આ આપણાં ગંભીર શેઠીઆ પાશેની પુંજીનો ઘણો મોહોટો ભાગ ધશેડાઇ ગએઓ, તે વાત જાંણેઆથી ખરેખરી દલગીરી ઉપજાવતી વેલા શાબાસી ભરેઆ સરોદથી આટલુંતો કહી સખીએચ કે જે પીડા આવી, તેને સંતોસપણાની હીંમતે બનતાં સુધી ઘણી ખરી પોતા ઉપર વલગવા નહીં દેતાં મનની ચંચલાઈ, સાથે નીતીપણું સાચવીને પોતાના વડવાઓની કીરતી સંભાલી બેઠેલા દેખાએછે, અને તેટલીજ રોકાંણમાં ઘણું સુધી રેહેઆને લીધે પરજા ઉપીઓગીના કોઈખી માહભારત કાંમો તેવણથી કદાપી પાર ઉતરાઇ સકાએઆં ન હોએ તો તેટલા માટે હવે પછેની તેહવી રૂડી આશેઆ ઉપર આધાર પકડી આપણને થોભવું જોઇએ.

આપણા આ જવાંન શેહરી મીતરનાં જીગરમાં પોતીકા મરહુમ પીતા- નેજ મલતી રેહમદીલી હેવીતો અસરકારક ઠશેલી. કેહવાએચ કે, કોઈખી સખસનુ કાંઈ કાંમકાજ તેમને આસરે જો જઈ પડઊ હોએચ તો, તે બજાવી આપવામાં ઘણી સારી કોશેસ કરવાનુ દીલ દેખાડીને તેટલાં કારણોથી ઘણા જણાઓનો પેઆર પોતા ઉપર ખેંચી લેવાની કશુર રાખતા નથી, માટે એવા મેહરબાંન મીતરની મુલાકાત જેખી કોઇ લેવા ચાહશે તેજ તેની કદરને અછી- રીતે બુજી સખશે.

આ શેઠીઆ જેમ સુલેહના અમલદારછે, તેમ કેટલીક સનસારી, સરાફી તથા સોદાગરી ખાતાંની મંડલીઓમા બીજા સદગુણી ગરહસથોની સંગાથે સાં- મેલ રહીને તેનો ખાસ અધીકારખી બજાવતા માલુમ પડછે. પરજાનો હક

સંભાલનારી "બાંમબે આસોસીએસન" નામની સભાનો જારે પેહલવેહલો પરારંભ હીંઆં ઉભો થયો તારથી તે કોકસંજોગે બંધ પડી તાંહાંતુલીક ૧૫) વરસ વેર તેમાં સેકરેટેરીનું કાંમ સારી રવેશે આ સાહેબે બજાવેલ હતું; અને તારબાદ આગલીજ ધોરણપર એ સભા સંવત ૧૯૨૪ ની સરૂઆતમાં પાછી સજીવન થઈચ, તારથી તેણા નાએબ સરનશીનનો ઓહધો સભાસદોના એકમતથી તેણાને જે એનાએત થયોચ તેપણ માનસહીત સાચવી રાખેલો સંભલાએછે.

મરહુમ શેઠ જગંનનાથજીને કઈલાસવાસ થયાને આઠ વરસ વહી ગએઆં તેટલા અરસામા આ શેઠીઆબી બનેઆંચ તેટલાં સખાવતના કાંમે કરી ચુકાચ, અને તેવીજ સુભ નેમપર સાબેત કદમ રહેલા જોકે માલુમ પડેછે, પણ તેવી વાત જાહાજી જાહેરમાં નહીં આવેઆને લીધે તેની એકંદર સંખીઆનો સરવાલો હીંઆં સમાવવાને હમો અસકત હોવા છતાં સાંભલેઆ મુજબ આટલું તો કેહવા માંગીએચ કે પચાશેક હજારથી ઓછાતો નહીંજ હશે અને પરમેસવર તેમની જીંદગીને લાંમબી મુદત સુધી જાલવશે તો એ કરતાં હજી બીજી વધારે સખાવત થવાની ઉંમેદ રેહવી જોઈએ.

આ સકરમી શેઠીઆને તાંહાં ચાર બેતાઓની હસતી થએલી કેહવાઈ, પણ તેઓ માહેલા પેહલા, બીજા, અને તરીજા પુતરો અઢાર, નવ અને આઠ મહીનાની ટુક ઉંમર ભોગવીને એકકની પુઠે દેવગત પોંહચી ગયા, અને ચોથો દીકરો જે પાછલથી સંવત ૧૯૨૫ ના શાકે ૧૭૯૧ ના અસાડ સુદી ૧૫ ને સુકરવારે જનમેઓચ, તેજ માતરે પરમેસવરના રખસણપનામા સચવાઈ રહેલો સંભલાએછે, માટે સંકરશેઠની સાથે તેમની પુનવંતી ધણીઆંણી ભવાંણીબાઈના નામને જોડી લઈને ઉધરતા આ બાલવએના ભવાંણીસંકરને તેમના વડા દાદા જેટલી ઉંમરે પોંહચવા સાથે નામવરી મેલવવાની સરજત તે જગત કીરતારથી ચાહીને આ નાંમીચાં કુટંબની જીંદગીનો અહેવાલ હીંઆં સમાપત કરીએછે.

શેઠ મોતીસાહની ઊતપંતી બાબે.

સરાવક ગંણાતના આ સકરમી શેઠીઆની કીરતીને મુંબઈની વસતીના પુરાતંમ લોકો જોકે હજીતક ભુલતાતો નહીંજ હશે, તોપણ તે પછેની અઓલાદમા તેજ મીસાલે પરકાસતી રેહવાના હેતુથી તેમના નેક નામની ઈઆદી હીંઆં નોધી લઈએછે.

ખબર મેલવતાં માલુમ પડેઉંચ કે, આ સકરમી શેઠના બાવા શા૦ અમીચંદ સાકરચંદ ગુજરાત પરાંતના શેહર ખંભાએતમા અસલ રેહતા હતા, તાંહાંથી સંવત ૧૮૧૪ ની સાલમા પેહલવેહલા મુંબઈ આવેઆ તારે તેમની વએ માંતરે ૧૩ વરસને આસરેની હતી. મુફલેશીને લીધે બચપણથીજ મેહેનતના રોટલા શોધવાની શોચણા રાખી કોઈ ઝહવેરીને તાંહાં ચાકરી રહેઆ, જાંહાં સાતેક વરસમા મનની ચંચલાઈથી સારી રીતે માહીતી મેલવીને પોતે

ઝહવેરીનો ધંધો કરવા લાગા, અને તાંહાંથી સરવે ઠેકાંણે ઓલખાંણ પારતાં વાડીઆજીના નાંમીચાં ખાનદાંનમા પોતાનો પગ હેવોતો પેસારી લીધો કે, અરસપરસના વેહવારથી થોડીજ મુદતમા અમીચંદ શેઠ વેપારીની સંફમા ભેલાઈ બેઠા. એ શેઠને ઘેરે બે દીકરીઓ ઉપરાંત પાછલથી તરણ દીકરાઓ મલીને સઘલાં પાંચ ફરજંદો થએઆં, તેમા દીકરીઓના જનમની ઈઆદી હાથ આવી નહી પણ દીકરાઓમા વડા નેમચંદ સંવત ૧૮૩૪ મા, વચલા આ મોતીસાહ શેઠ ૧૮૩૮ મા, અને નાધલા દેવચંદ ૧૮૪૦ મા અવતરેલા સંભલાએઆછે.

અમીચંદશેઠ, કેહચ કે, કરજદાર થાઈને જારે કઈલાસવાસ થએઆ તારે ઘર કુટંબનો સરવે બોજો તેમના વડા દીકરા નેમચંદને માથે જે લધાઈ પડએો, તેને સંભાલી લેવાનો કાંઇબી સંજોગ બનાવવાની ફરજ તેની ઉપર ઉતરી, કારણ કે બાપનો વેપાર તો દેણદારીને લીધે પરથમથીજ બંધ હતો તેથી વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજીને ઘેરના દલાલ થએઆ, અને તેની કમાંણીમાથી સાંટપણુ સાચવીને સંસાર ચલાવતાં વખતે જારે સારી વલાણ દેખાડી તારે નીતી ભરેઓ થોડાક રોજગાર રચાવીને તેની બરકતથી પાંચ પઈસે પાછા શુખી પણ થએઆ હતા.

મરહુમ શેઠ અમીચંદની રૂપબાઈ નામે એક સકલગુણી બાએડી હતી, તે જેમ પોતાના ભરતારની હઈઆતીમાં, તેમજ તેના મરણ પછે ઘર સંસારની સંપજ પરીવારમા ઘણાજ ડાહપણથી સાચવતી હતી તેથી તે બાઈ ઘણીજ ભાએગસાલી કેહવાઈ, અને તેજ માવતરની રૂડી સલાહથી નેમચંદસાહ ચાલેઆ કીધા તો શેહજ વખતમા પોતાની નાતના એક શેઠીઆબી ગણાએઆ, પણ અફશોસ કે, તે બીચારાની હઈઆતીએ જાહજોવાર નહી નીભાવેઆને લીધે સંવત ૧૮૬૯ ની સાલમા ૩૫ વરસની ઊંમરે પોંહચવા ટાંકણે કેટલાંક રૂડાં કાંમ ઉઠાવી લેવાની ઉમેદ પુરી પાડઆવના ભર જુવાંણીમા મરણ પામેઆ, અને તેની પુઠે તેજ સાલમા બીજાં તરણ અતલગાંઓએ કુદરતી મોહોતથી ભોગ આપેઓ તેઓમા એક તો તેમની મા રૂપબાઇ, બીજો તેમનો નાધલો ભાઇ દેવચંદ, અને તરીજો ગુલાબચંદ નાંમનો વડો દીકરો જણાએઓછે. પણ નેમચંદના નાધલા દીકરા વીશેની કાંઈજ હકીકત નહીં મલીઆને લીધે તેની નોધ અજવાલે આવતી અટકીછે.

જોકે નેમચંદ ગુજરેઆ તારે આ સકરમી શેઠ મોતીસાહ ૩૧ વરસની વએ પોંહચેલા હતા, તોપણ તેવનથી પોતાના મરહુમ ભાઇના જેહવી ચાલાકી કદાચજ વપડાઈ સખવા જેવી જમાણત તે વેલા કોઈજ આપતું નોહતું, તે વાત શેહજ વખતમા આ શેઠીઆએ મુગે મોહડે હેવીતો દેખાડી દીધી કે, પોતાની ઉપર જારે ખટલો આવી પડેઓ તારે ગંભીરાઇથી તેને ઊંચકી લઇને થોડાજ મહીનામા આખી મુંબઇને પોતે પસંદ પડતા થએઆ, કેમકે સંવત ૧૮૭૫ ના સાલ સુધી લગભગ ૭ વરસના ટુક અરસામા ચીનના બોહોલા રોજગાર માટે તરણ ડાલી મોટાં વાંહાંણો પોતાની ખાસ પુંજીમાથી ખરીદીને

વેપારને વધારી મેલવ્યો હતો, જેમા એકતો દમનખાતે બંધાએલુ ટન ૪૩૦ નુ "કોણડ-દે-રીઓ પારડો" બીજું સુરતમા બંધાએલું સાહ ચલેખાવાલાનુ ટન ૬૬૭ નુ "કારણ વાલીસ" અને તરીજી સકુનર "સઈએડખાન" હતી, જે પછે મુંબઈની ગોદીમા સકુનર "લેડી ગરાંટ," બરીગ "મોતીચંદ અમીચંદ," તથા ચીનના કોસતાઓ ખાતે ફેરવવા માટે ૫૦ ટનની નાધલી "બોમબે" નામની સકુનર બંધાવીને તે ઉપરાંત ગાંમઠી બતેલાઓ, તથા ફતેમારીઓના ખુદ ધણી થાઈ પડેઆ હતા અને તે પછે વેચાએલાં વાંહાંણો નામે "હોરમજજી બમનજી" તથા "એડમાંણીસટન"બી એજ શેઠીઆએ ખરીદ કરી લીધાં હતાં.

હાવી જાહોજલાલીએ પોંહચેઆ તેની આગમજથીજ વાહાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજીનું ઘેર પરમાણીક દલાલ તરીકે સારી નીતીથી સાચવી રાખેઆના પરતાપથી આ શેઠે એવીતો હોરમત હાંશેલ કરી લીધેલી હતી કે, મજકુર વાહાડીઆજી સાહેબ જારે સંવત ૧૮૮૨ ની સાલમા બેહસતનશીન થયા, તારે તેમના તરણે દીકરા નાહાની વએના હોએઆને લીધે કુટંબમા બીજા ઘણાક પીતરાઇ ભાઈઓનો વશીલો હાજર છતાં, પોતીકા વેપાર ખાતાંનો, તથા ઘેર સંસારનો બોહલો વહીવટ આ મોતીસાહ શેઠના વીસવાસપણામા નીરભએ સોંફી ગયા હતા; જે કાંમ તેનાએ એવીંતો બાહાદુરી તથા ઈમાનદારીથી બજાવેઆ કીધું કે, જારે તે વારેસો જેમ ઉંમરે પુગેઆ તેમ તેઓનો બાપીકો વહીવટ તેમને સપુરદ કરી મોહોટું માન મેલવેઉં હતું, અને તે પછેબી પોતે વઈકુંઠવાસ થયા તાંહાં તુલીક વાહાડીઆજીના ઘેરની દેખરેખ કવચીત ભુલેઆ નોહતા; કેમકે જારથી તેમના હસતકમા વહીવટ આવેઓ તારથી દરરોજ એક ફેરો તેમને તાંહાં મારવાનો જે પથંગો પોતે પાડેલો હતો, તેજ રાબેતો વહીવટ છોડેઆ પછેબી હઇઆતીની છેલી ઘડીસુધી જારી રાખેઓ; અને તો જો કે મરહુમ વાહાડીઆજી શેઠ બમનજી હોરમજજી તે વખતપર સઘલી પરકારનું કાંમ ચલાવી સખવા લાએકના પુરવીણ હતા, તોપણ મોતીશાહની રૂડી સલાહ તો હરેક વાતમા તેવણ સદા લેતા હતા. માટે એ ઘેર સાથેનો સંબંધ અરસપરસ સંધાએલો રેહેવામા તે વખતના જવાંણ વાહાડીઆજાદાઓને અચ્છો લાભ પરાપત થતો હતો.

આ મોતીસાહના હાથમા ભાઇના મરણ પછે જેમ વખત આવતો રહેઓ તેમ તે ઉપર તેઓએ એવાંતો પગલાં મેલવા માંડયાં કે, થોડીક મુદતમા મુંબઈ ખાતે વાંણીઆ માહજણની વચે એક વગવાલો મોહોટા બલવંત વેપારી તથા સાહુકારીનું માન હાંશેલ કીધું; અને તેવણની પુખ્ત સલાહ શું યુરોપીઅનો તથા દેશી વેપારીઓને ઘણીજ કીમતી જણાવા લાગી.

મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ સાથે આ શેઠને એવીતો પરીતી જોડાઈ રહી હતી કે, તે બેહુ સાહેબો જાંણે એકજ જીગરમાથી ઉતપંત થએલા હોય, તેવા એખલાસથી વેપારનું માહભારત કાંમ એકસરખા વીચારથી જે સંપુરણ રીતે તેઓ પાર ઉતારી સખતા હતા, તેનું વરણન જેટલું જણાવીએ તેટલું થોડુંજ કેહવાએ; કેમકે તે વખત ઉપર પારશીઓમાં જેમ મરહુમ બા-

શનેટ સાહેબ, તેમજ હીંદુઓમા આ મોતીસાહ શેઠ પેહેલે વાંગેના પરમાંણીક વેપારી તથા વાંહાંણવટી ગણાતા હતા, અને તે સાહેબોના બોહલા વેપારને લીધે હજારો માણસોની રોજીબી ચાલતી હતી; તેમા નાતજાતનો કશોએ અંતરો જાણેઆવના સરવેને સરખી આંખે જોઇને મેહરબાંણ દીલથી પાલતા હતા; એટલુંજ નહીં પણ પરજા ઉપીયોગીના હરકોઈ કાંમમાબી સરવેથી પેહલા દરજાની આગેવાંની તેઓજ લેતા હતા.

સકરમી પીતાનો સપુત જાંણવો હોય તો, આ લાએકીવાલા શેઠ મોતીસાહ કરતાં બીજો ભાગ્યેગસાલી કોઈને કદાચજ મલી આવશે, અને વખતે જગમા હેવા ઘણાબી થઇ ગયા હોય તો, તે વીશેની કશીબી અભેમાંની રાખેઆ વીના જણાવીએચ કે, આ સરીમંત શેઠના બાપ જે કરજ રાખીને મરણ પાંમેઆ હતા, તેની સાથે જોકે અંગરેજી ધારા મુજબ તેણાને કશું લાગતું વલગતું નોહતું, તોપણ કુદરતથી ઉતરેલા નીતી કાએદા મુજબ, તે દેવાંનો હક અદા કરવાના હેતુથી, તે મરહુમને નામનો જુદો વેપાર પોતાના હસતકમા ચાલુ રાખેઓ હતો; જેમા સાચી દેશ્આંનતે સચવાએલી ધારણા જારે રૂડી પેરે પાર ઉતરી, તારે તેના વધારામાથી માંગનારાઓને ચુકવી આપી પોતાના પીતા ઉપર કજાથી ચોંટેલો દાઘ સફાઈ કીધો, અને બાકી બચેલું નાણું ધરમખાતાંમા વાપડી દીધું; માટે હાવી એદાહેત સરવે કોઈના સકલગુણી બેટાઓને વાસતે ચાહીએચ કે, તેઓએ આ મોતીસાહને મીઠીને જાહોજલાલી ભોગવવી હોએ તો તેમના હાવા રૂડા ગુણો પરથમ પકડી લેવા.

ઉપલી વાત હમોતો એક કાંહાંની જેવી જાંણતા હતા, પણ તે વીશેની ખાતરી મેલવવાનો અંચીતેઓ અવકાસ જારે મી॰ ડોસાભાઈ હોરમજજી ડાલાબાઉ નામના એક પારસી ગરહસથની ચાકરીમાં રહીને તેમની સાથે હમો ચીન ગએઆ, તારે તેનાની આડટે આગલાં વરશોપર આ શેઠીઆના હસતકથી તેમના પીતાને નામે રકમબંધ અફીન વેચવા માટે નોધાઇ આવેલું, તેમના જુના દફતરો તપાસવાની જોગવાઈ મલેઆ ઉપરથી માલુમ પડેલું હતું; માટે સાંભળેલી વાત જે સબમા હતી તેની તેહકીકાતને પુરતો ટેકો મલેઓ તારે તેના આધારથી, આ શેઠની કીરતી ભરેલી એક રૂડી કેહવતને હીંઆં નોધી લીધીછે.

સકરમીપણાની સારી સોચના આ શેઠીઆએ હેવી રીતે સંઘરી રાખેલી કેહવાઇછે કે, દરરોજ સહવારને પરોહડીએ અનાજથી ભરેલો ધાતુનો એક વાટકો, અને તેની સાથે કાંઇક રૂપાંનાણાની દક્ષના હાથમા લઇને ઓટલા ઉપર આવી ઉભા રેહતા, અને તેટલાંમા જેબી બરાંહમન તેમની નજરે પડતો તેને દાંન આપીને પછે બીજે કાંમે વલગતા હતા; અને તેટલી સખાવતના પુન પરતાપથી જેમ દરવીઅની વરધી થાઇ તેમ ધરમ ખાતું વધારતા રહી દરરોજ ભીખસુખ લોકોને પેટ ભરતો અનાજબી વેહચવા માડેઓ, તેમા પાંચેક ફરાની ખેરાત અપાએઆ કરતી હતી; અને કોઈ કોઈ ગરજવંતાઓને પઈસાથીબી સંતોસ પમાડતા હતા.

આ ટાપુ ખાતે નધણીઆતાં થાઈને રહજલતાં કુતરાંઓને કોક સબબથી મારી નાખવાનો સરકારી કાએદો લાંમબી મુદત થાઇ અમલમા આવેઆને લીધે દેશી લોકોમા જે કમકમાટ ઉપજેઆ કરતો હતો, તેના નીવારણ માટે આ ધરમાતુ શેઠીઆએ બીજા દેશી ગરહસથોની મસલતથી નામદાર સરકાર સંગાથે હેવી સહમજુતી કીધી કે, બીચારાં કુતરાંઓને મારી નખાવેઆને બદલે જીવતાં પકડી આપવાં, કે તેઓને સવાધીનમા લઇ હમારી માહજનને ખરચે ગામ બાહેર હમો મોકલી દઈએ; જે વાત સતાવાલાઓએ કબુલ રાખી તારથી તે પરાંણીઓનો ઘાત થતો બંધેઓ. પણ તે ઉપરથી આ દએઆલુ શેઠના મનમા એક શુભ વીચાર હેવો ઉતપંન થએઓ કે, હરેક જાતના પશુ તથા પખસી જાંણવરો જે અસકત હોએ તેઓને પણ એક અલાહેધાં મકાંણમા રાખીને જાથુક પાલવાં; જે વીચારને હીંદુની માહજણ સાથે પારસીના શેઠીઆઓબી જારે એક મલતા થએઆ તારે આ સરીમંત શેઠ ભેગા આપણા મરહુંમ હીંદી બારોનેટ સર જમશેદજીની રૂડી કોશેસથી સંવત ૧૮૯૦ ની સાલમાં એક પાંજરાપોલ* અતરે ઉભી થાઈ; અને તેના જાથુક નીભાવસ માટે જે લવાજમ લેતો કરવાની ગોઠવણ બંધ બેસાડી તે ઉપરાંત હીંદુઓની માહજણ તરફથી પેહલવેહલાં હુધરાંણાની મારફતે એક રાખસશી રકમ જે ભેગી કીધી તેમા આ શેઠીઆએ હેઠલ જણાવેઆ મુજબની સખાવતથી પોતાની કીરતી દીપાવી રાખીછે તેની વીગત.

હુધરાંણાની ટીપમા પોતીકા મરહુમ પીતા શેઠ અમીચંદ સાકરચંદના પુન કાજે પોતે ભરી દીધેલા રોકડા રૂપીઆ	રૂ ૧૮,૧૨૫
કાવસજી પટેલવાલીવાડી એ કારણ માટે વેચાતી આપી તે માહેલો કેટલોક ભાગ પોતે ખંડી લઇને એજ ધરમખાતે બખસીંદા કીધો તેના	રૂ ૩૯,૨૨૫
એમારતોના બાંધકાંમમા ઉધરાતથી થએલી વસુલાત કરતાં વધારે ખરચાએઆ, તેબાબે વહીવટદારોના પુછાવેઆ ઉપરથી આ સખી શેઠના દીકરા શેઠ ખીમચંદ ભાઈએ પોતાની ગણાતવાલાઓ પાશેથી જોગવાઈ મલતા જમે લેવાનું કેહવડાવીને પોતાના અંગપર અંગેજી લીધા તે રકમ પાછલથી તેનાને મલી હોએ અથવા નહી તેની ચોકસ ખબર હાથ આવી નથી.	રૂ ૩,૬૧૦
પાંજરા પોલના ધરમી કાંમની સરૂઆત સંવત ૧૮૯૧ મા થાઈ તારથી તે સંવત ૧૮૯૫ સુધીના પાંચ વરસમા પોતાને તાહાંના વેપાર ઉપર લાગુ પડેલા વેરાને હસાબે આપેલા ...	રૂ ૯,૩૬૦

પસુ પરાંણીઓના પાલણ માટે આ શેઠીઆ તરફથી થએલી સખાવતના રૂ૭૦,૩૨૦ ઉપરાંત હાવું માહભારત ધરમખાતું ઉભું કરવાની જે કાલજીથી કોશેસ લેવાઈચ,

* એ બાબેની વીગતવારે બીના એજ નામના મથાલાં હેઠલ, આગલ જોવામા આવશે. નો० લે०

તે લાખો રૂપીઆથીબી વધારે કીંમતની વખણાઈને, આજે લગભગ ચાલીસ વરસની ઉંમરે આવેલું જેવી આબાદ હાલતમા દેખાએચ, તેવુંજ તે ઘણી લાંમબી મુદત સુધો નીભેઊં રેહશે હેવી તેની સથીતી ઉપરથી આશેઆ રખાએછે. જણાવરોના સમાસ માટે હીંઆનુ મકાંણ જારે અગવડ ભરેઊં માલુમ પડેઊં, તારે છાસટી માહેલાં ચીમોરગાંમમા પોતાની બોહોલી જગેઆ હવી તેપણ આ સાહેબે સખી દીલથી ચંદરોકાલ સુધી બખસીંદા કરી તેઓની સગવડ સાચવી આપીછે.

આ સરીમંત શેઠીઆએ સકમાઈથી સંઘરહ કીધેલા દરવીઅ માહેલો મોટો ભાગ પરજા ઉપીઓગી ધરમના કાંમો માટે વાપડેલો જે સંભલાએઓછે, તેની કોઈ ચોકસ ટીપ કદાપી હમારે હાથ આવી હોતતો તે કીરતીના અભુખ-ણથી આ નોધને સારો સીનગાર થાઈ પડત; પણ તેટલી ખુટને લીધે તેમની નેકનાંમીમા કસીએ ઓંચ નહીં જોતાં જણાવીએચ કે, પોતીકા ખુદ ધરમના માનખાતર ભગતીમાટે કેટલાંક માહભારત મકાંણો (જે સરાવકોના અપાસરાંને નામે આ ટાપુખાતે ઓલખાતાં, ધરમનાં મકાંણોની ટીપમા દાખલ થાએલાંછે) તેનાએ બંધાવેલાં હજી સુધી તેમની ગંણાતના લોકોને શોભા આપતાં સલાંમત રહેલાંછે.

એ ઉપરાંત પાલીતાંણામા સરાવક લોકો, તથા તેઓના ગોરજીઓના ઉતારા માટે રૂ૮૬૦૦૦ ખરચીને સંવત ૧૮૮૭ ની સાલમા એક મુસાફરખાનુ બાંધી આપેઊં હતું. અને તે પછે તાંહાંના પાહડ ઉપર દેરાં સરજી બાંધવાનો આરંભ કીધો, જે તઈઆર થવા આવેઆં તારે તેની સથાપણા પોતે જાતે જઈને કરવાની મોટી ઉમેદ જે ધારેલી હતી તેમા કુદરતી હરકતથી એકાએક બીમાર થાઇ પડતાંજ અજલનો કાસદ આવીને હેવીતો તાકીદ કરવાલાગો કે, પોતાની સુભ મતલબ પુરી પાડવા જેટલોબી અવકાસ મેલવેઆવના સરજાએલી હોના-રતને આધીન થાઇ સંવત ૧૮૯૨ ના ભાદુવા સુદી ૧ ને રવીવારે ૫૪ વરસની ઉમર, મોટી હોરમત તથા જાહોજલાલી સહીત ગુજારીને સદા અખઈ રેહવા માટે વઈકુંઠ તરફ સીધારેઆ.

આ મરહુમ સાહેબે પોતાના સઘલા સદગુણોની સાથે હઈઆતીની છેલ્લી ઘડીએ એક પુન ભરેલું માહભાર કાંમ હેવુંતો બજાવેઊં હતું કે તેમની સંગાથે લેણદેણ કરનારાઓ, તથા ઘેરના માણશો વગેરેના ખાતાંઓ તપાસતાં જેજે સખશો આપી નહી સખે તેહવા ઘણાક લોકો ઉપર પોતના લેણા નીકલતા જણાએઆ, તારે તેટલાં ખાતાંઓ (જેમા હીંદુ, પારસી, મુસલમીનો તથા ખરીસટીઅનોબી હતા,) સંદરોકાલ સુધીના અભરાંમ કુલનદાવાની રૂહે પોતાની હજુરમા માંડી વલાવેઆં કે, પાછલથી તેમના વારેસનો કશો દાવો તેહવા અસકતો ઉપર કવચીત રેહજ નહીં; અને તે સરવેનો સરવાલો જારે લેવાએઓ, તારે સાંભલવા મુજબ લગભગ એક લાખ રૂપીઆથીબી વધારેની રકમ હઈડે નહીં ધરતાં કીધેલી બખશેસનુ પુણ પોતાની સંગાથે લઈને ગએઆ; અને બાકીની સરવે દોલત (ધારેઆ મુજબ પાંત્રીસ લાખને આસરેની) એક

HH. L. 52

46032

પુરા દીકરા અને હકદાર વારેસ શા૦ ખીમચંદભાઈને સોંપતાં માબ્રેના પેટથી જેહવા આવેઆ હતા તેહવાજ ખાલી હાથે, પણ કીરતીભરેઆં કાંમોની નેકનામીના ખમરાતને સાથે બાંધી લીધો હતો.

શેઠ મોતીસાહની આખી જીંદગીમાં પરમેસવરથી બખશેસ પાંમેલા માતરે એકજ દીકરા શા૦ ખીમચંદભાઈનો જનમ સંવત ૧૮૬૦ ને સાલ થાએલો સંભલાએઓછે. બાપની હઈઆતીમા જોકે આ ભોલા મનના ભાઈસાહેબ પુરતી વએ પોંહચેલા હતા, તે છતાંબી તેમની સાથે વેપાર વણજના વહીવટમા કોઈ દાહાડે કામ લાગતા જણાએઆ નોહતા; કેમકે ઘણું કરી દીવસ તથા રાતનો મોટો વખત ભગતી પુજામા રોકી રાખીને, બાકીનો અવકાસ એકાતપણે ગુજારતા હતા; પણ તેમના મરણ પછે જારે ખુદ માલેક થએઆ તારે તેમનો રચેલો રોજગાર આટોપી લેવાના હેતુથી સંવત ૧૮૯૨ ની આખેરીએ જાહેરમા આવીને સરવે લેણદેણ શા૦ ખીમચંદને નામથી પોતે ચલાવા માડઈ.

પાલીટાંણામા બંધાઇને તઈઆર થાઈ રેહેલાં દેહડાંસરની સ્થાપણા કરવા સારૂં બાપની વશીએત મુજબ આ જવાન શેઠ સંવત ૧૮૯૩ મા મુંબઈથી મોટો સંઘ લઈને તાંહાં સીધારેઆ તારે તેમા સાંમેલ રેહવા માટે ગુજરાત, સોરઠ, મારવાડ, કછ, તથા ઘાટ તરફના પોતીકા નાતીલા સરાવકોને કંકોત્રીઓ લખીને નોતરેઆ હતા; હાવો મોટો સંઘ જારે પાલીટાંણામા ભેગો થએઓ તારે ૧॥ લાખ આસાંમીઓની ગણતરી કેહવાઈ હતી, અને તે લોકો તાંહાં દોહોડ મહીના સુધી રહેઆ તેટલા અરસામા આ શેઠ ખીમચંદભાઇને સઘલો મલી ૩૭) લાખનો ખરચ થએઓ હતો. આ અવસરમા મોટી ખુબી એટલીજ જણાઈ હતી કે, હાવી જગોપર ગાંમની વસતી ઉપરાંત બાહેરના લોકોની ગીરદી છતાં એકતો ખાધાપીધાના સુકાલ સાથે સરવે સંણતોસ પાંમેઆં, અને બીજું એકે, ધીચ મેલાવડાથી પરમેસવરની કીરપા એટલી ઉતરી હતી કે, કોઈના જાંનને તથા સરીરને કશી હરકત પોંહચી નોહતી; સીવાએ, સંઘ કાહડી લઈ જણારા શેઠની મેહરબાંણ માટે શ્રા જેવન કુદરતી બનાવથી તે પવીતર મકાંણમા સવરગવાસ પાંમેઆં હતાં, બાકી સરવે લોકો એમ કુસલતાથી હંસતે મોહડે પોતપોતાને મકાંણે પાછા ફરી વલેલા સાંભલેઆછે.

સીપાઈપાશે તેજ અથીઆરની સાથે કવાએતની કલા હોવાથી રેણમા જેમ સુરાપણાનુ માન તે મેલવી સકેછે, તેમજ વેપારીનીપાસે તેવાં કાંમની કુનેહ તથા ગણતરી જેવાં મજબુત અથીઆરો જે ગણાએછે તે સચવાઈ રહેલાં હોએ, તારેજ તેના રશીલાં ફલ ચાખેઆમા આવેછે; પણ આ શેઠીઆનો સંઘલો અવકાસ ભગતી પુંજામા રોકાએઆને લીધે વણજ વેપારના વીચારની ગેરહાજરી જાએઆ ઉપરથી, મરહુમ શેઠ મોતીસાહના ઘણાજ હેતુ મીતરો તથા ખેરખાહ શેવકોએ, ઓહલા વેપારમા પડઆ કરતાં હાથ આવેલા દરવીઅને વીઆજ વટાવથી ખીલવી રાખવાની રૂડી સલાહ તેમને આપી હતી; જે વાત આ ખીમચંદભાઇના હકમાં જે ખરેખરી ગુણગારી હતી, તેને આસેપાસે ભંમતા કેટલાક મતલબીઆઓએ, પોતાના હાથમા ચરવાનું ખેતર આવેલું

જતું રેહવાની ધાસતીથી સવીકારવા દીધીજ નહીં; અને બની તેટલી યુકતીઓ વાપડીને તેવી સારી સલાહ આપનારાઓના સંબંધમાથી આ શેઠીઆને અલગના અલગ રાખતા રહેઆ.

ખીમચંદભાઇનો શીતારો જાંહાંસુધી બુલંદ રહેઓ, તાંહાંતુલીકતો સાહુકારી રીતના સુધા વેપારવણજના કાંમમા તેવણ ફતેહમંદ ઉતરતા જણાએઆ; પણ તેની સાથે નાસકારક સટાની સોડ સાંધીને તેજી મંદીના ફાટકાની બુરી રમત પર ફરવા માંડુઁ, તારથી લક્ષમી માતાનું દીલ એવું તો કચવાટ પકડતું દેખાવા લાગું કે, જે વખતપર બીજા વેપારીઓ ખરા રોજગારમા નફો હાંશેલ કરે, તેજ અરસામા આ સાહેબ બોહલું નુકસાંણ નીપજાવે, એટલુંજ નહીં પણ પોતાને હાથ રાખેલો બાપીકો રોજગારબી બીગડતો ચાલેઓ, તે ઉપર આ અશીલ તોખંમના માહપુરૂસથી અવતરેલા પુતરે કાંઈજ લક્ષ નહીં આપતાં કાચી સહમજના કેટલાક કબુધીઆ અકરમીઓના હાથપર એક રમકડું થાઇ બેઠાથી, શીતારો જારે કમબખતીના ઘેરમા આવેઓ તારે રૂડી સલાહ આપનારા સાહેબોની પરથમ જાચેલી અગંમચેતી હેઠલની કવીતા મુજબ આલંમમા આસકાર થાઈ.

જેમ વખત ગએલો પાછો આવેઓ નહીં, તેમ ફરેલી બુધીમા તે ફાવેઓ નહીં.

મરહુમ શેઠ મોતીસાહનો બોહલો વેપાર બીજાં દેસાવરો કરતાં ચીનખાતે સરવેથી ઘણો મોટો હતો; અને તે કાંમમાટે તેનાએ બે અથવા તરણ ઇમાનદાર આડતીઆઓબી થેડવી રાખેલા હતા; જેઓ માંહેલા ઉપર જણાવેલા ગરહસથની ચાકરીમાં આએ નોંધ લેણાર હોએઆથી તે નીસચેપણે કહી સખેચ કે, તેથી કરી એકબીજાને અરસપરસ લાભબી મલતો હતો, પણ જારથી વહીવટની લગાંમ ખીમચંદભાઇને સવાધીન થાઈ તારથી તેઓ ઉપરાંત બીજા ઘણાક આડતીઆઓ તેનાંએ વધારી મેલીઆ હતા, તે વીશેતો કોઈની કશી જબરદસતી ચાલી સખેજ નહી કેમકે ધણીએ વખતે હેવીબી નેમ રાખેલી હોએ કે તેમના હાથથી ઘણા જણાઓને રોજી મલે. પણ આ વાત ઉપર ધેઆન લગાર પોંહચાડવું જોઈતું હતું કે, જેમ મુહબલક માલ પરચુટણ હાથ વેંહેચાઈ જાએ તારે તે વેચવા ઉપર સરવેને ઉતાવલ થાએ, અને તેથી બને એમ કે તે માહેલો એકાદો આડતીઓ ધણીનું સારૂ જાંણી તેહવા કોઈ સમેની વકીએ થોભેઓ હોએ તો તેની ધારનાં કવચીત પાર પડેજ નહીં; માટે તે કરતાં તો બેહતર એજ કે તેહવું બોહલું કાંમ જેમ બને તેમ થોડેજ હાથ જવું જોઇએ જેમકે, તેહવા વખત ઉપર આપણાં હીંદી ઉમરાવ નેકનામદાર મરહુમ સર જમશેદજીનો સરવેથી ઘણોજ મોહોટો વેપાર તાંહાંની માતરે એકજ નાંમીચી પેહેડી પાશે જતો હતો તેમાથી તેનું રૂડું પરીણાંમ તે સાહેબ જોતા હતા. તેહવાંજ પગલાં ઉપર એ સાહેબબી ઉસતવાર રહી ચાલેઆ હોત તો પોતાના પીતા કરતાં સરસ તો નહીંજ પણ તેટલી નાંમવરી ખચીત મેલવી સખતે; પણ ઉપર જણાવેઆ મુજબના કેટલાક મતલબીઆઓ પોતાનાં

ખીસાં તરકરવા માટે તેમની આશેપાશે માંખીની પેરે ભંમતા ફરતા હતા, તેથી તેમનાં કાંમને અતીશીઘ્ર બીગાડો થાતો રહેઓ, જે વીશે હમો ભુલતા નહી હોઇએતો ચીનમાં હમારી હાજરી અસતાં એક કુકણી મુસલમાંન જે ધનુકરી કોઇને તાંહાં અસલ બુટલેર પણાંમા હશે, તે પરચુટન માલના ટુક ધનધાસર તાંહાં આવતો હતો, જેને કોઇવાર અફીણની પેટીતો શું પણ તેમાહેલી એકુ ગોટી વટીક નજરે જોએલીજ નહીં તેહવા એક બાંણકોટી* ઉપર કોઇ ખુસાંમદીઆની ભરભલાંમણ પોંહચેઆથી, આ બીમચંદભાઇએ ભોલાઇપણે એકી રકમે એકજ વાંહાંનમધે મુંબઇથી માલવી અફીનની પેટી ૨૦૰) અને તેટલીજ રકમ બંગાલી અફીનની કલકતેથી ચહડાવી મોકલેલી જારે એકાએક તાંહાં આવી પોંહતી, તારે લોકોતો હાવો મામલો જોઈ ઘણાંજ અજબ થએઆં; કેમકે તેઓ સઘલા સારીપેઠે જાંણતા હતા કે આ નોધ લેણાર જેમની ચાકરીમાં હતો; તે શેઠ તેમનાં બાપની વખતનાં ઘણાંજ પુરાંણાં આડતીઆ કેહવાતા હતા, તેની ઉપરબી કોઇ વખતે એટલી સંખીઆ એક રકમે આવતી નોહતી. તે ઉપરથી સાંભલેઆ પરમાંણે તાંહાંવાલા ઘણા જણાંએ આ ભોલા શેઠને ઓલાસાથી લખીબી વાલેઉં હતું, પણ તેઓનુ કાંઇજ નહીં સાંભલતાં પોતાને સલાહ આપનારાઓની મરજીને વસ થાઈ તાર પછેબી રકમબંધ કાંમ તેની ઉપર ચાલુ રાખેઉં., પાછલથી હેવું જણાએઉં હતું કે હાટલીબધી જથાબંધ હકસાઈ ખાતાં તેને અંતે બેઈમાંણી તથા નીમખ હરાંમી કરીને આ શેઠીઆની મોહટી રકમ જે હજમ કરી ગએઓ તેમાંથી એક દોકડાબી તેવણ પાછો મેલવી સખેઆ નોહતા. માટે પાછલથી હાવી રીતનાં અંધેર (જેમાહેલો આ એકજ દાખલો જે નજરે જોવામો આવેઓ તેજ નોધેઓછે પણ તેહવા બીજા ઘણાં હોવા જોઇએ) કાહરોબારથી બાપીકી સકમાઇની રાખશી દોલત ૧૯ વરસના વહીવટમાં ધુમાવેઆ ઉપરાંત મોહટી રકમનું કરજ માંથે હોરીને સંવત ૧૯૦૮ નાં સરાવણ વદી ૧ ને વાર રવેઉંને રોજે નાદાર થઇને લેણદેણના ચુકાદા માટે બંધ પડેલો હીસાબ, સારાં માણસોના વીસવાસ પણાને સપુરદ કરી બેઠા. આ બીના જે બનીછે, તે ખરેખરી અફસોસકારક સહમજી જણાવીએચ કે ફડચો કરનારા સાહેબોએ વસુલાત જમા કરીને ઉપજેલી અસકેઆંમત મધેથી માગનારાઓને પેહલી વેંહેંચણીમા સંવત ૧૯૧૦ ના વઇસાક સુદી ૧૫ ને સુકરવાથી ૬૨ ટકા ૧૨॥ લેખે, અને બીજો હફતો સંવત ૧૯૧૧ ના વઇસાક વદી ૩ ને સનીવારે ટકા ૭॥ લેખે મલી કુલ ટકા ૨૦ લેખે ચુકાવી દીધા હતા.

આ નોધ લેનાર ખચીત કરી વીશેસ દલગીરી એટલીજ દેખાડેચ કે, તેની નાકેસ કલમથી શેઠ બીમચંદભાઇની કારકીરદી વીશે કાંઇબી સારા સ-

---

* આ વાત કોઈબી રીતના વેર ભાવથી નહીંજ, પણ હમારા માલિકને વરતાવનારા એક ખરા મુરબીના અસરાફ દીકરાને મોટો ધોકો પોંહચેઓચ તેનું દરદ હઇડે ધરી હીંઆં નોધી લીધીછે; કે જે ઉપરથી તેવા મતલબીઆના ફરેબમા કોઈ સાહેબ ફસતા હોએ તેનાને આટલી સાહુચેતી કાંમ આવે. નો॰ લે॰

માચાર નીકલી સબેઆ નથી; પણ બીજા હાથ ઉપર લગાર સંતોશબી પાંમેચ કે, હાવી રીતની ખરી કેફીએત હવે પછે બાપીકી આઈતી દોલત મેલવનારા ભોલા સાહેબોને વાસતે ચાણાક ભરેલી એક ચેતવણી થાય; અને તે ઉપર જેબી સાહેબ સારાં ધેઆંનથી લક્ષ આપતા રેહશે તો, તેમાથી આઈનદે તેઓ ફાએ-દોજ મેલવી સખશે.

મોતીશાહના અપારપુન આડે આવેઆને લીધે જોકે બીમચંદભાઈ હસ-તકની સઘલી મીલકતો તેમના દેવાં માટે તરસતપણામા સોંપાઈ ગયા છતાં, સાંભલેઆ મુજબ સરવે માંગનારાઓની મનજુરીએતથી, કોટ માહેલા બજારગેટના મોહલામા આવેલી મોહટી હવેલી, તથા ભીંએખલાના દેહડાંના ચોક માહેલો એક બંગલો, આ સાહેબના પોસણ સારૂ તેમને ભેટ દાખલ મલેઓ હતો; અને તેથી ફરી નાદારીમા સપડાએઆ પછેની જફા પાંમતી જીંદગીના બાકી દાહાડા બં-ગલામા રહીને ઘેરના ભાડાં ઉપર સંતોસ પકડી ગુજારવાનું તેણાને બની આવેઉં હતું. દરવીયની ખુહારી ઉપરાંત દેહના દરદમા પાછલથી બીચારા આ અશીલ શેઠીઆની બેહુ આંખોનું તેજબી તદન જતું રહેઉં હતું, તેની મુશીબત સાથે પોતાની ઉંમરના ૬૫ વરસ સુખ તથા દુખમા પુરાં કરીને સંવત ૧૯૨૫ ના સરાવણ વદી ૧૦ ને બુધવારે પોતાની મુરદાલ દેહ અગણીના ખોરાકને સપુરદ કરી જીવને વઈકુંથ તરફ લઈ ચાલેઆથી માનવંતા મોતીશાહ શેઠનું એટલુંબી નામ લેણુ ખતમ થઈ પડેઉં, કેમકે આ મરહુમ શેઠની પીથથી પરથમ થએલી અઓલાદ આગમજથીજ રૂખસદ પાંમેઆને લીધે, આ માહ-પુરૂસના પુણવંતાં કાંમોની કેટલીક નીસાંણી શેવાએ, તેમના વશીલાની વરધી કાજે હવે તો કોઈજ બાકી રહેલું નથી.

અજબછે આ ફરતા જમાનાની ચાલ—ભલા લોકપર નાખેછે માહતમની જાલ.
સબબએજછે હીંઆં માહરે કેહવાનો—નથી કોઈબી જગમા સલાંમત રેહેવાનો.
જે આવેઓચ તે અંતેતો જવાને કાજ—સરીમંત કાલે તો દુખીઆરો આજ.
પણ ધરમીની રેહવી તો જોઈએ નીસાણ—વસીલાથી જગમા જણાવા પીછાંણ.
જાંહાં કુદરતથી ઉતરેછે ગેબી મના—તાંહાંથી દોલતને નામોબી થાએછે ફના.
તેહવો હાલ સઉની સનમુખ થયો—મોતીશાહના વઉંસમા કોઈ ન રહેઓ.
જેને ઘેર દોલત ને જુહલતાંતાં વાંહાંણ—તે સાથે જગમાં મેલવેલું માન.
વલી ધરમીપણામા ગણાએલા પુરા—દયાદાનમા કવચીત નોહતા અધુરા.
તેવા નરને તાંહાં નહીં એકે ચેરાગ—જમાનાનો એતે કેહવો વેરાગ.
ગયા તારે દોલત ને બેટો મુકી—જમાનાની ગીરદશે દીધો ફુકી.
વઉંસમા હવે કોઈ રહેઉં નહીં—કીરતીજ તેનાની દીપતી રહી.
સંખાવતના કાંમો જે કરતો રેહેશે—મરણ પછે સઉ તેને વાહુવા કેહશે.

રઘુંનાથ જોસીના બાપ તથા બેટાઓની બીનાં.

કરસનારાવ નારાએણ જોસી વીશે કોઇ કેહચ કે હરજોશીના ફુવા અથવાતો ફુઈના છોકરા કેહવાતા હતા, પણ એ બેહુ બુજોરગોના વડવાઓની ઊંમરના બેહલા તફાવતનો મુકાબલો મેલવતાં ખચીત કરીને તેઓ વચેની છેલ્લીજ સગાઇ મુકરર ઠડેછે. આ કરસનારાવ પોતીકું પરીવાર લઇને પેહલ વેહલા મુંબઈમાં આવેઆ તે સાલ સંવત ૧૮૨૮ અથવા શાંકે ૧૬૯૩ નું માલુમ પડેઊછે, તે હસાબે તેનાનો જનમ સંવત ૧૮૦૦ અથવા શાકે ૧૬૬૫ માં હોએલો જોઇએ. આ ગરહસથ વસાઇની પડોસમા આવેલાં વીરારગાંમનો રેહવાશી હતો તાંહાંથી પોતીકા મમાવાની ૮૧ વરસ પાછલ હીંઆં આવેઆને લીધે તેમના કુટંબની પછે આ બીજો વઈદ ગણાએઓ હતો; અને તબીબપણાના ધંધામા વખત ગુજારેંઆ પછે કેટલીક ઊંમરે પોંહચીને કહેઆ સાલમાં મરણ પાંમેઓ તેની ઇઆદદાસત તેમના વારેશોપાશે થાવી નહી હોએઆને લીધે, ચોકસ જણાઈ સકતું નહી, મગર ધારેંઆમેલ તે વાતને પચાસથી વધારે વરસ વહી ગએઆંછે.

આ મરહુમ વઈદ પોતાની પાછંલ ચાર દીકરાઓ જે હઇઆત મેલી ગએઓ હતો, તે માહેલા તરણોની હકીકત કાંઇજ જાંણવામા આવી નથી; પણ તેમની જગેઆ સાચવનારો માતરે બીજો દીકરો જે રઘુનાથ જોશીને નામે આ ટાપુખાતે આસકારા થાઇ ગએઓચ, તેનો જનમ સંવત ૧૮૨૧ ને મુકાબલે શાકે ૧૬૮૭ ના સાલમાં વીરાર તરફ થાએઓ હતો; અને સાત વરસની નાહની ઊંમરમાં બાપની સાથે હીંઆં આવી વશેઆ પછે થોડીજ મુદતે વઇદક સાસ્ત્રના અભીઆસમા મસગુલ રહીને તે વીદઆ જારે પુખત રીતે હાંશેલ કરી લીધી તારે બાપનીજ પંથે વઈદાંનો ધંધો ચાલુરાખી સઘલે ઠેકાંણેથી ઘણું સારૂંમાન મેલવતો હતો.

પોતાના હાથમા આવી પડેલા બીમારોને બનતી માહવજતથી સંભાલી લેવા શીવાએ તેની બીજી માહભારત કીરતી તો કાંઈજ નજર આવતી નથી, પણ એક કાંમ તેનાએ બજાવેલું જાંણીતુંછે કે, કાલબાદેવીનું ઘણુ પુરાંણું દેહડું, જે પરથંમ કોટની બાહેરના મેદાંનમા હતું તાંહાંથી બધી મીલકતોની સાથે તેનેબી પાછલથી જારે સરકારે ઊંચકાવેઊં તારે, આ પરમારથી પુરૂશે પોતાના સવાધીનમાં લઇ સંવત ૧૮૪૧ ના સાલમા હાલની જગો આગલથી એક દેહડું પોતીકે ખરચે બંધાવીને તેમાં મુહરતીને હીંદુની રસમ પરમાંણેની કીરીઆથી માન સહીત ગોઠવી બેસાડી હતી; અને તે ઉપર દરસાલે થાતો ખરચબી એજ સાહેબ પુરો પાડતા હતા. કાલબાદેવીનો જાહેર રસતો પોહલો કરવા માટે એ દેહડાંને ફરીથી બીશેદવાની સરકારને જારે જરૂર થાઈ તારે, તેનીજ પછવાડે ડા૦ ધારસી મોરારની મીલકત* માહેલી થોડીક જગેઆ મેલવી લઈને મીઉ-

* જાંહાં આપણી ધારા બાંધનારી સભાના એક નવા અધીકારી ધી હાંનરેબલ શેઠ નારએણ વાશુદેવજી હવડાં રેહેછે. નો૦ લે૦

રગુનાથ જોશીના બાપ તથા બેટાઓની
વંશાવલી.

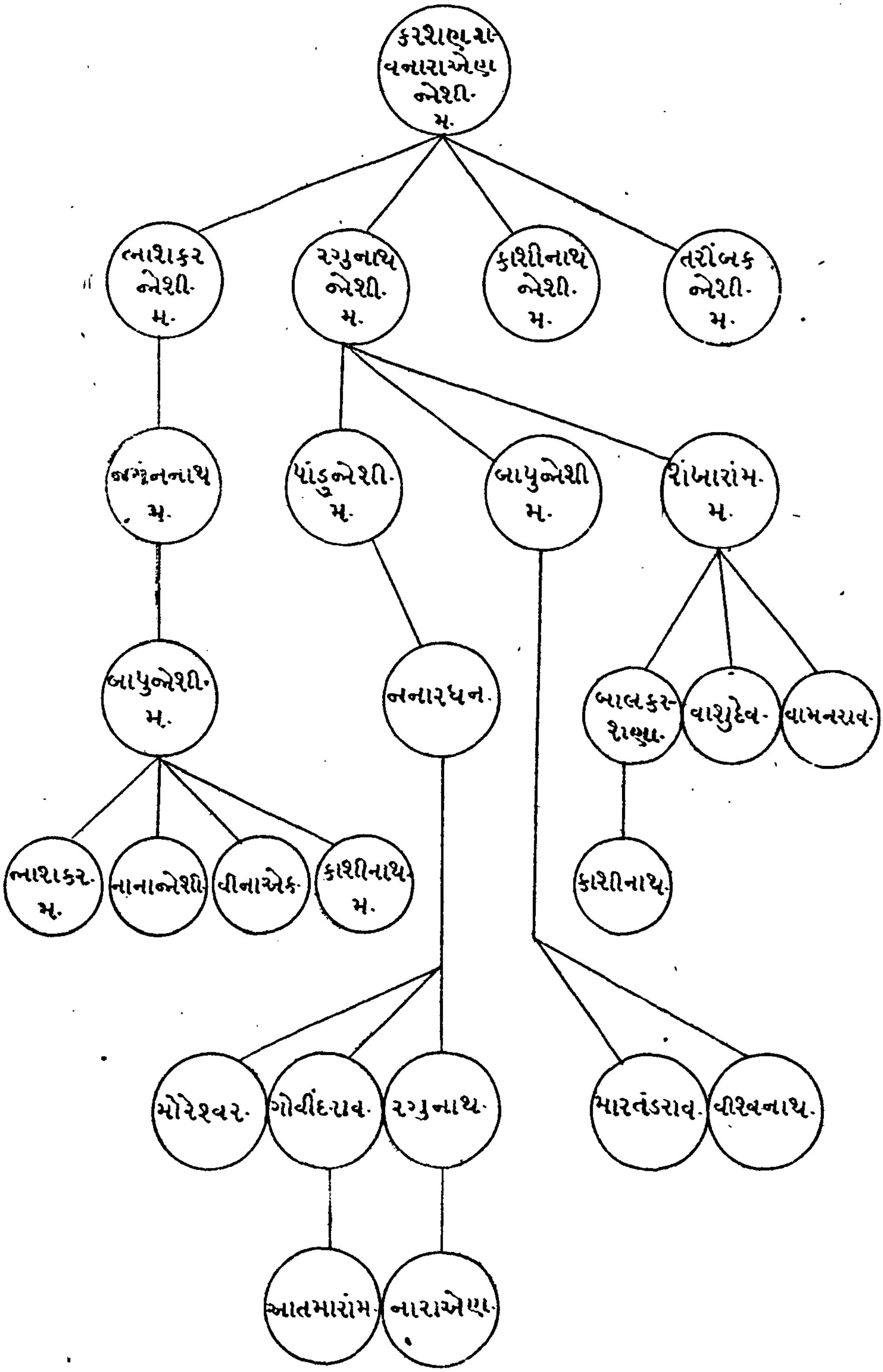

નીસીપાલીટીનાં ખરચથી સંવત ૧૯૦૬ મા આ ડેહરૂં બંધાવીને હવડાં હેવી જગો પર ઉભું રાખેલું દેખાએચ કે, તેની હસતી કોઈ ઘણી લાંમબી મુદત સુધી રઘુનાથ જોસીના નામ સાથે જલવાઈ રેહવામા કાંઈજ સંધે ઉપજતો નથી. એ મંદીરનો ચાલુ ખરચ સાંભલેઆ પરમાંણે હજીસુધી તેમના વર્ણ-શીઓજ જાથુક કરતા જણાએછે. આ રગુનાથ જોશી ૮૯) વરસની ઉમરે પોંહચેઓ તેની એકાદ વરસ આગમજથી સરીર તથા મનની સકતી નીકલી ગએઆને લીધે વઈદાંનો ધંધો તદન બંધપારી એકાંત બેઠો હતો, અને અજલનો કાસદ જારે ઘસવરને તાંહાંનુ નોતરૂં લાવેઓ તારે સંવત ૧૯૦૭ ના શાકે ૧૭૭૩ વઈશાક શુદી ૬ ને બુધવારે કઈલાસવાશી થાએઓ. આ બુજોર-ગની અઓલાદથી તરણ દીકરાઓ જે અવતરેલા હતા, તેઓ પણ પુગતી વએના થાઈને બાપની હઈઆતી છતાંથીજ વઈદાંનો ધંધો ચલાવતા હતા; જેમાં વડા પાંડુ, બીજો બાપુ, અને તરીજો સકારાંમ જોવામાં આવેઆછે. એ છેલ્લો સખસ કાંણો સાબદો બેહેરો હોએઆને લીધે પીતલની બુંગલીવટે સઘલી વાતો આસાંણીથી સાંભલી લઈને પોતાનું કાંમ વગર અડચને ચલાવી સકતો હતો.

ઉપલા તરણે ભાઈઓનાં જણમારાનો ચોકસ દાહાડો મલેઓ નથી, પણ ગુજરવાનો વખત જે હાથ આવેઓચ તેનેજ માતર જણાવીએછે કે, પાંડુજોશી સંવત ૧૯૧૦ નાં આશોસુદી ૯ ને સનીવારે, સકારાંમ સંવત ૧૯૧૫ નાં આ-સાડ વદી ૬ ને ગરેઉએ, અને બાપુજોશી સંવત ૧૯૧૬ નાં ફાગણ સુદી ૧૧ ને સનેઉએ અધોર ઉમરે પુગીને એકેકની પુઠે વઈકુંઠ તરફ ચાલી ગએઆછે. એ તરણેનાં દીકરા તથા દોતરાઓબી એજ ધંધાને આધીન રહેલાછે, તેમાં કોઈએ તો હાલની સુધરેલી રીત પરમાંણે ગરાંત મેડીકલ કાલેજમાંથી વીદેઆ હાંશેલ કરીને સણદ પણ મેલવેલી સંભલાએછે. આ કુટંમબના વડા તથા વશીલાઓનાં નાંમની એક ઈઆદી જે આકારમા જણાવેલી આ હએવાલ સાથે જોડીછે તે ઉપરથી માલુમ પડશે કે કરસના જોશીની છઠી પેડીનાં થોડાક નબીરાઓ હવડાં સુધી હઈઆત રહેલાછે તેઓને પરમેસવર સંભાલી રાખે.

રઘુનાથ જોશીનાં બીજા ભાઈ, બારાકર કરસના વીશે હેવું સાંભલવામાં આવેઉંચ કે તેવન જારે એકવાર પુણા તરફ ગએઆ તારે તે વખતના પેસ-વાઈ રાજમાં કોક સંજોગથી તેમની સોફારસ પોંચેઆનેં લીધે પાલખી નસીનના સરોપાવનું જે ઈનામ તાંહાંથી હાંશેલ કરી લાવેઆ હતા, તેમાં બેશીને એક રાજવંઉશીની મુંઆફેક હીઆં ફરતા હતા. અને તેમના દોતરાઓ માહેલા એક બાપુ જગનનાંથે આપણી માંડવી ખાતાંમાં દફતરદારની નોકરી બજાવેઆ ઉપરથી ધારીએચ કે, આ ટાપુના ઘણાખરા સાહેબોની પીછાંણતમાંથી તેવણ ફરાંમોસ થાએલાતો હશેજ નહી. બીજા બેએક દોતરાઓ હાલમાં અતરેની બેંક તથા અંગરેજી વેપારી પેહડી ખાતે રહીને પોતાનો સંસાર આબરૂથી ગુજારતા સંભલાએછે, અને કાસીનાથ નાંમનો સરવેથી છેલો દોતરોતો કેહચ કે ઘણુ થાઈએઉ મરણ પાંમેઓછે. એ ઉપરાંત રગુનાથ જોશીના બીજા બે

બાઈઓ નાંમે કાશીનાથ, તથા તરીંબક કરી હતા; તેઓનાં વારેશોમાં હવડાં કોઇજ હઇઆત રહેલું જણાતું નથી માટે જે હોએતે રઘુનાથ તથા બાસકર જોશીનીજ અઓલાદના કેહવામાં આવેછે.

છીપી આતમારાંમ બાલાજી.

શોએ દોરાની સંગાથે સમો સાચવનારો આ ગરહસથ, ગરીબી હાલતમાંથી પસાર થાતો છેક નાણાવટીની નોબતે પોંહચેઓ હતો; તે સંવત ૧૮૨૨ ની સાલમા, કોકણ કાંઠા તરફ મુફલેસ મા બાપને ઘેરે જનમ પાંમેલો માલુમ પડેઓછે.

એ પછે તેમના વડવાઓ તાંહાંથી નીકલીને થાંણાખાતે આવી રહેઆથી તેમના બીજા એશીઓ, હજીતક તે તરફ વશેલા કેહવાએછે. આ ગરહસથ જારે આઠેક વરસના થએઆ, તારે તેમના ગરીબ માબાપે તેવીજ હાલતના કોઈ સંતોશી એશી સંગાથે તેનાને સોંફી આપીને હીંઆ મોકલાવી દીધા; પણ પાલણ પોસણ કરનારા પરમેસવર શીવાએ કોઇની સાહેતા તેનાને જો જડી હોએતો, જેની સાથે તેવન ઓવેઆ તેજ માતરે તેમનો રાખણદાર ગણાએલો જોઈએ; કેમકે આટલી નાહાંની વએનો બાલક પોતાના બલથી કાંઈબી કરી સકે તેહવી હાલતમા તદન હતોજ નહીં, માટે પારકી પખસમા થોડુંકસુધી પરોટાઈ રહેઆ પછે, સરૂઅતમા જણાવેઊંચ તેમ શોએ દોરાની રમત જારે રંમવા લાગા તારે તેમાથી શીવવાની વલાંણપર આવતા પોતાને જોએઆ; અને તે હોનર જેવો પસંદ પડેઓ, તેવોજ કોઈ દરજીની દુકાંણે બાધા બદલે થોડુંક સુધી રહીને ચંચલ મનથી તેમા સારો અનુભવ હાંશેલ કરી લીધો.

પંદર વરસની ઊંમરે પોંહચેઆ તેટલાં માંજી ઈસટ ઈનડીઆ કુંપણીની ચાકરીમા લસકરી પોસાક બનાવવાના ખાતાંપર સંવત ૧૮૩૭ની સાલમા જઈ રહેઆ, અને તાંહાંથી પછે તેનાનો શીતારો રોસની પકડતો વધવા માડેઓ; કેમકે, તે વખતપર ટીપુ શુલતાંનની સાંહમને ચઢાઇ લઈ જવા માટે લસકરી પોસાકની વધારે જરૂર જણાઈ, તેમા તેમની રોજી હેવીતો જાગી કે, જે બાબેનું મુહબલક કાંમ બીજાઓને મલનારૂં હતું, તે આ આતમારાંમની જહડપે જબરી શીતાબી કીધાથી સરવે કાંમ અંતે તેનાનેજ સોંફવામા આવેઊં; અને તે દાહડાથી તે છેક અધીર ઊંમરે પોંહચેઆ તાંહાં તુલીક એજ કાંમને માટે સરકારની શેવામા મસગુલ રહીને લાખો રૂપીઆના માલેક થાએઆ.

હાવાં માહભારત કાંમની મદદથી મોટી પડવીના લસકરી અંમલદારો સંગાથે આ ગરહસથને દોસતી દાવો હેવોતો ગંઠાએઓ કે, પાશે પુસકલ નાણા હોવાથી તેઓ માહેલા જેબી અમલદારોને પઈસાની હાજત જણાએ, તે પુરી પાડવા માટે સરાફી પેશોબી તેનાએ કરવા માડેઓ; જેથી પઈસામા પઈશો

જારે હુંભેરાતો આવેઆ તારે દરજીના કામથી તદન હાથ ઉઠાવી, નાણાવટીની પેહેડી હીઆં સથાપી બેઠા, તે વાત જેખી પુરાંણા સાહેબો હજી હઈઆત હશે તેઆ આસાંનીથી કહી સકશે કે, આ આતમારામ બાલાજી પણ સરાફી મંડ-લીની સંફમા ઘણા વરસો સુધી સમાઈ રહીને એક પરમાણીક પુરૂશ તરીકે ગણાએલા હતા.

પરમેશરાવરે બખશેલા દરવીઅનો રૂડો ઉપીઆેગ જેખી કરેચ તે તેની સ્તુતી ગવડાવા કાજે નહીં પણ અંતકરણથી ઉતરેલી ફરજ બજાવવા માટે કેહવાએછે. તેવીજ નેમ સાચવી રાખીને, આ છીપી આતમારાંમ બાલાજીએ હીંદુઓના ઉપીયોગ માટે ધરંમનું એક મંદીર તથા મુસાફર લોકોના ઉતારા સારૂ મોહોટું મકાંણ વીગરે હીંઆં બાંધેલંચ, એટલુંજ નહીં પણ ભુલેશ્વરમા બંધા-એલા તલાવના ખરચમાંખી તરીજી પાંતીનું પુન હાંશેલ કરી લીધુંચ તે સર-વેની યાદી ધરમના મકાણોની ટીપમા દાખલ થએલી આગલ વાંચવામા આવશે; અને તે ઉપરાંત પોતે બેવાર તીરથ સાઈ સંઘ ભેગો લઈને જાતરે ગયા, તારે હજારો રૂપીઆનો ખરચ પોતાની સંપતી મુજબ તાંહાં કરી આવેઆ પછે, હેઠલ કહેલાં દેસાવરો સુધીખી પોતાની યાદગારી કાએમ રાખેલી જે સંભલાઈચ, તેની ટીપ હીંઆં દાખલ કરવાની રજા લઈએછે.

વેરાવલ તરફ પરભાસ પાટણના ગાંમડાંમા ગવરીકુંડ નામની જગોછે, તાંહાં મુસાફર લોકોની આસાએસ માટે એક મોહટી ધરમશાળા બાંધી આપેલી કેહેવાએછે.

શીતપોર ખાતે ભગતી પુંજા સારૂ એક દેહેરૂં, તથા રાહદારીઓના ઉતારા માટે એક ધરમશાળા બાંધીછે.

બેટદુઆરકાંમા રેહનારા લોકોની પેઆસ છીમાવાના હેતુથી મીઠાં પાંણીના એક કુવાની જે અગત હતી તે આ સખી નરે બંધાવીને પુરી પાડીછે; અને તે ઉપરાંત એક તલાવખી બાંધી આપેઆચ તે ગોપીતલાવને નામે તાંહાં વખણાએછે.

એ શીવાએ બીજાં ઘણા મુલુકોમા ધરમના મકાંણો બંધાવેલાં કેહેવા-એચ, પણ તેની વીગતની ગેરહાજરીને લીધે વીસતારીને જણાવી સકતા નથી.

બાલપણથી આવીને છેક બુઘા થયા તાંહાં તુલીક આ શેઠ, ૭૭ વરસ મુંબઈમા ગુજારતાં અનેક તરેહની ઉઠલપાઠલનો અનુભવ મેલવેઆ પછે, ૮૫ ની વએ પુરી કરીને સંવત ૧૯૦૭ ના વઈશાક સુદી ૧૦ ને સનીવારે આ સંસારની મએઆમાથી મોકલાસ પાંમી વઈકુંઠવાસ થયા તારે તેમની દોલતનો ભોગવટો કરનારો એક દીકરો પોતાની પાછલ મેલી ગયા હતા.

આ આતમારાંમ છીપીના દીકરા વીસવનાથને આપણી ટાપુના ઘણા સાહેબો ઓલખી ચુકા હતા તેથી તેમની બાબદમા વીશેસ લખવા જેવું કાંઈજ અગત નહીં જોતાં આટલું તો દલગીરી સાથે બોલવાની દુખ ભરેલી ફરજ અદા કરીએચ કે તેમને હાથે બાપીકી દોલતનો મોહટો ભાગ બરબાદ થએલો કેહવામા આવેછે; અને જે થોડુંક સચવાઈ રહેલંચ તે માતરે મી॰ મોરોબા

બાલાજી તથા કુસનાજી સખારાંમના રૂડા વહીવટને લીધે માલુમ પડેછે.' આ વીસવનાથ સંવત ૧૯૨૭ ની સાલમા બે દીકરાઓને હઈઆત રાખી ગુજરી ગયો. એ દીકરાઓમા વડા ન્હાનાભાઈ વરસ ૧૮ ની, તથા નાધલો ગોકુલનાથ વરસ ૧૪ ની ઉંમરે પોંચેલા જણાએચ, તેઓ ઉપર જો કદાપી રખેવાલોનો બંદોબસત સારો હશે, અને ભલાઓની સંગત પકડીને સંસાર સાચવનારી રૂડી કોશેસ પકડશે તો પોતીકા બપાવાના નામને તેઓ પાછું તાજું કરી સકશે. આંમીન.

મી૦ વીનોબા સંકર સંઝગીરી.

આપણી માંડવી ખાતાંની અંદર લગભગ ૪૫) વરસ સુધી સરકારી ચાકરીમાં ખરેખુટ લાગુ રહીને સઘલી વરણનાં વેપારીઓમાં વખણાએલા સેનવી ગણાતનાં મી૦ વીનોબાનો જનમ, થાંનામધે સંવત ૧૮૩૮ નાં શાકે ૧૭૦૩ પોસ વદી ૯ ને મંગલવારે ગરીબ માં બાપને પેટથી થાએઓ હતો, પણ બીચારો તે વખતે નસીબનો હેવો બલીઓ દેખાએઓ કે, હજી દુધમલ બાલક હતો તેટલાંજ (સંવત ૧૮૪૦ માં) તેનો બાપ મરણ પાંમેઆને લીધે તેની માંએ પોતીકાં નાવારેસ બચાંને લઈ મુંબઇમાં આવી રહી હતી, જાંહાં સગાં સેનહી પાશેથી ગુજારો મેલવી તેને સંભાલથી ઉધારી થોડોક મોહતો કીધો.

મી૦ વીનોબા જારે પોતાની સહમજમાં આવેઓ તારે કલવકરથી મેહનત મસાગત ખેંચીને થોડીક અંગરેજી ભાસા હાંશેલકરી લીધી, અને ૧૪ વરસની ઉંમરે પોંહચેઓ તેટલાં માંડવી ખાતાંમા તેના ભવીશે સંવત ૧૮૫૨ ના સાલમા તેને દાખલ કીધો; જાંહાં આઠ રૂપીઆના હલકા પગારે કાપીબોએની ચાકરી મલી; પણ તેજ દીવસથી ભાએગ ખીલવાની કેથી સરજત હતી તેના સંજોગથી પોતાનાં કાંમમો દન બદન તે એટલોતો ચંચલ માલુમ પડઓ કે દરસાલ પગારમાં વધારો મેલવતો રહીને નવેક વરસ તુલીકમાં છેક સોના અંકપર જઈ પોંહતો; અને જગાતની બાબદના સઘલા સરકારી કાએદા કાંનુનની એટલીતો માહેતગારી તેને હાથ આવી કે, તે પરથી આખી માંડવી ખાતાંમાં દરમાંશે રૂ૩૦૦)ના પગારે વડા કલારકની ચાકરી સંવત ૧૮૬૧ ના સાલથી તેને હેનાઇએટ થાઈ હતી. એ ખાતાંમો વડાપણું મલેઆ પછેથી હરેક કાંમની અડચનો જારેખી જણાએ, તારે તેનો રસતો શેહલ રીતે સોધી આપીને સરકાર તથા વેપારીઓ વચે ઉઠેલી ભાંજગડોનો નીવેરો સમાંધાણીથી લાવતાં ઘણીવાર બેહુ તરફ કાએદા દેખાડીને સારી સાબાશી મેલવતો રહેઓ; એટલુંજ નહી પણ તેહવી ચાલાક બુધીને છેક ૩૫) વરસ સુધી મુખતેઆરી સાથે જાલવી રાખેઆથી દરવખતે એ ખાતાં ઉપર આવીને બદલાઇ જતા અંગરેજ કલેકતરો પાશેથી માન ભરેઆં આબરૂ પતરોખી તેને મલેઆ કરતાં હતાં.

પણ ખરેછે કે, ઇણસાંનનો ચહડતો સીતારો એકજ ઢપમાં સદા સચવાઈ ન રેહતાં વખતની વલાંણ પરમાંણે ફેરબદલ થવોજ જોઇએ, તેમ

વીનોબા શંકર સંઝગીરીની વંશાવલી.

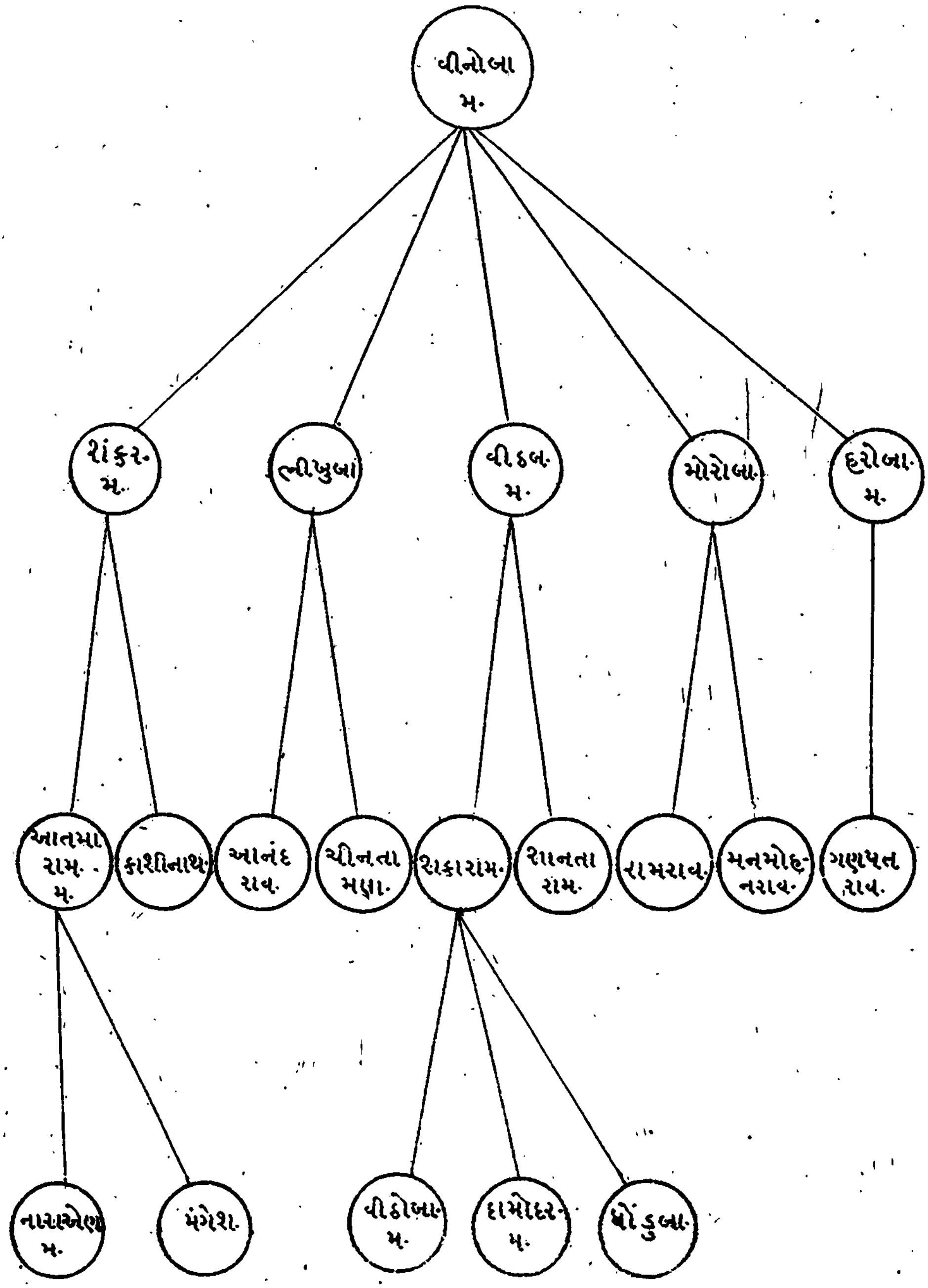

જાંહાંસુધી મી૰ વીનોબાનુ બવીસ હાવાં બોહલાં ખાતાં સાથે સંબંધ પાંમેલ તાંહાંસુધી જોકે એક મોહટા અંમલદારનાં જેટલી સતા વાપરવામા તેની કશી બાકી રહી નોહતી; પણ તેનુ ચકર જેમ ફેરવાતું ચાલેલ તેમ કલેકટરના હાથ હેઠલ ખપનારા અંગરેજ અંમલદારો, તથા બીજા દેશી કાહરબારીઓ હેવું બોલવા લાગા, અને તેવાત એક લેખે વાજેબી પણ વીચારવામો આવી કે, જારે એકજ સખસ આખી માંડવીનાં કાંમકાજની સતા પોતાના કબજાનમા દાબીરાખે તો, તેની એકાએક કજાબને તારે સરકારની વસુલાતને મોટો ધોકો પોંહચેઆવના રેહજ નહી, માટે હેની હઈઆતી છતાંજ માંડવીનાં દરએક ખાતાંનું જુદુ જુદુ કાંમ તેના રખેવાલો હસતક સોંફી આપવું જોઈએ કે પછે કોઈ વાતની ધાસતી રાખવાનો સવાલ ઉઠેજ નહી. હેવી હેવી વાત ઠેઠ સરકાર સુધી જઈ પોંહતી તારે આકેબતનો અંદેશો વીચારી મી૰ વીનોબાના હસતકનું સઘલું કાંમ જુદાં જુદાં માંણશોમાં વેંહચી નાખવાની સરકારે સતા ભરેઓ હોકમ કલેકતર ઉપર મોકલેઓ; તેથી આ ધુંધી નોકરનાં સરઉપરનો ઘણોક બોજો હલકોતો થએઓ; પણ પોતાની મુખતેઆરીમાં એકદંમ ખોંચ પડી ગઈ. અને વલી કાંમની હેજગારીમાં ઘણા વરસ ગુજારેઆને લીધે લગભગ ૬૦) વરસની ઊંમર થાઈ તેટલાંજ હેંશીની ભરતી જેટલી જઈફીએ તેના બદન ઉપર ગુલબો આંણેઓ, તેબાબે નાંમદાર સરકારની હજુર લાંમબા વખતની નોકરીમા બતલાવેલી નીમખ હલાલીનું વરણન રજુ કરીને બાકીની જીંદગી સુધી બેઠા મુસારાની મેહરબાંણી માંગી હતી, તે ઉપર ગવરનરની કાંઉનસીલ રૂડી પેરે નેઘાહ પોંહચાડીને સંવત ૧૮૯૭ ના શાકે ૧૭૬૨ ને મુકાબલે ઘ્રસવી સને ૧૮૪૧ ની સરૂઆતથી "વારદન પેનસન ફંડ" નાંમની થાપણ મધેથી દરમાંશે ૩૨૦૦) લેખે જે આપતા કીધા, તે ઉપર સંતોસ પાંમીને ફરી કહીએચ કે મી૰ વીનોબાએ ૪૫) વરશે માંડવી ખાતાંની માંન ભરેલી ચાકરી છોડી દીધી હતી.

હાવી રીતની જાહેર ચાકરીમાં ઘણુસુધી લાગુ રહેઆને લીધે સરકારી મોટ મોટા અમલદારો સાથે કેહચ કે મી૰ વીનોબાએ સારી બાબેસતા જોડી લીધેલી હતી; તે માહેલા આકાઉંટંટ જનરલ મી૰ મારીશે જોએલ કે આ જઈફ ગરહસથ જે સદાનો મેહેનતુ હતો, તે વગર કાંમે પડી રહેઆથી હવે જુહરાપો ખેંચીને જલદી મરી જશે; માટે હેને લાએકનું કાંઈ શેહેલું કાંમ શોધી તેમાં તેને ગુટેલોજ રાખવો જોઈએ; હેવા વીચારથી તે દએઆલુ સાહેબે પોતા હસતકની આફીસમાં તેડી બેંસાડેઓ, અને તેના બદલામો દર માશે ૩૫૦) નો પગાર પોતાની ગીરેથી દાસતી દાખલ આપતો રહેઓ, જાંહાં સાટેક વરસ સુખમાં ખેંચી કાહડેઆં તેટલાં સંવત ૧૯૦૪ માં બીચારો બેહુ આંઓની રોસની ઓહીને તદન આંધલો થઈ પડેઓ; અને તેવીજ હાલતમાં નવ વરસ સુધી દુખ ભોગવેઆ પછે સંવત ૧૯૧૩ ના શાકે ૧૭૭૮ ના ફાગણ વદી ૨ ને વાર ગરેઉએ ૭૫ વરસની ઉપર બે મહીના, અને ચાર દાહાડા જીંદગીના પુરા કરી વઈકુંથવાસ થયો તે વખતે પોતાની પાછલ પાંચ દીકરા, તથા નવ

દોતરાઓ ઉપરાંત કેટલીક દીકરીઓ અને વહુઓ વીગેરેના મોટાં પરીવાર સાથે તેઓના પાલણ જોગું થોડુંક દઈવટબી મેલી ગયો હતો.

આ મરહુમનો કબીલો ઘણું કરીને ચાકરીથી પોતીકો ગુજારો ચલાવી શકેછે, મગર તેઓમા એકજ દોતરો જે ભાગ્યેગશાલી માલુમ પડેઓય તે મી૰ સાનતારામ વીઠલને હમો બતલાવીએછે. આ ગરહસથ બચપણથીજ અંગરેજી એલમનો અભેઆસ કરીને તેમા સારી રવેશે માહીતી મેલવેઆ પછે, આપણી "ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ" નામની વઈદકશાળામા લાગુ પડેઓ હતો; જાંહાં થેડવેલી મુદત સુધી તબીબપણાની પકી કેલવણી પાંમેઆથી કાએદા મુજબની સનદ મેલવીને પસાર થયો, અને સંવત ૧૯૧૮ ને મુકાબલે શાકે ૧૭૮૪ ના વઈશાખ વદી ૧૧ ને સનીવારથી આપણી ટાપુ ખાતે માન ભરેઓ ધંધો ચાલુ કીધોય, તારથી કેટલાક વેઆધી લોકોના દરદનું નીવારણ કરીને પરજામા જસ મેલવતો માલુમ પડેછે. એજ ગરહસથે સંવત ૧૯૨૮ ના સાકે ૧૭૯૩ ના પોશ સુદી ૨ ને સુકરવારથી આપણી યુનીવરસીતીમા "ફેલોસીપ" ની પદવી પણ મેલવીછે, અને તેની પુથે તારપછે સંવત ૧૯૨૯ અથવા શાકે ૧૭૯૪ ના પોસ મહીનાની સરૂઆતથી સુલેહના અમલદારનો અધીકારબી નામદાર સરકારે તેને બખશેઓછે; જેને માટે આ જવાન વઈદરાજને મુબારકબાદી આપી તેમના વંશસનું વરણન હીંઆં સમાપત કરીએછે.

ઠા૰ જીવરાજ બાલુ તથા તેમનું પરીવાર.

શોધ ઉપરથી એવું જણાઈ ચુકુછે કે હીંદુ ગનાત માંહેલા ભાટીઆ લોકોના પેહલવેહલાં પગલાં સંવત ૧૮૪૧ અથવા ઇશવી સને ૧૭૮૫ મા, મુંબઈ ખાતે મેલાએઆં હતાં, તેમા આ મઠાલે જણાવેલા એક ભાગ્યેગસાલી પુરૂસ કછ તરફથી આવેલા કેહવાએઆછે; તે વાતને હજી એકશો વરસબી પુરાં થએઆં નથી. આ શેઠીઆનો જનમ સંવત ૧૮૨૬ માં તેમના સવદેશ ખાતે થયો હતો, પણ તે એવાં ગરીબ માબાપને પેટે કે તેઓ બાપડાં પાસે બાધાં બરચી વટીકનું કાંઈબી દરોબસત હતુંજ નહીં; તેથી કરી ગરીબાઈમાં કાંહાંની કીરતે પંદર વરસની વએ જારે પોંહતા તારે સંવત ૧૮૪૧ ને સાલથી તેમનાં ભાગ્યેગની વલાંણ આ ટાપુ તરફ વલી, અને જેમ તેમ મેહનત મસાગત ખેંચીને જનમ આપનારાઓથી જુદા થઈ ઉપર જણાવેલા શાલમાં હીંઆં આવી પોંહોંતા.

કેહઅ કે એજ સાલમા હલાર તરફથી નીકલેલા ઠકર શાંમજી ચતુર, ધારશી મોરાર, અને મુલજી-વઈદબી આવેઆ હતા પણ તેઓના જનમારાની કાંઈએ હકીકત હાથમાં નહીં આવેઆ છતાં આતલું તો ચોકસ જણાએછે કે તેઓ માંહેલો પેહલો અને બીજો મલી બે સબસો કાપડના વેપારમાં તથા તરીજો ભાટીઓ વઈદકપણાનો પેશો પકડીને એ તરણે સાહેબો આપણી

ઠા. જીવરાજબાલુ તથા તેમનું પરીવાર.

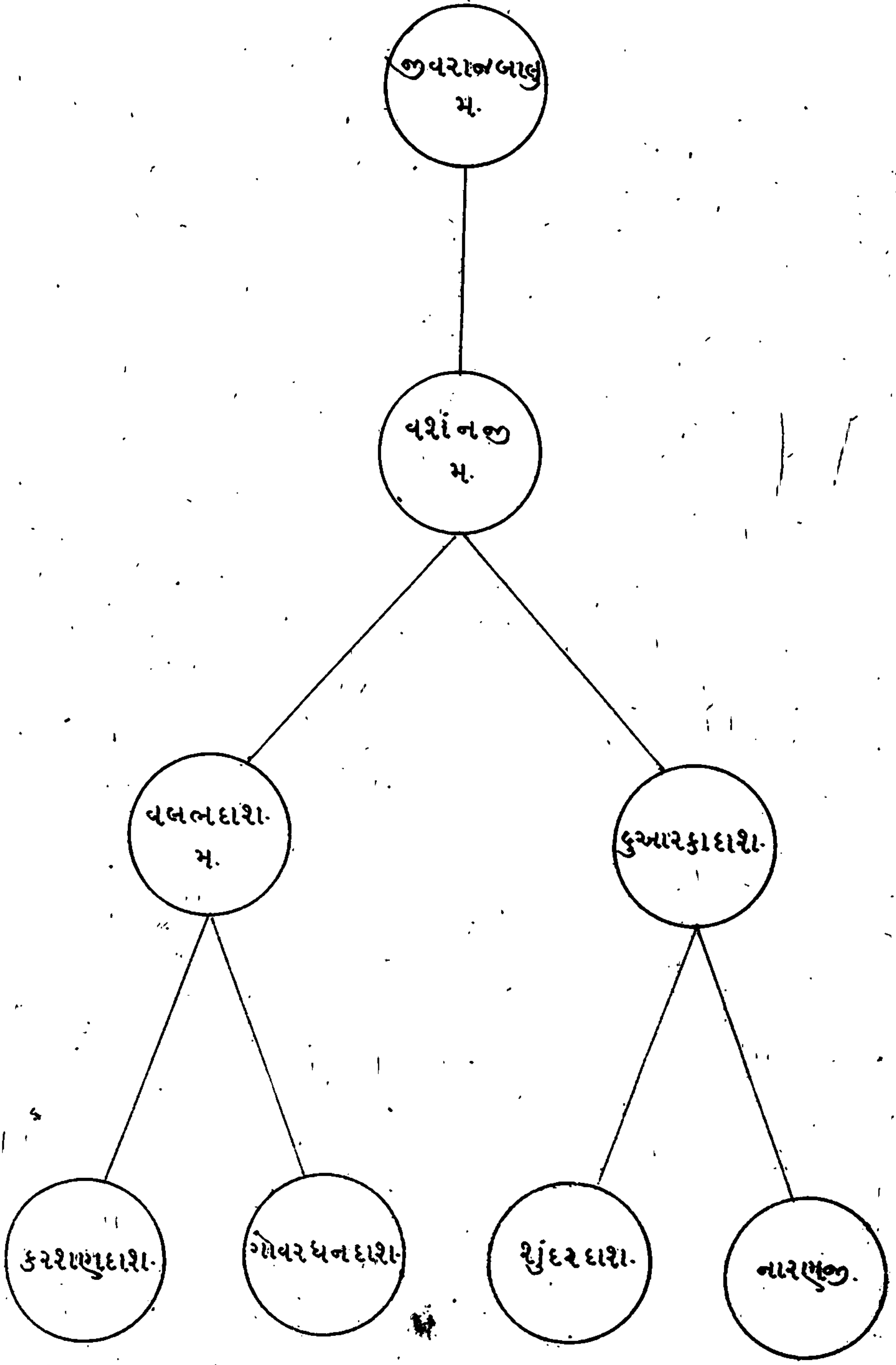

વસતીમાં પરબેઆત થઈ ગયાછે; તેટલીજ તેઓની યાદીને નોધી લીધા પછે આપણા આ જીવરાજ શેઠની જીંદગીની બાયના ઉપર પાછા રજુ થઈએછે.

પંદર વરસની ઉછલતી જવાંનીમાં આ શેઠ જારે દેસથી આવેઆ તારે અસલથીજ અભણ હોયાને લીધે તેમના સોહબતીઓ સરીઓ કાંઇજ ઉદંમ હાથમાં લઇ રાએઆ નહીં; પણ પેટને રોટલા પુરા પાડવાના હેતુથી મજુરી કરવાના મારગને મલતા રેહેવાનું મુનાસેબ જાણેઉં હતું; જાંહાંથી તેમના નસીબાની રોસનીનું કીરણ એવી રીતે ફુટતું ચાલેઉં કે બેએક વરસ તેમાં વહી ગયાં તેટલાં પોતાનીજ યુકતીથી લોકોને જોઇતા મજુરો મેલવી આપવા માટે એક મુકાદમ થઈ પડેઆ, અને તેવી હાલતમાં બીજાં તરણેક વરસ પુરાં થયાં તેટલા અરસામા અછો અનુભવ હાંશેલ કીધાથી નામદાર ઇસ્ટ ઈંડીયા કુંપની સરકારનો જે બોહોલો વેપાર ચાલતો હતો તેના કાંમકાજની મુકાદમીનો મોહટો રોજગાર સંવત ૧૮૪૬ ને મુકાબલે ઇશવી સને ૧૭૯૦ ના સાલથી તેમના હસતકમાં આવી બેઠો; અને તે દાહડા પછે ડા૦ જીવરાજ બાલુ સઘલી મંડલીઓમા જાંણીતા થાએઆ.

આ જીવરાજ શેઠના ભવીસવાંણીની એક વારતા જે તેમનીજ ગણાતનાં એક આબરૂવાલા ગરહસથને મોહડેથી સાંભલવામાં આવીચ, તે અજબ જેવી ધારીને નોધી લઈએછે કે, જારે બીચારાં ગરીબ માં બાપને ઘેરે અવતરેઆ તારે તે દેસના કોઈ ગોરજીએ તેમની જનમ પત્રીકા બનાવેઆ પછે તેમના ધરહે સસ વરતીને હેવી ખુસબખતી કહી હતી કે, આ બાલક મોટપણમાં ધનવાન થાશે. જે વાતને તેમના મુફલેસ માં બાપે, તથા દેસનાં બીજા ઘણા લોકોએ કેહછે કે, તે વેલા હેવી રીતે હશી કાહડી હતી કે જે બીચારાંઓને ઘેરે ખાધાનું પુરૂં અન નહી જડતું તેનુ બાલક રાજ તે વલી કાંહાંથી ભોગવશે? માટે ગોરજીતો બીચારો જનમપત્રીકા બનાવી તેની અધેલી ખરી કરવાસારૂ હાવા સખુનો અસલથીજ બોલતા આવેછે; પણ તે વાતના કરનારાઓને વખતપર આટલુંબી ભાન કેથું નહીંજ રેહેઉં હશે કે, તે પરમ કુરપાલુ પરમેસવર હેવોતો કારસાજ છેકે નહી હતાંનુ હતું કરી દેવાને કશોએ વીલમ લગાડતોજ નથી; માટે ગોરજીના કેહવા મુજબ આ જીવરાજ શેઠનો સંબંધ એક રાજકરતી સરકારના સાહેઆ હેઠલ જોડાએઆથી રજકરોજીએ હેવોતો ભરપુર થાઈ પડેઓ કે મુંબઇમાં પંદર વરસ રહેઆ પછે પોતાના દેસની ભેટ લેવાસારૂ જારે સંવત ૧૮૫૬ મા તે તરફ ગએઓ તારે ધેઆનમાં રાએલી વાતને ઈઆદીમા લાવી, પોંહચતાં વાર ભવીસવાંની કેહનારા ગોરજીને સોધાવી મંગાવેઓ, અને તેને કહેલાં પરસનુંમનો પાડ વાલવા માટે પઇસા તથા બીજી ચીજોથી કેહચ કે તેને સારીપથે સંતોશેઓ હતો, એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત પોતીકાં ગરીબ સગાં સંબંધીઓ તથા નેઆતના નીરાસરીત લોકોમા પોતાથી બની આવી તેટલી સખાવત રેલી આપીને પોતાનો માન ભરેલો ધંધો સાચવવાની સોચનાથી પાછો ફરી મુંબઇમાં આવી રહેઓ, અને તે પછે અતલગ પરીવારને પણ પોતાની મેહરબાંણગી હેઠલ બોલાવી રાએઆં હતાં.

કુંપણી સરકાર જેવું દુહજતું દરખત તેમના સવાધીનમાં કોઈ હેવે સચોઘડીએ આવેઊં કે તેમા પોતાની દેઆંણતદારીનું ડાહાપણ સમાવતાં આ જીવરાજ શેઠે સઘલી વરણના શેઠ સાહુકારોમા લાગવગ બંધ બેસાડીને તેના સંજોગથી એક તરફ મોટી મુકાદમીનાં કાંમની ધમાલ ઇસવી સને ૧૮૩૨ સુધી ચાલુ રાખતાં (કેમકે તે પછેથી કુંપણીનો સરવે વેપાર પારલામેંટે બંધ કરાવેઓ હતો,) બીજી બાજુએ ઘણાક દેસાવરો સંગાથે પોતાનો ખુદ વેપારબી ફેલાવી નાખેઓ હતો. જેમાં નીતીનાં સચવાતથી નફાના રશીલાં ફલોની રેહલછેલ પરમેસવરે હેવીતો કરી દીધી કે, સરવે ઠેકાંણે ઠા૦ જીવરાજ બાલુની જેઅ થાતી રહી; અને જે સખસ થોડાંક વરસપર પોતાને પેટપુરતો રોટલો સોધવાની મસાગત ખેંચતો હતો તેજ ધણી હવે પાંચશો માણશોને પાલનારો પરકાશી રહેઓ; માટે એ જે બનેઊંચ તે તેમના સચોઘડીઆમાં થાએલા જનમની સાથે પરમાંણીક પણાની સારી દેઆંનત, અને જાતી અંગબલની અથાગ મેહનતનો બદલો કુદરતે તેમને ખરેખરો વાલી આપેલો ચોકસ જણાએઓછે.

પારશી ટોલાના હીંદી ઊંમરાવ નામદાર મરહુમ સર જમશેદજીની સંગાથે આ બુજોરગ ઠકર બાવાને ઘણુંજ ઘરવટપણાનું નાતું હતું અને એ બેહુ સાહેબો સરખીજ હાલતમા એક બીજાની દશેક વરસ આગલ પાછલ આ ટાપુ ખાતે પેહલવેહલા આવેલા જે માલુમ પડેછે, તે ઉપરથી જે સાહેબોએ અગાઉ સાંભલેઊં હશે તેઓએ એવું કહેલુંછે કે એ બેહુ બુજોરગવારો જારે એક બીજાની મુલાકાતમાં ખુસ મીજાસ હોએ તારે, એકેકની અછી ટકોર, નીખાલસ દીલથી એવી કરતા કે, "આ જીવરાજ તુંતો મોટીઆ ઊંચકતો હતો તે હવે ભુલી ગયો કે," તારે તેનો ઉતર તે સાહેબને તતકાલ એવો મલતો કે, "નહીં બા હું તો તે દાહાડાને જેમ ઘણો સંભારૂછ તેમ તું બી બાટલી* વેચવાની ઇઆદ રાખતોજ હશે." કેહચ કે એવી ખુરા મસકેરીની વાતો ઘણી વખતે નીરદોસપણાથી અરસપરસ જાહેરમાં બોલાતી હાજર હોએલા ઘણા સાહેબો સાંભલી તેઓની ચહડતા દાહડાની સ્તુતી ગાતા હતા માટે એવા હીંમતવાન નરોના જેહવાં જેઓના સાફ દીલ હોએ તેઓને તેમના જેહવી જાહોજલાલી ખરાં અંતકરણથી હમો ઇછીએછે.

જીવરાજ બાલુએ પોતાની જીંદગીમાં સખાવતના જેબી કાંમો કીધાં હોય તો તે ઘણું કરી પોતીકાં ધરમના પવીતર મકાંણો બનાવવામાં, અને સવદેસ તરફ જાહેર બાંધકાંમોથી સારી નામદારી મેલવીછે, જેમાં એકતો સંવત ૧૮૯૧ ની સાલમા શ્રી ગોકુલ મથુરાંજીની તીરથે તેવણ ગયા હતા તારે, તાંહાં એક મોહટો તલાવ રૂ૨૦,૦૦૦) ખરચીને બંધાવી આપેઓ હતો, અને બીજું એકે કછના જીલામા વનજાન તથા જખવ નામના ગાંમો મધે એકેકી ધરમશાળા

---

* આ શ્રીમંત શેઠીઆએ પોતે કાંઈ બાટલી વેચવાનો ધંધો કીધોજ નોહતો, પણ તેમના સસરા શેઠ ફરાંમજી બાટલીવાલાની સંભાલમા ઘણુ સુધી રેહેઆથી તેજ ઓલખ તેનાની જાહેર થાએલી જણાઇછે. નો૦ લે૦

તથા એકેકો કુવો બંધાવી આપેઓ તે ઉપર રૂ૧૦,૦૦૦) ની સખાવત કરી દીધી હતી; એટલુંજ નહીં પણ ગુજરાત જીલાના વઢવાંણમાંબી એક ધરમશાળા રૂ૫૦૦૦) ની સખાવતથી બંધાવીછે. માટે હાવી નેકનાંમીની કીરતી સાથે આતલી વાતની યાદગારીબી રહીછે કે ઘણીજ ગરીબી હાલતમાંથી પોતાના ઉદીઓગની સાહેતા મેલવીને એક ખરી આંટવાલો સાહુકાર નીવડેઆ પછે, ખાતાં તથા ખરચતાં પચાસેક લાખ રૂપીઆને આસરેના દરવીય સાથે, વસંનજી નામના એકપુરા દીકરાને સલાંમત રાખી સંવત ૧૮૯૯ ના ભાદરવા સુદી ૪ ને મંગલવારે ૭૩ વરસની જઈફીએ પોંહચીને સવરગમા વાસ કીધોછે.

તેવણના દીકરા શેઠ વસંનજી જીવરાજનો જનમ સંવત ૧૮૬૨ ના શાલમાં થએલો જાંણવામાં આવેઓછે. એ સાહેબે પોતીકા મરહુમ પીતાની પખસમાં રહીને તેનાએ ચલાવેલા વહીવટનો અછો અનુભવ મેલવેલો હતો, તે મુજબ તેમની દુહજતી પેહેડીનું કાંમકાજ પોતાની ફુઈના દીકરા શેઠ ખટાઉ મકનજીને સરીગતમાં સાંમેલ રાખીને ઘણીજ ચાલાકીથી બજાવી લેતાં દરવીયમાં કાંઈક વધારોબી કીધો હતો, પણ અફસોસ કે તેનો ભોગવાતો સાતેક વરસની ટુક મુદત સુધી તેવણ હાંસેલ કરી સએઆ. પોતીકા ધરમનીમ ઉપર એ સાહેબ ઘણાજ ચુસત હતા તેનું હેત હઇડે ધરીને સંવત ૧૯૦૪ ની શાલમાં શ્રી ગોકુલ મથુરાંજીની જાતરા કરવા સારૂ એક સખાવતી સંઘ કાહડીને પોતે શીધારેઆ હતા; અને તાંહાં બે વરસ સુધી રહેઆ તેટલા અરસામાં પોતાના નામ પરમાણે ઘણો સારો ખરચ કીધા ઉપરાંત ગરીબ લોકોને એર એરાતથીબી રૂડી પેરે સંતોશેઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ તે તરફના સોરમ તથા નાધવારા નામના ગાંમો મધે એકેકી ધરમશાળા એ શેઠીઆએ જે બંધાવી આપી તે ઉપર કુળ રૂ ૧૪૦૦૦) બેઠેલા કેહેવાએઆછે; અને તે ઉપરાંત બીજાંબી ઘણાંક ઉપીયોગી કાંમોની ઉલત કીધેલી હતી, તેટલાં તેજ થેકાંણે કોલેરાનો પલીદ રોગ તેમનો જમદુત થઇ લાગાને લીધે સારાં કાંમોની ધારેલી સઘલી ઉમેદ મનમા રાખીને સંવત ૧૯૦૬ ના ફાગણ સુદી ૯ ને બુધવારે ૪૪ વરસની જવાંણ વએમાં જારે જીંદગીને ખતમ કરી ગયા, તારે પોતાની પાછલ દરવીયની સાથે નાંમ લેણાની યાદીમા શેઠ વલભદાસ, તથા દુઆરકાંદાસ નાંમના બે દીકરાઓને મેલી શીધારેઆ હતા.

આ વસનજી શેઠ ગુજરેઆ તારે તેમના બે દીકરાઓ માહેલા વડાની વરસ ૨૪, અને નાંહનાની વરસ ૧૦) ની ઉમર જણાઈ હતી; તોપણ તેઓનું રખસણ કરનારી સદગુણી વીધવા માંતુશ્રીએ રૂડી વરતણુકથી તેઓનું પરતી પાલણ કરીને મરહુમ શેઠ જીવરાજ બાલુની પુરાંણી અને પનોતી પેહડીને સજીવન રાખી; એ પેડી ખાતેનાં અસલી મુનીમ પરશોતંમદાસ કાહાંનદાસ જે ઘણાખરા દાસને નાંમે સરવેમાં પરખેઆત થાઈ ગએઆછે, તેનાએ તથા જીવરાજ શેઠના ભાંણેજ ડા૦ ખતાઉ મકનજીએ મલીને રૂડા વીચારથી શેઠ દુઆરકાદાસ મોહટા થએઆ તાંહાં તુલીક પેહડીને સંભાલી રાખવામાં જેહવી કીરતી મેલવી હતી, તેહવા કોઈજ પેહડીનાં મુનીમ, અને મામાનાં

ભાંણેજ કદાચજ નીવડ્યા હશે; કારણ કે શેઠ દુઆરકાંદાસ પુગતી વએમાં આવેઆ તારે સઘલો વહીવટ, અને સાચવી રાખેલો દઈવટ દોકડે પાએકે એ દાસજી મલતા ખતાઉ શેઠે શેઆંણપણની રાહે બેહુ ભાઈઓના સવાધીનમાં તેઓને હીશે પડતો સોંફી દીધો, ને તે પછે મજકુર મુનીમ પણ સંવત ૧૯૨૬ માં ગુજરી ગયા તાંહાંસુધી શેઠ દુઆરકાંદાસને સલાહ આપનાર, તથા તેમનાં કાંમકાજમાં મોહતા મદદગાર થઈ જેમ લાગુ રહેલા હતા, તેમ એ શેઠીઆ-એબી હાવા પરમાણીક પુરૂસને પોતાંની પાસેથી હરગેજ ખશેડીઆ નોહતા, માટે એજ તેમની સાચી દેઆંનતદારીની સાહદત અતરે નોધી રાખવી ઇઓ-ગીઅ વીચારીએછે.

આ બે ભાઈઓ માહેલા વડા શેઠ વલભદાસ પોતાનો વારશો લઈને નોખો વહીવત જે ચલાવતા હતા તે સંવત ૧૯૨૮ ના ફાગણ વદી ૧૦ ને વાર બુધે ૪૬ વરસની ઉંમર ભોગવીને દેવગત પોંહતા, અને તેમના નાંમની યાદગારી સાચવનારા ઠકર કરસનદાસ તથા ગોરધનદાસ નામના બે દીકરાઓ પરમેસવ-રની કીરપાથી હઈઆત રહેલા જણાએછે.

શેઠ દુઆરકાંદાસની ચાલતી કારકીરદીમાં માંતરે બે દાખલા તેમના ભલાં નામની યાદગારી તરીકે જે જણાઇ આવેઆછે, તેમાં એકતો એ સાહેબે પો-તીકાં નામની એક સોદાગરી પેહેડી સંવત ૧૯૧૯ ના આસો મહીને અતરેથી ચીન ખાતે પેહલવેહલી મોકલાંવી હતી (જેની ઘણાં વરસો આગમજ તેમના બપાવાના વખતથીજ એ બોહલાં બંદર સંગાથે લાખો રૂપીઆનો વેપાર આડ-ટીઆઓના હસતકમાં ચાલતો આવેઓ હતો) પણ તેમાં ખાંમી માતર એટ-લીજ રાખેલી જણાઈ કે, પોતે એક ખરા હીંદુ છતાં તેનો વહીવટ પરકોમના સખસોને હાથે સેવત સુધી ચાલવા દીધો; જો કદાપી તેમનાજ નેઆતીલાઓ, જે વેપાર વણજના કાંમમાં આજે ઘણા ચાલાકી ભરેઆ વખણાએછે, તેઓ માહેલા કોઈબી સાહસીક પુરૂસોને સંઘરી લઈ મોકલાવેઆ હોતતો, તેમના નામની યાદગારી ચોકસ રીતે એવી ગવાતે કે હીંદુની પેહેડીમાં હીંદુઓજ વહી-વટદાર ચીન ખાતેબી જઈ વશેઆ; પણ તેહવું નહીં બનતાં સાંભલેઆ પર-માણે વેપારમાં અવગણ જેવું જણાએઆ ઉપરથી તાંહાંની પેહેડી સંવત ૧૯૨૮ ની દીવાલીથી ઉંચકી નાંખીછે. અને બીજી યાદગારી તો ખરેખરી ઉતમ અને અબલાજાતીઓની ઇનસાંનીએતપણામો અતીસે વધારો કરવા સંબંધી પુનવંતી વખણાએછે કે, ગુજરાતી તથા કછી હીંદુઓની છોકરીઓને કેલવણી આપવા માટે ઉભી થએલી કોટની "કનેઆશાળા" જે કેટલીક મુદત સુધી પર-થમ બુધી વરધક સભાનાં ઉપરીપણામા ચાલતી હતી; તેને આ શેઠીઆએ પોતીકા સવાધીનમાં લઈને તેમના સુરબી મરહુમ ।જીવરાજ બાલુને નામે જા-ચુકના પાએઆપર ઓસતવારી સાથે નીભાવી રાખવાના ખરા હેતુથી સંવત ૧૯૨૪ ના શાલની સરૂઆતમાં રૂ૨૦,૦૦૦) ની મોહટી રકમ સખાવતની રાહે અલાહેધી કાહડી આપેઆથી, તે કાંમમાં પડેલી ખુટ સમપુરણ રીતે પુરી થઇછે; કારણ કે દેશ સુધારાનાં એક ભલાં કાંમને ઉતેજન આપનારો, અને

વખતસર જોઇતો ઘણોજ મજબુત ટેકો મલેઓ એટલુંજ નહીં, પણ તેમના મુરબીએ મેલવેલા સવખતની કમાઇના સચવાઇ રહેલા પઇસાનો થોડાએક ભાગ હાવાં સુભ કાંમ માટે રોકાએઓ તેની, તથા તેમા મદદ આપનાર આ જવાંણ શેઠીઆની યાદગારી સંબંધી એકજ સરખી વખાંણ, જાંહાંતુલીક મરહુમ શેઠ જીવરાજ બાલુને નામથી સજીવણ થએલી પાઠશાળા સહી સલાંમત રેહેશે તાંહાં તુલીક કોઇથીબી કવચીત ભુલાશેજ નહીં.

આ જવાંન શેઠીઆ જેમ દરવીઅથી ભરપુર થાએઆછે, તેમ ઇનસાંનીએત પણાની સરવે રીતીને સારી પેઠે સંભાલનારા, અને ગરહસથોની મંડલીનાં એક ભલા મીતરખી ગણાતા આવેછે; ભાટીઆ ગણાંતની માહજનને માંથે કેટલાક ચોગલાઓ જે છે તેઓમાં આ શેઠ દુઆરકાંદાસ સાંભલેઆ મુજબ પેહલી પદવી ધરાવીને તેમની નેઆત સંબંધી ઘરગતુ ભાંજગડનું સમાંધાણી ભરેલી શેવટ લાવી આપવામાં મુખીઅ બાગ લઇને પોતાની ફરંજ બજાવેછે.

એવણનાં એક દરવીઅવાન અતલગ ભેશી ડા૦ ગોકલદાસ તેજપાલ જે થોડુંજ થાએલી મરણ પાંમેઆછે, તેનાની મોહટી મીલકતનો વહીવટ તેમનાં વશીએતનામાં મુજબ તેવનનાજ નેઆતીલા શેઠ લખમીદાસ ખીમજીની સંગાથે એકમત રહીને આ શેઠીઆ જે ચલાવેછે, તે ઉપરથી એ મરહુમ શેઠની વીધવા બાઇ સામાંવહુએ કેહચ કે, લુછા લોકોની ઉસકેરનીથી કેટલીક વાતોનાં વાંધા ઉઠાવીને છેક હાઇકોરટની પવીતર દરબાર સુધી તેઓને લઇ ગએઆં હતાં; જાંહાં એ સંબંધી બાબદોની ચોકસ તપાસ નાંમવર નેઆએહાધીશે ઘણીજ બારીકીથી ચલાવીને ઉપલા બેહુ સાહેબોએ બજાવેલાં કાંમો ઘણાંજ પસંદ રાખેઆં, અને બાઇનાં વાંધાઓ બીલકુલ બાતેલ કરી આપેઆ, તે વાતનો સંતોસ તો જોકે સરવેને ઉપજવોજ જોઇએ, પણ તેમાં દલગીરી માંતરે એટલીજ ભેલાઇચ કે અરસપરસનાં શેહજ મીનાકીસાને લીધે એ મરહુમનાં દરવીઅનો કેટલોક બાગ સારાં કાંમોમાં વપરાતો ઓછો થાએઓ.

જીવરાજ શેઠના ભાંણેજ મી૦ ખટાઉ મકનજીનો જનમ કછ તાલુકેના તેરાગાંમ મધે, સંવત ૧૮૭૬ નાં સરાવન સુદી ૧૨ ને સોમવારે થાએઓ હતો. અગીઆર વરસની વએ પોંહચતાં સંવત ૧૮૮૭ ને સાલ પોતીકા મામાની મેહેરબાંની હાંશેલ કરવા માટે પેહલવેહલા એવણ મુંબાઇ આવેઆ, ને તેમનીજ પખસમાં રહીને સંસાર સરજવાની કેલવણી પાંમેઆ પછે, વેપાર વનજનાં કાંમોની હેવીતો સારી માહીતી મેલવી લીધી હતી કે માહેલાં કેટલાંક દેસાવરો ખાતે રૂઉની ખરીદી સારૂ થોડીક મુદત સુધી આવન જાવન ચાલુ રાખી; અને પરમાંણીક પનાથી કાંમકાજ બજાવવામાં જેમ ચંચલાઇ જણાતી રહી તેમ તેમના મુરબીની મમતાબી વીશેસ વધવા લાગી એટલુંજ નહી પંણ પોતાને તાંહાંનાં બોહલા વહીવટમાં આ ખટાઉ ભાઇને હેવોતો લપેટી લીધો હતો કે, બાપના લાડમાં જેમ વાહલો દીકરો પલે તે કરતાં સરસ ભોગવાતા સંબંધી સરવે પાંટીનું સુખ મામાએ દેખાડેલી હતું. અને તેવન ગુજરી ગએઆ

પછે વલતે સાલ સંવત ૧૯૦૦ માં શેઠ વસનજી જીવરાજે પોતીકા મરહુમ પીતાનાં જેહવીજ અશીલાઇ દેખાડીને આ ખટાઉભાઇ જે તેમની ફુઇના દીકરા થાએ, તેનાને પોતાની પેહડી ખાતે એક ખાસ ભાગીઆ પણાનાંમાં જોડી લીધો હતો, જે સરીગતનો સંબંધ સાંભલેઆ પરમાંણે શેઠ દુઆરકાંદાસની સંગાંથે પણ તેહવીજ પરીતીથી સચવાઈ રહેઆ પછે બેહુ સાહેબોએ રાજી ખુશી સાથે અરસ પરસનો અખલાસ રાખીને સંવત ૧૯૨૪ ના કારતક સુદી ૨ થી લગભગ પા સદીનું પંઠીઆલું છુતું પાડેઆ પછે પોતાને નાંમે નોખો રોજગાર જે રચેઓછે, તેમા સાંભલેઆ પરમાંણે એવણ સંગાથે કાંમકાજ પાડનારા વેપારી તથા વેહવારી લોકો તેનાની અશીલાઇ, મીલનસારી તથા પરમાંણીક પનાની ઘટતી સતુતી ગાટા રેહેછે; માટે તેહવીજ રૂડી વરતણુક પોતાની જીંદગી સુધી સાચવી રાખવામા પરમેસવરની મદદ ચાહીને આ વરણુન હીંઆં સમાપત કરીએછે.

ઠા૦ લખમીદાસ ખીમજીનાં વડવા, કુટુંબીઓ તથા વારેસો.

આ સદગુણી ગરહસથના ઘરનું જનમચરીત્ર મેલવી આપનારા એક ઈસત મીતરે એવી ઈછા દેખાડી કે, તે હીંદુનીજ ઢપછપમાં છપાએતો બહુ સારૂં; જે વાત આ નોધ લેનારે પસંદગીથી બાહાલ રાખેઆ મુજબ તે સાહસીક ભાઈએ લખી મોકલાવેલી કેફીએતને, તેમનો ઉપકારમાંણી બોલેબોલ ઉતારી લઇએછે.

સઉરાસટ એટલે કાઠીઆવાડમાના હાલાર પરાંતના જામનગર જીલામાના ખંભાલીયા ગામના તેઓ અસલ વતનીછે. તેમનો મુલ પુરૂસ ઠકર પરસોતમ ઓધવજી સંવત ૧૭૭૫ ની સાલમાં તેજ ગામમાં જનમેઓ હતો, અને પોતાની ગરીબ અવસથામાં તાંહાંજ ઉછરી મોહટો થયો. કેહેછે કે તે વખતના તાંહાંના રાજાએ ગામના લોકો ઉપર ચુલા દીઠ જેવો જુલમાત વેરો નાખવા માંડીયો તે અને તે શીવાએ બીજા કરો પોતાની ગરીબ હાલતને લીધે નહીં આપી સકાયાથી પોતાનું વતન તજી કછમાં જઈ નીવાસ કરેઓ અને તાંહાં ગોવીંદજી નામે એક દીકરો સંવત ૧૭૯૮ મા તેને થયો એવું સાંભલવામાં આવેછે. ગરીબી હાલતમાંથી છુટીને પોતાનું નશીબ અજમાવવાની ધારણાથી એ ગોવીંદજી પોતાની રોજી સોધવાને સંવત ૧૮૪૩ માં મુંબઇ મધે આવી રહેઓ. પાસે પઈસાનું સાધન નહીં તેથી ઉછીપાછીનું કરી સુતરાઉ જાડાં કાપડની ફેરી ફરવાનો ધંધો સરૂ કરેઓ અને તેમાંથી જે મલે તે ઉપર સંતોશ રાખી પોતાનો ધંધો જારી રાખેઓ. ગોવીંદજી ને સામજી તથા ખીમજી નામના બે દીકરા હતા તેમાંથી વડાનો સંવત ૧૮૨૦ ને નાહાનાનો ૧૮૨૩ માં શ્રી કછ મધે જનમ થયો હતો તેમાંથી સામજીતો બાપની હઈઆતીમાંજ સંવત ૧૮૪૨ માં વગર વારસે મરણ પામેઓ એટલે તેના વારસ તરીકે આગલ ઉપર પરખેઆતીમા આવનાર માતર ખીમજીભાઈ રહેલો હતો. ગોવીંદજીભાઇ મુંબઈમા આવેઆં

ઠા. લખમીદાશ ખીમજીનાં વડવા, કેરે-
બીઓ તથા વારશો.

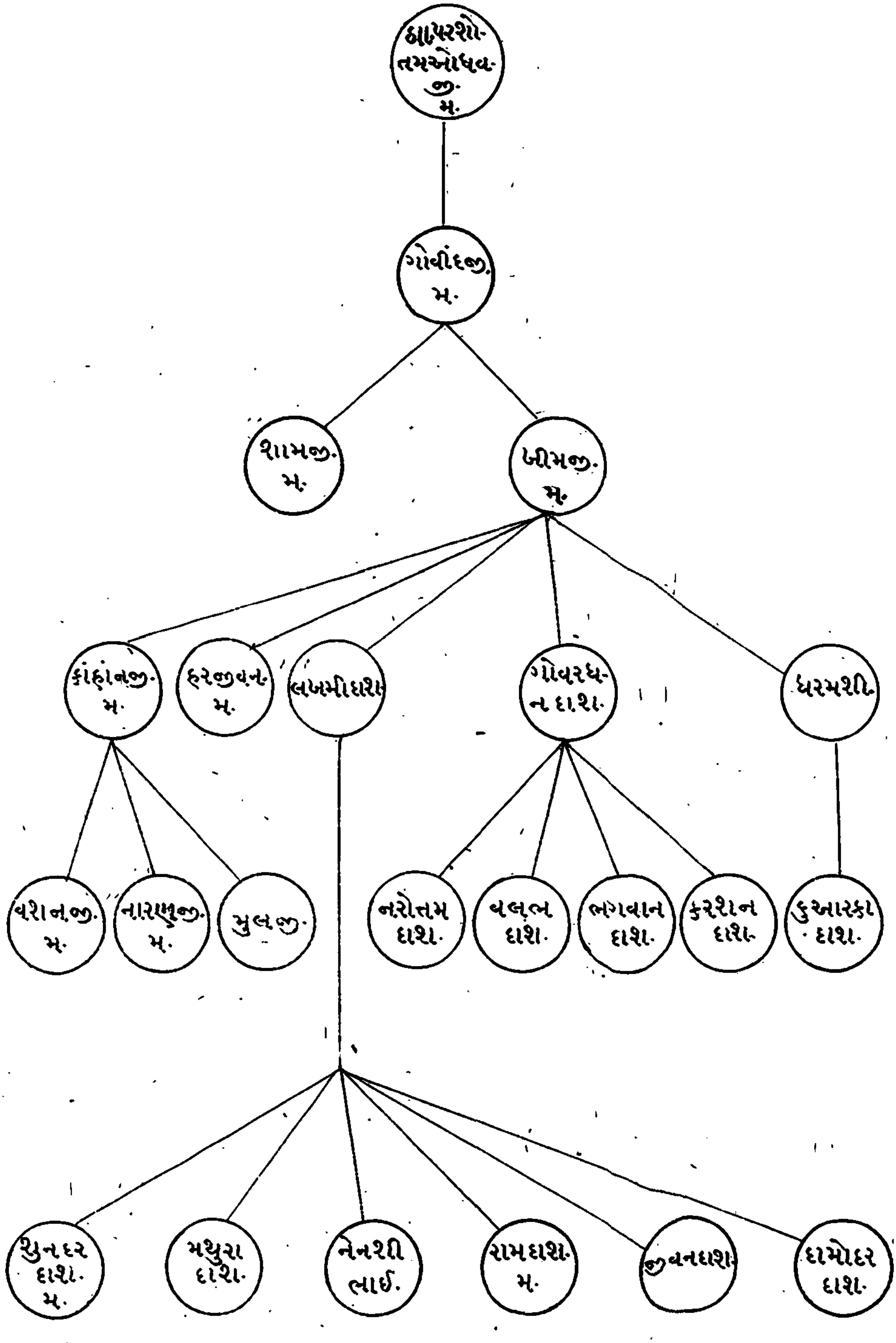

તારે તેને તથા પોતાના કબીલાને કછમા મુકી આવેલા હતા પણ ગોવીંદજીના મરણ પામવાની તરણ વરસ અગાઉ ખીમજીભાઈ પણ મુંબઇમાં આવી પોતાના પીતાની સાથે રહેલા હતા. ગોવીંદજી તથા તેઓના બાપ પરસોતમ કાહારે ગુજરી ગયા તે ચોકસ ખબર મલતી નથી પણ ધારી સકાયછે કે ખીમજીભાઈ વીશેક વરસની ઉમરમાં મુંબઈ આવેઆ હોય તો તે સુમાર પરમાણે તેમનો પીતા ગોવીંદજી સંવત ૧૮૪૬ ની સાલમાં ૪૮ વરસની ઉંમરમાં મરણ પામેઆ હોય એવું ઠરેછે.

ખીમજી ભાઇએ પણ પોતાના બાપ ગોવીંદજીના મરણ પછી પોતાનો અસલ ધંધોજ જારી રાખયો અને તેમાં સારાં નશીબે ધીરેધીરે ઠીક ફાવતા ગયા અને પોતાની પાસે બે પઇસાની પુંજીનો વધારો થયો તેવડે એક દુકાન કરી ફેરીનો ધંધો તજી રૂડી રીતે પોતાનો વહીવટ ચલાવીયો. જેમ જેમ નજર પોચાડી ધંધો કરયો તેમ તેમ સારાં ભાયગે ઉતરોતર અધીક ધન સંપાદન કરી પોતાના નામનો ઉતકરશ થતો ગયો અને કાંપડના એક મોટા અને પરખીયાત વેપારી તરીકે ખીમજી ગોવીંદજીની પેઢી ગણાવા લાગી. તેઓએ કલકતા વગેરે કેટલે ઠેકાણે પોતાની પેઢીઓ કાઢી વીયાપાર એટલોતો વધારી દીધો કે ઇસવર કુરપાથી તેમણે પોતાની હયાતીમાં સારો પઇસો મેલવી લક્ષાધીપતીમાં ગણાવા લાગા. પોતાની ભાટીયા ન્યાતીમાં અધાધુંધી ઘણી ચાલતી હતી તેથી શેઠ કાનજી ચતુ તથા શેઠ જીવરાજ બાલુ વગેરેની સાથે મલી ન્યાતીનો ઘણો બંદોબસત કરયો અને તે વખતથી ભાટીયા ન્યાતીના હિતકરતા તરીકે તેઓ પોતાની ન્યાતીમાં શેઠીઆ તરીકે ગણાવા લાગીયા. આ ગરહસથ પોતાની વરૂધાવસથામાં શ્રી ગોકુલ મથુરાં વગેરેની યાતરા કરવાસારૂ પોતાના કુટંબ પરીવાર સુધાં સંવત ૧૮૯૮ ની સાલમાં ગયા હતા તાંહાં તેઓ કુદરતી નીયમ પરમાણે શ્રીનાથ દવારામાં ચઇતર વદી ૧ ને રવીવારને દીવસ સવરગવાસ થયા તેમના પાંચ દીકરા હતા. કાંહાંનજી, હરજીવન, લક્ષમીદાસ, ધરમશી, અને ગોરધનદાસ. તેમાં લક્ષમીદાસ નામે જે તરીજો પુતર જે ઘણો પરાકરમી નીકલીયો તેનો જનમ સંવત ૧૮૮૭ ના જેઠ વદી ૧૨ ને ગુરૂવારે મુંબઇમાં થએલોછે. તે પોતાનો પીતા નાથ દવારામાં ગુજરી ગયા તારે તેઓપણ સરવ કબીલા સાથે ભેગાજ હતા તાંહાં તેમણે તથા તેઓના વડીલ ભાઈઓએ મલી પોતાના પીતાની ઉતર કીરયા અને ધરમના કામ અઢી વરસ સુધી રહી સારાં કરયાં હતાં. પોતાના બાપની ધારણા પરમાણે તેમણે દરરોજ સેંકડો બરાહમણો જમાડવામાં તથા બીજાં ધરમને લગતાં કામોમા સઘલા રૂ૫૦૦૦૦) ખરચ કરયો ને બેટ દવારકાંમાં પણ શ્રી તરીકમજીની મુરતી આગલ અખંડ ઘીનો દીવો બાલવાના ખરચ સારૂ તાંહાં વાટકાવાડી નામની જગા રૂ૪૫૦૦) માટે ખરીદ કરી આપી કે જેમાંથી વરસ ૧ ના રૂ૩૦૦) ને આસરે આવેછે અને તેમાંથી અખંડ દીવો શ્રી તરીકમજી આગલ થાયછે. આ પરમાણે તે સપુત છોકરાઓએ પોતાના પીતાના અતી શ્રમના પેસામાંથી યોગીય રીતીએ ધરમ દાનમાં ખરચી પોતાના બાપના નામને મોટુ માન આપીયું.

બીમજીભાઈના પાંચ પુતરો અને તેઓના પરીવાર વીશેની હકીકત તેઓની વંસાવલીના ઝાડ*ઉપરથી સાફ માલમ પડશે. એ પાંચ ભાઈઓમાં તરીજો પુતર લક્ષ્મીદાસ સરવમાં સારો ભાગીયસાલી અને પરાકરમી થયો તેણે પોતાના બાપનો ધંધો ઘણી ઉતકુરષ્ટરીતીએ ચલાવી પોતાનો વેહેવાર એવોતો ચોખો રાખયો કે જેથી કરી એના પરમાણીકપણા વીશે ઘણાઓની પુરણ ખાતરી થઈ ગઈ. તેમ નશીબનો પણ એવો સારો કે જેમ જેમ પોતાનો રૂડો વેહવાર રાખી ધંધો કરયો તેમ તેમ ઘણું ધન સંપાદન કરી બાપની મેલવેલી દોલત અને કીરતીમાં સારો વધારો કરેઓ. અને એ પરમાણે વધતાં વધતાં સંવત ૧૯૨૦ ની સાલથી આ મુંબઈ શેહરમાંની એક પરખીયાત પેઢી કે જે વાલિસની કંપનીને નામે ઓલખાયછે તેના તેઓ દલાલ થયા અને તારપછી ઉતરો ઉતર તેઓનો ઉતકરષ થતો જાયછે. તેમણે પોતાની જાતીમાં મોટાઇ મેલવીછે એટલુંજ નહી પણ પોતાના સદગુણને લીધે આપણા રાજ કરતા અમલદારોને પણ એ ગરહસથ વીશે સારો અભીપરાય બંધાયાથી શેહેરના એક સુલેહના અમલદારનો હોધો આપણી સરકારે તેમને આપીયો. અને તે હોધામા તેઓ સંવત ૧૯૨૦ ના માગસર માસથી બીરાજેછે. તેઓની નાતના તમામ લોકો એમના પરમાણીકપણા ઉપરતો વીસવાસ રાખેછે અને તે રાખવાને લાયક તેઓ પુરતીરીતે છે એની સાબેતીમાં અમારા જાણવામાં આવીયુંછે કે ભાટીઆ માહાજને પોતાની ઉપજ ખરચનો અને તમામ કામનો વહીવટ તેઓનીજ દેખરેખથી કરવાને તેમને અરજ કરી મુકરર કરયાછે અને તેનાં સવીસતર હીસાબનાં દર વરસે જે ચોપાનીયાં નીકલેછે તે અમે વાંચ્યાં તેથી અમારી ખાતરી થાયછે કે એ કામમાં તેઓ માતર પોતાના જાતભાઈઓનું કલીયાણ ઈછીને વગર સવારથે પોતે જાતે મેહેનત લઈ ઘણી સફાઈ રાખેછે. વલી આપણી મુંબઈનો રેહેવાશી તેઓની નાતીમાંના શેઠ ગોકલદાસ તેજપાલ જેઓ પોતાની આસરે ૩૭ લાખ રૂપીઆની પુંજી મુકી ગુજરી ગયાછે તેમણે પણ આ સદગરહસથ ઉપર એટલોતો વીસવાસ રાખેલોછે કે પોતાના વીલમાં પોતાની મોટી મીલકતના ટરસટીઓ તરીકે શેઠ દુઆરકાંદાસ વસનજી ભેગા તેમનેબી મુકરર કરેલાછે.

હાલ વલભ વંસના માહારાજોમાં જે અનીતી ચાલેછે તે તેમના વડીલો સારી રીતે સમજતા હતા, પણ તેઓથી તે વીશે કાંઈ કરી સકાયું નહતું પરંતુ આ ગરહસથે જાહેર હીંમત બતલાવી માહારાજોની ખરી અનીતીને ઉઘાડી કરી અનીતીના મારગનો તીરસંકાર કરેઓ તથા પોતાની નાતમાં જે ઘણોજ ગેરબંદોબસત ચાલતો અને કોઇ કોઈની દાદ ન સાંભલતું હતું તે સરવનો રૂડો બંદોબસત કરી એક ખરા પરમાણીક, સાલેસ અને પરોપકારી પુરૂષ તરીકે પરીપુરણ રીતે વરતી શેઠાઈ અને જસટીસ આફ ધી પીસનો માનવંતો ઓધો ભોગવી પોતાના કુટંબમાં અને આ શેહેરના સઘલા લોકોમા રૂડી પરખ્યાતી મેલવી સુખ અને સાંતીથી દીવસ નીરગમન કરેછે.

કલકતાના પેહલા બાબુ શા૦ નાંનજી જેકરન.*

શ્રી કાઠીઆવાડના જીલે માંગરોલ કરીને સમુદર કીનારે એક ગાંમછે; જાંહાં દસાશ્રીમાલી સરાવક ગણાતના શા૦ જેકરન ભીમજી જે રેહતા હતા, તેના દીકરા આ નામવર નાનજીશાહ સંવત ૧૮૩૦ ની સાલમાં જનમ પાંમેઆ હતા; જારે ૧૫ વરસની વએ પોંહતા તારે સંવત ૧૮૪૫ મા પેહલવેહલાં મુંબઈ આવીને કાપડનો પુટકલ ધંધો કરવા માંડેઓ; અને તે પછે ધાટ ઉપર આવતી જતી વનજાર સાથે રોજગાર ચલાવેઓ. તેમા કેહત્ર કે, પાંચ રૂપીઆનું સારૂં દઉલત તેનાએ મેળવેલ હતું. પણ માહાંભાએગની એક એવી જબરી નડત તેમને ઓચીંતી આવી મલેઆને લીધે સંવત ૧૮૫૮ ની સાલમા આપણી તરફની ચીચબંદર ઉપર જે મોટી આગ લાગી. તેમાં રૂપીઆ લાખ દોહોડની કીંમતનો સંઘરી રાખેલા માલનો મોટો જથો બલીને રાખ થઈ ગયાથી થોડુંક સુધી ભારે સંકટ તેનાને ખમવી પડી હતી. જેનો કશોએ ધભરાત ઉપજાવેઆવના તે વખતપર ચીન ખાતે (જે વાતને આજે ૭૦ વરસ થયાંછે) બંગાલી અફીનની ખપતી ઘણી નીકલી આવી પણ તેના ધંધાને હાથ કરનારો કલકતામાં કોઈજ નહીં હોયાને લીધે આ હીંમતવાન નાનજીશાહે મરહુમ મોતીશાહ શેઠના ભાઈ શા૦ નેમચંદ અમીચંદ સાથે પંઠીઆલાપણાનું નાતુ બાંધીને સંવત ૧૮૫૯ માં તાંહાંની સફર એખતેઆર કીધી હતી; અને રૂડી વરતણુકથી વેપાર ચલાવીને થોડા વખતમાં એટલો તો નફો મેળવેઓ કે, આગમાં પોંટેલી નુકસાની શેહજવારમાં વલી રેહેતાં દરવીઅની ભરચકર જોતા રહેઆ; અને ચીન ખાતે બંગાલી અફીનનો ધંધો કલકતા મધે એજ ગરહસથે પેહેલવેહેલો ચાલુ કીધાની યાદીમાં નાનજીશાહ ચીનાઈ કરી તાંહાં પરખેઆત થઈ પડેઆ, એટલુંજ નહીં પણ એ વેપારના ફેલાવાથી મુંબઈ ખાતેની આડતનું મુહબલક કાંમખી એવણનેજ હાથ આવતું રહેલ; જેમાં પરમાંણીકપણું વાપરીને સરાફી તથા સોદાગરી મંડલીઓમાં સારૂ માન મેળવવા લાગા હતા. નેમચંદશાહ ગુજરી ગયા તારે તેમના સકલગુણી ભાઇ શા૦ મોતીચંદ અમીચંદ જે વેપાર વણજમાં ઉગી નીકલેઆ તેમની સાથે આ બંગાલી બાબુ નાંનજીશાહે આડતનો તથા રાસ ખાતાંનો રોજગાર સાંધી લીધો. પછે આપણા જમાને હાતમ સરીમંત સર જમશેદજીનો સખીદસત તેમની ખાંધ ઉપર આવેઆથી નાનજીશાહનો દરજ્જોખી દીન દીન બુલંદી કલાએ પોંહચતો રહેઓ હતો; કારણ કે તે વખતપર હાવા આસરાને લીધે બંગાલી અફીણનો અડધ જથો એવણ હસતકથી ચીન ચહડવા લાગો અને અડધમો બીજા સઘલા વેપારીઓ રોકાતા રહેઆ.

આ નાંનજીશાહે મુંબઈમાંખી પોતીકે નામની એક ખાંનગી પેહેડી સથાપીને લોકો તરફથી આડતનું મુહબલક કાંમ મેળવવા માટે કલકતાની પેહેડીને

* ગુજરાતી હીંદુઓમા આ ગરહસથ પેહલવેહલો જલમારગે કલકતે ગએઓ હતો. ના૦ લ૦

સારો આસરો હાંસેલ કરી લીધો હતો. અને સઘલી જીંદગી વેપાર વણુજના કાંમમાં રોકી બેઠાથી એક કશાએલો, સુધો, સારી દેઆંનતનો અને ચોખા વેહવારવાલો ગરહસથ કેહવાતો હતો એટલુંજ નહીં પણ એમની સાથે જે લોકો લેણદેણ કરતા તેઓ સઘલાની મનપતીજ સારી પરકારે થતી હતી.

આ ગરહસથે કલકતામો લગભગ ૩૮ વરસ ખરેખુટ ગુજારેઆ પછે સંવત ૧૮૯૭ નાં સાલમા મોતીસાહ સંગાથેનું પંઠીઆલાપણું એક બીજાની રાજીખુશી તથા એખલાસથી છુતું પાડીને મુંબઇમાં આવેઆ, અને બેહુ તરફ પોતાના નાંમની પેહડી કાએમ રાખીને જીંદગીના બાકી દીવશો રાહેત પાંમવાની મતલબથી પોતીકે સવદેસ સીધારેઆ હતા જાંહાં સાતેક વરસ સુખ ચેનમા રહેઆબાદ સંવત ૧૯૦૪ નાં માગસર વદી ૪ વાર સનેઉએ કઈલાસવાશી થીઆ તારે તેમની ઊંમર ૭૪) વરસની ગણાઈ હતી.

એ મરહુમ નાનજીશાહ પોતાની પાછલ ૪ દીકરાઓ મેલી ગએઆ હતાં તે માહેલા વડા દીકરા શા० મકનજી બાપની હઈઆતીમાંજ સંવત ૧૯૦૩ ના સાલથી ફારગતી કરી દઈને છુટા પડેઆ હતા, અને બાકીનાં તરણ દીકરાઓ મધે સુંદરજી, જેઠાભાઈ તથા મદનજી જે સામથા રહીને શા० નાંનજી જેકરનનાં છોકરાઓની કુંપનીને નાંમે આડતની તથા વેપાર વનજની પેહડી ચલાવતા હતા; તેઓ પણ સંવત ૧૯૦૯ નાં સાલમા એક બીજા વચે અરસ પરસની સહમજુતીથી છુટા થાઇને પોતપોતાનો અલાહેદો રોજગાર કરવા લાગા.

નાંનજીશાહના હાલ હઈઆત રહેલા દીકરા શા० સુંદરજીએ બી ઘણા વરસ એ પેહડીના સંબંધમા કલકતાખાતે ગુજારેઆં હતાં; પણ ઇસવી સને ૧૮૬૫ ના સતાની જેહરી હવા કેટલાક સતોરીઆઓના તોફેલ અસર થએઆને લીધે સઘલી આંટ ખોહીને નાંદાર થાઈ પડેઆ, તે વખતપર સાંભલેઆ પરમાંણે તેમના એક ભાઈએ આગલુંપાછલું વેરભાવ એખીતું કરી એ બીચારા રાંક સુંદરજીને ઘણુંસુધી હેવાતો સતાવેઆ કે જે ફડચો શેહેજમાં થનાર હતો તેને ફોકતનાં ૪ વરસ સુધી વીતંમના ભોગવવી પડી હતી; પણ તેમની રૂડી નીસટા અંતે સાહે થાઈ તારે વગર અડચને અઠાવીસમાં કાએદાનો લાભ પાંમીને હવડાં તેમની આગલી ઓલખાંનવાલા જેઓ કલકતા મધેછે તેઓની મદદ મેલવીને થોડાક રોજગાર કરતા દેખાએચ પણ ગએલો દરવીઅ અને ખોહવાએલી આંટ પાછી મલતાં કોઈ ઘણી મુદત જોઇએ હેવું હાલનો સમો આપણુને કહી આપેછે.

શા० નરસી નાથા.

આ ગરહસથે સંવત ૧૮૫૬ ની સાલમા કછ તરફથી પેહલાં આવીને મુંબઇમા વાશો કીધો, તે વાતને હવડાં ૭૩) મું વરસ જણાએછે; એમના વેપારનું મંડાંન પરથમમા બાહેરના વછીઆતો તથા વેપારીઓની આડતથી

થાએઉ, જેમાં કેહચ કે સાચી દેખાંણુતના સારાં ફલ તેમને હાથ લાગેઆથી વેપાર વણજમાં વધતા ચાલીને પોતાની નેઆતમાં સરવેથી વડા, અને ડાહાપણવાલા એક શેઠીઆ ગણાએઆ હતા; એટલુંજ નહી પણ સારી આંતને સદા આધીન રેહેઆને લીધે, વેહવારમા હેવાતો પરેટાએઆ કે તેની ખુબીથી વેપારખાતાંની સરવે મંડલીઓમા પોતાના નાંમની પરખેઆતીને પેહલે દરજજે પોંહચાડી દીધી હતી. એમના પરમાંણીકપણાનો એકજ દાખલો જે સાંભલવામા આવેઓચ, તે ઉપરથી કેહવાની કસુર નથી કરતા કે આ નરશી શેઠને, પરથમમા આપણી ટાપુખાતે મરાહુર થાઈ ગએલા મરહુમ શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાજી જેવણ ચીનાઈ જુબાનમા "પાહવા" અથવા "સેચી"નાં એલકાબથી બુજોરગી સાથે વખણાએલા હતા, તેવન સંગાથે ઘણો સારો ઘરોબો હતો, અને તેજ નાંતાંથી તેમના દીકરાઓ શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજીને ચીનખાતે થાએલા તેઓના રોજગારની સરૂઆતમા કાંમકાજની લેવરદેવર સંબંધી ઘણો મોટો આસરો મલેઓ હતો, જેવાતને આ સાહશીક શેઠીઆઓ આજદન સુધી માન સહીત ઈઆદ રાખતા જણાએછે; અને તેવીજ લાએકાત ધારીએચ કે, બીજા ઘણાઓ સંગાથે આ નરસી શેઠ કરી દેખાડી હશે; જો તેની હકીગત કદાપી મલી હોતતો મોટા હેતુથી આ નોંધમાં હમો સમાવી રાખતે.

એ શેઠીઆની નેઆતમાં કેહચ કે, આગલા દાહાડાઓ ઉપર વીધવાઓને પુનરવીવાહ કરવાની છુટ ભરેઓ રવઈઓ જે સાધારણ થાએલો હતો, તે રેવાજ એવણ સંવત ૧૮૯૮ ની સાલમાં જારે ગુજરી ગએઆ તારેથી, અને તે પછે વરસ બેએક સુધી ચાલુ રહીને ખબર નથી કે, શું સબબથી એકાએક તદન બંધ થાઈ પડેઓ, જે માઠો રેવાજ હજીસુધી તેવીજ હાલતમાં રહેઆને લીધે બીચારી નીરદોસ વીધવાઓના હકમા ખરેખરી બેઈનસાફી ગુજરેછે; માટે એટલાં તેનીઓના હીના નસીબ કે, તેમના સર ઉપરથી શા૦ નરશીશેઠ ઉઠી ગએઆ, નહીં તર તેનીઓના સણુસારી સુખમાં ખચીત હાવો અતકાવ થાવો મુસકેલ પડતે.

આ ગરહસથ સરાવકનો જે ધરમ પાલતા હતા, તેની ઈઆદગારી માટે પોતાની ગણાતના લોકોને ભગતી કરવા સારૂ એક દેહડાંસર ચીચબંદર આગલ પોતાની હઈઆતીમાં બંધાવી આપેઉછે. તે શીવાએ તેમની બીજી કોઈબી ફીરતીનું બએઆન દાખલ કરવાજોગ હમારે હાથ આવેઉં નહી તેથી ખચીત દલગીરી ઉપજાવીએછે.

શેઠ ગોકલદાસ તેજપાલ.

ભાટીઆ ગણાતના સરવેથી પેહલવેહલા ચાર સખશોની પુઠે બીજા ઘણા જણાઓએ આપણી ટાપુમાં વસતી આંણી દીધી, તેઓની જીંદગીનો હએવાલ નોંધી રાખવાજોગ જણાતો નથી; મગર કેટલાક મેહનતુઓ, જે પોતીકા

રોસણ ભવીસની સરજતથી ટુક અરસામાં પરએઆત થાઇ પડીઆ, તેઓ માહેલા એક તેજપાલ ખટાઉની જીંદગી તેના સકરમી દીકરાએ દીપાવી દેખાડીચ, તેનીજ ઇઆંદગારીને આ નોધમાં સમાવી લેવાનું ઇઓગીઅ વીચારીએછે.

કાઠીઆવાડ પરાંતનાં કછમધે મોજે કોઠારા નામનું એક ગામડુંછે તાંહાં કછી ભાટીઆની ગણાતના ઠા૦ ખટાઉ કેસવજીને ઘેરે જનમ પાંમેલા બે દીકરાઓ માહેલો નાનજી નામનો વડો દશેક વરસની વએનો હતો તે પોતાના સવદેસથી નીકલીને સંવત ૧૮૫૯ ની સાલમા પેહલવેહલાં અતરે આવી રહેઆ વીશેની વાતો વાકેફગાર લોકોથી જે સાંભલીછે તે, અને તેની મુફલેશી હાલતને અઠાગ મેહનતના બલવટે થોડાજ વખતમાં તેને ફેરફાર કરી નાખી તે સંબંધી આ એક ચાણાક ભરેઓ ધડો આલસુ લોકોને માટે યાદ રાખવાજોગ વીચારી હીંઆં દાખલ કરીએછે. કેહચ કે જારે નાનજી ખટાઉ આવેઓ તારે તેની ગાંઠમાં કાંઇબી ગુરથ નહીં હોવાથી ઉધાર ઉછીનાં બેચાર આંણા મેલવીને ખજુર વેચવાની ફેરી ફરવા લાગો, જેમાથી દરરોજ આખો દાહાડો ભટકે તારે બેતરણ આણા નફો ઉપજાવેઆ ઉપરાંત રાતરે કોઇનો દુકાંણની ચોકી કરવા રહીને તાંહાંથી જે મલે તેવટે ગુજારો ચલાવા માંડેઓ, અને તેહવી હાલતમાં વરસ એક વટાવેઊ તેટલાં જેમ નજર પોંહચતી ગઇ તેહવી જીણસ લઇને વેચવાનોજ ધંધો ચાલુ રાખેઓ, જે વાતને તરણેક વરસ વહી ગએઆં તારે તેમનો નાંધલો ભાઈ તેજપાલ ખટાઉ જે વરસ પાંચેકની વએનો હતો તેને તેના ગરીબ માં બાપોએ કોઇની સંગાથે સોંફી આપેઆથી પોતાના વડા ભાઇની પાસે આવેઓ; પણ તે બાપરાને પોતાના પેટખાતર રાતને દીવસ રખડવાનીજ વેઠ લાગેલી તાંહાં આ બાલકની જતન સારી રવેશે કરી નહી સકાએઆના સબબથી, કોઈ કોટીઆ અંદર ચહડાવી તેને દેસ ખાતે પાછો રવાંણે કરી દીધો; જાંહાં બે વરસસુધી પડી રહેઆ પછે તેનો નશીબોબી રુડી સરજત જોનાર હશે તેથી સાટ વરસના સુમારની વએમાં જારે બીજીવાર પોતાના ભાઇની પાશે તેજપાલ આવેઆ તારે નાનજીની સથીતી લગાર સારી હતી, તેથી નાંહના તેજપાલભાઇને બહુ હેતુથી સંભારી લીધો. એ વખતપર કેહચ કે દેશાવરેથી આવેલો રુઉ વેચાએ તેના દાગીનાઓ ઉપર છાપ મારવાનું કાંમ તે કરતો, અને નમુનાનો જે રુઉ એખીતો થાએ તેમાં બીજો માલ ઊમેરીને ધંધો ચલાવતાં છેક વીશેક વરસની વએ પોંહતો તેટલાં તો એક નાંધલા સરીખા સવતંતર વેપારીમાં ખપવા લાગો, એજ તેના હેજમારી ભરેઆ ઉદીઓગનું ફલ તેને ખરેખરે મેલવેઉ, એટલુંજ નહીં પણ તેજપાલબી ભાઇની પખસમાં ઉધરીને લગરીક મોટો થવા આવેઓ તારે પરમેસવરની કીરપાથી એ બેહુ ભાઈઓનો સંપજ સારી રીતે સચવાએલો રહેઆને લીધે, મલબાર કોસતા તરફનો થોડોક રોજગાર પરચુટણ માલનો સરુ કીધો; જેમાં ખંતીપણાની મેહનત તેઓને પરથમમા પેટપુરતીજ પેદાસ આપવા લાગી, પણ તેહવી ઉલટમા ઉદીઓગને જેમ રુડી વરતાણુકપર વલાંણ મલતી રહી તેમ દીનદીન વેપાર વધારીને કેહચ કે તેઓ માહેલા નાહના તેજપાલ જારે સંવત ૧૮૮૯ ની

સાલમાં મરણ પાંમેઆં તારે આ મથાલે જણાવેલા નાહની વએના ગોકલદાસ દીકરા ઉપરાંત મીઠાંબાઈ તથા માણેકબાઈ નાંમની બે દીકરીઓ મલીને તરણ ફરજંદોની સાથે આસરે તરણેક લાખ રૂપીઆનું દઈવત પોતાના ભાઈ નાંનજી શેઠને સપુરદ કરી ગએઆ હતા. એ પછે ઠા૰ નાનજી ખટાઉએ પોતીકાં બાલવએના ભતરીજાંઓને પખસમાં સંભાલી લઈને રચાએલા રોજગારને ખીલવી ચલાવેઓ તેમાં રૂડાં ભાએગથી દરવીઅનો ભંડાલ વધારતાં સંવત ૧૮૯૫ નું સાલ આવેઊં તેટલાં છએક લાખ રૂપીઆ ગાંથે બાંધેઆ હતા, પણ તેમને પેટે કોઈજ વસતી ન હોવાથી એજ સાલમા પોતે જારે ગુજરી ગઆ તારે, તેના હકદાર વારેસ, અને મીલકતના માલેક આ શેઠ ગોકલદાસ થીઆ, તેમનો હએવાલ હવે હેઠલ જણાવેલી બીનાથી માલુમ પડી આવશે.

કછી ભાટીઆની માહજનના આ સવતંતર શેઠીઆ ગોકલદાસનો જનમ કેહચ કે સંવત ૧૮૭૮ ના જેઠવદી ૭ ને મંગલવારે મુંબઈમા થાએઓ હતો. તે ઉપર ગણતરી લેતાં તેમના કાકા મરણ પાંમતી વખતે માતરે ૧૭ વરસની વએ પોંહચેલા માલુમ પડેઆ; તોપણ થીતારાએ તેમનું સર એટલુંતો બુલંદીએ ચહડવવાની એશારત દેખાડી કે, હાથમાં આવેલા દઈવટને લગભગ પચીસ વરસ સુધી વેપારનાં કાંમમા ફેરવેઆ કીધાથી છેક સાહઠ લાખ રૂપીઆની પુંજી મેલવી હતી; તે સઘલી નહીં સચવાઈ રેહવાના કારણમાં હેવુંબી સંભલાએઊછે કે, પાછલના બે તરણ વરસ જે મુંબઈને માંથે સકત ગુજરેઆં તેની આંચથી મુહબલક પઈશા ધુમાવેઓ, તે છતાંબી એવણ જારે સંવત ૧૯૨૪ નાં કારતક વદી ૮ ને મંગલવારે ૪૫ વરસની જવાંણ વએમાં કઈલાસવાસ થીઆ, તારે જે દરવીઅ સચવાઈ રેહેલો હતો તેનો સુમાર સાડતીસ લાખનો જાચવામાં આવેલો સંભલાએઓછે; પછે ખરી સંખીઆની ગણતરી તો તેમની વશીએતનાંમાના વકીલોને ચોકસ હોવી જોઈએ.

જવાંણી વએમાં ખંતીપણાની અઠાગ મેહનતની અંદર ચહડતાં નશીબાની મદદ મલેઆથી, મોટા દરવીઅવાન થએઆ પછે, તેને રૂડી પેરે વાપરવાનો વખત આવેઓ તેટલાં મોહોતની તાકીદ જોકે તેહવું નહીં બનવા દીધાની દલગીરી જણાવેઆ ઉપરાંત, બીજા હાથપર સંતોસ પાંમવાનો હેવો સબબ સંભલાએઓચ કે, મેલવેલા પઈસામાંથી મોકલે હાથે ખરચવાની બાબદમા આ મરહુમ શેઠનું મન પેહલાં લગરીક કઠણ હતું, પણ પાછલથી જારે રૂડાં કાંમો ઉપર સખીતપેનુ દીલ દોડાવવા લાગા તારે, કેહચ કે સંવત ૧૯૦૯ માં પોતાના સવદેશની શેલઘાહે શીધારેઆ તાંહાં, એક લાખ રૂપીઆ ગરીબગુરબાંઓને એરખેરાત આપવા તથા ધરંમનીમના કાંમો વગેરે ઉપર ખરચી આવેઆ હતા; અને તે પછે એજ અથવા તેની વલતેસાલ જાતરા કરવા ગએઆ, તાંહાંબી તેહવાંજ શુભ કાંમો માટે બેલાખ રૂપીઆની સખાવતથી પોતીકાં નાંમને શોભા પમાડી આવેઆ હતા. આપણી ટાપુખાતે હીંદુઓના છઈઆંઓની તરબીએત માટે ગુજરાતી તથા અંગરેજી શીખાડવાની બે નીસાલો જે તેનાએ સથાપી હતી, તે માંહેલી સરવેથી પેહલવેહલી સંવત ૧૯૧૧ ના

સાલમાં રૂ૨૦,૦૦૦) ખરચીને બાહેરકોટ માંડવી બંદરના લતા તરફ ચાલુ કીધી; અને તેની પુંઠે મુંબાદેવી આગલ શા૦ મોતી રૂગનાંથનાં ઘેરમાં કાહડેલી સરકારના હસતકથી ચાલતી નીસાલ પણ તારપછે સંવત ૧૯૧૬ થી પોતીકાં નાંમ ઉપર ચહડાવી લઈને, પોતાને ખરચે ચાલુ રાખી; તે દાહાડાથી આ શેઠીઆનું પરોપકારીપણું પરજા વચે પરખેઆત થતું રહેંણું, અને કેટલીક જાતના સુધારા પાછલખી તેમની રૂડી વલાંણ પરકાસવા લાગી. આટલુંજ કાંમ પોતાની હઈઆતીમા કરીને બેશી રહેઆ નોહતા, પણ મરણની જુજ દીવસ આગમજ દોહોડ લાખ રૂપીઆની એક રકમ મેદાનમાં પોતાને નામે એક હાસપીતાલ બાંધવા માટે આપણી નામદાર સરકારના સવાધીનમાં જે સોંફી દીધી હતી, તેવટે એલફીનસટન હાઈ સ્કુલની સાંમણેનાં મેદાંન મધે, મરહુમ નાખોદામીઆં મહમદઅલી રોગેના તલાવની થોડકદુર, એક કોસાદ જગેઆ ઉપર દરદીઓની માહવજત માટેનું શુંદર મકાંણ બંધાઈને તઈઆર થએલું, સંવત ૧૯૨૯ ના ફાગણ સુદી ૩ ને સનીવારથી ધારેલાં કાંમ માટે ખોલું મેલાઈને આ મરહુમ શેઠ ગોકલદાસ તેજપાલનું નાંમ ચંદરોકાલ સુધી અમર રેહેવાની પુર આશેઆ જણાઈ હતી; પણ તેમા એક હરકતે એકાએક એવો અતકાવ વચે આંણેઓછે કે, આ હાસપીતાલ ઉપર થનારો આકેબત સુધીનો સઘલો ખરચ, નામદાર સરકારે તથા શેહર સુધરાઇના ખાતાંએ મલીને નીમોનીમ પોંહચતો પાડવાનો બંદોબસત પરથમ માજી કમીસનર મી૦ કરાફરડે જે કીધો હતો, તે વાત સાંભલેઆ પરમાણે સુલેહના અમલદારોએ પાછલથી બીલકુલ નામનજુર રાખીછે; પણ આ મરહુમ શેઠના ધુંધી વકીલોને સામાવહુ તરફની કોઇબી અડચણ નડેઆ નહીં કરશે તો, તેઓની ચંચલાઈ હાવાં સુભ કાંમ સંબંધી સરકાર સાથે કોઇ રૂડો તોડ સોધી કાહાડવામા સમપુરણ રીતે સરંજાંમ પોંહચશે.

આ નેકનામ ગરહસથની પાછલ કોઈ વારેસ ન હોવાને લીધે, દરવીયનો થોડાક ભાગ સખાવતપણામાં વાપરવા, અને બાકીની મતા પોતાની માતેશ્રી તથા વીધવાની હઈઆતી સુધી જાલવવાના હેતુથી, મરણની ૨॥ મહીના આગમજ સંવત ૧૯૨૩ ના ભાદુરવા સુદી ૮ ને સુકરવારે પોતાની ખાસ ખુશીથી એક વશીએતનાંમું કરીને પોતીકા ભાંણેજ શેઠ દુઆરકાંદાસ વસનજી, પોતાની ધણીઆંણી સામાવહુ, શેઠ લખંમીદાસ ખીમજી, ધી હાંનરેબલ મંગલદાસ નથુભાઇ, ઠકર કેસવજી જાદવજી અને ઠકર નાથા જાદવજી મલી આસાંમી જન ૬ ને વકીલો થેડવેઆ હતા; પણ એવું સાંભલવામાં આવેછે કે, એ માહેલા છેલા તરણ સાહેબોએ વકીલાતપણું કબુલ નહીં રાખેઆથી, પેહલા તરણ જણાઓએ શેઠ ગોકલદાસના મરણ પછે ધારા પરમાંણે કોરટથી અખતીઆરનાંમું મેલવી લીધા પછે, વશીએતનાંમાનાં ફરમાન મુજબ એક વીધવા બાઈ શેવાએ શેઠ દુઆરકાંદાસ તથા લખમીદાસ અમલ કરતા કેહવાઇને, હેઠલ જણાવેલાં કામો માટે આ શેઠે આપવા કીધેલા રૂપીઆઓ ઉપર તેજ સાહેબોએ દેખરેખ ઉસતવાર રાખીછે.

મુંબઇમાં હીંદુ છોકરાઓને સારૂં એક બોરડીંગ સ્કુલની એમારત બાંધવા માટે રૂ૪૦,૦૦૦ તથા તેનો જાથુક ખરચ નીભાવાના હેતુથી અનામત કાહડેલા રૂ ૧,૬૦,૦૦૦ મલી ફકત એજ કારણ સારૂ આપેલા ....રૂ ૨,૦૦,૦૦૦

મુંબઇમાં હીંદુઓને સંસકરૂત શીખાડનારી પાઠશાળા માટે એક મકાંણ બાંધવાને રૂ૪૦,૦૦૦ તથા તેનો ખરચ પુરો પાડવાની થાપણમા રૂ૮૦,૦૦૦ મલી....................રૂ ૧,૨૦,૦૦૦

મુંબઇમાં હીંદુ છોકરીઓની નીસાળ કાહડવા માટે રૂ૪૦,૦૦૦, તથા તે મધે અને આગલની બીજી બે મલીને તરણ સ્કુલો મધે પુરવીન થએલી બાલકીઓને ઈનામો વેંહેંચી આપવાના કારણસર દરએક નીશાળને માટે રૂ ૪,૦૦૦ લેખે કાહડ્યાછે તે સઘલા મલીને ....રૂ ૫૨,૦૦૦

મુંબઇમાં વકીલના ધંધાનું કાંમ શીખનારા ભાટીઆ અથવા બીજા હીંદુ વીદ્યારથીઓની મદદમા ખરચવા કાહાડેલા......રૂ ૫૦,૦૦૦

મુંબઇમાં નીરાસરીત વીધવા ભાટીઆણીઓને મદદ માટે....રૂ ૫૦,૦૦૦

મુંબઇમાં નીરાસરીત અપંગ થએલા ભાટીઆ પુરૂશોની મદદમાં.રૂ ૫૦,૦૦૦

મુંબઇમાં લખમી નારાએણનું દેહરૂં બાંધવા, તથા તેના જાથુક ખરચના..................................રૂ ૩૫,૦૦૦

મુંબઇના ગરીબ ભાટીઆઓની છોકરીઓને પરણાવી આપવાના કારણ સારૂ ....રૂ ૨૫,૦૦૦

મુંબઇમાંભાટીઆઓના નીરાસરીત છોકરાઓને મદદ આપવા કાજે.રૂ ૨૫,૦૦૦

મુંબઇની માંડવી બંદર આગલ પોતાની હઇઆતીમાં સ્થાપેલી પાઠશાળાને નીભાવી રાખવાની પુંજીમા આપવા કાહડેલા..રૂ ૨૦,૦૦૦

મુંબઇમાં મુંબાદેવીની ચોકી પાસે શા૦ મોતી રૂઘનાથવાલાં ઘેર માહેલી સરકારી આગલી નીશાળ જે પોતાના નામથી ચાલુ રાખેલીછે તેના નીભાવસ માટેની થાપણમાં આપેલા....રૂ ૨૦,૦૦૦

મુંબઇની ઉદીયોગશાળા, બોરડીંગ સ્કુલ, તથા બીજી નીશાળોને માટે જોઇતો સરણજામ લઈ આપવાનાં કાંમમાં વાપરવા..રૂ ૧૧,૦૦૦

મુંબઇના નીરાસરીત ભાટીઆઓના મરણની ક્રીઆમા આપવા કીધેલી મદદ માટે અલાહેદા રાખેલા............રૂ ૫,૦૦૦

રૂ ૬,૬૩,૦૦૦

કચ્છ માંડવી તરફ અંગરેજી સ્કુલ કાહડવા સારૂ આપેલા. રૂ૫૦,૦૦૦

કચ્છ માંડવી ખાતે સંસકરૂત વીદ્યાશાળા કાહડવા માટે. રૂ૪૫,૦૦૦

કચ્છના કોઠારા ગાંમમાં એક ધરમશાળા, અને તેને લગતું એક મંદીર બાંધવા માટે રૂ૧૦,૦૦૦ તથા તે મંદીરમાં શ્રી લખમી નારાએણની મુરતી પ-

ધરાવીને તે ઉપર દર શાલે રૂ ૧૦૦૦ સુધી ખર-
ચવાની થાપણમા રૂ ૨૦,૦૦૦ રોકી રાખવા તે
મલીને કુલ .... રૂ૩૦,૦૦૦
ઉપલાં ગાંમમાં એક તલાવ બાંધી આપવા સારૂ.. રૂ૧૦,૦૦૦
ઉપલાં ગાંમમાં એક ગુજરાતી નીસાળ સ્થાપવા માટે. રૂ૧૦,૦૦૦
કછના મોજે જખવમાં ગુજરાતી પાઠશાળા કાહડવા. રૂ૧૦,૦૦૦
કછના નલીઆ ગાંમમાં ગુજરાતી નીસાલ કાહડી આપવા. રૂ૧૦,૦૦૦
કછના વીજાંણ ગાંમમાં ગુજરાતી નીસાલ કાહડવા સારૂ. રૂ૧૦,૦૦૦

——રૂ૧,૭૫,૦૦૦

હેઠલ જણાવેલાં લોકોને વારસા દાખલ
આપાવેઆ તેની વીગત.

પોતાને ઘેરના ચાકરો વગેરેને રૂ૪૬,૦૦૦ તથા તે ઉ-
પરાંત તેઓ માહેલા આસાંમી જણ બે ઉપર ખાતે
બાકી નીકલતા લેણા બીલકુલ માંફ કીધા તે
રકમ રૂ૫૭,૦૦૦ ની મલીને સઘલી બખસેસની
સંખીઆ .... રૂ૧,૦૩,૦૦૦
પોતાની વીધવા દીકરી જમનાબાઈ તથા બેન મા-
ણેકબાઈની પરવરશી માટે વીસ વીસ હજાર અ-
નામત રાખી તેનું વીઆજ આપવા ફરમાવેલછે,
પણ તેઓની કજાએલાહીએ તે બધા રૂપીઆ
તેનીઓનેજ નાંમથી વકીલોની નજરમાં ઉપલાં
ધરમ ખાતાંઓ માહેલાં હરેક કાંમમાં વાપરવાની
છુટ જણાવેલીછે...................... રૂ ૪૦,૦૦૦
પોતાની માતાને રૂ૨૫,૦૦૦, વીધવાને રૂ૧૦,૦૦૦,
બેહનને રૂ૨૦૦૦ તથા કાકીને રૂ૧૦,૦૦૦ મલી
તેનીઓના મોહોટ ખરચ માટે અપાવેલા કુલે..રૂ ૪૭,૦૦૦
વારસા તરીકે માતાને રૂ૧૫,૦૦૦, વીધવાને રૂ૧૦,૦૦૦
અને દીકરી તથા બેનને રૂ૫૦૦૦ મલી......રૂ ૩૦,૦૦૦
ભાંણેજની દીકરીને પરણાવી આપવાના ખરચ સારૂ. રૂ ૧૫,૦૦૦

——રૂ૨,૩૫,૦૦૦

પોતાના મોહોત ખરચ માટે વરસ ૧ સુધીના ....રૂ ૨૫,૦૦૦
ઉપર જણાવેલો સઘલો વહીવત ચલાવનારૂં એક ખાતું સ્થાપીને
તેમા રાખવા ફરમાવેલા મેહેતા, મુટસદી, તથા સેક્રેટેરી
વગેરેનો ખરચ પુરો પડ એતલી થાપણ જે અલાહેદી કા-
હડી તેની સંખીઆ.............................રૂ ૭૫,૦૦૦

રૂ૧૧,૭૩,૦૦૦

વશીએટનાંમામાં જણાવેલી વીગત મુજબની સખાવતના સરવાળા અંદર તેની આગમજ પોતાની હઈઆતીમાં જે અપાઈ ચુકા, તે સાથે ગણતાં શેઠ ગોકુલદાસ તેજપાલની દોલત મધેથી ૨૧૬,૭૩,૦૦૦) બખસીંદા થાએલા ગવાએઆછે. આ માહેલાં સઘલાં ધરમખાતાંઓ, તો જો કે ફક્ત હીંદુઓનાજ ઉપીઓગ માટે માલુમ પડેઆંચ, તોપણ એક હાસપીતાલમા રોકાએલા રૂપીઆ દોહોડ લાખ જે સરવે ગણાતના ગરીબ વેહાધી લોકોને વાસતે વપરાએઆછે, તેજ માહ પુન સરવે ઉપર સરદારી ભોગવતું રહીને આ મરહુમ શેઠનાં નેક નાંમની કીરતી સાથે જાથુક વખણાએઆ કરશે.

સારાં નશીએ સચવાએલા પઇસાનો ૦ાા ભાગ રૂડાં કાંરણમાં ખરચતાં જે બાકી દઈવત રહેશેં, તે આ શેઠીઆએ પોતીકા ભાંણેજ શેઠ કુઆરકાંદાસ વસણજી, અથવા તેમના દીકરા માહેલો જેબી સખસ, તેમની વીધવા સાંમાવહુની મરણ વખતે હઇઆત હોએ, તેને સપુરદ કરવાનું ફરમાંણ જણાવીને વશીએતનાંમાની શેવટે, વકીલોને તેઓનો અધીકાર રૂડી પેરે બજાવવા સંબંધી ઈસવર પરારથના જે ગુજારેલીછે, તેજ મુજબ ધારવામાં આવેછે કે, તેઓમાહેલી એક સામાવહુ વતરોગે બાકીનાં બે શેઠીઆઓ આ કારણ માટે સઘલી વાતોમા સાબેત કદમ રહીને, પોતાની કીરતીમાં જેઅ ભરેઓ જસ મેલવતા રેહચ; અને તેહવીજ વરતણુક શીકે, આકેબત સુધી રેહશે તેમાં કાંઈજ સંધે નથી; પણ એક વાત ઉપરથી કેહવાને અતીઅંત દલગીરી ઉપજેછે કે, આ મરહુમ ગરહસથની વીધવા બાઇ સાંમાવહુ, સાંભલેઆ પરમાંણે તેઓના મતથી સદા જુદાં પડેછે, તેને લીધે સારાં કાંમોની વચે પડીચ તે કરતાં વીશેસ હરકતો નડવાની ધાસતી રેંહછે; તો જોકે એ કારણ માટે પરથમ ઉડેલી મોટી તકરાર છેક નાંમદાર માહરાંણીની હાઈકોરટ સુધી એકવાર ચહડી હતી, તાંહાંપણ ઉપર જણાવેલા બેહુ વકીલોએ બજાવેલાં કાંમો રૂડી પેરે બાહાલ રહેઆ ઉપરથી બાઇ તરફના કેટલાક વાંધાઓ ઉડી ગએઆ છતાંબી એ સંબંધી મુકદમો વલી બીજીવાર નામદાર નેઆએધીસ મી૦ બેલીની હજુર રજુ થએઓ હતો; સબબ કે વશીએતનામા અંદર ફરમાવેઆ મુજબ સાતલાખ ને બાંણુહજાર રૂપીઆના ખરચ માટે, આ મરહુમની વીધવાના અટકાવથી શેઠ કુઆરકાંદાસ તથા લખમીદાસ કાંઈ કરી સકતા નહીં, અને તેથી કરી ધરમના કેટલાંક કાંમો જે અટકી રહેઆં, તે ઉપર તેઓએ જારે કોરટનું ધેઆંણ ખેંચેલેં, તારે નામદાર નેઆએહાધીશે સરવે કેફીએત સાંભલી લઈને સંવત ૧૯૨૯ ના પોસ વદી ૯ ને ગુરૂવારે હેવો ચુકાદો કહી જણાવેઓ કે, આ મરહુમના ધરમખાતાંની બાબદોનો એક ખરડો ધડીને બાઇ સામાવહુ અથવા તેનીના વકીલો ઉપર, તેમા કાંઈ વધ ધટ કરવામાટે તા૦ ૧ લી મારચ ૧૮૭૩ સુધીમા મોકલવો; અને તેમા સાંહમણી તરફથી, ફેરફાર થાએલી બાબદોનો સુધારેલો ખરડો તા૦ ૧ લી એપરેલ ૧૮૭૩ સુધીમાં, ઉપલા બેહુ અરજદારો અથવા તેઓના વકીલો ઉપરાંત, આડવોકેટ જનરલ ઉપર મોકલવો; અને આડવોકેટ જનરલે તેમા ધટતો ફેરફાર કરીને મનજુર રાખેઆ પછે, તે બાબદ

ચેઆંમબરમા બેસનારા હરેક જડજ પાશે તેની પસંદગી સારૂં રજુ કરવો. બીજું:—ધરમખાતાંઓને લગતાં સઘલાં નાણા આકાઊંનટંટ જનરલની આફીસમા “ગોકલદાસ તેજપાલના ધરંમ સંબંધી હસાબ” હેવે નામનું જુદું ખાતું પડાવી અમાણુત મુકવાં. આ નાણા જે (વીઆજથી) વધીને હવડાં નવલાખ ને બારહજાર રૂપીઆ થયાછે, તેમાથી રૂ૧૫૦૦૦) મી૰ દુઆરકાંદાસ તથા લખમીદાશે ધરમખાતાંના કારણુસર તેઓ પાશે રેહવા દેવા. તરીજું:—એ બાબદોને લગતાં જે તરસટદીડો કરવામા આવે, તે આડવોકિટ જનરલે પેહલાં પસંદ કરીને પછે ચેઆંમબરમા બેસનારા જડજની તપાસ સારૂં મેલવાં. અને છેલું એકે:—આટલી હરકત માટે થાએલો સઘલો ખરચ ધરમખાતાંને હસાબે જે નાણા આકાઉંનટંટ જનરલને તાંહાં મુકવામા આવે તેમાથી સઘલાઓએ પોતપોતાના બીલો ઠાકસ કરાવીને લઈ લેવો.

આટલીજ બાબદો ઉપરથી શેહજમા સહમજાઈ સકાએચ કે, જે સદગુણી સખશે ધરમના કારણુસર અપાવેલાં નાણા તેમા વપરાએઆ આગમજ, અરસપરસની અદાવતથી આડે રસતે ખરચાએછે; માટે હાવાં રૂડાં કાંમોની અંદર હજીબી કાંઈક બાકી રહેલું હોએતો, તેને હવે ભુલી જવાસારૂં, એ પરમારથી બાઈસાહેબને સજાવારછે કે, ધણીએ ઠેડવેલા વકીલોનાં મતસાથે સંપજથી મલતાં રહીને સારાં કાંમોમા મદદ આપેઆ કરવી, કે જેથી કરી તેણીના ભરથારે સખાવતમાં જોડેલાં નાંમને ઝાંહખ પોંહોંચે નહીં.

શેઠ ગોકલદાસની ચલગત સંબંધી કશીબી માંહીતી હમો ધરાવતા નથી; પણ લોકમત હેવું કેહવાએછે કે, આટલી મુહબલક દોલત છતાં કોઈબી વાતનો ગરવ મનમાં રાખેઆવના બોલવા ચાલવામાં જેમ ધણા સાદા અને મીલનસાર હતા; તેમજ જાતે અશીલ, ઉદીઓગી અને વેપારવણજનાં કાંમોમા ધણાજ ચપલ ગણાતા હતા.

આ શેઠીઆના કવખતમાં નીપજેલાં મરણનો કારી ધાહ, જેવો તેમ માતોશ્રી ધરડાં ગંગાબાઇને કાલજે લાગો, તેવું દુખતો તેમના કુટંબીઓ માહેલા બીજા કોઈનેબી ઉપજેઊં હશેજ નહીં; અને તેના કારણો હમો લખીને સહમજાવીએ તે આગમજથીજ વાંચનારા સાહેબોના ધેઆંનમાં વસી ચુકેલું જોઈએ કે, હરેક માવતરને એક ફરજંદ જણતાં, અને તે પછે ઉધારી તેને મોટું કરતાં કેટલી મુશીબતો ખંમવી પડેછે; અને તે સઘલું સહન કરવામાં એટલીજ મતલબ તેનીઓ રાખતી દેખાએચ કે, તેહવું ફરજંદ સારાં સલુકનું ને સકરમી નીવરી જનમ આપનારીની જીંદગીને રાહેત પમાડે; માટે હાવીજ રૂડી આશેઆમા નચીંતાઈ પાંમતી ગંગાબાઈએ આખા જનમારાની જીંદગીનો ચેરાગ કુદરતના જહપાટાથી જારે એકાએક બુજાઇ ગએલો પોતાની જંઈફી વએમાં નજરે જોએઓ, તારે તેનીજ ગંમખારીનો ગજરો લગભગ ૪॥ વરસવેર ગલે ઓરવીને અંતે અજલની દોરી તુટાથી સંવત ૧૯૨૮ ના સરાવણ સુદી ૧૧ ને ગુરવારે આસરે ૭૫ વરસની વએમા દેવલોક જઈ મલેઆંછે. અને વશીલામા માંતરે એક વીધવા વહુ, અને તેવીજ હાલતે

પોંહચેલી એક દોતરી, ઉપરાંત શેઠ દુઆરકાંદાસ વસણજી તેમના છઇઆં સ-હીત જે હઇઆત રહેલાં જણાએચ, તેઓની સલાંમતી માટે રૂડા આશીરવાદ ચાહીને આ હએવાલ સમાપત કરવાની હવે રજા લઇએછે.

હાઈ કોરટનાં સંબંધની અતલગ આફીશો ખાતેનાં હેડ કલારક મી० તરીંબકરાવ રાઘોબા.

કેવલી માહીમમા રેહનારા, સોણાર ગણાંતનાં હીંદુ રાધોબા વીઠલશેઠને જનમ સંવત ૧૮૧૭ નાં સાકે ૧૬૮૨ માં થએલો જણાએછે; અને વડવા-ઓથીજ તેવન તાંહાંનાં વતણી કેહવાતાબી હતા. પેસવાઇ રાજને અંમલ જારે તાંહાં પુરજોરમા હતો, તે વખતે એવણ ૨०) વરસની ઉંમરમાં સંવત ૧૮૩૭ થી ફોજદારની હકુમત મેલવીને વસાઇ તથા ચીચંણ તારાપોરની વચેનાં સઘલાં ગાંમોમધે હકુમત ચલાવતા હતા; પણ તેની સલતનત જારે તે તરફ એકેદમ ડુબવા માંડી તારે બીચારા બીનરોજગારનાં થાઇને રોજી શોધવાની ધારનાથી, સંવત ૧૮૬૬ ની સાલમાં બાપીકાં વતણને એકેદંમ તજી દઇ પોતાના પરીવાર સહીત, પેહલવેહલા મુંબઇમધે આવી વશેઆ; આ વખતમા બાબુલશેઠ ગંબાશેઠ જે સરાફી ધંધો કરતા હતા તેને તાંહાં ચાકરીએ રહેઆ; જાંહાં સાત વરસ તેમની તાબેદારીમાં ગુજારેઆ પછે બાકીનાં દાહાડા ઘડપણની અસકતીને લીધે, પોતાના દીકારાને મલતી રોજીના આસરા ઉપર નચીંતથી પુરા કરીને, વરસ ૭૮ ની વએમાં સંવત ૧૮૯૫ ને સાલ આ દુનીઆંમાથી અસબાબ ઉઠાવી દેવલોક જઇ પોંહોંચેઆ.

મથાલે જણાવેલા તેમના દીકરા તરીંબકરાવ રાધોબા, પણ કેવલી માહી-મમાંજ સંવત ૧૮૫૨ શાકે ૧૭૧૮ ના આસાડ સુદી ૧० ને ગુરૂવારે જનમ પાંમેઆ હતા; અને નાંધલી વએમાં પોતીકાં માં તથા બાપની સાથે તાંહાંથી નીકલી આવીને, મુંબઇનાજ રેહવાશી થાઈ પડેઆ; જાંહાં અંગરેજી જુબાંનની થોડીક કેલવણી હાંશેલ કરીને સંવત ૧૮૭૧ નાં સાલથી ૧૯ વરસની ઉંમ-રમાં તે વખતની રીકારડર કોરટના રજીસટરારને તાંહાં સાધારણ કાપીબોએની ચાકરીએ પેહલવેહલા હલકા પગારપર જઇ રહેઆ હતા; અને જેમ જેમ તાંહાંનાં કાંમકાજમાં વીશેસ માહીતી મલતી રહી, તેમ તેમ પદવી દર પદવીએ ચહડતાં છેક રેજીસટરાર ખાતાંનાં હેડ કલારક, ઉપરાંત ઇકુઇટીનાં એક-ઝાંમીનર, આડમીનીસતરેતર જણરલ, આફીશીઅલ આસાંઈની તથા પરોટા-નોતેરીની કીલેદારી, મલીને પાંચ માંહભારત ખાતાંઓમાં વડા કલારકને ઓહધો ભોગવવા લાગ્યા; જેમાં પોતાની જાતી ખુધીસાથે ઇમાંનદારીને હેવીતો ઉસતવાર રાખીને ચાલાકીથી ચાકરી બજાવી હતી કે, સાંભલેઆ પરમાંણે જારે ઇસવી સને ૧૮૫० માં કલકતાની કોરટનાં અંમરેજ રેજીસતરાર ઉપર લોકોનાં અમાંણત નાંણા ગેરવાજબી પણે વાપરી ખાધાને અપરાધ પુરવાર

થાએઓ, તારે સરકારના હોકમથી ઉપર જણાવેલાં સઘલાં ખાતાંઓનો હીસાબ તપાસવાની જે તાકીદ થાઈ હતી; તે મુજબ એમના હસતકથી થાએલા વહીવટ સંબંધી કેટલાંક વરસનો હીસાબ આદીતરે જારે તપાશેઓ, તારે, જે જે લોકોની અમાંણત થાપણો તેમનાં સવાધીનમાં હતી, તે સંબંધી થાએલી ઉપજ મધેથી દરએક થાપણવાલાને કોરટનાં શીરેસતા મુજબનુ ચકરવરધી વીઆજ સાથે ચુકવી આપેલી રકમો ઉપરાંત, રૂ૭૮૦૦૦)નો વધારો સરકારનાં ઘેરમાં લઈ નાંખેલો દરોબસત માલુમ પડેઓ હતો; તેબાબે આ નીમખહલાલ મી૰ તરીંબકરાવને સરકાર તરફથી સાબાશીના સબદો શીવાએ, તેના ઠેડવાએલા પગાર ઉપરાંત બીજું કશુંએ ઇનામ મલેઊં નોહતું.

ઉપર જણાવેઆ મુજબનાં જુદાં જુદાં ખાતાંઓ મધે એકજ ઠેકાંણો ઉપર લગભગ ૫૫) વરસ તુલીક આ ગરહસથે ખડે પગે પોતાની ચાકરી આપી તેટલા અરસામા, તો જોકે તરણ તરેહનાં નાંમો* કોરટે ધારણ કીધાં અને તેને લગતાં દરએક ખાતાંઓ મધે ઘણાંક અમલદારો તેની આગલ આવીને પસાર થઇ ગએઆ, તોપણ આ ધણી પોતાની જઈફી છતાં માણ ભરેલી જગાઓ ઉપરથી મોહતની છેલી ઘડી સુધી હરગેજ ખશેઓજ નહીં; અને તેટલી મુદત મોટો મુસારો મેલવવા થકી તેનો હકબી જોકે પોંહચતો હતો તેની પણ કશી દરકાર કીધાવનાં, ચપલ ધીઆંણ સાચવી રાખીને વગર થાકે પોતાનું કાંમ આસાંણીથી બજાવતો રહેઓ; માટે એ ખુબી તેનાંમા કાંઈ ઓછી નોહતી. આપરે જોતા આવેઆચ કે, હેવાં જઈફ માણશો ઘણું કરીને મનની તથા સરીરની સખતી ઘટેઆથી કશુંએ હલકું કામબી બજાવી સખતા નથી; તાંહાં હાવા જોખમ ભરેઆ કારોબાર ઉપર રહીને તેથી નીરાલો વીચાર આપણાં આ દેશી ગરહસથે સરવેની હજુર દેખાડી આપેઓ.

હમો અલબતાં કહી સખશું કે આ તરીંબકરાવ મુંબઇની સઘલી પરજામાતો કવચીત પરએઆત થાએલોજ નોહતો; પણ આટલુંતો બોલવું ચોકસ ઠરશે કે, લગભગ પોણીવસતી માંહેલા સઘલી વરણનાં હલકાથી તે પેહલા વરગ સુધીનાં લોકો દેવાંણી મુકરદમાંમો, તથા વારસાહીસા વગેરેનો હક મેલવવામો ભાગ લેણારાઓ, જેબી આ તરીંબકરાવની પાશે આવી ગએઆ હશે, તેઓ તેમની મીલણસારી, ભલુમણસાઇ, તથા અશીલપણાં વીશે ઘણું સારૂં મત ધરાવતાજ હશે, તેમાંતો કશોએ સનધે હમો જાંણતા નથી. કેમકે, એમનાં હસતકમાં રહેલાં હરેક ખાતાંમા કોઇબી કીસમનું ઓલખીતું, અથવા અણજાંણેઊં માંણસ કાંમસર તેમની પાશે જાતું તો તે સરવેને એકીજ તરેહનાં એખલાસથી ચાહીને રખડાવેઆ વીના તેમનું કાંમ કરી આપવામા આ ગરહસથ ઘણોજ ખંતી હતો; એટલું હમારી થોડીક અજમાંએસ ઉપરથીબી જણાઈ ચુકેલુંછે માટે હેવા સદગુણી પુરસની જેટલી તારીફ થાએ તેટલી થોડી વીચારીને તેની જીંદગીનો છેલો વખત જે સંવત ૧૯૨૯ ના શાકે ૧૭૯૨ ભાદ્ર-

* રીકારડર, સુપરીમ અને તે પછે હવડાં ચાલતી હાઈકોરટ. નો૰ લ૰

રવા સુદી ૧ ને સનીવારે બરાબર વરસ ૭૪ અને એક મહીનાની ઉપર ચોવીસમે દાહાડે પુરો થાએઓ; તેનું મરઠીણક અતરે નોધી રાખતીવેલા તેમનાં રૂહ ઉપર પરમેસવરની કીરપા ચાહીએછે.

આ મરહુમની વરશીને દાહાડે તેનાં એક પુરા પરમાંણીક દીકરા મી॰ સદાનંદ જે પોતીકા પીતા હસતકનાં સઘલાં નહીં પણ એકાદ બે ખાતાંઓ ઉપર હવડાં બીરાજતા દેખાએછે, તેનાએ આ મરહુમની પુંજીમધેથી રૂ૭૦૦૦)નો એક ઉપીઓગી ધરંમ કીધો હતો; તેમાં ધાતુના વાસણો, કપડાં તથા રોકડ નાણાનાં દાંનથી તેની નેઆતનાં ઘણાક ગરજવંતાઓને સંતોશીઆ હતા, અને તે ઉપરાંત નેઆતની રસમ પરમાંણે મોટું જમણ પણ આપેઉં હતું.

હીંદુઓના મોટા માહરાજો.

જુદાં જુદાં દેશો તરફથી હીંદુ લોકો હીંઆં આવી વશીઆને ઘણાંક વરશો પસાર થયા પછે કેહચ કે, શ્રી ગોપીનાથજી નામના એક મોટા માહરાજ પેહેલે પરથમ સંવત ૧૮૫૭ ની શાલમા પધારેઆ હતા; પણ તેમની પધરાંમણીનું પરીણાંમ પટીજ બરેઉં નહીં જણાએઆથી વરસ બેએક સુધી થોભી રહીને પોતાને ઠેકાંણે પાછા ગયા; પછે સંવત ૧૮૬૭ માં શ્રી ગોસવામી શ્રી ગોકુલનાથજી માહરાજ બીરાજેઆ હતા; અને તરણેક વરસ થયાં તારે, તેનાને આએજ ટાપુમાં જાથુક મકાંણ કરી રેહેવા માટે વઇશાણવોની માહજનોએ વીનંવી ગુજારી, અને તે અરજ જારે કબુલ થઇ તારે તેમના સંભાલ માટે હવેલીના ખરચનો બંદોબસત વલભકુલના હીંદુઓની વસતી ઉપર સંવત ૧૮૭૦ ના ચઇતર સુદી ૧ ને મંગલવારને રોજે એક સતાભરેઆં લખતની ખુબીથી વેપારની સઘલી વસતુઓ ઉપરાંત નગદી તથા હુંડી પતરીઓની આંમદાંની ઉપર વેરો લાગુ પાડઆમો આવેઓછે; તે કેહચકે હજીસુધી હુઘરાવી લઇને મોટા માહરજ શ્રીના મંદીરમાં પોંહચતો કરેછે; અને તેમના વખત પછેથી જે જે માહરાજ ગાદીના વડા થાએચ, તેનાને વગેરા પરંમપરા આ વેરો મલતો રેહછે. અને તે લખતમાં એવો સકત બંદોબસત કીધેલો કેહવાએચ કે, જે જે ધણીઓ કુંથી બંધ વેપાર કરે તેઓ ઉપર થેડવેલો લાગો પોતાના સતધરમથી તેઓ આપેઆ જાએ; અને તે વખતપર આવી રહેલા ઉપરાંત, બીજાબી તેવા કુંથી બંધ વેપારીઓ હીંઆં વધે તેઓ પણ સઘલો લાગો આપે.

આ માહારાજના ભાઈ શ્રી ગોવરધનજી નાથજી તેમના મરણ પેહલાં હીંઆં આવી રહેલા હતા, તેનાએ શ્રી ગોકુલનાથજીના કઇલાસવાસ* થયા પછે વઇસનવો ઉપરની સરદારી માહજણની મનજુરીએતથી બાહાલ રાખીને, જીંદેગીની છેલી ઘડીસુધી મોટાં માંન સહીત ગાદીને જાલવી બેઠા હતા; એટલુંજ નહીં, પણ અતીસઅ પેદાએસ ઉપરથી પુસકલ પઇસા જે ભેગા થયા તેવટે

* જેના દાહડાવારની ચોકસ યાદી હાથ આવી નહીં. ના॰ લે॰

સરાફી ધંધો વઢીક મચાવીને સઘલી વરણમાં પરખ્યાત થઈ પડ્યા હતા. આ માહારાજ શ્રીને તાંહાં શ્રી લાલજી નામના એક ચીરંજીવી હતા, તે તેમની પાંચેક વરસ આગમજ વગર ફરજંદે ગુજરી ગયા, તારથી તેની ગંમખારી ભોગવીને પોતે પણ સંવત ૧૮૯૭ ના ફાગણ વદી ૪ ને ગુરૂવારે ૭૨ વરસની જઈફીમાં વઈકુંઠ તરફ જારે ચાલી ગયા, તારે તેમની ગાદીનો હકદાર વારેસ હઈઆત નહીં રહેઆને લીધે કેહેચ કે, તે વખતપર હાજર હોએલા શ્રી જીવણલાલજી માહારાજને ગાદીનસીન કીધા, તેવન અતારસુધી બીરાજીને માહજણોએ કરી આપેલા વેરાની વશુલાત મેલવી અમનો અમાનથી વખત ગુજારતા માલુમ પડેછે.

સાહાડ ગાંમ માહેલા શ્રી નાથજીના મંદીરે રેહેનારા એક બીજા મોટા માહરાજ નામે શ્રી ગોસાંઇજી ધનસાંમજી સંવત ૧૮૯૨ ની સાલથી હીંઆં આવી રહેલા હતા; તેવણ વીશેની વઈસનવો સારી વરતણુક વીચારતા સંભલાએઆછે. પણ લાંબી મુદત ગુજારેઆવના બીચારા ગોવરધનજી માહારાજની બે મહીના પછે જારે હીંઆંજ ગુજરી ગયા, તારે તેનાની વએ માતરે સાહેડેક વરસની ગણાઈ હતી.

કાશીવાલા જઈફ માહારાજ રણછોડજી સંવત ૧૯૨૬ ની સાલમા આવીને હીંઆં રેહેઠાણ કરી રહેઆ હતા, પણ બે વરસની ટુક મુદત ગુજારેઆ પછે સંવત ૧૯૨૮ ના આસો સુદી ૭ મે પોણોસો વરસની ઊંમરમા કઇલાસવાસ થએઆ હતા.

સવામીનારાએણના આચારજી (ગોસાંઈઓના માહરાજ શ્રી ભગવતપરસાદજી રાઘુવીરજી) સુરત તરફથી પોતાની સવારી લઈને, આગ ગાડીની મારફતે સંવત ૧૯૨૯ ના માહ વદી ૧૩ ને મંગલવારે, પેહલવેહલા પધારેઆ હતા. આ આચારજીના આવેઆ આગમજ તેમની શેઆંણપત ભરેલી સારી વરતણુકની સ્તુતી ગવાએઆ ઉપરથી, ઘણાક હીંદુ ગરહસથો તેમને લેવા માટે મરીણલેણના મઠક આગલ જઈ ઉભા હતા; અને સર કાવસજી જાંગીર તથા શેઠ કેસવજી નાએકવાલી ચાર ઘોડાની ચારતો માહેલી એકાતમા તેમને બેસાડીને તાંહાંથી શેહરમા લાવેઆ હતા. આ ધરમગુરૂએ કેહેચ કે, જાંહાંસુધી (લગભગ એક અઠવાડીઊં) અતરે રહેઆ તાંહાં તુલીક નીતીસંબંધી દરરોજ ભાસાંણો આપી પોતાની ઘટતી ફરજ માનસહીત બજાવી હતી; એટલુંજ નહીં પણ હેંડબીલોની મારફતે લોકોમા જાહેર કીધું હતું કે, જે સખસો ધરમસંબંધી તકરાર કરવા સભા મેલવશે તાંહાં, તેવણ ખુશી સાથે હાજર થઇને વાજબીની રાહે વાદવીવાદ ચલાવશે. આ ઉપરથી ફાગણ સુદી ૫ ને બુધવારની રાતરે શ્રી રાંમચંદરજીના મંદીરમા ચાર સંપરદાયોની તરફથી એક સભા મેલવીને આ આચારજીને હાજર રેહેવાનું નોતરૂં કીધું હતું; પણ તેજ દાહાડે પોતીકાં અગત કારણસર એકાએક તેવણને સુરત તરફ પાછું શીધારવું પડઆને લીધે (કેહચ કે તાંહાંથી ફાગણ સુદી ૧૦ ને સનીવારે સાંઢીએર તરફ ગયાછે) ઠેડવેલ વખતે તાંહાં આવવાનું તેવણથી બનેઊં નહીં. અને તેથી કરી આખી સભા જે બીચોબીચ

અમદાવાદના નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હેમચંદના વડવાઓ તથા પરીવારોની વંશાવલી.

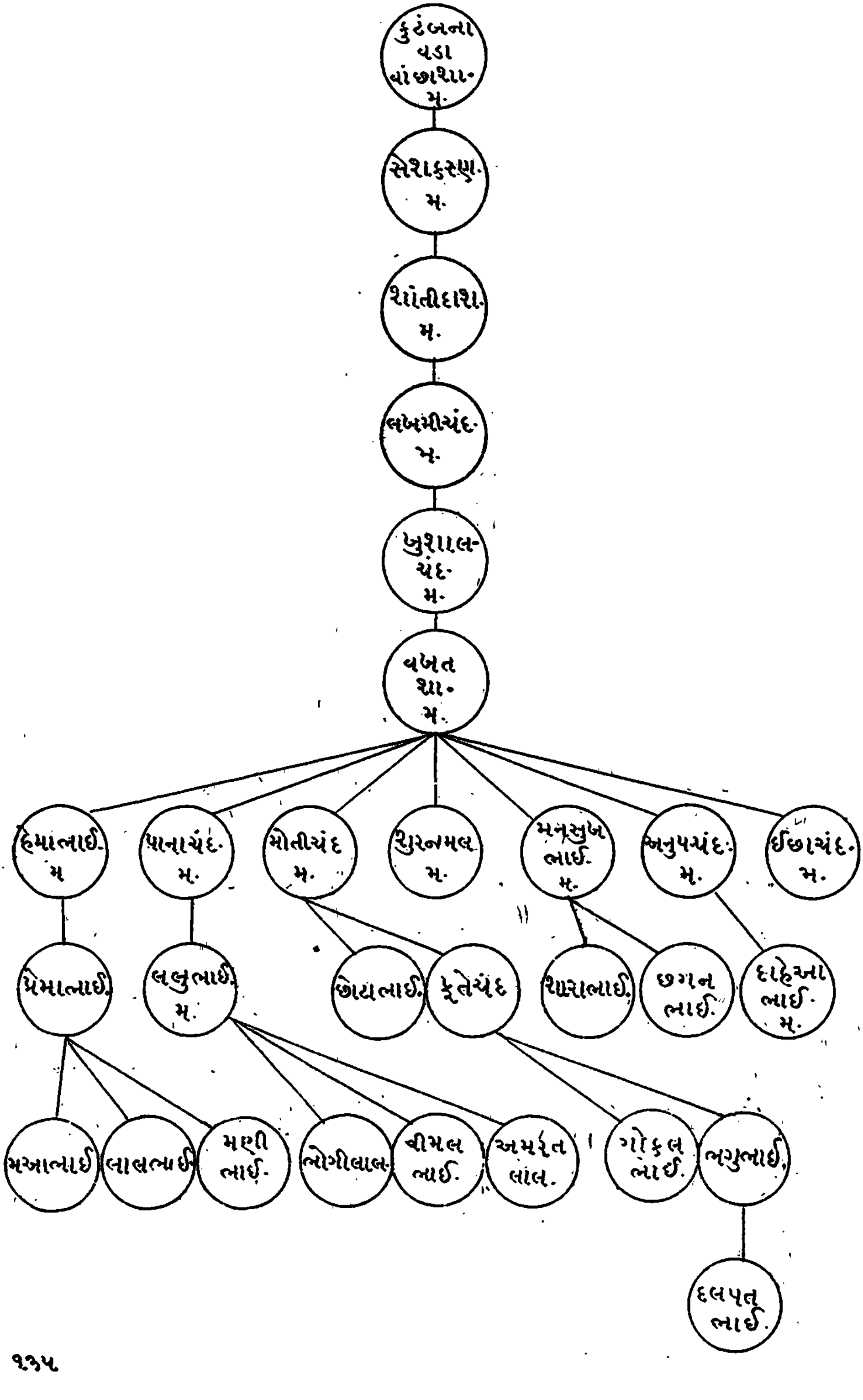

ભરાઈ હતી, તે નીરાસ પાંમી વીસરજન થઇ. સવામીનારાએણના આ આચારજીએ શીધારવાની એક દીવસ આગમજ અતરેની નવ નાતના બરાંહમીનોની ચોરાશી જમાદી, ને ઉપરથી દરએકને દક્ષણાનું દાંણ જે આપેલ તે લેવા માટે કેહેચ કે ૪૦૦૦ બરાંહમીનો તાંહાં ભેગા થયા હતા.

એ ઉપરાંત બીજા ઘણાક દોલધાલુ માહારાજો મુંબઇમા ભટકતા માલુમ પડેછે, પણ તેઓની ચાલચલગત માટે કેડુથી સારૂં મત મલી નહીં સબેઆને સબબે તેવાઓનું વરણન આ નોધની અંદર સમાવવાને નાલાએક ચેડવવાની જે ફરજ હમારી ઉપર ઉતરીચ, તેને દલગીરી સાથે અદા કરતીવેલા આતલાંમાજ તેઓની સમાપતી લાવી દીધીછે.

નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હેમચંદ.

આ નામીચા સરાવક સાહુકારના બપાવા, વખતશાહશેઠની સરાફી પેહડી મુંબઇમાં ૩૫ વરસપેર મોહટી હોરમત સાથે પરકાશી રહેલી હતી; પણ તેમના અખુત દરવીઅની વાંટણી પરીવારોમાં પંથરાએઆ ઉપરથી તેઓ માહેલા દરએક સખસે સરાફી તથા સોદાગરી સંબંધ, આપણી ટાપુ સંગાથે ઘણું સુધી જે સાંધી રાખેઓ હતો, તેઓના વડીએલની ઉતપંતીનું વરણન નીચે નોધી લઇએછે.

શેઠ પ્રેમાભાઈની આગમજ થઇ ગએલા છેક આઠ પેહડી સુધીના નામો, જે લખાઇ આવેઆંચ, તે સાથે તેઓના જનમના સાલોખી જોડાએલાં હોતતો તેઓના પુરાતમપણાની એક સારી યાદગારી હીંઆં નોધાઈ રેહતેં; પણ ધારેઆ મેલ ખબર મોકલનારને હાથ તે નહીં આવેઆનો સબબ પીછાંણી, તે માહેલા શેઠ હેમાભાઇના જનમનું જલવાએલું વરસ, જે હમોને મલેલછે, તે ઉપરથી અટકલ બંધ બેસાડીને આ કુટંબના સરવેથી વડા શેઠ વાંછાશાહનો જનમ સંવત ૧૭૧૫ મા થએલો વીચારીએછે; તેમા કદાપી બે યા ચાર વરસ વધારે અથવા ઓછાં હોએતો, તેની કશી જમાણત મલી સકશે નહીં. વાંછાશાહ વીશે એવું કેહચ કે, શ્રી મારવાડ માહેલા પાલી શેહેરની પડોસના એક ગાંમમાં તેવણ જનમ પાંમેલા, અને તાંહાંજ પરવેસ થઈને વસતા હતા. જે પછે તેમના દીકરા સેસકરણ સંવત ૧૭૩૯ મા જનમેઆ; જેની પીથે સંવત ૧૭૫૭ માં સાંતીદાસ, તેમને પેટે સંવત ૧૭૭૭ મા લખમીચંદ, તેમને ઘેરે સંવત ૧૭૯૫ માં ખુશાલચંદ, અને તેમને તાંહાં વખતશાહશેઠ સંવત ૧૮૧૫ મા જનમ પાંમેલા જણાએછે.

ઉપર જણાવેલા વડીએલોમા પેહલા, અને બીજા સાહેબોની તે વખતપર કેવી હાલત હશે, તે વીશેની કાંઇબી નોંધ અજવાલે આવી નથી; પણ ચહડતી દસાની શુરૂઆત કેહચ કે, સાંતીદાસશેઠથી જે થઈ, તે બાબેની દંતકથા એવી કેહવામા આવીછે, અને તે બાબે "અમદાબાદના ઈતીહાસ" કરતાએ, પોતાના

ગરંથમા જે બીના રચેલી જણાઇચ, તે ઉપરથી માલુમ પડેછે કે, આ શેઠ પરથમ તો એજ નામના કોઈ સખસને તાંહાં દીલી શેહેરની પડોસના એક ગાંમડાંમાં ચાકરીએ રહેલા હતા; તે વખતપર તેમના શેઠ સાંતીદાસ એક જોગીસ્વરની શેવાનું કાંમ માંથે હોરી તેમનું નીતરોજ પોસણ કરતા હતા. જે વાતને કોઈ મુદત ગુજરી તારે એક દાહાડે જોગીસ્વરે વાતો કરતાં સાંતીદાસ શેઠને કેહી સંભલાવેઊં કે, તમો ઘણું થએઊં માહરી શેવામા ખાધા પીધાનું જે તજવીજ રાખી મને પોંહચાડાચ, તે ઉપર તમને પાંચ સાત હજાર રૂપીઆબી ખરચ થયો હશે; માટે તમોને તેમાં શો લાભ થાએછે? તારે સાંતીદાસ શેઠ બોલેઆ સાહેબ, તમારી ચાકરી કરવાનું કાંમ જે મલેઊંચ તેજ ફાએદાનું છે, કાંએજે તમારા જેવા ઉતમ પુરૂસની શેવા કાંહાંથી મલે. જોગીસ્વરે મનમાં વીચારેઊં કે, એને આતલાં વરસ થયાં ચાકરી કીધીચ, માટે માહારે પણ તેમના ઉપર ઉપકાર કરવો જોઇએ; એવું વમાશીને બોલેઆ કે સાંતીદાસ, એક કાંમ જે હું સોંપુ તે કરશો? જવાબ દીધો હા સાહેબ, તમારી શેવામા હાજરછું. જોગીસ્વરે જણાવેઊં કે તાહરે વાસતે એક જંતર હું કરનાર છેઊં, અને તેની શીધી માટે છ મહીનાવેર ભુંએરાંમા હું રહીસ, તાંહાં આ જાલીવાટેથી નીતરોજ પાંચશેર દુધ અને બસેર સાકર મને આપવી, અને તે પરમાંણે ઉપલી મુદતસુધી પોંહચાડવું; સાંતીદાશે આટલી શેવા કબુલ કીધા પછે જોગીસ્વરે ભુંએરાંમા જઇને જંતર કરવા માંડેઊં, અને સાંતીદાશે દન રોજ ઉપલો ખોરાક પોંહચતો પાડઓ; એમ કરતાં વખત જારે ભરાવા આવેઆ, તારે એક દાહાડે દુધ અને સાકર આપતાં જોગીસ્વરને પુછવા લાગા કે સાહેબ, પેલો જંતર થીઆ કે? જોગીએ માંહેથી જવાબ દીધો કે કાલે છ મહીના પુરા થશે. એવું સાંભલીને તે દાહાડે તો તેવણ પાછા ગયા; અને બીજે દાહાડે વીચારેઊં કે, કાલની ગોડ જંતર નહીંબી થએઊં હોએ, માટે પોતે જએઆ કરતાં માંણસને રાતબ મુજબનો ખોરાક આપી મોકલો કે, તે પોંહચારીને જંતર થયા વીશેની ખબરબી લેતો આવશે. હવે નસીબની વાત હીંઆં જોવી જોઇએચ કે, આતલી મુશીબત ખેંચતાં જારે વખત આવેઆ તારે માંતરે એકજ દાહાડાની આલસાઈમાં પોતાનું શીજેલું પારકાને ખવાડી દેવા જેવું કીધું; કેમકે જે માંણસને મોકલેઆ તેનું નામબી સાંતીદાશજ હતું; અને ઠેડવેલી મુદતબી તેજ દાહાડે ભરાઇ ચુકી હતી; માટે શેઠના ફરમાવેઆ મુજબ ચાકરે જઇને દુધ તથા સાકર આપેઆ પછે પુછેઊં કે જોગી સાહેબ પેલો જંતર થયો? ભાંએરાંમા ભરાએઆને લીધે બાહેરના ઉજાસની કોતાઇમાં જોગીસ્વરે પાછું પુછેઊં રે એ કોણ? જવાબ આપેઆ ચાકરે કે એતો હું સાંતીદાસ. આ જગોએ દરીઆફત કરવાનું એટલુંજછે કે, તે ચાકર કાંઈ ખોટું તો બોલેઆજ નોહતો, કેમકે તેનુ જે નાંમ હતું તે સાચે સાચું કહી દીધું, પણ અંધારાંને લીધે જોગીસવર બરોબર મોહ જોઈ ન સખેઆથી, શેઠ તથા ચાકરને પીછાંણવા પાંમેઆ નહીં; માટે પેલું તઈઆર થાએલું જંત્ર સાંતીદાસને શેઠ સહમજી આપતાં કહેઊં કે હવે તું તથા તાહરી પેડીમાં કોઈ નાંગો ભુખેઆ કવચીત રેહશેજ નહી.

પારકાંને માટે ઉતરેલી બખશેસ પોતાના ભાગ્યેગનીજ હતી, માટે આ વાંછા-શાહના દોતરા સાંતીદાશે તે જંત્ર લઇને પાછો ફરતાં માંરગમાં વીચારેઉં કે, માહારો શેઠ તાલેવંત થાએ તેના કરતાં હુંજ કાં.નહીં થાઉં, હેવું ધારી શેઠના ઘેરની પાએગામા પરભારો જઇને તાંહાંથી છોડી લીવેલા એક ઘોડાપર સવાર થાઇ પેલા જંત્રની સાથે તાંહાંથી જેહવા નીકલા તેહવા દીલી શેહરમા દાખલ થએઆ.

સાંતીદાસના ભાગ્યેગ ખુલાં થવાની વાતનો એતેફાક હેવો બનેઓ કે, દીલીંના બાદસાહની પાશે એક હીરો હશે તેની પારખ માટે શેહરનાં સઘલા ઝહવેરીઓને દરબારમાં બોલાવી કહેઉં કે, આ હીરો બરોબર પરખીઆપો નહીં તર તમારા જાંણની સલામતીથી તમોને હાથધોવા પડશે. હાવા ધાસતી ભરેઆ સવાલથી બધા ઝહવેરીઓ ધભરાતમાં પડતાં સાહને હેવી અરજ કીધી કે, હમારા ઝહવેરીઓની માહજનમાં જે વડા છે તેને કાલે તેડી લઇ આવીશું, અને આ હીરાની બરોબર પારખ તે કરી આપશે; હાવાં બાંહાંના બતાવી તાંહાંથી તેઓ નીકલી તો આવેંઆ; પણ તેનો ઉપાએ શોધી કાહડવા સારૂ હેવો મનસુબો કરવા લાગા કે, કોઇક બોડાંને હુભો કરી આપરે|માથેનો જોખમ ઉતારીએ, હેવી તદબીર શોધતા હતા; હેવાંમાં આ સાંતીદાસની સવારી શેહરની અંદર દાખલ થઇને ઝહવેરીવારમા પેસતાંજ પેલાઓની નજરે કોઇ નવતરા બીલુ દેખાએઆ, તેથી તેનાને પુછેઉં કે ભાઇ તમો કહેઆ ગાંમથી આવેલા, અને શો ધંધો કરોછો, જેના ઉતરમાં સાંતીદાશે સતાક મારી કે હમેતો ઝહવેરી છઇએ; પાછું પુછેઉં કે ઝહવેરાતની પારખ સારી છે? જવાબ દીધો કે હા. તારે પેલાઓએ કહેઉં કે બાદશાહ સલાંમતને આપણું કાંમ પડેઉંછે, માટે તાંહાં આવોતો બહુ સારૂં; આ વાતનું હા કેહતાંજ ઝવેરીઓએ તેમને શોહજો પોસાક જે આપેઓ તે પેહરી લઇને તેઓની સંગાથે શાહની હજુરમાં જઇ પોંહતા, અને મીજલસ લાએકની અદા સહીત કુરણસ બજા-વતા ગુથણું મંડીએ બેઠા; પેલા ઝહવેરીઓએ હજુરમા અરજ ગુજારી કે બાદશાહ સલાંમત ને હીરાની પારખ કરાવવી હોએતો હમારી માહજણનો આ શેઠ કરી આપશે. સાંભલતાંજ સાહે પેલો હીરો સાંતીદાસને સોંફેઓ; જેને તલે ઉપરથી આડો અવડો તપાશીને સાંતીદાશે જોકે ઝહવેરીતો નોહતાજ, પણ કુદરતી ગણાન મેલવી કહેઉ કે સાહેબ, આ હીરાની અંદર તો કીડાછે; તારે તેની ચોકશી માટે હીરો જેહવો ભંગાવેઓ તેહવોજ તેમાથી કીડા સરીઓ એક કકડો નીકલેઓ; અને તે ઉપરથી સાંતીદાસ ઝહવેર પારખુ પરકાશી નીકલેઓ; જેના બદલામા બાદસાહે તેમને શોનાંના કડાં, તથા પાલખી વીગરેનો સરોપાવ આપી પોતાની દરબારમાં દનરોજ હાજેર રેહવા ફરમાવેઉં. જે મોટાં માન-સહીત કબુલ રાખીને તે દાહાડાથી દરબારમાં આવતા જતા થઆ; એટલુંજ નહીં પણ સારી સબીઅતાને સરણ રહેઆથી રેહેતાં રેહતાં શાહનાં જણાન-ખાંનામાંની પરવાંણગી મલેઆ મુંજબ જવાલાગા; અને રાંણીઓને બેહન કરી બોલાવી; તારે રાંણીઓએબી તેમને પોતાના વાહલા ભાઇને ઠેકાણે બાહલ

રાખેઆ પછે દાહડે દાહાડે તેમની જાહોજલાલી તથા હોરમત વધતી ગઈ; હાવી રીતની મોહબતમા ઘણા દીહાડા સુધી રાજદુઆરી અંદર મેલાપ્યાપછે એક વખતે સાંતીદાસ શેઠે રાંણી બેહનોને કહેઉં કે, હવે હુંતો હીંઆંથી જઈશ; તારે તેનીઓએ દલગીરાઈથી જંણાવેઉં કે ભાઈ તમારે તો હવે કેથેબી જએ-આવીના હીંઆજ રેહવું, અને તે બાબદમાં ઘણું સમજાવેઉં તોપણ સાંતીદાસ જવાનીજ હઠ લઈ બેઠા, તારે રાંણીઓએ લાચારીથી પરવાણગી આપી; પણ ફરમાવેઉં કે, તમે માહરા ભાઈ કેહવાએઆ માટે તમને હીંઆથી થાલીમાલી તો જવા દઈશુંજ નહીં, માટે થોડા દીવસ સબુરી ખમો કે બાદશાહને તે બાબે ચેતાવીએ, પછે તે રાંણીઓએ શાહને ખબર આપી કહેઉં કે, હમારો ભાઈ સાંતીદાસ જાએછે તેમને કાંઈ ઉતંમ વીજ્ઞએગીરી આપવી જોઈએ અને તે હેવી રીતે કે વંસ પરમપરા પુરી પડે, બાદશાહે ગાંમ આપવા માંડેઉ, તે લેવા નાપાડી કહેઉં કે, સાહેબ હમો વાંણીઆ ભાઈને ગાંમ ન જોઈએ, બાદશાહે પુછેઉં કે તારે તમને શું જોઈએ? સાંતીદાશે અમદાવાદ શેહરને રલીઆંમનું વીચારી તાંહાંની નગરશેઠાઈનો હક માંગેઓ, જે મોટી ખુશીથી બાદશાહે બખ-શેઓ, અને તે બાબેની એક સતાભરી સણદબી તેનાને કરી આપી, અને દર વરશે અમુક રૂપીઆની રકમ પણ બાંધી દીધી, એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત બીજી ઘણી રીતે નવાજીને સાંતીદાસને દીલીથી રૂખસત કીધા, જે સઘલું લઈને શેહર અમદાવાદમાં આવી વશેઆ, તારથી તે આજની ઘડીસુધી નગરશેઠાઈનો હક તેમના વારેસ દર વારેશો ઉપર ઉતરતો રહેંઓછે; અને તે માન મોહટી જાહો જલાલી સહીત તેમનો કબીલો ભોગવતો જણાએચ.
આ સાંતીદાસ શેઠે સારી આંતથી કીધેલા રોજગારમા જે મુબલક ગુરથ સંઘરેઓ હતો, તેમધેથી કેહચ કે લાખો રૂપીઆ ખરચીને અમદાવાદનાં કાંલુ-પોર દરવાજાની બાહેર સરસપોર બાતે જવાનાં રસતાપર એક શોભાએમાંન દેવલ (દેહરૂં) બંધાવેઉ હતું; જેની ભીતરમાં ઝહવેરી વાડમાથી તે થેઠસુધી ગાડી સહીત જવાઈ સખે હેવી એક સલંગ ઓદાવીને કોસાદ રસતો કરાવેઓ હતો; તે વાતને જોકે સવાસદીથી વધારે થાએઉં હશે તોપણ તેટલી નીસાં-ણીથી હજી તક એ શેઠીઆની ઈઆદગારી તાંહાં જણાઓછે.

સાંતીદાસનાં મરણ પછે તેમનાં દીકરા લખમીચંદ શેઠ, અને તેમની કુજાબાદ શેઠ ખુસાલચંદજી એક બીજાની પુઠે નાંમવર નીવરેઆ; જેઓ પણ તાંહાંનાં સરસુબાઓ પાશે પોતાનાં બાપ તથા દાદાનીજ પેઠે રાજ વહીવ-ટમાં સાંમેલ રહેલા હતા; તેને થોડીક મુદત વહીગયા પછે ખુસાલચંદ શેઠ તથા સરસુબા વચ્ચે કોઈક વાતની તકરાર ઉઠીઆથી અરસ પરસ લડાઈનો માંમલો વધી પડેઓ, તારે એ શેઠ ચારશો આરબ સીપાઈઓ ભેગા કરીને પોતાનો હક સાચવવા માટે શેહરમધે સુબા સાથે લડવા આવેઆ; જેની સાંહ-મને કેહચ કે સરસુબાએ જારે તોપ મંગાવી તારે હરીફની તરફથી જંજાલનો મારો સરૂ થયો; હેવો ભએકાંર મામલો જોઈ શેહરનાં લોકોએ સુબા પાશે જઈ તેને કહેઉં કે, જો તમો સમાંધાંણી નહીંજ કરશો તો વાત મુસકેલ

થાઈ પડશે; કેમકે એ સાહુકાર ઉપર દીલીનાં પાદશાહની પુર મેહરબાંણીછે, તેથી તમોને બહુ વીટંમનાં ભોગવવી પડશે? સુબાએ જણાવેઊં કે એ શેઠ અમદાવાદ છોડીને બીજે ગાંમ જાએતો સઘલું સમાધાંન થાએ; આ વાત ખુસાલચંદશાહે કબુલ રાખી, અને એકવીસ દીવસમાં પાછા આવવાની ચેતવણી જણાવેઆ પછે, પેઠાપુરની નજદીક વાંસણાં ગાંમમધે પાંચશો માંણશોની સાથે જઈ રહીને ચુપ બેઠા નહી, પણ દીલી તરફ સઘલી કેફીઅતૅ લખીને જાહેર કીધી અને તાંહાંથી પાદશાહનો પરવાણો મંગાવીને ઉપર જણાવેલી મુદતમાં સુબાને અમદાવાદની હાકેમી ઉપરથી કહડાવી, પોતે હસતે મોહડે શેહરમધે પાછા આવી રહેઆ; જાંહાંના નગરશેઠનો હક તારથી હાથ કરીને તેનો ભોગવાતો, વંશ પરંમપરા ઉતરતો રાખેઓછે. હાવી જાહોજલાલી સાથે નાંમવરી હાંશેલ કીધા પછે અજલની દોરી જારે ટુંકી થઈ તારે સઘલું જાંહાંનું તાંહાં રેહેવા દઈને સવરગનો મારગ સહી કરી તાંહાં એવણબી ચાલતા થયા. અને તેમના એકપુત્ર દીકરા નામે વખતસાહશેઠ, બાપની ખાલી પડેલી ગાડીએ બીરાજવા લાગા; એ સરીમંત વીશેબી કેહચ કે તેનાએ ખરી બાહદુરી તથા મોઠી ચંચલાઇથી શેહરની સાહુકારી સાચવેઆ સાથે સરકાર દરબારનું અતીઅંત માંન મરાટબ મેલવેઊં હતું; એ સરીમંત શાહ જોકે મુંબઇમાં તો કવચીત આવેઆ નોહતા પણ સંવત ૧૮૭૫ થી તેમનાં પણોતાં નાંમની એક નામીચી સરાફી પેહેડીની સ્થાપણા થઈ તારથી આપણી વસતીના સંબંધમા આવી વખણાએઆચ તે વીશે કોઇબી સાહેબ અણજાંણેઆ હશેજ નહીં.

હેમાભાઈશેઠ તે વખતશાહનાં સાત દીકરાઓમા સરવેથી વડા હતા, જેમનો જનમ સંવત ૧૮૪૦ માં થએલો મુકરર જણાયોછે; અને તેજ આધાર પકડીને તેમના વડવાઓને દરએકના જનમનું વરસ અટકલની ગોઠવણથી આ બીનાની સરૂઆતમા દાખલ કરી આજથી લગભગ ૨૧૪ વરસની લંબાઇએ પુગારેઆછે. એ શેઠીઆએ પોતાના છએ ભાઇઓને તેમના પરીવારો સહીત પોતાની પક્ષમાં સંભાલી રાખીને વડાપણું ચલાવેઆની સરૂઆતથીજ સરાફી ધંધાની સાથે કાઠીઆવાડ વગેરેનાં રાજાઓને તેમનાં ગાંમોની ઉપજ કબજાંન રાખી લાખો લાખ રૂપીઆ ધીરવા લાગા; અને તેહવી કમાંઈમાથી એટલોતો દરવીઅ સંઘરહ કીધો હતો કે, તેના બલથી ઓછામાં ઓછી સરવે દેસાવરો થઇને તેમને નાંમની તીસ સરાફી 'પેહેડીઓ સારી આંતથી ચાલતી હતી; અને તેથીકરી આખી ગુજરાત તથા મુંબઇ ઇલાકાનાં બીજાં ઘણાક પરગણાઓમાં તેમનું નેકનાંમ પરખેઆત થઈ રહેલું હતું.

કેહચ કે એ શેઠનાં સઘલા ભાઇઓ ઉપરાંત કબીલાનાં બીજાં માંણશો મલીને એકજ રશોડે હમેસાં ૧૫૦) જણાઓ તેમની પંગતે બેશી જમતાં હતાં. એ કેહવું સુખ, અને કેટલો સનતોશ તેમને દર વખતની રશોઇ લેતાં પરાપત થાયો હશે, તેની વરતનુંક કરવામા કોઇબી સાહેબને શેહલથી બની આવશે.

એ સાહેબ અગત કરી સરાવક વૈશા ઓસવાલ 'વાંણીઆંની ગણેઆત, તથા જૈન ધરમને આધીન હતા; તેટલા માટે એમની ભગા કુટંબીઓની તર-

કથી થએલાં ધરમ નીમની બાબત સર ખરચની એક પાદશાહી રકમ હેઠલ ટાંકેલી ટીપ ઉપરથી આપણને લગાર અચરતી પમાડેછે તે વાંચનારા સાહેબોએ પરછી લેવું.

પાલીતાણાના ડુંગર ઉપર બાંધેલું દેવલ જેને ટુંક કરી કેહછે, અને તે "હીમાંવશી" ને નામે પરશીધછે, તેની પાછલ ખરચાએલાનો અડસટો અટકલાએછે	રૂ ૨૦૦,૦૦૦
પાલીતાણા, જુનાધડ, પંચતીરથ અને અબુ વગેરેની તીરથ માટે તેમના ભાઈ તથા ભતરીજાઓ તરફથી કાહડેલા ૩૦ સંઘને માથેના ખરચનો અટકલો.................	૧૨૫,૦૦૦
એમના વડવા ખુસાલચંદશેઠે આદેસરજી ભગવાનનું દેહડું જે બંધાવેલું હતું, તે ઉપર પરથમમા રૂપીઆ એક લાખ થયા હતા, પણ તારબાદ લલુભાઈશેઠે પોતાના રૂડા વખતમાં તેમાં કાંઈક સુધારો કરાવેઓ, તારે તે પાછલ બીજા રૂપીયા વીસ હજાર તેમને બેઠા હતા, અને તે બાબે એવું કેહચ કે તે દેવલ મહેલું ભોંએડું જોવા લાએક વખણાએછે, કેમકે તેની અંદર તરણ મોહટી મુરતીઓ દર આઠ ફુટ ઊંચી, અને છ ફુટ પોહલી બેસડાવી, ને તે માટે ભોંએડું જમીનની ભીતર ૯ ફુટ ઊંડું ઓધાવીને તે ઉપર આરસના, યાને સંગેમરમરના પથરથી જડતર કરાવી લીધેલીછે તેની કુલ બેઠક.	૧૨૦,૦૦૦
અજીતનાથજીનું દેહડું આ શેઠે પોતે બંધાવેલું તે પાછલ રોકેલા.	૧૦૦,૦૦૦
પાલીતાણા જુનાધડ, પંચતીરથ, અને અબુ વીગેરેના પવીતર મકાંણે જતરા જવા માટે આ શેઠે પોતાની કારકીરદીના વખતથી તે હઈઆતીની છેલી ઘડીસુધી કુલે ૨૫ સંઘ કાહડેઆ હતા, તેમાં કોઈ વેલા એક હજાર માણસો ઉપર દસ હજાર રૂપીઆ, તો કોક ટાંકણે પાંચ હજાર માણસો ઉપર વીસ હજાર રૂપીઆ ખરચાએલા જે સાંભલાછે, તે હસાબે જોતાં સરવે સંઘનો એકંદર ખરચનો અટકલો એક લાખનો થાએછે	૧૦૦,૦૦૦
સરવે કીસમના જાહેર ધરમખાતાંઓની ટીપની અંદર ભરી આપેલાં તથા કીરકુલ ધરમાદામો કીધેલી સખાવતના મલી કુલ કેહવાતા	૧૦૦,૦૦૦
અમદાવાદ, સરખેજ, નરોડ, જુનાધડ, કોઠ, ગુંદી તથા પાલીતાંણામા આ શેઠીઆએ બંધાવેલી ધરમશાળાઓને માંથે ખરચેલા	૭૫,૦૦૦
પાલીતાંણાના ડુંગર ઉપર તેમના બેહેન શેઠાંણી ઉજમબાઈએ બંધાવેલું દેવલ જે "નંદીસરદ્વીપ" ના નામથી હાલ પરશીધછે તે ઉપર	૭૫,૦૦૦

આ શેઠીઆએ અમદાવાડમા ઓરાં ઢોરના પાંજરાનું મુલ રોપેઊછે અને તાંહાં હજારો પરાંણીઓ બંચાવ પાંમતાં તેમને આશીરવાદ દીએછે, તે ઉપરના ખરચની તો ખબર નથી, પણ તાંહાંના ઝહવેરીવાડમાં બંધાવેલાં છ દેવલો જે ઘણાજ સરસ જોવા લાએકછે, તે માહેલું એક તેમના ચીરંજીવી શેઠ પ્રેમાભાઈનું બંધાવેલું માહવીર સવાંમીના નામથી ઓલખાએચ, તે ઉપરજ ફકત ખરચેલા ૫૦,૦૦૦

ચીંતામનજી નામનું દેહરૂં તેમના ભાઈ સુરજમલે બંધાવેઊ તે ઉપર............................ ૪૦,૦૦૦

ચોમુખનું એક દેવલ બાંધવા પાછલ તેમના બેહન શેઠાંણી ઉજમબાઈએ ખરચેલા ૨૦,૦૦૦

એજ બાઈસાહેબે અમદાવાદમાં બંધાવેલી ધરમશાળાની બેઠક.. ૧૫,૦૦૦

આ શેઠીઆએ કેટલાંક સુધારાના કાંમોની જે આગેવાંણી લીધી હતી તેની યાદગારી ખાતર અમદાવાદમાં પોતાનાજ નામથી "હેમાભાઈ ઈનસટીટુટ" નું એક મકાંણ બાંધી આપેઆ ઉપર રોકેલા ૭,૦૦૦

ઉપલી વીગત મુજબ પોતાના ધરમ પાછલ પોતે તથા કુટંબીઓએ ૩૧૦,૨૭,૦૦૦ ની જે સખાવત કીધીચ, તેમાં ઢોરોના પાંજરાંની કીંમત જેટલી હોએ તેટલો હુમેરો થએલો કેહવાએ.

આ હેમાભાઈશેઠને રેહેવાની હવેલીનું વરણન એવું જાંણવામા આવેઊચ કે, શેહર અમદાવાડ માહેલા માંણેકચોકથી તે છેક નાંગોરીસરાહ સુધીની લંબાઈ તથા પોહલાઈમાં રતણપોલથી પીરમદરશાહના રોજાતુલીકની બોહોલી જગેઆ, એમારત બાંધવામાં જે ઘેરાએલીછે; તે કોઈ બાહેર દેશનો અજાંણીઓ આવી જોએ તો તે એમજ સહમજે કે આ કોઈ રાજાનો મેહલછે, એવો ભુલાવો ખચીત ખાધાવીના રેહેજ નહીં; કેમકે તેનું કાંમ જેવું માહભારત ઉઠાવેલુંછે, તેવીજ તેની પાછલ ખરચાએલા પઈસાની રકમબી લખોની સંખેઆમા બોલાએછે; પણ તેની આંકણી માહભારત મકાંણને નજરે જોનારા, તથા બાંધ કાંમની માહીતી ધરાવનારા શેવાએ બીજા કોઈથી બરોબર જાચી સખાએજ નહીં. હાવા શુંદર મેહલમાં દબદબા સહીત રેહવા માટે કેહચ કે, આ નગર શેઠને દરશાલ સંસાર ખરચના રૂપીઆ એક લાખ થતા હતા; અને તેનાની જાહોજલાલીને ખચીત કરી અનુસરતા હોવાજ જોઈએ. એટલા ઉપરથી વાંચનારા સાહેબોએ વીચારી લેવું કે, જારે ફકત એક મેહલ જેવી બીલંદ હવેલી ઉપર જેમના લાખો રૂપીઆ રોકાએઆ ઉપરાંત દર વરશે એક લાખ જાથુક ખરચાએ તારે તેમની પાશે દરવીઅનો દરંગ કેટલો, અને તેની ઉપજ કેહવી થએલી હશે.

શેઠ હેમાભાઈ સંવત ૧૯૧૨ ની સાલમાં શેલગાહ સારૂ આપણી ટાપુ ખાતે પધરાંમની આપી ગયા હતા, તેણાની શોહાંમની શીકલ જે જે સાહેબોએ

જોઈ હશે તેઓએ તેમની કીરતીની પીછાંણતબી અછીરીતે કરી લીધીજ હશે. માટે એ બાબદમાં વીશેસ સરાહગાતની હવે જરૂર જણાતી નથી.

અમદાવાદમા દરશાલના દસેરાની સવારી લઈને જારે આ શેઠ નીકલતા, તારે તેમની પાલખી પાછલ ઘોડાઓથી જોતરાએલી પચાસ ગાડીઓ ચાલતી; જે જોઈને ઉપર જેમ જણાવેલુંચ તેમ, બાહેરનો કોઇ અજાંણેઓ જોએ તો, તે એમજ ધારે કે આ કાંઈ સાહુકારની નહીં પણ કોઈ પાદસાહની સવારી જાએછે; તેવી જાહોજલાલીમાં આ એક હીંદુ પંથના ખરા સાહુકારે નીતીની રાહે ખુસ ખુસાલી ભરેલી ૭૩ વરસની જીંદગી ગુજારેઆ પછે સંવત ૧૯૧૩ ના માહ સુદી ૧૧ ને ગુરૂવારે પોતાની કીરતીની વાસના, આ જગતમાં પમરતી મેલીને સવરગનું અખઈ સુખ હાંશેલ કરવા, પરલોકની મંજલ પકડી લીધી; તે ટાંકણેબી સાંભલેઆ પરમાણે ધરમદાનના પુન માટે એક લાખ રૂપીઆ ખરચવામાં આવેઆ હતા.

વખતશાહા શેઠના બોહલાં કુટંબીઓ, જોકે પોત પોતાનો રોજગાર ધંધો ઘણાવરસો આગમજથી અલાહેધી શેહડીઓ સ્થાપી કરતા હતા; તે છતાંબી મરહુમ શેઠ હેમાભાઇની લાએકાતે સઘલાઓનો સંસારી સંબંધ વડવાઓથી ઉતરતા આવેલા એકજ બંડાલમા જોડાઈને જે રહેલો હતો, તે દનપરદન તેઓને તાંહાં વસતીમાં વીશેસ વધારો થયાને લીધે આકિબતનો પુખત વીચાર પોંહચાડીને આ સવરગવાશી શેઠીઆએ પોતાની હઈઆતીમાજ ભાઇઓ તથા ભતરીજાઓ વગેરેને, તેમના પોંહચતા હીસ્સા મુજબ સારી મીલકતો વારસા દાખલ એવી રીતે વેંહચી આપેલી જાણવામા આવેચ કે, તેથી કરી તેમના કુટંબીઓમાં કોઈબી રીતનો બખેડા કે બીગાડો કવચીત થયોજ નોહતો; માટે હાવાં સંપીલાં પરીવારને ખરેખરા સુખીજ સહમજવા જોઈએ; અને ખોદા સાહેબ સરવેને એવીજ રૂડી હેદાએત બખશે, એજ હમારો આધીન આશીરવાદછે.

શેઠ હેમાભાઈના મરણ પછે નગરશેઠની નોબત તેમના દીકરા શેઠ પ્રેમાભાઇ ઉપર ઉતરી; જે ભોગવવા માટે કીરતારની અપાર કીરપાથી તેવણ હાલ પોતાની જનમભુમીમાં જઈ રહેલાછે.

આ શેઠબી કાંઈ વેપારવણજની કલાકૌસલમાં, તેમજ સરાફી ધનધાની બારીક સહમજમાં, પોતાના વડવાઓ કરતાં ઉતરતા નોહતા, પણ, તેઓને વીસરાવે તેહવીજ લાએકાતથી સઘલી મંડલીઓમાં એવાંતો માંનથી ભરપુર હતા કે, તેમનાં રૌસંણ દીદા જોવાને એકવાર મુંબઈની વસતી ઘણીજ આતુરતા બતાવનારી દેખાઈ હતી; અને જારથી સંવત ૧૯૧૮ માં એ સાહેબને આપણી નાંમદાર સરકારે મુંબઈની ધારા બાંધનારી પવીતર સભાનાં એક અધીકારી તરીકે ચુંટી કાહડીને "ધી હાંનરેબલ" નો માંનવંતો એતાબ પેહલવેહલો હેનાઈએટ કીધો,* તારથી એવણનાં પનોતાં દરસન આપણી વસતીને

* એ નાંમીચા ઓહધાપર બેમરતબે થએલી નેમણુક પરમાણે ૧૯૨૦ સુધી કાંઉનશીલમાં બીરાજેઆ પછે, વેપારની વલગણમાં વીતલાઈ પડ્યાને લીધે પોતેજ છોડેલી જગેઆ પાછી લઈ સએઆ નહીં. નો૦ લે૦

મલવા લાગાં, એટલુંજ નહી પણ તેમની સાથ સંબંધ જોડનારાઓનેબી ઘણીજ આંણંદી ઉપજતી રહી, તો જોકે તેવણ કાંઈ મુંબઈનાં જાથુક રેહવાશી તો કવચીત થાઈ પડ્યાજ નોહતા, પણ આવજાવ શેહલ હોઓઆને લીધે સઘલે ઠેકાંણે ફરતા રેહેઆ; અને પરમેસવરે બખશેલા દરવીઅનો રૂડો ઉપીઓગ કરતા ગઓઆ. જેબી લોકોએ આ શેઠીઆની શોભાએમાંન શીકલ જોઈ હશે, તેઓ ખરાજ અંતકરણથી સાબશી આપી સબશે કે, પરેમાભાઈ શેઠ કોઈ વેપારીબચા નહીં પણ ખરેખરા એક સાહજાદા, અથવા રાજવંશી નર હોવા જોઈએ, પણ જેઓની સાથે તેમને પીછાંનત હતી તેઓતો તેનાને એક સાચો, સુધો, નીતીવાંન, રૂડી દેઆંનતનો, અને મીઠા બવાસનો એક સાહુકાર, તથા શોદાગર ગણતા હતા; અને એક વખત એવોબી સુભ વહીગઓચ કે, એ સરીમંત શેઠીઆ ઉપરાંત વખતશાહ શેઠનાં વશીલાઓ માહેલા બીજા સાહેબોને નાંમની સરાફી આંત સાથે શોદાગરી પેહડીઓ આ ટાપુ ખાતે ઉસતવાર પાઓઆથી તેમનાં થેડવી બેસાડેલા મુણીમોની મારફતે જે ચાલતી હતી તેમધે,

મનસુખભાઈ વખતચંદ.
ગોકલભાઈ ફતેચંદ.
સુરજમલ વખતચંદ.
છગનભાઈ મનસુખભાઈ.
ડાહેઆભાઈ અનુપચંદ.
લલુભાઇ પાનાંચંદ.
સારાભાઈ મનસુખભાઈ.

એ સઘલી પેહડીઓ જોકે દરવીઅનાં ભરપુર ભંડોલથી એકેક કરતાં સરસ, અને સવતંતર પણે ચાલતીઓ હતી; તોઓપણ પાછલથી શેઠ પરેમાંભાઈની પેહડી વડાપનું ધરાવા લાઓક દીપતી હતી; અને તે સઘલી પેહડીઓની સાથે અતરેના નાંમીચા વેપારી તથા સરાફોનો સંબંધબી જોડાઈ રહેઓ હતો; પણ જારથી એ સંપીલા વંશસમાં નાસકારક સતાનો જેહરી રોગ પેવસ થવા માંડ્યો, તારથી અરસપરસની હારજીતમા સાંત પેહડીઓથી સચવાતો આવેલો સકમાંઇનો પઈશો લુટાવાને સરૂ થયો, તોહોબી જડ ઘણીજ મજબુત અને ઘણાંક દેસાવરી હુંડીનાં કાંમ માટે તેઓને હાથ હુંધાડાં રહેલાં હોઓઆથી, એક વરસની ખોટ બીજે વરશે શેહેજમાં પુસાઇ જતી હતી; અને તેહવી ઉથલપાથલ તેઓ વચે ઘણાંક વરશો તુલીક રહી; પણ જારથી અમેરીકનની લડાઇએ રૂઉરાજાની રેલનાં પાંણીને છેક માંથાં પુર ચહડાવેઆં, અને શેરો તથા ખાડાઓ વગેરેનાં સતાએ આરકાતરી રીતે મુંબઈ ઉપરાંત બીજાં દેસાવરો ઘેરી લઈને તેનાં ભુંડા હવસમાં લોકોને હોમાવેઆ, તારથી એ અમદાવાડી સાહુકારો પોતાનો ખરો રોજગાર તજીને તે ઉપર એકદમ તરાપ મારવા પડ્યા, તેમાંથી શેવટનો સાર માંતરે એટલોજ નીપજેઓ કે, સાંતીદાસ શેઠે મજબુત પાયામાં ગાડેલી ગુરથની હલીઆરી જડ, હીકમતી સીપનાં વના હાલની ઓલાદથી અંચીટી કરમાંતી ચાલી; અને જેમજેમ ભીતરમાં સડો પેવસ થતો ગયો, તેમ તે દરખત પોલું થાઇને મુલમાંથી હલી પડ્યા પછે શેવટે તે દુહજતું જાહાડ સાબદું નાસત પાંમેઊ-તેમાં પોતાની ખરી પુંજી ઓહેઆ છતાં, લાખો રૂપીઆનું સાહમનુ કરજ માંથે હોરીને એવાતો ઊચકાઈ ગઓઆ

કે ઉપર જણાવેલાં નાંમોની ૭ જુદી જુદી પેહડીઓ માહેલી એકબી શું અતરે કે શું પરથવીનાં કોઈબી ભાગપર ઉભેલી જણાતી નથી; માટે તેમના વડવાઓની કીરતીનાં ફકત પમરાત શેવાએ બીજું સઘલું નહીં સરપુ થાઈ પડેછે તેટલી ચેતવણી ઉપરથી દુણીઆંનાં સારાં નરસાંની સરજત ઉપર અભેમાંની કરેઆવીના સરવે કોઈએ સદા લક્ષ આપતા રેહવું જોઈ, કેમકે આ કવીતાની કેહવત બતાવેચ કે,

આવતો સમએ કોણ કેહનારછે?—મેલવેલું કોણનું હીંઆં રેહનારછે?
સુખનીજ પાછલ સરજાએછે દુખ—જમાનાની કોઈથી ન જલવાતી રૂખ.
ચહડેઓ તેતો પડવાને કાજ—કોઇને ફકીરી તો કોઈ લીએ રાજ.
જમાનાનું એવુંછે ફરતું ચકર—ગફલતથી આવી તે મારેચ ટકર.

જોકે પ્રેમાભાઈ શેઠ આજ ઘણું થએઓ, પોતાને સવદેસ અમદાવાડમા જઇ બેહાચ, તોપણ તેમને નામની પેહડી તેવણનીજ ગનાતના શા૰ વીરચંદ દીપચંદની મુણીમગીરી હસતક હીંઆં સચવાઇ રહેલી માલુમ પડેછે; અને પોતેબી જનમભુમીમાં બીરાજીને વડવાઓથી વર્ણેસ પરંમપરા ઉતરતી આવેલી નગરશેઠની સતા માંનસહીત સાચવતા સંભલાએછે. પઇસાની થોડીક પાએમાલી થયા છતાં જેબી હોરમત તથા ઈજત પરથમ હતી, તેવીજ તેવણને હજી સુધી મલતી રેહચ; તે એટલાજ ઉપરથી કે એ સાહેબની સભીઆતા સરવે લોકોમાં મસહુર થએલીછે, અને વલી ઘણું કરી સુધારાના હરેક કાંમોમાં સારી રીતે ઉતેજન આપવાની કોશેસ બનતાં સુધી તેવણ કવચીત ભુલતા નથી, માટે તેટલા પુન પરતાપથી તેણાની જાહોજલાલી નેકનાંમી સાથે જે જોડાઈ રહેલીછે, તેમાં પરમેસવર ઘણો વધારો કરે; અને બોહવાએલો દરવીઅ પાછો તેમને તે કીરતાર વેહલો બખશે, કે જેથી સુભ કારણોમા વાપડીને પોતીકા વડવાઓની પેઠે ગરીબોના આશીરવાદ પાંમતા રેહ. આંમીન.

૨૧૦ વેલજી માલુ.

કછી લોતા વાંણીઆની વરણના આ ગરહસથ કછ માહેલા કોઠારા ગાંમમા સંવત ૧૮૬૫ ની શાલ જનમેલા જણાએઆછે. એનો બાપ કછ માંડવી ખાતેના ગુલાબસાહ શેઠને તાંહાંનો વહીવટ ચલાવતા હતા. આ વેલજીશેઠ જારે બાર વરસની વએ પોંહતા, તારે સંવત ૧૮૭૭ મા તેમના પીતાએ પાંચ હજાર કોરી જેના ૧૩૦૦ રૂપીઆને આસરે થાય, તેટલા દઇવત સાથે તેમણે મુંબઇ મોકલવા માટે, તેના મામા સાંમજી સારંગના હસતકમા સોંફી આપેઓ.

વેલજીશેઠ મુંબઇમા આવેઆ પછે પેહલવેહલા પંતુજીની નીશાલે ગુજરાતી શીખવા માટે બેશીને તાંહાં એક વરસવેર જાથુક જએઆ કીધા, અને તેપછે તેર વરસની ઉંમરમા બાહેરકોટની માંડવીબંદર આગલ એક નાંધલી દુકાણ ભાડે લઇને, તાંહાં કાથો, તથા પરચુટણ માલનો ધંધો પોતાના ખુદ

ઉદીયોગથી ચાલુ કીધો, જે વખતે કેહચ કે તેની સંગાથે તેનો એક ભાઈ લખમશી શીવાએ બીજું કોઇજ હતું નહીં.

સંવત ૧૮૮૧ મા જારે ૧૯ વરસના થયા, તારે પોતાને સુખ આપનારી નાતીલી એક સદગુણી કનેઆ શોધી લઇને, તેની સંગાથે જીંદગી સુધીનો પવીતર ગાંઠ બાંધી લગણ કીધાં; અને કરકસરથી પોતાનો સંસાર ચલાવતાં આગલા ઉપીયોગી ધંધાને કવચીત છોડઓ નહીં; કેમકે તેમા તેને દીનપરદીન સારી પરાપતી થવા માંડી, જેમા લગભગ ૧૧ વરસ રેકેઆ પછે, વેપારની વરધી માટે સંવત ૧૮૯૨ માં કેટલોક કીમતી માલ એક બગલામા ભરીને તે સાથે પોતે મુંબઇથી અરબસતાંન માહેલા મુખા, એડંન, હોદેદા, અને બસરાની સફરે શીધારેઆ. મારગમા તે વખતે ચાંચીઆ ચોરોનો ભએ અતીશીઅ હોવાનો લાભ લઇને, તે બગલાના નાખોદાએ માલ ખાઈ જવાના એરાદાથી આ વેલજીશેઠને મારી નાખવાની દેઆંણત કરીને બગલાનો મજરો આડકાતરો ફેરવેઓ; પણ સારાં ભાગ્યે તે વીશેનો કાંઇક સંસલાત તેમને કાંણે પડઓ, અને તેટલાં એક અંગરેજી બારકસ એકાએક તેમને મલી આવેઊં; જેના અમલદારે ચેતવણી આપેઆ ઉપરથી પોતાની જાવી ગંચલાઇ વાપરીને, નાખુદા સંગાથે ઘણીજ સાહુચેતીથી એવાતો પરોતાઈ પડઆ કે, તેની બુરી નીસતામા કવચીત તેને ફાવવા દીધોજ નહીં; અને તેવી નેમ બાથુક નીભાવીને પરમેસવરની કીરપાથી મુખાનું બંદર પેહલાં સહી કીધું; અને તારબાદ બીજાં બંદરો તરફબી તેજ બારકસ સાથે હીંમતથી ફરીને આઠ મહીનાના અરસામા મનની ચાલાકીથી આરબી જુબાંનનો એવોતો અભીઆસ કીધો કે તેની મદદ પાછલથી તેનાને પોતાના ધંધામા ઘણીજ ઉપીઓગી થાઇ પડી હતી. પેહલી સફરથી સારો નફો કમાઈને મુંબઈ આવેઆ પછે વેપારને વધારતા ચાલી મલબાર કોસટાથી તે છેક વેલાત સુધીની હદ લંબાવી દીધી હતી; તો જોકે તે વખત કાંઇ હેવો નોહતો કે, તેમા કાંઇબી હાંશેલ થાએ; પણ તે વાતનો કશોબી અંદેશો કીધાવના પોતાના ઉદીઓગને વલગી રેહવાનું મુનાશેબ જાંણેઊં તેથી સારાં ભાગ્યે રફતે રફતે રૂઉનો બોહોલો વહીવટ પોતાને હાથ કરી લઇને મુંબઈ ખાતે એક મોહટા વેપારી દાખલ સરવેમા પરખેઆત થાઇ પડઆ હતા.

સાડતરીસ વરસની ઊંમરના થએઆ તારે તેમને તાંહાં સંવત ૧૯૦૨ ના કારતક સુદી ૧ ને સુકરવારે એક પુતર અવતરેઓ, જેનું નામ ત્રીકમજી કરી રાખેઊં; અને તેની પુથે તારપછે ઊંમરશી નામનો એક બીજો દીકરો, અને પરેમાબાઈ નામની દીકરી મલી તરણ ફરજંદોના વેલજી શેઠ પીતા કેહવાએઆ હતા.

રૂડા ઉદીઓગના રશીલાં ફલથી જારે આ વેલજી શેઠ ભરપુર થએઆ તારે, તે માહેલો થોડો ભાગ ધરમના કાંમસારૂં વાપરવા કાહડીને પોતાની જનમ ભુમીના ગાંમ કોથારા મધે એક મોટું દેવલ "જૈન પરતમા"નુ બાંધવા માટે સંવત ૧૯૧૪ ની સાલમાં કાંમ સરૂ કીધું હતું, જે ચારેક વરસમાં બંધાઇ

રહેઆથી સંવત ૧૯૧૮ મા, તે દેરાંસરજીની સ્થાપના કરવા કાજે મોટો સંઘ કાહડીને પોતે શ્રી પાલીતાણા, રાજકોટ, તથા મોરબી થાઈને કછ તરફ સોધારેઆ હતા; તાંહાં સખાવતની રૂહે સારો ખરચ કીધા ઊપરથી હેવું ગવાએઊં હતું કે, આખા કછમા હેના જેવું મોટું, અને શોભઈતું રલીઆંમનું દેવલ એકે બંધાએઊં નથી.

આખા જનમારામા આટલુંજ સુભ કાંમ સંપુરણ કીધા પછે, તરણેક વરસમા આ વેલજી શેઠની જીંદગીનો છેડો જે આવેઓ; તેનું કારણ એવું જણાએઊં કે આ ગરહસથને બચગીથીજ ગોલીનું દરદ હતું; તે જેમ પોતે ઊંમરે વધતા ગએઆ તેમ તેની સાથે, તેને પણ બહુ વધારો કરી મેલઓ હતો. આ દરદને સફાઈથી કહડાવી નાખવાની ધારના રાખી ગરાંટ મેડીકલ કાલેજના તે વખતપર વખણાએલા ડાકતર બાલીંગાલને બોલાવેઓ હતો; જેને પોતાની સાથે એજ કાલેજમા સીખેલા તબીબ ભાઉ દાજી, તથા બીજા દશેક ગરાડીઊએટોને રાખીને તેઓની હજુરમા દરદી થાએલો ભાગ સાબદો આસાંણીથી કાપીતો કાહડેઓ, પણ તેની સાથે ભીતરની ગાંથ ઉપર ચહડી નહી સખેઆથી દીન બે સુધી બીમારી ભોગવીને બીચારા સંવત ૧૯૨૧ ના કારતક સુદી ૫ ને સુકરવારે ૫૬ વરસની વએમા આસરે પચાશેક લાખ રૂપીઆની મોટી દોલત સાથે ઉપર જણાવેલાં તરણ ફરજંદો મેલીને દેવગત પાંમેઆ. આ ગરહસથની મીલનસારી લોકોમા એવીતો રૂડી હતી કે, તેમની સમશાનની કીરીઆમા નાતીલા જણ ૫૦૦ થી વધારે સાંમેલ થઈને મસાંણ સુધી માહતમપોશી કરતા તેમને વારવા ગએઆ હતા.

આ ગરહસથે જોકે પરજા ઉપયોગીના કોઈબી જાહેર કાંમો એવાંતો નથી કીધાં કે, જેથી તેમની કીરતી પરકાસતી રેહ, પણ એક સાધારણ માણસે પોતાની જાતી ચંચલાઈ, તથા અથાગ ઉદીયોગના બલવટે અદનામાથી મોટા વેપારી થઈને સરવે માહજણમા સારો સંબંધ જે જોડી લીધો હતો, તેનીજ માતરે યાદગારી હાલેના કેટલાક સાહેબોનેતો રૌસણ હશે, પણ તે ઉપરાંત હવે પછે થનારા સાહેબોની વાકેફગારી માટે નોંધા લેવાનું ઘટમાંન સહમજીએ છઈએ.

શા૦ વેલજી માલુના વડા દીકરા શા૦ ત્રીકમજીના જનમનો દીવસ જે ઉપર જણાઈ ચુકોચ, તે મુજબ હવડાં તેમની ઊંમર ચાલુ ૨૮ વરસની ગણાએછે. એવણ જારે પંદર વરસના હતા તારે, સંવત ૧૯૧૭ મા આ ટાપુ માહેલા મોહટા વેપારી શા૦ નરશી નાથાના દીકરા હરભમની દીકરી દેવકુંવરની સાથે લગણ કીધેલાં કેહવાએછે. બાપીકી દોલતનો વારસો હાથ આવેઆ આગમજ કેહચ કે તેમના મરહુમ પીતાએ પોતાની હઈઆતીમાં મી૦ આર. કીંગ ગેલનની કુંપનીને નામે ચાલેલી કોઈ અંગરેજી પેહડી અંદર તેમનું પંટીઆલું જોડી આપેઊં હતું; પણ તે પેહેડીની કશીએ નીસાંણી હવડાં દેખાતી નથી, માટે ધારેઆ મેલે ઘણીક મુદતથી તે ઊંચકાઈ ગઈ હશે; જે પછે પોતાને ખુદ નામે જદા બંધ રૂઉનો રોજગાર રચીને વેપારીની સંફમાં પોતાની હોરમત સાચવી રહેલા હતા; પણ કેહવાને દલગીરી ઉપજેચ કે દાહાડાની માંથી અસરે તેવણ

મી. નાના મોરોજીને તાંહાંની
વંશાવલી.

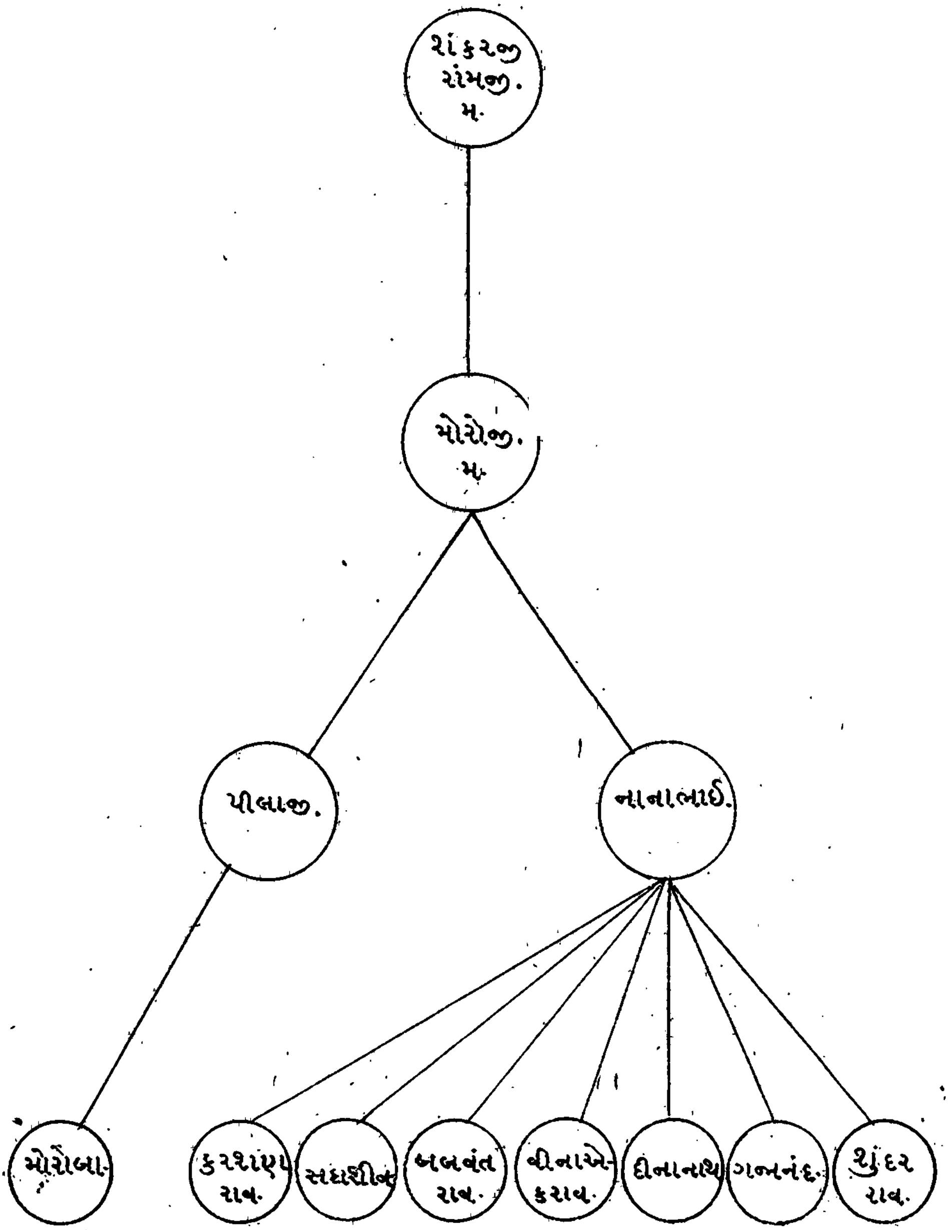

પાસેથી ઘણો ખરો દરવીચ ઘસડાઈ ગએઆને લીધે પાછલથી તેણાનું નામ નાદાર દેવાદારોની ટીપ મધે નોધાએલું જોવામા આવેલ હતું; જેના પતાવરાની તારપછે કશી ખબર માલુમ પડી નથી.

મી૦ નાના મોરોજી.

આપણી કોટવાલી ખાતાંની ફોજદારી અદાલતના આ તરીજા નેઆએ-ધીસ (યાને પોલીસ કોરટના થરડ મેજીસતરેટ) મી૦ નાના મોરોજી, લકબે ત્રીલોકેકરનો જનમ, સંવત ૧૮૭૮ ને મલતા શાકે ૧૭૪૪ ના ચઇતર સુદી ૧ ને ગુરૂવારે આ શેહરની અંદર મુબારક થએલો માલુમ પડઓછે.

પાથારી પરભુની ગણાતના ઘણા હીંદુ ગરહસથો, આપણી ટાપુ ખાતે પુરાતમ વખતથી જે વસતા આવેઆચ, તેઓ માહેલાં આ અશીલ કુટંબની અસલીઆત કેટલી દુરની કેહવાએચ; તે સંબંધી ચોકસ હકીકત નહીં મલેઆ છતાં, આ મેજીસતરેટના જનમ દીવસનો સુમાર પકડી તપાશીએચ તો, તેમના બાપના બપાવા રાંમજીશેઠ સંવત ૧૭૮૦ અને ૧૭૮૫ ની વચે અવતરેલા હોવા જોઈએ; અને તે મુદત લગભગ ૧૫૦ વરસની શેહલથી ગણાઈ સકાએછે.

કેળવણીની બાબદમા હીંદુ કોમની વચે પરભુ લોકો જેવા ચપલબુધીનક, ચાલાક અને ચંચલ જેહનવાલા અસલથીજ વખણાતા આવેઆચ; તેવી બીજી કોઇ વરણના હીંદુઓ તેઓની બરોબર ઉતરેલા વીચારી શકાતા નથી.

વંશાવલીમા દાખલ થએલી આ ગરહસથની તરીજી તથા ચોથી પેહે-ડીના પુરૂશોનું વરતાંત, ખબરની ગેરહાજરીને લીધે વીસતારી આપવામા હમો બચીત અશકત છઈએ; પણ મરહુમ મી૦ મોરોજીને વાસતે એટલુંજ સાંભ-લવામા આવેલચ કે, તે સાહેબ સરકારી કેમેસરી ખાતાંમા હેડ કલારકની ચાકરીપર ઘણાક વરસો સુધી રહીને, પરમાણીકપણાથી તેમના હસતક સોંફા-એલાં કાંમોને જેબ આપતા હતા; તે શીવાએ તેમની કારકીરદી વીશેની વધારે કેફીએત મલી નથી.

પોતીકાં પરીવારમા નામવર નીવરેલા મી૦ નાનાભાઈએ, સાંભલેઆ પરમાણે ઉધરતી વએથીજ આગલી "એલફીનસટન નેટીવ ઇડીઉકેસન* ઇનસટીટુસન" મા દાખલ થઇને જે કેલવણી લેવા માંડી, તેની સરૂઆત સંવત ૧૮૯૦ થી ધારેઆમા આવેછે; જાંહાં મનની વલાંણને છ વરસ વેર વીદેઆની કસોટીપર ચહડાવતા રહીને કેહચ કે, સંવત ૧૮૯૬ ના ચઇતર મહીનાથી "એલફીનસટન સકાલરશીપ" હાથ કીધી, એટલુંજ નહીં પણ તે પછેની પરીખસામા "કલેર સકાલરશીપ"બી તેવણ લઈ વલેઆ હતા.

હાવી માહભારત મદરેસામા જઇને ફકત અંગરેજીનીજ નહીં પણ તે ઉપરાંત ગુજરાતી, મહરાઠી, સંસકરત, અરબી અને ફારસી બારાનો અભેઆ-

* એ મદરેસા હવડાં એલફીનસટન હાઇસકુલને નાંમથી ઓલખાએછે. ના૦લે૦

સખી સારી રચેશ હાંશીલ કરીને, તે બાબેના કેટલાંક સાખશી પતરકો વારંમ-વાર તેનાઍ જે મેલવેઆં, તેમા એજ મદરેસાના પરીનશીપાલ ડાકટર હારકનેસે, પરોફેસર મી૰ બેલ, તથા તેની હાથ હેઠલના (આકટીંગ પરોફેસર) મી૰ બાલ ગંગાધર સાસ્ત્રીએ સંવત ૧૮૯૯ મા; અને તે પછે પરોફેસર મી૰ હાંનદરસને, સંવત ૧૯૦૧ મા; તથા સરકારના ઓરીએંટલ ટરાંનસલેટર, મેજર જનરલ વાંનસ કેનેડીએ (સંવત ૧૯૦૨ મા) આપેલાં માલુમ પડેઆંછે; અને તે દરેક ગરહ-સથોએ પોત પોતાના લખાંણોમા, આ બાહોસ નાનાભાઈની કાબેલીઅત તથા તેમના સાસ, ખવાસ સંબંધી એકેકથી સરસ રીતની સ્તુતી જણાવેઆમાં કાંઇજ ખાંમી રાખેલી જણાઇ નથી. અને એટલી મુદત સુધી કેલવણી ખાતાંમા સરવે સાથે લાએક ચાલ ચલાવેઆથી, સઘલાઓનો સારો ચાહ પોતા ઉપર ખેંચી લઈને એક પરમાણીક મીતર તરીકે તાંહાં વખણાઈ રહેઆ હતા.

સંવત ૧૯૦૧ નો જેઠ માસ ઉતરતાં, આ ગરહસથની પેહલવેહલી નેમ-ણુક, થાંણા ખાતેની અંગરેજી સ્કુલમા મુખતેઆર માસતર તરીકે થઈ હતી; જાંહાં પોતાનો ફરજીઆત ભરેલો ઓહદો એવીતો ચાલાકી વાપરી ચલાવેલો કેહચ કે, તેની રૂડી કોસેસથી તાંહાં શીખવા આવનારાઓને કેલવણી પાંમવાના મારગો ઘણાજ સવલ કરી આપેઆ; અને તે સાથે ગુરૂપણાનું કશુંએ અભે-માન નહીં લાવતાં, સરવે શીખનારાઓને પોતાના પેઆરમા લપેટી રાખવામાં એક માનવંતા માસતર કેહવાએઆ; એટલુંજ નહીં પણ તાંહાંની જાહેર મંડ-લીમાંબી સારો દેખાવ તેનાએ દીપાવી દીધો હતો; જેની સાખશીમાં સ્કુલ છોડતી વખતે તાંહાંની કેલવણી ખાતાંની કમીતીના યુરોપીઅનો તથા દેશી અધીકા-રીઓ, જેઓ સરકારી ઓહદો ધરાવતા હતા તેઓએ તેમની કાબેલીએત તથા ભલમનસાઈ માટે સંવત ૧૯૦૩ ના માહ શુદી ૧૦ ને મંગલવારે શુભાખીત શબદોના સંગાર સાથેનું એક માનપતર પણ તેમને આપેઊં હતું.

મી૰ નાનાભાઈની બીજી નેમણુક સદર અદાલતમાં કાંમ ચલાઉ તર-જુમો કરનાર તરીકે થઈ હતી. જાંહાં લગભગ ૧૩ મહીના સુધી રહીને, તેમાનાં પાંચ મહીના કાંમ ચલાઉ વડા નવીસંદાનો ઓહદોબી કાબેલીઅતથી આટોપી લેતાં, ઇનસાફ ખાતાંની કચેરી તરફથી સારી કીરતી મેલવી હતી; અને તે બાબે, ઓહદો છોડતી વખતે, તાંહાંના રીજીસટર મી૰ હારીસને સંવત ૧૯૦૪ મા આપેલી સરટીફીકેટ ઉપરથી તેમની રૂડી વરતણુક વખણાઈ વલીછે.

એ પછે થાંણાની કલેકતરી ખાતામા એક વરસ સુધી ડીપીઉટી અકા-ઉનટંટ તથા વડા કલારકના કાંમ ઉપર રહીને, સરકારી સંબંધમા કાગલ પતરો ઘડવા તથા મરાહઠીમાંથી અંગરેજી તરજુમો કરતાં પોતાના વડાની સગવડ સાચવી આપીને મી૰ લાઅ પાસેથી સંવત ૧૯૦૫ ના વઈશાક વદી ૫ ને સનીવારે સાબાસી પતરકનું માન મેલવેઊં હતું.

સદર અદાલતના માજી ડેપીઉટી રીજીસટર મી૰ બેલાશીશે, સંવત ૧૯૦૪ ના સરાવણ માસની આખેરીએ આપેલા એક દસતાવેજની અંદર એવો માકુલ અભીપરાએ જણાવેઓ હતો કે, "સદર અદાલતમા તરજુમો કરવાના કાંમ ઉપર

"મી૦ નાના મોરોજી એવોતો ચાલાક અને સુધ લખનાર માલુમ પડેઓચ "કે, એલફીનસટન કાલેજમાથી મેલવેલી કેલવણીને ઘણાજ ચંચલ જેહનથી "જેબ આપેછે." માટે તેની વીદ્યા સખતી વીશે (મી૦ બેલાશીશે) ઘણું ઊંચું મત બાંધતાં, સરકારી જાહેર નોકરીપર તેને વધેલો જોવાની ઊમેદ વતીક રાખી હતી.

કોહલાપોર ખાતેબી પોતાની કેલવણીને એવી રીતે કસાવી હતી કે, તે વખતપર તાંહાંના આકટીંગ પોલીટીકાલ સુપરીનટેંડંટ મી૦ એનદરસને શંવત ૧૯૦૫ ને આસો માસે સરકારમા કીધેલા રીપોરટ મુજબ, તેના હાથ હેઠલ વડા લખનાર તરીકે આ ગરહસથ બપેઆ ઉપરાંત, તાંહાંના રાજાનો શીખ-સક પણ થએલો હતો; અને ફકત એટલોજ ઓહદો બજાવીને બેશી રેહતો નહીં, પણ તે શીવાએ બીજાં ઘણાક કારણોમા પોતાનો અવકાસ ખરચતાં સરવે સાથે સારી લાએકી રાખતો હતો. જે રીપોરટના જવાબમા કેહચ કે, નામદાર સરકારે મી૦ નાના મોરોજીના કાંમો તથા રૂડા આચાર ઉપર પોતાની બહુ પસંદગી જણાવી હતી.

ઉપર જણાવેલી આફીસના સંબંધમા સારી રીતે જોડાઈ રહેઆ પછે તાં-હાંથી રખશુદ પાંમવાનો વખત આવતો જોઇને, પોલીટીકાલ સુપરીનટેંડંટ મેજર ગરાંહાંમે સંવત ૧૯૦૮ ના પોસ મહીનામા, એક દસતાવેજની મારફતે મી૦ નાના મોરોજીની ખુબીનું વરણન એવી રીતે વરતી દેખાડેલંચ કે, તેની નોધ લેતાં ખરેખરી ખુશી ઉપજાવેઆવના હમારેથી રેહવાતું નથી. લખેચ કે "ઇશવી સને ૧૮૫૧ મા બીમારીની રજા મેલવેઆ પછે શાહજો થઇને પાછો "આવેઓ, તાંહાં તુલીક મારી ગેરહાજરીની મુદતમાં બજાવેલાં કાંમો ઉપરથી "આ ગરહસથની કાબેલીએત, તથા અથાગ મેહનતનું પરીણામ પીછાંણવાની "મને સારી જોગવાઈ મલીછે. સઘલો વખત તેને પોતાના કાંમ ઉપર સા-"વધપણું બતલાવતાં, તથા જવાન રાજકુંવરને એલમની તરબીએત આપવામા "તેને જે માન મેલવેલંચ, તેથી મારી પુર ખાતરી થએલીછે; માટે ઓહદો "છોડી જતા હોવા પરમારથી સખસની કીમતી ચાકરી બોહવાની દલગીરી "દેખાડેઆ છતાં, તેને મોટી પડવીપર વધવા વીશેની ખુશી દીલથી મુબારક "બાદી જણાવી હતી." એજ માનવંતા મેજર ગરાંહાંમે ઉપલી સરટીફીકેટ આ-પેઆ પછે, બે મહીના રહીને નામદાર સરકાર ઉપર લખેલાં પતરમા આ ગર-હસથના ઉદીઓગી કાંમ સંબંધી સારી સ્તુતી જે જણાવી હતી, તેના જવાબમાં સરકારે પણ મોટી ખુશી ઉપજાવેઆમાં કાંઈજ કશુર કીધી નોહતી.

કોલાપોર ખાતે આ ગરહસથે કેટલોક વખત ગુજારેઆથી, તાંહાંના કાં-મનો અનુભવ મેલવી લઇને સરવે સાથે સલુકાઇથી મોહબત એવીતો સાંધી હતી કે, તેની સોલાપોર ખાતે ડપાઉટી કલેકટરના ઓહદાની જારે નેમણુક થઈ તારે મેજર ગરાંહાંમે સંવત ૧૯૦૮ ના જેઠ સુદી ૬ ને મંગલવારે લખી આપેલી બીજી સરટીફીકેટની સરૂઆતમા તેને ખસવા બાબે પોતાની બહુ દલ-ગીરી જાહેર કીધીછે. કારણ કે હરેક બાબદમા તેમના વીચારો તેને ઘણાજ

અગતના જણાતા હતા; એટલુંજ નહીં, પણ ઇનસાંનીએતપણાના સરવે ગુનો જે તેમા સમાએલા હતા, તેથી તેની જુદાઇગીરી ઘણી અનગમતી થઇ પડી હતી. પણ શેવટે તેના નવા ઓહદાની મુબારકબાદી જણાવીછે.

ઉપલી સરટીફીકેટ ઉપરથી એવું સહમજાએચ કે, મી૰ નાના મોરોજીને પેહલવેહલો સરકારી ઓહદો સંવત ૧૯૦૮ ની શાલમા શોલાપોર ખાતે ડપીઉટી કલેકટર, તથા મેજીસતરેટનો મલેઓ હતો; અને તે પછે એરણ એરણે જુદાં જુદાં મહકો તરફ તેવીજ બાબદમા તેણાની બદલી પણ થયા કીધી; તેનું કારણ એવું કેહવાએછેચ કે, જાંહાંનો ઓહદો તેનાએ હાથ ધરેઓ, તાંહાંનો રાહગાત ઘણા સારા પાએઆપર તેવણ ઉસતવાર લાવતા માલુમ પડેઆ; તેથી ઘણેક ઠેકાંણે સુધારો દાખલ કરવાની ધારણા સરકારે રાખી; અને તે સોઅના આ નીતીવાન નાનાભાઈએ સંપુરણ રીતે પાર ઉતારી આપી.

એ પછે આ ગરહસથ પુણા ખાતે ડપીઉટી મેજેસતરેટના ઓહદા ઉપર હતા, તે વખતે કોઈ બાપુ ડીકશીત તથા બીજા છ સખશોએ એક સંપીથી માજી નાંમદાર કુંપણી સરકારની સાંહમને ચલાવેલાં ભએંકાર કાવતરાંના ફોજદારી મુકદમા સંબંધી સારી સહમજ વાપરીને ઉપલા સાતે બંધવાઓને સજાએ પોંહચાડવાના કાંમ માટે આડવોકેટ જનરલ મી૰ એડવરડ હાવરદને કીંમતી મદદ આપી હતી; તે બાબદનો રપોરટ જારે નામદાર સરકારની હજુર રજુ થયો, તારે તેનાએ બજાવેલી સારી શેવાના બદલામા સરકારે રૂ૫૦૦) ના ઈનામ સાથે, મોટી સાબાશી ભરેઆ ઉપકાર પતરની ભેટ સંવત ૧૯૧૩ ના માંગસર સુદી ૨ ને સનીવારે જે ઈનાએટ કીધી હતી, તે વાત તેમના માનમા અતીઅંત વધારો થાએલી વીચારીને ખુશી સાથે હીંઆ નોંધી રાખીએછે.

રેવીનીઉ કમીશનર મી૰ કુપરને કેલવણીમા પાહવરદા થાએલા તરણ દેશી ગરહસથો તરફથી મલેલાં કાગલો, તે બાહોસ અંમલદારે સંવત ૧૯૧૩ ના અઈતર વદી ૭ ને ગુરૂવારે નામદાર સરકાર ઉપર જે મોકલાવેઆં હતાં; તે માહેલો બીજો કાગલ આ મી૰ નાના મોરોજીનો લખેલો તેને એવોતો પસંદ પડેલો કેહવાઓચ કે, તેની એબારતબંદી, તથા શબદોની ગોઠવણી ઉપરથી તેનાની કાબેલીએત બાબે ઘણી વખાણ લખીવાલી હતી.

મી૰ નાના મોરોજીની કાબેલીએત પીછાંણનારો, અને તેની કીંમત આંકનારો સરવેથી સરસ અમલદાર, પુણા ખાતેનો મેજેસતરેટ મી૰ દંકન ડેવીડસન માલુમ પડી આવેઓ હતો. આ અમલદારે સંવત ૧૯૧૫ ના ફાગન સુદી ૧૫ ને સુકરવારે, પુણેથી એક સતા ભરેઓ કાગલ લખીને સદર ફોજદારી અદાલતના રેજીસટરાર ઉપર જે મોકલાવેઓ તેમા એવી દરખાસત ગુજારી હતી કે, તેની હજુરના ડપીઉટી નાના મોરોજી ઈસકુઆએરને મુખતેઆર ભરેઓ મેજસતરેટ થેડવવા સારૂં નામદાર ગવરનરની કાંઉનશીલમા અરજ કરીને, તેઓ પાશેથી ૧૮૫૬ ના ચોથા કાએદાની સરીએત મુજબ સણદ માંગી લેવી. અને તેના કારણમાં, તે અમલદારે એવી દલીલ દેખાડી હતી કે, આ ગરહસથ સાત વરસ થઆં પુણા શેહરમાં માજેસતરેટનો ઓધો બજાવેચ; તે

માહેલાં છેલાં તરણ વરસ તો માહરા જેટલી મુખતેઆરી ચલાવવાને પુરો લાએક માલુમ પડીઓછે; એટલુંજ નહીં પણ નામદાર સરકાર, તેઓના અમલદારો તથા પરજાને કોઈબી કારણમા ઘીલ નાખેઆવના, ખરચ તથા મેહનતમાં તેને ઘણો બંચાવ કરી બતલાઓછે.

ઉપલી દરખાસત મુજબ નામદાર સરકારે, આ ગરહસથને ફુલપાવર મેજેસતરેટનો ઓધો બખશીઓ; અને તેની ખુબીથી તાર પછે એકાદ બે જગોએ બીરાજીને છેલે સુરત ખાતેની પોલીસ કોરટમા તેનાએ બેઠક લીધેલી જણાઈ હતી.

હીંઆંના અસલ વતણી છતાં, આ ગરહસથ, આપણી વસતીમા સરવે લોકોથી તદન અંજાણેઆ હતા; તેનું કારણ એટલુંજ કે, બચગીથી તેનાની મીતરાચારી કેલવણી ખાતાં સાથે જોડાએલી રહી; અને તે પછે જીલાઓ તરફ સરકારી નોકરી બજાવતાં લાંમબો વખત વહી ગઆને લીધે, તેવન મુંબઈના રેહવાશી કેહવાઈ સકેઆજ નહીં. પણ ૪૫ વરસની વએ પોંહતા તારે પરમેસવરની કીરપાથી આપણી સંગાથે તેણાનો બીન ધારેલો સંબંધ સંધાયો, તેના સમાચાર હેઠલ જાહેર કરીએછે.

આપણી પોલીસ કોરટનાં તરીજા મેજેસતરેટ મી॰ ડોસાભાઈ ફરાંમજી કરાકાને, નામદાર સરકારે આએપતના કરની વસુલાતના માહભારત કાંમ ઉપર જારે થેડવેઆ તારે તેમની ખાલી પડેલી જગેઆ તેનાની ગેરહાજરી સુધી, તેવનના જેવાજ કોઈ સાહલેસ પુરૂસથી પુરવાનો હેતુ ઈછીને આ નામવર મી॰ નાના મોરોજીની નોકરી પસંદ કીધી; અને તેટલા માટે તેનાને સુરત તરફથી બોલાવી લીધા. શંવત ૧૯૨૩ ના વઇસાક વદી ૧૪ ને સનીવારે આ ગરહસથ અતરે આવીને બીરાજેઆ, તે વાતને હવડાં ૬ વરસ પસાર થાઇ ચુકાંચ; તેટલા અરસામા, કોઇ બેસુમાર ફોજદારી મુકદમા એવીતો ચંચલાઇથી ચુકવતા જણાએઆચ કે, તેની સાંહમને કોઇબી રીતની કડવી ફરીઆદ કેથેથી ઉઠેલી સંભલાઈજ નથી.

આએપતનો કર લેવાનો કાએદો ઈસવી સને ૧૮૭૩ ના એપરેલની પેહલી તારીખથી બીલકુલ બંધ થાઓછે; પણ તેની વશુલાતનુ કાંમ તરણ અથવા ચાર મહીના સુધી ચાલેઆ પછે, મી॰ ડોસાભાઇ ફરામજી કરાકા પોતીકા મેજેસતરેટના ઓહધા ઉપર પાછા બીરાજશે; અને તેથી કરી આ મી॰ નાના મોરોજીને હીંઆથી કેથે ખીસવું પડતો, તે બાબે નામદાર સરકારને પંરજાના ભલાં માટે હમો એવી અરજ કરીએચ કે, મી॰ ડોસાભાઇનો હક જે બીજા મેજેસતરેટની ખુરશી ઉપર પોંહચેચ; તાંહાં તેનાને ગોઠવીને આ ગરહસથને હાલની જગોએજ હીંઆં કાએમ કરી રાખવો; કેમકે એકને ઠેકાંણે બે દેશી મેજેસતરેટો બીરાજતા રેહશે તો, હીંઆંની પંચભેલી પરજાના પરાકરમો પીછાંણવા સારૂં તેઓની વાકેફકારી વધારે કીંમતી થએઆથી ફોજદારી ઈનસાફની સગવડ સારી રવેશે સચવાશે, માટે એવા નામાકીત નરની નોકરી ખોહીને પરજાને દલગીરી દેખાડવી નહીં.

આ ગરહસથની જીંદગીનો પુરેપુરો હેવાલ મેલવવાની હમોએ ઘણીબી કોશેસ કીધી, પણ તેમના કબીલાની કેફીએત શોધી આપનારા સખસની કમ ફુરસદને લીધે, અથવાતો વીશેસ હકીકત તેની પાશે હાજર નહી હોવાના સબબથી આટલીજ બીના જે હાથ આવી, તે જોકે અધુરી દેખાએચ તોપણ તે મીતરના ઉપકાર સાથે આ નોધમા સમાવી લેવાની ગણીમત સહમજેઆ છઇએ.

આપણા માનવંતા માજેસતરેટના ખવાસની હમોને બીલકુલ માહીતગારી જે નોહતી, તેની વરતણુક વરણવા માટે જારે જોગવાઈ લઇને ઘણીવાર પોલીસ કોરટમા એક તમાસગીર તરીકે જઇ જોએઊ તારે તે સાહેબ સવભાવે જેવા ઠંડા, અને બોલવે સાહબેસાઈ ભરેઆ તેવાજ દેખાવમા દમામ વગરના સાદા, અને સમપુરણ સલુકના માલુમ પડેઆ; એટલુંજ નહીં પણ ઇનસાફને માટે મુકદમો લઈ આવનારાઓના આચાર પીછાંણી લેવામાબી ચપલ બુધીના, અને સવતંતર વીચારના વીવેક પુરૂસ જણાઈ આવેઆછે; માટે આ હેવાલ બંધ કરતાં નેક નામ નાના મોરોજીની જીંદગીને પુર તનદરૌસતી ભરેલી લાંમબી ઊંમરના આશીરવાદ સાથે, હીંઆની ફોજદારી ખુરશી ઉપર કાએમ રેહવાની તેમને મુબારકબાદી ચાહીએછે. આંમીન.

રાવ બાહધર મઘંનભાઈ કરમચંદનાં કુટંબીઓ.

આ અમદાવાદી સાહુકારોનું કુટંબબી દસાશ્રીમાલી સરાવક ગનાતમા માંન પાંમેલું કેહવાએલુંછે. પરેમચંદશાહના દીકરા કરમચંદને સરવે લોકો કમાસાના નામથી જે ઓલખતા હતા, તેમની તરણ બાએડીઓને પેટથી થએલી પાંચ ફરજંદોની વરધીમાં તરણ દીકરીઓ અને બે દીકરાઓ હતા; જેઓને હઇઆત મેલીને સંવત ૧૮૯૦ ની શાલમા સરાવણ સુદી ૪ ને સનીવારે કમાસાશેઠ દેવગત થયા તારે કેહછે કે.મઘનભાઈ માતરે ૧૧ વરસના હતા.

શા૦ કરમચંદ પરેમચંદ અમદાવાદીને નામની પેહેલવેહેલી સરાફી તથા સોદાગરી પેહેડી તેમના એક વીસવાસુ ગુમાસતા શા૦ રણછોડ પારેખ હસતકથી સંવત ૧૮૮૦ ની શાલમા આપણી તરફ આવીચ તારની કોઈ એવે શ મુહરતે ગોઠવાએલીછે કે, તે વાતને આજે લગભગ અડધી સદી થવા આવી તાંહાં તુલીક પરમેસવરની કીરપાથી સારી હાલતમાં સચવાઇને ચાલુ રહીછે. આ પુરાંણી પેહડી સંગાથે તેની સરૂઆતથીજ આપણા જમાને હાતમ મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટને ઘણોજ ઘરોબો હતો; એટલુંજ નહીં પણ દેશાવરો ખાતે તે સાહેબનું વેપાર સંબંધી જેપણી કાંમ હોતુ તો તેમનેજ તાંહાં થતું હતું, પણ પાછલથી કાંઈ એવી હોનારત બની કે તે પેહડીના ઉપર જણાવેલા મુનીમના ગડલમડલ વહીવટથી કાંમ જારે બીગડઊં, તારે તે પેહડી સાથેનો સંબંધ છુટો કરી નાખવામા આવેઓ, તોપણ મીતરાચારીતો બેહુ સાહેબોમાં રૂડી પેરે જોડાઈ રહેલી હતી.

રાવબાહધર મધંનભાઈ કરમચંદના કુટંબીઓ.

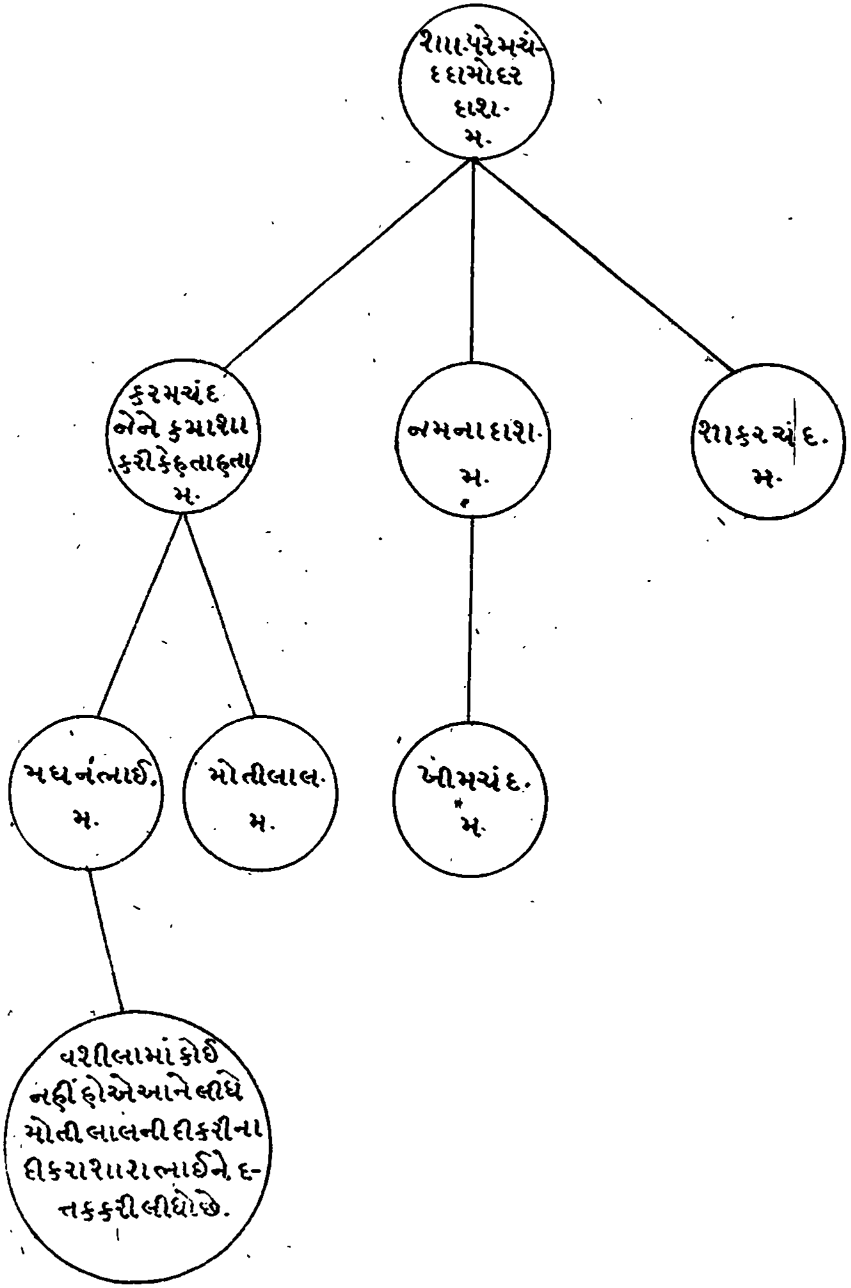

કમાસાશેઠ કોક દાહડે આપણી ટાપુ ખાતેતો કવચીત આવેઆ નોહતા, પણ તેમની પરોપકાર બુધીના માન ખાતર તેમની નીતીવાંન પેહડી-થીજ સરવે ઠેકાંણે તેણાનું નાંમ પરકાશી રહેલું જણાઓછે.

મથાલે જણાવેલા રાવબાહાદુર, શેઠ મઘનભાઈનો જનમ અમદાવાદ ખાતે સંવત ૧૮૭૯ ના વઈશાખ શુદી ૨ ને સોમવારે થયો હતો. તેવણ જોકે બા-પના મરણ ટાંકણે નાહની વએના હતા, તોપણ ચંચલમનના હોવાથી દેશના રવઇઆ મુજબની કાંમજોગ વીદેઆ ભણેઆ, અને જેમ મોહટા થતા ગયા તેમ ગુજરાતી તથા અંગરેજી એલમ હાંસલ કરીને પુસતકો વાંચવાનો અભે-આસબી વીશેસ વધારતા રહેઆ. પેહડીનો વહીવત જાંહાંસુધી તેવણ નાહના હતા, તાંહાં તુલીક ગુમાસતાઓથી ચાલેઆ કીધો, પણ પોતે જારે ઉમર લાએ-કના થયા, તારે સઘલો કારોબાર પોતાની સાહેતાથી ઘણી સારી રીતે ખીલ-વતા રહેઆ. એમના ભાઈ મોતીલાલબી બહુ હુશીઆરી રાખીને ઘેર ખટ-લાનું સરવે કાંમ પોતે સાચવી બેઠા હતા; પણ કબીલાના માથાંભાએગ કે સંવત ૧૯૦૭ ના ફાગણ મહીનામા તેવણ ગુજરી ગયાને લીધે મગનભાઈની બાજુ ખરેખરી ઓરવાઇ પડી; અને તેનો ગંમબી જીગરમા વીશેસ પૈડો હતો. કમાસાના વખતમાં એ ઘર ખાતે જેટલી દોલત હતી તે કરતાં વધારે દરવીય આ શેઠ મઘનભાઇએ રૂડી વરતણુકથી ભેગો કીધો હતો.

સંવત ૧૮૯૯ ની શાલમાં શેઠ હઠીસંગ તથા હીમાભાઇની સંગતમા પોતે સાંમેલ થઈને પંચતીરથનો સંઘ લઈ જાતરા કરવા ગયા હતા, પણ મારગમાં રોગ ફેલાઇ પડેલો જણાએઆને લીધે તે સરવે સંગ તતકાલ પાછો વલી આવેઓ. એ સાહેબ એકવાર પોતીકાં ચરણ મુંબઈમાંબી લાવીને મરહુમ સર જમશેદજી તથા તેમના બરખુરદાર બેટાઓ સંગાથે બાપોકી મીતરાચારીના હકમો વધારો કરી ગયા હતા. અને તેથી કરી તે સાહેબોના રૂડાં પગલાંપર ચાલવાનું સારૂં ધેઆન આપવા શીખેઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ નાહની વ-એમાં દોલતનો દરંગ જે ભેગો થયો હતો, તેનો ઉપીયોગબી સારી રીતે કરવા લાગા. ગુજરાત જીલ્લાના હીંદુઓમા એક એવી ટેવ ધર કરી રહેલી કેહછે કે, પોતાની દીકરીઓને વીદેઆ ભણાવેઆવીના અગણાની રાખવામા બહુ બાહદુરી બતલાવતા હતા; પણ કેલવણીના ફલ સારાં પરાપત થાએ તેનું ભાંણ નહીં રાખનારાઓને આ શેઠ મઘનભાઈ હલવે હલવે રાહપર લાવેઆ, અને પોતાની દેશી છોડીઓને ભણાવી ઇનસાંણપણાના નુકતાપર લાવવા માટે પોતે રૂ૨૦,૦૦૦ ની એક મોહટી રકમ અલાહેધી કાહડીને સંવત ૧૯૦૭ ની સાલમાં પોતાના સવદેશ શેહેર અમદાવાદમા એક પાઠશાળા સ્થાપી દીધી; એટલુંજ નહીં પણ મજબુત પાએઆપર તેને બાથુક નીભાવા માટે યુરોપીઅનોની એક મંડલી ઠેરવીને તેઓના હસતકમાં વીસ માહેલા ૧૪,૦૦૦ ની સરકારી ટકા પાંચની લોન લઈ આપી કે, દરશાલે તેનું વીઆજ રૂ૭૦૦ ઉપજાથી પાઠશાળાનો સરવે ખરચ નીભેઓ રહે; અને રૂ૬૦૦૦ ખરચીને રાએપોર ખાતે એજ કારણ માટે એક સુંદર એમારત બંધાવીને પોતાની કીરતી પરકાસતી મેલીછે; અને તેમાં શીખવા જતી છોડીઓ તેમની સખાવતનું સરબત ચાખતી હવડાં ઘણી જોવામાં આવેછે.

આ સખી નરનું હાવું ઉદાર કાંમ ધેઆંણમાં લઈને આપણી નામદાર સરકારે ઘણીજ ખુશી સાથે તેવણને "રાવબાહદુર" નો એક નાંમીચો એલકાબ એનાએત કીધો, અને તેની યાદગારીમાં સંવત ૧૯૦૭ ના આસો સુદી ૫ ને સોમવારે તાંહાંના નેઆએધીસ મી॰ હારીસને એક દબદબા બરેલી દરબાર મેલવીને તેની હજુરમાં સોનાનો ચાંદ સરકાર તરફથી તેણાને ભેટ આપેઓ હતો, અને તેથી અમદાવાદની આખી વસતીમાં મોહટી ખુસાલી મચી રહી હતી; કારણ કે કેલવણી માટેનું આ એકજ કારખાનું તે વખતપર મઘનભાઈની સખાવતથી તાંહાં જનમ પાંમેઉં હતું.

રાવબાહદુર શેઠ મઘનભાઈએ જો લાંમબા આવરડા મેલવેઆ હોતતો, સંધે નોહતો કે બીજાં અગણીત સારાં કામો સખાવતની રાહે અજવાલે લાવતે પણ માઠાંભાએગ તાંહાંની વસતીના કે, આવો રૂડો શેઠીઓ સંવત ૧૯૨૦ ના અસાડ સુદી ૯ ને બુધવારે જનમના દીવસથી ૪૧ વરસ અને ૨ મહીનાની ઉપર ૮ દાહડાની ઊંમર પુરી કરીને દેવગત થયો. આ સરીમંતની પાછલ કોઈજ હકદાર વારેસ ન હોવાને લીધે ભતરીજીના દીકરા સારાભાઈને દતક કરી લીધો; અને તે સાહેબ પરમેસવરની પરમકુરપાથી શેઠ મગણભાઈના નાંમની કીરતી જાલવતા અમદાવાદમા હઈઆત રહેલા જણાએછે.

શેઠ હાથીસીંગ કેસરીસીંગ.

સરાવક ગણેઆતનાં આખી એક નાંમીચાં કુટંબની કીરતી છેક ખુસાલ નેહાલના વખતથી ગુજરાત તરફ વખણાતી આવેચ; પણ તેઓની બાબદમા જે ચોકસ હકીગત મલવી જોઈએ, તેનીજ માંતરે ગેરહાજરીને લીધે ખરો ખોલાશો જાહેર કરી સકાતો નથી. એ ખુસાલ નેહાલનાં પોતરા હાથીભાઈ નાંમના જે હતા, તેમનો જનમ અમદાવાદ ખાતે સંવત ૧૮૫૨ માં મુબારક થાએલો કેહવામા આવેછે. આપણી વસતીની ઓલખમાં તો એ સરીમંત શેઠ ઘણું કરી સંવત ૧૮૮૦ ને સાલથી અતરે સરાફી તથા શોદાગરી પેહડી હુંધાડીઆ પછે પરખેઆત થાઇ પડેઆ હતા.

આ હીંમતવાન હાથીભાઈની બાલવએની ખીના કાંઈબી જાંણવામાં આવેલી નથી, પણ આટલુંતો ચોકસ કેહવાએઊછે કે, શેહરને શીરેસતે કાંમમા આવી સખે તેટલું ભણેઆ હતા. સરવેથી પેહલા અમદાવાદના નગર શેઠ હેમાભાઈની દીકરી રૂખમાંણીબાઇ વેરે પરણેઆ હતા; પણ પાછલથી તે બાઈ આંખે અપંગ થાઈ તેથી તેનીની એક બીજી બેહન નામે પરસનબાઈ હતાં તેની વેરે લગણ કીધાં હતાં, અને તેવણ જારે ગુજરી ગઆં તારે ઘોગાવાલા એક વાંણીઆંની વીદવાન અને હુશીઆર દીકરી હરકુઅરને પરણી વરેઆ; પણ દલગીરી ઉપજેછે કે આ સુધાં તરણે બાએડીઓ માહેલી એકને તાંહાંબી હકદાર વારસ જનમ પાંમેઓ નોહતો.

ખુશાલનેહાલને તાંહાંની વંશાવલી.

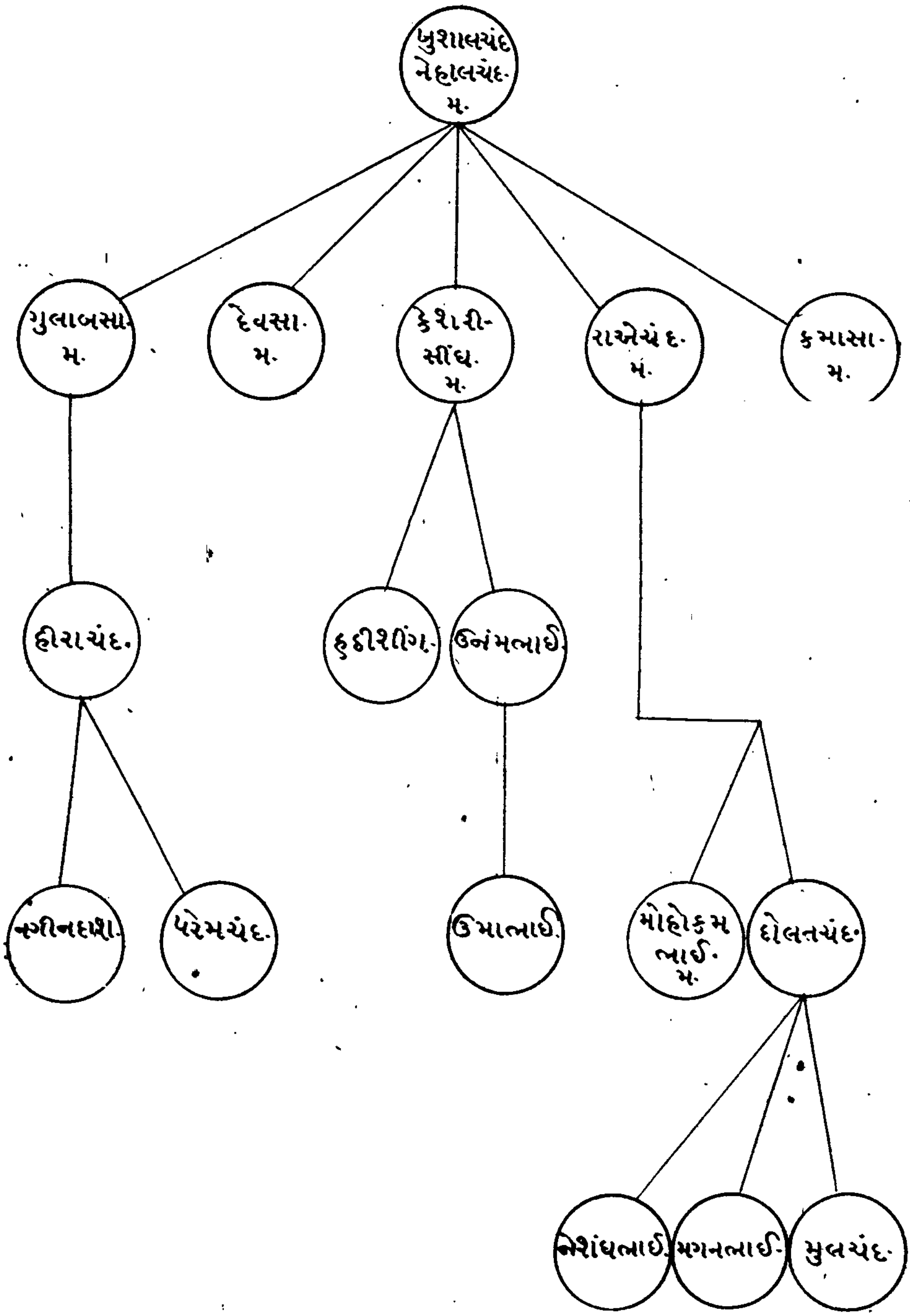

હથીસંગના બાપનો મુખીઆ ધંધો રેસંમ તથા કીરમજનો કેહવાતો હતો, અને તેના બોહોલા વહીવટના પરતાપથી તેવન જારે ગુજરી ગયા તારે તીસ અથવા ૪૦ લાખ રૂપીઆની એક મોટી પુંજી જે માલુંમ પડી હતી; તેને વાપરવા માટે ભાઇઓનું મર્જીઆરૂં* જારે મંદાએર્ગું, તારે આ ઉદાર મનના શેઠ હાથીસીંગ નાહાંની વએના હોવાથી પેહડીનો વહીવટ તેમના કાકાના દીકરા મોહોકમભાઇએ આટોપી લીધો; અને રેસમ તથા કીરમજની ખરીદી સારૂં આપણી ટાપુમા વખનાઈ ગએલા શેઠ મોતીશાહને ખાસ આડતીઆખી થેડવેઆ હતા.

સંવત ૧૮૭૮ ની સાલમાં જારે ચોરવાડે સંઘ ગયો, તારે તેમાં મોહોકમભાઈ તથા આ હઠીભાઈ વીગેરે જાતરા કરવા ગએઆ, જાંહાં તે સંઘને સાતેક હજાર રૂપીઆ ખરચી પોતીકા આડતીઆ મોતીશાહ શેઠને નાંમનાં નોતરાં ફેરવી જમાડઓ હતો; જે વાત મુંબઈમાં શેઠ મજકુરને માલુમ પડી તારે, તેનો પાડ રૂડી પેરે વાલી આપવાના હેતુથી મોહોકમભાઇ સંગાથે બંદોબસત બંધ બેસાડીને પાલી તથા રતલાંમ મલી બે ઠેકાંણેથી પોતાને હસાબે અફીણ ખરીદ કરવાનું કાંમ સોંફેર્ગું. આથી કરી બનેઉ એવું કે, હાવી આડત આવી તેમાંથી એકતો મુહબલક હકસાઇ મલી, અને બીજું એ કે આ શેઠીઆઓ તરફથી ખાનગી રીતે તથા મોતીશાહ શેઠની મજમુમાં અફીન ચીન ખાતે મોકલેઆ કીધું તેનો બેહદ નફોખી હાંશેલ થતો રહેઓ; અને થોડાજ અરસામા તરણ અથવા ચાર લાખ રૂપીઆ વધી પડઆ, તેટલાં દઈવિજોગે મોહોકમભાઈ ગુજરી ગયાં, અને વેપાર તથા ઘર સણુસારનો સઘલો ખટલો આ સકલગુની શેઠ હથીસીંગની સાહેતા હેઠલ આવેઓ.

આ સખી શેઠના હાથમા જારે વડવાઓના વારસાની હકુમત આવી, તારે તેનાએ પોતાની કારકીરદીને પરએઆતીમાં લાવવા માટે કશીખી બાકી રાખી નોહતી; અને તેના પરતાપથી એ ભાએગસાલી શેઠીઆએ પણ મેલવેલું માન ગણીજ હુશીઆરી સાથે જીંદગી સુધી સાચવી રાખેર્ગું હતું. પોતાના માનવી ભાઈબંદુઓ, પછે કોંઈખી કોમનો હોએ તેને વાસતે નેઆત જાતની કશીએ છીટ જોએઆ વના તેઓને બનતો આસરો આપવામાં એક હાતંમ સરીખા કેહવાતા હતા, તેવીશેના એક બે ઘણાજ માતેબર દાખલા જે હીંઆં નોધી લઇએચ, તે માહેલો એકતો એમનાજ નેઆતીલાઓ હસતકથી ખાતરી ભરેલો મલેઓછે, અને બીજોતો આ નોધ લેણારે શ્રી ચીનમધે પોતાની નજરે જેમ જોએલોછે, તેમજ તે વખતપર તાંહાં વસનારા બીજા સાહેબો માહેલા જે હઇઆત હશે તેવનખી કવચીત ભુલેઆ હશે નહી.

જે વાત સાંભલીચ તે એ કે અમદાવાદથી થોડેક દુર એક નાહાંનું ગાંમડુંછે તાંહાં રજપુત જાતનો એક નાંમીચો ગરાશીઓ જે રેહેતો હતો, તે રાહદારી લોકોની એટલીતો મનમાંનતી બરદાસત લેતો કે, તઓ માહેલા જે કોઈ મુફલીસ માલુમ પડે તેઓને ખાધાપીધાનું આપેઆ ઉપરાંત બીજી

* પંતીઆલું.

ઘણી રીતની સખાવતથી સંતોસ પમાડતો હતો; અને તેહવી રીતનું સદાવરત ઘણાક વરશો સુધી તેને ચાલુ રાખેલું હતું; પણ દાહાડો સદા વફાદાર નહી રહેઆને લીધે તેની પેદાએસ દીન દીન ઘટતી ચાલી, અને ખરચતો જેનો તેજ રાખી બેઠો. તેમાં તેની સઘલી પુંજી પુરી થાઈ, તારે ઘેરનો સરસામાંન વટીક વેચીનેબી સદાના રાખેટા મુજબની સખાવતને હાથથી જવા દીધીજ નહી. પાશેનું જારે સરવે ખપી રહેઉં તારે ગીરેફતારીનાં વંમલમાં બીચારો સજડ ફશી પડ્યો, અને તેના દખાંનમાથી છુટકો પાંમવાનું નીસચે કરીને પોતીકાં પરીવારની સંગાથે એવો વીચાર બંધ બેસાડ્યો કે, આવતી કાલનાં ખોરાક જેટલુંજછે તે આપરે ખાવું નહીં; અને જે રાહદારી આવે તેઓને રાખેતા મુજબ આપી દીધા પછે રાતની વેલા ઘોલી રાખેલું અફીણ સરવે જણાઓએ પોઈને પોહરી રેહવું, એટલે સઘલી જંજાલીમાથી આપણ ટલી જઈએ. આ વાતની ખબર જારે હાતમ બંમીરના શેઠ હથીભાઈને કાંને ગઈ, તારે તેજ વખતે માણશો દોડાવી તે રજપુતને પોતાની પાશે બોલાવી મંગાવીઓ; અને એકાંત બેસાડી કહેઉં કે, ઠાકોરજી, મેહથીપરાંમા માહરી મોટી વાડીછે તેની સંભાલ માટે એકજ કુટંબના ૧૫ થી ૨૦ માણશો જોઈએચ; તેમા એકતો તમોને રૂ ૫૦ અને બીજા દરેએક જણને રૂ ૨૫ લેખેનો પગાર આપીસ, અને તેની જામીનગીરીમા તેટલા જણાઓના મુસારા માટે છ મહીનાના રૂપીઆ આંગપર લઈ જાઓ, અને તમારે ઘેરે ખરચીપાણીનો બંદોબસત કરી આવતી કાલથી, જે જગા કહીચ તાંહાં ચાકરીપર હાજર રેહજો. હાવી રીતનો સંજોગ બનતાં જો જરાબી ઘીલ થાઈ હોતતો તે બીચારો સંકતમા સપડાએલો રજપુત પોતીકાં પરીવાર સહીત મોટી માહેતમ ગુજારતે; પણ તેનો બંચાવ આ સકરમી શેઠની સખાવતથી શેહેજવારમા થાઈ સખેઓ, અને લગભગ તરણ વરસ તુલીક તેમની સંભાલમા તે ગરીબ કુટુંબ રોજીએ વલગી રહીને સારી સ્થીતી પાંમેઉં હતું.

બીજો દાખલો જે હમારી નજર હજુર ચીન ખાતે બનેઓ હતો, તેનું બએઆન એવુંછે કે, એક સારાં કુલના અપીલ હોરાજી સાથે આ શેઠને કાંઈક ઓલખાન હશે, તેથી અથવા તો તેવણ બોલીદરાજ હોવાથી સરાહગત ભરેલી વાતો ઉપર એતબાર રાખીને સંવત ૧૮૯૩ મા વાંહાંણ "કારણ વાલીસ" ની અંદર માલવા અફીણની પેટી ૨૦૦ ને આસરે હીંઆંવાલી પોતાની પેહડી હસતકથી ચીન ચહડાવીને વેચવા સારૂ હોરાજીની આડતમા સોંફાવી હતી; જે લઈને મીઆંસાહેબ ચીનની સફરે પેહલવેહલા શીધારીને આ શેઠની મેહરબાંની પાંમતા ખુશી સાથે તાંહાં પોંહતા. એતેફાક એવો બનેઓ કે તે વરસ ચીનના દરીઆવમા થાએલાં ભએંકાર તોફાંણે વાંહાંણો "હોરમજજી બમનજી" તથા "હાંમુદી" જે અફીનના માલનો મુહબલક જોડો લઈને જતાં એવી રીતે ડુબી ગયાં કે, તેઓની કાંઈબી નીસાંણી જણાઈજ નોહતી; આવા સંજોગે અછત પડ્યા ઉપરથી ચીનના બજારમા એટલો તો ઉછાલો થયો કે ડાલર ૮૦૦ ની ઉપરના ભાવથી દરએક પેટી વેચાવા લાગી, પણ તેમા હોરાજીએ વીશેસ લો-

ભમા પડી કશોભી ભાગ લેવાનું મન કીધુંજ નહીં; એ વખતે ચીન ખાતેના ઘણાક સાહેબોએ તેણાને સહમજાવી કહેલું કે, હાવા ટકાકાના વખતમા માલ ધણી નેહાલ થઈ જાએ તેવું શીકાર દામ હાથ આવેચ તે લઈને માલિકની મેહરબાંની વીશેસ મેલવો; જેના ઉતરમા મલકાઈને એવું બોલિઆ હતા કે, બીઆં એનાતો નવશો ડાલર શેહજમા લઈ સખીસ. હાવા વીચારની વકી રાખતા હોરાજી બેઠા રહેઆ, તેવામા ભર મોસમના બીજાં બારકશો જહાબંધ માલ સાથે તાંહાં જઇ પુગા પછે માલની મુહબલક છતે ભાવ જેમ ઉતરતા ચાલિઆ તેમ હોરાજીની હતીલાઈપર હરકત પડવા માંડી, અને લોકોના સખુનો સાંભલતાં બીચારા બેજાર થયા; પણ જે સમો હાથથી ગયો, તે પાછો આવેઓજ નહીં. આ બાબેની ખબર શેઠ હાથીભાઈને કાંણે ગઈ તારે તેનો કશોબી કારોઢ જણાવેઆવના ઉદાર મનથી પોતાની પેહડીવાલાની માંરફતે ચીન ખાતેની એક માતબર અંગરેજી પેહડી હસ્તક પેટીઓ શોંફી દેવાનો હોકમ લખાવી મોકલાવેઓ. એ માલ જોકે પડતા ભાવમાં અંતે વેચાયાથી શેઠ હથીસીંગને મોટી નુકસાણી ખમવી પડી તોપણ પોતાની બાંહેધરીમા લીધેલા હોરાજીને તેમના ગુજરાંણ સારૂં થોડાંક નાંણા ચીનના આડતીઆ પાશેથી પોતાને નાંમે લખાવીને આપાવેઆં, એટલુંજ નહીં પણ તેના કુટંબનેબી હઈઆતી તુલીક પાલતા હતા.

ઉપર જણાવેલા બે દાખલાઓથી આ શેઠીઆની સખાવત કાંઈ સંપુરણ થાઈ નહીં; પણ બીજી ઘણીક વાતોમા તેમનું ઉદારમણ જે દીપી નીકલેલું કેહવાએલુંછે, તેમા ગમેતે ગણાતનો કોઇબી સખસ પોતાની બારીક અવસથા બતાવે, તેનો સવાલ આ શેઠ બાહાલ રાખીને ઘણાક આબરૂદાર કુટંબોનું દલીદર દુર કરતા હતા; માટે હાવા સદગુણી સખીનરો આ સરૂસવતીમા જેમ જાહાજા દીવસ જીવતા રેહ તેમ ગરીબોની જીંદગી સારી રીતે સચવાએઆ કરે.

આ સાહેબ અફીનની હજારો પેટીઓનો જેમ રોજગાર કરતા, તેમ સતોબી રંમતા હતા; પણ તેમા હરેક વાતના દગાથી સદા દુર રહીને હેવું પરમાણીકપણું વાપરતા કે, તેવી લેણ દેણમા સાહમના ઘણાઓ કોઇ વાર સંકતમા આવી જતા તો, તે બાબે દએઆ ઉપજાવી એવી સંતલેસથી ભાવ કાપી વાલતા કે, તેથી કોઈનેબી તેમના હાથથી જાહજું નુકસાંણ ખમવું પડતું નોહતું; અને તેવી ઉદારતા છતાંબી સાંભલવા પરમાણે દરસાલ લાખો રૂપીઆનો નફો પોતાના ઘરમા આણતા હતા.

સંવત ૧૮૯૯ ની સાલમા પોતાની સંગાથે નગરશેઠ હેમાભાઇ તથા મગનભાઈ કરમચંદને જોડી લઇ પંચ તીરથની જાતરા કરવા શીધારેઆ હતા, પણ મારગમા મરકીનો બહુ ઉપદરવ ચાલતો જોઈ તાંહાંથી તતકાલ પાછા ફરી આવેઆથી ધારેલી મુરાદમા નીસફલ પાંમેઆ હતા.

શેહરની બાહેર પોતાની એક વાડી અંદર જે નાહનું દેહરૂં હતું, તેનો વીસતાર વધારીને સંવત ૧૯૦૧ ના માહ મહીનામા તેની સથાપનાનું મુહરત કરવા પેહલાં ધારેલું હતું; પણ પાછલથી તેનાની હેવી મરજી જણાઈ કે, એ

દેહરૂં શીખરબંધ બાવનજીનાલયનું બાંધવું; અને અંજનસલાખા કરવી; હેવી આશેઆથી સુહબલક પઈશા ખરચીને મસ મોટું દેહરૂં બંધાવેઉં, જેનું થોડુંક કાંમ અધુરૂં હતું તેવામાં એકતો તેમના માતોશ્રી સુરજબાઈ માદાં થઈ પડઆં, અને બીજી તરફ આ સરીમંત શેઠના હોટ ઉપર એક ફોલી થાઈ; જેના વકરથી ચાર દાહાડા પોતે ઘણીજ કસત ખેંચીને સંવત ૧૯૦૧ ના સરાવણ સુદી ૫ ને સુકરવારની પાછલાપોહરે ૪૯ વરસની વએમા દેવગત થયાને લીધે, સારાં કાંમ માટે ધારેલી ઉમેદ તેમના દીલમાજ રહી ગઈ.

આ મરહુમ શેઠ નેકનાંમીમા એટલાતો દીપી નીકલેઆ હતા કે, તેમની દેહને જારે અગણીદાહ કરવા લઈ ગએઆ તારે શેહર અમદાવાદની વસતીના હજારો લોકો, સમસાણ સુધી પોંહચાડવા માટે સાંમેલ રહીને, તેમના એશીઓની સાથે આંખોમાથી કેહચ કે, નવધાર આંસુઓ તેઓએ ટીપાવેઆં હતાં; એટલુંજ નહીં પણ જે લોકો દુખના મારેઆ તેમના આસરાથી સંતોસ પાંમતા હતા, તેઓએ પોતાનો મુરબી ખોહેઆથી કીધેલી કલપીતનો તો કશોએ પાર ગણાએઓ નોહતો.

શેઠ હથીભાઈની સવરૂપી શીકલ સંબંધી કેફીએત એવી કેહવામા આવીછે કે, તે મરહુમનો ચેહરો ઘહુંલા રંગનો હતો, તે સાથે કદેઉંચા અને લાંમબા મોહના હતા; બોલવામા જેમ ઘણાજ થોડા અને એક મારગી જેવા દેખાતા હતા, તેમ સખાવતમા સુરા અને માએઆ મેહરબાંણીમા પુરા, એક માહપુરસ હતા તેમાતો કોઈને સખ રહેલો જણાએો નથી.

આ શેઠીઆના માતોશ્રી શુરજબાઈ, જે તેમની પેહલાં કાહેલી પડઆં હતાં; તેનાઓ આવા હાતમ સરીખા વીરાના મોહતનો વીલાપ કરવાંમા બરોબર એક મહીનો મસગુલ રહેઆ પછે ભાદુરવા સુદી ૫ ને રોજે તેને ભેટવા માટે વઈકુંઠ તરફ શીધારી ગએઆં.

પોતાની પાશે દરવીઅનો* મોટો દરંગ અસતાં, ઉપરના કોઈક ફકરામા જણાવેઆ મુજબ આ શેઠની તરણ બાએડીઓ માહેલી કોઈનેબી પેટે એકુ ફરજંદ બીલકુલ નહીં થઆને લીધે, કેહચ કે, પોતાની હઈઆતી છતાં વંસાવલીમા જણાવેલા પીતરાઈ દોલાભાઈના વડા તથા વચલા મલી બે દીકરાઓને, દતક કરી લઈ પેહલી તથા છેલી બાએડીઓને બોલે એકેક શોંફી આપેઆ હતા; અને તેઓજ તેમના હકદાર વારેશો ગંણાએઆથી શેઠ હાથીસંગના સંબંધમા ખુસાલ નેહાલનું નામ સમાઈ રહેલું સમજાએઉંછે.

જે દેહરૂં આ મરહુમ શેઠની વાડીઅંદર બાંધવા માડેલું હતું, તેનુ બાકી રહેલું કાંમ તેની બેહુ વીધવાઓએ ધણીના પઈસાવટે જારે સરવે સંપુરણ કરાવેઉં તારે સંવત ૧૯૦૩ ના માહવદી ૫ ને સુકરવારના સુભ મહુરતે કીરીઆ કરમની ધાંમધુમથી બોલું મેલાવેઉં; જે ઉપર અતીઅંત ખરચ થાએઆ ઉપરાંત તેજ દેહડાંસરની નઈરૂત કોણા ઉપર શોભાવંતો એક બંગલો જે બંધા-

* માલ, મીલકતો, તથા રોકડ વીગેરે મલી હેંશીથી નેવું લાખ રૂપીઆ અટકલવામા આવીયાછે; જુઓ "અમદાવાદના ઈતીહાસ"ને સફે ૨૬૫ મે. નો૦ લે૦

વેઓય તેજ માતરે એક લાખ રૂપીઆની કીંમતનો કેહવાઓછે. આ મરહુમ શેઠનુ નામ અમર રેહવાના હેતુથી, તે દેહડાંની લગોલગ "હથીપોર" કરી એક ગાંમ પણ વસાવેલું લોકોના જોવા તથા જાણવામા આવેછે.

આ શેઠીઆની હઈઆત રહેલી બેહુ બાઓડીઓ પેહલાંતો અરસપરસની સંપજથી સુલેહમા રેહતી સંભલાઈઆ હતી, પણ પાછલથી તેનીઓ વચે ગેર સહમજુતી ઉઠેઆને લીધે, ધણીના માલમીલકેતોની વાંટણી કીધામા આવી હતી, તોપણ એ સખી શેઠ સખાવતના બલ વડે જેમ પરખેઆત થાઈ ગયાચ, તેમજ તેનાની બે બાહધર ધણીઆંની રૂખમણીબાઈ, તથા હરકોર-બાઈઓના નેક નાંમની કીરતી આખાં ગુજરાંતમા એવીતો પરકાસ પાંમી ચુકેલી કેહવાએછે કે, પોતીકા ભલા ભરથારને નાંમની હાસપીતાલ બંધાવા, તથા તેનો ખરચ જાથુક ચાલુ રેહ એવા હેતુથી રૂપર,૦૦૦) ની એક રકમ આપણી સરકારના સવાધીનમાં તેનીઓએ સોંફી આપી હતી; એટલુંજ નહીં પણ અમદાવાદ કાલેજની થાપણમાંખી રૂ૧૦,૦૦૦ બેહુ બાઈઓએ ભરી દીધા હતા. હીંદુ સ્રીઓમા સગાંવાહલાં અથવા નાતજાત માહેલાં કોઈનાખી મરણ ઉપર કલાપીત કરી કુંટવાની નઠારી ચાલ જે રેવાજ પાંમેલીછે, તેવી ઈઉકતી પોતાની પાછલ નહીં ચલાવવા સંબંધી આ માહેલી રૂડાં મનની રૂખમની-બાઇએ મરણની બે દીવસ આગમજથી પોતાની સંપીલી શોકનીસાથે એક મત થાઈને સકત મના કીધેલી હતી, માટે તેનીઓની તેહવી સુભ હીંમત ખરેખરી સાબાશીને લાએક વખણાઇછે. આ સખાવતવાલી રૂખમનીબાઇએ તેનીના વશીએતનામામા ખાસ પુંજીમાથી ધરમખાતે વાપરવા સારૂં પચાસ હજાર, અને તે ઉપરાંત દસ હજાર રૂપીઆ તેનીના ગરીબ સગાં સમદીઓને વેહચી આપ-વાની તાકીદ ફરમાવી હતી; તે હોકમ મુજબ સાંભલેઆ પરમાંણે તેનીના વારેસ વકીલાએ કાંમ સંપુરણ રીતે બજાવેઉછે. આ બેહુ વીધવાબાઈઓએ પોતીકા હાતંમ સરીખા ભરથાર શેઠ હાથીસીંગજીના મરણ પછે, તેમના નામની આબાદી ચાહવાના હેતુથી, નાણાની જે મોટી રકમો ખેરખેરાતમા ખરચી હતી, તેની સંખીઆનો સરવાલો એખીતો કરતાં કેહચ કે, લાખોનો થાએઓચ; પણ દલગીરી એટલા માટે ઉપજેછે કે, તે બાબેની એક ચોકસ ટીપ શોધ કરતાં કેથેથી હાથ લાગી સખી નહીં. આ બેહુ સકરમી શેઠોએ પોતાની કીરતીનું રૂડું પરીણામ પુરૂથવી પર પાંથરેઆ પછે તેઓ માહેલાં શેઠાંણી રૂખમણીબાઈ સંવત ૧૯૧૫ ના વઇશાક સુદી ૧૪ ને રવીવારે જારે કઈલાસ-વાસ થયાં, તારે તે નામવરી પાંમેલીના મોહોત પાછલ ધરમખાતે ખરચવા સારૂ તેનીના વાહાલા ભાઈ નગરશેઠ પરેમાભાઈ હેમાભાઇએ પોતાની પદરથી પાંચ હજાર રૂપીઆ આપેઆ હતા. આ બેહુ બાઈઓ ખરેખરી સ્રીજ હોવા છતાં પોતપોતાની રૂડી વરતણુક વાપરીને હીંદુઓમા કેલવનીનો ફેલાવો કર-વાના કાંમોમા તથા કેટલીક નઠારી રસમોને સદનતર કાહડી નાખવા માટે વારંવાર ઘણો સારો દાખલો દેખાડતાં હતાં, તેથી મરદોના વરગમા તેનીઓની ઉતમ ઈઆદગારી રહેશે વીચારીને, તે માહેલી રૂખમનીબાઈની જુદાઈગીરીથી

હાલ હઇઆત રહેલાં શેઠાંણી હરકોરબાઈને કેટલો એડ ઉપજતો હશે, તેની મુનસફી વાંચનારી આલમનાં અલંકાર ઉપર શોંપ્યા શીવાએ બીજું કાંઈજ હમો કહી સખતા નથી.

ડાકટર ભાઉ દાજી.

આપરાં રલીઆંમના શેહર મધે "ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ" નામની વઈદકશાલા જે ચાલુ થઈ, તેમાં લાગુ પડ્યા પછે તબીબપણાની ઊંચી કેલવણી લઈને સતા ભરેલી સનદ મેલવનારા પેહલવેહલા છ દેશી ગરહસથો માંહેલા આ એક વઈદરાજના જનમારાનું જે વરણન હમારે હાઠ આવેઊંચ, તેને ખરા હેતુથી વાંચનારી આલમની હજુર એક ભેટ તરીકે મેલવાની રજા લઈએછે.

મટોડી જેવી નીરજીવ પદારથમાંથી જેમ તરેહ તરેહના સુગંધી ફુલો, અને લેહજતદાર ફલોની ઉતપંતી થાએચ, તેમ અશીલ કુલના ગરીબરાં માં બાપને પેટે અવતરેલાં બચાંઓ ઉપરબી કુદરતની જારે અપાર બખસેસ ઉતરેચ, તારે એક દરવીઅવાન કરતાં તે વીસેસ ભાએગશાલી ગણાએછે; તેહવા અમુલીઅ ધવાહેરો માહેલો માતરે ચારજ સબદવાલો આપરી વસતીનો માનવંતો મીતર શેનવી ગનાતના એક ગરીબ ગૌડ બરાંહમન નામે વીઠલ રાંમકરસના જે ગોવાની પાશે માંદરા ગાંમ મધે રેહતો હતો, તેને તાંહાં સંવત ૧૮૭૭ ના શાકે ૧૭૪૩ ના જેઠ સુદી ૮ ને સુકરવારે જનમ પાંમેલો જાંણવામાં આવેઓછે.

વઊંસાવલીના ઝાહાડમાં આ મીતરનું જનમ નામ રાંમકરસના, તથા તેમના પીતાનું નાંમ વીઠલ કરીને જે જણાવેલુંછે, તેજ ચોકસ અને સહી માનવામાં કશીએ સંધે જણાતો નથી; અને ભાઉ તથા દાજીનું નામ જે ધારન થએઊંચ તે એટલા ઉપરથી કે મરાહથી બોલીમાં "ભાઉ" તે ભાઈને, તથા દાજી તે તેમની ઉપર જે વડા હોએ તેને કેહવાનો માહવેરો પડેલોછે. આ ગરહસથ જારે બાલવએમાં મુંબઈ ખાતે આવીને પાઠશાળામાં જવા લાગો, તારે એક દાહાડે તાંહાં હાજરી આપતાં બચંગી હોવાને લીધે જનમ નામની શેહજ ફરાંમોશીથી સાધારણ રીતે બોલાતા ભાઉ કરી લખાવી દીધું, એટલુંજ નહીં પણ તે સાથે બાપનું અસલ નાંમ લીધાને બદલે દાજી કરી કહેઊં, અને તે નાંમથી જારે થોડાવાર રહીને હાજરીમાં તેમને પોકારેઓ તારે પોતે આગલ હોવા છતાં કેટલોકવાર સુધી હાજર કરીને કેહનારો નહીં મલેઆથી કેહચ કે તાંહાં એક રમુજ બની રહી હતી, પણ સઘલાઓ પોતપોતાના નામની હાજરી આપી રહેઆ પછે, આ બાલક છેલો માલુમ પડી આવેઓ તારથી સેહલ નાંમે સરવે કોઈ નીશાલમાં તેમને બોલાવવા લાગા, અને પેરમાંબી તેમજ ચાલુ રહેઊં તેથી અસલ નાંમ હસતીમાંથી તદન ખશી ગએઊં માટે આ રાંમકરસનાને આપરેબી ભાઉ દાજીને નામથી જે ઓલખતા આવીએચ તેજ નામ કાએમ રાખવામા હવે કાંઈજ હરકત જેવું જણાતું નથી.

ડાકતરો ભાઊ તથા નારાએણ દાજીની વંશાવલી.

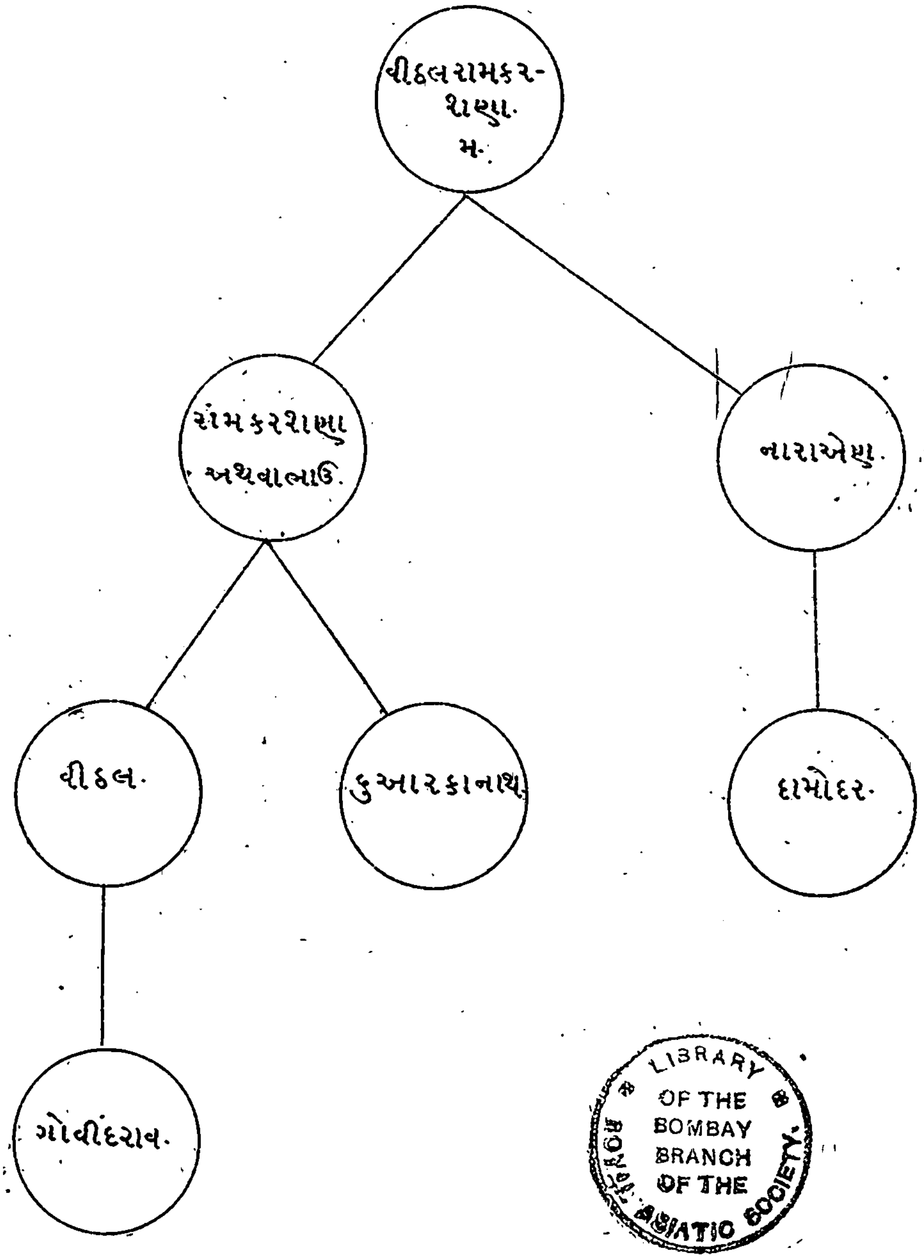

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY.

આ સુરા નરના બાવા વીઠલનો ધંધો તેની ઉપર જણાવેલી જનમભુમીમાં ખેતરપાદરના ઉદીયોગથી ગરીબ કુટંબના ગુજરાણ માટે ચાલતો હતો, પણ બોલવા તથા કવીતા જોડવામાં એવોતો ચપલ હતો કે, તેના રશીલા સલોક સાંભલવાથી આસેપાસેના રજવાડાંમાં તેમને ઘણું સારૂ માન અને વખતે વખત ઈનામબી મલતું તેથી તેમની કંગાલીએત સદા દુર રેહતી હતી; તે છતાંબી એ ગરહસથના. ભવીશની વલાંણ જારે આ ટાપુમાં ઉતરી તારે સંવત ૧૮૮૫ ના શાકે ૧૭૫૦ મા પોતાના ૮ અને એક વરસની ઉંમરે પુગેલા બે દીકરાઓ (આ ભાઉ તથા નારાએણ) ને સાથે લઈને હીઆં આવી લાગો; જે વખતપર કેહવાતા આ બાલકને કોઈબી જાતની વીદેઆનું કસુંએ ભાંન ન હોએઆ છતાં માંનવાને લગરીક અચરતી ઉપજવી જોઈએ કે સેતરંજની રમતને કેથે સારાં ધેઆનથી જે શીખી લીધેલી હતી તેથી હીંઆં આવેઆ પછે આ ભાઉ સાહેબ ઘણાઓની સાથે બાજી ખેલવામાં હીંમતથી ભીડી પડતા હતા. તે વાતની ખબર કોઈ મોહભાવાલા અંગરેજને કાંને ગઈ તારે તેને પોતાને તાંહાં બોલાવીને રમાંડી જોએઓ, તો તે બાજીમાં સાહમના ધણીને ઘણી આસાંણીથી જીહતી લીધેલો માલુમ પડેઓ; તેથી તેને થોડાક રૂપીઆનું ઈનાંમ આપતાં તેમના બાપને ઘણીજ તાકીદ ફરમાવી કે, હાવા ચંચલ જહેનના છોકરાને હવે પાઠશાળામાં દાખલ કરી વીદેઆનું ગનાન આપવું જોઈએ.

આટલી બાબદ બનતાં ચારેક વરસ ગુજરી ગયા પછે આ ભાઉ જારે ૧૨ વરસની વએ પોંહતો, તારે સંવત ૧૮૮૯ ના શાકે ૧૭૫૪ માં તેના બાપે તે વખતની ઈડીઉકેસન સોસાઈટી હસતકના મરાહથી વરગમાં પેહલવેહલો લઈ જઈ તેને બેસાડેઓ હતો; જાંહાં તરણ વરસ પુરાં નહીં થયાં તેટલાંમાં તાંહાંની પરીખશા પસાર કરીને અંગરેજી શીખવાના વરગમા સંવત ૧૮૯૨ ના શાકે ૧૭૫૭ પોસ વદી ૮ ને સોમવારે તે દાખલ થયો; અને મન શકતીની મદદનો લાભ લઈને એટલું તો શીખેઆ કે, સંવત ૧૮૯૫ માં દસ રૂપીઆના દરમાહની “કલેર સકાલર સીપ” મેલવેઆ પછે વધારે અભેઆસ માટે આગલ વધેઆ; અને તાંહાંબી ફતેહમંદી સાથે પાર ઉતરીને સંવત ૧૮૯૬ માં રૂપાંનાં ચાંદનું ઈનાંમ લીધા ઉપરાંત દર મહીને રૂ૪૦ ની જગેઆ હાથ કરી બેઠા.

એલમનો દરીઆવ એવોતો બોહોલો હોએચ કે, તેમાં કોઈબી ઈનસાંણની ગમે એટલી જીંદગી લાંમબી છતાં તેના છેડા ઉપર કવચીત તે જઈ પોંહચતો નથી; તોપણ ઉછલતી વએના કેટલાક જવાંનો જે પોતીકો અભેઆસ વધારવાની હોંસ સદા રાખતા દેખાએઆછે, તેઓની સંફમાં સાંમેલ રહેલા આ ભાગ્એગસાલી ભાઉ સંવત ૧૮૯૯ ની અધવચમાં મોહોટી મદરેસા જેને કાલેજ કરી કેહચ, તેની દેવડીતાંહાઈ દોડી પુગેઆ, અને તેજ વખતે તાંહાં સોનાના ચાંદનું ઈનામ મેલવેશ, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત ૧॥ વરસવેર વગર લવાજમે વીથેસ અભેઆસ કરવાની પરવાંનગીબી. હાથ કરી લીધા છતાં એજ સ્કુલના હેઠવાઈ ખાતાંઓમાં થોડાકવાર શીખસકનું કાંમ પણ ચલાવતા હતા. હીંઆંસુધી આપણો ભલો મીતર ભાઉ ૨૩ વરસની ઉંમરે પોંહચેઓ તેટલાં

તેમનું રખસન કરનારો પીતા દાજી અથવા વીઠલશેઠ ૪૩ ની વએમાં અતરેજ મરણ પાંમેઓ, અને ઘર સંસારનો સઘલો ખતરાક તેમને માંથે ચોંટી બેઠો, તોપણ તે બાબેનો કશોબી અફસોસ કરેઆવના પોતાનાં એલમ અભેઆસને પાસેથી હરગેજ વીહીલો મેલેઓજ નોહતો.

બાપના મરણનો ખરચ આ ગરહસથને તે વખતપર ભારે પડેઓ હોએ કે નહીં, તે વાત જણાવવાને હમો અસકત છઇએ; પણ તેનો ખંગ શેહજમાં નીકલી આવવાનો એક સંજોગ એવો બનેલો સાંભલેઓચ કે, બાલહંતીઆથી થતી ખરાબીના બેઆંનમાં પુરતા દાખલા તથા દલીલો સહીત ગુજરાતી અને અંગરેજીમાં અસરકારક રેસાલો સઘલા વીદેઆરથીઓ પાશેથી નામદાર સરકારે સંવત ૧૯૦૦ ની શાલમાં જે લખી માંગેઓ હતો, તેમાં કેહચ કે સરવે કરતાં સારૂ લખાંણ આ વીદવાન ભાઉનું પસંદ આવેઉં તારે ૩૬૦૦ નું ઠેડવેલું ઈનામ તેણાને એનાએત થએઉં હતું.

વીદેઆ અભેઆસમા આ ચપલબુધીના ગરહસથે ૧૨ વરસ વગર થાકે જાથુક ગુજારેઆથી, તે એવોતો સકતીવાન થએલો નીવરેઓ કે, તે વખતપર કોઇ વેપારી અથવા સરકારી ખાતાંમા મોઠી પડવી મેલવતે; પણ આ ભલા પુરૂશે તો પોતાનો લાભ શોધેઆ કરતાં પારકાઓના લાભની વીશેસ કાલજી રાખેલી એમ જણાઈ આવી કે, આટલાં વરસ એલમમાં ગુજારેઆં તો તેની અડધી મુદત ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ, જે તરતનીજ ચાલુ થએલી હતી, તેમાં રોકીને તાંહાં તબીબપણાના હોનરની માહીતી મેલવી લેવી. આ મુરાદ મુઆફેક એ સાહેબ, સંવત ૧૯૦૨ ના શાકે ૧૭૬૭ ના કારતક સુદી ૪ ને શોમવારે એજ સ્કુલના બીજાં ૧૨ ગાંમઠી વીદેઆરથીઓની સાથે પેહલવેહલા દાખેલ થયા હતા; અને સાવધ ધેઆનથી તાંહાં વઈદક સાસતરનું ગનાન મેલવેઆની ઈઆદગારીમાં સંવત ૧૯૦૪ નાં શાકે ૧૭૭૦ ચઇસર સુદી ૧૫ ને મંગલારે તરણ વીદેઆરથીઓને જુદા જુદા પગ્નારની જે જગેઆ મલી, તેમાં વધતાંમો વધતી ૩૨૦) વાલી ઉપર પેહલો હક એનો હતો; પણ ઉદારમનની સખાવતથી તે ચાકરી પોતાથી ઉતરતાને આપવા જણાવેઆ મુજબ કેહચ કે, ડાકતર મેરવાંનજી શોરાબજી ખરાસને તે હીનાઇએટ થાઈ હતી. આ વાતને લગભગ તરણ વરસ થવા આવેઆં, તેટલાં પાંચ વરસની પાકી મુદત જારે ભરાઈ તારે ધારા પરમાંણેની પરીખસામાં પોતાની સંગાથેનાં બીજા પાંચ દેશી ભાઇઓ શીકે પાર ઉતરેઆથી, સંવત ૧૯૦૭ નાં શાકે ૧૭૭૩ ચઇતર સુદી ૧ ને બુધવારે સતા ભરેલી સણદ મેલવીને વઇદરાજના એલકાબથી ધંધો ચલાવવા માટે પેહલવેહલા બાહેર પડેઆ, તેને હવડાં ૨૨) વરસ વહી ગએલાં ગણાએછે; અને તેજ દાહાડેથી આ ગંભીર દીલના ડાકતર ભાઉ દાજી આપણી પાશે પરખેઆત થાઈને બેઠાછે. અને તે પછે સરવેથી દીકતમાં દીકત વાહાડ કાપનાં કાંમો એક સરીખી ફતેહમંદી સાથે જે તેને બજાવેઆં તેમા પાથાંઓ, પીસાબની અંદર બંધાએલી પઠરીઓ, તથા વરસુરીઆ વગેરે ચીરી કાહાડવામા, અને સુવાવડના દરદોની સફાઈકરી આપવામા, મોઠી ચા-

લાકી વાપરી દેખાડી; એટલુંજ નહીં પણ તેટલા અરસામા કોઈ સેંકડો જણાઓના જીવની સાથે જાએ તેહવાં હેભતનાક દરદો ઉપરાંત હજારો બીજા સાધારણ બીમારોનેબી તેનાને હાથે સફાઇ ભરેલી તનદરોસતી પાંમેલા આપરે સાંભલતા આવીએછે.

વઇદકપણાના ધંધા માટે પેહલાં બાહેર પડઆને બે વરસ પસાર થએઆ પછે, ગરીબોને મુફત સલાહ આપીને અઉસદ પાંણી પોંહચાડવાની રૂડી ધારણાથી આ ધરમી તબીબે બારભાઇઆના મોહલામા એક દવાખાનું* મી૦ ડોસાભાઇ ફરાંમજી કાંમાના આસરાથી હુંધાડીને જારે ચાલુ કીધું, તારે તે વખતપર પોતીકા ભાઈ મી૰ નારાએણ દાજીબી ડાકતર બનીને કાલેજમાંથી તરતનો બાહેર નીકલેઆ હતા; જેને પોતાની સરીગતમાં જોડી લઇને તેમની મદદથી દર વરશે સેંકડો વેહાધીઓ, પછે તે ગમે એ ગણાતનો પણ બીનજુરાતવાલો હોએ તેઓની સરીર સાંણતી સંભાલવા થકી ખરેખરો સકતીવાન થાએઓ અને તેથી કરી તેવા લોકોના જીગરની દુવાબી હાંશેલ કરતો રહેઓ.

કહંજુસાઇ જીવની ચાલચલણ, તથા સાંકલા મગજના વીચારોની અસરથી પોતાનું દીલ તદન નીરાલું રાખીને, ઘણાં કાંમોનો જુખંદો એકીજ વખતે માંથે ઉઠાવી લેવાની સકતી ધરાવનારો, આ આપણો ભાઉ હેવાતો ચપલ જણાઈ આવેઓછે કે, તેના હાથમાં જથાબંધ તથા અતી મોહટા નફાવાલી ધરાકી હોયા છતાં પરજામાં સુધરાઇ તથા તેઓમાં સંપજપનાનું સુખ જાલવનારાં જાહેર કાંમોનીબી આગેવાની લેવામાં બીજા દેશીઓ કરતાં સઉથી મોટો ઉપીઓગી, અને ઉલટવાલો એક ખરો ખેરખાહ મીતર થાઈ રહેલોછે; એ બાબેના ઘણાક દાખલાઓ માંહેલો ઊતમ ઇઆદગારી ભરેઓ આ એકજ જાણવાજોગ માલુમ પડઓચ કે, આપણી ટાપુખાતે હવડાં પાછી સજીવન થાએલી "બોમબે આશોસીએસન" નાંમની સભા જારે અગાઉ ચાલતી હતી તારે તેમાં અગત કરી તેને એવીતો ધરમીપણાથી આગેવાણી લીધી હતી કે, કેટલુંક સુધી વગર મુસારેદાર શેકરેતરી થાઇને સઘલુ કાંમ આસાણીથી તેને પાર ઉતારેલું હતું; અને તેહવા વખતપર જે જે અરજીઓ વેલાત ખાતેની પારલામેંટ ઉપર એ સભા તરફથી મોકલવામાં આવતી તેનો ઘડનારોબી કોઇજ નહીં પણ આએજ કાબેલ કવી કેહવાએલોછે; અને તેવાં લખાંણમાં સમજ શાકતીની સારી સલુકાઈ, નરમાંસ, અને ગંભીરાઇપણું જે વાપરવામાં સદા આવતું તે જોઇને તાંહાંની આખી પાદશાહી સભાએ જોકે અરજદારોએ માંગેલાં માહેલી કોઈ કોઈ બાબદો કબુલ નહીં રાખી; તોપણ આ ભાઉના લખાંણ વીશે સાબાશીના સબદોથી પોતાની પસંદગી વારંમવાર દેખાડી હતી.

આ વઈદરાજનાં ખવાસની લાએકી તથા હોનરની કાબેલીએત મુજબ પરજા તરફથી તેમને વારંમવાર માન ભરેલી સાબાશીઓ જે મલતી રહીચ

---

* ચઉદ વરસ સુધી ચાલેઆ પછે તેનો મદદગાર ગરહસથ માંઠી હાલતમાં આવેઆને લીધે સંવત ૧૯૨૩ ના શાલથી તદન બંધ થઈ પડઊં. નો૰ લે૰

અને રેહછે, તેનું કારણ એકે વઈદકપણાનો હોનર હાથ કરી લીધા પછે, તે ધંધાને ધિઆંનમાં રાખેઆ ઉપરાંત લોકોની ગરીબાઈ તથા કંગાલીએતનાં તરેવાર પોકારો ઉપર ઘણાજ દયાલુ દીલથી સદા કાન ધરતો તે દેખાયોછે; તેનોબી વલી એક બીજો દાખલો અતરે નોધી લેવો બસ ધારીએચ કે, સંવત ૧૯૧૧ ની શાલમા વીઠોબા મલાહરી નામના એક બીચારા નીરદોસ દરજી ઉપર તેના કોઈ હુલર અંગરેજ શેઠે તેનો મ્હડેલો પગાર ડુબાડવાની નીસતાથી, કાંઈક બાંહાંનું કાહડીને પોલીસમાં તે વખતના માજીસટરેટ મી૦ કારફીલડની સાંમણે મોકલાવીઓ હતો; જેને તપાસ કીધાવીના તે ઉપર સજાનો જે શેતંમ ગુજારેઓ તે બાબે આ દયાલુ દીલના ડાકતરે, તેની તરફ થઈને મી૦ કારફીલડને છેક માજી સુપરીમ કોરટમા ઘશેડી લઈ જઈને શીખસા કરાવી હતી; અને તે વાત જાહેરમા આવેઆથી નામદાર સરકારે, તે માજીસટરેટને તેના ઓહધા ઉપરથીબી ઉઠાડેઓ હતો. તે કારણ માટે જોકે આ નેકનામી હાંશેલ કરનારને અતી મોહટો ખરચ થયો તોપણ તેને કશીબી ખાતરીમાં નહી લાવતાં એક ગરીબ માંણસને ઘટતે ઠેકાંણેથી વાજબી ઇનસાફ અપાવેઆમાં માહભારત પુનનું કાંમ કીધું હતું, પણ તે ઉપરાંત દેશને સુધારવાના અનેક કાંમોમાંબી તેની આગેવાની હમેસાં લેવાતી રહીછે. આપણી ટાપુ ખાતે પરજાને સુધારનારી અથવા તેઓનું ભલું ઇછનારી એવી કોઈબી મંડલી તો નહીંજ હશે, કે જેમાં ડાકટર ભાઉ દાજી સાંમેલ નહોએ.

આપણી ટાપુ ખાતે દેશીઓએ ઉભી કીધેલી, કેલવણી ખાતાંની મંડલીનો એક ખાસ અધીકારીબી આ વીદવાનને સંવત ૧૯૦૮ માં ઠેડવેઓ હતો; અને તે ઓહધો બજાવેઆમાં સારી ઝહડફ તેને દેખાડી હતી. ચીચપોગલી ખાતે વીકટોરીઆ ગારડન નામના મોટા બગીચાની અંદર જે માહભારત સંઘરહસથાન સંમપુરન હાલતમાં ઉભું થએલું હવડાં આપરે જોઇએછે, તેમાં જુદી જુદી જાતના એલમ તથા હોનરોને લગતી કેટલીક બાબદો માટેબી આ ડાકતરની કોશેસનો આભાર મુંબઈને માથે ચોટેલો કેહવાએછે. વઈદકપણાને ઉતેજન આપનારી "ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ સોસાઇટી" નામની મંડલીના પરમુખની જગેઆ ઉપરબી તેના સઘલા સભાસદોએ એકવાર એનેજ ચુંટી કાહડેઓ હતો. આગલાં "બામબે ટાંઇમસ" પતરનો માજી અધીપતી ડાકટર બીઉસત જારે વેલાત ગયો, તારે તેના હસતકમા "જીઆગરાફીકલ સોસાઇટી" નું સેકરેટેરી પણું હતું તેપણ તેની ગેરહાજરી સુધી આટોપી લેવા માટે આ બાહોસ ડાકટર ભાઉનેજ સોંફવામાં આવેલું હતું; અને તે ખાતાંનું કાંમબી તેને એવીતો આલાકીથી ચલાવેલું હતું કે મજકુર સભા તરફથી તેને સાબાશી મલેઆ કીધી એતલુંજ નહીં પણ જારે તેને ઓહધો છોડેઓ તારે તેઓએ આ પરમારથી ભાઉનો ઉપકાર વઠીક માંનેઓ હતો.

સંવત ૧૯૨૧ ની સરૂઆત સુધી તેણાને મલેલી આબરૂઓમાં આ એક અમુલીઓ નવો વધારો એ થયોછે કે, લંડન માહેલી "રાએલ એશીઆતીક સોસાઇટી"નાં "હાંનરેરી મેમબર"ની સતા ભરેલી સનદ તેમણે વાસતે તાંહાં-

વેરથી એનાએત થઇ આવી હતી; એ ઉપરાંત પારીસ ખાતેની "એશીઆતીક સોસાએટી" નો, તથા લંડન માહેલી "ઓરીએંટલ સોસાઇટી" અને "ફીલાસોફીકાલ સોસાઇટી" નો અધીકારી પણ એજ પરમાણીક ડાકટર ગણાયોછે; અને મુંબઇની "રાએલ એશીઆટીક સોસાઇટી" ના વાઇસ પરેસીડેંટનો માંનવંતો ઓહદો પણ એ ડાકટર ધરાવેછે.

હાઇ સરીફનો ઓહદો કાંઇ જેહવો તેહવો ગણાતો નથી; અને આગલા દાહડાઓ પરતો તે ફકત અંગરેજો શેવાએ બીજા કોઇનેબી કવચીત મલી સખતો નોહતો, પણ ઇશવી સને ૧૮૫૬ થી તે બાબેની ધોરણ બદલાઇ, તારથી દેશી ગરહસથોને વાસતે એ જગેઆ જે ખોલી રેહતી આવીચ, તેમાં ૧૮૬૯ તથા ૧૮૭૧ ના વરસોમાં મલીને બેવાર આ વઇદરાજે પોતાનો અમલ ઘણી સારી ચાલાકીથી બજાવીને કોરટના જડજો તથા નામદાર સરકાર તરફથી સાબાશી મેલવી હતી. એ ઉપરાંત સુલેહના અમલદારનો માન ભરેઆ ઓહદો આજ ઘણા વરશો થયાં જે મલેઓછે, તેપણ આ ગરહસથ પાસે તેમની રૂડી વરતણુકથી હજુતક જલવાઇ રહેલો આપણે જોઇએછે.

ઇનસાંનો ઉપર અંગરોગના ગુલબાઓ અનેક તરેહથી આવતા રેહચ; તેમા જીંદગીનાં સુખથી તદન રદ કરી નાખનારાઓ માહેલું રગતપીતનું દરદબી એક અતીબુરૂં, અને ભએંકાર ગણાએછે; જેનું નીવારણ કરવા માટેનો પુખત ઉપાએ જે આ બાહોસ ડાકટરે પોતાની કાબિલીએતથી હવડાં થોડુંક થએ શોધી કાહડેઓચ; અને તે ઊંમદા એલાજથી સાભલેઆ પરમાંણે ઘણા રદ થઇ પડેલાં મરાંણીઓને સુખાકારી પમાડવામાં જે આવીછે તેનું વીગતવારે વરણન હવે પછે કોઇ લાએક જગાએ લખેઆમાં લાવીએ તેટલાં એ બાબેની પેહલવેહલી તપાસ માટે કેટલાક કાબેલ, અને મોહભાવાલા સખસોની એક મંડલી પોતાના મકાંનમાં સંવત ૧૯૨૫ ના શાકે ૧૭૯૧ ના ચઇતર વદી ૯ ને સોમવારે બોલાવી હતી તાંહાં હાજર રહેલા સાહેબોના નામો જે જણાએઆંચ તેની કેફીએત હેઠલ નોધી લઇએછે.

ઇનસપેકટર જનરલ મી० રાઇટ, મી० અરદેસર ફરાંમજી મુસ, અને ટાંઇમસ આવ ઈંડીઆવાલો મી० ઉડ.

હાંનરેબલ મી० જસટીસ નીઉટન (આપણી હાઇ કોરટની આપેલેંટ સાઇડનો નેઆએધીસ).

ડાકટરો શીલવેસટર, તથા નારાએણ દાજી.

રેવરેંડ આબત.

ઉપલી મંડલીમાં સાંમેલ થએલા સાત જણાઓ માહેલો ધી હાંનરેબલ નીઉટન જોકે એક નેઆએધીસછે, તોપણ કેહચ કે, તબીબપણાનો તે સાહેબ ઘણોજ અભેઆશી ગણાએછે. આ મંડલીમા મલેલા ગરહસથોની હજુર ઉપલાં મરજમા ફશેલા લોકો (એ તબીબની પાશે દવા લેવા માટે આવનારાઓ) ને બોલાવીને રજુ કીધા હતા; એ લોકોની આગલી હાલત વીશે મી० ઉડ જે નોધ કરી લીધેલી હતી તે વાંચતો જઇને તેમા તારપછે કેટલોક તફાવત પડેઓ,

તેની તપાસ મી૦ રાઇટ પાશે લેવાડી હતી.* એ સઘલા દરદીઓએ એકીજ આવાજે કેહવા માંડરીં કે, આગલ કરતાં તેઓને ઘણોજ ફેર પડેલો જણાએ છે. એઓ માહેલા એક રૂસતમજી બેરાંમજી નામના પારશીને એટલો તો ફેર પડેલો કેહવાએઓ કે, લગભગ બે વરસ થયાં દવા લેવાનુંબી તેને તદન બંધ પાડરીં હતું. આવો બુરો મરજ લાગુ પડ્યાથી સરીરનાં જે ભાગો શુહુન મારી જાએચ, તે વીશે એક દરદીએ એવી જુબાંની નોધાવી હતી કે, રગત પીતની દવા લીધા આગમજ, તેના હાથને ઠંડું અને ઉકલતું પાંણી એકજ સરખું લાગતું હતું; અને નાખવાટે દંમ તથા સાંસ લેવાતો નોહતો, તેહવી સઘલી વેદના દુર થએલી તે દેખેછે, એટલુંજ નહીં પણ હાથને લાગવાની સખતીબી પાછી આવીછે. એનેજ મલતી એક સાખશી બીજા દરદીઓબી દરોબસત આપી હતી; અને તે ઉપરાંત એક દરદી વીશે એવું જણાએરીં હતું કે, તેની તરફ જોતાંજ કમકમાત છુટે એવી માથી હાલતમા પેહલાં તે દેખાતો હતો; કારણ કે સરીરના સરવે ભાગોમાંથી બેહધ રસી વેહતી હતી, અને છેક મોહતનેજ નુકે જઈ પોંહચનાર હતો; તેપણ સારી હાલતમાં આવેલો માલુમ પડ્યો. એ દરદીઓમાં જેમ હીંદુ, મુસલમીન, અને પારશીઓ, તેમજ યુરોપીઅનો બીમારી ભોગવતા હતા તે માહેલા કેટલાકોની પેહલી માંઠી હાલતના લીધેલા ફોટોગરાફોની સાથે સાહજા થએલાઓની તબીએટનો મુકાબલો મેલવેઆથી એ મંડલીવાલાઓએ પોતાની ખાતેરી ભરેલી ખુશી જણાવી હતી.

આ દુખભંજન ડાકટરની જસ ભરેલી ઉમદા સોધના બલવટે રગત પીતમાં પીલાએલા જે જે દરદીઓ સાહજા થયા તેઓના નાંમો ફુટલ જણાવીને તેની કાબેલીએતની કીરતીને આ નોંધ મધે પરકાસતી રાખીએછે.

આપણી પોલીસ ખાતાંના એક અમલદાર મી૦ હાલમસનો બારેક વરસની ઉંમરમા આવેલો દીકરો, આ બુરા રોગને ભોગે ચહડ્યો હતો, તે પુર તનદરોસતી પાંમેઓછે. એ છોકરાના બેવાર લેવાએલા ફોટોગરાફો ઉપરથી તેની સરીરને પુગેલી બુરી હાલત ખરેખરી કમકમાત ભરેલી માલુમ પડીછે, અને તેપછે બદલાઈને અસલી ધપમાં આવેલું તેનું બદન, જે લોકો જોવા પાંમેઆચ તેઓ કહી સખશે કે, આ કાબેલ તબીબના ઉપાએથીજ તેને નવો જનમ બખસાયોછે. એ છોકરાના બાપે "ટાઈમસ આફ ઈંડીયા" મધે પરથમ તા૦ ૯ મી જુલાઈ ૧૮૭૧ અને તેપછે ૧૮૭૨ ના આગસટની આબેરીએ છપાવીને આ ડાકટર સાહેબની કીરતીનો મોહટો આભાર જાહેરાંત માનેઓછે, અને તે સાથે ડાકટર શીલવેસટરે તેને લખી આપેલી સરટીફીકેટબી છપાવીછે.

સાબા ગોપાલ નામનો એક હીંદુ, એવોતો લોથ થઈ પડ્યો હતો કે તેનો એલાજ કરાવવા માટે આ તબીબીને તાંહાં ચાલી જવાની તેનામા પરથમ બીલકુલ શકતી નોહતી; તે દવાઈ લીધાથી સાહજો થયા પછે તા૦ ૧૧ મી અકટોબર ૧૮૭૧ ના પતરમા છપાવી એવું જાહેર કરેરીંચ કે, હવે કેટલાક માઇલ સુધીની મનજલ કાપવાની તે હવડાં શક્તી ધરાવેછે.

વીનાએક પાંડુરંગ નામનો એક બીજો હીંદુ, ચાર વરસ સુધી હેરાંન પાંમીને આ વઈદરાજને પલે પડ્યાથી ઘણી સારી તનદરોસતી ભોગવતો માલુમ પડ્યોછે.

ફરાંમજી હીરજીભાઈ સરાફ અથવા દારૂવાલા જે મજગાંમની ગોદી આગલ રહેલા પોતાને જણાવેછે, તે પણ લાંમબી મુદત સુધી દુખમા ગીરફતાર હતા; અને પુર તનદરોસતી પાંમેઆથી તા० ૨૭ મી અકટોબર ૧૮૭૧ ના "મુંબઈ સમાચાર" માં ખરે*નામે છપાવીને આ ભાગ્યેગસાલી ડાકટર ભાઉ દાજીનો તેનાએ બેહધ ઉપકાર માનેઓછે.

મી० એ. એન. રાબરટસન, લગભગ પાંચ વરસવેર હેરાણગતી ભોગવતો છેક લંડનથી તે કલકતા સુધી ફરેઓ; પણ કોઈના અઉસદથી કાંઈજ ફાએદો જારે તેને નહીં જોયો તારે હીંઆં આવેઓ; અને આ ડાકટરનાં સંભાલ હેઠલ થોડા મહીના રહેઓ તેમા તેનું ઘણું ખરૂં દરદ જે દફે થએઉં, તે સંબંધો તા० ૧૧ મી નવેંમબર ૧૮૭૧ ની તેરીખે "ટાંઈમસ આફ ઈંડીયા" માં તેનો બહુ આભાર માનેલો છપાવીને એવા દરદીઓને ભાઉના સંભાલ તલે આવવાની ભલાંમણ કીધેલીછે.

એ ઉપરાંત બીજા ગરીબલોકો, જેઓ આ નાસ કરનારા રોગમાં સપડાએલા હતા; તેઓની સારી માહવજતથી તનદરોસતી સંભાલીને તે માહેલા કેટલાકોને તો બાધાનું વટીક આ ભાઉએ પોતીકી ગાંથથી પોંહચાડેલું સાંભલવામાં આવેઉંછે. આ વાતની ખબર જારે પેહલવેહલી આપણી સરકારને કાંને ગઈ તાંરે તે નામદારે સર જમશેદજી હાસપીટાલમાં પડેલા હેવા રોગીશોને તેમના સવાધીનમાં શોંફી આપેઆ મુજબ પોતાની કોશેસ તાંહબી આ જગતમીતર ડાકતર ભાઉએ જારી રાખી પણ તેના પરીણાંમ વીશેનું કાંઈજ માલુમ પડઉ નથી.

આ નામાકીત નારી વઈદે, શોધી કાહડેલા ઉપાએ બાબેની સઘલી કેફીએત, સાથે કેટલાક દરદીઓ તેથી શાહજા થએઆ તેઓના ફેટોગરાફે "સટેટ સેકરેટેરી" નામદાર ડીઉક આવ આરગાઈલની ઉપર ઇસવી સને ૧૮૭૧ નાં આગસટમાં મોકલા હતા, તેનો જવાબ એ નામદાર તરફથી આવી પોંહતેલો જણાવતી વેલા આપરી સરકારના શેકરેટરી મી० હેચ. ઈ. જેકોબે ૧૮૭૨ નાં આગસતમા એક પંતરની મારફતે, આ ડાકતરને એવું લખી વાલેઉં હતું કે, "તેમની હાવી ઊમદા શોધ માટે નામદાર ડીઉક મોહટી ખુશી ઉપજાવીને એજ બબદમાં આગલ ચાલતાં બીજો જે વધારો થાએ તે પણ સાંભલવાની તે નામદાર ખાએસ રાખેછે."

આટલી બાબદથી વાંચનારા સાહેબોએ ખુશીસાથે સંતોસ પાંમવો જોઈએ કે, આપણી ટાપુખાતે "મેડીકલ કાલેજ"ની હસતી જારથી અજવાલે આવી, તારથી તે અતાર તુલીક કોઈ સેંકડો જણાઓ તેમાંથી કાબેલીએત પાંમીને બાહેર પડઆ; તેઓ માહેલો આ એકજ તબીબ પોતાના હોનરમાં અનેક તરેહની નવી શોધ માટે કોશેસ કરતો જણાએછે; અને તેમાં પરમેસવરની કીર-

પાથી તેને થોડીક ફતેહ પણ મેલવીચ; માટે તેમના વરગનાં બીજા દેશી ભાઈબંધ તબીબોબી હાવી રીતની ઈલકતીઓ જો વાપરતા હોએ તો, તેથી પરજાને મોટો ફાએદો હાંશેલ થાએઆ વીના રેહજ નહી.

આ લખાણ ઉપરથી કોઈબી સાહેબોએ એવો વીચાર નહી પોંહચાડવો કે, એ કાલેજમાંથી કેલવણી પાંમીને પસાર થાએલા બીજા તબીબોની કાબેલીએત ઉપર હમો સંધે ભરેલી નજરે જોતા હોઈએ; પણ તેવો ખેઆલ ઉપજાવનારાઓને રાસતીની રાહે મનાવવાની રજા લઈજીએચ કે, તેઓ દરએકની તબીબપણા સંબંધી સમજ સખતીનું પુરતું માન રાખીને તેઓના પવીતર ધંધાને અંતકરણથી સદા ચાહીએછે. કેમકે એ સાહેબો ઓતંમ કેલવની લઈને જારથી બાહેર પડેઆચ, તારથી સેંકડો તરેહના દીકત દરદોનું નીવારણ તેઓને હાથેથીબી થાતું રેહેછે; મગર રગતપીત જેવો બુરો અને જીંઆંકાર મરજ, જે હજી સુધી કોઈબી ઈઓરોપીઅનોની કોશેસથી દફે થાએલો જણાએઓ નથી; તે આ એક પરમારથી પુરૂસની ભલી ઈલકતીની શોધે સારો ઉપાએ જે તેના હાથમાં આવેઓચ તેની સાબાશી ખચીત કરીને એજ ભાએગસાલી ભાઉને ઘટેછે.

ઉપર જણાવેઆ મુજબનાં પુસકલ માંહભારત કાંમોમા, હમેસાં રોકાઈ રેહવા છતાં, આ લાએકીવાલા ડાકતરે કેટલોક અવકાસ હાથમાં સાચવી લઈને મુંબઇની આશેપાશેથી તે છેક હીંદુસતાંનના ઘણાક ભાગો સુધીની ભેટ માટે મુસાફરીએ ફરી વલીને જગો જગોનો અનુભવ હાંશેલ કીધા ઉપરાંત કેટલીક બાબદોની શોધબી એ મુંધી મુસાફર મેલવી લાવેઓછે.

હીંદુસતાંનનો સરસુબો નામદાર લારડ નારથબરૂક આપણી ભેટ માટે સંવત ૧૯૨૯ ના કારતક મહીનામા હીંઆં આવેઓ હતો, તારે તે નામદારને ઈલોરાના નાંમીચાં ગોફાઓ વગેરે જોવા થકી ચાહેલો શોખ પુરોપા ડવા, તથા તે બાબેની સહમજ તેના ધેઆંનમાં ઉતારવા માટે આપણી સરકારે આ ચંચલ જેહનના કાબેલ સખસનેજ પસંદ કરી મોકલાવેઓ હતો; જાંહાં વાઈસરાએને તેની ઇછા મુજબ સરવે વાતથી વાકેફકાર કરીને એક અથવાડીઆંની અંદર અતરે પાછો વલી આવેઓ હતો. કેહચ કે આ વીદવાન વઇદની સહમજ શકતીની સ્તુટી આપણા ગવરનર જનરલે ઘણી સારી રીતે વખાંણી હતી.

આ વઈદરાજને ખરેખરો ભાએગશાલીજ નીવરેલો કહીએ તો તેમાં કાંઇજ વાંધા ભરેલું જણાશે નહીં, કેમકે આપણા વાઇસરાએની ભેટ માટે અતરે આવેલાં કેટલાક રાજવંશીઓ માહેલા જુનાઘડના નવાબ, કોહલાપોરના માહરાજા, ફુરનદવારનો વીનચુરકર તથા આંગરીઆના સરદારોને સંવત ૧૯૨૯ ના કારતક વદી ૬ ને ગુરૂવારની સાંહાંજરે ગીરગાંમ ખાતે આરાસતે કીધેલા પોતીકા મકાનમાં નોતરેઆ મુજબ તેઓ પોત પોતાની સવારી સહીત મોલાકાત માટે પધારેઆ હતા. જેઓ આવતાંવાર પેહલવેહલાં બાગની ઘટા થોડાકવાર ઘોરેઆ પછે, ઉપરના દીવાનખાનામા દાખેલ થયા; જાંહાં આગમજથી ગોઠવી રાખેલા વીજલી વગેરેના કેટલાક હીકમતી અખતરાઓ કરી બતલાવીને,

તેની સહમજ પણ કહી સંભલાવી હતી; જે જોઈ રાજા તથા નવાબ સાહેબો ઘણાજ અચરત પાંમેઆ હતા. તે ટાંકણે આ ડાકટરનું ઘર રોસનીથી એવું તો દીપતું હતું કે, તેનું બએઆન થઈ સકતુંજ નથી. આ પરોણાઓની ગંમત માટે ગાંમઠી ગવઈઆઓબી બોલાવેઆ હતા, જેઓનું ગાએન સાંભલેઆ પછે મીજલસ બરખાસત થતી વેલા પાંણ ફુલ અને ગોલાબ વગેરેની સુગંધી ભેટથી તેઓને વીદાએ કીધા હતા.

જેવી કાબેલીએતને પોતે પોંતોછે, તેવીજ રૂડી સોચનાથી પોતીકા બે દીકરાઓ ઉપર ઘણી સારી દેખરેખ રાખીને તે માહેલા વડા મી° વીઠલને તબીબાપણાના હોંનરમા ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ ખાતે, અને નાઘલા મી° કુઆરકાંનાથને વકીલાતની વીદેઆમા પુરવીન કરવા સારૂ મી° ડાલાસં વકીલને તાંહાં લાગુ પાડઓછે. એઓ માહેલો વડો ઇશાવી સને ૧૮૭૨ માં થાએલી યુનીવરસીટીની પરીક્ષા અંદર "માસતર આવ આરટ" ની પડવી મેલવીને, "સાએનસ" ના ગણાન માટે જેમ આગલ વધેઓચ, તેમ નાંધલોબી હવે થોડીક મુદતમાં બાપને લગતો ધંધો હાથ કરવાની ઉમેદવારીપર આવતો દેખાએછે.

પઈસા બાબેના લાભની નબલાઈ જોકે ઘણાંઓને હોયછે, કે જેમાં પેવસ થતા સડાથી બદનાંમી મેલવાયાવીના રેહતીજ નથી; પણ તેટલી બાબદમા આ માનવંતા તબીબની દશા કોઈ બીજીજ તરેહની જણાતી આવેછે; કારણ કે મોટી મસાગતથી મેલવેલો પઈસો ખરચી નાખવા સારૂં જારેબી તેને પરજા ઉપયોગી કાંઈ કાંમ દેખાયાંચ, તારે ઉદાર મનથી તેને વાપરવામા ખરેખરૂં લખલુતપણુંજ કેહવા વના રેહવાતું નથી. પણ પોતાની ગતી એવીતો સંભાલમાં રાખીચ કે, તનથી તો જેમ ઘટે તેવી રીતે પોતે સાદો રહીને કસરીઆમા ગણાયોછે.

રગત પીટના મરજનો ઉપાએ જારથી આ કાબેલ તબીબને હાથ આવેલો જે કેહવાયોછે, તારથી આરાંમ પાંમેલા દરદીઓની સંખીયા સેંકડે ૯૦ ની ઉતરેલી, અને તેમા પુર ફતેહ પાંમેલો પોતાને સહમજીને તેની કેફીએટ આલમમાં આસકાર કરવાની તજવીજમા હતો; એટલુંજ નહીં પણ તે બાબેનો અહેવાલબી માગેઆ મુજબ નામદાર સ્ટેટ સેકરેટરી ઉપર મોકલવાની તઈઆરીમા ગુતાએલો હોવાથી, પોતાની કાબેલીએતના ફલો ચાખવાના સારા સમાપર આવતો જારે દેખાયો, તારે તેની સુખવાશી કાયાએ બીન ધારેલો દગો એવો દીધો કે, સંવત ૧૯૨૯ ના પોસ વદી ૧ ને મંગલવારને રોજથી તે બીચારો લકવાના સરવેથી જીઆંકાર મરજને ભોગે એકાએક ચહડીને ઘાટ ભરેલી માંદગીમાં પોતેજ ફસી પડઓછે; અને તે બાબે બુધવારની બપોર પછે તો તેના મરણ વટીકની અફવાબી બાહેર ફેલાઈ હતી, પણ સારાં ભાએગે થોડાજવારમા તે વાત ખોટી પડઆ સાથે જોકે તેની માંદગી ઉપર ઘણાબી ઉપાએ લેવાતા રહેઆ, તે છતાંબી આ બીના* ઇઅંતરમા ગઈ તાંહાંસુધી આ વઈદરાજ

* સંવત ૧૯૨૯ ના ચઈતર વદી ૪ ને બુધવારે. નો. સે.

પુર તનદરોસતી પાંમીને પોતીકા પવીતર ધંધામા પાછો મસગુલ થએલો મુતલક માલુમ પડઓજ નથી.

ઇનસાંનોના જીવની સાથે તેની જીંદગી સુધી વલગી રેહનારૂ દુસત દરદ, જે યુરોપખંડના કાબેલ અને વીદવાંન વઇદોને હજીસુધી હફાવતું જણાએછે, તેવા જીઆાંકાર સતરૂને જડ મુલમાથી નાબુદ કરવાનો ઉતમ ઇલાજ, આ ભાગ્યેગવંતા ભાઉને હાથ જે આવેઆેય, તેની સોધ મેદાનમા તેનાથી વેહલી મેલાઇ હોત તો, જેમ તેને હાથે જેટલા લોકો સાહજા થયા, તે કરતાં વીશેસ દરદીઓ કરાર પાંમી શકતે; પણ તેને ભાગે પડીને રીબતાઓના પરાલબમા હજી સંકત સહણ કરવાની સરજત બાકી હશે, તેથીજ આ ગુણવંતા વઇદને હવડાં હાવી ગતીએ ફશી પડેલો જોઇ સરવે સજણોને મોટી દલગીરી ઉપજતી હશે; અને તેનાઓની સાથે આ નોધ લેનારબી સાંમેલ રહી બીચારા ભાઉને તેની ભએંકાર બીમારીમાથી મોકલો થવા માટે પરમેસવરની પરારથના ગુજારેછે.

થોડા દીવસની ટુંક મુસાફરીમા આપણા સરસુબાએબી આ ભાગ્યગશાલી ભાઉની સાથે એવી તો પરીતી બાંધેલી દેખાઇ આવીચ કે, તે નામદારને જારે વરતમાન પતરોની મારફતે તેની ભએભીત બીમારી સંબંધી સમાચાર મલેઆ, તેવોજ તે નામદારે કલકતાવેરથી પોતાને ખુદબતે એક કાગલ ડાકતર નારાએણ ઉપર લખી મોકલાવેઓ; અને તેમા પોતાની તરફથી દલગીરી જણાવેઆ પછે એવી ખાએસ ફરમાવી કે, આ ભલા મીતરની બાબદમા દરરોજના સમાચાર તે સાહજો થાએ તાંહાંસુધી લખતા રેહેવું. એવીજ રીતના એખલાસથી ધી હાંનરેબલ મી૰ એલીશે તથા વડી કાંઉનશીલના બીજા અધીકારીઓએબી આ બીમારી વીશે પોત પોતાની દલગીરીના કાગલો મોકલી દોસતીનો હક જાહેર કીધો હતો.

સઘલી બાબદની ભલાઇમા મેલાએલો આપણો આ ભાઉ ડાકતર, જેમ પોતાની ચંચલાઇ અને પુરવીણતાઇમા રૂડા વખણાયોછે; તેમજ પોતાની સારી આબરૂ અને નકલ કરવા લાએકની સફાઇદાર જીંદગી ગુજારવામા સઘલી તરફ પરએઆતબી થએલોછે. એની ઊંમર હવડાંજ ૫૨ પસાર થઇને ૫૩ માં વરસની ગણાઇછે, પણ તેની શરીર શકતી ઉપરથી એવી આસેઆ રાખવાનો શરવેને સબબ મલેઓ હતો કે, પરમકુરપાળુ પરમેસવર તેની હઇઆતીને હજી લાંમબી કરશે; કે જેથી કરી વહી ગએલા ઉપરાંત બીજા વધારે દાહડાનું સારૂં સુખ તે જોઇ વલે; અને જેવા રૂડા દાખલા પોતાની સનમુખ તેને ધરેલાછે, તેમા એવુંજ ગણાન સમાવી રાખે, કે જેથી પોતાના વડવાઓનો વેહમી વીચાર તદન તજી દઇને ધરમના ખાલેશ ભાગોને અતાર તુલીક જે સાવધ મનથી વલગી રહેલો જણાયોછે, તેનેજ સદા બાહાલ રાખતો રેહ. પણ તે સરવે ધારણા આજે લગભગ ત્રણ મહીના થયા લકવાના મંરજે તેને લાઇલાજ કરી મેલેઆથી તરતવેલા તો તે બીચારાને નીસફલ જણાઇછે.

ભલાઇની જોવી હોય જેને નીસાંણુ—તો મલશે તેને આ ભાઉની પીછાંણ.
કાબેલીએત સાથે નમનતાઇ ઘણી—સરખી આંખે જોનારો સરવે ભણી.

ન રાખ્યો ગરીબોને તોબારથી દુર-જેવો ઈઆરો હીંમતનો કેહવો તે પુર.
ઈનસાનને ઈનિસાન જે સદા નમે-તે સઘલી ખલકતને પેઆરો ગમે.
તેઓ હેતુ રાખનારો આ ભાઉ દાજી-રેહેઆછે તેથી સઉ ખુશીને રાજી.
કોઈ ધારતું નોહતું તેને કાહેલી કેહશે-લકવો સરીર તેનું શોહરી લેશે.
છતી શકતીએ તે પડેઓ એ કાંમ-ઓગ્રેજી તારથી તેને કીરતીનું કાંમ.
જો ઈશવર કુદરતથી સાહજો કરે-તારેજ ભાઉ દાજીને જીંદગી જરે.

ડાકટર નારાએણ દાજી.

પોતાના ભાઈની સાત વરસ પછવાડે સંવત ૧૮૮૪ ના શાકે ૧૭૪૯ ના ફાગણ સુદી ૧૪ ને સુકરવારે આ નારાએણ દાજી પણ ઉપર જણાવેઆ મુજબ તેના સવદેસમા જનમ પાંમેઆ પછે એકજ વરસની ઉમરનો થયો, તારથી માબાપની સાથે હીંઆ આવી વશેલો માલુમ પડેછે. આ ગરહસથબી પોતાના ભાઈનીજ મુઆફેક મનની વલાંણને ખચગીથી કેલવણીમા કસતો રહેઓ; અને થોડાંક વરસ તેવીજ કોશિસમાં ગુજારેઆ પછે વઈદકશાળામા લાગુ રહીને તાંહાંથી સંવત ૧૯૦૮ ના ચઈતર સુદી ૧૦ ને બુધવારે સતા ભરેલી સનદ તેને મેલવી લીધી હતી.

તબીબપણાનો ધંધો ચલાવવા માટે ભાઈનીજ સાથે જોડાઈને આપરાં સેહરના સઘલા ભાગપર આ વઈદિરાજ એવોતો પરખેઆત થએલો સંભલાએચ કે, તેનું નામ કદાચજ ભુલાતું હશે. એની કાબેલીએતનું વરણન ઘણું ખરૂં તેમના ઉપલા ભાઈને મલતું હોવાથી હીંઆં વીસતારી જણાવવાની કશી અગત નહીં વીચારતાં, તેમના ખવાસ વીશે આતલું તો નોધી રાખીએચ કે, આ નીતીવાન નારાએણ સવભાવે ધીરો, બોલવામા નરમાસ સાથે મીઠાસ ભરેલો, ડાહાપણનો દોસત, મીલનસાર અને હસતા મુખડાનો હોવાને લીધે સઘલી વરણમા સારૂં માન પાંમતો રેહછે; અને તે ઉપરાંત કેટલાંક જાહેર ખાતાંઓમા રૂડી વરતણુકથી સારો સંબંધ જે ધરાવેચ, તેમા સુલેહનો અમલદાર, રાએલ એશીઆટીક સોસાઈટીનો અધીકારી તથા યુનીવરશીટીના "ફેલોસ" થઈને દરેક મંડલીમા જેવો દીપતો દેખાએચ, તેવીજ તેની રૂડી સોચના જીંદગી સુધી સચવાએલી રેહવાના આશીરવાદ ચાહીને આ બેઉ વીદવાન વઈદ ભાઈઓનું વરણન હીંઆં સમાપત કરીએછે.

રાવ બાહાદુર મોરોબા કાહાનોબા.

હીંદુ ગણાતના પાથારી પરભુની વરણનો આ પરખેઆત ગરહસથ, સંવત ૧૮૬૭ ના શાકે ૧૭૩૨ અથવા ૧૭૩૩ મા જનમ પાંમેલો માલુમ પડેઓછે. શોધ કરતાં આટલુંજ માતરે જણાઈ આવેલુંચ કે, આ રાવ સાહેબ પુગતી

વઍમા આવેઆ તારથી સરકારનીજ શેવામા સામેલ રહેલા હતા. પેહલવેહલી નોકરી માજી સદર અદાલતના ઇનસાફી ખાતાંમા એક સાધારણ લખનાર તરીકે મેલવી હતી, અને તાંહાંથી પછે પોતાની ચંચલાઇના બલવડે પડવી દર પડવી વધતાં, સંવત ૧૯૦૨ ના શાકે ૧૭૬૮ ના વઇશાક વદી ૧૧ ને ગુરૂવારે ભરૂચ ખાતે સદર અમીનના ઓહધા ઉપર તેવણ જઇ બેઠા હતા.

ઇનસાફ કરવાની સખતી જેમ વખણાઇ, તેમ એવાંજ ખાતાંઓ ઉપર ઘણે ઠેકાંણે તેણાની બદલી થયા કીધી; અને તે પછે છેલું મથક પુણામા થરી થામ થએલું હતું; જાંહાંથી આપણા શેહરની સ્માલકાજ કોરટ તરફ તેમના પગલાં મેલાએઆં. એ કોરટના માજી તરીજા જડજ મી૦ માણેકજી ખરશેદજી જારે થોડુંક સુધી ગેરહાજર હતા તારે તેમની જગા કામ ચલાઉ તરીકે જાલવવા માટે સંવત ૧૯૨૨ ની અધવચમા નામદાર સરકારે આ ગરહસથને હીંઆં બોલાવી બેસાડ્યા હતા. અને તે પછે એક વધારે નેઆએધોસની જરૂર જણાએઆ ઉપરથી ચોથા જડજની જગા ઉપર તેણાને કાએમ ગોઠવેઆ હતા; જાંહાં રૂડી વરતણુક વાપડીને પોતાનો ઓહધો અપખસપાતપણે જે ચલાવતા રહેઆ, તે વાત સરવે સાહેબોને જાણીતી થએલીછે.

કેલવણીના બલથી આ મી૦ મોરોબા એટલાતો સવતંતર જણાતા હતા કે, સુધરાઇનું કોઇબી કાંમ માથે ઉઠાવી લેવાની આગેવાણીમા સરવેથી પેહલા પોતે બાહેર પડતા; અને તેમા મોહમો જાલવીને તેવું કામ પાર ઉતારી દેવાની કાલજીબી રાખતા હતા; પણ ઘણા ઉતાવલા તથા હઠીલા સવભાવના હોવાને લીધે બીચારા ખરેખરા બેનસીબ રહીને નાશીપાએસ થએલા જે દેખાતા હતા, તે એટલાજ કારણથી કે તેમની રંડાએલી દીકરીને પુનરવીવાહના પવીતર ગાંઠમા જોડી આપવા માટે કોઇ કુલવંત વર તેનાએ શોધી કાહડેઆ તારે કેહચ કે, તેનો બોફ ધરીને તેમની પેહલી બાએડીએ અગણાનપણાની ભુલથી આપઘાત કરી પરાંણ ખોહી દીધો હતો; તેથી ધારેલી નેક મુરાદ જેમની તેમજ અટકી રહી. જો કદાપી તેમ નહીં બનેશ હોતતો આ સાહશીક ગરહસથની ધારણાથી બાપડી વીધવા થઇ બેઠેલી તેમની દીકરી પાછી શોહાસનના શીનગારમા આવી સરવે વાતનું સંસારી સુખ શેહલથી મેલવી શકતે.

એટલીજ વાતથી એ બીચારાનો એખલાસ જોકે ધુલમાં મલી ગયો હતો, તોપણ પુનરવીવાહ જેવાં સુભ કાંમની તરફ લાગુજ રહીને જેબી કોઇ તેવી સાહજવારી માટે જણાતો, તેને પોતાની હીંમત ભરેલી મદદ આપવામાં પોતે કવચીત ભુલતા નોહતા; અને તેવીજ એક રૂડી મુકતી પોતાની ઉપરબી કરી લઇને તેનો દાખલો સઘલી વરણના હીંદુઓને જે દેખાડી આપેઆ હતો, તે વાત નોધી રાખવાજોગ ધારીને જણાવીએચ કે, આ કામેલ સખશે જાહેર વરતમાંન પતરો મધે પેહલાં ખબર છપાવીને પોતાને વાસતે તેનીજ ગણેઆતની, પણ સારાં કુલની એક વીધવાની માંગણી કીધી હતી; જેની સાંમણે તેનીજ ગણેઆતવાલાઓએ અલપચારીથી ઠઠા મસકેરીમાં જાહેર લખાંણો છપાવી તેની ઉલટમાં ખલેલ નાખવાની પેરવી સોધી, તોપણ તેની કશીબી

દરકાર કીધાવણા અંતે જારે તેમની મુરાદ મુબારૂકની વીધવા તેને મલી આવી તારે સંવત ૧૯૨૯ ના શાકે ૧૭૯૧ માં ફાગણ વદી ૧૦ ને સનીવારે તેનીજ નેઆતના મી° ભવાંણીશંકર રઘવાનંદ સુમીત્રની દીકરી, અને મરહુમ વાસુદેવ રઘુનાથ દાદાજીની વીધવા ભુલીબાઈની સાથે, નીરભએથી પુનરવીવાહ કીધા; જેની પવીતર કીરીઆમા સાંમેલ રેહવા માટે સાંભલેઆ પરમાંણે તેમનીજ ગણેઆતના કેટલાક સદગુણી ગરહસથોના કબીલા ઉપરાંત આપણા માનવંતા તરીજા માજીસટરેટ મી° નાના મોરોજીબી પોતાનો પરીવાર લઈ તાંહાં હાજર થએલા હતા.

રંડાપા જેવાં કકલાટ ભરેઆં મોટાં દુખમા દટાએલી એક કુલવંતી અબલાને શોહાસણના શીનગારથી શોહાંમણી કરવાનું આ ઘણુંજ રૂડું, અને પુનવંતું કાંમ, જે પરમેશરવરની આગણેઆંને અનુસરતું થએઉં, તેને નેઆતીલાઓએ અંતકરણથી આધીન રેહવાને બદલે વીરૂધ જઈને તેઓ માહેલા કેટલાક અણઘડ લોકોએ પાછલા વખતમાં ધારણ કીધેલા જંગલી રેવાજને વલગી રહી બીચારાં પરમાંણીક જોડાંને કાંઈજ નહીં પણ દુખ આપવા માટે સતાવવા નીકલેઆ, તેમા વલી કેહવુ કે તેવણથી જનમ ધરીને પરણી બાએડીને પેટે અવતરેલા વડા દીકરા મી° બંડુરાવે પણ નેઆતની બીહીક પકડીને પોતાના પીતા સાથેનો સંબંધ ટોડવામા પરમેશરવરની આગણેઆથી ઉલતા ચાલેઆ હતા; તેથી જોકે એ જોડાંએ સંપજ સાચવીને કુટંબ કબીલામા ભેલાઈ રેહવા ઘણુંબી ચાહેઉં, તોપણ તે જોડું પોતાની ધારણા પરમાંણેની રાહેત કવચીત પાંમેઉંજ નોહતું.

સંસારનું સુખ મેલવવા જતાં જેમ એક તરફથી નહીં ધારેલી હરકતોએ આ ગરહસથને દુખ દેખાડેઉં, તેમ બીજી તરફથી ઉંમર ભરાએઆને લીધે તેમની મનસબતીમાંબી કાંઈક કોટાઇ માલુમ પડતી જણાઈ; અને તેથી કરી ઈનસાફના અતીઘણા બારીક કાંમોમા ભુલ થતી આવેઆ ઉપરથી, પાછલી વખતના ઘણાક મુકદમાઓમા આ ગરહસથે આપેલા ચુકાદાની સાંમણે જારે અપીલો થવા માંડી, તારે જડજપણાની જગાપર હવે વધુવાર બીરાજેઆ કરતાં, બેઠા મુસારાથી ગુજારો કરવા માટે સરકારે તેમને ફરજ પાડી તારે પોતાનું રાજીનામું મોકલીને સંવત ૧૯૨૫ ના શાકે ૧૭૯૧ ના સરાવણ વદી ૪ ને ગુરૂવારે જડજપણાનો પવીતર ઓહદો તેવણ બીલકુલ છોડી બેઠા.

જોકે આ રાવ બાહદુર ઈનસાફ ચુકવવાના કાંમમાથી ઘડપણને લીધે બાટેલ થયા, તોપણ એવાં કારણની લડત લડવામા સરીર શકતી ઓછી થયા છતાંબી આપેલેંઠ સાઇડ ઉપરાંત સમાલકાઝ, તથા પોલીસ કોરટોમા પલીડરનો ધંધો ચલાવવાની દરએક મથકના વડાઓ પાસેથી પરવાનગી મેલવીને કામ ચલાવવા લાગા, અને તેથી કરી ગરીબ લોકોને તેમની મદદ ઘણીજ કીમતી થઈ હતી.

પણ બઈંછે કે દએઆને અંતે દાકણ દસેછે, તે કેહવત મુજબ ૧॥ વરસ પેર બીચારા ગરીબોનો માબાપ થઈ પડુલા આ મી° મોરોબા અને તેની વાહલી

બાઅડી ભુલીબાઈની જીંદગીનો અંત એકજ ચોઘડીએ સરજેલો હશે, તેથી એવી બુરી રીતે અંચીતઓ આવી ગયો કે, તેનો એચંબો હજીતુલીક પરજાના ધેઆનમાથી ખીશી શએઓ નહીં હશે; કેમકે મોહતતો સરવેને કપાલે એકવાર ચોટેલુંજ હોએચ, તે ધોરણ મુજબ અકસમાતપણે, અથવા કજાથી નીપજેલી હોતતો, તેનો ખતરો કોઈબી ધરતે નહીં; પણ આતો એક કમકમાત ઉપજાવનારા બનાવથી સંવત ૧૯૨૭ ના શાકે ૧૭૯૨ ના માહ વદી ૧૪ ને સનીવારની સહવારે કલાક ૬ ને અમલે ગોઆલીઆ તલાવ આગલ પોતે રેહતા હતા, તે બંગલાના ચોકની એક બાજુએ આવેલા કુવામા બેહુ માતી બઈએર, એક બીજાને ગલેવલગીને પડેલાંની લોથ જે મલી આવી, તે ધારેઆમેલે તેની આગમજ મધીએ, અથવા પાછલી રાતના કોઈબી વખતે પોતાને હાથે આપઘાત કીધો ઈઆ કોઈ ચંડાલોના કરપીણપણાને ભોગે તેઓ ચહડેઆં હોએ; તે વીશેની તપાસ કરતાં કારોનરને હાથ મનપવીજતો કશો મુદ્દો નહીં આવેઆને લીધે, ભરાએલી જુરીએ બેહુની લોથ કુવા અંદરથી મલીઆ સંબંધી અભીપરાએ આપેઆ પછે, તેઓને મસાંણમા લઈ જઈને અગણીદા કરી આવેઆ; અને તે દાહડેથી એખલાસ ભરેઆં જોડાંએ આ દુનીઆં તરક કરી, અને પરલોકમા વઈકુંથવાસ થયાં. એઓમા વરની વરસ ૬૦ ની, અને બાઅડીની ૨૩ વરસને આસરે ઊંમર જાંણવામા આવી હતી.

આ જોડાંની એક રૂડી ઇઆદગારી કાએમ રાખવાના હેતુથી આપણા માનવંતા તરીજા માજીસતરેટ મી૦ નાના મોરોજીના દીવાનખાનામા તેજ શાળના ચઇતર સુદી ૧૪ ને મંગલવારે પાથારી પરભુઓની એક દબદબા ભરેલી સભા મલી, તાંહાં સરવેના અનુમતથી એવો ઠેડાવ નકી થયો હતો કે, હુધરાંણાની એક ટીપ જાહેરમા કરતી કરીને જે થાપણ એખીતી થાએ તેની ઉપજમાથી હીંદુઓની કેલવાએલી છોકરીઓ માહેલી જે સંસારી, વેહેવારી અને નીતી સંબંધી સુધારા ઉપર સરવેથી સરસ રીસાલાઓ લખતી જણાએ તેણીને દરશાળ ઉપલાં મરહુમ જોડાંને નામનું ઇનામ આપતા રેહવું. આ સુભ સંજોગથી સુધારાના એક સાથીનું નામ આપણ વચે સદા કાએમ રેહવાની આશેઆ પેહલાં તો જબરી ઉશકેરાઇ હતી; પણ તેની સમપુરણતાઈ માટેની જારે શોધ કરવા માંડી તારે દલગીરાઇથી એવું જણાઈ આવેલુંચ કે, હડી વરસની વાત ઉપર ભેગી થએલી સભા અંદર ભરાએલા ૩૮૫૦ બી પુરા મલી શકેઆ નથી; અને જે કારણસારૂં મોટી રકમ જોઇએ તેની ગેરહાજરીને લીધે કીધેલો ઠેડાવ જેમનો તેમજ અટકી રહેઓછે. તે વાત સુધારકોમા ખપનારા હીંદુઓને સોભા આપનારી કેહવાતી નહીં.

પોતાની ગણાતના સુધારા માટે "પાથારી રીફારમ આસોશીએસન" નામની મંડલીનો પેહલવેહલો પાએઓ નાખનારો પીતા, કોઇજ નહીં પણ આ મરહુમ મી૦ મોરોબા કેહવાતો હતો; એટલુંજ નહીં પણ તેને ટેકાવી રાખવા સારૂં પોતાની ગીરેથી ઘણા ગુરથો વટીક ખરચેઆ હતા. જુદાં જુદાં પુરાંણા પુરાતકો શોધીને તે માહેલી સારી સારી બાબદોના ચોપાંણીઆં તથા રીસાલા-

ઓ લખાવી સરવેમા ફેલાવનારખી ઓશીવાએ ખીજો કોઈ જાણવામા આવેઓ નોહતો; તો જોકે તેના દેખઈતાં પરીણામો તે વખતપર કાંઈ મોટાં ગણાએઆં નોહતાં, તોપણ તેની ગણાતના માનલાએક તો ખચીત માલુમ પડેઆં; તે છતાં તેમના કેટલાંક રૂડાં કાંમોએ તેનીજ સાહમણે દુસમણીખી દેખાડી હતી. આ બાબે આટલુંતો ચોકસછે કે, સુધારાના કાંમોની સરૂઆત જે ધણી પોતાને માથે અંગેજી લીએ, તેના સતરૂઓખી ધણા થાઈ નીકલે; પણ પાછલથી જેમ તેની ખુબી પરકાશે તેમ તેની કદરખી બુજાએછે. માટે એટલાંજ દરસતાંત ઉપરથી આ મરહુમ મી૦ મોરોબાની મેંહનતનું ફલ આપવાની આશીઆ તેમના નાતીલાઓને હવે પછે માલુમ પડશે. કેમકે પોતાની જાતનું સારૂં કરવા સદા તેની નેમ રૂડીજ હતી. તે સવભાવે આકલો, પણ પરમાણીક પણામાં પેહ્લાંરો, અને મોલામનનો એક ભલો પુરૂસ હતો. આપએખતેઆરી તે એટલી ધરાવતો હતો કે, કેટલીક બાબદો વીશે, અમસથો કહીને બેસતો નોહતો, પણ તે કરી દેખાડવામા ધણોજ ખંતી હતો. માટે પાથારી પરભુઓની શાહસીક ગણાતે પોતાની હાલત સુધારતાં વેહમી વીચારોના બંધાંણમાથી છુટવુંજ હોએ તો, તેઓને વાસતે હમારી એટલીજ ભલાંમણછે કે, મરહુમ મી૦ મોરોબા, અને તેની ભલી બાએડી મોલીબાઇનો દાખલો સદા પકડતા રેહવું. અને તેઓની ઇઆદગારી માટે ધારેલું ઊપલું સુભાખીત કાંમ વેહલું સરંજામ ઉતારીને જગમા સાબાશી હાંશેલ કરવી.

મી૦ કરસનદાસ મુલજી.

હીંદુઓમા ધરંમને બાંહાંણે ચાલતી કેટલીક નથારી રસમોને ટાડવામા પરએઆત થાએલા, આ કપોલ વાંણીઆંની નાતના હીંમતવાંન મીતરનો જનમ આપણી ટાપુ ખાતે સંવત ૧૮૮૮ નાં અશાડ વદી ૧૩ ને બુધવારે થયો હતો. આ ગરહસથનું બાપીકું અસલ વતન કાઠીઆવાડ જીલાના મહવા ગાંમની પડોસમા વડાલ નામની જગોપર હતું. એમના મમસારની ઓલખ આપણી ટાપુખાતે નવલખીને નાંમથી પરશીધ થાએલા શેઠ નાંગરદાસ હીરજી મોદીનાં કુટુંબથી જણાતી આવીછે, અને આ ભાઇનો ધણો ખરો ભવખી તેહમાંજ હુધરીને મોહટો થાએઓ હતો.

એ ભાઈ જારથી સહમજમો આવેઓ તારથી તે લગભગ ૨૦) વરસની ઊમર તુલીકનો સધલો વખત કેલવણીમાં ગુજારેઓ હતો, જે માંહેલાં છેલાં ૨॥ વરસ કેહચકે એલફીણસટન કાલેજમાં ચાલાકીથી તરખીએત હાંશેલ કરવામો રેકેઆં હતાં, પણ એલમની સરૂઆત થતાંજ ધરમના નામોથી વેહેમી વીચારો જેમ જોતો ગએઓ, તેમ તેને હીંમતથી તરક કરીને સુધારા ઉપર વીશેસ વલાંણ લેવાની કશીએ કશુર રાખતો નોહતો; તેથી કરી બનેલું એવું કે ઉછલતી વએમા પકડેલા કેલવણીનાં રૂડા મારગપર ફુલોનાં બીસતરા વચે

ઘણાંક કાંટાઓ આવી નડતા હતા; તે વીશે એવું પણ સંભલાએલ્યું કે સણસારી સુધારાની હીંમાએતને કાજે એ કવી કરસનદાશે આ સરસતીમાં પાછલથી જે કીરતી મેલવી હતી, તેની ઉલટનું મેડાંણબી બચગીના વખતથીજ તેની સાથે વલગી રહેલું હતું; એટલુંજ નહી પણ પોતાના જાતભાઈઓનાં સુધારસી સુખની તલબ કરતાં, જે સંકટો સહણ કરવાંમો સહમજુ લોકોનો બાહ તથા પેઆર પાછલથી જે મેલવેઓ હતો, તે સંકટની સરુઆતબી કેંથી બચપણથીજ ચાલતી આવેલી હતી; તેનો એક દાખલો એવો દરસટી પડેઓચ કે જેવેલા મી૦ કરસણદાસ કાલેજમાં એક જવાંણ શીખાઉ તરીકે હતો, તે વખતે ગનેઆંણ પરસારક નામની સભાએ હીંદુઓમાં પુનરવીવાહ લાગું પાડવાનાં ફાએદા માટે ઇનાંમનો એક નીબંધ માંગેઓ હતો, તે વીશેનું લખાંણ એ ભલા અભીઆશીએ ઉલટથી કરવા માંડેલ, પણ [illegible]ોસછે કે એ બાપડો તે વખતે પોતાની માએની કાકીનાં કબજાંણમો [illegible]થી તેના કાંમમો એવો ફચરો પડેલો જણાએઓ કે, તે નીબંધના [illegible] કોઈએ ચોરી લઈ પેલી બાઈને બતલાવેઆં; જેનો કરોઢ ચહડાવી ભાઈ કરસનદાસને ઘેર મધેથી કાહડી મેલઆને લીધે, તે બીચારાને ત્રણ વાતનો અવગણ પોંહચેઓ; તેમાં એકતો ઇનામ મેલવવાની આશેઆ બીલકુલ તુટી ગઈ, બીજું તો બીચારો આસરા વગર રહજલતો રહેઓ, અને તરીજું એકે પોતાની કેલવણીનો અભીઆસબી સદનતર ખોહી દેવાની ધાસતી ખાવા લાગો. પણ ધન હતું તેની હીંમતને કે આટલો ગજબ આવી પડેઆ છતાં પોતાના સવતંતરપણાના પુખત વીચારથી કવચીત વેગલે ખશેઓજ નોહતો; અને તેનું પરીણાંમબી અંતે રૂડુંજ હાંસલ થાતું તેને જોએલ હતું.

કેહચકે હડી વરસની મુદતમાં કાલેજ છોડેઆ પછે આ જવાંન વીદેઆરથીને "ગોકલદાસ તેજપાલ વીદેઆલએ" નાંમની નીશાળ મધે શીખશક તરીકેની પેહલવેહલી જગેઆ મલી હતી. તે પછે સુરતનો કલેકતર મી૦ હોપ જારે સંવત ૧૯૧૨ ની શાળમાં કેળવણી ખાતાંનો ઇનસપેકટર હતો, તેને ઉપલી નીશાળમાં મી૦ કરસનદાસના કાંમની ચાલાકી જોયા ઉપર પરસણ થઇને દીશા ખાતેની અંગરેજી સ્કુલમાં વધારે મુસારાની જગેઆ બખશી હતી. પણ તાંહાંની હવા એ ભાઇને મુઆફેક નહીં આવેઆને લીધે દશેક મહીનાંમો મુંબઈ ખાતે તેને પાછું વલવું પડેલ હતું.

ઉછલતી વએથીજ આ ગરહસથ ઘણા ચંચલ મન, અને ચપલબુધીનો હોયાથી ટુંક ઉંમરમા વીદેઆની સારી કેલવણી સંઘરહ કરીને તેના રૂડા ઉપીયોગ માટે પરજાની અંદર પરોટાઈ રેહવાનું એક મજબુત હથીઆર જે "સત્ય પ્રકાસ" નામનું છાપા ઇઅંતર કેહવાતું હતું, તેને હાથમાં જાહાલી રાખીને તેમાંથી એક ગુજરાતી ભાસામા દર અથવાડીઆંના રવીવારે વરતમાન પતર છાપવાનો પેહલવેહલો પરારંભ સંવત ૧૯૧૧ ના સરાવણ વદી ૧૩ ને રવીવારથી શુરૂ કીધો, તારે તેમની ઉંમરે માતર ૨૩ વરસ પસાર કીધેલાં હતાં, અને તેજ વખતથી આ ભાઈ ઘણું કરી આલમની ઓલખમાબી આવવા લાગા; પણ

આંમબી બોલાએંગ્ય કે તેની આગમજ "હીંદુ બુધીવરધક" ની મારફતે પોતાના જાતભાઈઓની પેહલવેહલી શેવા સાચા એતેકાદથી બજાવનાર, અને પેલા પાખંડી માહરાજોને નાંમે ઓલખાએલા મનુસરૂપી દઈતોના અનીતી ભરેઆ પંજામા ફશી પડેલાઓને બંચાવવાની કાલજી રાખનાર, ખરો નર તે એજ કહાએલો કરસનદાસ હતો; જેની ખરી બાહદુરીનો ઉતમ નમુનો પરબેઆત "માહારાજ લાઇબલ કેસ" નામના ગરંથથી વીચારવંતી આલમની હજુર ખુલી રીતે દીપી નીકલેઓછે, તો જોકે પેલા મસતાંણ અને કોરગા માહરાજોનો દોર તેથી કરી આજતુલીક પુરેપુરો તુટેઓ નથી; તોપણ આ ભાઇની ભલી કોશેસ તેહવા વીભીચારીઓના હુંધાડા પડેલાં ભોપાલાં તે વખતપર ચાલતી સુપરીમ કોરટની પવીતર દરબાર વટીકે જાંણી લીધાં હતાં, અને નીતીવાંન નેઆએધીશો તરફથીબી તે બાબેનો ધીકાર જાહેર થઆથી આજ કાલ તો ઘણાક વઈશનઓની લુંટાતી લાજોનો કાંઈક દરજે અટકાવ ખચીત થએલોજછે. આ કારણ માટે જારે "સત્ય પ્રકાસ" નામના પતરમાં સખત લખાંણો થતાં રહેઆં, તારે માહરાજોની તરફથી આ પરમારથી ભાઇ ઉપર પેહલવેહલી લાઈબલ મંડાઈ હતી, જેની સાંમણે મી૰ કરસનદાસ તરફના કેટલાક સાખશી આપનારાઓનો અટકાવ કરવા માટે કાવતરૂં ચલાવનારા આગેવાંણો થાએલા ભાટીઆ જણ ૯ ને સુપરીમ કોરટની ફોજદારીમાં ઘસડેઆ હતા, તાંહાં તેઓ ઉપર અપરાધ સાબેત થઉઆથી સંવત ૧૯૧૮ ના માગસર સુદી ૧૫ ને મંગલવારે નામદાર પુની જડજ સર જોશેફ આરનોલડ નાઇટે હેઠલ જણાવેઆ મુજબના દંડની સજા કીધી હતી.

ગોકલદાસ લીલાધર તથા લખમીદાસ દાંમજી દરેકને રૂ૧૦૦૦ લેખેના રૂ૨૦૦૦

આડત કીરપાલ, મુલજી મોરારજી, દયાલ જેરાજ, કાંહાંનજી સાંમજી,

દાંમજી હીરા, રાઘુ સાંમજી તથા ભગવાનજી દુઆરકાંદાસ એઓ

દરએકને રૂ૫૦૦ લેખે તે મુજબ જણ ૭ પાશેથી લીધેલા.... રૂ૩૫૦૦

આ દંડના જમા મલેલા રૂ૫૫૦૦) મધેથી ભાઈ કરસનદાસને થએલા મોટા ખરચને ટેકો મલવા માટે નામદાર કોરટે રેહમ કરી રૂ૧૦૦૦) તેણાને અપાવેઆ હતા.

હાવી રીતનો સાહબેલો સમપુરણ થયા પછે જદુનાથજી નામના માહરાજે પોતા ઉપર ખેંચી લીધેલી ખરા અપરાધની બલાગાતમા બદનકશીનો મુકદમો જારે આગલ ચાલેઓ, તારે તેની પવીતરાઇનો પુરાવો દાખલાઓથી આપવા માટે મી૰ કરસનદાસને વાજબીની રાહે તેની સાંમણે આવવાનું જોર ફાવેલું, અને માકુલ દલીલોથી માહરાજોની ભુંડી ખસલતો દેખાડી આપીને તેઓની ખવીસ ચુંગાલમાથી બીચારી નીરદોસ હીંદવાંનીઓ, તથા હીંદુઓનો છુટકારો કીધો; જે બાબેની છાંડણ લાગતાગ (રવી અને બુધવારો શેવાએ) ચાલીસ દાહાડા સુધી નામદાર વડા નેઆએધીસ સર માંથીઉ સાસ, અને પુની જડજ સર જોશેફ આરનોલડ નાઇટોની હજુરમાં ઘણીજ બારીકીથી છંડાએઆ પછે સંવત ૧૯૧૮ ના ચઈતર વદી ૯ ને મંગલવારે, પરતીવાદી મી૰ કરસનદાસ મુલજીના લા-

ભમાં ખરંચ શીકેનો અપખસપાત ચુકાદો નામદાર નેઆએધીશોએ કરી આપેઆથી તેમની ખરીજ કીરતી પરકાસ પાંમી, જેની સાખશી ઉપર જણાવેલાં મથાલાંવાલાં અંગરેજી તથા ગુજરાતી પુસતકોથી વાંચનારા સાહેબોને વીગત શીકે મલી સખશે.

આ ગરહસથની કાબેલીએતનો જેમ જેમ વીચાર પોંહચાડીએચ, તેમ તેની કશોટી ઉપર વીશેસ પરખ પરકાશી રહેલી જણાએછે, અને તેની નોંધ લેતાં ધણોજ સંતોશ ઉપજેચખી ખરો; કેમકે એ ભાઇ ઉપલી બાબતોથી પરએઆત થયા તેની આગમજ ઘણાક નીબંધો, તથા નાંધલાં પુસતકો છપાવીને પોતે જાહેર કરતા, એટલુંજ નહીં પણ "બુધીવરધક, સ્રી બોધ, તથા નીતી સંઘરહ" નામના જુદાં જુદાં ચોપાંણીઆંઓ ઉપરાંત "રાસ્ત ગોફતાર અને સત્ય પ્રકાસ" વગેરેના વરતમાન પતરોનું અધીપતીપણુંબી આ ગરહસથ કેટલીક મુદત સુધી ચાલાકીથી ચલાવતા હતા; એ ઉપરાંત "નીતી વચન" નામનો એક ગુજરાતી ગરંથ સંવત. ૧૯૧૫ માં, અને તે પછે ૧૯૧૯ ની સાલમાં ગુજરાતી તથા અંગરેજી શબ્દ કોશની ફરંગ પણ રચીને બાહેર પાડનારબી એજ બાએગશાલી બાઈ માલુમ પડેઆ હતા.

હાવી પરકારે જેમ એક તરફથી જાંહેર લખાંણો સાથે મલતી સભાઓના સંબંધમા પોતાનો અમુલીઅ અવકાસ રોકેઓ તેમ વલી બીજી તરફ વેપાર વણજનાં કાંમની પછવાડબી ચપલ ધેઆંણ અછી કાબેલીએતથી પુગાડતા જણાયા હતા; તે વીશે આટલું કહેલું કાંઈ સહરાગાત ભરેલું નહીંજ ગણાશે કે એ બાઈની જાતી કોશેસ તથા ઉલટ ભરેઆ વીચારથી સંવત ૧૯૧૭ ની શાલમાં ત્રણેક જણાઓનું પંતીઆલુ જોડાઈને ચીનાઇ રેસમી કાપડની એક દુકાંણ મોહટા પાયાપર જે અતરે નીકલી હતી, તેનો વેહવારીક વહીવટ તેમની ખુદ દેખરેખતલે "મીઃ કરસનદાસ તથા હરગોવનદાસની કંપણી" ને નામે ચલાવીને તે સંબંધી ઠેઠ ચીન સાથે સાખા હુંધાડી બેએક વરસ તુલીક તેમા સાંમેલ રહેલા હતા; પણ પાછલથી ઈંગલંડ તરફ જવાની ધારનાએ પોતાનો સંબંધ છોડવો પડેઓ હતો. તે વાતને જોકે આજે બાર વરસ વહી ગયાં તોપણ એ દુકાંણ તેમના શાહશીક ભાગીઆ મીઃ માધવદાસ રૂગનાથદાસને એક અતી ઉપીયોગી સાંધણ થઈ પડીછે; કેમકે મીઃ માધવદાસબી તેમનાજ જેહવા સુધા વીચારનાં, હીંમતવાંન, અને નીતીની રાહે વેહવાર સાચવનારા જણાતા હોવાથી મીઃ કરસનદાશે રચી આપેલી દુકાંણ તેમના માલેકપણામા આબાદ હાલતે હુબી રહીને ચહડતે દરજે પોંહતેલી દેખાએછે; તેબી એક પરકારે મીઃ કરસનદાસના નામની યાદગારી કાએમ રહેલી હોએ, તેમ આપણી વસતીના ઘણાક સાહેબો તેને એજ નાંમથી હજીતક ઓલખેછે.

આટલી કીરતી મેલવેઆ પછે, આ દુનીઆંની જીનતમાંથી વીદેઆ હોનરોનો અનુભવ મેલવવા માટે સંવત ૧૯૧૯ ના ફાગણ વદી ૮ ને સુકરવારે રવાંણે થએલા થલ મારગના મેલ સાથે લંડન શેહરની મુસાફરીએ આ બાઈ પેહલવેહલા શીધારેઆ હતા; તે વીશે પાછલથી માલુમ પડેઆ મુજબ આપરી

માંડવી ખાતાંના રાવ બાહદુર રાંમચંદર બાલકરીસણાની સાથે પંતીઆલાપણામા વેપાર તથા આડતના કાંમની એક પેહડી હુંઘાડીને તાંહાં બે અથવા તરણ વરસવેર રેહનાર હતા; પણ એ બાપડાને કેથા છાતીનો મરજ અસલથી લાગુ પડેલો હશે, તેથી તાંહાંની સરદ રૂતુ બેશે તે આગમજ ઈંગલાંડ છોડી જવાની ભલાંમણ ડાકતરોએ કીધી, તે ઉપરથી માતરે સાતજ મહીનામાં પાછા ફરી આવીને તેજ શાલના ભાદુરવા વદી ૧૪ ને રવીવારે અતરે સહી સલાંમત પોંહતા; અને તે પછે સાંભલેઆ પરમાણે પાલીતાણાની જાગીર બાબેનો મુકદમો લઇને સંવત ૧૯૨૩ ના ફાગણ વદી ૧૪ ને બુધવારે બીજી વખતની સફરે આ ચંચલ મનના ગરહસથ શીધારેઆ હતા; પણ ઉપલીજ રીતની અશુખાકારીએ પાછી ધાસતી આપી તેથી થોડાજ મહીનામા તાંહાંથી પાછા ફરી આવેઆબાદ તે તરફ ફરીથી જવાનું મન કીધુંજ નહીં.

કસોટી પર કશાઇ ચુકેલા આ કવી મીતરે બેવારની સફરમાં સંઘરહ કીએલી હકીગતો ગુજરાતી તથા મરાઠી ભાશામાં જુદી જુદી છપાવીને તેના નાદર પુસતકો પરસીધ કીધાં હતાં; અને છેલીવારના એહવાલનું બીજું દફ-તર છપાવા માટે રચવા માંડઊં હતું તેટલાં સારાં ભાગ્યેગથી નામદાર સરકારે તેનાને કાઠીઆવાડના પોલીટીકલ એજેંટ ખાતામાં એક સારો ઓહદો આપેઓ તે મોટાં માન સહીત અંગીકાર કરીને સવાધીનમા લેવા સારૂં સંવત ૧૯૨૪ ના માગસરવદી ૧ ને ગુરૂવારે તે તરફ રવાણે થયાને લીધે ધારેલું ઉપલું કામ જેમનુ તેમજ અટકી પડઊં, કેમકે એ દાહાડાથી સરકારી ખાતાંઓની સેવામાં લાગુ રહેઆ માટે ખાનગી કામનો અવકાશ તેનાને મલી સકેઓજ નહી.

ઉપલો ઓધો બે વરસસુધી આ ગરહસથે પરમાણીકપણે બજાવેઓ તે ઉપ-રથી તેનાની કાબેલીએત રૂડીજપેરે વખણાઇ, તારે તેની કદરબુજીને સંવત ૧૯૨૬ ના ચઇતરવદી ૧૩ ને ગુરૂવારે નામદાર સરકારે કાઠીઆવાડ તરફ લી-મડીમા "આકટીંગ સપેસીઅલ આસીસટંટ પોલીટીકલ"નો માન ભરેઓ ઓધો તેનાને જે એનાએત કીધો તેથી સરકારી સંબંધમાં આ ચંચલ જેહનના બાઇ એક સુધા અંમલદાર તરીકે પેહલવેહલા જોડાએલા માલુમ પડેઆ હતા; એટલુંજ નહીપણ ઉપલા ઓહધામા ચાલાકી વાપડતા જોઇ, આપણી શેઆંણી સરકારે લીમડીના રાજ વહીવટનો એખતીઆરબી તેજ સાલના આશોસુદી ૧૨ ને ભરેસપતવારથી તેમને સોંફેલો સાંભલેઓ હતો; તેનું કારણ હેવું કેહવામાં આવેઊંચ કે લીમડીનો ઠાકોર મરણ પામેઓ, તારે તેનો રાજીઅ વહીવટ એક બાલ વ-એના વારેસને નામથી જે ચાલે, તેનું વડાપણુ આ ભાઇની સાહેતા હેઠલ સોંપ-વામાં આવેઊં હતું, એટલુંજ નહીપણ તે બાલ રાજકુવરની કેલવણીબી એજ કવીના સંભાલપણામાં નામદાર સરકારે સોંફી આપી હતી; અને તે ઉપરથી જા-હેરરાંત હેવી તરકો બંધાઇ હતી કે એ ગરહસથ પોતાની ચપલબુધીના બલ તથા અસીલપણાની ખરી લાએકીથી હવે પછે એ કરતાંબી કોઇ ઘણીજ મોહટી પદવીએ ચહડઆવીના રેહશેજ નહી. પણ જમાનાનાં જમદુતે તેની ઉપીઓગી ઉમેદમો અતીશીઅ અદેખાઇ દાખલ કરીને સંવત ૧૯૨૭ ના પરથમ ભાદુરવા

સુદી ૧૩ વાર સોમેની સહવારે કલાક ૯ ને અમલે ૩૯ વરસની ઉપર ૧॥ મહીનાની ભરપુર જવાણીમાં લીમડી ખાતેથી ઊચલીને સવરગી દુણીઆં તરફ તેને ખેંચી લઇ ગયો; તેથી કરી સઘલી આશેઆ એકેદમ ધુલમેં મલી ગઈ અને તેહવા અફસોસકારક મરણની માંઠી ખબર પોંહતાથી સઘલી તરફની સુધારક મંડલીઓમાં મોહટી માહેતમ જે વરસી રહી હતી, તેનો કકલાટ કોઈ લાંમબી મુદતસુધી તેઓથી કવચીત ભુલાશેજ નહીં.

આ મરહુમ જેમ વીદેઆ હોનરની પુરતી કાબેલીએત ધરાવતો હતો, તેમ પોતાના સવતંતરપણાંની સાહેતા સાથે ઘણાજ ગંભીરી સવભાવની કમાલીએતથી એક અમીર જેવો દીપતો હતો; અને જે કારણ માટે ઉપર જણાવેઆ પરમાણે પાખંડી માહરાજોના આચારની સાંમણે એ બાઇએ કીધેલાં સખત લખાંણોની વીરૂધ જેટલા વીરાનઓ એક વખતે હરેક પરકારે તેમને હેરાંનગતીએ પોંહચાડવાની જોગવાઈઓ શોધવા ફરતા હતા, તેઓ વટીક પાછળથી આ મરહુમની વગર સવારથી શેવાને પોતાના તથા બીજા જાતભાઈઓના ભલાં કાજે તેનાએ લીધેલી મેહનતની કદર બુજી, તેમની તરફ માંન ભરી નજરથી જોવા લાગેઆ હતા; પણ એક વાતે તે સાહેબોએ વેહમી વીચારોને વસ રહીને, આ ભાઈના દેશાંતર જઈ આવેઆની શુભ મતલબ સહમજેઆ છતાં, તે બાપડાને નેઆત બાહેર કાહડેઆથી સુધરેલી આલમમાં તેઓ ખચીત અલખાંમણાં થઈ પડેલા જણાયાછે; તો જોકે વખતતો સરવે વહી ગયો, તે એટલે સુધી કે તેથી કરી નેઆતની કશીએ અડચણ તો તે મરહુમને કાંઇજ માલુમ પડી નોહતી, મગર હાવી બેવકુફાઇ ભરેલી ચાલ ચલાવનારાઓની કેહવત માતરે કેઆંમત તુલીક ઠપકામા આંમેજ થઈ રહીછે.

મેલાઓતો હેવો નરખી નેઆતબાર–જણાતોતો જેવો સાધુ અવતાર.
જાંહાં હંધેર નગરીમા ગાફેલ રાજા–તાંહાં ટકેસેર ભાજી ટકેસેર ખાજા.
દખાવ તેહવો નાતીલાઓએ દીધો–પણ હાધો પાછો વીચાર કાંઈ ના કીધો.
દેશાંતરથી કોઈનોબી વાંક ન કેહવાએ–એવુંજ હોય તો જગમા કેથે ન જવાએ.
કેટલાક હીંદુઓ મલશે એવા–ભાઠીઆ ને વાંણીઆંની વરણ જેવા.
કોઈએકો મુંબઇથી કલકતે જાઈ–આવેઆથી વાંહાંણોની સફર ગણાઇ.
કેટલાકો જંગબારને મસકત જોએચ–દરીઆવની શકતી તેમનેબી હોએચ.
જાંહાં જુલમી રાજના હેવાં કરંમ–તાંહાં મુસકેલે જલવાએ તેમનો ધરંમ.
પણ તેહવાઓને કોઇબી પુછતા નથી–મેલાં દીલને પોતેબી નુછતા નથી.
ને વેલાત જેવી જીનત જગો–તાંહાં જઈ આવનારને દીએછે દગો.
જાંહાંછે અંગરેજી બરકતી રાજ–માહરાંણીને માંથે બીરાજેછે તાજ.
તાંહાં જવાની તેઓ અડચણ લીએચ–જઈ આવેચ તેને ઇજા દીએચ.
વીચારશે નહીં કોઈ તાંહાંનો વીકાર–તે ઉપર બતાવેછે ફોકટ ધોકાર.
ને લાગલા મેલેછે નીઆતની બાહેર–જેથી સહમજુ સજણો થાયછે કાએર.
તે વાત કાંઈ સારી જણાતી નહીં–ધરમની અડચણ ગણ:તી નહીં.
પણ શોધાએછે ઘણું કરીને વેર–તે ઉપર ગુજરવી જોઇએછે મેહર.

આ વેહમી વાતને હવેતો ભુલી જાવો—દેશાંતર જનારાને મદદ થાવો.
સહમજુને આટલો એસારોછે બસ—સારાં કાંમની સાહેતાથી મેલવે જે જસ.
વધુ કેહવાની ન રાખતાં ગરજ—ગુજારીએછે હીંઆં એટલી અરજ.

જે ધણીએ પોતાનીજ નેઆતવાલાઓનાં ભલાં કાજે જીંદગીની છેલી ઘડીસુધી કોશિસ કીધી તેના ઉપકારનો બદલો જારે આવી રીતે તેઓએ વાલી આપેઓ તારે ભલુ થએઉં કે નામદાર સરકાર પાશેથી કાઠીઆવાડ તરફની ચાકરી તેમને મલી કે તે લઈને જાણે જલાવતણ થતો હોએ તે મીસાલે મુંબઈ છોડી તાંહાં ચાલી ગયો; જાંહાં તેની ધીરજ ભરેલી હીંમતનો બદલો અંતે તેમને એવોતો માકુલ મલેઓ કે, કાઠીઆવાડના હજારો વાંણીઆઓ પોતાની ખાસ ખુશીથી તેમની સંગાથે જમણવારમો વગર અડચણે સાંમેલ રેહવા લાગા; અને જારેબી નેઆત જમતી હોએ તારે તે લોકો મી૦ કરસનદાસને તેમના મકાંનમો આવીને તેડી લઇ જતા હતા; તેથી જોકે નેઆત સંબંધી સંકટનું જારે વગર માંગવે નીવારણ થએઉં, અને વખતે જારે તેની ખુશીમાં હસતો કીધો, તારે મોહતે અંતે એવો દગો દીધો કે તેથી મલેલાં સંતોશનું સુખ ભોગવવાને સારૂ વધારે વરસો તુલીક તે બીચારો જીવવા પાંમેઓજ નહીં.

આટલી બધી વારતાઓથી એ કીરતીવાંન કરસનદાસની જીંદગીનું વરણન આપરી પીછાંનમો એક સતા ભરેલી સનદ તરીકે જેહવું પરકાસનું રેહશે, તેહવું છેલી વરતણુકનું બએઆંણ તેમની નેઆતમો કલેસ ઉતપણ કરનારૂં જે થઉંચ, તેને વાજેબી થાએલું તેઓ કવચીત નહીંજ કેહશે; આ વીશે બીજા સાહેબોના મત સાથે મલતા રહીને હમોબી જણાવીએચ કે, પુનરવીવાહના માહ પુણી આતમાં જેહવું સુધારાનું રૂડું કાંમ વાંણીઆની ઉંનચી વરણમાં જે પેહલવેહલું; પેવસ થાએઉંચ, તે આ મરહુમની જીંદગીમાં સરવેથી શેવટની કીરતી ભરેઉં હતું પણ તેમાં આ ભલા ભાઇએ ઉતાવલપણે ભુલ કીધાથી જે અશીલ કુલમાં મોહટો વીનાસ વધી પડેઓ, તેનું શેવટ હવે સેહલ રીતે આવવું મુસકેલ જણાએછે. આવું પરજા પસંદગીનું શુભ કાંમ છુપી ગોઠવણે બંધ બેઠું તેમાં એ કુલવંતી વીધવા* તરફનાઓની મનજુરી મેલવીને તે માહેલા એકાત બે અતલગ બેશીઓનેબી કીરીઆ વચે સાંમેલ કરી લીધા હોતતો આ મરહુમ ભાઈ એટલા ઠપકામેથી સદનતર મોકલા રેહતે; પણ હોનારતે તેહવી ઈઆરી નહીં આપેઆને લીધે તે કીરતી પમાડનારી કોશિસ ઝાંહખ મારતી રહીચ, માટે તેટલી બીના વાજેબીની રાહે નોધી લેતાં હમોને અતીઅંત દલગીરી ઉપજેછે.

લાએક માંણશોને લાએક ઠેકાંણેથી જેટલો દરજજો છાજે, તેટલો પરભારા લોકોના જાહેરાબંધ લખાંણોમાં ગમે એવી સચાઈ ભેલાએલી હોય, તોબી તેની બરોબરીઉં માન મેલવાએલું ગણાએ નહીં. પણ આ સકલગુણી ગરહસથની કેટલીક વાતે સાહશીક કાંમોની સમપુરણતાઈના સમાચાર પરીછતાં

* આપણી ટાપુ ખાતે વસનારા મી૦ માધવદાસ રૂગનાથદાસની સંગાથે ઘઘરનું કરી ગએલી ધનકોરબાઇ. નો૦ લે૦

સઘલી તરફથી થએલી તારીફો એક સરખી રીતે ઉતરેલી સાંભલીઆથી અચીત કરી તેનું મરણ એક સંતોશકારક સહમજાએછે. જો કે સરકાર સંગાથે રાજદુઆરી વહીવટમાં એ મરહુમ થોડાજ વખત થયો લાગુ પડેલો હતો, તેટલો ટુક વખતની એવી કમાલીએતથી સરવે સાથે પરોટાવવામો ગુજારેઆચ, કે જાંણે કોઈ ઘણા વરશોનો તેઓના સંબંધમાં સમાઈ ગએલો હોએ તેહવો આહ પોતાની ઉપરના અમલદારનો ખેંચી લીધો હતો; જેની ઈઆદગારી હેઠલ જણાવેલું સરકારી જાહેરનાંમું દેખાડી આપેચ કે, એના બીન ધારેઆં મોહતની દુખ ભરેલી ખબર તારની મારફતે કાઠીઆવાડના પોલીટીકાલ એજંટ કલનલ એનદરસનને રાજકોટ ખાતે પોંચતાંવાર તાંહાંના-"કાઠીઆવાડ પોલીટીકાલ એજેનશી ગેઝેટ" નામના પતરનો સતા ભરેઓ એક વધારો બાહેર પાડીને સરકાર તરફથી જે દલગીરી પરજામા જણાવીચ તે જાહેરનામાંની નકલ નીચે આપીએ છે.

"લીંબડીનાં સપેસીઅલ આસીસટંટ સાહેબ આજમ કરસનદાસ મુલજી "આજ સહવારે નવ વાગતે સવરગવાસ થયા હેવી ખબર તાર મારફતે આ-"વતાં હમે બહુજ દીલગીર થયા છઈએ.

"એ બાહદુર અમલદાર આએ પરાંતમો આવેઆ પછે જે જે કામો તે-"મને સોંપેઆં હતાં તે હેવી ખબરદારી તથા દીલો જાણપણેથી તેનાએ બ-"જાવેઆંછે કે, તેમનાં ઉપરીઓની અતીઅંત પરસંતાં મેલવીછે. સંસારી "બાબદમાં તેમનાં મલતા વડા ગુણો તથા કાઠીઆવાડમાં તમામ જાતનાં દેશી "લોકો જે વખાંણ તથા પરીતી તેમનાં તરફ બતાવતા હતા, તે વાતથી તેમની "ઈઆદગારી ચીરંકાલ રેહવાની.

"સુધારાનાસાથી તરીકે તેમને કીધેલાં કામો ઘણાજ પરખેઆત છે. "માટે તેમનાં ગુજરવાથી સરકારે એક ખુનદી અમલદાર ખોહેઓછે. નાંહાંની "ઉમરમાં કવખતે તેમનુ મરતીઉક થયાથી તેમના દોસતો ભેગા હમે પણ "અફસોસ કરીએ છેઇએ.

"તેમની ઈઆદગારીનાં માણ દાખલ આજનો દીવસ તમામ કચેરીઓ "બંધ કરવાનો હમે હોકમ ફરમાવીએ છઇએ."

(સહી) ડબલીઉ, ડબલીઉ, આંણુડરસન.

કાઠીઆવાડ પોલીટીકલ એજેંસી. પોલીટીકલ એજંટ.

તા૦ ૨૮ મી આગસટ ૧૮૭૧ ઈસવી.

એ ઉપરાંત બીજું એક વીશેસ સતા ભરેલું મરતીઉકી જાહેરનાંમું આપણી નામદાર ગવરનરની કાઉનશીલ તરફથી જે બાહેર પડેલું હતું, તે એટલું તો વજનદાર ગણાએલુંચ કે તે ઉપરથી બીજા દેશી ગરહસથોને એ મરહુમ મીતર કરસનદાસના પગલાંપર રૂડો દાખલો પકડીને સાહસીકપણે ચાલવા માટેનો એક ઉમદા ધડો થાઈ પડે તેમાં કસોએ સનધે રેહતો નથી; કેમકે તેમાંથી

કાંઈજ નહી પણ એ મરહુમના સદગુણોને મોહટી હકુમત તરફથીબી સવીકારીને જે અદલ ઈનશાફ આપવામો આવેઓ, તેની નોધ હીઆં દાખલ કરવાને ચુકતા નહીં.

પોલીટીકલ ખાતું.

"કાઠીઆવાડના પોલીટીકલ એજંટનાં સપેશીઅલ આસીસટંટ લીમડીના
"રાજનો હવાલો ધરાવનાર મી૦ કરસનદાસ મુલજીનાં ગીયા માસની ૨૮ મી
"તારીખે થાયલા મરનના સમાચાર નામદાર ગવરનરની કાઉનશીલે ઘણીજ
"દલગીરી સાથે સાંભલેઆછે. એક સરકારી અમલદાર તરીકે મી૦ કરસન-
"દાસ મુલજીએ સરકારની શાબાસી હમેશાં મેલવી હતી અને પોતાની ખા-
"નગી કારકીરદીમાં તેમના દેશી ભાઈઓ વચે સુધરેલા અને છુત ભરેઆ
"વીચારો દાખલ કરવાની તેનાએ કાલજીથી મેહનત કીધી હતી.

ગવરનરની કાઉનશીલનાં હોકમથી.

(સહી) ડબલીઉ. વેદરબરન.

સરકારનો કામ ચલાઉ સેકરેટરી.

બોમબે કાસતલ તા૦ ૭ મી સપટેમબર ૧૮૭૧.

હવે આ બીનાને સમાપત કરતી વેલા આટલું તો જરૂર નોધી રાખવું. યોગ્ય જણાએઉચ કે, એ મરહુમ મીતરે તેમનાં હજારો જાતભાઈઓનાં ભલાં કાજે પોતીકી નાતવાન બાંધાની દેહને માહકસટમો નાખી ચોતરફના સંકટને સંતોરાસહીત જે શેહણ કીધું હતું, તે વાતનો કસોબી બોફ મનમો રાખેઆવનાં પોતાનાં અશીલ ખવાસનો મઘમઘતો પમરાટ મરણની જુજ વખત આગમજ પોતાના મોહડાંમોથી જે શબદો વટે કાહડી દેખાડેઓ હતો, તેની સુગંધથી સાંભલનારાઓના જીગર ખચીત કરી તર થઈ રેહવાંજ જોઈએ. હેવો એક પતર લીંબડીથી તા૦ ૭ મી સપટેમબર ૧૮૭૧ ની તેરીખે તાંહાંનાં ધરમાઉ દવાખાનાના વઈદ મી૦ પેસતનજી જંમશેદજીએ લખી મોકલાવેલો તેજ મહીનાની ૧૭ મી તારીખનાં "રાસત ગોફતાર" મધે છપાએઓય, તેમાંથી એ મરહુમે મોહતના બીછાના ઉપર તેમની આગલ કહી સંભલાવેલા મયા ભરેઆ શબદો ઉતારીને એક સનદ તરીકે અતરે નોધી લઈએછે. "નાત સંબંધી
"બાબતમાં જે લોકો તરફથી મને ઘણી શતાવણી થાઈછે તે લોકોને વીશે
"મારા મનમાં કાંઈ છેજ નહી અને મારા મનમાં તે લોકો વાસતે કાંઈ દવે-
"સભાવ નથી, પણ ઉલટું મારા ખરા અંતકરણથી હું તેઓનું ભલું ચાહુ છઉ."
હાઅ આએ બોલેલું તે મરહુમનાં નામને કેટલું જેબ આપના રૂ આપરે વીચારવું જોઈએ? કે જે નાતીલાઓ તરફથી તેમને તેની હઈઆતી સુધી અનેકપરકારની સતાવણી થાએલી, તેઓનીજ તરફ જારે આએ લોકમાથી દુર થએઆની થોડોજ વખત આગમજ ઉપર જણાવેલા પરીતી ભરેઆ અંતકરણના વીચારો

જારે નીકલેઆ તારે તેમની સહણ શકતી શાથે શકલગુણની સંમપુરણતાઈનો એક અજાએબ જેહવો ચમતકાર આ દુણીઆમો તેવન પાંથરી ગયાછે.

આ દેશહીતકારીએ વગર સવારથે ચીવતપણું વાપરીને પરજા ઉપોયોગી કેટલીક શેવા બજાવતાં જે દુખો તેમને સોસવાં પડઆં હતાં, તેની કદર બુજનારા કેટલાક દેશી ગરહસથો મલતા એ મરહુમના ખરા ખેરખાહ મીતરો તારીખ ૧૧ મી સપટેમબર ૧૮૭૧ ની તેરીખે આપરી ટાપુ-ખાતે એક મકાણ મધે ભેગા થયા હતા તાંહાં તેમની યાદગારી રાખવા માટે, નાણાની રકમો એખીતી થાએ તેના આધાર ઉપર સભાનું કાંમ મુલતવી રાખીને હીંદુ, યુરોપીઅનો, પારશીઓ તથા મહમદીઅનો મલી જણ ૩૦ ની એક કમેટી બંધ બેસાડી; અને તેનો વહીવટ ચલાવવા માટે તેઓમાંથીજ મી૰ શોરાબજી શાપુરજી બંગાલીને માનવંતા મુનશી તરીકેનો ડેડાવ ગોઠવીને ઉઠઆ હતા. સાંભલેઆ પરમાણે તે વખતપર ફરતી થાએલી હુન્ડરાંણાની ટીપમા સઘલા મલી રૂપીઆ તરણ હજારથી લગરીક વધારે ભરાઈ ચુકાછે; પણ વહીવટદારના અવકાશની રોકાણને લીધે, તે માહેલી કેટલીક રકમો જે વસુલ થવાની રહીચ, તે મલેઆપછે મંડલીના અનુમતે ઉપલી થાપણ કાએમ રોકાઈ રહીને તેની ઉપજનો ઉપીઓગ કોઈ સારાંજ કામથી આપણા મરહુમ મીતરની ઈઆદગારીને વેહલી દીપાવી દેશે; અને તે બાબેનો બંદોબસત આ નોધ બાહેર પડઆ આગમજ જાહેર થવાની વકી પણ રાખીએછે.

આ મરહુમની વીધવા તથા તેણીના છોકરાંઓને દરમાશે રૂ૩૫૦ નો બેરો મુસારો કાહીઆવાડના લીંમડી સઊંસથાંનની દરબાર તરફથી કેહચ કે, મુકરર કરી આપેઓ એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત એજ દરબારે તે છોકરાંઓને કેલવણી લેતાં જે ખરચ થાએ તેખી આપવાની મનજુરી બાહાલ રાખી હતી; પણ જણાવવાને હમો દલગીર છઈએ કે મુંબઈની સરકારે તે વાત કબુલ નહીં રાખેઆથી તેમના આશેઆવંત બચાંઓ ઉપલા મુસારાના ફાએદાથી બે નશીબ રહેઆં.

જમાનાની શું કહીએ તાશીર ઈઆરે-જમદુત જગેજગ હોયછે તઈઆર.
નહીં જોતો તે તાલેવન કે ફકીર-હોય કોઈ પાદશાહ અથવા અમીર.
પીછાંણતાં નહીં કોઈ જઈફ કે જવાન-સરવેનો એક સરખો વાલેછે ઘાંન.
પેહલવાંનીમાં હોય જેવો સાંમેસવાર-ફીલશુફી મેલવે, યા રહી જાએ ગંવાર.
દેખાએ જે સખાવતથી સકરમી-પુનદાંનથી લખાએ માહ ધરમી.
બખીલાતમાં કાહરૂનનાં જેવાખી થાએ-છતી પુંજીએ તે ભીખારી ગણાએ.
નોશીરવાનની પેરે જે ઈનસાફ કરે-અદલની ધજાને ખાંધપર ધરે.
દેઆંનત સાચી જે રાખનાર હોય-ઈઆ પાપી નજરથી કરતુકને જોએ.
ભલાં માટે જગમાં જે કીરતી બતાવે-ભુંડાસથી લોકને જાથુક સતાવે.
નહીં રાખતા તેહવાઓ જમરાનું ભાંણ-બેશેછે ગાફેલી પાંમી અજાંણ.
તેને ખેંચી પકડીને લઈ જાયછે સાથ-સું મગદુર કે તેનો કોઈ છોડવશે હાથ.
તેહવો આ કવી નર દેખાતો નોહતો-અજલની દોરીને ભમતી જોતો.

ધી હાનરેબલ શેઠ નારાએણ વાશુદેવજીને
તાંહાંની વંશાવલી.

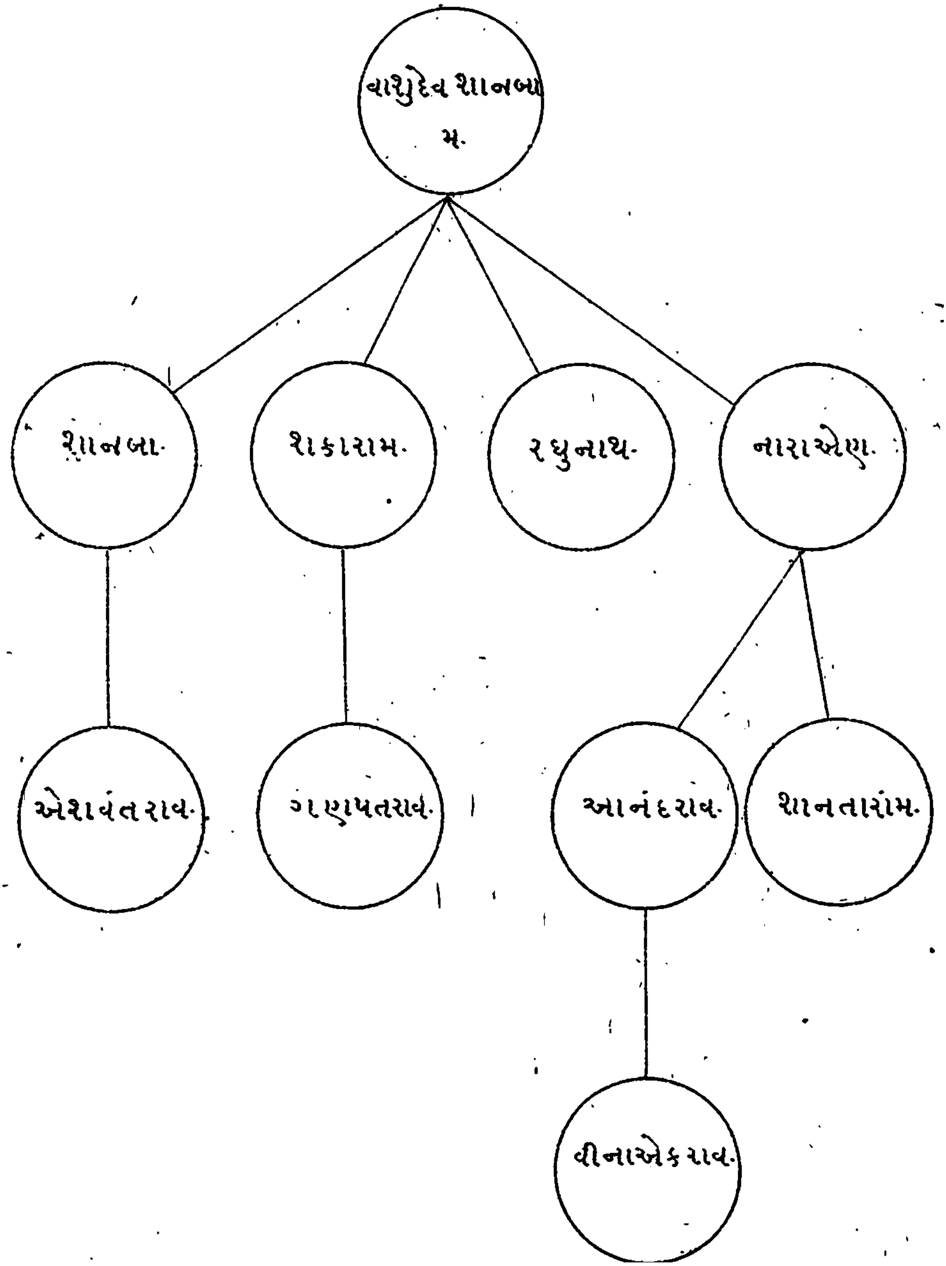

જનમ જારે લઈને તે આએઆ જગમાં—કીરતીના કીરણ ધરી રગમાં.
તારથી જાણતોતો શું કાંમ આવવાનુંછે—તે પછે જીંદેગીનું શું થાવાનુંછે.
વીચારી એવું મનમાં વીવેકી કાંમ—બજાવતાં દેખાડતોતો નહીં ધુમધાંમ.
સતવાદીને સદા સરણુ રહેઆ—રૂડાં કાંમથી પરજામા ફાએશ થયો.
કપટ જંમ તેપરથી જઈ રેલઆ—હાવા નરનો જીવડાથી લઈ મેલઆ.
ખીલતી જવાંણીનો આવેઆ તો બાહર—જમાનાના ઝહટકાએ કીધોછે ઠાર.
જો દસ વીસ વરસ હજી જીવતો રેહતે—તો પ્રજાપતીનું માંન અંતે મેલવતે.
પણ સરજત જીંદેગીની એટલી હશે—કે ચાલીસની અંદર કરસન જશે.
માટે કુદરતની સાંમણે ચારો નથી—જણાવીછે મરણની ઉપર તથી.
તે સાથે મહીનો ને વરસ વાર—મેલી ગયો વીધવા ને છોકરાંઆ ચાર.
ઓદા તેમને જીવતાં રાખે સંભાલી—થાએ તેજ તેઆનો પીતા ને વાલી.

આ મરહુમ વીદવાંને આગલા વખતો ઉપર જાહેર વરતમાંન પતરોમાં સંસાર સંબંધી વીરાયો ઉપર કેટલાંક નામાકીત લખાંણો જે કીધાં હતાં, તે માહેલી નોધી રાખવા જોગ ઉપીયોગી બાબદો નીવડીને, "નીબંધમાળા" નામના એક પુસતકની મારફતે જાહેર પાડવા માટે મરણની થોડાજ મહીના આગમજ તઈઆર કરી રાખેલી હતી, તે યુનાયન પરેસમાથી તેજ (ઈશવી ૧૮૭૦ ના) શાલમા છપાઈને હવડેજ બાહેર ફેલાવો પાંમતી દેખાએઆ ઉપરથી તેમની કાબેલીએતની આ એક નવી કસોટી નમુના તરીકે આલમમા વખણાઈ રહીછે.

ધી હાનરેબલ શેઠ નારાયણ વાસુદેવજી.

પીકીતરોડની પડોસમા વાવેલાં કેલવણીના દુહજતાં જાહાડનું ગણાની દરખત, જે મજબુતાઇ પકડીને ઇનસાનોના મનખીલવતું ઉભેલુંછે; તે માહેલા એકાદા પીલાની અંદરથી વીદેઆના ઓરાક વટે પુખત થાએલું આ રશીલું ફુલ, આપણી વસતીને પમરાત આપવા લાએક જે જણાઈ આવેછે, તેની તાશીર પોછાણવાનુ કામ તો જો કે પરજાની મુનસફી ઉપર કેવારનુ સોંફાઇ ચુકેલુંછે, તોપણ તેવા સદગુણી ઘરહસથના નામની ઇઆદી ખચીત કરી આ નોંધમાં દાખલ થાએઆથી તેઆની તપાસ માટે એક સારી શાહદત મલી શકશે.

આટલી સતરો ઉપરથી વાંચનારા સાહેબો શેહજમાં પામી લેશે કે, આ સાહશીક ગરહસથ તે કોઇજ નહીં પણ આપણે માટે ધારા બાંધનારી પવીતર સભામાં હવડેજ પેહલવેહલી નેમણુકથી બીરાજેલા "ધી હાનરેબલ શેઠ નારાયણ વાસુદેવજી," જે ઓલખાઈ આવેઆચ, તેનાનો જનમ કોકણ કાંઠેના વીંગોરલાને લગતાં દાબુલ ગામમાં ગોદ બરાહમીનની ગણાતના શેઠ વાસુદેવ સાજબાને તાંહાં સંવત ૧૮૯૧ ને મુકાબલે શાકે ૧૭૫૬ ના ફાગણ વદી ૧૩ ને

સુકરવારના સુભ ચોઘડીઆંમા મુબારક થએલો જાણવામા આવેલોછે; અને તેટલા ઉપરથી આ કુટંબીઓ "દાબુલકર"ની અટકે તેઓની નાતમાં ઓલખાતા માલુમ પડેછે.

આ શેઠીઆના વડવાઓની અસલ જનમ ભુમી તો ઉપર જણાવેલી જગેઆનીજ કેહવાએછે; પણ તેમના બપાવા સાજબા વાસુદેવ ગોઆલીઅર ખાતે જઇને નોકરી કરતા હતા; તાંહાંથી થોડીક મુદતે પાછા વળી આવીને અસલીજ મકાણમા પોતીકાં પારીવાર સહીત વાસો કરી રહેઆ હતા.

વંશાવલીના જાહાડ ઉપરથી જણાઈ આવેચ કે, મરહુમ વાસુદેવ સાજબાને તાંહાં ચાર દીકરાઓની જે વરધી થાઇ તેમાં આપણાં આ માનવંતા મેમબર સરવેથી નાધલાછે. એવન જારે ચારેક વરસની બાલ વએના હતા તારે કેહચ કે, તેમના મા તથા બાપ ઘણીજ ગરીબી અવસથામાં સરવે છઇઆંઓને લઇને સંવત ૧૮૯૫ ને સાલ મુંબઇ ખાતે આવીને વતણી થાઈ પડેઆ; અને આ નાનકડા નારાએણરાવ છ વરસની ઊંમરે પોંચેઆ તારે કોઈ પંતુજીની નીસાલે તેમને બેસાડી દીધા; જાંહાં થોડીક મરાથી બારા પાઠ કરતાં જેમ વરશે મોટા થતા ગએઆ, તેમ સરકારી કેલવણી ખાતાંની મોટી સકુલમાં દાખલ થાઈને મનની ચંચલાઈથી વીદેઆનો અભેઆસબી વધારવા લાગા. આ બીચારા નવેક વરસની વએના થએઆ તેટલાં તેમના બાવા મરણ પામેઆને લીધે, ચાર દીકરાઓ ઉપરાંત બે દીકરીઓની પરવરેશી કરવાનું કામ, જો કે તેનાની દુખીઆરી વીધવા માતાને ઘણુંજ ભારે પડેલું, તોપણ શાંતપણાથી મેહનતમશાગત ખેંચી તેઓને સંભાલથી ઉધારી મોટાં કીધાં, હાવા સંકત ભરેઆ સમાની અસર શેઠ નારાએણરાવના મન ઉપર ઘણીજ થવા લાગી, માટે બનતી કોશેશથી અંગરેજી એલમ વેહલો હાંશેલ કરીને સાંભલેઆ પરમાણે ૧૫ વરસની ઊંમરમાં તો પી૦ તથા ઓ૦ કુપનીની મેલ પોંહચાડનારી આગબોટ ખાતાની આફીસ મધે "પારસલ ડીપારટમેંટ" મા હલકે મુસારે ચાકરી મેલવી લીધી; તેનુ સાલ સંવત ૧૯૦૫ નુ ગણતાં જોઇએચ તો તે વાતને લગભગ પા સદી ભરાવા આવેલી માલુમ પડેછે; તેઆરથી તેજ મકાણમાં મન થોભાવીને રૂડી વરતણુક જેમ વાપરતા રહેઆ, તેમ પોતાની શેઠજોશાદ જોતાં માલેકો તથા આફીસખાતાના અદનાથી તે આલા સુધીનાં સરવે માણસો સંગાથે હેવાતો પરોટાઈ પડેઆ કે, જેથી કરી જેબી કામ હોએ તે તેવણનાજ વીસવાસને આધારે સોંફાવા લાગુ; અને તે વગર અડચણે પરારબી થએઆ કીધું; જેમાં આગબોટનાં આખ્ખાં ખાતાંનો, તથા તે સંગાથે કામ પાડનારા વેપારીઓનો સરખી રીતે લાભ સચવાએલો માલુમ પડેઓછે; અને તેથી કરી શું ઇઓરોપીઅનો કે દેશી વેપારીઓ, તથા શેઠ સાહુકારો વગેરેમાં સારૂં માન મેલવીને પરખેઆત થાઈ પડેઆ; એટલુંજ નહી પણ પરમાણીકપણાથી મેલવેલી જાતી ચંચલાઈનું કઉઅત સાચવીને એજ બલવંત આફીસના બોહલા વહીવટ સંબંધીનું જેબી કામ નીકલે તેના એક ખાસ મકતેદારબી થએલા હતા અને તાંહાંપણ સરવે વાતની સાબાશી મેલવાને સાંભ-

લેખ્યા પરમાણે તેજ મકતાના રૂડા ધંધામા હજીતક નેકનામી મેલવતા રેહછે. માટે હાવીજ કોશેરાના બદલામાં એક ગરીબાઇના વરગમાથી નીકલીને તુક મુદતમા દરવીઅના ભંડોલની સાથે મીલકતોની માલિકી ધરાવનારા પેહલેવાંગેના ગંભીરાઈ ભરેઆ પણ સવતંતર શેઠીઆમાં ગણાએઆછે.

સાહલેસાઇપણાની સઘલી વાતનું સુખ સંઘરહ કરી લેતાં, પરજા ઉપીયોગી કાંમોમાંબી જારે રૂડી કાલજી રાખતા એવણ દેખાએઆ, તારે આપણી માનવંતી સરકાર તરફથી આ શેઠીઆને સંવત ૧૯૨૨ ના શાલમા સુલેહનાં અમલદારોની સંફમાં બીરાજવા માટેનું માન ભરેલ઼ કમીસન એનાએત થાએલ઼; જે અધીકાર આજની ઘડી સુધી પુર. અપખ્ખસપાતીથી પોતાના સવાધીનમાં સાચવી રાખેએછે; જે વાતને સાત વરસ થયાં, તેના દરમીઆંન ઘણીવાર મલેલી સભામા પોતાનો રૂડો આવાજ પરજાના લાભ તરફ વગર ઘોંઘાતે કાહડતા જણાએઆ, એટલુંજ નહીં પણ શેહર સુધરાઇનો ઘણાંક જરૂરીઆત જેવાં કાંમોમા માજી મીઉનીસીપાલ કમીસનરને સારી સલાહ આપતા હતા. પરજા પાસેથી મીઉનીસીપાલીટીને લગતા સઘલા કરોની વસુલાત છછ મહીના આગમજથી હુઘરાવી લેવાની વાતો જારે જસતીશોની સભા હજુર આવી, તારે તે વખતેબી આ નામવર શેઠ નારાએણરાવે ખરી દીલશોજીથી પરજાની પખ્ખસમાં એવી બાથ લીધી હતી કે, હાવો જુલમાત ગરીબ લોકોના ઘણા મોહટા ભાગથી કવચીત ખમાઇ સકાશે નહીં; અને તે બાબેની ભાંજગડ જોસા જોશીથી ચાલેઆ પછે જોકે તેહવે સમે સઘલા દેશી અમલદારો તેમના મતને એકમલતા થયા, તોપણ કમીસનરની તરફેનમાં બે મત વધારે પડેઆને લીધે આગમજથી કર લેવાનો કાએદો જે બાંહાલ રહેઓ, તેથી આ સાહેબ હજીસુધી પોતાનાં જીગરથી અતીઅંત દલગીરી દેખાડતા માલુમ પડેછે.

એ પછે સંવત ૧૯૨૩ ના શાલથી આ વીદવાન ગરહસથને યુનીવરશીટીના ફેલોઝની એક હોરમત ભરેલી પદવી તે ખાતાના સરવે અધીકારીઓંના એક વીચારથી જે મલેલીછે, તે એલકાબને એ સાહેબ સઘલી વાતે લાએક કેહવાએઆ છે.

હાવા અપખ્ખસપાત વીચારવાલા શેઠ નારાએણનું નેકનાંમ જારે આપણે માથે હવડાં હકુમત ચલાવનારા નામદાર ગવરનર સર ફીલીપ ઓડહાઉસની સરકારના જાંણવામાં આવેલ઼, તારે ધારા બાંધનારી સભાના દેશી અધીકારીઓ બદલાવાની છેલી મુદત પુરી થતાં રાજીનામું આપીને તેના સંબંધ મધેથી છુટા પડલા બે અધીકારીઓ માહેલા એકની જગેઆ પુરવા માટે તે માનવંતા હાકમે મોટી ખુશીથી એવણને જે ચેડવેઆ, તે પરમાણે સંવત ૧૯૨૮ ના સરાવણ સુદી ૫ ને સુકરવારથી "ધી હાંનરેબલ" નો હોરમત ભરેઓ એલકાબ મેલવી તે પવીતર સભામાં બીરાજવા લાગા; અને પેહલીજ બેઠકમાં શેહર સુધરાઇની બાબદસર ઘડી કાહડેલા નવા કાએદાનું બીલ તરણ મરતબે વાંચવામાં આવેલ઼, તારે સઘલી વખતે તે માહેલી કેટલીક વાંધા ભરેલી કલમોની વીરૂધ પોતીકા બીજા ભાઇબંધ સભાસદોના વાજેબી અભીપરાએની સાથે પોતાના વી-

ચારો મેલવીને માકુલ દાખલાઓથી પોતાનું હીર નામદાર સભાસદોને દેખાડી આપેઊં; અને તેમનો વાજેબી આવાજ ઘણે દરજજે બાહલી રહેઓ; પણ સભાના કાએદા મુજબ વધુ મત પડઆથી, તેનાની કેટલીકવાતો જોકે રદ બ-એલી જણાઇછે, તોપણ વાજબીપણાથી બીન ગરજે જાહેર હીમત વાપડીને જે શેવા આ પરમારથી શેઠીઆએ બજાવી, તે બાશે આ દેશ તથા તેને લ-ગતા તાલુકાઓની સઘલી પરજા ઉપર તેણાનો તથા બીજા દેશી અધીકારી-ઓનો અગણીત ઉપકાર થયોછે તે કોઇથીબી કવચીત ભુલાશેજ નહીં.

સકરમીનું રાવરૂપ હસતુંજ હોએ-દયાનું મુલબી તે વસતુંજ જોએ.
જીગરની સોચના જેમા હોએ રૂડી-ભલાં કાંમમાં તેથીજ પડાએ કુઠી.
એવો નર મલેઓ આ નારાએણ શેઠ-પરજાએ રાખેઓછે તેપર ફેઠ*
પરીણામ તેનું પેહલીજવાર-દેખાએઊંતું પુણામા કાંઉનશીલને બાર.
શેહરની સુધરાઇના કારણસર-એહાના કાએદાઓ બાંધવા ઉપર.
જુના બીલની અંદર ખાંમી જે જોઇ-ધારેઊ એવું તેને નાંખવી ધોઇ.
તે માટે ઘડઓ નવો કાએદો-જોએઓ નહીં તેમા જારે ફાએદો.
હજી તેટલી ખાંમી દેખાડી દીધી-સંભાલ પરજાના હકની લીધી.
બથી રાખી તેમાં કાંઇબી કસર-ભલી વાતની થોડીક થઇછે અસર.
એવી રીતપર હમેસાં રહીને ફીદા-તાલશે જો તેઓપર આવતી પીડા.
તો મલશે તેઓને પરજાથી માન-સહમજશે તેમાં સદા નીધાંન.
ચાહીએછે તમપર ઇસવરની મેહર-પાંમજો તે દાતારથી બખશેસની લેહર.

આ શેઠીઆની જીંદેગીમા હજી ઘણાક સુભ કાંમો તેમને હાથે પસાર થવાની જે આશેઆ રાખીએછે, તે માહેલું પરજાની સગવડનું એક કાંમ હવડાં માલુમ પડઊંછે, કે આપણી તરફ ફરતી બાકુતી બગીવાલાઓ ઉપર પો-લીસ કમીસનર મી॰ સાઉતર તરફથી એવું દબાણ થએઊં હતું કે, સંવત ૧૯૨૯ ના માગસર માસથી છાપો વધારવો, અને બગી તથા ઘોડાઓ એકજ રંગના વાપરવાની ફરજ પારવી; જે બેહુ બખેડારી વાતો હાવા બારીક હીંગામમા તેઓથી બીલકુલ બની સખે નહી એવી હોવાથી, તેઓ વચે અરસપરસ ઉઠેલી ભાંજગડો અંદર આ નામાકીત નારાએણશેઠે બીન ગરજે બાગ લઇને ગરી-બોના ભલાં ખાતર બેહુ તરફ એવી સમાધાની કરી આપી કે, જેથી ફરી અસલી રેવાજ મુજબ અને આગલે વરશે ઠેડવાઈ ચુકેલા છાપા ઉપર તેઓ પોતાને ધંધે પાછા વલગતા રેહેઆ; માટે આ બીના બંધ કરતી વેલા તે મા-નવંતા મેમબરની આટલી વીશેસ યાદગારીને મોટી ખુશી સાથે નોધી લઇએછે.

* આ અંગરેજી શબદનો અરથ વીસવાસનો થાએછે. ના. લે.

વાંહાંણ વટીઓનું વરણન.

આ ટાપુ ખાતેના અસલી હીંદુઓ જેમ વેપારી તથા સરાફી ધંધામાં સારી વરતણુક વાપડી ગએઆચ, તેમ વાંહાંણ વટીઓના માનમાખી ઘણા ભરપુર જણાએલા હતા; જેઓની વંશરાથી ઉતરેલા આજે સેંકડો સાહેબો જોવામા આવેચ પણ તેમાથી વાંહાંણ ધરાવનારો એકબી આસામી કોઇને મલીશકશે નહીં. તેનું કારણ કાંઇજ નહીં પણ અઇઆશીપણામા રહેઆને લીવે તેહવી વલાણ તેઓ પાશેથી રૂખસત લીવેલી વીચારવામાં આવેછે. કેટલાક સખશો, માહેલાં દેશાવરો સાથે સંબંધ રાખનારાઓ પાશે બટેલા તથા ફતેમારીઓ બેસુમાર ફરતી જે માલુમ પડેછે, તેની ગણતરી આપવાની કશી જરૂર નહીં જોતાં આગલા વાંહાંણવટીઓ જેઓ ચીન, બંગાલા, અને તેવનાએના મોટમોટાં સોદાગરી શેહરો સંગાથે સંબંધ રાખનારાઓ થઇ ગએઆચ તેઓની સરાસરી ટીપ જેટલી હાથ આવીચ તેને હીંઆં દાખલ કરીએછે.

વાંહાંણો.	ટન.	ધણીઓ.
કરાકેટ.	૨૮૩	ભીમજી રાંમશેઠ.
ગુ ફરેંડસ	૦	
હામસ ફાએર.	૦	
ડાકફીણ.	૦	પાંડુશેઠ શીવાજીશેઠ.
નરબદા.	૭૮૧	આરારાંમ વેનક.
ઇઉનીઅન સનો.	૦	સામુ કરસતના શીનાઇ.
ત્રીવાની.	૨૫૦	સંકર મકુનશેઠ.
કાનદીદેટ.	૭૦૦	શા૦ રાંમદાસ મનોરદાસ.
તરક (બરીગ.)	૧૩૭	
સાંતન (બરીગ.)	૯૦	શા૦ મોતીચંદ રૂગનાથદાસ.
વીનાછ (બરીગ)	૬૦	ધાકજી દાદાજી.
ત્રીઓલીઉરાન.	૬૦૦	
કાનદી–દે–રીઆ પારડો	૪૩૦	શા૦ મોતીચંદ અમીચંદ.
કારનવાલીસ.	૬૬૭	
હોરમજજી બમનજી*	૦	
એડ માંણીરાતન.†	૦	
લેડીગરાંટ (સકુનર)	૦	
સઇએદખાન (સકુનર)	૦	
મોતીચંદ અમીચંદ.	૦	
શામશે (સકુનર.)	૯૦	

* એના અસલ માલેકતો મરહુમ વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજી હતા. પાછલથી વેચાએશ તારે તેના માલેક એવણ થયા.

† એ બારકરા શેઠ શોરાબજી કાવસજી પટેલનું બાંધેલું હતું. પાછલથી વેચાએશ તારે આ શેઠે લીધું.

વાંહાંણો.	ટન.	ધણીઓ.
એશીઆ ફીલીકસ.	૩૨૪	શા૦ પરેમચંદ કરમચંદ.
કારનવાલીસ.	૪૨૩	શા૦ તુલશીદાસ માણેકજી.
હેલેન.	૫૭૬	
દાદેભાઈ.	૨૫૫	શા૦ નરશીદાસ પરશોતમદાસ.
એનદીવર (બરીગ)	૧૦૯	
એલીઝાબેઠ.	૨૫૫	
જાન બનારમેન.*	૭૫૪	શા૦ વીજલાલ હોરમજજીની કું૦
લવલી વીસ.	૨૫૭	શા૦ જવેરચંદ ખુશાલ.
કીંગજારજ ધી ફોરઠ	૭૫૪	શા૦ વમલચંદ તારાચંદ.
લારડ કેમ્આરાટલ (બરીગ)	૩૩૦	શા૦ કરસણદાસ માણેકચંદ.
સાહુલ આંમદ.	૦	પાંડુરંગ દલવી.
લારડ કેમ્આરાટલ રેસ્પે.†	૭૮૫	નાગરદાસ હીરજી મોદી તથા હોરમજજી દોરાબજી.
હોંના.	૪૫૦	શા૦ અંમરચંદ ખીમચંદ દમણી.
બારકઆણા.	=	
બનારસ.	૦	
જમશેદજી જીજીભાઈ......	૦	શા૦ રાંમદાસ હીરાચંદ.
અસરોવી.	૦	
પ્રીંનસ આવ વેલસ.	૦	શા૦ દએઆરાંમ ચીનીવાલા.
મએઆરાંમ દએઆરાંમ.	૦	
ચારલસ માલકમ.‡	૮૦૦	ઠા૦ રણમલ લખા.
જુલીઆ	૪૦૦	ભાવનગરના રાજા.
અગણેશ	૦	શા૦ મનજી રવજી.
પ્રીંનશ આલબરત.	૫૦૦	શા૦ રણછોડદાસ મનજી.

ઉપર જણાવેલા વાંહાંણ વટીઓમા હજી બીજા પુરાંણા શેઠીઆઓ પુશકલ જોઇએ, પણ તેની ચોકસ ટીપ હમારાં હાથમાં આવી નહી, તેથી તેને પડતી મેલીછે. આ ઇઆદી પોણોસેોથી લગરીક વધારે વરસની જે જણાઓછે, તેમાં કેટલાંક બારકસો તો સંવત ૧૮૪૬ થી છેક ૧૮૮૧ સુધી ૩૫ વરસના અરસામા બંધાએલાં માલુમ પડેઆંછે; અને તે પછે આ ગણાતવાલાઓએ બીજાં નવાં બંધાવેલાં હોએ, એમ નહી માણતાં આ ટીપ માહેલું એકુ બારકસબી

* હોરમજજી તે શેઠ નવરોજજી કાવસજી નાલીએરવાલાના વડા દીકરા હતા; તેવણ જારે મરણ પામેઆ તારે આ બેહનું પંટીઆલું બંધ કરીને શેઠ નવરોજજીએ બંદી લીધું હતું.

† પાછલથી તેના ખુદ માલેક હોરમજજી દોરાબજી કેહવાએઆ હતા.

‡ એનો અસલ બંધાવનાર શેઠ હોરમજજી ધનજી પટેલ તથા મનચેરજી જમશેદજી વાડીઆ હતા, પણ તે શાહેબો જમાનાની ગીરદેશીમાં આવેઆથી જારે સંવત ૧૮૯૩ માં વેચાએઉં તારે આ લોહાણા શેઠે લીધું હતું. નો. લે.

આજે હઈઆતી ભોગવીને હસતી પામતું હમો દેખાડતા નથી; તેનો સબબ એટલોજ જાણવો કે, જેમ જેના આવરદા ભરાઈ ગએઆ, તેમ તેઓ કુદરતી કજાથી તોફાનમાં એક બીજાની પુઠે ભાગી તુટી, અથવા ડુબીને ઈઆ આગને ભોગે ચહડીને પરાગંડે થાઈ ચુકા પછેથી, હમારા હીંદુ શેઠીઆઓને (પોતીકા વડવાઓની પેઠે) વાહાણવટીઓ થવામા બીલકુલ કાહેલી પકડી બેઠેલ, જોઈ ખરેખરી દલગીરી ઉપજાવીએચ.

વેલાત તથા ચીન ખાતે જઈ આવેલા હીંદુઓની યાદી.

દુનીઆંમાં સઉથી આ મોટા ટોલાના કેટલાક વેહમી વીચારવાલા સખશો, દેશાંતર જવાની હવડાં ઘણીજ છીટ રાખેચ; અને કોઈ તેવો હીંમતી સજન શુભ ટકને હાથ લઈ સફરની શેલઘાહ જારે એખતેઆર કરેચ, તારે તેને નેઆત બાહેર કાહડી તેના સઘલાં સુખને જીંદગીથી ઉખેડી નાખવાના નીચ ઉપાએ શોધવામા મોટી બાહદુરી સહમજેછે; તેઓએ રાસતીની રાહે જાંણવું જોઈએચ કે, આ ટાપુ જારે એક ઉજડ જંજીરો હતો, તારે તમો માહેલા કેટલાકોનાં વડવાઓ છેક દુર દરાજ દેશાવેરથી આવેઆ, તે અલબતાં ખુસકી સાથે દરીઆ સાગરબી ઓલાંગીનેજ હશે. માટે તે વખતે તેઓને કશો વીતાલ નહીં નડેઓ, તારે હવે હવડના સુધારકો વેલાત તથા ચીન જઈ આવેઆ તેમા સાંનો વીતાલ થઈ પડેઓ? જોવો પેઆરા હીંદુ માહજણો, તમો માહેલા કેટલાકો મુંબઈથી એક છેડે જેમ શીંધ, પંજાબ અને પેસાવરની ઉપરવેર તેમજ બીજે છેડે કલકતા, જંગબાર અને અરબસતાંનના ઘણાજ ભાગોમાં, કે જાંહાં એક શીવાએ સરવે ઠેકાંણે કોઈબી રીતે ધરમનીમ જલવાઈ શકાતો નહીં; તેવી જગોએ જઈ આવેલા, અને જનારાઓ ખરેખરા વીતાલ બનવા જોઈએ; તેને તથા તે ઉપરાંત કેટલીક વરણના હીંદુઓ મુંબઈમાંજ રહીને ધરમ વીરૂધ જાએચ, અને તમારી નજર હજુર ખાધા પોધામો અભેખર ચલાવી બીગાડો કરતા ફરેચ, તેઓને તમો કાંઈજ પુછી શકતા નથી; તારે ચીન અને વેલાત જવામા સઘલી વાતે ધરમનો રૂડો સંભાલ લઈ શકાએછે, તાંહાં જઈ આવનારાઓ ઉપર ફોકતનો શેતંમ ગુજારોચ; એ બચીત કરી વાજેબાથી ઉલતી, અને ગેરઈનસાફી વાતો માલુમ પડી આવેછે. હમારી પાશે જે નોધછે તે ઉપરથી એવુંજ પરશીધ થાએચ કે વેલાત ખાતે આગલી સદીઓ ઉપર એકાતએ જડો હીંદુઓનો જે જઈ આવેઓ હતો, તેઓ કોઈબી રીતે વીતાલ થઈને નેઆતબાહેર કવચીત રહેઆ નોહતા; માટે તેઓની થોડીક ઈઆદી વાંચીને હવે આગલા તમારા વેહમી વીચારો બીલકુલ છોડી દેઓ; અને સુધારકનું શેઆંનપણ એખતેઆર કરી, દેશાંતર ખાતે જઈ આવેલાઓ સંગાથે નેઆતમાં ભેલાઈને કીરતીવાન થાઓ; અને બીજાઓ જે જવા ચાહે તેઓને બનતી કોશેસથી ઉતેજણ આપો, કે તેથી તમારા દેશની આબાદીમા વધારો થાએ, અને તમારી ગણ-

આત જણેઆંની કેહવાએ, એજ હમારી આધીન અરજ સાથે દેસાંતર જઈ આવેલા તમારા હીંદુ ગરહસથોની ટીપ હેઠલ જાહેર કરીએછે.

વેલાત ખાતે હીંદુઓની મુસાફરી સઉથી ઘણીજ પુરાંણી કેહવાએછે, કેમકે ઈસવી સને ૧૬૮૧ માં બાંનતાંમના રાજા તરફનું એક એલચીખાતું મુંબઈ થઇને પેહલવેહલું જે ગએઉં હતું તે પોતાનું રાજદુઆરી કાંમ સમપુરણ કરી આવેઆ પછે

૧૭૮૧ માં રગુનાથરાવે પોતાના રાજ વહીવત સંબંધી દાદ મેલવવા માટે પોતીકા મુખતેઆર કારભારી હનમંતરાવને કેટલાંક માણસો સાથે મોકલાવેઓ હતો.

૧૮૩૦ માં બંગાલી બાબુ નામે માહપંદીત રાજા રાંમમોહનરાએ કલકતેથી પધરો શીધારેઓ હતો અને તાંહાંજ તારીખ ૨૬ મી સપટેમબર ૧૮૩૩ ઈસાવીએ તે મરણ પાંમેલો માલુમ પડ્યો.

૧૮૩૨ માં તા° ૧૫ મી જાનેવારીએ નડીઆડ ગાંમનો દેસાઈ સાંમલદાસ ડોસાભાઇ પોતાનો હક મેલવવા માટે મુંબઇથી ફરેંચ વાવતાનાં વાંહાંણમા ચહડીને ગયો હતો, જાંહાંથી ફલદરૂપ થઇને તા° ૨૮ મી જુન ૧૮૩૪ મા ખુશી સાથે પાછો ફરી આવેઆ પછે તેનો લાભ ભોગવવા માટે પોતાને સવદેસ શીધારેઓ હતો.

૧૮૪૨ માં તા° ૧૦ મી જાનેવારીએ કલકતાવાલો દરવીઅવાન બાબુ દુઆરકાંનાથ તાગોર ગએઓ હતો.

૧૮૪૫ માં એજ બાબુ બીજી બેપે શીધારેઓ હતો, જે પછે તા° ૧ લી આગસટ ૧૮૪૬ માં તાંહાંજ મરણ પામેઓ.

૧૮૫૪ માં તા° ૧૪ મી અકટોબરે "હીંદુ હારબીનજર"નો અધીપતી મી° શીવરાંકર બાપુજી પોતાના હોનરમા વીશેસ વધારો કરવાનું ગણાન મેલવવા માટે મેલ બોટમાં ચહડી ગએઓ હતો.

૧૮૬૦ માં તારીખ ૨૭ મી મારચે કેલવણી ખાતાંનો ડીપીઉટી, ઈનસપેકટર (નાગર બરાંહમીનની ગનાત માહેલો) મી° મહીપતરાંમ રૂપરાંમ તાંહાંની કેલવણી ખાતાંની રીતી જોવા માટે પોતાની સાથે એક બરાંહમીન રસોયાને લઈ ગયો હતો; તે એકાત વરસ રહીને તા° ૧૩ મી એપરેલ ૧૮૬૧ ને રોજે પાછો વલી આવેઓ તારથી તેમના નેઆટીલાઓએ અનેક તરેહની વીતમના તેવણ ઉપર ગુજારવામા કાંઇજ બાકી રાખી નોહતી.

૧૮૬૩ મા તા° ૧૫ મી ફેબરવારી આપણી માંડવી ખાતાનો છડો આશીસટંટ કમીસનર રાવ બાહાદુર રામ ચંદર બાલકરીસતના સરકાર પાશેથી રજા મેલવીને શીધારેઓ હતો.

૧૮૬૩ માં તા° ૧૩ મી મારચે મી° કરસનદાસ મુલજી ઉપલા ગરહસથની સાથે વેપાર ખાતાનું પંઠીઆલું જોડી ગયા હતા, પણ તબીએત બીગડવાના સબબે ડાકતરોની સલાહ મલેઆ મુજબ સાતેક મહીનામા પાછા ફરીને તા° ૧૧ મી અકટોબર ૧૮૬૩ ને દીને મુંબઈ આવી પોંહતા.

૧૮૬૬ માં તા૦ ૧૪ મી એપરેલ ડા૦ ભારમલ પરભતને હસાબે પેહડી કાહડવાના હેતુથી, દસાશીરમાલી વાણીઆ નામે શા૦ પરાગજી ભીમજી ગયા હતા.

૧૮૬૭ મા તા૦ ૩ જી એપરેલે મી૦ કરસનદાસ મુલજી બીજી એપે ગએઆ હતા; અને તેજ ટાંકણે ઠક્કર મુલજી થાકરશી, શા૦ છબીલદાસ લલુભાઈ, પરમાણુનંદદાસ ભંનસાલી, ઉપરાંત એક પંજાબી હીંદુ નામે ધરજારીંગ ભવાં-નીરીંગ મલી જણ ૪ પેહલવેહલા ગયા હતા.

૧૮૬૯ માં તા૦ ૨૩ મી જુને ડા૦ મુલજી થાકરશી બીજી સફરે પોતાની સાથે હેઠલ જણાવેલા સખશોને લઈને શીધારેઆ હતા.

૧. ડા૦ રાંમદાસ ભાંણુજી.
૨. ડા૦ સુંદરદાસ હીરજી.
૩. ડા૦ મથુરાંદાસ એતશી.
૪. જોશી તુલશીદાસ જાદવજી પોકરનો બરાંહમીન.
૫. ભગવાનદાસ આતમારાંમ પોરબંદરી બાવાની પંથવાલો.

એ માહેલો પેહલો સખસ કેલવણી પાંમેલો એક પરબેઆત પુરસ કેહ-વાતો હતો, અને બાકીનાઓ સઘલા નોકર તરીકે ગએઆ હતા.

સુરતવાશી શા૦ ગીરધરલાલ રતનલાલ દફતરી; ખબર નથી કે કહે શાલ શીધારેઆ હતા, પણ તાંહાંથી તેવણ સનદી ડાકટરનો માન ભરેઓ ઓહદો મેલવી આવીને તા૦ ૧૧ મી નવેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે પાછા સુરત ખાતે સહી સલાંમત પોંચેઆથી આ વધાંમણી જે માલુમ પડીચ તેની નોંધ મોટી ખુશી સાથે લઈએછે.

એજ પરમાણે મી૦ શ્રીપત બાબાજી ઠાકોર, શીવીલ સરવીસમાં પસાર થવા માટે ગયા વીશેની રવાંનગીનો ચોકસ દીવસની યાદ નથી; મગર પોતાની મુરાદમા ફલદરૂપ થઈને તા૦ ૨૪ મી ડીસેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે આવેલી મેલબોટ સાથે અતરે સહી સલાંમત પોંતાથી માલુમ પડેઆછે.

૧૮૭૧ મા તા૦   મેએ એક બીનધારેલી મુસાફરી સંબંધી બનેલો બનાવ જે જાહેર થયોચ, તેને તેની અસલી હાલતમાજ અતરે નોંધી રાખીએછે કે, કલ-કતાના મછીમારો જણ ૯ એક ભરમા બેશીને માછલાં પકડવા માટે બે આવ બેંગાલ તરફ ગયા હતા; જેની આગમજ કેહછે કે કેટલાક દીવસસુધી હુગલી નદીની બાહેર ભટકેઆ પછે નેકહાલીનામની જગા જારે તેઓએ સહી કીધી તારે, તેની નજદીકીમા આવેલા મંદલઘાત આગલ લાંગડ નાખીને પડી રહેઆ; થાક ચહડેઆને લીધે તેઓ સઘલાજના ઘણાજ બેભાંન હુંઘાઈ ગએઆ તેહવાંમા એક જબરૂ તોફાન ચહડી આવીને ઉપરથી વરસાદબી એવોતો જોરમા વરશેઓ કે, તે વખતે પેલી ભરનો સંભાલ કરનારો કોઈબી માછી જાગરત ન હોઆને લીધે, સરવે શુતેલાં પરાંણી સહીત તે હોરકું મોટે દરીએ જારે ઘસડાઈ ચાલેઉં, તારે તેના ભારે જોહોકાથી તેઓ જાગ-રૂત થાઈને જોએચ તો કાંહાં આવી લાગા, અને કહી દશાતરફ ભર હંકા-રેઆથી જમીન લાગશે, તેટલું વટીક તેઓને કાંઈજ માલુમ પડેઉં નોહતું.

આવી ભઆંકાર હાલતેમાં સાત દીવસ સુધી ભર દરીઆવમાં ભટકેઆ પછે, તેઓ દરએકના ઘણા સારાં ભાગ્યેગે "સતાર આવ ઇંડીન" નામનુ એક વાંહાંણ, જે લંડન ખાતે જતું હતું, તેમાહેલાં માંણશોની નજર આ માંઠી હાલતમાં ફશી પડેલી ભર ઉપર પડી; અને તેના કપતાંને નજદીક જઈ તેમાંથી સઘલાઓને પોતાનાં બારકસ પર સહી સલાંમત લઈ લીધા; પણ તેનો મજરોતો વેલાત તરફ હતો, તેથી આ અંચીતી સફરને સરન થાએલા પરોહણાઓની સારી બરદાસત લીધા શીવાએ કપતાન પાશે બીજો કોઈબી ઉપાએ રહેઓ નહી; અને ઘણી માહવજતથી તેઓને સંભાલી રાખેઆ છતાં, અંતે એક પરાંણી થાકથી બીમાર થઈ પડેલો જે મરણ પાંમેઓ, તેને જલવારા કીધા પછે બાકી બંચેલા ૮ સખશોને થેઠ લંડન ખાતે સહી સલાંમત પોંહચાડી દીધા હતા; જાંહાં ગફલતીની સજામા લાંમબી સફરથી થોડાક દીવસ વીસાંમો પાંમેઆ પછે એજ બારકસ પાછું કલકતા ખાતે મંડાએલ તેમાં તાંહાંણી સરકારનાં ખરચથી તેઓને ચહડાવી મોકલા મુજબ મુફતની મોજ મારીને તે રંગીલા મછીમારો તા૦ ૧૬ મી જાનેવારી ૧૮૭૨ ને રોજે પોતાને અસલ વતન ખુશી સાથે પાછા આવી પોંહતા હતા.

૧૮૭૨ માં તા૦ ૨૫ મી મારચ અંમદાવાદ ખાતેની ટરેનીંગ કાલેજના લા પરોફેસર મી૦ વાસુદેવ જગનનાથ, તથા મુંબઈના પલીડર મી૦ આતમારાંમ જગનનાથ, કોઈ દેશી રાજા તરફનો મુકદમો ચલાવવા માટે શીધારેઆ હતા; તે માહેલો છેલો ગરહસથ જાંણેઆ મેલ તા૦ ૨૯ મી ડીજેમબર ૧૮૭૨ ઇસવીએ મેલબોટ સાથે પાછો ફરી આવેઓ હતો.

આ નોંધમાં દાખલ થાએઆ ઉપરાંત તાંહાં ગએલા બીજા હીંદુ ગરહસથોના નાંમો નહી લખાએલાં માલુમ પડતો તેનો સબબ ઇઆદદાસતની ગેર હાજરી શીવાએ બીજો કશો સહમજવો જોઈએ નહીં; કેમકે બનીચ તેટલી શોધ કરતાં જે સાહેબોના નાંમો હાથ આવેઆં, તેટલાં અજવાલે આંણે આંછે; પણ તેમ કરતાંબી ઉપલાં કારણથી કોઈ સદગુની સજનો રહી ગએઆ હોએતો તે બાબેની દરગુજર ચાહીએછે.

જેમ વેલાત ખાતે જઈ આવેલા ગરહસથો વીશે આપણ ખુશીથી સાંભલી તથા જાંણી ચુકા છઈએ, તેમ અતાર તુલીક કોઈ એવો નર દરસટી પડેઓજ નહીં કે પોતાની પેઆરી, અને દીલપસંદ મોહરદારને પોતાની સાથે લઇ ગયો હોએ. આવો એક ખુસબખતી ભરેઓ બનાવ ખચીત કરી મુંબઇએતો પાછાત પાડેઓ, પણ કલકતાવાલા એક ભાએગસાલી બાબુ નામે સાશીકપરસાદ બાંનરજીએ, આલંમની હજુર તેવો રૂડો દાખલો દેખાડી દીધો અને પોતાની ધણીઆંની સાથે સને ૧૮૭૧ ના સાલમા મેલ સટીમર "ઓલગા" મધે ચહડીને ઈંગલાંડની ભેટ લેવા માટે કલકતેથી પેહલવેહલા શીધારેઆ છે; જેઓની શુખાકારી ભરેલી સઘલી રીતની મોજ મજાહ ચાખવા વીશેની મુબારકબાદી આ હમારી નોધની મારફતે ચાહતી વેલા ઇછીએચ કે તેનો

શુભ દાખલો પકડી હમારા દેશી હીંદુ ભાઈઓ પોતીકાં એખલાસ ભરેઆં જોડાંઓને લઈને ઈંગલાંડની રચના જોવા માટે જરૂર જાએ. દરીઆવની સફરમાં હીંદુઓને જે બાબેની છીટ અથવા અડચણ નડતી હોએ, તે ધેઆં-નમા લઈને ઉપલી આગબોટનાં કપતાંને એ જોડાંને સઘલી વાતની સગવડ કરી આપવાનાં સારા ઇલાજો વાપરેઆ તે બાબેની તેણે પણ અગણીત સાબાશી એખતેઆર કરી લીધી હતી.

ઉપલી હકીગતમા જણાવેલા સખશોએ જે જે કારણસર વેલાત ખાતાંની સફરો એખતેઆર કીધી, તેતો યોગીય માલુમ પડીછે; પણ આ એક કાંહાંણી ભરેઆ કીસાએ સતાવાલાઓના નભરવસપણાથી જે જનમ આપેઓ, તેનું વરણન નોધી લેતાં બે વાતો અજવાલે આવી શકેછે; તેમા એકતો એકે, જે-ઓએ કેદખાણેના કંટાલામાથી બેધડક છુટકો પાંમવા જતાં થોડાકવાર મોહો-તની મુશીબતમાં ફશી પડેઆ તેનો અહેવાલ; અને બીજું તો જાંહાંના કબ-જાંનમા તેઓ હતા, તાંહાંનો બંદોબસત બારોબર નહીંજ હશે, તેથી તેઓએ લીધેલા લાભનું ઉતેજન બીજાઓનેબી મલવાના સાંધણો થઈ પડેઆંચ; માટે હાવા સખત ઠપકામાંથી તાંહાંની સરકાર કદાપી મોકલી રેહવા ચાહતી હોએતો, આટલાજ ધડાથી હવે હુશીઆર રહીને તરીપાર થઈ આવેલા કોઈબી કેદીને કશી વાતની છુટ લેવા સાંમણે ચોકાશીપણાનો જાબતો રાખવો જોઈએ, નહીંતર અગાઉ બનેઆંચ તે કરતાંબી કોઈ વીશેસ માઠાં પરીણામો નીપજવાની ધાસતી રેહશે. આ તરીપાર થએલાઓની સફરનો સારાંઉંસ એવો જણાયોછે કે, લેણાસીંગ તથા તીલક નામના શીખ બંધવાઓ, જેઓને આણદેમાન માહેલા પોરટ બલેર ખાતે જનમ દેશનીકાલ કાહડેલા હતા, તેઓ તાંહાંના કેદખાનામાં ધોંધાઈ રહીને બરબાદ હાલતમાં જીંદગી ગુજારતાં કંટાલી ગયા ઉપરથી, કેહચ કે, તા૦ ૨૨ મી નવેમબર ૧૮૭૧ ની રાતરે, "લેડી જાસલીન" નામના વાંહાં-ણનો એકાત મછવો ન ધણીઆતા જેવો થઈને કીનારે પડેલો હતો, તે કીલી-આંણ અંધારાંમાં ગુપચુપ ચોરી લઇને, તેની અંદર તરણ દાહડાનો ખોરાક ભરી તાંહાંથી લાગલા તેઓ હંકારી ચાલેઆ; અને પાંણીની છોલથી ધસડાતાં છેક બસો માઈલ સુધી ટાપુની બાહેર દુર નીકલી ગયા. સાથે લીધેલો ખોરાક સઘલો ખવાઈને પુરો થયા પછે, બીજા તરણ દાહડાવેર ભુખ તથા પેઆસથી મરતી હાલતમાં પેલા મછવા અંદર પડી રહેઆ; તેટલાં નારવેજી-અન વાવટાનું એક વાંહાંણ નામે "ગેજેલ" તાંહાં આવી લાગુ; જેને કોઈ ભાગેલાં બારકસમાથી બીસમાર થએલા ખલાશી સહમજી, તેઓને તતકાલ ઉંચલી લીધા. પણ તે વખતપર આ લોકો એવાતો બેસુધ હતા કે, તેઓને પાછી અસલી હાલતમાં લાવતાં વાંહાંણવાલાઓને ઘણી મેહનત લેવી પડી હતી; સારી માહવજતથી તેઓ જારે હુશીઆરીમાં આવેઆ તારે હાવી હાલત નીપ-જવા સંબંધી વાંહાંણના કપતાંને કેટલાક સવાલો તેઓને પુછેઆ; પણ તેના જવાબમાં એટલુંજ બોલેઆ કે, "મુજે માલુમ નાંહીં;" એ ઉપરથી એવું સ-હમજાએલું કે, આ હીંદુસતાંની લોક મુંબઈ, બંગાલે અથવા મધરાજ જતાં

કોઈ નુકસાંન પાંમેલાં બારકસના ખલાશીઓછે; જેઓને ઠેકાંણે પોંહચાડવા માટે કપતાંને ઘણીખી આતુરતા રાખી, પણ તે તરફ પોંતા શેવાએ બીજું કોઈ વાંહાંણ નહીં મલી આવેઆને લીધે, લાચારે કેપને મારગથી એનતવરપ બાતે તેઓને લઇ જઇને તાંહાંના અંગરેજી કોનસલના સવાધીનમાં સોંફી આપેઆ. જે અમલદારેખી પુછપરછ કરેઆ છતાં, બેરદ બંધવાઓએ પોતાની ખરી હકીગત છુપાવી રાખી; પણ સોંફી આપનારા કપતાંનથી એટલીજ ખબર તેને મલી હતી કે, આનદેમાનના દરીઆવ આગલથી બીસમાર હાલતમા તેઓ મલેઆ; આ બેહુ પરદેશીઓને આંનતવરપ બાતેથી લંડન મોકલતી વખતે તાંહાંના અંગરેજી કોનસલે સાંભલેલો સમાચાર સતાવાલાઓને જે લખી વાલ્યો હતો, તે ઉપરથી હીંદુસતાંન બાતે જારે ટેલીગરાફની મારફતે પુછપરેછ કીધી, તારે આ બેહુ સખશો પોરટ બલેરમાંથી નાહાશી ગએલા માલુમ પડેઆ; જેઓને કબજાનમા રાખીને વાંહાંણ "મોફશીલાઈટ" જે મુંબઈ હંકરાતું હતું તેમા ચહડાવી કપતાન રેઓને સોંફી આપેઆ. તરણ મહીનાની શેહલી સફરથી તનદરોસતી પાંમતા પોતાની કંટાલેલી જીંદગી પાછી તેહવીજ હાલતમાં ગુજારવા થકી તા૰ ૨૧ મી જાનેવારી ૧૮૭૩ ને રોજે ઉપલાં બારકસ સાથે આ બંધવાઓ હીંઆં આવી પોંતા પછે, ઈંગલાંડ તથા હાલંડ દેશાની ઘણીજ તારીફ કરતા તેઓ માલુમ પડેઆ હતા; પણ સવતંતર રેહવા થકી સોધેલી સોચનામાં નીશફલ પામેઆથીજ માતરે દલગીર દેખાએઆ હતા; કારણ કે તેમના અસલી કેદખાનાની જગોપર સરકારે તેઓને હીંઆંથી પાછા મોકલી આપેઆછે; માટે હવે પછે જો કદાપી એજ અથવા બીજા કોઈખી બંધવાઓ આંખ વીચાંમની કરી નાહશી જશે તો કેદખાનાનો સરકારી બંદોબસત સરમ ભરેલો કેહવાશે તેમાં શક સહમજવો નહીં.

ચીન બાતેની સફરમાં જો કે થોડાજ હીંદુઓ જઈ આવેઆચ, તોપણ તેઓ ઉપર નેઆતે જફા પાડેઆમા કાંઈજ હાથું પાછું જોએઊ નોહતું; તે છતાંખી નીચલી સંખીઆ સારી દ્રેખાએછે.

૧૮૧૦ મા તા૰ ૧૨ જુને સરવેથી પેહલવેહલા સરાવક ગણેઆતનાં શા૰ તારાચંદ મોતીચંદ વેપારને અરથે હીંદુ રશોઈઆ તથા બીદમતગારોને લઈ શીધારઆ હતો.

૧૮૧૪ મા તા૰ ૧૭ મી જુલાઈ એજ ગરહસથ બીજી બેપ કરવાસારૂં પોતાની સાથે મી૰ જાંગીરજી ખરશેદજી લીકીમનાને ગુમાસતા તરીકે લઇને ગયો હતો; જાંહાં આડેક વરસવેર રહેઆ છે તા૰ ૨૧ મી ડીસેમબર ૧૮૨૨ માં ઊપલા પારશી ગુમાસતાને રાખી ચીનને છેલી સલાંમ કરી આવેઓ હતો. ચીના લોકોખી જૈન ધરમ પાલનારા હોએઆને લીધે, આ ગરહસથે પોતાના નાંમની ઇઆદગારીમાં કનતાંન બાતે ચીનાઓએ બંધાવેલું હોનામનું જે મોહટું પુરાતમ દેહરૂંછે, તેમાં પારસનાથની એક શોભાઈતી પીતલની મુહરતી મેલાવેલી હજીતક સલાંમત જોવામો આવેછે.

૧૮૩૩ મા તા૦ ૩૧ મી જુલાઈએ મારવાડી મગણીરાંમ ચાંદનમલની અતરેવાલી પેહડીએ મારવાડી ફોજમલ તથા ઉનરાજને વાંહાંન "ફ્રોરમજી બંમનજી" મધે ચહડાવી મોકલા હતા; જાંહાં સાતેક મહીનાં તેઓ રહીને વલતી મોસમના નીકલેલા વાંહાંણ "અરલ આવકલેર" સાથે તા૦ ૧૧ મી એપરેલ ૧૮૩૪ ને રોજ અતરે પાછા આવેઆ હતા.

૧૮૩૪ મા શા૦ હરજીવનદાસ અમથા શાહ ખંભાતી વાંણીઓ ગએઓ હતો તે ૧૮૩૮ સુધી રહીને પાછો આવેઓ.

૧૮૪૦ મા તા૦ ૨૮ મી જાનેવારીએ મારવાડી ગણેસદાસ કીસનાજીની પેહડી તરફથી મારવાડી સકતમલ નથમલ શુરાંણા, પોતાની ગંણાતના રશોરા, હજાંમ, તથા તેવનાએના કાંમદાર માંણશો ઉપરાંત મી૦ શોરાબજી પેસતનજી નામના એક પારશી ગરહસથને સાથે લઈ કલીપર "અરદેસર"મા પેહલવેહલા ચડી ગએઆ હતા; જાંહાં તરણ વરસ સુધી રહેઆ પછે ૧૮૪૩ મા પાછા વલી આવેઆ, અને બીજી એપે ૧૮૪૮ મા રવાંણે થએલા ૧૮૫૨ સુધી રહીને સઘલો વહીવટ ઉંચલી આવેઆ; કારણ કે તે વખતપર રોજગારમાં નુકસાંની દેખાઈ તેથી ફરીને એ મજકુર પેહડીએ પોતીકા જાતવાલાને તાંહાં મોકલેઆજ નહીં.

૧૮૪૦ મા મારવાડી મગણીરાંમ ચાંદનમલે બીજીવાર પોતાના નાતીલા ગુમાસતા નામે ગોમાજીને મોકલાવેઓ હતો; અને તેની બદલીએ તારપછે ૧૮૪૨ માં મારવાડી બાલમચંદ મુણીમ, તથા લુનકરણ ફીલીદાર તરીકે ગયા હતા; જેઓ તરણ વરસ તુલીક તાંહાં રહેઆ પછે, વેપારમાં કાંઈજ ફાએદો નહી દેખાએઆને લીધે ધણીના હોકમથી પેહડી ઉંચલીને ૧૮૪૫ માં તાંહાંથી વાંહાંણ "કેઆસટલ હંટલી"માં ચહડી મુંબઈ આવતા હતા; તે બારકસ, મારગમાં પારાસેલ નામના ખરાબા સાથે અથડીને તદન ભાગું, તેથી બીચારાઓ ઘણીજ હેરાંણગતી ભોગવતા નાંઘલી બોટની મારફતે કોચી ચીનની રાહ ધલતા સીંગાપોરને કીનારે લાગીને તાંહાંથી મેલબોટ "લડીમેરીઉડ" સાથે અતરે સલાંમત આવી પોંહતા હતા.

૧૮૪૮ માં મારવાડી આણંતરાંમ શીવપરસાદની તરફથી શેઠ લખમીચંદ નાંમનો મારવાડી ગયો હતો અને તે પેહડીનો વહીવટ આનંતરાંમ સાગરમલને નાંમે જુદા જુદા મુનીમો હસતકથી ચાલેઆ પછે ૧૮૬૧ ની આખરીએ વેહવાર બંધ પડઆથી તેના વહીવટદારો પેહડી ઉંચલીને પાધરા કલકતા તરફ ઉતરી પડઆ હતા.

૧૮૫૪ મા શેઠ કેસવજી નાએકનાં સંબંધમાં મી૦ કેસવજી શીવજીની કુંપનીને નાંમની એક પેહડી જે પેહલવેહલી ગઈ હતી તેનો વહીવટ અસલી ભાગીદારોનાં વીચારથી બંધ પાડીને ૧૮૬૦ માં બે પેહડી જુદે જુદે નામથી સથાપાઈ તેમાં શા૦ ધેલાભાઈ શીવજીની કુંપની જે નીકલી, તેના માલેકો ૧૮૬૬ માં છુટી પડઆથી ઉંચકાઈ ગઈ; અને મી૦ નરશી કેસવજીની કુંપની જે ચાલુ થઈ, તેનો વહીવટ માલેકની સારી જુરરસ-

તને લીધે હજી ટક નીભી રહેઓછે. પણ એ બેહુ પેહડીઓ મધ અ-
સલથીજ બોજા લોકો શેવાએ એકબી હીંદુ તાંહાં ગયોજ નથી.
૧૮૬૦ માં શા૦ દામોદર ઈસવરદાસ નાંમનો ક્ષત્રી બરાહમીન અતરેવાલા
જાંણીતા બોજા કાંસમભાઈ નાથાની પેહડીખાતે ગુમાસતાની નોકરીએ
ગયો હતો; અને તાર પછે તાંહાંજ રહીને પોતાનો જુદો ધંધો કીધો
કાંઈ જેકારી ન જોઆથી ૧૮૬૩ માં પાછો વલી આવેઓ.
૧૮૬૦ માં મારવાડી તારાચંદ શીતારાંમ, તથા તારાચંદ રાંમચંદને નાંમની બે
પેહડી તેમની નેઆતવાલા માંણશો હસતકથી પેહલવેહલી ગઈ હતી;
તેમાંહેલી છેલીતો વરસ બેએમાજ નીકલી ગઈ; અને પેહલીનો વહીવટ
હજીતક ચાલેલો માલુમ પડેછે.
૧૮૬૦ માં તા૦ ૩૧મી અકટોબરે ડા૦ દુઆરકાંદાસ વસંણજીની કુંપણીને નામની
એક પેહડી રવાંણે થાઈ, તેનો વહીવટબી હીંદુ શીવાએ હોરાજી હસતક
બાર વરસ સુધી ચાલેઆ પછે, સાંભલેઆ પરમાંણે નુકસાંણી માલુમ પડ-
આને લીવે તા૦ ૨જી નવેમબર ૧૮૭૨ ને રોજથી તદન બંધ કરી દીધીછે.
૧૮૬૨ માં અતરેની આપરી ગરાંટ મેડીકલ કાલેજમાંથી કેલવણી પાંમીને
પસાર થાએલો એક નાંમીચો હીંદુ તબીબ શેલબ્રાહ ખાતર બંગાલી
બાબુ મલનું નાંમ ધારન કરીને એક મેલમાં ગયો હતો; જાંહાં એક
અથવાડીઉ તેહવાંજ નાંમથી રહેઆ પછે, વલતા મેલ સાથે રવાંણે થઈ
અતરે આવેઓ હતો. આ ગરહસથ ખરેખરો બાએગશાલી કેહવાયો
કે, નેઆતબાહેર રેહવાની કાંઈજ ધાસતી તેને રાખવી પડી નોહતી; કેમકે
તેના જઇ આવેઆની જેમ ચીનમાં તેમજ મુંબઇમાં કોઇનેબી જાહાજી
ખબર જાહેરમાં માલુમ પડી નહીં. આ નોધ લેનાર તે વખતપર
તાંહાં હતો તેથી આટલી વાત ઈઆદ રહીછે.

હમારી યાદદાસત પરમાંણે ૧૮૬૨ ના શાલ પછે, કોઈબી હીંદુ ગરહસથ
વેપારને અરથે અથવા શેલબ્રાહની મતલબે હીંઆંથી ચીન તરફ ગયોજ નથી;
અને તાંહાં પણ આજ દંન તુલીક (કલકતેથી ગએલા) બે મારવાડીઓ શેવાએ
બીજા કોઇ રહેલાબી જાણવામા આવેઆ નથી તેનો સબબ કાંઇજ નહીં પણ
નેઆત જાતની હરકત નાખનારાઓની ધાસતીનો માલુમ પડેછે. તેટલી નડત
ઉપર જણાવેઆ મુજબ હવે નીકલી જાએ તો ખચીત કરી કહીએચ કે ચીન
તરફ ઘણા હીંદુઓની વસતી થયાવના રેહજ નહીં.

ભગતી પુંજા માટેના મંદીરો તથા દેહડાંઓ.

પુરૂથવીની સપાટીપર સરવેથી મોટા વીસતારવાલા હીંદુઓ જે આપણી
ટાપુ ઉપર વશેછે; તેઓની ભગતી પુંજા તથા તીરથો સાચવનારાં મંદીરો એ-
ટલાંતો મુહબલક કેહવાએચ કે, તે સરવેની વીગત મેલવવી મુશકેલ માલુમ
પડી; તોપણ જેટલાં પરબેઆત થાઈ ચુકેલાંછે, તેઓની ટીપ હીંઆં જાહેર
કરવાની રજા લઈએછે.

સથાપનાનો દીવસ.				મંદીરોના નામો.	ઠેકાંણા.	બંધાવનારા ધણીઓ.
સંવત.	મીતી.	તથી.	વાર.			
૮૧૭	જેઠ સુદી.	૧૪	સનેઉ.	લાખાદેવી.	વાલકેશવર જવાના જુના રસતાપર.	દેવા લખા નામના કુંભારે.
૧૩૧૯	કારતક સુદી.	૧૫	૦	વાલકેશવર.	વાલકેશવરની વાવટાકાઠી આગલ.	મરઠા સરદાર ઊંબાજી રાણાએ.
૧૪૨૫				મુંબાદેવી.	મારવાડી બજારમા.	માછીમાર કોલી લોકોએ.
	કારતક સુદી.	૧૫	૦	ભુલેશવર.	એજ નામના લટાપર.	ભુલા નામના માછીમાર કોલીએ.
૧૭૧૯	માગસર સુદી.	૧૫	૦	ગાંમદેવી.	એજ નામના લટાપર.	બાપાજી માહતરે.
૧૭૪૬	કારતક વદી.	૫	૦	વેંકટેશ(જેરણછોડનોરથ	કોટના ભાઠીઆવાડમાં.	રાંમાજી કાંમટ.
૧૭૪૬	સરાવન સુદી.	૧૧	૦	સાંમલીઆલાલ.	કોટના ઠાકોર દુઆરામા.	રાંમાજી કાંમટ.
૧૭૫૯	કારતક સુદી.	૧૫	૦	વાલકેશવર.	એજ નામના તલાવ આગલ.	રાંમાજી કાંમટ.
૧૭૭૧	વઈશાક સુદી.	૧૧	૦	પરભાદેવી.	માહીમમા.	પ્રભુ માહજણના હુધરાટથી.
				મોરલીધર.	મુંબાદેવીના ચોકમા.	દામુલજી શીવાજીશેઠે.
૧૮૧૯				ગીરધારીલાલ.	કોટના ઠાકોર દુઆરામા.	ગુજરાતી હીંદુ માહજણે.
૧૮૩૦				બાબુલનાથ.	પારશીઓના દોખમાના ડુંગરની હેઠે.	પાંડુરંગ શીવાજી સોનારે.
	માગસર વદી.	૦)))		કાલબાદેવી.	રા૦ રામદાસ હીરાશાના ઘેરની પાસે.	ખબર નથી.
				વાઘેશરી.	પરેલમા.	બાલાજી સાંમશેઠે.
				શીવામંદીર.	મુંગભાટની ગલીમા.	સખારામ પાંડુરંગજીએ.
				રાંમમંદીર.	વાંદરામાં.	પરશોતમ મલારશેઠે.
				માહદેવમંદીર.	વરલીમાં.	ખબર નથી.
૧૮૩૨	ચઈતર સુદી.	૧૫	ગરેઉ.	માહલક્ષમી.	એજ નામના લટાપર.	રામાજી શીવાજીએ.
૧૮૫૨				રાંમમંદીર.	રામવાડીમા.	વીઠોબા કાહાનોજીએ.
૧૮૬૨	માગસર સુદી.	૧૫	સુકરે.	ભવાંનીશંકર.	ગોઆલીઆ તલાવ. આગલ.	શંકરશેઠ બાબુલશેઠે.

સથાપનાનો દીવસ.				મંદીરોના નામો.	ઠેકાણા.	બંધાવનારા ધણીઓ.
સંવત.	મીતી.	તથી.	વાર.			
				વીઠોબામંદીર.	નાએગાંમમા.	ખબર નથી.
૧૮૬૫				શાન્તીનાથ (સરાવકોનુ).	કોટના પારશી બજારમા.	શા૦ નેમચંદ અમીચંદ, તથાપ્રેમચંદ રંગજી.
૧૮૬૮	દુવીતી વઈશાક સુદી.	૮	સુકરે.	ચનતામણીનુ "	ભુલેશાવર તથા કુંભારતુકડાની વચે ડાહવી બાજુને નાકે.	શા૦ નેમચંદ અમીચંદ.
૧૮૭૬	માહ સુદી.	૧૩	સુકરે.	શાન્તીનાથનુ "	ભીંડી બજારને નાકે.	શા૦ મોતીચંદ અમીચંદ.
૧૮૭૮				ચનતામનીનુ "	ગલાલવાડી આગલ.	મારવાડી અમરચંદ ખીદરીચંદ.
૧૮૭૮				ગોવરધનજી માહરાજનુ	ભુલેશાવર આગલ.	વૈરાનઆની માહજને.
				હનુમાંનનુમંદીર.	કોટના ઠાકોર દુઆરામા.	શા૦ ભાઈદાસ સખીદાસે.
૧૮૮૦				ગોદીજીનુ (સરાવકનું).	પાયેધોની આગલ.	મોતીશાહના પીતરાઈ ભાઇદાસે.
૧૮૮૪	વઈશાક સુદી.	૧૫	ભોમે.	માહદેવમંદીર.	શીમમા.	શા૦ ભાઈદાસ સખીદાસે.
૧૮૮૫	માગસર સુદી.	૬	સુકરે.	આદીશાર ભગવાનનુ.	ભીંઅખલે.	શા૦ મોતીચંદ અમીચંદે.
				(અપાસરૂં).	ચીચબંદર આગલ.	શા૦ નરશી નાથાએ.
૧૮૮૭	ફાગણ સુદી.	૧૦	સોમે.	કાશીવીશેશાવર, ગનપતી તથા કાલભૈરવ.	ભુલેશાવરની પડોસમા.	છીપી આતમારામ બાલાજીએ.
૧૮૮૮	વઈશાક સુદી.	૧૫	સોમે.	ધાકલેશાવર.	માહલક્ષમીમા.	શેઠ ધાકજી દાદાજીએ.
૧૯૦૬				શીવમંદીર.	વાલકેશાવરમા.	ધી હાનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈએ.
૧૯૦૭	ચઈતર વદી.	૦)))	ગરેઉ.	મેહરાજપંથીમંદીર.	પાએધોણી આગલ કુવાની સાંમે.	પંચમેલી માહજનના હુધરાતથી.
૧૯૦૭				માહદેવજીની જલાધારી	કોટના ઠાકોર દુઆરામા.	શા૦ પ્રભુદાસ પ્રાણજીવનદાસે.
૧૯૧૬				(અપાસરૂં).	ભાત બજારમા.	વીસાવાણીઆની માહજને.
				આદીશાર ભગવાનનુ.	પાએધોણી આગલ (બીજું.)	ગોલવાડીઆ મારવાડીઆએ.
				બાવાનુ ઠાકોરદુઆર.	પાલવાના રસતાપર.	આતમારામ નામના બાવાએ.
૧૯૨૫	ફાગણ વદી.	૨	રવેઉ.	માહદેવજીનુબીજુંમંદીર	શીમમા.	શા૦ પ્રભુદાસ પ્રાણજીવનદાસે.

ઉપલાં મંદીરો માહેલાં કેટલાંકોની ઈઆદી.

લાખાદેવી નામનું એક નાંધલુ દેહડું ચોપાટી આગલ મરહુમ દાદીશેઠવાલી વાડીની પછવાડેથી વાલકેશ્વર જવાના અસલી પુરાંણા પગરસતાની ચહડાન-પર જમની બાજુએ, કોઈ દેવા લખા નામના કુંભારે બંધાવેલું જાંણવામા આવેછે. એ દેહડું ઘણુંજ પુરાંણુ થાઇને ભાગી પડેઉંચ; અને તે માહેલી દેવીની મુરતી ઉપલી વાડીની પાછલી ભીત સાથે પુજારીના મઠ પાશે અઢેલાવી રાખેલી, હજી સુધી તેવીજ હાલતમા માલુમ પડેછે.

વાલકેસવરનું અસલી દેહડું, કેહચ કે હવડાં જાંહાં સરકારી મેહલની આગલ બનાવેલી બતેરીવાલી જગેઆપર ઊબાજીરાંણા નામના એક મરાઠા સરદારે બંધાવેલું હતું; તે ફરંગીના અમલ વખતે (માલુમ પડેઉ નહીં કે શું સબબથી) તેઓએ ભાંજી તોડી નાંખેઉં હતું; જાંહાંની સચવાઈ રહેલી મુરતીને, પાછલથી આપણી નામવર સરકારે હવડાંની જગેઆ જે થેડવી આપેલીછે, તાંહાં રામાજી કાંમટ નામના એક સેનવી શેઠીઆએ સંવત ૧૭૫૯ ની સાલમા દેહડું બંધાવીને તેમા બેસાડીછે.

પરભાદેવીનું મંદીર ભીમરાજાના વખતમા બંધાએલુ બતાવેછે; પણ ઉપલા કોઠામા જણાવેઆ મુજબ પ્રભુ માહજને માતરે સંવત ૧૭૭૧ માં હુજરાતથી નાણા મેલવીને નવે સરથી તેની મરાંમત કરાવી હતી.

મુંબાદેવીના દેહડાં વીસે એવું સાંભલેઉંચ કે, કોઇ કોલી લોકોએ સંવત ૧૪૨૫ ની સાલમા, આગલા બજારગેટના દરવાજાની બાહેર જાંહાં ફાંશીનો તલાવ* હજી સુધી રહેલોછે, તેની નજદીકમા બાંધેલું હતું; જાંહાંથી મેદાન ખોલું રાખવાની જરૂર જણાએઆને લીધે, સગલી વસતી જારે કાંહાડી નાખી, તારે તે વખતની આપણી માજી કંપની સરકારે તેની કીંમત આપીને તે મંદીરખી ઊંચકાવેઉં હતું. એ વખતપર પાંડુરંગ શીવાજીશેઠ નામનો એક શોનાર સારી સ્થીતીવાલો હતો, તેણે પોતાના હવાલામા લઇને સરકાર પાશેથી મલેલી કીંમત ખરચીએ મંદીર હાલની જગાપર બાંધીને તેમા દેવીની મુરતી સંવત ૧૮૦૯ ની સાલમા લાવી બેસાડી; તે દાહાહાથી કેહચ કે, તેજ શેઠની વંશના વારેશો તેનો વહીવટ ચલાવતા આવેછે. હીંદુઓને સ્નાન કરવાની જરૂર હોવાથી, એ મંદીરમા એક મોટો તલાવ મરહુમ શેઠ હરજીવનદાસ વીઠલદાસની વીધવા શેઠાંની પુતલીબાઇએ, સંવત ૧૮૩૦ ની સાલમા બંધાવી આપેઓ હતો; અને તે પછે કોઈ ઘણી મુદતે એ દેહડાંની ફરસબંદીનું કાંમ એજ વંસના શેઠ નથુભાઈ નાગરદાસ નવલખીએ પોતાની ગીરેથી કરાવી આપેઉં હતું.

---

* એ તલાવ વીશે કેહચ કે, અસલતો તે મુંબાદેવીના દેહડાંની અંદર હતો; પણ મંદીર તાંહાંથી નીકલી ગયા પછે, ખોલાં મેદાંણમા થોડુંક સુધી ખુની લોકોને ફાંશી-દેવાની જગેઆ કીધી હતી, તેજ નામે એ તલાવ આજદન તુલીક ઓલખાઈ રહેલોછે; તો જોકે ફાંશી દેવાની જગેઆ ઇ૦ સને ૧૮૦૫ થી હાલની કાંમન જેલના ઓટલા ઉપર થેડવાએલીછે. નો૦ લે૦

ભુલેસવરના દેહડાંની કેફીઅત એવી કેહવાઈચ્ચ કે, ભુલા નામનો એક માંછીમાર કોલી, જે ઘણો માતબર હતો, તેને પેટે કોઈ ફરજંદ નહી હોવાને લીધે દરવીઅનો થોડાક ભાગ ધરમખાતે ખરચવાના હેતુથી એક દેહડું (જેના સનેની સનદ હાથ લાગી નથી) બંધાવીને પોતાના નામથી તેની સથાપણા કીધી હતી. આ મંદીરના ચોકમા લોકોને સનાન કરવા માટે એક તલાવની જે ખુટ હતી, તે સંવત ૧૮૮૮ ની સાલમા શા॰ સખીઆ નાગરના વારેશો ભેગા મરી. મોરલીધર સંભુ તથા છીપી આતમારામ બાલાજીએ ખોદાવીને મજબુત ફરસબંદીથી બાંધી આપેઆ. એ દેહડાંનુ બાંધકામ પાછલથી જારે ઘણુજ બીસમાર થએલું માલુમ પડઊં, તારે તે વખતના સદાશીવ મંગેસ નામના શેઠે સંવત ૧૮૯૨ મા દુરસત કરાવેઊં હતું; અને તેની પુઠે તારપછે, તરીજી વારની મરાંમત કોઈ બાબાજી કાંમટ નામના ગરહસથે જે કરાવી હતી તેના સાલની ચોકસ ખબર મલી નથી.

ગાંમદેવીના મંદીર વીશે એવું માલુમ પડઊંછે કે, તેનું અસલ નામંતો "લીલાવતી" હતું; અને તે બશો વરસનીખી ઘણું આગમજ વાલકેસવરના ડુંગરની કોઈ કઠંણુમા હતું, તાંહાંથી બાપાજી માહતરે નામના એક ખતરીએ સંવત ૧૭૧૯ માં ઊંચલીને, ગીરગામ ખાતે હાલની જગોપર લાવી રાખેઊંછે; તારથી તેનુ આગલું નામ બદલીને "ગામદેવી" રાખવામા આવેઊંછે. એ મંદીરની એમારત જારે ઘણી ભાગી પડી, તારે શોમવંઊશી માહેલા બાલાજી ભીખાજી નામના ખતરીએ સંવત ૧૮૬૨ મા નવેસરથી બંધાવી આપી હતી, તે હજી સુધી નીભી રહેલીછે.

વેંકટેરાનું મંદીર, જેને જેરણછોડનો રથખી કેહવામા આવેછે; તે સંવત ૧૭૪૬ ની શાલમા રાંમાજી કામટ નામના સેનવીએ પેહલવેહલું બનાવીને કારતક વદી ૫ ને રોજે ધાંમધુમની ફીરીઆ સાથે કોટમા ફેરવવા કાહડઊં હતું; અને તેજ મુજબ તારપછે દરશાલની એજ તથીએ ફરતો જોવામા આવેછે. સંવત ૧૮૫૯ ની શાલમા કોટ ખાતે ઘણી નારાકારક આગ લાગી હતી, તેમા કેહચ્ચ કે આ રથખી (લાકડાંનો બનેલો હોવાને લીધે) સાબદો બલીને ભસમ થયો હતો; પણ તેનું નામ સાજીવણ રાખવાના હેતુથી ઉપલા ગરહસથના તે વખતે હઈઆત રહેલા વારેશોએ નવો બનવાવીને સંવત ૧૮૬૦ ના કારતક વદી ૫ ને રોજથી પાછો ચાલુ કીધો તે વાતને હાલ ૬૯ વરસ વહી ગએલાં જણાએછે.

કોટ ખાતે થકોરદુઆરનો બંધાવનારખી અસલ ધણી રાંમાજી કામટ માલુમ પડેછે. આ એમારતની અંદર સઘલા મલીને ૪ દેહડાંઓ હેઠલ જણાવેલા સખશોએ જુદે જુદે વખતે સથાપેલાં સંભલાએઆંછે. તેમધે:—

સરવેથી પેહલું "સામલીઆલાલ" નું સંવત ૧૭૪૬ ના સરાવણ સુદી ૧૧ ને દીને ઉપર જણાવેલા ગરહસથે બેસડાવેઊંછે; અને તેનો વહીવટ તે દાહડાથી તેમના વારેસ દર વારસો છેક સંવત ૧૮૪૧ ના શાલ સુધી ચલાવતા આવેઆ; પણ એજ વઊંસના છેલા વહીવટદાર બાપુ નારાએણ

કાંમટ જારે મરણ પાંમેઓ તારે તેની આગમર્જ તેજ શાલના જેઠ મહીનામા કીધેલાં વશીઅેતનામાની રુખીથી આંણંતા કેસવ ભંડારી, જે આગલી મીશીઅરસ રીમીંગટન કરાફરડની કુંપણીને તાંહાં વડો કલારક હતો, તેણે પોતાની હઈઆતી સુધી વહીવટ ચાલુ રાખેઓ હતો; અને તેના મરણ બાદ જગંનનાથ ગોપાલ પધે (આપણી માજી સુપરીમ કોરટમા તરજુમો કરનારની ચાકરીમા હતો) ના હસતકમા સોંફાએલો હતો. એ ગરહસથ જારે મરણ પાંમેઓ તારે તે દાહડાથી "સાંમલીઆલાલ" ની શેવાનો સઘલો કારોબાર મી૦ કેરોબા નારએણ ભેંડેના હસતકમાં રહેલો સંભલાએછે. ઉપર જણાવેલી તથીએ દર વરશે ગોઆલીઆ અગીઆરસ થાએચ અને તેજ દાહડે આ મંદીરમા ભીમેસવરની જાતરાખી ભરાતી કેહવાએછે.

બીજું મંદીર ગુજરાતી હીંદુ માહજનોએ ગીરધારીલાલનું બંધાવેલુંચ, તેના સનેની ચોકસ નોંધ તેઓ માહેલા કોઈબી બતલાવી સકતા નથી; મગર સોધ કરતાં એક ઠેકાંણેથી એવું જાંણવામા આવેલુંછે કે, એ કારણસર થેડવેલા પુંજારી વીઆસજીના ગુજરાંણ માટે ખરચનો લાગો માહજન પાસેથી હુઘડાવી લેવા સંબંધીનું એક લખત સંવત ૧૮૧૯ ના અશાડ વદી ૧૧ ને સુકરવારે જે કીધું હતું, તેની થોડીક મુદત આગમજનું બંધાએલું હોએ.

તરીજું દેહરૂં માહદેવનું શા૦ ભાઇદાસ સખીદાશે બંધાવેલું હતું તેના સનેની પણ ચોકસ યાદી કેથે રહેલી નથી. આ મકાંણમા એજ ગરહસથે પુનનું કાંમ સહમજીને લાદીની ફરસબંદી તથા ઓટલાને કટેરા જડાવેઆ ઉપરાંત, ભીતરમા એક કુવોબી બંધાવીને પોતાની ફરજ અદા કીધેલી કેહવાએ છે.

ચોથું માહદેવજીની જલાધારી શા૦ પ્રભુદાસ પ્રાંણજીવનદાશે સંવત ૧૯૦૭ ની શાલમા બેસડાવી હતી.

જોકે આ થાકોરદુઆરાની અંદર સઘલાં મલી ચાર મંદીરોછે, તોપણ તે મકાંણનો અસલ માલેક તો રાંમાજી કાંમટ કેહવામા આવેછે.

કાલબાદેવીનું મંદીરબી અસલ મેદાંનમા કોઈ ઘણા પુરાંના વખતનું હતું, તાંહાંથી સરકારે જારે એમારતની કીંમત આપીને કહડાવી નખાવેલું તારે રઘુનાથ કરસના જોશીએ તેનો વહીવટ સવાધીનમાં લઈ શા૦ રામદાસ હીરાચંદના ઘેરની પડોસમા ખાલી જગેઆ ઉપર સંવત ૧૮૪૧ મા લાવી બેસાડેલું હતું; અને તે દાહડાથી કાલબાદેવીના રસતાને નામે તે મારગ પરએઆત થએલો નીસચે થડછે. એ રસતો પેહલાં ઘણો સાંકડો હતો, તેને પોહોલો કરવા માટે સંવત ૧૯૦૬ ની શાલમા તાંહાંની કેટલીક એમારતો માહેલો ભાગ સરકારને લેવો પડઓ; તેની સાથે આ દેહડાંનેબી તાંહાંથી ખશેડવાની જારે જરૂર થઈ તારે એજ મંદીરની પાછલ ઠકર ધારશી મોરારની થોડીક જગેઆ લઇને તે ઉપર શેહર સુધરાઈ ખાતાંમાથી મલેલી કીંમત, જોશી મજકુરે ખરચીને

બંધાવેલી એમારતમા દેવીને ગોઠવી બેસાડીછે; અને તેનો*ખરચખી તેમનાજ વારેશ કરતા રેહેછે.

રાંમવાડીમાં આવેલું રાંમજીનું મંદીરખી ઘણુંજ પુરાતંમ કેહવાએછે; જેને પેહલાં સથાપનાર કાશીનાથ સોકાજી નામના પરભુ હતા. એ મંદીર જારે ઘણીજ બીસમાર હાલતમાં આવેલ, તારે ઉપલા કોઠામાં જણાવેલા શેઠ વીઠોબા કાંહાંનોજીએ સંવત ૧૮૫૨ ની શાલમાં તેને નવેસરથી બંધાવી આપેલ હતું.

મટુંગા મધે "સેકમીસટી હીલ" નાંમની એક ટેકડી ઉપર આવેલાં પારસર નામના દેહડાં (જે કોઠામા જણાવેલું નથી) નો સને, તથા તેને બંધાવનારના નામની કશી યાદી હાથ આવી નથી; મગર દર શાલના માગસર સુદી ૧૩. અથવા પુનેમને રોજે તેની જાતરા તાંહાં ભરાતી માલુમ પડેછે.

કોટ માહેલાં સરાવકના અપાસરાંનો ખરચ તેના અસલ બાંધનારા સાહેબોએ સરખે હીશે પરથમ કીધો હતો; જેની વસુલાત કેહચ કે, ધીરેધીરે પેદાએસ ઉપજાવીને ઘણી ખરી મેલવી લીધા પછે બાકી રહેલી જુજવી ખુટ તેઓએજ પુરી કરી દીધી હતી.

શા૦ નેમચંદ અમીચંદના ખુદ પઈસાથી બંધાએલાં દેહડાંસર ઉપર પરથમ ૩૦,૦૦૦ બેઠા હતા, પણ તારપછે બીજી જગેઆ લઈને મંદીર જારે મોટું કીધું તારે, સઘલા મલીને કુલ રૂપીઆ એક લાખનું આ અપાસરૂં થએલ હતું; જેનું ઉપરીપણું બંધાવનારના ભાઈ શેઠ મોતીશાહ, તથા તીકમજી કલાંણજી કાંહાંનજી ચલાવતા હતા; હવડાં તેનો વહીવટ સરાવકની ગનાતવાલાઓના સવાધીનમા માલુમ પડેછે.

ભીંડીબજારને નાકે શાન્તીનાથના દેહડાંસરનું નામ "સગરગછવાલા" કરી રાખેલું કેહછે. એ મંદીર ઉપર ૩૪૦,૦૦૦ ની બેઠક મરહુમ શેઠ મોતીશાહને થઈ હતી; જેનુ ઉપરીપણું પેહલાં તો શા૦ સોમજી તારાચંદના દીકરા ચાંપશીએ ગાંથે લીધેલું હતું, પણ હવડાં સરાવકની પંચને સવાધીનછે.

મારવાડી અમરચંદ ખીદરીચંદનાં દેહડાંસરનો વહીવટ તેમની હઈઆતીમાં તેવણ પોતેજ ચલાવતા હતા; અને તેમના ગુજરી ગયા પછે તેવણના ભાઈ જેઠમલ, તથા ભતરીજા હીરાચંદ ઉપરાંત મોતીશાહશેઠ હસતકથી ચાલતો હતો; પણ હવડાંતો ધારેઆમેલ તેમના નાતીલાઓનીજ પાશે હશે.

વલભચારીયના સંપ્રદાય ચલાવનારા માહરાજોના ભુલેસવર તરફ આવેલાં મંદીરો સઘલાં મલીને ૬ કેહવાએચ, તેમા સરવેથી મોટું મંદીર શ્રીગોવરધનજી માહરાજને નામે મસહુર થએલું, સંવત ૧૮૭૮ ની શાલમા શ્રી ગોકલનાથજી માહરાજને માટે વૈસનઓ માહજને બંધાવી આપેલ હતું; (જે હવડાં જીવનલાલજી માહરાજના હસતકમાછે); અને બાકીના તારપછે ઘણી મુદતે જે બંધાએઆંચ તેને લગભગ ૩૦ વરસથી વધારે થયાં નથી. એ પાંચ મંદીરોના નામ હેઠલ લખેઆ મુજબ બોલાએછે.

ચીમનલાલજી માહરાજનું. ધીરાજી માહરાજનું.
લાલમનજી માહરાજનું. ચંદ્રાવલી માહરાજનું.
માધવરાએજી માહરાજનું.

એ ઉપરાંત એક સાતમું મંદીર કોટમા ઠકર ગોકલદાસ લીલાધરના ઘેર આગલ "ગંગાબેટજી" ને નામે પરખેઆત થએલું માલુમ પડેછે.

પાંએધોણી આગલ બંધાએલાં "ગોદીજી" ના અપાસરાં વીશે એવું કેહચ કે, તે ઉપર થોડાજ પઈસા ભાઈદાસના ખરચાએઆ હતા; અને બાકીનું જોઈતું નાણું તેમના ગોરજી નામે દીપવીજેજીએ પુરૂં પાડઉં હતું; જે લેણા તારપછે ગોલવાડીઆ મારવાડીઓએ તે ગોરજીને ચુકાવી દીધાં હતાં. એ દેહડાંસરનો કારોબાર મરહુમ શેઠ મોતીશાહના હોકમથી શા૦ અમરચંદ ખીમચંદ દંમણી તથા ગોલવાડીઆ મારવાડીઓ મલી ચલાવતા હતા, પણ પેહલો સખસ મરણ પાંમેઆ પછેથી છેલા સખશોનીજ દેખરેખમા તે નીભેલુંછે.

માહલક્ષમીના મંદીર આગલનો તલાવ સંવત ૧૮૮૦ ની શાલમા શેઠ તુલશીદાસ ગોપાલદાસ નામના સદગુણી ગરહસથે રૂ૪૦,૦૦૦ ખરચીને બંધાવી આપેઓ હતો.

ભાંએખલા મધે શા૦ મોતીચંદ અમીચંદે પોતાની વાડી અંદર બાંધેલાં દેરાંસરનુ નામ "આદીસરભગવાન" રાખેલુંછે; અને તેના સંભાલ માટે એ શેઠીઆએ અસલથીજ એક થાપણ અલાહેધી કાહાડી રાખીચ, તેમાથી તેનો ખરચ પુરો પડેછે. એજ દેહડાંની જોડ તે માહપુરૂશે એક ધરંમશાલા પણ બંધાવી આપીચ, તે હીંદુ મુસાફરોને ઘણીજ ઉપીયોગી થઈ હરવખતે તેઓની સગવડ સાચવેછે.

આતમારામ બાવાનું એક ઠાકોરદુઆર કાલબાદેવીના રસતા પર જે આવેલુંછે, તેને બાંધેઆનું શાલતો ખબર નથી; પણ બાંધનારો બાવા સંવત ૧૮૯૨ ના સરાવણ માશે સમાધીષ્ટ થયા અને તેમની સમાંધી તેજ મંદીરની સાંમણે કીધેલી કેહછે.

વાલકેશવરમા શીવનું દેહડું, અને તેનીજ પડએ એક ધરમશાળા બાંધવાનું કાંમ શેઠ નથુભાઈ રાંમદાશે સંવત ૧૮૯૩ ની શાલથી શરૂ કીધું હતું; પણ તે તઈઆર થયા આગમજ તેવણ ગુજરી ગયા પછે, તેમના શાકરમી દીકરા હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાશે બાકીનું બાંધકાંમ સઘલું સમપુરણ કરીને સંવત ૧૯૦૬ મા હીંદુઓના ઉપીયોગ માટે ખોલું મેલઉંછે.

મેહરાજપંથીનું મંદીર જે પાંએધોણી આગલના કુવાની સાંમણે આવેલું બીજડામંદીરને નામેબી ઓલખાએછે, તે સંવત ૧૯૦૭ ની શાલમા ભણશાલી, ભવસાર, ભાટીઆ, લુહાંના, વાંણીઆ, અને તેવનાએના હીંદુ લોકોના હુંધરાતથી બંધાએલું જણાએછે. સાંભલેઆ પરમાણે તેઓનો સંપ્રદાય રાધાવલ્લભી તથા કુરાંનના મતનો મીશ્રીતછે. જે સેવકો કાષ્ટની કંઠી બાંધેછે તથા કપાલ ઉપર ઉભાં ટીલાંની વચે બીંદી કરેઆ ઉપરાંત એક બીજાને પ્રણાંમ કરેછે, તેથી તે લોકો પ્રણામી પંથના કેહવાએછે. આ મેહરાજી મંદીરમા તેની બનાવેલી પોથીઓની સદા આરતી થાએછે, પણ તેમાં કોઈબી કીસમની મુરતી બેસાડેલી નથી; માટે તેના મત મુજબ તે પોથી વાંચીઆથી મોક્ષપદ પમાએછે. કેહચ કે મેહરાજ પોતાની પોથીમાં એવું લખી ગયોચ કે, તેના ગુરૂ દેવચંદજી

તે ઈસા રૂમુલ્લાં યાને પેગાંમબર સાહેબનો અવતારછે, અને પોતે ઈમામમેદીનો આવતો અવતારછે;જે વીશેની ચોપાઈ "મુંબઈનો ભોમીઓ" હેઠલ મુજબ જણાવેછે.

નવસેં નીવાસી માસલુ, હુયે રસુલકું જબ;
ઈશારૂમુલ્લાં મીસલ ગાજીઆ, મોમન ઉતરી તબ.

એજ પુસતકવાલા ભાઈ તેનો અરથ એવો સહમજાવેછે કે, નવસેં વરસ અને નેવેઆશી મહીના, એટલાં રસુલને મુવે થયાં. તેપછે ઈસા રૂમુલ્લાંનો અવતાર જે દેવચંદજી (ગાજીઆ) એટલે અવતરેઆ. તે વખતે મોમન યાને તેની સખીઓ પણ તેનીજ સાથે અવતરી.

પરારથના સમાજ નામનો જે સુધારક પંથ કેટલાક હીંદુઓમા હવડે રે-* વાજ પાંમેઓછે, તેઓની રીતી મુજબ ભગતી કરવા માટે એક મંદીર ગીર-ગાંમ ખાતે સાંચાથી અસલ બરફ બનાવવાનું કારખાંનું જાંહાં હતું તે મકાંણમાં બંધાએચ, તે સમાજ ઘરનો પેહલ વેહલો પાયો નાખતી વેલા સંવત ૧૯૨૯ ના માગસર વદી ૧૪ ને રવીવારે મોટી ધાંમધુમથી ક્રીઆ કીધામા આંવી હતી.

પાંજરાપોલ.

સુધરાઈને નુકતે ચહડેલાં આ શેહરના અશક્ત જણાવરોની પરવરેશી થનારૂં કોઈબી ધરંમખાતું જે નહી હતું, તેની સરૂઆત એહવાં કારણથી થાઈચેકે, તેનુ દુખ ભરેલું વરણન એક કેહવાત તરીકે અતરે નોધાઈ રેહવું જોઈએછે. દરસાલે ગરમીના પુરા હીંગાંમમા રહજલતાં કુતરાંઓ, હરખાં થાઈ પરજાને ઈજા આપેચ; એવો વીચાર સરકારનાં ધેઆંણમા કોઇ મુદતથી ઠશી રહેઆને લીધે, તેવે વખતે બીચારા નીમકહલાલ અને નીરદોસ પરાંણીઓને પોલીસ ખાતાંની આગેવાંનીથી, સરકારના માંણશો બેધડક મારી નાંખીને જથાબંધ ધગ કરતા હતા, તે કમકમાટ સઘલી વરણના હીંદુઓ તથા પારશી-ઓથી બરદાસત નહી થાઈ સબેઆને લીધે, જોકે હીંદુઓતો એકકોરે રહેઆ પણ હલકે વાંગેનાં કેટલાક પારશીઓએ ફોકટની પીડા માંથે હોરીને તારીખ ૭ મી જુન સને ૧૮૩૨ ને રોજે બીનધારેલું હુલડ એકાએક હુભું કરી કુતરાં મારનારાઓ ઉપરાંત, પોલીસ ખાતાંનાં સીપાઈઓ તથા કનસ-ટેબલોને માર મારેઆ પછે, આખાં ગાંમમા ફીસાદ મચાવીને હરતાલ પારી હતી; તારે તેની સાહમને સખત ઉપાએ લેવાની ધારનાથી સરકારે લસકરને બાહેર કાહાડીને ટુક વખતમા સઘલો બખેડો સમાધાન કરી નાખતાં, બંડ-ખોરાઓ ઉપર જે ધરાપકડી થાઈ, તેમાં કેટલાક આબરૂવાલા સખશોબી કોઈ દાવાદુસમેનોની અદાવતને ભોગે ચહડી સંપડાએઆ હતા. એ પકડાએલામાં જેઓ સારાં માંણશો હતાં તેઓતો જાંમીન આપીને છાંદન થતાં સુધી છુટા ફરેઆ; પણ જેટલા લુછાઓ માલુમ પડેઆ, તેઓ લગભગ ચાર મહીના તુલીક પેહલાંથીજ કેદખાંને પડી રહેઆ હતા. એ બાબદનું ફોજદારી કાંમ

તે વખતની શુપરીમ કોરટ મધે નામદાર ચીફજસટીસ સર હરબરત કાંપતન તથા જુરીની હજુર કેટલાક દીવશો સુધી ચાલીઓ, તેમાં પારશી ૮ તથા હીંદુ ૨ મલી ૧૦ જનાઓ જે તકશીરવાર થઇઆ, તેઓ દરએકને તા૦ ૧૩ મી અકટોબર ૧૮૩૨ ને રોજે ૧ થી તે ૧૮ માસ સુધીના આશાન કેદની શીખસાએ પોંહચાડઆ, એટલુંજ નહી પણ તેઓ માહેલા બે જણાઓ પાશેથી ૨૨૦૦) રૂપીઆ દંડ, તથા ૮ જણાઓ પાશેથી ૪૦૦ થી ૧૦૦૦) રૂપીઆ સુધી ચોકસ મુદતવેર સુલેહથી ચાલવાની જાંમીનગીરી લખાવી લીધામા આવી હતી.

એ બખેડામાં જો કે ઘણા લોકો પકડાએલા હતા, તેમાથી માંતરે ૧૦) જણાઓજ સજાએ પોંહતા; અને બાકીનાઓ ઉપર પુરાવો નહી મલીઆને લીધે નામદાર જડજે તેઓને શીખાંમન દઇને છોડી મેલઆ હતા; જેઓ મધે એકતો આપરી ટાપુને જેબદેનાર નાંમીચાં પટેલ ખાનદાનના તે વખતપર વડા શેઠ રૂસતમજી કાવસજી પટેલ, બીજા પરખેઆત શેઠ ખાંનદાન માહેલા ખરશેદજી નવરોજજી શેઠના, અને તરીજો એક માતબર વેપારી શા૦ રાંમચંદ ગોવીંદજી કોઇ કાલેખી એવા હીનપસતી ભરેઆ બખેડાની વચે પડે નહી તેહવા આબરૂવાલાઓ હતા; પણ કોઇ ચંડાંલોનાં ફીતુરથી તેઓ બીનફોકટ સપડાએઆ પછે, તેઓ પોતપોતાના જાંમીનો આપીને તતકાલ છુટા થએઆ અને ચાલતા મુકરદમાની સાંહમને વકીલ બારીસટરોની મારફતે સંભાલ કીધી તારે, વાજેબીપનાની વફાદારી બતાવીને તાંહાંથી હસતે મોહડે ઘેરતો આવેઆ, પણ શીતારાની ગીરદેશીથી મોહટા ખરચનો બોજો તેઓને માથે ફોકટ થાએઓ હતો. આ બખેડા ઉડેઆમા બે વાત ખુશી ઉપજાવવા જોગ ઘણી સારી માલુમ પડી, તેમાં એકતો એ કે તે દાહાડાપર ઉપર જણાવેલા સબબો જે શીખસાએ પોંતા, તેની ચાંણકનો ધડો પકડીને પારસી લોકોમાં બીનધારેલો સુધારો પેવસ થાયો; અને બીજું એકે એ બાહાંનુ હાથ આવેઆથી હીંદુ તથા પારસીઓનાં વગવાલા શેઠીઆઓએ દાહપણ વાપરીને એક પાંજરાપોલને હસતી આપવાની અછી ગોઠવન કાંમે લગાડી હતી; પણ તેની સરૂઆત થાએ તેટલાં આપરી નાંમદાર સરકાર સાથે એવો બંદોબસત કરી લીધો હતો કે, હવેથી રહજલતાં કુતરાંઓને જાનથી મારી નાંખવાં નહી; પણ તેઓના ખરચથી જીવતાં પકડી આપવાં કે, તેઓ હવાલામા લઇને બાહેરનાં દેસાવરો ખાતે મોકલાવી દેશે. આ વાજબી માંગની વગર હરકતે સરકારે બાહાલ રાખી હતી; અને તે દાહાડાથી કુતરાં મારવાનો કમકમાટ ભરેઓ રેવાજ રફતે રફતે નીકલી જવાલાગો, અને બીજી તરફથી પાંજરાપોલની સથાપનાં માટે હીંદુ માહજનની સાથે પારશીઓ પણ અંતકરણથી ભેગા થએઆ હતા, તેનુ બયાન હેઠલ જણાવેલા ફકરામા વાંચનારા સાહેબોની વાકેફગારી માટે નોધીએછે.

પશુ જાણવરોની પરવરેશી માટે પેહલવેહેલું પુનનુ કાંમ માથે ઉઠાવી લેનારાઓ નેક નાંમદાર મરહુમ સર (તે વખતના શેઠ) જમશેદજી જીજીભાઇ બારોનેટ, અને શેઠ સાહેબ શા૦ મોતીચંદ અમીચંદ જેવણ મોતીશાહના નેક નાંમથી પરખેઆત થાઇ ગઆય; તેઓ કીરતીવાન ગરહસથો આગેવાંન હતા, જેઓએ

બરેબુત મેહનત લઇને એક માહભારત પાંજરાપોલ બાંધવાના કારણસર રૂ૧૪૧,૭૫૦ સરાવકજણ ૩૩ પાશેથી* હુધરાવી લઈને; તેમા આસરે પાંમનારાં અસકત જણાવરોને આકેબત શુધી પોંહચીવલે તેટલા દરસાલનાં ખરચ માટે હેઠલ જણાવેલી વેપારજોગ જીનશો વગેરે જે મુંબઈમા આવે, તે ઉપર દેશી વેપારીઓ પાશેથી લવાજમો લેવાનો ચોકસ ઠેઠાવ સઘલાઓના અનુમતથી એક લખતની મારફતે કીધામો આવેઓ હતો.

રૂ૦ દરસુરતી ખાંડી એકે રૂ૦ા લેબે.

અફીણની દરપેટી એકે રૂ૧ લેબે.

હરેક દેશાવરની ખાંડના દરએક ડાગીનાને માંથે રાંમ ૧ લેબે.

હરેક દેશાવરથી આવતી સાકર ઉપરાંત મોરીસની ખાંડનાં દરએક ડાગીનાને માંથે રાંમ ०ાા લેબે.

અતરેથી લખાતી, અને દેશાવરો તરફથી લખાઇને અતરે આવતી હુંડી ઉપર દર સેંકડે રાંમ ०ા લેબે.

મોતી જે વેપારીઓ અતરે ખરીદ કરે તે પાશેથી સેંકડે ટકા०ા લેબે.

ઉપલા લવાજમામેથી જોકે અંગરેજ તથા મુસલમીન ગણેઆતનાં વેપારીઓને અલગ ગણેઆંછે, પણ તેઓ પાશેથી જેબી કોઈ હીંદુ તથા પારશીઓ માલ વીગરે ખરીદે તે લખત મુજબનો લવાજમો આપે એવો એકરાર તેજ વખતથી બાહલ રાબેઆમો આવેઓછે; અને તે મુજબ લેવાની સરૂઆત સંવત ૧૮૯૧ ના કારતક સુદી ૨ ને વાર સોમેથી હેઠલ જણાવેલા ચાર સાહેબોના હસતકથી કીધામા આવી હતી.

શેઠ શા० મોતીચંદ અમીચંદ. શેઠજી જમશેદજી જીજીભાઈ.
શેઠ શા० વખતચંદ ખુશાલચંદ. શેઠજી બમનજી હોરમજજી વાડીઆ.

જોકે એ કાંમ ચલાવવા માટે સરવેથી માહભારત સાહેબોને વહીવટદાર ઠેઠવેઆ હતા; તોપણ જણાવરોની દેખરેખ સારૂ તે સાહેબોનાં હાથ હેઠલ બીજા ૬ વેપારી ગરહસથોને લખતની સરતથી તેજ વખતે નેમનુક કીધા હતા.

શા० કલાંનજી કાંહાંનજી. શા० બીમચંદ પરેમચંદ.
શા० ફુલચંદ કપુરચંદ. શા० શોમજી તારાચંદ.
શા० ગોપાલજી બીમજી દલાલ. શા० રાંમચંદ ગોવીંદજી.

એ ઉપરાંત જો અગત પડતો બીજા છ ગરહસથો જે સારી આબરૂના, અને પરમારથી પુરૂશો નજરમાં આવે તેવાઓને વધારવાનો અખતેઆર દાખલ કરીને અસલ લખતોપર આસાંમી જણ ૪૪૯ એ પોત પોતાની સહીઓ કીધી હતી, જેઓ મધે સઘલી કીસમના હીંદુઓ જણ ૪०૧, પારશીઓ જણ ૪૭ અને વોહરો ૧ જણાએછે.

આ પાંજરાપોલને આરંભવાની અસલ મુલ મતલબ તો ચોકસ કરીને કુતરાંઓ મારી નાબેઆ ઉપરથીજ માલુમ પડી હતી; પણ તે ઉપરાંત કેટલાંક

* એમા પારસીઓએબી સાંમેલ રેહવા ચાહેલું હતું, પણ માહજનના મતમા એવું થઉઉ કે, ઉપલા સખશો શીવાએ બીજા કોઈનો પઇશો લેવોજ નહીં. નો० લે०

ન ધણીઆતાં ઢોરો રસતે રસતે રહજલીને ભટકેઆ કરતાંઓનેખી સરકારના માંણુસો તરફથી ઘણી ઈજા પોંહચતી જણાઈ તારે તેની પણ દએઆ એ દાતાર સાહેબોએ ઉપજાવીને હેવો ઠેડાવ કીધો કે, અશકત થાઈ પડલાં ન ધણી-આતાં ઢોરો, જેહવાં કે ગાએ, ઘોધ્રા બકરાં ભેંરા, ઘોડા, અને કુતરાં કોઈબી કામમા તદન નહીંજ આવી શકે તેહવાંઓને શોધી લઈને, તેઓની જીંદગી તુલીકની પરવરેશી માટે લાવી રાખવાં. અને તેટલા કારણસર બાહેરકોટ અ-મરોલી તરફ મરહુમ શેઠ કાવસજી પટેલના તલાવની પછવાડે એજ ગરહસ-થની બીલંદ જગેઆ હતી તે તેમના વારેશો પાશેથી માહેલા બંગલાઓ તથા બીજી એમારતો સહીત કુલ ૩૬૧૦૦૦) બદલે વેચાતી લીધી, પણ તેટલું બરા નહી જણાએઆ ઉપરથી આજુબાજુની બીજી જગેઆઓ મેલવીને તે ઉપર બાંધ કામ જે કીધું તેમાં હુધરાટના સઘલા ૩૧૪૧,૭૫૦) ખરચીયા હતા.

એ પાંજરાપોલનો ખરચ પુરો પાડવા સારૂં ઉપર જણાવેલી કેટલીક જી-ણસોને માથે જે લવાજમો સરવે ગરહસથોએ બાહલ રાખેઓ હતો, તે મુજબ દરસાલની ઉપજ વસુલ કરીને વહીવટ ચલાવવાનું કામ પેહલાં આઠ વરસ તુલીક માહજન માહેલા જુદા જુદા ગરહસથોની આગેવાણી હેઠલ જો કે આ-પણા માનવંતા મરહુમ સરજમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ જે વખત ઉપર એ એતાબ પામેલા નોહતા; તે સાહેબની દેખરેખ હજુર ઘણી સંભાલથી થાએલું હતું; તોપણ હીસાબ કાએદા સર રાખવામા વારેવાર ગુચવાતો જે જણાએઆ કીધો, એટલુંજ નહી પણ આ માહ પુનનાં કામમા મનપુરતી કોશેશથી જોઈતો વધારો તેઓને હાથે બની નહી શકેઆને લીધે, એ શાહેબે પુખત વીચાર પોંહચાડીને સઘલો વહીવટ તથા હીસાબ પોતાના સવાધીનમા લઈને સર જમશેદજી જીજીભાઈનાં છોકરાઓની કુંપનીવાલી પોતાની પણોતી પેહડી મધે રાખેઓ હતો; તો જો કે તે નામવરનો બોહોલો રોજગાર તે વખતપર ચોમેર હેવો તો ફેલાયલો હતો કે, તેમની જગેએ કોઈ બીજો હોતતો હાવી પારકી વેઠ તેથી કવચીત અંગેજાઈ શકાતેજ નહી; પણ જે ધણીએ કેથે હેવાંજ કારણ માટે જનમ ધરેઓ હતો, તે માહાપુરૂશ, આએ પુનનું કામ આસાની સાથે પાર ઉતારી આપવાની ખરી દીલશોજી દેખાડીને આગેવાણીમાં સરવેથી પેહલા મશગુલ રેહવા લાગા; તે બાબેનો મોટો ઉપકાર માહજણના શેઠીઆઓ હજીસુધી ભુલેલા જણાતા નહી. કેમકે તેની ઉપજ પેહલેનાં કરતાં વધારીને ખરચમા કરકશાર કરી દેખાડઆ પછે, એ શાહેબે છપાવીને બાહેર પાડેલા સોલ વરસ સુધીના એકંદર હીસાબની પેહલી ચોપડી તપાશી વાલેઆ ઉપરથી હેવું જણાએલું છે કે, એ માનવંતા માહપુરૂશના હસતકમાં સંવત ૧૮૯૯ થી વહીવટ આવેલો હતો, પણ તેની સંગાથે પરથમના આઠ વરસનો હીસાબ ભેગો લઈને તેમાં સંવત ૧૮૯૧ ની સુરૂઆતથી છેક ૧૯૦૬ સુધી દર વરસની ઉપજનીપજ જુદી જુદી તફશીલવાર જણાવેલીછે, તેની તારીજનો સાંમટો શારવાલો પરજાની જાણ માટે જાહેરમાં લાવીએછે.

જ	ઉ
૮,૮૫,૯૨૫) પેહલાં સોલ વરસની ઉપજના જમા થએલા.	૪,૭૦,૧૮૦) તેટલાજ અરસામાં કુલે ખરચાએલા.

શોલ વરસની સઘલી ઉપજને સરેરાસ જોતાં દરશાલે રૂ૫૫,૩૭૦। લેએની આવક; બીચારાં પસુ પરાંણીઓના આસરા માટે આપરા હાતેમ દીલના હીંદી ઊંમરાવની આગેવાંણી હેઠલ જેવી સનતલસથી ઊભી થઈ, તેવીજ સંભાલ તેઓના પાલંણ ઉપર લીધા ઉપરાંત, બીજાં કેટલાંક પરમારથી કાંમો, એ સાહેબે તેમાંથીજ કરી વાલેઆં તેના ખરચની તફશીલને પેઆણમાં લઈજીએચ તો તેટલીજ મુદતમા દર એક વરશે રૂ૨૯,૨૮૬। લેએનું પરમાંણ કાંઈ લઅલુટપણે નહીં, પણ ખરેખરી ઘટતી રીતનુંજ માલુમ પડેઊછે; અને તેમ કરતાંબી આવક માહેલા લગભગ અડધ ભાગ ફાજલ પડેઆ વીશેની જે કીરતી એ સાહેબ એક ઇઆદગારી તરીકે મેલી ગયાચ, તે આ શેહરના સરવે સંસારી-ઓને રાહેત ઉપજવા જોગ વીચારીને સરવઈઆં બાકી વધારાની વીગત હેઠલ નોધી લઈએછે.

સરકારી ટકા ૪ તથા ૫ વાલી વીઆજુકી નોટો ૧૨૦ કુલ રૂ૩,૩૧,૦૦૦ ની ખરીદ કીધી તેની લાગતના કુલે.. રૂ૩,૩૬,૫૬૯।૩॥

પાંજરાપોલ ખાતે મીલકતો જે ખરીદી લીધી તેની કીંમતના આપેલા .... રૂ ૭૬,૧૮૮)૧૫

રોકડા હાથમો રહેલા રૂ૨,૯૮૬॥૧૭॥ રોકડાની વીગત.

સર જમશેદજી જીજીભાઈના છોકરાઓની કુંપણીને તાંહાં સંવત ૧૯૦૬ ના આશો વદી ૧૧ ને વાર ગરેઊની તેરીખના બાકી નીકલેલા એ ધરમ ખાતાનાં તરસઠી જણ ૧૧ ના આડટીઆ મી॰ રીમીંગટનની કુંપનીને તાંહાં પાંજરાપોલના વહીવટ ખાતે ભરીને તા॰ ૨ જી નવેમબર ૧૮૫૦ ઇરાવીની તેરીખની પોંહચ લખાવી લીધી હતી........ રૂ૧૯૮૩) ૬॥

એ ખાતાંના મેહતા મોહનલાલ નરોતમદાસ પાશે અનાંમત રહેલા ...... રૂ૧૦૦૩॥૧૦॥

——— ૨,૯૮૬॥૧૭॥

પાંજરાપોલના વહીવટમા ૧૬ વરસનો નકી વધારો..રૂ૪,૧૫,૭૪૪)૧૧

ઉપર જણાવેલી વીગત મુજબ સોલવરસ સુધીનો સંભાલ જેહવી રીતે મરહુમ સર જમશેદજીએ કરી દેખાડેઓ તેહવીજ રીતે ચંદરોકાલ તુલીક એ ખાતું સચવાઈ રેહવાની શુભ મતલબથી, એ સાહેબે દુર અંદેશી પુગારીને પોતાનીજ હઈઆતીમા તા॰ ૩૧ મી અકટોબર સને ૧૮૫૦ ઈસવીને રોજે

એ ખાતાંનો વહીવટ હેઠલ જણાવેલી (પોતે સુધાં) આશામી જણા ૧૧) ના વીસવાસપણા હેઠલ સોંફી આપેઓ તે સાહેબોના નામો આ મુજબ હતા.

નેક નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ (તે વખતપર) નાઈટ-સરનશીન.

વાડીઆજી શેઠ બમનજી હોરમજજી.

શેઠ ખરશેદજી (હાલના બારોનેટ સર) જમશેદજી જીજીભાઈ.

શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ.

શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજી પારખ.

શા૦ હીંમતરાંમ તરીસનાંધર.

શા૦ ગંગાદાસ વીજભુખંણદાસ.

શા૦ ઉમેદચંદ જાદવજી.

શા૦ શુંદરજી નાંનજી.

ઠા૦ કાંહાંનજી ચતુર.

મારવાડી૦ રૂગનાથદાસ બખશીરાંમ.

એ કારણ માટે જે ટરસતડીડ સતા ભરેઊં બનાવેઊં તેમાં ધરમ ખાતાંનો વહીવટ ચલાવવા સંબંધી સઘલો અખતેઆર એ શાહેબોનો ઠેડવેઓ; અને તેઓ માહેલા કોઇનીબી જગેઆ, કજાએલાહીએ, અથવા બીજે સબબે જે ખાલી પડે, તે પાછી પુરવાની મુખતેઆરી બાકીના અધીકારીઓને સોંફવામા આવીછે. ઉપલાં સરવઈઆંમા જણાવેલા રૂ૩,૩૧,૦૦૦)ની સરકારી નોટો મુંબઈનાં આકાઊંનટંટ જનરલના સવાધીનમા જે શોંફી આપીછે, તે એવી સરતથી કે તે નોટોનું દર છ મહીને ઉપજતું વેઆજ વશુલ કરીને એ ધરંમ ખાતાંનાં ઉપલા તરસટીઓએ નેમેલા આડટીઆ મી૦ રીમીંગટણની કુંપણીને તાંહાં ભરી દેવું; અને કોઈકાલે એ નોટોનાં નાણા સરકાર જો પાછાં આપે તો, તે લઈને બીજી તેહવીજ નોટો જે તે વખતપર ચાલુ હોએ તેહમાં થાપણ રોકવી; પણ તેને હરગેજ થાઈ બીજા કોઇનાં હાથમો આપવી નહીં. એ નોટોની એક ટીપ, ટરસતડીડ તથા તરેજુરીમાથી આવેલી નાણાની પાવતી, સર જમશેદજી જીજીભાઈનાં છોકરાઓની કુંપણીનાં સવાધીનમાં રાખીને, તે ડીડની ખરી નકલ મી૦ રીમીંગતનની કુંપનીને તાહાં તા૦ ૧૧ મી નવેમબર ૧૮૫૦ ને દને મોકલાવી હતી.

એ કારણ માટે ઠેડવાએલા આડતીઆ મી૦ રીમીંગટણની કુંપની સાથે એવો બંદોબસત કીધામો આવેઓ હતો કે, ઉપલી લોણીનું જે વીઆજ આકાંઉનટંટ જનરલમાંથી મલે, તેમાંથી પાંજરાપોલનાં ખરચ માટે ઉપર જણાવેલા તરસટીઓ જારે નાંણા માંગે તારે આપવાં.

એજ ખાતાંને હીસાબે રૂ૧,૪૧,૭૫૦ ની જે મીલકતોછે, તેના પણ સંભાલ માટે એક જુદું ટરસટડીડ કરાવીને તેના ટરસટી શેઠ શા૦ ખીમચંદ મોતીચંદને ઠેડવેઆ હતા; અને તે લખતમાં એવી સરતો સમાવી હતી કે, સઘલી જમીનો તથા તે ઉપરની એમારતો વગેરે, અથવા તે માહેલો હરકોઈબી ભાગ કવચીત વેચવોજ નહીં, એ બાબેનાં સઘલાં દસતાવેજો, જેહવાં કે

ખતપતરો વગેરે અને તે ઉપરાંત અસલ ટરસટડીડ પાંજરાપોલ ખાતેની તરેજુરી મધે તે વખતના મેહતા મોહનલાલ નરોતમદાસનાં હસતકથી મેલાએલાં હતાં.

આવી રીતનાં મજબુત બાંધાથી પાંજરાપોલનો વહીવટ, ૧૬ વરસ સુધી ચલાવેઆ પછે, એ મરહુમ માહપુરૂશે મોહટાં માંન સહીત છોડીને, ઉપર જણાવેલા સાહેબોનાં અખતેઆરમાં જોકે સોંફીતો આપેઓ હતો, તોપણ સદાની ઉદારતા મુજબ તે ઉપર પોતાની દેખરેખ એવણ મરણ પાંમેઆં તાહાંતુલીક બનતી કોશેસથી ચાલુ રાખેલીજ હતી; માટે એ પશુ પરાંણીઓનું ધરંમખાતું હજીતક તેવણની રૂડી કોશેસને ઈઆદ કરતું નીભીને ચાલેઆ કરેછે.

આ પશુ જાંણવરોની પરવરેશીનાં પુણીઆતમાં કાંમનો વહીવટ ઉપર જણાવેલા બંડાલ શીકે નવા કાહારોબારીઓનાં સવાધીનમાં સંવત ૧૯૦૭ થી શોંફાયો, તે સંબંધી કુલે ૨૦) વરસનો હીસાબ દરસાલે છપાઇ બાહેર પડેલાઓનો જુમલો મેલવીને તપાશી જોતાં પરજાને આનંદ પમાંડે તેહવી રીતે મનમાંણતો સર્વ ઉતરેલોછે; તેબાબે એમાં મદદ કરનારા, તથા ખંતીપણે મેહનત લેણારા સાહેબોને સરખી રીતની સાબાશી ઘટેછે. સંવત ૧૯૨૬ ના સાલનો છેલો હસાબ જે બાહેર પડેઓચ, તેમાં વરસની આખેરીએ ખરચ-ખુટન બાદ કરતાં હેઠલ જણાવેલી થાપણ તે સાહેબોના હાથમાં સચવાઇ રહેલી માલુમ પડીછે.

સરકારી ટકા ૪ તથા ૫ વાલી વીઆજુકી નોટો........	રૂ ૪,૪૦,૫૦૦
બેંગાલ બેંકના સેરો ૨૦)........................	૨,૦૭,૯૧૪
મી૦ રીમીંગટનની કું૦ ઉપર ખાતેબાકી લેણા.........	૧,૦૧,૦૮૯
શીલકમો રોકડ............................	૫૯૨
	૭,૫૦,૦૯૫
એજ કારણ માટે લેવાએલી મીલકતોની અસલ બેઠક....	૧,૪૧,૭૫૦
	૮,૯૧,૮૪૫

આપણી સરકારી કેમેસરી ખાતાંનો આગલો હેડકલારક, મી૦ પેસતનજી ડાસાભાઇ પાહડખાં, જેવન ઘણા વરશોવેર ઇમાંનદારીથી સરકારની શેવા બજાવેઆના બદલામાં જીંદગી સુધી બેઠા મુસારાની મેહરબાંની મેલવીને ચાકરી છોડી બેઠા હતા; તેનાઓ આ ઉપીઓગી ખાતાંનાં શેકરેટરી પણાનાં સંબંધમાં સંવત ૧૯૧૯ ના સાલથી જોડાઇ રહેલા હતા; જાંહાં પશુ પરાંણીઓની શેવા બજાવતાં નવેક વરસ પસાર કીધા. પછે હઇઆતીનું શેવટ આવી પોંહતાને લીધે માતરે એકાત દાહાડાની સખત બીમારી ભોગવીને સંવત ૧૯૨૮ ના માંગસર વદી ૦))) ને બુધવારે ૬૧ વરસની ઉંમરમાં ગુજરી ગએઆ; તેથી તે ખાલી પડેલી જગેઆ સાંભલેઆ પરમાંણે માહજનનાં અનુમતથી મેતા પીતાંબરદાસ નાનાભાઇ નામના એક હીંદુ ગરહસથને શોંફવામા આવીછે; જેના વીશે એવી આશેઆ બાંધીએછે કે, આ પાંજરાપોલની પખરામા પડેલાં ઢોરો વીગેરે જણાવરોનું સારી રીતે પાલણ થાએ, અને તે માટેની થાપણખી

રૂડી રવેશે સચવાએ તેહવી તરતુદ વાપડીને ૩૯ વરસની વએ પોંચેલાં આ ઉપીઓગી ખાતાંની આબાદીમા વધારો કરતા રેહ.

કુતરાંઓને મારી નાખવાની બંધ પડેલી ચાલ, ચાલીસ વરસ પછે ૧૮૭૩ ના ફેબરવારીની અધવચથી પાછી ચાલેલી જે જોવામા આવી, તેમા ફરક માતરે એટલોજ જણાઓ હતો કે, તે વખતમા જાહેર રસતાઓ ઉપર મલતાં સગોને સોટાથી મારી નાખતા હતા; અને હવડાં તેઓના ખાધામા જેહર ભભરાવીને ભોંએ સુવાડી દીધાં. આ માટે એવું સાંભલેઊંચ કે, થોડુંક થાએઊ કોઈ હરખાં કુતરાંઓએ જે જે લોકોને કરડીને હેરાંન કીધાં, તેઓ માહેલા કેટલાક સખશો મરણ પાંમેલા માલુમ પડેઆ, તે ઉપરથી, પોલીસ કમીસનર મી૰ સુટરે પરજાનું હેત ઇછીને જાહેર ખબરની મારફતે ઘરગતુ કુતરાંઓને સંભાલી રાખવા સંબંધી પરજામા પેહલાં ચેતવણી આપીને, પછે તેવાં પરાંણીઓની કમબખતી સરૂ કીધી, તારથી તે તા૰ ૨૮ મી ફેબરવારી સુધીના પંદર દીવસમા સઘલાં મલી ઓછાંમા ઓછાં ૪૦૦ કુતરાંઓને જે મારી નાખેલાં કેહવાએઆંચ, તેટલાં બધાંઓને એકેદમ તો હરખું લાગેલું હશેજ નહીં. આટલી બધી સંખીઆ જારે શીજાઇ રહી તારે મજકુર પાંજરાપોલના હાલી રખેવાલો તરફથી, તેવાં રહજલતાં કુતરાંઓને પોતાના સવાધીનમા લેવા માટેની જાહેર ખબરો છપાવીને, દરએક જણાવર લાવી આપનારને ઇનામ દેવા જણાવેઊં તેથી તેવા પરાંણીઓનો પરાંણ ઘાત થતો બંચેઓછે. જો કદાપી આગલા બંદોબસત પરમાંણે પોલીસવાલાએખી આગમજથી જીવતાં પકડાવી પાંજરાપોલને હવાલે કરાવી દીધાં હોતતો, હાવી રીતે તેઓનો ઘાંણ નીકલતેજ નહીં.

પાંજરાપોલનું પુણવંતું કાંમ સરૂ થઆની બારેક વરસ આગમજ સંવત ૧૮૭૮ ને સાલથી કેહચ કે, હલાઈ ભાટીઆની માહજનના લોકોએ પોતપોતામા હુઘરાતથી ઉભી કીધેલી એક થાપણને ઠા૰ કાહાંનજી ચતુરની આગેવાંણી હેઠલ શોંફીને, તેની ઉપજમાથી ગાએઓને ઘાંસ ચારો નાખવાનો રવઇઓ જે આરંભેઓ હતો; તેની ઉપજમાંથી બંચેલા રૂ ૬૮૦૦ ની સરકારી વીઆજુકી નોટો, તથા ઠકર રણછોડદાસ કાંહાંનજીના ચોપડામાથી ખાતે બાકી નીકલેલા રૂ૨૨૬૬ ઉપર જણાવેલા બાપ બેટા, જે મરણ પાંમેઆ, તેઓના વશીએતનામાના વકીલ ઠકર લખમીદાસ દાંમજી પાશેથી લઈ લેવા માટે, સંવત ૧૯૨૯ ના માગસર વદી ૪ ને ગુરૂવારે મલેલી તેઓની જાહેર સભા અંદર વધુ મતથી, માહજણ મચકુરના હાલી વહીવટદાર ઠકર લખમીદાસ ખીમજીને અખતેઆર સોંફેઓ હતો. આ બાબદમા એક મુકદમો નામદાર હાઇ કોરટની સાંમણે કેટલુંક સુધી ચાલેઓ હતો, તેનો ચુકાદો તેજ શાળના પોસ વદી ૯ ને ગુરૂવારે નીઆએધીસ મી૰ બેલીએ કીધા પરમાણે, ઉપલી ૯૦૬૬ રૂપીઆની પુંજી માહજણના સવાધીનમા આવી; અને તેની ઉપજમાંથી આગલી મકસદ માફક હલાઈ ભાટીઆની માહજનને નામે પશુ પરાંણીઓનું પાલણ હલાએખું થતું સંભલાએછે.

સતીના રેવાજની ઊતપંતી, અને તેમા થએલા અટકાવની યાદી.

પરમેસવરે ઈનસાંનોને બખશેલો અમુલીઅ પરાંણ કોઈબી બાંહાંને ઘાત થાએચ, તેમાં આ સતીનોબી માહ પાપી અપરાધ કેહવાએછે; એ વીશે હમારી અટકલ એવી પોંહચેચ કે, જારથી પુનરવીવાહની પુરાંણી રસમ બંધ પાડવામાં આવીચ, તારથીજ કોઇ શકત હઈડાંના કરપીણ સખશે ધરમને બાંહાંને હાવો કમકમાટ ઉપજતો રવઇઓ ચાલુ કીધેલો હોએ; કે જેથી કરી કોઇ ધરડા અથવા જવાંણ વરની બાએડી રંડાએઆ પછે, પુનરવીવાહની બંધીને લીધે કદાચને કોઇ અનીતીના ભુંડા હવસમાં ફશીને, કુલને તથા નેઆતજાતને નકાંઈ લગાડે તે કરતાં ભરથારની સંગાથે બાલી મારવાનું માહ પાપી કાંમ કોઈએ શોધી કાહડેલું સહમજમા આવી શકેછે; પણ "નાબંધમાલા" નામના એક પુસતકમા એવી વાત વાંચવામા આવેછે કે, હીંદુસતાનના ઉતર ભાગમા રેહનારા હીંદુઓની ભરચકર વસતી અંદર એક વખતે (જેના શાલની તથા ગાંમની ચોકસ યાદી તે પુસતકમા સમાવેલી નથી) કેટલાક પુરૂશો મરણ પાંમેઆ, તારે તાંહાંના રાજાની તજવીજાત ઉપરથી એવું માલુમ પડઊં કે, વીભીચારી બાએડીઓ બદફેલીમા વધારે ફાવવા માંટે તેણીઓએ પોત પોતાના ભરથારોનો કોઈ રીતે ધાંણ કાહડેઓછે. રાજા જોકે તેવીજ રીતની મોજમજાહના શોખમાં સમપુરણ હતા, તોપણ ઉપલી કરૂર ચાલનો અટકાવ કરવા માટે એવો ધારો બનાવીને તતકાલ અમલમા આંણેઓ કે, જે સ્ત્રીનો ધણી મરણ પાંમે તારે તેણીએબી તેના મુરદાં સાથે બલી મરવું. આ યુકતીથી, કેહચ કે, સતીની ચાલ હીંદુઓમા પેહલવેહલી પેસાડીછે; અને તેને ટેકો મલવા માટે તે વખતના રૂશીઓએ તેવી સ્ત્રીઓને સ્વરગના સુખની તથા બીજી કેટલીક લાલુચો સાસ્ત્રની રાહે દેખાડી લલચાવી કે, તેથી કરી કોઈબી વીધવા થતી સ્ત્રી આનાકાની કરેજ નહીં.*

ઉપલા ગરંથકારના કેહવા મુજબ, ઈનસાંનોને કમકમાટ ઉપજાવનારા સતી થવાના રેવાજને કેટલીક સમરૂતીમા ઉતેજન આપેલું જણાએછે; જે માહેલી એકની અંદર તો એવુંબી લખેલું કેહવાએઊંચ કે, "જે પરમાણે કોઇ ગારોડી એક સાંપને તેના બીલ માહેથી બાહેર કાઢી ઘણું સુખ પાંમતો હોય, તેમ રંડાપે આવેલી બાએડી પોતાના પતી સાથે બલી મરે તો, તેને નરકમા પડતો તે બંચાવી શકેછે." અને બીજી સમરૂતીમા તરણ તરાંહની સહમજ સમાવી દેખાડીચ, તેમાં પેહલી એકે "જે સ્ત્રી પોતાના પતી સાથે સત ચહડાવી મરણ પાંમે તો પોતાના પીતાની સાત પેહેડીઓને તે તારશે; એટલુંજ નહીં પણ સવરગમા ચઉદ ઈંદરા દેવ રાજ કરે તાંહાં તુલીક તેણીના પતી સાથે તે સવરગનું સુખ ભોગવશે; અને તરીજી રીત એવી કહીચ કે, "જેના વરે

---

* એ સબબબી પુનરવીવાહના અસલી રેવાજને અટકાવનારો શેહલથી સહમજાઈ શકાએછે. નો° લે°

બરહમ હંતીઆ કીધી હોય, યા કોઈ મીતરને મારી નાખેઓ હોય, અથવા નીમકહરાંમી દેખાડી હોય, અને તેની સ્ત્રી પોતાના ભરથાર સાથે જો બલી જાએ તો, બચીત કરી તેણીનો પતી સઘલાં પાપથી છુટો થાએ."

આ દુખ ભરેલી વાતોનો કંપારો જેમ પારકા ધરમવાલાઓને લાગેછે, તેમ ખુદ હીંદુઓનેબી અલબતાં લાગતો હશે; કારણ કે તેઓ માહેલા કેટલાક ઘણું કરી વેહમના વમાસણને નીવારવા ઉપર હવડાં સારૂં લખસ આપતા જણાએછે; પણ ખાંમી માતર એટલીજ રહીચ કે, સંસકરૂત ભાસામાં લખાએલાં સરવે કીસમના પુસતકો (જેમા ઘણા ખરા વેહમી વીચારોબી દાખલ થએલા હોએચ) ને તેઓ હજીસુધી ધરમપોથી પરમાણે ગણીને કેટલીક વેહમી, જંગલી તથા જીવનો નાશ કરનારી કીરીઆઓ જે થાએચ, તેમાં આ સતીની રસમને પણ ઉતમ ગણતા આવેઆછે; અને તે કાંઇજ નહીં પણ ઉપર જણાવેઆ મુજબ સવરગના સુખની ખોટી લાલુચ દેખાડવા માટે ધરમના નામને વચે લાવેઆછે; અને તેથી કરી બીચારા કેટલાક અગનાન હીંદુઓ તેમા લોભઇને નહીં છાજતો કરૂર અમલ કરે તે વાત નવાઈ જેવી લાગેજ નહીં; પણ અજાએબી ભરેલી હાવુંબી કેહવાએચ કે, શેઆંણા અને સહમજુ હીંદુઓબી તે ચાલને નાસકારક નહીં સહમજતાં ધરમને બાંહાંને પરશીધ કીધેલા વેહમી વીચારમાં હજી એટલાતો વીટલાઈ રહીને એવું ધારેછે કે, તેઓના વરણની બાએડીઓ પોતાના પતી સાથે બલી મરે તો તેથી તેણીને કોઇબી ઇજા થાતીજ નથી.

પુરાંણને પુખત રીતે પઢેલો કોઇબી માહપંડીત ધરમને આધારે હીંમતથી તો કદીબી કહી સખશેજ નહીં કે સતી થઇને બલી મરવાનું કરૂર કાંમ પરમેસવરે સરજેલુંછે; કેમકે સાધારણ અકલથી સરવે કોઈ બીચારી સમજેછે કે, જે પરમ કીરપાલુ સાહેબ પોતાની કુદરતથી જેને જનમ આપેચ, તેની જીંદેગીનો અંત લાવવાનો હકબી તેજ ખાવંદ ધરાવેછે; માટે આ સરૂસટીમાં અનેક સંજોગથી જેટલા આપઘાતો થાએચ, તેનો બોજો તો જોકે તેહવું કાંમ કરનારનેજ સર હોએછે, પણ આ સતીની સરૂઆત શોધી કાહડનારની સંગાથે તેવી કરૂર યુકતીને જેટલા મદદગારો મલી આવેચ, તેઓ સઘલા એક સરીખા ખુની અપરાધના મોટામા મોટા પાપી ગણાવા જોઇએ; અને તે કાંમનો અટકાવ કરવા જેબી સખસ મેદાંન પડશે તેજ બેહુ ભવનું પુણીઅ હાંશેલ કરી લેશે, કેમકે ધરમને ખોટે બાંહાંને ધુતારા બરાંહમણોના બેવકુફાઈ ભરેઆ બોધ ઉપરથી ઘણીક અબલાજાદીઓના બેઆરા પરાંણો બીન ફોકટ બરબાદ ગએલા જે આપણે સાંભલતા આવેઆચ, તેની જો ચોકસ ટીપ આપવા બેશીએ તો તેથીજ આ નોધ ભરાઈ ચુકે. એ બાબે આપણી મએઆલુ અંગરેજ સરકારે પણ ઠેકાણે ઠેકાણેથી કેફીએત મેલવીને તેના અટકાવ માટે એક સતા ભરેઓ સખત ધારો, મરહુમ લારડ ઉલીએમ બેનટીક જારે હીંદનો સરસુબો હતો તારે, તેના અમલમા ઘડાઇને તા૦ ૪ થી ડીજેમબર સને ૧૮૨૯ થી અંગરેજી સલતનતની સઘલી જગોએ પસાર થયો, તારથી તેમા

ફરમાવેલી સકત સજાની ધાસતી રાખી આ કમકમાટ ભરેઆં કાંમોથી લોકો અચકવા લાગા; જે વાતને આજે ૪૪ વરસ વહી ગઅેઆંચ, તોપણ હાવી મનાઈ છતાં તેટલા અરસામા કેટલીક બાઅેડીઆ ભરથાર સાથે ગુપચુપ જે બલી મુઈઆ, તેમાં મદદ આપનારા સખશો જારેપી સપડાઅેઆચ તારે તેઓઅે સારી રીતની સજા ભોગવેલીછે; અને તેવીજ નેમ એ અદલ રાજ્ય તરફથી ચાલુ રહીચ તે કાંમ માહપુનનું અને ઘણું પરતાપી થઅેલું જાણીઅેછે.

બળી મરવાની બાબદમાં કોઈ બેસુમાર દાખલાઆ જે અજવાલે આવી ચુકાચ, તે માહેલો આ એકજ જે જાણવા લાઅેક નજર પડઅેાચ, તેની નોધ હીંઆં લઈઅેછે; જે ઉપરથી જણાઈ આવશે કે ઇસવી સને ૧૮૫૯ ના જુનની ૧૯ મી તારીખે કુનઘરગાંમ, જે હાંશી શેહરથી ૯) માઈલ દુરછે, તાંહાં રેહનારો એક ચમાર મરણ પામેઆ, તારે તેની નનુ નામની જવાન બાઅેડી પણ તેની સાથે સત ચહડાવીને બળી મરવાને તઈઆર થાઈ હતી; પણ ગામના લોકોના અટકાવથી તે દીવસ તો વહી જવા દીધો, પછે તરીજે દાહાડે તેણીઅે જારે બોહોરા પકડી તારે તેને બાલવામાં આવી; અને તે બાબેની ચોકાશી કરતાં સતાવાલાઓના હાથપર સપડાઅેલા મદદગારોને જે સજા થાઈ, તેમા ઘણી આગેવાની લેનારાઓ દરઅેક જનને ૧૦) વરસ સુધીના કેદખાનાની; અને ૧૬ ચમારો ઉપરાંત ૩ ચોકીદારો મલી ૧૯ જણાઓઅે લાકડાં અેકઠાં કીધાં હતાં, તેઓ દરઅેકને પાંચ પાંચ વરસ વેરનું કેદખાનું ભો-ગવવું પડેલું હતું; એટલુંજ નહી પણ સરકાર તરફના જે માણસને પોલીસ ચોકીપર ખબર કરવા મોકલાવેઆ છતાં તે નહી ગયો તેના અપરાધ માટે તે બે વરસવેર બંદીખાને પડઅેા હતો; અને તે ઉપરાંત કેહચ કે, કુનઘરના સરવે રેહવાશીઓ ઉપર રૂ૫૦૦) નો દંડખી નાખવામાં આવેઆ હતો; તે એટ-લાજ માટે કે હાવાં કરૂર કામની હવે પછે કોઈ આગેવાની લીઅેજ નહીં. આટલુંજ કરીને સરકાર બેશી રહી નોહતી, પણ તાંહાંની પોલીસ ખાતાના સઘલાં માણસો તથા થાણેદારોને, વાયવ્યકોણના લફતનંટ ગવરનરે ચાકરી-માંથી બરતરફ કીધા હતા; કેમકે એ વાતની જે તેઓને થોડીઘણી ખબર હોઅેઆ છતાં સતાવાલાઓને વખતસર ચેતવણી આપી નહી; તથા સતીનો અટકાવ ખીલકુલ કીધો નહીં; માટે આ સજા પણ ઘણી ઇઅેાગીઅ થાઅેલી માલુમ પડીછે.

આ કામના અટકાવ સારૂં સતાવાલાઓ તરફની સાહુચેતી હોવા છતાં, નરસીંગપોર ખાતે વળી સતી થયા સંબંધી શેતંમ ભરેલી વાત સંવત ૧૯૨૯ ના ચઇતર સુદી ૧૩ ને ગુરૂવારે બનેલી માલુમ પડીછે. એ દીને મુનરાકાંન નામનો એક હીંદુ સરાફ તાંહાં મરણ પાંમેઆ; જેની લોથને મસાંણમા લઈ જઈ બાલવામાં આવી, તાંહાં તુલીકતો સત ચહડવાની કાંઇએ વાત કોઇને જણાઈ નોહતી; પણ કેહચ કે, મુરદું બલી રેહવા આગમેંજ સમસાંને ગઅેલા લોકો ચેહને ધકધકતી હાલતમા સલગેલીજ રાખીને તાંહાંથી નીકલી ગયા પછે, તેની વીધવા પોતાનીં મેલ ઘેરમાથી છુપી રીતે અેખીલી દોડી જઇને પેલી

બલતી ચેહની અંદર એકેદંમ જોંહકાવી દઈ ધણી સાથે પોતેબી બલી મુઈ. આ બાબદ શક ભરેલી સહમજાએઆ ઉપરથી તે મરનારના એશીઓ, તથા નાતીલાઓ મલી આસાંમી જણ ૧૫ ને સતાવાલાઓએ તતકાલ કેદ પકડી લીધાછે; માટે તજવીજાત ઉપરથી આ કરપીણ કાંમમા કદાપી તેઓનીજ મસલત માલુમ પડશે તો, તેઓ બધા અથવા તે માહેલા કોઈ કોઈનેબી થએલી સજા યોગીય ગણાશે.

સતીનું કાંમ સરકારે તદન બંધજ પાડવું હોએ તો, હમારા વીચારવામા એવું આવેછે કે, એ બાબે બંધાએલા ધારાની અંદર કાંઈક ફેરફાર કરીને, તેવાં કાંમમા આગેવાણી લેનારા, અથવા સાંમેલ રેહેનારાઓને મોહોતની, નહીંતર તેઓની મીલકત જપત કરીને અંગરેજી સલતનતમાથી હાંકી કાહડવાની સખત સજા સંબંધીની કલંમ, જો લાગુ પાડીને તે કાએદો અમલમા આંણે, તો તેટલા તરાહસથી સંધેહ નથી કે, પરમેસવરની પેદાએસના પરાંણીઓ માહેલી, અબલાજાદીઓને સત ચહડાવનારાઓ શેહજમા પરાગંદે થઈ સખશે. બાકી હાલ થાતી સજાથી સરકારની રૂડી સોચના કવચીત પાર પડશે.

મસાંણો વીશેનું મુખતેસર બયાંન.

હીંદુઓની વસતી, પોરટુગીસના અમલ આગમજથી આ ટાપુમા હતી; માટે તેઓમા મરણ પાંમેલાં મુડદાંઓને વગે લગાડવા, (ઈઆને અગણીદા કરવા) સારૂં મસાંણોની કોઈ જગેઆ મુકરર હોવીજ જોઈએ. તેહવી એક એકાંત જગો શેહરને નાકે પછમ દશાએ આવેલા દરીઆ કાંઠે તેઓએ પેહલવેહલાં મેલવી લીધેલી માલુમ પડેછે; (જેની પરખે મહમદીઆનો તથા ઈસાઈકોમ વાલાઓના કબરસતાંનોબી આવેલાંછે, અને તેની કેફીએત, દરએકની હકાએત સાથે અલાહેધી જણાવેલીછે) અને તેપછે તેઓની વસતી જારે વધતી ગઈ, તારે છેક દુરદરાજ વેરના રેહઠાણો તરફથી એ મકાંણપર સઘલાઓને આવવાનુ નહી બનેઆને લીધે તેઓને તેમની નજદીકીમાં જુદી જુદી જગો મેલવવાની ધારેઆમેલે અગત પડી હશે, તેથી કરી આ શેનાપોર ઉપરાંત કોલાબું, ટાંકબંદર, તથા ભોંએખલાનું (માતરે ડાટવાજસારૂં) ખાલી મેદાણ હાથ કરી લીધું, પણ તેથીબી આગલ વધીને "તનદરેસતી" નામનાં દરમાંશીક ચોપાંણીઆંનો બનાવનાર ઈ૦ સંને ૧૮૬૯ ના સપટેમબરના આંકને સફે ૨૫૮ માં જણાવેચ કે, વાલકેસવરમા ૨, ભુલેસવરમા ૧, પરેલમા ૧૫, તથા માંહીમમાં ૪ મસાણો ચાલુછે; જેઓની સંખીઆ સાંમઠી લેતાં સગલાં મલીને મુંબઈમાં ૨૬ મસાંણો તો ફકત આ મોટી કોમની મુહબલક વસતીનાજ મુડદાં માટે સંવત ૧૯૨૭ની સરૂઆત સુધી વાપરવારામા આવતાં હતાં; પણ વખતની વલાંણ પરમાણે શેહરની રોણકમાં જેમ સુધારાએ પગ પેસાડેઓ, તેમ પરજાની સુખસાંનતી સાચવનારા અમલદારોના અભીપરાએને આધીણ રહીને શેહર સુધરાઈ ખાતાંના

માજી કમીશનર મી૦ કરાફરડે સતા ભરેલાં જાહેરનામાની ખુબીથી ઉપર જણાવેલાં મસાંણો મધેથી માતરે કોલાબા, ટાંકબંદર* અને ભાઓબલાના મેદાંણ માહેલાં મલીને તરણ મસાંણો તા૦ ૧ લી જાનેવારી ૧૮૭૧ થી તદન બંધ પાડ્યાંછે; પણ એ ગણાત માંહેલા કેટલા લોકોને ભોમીદા કરવા જોઈએ તેટલા સારૂં વરલીને છેક છેડેની ખાલી જગેઆ તેઓને મુકરર કરી દીધામા આવીછે. બાકીના મસાંણો જે વપરાસમા રહેઆંચ, તે માહેલું સરવેથી પેહલું અને મોટું મસાંણ શોનાપોરનું ગણાએછે. આ જગેઆની અસલ કીલાજેવી મજબુત દીવાલ સાથે આગલા દાહડાઓપર દરીઆવના મોજાઓ, ભરતીની વખતે આવીને એવાતો જોસથી અથડતા હતા કે, કોઈ કોઈવાર તેનો કેટલોક ભાગ તદન ભાગી પડતો હતો; પણ ગયાં થોડાંક વરસની વાતપર એક રાખશી કદની ઉભી થાએલી મંડલીએ તે તરફનો દરીઆનો થોડાક ભાગ પુરીને ભોંએ કીધાથી તેહવી મુશીબત તાંહાંથી તદન નીકલી ગઈછે; અને તેથી કરી તે લતાનો દાહાડો હવડાં એવોતો ફેરવાઈ ગઓચ કે, જાંહાં ગાંમનો અસલ છેડો હતો તાંહાં રાજીઅની બાંહેધરીથી આંણદ પાંમતી પરજાની આબાદીએ રોણકદાર મુખડો બનાવી દીધાને લીધે, વાલકેસવર તથા ગાંમની વચે આવેલા દરીઆ કાંઠે લોઢાંના પાટાપર અગનીરથ ઉપરાંત તેનીજ બોરદુએ બંધાએલો "આલફ્રેડરોડ" નામનો નવો રસતો ગાડી ઘોડાઓ, તથા પાંઉ પેઆદાઓથી દરરોજ ભરચકર થવા લાગોછે; માટે તેનીજ સાથે આ મસાંણની આગલી હાલતમાંથી માંહજણને ખરચે, અને ધી હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈ, તથા નારાએણ વાસુદેવ ઉપરાંત શેઠીઆઓ શા૦ કાંહાંનદાસ મંછારાંમ, તથા શા૦ ગંગાદાસ કીશોરદાસના મેહનત ભરેઆં ઊપરીપણા હેઠલ, એવો તો સુધારો થયોચ કે, આ જગેએ મુડદાંઓ બલેચ એવું કોઈ બાહેરનો અંજાંણેઓ આવેતો તે એકાએક પોછાંણી સએજ નહીં; તેવી તરફદથી ઊંચી સુંદર દીવાલ જે બંધાવીચ તેનું મજબુત કાંમ ચાર માસની ટુંક મુદતમા સંવત ૧૯૨૭ નાં વઈશાક વદી ૧ ને ગુરૂવારે પુરૂં કરાવી લઈને મસાણને માંન ભરેઊ જેબદાર બનાવેઊં, તે બાબેની સાબાશી એ કાંમના સઘલા મદદગારોને એકસરખી પોંહચીછે.

આ પંથમા મરણ પાંમેલાંઓના મુડદાંઓ જે બાલવામા આવેચ, તેમાંથી બે વરસની અંદરના બાલકો ઉપરાંત સીતલા, રગતપીત અને તે વગેરેનાં રોગીસ મોટાં મુડડાંઓનેબી બાતલ રાખીને મસાંનમાંજ એક અલાએધી જગોએ ડાટવાનું તેઓને ફરમાંણછે; તેની સાહમને હવડાં શેહેરે સુધરાઈ ખાતાં તરફથી અટકાવ કરીને તેવાં મુડદાંઓને વસતીની બાહેર છેક વરલી તરફ લઈ જઈને ડાટવાનું ફરમાવેઆને લીધે તેઓના વીચાર પરમાંણે દલગીરી ઉપજવા જેવું થાએઊછે, કારણ કે, જાંહાંસુધી હરકોઈ મુએલી લાથને ઠેકાંણે

---

* હમારી જાન પરમાણે કોલાબા તથા ટાકબંદર ખાતેના મસાણો હજીસુધી બાલવા માટે વપરાતાં રેહેલાંછે, પણ ડાટવાની જગા* કાહડી નખાએલી કેહવાએચ. નો૦ લે૦

પાડવામા ન આવે, તાંહાં તુલીક તેના સગાંઓથી ભોજણ તથા પાંણી બીલકુલ લેવાઇ સકાએજ નહીં, માટે વરલી જેવી દુરદરાજ જગેઆ સુધી મુડદાંઓને ખાંધપર લઇને પાંઊં પેઆદા ચાલી જતાં ગરમી તથા વરસાદ રૂતુમાં કેટલો વખત જોઇએ, અને કેહવી મુશીબત ભોગવવી પડે તેનોતો કશોએ વીચાર સરીર સાંનતીના ખાતાંએ જારે નહીજ કીધેલો માલુમ પડ્યો, તારે એવા લોકોને ડાટવા માટે વરલી વેર લઈ જવાનો હોકમ કાહડી નાંખવા બાબે એ ગનાતના આસરે બશો ગરહસથોએ મસાણ ઉપર મવકલ રહેલા સુપરઇન-ટેણ્ડેંટની ઉપર સંવત ૧૯૨૮ નાં અશાડ અથવા સરાવણ મહીનામા કીધેલી એક અરજીની અંદર એવું જણાવેલું સંભલાએઊંચ કે, જો મુડદાંઓને ડાટ-આથી રોગ ફેલાતોજ હોએ તો મસાણની પડોસમાં આવેલાં મુસલમીનોનાં કબરસતાંનોછે, તાંહાં પણ બીજાઓની પૈઠે એવા સેંકડો રોગીશો સદા ડટાએછે, તારે તેથી રોગ કેમ ફેલાતો નથી? આ અરજી, કેહ્યકે, તેઓએ તઇઆર કરીને એક માતબર અને વગવાલા હીંદુ શેઠીઆને ઘટતે ઠેકાંણે દાખલ કરવા માટે ઘણી આજેજી સાથે આપી હતી; તે જાંણેઆ પરમાંણે આ બીના* છાપામા ગઇ તાંહાંતુલીક ઘણીવાર બેઠેલી સુલેહના અમલદારોની સભા શાહમને આવીજ નોહતી; અને તેઓની વાજેબી દાદ તાહાંતુલીક ઢીલમાં કેમ પડી રહી તે બાબેનો ખોલાશો મલેઆ આગમજ હમારી તરફનો કશોખી અભીપ-રાએ જાહેર કરેઆવીનાએ એટલીજ આશેઆ રાખી બેશીએચ કે, તેઓની અરજ જે વગર વાંધે બાહલ રેહવા જોગછે તે મુજબ કીધેલો અટકાવ નીકલી જાએ તો બહુજ સારૂં; કેમકે તેઓના એકરાર પરમાંણે એવા દરદીઓની દર સાલે સરાસરી સંખીઆ ૨૦) થી વીશેસ તો થાતી નહીંજ હશે, માટે એ અટકાવ બચીત કરી સદનતર નીકલી જવોજ જોઇએ.

વલી બીજા કેટલાક હીંદુઓએ ટાંકબંદર આગલ ડાટવાની જગેઆ બંધ પાડ્યા ઉપરથી નારાજી થાઇને, શેહર સુધરાઈ ખાતાંને એવી અરજી કીધેલી સંભલાઈ હતી કે, તેઓને માટે વરલી ખાતે ખેડવી આપેલી જગેઆ રદ કરીને આગલું (ટાંકબંદરનું) મકાંણ પાછું વાપરવા દેવું; તે બાબે સંવત ૧૯૨૯ ના પોસ વદી ૨ ને બુધવારે બેઠેલી શુલેહનાં અંમલદારોની સભા અંદર થોડીક ભાંજ-ગડો ચાલેઆ પછે તે અરજદારોને માટે એવો ઠેડાવ નકી નોંધાયો, અને જવાબ વાલવા વીશેનો હોકમ થાયો કે, તેઓની અરજ બે કારણથી બાહાલ રાખી સકાતી નહી, જેમાં એકતો ટાંકબંદર કરતાં વરલી કાંઇ તેઓને દુર નથી; અને બીજું એ કે ટાંકબંદર આગલની બધી જૈગા ભરાઈ જવાને લીધે, મુડદાંઓને એકેકની ઉપર ડાટવામા આવતાં હતાં, તે ભરતી વખતે ચહડી આવતાં દરીઆવના પાંણીની છોલ તાંહાંનું મટોડું ધોઇ નાંખેઆથી ડટાએલી લોશો ખોલ્લી થાઇને હલાકી પાંમતી હતી તેથી તાંહાંની જગેઆ બંધ પાડીને વરલી તરફની જે ગોઠવણ કરી આપીચ તે ઘણીજ સારીછે.

---

* સંવત ૧૯૨૯ ના વઇશાખ સુદી ૧૩ ને રવીવારે.

પરખેઆત હીંદુઓના મરતીઊકો.

ખઈછે કે આ ટાપુ ખાતે હીંદુઓ આવી વશીઆ પછે તેઓ માહેલા મુહબલક સખશો મરણ પાંમી ચુકાછે, પણ જુગ વહી ગયાને લીધે બધાઓની ચોકસ નોધ કેથેબી સચવાઈ રહેલી નહીં જણાએઆને લાધે તેઓ માહેલા જાંણીતા સખશો જે છેલી ૦॥ સદીના અરસામા ગુજરી ગયા, તેઓ માહેલા જેટલાઓની ઈઆદી હાથ આવી તેટલીજ હીંઆં દાખલ કરતાં, આટલી ખાતરી જણાવીએછે કે, તેમાંબી વખતે પરજાની પીછાંણવાલા કાઇ સાંહેબોના નાંમો લેવાતાં રહી ગયાં હોએતો, આ નોધ લેણારની કશુરથી કેહવાવું જોઇએ નહી; કારણ કે તેનાથી બનીચ તેટલી જોસતેજોઈ તે કરી સખેઓછે, તે છતાંબી જારે ખબર આપનારાઓ પછાત પડતા દેખાએઆ. તારે તાંહાંજ તેનો ઉપાએ ખચીત ખુટી પડઓ એવું મનાવીએછે. બાહેરવાલા સખશોના મરતીઉકો આ મધે જે જોવામા આવશે, તે માતરે તેઓની પદવી ખાતર, અને કાઇકોની લાંમબી વએની એક યાદગારી રાખવાનું મુનાશેબ જાંણીઉછે.

૧૮૭૧ નાં આસાડ શુદી ૮ ને સુકરવારે વડોદરાની ગાએકુઆરી ગાદીના દીવાંન દાદા પટવરધન ગંગાધર શાસ્ત્રીને પુણા ખાતે પેસવાઇ રાજીઅવાલા તરફથી કોઇએ મારી નાખેઓ હતો. આ ગરહસથને પેટે અઢાર વરસની વએનો એક દીકરો જે હતો, તેને આપણી નાંમદાર સરકારે પોતાની બાંહેધરીમાં સાચવી લઇને દર માશે રૂ૫૦૦) નો પગાર બાંધી આપેઆથી તે મરહુમનાં કુટંબીઓને સારો સંતોસ હાંશેલ થાએલો સંભલાઓ હતો.

૧૮૭૯ ના આશાડ સુદી ૫ ને સનીવારે—બારભાએઆના પરખેઆત વંઉસનો નામીચો વેપારી શા૦ પરેમજી ભગવાનજી ૫૪ વરસની વએ ભોગવીને કઈલાસવાસ થયો. આ ગરહસથ શા૦ પરેમજી પરશોતંમને નામે તે વખતપર મુંબઈમા ચાલતી પેહડીનો એક સુધો, અને નીતીમાંન સવતંતર ભાગીઓ હતો, એટલુંજ નહી પણ માહધરમી સાથે દયાવંતોબી કેહવાતો હતો.

૧૮૮૦ ને ફાગણ મહીને શા૦ નરભેરાંમ ભવાંણીદાસ, ટંકસાલ ખાતાંનો અસલી ઈજારેદાર સાઠ વરસની ઊમરમાં મરણ પાંમેઓ હતો.

૧૮૮૦ ને ભાદુરવે મહીને શા૦ મોતીચંદ રૂગનાથદાસ ગનાતે લાડ વાંણીઆ જે આ શેહરનો એક નાંમીચો સરાફ હતો, તે મોટો દરવીઅ મેલી મરણ પાંમેઓ.

૧૮૮૩ ના માંગસર વદી ૫ ને મંગલવારે—મારવાડી અમરચંદ બીદરીચંદ, જેપોરથી સરાફી પેડી લઇને સંવત ૧૮૬૫ ની સાલમાં આવેલો હતો; તે લગભગ ૧૮ વરસ સુધી મોટી જાહોજલાલી ભોગવીઆ પછે તીસ લાખ રૂપીઆનો દરવીઅ મેલીને ૬૦ વરસની ઉમરમાં મરણ પાંમેઓ

આ ગરહસથની દોલત તેમના બે ભત્રીજાઓ નામે જેઠમલ તથા હીરાચંદે અપસ આપસમાં કોરટ લડીને બરબાદ કીધી હતી.

૧૮૮૫ નાં વઈસાખ વદી ૧૩ ને સનીવારે–પરભુ ગણાતનો દરવીઅવાન શેઠ વીઠોબા કાંહાંનોજી મરણ પામેઆ.

૧૮૮૭ ની સાલમા શા૦ તારાચંદ મોતીચંદ ચીનાઈ, ગણાતે વીસાઓસવાલ સરાવક વાંણીઆં વરસ ૭૪ ની ઉંમરના થાઈને મરણ પામેઆ. હીંદુઓમા સરવેથી એજ હીંમતવાંન ગરહસથ વેપારને અરથે પેહલ વેહલો સંવત ૧૮૬૬ ની શાલમા ચીનની સફરે શીધારેઓ હતો, અને તેહવાજ હેતુથી વલી ૧૮૭૦ માં બીજી વારબી તાંહાં જઈ આવેઓ હતો.

૧૮૮૮ નાં જેઠ વદી ૫ ને શોમવારે પુણા ખાતેના સરકારી શીખસક ખાતાંનો વડો બાલ સાસ્ત્રી ધગવી, જેને પોતાની કાબેલીએતથી પંડીતોમા મોટું માન મેલવેલું હતું; તે ૩૬ વરસની જવાંની વએમાં તે તરફ ગુજરી ગયો; જેથી કરી તાંહાંના શીખસક ખાતાંને મલતી મદદ તે વખતપર થોડુંક સુધી તુટેલી દેખાઇ હતી.

૧૮૯૨ નાં કારતક વદી ૪ ને સોમવારે આપણી વસતીમાં વખણાઇ ગએલા સરાફ શા૦ મોરલીધર સંભુની દીકરીનાં દીકરા મોતીરાંમ અનુપરાંમ, જે હીંદુ માહજણનો એક સુધો શેઠીઓ કેહવાતો હતો તે ૩૮ વરસની વએમાં વઈકુંઠ તરફ ચાલી ગયો.

૧૮૯૨ નાં માંગસર સુદી ૧૨ ને મંગલવારે આપણી વસતીનાં મોટા માહરાજ, અને સરાફોની સંફના મુખીઅ નાણાવટી શ્રી ગોવરધનજી નાથજીના ચીરણજીવી શ્રી લાલજી માહરાજ વરસ ૪૦ ની ઉંમરમાં ઘરડા બાપને જીગરમાં જખમ લગાડી કઈલાસવાશી થયા. આ માહરાજ સવભાવે સલુકાઈ ભરેઆ, અને ઘણાંજ નીતીવાન તથા નમાના પુરૂસ હતા; તેથી કરી હીંદુની સઘલી માહજનોમાં તેવન માહપરીતી ભરેઆ તથા સમપુરણ વીચારનાં કેહવાતા હતા.

૧૮૯૫ ને કારતક મહીને શા૦ હંસરાજ હરીદાસ નામનો એક નાંમીચો વેપારી મરણ પાંમેઓ હતો.

૧૮૯૬ નાં અશો સુદી ૫ ને બુધવારે મારવાડી હીરાચંદ ખીદરીચંદ, જે આગલા દાહાડાપર નાંમીચો સરાફ ગણાતો હતો, તે બીચારો ખીરગસતે ભવીસના વીજોગથી મરહુમ અમરચંદ ખીદરીચંદની બાબદમાં, પોતાના કાકા તારાચંદ જેઠમલે માંડેલી ફરીઆદીની જપતી ઉપરથી સંવત ૧૮૯૩ ની સાલમાં કરજને લીધે કેદખાંને પડેલો હતો, તાંહાંજ પોતાની મુશીબતનો કાલ પુરો કરીને કુદરતી મોહોતે મરણ પાંમેઓ, અને તે પછે જેઠમલબી નાદાર થાઈ હીંઆંથી નીકલી ગયો હતો, તેની નોંધ લેતાં બચીત દલગીરી ઉપજેછે.

૧૮૯૭ ના ફાગણ વદી ૪ ને ગુરૂવારે હીંદુઓના મોટા માહરાજ તથા સરવે સાહુકારોમા સારો દરજજો ધરાવનારા શ્રી ગોવરધનજી નાથજી વરસ

૭૨ ની જઈફી ગુજારીને કઈલાસવાસ થયા. આ ધરંમગુરૂ માહરાજ બધો વરણના શેઠ સાહુકારો તથા અદનાથી આલા સુધીના સણસારીઓ સંગાથે ઘણાજ મીલણસાર હતા; એટલુંજ નહી પણ સાંભલેઆ પરમાણે સંનસારી તથા ધરંમ આચારીનાં બેહુ નાંમીચા ઓહધાઓ સારી વરતણુકથી બીજા માહરાજો કરતાં તેવન સરસ રીતે ચલાવીને સરવેનો જે ચાહ મેલવી ગયાચ, તે ઉપરથી કેહવાને બની આવેચ કે તે મરહુમ માહરાજ પવીતરાઈમા પુરા અને નેક નાંમીમાં સુરાજ હતા.

૧૮૯૭ ના વઈસાખ વદી ૧૨ ને મંગલવારે હીંદુઓના બીજા મોટા માહરાજ શ્રી ગોસાંઈજી ધનશાંમજી જેવણ પરથમ સાહાડ ગાંમના શ્રી નાથજી માહરાજના મંદીરમા રેહનારા હતા; તે વરસ ૫) સુધી હીંઆં આવી વશેઆ પછે વરસ ૬૦) ની વએ ભોગવીને ગુજરી ગયાછે.

૧૮૯૯ નાં કારતક સુદી ૨ ને સુકરે વડાદરાની ગાદીનો પદભરસટ થાએલો માજી દીવાન વેણીરાંમ આદીતરાંમ પોતાની દાદ ચાહવા માટે કલકતા તરફ જઈ રહેલો હતો તાંહાં ૬૨) ની ઉમરે તે મરણ પાંમેઓ.

૧૯૦૦ નાં ફાગણ સુદી ૫ ને સુકરવારે આપણી ટાપુનો પરએઆત ઝવેરી શા૦ ફતેચંદ ખુસાલચંદ, જેણે એક લાખ રૂપીઆનું દઈવત ભેગું કીધું હતું, તે એમનુંએમ મેલીને જે મરણ પાંમેઓ તે વીશે એવું કેહવાએલુંછે કે, આ ગરહસથ છતી પુંજીએ હઈઆતીમાં અતીશીઅ બખીલ ગણાતો હતો; પણ મરણની થોડાક દીવસ આગમજ વશીએત કરીને તે દોલતનો પોણો ભાગ પોતાની નાતને લગતાં ધરમ ખાતાંઓમાં, અને પા ભાગમાંથી બાએડી, છોકરાંઓ, તથા એશીઓને વેંહચી આપવાનું ફરમાંન જણાવી ગયો; આટલાં કારણ ઉપરથી તેમની નાતવાલાઓમા આવી સખાવતની વીશેસ વખાંણ ગવાઇ હતી.

૧૯૦૦ ના વઈશાક વદી ૧૪ ને ગુરૂવારે મોટા ધરમઆચારી અને માહ નીતીવાંન માહારાજ શ્રી ગોસાંઇજી ગોકલનાથજી જેવન શ્રીનાથજી માહરાજને ગાંમના એક વતણી હતા; પણ મરણની દોહડેક વરસ આગમજ મુંબઈ આવી પોતાના શેવકોને ઘણેજ રૂડે મારગે ચાલવાનો સદા બોધ કરતા હતા, તેવણ ૫૫ વરસની ઊંમરમાં મરણ પાંમેઆં.

૧૯૦૨ ના વઇશાખ વદી ૭ ને રવીવારે એલફીનસટન કાલેજમાં ગણીતશાસ્ત્રનો આશીસટંટ પરોફેસર મી૦ બાલ ગંગાધર સાસ્ત્રી, જે રાજાપોરની નજદીક પુગારેલ ગાંમમાં સંવત ૧૮૬૬ ને શાળ જનમ પાંમેઓ હતો, તે વીદવાન ગરહસથ આસરે ૩૬ વરસની ભરજવાંનીમાં કઈલાસવાસ થયો. આ પંદીત ૧૯ વરસની ઉમરમાં ઉપલી મદરેશા ખાતે પેહલવેહલો દાખલ થયો હતો; જાંહાં તરણ વરસ સુધી કસટ ખેંચીને અંગરેજી વીદેઆની સારી માંહીતગારી હાંશેલ કરી લીધા પછે, સંવત ૧૮૯૧ માં કાંમ ચલાઉ પરોફેસરનો માન ભરેઓ ઓહધો મેલવેઓ હતો; જે ૧૧ વરસવેર સાચવીને તેજ એલકાબ પોતાની સાથે બાંધી લઈ સવરગનું

સુખ પાંમવા માટે શીધારેઓ. આ જવાન, જેવો વીદવાન તેવોજ સવ-
ભાવે ઘણોજ ઉમરાવ સરીખો, અને નમનતાઈમાં નેકી ભરેઓ હતો;
"મુંબઈ દરપણ" નામનું અંગરેજી તથા મરાહઠીમા તે વખતપર નીક-
લતું વરતમાન પતર પણ એજ ગરહસથે ઘણીજ ચાલાકીથી ચલાવેઉં હતું.

૧૯૦૬ ના વરસમા ઠકર પરશોતમ રણછોડ, લકબે "ખીલીબનીઆં" નામનો
ગરહસથ દશ લાખ રૂપીઆની પુંજી મેલીને જે મરણ પાંમેઓ, તેનો
મુખીય ધંધો અંગરેજ લોકોને અંગઉધારે નાંણાં ધીરી તેની જાંમીન-
ગીરીમાં તેઓની મીલકતો, અથવા હઈઆતી ઉપર ઉતરેલા વીમાની
પાલેશીઓ કબજ રાખતો હતો; અને સરવે સાથે અતી મીલનસારી તથા
નમનતાઈ સાચવીને ચોખા વેહવારથી ચાલેઆને લીધે આપણી ટાપુ ખાતે
એક પરએઆત નાણાવટીમાં ગણાએલો હતો.

૧૯૦૬ ના દુવીતી વઈશાખ વદી ૧૧ ને ભરેસપતવારે શા૦ અમરચંદ ખીમ-
ચંદ દંમણી જેવણ મરહુમ શેઠ મોતીશાહની સાહેતાથી એકવાર વાંહાંણ
વટી શોદાગર થએલો હતો, તે રાંમલાલ સંગાથેના સટામો ખુહારી પાં-
મેઆ પછે બીમાર પડીને વસાઇ તરફ હવાની ફેરબદલી માટે જઇ
રહેઓ તાંહાંજ, ૫૧ વરસની વએમાં મરણ પામેઓ હતો.

૧૯૦૭ ના વઈશાખ સુદી ૪ ને શોમવારે બંદુશેઠ રાઘવશેઠ નામનો મરાહઠો
ગરહસથ મરણ પાંમેઓ.

૧૯૧૦ ના વઈશાખ વદી ૧૦ ને રવીવારે કલકતાવાલો નાંમીચો સાહુકાર બાબુ
મોતીલાલ શીલ, તે તરફ મરણ પાંમેઓ, જે વીશે એવું સાંભલવામાં
આવેઉં હતું કે એક કરોડ રૂપીઆની દોલત પોતાની પાછલ મેલી ગયો;
જેમાંથી પચાસ લાખ તેના એશીઓના પાલણ માટે ટરસટપણામા શોંફા-
વીને બાકી તેટલાજ પોતીકા પાંચ દીકરાઓ વચે સરખે હીશે વેહેંચી લે-
વાનું તેણે વશીએત કીધું હતું.

૧૯૨૧ ના જેઠ વદી ૩ ને સોમરે ગોપાલરાવ બંદુશેઠ મરાહઠો મરણ પાંમેઓ.

૧૯૨૧ ના સરાવણ વદી ૨ ને બુધવારે સકારાંમ રાઘવશેઠ મરણ પાંમેઓ.

૧૯૨૨ ના કારતક સુદી ૮ ને સુકરવારે શેઠ સકારામ લક્ષમનજી વરસ ૭૫
ને આસરેની વએ પુરી કરીને દેવગત થયાછે. આ ગરહસથ આપણી
વસતીમાં પરએઆત થએલી મી૦ ફારબસ કુંપનીની ઘણીજ પુરાંની પે-
હડીમા પરથમ એક સાધારણ કલારક દાખલ રહેલો હતો; જાંહાં ઘણી
મુદત તુલીક રૂડી વરતણુકથી કાંમકાજની માહીતી મેલવેઆ પછે, તાં-
હાંનોજ એક સુવો વહીવટદાર થઇને પાછલથી દલાલીનું મોહલું કાંમબી
ચલાવતો હતો. આ શેઠીઆની મીલનસારી સરવે ઠેકાંણે વખણાઇ રહે-
આને લીધે તે એક જાંણીતો પુરૂસ થઈ ગયોછે.

૧૯૨૫ ના પોસ સુદી ૯ ને બુધવારે આપણી ટાપુનો નામીચો સરકારી ઇજા-
રેદાર ગરહસથ શા૦ કલાંણજી શીવજી સારૂં નામ મેલવી મરણ પાંમેઓ.

૧૯૨૬ ના વઈશાખ વદી ૨ ને વાર સોમે આપણી હાઈ કોરટના દેશી વડા દુભાશીઆ મી० નારાએણુ દીનાનાથ જવાંની વએમાં મરણુ પામેઆ. આગલા દાહાડાઓ ઉપર સથાપેલાં શેહર સુધરાઈ ખાતાંનાં તરણુ કમીસનરો માહેલો આ મરહુમબી એક હતો, તે સાથે સુલેહનો અમલદાર અને બીજી ઘણીક જાહેર મંડલીઓમા સારો દેખાવ દેતો હતો.

૧૯૨૬ ના વઈશાખ વદી ૪ ને બુધે આગલી સદર અદાલતના આશીસટંટ રેજીસતરાર, અને સુલેહના અમલદાર મી० ભાશકર સુંદરજી મરણુ પાંમેઓ.

૧૯૨૭ ના કારતક સુદી ૭ ને સોમે ઠકર કરમશી રણુમલ લખાની વીધવા પરેમાબાઇ દેવલોક ગયાં તે વીશે એવું સંભલાએલંચ કે, એ બાઇ ઘણા સારા ગુણોથી ભરપુર હતાં અને પોતાની ગનેઆતના લોકોમાં સુધારા સંબંધી ઘણું ઉતેજન આપતાં હતાં, એટલુંજ નહીં પણ રૂડાં કાંમો કરનારને પોતા તરફનો આસરોબી આપતાં હતાં; અને તે સાથે ગરીબ ગુરબાંઓને પણ તેનીથી સારી મદદ મલતી હતી; જેથી કરી લોકોનો ચાહ તથા પેઆર તેણીની ગંભીરાઇ ઉપર ઘણો દોડતો હતો. આસરે તેરેક વરસ ઉપર સંવત ૧૯૧૪ માં તેણીનો ભરથાર જારે મરણુ પાંમેઓ તારે તેણીનો એકજ પુરો દીકરો મી० હંશરાજ ઘણી બાલવએમાં હતો, તેથી પોતાના મરહુમ ભરથારની પેહડીનો વહીવટ ઘણીજ ચાલાકીથી અને રૂડી પેરે એજ બાઈ ચલાવતી હતી, એટલુંજ નહીં પણ તે પછેબી મરણુની છેલી ઘડીસુધી તે વહીવટમાં પોતાની સલાહ લાગુ રાખેલી જણાઈ હતી. કેહચ કે તેણીના ભરથારે ધરમના કેટલાંક કાંમો કરવાનું પરથમ આરંભેલ હતું પણ તેટલાં જમદુતની સવારી તેને વઈકુંઠ તરફ ખેંચી લઈ ગઈ તેને લીધે કાંઇજ બની સએલ નોહતું તે તેમના મરણુ પછે આ દએઆલુ બાઇએ નીચે જણાવેઆ મુજબનું સઘલું કાંમ સમપુરણુ રીતે સરંજાંમ પોંહચાડેલ હતું; તે ઉપરાંત દાંણુ પુંણુ કરવામાંબી એ બાઈ ઘણીજ સખી દીલની પરએઆત થઈ ગઇછે.

૫૦,૦૦૦)	શ્રી તરીમબકેશવરમાં ગંગાદુઆરની અંદર ૬૦૦) પાએરીવાલી પથરની સોભઈતી શીહીડીઓ બનાવી આપી તેમાં.
૧૫૦૦)	ઘારાપોરીના ગોફા આગલબી પાએરીઓ બંધાવી આપી તે પાછલ.
૧૦,૦૦૦)	વસાઈની નજદીક નીરમલના તલાવ આગલ એક ધરમશાળા બંધાવી આપી તે ઉપર ખરચેલા.
૪૫,૦૦૦)	પનવેલી મધે એક તલાવ તથા ધરમશાળા બંધાવી તે ઉપર.
૧૦૬,૫૦૦)	

એ રીતના દેખઈતાં ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક છુપેઆ ધરમ તથા સખાવતના કાંમો પોતાની નેઆતના લાભ જોગાં કીધાંચ, તે મલી કુલે રૂપીઆ લાખ બેએ સુધીનાં સંભલાએઆંછે. એવી સખાવતી બાઇ જોકે મરણુ પાંમીચ પણ તેની કીરતી ઘણુસુધી અમર રેહશે માટે તેહવી રૂડી સુકતી વાપરવા

સારૂં સરવે કોઈ દરવીયવાંન બાઇઓને તે મરહુમના દાખલા ઉપરથી અછો ધડો લેવા વીશેની સુચના કરીએછે કે એવાં સારાં કાંમોથીજ તેણીઓનું નાંમ સદા વખણાતું રેહશે.

૧૯૨૭ માંહાં વદી ૦))) ને રવીવારે આ ટાપુનો એક બરહમચારી નામે વીસનું-બાવા ૫૦) વરસની વએમાં મરણ પાંમેઓ. કેહચ કે એ બાવા ઘણોજ બાહોસ, ચંચલ, પઢેલો, અને ધરંમ સંબંધી અછું ગનેઆંન ધરાવીને સરવેથી સરસ ભાસાંણ કરતા હતો. ઈ० સને ૧૮૫૭ માં ઇસાઇ ધરં-મનાં ઉપાધીઆઓ સાથે તેને દરીએ કીનારે તકરારો કરતાં જે સાહેબો જોયા અથવા સાંભલેઆથી તેની મનસકતીની સારી યાદી રાખતા હતા, તેઓ તેનાં મરણની ખબર સાંભલી ખચીત દલગીર થયાવીનાં રહેઆ નોહતા. એ મરહુમ બાવા વીશે એવુંબી સાંભલેઉંચ કે તે પોતાની જવાંનીમાં સરકારની નોકરી કરતો હતો, પણ ધરંમ અભેઆસ ઉપર વીશેસ પેઆર હોઆને લીધે નોકરી તેણે સાબદી છોડી દીધી હતી. એ મરહુમે કેટલાંક પુસતકોબી ધરમના બાબમા બનાવેઆં હતા, અને તેની કાબેલીઅત ઉપર દખણીઓ એટલાતો ફીદા હતા કે આએ મરણથી તેઓને મોટો તોટો ગએલો પુરાવવો મુસકેલછે.

૧૯૨૭ નાં વઈસાખ સુદી ૧૨ વાર ભોમે ગોપીકાબાઈ નાંમની એક ૯૦) વર-સની ઊંમરે પોંહચેલી પરભુ ગનેઆંતની જઈફ સ્ત્રી જે નવીવાડીમાં રેહતી હતી તે બીચારીની પરવરેશી કરનાંરી દીકરી તથા દીકરાની દીકરી મલી બે જણીઓ એકજ મહીનાનાં અરસામો મરણ પાંમેઆંથી આસરા વનાં મોટી વેદનામા આવી પડી હતી, તેના બોઝથી જીંદગીનો છેડો લાવવા માટે તે બાપરીએ કુવામો પડીને અપઘાત કીધો. આ વાત ઉપરથી લોકોને દએઆ ઉપજાવવી લાજેમ બલકે ફરજછે કે પોતપોતાની ગનેઆંતમાં એવું કોઈ નાવારેસ થાએલું જણાઇ આવે તો તેની બરદા-સત રાખવાના સારા ઉપાએ લેવા જોઈએ કે જેથી કરી હાવું કમકમાંટ ભરેઊં આપઘાતનું મોહોત નીપજાવવાનો અટકાવ થાએ.

૧૯૨૭ નાં આશાડ વદી ૩ ને બુધવારે લુહાંનાની નેઆતનો વડો, અને આપણી ટાપુમો પરએઆત થાઇ ગએલા નાંમીચા ડા० રંણમલ ન ‘ાનો દોતરો ડા० હંસરાજ કરમશી ૨૮ વરસની ભર જવાંણીમાં આસરે ૧ા વરસની ઉમરના એક વારેસ સાથે બેએ વીધવાઓને પોતાની પાછલ મેલીને કઇલાસવાશી થએઓ. એ વીશે ગાંમ મધે એકી અવાજે એવું કેહવામા આવેઊંચ કે, એ મરહુમ ગરહસથ સવભાવનો ગંભીર અને ખવાશે નમનતાઈ ભરેલો એવોતો અસરાફ હતો કે, તેની ખુબીથી પોતાની આસપાસ ઘણાક અસીલ મીતરોને મેલવી રાખેઆ હતા; જેની સાખશી દાખલ આટલુંતો સાબેત થાએઊંચ કે, મરનારને છેલુ માંન દેવાના ખરા હેતુથી દાંણાબંદર તથા માંડવીબંદરના બજાર માહેલી સઘલી દુકાંણો તથા પેહડીઓ એક દીવસ સુધી બંધ રાખેઆમા આવી હતી. એ મર-

હુમથી કાંઈ એવાં કાંમો થએલાં સાંભળેઆં નથી કે તેને આ નોંધમાં દાખલ કરી સખાએ, પણ જે સાહેબો તેને પીછાંનતા હતા. તેઓથી એવો શેલશેલો જાહેર થાયેચ કે, એ મરહુમ ઘણાંક પુનનાં કાંમો કોઈનેબી જાન પાડેઆ વના જેમ બને તેમ છુપી રીતે કરતો હતો, એટલુંજ નહી પણ ઘણાંકો નીરાસરીત તથા અનાથીઆઓને જોઈતો આસરો આપી તેઓનાં અંતકરણનો છુપેઓ આશીસ પાંમતો હતો. આટલુંતો જાહેર થએલું હતું કે, આપણી નાંમદાર સરકારે આ મરહુમને આજ કેટલાંક વરશો થયાં સુલેહના અમલદારોની સંફમા માંનથી દાખલ કીધેલો હતો. ઘણું સારૂં અને સંતોસકારક એ બનેલું હતું કે, એ બીમારાનાં આવાં કવખતે થએલાં મોહત ઉપર માહેતંમ રેડવા માટે તેની ઘરડી માતાને પરમેસવરે જીવાડી નોહતી, કેમકે થોડાજ માસ થયા તે બાપડી પોતાનાં આ વાહલા ચીરનજીવીને કુદરતનાં સંભાલ હેઠલ શોંફીને સદાની સુખી થાઈ ગઇ. નહી તર તેની ગરધભ અવસથા મોટું દુખ પાંમતે. આવા લાએકી ભરેલા પુરૂશે પોતાના દાદા રણમલ લખાનું વાએડું પડેલું નાંમ ખચીત કરી પરજામાથી ભુલાવી દીધું હતું માટે એવો નર કદાપી લાંમબી જીંદગી ભોગવવા માટે જો જીવેઓ હોત તો ખચીત કરી કોઈ વીશેસ રૂડાં કાંમોની આશેઆ રખાતે, પણ આઇઉસની દોરી જે તુટી તેને કોઈથી પાછી સંધાઈ સખાતી નહી. તે ઉપર સનતોસ પાંમીને તેના બાલવઓનાં વારેસનું સુખ પરમેસવરની કીરપા હેઠલ શોંફીએછે.

૧૯૨૭ નાં સરાવણ વદી ૮ વાર ભોંમે સોહલાપોરની કલેકટરી ખાતાંનાં હજુર દીપીઉટી કલેકટર મી૦ વીસનું પરસરાંમ રાંણારે પુણાં મધે મરણ પાંમેઆં; એ પરમારથી ગરહસથે સુધારક મંડલીમાં સાંમેલ રહીને પુનરવીવાહની જે આગેવાંણી કીધી હતી, તે કારણ માટે તેમને નેઆત બાહેર કાહડેઆ હતા; જેની કશીએ દરકાર કીધાવના પોતાનાં પુખત વીચારને વલગી રહેલા હોઆથી તેની લાથને કેહચ કે બરાંહમનોની રીતી પરમાણે મરંણની કીરીઆ થઆવનાં બગનીદા કીધાથી તેનાં કુટંમબીઓ તથા મીતરોને ઘણો ખેદ ઉપજેઓ હતો.

૧૯૨૭ નાં પરથમ ભાદુરવા સુદી ૧ ને ભરેસપતવારે કલકતાની હાઈકોરટના પુની જડજ હાંનરેબલ બાબુ અનુકુલચંદર મુકરજી, નેઆઓની પવીતર ખુરશીએ બીરાજીને એક મુકદમાની છાંડન ચલાવતો હતો, તેહવાંમો કુદરતી બનાવથી તે નામદારનું માંથું એકાએક દુખવા માંડેઉં; જેની બેકરારીમાં કોરટનું કામ બંધ પાડીને તતકાલ પોતાને ઘેર ગઓ; જાંહાં પોંહચતાંવાર બેશુધ થાઇને મરણ પાંમેઓ. એ નાંમવરનાં ધારાસંબંધી ગનેઆંનની તથા લાએકી ભરેલી અશીલાઈની ઘણીજ તારીફ થાતી હતી, માટે હાવા માંહપુરસનાં કવખતના મરણની ગમગીનીમા તાંહાંની હાઈકોરટ આખો દીવસ તુલીક બંધ રાખવાનો હોકમ કીધામો આવેઓ

હતો; એટલુંજ નહી પણ તે વખતે નાંમદાર મી૰ જસટીસ ફીઅરે આ મરહુમની અતીઅંત સતુતી સાથે પોતાની સંફ માહેલા એક ભાઈબંધ દેશી જડજને અંચીતો એહેઆ વીશેની દલગીરી વટીક જણાવી હતી. આવીજ રીતનું કરૂંઇ મોહત એક વખત આપણી જાન પરમાંણે ઇ૰ સને ૧૮૬૫ માં આડવોકેટ જનરલ હાંનરેબલ મી૰ લુઈસનું અતરેની હાઈકોરટ મધે કોઈ મુકદમામો પોતાના કુલની તરફથી ભાસાંણ કરતાં થાએઉં હતું તેહવુંજ આ બીજું મોહત હમારી નોધની કતારમાં દલગીરી સાથે દાખલ કરવાની ફરજ સહમજીએ છઇએ.

૧૯૨૭ ના પરથમ ભાદુરવા વદી ૯ ને સનીવારે શ્રી અમદાવાદનો લક્ષાપતી સરાફ નાંમે પરી૰ જેઠાભાઈ વરસ ૯૦) ની જઈફીએ પોંચીને તે તરફ જારે કઇલાસવાસ થયા, તારે તેમની દેહ ઠેકાંણે પાડવા માટે લઈ જતી વખતે કેહચ કે, રૂપાં નાણા ઉપરાંત અણાજનું મોટું દાણ રસતામાં આવી ઉભેલા બેશુમાર ભીખસુકોને વેંચી આલેઉં હતું. કેહચ કે આ નાણાવટીનો એક પુરો દીકરો જે હતો, તેતો તેમની હઇઆતીમાજ મરણ પાંમેઓ હતો, માટે તેના દીકરા ઉપરાંત દીકરીનાં દીકરાઓ જે હઇઆત રહેઆ તેઓ વચે વારસાની વાંટણી બાબે જબરો વાંધો ઉભો થયો હતો તેનો પતાવસ ધારેઆમેલ સહમજુતીથી આવેઓ હશે.

૧૯૨૭ નાં દુવીતી ભાદુરવા વદી ૧૪ ને શુકરવારે બેંગલોર તરફ એક જોગી બાવો ૧૩૫ વરસનો હતો તે મરણ પાંમેલો સાંભલવામાં આવેઓછે.

૧૯૨૭ ના દુવીતી ભાદુરવા વદી ०))) ને સનીવારે ઘોગ્યારી લોહાંનાની નાતનો એક શેઠીઓ ઠા૰ ગોવરધન આણંદજી જે સુખડનો મોટો વેપારી કેહવાતો હતો, તે ૭૦ વરસની વએ પોંહચીને કઈલાસવાસ થઈ ચાલેઓ. આ ગરહસથ વીશે એવું સંભલાએઉં હતું કે, પોતાની ગનાતના શુખ માટે ધરંમના સારાં કાંમો તેણે કીધા ઉપરાંત દેસાવરો તરફ થોડીક ધરમસાલાખી બંધાવી આપી હતી.

૧૯૨૮ નાં કારતક સુદી ૧૦ ને મંગલવારે જંગબાર ખાતેની મેહશુલના મોટા ઇજારેદાર ઠા૰ જેરાંમ શીવજીની ગાદીના આડતીઆ ઠા૰ લધા દાંમજી તે તરફ ગુજરી ગયા. આ બાબેની દલગીરી બતાવવા માટે કેહચ કે, તાંહાંની સગલી પરદેશી કોઠીવાલા કાંનસલોએ તે મરહુમના માન ખાતર એક દીવસ સુધી વાવટાઓને અડધી કાઠીએ ઉતરતા ટાંગી રાખેઆ હતા.

૧૯૨૮ નાં માંગસર વદી ०))) ને બુધવારે નવીબાઈ નાંમની જઈફ હીંદવાંની બે ટાંકી આગલથી પસાર થતાં ભારબરદારી ગાડાંતલે અકસમાંત ચંપાઈને મરણ પાંમી, તારે તેણીની ઉંમર ૮૦) વરસની માલુમ પડી હતી.

૧૯૨૮ ના પોસ સુદી ૧ ગરૂવારે વડોદરા ખાતેના માંજી દીવાંન મરહુમ ગંગાધર શાસ્ત્રીના દીકરા મી૰ વીનાએકરાવ, જેવન્ અંગરેજ સરકાર તરફથી તેમના પીતા પુણામાં મારેઆ ગઆના બદલામાં દરમાશે રૂ૫૦૦ ના બેઠા મુસારાપર સનતોસથી ગુજરાંણ ચલાવતા હતા, તે પુણા ખાતેની

બુધવાર પેંઠમાં વરસ ૭૫) ની વએ પુરી કરી મરણ પાંમેઆ. આ ગરેહસથ પોતાની પાછલ વારેસ દાખલ એક દીકરીને મેલી ગયોછે. આ મરહુમ સાથે જે જે સાહેબોને સંબંધ થાએલો હશે, તેઓ કહી સખશે કે તેવણ ઘણાજ રાંક સવભાવના અને એક મારગી પુરૂસ હતા.

૧૯૨૮ ના પોસ સુદી ૧૦ ને સનીવારે સુરત શેહરના મોટા વેપારી ગોલારાંમજી કુંવરજીનો ગોદીઆ નામનો દીકરો જે મારગમા પીસાબની હાજતે બેઠો હતો, તાંહાંજ બીચારો અકસમાતથી સાહજો સમો એકાએક મરણ પામેઓ; આ વાત એક અજાએબ જેવી નીપજી પણ એવીજ રીતે તેના મોહતની સરજત હશે તેમ બનેઊછે.

૧૯૨૮ ના પોસ વદી ૭ ને ગરેઊએ સોનાર ગનેઆતનાં શેઠ સદાશીવ પુતલાજી વરસ ૮૫ ની ઊંમરે પોંહચીને કઈલાસવાશી થયાછે.

૧૯૨૮ ના આસો સુદી ૭ ને બુધવારે વઈશનઓના કાશીવાલા માહારાજ રણછોડજી જે વરસ બે થયા હીંઆં આવી રહેલા હતા, તેવણ ૭૫ વરસની જઈફીએ પોંચીને કઈલાસવાસ થયા; જેની ગંમખારીમાં સઘલા વઈસનઓએ પોત પોતાનો ધંધો રોજગાર બંધ પાડીને તે મરહુમના મરણને માંન આપેઊં હતું.

૧૯૨૯ ના માહ સુદી ૧૫ ને બુધે ઠકર રાંમદાસ ભાંનજી, હઇડાંના દરદથી વરસ ૩૬ ની ઊંમરમા કઇલાસવાસ થયા. આ ગરહસથ સુધારાવાલી હીંદુ ટોલીનો આગેવાન, અને મરહુમ મીતર કરસનદાસ મુલજીનો જોડીઓ હતો; ભાટીઆ ગણાતમા અંગરેજી બારાનો સઉથી સરસ વીદઆરથી કેહવાઇને કાલેજમાં કેલવણી લેવા જનારો પેહલવેહલો પુરૂશ આએજ ગરહસથ જણાએલો હતો, અને તેની પછે કોઈબી જવાન ભાટીઆએ યુનીવરશીટીમાથી પડવી મેલવી હોએ તેવું હજીસુધી માલુમ પડઊં નથી; માટે આ ગરહસથ જેવો પેહલો તેવોજ તે છેલો વીદવાન વખણાએઓછે; પણ હવે પછે કોઇ માતાનો પુત તેહવો નીવરે, તારે આ ગરહસથની ખાલી પડલી જગેઆ પુરાએ. કાલેજમાથી બાહેર પડઆ પછે થોડુંક સુધી શીખસકનું કાંમબી તેણે ચલાવેઊં હતું; અને તે પછે કછ ખાતે રવાના થાઇને શીખાડવા માટે ગયા હતા. "આજા દોસત" નામના પતરનું અધીપતીપણું ચલાવતાં, તે કોમમા સુધારો પેસાડવાની મકસદથી આ ગરહસથે એવાતો સવાલો ઉઠાવેઆ હતા કે, તેમાથી એક વાર માહરાજના જેવો બદનકસીનો મુકદમો પણ ઉભો થયો હતો. "સવધરમબોધક" નામનું ચોપાંનીઊ રચીને તેમા માહરાજોના પાખંડ ઉઘાડા પાડનારો સખસબી એજ મરહુમ માલુમ પડઓ હતો. કરાંચી તરફ વેપાર ખાતાંની પેહડીઓ, તથા આગલી "બાંમબે બેંક" ની શાખા ખાતે સાવધ મનથી શેવા બજાવીને પોતાની કાબેલીએતને આ ગરહસથે દીપાવી હતી. અને તે પછે તાંહાંથી પાછો ફરેઆબાદ ઠકર મુલજી ઠાકરશીની સાથે તેની બીજી સફરમા આ ગરહસથ એકવાર વેલાતબી જઈ

આવેઓ હતો. આ ભાઈની સુધારા ઉપર એવી સોચના ઉરાકેરાએલી હતી કે, તેવાં સુભ કાંમો બજાવતાં નાતનેબી રાજી રાખવી; પણ નાતન હઠીલા લોકોએ તો આ ભાઇ વેલાત જઈ આવેઆ પછે, પરાસચીત લીધા છતાં હસદની રાહે તેને જારે બહુ સતાવા માંડેઉં, તારે શેઠ લખમીદાસ ખીમજી જેવા સાહશીક સુધારકે વચે પડીને સમાધાની કરી આપી હતી તેથી તેવણ નાતમા પાછા ભેલાઇતો રહેઆ હતા; પણ તેટલી બાબદના એકે ઉપલું દરદ તેમના જીગરમાં દાખલ કીધું તેના ભોગે ચહડી આ જગતમાથી અસબાબ ઉઠાવી ચાલેઆ. કેહચ કે, આ મરહુમની લાસને છેલી ફીરીઆથી ડેકાંણે પાડવા માટે તેમના સગાં સનેહીઓ ઉપરાંત નાતીલાઓ તથા બીજા સુધારાવાલાઓ મલી બેસુમાર લોકો મઈએતની સાથે માન આપવા ગયા હતા.

૧૯૨૯ ના ચઈતર સુદી ૪ ને મંગલવારે માહીમ ખાતે રેહેનારી સાલુ નામની સ્ત્રી અકસમાત દરીઆવમા ડુબી મરણ પાંમેલી માલુમ પડી, તેની ઉંમર વરસ ૯૫ ની હતી.

૧૯૨૯ ના ચઈતર વદી ૭ ને સનીવારે, મુનીદર સનવીજ નામનો અમદાવાદી સખસ, જેણે ૧૯૨૨ થી સંસાર તજીને દીક્ષા લીધી હતી, તે ૪૧ વરસની વએ પુગી પાલીટાણાની પવીતર જગાએ મરણ પાંમેઓ.

૧૯૨૯ ના વઈશાક સુદી ૨ ને સોમવારે, અમદાવાદના સરાવકોની નાતના જાણીતા શેઠીઆ શા૦ રવચંદ જયચંદ, તે તરફ ૫૦ વરસની ઉમરમા કઈલાસવાસ થયા. આ ગરહસથ સોબાજીના નામથી ઓલખાઈને સારા વીચારો ધરાવેઆ છતાં ઘણો ધરમી અને સખાવત કરનારો હતો. જૈન લોકોને માટે તેઓના પુરાના પુસતકોનો સારો સંગરહ, આ શેઠ કરી ગએલો કેહવાએછે.

એ ઉપરાંત બીજા કેટલાક હીંદુ શેઠીઆઓ જે ગુજરી ગયાચ, તેઓના મરતીઉકનું વરણન દરએકનાં જનમારાના અહેવાલ અંદર વીસતારી જણાવેલું છે; માટે આ ટીપમા દાખલ કીધું નથી.

ચીના લોકો.

હીંદુ ધરમમાં રાજે અવલથી આંમેજ થએલા, પોતાને સવરગી રાજાની રઈએતમા ગણેલા, અને દુનીઆમા સરવે વાતની રીતભાતથી અલગ રેહેલા, આ લાંમબા ચોટલાવાલા ઉદીઓગી લોકો જારથી આ શેહર સાથેનાં સંબંધમાં જોડાએઆચ, તારથી આપણા ભાઈબંધમાં ગણાવા લાગાછે; માટે તેઓનું ટુક વરણન એજ પંથવાલાઓની પખસમાં ભેલાએલું રાખવાના હેતુથી હીંઆં તેની નોંધ લઇએછે.

તવારીખો ઉપરથી એવું માલુમ પડેચ કે, કેટલાક ચીના લોકો ટાંગકાઈ

વૃઊંસની સાહણશાહતના વખતપર (ઈ૦ સને ૬૪૮ મા) વેપારને અરથે પેહલ વેહલા હીંદના ભાગમાં દાખલ થાઇને, નાગાપાટામ ખાતે એક કોઠી બાંધી તાંહાં કોઈ મુદત સુધી રહેઆ હતા; અને તે પછે ઘણાક લોકો આજ એક સદી થાઇ તારના પોતીકા સવદેસથી નીકલીને મલાઇકોસતા, સાએમ, શુરબાયા, સીંગાપોર ,પીણાંગ, તથા મલાકાથી તે છેક કલકતા સુધી વેપાર માટે આવી વશેલા કેહવાએછે; પણ આ મુંબઈ જેહવાં આબાદ શેહેરમા મોચી, હજાંમો અને શુથારો શીવાએ તેહવો એકબી વેપારી જે બીરાજેલો જોવામાં આવતો નોહતો, તાંહાં ચીના વાકુંગ* પોતીકા શાહણસાહ કીઆકીંગના રાજના ૭ માં વરસને મુકાબલે ઈ૦ સને ૧૮૦૨ ની આખેરીએ પેહલવેહલો આવેઓ; જાંહાં ૧૪ વરસવેર જાથુક રહેઆ પછે એજ સાહણશાહની કારકીરદીને ૨૧ મે વરશે ઇઆને ઈ૦ સને ૧૮૧૬ ના ડીજેમબરમાં મરણ પાંમેઓ હતો. એની પુઠે બીજા વીશેક ચીનાઓબી, વેપારનેજ અરથે મુંબઇમા આવેલા હતા; પણ તેઓ ૧૮૧૭ માં પાછા ગઆ તારથી લાંમબી મુદત તુલીક ઉપલી કીસમના શીવાએ કોઇબી ચીનના વેપારીએ આપણને જે દેખાવ દીધો નોહતો, તે વાતને અરધી સદી ઉપર વહી ગયા પછે હાલના સાહણસાહ થૈંગચીના રાજ્યના ૧૦ માં વરસના બીજા ચાંદને ૨૧ મે દાહડે (તા૦ ૧૦ મી એપરેલ ૧૮૭૧) ચીના અહોણ તથા વોણસીંગ મલી બે જણાઓ રેસમનો મોટો જથો લઈને વેચવા માટે આવેઆ હતા; આ ફેકીભાઈઓને પોતીકા રોજગારમાં કાંઇ લાભ નહીં દેખાયા ઉપરથી ચાર મહીનાના ટુંક અરસામાં પાશેનો માલ ખલાસ કરીને તેજ સાલના આઠમાં ચાંદને ૧૪ મે દાહાડે ઇઆને સપટેમબરની ૨૭ મી તારીખે ઉપડુલી મેલબોટ "એવોકા"માં ચહડીને પોતીકે વતન પાછા ગયા. હાલનો સમો જોતાં વીચારવાને કાંઈજ સંધે રેહતો નથી કે, આ ફેકીભાઇ-ઓને તેઓના રોજગારમાં ફાએદો જડઓ હોત તો, તેઓ થોડીક મુદત સુધી વધારે રહીને પોતીકા વેપારને આગલ ચલાવતે; એટલુંજ નહીં પણ તેનો દાખલો પકડીને બીજા સેંકડો ચીના વેપારીઓ આવી પડઆથી તે ગરહસથો-નીબી એક સારી વસતી આપણાંમાં સમાઈ સખતે.

આ ચીના લોકોના સઘલા ઉતંમ હોનરોની તારીફ ચોખંડ પુરથવીપર જે અસલથીજ પરકાસતી રહીચ, તેઓ માહેલો એક ચીતારો નાંમે થૈવીંગ તેના સાહણસાહ થૈંગચીના નવમા વરસનાં છઠાં ચાંદને ૨૫ મે દાહાડે તા૦ ૨૩ મી જુલાઈ સને ૧૮૭૦ ઇસવીએ આપણી ભેટ માટે પેહલવેહલો આવી વશેઓચ, તારથી સરવે વરણના સખશોની સબી ચીતારવામા હીંઆં અતી-શીઅ વખણાઇ રહેલોછે; અને તેથીજ માતરે આજદન સુધી તેણે તરણ વરસ ખેંચી કાહડેલાં માલુમ પડેછે; તે ઉપરથી ધારી સખાએચ કે તેનાં કીસબનું સારૂં ફલ તે સદા હાંશેલ કરશે તો અંતે હીંઆંનોજ રેહવાશી થાઇ પડશે.

---

* આ ફેકીએ મુંબઈ કોરીઅર નામનાં અંગરેજી છાપાખાનાના પેહલવેહલા માલેક મી૦ લીઉક આસબરનરની સાથે ભાંડુપ ખાતે ગલાતા રેકદારૂના રોજગા-રમા ઘણા વરસ સુધી સંબંધ રાખેલો હતો. નો૦ લે૦

આ પંથના સરવે લોકો જૈન ધરમને આધીન રહેલા જણાએઆ છતાં, તેઓનો રેવાજ, પેહરવાસ, તથા ખોરાક* હીંદના સરાવકોથી તો શું પણ સઘલી વરણના હીંદુઓથી જેમ નીરાલોછે, તેમજ તેઓને અદાલતની અંદર સપત લેવાની રીતબી અજબ કીસમની જે હમો જાંણીએચ, તે બાબે હીંઆં બનેલા એક દાખલા સાથે વાંચનારા સાહેબોની વાકેફગારી સારૂ દાખલ કરીએચ કે, ઇશવી સને ૧૮૭૧ ના નવેમબરની ૨૦ મી તારીખે આપણી હાઈ કોરટની ફોજદારીમા, એક મુકદમા સંબંધી સાખશી આપનારા ચીનાએ સપત લેતી વખતે તેઓના રેવાજ પરમાણે કોરીની એક રકેબી પોતાના હાથમાં લઇને ભોંએપર પટકી ભાંજેલી તાંહાં હાજર રહેલા ઘણા સાહેબોના જોવામા આવી હતી; અને તેમ થયાથી તેના સપત પુરતી રીતના ચોકસ કેહવાએઆ હતા. એની મતલબ તેઓમા એવી પરશીધ પાંમેલીછે કે, સાખશી કદાપી જુઠું બોલે તો, ભાગી ગએલી રકેબીની મુઆફક તેનું મરણ વેહલું નીપજે. એ ઉપરાંત સપત લેવાનો એક બીજો રવઇઓ, એ લોકોમા એવોતો શકતછે કે, જો કદાપી અરસપરસના વાદવીવાદમાં કોઈ વાત આબરૂપર આવી જાએતો, પોતાની સચાઈ સાબેત કરવા માટે મરઘીનેબી કાપી શકેછે; પણ તે વાત જારે જીવપર ઘણી શકતી ગુજરતી હોય, તારેજ મોટી મુશકેલીએતથી તેવા સપતને સવાધીન થવું પડછે; બાકી ચાલુ રેવાજતો ઉપર જણાવેઓચ તેજ તેઓમા સાધારણ સહમજવો જોઇએ.

આ ચીનાઓના બે એબાદતખાનાં આપણી ટાપુ ખાતે જે માલુમ પડછે, તેમા સરવેથી પેહલું નળબજાર આગલ ચીના વાકુંગે પોતીકા પઇસાથી ઇશવી સને ૧૮૦૩ મા, અથવા એઓના સાહનસાહ કીઆકીંગના રાજના ૮ મ વરસને મુકાબલે, દર ૬૦ વરસના ૭૪ મા દોરના ૬૦ મા વરસના પરમાણ મુજબના સને ૪૪૪૦ માં એક ઘર ભાડે લઇને તેમા ભગતી પુંજાનું કામ સથાપેલું હતું તે મકાંન હવડાં ચીનાઓની ખુદ મીલકતમા ગણાએછે; અને તે પછે એજ લોકોની ગણાતના બીજા સખશોએ, મજગાંમની ગોદી આગલ મુગ્રાવરપાખાડીની ગલીમા ઇશવી સને ૧૮૪૮ મા, અથવા શાહનશાહ ટાઓકુઆંગના રાજના ૨૮ મા શાલને મલતાં, દર ૬૦ વરસના ૭૫ મા દોરના ૪૫ મા વરસના પરમાણ પરમાણેના સને ૪૪૮૫ મા સથાપેલું સાંભલવામા આવેલુંછે.

શેહેર સુધરાઇ ખાતાં તરફથી ઇશવી સને ૧૮૭૨ મા થએલી છેલી ગણતરી મુજબ આ ટાપુ ખાતે જાથુક રેહનારા ચીનાઓની વસતી ૩૦૦ ની માલુમ પડીછે; પણ તે ઉપરાંત રોજગારને અરથે આવતા જતાઓની સંખીઆ જો ઉમેરવામા આવે તો વધારે હોવા જોઇએ; માટે તેઓમા કોઇબી મરણ પાંમે તેને તેઓની રીત પરમાણે ભોમીદા કરવા સારૂં (ચીના વાકુંગના મરણ ટાંકણે)

---

* એ લોકોના ધરમગુરૂઓ ફકત ચાવલ, ભાજી અને ફલફલારી શીવાએ બીજો કશો ખોરાક લેતાજ નથી. નો૰ લે૰

આપણી નામદાર સરકારે કાંમાઠીપોરાના લતા તરફની કોઈ ઉજડ જગો આપી હતી; જે નાનકરી હોવાથી જારે ભરાઇ ગઇ તારે શાહનશાહ હીઇનરુંમના રાજના ૧૦ મા વરસપર (ઇશાવી સને ૧૮૬૦ મા) શેહેર સુધરાઈના અમલદારે તેઓના મુરદાંને માટે છેક મટુંગા તરફ કાએમની જગા પેડવી આપેલી સંભલાએછે.

પોરટુગીસ લોકોનો પગ પેસારો.

આ ટાપુ ખાતે પોરટુગીસ લોકો હીંદુઓની પછે આવેઆ ઉપરથી, બીજા જહામાં માલુમ પડેઆછે; પણે યુરોપખંડની રાજીય કરતી ઈશાઇકોમોમાં હીંદની સરજમીન સોધી કાહડવાવાલા સરવેથી પેહલવેહલા એજ લોકો જે પરએઆત થયાચ તેઓનો ટુક અહેવાલ હીંઆં સરૂ કરવા ચાહીએછે.

"હીંદ રાજેસથાન" નામની એક પોથીમાં એવી હકાએત પરશીધ થાએલીછે કે, પોરટુગાલના રાજા પેહલા જાંનના એક નાહના દીકરા, શાહજાદા હેનરીએ ચલાવેલી હીકમતથી આ લોકોની હીંમતને વીશેસ જોર મલેલ હતું; અને તેજ આધાર ઉપરથી સમુદ્દરની સફર તેઓના મનને ગંમત આપનારી થઇ પડી હતી; પણ તે વખતે નૌકાસાસતરનો હોનર, તેઓને પુરો માલુમ ન હોયાને લીધે, શોધ કરવાનું કાંમ આગલ ચાલતું અટકી રહેલું હતું. આ ગણાતી લોકોને સમુદરની શોધમાંથી પેહલવેહલો "પોરટો સૅનટો" નામનો એક ટાપુ તેઓને હાથ આવેઓ; પણ તે નાહનકરો જણાએઆથી, કોશેસને જારે આગલ ચલાવી, તારે બીજીવારની શોધે પેદાએસથી ભરપુર થએલો મદીરાનો એક આબાદ ટાપુ તેઓને મેલવી આપેઓ હતો.

લગભગ પચાસ વરસવેર સમુદરની સેતમ ભરેલી સફરમાં, મુશીબતની અથાગ મેહનત ચાલુ રાખેઆથી, તેઓ માહેલા એક ધણાજ ધુંધી, અને હીંમતવાંન આડમીરાલ વારાકો-દી-ગાંમા, ઇશાવી સને ૧૪૮૬ માં પેહલવેહલો આખો કેપ આવ ગુડ હોપ ફરી વલેઓ; અને તે પછે એફ્રીકા દેશનો પુરવ કીનારો બેડતો હીંદનો માહશાગર ઓલાંગીને ૧૪૯૮ માં મલબાર કોસતાના શેહેર કલીકોટનું બંદર તેણે પેહલવેહલું સહી કીધું હતું. વારાકો-દી-ગાંમા તાંહાં જઇ પોંહચેઓ તે વખતે, હીંદુસતાંનના પરાચમ કીનારા ઉપરનાં દેશો, કેહચ કે, બે મોટા હીંદુ રાજાઓના હસતકમાં હતાં, જેમાંએલા એકની ઉપર બંભાએતના, અને બીજા ઉપર જંમુરીનના રાજાની હકુમત ચાલતી હતી. જંમુરીનના રાજીયની હધ, આખા કીનારાપર છેક મુંબઇથી તે કેપ કાંમરીનના પાહડની નોક સુધી હતી. એ માહેલા એક રાજા સાથે વેપાર સંબંધી કોલકરાર કરવા સારૂ વાસકો-દી-ગાંમાએ જે યુકતી ચલાવી, તે મહમદીઅન વેપારીઓની અદાવતથી જારે પડી ભાગી, તારે તે લીશાબન ખાતે પાછો ફરેઓ,* અને તેની

* આ નામીચો નાવીક બીજીવારબી હીંદમાં આવેલો એટલો ઉપરથી સાબેત થાએચ કે તે ઇશાવી સને ૧૫૨૫ મા કોચી ખાતે મરણ પાંમેઓ તારે તેની લાસને તાંહાંથી લાવીને ગોવા અંદર ભોમીદા કીધી હતી. નો° લે°

પછે શીનોર કાબરાલ તાંહાં આવીઓ; પણ તેની મેહનતબી તેહવીજ હરકતથી કોઈ રીતે પેસ પડીજ નહીં; જે ઉપરથી તે શીનોર સાહેબ કોચી તથા કાંહાં-નાનોર તરફ ગયો; જાંહાંના રાજાઓ જોકે ઘણું કરી જેમુરીનના તાબેદારો કેહવાતા હતા, પણ તેની ગુહસરીમાંથી છુટકો પાંમવાની જે તક તેઓ શોધતા ફરતા હતા, તે મતલબથીજ તેઓએ શીનોર કાબરાલને મોટાં માન સહીત પોતાના દેશમાં ઉતારો આપેઓ અને તારપછેથી થોડાજ દીવસમાં જોકે પોર-ટુગીસ લોકોનું જોર તાંહાંના આખા કીનારા પર વધી પડેલું જણાએઉં, તોપણ સને ૧૫૧૦ માં આડમીરાલ આલબુકરક આવીઆ આગમજ તે લો-કોને કોઈજ તેહવું સારૂ બંદર મલી શકેઉં નોહતું. આ સરદારનો કાફલો આવી પોંહતાથી કોશિસ ચલાવીને એ લોકોએ તેજ શાલના નવેમબરની ૨૫ મી તારીએ પેહલવેહલું ગોઆનું બંદર જે હાથ કરી લીધું, તેની ઉંમર આજે ૩૬૩ વરસની ગણાએછે; અને તેજ દાહાડાથી તે આજની ઘડીસુધી એ ગોવું પોર-ટુગીસના સંસથાંનમાં રાજધાનીનું મોટું શેહર થઈને હીંદનું પાએતખત બની રહેલુંછે; એટલુંજ નહીં પણ તારપછે બીજી જગેઆઓબી તેઓએ ફતેહ કરી લીધા ઉપરથી, પુરવના સમુદરમા પોતાનો કાબુ મજબુત બેસાડીને વેપારને વધારતા રહેઆ.

પુરવ પરાંતના દેશોમાં નવે મારગે તેઓનો વેપાર જે ચલાવા માંડઓ, તેથી યુરોપખંડ માહેલાં વેનીસ ખાતેના લોકોને, તથા મીસરના રાજીયને જારે મોટું નુકસાંન પોંહચતું દેખાયું, તારે પોરટુગીસ લોકોએ ફતેહ કરી લીધેલાં દેશો છીનવી લેવા માટે ખંભાએતના રાજા સાથે મલીને, કેટલીકવાર જે જે યુકતી તેઓએ ચલાવી, તે કોઇ રીતે પાર પડીજ નહીં; અને પોરટુગીસ લોકોએ તે વખતપર પોતાના બલથી જે મોટાઈ મેલવી હતી, તેને તેઓએજ કાએમ સાચવી રાખી, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત એફરીકા, તથા અરબસતાંનની વચેના સમુદરોમાં, અને બસરાની નાલમાંબી વગ મેલવીને તાંહાંના નાકાંઓ પણ તેઓની સાંમને બંધ કરવામાં ફાવી શકેઆને લીધે તે મારગથી સામેવા-લાઓનો ચાલતો વેપાર તદન અટકીજ પડઓ. પોરટુગીશોએ જારે ભરોસાથી જાંણેઉં કે, તેઓની ઉપર ચહડાવો કરનાર હવે કોઈજ રહેઓ નથી, તારે ની-રભએથી બીજી જગાઓ ઉપરબી ફતેહ મેલવવાની મેહનતમાં તેઓ ગુતાયા હતા.

આ વાતને થોડાંક વરશો વહી ગયાં તેટલાં તો વેપારને વાસતે એક મોટું દબદબા ભરેલું, અને દરવીયવાન રાજ હીંદુસતાંનમાં તેઓએ ખરેખરૂં ઉભું કીધું હતું; અને તેના બળથી આફરીકાના પુરવ કીનારા ઉપર તથા અરબસતાંન અને ઇરાંનના કોસતાઓ ઉપરાંત હીંદુસતાંનના બેહુ માહદ્વીપો ઉપર, તેમજ મલાકા અને શેલાંનના ટાપુઓની સરહધ તાંહીં નીરભએથી અમલ કરવા લાગા; અને તે પછે છેક ચીન, તથા જેપાંનમાંબી વેપારની અછી વલાંણ તેઓએ લીધી હતી.

પોતાની કારકીરદીના કઉઅતથી, આ પોરટુગીસ લોકોએ ઓછાંમા ઓછા ૧૫૦ રાજાઓ પાશેથી ખંડની અથવા સલાંમતી લેતી કીધી હતી; અને હરેક

બારકસ જે તેઓની પરવાંનગી લીધા વીના કેથેબી હંકારી જાએ, તો તેને હીંદના સમુદરમાથી એકેદંમ કાહડી મેલવાના હકનો જાલમી દાવો પણ એકવાર તેઓ જે કરતા હતા, તેજ પરબેઆત પોરટુગીશો ધરમની ધુન માંથે ચહડાવી લોકોને જબરદસતીથી "ક્રીસટાંઉ" કરવા યાને વટલાવવા લાગાથી, આહેસતે આહેસતે સઘલાં રાજીપોમાથી, પોતાની સલતનતો ખોહીને હવડાં માતરે થોડાંજ દેશો, જેહવાં કે, ગોવું, દીવ, દંમન, તીમોર, મોઝાંબીક, અને મકાઉ હજીતક તેઓ હાથમાં રાખી બેઠેલા જણાએછે; પણ તે દેશોબી સાંભલેઆ તથા કોક ઠેકાંણે નજરે જોએઆ પરમાંણે, તેમના જુલંમને લીધે દનપરદન દલીદરપણાની હાલતે પોંહચતાં ગયાંચ, અને જાએછે; જે ઉપર પોરટુગાલની વડી સરકાર કેહચ કે, કસુંએ ધીયાન રાખીને તાંહાંની ગરીબ પરજાના રક્ષણ માટે કોઈબી રીતના રૂડા બંદોબસત કરવા ઉપર મુલગે ધેઆંન આપતી નથી.

પોરટુગીસ લોકોના પેહલવેહલાં પગલાં સને ૧૫૩૦ માં આ ટાપુ ઉપર મેલાએઆં તેને આજે ૩૪૩ વરસ થયાં; તેટલા અરસામાં એ ગનાતના કોઈ અતીઅંત કુટંબો, જનમ લઈને જીંદેગી ખતમ કરી ચુકાંછે; તે છતાં તેઓ માહેલા કોઈનુંબી વંસ હીંઆં હસતી ધરાવતું હોય તો, તે વાતમાં કાંઈબી અચરતી જણાશે નહીં. જે ગનાતે આ ટાપુ ઉપર સવા સદી સુધી જાહોજલાલી સાથે રાજ ચલાવેલું, તે લોકોની પરજા માહેલા ઘણાક પરમારથી પુરૂશોની વરતણુકનું વરતાંત તો બચીત કરી હીંઆં નોધી રેહવું જોઈએ; પણ દલગીરી માતરે એટલીજ ઉપજેછે કે, આ પુરાતમ વસતીના લોકોનો કોઈબી વારેસ પોતાના નેઆગાંનોની જીંદગીનો અહેવાલ બતલાવનારો સોધ કરતાં મુલગો માલુમ પડઓ નહીં; માટે એટલી ગેરહાજરીને લીધે તે લોકોની તવારીખ બરેબરી અધુરી રાખવી પડેછે.

પોરટુગીસોના પુરાંના કુટંબોથી જે જે વસતી ઉતરીને હઈઆત રેહેલી અટકલવામા આવેછે, તેનો મોટો ભાગ તો મછીમાર કોલીઓ, તથા તેવાજ બીજા હલકી વરણના હીંદુઓને વટલાવેઆથી વસતીમાં વધારો કરી દીધો હતો, તેની ગણતરી નહીં થતાં બાપદાદેથી ઉતરેલા ખરા ખરીસટીઓ માહેલા તો માતરે ડીગા, પરેરા, બરેટો અને મીંગલ ડી-સૌઝાનાજ કુંટુંબો કેહવાએછે; અને તે ઉપરાંત બીજાઓ જે ઘણા પાછલા વખતના માલુમ પડઆચ, તે સાહેબો હેઠલ જણાવેલાં ઈશવી શાલમા મોટી જાહોજલાલી સહીત હીંઆંની વસતીમાં રૂડી વરતણુકથી વખણાઈ ગએલા જે કેહવાયાછે; તેની ટીપ હીંઆં નોધી દેખાડીએછે.

૧૭૬૬ મા શીંઓરા નેસબીટ નાંમુની એક માતબર શેઠાણી હતી.

૧૭૮૦ મા મીંગલ ડી-લીમા ઈ-સૌઝાની સરૂઆત થાઈને છેક ૧૮૧૦ સુધી રેહેલી માલુમ પડેછે; અને તેટલા અરસામાં તરણ મોટાં સફરી વાંહાંણોનો તે માલેકબી ગણાતો હતો. "એશાપીરાંણશા" ટન ૨૫૦ નું. "અમેલીઆ" ટન ૬૫૦ નું. "શીટી આવ ગોવા" ટન ૪૨૦ નું.

૧૭૯૩ મા સૌઝા મીંગેલ-ડી-લીમા, ધારેઆ મેલ ઘણા વરસ આગમજનો વેપારી હશે; પણ એ શાળ પછેની અંગરેજી કેઆલનડરમા તેનું નામ જોવામા આવતું નથી.

૧૭૯૯ મા શીનોર જુઝે ગોંશાળ ડી–રીમીસન હસતીમા હતો, અને એજ શાળમા શીનોર ડી સૌઝા પરએઆત થઇને ૧૮૦૮ સુધીમા ટન ૮૦૦ વાલાં વાંહાંણુ "ઉઇનડહાંમ" તથા ૨૯૫ ટનવાલાં વાંહાંણુ "દોણા મારીઆ" મલી બે બારકશીનો ખુદ માલેક રહેલો જણાયોછે.

૧૮૦૪ મા લીઓનારડ જોઆકીસ બીસકો નામનો સોદાગર ૧૮૧૦ સુધી હસતીમા હતો.

૧૮૧૭ મા શીનોર પરેરાની કુંપની ટન ૩૦૦ વાલાં વાંહાંણુ "આનજીલીકા" નું માલેકપણું ધરાવતા હતા. પણ ૧૮૧૯ પછેથી તેનું નામ અટકેલું કેહવાએછે.

૧૮૧૭ મા શીનોર રાઝર–ડે–ફારીઆ, જેનો અહેવાલ હેઠલ લખવામા આવેઓછે તે સાહેબ પાશે "ગલારીઓસો" નામનું ૪૯૦ ટનનું એક વાંહાંણુ હતું.

૧૮૨૦ મા શીનોર રોઝારીઓ કપટાંન–ડી–નો, પણ એક વેપારી તથા ૧૩૫ ટન વાલા ગોરાબ "મીનારવા" ની માલેકી ધરાવનારો વાંહાંણુ વટી કેહવાતો હતો.

આ ગનાતવાલાઓમા માતરે બે ગરહસથોની જીંદગીનો થોડાક અહેવાલ જે હાથ આવેઓચ, તેને હેઠલ જાહેર કરવાની જોગવાઈ લઇએછે.

સર રાજર–દે–ફારીયા.

આ માંનવંતો સીંઓર સને ૧૭૬૮ મા ગોવા ખાતે જનમ પાંમેઆ પછે, લગભગ ૩૯ ની વએ પોંહચેઓ તારે સને ૧૮૦૭ મા પોતીકુ પરીવાર લઇને પેહલવેહલો આવેઓ; અને હીંઆંનોજ વતણી થઈ પડઓ હતો. સંપતી મુજબ વેપાર વણજમા ઘણું સારૂં ઘેઆંણુ થસાવીને, થોડીજ મુદતમાં જારે મોટો દરવીયવાન ગણાયો; તારે સને ૧૮૨૦ મા પોરટુગાલના રાજા તરફથી તે નામવરને સરનો એતાબ પણ મલેઓ હતો. આ શીનોર પાશે વેપારનું કાંમ ઓહોલું હોવાને લીધે સેંકડો માણસો તેની સાહેતા હેઠલ પલતાં હતાં; અને સરવે મંડલીઓમાખી તેવણ વખનાએલા હતા.

દાહડો જારે વકરવાની વકીપર આવેઓ તારે ૧૮૩૫ માં એક મોટી સેહ તેને એવી સોસવી પડી કે, ગોવાની હકુમત ઉપર નવો ગવનાદોર (યાને ગવરનર) પાએતખતના શેહર લીસબનથી નેમણુક થઇને જે આવેઓ, તેને તાંહાંના જુના હાકમે પોતાનો અખતેઆર નહીં શોંફેઆ ઉપરથી, મુંબઈ આવીને આ નામાકીત વેપારીને તે મલેઓ; અને તેની સલાહથી તાંહાં ચઢાઈ લઈ જવાને વાસતે લસકરી માણસો, તથા તેઓને ગોવા સુધી પોંહચાડનારાં ગાંમઠી બારકશો, ઉપરાંત લડાઈ ખાતાંનો તથા ખાધા ખોરાકીનો સરવે સરંજાંમ તઈઆર કરવા માટે, આ સર રાજરે નાણાની મોટી રકમ સરકારને હસાબે ધીરી; અને તેટલી મદદથી નવા ગવનાદોર સાહેબ પોતાની હાકમી હાથ કરી લેવાની ઉલટમાં, કોઈ એવે નેહસ ચોઘડીએ ચઢાઈ પર ચાલી ગયો કે, લસકર તથા અસબાબ ભરેલાં ગાંમઠી બારકશો બાંનકોટ વટાવીને આગલ વધેઆં, તેવામાં ફજા

એલાહીથી અકસમાત તોફાંન એવું તો ભએંકાર ઉઠેલ હતું કે, તેની મુશીબતમા ફશીને સઘલાં બારકશો* તે માહેલા જાંન તથા માલ સહીત જલવાશી થઈ પડઆં; અને થોડાક જણાઓ જે બચેઆ તેઓ અફલાઈ છેહકાઈને ખાલી હાથે પાછા મુંબઈમા આવેઆ હતા.

આ કારણ માટે કેહચ કે રાજાના હોકમ વના લાખો રૂપીઆ જે સર રાજરે કાહડી આપેઆ, તેમા એક પઈબી તેણાને પોતાની સરકારથી પાછી મલી નહીં; અને તેટલા ગોદામા વલી બીજો વધારો એવો થયો કે, પોતાના ચાલુ રોજગારેબી ઉલટી વલાંણો પકડીને અતીઅંત નુકસાંની નીપજાવી દેખાડી, તેથી એકવાર નેકનાંમીમા ભરપુર થએલા સર રાજર–દે–ફારીયા, જે આગલા દાહાડાઓ ઉપર સુખી હતો, તે તા૦ ૧ લી ડીજેમબર ૧૮૩૮ ઈશવીને રોજથી ઘણીજ નબલી હાલતને ભોગે ચહડીને એવો તો નહીં સરીખો થયો કે, અંતે નાદારીનો આસરો પકડીને માંથે ચોંટેલાં મોટાં કરજના બોજામેથી છુટકો પાંમવાની દુખ ભરેલી ફરજ તેને અદા કરવી પડી હતી; અને તેની ગીરેફતારીમાં દશેક વરસ બેકારપણે ગુજારીને તારીખ ૨૦ મી મારચ ૧૮૪૮ ને રોજે જારે મરણ પાંમેઓ, તારે તેની ઊંમર વરસ ૮૦ ની કેહવાઈ હતી.

આ બીચારાની જીંદગીમા એક પુરો છોકરો હતો, તેબી જવાંની વએમા ગુજરી ગયાને લીધે પાછલા વખતના હાદેસામાં સંતોશ આપનારો કોઈજ વારેસ નહીં હોવાને લીધે, તેમની પરવરશી અંતે પારકે હાથ ગએલી જે સંભલાઇચ, તેનું દુખ ભરેલ વરણન જોકે હીંઆં લખવું લાજેમ તો નથીજ, પણ જે સખશે સારા વખત પર સરવે સાથે કીધેલી ખુબીનો ખરો બદલો એક માહ પુરૂસથી તેને મલેઓ, અને તેવોજ સખી દસત હજીસુધી તેમના પરીવારની અંદર ચાલુ રહેઆથી તેઓની હોરમત સચવાએલી દેખાએછે; માટે હાવી ઉપીયોગી બાબદને એક યાદી તરીકે હીંઆં દાખલ કરીએચ, તે આ અશીલકુલના કુટંબીઓને હીનુ લગાડવા માટે નહીંજ, પણ ખુબીવંતાઓને લાએક બદલો આપવાથી જેઓ મોહ છુપાવતા હોય, તેવાઓને આ વાત ધેઆનમાં ઠસાવવાની માતરે ચેતવણી જણાવીએછે.

આપણા હાતમ સરીખા મરહુમ ઉમરાવ, સર જમશેદજી સાથે આ ગરહસથને તેના સારા વખત પર ઘણો ઘરોબો હતો; તેટલી મોહબત ધેઆનમાં રાખીને તે ઉપર આવી પડલું સંકટ તે સાહેબે એવું તો સંભાલી લીધેલું સંભલાએલચ કે, સર રાજર જીવેઆ તાંહાંસુધી પોતાને તાંહાંની પરવરશી માટે જે જોઈએ તે સરીમંત શેઠ પાશેથી તેને મલેઆ કીધું; અને તેની હઈઆતી બાદ તેજ સખી નરે તેના પરીવારોના પાલણ માટે દર મહીને એક અમુક રકમ પોતે જીવતાં તુલીક જેમ જાથુક પોંહચાડઆ કીધી, તેમજ તે નામવરના

* સારાં ભાએગે ગવરનર પોતાનો રેસાલો લઈને મનવારમાં બેશી ગયો હતો તેથી તે બચેઓ; પણ આવું મજબુત બારકસબી તોફાંનથી દોડરે થઈને આપણા બારાંમા પાછું વલી આવીઊં હતું, નો૦ લે૦

હઈઆત રહેલા એક વારેસ તરફથી હમેસાં મલતું રેહચ; જે ઉપર આ સર રાજરની દીકરીઓ વીગેરે મજગાંમ ખાતે એજ સાહેબે બખશેલા બંગલામા સંતોશથી રહીને સોકર ગુજાર કરતાં દેખાએછે.

ડીગાનું કુટંબ.

આ પુરાતમ કબીલાની કેફીએત મેલવી આપવાની કબુલાત, તેના એક જવાન નબીરા, શીનોર આંનતોનીઓ ડીગા પાશેથી મલવાની હમોને જે આસા હતી, તે ઉતાવલેથી હાથ આવી હોતતો, આ નોધને ઘણી ઉપીયોગી થઇ પડતે; પણ કેહવાને દલગીરી ઉપજેછે કે, તેના કુટંબમા કોઈ કુસંપ રાખનાર કરપીણ એવીતો કલાપીટ કરાવી મેલી કે, તેના વીજોગથી આ કારણ માટેની હમારી ઉલટ એકેદમ તુટી ગઈ.

આલમના હઈડાંમા ચોકાશી થયા વીનાની જે વાત હજીસુધી એક ધાસતી તરીકે ઠસી રહેલીછે; તેનું વરણુન આકેબત સુધી નહીં ભુલાએઆ જેવું સહમજી હીંઆં જાહેર કરીએચ કે, કોઇ ખવીસ ખસલતના કરૂર સખશે તા૰ ૧૨ મી નવેમબર સને ૧૮૭૨ ની સાંહાંજે નીચ યુકતીથી બનાવેલાં "સપંજ કેક" નામની જેહેર ભેલેલી મીઠાઈ, કોઈ અજાંણીઓ જેવો ધાટી મી૰ જોઝે મારીઆ ડીગા, તથા ઉપર જણાવેલા અનતોનીઓ ડીગાને વાસતે લઇ આવીઓ; અને તે ઉપરથી એવું અટકલાઈ સકાએઊં કે, તે ભેટ હમેસના રાબેતા મુજબ એ કુટંબીઓના ડાકતર રોઝારીઓને તાંહાંથી આવી હશે; કારણ કે તે ઉપર એજ ડાકતરના નામનો રોમાલ પણ ઢંકેલો હતો, તેથી વધારે પુછપરેછ કીધાવના કેહચ કે, શીનોર જુઝેએ એક રકેબી પોતાને વાસતે રાખી, અને બીજી તેના ભાઇ અનતોનીઓ સારૂં હતી, તે વાંદરા ખાતે તેને રેહવાના બંગલામાં મોકલાવી. આ મોહોતને ઘેરની મીઠાઈમાથી, જેમ શીનોર જુઝેએ તેની મા તથા બેહનની સાથે સવાદ લઇને ખાધા પછે, તે માહેલો થોડોક ભાગ પોતાના એક મીતર મી૰ લીમાને વાસતે ભેટ મોકલાવેઓ (તે તેના ખાધામા આવેઓ અથવા નહીં તેની ચોકસ ખબર માલુમ પડી નોહતી), તેમજ મી૰ આનતોનીઓએબી થોડુંક પોતે નોસ કરીને બાકીનું મી૰ ડાલાસ વકીલનો કલારક મી૰ પરેરા જે તાંહાં રેહતો હતો તેને માટે મોકલાવેઊં હતું.

રાતરે દશેકનો સુમાર થયો તેટલાં અતરેવાલા મી૰ જુઝે મારીઆ ડીગા જે ગરાંટ રોડ ઉપર રેહતો હતો, તે એકાએક ઓકવા લાગો; અને જારે ઘણોજ ઘબરાયો તારે તેની મદદ માટે પડોસના કોઈ ડાકતરને બોલાવેઓ; પણ ટાંકણાસર તે ઘરમાં નહીં હોવાને લીધે છેક મજગાંમથી તેના કુટંબીઓના ડાકતર રોઝારીઓને તતકાલ તેડી મંગાવેઓ; જે આવીને તરણે જણાઓને બીમાર હાલતમા જોઇ જારે પુછવા લાગો, તારે ડીગાની માએ કહેઊં કે, તમોએ મોકલાવેલાં કેકો શેવાએ બીજું કાંઇ પણ ખાધામા આવેઊં નથી. આ

સાંભલી ડાકતરે અચરત પાંમતાં જણાવેઊં કે, કેક કાંઈ તેણે મોકલેઆંજ નથી; તે ઉપરથી ડીગાની માએ તેને નામના ઠંકાઈ આવેલા શેમાલની નીસાંણી જારે દેખાડી, તારે તો તે જોતાંજ વમાસનમા પડી બોલેઓ કે, આ કામમાં ખચીત કોઈ કીનાખોરનું સજડ તરકટ થએલુંછે; પણ તે વાતની તલાસને તતકાલ એકકોરે રેહવા દઈને, બીમારીમા પડેલાંઓના જીગરમાથી જેહર ઓકાવી કાહડવાનું અઉસદ આપી તરણે જણાઓની માહવજત માટે જોઈતા ઉપાએ લીધા; પણ પાછલી રાત થાએ તેટલાં તો બીચારો જુઝે બીનફોકટ મરણ પામેઓ અને તેની મા તથા બેહન પરમેસવરની કીરપાથી સલાંમત રહેઆં.

આ બાબદમા વધારે પુછપરછ કરતાં ડાકતર મજકુરને માલુમ પડેઊં કે, તે કેકો બીજાઓને વાસતેબી મોકલાવેઆંછે; જે ઉપરથી ડાકતરે સઘલે ઠેકાંણે તાકીદની ખબર કેહવડાવીને તતકાલ ઉપાએ લેવાનું જણાવેઊં; અને એક સંદેશો વાંદરા ખાતેબી દોડાવેઓ, પણ તેઓનાં રેહઠાંણો વસતીથી લગરીક દુર હોવાને લીધે ડાકતરોની મદદ જઈ પોંહચે તેટલાં તો તેઓના બદનમા જેહેર પચી ગયાથી મી૰ પરેરા તથા તેની મા મલી બે જણાઓ જીંદગીથી હાથ ધોઈને જીનત તરફ ચાલતાં થયાં; અને તેઓને વાસતે સોગાદ મોકલનારો સખસ મી૰ આનતોનીઓ ડીગા તરણેક દીવસ સુધી મુશીબત ભોગવીને તા૰ ૧૬ મી નવેમબરે ગુજરીં ગયો હતો. હવે બાકીના જે તેવીજ હાલતમા જણાએઆ હતા તેઓના આવરદા હઈઆત રેહવાની સરજત હશે તેથી ડાકતરોની તરદુદે થોડીક બીમારી ભોગવેઆ પછે આરાંમ પાંમેઆ.

ઉપર જણાવેલાં ચાર મોહોત જે નીપજેઆં, તે બાબેની તજવીજ માટે તેઓના મરણ દીવસથી તે છેક તા૰ ૧૮ મી ડીજેમબર સને ૧૮૭૨ સુધીમા ઘણીવાર કારોનરની જુરી બેઠી હતી; અને તાંહાં બેશુમાર સાખશીઓ લેવાઈ, પણ કરપીણ કરમ કરનાર કોઈબી નાતરસ ખરો ખુની સજાના પંજામા સપડાયો નહીં; તો જોકે તા૰ ૪ થી ડીજેમબરે મલેલી જુરી હજુરમા ડીગાની એક બેહને આપેલી સાખશીના સબ ઉપરથી માઇકલ ડીગા નામના એક ભાઈને પોલીસે નજર કેદ રાખેઓ હતો, પણ છેલી તારીખે તજવીજાતનું કાંમ જારે સમાપત થએઊં, તારે તે ઉપર મુદો સાબેત નહીં થડઆને લીધે જુરીએ તેને છોડાવી દેતાં એવો ચુકાદો જાહેર કીધો કે, ઉપલા ચાર જણાઓ જેહર ભેલલી મીઠાઈ ખાધાથી મરણ પાંમેઆં, પણ જેહર ભેલનારો સખસ જાણવામા આવેઓ નથી.

માઈકલ ડીગા જે ઉપલા મરણ પાંમેલાઓનો તરીજો ભાઈ કેહવાએછે, તે અસલમા મી૰ લાએન બરાધરસની કુંપનીને તાંહાં દફતરદારીની નોકરી પર હતો. આ સખશે સાંભલેઆ પરમાણે વેલાતની હુંડીઓ ઉપરના સટાંપો બાબે જોઈએ તે કરતાં વધારે નાણા આફીસમાથી જુદે જુદે વખતે ઉપાડઆ કરીને ૩૪૦,૦૦૦ અટકાર મારેઆ હતા; અને તે ભોપાળું જાહેર નહીં પડવાના એરાદાથી પેહડી ખાતાંના અગતજોગ ચોપડાઓ ચોરી લઇને પોતાને ઘેરના ચોકમા બાલી નાખેઆ હતા; તે બાબેની તપાસ હાઈ કોરતની ફોજદારીમા

નામદાર નેઆએધીસ તે વખતના હાંનરેબલ વેસતરાપની હજુર લગભગ ૩ દીવસ સુધી ઘણી બારીકીથી થયા પછે જુરીએ તેને ગુનેહગાર ઠેરવેઆથી તારીખ ૧૩ મી ફેબરવારી સને ૧૮૬૭ ઇશવીએ તરણ વરસ સુધી સખત મજુરી સાથેના કેદખાનાની સજા તે ઉપર પસાર થઇ હતી.

નામીચાં કુટંબના આ નખીરાની હાવી બદનીતી વીશે કોઇનેબી વકી નોહતી, તેવું જબુન કાંમ તેનાથી નીપજેલું જારે જણાએઉં, તારે તેના ઉપલા બે મરહુમ ભાઇઓ જે ઘણી સારી આબરૂવાલા હતા, તેઓએ કેહચ કે ચોંટાએલો અપરાધ તેની ઉપરથી ઉરાડી મેલવા બાબે ઘણું નાણું ખરચીને ધારાના હીમાએતીઓને રાખેઆ હતા; પણ ખરી વાત અજવાલે આવી તેની એજાલતથી જારે તેઓ લાઇલાજ થયા, તારે તેને મલેલી સજા બાકીની મુદતને વાસતે મેહનત તથા વગ ચલાવીને નામદાર ગવરનર પાસેથી માંફી મેલવી બે વરસની અંદર કેદખાંનેથી તેને છોડવી લીધો હતો; તેનું અહેસાંન એ દાહગેલ સખસ માનતો હોય અથવા નહીં, તે વાતતો તેનું અંતકરણ જાંણે; પણ આ કમકમાટ ભરેઉં કાંમ જે બનેઉંચ, તેનો સખ, સાંભલેઆ પરમાણે તેના કુટંબીઓ જે ઘણું કરી તેનીજ ઉપર રાખેછે, તે બાબે તા૦ ૨૦ મી ડીજેમબર ૧૮૭૨ ના "મુંબઈ જાંમે જમશેદ" પતરમા એઉં જણાવેલું જોવામા આવેઉંછે કે, જારે આ માઇકલ ડીગા પોલીસના પંજામાથી છુટો તેજ વખતે તેની મા, ભાઈ અને ભોજાઇઓએ એટલી તો ધાસતી ઉપજાવી કે, તેઓની નજર પડઆ આગમજ તેની માએ વકીલને તાંહાંની નોટીસથી તેને ઘરમા આવવાની તદન મના કીધી, અને જણાવેઉં કે તેનો જે સામાણછે તે જાંહાં કેહશે તાંહાં પરભાડો મોકલી આપવામા આવશે; અને તેજ પરમાણે તેના નાધલા ભાઈ મી૦ નીકોલાસ ડીગાએ પણ પોતાના ઘેરમા મુદલ નહીં આવવા દેવાનો ઠેડાવ નીસચે કીધેલો કાએમ સંભલાએછે; એટલુંજ નહીં પણ તેવીજ રીતની શકત મનાઈ મરહુમ મી૦ અનટોનીઓની દુખીઆરી વીધવા તરફથીબી થએલી જણાઇછે. આ સખસની સાંમણે કુટંબીઓ તરફથી લેવાએલા સખત ઉપાએ ગમે તેહવા સાચા હોએ, પણ જાંહાંસુધી તેની ઉપર જોઇતા મજબુત મુદા સાબેત થાએ નહીં, તાંહાં તુલીક આ બાબદમાં તે ખરો તકશીરવાર કેહવાઈ શકાતો નથી.

ડીગા ફેમેલીના ચાર ભાઈઓ માહેલા એકની હાલતતો ઉપર જણાઇ ચુકીચ; માટે મરણ પાંમેલા બે અને હઇઆત રહેલા એકની વરતણુક સંબંધી ટુક વરણનની યાદી હીઆં નોધી લઇએછે.

સરવેથી વડો શીનોર જુઝે મારીઆ ડીગા, પરથમ જુની આંમબે બેંકમા નોકરી કરતો હતો, પણ પાછલા વખતની ખબર નથી.

બીજો શીનોર આનટોનીઓ ડીગા, મી૦ ફારબસ કુંપનીને તાંહાં હઇઆતીના છેલા દીવસ તુલીક વીમા ખાતાંની નોકરીપર રહેલો હતો.

ચોથો શીનોર (સરવેથી નાધલો) નીકોલાસ ડીગા જે ચારટરેડ મરકેનટાઈલ બેંકની નોકરી પરછે. આ ગરહસથને તેની બાએડી સહીત, વારસાહીસાની

લેણદેણ બાબદમાં હાઈકોરટના વકીલ પેસતનજી દીનશા, તથા સકારામ રાધોબાએ એલમના જોરે મારી નખાવવાના અપરાધ માટે સાત સાત વરસની સકત મજુરી સાથે કેદખાંનાની શીક્ષા અંગેજી લીધી, તે સંબંધી મુકદમો ચાલેઓ તે દાહાડાથી આખી આલમમા જાંણીતો થયોછે.

એકવાર આ ટાપુ ઉપર રાજ કરી ગએલી ગણાતના લોકોની આટલીજ હકાએત જે અધુરી માલુમ પડય, તેને દલગીરી સાથે હીંઆં દાખલ કીધીછે.

ભકતી પુંજનાં મકાંણો.

પોરટુગીસ લોકોનો પંથ, જોકે ઈસા તથા તેની મા મરીએમના પુતલાંઓની પુંજા કીધા ઉપરથી રોમનકેઆથોલીકમાં ગણાએછે; તોપણ તે ઉપરાંત કરાઈસટના બાર શીશો (જેઓ સેંટ કરી કેહવાએચ) ની માનતાબી તેઓ કવચીત ભુલતા નથી. એ લોકો ભકતી માટે જાંહાં જાંહાં દેવલો બંધાવેચ તાંહાં તાંહાં તેના નામો ઘણું કરીને સેંટોનાજ રાખવામાં આવેછે, જે માહેલી સેંટ મારગરેટા નામની એક ઘણીજ પતીવરતા બાઇના ઇશવરી અવતાર સંબંધી જે કાંહાંની કેહવાએલીછે, અને તે ઉપર સઘલા કેઆથોલીક લોકો દીલોજાંનથી એતેકાદ રાખેચ, તે વીશેની સાબેતી નીચે જણાવેલી વાત ઉપરથી માલુમ પડેછે.

સેંટ મારગરેટાનો બાપ જે ઇસાઇ ધરમ શીખેલો હતો, તે છતાંબી આંનટીઓક નામના દેશનો તે એક મુરતી પુંજક ધરમ આચારી હતો; અને તાંહાંનો ગવરનરબી કેહય કે તેજ પંથનો હતો. આ ખુબસુરત મારગરેટાને જારે તે હાકમે નજરે જોઈ, તારે તેણીને પરણી લેવા માટે ઘણોજ આતુર થયો; જે વાત કાંણે પડતાંજ આ કુંવારી કનેઆએ પોતાની પવીતરાઈનું માંન જાલવીને અતીઅંત ઉપકાર સાથે તેનું માંગવું નાપાડુઉં; તેથી કરી તે હાકમે પેહલાં જેમ પેઆર દેખાડુઓ, તેમ દુધનું દહી બની જઈને મોહબતને બદલે તેણીને ધીકારવા લાગો; અને તેના પરણવાની ખાએસ નામનજુર રહેઆના કરોધથી તેણીને અતીઅંત દુખમાં નાખેઆ પછે, અંતે તા० ૨૩ મી જુલાઈ સને ૨૭૧ ઇરાવીને રોજે સુલીપર ચઢાવી તેની જીંદગી જે ખતમ કરી દીધી, તે વાતને આજે ૧૬૦૨ વરસ વહી ગયાંછે. આ ઉપરથી સઘલા કેઆથોલીકોના વીચારમાં તે ખરી ભગતાંણી એવીતો ઠશી રહી કે, ફકત તેણીનેજ નામના ૨૪૦ દેવલો જે હવડાં ઈંગલાંડમાં થઈ પડેઆંચ, તે માહેલાં બરાઈટણના દેવલને એક ઘણાંજ ઊંચાં શીખર પર બાંધેલુંછે, એટલુંજ નહીં પણ તેની આજુબાજુએ બીજાં તરણ નાહનાં શીખરો હોવાથી, કેટલાક ઠઠાબાજો તેને "મેગ તથા તેની તરણ બેનો" ના નામથી બોલાવેછે. જે કરપીન હાકમે આ બીચારી ગરીબ અને નીરદોસ મારગરેટાને મારી નખાવી તેના બદલા વીશે ઈતીહાસમાં તો કાંઈજ નોધ રહેલી કેહવાતી નથી, મગર આટલી વાતથી આપણે સંતોસ પાંમવું જોઇએ કે, તે ચંદાલને તેના કરતુકનો બદલો ખચીત

કરી કુદરતથી તો મલેઓજ હશે. હાવી રીતે આ દેવલની કેહવાતનુ વરણુન કીધા પછે પોરટુગીશોએ આપણી ટાપુ ખાતે બાંધેલાં દેવલો માહેલાં જેટલાંની યાદી હાથ આવીચ તેને હીંઆં નોધી લઇએછે.

એઓનો પગ પેસારો ઇશવી સને ૧૫૩૦ માં થયા પછેના જુજ વખતથી એકેકની પુઠે બંધાએલાં સઘલાં મલીને ૬ દેવલો જે ઘણા પુરાતમ કેહવાએ છે, તેમાં એકતો કોઠ ખાતે મેદા સ્ત્રીટની ઉગમને આવેલું સરવેથી પેહલું, બીજું મજગાંમના બજાર આગલ, તે વખતપર વટલાએલા મછીમાર કોલી લોકોએ બંધાવેલ઼ હતું. તરણ દેવલો જે કાંપના મેદાંનમાં અસલની ઘીચ વસતી વચે હતાં; તે વસતી જારે સને ૧૭૦૭ થી તે ૧૭૫૩ સુધીમાં આપણી કૂંપની સરકારે ઊંચકાવી નાંખી, તારે તેની સાથે એ દેવલોની એમારતોખી ભાંજવામાં આવી હતી; પણ તેને બદલે સરકારના ખરચથી જે જે જગોએ પાછાં બંધાએઆં તેઓ માહેલું "નોસારીંઓરા-દી-એરાપેરાંણુસા" નામનું મરીણપલટનવાલી લાઇનથી થોડક દુર હતું, તે ભુલેસવર તથા કુંભારટુકડા પર જવાના રસતા વચેની ડાહવી બોરડુપર આવેલી ગલીમાં ગોઠવાએલ઼છે; જે ઘણું બીસમાર થઇ પડઆને લીધે પાછલથી ૧૮૩૩ માં પોરટુગીશોએ તેની મરાંમત કરાવી આપીછે. બીજું દેવલ "એલફીનસટન હાઇ સ્કુલ" ને માટે હવડાં બંધાતી ગંજાવર એમારતવાલી જગોપર હતું. તાંહાંથી કાહાડીને માહીમનું અગર વટાવી બજાર તરફ જવાનો રસતો આવેચ, તેનાં નાંકાં ઉપર સથાપી દીધુંછે. અને તરીજું "નોસાસીંઓરા-દી-સાઉડ" નામનું કાલબાદેવીના રસતા પર આવેલી શા૦ રાંમદાસ હીરાશાહની હવેलीने पडखेनी ગલી અંદર લાવી બેસાડેલ઼છે. આ તરણ દેવલો જેજે જગાપર અસલ હતાં તેઓની સામણેના કરૂશા* તેજ મેદાનમાં હજીસુધી ઉભેલાં માલુમ પડેછે.

એ ઉપરાંત એક છઠું પુરાંનુ દેવલ જે પરેલમાં હતું, તે કેહચ કે, સને ૧૭૨૦ મા ગવરનર ઉલીએમ અએરાલબીની હકુમત વેલા સરકારે જપત કરી લીધું હતું, તેનો સબબ કાંઇ જાંણવામાં આવતો નથી; પણ આટલું તો ચોકસછે કે તે જગો ઉપર તારપછે કેટલીક મુદતે સરકારી મેહલ બંધાયો હતો, અને તેમા તારપછે ઘણો વધારો થઇ પડઆથી અસલ દેવલની હસતી તાંહાં બીલકુલ રહી નથી.

ગીરગાંમના રસતાપર આવેલું "સેંટ થરીઝા" નામનું દેવલ આ ટાપુના વખણાએલા ડીગા કુટંબના વડવાઓએ ઇશવી સને ૧૭૭૩ માં બંધાવેલ઼ હતું, જેની પછે ૬૩ વરશે ૧૮૩૬ માં એજ કુટંબના એક નબીરા નામે શીનોર જોઝ મારીઆ ડીગાએ પોતાના વડીએલોની યાદગારી હસતીમાં રાખવાના હેતુથી તેની રૂડી પેરે મરાંમત કરાવીને નવા આકારમા શોભાવી દીધેલું દેખાએછે.

* એ માહેલા બે કરૂશા આપણ જોઇએછે, અને તરીજાની કશી નીસાંણ દેખાતી નથી તે વીશે કેહચ કે, દેવલની શાથે તેનેખી તાંહાંથી કાહાડી લઇ ગએઆ હતા. નો॰ લે॰

મદમ નેસબીત નામની સદગુણી સ્ત્રીએ મજગાંમ બાતે એક દેવલ સને ૧૭૭૬ માં જે બંધાવી આપેલ હતું, તે તેજ નામની (નેસબીટ લેન) ગલીમાં સલાંમત રહેલું દેખાએછે.

એ ઉપરાંત બીજાં જુદાં જુદાં મકાનોમા બેસુમાર દેવલોછે, તેઓના વખતની ઈઆદદાસત ચોકશ જણાઈ નથી; પણ સરવેથી છેલું દેવલ ગીરગાંમ બાતે મરહુમ હાનરેબલ શેઠ જગંનનાથ સંકરશેઠના ઘેર પાશેની "બરોસ લેન" નામની ગલી અંદર "સેંટ ફરાણશીસ ઝેવીઅર" નામનુ બંધાએલું કેહવાએછે. આ છેલું મકાંન તા૰ ૧૨ મી મેએ સને ૧૮૭૨ ને રોજથી કેઆથોલીક પોરટુગીસોની ભગતી માટે વાપરવા માંડેલછે.

મઈએત મુકવાના મકાંણો વીશે.

ઈનસાનોને જીંદગીના સુખ માટે રેહવાની, અને ઈશવર પરારથણા કાજે ભગતીની એકાંત જગેઆની જેવી જરૂરીએત જણાએચ, તેવીજ બલકે તેથીબી વીશેશ અગતીઅ મરણ પામતાંઓના હાડકાં ઠેકાણે પાડવા સારૂં આરાએશની લાયક જગેઆનો વીચાર ધેઆણમા લઈને આ પોરટુગીસોએબી પોતાના રેવાજ મુજબ મુરદાં દાટવાના કબરસતાનો છેક કોટથી તે માહીમના છેડા સુધીના જુદા જુદા સાત લતાઓ ઉપર કુલે ૨૫) કીધેલાં હતાં; જે મધે કોટનાં દેવલની અંદર ૧, ભુલેસવરના લતા તરફ ૮, કામાટીપુરા બાતે ૧, ગીરગાંમનુ ૧, મજગાંમમા ૩, પરેલમા ૬ અને માહીમમા ૫ મલી ગણવામાં આવેછે; જેઓ માહેલી છેલી બે જગેઆના તો જાણેઆ મેલે જેમનાતેમજ વપરાતાં કાએમ રહેલાંછે, પણ બાકીની બીજી જગેઆઓ ઉપરના ૧૪) કબરસતાનો, ગીચ વસતીના ઘેરાવમાં આવી પડઆને લીધે, પરજાની સરીર સાંનતીનો હેતુ સાચવીને શેહર સુધરાઈ બાતાનાં માજી વડા અમલદાર મી૰ કરાફરડ સતા ભરેઆં હોકમનામાની બુબીથી તા૰ ૩૧ મી ડીસેમબર ૧૮૬૯ સુધી તેઓને વાપરવા દીધાં; અને તેપછે મટુંગા તરફ ચીનાઓના કબરસતાનની પડોસમા એક કોસાદ જગેઆ હેવાંજ કારણ સારૂં જે સપુરદ કરી દીધીચ, તાંહાં તારીખ ૧ લી જાનેવારી ૧૮૭૦ ને રોજથી એ પંથવાલાઓ તેઓના મરણ પામેલાંઓની મઈએતને બીમીદા કરવા લઈ જાએછે; અને વસતી તરફના ભરાઇ ગએલાં સઘલાં કબરસતાનો જો કે એ દાહાડાથી વપરાતાં તદન બંધ પડઆંછે, તોપણ એ બાબે ધારો બંધાઈને જે પસાર થાએઓચ, તેમાં અગતના કારણસાર શુખ શાનતીના તબીબની શલાહ મળે તો કોઇ આબરૂદાર પોરટુગીસની અરજ મુજબ તેઓને તાંહાંના મુડદાં તેઓના દેવલ અંદર દાટવાની પરવાનગી આપવા સંબંધીનો એખતીઆર મુંબઈની નામદાર સરકારે પોતીકા હાથમાં રાખેલોછે; અને તેનો લાભ તેવા બાહેરામંદ સખસોને મલતોબી રેહછે.

પારસીઓની પધરાંમણી.

આ ટાપુ ઉપર જુદી જુદી ગનાત વાલાઓની અસલ વસતીમાં આવીને ભેલાઈ પડેલા પારશી કોમની ગણતરી આપરે અજાએબી ભરી આંખે જોઈએતો, કેહવાનું આટલુંજ બની આવશે કે, ઈરાંનવેજથી જલાવતણ થાઇ નીકલેલા તેઓના વડવાઓને શેહરે સંજાંણના જાદીરાંણાએ જો કદાપી રેહમદીલથી, અને સફ્કતની રાહે ઉતારો નહીંજ આપેઓ હોતતો, એ અશીલ કોમના લોકોની હસતી વીશેના વરણનની વરતણુંક કોઈ બીજાજ અલંકારથી કદાચ લખાઇ સકાતે; પણ જે જગોએ ઘણી મુદત તુલીક કાંએમ મકાંણ કરી રેહેઆ પછે જારે હાદેસાના વીશેસ દોરે તાંહાંથીબી તેઓને હારમારી આપીંને હાંકી કાહડેઆ, તારે હીંદનાં ઘણાક ભાગોમાં તેઓ વેંહચાઈ જઇને ચોમેર પંથરાઈ પડઆ; જે માહેલો મોટો ભાગ જોકે આ ટાપુમાં આજે વતણી થાઈ રહેલોછે, તોપણ તેઓ ઉપર ગુજરી ગએલા જમાંનાંઓ આગલ તો હીંઆનું વતન માતરે સરવેથી છેલુંજ કેહવાઈ સકાએછે. આ ટાપુ જારે અંગરેજી રાજીઅનાં સવાધીનમા પેહલવેહલો આવેઓ તારે તેમાં હમારી શોધ પરમાંણે તરણ જણાઓના* ભાગ્યેગસાલી કુટંબ શીવાએ બીજા કોઈબી પારશી હોએલા આપરે સાંભલી નહી સખતાં; આટલુંતો બચીત માંનવું જોઈએચ કે, તેઓના પણોતાં પગલાંની રૂડી અસર તાર પછે એ કોમનાં લોકોની આબાદાંની ઉપર એવીતો થાતી રહી કે, ઈ૦ સને ૧૮૧૬ નું વરસ બેસતાં તેઓની વસતી ૧૩,૫૫૦ ની, અને તેપછે ૧૮૫૧ સુધીમાં એક લાખની લગભગ ગણાઇ હતી, (આ છેલી ગણતરી પાછલથી ભુલ ભરેલી જણાઇછે) મગર ૧૮૭૨ ની ચોકસ ગણતરીએ ૪૪,૦૦૦ ની સંખીઆ જે દેખાડી આપીચ, તેટલાજ માતરે મરદો, ઓરતો અને બાલકો મલી હોવાં જોઇએ, કારણ કે, હીંદની આખી સર જમીનપર પારશીઓની એકંદર સંખીઆ એક અથવા સવાલાખનીજ કેહવામાં આવેછે, તે ધેઆંણમાં લેતાં પુરૂથવીની સપાટી ઉપર વસનારી બીજી ગનાતોની નજદીક તો તે કાંઇજ બીસાદ ધરાવતી નથી; પણ જાહોજલાલી તથા કીરતી કલામા સરવે ઉપર સરદારી ભોગવનારા જે રોજે અવલથીજ કેહવાતા અને વખણાતા આવેઆચ, તે બાબેની સાદત હેડલની કવીતાથી શેહજમા સહમજાઈ સખાશે.

વફાદાર કેહવાએછે પારશીની કોમ—હીંમતે શુરા ને મએઆમા મોમ.
ઓલખાએછે ધરંમે જરતોસતી—મેલવેછે સઉશે સારી દોસતી.
જેઓએ ખોહેઉછે ઈરાંનનું રાજ—દેસને દોલતથી થએઆ તારાજ.

---

* એઓ મધે પટેલનું નાંમીચુ ખાંનદાંન અંગરેજી અમલની ૨૫ વરસ અને બીજાં બે કુટંબીઓ એક અથવા બે વરસ આગમજના આવી વશેલાં માલુમ પડેછે. નો૦ લે૦

લેતાતા જેઓ જાલંમશે બાથ-ફશેઆ તેઓબી જંગલીને હાથ.
જે દાહાડાથી તખત ને તાજ ઓહેલછે-દેસ છોડતાં દુખબી બહુ જોએલછે.
હકાએત તેઓની હીંઆં કહીએછે-કીરતીના કાંમોની નોંધ લઈએછે.

સરૂઆતમાં આ કોમનાં કહેઆ કહેઆ સખસોનું પરીવાર હીંઆં આવેઆમાં ભાગ્યગશાલી ગણાએલછે, તેની શેહલ રીતે સહમજ પડવા સારૂં એક ટીપ જાહેરમાં મેલવાની રજા લઈએછે અને તેમ કરતાં તેઓનાજ યજદેજરદી સનનો આંક દાખલ કરીએછે. (જે સાહેબોને ઈ० સને જાણવો હોએ તો તેની ઉપર ૬૩૧ વધારીને વાકેફ થાવું.)

૧૦૦૯ માં સરવેથી પેહલા ભાગ્યગશાલી શેઠ દોરાબજી નાનાભાઈ (પટેલના નામીચાં ખાંનદાંનના વડવા) સુરતના ગાંમ મોરા સુમારી તરફથી આવીને પોરટુગીસ સરકારના ખાસ કાહરોબારી તરીકે રહેઆ હતા.

૧૦૩૨ મા શોરાબજી કરવાજી, થોડુંક થએલ મરણ પાંમેલા મી० જમશેદજી મનચેરજી (લકબે ચીકા ઘડીઆલી)ની પાંચમી પેહડીએં થઈ ગએલા વડવા બીજા આવેલા અટકલાએઆછે.

૧૦૩૪ માં ભીખા બેરાંમના બપાવા (શેઠ મેરવાંનજી પાંડેના વડવા) ખરશેદજી પોંચાજી ભરૂચથી.

૧૦૩૬ મા મોદી હીરજીભાઈ વાછાગાંધી સુરતથી.

૧૦૪૬ મા મેહરજી વાછા (આ નોંધ લેનારના વડવા) જોકે હીંઆં જાથુક વસવા માટે નહીં પણ પોતાને તાંહાંની વનાવટનું સુતરાઉ જાડું કાપડ નોસારીથી લઈને વેચવા સારૂ એક વછીઆત તરીકે એ સાલથી તેનાએ આવવાની સરૂઆત કીધી; અને તે પછે દર વરશે એક બેપ જે તેનાએ ચાલુ રાખી હતી, તેજ રાબેતા મુજબ તેના વારેસો પણ આ ટાપુની ભેટથી પોતીકા રોજગારમાં થોડોક લાભ મેલવી લઈને પાછા જતા હતા.

૧૦૫૮ માં શેઠ હોમજી બેરાંમજી (મરહુમ દાદીશેઠના બપાવા) સુરત તરફના કોઈ ગાંમડાં તરફથી આવી વસેલા કેહવાએછે.

૧૦૬૯ માં શેઠ બનાજી લીમજી સુરતના કોઈ પરગણા તરફથી.

૧૦૭૭ મા શેઠ ભીખાજી (મેરવાનજી મુંગાના મમાવા) સુરતના કોઈ ગાંમડાં તરફથી.

૧૦૭૯ મા કલીઆની તરફથી જસાજી જીવનજી જે આવી વશેઆ તારથી તેજ નામની અટકે તેવણના પરીવારો આજ દન સુધી "જસાવાલા"ની ઓલખથી પરએઆત થએલાછે.

૧૦૮૯ મા શેઠ જમશેદજી ભીમજી (આપણા બુજોરગ અકાબર શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાંનજી પટેલના વડવા) સુરતની સોડેના ટેનાગાંમથી આવેઆ હતા.

૧૦૯૦ મા શેઠ મનચેરજી લકબે મનાજોગી, સુરતના મદરોઈ ગાંમથી આવીને નામદાર ઇસ્ટ ઈંડીયા કુંપની સરકારના બારૂત બનાવવાના કારખાંનામા નોકરી મેલવી રહેઆ હતા; તારથી તેમણાનું વંસ દારૂખાનાવાલાની અટકથી ઓલખાઈ રહેલુંછે.

૧૦૯૨ મા શેઠ ખાંનદાનનો પાયો નાખનારા રૂસતમ માણેકના વચલા દીકરા શેઠ બમનજી સુરત શેહરથી આવીને હીંઆના રેહવાશી થયા.

૧૦૯૪ મા એજ ખાંનદાનના નાધલા દીકરા શેઠ નવરોજજી, જે સુરતથી પરભારા ઈંગલાંડ ખાતે ગયા હતા; તાંહાંથી પાછા ફરી આવીને હીંઆંજ વશેઆ હતા અને તેની પુઠે તેમના વડા ભાઈ શેઠ ફરાંમજીબી સુરતથી આવી રેહેઆ.

૧૦૯૭ મા શેઠ જીવનજી કુકાજી (મરહુમ શેઠ હીરજી, મનચેરજી તથા ટેહમુલજી રેડીમણીના બાવા) નોસારી કસબાથી; અને શેઠ દાદાભાઈ બરજોરજી (લકબે દાદી બરજોર) સુરત તરફથી. આ છેલા સાહેબ આપણી સમાલ કાઝ કોરટના માજી બીજા નેઆએધીસ શેઠ માણેકજી ખરશેદજીના વડવા કેહવાએછે.

૧૦૯૮ મા શેઠ માંણેકજી રાંમજી કોપર (કુંવરજી ભાભાના વડવા) સુરતના રસતમપોરેથી, અને શેઠ જીજીભાઈ માણેકજી (મરહુમ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના વડવા) સુરતના કોઈ ગામડાં તરફથી.

૧૦૯૯ મા શેઠ ધનજી ખરાસ ભરૂચથી; એમના બે દીકરાઓમા વડા બેહલી ખરાસ ૧૧૨૫, અને નાધલા ફકીર ખરાસ (મીત્ર એદલજી બમનજી મારીસના બપાવા) ૧૧૩૧ મા આપણી ટાપુ ખાતે હઈઆત હતા. એજ શાલમા સુરત તરફથી શેઠ ફરદુનજી નવરોજજી (મરહુમ શેઠ હોરમજજી દોરાબજી લસકરીના બપાવા) આવેલા કેહવાએછે; આ ગરહસથના દીકરા દોરાબજી લસકરી ૧૧૬૦ મા આપણી તરફ હઈઆત હતા.

૧૧૦૩ મા શેઠ હોમાજી પેસતનજી પટેલ (મરહુમ શેઠ હોરમજજી ધનજી પટેલના બપાવા) સુરતના મોરા સુમારી તરફથી.

૧૧૦૪ મા સરકારી ગોદીનો પેહલવેહલો પાઓ નાખનારા વાડીઆજી શેઠ લવજી નોસરવાનજી પોતાના ભાઇ શોરાબજીને લઈને સુરતના સીંગનપોરથી આવેઆ હતા. એજ ટાંકણે શેઠ કાવસજી હીરજી (મરહુમ દીનીઆર ગાંધી, તથા દાદા જંટલમેનના બાવા) સુરતથી; અને શેઠ કાંમાજી કુંવરજી (પરએઆત થાએલાં કાંમા કુટંબના વડવા) સુરતની શોડેના ટેણા ગાંમથી; મલી જણ ચાર સાહેબો આવેઆ હતા.

૧૧૧૨ મા શીઆવક્ષ બીન દીનયાર નામના ઈરાંની જરથોસતીની પતીવરતા પુતરી પીરોજાબાંનું, કોઈ જરમેન મુંસાફરની પનાહ પકડીને હીંદના જરથોસતીની સાથે કદખુદાઈ કરવા માટે છેક ઈરાંનવેરથી આવીને તે વખતના પરએઆત શેઠ ભીખા બેહરાંમને તાંહાં પરોહની તરીકે રહી હતી. એ બાઇ તાર પછે પટેલ ખાનદાનને અજવાલે લાવનાર સુરા રૂસતમ દોરાબ સાથે પરણી હતી.

૧૧૧૪ મા શેઠ સંતોકજી બરજોરજી; આપણી ટાપુખાતે પરએઆત થાઈ ગએલા ઘોડાના દલાલ મરહુમ દાદી સંતોકના બાવા, તથા હાલ હઈઆત

રહેલા શેઠ પેસતનજી હોરમજજી સંતોકના વડવા સુરતના કોઈ પરગણા તરફથી આવેઆ હતા. આ ગરહસથ ૧૧૩૧ સુધી હઈઆત રહેલા માલુમ પડેઆછે.

૧૧૨૦ મા શેઠ બરજોરજી સાપુરજી પટેલ (લકબે મેજરના) ઊંમરા ગાંમથી.

૧૧૨૨ મા શેઠ કાવસજી માણેકજી સાયર સુરત તરફના કોઈ ગાંમડાંમાથી.

૧૧૨૪ મા શેઠ રૂસતમજી દાદાભાઇ નાદર સાહ (આપણી ટાપુના પરએઆત દુબાસ મી॰ મેરવાંનજી નસરવાંનજી નાદરસાહના બપાવા) સુરત તરફથી આવીને પછે ચીનખાતે વેપારને અરથે ઘણીવાર ગએલા માલુમ માલુમ પડેઆછે. આ ગરહસથ ૧૧૬૦ સુધી આપણી તરફ હઈઆત હતા.

૧૧૨૫ મા શેઠ માંણેકજી નવરોજજી (લકબે માકાટબાક) કસબે નોસારીથી.

૧૧૩૦ મા શેઠ ભીમજી ધનજી ઊંમરીગર, ઊંમરા ગામમાથી.

૧૧૩૧ મા શેઠ લવજી શોરાબજી લાકડાંવાલા ભરૂચથી.

૧૧૩૨ મા આ નોંધ લેણારના બપાવા શેઠ એદલજી જીજીભાઈ વાછા પોતીકા ભાઈઓની સાથે. નોસારીથી આવીને જાથુક રેહનારા થાઇ પડેઆ તારથી તેઓનું વંસ હીંઆંનું વતણી કેહવાએછે.

૧૧૩૫ મા શેઠ કાવસજી રૂસતમજી નારીએલવાલા (મરહુમ શેઠ નવરોજજી તથા પેસતનજી નારીએલવાલાના બાવા) હાંશોટ ગાંમથી આવેઆ હતા. શેઠ પેસતનજી ૧૧૬૦ મા આપણી તરફ હઈઆત રહેલા માલુમ પડેછે.

૧૧૩૮ મા શેઠ જંમશેદજી નાનાભાઈ ગજધર (લકબેસપલા) ગણદેવીથી.

૧૧૪૧ મા શેઠ હોરમજજી સાપુરજી ડોલાખાઊ ખંભાએતથી.

૧૧૪૪ મા શેઠ ભીખા મેહરજી ઊંમરેથી.

૧૧૪૯ મા શેઠ ફરાંમજી માણેકજી કરાંણી (મરહુમ શેઠ એદલજી આલબ-લેસના બાવા) સુરતથી; અને કદીમી પંથના મુંબઈ ખાતે તેડવાએલા પેહલા દસતુર મુલાંકાઊસ રૂસતમ લકબે જલાલના, જે અસલમા ભરૂ-ચખાતે રેહતા હતા; તાંહાંથી સુરતની રાહે પોતાના આઠ વરસની વએના દીકરા પેસોતન (તે પછે થાએલા મુંલાંફીરોઝ) ને સાથે લઈને શેઠ ઈરાંણ ગએઆ હતા; જાંહાં ૧૨ વરસ રહેઆ પછે તાંહાંથી પાછા ફરેલા સુરત થાઇને આ ટાપુમા આવી કાએમનો મકાણ કરી રહેઆ હતા.

૧૧૫૦ મા શેહનસાહીના દસતુર જાંમાસપ આસાના દીકરા દસતુર જમશેદજી નોસારીથી આવીને થોડુંકમા પાછા શીધારેઆ હતા.

૧૧૫૨ મા કદીમી પંથના બીજા મોબેદ મરજબાન કાઊસ મનજમી સુરતથી.

૧૧૫૪ મા શેઠ નોસરવાનજી કાવસજી પીટીટ સુરતથી, અને શેઠ એદલજી બેરાંમજી બીસની રાંદેરથી.

૧૧૫૫ મા ઓદાબખ્સ મેહરવાન, ઈરાંન તરફથી વેપારને અરથે આવીને હીંઆનો વતણી થાઈ રહેઓ હતો.

૧૧૫૬ મા શેઠ નવરોજજી શોરાબજી ઊંમરીગર, (આપણી ટાપુના વખના-એલા શેઠ શોરાબજી બંગાલીના બપાવા) ઊંમરાગાંમ તરફથી.

૧૧૬૦ મા શેઠ ફરાંમજી નોસરવાનજી બાટલીવાલા, નોસારીના મહલેસર ફરીઆથી; અને નામદાર જાવીદ નસરાબાદી, ઇરાંણથી.

૧૧૬૧ મા શેઠ કાવસજી માણેકજી આસબરનરના, અથવા ભાંડુપવાલા, ઊંમરેથી.

૧૧૬૪ મા કેઓસરો યેજદીઆર ઇરાંણખાતેથી પોતાની એક દીકરી નાંમે ગુલેસતાં બાંનુને લઇને આવેઓ હતો; અને બીજી એપે જઇને વલતે સાલમા પોતાના સરવે કબીલાને બોલાવી લાવીને હીંઆંનો વતણી થાયો હતો. આ ગરહસથની પછે બીજા ઇરાંણીઓબી એકેકની પુઠે હીંઆં આવવા લાગા.

૧૧૬૫ મા નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટનું પેહેલુંવેહલું કદમ મુબારક થાએઊં.

૧૧૬૭ મા મોબેદ ડોસાભાઈ શોરાબજી મુણસી ભરૂચથી.

૧૧૬૮ મા શેઠ એદલજી રૂસતમજી બાટલીવાલા (આપણી ટાપુખાતે વેપારમાં વખણાઈને નાદારી હાલત જોએઆ પછે હવડાં મરણ પાંમેલા શેઠ રતનજી બાટલીવાલાના ધરમબાપ) કસબે નોસારીના મલેહસર ગાંમમધેથી.

૧૧૬૯ માં શેઠ ફરદુનજી શોરાબજી પારખ સુરતથી.

૧૧૭૦ મા શેહનસાહી પંથના વડા દસતુરનો ઓહદો લઇને નોસારીથી ખરશેદજી જમશેદજી જાંમાસપ આસાના આવી વશેઆ હતા.

૧૧૭૦ મા ખાંન બાહાદુર પેસતનજી શોરાબજી (પુનેવાલા) અરાજનથી.

૧૧૭૨ મા શેહણસાહી ટોલાના છેલા વડા દસતુર એદલજી દોરાબજી સંજાંના સુરતથી; અને કાવસજી સાપુરજી કપતાંન નોસારીથી.

૧૧૮૫ મા દોરાબજી મેરવાંનજી સબ્બાલતવાલા, (લકબે દાજીમેહલા) નોસારીથી.

૧૧૮૬ મા શેઠ વીકાજી તથા પેસતનજી મેહરજી પટેલ તારાપોરથી.

હેઠલ જણાવેલા પરએઆત પારશીઓ, અથવા તેઓના વડવાઓ કેહારે અને કાંહાંથી આવેઆ, તેની કાંઇજ ખબર મલતી નથી; પણ તે સાહેબો ૫૦ ના જેજે સાલમાં આપણી ટાપુખાતે હઇઆત હતા, તેઓના નાંમની ઇઆદી પુરાંણી કેઆલેણદરો, તથા બીજા દસતાવેજો ઉપરથી હાથ આવેઆ મુજબ અતરે દાખલ કરીએછે.

૧૦૯૪ મા જમશેદજી બેરાંમજી, તે બરજોરજી સપેનસરના બપાવા; તથા નવરોજજી હોરમજજી, તે જાઇના હીરજીનો બાપ.

૧૧૨૪ મા આસાંમી જણ ૬૦ હઇઆત હતા તેઓના નાંમની ટીપ.

કાવસજી આદરજી.	ખરશેદજી રૂસતમજી.
કાવસજી હીરજી.	ચાંદજી માંણેકજી.
કુકાજી કુંવરજી.	જમશેદજી રતનજી.
કુંવરજી બરજોરજી.	જીજી નરાસજી?
કુંવરજી લોહોરાસજી.	જીજીભાઈ વીરજી.
કુંવરજી હોમજી.	જીવનજી દાદાભાઈ.

જીવનજી ભીખાજી.
જાંમાસજી મનજી પટેલ.
દાદાજી જીવાજી.
દાદાભાઇ બેરાંમજી લીમજી.
દાદા સોહરાબ.
ધનજી કુંવરજી.
ધનજી બેરાંમજી.
નસરવાંનજી બેરાંમજી.
નવરોજજી ખરશેદજી.
નવરોજજી જીજીભાઈ.
નવરોજજી મનજી ગાંધી.
નવરોજજી હોમાજી.
નાનજી રતનજી.
નાનાભાઈ રૂસતમજી.
પોંહોંચા અસપંદીઆર.
ફકીરા ધનજી.
બમનજી ખરશેદજી.
બમન જીવા.
બમનજી નશરવાંનજી.
બમન બેહેલા.
બમનજી માણેકજી.
બેરામજી જરાબાજી.
બેરામજી મેરવાનજી.
બાંમજી ધવેમલ.
ભાઇજી ચાંદજી.
ભીખાજી દોરાબજી.
ભીમજી દાદાભાઉ.
મનજી દાદાભાઈ.
મનચેરજી બમનજી.
મનચેરજી બેરાંમજી લીમજી.
માણેકજી કાંમદીનજી.
માણેકજી જીજીભાઈ.
મોતાભાઈ શાપુરજી.
આછાજી હીરજી.
એદલજી ભીખાજી.
એદલજી લીમડાજી.
રતનજી નવરોજજી વાડીઆ.
રતનજી ફરામજી.
રૂસતમજી કુંવરજી.
રૂસતમજી બેરાંમજી.
રૂસતમજી માણેકજી દલાલ.
વંદીનાથી ? વીરજી.
શાપુરજી જીવનજી.
શાપુરજી બરજોરજી.
શોરાબજી રૂસતમજી.
શોરાબજી એદલજી.
હીરજી હોમાજી.
હોરમજજી નરશંગજી.

૧૧૨૫ મા રૂસતમજી કેરસાસજી; આ ગરહસથે ઇશાવી સને ૧૭૮૦ મા પેહલ વેહલી અંગરૂજી કેઆલેનડર છપાવીને પરશીધ કીધી હતી, તે ઉપરથી તો ૧૧૪૯ સુધી હઈઆત રહેલા માલુમ પડછે.

૧૧૩૧ મા મોટાશાહ મનજીશાહ; વીરજી જોગી; રૂસતમ ફરાંમ; કુકાજી કાંહાંનજી; કુંવરજી અથાઅહુવેરીઓ; તથા જીથરાજી ટાડીવાલા.

૧૧૫૫ મા હીરજીભાઈ રતનજી લકબે હીર વાડીઆ. એ ગરહસથ મરહુમ શેઠ કાવસજી પટેલને તાંહાં કારભારી હતા.

૧૧૫૬ મા સુરતવાલા દસતુર કાવસજી રૂસતમજી.

૧૧૬૦ મા બેરાંમજી મોટાભાઇ.

૧૧૭૦ મા ફરદુનજી જમશેદજી નવાબ; એદલજી બમનજી કાકા (ચીન ખાતે જનારા); રૂસતમજી મનચેરજી ગોટલીબાજ; તથા લુલા સાપુર રતનના (લકબે લુલા વાડીઆ) આ છેલા ગરહસથ તારપછે બીજાં ઘણા વરસો

પટેલના પુરાતમ ખાનદાનની વંશાવલી.

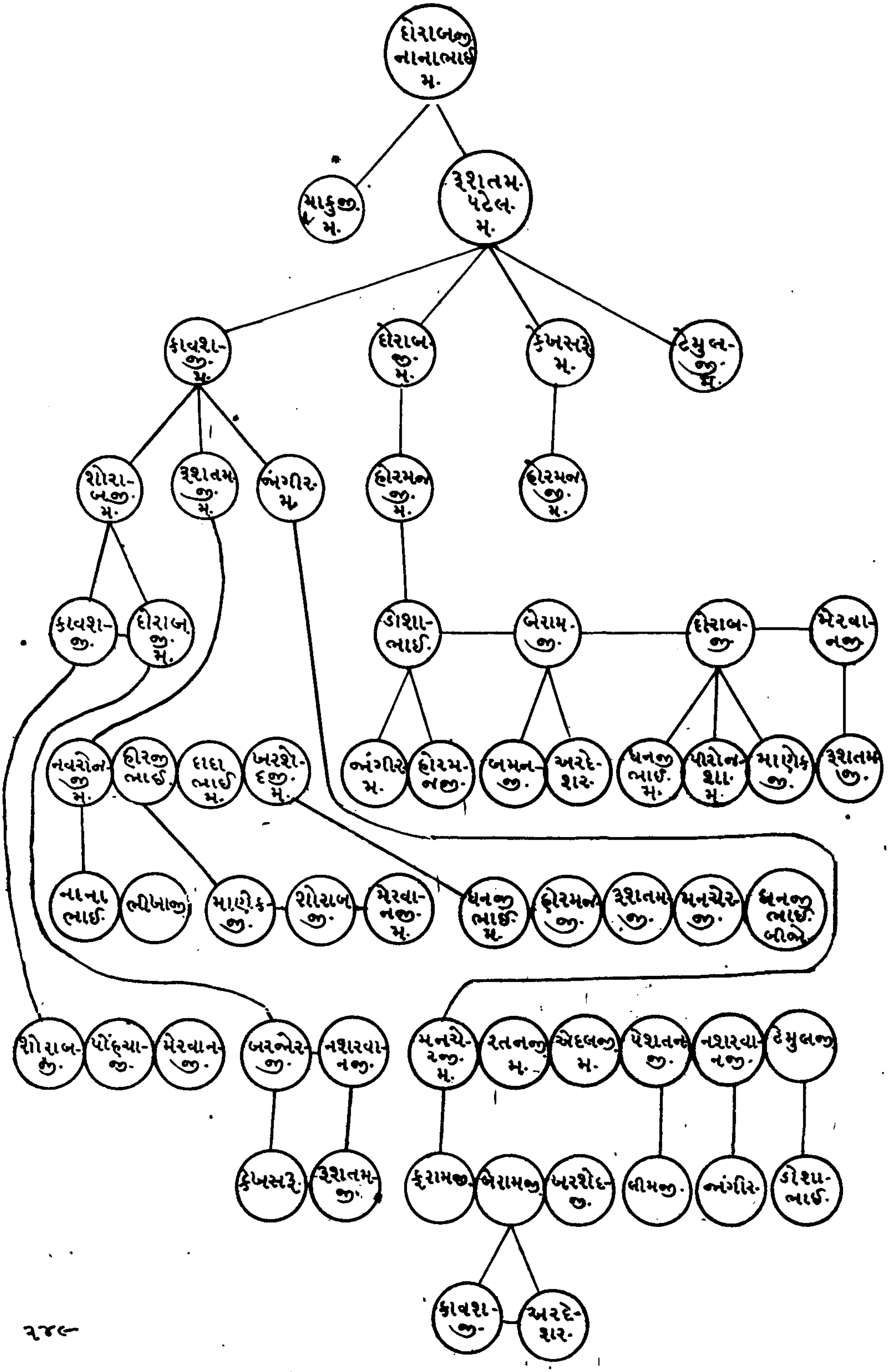

સુધી હયાત રહેલા હમારા જોવામા આવેઆ હતા; અને લગભગ ૮૫ વરસના જઈફ થઈને જે મરણ પામેઆ તેનો સને યાદ રહેલો નથી.

આ ટોલાના બીજા ઘણાક પુરાતમ સાહેબોની હસતીનું બએઆન અધુરૂં હોવાને લીધે ઉપલી યાદી સમપુરણ થએલી હમારેથી તો કદી કેહવાઈ સકાતી નહીં; અને તેનું કારણ એટલુંજ સમજાવીએચ કે, લાંમબી મુદત વહી ગયાને લીધે એકતો કોઇના પરીવારો પાસે તેઓના વડીલોની પુરાંણી નોંધો સચવાઈ રહેલી નથી; અને બીજું એકે કેટલેક ઠેકાંણેથી વગર આધારની મ-ળેલી ખબરો હમારી સોધથી સબ ભરેલી જણાઈ; માટે તેવી બાબદોને પડતી રેહેવા દઇને જે જે સાહેબોની જીંદગીનો અહેવાલ જાંણવા લાએકનો માલુમ પડેઓચ, તેનેજ વાંચનારા સાહેબોની વાકેફગારી સારૂં આ નોંધમાં હવે સમાવી લેવાની શરૂઆત હીંઆથી કરીએછે.

પટેલનું પરીવાર શેઠ દોરાબજી નાનાભાઈ.

પોતાનું પુરાતંમ રાજ પરાગનદે થાએઆનો હાદેશો અંમતા પારશી લોકો ઇરાંન છોડી આવીને હીંદની સર જમીનમા શેહરે સંજાનને આસરે કેટલીક સદીઓ સુધી પડી રહેઆ પછે, જુદે જુદે દેસ પંથરાઇ ગયા હતા; તે માંહેલું મોરા સુમારીનું ગાંમ જે મુગલાઈ હકુમતના સુરત શેહરની સલતનતમાં હતું, તાંહાં રેહનારા ઘણાએક કબીલદારો માહેલા એક હીંમતવાન ગરહસથ નાંમે દોરાબજી નાનાભાઇ, પોતાનું પરીવાર લઇને પેહલવેહલા ય૦ ૧૦૦૯ ના સાલમાં આ ટાપુખાતે આવી વશેલા મુકરર ઠરેઆછે. અને તેની આગ-મજ કોઈબી પારશીએ મુંબઇને નજરે તો શું, પણ સવપનેબી જોઈ નોહતી; માટે જેબી સાહેબો આવેઆચ તે તારપછે થોડી ઘણી મુદતે એકેકની દેખાદેખીથી પુઠ પકડીને પોતીકું ભાએગ અજમાવતા માલુમ પડેઆછે.

આ સાહેબ જારે અતરે આવેઆ તારે પોરટુગીસ રાજનો પુર અંમલ ચાલતો હતો; અને તેઓની હકુમતને જોકે તે વખતે એક સદી લગભગ પસાર થાઈ હતી, તોપણ હીંઆના લોકોની ચાલચલણ, રીતભાત, અને ભા-સાથી કેટલાક સતાવાલાઓ તદન બેખબરાજેવા હોએઆને લીધે, આ મજકુર શેઠ દોરાબજીની નોકરી તેઓને ઘણીજ કીમતી થાઈ પડેલી જણાઇ હતી; તે વીશે એવું ધારેઆમાં આવેછે કે, એ સાહેબને સુરત તરફ તે વખતપર આવતા પોરટુગીશોનું કાંઈ કાંમકાજ કીધાનો વધારેઓછો માહવેરો પડેઆના સબબથી પોરટુગીસ ભાસાનું ગનાન તેનાએ મેલવેલું હશે; તેથીજ હીંઆની સરકારે તેનાને ઉપીઓગી પીછાનીને રાજદુઆરી કાંમોનો જેજે વહીવટ શોંપેઓ, તે તેનાએ પોતાના વડાઓની મનપતીજતી રીતે બજાવેઓ, અને તે ઉપરથી તેનાના મરતબામા દન પર દન વધારો થતો રહેઓ.

તે વખતની હાલત મુજબ સરકારી વહીવટને આધારે થોડાક પઈસા

જેમ જેમ શેઠ દોરાબજી પેદા કરતા રહેઆ, તેમ તેને વગે લગાડીને કેહચ કે, કોટમાં હવડાં પટેલનો મોહલો મસહુરછે તાંહાં સરકારે આપેલી ખાલી જગેઆ ઉપર* પોતાને રેહવાનું એક ઘેર તેનાએ જે બાંધેલું, તે કોઈ એવાં સચોઘડીઆંનું દેખાએચ કે આજે ૨૨૫ થી વધારે વરસની ઉમરનું થએલું, તાંહાં તુલીક તેજ ઢપથી પણ એરણુ ખરણે જોઈતી મરાંમત લેતું આ બખ્તાવર મકાણુ તે બુજોરગવારનાં વારેશો પાશે સલાંમતી સાથે સચવાઈ રહેલું, દરરોજ તે તરફથી પસાર થાતા પરાંણીઓને પુરાતમપણાની ઇઆદગારીનાં દરસન આપેઆ કરેછે

પોરટુગીસની સરકારનાં સવાધીનમાં રહીને પા સદીસુધી ઘણીજ ઇમાણદારીથી આ ગરહસથે નોકરી બજાવેઆ કીધી હતી. મુંબઇનો ટાપુ તેને લગતાં પરગણાંઓ શીકે, સાલે ૧૦૩૪ માં અંગરેજી રાજને સવાધીન થાઆઆ મુજબ આગલી હકુમતનાં સઘલાં અસબાબોની સાથે આ પરમાંણીક પારશીની નોકરીબી નવીં સરકારને મોટી ભલાંમણથી શોંફવામા આવી; અને તેઓએ પણ શેઠ દોરાબજીને પોતાની નોકરીમાં ખુશી સાથે બાહાલ રાખીને લઇ લીધા; કારણ કે આ ચંચલ જેહનના રાજ કરતાઓબી તે વખતે નવાસવા હોવાને લીધે હીંઆનાં રેહવાશીઓની રીત, રસમ, અને બોલીથી તદન અંજાંણેઆ હતા; માટે દેસનાં બંદોબસત સારૂં તેમની મદદ તેઓએ ઘણીજ કીંમતદાર ગણી હતી.

પારશીઓની વફાદારી વીશે ઘણી કોમના ગરંથકારીઓ જે ઊંમદા વીચારો જણાવી ગયાચ, તેની સાબેતી સઘલી જગેઆઓથી એવી મલતી આવેલીછે કે, એ અસરાફ તોલા માહેલા ઘણાક પરમારથી લોકો પોતાને માંથે હકુમત ચલાવનારી સરકારની શેવા, પછે શું રાજદુવારી સંબંધમાં કે વેપાર વનજમાં, અને કેલવણીનાં કાંમો ઉપરાંત સખાવતના બાબમાં, દીલશોજીથી બજાવીને વારંવાર મદદ આપવાથી હરગેજ પછાત પડેઆજ નથી; અને તેવીજ વરતણુકથી આ ડાહાપણ ભરેઆ શેઠ દોરાબજીએબી પોતાની ઇમાનદારી સારી રીતે દેખાડી આપી હતી.

તે વખત ઉપર આ દેસ કાંઈ હાલના જેહવું મોહટું શેહેર નહી, પણ માતરે એક નાંધલો ટાપુ હતો; અને તેની આશેપાશે ઘણું કરીને ખારી જમીનોમાં માછીમારો વસતા હતા; માટે દેસની ઉપજ જમાવ કરવાની ધારણા રાખીને તે વખતની આપણી સરકારે ઇ૦ સને ૧૬૬૮ મા દરએક માછીમાર પાશેથી વરશે દાહાડે ૩ ૬૩૩ રેસનો "બાડી ટાકસ" નામનો અંગવેરો સરૂ કરીને તેની વશુલાત ચુકવી લેવાનું કાંમ આ શેઠ દોરાબજીને શોંફવામાં આવેલું હતું; અને તે નોકરી તેનાએ બજાવીને સરકારનાં ખજાંણામાં મોટી માહસુલ આંણી દીધી હતી.

* એ મોહલાની એકથી તે બીજા નાકાસુધી ચોમેરની ખાલી જગેઆ સરકાર પાશેથી તેણાને મુફત મલેલી હતી, તે જેમ વસતી થાઈ તેમ લોકોને રેહવાના ઘેરો બાંધવા માટે વેચતા રહીને ઘણે વરશે મોહલો વસાવી દીધો હતો. ― નો૦ લે૦

હીંઆં સુધી આ શેઠની કારકીરદીનો હીસાબ મલી સખેઓછે, પણ તે-પછેનાં વરશોની વાતો, દસતાવેજોની ગેરહાજરીને લીધે અંધારાંમાં રહેલી જણાએછે; અને તે સાથે તેમનાં એશીઓને ખબરખી નથી કે, તેઓના બુજોરગ મોટા બાવા કહેઆં વરસમાં, કહે રોજે, અને કેટલી ઉમરમાં મરણ પાંમેઆ હતા; માટે આટલીજ હકીકતથી આ પેહલવેહલા પગીતા પારશીને હીંઆંજ ગુજરી ગએલા નીસચે ઠેડવીને તેવનના બરખુરદાર બેટાના જનમારાપર આવવાની રજા લઇએછે:

મરહુમ દોરાબજીની જીંદગીમા માતરે બે બેટાઓ હતા, તે માહેલા વડા માંકુજીતો સાલે ૧૧૧૯ ને સુમારે વગર વારશે પોતાની હસતી ખતમ કરી ગયા; પણ પટેલ ખાનદાંનનો પાયો રચનારા બીજા બેટાની કીરતી જે પરશીધ થાઇ ચુકેલીછે તેનીજ ટુક નોધ ઉપર વાંચનારાઓની નજર પોંહચાડવા માંગીએછે.

શેઠ રૂસતંમજી દોરાબજી* પટેલ, અથવા રૂસતંમ જંદરાલ.

આ ખાનદાનની ડાહાલીઓનું ઉપલું દરખત, પેહલવેહલું ય૦ ૧૦૩૬ મા ઉગીનીકલેલું માલુમ પડેઉછે; ઇઆને એ વરસમા તેનાંનો જનમ થાએઓ હોએ એવી અટકલ હવે પછે આવનારી હકાએત મુજબ તેનાએ બજાવેલાં એક માહભારત કાંમ ઉપરથી બાંધી સખાએછે, એટલુંજ નહીં પણ બીજીબી ઇઆદી અટકલાએચ કે, તેવનના બાવા મરણ પાંમેઆ તે વખતે એ સાહેબ સરકારી નોકરી બજાવવા લાએકની ઉંમર ધરાવતાજ હશે, તેથી કરી તે મરહુમ હસતકનો બધો વહીવટ જે તેવનને સપુરદ થાયો હતો, તે આટોપી લઇને બાપની કીરતી સારી રવેશે પરકાસતી રાખી હતી.

હાલ જમાંનેના આ રૂસતંમ પેહલવાંનની બાહાદુરી, તથા ચાલાકીવીશે એવું બોલાએછે કે, જેજે વહીવટનું ઉપરીપણુ તેમના સવાધીનમા શોંફાએલું હતું તેની સરદારી સવતંતરપણે સાચવેઆથી રાજ પરકરણમાં જોકે એક મોટા વગવાલા થાઈ પડેઆ હતા; તોપણ તેનાને માથે હકુમત ચલાવનારા અંગરેજ અમલદારોનાં હોકમને જોઇતું માન આપીને; સરવેનો સારો ચાહ મેલવવામા કોઈવાર પછાત રેહતા નોહતા. ઇ૦ સને ૧૬૯૦ મા હબશીનાં જંજીરાવાલાઓએ પેહલી વખતે મુંબઇને કબજ કરી લીધી, તારે તેનાની પાશે સતા ભરેલી હકુમત ન હોવાને લીધે તેવન કાંઈજ કરી સખેઆ નોહતા; પણ તે વાતનું સમાધાન થએઆ પછે આ ટાપુની હાકમી એ સાહેબના હસતકમા થોડુંક સુધી આવેલી હતી, તે વખત પર તેનાની હીંમત વીશે આટલી ઈઆદગારી રહેલીછે કે, માછીમારો પાશેથી વેરાની વશુલાતનું કાંમ જે એ સાહેબ અસલથી ચલાવતા હતા તેને લીધે આ ટાપુના સઘલા કોલીઓમાં જબરો કાબુ બેસાડી તેઓને વખતની હાલત મુજબ કવાએદ શીખાડીને લડાએક

શીપાહીઓ જેવા બનાવી રાખેઆ હતા. એ વખત પર અંગરેજી લસકરના થોડા રહેલા શોલજરો મરકીને ભોગે ચહડી મરણ પાંમેઆં, તેનો લાભ લઈને ઉપલો સતરૂ શીદીઓ ઇ૦ સને ૧૬૯૨ માં બીજીવાર મુંબઈ લેવા થકી ચહડી આવેઆ તારે કોલી શીપાહીઓની મદદથી આ નામવર રૂસતંમે તેઓને મારી હટાડીને દેસનો કબજો પોતાની હકુમત હેઠલ જે બંચાવી રાખેઓ હતો, તે વીશેની સરવે હકીકત આ નોંધ પાંને ૨૧ માં વીસતારી સમાવેલીછે, તે વાંચેઆથી આ શુરા સખસની બાહધુરી તથા વફાદારીનું વરણન વખણાઈ સકાશે.

આ સુરા શુપેસાલારની બાહાધુરી હીઆંજ અટકી રહેઆ પછે આગલ લંબાઇ સકી નહી; તે વીશે તેનાની ધારના એવી પુગી હોએ કે, એક વખતની જહડફ જેકારીના પરીણામે જેહવી પાર પડીચ, તેહવી દુસમેનો બલવંત હોવાને લીધે બીજીવાર કદાપી તેઓ ચહડી આવેઆથી શીકસત મલેતો હાંસલ થએલી કીરતી સઘલી અકારત જાએ; એવી સહમજથી વખતે તેનાએ ડાહપણ વીચારીને એ બાબદની કેફીએત વગર ઢીલ સુરત ખાતે કોઠીના વડા ઉપર કાસદોની મારફતે લખી મોકલાવીને, આ જોખમ ભરેઆ ઓધા ઉપરથી પોતાનો છુટકો માંગેઓ; તે મુજબ કેહચ કે તાંહાંથી હકુમત ચલાવનારા અંગરેજી અમલદારો જે આવેઆ, તેઓએ હીંઆના રાજની લગાંમ સવાધીનમા લઈ લીધી; અને આ સાહેબે વફાદારીથી બજાવેલી ચાકરીના બદલામાં મુંબઈ ખાતેની પટેલાઇનો હક ભોગવવાની મુખતેઆરી વંસ પરંમપરા સુધીની જે તેનાએ ચાહી, તે મુજબ મુંબઈ, મજગાંમ, માહીમ, વરલી, ધારાવી, શીવરી, શીમ, મોરી, કેવલી માહીમ, વાંદરકર, અને વાંદરકરભાઈ, તરફ રેહનારા સરવે માંછીમાર કોલી લોકો ઉપર શેઠ રૂસતમજીની પટેલાઇ મુકરર કરી આપી; અને તે દાહાડાથી આ સાહેબ પોતાનો કબજો રાખીને તેઓ પાશેથી આગલા થોડાવ પરમાંણે સરકારી માહાસુલની વશુલાત લીધા ઊપરાંત, તેઓ વચે ચાલતા દીવાંની તથા ધરમ સંબંધી મુકદમાઓ પણ વાજેબીની રાહે ચુકવતા રહેઆ; તારથીજ પટેલાઈનો જે નામીચો એતાબ તેવનના વશીલાઓ ઉપર ઉતરતો આવેઓચ, તેટલોજ માતર હવડે સુધી ખાનદાનની ઓલખ તરીકે નીભાએલોછે; મગર આગલી જાહોજલાલી ભરેલી સરવે પાંતીની સતા તેઓ પાશેથી જે જતી રહીચ, તેનું વરણન હવે પછે આગલ જણાવેઆમાં આવશે.

એ કોલીઓ પાશેથી સરકારી "બાડીટાંકસ" નાંમની વશુલાત ઉપરાંત તેઓની માછલી ભરીને બાહેરથી આવતી દરએક બોટે એકેકી માછલી લેવાનો હક સરકારે તેનાને જે આપેઓ હતો, તે મુજબ પોતાના લાભ માટે તેવન સદા લેતા હતા; અને તે ઉપરાંત પટેલાઈની ચાકરીના બદલામા સરકાર પાશેથી દર મહીને રૂ૬૯) તેનાને મલતા હતા.

આ ટાપુની આશેપાશે ખારી જમીનો ઉપર જેઓ ભાત ઉગાડતા હતા, તેઓ પાશેથી દરવરસનું સરકારી દેણું વશુલ કરવાનું કાંમખી આ પટેલનાજ હસતકમાં હતું; અને તે સાહેબ કાએદા મુજબ આગમજથી માહશુલ

લીધાવના, કોઈબી ધણીને ભાત કાપવાની પરવાંણગી બીલકુલ આપતા નોહતા; કારણ કે તેઓએ સરકારી ફરમાંન તેનાને એવુંજ મલેલું હતું, અને તેથી કરી સરકારી આએપત ઘણી વેહલી વશુલ થાતી હતી.

આગલા વખતમાં મુંબઈ ખાતે ભારબરદારી ગાડાંઓ, તથા બલદોની અતીશીઅ ખુટ હોવાથી એવી બેદાદી ચાલતી હતી કે, એતી કરનારાઓને અગત પડતો જેબી લોકોના ગાડાં અથવા ઢોરો હાથ આવે તેને જબરીથી બેધડક પકડી લઈ પોતાનું કાંમ ચલાવતા હતા; તેમાં કેહચ કે ઘણીવાર આ પટેલ સાહેબના ગાડાં બલદીઆઓ પણ સપડાતાં હતાં; જેની મનાઈબાબે તે વખતની રીત પરમાંણે ગાંમમા પોતે એવો ઢંઢેરો પીટાવેઓ હતો કે, "કોઈ-એબી પારકા સખશોના ગાડાંઓ, અથવા બલદો તેનો લવાજમો આપેઆવના ખેતરનાં કાંમ સારૂં જબરીથી લેવાં નહી" આ હોકમ અમલમા આવેઆથી બેદાદી તદન બંધ પડી હતી.

એ ઉપરાંત સરકારનું ઘણીજ તાકીદ ભરેલ કાંમ તેવન પાશે એવું હતું કે, નામદાર કુંપણી તથા બીજા વેપારીઓનાં આવતાં જતાં સઘલાં બારકશોને અગતસર જોઈતો નેહાવ પુરો પાડવો અથવા તેમાથી ખાલી કરી લેવો; અને તે કાંમ દરોબસત બજાવીને તેનો પુરતો લવાજમ સારીપેરે તેવન વશુલ કરતા, એટલુંજ નહી પણ બીજાં અનેક તરેહનાં સરકારી કાંમો જે બજાવતા તેનો માસુલબી મેલવી લેતા હતા.

આ પણોતા પટેલનાં તરણવાર લગન થએલાં કેહવાએચ, તેમાં પેહલી પરણી બાએડી મરણ પાંમેઆ પછે, બીજી કરી લાવેઆ હતા. હીંઆં તુલીક પોતે અધોર ઉંમરે પોંહચેઆ છતાં, તેની પાછલ નામ રાખનારો કોઈબી વારસ અવતરેઓજ નોહતો; પણ તરીજી સદગુણી બાઈ જે ઈરાંણ દેસથી આવી હતી, તેની સાથે પરણેઆથી વસતીનો વધારો થયો તે વીશેની જાણવાજોગ હકાએત નીચે દાખલ કરીએછે.

એ ઈરાંણી અબલાજાદીને મુંબઈ આવવાનો સબબ એવો સંભલાયોછે કે, તેણીના સવદેશ ખાતે તેણીને જનમ આપનારો શીઆવક્ષ બીન દીનીયાર નામનો બાપ, તથા ફરંગીઝ નાંમની માને પેટે, એ સુધાં પાંચ દીકરીઓ પેદા થએલી હતી; જેઓ ઘણીજ ખુબસુરત હોયાને લીધે, તે માહેલી તરણ જણી-ઓને તો મુસલમાંન લોકો જાલમી દોરથી છીનવી લઈ ગયા હતા; અને બી-ચારી બેને ઘણીજ માહવજતથી છુપા છુપ બંચાવી રાખવામાં તેણીઓનાં માં બાપને એટલી તો મુસકેલીએત નડી કે તેણીઓને હીંદ તરફ મોકલી દેવાની પેરવી તેઓ કરતાં હતાં, તેહવામાં તેણીઓના રૂડાં ભાએગે એક જરમેન મુ-સાફર, જેના નામની ચોકસ યાદી મલતી નથી, તે તાંહાં જઈ લાગો; જે ઘણોજ ભલો, અને રેહેમ નજરવાલો જારે તેઓને માલુમ પડઓ, તારે બીચારા દુખીઆરા શેઆવક્ષે તેની આગલ આજેજીથી અરજ ગુજારી કે, તેની આ બે દીકરીઓ જાલમી દોરને લીધે જરથોસતી ધરમમાં ઘણીજ મુસકેલીએતથી જલવાઈ રહીચ, તેણીઓને હીંદની જમીનમાં જાંહાં પારશીઓની વસતી હોય

તાંહાં લઈ જઈને કોઇ સારાં માંણુસના સવાધીનમાં સોંફી આપશો તો, તેણીઓનો સંસાર રૂડી પેરે સચવાશે. આ વાત કબુલ રાખતાં પેલા જરમેન મુસાફરે બે માહેલી એક છોકરીને પસંદ કરી પોતાની કદખુદાઇમા લેવાની ઇચ્છા બતાવીને એવું કહેઊં કે, "તેણીને મુસલમીન જેવા જુલમાંતમાં હું રાખીશ નહીં પણ ઘણુંજ સુખ દેખાડીસ, અને બાકીની એકને બેહનને ઠેકાંણે ગંણી હીંદુસતાંન ખાતે સંભાલથી લઇ જઇને તમારા જાતભાઇને હવાલે કરીસ." જે ઉપર સંતોસ પાંમી શેઆવક્ષે તેની બેહુ દીકરીઓ સાથે એવો ઠેડાવ કીધો કે મુસલમાંન જબરદસતીથી ખેંચી જાએ, તે કરતાં આ સખસ ભલો કે સારી કબુલાતથી સુખ દેખાડવા ચાહેચ; માટે તેઓ માહેલી એકને જરમેન મુસાફરે પસંદ કીધી, તેણીએ તેની સાથે; અને બીજી જે પીરોજા નામની બાઈ હતી, તેણીએ પોતાના હમદીન સાથે પરણુવા માટે, તે બેહુ બેટીઓ મા બાપ પાસેથી છેલી રૂખસત પાંમીને જરમેન મુસાફરની સંગતમાં જનમ ભુમીને તજીદઈ મુંબઈ ખાતે ચાલી આવીઓ. જાંહાં પેલી પતીવરતા પીરોજાને અતરેના નામીચા દુકાંણદાર શેઠ ભીખા બેરાંમને હવાલે કરતાં મજકુર મુસાફરે કહેઊં કે કોઈ આબરૂવાલો પારશી ગરહસથ જેને આ છોકરી પસંદ કરે, તેની સાથે પરણાવી આપવી, અને તે ગરહસથ જેણીને પોતાના નેકામા લીધી હતી તેણીની સાથે પોતાને સવદેસ તરફ શીધારી ગયો.

પીરોજાબાંનુનો જનમ તેણીની ઇમ્યાદદાસત ઉપરથી અતરે ઉપજાવેલા ટપકા મુજબ રોજ ૧૫ મો માહા ૭ મો શેહનસાહી સાલે ૧૦૬૮ ય० એ ઇરાંન ખાતે.થાએલો માલુમ પડેઓછે. એ બાઈ જારે પેહલવેહલાં મુંબઈ આવેઆં તારે ૧૩ અથવા ૧૪ વરસની ખીલતી જવાંણીના બાહારમાં તાંહાંનાં ખાધ ખોરાકની ખુબીથી જાંણે વીશેક વરસના હોએ એવાં મજબુત બાંધાના દેખાતાં હતા. કોટ ખાતે ફારબસ સત્રીત આગલ જાંહાં દાદી બીલડીંગ નાંમની મોટી હવેલી હવડાં હુભેલીછે, તાંહાં કેહચ કે અસલ તલાવ હતું; અને તેની આસપાસનાં ચોગાંનમાં સાંહજને સમે ચારશી શેઠીઆઓને હવા ખેરવા માટે બેસવાની જગેઆ હતી; તાંહાં ઉપર જણાવેલા શેઠ ભીખા બેહરાંમ પોતાની આ પરોહણીને લઇને ભરથાર પસંદ કરવા માટે જઈ બેઠા; પીરોજાએ પેહલાંતો સરવેની તરફ ટીકીટીકી નજર ફેરવતાં આ સુરા શેઠ રૂસતમ પટેલબી તાંહાં બેઠેલા હતા તેનાનો હાથ પકડી લીધો; બીચારા અધીર ઊંમરના પટેલ સાહેબે જોએઊં, કે આ પીડા ફોકટની ગલે વલગેચ તેથી તેવન તતકાલ તાંહાંથી જતા રેહેઆ; અને પીરોજાએ તો તે શીવાએ તાંહાં બેઠેલા બીજા કોઇનેબી પરનવા માટે પસંદ કીધોજ નહી. બીજી સાંહજરે તેજ મીસાલે તેણીને લઇને ભીખાજી શેઠ તાંહાં પાછા આવી બેઠા; પણ રૂસતમ પટેલ તો બીહકના મારેઆ બીલકુલ આવેઆજ નહીં; તારે તાંહાં બેઠેલાઓમાંથી બીજો કોઇબી ખાવંદ પસંદ કરવા તે બાઇને ફરમાવેઊં, તો સાફ નાપાડી તેણી બોલેઆં કે કાલવાલા સખસનીજ સાથે પરણું. હાવો ચાહ તે બાઈનો જોઈને સઘલા સાહેબોએ મનસુબો કીધો, અને રૂસતમ પટેલ પાશે

જઈને ઘણું સહમજાવી કહેઊં કે, જારે તે બાઈ તમારી ઉપરજ ખુશીછે તારે તમો તેની સાથે પરણો કે જેથી તમારે તાંહાં વસતીવારીનો વધારો થાએ. હાવી રીતનું દબાંણ સરવે દોસતો તરફથી થએલું જોઈ શેઠ રૂસતમ પટેલ આ ઈરાંણી તોખમની પીરોજા સાથે પરણેઆં; અને ઘેર લાવેઆ પછે થોડાજ વેહ-વારથી તેનાનીબી પુર ખાતરી થઈ કે, આ અબલા તો ખરેખરી કોઇ સારાંજ ખાંનદાનની અને ઘેર રાખુ સકરમી ઓરતછે; જે ઉપર દનપરદન મોહબત વધારીને એખલાસથી ચાહ રાખેઓ, અને કરવું ખોદાનું એવું થએઊં કે તે બાઇએ એકેકની પુઠે ચુનંદા ચાર દીકરાઓ જની આપીને પોતાના ભરથારનું ઉજડ ઘેર વસતીથી જે ભરપુર કરી દીધું, તેઓના નામો નીચે મુજબ હતાં.

વડા કાવસજી, જેનાનો જનમ સાલે ૧૧૧૩ અથવા ૧૧૧૪ માં થએલો અટકલાએછે.

બીજા દોરાબજી, જેનાનો જનમ સાલે ૧૧૨૩ ના બારમાં મહીનાંને બીજે રોજે ચોકસછે.

તરીજા કેખસરૂ, જેના જનમનો સને અથવા દાહાડોવાર ઇઆદ નથી, પણ રોજ ૯ મો માહ ૨ જો સાલે ૧૧૬૩ માં મરણ પાંમેલા મા-લુમ પડેઆછે.

ચોથા ટેમુલજીના, જનમનીબી ખબર નહીં હોયાને લીધે, તેણાનું મરતીઉક રોજ ૧૬ મો માહા ૧૧ મો શેહેનસાહી સાલે ૧૧૯૭ મા થએલું જણાએઊંછે.

મુંબઈ ખાતે અંગરેજ સરકારથી થેડવાએલા આ પેહલવેહલા પટેલ રૂસ-તમજીએ પોતાના અમલમાં પરમાંણીકપણાથી સઘલી જાહોજલાલી ઘણી સારી રીતે ભોગવી હતી; અને સકરમી બાએડીને સબકતે પગલે ગાંથે દરવીય પણ સંઘરહ કરી તેને રૂડાજ ઉપીયોગમાં સદા લાવતા હતા. એ સાહેબને તાંહાં ઘરડી વએમાં અવતરેલા દીકરાઓ માહેલા વડા તથા બીજાને સાલે ૧૧૩૧ ય૦ માં, પોતાનાં દેશી અમીરી એલકાબને જેબ મલે તેવી ધાંમધુમથી જારે પરણાવેઆ, તારે કેહચ કે તે વખતની રીતને અનુસરતો ખરચ કરવામા કાંઇજ કોતાઈ રાખી નોહતી; અને તેની ખુસાલીમાં જેમ મુંબઈ, તેમજ સુરત, સુમારી, મોરા, અરાજન, કુમસ, અને બીલીમોરા વગેરેના દેશે દેશ ખાતે ખાંડો વેહચીને તાંહાંના ઘણાક લોકોને મેજબાંનીમાં સાંમેલ રેહવા સારૂ બો-લાવેઆ હતા; જાંહાં ૨૬ દીવસનો માંદવસરો લઈને તેટલા અરસામા પોતાને તાંહાં સારી રવેસની રાંમસણીના રંગ રાગ ગજાવી દીધા હતા, અને તેવી ખુ-સાલી હસતે મોહડે પસાર થઈ ચુકાને અગીઆરેક મહીના ગુજરેઆ, તેટલાં પોતાની જીંદગી છેક ૯૬ વરસની જઈફીએ પુગાડીને રોજ ૨૭ મો માહા ૬ ઠો શેહેનસાહી સાલે ૧૧૩૨ ય૦ એ, મીનોઈ જાંહાંનમા કુચ કરી ગયા ઉપરથી તેમની માન ભરેલી પટેલાઈનો પેહલો પેહરો પુરો થયો.

શેઠ કાવસજી રૂસતમજી પટેલ.

પટેલાઈની ગાદી જાલવનારા આ ગરહસથ બાપના મરણવખતે ૧૯ વરસને આસરેના હતા, તેનાને સરકારે મોટીખુસી સાથે બાહલ રાખેઆ ઉપરથી તે મરહુમની પંકાએલી પેહડીનો સંઘલો વહીવટ પોતાના હસતકમાં કરી લઈને કુટંબનાં વડા તરીકે પરીવારોને પક્ષમા સમાવતા રહી સરકારી તથા સનસારી કાંમો ચલાવવા લાગા; અને પોતીકા બાપના વખત જેવી સઘલી સતા સારા વીચારોથી હેવીરીતે ભોગવવા માંડી કે, જેથી કરી વડીએલાએ પુખત પાએ બંધ બેસાડેલી કીરતીને ખીલતા બાહર ઉપરજ દીપતી દેખાડી.

અંગરેજ સરકારને બીજાં રાજીઅ ઉપર લડાઇ લઈ જવામાં ગુતાવવું પડઆના સબબે લશકરને જલમારગે એકથી બીજે ઠેકાંણે તાકીદ હેરફેર કરવાસાઈ જોઇતાં બારકસો મેલવવામા જારે ઘણી મુસકેલ જણાઈ, તારે તે કાંમનો મકતો આ શેઠ કાવસજી પટેલને આપેઓ હતો અને તો જોકે તેનાની પાસે ઓહોલો વહીવટ હોએઆછતાં, લશકરગીરીને હેવીતો સવલ કરી દીધીકે, તેના બદલામાં એ કાંમબી આ ગરહસથની હઈઆતી બાદ ઘણી લાંમબી મુદતસુધી તેમનાજ કુટંબીઓ હસતક સચવાઈ રહેઉં હતું.

ઇસવીસને ૧૭૭૪માં મરાહઠા સરકાર રઘુનાથરાવ દાદાસાહેબ પાસેથી થાણા અને વસાઇની હકુમત આપણી અંગરેજ સરકારે જારે લઇ લીધી, તારે તે જગેઆનો કારોબારબી આ પટેલને તેનાની ચંચલાઈ ઉપર પુર વીસવાસ રાખી સોફ્રુઓ; અને તેઓના ફરમાવેઆથી તે જીલ્લા માહેલા ચરણી બંદર, મંનપેસર, તુરંગ્રુ, મઠ, મરવે, મનોરી, વેસાવું, દાંડા, વાંદરા, કુલીઆંણી તથા ભીંવડી મલી ૧૧ તાલુકા તરફનાં માછી મારો ઉપર સરકારે થેડવેલો "બાદી ટાકસ" નો કર હુઘડાવવાનુ કામ તેવણ બજાવતા હતા. આ ટાકણે તેમના બીજા ભાઈ શેઠ દોરાબજી પટેલબી પુગતી ઉમરના હોવાથી, નવા કામમાં પોતાના વડા ભાઈને ઘણાજ મદદગાર થાઇ પડઆ હતા; અને તાંહાંની વસુલાત માટે થાણા તથા વશાઈની વચે ફરતા રહીને સરવે પાંતીની સારી દેખરેખ રાખવા લાગા.

જો કે ઉપર જણાવેલાં ગામોમાં તાંહાંના રાબેતા મુજબ એકેકો પટેલ તો નેમાએલોજ હતો; પણ તે સરવે ઉપર વડાપણું આ શેઠ કાવસજીને જે મલેઉં તે હીંઆં સુધી કે, તેવનની પરવાણગી લીધાવના ઉપલાં ગાંમડાંઓમાં કોઈ સખસથી જવાઈ શકાતું નોહતું; અને જેને જવું હોએ તેને તેમની પાસેથી ચીઠી લેવી જોઈએ; હેવો કાનુન જે હતો તેની શાખશીમાં એક પુરાનો અંગરેજી દશતાવેજ તેમના વારેશો માહેલા એક ભાઇ પાશે સચવાઈ રહેલો જે જણાઓઓચ, તેનો તરજુમો નીચે મુજબ વંચાઇ શકાયછે.

"આંદરૂ રામસે સકુઆએર.

"સાહેબ,

"મેહરબાની કરી આ ચીઠી લાવનાર પારશી હીરજીને થાણા અંદર દા-
"ખલ થવા દેજો."

હું છેઊં સાહેબ

"તમારો તાબેદાર સેવક.

(સઈ) કાવસજી રૂસતમજી પટેલ.

મુંબઈ તા૦ ૧૮ મી ફેબરવારી ૧૭૭૫.

શેઠ કાવસજી પટેલની રૂડી કોશેસથી આપણી સરકારના કામો હેવાંતો શેહલ રીતે પાર પડી સએઆં કે, તેની ઇઆદગારી તેમના પરીવારમા પરકાસતી રેહવાના હેતુથી તે વખતના આપણા નેક નામદાર માજી ગવરનર મી૦ ઉલીએમ હારંબીએ સરકાર તરફથી "દરેશ આવ હાનર" નામના નામીચા પોસાકની માન ભરેલી એક ખેલાત આ સાહેબને બખશીંદા કીધી હતી.

થાંણાનો તાલુકો અંગરેજોને હાથ આવેઆની આગમજ કેહએ કે, એકબી પારશીની વસતી તાંહાં બીલકુલ હતીજ નહી; તાંહાંનો વહીવટ આ શેઠ કાવસજી પટેલને સવાધીન થાએઓ તારે તેનાએ પોતીકા હમદીનોને બાહેરથી બોલાવીને તે જગોએ વસાવેઆ; અને તેઓના ધરમને લગતી અગત પુરી પાડવા માટે સાલે ૧૧૪૪ ય૦ માં હજારો રૂપીઆ પદરના ખરચીને એબાદત તથા કીરીઆ કરમ કરવાસારૂ એક આતસ કદેહ, અને મરણ પામનારાઓની આરાએશને સારૂ દોખમુ બંધાવી આપેઊં હતું; માટે એટલી સગવડથી તે તરફ થોડીજ મુદતમાં ઘણા જરથોસ્તીઓ જઈ વીશેઆ હતા.

એ તરફનાં મેહસુલની તપાસ કરવાસારૂ આ ખુબીવંતા પટેલ તે વખતના ગવરનર હારંબીને પોતાની સંગાથે લઇને ઇસવી સને ૧૭૮૨ ના મેએ મહીનામા મનપેશર, દાંડા, અને તેવનાએની જગો તરફ ગએઆ હતા; અને તાંહાંનો અગતસર બંદોબસત જે તેનાએ કીધેલો હતો, તે સરકાર તથા રઇએતના લાભ જોગ સરખો ઉતરતો જોઈ ગવરનર સાહેબ ઘણાજ રાહેત પામેઆ હતા.

આ ફકરો લખતાં જેમ હમો રમુજ જેવું સમજીએચ તેમ વાંચનારા સાહેબોનેબી હસવું આવેઆવના રેહશેજ નહીં કે, મોટા માતબર પટેલ થાઈને એક હલકો જેવો હધીઓ હાકમના દીકરાને ભેટ કીધો; પણ તેનો શેહજ ખોલાસો થાઈ સખાએચ કે, એ સાહેબો પટેલ તો માતરે માછીમાર લોકો ઉપરના હતા, અને તેના લવાજમામાં પણ તેઓને દરરોજ તાજી માછી મલેઆ કરતી હતી; જે માહેલી કેટલીકતો મોટમોટા અંગરેજ અમલદારોને તાંહ નાસતા વખતે, અને કેટલા પારશી ઇસત. મીતરોને તાંહાં સોગાદ દાખલ જતી હતી; અને એ ચીજની ભેટ હવડાં કદાપી હલકી જણાએ, પણ આગલ દાહડાઓ ઉપર ઘણી માહભારત અને વલી પટેલને તાંહાંથી મલે તે તો ખરે

ખરી ઉકમાઈનીજ ગણવામાં આવતી હતી; માટે આ સાહેબે, પોતાને તાંહાંના રાબેતા માંફક જારે ઈસિવી સને ૧૭૯૫ માં આપણા માનવંતા મરહુમ ગવરનર જોનાથન ડંકનના દીકરા વેલાએત શીધારેઆ, તારે ૦॥ ટન સુકા ફરમાસુ બુમલા, અને ૨॥ કુડી સુકા છમના ચાંડલા તરીકે સોગાદ મોકલા હતા; અને તે ભેટ વલી મોહટા ઉપકાર સાથે કબુલબી રાખવામાં આવી હતી.

શેઠ કાવસજી તથા દોરાબજી પટેલે (બેહુ ભાઈઓ) સારી વરતણુકથી વહીવટ ચલાવીને જે મીલકતો મેલવી હતી, તેમાં નાંધલાં મોટાં ઘેરો, તથા બંગલાઓ મલી ૮ એમારતોના, અને બેતરની ખાલી જમીનોના જુદાં જુદાં બેસુમાર ખાંજરાઓ ઉપરાંત ચીન ખાતે રોજગાર માટે "સાહ જાંગીર" નામનું એક વાંહાંણુ ટન ૮૦૦) ને આસરેનું બંધાવેઊં હતું; અને સરકારી મકતાના તથા પટેલાઈના કાંમો કીધા છતાં દેસાવરો ખાતેનો બોહલો રોજગાર રચેઆને લીધે વેપારી સંફમાંબી તેઓ સારૂં માન મેલવતા હતા, એટલુંજ નહી પણ વીમો ઉતારનારી મંડલીમાં તેનાનો ભાગબી તે વખતે મોઠી ઉકમાઈ ભરેઓ ચાલુ રહેલો હતો

કુંભારતુકડા તથા બેતવારીની વચે આવેલા મારગની સોડમાં શેઠ કાવસજી પટેલની મોહટી મીલકત, જે હવડાં પાંજરાપોલને નામે ઓલખાએછે, તેનીજ પાશે બાંધેલો એક બુલંદ તલાવ એ સાહેબે પરજાના ઉપીયોગ માટે ધરમ ખાતે આપેલોછે; તેના સનેની તો ચોકસ ખબર નથી પણ ઘણું કરીને તે ઈ૦ સને ૧૭૮૦ ની આસપાસ હોવો જોઈએ. એ તલાવની મરાંમત ૧૮૩૪ સુધી તેમનાં કુટુંબીઓ કરતા હતા, પણ તે પછે બારીક વખતમા ગુજારેલી ફરમાસ મુજબ આપણી સરકારે પોતાના હસતકમાં લઈને ઘણી સારી હાલતમાં તેને સાચવી રાખેઆ છતાં, તેજ નામે "કાવસજી પટેલનો તલાવ" કરી હજી સુધી પરખેઆત થાઈ રહેલોછે. આ પટેલ સાહેબે બાહેર કોટ એક નસાખાંનુંબી ધરમખાતે જે બાંધી આપેઊં હતું, તે ઘણીજ બીસમાર હાલતમાં આવેલું જોઈ તેમના દોતરા મરહુમ શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી પટેલે સાલે ૧૨૧૮ ય૦ માં પોતાના બાવા રૂસતમજી કાવસજીના પુન માટે નવેસરથી બંધાવી આપેઊં હતું.

પોતાના રૂડા વીચારથી પારશીની પંચાએતનાં એક માંનવંતા અધીકારી થાઈને લોકોના ઘેરકુથલાના તંટાઓબી સાંભલેઆ પરમાણે આ સાહેબ ઘણીજ ચાલાકીથી ચુકવતા હતા, એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત એક સાહશીક વેપારી તરીકે સઘલી મંડલીઓમાં પોતાની હાજરીથી માંન પાંમેઆં પછે રોજ ૨ જો માહા ૧૧ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૬૮ ય૦ એ ૫૪ અથવા ૫૫ વરસને આસરેની ઉમર ભોગવી, તરણ દીકરાઓ તથા તે ઉપરાંત કેટલીક દીકરીઆ, અને દોતરાંઓની સારી આબાદાંણી હસતીમાં રાખી જાવેદાંની દુનીઆ તરફ કુચ કરી ગઆ, પણ પુનવંતાં કાંમની કેટલીક નીસાંણીઓ સાથે એક ઉપીયોગી તલાવ જે હજી સુધી પરજાની હાજત પુરી પાડે્ચ તેથી તેમના નેકી ભરેઆં કાવસજી પટેલના નાંમને કોઈ ભુલનાર નથી.

નામ તેનો નાસ, પણ રેહછે નેકી ઇઆદ,
જે કરશે જગમાં ખુબી, તેજ દીપશે જીઆદ.
જવાનીના પુર બાહર પર, પટેલાઈ જેણે ખીલવી,
સુખવાશીની જીંદગી તેની, જમે લીધી છીનવી.
અફસોસ તેના મોહતને કહીએ, ન થવા દીધો ઘરડો,
આ માહતાબ જેવા ચેહરા ઉપર, પાર્યો ગેબી પરદો.
જનમ આપેઓ જેણે, તે માતા રડતી થઈ,
તેનાજ ગંમમો નવેક વરસ,* રહીને ચાલી ગઈ.

આ મરહુમ પટેલ કાવસજીના ચેહરાની ખુબસુરતી વીશે ગાંમમાં ઘણીજ તારીફ ગવાએલીછે; અને તે ઉપરથી તેવણના બખતે બીલંદ માતા પીરોજા આઈએ, તેણીના આ વડા દીકરાના બદનને ઇરાંનીજ પોસાકથી એવોતો શીનગારી મેલ્યો હતો કે, તે તેણાને શોભાવંતો દેખાયાથી પોતાની જીંદગીના છેડા સુધી મમસારના પેહરવાસને હરગેજ વીહલો મેલ્યો નોહતો. આ ગરહસથની તસવીરો તેજ પોસાકથી ચીતારેલી તેમના કુટંબીઓને તાંહાં હજીસુધી સંભાલથી સચવાઇ રહેલી જેબી સાહેબો જોસે તેને અગણીત ખુશી ઉપજશે.

શેઠ દોરાબજી રૂસતમજી પટેલ.

મરહુમ રૂસતમ દોરાબના આ બીજા બેટાનો જનમ જે ઉપર જણાવેઓચ, તે દાહાડાથી તેવણ ઉધરીને ૧૪ વરસના થયા તેટલી મુદત સુધીમાં ગુજરાતી તથા અંગરેજી વીદેઆની કેલવણી તે વખતના રેવાજ મુજબ પાંમી રહેઆ પછે, પોતાના વડા ભાઈ કાવસજીની સાથે હલી મલીને સંપજથી કાંમ કાજ કરતા હતા; અને તેમાં ઘણો સારો અનુભવ એખતેઆર કરી લીધાથી ભાઇની ખાલી પડલી પટેલાઈ પોતાના સવાધીનમા મેલવીને જેમ તે મરહુમ સઘલાં પરીવારનો પરતીપાલ કરતા હતા, તેવાજ હેતુથી આ સાહેબ પણ સરવેનો સંભાલ રૂડી રવેશે રાખવા લાગા.

વડા ભાઇના મરણ પછે રાસ ખાતાંનો હીસાબ જારે આ સાહેબે નકી કીધો, તારે લોકોની ઉપર રહેલી હુઘરાણી બાકી તથા વેપાર જોગ માલ ઉપરાંત વાંહાંણ મલી સઘલી પુંજી રૂપીઆ સાડા પાંચ લાખને સુમારે ગણવામાં આવી હતી; જેમાંથી નીમોનીમ દેવું મુજરે કરતાં રાસ ખાતાંના રોજગારની નકી પુંજી રૂપીઆ પોણાતરણ લાખની આસપાસ રહેલી માલુમ પડી હતી; અને

---

* ઇરાંની તોખમના નેકબખત પીરોજા આઈ, જેણીના સબકતાં પગલાંથી કેહચ કે આ પટેલ ખાનદાંન જાહોજલાલી ભરેલું થએલું હતું; તેવણ પોતીકા ખુરાનોમા વડા દીકરાના મરણની ગીરેફતારીમાં એટલી મુદત સુધી દુખી દીલથી જીવેઆ પછે, રોજ ૧૧ મો માહા ૫ મો સાલે ૧૧૭૭ ય૦ એ ૭૯ વરસની જઇફીએ પોંહચી બેહસતનશીન થયાંછે. નો૦ લે૦

જમીન ઉપરની મીલકતો જે આ નોંધમા ઉપર દાખલ કીધેલીછે તે, તથા સરકારી મકતાના વહીવટની હાંસલ જુદી જાંણવામાં આવી હતી; જે સંખ્યાને ભેગી લેતાંબી હાલ જમાંનેના કોઈબી સરીમંત સાહેબોના ખજાંના આગલ કાંઇજ બીસાદ ધરાવતી કેહવાશે નહીં, પણ તે વખતપર એટલી પુંજી ઘણીજ માહભારત વખણાતી હતી. આ યાદીમાં જણાવેલું દેવું કેહચકે પુંજીની ફેરવની સારી રીતે કીધાથી જુજ વખતમાં શેઠ દોરાબજીએ દોકડે પાએકે ફીટાડી દઇને દરવીયમા મોટો વધારો કીધો હતો; અને તેવા બોહોલા વહીવટ ઉપરથી મરહુમ શેઠ કાવસજી તથા તેમના આ જાંનશીન શેઠ દોરાબજી સાથે મુંબઇના મોટ મોટા હીંદુઓ, પારશીઓ, મુસલમીનો તથા અંગરેજ વેપારીઓ, સરાફો, અને ગરહસથો, લેણદેણ સંબંધી સારો ઘરોબો રાખતા હતા.

મનની ચંચલાઇ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેનાએ વેપારનાં કાંમમાં સારો અનુભવ મેલવીને મલબાર કોસટા તરફથી સાગલી લાકડાં, કોપરેલ તેલ, તથા તેવનાએ પરચુટન માલનો રોજગાર પણ દોરાબજી રૂસતમજીની કુંપણીને નાંમે એવન કરતા હતા, અને તે કારણ સારૂં કલકતા ખાતે મી૦ કાલવીનસ તથા બેઝેટની પેહડીને પોતાની આડત સોંફી હતી. એ ઉપરાંતબી વેપાર વનજમા પોતાના પગલાં વધારે લંબાવીને આ સાહેબ સાલે ૧૧૯૨ ય૦ માં (કાવસજી પટેલની હઈઆતી છતાં) પેહલવેહલા ચીન ખાતેબી શીધારેઆ હતા; જાંહાં દર વરસની એકેક મલીને તરણ સફર લાગટાગ કરતાં રૂઉ વગેરેનો કીંમતી માલ લઈ જઈને તેના બદલામાં ચાહે, સાકર, રેસમ, રેસમી કાપડ અને તે વગેરેનો જથાબંધ માલ તાંહાંથી લાવી હીંઆં વેચતા તેમાં મનમાંગતો નફો મેલવતા હતા; અને તેપછે મુંબઇમાં પોતે રહીને જે વેપાર તે તરફનો કીધો, તે માટે તાંહાંનાં એક હોરા વેપારી નાંમે સમસુદીન અબદુલ રજાકને ખાસ આડતીઆ દાખલ ઠેરવી રાખેઆ હતા. એ વખતપર તેનાઓ જે રૂઉ લઈને ચીન મોકલતા, અને તેનો અવેજ ફરી-વલેઆથી જારે નકી હીસાબ ઉપજાવતા તારે સઘલો ખરચ બાદ જતાં દોહડાથી બમનો નફો તેનાને હાથ આવતો હતો, તે સુમાર ઉપરથી સહમજાઈ સખાએચ કે રકમબંધ માલમાં તેનાએ તે વખતપર ઘણી સારી કમાંણી હાંશેલ કીધી હશે.

હાવા બોહોલા વેપારને પોતાની આસપાસ ફેલાવી દીધા છતાં, આ પર-
* મારથી શેઠ દોરાબજીએ બાપથી ઉતરી આવેલી પટેલાઈનો હક ઉસતવારીથી જાલવી રાખીને, સરકારી કાંમકાજબી અસલનાજ રાબેતા મુઆફેક, સારી વરતણુકથી આટોપી લેતાં, પોતીકા પુરાંના માલેકોનો રૂડો ચાહ મેલવતા હતા. એજ કારણસર આ સાહેબ જારે ઈશવી સને ૧૭૮૩ માં વસાઈ તરફ જમા બંદીના કાંમપર રહેલા હતા, તે વખતે મારહઠાઓના દરોરાની ઘણીજ ધાસતી તાંહાં ચાલતી હતી; તો જો કે પેસવા પાશેથી તરતની લીધેલી જગેઆ અંગ-રેજી હકુમતમાં ગણાવી હતી, તોપણ તેની કશીબી પરવાહ કીધાવના એ મ-રાહઠા લોકો તાંહાં આવીને ધોલે દીવશે ધાર પાડી લોકોને લુંટતા, એટલુંજ નહીં

પણ જે સાંમણે થાએ તેને બેધડક કટલબી કરી પોતાને ઠેકાંણે નીરભએ ચાલી જતા. તેવા હીંગાંમમાં આ શેઠ તાંહાં પુર હીંમતથી રહી પોતાનું સરકારી તથા ખાંનગી કાંમ બજાવતા; અને તેવામા જો કદાપી કોઈ લુછા લોકો ભોગ જોગે તેમને મલતા તો પોતાની લાએકાતથી તેણાને ઠેકાંણે લાવી સખતા હતા; તેવું છતાંબી એકવેલા એવો બનાવ બનેઓ કે, આ શેઠનાં ઘેરનીજ આગલ તેવણના હસતકમા રહેલા શીવબંદી ખાતાના એક સરકારી શીપાહીને લુટારા મહરાઠાઓએ બેધડક કાપી નાખેઓ, અને સોરાબજી નામના કારભારીને કેદ પકડી લઇ ગયા, તારે તે વખતે આ શેઠનો જીવબી ઘણોજ જોખમમાં સપડાએલો માલુમ પડેઓ હતો; પણ સારાં ભાગ્યે તેણાની નેક બુધીનું બલ આડ આવેઊં કે, કોઈ યુકતીથી તેવણ બંચી ગયા; પણ પોતાના હસતક સોંફાએલો વહીવટ પડતો મેલીને હીચકારાની પેઠે તાંહાંથી તેવણ હરગેજ ખીશેઆ નહીં.

આ શેઠીઆના સઘલા સુખમાં એકાએક એવી હરકત થઈ હતી કે, તેમની પરણી મોહરદાર કજાએલાહીથી મરણ પાંમી; અને તે પછે સંસારની સરજત પરમાણે બનાજીના પરખેઆત ખાંનદાન માહેલા શેઠ બેરાંમજી નાનાભાઈ દાવરની એક દીકરી સાથે બીજીવાર લગણ કીધાં; પછે તેણાને તાંહાં રોજ ૨૧ મો માહા ૮ મો શેહનસાહી સાલ ૧૧૬૯ ય૰ એ હોરમજજી નામના દીકરાનો જનમ થયો.

આ શેઠ દોરાબજીનાં સવાધીનમાં આવેલાં સરકારી કામકાજો માહેલાં કેટલાંકતો તેમના બાવા શેઠ રૂસતમજી દોરાબજીના વખતથીજ મલેલાં, અને બાકીનાં ભાઈ કાવસજીએ મેલવી લીધેલાં હતાં; તે ઘણીજ ચાલાકીથી તથા નીમકહલાલી સાથે ચલાવતા જોઇને, તે ઉપરાંત બીજાં બે નવાં કામો નામદાર સરકારે મોટી ખુશીથી તેનાને સોંફેઆં; તેમા એકતો માજી ઇસટ ઇનડીઆ કુમપણી જે બોહોલો વેપાર ચલાવતી હતી, તેના હસાબનો જથા બંધ રૂઉ સુરત, ભરૂચ, જંબુસર, અને તેવનાઓનાં દેશો તરફથી પોતાની મારફતે લાવીને મુંબઈના બારામાં પોંહચતો કરી આપવો, અને એજ કુંપણીને હસાબના લાકડાંઓ મલબાર તરફનાં જુદાં જુદાં ઠેકાણાઓ ઉપરથી લાવીને ગોદી ખાતે પોંહચાડવા બાબેનાં મકતાઓ માલુમ પડેઆ; અને બીજું ઇસવી સને ૧૮૦૧ માં મજગામ ખાતે બારૂત બનાવવાના સરકારી કારખાનામાં દરએક જોઈતી જીણશો પુરી પાડવાનો જે ઇજારો-મરહુમ શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફ પાશે હતો તેમાં તેમની પાંતી રાખી આપી હતી.

ઘણા વરસોથી વંઉરા દર વંઉરા પરમાણીકપણે ચાલતાં આવેલાં હાવાં મુહબલક કામો એક સખસના સવાધીનમાં રહેલાં કેટલાક સરકારી અમલદારોથી ધારેઆમેલ સહણ થાઈ નહી સખેઆં હોય, અથવા તો કોક સંજોગથી હેવો બનાવ બનેઓ કે સરકારી બારકસોને નેહાવ પુરો પાડવાનો પુરાનો મકતો કેહચ કે, કોઇ તરાહેત સખસને સોંફેઆથી, આ પટેલને થોડી ઘણી દલગીરી અલબતાં ઉપજી; અને તે બાબેનો કાંઈક વીચાર કરતા હતા, તેટલાં બીજી વાત એક નવી માલુમ પડી કે, મલબાર તરફથી લાકડાં લાવી અતરે પોંહચતાં

કરવાનો ઇજારોખી જાહેર ખબરની મારફતે લોકો પાશેથી માંગવામાં આવેઓ; જે ઉપરથી પોતાને બેજાબત પોંહચતી જારે જોઈ તારે તે વખતનાં ગવરનર નામદાર જોણાથન દંકનની શેવામા એક અરજી મોકલાવી, અને તેમાં પોતે લાંમબા વરસથી બજાવેલી સરકારની સેવા સંબંધીનુ જે વરણન વીસતારી ગુજારેશ, તે વાત ધેઆણમા લઈને મજકુર ગવરનરે આ બાબેના મકતો પાછો તેનાનેજ આપેઓ હતો.

પોતાના ભાઇની ગાદી ઉપર માતરે પાંચેક વરસની ટુક મુદતસુધી ખીરાજીને જેમ સરકારી મકતાના કામો સારીરીતે બજાવેઆં, તેમ પેહલે વાંધેના વેપારી તથા વાંહાંણવટી તરીકેબી રૂડી વરતણુક વાપરીને આ ટાપુ બાતે મોટું માન મેલવેઆ પછે, અજલની દોરીને આધીન રહી શેઠ દોરાબજી પટેલ રોજ ૧૦ મો માહા ૧૧ મો શેહણશાહી સાલે ૧૧૭૩ ય૦ એ વરસ ૪૯ મહીના ૧૧ ની ઉપર ૯ દાહાડાની ઉંમર પુરી કરીને જારે બેહશત નસીન થાઓઆ, તારે ઉપર જણાવેલા ચાર વરસની બાલ વએના એકજ બેટાને પોતાની પાછલ હકદાર વારસમાં રાખી ગઓઆ હતા; તેવન પણ હઈઆત રહેલા એક કાકા ઉપરાંત પીતરાઈઓના સવાધીનમા સચવાઈને બાપના પઈસાથી પરવરેશી પામી મોટા થયા પછે રોજ ૩ જો માહા ૩ જો શેહણશાહી સાલે ૧૨૩૪ ય૦ એ ૬૫) વરસની ઉંમરમા વંશાવલીની ટીપ મુજબ ચાર દીકરાઓને હસતીમાં રાખી મરણ પામેલા માલુમ પડઆછે.

દોરાબજીના મરણથી ખાલી પડેલી પટેલાઈ મરહુમ કાવસજી પટેલના વડા દીકરા સોરાબજીના સવાધીનમા જારે આવવાનો વખત પોંચેઓ, તારે તેમાં હરકતી બનાવ એવો બનેલો કેહવાએછે કે, એકાત બે મોહભાવાલા પારશીઓએ પટેલાઇનો હક તેઓના પરીવારોમાંથી પરાગંદે કરવાની મતલબ સાંધીને તે વખતના ગવરનરને એક અરજી કરી એવું જણાવેલ હતું કે, કાવસજી તથા દોરાબજીના ગુજરી ગએઆથી એ ખાનદાનમાં પટેલાઈ ચલાવવા લાએકનો હવે કોઈજ રહેઓ નથી, માટે એ એખતીઆર તેઓ (અરજદારો)ને આપવો; આ દુખ ભરેલી વાતની ખબર તે વખતપર વખનાએલા શેઠ પેસતનજી બમનજી વાડીઆ, જેવના પેલા મરહુમ બેહુ ભાઇઓનાં અસલથીજ ઘણા હેતુ મીતર હતા, તેનાને માલુમ પડઆથી દોસતીનો ખરો હક બજાવી દેવાનો રૂડો પરસંગ જોઈને તે કાવસજીના તરણ દીકરાઓ નામે શોરાબજી, રૂસતમજી, અને જાંગીરજી ઉપરાંત દોરાબજીનાં બાલક દીકરા હોરમજજી મલી જણ ચારોને સાથે લઇ નામદાર ગવરનર પાસે તેવન ગઓઆ; અને જો કે તે વખતપર સાંભલેઆ પરમાણે એ સાહેબને હાકમ સાથે હરેક બાબદમાં વારંવાર વાદવીવાદ ચાલતો હતો; તોપન પોતાના પેઆરા મીતરોનાં કુટંબના ભલાં કાજે તાંહાં જવા માટે કસીબી અડચણ નહી જોતાં ગવરનર સાહેબને જણાવેલ કે, તમારી હજુરમાં આવી હુભેલાઓ તે મરહુમ કાવસજી તથા દોરાબજી પટેલના હકદાર વારેસોછે; માટે સરકારે તેઓના બાપદાદાને બખશેલો પટેલાઇનો, તથા સરકારી મકતાઓનો સઘલો હક તેનાનેજ આપવો જોઇએ.

હાવી ખાતરી પુરતી રીતે મળ્યાથી, નામદાર ગવરનરે ખુશી થાઇને પેહલવેહલીજ મુલાકાતે આવેલાઓ માહેલા કાવસજીના તરણ દીકરાઓ જે ઉંમરે પુગેલા હતા, તેઓ દરએકને એકેકી સાલ, તથા દોરાબજીના બાલક બેટાને સેઆલનો શેમાલ હોરાડી તેઓના વડવાઓથી ઉતરેલી પટેલાઇ, તથા સરકારી મકતાઓનો સઘલો હક, શેઠ શોરાબજીને સપુરદ કરી દીધાથી વાડીઆજી સાહેબ પેસતનજીએ ખરા હકદારોને અજવાલે આંણેઆનો હેતુ, મોટી સાબાશીને લાએક વખણાએઓ, એટલુંજ નહી પણ પટેલના પરીવારો ઉપર તે શાહેબે કીંમતી ઉપકાર જે કરી દેખાડેઓ તેની ઇઆદગારી આ અસરાફ વંઉસના બચાંઓ, તો જો કે તારપછે કેટલીક મુદત થઇ તેઓ પાસેનો બધો હક જતો રહેઆ છતાંબી, હજીતક ભુલેલાં જણાતાં નથી.

શેઠ સોરાબજી કાવસજી પટેલ.

પટેલાઇની ગાદીપર આવેલા આ ચોથા શેઠ સોરાબજી સાંભલેઆ પરમાંણે રોજ ૨૧ મો માંહા ૧૦ મો સાલે ૧૧૩૭ ય૦ એ જે જનમ પાંમેઆ હતા, તે ગણતરી ઉપરથી પોતાનો ઓહદો બજાવવા માટે ૩૬ વરસની પાકી વએ પોંચતાં સુધી સઘલો વહીવટ ચલાવવાની માહીતકારી આગમજથી મેલવીને એવાતો પુખત થાઇ રહેલા માલુમ પડેઆ કે, કાકા, બાપ, બપાવા, અને પરદાદાથી ઉતરતું આવેલું સરકારી તથા શોદાગરી કાંમ ઘણીજ શેહલાઇથી આટોપી લેવા લાગા; અને તેબાબે સરકારનેબી વારંવાર ખુશી ઉપજતી રહી. આવું છતાંબી જારે પરજા તરફના કેટલાક લોકો જેમા એજ સાહેબને તાંહાંનાં અજમાએસ વાલા ઘણાખરા આગલા કાહરોબારીઓએ ચહડાચહડી કરવા માંડી, તારે નામદાર સરકારને પણ પોતાની માહસુલમાં વધારો કરવાની ઉલટ ઉસકેરાઇ; અને તે ઉપરથી, આ સાહેબના સવાધીનમાં હોએલાં કાંમો માહેલાં વરલી તરફનાં દરીઆની માછલી પકડનારાઓ પાશેથી માહશુલ વશુલ કરવાના મકતાની પેહલવેહલી માંગણી પરજા પાશેથી માંગવામાં આવી; અને તે માતરે એકજ વરસની હદપર રાખી; આ મકતો બીજાને હાઠ નહી જવાદેતાં ૩૭૦૦) વાસતે ઇ૦ સને ૧૮૧૬ માં એજ શેઠે લઇને પોતાના વડવાઓનું માન ટેકવી રાખેઉં હતું.

સરકારનાં લસકરી, દરીઆવરધી, તથા વેપારનાં સરવે કાંમોમાં જોઇતાં બારકશો વગેરે પોંહચતાં પાડવાનો મકતો જે આ પુરાતમ પટેલ ખાંનદાનનાંજ હાથમાં ઘણા વરશોથી સચવાઇ રહેલો હતો, તેને માટે કાંઇજ નહી પણ માતર નામને ખાતર દર તરણ વરસની મુદતની માંગણીઓ તેઓ પાશેથી બાથુક લેવાએઆ કરતી હતી; પણ તેમાં વધન પાડવાનો કશોબી સબબ બતાવેઆવનાં ઇ૦ સને ૧૮૨૦ થી ઊપલા કાએદામાં સરકારે એકાએક ફેરફાર કરીને દર એકજ વરસની મુદતનાં મકતા આપવાનું જારે ઠેડવેઉં, તારે તે

ઉપરથી શેઠ શોરાબજીએ તે વખતનાં વખનાએલા, અને મએઆવંતા નામદાર ગવરનર માંઊંટ સટીઉઅરત એલફીંનસટનને સરકારી નવા વીચારની વીરૂધ એક અરજી કીધી; અને તેમાં પોતાના વડવાઓના વખતથી બજાતી આવેલી મનપતીજ ચાકરી વીશેનું વરણન વીસતારી જણાવતાં, પાછલી મુદતનાં કાંમોમાં જે નુકસાંન પોંતું તેનો બદલો મેલવવાની મતલબથી અરજ ગુજારી કે, એ મકતાઓને આગલનીજ મુંઆંફેક દર તરણ વરસવેરનો ફેરવી આપવો; પણ તેના જવાબમાં લસકર ખાતાંનાં મુનશી તરફથી એવું લખાઇ આવેઊં કે, "એ મકતાની મુદત જે એકજ વરસની ઘેડવાઈ ચુકીછે તે મુજબ તમોને આપવાનો હોકમ તેને મલેલોછે." આવા જવાબથી નાસીપાએસ થાઈ શેઠ શોરાબજીએ તે વખતની મરીન બોરડનાં વડા મી० હેનરી મેરીટન ઉપર એક પતર લખીને ખાતરીથી જણાવેઊં કે; બારકસો વગેરે પોંહચાડવાનું કામ, જે રીતે મેરવાંનજીએ* આગલ કીધેલુંછે તેવીજ રીતે હુંબી ચાલાકીથી ચલાવીસ; પણ ગયાં તરણ વરસની છેલી મુદતમાં એ કાંમ બજાવતાં જે અતી ઘણું નુંકસાણ પોંતુંચ તેનો ખંગ વલી રેહવા માટે તરણ કરતાં વધારે ઇઆને ઓછાંમાં ઓછાં ૯) વરસવેરનો મકતો મેલવી અપાવો. એનો જવાબ એટલોજ મલેઓ કે, જે ચંચલાઈ તથા જહડફ આગલનાં તથા હાલનાં સરવે કાંમોમાં તમોએ ઇમાનદારીથી બજાવીછે, તે વાત ધેઆંનમા લઇ તમારો મકતો પાછો તરણ વરસવેરનો તમોને મલવાવીશે મરીન બોરડે સરકારને સારી રીતે ભલાંમણ કીધીછે.

મરહુમ શેઠ કાવસજી પટેલના વખતથી સોદાગરી સાચવનારૂં વાંહાંણ "સાહજાંગીર" જે બંધાઇને ઇસવી સને ૧૮૧૧ સુધી સફરે ફરતું હતું, તેની નસલ તારપછેના વરસોથી બીલકુલ માલુમ પડતી નથી; માટે ઇઆતો તે કજાએલાહીથી સદનતર નારા પામેઊં, અથવા તો તે પુરાનુ થયાથી વેચાઈ ગએઊં હોએ એવું અટકલાઈ સખાએછે. આ શેઠ સોરાબજીની પાસે "એડમાણસતન" નામનુ એક સફરી વાંહાંન ૧૮૨૩ થી ફરતું રહીને ઘણી મુદત સુધી સચવાએલું હતું; અને તેની મારફતે પોતે બોહોલો વેપાર ચીન તથા કલકતા તરફનો કરતા હતા, તેથી કરી સોદાગરી સંફમા તેવન સારો વગ ધરાવતા હતા.

· પટેલનાં પંકાએલાં ખાનદાનનો આ નામીચો નબીરો, પોતાના પરીવારોમા સરવેથી છેલો જાહોજલાલી ભરેઓ અને સવર્તતર શેઠીઓ ગણાએઓછે; કેમકે તેમની પછેના ભાઇઓના વખતથી વડવાઓએ મેલવી આપેલી સઘલી હકુમત માઠાંભાએગને લીધે જતી રહી, તે વીશેનું દુખ ભરેઊં વરણન જણાવેઆ

---

* એ મેરવાંનજી ખરશેદજી જે મેહલા પટેલને નામે મસહુર થાઈ ગઆચ તે; તથા તેની આગમજ હીરજીભાઇ રતનજી લકબે હીરવાડીઆ; મલી બેહુ સાહેબો આ પટેલને તાંહાં ચાકરીમાં ઘણા વરશો સુધી રહેલા હતા; પણ પાછલથી પગભર થાઇને એકેકની પુડે નીકલી ગયા પછે પોતાનો એવીજ કીસમનો ધંધો તેઓબી નોબો ચલાવતા હતા. નો० લે०

આગમજ આ શેઠીઆની અશીલાઈ, નમનતાઈ, ભલુમનસાઈ અને નેકનાંમીની એક સારી ઇઆદી અતરે નોધી લઇએચ કે, તેવનમા આવા સારા ગુણોં સમાએલા હોવાથી મુહબલક મીતરોમાં મીલનસારી મેલવી લીધા પછે રોજ ૭ મો માહ ૧૨ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૯૪ ય૦ એ ૫૭ વરસની ઉપર એક મહીનોને ૧૭ દાહડાની વએ પુરી કરીને મીનોઈ જાહાંનમાં જારે કુચ કરી ગયા, તારે તેમનો વશીલોં વધારનારા બે દીકરાઓ જે હઇઆત હતા તેમાહેલા વડા કાવસજી બારેહકતાલાની બખશેસથી સલાંમતછે, અને નાઘલા ભાઇ દોરાબજી જે ચીન તરફ ગયા હતા, તાંહા (મકાઉ ખાતે) રોજ ૯ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૧૦ ય૦ એ ૨૨) વરસની ભર જવાનીમાં બેહસતનશીન થાએલા માલુમ પડેઆછે.

શેઠ રૂસતમજી કાવસજી પટેલ.

પટેલાઇને પાઓ નાંખનારના નાંમરાશીઆ, આ ગંભીર નબીરાનો જનમ સાલે ૧૧૪૭ ય૦ મા થાએલો માલુમ પડેઓછે. બાલવએ પસાર કરીને જેમ સહમજપર આવતા ગયા, તેમ રૂડી વરતણુકથી પરજામાં પરોટાઇને પોતાની અશીલાઇ સરવેને બતાવતા રહેઆ હતા; ભાઇના મરણ ટાંકણે ૪૭ વરસની પાકી ઉંમરે પોંહચેઆને લીધે, વડવાઓની પેઠે સરકારી તથા વેપાર વણજના કાંમો ઘણીજ આસાંનીથી આટોપી લેવા લાગા, પણ વખતની વલાણ જેમ બદલાવા માંડી તેમ તે ઉપર ભાએગનું જોર કારગત ન લાગે આને લીધે લગભગ ૧૬૩ વરસોવર આ નાંમીચાં ખાંનદાનના હસતકમાં સ૰ાવાઇ રહેલી સરકારી સતા આ પાંચમા અને છેલા પટેલ પાશેથી ખતમ થાતી ચાલી તેની થોડીક દુખ ભરેલી ઇઆદી દલગીરાઇથી અતરે નોધી લઇએછે.

કેહવતછે કે, હરેક કામની ઉપર જાંહાંસુધી ખુદ ઘણીની દેખરેખ ખંતીપણે હોએ, તાંહાં તુલીક તેમા કશીએ હરકત નડેજ નહી; પણ જારે માંણશોનાં આચાર તપાશેઆવના તે ઉપર એકેદંમ ભરોશો રાખીને જે કોઇ નભરવસ રેહ, તો તેની ખરાબી થવામાં કશો વીલંબ લાગેજ નહીં; કેહચ કે મરહુમ શેઠ શોરાબજીના વખતથીજ હાથ તલેનાં કારભારીઓ કેટલાંક કાંમોમાં માહીતકારી મેલવી ચુકા હતા, તેઓ માહેલા કોઈ કોઈ સખશો તેમના મકતાઓને આડે આવવા લાગા; પણ તે મરહુમની જાતી ચંચલાઈને લીધે જોકે તેઓ જાહાજા ફાવી સકતા નોહતા, તો પણ આ કુટંબીઓના લાભમાં હરકત થયા કીધી; અને તેમના મરણ પછે આ શેઠની સાહેબી જારે થાઇ, તારે તેમના ભોલાપણાએ પુરાંતાં માંણશો ઉપર રાખેલા વીસવાસનો વેરભાવ જે હુભરાઈ નીકલેઓ, તેનું પેહલું પરીણાંમ ઇ૰ સને ૧૮૨૮ નાં જુન મહીનાની ૧૭ મી તારીખે એવું નીવડેઉં કે ખારની જમીનનું મેહશુલ, તથા માછીમારો

પાશેથી "બાડીટાકસ"નો કર હુઘડાવવાનું કાંમ સરકારનાં હોકમથી છીનવી લેવા માટે તે વખતના કલેકટરે એક પતર લખીને તે વહીવટ સંબંધી હીસાબને લગતા સરવે દસતાવેજો તેવન પાસેથી મંગાવેઆ હતા. એ બાબેનો સબબ તપાસતાં એવું માલુમ પડેઊં કે, આગલાં વરશો ઉપરાંત સને ૧૮૨૭ તથા ૧૮૨૮ ની સરકારી વશુલાતનાં હજારો રૂપીઆની મોટી રકમ સરકારની લેણી નીકલેલી તેવનથી ટાંકણાસર નહી ભરાઇ સકાયાને લીધે, તેમની સતા છીનવી લીધામાં આવી

આ ઉપરથી શેઠ રૂસતમજીએ ઈ૦ સને ૧૮૩૦ મા નામદાર ગવરનર સર જાન મલકમની જનાબમા એક અરજી મોકલાવીને માછીમારો પાશેથી વશુલાત કરવાના કાંમમા નડતી મુશીબતનું વરણન વીસતારી જણાવેઆ ઉપરાંત, હજારો રૂપીઆની હુઘરાંણીના જોખંમમા રહીને પોતાની પદરથી સરકાર દેણું ભરેઆ છતાં કલેકટરની જાપતી ભરેલી તલબ વીશે ફરીઆદ ગુજારેઆ પછે, તે હીસાબમા માતરે થોડીજ રકમ લેણી રહેઆ વીશેની જોગવાઇ માંગતી વેલા, પોતાની સતા પાછી હાથ કરવાની જારે એોજરબાઈ ચાહી, તારે તે ઉપર સરકારે સારૂ ઘેઆંણુ પુગાડીને કલેકટરે છીનવી લીધેલી સઘલી સતા તેનાને સપુરદ કરી દેતાં, આટલી ચેતવણી સરકારે લખી જણાવી હતી કે, "તમારા વડવાઓના પગલાંપર ઉસતવાર રહીને સરકારની માહસુલ આગલા રાબેતા મુંઆફેક જાથુક ભરતા રેહજો."

રૂસતમજી પટેલનાં કચડાએલાં ભાએગમાં તેવણના વડવાઓના પુણની ઇઆરીએ નામદાર ગવરનરની ખરે ખરી મેહરબાંની જારે મલી તારેજ ગએલો ઓહદો તેનાને હાથ પાછો આવેઆથી સરવે કોઇને ખુશીતો ઉપજી હતી; પણ તેવણનો શીતારોજ જાંહાં આથમવા પર આવેલો, તેથી નાંમદાર હાકમની ચેતવણી તેમનાં જીગરમા ઠશી નહી રેહતાં, વલી ઉપલા કરોની વશુલાતને હસાબે ૧૮૩૧ તથા ૧૮૩૨ નાં ઊભેરાતાં બધા મલીને દશેક હજાર રૂપીઆને સુમારે લેણા નીકલતા ચુકાવીં દેવાની વારેવાર તલબ થઈ; અને તે બાબે કબુલાત કીધા છતાં સરકારમાં તે રકમ નહી ભરાઈ સકાએઆ ઉપરથી કલેકટર મી૦ ડવટને તા૦ ૨૬ મી મારચ ૧૮૩૩ થી કોલીઓનો કર, તથા બારની જમીનોનું માહશુલ હુઘરાવવાનાં ઓધા ઉપરથી તેનાને પાછા બરતરફ કીધા.

એ વખતપર મુંબઈની હકુમત નેક નાંમદાર જાંન અરલ આવ કલેરનાં હાથમાં હતી, માટે પોતાની જગેઆ પાછી મેલવવાની આશેઆ રાખી તા૦ ૨૨ મી એપરેલ ૧૮૩૩ ઇસવીએ એક અરજી કરીને તેમાં પોતે પોતાના વડવાઓના વખતથી બજાવેલી સરકારી શેવાનું વરણન આગલ માફક જણાવેઊં હતું; જેના જવાબમાં તાંહાંથી એટલુંજ લખાઈ આવેઊં કે તમોને બરતરફ કીધાનો હોકમ ફેરવવાની બાબદમાં કાંઈ નવું કારણ અરજીમાં દેખાડેઊં નથી. આથી કરી શેઠ રૂસતમજીએ મુંબઈમાં અંગરેજી રાજની સ્થાપના થાઈ તારથી સઘલી ઉતપતીના હેવાલની એક લાંમબી અરજી ઘડીને તા૦ ૨૫

મી જુલાઈ ૧૮૩૩ ને રોજે મોકલી હતી; તેમાં જંજીરાના હબશી સતરૂઓનાં હાથમાંથી આ ટાપુને તેમનાં બાપાવાએ બાહદુરી બતાવીને જે બંચાવી લીધો, તેના બદલામાં દર માથે ૩૬૯) ને લવાજમે મલેલી પટેલાઈનો હક કેહવી પરમાંણીક પણાથી વંશસ દર વંશસ તેઓ બજાવતા આવેઆચ તેની કેફીએતથી નામદાર ગવરનરને વાકેફ કીધા ઉપરાંત, બીજું એવું પણ જણાવીઉં કે "માછીમારોની આવડી મોટી સંખ્યા પાશેથી કરની વસુલાત હુઘડાવતાં "કેહવી મુસકેલીએત પડચ તે તમો નાંમદારની બોરડને સારી પો રોશાનછે; "અને પટેલ ખાંનદાંનમાં હાલના વડા તરીકે મારે માથે આવેલું કાંમ, "નાદરૂસત તબીએતને લીધે બીજાઓને પુરતા ભરોસાથી શોંપ્રૂઉં હતું; તાંહાં "માઠાં ભાએગે મેહશુલનું નાંણું તેઓએ બેપરવાહીથી ચઢાવેઆ કીધું, તેથી "કરી મેહસુલ ખાતાંના કલેકટરે માહરા વડવાઓથી ઉતરતા આવેલા લાંમબા "વખતના ઓહધા ઉપરથી મને દુર કીધો." એ ઉપરાંત બીજી ઘણીક અસરકારક આજીજીથી પોતાનો ગએલો ઓહદો પાછો મેલવવાની અરજ કીધી; પણ માઠાં ભાએગે તેનો હેવો નાંખુસ જવાબ શેકરેટરી તરફથી મલેઓ કે "કોલીઓનો કર વશુલ કરવાનો ઓહદો તમોને પાછો આપવા "માટે આવેલી તમારી અરજી બાહાલ રાખવાને નાંમદાર ગવરનરની કૌનશીલ "ફાએદા ભરેલું જોતી નથી."

ઉપલા જવાબથી બીચારા જઈફીએ પોંચેલા આ પટેલ, નાશીપાએસ થયા છતાં એક નવી ઉમેદ ધારીને ૧૮૩૪ ના જુલાઈમા બીજી અરજી મોકલાવી; અને તેમના કુટુંબને થએલી નુકસાંનીનું તેમા બએઆન જણાવેઆ પછે, છીનવી લીધેલો ઓહદો પાછો માગેઓ, અને તેમ નહીતો તેના બદલામા બોહલા કબીલાઓના ગુજરાન માટે બેઠા મુસારાની અરજ ગુજારી હતી. આ અરજીનો જવાબ જારે ઘણા મહીના સુધી પાછો નહી વલેઓ, તારે તેબાપેની આ દુખી દીલના શેઠીઆએ તરીજી અરજી તેજ સાલના સપટેમબરમા લખી મોકલાવી હતી; તે જાંણેઆ મેલે હીંઆંની સરકારે કલકતા ખાતે વાઈસરાએની મનજુરી માટે રવાંને કીધામા આવી હતી. કેહચ કે પટેલ સાહેબે એબાબે બાહરોબારથી ઘણીબી શીફારસ પોંહચડાવી, તે છતાં તાંહાંથી પણ આશેઆ ભસતનોજ જવાબ ફરી વલેલો તેમની ઉપર હીંઆંની સરકારે લખી વાલેઓ; જેનો સાર એવો જણાએઓ કે, "સરકારી નોકરીના બદલામા માગેલો બેઠો "મુસારો તમોને આપવાનું વડી સરકાર કાંઈજ કારણ જોતી નથી."

આ ઉપરથી વાંચનારા સાહેબોને સેહલથી જણાઈ આવશે કે, બે બાબદો સર ગુજારેલી અરજના જવાબમાં માંતરે એકજ વાતનું નાંપાડીને બીજીનાં અખાડા કીધાથી આપણી નામદાર સરકારે પોતાના ૧૬૫) વરસથી વફાદારી બતલાવતા આવેલા નીમકહલાલ નોકરોને ખરેખરો ગેરઈનસાફ આપેલો આ કુટંબીઓ હજી સુધી વીચારી સકેછે. આવી મુશીબતપર સબુરી પકડી બેઠાને બદલે જો કદાપી એ પટેલ સાહેબે વેલાત ખાતે નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરો ઉપર પોતાનો તુલોતવીલ હએવાલ તેજ વખતે વીસતારી લખેઓ હોતતો,

સંભે નોહતો કે જે હીંમતવાન નરે પેહલવાંની બતલાવીને (અંગરેજી અમલદારોના વખતમા એકવાર સતરૂઓના હાથપર શીકસત પાંમી ચુકેલી) આ મુંબઈને બીજી વારના હોમલામાંથી બંચાવી લેનાર બાહાદુર રૂસતમ દોરાબની કીર-તીને ધેઆંનમાં લઈ તેમનાં કુટંબનું સારૂ પાલન તાંહાંના મોટા નામવર સાહેબો જરૂર કરી આપવાનો હોકમ મોકલાવેઆવણા રેહતેજ નહી; પણ એકવાર તેનાના ભવીસવાણીનો વરતારો જે વરતાઈ વલીઓ, તે પરમાંણે આવો રૂડો મારગ લેવાનું કોઈનેજ સુઝેઊ નહીં તેથી આ નાંમીચાં; અને પુરાંણા પટેલ બાનદાનની શુભ આશેઆ નીસફલ ગઈ.

બીચારા પટેલ સાહેબ, એહેલી સતાની સબુરી લગભગ બે વરસવેર પકડી બેઠા; તેટલાં હાકમ અને કલેકટરની બદલી થયા પછે ઈ૦ સને૦ ૧૮૩૭ માં વલી પોતાની ઉલટ ઉશકેરીને તે વખતના ગવરનર સર રાબરટ ગરાંટની શેવામાં એક અરજી તેનાએ પોંહચાડીને પોતાની પટેલાઈ પાછી મેલવવાની ઇછા જણાવી હતી; તે સારાં ભાગ્યેગે જે સરતથી બાહાલ રહી તે વીશેનો ખુશી ભરેઆ એક પતર કલેકટર તરફથી હેઠલ જણાવેઆ મુજબનો લખાઈ આવેલો તેનાને મલેઆ, જેનો તરજુમો હીઆં નોધી લેવાજોગ વીચારીએછે.

ઈસવી સને ૧૮૩૭-૩૮ નો આંક ૫૦ મો.

રૂસતમજી કાવસજી પટેલ જોગ.

સાહેબ, મુંબઈ,

"નારાએન ગોવીંદજીની મારફતે તમોને જે સંપેશો ગયા મહીનાની ૧૦
"મી તારીખે કેહવાડઓ હતો, તેના સંબંધમાં તમોને અરજ કરવાની ફરમાસ
"મને થાઇય કે, જેમ બને તેમ વગર ઢીલ કોલીઓની પટેલાઈનો તમારો
"આપો પાછો મેલવો તેની આગમજે જોઈતી જાંમીનગીરી તમોએ આપવી."

મને માંનછે સાહેબ,

તમારો તાબેદાર શેવક થાવાને,

મુંબઈ કલેકટરની આફીસ, (સહી) આર. એફ. બારા.

તા૦ ૧૨ મી જુલાઈ ૧૮૩૭. કલેકટરના હાથ હેઠલનો.

જે ધણીઓ દોહડથી વધારે સદી સુધી પોતાની સારી આંટથી સતા ભરેઆ સરકારી ઓધા બજાવતા આવેઆ, તેમનાજ કુટંબ માહેલા આ બુજોરગ પટેલ સાહેબની ઉપર માઠાં ભાગ્યેગે જાંમીનગીરીનું દબાંન થાએઊ; જેને સરણ રહી પોતાના હાથમાંથી ગએલી પટેલાઈ જેમ તેમ કરતાં પાછી મેલવીને પોતાની હઇઆતી સુધી તેહવીજ હાલતમા બાલવી રાખીને કાંમ બજાવેઆ કીધું; અને તે પછે ઇસવી સને ૧૮૪૪ થી સરકારે એ કાંમ અંતે

પાછું લઈ લીધું. પણ તેમના કોઈબી વારેશોને બીલકુલ આપેઉંજ નહી; માટે એટલી ઈઆદગારી રહેલી કેહવાઈ કે રૂસતમ દોરાબે મેલવેલી પટેલાઈની હકુમત તેજ નાંમના તેમના દોતરા પાશેથી બીજી બધી સતા સાથે સાબદી જતી રેહતાં નાંમને ખાતર તેમના કુટંબીઓમાં એ બેતાબ એક ઓલખાંણ તરીકે સચવાએલો સલાંમતછે.

આ પટેલ સાહેબની જીંદગી, જોકે સુખમાં પસાર થતાં સઘલી વરણના શેઠ સાહુકારો અને શોદાગરોથી તે સરકાર સુધી સારો મોહબો જાલવીને, એક પેહલે વર્ઘના પરમારથી પુરૂસમાં તેવણ ખરેખરા ગણાએલા હતા; તોપણ તેમનાં બીરગસતે દાહડાના જોગથી એક વાત એવી બની હતી કે, જે તેનાએ સવ-પનેબી કદાચજ વીચારી હશે. સને ૧૮૩૨ ના જુનની ૭ મી તારીએ મુંબઈ મધે રહજલતાં કુતરાંઓને મારી નાખવાના સરકારી હોકમ ઉપરથી બેસહમજ લોકોએ ઉઠાવેલાં હુલડમાં તેનાની સાંમેલગીરી હતી, એવી બોટી ખબર કોઈ સખશે કપટીપણાથી કોટવાલી ખાતાંમા જાહેર કીધા ઉપરથી તેણાને માથે એવો અપરાધ મેલવામાં આવેઓ હતો કે, મકતેદાર થઈને સરકારી કાં-મોમાં હરકત પોંહચાડવા માટે સઘલી બોટો બંધ કરીને હુલડ કરનારાઓની સાથે તેનાએબી સાંમેલ રહીને હડતાલ પાડી હતી. આ મુકદમાનું કાંમ કોટ-વાલી ખાતાં તરફથી માંજી સુપરીમ કોરટની ફોજદારીમાં નોધાએઆ પછે શેડવેલે વખતે જારે છાંદણુ ચાલી, તારે જે કરપીણ બોટું બોહતાંન ઉઠાવેઉં હતું તેનાજ હેરફેર બોલવાથી તે વખતના આડવોકેટ જનરલે સરકાર તરફથી મુકદમો આગલ ચલાવવાનું બંધ કીધું; અને વડા નેઆએધોસ સર હરબરટ કાંપતનના વીચાર પરમાંણે જુરીએ એકમત થઈ તેણાને સઘલી બદનામીમાંથી માન સહીત મોકલા કીધાથી તેમની આબરૂતો બચીત વધી, પણ તેટલી વીતમના માટે બીચારાને ફોકટની મેહનત ઉપરાંત હજારો રૂપીઆનો ખરચ પોતા ઉપર આવી પડેલી આફતના સંભાલ માટે કરવો પડેઓ. આ બાબે પટેલ સાહેબે પોતાનો મકતો મેલવવાની અરજી તેજ વરશે જે કીધી હતી, તેમાં નામદાર સરકારને તે વીશે જણાવેલું જોવામાં આવેઉંચ કે, "આ સરમ ભરેલા "હુલડમાં માહરૂં નામબી ખરડાએઉં હતું, અને તેને લીધે માહરી ઉપર સુપ-"રીમ કોરટમાં ફરીઆદી પણ મંડાઈ હતી. માહરી આબરૂને ખાતર આ "નાલાએક બદનામીમાંથી મોકલો થવા કીજે હું ઘણીજ ગંભીરાઈથી જાહેર "કરવાની રજા લેઉંચ કે, હાવાં હીનપસતી ભરેઆં કાંમમાં હું બીલકુલ સાં-"મેલ તો નોહતોજ, પણ તે બાબેનો જરાબી વીચાર અથવા બેઆલ વટીક "કીધોતો નહીં; તે બાબે માહરી તપાસ વખતે અગરજો અગત પડતે તો "સાબેત કરવાને હું એટલો તો સખતીવાન હતો કે, બોટો પુરી પાડવાની વીરૂધ "માહરી ઉપર તોહમત મેલનારનીજ સાખસીથી સઘલું બોટું પાડી આપતે; "કારણ કે માહરા હસતકની સઘલી બોટો તેના ટંડેલો તથા ખલાશીઓ સાથે, "તે દાહડે સરકારનો રૂઉ અથવા બીજો જેબી સાંમાંન આવે તેને વગર ઢીલ "ઉતારવા માટે તઈઆર રાખવાની બીજા દીવસો કરતાં વધારે સાહુચેતી હુંએ

"લીધેલી હતી." જેના ઉતરમાં નામદાર સરકારે લખેલાં પતરના બીજા ફકરામા બોલે હરફે એવું જણાવેઊંચ કે "આ જગોએ સરકાર તમોને ખાતરી આપેછે કે, "ગઈ તા૰ ૭ મી જુનના હુલડમાં સામેલ હોવાનો જે ઠપકો તમારી ઉપર "મેલવામાં આવેલો હતો, તે તદન વગર પાએઆનો સાબેત થયોછે."

દરીઆ વરધી ખાતાંને નામે ઓલખાતો બોટાનો ઈજારો શેઠ રૂસતમજીએ લાંમબી મુદત સુધી પોતાનાજ હસતકમાં સાચવી રાખેઆ પછે, જારે લીલાંઉમાં વેચાવા લાગો તારે ઈરાવી અને ૧૮૩૨ થી પોતાના દીકરા દાદાભાઈને નામે લેવાડઆ કીધો હતો; તેપણ આોડેક વરસવેર સમાધાંણીથી ચાલુ રહેઆ પછે ૧૮૪૦ મા જારે સરકારે તેનો દર ઘણોજ ઓછો ઠેરવેઓ, તારે તેમા બીલકુલ નહીં પાલવેઆને લીધે શેઠ દાદાભાઈએ તે કાંમબી અંતે છોડી દીધું.

પટેલાઈનું કેટલુંક કાંમ પાછલથી શેઠ રૂસતમજી પોતીકા તરીજા દીકરા દાદાભાઈને નાંમથી લેતા હતા, તેમા વડા દીકરા નવરોજજીની નોકરીબી તેણાને ઉપીયોગી જણાઈ હતી; પણ અફસોસછે કે, તે બીચારા ૩૧॥ વરસની ભર જવાની વએમા દુસટ કાલેરાની ચુંગાલમાં ફશીને થોડાક કલાકની બીમારી ભોગવી રોજ ૨૪ મો માહા ૪ થો શેહનસાહી સાલે ૧૨૦૭ ય૦ ને દીને ગુજરી ગયાથી તેમના ઘરડાં માબાપને ઘણો મોટો ધાહ ખવાડઓ હતો.

આ પટેલની સરકારી કામકાજ સંબંધી કારકીરદીનું વરણન જેટલું લંબાણથી લખાએઊંછે, તેટલી બધી બીના તેવણના રોજગાર બાબેની હાથ આવી નથી; તોપણ, એટલું તો જણાએઊંચ કે, આ કુટંબના વડવાઓથી ચીન તથા બંગાલા તરફ જેમ બોહલો રોજગાર થતો હતો, તેહવીજ રૂડી વરતણુકથી આ શેઠબી થોડુંક સુધી વેપાર ચલાવીને સરવે મંડલીઓમા મીલનસાર રહેઆ હતા. "એડમોનસટન" નામનું એક મોટું તરણ ડાલી વાંહાંણ જે તેણાને દુઆરે દોલતું હતું, તેના પેહલા માલેક તો તેમના વડા ભાઈ સોરાબજી હતા; પણ તેવણ ગુજરી ગયા પછે આ સાહેબે પોતાના નાધલા ભાઈ જાંગીરજી સાથે મલીને ખંડી રાખેઆ પછે ઉપર જણાવેલાં દેરાવરો ખાતેના વેપારમા તેને રોકેઊં હતું; અને ઘણા વરસો સુધી તેઓના સવાધીનમાં રહેઆ પછે પડતો દાહાડો જારે આવેઓ, તારે એક તરફથી પટેલાઈની પુરતી સતા જતી રહી; અને બીજી તરફથી વેપારેબી અવલી વલાંણ પકડીને તેવણ પાશેથી રૂખસત લીધી, એટલુંજ નહીં પણ બેઠી બેકારીએ મેલવેલા પઈશોબી ઘસડાઇ ગએઆ પછે, કુટંબીઓએ સારા વખતમા મેલવેલી નેકનાંમીની યાદી શેવાએ હવડાં સઘલું નહીં સરીખું થઇ પડેલું જોઈને જમાનાની ગીરદેશીથી આપણને સદા બીહતા રેહેવાની નસીઅત મલેછે.

શેઠ રૂસતમજી કાવસજી પટેલે પોતાની હઈઆતીમાં જાહેરાંત તથા ગુપત રીતે મલીને એક લાખ રૂપીઆને આસરેનો ધરમ કીધેલો કેહવાએછે; પણ ચોકસ વીગતની ગેરહાજરીને લીધે જે કાંમો તેવણથી જાહેરમાં થએલાં પરકાશેછે, તેનીજ યાદી અતરે નોધી લેવાની રજા લઈએછે.

થાણા મધે પારશીઓની વસતી વસાવનાર મરહુમ શેઠ કાવસજી પટેલ

તેઓના ઉપીયોગ માટે એક અગીઆરી, અને દોખમું બાંધી આપેલું તેવણની જીંદગીના અહેવાલમાં જણાવી ચુકા છઇએ; પણ તારપછે તે કોમના લોકોની વસતી તાંહાં વધી પડી, અને તે સાથે બાપીકી દરેમેહરનું પુરાંણું મકાન જારે ભાગી હાલતમાં દેખાઓઉં; તારે તે ઉપર નેધાહ પોંહચાડીને આ સખી શેઠ રૂસતમજીએ નવે પાએ સારૂં મકાન બનાવીને તાંહાં મહજબના ફરમાંન મુજબ આતસ આદરાંણનો પવીતર કેબલો જે ગોઠવાવીને જરથોસતીઓના વપરાસ માટે ખોલું મેલવાની કીરીઆ રોજ ૯ મો માહા ૭ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૯૮ ૫૦ ને રોજે તેવખતના દસતુર ખોરશેદજી જમશેદજી જાંમાસપઆસાનાને હાથે મોહટી ધાંમધુમથી કરાવી હતી; તારે મુંબઈ તરફના તથા આસપાસના જરથો-સતીઓને, તાંહાં સાંમેલ કરવા સારૂં બારાં માહેલી પોતાની સઘલી બંદર બોટો, તથા ખુસકીથી જનારાઓને વાસતે ભાડુતી ગાડીઓની ઘણીજ સારી મદારત પોતાને ખરચે બજાવીને જેવા લઇ ગયા, તેવીજ માહવજતથી કાંમ પુરૂં થયા પછે, પાછા મુંબઇ પોંહચાડી દીધા હતા. એ ટાંકણે મુંબઇ ખાતેના સરવે સરીમંત શેઠીઆઓબી આ પટેલ સાહેબના રૂડાં કાંમને માંન આપવાના હેતુથી તેવણની સાથે ગયાને લીધે તાંહાં એક સારી મીજાલેસ મલી હતી. એ આદ-રાંનના મકાંનની મરાંમત, તથા તેને લગતો સઘલો ખરચ શેઠ રૂસતમજી પટેલે પોતાની હઇઆતી સુધી પટેલાઈ ખાતાંની પેહડી મધેથી ચલાવીને ઘટતી ફરજ બજાવી હતી; અને તે પછે સાંભલેઆ પરમાણે તેવણના દીકરા દાદાભા-ઇએ કેટલીક મુદતપેર પોતાની ગીરેથી તેનો ખરચ પોંચાડેઆ પછે, આંકેબત સુધીના નીભાવનો વીચાર કરતા હતા, તેટલાં તેવણની ધણીઆંની જારે સાલે ૧૨૨૯ માં ગુજરેઆં તારે તેણીના ઉઠમનાંમા એક થાપણ પેહલવેહલી પોતે ઉભી કરીને તેમાં પટેલનાજ કુટંબીઓ પાસેથી અગતસર ઉઘરાત લેવાની છુ-ટનો બંદોબસત કીધા મુજબ સઘલા મલી ૨૭,૫૦૦ ને સુમારે જે ભેગા થયા; તે અલાહેધા રાખીને તેની ઉપજમાથી દરશાળનો ખરચ એજ વઊંસના વા-લીઓ હોરમતની રાહે જાથુક કરીઆ જાએછે.

એજ ગામ માહેલું તેમનું પેહલું દોખમુંખી વખત વહી ગઆથી ઘણું જુનું થાએઉં; અને વલી આખાં ગાંમમાં એવું મકાન એકજ હોવાને લીધે, નકરે ખોદાને કાંઇ હરકત પોંહચે તો, જરથોસતીઓનાં મજહબી ફરમાંણ મુજબ તે વાપરવામાં આવી સએજ નહીં; એવા વીચારથી તેમના આ બરખુ-રદાર બેટા શેઠ રૂસતમજી પટેલે તેનીજ પડોસમાં એક બીજું દોખમું પોતાના નેક બખત બાવા કાવસજીની નઈએતે બંધાવાની સરૂઆત સાલે ૧૨૧૦ માં જારે કીધી, તારે ટાંણો પુરવાની કીરીઆ વખતે મીજલસ મેલવવાની મત-લબથી પોતાને ખરચે ઘણાક સાહેબોને બોટે તથા ગાડીઓની મારફતે લાવ-લઈ જાવ કીધા હતા; જાંહાં સરીમંતોથી તે ગરીબમાં ગરીબો સુધી આસરે ૫૦૦૦ જરથોસતીઓ ભેગા થાએઆ હતા; તેઓને સારી મદારતથી તરણ દીવસ સુધી જમાડેઆ પછે, સરવે પરોહનાઓને થામેથામ વીદાએ કરી દીધા હતા. એ વખતની રચના સંબંધી કોઈ હમદીન ભાઈએ મુંબઈ સમાચારમાં

લખી મોકલાવેલી બીના અંદર જે ફારસી બેહત દાખલ કીધેલુંછે તેજ માતરે તેના અરથ શીકે આ પટેલ સાહેબની કીરતીની ઇઆદી માટે અતરે નોધી લઇએછે.

બેહત.

બનામે ખોદા કસકે બખસીંદો ઓરદ—આં નેકનાંમી આંકસ ખુદ બે બોરદ.

માએની-"જે કોઇએકે બખશેસ કીધી, અને ધરમ કીધો, અથવા પોતે ખરચેઊં, અને ખવાડેઊં, તેજ સખસ પોતાની સાથે નેકનાંમ લઈ ગયો; કેમકે આ દુનીઆંમાંથી તે શીવાએ બીજું કાંઈજ સાથે લઈ જવાનું નથી."

ટાંણો પુરાયા પછે દોખમું બંધાઈને જારે તઇઆર થાએઊં; તારે તેને જરથોસતીઓનાં વપરાસ માટે ખોલું મેલવાની કીરીઆનો* ચોકસ દીવસ રોજ ૧૯ મો માહ ૭ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૧૨ નો ઠેડવવામાં આવેઓ હતો; અને તે વખતેબી આ હાતમસાની શેઠીઆએ પોતાને ખરચે ઘણાક હમદીનોને અતરેથી તાંહાં લાવી મેલવેઆ, એટલુંજ નહી પણ આશેપાશેનાં દેસાવરો તરફથીબી ઘણા લોકો તેમના નોતરાંને માંન દઈને આવી પોંહતા હતા; અને હીંઆના વગવાલા શેઠીઆઓબી હાજર થાએલા હતા; પણ આ શેઠ રૂસતમજી સરીરની બીમારીને લીધે તાંહાં બીરાજી સખેઆ નોહતા, તેથી કરી તેમના દીકરા દાદાભાઇએ તેવણની વતી હાજર રહીને મીજલસનું માંન ઘણીજ રૂડી પેરે જાલવેઆમાં કશી બાકી રાખી નોહતી. ધરમ નીમની કીરીઆ સમાપત થયા પછે આ દોખમું જરથોસતીઓને વાપરવા માટે ખોલું મેલવામાં આવેઉ, તે વીશેનો એક અનજુમન પતર મીજલેસની હજુર વાંચી સંભલાવેઓ; અને તેની ખુસાલીમાં મુંબઇની અનજુમન તરફથી તે વખતના વડા અકાબર વાડીઆજી શેઠ નવરોજજી જમશેદજીએ, દોસતીની ઇઆદી ખાતર વાડીઆજી શેઠ બમનજી હોરમજજીએ, અને થાંનાની અનજુમનની વતી તાહાંના એક અકાબર સાહેબે (જેનુ નામ જાહેરમાં જણાવેલું નથી) એકેકની પુડે કીંમતી શેઆલોનો વધાવો શેઠ રૂસતમજીને નામે તેમનાં મજકુર બેટાને હોરાડેઓ હતો. જે પછે ધરમગુરૂઓને તેઓની પદવી પરમાંણે સારી દક્ષના આપી; અને સઘલા મેહમાંણોને સુતરૂં ભોજણ જમાડી આબરૂ ઇજતથી વીદાએ કીધાથી આ માહ પુનનુકાંમ સરનજાંમ પોંહતું.

શેઠ રૂસતમજી પટેલે સારી નેમથી આ શુભ કાંમ સંપુરણ કરી દીધું, પણ તેટલી ભલાઈ જોવા માટે ઉપર જણાવેલા સબબથી મીજલેસમાં બીરાજી સખેઆ નહીં, તે વાતને ગણીમત સહમજી સરવે લોકો તેનાની તનદરોસતી જે ચાહતા હતા, તેનો ઉલટો બનાવ એવો બનેઓ કે, દોખમું ઇજાઆ પછે બરોબર તેરમે દાહડે રોજ ૧ લો માંહા ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૧૨ ય૦ એ (હઇઆતીમાં એક વડા દીકરાનો ઘાહ ખાધાપછે) હીરજીભાઇ, દાદાભાઈ, અને ખરશેદજી નામના તરણ દીકરાઓ ઉપરાંત ઘણાક દોતરાંઓ તથા ભરેઊં

* એ દોખમાના ટાંનાની તથા ઈજાએઆની બેહુવાર કીરીઆ તે વખતના વડા દરાતુર એદલજી દારાબજી સંજાંનાએ કીધી હતી. નો૦ લે૦

કુટુંબ પોતાની પાછલ હઈઆત મેલીને ૬૫ વરસની જઈફીમાં આ જાહાંનમાંથી અસબાબ ઉઠાવી ચંદરોકાલ સુધોની સવરગી દુનીઆં તરફ ચાલી ગયા.

આ મરહુમ ગરહસથનાં કાંમકાજોની થોડીક તપાસ તો ઉપલી બીનામાં લેવાઈ ચુકીછે; પણ તેવનના જીગરની ખુબી વીશે હીંઆં આટલુંજ જણાવવું જોઈએચ કે, એ સાહેબ જેહવા પરેહજગાર, તેહવાજ દીનદાર, અને ધરમી પુરૂસ હતા; અને તે સાથે માયાલુ દીલ રાખીને મેહરબાંની ભરેલી મોહબત, ઉપરાંત નમનતાઈથી સરવે ગનાતના લોકોમાં મીલનસારી એવીતો ઉમદા મેલવતા હતા કે, જમાંનો જાણે તેનાનો દોસત થાએલો હોએ તેમ કોઇથીબી તેનાએ દુસમેનાઈને ચાહી નોહતી. આવા અંમીરી સવભાવને લીધે ગરીબ, તથા તવંગરો તેમની નજરમાં એક સરીખા હતા; અને તે ઉપર કશીબી ગરૂરી ધરેઆ શીવાએ ગંભીराઈને તેવન વીશેસ ચાહતા હતા. ઉપર જણાવેઆ મુજબ પોતાની પાશે બોહલાં કાંમોની અતીશીઅ ધમાલછતાં દાહાડો તથા રાત મલીને ૨૪ કલાકનાં અરસામાં બદલાતો વખત જેને પારશીઓ ઘેહ કરી કેહછે, તેમાં ખોદાની બંદગી ગુજારવાનું તેવન હરગેજ ભુલતા નોહતા; અને તેહવોજ રાબેતો પાછલના પડતા દાહાડામાબી ઉપલા સરવે ખવાશોની સાથે સાચવી રાખીને સબુરી પકડી બેઠા હતા. માટે હાવો નેકનાંમી ભરેઓ બુજોરગ, પટેલ ખાંનદાનના વડા દોરાબજી નાનાભાઈના વશીલાથી ઉતરી આવીને, તેનાએ મેલવી આપેલી સઘલી જાહોજલાલી માઠાં ભાએગે પોતાનીજ સાથે બાંધી લઈ ગયો અને તેથી તેમના પરીવારો સારૂં ફકત પટેલાઈની અટક શેવાએ હવે કોઈબી તેહવી હકુમત બાકી રહેલી જણાતી નથી.

જમાનાનું ચકર એવુંજ હોયચ-સુખની પછે દુખ સઘલાઓ જોએચ.
કુદરતથી સરજાએલી એછે નીસાણ-કરી લેવી જોઇએ તેમાંથી પીછાંણ.
આ કેહવા હતા દોરાબજી નાનાભાઈ-મેલવીતી રૂસતમે પટેલાઈ.
હતા તેઓ બેહુ જણ બાપ ને બેટા-કીરતીમાં સદા સમાએલા રેહતા.
આવીતી રૂસતપર એવી ધમાલ-મુંબઈનો એકવાર કરવા સમાલ.
જંજીરાના હબશીઓ ચહડી આએઆ-આ ટાપુ લેવા માટે લશકર લાએઆ.
જેની સાંમણે થયોતો રૂસતમ શુરો-બલવંત હબશીને પડુઓ પુરો.
લાવી ઉભો સરવે માછીમારોને-હટાવેઆ હીંઆંથી જુલમગારોને.
મુંબઈનો કીલ્લો બંચાવી લીધો-સંઘેશો સુરત* મોકલી દીધો.
બોલાવેઆ તાંહાંથી અમલદારોને-સવાધીન કીધો ટાપુ સરદારોને.
કોઠીદારને સુરતમાં થઈ જારે જાંન-આવીને દીધું આ રૂસતમને માંન.
બખશેઓ પટેલાઈનો સતાથી હક-જણાયો નથી તેમાં જરાએ સક.
તે ઇશાવી સોલસો ને બાંનુને સાલ-થયાં એકશો એકાશી વરસ હાલ.

---

* એ વખતપર મુંબઇનો ટાપુ સુરત ખાતેની અંગરેજી કોઠીના અંમલ તલે હતો, તેજ ટાપુ હવડાં સરદારી મેલવીને અસલી સુરત શેહરને પોતાના સંભાલમાં રાખી બેઠેલો આપરે જોઇએ. નો॰ લે.

તારથી આ મુંબઈ રહીછે સલાંમત—નથી પોંહચી કોઇથી કાંઈબી અલાંમત.
પણ દશા તેની દરરોજ ચહડતી રહી—હકુમત દીપેછે અંગરેજી સહી.
રહીછે રૂસતમની બાહાધુરી યાદ—કીરતીમાં નહીં કાંઇ કંમ યા જીઆદ.
ભોગવતાતા સતાથી જાહોજલાલી—તે સાથે સાચવતા નીમકહલાલી.
તે નોકરી કાંહાંતક ચાલુ રહી—દોહડશો વરસ તેમાં ગયાં વહી.
બની તેટલી કીધીતી ફરજ અદા—પણ હીંગાંમ તેહવો ન રહેઓ સદા.
બીરગસતે દાહડો આએઓ જારે—હકુમત ને દોલતબી ગઇછે તારે.
બીશીઆર મીલકત ને જાગીર ખરી—તેઓ પાસથી રૂસાઇને છુટી પરી.
તે સાથે હતું મોટું સફરી વાંહાંણ—તેબી થઈ ગએઉંછે કચર ધાંણ.
પણ રહેઓછે ધરમનો તલાવ એક—બતાવેછે કાવસજી પટેલનો નેક.
દરેમેહરને દોખમાં થાનાં અંદર—દીપતાં રહેઆંચ જાંણે સુરીઅ ચંદર.
દીએછે પટેલનો મોહલો સાખશી—નીસાંની રહીછે તાંહાંબી ખાશી.
જાંહાં ઘેર એક નાહાનું પુરાંણુંછે—દોરાબજી નાનાભાઈ સુરાનુંછે.
પાછલ તેની મોટી હવેલી જણાએચ—તેબી કાવસજી પટેલની ગણાએચ.
જેની આગલ બાંધેલોછે એક કુવો—પરજાની સગવડને માટે જુવો.
એવાબી ધરમી ન રહેઆ હીંઆં—કીરતી દીપાવીને ગયા તીઆં.
તે જીનતની દુનીઆં કેહવાએછે—જાંહાં ધરમી ને દાતારથી રેહવાએછે.
તાંહાં જઇને સુખમાં લીધોછે વાસ—ખોદા તેમના વઉંસપર રાખે તપાસ.
જો પટેલાઈ તેઓની પાશે હતે—તો હકુમતમાં વડવાની માંફક થતે.
પણ તકંદીરની આગલ તદબીર નહીં—ધારેલું ગએઉં અકારત સહી.
જોઈએચ તો તેઓ હેવા રહેઆચ—હકુમત વના સંતોશી થયાચ.
ગરીબઈથી જેઓ કાહડેછે કાલ—ગુજારેઉંછે તેમાં તરીસમું સાલ.
અને થાશે તે પરબી કચ કાંઈ વરસ—ભવીસ જોગે દાહાડો જો આવે સરસ.
તો તેહમાં તે કીરતારની મદદ કેહવાએ—કુદરતની બખશેસ તારે લેવાએ.
હેવો કોઈબી પટેલનો હોશે વીરો—યા હવે પછે નીવરનારો નબીરો.
તે સઉ માટે ચાહીએછે અંતની દુવા—ભરપુર રહીને લંબાવો ઉવા.
ને કીરતીઓ મેલવો વડવાની પેર—કીરતારથી પાંમો અતીઅંત મેહર.

(આંમીન.)

બે નબીરાઓની નોધ.

આ પુરાતમ ખાંનદાનના બે નબીરાઓએ એલમની કસોટી ઉપર તરબીએતનો થોડાક ટચ જે કાહાડી દેખાડેઓચ તેની ટુક યાદી હીંઆં ટાંકી લેવાની હમો એટલીજ મકસદ ધરાવીએછે કે, તે ઉપરથી આ ભાઇઓ મલતા પરજાના બીજા અશીલ કુંલના જવાંનીઆઓને પોત પોતાની કાબેલીએતના અભેઆસની ઉલટ ઉસકેરવાનું બની આવે; અને તેટલા માટે હાવા નમુનાની

નીસાંણ તેઓ જોતા રેહ. આ કબીલાના પેહલા ગરંથકારી મી૰ કાવસજી શેરાબજી પટેલ કેહવાએઆચ, તેને ય૰ ૧૨૧૩ ને મુકાબલે ઇશવી સને ૧૮૪૪ માં "ચીન દેશના અહેવાલ" નું ગુજરાતી પુસતક (જેના બે વાલમ જોવામા આવેઆછે) મુંબઈ કોરીઅરના છાપાખાનામાં છપાવીને બાહેર પાડઉં હતું, અને તે મરહુમ શેઠ બમનજી હોરમજજી વાહાડીઆને અરપણ કીધેલું માંલુમ પડુ-ઊંછે; જે પછે ૧૨૩૫ અથવા ઇશવી સને ૧૮૬૬ મા જુદા જુદા ધરમવાલા-ઓમા ચાલતા સનેના સંગ્રહનું "કરોનાલોજી" અથવા "કાલમાન શાસ્ત્ર" નામનું એક અંગરેજી પુસતક છેક ઈંગલાંડ વેરથી છપાવી મંગાવીને પરશીધ કીધું હતું. બીજા ભાઈ બમનજી બેરાંમજી પટેલે તેમની પુઠે હેઠલ જણાવેલાં ગુજરાતી પુસતકો જુદે જુદે વખતે જે આસકાર કીધાં તેમા:—

"આપણા મોબેદોની હાલત" હેવે નામનો એક રીસાલો સાલે ૧૨૪૦ માં લખીને તેના ચોપાંનીઆંબી તેજ વરસમા છપાવી બાહેર પાડઆં હતાં.

ઇરાંણની અસલી તવારીખ ઉભી કરનાર સાહેર ફીરદોશી તુસીના જનમારાને લગતું "અહેવાલે ફીરદોશી" નામનું ૧૩૦ સફાવાલું એક પુસતકબી ઉપલાં શાલમા પરશીધ કીધું હતું.

જરથોસતી બાલકોને સીખાડવા માટે "ઇરાંનની મુખતેસર તવારીખ" નામનુ પુસતક ૧૬૦ સફાથી સંમપુરણ કરીને સાલે ૧૨૪૨ માં ફેલા-વેઉં હતું, જે મકતબોમાં અભેઆસ કરનારાઓને ઘણુંજ ઉપીઓગી માલમ પડેઊંછે. આ પુરાતકને સરકારે પાછલથી સારો આસરો આપેઆને લીધે બીજી આવરતી છપાઈ તેબી ખપીરહીછે.

ઉપલા બે પીતરાઇઓ માહેલા મી૰ કાવરાજીતો હવડાં જઇફીએ પોંહચતા જણાએછે; મગર મી૰ બમનજીના અભેઆસ ઉપર આસાછે કે, તે જવાંન મીતર પોતાની કેલવણીને હજી વધારે કસતા રેહસેતો, આગલ ચાલતાં ગરંથ કારીઓની સંફમા સમાઇને પરજા તરફનો સારો પેઆર મેલવી જસ પાંમસે.

પરખેઆત થાએલી પુતલીબાઇ.

જે ખાનદાનના વડાએ આ ટાપુખાતે પેહલવેહલું પગલું મેલીને પોતાની પાછલ પારસીઓની પધરાંમની ખેંચી લીધીહતી; તેજ તોખમના એક દાતરાની દીકરીબી હેવીજ ભાગ્યેગવંતી માલુમ પડીછે કે, જે ઠેકાંણે સેંકડો વરસથી વેપારને અરથે જતા પારસીઓ પોતાની મોહરદારને સાથે લઇ ગએઆ નોહતા, તેહવી દુરદરાજ દેશની સફર એખતેઆર કરવામા મી૰ કાવસજી શેરાબજી પટેલની પેઆરી દીકરી પુતલીબાઈ પોતીકા ભરથાર મી૰ હોરમજજી રૂસતમજી દાવરની સંગાથે રોજ ૯ મો અને માહ ૭ મો સેહણસાહી સાલે ૧૨૩૫ ય૰ એ મેલ બોટમા સવારથાઇને ચીન ખાતે પેહલવેહલાં સીધારેઆં; જે વા-તને સાત વરસ વહી ગએઆં તારના તેવણ તાંહાંજ રહેલાંછે. આ બાઇએ

કોઈ હેવે સમુહરતે રવાંનગી લીધી હતી કે, તેની પુઠે તેણીની બીજી બેહણ-પણીઓએબી તેહવોજ ઉતમ દાખલો પકડીને તે માહેલી કેટલીકો પોતપોતાના ભરથારોની સંગાથે, અને કોઇકોતો તાંહાં રહેલા તેનીઓના ખરા મોહબતદારોને સુખ દેખાડવાના હેતુથી જઇ વસીછે. આ પારસનોની સંખીઆ અડધી ડજન ને આસરે. જે જાણવામા આવીય, તે તેનીઓને તાંહાં ખેંચી લઇ જનારી કોઇજ નહીં, પણ આ પટેલ ખાનદાનની પુટલીબાઇ વખનાઇછે.

મી૦ જમશેદજી મનચેરજી (લકબે ચીકા) ઘડીઆલી, તથા તેમના વડવાઓનું વરણન.

પટેલની પછે પરીવાર લઇને આ ટાપુ અંદર વસવા આવેલો પારશીનો બીજો જથો શોરાબજી કરવાજીનો કેહવાએછે. આ ગરહસથની ઓલખ મથાલે જણાવેલા મરહુમ ચીકા ઘડીઆલીના વડવા દાખલ જણાઇછે; અને તે ભાગ્યેગસાલી સાલે ૧૦૩૨ ય૦ માં પેહેલવેહલા ગરીબી હાલત સાથે આવીને પોતાની રોજી શોધવા મંડયા હતા, પણ કહેઆ રોજગારમાં રોકાઇને શું શું કાંમો કીધાં તેની કશીએ હકીકત જાહેર પડેલી નથી, માટે એક પુરાણી વસતીનાં પુરૂષ તરીકેજ તેનાંની ઇઆદી નોધી રાખીએછે.

આ ગરહસથ જારે મરણ પાંમેઆ તારે તેનાને તાંહાં રતનજી નામનો એકજ બેટો હઇઆત હતો, તેવન વીશે એવું સાંભલેઊંચ કે, વજનતરવાલો કોઇ ઇઉરોપીઅન અતરે હતો તેની સાથે દોસતી સાંધીને શીતાર બનાવવા તથા વજાડવાનો ઘણો સારો હોનર તેની પાશેથી હાથ કરી લીધો; અને તે બાબદમા એ સાહેબ સઘલે ઠેકાંણે એવાતો પંકાઇ પડયા કે, તેથી થોડી મુદતમાં રૂડી રવેશે ગુજરાંન ઉપરાંત નાહાનીજેવી મીલકતના માલિક ગણાઆ; અને તેનો ભોગવટો ઘણું સુધી મેલવેઆ પછે આપણી અંગરેજી સરકાર તરફથી એવો અપરાધ તેવન ઉપર ચોંટાડવામાં આવેઓ હતો કે, જંજીરાવાલો જારે આ ટાપુ ઉપર (પેહલી ઇઆ બીજીવાર તે ચોકસ માલુમ પડઊં નથી) ચહડી આવેઓ તારે રાજ તરફ જોઇતી વફાદારી તેનાએ બતલાવી નોહતી; અને તે ઉપરથી તેનાની મીલકત જપત કરી લીધી હતી; પણ પાછલથી વધારે તજવીજાત કરતાં ઉપલો અનેઆ લાગુ નહી પડઓ, તારે તેનાની મીરાસ જે પાછી સપુરદ કરી દીધી તે બાબેનો સતા ભરેઓ સરકારી દસતાવેજ તા૦ ૧૮ મી જાંણીવારી ૧૬૯૫ નો સરકાર પાશેથી તેનાને મલેલો કોઇઠેકાંણે હજી શુધી સચવાઇ રહેલો એક મીતરની કીરપાથી હમારા જોવામાં આવેઓછે. અને તે ઉપરથી પકી રીતે સાબેત થાએછે કે આ ગરહસથના બાવા પટેલની પછે બીજા આવેલા હતા. અને ઓહી દીધેલી મતા સરકાર પાશેથી પાછી મેલવીને તેનું શુખ ભોગવેઆ પછે જોગાજી નામનો એક દીકરો મેલીને તેવન મરણ પાંમેઆ; જેના રોજ, માહ અને સનેની ચોકસ ઇઆદી સચવાઇ રહી નથી.

મી૦ જંમશેદજી મંનચેરજી (લકબેચીકા) ઘડીઆ
ળીનાં ઘરની વંશાવલી.

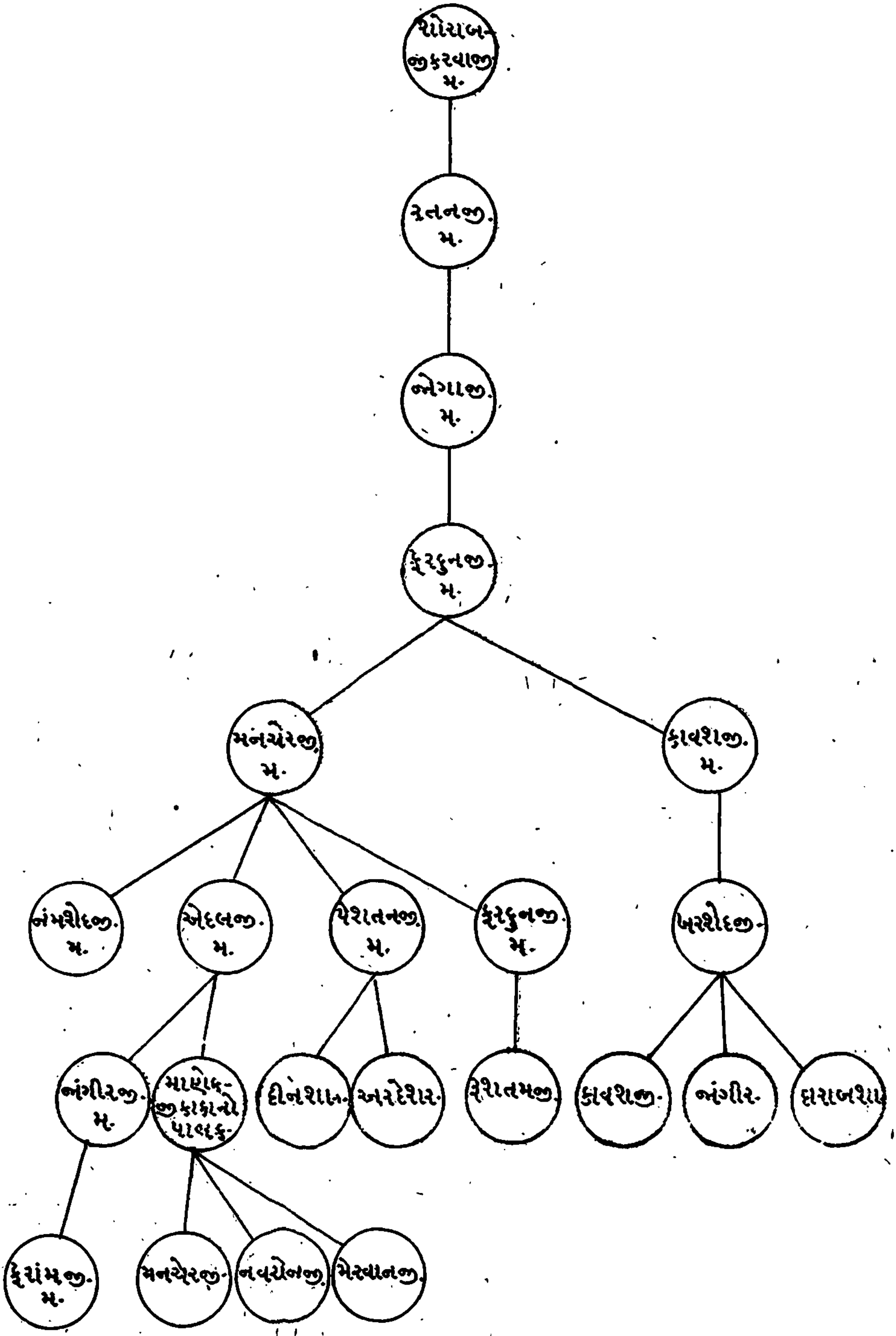

જોગાજી જારે જનમ પાંમીને મોટા થયા તારે કેહચ કે, ઈ૦ સને ૧૭૨૭ અથવા ૧૭૨૮ માં કોઈ ફરેંચ ઘડીઆલી અતરે આવેલો હતો તેની પનાહ પકડીને ઘડીઆલ સમારવાનો ઉતમ હોનર તે પાશેથી પુખ્ત રીતે હાંશેલ કરી લીધા પછે ઈ૦ સને ૧૭૩૦ થી પોતે સવતંતર ઘડીઆલીમાં ખપેઆ ઉપરાંત પોતીકા વારેશોનેબી તેજ ધંધામા લાગુ પાડીઆને લીધે, ઘડીઆલીનો નાંમીચો રોજગાર હજી સુધી તેમના વઉસ દરવંશેસ ઉતરી આવીને ચાલુ રહેલોછે, અને આવા હોનરથી તેમના દોતરાના દીકરા મરહુમ મી૦ જમશેદજી (ચીકા) ઘડીઆલીએ પરમાંણીકપનુ સાચવીને જીંદગીના છેડાસુધી વખાન લાએક એવુંતો માન મેલવેલ હતું કે, તેથી કરી સઘલી વરણનાં સંસારી તથા રોજગારી ઉપરાંત સરકારી અમલદારોનોબી રૂડો ચાહ પોતાપર જે ખેંચી લીધો હતો, તેમાટે જાહેજી સરેહ કરવી જોઈતી નથી.

જોગાજી જે ગુજરી ગયા તેનાનો સનેબી ઠાવો રહેલો જણાઓ નથી; પણ આટલુંજ સાંભલવામાં આવેલછે કે, ફરદુનજી નાંમનો તેનાનો એક દીકરોબી બાપીકો હોનર હાથમા રાખી ઘડીઆલીનુંજ કાંમ કરતો હતો. વધારે હાંસલ મેલવવા માટે પેરાવાઇ રાજધાંનીના શેહેર પુના ખાતે જઇ લાગા, તાંહાં કેહચ કે, કોક સબબથી તેનાને કેદખાને નાખેઆ હતા; જાંહાંથી છુટકો પાંમવાના ઉપાએમાં પોતાનો હોનર તેનાને એવોતો કાંમ આવેઓ કે, તેની મદદથી થોડુંએકે છુટકો પાંમેઆ હતા; તે એવી રીતે કે કોઈ દયાલું અમલ-દારની સાહેતા મલેઆથી કેદખાનામા બેઠાં બેઠાં તે વખતની ઢપ મુજબ રાગની એક નાનકરી પેટી બનાવીને રાજાને ભેટ કીધી; અને તે સરીમંતે આવો અખતરો દેશીને હાથે બનેલો જોયો, તેથી ખુશી થાઈ તેનાંને બંદીખા-નેથી ખલાસ કીધા એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત કાંઇક નજરાનુંબી આપેલ હતું; જે લઇને કેહચ કે તાંહાંથી તતકાલ પાછા મુંબઈ તરફ આવેઆ, અને ફરીથી કેથે બાહેર જયાવના હીંઆજ રહીને પોતાને હાથ આવેલા ઉતમ હોનરથી સારી રવેશે ગુજરાંન કરતા હતા. એવન જારે મરણ પાંમેઆ તારે વારેસ તરીકે બે બેટાઓ મેલી ગયા હતા; જેમા વડા મનચેરજી, અને નાંધલા કાવસજી નામના ઘણીજ બાલવએના હતા.

એ બેહુ ભાઇઓબી એજ ધંધામા મસગુલ રહીને આપરી વસતીમાં પરખેઆત થઈ પડઆ શેવાએ બીજી કોઈજ યાદગારી રાખી ગએલા જણાયા નથી; જે માહેલા નાંધલા ગુજરેઆ તેના દાહાડા દીશાની તો ખબર નથી, મગર વડા શેઠ મનચેરજી ઘડીઆલી રોજ ૫ મો માહા ૩ જો કદીમી સાલે ૧૨૨૬ ય૦ એ લગભગ ૮૦ વરસની જઈફી ગુજારીને બેહસતનશીન થયાછે.

એ સાહેબના ચાર દીકરાઓબી ઘડીઆલીનાજ ધંધામા ધેઆન રાખી ગયાછે; પણ તેમાં માતરે એકજ દીકરો મી૦ જમશેદજી (ચીકા) ઘડીઆલી સઘલી વાતે મસહુર થએલો હતો, તેનું ટુક વરણન ઉપર જણાવી ચુકેઆ છઇએ. એ ગરહસથ સરવે સાથે ગંભીરાઇપણાથી મીલનસારી સાચવીને પોતીકા રોજગારમાં એવોતો પરમાંણીક નીવરેઓ હતો કે, લોકો હજારો રૂપીઆના

બીગડેલાં ઘડીઆલો, કરાંનામીતરો તથા મોટા કલાકો તેના વીસવાસ હેઠલ સોંફીને નીરાંત રેહતા; અને ગમે એવું બીકટ કાંમ હોએ, તે આ આપણા મરહુમ ચીકાજી ઘણી સેહલાઈ સાથે ઉતાવલે કરીને વલી ધણીને ઘેર બેઠાં તેમના દાગીના તતકાલ પોંહચાડી દેતા હતા; મુંબઈની વસતી માંહેલા કોઈબી સાહેબો એવા નહીં હશે કે, આ ચીકાજી તેઓની પીછાંણમાથી કોઈબી વખતે ફરાંમોસ રહેઆ હોય. હાલી મીતરાચારી ભરેઆ મીતરે ઈમાનદારીથી રોજગાર કરી પાંચ પઈસા મેલવેઆ હતા, જેવડે પોતાના ભાઈ ભાંડુઓ વગેરેની બરદાસતબી એવણ રૂડી રીતે સંભાલી લઈને પારેસ વના ૬૫ વરસની વએ ગુજારેઆ પછે રોજ ૨૪ મો માહ ૫ મો કદીમી સાલે ૧૨૪૧ ને દીને આ દુનીઆના દોરમાથી દુરી પકડી મીનોઈજેહાંનનું સુખ જોવા માટે ચાલતા થયા.

આ મરહુમ ગરહસથે રૂડી વરતણુકથી રચાવેલી ઘડીઆલીની દુકાંણ સાંભલેઆ પરમાણે તેણાની વીધવાના સંભાલપણા હેઠલ હઈઆત રહેલા ભતરીજાઓ, માંહેલા માણેકજી એદલજી, જે હકદાર પાલક થયોચ તેના હસતકથી ચાલુછે; જાંહાં બીજા ભાઈઓના બેટાઓબી સંપજથી સાંમેલ રહીને કાકાએ શીખવેલા હોનરનો ઉપીયોગ કરી પોતાનો ગુજારો સોધી શકેછે.

ઉપર જણાવેઆ મુજબ મનચેરજી ઘડીઆલીના નાધલા ભાઈ કાવસજીનો એક દીકરો નામે ખરશેદજીબી પોતીકા આ મરહુમ પીતરાઈની પક્ષમાં ઘણા વરસો સુધી શીખવા માટે રહીને એક સારો ઘડીઆલી બનેઆ પછે, પોતાની દુકાંણ જુદી કાહડીને રૂડી પેરે કાંમ બજાવતો દેખાએછે; અને તેથી કરી ગરેટ ઈંડીયન પીનીનસુલા રેલવે કુંપણીનો એક ખાસ ઘડીઆલી કેહવાએછે; માટે એ બાબે જેમ તેને મુબારકબાદી ઘટેચ, તેમ તેના મરહુમ ગુરૂનો મોટો ઉપકાર તેની ઉપર ચોંટી રહેલો તેનાએ જરૂર સહમજવો જોઈએ.

જો કે આ ઘડીઆલી વર્ગસની સરૂઆતને આ ટાપુ ખાતે લગભગ દોહોડ સદી થવા આવીચ, તોપણ તેપછેના દીવશો ઉપર બીજા ઘણાક પરમાણીક પારશીઓ ચોકસ વખત દેખાડનારા ધંધામા મસગુલ હતા; તેમાં એક બેરાંમદારૂ, બીજા દાદાભાઈ, તરીજા માંણેકજી, અને ચોઠા મનચેરજી છ આંગલીઆ (હવડાં હઈઆત રેહેલા મી૦ એદલજી ઘડીઆલીના બાવા) હમારી બચગી વખતપર જઈફીએ પોંહચેલા જણાતા હતા; અને તેઓની આગમજ બીજા સાહેબોબી અલબતાં થઈ ગયા હશે; પણ તેઓ માંહેલા કોઈનીબી પુરાંણી કેફીએત નહીં મલી સકેઆને લીધે આ મરહુમ ચીકાજીના વડવાઓજ મુંબઈમાં સઉથી પેહલવેહલા ઘડીઆલી ચોકસ થડછે; પછે ઘણા વરસોની ગઈ ગુજરેલી ગેબી વાતનો વાકેફગાર તો તે બારે હકતાલાછે.

પાંડેના ખાનદાનની વંશાવલી.

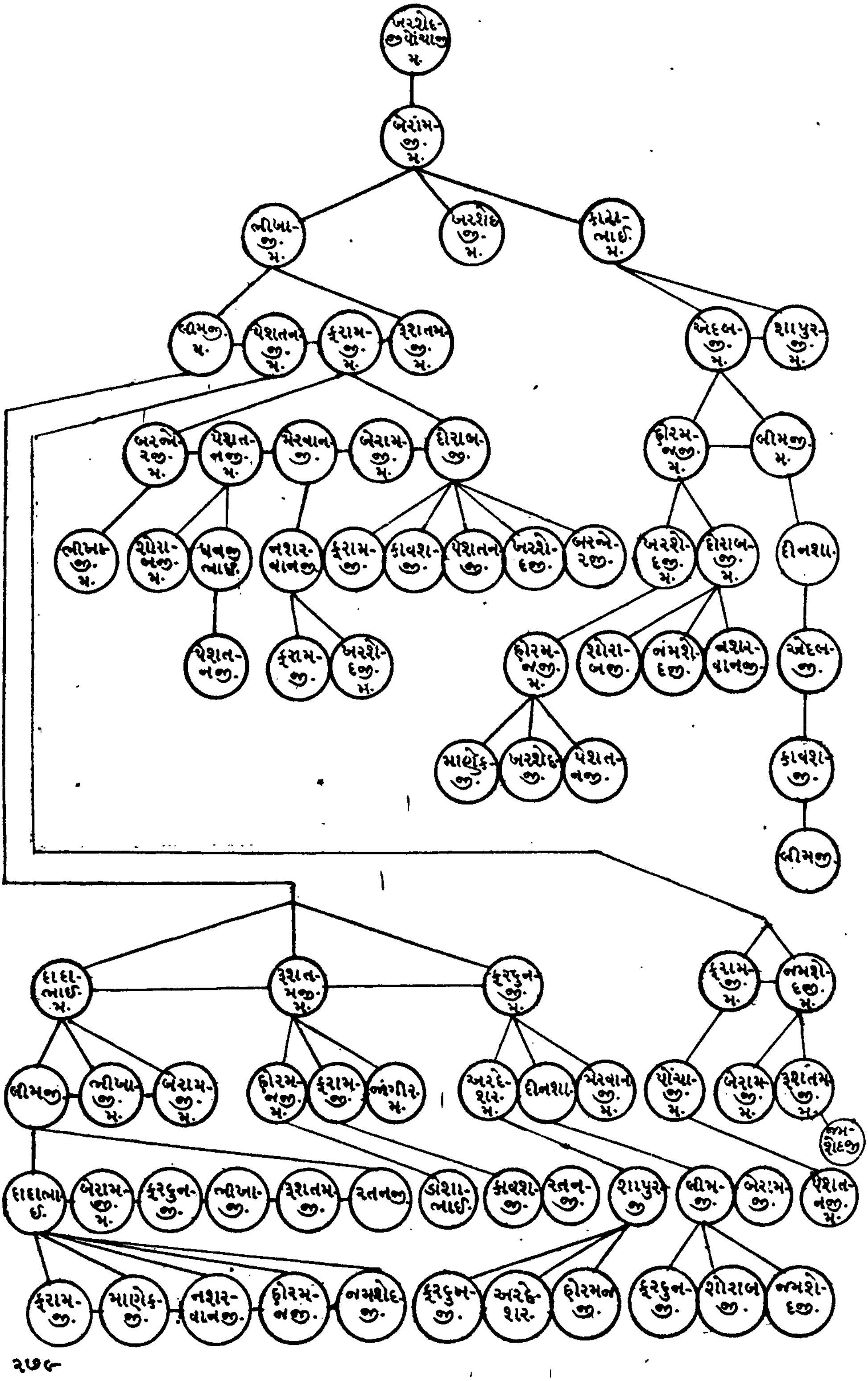

શેઠ ખરશેદજી પોંચાજી પાંડેના.

આપણી વસતીપર વખણાએલા શેઠ મેરવાંનજી ફરાંમજી પાંડેનાની પાંચમી પેહડીના ઉપલા મોટા બાવાની અસલી ઓલખતો હસતીમા રહી નથી, પણ પાછલથી તેમની શાખાએ ભીખા બેહરાંમ તથા કારા બેહરાંમની વંશાવલી જે અજવાલે આંણીચ, તેમાં ઘણું કરીને તે બેહુ કુટંબીઓ વચે "પાંડેના" નીજ ઓલખ મજબુત પેવસ થએલી એટલા ઉપરથી માલુમ પડેછે કે, આ શેઠ ખરશેદજી ભરૂચમા રેહતા હતા તાંહાંથી રોજીના કારણસર જારે ય० ૧૦૩૩ ના શાલમા મુંબઇ માટે રવાંને થયા તે વખતે કેહચ કે, મરાહઠાઓની ચહડાઈ ઈશાલાંમી રાજ ઉપર આવેઆના સબબથી મારગમા તેઓનું લશકર છાંવણી કરી જે પડેલું હતું, તેઓએ તેણાને સતરૂ તરફનો જાશુસ જાંણી પકડી લીધો; અને વલસાડની પાશે આવેલાં પાંડેરાઘડ નામના પાહડી કીલ્લામા થોડુંક સુધી ઘોંધી રાખેઆ હતા; પણ ઘણી તકરારો ચાલતાં પુરતી તજવીજાતે જાશુસ માલુમ નહીં પડેઆથી તેમને જારે તાંહાંથી છોડી મેલેઆ તારે તે તરફના નીકલેલા ૧૦૩૪ ની અધવચમા હીંઆં આવીને પોતાનો કાએમ મકાંણ કરી રહેઆ; તે દાહાડાની યાદગારીમા તેમના પરીવારો વચે ઉપલી અટક કેહવાતી આવીછે.

આ ગરહસથ કોઇ હેવે સબકતે પગલે હીંઆં આવેઆચ કે તેજ શાલમાં પોરટુગાલના પાદશાહ તરફથી લગણની રીતમા મલેલો મુંબઈ ટાપુ અંગરેજી હકુમતને હવાલે તરતનોજ થએલો હતો; અને તેની પછે જારે ફરતો કોટ બાંધવા માંડેઓ તારથી તે કાંમ સઘલું સમાપત થએઉં તાંહાં તુલીક સરકારને જોઈતા બેગારીઓ તથા ટોપલીઓ વીગેરેનો સરનજાંમ પુરો પાડવા માટેનો ઈજારો લઇ તે કાંમમાંથી પોતાના રૂડાં ભાગ્યેગે સારો લાભ હાંશેલ કરી લીધો, અને ભરૂચથી પોતાનું પરીવારબી હીંઆંજ બોલાવી રાખેઉં.

સરકારી કાંમમા લાગુ પડીને આગલ કરતાં જેમ સારી હાલતમા આવેઆ, તેમ તેનો ભોગવટો જાલવનારોબી કેહચ કે ખોદાતાલાની બખશેસથી સાલે ૧૦૫૦ મા બેરાંમજી નામનો એક બેટો તેણાને તાંહાં જનમ પાંમેઓ હતો; અને આખી જીંદગીમા માતરે એકજ ચેરાગની રોસનીથી સંતોસ પાંમીને ગુજરી ગયા, પણ તેનો રોજ માહ તથા સને માલુમ પડેઓ નથી.

ઉપલા સાહેબની ઉતપંતીનું આટલુંબી બયાન હાથ આવેઉંછે, પણ તેમના બેટા બેરાંમજીની કારકીરદીની હકાએત ઉપરાંત મરણના દીવસની યાદીબી કોઈને તાંહાં ઠાવી રહેલી નથી. એ બેરાંમજીને તાંહાં તરણ દીકરાઓ જે અવતરેલા હતા, તેમા વડા ભીખાજી અને નાંધલા કારાભાઈ વીશે એક દસતાવેજ ઉપરથી એટલુંજ માલુમ પડેઉંચ કે, શાલે ૧૧૨૫ સુધી આપણી ટાપુ ખાતે પરએઆત થઇ હઈઆત રહેલા હતા; અને તે બેહુ સાહેબોનીજ ઓલખથી ઉપર જણાવેઉંચ તેમ તેઓના પરીવારોમા "પાંડેના" ઉપરાંત ભીખા બેરાંમના તથા કારા

બેરાંમનાની ઓલખ હજીતક કેહવાતી આવેછે. વચલા વીરા ખરશેદજીની વસતી આગલ નહીં વધેઆને લીધે તે સાહેબની હસતી તેણાની જીંદગી જોડેજ ખતમ થએલી કેહવાએછે.

શેઠ ભીખાજી બેરાંમજી લકબે ભીખા બેરાંમ.

ભીખા બેહરાંમને વાસતે એવું સંભલાએછેંચ કે, તેનાએ પોતાનો રોજગાર ઘણું કરીને વેલાતથી આવતા દારૂ કાંમ તથા બીજો સામાંણ વેચવા તથા લેવામાં રોકેઓ હતો, અને તેથી કરી પોતીકા બાપ તથા બપાવા કરતાં તે વખતની વસતીમાં આપણી ટાપુ ખાતે ઘણા વખનાતા હતા. એ સાહેબ પોતીકા જરથોસતી મજહબ ઉપર અંતકરણથી ઘણાજ ચુરાત હતા, અને પાંચો વખતની બંદગી હરગેજ થઈ ભુલતા નોહતા, તેની શાબેતીમાં પવનચકીના અરાલી મોટા દરવાજાની બાહેરથી દરીએ કીનારે (હવડાં રેલવેના મથકપર) જવાના રરાતાની જમણી બાજુએ શલાંમત રહેલો એક કુવો, તથા તેની પાશે ઢોરોને પાંણી પાવાનો અભારો પરથમ એજ શાહેબે બનાવીને મજબુત બંધાવેઓ હતો; જેને શાધારણ રીતે હજીસુધી પરજાના કેટલાક લોકો કાવરાદારૂના કુવાને નામે ઓલખેછે; તેનું કારણ એટલુંજ કે તે મોબેદ પાછલા વખતપર તેમાથી તાજું પાંણી કાહડીને બંદગી કરવા આવનારા પારશીઓના હાથ ધોવરાવતો હતો; અને તેના બદલામાં લોકો તેને કાંઈ નાણું આપતા હતા. એ કુવાની રખેવાલી, તથા તે ઉપર કરતી રેંહતનો ખરચ પરથમ શેઠ ભીખા બેહરાંમ પોતે અને તે પછે તેમના પુતરો માહેલા મી° લીમજી ભીખાજીની કુંપનીને નામથી ઘણું સુધી ચાલતી પેહડીએ આપેઆ કીધો, એટલુંજ નહીં પણ એક અથવા બે વખતે જોઈતી મરાંમતબી તે શાહેબો હરાતકથી થઈ હતી, અને તે કુવો શવા સદીથી વધારે વરશનો પુરાતમ કાએમ રહીને તેના બંધાવી જનારા શેઠ ભીખા બેહરાંમના વંશીઓના હકમાં આશીરવાદ દેતો માલુમ પડેછે.

આ ભીખા બેહરાંમની અઓલાદથી ઉતરેલા તરણ દીકરાઓ* જે ઘણાજ શાકરમી, અને શકલગુણી થઈને આપણી ટાપુ ઉપર વખણાઈ ગયાચ, તેઓમાં વડા શેઠ લીમજી ભીખાજી શાલે ૧૧૧૦ માં; બીજા શેઠ પેશતનજી ભીખાજી (ઉરફે પેસી કાકા) શાલે ૧૧૩૪ માં; અને તરીજા અથવા છેલા શેઠ ફરાંમજી ભીખાજી (લકબે ફલા કાકા) શાલે ૧૧૪૩ માં જનમ પાંમેઆ પછે થોડા ઘણા જાહેરમા આવેઆ હતા, તેઓ દરએકનો ટુક અહેવાલ નીચે જણાવીએછે.

---

* એ ઉપરાંત રૂશતમજી નામના ચોથા દીકરાબી જનમ પાંમેલા જે કેહવાયાચ, તેવણ યાતો બાપની પેહલાં અથવા તેમની પછે, બાલ વએમા ગુજરી ગયા હોએ તેથી તેણાની નોધ કેથે રહેલી નથી. નો° લે.

શેઠ લીમજી ભીખાજી.

આપણી વસતી માહેલા ઘણાક ઘરડા સાહેબોની પીછાંનમાંથી આ શેઠ લીમજી ભીખાજી હજીતક ફરાંમોસ તો થએલા નહીંજ હશે; કેમકે તેણાની સઘલી કીસમના અંગરેજી માલોથી ચીકાર ભરેલી દુકુંજતી દુકાંન અંગરેજ બજારમાં, (જાંહાં હવડાં મી૦ મેહરજી જાંનસનની કુંપનીએ લીલાંઉખાનું કાહડેલુંછે) પોતાની મોહટી હવેલીમાં ઘણા વરશો વેર જાહોજલાલી સાથે ચાલુ રહેલી હતી, અને બીજી યાદગારીમાં એજ સાહેબનાં સકમાઇના પઇસાવડે કોટમા મરહુમ દાદીશેઠના આદરાંણુના મકાંણની દક્ષીણ દસાપર હવડાં પારકે હાથ થયા પછે હાલતમા બદલાઇને સલાંમત ઉભેલી મેહલ જેવી મીલકત પાછલી તરફથી આડકાતરી છેક કાંમાવાલા મોહલા તુલીક લંબાએલી માલુમ પડેછે. એ સાહેબ જારે ૬૩ વરસને આસરેની ઊંમરે પોંહતા તારે તરણ દીકરાઓ નામે શેઠ દાદાભાઇ, રૂસતમજી અને ફરદુનજીને સારી હાલતમા હુધારીને રોજ ૧૪ મો માહા ૯ મો કદીમી શાલે ૧૧૭૩ ને રોજે બેહસતનસીન થયા હતા, અને તેમની પછે થોડીજ મુદતે તેમના વડા તથા વચલા બેટાઓ પોતાને તાંહાં વસાવેલી વસતી વાડીને હસતીમાં રાખી એકેકની પુઠે ગુજરી ગએલા જણાયાછે.

શેઠ ફરદુનજી લીમજી.

લીમજી શેઠના બાકી હએઆત રહેલા આ તરીજા દીકરાએ ઘણી મુદત સુધી બાપીકી દુકાંન ચાલુ રાખેઆ પછે, આપણી ટાપુ ખાતે પરખેઆત થએલી મી૦ રીચી સ્ટુઅરટની કુંપણીને તાંહાં દલાલીનું ઓહોલું કાંમ મેલવી લીધાથી વેપારી મંડલીઓમા વેહવાર વધારીને છેક ચીન સુધી પોતાના દીકરા નામે અરદેસરને પેહલવેહલા ય૦ ૧૨૦૩ ની શાલમા મોકલાવીને તાંહાં આડત વીગેરેનું કાંમ કાજ મોહટા પાયાપર રચાવી મેલેઊં હતું, અને તેનાજ કારણસર ઉપીયોગી થવા માટે "મેરી ગારડન" નામનું એક તરણ દોલી વાંહાંણ પોતાને ખુદ પઇશે બંધાવીઊં તથા "રૂપારેલ" નામના સરકારી બારકસને આઇતું ખરીદી લઇને તાંહાંના વેપારમાં ફેરવેઊં હતું. એજ શેઠના બીજા દીકરા મી૦ દીનશાહને અંગરેજી એલમની ઉતમ કેળવણી આપવાના હેતુથી હજારો રૂપીઆ ખરચીને ૧૨૦૧ ની શાળમાં છેક વેલાત સુધી મોકલાવેઓ હતો; જાંહાં તે ચીરનજીવી ચારેક વરસવેર રહીને શીખેઆ પછે મુંબઇમાં પાછો વળી આવેઆથી તેણાનેબી ચીન ખાતેની પેહડીમાં મદદ લાગવા સારૂં ૧૨૦૬ માં અતરેથી રવાંણે કરી દીધા હતા. આટલું તો ખરૂંછે કે કોઇનીબી જાહોજલાલી, અને મેલવેલી દોલત સદાકાળ બરકરાર રેહતી નથી; તેમ તેણાનો વખત જારે મગરેબ તરફ ફરવા માંડેઓ તારે સઘલું અફડાતફડી થઇ પડેઊં હતું; તે વાતની સજર હેભતખાઇને, ચીનમાં રહેલા શેઠ દીનશાહજી મજખથી જે એકે-

દમ બીશી ગયા હતા, તાંહાંથી ૧૨૧૧ નાં મુંબઈ આવીને તેવીજ હાલતમાં હજીસુધી રહેલા માલુમ પડછે. સવતંતરપણાથી વેપારીઓની સંફમાં સારૂં માંન મેલવેઆ પછે આ શેઠ ફરદુનજી બીરંગસતે દાહાડાની બારીક ચુંગાલમાં ફશી પડઆને લીધે પાછલો વખત ઘણોજ ગંમખારીમાં ગુજારીને રોજ ૪ થી માહા ૧૦ મો કદમી શાલે ૧૨૧૬ માં ૫૭ વરસની વએ ભોગવી મરણ પાંમેઆ. આ શેઠને તાંહાં મેરવાનજી નામનો તરીજો દીકરો હતો, તે તેમની ૧૬ વરસ આગમજ અઢારેક મહીનાની વએ પોંહચી ફુલગુજાર થયો હતો.

શેઠ પેસતનજી ભીખાજી.

પેશીકાકાને નામથી પરખેઆત થએલા આ શેઠનીબી અંગરેજી દુકાંણ તેમના વડા ભાઈ મી૦ લીમજી ભીખાજીની પડાસમાં જે ચાલતી હતી, તે હવડાં તુલીક તેમના દોતરા મી૦ પોંચાજી ફરાંમજીને નાંમે આબાદ હાલતે હુમેલી દેખાએછે. એ સાહેબ પાકી પરેહજગારીમાં એવાતો ચકચુર હતા કે હાવા બેહોલા રોજગારમાં રોકાએઆ છતાં પોતીકા મહજબે ફરમાવેલી પવીતર બંદગીની શેવા કોઈ વખત ભુલતા નોહતા, અને તે સાથે પરજા વચે પરમાં-ણીકપણું સારી રીતે જાલવીને કીરતીવાનબી ગણાએઆ હતા. આગલા વખત પર પારશીઓની પંચાએત જે ચાલુ હતી, તેના એક બારા અધીકારી* દાખલ પણ એ સાહેબ ઘણા વરસો સુધી લાગુ રહીને પોતીકી કોમનાં ઘરગતુ તંટાને સમાધાનીપર લાવી આપતા હતા. આ બુજોરગ શેઠ ૮૨ વરસની ઊંમર ઘ-ણાંજ સુખમાં પસાર કરીને રોજ ૨૩ મો માહા ૭ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૬ ને દીને પોતાને તાંહાં વઊંસ વધારનારા બે વારેશો નામે ફરાંમજી તથા જમશે-દજીને પાછલ રાખી જીનતવાસ થઇ ગયાછે.

શેઠ ફરાંમજી ભીખાજી.

ભીખા બેહરાંમના આ તરીજા દીકરા, ફલાકાકાના વફાદારી ભરેઆ એલકાબથી, પરજામા પસંદગી પાંમતા, પોતાના ભાઈઓનીજ મુઆફેક છુટો રોજગાર ચલાવીને સરવે મંડલીઓમાં સારી હોરમત મેલવતા હતા. આ સાહેબ લગભગ ૨૧ વરસની ઊંમરે પોંહચેઆ તેટલાં, તેમની પેહલીવારની મોહરદાર તરણ બેટીઓ જણેઆ પછે, ટુક ઉમરમાં બેહસતનસીન થયાં તેના વીજોગથી આ ગરહસથનો વશીલો જે અટકી પડઓ હતો; તેની વરધીનો અઈઆંમ જારે દેખાએઓ તારે કુદરતથી એવી બખશીસ ઉતરી કે, આપણા કએઆંની શેહર ઈરાંન તરફથી બેહદીન કેઓશરો યજદેઆર પોતાની બીજી દીકરી નામે

* એ ઓહદો તેમના બાવા શેઠ ભીખા બેહરાંમથી તેવણ ઉપર ઉતરેઓ હતો. નો.લે.

ગુલેસતાંન બાંનુ* જે ૧૫ વરસના પુર બાહરપર દીપતી હતી, તેણીને લઇને ૫૦ શાલ ૧૧૬૪ મા અતરે આવી પોંહતો; તે બાબેની કેફીએત એવી કેહવામાં આવીછે કે, તે બાઈ એહરાવંતી હોવાને લીધે તાંહાંના જુહાકી દીનદુસમેનો માહેલો કોઇ મોગલ પડોશી ચોરી જવાની ચાલવણી કરતો હતો, તેની ખબર મલતાંવાર પોતીકી બાએડી તથા બીજી બાલક દીકરીઓને તાંહાં પડતી મેલી તેણીનેજ લઇ છુપી રીતે તેનો બાપ તાંહાંથી નીકલી પડેઓ.

આ બીચારો કેઓશરૂ અને તેની ગુલેસતાં બાંનુ બેઠી જારે હીંઆં આવી પોંચેઆં, તારે તે વખતપર કેહચ કે પરદેશના હમદીનોને વાસતે ઉતારાની કોઈબી જગેઆ કેથે નહીં હોવાને લીધે તેઓ દલગીરી ભરેઆં દીલથી કાવસજી પટેલના ચકલાપર આવી ઉભાં; અને એક બીજાનું મોહોડું જોઇ વીચારવા લાગાં કે, એકતો પુરાતંમ વતણ તથા પેઆરાં કુટંબથી દુર થઈ પડેઆં, બીજું તો મુસાફરખાનું નહીં મલે, અને તરીજું એકે હીંદના લોકોમાં વપરાતી જુબાંનથી બીનમાહીતી તેનું હવે કરવું કેમ. હાવી વમાસનમા હતાં તેટલાં બારેહકતાલાની બખશેસથી શેઠ એદલજી દોરાબજી લશકરી જેવણ આપણી ટાપુ બાતે વખણાઇ ગએલા મરહુમ શેઠ હોરમજજી દોરાબજીના ભાઈ હતા, તેનાઓ તાંહાં આવી લાગા; અને આ પુરાંણા હમવતણીઓને શેરાન શેખસારા સાથે ગંમગીની ભરેઆં જીગરથી જોતાં વાર દીલમાં દએઆ આણી તે બાપ તથા બેટીને પોતાના મકાનમાં લાવી આસાએસ આપી; અને પુછપરેછ કરતાં તેઓની સોચના સાંભલેઆ પછે દીલાશો દઇને નેક બખત ગુલેસતાં બાંનુંને પોતાની દીકરી દાખલ કબુલ રાખી. સારી રીતનો દલાશો મલેઆથી તેનીને મજકુર શેઠના સવાધીનમાં શોંફેઆ પછે સંતોસ પાંમેલો કેઓસરૂ પોતે ઇરાંન તરફ ગયો; અને બની તેટલી તજવીજથી પોતાના કબીલાને છુપી રીતે બે તરણ ખેપ કરી મુંબઇમા લાવી પોતે પણ હીંઆંનો વતણી થાઈ પડેઓ હતો.

કેઓસરૂ યજદીઆરની સઘલી મલી પાંચ દીકરીઓ માહેલી શીરીન નામની વડી તો ઈરાંન બાતે બેહદીન રૂસતમ પલામરજની સાથે પરથમ પરણી ચુકેલી હતી, તે હસાબે બાકીની કુમારી ૪ બેટીઓ એકેકની પુઠે હીંઆં આવીને હેઠલ જણાવેલા જુદા જુદા સખશોની શેઆદીમા શોહાસન થાઇઓ, તેમવે—

ગુલેસતાંબાનું, આ શેઠ ફરાંમજી ભીખાજી ઉરફે ફુલાકાકાની સાથે ૧૧૬૫માં
નાજબાનું, શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાજી સાથે.
ઓરશેદબાનું, નામદાર જાવીદ નસરાબાદી (ઇરાંની) સાથે.
પીરોજાબાનું, શેઠ પેસતનજી મેરવાનજી મેહર હોમજીનાની સાથે.

આવી પરકારે પાંચ પુત્રીઓ સરીએત મુજબના સાસરાં પાંમી રહેઆ પછે, પેહલાં તેનીઓનો પેઆરો પીતા કેઓસરો, અને તેની પુઠે લાંમબી મુદતે મેહરબાંન મા ગુલનાર બેહસતનશીન થાઆં હતાં.

---

* પટેલ ખાનદાનમા પરણેલી પીરોજાબાઈ પછે, બાવણ વરશે આ સુધાં તેણીની તરણ બેહેનો મલીને ઇરાંની તોખમની ૪ અબલાઓનો જથો બીજીવાર આવેલો કેહવાયોછે; અને તે પછે ઘણા ઈરાંનીઓની વરધી થતી રહી. નો૦ લે૦

આ બુજોરગ ફુલાકાકાના સાસરીઆં તરફનું મુખતેસર બયાંન આપીને હવે તેનાની જીંદેગીના હએવાલપર પાછા આવતાં જણાવીએચ કે, તેમની સાથે બીજી વારની કદખુદાઈમા જોડાએલાં ગુલેસતાં બાનુંને પેટે પાંચ પુતરોની જે વરધી થાઈ, તેઓના નામો વંસાવલીમા લખાઈ ચુકાં ઊપરાંત ચાર દીકરીઓબી અવતરી હતી, જેઓની સાથે પેહલી મોહરદારે જનેલી તરણોને મેલવતાં કુલ ૧૨ ફરજંદો તથા તેઓને તાંહાં થાએલાં બેશુમાર છઈઆંઓથી આ શુખવાશી જોડું ઘણા સંતોસથી રહેલું જોવામા આવતું હતું.

ઇરાંનનું રાજ પારશીઓ પાશેથી પરાગંદે થાએઉ તે વખત પર તાંહાંથી નીકલી આવેલા જુખંડા પછે, કેહચ કે, ઘણી લાંમબી મુદત સુધી કોઈબી ઇરાંની જરથોસતીએ હીંદ તરફ નજર કીધી નોહતી; પણ પાછલથી જેઓને જેમ વાકેફકારી મલતી રહી, તેમ તેઓ છુટા છવાયા સુરત તથા ગુજરાત જીલાના જુદા જુદા વીભાગોમા આવીને પોતાના હમદીન ભાઈઓની ભેટ લઈજતા હતા. આ મુંબઈ ખાતેબી આગલા વખત પર કોઈ ઇરાંની આવી ગયા હોએ તેની કશી નોંધ નહી જડતાં આટલુંતો માલુમ પડેછ કે, આ "બાહાર"મા દાખલ કીધા મુજબ સવાશો વરસની વાત પર એક ઇરાંની અબલા* કોઈ જરમન મુસાફરના સવાધીનમાં સચવાઈને પરણવા માટે અતરે આવીને આ શેઠના બાવા ભીખા બેહરામને તાંહાં પરોહણી ઉતરી હતી, તેજ માતરે પેહલવેહલી કેહવાઇછે; અને તેની પુઠે અરધી સદી ગુજરેઆ પછેનો આ બીજો જથો કોઇ એવે રૂડે પગલે પધારેઓ કે તેઓને આવી વશેઆને પાંચેક વરસ પસાર થયાં, તેટલાં થોડા થોડા ઇરાંનીઓએ હીંઆ આવવા માંડેઊ.

ઉપર જણાવી ચુકાચ તે પરમાણે ઇરાંની મુસાફરોને માટે ઉતારાની કોઇબી અલાહેધી જગેઆ અતરે નહી હોવાથી, તેહવા લોકો આવતાં વાર ગુલેસતાં બાનુંને બારને પરોહના તરીકે જારે પથારી પાંથરવા લાગા, તારે ફુલા કાકા જેવન ઘણાજ દએઆલુ હતા, તેનાએ દરીઆફતી પોંહચાડીને તેઓમાં જે મોબેદો માલુમ પડેઆ, તેઓને તો મરહુમ દાદીશેઠવાલાં આદરીઆનની બીદમતમા, તથા કદીમી બેહદીનોને તાંહાંની કીરીઆ કરમના કાંમ શારૂં ગોઠવી દીધા, અને બેહદીનોમાં જે મુફલેશો દેખાએઆ તેઓની બની આવી તેટલી માહવજતથી પોતે પરવરેશી કરવા માંડી, તારથી આ સાહેબ ઇરાંનીઓને પાળનારા પીતા કેહવાએઆ; અને તેહવો સંજોગ ઘણા શાળ શુધી પોતે સાચવી રાખેઓ હતો, પણ તે પછે ઇરાંનીઓની આવગ વધવા લાગી તારે† તે બાબે જાહેર હુઘરાંણાની મારફતે એક પુંજી ઉભી કરવાની

---

* જોવો આ નોંધ પાંને ૨૪૫ તથા ૨૫૪ મે.

† સાંભલેઆ પરમાણે તેઓના ઉતારા માટે મરહુમ દાદી શેઠે હીરવાડીઆની પોળ માહેલા વચલા ઘેરનો પેહલો માલ તથા ભોંએતલીઊ ગીરવી લઇને આ૦ દાદાભાઈ ફરાંમજીના ઉપરીપણામા શોંફી આપેઊં હતું; જાંહાં ઘણી મુદત સુધી તેઓ રહેઆને લીધે તે મજકુર મોબેદ દાદાવેલાતીને નામે ઓલખાઈ પડેઓહતો. નો૦ લે૦

આગેવાંણીબી એજ શકરમી શેઠે જે પરથમ લીધી હતી* તેનુ વરણન ઘટતી જગોએ કીધામાં આવશે.

શેઠ ફલાકાકા પોતાની અઘોર ઉંમરે પોંહચેઆ તારે, ય૦ ૧૧૯૪ ની શાલમા કોઇ અગતના કારણશર એકવાર અરબશતાંનની મુશાફરીએ શીધારેઆ હતા; જાંહાંથી પોતાના કાંમમા ફતેહમંદી શાથે પાર ઉતરીને હીંઆ પાછા પધારેઆ પછે બાકીનો જઇફી વખત શાંતપણે શાચવતાં ઉંમરને છેક ૭૩ વરશાપર લાવેઆ તેટલાં અજલનો હલકારો અંચીતેઓ આવી તેમના પેઆરા પરાંણુની જે તલબ કરવા લાગો, તેથી રોજ ૧૩ મો માહા ૫ મો કદીમી સાલે ૧૨૧૬ ય૦ એ આ ફાંની દુનીઆંથી દુરી પકડીને મીનોઇ જાહાંન તરફ કુચ કરી ગએઆ.

આ નોધ લેનાર પોતાના અનુભવ પરમાંણે કહી શકેછે કે, મરહુમ શેઠ ફલાકાકા પવીતરાઇમા પુરા, સાહલેસાઇમા સુરા, દએઆનું દરખત અને રોજીમાં બરકત પાંમનારા એક સુધા, શેઆંણા અને સમપુરણ મનસણીના બુજોરગ ગરહસથ હતા, તે વીશેની સાખશી તે વખતના કોઇબી પુરાતમ પારશી શેઠીઆઓ જે હઇઆત હશે તે શેહેલથી આપી સખશે; માટે તેણાની ખુબીનું બએઆંન આટલીજ નોધથી હીંઆં ખતમ કરવાનું દુરસત વીચારેછે.

શેઠ હોરમજજી એદલજી પાંડેના.

પાંડેના વંશના કારા બેહરાંમની અઓલાદથી ઉતરેલાઓના જનમારાની કશી હકાએત પરશીધ થએલી નથી; પણ તેમના દોતરાઓ હોરમજજી તથા લીમજી નામના બે ભાઇઓ કોઈ મુદત થઈ મધરાજ ખાતે જઈ વશેલા હતા, તેઓ માંહેલા વડાની નીતીનો એક નમુનો એવો માલુમ પડેઓછે કે, તેવણ જારે એક વખત ધંધા રોજગારમાં અવળા પાસાથી ઘણાજ તંગાસમાં આવી પડીને લોકોના કરજદાર થયા; તારે તે દેવું પોતાની હઈઆતીમાં અદા કરવાની ખરી કાળજી દીલમાં રાખીને, ભવીસ અજમાવવા થકી એકવાર હીંમતનો એવો પાસો ફેંકીઓ કે, ઇશવી સને ૧૮૨૪ મા કલકતા ખાતે નીકલેલી સરકારી સોરતીની એક ટીકીટ ખરીદ કરી લઇ રાખી હતી; તે નંબરૂ મનસની મુજબ જારે એક લાખ રૂપીઆ તેણાને મલેઆ, તારે તેમાથી પોતે જાચેલી સોચના ધેઆનપર લઇને પેહલાં પોતાનું કરજ ફીટાડી દીધું; અને બાકી રહેઊં તેને જીંદગી સુધીના રૂડા ઉપીયોગ વાસતે જાલવી રાખીને તેવડે છેલો વખત સુખવાશી હાલતમાં પાછો ગુજારેઓ; અને તેજ ઠેકાંણે ૧૧૯૬ ના કદીમી પાંચમાં ગાથાને દીને ૫૫ વરસની ઉંમરમાં બે દીકરાઓ મેલીને મરણ પાંમેઆ. આ ગરહસથનો ભાઇ તથા ભતરીજોબી તારપછે એકેકની પુઠે તેજ તરફ ગુજરી ગએલા સાંભલવામાં આવેઆછે; માટે તેઓની અઓલાદમાં જે હઈઆત રહેલા હોય તેની વીગત વંશાવલીમાથી વાંચનારા સાહેબોને ચોકસ માલુમ પડી આવશે.

ફુલાકાકાના ફરજંદો.

ફુલાકાકાના પાંચ દીકરાઓ માહેલા વડા શેઠ બરજોરજીએ ઉઘરતી વએથી ચાલાકી સાથે એટલીતો સાહલેસાઈ મેલવી હતી કે, તેથી કરી ઘણા લોકો તેણાની ખુબીને લાંમબી મુદત સુધી ભુલેઆ નોહતા. એવણ પેહલવેહલા સાલે ૧૧૯૨ મા વેપારસર ચીનની સફરે સીધારેઆ હતા; જાંહાંથી એકજ વરસમા પાછા આવીને કેટકલી મુદત સુધી મુંબઈમા રહેઆ પછે, ૧૨૦૩ મા તેહવાંજ કારણુસર મલબાર તરફ જઈ વસેઆ હતા; તાંહાં પણ થોડુંક સુધી મરહુમ શેઠ મોતીસાહની તરફથી આડતનું કાંમ પરમાણીકપણે ચલાવેઆ પછે, માહીસુરના રાજા સંગાઠે મોહબતનો સંજોગ સારીરવેસે સંધાએઆને લીધે, બાકીનો વખત તાંહાંના રાજીઅ વહીવટમા ગુજારેઓ; પણ ઉંમરે જાહજી વફાદારી નહી બાંધેઆથી રોજ ૨૨ મો માહ ૩ જો કદમી સાલે ૧૨૧૪ ય૦ એ વરસ ૪૮ ની વએમાં તે તરફ ગુજરી ગએઆ. બીજા દીકરા પેસતનજી, પેહલાંતો પોતાના ભાઈ મેહરવાંનજીની સરીગતમા રહીનેં, અને પાછલથી ખાંનગી નામે ઘણા વરસો સુધી વેપાર કરતા હતા; પણ ભાએગની યારી તેમા કમતી માલુમ પડેઆથી, નફાને બદલે મોટી નુંકસાંણીના દબાંનમા આવી ફસેઆ, તે વીસેની નોધ લેતાં ખરેખરી દલગીરી ઉપજેછે. આ ગરહસથબી પોતાના બીજા ભાઈઓની પેઠે સવભાવના અસીલ, અને ઘણાજ મીલનસાર હતા; તેટલી ખુબા અંતે આડે આવેઆથી સંકટનું વાદલ શેહલમા વીખરાઈ ગએઊં; અને ફડચો કરનારાઓ હસતકથી નીકાલ પણ થયો. એ શેઠ વરસ ૫૩ ની વએ પોંહચતાં રોજ ૨૦ મો માહા ૧૦ મો કદીમી સાલે ૧૨૨૨ માં મરણ પાંમેઆ હતા. ચોથા દીકરા શેઠ બેરાંમજી વેપારના કારણુસર કરાંચી બાતે આવનજાવન કરતા હતા, તાંહાં જીંદેગી આખર આવેઆથી રોજ ૧૯ મો માહા ૪ થો કદીમી સાલે ૧૨૧૭ યઝ એ ૨૮ વરસની જવાન વએમા ગુજરી ગયા. હવે એઓ માહેલા માતરે બે ભાઇઓની હસતી બારે હકતાલાએ જે બરકરારી સાથે સાચવી રાખીચ, તેમા સરવેથી નાંધલા શેઠ દારાબજી દેખાએછે; અને તેવણથી બે પગતી ચહડતા વડા ભાઈનું વરણન હેઠલ જણાવીને આ સાહેબના પાંચો પુતરોની પરીક્ષા કરવાની મુનસફી વાંચનારી આલમને સોંફીએછે.

શેઠ મેરવાંનજી ફરાંમજી પાંડેના.

બીખા બેહરાંમના નખીરાઓ માહેલા આ શકરમી, અને સપુત શેઠનો જનમ રોજ ૧૪ મો માહા ૧૦ મો કદીમી સાલે ૧૧૮૧ ય૦ ઓ, આપણી ટાપુ ઉપર ટાઉસ્ત્રીટ નામના મોહલામા પોતીકા પીતાના પણોતાં ઘેરની અંદર મુબારક થએલો શાંભલવામા આવેઓછે.

આ શેઠીઆ પોતાના જમાના મુજબની શેહજ કેલવણી મેલવી લીધા પછે પીતાની પખરામા રહીને, મી૦ લીમજી બીખાજીની અંગરેજી સામાંણ તથા દારૂ કાંમ વીગેરેની દુહજતી પુરાંણી દુકાંણ જેમા શેઠ ફલાકાકાનોખી ભાગ હતો તાંહાં પેહલવેહલા લાગુ પડ્યા. એ દુકાણના આગલાં માલેકો વહીવટ માંડીવાલીને જારે એક બીજાથી છુટા પડ્યા, તારે તે દુકાંનનો ખરકો આ શેઠ મેરવાંનજીએ ખંડી લઇને, પોતીકા બીજા ભાઈના પંતીઆલાપણાથી મી૦ પેસતનજી તથા મેરવાંનજીને નાંમે રોજગાર ચાલુ કીધો; અને તેમાંથી બેહુ સાહેબો પોતાની રોજી હોરમતની રાહે મેલવવા લાગા.

ય૦ ૧૨૧૧ અથવા ૧૨૧૨ ની સાલમા આ શેઠે પોતાનો ભાગ ઉપલી દુકાંનમાથી બીલકુલ કાહાડી નાખેઓ; અને તે પછે ચીન તથા વેલાત ખાતાંનો ખાનગી વેપાર પોતે ચલાવા લાગા, એટલુંજ નહીં પણ તે પછે જેમ વખત હાથ આવેઓ તેમ અંગરેજી પેહડીઓની દલાલીના કાંમોખી બેહધ મેલવતા રહેઆ; અને થોડાંજ વરસમા પેહલે વાંગેના વેપારીમા વખણાઇને તેમાથી મેલવેલી મોટી દોલતનો ઘણો ખરો ભાગ સારે મારગે ખરચવા માંડ્યો.

શેઠ મેરવાંનજી પોતાના એક મારગી સવભાવને લીધે ઘણા વરશો સુધી આલમની પીછાંનમા પુરા આવેઆ નોહતા; પણ જારથી સખાવતનો દસત પોતાની ગુંજાસ માંફક તેનાએ લંબાવતો કીધો, તારથી તેવનની કીરતી પરકાસવા માંડી; અને હેઠલ જણાવેલાં સનસારી કાંમોમા લાગુ પડ્યા તેમાઃ—

પારશી પંચાએતના હસતકમા રેહતી આવેલી અનજુમનની ધરમ ખાતાંની પુંજીના એક તરસઠી તરીકેનો ઓહધો, પેહલવેહલો સાલે ૧૨૨૮ ના કદીમી ગાથા ૪ થાથી કબુલ રાખેઓછે.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહલા બારોનેટની સખાવતથી ચાલતી "પારસી બેનીઓલેંટ ઇનસટીટીઉસન"ના એક અધીકારી દાખલ રોજ ૮ મો માહા ૩ જો કદીમી સાલે ૧૨૨૯ થી બીરાજતા રહેઆછે.

પરજાનો લાભ સંભાલનારી શુલેહના અંમલદારોની સભામા રોજ ૧ લો માહ ૪ થો કદમી સાલે ૧૨૨૯ થી નામદાર સરકારે તેમની નેમનુંક કીધીછે; જેની ખુબીથી વારો આવેચ તારે પીટીશેસનની કોરટમા મેજેસતરેટની સાથે બેશીને ઇનસાફ ઉપરખી ધેઆન આપતા દેખાએછે.

ઇરાંન દેસમા મહમદી રાજનો જુલમાત તાંહાંના જરથોસતીઓ ઉપર રોજે અવલથી જે પડતો આવેચ, તેનું દુખ નહીં ખમાઈ સકાયાને સબબે

કેટલાક લોકો હીંઆં ઉતરવા લાગા તે વખતથીજ તેઓની પરવરેશી આ શેઠના મરહુમ પીતા કરતા હતા; પણ પાછલથી જારે તે લોકોની આંમદાની વધવા માંડી, તારે તેઓના સંભાલ માટેનું હુધરાનું કરવાની કોશેસ, તેમના વડા ભાઈની આગેવાંની હેઠલ થાઈ તેમા તેનાએ સારી ઉલટ દેખાડી હતી. તે હુધરાંનાની સરૂઆત સાલે ૧૨૦૪ ના કદીમ અરદીબેહસત મહીનાના બહમનરોજથી થાઇચ, તારથી તે આજ દાહાડા સુધી બીજા સાહેબોની સંગાથે એવન ભેગા રહેઆને લીધે તે માટેનું ઉપીઓગી ધરંમ ખાતું સારી હાલતમા નીભી રહેલું માલુમ પડેછે.

ઉપલાં કારણ માટે અનજુમન તરફનોબી પુશકલ પઇશો લેવામા આવેછે, મગર આ શેઠે પોતાની ખાનગી સખાવતથી ઇરાંન ખાતે ધરંમના કેટલાંક કાંમો કીધાં અને હજી સુધી તેવન કરતા રેહચ; તે જોકે જાહેરમા લોકોને દેખાડવા કાજે નહી, પણ ખોદા તરફથી ઉતરેલી બખશેસ મુજબ પોતાની એક ખાસ ફરજ અદા કરેછે. આ બાબે હમોને કાંઇક સંશેલો જે માલુમ પડ્યો, તેની ચોકસ વીગત મેલવવા સારૂ જારે ઘણીજ તજવીજ કરવા માંડી, તારે મોટી મુશકેલથી થોડીક બાતમી જે હાથ આવીછે, તે કાંઇ તેવનની સ્તુતી ગાવા માટે નહીંજ પણ સખાવતના શોકી સાહેબોને સંતોસ પમાડવા, તથા તેવાં શુભ કાંમોનું ઉતેજન બીજાઓમા ઉતપન થવાના હેતુથી હેઠલ પરગટ કરીએછે.

પોતીકી તરફની સખાવતમાં; એકતો તાંહાંના નાવારેસ હંમદીનો (તેમાં મરદો, ઓરતો, અને છોકરાંઓ) ને ધહમબાર જેવી શુભ તીરથે શુતરાં ભોજનથી જે તરૂપત કરેચ તે પુન કાંઇ જેવું તેવું ગણાતું નથી; બીજું એકે, તેવા મોહતાજોનું બદન ઢાંકવા માટે રકમ બંધ કાપડો મોકલતા રેહચ; તરીજું, તેવીજ હાલતના છોકરાઓ તથા છોકરીઓ (જેમા કેટલાંક ખોડખાપણ વાલાંઓબી ભુલાતાં નથી) ને પરણાવી આપેછે; ચોથું એકે, કેટલાક લાઇલાજ લોકોની પરવરેશી માટે પઇસાનું દાંનબી દેખાડેછે; અને તે ઉપરાંત પાંચમુ કાંમ એવુંતો વખાંણવા જોગ માલુમ પડેઉંછે કે, યજદ શેહરની પાશે "ખાતુનબાંનું* તથા હઇઆત બાંનું;" હેવે નાંમે જીઆરત ધાહની પુરાતમ જગાઓછે, તાંહાં દરવરશે જરથોસતીઓ બે શાહમજથી દીન દુશમેનો તરફનો મોડો રેવાજ પકડીને જીઆરત સારૂં ગાએ કાપી તેમા મોટું પુન હાંશેલ કર-

---

* આ ખાતુનબાંનુ બાબેની કથા ઇરાંની ભાઇઓમા એવી કેહવાએછે કે, આપણા છેલા શાહનશાહ યજદેજરદ શેહરીઆરની દીકરીઓ માહેલી તે એક અશો બસલતની ને પરહેજગારીમા પુરી પતીવરતા હતી; તે બાપની સલતનત ખતંમ થતાં દીનદુસમેનોના હોમલાની ધાસતી ખાઇ, પાએતખતના શેહરમાથી નાહશીને જારે છેક યજદની પડોસમા આવી લાગી, તારે સતરૂઓના ઘેરામાં પોતાને સપડાએલી જોતાંવાર પાહાડનો એક ગોફો જે નજર આવેઓ તેની અંદર તતકાલ ભરાઇ ગઇ, અને તેજ વખતે તાંહાંનો મારગ પોતાની મેલે એકાએક બંધ થઇ પડ્યો. હાવો મામલો દુમબાલે લાગેલા દીનદુસમેનોએ જેવો જોયો, તેવોજ તેઓના દીલમા ખોદાનો ડર પેઠો; અને તે કરાંમત કુદરત તરફનીજ સહમજેઆ ઉપરથી તાંહાંના

વાની આરજુ રાખતા હતા; તે કમકમાટ ભરેઆં ગુનાહનાં કાંમથી તેઓને સદા દુર રાખવા માટે, ભાઈ માણેકજી લીમજી હોસંગ આંતરીઆ જારે હીંઆંની મંડલીવાલા સાહેબોની તરફથી આડતીઆ તરીકે તાંહાં ગયા, તારે તેનાએ દીનની સરીએત સહમજાવીને તે જગોપર આફરીનગાન વીગેરેની પવીતર કીરીઆઓ કરવાનું ફરમાવેઊં, અને તે વાતપર તાંહાંના સરવે લોકો રાજીખી થીઆ; પણ તે રેવાજ કોઈ સદીથી ચાલતો આવેઆને લીધે, તાંહાંના જુદ-દીન મુજાવરો તથા રખેવાલોએ ગાએ કાપવાની મનાઈ સાહમણે બખેડા ઉઠાવેઓ, તેથી તેની સમાધાની સારૂં તેઓને કાંઈ આપવું પડેઊ, તથા તે ઉપર શાહ તરફનો કોઈ કરખી લાગુ હતો તેની ખંડનીના મલી એક અમુક રકમ મજકુર આડતીઆના માંગેઆ મુજબ આ શેઠીઆએ અતરેથી મોકલાવીને તેઓનો દાવો માંડી વલાવેઓ, અને મુહબલક પઈસા ખરચી તાંહાં એક ચોતરેખી બંધાવી આપેઓ છે, તેથી કરી તે જગોપર અનજાન પણે થાતો કમકમાટ ભરેઓ અપરાધ અટકીને તેને બદલે તાંહાં હવે દીન ધરમની પાકીજેહ કીરીઆના શુભ કાંમો તેવનના ખરચથી થતાં રેહછે.

પારસી તોલામા કોઈ સખશો પોતાની પાશે પુસકલ દરવીઅ હોવા છતાં સખાવતના શુભ કાંમોની શુંહમીઅતને સદા આધીન રહેલા જણાઈ આવેછે; તે છતાંખી એ કોમનો મોટો ભાગ, તેવી તંગદસતીને પોતાની પાશેથી દુર રાખી, સકમાઈના પઈસાને સારે મારગે વાપરવામા, સકરમીપણું બતલાવનારા માલુમ પડી આવશે; અને તેહવાઓની સંક્મા આ શેઠખી સમાએલા હોવાથી તેનાએ એવાં રૂડાં કાંમોમા સખાવત રેલીચ કે, પોતીકા હંમદીન ભાઈ બંદુઓ જે બાબદની અગવડ ભોગવતા હતા, તેમા સવલ કરી આપીને તેઓ તરફથી અંતકરનના આશીરવાદ પાંમતા રેહછે; માટે તે સંબંધી આસકારાં થાઈ ચુકેલી ઇઆદીને હીંઆ નોધી લેવી નીરઉપીઓગી કેહવાશે નહી.

સાલે ૧૨૩૦ મા આ શેઠીઆની પેહલવેહલી જાહેર સખાવત કોઈ હેવે સચોધડીએ સરૂ થાઇચ કે, તે પછે જે જે કાંમો બનેઆં તે માહભારત અને ઉપીઓગમા ઘણાજ વખણાતાં રહેલાંછે; તેઓ માહેલું આ મંડાંણ ખરેખર સંતોસ પાંમવાજોગ જણાઓઊંછે કે, પોતાના એક પુરા પેઆરા દીકરા નોશીરવાંનજીને મજહબની સરીએત મુજબ સુદરેહ પેહરાવેઓ તેની ખુસા-

---

લોકોએ દર વરશે આ ખાતુનબાનુની યાદમાં જીઆરત કરવા માડી; તે હેવી રીતે કે, તે દાહાડે આ જગોએ ગાયો કાપવા લાગા; અને તે પછે ઘણે વરશે તાંહાંના જરથોસતીઓએ પોતાની સાહનશાહજાદીની યાદ હઈડાંમા લાબીને પાછલથી જારે હાવો રવઇઓ પકડી લીધો, તારે તાંહાંના મુરીદાએ તથા સરકારે લવાજમો લેતો કરીને ગાએ કાપવાની જીઆરતનો હક તેઓને વેચેઓ હતો; તારથી મજહબની વીરૂધ થાતું આવેલું કમકમાટ ભરેઊં કાંમ કોઈ લાંમબી મુદતે આ પરોપકારી શેઠની સારી સહમજથી બીલકુલ બંધ થઈને રૂડી રાહપર આવેલું માલુમ પડેઊંછે; જોવો ઇરાંન દેશમા રેહનારા ગરીબ જરથોસતીઓની હાલત સુધારવા સારૂં સ્થાપેલાં ધરમ ખાતાંની ઉપજ નીપજના અહેવાલના પુસતકને સફે ૨૨૫ થી ૨૪૩ સુધી. નો. લે.

લીમા રૂ ૧,૨૫,૦૦૦ ની સરકારી ટકા ૪ વાલી વીઆજુકી નોટો ચાર સાહેબોના સંભાલપણામા અલાહેધી કાહડી આપીને, એવો બંદોબસત કીધોછેકે દરસાલે ઉપજતા રૂ૫,૦૦૦ જરથોસતી ટોલાના આબરૂદાર તથા કુલવાન ગરહસથો જે જમાનાના હાદેસામા ફસીને તંગદસતી ભોગવતા માલુમ પડે, તેઓને છુપેઓ આસરો આપવા કાજે વાપરવા. આ રૂડાં કાંમની સરૂઆત થાઈચ તારથી તે આજ દન શુધી સાંભલેઆ પરમાંણે ઉપજમાથી રૂ૫૦,૦૦૦ ને શુમારે ખરચાઈ ચુકાથી કેટલાક લાએકીવાલા પણ લાઇલાજ જરથોસતીઓની હોરમત સારી રવેશે સચવાઈછે; અને તેજ કારણ માટે અસલ થાપણ જે જલવાએલીછે, તેનું પરીણામબી તેવીજ રીતે બાથુક નીવરતું રહેઆથી તેહવા મોહતાજોની મુસકેલીએત આસાન પાંમેઆ કરશે.......................... ૧,૨૫,૦૦૦

ઉપલીજ તીરથ તાંકણે પોતીકા પીતા મરહુમ શેઠ ફરાંમજી ભીખાજી પાંડેના પુણ માટે દર શાલે ધાહંમબાર કરવા, તથા આંધલા લુલા, અને લાચાર ઈરાંની પારશીઓને જમાડવા સારૂં પરથમ રૂ૨૫,૦૦૦ ની ટકા ૪ વાલી નોટ એજ ચાર સાહેબોના સંભાલ હેઠલ તેહવાજ બંદોબસતથી આપી હતી; પણ તેની ઉપજના રૂ૧૦૦૦ ધારેલાં કાંમોને પુરતા નહીં જણાયાને લીધે, તેમાં બીજા રૂ૨૦,૦૦૦ ઊમેરીને કુલ રૂ૪૫,૦૦૦ ની થાપણ મોટી કરી આપી; જેની ઉપજના રૂ૧,૮૦૦ મધેથી દર વરશે કદીમી તીર મહીનાના ધાહંમબારની એક નેઆતમાં સઘલા જરથોસતીઓનું જમન થાએછે,* અને તે ઉપરાંત મરહુમ મુરબીના રોજગારને દાહાડે ઉપર જણાવેલી હાલતવાલા ઈરાંનીઓને જમાડવામા આવેછે.......................... ૪૫,૦૦૦

મુંબઈ જેવાં પરખેઆત શેહરમા બાહેરના દેશાવરોથી આવતા અંજાંણેઆ જરથોસતીઓને ઉતારો મલવાનું જાહેર મકાંણ બીલકુલ નહીં હોવાને લીધે મુસાફરોને વીસાંમો લેવાની બહુ અડચણ પડતી હતી; પણ પારશી લોકો પોતાના હમદીનોની

---

* કદીમી અનજુમનના અકાબર સાહેબો પાશે ધાહંબારના કારણ માટે કોઈ મુદતથી ઉભી કીધેલી થાપણ વધીને આજે મોટી થાએલી કેહવાએછે, પણ તેમાથી તેહવે ટાંકણે નાધલી મોટી અનજુમનની નેઆત કોઈ દાહાડેબી જમાડવામા આવેલી સંભલાઈ નથી; માટે એ બાબેનું પેહલવેહલું પગલું ભરનારા તેહવાં માન લાએક આ ગરહસથ ગણાએછે, અને તેની પુઠે તેમના મશીઆઈ ભાઈઓ શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજી હોરમજજી કામાજીબી તેવીજ ખુબી લેતા જણાયાછે કેમકે તે સાહેબોબી પોતીકા મરહુમ પીતાની નઈએતે દર શાલના ધાહમબાર ટાંકણે નાંધલી મોટી અંનજુમન જમાડવાની એકેક નેઆત કરેછે, તે પુણ કાંઈ થોડું નથી થાતું. નો૰ લે૰

પરોહણાગતને અસલથીજ રૂડી રવેશે પીછાણતા આવેછ, તેથી તેહવા પરદેશીઓ પછે સગા સનેહી, કે ઓલખીતા અથવા અંજાંણીઆ જેખી હોય, તેની થોડીક સગવડ તેઓને રેહવાના ધરોમા સચવાઈ રખાતી હતી; પણ પાછલથી ધેરોના ભાડાં મોઘાં થવાને લીધે જાંહાં રેહવાશીઓને સંકડાસ ભોગવવી પડી તાંહાં પરોહણાની દરકારખી આસતે આસતે ભુલાતી ગઈ; એટલુંજ નહીં પણ આગ ગાડી ચોમેર ફરવી થયાથી અગાઉ કરતાં ઘણા લોકોએ પોતાના કારણશર અથવા શેલશાહ માટે જારે હીંઆં આવવા માંડયાં, તારે તેઓને વીસાંમો મલવાના હેતુથી આ સખી શેઠે હીંમત કરીને કરેલવાડી* આગલ મરહુમ શેઠ કાવસજી બેરાંમજી બનાજી વાલાં આતસબેહરાંમની સાંમણે પોતે લીધેલી મોટી જગેઆમાથી રૂ૩૬,૦૦૦ ની કીંમતવાલો એક કોસાદે ભાગ અલાહેધો કાહડીને, તે ઉપર ઘણી શોભઈતી બીલંદ એમારત રૂપીઆ એક લાખ ખરચી જે બંધાવી આપી, તે ચોમેર દેશાવરોમા "પાંડની ધરમશાળા" ને નામે આજે આસકારાં થઈ રહીછે.† આ ધરમ ખાતું શેઠ મેરવાંનજીએ પોતાની મેહેરબાંન માતોશ્રી ગુલેસતાંબાંનુ રોજ ૧૬ મો માહા ૭ મો કદીમી સાલે ૧૨૩૪ ય૦ એ વરસ ૮૫ ની જઈફ ઉમરે જીંનતનશીન થયાં તેણીના પુણ માટે સ્થાપણ કરીને તેવણની વરસીને દાહાડે (૧૨૩૫ મા) પારશી મુસાફરોના વીસાંમા સારૂં જે ઓલું મેલવામા આવેલું, તે વાતને હવડાં સાત વરસ વહી ગયાંછે; તારથી દેશાવરોના જરથોસતી લોકો પોતાની સગવડ સાચવતા, આ શકરમી શેઠના હકમાં સોકર ગુજારી સાથે અંતકરણના આશીરવાદ દેતા દેખાએછે. આ માહભારત મકાંણની અંદર રેહવાવાલાઓને જોઈતો સર સામણ તથા માહવજતને માટે એક જરથોસતીને નોકરીએ રાખેઓછે, તેનો પગાર તથા તે મકાંણને જાથુક મરાંમતથી સારી હાલતમાં રાખવાના ખરચની એક અલાહેધી થાપણ, જે આર સાહેબોના સવાધીનમાં સોંફી આપીચ તેની સંખેઆ જાહેરમા નહીં જણાયાને લીધે જગાની કીંમત તથા બાંધકાંમની લાગટ મલી જે થયા તેજ માતરે હીંઆં દાખલ કરીએછે.. ૧,૩૬,૦૦૦

---

* શેહર સુધરાઈના ખાતાંએ આ રસતાને "હવડાં ચરણીરોડનું" નામ આપેલુંછે. નો૦ લે૦

† એ ધરમસાલા બારોડા રેલવેના મઠકથી થોડેજ છેટે આવેઆને લીધે મુસાફરોને સવલ પડતી ગણાએછે. નો૦ લે૦

ઇનસાંણોને બીમારી ટાંકણે દવા દારૂની જેટલી જરૂર હોએચ, તે કરતાં વધારે અગત તેઓના સાજા થવા પછે તનદરોસતીને પુરાતી આપવા માટે સારી હવા લેવાની જણાએછે. એવે અવસરે શાકતીવાલા સાહેબો પાસે તેવાં મકાંણોબી હોએચ, અગર નહીં તો એકના દશ ખરચી પોતાને તથા પરીવારને સંતોશ પમાડેછે; પણ વચલે તથા ઉતરતે વાંધેના પારસીઓને તેહવાં મકાંણો મલવાં ઘણાં મુસકેલ પડતાં, અને ખરખુસાંમદથી મલે તો છેક દુરદરાજ જવાના ખરચને લીધે બનતાં સુધી શુખાકારીનો લાભ લઈ શખાતો નોહતો. આ વાત ધેઆંણપર લઇને શેઠ મજકુરે વચલે કોલાબે પરાચમ દશા તરફના દરીઆ કીનારે નીરમલ હવા વાલી જગેઆ ઉપર એક ગંજાવર એમારત ("મેહરવાંન બાગ") બંધાવીને રોજ ૧૩ મો માહ ૪ થો કદમી શાલે ૧૨૩૬ ય૦ થી જાહેર વપરાસ સારૂં ખોલ્લી મેલવામા આવીછે.* આ

---

* હાવું નાદર મકાંણ બંધાઇને તઇઆર થએઆ પછે ગરીબો ઉપરાંત સખતી વાલા સેંકડો સાહેબોબી સાંભલેઆ પરમાણે તાંહાંની ચોખી હવાનો લાભ લઇ આવેલાછે; તે સરવેનો સરવાલો આજ દન સુધી જે હજારોનો ગણાઈ સકાએ, તેટલી મોટી સંખીઆ એકી આવાજે આ મકાંન બંધાવનારના હકમા દુવા દેતા હજી હઇઆત માલુમ પડેછે; અને તેઓ માહેલા ઘણા લોકોએ પોતપોતામા ખાનગી રીતનાં હુધરાંનાથી એક સારી થાપણ ઉભી કરીને આ સકલગુણી શેઠના અરધઅંગનું એક બાહવલું છેક વેલાતવેરથી બનવાવી મંગાવી તેમની ઇઆદગારી પરકાસતી રેહવા માટે એજ બાગમા લાએક જગોએ ગોઠવવાનો ઠેડાવ કરી દીધોચ, તે "બસત" હમારા સાંભલવા પરમાણે તાંહાં તઇઆર થવા આવેલેંછે, માટે ધારીએચ કે, આ નોધ બાહેર પડવા ટાંકણે આવીને ઘટતી જગોએ ગોઠવાઈ બેસશે.

ઇનસાંનોને આરાંમ પમાડનારૂં આ મકાંન તઈઆર થાએલે, તારે તેની ભેટ લેવામાટે તે વખતના આપણા નામદાર ગેવરનર સર બારટલ ફ્રીઅર, તથા શેનાધીપતી સર રાબરટ નેપીઅર (હવડાં લારડ નેપીઅર આવ મગદલા) પોતપોતાના રીસાલા સહીત તાંહાં બીરાજેઆ હતા; અને તે સાહેબોએ સઘલી જગા સારાં ધેઆંનથી જોઈ વલીને પસંદ કરતાં, શેઠ મેરવાંનજી પોતાના મીતરો સાથે તાંહાં હાજર હતા, તેનાને મુબારકબાદી આપી કહેલેં કે, "હાવાં એક મકાંનની "તમારા લોકોમાં જે ખરેખરી ખુટ હતી, તે તમે એખીલાએ સખી દીલથી પુરી "પાડીછે, અને તેના અગણીત ફાએદા હમો એટલા સહમજીએચ કે, જે જે લોકોની "સરીર સાનતી જેમ સુધરશે તેમ તેનું અતીઅંત પુન તમો હાંશેલ કરશો." આવા મોટી પદવીના માંનવતા હાકેમ તથા સરદારે આપેલી સાબાશીના સખુનો જે સાહેબો તે મકાંન પર હાજર હતા તેઓ માહેલા એક નેકનામ ગરહસથને મોહડે સાંભલેઆ મુજબ આ સરેહમા એક સાખશી તરીકે સમાવી લઇએછે.

આવાં મકાંનોથી થતા બેહદ ફાએદાની તારીફમાં તા૦ ૨૦ મી જાંણીવારી તથા ૧૩ મી એપરેલ ૧૮૭૨ ના લંડન ખાતે છપાતાં "લાંનસેટ" નામના અંગરેજી વરતમાંન પતરો મધે જે બીનાઓ લખાઇચ તેનો સાર આ જગોએ લાગુ પડતો જોઈ દાખલ કરીએછે કે, "તંદરોસતી બખસનારાં મકાંણોવીના દરદીખાના (ઇ-

મેહલ જેવી એમારતને ચારે તરફ ફરતા ચોકની અંદરથી એવી રીતે બાંધીચ કે, તેમા બીમારીથી થોડા ઘણા મોકલા થાએલા પોણોસો સખસો સેહલથી સમાઇ સકેછે; અને હવાની સાથે ઉજાસનો લાભ તથા બગીચાંનો પમરાટ બી પાંમેછે. મી૰ રૂસતમજી જમશેદજી નાદરસાહ નામના એક કાબેલ દાકતરને મુસારે દાર તાંહાં રાખીને તેમની સાથે હેવી બોલી કીવેલી કેહવાએચકે, તાંહાં જઇ રહેલા કોઈબી દરદીને તેમની સલાહની જરૂર પડતો તે મુફત આપે, અને દવાઈ વાપડવાની અગત જણાએ તો તેની વાજેબી કીમત તેઓ પાસેથી લીએ. એ મકાંણબી ચાર સાહેબોના સવાધીનમાં સોંફેલછે, અને તેની લાગટ ઉપરાંત આકેબતની મરાંમતનું તથા જેબી જોઇતો ખરચ લાગે તે માટે અલાહેધી રાખેલી થાપણ વતરેગે આ મેહરવાન બાગપર રોકેલા જે કેહેવાએચ તેની સંખીઆ ૪૦૦,૦૦૦

૧૨૩૨ તથા ૧૨૩૩ મા અમેરીકાની લડાઇએ રૂઉરાજાની બરકત મુંમબઇ ખાતે બેસુમાર આંણી, તારે તેહવા વખતપર નહી મનાએ તેહવી રીતે દોલતની ઉઠલ પાઠલ થવામાંડી; તેમા સરવે ચીજની મોઘવારી સાથે રેહવાના ઘેરોના ભાડાંઓબી એટલાંતો આકરાં થાઇ પડઆં હતાં કે, તેથી બીચારા થોડી કમાણીવાલા ગરીબ લોકોને તે વીશેની બહુજ દીકદારી ખંમવી પડી; જેબાબેની ખબર માલુમ પડતાંજ, આ શેઠીઆએ કરેલવાડી આગલની ખરીદ કરી લીધેલી જગેઆ, "જે ગીરગામ તરફના રસતાથી તે છેક ઉપેર જણાવેલી પોતીકી ધરંમસાલા સુધીની ખાલી પડેલી હતી, તાંહાં તેહવા લોકોને વસાવવામાટે લાએક મકાંણો બંધાવીને બને તેટલાં સસતાં ભાડાંથી રાખવાનો ઘણોજ નેક વીચાર કીધો હતો; પણ બીચારા ગરીબોના ભાએગ એવાંતો હીના માલુમ પડઆં કે,

---

"આને હાસપીતાલો) ચાલેલાં નકાંમાછે, એવું અકલમંદ લોકો જોકે હવે પીછાંણવા "લાગા, તોપણ એ બાબદમા કોઈ ચોકસ ધારા બનાવવાની જરૂરછે." આ ઉપરથી વાંચનારા સાહેબોને વીચારવાનું બની આવશે કે, "મેહરવાનબાગ" બનવાની બાબદ ખોદાતાલાનીજ બેસારતથી શેઠ મેરવાંનજીએ પોતાની ફરજ અદા કીધેલીછે.

આ રલીઆંમનું ચમન જારથી ખોલું મેલાએલુંચ, તારથી તે ૧૨૪૨ ના કદીમી પાંચમા મહીનાના ૧૨ મા રોજ સુધી તેમા રેહવા જણારાઓને મુફત રજા મલતી હતી; પણ તે પછે રજા મેલવનારાઓ પાશેથી રૂ ૧ ની દસતુરી લેવાનો જે ઠેડાવ થાએલો સંભલાએછે, તે આપવો હમો ધારીએચ કે, કોઇનબી ભારે પડતો હશેજ નહી. નો૰ લે૰

કાંમની સરૂઆત થયા આગમજ મુંબઈના આખા વેપાર ઉપર સેરસટાનું તોફાંણી વાદલ એકાએક એવુંતો સખત ફરી વલેઊં કે, તેના ઘેરાવામા નાંખલાથી તે નાંમીચા, અને ક્રીસ્તીવાંન વેપારીઓ સરવે સરખી રીતે ફશી પડેઆ; જેની જહપટ આ શેઠનેબી વલગેઆ છતાં, શેઠકરછે તે ક્રીસ્તારની બખશેસના, કે પોતાની મનસની સાચવીને બનતી કોશેસથી આંટ ને હોરમતની રાહે નીભાવીતો સખેઆ; પણ તેમાં નુકસાંણી એવી જબરી નીપજી કે, તેથી પોતે ધારેલ નેક મુરાદ નીસફલ થાઈ; તે છતાંબી મુખડાની સઘલ જગેઆ પોતીકાજ હંમદીનોને વેચાવી આપતાં ભીતરની જગા જેટલી બાકી રહી, તે ઉપર તજવીજાતથી ફરતી ચાલીઓ પોતે બંધાવીને લેવા આવનારા પારશીઓને સસતી કીંમતે વેચાંન કરી દીધી; તે એટલીજ મતલબથી કે, બીચારા ગરીબોને રેહવાની સગવડ મલે; માટે નફા ઉપર બીલકુલ નજર નહીંજ કરતાં તે સઘલી ચાલીઓ (જેમા આજે નાંખલાં મોટાં મલી ૫૦૦ પારશીઓ સમાએલા સંભલાએછે) જારે વેચાઈ તારે તેના એકંદર વકરા સાથે ખરીદ ભાવનો મુકાબલો મેલવતાં સાંભલેઆ પરમાણે જે ઓછા ઉપજેઆ, તે સખાવતની રાહે પોતાના ગરીબ હમદીન ભાઈઓ ઉપરથી સદકે કીધા તેની એકંદર સંખીઆ...... ૨૫,૦૦૦

પોતાના હમદીન ભાઈઓનું સુખ સાચવવા માટે કીધેલી સખાવતના ૩૭,૩૧,૦૦૦ તો જાહેરમા જણાઇ આવેઆછે; પણ તે ઉપરાંત કેટલીક રકમો તેવણથી ગુપત રીતે જે ખરચાઈ ચુકીચ, અને હજી અપાતી રેહચ તે બાબેની ચોકસ હકીગત મેલવવાની હમારી સઘલી કોશેસ ફોકટ ગયાને લીધે તેટલી સંખીયા હીંઆં સમાવી શકતા નથી. જાથુકના ચાલુ રાખેલાં ધરમ ખાતાંઓની જાલવણી માટે ચાર સખશો જે "તરસટીઓ" તરીકે મવકલ થયાચ, તેઓમા એકતો આ શેઠ પોતે, બીજા તેમના ભાઈ દોરાબજી ફરાંમજી પાંડેના, તરીજા શેઠ દીનસાજી માણેકજી પીટીટ, અને ચોથા શેઠ શાપુરજી અરદેશર પાંડેના ઘણી રૂડી રીતે વહીવટ કરતા માલુમ પડેછે; અને તેઓનાજ સવાધીનમાં તે કારણ સરની અપાએલી પુંજી ઉપરાંત કોલાબા ખાતેના "મેહરવાન બાગ," તથા કરેલવાડી આગલના મુસાફર ખાનાના મકાંણો સદા સારી હાલતમા રાખવા, તથા અગતસર જોઈતી મરાંમત વગેરેનો ખરચ પોંહચી શકે તેટલી અમુક રકમની એક થાપણ આ શેઠીઆએ અલાહેધી કાહડી આપેલી સંભલાએચ તેથી હાવાં માહભારત કાંમોની કીરતી વીશેસ દીપતી દેખાએછે.

સાંભલેઆ મુજબ આ શેઠ પોતીકા હમદીનોના સુખ માટેની સખાવત કીધા ઉપરાંત, મલતી જોગવાઈએ પોતાની સખતી સંભારી પરકોમનેબી કદી ભુલેઆ નોહતા; પણ તેહવી વાતો એટલીતો ગુપત રાખેલી જણાઈચ કે, આ-

પનાર અને લેનાર શીવાએ બનતાં સુધી તરીજે કાંને તેનો સંશેલો જવા દીધોજ નથી; માટે એટલી તેણાની છુપી સખાવત સ્તુતી પાંમવા જોગ વીચારતાં આટલું તો ધારી શકાએછે કે, તેવી ફીરકુલ રકમો જો આજ દન સુધી કોઈ ભેગી કરીને કેહવા ચાહે તો બે લાખથી કાંઈક વધારે થાએ, તારે આ સખી શેઠની સખાવતનો સઘલો સરવાલો ઓછામાં ઓછા દશ લાખ રૂપીઆનો અટકલવામા કાંઈ સરાહગાત જેવું તો કોઈથી કેહવાશેજ નહીં.

અમેરીકા ખાતે માહોમાહે ઉઠેલી લડાઈ ટાંકણે લાંનકેસાએર ખાતેના વણકરોની રોજી બંધ પડ્યા ઉપરથી, તેઓના પોસણ માટે આપણી ટાપુમા જારે હુધરાંણુ થએઉં; તારે તેની ટીપમાં આ શેઠે રૂ૧૨,૦૦૦ ની રકમ જાહેરમા જે ભરી આપી હતી, તેજ સાખશી ઉપલા ફકરાની મજબુતાઈ દેખાડવાને બસ ધારી, આ બાબદમા હવે વીશેસ લખવું મોકુફ કરીએછે.

આ ગરહસથના ખવાસની પુરતી માહીતી, જોકે હમો કરતાં તેવણની સાથે રાત દાહાડો સંબંધ રાખનારા ઘણાક સાહેબોને સારી પેઠે માલુમ હોવી જોઈએ; તોપણ તેવણની પેસાંણી ઉપરથી ખરેખરા એક બાહોશ, થંડા સવભાવના, ચપલબુધી ધરાવનારા, ખુશ મીજાસમા સમાએલા, મયાલુ અને મેહરબાંન મનના તેવણ અટકલાઈ સખાએછે, અને તેવીજ ખાશીએતની સમપુરણતાઈથી સખાવતના હાવાં માહશુભ કાંમો આરંભ થઈને જેમ સચવાતાં ચાલેચ, તેમ આશેઆ રાખવી જોઈએચ કે, ચંદરોકાલ સુધી તે સજીવણખી રહી સકશે.

શેઠ મેરવાંનજીને તાંહાં પરથમ ઘણાંક બાલકો જનમેઆં હતાં; પણ બચપણમાજ તેઓ મરણ પાંમેઆ પછે, પાછલથી બારેહકતાલાની બખશેસ જારે ઉતરી, તારે રોજ ૨૫ મો માહા ૮ મો કદીમી સાલે ૧૨૨૦ ય૦ એ એક બરખુરદાર બેટો હસતી પાંમેઓ; અને તે ભાએગશાલીએ નોશીરવાંનજીનું નેક નાંમ હાંશેલ કરી લઈને પોતાની લાએકાતથી સારી ચલગત સાચવી તેમના મા તથા બાપને તેઓની જઈફીએ પોંહચવા આવેલી જીંદગીમા ખુશી સાથે મગરૂર રેહવાનું કારણ આપેઉંછે. આ સપુત શેઠની શેઆદી રોજ ૨૦ મો માહા ૬ ઠો કદીમી સાલે ૧૨૪૦ ને દીને એક અશો ખસલતના નેકનામ મરહુમ શેઠ ધનજીભાઈ ફરાંમજી બાટલીવાલાના નાંધલા દીકરાની દીકરી બાઈઆઈ સાથે મુબારક થઈ હતી; જે પછે તેમને તાંહાં રોજ ૭ મો માહા ૯ મો કદીમી શાલે ૧૨૪૧ ને રોજે એક બેટો જે જનમ પાંમેઓચ, તેનું નામ ફરાંમજી રાખવામા આવેઉંછે. આ બાલકના અવતરેઆથી શેઠ મેહરવાંનજીની વસતી વાડીમા વધારો થવાની જે ઉમેદ રેહચ તે પરવરદેગાર પુરી પાડે; અને બુજોરગ ફલાકાકાનું નામ લઈને આવેલો આ નખીરો તેમના જેવો જઈફ તથા ભાએગશાલી નીવડે; એવા આશીરવાદ ચાહીને આ બીનાને હવે હીંઆંજ સમાંપત કરી દઈએછે.

મોદી ખાનદાનની સરૂઆત.

સુરત ખાતે માજી ઇસટ ઇનડીઆ કુંપનીના વેપાર ખાતાંની કોઠીવાલા અંગરેજોના રીસાલાને અનાજ વીગેરેનો શીધો સામાણ પોંહચતો પાડવાનુ પેહલવેહલું કામ, તાંહાંના વતની શેઠ હીરજીભાઈ વાછાગાંધીએ પોતે અથવા તેમના પીતાએ ૫૦ સાલ ૧૦૦૦ મા જારે માથે લીધું, તારથી તેવણ મોદીની અટકે ઓળખાવા લાગા; એવી વાત તેમના પરીવારેથી પરીછવામા આવીછે.

આજથી ૨૦૬ વરસની વાતપર જારે આ ટાપુ અંગરેજી તાજને સપુરદ થયો, તારે સરકારી માણસોને ઉપલી કીસમનો ખોરાક પુરો પાડનારા અનુંભવી મોદી તરીકે સુરતના સતાવાલાઓએ આ ગરહસથને હીંઆં મોકલાવી દીધા મુજબ, તાંહાંનું કાંમ પોતાના ખેસીઓને સોંપ્યા પછે પોતાના દીકરા નાનાભાઈ ઉપરાંત પરીવારને લઇ પેહલવેહલા સાલે ૧૦૩૬ મા આવી વસેઆ; જેની સાદત ગુજરાતી કવીતામા છપાઇને બાહેર પડેલાં "સીઆવક્ષ નામાના" દીબાચા અંદર તેના અસલી બનાવનાર મોબેદ રૂસતમ હમજીઆરે પણ દાખેલ કીધેલી આલમમા હવડેજ આસકાર થાઇછે.

હમારી સોધ પરમાણે પટેલની ૨૭ વરસ પાછલ પારસીનું આ ચોથું પરીવાર આવેલું જે માલુમ પડેછેંચ, તે ઉપરાંતબી એટલા અરસામા વધારે જરથોસતીઓ હીંઆં હોવા જોઇએ; પણ તેવાઓના અહેવાલની યાદી હાથમા નહીં આવેઆને લીધે તેટલીજ વાત અંધારાંમા રહેલી વીચારીએછે.

મજહબનાં ફરમાન મુજબ તે વખતના પારસીઓને માટે એબાદતખાણું, તથા મરણ પાંમતાં રવાંણોને અવલમંજલ પોંહચાડવાનું એકાંત મકાંણ તેનાએ જારે હીંઆં નહીં જોએઉં, તારે ધરમની તાણુબી હઇડ ધરી પોતાને ખરાંનેથી ચોપાટીના ડુંગરની થોડીક જગેઆ વેચાતી લીધી; અને વસતીનું પરમાણ જાચીને તાંહાં એક નાધેલું દોખમુ, તથા તેની સાથે નીસબત રાખનારી એક સગડી બંધાવીને તે બેહુ મકાંણો રોજ ૧૯ મો માહ ૧ લો સાલે ૧૦૩૯ ૫૦ એ દીનની રસમ મુઆફક જસંણની કીરીઆથી અનજુમનને અરપણ કરી દીધાં હતાં. એજ ટાંકણે કોટના મોદીખાનામા પોતાને રેહવાના ઘેરની સાહમી ગલીની ઉતર દસાએ આંક ૭ તથા ૮ વાલાં બે ઘેરો જે હવડાં જોવામા આવેચ, તે મકાણ અસલમા આ હીરજી શેઠનું હતું તે ઉપર એક અગીઆરી પણ એજ દીનદોસતે બંધાવીને સરઅવસરે પોતીકા હંમજાતીઓને વાપરવા સારૂં ખોલી મેલી હતી.

ઉપર જણાવેલાં ધરમના મકાંણો માહેલી અગીઆરી, લગભગ ૧૩૩ વરસ સુધીના આવરદા ભોગવીને ઇ૦ સને ૧૮૦૩ મા જારે આફત ભરેલી આગથી પોણું કોટ બલી ગએઉં, તારે તેની સાથે ભસમ થઇછે; પણ આરાંમધાહની જગેઆ આજે ૨૦૪ વરસની ઊંમરે પોંહચેઆ છતાં, પરવરદેગારની પીરોજગરીથી હજી વધારે લાંમબી જીંદગી ભોગવવાની આશેઆ સહીત સારી

મોદી ખાનદાનની વંશાવલીનો મુખીઅ ભાગ.

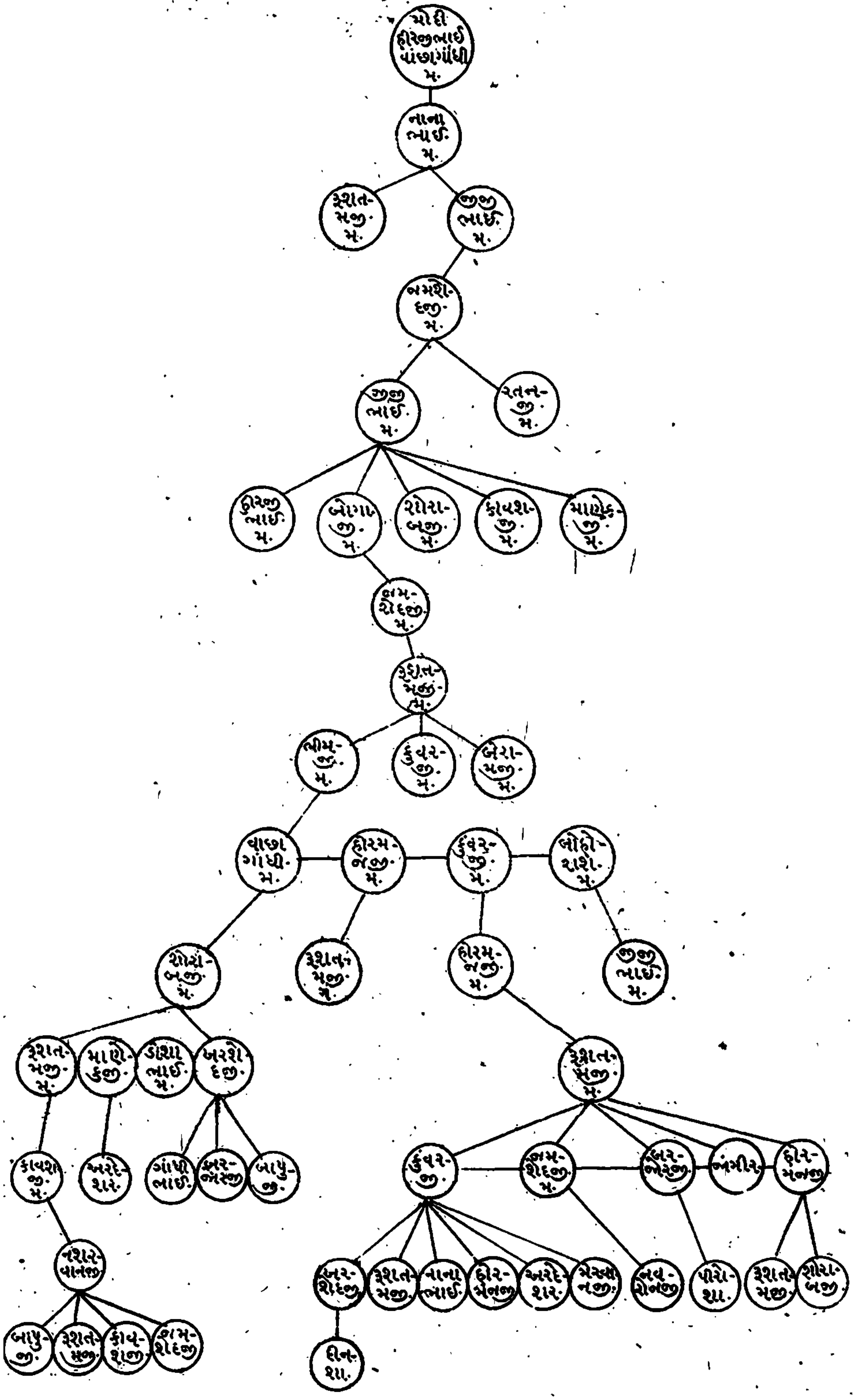

હાલતમા સલાંમત દેખાએછે, અને તેટલીજ મુદતની સગડી જે તારપછે એજ ડુંગરપર બંધાએલાં બીજાં દોખમાઓની અંદરબી રાતરે રોસનીની જોત આપતી રહીચ, તેની અસલ બાંધણી એવીતો અગવડ ભરેલી હવડાં માલુમ પડીચ કે, તાંહાં જસણ ટાંકણે, તથા રવાંણોના સચકાર સાથે જનારાઓને તે સગડીની અંદરના આતસ ઉપર સુખડ મેલતાં જે અજાબ થતો હતો, તે વાત જરથોસતી અકાબરો માહેલા દીનચાર્સીદાર શેઠ દીનસાજી માંણેકજી પીટીટે ધેઆનમા લઇને, સગડીની ચોતરફના ખાલી ઓટલા ઉપર નવી ધપનું એક મકાણ જે બંધાવેઉંચ, તેની સાથે આ સગડી જોડી લઈ તેનેબી ઘણી સારી રોનક આપીછે; માટે એ અસલી ધપની સગડી જાંહાં એબીલી દેખાતી હતી, તાંહાં હવે એબાદતખાનાનું રોનકદાર બીલંદ મકાંણ બની રહેઉંછે; માટે તેને બંધાવનાર સાથે મોદીખાંનદાનની અસલી કીરતીને કોઇથી ભુલાઈ શકાશેબી નહીં.

આ મોદી ખાનદાનના વડવાઓ પાશે, આગલા વખત પર સરકારને શીધો પોંહચાડવા માટેનું ઓહોલું કાંમ હોવાથી, તેઓના હાથ હેઠલ કેહચ કે હજારો લોકોની રોજી હતી; પણ જારથી તેવું કામ પરચુટન હાથ જઇ બેઠુંચ, તારથી તેઓના વારેસો વીખરાઈને જેમ જેને વગ ફાવેચ તેમ જુદા જુદા ધંધાને તેઓ વલગી રેહતા જણાએછે.

કેટલીક બાબદોમા આ માનવંતાં કુટુંબીઓની કીરતી ઘણીવાર રૂડી પેરે પસાર થાએલી કેહવાએછે, પણ તેની સાદતમા ઉપર જણાવેલી થોડીક યાદી શેવાએ બીજું કાંઈજ સલામત રહેઉં નથી. આનો સબબ એવો સમજાયોછે કે, ઇ૦ સને ૧૮૦૩ ની આગે તેઓના ભરેઆં ઘેરો જે ભસમ કરી નાખેઆં, તેમા સઘલાં દફતરો તથા દસતાવેજો નાસ પાંમેઆં; તેથી કરી વધારે અહેવાલ મેલવી સકાએઓ નથી.

વાછાગાંધીની છઠી પેહડીના નબીરા, શેઠ જીજીભાઈ જમશેદજી મોદીની જાહોજલાલીનું વરણન વીસતારી કેહવા લાએકની કોઈજ હકીકત હાજર નથી; પણ એક દસતાવેજ ઉપરથી આટલુંતો જાણવામા આવેઉંછે કે, તે સાહેબ સાલે ૧૦૯૪ મા પુર તંદરોસતી સાથે હઈઆત રહીને અનજુમનના એક અકાબર તરીકે હીંઆંની વસતી સાથે સારી રવેશે પરોટાએલા હતા.

એજ શેઠના દોતરાઓ માહેલા એક જમશેદજી બેધાજી મોદી વીશે એવી વાત કેહવાએલીછે કે, તેવણ પોતાના બેશીઓ સાથે ભેલાઈ રહીને હીંદના જરથોસતીઓની પેઠે વડવાઓથી ઉતરતા આવેલા રેવાજ પરમાણેના પંથમા સમાએલા હતા; પણ સાલે ૧૧૫૩ મા મરહુમ દાદીશેઠે પેહલવેહલા આતસબેહરાંમ બંધાવીને તઇઆર કીધા, તારે બીજા થોડાક હમદીનોની સાથે ઇરાંની રોજ માહ ઉપર અમલ કરવા લાગા; અને તે દાહાડાથી તેમના વંસના કેટલાંક વારેસો કદીમી પંથમા પેઠેલા માલુમ પડેછે; બાકી આ કબીલાનો મોટો ભાગ સાંભલેઆ પરમાણે આગલાજ તરીકાને વલગી રહેલા જોવામા આવેછે.

વંસાવલીની ટીપમા આ ખાનદાનનો માતરે મુખીય ભાગ જે જોવામાં આવેઓચ, તેવું કારણ એકે તેમના પરીવારોનો વીસતાર અતી બોહોલો ફેલાએઆને લીધે, હાલના નબીરાઓ અપસઅંપસની ચોકસ સગાઇને પીછાનવામા અંજાંણેઆં દેખાએછે; તેથી મેહનત લેતાં જેટલા સાહેબોના નામો શોધાઇ સખાએઆં, તેટલાંઓનેજ દાખલ કીધાંછે.

એજ કુટુંબના એક સકરમી શેઠ દાદાભાઇ નોસરવાનજી મોદીનું નામ ઉપલા સબબથી ટીપમા આવેલું નથી; પણ તે સાહેબ વીશે એવી વાતો હીંઆંની વસતી વચે ઇઆદગાર રહીચ કે, તે ગરહસથે પોતાની જવાંનીમા ચીનના દેસ સાથે મોટો વેપાર ફેલાવીને દરવીઅનો સારો ભંડાલ ભેગો કીધો હતો; અને તેનો ભોગવટો રૂડાં મનથી એવોતો કરતા હતા કે, તેથી પોતાના દોસત આસનાઓ ઉપરાંત ગરીબ બેશીઓ, પોતાની કોમ તથા પરગણાત વાલાઓને સરખી આંખે જોઇ તેઓની હાજત પુરી પાડવામા કોઇવારબી પછાત રેહતાતા નહીં; અને તે સાથે ખેરખેરાતબી સારાં ધેઆનથી સખાવતની રાહે મોકલે હાથે કરતા હતા. સાંભલેઆ પરમાણે આ શેઠને તાંહાંબી ફરજંદોની વરધી થાઈહતી, પણ તેઓ બાલવએમાં મરણ પાંમેઆને લીધે, તેનાની જીંદગી જારે રોજ ૧૧ મો માહ ૧૨ મો શેહણસાહી સાલે ૧૧૭૯ ય० એ ૫० વરસની ઉમરે મગરેબની કોરે પોંહતી, તારે મોટી દોલત અસતાં વારેસ વીના પોતે બેહસતનસીન થએઆ. આ શેઠની મીલકતો મુંબઇમા મુહબલક હતી, તે તેવનના ગુજરેઆ પછે વસીએતનામાના વકીલોએ ઘણીખરી વેચી નાખી; જેઓ માહેલી માતરે એકનીજ યાદ હમોનેછે, તે કોઇજ નહી પણ હારંબીરોના રસતાપર, અને ટાડસ્ત્રીતને નાકે ઉતર તરફ આવેલી એક મોટી ચેહલી, જે પેહલાં મરહુમ રૂસતમજી નવરોજજી બંગાલી, અથવા મેડકીએ લીધેલી હતી; પણ હવડાં તે મીલકત આપણી વસતી વચે પરોટાએલા શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઇ પાશેછે; તે મોદીની અથવા મેડકીની ચેહેલીનેજ નામે હજીશુધી લોકોની ઓલખમા સમાએલીછે. એ ઉપરાંત એક મોટું ઘેર મોદીખાનામા સલામત ઉભેલું કેહવાએછે. આ સખી શેઠીઆના મરણ બાદ તેમના મેહરબાંન માતાજી નવાજબાઇએ એક પુનવંતાં કાંમની એવી સોચના કીધી કે, આ મરહુમની નઇએતે આતસબેહરાંમ બાંધવા. એતેફાક એવો બનેઓ કે તે બાઈ તો બીચારાં ગુજરી ગયાં, પણ તેણીની વીધવા વહુ જાઇજી મોદંને પોતાના પેઆરા ભરથારના પુન માટે આ માહભારત કાંમને માથે ઉઠાવી લીધું; અને વાડીયાજી શેઠ હોરમજજી બમનજીની તેમા સાંમેલગીરી મેલવીને આ મરહુમની થાપણ મધેથી મોટા દરવીય ખરચીને સુરતમા આતસબેહરાંમ બંધાવેણી. એમારતનું કાંમ સરવે સમપુરણ થાએણી તારે પવીતર કેબલાને રોજ ૧૭ મો માહા ૨ જો *શેહનસાહી સાલે ૧૧૯૩ ય० એ શેહનસાહી ટોલાના દસતુર એદલજી* દારાબજી સંજાંણા હસતકની કીરીઆથી તખતનસીન કીધા હતા; અને તે દાહડાથી પારશીઓની બાંનુઓમા સરઅવસરે મોટી ઉલટથી આત-

---

* એ વખતપર આ માનવંતા ધરમગુરૂને દસતુરી મેલેલી નોહતી. નો० લે०

મેહેરજી વાછાની વંશાવલી.

પેહેલી.

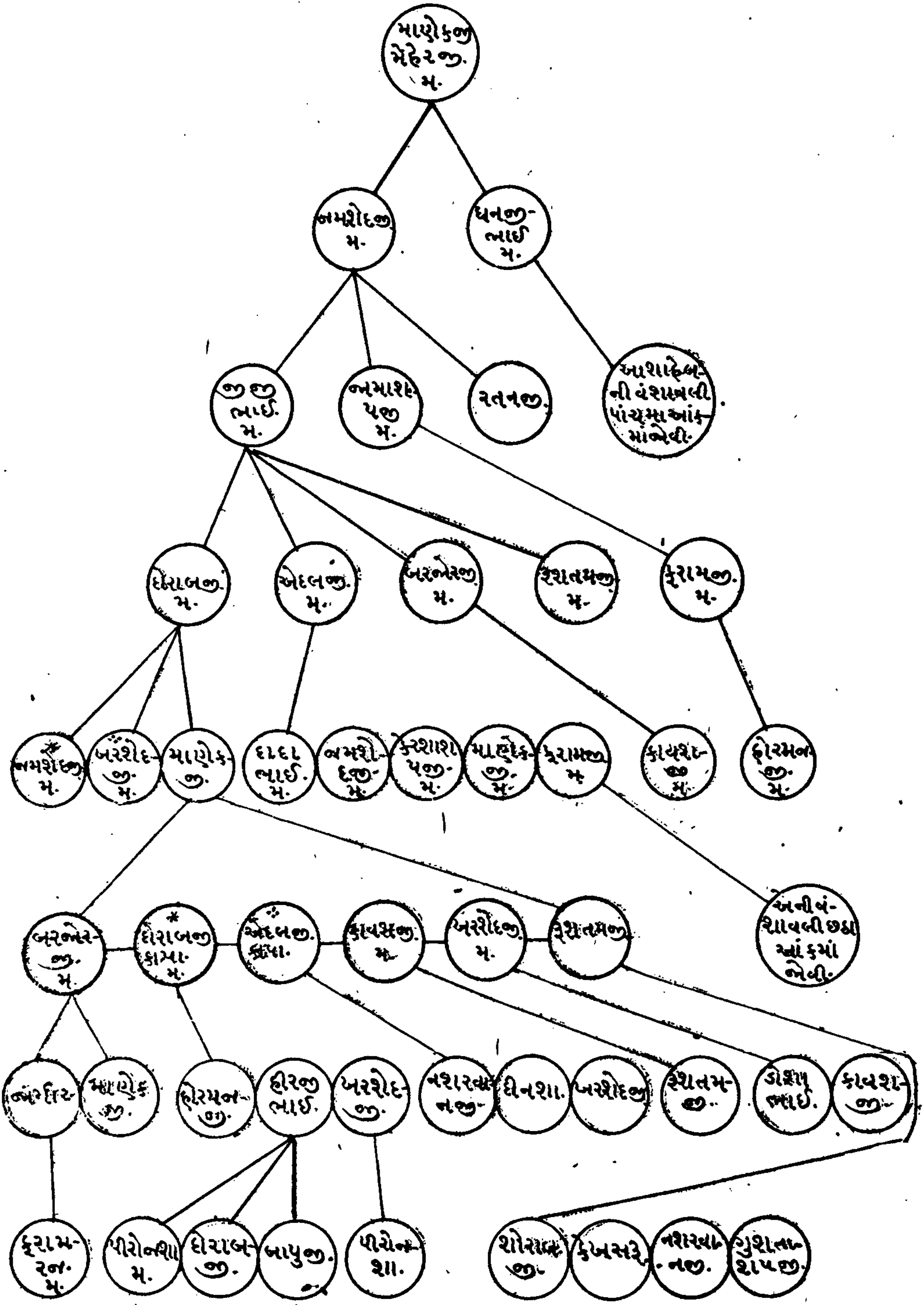

મેહેરજીવાછાની વંશાવલી.
બીજી.

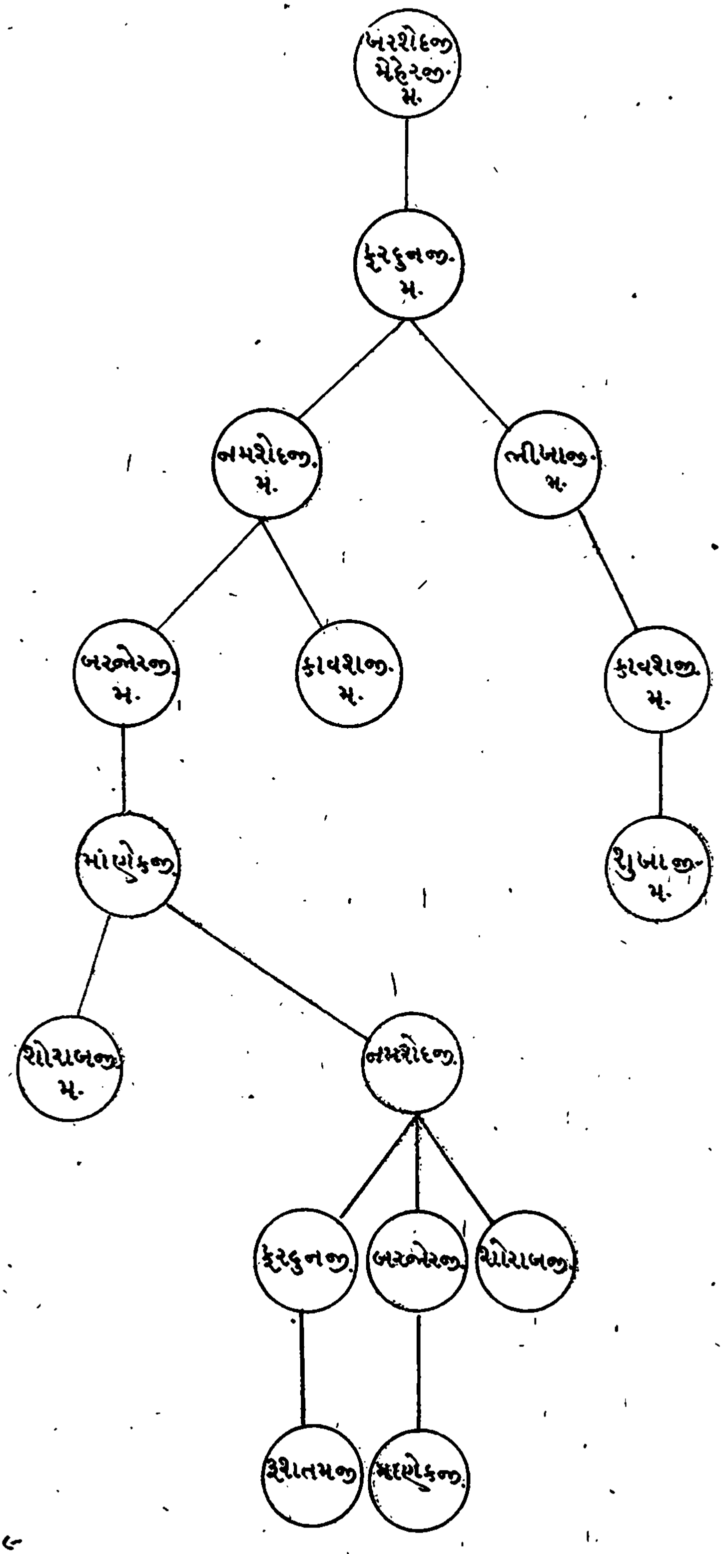

મેહરજી વાછાની વંશાવલી.

તરીજી.

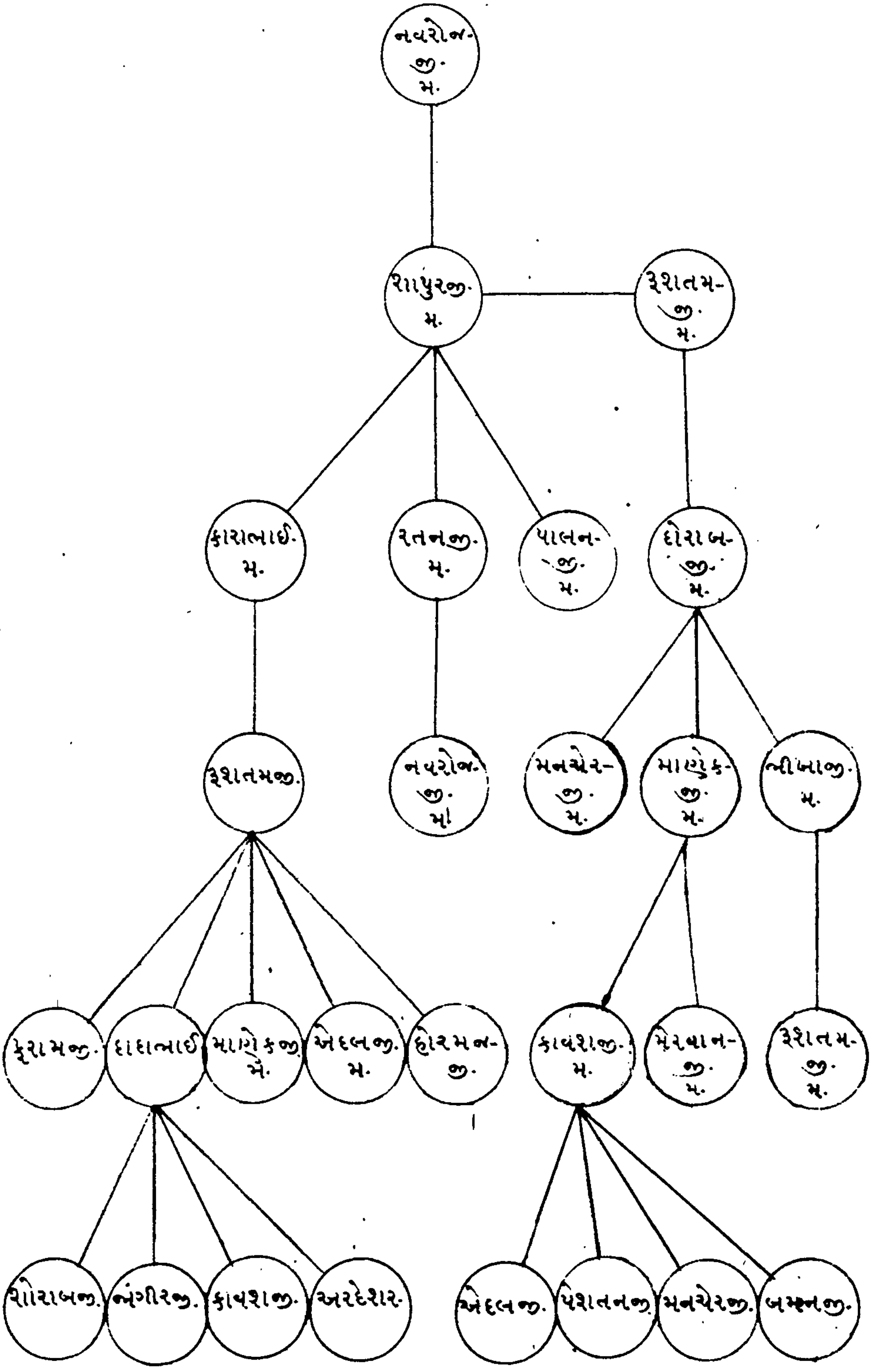

મેહેરજી વાછાની વંશાવલી.
ચોથી.

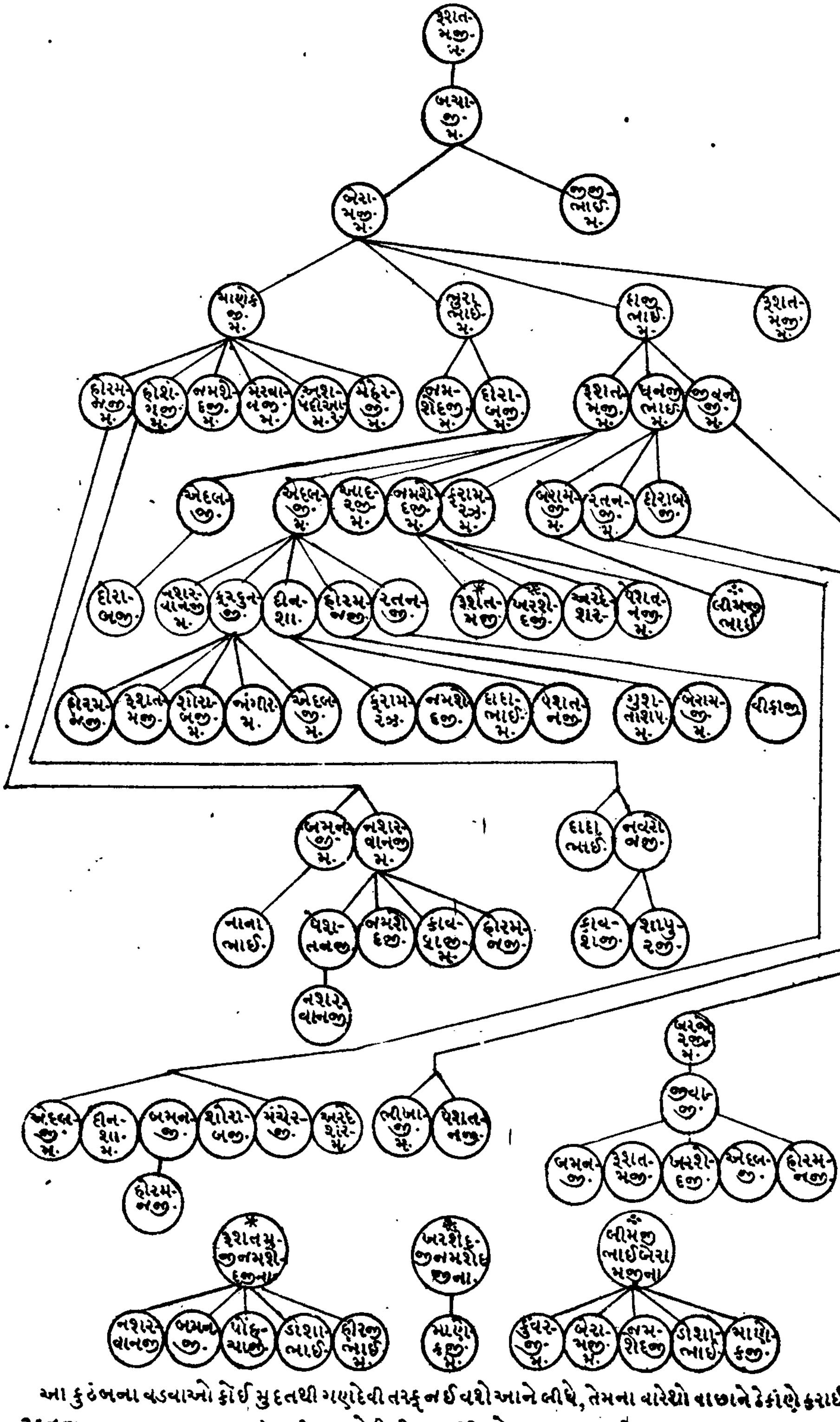

આ કુટુંબના વડવાઓ કોઈ મુદતથી ગણદેવી તરફ નઈ વશેઆને લીધે, તેમના વારેશો વાછાને ઠેકાણે કરાઈ, ગનધરતથા ઝહુવેરીની અટકથી ઓળખાવા લાગા છે.

માણેકજી વાછાની વંશાવલી.

પાંચમી.

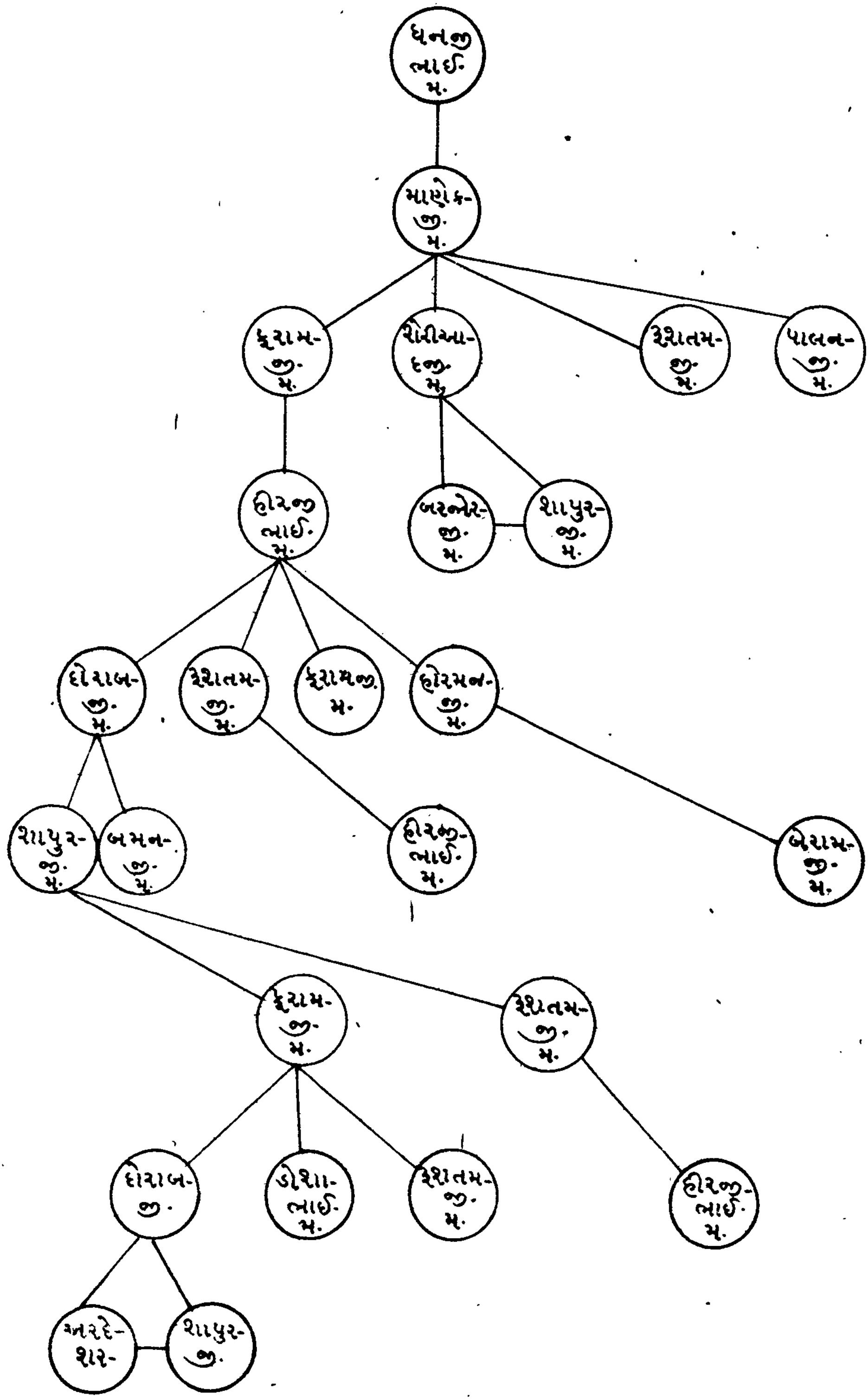

આ નોંધ લેનારના બાવા ફરામજીની વંશાવલી.

છઠી.

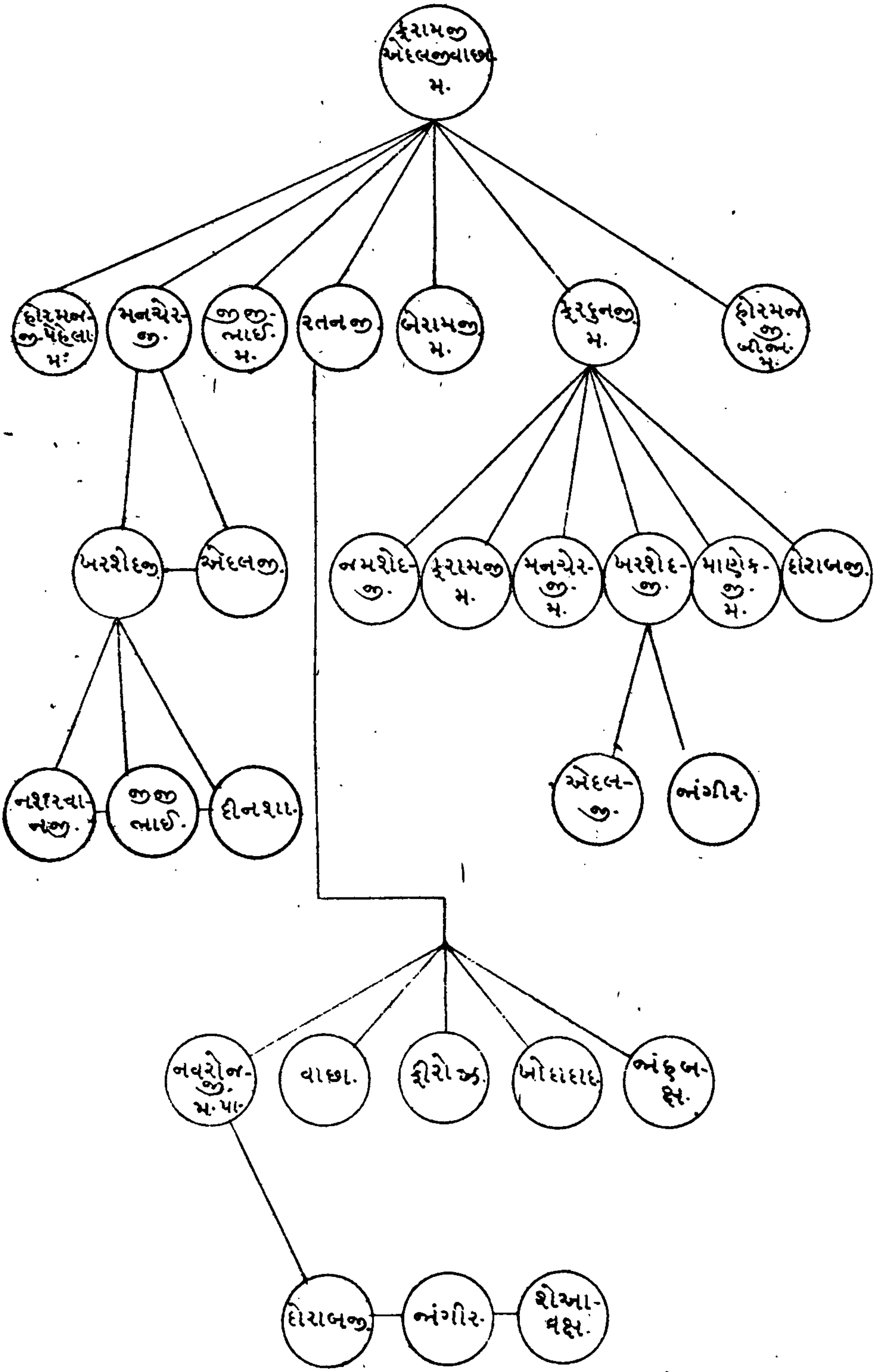

સના ગીતો એક માનતા તરીકે ગવાતાં આવેછે. આ દાદા મોદીનું કીરતી ભરેલું નામ, હાવાં માહભારત કાંમથી ચંદરોકાલ સુધી પરકાસતું રેહ, એવી પરારથના પાક પરવરદેગારની જણાબમાં ચાહીએછે.

આ ખાંનદાનના એક બુજોરગ શેઠ શોરાબજી વાછાગાંધીએબી, સાંભલેઆ પરમાણે પોતીકા વડવાઓથી ઉતરતો આવેલો મોદીનોજ ધંધો ચાલુ રાખેલો હતો. પોતાની કારકીરદીમા ધરમનું એક કાંમ માથે ઉઠાવી લઈને પોતીકા પઈસાથી ચોપાટી તરફની ડુંગરવાડી માહેલી પોતાની ખાલી જગેઆ ઉપર, આતસઆદરાંનના કેબલા સારૂં એક મકાંન આ શેઠે રૂડી ધારના રાખી બંધાવા માંડેલું હતું; અને તે લગભગ તઈઆર થવા આવેલું તેટલાં ૭૯ વરસની જઈફી પુરી કરીને રોજ ૧૨ મો માહ ૧૨ મો કદીમી સાલે ૧૨૨૬ ય૦ એ, આ દુનીઆંમાથી અસબાબ ઉઠાવી મીનોઈ જાહાંનનું સુખ શોધવા શીધારેઆ.

મરહુમ શેઠ શોરાબજીને તાંહાં અસલમાં ૪ બેટાઓની જે વરધી થાએલી હતી, તેઓ માહેલા બે સાહેબો મરણ પાંમી ચુકાછે. અને હાલ હઈઆત રહેલા બે બેટાઓ ઉપરાંત દોતરાંઓ વગેરેની સંખીઆ, વંસાવલીની ટીપ જોએઆથી જણાઈ આવશે. આ બે ભાઈઓ નામે મી૦ માણેકજી તથા ખરશેદજીએ પોતીકા મરહુમ પીતા હસતકથી બંધાએલી દરેમેહરનું અધુરૂં રહેલું કાંમ તેમની થાપનમાથી પુરૂં કરાવીને, તે મકાંનની અંદર રોજ ૧૭ મો માહ ૬ ઠો કદીમી સાલે ૧૨૨૭ ય૦ એ આતસઆદરાંન સાહેબને તખતનસીન કરાવેઆ; અને તેની કીરીઆ કદીમી પંથના વડા દસતુર અરદેસર રૂસતમજી મુલાંફીરોઝનાએ અનજુમન હજુર કીધાં પછે, તે પાક મકાંનને જરથોસતીઓના ઉપીઓગ માટે મરહુમ શેઠ શોરાબજી વાછાગાંધીને નામે ધરમ ખાતે ખોલ્લું મેલવામા આવેલુંછે.

વાછા ખાનદાનનુ વરણન.

જરથોસતી ટોલાના કેટલાક લોકો ય૦ ૩૮૫ના સાલમા પેહલવેહલા શેહરે સંજાણથી નીકલીને ગુજરાત તરફ પંથરાઇ પડેઆ; અને તાંહાંથી સવાસદી પસાર કીધાપછે, તેઓ માહેલા થોડાક સખસો પોતીકાં પરીવાર સાથે ફરતા ફરતા રોજ ૨૪ મો માહ ૧ લો સાલે ૫૧૧ ય૦ એ કસબે નૌસારીના નસીબાને જે જઈ વલગેઆ તેઓની સંફમા આ કુટંબના વડવાઓબી હતા; માટે તે દાહડાથી હમો તાંહાંનાજ વતણી કેહવાતા આવીએછે.

પારસી લોકોના પરીવારો પાસે તેઓના નેઆગાંનોની હકાએત સંબંધી ઘણી પુરાંણી નોંધો નહી રેહવાનો સબબ એટલોજ સહંમજાએચ કે, તેઓ હીંદમા આવેઆ પછે ઘણો લાંમબો વખત વેર પડેલા હાદેરાઓ ઉપર હાદેરાની હેજગારીમા એટલા તો ગીરેફતાર હતા કે, એક ધાડ પુરી નહીં થાએ તેટલાં બીજા દરોરાની ધાસતી ઉપજાવતાં એલમની ગાફેલી સાથે કાબેલીએતનું કઉઅતબી ભુલતા ચાલેઆ; જેમા હમારા વડવાઓ તરફનુંબી પુરાંણું વરણન અંધારાંમાજ અટવાઈ ગએલું જણાએલુંછે. પાછલનો વખત જારે નીરાંતનો

મલેઆ તારે કોઈ કોઈ સાહેબોની પેઠે તેનાઓની કુટંબની થોડીક કેફીઅત યાદ રાખવા લાગા, અને તે ઉપરથી એકેકની પુઠે ઉતરી આવેલાં ફરજંદોએ પોતાના બાપદાદાઓથી સાંભલેલી વાતોનો સંઘરહ ૯૩ વરસ પર થઈ ગએલા હમારા બુજોરગ મોટા બપાવા પાશેથી સચવાઇ રહેલો એક વારસા તરીકે હમારે હાથ આવેઓ હતો, તે ઉપરથી જે માલુમ પડઊંચ તેજ માતરે હીંઆં નોધી લઈએછે.

એ યાદી ઉપરથી એટલુંજ કેહવાનું બની આવેછે કે, આ નીચે આપેલી વઊંસાવલીની સરૂઆતથી તે મરહુમ જીજીભાઈના જમાના સુધીની સાત પેહડીના સખશો પોત પોતાની ગુંજાએસ મુઆફેક નૌસારીમાં જાડું સુતરાઉ કાપડ વણીને ગુજરાંણ ચલાવતા હતા; અને તે માહેલા કોઈ કોઈ સાહેબો તો તે વખતની હાલત પરમાંણે તાંહાંની અનજુમન તરફથી આગેવાંણીનો હકબી ભોગવી ગએઆછે.

હમારાં ખાનદાનના બુજોરગવારોની જીંદગીનો ટુક અહેવાલ જે ઉપર જણાવેઓચ, તે શીવાએ બીજો વધારે નહીં મલી શકતાં હમારી તરફ જેનો વશીલો ઉતરેઆછે તેનાજ વડવાઓના જનમ તથા મરણનો દાહડો જે સચવાઈ રહેલોછે, તેજ માતરે એક પુરાતમ યાદદાસત તરીકે હેઠલ જણાવેલા ય° શાલના રોજ તથા માહથી સહમજાઇ સકાશે. આગલા વખતમા પારશીનો ફીરકો એકજ તરીકાપર ચાલતો હતો તેથી શેહનશાહી અથવા કદીમી માહ કરી હીંઆં લખવામા લાવેઆ નથી:

જનમ.			નામો.	મરણ.			ઊંમર.		
રોજ.	માહા.	શાલ.		રોજ.	માહ.	શાલે.	વરસ.	મહીના.	દાહડા.
૨	૬	૯૪૫	કેકોબાદ.	૧૫	૧૦	૧૦૦૧	૫૬	૪	૧૦
૭	૫	૯૭૦	રાંણા*	૮	૮	૧૦૪૧	૭૧	૩	૨
૨૨	૩	૯૯૬	વાછા†	૬	૬	૧૦૭૧	૭૫	૨	૧૫
૩૦	૪	૧૦૨૧	મેહેરજી‡	૨૫	૯	૧૦૮૦	૫૯	૪	૨૬
૧૯	૧૧	૧૦૪૪	માણેકજી.	૩	૧૨	૧૧૨૦	૭૬	૦	૨૦
૧૪	૨	૧૦૬૯	જમશેદજી.	૩	૧૧	૧૧૩૫	૬૬	૮	૨૦
૫	૭	૧૦૯૧	જીજીભાઈ.	૨૮	૩	૧૧૪૯	૫૭	૮	૨૪
૨૦	૧૦	૧૧૧૬	એદલજી.	૫	૫	૧૨૦૨	૮૫	૬	૨૧
૬	૩	૧૧૪૩	ફરાંમજી.	૧૯	૯	૧૧૯૨	૪૯	૬	૧૪

* નૌસારીમા હરેક બાબદના ટંટા વચે પડીને સમાધાંની લાવેઆથી તાંહાંની અનજુમનમા પરખેઆત થએલા હતા.

† આ સાહેબથી હમારૂં ગરીબ કુટંબ ઓલખાતું આવેઊંછે, અને એ નામના બીજા ઘણા સખશો નૌસારીમા થઈ ગએલા સંભલાએછે.

‡ આ બુજોરગવાર પોતાને તાંહાંની વણાવટનું કાપડ વેચંવા માટે પેહલવેહલા ૧૦૪૬ ની શાલમા આ ટાપુ ખાતે આવેઆ હતા, અને તેપછેથી ૬૨ વરસની મોસમપર પરદેસીની પેઠે આવનજાવન કરવા લાગા; એ રેવાજ છેક જીજીભાઈના જમાના સુધી ચાલુ રહેલો હતો. નો° લે°

ઉપલી ટીપમા જણાવેલા હમારા મોટા બપાવા જીજીભાઈએ ય૦ ૧૧૧૬ ના શાલથી આ ટાપુની પનાહ પકડવા માંડી, પણ જાથુકના રેહવાશી થવાને બદલે મોસમશારની ફેરી તેનાઓબી પોતીકા વડવાઓની પેઠેજ પસંદ રાખેલી હતી; તે છતાં કોઈવાર ધંધાને લીધે બે અથવા તરણ વરસ ખેંચી કાહડવાની તેણાને ફરજબી પડતી હતી; જે પછે મરણની થોડાં વરસ આગમજથી હીંઆં આવવાનું બંધ પાડીને નૌસારીમા જઈ બેઠા, જાંહાં વણાવટનું કાંમ ચાલુ રાખી તેમા પોતાના તરણ દીકરાઓને રોકેઆ હતા, પણ તેઓ માહેલા વચલા દીકરા (આ નોધ લેનારના બપાવા) વડવાઓનો વેપાર નાપસંદ કરી, પોતાની સહમ-જને સવાધીન થયા તેનું વરણન નીચે જાહેર કરીએછે.

શેઠ એદલજી જીજીભાઈ વાછા.

આ શેઠીઆએ શોલ વરસની ઊંમરથીજ સવતંતરપણું સાચવીને પોતીકા વડવાઓથી ઉતરી આવેલો વણકરનો ધંધો તુછકારી કાહડેઓ હતો; અને તે ઉપરથી બાપની સાથે બીગાડ પડવાનો ભોક પકડીને સાલે ૧૧૩૩ મા આ ટાપુખાતે લાગલા ઉતરી પડેઆ, તારથી પરજા વચે પરબેઆત થાઈ ગએલા આ એદલ વાછા મુંબઈવાશી કેહવાયા હતા. હીંઆં આવેઆ પછે પેહલવેહલા ધંધામા ઘાંચીની એક દુકાંન કાહડી બેઠા તારે તેવનની ગાંઠે પચીશેક રૂપીઆની પુંજી હતી; પણ સરવે સાથે નમનતાઈ નીભાવી રાખીને રેહતાં રેહતાં ગામ ઘરાકી એટલીતો વધારી લીધી કે, તેવા રૂડા સંજોગથી ટુક મુદતમાં સારી કમાણી જમાવ કરીને તેમાથી થોડીક રકમ નૌસારી ખાતે પોતીકા પરતીપાલ કરનારા પોતાના ગુજરાંન માટે મોકલતા રહેઆ, અને તેથી કરી બાપ બેટા વચેનો તુટેલો એખલાસ પાછો સંધાયો હતો.

એવનના વડા ભાઈ દોરાબજી, તથા નાધલા ભાઇ બરજોરજી (ઉરફે બજી વાછા) જેઓ નૌસારીમા હતા; તેઓએ પણ આ વચલા ભાઇની વરતણુંક ઉપર વલાણ પકડવાના વીચારથી પોતીકા પીતાની રજા મેલવેઆ મુજબ, વના-વટનું કાંમ છોડી દઇને પરીવાર સહીત લાગલા હીંઆંજ આવી રહેઆ; અને તરણે ભાઇઓએ એક બીજાના સંભાલમા સમાઇને ઘાંચીનો ધંધો બહુ વધારી મેલઓ. થોડીક મુદત ગુજરેઆ પછે નાધલા ભાઈ છુટા પડીને પોતાને નામે જુદી દુકાન તેજ હારમા કાહડી બેઠા; અને વડા ભાઈ મરણ પાંમેઆ પછે આ એદલજી વાછાએ સાલે ૧૧૪૯ મા અંગરેજ બજારમા વેલાતી સામા-નની વખાર કાહાડેઆથી પોતીકી ઘાંચીની દુકાંન મરહુમ ભાઈના બે દીકરાઓ નામે ખરશેદજી તથા માણેકજીને સપુરદ કરી દીધી. તેજ અસલી મકાં-નમાં બેહુ ભાઇઓ, તથા તેઓના મરણ પછે તેઓના વારેશો ઘણા વરશો સુધી ઘાંચીનો ધંધો ચલાવતા હતા; જે માહેલા હાલ હઈઆત રહેલા એક સખશે પાછલથી કાંઈ નફા જેવું નહીં વીચારેઆથી પરચુટન કરીઆનાણું

વેચાન બીલકુલ કાહડી નાખીને બીજો રોજગાર હાથમા લીધોચ, પણ પુરાંતા મકાંનને હજીસુધી તેણે સાચવી રાખેલું માલુમ પડેછે.

આગલાં વરશોપર વેલાતી સાંમાન વેચવાની દુકાંનો થોડી હોવાને લીધે, તેમનો રોજગાર ઘણા સારા પાયાપર રગી રહીને નફા ભરેઆ થાઈ પડેઆ હતો; અને તેથી કરી પોતાના કુટંબીઓમા સરવે કરતાં વધારે સુખવાશી હાલતમા ગણાઇને, શેઠીઆઓની સંફમાં સારૂ માનબી મેલવી ગયાછે.

જોકે આ હમારા બુજોરગ બપાવાનો તે વખતપર ચાલતો રોજગાર કાંઈ એવો માહભારત નોહતો કે, તેમાથી મુહબલક દરવીઅ હાથ કરીને સરીમંત થયા હોએ; પણ આટલુંતો ચોકસ હતું કે, જાતી કોશિસ જારી રાખીને ટુક ધંધામાથી સારી પેદાએસ હાંશેલ કરતા હતા; અને તેવટે પોતાના બોહલાં પણ ગરીબ કુટંબીઓને પખસમા સાચવી સંસારનું સુખ ભોગવતા હતા.

ખરૂંછે કે વખતના દોર આમલ કોઈનોબી દમામ સદા પાએદાર રહેયો નથી, તેમ આ હમારા બુજોરગ બપાવાએ જારે બુઢાપાની નોકપર આવવા માંડએં, તારે તેની સાથે તેમના શીતારાએબી મગરેબ તરફ મોહડું મરડેઆ કીધાથી અવલતો એ નીપજેઅં કે, પરવરદેગારે બખશેલા પાંચ દીકરાઓ માહેલા (આ ફીદવીના એક પીતા વતરોગે) ચારજણાઓ; અને એક શેવાએ કેટલીક દીકરીઓ, એકેકની પુઠે મરણ પાંમીને દુનીઆંમા નહીં હોએલાં જેવાં થાઈ ગયાં; અને બીજી તરફથી જે જે આસાંમીઓ સાથે ધીરધારનો મોટો ધંધો ચલાવેલો હતો, તેઓ માહેલા કોઈ કાચા પડેઆ, અને કેટલાકો તો નાણા દાબી લઇને હીંઆથી જે બાહેર નીકલી ગયા, તેઓ પાશેથી દોકડો એક પાછો ફરેઓજ નહી; તેથી કરી જઇફીનો વખત પોંહચતાં મોહોતની મુશીબત સાથે સંઘરેલો પઇશો બરબાદ થયાની બેકરારીએ મનની તથા સરીરની સકતી એકેદંમ ઘટાડી મેલી; અને તો જોકે હમારા પીતા તેનાની ફરમાબરદારીમા સદા હાજર હતા, પણ તે મરહુમમાં કાંઈ એવી ચાલાકી નોહતી કે પોતાનો બાપીકો રોજગાર હીંમતથી આટોપી લીએ. આવા સંજોગો સાંમઠા મલેઆથી જવાંનીમા પોતે રચાવેલા રોજગારની રેરાની ઝાંહાંખીપડી, તેમા વલી એક કુદરતી ગજબ એવો ઉતરેઓ કે, તેમના બચી રએલા માતરે એકજ દીકરા (આ ફીદવીના પીતા) ફરાંમજી થોડાક મહીના સુધી સકત માંદગી ભોગવેઆ પછે, રોજ ૧૯ મો માહા ૯ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૯૨ ય૦ એ બીચારા ઘરડા બાપને વીશેસ વીલાપમાં નાખી ગુજરી ગયા, તારથી આ બુજોરગ બપાવાની હીંમત સાબદી તુટી ગઈ. આ ટાંકણે હું સુધાં ચાર નબીરાઓ જે નાંધલી વએના હતા, તેઓ મધેથી કોઇનેબી પોતાની બાજુપર બલવંત નહીં જોએઆને લીધે હારી બાઇને ૪૩ વરસની રચાએલી દુકાંન કોઈનુંબી દેવું માથે રાખેઆ વીના, ખાસ ખુશીથી તદન ઉંચકી નાખીને ઘડપણને દાહાડે સુખને બદલે બેકારીપણાનું દુખ જોતા ઘેરે બેઠા હતા.

આ એદલ વાછાના નામની માતરે એકજ જીવતી નીસાંણી, જોકે હવડાં નથી તેમની પોતાની ગણાતી, કે ના તેમના કોઈબી વારેસ પાશે રહેલી;

પણ બે હાથ વેચાયા પછે, હમારાજ વડીલોના તોખમથી ઉતરેલા કોઈ ઘણા દુરદરાજ એશીના હાથમા આવેલી જે દેખાએછે, તે કોટમધે પીઠાંના મોહલામા શેઠાંણી મોહટલી બાઇએ બાંધેલી દરેમેહરની પડખે દખણ દશા તરફ તરણ મજલાનું એક ઘેર જે વરસ ૮૩ ની વાતપર તેવનનાં પઇસાથી બંધાએલું હતું, તેજ અશલીપાયાપર હજી તુલીક ઉસતવાર ઉભું રહીને વાછાવાલાં ઘેરની ઓલખથી કેટલાંક લોકોમાં આસકાર થાએલુંછે; એનીજ જોડે એવીજ ઘપનું એક બીજું ઘેર જે તેજ ટાંકણે હીરાલાહેરનું બાંધેલું હતું, તેતો તેના આવરદા પુરા થયાને લીધે દરેમેહરનાં બાંધકાંમમો ખપી ગએઊં. એ મોહલામા તે વખતે બે શીવાએ બીજા કોઈનાં મોટાં ઘેરો બીલકુલ હતાંજ નહી, પણ માંતરે મારવગરના નીચા અંમલા અથવા ઝહુપડાં સાથે જે નાંમથી એ મોહલો ઓલખાએચ તેહવાં તાંહાં દારૂનાં ફર તથા પીઠાં હતાં; અને તાર પછે રફતે રફતે બીજા સાહેબોની હવેલીઓ બંધાયાને લીધે તાંહાં એકબી જુપડું આજે જોવામા આવતું નથી.

આ સાહેબની કીરતી જોકે કોઇ રીતે પરજા ઉપીયોગી તો જણાતીજ નથી; પણ ઘણું કરી પોતાના ગરીબ કુટંબ પરીવારની અંદર આંમેજ થાએલી જે પરશીધછે, તે વીશે હમારી અજમાએસ ઉપરથી હીંઆંસુધી ચોકસાઇ સાથે જાહેર કરીએચ કે, આ માનવંતા મુરબીએ પાછલના નબલા વખતમાબી જાંહાં સુધી નીભાઈ સખાએઊં તાંહાં સુધો, સદાની ગંભીરાઈ સાચવીને તેઓ ઉપર સખાવત પણાનો સખી દસત લંબાવેઆ કીધો; અને તેટલા માટે પોતાના ખુદ પઈસાથી બાહેર કોટના લતા તરફ લઈ રાખેલી બે અથવા તરણ નાધલી મીલકતોબી વેચવાનું દુખ હઇડે નહીં ધરતાં, છેલે સરવાલે પોતાને રેહવાના જે ઘેર વીશે ઉપર વીસતારી જણાવેઊંચ; તે પણ વેચીને જીંદગી સુધી હમો મલતા બીજા હમારા ભાઈઓ વીગેરેનું આબરૂથી પરતીપાલ કરતા હતા. માટે આવા ખુબીવંતા મુરબીની હમારે મનથી કેહવાએલી મોઠી કીરતીનું થોડુંક વરણન વાંચનારા અસરાફ સાહેબોની શેવામા સરનમાવી રજુ કરતાં, રાસતીની રાહે તેઓને આટલુંજ મનાવીએછે કે, પરીવારને પાલવાનું કાંમબી બચીત કરી સખાવતમાજ ગણાએછે; અને તેના હમેસાંનમા એક દાનાવની કેહવાતનો નમુનો નીચે જણાવેલી કવીતા મુજબનું પરીણામ દેખાડેછે.

સખાવતનો શોકી અકલમંદ કેહવાએ—ભલું નામ જગમા તેમનુંજ લેવાએ.

વાછા ખાંનદાનના વડીલોની મુંબઈ ખાતે થાએલી પેહલવેહલી પધરાંમની, જો મરહુમ મેહરજી વાછાથી ગણવા ચાહીએચ તો, તે વાતને આ ચાલુ સાલ સાથે સરખાવતાં ૧૯૬ વરસ માલુમ પડેછે. પણ તેવનથી ઉતરતા છેક ૪ પેહડી સુધીના સાહેબો ફકત રોજગારને અરથે આવજાવ કેરતા હતા; તેને લીધે કાંઈ હીંઆના જાયુક રેહવાશી ઠરતા નથી. માટે હંમેસના રેહવાવાલા ઉપર જણાવેલા હમારા બપાવા તથા તેઓના ભાઇઓને પરીવાર સહીત આવેઆનું વરસ જોતાં એક સદીની ઉપર લગભગ એક દાએકો થાએચ તારથી તેઓનો વશીલો મુંબઈવાશી કેહવાએછે.

વંસાવલીની વીગત ઉપરથી આ એદલજી વાછાની સાથે ગણતાં, તેમના બાપને પેટે અવતરેલા ચાર દીકરાઓ જે એકેકની પાછલ હેઠલ જણાવેલાં સાલમા મરણ પાંમેઆં, તેઓની ઇઆદી હીંઆં આપીને આ હએવાલનું સમાપત લાવીએછે.

સરવેથી નાંધલા દીકરા રૂસતમજી શાલે ૧૧૨૯ ના બીજા ગાથાને રોજે ૨॥ વરસની નાહની વએમા નૌસારી બાતે.

વડાં દેરાબજી રોજ ૨૧ મો માહા ૩ જો શેહનશાહી શાલે ૧૧૫૩ મા મુંબઈ બાતે ૩૯ વરસની ઊંમરમાં.

તરીજા બરજોરજી રોજ ૨૭ મો માહા ૬ ઠો શેહનશાહી શાલે ૧૧૭૬ મા મુંબઇ બાતે ૫૬ વરસની ઊંમરમાં.

બીજા એદલજીના મરણનો દીવસ સફે ૩૦૦ મે જણાવેલોછે.

આ મરહુમ એદલજી વાછાના મરણ વખતે ઉપર જણાવેઆ મુજબના હમો નબીરાઓ ઉપરાંત પોતાની એક દીકરી નામે કુંવરબાઇ (મી૰ કેર પરેસકાટ તથા વીંનતર વકીલોની આફીસના કારભારી મી૰ એદલજી બમનજી ખરાસના માતા) ને હઈઆત મેલી ગયા હતા. એ બાઈ પણ લગભગ ૫૪ વરસની વએ પોંહચીને બાપની ૧૨ વરસ પાછલ રોજ ૩૦ મો માહા ૫ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૧૪ ય૰ એ બેહસતનશીન પાંમેઆં તે દાહાડાથી હમારા માનવંતા મુરબીની હસતી ખતંમ થઈ; પણ તેણાની વસતી વાડીમા હવડાં હમો બે ભાઇઓ અને તે ઉપરાંત હમારાં તથા મરણ પામેલા ભાઈના બચાં કચાંઓની વસતી પરકાસતી રહીચ, તેઓ માટે હેઠલ જણાવેઆ મુજબની ઓજરબાઈ સાથે સોકર ગુજાર ચાહીએછે.

અએ દાદગર દાવરે દાદાર–જોડી હાથો તાહરી સોડે છું તઇઆર.
અપરાધી ધુનાહનો તો હું છેઊં ભારી–છુટીસ તારેજ જો કીરપા હોશે તાહરી.
હકીકત જે માહરા વડવાની કહીચ–કીધીચ તાજી જેને તે પુરાંણી થઈચ.
અગરચે તેમાં કાંઈ ભુલ ચુક હોએ–કુદરતની તાહરી નેધાહથી તું જોએ.
તો બખશેસની રાહે મને મોંફકર–હર હાલમા સદા તું માહરો હાથ ધર.
થશે નહીં માહરેથી તુંજ બીન કાંમ–હશે તું પડખે તો સંભારશે ગાંમ.
તુંછે સઉમા છુપેઓ ને સઉમા જાહેર–તુંછે સંધેમા અને સંધેથી બાહેર.
તે માટે અરજછે તાહારી હજુર–દેખે તું હેમા કાંઈ માહરી કશુર.
તે કીરપાની રાહે તું કરજે એમા–લખેલું વધુ યા ઓછું હોએ હેમા.
પનાહ પકડી આવેઆંછે ઉપલાં રવાંણ–હસતીમા રાખીને તેમના જવાંણ.
બેહસતમા નેધાહ તું તેઓપર કર–સદા તેમની દામાંન આશેઆની ભર.
પરીવારને હીંઆં તું રાખજે આબાદ–લેતો રેહજે તેઓની હમેસાં દાદ.
બંચાવજે તેઓને જો કંઈ પરે કેહર–રાખજે તેઓની હોરમતપર મેહર.
તેઓના શતરૂ ને બદખાહ જે હોએ–હેવું કરકે તેઓખી નેકીજ જોએ.
સઉનાં ભલાં માટે કાહડી કલાંમ–પોંહચાડુંછું માહરી જીગરની સલાંમ.

આ ખાનદાનના ઘણાક નબીરાઓ માહેલા માતરે બે સખશો, જે ભલી કોસેસથી અંગરેજી વીદેઆની પુખત કેલવણી પાંમેઆ પછે, તેનો ઉતંમ ઉપીયોગ હાંશેલ કરનારાઓ મી० જાંગીર બરજોજી તથા તેમના કાકા મી० રૂસતમજી માણેકજી જે માલુમ પડેઆછે, તેઓની થોડીક ઈઆદી આ નોંધમા એક ખરા અને અતલગ ભેશી તરીકે હમો દાખલ કરીએછે.

એ માહેલા પેહલા પરમાણીક પુરૂસ કેલવણીના બલથી આજ કેટલીક મુદત થાઈ એલમ તથા હોનરોના અગણીત અખતરા તેની સહમજ સહીત જાહેર સભાઓની હજુર પરજાની સાહમને જેમ પરગટ કરતા રહીને આપણી વસતીમા પરખ્યાત થાએલાછે, તેમજ તેનાની જીંદગી બરકરાર રેહતાં સુધી આવાં ઉપોઓગી કાંમો કદી ભુલનાર નથી, એવી હમો અંતકરણથી આશેઆ રાખતાં જણાવીએચ કે, આ ભાઈ બે વાર પોતાની રોજીનેસર વેલાત વઠીક જઈ આવેઆ પછે, હવડાં સારીઆંટથી પોતીકો ખાનગી વેપાર સાંતપણે ચલાવી સંસાર સંભારેછે.

બીજા ગરહસથે જવાંણીનો ઘણો ખરો વખત પરદેસમા ગુજારેઆને લીધે, તેવન આ ટાપુ સાથે જાહાજા પરોટાએલા જણાઆ નથી; માટે તેનાની પીછાંણત પરજા સાહમણે ધરતાં હમારો અધીકાર બજાવીએચ કે, આ હમારા પીત્રાઇ ભાઇને એદન ખાતે સરકારી હીસાબ તથા કીલીદારીના કાંમ માટે આપણી નામદાર સરકારે પેહલવેહલાં ય० ૧૨૨૫ મા ચુંટી કાહાડીને તે તરફ રવાંણે કીધા હતા. આ ગરહસથ તાંહાં પોંહતા પછે ઉપલા ઓહધા ઉપરાંત વેપાર ખાતાંની નોંધ રાખવા માટે તાંહાંની માંડવીનું કાંમબી જે સપુરદ થાએલું, તે મલીને બેહુ અધીકાર દર માશે માતરે રૂ૨૫૫ ના પગાર ઉપર સંતોસ પાંમીને કાબેલીએતને જેબ પમાડે તેવી રૂડી વરતણુકથી નીતીની રાહે લગભગ ૯ વરસ સુધી ચલાવી તાંહાંની સરકાર તથા પરજાનો અતી મોટો પેઆર પોતા તરફ જે ખેંચી લીધો હતો, તે સંબંધી તેમને માંથેના ઉપરી અમલદારોએ ઘણીવાર સરકારમા, તથા પરદેસ ખાતાંના નામદાર પરધાન (સટેટ શેકરેટરી ફાર ઈંડીઆ) ઉપર સારા રીપોરટો મોકલેઆ; અને તેના વલતા જવાબમા બેહુ તરફથી આ નીમકહલાલ નાઘલા અમલદારને સાબાશીઓ મલેઆ કીધી હતી, એટલુંજ નહી પણ એદનના જે જે અમલદારો તેમને માથે થઈ ગયા, તેઓ દરએકે આ ધુંધી પુરૂસને તેની સારી ચાલ માટેના આબરૂ પત્રકો (સરટીફીકેટો) બી મોટી ખુશી સાથે હીનાએત કીધેલાં જે હમારા જોવામા આવેઆંચ, તે આપનારા સાહેબોના નાંમો નીચે.જાહેર કરીએચ.

રેશીડનશી ખાતાંનો એખતીઆર રાખનારા આર. એલ. પલેફેર ૧૮૬૦-૬૧ તથા ૬૨ મા.

પોલીટીકલ રેશીડંટ તથા હકુમત ચલાવનારા બરીગેડીઅર ડબલીઉ. એમ. કાગલાણે તાં० ૪ થી સપટેમબર ૧૮૬૧ મા.

મેજર જનરલ આર. ડબલીઉ. હાંબરે તા૰ ૧૦ મી જાંનેવારી ૧૮૬૩ માં.

રેશીડનશી ખાતાંનો એખતીઆર રાખનારા એચ. રાસાંમે ૧૮૬૩ તથા ૬૪ મા.

પોલીટીકલ રેશીડેંટ લફટેનેંટ કલનલ ડબલીઉ. એલ. મીઅરીવેધરે તા૰ ૨૬ મી મેએ, ૨ જી જુલાઈ, તથા ૯ મી આગસટ ૧૮૬૫ માં.

આશીસટેંટ પોલીટીકલ રેશીડેંટ જી. આર. ગુડફેલોએ તા૰ ૧૮ મી મેએ તથા ૧ લી સપટેમબર ૧૮૬૫ મા.

ઉપલી નોકરી બજાવેઆની પેહલાં વીઆરના તલાવ બાબેની જારે સરવે ચાલતી હતી, તે વખતે કપતાંન કાંનીબીઅરના હાથ હેઠલ હેડ અકાંઉનટંટની જગેઆ જે ચાલાકીથી ચલાવી તે માટેની સરટીફીકેટ પણ એ બાઈ ધરાવેછે.

ઘણી ચંચલાઇથી સરકારી ખાતાંઓ ઉપર સંભાલ રાખવા માટે આ ગ-રહસથ ખંતીપણે જે કોશેસ ચલાવતો હતો, તેટલી સખતાઇથી તેમના શરીર ઉપર જારે બીમારીનો ગુલબો એકાએક આવી પડીઓ, તારે લાચારે પોતાના ઓહધાનું રાજીનામુ આપીને ચાકરી છોડવાની તેણાને ફરજ પડી હતી; જે વાત બાહાલ રેહતાં તેમના વડાએ આપણી સરકારમા એવો રીપોરટ કીધો કે, આવા મેહનતુ અને અનુભવી પુરૂસની ખાલી પડેલી જગેઆ પુરાવવી મુશકેલ પડશે; અને તે ઉપરાંત લાચારીને લીધે ઓહધો છોડીઓ, તે માટે તેની સારી ચાલના બદલામા નવ મહીનાના પગાર ઉપરાંત, બીજા તરણ હજાર રૂપીઆના ઈનામની જે ભલામણ કીધી હતી, તે મુજબ આ અશીલ અમલદારને આ-પણી સરકાર તરફથી ભેટ મલેઆ હતા; જે બાબે તા૰ ૪ થી જુલાઈ ૧૮૬૫ ની તેરીખે મેહશુલ ખાતાંના સેકરેટેરી મી૰ હેચ. ઇ. જેકોબે સરકારની વટી કાગલ લખીને ઓહધો છોડીઆ બાબેની દલગીરી જણાવતાં, તેનાએ બજાવેલી કીંમતી શેવા સંબંધી સારૂં મત જાહેર કીધું હતું. એ ભાઈ હવડાં શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઈને તાંહાં આજ લગભગ સાત વરસ થયાં, અંગરેજી લખવાના કામ ઉપર રોજીએ વલગીને નમનતાઈની રાહે નીમખહલાલીથી વીસવાસ ભરેલી નોકરી બજાવતાં પોતીકા નવા માલિકનો અતીઅંત પેઆર મેલવતા માલુમ પડેછે; માટે તોખમને જલેહ દીપાવનારા હાવા કાબેલ સખશોની રૂડી વરતણુક ઉપર આ કુટંબીઓના સરવે સજણોએ સારાં ધેઆનથી મગરૂર રેહવું જોઈએ.

દાદીશેઠના શંબંધની વંશાવલી.

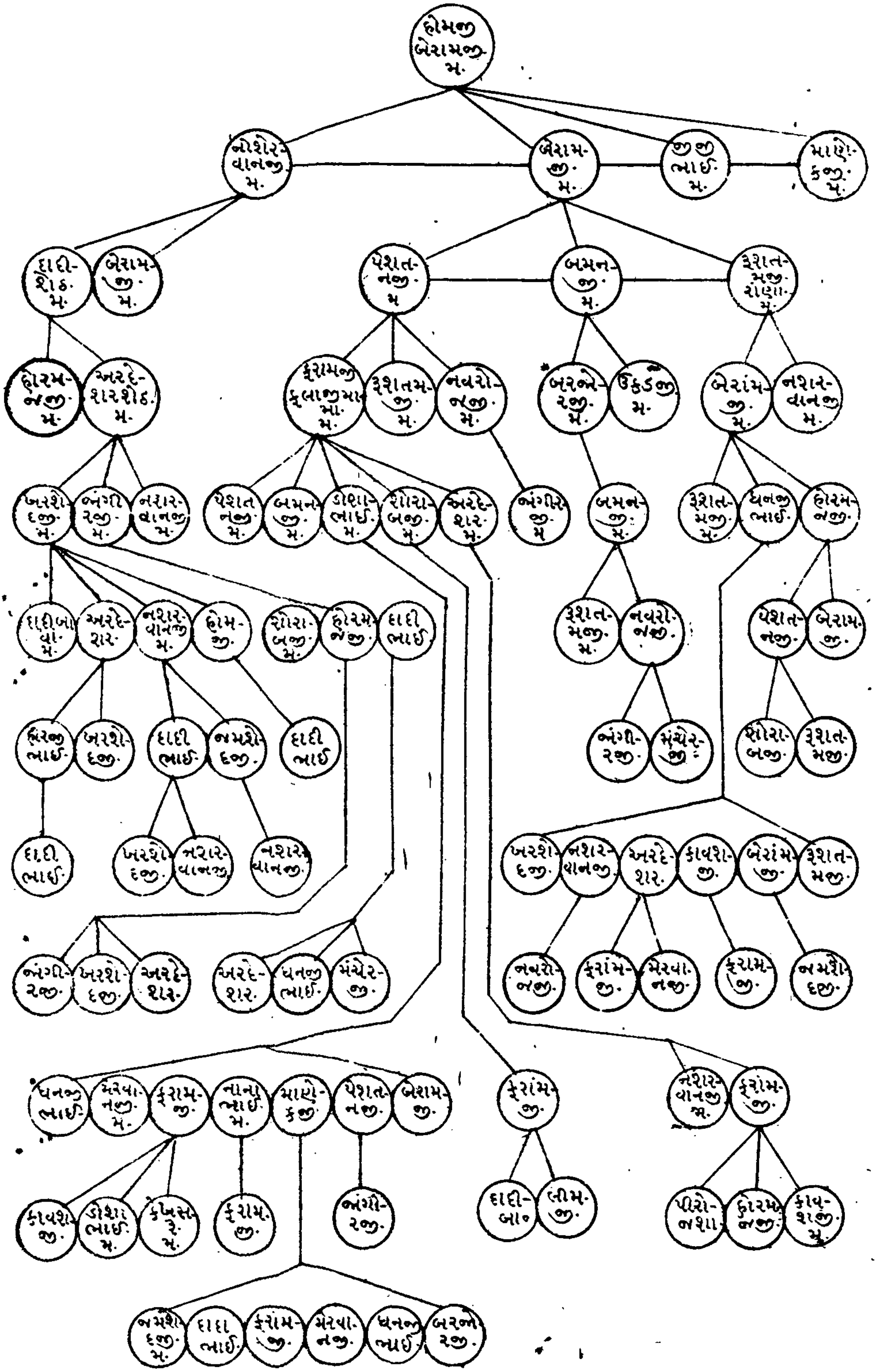

દાદીશેઠની દીપ-પક.

આ ટાપુખાતે પેહલવેહલા પરશીધ થાએલા કદમી ટોલાના મુખીઅ તુરા, અને સખાવતમા પરકાશી ગએલા સુરા દાદીશેઠના બપાવા હોમજી બેરાંમજી બાબે એવું કેહવામા આવેચ કે, તે સાહેબ સુરતના કોઈ જીલામાથી સાલે ૧૦૫૮ મા પેહલવેહલા અતરે પધારેઆ હતા. એ બુજોરગ ગરહસથનાં ધંધા ધાપા, તથા ઉદીયોગપણા ઉપરાંત તેમની કારકીરદીના બનાવની કાંઇબી ખબર હઇઆત રહેલા એશીઓને બીલકુલ માલુમ નથી; અને તે સાથે તેવનના ગુજરેઆનો સનેબી કેથે નહીં સચવાએલો રેહેઆને લીધે ફકત તેનાની હસતી સંબંધી આટલીજ ઇઆદી હીંઆં દાખલ કરી સખીએછે.

વંસાવલીની બીજી ઓલમા ચાર નાંમો ઉપર જેઓની નેધાહ પોંહચે, તેઓએ આ સકરમી શેઠીઆના સપુતોના સહમજવાની એલતેમાસ ગુજારીએ છે. એ સાહેબોના જનમની યાદીનો અટકાવબી ઉપર જણાવેઆ મુજબ ખબરની ગેરહાજરીનોજ સહમજાએછે; પણ તેઓ માહેલા માતરે પેહલા અને બીજા ભાઇઓની હકાએતો જેમ પરકાસતી રહીચ, તેમ તરીજા તથા ચોથાની હસતી સાથે તેઓને તાંહાંની વસતીનું વજુદબી આગલ વધી સકેલું સાંભલેલું નથી. શેઠ નોશેરવાનજી, તથા બેરાંમજીના વણજ વેપારની સરૂઆતનો સંશેલો તો થાહવો નથી, મગર પાછલા વખતપર દેસાવરો તરફથી આવતાં બારકશોને નોલ મેલવી આપવાનું ઓહોલું કાંમ તે સાહેબો કરતા હતા; તે ઉપરથી "વાંહાંણ હોરીવાલા" ની અટક ઓલખાઇ રહેલીછે. હાવા ધંધામાથી સારી કમાંણી હાથ લઇને આ ટાપુ ખાતે તેઓ એવાતો સવતંતર શેઠીઆ બની રહેલા હતા કે, પોતાની રૂડી વરતણુકથી પારશી પંચાએતની માનવંતી મંડલીમા તે વખતના કેટલાક શેઠીઆઓની સાથે આ બેહુ ભાઇઓ બીરાજીને અંનજુમનનો હક પરમાણીકપણે સાચવતા હતા. એઓ માહેલા શેઠ બેહલી હોમજી શાલે ૧૧૧૯ ના આવાં મહીના સુધી, તથા શેઠ નશલી હોમજી ૧૧૨૫ સુધી હયુઆત રહેલા કેટલાક દસતાવેજો ઉપરથી સાબેત થાએછે; પણ તે પછે કોઇબી કારણમા તેઓના નાંમો માલુમ પડ્આં નથી, માટે ધારેઆમેલે તેજ વરસોની આખેરીએ તેઓનું રૂહ એકેકની પુઠે આ જાંહાંનથી રૂખસત પાંમેલું હશે.

નશલી હોમજીનું નામ તો દાદીશેઠના કીરતી ભરેઆં કાંમોની સાથે જેમ પંથરાઇ રહેલું જણાએછે, તેમ બેહલી હોમજીને તેમના ફરજંદોએ ફાએશ કીધા હોએ એવું માલુમ પડેલું નથી; મગર તે સાહેબનું નામ તેણાનીજ સખતીથી આજ સુધી આપણ વચે જે જોડાએલુંછે, તેની સાખશીમાં કીંગબરાકની પછવાડે આવેલો "બેરાંમજી હોમજી લેન" નામનો એક મોહલો સલાંમત ઉભેલો સરવેની નજરે દેખાતોછે.

આ દએઆવંતા દાદીશેઠનો જનમ સાલે ૧૧૦૩ માં મુંબઇ અંદર મુબારક થાએલો ઉપલી હકાએતને આધારે માલુમ પડેછે. એ સાહેબના સકરમી

પગલાંથી તેમના બોહલાં પરીવારો ઉપરાંત, હમજાત તથા પરકામના બેશુમાર લોકો એટલાતો પરબેઆત થએલા હતા કે, તેમના પરતાપની પીછાંણુત તેઓ દરએકને તાંહાંની હઇઆત રહેલી વસતીના વારેશોમાથી હજીસુધી ભુલાએલી સંભલાતીજ નથી.

બાવાએ રચેલો રોજગાર જો કદાપી આ શરીમંત શેઠે હાથ ધરી રાખેઓ હોય તો, તે કાંઇ નીરઉપીયોગી નહીં થડતાં તેમની જાતી ચંચલાઇ તથા બુધી બળથી તેમા એટલો તો વધારો થએલો વીચારી શકાએછે કે, ગાંમઠી બારકશોને બદલે વેલાત તરફથી કીંમતી માલ ભરેલાં ઘણાક મોટાં વાંહાંણોની આડતનું મુહબલક કાંમ તેમની પાશે આવવા લાગ્યું, અને તેવા વહીવટમાથી પોતે કમાઈ કરી લેવા ઉપરાંત હજારો આસાંમીઓની રોજી તેનાએ બોલી દીધી હતી; અને તે ઉપરથા એવું બનેલું હતું કે, તે વખતમાં જે જે લોકોને રોઠી મેલવવાની મુશીબત ખેંચવી પડતી તેઓની ગાંઠે દોલતના દલા જારે બંધાવા લાગા તારે ઘણાક લોકો શેઠીઆઓની સંકમાં શેહલથી સમાઈ ગયા હતા.

આ શેઠને તાંહાં ઘેરનો બોહોલો વેપાર જારે બુલંદીએ પોંહચેલો હતો, તારે જે પાંચ મોટાં વાંહાંણોના તેવણુ ખુદ માલેક કેહવાતા હતા, તેઓનાં નામો તથા તે બંધાવેઆના સને હેઠલ મુજબ માલુમ પડેઆંછે.

૧૧૪૯ ય૦ મા, શાહ અરદેશર ટન ૮૩૯ વાલું.
૧૧૫૨ ય૦ મા, કીંગ જારજ ટન ૧૦૧૨ વાલું.
૧૧૬૨ ય૦ મા, ફરેંડ સીપ ટન ૮૭૨ વાલું.
બરીગ ઉલીએમ ટન ૩૯૦ વાલી.
વાંહાંણ દેવીડ સ્કાટ ટન ૩૫૦ વાલું.

એ ઉપરાંત જારેબી જરૂર જણાતી તારે બીજાં બેશુમાર બારકશોને નોલે માંડી તેમા પોતાનો મુહબલક માલ ચીન, બંગાલે, તથા વેલાત ખાતે ચહડાવી મોકલાવતા હતા; પણ ઘણું કરી ચીન તરફનો રોજગાર અતી મોટો હોવાને લીધે, ઘણાક પારશીઓને પોતાની આડત સોંફી તાંહાં મોકલતા હતા; અને તે સાહેબની વઠી જઇ આવેલા જેટલા ઘરહસથોના નામ જે જણાયાંચ તેને હીંઆં ટાંકી દેખાડીએછે.

સરવેથી પેહલા શેઠ એદલજી બમનજી (લકબે એદલ) કાકા.
બીજા શેઠ રૂસતમજી દાદાભાઈ નાદરશાહ.
તરીજા પોતીકા વડા દીકરા શેઠ હોમજીભાઇ માતરે એકજ સફરે શીધારી આવેઆ હતા.
ચોથા શેઠ જમશેદજી નાનાભાઈ ગજધર.
પાંચમા શેઠ ડાસાભાઈ માણેકજી પારેખ.
છઠા શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજી.

આ સરવે સાહેબોએ (માતરે દીકરા વતરોગે) ઘણા વરશો સુધી ધરોબો સાચવી રાખેઆથી તેઓ સારો ફૈજ પાંમેઆ હતા, અને એકાત બે જણાઓ તો પાછલથી સરીમંતને દરજજે પોંચેઆ હતા.

આ શેઠીઆંનો મુખીય રોજગાર રૂઉનો હોવાથી, તેની ગાંસડીઓ દાબવાનો સ્કુરૂ* પેહલવેહલો શાલે ૧૧૪૪ અથવા ૧૧૪૫ ય० મા પોતે બંધાવીને ચાલુ કીધો હતો.

આ સખી શેઠે સરવેથી પેહલવેહલું જાહેર ધરમનુ શુભ કામ પોતીકા હંમદીનોને વાસતે સાલે ૧૧૪૦ ય० મા એવું બજાવેલ કે કોટના "ટાઉસ્ત્રીટ" નામના મોહલા અંદર જાંહાં હવડાં મી० પાલણજી દોરાબજી રાણજી રેહચ, તે મીલકત જારે આ શેઠની હતી તારે તાંહાં આતસ આદરાણની† પાકદરે મેહર બંધાવીને જરથોસતીઓને એબાદત કરવા, તથા તેઓના મજહબ મુઆફેક કીરીઆના કામો થવા માટે ખોલી મેલવામા આવી હતી. આ દરેમેહર શેહણશાહી તથા કદીમીઓના તડાં હીંઆં પડઆ આગમજ બંધાએલી હોવાને લીધે, તેની કીરીઆ નૌશારી તાબેના મોબેદાએ કીધેલી કેહવામા આવેછે.

દીનઆઇનનાં કામમા ઇરાંની તથા હીંદુસતાની જરતોસતીઓ વચે એક મહીનાનો તફાવત માલુમ પડઆ ઉપરથી ઉઠેલી તકરારની તજવીજાત માટે સુરતવાલા મરહુમ શેઠ ધનજીશાહ મનજીસાહે મુલાં કાઉસ રૂસતમ જલાલને‡ છેક ભરૂચ તરફથી બોલાવી મંગાવીને ઇરાંનખાતે મોકલા હતા; તે બાહોશ મોબેદ બાર વરસવેર તાંહાંના રવઇઆથી માહીતી મેલવીને સાલે ૧૧૪૯ મા પોતીકા દીકરા (મુલાંફીરોઝ)ની સંગાથે સુરત ધલતા હીંઆ આવી લાગા. એ વખતપર સુરતવાલા શેઠ ધનજીસાહબી અતરે હતા, તેનાએ આ મુસાફરોનો મીલાપ દાદીશેઠની સંગાથે મેલવી આપેઓ; ઇરાંનમા ચાલતા રોજમાહના રેવાજની વાત મુલાં મજકુરથી દાદીશેઠે તેહકીક કરી લઇને, તે ઉપર પોતાનો એતેકાદ ઠસાવેઓ; એટલુંજ નહી પણ તેમની પક્ષના કેટલાક પારશીઓનેંબી તેમા મેલવી લીધા.

નવો રોજ માહ ચાલુ કરવા માટે કીરીઆની જારે અગત પડી, તારે તેવાજ તરીકાના આતસબેહરાંમની સથાપનાનુ નીસચયે થડઆથી, આ દાતાર

---

* એપાલો સ્ત્રીટપર સાસુન બીલડીંગ નામની હવડે ઓલખાતી માહભારત હવેલીના આગલા થીતે મરીન લાઇનના પાછલા છેડા સુધીમા એ સ્કુરૂનું અસલ મકાણ હતું. નો० લે०

† આ પવીતર કેબલાને માટે દાદીશેઠના ગુજરેઆબાદ, તેમના શકરમી શેઠ અરદેસરે શાલે ૧૧૭૨ મા શેઠ નશારવાનજી રૂસતમજી બનાજીના પાશેથી વેચાતાં લીધેલાં હારંબી રો નામના કોટે કોટવાલાં હવડેના મકાણ ઉપર મજબુત એમારત બંધાવીને ૧૧૭૩ માં તાંહાં લાવી રાખેઆ, તારના તેજ જગોપર કાએમ રહેલા દેખાએછે, અને તેની કીરીઆ કરમનાં કાંમોબી આતસબેહરાંમ થયા પછે કદીમી મોબેદોના હસતકથી થતું આવેછે. નો० લે०

‡ આ કાબેલ ધરમગુરૂની સાથે તેમના આડેક વરસની બાલવએના પેશોતનનું જનમ નામ ધરાવનાર એક બેટાબી તરબીએત પામવાના હેતુથી શીધારેઆ હતા; જાંહાં તેનાએ અનેક તરેહના એલમ ઉપરાંત મજહબને લગતી સરવે કીરીઆનું કાંમ ફતેહમંદી શહીત વેહલું હાંશેલ કીધાથી ઇરાનના દસતુરોએ તેણાને "ફીરોઝ" નો એતાબ જે બખશેઓ, તેજ નામ તારપછે રેવાજ પાંમેલછે. નો. લે.

શેહેર કોટની બાહેર "આતૅ ડીગાર" નામની વાડીનુ એક મકાંણ વેચાતું લીધું; અને તેની અંદર એક માહભારત મકાણ પોતાના ખુદ ખરચથી બંધાવીને આતસબેહરાંમ સાહેબને, ૧૧૫૨ ના શેહણસાહી સપંદાદ મહીનાના ગુઆદરોજને દાહડે રોજ ૧૭ મો માહ ૧ લો કદીમી, અને ૧૧૫૩ નુ ૫૦ સાલ ગણીને તખતનસીન કીધા;* અને તે દીનથી આ ટાપુખાતેખી કદીમીનો એક નવો પંથ ચાલુ થએઓ, જેના મુખીઅ વડા આ સાહેબ ગણાએઆ હતા.

આતસબેહરાંમ સાહેબને તખતનસીન કીધા તારે આ સખી શેઠીઆએ (જેના પંથમાથી જુદા પડઆ તેઓ સુધાં) નાંધલી મોટી અનજુમનને જશનમા સામેલ કરી સુતરાં ભોજનથી સરવેને સારીપેઠે સંતોશેઆ હતા; અને તેજ દાહાડાથી કદીમીઓને નામે દરવખતના એકેકા ધહંમબારનુ જશન પોતાને ખુદ ખરચે જીવેઆ તાંહાં તુલીક તેનાએ જારી રાખેલું હતું; અને તેવન ગુજરેઆ બાદ શેઠ અરદેશરજીએ બીજા કદીમી શેઠીઆઓ તરફથી હુધરાતની એક પુંજી એખીટી કરીને તેની ઉપજમાથી મજહબના ફરમાન મુજબનુ આ પુનવતું કામ જે ચાલુ રાખેલું છે તે હજીસુધી મજબુત પાએ ઉસતવાર રહેલું જણાએચ; પણ દલગીરી માતરે એટલીજ દેખાએચ કે બીજા સાહેબોને તાંહાંના ધાહમબારોની પેઠે આખી અનજુમનની નેઆત જમાડવામા આવતી નથી.

સાલે ૧૧૯૦ માં ગુજરાત તરફ ગજબનાક દુકાલ જારે પડઓ હતો (જેની કેહવત નશાડતાલાના કાલને કદરૂપે નામે હજી મશાહુર રેહેલીછે), તે વખતે ગરગાંમડાંના સેંકડો પારશીઓ વાખાના મારેઆ અતરે આવેઆ તારે આ નરે નેકનામ ઉપરાંત વાડીઆજી સાહેબો નસરવાનજી માણેકજી તથા પેસતનજી બમનજીએ તેઓને મરહુમ માણેકજી શેઠની વાડીમા ઉતારો અપાવીને દશમહીના સુધી પરવરેશી કીધી હતી; જેને માથે થાએલા ખરચમા પોતીકા હીશાની તરીજી પાંતીએ રૂ૫૯૦૦) આપેઆ, એટલુંજ નહી પણ તેજ ટાંકને બીજી વરણના હજારો લોકો તેવીજ મુશીબત ભોગવતા હીઆં ઉતરી પડઆ હતા, તારે તેઓ માહેલા ૨૦૦૦) જણાઓને† આ સખી દાતારે પોતીકા ખુદ ખરચથી ઘણી મુદતસુધી દાહાડામા બેવાર ખવડાવેઆ કીધું; તેમા હજારો રૂપીઆને હશ્ડ નહી ધરતાં બીનસવારથની મેરબાંનીનો ખરો દાખલો હીંઆની હીંદુ માહજનો તથા મુસલમીનની જમાતને દેખાડી દીધો હતો. એ ઉપરાંત સુરત ખાતે ઘણાક બારકશો ભરીને બંગાલી ચોખાની હજારો ગુણો ગરીબોને

---

* આ પવીતર મકાણની મરાંમત જો કે તારપછે ઘણીવાર થએલી માલુમ પડીછે, તોપણ આતસબેહરાંમના તખતવાલો જે ગુંબજ, અને બેઠકનું પાતરૂં કોઈ એવું તો મુસતકીમ બનાવટથી કરાવેલું કેહવાએછે કે, તેઓને સમારવા અથવા બદલવાની ગરજ ૯૦ વરસ પસાર થયાં છતાં જેમ પડી નથી, તેમ ચાહલું બોદાનું છે તો બીજાં ઘણાક વરસો સુધી તે બાબેની જરૂર જણાશેજ નહીં. નો. લ.

† એટલીજ આસાંમીઓને તેજ ટાંકણે મરહુમ શેઠ સોરાબજી મનચેરજી રૂડીમનીએખી પોતાના સખી દસતનો આસરો આપેઓ હતો તે બીના તેણાની જીંદગીના અહેવાલમાં આગલ જણાઈ આવશે. નો. લ.

સસતે ભાવે વેચાતી આપવાના હેતુથી, આ સખી નરે પોતીકા આડતીઆ શેઠ રતનજી એંઠી ઉપર મોકલાવી હતી; પણ તેવણના હબડાંની સખતાઇ ભરેલા સંજોગ સંબંધી જે ખીના આલમમા આસકાર થઇ ચુકેલીછે, તે વાત હીંઆં વીસતારી જણાવવાનું મુનાસેબ જોતા નથી.

ચોપાટી ખાતે બરેતા નામના ફરંગીની જગા હતી તે આ સરીમંત શેઠે ખરીદી લઇને તાંહાં એક શોભાએમાન બગીચો, તથા બંગલો બનાવેઓ; જેની સરૂઆત સાલે ૧૧૫૪ મા માલુમ પડીછે; અને તેનીજ પડાસમા પાંચકલશીઓની જગાખી, એજ સાહેબે ૧૧૬૫ મા લઇને બાગની આરાસતા વધારી દીધી હતી; અને પોતીકાં પરીવારો તથા ખેશીઓમા જે કોઇ મરણ પાંમે તેઓના રવાંણોને આસાએસમા અલાહેધાં મુકવા માટે તેજ મકાનની અંદર એક દોખમુ બંધાવીને ૧૧૬૭ મા ધારેલાં કામ સારૂં વાપડતું કરીને તેની પાસબાનીનો હક પોતાની પછે ફરજંદોમા જે વડો વારેસ હોએ તેનો વંશસ પરમપરા રાખેલો કેહવામા આવેછે. આ દોખમાને વાસતે સરકાર પાશેથી રજા માંગવાની જરૂર જણાયા ઉપરથી, તે વખતના ગવરનર જોનાથન દંકન ઉપર આ શેઠે એક પતર જે લખી મોકલાવેઓ હતો, તેનીજ હેઠલ નામવર હાકમે પોતીકા ખુદ ખતથી જવાબ વાલીને તેમના સુભ કાંમની પરવાંનગી આપી હતી.

કદીમી ટોલાના જરથોસતી છોકરાંઓને જંદ અવસતા શીખાડવાની જારે અગત જણાઇ, તારે તે વખતના અંધારૂ દાદાભાઇ ફરાંમજીના ઉપરીપણા હેઠલ, એક નીસાલ કાહડી આપવા તથા ઇરાંનદેસથી આવતા ગરીબ હંમદીનોને ઉતારો મલવા માટે હીરવાડીઆની પોલના વચલા ગાલાનો એક માલ તથા ભોંએતલીઉં આ સખી શેઠે સાલે ૧૧૬૫ મા રૂ૨૧૪૧ વાસતે ગીરવી લઇને તે મકાંન મજકુર મોબેદના* સવાધીનમાં સોંફેલ હતું. ઇરાંની મુસાફરોને માટે પાછલથી અલાહેધી જગેઆ થયાને લીધે, તે લોકોનો ઉતારો તો આગમજથીજ બંધ પડેલો હતો; અને નીસાલબી ૧૨૦૧ સુધી રૂડી પેરે ચાલેઆ પછે તદન નીકલી ગઇ;† તે છતાંબી ઉપલા મોબેદની વીધવા વહુ લાચારીને લીધે તેજ મકાનમા મુફત પડી રહેલી હતી; જેણીને ૧૨૧૭ ના છેલા મહીનામા આ શેઠના ગંભીર નખીરા શેઠ ખરશેદજી અરદેસરે ગીરવીની પાછી મલેલી રકમમાથી રૂ૧૨૦૦ તે બાઇને ધરમ દાખલ આપી તાંહાંનો કબજો છોડાવેઓ હતો; માટે સરૂવાતથી તે ૧૨૦૧,‡ તથા તે પછે શેવટના સાલ

---

* મકાનની આગેવાની કબુલ રાખેઆથી મજકુર મોબેદ દાદાદારૂ વેલાતીની અટકે ઓલખાતો હતો. નો॰ લે॰

† દાદાદારૂ વેલાતીના મરણ પછે તેનો દીકરો જાંગીર નીસાલ ચલાવતો હતો, તેબી જારે ગુજરી ગયો તારે તેની વીધવા ઓરત શેવાએ વંશસમા કોઇબી વારેસ હઇઆત હતોજ નહીં. નો॰ લે॰

‡ એ વરસમા ઘેરધણીએ રૂપીઆ ભરીને ગીરવી છોડવેઆ ઉપરથી વપરાસમા રહેલી જગેઆનું ભાડું લેતું કીધું હતું. નો॰ લે॰

સુધી ગીરવીના રૂપીઆનું ભાડાં દાખલ વેહવારૂ વીઆજ ગણાતાં લગભગ બાવન વરસમા ફકત આટલાંજ કાંમ સારૂં દસ હજાર રૂપીઆ જે ખરચાયા, તેની અંદર ઉપર જણાવેલી બખશેસના હુંમેરતાં રૂ ૧૧,૨૦૦ ની સખાવત દાદી શેઠથી થએલી શેહજમા સહમજાઈ સખાએછે.

માહલક્ષ્મીના ડુંગરની સાહમણે દરીઆ કીનારાપરની સઘલી ખાલી જમીન આ સરીમંત શેઠની હતી, તે હીંદુઓને દેહડાંઓ તથા ધરમસાલાઓ વગેરેને માટે ધરમની વાત સહમજીને એરણ એરને કેહય કે કીંમત લીધાવના તેનાએ તથા તેમની બાદ ધરમ ખાતાંનો વહીવટ ચલાવનારાઓએ આપેલીછે; માટે તેનાની મોટાઈનુ માપ આંકનારાઓને સારૂં કોઈબી સરાહગાતની હીંઆં જરૂર જણાશેજ નહીં.

ઉપલા ડુંગરની હેઠાંનમા એક જગેઆપર આ શેઠે જરથોસતીઓને માટે પાંણીનું પરભ રાખવા, તથા તેનો સંભાલ લેનારા પારશી ચાકરને તાંહાં રેહવા માટે એક મકાન જે બાંધી આપેલું હતું;તે અસલી જગેઆ સાંભલેઆ પરમાણે પાછલથી શેહર સુધરાઈના અમલદારે તાંહાંથી કાહડીને તેનીજ સાંહમણે જાંહાં સરકારી ખાલી જગેઆ હતી, તાંહાં હાલની રીત મુજબ ઘણી રલીઆંમણી એમારત બાંધી આપીછે; અને તે મકાણનો કબજો આ શેઠના હકદાર વારેસનો હજીતક સચવાએલો હોવાને લીધે, દાદીશેઠનું દયાવંતું નામ અમર રહેલું કેહવાએછે.

દયાલું દીલના આ દીનદોસત દાદીશેઠે ચાલીસ વરસ સુધી મોટી જાહોજલાલી સાથે પોતાની કારકીરદી ચલાવી; અને તેટલા અરસામા ખરી મેહનતથી જે દરવીય ભેગો કીધો, તેને તરીજે હીશે દશ લાખ રૂપીઆ ધરંમ તથા સખાવતના કાંમોમા ખરચી નાખેલા સંભલાયાછે; પણ તે બાબદોની ચોકસ વીગત હાલના કોઈબી વારેસ પાશે સચવાઈ નહીં રહેઆને લીધે જેટલી હકીકત હાથ આવી, તેટલી આ નોંધમા તુલેતવીલ દાખલ કરી રાખેઆ છઈએ; અને બાકીની વાત અજવાલે આવતી અટકી રહીચ તે સંબંધી દલગીરી ઉપજાવતાં તેણાની જીંદેગાનો છેડો કુદરતી બનાવથી જે દેખાયો, તે દાહડો રોજ ૧ લો માહા ૮ મો કદીમી શાલે ૧૧૬૮ ને રવીવારનો જાહેર કરીએછે કે, એ વખતે પોતાના જનમથી ૬૫ વરસની ઊંમર અમનો અમાનમા ગુજારીને મુંબઈ નગરીના આ સખી અને સવતંતર શેઠીઆ, સારાં કાંમોથી મેલવેલી કીરતીનો રૂડો અવેજ, જે બેહસતનો તોશો કેહવાએચ, તે રોજે રસતાખેજ સુધી મેલવવા માટે હકની દરઘા તરફ ચાલી ગયા.

આ મરહુમ શેઠે ગુજરવાની પાંચેક વરસ આગમજ પોતાનું વશીએતનામું જે કીધું હતું, તેમા નાહના દીકરા શેઠ અરદેસર જે સરવે વાતે લાએક અને બાપના કાંમમા સદા જાંહફેસાંની બતલાવતા હતા, તેણાને પોતાનો હકદાર વારેસ ઠેડવીને સઘલી મીરાસ સોંફી આપી, અને તેમાથી પોતીકાં સગાંસનેહીઓ ઉપરાંત, સઘલી વરણના દોસત આસનાઓ, તથા ચાકર નફરો વગેરેને વારસા દાખલ સારી રકમની મીલકતો તથા રોકડ વેંહચી આપવાનું ફરમાણ જોકે વીસતારીને લખેલું તો હતું; તોપણ તે બાબે મોટું ડાહપણ વાપરીને

એટલી ચેતવણી જાહેર કીધેલી હતી કે, પોતાનું ઘેર તપાશીને જે જે લોકોનું દેવું હોએ તે તેઓને સરવેથી પેહલાં દાકડે પાઓકે ચુકાવી દીધા પછે, જે દઇવિત વધે તેનો શુમાર જાચી ફરમાણને અમલમા લાવવું. એજ વશીએતના વધારામા પોતીકા વારેસને વાસતે એક નશીએત ભરેલો ફકરો એવો જણાવેલો જોવામા આવેલોચ કે, હમજાત તથા પરજાતની સંગાથે પરીતીથી સદા હલી મલીને ચાલવું; અને કોઈબી સખસ બુરૂં કરે તોબી તેનું ભલુંજ કરવાની કાલજી રાખવાનું કદી ભુલવું નહીં.

કેહચ કે પોતીકા પીતાની નસીએતને માનસહીત સવીકારી ચાલેઆ, તેમા અરદેસર શેઠે અતીઅંત ફાએદા જોએઆ; એટલુંજ નહીં પણ બાપ કરતાં વધારે જાહોજલાલીએ પોંહતા તેની કીરતી હવે શરૂ કરીએછે.

શેઠ અરદેસર દાદીભાઈ.

આલમમા આસકાર થઇ ગએલા શેઠ અરદેસર, શાલે ૧૧૨૫ મા જનમ પાંમેલા, તેમના મરણ વખતે કેહવાએલી વએ ઉપરથી માલુમ પડેછે. સાંભલવા મુજબ આ સાહેબ ઉધરતી વએથીજ ચાલાકી અને ચંચલાઈ એવી વાપડવા લાગા કે, થોડીક સહમજ આવતાંવાર બાપના ઓહોલા વહીવટની વચે પલોટાઇને ઉંમરે જેમ વધતા ગયા, તેમ સરવે મંડલીઓની અંદર મીલનસાર થઇને પરમાંણીકપણામા વખણાઇ રહેઆ હતા; તે છતાંબી બાપના હોકમથી હરગેજ ઉલટા ચાલેઆ નહીં.

દાદીશેઠ જારે ગુજરી ગયા તારે આ શાકરમી શેઠની ઉંમર ૪૩ વરસની પકી હોવાથી, સારા અનુભવના સંજોગે તેમના ઓહોલા વેપારનું કાંમ પોતાની મનશાકતીનું માપ જાચીને એટલું તો વધારી મેલેઁ હતું, કે તેમની શાહેતાથી બાપના વખતમા હતા તે કરતાં વીશેસ આસાંમીઓની પરવરેશી થવા માંડી; અને તેથી કરી દાદીશેઠની દએઆને જોકે સરવે કોઇ વીસરવા લાગા, તોપણ તેણાની કીરતીને આ શારીમંત શેઠે બનતી કોશેસથી તદંન જાંહાંબી પડવા દીધીજ નહીં.

આ શેઠીઆને તાંહાં તરણ દીકરાઓની હસતી થાએલી હતી; તેમા વડા ખરશેદજી રોજ ૨૨ મો માહા ૯ મો કદીમી શાલે ૧૧૪૮ મા, વચલા જાંગીર ભાઈ ૧૧૫૧ મા જનમ પાંમેલા હતા; અને સરવેથી નાહના નસરવાંનજીના જનમ દીવસની યાદી તો જણાઇ નથી, પણ તે સાહેબ બાળવએમા શાલે ૧૧૭૯ ના કદીમી ૪ થા ગાથાને રોજે મરણ પામેલા માલુમ પડેઆછે.

અરદેસર શેઠની સખાવતબી બે શુમાર બોલાએછે, પણ તે બાબેના સંઘરહની ગેરહાજરીને લીધે સરવે હકીકત વીસતારી કેહવાની અસકતી જોઆ છતાં, જેટલી વાત જાંણવામા આવીચ તેટલીજ હીંઆ નીરભએથી દાખલ કરવા ચાહીએછે; જે માહેલી સરવેથી પેહલી લગન સરીખાં સુભ કાંમની નોંધને સરૂઆતમાં લઇએચ કે, તેમના વડા તથા વચલા બેટાઓની શેઆદી

સાલે ૧૧૭૨ ના કદમી અમેરેદાદ મહીનાના ગુઆદરોજે મુબારક થાઇ, તેની ખુસાલીમા માસ એક આગમનથી તે લગભગ તેટલાજ પાછલા વખત સુધી એવીતો ધાંમધુંમ કીધામા આવી હતી કે, તેમાં સખાવતની રાહે ખરચાએલા રૂપીઆની સંખીઆ લાખોની કેહવામાં કાંઈજ સરાહગાત જેવું સહમજાશે નહી. આ કારણ માટેના ખરચની ટીપ એટલીતો લંબાંણ દેખાએછે કે, તે સરવેનો સમાસ હમારી ટુક નોધમા લેવાનું બનતું નથી; પણ વાંચનારી શોખીલી આલમને તે માહેલી એકજ રકમ અચરતી પમાડવા માટે હીંઆં જણાવીએછે કે, આ માલે તોજાર શેઠીઆએ પોતીકા ઘેર આગલ પાદસાહી સભાને છાજતો એક રોકણકદાર માડવ જે બંધાવેઓ, તેના કાંમપર ફકત વીસ હજાર રૂપીઆ ખરચેઆ હતા; માટે તે હસાબે બીજાં કાંમો ઉપર કેટલા થયા હોએ તેનો અટકલો આંકવાનું આસાનીથી સહમજી સકાશે; કેમકે આ લગનની રચના વીશે તે વખતપર નજરે જોનારાઓની ઇઆંદદાસતમાં હજી એટલીતો વખાંણ રમી રહેલી સંભલાએછે કે, મુંબઈ વશેઆ પછે એજ શેઠીઆ શેવાએ કોઈને તાંહાં હાવો મેહલ સરીખો માડવ નખાઓજ નોહતો.

પોતીકા પીતાએ પરથાવેલાં આતસ આદરાંણનો પવીતર કેબલો, આજ ઘણા વરશો થયાં જે મકાંનમા ગોઠવાએલાછે, તેની સાહમનેના અસલી કોટની કઠણે એક ગંજાવર કુવો, તથા અભારો ૧૧૭૩ ની સાલમા આ સખી શેઠે હજારો રૂપીઆના ખરચથી બંધાવીને સઘલી વરણના ઇનસાંનો, તથા સરવે કીસમના પશુ પરાંણીઓની સગવડ માટે ધરમ ખાતે વપરાતો મેલઓ હતો; તે લગભગ ૫૮ વરસવેર રૂડા ઉપીયોગમા આવેઆ પછે, શાલે ૧૨૩૧ થી શાબદો નીકલી ગયો; તેનું કારણ એકે શેહરના સંભાલ માટે પરથંમ બંધાવેલો કોટ, પાછલા વખતપર નકાંમો માલુમ પડેઆથી સરકારે ભંજાવી નાખીને, તાંહાંનો રસતો બાહેરના મેદાંન સાથે જારે જોડી લીધો, તારે તે કુવો વચોવચ આવેઆને લીધે તાંહાંથી તેનેબી પુરી નાખવાની ફરજ પડી; અને તે ઉપરથી ધરંમનું કાંમ ધુલમા આંમેજ થએલું કેહવાએઉછે.

આગલા દાહાડઓ ઉપર ગુજરાતના લોકોને પગવાટે જેમ હીંઆં આવવું, તેમજ અતરેવાલાઓને તે તરફ જવું પડતું હતું; તારે મારગમાં કેટલે ઠેકાંણે મુસાફરોને ઉતારાના મકાંણોની જે બહુ જરૂર હતી, તે આ શેઠીઆએ સખી દીલથી શાલે ૧૧૭૪ મા વરાઈની પેલીપાર આવેલાં દંતોરા નામના ગાંમમાં સઘલી વરણના મુસાફરોને માટે એક મોટી ધરંમશાળા બંધાવીને તેઓની સગવડ સાચવી હતી. આ મકાણની જાથુક જાળવણી માટે ખશી નામના પારશીને મોસારેદાર રાખીને તેને હાથે સરવેની માહવજત સારી રવેશે લેવાડતા હતા. એ મકાંણની મરાંમત તથા માણસના મોસારાનું પુરું પડે તેટલી ઉપજની એક જાગીર પણ તે તરફ જે લઈ આપેલીછે, તે તેમના વારેશોના હસતકમાં હજીસુધી સચવાઈ રહીને આ માલેકની મુરાદ માંફક (જોકે આગ ગાડી ફરતી હોવાને લીધે તે મકાંણમાં હવડાં કોઈનીબી હાજરી અપાતી તો હશેજ નહીં તે છતાંબી) તે મકાંન સારી હાલતમા હજી નીભી રહેલું સંભલાએછે. કેહચ કે

મરહુમ દાદીશેઠે વસાઈની અંદર એક ધરમશાળા બંધાવેલી હતી, પણ તેની હસતી વીશેની ચોકસ હકીકત જણાતી નહીં.

કોટમા મેડોસ્ત્રીટના છેડા આગલથી તે છેક ફારબસ સ્ત્રીટના અડધ ભાગ ઉપરાંત એપાલો સ્ત્રીટ તરફની વલાંન સુધી રોકેલી જગાપર આ સકરમી શેઠીઆએ મોટો દરવીય ખરચીને "દાદી બીલડીંગ" નામની એક ગંજાવર હવેલી* ૧૧૭૩ અથવા ૧૧૭૪ ની શાળમા બંધાવીને પોતીકા નેકબખ્ત પીતાની યાદગારી પરકાસતી રાખી હતી. આ મીલકત જોકે જમાનાની ગીરદેશીએ તેમની હઈઆતીબાદ તેમના વારેશો પાશેથી છીનવી લીધી; તોપણ બે અથવા તરણ હાથ ફરતાં હવડે સર અબદલ્લા દાઉડ સાસુન નાઇટના સવાધીનમા ગએલી જણાએઆ છતાં, પોતાની અશલી હાલત સાથે તેજ નામ કાએમ સાચવી રાખીને ઉભી રહેલી આપરે દરરોજ જોઈએછે.

હારંબી રો નામના મોહલામા મરહુમ શેઠ વીઠલદાશ કેસવદાશના વારેસ પાસેથી હરજીવણ લાલાની નાલીએર વાડીને નામે ઓલખાતી (દક્ષીને ગોલવારની ગલીને નાકેથી તે ઉતરે છેક ભાઠીઆવાડના છેડા સુધી) મીલકત† જે આ શેઠીઆના મરહુમ પીતાએ વેચાતી લીધી હતી; તે મકાંણ જારે ઈ° સ° ૧૮૦૩ ના ફેબરવારીની ૧૭ મી તારીખે લાગેલી આફીએત ભરેલી આગની અંદર બલીને ભસંમ થઈ ગઈ, તારે તે બલેલી ભોંએ તે વખતના નામદાર ગવરનર જોનાથન ડંકને યુરોપીઅન હાસપીતાલ બાંધવાના એરાદાથી સરકારને હસાબે આ શેઠ પાશેથી ઈ° સને ૧૮૦૪ અથવા ૧૮૦૫ માં ખરીદી લીધી.

ઉપલી જગેઆની જે કીંમત ઉપજી, તેમા વધારે રકમ રોકીને શેઠ અરદેસરે એજ શાળમા નામદાર સરકાર પાશેથી છાસતી તરફના આઠ ગાંમો દર શાલે રૂ૨૮૦૦ નો ઠોકો કબુલ કરી જે વેચાતાં લીધાં હતાં, તેઓના નામો નીચે નોધી લઈએછે.

કનેરી.	તુલશી.	દઈશાર.	પાહડીનો થોડો ભાગ.
મલાહર.	માગાથાન.	આરે.	એકશાર.

આટલી હકીકત ઉપરથી અંગરેજી હકુમતમા અતરેના પારશી સરીમંતો વચે આએજ શેઠીઆ પેહલવેહલા જાગીરદાર થએલા જણાયા હતા; પણ તેવી જાહોજલાલી અંદર જમાનાની ગીરદેશીએ જે ખાંચ પાડી, તે વીશેનું વરણન હવે પછે કેહવામા આવશે.

૧૧૭૪ અને ૧૧૭૫ મા હીંદુસતાંન તરફ પડેલા દુકાલ વખતે તાંહાંથી ઘણા લોકો અતરે ધસડાઇ આવેઆ હતા, તેઓ નાંખેલા મોટા મલી પાંચ

---

* એ મકાંણપર આગલા વખતમા ચોમેરની હરીઆલી જગેઆ વચે એક બીલંદ તલાવ હતો, જુવો આ નોંધને પાને ૩૪ મે.

† જાંહાં હવડે નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહલા બારોનેટની સખાવતથી સ્કુલ બંધાઈચ, તેની આખી હાર. નો. લે.

હજાર જણાઓને આ માનવંતા શેઠીઆએ મેહરબાંન દીલથી લગભગ ૧૩ મહીના સુધી પોતાને ખરચે ખવડાવીને તરૂપત રાખેઆ હતા; અને તે ઉપરાંત કેટલાક અજાંણીઆ સખસો ઉપર રોકડ નાણાથી બનતી સખાવતનો જે સખી દસત લંબાવેઓ હતો, તેતો જુદો જણાએછે; માટે હાવા પરતીપાલ ઉપર કેટલી રકમ વપડાઇ હશે તેનો બેઆલ શેહજમા સહમજાઇ સખાશે; કેમકે હજારો માણશોના પેટ ભરવાનું કામ કાંઈ શેહલું હોએજ નહીં.

પારશીઓના અસલી કઓઆંની વતન ઈરાંન માહેલાં "મુબારકા" નામનાં ગાંમમધે એક આદરાંણની જારે અગત જણાઈ, તારે તે બંધાવી આપવા માટે આ સખી શેઠે શાલે ૧૧૭૭ માં અવેજ તથા અસબાબ અતરેથી તાંહાં મોકલાવીને પોતાની ઘટતી ફરજ અદા કીધી હતી; એટલુંજ નહીં પણ તેના જાથુક નીભાવસ સારૂ એક વજીફો વટીકબી તે તરફ લઇ અપાવેઓ હતો. એ બાબે પાછલથી એવું સભલાએઊછે કે, કેટલીક મુદત બાદ તે જાગીરતો તાંહાંના જુલમી રાજના અંધેર કારોબારને લીધે બેહદીનોના હાથમાંથી જતી રહી, તે અલબતાં મુસલમીન લોકોએ બલતવારીથી છીનવી લીધી હશે; અને તે પછે આદરાંનની એમારતબી મરાંમત વીના એવી થાઈ પડીચ કે, તેને બંધાવનારા બુજોરગ સાહેબનું નામબી હસતીમાથી બીસતું જાએછે. આ બાબે ભાઇ માંણેકજી લીમજી હોસંગ આંતરીઆનાએ સાલે ૧૨૩૪ મા છપાવેલાં "રીસાલે એજહારે શીઆતે ઈરાંન" (ઇઆને ઇરાંન દેસની મુસાફરીના હએવાલનો સાર) નામના પુસતકને પાંને ૬૫ મે એવું જણાવેલુંછે કે, "હવડાં તે મકાંન જેવી હાલતમાં (બીસમાર થાએલું) છે, તેવુંજ જો લાંમબા દાહડા રેહશે તો આગલ જતે નહીં સરખું બનવાનું" ઉપલાં લખાંનને આઠ વરસ વહી ગયાંછે, તેટલા આરસામા ધારીએચ કે તે કેબલેઘા સાબદી પાએમાલ તો પાંમી હશેજ નહીં; માટે આ કારણમા લાગતા વલગતા જેબી સાહેબ સખતી ધરાવતા હોએ તેઓને સજાવારછે કે, પોતીકા બુજોરગવારથી થાએલી સખાવતને બનતી કોશિસનું સાંધન કરી આપે, કે જેથી કરી તેમની તથા તેમા ભાગ લેનારની કીરતી સરખી રીતે પરકાસતી રહે.

આ સખી નરની સખાવત તો બીજી ઘણીબી થાએલી જોઈએ; પણ તે બાબેની ઉતમ ઈઆદગારીની નોંધો, તેમના હઇઆત રહેલા વારશો પાશેથી વીખરાઈ ગએલી જણાયા ઉપરથી, કેટલીક વાતો અજવાલે આવતી જે અટકી પડીચ, તે સંબંધી દલગીરી જણાવીઆ શેવાએ હીંઆં બીજું કશું બોલી સકતા નથી.

વેપાર ખાતાંના ઉપીઓગ માટે આ સાહસીક શોદાગર પાશે સઘલાં મલીને ૬ મોટાં સફરી વાંહાંણો જે જુહલતાં હતાં, તે માહેલાં પાંચતો મરહુમ દાદીશેઠની અસકેઆંમતમાંથી તેનાને મલેલાં, અને તે પછે મીનારવા નામનું એક વાંહણ ૯૫૮ ટન વાલું પોતે બંધાવેલું હતું; એટલુંજ નહી પણ પોતીકા બેટાઓને હશાબના બે બારકશો નામે "અપટન કેઆસટળ," તથા "એલીઝાબેથ"બી પોતાના ઉપીયોગમા લાવતા હતા; અને તે ઉપરાંતબી જારે અગત પડતી તારે બીજા સખશોના કેટલાંક બારકશો નોલે માંડી કાંમમા લેતા હતા.

આ સાહેબનો વેપાર મોટાં મોટાં મુલુકો સાથે એટલોતો વીટલાઈ વલઓ હતો કે, તેનો ફેસલો સફાઈથી લાવેઆવીના પોતાને સંતોસમંદ વીચારતા નોહતા; અને તેજ કાંમમા સાંભલેઆ પરમાણે સાવધ ધેઆંનથી પોતે ગુતેઆખી હતા; પણ દુરદરાજ દેસાવરો તરફથી માગેઆ મુજબ હીસાબો ફરીવલતાં ઘણી ઢીલ થાઈ પડી; તેટલાં તેમની બીમારીએ એટલુંતો જોર કરી દેખાડુઊં કે તેમાંથી જીંદગી બંચાવવાની કશી આશેઆ જારે રાખી સકાઈ નહી, તારે મરણની માતરે ચારજ દીવસ આગમજ વશીએતનાંમું કરીને તેમા પોતાની અસકેઆંમતનો અખતેઆર હઈઆત રહેલા બે દીકરાઓ નામે શેઠ ખરશેદજી તથા જાંગીરભાઈ જેઓ તે વખતપર હાજર હતા તેઓને શેફવા બાબેના વકીલો થેડવેઆ તો ખરા, પણ ઉપર જણાવેલી બાબદોનું સારા સચવાટથી સમાપત લાવવાની અગત જોયા ઉપરથી પોતીકા ઘણાજ અતલગ મીતરો નામે મી॰ ઉલીએમ સાતન, મી॰ જેમસ કાલદર, મી॰ લીઉકસ આસબરનર તથા શેઠ ધાકજી દાદાજી મલી જણ ૪ ને વધારે વકીલો થેડવેઆ હતા. પોતાના વડા ભાઈ હોરમજજી જે તે વખતપર હઈઆત હતા, તેનાની પરવરેશી જેવી રૂડી પેરે પોતે કરતા હતા, તેવીજ રવેશે પોતીકા વકીલોને તેમના સંભાલ માટે ઘણી તાકીદ ફરમાવી હતી. સા॰ વીઠલદાસ કેસવદાસના ઘેર સાથે આ શેઠને જેવી બાબેસતા હતી, તેવોજ હક સાચવી રાખવાનું ફરમાનબી પોતાના બેહુ દીકરાઓને વીસતારી જણાવેઊં હતું.

કોઇબી ઈનસાંનની જીંદગી સદા કાએમ રેહનારી નહીં સહમજેઆ ઉપરથી આ સરીમંત શેઠે સાહુચેતીના ઉપાયે લીધા પછે, ૫૪ વરસની વએમાં રોજ ૨૬ મો માહ ૧૦ મો કદીમી સાલે ૧૧૭૯ ય॰ મુંબઈ શેહરના શેઠીઆઓનો આ સુપેસાલાર, સરવે વાતની નામવરીનો પંમરાટ લઈને જીંનતવાશી થયો, તે દીવસ કેહચ કે આ ટાપુપર ઘણોજ અંધકાર જેવો બીહાંમણો દેખાયો હતો.

આ નોધ લેનારની જાણમા કોઈબી પારશી શેઠીઓ એવો મરણ પાંમેલો માલુમ પડુઓ નથી કે, તેની પાએદસ આપણા રાજ કરતાઓની ભગતીપુંજાના મોટાં દેવલ આગલથી પસાર થતાં ગંમગીનીનો ઘાંટ તાંહાં વજાડવામા આવેઓ હોએ; પણ આ સરીમંત શેઠીઆની લાએકાત અને જાહોજલાલી એટલીતો દીપી નીકલી હતી કે, તે વખતના નેક નામદાર ગવરનર જોનાથન ડંકને આગમજથી હોકમ ફરમાવી મુકેઆ મુજબ, દોસતીની એક ઇઆદગારી નોધાઈ રેહવાના હેતુથી, આ અરદેસર શેઠનો સચકાર તેમના ઘેરમાથી બાહેર પડીને તેની સાથે મીજલસ ચાલુ થાઈ, તેજ વખતે તેમની પડોસના સેંટ ટાંમસ દેવલની અંદરથી ઘાંટનો ગંમખાર સરોદ જે નીકલવા માંડુઓ, અને રવાંણ છેક તાંહાંની અસલી ભાગલ વટાવી ગએઊં, તાંહાં તુલીક કેહચ કે તેનો આવાજ બંધ પડુઓજ નોહતો; આ માંન આપણી ઉપર હકુમત ચલાવનાર હાકમે ઈઓગીઅ આપેલું તે વખતે વીચારવામા આવેઊં હતું.

આ મરહુમ શેઠ ગુજરેઆ પછે તેમના વેપાર વણજના બોહોલાં કાંમનો વહીવટ, વશીઅતનામા મધે જણાવેલા સકતીવાલા ચાર સાહેબોએ એક મત રહીને બનતી કોશેસથી સારી રવેશે ફડચો કરી આપવામા ઘટતી ફરજ અદા કીધેલી કેહવાઈછે; પણ તેમા પેહલાં જારે કેટલીક બાબદોનો ગુચવાડો માલુમ પડેઓ તારે તેની સફાઈ સારૂ છેક કલકતાવેરથી તે વખતપર વખણાએલા મી૰ હારબટ કાંમપતન* જેવા બાહોસ બારીસટરને મોટા ખરચથી બોલાવી મંગાવેઓ હતો; અને તે સાહેબે બતલાવેલી સલાહ મુજબ સઘલું કામ એવીતો રૂડી પેરે પાર ઉતરેઊં કે, સઘલા માગનારાઓને અસકેઆંમતની ઉપજમાથી હીસા પરતું ચુકાવી દઈ રાજી કીધા.

જમાનાના જાલ મદારે જો કદાપી કોઇનીબી હસતીને શેવટ સુધી સંભારી હોતતો, તેની સાહેતાથી આ સરીમંત શોદાગરની જાહોજલાલીબી હરગેજ જાંહાંબ પાંમતેજ નહી; પણ આટલુંતો અસલથીજ સરજાએલું સહમજાએચ કે, નામ તેનો નાશ—અને ઉમેદ સદા નીરાસ થાતી આવેઆ મુજબ, અરદેસર શેઠની દોલત અને મોટમોટી મીલકતો વીગેરે વેચાઈને તેમના નામ પરથી સદનતર નીકલી ગઈઓ; અને નેકીની માતરે થોડીજ ઇઆદગારી જે સચવાઈ, તેટલી હીંઆં નોધાઈ રેહેલીછે.

દાદીશેઠ જેવા દએઆવંતા, અને દુખભંજન શેઠીઆના પુતો માહેલા વડા દીકરા હોરમજજીએ બાપ તથા ભાઈના જેવી નામવરી મેલવેઆ વીશેની કેફીએત હાથમા નહીં આવેઆને લીધે તેનાનો તેહવો કશો હએવાલ હીંઆં આપેઆવના ફકત તેમનું મરતીઉક નોધી લઈએછે, કે ભાઈની પુરે તરણ વરસની અંદર ૬૦) ની ઊંમરે પોંહચેઆ પછે, સાલે ૧૧૮૨ ના કદીમી ૮ મા મહીનાને ૨૯ મે રોજે વગર વારશે આ જાંહાંનથી અસબાબ ઉઠાવી ગયા; અને તેમના પાલક ખરશેદજી શેઠ થઇને મજહબની સરીઅત તેનાએ બજાવી હતી.

---

*આ સાહેબ ઈ૰ સને ૧૮૩૨ માં તે વખતની માજી સુપરીમ કોરટ બાતે વડા ન્યાયાધીસ થાઈ આવેઆ ઉપરથી, નામદાર સર હરબરત કાંમતપન નાઈટના એલકાબથી આપણી તરફ વખણાઈ ગયેછે. નો૰ લે૰

શેઠ ખરશેદજી તથા ઝાંગીર અરદેસર.

શાકરમી બપાવાના આ શેઆણપત ભરેઆ નબીરાઓનો જનમદીવસ ઉપર લખાઈ ચુકોછે, તે મુજબ બાપના મરણ વખતે વડા ૩૧, અને નાધલા ૨૮ વરસની પુગતી ઉંમરમા હતા.

અરદેસર શેઠનો વેપાર જારે ધુમધોકાર ચાલતો હતો, તેજ વખતથી આ બેહુ ભાઇઓબી સારી સંપજમા રહીને વડવાઓની પેરે અલાહેદો રોજગાર રાસમાં કરતા હતા; અને તેપછે મી૰ મીલબરન, પાતરીક સ્ટુઅરટ* તથા આદમ સકીનરની કુંપનીની નાંમીચી પેહડીઓને તાંહાંની દલાલીનું કાંમ પણ હાથ લઇને રૂડી કોશેસથી સરવે મંડલીમા સારૂ માન મેલવતા હતા.

આ શેઠીઆઓની સરીગતમા બે મોટાં સફરી વાંહાંણો જે હતાં, તેઓમા "અપટણ કેઆસતલ" ટન ૫૯૦ વાલું, અને "એલીઝાબેઠ" ટન ૬૫૦ વાલું જાંણવામા આવેઆંછે; અને તે બેહુ બારકશો બોહોલા રોજગારમા રોકાઇને પોતીકા માલેકો માટે સારૂં નોલ ઉપજાવતાં હતાં.

મરહુમ શેઠ અરદેસરના વહીવટનો જારે ફડચો થયો, તારે આ બેહુ ભાઇઓ જે તે વખતપર સખતીવાલા કેહવાતા હતા, તેઓએ ફડચો કરનારાઓ પાશેથી છાસતીના આડે ગાંમો, ઉપરાંત કોટ માહેલાં કુટંબોને રેહવાના મોટાં ઘેરોબી તેઓની વાજેબી કીંમત આપીને વડવાઓના નામને સજીવન રાખવાના હેતુથી ખરીદી લીધાં હતાં; અને તેઓ માહેલો કેટલોક ભાગ હજીસુધી તેજ સાહેબોના કોઈ કોઈ પરીવારો પાશે સચવાઈ રહેલો સંભલાએછે.

હાવી રીતે ભાઇની સાથે ઓગણીસ વરસવેર જાહોજલાલી ભરેઓ વહીવટ ચલાવતાં ઝાંગીરશેઠ ૪૭ વરસની ઉંમરે પોંહચીને રોજ ૮ મો માહા ૧ લો કદીમી શાલે ૧૧૯૮ ય૰ એ જારે મરણ પાંમેઆ, તારે તેમની પીઠથી અવતરેલા તરણ દીકરાઓ જે હઇઆત હતા, તેઓના નામો વઊંસાવલીની ટીપમા જણાવેઆંછે તાંહાંથી વાંચનારા સાહેબોને માલુમ પડશે.

ખરશેદજી શેઠના વડા દીકરા દાદીબા, જેવણ કાકાની પછે કાંમકાજ ચલાવવામા ઘણી ચાલાકી બતલાવતા હતા; તેવણ લગભગ ૨૮ વરસની ઉંમરપર આવેઆ તેહવામા, સરીરની બીમારીથી એવાતો નાતવાન થઇ ગયા કે, તેમનુ શેહરાઇ રહેલું સરીર જોઇને તેવણના મેહરબાન માતાજી શેઠાંણી બીબાઈજી હેભતબાઇને રોજ ૧૯ મો માહા ૨ જો કદીમી શાલે ૧૨૦૬ એ મરણ પાંમેઆં; અને તેણીને સાતમે દાહડે ૨૫ મે રોજે આ જવાન શેઠ પણ પોતીકા ઘરડાં બપાઇ, બાપ તથા જવાન ભાઇઓને ગમગીનીમા નાખી બેહસતનસીન થએઆ.

---

* એ માહેલી બીજી પેહડીનો ખુદ માલેક પાછલથી નાદાર થઇને ચીન તરફ જઇ બેઠાને લીધે આ સાહેબોનું મોટી રકમનું લેણું તેમા સાબદું ડુબી ગએલું હતું. નો૰ લે૰

જાંગીરશેઠ મરણ પાંમેઆને લીધે ભાઈ સાથેના વેપાર ખાતાંમાથી તેમનો હક તથા ધલાકો જે બંધ થયો, તેના ફડચાની સફાઈ કરવા સારૂં સાંભલેઆ પરમાણે શેઠ ખરશેદજીએ શાલે ૧૨૦૬ મા મરહુમ ભાઇના છોકરાઓને કોટ માહેલાં રેહવાના ઘેરનો એક ભાગ, તથા છાસતીની મીલકતો મધેથી દધશાર, પાહાડી, માગાથાન અને એકરાર મલી ૪ ગાંમો નોખાં પાડી આપીને તેઓ પાશેથી અભરાંમકુલ ન દાવાની ફારગતી લખાવી લીધી હતી, અને તેજ તરફના બીજાં ચાર ગાંમો નામે કનેરી, તુલશી, મલાહર, તથા આરૂં ઉપરાંત, કોટના ઘેરનો બાકી રહેલો ભાગ તથા વેપાર ખાતાંનુ જેખી હોએ તેનો જુહુમો પોતાને સર રાખેઓ હતો.

આ સાહેબોના વેપાર ખાતાંને અરથે અગાઉ જણાવેઆ મુજબના જે વાંહાંણો હતાં, તેઓ યાતો પુરાંણા હોયાને લીધે વેચી નાખેલાં, અથવા કુદરતી બનાવથી પાએમાલ થયાં હોય તેની ચોકસ ખબર માલુમ પડી નથી; પણ શેઠ ખરશેદજી પાશે બે વાંહાંણો જે પાછલા વખતપર હતાં તેઓની હકીકત હેઠલ જણાવીએછે.

વાંહાંણ "પાસકુઆ," ટન ૫૦૦ વાલું ઘણા વરશો સુધી સફર કરેઆબાદ, છેલ્લી બેપે ઈ૦ સને ૧૮૩૬ મા ચીનથી મુંબઈ આવતાં શીંગાપોરની બાહેર "પેદર બરાંણકો" નામના ખડક સાથે જોરમા અઠડાથી ધાંમટ કરતું છેક તાંહાંના બંદરની અંદર જઇને ડુબી ગએલું હતું.

વાંહાંણ "સ્કેલબી કેઆસટલ," ટન ૧૫૦૦ વાલું ઈ૦ સને ૧૮૪૦ સુધી એ-વણ પાશે હતું અને તે પછે વેચી નાખેલું સંભલાએલુંછે.

આ શાકરમી શેઠીઆઓના ઘેરમા પુરાંણી વસતીના પતીવરતા બાઈ, જે જઈફીએ પોંહચેલાં હઇઆત હતાં; તે મરહુમ શેઠ અરદેસર દાદીના મોહરદાર શેઠાંણી બચુબાઈ, જેણીએ પારશી કોમમા મોટું માન મેલવેલું હતું, તેવણ રોજ ૧ લો માહા ૧૧ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૦ ય૦ એ ૮૦ ની ઊંમરે આ જાંહાંનથી અસબાબ ઉઠાવી જઈ જીનત તરફ અખઈવાસ લીધોછે.

શેઠ ખરશેદજી સરવે પાંતીએ સુખી હાલતમા હોવા છતાં કોઇબી વાતની મોટાઈ મેલવીને આલમમા આસકાર થવાનો દાવો કીધાવના સાંતપણે પોતાનો સંસાર ચલાવતા હતા; અને પોતાની પક્ષમા દીકરાઓ કરતાં વડી દીકરીના દીકરાઓને એટલી તો પનાહ આપેલી સંભલાઇચે કે, તેના પુન પરતાપથી તે બેહુ ભાઇઓ આજે સરવે પાંતીએ સખતીવાન થઇને તે માહેલા એકતો સરી-
* મંતને દરજ્જે પોંહચેઆ ઉપરાંત "સટાર આવ ઈંડીયા" તથા "સર-નાઈટ" ના નાંમીચા બેતાબોથી આપણી વસતીમા પરકાશી રહેલાછે.

કદીમી કોમના વડા અને પારશીની આખી અનજુમનના અકાબરોની સંફમા સમાએલા, આ ગંભીર શેઠ ખરશેદજી પોતાના જનમથી ૭૨ વરસની ઉપર ૩ મહીના ને ૮ દાહાડાની જઈફીએ પોંતા પછે રોજ ૨૯ મો માહા ૧૨ મો કદીમી શાલે ૧૨૨૦ ય૦ એ બારેહકતાલાને તાંહાંથી નોતરૂં લઈ આવેલા અજલના ફરેસતા સાથે વગર અડચણે ચાલી જઇને બેહસતનો રોસન મકાંન

પાંમેઆ; અને તેવણુથી ઉતરેલું વડાપણું તેમના હઇઆત રહેલાઓ માહેલા વડા દીકરાને એનાએત થયું.

આ મરહુમ શેઠનું ઉઠમણું કદીમી પેહલા ગાથાને રોજે થયું, તારે તેની ક્રીરીઆમાંથી ફરાગાત પાંમેઆ પછે મીજલેસની હજુરમા એક અનજુમન પતર જે વંચાયો હતો; તેની મકસદ તા૦ ૨૪ મી આગસટ ૧૮૫૧ના મુંબઈ સમાચાર પતર ઉપરથી એવી માલુમ પડીચ કે, આ શેઠીઆના તરણે દીકરાઓ ઉપરાંત દીકરીના દીકરાઓ, તથા બે દીકરીઓએ મલીને રૂ ૬,૦૦૦ ની એક રકમ ઉભી કીધી; જેમા આ મરહુમ શેઠની પુંજીમાંથી રૂ ૧,૦૦૦ લઇને કુલ રૂ ૭,૦૦૦ વડે ચોપાટી ખાતે ગરીબ ઇરાંની પારશીઓને વાસતે, તેઓનો સંભાલ કરનારી મંડલીના આગેવાંનો હસતકથી લેવાએલી ખાલી જમીન ઉપર મરહુમ શેઠને નામે એક ધરમસાલા બાંધો આપવાનું નીસચે ઠેરવેણ હતું. આ બાબેની તંદરોસતી પઢાઇ રહેઆ પછે ધારેલાં નેક કાંમની સરૂઆત તાંહાં ચલાવીને જે એમારત તઇઆર કરાવી, તેનુ મુહરત રોજ ૨૦ મો માહ ૧ લો કદીમી સાલે ૧૨૨૨ ય૦ નું લઇને, મજહબની સરીએત મુજબ જસન કરાવેણ; અને ઇરાંનથી આવનારા ગરીબ જરથોસતીઓને રેહેવા માટે ધરમનું આ જાહેર મકાન મરહુમ શેઠ ખરશેદજી અરદેસરને નામે તેમના સાહેબ જાદાઓએ ઇરાંનીઓની હાલત સુધારનારી મંડલીના આગેવાંનોને હવાલે શોંફી દીધું; પણ તે ઉપર ચંદરોકાળ સુધીની માલેકીનો સરવે હક દાદીશેઠના ધરમખાતાંનો વહીવટ ચલાવનારના કબજાનમા રહેલો સંભલાએછે. આ બાબેનું એક સતા ભરેણ તરસટ ડીડ તા૦ ૧૮ મી સપટેમબર સને ૧૮૫૩ ઇસવીએ જે થએણેચ, તેમાં તે સંબંધી સરવે જીકરી વીસતારી જણાવેલીછે; એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત એજ ધરમસાલાને મથાલે મજલાઓ ઉઠાવવા, અથવા તેની આશેપાશેની ખાલી જગેઆ ઉપર એવાંજ કારણસર જેબી જરથોસતી બીજી એમારત બાંધવા ચાહે, તો તે અમલા તથા મકાનના મુતવલીઓની પરવાંનગી મેલવીઆથી તેહવા સખસ અથવા સખશોને છુટ* આપવાનુંબી દાખલ કીવેલું કેહવાએછે.

---

* આટલી બાબદનો એક સારો ઉપીઓગ એવો સહમજાયોછે કે, ઇરાંન તરફ ગયાં બે વરસની વાતપર પડેલા ભએંકાર દુકાલથી દુખ પાંમી સેંકડો ગરીબ જરથોસતીઓ પોતીકાં પરીવારો સહીત તાંહાંથી જે નીકલી આવેઆ હતા; તારે તેઓને માટે ઉપલી ધરમસાલાની એમારત બસ નહી જણાયા ઉપરથી આપણા જમાને હાતમ સર કાવસજી જાંગીર રેડીમનીએ એજ ધરમસાળાની પડોસમા મજલા સાથેનું મકાંન બાંધી આપી તેઓનો સમાસ સાચવી દીધોછે. નો૦ લે૦.

શેઠ અરદેસર ખરશેદજી દાદી, તથા ભાઇઓ.

મરહુમ શેઠ ખરશેદજીની જીંદગીમા ચાર દીકરાઓની હસતી, જે કીરતારે બખશેલી હતી; તેજ ખાવંદે તે માહેલા વડા શેઠ દાદીબાને તેમની ૧૪ વરસ આગમજથી ખેંચી લીધાપછે, બાકીના સાહેબ જાદાઓને તેમના મરણ ટાંકણે સલાંમત રાખેલા હતા; જેઓના નામો તથા જનમ દીવસની ઈઆદી હેઠલ જણાવીએ છે.

શેઠ અરદેસરનો, રોજ ૨૫ મો માહ ૧૨ મો કદીમી સાલે ૧૧૮૪
શેઠ નસરવાંનજીનો, રોજ ૭ મો માહ ૮ મો કદીમી સાલે ૧૧૮૯
શેઠ હોમજીનો, રોજ ૨૯ મો માહ ૮ મો કદીમી સાલે ૧૧૯૪

જાંહાંસુધી સારાં ભાગ્યગની સરજત સાથે આ તરણે ભાઈઓ જોડાઈ રેહેઆ, તાંહાં તુલીક તેઓ એક સંફીથી વેપાર ચલાવીને એટલાતો દરવીઅવાન થએલા કેહવાયા હતા કે, જો ૧૮૬૫ નું નઓદ વાલનાઈ સીહા વરસ આ ટાપુ ઉપર નહીં બેઠું હોત તો, પોતીકા બપાવા તથા પરદાદા કરતાં તેઓ વધારે સરીમંત થઈ પડતે; પણ ઉપર કહેલો કદરૂપો કાલચંદર આવે તેની બે વરસ આગમજ, આ સાહેબો સગલી કીસમના ભાગલાગમાથી અરસપરસની સહમજુતીએ છુટા પડઆ પછે, તે માહેલા વચલા ભાઈ રોજ ૩૦ મો માહ ૧૦ મો કદીમી સાલે ૧૨૩૨ મા મરણ પાંમેઆ. જે મોહતને થોડીક મુદત ગુજરી તેટલાં કેહચ કે આ માનવંતાં કુટંબમા કોઇ તરેહની ગેરસહમજુતીએ કુસંપનો સડો એવોતો પેસારેઓ કે, ભાઈ ભાઈઓ તથા કાકા ભતરીજાઓ વચે ભારી મીનાકીશો ઉઠેઓ; અને તેમા વલી આલમને આફતમાં લાવનારાં વરસની ચુંગાલમા (નાહની વએના એક ભતરીજા વતરોગે) સરવે સોહેબો એવાતો ફશી પડઆ કે, એક ગમથી અપસઅપસ વચેની વલગણ, અને બીજી તરફથી તેઓ દરએક સાથે લેણદેન કરનારાઓનું. સંકટ સાંમટું આવી લાગાથી, બીચારા સઘલા સરખી રીતે પાએમાલીની નોબતે પોહચાને કંકાસનો ફેજ તેઓએ આવી રીતે હાંશેલ કીધો કે, બાપ દાદાથી મેલવાએલી જનમ સુધી ખુટતે નહીં એવી છાસઠી માહેલાં ચાર ગાંમની જાગીર તેઓના દેવાં માટે કેહચ કે પાંણીને મુલે વેચાઇને પારકે હાથ ગઈ; અને તે ઉપરાંત બાપીકી બીજીબી મીરાસ બારેવાટ થાઈ; માટે આવી દુખ ભરેલી વાતથી હીંઆંની વસતીમા ભારે દલગીરી જે ઉપજીછે, તે હજીસુધી કોઈબી ભુલતું હશેજ નહીં.

હવે ધરમના મકાંનો જેવાં કે આતસઆદરાંણ, આતસબેહરાંમ, દોખમું, ચોપાટીની વાડી, દંતોરા તથા ચોપાટીની ધરમસાલાઓ, અને માહલક્ષમીમા પાણીનું પરભ, ઉપરાંત જે બીજુંબી હોએ તેના મુતવલીનું કાંમ ધારા પરમાંણે ઉપલા ભાઇઓ માહેલા વડા શેઠ અરદેસરને હાથ રેહેલુંછે; તેની તપાસ ઉપર આવતાં એવું માલુમ પડેચ કે, તે મકાંનોની મરાંમત વીગેરેના ખરચ માટે વખતની હાલત પરમાણે આગલા માલેકો જે જાગીરો તથા મીલકતો અલાહેધી કાહડી

ગયા હતા, તેની ઉપજ હવડાં એટલી તો થોડી હાથ આવેચ કે, સઘલાં મકાંનોના કાંમોને તે દરેખસત પુરી પડતી નથી; અને તેમાં કાંઈખી હુંમેરો થાએ એવા એરાદાથી આતસ બેહરાંમના ચોકમાં દસતુરોને રેહવા માટે દાદીશેઠે બાંધી આપેલાં બીલંદ ઘેરનો કેટલોક ભાગ તેઓ પાશેથી ખાલી કરાવી લઈને, હવડાં ભાડે આપવાનું જે કારણ પડઉંચ, તેટલી ફરજ સાંભલેઆ પરમાણે શેઠ અરદેસર અતીઅંત દલગીરાઈથી બજાવવા ચાહેછે; કેમકે ઘેર ભાડાંનું કાંઈખી ઉપજે તો ધરમના કાંમોનો નીભાવસ કરવામા આવે. આ બાબદમા એક દાખલો હવડેજ અજવાલે આવેઓછે કે, આતસબેહરાંમ બંધાયાને આજે ૯૦ વરસ વહી ગયાં, તેટલા અરસામા એમારતની મરામત અગાઉ ઘણીવાર કીધામાં આવી ચુકીછે;* પણ છેલી વારની મરાંમત સાલે ૧૨૪૨ મા જે થાઇચ, તે બાબે સાંભલેઆ પરમાંણે ઘણી પંચાતીઓ ચાલેઆ પછે, શેઠાણી ભીખાઇજીના મરણ ઠાંકણે જે થાપણ તેણીની ખારા પુંજીમાથી મરહુમ શેઠ ખરશેદજીએ ઉભી કરીને પોતાને તાંહાં વીઆજથી વધારી હતી, તેમાથી શેઠ અરદેસર ખરશેદજીની સંગાથે શેઠીઆઓ ખરશેદજી કાવસજી આસબરનરના, તથા મનચેરજી હોરમજજી કાંમાજીની દેખરેખ હજુર કેટલીક રકમ ખરચીને મોટા કેબલાનુ કામ સરનજાંમ પોંહચાડઉં છે;† અને તેના દીવાનખાનાના શીંગાર માટે મુતવલી સાહેબની રજા મેલવીને શેઠ કાવસજી માણેકજી લીલાંઉવાલાએ પોતીકી મરહુમ મોહરદારના પુનની યાદગારી રેહવા સારૂં આરશી, હાંડીઓ, ઝુંહુમરો તથા ગાલીચાઓ મલીને રૂ ૩,૫૦૦ ને સુમારેનો સામાંણ આતસબેહરાંમ સાહેબની શેવામાં જે અરપણ કીધો, તે બાબેનો ઉપકાર મુતવલી તરફથી રોજ ૯ મો માહા ૯ મો કદીમી સાલે ૧૨૪૨ ને રોજે થએલાં જસનની મીજલેસ હજુર જાહેરમાં માનેઓ હતો. આ બનાવ ઉપરથી હમારો આધીન અભીપરાએ હીંઆં જણાવવો જોઈએચ કે, દાદીશેઠના વંશથી ઉતરેલા સાહેબોમા જે જે સખી કેહવાએછે, તેઓને સજાવાર બલકે ફરજખીછે કે પોતીકા મુરબીઓના નામની કીરતી ચંદરોકાળ સુધી દીપતી રેહ તેહવી રૂડી યુકતીથી ધરમના મકાંનોને સદા સારી હાલતમા રાખવાનો હેતુ ઇછીને તેના જાયુક ખરચ માટેની એક થાપણ પોત પોતામા ભેગી કરી હાલના મુતવલીને એવી રીતે સોંફી આપવી કે, તેની ઉપજમાથી ખરચ કરેઆ જાએ, અને મુદલને અનામત રાખે તો, તે કાંમ આટોપી લેવાને શેઠ અરદેસર સરવે વાતે લાએક અને પરમાણીક માલુમ પડેછે; માટે તેવણના વડાપણાનો હક કોઈ રીતે

* આટલું બનેઆ છતાં આતસબેહરાંમ સાહેબના તખતને, અગાઉ જણાઈ ચુકેલી હેકાએત મુજબ, અસલી જગો ઉપરથી બીલકુલ ખીસાડવું તો પડઉં નથી.

† હવે આ માહભારત કેબલા અંદરના ચોક માહેલા જમનવારના અરાલી ઓટલાઓ, કોઇ મુદતથી ભાગીને ભોંએ બરોબર થઈ પડઆચ, તેઓને પાછા ઉભા કરવાની વાતો ચાલતી હતી; તેટલાં કોટના આદરાંનવાળી એમારતની મરાંમત જે નીકલી આવીછે, તેનુ કાંમ સંપુરણ કરવું જોઇએ; માટે ઉપલા ઓટલાઓ વાસતે કાંઇખી પુંજી ફાજલ રેહ એવી વકી જણાતી નથી. નો. લે.

હરકતમા નહી નાખતા આ આતસબેહરાંમ તથા આદરાણના માહભારત મકાંનોની માવજત જેબી સાહેબ સાચવશે, તેનો બદલો બારેહકતાલાની બખશેસથી તે બચીત પાંમશે.

હમારો ઉપલો અભીપરાએ તો હજી યંતરમા જવાની તઇઆરીપર હતો. તેટલાં હાલના મુતવલીની બેહણ શેઠાંણી માણેકબાઈ, રોજ ૫ મો માહા ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૨૪૨ ને રોજે બેહસતનશીન થયાં, તેને તરીજે દાહાડે ઉઠમનાની કીરીઆ કરી રહેઆ પછે, રૂ ૫,૦૦૦ ધરમ ખાતે આપવા માટે જે ઉભા કીધા, તે વીશેની ખીના વરતમાન પતરોમા છપાએલી વાંચવા ઉપરથી માલુમ પડઉછે કે, તેમાથી માતરે એક હજાર રૂપીઆ મરહુમ બાઇની દીકરીના દીકરા શેઠ મનચેરજી નવરોજજી બનાજી, તથા દીકરી સુનાબાઇ તે શેઠ હીરજીભાઈ અરદેસર દાદીશેઠનાની ધણીઆંનીએ નીમોનીમ અલાહેધા કાહડીને ઉપલાં માહભારત એબાદતખાનાના ખરચ સારૂં ટકા ૪ વાલી સરકારી નોટમા રોકવા જણાંવેઉછે; અને બાકીની રકમને બીજા ધરમમા ખરચવાનો એસારો જે કીધોચ, તે ઉપરથી કેહવાને ખરેખરી દલગીરી ઉપજેછે કે, બેહસતન બાઈના વડવાઓના ઉપલાં ધરમખાતાં સાચવવા માટે તેણીના વહીવટદારોએ તંદરોસતી પઢાવેલા બધા રૂપીઆ, જો કદાપી આપેઆ હોતતો તેના વીઆજમાથી સઘલી અગત તો પુરી પડતેજ નહીં, પણ તેટલાંએ થોડાક સઘીઆરો મલેઆથી, એકતો આ મરહુમ બાઈને મોટું પુન લાગતે, અને બીજું એકે તે બાએની સરૂઆત સંબંધી કીરતી પણ વહીવટદારોને જરૂર હાંશેલ થાતે.

દાદીશેઠની તોખમથી ઉતરેલા હાલના મુતવલી શેઠ અરદેસરને તાંહાં હકદાર વારેશોની જે વરધી થએલીછે, તેઓની વીગત હેઠલ જણાવીને આ માનવંતા કુટંબનુ વરણન સમાપત કરીએછે.

વડા દીકરા હીરજીભાઈ રોજ ૨૫ મો માહ ૫ મો કદીમી શાલે ૧૨૨૭ મા જનમેલા જણાયાછે; અને તેવણને તાંહાં દાદી શેઠ નામના બરખુરદાર બેટાનો જનમ, રોજ ૯ મો માહા ૨ જો કદીમી શાલે ૧૨૪૧ મા મુબારક થએલો માલુમ પડેઓછે.

નાધલા દીકરા ખરશેદજી રોજ ૨૪ મો માહા ૯ મો કદીમી શાલે ૧૨૩૦ મા જનમેલા કેહવાએછે.

ખોદાતાલાની બખશેસથી એ ઘેરની વસતીમા હજી વધારો થાએ, કે જેથી કરી દાદીશેઠના ધરમખાતાંને સાચવનારા વાલીઓની હસતી હમેસાં ભરપુર રેહે.

જનાજી ખાનદાનના વડવા, તથા વારેશોની વંશાવળી.

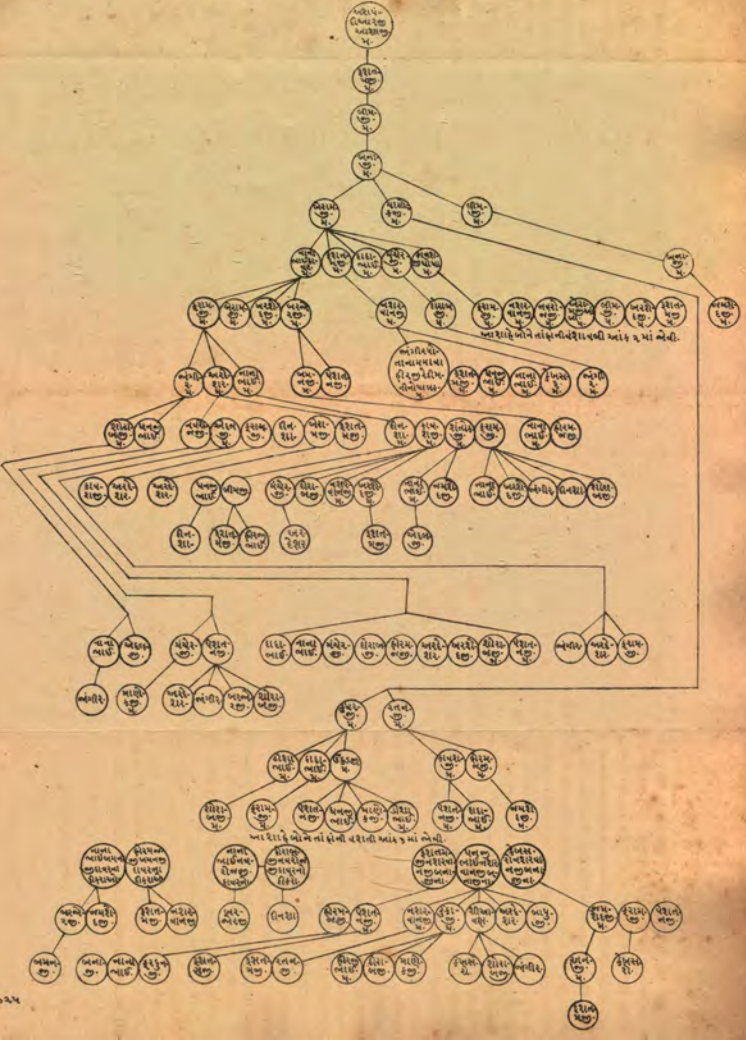

કાવશજી બાવાના સાત દીકરાઓને તાંહાંની વંશાવલી.

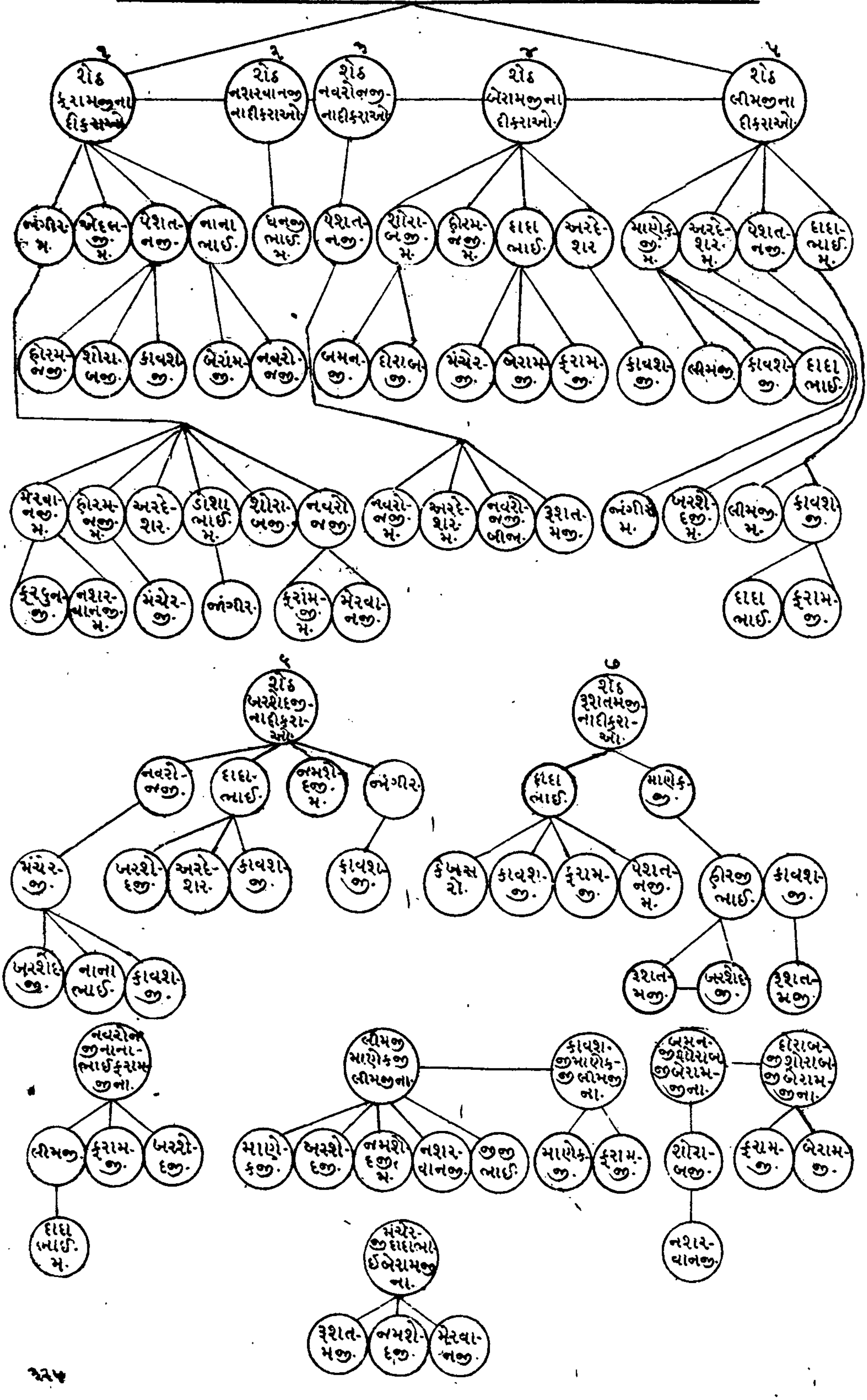

બનાજીખાનદાનના બાકી રહેલા વારશોની વંશાવલી.

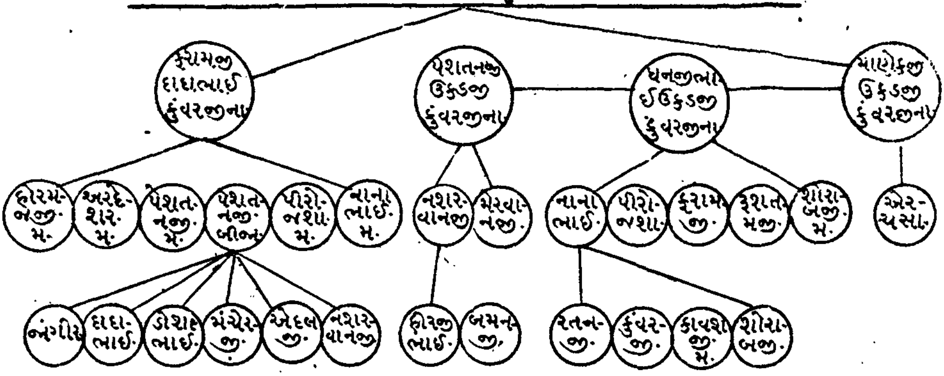

આ નામીચાં કુટંબના નર વારેશોની એકંદર શંખીઆ ૨૫૧ નણાઓની ને થઈ છે, તેમાંથી ૯૭ શાહેબો બેહશતને બારેશીધારી ગએલાઓ બાદ કરતાં ૧૫૪ નબીરાઓ (આ ટીપ અંતરમાં નતાં સુધી) બારેહકતાલાની બખશેશથી ને હઈઆત રેહેઆચ; તેઓની વેંહચણી નીચે મુનબ માલુમ પડે છે:—

પરખેઆત થએલું પરીવાર.	અશલવશતી.	મરણપાંમેલા બાદ.	બાકી હઈઆત રેહેલા.
મરહુમ શેઠ કાવશજી બાવાથી ગણતાં	૮૯	૩૦	૫૯
દાવરખાનદાનના	૭૫	૨૧	૫૪
કુંવરજી માણેકજીના	૩૫	૧૩	૨૨
હીરજી શેઠની દીકરી શુનાઈજીના.	૩૨	૧૩	૧૯
બનાજી ભીમજીના બાકી પરીવારો.	૨૦	૨૦	૦
એકંદર શરવાલો.	૨૫૧	૯૭	૧૫૪

એ મધે શેઠાણી શુનાઈજીના વડા દીકરાનું નામ ગણવામાં આવેલું છે, પણ તે શાહેબ પોતાના મમાવા શેઠ હીરજી રેડીમનીના પાલક થયા તેથી તેના નો વશીલો તે કુટંબમાં દાખલ કીધેલો છે.

નો૦ બે૦

બનાજી ખાંનદાનનું બયાંન.

પારશી તોલાની વસતીમા પોતીકાં વર્ગસનો વધારો કરી આપનાર શેઠ બનાજી લીમજી, સુરત શેહરની પાશે આવેલાં ભગવાદાનડી નામનાં ગાંમડાંની અંદર સાલે ૧૦૨૩ મા જનમ પાંમેલા કેહવામા આવેઆછે. આ ગરહસથ ૩૬ વરસની વએના થયા પછે સાલે ૧૦૫૯ ને સુમારે હીંઆં આવી વાશો કરી રહેઆ, તારથી તેમનો વશીલો જોકે તે માહેલા કેટલાક સાહેબો જુદી જુદી અટકથી ઓલખાયા છતાં બનાજીની પીછાંનતને ઉસતવાર પકડી બેઠેલા માલુમ પડેછે.

બનાજી શેઠ મુંબઇમા આવીને કહેઆ ધંધાની ધમાલ ધરી બેઠા તેની ખબર જોકે કોઈ પાશેથી હમોને મલી નથી, તોપણ આટલુંતો ચોકસ જણાઈ આવેછે કે, એ સાહેબ પોતીકા વખતમા સઘલી વાતે સુખી રહીને હંમદીનો ઉપર એવીતો રૂડી વરતણુકથી અકાબરીનો ઓહદો ચલાવતા રહેઆ કે, તેનો વારશો એક યાદગારી દાખલ વર્ગસદર વર્ગસ ઉતરતો રહેઆ મુજબ તેના કબીલાઓ માહેલા કેટલાક ગરહસથો ઘણા વરશો સુધી પરમાણીકપણાથી જાલવી બેઠા હતા. આ સાહેબ પારશી પંચાતની અંદર દાવરનો દરજોબી ધરાવતા હતા.

આ બુજોરગવારના નામ સાથે તેમના વંઉસની ઓલખ ઉપરાંત બીજી ચીજો જે જોડાએલી જણાએછે, તેમા બનાજીનો દેહલો, બનાજીની પોલ, અને તેનીજ અંદર બનાજીની દરેમેહર, જે આવેલીછે તે મલીને સરવે એવુંતો ઉસતવારીથી સચવાઈ રહેલાંચ કે, બારેહકતાલા તેઓને સલામત રાખશે તાંહાં તુલીક તે માહેલી કોઇનીબી હસતી કેથે ભુલાઈ સકાશેજ નહી.

ઉપર જણાવેલો દેહલો કોટના હનુમાન ગલીની અંદર જે આવેલોછે, તેમા આ કુટુંબીઓના આગલા કેટલાક સાહેબો રેહતા હતા; પણ તે મીલકત ઇ° સને ૧૮૦૩ ની સાલમા આ ટાપુ બાતે લાગેલી મોટી આગની અંદર બલી ગયા પછે તાંહાંની ખાલી જગેઆ ૧૮૪૦ સુધી એજ કુટંબના એક નેકબખત નબીરા શેઠ ઉકડજી કુંવરજીના હાથમા સચવાઈ રહેલી હતી; અને તારબાદ જોકે ઘણું થયું તે વેચાઇને પારકે હાથ ગઈચ, તોપણ તે માહેલી એક જગેઆ બનાજીની કોઠડીને નામે હજીસુધી તાંહાં ઉભેલીછે.

જરથોસતીની વસતી આ ટાપુપર થાઈ, તારથી લગભગ પોણી સદી ભરાવા આવેઆ છતાં, તેઓને માટે એબાદત ખાનાનું કોઇબી પવીતર મકાંન હતુંજ નહીં; જે ઉપર આ સાહેબે પકો વીચાર દોડાવીને પોતે રૂડી વરતણુંકથી પેદા કીધેલા પઇસાનો થોડાક ભાગ સારાં કાંમમા રોકવાના હેતુથી ઉપર જણાવેલી પોતાની પોલ અંદર એક અલાહેદી એમારત તેનાએ બંધાવીને તેમા આતસ આદરાંન સાહેબને રોજ ૯ મો માહ ૯ મો શેહણસાહી સાલે ૧૦૭૮ ય° એ તખત નસીન કરાવેઆ; અને જરથોસતીઓના ધરમનીમના કાંમ

વાસતે આ કેબલેધાહ ઓલ્ડી મેલીને બેહસતનો તોશો હાંશેલ કરી લીધો* આ દરેમેહરની આગમજ, કેહવ કે, હીઆં જેબી અગીઆરીઓ હતી, તાંહાં ફકત ફીરીઆ કરમનાં કાંમો શીવાએ બેહદીનોથી બંદગી માટે જવાબ સકાતું નોહતું; માટે તેઓની તેટલી સગવડ સાચવી આપવાનું ઉતમ માન એજ શેઠીઆને સાહે થાએશે. આ મકાંન જે પેહલવેહલું કેહવાએલુંછે, તે વાતને આજે ૧૬૪ વરસબી વહી ગએલાં આપણુ જાંણી સખીએછે.

પોતાની કીરતી ગવાતાં આટલાં (અને તે ઉપરાંત બીજાંબી તેવનથી થાએલાં જે છુપેઆં હોએ તેટલાં) કાંમો બજાવીને આ બુજોરગ બાવા બનાજી પોતે રોજ ૨૦ મો માંહ ૧૦ મો શેહણસાહી સાલે ૧૧૦૩ ય° એ ૮૦ વરસની સુખવાશી ઉંમર ગુજારી જીનત ગુજીન થયાછે.

વંસાવલીની ટીપમા નોધાએલા આ બનાજી શેઠના તરણ બેટાઓ જે હતા; તેઓ માહેલા વડા બેરાંમજી સાલે ૧૧૨૨ મા, નાધલા લીમજી ૧૧૨૬ મા, અને વચલા માણેકજી ૧૧૪૪ મા ગુજરી ગએલા સાંભલેઆછે; અને તેજ પરમાણે તેઓના કેટલાંક ફરજંદોબી વખત પરમાણે બનતી જાહોજલાલી ભોગવીને એકેકની પુરે જીંદગી ખતમ કરી ગએલા માલુંમ પડેછે.

શેઠ નાનાભાઈ બેરાંમજી દાવર, અને તેમનું પરીવાર.

બનાજીના આ વડા દાતરા જે પાકી પરેહજગારી ઉપરાંત ઇનસાફી વાતોમા ઘણા અપક્ષપાત સહમજાયા ઉપરથી અનજુમને તેનાને તેમના બાપીકો દાવરનો બેતાબ આપેઓ, તારથી તેમનો વશીલો નવા એલકાબને આધીન રહેઆથી અસલ દરખત માહેલી એક દાહાલી છુટી પડેલી કેહવાઈછે.

દાવર ખાનદાનના નબીરા શેઠ નાનાભાઈની કીરતીબી હસતીમા રહી નથી. એ સાહેબ સાલે ૧૧૫૭ મા જારે મરણ પાંમેઆ, તારે તેનાની પીઠથી

* આ એબાદત ખાનાનો વહીવટ, બનાજી શેઠ પછે તેમના બેટાઓ જેમ ચલાવતા હતા; તેમજ તેવનના નબીરાઓ શેઠ ડોસાભાઈ તથા ઉકડજી કુંવરજીએ, અને તારબાદ શેઠ હોરમજજી રતનજી એ બી ચલાવેઓ હતો. એ કેબલાની એમારત ઘણીજ પુરાંણી થાઈને બીસમાર હાલતમા જારે માલુમ પડી, તારે એજ કુટંબના એક નેકબખત નબીરા શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજીની એલતેમાસ ઉપરથી, શેઠીઆઓ ફરાંમજી, ખરશેદજી, તથા રૂસતમજી કાવસજી મલી તરણો ભાગ્યેગ સાલી ભાઈઓએ તેને નવેસરથી દુરસત કરાવી આપવાની આગેવાંણી ઉંચકી લીધી; અને તેમા આ મોહલા કુટંબના બીજા ભાઈઓબી કેહવ કે, સાંમેલ રહીને પોતીકા વડવાઓનું આ પેહલવેહલું પવીતર મકાંન ય° ૧૨૧૪ મા તેઓએ સારી હાલત પર સમપુરન કરાવી દીધું; એટલુંજ નહી પણ તેના જાથુક ખરચની એક અલાહેદી થાપણબી આ સખી સાહેબોએ તેજ વખતથી ઉભી કીધેલી કેહવામા આવેછે; અને તેનો વહીવટ સાંભલેઆ પરમાણે હવડાં શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી બનાજીના સવાધીનમા રહેલોછે. નો° લે°

અવતરેલા ૪ દીકરાઓ જે હઇઆત હતા, તેઓમા વડા ફરાંમજી, બીજા બેરાંમજી તરીજા ખરશેદજી અને નાધલા બરજોરજીના નાંમો જણાયાંછે.

કેટલાક દસતાવેજો ઉપરથી જણાયછે કે શેઠ ફરાંમજી નાનાભાઈ દેસાવરો સાથે ઘણો બોહોલો વેપાર કરતા હતા; અને તેનાજ ઉપીઓગ માટે બે મોટાં સફરી વાંહાંનો (૩૦૦ ટનવાલું "કઆરટીઅર," તથા ૫૦૦ ટનવાલું "ગંજાવર") ના ખુદ માલિક ગણાઇને શાલે ૧૧૯૦ ના રોજ ૧૨ મો માહા ૩ જો શેહનસાહીએ ગુજરી ગયા. આ શેઠ પોતાને તાંહાં તરણ દીકરાઓની હસતી મેલી ગયા હતા, તેમા જાંગીર અરદેસર અને નાનાભાઈ માલુમ પડેઆછે.

બીજા તથા તરીજા ભાઇઓના કાંમો સંબંધી કાંઇજ ઇઆદી હાથ આવી નથી મગર સરવેથી નાંધલા શેઠ બરજોરજી નાનાભાઈ દાવર પોતીકા વખતમા રોજગારના બાહારપર સારી રીતે ઉગી નીકલેઆ હતા. આ ટાપુ ખાતે પરથંમ મી° મીચલ તથા બાઇસ, અને તાર પછે મી° કેપ નામના અંગરેજ સાપકીપરો તથા લીલાંઉખાનુ રાખનારાઓની રાસમા, આ સાહેબ ઘણાક વરશો સુધી જોડાઇ રહીને નીતીની રાહે મોટા દરવીયવાન ઉપરાંત બનીજીના બોહોલા કુટંબમા બુજોરગી ભરેઓ દરજ્જો ધરાવતા હતા. પાછલથી જારે મી° ગરેફીથ ફરીથ* આવેઓ, તારે તેની સંગાથે પોતીકા વડા દીકરાને જોડી આપીને મી° ફરીથ બમનજીની કુંપનીને નામથી પરમાંણીકપણે તેવોજ વહીવટ ચલાવેઆમાખી કાંઇજ કશુર રાખી નોહતી; પણ જવાંણીના બાહરપર ખીલતા મી° બમનજી ૧૨૦૬ ની શાળમા ગુજરી ગયાથી, જઇફીએ પોંતેલી પોતાની જીંદગીને લીધે કાંમકાજ સઘલું છોડી દઇને બાકીના દીવશો સાંતપણે ગુજારતાં પાછલા વખતનુ સંકટ સહન કરીને રોજ ૨૩ મો માહા ૯ મો કદીમી સાલે ૧૨૧૦ ય° એ ૫૯ વરસની ઊંમરમાં જારે ગુજરી ગયા, તારે પેસતનજી નામના એક નાધલા દીકરા ઉપરાંત, મરહુમ મી° બમનજીના છોકરાંઓ તથા પોતાની દીકરીઓને તાંહાંના છઇઆંઓની મોટી વસતી મેલી ગએઆ હતા.

બનાજીના દુહજતાં દરખતમાથી નીપજેલી દાવર ખાનદાંનની ડાહાલી જો કે શેહનસાહી પંથનેજ હજીસુધી વલગી રહેલી માલુમ પડેછે; પણ મરહુમ મી° બરજોરજીએ પોતે તેમાથી નોખા રહીને કદીમી તરીકાપર ચાલવા માંડેલ હતું, તેથી તેણાનુ પરીવારખી તેજ રેવાજને આધીન થઈ રહેલું કેહવામા આવેછે.

---

* આ ગરહસથ અશલમા સફરી વાંહાંણનો એક કપતાંન હતો, તે નોકરી છોડેઆ પછે વેપારીની સંકમા સમાઇને પરખેઆત થઇ ગયોછે. નો° લે°

શેઠ કાવસજી નાનાભાઈ દાવર.

દાવરખાનદાનના બેશુમાર દાતરાઓમા માતરે એકજ નામવર નીવરેલા આ શેઠ કાવસજીએ, પોતાની કારકીરદીમા વેપારના કાંમની સગવડ માટે રૂડી કોશેસથી ભાગીદારી મેલવીને જે જે જાહેર ખાતાંઓ ઉભાં કરવા સંબંધી આગેવાની અંગેજી લીધી હતી; તેની વીગત હેઠલ જણાવેઆ મુજબ માલુમ પડીછે.

૧૨૧૪ મા, કમરશીઅલ બેંક.*

૧૨૨૨ મા, રૂઉની ગાંસડીઓ શેહલાઇ સાથે સસતાંમા ડાબવા માટે બાફથી ચાલનારો પેહલવેહલો "હાઇદરાલીક પરેસ" નામનો સ્કુરૂ જે ચાલુ કીધો, તેની આગમજ આવો અખતરો આ ટાપુ ખાતે હતોજ નહીં. એજ સાલમા એક બીજી સરાફી પેહેડી નામે મરકેનટાઇલ બેંકને હસતીમાં આણી દીધો.

૧૨૨૩ મા, સાંચાથી સુતર તથા કાપડ વનવાનુ પેહલવેહલું કારખાંનુ નામે "બોંમબે સ્પીનીંગ તથા વીવીંગ કુંપની" ચલાવીને માનચેસતરનો અખતરો આપણને દેખાડઓછે.

૧૨૨૪ મા, રૂઉને સાફ કરી સફાઇપર લાવવા માટે "કાટણકલીનીંગ કુંપની" નામનું કારખાનું કોલાબા તરફ ઉભું કરીને લગભગ છ વરસવેર ચાલુ રાખેઉં હતું; પણ કામ પુરતું નહીં મલેઆને લીધે ૧૨૩૦ મા વહીવટ બંધ કરીને તે કારખાનું વેચી નાખેઉં.

૧૨૨૬ મા, "થરાસટલ મીલ કુંપની" તારદેવ તરફ પેહેલવેહલાં ઉભી કીધા પછે તે કારખાનું ૧૨૩૨ મા "અલાએનસ સ્પીનીંગ કુંપની" ને નામે ફેરવીને આજ દન સુધી ચાલુ રાખેલું જણાએછે.

૧૨૩૨ મા, "બરોકરસ લોન ડીસકાંઉંટ તથા બેંકીંગ કુંપની" ઉભી કરીને સારી હાલતમાં સંભાલી રાખેઆ છતાં, કેહચ કે ભાગીદારોની અધીરાઇને લીધે ૧૨૩૯ મા બંધ કરવાની ફરજ પડી હતી. આ વહીવટની થાપણમા દર ભાગે રૂ૧૦૦ લેખે ભરાએલા હતા તેમાથી રૂ ૨૦ નુકસાંની તથા ખરચના મલી બાદ જતે રૂ૮૦ લેખે સરવે ભાગીદારોને પાછા આપી હીસાબ માંડીવાલઓ. એજ ટાંકણેં બીજી બેંકો તથા જાહેર કુંપનીઓના વહીવટદારોએ, બધી થાપણ ધુમાવીને સાહમના કાલનુ દબાણ કીધું હતું, તે વાત ધેઆનમા લેતાં આ ખાતાંના કારોબાર ઉપર ઘણો સારો સંભાલ રખાએલો માલુમ પડી આવેછે.

ઉપર જણાવેલાં સરવે ખાતાંઓમા જેમ આ શેઠીઆની આગેવાંની હતી, તેમ તેવણના અતલક બેશી મી૦ અરદેસર બમનજી કાકાની કાબેલીએતે તેણાને અતીઅંત મદદ આપેલી માલુમ પડીછે.

---

* આ ખાતું ૨૧ વરસના આવરદા ભોગવીને ૧૨૩૫ થી નાદાર થઇ સદનતર બંધ પડઉંછે. નો૦ લે૦

એ માહેલાં કેટલાંક ચાલુ ખાતાંઓના દુહજતાં દરખતો ઉપરથી નીપજતાં ફલો જે લોકોના ચાખવામા આવતાં હોએતો તેનું માન ઘણું કરી તેઓથી આ ગરહસથનેજ પોંહચવું જોઇએ.

મરકેનટાએલ બેંકે પાછલથી પાદસાહી સનદ મેલવીને પોતાનું વડું મથક લંડન ખાતે લઇ લીધું, તારથી સાંભલવા પરમાણે આ શેઠનો તેમા જાહજો સંબંધ રહેલો નથી; પણ વનાવટ ખાતાંઓનો વહીવટ, તે કારખાનાઓ ચાલુ થયાના દીવસથી તે આજ દન સુધી તેનાએ પોતીકા હસતકમા જાલવી રાખેલો જણાએછે; અને તેટલીજ તરતીબથી તેનાએ ઉઠાવેલાં હાવાં કાંમોની નોંધ મોટી ખુશી સાથે હીંઆ દાખલ કરીએછે.

"ઓમબે સ્પીનીંગ તથા વીવીંગ કુંપની" નું કારખાંનું ભાગીદારોના ભંડોલથી જે ચાલતું હતું, તેના બધા ભાગો આ હીંમતવાન ગરહસથે વેચાતા લઇને, રોજ ૧૪ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૪૨ ય૦ થી પોતા શેવાય તેમા કોઇનોબી હક તથા ઇલાકો રાખેઆવના ખુદ માલેક થઇઆછે.

શેઠ કાવસજી બાવા.

બેરાંમજી બનાજીનાં પાંચ દીકરાઓ માહેલા, વડાના વંશેસની કંઇક ખીના ઉપર દાખલ કરી ચુકા છઇએ; અને બીજા, તરીજા, તથા ચોથાની બાબદમા કાંઇ જાંણવાજોગ નહીં હોવાને લીધે, તે સાહેબોની પીછાંનત વંસાવલીને હવાલે શોંકતાં સરવેથા નાંધલા દીકરા કાવસજી બાવાની કેફીએત અતરે રજુ કરવાની રજા લઇએછે.

આ ભાગ્એગસાલી બાવાનો જનમ, કેહચ કે સાલે ૧૧૧૪ ય૦ એ મુંબઇમા મુબારક થયો હતો. આ સાહેબને તેમના માબાપે બેહલી હોમજીના પેસતનજીની વડી દીકરી જાઇજીની સાથે પરણાવેઆથી આગલા માલે તાજાર મરહુમ દાદીશેઠની સગાઇમા ભેલાઇ પડીને બનાજીના ખાંનદાંનની બુજોરગીમા હતો, તે કરતાં વીશેસ વધારો પોતે કરી લીધો; એટલુંજ નહીં પણ તે પછે બેહુ કુટંબીઓના છઇઆંઓનેબી તેવીજ રીતે અરસ પરસની સગાઇમા ગંઠાઇ રહેલાં આપણ સંતોસથી જોઇ સખીએછે.

કાવસજી બાવાનો રોજગાર વેલાત તરફથી અંગરેજોના બરની આવતી બોરાકી વેચવાનો હતો; અને તેનાની દુહજતી દુકાંન વાડીઆજીના ચકલામા, જાંહાં હવડે મી૦ ગરાંહાંમ કુંપનીની મોટી હવેલી ઉભેલીછે, તે જગા ઉપર હતી. આ બુજોરગ બાવા જોકે જેમ બનાજીના નબીરા, તેમ તેજ અટકથી પોતાના પરીવાર સહીત ઓલખાતા રહેઆછે, તોપણ તેમના ધારા આવાજ ઉપરથી "ઘોઘા" કરી જે કેહવાઇ ચુકાય, તે બાબે અનુભવી સખશોથી એવી વાત સંભલાતી આવીછે કે, તેનાની દુકાંને ઘણું કરી વાંહાંણોના શેલરો તથા લસકરી શોલજરોની બોહોલી ઘરાકી હતી; જે માહેલા એકાદા સખસ સાથે જારે

તેનાને કોઈ વાતની બોલાચાલી થાઇ તેમા સાહમણા ધણીને અંગરેજીમા પોતીકા કુદરતી આવાજથી "ઘોઘો" ના સબદો જે કહેઆ, તેનો અરથ જા—જાને; થાએછે. આ સબદોતો અસલ ઉચ્ચાર પરમાણે ગો ગો બોલાવા જોઇએ, પણ તેમનો આવાજ તે રીતે નહીં નીકલી સકેઆને સબબે પેલો સાંભલનાર તેનાની દુકાંન પાશે ઘોડાવાર ગુસામા ઉભો રહીને જે કોઈ ઘરાક આવે તેને કેહવા લાગો કે "દાંત ગો ધીસ ઘોઘો સાપ" યાને આ ઘોઘો કરી કેહનારની દુકાંને નોજા. હાવા સચુનો બીજાઓને તે વખતે ઘણા રમુજ ભરેઆ લાગા, તેથી જારેબી તેઓ તાંહાં આવે તારે આ બુજોરગ બાવાને ઘોઘોને નામે બોલાવીને ઘોડાવાર મજાહ મેલવે, તેથી કરી તેનાની ઓલખ આસકાર થાઇ પડેલી હવડાં સુધી ભુલાઈ નથી; અને તે ઉપરથી કોટ માહેલી "ટાડ સ્ત્રીટ" બી જોકે ઘોઘાના મોહલાને નામે છપાઈ રહેલીછે, તોપણ તે સાહેબની ખરી અટક તો બનાજીનીજ કાએમ કેહવાએછે. આ બોલાશે તેમના કુટંબીઓ માહેલા કોઇબી સાહેબને અપમાન પુગાડવા માટે નહીં, પણ તેમના અહેવાલને અનુસરતો જોઈ એક યાદી તરીકે હીંઆં જે જણાવીએછે, તે કદાપી તેમને અનગમતો માલુમ પડતો તે બાબેની દરગુજર ચાહીએછે.

એ ઉપરાંત કાવસજી બાવાના બીજા વેપાર વણજની વાત વીશે પકી માહીતી મલી નથી; પણ પોતાના વખતમાં એક સુખવાશી શેઠીઆ સાથે વંસાવલીની ટીપમા જણાવેઆ મુજબ સાત દીકરાઓની ઉપર ધનબાઇજી નામની એક દીકરી, તથા સરવે ફરજંદોને તાંહાં થાએલી વસતી વાડીની આબાદી સારી રવેશે તેવણ જોઈ વલેઆ હતા; પણ જઇફીએ પોંહચતાં હેઠલ જણાવેલા પાહડ સરીખા ૪ દીકરાઓ જે એકેકથી સરસ નીવરેલા હતા, તેઓનાં મરણથી જબરા જખંમો ખાધા, તેમાઃ—

- શેઠ નસરવાનજી ૧૧૮૮ ના કદીમી ૪ થા મહીના ને ૬ ઠે રોજે.
- શેઠ નવરોજજી વેપારને અરથે કલકતે ગએલા હતા, તાંહાંજ ૪૦ વરસની વયમા ૧૧૮૮ ના કદીમી ૬ ઠા મહીના ને ૬ ઠે રોજે.
- શેઠ લીમજીભાઈ રોજ ૯ મો માહ ૧૦ મો કદીમી ૧૧૯૭ ય૦ એ વરસ ૪૫ ની વયમા.
- શેઠ બેરાંમજી આંબા રોજ ૪ થો માહ ૪ થો કદીમી ૧૨૦૩ ય૦ એ વરસ ૫૩ ની ઊંમરમા.

આવા નાંમીચા બેટાઓ ખોયા પછે શેઠ કાવસજી બાવા પોતે ૯૦ વરસની જઈફીએ પોંહચીને રોજ ૧૭ મો માહ ૪ થો કદીમી સાલે ૧૨૦૪ ય૦ એ સરીમંત સરીખા ત્રણ દીકરાઓ, અને એક દીકરી ઉપરાંત બેહદ દોતરાંઓના બોહલાં પરીવારને પરકાસતાં રાખી જીનૃતગુજીન થયા.

આ કાવસજીના ધણીઆંણી જાઈજી, મરહુમ દાદીશેઠની બેહનની દીકરી થતાં હતાં; તેણીને વારસા તરીકે "ટાડ સ્ત્રીટ" મા આવેલી પોતાની મીલકતો માહેલુ એક ઘેર બખશીંદા કીધું હતું; અને તેની અંદર આ ભાએગશાળી જોડું પોતીકો પરીવાર લઇને જાણેઆમેલ શાલે ૧૧૬૯ મા જઇ રહેલાં, તારથી તે

ઘેર કાવસજી બાવાનુ કેહવાએઉં; અને તે ઉપરથી ઘોઘાનો મોહલો પણ ગણાતો આવેઓછે. આ ઘેર કાવસજી બાવા મરણ ટાંકણે પોતાની એકપુરી દીકરી ધનબાઇજીને અરપણ કરી ગયા હતા; અને તેજ મુઆફેક તે બાઈ જારે બેહસતનસીન થયાં, તારે પોતીકી દીકરીના દીકરાઓને શપુરદ કરી ગએલાં સંભલાએછે.

હીંદુસતાંનમા વસેલી પારશીની આખી કોમ પાશે સચવાઈ રહેલા જે રોજ માહને આધીન શેઠ બનાજી હતા, અને તેજ તરીકાથી તેણાએ પરથાવેલાં આત-સઆદરાંનબી આજ દંન સુધી તેમના વંશથી ઉતરેલા વારેસોની સુંભાલ હેઠલ સલાંમત રહેલા આપરે જોઇએછે; એટલુજ નહીં પણ તેમના દોતરાઓબી પોતાના વખત સુધી આગલાજ રેવાજ ઉપર ચુસત હતા; પણ પાછળથી જારે ધરીંનવાળાઓનો રોજ માહ હીંઆં દાખલ થયો, તેમા આ કુટંબીઓ મધેથી પેહલાં મરહુમ કાવસજી બાવા પોતે, અને તે પછે ઘણીક મુદતે તેમના એશી શેઠ બરજોરજી નાનાભાઈ દાવર મલી જઇને કદીમીની રસમ તેઓએ એખ-તીઆર કીધી, તારથી તે સાહેબોનુ પરીવાર તેજ તરીકા ઉપર એતેકાદ રાખતું માલુમ પડેછે.

શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજી.

પારશી કોમના પમરતા ગુલ, પરાકરમી કાંમોમા વખણાએલા પુરા, અને સરીમંતોની સંફને સોભાવનાર સુરા શેઠ ફરાંમજીનો જનમ ય૦ ૧૧૩૭ ના કદીમી ૭ મા મહીના ને ૨૩ મે રોજે કોટની હનુમાન ગલીમા આવેલા બનાજીના દેહલા અંદર પોતાના બાપીકાં ઘેરમા મુબારક થએલો માલુમ પડેઓછે. આ સાહેબને પેહલવેહલો જનમ આપનારાં નેકબખત માતા જાઇજી તે મરહુમ દાદી શેઠની બેહેન નાનીબાઇની વડી દીકરી હતાં; અને તેણીની નાહની બેહેન બ-ચુંબાઈ જારે મરહુમ શેઠ અરદેસર દાદીની સાથે પરણેઆં, તારે આ ફરાંમજી શેઠની સગાઇમા એટલોજ વધારો થયો કે, જેમ દાદીશેઠ તેમની માના મામા, તેમ અરદેસર શેઠ તેવણના માશા કેહવાયા હતા.

સકરમી માબાપોને તાંહાં સપુતો અવતરેલા કાહરે કેહવાએ, કે બાળવ-એથીજ તેના ચેન ચાલા અખરાકીની નોબતપર ચલકતા હોય. આવા સુભ શીતારાની અંદર આવેલા કેટલાક ચરણજીવીઓમા આ શેઠ ફરાંમજીબી એવા માલુમ પડ્યા કે, જારે તેવણ સાત વરસની વએ પોંહતા તારે મહમદ શુફીની* પોલમા બેસનારા એક બરાંહમીન મેહતાજી બાપુભાઈ સોભારાંમની નીશાલે તે-મના વડવાઓએ પેહલવેહલા ધાંણી ચના સાથના ઉખીઆંણાની ધાંમધુમ

* એ મકાંણ હવડાં મુરા માપલાની પોલને નામે પીછાણી શકાએછે; અને તે માહેલી નીશાળ પાછલથી હરી મેહતા અથવા ત્રીંબકરાંમના નામથી બોલખાતી હતી. નો. લે.

ભરેલી ફીરીઆથી બેસાડેઆ હતા; જાંહાં આરેક વરસસુધી સરેસતા મુજબના વીશે આંકો ઉપરાંત કકો બારાકડી તથા લખવાનું થોડુંક શીખેઆથી પોતાની બચગીને લગરીક શેઆનપતની રાહપર લેતાં જારે ૧૧ વરસની ઊંમરના થયા તારે પંતુજીની પાઠશાળામાથી રૂખસત પાંમી, લા ફ્રેરડ નામના માસતરની સંભાલ હેઠલ અંગરેજી વીદ્દેઆ હાંશેલ કરવા માટે જઈ બેઠા.

વખતની વલાંણ મુજબ ગુજરાતી તથા અંગરેજી શીખી લેતાં વીશેક વર-સની વએપર આવેઆ, તારે કેળવણીની કસોટીમાથી નસીબાનો ટચ ઉતારવા માટે પેહલવેહલા પોતીકી માના મામા દાદીશેઠની સાહેતા પકડી લીધી; કારણ કે તે સાહેબને તાંહાં વેલાતી વાંહાંણોની આડત બેસુમાર આવતી હતી, જે માહેલાં કેટલાંક બારકસનુ દુબાસપણાનુ કાંમ પોતે ચલાવવા લાગા.

દુબાસના કાંમ ઉપરાંત બીજા વહીવટમાં સઘલાં મલી આઠ વરસ ગુ-જારેઆ પછે, દાદીશેઠની દયા ઉતરેઆ ઉપરથી શેઠ ફરાંમજી શાલે ૧૧૬૫ મા પેહલવેહલા તેમની વટી આડતીઆ થઈને તેવણનાજ વાંહાંણ "સાહ અરદેસર" મા ચહડી ચીનની સફરે શીધારેઆ; અને તે પછે બીજીવાર ૧૧૬૭ માં જઈ આવેઆ હતા. બે એપમા ધણીનુ કાંમ એવુંતો ફાએદાકારક બજાવેઊં કે, તાંહાંનો વહીવટ ઘણી મુદત સુધી તેણાનેજ હાથ નીભેઓ રેહતે; પણ આ સાહેબ છેલ્લી સફર પુરી કરીને મુંબઈ આવેઆ આગમજ દાદીશેઠ મરણ પાં-મેઆં, તેથી અરદેસર શેઠને હાવા મેહનતુ અને અનુભવી શેઠનો વધારે ખપ પોતા પાશે હોવાને લીધે તેણાને હીંઆંજ રાખેઆ હતા.

શેઠ ફરાંમજીની સરવેથી પેહલી મીલકત "ટાડ સ્ટ્રીટ" અથવા ઘોઘાના મોહોલા માહેલું એક ઘેર શાલે ૧૧૭૪ મા અરદેસર શેઠે તેમણે રેહવા માટે સસતી કીંમતે વેચાતું આપેઆથી માલુમ પડેછે. એ ઘેરની અંદર મરહુમ દાદીશેઠે પરથમ આતસઆદરાન પરથાવેલા હતા (જાંહાંથી કેબલો ઊચલીને હાલના મોટાં મકાનમા લઈ જઈ ગોઠવેઆ પછે તે મીલકત ખાલી પડેલી હતી), અને જેમાં હવડાં મીં૦ પાલણજી દોરાબજી રાંણજી રેહછે; તે એમારત કાંઈ હાલના જેવી હવેલી નહીં, પણ માતરે એક મજલાનુ સાધારણ ઘેર હતું; તેને આ સાહેબે વેચાણ લીધા પછો પોતાને રેહવા લાએકનુ તે વખતની ઢપ મુજબ રોણકદાર બનાવેઊં.

હીંઆંસુધી ૩૮ વરસની વએ પોંહતા તારે શાલે ૧૧૭૫ થી શેઠ ફરાંમજીએ, તાબેદારી તદન છોડીને પોતીકા નાંમનો નોઓ ધંધો સરૂ કાધો. ચીનના વે-પાર માટે કેટલાક વેપારીઓની ઉસકેરની ઉપરથી હસન અબદલ્લા નામના અરબ વેપારી પાશેથી તેનું વાંહાંણ "સલેમાણી"* પોતીકા ભાઈ નશરવાંનજીની શાસમાં ખરીદ કરીને તેની અંદર પોતાનો તથા વેપારીઓનો રૂઉ નોલે લઈ ચીન ખાતે ચહડાવી મોકલાવેઓ. એજ ટાંકણે બીજા વેપારીઓના તરણ વાંહાંણો નામે "એશીઆ," "જેમસ દરંમમંડ" તથા "બરંણુશવીક"બી તે તરફ હંકારી ચાલેઆં

* આં બારકસ ૪૦ સને ૧૭૯૭ મા મશકતના ઇમામને વાસતે દંમણ ખાતે બંધાએઊં હતું. નો. લે.

હતાં. એ વખતપર અંગરેજ તથા ફરાંનસ વચે ચાલતી લડાઇને લીધે, ઉપલાં ચારે બારકશે મલબાર કોરાટાની હારપર જઈ પોંહચતાંજ ફરેંચનો આડમીરાલ મેરેંગો મનવરેનો કાફલો લઈ તાંહાં ફરતો હતો તે તેઓને ડુંબાલે દોડ્યો. "એશીઆ"ના કપતાંને કેદ પકડાવાની ધાસતી બાઈ પોતાનું બારકસ તાંહાંના કોઈ કીનારાપર ચહડાવી દીધું, અને "બરંનસવીક" તથા "જેમસ દરંમંડ" સતરૂઓના હાથપર સપડાઈ ગયાં; પણ "સલેમાંણી" જે મસકતના ઈમામને વાસતે મનવાર તરીકે બંધાએલું હોવાને લીધે ચાલમા સરસ હતું; તે દુસમેનની ચુંગાલમાથી છટકીને સહી સલાંમત ચીન ખાતે જઈ પોંહચીઉં.

સંજોગ એવો બનેઓ કે એની સાથના તરણ વાંહાંણોનો માલ તદન નહીં પોંહતાને લીધે, ચીનના બજારમા રૂઉનો ભાવ એટલો તો ઉછલેઓ કે, "સલેમાંણી" માહેલો સઘલો માલ ઘણી ઉંચી પીંડે વેચાયાથી માલ તથા વાંહાંણ ધણીઓને બેહદ નફો ઉપજેઓ; અને તેના પરતાપથી શેઠ ફરાંમજીએ પોતીકા ભાઇનો ભાગ ચુકતો કરી દઇને આખું વાંહાંણ પોતાને હસાબે ફરતું રાખેઉં.

સારાં નસીબે ચીન ખાતેના પેહલા રોજગારમા શેઠ ફરાંમજીનો પાયો એવોતો ઉસતવાર થયો કે, તેના સંબંધમા એક શાખા પેહડી પોતે કલકતા તરફ હુભાડી; અને તેનો વહીવટ ચલાવવા માટે સાલે ૧૧૮૦ મા પોતીકા ભાઈ બે-રાંમજીને તાંહાં રવાંણે કરી દીધા હતા. એ ભાઇને જારે તાંહાંથી ચીન ખાતે મોકલા, તારે તેની બદલીએ શેઠ ખરશેદજીને કલકતે કાહડેઆ હતા; અને તે પછે શેઠ નવરોજજી તથા રૂસતમજીને પણ દરએકની બદલીએ ચીન તથા બંગાલે મોકલાવીને બધી વાતે માહીતકાર કીધામાં કાંઈજ કશુર રાખી નહીં.

હમારી યાદદાસતમા એક સારે ઠેકાંણેથી સાંભલેલી વાત જે સચવાઈ રહીય, તેને અતરે દાખલ કરીએય કે, ચીન ખાતે પરએઆત થએલી અને પેહલા વરગમા ગણાઈ ચુકેલી મી૦ જારદીન માથીસણની કુંપનીનો અસલી વડો ભાગીઓ મી૦ ઉલીએમ જારદીન, જારે નામદાર ઈસટ ઈંડીઆ કુંપનીને નાંમે ચાલતા વેપાર ખાતાંના એકાદ વાંહાંણનો ડાકતર હતો, તે વખતે આ શેઠની સાથે તેને ઘણોજ ઘરોબો થયાથી, પેહલવેહલો અફીનનો ધંધો બેહુની રાસમા ચાલુ કીધો; અને તેહવો સંજોગ થોડુંક સુધી ચાલેઆ પછે તેમાં સાર જારે સારો નહી જોયો, તારે પોતે એવોજ વીચાર નીસચે ઠેડવેઓ કે, એ જેહરી ધંધાની શાડ હવે ફરીથી કોઈવાર ઉભું રેહવુંજ નહી; અને તેજ નેમ પોતે એવીતો ઉસતવાર પકડી રાખેલી હતી કે, જાંહાંસુધી વેપારમા વપરાતા રહેઆ તાંહાંતુલીક હરગેજ થાઈ અફીનનો રોજગાર પોતે કીધોજ નહીં.

ફરાંમજી શેઠનો વેપાર કાંઇ એખ્લીલો ચીન અને બંગાલા સાથે હતો એટ-લુંજ નહી,. પણ તે ઉપરાંત મધરાજ તથા વેલાત વગેરે બીજાં ઘણાંક દેશો સાથે વીટલાએલો હતો; અને તેમા પાંચ વાંહાંનો* પોતાના ખુદ તથા બીજાં નોલે લઈ વાપરવામા લાવતા હતા.

* પેહલું "સલેમાણી," બીજું "મીનારવા" (દાદીશેઠની અસકેઆંમત માહેલું વેચાતું લીધું હતું,) તરીજું "બોમબે કેઆસટલ" (મી૦ લીકી કુંપનીની રાસમા

આ સરીમંત શેઠે એક પરમાણીક વેપારીમા પોતાનું નેક નામ જેવી રીતે સગલી વરણના શોદાગરો વચ્ચે દીપાવેલું હતું, તેવાજ હેતુથી પોતાના બેહીઆ-માબી એવાતો પેઆરા થઈ પડીઆ હતા કે, તેઓને સુખી રાખવા કાજે પોતે આગેવાન થાઇ પઈસા ખરચવા, તથા કરાટ ખેંચવાની કશી કોતાઈ દેખાડતા નોહતા. એવનના ભાઇ લીમજી શેઠ જારે ૧૧૯૭ મા ગુજરી ગયા, તારે શેઠ ખરશેદજી જે ધંધાવીના બેકાર હતા તેનાને મી૰ રીમીંગટન કરાફરડને તાંહાંની દલાલીના મોટાં કાંમ ઉપર મરહુમ ભાઈની જગોએ પોતે આગેવાન થઇને લઇ જઇ બેસાડીઆ હતા; અને તેજ મુંઆફેક બીજા ભાઈઓનેબી બનતી કોશેસથી હરેક કાંમકાજમા મદદ થતા હતા તેથી બનાજીના બોહલાં ખાનદા-નની મોટાઇનું નામ આ સકરમી શેઠને મલતું હતું.

વેપાર ખાતાંની રૂડી વલાંણ જાંહાંસુધી આ શેઠને હાથ ચહડતી રહી, તાંહાં તુલીક પોતાના ઉદીઓગી વહીવટમા વીટલાએઆ છતાં પરજા ઉપીઓગી કાંમો માટે હેવીતો કાલજી રાખેલી માલુમ પડી આવીચ કે, તેટલાંને વાસતે જાણે આ સખી નરે જનમ લીધો તારથીજ પોતાને પેદા કરનાર પરમેસવરની હજુર અંતકરણની કબુલાત આપી હોએ કે, હઇઆતીની છેલ્લી ઘડી સુધી પોતીકા ભાઈબંદુઓની બરદાસત લેવામા બનશે તાંહાંસુધી દરવીઅને કોઇ વાતે હઇડ ધરશેજ નહીં; અને તે કબુલાત આ માહપુરશે ખરી શોચનાથી જે પુરી પાડીચ, તેની તુલેતવીલ કેફીએતતો આ ટુક નોધમા સમાઇ સકતી નથી; મગર જેટલી જાણવાજોગ બાબદોએ તેમની કીરતી સાથે તાલુકો જોડી લીધોચ, તેજ માતરે એક ઇઆદી તરીકે હીંઆં દાખલ કરીએછે.

પારશીઓના ધરકુથલા સંબંધી તંટા ચુકવવા માટે આગલાં વરશોપર ભ-રાતી પંચાતનો અધીકાર બજાવવામા બીજા શેઠીઆઓની સાથે બનાજીના ખાનદાન વાલાઓ સાંમેલ રેહતા આવેઆચ, તે તરીકા મુજબ આ શેઠબી પોતીકા કુટંબના વડા તરીકે સાલે ૧૧૮૯ થી પેહલવેહલા બીરાજીને ૨૫ વરસ સુધી અનજુમનની શેવા બીન સવારથે, । અને સવતંતરપણું જાલવીને બજા-વતા રેહેઆ; પણ તેવણની પછે એ કબીલા માહેલો કોઈબી સખસ પંચાતના અકાબરનું માન મેલવાએલો માલુમ પડીઓ નહીં.

આ ટાપુ ખાતે જારે કેલવણીમા હવડાં જેટલો વધારો થાએલો નોહતો, તેવા વખત પર સાલે ૧૧૯૧ મા નેક નામદાર ગવરનર માંઊંટ સટીઉઅરટ એલફીનસટનની શેફારસથી, અને ઇનજીનીઅર ખાતાંના કપતાન જારવીસના શેકરેટેરીપણા હેઠલ "નેટીવ ઇડીઉકેસન શોસાઈટી" નામની અંગરેજી તથા

લઈને પાછલથી વેચેલું હતું તે બે હાથ ફરેઆ પછે છેલે સર જમશેદજી. જીજીભાઇ બારોનેટને તાંહાં ઘણા વરશો સુધી રહેલું હતું,) ચોથું "ગોલકંદા" અને પાંચમું "બકીંગહાંમસાયર". આ માહેલાં બે બારકશો તો ઘણા વરશો સુધી સલાંમત રહી ધણીને નેહાલ કરતાં હતાં; પણ ચોથું જારે ઈ૰ સને ૧૮૪૧ મા મધરાજથી લસકર લઈને ચીનની લડાઈ સારૂં જતાં તાંહાંના દરીઆવમા ડુબી ગયું, તારે છેલું વાંહાંણ વેચાતું લીધું હતું. નો૰ લે૰

દેશી ભાષા શીખાડનારી સકુલ પેહલવેહલી હુંધાડીને, તેની દેખરેખ માટે બોરડ આવ ઈંડીઉકેસનની મંડલી જે સથાપવામા આવી તારે તેના કેટલાક અધીકારીઓની સાથે આ સાહસીક શેઠીઆએ કેલવણી ખાતાંની થાપણમા પોતાની તરફથી દસ હજાર રૂપીઆની બખશેસ આપેઆ ઉપરાંત, તે નેક કાંમના વધારા વાસતે એવીતો આગેવાણી અંગેજી લેતા રહેઆ કે, મરણની માતરે સાતેક મહીના આગમજ જઈફીએ તેનાની સરીર સકતી ઘટાડઆને લીધે પોતીકો આ સરવેથી પેહલવેહલો જાહેર અધીકાર સાલે ૧૨૧૯ ની આપેરીએ (૨૮ વરશે) છોડઓ હતો.

આ શેઠની જગા પુરવા માટે બોરડના સરનસીન મી° લીજેટની સાથે માજી સુપરીમ કોરટના વડા નેઆધીસ સર એરસકીન પેરી, તથા ધી હાંનરેબલ જગનનાથ સંકરશેઠે, વાડીઆજી શેઠ બમનજી હોરમજજીને ચુંટી કાહડીને તે વીશેની બાહાલી સારૂં નામદાર સરકારને લખતી વખતે, આ શેઠીઆની બાબદમાં જે સમાચાર જણાવેઆ હતા; તેનો જવાબ સેકરેટેરી તરફથી નીચે ટાંકેલા સબદોમા સંપુરન થાઈ આવેઓ હતો કે, "છેલે સરવાલે તમોને સુચ-"વવા માટે મને હોકમ થયોચ કે, શેઠ ફરાંમજી કાવસજી વીશે બોરડે પોતીકા "રીપોરટના બીજા ફકરામા પોતાનું ઘટતું માન જે જાહેર કીધુંચ; તે આ વખતે "એક નામીચા અને આબરૂદાર ગરહસથની યાદગારી દાખલ બરોબર તકસર "કેહવાએછે. નામદાર ગવરનર તથા તેની કાંઉનશીલ પોતે તથા તેઓની "જગાપર થાઈ ગએલાઓ આ શેઠની લાએકાત વીશે તોફા વીચારો જે ધરા-"વતા હતા, તે આ જોગવાઈએ ફરીથી જાહેર કરીએછે. કેલવણીના માહ-"ભારત કાંમને મદદ આપવાથી પોતાના મુલુકની શેવા સારીપેઠે બજાવી શખાશે; "એવો વીચાર આ શદગુણી શેઠીઆનો હતો, અને તેજ માફક તેનાએ કરી પણ "દેખાડઓછે, તેથી તેણાની લાએકીની કીંમત હમો સારી પેઠે સમજીએ છે."

આ સખી નરના બીજા રાપુત શેઠ એદલજી, ચીનથી વાંહાંણ "હરકી ઉળરા" મધે ચહડીને મધરાજ તરફ ઉતરી પડઆહતા; જાંહાંથી પગવાટે મુંબઈ આવતાં, ઘણીક મંનજેલો પસાર કીધા પછે, પનવેલીની છ માઇલ ઉપર ચોક નામના ગાંમમા રોજ ૩ જો માહ ૮ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૩ ય° એ સહીસલાંમત પોંહચેઆ, તાંહાંસુધી તો તેવણ સરવે પરકારની ખુશી ખુરમીમા હતા; પણ અફસોસ, તેની જીંદગીના છેડાપર એકાએક એવો ગજબ ઉતરેઓ કે, તાંહાંના ઉતારાની જગોએ તેજ રાતરે પોતાની પાશે હંમેસના રાખેતા મુજબ ભરેલી બંદુક લઇને શુતા; અને ભર હુંગમા હતા તે વખતે પેલી જીઆંકાર બંદુક કોકસંજોગે અકસમાત છુટાથી, તે માહેલી ગોલીએ તેણાનો અનમુલો પરાંણ પલકવારમા લઈ લીધો. એ વીશેની માંઠી ખબર તેમના આ બુજોરગ બાપને કાંને પડઆથી, તે સાહેબને મોટો ગંમ પેદા થયો હતો; મગર કુદરતના બનાવ સામે જાહાંજો વીલાપ કીધામાં ફાએદો નહીં જોતાં, જે બનેઊં તેના શોકર ગુજારેઆ પછે, તે મરહુમના અશો રવાંનને તાંહાંથી કલીઆંનીને દાખમે અવલમનજલ પોંહચડાવેઊં હતું. હાવી રીતે મરણ પાંમેલા બેટાના પુન માટે

આ સાહેબ જાવેદાન સુધી નીભે તેવાં કોઇ રૂડાં કાંમનો વીચાર કરતા હતા, તેવામાં એક વાત તેણાને એવી માલુમ પડી કે, કાંમાંઠીપુરા તરફ પીવાના પાંણીની અતીઅંત તંગીને લીધે તાંહાં વસનારા હજારો ગરીબ લોકોને ગરમીના દાહાડાઓપર પોતીકાં રેહઠાંણો વટીક છોડવાં પડેછે; અને પીઆસ છીમાવવા માટે એકથી બીજે ઠેકાણે ભટકતાંબી તેઓનું દુખ દુર થઇ શકતું નથી. આ બાબદને શેઠ ફરાંમજીએ તતકાલ ઉંચકી લીધી, અને ખતરવાડીની ગલીને નાકે આવેલી મુખભાત વાડી નામની એક ઓહોલી જગેઆ પોતે ખરીદ કરીને તે માહેલી અહોધાની વાડી અંદર ચાર મોટા કોસાદે કુવાઓ ખણાવેઆ. આ કુવાઓ માહેલું મીઠું પાંણી પરથંમ તો સાંચાવટે* ચલાવીને જમીનમા ગાડેલા મોટા નલોની મારફતે, તાંહાં પોંચાડવાની રૂડી ગોઠવણ બંધ બેસાડી હતી; અને તેટલા માટે દંકન તથા ગરાંટરોડના રસતાઓની વચોવચ બે ટાંકીઓ† મજબુત બંધાવેઆ પછે ઉપલા કુવાઓ માહેલું પાંણી તેમા લાવીને સઘલી વરણના આશેઆવંત લોકોની હાજત સંમપુરણ રીતે પુરી કરી દીધીછે. આટલાં પુનીઆતનાં કાંમને માટે શેઠ મજકુરે સાંભલેઆ પરમાણે ચેઆલીસ હજાર રૂપીઆ સદકે કીધા; અને તે ઉપરાંત દર મહીને રૂ ૨૫૦ લએનો જે ખરચ એ સાહેબની પદરથી થતો રહેઓ, તેની સરૂઆત ઇ૦ સને ૧૮૨૪થી ગણતાં ૧૮૨૮ સુધીના પાંચ વરસમા રૂ ૧૫૦૦૦ પોતે પુરા પાડેઆ; અને તે પછે આકેબત અંદેશો વીચારી સરકારને એવી ગોઠવણ બતલાવી કે, "પવઇની જાગીર દર શાલે રૂ ૫૦૦૦ ને થોકે ચોકસ મુદતે જે (તેનાએ) રાખેલીછે, તેને જાવેદાંન સુધીનો પટો કરી આપેતો તાંહાંની આએપતમાથી પાંણી હંમેસાં પોંહચતું પાડવાના ખરચની રકમ સરકારના સવાધીનમા સોંફવાને તેવણ રાજીછે." આ યુકતી સરકારે પોતા તરફની ભલાંમણ સાથે નામદાર કોરટ આવ ડીરેકતરો ઉપર જારે લખી વાલી, તારે તે મોઠી સભાના માનવંતા સાહેબોએ શેઠ ફરાંમજીનું માંગવું ખુશીથી બાહાલ રાખીને પવાઈ ગાંમના એક જાંઇત તરસઠી દાખલ તેમની સાથે રેહવા માટે હીંઆંની સરકારને ફરમાવેઉં હતું; તે એટલાજ માટે કે કોઈ સંજોગે શેઠ ફરાંમજીના વારેસ વકીલો ઉપલી ટાંકીમાં પાંણી પોંહચતું કરી નહીં શકે તો, સરકાર પોતે તરસતી દાખલ પવાઇની ઉપજમાથી તે સુભ કાંમને સદા સરંજાંમ પોંહચાડેઆ કરે. આ રૂડી મનસનીના શેઠીઆની નેક ધારણા તેણાની હઇઆતીબાદ ઘણા વરસો સુધી ઉપલી ગોઠવણ મુજબ સરકારના વચે પડેઆવના આરાંણીથી ચાલુ રહીને તેજ ધોરણ મુજબનું કાંમ આજ સુધી કાંએમ નીભેઉંછે; અને તેનો વહીવટ સાંભલેઆ પરમાણે હવડાં શેઠ નાનાભાઇ ફરાંમજી કાવસજી ઘણી સારી રીતે ચલાવેછે; માટે શેઠ ફરાંમજીની ફકત આટલીજ સખાવત ઉપર ૧૮૭૩ સુધીના પાછલાં

---

* સાંચો જારે પાછલથી બીગડીને તદન રદ થયો, તારે ચાર માહેલા બે કુવાઓના પાણીને બેની અંદર ભીતરથી મેલવી લીધાં; અને બાકીના દરેક કુવા ઉપર આથ બલદોની મોટ ઘણા વરશો થયાં દાહાડામા તરણ વાર ચાલુ રાખેલીછે.

† મોટ ચાલતી જગેઆથી લગભગ બે માઇલ દુરછે. નો૦ લે૦

૪૫ વરસમા બીજા ૩૫,૦૦૦ રૂપીઆ, પરાંણીઓની પેઆસ છીમાવવા માટે ખરચાઈ ચુકા ઉપરાંત તેજ સાહેબે બાંધી આપેલી બે ટાંકીઓ, જાંહાંસુધી સલાંમત રહીને તાંહાંની વસતીનું સુખ સાચવશે, તાંહાં તુલીક શેઠ ફરાંમજીની યાદગારી કોઈથીબી ફરાંમોસ થવાશે નહીં.

ઇનસાફ ખાતાંની ફોજદારી (સુપરીમ કોરટ) અદાલતમા છંડાતા મુકદ્દમાની વખતે આગલા દાહાડાઓપર પેટી તથા ગરાંડ જુરીમા માતરે અંગરેજ લોકોજ બેસતા હતા; પણ કેટલાક સાહસીક અમલદારોની ભલાંમણ મુજબ નામદાર સરકાર તરફથી શેહરના દેશી શેઠીઆઓને પેહલવેહલાં પેટી જુરીમા બેસવાનો હક જારે મલેઓ તારે આ નામવર શેઠ ફરાંમજીબી પોતીકા વરગના ગરહસથોની સાથે પેહલવેહલા રોજ ૨૯ મો માહા ૮ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૭ થી તેમા બીરાજવા લાગા; અને જારેબી તેમનો વારો આવતો, તારે પોતાની ૫કી બુધી ઇનસાફ ખાતાંમા રૂડી રવેશે વાપરીને દીપી નીકલતા હતા.

અંગરેજી હકુમતના આ ઇલાકાની અંદર આવેલી છાસટી માહેલી પવઇનો મોટો વજીફો જે પરથમ ડાકતર હેલેન સ્કાટ પાશે હતો, તેનું ભરનુ તેણાથી અપાઈ નહીં સખાયાને લીવે સરકારે તેના હાથમાથી છીનવી લઇને શાલે ૧૧૯૭ મા આ શેઠને દરશાલે રૂ ૫૦૦૦ ને થોકે કોઇ ચોકસ મુદત સુધી જે સોંફી આપેઓ હતો, તેમાં સઘલા મલીને હેઠલ જણાવેઆ મુજબના છ ગામો આવેલાંછે.

કોપરી.	તુંગવાન.	પવઈ.
તીરંદાજ.	પચકોલી.	શાંકી.

આ ગાંમની ઉપજમાથી બે ટાંકી અંદર જાથુક પાણી પોંચતું પાડવાનો ખરચ આપવા માટે સરકાર સાથે તેજ શાળમા જારે બંદોબસત થયો, તારે મુદત ફેરવાવીને ચંદરોકાળ સુધીની કરાવી લીધી હતી; અને તેપછે ૧૨૦૬ મા થોકાને હસાબે અમુક રકમ એકેદમ ભરી દીધાથી આ જાગીરો સરકારે જાથુકની વેચાંણ કરી આપી હતી. આ વજીફો જારે પેહલવેહલો શેઠ ફરાંમજીના હવાલામા આવેઓ, તારે તાંહાં ઘણામા ઘણી એકશો માણસોની વસતી હતી; અને પેદાએસબી સરકારનુ ભરણુ માનમાન પુરૂં થાએ તેટલી ઉપજી શકતી હતી; પણ આ હીંમતવાન શેઠીઆના પનોતાં પગલાં તાંહાં મુબારક થયા પછે જેમ વસતી વધી પડી, તેમ તાંહાંની ઉપજને ઉતેજન આપવાના હેતુથી અવલમા તેનાએ શેરડીનો પાક વાવીને તેમાથી સાકર બનાવવા માડી; ગુલ્લીનો પાક કરી દેખાડેઓ; અને સેતુતના જાહાડો રોપીને રેસમ કાહડી આપેઆથી ગરીબ ગાંમડાંને સવરગી રાજના ચીન જેવી મોટાઇએ પોંહચાડી દીધું; એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત અનેક તરેહની વનસપતી તે જમીનમાથી તેવણ ઉપજાવવા લાગા. હીંઆંના ગરીબોની હેવી ફરીઆદ આ શેઠે સાંભલી કે મુંબઈ જેવાં ગુલજાર શેહરમા કેરીના મેવાની લેહજત તેઓને મલતી નથી, માટે તેઓની આશેઆ પુરી પાડવાના હેતુથી આ દયાલુ શેઠે તાંહાં પુસકલ આંબાઓ રોપા-

વીને તેપરથી ઉતરતી કેરીનો* રસ વઠીક તેઓને ચખાડેઓ હતો. આ ગામને આબાદી હાલતે પોંહચાડવા સારૂં શેઠ ફરાંમજી એટલાતો ફીદા થઇ પડેઆ હતા કે, પોતીકા બોહોળા વેપારવણજના ઉપોયોગી કાંમની કશીએ દરકાર કીધાવના માતરે પવઇનાજ પેઆરપર લપેટાઇને તેની ઉલટમા પાંચ લાખ રૂપીઆ ખરચી નાખેઆ; પણ તેની ઉતપંતીમાથી ઘણા વરસો સુધી આશેઆ પુરતી ઉપજ થએલી તેનાએ બીલકુલ જોઇજ નોહતી. આ વજીફા ઉપર શેઠ ફરાંમજીએ લીધેલી અંતકરણની કોશેસની કદર આપણા માજી ગવરનર સર જાન માલકમે બુજીને તેમની સ્તુતી પોતીકાં પુસતકમા તે નામદારે જે જણાવેલીછે તેની નોધ નીચે જાહેર કરીએચ.

"ફરાંમજી કાવસજીના પવઇની મીલકત જોવા માટે તા° ૩° મી નવે-
"મબર ૧૮૩° મા હું ગયો હતો; જાંહાં મજને જેટલી ખુશી ઉપજી તેટલી
"કેથેબી માલુમ પડી નોહતી. આ નાંમીચા દેશી ગરહસથે અગતના કેટલાક
"સુધારા સારૂં પોતાનું ઘણુંક દઇવત ખરચેલું દેખાએછે; જેમા કેટલાક કુવાઓ
"તથા તળાવો બાંધાવેઆ, એટલુંજ નહીં પણ રસતાઓનેબી રોણકદાર બંધા-
"વીને સોહામના કીધાછે; તાંહાં એમારતો બંધાવી, અને તે ઉપરાંત સેરડી,
"ગુલી, અને રેસમના પાકનીબી સારી અજમાએસ કરી દેખાડીછે. સાકર
"બનાવવા સારૂં ઉમદા કેહેલું† જે બનાવેલ હતું, તેમાથી નીકલતો નીતરો રસ
"માહરી નજરે હુંએ જોયો હતો; અને તેજ જગાપર ગુલીને સારૂં બાંધેલાં
"મકાંનોબી સારાં દેખાયાં હતાં. આવી ઉમદા ચીજો બનાવેઆથી શેઠ ફરાં-
"મજીનો ચાહ પોતાની મીલકત ઉપર થાતો જોઇ મને અચરતી ઉપજેઆવના
"રહી નોહતી. વળી એજ મીલકતની અંદર એક બગીચો જે શીંગારવામા
"આવેઓચ, તાંહાં ગાંમે ગામના મેવા માટે તરેહવાર ઝાહડો રોપેલાંછે; અને
"તેથી થોડેક દુર જતાં જોએલ તો અંગરેજોના ઉતારા સારૂં ધરમશાળા જેવી
"એક સોહાંમની એમારત બાંધેલી દરસતી પડી. આ ઘર મુંબઇથી થાંને જતાં
"વચોવચ આવેલચ, તેથી મુસાફરોનો રસતાની કશટથી વીસાંમો લેવામા ઘ-
"ણુંજ સંતોસકારક માલુમ પડેછે. હાવી રીતે શેઠ ફરાંમજી પોતાના લખતની
"સરત પાલવામા કેહવા આકીનદારછે, તે તેણાની જાતી હીંમતથીજ પોતે
"પરકાશી નીકલેઆછે; કેમકે જમીનને સુધારવાનુ સરવેથી ઉતમ કાંમ એ
"સાહેબ જેમ સહમજેછે, તેમ આ મીલકતમાથી ફાએદો મેલવાનુ તેવણ હ-

---

* આ ગાંમમા ઉગાડેલા આંબા ઉપરથી પેહલા ફાલની ઉતારેલી ઉતમ કેરીને આપણી નામદાર મલકાંને મલીકા માહરાંણીને માટે ઈ° ૧૮૩૮ મા મેલબોટની મારફતે, પોતીકા ઉદીયોગની યાદગારી તરીકે ભેટ મોકલાવી હતી; અને તે એવી તરદુદથી પેક કરાવી હતી કે, તાંહાં પોંહતી તારે જાહાડપરથી તરતની તોડી હોય તેવી તાજીને તાજી રહી હતી; અને તે બાબેઠ પાએતખતવેરથી સાબાશીના સરોદ સાથે આ શેઠીઆનો મોટો આભાર નામદાર રાણી સાહેબે માનેઓ હતો. નો. લે.

† શેરડીનો રસ કાહડનારાં યંતરોને દેશી લોકો કેહેલું, અથવા કોહોલું કરી કેહછે. નો. લે.

"વડાં કાંઇજ ધારતા નથી; તોપણ જેમ બનેચ તેમ સુધારાને સારૂં પોતાનો "દરવીય ખરચવામા મોટું દીલ દેખાડેછે, અને તેથી કરી સુધરાઇની રીતીને "યુરોપીઅનોની તદબીર સાથે બરોબર સરખાઇ શકાએછે. આ વજીફો શેઠ "ફરાંમજીને નામદાર સરકારે જાવેદાન સુધીના હકથી જે આપેઓછે, તેથી "સરકારનેબી કોઇ રીતનું નુકસાન પોંહચવાનુ નથી. મગર તેના બદલામા "ઘણે દરજ્જે ફાએદોજ હાંશેલ થશે. માટે આ બાબદમા શેઠ ફરાંમજીની "આબરૂ તથા તનદરોસતીનો વધારો ચાહુંછું. એ શેઠીઆની બુલંદ હીમત "જોઇ મને દલગીરી એટલાજ માટે ઉપજેચ કે, તે બાબેની યાદગારીનો રૂડો "બદલો આપવા સારૂં તે વખતે માહરાથી પેહલાં તજવીજ થઇ શકી નહીં; "તેથી હાજર હોએ તેને હજુર કરવાની કેહવત ઉપર તવકલ કરીને માહરી "પાશે સોનાનુ ઘડીઆલ સાંકરી સાથે હતું તે તતકાલ ગલાંમાથી કાહાડીને "તાંહાંના રેહવાશીઓ જે તોલાં બંધ આવી ઉભેલા હતા તેઓની હજુર માહરા "વીચારો કહી સંભલાવી પેલી ભેટ શેઠ ફરાંમજીને ગલે હુએ ઓલવીને ઘટતી "ફરજ અદા કીધી હતી." આટલી યાદગારીથી જેમ શેઠ ફરાંમજીને, તેમજ પવઇની પરજાને ઘણો મોટો સંતોસ ઉપજેઓ હતો તે બાબે જાહાજું લખવાની કશી અગત જણાતી નથી.

જરથોસતી કોમમા જનમ પાંમીને આ શેઠીઆએ પોતાનો સંભાલ લેવા ચાહેઓ, તે કરતાં વીશેશ કાલજી પોતીકા હમદીન ભાઇઓના ભલાં કાજે રાખીને શાલ ૧૧૮૯ થી પંચાએતના એક અકાબરમા પોતાનું નેકનામ નોધાવેઉં; અને તારથી તે ૧૨૧૦ સુધી પોતાની પાશે તે ઓહદો જાલવી રાખતાં, અંનજુમનનો હક સંભાલવા માટે ભાઇબંધ અકાબરોને સવતંતરપણાથી સારી સલાહ આપવામા, તથા વાજેબી ઇનસાફ ચુકવવામા સદા સાંમેલ રેહતા હતા; પણ પંચના ચોગલાઓ માહેલા કોઇ કોઇ સાહેબોએ જારથી ઇનસાફના કાંમોમાં રાખ રખાવત ચલાવવા માડી તારથી આ શેઠીઆએ કચવાટ ઉપજાવીને પંચાએતમા બીરાજવાનુ તદન બંધ કીધું હતું.

શેઠ ફરાંમજીની દીકરી દીનબાઇ રોજ ૫ મો માહા ૯ મો કદીમી શાલે ૧૨૦૦ ય૦ એ બેહસતનશીન થયાં, તારે તેણીના પુણ માટે મુંબઇમાં એક દાખમુ બાંધવાનો એરાદો કરી તેણીના માશીસાને દાહડે પંચના ડુંગરપર ટાંણો પુરાવેઓ; અને તે પછે કાંમ એટલી જહડફથી સંમપુરણ કરાવેઉં કે, રોજ ૫ મો માહ ૯ મો કદીમી શાલે ૧૨૦૧ ય૦ એ વરશીને દાહડે ઈજાવીને જરથોસતીઓના રવાંણોને અવલમંજલ પોંહચાડવાના કારણસર વાપરવા માટે પંચાતને હવાલે કરી દીધું, તે ઉપર આ સખી નરે રૂ ૭૦,૦૦૦ ખરચેલા સાંભલેઆછે. દાખમાનું કાંમ ચાલુ અસતાં તે વખતપર આ ટાપુ ખાતે એવી અફવા ફેલાઇ હતી કે, કોઇ મરણ પાંમેલો જરથોસતી દાખમે ચહડેઆ પછે જીવતો થયો હતો; અને પોતાને મારી નાખનાર નસાસાલરોની ધાસતી રાખીને બની તેટલી કસટ ખેંચી (બંધ બારનેના દાખમાં અંદરથી?) તજવીજ કરી તતકાલ બાહેર નીકલેઆ પછે, થાણા તરફ નાહશી ગયોછે. આ બાબે શેઠ મજકુરે ઘણીબી

તલાસ કીધી, અને મુએલાં જીવતાં થતાંને મારી નાખવાની ગુપત વાત પરીછવા સારૂં નસાસાલારૂને ઇનામ વટીક આપવા કહેઊં; પણ કોઈબી રીતે ખાતરી ભરેઓ ઓલાસો જારે નહીંજ મલેઓ, તારે તેવાં નીરદોસ પરાંણીઓના જીવ બંચાવવાના હેતુથી એક યુકતી આ સાહેબે એવી લગાવી કે, પોતીકાં દોખમાની અંદરથી પથરની એક સીહીડી બંધાવીને તેનીજ પાશે સાંકર જડાવી લીધી કે, મબાદા કોઇબી મરણ પાંમેલો જરથોસતી જીવતો થાએ તો તેના આધારથી બાહેર નીકલી શકે. આ દોખમુ બંધાઇને વપડાયાને આજે લગભગ અડધી શદી થવા આવી, તાંહાં તુલીક તેની અંદર મરણ પાંમેલા સેંકડો સખશો જઈ પડીઆ છતાં, તે માહેલો કોઇબી જીવતો થઈ બાહેર નીકલેલો જોવા તથા જાંણવામા આવેઓ નથી; પણ ફકત લોકોના વસવસા ઉપર આ શેઠીઆએ સરવેને સંતોસ પમાડનારૂં કામ બજાવેઊં હતું.

પારશી શેઠીઆઓએ પરથમ પેટીજુરીમા બીરાજીને ઈનસાફના કાંમોની જારે વખાણ મેલવી લીધી, તારે તેઓમા જે પેહલે વાંગેના હતા તેઓને ગરાંડ જુરીમાં દાખલ કરવાનુ કમીસન રાજકરતાઓ તરફથી એનાએત થયા મુજબ, આ સાહેબ પેહલવેહલા રોજ ૮ મો માહ ૧૧ મો કદીમી શાલે ૧૨૦૨ થી બીરાજવા લાગા; અને તેપછે રોજ ૪ થો માહ ૮ મો કદીમી શાલે ૧૨૦૩ થી સુલેહના અમલદારોની સંફમા નામદાર સરકારે તેણાને સાંમેલ કીધા હતા; જે ઓહદાઓ આ શેઠે મરણની છેલ્લી ઘડીસુધી સાચવી રાખીને ઈનસાફના તથા બીજાં સંસારી કાંમોમાં સરકારને તેવણ અછા મદદગાર થઈ પડીઆ હતા.

પારશીઓના ગરીબ તથા નાવારેસ છોકરાઓને જંદ અવસતા શીખાડવા માટે મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ, તથા શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈની સાથે આ સાહેબ સાંમેલ રહીને શાલે ૧૨૦૫ મા એક નીશાળ* પેહલ વેહલી સ્થાપી, તારે તે ઉપર થએલા ખરચની તરીજી પાંતીના રૂ ૩૦૦૦ તેનાએ આપેઆ હતા.

મંગીન પલટનની છાંવણી પાશે આવેલો ધોબીતલાવ, જે વીશે એવું કેહવાએચ કે, પોરટુગીસ લોકોના અંમલ વખતે તેનીજ ગનાતના કોઈ ધોબીએ પોતીકા તથા પરજાના ઉપીયોગ માટે ઓદાવેઓ હતો; અને તે કોઈ સદીઓ સુધી "ધોબીતલાવ" નેજ નામે ઓલખાતો હતો; પણ લોકોના ફુલરપણે વપરાતો રેહેઆને લીધે, પાછલથી તે માહેલાં પાંણી ઘણાજ ખરાબ થઈ ગયાં હતાં; અને તેહવામા જારે ટીપણી ચાલી તારે તેવા સમાપર આ ઉદાર મનના માનવંતા શેઠીઆએ રૂ ૩૫,૦૦૦ ને આસરે ખરચીને તે તલાવનુ તલીઊં સાફ કરાવેઊં, તથા ઊંદાંણમા વધારે ઓદાવીઆ પછે નવેસરથી મજબુત બંધાવીને, રોજ ૧૧ મો માહા ૫ મો કદીમી શાલે ૧૨૦૮ ને દીને સઘલી વરણની પરજાના ઉપીયોગ માટે વાપરવા આપેઓ. આ ઉપરથી નામદાર સરકારે રૂડું ધેઆણ પોંહચાડીને હાવા ધરમી શેઠનુ નામ કાએમ રાખવાના હેતુથી સતા ભરેઊં જાહેર નામુ કાહડીને તે તલાવના અસલી નામને બદલે ઉપલાં શાળથી "ફરાંમજી

* એ નીશાળ થોડુંક સુધી ચાલેઆ પછે બંધ થાયલી માલુમ પડીછે. ના.લે.

કાવસજી તલાવ" ને નામે ઓલખવા તથા બોલવાની ફરજ જોકે પરજા ઉપર પાડીછે, તોપણ વસતીનો મોટો ભાગ હજીસુધી આગલીજ અટકને હઇડે ધરી બેઠેલો માલુમ પડેછે.

આપણી ટાપુ ખાતે જારે વેપારનો વધારો અતીઅંત થવા માડ્યો, તારે નાણાની સગવડ સાચવવા થકી મજબુત પાયાપર એક સરાફી પેહડી, જેને અંગરેજીમા બેંક કરી કેહચ; તેવું જાહેર ખાતું હુધાડવાના હેતુથી આ શેઠીઆએ પોતીકા અંગરેજ તથા દેશી વેપારી મીતરો સાથે ઘણું સુધી મસલહત કરતા રહીને સરકારની સાહિતાથી ઇ° ૧૮૪૦ મા પેહલવેહલી "બોંમબે બેંક" અતરે ચાલુ કરાવી હતી; જે બાબેની આગેવાંણીમા કેહચ કે સરવે કરતાં સરસ મેહનત એજ શેઠીઆની સમાએલી હતી.

શેઠ ફરાંમજી જેમ પઇશે સુખી તેમજ હરેક વાંતની અવનવી ચીજના શોખીખી હતા; જેની સાદત હીંઆં એવી નોધી લઇએચ કે, એ સાહેબે શાલે ૧૨૧૧ મા મજગાંમ ખાતેની પોતીકી વાડી અંદર બે વાર વગર ટેલથી જહલકતા દીવાની (યાને ગેઆસ* લાઇટની) રોસની દીપાવી હતી; તેમા એક વખતે આપણાં માનવંતા મરહુમ ઉમરાવ સર જમશેદજીને નાઇટનો એતાબ પેહલ વેહલો મલેઓ, તારે તેની ખુસાલીમા તે સાહેબને નોતરીને મીજલેસ મેલવી હતી; અને બીજીવાર તેણાને તાંહાં કોઈ તીરથ ટાંકણેબી તેવીજ રોસનીથી તે મકાણને આરાસતગી પમાડી હતી.

આ સાહેબ અંગરેજી તથા ગુજરાતી કેતાબો વાંચવાનો જેટલો અભીઆસ રાખતા હતા, તે કરતાં વધારે કાળજીથી પોતીકા ધરમ ઉપર ઘણાજ ચુસત રહીને અશોઈપણું વીશેસ જાલવતા હતા; પરજા વચે વીદેઆનો ફેલાવો કરવાના હેતુથી પરથમ "તજકરતોલ હોકમા" નામની એક ફારશી કેતાબ, જેમા આગલા યુનાની ઓલમાઓના અહેવાલ સાથે, તેઓની નશીએત તથા નીતી ભરેલા વચનો સમાયલાછે, તેનો ગુજરાતી તરજુમો મરહુમ મોબેદ ડાસાભાઈ સોરાબજી મુનશી પાસે કરાવીને શાલે ૧૧૮૭ મા છપાવેઓ હતો; અને તે પછે બીજા ઘણાક ગરંથોના તરજુમા ઉપર તેનાએ ગરથ ખરચેલા કેહવાયાછે; પણ તેની ચોકસ ખબર નહીં મલેઆને લીધે તેટલી વાત પડતી રાખી, આ સાહેબે પાછલા વખત ઉપર રૂ ૪૦૦૦ ની સખાવતથી જરથોસતીઓના ધરમને લગતાં પવીતર પુસતકો નામે "વંદીદાદ", "વીશપરદ" તથા "ઇજશને" નો તરજુમો કરાવીને તે પરશીધ કીધા આગમજ કેટલાક દસતુરોની મંડલી આગલ તેનાએ મેલાવેઓ હતો; અને તેના ખરાપણા વીશેની સાબેતીમા કેટલીક સહીઓબી તે

*મુંબઇમા જારે હાવી રોસની રસતે રસતે થવા માડી, તેની ઘણા વરશો આગમજ પેહલવેહલાં મરહુમ શેઠ ખરશેદજી માંણેકજી સરાફ ચોપાઠી ખાતેની પોતીકી વાડી અંદર કરાવી હતી; બીજીવાર શેઠ અરદેસર ખરશેદજી વાડીઆએ પોતાના બંગલામા દીપાવી દેખાડી હતી; તે હસાબે શેઠ ફરાંમજીને તાંહાં બનેલો અખતરો તરીજીવારનો કેહવાયોછે; અને તારે પણ કોઈના સવપણામાંબી વીચાર નહીંજ હશે કે ગેઆસની રોસનીથી મુંબઇનું શેહર રાતરે જાહેરાંત દીપી નીકલશે. નો. લે.

તરજુમાપર લેવાએલી સાંભલી હતી; પણ કેહવાને દલગીરી ઉપજેચ કે, પાછ-લથી તે તરજુમો સઘલાઓને સબમંદ માલુમ પડ્યાને લીધે, જે મતલબથી આ મેહરબાંન શેઠે રૂપીઆ વેરીઆ, તે ધારણા તેનાની રૂડીપેરે પાર ઉતરીજ નહીં.

શેઠ ફરાંમજીના જીગરમા એકાએક એવી ઉલટ ઉસકેરાઇ કે, પોતીકા મરહુમ પીતા કાવસજી બાવા તથા મેહરબાંન જાઈજી માતાનુ નેકનામ ચંદરો કાળસુધી આ દુનીઆં અંદર જોડાઈ રેહ, તેહવું. કોઈ પવીતર મકાંણ બાંધવું; અને તેવાં નેક કાંમમા પોતાના ભાઇ ખરશેદજી તથા ભતરીજા દાદાભાઇ રૂસતમજીની સાંમેલગીરી ચાહી; જે વાતને તે સખી શેઠોએ અંતકરણથી જારે અંગીકાર કીધો, તારે આ સાહેબે કરેલવાડી આગલ દરીઆ કીનારાપર કોસાદ જગેઆ હાથ કરી લઇને, તાંહાં શેહરને શોભા મલતું એક શુંદર મ-કાણ બંધાવેલું; જેમા રોજ ૧૭ મો માહ ૪ થો કદીમી શાલે ૧૨૧૫ ય૦ એ આતસબેહરાંમ સાહેબને મોબેદ* બેજનજી રૂસતમજી પાસે તખ્તનસીન કરા-વીને, તે પાક કેબલાને "કાવસજી બેહરાંમજી બનાજીના આતસબેહરાંમ"નુ જે નેકનામ આપેલું, તેની સાખશીમા એજ કેબલા ઉપર હેઠલ જણાવેઆ મુજબ કોતરાવી જડેલી એક તખતી જેમ જેબ દીએછે, તેમજ હાવું માહભારત કામ ઉઠાવી લેનારાઓની ખુબી સંબંધી થોડીક કવીતા તેની નીચે જાહેર કરીએચ.

તખતીની નકલ.

પાક દાદગર દાદાર હોરમજદની મદદ હોજો.

કાવસજી બેહેરાંમજીના આતસબેહેરાંમ.

આએ મુબારક મકાનમા બેહસતનશીન મરહુમ શેઠ કાવસજી બેહેરામજી બનાજી
લીમજી તથા એવણની ધણીઆંણી બાઈ જાઈબાઈ પેસતનજી
એવોની નઇએતે તથા એવણના પુનને વાસતે એઓના ફરજંદો
ફરાંમજી તથા ખોરસેદજી
તથા નબીરા
દાદાભાઈ રૂસતમજી હમસરીક થઇને,
મુંબઈ શેહરમા
કુલે જરથોસતી ફીરકાના લોકોને ખોદાતાલાની બંદગી કરવા સારૂ
માજદીઅસની દીનના ફરમાન મુજબ નુરાંની પાક પાદશાહને
તખતનશીન કીધાછે,
રોજ ૧૭ મો સરૂસઇજદ માહ ૪ થો તીરઇજદ કદમી સને ૧૨૧૫ યજદેજરદી.
સંવત ૧૯૦૨ ના માગસર સુદ ૧૫ ને વાર સનેઉ.
તા૦ ૧૩ મી ડીશેમબર ૧૮૪૫ ઇશવી.

---

* એ દાહડથી આ ધરમગુરૂને આતસબેહરાંમની દસતુરી તેના માલેકોએ વ-ઊંસ પરમપરા આપેલી સંભલાએછે. ના લે.

બેટા જોઇએ હેવા કે, બાપનુ નામ ઉગારે,
  લાખો રૂપઇઆ પોતે ખરચી, કીરતી બેહસત પુગારે.
તરણ શેઠીઆએ એખટા રહીને, કાંમ ઉતારેઊં પાર,
  ગુજરેલા ભાઈઓ હઈઆત હોંતતો, વધતે તેમા ચાર.
બનાજીના ખાનદાન અંદર, આ નવું બી વવાએઊં,
  હઈઆત રહેલા સપુતોથી, રૂડું કામ ગવાએઊં.
બે સાહેબો તો ગુજરી ગયા, પણ રહેઊં નામ અંમર,
  ઇશિવર તોફીક હાંશેલકરી, ને બાંધી જબરી કંમર.
બાહસઠ વરસના* અરસામા, જોવો મુંબઈ અંદર,
  આ આતસબેહરામની સ્થાપણાનું, શાળછે બારસો પંદર.

આ આતસબેહરાંમના કાંમ ઉપર શરૂઆતથી તે શેવટ સુધી થાએલા ખરચના આસરે રૂપીઆ અડી લાખની અંદર શેઠ ફરાંમજીએ પોતા તરફથી એક લાખ આપેલા કેહવાયાછે; પણ તે ઉપરાંત કેબલાના જાથુક નીભાવસ માટે દરશાલે થતા ખરચનો બોજો, તેવણ શેવાએ બીજા કોઈથીજ ઊંચકાઈ શકાએલો સાંભલેઓ નથી; તો જોકે એજ સમાપર શેઠ ફરાંમજી પોતાને તંગદસતીમા આવતા જોતા હતા, તે છતાંબી મન મોટું કરીને હાવું નેકકાંમ સદા સચવાએલું રાખવાના હેતુથી ભાંડુપની હેઠવાનમા આવેલાં બે ગાંમો નામે "કાંનજુર" તથા "વીખરોલી" જે ૧૨૦૬ મા (દરશાલે સરકાર દેનુ રૂ ૬૦૦, કબુલ કરીને) લીધેલાં હતાં; અને જેઓની નફો ઉપજ દરશાલે રૂ ૨૫૦૦ મલતી માલુમ પડીછે, તે જાગીરને આ પરોપકારી શેઠે પકા બંદોબસતથી અરપણ કરી દીધી, કે જેથી આકેબત સુધી કોઈને ઓશીઆલે રેહવું પડેજ નહીં. એજ આતસબેહરામના સંબંધમા ચાલુ થાએલા ધરંબારો વીશેની બીના તેની ઘટતી જગોએ દાખલ કીધામા આવશે.

આ શેઠીઆના ખવાસ સંબંધી કેફીએતને રજુ કરતાં આટલું તો અલબતાં કેહવું જોઈએચ કે, તેમનો સવભાવ દેખઈતો તાતો, અને મીજાસ ગરમ ગણાતો હતો; પણ સચાઈ તથા સવતંતરપણાપર તેવણ એવાતો ચુસત હતા કે, ગમે એવો જાંણી દોસત અથવા અતલગ સગો, કે જોઈએ તેટલો જરદાર, યા શાહજાદો બી હોએ તો, તેઓની ગેરવાજબી તરફદારી માટે પોતાની સચાઈ હરગેજ છોડતાતા નહીં; અને તેવાઓની નજરમા વાહલા દેખાવા કાજે, અથવા તેઓથી મોટાઈ મેલવવાની મતલબથી ખરખુસાંમદને બેહદ ધીકારતા હતા; પણ જે બીનામા રાસતી જોતા, તાંહાં પોતાની પનાહ પરકાસવામા ખરી ફરજ સહમજતા હતા; અને તેથી કરી તેણાની નજરમા તવંગર તથા ગરીબ સરવે એક સરીખા સમાઈ રહેલા હતા. સાદા ખોરાકને એ સાહેબ જેટલો પસંદ કરતા, તેટલો પોસાકબી સાદોજ પેહરવામા ખુબી સહમજતા હતા.

---

* દાદીશેઠના આતસબેહરાંમ પછે ૬૨ વરશે તેજ પંથના કાવસજી બાવાનુ નામ આ નેક કામથી જોડાએઊંછે. નો. લે.

હાવી નેકનામીથી તેણાની પીછાંણુત જેમ પોતીકા હંમદીનોમા વીટલાએલી હતી, તેમજ સરવે વરગના યુરોપીઅનો ઉપરાંત હીંદુઓ, તથા મહમદીઆંનો, વગેરેમા જે પરખેઆત થાએલી હતી, તેનુ વરણુન હવે પછેના કોઈક ફકરામા વીસતારીને કેહવામા આવશે.

આ સરીમંત શેઠીઆનો બોહલો વેપાર કલકતા, ચીન, મધરાજ, વેલાત અને તેવનાએ ઘણાક દેશાવરો સંગાથે ફેલાવો પામેલો હતો; પણ ઘણું કરી વેલાત તથા ચીન તરફની વલાંણ વીશેસ માલુમ પડતી હતી. પોતીકી જવાંની વએમા ધંધો સરૂ કીધો તારથી તે શેવટની ઘડીસુધી સચાઇપણે વેહવાર ચલાવતાં ચોખી દેઆંનત સાચવી રાખીને પેહલા વરગના એક સુધા અને સવતંતર શેઠીઆ બની રહેલા હતા; પણ પાછલા દાહડા તેમના સર ઉપર એવાતો પટલા આવી બેઠા કે, જમાનાના બેવફાઇ ભરેલાં ચકરની ચુંગાલમા ફશી પડઆ છતાંબી, પોતાના સત આકીનને ઘણીજ ઉશતવારીથી જાહાલી રાખેઉં; અને તેના પુન પરતાપથી આંટને કશી રીતે અલવલ આવુવા દીધાવના જેવી હીંમત ધીકતા વખતપર રાખતા, તેવીજ સાહુચેતીથી બુઢાપાનો બારીક શમોબી સંભાલથી સાચવતા દેખાએઆ.

આ શેઠીઆને માથે ગાંમનુ દેવું જે થએઉં, તે કરતાં દોહોડી અથવા બમની કીંમતની મીલકતો તેવણ ધરાવતા હતા; જેની કારસાજી કરી આપનારો કોઈબી સરાફ જો તે વખતપર તેણાને મલી આવેઓ હોતતો, પોતીકે હાથેજ કરજ ફીટાડી દઇને મોટી ફતેહ મેલવતે; પણ તે નેકબખતની નાંમીચી ધારણા કુદરતના બનાવથી જારે પાર નહીંજ ઉતરી તારે તેની ગમખારીમા લગભગ અડી મહીના સુધી બીમારી ભોગવેઆ પછે, રોજ ૧૯ મો માહ ૬ ઠો કદીમી શાલે ૧૨૨૦ ય૦ એ ૮૨ વરસની ઉપર ૯ મહીના, અને ૨૭ દાહડાની ઉંમરે કાવસજી બાવાના સાત માહેલો આ નામીચો નર; જે માહ દયાલુ, સખીદાતાર, ચતુરાઈ તથા ચાલાકીનો ભંડાર, સરવે ગનાતના લોકોમા મીલનસાર, જગમા વખણાએલો, મયા અને કીરપાનો પતી, વેપાર તથા વેહવારનો જડી, ઈનસાફનો તોલનાર, સતવચણથી સાચાંનો બોલનાર, વેહવારીઆમા વડો, વીદેઆ અભેઆસની વરધી ઇછિનારો; માહ ગનાની, ઈશવર પેઆંણી, સત જરથોસતની ઉંમતનો બસતે કુસતીઆન, દાનાઈનો દરીઆવ, શેઆણપતનો સમુદર, સભાઓને શોભાવનાર, અને અનજુમનનો મુખીય શેઠ ફરાંમજી બેહસતનસીન થયોછે.

હતો આ શેઠીઓ સખીને દાતાર–રેહમની નજર જો કરતો એકવાર.
તો માટીબી નીશચે બનતુંતું હેમ–એવી તેમા ગુનગારી મયા ને રેહમ.
વેપાર જેને થઇ રહેલો હતો આધીન–વેહવારબી સુધો તેને સવાધીન.
સંગત જેની રાસતી જે સાચાંનો યાર–રહેઓ વેગલો જુઠાંથી જનમતાંવાર.
અભેઆશી વીદેઆનો સઉમા સરસ–અનેક કામમા ઠરાવરથી પાંમતોતો જશ.
મુખથી દેખાતો ધુસાનો ધણી–પણ મયા હતી મનમા ને દયા ઘણી.

વહેઆં કઈક જુગ ને વેહશે અપાર-ઈઆદમા રેહેશે આ દયાલુ દાતાર.
ન ચાલતી આ કલમથી વીશેસ વખાંણ—ખતમ થાયછે જીંદગીનુ હીંઆં લખાંણ.
બીના થોડી કેહવાની રહીછે બાકી—એબારતમા સમાવા ચાહેછે ખાકી.

ઉપર જણાવેલી ખુબીનોખાં જોકે આપણી વસતી અંદરથી ચાલી ગયો, પણ તેમની કેટલીક બાબદમા હઈઆત રહેલી નેકનાંમીનો બદલો પરજા તરફથી રૂડીપેરે વાલી આપવાની કોઈ ઉતમ યાદગારી કાએમ રાખવાના હેતુથી, રોજ ૨૬ મો માહ ૧ લો કદીમી શાલે ૧૨૨૨ ય૦ એ આ શેહરના યુરોપીઅન તથા દેશી સરીમંત શેઠીઆઓએ, એક દબદબા ભરેલી મોટી સભા એલફીન-સતન કાલેજમા ભેગી કીધી હતી; જાંહાં તેમના ભલાં કાંમોની તારીફમા માજી સદર અદાલતના એઆંના જડજ મી૦ લીજેટ (સરનસીન), માજી સુપરીમ કોરટના વડા નેઆએધોસ નામદાર સર એરસકીન પેરી, મરહુમ હાંનરેબલ જગંનનાથ સંકરશેઠ, પરોફેસર પાટણ, મરહુમ વાડીઆજી શેઠ બમનજી હોરમજજી, સમાલકાઝ કોરટના માજી બીજા જડજ મી૦ માણેકજી ખરશેદજી, તથા આશીસટંટ પરોફેસર દાદાભાઈ નવરોજજીએ મલી, એકેકથી સરસ ભાસાંણો કીધા પછે, આ મરહુમ શેઠીઆનુ નામ સજીવણ રેહવાની યાદગારી સારૂં કોઈ લાએક જગેઆપર "ફરામજી કાવસજી ઇનસટીટીઉટ" નામની એક માહભારત જાહેર એમારત બાંધી, તેણાની લાએકાતને લાંમબી મુદત સુધી દીપતી રાખવાનો ઠેઠાવ સરવેના અનુમતથી ચોકસ થેઠેએો.

આ કારણ માટે ફરતી કીધેલી હુંધરાંણાની ટીપમાં પરજા તરફથી લગભગ રૂ ૧૦,૦૦૦ ભરાએઆ, અને તેમાં પરોફેસર દાદાભાઈ હસતકથી "સ્ટુડંટ સોસાઇટી" ને નામે પોત પોતામા ભેગા કીધેલા રૂ ૬૦૦૦* ઉપરાંત નામદાર સરકારે બે હુમલે આપેલા રૂ ૧૬,૦૦૦† (૪,૦૦૦ તથા ૧૨,૦૦૦) મલી કુલ રૂપીઆ બતરીસ હજારની એક થાપણ ઉભી થઈ હતી.

જે માહભારત કારણનો થેઠાવ થઈ ચુકો, તેને માટે જગેઆની સોધ ઘણે ઠેકાંણે કરવા જતાં લગભગ ા વરસ ફોકટમાં ગુમાવેઆ પછે, અંતે આએજ શેઠીઆને નામે પરએઆત થઈ રહેલા "ફરામજી કાવસજી તલાવ" માહેલો થોડોક ભાગ પુરણી કરી લીધો; અને તેની પડોસમા આવેલી બીજી જગેઆ મેલવીને આ એમારત તાંહાં બાંધવાનુ મુકરર ઠેઠઆથી, રોજ ૨ જો માહ ૭ મો કદીમી શાલે ૧૨૩૧ ય૦ એ મોટી ધામધુમની કીરીઆ સાથે આપણા

* આ રકમ અવલમા એવી મતલબથી ઉભી થએલી ભાસાણ કરતાએ કહી સંભલાવી હતી કે, તેની ઉપજમાથી ગુજરાતી મંડલીઓ માટે વેલાતથી યંતરો મંગાવવાં; મગર તેની હાલત જોતાં પાછળથી તેણાનો વીચાર એવો દાડેઓ કે, છ હજારને મોટી થાપણ સાથે ભેલવી નાંખીશું તો તેમાથી ઘણા ફાએદા હાંશેલ થશે. પણ સાંભલેઆ પરમાણે, એ રકમ કેમેટીવાલાઓએ પાછળથી મીઉઝીએમના ઉપોયોગ માટે આપીછે.

† એ ઉપરાંત એમારત બાંધવા સારૂં ખાલી જગેઆ મુફત આપવા જણાવેલું હતું. ના. લે.

માનવંતા મરહુમ મીતર હાંનરેબલ જગનનાથ સંકરશેઠને મુબારક હાથે પાયો નખાયો હતો; જે પછે શવાબે વરસના અરસામા બાંધકાંમ સંમપુરણ થયાથી શાલે ૧૨૩૩ ના કદીમી બીજા ગાથાને રોજે હેઠલના ભાગમા "નેટીવ જનરલ લાઈબરેરી" નામનુ નાંમીચું પુસતકખાંનુ, તથા મથાલે "ઈનિસટીટુટ" નુ દેવાણખાંનુ જાહેર મેલાવડાના ઉપીયોગમા આવતું રહેછે.

હુઘરાંણાની ટીપે આ કારણસર બતરીસ હજાર રૂપીઆ જે ભેગા કીધા, તેમાથી ઉપરની નોટમા જણાવેઆ મુજબ ૬,૦૦૦ તો બીજા ઉપીયોગમા જારે અપાએઆ, તારે તે હસાબે બાકી રહેલા રૂ ૨૬,૦૦૦ થી હાવું માહભારત મકાંણ કાંઈ તઇઆર થઇ શકાએ તેવું જણાએઉં નહીં.. એનો સબબ એવો જાહેર થયોચ કે, આ એમારતનો પેહલવેહલો નકસો ઉતરાવેઓ તે વખતે મલનારા સરંજામના ભાવ ઘણા સસતા હતા; પણ મોટી ઢીલ નખાયા પછે બાંધકાંમ જારે ચાલુ થએઉં, તારે સરવે વસતુના ભાવ જે અતીઅંત મોઘા આપવા પડેઆ, તેમા ૨૬ હજાર પુરતા જણાએલા નહીં જોએઆ ઉપરથી, આ મરહુમ શેઠના એક નબીરા શેઠ શેરાબજી પેસતનજી ફરાંમજી, જેવણ તે વખતપર મોટા દરવીયવાન કેહવાતા હતા, તેનાએ રૂ ૫૬૦૦૦ પોતીકા મુરબીનુ માન આસકાર કરવાના હેતુથી આપીને કુલ રૂ ૮૨,૦૦૦ ની કીંમતવાલી વખનાતી એમારતને તેની જગોપર શોભાવી દેખાડીછે.

છતી જુરરાતે આ શેઠીઆ દેણદારીના દબાંનમા રહીને જોકે મરણ પાંમેઆ, તોપણ તેમના અંતકરણની રૂડી મનસની એવીતો મસહુર હતી કે, તેનાજ પુનથી, તેમના ગુજરેઆબાદ વહીવટનો ફડચો કરવાનુ કાંમ, કાંમાખાનદાનના એક હીંમતવાન શેઠ ખરશેદજી નસરવાનજીના હાથમાં આવેઉં; અને તેની અંદર આ મરહુમ શેઠની નેકબખત વીધવા શેઠાંણી બચુંબાઈ, તથા શકરમી દાતરા શેઠ શેરાબજી (તથા બીજાઓ જે હોએ તેઓના નામની યાદી મલી નહીં તેથી દાખલ થઇ શકેઉં નથી) તરફથી ઘણી સારી મદદ લેવાયાને લીધે, એવી તરદુદ વપડાઈ કે, સરવે માંગનારાઓને દરશાલે સેંકડે ટકા ૪ લેએના વીઆજ શીકે પુરેપુરાં દાંમ મલેઆં; અને તેમ થતાં પવઇનો આખો વજીફો તે સાહસીક શેઠીઆના પરીવારોના પોશાણ માટે ફાજલ પડેઓ હતો. આટલી બીનાથી સરવે શાજણોએ ખરેખરી ખુશી ઉપજાવવી જોઇએ કે, જે શેઠીઆની અવલથીજ સારી દેઆંનત દેખાતી હતી, તેનો કચ્ચડાએલો કારોબાર અંતે તેમની ગેરહાજરેખી સંપુરણ રીતે પાર ઉતરેઓ; જે બાબે ઉપર જણાવેલા શેઠીઆઓ તથા શેઠાંણી બાઈનો અગણીત ઉપકાર આ મરહુમના પરીવારો ઉપર ચોંટેઓછે. અને તે ઉપરથી આટલું તો ચોકસ થડેઉંછે કે, હાવી રીતે પુરેપુરૂં દેવું મુંબઈ વશેઆ પછે, આ શેવાએ બીજા કોઈબી પારશી સરીમંત શેઠીઆની ગેરહાજરીમા અપાએલું હોએ એવું સાંભલવામા બીલકુલ આવેઉં નથી.

આ શેઠીઆની જાહેર સખાવતો સંબંધી જે બીના ઉપર વીસતારી લખાઈ ચુકીછે, તેઓનો એકંદર સરવાલો લેતાં ૪,૧૨,૦૦૦ રૂપીઆની સંખીઆ હમારી સહમજ પરમાંણે ઘણીજ થોડી માલુમ પડેછે; અને કદાપી તેટલીજ જો ચો-

કસ થડતો, તેનાએ બજાવેલાં કાંમોની માહભારત યાદગારી સરવે કરતાં સરસ રીતે આર ચીજોથી જે સચવાઈ રહેલીછે, તેમા એકતો બે ટાંકી અંદર હંમેસ પોંહચતું પાણી; બીજો મરીણ પલટનની પાસેનો "ફરાંમજી કાવસજી (અસલનો ધોબી) તલાવ; તરીજી તેનીજ અંદર બંધાએલી 'ફરાંમજી કાવસજી ઇનસ-ટીટુટ;" અને ચોથો પવાઇ તથા ભાંડુપ વચે પાછળથી નામદાર સરકારે (તેણાનીજ આપેલી જગેઆ ઉપર) બાંધેલો "ફરાંમજી કાવસજી રોડ" નામનો રાહદારી રસતો, આપણી તથા હવે પછે આવતી અઓલાદની જાણમાથી હર-ગેજ ભુલાશે નહીં.

વગર ભરોસાની આ જગતમા સઉ કોઈએ મરવાનેજ માટે જનમ લીધેલો ચોકસ ઠડેછે; પણ પરાણ પટકાઈ જતી વખતે કેટલાક બનાવો એવાબી બનેછે કે, જેની ઉપર ઇનિસાંનોનાં હવે પછે આવતાં સુખની આશેઆ રાખ-વાનો આધાર રેહવો જોઈએ. જે બાબેનો એક બનાવ જે ખરેખરો બનેઓ હતો, તેને હમારા અસરા વાંચનારાઓની હજુર મેલશું તો, તે સરવે સાહેબો સંતોસથી સાંભલિઆવના રેહશેજ નહીં. માનવંતી શેઠાની બચુંબાઈ, શેઠ ફરાં-મજીના ગુજરવાથી જે ધીધવા થએલાં હતાં, તેવણ અશોઈ તથા પરેહજગારી સાથે નીતીની રાહપર ઉસતવાર રહીને, ૯૨ વરસની બુજોરગી ભરેલી ઉંમરે પોંહચેઆ પછે રોજ ૯ મો માહ ૩ જો કદીમી શાલે ૧૨૨૮ ના પાછલા પોહરે હકની દરધાએ ચાલી ગયાં. મરણની આગમજ માદગીના ખીછાના ઉપર સુઈને છેક મોહોતને કાંઠે આવેઆં, તારે પોતાના મરહુમ ધણીના ઉપલા વકીલોને તેણીએ પોતાની પાશે બોલાવેઆ; અને તેઓને એવો સવાલ પુછેઓ હતો કે, "માહરા ધણીની હજુરમાં જવાની હવે હું તઈઆરી કરૂંચ; વાસતે તમો સા-"હેબો મને કેવી રીતની ખુશ ખબરી આપોચ કે, તાંહાં જઈને તેણાની હજુ-"રમા હું શુરખ રૂહે ઉભી રેહવું; અને તે ખુશાલી ભરેલો પેગાંમ માહરા "માનવંતા ધણીને હું કહી સંભલાઉં." જેના ઉતરમા વકીલો માહેલા મજકુર શેઠ ખરશેદજી કાંમાજીએ જણાવેઉં કે, "મરહુમ શેઠ ફરાંમજીના સરવે મા-"ગનારાઓનો હીસાબ દોકડે પાએકે ચુકવી આપેઓછે, અને તેણાની મીલક-"તમાથી તેમના પરીવારોના પોશાણ માટે કાંઈ બચાવેઉંબીછે." હાવી વાતની જારે તે બાઈએ વકીલો પાશે ખાતરી માંગી, તારે તેઓએ બધા માંગનારાઓને તતકાલ બોલાવી મંગાવી બાઈના ખીછાંના આગલ ઉભા કીધા; અને પોતાના બોલવાની સચાઇ તેઓનેજ મોહડેથી સાબેત કરી આપી હતી; જે સાંભલીને સંતોશ પાંમેઆં પછે જંદ અવસતાના પવીતર કલાંમો પઢતાં પોતાનો પેઆરો પરાંણ કીરતારના કદંમ નીચે ધરી દીધો.

મરણ ટાંકણે આ મરહુમ શેઠ પોતીકાં બોહોલાં પરીવારોમાં જાંગીરજી,* પેસતનજી તથા નાનાભાઇ નામના તરણ દીકરાઓ, ઉપરાંત બેસુમાર દીકરીઓ, અને તેઓને તાંહાંના છોકરાંઓને ઘેરે છઇઆંની બોહોલી વસતી જે આબાદ

---

* આ ગરહસથ રોજ ૨૩ મો માહ ૧ લો કદીમી શાલે ૧૨૩૩ ૫૦ એ વરસ ૭૫ ની વએમા ગુજરી ગયાછે. નો. લે.

મેલી ગયા, તેઓના નામોની ટીપ આ નાહનકરી નોંધમા આપી શકાતી નહીં તેથી બચીત દલગીર છઇએ.

શેઠ ફરામજીને ફુલગુજાર થયાને જારે ૧૩ વરસ વહી ગયાં, તારે રોજ ૨૧ મો માહ ૮ મો કદીમી શાલે ૧૨૩૩ ય० એ, આપણી ટાંઉનહાલના દબદબા ભરેઆ દેવાનખાનામા "યુનીવરશીટી" ના કાંમ બાબેની મોટી સભા જારે મલી હતી; તે વખતે આપણે માથે હકુમત ચલાવનાર નામવર હાકમ સર બારટલ ફરીઅરે કીધેલાં ભાશાંણુની અંદર એક ઉતમ વાત જે કહી જણાવી હતી, તેની નોધ ખુશી દીલથી હીંઆં દાખલ કરીએછે.

"બીજી બે મોટી સ્થાપના બે સખસોના નામની યાદગારી માટે કરવાનો "એરાદોછે; અને મારી ખાતરીછે કે, તેઓની યાદગારી આ યુનીવરશીટી કદી "પણ ભુલશેજ નહીં. મારા માનવંતા મીતર મરહુમ શેઠ ફરામજી કાવસજી, "જેવણ પોતાની જાતી પુરવીનતાઈ તથા આપએખતેઆરી સવભાવ કરતાં દેશી "સુધારાની દરેક લાએક બાબદમા, તથા કેળવણીને પુરતો ટેકો આપવામાં કાંઈ "થોડા જાંણીતા નોહતા. તેવા એક માહપુરૂસની યાદગારીની હાવી એક ની-"શાંન રાખવાના યોગીયપણા વીશે સભાના જુના અધીકારી માહેલા ઘણાક "શેઠીઆઓ માહરી સાથે એકમત થાશે."

આ મરહુમ શેઠના બાકી રહેલાં બે બારકશો માહેલું "સલેમાની" જે મધરાજના બંદરમા લાંગરેલું હતું, તાંહાં તા० ૨૪ મી મેએ ૧૮૫૦ ના સખત તોફાન વખતે ઘસડાતું કોઈ ખરાબાપર જઈને તે સાથે અફડી તદન ભાગામાં આવેલું, અને બીજું "બકીંગહાંમસાયર" કલકતેથી કીંમતી માલ તથા ઘણાક ઉતારૂઓ લઈ વેલાત જતું, તા० ૪ થી મારચ ૧૮૫૧ ની રાતરે ખાડીની બાહેર ખજુરીની પડોસમા આગથી બલી ગએલું હતું; અને તેઓની નુકસાંણીના નાણા વીમાવાલાઓ પાશેથી મલેઆં હતાં.

પવઈનો વજીફો જારે સઘલાં દેવાંમાથી મોકલો થઈને આ મરહુમ શેઠ ફરાંમજીના ફરજંદોનુ પોશણ સાચવવા માંટે સલાંમત રહેઓ, તારેજ તે સતા ભરેઆં લખતની ખુબીથી તરસટપણા હેઠલ સોંફાએલો હોતતો, તેની આએપત ચંદરોકાળ સુધી વંશપરમપરા પોંહચેઆ કરતે; પણ ખરૂંછે કે હોનારતની અગમચેતી કોઈનેબી રેહતીજ નથી, તેમ આ વાતની લગરીક ભુલે તેનુ પરીણામ એવુંતો અનગમતું આણી આપેલુંછે કે, તે જાગીરનો વહીવટ આ બુજોરગવારના એક દીકરા શેઠ પેસતનજી પાશે ઘણા વરસોથી સાધારણ રીતે ચાલેઆ કીધા પછે, એક તરફથી તેમના ભાઈ શેઠ નાનાભાઇ ઉપર માંગનારાઓની ફરીઆદીએ એકાએક જપતી આણી; અને બીજી તરફથી શેઠ ફરાંમજીના વડા દીકરા મરહુમ જાંગીરજીના પરીવારોએ પોતાના પોસણનો કોઈ રૂડો બંદોબસત કરાવા કાજે નામદાર હાઈ કોરટમા મુકદમો ચલાવેઓ. આ બેહુ વાતો ઉપર નામદાર નેઆએધીસોએ બારીક વીચાર પોંહચાડીને સઘલાં પરીવારોનો (એની અંદર તેઓ માહેલા કોઇક ઉપર માંગનારાઓબી દાખલ થયાછે) હક સરખી રીતે સાચવવાનો હેતુ ઇછીને આ દુહજતો વજીફો હાલતો નામદાર કોરટના

કબજાનમા સોંફાવિઓછે; માટે મોડે યા વેહલે તે ખચીત કરી વેચાશે; અને તેની ઉપજમાથી શેઠ ફરાંમજીના જેબી દીકરાઓ દેણદારીના દબાંણમા હશે તેનો હીશો તેમના માગનારાઓને મલશે; અને બાકી રહેલું અટલકના પરીવારોને પલ્લે જારે પડશે, તારે તે દીવસથી પવઇ ગામની માલેકી શેઠ ફરાંમજીના નામ ઉપરથી ખીશીને ભલતાંને ભાગ્યે ચોંટશે તેમા તો હવે કશો સકસુબેહ રેહતો નથી.

શેઠ નવરોજી કાવસજી.

આ ગરહસથની ઉપરના (બીજા) ભાઈ નશરવાનજીનો અલાહેધો અહેવાલ હાથ આવેઓ નહીં, તેથી એટલીજ વાત પછાત પાડી શેઠ નવરોજજી વીશેની થોડીક કેફીએત જાહેર કરીએછે. આ સાહેબનો સંબંધ ઘણુ કરી પોતીકા વડા ભાઈ શેઠ ફરાંમજીની સંગતથીજ શરૂ થએલો હતો; અને તેમના કામનો વહીવટ લઈને શાલે ૧૧૭૭ મા પેહલવેહલા ચીનની સફરે પણ શીધારેઆ હતા. એકાત મોસમ રહીને તાંહાંથી પાછા ફરી આવેઆ પછે, ૧૧૮૧ મા કલકતે ગયા; અને પોતીકે નામે ધંધો ચલાવીને તાંહાંનાજ રેહવાશી થઇ પડ્યા હતા; પણ ઊંમરે વફાદારી નહીં દેખાડ્યાથી તેજ જગોએ રોજ ૬ ઠો માહ ૬ ઠો કદીમી શાલે ૧૧૮૮ મા ૪૧ વરસની ઊંમરે પેસતનજી નામના એક દીકરાને હસતીમા રાખી મરણ પાંમેલા માલુમ પડ્યાછે. આ શેઠની પાશે વેપારના ઉપીયોગ માટે "શાહ બેહરાંમ" નામનુ એક સફરી વાંહાંણબી હતું.

શેઠ બેરાંમજી કાવસજી

કાવસજી બાવાના આ ચોથા બેટાનો જનમ શાલે ૧૧૫૦ મા થએલો જણાયોછે. આ સાહેબ પણ ઉધરીને મોટા થયા પછે વડા ભાઇનો આસરો પાંમતા મેહવાર ઉપીયોગમાં આવીને પાછલથી એક સુવતંતર શેઠીઆ બની રહેઆ હતા. વેપારના કારણસર એનાએબી એક બે બેપ ચીન, તથા તેપછે કલકતા તરફની કીધેલી કેહવાઈછે, પણ તેના સનેની સાદત મલી નથી. આ શેઠ એકવાર મોટા દરવીયવાન કેહવાએઆ હતા; પણ તે છતાં કોઇબી રીતની મોટાઇ, કે ગુરરાજી કવચીત નહીં રાખતાં સરવે સાથે મીલનસારી સાચવીને નમનતાઈ પકડી ચાલેઆથી ઘણાક મીતરો મેલવી લીધા હતા. સરકાર દરબારમા વગ એટલો ધરાવતા હતા કે, તેવા વખતપર કોઈબી સખસ અકસમાત કેદ પકડાએ, તેને તતકાલ છોડવી લાવવામા મોટી નામદારી જે તેનાએ મેલવી હતી, તે વાતને હમો ધારીએચ કે ઘણાક સાહેબો હજી ભુલતા નહીં હશે. દરવીયના જોરથી ઘણીકં મીલકતના માલેકબી આ શેઠ કેહવાતા

હતા; જેમા વેપારને વાસતે "જાન બાનરમેન" નામનુ એક મોટું વાંહાંણ ૧૧૮૯ મા સુરત ખાતે બંધાવીને થોડુંક સુધી ઉપીયોગમા રાખેઆ પછે વેચી નાખેલું હતું. બીજે છાસતી માહેલાં અનીક ગાંમનો* વજીફો નામદાર સરકાર પાશેથી શાલે ૧૧૯૭મા, ૬૨ શાલે ૩૮૦૦ ના થોકાથી રાખેલો હતો; અને પોતાના જાતી ઉદીયોગથી તે જાગાને એવીતો ફલદરૂપ કરી દેખાડી હતી કે, તેમા ઉગાડેલા આંબા ઉપરથી ઉતરેલી કેરીઓ વખણાએઆને લીધે પોતાના મીતરો વચે આંબાની અટકથી ઓલખાવા લાગા; એટલુંજ નહીં પણ તે ઓલખ તારપછે વધતાં વધતાં પરજામા ફેલાવો પાંમેઆથી આ બનાજીના બેટા, "બેરાંમજી આંબા" ને નામે સાધારણ થઈ રહેઆ હતા. તરીજે ભીંડીબજારમાં મેવાવાલાની અગીઆરી સાંહમે ઘોડાઓ રાખવાનો એક મોટો તબેલો આ શેઠની મીલકતમા પેહલાં ગણાતો હતો; તે એટલા માટે કે અરબસતાંનથી આવતા ઘોડાઓની દલાલીનુ કાંમ તેનાએ તાંહાં ચલાવેલું હતું; અને તેહવે સમે જહાબંધ ઘોડાઓનો વેપારબી કીધો હતો; પણ તે રોજગારમાં પાછલથી પાએમાલ થયાને લીધે, તે તબેલો જોકે વેચાઈને તારબાદ ઘણે હાથ ફરેઓછે, તે છતાંબી એજ નેકબખતના નામ સાથે "બેરાંમજી આંબાનો તબેલો" હજીસુધી જોડાઈ રહેલોછે. ય૦ ૧૧૯૩ મી શાલ આ ટાપુ ખાતે ચાલેલી પાણીની ભએંકાર ટીપની વખતે આ શખી નરે ગરીબ પરજા ઉપર દયા કરીને જુદે જુદે ઠેકાંણે સાત બેહોલા કુવાઓ ખોદાવીને જાથુકના ઉપીયોગમા આવે તેવી હાલતમા મજબુત બંધાવી ધરમ ખાતે વાપરવા મેલેઆચ, તે માહેલો એકતો "અલેકઝાંનદરા ગેઆરલ ઈંગલીસ સ્કુલ" વાલાં મકાંણની સાંમેના મેદાંનમાં (જોડ કુવાની આગલ), બીજો કોટના "બારબર લેન" નામના મોહલામા, તરીજો દાદીશેઠના આતસબેહરાંમના દરવાજાની સામેની ગલીમા, અને ચોથો મરીન પલટનની પડાસમા તેમની નેકનાંમીને દીપાવતા ઉભેલાછે; અને તેજ મીશાલે બીજા તરણ ઠેકાંણે બાંધેલા કેહવાએચ, પણ તેની ચોકસ ખબર આ નોંધ લેનાર હીંઆં દાખલ કરી શકતો નથી. આ શેઠ પોતાના જનમારામાં પેહલાં સુખ પાંમેઆ પછે, છેલો વખત લગાર પાતલો જોઈને રોજ ૪ થો માહ ૪ થો કદીમી શાલે ૧૨૦૩ ય૦ એ ૫૩ વરસની વએમા મોટું પરીવાર મેલી વઈકુંઠવાસ થયા.

આ શેઠને તાંહાં સોરાબજી, હોરમજજી, દાદાભાઈ તથા અરદેસર મલી ચાર દીકરાઓ મરણ વખતે જે હઈઆત હતા, તેઓ માહેલા વડા તથા બીજા તારપછે એકેકની પુઠે ઘણા વરસને છેટે ગુજરી ગયા, અને હવડાં સલાંમત રહેલા તરીજા તથા નાધલા મલી બે દીકરાઓ દેખાએછે.

---

*જે ગાંમ હવડાં શેઠ ફરાંમજી નોસરવાનજી પટેલના સવાધીનમાછે. નો. લે.

શેઠ લીમજી કાવસજી.

આ ગરહસથ કાવસજી બાવાનો પાંચમો પુતર શાલે ૧૧૫૨ મા જનમ પાંમીને જગતમા પરશીધ થએલો હતો. એનાની પેહલી કારકીરદી કેહવી પરકારની હશે તેની કેફીઅત કાંઈ જણાતી નથી, પણ પાછલથી મી॰ રીમીંગટન કરાફરડની કંપનીને નામે પેહલાં પરએઆત થએલી નામીચી પેહેડી ખાતે એક પરમાણીક દલાલ હતા. એજ માતબર પેહડીની પક્ષને પકડી રાખેઆથી મોટા દરવીયવાન, અને તે સાથે સરવે વેપારી તથા વેહવારીક મંડલીઓમા એટલોતો વગ પેસાડઓ હતો કે, તેવા સંજોગથી પાંકેઉં કામ પોતે પાર ઉતારી સખતા હતા. કેટલાક ગરીબ લોકોનો હાથ પકડીને પોતાની પાશે વેલાત તરફનો આવતો સાંમાણ જેઓને ધીરી દુકાંનદાર બનાવેઆ હતા, તેઓ માહેલા હોરમજજી તથા કાવસજી જીવાજી પોરટર, રતનજી તથા નસરવાંનજી ખરશેદજી કેલાંવાલા, નવરોજી મોદી તથા કાવસજી બાંમબોટ અને બરજોરજી ડોસાભાઈ ખરાસ, એટલાતો આ નોંધ લેનારની જાંણમાં આવી ચુકેલાછે; મગર તે ઉપરાંત બીજા સખશોબી હશે તેની ચોકસ યાદ નહીં રાખતાં કહી સખીએચ કે, જેટલાઓ આ શેઠના આસરાથી ધંધે રોજગારે વલગેઆ હતા, તેથી ઘણા પરાંણીઓનુ પોસણ આબરૂથી થએઉં હતું; માટે એ કામબી એક ધરમીપણામા વખાણ લાએક બનેલું સહમજવું જોઈએછે.

એ ઉપરાંત લીમજીશેઠની લાએકી ભરેલી બીજી હકીગત હમારી પાશે હાજર નહીં હોવાને લીધે તેનાની જીંદગીનો અહેવાલ ટુકમા પુરો કરીએછે. આ શેઠની હઈઆતીનો છેડો પઇસા તથા પરીવારનુ સુખ ભોગવેઆ પછે ૪૫ વરસની વએમા આવેઆથી, રોજ ૯ મો માહા ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૭ ય॰ એ માણેકજી, અરદેસર, પેસતનજી તથા દાદીભાઈ મલી ૪ દીકરાઓ મેલીને બેહસતનશીન થયાછે. એ માહેલા માતરે પેસતનજી હઈઆત દેખાયા ઉપરથી તરણ ભાઈઓ મરણ પાંમેલા માલુમ પડેછે.

શેઠ ખરશેદજી કાવસજી.

આ શુરા નરના જનમનો મુબારક રોજ ૧૦ મો માહ ૫ મો કદીમી શાલે ૧૧૫૯ ય॰ એ થએલો જાંણવામા આવેઓછે, અને મરહુમ કાવસજી બાવાના તેવણ છઠા છોકરા કેહવાતા હતા.

જવાંનીના પેહલા દીવશોપર પોતીકા બાપના વહીવટ પરમાણે, આ શેઠ ઘણી ગરીબી હાલતમા ઉધરેલા માલુમ પડઆછે; અને તેહવે સમે જોકે આજના જેવી ઉતમ કેળવણી મુંબઇમા મુલગી દાખલ થએલી નોહતી, તે છતાંબી બનતી કોશેસથી અંગરેજી તથા ગુજરાતી વીદઆમા થોડી ઘણી માહેતી મેલવી લીધા પછે, પેહલવેહલો ધંધો દુબાસપણાનો સરૂ કરવા માંડઓ હતો.

પોતાના પેહલવેહલા વહીવટ ઉપર જેમ નીતી સાચવીને ઉસતવાર રહેઆ, તેમ બારે હકતાલાની બખશેસથી તેણાની કમાનીમા દીનબદીન વધારો થયા કીધો; અને હાથ ધરેલા ધંધામા જશ પાંમીને કાંમ પાડનારાઓનો અતીઅંત પેઆર પોતા ઉપર ખેંચી લેવા લાગા.

શેંજીની બરકતથી જારે સારી સ્થીતીપર આવેઆ, તારે બાપીકું ઘર છોડીને કોટની અંદર દેવલના મોહલા માહેલી જગેઆ વેચાતી લઇને તાંહાં એક ગંજાવર હવેલી (જે વીકાજીવાલાં ઘેરને નામે પરખેઆત થઇને પાછલથી તરીજે હાથ ગએલીછે) બાંધી; અને તેમા ઘણા વરસો સુધી અમનો અમાન સહીત વશેઆ પછે, તે મકાણ વેચીને મજગામ તરફ જઈ રહેઆ હતા; અને તાંહાંના ઉડેલા ગોવાલીઆ તલાવની ઉપરની એક વાડી (જે અસલ બરૂસ ફાસતવાલાની કેહવાતી હતી) ખરીદ કરી લઇને તે માહેલા મોટા બંગલામા વાશો કરી રહેઆ; અને તે મકાંણને એટલું તો વધારી મેલશ હતું કે, તે માહેલા સોહાંમના શીનગારથી બાદશાહી મેહલ જેવું આરાસતા કરીને જેવા દરજ્જાથી દીપાવેલું, તેવાજ દબદબા સાથે હઇઆતીના છેડાસુધી પોલીકાં બાલગોપાલ સહીત ખુશી વ ખુરમીથી જીંદગી ગુજારી હતી.

એવણ જારે કોટમા રેહતા હતા તે વખતે શાલે ૧૧૯૧ મા થાએલાં સખત તોફાંનથી જે હોનારત તેણાને પોંહતી, તેનો સબબ એવો સમજાએછે કે, રાતરે વાડીએથી જમેઆ પછે શીગરાંમમા બેશીને ઘેર આવતાં, ગીરગાંમના રસતાપર જોર પવણના જહપાટાએ કેટલાક માહારો જે ઠડમાથી ઉખરીને ઢગલો થઇ પડેઆ, તેની નડતથી ચાલતી ગાડી ઊંધી વળી; અને તેના દબાણમા આ શેઠ એવાતો સપડાએઆ કે તે વખતપર તેમને જીવવાની આશેઆ બીલકુલ રહી નોહતી; પણ સારાં ભાએગે કવી ડાકટરોની કોશેસથી ડાહવા હાથની તરણ આંગલીઓ સાબદી કાપી કાહડઆથી તેણાનો બચાવ થયો હતો; અને તેહવા જોખમાએલા હાથને આ સાહેબ રોમાલ વટે હમેસાં એવી સંતલસથી વીટાલી રાખતા હતા કે, કોઈ અજાંણીઓ સખસ તે બાબે કાંઇજ પીછાંની સખે નહીં.

શેઠ ખરશેદજીના ભાઈ લીમજીશેઠ મરણ પામેઆ તારે દુબાસપણાના કાંમને દુર કરી દઈ તેમના હસતકમા મી॰ રીમીંગટન કરાફરડને તાંહાંની દલાલીનું કાંમ વડા ભાઈ ફરાંમજીશેઠની કોશેસથી પોતે મેલવી લીધું; અને તે ઉપરાંત બીજી કેટલીક પેહડી ખાતાંની દલાલીનો બોહલો વહીવટબી પોતાના સસરા શેઠ ખરશેદજી અરદેસર દાદીની સાહેતાથી તેમને હાથ જારે આવેઓ, તારે ભવીશે પાછી ચહડતી કલા તેણાને એવી બખશી કે પોતે મરણ પાંમેઆ તાંહાં તુલીક મોટી જાહોજલાલીની નોબતે પોંહચીને સરીમંતોની સંફમા એકવાર વડા તરીકે વખણાએઆ હતા.

જે માહભારત અંગરેજી પેહડીની દલાલી આ સાહેબ પરથમ કરતા હતા, તેમાથી આહેસતે આહેસતે છુટા પડીને મી॰ મેકવીકર બરંણની કુંપનીને નામે ચાલતી નાંમીચી અંગરેજી પેહડીમાં ઘણી મુદત સુધી પંતીઆલા થઇ રહેલા

હતા, અને તે વહીવટમા આ શેઠની આગેવાણીથી તેઓએ મોટો દરવીયબી ભેગો કીધો હતો; પણ તેપછે એક બીજાની રાજી ખુશીથી પોતપોતાનો હક ઇલાકો કાહડી નાખીને તે પેહડીમા માતરે પોતાની દલાલીનોજ હક તેનાએ સાચવી રાખ્યો.

શેઠ ખરશેદજીને વેપારનો અનુભવ ઘણો હતો તે વાપરતો રાખવાના હેતુથી કેટલાક સખશોના પંતીઆલાપણામાં મોટા પાયાપર ચીન તથા વેલાત વીગેરેના મુખીય દેશાવરો ખાતે રોજગારને રચાવેઓ હતો; અને તેજ હીંગામ પર મુંબઇમા બંધાવેલી કલીપર "અરદેસર" ઉપરાંત વેચાતાં લીધેલાં વાંહાંણો "ચારલસ ગરાંટ" તથા "કેઆસટલ હંતલી" ના આ સાહેબ ખુદ માલેકબી હતા.*

શેહરના શેઠીઆઓ જારે પેહલવેહલા પેટીટ તથા તારપછે ગરાંડજુરીમાં દાખલ થયા, તારે આ સાહેબ તેની અંદર બીરાજતા રહીને ઇનસાફના કાંમોમાં પોતીકા અપક્ષપાત વીચારોથી મોટી મદદ કરતા હતા; અને તેજ ટાંકણે મલેલું સુલેહના અમલદારનુ કમીસનબી સારી વરતણુકથી માનસહીત તેનાએ જાલવી રાખેઉં હતું; એટલુંજ નહીં પણ સરકાર દરબારથીબી સારો મરતબો હાંશેલ કરતા હતા.

આ ટાપુના નાંધલા કોલાબાનો સઘલો ભાગ, જે કોઇ સદીથી વેરાણ પડીને દરીઆવના મોજાઓની છોલખાતો હતો; તેને આબાદ હાલતમા લાવવાની પેહલવેહલી પેરવી, કેહચ કે, આ શેઠે ચલાવીને બીજા અંગરેજ તથા દેશી વેપારીઓની ઉલ્લટને ઉશકેરી હતી; અને તેથી કરી એક જંગલ જેહવી જગેઆ ઉપર ગંજાવર "ગરાંટ બીલડીંગ" નામની હવેલી, તથા તેનીજ નજદીકીમા લાખો રૂપીઆની ઉઠલ પાથલ થાતું વેપારનુ મોટું મઠક હવડાં આપરી નજર હજુર આબાદ રહીને તે ઉપરાંત બરોડા રેલવેનું મથકબી તાંહાં થાઇ પડુઉંછે. એજ શેઠીઆ પોતાની કારકીરદીના સઘલા સારા વખત સુધી સેંકડો વેપારીઓ, દુકાણદારો, તથા કાપડના ધંધાદારીઓને મોટી મદદ કરતા હતા; એટલુંજ નહીં પણ તેઓ માહેલા ઘણા સખશો દબાનમા આવેઆથી લાખો રૂપીઆ બાહરેવાટ થયા છતાં, કોઇનેબી આ સાહેબે કશું દુખ નહીં પોંહચાડતાં કેટલાક આબરૂદાર કુટુંબોનુ જાથુક પોસણ પણ પોતે કરતા હતા.

વેપારને અરથે જેમ એક હાથપર વાંહાંણવટી હતા, તેમજ બીજી તરફ રૂડી નેઘાહ પોંહચાડીને છાસઠી માહેલાં સાત ગાંમોની મોટી જાગીરના આ શેઠ, ૧૨૦૦ ના શાળથી જે ખુદ માલેક થયા હતા, તેઓના નામો નીચે મુજબ માલુમ પડ્આંછે.

ઘોરગાંમ.	પાહાડી.	પોઇશર.	બાંનદોલી
માજાસ.	મોઘરા.	વોશીરવા.	

---

* રોસન શીતારાની પાએદારી એકજ ઘોરણપર નહીં રેહવાની સરજતથી, વખતે જારે વલાણ ફેરવી, તારે હાવા હાતમ સરીખી હીંમતના સરીમંત શેઠીઆની હઇઆતીનેબી સાચવી નહીં રાખેઆને લીધે, કેઆસટલ હંટલી તો કજાએલાહીથી જોખમાઇને સદનતર ભાગું હતું; અને "અરદેશાર તથા ચારલસ ગરાંટ" વેચાઈ ગએઆં. નો. લે.

આ વજીફાઓને બનતી કોશિસથી આબાદી હાલતમા પોંહચાડીને તેનો ભોગ-વટો ઘણા વરસો સુધી રૂડી વરતણુકથી હાંશિલ કરતાં, અને તે વખતપર તાંહાંના રેહવાશીઓને સાંભલેઆ પરમાંણે સરવે વાતની સવલ કરી દીધી હતી; પણ જમા નાના ફરતાં ચકરની ચુંગાલમાથી જેમ કોઇ બંચી સએગું નથી, તેમજ આ શેઠના બીરગસતે દાહાડાની સરજતથી તેણાની જીંદગીનો અંત આવેઆ પછે, તે સરવે ગાંમો ૧૨૧૭ અથવા ૧૨૧૮ ને સાલ વેચાઇને પારકે હાથ પડેઆં હતા; અને તાંહાંથીબી તારપછે ૧૨૩૭ અથવા ૧૨૩૮ માંનીકલીને તેઓએ તરીજો માલેક ધુંદી લીધેલો માલુમ પડેછે. એ ઉપરાંત કેહચ કે કોલંમબો ખાતે કાફીના ઓહલાં એતરો આ શેઠે જે ખરીદેલાં હતાં તેઓની ગતીબી ઉપર પરમાણે થઈછે.

આ શેઠને હાથથી કેટલાંક સાહસીક કાંમો જે ફતેહમંદી સાથે નીપજેઆં હતાં, તેને જોકે મુદત ગુજરેઆથી આજતુલીક ભુલવામા આવેઆંછે; અને તે એટલાજ માટે કે તેહવા વખતપર તેમની યાદગારી કાએમ રાખનારી કોઈ જાગતી નીશાંણી જાહેરમાં લેવાઇ નોહતી; તોપણ એકવાતે લગાર સંતોશ ઉપ-જેછે કે, તેમની કીરતીને કેટલાક અનુભવી સાહેબો હજી તક માનસહીત સ-વીકારતા દેખાએછે. આટલુંબી લાંમબે દાહાડે કદાપી તેવાઓની ગેરહાજરીથી ફરાંમોસ થાએ, તારે આ શેઠની કીરતી સંબંધી મોહડાંની વાતો જે નહીં સરીખી જણાએ, તેનો વીચાર કરી તેમની નેકનાંમીની જેટલી યાદી હાથ આવીચ તેને આ મધે નોધી લેવાની ફરજ બજાવીએછે.

એવણના મરણ ટાંકણે કેટલાંક અંગરેજી વરતમાન પતરવાલાઓએ તેણાની કીરતી વીશે જે બીના જણાવીચ તેને મથાલે મેલેલા "The death of a Parsee Lion." અંગરેજી શબ્દો પરમાણે આ શેઠીઆ જોકે તેમની પેસાંની ઉપરથી એક સીંહ જેવા દેખાતા હતા; વ લેકીન ભીતરથીતો ખરેખરા દયાળુ દીલના અને ગરીબોનું દુખ દફે કરનારા એક હીંમતવાન દાતાર હતા; તે કાંઈ નાંમને ખાતર નહીં પણ આ સરૂશટીપર પરમેસવરે જે સખતી તેમને બખશી હતી, તેનુ બલ વાપડીને દુનીઆંદારીની ઉતંમ ફરજ અદા કરવાની રૂડી સોચના જીગરમા ઠસાવેલી હતી.

સખીતબેહના કાંમોમા પોતાનુ સર એવું તો બુલંદીએ પુગાડેલું હતું, કે હજારો રૂપીઆને કાંકડાની પેરે ચોમેર વેરીને જોકે બનતાં સુધી તેહવી વાતોને ગુપત રાખવાની કોશિસ કરતા, તોપણ તેની રૂડી વાસના પોતાની મેલે જાહેરમાં પમરાટ પાંમતી રહીછે. અને તેમા વલી વીશેસ ખુબી એવી દીપતી દેખાઇચ કે, કચ કાંઇ ગરજવંતાઓની હાજત પુરી પાડવા માટે ભુખેઆંઓને ભોજન, અને નાગાંઓને વસતર દેવામા, કોઇને ફાંશી જતો બંચાવી લેવામા, તો કોઈને દેશ નીકાલ જતો અટકાવવામા અને ઘણાકોના અપસઅપસમા ઉડેલા દીકત ભ-રેઆ તંટાઓ ચુકવીને સરકાર દરબારની દેવડીના દુખથી મોકલા રાખવામાં, કોઈ વેપારથી વેરાણ થતાઓને ડેકાંણે પાડવા, કોઈના ઘેરો અથવા વાંહાંણોપર બેડેલી જપતી ઉઠાડી દેવામા, આ સાહેબે બહુ બાહધુરી બતલાવીને અતીઅંત કીરતી જે મેલવી હતી, તેનુ બએઆંન જો વીસતારીને બતલાવીએ તો, તેહવા

વખતપર જમાંનાની *ગીરદેશીમા ફશેલા ઘણાંક પરમાણીક પુરસોને અથવા તેઓના પરીવારોને બેજાલત પોંહચેઆવના રેહ નહીં; એવું સહમજી તે વાતનો અંત આટલાજ એસારાથી હીંઆં લાવીએછે.

સખાવતની સરીએતથી માથે ઉઠાવી લીધેલાં પરજા ઉપીયોગી અતીઘણાં કાંમો આ સખી નરે નાતજાતનો કશોએ ફરક જાણેઆવના એટલાં તો બજાવેલાં સંભલાએઆંચ કે, કચ કાંઇ નાવારેસ દીકરીઓને પરણાવી આપવામા જેમ ઉદાર મનથી મેહરબાંની કરતા, તેમજ તરશેઆ રાહદારીઓની પેઆસ છીમાવવા માટે ઘણે ઠેકાંણે કુવા તથા તલાવો બંધાવેલાછે. આ બાબેની બધી વાતો સંઘરહ કરીને જાહેરમા આણવા થકી હમોએ શોધ કીધી, પણ ચોકસ હકાએત કેઠેથી હાથ નહીં આવેઆને લીધે વાંચનારા સાહેબોની સનમુખ રજુ કરવાને અશાકત થયા છતાં, તેમના બે માહભારત કાંમોએ જે જડ પકડેલી જણાઇચ, તેનીજ નોધ હીંઆં લઇએછે. એ માહેલી એકતો પારશી કોમના ગરીબ આંધલા પાંગલા, તથા લાચારીને ભોગે પડેલા લોકોને વીસાંમો મેલવી આપવા માટે, આ સાહેબે પદરના પઇસાથી ચોપાટી ખાતેની ડુંગરવાડી માહેલી એક કોસાદ જગેઆ ખરીદ કરી લઇને, તાંહાં બંધાવેલાં મકાણ સહીતની ધરમશાળા ૧૨૦૫ મા પંચાએતના સવાધીનમા ચંદરોકાળ સુધી સોંફી દીધી; અને બીજું એકે પોતીકા વડા ભાઈ તથા ભતરીજાની સંગાથે હમસરીક થઇને કરેલવાડી આગલ બંધાવેલાં આતસબેહરાંમના કાંમમા પોતા તરફથી આપેલા એક લાખ રૂપીઆથી તેણાની કીરતી સમાઇ રહેલીછે.

ઇઆદદાસતની ગેરહાજરીને લીધે આવા નેકનામ નરની જીંદગીનો અહેવાલ હમારી નોંધમા જે અધુરો લેવાયોચ, તે વીશેની દલગીરી ઉપજાવતાં એટલું તો જણાવીએચ કે, આ હીંમતવાન શેઠ ખરશેદજી, આ દુનીઆં અંદર હસતી પાંમેઆ પછે સંસારી વપરાસમા આવેઆ, તારથી સવતંતરપણું સાચવતાં સરવે વાતની ઇજત, હોરમત, અને દબદબા સાથના સુખથી જીંદગી ભોગવતા હતા, હેવાંમાં પલીદ જલંદરના જીઆંકાર દરદની ચુંગાલમા સપડાઈ પડેઆથી લગભગ તરણ મહીના સુધી સખત માંદગી ભોગવીને રોજ ૮ મો માહ ૪ થો કદીમી શાલે ૧૨૧૭ ય૦ એ આ ફાંની આલમમાંથી જાહોજલાલી ભરેઓ અસબાબ ઉઠાવી જાવેદાંની જાહાંનમા જઇ અંમરવાસો જારે લીધો, તારે તેણાની ઊંમરના ૫૮ વરસની અંદર માતરે ૩૨ દાહાડા ઓછા માલુમ પડેઆ હતા.

ખરેખરૂં જોતાં આ પ્રગોતા શીંહની પુંઠે તેમના બે ભાઇઓ માહેલા અશો ખસલતના શેઠ ફરાંમજી, તથા પેલા બંગાલી બાબુ શેઠ રૂસતમજીના પગલાં ગુમ થયાથી બનાજીના બોહોલાં ખાંનદાનનો રોબ જે એક રાજવંશી જેવો જહલકતો હતો, તે ઉપર કુદરતના બનાવથી એવીતો ઝાંહાંખ પોંહતેલી માલુમ પડેછે કે, તે માહેલા કેટલાકો સાહેબે દોલત હોવા છતાં આ મરહુમ શેઠીઆઓના વખત જેવી જાહોજલાલી જણાતી નથી.

કેટલીક બાબદોમા આ સવતંતર શેઠીઆએ, હીંમત તથા દરવીય ખરચીને ઘણા સારાં કાંમો કીધા વીશે આગલ માધમમાં હમોએ જે જણાવેલછે, તેના

બદલામા આવતી અબ્બોલાદ વચે પરકાસતી રેહ એવી કોઇબી યાદગારી જેવું અફસોસછે કે, તે સાહેબથી અણેક તરેહની મદદ મેલવનારાઓ ઉપરાંત, કેટલાંક કાંમોમા લાભ લઈ ચુકેલા સઘલી વરણના ગરીબોથી તે સરીમંત જેવાઓએ જાહેરમા આવીને કાંઇજ કરી દેખાડઉં નથી; તો જોકે એ શેઠને મરણ પાંમેઆને પા સદી જે પસાર થઈ ચુકીછે, તેટલા અરસાંની અંદર બીજા ઘણાક સાહેબોના નેક કાંમોની યાદીમાં કાંઇને કાંઈ બની રહેઉં; અને તેમા આ દયાવંત શેઠને જે ફરાંમોસ કીધા, તે બાબે તેમનો ઉપકાર પાંમેલાઓ તથા તેવણથી લાભ મેલવનારાઓને માથે બદલાંમીનો બેહધ બટો જે ચોંટી બેઠાચ, તેની સફાઈ જેઓ ચાહતા હોએ તેઓને હમારી નમનતાઈ ભરેલી અરજ એટલીજછે કે, શેઠ ખરશેદજી કાવસજીના નાંમની કોઈ ઉપીયોગી યાદગારી જાહેરમા મેલવી જોઇએ.

આ શેઠના ભવીસમા તરણ મોહરદારોની સરજત હોવાથી પેહલી મરણ પાંમેઆં પછે બીજી, અને તેની કજાએ તરીજીને જે પરણેઆ હતા, તે હઈઆત રહીને વીધવા થએલાં બાઈ આપણા આગલા તોજાર દાદીશેઠના દોતરા શેઠ ખરશેદજી અરદેસરની દીકરી બાઈજી જણાએછે, અને ચાર દીકરાઓની વરધી જે તેમને તાંહાં થએલી હતી તે માહેલા જમશેદજી તો તેવણની હઈઆતી છતાં ગુજરી ગયા, તે હસાબે મરણ ટાંકણે માતરે નવરોજજી, દાદીભાઈ તથા જાંગીર મલી તરણ દીકરાઓ જે હાજર હતા, તેઓ પોત પોતાના પરીવારો સહીત વખતને આધીન રહેલા જોવામા આવેછે.

શેઠ રૂસતમજી કાવસજી.

કાવસજી બાવાના સાત માહેલા સરવેથી નાધલા દીકરા તે આ શેઠ રૂસતમજી, રોજ ૭ મો માહ ૨ જો કદીમી શાલે ૧૧૬૧ ય૦ એ મુંબઇમાં જનમ પાંમીને સંસારની સરજત મુજબ, માએ તથા બાપ ઉપરાંત વડા ભાઇના સંભાલમા ઉછરીને મોટા થએલા માલુમ પડેઆછે. થોડી ઘણી કેળવણી પાંમેઆ પછે, એજ માનવંતા મોટા ભાઈના આસરા હેઠલ રહી ૧૧૭૫ થી વેપારના કામની માહીતી મેલવવામા મશગુલ થયા; અને ૧૧૮૧ મા જલ મારગથી પેહલવેહલા કલકતે ગયા; જાંહાંથી એક વરસની અંદર પાછા ફરતી વેલા મધરાજ તથા શેલાણની શેહલઘાહ કરતા આવેઆ પછે, બીજીવાર ૧૧૮૨ માં કલકતે જઇને તાંહાંથી તેજ શાલમા તેનાએ પેહલવેહલી સફર ચીનની એખતેઆર કીધેલી કેહવાએછે. થોડીક મુદત સુધી તે તરફના રોજગારમા રોકાયા પછે, મુંબઈ આવીને ૧૧૮૬ મા બીજી બેપે ગયા, તે માતરે છેલ્લી ગણાઇ; કેમકે એકજ મોસમ રહીને તાંહાંથી ૧૧૮૭ મા પરભારા કલકતે રવાંને થઇને પોતીકા ભાઈ નવરોજજી કાવસજીની સાથે તેમના બોહોલા વેપારની અંદર પરોટાઈ પડેઆથી, આ શેઠની જાતી ચંચલાઇ એવીતો ઉસતવાર થતી રહી કે,

થોડીજ મુદતમા ભાઈને નામની પેહડીનો વહીવટ પોતે ચલાવવા લાગા. કજાથી ઉતરેલા હોકમ મુજબ ૧૧૮૮ મા શેઠ નવરોજજી જારે તે તરફ ગુજરી ગયા, તારે તેમની પેહડીનો ચાલતો વહીવટ પોતાના નામપર ફેરવી લઈને વેપારને ઉતેજન આપવામા કાંઈજ કશુર રાખી નહીં; અને ચહડતા શીતારાની તાશીરે મી૦ રાબરત ટરનર જેવા ચંચલ અંગરેજ સાથે પંતીઆલું જોડાયાથી, મી૦ રૂસતમજી ટરનરની* કુંપનીને નામે રફતે રફતે તાંહાં એવાતો પરએઆત થઈ પડ્યા કે, કરોડપતી બંગાલી બાબુઓને એકજ કોરે જે બેસાડી દીધા હતા, તે વાત કોઈનેબી અંજાંણીતો હશેજ નહીં.

આટલી વાતને હીંઆં નોધી દેખાડીએચ કે, આ સાહેબ જારથી કલકતે જઈ બેઠા તારથી તે મરણ પાંમેઆં તાંહાં તુલીક ૩૪ વરસના અરસામા પોતાનુ મઠક મેલી અસલ જનમ ભુમીમા કોઈજવાર આવેઆ નોહતા.

આ સાહેબ પેહલવેહલા જારે કલકતે જઈ રહેઆ, તારથી તે કેટલીક મુદત સુધી તેનાને કોઈ જાંણતું નોહતું; પણ પોતાની અશીલાઈ સાથે સારી કોશિસ વાપડીને તાંહાંના શેઠ સાહુકારો, તથા સોદાગરોની વચે મોટો મરતબો, અને નામીચો દરજ્જો મેલવી લીધો; એટલુંજ નહીં પણ પોતાના બોહોલા વેપારની સાથે આંટ સાચવીને વેહવારબી ચોમેર વધારી દીધો હતો.

અકલથી જેવી ભલમનસાઈ સરવેને દેખાડી, તેવીજ રેહમની નજરથી સખાવતબી તેવણ સારી રવેશે કરતા રહેઆ; અને વખતપર જેબી ગણાતવાલો (પછે તે ગરીબ યા તવંગર હોય) પરદેશી તેણાની નજરે પડતો, તેની માવજત ભરેલી પરોહણાગત આ શેઠીઆથી કદી ખાલી જતીતી નહીં.

પોતાનો વેપાર જારે પુર જોરમા વધવા માંડ્યો, તારે શેઠ રૂસતમજીએ વડા દીકરા દાદાભાઈને શાલે ૧૧૯૬ મા પેહલવેહલા ચીન તરફ રવાંને કીધા; અને તે પછે બીજા બેટાને તેમા સાંમેલ કરીને ૧૧૯૯ થી તાંહાં મી૦ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીને નામની પેહડી સારા પાયાપર ચાલુ કીધી હતી.

જેને તાંહાં ઘણા દેશાવરો સાથે બોહોલો વેપાર ધીકતો હોએ, તેને સફરી વાંહાંણોબી જરૂર છાજતાં જોઈએ; કેમકે તેથી કરી કેટલાંક ધારેલાં કાંમો ટાંકણાસર પાર ઉતરી શકેછે, માટે હાવા સુભ એરાદાથી શેઠ રૂસતમજીએ કેટલાક ભાગીદારોની મજમુંમાં અને પોતાના સેકરેટેરીપણા હેઠલ ખીદરપોર તરફ એક ગોદી ઉભી કરીને તેમા પોતાના વેપારને ઉતેજન મલવા સારૂં બનતી જોગવાઈએ બારકશો બાંધવા માંડ્યાં; જે ઉપરથી બીજા લોકોબી ઉલટ પકડીને તે ગોદીનો લાભ લેવા લાગા.

આ સાહેબે એકેક પછે બાંધેલાં, તથા આઈતાં વેચાતાં લીધેલાં બારકશો ઈ૦ સને ૧૮૨૦ થી તે ૧૮૫૦ સુધીમા સરવે મલી ૨૪ ગણાયાં હતાં, તેઓના નામો હેઠલ જાહેર કરતાં જણાવીએચ કે, તે માહેલાં કેટલાંકો તેમના બેટાઓ મી૦ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીને હસાબે ચીન તરફ ફરતાં હતાં.

---

* મી૦ ટરનર ઘણાં વરશોવેર લાગુ રહેઆ પછે પોતાનો ભાગ છોડવી ચીન તરફ જઈને તાંહાં પોતીકે નામે વેપાર ખાતાંની પેહડી ચલાવતો હમારા જોવામા આવેઓ હતો. નો. લે.

કાપા	સ્કુનર.	ફેરથ	વાંહાંણ.
કારથીયર.	બરીક.	બરીમાર	વાંહાંણ.
કારો–ડી–મનીલા.	વાંહાંણ.	બલાકજોક	સ્કુનર.
કાવસજી ફેમેલી	બારક.	મરમેડ	બારક.
ખરશેદજી કાવસજી	વાંહાંણ.	અગણેસ	વાંહાંણ.
જાવેનકોરીના	સ્કુનર.	આરનાડ†	વાંહાંણ.
તરનેટ*	બારક.	રાએલ એકસચેંજ	બરીગ.
થીશલ	સ્કુનર.	રૂસતમજી કાવસજી‡	વાંહાંણ.
ડેવીલ	સ્કુનર.	લીનેટ	બરીગ.
પરલ	સ્કુનર.	વીનસ	સ્કુનર.
પરીમાવીરા	બરીગ.	સરબરન	વાંહાંણ.
ફરામજી કાવસજી	વાંહાંણ.	શીલફ¶	બારક.

આ બારકસો તથા તેમા આવતા જતા માલોની કજાએલાહીએ કીંમત પાછી હાથ કરવાના હેતુથી વીમા ખાતાંનો વહીવટબી પોતાને તાંહાં બીજા ભાગીદારો મેલવીને ઉભો કીધો હતો; એટલુંજ નહીં પણ એવીજ કીસમની બીજી પેહડીઓ તરફથી કેટલીક આડતબી આ શેઠીઆને તાંહાં આવી હતી; અને તેથી કરી વેપારને કેટલીક મુદત સુધી સારાં ભાએગે કોઈ રીતનો ધોકો પોંહચી સકેઓ નોહતો.

રૂઉની ગાંસડીઓ ડાબવા માટે આ શેઠે પોતાને હસાબે સ્કુરૂના બે મોટાં કારખાનાઓ, કોઈનોબી હીશો રાખેઆવના જેમ સ્થાપેઆં હતાં; તેમ ગુલ્લીના કારખાંનાપણ પોતાની ખુદ માલીકીપણા હેઠલ કાહડેલાં હતાં.

કલકતામા જારે બીન રોજગારી જરથોસતીઓ કોઇબી ઠેકાણેથી જઈ પડતા, તારે તેઓને રેહવાનુ મકાણ તથા ખાધા પીધાનો આસરો, આ સખી શેઠ રૂસતમજી મોટી ખુશી સાથે આપતા; એટલુંજ નહીં પણ તેહવાઓને આકરી ધંધેબી વલગાવીને ઠેકાંણે પાડતા હતા; અને તેહવાજ હેતુથી તાંહાંની આસપાસના મુલુકોમા રેહનારા હંમદીનોને પણ ટાંકણાશર જોઇતી મદદ પોતે પોંહચાડતા હતા. મરણ પાંમતા પારશીઓના રવાંનોને ઠેકાંણે પાડવાનું એકાંત મકાંણ, જેને દોખમું કેહછે, તે મરહુમ શેઠ નવરોજજી શોરાબજી ઉંમરીગરે

---

* અસલમા હાંનરેબલ ઈસ્ટ ઈંડીઆ કુંપનીની લડાઈની સલુપ હતી.

† એ બારકસબી પેહલાં ઉપલીજ કુંપનીની કરૂજરમા ફરતું હતું.

‡ આ નામીચું વાંહાંણ બંગાલી અફીણની ૧૦૦૦ પેટી ઉપરાંત બીજા રકમબંધ કીમતી માલથી ચીકાર ભરાઇને ૧૮૫૦ ના આગસટની ૨૦ મી તારીખે કલકતેથી ચીન ખાતે હંકારી ગએલું નવેમબરની આખરી સુધી તાંહાં નહીં પોંતાથી ચીનના દરીઆવમા સપટેમબરના હાથીઆનુ સખત તોફાંન ખાઇને માલ તથા જાન સહીત ડુબી ગએલું નીશચે થએલું હતું.

¶ આ કલીપર પેહલવેહલી ૧૮૩૨ મા બંધાઇને ૧૬ દાહાડા ને ૧૭ કલાકમા ચીન પોંહતા ઉપરથી ચાલમા ઘણીજ વખણાઈ; કારણ કે સડવાલાં કોઈબી બારકશે એટલી ઉતાવલી મનજલ કોઈબી વખતે કાપી નોહતી. નો. લે.

બંધાવીને તેને લગતી વાડી તથા સગડી વીગેરેની જગેઆનો સંભાલ પોતાની હઈઆતી તુલીક શારી રેવેશે ચલાવેઓ હતો; પણ તેવણના ગુજરી ગયા પછી હાવાં માહભારત મકાણને, આ દાતાર શેઠે પોતાની દયા હેઠલ રાખીને, હઈ-આતીની છેલ્લી ઘડી સુધી તે ઉપર જોઈતો ખરચ પોતાની પદરથી પોંહચાડ્યા કીધો હતો.* એ ઉપરાંત અનજુમનને લગતાં કેટલાંક ધરમના કાંમોનો ખરચબી એજ સરીમંત શેઠ તરફથી જાથુક થતા રહેઆને લીધે, કેહચ કે, તેહવા વખતપર તે તરફ કોઈબી કીસમનું ધરમખાતું હુધરાતથી ઉભું કરવાની કશી જરૂર માલુમ પડતીતી નહીં.

કલકતા જેવાં હીંદના અંગરેજી પાએતખ્ત શેહરમાં કોઇબી કીસમના સરકારી ખાતાંઓ, અથવા જાહેર યાદગારીના કાંમો બાબેની મંડલીઓને માથે આ શેઠીઆનો કાંઈબી ઉપકાર નહીંજ હોય એવું એકબી ખાતું તેણાની સખા-વતથી તદન ખાલી તો હતુંજ નહીં; અને તેથી કરી એક હલકા અમલદારથી તે છેક તાંહાંના માનવંતા સર સુબાઓ વટીક આ સરીમંત શેઠને વારંમવાર મોટી હોરમત આપી, નામદાર માહરાંણીની રઈએત માહેલો એક વફાદાર રફીક તરીકે તેનાને પેઆરથી ચાહતા હતા.

ઉપર જણાવી ચુકેઆ પરમાણે આ શેઠે જારે મુંબઈ તરફ પાછું ફરવાનુ મન નહીંજ કીધું, તારે જીગરથી તેણાની ઉલટ એવી ઉશકેરાઈ કે પોતાનુ પરીવાર, તથા તે ઉપરાંત કલકતામા લાંમબી મુદતથી પડી રહેલા કેટલાક પારશીઓના કબીલાઓને પોતાના ખરચથી બોલાવી લઈને હમદીનોની વસતી વધારવી. હાવી સુભ ધારના પાર ઉતારવા સારૂ વાંહાંણ "જાન ઉડાલ" ને છેક તાંહાંવેરથી માંડીને મુંબઈમા મોકલાવેલું હતું; જેમા આ સખી શેઠીઆની શકલ ગુણી ધણીઆંની ધનબાઇજી, દીકરી મીઠીબાઈ (કેમકે તેણીના ખાવંદ મરહુમ મેરવાનજી ઝાંગીર બનાજી તે વખતપર તાંહાં હઈઆત હતા), તથા પોતાની નાધલી વહુ ડોશીબાઈ (જેનીનુ નામ સાસરીઆંમાં સાકરવહુ કરી કેહવાએછે), અને તે ઉપરાંત પોતાને તાંહાંની પારસણ દાશીઓ મલી બાર બાંનુઓ સવાર થઈને રોજ ૨૬ મો માહ ૧૧ મો કદીમી શાલે ૧૨૦૭ ને દીને આ શેહરનો કીનારો છોડી પેહલવેહલી જલવાટની સફર કરતાં કલકતે રવાંને થયાં હતાં.

---

* કલકતા ખાતે જરથોસતી અનજુમનના ધરમખાતાંની થાપણ ઉભી ક-રવા વીશેના અહેવાલ સંબંધી ઇ૦ સને ૧૮૬૪ માં છપાએલાં ચોપાંનીઆં મધે એક યાદીની અંદર જણાવેઆ મુજબ આ શેઠના ગુજરેઆબાદ તેમના બરખુરદાર બે-ટાઓ શેઠ દાદાભાઈ તથા માણેકજીએ લગભગ બાર વરસવેર બાપની પેઠે ઉપલાં કાંમો નીભાવી રાખેઆં હતાં; એટલુંજ નહીં પણ જરથોસતીઓની વસતીને તે તરફ વધારવાના હેતુથી, આ બેહુ ભાઇઓએ એવી ખાએસ દેખાડી હતી કે, ઇરાનમા રેહ-નારા જરથોસતીઓ જે ઘણી મુફલેસ હાલતમાંછે, તે માહેલાં કોઈબી સારાં માણસો પોતાનુ પરીવાર લઈને તાંહાંથી કલકતે જઈ વશેતો તેવાઓને વરસ એક સુધી મરહુમ શેઠ રૂસતમજીવાલી દરેમેહરમા મુફત રેહવાનુ મકાણ કરી આપવા તથા તેવા લાએક સખસોને લાગવગથી ચાકરી ધંધે લગાડવા; અને તે વીશે ઇરાંન ખાતે શેઠ દાદાભાઇએ મી૦ માણેકજી લીમજી આંતરીઆ ઉપર લખી પણ વાલેલું હતું. નો. લે.

જોકે એની આગમજ ઘણીક પારશી બાંનુઓ પગવાટે છેક પુણાથી તે બાલના સુધી કોઈ મુદત થઈ જઈ વશેલીઓ હતી; મગર શેલાણનો તોફાની દરીઆવ વટાવીને બેંગાલનો અખાત, કોઈબી પારસંણે જે નહીં જોયો હતો તે બાએનું પેહલવેહલું માન નામીચાં ખાનદાનના આ સાહશીક શેઠીઆની સતવાદી મોહરદાર તથા તેણીની સોહબતનીઓએ ખરેખરૂં હાંશેલ કરી લીધેલું જણાએછે છે; કેમકે તેથી કરી બીજી બેનપણીઓને તેણીઓના પગલાંપર તારપછે ચાલ-વાની હીંમત છુટી, અને તેની પુઠે બીજી ઘણીક બાઈઓ તે તરફ સેહલથી જતી આવતી થઈઓ.

પારશીઓના પરીવારો જારે કલકતે જઈને ઘેરબારીતાં થયાં, તારે તેઓના ધરમનીમના કાંમો સાચવવાની જે જરૂર જણાઈ આવી હતી, તેમાં જીંદગીની આખેરીએ વીસાંમો પાંમવા માટે ગંભીરાઈની એકાંત જગેઆ તો, બારેહકતાલાની બખશેસથી ઘણા વરશો આગમજ મરહુમ શેઠ નવરોજી શો-રાબજી ઉમરીગરે બનવાવીને જરથોસતીઓમા વપરાતી રાખેલી તઈઆરજ હતી; પણ મજહબના ફરમાન પરમાણે બંદગી સારૂં એબાદતખાના તથા રવાંનોના રોજગાર સચવાએ તેવી ક્રીઆ કરમના મકાંણની માતરે ખુટ જણાઈ, તે આ સખી નરે પુરી આપવાના હેતુથી, મુંબઈ ખાતે લખીને પોતીકા કદીમી પંથના બરસનુમવાલા મોબેદોને આલાત સહીત તાંહાંથી પગવાટે બોલાવી મંગા-વેઆ. આ કારણ માટે દુમતોલી નામના મોહલામા એક મકાણ બંધાવીને તેની અંદર આવી પોંહતેલા ધરમગુરૂઓ પાશે કેબલાની પવીતર ક્રીઆનુ કાંમ સરૂ કરાવેઉં; અને તે સરવે સમાપત થએઉં તારે રોજ ૧૭ મો માહા ૧ લો કદીમી શાલે ૧૨૦૯ ય૦ એ મરહુમ મોબેદ બેજનજી રૂસતમજીની આગેવાની હેઠલ આતસ આદરાંનને તખતે બેસડાવેઆ પછે જરથોસતી અનજુમનને જાથુક વાપરવા સારૂં તે દરેમેહરને ઓપ્પી મેલવામા આવી; અને તે ઉપર સઘલા મલીને એક લાખ રૂપીઆ ખરચાએલા ગણાયાછે.* બાહેરથી આવનારા અંજાં-ણેઆં જરથોસતીઓના ઉતારા માટે એક અલાહેધાં મકાણની જે જરૂર જણાઈ તે સાંભલેઆ પરમાણે એજ દરેમેહરની પડોસમા એક ચાલી આ શખી શેઠના બરખુરદાર બેટાઓ શેઠ દાદાભાઈ તથા માણેકજીએ બંધાવી આપીને નામવરી મેલવેલી માલુમ પડીછે.

શેઠ રૂસતમજીની સખાવત જેમ તેણાની કોમ ઉપર થાતી હતી, તેમ સઘલી વરણના પરગણાતોને વાસતેબી કાંઈજ કશુર કીધેલી કેહવાઈજ નોહતી. કલકતા ખાતે બંધાયલી હાસપીટલની થાપણમાં મોટી રકમ બખસીંદા કીધા ઉપરાંત બીજાં ઘણાંક કાંમોમા છુપી રીતે મદદ આપેલીછે, પણ તેની ચોકસ ટીપ જાહેર કરવા જોગ હાથ આવી શકી નહીં. ઘણા બીન રોજગારીઓને રોજીએ વલ-

* આ દરેમેહર ઉપર સઘલી ક્રીસમના જાથુક ખરચ માટે એ સાહેબે એક અલાહેધી જગેઆ એવી બનાવીચ કે, તેનું દર મહીને ઉપજતું ભાડું બધી સગવડ સાચવી રાખે; અને તેનો વહીવટ પોતાની હઈઆતીબાદ બે દીકરાઓ નામે શેઠ દાદાભાઈ તથા માણેકજીના સંભાલ હેઠલ ચાલુ રહેલો સાંભલવામા આવેઓછે. નો.લે.

ગાવવા, કેટલાકોને દેશાવર ખાતેની આડત સોંફીને સોદાગર બનાવવા, અને કચ્ચ કોઈઓને પોતાને તાંહાં તથા લાગતાં વલગતાં ઠેકાંણાઓ ઉપર મોટા પગારે રાખવામાં સદા મોટું દીલ દેખાડેલું સાંભલવામા આવેછે; એટલુંજ નહીં પણ પોતીકાં કેટલાક કુટંબીઓને તો પગાર ઉપરાંત, ઓરાકી પોસાકીના સુખથી સદા સંતોશ પમાડતા હતા.

જે મુઆફેક આ સખી શેઠના આસરાથી ગરીબ તથા વચલે વાંગેનાઓએ સુખ સુચવેલ, તે કરતાં વધારે ફાએદા મોટ મોટા વેપારીઓએ પણ તેવનથી વારંમવાર મેલવેલા માલુમ પડેઆછે; જે વાતની બધી બાતમી સૌ મુદતની સાથે વટાવમા વહી ગયાને લીધે હીંઆં દાખલ કરી શકાતી નથી, પણ જે દાખલાઓ વેઆણમા રહેલાછે, તેજ માતરે એક યાદી તરીકે આ જોગવાઈએ જાહેરમા લાવીએછે; એ માહેલો પેહલો એકે, માજી ઇસ્ટ ઈંડીઆ કુંપનીના અમલ વખતે ઇ૦ સને ૧૮૨૫ માં થએલાં સરકારી બે લીલાંઉના બંગાલી અફીનનો મોટો સટો, માહેલાં દેશાવરો ખાતે જોસમા ચાલેઆથી, તેના ભાવ એટલાતો ઊંચા ચહડેઆ હતા કે, આકરી પીઠનો માલ ખરીદ કરીને જેઓએ ચીન મોકલાવેઆ તેઓને, તાંહાંની સરકારે તે ટાંકણે અફીન બાબે પોતાની પરજાપર ફરમાવેલી શકત મનાઈને લીધે, વગર ખપે ભાવ અતીશીઅ ઉતરી ગયા, તેમા મુંબઈ, કલકતા તથા બીજાં દેશાવરો ખાતેની નામીચી વેપારી પેહડીઓ નુકસાંનીના સંકટમા આવી ફશી હતી. આ સંમે શેઠ રૂસતમજીએ સરકારમા સારૂં માન ધરાવેઆના નાતાંથી વગ લગાડીને ફરીઆદ ગુજારી હતી, અને તેમના લખાણની રૂડી અસરથી આકરા ભાવે લીલાંઉમાથી પેટીઓ ખરીદનારાઓને અસલી કીમતમા મોટો કરદો થઈને નાણાની મુબલક રકમ પાછી મલી હતી; અને તે બાબે તેનાએ વગર હાંસલે લીધેલી મેહનત ઉપરાંત હજારો રૂપીઆ ગાંઠથી જે ખરચેઆ, તેની કશીએ દરકાર દયાને ખાતર કીધી નોહતી. બીજી બાબદ વાંચનારા સાહેબોની યાદીમાથી હજી ખીશી તો નહીંજ હશે કે, ૧૮૪૬ મા મથુરાંવાલા કરોડપતી સાહુકાર મનીરાંમની તરફથી મરહુમ મારવાડી રામલાલે શઘલાં દેશાવરોમા હલકા ભાવે (તેજ શાલના નવેમબરની ૩૦ મી તારીખે થનારાં લીલાંઉની) પટણાઈ અફીનની હજારો પેટીઓ લેતી કરીને તેની એવરેજ દર પેટીએ રૂ૨૫૦૦) સુધી લાવવાની યુકતી ચલાવી હતી. આ વહીવટની વચે આવેલાં મુંબઈ, બંગાલ તથા બીજાં દેશે દેશના વેપારીઓ અને સરાફો વઠીક મંદીમા રહીને સંકટના સેકંજામા એવાતો દબાતા દેખાયા કે, જો કદાપી રામલાલે રચેલો સટો તેની તરફેનમા ઉતરે તો, ઉપર જણાવેલાં ઠેકાંણાની બધી પેહડીઓ એકજ ટાંકણે પાએમાલી પાંમીને તદન ઊંચકાઈબી જાએ; પણ તેઓ માહેલા કેટલાક વગવાંલા વેપારીઓએ આ સરીમંત શેઠની જારે મદદ માંગી, તારે કેહચ કે, તેવણ બીજું તો કાંઈજ કરી શખેઆ નોહતા; પણ જે દીવશે લીલાંઉ થનાર હતું,

તે ટાંકણે એવીતો સંતલિસ ચલાવી કે* લીલાંઉની સરૂઆતથી તે સાંહાંજ પડતાં તુલીક તેમા મેલાએલી પેહલી પાંચજ પેટીના લાટને સારૂં મંદીવાલાઓ તરફથી એક બીજાની પીઠે છુપાઈને ઉભા રેહેલાઓ માહેલા એકેકપર ચડાચહડી કરતાં દર પેટીએ રૂપીઆ. એક લાખ ને તરીસ હજારનીબી ઉપર સુધી માંગણી આપતાં કોઈજ મુગા નહીં રેહેઆને લીધે તે શોદો જારે નોધાઈ નહીં શકાયો, તારે લીલાંઉ કરનારાઓએ કાંમ બંધ પાડીને તે બાબેની સરવે કેફીએત સરકારમાં ગુજારી હતી. આ મુકતી કાંઈજ નહીં પણ લીલાંઉનો દાહાડો ચુકવવા માટે થઈ હતી; જેની સાંમણે રાંમલાલ તરફના આડતીઆએ પરોટેસત કીધા ઉપરથી એક અઠવાડીઆં પછે તે પેટીઓનુ લીલાંઉ જારે પાછું થએઉં, તારે સરકારે તેને તા० ૩૦ મી નવેમબરનુજ ઘેડવેઉં હતું; પણ ગએલી તક પાછી હાથ નહીં આવતાં મંદીવાલાઓના ભાએગે આ શેઠીઆની ચાલુ રહેલી કોશેસથી દર પેટીએ રૂ ૧૭૯૩ા—ાાા ની એવરેજ ઉતરેઆમા મંદીવાલાઓ જોકે મોટી મુશીબત ભરેલી નુકસાંનીમાંથી બંચેઆ છતાંબી કેટલાએકોની પાએમાલી થયામાં કાંઇજ બાકી રહી નોહતી.

મંદીવાલાઓ ઉપર મએઆ રાખીને આટલું હરીફાઇ ભરેલું મુસકેલ કાંમ આસાંણીથી બજાવી દીધામા શેઠ રૂસતમજીએ પોતાને તાંહાં આવતો મોટો લાભ ખરેખરો બોહેલો કેહવાયોછે; કેમકે તેજીવાલા તરફથી શેઠ દાદાભાઈની મારફતે આ શેઠ ઉપર એવી શેફારસ ગઇ હતી કે, જો લીલાંઉને ઉંચું લાવવામા જોઇતી મદદ આપો તો તે અરાબાની જેટલી પેટીઓ તેમને હાથે ખરીદ થાએ, તેની હકસાઈ ઉપરાંત બધી પેટીઓ તેમના બારકસમા ચહડાવવી, તે ઉપર વીમો પણ તેનાનેજ તાંહાં ઉતરાવવો, અને ચીન ખાતે તેમનાજ બેટાઓની પેહડી ખાતે આડતે નોધી મોકલવી. આથી કરી શેઠ મજકુરને તાંહાં ઓછાંમા ઓછા પાંચ લાખ રૂપીઆની લક્ષ્મી ચાલી આવતે; પણ આલમનું ભલું ઇછિવાના ખરા હેતુથી, તેવી કમાણીને તતકાળ તુછકારી કાહડી હતી; જે બાબેના ઘણાક મોટમોટા મંદીવાલા વેપારી તથા સાહુકારોએ આ શેઠનો બેહદ ઉપકાર માનીને તેના હએસાંનમા દર એક જણાએ ઓજાર બાઇ ભરેલાં પતરો જે લખેઆં હતાં, તે આ નોધ લેણારના વાંચવામાબી આવેઆંછે.

દસત અને દાહાડો બીલંદી પર પોંહચતો રહેઓ, તાંહાં સુધી આ શેઆંના શેઠ રૂસતમજીએ જેબી માહભારત કાંમો ઉઠાવેઆં, તેમા બધી વાતે ફલદરૂપ થાઇને પાર ઉતરેઆ કીધા; પણ ધરેહ જારે ચકરાવો લઈ આવીને વાંકી વલણ પર વકરી બેઠો, તારથી તેમના વેપાર માંટે ફેંકાતો સવડો પાશો પોતાની મેલે ઉલટાતો રહીને, ચોમેરથી તેને નુકસાંણ નીપજાવવા માંડેઉં; અને તે વલી

* હાવી હીકમત કેટલાક વાંચનારાઓને કદાપી અપરમાણીક જેવી લાગે તો, તે બાબે એટલોજ ખોલાસો બસ થાશે કે એક માણસ પઈસાનું બળ વાપડીને પોતાના લાભ માટે હજારોને ખુહાર કરે, તેની સામણે એવાજ ઉપાએ વાજેબી ગણાએ; નહીંતર તેટલાઓની સાથે નીસબત રાખનારા બીજા ઘણાકોનો ઘાણ નીકલી જાએ માટે આ કાંમ શેઠ રૂસતમજીએ માહ પુનવંતુ કીધેલું હમો વીચારીએછે. નો. લ.

હેવી રીતે કે લાખો રૂપઈઆ ભેગા કીવેલા ઓતના પાંણી પેઠે તેમની પાશેથી રૂખસત પાંમતા ચાલીને છેક ૧૨૧૭ નુ સાલ આખરી થવા આવેલ, તેટલાં તો એક હાથપર તેવનના હીંમતવાન ભાઈ ખરશેદજી હીંઆં મરણ પાંમેઆ પછે તેમનો વહીવટ નાદારી હાલતમા આવેલો માલુમ પડ્યો, બીજી બોરદુપર સુરખીને તોલના વડા ભાઈ ફરાંમજીને માથે કાલ ચંદર બેઠો, અને તરીજી તરફ પોતાના પેઆરા દીકરાઓ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીની કુંપનીને નામથી ચીન તથા મુંબઈમાં ચાલતો રોજગાર રંજના ફસાંણ પર ચોંહટી રહેઓ, તારે આટલા સંજોગથી પોતે કરજના દબાંણમાં જે વીટલાએઆ, તેમાંથી મોકલાસ મેલવી નહી શખેઆને લીધે, તેજ સાલના કદીમી ૧૧ મા મહીનાને ૬ ઠે રોજથી વેહવાર સાબદો બંધ કરી પોતે પણ નાદારી હાલતમા આવી પડ્યા; નહીંતર ઉપર જણાવેલા તરણ સાહેબો તેઓના ચાળતા વખતમા વગ તથા વેહવારને જોરે પારકાઓને આશરો આપનારા હીંમતવાન હતા; તેઓ કદાપી આગલીજ સથીતીમા સમાએલા હોતતો, પોતાના આ જીગરને આવી વેદનામાથી બંચાવી સખતે.

શેઠ રૂસતમજી ઉપર ઉતરેલા સંકટના કારણો તો ઘણા હોવાં જોઈએ, પણ જે મુખીઆ જણાઈ આવેઆંચ તેમાં એકતો, તાંહાંની યુઉનીઅણ બેંક, અને બીજો માજી સુપરીમ કોરટનો રેજીસટરાર મી० ટામસ તરટન, જેઓએ આ સખી નરને એવીતો સેહ આપેલી કેહવાઈચ કે, તેઓની સાથે ચલાવેલા વહીવટના અરસપરસ ખેલમાથી પોતાની બાજી બીરગસતે દાહાડાની સરંજતે સંભાલી નહીં સખેઆને લીધે, મોટું કરજ માથે ચોંટી બેઠું હતું. હાવા સંકટને સમે જે વેપારીને વાસતે વીશેસ દયા, અને ભારે દરદો ઉપજે તેવા પરમાણીક પુરૂસને સંભારવા ચાહીએ તો, આ પરોપકારી શેઠ રૂસતમજી કરતાં બીજા થોડાજ હોવા જોઈએ. સારા વખતમા લોકો ઉપર આ સાહેબે કીવેલા બેહધ ઉપકારનો હેતુ હાવે ટાંકણે જે માલુમ પડ્યો, તે કાંઈજ નહીં પણ આ અશીલ ગરહસથે પોતાના દાવાદારો પાશેથી મોટી રકમનુ દેવું ચુકવી આપવાની જોગવાઈ માટે તરણ વરસની મેહતલ જે માંગી લીધી, તે સઘલાઓએ ખુશી સાથે એનાએત કીધી; પણ કચડાએલો કાહરોબાર એવોતો કફોરો હતો કે, ઉપલી મુદત અટવાઈ ગયા છતાં તે સુધરેઆ વના જેમનો તેમ રહેઓ; અને દેવું અંતે અદા નહીં થઈ શકાયાને લીધે પારશીના ફીરકામાથી હાવા એક ઝહલકતા હીરાએ ઝાંહાંખ પકડી, તે બાબે ઉપજેલો અતીઅંત સંતાપ તેમના પરીવારો ઉપરાંત તેવણથી આસરો પાંમેલા હજારો લોકો હજીસુધી ભુલેલા જણાતા નથી.

ભરોસા વનાની જીંદગીના પાછલા દાહાડા થોડુંક સુધી માઠી હાલતમા ગુજારીને વરસ ૬૦ ઉપર ૬॥ મહીનાની ઊંમર પુરી કીધા પછે, કાવસજી બાવાના આ સાતમા અથવા સરવેથી નાંધલા દીકરા શેઠ રૂસતમજી રોજ ૨૨ મો માહ ૮ મો કદીમી શાલે ૧૨૨૧ ય० એ મરણ પાંમેઆ; અને જે મકાનમા (કલકતે) જાહોજલાલી ભોગવી હતી, તાંહાંજ પોતાનુ ખાલી ખોખું બાખતે

સપુરદ કરી નેકનામીની સુધંધી ભરેઆં પાક રૂહને પરવરદેગારની પનાહમાં સોંકી દીધું; જેની ગમખારીમાં કવીતા રૂપી થોડાક મરશીઆ જણાવી, આ અહેવાલને હવે હીઆંજ*સમપુરણ કરીએછે.

અજબછે ખોદાવંદી ઉતંમ કરાંમત-શું મગદુર કે તેપર કરે કોઈ મરાંમત,
જમાનો તે દાતારની કુંમક ધરેછે-ધરતીબી તેનાજ હોકમથી ફરેછે.
જેમ કુદરત પાંણીમા પવન મલાવે-જાંહાં બુરાકીના ઝાહડોને થન થન હલાવે.
તાંહાં ઈનસાન તે કેટલી તાકાત ધરાવે-જીહતેલાને પલમા ભાગ્યેગ હરાવે.
તેનો આં મોતેબર દાખલો લઈ-જમાનાની ગીરદેસથી ડરતા રહી.
જોવો બનાજીનું કેહવું ઓહોલું કુટંબ-ચહડતી કલાપર ગણાએલું ઉતંમ.
કાવસજી બાવાના દીકરાઓ સાત-એકેકથી સરસ હતા પરખેઆત.
તેહવા નરબી જાહાજ ન બંચી રહેઆ-ચારેક જણા પેહલે ચાલી ગયા.
ભોગવીતી તેઓએ જાહોજલાલી-કોઈતો વેપારમા, ને કોઈએ દલાલી.
પણ જીવેલા તરણોએ જોયોછે ગંમ-પાછલા દાહાડાનો ભારે શેતંમ.
જેઓને વાસતે ન ધારતું કોઈ-ખુશી થતા તેઓની લાએકી જોઈ.
રૂસતમજી નાહના, ફરામજી વરા-ગણાયાતા ખરશેદજી વચલા ખરા.*
હીકમતથી પઈસાને મેલવી લીધા-સખાવતમા હજારો વેરી દીધા.
જોકે પઈશો તો કાંહાંને કાંહાં વગે લાગો-શોધવા જતાં નહીં મલતો થાગો.
ખરચેલો તેટલું ગવાએલોછે-શમારગ ને બગીચે વવાએલોછે.
અમર નામ તેઓના પરકાશેછે-ચોપાટીમા, ને તલાવ પાશેછે.
તરીજાએ કલકતે કીરતી બતાવી-કરોડપતી બાબુઓની હીંમત હટાવી.
પણ હવધ જારે તેઓની પુરી થાઈ-પેહલે શીધારેઆ ખરશેદજી ભાઈ.
તારથી બેહુઓની બાજુને ટોડી નાંખી-રોસનીબી તેઓની પડી ઝાંહાંખી.
હતા પેહલાં તેવાજ પાછલ થયા-ગંમની ગીરફતારી લઈને ગયા.
હતું જે ભવીસમા લખેલું સહી-ભલાં કાંમથી તેઓની યાદી રહી.
તે ઉપર જે કોઈ આપે લક્ષ-કરમથી ખોદા તેને રાહેત બક્ષ.

---

* આ તરણ સાહેબો પાછલથી ઘણું સુખી હઈઆત રહેઆને લીધે હાવી રીતે ગણાયાછે. નો. લ.

શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી.

બંગાલી બાબુઓની સંકૃમા બીરાજી ગએલા સકરમી શેઠ રૂસતમજીનાં બે માહેલા આ વડા બેટાની જીંદગીનો થોડોક હએવાલ જે હમારા જાંણવામા આવેઓચ, તેની ઇઆદગારી હીંઆં નોધી રાખવા જોગ વીચારીએછે.

જે ઇનસાને પોતાના ચાલતા વખતમા સારાં કામોને સાહે થાઇ સરંજામ પોંહચાડઉ હોએ, તેની છુપી વાતને તેમના પડતા વખત પર પારકો સખસ જાહેરમા આંણે, તો તેથી જેમ તેને તેમજ વાંચનારી આલમને સરખી રીતે સંતોસ ઉપજેઆ વના રેહ નહી.

શેઠ દાદાભાઈની તોખમ બાપ તરફથી બનાજી, અને મા તરફથી હાજીનાની નીસબત ધરાવેછે; ઇઆને હાજીના શેરાબજીની ધનવાન પુતરી ધનબાઇજીને પેટથી રોજ ૨૮ મો માહ ૬ ઠો કદીમી સાલે ૧૧૮૦ ય૦ એ કોટ મધે સાપુરજી શેઠના ચકલા આગલ મરહુમ માણેકજી પીગના ઘેરની પડોશે આવેલાં મમાવાને રેહવાના મકાંણ અંદર મુબારક થાએલો, તેનાની દર સાલે ચીન ખાતે થાતી વરસ ગાંઠની મેજબાંની ઉપરથી જાંણવામા આવેઓછે. અને એજ સાહેબ આપણી ટાપુના માનવંતા શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઇના મશીઆઇ ભાઇબી કેહવાએછે.

ઉધરતી વએનો સઘલો વખત સરીમંત બાપ તથા સાહસીક કાકાઓની પનાહ પકડીને, બનતી કોશેસથી ગુજરાતી તથા અંગરેજી વીદેઆની કેળવણી પાંમેઆ પછે, તે સાહેબોની રાહેતાથી સાલે ૧૧૯૬ મા પેહલ વેહેલા ચીનની સફરે શીધારેઆ; જાંહાંથી એકજ મોસમમા પાછા ફરી આંવેઆ પછે, કલકતે ગયા; અને બાપની આગના મેલવીને તાંહાંથી ૧૧૯૯ મા ચીન તરફ જઇ પોતીકા નાધલા ભાઈ માણેકજીના પંતીઆલા પણામા મી૦ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીને નાંમે આડત તથા વેપાર ખાતાંની એક પેહડી હુંમાડી જાથુકના રેહવાશી થાઇ પડવાનો પેહલવેહલો પાએઓ નાખેઓ હતો; કારણ કે તે આગમજ જેબી પારશીઓ ચીન ખાતે જતા, તે એક, બે ઇઆ તરણ મોસમ રહીને અરાબાબ ઉઠાવી પાછા ફરતા; પણ આ સાહેબે તો સઘલી મોસમને સરખી ગણવા માંડી તોપણ ઘણા વરશો સુધી બીજા કોઇબી પારસીઓએ ઉપર જણાવેલી રીત શેવાએ આ શેઠનો દાખલો પકડેલો જણાએઓ તો નહી. એ પેહડી પારશીઓમા લાંમબી મુદત સુધી પેહલા વરગમા ગણાઇને સારી રીતે જે વખણાઈ હતી, તે બાબેની શાહદતો તે વખતના જેબી શાહેબો સલાંમત હશે તેઓ સારી પેરે આપી સખશે.

આ શેઠીઆની કારકીરદીમા હરેક દેસાવરેથી ગરીબ ધંધાદારી, તથા બીન રોજગારી પારસીઓ ચીનમાં આવતા, તારે તેઓનો ઉતારો કેથેજ નહીં પણ તેમના મકાણની અંદર નીરભએ થતો હતો; અને જાંહાં સુધી તેહવા સખશો તે તરફ રેહતા, તાંહાં તુલીક આ સખી શેઠનો આસરો હાંશેલ કરીને, વલી

તેમને તાંહાં આવતાં વાંહાંણોની મારફતે વગર ખરચે પાછા રવાંને બી થતા હતા. આ રવઈઓ જાંહાં સુધી તેમની પેહડી સલાંમત રહી તાંહાં તુલીક જે ચાલું હતો, તેટલા અરસામા ચીન જેવાં દેસ ખાતે કેટલીક રકમ તેનાની ખરચાઈ હશે, તેનો સુમાર શેઆંના વાંચનારા સાહેબોનીજ મુનસફી ઉપર શોંફીએછે.

ચીન તરફ જારેબી રાજ દુઆરી બાબદોમા ગેર સહમજુતીથી પરદેશીઓ સાથે બીગાડ થાએ, તારે ચીના સતાવાલાઓના હાથમા શેહલા ઉપાય એટલાજ હતા કે, ઉઠેલી ભાંજગડનું શેવટ આવતાં સુધી સઘલો વેપાર તદન બંધ પાડીને પરદેશીઓ પાશે રહેલા ચીના ચાકરોને તેઓને તાંહાંથી કાહડી મેલવા; અને વધારે જાસતી વાપડે તારે તો તેઓને તાંહાં જતી ઓરાકી વઠીફબી અટકાવતા. હાવા વખત પર યુરોપીઅન ગરહસથો જેમા વેપારી તથા સરકાર તરફના અમલદારો સુધીના ઘેરોમા ચીના શીવાએ બીજા કોઈજ ચાકરો, તથા એક દાહાડો ચાલેઆ ઉપરાંત વધારે ઓરાકની ચીજો ન હોવાને લીધે જે ઠીકદારી તેઓને ભોગવવી પડતી હતી, તારે પારસી લોકો જેઓ પોતીકીજ કોમના એકથી વધારે ચાકરો ઉપરાંત વરસ દાહાડો પોંહચી વલે તેટલી ઓરાકીની જરૂરીઆત જણશો રાખતા હતા, તેઓ અંગરેજો તથા બીજા યુરોપીઅણોને જે મદદ આપતા, તેમા મોંઠી આગેવાણી આ સદગુણી ગરહસથની ગવાએલી ઘણીવાર સાંભલવા, તથા કોઈ વખતે જોવામા પણ આવી હતી.

શેઠ રૂસતમજી કાવસજીના હેવાલમાં તેમના વેપાર ખાતાંને લગતાં જેટલાં વાંહાંણો દાખલ કીધેલાંછે, તે માહેલાં કેટલાંકોમા આ શેઠનો સંબંધ હતો, અને "કારશીઅર, તરનટ, થીસલ, પરલ, પરીમાવીરા, બલાકજોક, મરમેડ, આગણેસ, રાએલ એકસચેંજ તથા લીનેટ" ના તો તેવન ખુદ માલેક* માલુમ પડેઆં; એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત ચો તરફના દેસાવરો ખાતેથી દર વરશે ઘણા વાંહાંણો તેનાની આડતે નોધાઈ આવતાં હતાં; જેમા ઉતાવલી ચાલની કલીપરો "શીલફ" તથા "કાવસજી ફેમેલી" જારેબી ચીન આવે તારે તે દરએકને વલતા નોલમા રકમ નગદી તથા જથાબંધ કીમતી માલ મેલવી આપી (હવડાં જેમ મેલની આગબોટો ફરેચ તે મીસાલે) એક અઠવાડીઆંની અંદર પાછાં રવાંને કરી દેવામા આ ગરહસથ ઘણીજ જહડફ વાપરતા જણાયા હતા.

વેપાર ખાતાંનો સંભાલ કરનારી મંડલી જેને "ચાંમબર આવ કાંમરસ" કરી કેહછે, તે કનતાનમા જારે ઈ૦ સને ૧૮૩૬ ની આખેરીએ પેહલવેહલી ઉભી થઈ, તારથી તે ૧૮૩૯ ની અધવચમા† ચીનની સરકારે સઘલા પરદે-

* ચીનના બંદરમા અફીણ દાખલ થવાની સરકારી સખત મનાઈ ઉપરથી, તે માલ ખડકવા માટે લીનટીન તરફ વખાર તરીકે મી૦ જારદીન, ડેંટ તથા રસલ કંપનીવાલાઓના એકેકાં વાંહાંણો અસલમા જાથુક રેહતાં હતાં; તેમા આ શેઠે પેહડી સથાપેઆ પછે તેમની તરફના એક અથવા બે બારકશો તાંહાં હંમેશાએઆથી વેપાર ખાતાંને સારી સગવડ થાઈ હતી. નો૦ લે૦

† એ મંડલીનું કાંમ તારપછે અંગરેજી પરજા મકાઉમા જઈ રહેઆને લીધે ઘણી મુદત સુધી બંધ પડેલ હતું. નો. લે.

શીઆ પાશેનુ અફીન બલતવારીથી લઇ લીધું, તાંહાં તુલીક તે સભામા એક અધીકારી તરીકે તેવણ બીરાજતા રહીને, પરમાણીકપણાથી ઘણો સારો દેખાવ દીપાવતા હતા, અને તે ઉપરાંત નાંમીચા અંગરેજ, અમેરીકેન તથા ચીના હાંગમારચંતો વગેરે મોટી પદવીના કેટલાક અમલદારોમા સારૂં માન પણ મેલવતા હતા.

શેઠ દાદાભાઇની પેહડીમાં પરથમ બેહુ ભાઈઓ પંતીઆલા હતા, તેમા તેમના મશીઆઈ ભાઇ શેઠ મેરવાનજી જીજીભાઈ મુંબઇથી મકાઉ તરફ જારે જઈ પોંતા, તારે તેવણને શાલે ૧૨૦૯ મા તરીજા ભાગીઆ તરીકે સાંમેલ કરીને અશલી પેહડી તે દાહડેથી મીં૰ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીની કુંપનીને નામે ફેરવી હતી; અને તરણે ભાગીઆઓનો રોસન શીતારો બુલંદીપર પોંહચેઓ તાંહાંસુધી તેઓનો વેહવાર સારી આંટથી ચાલતો રહેઓ હતો.

તે વખતપર કેહવાતા આ જવાન શેઠીઆ પોતાની પેહડીને હમેશાં ચહડતા વરગમા પરકાસતી રાખવાના હેતુથી ખુદ જાતે ખંતીપણે અતીઅંત મેહનત લેતા હતા, (અને તેવામા કોઈબી વેપારીનુ મુશકેલીમા આવેલું કાંમ આગેવાન થઈ દરૂસતાઈપર લાવી આપવામા કાંઈજ કશુર રાખતા નોહતા) તેથી બીમારીએ તેમના સરીર ઉપર શાલે ૧૨૧૦ મા એટલો તો ગુલબો કરી મેલ્યો કે, એકવાર તેનાની જીંદગી મોટા જોખંમમા આવી પડી હતી; પણ કાબેલ તબીબોની રૂડી તરતીબથી તનદરોસતી પાંમેઆ પછે, થોડુંક સુધી તાંહાંથી નીકલીને કલકતે જઈ રેહવા સારૂં સઘલો વહીવટ હાજર રહેલા પંતીઆલા શેઠ મેરવાનજીને સપુરદ કીધા પછે તેજ શાલમા રૂખસદ પાંમેઆ હતા.

કલકતામા થોડાક મહીના સુધી રહીને પોંતીકા મા બાપ, ભાઈ તથા બેહેન ઉપરાંત મોહબતદાર મીતરોની મુલાકાતથી રાહેત પાંમેઆ પછે, તાંહાંથી ૧૨૧૨ ના કદીમી તીર મહીનાની આખરીએ વાંહાંણ "અલાઅલવી" ની અંદર ચહડીને મુંબઇ સારૂં રવાંણે થયા. થોડાક દાહડા તુલીક પીઠનો પવણ લેતું વાંહાંણ સારી રીતે ચાલેઉં; પણ એકાએક તોફાંન લાગાથી વાંહાંણના આડકતરા મજરાએ પકડેલી ઉલટી વલાંણનુ કશુએ ભાંન કપતાંન તથા માલમોએ નહીં શબેઉં, તેથી તરીંકામલાઇ તથા શેલાંણની વચે "વેંડલુસબ" નામના નવતરાં જંજીરા આગલ ખડક ઉપર વાંહાંણ જઇને અંધેરી રાતરે એવું તો છીટી બેઠું કે ઘણીબી તદબીર કીધા છતાં તાંહાંથી તે સલાંમત નીકલી સબેઉંજ નહીં. વાંહાંણ જારે સાંધામાથી છુટું પડવા માંડેઉં, તારે તે માહેલા સઘલા પરાંણીઓના બંચાવ માટે કપતાંન પાશે એકજ ઉપાએ જે હતો, તે અમલમા આંણીને નાઘલા મછવાઓની મારફતે તેઓને કટકે કટકે કરી કીનારે ઉતારી પાડ્યા; અને માલ તથા અસબાબથી ભરેલું બારકસ દરીઆ સાગરને સપુરદ કરી દીધું. આ ટાંકણે શેઠ દાદાભાઇએ જીવતા રેહવાની આશેઆ ન રાખતાં અજબ તરાંહની હીંમત પકડીને પોતાની સાથે ચહડેલા બીજા ઉતારૂઓ, જેમા શેઠ હોરમજજી બેરાંમજી રાંણા, શેઠ ધનજીભાઈ રૂસતમજી વાહડીઆ, તથા બીજા પારશી દોસતો ઉપરાંત એક બીચારી ઘરડી પારસણ (આ બાપડી કીનારે ઉત-

રેઆ પછે જંગલમાં મરણ પાંમી હતી) તથા વાંહાંણના માણશો મલી ૧૫૦ જણાઓ ઉપર ગુજરેલી મુશીબતમા સ્થીર ધેઆંણથી તેઓને સધીઆરો આપતા રહેઆ, અને પોતેબી જે નીપજેઉં તેના સંતોસથી સોકર ગુજારતા* દસ દાહાડાની સકત મુસાફરી કાપેઆ પછે, "એતીકોલમ" નામના અંગરેજી હકુમતવાલાં ગાંમમા પોંહચીને, મુંબઈ તથા કલકતા ખાતે ખબર મોકલાવી. જોઈતી મદદ માટે સ્ટીમર "સર જેમસ રીવેટ કારનાક" જારે આ શેઠને હસાબે અતરેથી માંડી મોકલેલી તાંહાં જઈ લાગી, તારે સફરમાં નીપજેલું સંકટ ખમેઆ પછે તરણ મહીના ઉપલાં ગામમા રહીને સરવે પરાંણી સહીત પોતે રોજ ૬ ઠો માહ ૭ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૩ ને દીને હીંઆં સહી સંલાંમત આવી પોંહતા.

આટલી કજાથી વાંહાંણના અમલદારો, ખલાશીઓ તથા ઉતારૂઓ ઉપરાંત શેઠ દાદાભાઈ પાશે જે કીમતી અસબાબ હતો, તે સરવે જલવાશી થઇ પડઆને લીધે દરએકે મોટી મુશીબત ભોગવી હતી; તે છતાંબી આ શેઠે મુંબઈ આવેઆ પછે રેહમની નજર પુગાડીને, પોતાની સાથના બીસમાર થયેલા સરવે સખશોને પોંતેલી નુકસાણીનો બદલો સારી રવેશે વાલી આપેઓ; અને તે શીવાએ જગા જગાએથી મંગાવેલી મદદ માટે જે ખરચ થએઓ, તે એક ધરમાતમા પણાને શોભા પમાડવા લાએક વખનાયોછે.

શેઠ દાદાભાઇ ચીનથી નીકલીને કલકતે, અને તાંહાંથી મુંબઇ આવેઆ તેજ સફર તેનાની સરવેથી છેલી માલુમ પડીછે; કેમકે તે દાહાડા પછે કોઈ ઠેકાંણે તેવન શીધારેઆજ નથી. એજ મુજબ તેમના ભાઇ મી૦ માણેકજીબી ૧૨૦૫ ની સાળમા ચીનથી મુંબઇમા આવીને તેની વલતે સાલ કલકતે જઇ બેઠાચ, તારના તેવન પણ તાંહાંનાજ રેહવાશી થયાછે.

મુંબઇમા થડીથામ થયા પછે ચીન ખાતેની પેહડીનુ વડું મથક, પોતાના હસતકમા લઇને, આ શેઠ દાદાભાઇ પેહલા વરગના વેપારી બની રહેઆ હતા; અને સરવે સાથે રૂડી વરતણુક વાપડીને બાબેરાકારી મેલવેઆથી તાંહાંની પેહડી ઉપર આડટનુ બોહોલું કામ પણ લોકો તરફથી જવા લાગું હતું.

ચીનની પેહડીના ઉપલા બે પંતીઆલાઓની ગેરહાજરીને લીધે, તરીજા ભાગીઆ શેઠ મેરવાનજી જે તાંહાં રહેલા હતા, તેવણબી જારે ૧૨૧૩ મા મુંબઇ આવેઆ તારે તે દાહાડાથી તાંહાંનો વહીવટ શેઠ દાદાભાઇના કાકા તથા

* કીનારે ઉતરેઆ પછે જંગલી લોકોનાં એક ટાલાંએ આવીને આ બીચારા માઠાં ભાએગના ઉતારૂઓ ઉપર ઘેરો ઘાલેઓ હતો, પણ તેઓને પરેસાંન હાલતમા જેયાથી, અને સહમજુતીના કાંઇક કરારો થયાંથી કોઇબી રીતની જાસતી ચલાવેઆ વીના કેહચ કે, તે લોકોએ જંગળમાથી મદદ સહીત પસાર કરીને અંગરેજી હકુમતના "એતીકોલમ" નામના એક ગાંમમા સલામત પોંહચાડી આપેઆ હતા; જાંહાં દચ તથા તીલંગા જેવાઓની જુજ વસતી જેવામા આવી હતી. તાંહાંના અંગરેજી અમલદારે ઘણી સારી રીતે સરવેની બરદાસ જારે કીધી, તારે આફતની મુશીબતને તેઓએ જાહજી ઇઆદીમાં લીધી નહીં. નો૦ લે૦

ફુઇના દીકરાઓ નામે દાદાભાઈ બેરામજી બનાજી, તથા ધનજીભાઈ બેરામજી રાણા* હસતકથી ચાલેઆ કીધો હતો.

ઇ૦ સને ૧૮૪૫ માં જારે પેહલવેહલી "બેંક આવ વેસતરણ ઈંડીયા;" તથા તે નામ જુજ વખતમા બદલીને "ઓરીએંટલ બેંક" અતરે તથા ચીન ખાતે ચાલુ થઈ, તારે તેની આગેવાની આ શેઠે સરવે કરતાં સરસ રીતે કીધી હતી; એટલુંજ નહીં પણ તે સરાફી વહીવટ સારૂ લાએક માણસો વેલાત તરફથી આવેઆં તાંહાં તુલીક બેહુ ઠેકાણાની બેંકનો લેણદેણ સંબંધી બોહોલો કારોબાર આ શેઠને તાંહાંજ આડતીઆ તરીકે ચાલુ રેહેલો હતો. એજ વરસમા પી૦ તથા ઓ૦ કુંપનીની મેલબોટોને ચીન ખાતે ફેરવવાનું મંડાણ જારે શેલાન તરફથી થએલું હતું, તારે તેનો મુંબઇ ખાતાંની શાખાનો વહીવટદાર કપતાંન ગરીબલ પોતાની ગેરહાજરીએ તેના હસતકનુ સરવે કાંમ આ શેઠને જે સોંફી ગયો, તેખી ઘણા મહીના સુધી સારી ચાલાકીથી તેનાએ ચલાવેઉં હતું; અને તેવા સમાપર પોતાની પીછાનવાલા ઘણા સખસોને તે બોહલાં કારખાનામા શેઠીએ વલગાવેઆ, તથા એકને દુબાસ બનાવેઓ હતો.

આ શેઠના વડા કાકા, અને પેહલા સસરા શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજીએ પોતીકા મરહુમ પીતાને નામે આતસબેહરાંગ બનાવવાના નીસચેપણા અંદર સાંમેલ રેહવાની જે દરખાસત કીધી, તે સવાલ તેનાએ તતકાલ ઉંચકી લીધાથી કાંમ જારે સરવે રૂડી પેરે સરંજામ પોતું, તારે તે ઉપર ખરચાએલી અડી લાખને સુમારેની રકમમા આ સખી શેઠે પોતા તરફથી રૂ૫૦,૦૦૦ આપેલા સંભલાએઆછે.

આ ઉદીયોગી શેઠે પોતાના હાથમા બોહોલા વેપારનો અરાબો હોવા છતાં થોડુંક સુધી મી૦ નીકલ કુંપની, મી૦ કોમબ કુંપની તથા મેકવીકર બરનની કુંપનીને (આ છેલી પેહડી ખાતે શેઠ ખરશેદજી કાવસજી બનાજીના ગુજરવા પછે લાગુ પડેઆ હતા.) તાંહાંની દલાલીનું માહભારત કાંમખી આસાંની સાથે ચલાવેઉં હતું; પણ માઠાં ભાએગે લાંમખા વખતવેર નીભી રહેઉં નહીં.

લગભગ અઢાર વરસવેર શેઠ દાદાભાઈને નામથી ચીનમા ચાલતો વેહવાર ખીલંદ શીતારાના પરકાસ સાથે જાહોજલાલી ભોગવતો હતો; અને તેટલી મુદત સુધી તાંહાંના પારસીઓ વચે તે પેહડી જેમ પેહલા વરગમા ગણાઈ, તેમ ચીનાઓ, અંગરેજો તથા અમેરીકેણ વીગેરે બીજા બધા વેપારીઓમાખી મોહભાદાર કેહવાતી હતી.

પણ નસીબના રંમલે જારથી અવડા પાશા ફેંકવા માડેઓ, તારથી વેપારની ઉલટ પાલટ એવીતો સેહ ખવાડતો રહેઓ કે, અરસ પરસની ધીરધાર અથવા મદદ એકેદમ અટકી પડેઆને લીધે આ ગંભીર શેઠ દાદાભાઇને સાલે ૧૨૧૭ થી મુંબઇ ખાતાંનો પોતીકો વહીવટ બંધ કરવાની ફરજ પડી; અને તેનીજ આંચથી ચીનની પુરાંણી પેહડી પણ પાએમાલીએ પોંહતી; જેની પુરશી-

---

* આ મામા ફુઇના ભાઇઓ કાંઇ ભાગીઆ તરીકે નહીં, પણ મુસારેદાર મુનીમપણામા હતા. નો. લો.

બતમા તે દાહાથી તે અતાર લુલીક સનસારનું તથા રોજગારનું કાંઇબી સુખ આ એક મારગી શેઠીઆને મલેઊં, અથવા મલતું હોએ એવું બીલકુલ માલુમ પડતું નથી.

આ શેઠની આગલથી દરવીઅના દરવાજા જોકે હાલની ઘડી સુધી એકેદમ બંધ રેહેલા આપણ દલગીરાઇથી જોઇએછે, મગર તે વાતનો જાહાજો ગંમ નહીં આણતાં પોતાની હોરમત જાળવવાની વીશેસ કાલજી રાખતા તેવન દેખાએછે.

બેહુ તરફની પેહડી ખાતે કચડાએલા વહીવટનો ફડચો થયા પછે, આ શેઠે થોડા ઘણો રોજગાર પાછો રચેઓ હતો, પણ તેમા તેનાએ કાંઇબી જેકાસી જોએલી જણાઈજ નહીં.

આ વાત જેમ શેઠ દાદાભાઈના માનમાં વધારો કરનારી, તેમજ મુંબઇની વસતીને રાહેત પમાડનારી જે પસાર થઇચ, તેની નોધ લેતાં ખુશી ઉપજેછે કે, મસકતના ઈમામ તરફથી મોહમદ નુબીખાન જે કોનસલ તરીકે હીંઆં હતો, તે રાજદુઆરી કારણસર યુરોપ ખાતે જારે ગયો તારે તેની ખાલી પડેલી એલચી ખાતાંની જગેઆ, રોજ ૧૦ મો માહા ૨ જો કદીમી શાલે ૧૨૩૮ થી કાંમ ચલાઉ કોનશલ તરીકે આ શેઠને એનાએત થઇ હતી; અને તે નેમણુક આપણી સરકારે ખુશી સાથે બાહાલબી રાખી હતી. આ એલચી ખાતાંનો ઓધો શેઠ દાદાભાઇએ એકાત વરસ સુધી ઘણીજ મનમાંનતી રીતે ચલાવીને ઈમામ તરફથી સાબાશી પણ મેલવી હતી. પોતીકા ભાએગવંતા ભાઈ માણેકજીને ઇરાંનની દરબાર તરફથી કલકતા ખાતે કાનસલનો ઓધો જે મલેઓ, તે પણ આએજ શેઠની લાગવગ તથા ભર ભલાંમણથી સાંભલેઆમા આવેઓછે.

શેઠ દાદાભાઈથી બીજાં ઘણાંક સારાં કાંમો થયા વીશે બોલાતું આવેછે, પણ તે બાબેની ચોકસ હકીકત શોધ કરતાં કેથેથી મલી નહીં સખેઆને લીધે, તે માહેલી પરોપકારીપણાની જેટલી કીરતી જાહેરમા જણાઈ ચુકીચ, તે ઉપર સંતોશ પકડી પરજાની જાંણ માટે હીંઆં તેને નોધી લઇએછે.

પારશીઓને માટે વારસાહીસા, તથા લગણ તલાકના સતાં ભરેઆ ધારા વડી સરકાર પાશેથી બંધાવી મંગાવવાના કાંમમા, આ શેઠે કલકતા ખાતે વગ ચલાવીને તેમના ભાઇની મારફતે સારી મદદ કીધેલી કેહવાઈછે; અને તે બેહુ સાહેબોના વગથી તાંહાંની લા આસોશીએસનના સભાસદોને હાવાં શુભ કારણમાં સારી સહમજ જે મલી હતી, તેથી કરી તેની વીરૂધવીચારવાલાઓએ મોકલાવેલી અરજીઓ એકેદમ અકારત ગઈ હતી. આ ધારો અમલમા આવેઆચ તારથી "પારશી મેતરીમોનીએલ કોરટ" મા નામદાર સરકારે બખશેલો ડેલીગેટનો ઓધો તેનાએ હજીસુધી સાચવી રાખેઓછે.

ઈરાંન ખાતે શાલે ૧૨૪૦ મા પડેલા શકત દુકાલ વખતે તાંહાંના ગરીબ જરથોસતીઓ, તેઓના હમદીન ભાઇઓને આધારે આસરો પાંમવા માટે હીંદ તરફ ઉતરી પડેઆ, તારે બંદરઆબાસ ખાતેના ઈરાંની હાકમો જબરદસતી ચલાવીને તેઓ પાશેથી રવાંનગીની દસતુરીને નામે કર ઉઘડાવી લેવા લાગા.

થોડાક સખતીવાલા સખશો તો તેવો જુલમી કર આપીને નીકલી આવેઆ, પણ જેઓથી અપાઈ નહીં સખાએઊં તેઓને તાંહાંજ અટકાવી રાખેઆ હતા; આ વાતની ખબર સખી દીલના શેઠ દાદાભાઇને કાંને જારે પોંહતી, તારે તે બાબદમા સફકતની રાહે તાંહાંના સતાવાલાઓ ઉપર કોઈ સંજોગથી સોફારસ કરીને જેઓ પાશેથી લીધેલાં નાણા તેઓને પાછાં અપાવેઆં,* અને જેઓને તેજ કારણસર અટકાવી રાખેઆ હતા, તેઓનો છુટકોબી કરાવેઓ; એટલુંજ નહીં પણ હવે પછે જે કોઇ જરથોસતી તાંહાં આવે, તારે તેની માવજત પણ આ ધરમી શેઠની ભલાંમણ પરમાણે લેવાતી હતી. માટે હાવી રીતથી ગરીબ હમજાતીઓ ઉપર પાતલા વખતમાખી તેનાએ જે રેહમદીલી દેખાડી તે વાત ખરેખરી તેનાને માન મલવા જોગ થડીછે.

આ શેઠની જીંદગીમા ચાર દીકરાઓની જે વરધી થાઈ હતી, તે માહેલા મી૰ કેખસરો વડા, કાવસજી બીજા, તથા ફરાંમજી તરીજા મલી હઇઆતછે; અને સરવેથી નાંધલા મી૰ પેસતનજી જે લગભગ તેર વરશની ઉંમરમા આવીને ચંચલાઈથી પોતીકાં માબાપને અચરતી પમાડતો હતો, તે પરેલ ખાતે ચમારબાગની અંદરના પોતીકાં રેહઠાનની થોડેક દુર આવેલા વગર વરાના ધાસતી ભરેલા તલાવની અંદર સદાના શીરેસતા પરમાણે નાહવા ઉતરેઓ; જાંહાં અજલે તેનો અંત આંણેઆથી અકસમાત દુબીને રોજ ૨૬ મો માહા ૭ મો કદીમી શાલે ૧૨૪૧ ય૰ એ મરણ પાંમેઓ; જેથી કરી જઇફીએ પોંચેલાં તેને જનમ આપનારાંઓની જીંદગી ગંમની ગીરેફતારીમા જે પેવસ થાઈઅ, તેનુ દુખ તેઓથી ભુલાવવું મુશકેલ જણાએઊંછે.

શેઠ માણેકજી રૂસતમજી.

આપણા બંગાલી બાબુ શેઠ રૂસતમજીના બીજા બેટાનું જે નામ મથાલે જણાવેઊંચ, તેનાનો જનમ સાલે ૧૧૮૫ ના કદીમી પેહલા મહીનાને ૨૫ મે રોજે આ ટાપુ ખાતે મુબારક થાએલો કેહવામા આવેછે.

વડા ભાઈ સાથેના પંતીઆલાપણામા ઘણા વરશો વેર પરોટાએલા હતા, પણ તે પછે માઠાં ભાએગે જારથી તે પેહડી પડી ભાગી, તારથી કલકતામા રહી પોતાને ખાનગી હસાબે ધંધો રોજગાર કરતા દેખાએછે.

આ શેઠીઆ ઉપર બારેહકતાલાની જે બખશેસ ઉતરીચ, તેની નોંધ લેતાં જેમ હમોને ખુશી ઉપજેચ તેમ સરવે વાંચનારા સાહેબોનો આતમા આનંદ પાંમતોજ હશે કે, ઈરાંન જેવાં દુરદરાજ શેહરના શાહની પીછાંણમા કોઇવાર નહીં આવેલા, અને બલવંત રાજની રઇએત માહેલા એક બેગાંના સખસને

* આ બાબેની એક સાખશી પતર ખોદાબક્ષ બીન મોબેદ ખસરૂ ઈરાંનીએ તા૰ ૨૧ મી જુન ૧૮૭૬ ના "મુંબઈ સમાચાર" મા છપાવેલો વાંચવામા આવેઓ છે, પણ તે લંબાન હોવાને લીધે હીંઆં લઈ શકાયો નથી. ના. લે.

તે નામવર શાહ નાસરૂદીને પોતાની દરબાર તરફથી રાજદુઆરી કાંમ ચલાવવા માટે સાલે ૧૨૩૯ ના કદીમી ૧૦ મા મહીનાને ૬ ઠે રોજથી હીંદના અંગરેજી પાએ તખત શેહેર કલકતા ખાતેના એલચી પણાનો માનવંતો ઓહદો બખશેઓ; અને તે નેમનુક આપણી મેહરબાન મલીકા માહરાંણીની મોટી દરબારેં ખુશી સાથે બાહાલ રાખી; જે વીશેની ખુસ ખબરી જારથી ચોમેરે પંથરાઈચ, તારથી જરથોસતી ફીરકાને મોટી હોરમત હાંશિલ થાઈછે; કેમકે રાજદુઆરી ખાતાંના આવા નામીચા ઓહધાઓ ઘણું કરીને રાજ કરતી ગનાતનેજ મલતા રેહચ; અને તેવી રીત આપણી ઉપર હકુમત ચલાવનારાઓ તરફથીબી સદા જોતા આવીએછે કે, એલચી ખાતાંના ઓહધાઓ તેઓનીજ ગનાતવાલા અમલદારો શેવાએ પરકોમને કબુ આપેલા સંભલાયાજ નથી; માટે પારસી લોકો કોઇ સદીઓથી હીંદમા આવી વશેઆ પછે પરાઈ ગનાતની દરબાર તરફથી પેહલવેહલો ઓહધો મેલવનાર કોઇજ નહી, પણ આ સાહસીક શેઠ માણેકજી રૂસતમજી ખરા ભાએગસાલી માલુમ પડેઆછે.

આ ઓહધાંની સતા ભરેલી સનદ શાહ તરફથી આવીઆ મુજબ સાલે ૧૨૪૦ ના કદીમી ૮ મા મહીનાને પેહલે રોજે, અને સુલતાંની નારોજને સુભ મુહરતે તાંહાંના શેઠ સાહુકારો, તથા સરકારી ઓહધેદારોની એક દબદબા ભરેલી સભાની હજુરમા તેવનને સપુરદ થાઇ હતી; અને તેની ખુબીથી આ શેઠ તે તરફ રેહનારી ઈરાંની પરજા ઉપર એક હાકમ તરીકેની હકુમત ચલાવતા રહીને મુગેલ*ધજા પોતાને મકાને ઉરાડેછે; તે જાહો જલાલીનું સઘલું સુખ લાંમબી વએ સુધી સલાંમત રહીને પરમાણીક પણે ભોગવવાની હેદાએત જગત કીરતારથી તેનાને હાંશિલ થાએ. આ ઓહધો મલેઆની ઘણા વરસ આગમજ તાંહાંના હાંનરેરી માજેસટરેટબી એકવાર થયા હતા, અને હવડાં શુલેહના અમલદારની સનદ પણ તેવણ ધરાવેછે.

શેઠ માણેકજીની લાએકી વીશે, જેબી સાહેબ કલકતે જઇ આવેઆચ, તેઓને મોહડેથી ઘણી સતુતી સંભલાએછે; એટલુંજ નહીં પણ તે તરફ રેહેલા જરથોસતીઓ ઉપરાંત બીજી સગલી વરણના વરવેપારીઓ વીગેરેમાબી તેવનનો મોહભો માહભારત વખણાએછે.

આ સાહેબ તાંહાંની જરથોસતી અંજુમનમા સરવેથી વડા અકાબર તરીકે જે ગણાતા આવેઆચ, તેનું પરોજન એ કોમને વાસતે વારસા હીસા તથા લગણતલાકના ધારા બંધાતી વખતે એવું દીપાવી દેખાડેલું કેહવાઇચ કે, તે સંબંધી મુંબઈની કારોબાર મંડલીના માનવંતા મેમબરોની ખાએસ મુજબ પોતાથી બનતી કોશેસ તાંહાંની ધારા સભામા લાગેવગે વાપડીને તેઓએ ઉઠાવેલું માહભારત કાંમ પાર ઉતારી આપવાથી હરગેજ પછાત પડેઆ નોહતા; માટે એવા કાએદાની સાથે આ શેઠની કીરતીબી જોડાઇને કાએમ રેહવી જોઇએ.

મરહુમ શેઠ રૂસતમજીના વખત સુધી, અને તેપછે તેવનના બે બેટાઓ (જેમા એકતો આ સાહેબ અને બીજા શેઠ દાદાભાઇ) હસતકથી બીજાં બાર વરસવેર તાંહાંના હમદીનોની બનતી બરદાસ જે રૂડીપેરે લેવાતી હતી, તે બાબે

ય૦ ૧૨૩૩ મા જરથોસતી અનજુમનના ધરમ ખાતાંની એક થાપણ ઉભી કરવા માટે તે તરફ મલેલી અનજુમની સભા અંદર સરવે સાહેબોએ એકી અવાજે આ માનવંતા બાપ તથા બેટાઓનો બેહદ ઉપકાર માનીને, તે કીરતીવાન કુટંબને માથેનો બોજો* તાંહાંની અનજુમને તતકાલ ઉંચકી લીધો; જેની શાહદત તેજ વરસમા છપાએલાં ચોપાંનીઆંમા દાખલ થાએલી જોવામા આવેછે.

એજ ચોપાંનીઆં ઉપરથી જણાઇ આવેચ કે, આવું એક ધરમખાતું પરથમ ઉભું કરવાની સરૂઆત તાંહાં થઇ હતી; અને તે વખતપર ભરાએલાં નાણા મધેથી રૂ ૨૦૦૦ ની સરકારી ટરેજરીની નોટ, તથા ૫૦૦ રૂપીઆ બેંકમા અનામત રાખેલા હતા, તે મલી રૂ ૨,૫૦૦ નો અવેજ શેઠ માણેકજી પાશે જે સચવાએલો હતો; તે જારે ઉપર જણાવેલાં સાલમા નવું ઉઘરાંણુ થએઉં, તે વખતે ભરાએલા રૂ ૭,૧૨૩ ની અંદર ઉંમેરી દીધા તારે બધા મલીને રૂ ૯,૬૨૩ ની એક સારી થાપણ જમા થઇ; જેના તરણ રાખનદારોમા વડા તરીકે એજ શેઠને અનજુમનના અનુમતે ચુંટી કાહાડયા મુજબ, તે ખાતાંનો સંભાલ બીજા તરસઠી ભાઇબંદોની સાથે સંપજમા રહીને સારી રવેશે તેનો વહીવટ ચલાવતા માલુમ પડેછે.

આપણા આ ઇરાની એલચીની અઓલાદથી બોદાતાલાએ ઉતારેલા બે બેટાઓ મધે વડા હીરજીભાઇ, તથા નાધલા કાવસજી જાણવામા આવેઆછે; અને તેઓ માહેલા એકાદને તાંહાંબી ફરજંદ થાએલાં કેહવાએચ, પણ તે બાબેની ચોકસ હકીકત માલુમ પડી નથી; માટે બનાજીનાં બોહોલાં ખાનદાનનુ બયાંન સમાપત કરતી વખતે તેમની વઉસથી ઉતરેલા નબીરાઓને માટે બારે હકતાલાની બખશેસ ચાહીએછે કે, તેઓ માહેલા કોઇબી નરોને તેમના નેઆગાંનોના જેવા નામવર કરે, કે જેથી એ કુટંબની કીરતી પાછી સજીવન થાએ.

મી૦ ભીમજી નવરોજજી નાનાભાઇ બનાજી.

શેઠ ફરાંમુજી કાવસજી બનાજીના વંઉશીબાગ માહેલી એક ડાહાલી ઉપર ઉગેલું, આ ખુસનોમા ફુલ જે ખીલીને હવડાં પમરતું દેખાએચ, તેની પીછાંણત તો જોકે આપણી વસતીમા થોડી ઘણી થઇ ચુકેલીછે; તોપણ એક માનવંતા મરહુમ શેઠના પરીવારો માહેલો નબીરો, કાબેલીએતના બળથી નામવરીના જે નુકતાપર પોંહચવા લાગોચ, તેની ટુક નોધથી બનાજીના બોહોલાં ખાનદાનની બીનાને વધારે જલેહ આપેઆ વીના રેહશે નહીં. આ ગરહસથ ય૦ ૧૨૧૯ ના કદીમી પેહેલા મહીનાને ૨૦ મે રોજે જનમ પાંમેલો જણાયોછે.

* એ બાબેનુ માન શેઠ સોરાબજી સાપુરજી બંગાલીને ઘટેછે; કેમકે એ સાહેબ તે વખતે તાંહાં હતા, અને તેનાનીજ રૂડી કોશેસથી હાવાં નેક કામનો આરંભ થએલો મજકુર ચોપાંનીઉં કહી આપેછે. નો. લે.

પોતીકા મોટા બપાવાની આગેવાની હેઠલ, આ ટાપુ બાતે પેહલવેહલો પાયો નખાએલી સરકારી સંબંધવાલી કેળવણી ખાતાંમાં અંગરેજી વીદેઆનો અભીઆસ કીધા પછે, આ જવાન ગરહસથ ૧૮૬૩ ના મારચની ૨૪ મી તારીએ ઈંગલાંડ ગયા હતા; જાંહાં ધારાની કાબેલીએત પુખ્ત રીતે પાંમીને તાંહાંથી ૧૮૭૦ મા ૨૨ મી જાંનેવારીએ અતરે પાછા આવેઆ; અને તેજ મહીનાની ૨૮ મી તારીએ હાઇ કોરટની હજુર કાએદા પરમાણે સપત લઇને બારીસટરના હોરમત ભરેઆ ધંધામા મસગુલ થયલા માલુમ પડેછે.

દેશી બારીસટરોમા આ લાએકી ભરેઆ લીમજીભાઈ જે ભાએગશાલી કેહવાએય, તે એટલા ઉપરથી કે નામદાર કોરટના સંબંધમા એક વરસ પસાર કરી રહેઆ પછે, તાંહાંની "કલારક આવ ધી કરાંઉન" યાને તાજના મેતાની ખાલી પડલી જગેઆ ઉપર નામદાર નેયાયાધીસોએ તારીખ ૧૬ મી ફેબરવારી ૧૮૭૧ થી એવણને કાંમ ચલાઉ તરીકે નેમણુક કીધા, એટલુંજ નહીં પણ તેજ શાળના એપરેલની ૨૭ મી તારીખથી ડેપીઉટી રેજીસતરારનો ઓધો તેનાનેજ આપેઓ હતો.

એજ કોરટના નામદાર નેયાયાધીસ બેલીનો કલારક મી૰ બૅંટલી જારે રજા ઉપર વેલાત ગયો, તારે તેની જગેઆનુ માનબી આએજ શકરમી સખસને તારીખ ૮ મી આગસટથી એનાયત થએઊં હતું.

રજા પુરી થતાં મી૰ બૅંટલી જારે વેલાતથી પાછો આવેઓ, તારે તેની ડેપીઉટી રેજીસતરાર, તથા જડજના કલારકની જગેઆ, તારીખ ૯ મી ફેબરવારી ૧૮૭૨ ઇશવીએ આ ગરહસથે તેના સવાધીનમા સોંફી દીધી; અને તેટલી મુદત સુધી જે પરમાણીકપણું તેનાએ વાપરેઊં હતું, તે બાબે વલતે દાહાડે ૧૦ મી તારીખની સાંહાંજરે હાઇ કોરટની કચેરી બરખાસત થતી વેલા નામદાર વડા નેયાયાધીસ સર વેસટરાપે પવીતર ખુરશી ઉપરથી જાહેર બાંગે બુલંદ સરવેને કહી સંભલાવેઊં હતું કે, "મી૰ લીમજી બનાજીએ પોતાના બેહુ "ઓહધાનુ કામ ઘણુંજ મનમાનતી રીતે બજાવેઊંછે; અને તેટલા વખતસુધી "સરવે સાથે સાહલેસાઈ ભરેલી ચાલ ચલાવેઆથી આ કોરટ મોટો સંતોશ ઉપ-"જાવેછે, એટલુંજ નહીં પણ મી૰ જસતીસ બેલીનેબી તેમના કલારકપણાનુ "કાંમ રૂડી રવેશે સચવાયાથી બહુ ખુશી હાંશેલ થઇછે."

ઇનસાફ ખાતાંના સંબંધમા જોડાઇને આ મી૰ લીમજી બનાજીએ કોરટ તરફથી જે માન મેલવેઊંચ, તેની શોભા જેમ તેનાને, તેમજ તેના નાંમીચાં કુટંબ તથા પારશીની આખી કોમને હાંશેલ થએલી સહમજવી જોઇએ.

જે કાંમને માટે પોતીકા વડાને સંતોસ પમાડેઓ, તેની ખુબીમા આ જવાન પુરૂસ એટલોતો સમાઈ રહેલો માલુમ પડેઓચ કે, મી૰ બૅંટલી જારે ૧૫ મહીનાની વધુ રજા મેલવીને ૧૮૭૨ ના આગસટમા બીજીવાર વેલાત ગયો, તારે તેના ઉપલા બેહુ ઓહધાઓની માનવંતી જગેઆ પુરવા માટે નામદાર કોરટે એજ શદગુણી ગરહસથને પાછો પસંદ કીધો; અને હોકમ મલેઆ મુજબ તેજ મહીનાની ૨૬ મી તારીખથી કાંમ ચલાઉ અમલદાર તરીકે તે

દાદી બરજોરને તાંહાંની વંશાવલી.

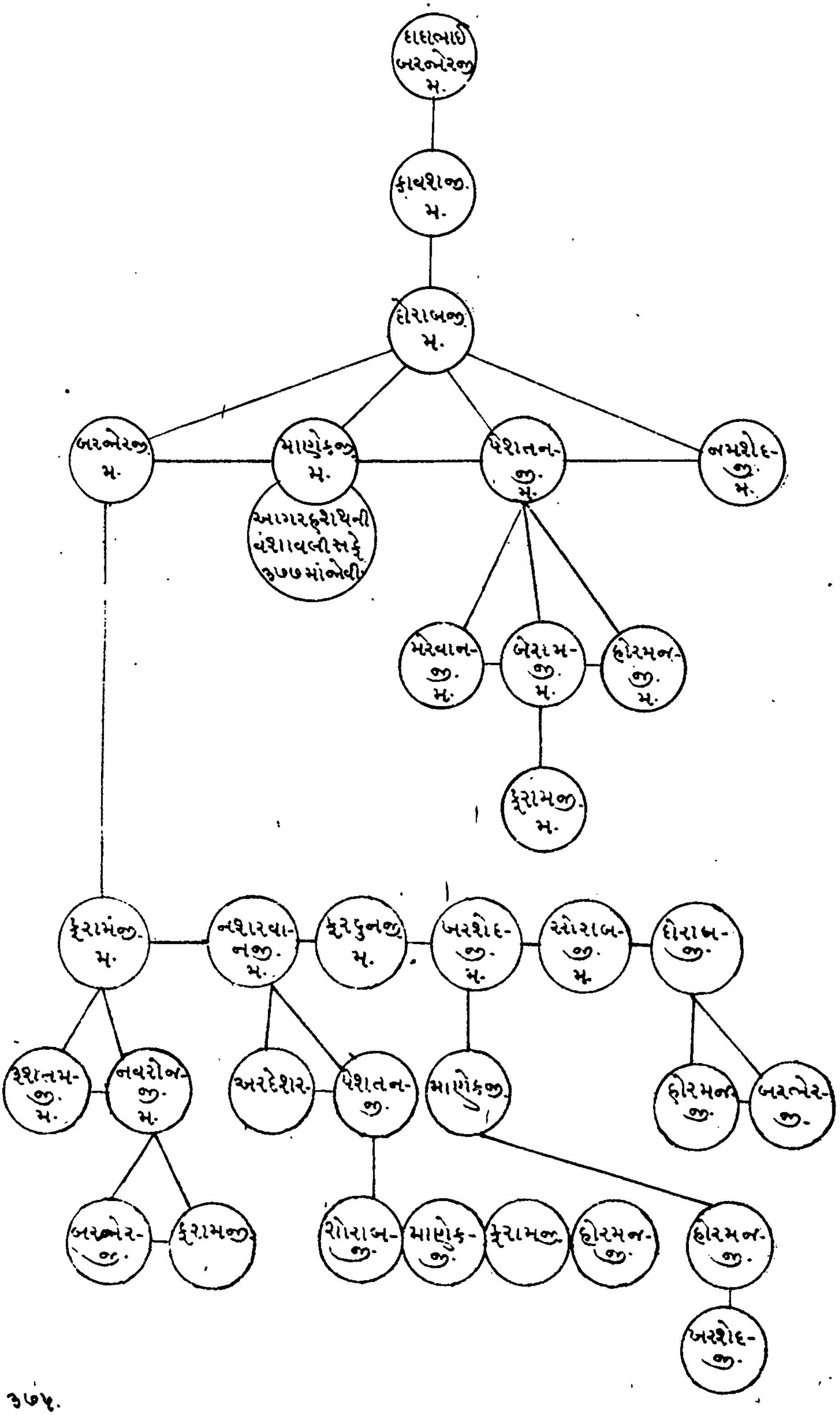

ખાતાંઓ ઉપર ગોઠવાઈ રહેલાછે; જાંહાં ૧૮૭૩ ના નવેમબરની આખેરી સુધી થોભેઆ પછે, મી૰ બેંટલી પાછો આવેઆથી તેવણ જારે ઉપલી જગેઆ છોડશે તારે આસાછે કે, આગલ કરતાં વીશેસ સાબાશીના શબદો નેયાયાધીસો પાશેથી સાંભલવા માટે પરજા સખતીવાન થશે.

મરહુમ શેઠ ફરાંમજીના વખતમા તેમની મુરાદ માફક જેટલા સખસો ઉમદા કેલવણી લઇને સારે દરજ્જે પોંહચેઆ, અને તેહવાઓને પોતાની નજરે જોઇને જેમ ખુશી થતા હતા, તેમ આ નબીરાને હાવું માન મેલવતો જોવા માટે તેવણ જો અતાર તુલીક જીવવા પાંમેઆ હોતતો, તે કરતાં અતીઘણી રાહેત હાંશેલ કરતે; કેમકે તેમના ઓહોલાં પરીવારોમા હાવો નર નીવરવાની તેનાએ કશીબી વકી રાખી નહીંજ હશે, તે આશેઆ તેમના મરણ પછે ૧૯ વરશે જે સંમપુરણ થઇ, તે બાબે કુદરતી એસારતથી રોસન એહસતમા તેમનુ અશો રવાણ ખરાનુદી મેલવતું રેહ એવી પરારથના સાહે આ ખુબીવંતાં ખાનદાનનો અહેવાલ ખતંમ કરીએછે.

દાદી બરજોર.

આ શેઠીઆની જાહોજલાલી જોકે જમાનો વહી ગયાને લીધે ઘણી પુરાંણી થાઇ પડીછે, તોપણ તે વખતની હકીકત સાથે સરખાવી જોતાંતો, તે ખરેખરી જેબ આપનારી જણાએછે. હાલની વસતીના કોઇ કોઇ સાહેબો તેવણથી કદાપી અંજાંણેઆબી હોએ, તો તેમા કશીએ નવાઇ જેવું આપરે વીચારવું જોઇએજ નહીં; કારણ કે દેશી લોકોમા તેમના વડવાઓની, અથવા જાહેરમાં કોઇબી વખણાઇ ગયલાઓની કીરતીનું વરણન નોધી રાખવાના રૂડા રેવાજની ગેરહાજરીનો સબબ ઘણું કરી માલુમ પડેછે; પણ સોકરછે કે ઉપર ટપકેની સેહજ ઇઆદીનો આધાર પકડી કીધેલી શોધનું જે પરીણામ આ શેઠના પરીવારો માહેલા કેટલાક અનુભવી નબીરાઓની મેહરબાંનીથી હાંશેલ થયુંચ, તેની નોધ મોટી ખુશી સાથે હીંઆં દાખલ કરીએછે.

પરીવારોમા પોતાની ઓલખ પાંથરી જણારા આ શેઠીઆનું નામ દાદાભાઇ બરજોરજી હતું; અને તે સાહેબ સુરત શેહરમા કહે સાલ જનમેઆં તેની ઇઆદી તો કાંઇજ મલી નથી, પણ ય૰ ૧૦૬૯ મા* આ ટાપુ ખાતે તેમનું પેહલવેહલું પગલું મેલાએલું માતરે માલુમ પડેછે.

દાદી બરજોરેબી સારી આંટ સાચવીને સરૂઆતથીજ વેપાર વનજમા જેટલો વખત રોકેઓ, તેટલો તેનાને બહુજ લાભકારીક જણાએઓ; અને તેનીજ બરકતથી થોડી મુદતમા સરવે મંડલીઓનો રૂડો ચાહ પોતા ઉપર ખેંચી લઇને મોટી હોરમત મેલવતા હતા.

વંશાવલીની પેહલી ટીપ જોતાં આ દાદી બરજોરનો માતરે એકજ દીકરો,

* પારસીઓની પંધરાંમણીમા આ સાહેબને આવેઆનું સાલ ૧૦૬૭ નું જે જણાવેલુંચ, તેમા ભુલ થાએલી પાછલથી માલુમ પડીછે. નો૰ લે૰

અને તેટલોજ દોતરો હોવાને લીધે તેમનુ પરીવાર તે વખતપર જાહાજું ફેલાવો પાંમેલ નોહતું; પણ શેઠ દોરાબજીને તાંહાં થએલી ચાર દીકરાઓની વસતીથી તેઓનો વધારો ઘણોજ બોહોલો દેખાઇ આવેછે. હીંઆં સુધી ઉપલા તરણે શેઠીઆઓની જીંદગીનો આટલોજ હએવાલ જડેઆ છતાં, તેઓ દરએકનો મરણ દીવસબી આ કુટંબીઓના કોઇબી નબીરા પાશેથી મલી શીએઓ નથી.

શેઠ દોરાબજીના વડા બેટાનુ નામ બરજોરજી હતું, અને તેમના જનમનુ શાલ ય૦ ૧૦૯૯ જાણવામા આવેલ છે.

આ ગરહસથબી પોતીકા વડવાઓની પેઠે રોજગારમા રોકાએલા રહીને સારા નશીબાને પોંહતા હતા. અને મરહુમ દાદી બરજોરના પનોતાં નામથી પોતે પણ પરએઆત થએઆમાં કાંઈજ ખાંમી દેખાડી નોહતી.

દેશાવર ખાતેના વેપારસારૂં બે મોટાં વાંહાંણો આ શેઠે જે બંધાવેઆં હતાં, તે માહેલું "વીઉફરઠ" ૧૧૬૪ સુધી, અને ૪૭૭ ટન વાલું "ઝોરોઆસ્ત્ર" ૧૧૬૬ સુધી તેમને નામે સફરમાં ફરતાં સંભલાયાં છે; અને તેપછે ઇઆતો તેઓ નાસ પાંમેઆં, અથવા જઇફીને લીધે વેપાર બંધ પાડીને તે વેચી નાખેઆં હોએ, તેની ચોકસ ખબર જાહેરમા રહેલી જણાઇ નથી.

દરવીઅના જોરથી આ ટાપુ ખાતેની જુદી જુદી ઘણીક જાગીરો તથા મીલકતો જે તેનાએ મેલવી હતી, તેમા મરહુમ સર જમશેદજીએ કોટની અંદર બંધાવેલા મેહલવાલી જગેઆના માલેકબી પેહલવેહલાં તેવનજ હતા, અને પોતાનુ રેહઠાણબી તાંહાંજ કીધેલું કેહવાય છે; પણ તેમના ગુજરેઆ પછે ઘણી મુદતે બીજી અસકેઆંમતોની સાથે તેબી વેચાઇને પારકે હાથ જઇ બેઠીછે.

જેમ શેઠ બરજોરજી વેપારી મંડલીમા માન મેલવતા હતા, તેમ સરકાર દરબારમાબી સારો વગ ધરાવતા હતા; અને તેહવા વખતમા કોઇની ઉપરબી કાંઈ સંકટ આવી પડતું તો તે ટાલી આપવા માટે નાતજાતનો કસોએ ફરક તેવણ સહમજતાજ નોહતા.

આ શેઠના ઉદાર મનની બાબદમાં એકજ દાખલો ઇઆદીમા જે રહેલો છે, તે ઉપરથી તેનાની રેહમદેલી એવી વખણાએલી માલુમ પડીચ કે, એવનના દીકરા નામે ફરદુનજી પોતીકા દોસતોની સંગાથે વાડીએ મોજ મારવા હંમેશાં જતા હતા; જાંહાં એકબીજા વચે મજાખ મશકરી ચાલતાં, એક દાહાડે કોઈ દોશતથી તેમની મોહરદારના પતીવરતાપણાની વીરૂધ લાજવીનાના કાંઈ ખરાબ સુખનો જે બોલાઇ ગયા, તે ઉપરથી અશો ખસલતના મજકુર ફરદુનજી જે ઘણાજ પરેહજગાર કેહવાતા હતા, તેનાઓ નાલાએક વાત સાંભલીને બુરા વેહેમમા એવાતો પડેઆ કે, પેલા દોશતની સાથે તેની મોહરદારે શરમ છોડીને સંબંધ સાંધેઆની વાત સાચી માની. આ બાબેનો બોફ ધરતા વાડીએથી* મોડી રાતરે ઘેર આવીને, તે નીરદોશ અબલાજાદી જે પેહલવેહલી ધરભવંતી થાયેલી હતી, તેણીના તથા પોતીકા કાલજાંમા વેહતી છુરીના કારી ઘાહા એવાતો જોરમાં

* રોજ ૨૨ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૭૧ ય૦ એ પોતે વરસ ૨૦ તથા મોહરદાર વરસ ૧૬ ની વએપર આવેલું આ જોડું બરબાદ થયુંછે. નો. લે.

દાદી બરજોરના વંશના માકી સરાફ ને તાંહાંની વંશાવલી.

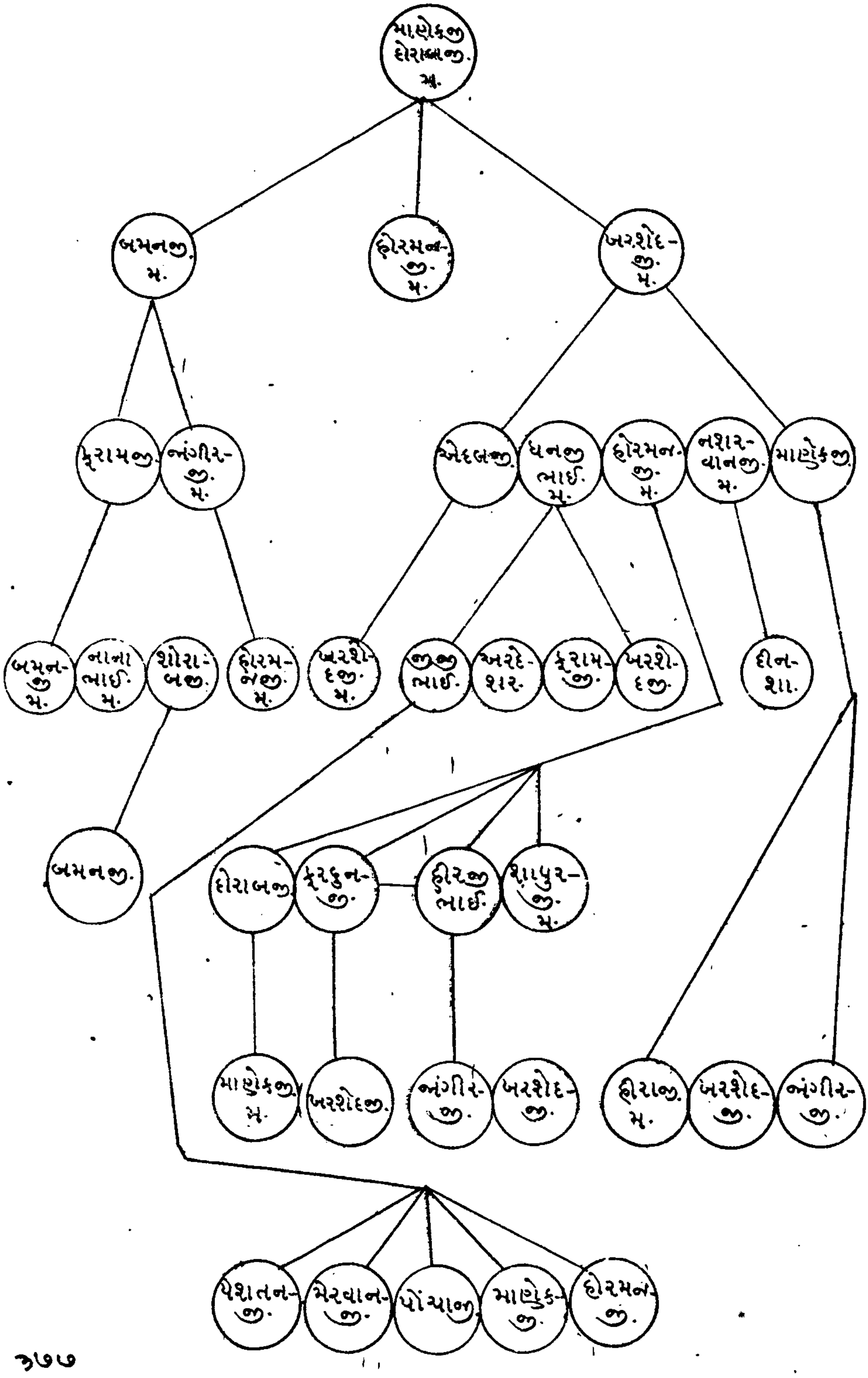

કીધા કે, તેથી પલકીવારમા તરણ જણાઓનો પરાણઘાત થયો. બુરી મજાખથી નીપજેલાં બીન ફેકટના મોહોતની માહેતમ ભરેલી વાત પરોહડીએ પડતાં ફેલાઇ, અને તેનુ કારણ જારે માલુમ પડીઉં, તારે જો કે પેલો નીરલાજરી મજાખ કરનારો શખશ તો જીવ લઇને ગાંમમાથી કેયે નાહશી ગયો; અને સરકાર તરફથી તેને સોધી કાહડીને સજાએ પોંહચાડવાની મેહનતબી થવા માંડી, તોપણ આ મએઆલુ જીગરના માનવંતા દાદી બરજોરે બની તેટલી કોશેશથી ધડા પકડીની વાત માંડી વલાવીને પેલા કરપીણનો જીવ બંચાવીઓ. આ બાબદની સમાધાની થયાં છતાંબી કેહચ કે, પેલો સરમમા પડેલો સખશ જે પોતાની મેલે દેશ નીકાળ ગયો, તેણે ફરીથી મુંબઇનું મોહોડું પાછું જોએઉજ નોહતું.

સઘલી વાતના સુખ સાથે જઇફી વખતે ઉપર જણાવેઆ જેવું દુખ, શોલ વરસ સુધો સંતોસથી સહન કીધા પછે શેઠ બરજોરજી પોતાની પાછલ પાંચ દીકરાઓની વસતીને હસતીમા રાખી, રોજ ૩ જો માહ ૫ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૮૭ ય० એ ૮૮ વરસની ઉમરમાં આ જાંહાંનથી જીંદગીનો અસબાબ બાંધી લઈ બેહસતનસીન થયા; અને તે દાહાડાથી દાદી બરજોરના નામની અટક સીવાએ તેમના પરીવારોમા બીજું કાંઈજ રહેલું માલુમ પડતું નથી.

દાદી બરજોરના દોરાબજીની તોખમથી અવતરેલાઓ માહેલા વડા બેટાની હકાયત ઉપર આપીછે, અને તરીજા તથા ચોથા બાબેની કાંઈજ ઈઆદી મલી નથી; માટે બીજા બેટા શેઠ માણેકજી પોતાની ઓલખ અલાહેધી લઇને, ઉપલી સાખામાથી જે છુટા પડીઆ, તેની તથા તેમના પરીવારોની પીછાંનત માટે નીચલી નોંધ ઉપર નેઘાહ પોંચાડવા માંગીએ છે.

શેઠ માણેકજી દોરાબજી, ઊરફે માકી સરાફ.

દાદી બરજોરના વંશેરામાથી હસતી પાંમેલા આ શેઠ માંકી સરાફનો જનમ ય० ૧૧૦૨ ની શાલમા મુબારક થયલો માલુમ પડીઓછે. એવણને માટે એવું કેહવાએછેંચ કે, પેહલવેહલાં શેઠ ખાનદાનવાલા મરહુમ મનચેરજી બમનજીને તાંહાં કીલીદારીના ઓહોદા કારોબારપર રહીને, ઘણા વરસો રૂડી પેરે ગુજારેઆથી સરાફની અટકે પોંહતા; અને તેજ ઓળખ હજીસુધી તેમના પરીવારોમા પંથરાએલી જોવામા આવેછે.

એપછે સરકારી તરેજુરીમા વડા સરાફના ખાતાં ઉપર જઈ બેઠા; અને જેમ જેમ તાંહાં માહીતી મેલવતા રહેઆ, તેમ સારાં બાયેગની મદદથી જો કે બીજા લાભકારી ધંધાઓ* ઘણાબી હાથ કીધા, તોપણ તરીજુરી ખાતાંની

* તેમા એકતો એવો ઉપીઓગી થઇ પડીઓ હતો કે, અંગરેજોને નાણા ધીરવાનુ કામ ધુમધોકાર ચાલુ રાખેઆથી સરકારી મોટમોટા ઓધેદારો સંગાથે સારી મોહબત સંધાઈ, એટલુંજ નહી પણ તેઓ દરએકના ઘણા વાહલા અને માણીતા થઈ રહેલા હતા. નો० લે०

માન ભરેલી જગેઆ લામબી મુદત સુધી હોરમતની રાહે જાલવી રાખેઆથી માંકી સરાફની આટકે વધારે મજબુતી મેલવી લીધી.

આ શેઠીઆનો નસીબો જારે ચહડતી દશાપર દેખાવા માંડીઓ, તારે નીતી સાચવવા માટે કુદરતી કઉઅતને જેમ હાંશેલ કરતા રહેઆ, તેમ તવંગરીને પઇસો મલેઆથી નહીં પણ દાનાઈ હાંસેલ કીધામા, અને બુજોરગીને ઉમર ઉપર નહી પણ એલમની ઉલટ લીધામા સારી સહમજ સદા વાપરવા લાગા; અને તેવાજ ભંડોલનો વારસો પોતીકા એક બેટા તથા તે પછેના નબીરાને વાસતે જાણે આગમજથીજ સંઘરી રાખેઓ હોએ, તેવી આગમચેતી આલમમા આસકાર કરતા હતા.

સાંભલેઆ પરમાણે શેઠ માંકી સરાફ પરથમ ઘણા ગરીબી હાલતમા હતા, પણ નીતીની રાહે સારા ઉદીઓગને આધીન રહી પગતી દરપગતી વધવા માંડીઉં; અને વખત જેમ હાથમા આવેઓ, તેમ રા કમાઈના મેલવેલા પઈસાનો થોડાક ભાગ સારાં કામોમા ખરચેઆથી નામદારીનો ખરો અધીઓ જે હાંસેલ કીધો, તે માહેલી માતરે નીચલી બાબદો શીવાએ બીજીની યાદગારી હરાતીમા રહી નથી.

ચોપાટીખાતે પોતાના બંગલાની પડોસમા* એક અલાહેદું મકાણ પોતીકા ખુદ ખરચથી બંધાવીને તેમા આતરા આદરાંન સાહેબને ૧૧૬૦ ના શેહણશાહી અરદીબેશત મહીનાને આશાતાદ રોજે તખતનસીન કરાવીને જરથોસતી અનજુમનના ઉપીયોગ માટે ધરમખાતે ઓલ્લા મેલેઆ હતા.

મરણ પામતા પારશીઓને અવલમનજેલ પોંહચાડવાની જગેઆ, જે ચોપાટીના ડુંગર ઉપર આવેલીછે; તાંહાં તે તોલાના લોકો તેમના ધરમ ફરમાન મુજબ કીરીઆ કરવા હંમેશાં જાએચ, પણ તેઓને છાંએડા મલનારૂં કોઈબી બાંધેલું મકાણ તે તરફ પેહલાં બીલકુલ ન હોવાને લીધે, જેમ શીઆલાની સરદી, અને ધુપકાલાનો સખત તડકો, તેમજ ચોમાસાના ચાલુ વરસાદની વેદના ખંમવી પડતી હતી. એ બાબેનો વીચાર આ શેઠે ધારીને તાંહાં એક મકાણ બાંધી આપવાની ગોઠવન કીધી, તેટલાં અજલની દોરીએ તેમની જીંદગીનો અંત આણેઆથી રોજ ૬ મો માહ ૧૦ મો શેહણશાહી સાલે ૧૧૬૩ ય૦ એ ૬૧ વરસની વએ પુરી કરીને ગુજરી ગયાથી તેમના દીલની નેક મુરાદ તેવનથી પાર ઉતરી નહી.

પોતે જે વશીએત કરી ગયા હતા, તેની ખુબીથી આ મરહુમ શેઠના તરણ દીકરાઓ નામે બમનજી, હોરમજજી અને ખરશેદજીએ ઉઠમનાને દાહાડે કીરીઆ પુરી થયાછે પઢાવેલી તનદરેશાતી મુજબ, ડુંગર ઉપર એક મકાણ બંધાવા માડીઉં; અને તાકીદથી પુરૂં કરાવી તેનાની વરશીને દાહડે રોજ ૯ મો માહ ૧૦ મો સાલે ૧૧૬૪ ય૦ એ ઈજાવીને જરથોસતીઓના જાહેર

* એ મકાણ દોખમાઓના ડુંગરની હેઠાણમા દક્ષીનદશાપર અસલ ઉભેલું હતું; પણ તાંહાંની ખાલી જગેઆ હવડાં બેઆકબે કુંપની, અથવા તેઓની વતી સરકારના સવાધીનમા થયલી સંભલાએછે. નો૦ લે૦

વાપરવારામાટે ખોલું મેલવામા આવેછે. એ જગાપર બંધાયલું આ પેહલ વેહલું મકાણ પોણોસોથી વધારે વરસનુ પુરાંણું હજીસુધી સારી હાલતમા સલામત રહીને મરહુમ શેઠ માંકી સરાફના માનવંતાં નામની ઇઆદી આપણને આપતુ દેખાએછે.

આ શેઠના મરણ ટાંકણે હઇઆત રહેલા તરણ બેટાઓ માહેલા વડા શેઠ બમનજી તો તેમની પુઠે આઠ મહીને રોજ ૮ મો માહ ૬ ઠો શેહણશાહી સાલે ૧૧૬૪ ય૦ એ મુંબઇમાં; અને વચલા શેઠ હોરમજજી વેપારને અરથે કલકતે ગયલા હતા, તાંહાં ખોરદાદ મહીનાને તીર રોજે ગુજરી ગયા, પણ તેના સનેની સનદ માલુમ પડી નહી. હવે તરીજા અથવા નાહાલા દીકરાએ જે સથીતીથી જીંદગી ગુજારીને જાહેરાંતમા માન મેલવેઉં, તેનો હઅેવાલ હેઠલ આપીએછે.

શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફ.

પારશી પંચાએતમા પરમુખની પદવી પાંમેલા આ શેઠીઆ ય૦ ૧૧૩૨ ના દે મહીનાને મોહારરોજે જનમ લઇને, આ સરૂસતીમા પરકાશેઆ હતા.

આ સાહેબ પંદરેક વરસની ઉંમરમા આવેઆ, તારે તેમના પીતાએ પોતાના એક મોહબતદાર અંગરેજ દોસત નામે મી૦ એંદરૂ રાંમશે, જે તે વખતમા સરકારી જુદાં જુદાં ખાતાંઓ ઉપર ઓહદા બજાવેઆ પછે, પાછળથી આપણી ટાપુ ખાતે ગવરનરની ગાદીએ પણ બીરાજી ગયોછે; તેના હાથ હેઠલ તેનાને સોંફેઅેા હતો; અને તે સાહેબે પોતાના બચાંપેરે કબુલ રાખીને અંગરેજીની સારી કેળવણી તેનાને આપેઆ પછે જે જે ખાતાંઓપર તે ગયો, તાંહાં આ શેઠને પણ પોતાના હાથ હેઠલ લખનારની ચાકરી આપી રૂડી રીતે નવાઃજેસ કરતો રહેઓ: અને તે સાહેબની અતીઅંત મેહરબાંનીથી આ શેઠ સરકારી કાંમકાજના મકતાઓ પણ મેલવવા લાગા.

કાંમકાજની ઉલટપર જેમ વલાંણો લેવા માંડી, તેમ ખોદાની બખશેસથી જાતી ઉદીયોગ ચલાવીને, વેપારી તથા વાંહાંણવટીઓની* સંફમા સારી રવેશે બીરાજેઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ ખરી તવંગરી તથા બુજોરગી સામાછે, તે ઉપર મરહુમ માંકી સરાફના અહેવાલના તરીજા ફકરામા જણાવેઅ મુજબ સદા લક્ષ આપતા રહી જેવાં પગલાં પોતે ભરવા માંડેઆં, તેવીજ હાલતે પોંહચવા સારૂં પોતીકા સરવે સપુતરોનેબી શીખાડવામાં કાંઇજ કોતાઇ રાખી નોહતી; પછે જેમના કીસમતમા જેટલું હાંશેલ કરવાની સરજત હતી, તેટલું તેઓને પણ હાથ આવેઉં.

* "રાંમશે" નામનુ ટન ૩૮૩ વાલું એક વાંહાંણ બંધાવીને, પોતીકા મુરબીની મેહરબાનગીનો પાર આ શેઠે હાવી વફાદારીથી વાલેઆ હતો; અને તે બારકસ તેમની પાશે વેપારના કારણસર ઇ૦ સને ૧૭૯૫ સુધી ફરતું માલુમ પડેઉંછે. નો. લે.

આ મયાલુ દીલના શેઠીઆએ જેવી પીછાંણત સરવે વરણના વેપારીઓમા પરકાશી દેખાડી, તેવોજ લાગવગ સરકાર દરબાર સુધી રૂડી લાએકાતથી ચલાવીને તેઓનો ચાહબી પોતા તરફ ખેંચી લીધો હતો; અને એટલો બધો દરજ્જો વધારીઆ કે, કોઈબી મંડલીમા શેઠ ખરશેદજી માણેકજી વગર કાંમ આગલ ચાલી શકતુંતું નહીં.

પોતાની જીંદગીમાં એક ઉકમાઈ જેવો અખતરો પઈસા ખરચીને પેહલ વેહલો નજરે જોઈ પરજાને દેખાડનારો ભાગ્યેગશાલી નર કહીજીએ તો, આ શેઠ શીવાએ બીજો કોઈજ ધેઆંનમાં આવી સખતો નથી. ય૦ ૧૧૮૫ માં પોતીકા ચોપાટીવાલા બંગલામા મી૦ ટાંમસ બાઈસ નામના એક અંગરેજની કોશેશ કાંમે લગડાવીને ગેઆસના દીવાથી ધોલા દીવસના જેવો ઝહલકાટ કરી દેખાડ્યો હતો; જે વખતની એક કેહવત રેહેલીછે કે, આ શેઠની વાડી અંદર સાંચાની મદદથી વગર તેલના દીવા થયા હતા. આપણા શેહરમા ગેઆસની રોસની રસતે રસતે પેહલવેહલી મેલાઈ, તેની લગભગ ૫૦ વરસ આગમજ, તે વખતના લોકોએ જોએલી અજાએબી ઉપરથી કદાચજ ધારેઊં હોય કે, હાવો અખતરો પાછલથી સાધારણ થઈ પડશે.

ય૦ ૧૧૮૭ ના શેહરીવર મહીનાને હોરમજરોજથી, પારશી પંચાએતમા એક સાચા, સુધા, અને સવતંતર અધીકારી થઈ બીરાજવા લાગા, તારથી તે ૧૨૦૫ ના શાળ સુધી શું ગરીબ કે તવંગર, બેરડ કે અશીલ, સરવેને સરખી આંખે જોઈ લોકોના ઘરગતુ મુકદમાઓ વાજેબીની રાહે ચુકવતા રેહેઆ. જરથોસતી લોકો મોહોત પછવાડે વગર કારણે એક બીજાની દેખાદેખીથી અગણીત ખરચ કરતા જણાયા, તારે તે માડો રેવાજ ચાલેઆને લીધે ઘણા ગરીબોને ફોકટમા તણાવું પડતું હતું; તેનુ દરદ હઈડે ધરીને ય૦ ૧૧૯૨ મા તેવા નીરઉપીયોગી ખરચના અટકાવ માટે સતા ભરેઆ એક કાએદો આ સાહેબે બાંધેઓ હતો; પણ જાણવાથી દલગીરી ઉપજેછે કે, તેવણની સાથે બેસનારાઓ માહેલા કેટલાક ચોગલાઓને તે કાંમ અણગમતું લાગેઊં, એટલુંજ નહીં પણ ઈનસાફની આડે વારમવાર હરકત નાખતાબી તેઓ જારે માલુમ પડેઆ, તારે અઢાર વરસવેર જાલવી રાખેલી પંચાએતની સાંમેલગીરીમાથી જોકે તેવન બેધડક નીકલી ગયા; તોપણ જેબી કોઈ આશેઆવંતા લોકો દાદ ચાહવા માટે તેમને દુઆરે જતા, તો તેઓને એક અધીકારી તરીકે નહીં, પણ ખાંનગી મીતર અથવા મુરબી દાખલ વાજેબી ઈનસાફ આપતા હતા. હાવા ધરમી કાંમો માટે આ નાંમવર શેઠની બુજોરગી ભરેલી કીરતીને હજીસુધી તેમના ગરીબ હમદીનો ભુલેલા જણાતા નહીં.

હમારી પાશે જેટલી યાદદાસત એખીતી થાએલીછે, તે ઉપરથી કહી સખીએચ, અને તે વખતના કોઈબી ભાગ્યેગશાલી સાહેબો હજીતક હઈઆત રેહેલા હશે તેઓબી સાખશી આપશે કે, આ નામવર શેઠ ય૦ ૧૧૫૭થી વેપાર વણજના વહીવટમા લાગુ પડીને ૧૧૯૭ મા ફારેગ થયા, તાંહાં તુલીક લગભગ ૪૦ વરસનો અવકાસ તેનાએ તેમા રોકેઓ હતો; અને તેપછેબી તેમનો એકાત

દાએકો ફુરસદમા પસાર થયો હોએ એવું જણાતું નથી; કેમકે મંડલીઓમા મોટી ઓલખાણને લીધે હરકોઇનુ કાંઇને કાંઈ કાંમ આ સાહેબની મુનસફી ઉપર સપુરદ થયા કરતું હતું, માટે મરણની ચાર અથવા પાંચ વરસ આગમજ એકાંત વાશો કરીને અમનો અમાન રહેઆ હોએ તો ભાએગે.

સરવે કોઈ એકમતથી કબુલ રાખતા આવેઆચ, અને તે વાતને સચાઇથી ખાલી નહીંજ સહમજવી જોઇએ કે, ઇનસાંન માંતર હરેક વાતની ખાંમી અથવા ખતાથી ભરેલું હોએછે; પણ શેઠ ખરશેદજી માંણેકજીમાં, પરોપકારી બુધીનાં ભલા ગુણ એવા હતા કે, જેથી કરી તેવી ઇઉગતીને પોતાની શોડ બનતાં સુધો આવવા દીધી નહીં. જારથી દુનીઆંનાં સનસારમાં તેવણ પરોટાવા લાગા, તારથી તે તેમની હઈઆતીનાં છેલા નુકતા સુધી આ પરીતી ભરેલા પરોહણા સાથે જે લોકોએ સંબંધ જોડઓ હતો, તેઓને મોહડેથી તારીફના સબદો સરખે આવાજે સાંભલવામા આવતા હતા; તો જોકે તેવણને સવરગવાશી થએઆને પાઆ સદીતો વહી ગઇછે, તો પણ તે વખતથી હઈઆતી પાંમતા આવેલા હાલનાં કેટલાક સાહેબોનાં જીગરમાં તેમની ખુબીનો પહજરાત હજી તક જારીજ રહેલો હશે; અને તેમાં આ નોધ લેનારબી એક ભાગીયો થવા માંગેચ, તે એટલાજ ઉપરથી કે તેનાં મરહુમ બપાવા તથા આ ભાએગસાલી નરની વચે હોએલી મીતરાચારીના સંબંધમાં એક બાલક દાખલ પણ અછી સહમજ સખતી ધરાવીને તે શેઠીઆની પાશે જવા આવવાનો તેને સંજોગ બનતો હતો; એટલુંજ નહી પણ તે પછે ઇસવી સને ૧૮૨૮ થી તે ૧૮૩૨ સુધી (તે પછીના વરશો તો મુસાફરીએ ભટકવામા ગુજરેઆને લીધે તેટલી મુલાકાત બંધ પડી હતી) એક નાંમીચા વકીલ મી॰ હેનરી વીલીએમ મારીસની આફીસમાં શીખાઉ દાખલ રહેલો હતો, તે અરસામાબી આફીસનાં વડા કારભારીના ફરમાંવેઆ મુજબ કોઈ કોઈવાર કાંમકાજ સારૂં જારે આવજાવ થાતી, તારે વાત ચીતના દરમીઆંનમાં આ નેકનાંમ સાહેબની અતી ઘણી ખુબી ભરેઆ અમીરી ખવાસનાં કેટલાક દાખલા જે નજરે જોએઆચ, તેની સાખશીમા નીરભએથી કહીએચ કે, આ શેઠ ખરશેદજી માંણેકજી, મુફલેશોનાં મા બાપ, પરમાણીક લોકોના મીતર, લુછાઓનાં કટા વેરી, તથા અશાકતોના મદદગાર થવામા ખરા બાહાધર હતા.

આ સાહેબે પોતાની કારકીરદીમાં ધરમના ઘણાંક છુપેઆં કાંમો કરી ગરીબોને સનતોશેઆ વીશે જે સાંભલવામા આવેલંચ, (જેની કશી વીગત મલી સખતી નથી) તે ઉપરથીબી અટકલવાને બનેચ કે, લોકોમાં મોટાઈ દેખાડવાની ઇતરાજી પણાને આ સાહેબ અસલથીજ પસંદ નહી કરતાં, ઓદાતાલાની પેદાએસ માહેલા કોઇબી ભાઇબંધને આસરો આપવામા પોતીકી ખાસ ફરજ સહમજી મુંગે મોહડે બનતી શેવા બજાવીને બેહસતનો તોશો એખતીઆર કરતા હતા. આ બાબેની વીગત જોકે હાથ આવી નથી, તો પણ એક જાહેર પુનવંતાં કાંમની ઇઆદગારી જે પરકાસતી રહીચ, તે એજકે જરથોસતી ફીરકાનાં

ઉપીયોગ માટે તેમનાં મરહુમ પીતાએ ચોપાટીમા સથાપેલાં આતસ આદરાંન સાહેબના કેબલાને કોટખાતે લાવવા માટે, પોતીકા અસલી ઘેરની પછવાડે એક અલાહેદું મકાંન બંધાવીને તાંહાં રોજ ૨૬ મો માહ ૨ જો શેહનસાહી સાલે ૧૧૮૬ ય૦ એ લાવી રાખેઆ, તારથી તે આજદનસુધી તે પવીતર કેબલો તાંહાં સલાંમત ઉભો રહીને દરરોજ સેંકડો જણાઓને દરસણ આપેછે. આ દરેમેહરનો ખરચ પોતાની હઇઆતી સુધી તો તેનાએ ચલાવેઓ હતો, પણ તે પછેથી ચંદરોકાલ સુધીના નીભાવસ માટે, સાંભલેઆ પરમાણે જે ઘરની અંદર તેમના ભતરીજા શેઠ ફરાંમજી બમનજી રેહછે, તે મીલકત નાખી કાહડી ગયાચ, તે છતાં તેનો ઉપીયોગ માલેકની મરજી માફક થતો માલુમ પડતો નથી; માટે એ બાબેનો કાંઈ ચોકસ બંદોબસત બંધ બેસાડવાની ફરજ આ મરહુમ શેઠના વારેશો તથા કેબલાના વહીવટદારોએ જરૂર અદા કરવી જોઇએછે.

જમાનાની ગીરદેશીના ફાંદામાથી કોઇબી સખસ જો બંચી શકેઓ હોત, તો આ શેઠીઆએ મેલવેલો દરવીય, જઇફીના વખતપર તેમની પાશેથી રૂખસત લઇને ચાલતો થતાં બચીત અટકતે; પણ ભવીસની વલાણે જારે વકરવા માડુએ, તારે તેને તેવું બનવા દીધુંજ નહીં, અને તેમ થતાંબી મનને મોકલું રાખી ખરી મોટાઈ તથા બુજોરગીને શેવટની ઘડીસુધી જાલવવામા પોતાની જાતી બુધી સાથે ચંચલાઇ તથા ગંભીરાઇને પોતાની પાશેથી હરગેજ વેગલી રાખી નહીં.

વંસાવલીમા જણાવેઆ મુજબ આ શેઠને તાંહાં પાંચ દીકરાઓ જે અવતરેઆ હતા, તેમાથી તરીજા શેઠ હોરમજજી, બાપની પાંચેક વરસ આગમજ રોજ ૨૧ મો માહ ૪ થો શેહણસાહી સાલે ૧૨૦૯ ય૦ એ ગુજરી ગયા. આટલા સબબથી શેઠ ખરશેદજીનુ જીગર જોકે જખમીતો થયુંજ હતું, તોપણ બાકી રહેલાં પરીવારોને સારાં ધેઆણથી સદા જોતા રેહવામા ૮૧ વરસની ઉપર ૧૦ મહીનાની મુસાફરી પુરી થયા પછે, ૧૧ મો મહીનો બેઠો તેજ દાહડે ય૦ ૧૨૧૪ ના ૮ મા મહીનાને ૧૨ મે'રોજે, પોતાની તરફથી બજાવેલાં સારાં કાંમોની ઇઆદગારી, આકેબત નાસત પાંમનારી આ દુણીઆંમાં મેલીને હંમેસગીના રોસન બેહસતમા શીધારેઆ. આ બાબેની ગંમ ભરેલી ખબર ગાંમમા જારે ચોમેર ફેલાઈ, તારે તે મરહુમ નરના અશો રવાંણની લાએકીને છાજતું છેલું માન આપવા સારૂં છેક હલકેથી તે વચલે અને પેહલે વાંગેના જરથોસતીઓની એટલી તો થઠ તેમને મકાંણે ભેગી થઇ હતી કે, ઘેરની બેહુ બાજુના મોહલાઓના એકથી તે બીજા નાકાંસુધીના રસતા બીચોબીચ ભરાઈ રહેઆ હતા; અને તેવીજ થઠ તેમના સતકાર સાથેની એક પાદશાહી દરજાને અનુસરતી સવારી અવલ મનજેલ પોંહચાડવા માટે શીધારી હતી.

આ મરહુમ શેઠના શોગનું વરણન તે વખતના બધાં દેશી તથા અંગરેજી વરતમાણ પતરોમા જે આવેલું હતું, તે બાબેનું એક ચોપાંણીએ જોતાં તેમા જુદી જુદી ઢબથી જણાવેલી એબારત બંદી સાથે સરખાવતાં આ હમારી નાકેસ કલમનું લખાંણ જોકે કાંઇજ વજનદાર ગણાતું નહીં, તોપણ સઘલું

તપાશેઆથી તેમના સારાં કાંમો ઉપર થએલી ઘટતી સ્તુતી સંબંધી સરવેની મતલબ એકની એકજ ઉતરેછે.

જાહોજલાલીમા પંકાઇ ગયલો આ શુરો નર અને ખરો જરથોસતી બંદગી ઉપર શદા ચુસત રહીને, જીવતાંજીવત જેવી રૂડી બુધીથી પોતીકી કોમ ઉપર સરદારી ભોગવી માન મેલવતો હતો; તેવાજ હેતુથી તેમની હઇઆતી બાદ, એક સુંદર બાહવલાંની મારફતે આપણી વસતી માહેલી સઘલી વરણની પરજાને સારાં ધેઆંનથી સંભાલવા માટે આજ ચારેક વરસથી કાંઇકિ વધુ થયું, આ માહપુરૂસ પોસાગ પેહડી ઓધીને ભોંએખલા, નાગપાડા, બેલાશીસ તથા ડંકન-રોડ પર જવાના ધોરી રસતાઓની વચોવચ એક ઉંચા મીનારા ઉપર ઘણીજ ગંભીરાઈ ભરેઆ ભપકાથી ઉભા રહી આલમને પોતાની પીછાણત આપેછે; એટલુંજ નહી પણ પોતાના કદમ નીચે ચાર બોરહુએ ગોઠવેલી પુતલીઓના મોહડાંમા આપેલી વાંસલીના આકારની નલીઓ વાટે ફુંવારામાથી ઉડતું નીરમલ પાંણી તેજ ઠેકાંણે પથરથી બાંધેલી હોજની અંદર જીહીલાઇને રાહદારીઓ ઉપરાંત તે તરફના રેહવાશીઓ વટીકની પેઆસને છીમાવેછે; માટે આ નામ-વરનું રવાંન તેમના પનોતા (નાધલા) પુતર શેઠ માણેકજીની ભલી કોશેસથી રોસન બેહસતમા જેમ ખુરા રેહતું હશે, તેમ આ નીચલી કવીતાની કેહવત મુજબ એક ઉતમ ઇઆદી હજારો લોકોનો આશીરવાદ લેતી હીંઆં જેબ આપેછે.

રખસ ગયો હીંઆંથી રાખીને ઘાસ—કરમાએલું ફુલ જેમ આપેછે વાસ.

શેઠ ખરશેદજીની રૂડી વરતણુકનુ ટુક વરૂતાંત, તેમની ખતમ થએલી જીંદગી સાથે હીંઆંજ પુરૂં કરતીવેલા થોડાક બોલાસો નોંધી લઇએચ કે, જનમથી જોવાએલા ફાલ મુજબ આ મરહુમ શેઠનુ નામ ફારશીને કાએદે "ખુરસીદ" આવેલું હતું; જે શબદો માહેલા પેહલા "ખુર" નો અરથ સુરીય, અને છેલ્લા "સીદ" નો અરથ ઝહલકાટ કરી થાએછે; પણ ગુજરાતીમા તેટલા શબદો બોલતાં ટોછડાઇ જણાયાને લીધે, તેને છેડે "જી" નો એક હરફ વધા-રીને બોરસેદજી રાખેલું, પછે તેના આસતે આસતે ગુજરાતીમા ખરશેદજી, અને અંગરેજીમા કરશેટજીના ઉચારથી વપરાતું રહેલું છે.

આ શેઠનુ મુબારક નામ જે રોસની જેવું ઝહલકાટ પાંમતું હતું, તેવાંજ તેનાએ સવતંતરપણે બજાવેલાં કાંમોની વીગેસ યાદી હમારે હાથ નહીં આવેઆને લીધે, હાવા પરોપકારી શેઠીઆની જીંદગીનો અહેવાલ સંમપુરન થએલો કેહવાઇ સખાતો નહીં.

હવે ખુરસીદના કીરણમાથી એક અનમુલું માણેક (જેને ઇઆકુત અથવા લાલ કરીબી કેહવામા આવેછે) જે પરકાશી નીકલેલુંચ, તેની પરખ કરવાનુ કામ પરજાની શનમુખ ધરતી વેલા ચાહીએચ કે, જે ખરો ઝહવેરી હશે તે તેની સાચી કીંમત આંકેઆ વના રેહશેજ નહીં.

શેઠ માણેકજી ખરશેદજી સરાફ.

અફ્રીકમાથી હીરકણી, ને પુરે આવેઊં લાલ,
જનમ આપતાં માબાપોએ, જોયો રૂડો ફાલ.
હકીકત જેની ઉતપંતીની, રહેલી નથી છાંની,
ખરી વાતની યાદી લેતાં, નથી કેહતા કાંહાંણી.
તવંગરી જેણે પદશે નહીં, પણ મેલવીચ વીદેઆથી,
હોરમત ન જોઈ વરસમા, પણ બુધી ભીદેઆથી.
અંતકરણથી એ વાતોનો, ગોખી રાખેઓ કલાંમ,
હેવાજ નરની હીંમત ઉપર, પોંહચે સઉની સલામ.

માફી સરાફના મુલમાથી ઉતપન પાંમેલી ઘણીક ડાહાલીઓ જે વર્ંસાવલીની હારમા દાખલ થઈછે, તે માહેલા શેઠ ખરશેદજીના સરવેથી આ નાધલા દીકરા સંસારની સરજત એખતેઆર કીધા પછે, પગતી પગતી ચહડીને છેક નાંધલી દેવાંની અદાલત (જે સ્માલકાઝ કોરટ કેહવાએચ) મા બીજા નેયાયાધીસની પવીતર ખુરશી ઉપર ઘણા વરશો સુધી બીરાજીને, તાંહાંથી હોરમત સહીત હવડેજ પરવાર પાંમીને બેઠા મુસારાપર આસાએસ લેતા જણાએછે; તેનાની જીંદેગીના અહેવાલ ઉપર રજુ થયા આગમજ તેમનો જનમ દીવસ જણાવીએચ કે, રોજ ૯ મો માહા ૬ ઠો શેહનશાહી શાલે ૧૧૭૭ ય૦ નુ સુભ મહુરત લઈને તે જગત કીરતારની બખશેસથી આ દુનીઆમા ઘટતી ફરજ અદા કરવા સારૂં સવતંતરપણાની હીંમત સાથે અવતરેલા માલુમ પડેછે.

કેટલાક અનુભવી સાહેબોને મોહડેથી એવું સાંભલવામા આવેઊંચ, અને પણોતા પુતની પરખખી તાંહાંથીજ જણાઈછે કે, આગલા વખતમાં લોકોના છઈઆંવો બાલ અવસથાને વીખરવા દઈ જેમ ખફ્રારી રમત તથા તોફાંન મસતીમા વખત ગુજારતા હતા; તેહવા અનઘટતા રેવાજથી શેઠ માણેકજી ઉલટોજ ખવાસ રાખતા હતા. જારે કેળવણી લેવા લાએકના થયા, તારે તેમના નેક પીતાએ પેહલવેહલા ય૦ ૧૧૮૯ માં સમે પરમાંણે ચાલતી પાઠશાળાને સપુરદ કરી દીધા; જાંહાં કેહચ કે, સાવધ મનને ઉતેજનનુ વલાંણ આપી વીદેઆના અભેઆસમાં મસગુલ રહેઆ; અને જેમ જેમ ઊંમરે વધતા ગયા તેમ બીજી રીતના આડા અટારા લાંડમા વખત ગુમાવેઆ કરતાં, એલમનોજ ભંડોલ સંઘરવા ઉપર પોતાનુ નીરમલ ધેઆંણ રોકવા લાગા; એટલુંજ નહીં પણ પોતાના માંનવંતા બુજોરગ પીતાને મેટે વાધેના યુરોપીઅન અમલદારો તથા સઘલી વરણના ગાંમઠી ગરહસથો સંગાથે હોએલી મીતરાચારીનો લાભ મેલવીને, જાતી ચનચલાઈમા એટલો તો વધારો કરી લીધો કે, તે વખતના વાવેલાં બીઈનુ રૂડું ફલ ચાખવા માટે આજ દીન તુલીક સઘલી પરકારની લાએકાત તેવણ ધરાવેછે.

ઈંગરેજી જુબાંન બોલવામા એવણની લઢણ અસલથીજ અંગરેજોને મલતી જે જાહેર થએલીછે, તે હીંઆંસુધી કે કોક સાથે હરેક ઓડે રહીને તેવન જો વાત કરતા હોએ તો, અજાંણેઓ સખસ એમજ સહમજે કે બે અંગરેજો વાત કરેછે; અને જારે તેમની નજર પડે તારે તો તે અચરત પાંમેઆવનાં રેહજ નહીં: હમો કબુલ કરીએચ કે આ સાહેબનાં કરતાં અંગરેજી એલમ વધારે જાંણનારા બીજા ઘણાંબી ગાંમઠી ગરહસથો હાલ મોજુદછે; તોપણ બોલવાની ઉપલી લઢણમાં તેમની બરોબર કોઈબી ઉતરી સકેઓ હોએ તે વાતમાં હજીસુધી સંધે રહેલોછે; અને તે ઉપરાંત એ જુબાંન લખવામાબી તેમની સખતી કોઇ રીતે ઓછી જણાતી નથી. જેઓ સંગાથે એવંણને કાગલ પતરોનો વેહવાર ચાલેલોછે, તેમાં સરવે લોકોએ એકીજ આવાજે તેવણની કાબેલીએતની અરજી પીછાંન કીધેલીછે; અને તે બાબેના ચોપાંનીઆંઓબી જેઓએ વાંચેઆં હશે તેઓને તેમાંથી માલુમ પરેણંજ હશે, એટલુંજ નહીં પણ હવડાં જેબા સાહેબોને વાતચીતનો સંબંધ તેમની સાથે જોડાએલોછે, તેઓથીબા એવોજ અભીપરાએ મલતો રેહછે, માટે એ બાબે વધુ સરેહ કરવાની કશી અગત જોતા નથી.

આ શેઠીઆની કાબેલીઅતનુ ટુક વરણન આપેઆ પછે, જારથી તેવન પરજા ઉપીઓગી બાબદોમા પલોટાઈને જાહેર મંડલીઓથી માન મેલવતા રહેઆ, તેની ઈઆદી જેમ હાથ આવીચ, તેમ હીંઆં નોંધી લઈએછે.

પારશી કોમમા વારશા હીશાની વેંહચણી કરવાના ચોકસ કાએદા પરથમ નહી હોએઆને લીધે, કુટંબીઓ વચેના જઘડા વારંમવાર કોરટે ચહડતાં લોકોની દોલતનો ખરાબો થાએ, તેના અટકાવ સારૂં સતાવાલાઓની ભલાંમણ ધેઆનમા રાખીને, તે વખતની પંચાએતના અકાબરો ખારા ધારો બંધાવી મંગાવવાની ગોઠવણ કરવા હંમેશાં ભેગા થતા હતા; પણ મત ફેર પડેઆને લીધે તે માહેલા વડા અકાબર મરહુમ શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજીએ, એક ખંરડો કરીને જારે પંચાએત તરફથી કલકતે મોકલાવેઓ, તારે તેની સામને બીજો ખરડો તેજ મંડલી માહેલા શેઠ વીકાજી મેહરજી તારાપોરવાલાએ ઘડીને તાંહાં જુદો રવાનેં કીધો. એકજ મંડલીના અકાબરો પાશેથી ગએલા દસતાવેજોની બીના એકબીજાને આડે આવતી જોઈને, આ શેઠ માણેકજીએ ઈ૦ સને ૧૮૩૭ ના એપરેલની ૧૨ મી તારીખે મજબુત દાખલા દલીલથી તકરાર ઉઠાવીને તે બાબેનો મુશંદો છેક કલકતાની ધારા બાંધનારી સભાંમા પોંહચાડેઓ; અને તે દાહડાથી આ શેઠ જાહેરમા આવતા જણાયા. પંચાતના અકાબરો તરફથી એક મતનુ લખાણ નહીં ગએઆ ઉપરથી સતાવાલાઓએ તેને રદ કરી અંગરેજી કાનુન મુજબ પણ થોડાક ફેરફાર સાથે એક કાયદો બાંધીને ધારાના આકારમા જે પરસીધ કીધો, તેમા ઘણાખરા વીચારો આ શેઠના અંતે પેસ પડેઆ હતા.

માંડવીખાતાંમા માહશુલ હુઘડાવનારના હાથ હેઠલ, વગર સનદી અમલદારનો સરકારી માન ભરેલો ઓધો, સરવેથી પેહલવેહલો આ ગરહસથને

તા૦ ૫ મી ફેબરવારી ૧૮૩૮ ઇશાવીએ દર મહીને રૂ૨૫૦ ના પગારથી મલેઓ; અને તે બજાવવાસારૂં મશાજેદ બંદર ખાતે જઈ બેઠા હતા. સાતેક વરસ તાંહાં ગુજારેઆ પછે, ૧૮૪૫ ના જુલાઇથી તેવોજ ઓધો બજાવવા માટે કોટની માંડવીના નીકાશખાતાં ઉપર બીરાજવા લાગા. એ અરસામા રૂઉની અયાત તથા નીકાસમા ઘણી ઘાલમેલ જે ચાલતી હતી તેના, તથા બીજી કેટલીક બાબદનાં સુધારા ઉપર એનાએ પુરતું ધેઆંન આપીને ચોરીના અટકાવ માટે પોતાના વડા ઉપર કેટલોક ખોલાસો લખી મોકલાવેઓ હતો; જે ઉપર તતકાલ લક્ષ અપાએઉં હોતતો સંધે નોહતો કે સરકારની ઉપજમાં અતી વધારો થાતે; એટલુંજ નહીં પણ ચાલતાં કાવતરાંબી સદનતર અટકી પડેઆથી બીજા કેટલાક સુધા વેપારીઆને ફાએદો મલતે; પણ તેહવો રૂડો મારગ માઠાં ભાએગે કોઇને ન સુજેઆથી ચોરીના કાંમમાં વીશેસ ઉલટપાલટ થવા માંડી તારે આ નીરદોશ અને સુધા અમલદાર ઉપર તે ખાતાંનાં વડાએ સરકારમાં ફરીઆદ લખીને ઓધો બજાવેઆમા ગફલતી કીધાનો અનેઆ મેલઓ; જે બીલકુલ નામનજુર રાખવામા આ હીંમતવાન અમલદારે ખરી બાહાદુરીથી તે બાબેના માકુલ દાખલા દલીલ સાથે ઘટતો ખોલાસો કરીને સરકાર પાસેથી વાજેબી ઇનસાફ ચાહેઓ, પણ બીરગસતે દાહાડાની સરજતથી તે ઉપર કસુંએ ધેઆન આપેઆવના ૫ મી એપરેલ ૧૮૪૭ ની તેરીખે સતા ભરેઓ કાગલ લખીને તેમની પાસેથી સરકારે ઓધો છીનવી લીધો; જે ઉપરથી પોતાના નીરદોશપણાંની સાબેતીમાં છપાવેલાં ચોપાંનીઆંની નકલો ઓલખાંણવાલાઓ વચે વેંહચીને તે બાબેની ફરીઆદનો વાજબી પોકારો છેક વેલાત સુધી આ ચંચલ જેહેનનાં અમલદારે ઉઠાવેઓ હતો; તે વાતથી તો અલબતાં ઘણા સાહેબો વાકેફ હશે. આવા પોકારથી તાંહાંવાલા ગાંમઠીઆનું ભલું ઇછનારાઓએ વાજેબીની રાહે ઇનસાફ આપી, તેવણને માંથે અદેખાઇથી ચોંટેલું ઉપલું બોહતાંન સફાઈ કરી દીધું એટલુંજ નહીં પણ તે વખતના નામદાર ગવરનર કલારકની ડાહી સરકારે તેવણની ચાકરીની કદર બુજીને ચહડતે દરજ્જેનો કોઈ ઓધો બખસવાની કબુલાતબી જણાવી હતી; જે વીશે હવે પછે લખેઆમા આવશે.

આ ગરહસથના કાબેલીએતપણાની કદર બુજીને, શેહરના બોહભાદાર શેઠીઆઓ નામે ફરાંમજી કાવસજી બનાજી, નવરોજજી જમશેદજી વાડીઆ, જમશેદજી જીજીભાઈ, ઝાંગીર નશારવાંનજી વાડીઆ, બમનજી હોરમજજી વાડીઆ, ખરશેદજી કાવસજી બનાજી, તથા દાદાભાઈ પેસતનજી વાડીઆ, એઓએ સફકતની રાહે મોંજી સુપરીમ કોરટના વડા સરીફ ઉપર તા૦ ૫ મી એપરેલ ૧૮૩૯ ઇશાવીએ કાગલ લખી તેનાનું નામ ગરાંડજુરીના અધીકારીઓની ટીપમા દાખલ કરાવેઉં હતું; અને તેનીજ ખુબીથી આ શેઠ તે પછે જુજ વખતમા સુલેહના અમલદારોની સંફમા બીરાજીને તેનું માન આજ દન સુધી હોરમત સાથે જાલવી રાખેલું જણાએછે.

રાએલ એશીઆટીક સોસાઇટી ખાતાંની શાખામંડલીમા આ ચંચલ ગરહસથને એક અધીકારી શેડવવાની પેહલવેહલી દરખાસત, તે મંડલીના માનવંતા

અંગરેજ અધીકારીઓ તા૦ ૧ લી ફેબરવારી ૧૮૩૪ ઇશવીએ સભાની હજુર લાવેઆ હતા; પણ કોઇબી ગાંમઠીને દાખલ નહીં કરવાના એરાદાથી તેની વીરૂધ મત પડ્યાને લીધે અરજદારોની ઇચ્છા અકારત ગઈ. આ બાબેની ખબર જારે લંડન પોહતી, તારે તાંહાંની વડી સભાએ વાજેબીની રાહે હાવા કાબેલ શેઠીઆને મોટાં માનથી કબુલ રાખીને, તા૦ ૧૭ મી જાંનેવારી ૧૮૩૫ ની તેરીખે સરવે સભાસદોએ એકમતથી આ શેઠનુ મુબારક નામ ગેરહાજર રહેલા અધીકારી તરીકે દાખલ કીધું; અને તે દાખલો પકડીને તારપછે હીંઆંની શાખામંડલીએ પણ તા૦ ૨૯ મી જાંનેવારી ૧૮૪૦ ઇશવીએ શેઠ માણેકજીને મોટી ખુશીથી બાહાલ રાખેઆ. આવી માહભારત મંડલીની અંદર દેશી ગરહસથોમા આ શેઠ પેહલવેહલા આંમેજ થયા, તારથી તે આજ દન સુધી તે નામીચી સભામા સોભાવંતો દરજ્જો સાચવતા દેખાએછે.

આ ગરહસથ માંડવી ખાતાંના અમલપર હતા, તે વખતે સરકાર પાશેથી રજા મેલવીને ૧૮૪૧ ના મારચની ૧ લી તારીખે પેહલવેહલા જારે વેલાત શીધારેઆ, તારે તે વખતના નામદાર ગવરનર સર જેમસ રીવેટ કેઆરનાકે નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરના વડા ઉપર ભલાંમનનો પતર જે લખી આપેઓ હતો, તેની ખુબીથી કેટલાક વગવાલા ઊંમરાઓ સાથે આ શેઠને મીતરાચારીની અતીઘણી મોહબત બંધાઈ હતી; અને વલી હાવા હુનરમંદ મુલુકમા ગયાથી પોતીકા અનુભવમા વીશેસ હુંમેરો મેલવવાનુ બની આવેઊં હતું. માંડવી ખાતાંમા વેપારીઓના કાંમને જે સગવડ કરી આપતા હતા, તેનો હેતુ ઇછીને મુંબઇના કેટલાક વેપારીઓ તથા વાંહાંણવટીઓ મલી દોહોડસોથી વધારે શખસોએ (જેમા ૯૧ હીંદુ, ૪૨ મહમદીઅનો, તથા ૨૬ પારશીઓ હતા.) એક સુભાખીત માનપતરની ભેટ રવાનગી ટાંકણે આપી હતી. વેલાત ખાતે સહી સલાંમત પોહતા પછે, બોરડ આવ કનતરોલના વડાએ આપણી નામદાર માહરાંણી સાથે સેંટ જેમસ મેહલમા આ શેઠની મુલાકાત કરાવી હતી. અને તે ભેટ માહરાંણીએ મેહરબાન દીલથી લીધી હતી.

અબલાજાતીઓના જીગરમા અંગરેજી વીદેઆ પેસાડવાની પેહલવેહલી ઉલટ આ ગરહસથે રાખેઆ મુજબ, વેલાતથી પાછા આવેઆ પછે ૧૮૪૨ મા પોતીકા મરહુમ ભાઇ હોરમજજીની દીકરીને મીસતરીસ ઉઆરડ નામની સદગુણી લેડીના સવાધીનમા સોંફી હતી; અને તેની બીજે વરશે પોતાની દીકરીઓને મીસ બરટન નામની આબરૂદાર લેડીના શીક્ષકપણા હેઠલ કેળવણી અપાવવા લાગા. હાવાં કામને જાહેરના ઉપીયોગમા લાવવા માટે, એક સ્કુલ ઉભી કરવાની ઇચ્છા આ શેઠના જીગરમા એજ વરસથી ભમતી રહેલી હતી; અને તે વખત જોકે તેમના વડા પુતર મી૦ હીરાજીના રોજ ૮ મો માહ ૧૦ મો શેહનસાહી શાલ ૧૨૩૨ ય૦ એ ગુજરી ગયાથી ઘણો કહવંગો આવેઓ, તોપણ ઉપજેલાં દુખને સંતોસથી સહન કરતાં તેમના ઉઠમનાને દાહાડે કેટલાક મીતરોની મસલતથી બાલકીઓની તરબીએત સંબંધી ઉપીયોગી કાંમના આરંભ માટે આ શેઠે પેહલવેહલાં રૂ ૪૦૦૦ ભરીને, જાહેરના હુંઘરાતથી કુલ રૂપીઆ

૬૦,૫૦૦* ની એક મજબુત થાપણ તતકાલ જમાવી લીધી હતી. સ્ત્રી કેળવણીની વાતો જારે આપણી તરફ અંધારામાં હતી, તારે કેહવ્ય કે એકાત બે સરીમંત શેઠીઆઓને* તાંહાંની દીકરીઓ અંગરેજનના સવાધીનમા રહીને થોડીક કેળવની જે પાંમતી હતી, તેપણ આ ગરહસથનીજ કોશેસથી હોએ એવું ધારેઆ છતાં તેણીઓનો અભેઆસ આગલ વધેલો જણાયોજ નોહતો; પણ આ શેઠીઆએ તો ઘણી બાલકીઓને પાહવરદી કરવાની કાલજી રાખેલી, તેથી ઉપલી થાપણને આધારે ૪૦ સને ૧૮૬૩ ના જુલાઇ મહીનાથી "અલેકઝાનદરા નેટીવ ગેઆરલસ ઈંગલીસ સ્કુલ" પોતાની આગેવાંની હેઠલ† ઉભી કીધી; અને તે વાતને આજે એક દાએકો પસાર થઈ ચુકોછે. આટલા વખતની વચે હાવાં સુભ કાંમની સાંમણે જેમ ખાનગી તેમજ જાહેરમા જેટલી ચરચાઓ ચાલી હતી, તે ઉપર ટીકા કરવાનુ હમો કાંઈ ચાહતા નહીં; મગર તેનુ પરીણામ જે રૂડીપેરે પાર ઉતરતું દેખાએચ, તે બાબે ૧૮૭૨ ના ડીસેમબરની ૧૯ મી તારીએ પરેલ ખાતે "લવજી કેઆસટલ" મા એ સ્કુલની શીખેલી છોકરીઓને ઇનામ વેંહચી આપવાની જે રાંમસની ભરેલી કીરીઆ અંગરેજ, હીંદુ, અને પારશી મરદો તથા સ્ત્રીઓ મલી ૨૦૦ થી વધારે આસાંમીઓની હજુર થઇ તેની યાદી અતરે નોધી લઇએછે. એ શીખસકશાળાના મુનશી ડાકટર ધીરજરાંમ દલપતરાંમે જે રીપોરટ જાહેરમા વાંચી સંભલાવેઓ, તે મુજબ સ્કુલ સથાપવામા આવી તારથી તે છેલી તેરીખ સુધી સઘલી મલીને ૧૬૧ છોકરીઓ તેમા દાખલ થઇઓ હતી; જેમાથી તેટલાજ અરસામા ૮૯ છોકરીઓએ નીશાળ છોડી, (ધારેઆમેલ શીખી રહેઆથી હશે) તે હસાબે ૭૨ જનીઓએ ઉપલે ઠેકાંણે હાજરી આપી હતી; એ મીજલેસની અંદર થએલાં સુભાખીત ભાસાંનોમા રેવરેંડ ડાકટર જાન વીલસનનાજ વીચારો નોધી લેવા જોગ જણાએચ કે, "આ (કેળવની) ખાતાંએ જેમ હીંદુસતાંનમા તેમજ "યુરોપમાબી સારો આસરો મેલવેઓછે; અને તેથી કરી એ ખાતું આજે એક "બુસનોમા બાગની‡ મીસાલે ખીલેલું દેખાએછે; કારણ કે તેને જનમ આપ- "નારા પીતા (શેઠ માણેકજી) ની માન પાંમેલી મેહનતથી નીચે જણાવેલા "નામીચા નર તથા નારીઓ પાશેથી આસરો મેલવવામા ભાએગશાલી ગણા- "એલેછે; જેમા:—

---

* તેમા એકતો શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજીની નાંધલી બેટી મરહુમ પીરોજબાઇ માલુમ પડેઆંછે, પણ બીજા શેઠીઆનુ તથા તેમની દીકરીનુ નામ જણાયું નથી. નો. લે.

† હેવીજ કીસમની એક ખાંનગી સ્કુલ સાંભલેઆ પરમાણે આ શેઠને રેહવાના "વીલા બીંએબલા" વાલા બંગલા અંદર ઇ૦ સને ૧૮૬૦ થી ચાલુ કીધામા આવી હતી. નો. લે.

‡ એ કારણ માટેની થાપણ જે ઘટી પડીચ, તેને વધારીને ખરચ પુરતી ઉપજ થાએ તેટલી સંખીઆપર જારે પાછી મેલાએ તારેજ તે આબાદી હાલતમા આવેલી ગણાએ. નો. લે.

નામદાર પરીનસ તથા પરીનશેસ આવ વેલસ.
પુરૂશીઆ તથા ગરેટ બરીટેનની સાહજાદી.
સાહજાદી લુઈસા.
ડચેસ આવ કેમબરીજ.
સાહજાદી મેરી.
ડચેસ આવ ટેક.
ડચેસ આવ ઈનવરનેસ.
રાંણી સુજીની.
ડચેસ આવ સાકસકોબરગ.
ડચેસ આવ ઓલડનબરો.
લારડ લારનસ.
લારડ મેઓ (મરણ પાંમેઓછે.)
લારડ નારથબરૂક.
ડીઉક આવ એડીનબરો.
માહરાજા દુલીપસીંગ.
ડીઉક આવ વેલીંગટન.
કછના રાવ.
કુપરથલાના રાજા.
જામખંડીના રાજા તથા રાંણી.
ધરાંગધરાના રાજા.
જુનાઘઢના નવાબ.
સર બારટલ ફરીઅર.
સર સીમોર ફીટઝરલડ.
અને તે વગેરે બીજા ઘણાક ગરહસથો.

હાવો માહભારત આસરો પાંમેલું એક કેલવણી ખાતું લોકોનું ધેઆંન જેટલું ખેંચે તેટલું થોડુંજ કેહવાએ. એની થોડીક નબલી હાલતના વખતમા સરકારી નારમલ સ્કુલને તેમા જોડી લીધા ઉપરથી એટલીજ ખુશી ઉપજેછે કે, તેથી આ ખાતાંને હવે ફાએદોજ હાંશેલ થશે.

આગલ જણાવેઆ પરમાણે નામદાર ગવરનરે આપેલી કબુલાત પુરી પાડવાનો જારે વખત આવેઓ, તારે ઈ૦ સને ૧૮૪૭ના મે મહીનાથી "કોરટ આવ રીકુએસટ" યાને તે વખતપર કેહવાતી નાધલા મેઅરની આફીસ ખાતે હલકી રકમના દેવાંની મુકદમા ચુકવવા માટે કાંમ ચલાઉ કમીસનરની જગેઆ સોંફી, જે માંડવીના ઓહધા કરતાં ચલબતાં ચહડતે દરજ્જેની કેહવાઈ હતી. એ ઈનસાફી ખાતાંપર દર અથવાડીઆમા બેવાર મુકદમાઓ ચુકવવા સારૂં આ શેઠને હાજર રેહેવું પડતું હતું, અને બાકી દીવશો પોતાના અનુભવને વીશેસ અભિઆસમા રોકવા લાગા. ઈનસાફના કાંમમા સરકારની પુર ખાતેરી જારે થઈ, તારે ૧૮૪૮ ના ફેબરવારીથી તે જગેઆ ઉપર આ શેઠને કાએમના ખાસ ઓહધેદાર તરીકે ગોઠવી બેસાડેઆ; અને તે ઉપરાંત ધારાની પુખત માહીતી હાંશેલ કીધાથી, સદર અદાલતને તાએબાની મુફશીલ કોરટોમા વકીલની એક પદવીબી સરકારની મેહરબાંનીથી તેનાએ મેલવી લીધી હતી.

ઈનસાંનને જો સઘલી વાતનું સુખ સાંમટુંજ મલતું હોતતો દુનીઆં અંદર તે સમાઈ સખત નહીં, પણ કુદરતે તેમાં અતાર લગે કોઈનેબી ફાવવા નહીંજ દીધાથી તે કીરતારનું માંહ ગનેઆંન માલુમ પડેછે; અને જેટલું તેને બખશેલું હોએ તેટલુંજ હાંશેલ કરી જે ધણી સંતોશ પકડી બેશે, તે જેહવો ડાહેઓ પુરૂસ બીજો કોઈજ નહીં કેહવાએ. હાવી સહમજ સખતીના વરગમાં શેઠ માણેકજીને જે મેલવા ચાહીએચ, તે એટલાજ ઉપરથી કે એવણને સંસાર તથા સંપજનું સદા સુખ આપનારી તેમની પતીવરતા મોહરદાર રોજ ૨૩ મો માહ ૧૦ મો શાલે ૧૨૧૮ ય૦ ને રોજે થોડીક માંદગી ભોગવીને બેહસતનશીન

થયાં, તેના જખમનો જરબ પોતાની છાતીમાં ચોબાવેઆ પછે તે મરહુમ બાઈના નામ લેનામા બખશેસ થએલાં છઈઆંઓના પરીતી ભરેઆ એખલાસ ઉપર શેવટની ઘડીસુધી સબુરી પકડી બેસવાની ધારનાથી આજ દન તુલીક નીતી સાચવીને રહેઆચ, તેમાં તેનાએ ખરેખરી રૂડી બુધી વાપરેલી વખણાએછે.

અમદાવાદની કોટવાલી ખાતાંના માજી ફોજદાર મી° હીરાલાલ ગોવરધનદાસને, બે સખશો પાશેથી રૂ ૧૪૮૦ ઉપરાંત સોનાંની એક સાંકલી લાંચ દાખલ લીધાનાં અપરાધસર તાંહાંના શેસન જડજે પાંચ વરસના કેદખાંનાની સજા કીધી હતી; અને તે ઉપરાંત એવીજ કીસમના બીજા ઘણાક મુકદમાં તેની સાંમણે ઉભા થએલા હતા; પણ તે સઘલા અનેઆએ વીશે સાંભળવા પરમાણે તે બીચારો તદન અણજાંણેઓ હતો; માટે તેના સંભાલ સારૂ આ શુસ વકીલે તેની તરફથી મુખતેઆરનાંમુ મેલવી લીધા પછે; મુંબઈની સદર ફોજદારી અદાલતમા અપીલ કરીને, ધારાની રૂહુએ ઘણીજ પુખત કાબેલીએત વાપડી તકરાર લડેઆ હતા; જેની કેફીએતના છપાએલાં ચોપાંનીઆંથી એક જીવતી સાખશી જે મલીચ, તે ઉપરથી કેહવાને બની આવેચ કે, પરથમના બે અપરાધસર થએલી કેદખાંનેની શીખસા, મોટી અદાલત પાશેથી ઈનસાફની રાહે તદન રદ કરાવીને તા° ૨૯ મી સપટેમબર ૧૮૪૯ ની તેરીએ તેને છોડી મેલાવેઓ હતો; અને બાકીના અનેઆંની સાંમણે પણ તેવીજ બાહોશી સાથે લડત કરીને ૧૮૫૦ ના સપટેમબરની ૩૦ મી તારીએ તે ઉપરના સઘલા વાંકની સફાઈ કરી આપેઆ પછે, તેની આગલી ફોજદારી નોકરી ઉપરથી પાછો રખાવેઆ વીશેનું કાંમ તેનાએ સરનજાંમ ઉતારેલુ સંભલાએછે.

કોરટ આવ રીકુએસટ તથા સ્માલકાઝ કોરટ (જે નાઘલા તથા મોટા મેઅરની ઈનસાફી ખાતાંની જગેઆ) એ બેહુને જોડી નાખી તેની એકજ "સ્માલકાઝ કોરટ" મોટા પાયાપર સ્થાપીને તા° ૧૧ મી મારચ ૧૮૫૨ ઇશવીથી ચાલુ કીધાને લીધે, પેહલી કોરટમાથી એવંણની બેઠક જારે નીકલી ગઈ, તારે નામદાર સરકારે, એક વરસના પગારમા રૂ ૬,૦૦૦ આપીને રાજી કીધા; અને તે પછે કોઇ ખાલી પડતી સારી જગેઆ ઉપર ગોઠવી બેસાડવાની કબુલાત દીધી હતી.

મુંબઇમા અંગરેજી અમલ શરૂ થયો તારથી સેહરના વડા સરીફનો ઓહદો જે અંગરેજ લોકોનેજ અપાતો આવેઓછે, તેમા પોતાનો નશીબો મેલવી લેનારા દેશી ગરહસથોમા પેહલવેહલા કોઈ નહીં પણ આ માનવંતા શેઠ માણેકજી માલુમ પડેઆછે; અને તેમની લાએકી મુજબ નામદાર સરકારે સફકતની રાહે ૧૮૫૬ નાશાલનો હાઈ સરીફ તેનાને બનાવેઓ; અને તે ઓહદો રૂડી વરતણુકથી બજાવતાં પાંચ મહીના પસાર કીધા, તેટલાં તેજ શાલના મેની ૨૯ મી તેરીએ નવી "સ્માલકાઝ કોરટ" મા તરીજા નેયાયાધીસની પવીતર જગેઆ તેણાને એનાએત થઈ. આ માન ભરેઆ મોટા અમલપર આવેઆને લીધે સરીફની જગેઆ તેણાને છોડવાની ફરજ પડી, અને તે ઓહદો મેજર પારકીનસના સવાધીનમા સોંફાયો હતો. એ કોરટના બીજા નેયાયાધીસ મી° જાન-

સનની ગેરહાજરીમા તેની જગેઆ ઉપર ૭ મી ડીસેમબર ૧૮૬૩ ની તેરીખથી બીરાજતા રહીને કામ ચલાઉ બીજા નેયાયાધીસનો ઓહદો થોડુંક સુધી સાચવેઓ હતો.

આ શેઠને વેલાતની ઉપર એટલી તો મમતા બેઠી કે, એકવાર તે તરફ જઇ આવેઆ છતાં પોતીકા ઓહદા ઉપરથી થોડાક મહીનાની રજા મેલવીને બીજીવાર તા૦ ૨૯ મી એપરેલ ૧૮૬૨ ઇરિવીએ શીધારેઆ હતા; અને તેહવે સમે પોતીકી બે બેઠીઓ નામે આઇમાએ તથા શીરીનબાંનુ ઉપરાંત મી૦ ખરશેદજી તથા ઝાંગીર નામના દીકરાઓને પણ તાંહાંની રચના દેખાડવા માટે સાથે લેઇ ગયા હતા. આ અબલાજાદીઓ જારે નામદાર રાંણીના દરસણ માટે ગઇઓ, તારે તે માનવંતી મલીકાએ, મોઠી મોહબતની રાહે તેઓની મુલાકાત લઇને રાજધાણીના શેહરમા પારસણો પધારતી થઇ, તે બાબે ખુશી દીલથી મુબારકબાદી કહી સંભલાવી હતી. આ એપે શેઠ માણેકજી પાંચેક મહીના ગુજારેઆ પછે પોતીકા બે દીકરાઓને ઊંચે દરજ્જેની કેળવણીં લેવા માટે તાંહાંજ રાખીને બે દીકરીઓ સહીત તા૦ ૨૮ મી અકટોબરે અતરે સહી સલાંમત આવી પોંહતા હતા.

આ નર તે ખરેખરો ભાગ્યેગશાલીજ ગણાયોછે, કારણ કે ૧૮૬૩ ના વરસને માટે હાઇ સરીફની જગેઆ ઉપર નામદાર સરકારે તેણાને જે ચુંટી કાહાડેઓ, તે નેમણુક બીજીવારની માલુમ પડી હતી.

સવતંતરપણામા સમાએલા આ નીતીવાન નેઆધીસના રૂડા આચારની વીરૂધ, અદેખાઇની આંખથી જોનારાઓને સકતમા સકત વીશેરાણો લાગતાં જેંટલો ઠપકો પોંહચે, તેટલો થોડાજ ગણાએ; પણ આ નોધ કાંઇ બચીત કરી તેહવી અંડફાટા ચલાવવા સારૂં બનતી નથી, માટે જે બીના આબેહુબ નીપજેલી જણાઇચ, તેજ માતરે એક ઇઆદી તરીકે હીંઆ દાખલ કરીએછે કે, આ સાહેબની હજુર કોઇ રાંમનાથ મગણીરામ નામના મારવાડી, જી. આઇ. પી. રેલવે કુંપની ઉપર કાપડની એકાત ગાંસડી ઓછી હવાલે આપવાનું દામ ભરી લેવા બાબેનો મુકદમો ૧૮૬૪ ના આગસટ મહીને લાવેઓ, તારે તેની સાંહમણે પરતીવાદી તરફથી મી૦ કરાફરડ વકીલ હીમાએતી તરીકે હાજર થયો હતો. અરસપરસ તકરારો ચાલતાં ગાંસડીનો સવાલ નીકલેઓ, તારે તે ડાગીનો આખો નહીં પણ હરધીઆં જેવો જણાયો. અને તેની સહમજ શેહલ હોવા છતાં મી૦ કરાફરડ તે હરધીઆંને ઠેકાંને "હરદા" ના બોલ મોહમા લીધો, એટલુંજ નહી પણ તેનો અરથ નીસચે નહીં થાએ તાંહાં તુલીક મુકદમાનું શેવટ લાવવા થકી હટ પકડી બેઠો. આ જડજ સાહેબે ઘણાજ ગંભીરી સવભાવથી કહેણું કે "તમો જો ગાંમઠી હોત તો એ બોલનો અરથ શેહજમા સહમજી સખતે." હાવા બોલ્લા સવાલના ઉતરમા મી૦ કરાફરડે જણાવેણું કે "પણ હું ગાંમઠી નથી, અને તે બોલ હું જાંણતો નથી." એ ઉપરથી જડજ સાહેબને પરતીઉતર આપવાની ફરજ પડી કે, "તારે તો આ મુકદમો હું મુલતવી રાખુંચ, માટે મારવાડી બજારમા જઇને શોધશો તો તાહાંથી તમો જાણશો,

અને તેટલા વખતમા શેહેલાપોરથી સાખશીનેબી બોલાવી મંગાવવાનો અવ-કાસ વાદીને મલશે." મીં કરાફરડ જેવો કાબેલ વકીલ પરતીવાદીની પક્ષ ખેંચવા આવેઓ, તો તેની આગમજ એક સાદા સબદનો અરથ સહમજવાની તેહકીક તેને કરવી જોઈતી હતી; તેને બદલે એક નેઆયાધીસ પાશેથી તેની સહમજ માગવા પર જબરી હીંમત ચલાવી; અને જારે એક ગાંમઠી થઈને ગોરા સાહેબની સાંહમને (ઘટતા બોલાસાથી) બોલેઆ તારે મીજાજને એકે-દમ ખોહી દીવો, એટલુંજ નહીં પણ પોતીકા કુલના લાભની તો કશીએ દરકાર કીધાવણા, આડા અટારા ઉતરી પડ્યા; પછે જડજ સાહેબે વાજેબીની રાહે ઈનસાફનુ વજન તપાશીને વાદીના લાભમા હોકમનામું કરી આપેઉં. આ ચુકાદા ઉપર નારાજી થઈને મીં કરાફરડ ફુલ કોરટમા તે છાંડને પાછી લાવેઓ, અને તાંહાંબી વધારે ઓર્હું પડીશી રહેઆ પછે કજીઆનું શેવટ અંતે વાદીના લાભમાજ ઉતારી આપેઉં. અરસપરસની તકરાર ઉપરથી અપમાનની વાત તેને ફોકટમા ખેંચી લીધી, એટલુંજ નહીં પણ બખેડા વધારવાની મતલબથી જાહેર વરતમાન પતરમા થોડીક ખીના છપાવી; જે ઉપરથી એ ભાંજગડ નામ-દાર સરકારે ઊંચકી લઈને આ જડજ સાહેબ પાશેથી તે બાબેનો જેવો બો-લાશો ચાહેઓ, તેહવાજ ખુશી સાથે પોતાની કોરટમા બનેલી ખીનાનો આબેહુબ ચીતાર નામદાર સરકારની ઉપર મોકલી આપેઓ. આના જવાબમા જે પતર સરકાર તરફથી વડા જડજની ઉપર આવેઓ, તેમા શેઠ માણેકજીની કાબેલી-અત તથા ઈમાનદારી ઉપરાંત કીરતી ભરેલા બીજા ઉમદા ગુણોની જેમ પુરતી તારીફ કીધી, તેમ કોકવાર તેમની હજુર આવતા વકીલો તરફ સવભાવ ખોહીને જે સખત સખુનો કારણસર વપડાયા હશે, તે વીશે દલગીરીના આકા-રમા તેનાને ઠપકોબી આપેઓછે; અને બીજા હાથપર મીં કરાફરડ જેવા વીચાર-વાલા વકીલોનેબી તેહવા ઠપકામાથી મોકલો ન કરતાં જણાવેઉં હતું કે, "તેઓએ "એમ નહીં સમજવું કે મીં માણેકજી એક દેશીછે, માટે તેમની તરફ "અપમાન ભરેલી ચાલ બતલાવવી; અને એક નેઆયાધીસના ઓહદાને "જેટલું માન ઘટે, તેની બેપરવાઈ કરવી." જે ગુણોથી આ નામવર નેઆ-યધીસ પરકાશેઆછે, તેવનથી શેહેજ વાતમા ઉપજેલા ગુસાને લીધે જો કદાપી તેહવી કોઈ ખાંમી થઈ હોએ તો, તે બાબે જે ધડા તેનાને મલેઓ તે કોઈ રીતે ગેરવાજેબી ગણાયઓ તો જોઈએજ નહીં; પણ દલગીરી માતરે એટલીજ જણાઈ કે, જેમ એવણની ચાલ ઉપર સરકારે ટીકા કીધા, તેમ તેવનની હજુરમ આવતા અંગરેજ વકીલો માહેલા કેટલાકો, તેવન તરફ જે અનઘટતી ચાલ ચલાવીને ઘણી વાર ફાવી ગયાચ, તે માટે તેઓને કાંઈજ કેહવામા આવેઉં નહીં; અને બીજી વાત એવી બની કે તા૦ ૧૧ મી અકટોબર ૧૮૬૪ ની તેરીખનો સમાલકાઝ કોરટના (તે વખત ઉપર કામ ચલાઉ) વડા જડજની પાશે આવેલો ઉપલા ચુકાદા સંબંધી સરકારી કાગલ, મીં માણેકજીને તેજ દાહાડે અથવા તેની બાહરવણે મલવો જોઈએ; પણ તેને બદલો "બોમબે ગેઝેટ" મા સાબદો છપાઈને તે બાહેર પડ્યો હતો; માટે ઉપલી બે વાતે પોતા ઉપર

થયલી ગેરઈનસાફીની સાંમણે, આ ભલા નેયાયાધીશે વાજેબી ફરીઆદની એક મોટી મીનીટ, સર બારટલ ફરીઅરની નામદાર સરકાર ઉપર લખી મોકલાવી હતી; અને તે એટલી તો લંબાણ જણાઈચ કે, તે માહેલી સરવે બીનાનો સમાસ લેવામા આ ટુક નોંધનુ કદ પોસાતું નથી; પણ તેનો સાર માતરે એટલોજ જણાઇ આવેઓ કે, આ બાબદમા સરકારે જોઈતું ધેઆંન ન પોંહચાડઆ ઉપર નાશીપાસ થઇને પોતાનો ઓહદો છોડી દેવા બાબેનુ રાજીનામુ જારે આપેઊં તારે તેના જવાબમા સર બારટલ ફરીઅરે તે નામનજુર રાખીને તે વાતથી તેણાને દોસતીની રાહે પાછા વાલેઆ. પણ જે ભાંજગડે તેણાનુ દીલ દુખવેઊં, તેની સફાઇતો કોઈબી રીતે કરવાની કાલજી રાખી આ નેયાયાધીશે પોતાના ઓહદા ઉપર હાકમની ભલાંમણ મુજબ ગોઠવાઈ રહેઆ છતાં, ધારા પરમાણેની રજા મેલવીને ૧૮૬૫ ના એપરેલની ૨૯ મી તારીએ ઉપડેલા મેલ સાથે પોતાની નાધલી દીકરી શીરીનબાંનુને લઈ રવાંને થયા; અને પોતાને પોંહચેલી ગેરઈનસાફીની દાદ ઉમરાઓની સભા શેડયા મેલવીને સરકારી શેવામા હમેસાં બતલાવેલી વફાદારીનો બદલો એજ કોરટની અંદર એક ચહડતી પદવીના માનથી હાંશેલ કરી લીધો હતો.

આ નીતીમાન નેયાયાધીસની તરીજી સફર જે એક વરસવેરની કેહવાઇચ, તે તેણાને ખરેખરી માન લાએકનીજ માલુમ પડીછે. એટલી મુદત સુધી એવણ કાંઇ એકજ ડેકાંણે બેશી રહેઆ નોહતા, પણ પોતાની પેઆરી પુતરીને લઇ તાંહાંથી ફરાંનસ, જરમેની, ઈટાલી, બેલજીએમથી તે છેક રશીઆની રાજધાની તુલીક ફરવા શીધારેઆ હતા; અને જેજે શેહરોમા ગયા તાંહાં દરએક રાજા તથા શાહણશાહોની મોહબત ભરી ભેટથી જેમ બાપ તથા બેટીને અતી આનંદ ઉપજેઓ, તેમ તેઓ બેહુની કાબેલીએત, ચંચલાઈ તથા સુધરાઈમા સમાએલા વીચારો જોઈ તાંહાંના સઘલા રાજવંશીઓ, અમીરલ ઉમરાઓ, તથા પરજાના શાહશીક લોકો ઘણાજ ફીદા થયા હતા. આ ગરહસથ જોકે નથી કોઈ રાજવંશી કે હાકમ, અથવા નથી કોઇ એતાબ પાંમેલો કે દોલતે ભરપુર; પણ તેટલાં બધાંની ખુટ છતાં પરદેસમા આટલું બધું આદરમાન તેનાએ જે સબબથી મેલવેઊં, તે માતરે તરણ ખુબીઓને પોતીકા ખાસ ખજાંણા તરીકે જાલવી રાખેઆનુ પરીણામ પરકાસતું દેખાએઊંછે; જેમા એકતો તેવણ જેમ વીચારેચ તેમ બોલી બતલાવેછે, બીજું, તેવણ જે બોલેછે તેજ કરેછે, અને તરીજું એકે સભીઅતાથી સવતંતરપણું વાપડવામા કોઈની ખર ખુસાંમદ ધેઆનમા લેતાજ નથી; અને તેહવું કરવામાં વચે આવી નડતી હરકતોનેબી હટાડી દેવામા તેવણ જબરી સાંમરથી ધરાવેછે; માટે એટલી ખુબીઓથી જેટલો દરજો તેવણ ભોગવે તેટલો થોડોજ કેહવાય. આ પરમારથી પુરશના સુધરેલા વીચારો વેલાતની અંદર જે ફેલાઇ પડઆ, તેની ખુબીથી તાંહાંની "શોશીઅલ શાયનસ કાનગરેસ" નામની એક માનવંતી મંડલીમા જાહેર ભાસાંણો કરવાનો તેણાને હક મલેઓ હતો. પેહેલું તા૰ ૫ મી અકટોબરે સ્ત્રી કેળવણીની બાબદનુ હોવાથી તેમના વીચારો ઘણાજ વજનદાર

વખણાયા, અને તેથી કરી બીજે દાહાડે તે મંડલીની ખાએસથી તાંહાં પાછા બીરાજીને હીંદુસતાન ખાતેની કેળવણીના ફેલાવા ઉપર એક કીંમતી ભાશાણ કરી રહેઆ પછે, તે સભાએ તેણાને આપેલાં બેહધ માન સંબંધી તે સભાસદોનો ઉપકાર વઠીક કહી સંભલાવેઓ હતો.

એ પછે સાઉથાંમપટન ખાતેની માહભારત હોનરશાળા અંદર શીખતાંઓ માહેલા સરસ નીવરેલાઓને ઈનામ આપવાની જે સભા ૧૮૬૬ ના જાનેવારીમા મલી હતી, તાંહાં પણ આ નામીચા નરને નોતરી સભાના પરમુખ બનાવેઆ, અને તેણાનેજ મુબારક હાથે ઈનામની એનાયતબી કરાવી હતી. કીરીઆનુ કામ સમાપત થયા પછે, સભાસદોમા અરસપરસ ભાશાંનો ચાલતાં ડાકટર જોશેફ બુલરે એવું જણાવેલું જાંણુવામાં આવેછે કે, “જે કેળવણી આખી “પરજા સાથે તાલુકો રાખે, તે કેળવણી કાંઈ નીશાળો અથવા કાલેજોથી અ“પાતી નથી. ભલું અને સાચું શુંછે, તેટલી ફરજો બજાવવાના મુલ કાંણુનો “માતાઓ શીવાએ બીજું કોઈજ શીખાડી શકે નહીં; પણ તેહવી માતાઓ જો “પોતેજ અગણાન હોએ તો, તેણીના બચાંઓબી તેવીજ અધુરી હાલતમા “ઉધરતાં રેહે. આપરીજ મીશાલે આ મી૦ માણેકજીબી આપણી વાહાલી “રાંણીની રઈઅતછે, અને આપરીજ મીસાલે એવણ પણ ઘણા આતુરછે કે, “તેમના દેશી ભાઈઓ પોતાની માતાઓના મોહમાંથી ગનાન તથા કેળવણીનો “લાભ લીએ; વાસતે એવણનો ઉપકાર જે આપરે માંનીએ તે તેનાએ “બજાવેલા સરનસીનના ઓહધા માટેજ નહીં, પણ તેણાઓ હીંદુસતાંનની “સ્ત્રી કેળવણી સારૂં જીગરથી જે મેહનત લીએચ, તે માટેબી તેમનો ઉપ“કાર માનીએછે.”

વેલાત તરફની તરીજી સફર, વખાંણુસહીત હાંશેલ કરતા, આ કાબેલ સખસ તેમની દીકરીને લઇ તાંહાંથી મુંબઈ રવાને થવા માટે, આલેકઝાંનદરીઆની આગ ગાડીના મઠકપર જારે આવી પોહતા, તારે તાંહાં પણ તેઓને સારૂં માન મલેઊં હતું. રેલવે ખાતાંના વડા ડીરેકટર મી૦ કરશીટએ તેઓને વાસતે એક ખાસ ગાડી આગમ્મજથીજ અલાહેધી તઈઆર રખાવી હતી, એટલુંજ નહીં પણ બીજા નામાંકીત પુરૂશોને જેવું માન મલેચ, તેવીજ હોરમત આ શેઠને આપવા, તથા તેણાની પુરતી બરદાસત લેવા સારૂં તાંહાંના સરવે શેવકોને હોકમ ફરમાવેઓ હતો; અને તે ઉપરથી આ માનવંતા મુસાફર સારી માહવજત પાંમતા ૧૮૬૬ ના જુલાઈની અધવચમા આપણી તરફ સહી સલાંમત આવીને સરકારે જણાવેલાં જાહેરનામા મુજબ તારીખ ૨૬ મી જુલાઈથી સ્માલકાઝ કોરટના બીજા નેયાયાધીસનો ઓહધો સવતંતરપણે બજાવવા માંડેઓ.

આ શાકરમી શેઠીઆએ સાચી સોચનાંથી ઈ૦ સને ૧૮૬૭ મા વીસ હજાર રૂપીઆની સખાવત કરતાં આ નોંધ પાંને ૩૮૩ મા જણાવેઆ મુજબ એકજ ઠેકાંણાપર બે મતલબની મોતબરીને જે મેલવી રાખીછે, તેમા એકતો એ કે,

તાંહાંની વસતીને મીઠાં પાણીનુ* જાથુક સુખ કરી આપીને માહપુણ હાંશેલ કીધું, અને બીજું તો પોતાના નેક બખત બાવાની બુજોરગીને પરજા વચે પરકાસતી રેહવા માટે કુંવારાને મથાલે તેણાનુ બાહાવલું ગોઠવીને નીમકહલાલીની વાજબી ફરજ બજાવી દેખાડીછે; માટે આટલી યાદગારીથી બાપ તથા બેટાની કીરતીને શેઞે કેઆંમત સુધી કોઇથીબી ભુલાઈ જવાશેજ નહીં.

ઉપલો બંનાવ બનવાનુ કારણ એવું માલુમ પડેછેંચ કે, મી॰ તરીચર કુંપનીની શાખા દુકાણ, તથા વખારવાલાં હાલના મકાંણો જે ઉભેલાંછે, તે ૫૦૦૦ ચોરસ વારના વીસતારની અસલ જગેઆ કોઈ મહમદીઆનના સવાધીનમા હતી; જેની ઉપર ભોંએ ભાડાંનુ ચહડી ગએલું સરકારી દેવું તે આપી ન સખેઆને લીધે, કલેકટરે જપત કરીને ૧૮૪૨ અથવા ૧૮૪૩ મા જાહેર લીલાંઉથી વેચી, તારે રૂ ૩૫૦ વાસતે આ શેઠે અથવા તેમના બાવાએ વેચાતી લીધી હતી. એ જગેઆ ઉપર કેહચ કે, જાહાવલીના ઝુપડાંઓ જે બીચોબીચ હતાં, તે તેની પડોસમા આગ લાગા પછે ધાસતી ઉપજાથી સરકારે બીલકુલ કાહાડી નખાવેઆં, તેથી ઉપલા વીસતારની જગેઆ વગર ઉપજ આપવે ખાલી પડી રહી હતી. આ માહેલી થોડીક જમીનની અંદર જારે કુંતર માલુમ પડેઓ, તારે તેને ખણાવી કાહડતાં ભીતરમાથી મીઠું પાણી જે મલી આવેઉં, તેને તાંહાંની વસતીવાલાઓના વાપરવાસ સાઈ આ શેઠે ફરતો વરો બંધાવીને પોતાના મરહુમ બાવા ખરશેદજી માણેકજીના નામની યાદમા તલાવ કરી દીધો; અને તેની દેખરેખ તથા જાથુક મરાંમત શેહર સુધરાઇના ખાતાંને સવાધીન સોંફી આપી હતી. બાકીની ખાલી જગેઆ લેનાર મજકુર કુંપનીવાલા ઘરાકો મલેઆ, તેઓએ વેચાતી લઇને તાંહાં દુકાંન બાંધી. ઉપલો તલાવ ઉપીયોગમા આવેઆ પછે, તેની અંદરના મીઠાં પાણી કોકસંજોગે ખરાબ થઈ ગયાને લીધે વપરાતાં બંધ પડેઆથી તે તલાવ એવી હાલતમા આવેઓ કે, અંતે તેને પુરી નાખવા શીવાએ બીજો કોઈ એલાજ જડેઓ નહીં; પણ તેના આ અશલી માલેકની પરવાનગી મેલવેઆવીના સતાવાલાઓ તે વાતમા અશકત જણાયા. આ બાબે અરસપરસ સંધેસાઓ ચાલેઆ પછે, સાર એવો સોધી કાહડેઓ કે, પુરણી થાતી જગેઆ વેચેઆથી જે કીંમત ઉપજે તેને મરહુમ શેઠ ખરશેદજી માણેકજીને નામના કોઈ ઉપીયોગી કાંમમા વાપરવી. એતેફાક એવો બનેઓ કે તે જગેઆ પુરચાપર જેટલો ખરચ શેહર સુધરાઈ ખાતાંને થયો તે કરતાં ઓછી માંગની મલતી જારે જણાઇ, તારે આ હીંમતવાન શેઠે ખરચાએલું દામ ચુકવી આપીને પુરેલી જગેઆ પોતાના સવાધીનમા લીધા પછે, કેહચ કે, ઉપલીજ કુંપનીવાલાઓને પાછલથી સારે ભાવે વેચી; અને તેની ઉપજમા બીજી રકમ ઉમેરીને પોતાના મુરબીનુ માન જાલવેઉં, તેની જયકારી ચાહીએ છઇએ.

---

* શેહેર સુધરાઈના અમલદાર સાથે થએલા બંદોબસત મુજબ તે કુંવારામા વીઆરનુ પાંણી તથા રાતની વેલા તાંહાં ગેઆસના દીવાનો ઉજાસ વગર લવાજમો લેવે તેઓ જાથુક આપતા રેહછે. નો. લે.

એ પછે ૧૮૬૭ ના મેની ૧૬ મી તારીખે * છ માસની રજા લઈને વલી ચોથીવાર વેલાતની શેહલઘા તેનાએ એખતેઆર કીધી હતી; જાંહાંથી પાછા ફરતી વેલા ફરાંનસ ખાતે શાહનશાહ નેપોલીઅનની ભેટ લઈને બીજે દાહાડે રવાને થનાર હતા; પણ તેવણને અંતરગલનો મરજ કોઈ લાંમબી મુદતથી લાગુ હોવાને લીધે, તેજ રાતરે (તા૰ ૧૭ મી જાનેવારીએ) પાછો તે એકાએક ઉભરી આવેઓ, અને ભીતરના આંટરડાં હેઠલની કોઠલીમા ઉતરી પડઆથી થોડાકવાર તેણાનો જીવ છેક અંતને આંકે જઈ બેઠો. આ વાતની ખબર જેવી તાહાંના અંગરેજી એલચી લારડ લાયનને થઈ, તેવોજ સર જોસેફ ઓલીફ નામના કાબેલ તબીબને તેમની માહવજત માટે તેડાવીને તતકાલ મોકલાવેઓ; જેને પરોફેસર જારજેવે તથા ડાકટર કરીસતોફર સમીઠની સાથે એકમત થઈ ઉમદા હીકમતથી બદનનો ભાગ ખોલ્લો કરી ઉતરી પડેલાં આંટરડાં અથવા ગોલાને આસતે રહી તેની અસલી જગેઆપર જારે દરોબસત ગોઠવી બેસાડઆં, તારે તેવણ સજીવન થયા; અને તે પછે પુર તનદરોસતી પાંમીને તાંહાંના નીકલેલા ૧૮૬૮ ના મારચની ૨૯ મી તારીખે પોતાના પેઆરાં પરીવારો તથા મોહબત ભરેઆ મીતરોને બારા ખુશી સાથે આવી મલેઆ; અને તેજ તેણાની છેલ્લી સફર ગણાઈ રહેલીછે.

જેબી માહભારત કાંમો શેઠ માંણેકજીના હાથ ઉપરથી પસાર થઈ ગયાંચ, તેમા કેટલાક હસદખોરાઓની અદેખાઈથી તેમના અપક્ષપાત વીચાર, તથા વાજેબી હકને નુકસાંન પોંહચનારી નીચ યુકતીઓ ચાલેઆમા કાંઈજ બાકી રહી નોહતી; પણ પરમકીરપાલુ જગત કરતાની બખસેસ ભરેલી મદદથી પોતાનુ સત સાચવીને ખરી બાહદુરીના બલવટે તેહવાઓની સાહમને થઈ એકેકની પુઠે આવતા રહેલા હોમલાઓને હવા ઉપર ઉરાડી દઈ મોટી સરફરાજી સાથે નીરદોસપણાની કીરતી હાંશેલ કરી લીધેલીછે; અને તેની મુબારકબાદીના કેટલાંક માન પતરોબી આપણા રાજકરતા અમલદારો ઉપરાંત, અમીરલ ઉમરાઓ તરફથી આ લાએકીવાલા પારશી નેયાયાધીસને બેરંણુ બેરંણે મલેઆ કીધાંચ; માટે હાવા એક બુલંદ હીંમતના શેઠીઆની કીરતી ભરેલી ફતેહ ઉપર આપણે કેટલા મગરૂર રેહવું જોઈએ તેનો ખેઆલ વાંચનારી આલમની મુનસફી ઉપર સોંફીએછે.

નેયાયાધીસના ઓહધા ઉપર સવતંતરપણુ સચવાયાથી, જોકે એકને સારૂં તેમ બીજાને અનગમતું થયું હોએ તો, તે વાતમા તેવું બનવુંજ જોઈએ; પણ આ શેઠની સામણે આવેલા મુકદમાઓને દએઆની દરસટીથી તેવણ જોતા હતા, તેના ઘણાક દાખલાઓ માહેલો આ એકજ બતાવવો બસ ધારીએચ કે, ૧૮૭૨ ના એપરેલમા તેમની સાંહમણે કોઈ હીંદુ, દોરાબજી ખરશેદજી નામના પારસી ઉપર રૂ ૭૫ ની ફરીઆદી લાવેઓ હતો; જેનો ચુકાદો વાજેબાની રાહે વાદીની તરફ તેનાએ કરી આપેઓ. નીકલેલાં હોકમનામાની બુબાથી તે પારસીને નવેમબરની ૬ ઠી તારીખે પકડીને જારે તેનાની હજુરમા લાવી ઉભો રાખેઓ, તારે તે બાપડો આંખે તદન અપંગ, અને વલી તે સાથે ઘણીજ

માઠી અવસથાને લીધે પોતાનું ગુજરાંન ચલાવવાને અસકત માલુમ પડયો, તેથી તે બીચારાને છોડી દીધો; અને પેલા હીંદુના ઉપલા લેણા પોતે આપી મોટું પુન હાંશેલ કીધું; માટે છેલી કારકીરદીની આ કીરતીબા હીંઆં નોધી રાખીએછે.

આ માનવંતા નેયાયાધીશની મનસબતી જો કે હજી બીજાં દશ વરસ વેર પરજાની શેવા માટે પોંહચી વલવા જેવી જણાએછે, પણ સરકારે કાએદામા ઠેડવેઆ ઉપરાંત વધારે ઉંમર થયાને લીધે ૧૬ વરસ સુધી નેયાયની પવીતર* ખુરશીપર બીરાજીને સરકાર તથા પરજાની ખાતરી ભરેલી શેવા સરખી રીતે બજાવેઆ પછે, તા૰ ૬ ઠી ફેબરવારી ૧૮૭૩ થી ઓહદો છોડીને બાકીની જીંદગી બેઠા મુશારાપર ગુજારતા થયાછે. આ નેયાયાધીશની શાહમને આવેલા દરેક મુકદમાના ચુકાદા, સવતંતરપણુ વાપરીને કોઇનીબી રવાદારગી કે ખાતર ખાઇ રાખેઆવના તેવન સદા આપતા હતા; અને તેથી તેમની ઉપર પરજાનો વીસવાસ ઉસકેરાએ તે તો કુદરતીજછે. ઇનેશાફમા જેમ મયાનો મશાલો તેમજ ધુશાનો ગરમાલો જે ભેલાયલો હોએચ, તેની ઇઆદી હદઉ ધરીને ગરીબો તરફ દયા બતલાવવામા, અને તરકટથી ઉભા થઇ આવનારાઓનુ ખોટાર્ઇ પકડી કાહાડવામા, આ શાહેબે કોઇબી જોગવાઇ વેઅરથ જવા દીધીજ નોહતી. ગરજવંતા લોકોને વીઆજે નાણા ધીરવાનો ધંધો ચલાવનારા મારવાડીઓ, તથા બીજા સખશો, જેઓ નહીં ખમી શકાએ તેવું આકરું વીઆજ ઓકાવેછે, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત ઠગાઇબી ચલાવી નાણા લેણારાઓને બનતાં સુધી કરજના દબાંણમા હોમાવીને તેઓ ઉપર અણેક તરેહના ખોટા દાવાઓ લાવનારાઓના કરતુક પકડવા તથા તેઓની ચુંગાલમા ગરીબો નહીં ફશે તે બાબેની જોઇતી સંભાલ લેવામા, આ માજી નેયાયાધીશ કોઇવારબી ભુલેઆ નોહતા; અને તેથી કરી તેહવા લુટારાઓ બનતાં સુધી પોતાના મુકદમાઓ તેમની શાહમણે લાવવાની આનાકાની કરતા ઘણીવાર જણાયા છે. કોરટમા જણારા કાંમદારોથી હેવુંબી જાણવામા આવેછેંચ કે, આ શેઠના બીરાજેઆ પછેથી તેવાં કાવતરાંનાં કાંમોમા ઘણે દરજજે ઘટાડો થયો હતો; પણ હવડાં પાછી ધાસતી ઉપજેચ કે આ શેઠનો સંબંધ તાંહાંથી નીકલી ગયાને લીધે રખેને તેવાં કરપીણ કાંમોનુ બજાર તાજું થાએ, તેથી માતરે હાલના બધા જડજોએ શેઠ માણેકજીનો દાખલો પકડીને શાહુચેત રેહવું જોઇએ.

ઇનશાફની કદરને અંતકરણથી પીછાનનારાઓ, આ વાતથી ઘણાજ દલગીર થઇને એવાં મતો આપતા માલુમ પડેછે કે, મી૰ માણેકજીને તેમના ઓહદા ઉપર સરકારે રેહવા દીધા હોતતો બહુ સારું થાત; પણ તેહવા સખશોએ આટલું તો ઇઆદ રાખવું જોઇએ કે વગરસનદી અમલદારોને માટે

* જેમા દશવરસ ને બે મહીના તરીજા, તથા ૬ વરસ ૬ મહીનાને ૧૨ દાહડા બીજા જડજ તરીકે રહેઆ, પણ સરકારી ચાકરીમા બધાં મલીને ૩૫ વરસ તેનાએ ગુજારેઆં હતાં. નો૰ લે૰

બાંધેલો ધારો એવું ફરમાવેછે કે, એવા વરગના અમલદારોએ ૫૬ વરસની વએ પોંહચતાં તેનો ઓહધો છોડવો; અને તેમ કરવાનો સબબ એવો સમજાવેઓય કે, એટલી ઊંમરના અમલદારો જઈફીએ પોંહચેઆથી પોતાનો ઓહધો પુરતીરીતે બજાવી શકે નહીં; પણ ખરૂંછે કે આ શેઠીઆની મનસબતીનુ માપ હમોએ ઉપર જણાવેઊંચ તે મુજબ હજી એક દાએકા સુધી નીભી શકે તેવું જાહેરમા જણાઈ આવેછે, માટે વધારે વખતસુધી તેમના ઓહધા ઉપર સરકારે તેણાને રેહવા દીધા હોતતો, તેમ કરવામા પરજાની મરજી જલવાએલી કેહવાતે; પણ વાત તેથી ઉલટી બનેઆને લીધે હાવા એક સવતંતર અને કશાએલા જડજને, તાંહાંથી ઉઠેલા જોઈ તે લોકોમા અતીશીઅ દલગીરી ફેલાએલી દેખાએછે.

જેમ મી० માણેકજી ઉપર, ફકત તરકટીઆઓ વતરોગે આખી પરજાની પસંદગી હતી, તેમ કેટલાક વકીલ, બારીસટરો તથા પલીદરોને તો તેવણ અનગમતાજ લાગા હશે. પણ મી० માણેકજીના મત મુજબ સમાલકાઝ કોરટમા આવતા મુકદમાઓ જેમ જલદી, થોડે ખરચે અને સારી સહમજથી ચુકવાએ તો પરજાની સગવડ સારીરીતે સચવાએ. આ બાબદમા ઘણી વખતે તેમની સાહમને ધારાના હીમાએતીઓની સાથે આવેલા મુકદમા વખતે પણ તેનાએ તેવાજ વીચારો જણાવેઆ કીધા હતા કે, નાધલા મુકદમાની અંદર વકીલ બારેસટરો કે પલીદરોની કાંઈ જરૂર નથી; અને સમાલકાઝ કોરટ પણ તેવીજ મતલબથી સરકારે સથાપીછે કે તાંહાં નાંધલી રકમના મુકદમા લાવનારાઓનો વખત અને પઇસો ઘણો ખરચાએ નહીં.

આપણા માજી નેયાયાધીસે પોતાના પવીતર ઓહધાપર સાબેત કદમથી ઉસતવાર રહીને સરકાર તથા પરજાની શેવા બજાવતાં જેવી દીલસોજી દેખાડી, તેવીજ વરતણુક પરથમ જારે વકીલનુ કામ સદર કોરટમા કરતા હતા, તારે પણ વાપડી હતી. એ વખતપર મુફશીલખાતે દેશી પલીદરો હસંતકના મુકદમાઓ પાછલ રાખીને અંગરેજ વકીલ અથવા બારીસટરોના લાવેલા કજીઆ પેહલાં સાંભલવામા જે આવતા હતા, તેની સાહમને થઇને સદર કોરટના જડજ મી० વીલીએમ ફરીઅરની હજુર આ શેઠે એવું બતલાવેઊં કે, ધારામા કાલી તથા ગોરી ચાંમડીનો, તેમજ પલીડરો તથા બારીસટરો વચે કસો ફરક રાખેલો નથી, પણ દરેકના મુકદમા એકેકની પુઠે જેમ આવે તેમ જડજોએ સાંભલવા જોઈએ. આ બાબદમા ફતેહ મેલવેઆથી દેશી વકીલોનો હક, તથા તેઓનુ સવતંતરપણુ આ સખી નરે સાચવી આપોને તેઓનુ માન સારીરીતે વધારેઊં હતું. એજ અદાલતમા દેશી લોકોથી જડજોને જવાબ દેતાં "ખોદાવંદ" નો બોલ જે વાપરવામા આવતો હતો, તે કોઇબી કીશમના ઇનશાન માટે વપડાવો જોઈએજ નહીં, એવી બાથ આ સવતંતર શેઠીઆએ લઈને તે બોલ વાપડવા સારૂં પોતે સાફ અને ખોલ્લી નાપાડી હતી. એ ઉપરાંત બીજી ઘણીક બાબદોમા આ શેઠે જાહેરની સારી શેવા બજાવીને તેમા જેઓને ફાએદા કરી આપેઆય, તે માટે સાંભલેઆ પરમાણે ઘણા લોકો તેમનો ઉપકાર માનેછે.

હાવી ચંચલાઈ સાથે છેલ્લા ઓહધા ઉપરથી હોરમતની રાહે ઉઠીને હવડાં આસાએસ પામનારા આ સદગુણી શેઠીઆને આકરી વખતે મલેઆ જેટલો ઐેાૈ મુસારો સરકારે બગ્નીત આપવો જોઇતો હતો, તેને બદલે સંભલાએચ કે, ફકત ૯૨ મહીને રૂ ૫૦૦ તેણાને મલશે. આ રકમ તેમના પરીવારોને માન લાએકની પુરતી જણાતી નથી, અને તેટલા માટે મુંબઇની સરકારે વડી સરકારને એવી ભલાંમણ કીધેલી કેહવાએચ કે, આ નામીચા નેયાયાધીશે પોતાનો ઓહધો ઘણી રૂડી પેરે બજાવેઓછે, માટે તેટલી ખુબીને ધેઆનમા લઈ વરશે દાહાડે રૂ ૯૦૦૦ તેણાને બાંધી આપવા. હાવી ભલાંમણ કરવામા આપણી સરકારે તો જોકે ખરેખરી ઉદારતા બતલાવી, અને તે ઉપરથી વડી સરકારેબી ઉલ્લટ સાથે આ શેઠની ખુબીને ખરા હેતુથી વખાંણી; પણ સાલીઆંણું બાંધી આપવા બાબે લગરીક કસર વાપડીને હીંદુસતાનનો વહીવટ ચલાવનાર વજીર ઉપર એવી ભલામણ લખી મોકલાવીચ કે, આ નેયાયાધીસને રૂ ૫૦૦૦ નુ શાલીઆંનુ જે મલવું જોઇએ તેમા એક હજાર વધારીને રૂ ૬૦૦૦ આપતા કરવા. હમો ઉમેદ રાખીએચ કે, આ લાએકીવાલા બુજોરગ અમલદારની નોકરી સંબંધી મુંબઈ સરકારની ભલામણ ધેઆનમા લઇને નામદાર સ્ટેટ સેક્રેટેરી માગેઆ મુજબનો ઐેાૈ મુસારો તેણાને બાંધી આપવાનો હોકમ મોકલાવે, અને તે વાત સાંભલી પરજા પણ ખુશી થાએ.

પારશી લોકો હરેક બાબદોમા પારકાઓને માન પતરો આપવાની આગેવાની સદા અંગેજી લઇને વખણાએલાછે, પણ તેઓનીજ નજર હજુર જે સવતંતર શેઠીઆએ પોતીકી કાએનાત કરતાં વધારે કાંમો કરી દેખાડઆં, તેહવા નરને એકેદમ ભુલી જતા જોઈ આ નોધ લેનાર ખરેખરી દલગીરી ઉપજાવેઆ છતાં, એટલી તો આશેઆં રાખેછે કે, તે બાબેની કાંઇબી ચાલવની કેથે થતીજ હશે; પણ તે વાત જો હજીબી ઢીલમા રહેલી હોએતો એ કોમના સરીમંત શેઠીઆઓ, અથવા સુધારાના સાચા સાથીઓએ પરજાની એક જાહેર સભા મેલવીને તેઓ પાશેથી તેણાને વાસતે એક સુભાખીત માનપતર અપાવવા, તથા તેમની કોઇ યાદગારી રખાવવા સંબંધી ઉલ્લટ ભરેઆ ઉપાએ લેશે તો, તેઓની સંફ્રના આ સદગુણી શેઠીઆ કરતાં તે સાહેબો પોતાને વીસેસ શોભા હાંશેલ કરશે.

આ હીંમતવાન શેઠે માથે ઉઠાવી લીધેલાં એક અતીઉપીયોગી કાંમની કીધેલી કોશેસ જો પાર પડી હોતતો, સંધે નોહતો કે કોઇબી કાલે નહીં બનવા જોગ કાંમના દરવાજા સઘલા દેશીઓને માટે હુંઘાડા થાતે; પણ ધારેઆમેલ તેઓનાજ ભાએગે જોર નહીં પકડવાને લીધે તેણાની આશેઆ જે વેરથ ગએલી ગણાઇચ, તેનુ વરણન નીચલા ફકરાથી વરતી સખાશે.

૧૮૬૨ ની બીજી સફરમા પોતાના બે દીકરાઓ નામે મી૰ ખરશેદજી તથા જાંગીરભાઇને ઊંચે દરજ્જેની પુખત કેળવણી સારૂં વેલાત ખાતે સાથે લઈ જઇને જુદે જુદે ઠેકાંણે જે દાખલ કીધા હતા, તે માહેલા વડા ભાઇ તો "આકસફરડ યુનીવરશીટી" મા બી. એ. ની પદવી મેલવેઆ પછે ધારાની

નામીચી માહીતકારી ફતેહમંદી સાથે હાંશેલ કરી આવીને ૧૮૬૯ ના સપટેમબરની ૨૦ મી તારીખથી આપણી હાઈ કોરટમા બારીસટરના માને ભરેઆ ધંધામા મશગુલ થયાછે. નાયલા ભાઈ જે કેમબરીડજ "ત્રીનીટી કલિજ" મા કેળવણી લઈને પારઉતરેઆ હતા, તેનાએ લશકરી ફોજમાં લાગુ પડવાની ખાએસ દેખાડીને તે બાબે "હારસ ગેઆરડ" ના "ફીલડ મારસલ" ઈઆને સઘલાં લસકરના વડા શેનાધીપતી નામદાર ડીઉક આવ કેમબરીડજને અરજ કીધી; પણ તેના જવાબમા એવું જણાવું કે "હીંદુસતાંનના કોઈબી દેશીને "અંગરેજી રાજની સનદી ચાકરીમા લેવાનો કાએદો બીલકુલ નથી." આ બાબે નીસફલતાનો સમાચાર મલેઆ ઉપરથી શેઠ માણેકજીએ તે નામદાર ડીઉકની જનાબમા એક દસતાવેજ જે કરી મોકલેઓ, તેમા એવો દાખલો લખી દેખાડેઓ હતો કે, "જે વખતે નામદાર માહરાંણીએ હીંદની સરવે સલ- "તનત કુંપની પાશેથી લઈ લીધી, તારે બાહેર પડેલાં સતા ભરેઆં જાહેરનામા "અંદર સઘલી વરણના દેશીઓને નાતજાતનો કશોબી ફરક ગનવા વીના બધા "હકો તથા ઓહધાઓ બખસવાની જે છુટ આપેલીછે, તેની ખુબીથી લશકરી "ચાકરીમા લાગુ થવાની જે અરજ ગુજારીચ તે બાહાલ રાખવી જોઇએ." હાવો ખોલાસો આ શેઠીઆએ અતરેથી લખી મોકલાવેઓ તે છતાંબી જવાન શેઠ જાંગીરભાઈની તરફ ચુકાદો નહીંજ મલેઆથી તેવણ બીચારા નાશીપાસ થઈ તારીખ ૯ મી એપરેલ ૧૮૭૦ ઈશાવીના મુંબઇમાં આવી બેઠાછે. સાંભલેઆ પરમાણે આ બાબદનેબી આપણા માજી જડજ સાહેબે હજી પડતી મેલી નથી, માટે દેશીઓના એકબાલ જો રોસન થનાર હશે તો તે ઉપર તેણાની રૂડી કોશેસ પણ આખેરસત ફતેહ મેલવીઆવીના રેહશે નહીં; અને તેનાએ વાવેલાં બીના રસાલ ફલોનો સવાદ સરવેને ચાખવા મલે તે બાબેની મુબારકબાદી આપવાની વકી કોઇ બીજી જોગવાઈપર, રાખીને મરહુમ માકી સરાફના આ મેહરબાન નબીરાની જીંદેગીનો ટુક અહેવાલ હીંઆંજ સમાપત કરતાં તેમની હઇઆતીને લાંમબો વખતવેર સરવે પોતીના સુખ સાથે સચવાઇ રેહવા વીશે બારે હકતાલાની બખશેસ ચાહીએછે.

નશાવાલાને તાંહાંની વંશાવલી·

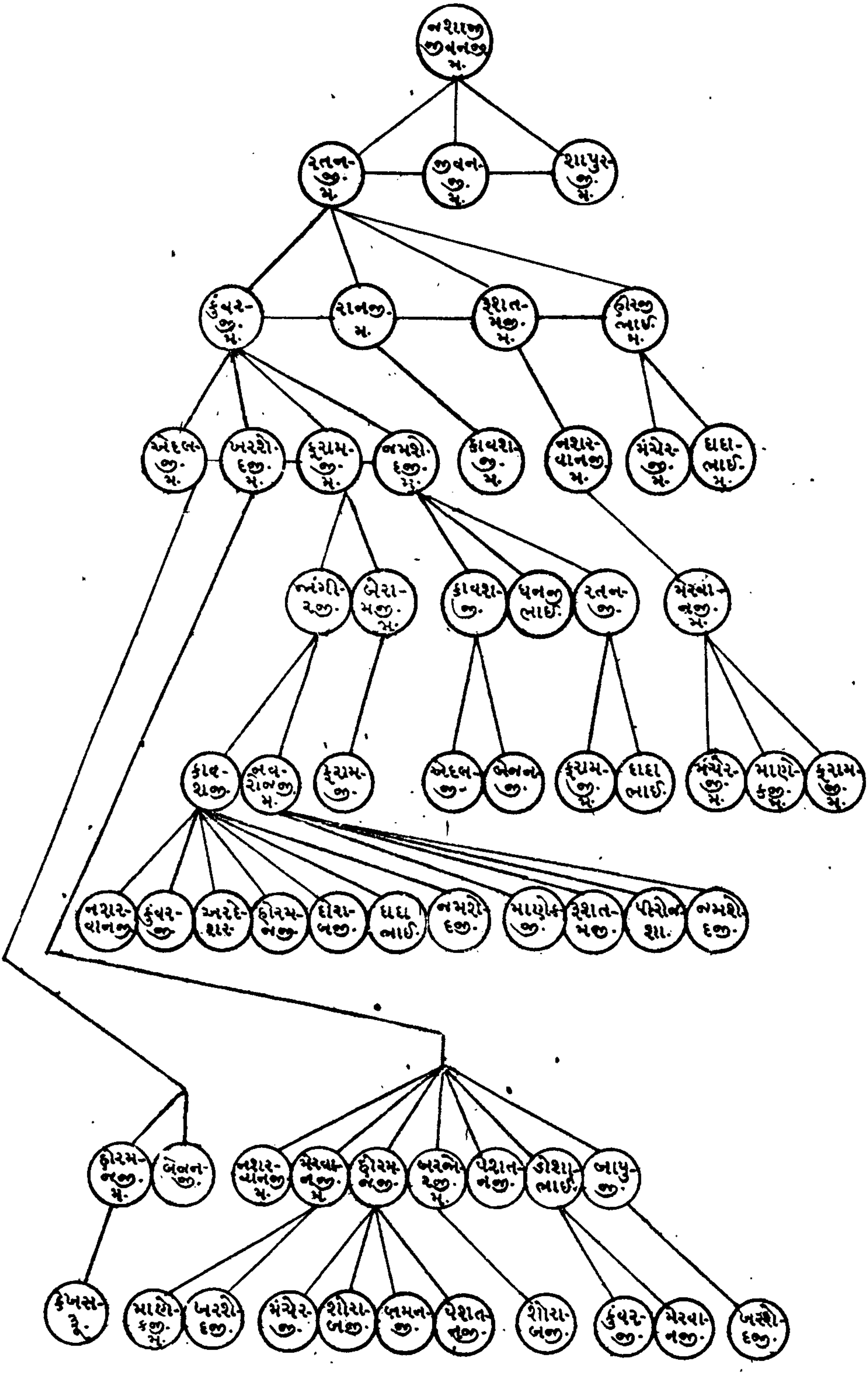

જશાવાલાના કુટંબીઓની જીંદગીનો અહેવાલ.

આ ટાપુથી ૩૫ માઈલ દુરના કરાબા કલીઆંની ખાતે રેહનારા શેઠ જશાજી જીવનજી શાલે ૧૦૫૯ મા જનમ પાંમેઆ પછે, ૧૦૭૯ ની આખેરીએ હીંઆં આવી વશેઆ, તે વાતને હવડાં ૧૬૪ વરસ થાએઆં તારથી તેમનુ પરીવાર જશાવાલાની અટક લઇને આપણ વચે ઓળખાઈ રહેલુંછે. આ ગરહસથની ગરીબી અવસથાનો ગુજારો સાંભલેઆ પરમાણે મેનતમશાગતથીજ લગભગ પા શદીસુધી સચવાતો હતો; પણ તે પછે કોટના સંભાળસારૂં જારે ફરતીચરો ખોદાવા માંડી, તારે તેના થોડાક ભાગના કામનુ ઉપરીપણું જે હાથ આવેશેં, તેની મદદથી પાછલો વખત ઘણી સારી સ્થીતીમા પસાર પામેઓ હતો. જશાજીના જનમનુ શાલ તેમના એક નબીરાની ઉમરનો સુમાર પકડી જેમ જાહેર કીધુંચ, તેમ તેવનના મરણનો દાહડો વાર યાદદાસ્તની ગેરહાજરીને લીધે હીંઆ દાખલ થાઈ શકતો નથી; તોપણ શોધ કરતાં આટલું તો સંભલાએશેંચ કે, તે સાહેબ તરણ દીકરાઓને હસતીમા રાખી ગએઆ હતા; 'જેઓના નામો વંશાવલીની ટીપ જોવાથી વાંચનારા સાહેબોને જણાઈ આવશે.

જશાજીના તરણ દીકરાઓ માહેલા માતરે વડા શેઠ રતનજીનો જનમ ૧૦૮૯ ની સાલમા થાએલો અટકલાએ છે. જહવેરાતના વરગમા જોડાએલાં નામનુ આ અનમુલું રતન, કોઈ હેવે ચહડતે ચોઘડીએ અજવાલે આવેલું કેહવાએછે કે, તેમના પણોતાં પગલાં આ સરૂસતીપર પરકાશેઆથીં પીતાનુ ઘર સુખી હાલત પંકડતું રહેશેં. આ ગરહસથના ધંધાની સરૂઆત શાલે ૧૧૦૯ મા વેલાતી સામાણ વેચવાની દુકાન કાહાડી બેઠાથી થાઈછે; અને તેજ રોજગાર વંશેંશી પરમપરા ઉતરતો આવીને, આજે તેનાની ચોથી પેહડીના પરીવારો પાશે બે ભાગમાં વેંહચાઇને સચવાઈ રહેલો આપણ સંતોશાથી જોઇ શખીએ છે. શેઠ રતનજી ૭૪ વરસની જઇફીએ પોંહચતાં તરીજા દીકરા રૂસતમજીના મરનનો ઘાહ ખાઇને તેની છ મહીના પછે, રોજ ૭ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૬૩ ય૦ એ બેહશાતનસીન થએઆ; અને તે વખતે વડા બીજા અને ચોથા મલી તરણ દીકરાઓ હઇઆત રહેલા હતા.

શેઠ રતનજીના હઇઆત રહેલા તરણ દીકરાઓ નામે કુંવરજી, શનજી તથા હીરજીભાઇ, બાપની દુકાન સાચવીને માન ભરેઓ રોજગાર ચલાવતા હતા; પણ મરણ પાંમેલા રૂસતમજીના દીકરા નશારવાંનજીએ પાછલથી પોતાને ખાનગી નામે જે વેપાર કીધો તેની વલાંણ માઠાં ભાએગે અવડી ઉતરેઆને લીધે, સાંભલેઆ પરમાણે ૧૧૮૨ ની શાળમાં તેવણ નાદાર થઇ પડેઆ હતા; અને તેજ ગંમમા બારેક વરસ ગીરેફતાર રહીને રોજ ૧૮ મો માહ ૯ મો શેહેનશાહી શાલે ૧૧૯૪ એ ગુજરી ગયા.

આ કુટંબના વડવાઓથી જેમ પરજા ઉપીયોગી કોઇબી કાંમો થાએલાં જણાયાં નથી, તેમજ તેણાની અઓલાદથી ઉતરેલાઓએબી બજાવેલાં બોલાતાં

નહીં; પણ એક પુરાંની વસતીમા પરબેઆત થએલાં પરીવારોએ, તેઓના વડવાથી રચાએલા રોજગારને લાંમબી ઊંમરપર લાવી રાખેઓ, અને તેની જીંદગી વધારે વરસોસુધી નીભાવવાની ઉમેદમા તેઓ મશગુલ રહેઆય, તેટલી યાદગારી સાથે જે જે ગરહસથો મરણ પાંમેઆં તેઓની નોંધ હીંઆં દાખલ કરીએછે; કારણ કે તે સાહેબો આપણી વસતીમાં એખલાસથી વીટલાઈ રહીને પરજા તરફથી સારો ચાહ મેલવી ગએલા માલુમ પડેઆછે. આ દુકાંણમા મરહુમ શેઠ ખરશેદજી કુંવરજીના છોકરાઓનોબી હક તથા ઈલાકો હતો, પણ તેમાથી બધા ભાઈઓ સાંભલેઆ પરમાણે ઈ° સને ૧૮૫૧ ના સપટેમબરથી બીલકુલ જુદા પડીને અલાહેદી દુકાંણ કાહાડી બેઠા પછે, તેઓનો વહીવટ જાહાજોવાર નીભી રાખેઓ નોહતો.

શેઠ કુંવરજી રતનજી રોજ ૧૧ મો માહ ૭ મો ૧૧૯૦, વરસ ૭૬ ના.
શેઠ એદલજી કુંવરજી રોજ ૨૬ મો માહ ૮ મો ૧૧૮૨ મા.
શેઠ ખરશેદજી કુંવરજી રોજ ૨૬ મો માહ ૭ મો ૧૧૯૫ મા.
શેઠ ફરાંમજી કુંવરજી રોજ ૯ મો માહ ૨ જો ૧૧૯૬ મા.
શેઠ જમશેદજી કુંવરજી રોજ ૮ મો માહ ૯ મો ૧૨૩૪, વરસ ૭૪ ના.
શેઠ હોરમજજી એદલજી રોજ ૨૦ મો માહ ૯ મો ૧૧૯૬ મા.
શેઠ બેરાંમજી ફરાંમજી રોજ ૧૭ મો માહ ૭ મો ૧૨૦૬ મા.
શેઠ મેરવાનજી નશરવાનજી રોજ ૨૪ મો માહ ૪ થો ૧૨૧૩ મા.
શેઠ નશરવાનજી ખરશેદજી રોજ ૨૮ મો માહ ૮ મો ૧૨૧૫ મા.
શેઠ ફરાંમજી મેરવાનજી રોજ ૯ મો માહ ૫ મો ૧૨૨૦ મા.
શેઠ બરજોરજી ખરશેદજી રોજ ૨૫ મો માહ ૨ જો ૧૨૨૧ મા; આ ગરહસથ સ્ટીમર "સુરત" મા સવાર થઈને કરાંચી જતાં, તોફાનથી આગબોટની સાથે ડુબી ગયા હતા.
શેઠ મેરવાનજી ખરશેદજી રોજ ૧૭ મો માહ ૫ મો ૧૨૩૪ મા.
શેઠ નવરોજજી જાંગીરજી રોજ ૨૯ મો માહ ૫ મો ૧૨૩૬, વરસ ૩૯ ના.
શેઠ ફરાંમજી રતનજી રોજ ૩૦ મો માહ ૩ જો ૧૨૪૨, વરસ ૨૫ ના.

વેલાતી અસબાબથી ભરેલી જરાવાલાની નામીચી દુકાંણ આ ટાપુ ખાતે અસલમા એકજ બીરાજતી હતી; જેમાથી મરહુમ શેઠ જમશેદજી કુંવરજીના સાહેબજાદાઓએ સંવત ૧૯૨૧ ના કારતક સુદી ૧ ને રોજે પોતાનો હક તથા ઇલાકો અરસપરસની સહમજુતીએ નોઓ પાડીને, તેજ દીને તરણે ભાઈઓના પંતીઆલાપણામા જુદી દુકાંણ જે કાહડીચ, તારથી આ કુટંબીઓની બે દુકાંણ દુહજતી દેખાએછે; અને તેઓ દરએકના પેટાંમા જે જે દેશાવરો ખાતે શાખા ચાલુ રહીચ, તેની વીગત હેઠલ જણાવીને, આ પુરાતંમ ખાનદાનના પરમાણીકપણા માટે મુબારકબાદી ચાહતાં તેઓનો ટુક અહેવાલ ખતંમ કરીએ છઈએ.

શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાનજી પટેલના વડવાઓ, કુટંબીઓ, તથા વારેશો.

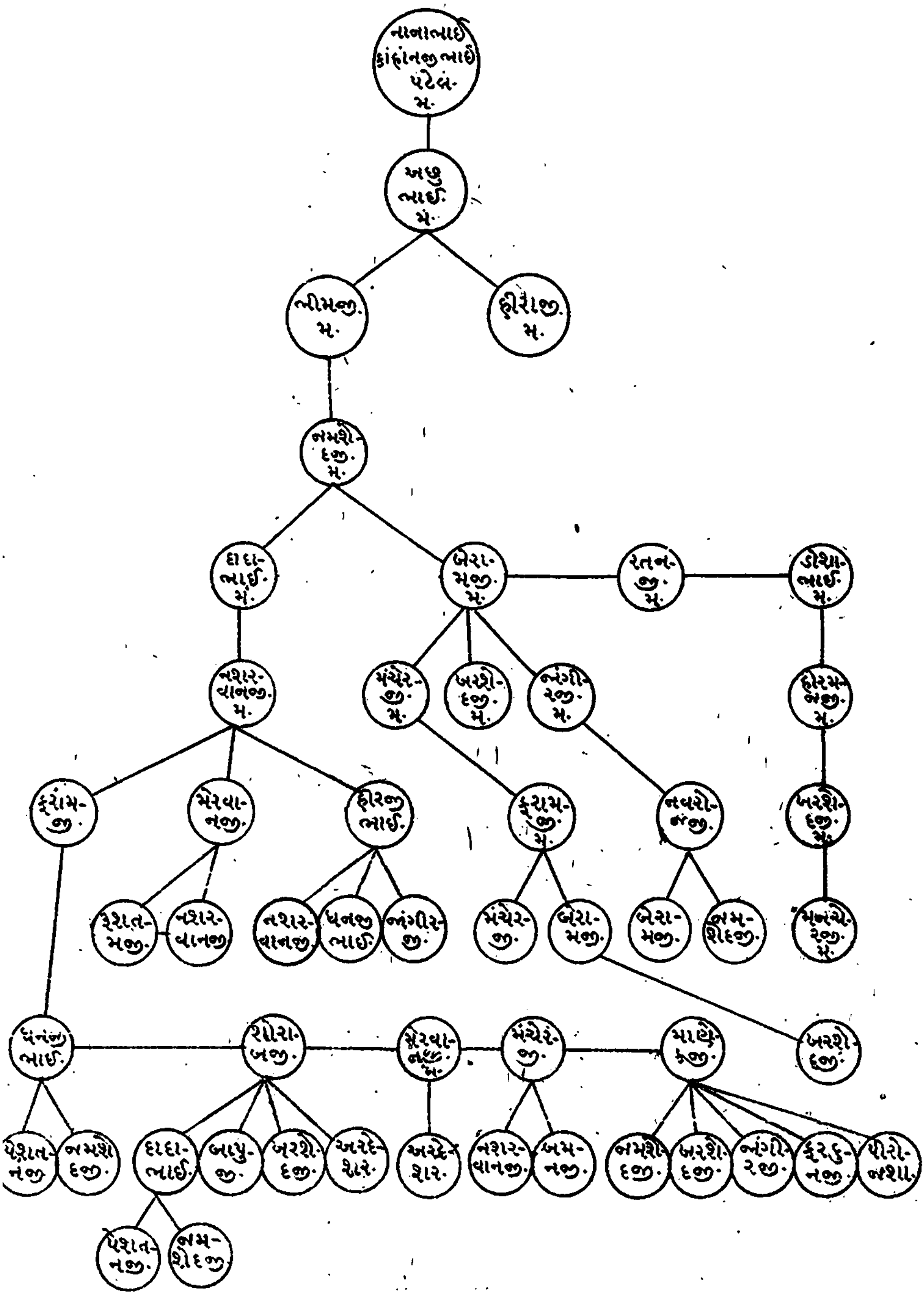

શેઠ જાંગીરજી ફરાંમજીની કંપણીને હસાબે ચાલતી સાત શાખા દુકાંણોના હેઠલ જણાવેલાં ઠેકાણાં.

કરાંચી.	પેસાવર.	રાવલપીંડી.
	મરીઈલિ.	
જેહલમ.	મુલતાંન.	સકર.

શેઠ જમશેદજી કુંવરજીના છોકરાઓના હસાબની શાખા દુકાંણો ૬ ના હેઠલ જણાવેલાં ઠેકાણાં.

જલંદર.	ફીરોજપોર.	અનાકલી (લાહોર તરફ)
દીલ્લી.	મીઆનમીર.	શીઆલકોટ.

શેઠ જમશેદજી ભીમજી પટેલ તથા તેમનું પરીવાર.

સુરત શેહરને તાબેએ ટેણા નામનુ એક ગાંમડુંછે, તાંહાં નાનાભાઈ કાંહાંનજીભાઇ પટેલ પોતાના પરીવાર સહીત રેહતા હતા; જેની ચોથી પેહેડીએ ઉતરેલા, અને હાલમાં આપણી ટાપુ ખાતે વખણાતા પારશી અનજુમનનાં બુજોરગ અકાબર શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાનજી પટેલના બાપના બપાવા શેઠ જમશેદજી ભીમજી પોતાનુ ભાએગ અજમાવાની નેક મોરાદ રાખીને તાંહાંથી પેહલવેહલા ય૦ શાલ ૧૦૮૯ માં અતરે આવી વશેઆ; અને તારથી તેમના કુટંબીઓની મીલનસારીનો સંબંધ આ ટાપુની વસતી સાથે જોડાઈ રહેલો માલુમ પડેછે.

કેહય કે એ સાહેબે પેહલવેહલાં ગાંમઠી દારૂની દુકાંણ માંદીને પોતાનો વહીવટ ચાલુ કીધો હતો; અને જેમ જેમ વખત પસાર થાતો ચાલેઓ, તેમ તેની કમાંનીમાંથી તેઓર પછે અંગરેજી દારૂ કામ ઉપરાંત બીજા અનેકતરેહના વેલાતી સામાંણનો ઓહોલો રોજગાર ફેલાવીઆથી, તે વખતના ગતી પરમાણે થોડીક મુદતમાં એક આબરૂદાર વેપારીમા ગણાયા હતા; અને તેવીજ જાહોજલાલી તેમના વંશેસ પરંમપરા ઉતરી આવેલી આજતુલીક આપણી નજર હજુર જેવી ખીલતી રહીય, તેવીજ તેની બરકરારી આકેબત સુધી ચાહીએછે.

અશીલ કુલથી ઉતરી આવેલા, આ અસરાફ ગરહસથનાં જનમારાની બીજી વધારે હકાએત સોધ કરતાં હાથ આવી નથી; મગર એક સતા ભરેલા દસતાવેજ ઉપરથી તેવણ શાલે ૧૧૩૧ સુધી સાહેક વરસની જઈફીએ પોંહચીને આપણી ટાપુ ખાતે હઈઆત રહેલા કહી સખાએછે.

જમશેદજીની અઓલાદથી ચાર બેટાઓની જે બખસેસ થઈ હતી, તેમાં વડા શેઠ દાદાભાઈ શાલે ૧૦૯૭ માં અને નાધલા શેઠ બેરાંમજી ૧૦૯૯ મા જનમ પામેલા માલુમ પડેઆછે; અને તરીજા રતનજી તથા નાધલા ડોસાભાઈ વીશે કાંઇજ જાંણવામા આવેલ નથી. બાપના મરણ વખતે પેહલા તથા બીજા બેટાઓ પુખત ઊંમરના હોયાને લીધે, સાંભલેઆ પરમાણે તેઓ સલાહ

સંપજમા રહીને તેમનો ચાલુ રોજગાર રૂડી વરતણુકથી આટોપી લેતાં, વખતના રવઈઆ મુજબ દાદા ગામડીઆ, અને બેહલા ગાંમડીઆને સાધારણ નામે સારી રવેશે પરખેઆત થઇ ગયાછે; અને તેની યાદગારીમા મજગાંમ ખાતે, એજ સાહેબોના એકાદ નબીરા પાશે સચવાઈ રહેલી ઘણીજ પુરાંણી વાડી અંદર પરજાના ઉપીયોગ માટે બંધાવેલો "સુરજકુન" ને નામે ઓલખાતો બુલંદ તલાવ હજીસુધી સલાંમતી સાથે ઉભો રહીને, સાબેતી આપતો જણાએછે.

જાંહાંસુધી ઉપલા બેહુ ભાઈઓ વચેનો સંબંધ એખલાસમા મિલાઇ રહેઓ, તાંહાં તુલીક સઘલી કીસમનો બોહોલો વેપાર બેરાંમજી દાદાભાઇને નામથી ચાલેઆ કીધો; પણ તેઓ માહેલા વડા શેઠ દાદાભાઈ, રોજ ૧૧ મો માહ ૩ જો કદીમી શાલે ૧૧૬૨ મા, ૬૫ વરસની વએ પોંહચી મરણ પાંમેઆને લીધે, ઘેર સંસાર તથા વણજ વેપાર સંબંધી સઘલો વહીવટ આગલાંજ નાંમથી શેઠ બેરાંમજી ચલાવતા હતા. નશરવાંનજી જારે પુરતી વએ પોંહતા, તારે ૧૧૬૯ મા તે વખતની રીકારડર કોરટથી ધારા પરમાણે અખતેઆર નામુ મેલવીને, મરહુમ બાપની મીરાસ પોતાના તાબામા તેનાએ કરી લીધી; અને તે પછેનો રોજગાર બેરાંમજીને નામે જે ચાલેઓ, તે અલબતાં તેમના ખાનગી હીસાબનોજ હોયલો જોઇએ.

અનુભવ ઉપરથી જે અટકલ હમો ધારીએચ, તે જો ચોકસ હોએ તો, વારસાની વાંટણી થવા ટાંકણે ઘણે ઠેકાંણે કુટંબ કલેસના જુસાઓ જેમ ઉભરાઈ ઉઠેછે, તેમજ આ એકસંપી સગાઓમા પણ મીનાકીસાની બુરી જડ જે વવાઇ હશે, તેનો ઇઆતો કરોઢ ચહડાવીને, અથવા ભેજાંના ખલેલની માઠી અસરથી, કેહચ કે, પોણોશો વરસની જઈફીએ પોંતેલો શેઠ બેરાંમજી છુરીના ઘાહ વટે આપઘાત કરીને રોજ ૨૬ મો માહ ૩ જો કદીમા શાલે ૧૧૭૩ ય૦ એ મરણ પાંમેઆ; અને તે બાબેની કમકમાટ ભરેલી ભાંજગડ ઉઠેઆથી, આ નામીચાં કુટંબીઓ વચે અપસ અપસમાં ગંથાએલો, બેશીપણાનો એખલાસ ભરેઓ સંબંધ જે છુટો પડેઓચ, તે આજ દાહાડા તુલીક પાછો સંધાએલો સંભલાતો નથી.

શેઠ બેરાંમજીના તરણ દીકરાઓ માહેલા, વડા મનચેરજી ૧૧૮૫ ય૦ મા રોજગારને અરથે કલકતે ગએલા હતા; જાંહાં ૯ વરસ ગુજારેઆ પછે, રોજ ૨૯ મો માહ ૧ લો કદીમી શાલે ૧૧૯૫ એ વરસ ૫૦ ની ઊંમરમાં બેહસતનસીન થયા; અને તેમનો માતરે એકપુરો દીકરો ફરાંમજી, જે ઘણોજ એકમારગી સવભાવનો, તથા સરવે સાથે મીલનસાર હતો, તેપણ આપણી તરફ ૫૫ વરસની વએ પોંહચેઆ પછે, બે દીકરાઓ ઉપરાંત એક નબીરો મેલીને રોજ ૧ લો માહ ૩ જો કદીમી શાલે ૧૨૪૧ ય૦ એ મરણ પાંમેઓછે. શેઠ બેરાંમજીના બીજા બે દીકરાઓ જે બાકી હતા, તેઓ માહેલા નાધલા જાંગીરજી એક દીકરાને હસતીમા રાખીને, રોજ ૬ ઠો માહ ૨ જો કદીમી શાલે ૧૨૧૮ ને દીને ૫૩ વરસમા, અને વચલા ખરશેદજી ૬૫ ની ઊંમરે પોંહચેઆ છતાં વગર વારશે રોજ ૨૯ મો માહ ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૨૨૨ માં ગુજરી ગયાછે.

. શેઠ જમશેદજી ભીમજીના નખીરાઓ માહેલા, નોશેરવાનજી વીશે જે જાંણવા તથા જોવામા આવેછેચ, તે ઉપરથી કેહવાની કાંઈજ કશુર રેહતી નથી કે, એ સાહેબના હાથમા જારથી બાપીકી મીરાસ આવી, તારથી કોઈબી રીતનો ધંધો ધાપો કીધાવના અઈઆશીપણામાં સઘલો વખત ગુજારવા લાગા; અને તે સાથે બોહોલાં કુટંબનો ખટલો જે માથે પડલો હતો,તેઓનું પરતીપાલ કરવામા ઘણાક પઇશા મોકલે હાથે ખરચીને વડવાઓનુ માનપાન જાલવતા હતા; જેથી કરી તેમની પાશેથી દોલત સફાઈ થાઈ; અને પોતે પણ ૭૩ વરસની બુજોરગી વએમા રોજ ૨૮ મો માહ ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૫ ય૰ એ ફુલગુજાર થાઇને જારે હકની દરઘાએ ચાલી ગયા, તારે તેમની પીઠથી અવતરેલા શેઠ ફરાંમજી, મેરવાંનજી તથા હીરજીભાઇ, મલી તરણ દીકરાઓ ઉપરાંત કેટલીક દીકરીઓ, તથા તેઓને તાંહાં થએલાં છઇઆંઓના મોટાં પરીવાર સાથે મજગાંમની એક પુરાંણી વાડી,* અને કોટ ખાતે પટેલના મોહલા માહેલું એક ઘેર સલાંમત મેલી ગયાછે.

શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાંનજી પટેલ.

પારસી ટોલાના અકાબરોની સંફમાં બીરાજી રહેલા, આ બુજોરગ શેઠીઆનું મુબારક નાંમ જે મથાલે પરકાશેચ, તે બખ્તેબીલંદના જનમનો ચોકસ દીવસ રોજ ૧૯ મો માંહા ૧૦ મો કદીમી સાલે ૧૧૭૩ ય૰ નો જે સાંભલવામાં આવેઓછે, તે દાહાડાને દર વરશે થાતી તેમની સાલગીરી વીશે આપણી વસતી માહેલા ઘણા સાહેબો હરગેજ ભુલતા હશેજ નહી.

બાપીકા અઈઆશી પણાનાં અંમલમાં, આ સાહેબ ઉધરીને જેમ જેમ મોટા થતા ગયા, તેમ તે વખતની વલાંણ પરમાંણે ગુજરાતી, તથા અંગરેજીમા મલતી કેલવણી હાંશેલ કરીને છેક શોલ વરસની ઉંમરે જારે પોંહતા, તારે સાલે ૧૧૮૯ માં મીશીઉઅરસ સાટણ મલકમની કુ૰ ને નાંમે ચાલતી અંગરેજી વેપારી પેહડી ખાતે દર મહીને રૂ૩૦ ના પગારથી ચાકરીએ રહેઆ; જાંહાં કેહચ કે તેમના મરહુમ મીતર શેઠ માંણેકજી પીટીટબી તે વખતે પોતીકા સસરા શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના આસરાથી લાગુ પડલા હતા. આ સાહેબની નોકરી તે વખતે એટલીજ હતી કે, યુરોપ તરફના આવતાં જતાં વાંહાંણો માહેલો માલ માંડવીમાંથી પસાર થાએ તેની ચીઠીઓ, તથા તેને

* એ વાડીની સાંમણે મરહુમ શેઠ દાદાભાઈ ગાંમડીઆએ, જરથોસતીઓને તાંહાંની ફીરીઆ મારગના ઉપીયોગ માટે એક અગીઆરી જે બંધાવી હતી, તે મકાણ ઘણુંજ પુરાંણું થયાને લીધે, તેમના નખીરા શેઠ ફરાંમજીએ પોતાની પદરના મુબલક પઇસાથી એક નવી એમારત તેજ જગોપર બંધાવીને તેમા આતસઆદરાંન સાહેબને તખ્તનશીન કરાવેઆછે; તેની યાદી ધરમનાં મકાંણોની અલાહેદી ટીપમાં દાખલ કીધેલી હવે પછે જોવામા આવશે. નો. પે.

લગતું બીજું કાંમકાજ કરવું; અને તેટલાંજ કારણસર બે વરસ સુધી તાંહાંના દલાલ શેઠ જીજીભાઈની ટેબલ પાશેની એક બેઠકમાં બીરાજીને ચાકરીએ વલગી રહેલા હતા. આ શેઠના સસરા મરહુમ શેઠ બરજોરજી નાનાભાઈ દાવરે સાલે ૧૧૯૧ મા તાંહાંથી તેનાને કાહડી લઈને પોતાના હસતકમાં ચાલતી મી° કેંપની કું° ના હાઉસમાં લાવી રાખેઆ; જાંહાં વગર પગારે દરરોજ થાતાં માલોના વેચાંનની નોધ તેવન પાશે લેવારતા હતા, અને તેવી હાલતમાં પાંચ વરસ ગુજારેઆં, તેટલા અરસામાં જોકે પગાર નહીતો પોતીકા આ દામાદની પરવરેશી પણ તે સાહેબે બચીત કીધીજ હશે.

શેઠ ફરાંમજીના સુભ શીતારાએ જારે ચહડતી દસા જોવા માંડી, તારે પાંચ વરસનો બંગ એવી રૂડી રીતે વલવાના નુકતાપર વખત આવેઆ કે, તે વાત પોતેબી સવપણે વીચારી નહીંજ હશે. ૧૧૯૬ માં મી° કેંપની કું° ને નામનો વહીવટ જારે બેહુ પંતીઆલાઓની રાજી ખુશીથી બંધ પડ્યો, તારે તેવા વખતમા એક વાંહાંનો કપતાંન નામે ગરેફીથ ફરીથ વેલાત તરફથી રોજગારને અરથે હીંઆં આવી લાગો. આ કપતાંન શેઠ બરજોરજીની આગલી બાબેસતાવાલો હતો, તેથી તેની સાથે બંદોબસત કરીને પોતીકા વડા દીકરા બમનજી, તથા આ દામાદ શેઠ ફરાંમજીનુ પંતીઆલું જોડી આપીને, મી° ફરીથ બમનજીની કુપનીને નામથી લીલાંઉખાના ઉપરાંત, કમીસનરૂમ, વેપાર ખાતાંની આડતના કાંમો તથા તેવનાએના રોજગારની એક પેહડી ઉભી કીધી. સરવે કરતાં શેઠ ફરાંમજીએ પોતાનો બધો વખત એવી રીતે રોકવા માંડ્યો કે, સહવારથી તે સંજાકાળ થાએ તાંહાંતુલીક પેહડી ખાતાંનો જેબી વહીવટ હોએ, તે મુંગે મોહડે, અને ખડે પગે ચલાવતા રહેઆ; અને તેથી કરી દન ઉગત તેનાને નવો નવો અનુભવ જે મલવા લાગો, તેમાજ પોતાની સઘલી મોજ અને મહજા સારી રવેશે સમજતા હતા. અનેક તરેહનો માલ વેચવો, ખરીદ કરવો, અને બાહેરના બીજાં ઘણાક દેસાવરો ખાતેનાં મુબલક ઘરાકો તરફથી આવતા હોકમો અદા કરવા, એટલુંજ નહી પણ તે સંબંધીનો ચોકસ અને સઈ હીસાબ રાખવાનું માહભારત કાંમબી તેનાઓજ એબીલે હાથે જે કરતા રહેઆ, તે વાતની કદરને દુકાનદારી કરનારા શેવાએ બીજો કોઈજ બુજી સખે નહીં.

ફરીથ બમનજીની કું° ને નામનુ બેહોલું કામ બરોબર ૧૦ વરસ વેર ઘણુંજ મનમાણતું ચાલેઆ પછે, ૧૨૦૬ મા જારે શેઠ બમનજી મરણ પાંમેઆ, તારે તેમનો હક તથા ઈલાકો સદનતર નીકલી ગયાથી મી° ફરીથની સાથે અ પરમારથી શેઠ ફરાંમજી જોડાએલા રહીને આગલીજ ધોરન પર વહીવટ તેનાએ ચાલુ રાખેઓ. મી° વાલેસ નામનો એક અંગરેજ ગરહસથ વેલાતથી આવી પોંહતો તેને પણ આ બેહુ ભાગીઆએ સાંમેલ કરી લીધો, અને તરણ પંતીઆલાઓની સારી સહમજથી વેહવારબી ઘણો વધી પડ્યો; જે વાતને આઠ વરસ થયેઆં તારે આ પેહડી ખાતેથી મી° ગરેફીથે ૧૨૧૪ ની સાલમા પોતાનો હક તથા ઈલાકો છોડી દીધો. લીલાંઉ ખાતાનો વહીવટ જે આ તરણ જણા-

ઓની રાસમા ચાલતો હતો, તે મી૰ ગરેફીથે પોતીકા ભાઇ મી૰ રાબરત ફરીથને બીજા પંતીઆલાઓની મનજુરીએત મેલવી શોંફી આપેઓ, અને તેની સાથે એજ ખાતાંના અસલી કાંમદાર મી૰ ધનજીભાઇ જાંગીરજી દાવરનું પંતીઆલુંબી જોડી દીધું; પણ બાકીનું બધું કાંમ મી૰ વાલિસની સાથે આ શેઠ ફરાંમજીએ ચાલુ રાખેઉં.

મી૰ ગરેફીથ ફરીથ પોતાનો ભાગ કાહડી લઇને વેલાત ગએયા પછે, થોડીજ મુદતમાં આ શેઠે પેહડીનું આગલું નામ બદલીને મી૰ વાલિસની કું૰ રાખેઉં અને તેમાથી દુકાંનદારીનો જે ધંધો હતો તે સાબદો કાહાડી નાખીને આ નવે નામની પેહડીનો વેપાર ઓહોલા વીસતારમા વધારી દીધો.

બાર વરસ સુધી મી૰ વાલિસની સાથે પંતીઆલા પણામાં જોડાઇ રહેઆ પછે, આ શેઠીઆએ તેમાથી ૧૨૨૫ મા પોતીકો હક તથા ઇલાકો છુટો પાડીને, તેની જગોપર પોતાના વડા દીકરા શેઠ ધનજીભાઇનું પંતીઆલું જોડી આપેઉં; તોપણ પોતાની મુરબીગીરી ચાલુ રાખી તે પેહડી ખાતાંને નાણાની જોઇતી મદદ કરતા રહેઆ.

મી૰ વાલિસની કુંપનીનો વહીવટ ભાગીઆઓની રાજી ખુશીથી ૧૨૩૨ મા બંધ કીધો; અને તેજ સાલમા મી૰ જાન શાંડસ નામનો એક અંગરેજ ગરહસથ વેલાતથી જારે આવી પોંહોતો, તારે તેની સાથે પોતાના બે દીકરાઓ નામે શેઠ ધનજીભાઇ તથા શેરાબજીને પંતીઆલાપણામા લાગુ પાડીને, પોતીકા વગથી મી૰ ફરાંમજી શાંડસની કુંપનીને નામે પેહલા વરગની પેહડી ચાલુ કીધી; અને તેજ નાંમથી તેનો વહીવટ ફેલાવો પાંમીને અતાર તુલીક સારા પાયાપર સચવાઇ રહેલો સંભલાએછે.

આટલી હકાએત ઉપરથી માલુમ પડી આવેછે કે, શેઠ ફરાંમજીએ તરીસ વરસ તુલીક પરમાણીકપણું વાપડીને વેપારી મંડલીઓમા નીતીને સારી આંટથી સાચવી રાખતાં અથાગ મેહનત જે કીધી, તેના બદલામા બારે હકતાલાએ તેનાને ઘણી દોલત બખશીછે; અને તેહવી સકમાઇનો કેટલોક ભાગ સકરમીપણાથી સખાવતનાં કાંમોમા પોતાને મુંગે મોહડે, અને વગર ઘોંઘાટે જે બખશેલો ઓલાએછે, તેજ તેનાની બુજોરગીને બહુ છાજતો માલુમ પડેછે.

આગલા વખત પર આ ટાપુ ખાતે મોતેબર કેળવણીના કસાંએ કીરણો પરકાસતાં ન હોવાને લીધે, આ શેઠ જોકે તેહવો અભેઆસ પાંમી સકેઆ નોહતા; તે છતાં જારે તેનુ બીઇ વવાએઉં તારે કેળવણીની અમુલીખ ખાંન માહેલે અખુટ ખજાનો જેમ પોતીકાં ફરજંદોને, તેમજ ભાઇબંદુઓના બાલકોનેબી મેલવી આપવાના ઉપાએ સારૂં, આપણા કેટલાક શેહરી શેઠીઆઓની સાથે પેહેલવેહલા મેદાંન પડઆ; અને તેજ દાહાડાથી તેનાની નેક નામીનો આવાજ સઘલી તરફ ફેલાતો રહેઓછે. જે જે કીસમની જાહેર સખાવતના શુભ કાંમોમા પોતીકો સખીદસત આ શેઠે જે લંબાવેઓ, તેની વીગત જોકે હમારી ધારના મુજબ સંપુરન જણાતી નથી, તોપણ જેટલી હાથ આવી તેને અતી ઉપીયોગી સહમજીને હેઠલ જાહેર કરીએછે.

૧૨૦૪ મા, આપણી ટાપુ ખાતે "નેટીવ ઈડીઉકેસન સોસાઈટી" નામની દેશી બાલકોને ગુજરાતી, મરાઠી તથા અંગરેજી શીખાડવા સારૂં સરકારના સંબંધમાં ચાલતી સ્કુલની થાપણ વધારવા માટે જે હુઘરાનું થયું તેની ટીપમાં આ શેઠીઆએ પોતાની સાંમેલગીરી રાખેઆ ઉપરથી દર શાલે ગરીબના ચાર છોકરા સુધી તેનાંની ચીઠીયી શીખવા માટે વગર લવાજમે દાખલ કરવાનો હક મેલવેઓ હતો, અને તેના બદલામાં પરથમનાં થોડાંક વરશો વેર દર શાલે રૂ ૧૨૦ લેખે, અને તે પછેનાં કેટલાંક વરસો સુધી દર રૂ ૬૦ લેખે આપતા હતા, પણ તેની પુડેના પાછલાં કેટલાંક વરસથી આજ દન તુલીક રૂ ૩૦ લેખે જે અપાએછે તે સઘલાનો એકંદર સરવાલો ૩,૦૦૦

૧૨૦૪ મા, આંખના દરદીઓની દવા કરનારો નાંમીચો ડાકટર જેફરસન વેલાત ગયાને લીધે, તેની જગોપર કોઈ નહીં રેહેઆથી જે લોકો બહુ હેરાંન થતા હતા, તેઓનાં સંભાલ માટે વેલાત તરફથી એજ શાલમાં આવી પોંચેલા ડાકટર લાકવરધીની નોકરી સાચવી લેવામા આ સાહેબે પેહલવેહલી આગેવાંની હાથ ધરીને તેના ફંડમા ભરી આપેલા...... ૨,૦૦૦

૧૨૦૪ મા, સરકારની આગેવાની હેઠલ ધોબીતલાવ આગલ ચાલુ કીધેલી "નેટીવ ડીસપેનસરી" નામના દવાખાનાની મદદ માટે આપેલા. ૧,૦૦૦

૧૨૧૫ મા, પોતાના મરહુમ બપાવા દાદાભાઈ ગાંમડીઆએ મંજગાંમ ખાતે જરથોસતીઓને લગતી કીરીઆ માટે એક અગીઆરી બંધાવેલી હતી, તાંહાં (પડોસની બીજી જગેઆ લઈને) સારા પાયાપર એક એમારત ઉભી કરાવીને, તેમા ૧૨૧૫ ના કદીમી ઓરદાદ મહીનાને ઓરથેદ રોજે આતસ આદરાન પરથેઆ તેની ઉપર, સઘલા મલી ખરચેલા ૨૫,૦૦૦

એજ એબાદતખાંનાને સારી હાલતમાં રાખવા, તથા દર શાલ ટેલ, કાથી, ઉપરાંત ધરમને લગતી કીરીઆ કરનારા મોબેદોનો પગાર તથા તેવનાએ અગત જોગ જાથુક ખરચ દર શાલે રૂ ૧૨૦૦ જે થાએચ, તે આ સાહેબ પોતાને ખજાંનેથી પુરો કરતા રેહચ તે ઉપર શાલે ૧૨૧૫ થીતે ૧૨૪૩ ના રોજ ૧૧ મો માહ ૩ જો કદીમી સુધી* વરસ ૨૮ મા ખરચાએલા કુલ.. ૩૩,૬૦૦

* આ કારણ માટે એ સાહેબે પરથમથીજ એક વજીફો અથવા સરકારી નોટ અલાહેદી કાહડી આપી હોતતો, તેની ઉપજમાંથી સઘલો ખરચ નીકલેઆ છતાં તેટલીજ પુંજી કાએમની ગણાતે; પણ તેમ નહીં બનેઆંને લીધે જોકે ઉપર જણાવેઆ પરમાંણે મુદલ ઉપરાંત વધારે ખરચાઈ તો ચુકાછે; અને તેમની હઈઆતીને બારેહકતાલા બરકરાર રાખશે તાંહાં તુલીક બીજા જે ખરચાશે તે જુદા વીચારી, આ બુજોરગ શેઠીઆને હમો એટલીજ એલતેમાસ કરીએચ કે, આ પવીતર કેબલાના જાથુક નીભાવસ માટે એક થાપણ અલાહેધો કાહડીને ટરસટપણામા સોંફી આપે તો તેની ઉપજમાંથી હાવું શુભકાંમ સદા સંપુરણ થાતું રેહશે. નો. લે.

ઇરાંન દેશના ગરીબ જરથોસતીઓ ઉપર તાંહાંના ઇસલાંમી રાજ તરફથી નખાએલા જંજીઆના જાલમી કરના ભરના માટે, તથા તેઓના છોકરાંઓની પરવરેશી સાથેની કેળવણી આપવા માટે તાંહાં હુંધડાવેલી બોરડીંગ સ્કુલની થાપણ જે અતરે ઉભી કીધી હતી, તેમાં તથા બીજી ખાનગી રીતે આ સાહેબે સરૂઆતથી ઘણી દીલશોજી ભરેલી આગેવાંની લઇને બેરણ બેરણે આપેલા કુલ................	૧૫,૦૦૦
૧૨૧૮ માં "સ્ટુડેંટસ લીટરેરી અને સાયનટીફીક સોસાઇટી" ના સભાસદોની આગેવાંનીથી, જરથોસતી શેઠીઆઓ જણ ૪ ની મદદ મેલવીને સઘલી વરણની છોકરીઓને ગુજરાતી ભાશાનુ ગનાન આપવા માટે પેહલવેહલી એક સ્કુલ હુંધાડી, તેમાં આ સાહેબે અબલાજાદીઓનાં ભલાં કાજે મુખ્ખીય ભાગ લીધો હતો; અને તેની થાપણમા પેહલવેહલાં ૧૫૦૦ રૂપીઆ ભરી આપેઆ હતા; પણ તે વાતને આથેક વરસ વહી ગયા પછે કોઇ કારણથી જરથોસતી છોકરીઓનો વરગ નોઓ પાડીને તે સ્કુલો આ શેઠીઆએ પોતાના હસતકમાં લીધા પછે હજી-સુધી જે ચાલુ રાખીછે તેમાં વખતે વખત કીધેલી મદદના..	૧૫,૦૦૦
આપણી ટાપુ ખાતે વીકટોરીઆ મીઉઝીએમ તથા ગારડન ઉભી કરવા માટે થએલાં હુધરાંણાની ટીપ મધે વારંમવાર ભરી આપેલા કુલ..........................	૧૨,૦૦૦
કેટલીક જગોએ ચાલેલા દુકાલ ટાંકણે દેશાવરો ખાતે મોકલી આપેલા અથવા હુધરાંણાંની ટીપમા ભરેલા કુલ	૧૦,૦૦૦
નોશારી ખાતેની જરથોસતી મદરેસાને આપેલી મદદમા......	૩,૦૦૦
છાસટીમાહેલાં પાહારી ગાંમ આગલ રેલવેના મઠક પાશે લોકોની સગવડ માટે એક ધરમશાળા બંધાવી આપી તે ઉપર ખરચેલા..	૫,૦૦૦
૧૨૨૧ માં, પેહલવેહલી બોમબે આસોસીએસન નામની સભા પરજાનાં સંભાલ માટે અતરે ઉભી થઇને ચાલુ રહી તાંહાં તુલીક દર શાલે રૂ ૨૦૦ લેખેનો લવાજમ આપેઆ કીધો તેના રૂ ૨,૦૦૦ તથા હુધરાંણાની ટીપ પેહલાં ફરતી થઇ હતી તેમાં ભરી આપેલા રૂ ૨,૫૦૦ મલીને એકારણ માટે અપાએલા.	૪,૫૦૦
૧૨૨૧ માં, સઘલા જરથોસતીઓના હુધરાતથી કોટ ખાતે ડાકટર બરજોરજી દોરાબજી કોપરના ઉપરીપના હેઠલ પેહલવેહલું ધરમનુ દવાખાનુ ઉભું કીધામા આવેલું, તેમા વારંમવાર ભરી આપેલા કુલ........	૨,૦૦૦
૧૨૨૮ માં, શીતારેથી મામલેસવર જવાના રસતાની વચે મેહરા ગાંમમા મુસાફરો અથવા શેલધાહ કરવા જનારાઓના વીસાંમા સારૂં એક ધરમશાળા બંધાવી તે ઉપર ખરચેલા રૂ ૧,૨૦૦	

તથા તેની જાથુક મરાંમત માટે ખેતીવાડીની એક જગેઆ ઉપરાંત દર શાલે રૂ ૫૦ લેખે આપતા રેહચ તેના આજ દન સુધી ખરચાએલા રૂ ૭૦૦ મલી કુલે અપાઈ ચુકેલા....	૧,૯૦૦
૧૨૨૮ માં, ખેતવાડી મધે સઘલી વરણના છોકરાઓને અંગરેજી, ગુજરાતી અને મરાઠી ભાશાની કેળવણી આપવા માટે એક સ્કુલ લાએકનુ મકાંન જે વેચાતું લીધું, તેના રૂ ૫૦૦૦ અને તેની ઉપર બે મજલા ચહડાવીને બીજું બાંધકાંમ કીધું તેની લાગત રૂ ૫૦૦૦ મલી જુમલે	૧૦,૦૦૦
એ સ્કુલ મધે શીખવા આવનારા છોકરાઓ પાશેથી રૂ ૦ાા થીતે રૂ ૧ સુધી દર મહીને લવાજમો લીધામાં આવેચ, તે ઉપ-રાંત જાથુક ખરચની ખોટ પુરી કરવા માટે પેહલાં ૧૦ વરસ સુધી દર સાલે રૂ ૧૦૦ થી ૧૨૫ સુધી આપતા હતા, અને તે પછેથી તે આજ દન સુધી દર વરશે રૂ ૫૦ લેખે અપાએછે તે મલીને સઘલા	૧,૪૦૦
૧૨૨૮ માં, ફ્રીરટ ઈમરરૂવમેંટ લાઈબ્રેરી નામના કોટના પુસતક ખાંનાની મદદ માટે આપેલા....................	૬૦૦
સરકારના આસરા હેઠલ વાંદરા મધે ધરમનુ દવાખાનુ જે એજ સાહેબના વહીવટ હેઠલ ચાલુ રેહેલુંછે તેમાં આપેલા......	૧,૫૦૦
શ્રેલર હોમ બાંધવાના હુધરાંણામાં ભરેલા	૫૦૦
મામલેશવર મધે એક ધરમશાળા બંધાવી, અને તેને હમેસાં સારી હાલતમાં રાખવાના ખરચની રકમ સરકારને સવાધીન કીધી તે ઉપર કુલે લાગેલા	૫,૦૦૦
એજ જગેઆના રેહવાશીઓને પાંણીનુ સદા સુખ મલવા માટે એક બંદ બંધાવી સરકારના સવાધીનમાં આપેઓ તે ઉપર ખરચેલા............................	૫,૦૦૦
૧૨૩૦ માં, રોજ ૧૧ મો માહ ૩ જો કદીમી, બાબદ ગોદી ખાતાંના ગરીબ સુથારોને ઐડો મુસારો આપવા માટે હુધરાટથી ઉભી કીધેલી થાપણમા વીશેસ મદદ મેલવી આપવાની મતલબથી મરહુમ વાહડીઆ નવરોજજી જમશેદજીના પુન સારૂ એક ફંડ થએઉં હતું તે મધે ભરેલા	૭૫૦
૧૨૩૩ માં, રોજ ૧૪ મો માહ ૫ મો કદીમીએ, કદીમી ટોલાના વડા દસતુરને જાથુકનો મુસારો બાંધી આપવા કાજે થએલાં હુધરાંનામા આ સાહેબે સખી દીલથી આપેલા	૧,૦૦૦
૧૨૩૭ માં, બાંબે આસોશીએસનની સભા કોકસંજોગથી બંધ રહી હતી, તે હાંનરેબલ શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈ શી. એસ. આઈના સરનશીનપનાંમા તા૦ ૧૪ મી ડીજેમબર ૧૮૬૭ થી પાછી ચાલુ થઈ તેના નીભાવસ માટે એક અધીકારી તરીકે દર	

શાલે રૂ ૧૦૦ લેખે જે આપતા રેહચ તેના આજ દન સુધી કુલે વરસ ૬ ના અરસામો આપાએલા.............. ૬૦૦

આપણી ટાપુ ખાતેના સઘલાં પુસતકખાનાંઓમાં એ સાહેબે વારંમવાર કીધેલી મદદનો એકંદર સરવાલો રૂ ૬૦૦૦ નો કેહવાએછે અને તે ઉપરાંત કોટ ખાતેની "ફોરટ નેટીવ લાઈબરેરી" ને દર મહીને રૂ ૧૫ લેખેનો લવાજમો અપાતો રેહચ તે જુદો. ૬,૦૦૦

માતબર પારશીઓના છોકરાઓને ઉંચી કેળવણી આપવાના હેતુથી કોટ મધે એક "પરોપરએટરી સ્કુલ" પરથમ ઉભી કીધી હતી તેના નીભાવ સારૂં થએલાં હુંધરાંણાની ટીપમાં આ શેઠીઆએ ભરી આપેલા ૧,૫૦૦

ઈરાંન દેશના લાચાર જરથોસતીઓ હીંઆં આવી વશીઆચ, તેઓની પરવરેશી કરવાનુ ખાતું આજ ઘણાક વરસોની વાતપર પેહલ વેહલું ચાલુ થએઉં, તારથી આ માનવંતા શેઠે પોતાની ઉદારતા બતલાવીને, તેના વહીવટમાં સાંમેલ રહેઆ ઉપરાંત વખતે વખત નાણાની મદદ આપતી કીધી તેનો એકંદર સરવાલો ૨૦,૦૦૦

ચીમોરથી અણીક નામના પોતાના ગાંમ ઉપર જવાનો રસતો પરથમ ઘણીજ ખરાબ હાલતમાં હતો, તેની વચે આવેલાં મારવલી, વારવલી, અને માહવલના રેહવાશીઓને જે ઘણી હેરાંનગતી પડતી હતી તે મટાડી આપવાના હેતુથી આ સખી નરે એક રસતો બંધાવેઓ અને કુવો ખોદાવેઓ તે ઉપર સઘલા મલી ખરચેલા ૧૨,૦૦૦

એ ઉપરાંત કેટલીક કીસમના ખાતાંઓ જેવાં કે, સેંટપાલની ધરમશાળા, વેલાત તથા હીંદની જુદી જુદી જગોએ પડેલા દુકાલ વખતે, ગરીબ લોકોની પરવરશી સારૂં તથા તેઓને પરણાવી આપવા, જુદી જુદી જગોએ ઈનસાંનોની પેઆસ મટાડવા માટે કુઆઓ, અને ઢોરો માટે અભારાઓ બાંધી અપાવેઆ, પાંજરાપોલના ઢોરો માટે મદદ મોકલી, કેટલાક દેશાવરો ખાતે બંધાએલાં દોખમાઓ, અને દરેમેહરોની મદદ માટે, સુરતના ગરીબ રેહવાશીઓને પગાર બાંધી આપેઆ, મુંબઈ ખાતે શીખનારા ગરીબોને પગારની મદદ આપી, અને તેવણાએ ઘણીક બાબદોના જાહેર કાંમોમા કીધેલી સખાવત સંબંધી જે જાનવામા આવેઉંચ, તેની સંખેઆનો સુમાર...... ૧૦૦,૦૦૦

કુલ રૂપીઆ ૨,૯૮,૮૫૦

આડતરીસ વરસના અરસાની અટકલ મુજબ આ શેઠીઆની જાહેર સખાવતનુ જે પરીણાંમ ઉતરેલું જણાએછે, તેમા જો કદાપી તેમના લાગતા

વલગતા કોઈબી સાહેબ પાશેથી ચોકસ વીગતનો પટો મલેઓ હોત, તો એથીબી કાંઇ વધારે રકમ અજવાલે આવી શખતે; પણ સાંભલેઆ પરમાણે આ સબી નરે અદા કીધેલી ફરજનુ રણશીંગડું વજડાવવાનો કોઇબી હેતુ અસલથીજ રાખેઓ નથી, તે છતાં આટલી બીના જાહેરમાં જણાઇ ચુકેલી હતી, તેજ માતરે હાથ કરી લઈ અતરે નોધો રાખવાનુ ઘટારત જોયુંછે.

આ શાકરમી શેઠીઆ પાશે જેટલી મીલકતોની માલેકી હોય, તેની ખરી બાતેમીતો તેવણ જાંણે; પણ છાસતી તરફ કેટલાક દુહજતા વજીફાઓ જાહેરમા જે માલુમ પડેચ, તેની વીગત હેઠલ જણાવેઆ પરમાણેછે.

બીમોર તરફ જવાના રસતાની જમની બાજુએ માહવલની પડાસમા દરીઆ કીનારાપર આવેલું અણીક નામનુ ગાંમ જે પરથમ શેઠ બેરાંમજી કાવસજી બનાજી પાશે હતું, તે તેમના ગુજરેઆ પછે ય૦ ૧૨૦૬ મા સરકાર પાશેથી દર શાલે થોકાની રકમ આપવી કરી ઈજારે લીધુંછે.

માનખુજેરગ તથા માનખુદ નામના બે ગાંમો ૧૨૦૭ મા ખરીદ કીધેલાં માલુમ પડેછે.

તુરંબાની પાશે આવેલું બોરલું નામનું ગાંમ જે પરથમ શેઠ ધાકજી દાદાજીની મીરાસમા ગણાતું હતું, તે તેના માંગનારાઓને હસાબે ય૦ ૧૨૧૯ મા કોરટ તરફથી જારે લીલાંઊમા વેચાએઉં તારે લઈ લીધુંછે.

આ ચાર ગાંમોનો ભોગવટો શેઠ ફરાંમજી ઘણીજ રૂડી વરતણુકથી કરતા માલુમ પડેછે; અને હાવા નેકબખત શેઠીઆનુ પગલું જારથી તાંહાં દાખલ થએઉંચ, તારથી તે તરફના રેહવાશીઓની બરદાસત પણ સાંભલેઆ પરમાણે સારી રવેશે લેવાએછે; માટે તેઓના આશીરવાદથી પરમ કુરપાલુ પરમેસવરની બખસેસબી તેમની આબાદીમા સદા સમાઇ રેહવી જોઇએ.

જારથી આ સાહેબ પરજાની પીછાંનમાં આવેઆચ, તારથી કોઇબી સખશે તેણાની ખાંનગી, અથવા જાહેરાંત મોલાકાત લીધી હશે; અથવા કાંઇબી કારણનો સવાલ નાખેઓ હશે, તો, તેની સંગાથે ગંભીરાઈ બતલાવીને તેનુ કામ રૂડી પેરે સરંણજાંમ ઉતારી આપવાથી હરગેજ પછાત રહેલા સંભલાયા નથી.

જેહવી રીતે સરાફી, તથા સોદાગરી મંડલીઓમાં આ સાહેબ મસહુર થઈ રહેલાછે, તેમજ સરકાર દરબારીઓમાંબી વખતે વખત સારૂં માંન મેલવતા જણાએછે. સુલેહના અમલદારનો નાંમીચો ઓહદો પણ આ સાહેબ આજ ઘણાક વરસોથી ધરાવતા આવેઆચ, અને તે ઉપરાંત ધારા બાંધનારી પવીતર સભામાં પારશી અધીકારીની ખાલી પડેલી જગેઆ શાલે ૧૨૩૫ મા નામદાર સરકારે આ સાહેબને જે એનાએત કીધી હતી, તાંહાં બે વરસ સુધી "ધી હાંનરેબલ" ના એલકાબ સાથે મોટા દબદબાથી બીરાજેઆ હતા; અને તે મુદત પસાર થયા પછે જઈફીએ જીંદગી પોંહચવા આવેઆને લીધે, બીજીવાર મલતી બેઠકને ઘણીજ નમનતાઈની રાહે નાકબુલ રાખીને ૧૨૩૭ માં પોતીકો અધીકાર રાજી ખુશીથી છોડઓ હતો.

પારશીઓને વાસતે વારસાહીસા, તથા લગન તલાકના સતા ભરેઆ ધારાની જે ખુટ હતી, તે આપણી નામવર સરકાર પાસેથી સંમપુરણ રીતે માંગી લેવા માટે આ ટાપુ ખાતે એ અશીલ કોમની નાહની મોટી અનજુમન ભેગી થઇને તેમાંથી ચુંટી કાહડેલા સભાસદોમા* પરથમ શેઠ માણેકજી નોશેરવાનજી પીટીટને સરનશીન ઠેરવેઆ હતા; પણ તે સાહેબ શાલે ય૦ ૧૨૨૮ મા ગુજરી ગયા ઉપરથી તેમની ખાલી પડેલી જગેઆ, અનજુમનના અનુમતથી આ માનવંતા શેઠને રોજ ૩ જો માહ ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૨૨૮ ને દીને સપુરદ થાઈ, તારથી તે ઉપલા ધારાઓ બંધાઈને અમલમા આવેઆ પછે રોજ ૧૮ મો માહ ૫ મો કદીમી શાલે ૧૨૩૮ મા એ સભાનુ કાંમ સમાપત થયું, તાંહાં તુલીક ૧૦ વરસની મુદતમા ઘણીવાર મલેલી સભાની શેવા આ શાહશીક શેઠીઆએ પરમુખની બેઠકે બીરાજીને ઘણી સારી રવેશે બજાવેઆ કીધી હતી, તેટલી યાદગારી જરૂર કરી હીંઆં નોધી રેહવી જોઈએછે.

આપણા જમાને હાતંમ સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પારશીઓને વાસતે કીધેલી સખાવતના ધરમ ખાતાંઓનો વહીવટ ચલાવનારા અધીકારી મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઇની ખાલી પડેલી જગેઆ, તે મંડલીના હઈઆત રહેલા બીજા સાહેબોની પસંદગીથી આ શેઠ ફરાંમજીને રોજ ૧૭ મો માહ ૧૧ મો કદીમી શાલે ૧૨૪૧ થી જે સપુરદ થઇચ, તારથી તેમા બીરાજીને તે ખાતાંઓનો વહીવટ પણ રૂડીપેરે બજાવતા સંભલાએછે.

આ બુજોરગ શેઠીઆ સરવે પરકારનુ સુખ જોતા જારે જઇફીએ પોંહતા, તારે ભગંદરના ભએંકાર દરદને ભોગે એવાતો ચહડેઆ હતા કે, તેમાંથી બંચવાની આશેઆ બીલકુલ રહી નોહતી; પણ પરવરદેગારની પીરોજગરીથી કાબેલ તબીબો જે ટાંકણાસર મલી આવેઆ, તેઓની રૂડી તદબીર કારગત લાગાથી, લગભગ બે મહીને આ એકમારગી શેઠ અસલી તનદરોસતી પાંમેઆ; અને તે સાહેબને હવડાં પાછા શુખાકારીમા આવેલા જોઇ પારશીનો ફીરકો જે શોકર ગુજારેચ, તેમા આ નોંધ લેનારબી ભાગ લઇ તેવણની હઈઆતીને દરાજી ચાહેછે.

શેઠ ધનજીભાઇ ફરાંમજી પટેલ.

શાકરમી પીતાઓને તાંહાં સરજાએલા સેંકડો સપુતોની સંકમા બીરાજતા આપણા માનવંતા બુજોરગ અકાબરના આ વડા વીરાનો જનમ શોધ કરતાં, રોજ ૨૫ મો માહ ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૨ ય૦ એ મુબારક થએલો જે માલુમ પડેઆચ, તે હસાબે ૫૦ વરસની ઉમર તેનાએ રૂડીજ વરતણુકથી પસાર કીધેલી કેહવાએછે.

---

* એ સભા શાલે ૧૨૨૪ ય૦ એ પેહલવેહલી સરૂ થઈ તેજ વખતથી આ શેઠબી એક અધીકારી તરીકે દાખલ થએલા હતા. નો. લે.

આ શેઠીઆના જનમારાનો અહેવાલ બે ભાગમા જાહેર કરવાની ફરજ એટલા માટે વીચારીએચ કે, એક શુખવાશી કુટંબના બચાંએ ઉછરતી વએથી માબાપ તરફના લાડને તરક કરી વીદ્યાનુ બલ મેલવવામા મસગુલ રૈહવા માંડઊં; અને તેનો ઉપીયોગ જેમ પોતાના ખુદ લાભસર વાપરવા લાગા, તેમ પરજાની શેવા બજાવેઆથીબા હરગેજ ફરાંમોસ થયાજ નથી; માટે તેવાં કારણો એક બીજાથી અલાહેધાં પાડીને તે માહેલી તેમની થોડીક ફીલશુફી બાબદ સરવેથી પેહલાં અજવાલે આણવા સારૂં વાંચનારા સાહેબો પાશે રજા માંગીએછે.

એવું જાંણવામા આવેઊંચ કે, આ. શેઠ જારે ૧૨૦૫ થી ૧૨૦૯ સુધી ખાનગી સ્કુલમા માહભારત કેળવણી પાંમતા હતા, તેજ વખતથી જરથોસતી ધરમ સંબંધી તકરારો ચલાવી, તથા તે ઉપર રેસાલાઓ લખીને પોતાના ગનાનની અજમાએસ જાહેરમા આપી હતી; અને તે પછે વરતમાન પતરોમા "આપએખતેઆર" તથા "જરથોસતી" એવાં છુપેઆં નામે એજ ધરમને લગતી માકુલ, બાબદોપર ચરચા ચલાવી તેની પવીતराઈ પરકાસતી કરતા હતા.

માજી "બોંબે ટાંઈમસ" ના કાબેલ અધીપતી ડાકટર બીઉસત, પારશીઓના પેગંબરની હસતી વીશે વાંધો ઉઠાવીને ઈ૦ ૧૮૪૯ થી ૫૧ સુધીના કેટલાંક પતરોમા સખ ભરેઆં લખાનો જે કરેઆ કરતો હતો, તેની સાંમણે આ ખુંધી શેઠ ધનજીભાઈએ યુનાની, રોમેન, જરમેન, ફરેંચ, લાટીન, હીબરૂ તથા અંગરેજી ગરંથોના આધારથી ઘણાક દાખલાઓ આપીને હજરત જરથોસતની હસતી દુનીઆંને દરમેઆન જારે દેખાડી દીધી, તારે મજકુર ડાકટર એવોતો કાએલ થયો કે, તે પછે હાવી બાબદમા તેણે એક હરફ વટીક ફરીથી કાહડેઓજ નોહતો.

પારશીઓને એબાદત કરવાના અવસતાઓ, જે જંદ ભાશામા હોએચ; તેનો પેહલવેહલો અભેઆસ આ શેઠે ૧૨૧૨ ને શાલથી કરવા માંડ્યો; અને તેપછે જુજ વખત પસાર થતાં તે ભાશાને ગુજરાતીમા સહમજવાની શેહલ રીત "કમપારેટીવ ફાઈલિલોજી" ના કાએદાથી ઉકલાવવા માટેની સોધ ઉપર સરવેથી પેહલવેહલું ધેઆણ, સારી સતાથી સાંભલવા પરમાણે તેનાએ આપેઊં હતું; અને બનતી કોશેસથી આ વીદ્યાનુ કઉઅત પુખત રીતે હાથમા જાહલેઆ પછે તે બાબે યુરોપખંડના ઘણાક આલમાઓની સંગાથે ૧૨૧૪ ની શાલથી સંધેસાઓ ચલાવીને પોતીકા અભેઆસમા અછો વધારો કરી લીધો; અને તેનો લાભ કેહચ કે, પોતાની પાશે સંતાડી રાખેઆ કરતાં તે વખતના ઘણાક દસતુરો, મોબેદો, તથા બેહદીનો વીગેરેને તે વીદ્યાની ખુબી બતલાવા લાગા; એટલુંજ નહીં પણ "સર જમશેદજી જીજીભાઈ ફીલાસોફીકલ ઈનસટીટુસન" નામની એક જાહેર સભામા ઈરાંની અસલી ભાશાના પુરાતંમપણા વીશે જારે વાએજ કરી દેખાડી, તારેબી "કમપારેટીવ ફાઈલાલોજી" ની બાબદને આ ગરહસથે વીસતારી સહમજાવી હતી. એ વખતપર તાંહાં હાજર રહેલા ઘણાક વીદવાનો ઉપરાંત સભાના પરમુખ ડાકટર ફરેજરે આ બાહોસ ખુધીવાન અભેઆશીને સારી સાબાશી આપી હતી.

એજ સમાપર કેહચ કે, જરથોસતી ધરમ સંબંધી ચાલતી ભાંજગડો વીશે દસતુરો, મોબેદો તથા પઢેલા બેહદીનોની ખાનગી મંડલીઓ જે મલતી હતી, તેની બેઠકમા પણ આ શેઠે બીરાજીને "કમપારેટીવ ફાઈલાલોજી" ના ગનાનનુ પુખત બલ તેઓને બતલાવેલ હતું, તે વાતને આજે જોઈશું તો પા શદીથી વધારે વરસ વહી ગયાંછે.

ઇરાનવેજના હાજીઆબાદ ઓહમાથી મલેલી ઘણી પુરાણી તખતી જારે હીંઆં આવી હતી, તારે તે ઉપરના અસલી હરફો આ અભેઆશી ગરહસથે ય૰ ૧૨૧૭ અથવા ૧૮ મા મોઠી ઉલટ સાથે પેહલવેહલાં ઉકલાવીને તેનો તરજુમો અતરેની "રુઆલ એશીઆટીક સોસાઈટી"ને સપુરદ કીધો હતો; જેની તપાસ સાંભલેઆ પરમાણે તે માહભારત મંડલીના વીદવાન મેમબરોએ ઘણીજ બારીકીથી કરીને, પુરાતમ વખતની ભાશાનુ ઉકલાણ ખરૂં ઠેડવેલ હતું. આ ઉકલાણને છપાવી જાહેર કરવાની ઘણી મરજી થાઈ, પણ કેહચ કે તે વખતપર પેહલવી હરફોના ડીબાં મલી નહીં આવેઆને લીધે, ધારેલું કામ બની સખેલ નોહતું.

એજ વરસમા "વજર કરદદીની" નામની કોઇ પેહલવી કેતાબ પુરાતમ જમાનાની હોએ, એવાં રૂપથી જાહેરમા આવીને નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ તરાંનસલેશાન ફંડને ખરચે છપાવા માંડેઆ વીશેની વાત, જારે આ ગરહસથને માલુમ પડી; તારે તે કાંઇજ નહીં પણ પાછલા વખતની બનાવટ થાએલી તેનાએ સાબેત કરીને, તેનુ અસલીયતપણુ હવા ઉપર ઉરાડી દીધું હતું; અને તેથી કરી સાંભલવામા આવેલંચ કે, તે બનાવટ ભરેઆં પુસતકની સેંકડો નકલો છપઇ ચુકેઆ પછે, પંચાતના તોશાખાનામા ઉધાઈના ખોરાક માટે પડી રહીછે.

આ કાબેલકવીએ જંદભાશાની ફરહંગ (જેને અંગરેજીમા ડીકસનેરી કરી કેહછે) અંગરેજી તથા ગુજરાતીમા બનાવવાની સરૂઆત ૧૨૦૯ થી ચલાવીને લગભગ બાર વરસે વગર ઘોંગાટે પુરી કીધી હતી; અને તેની પુઠે "ધી ઓરીજીન એંડ આફેનતીશીટી આવ એરીયન ફેમેલી લાંગવેજીશ" નામની એક ચોપડી તેના પાછલા વધારાની નોટો સાથે અંગરેજીમા બનાવીને, તે બેહુ ગરંથમા "કમપારેટીવ ફાઇલાલોજી"ના કાએદાની ખુબી સંબંધી ઘણા મોતેબર દાખલા સારી કાબેલીએતથી દેખાડી આપેઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ ૧૨૨૪ મા "હુજવરસ" અથવા પેહલવી ભાંશાનુ વીઆકરણબી તેજ કાએદાથી આ શેઠીઆએ ગુજરાતીમા રચીને પોતીકા પીતાના ખરચથી છપાવેઆ પછે, તેની નકલો યુરોપીઅનો તથા જરથોસતી ગરહસથોને તાંહાં ભેટ મોકલી હતી; માટે હાવા માહભારત કામો પાછલ જે સાહેબે તન અને મનની કસટ ઉપરાંત દરવીઅ ખરચેઓ તેની કદર કોઈએ નહીં પણ યુરોપખંડના માહ વીદવાનોએ બુજેલી માલુમ પડીછે.

જરથોસતી ધરમની સચાઇ વીશે માહતારપાખાડી ખાતે મરહુમ કાવસજી માંજરાની વાડીવાલાં મકાણ અંદર ય૰ ૧૨૧૩ ના સાલથી આ ઉલતમંદ અભેઆશીએ દર અઠવાડીએ સભાઓ મેલવીને (જેના પરમુખ *વાડીઆ ડોસા-

બાઈ જમશેદજીને તેડવેલા હતા) તેની હજુર વાએજીઓ કરી તાંહાં સાંભલવા આવનારાઓના જીગરમા પવીતર મજહબનો એતેકાદ ઘણી સારીરીતે ઠસાવતા હતા; અને તેવો રાબેતો બનતી કોશેશથી બે વરસસુધી ચાલુ રાખેઆપછે, બીજાં કામોમા રોકાઈ રેહવાની કમ ફરસુદે તેનાને જારે તાંહાં હાજર રેહવાનુ માંડી વાલવું પડેઊં, તારે તે વખતે હાવો રૂડો મારગ એખતેઆર કરનારો કોઈબી હમદીન ભાઈએ તે જગેઆ પુરી હોતતો, સંધે નોહતો કે તેમાથી એ અશીલ કોમને અગણીત ફાએદા હાંસલ થાત.

જંદ બારાની તરજુઆર કીધેલી ફરહંગ છપાવીને બાહેર પાડઆ આગમજ તે માહભારત ગરંથનો નમુનો આપણી નામદાર સરકારની પસંદગીને માટે આ શેઠ જારે મોકલાવેઓ, તારે તાંહાંથી તપાસ સારૂં કાબેલ મીશીઅનારી રેવરેંડ ડાકતર જાન વીલસનના સવાધીનમા તે સોંફાએઓ હતો; અને તે વીદવાને બારીકીથી તેની તપાસ લઈને તે ઉપર પોતાનુ ઊંમદા મત નીચે મુજબ સરકારમા જાહેર કીધું હતું કેઃ—

"આ નમુનો હુંએ ચોકસ રીતે તપાસી વાલેઓછે; અને તે ઉપરથી "કેહવાને હવડાં ખુશી ઉપજાઊંચ કે, આ શેહરના પારશીઓની કોમમા પુર- "વની વીદીઆ સંબંધી જે માહીતકારી ઘણું થાએઊં હું જોતો આઊંચ તે "કરતાં આ ગરંથ ઘણોજ માહભારત ગણાઈ શીખવા લાએકનો માલુમ પડી "આવેઓછે, અને તેના બનાવનારે જેમ ગુજરાતી તથા અંગરેજીમા સહી "તરજુમો કીધોચ, તેમ સંસકરૂતબી તેમા સમાવે તો એ ગરંથ ઘણો વજન "પાંમશે." એટલી ભલામણ શેઠ ધનજીભાઈએ ઊંચકી લેવાની ખાએશ દેખાડઆ ઉપરથી કેહચ કે, તે વખતના નામદાર ગવરનરે આ ફરહંગની છપામણીનો બધો ખરચ સરકારને હસાબે આપવા જણાવેઓ; જે વાત મોટા ઉપકાર સાથે નામનજુર રાખીને હાવો નામીચો, અને નવાઈ ભરેઓ પેહલવેહલો ગરંથ પોતાનુ પરતીપાલ કરનાર નેકબખત પીતાની નજર આગલ ધરવાની ધારના જારે સરકારને લખી વાલી, તારે ય. ૧૨૨૧ મા બાહેર પડેલી મદેહ નજરની ટીપમા સાંભલેઆ પરમાણે સરકારે તે ગરંથની સારી સંખીઆ ભરી આપી હતી; એટલુંજ નહી પણ ડાકતર વીલસન તથા માજી સુપરીમ કોરટના વખનાઈ ગએલા બે નેયાયહાધીશો (સર અરસકીન પેરી, તથા સર ઉલીએમ યારદલી) ઉપરાંત બીજા ઘણાક વીદવાન અંગરેજોના નામોબી તે ટીપમા દાખલ થાએલાં જાંણુવામા આવેઆંછે.

આ ફરહંગનો એક બીજો નમુનો હીંઆની "રાએલ એશીઆટીક સોસાઈટી"ની સભા અંદર જે દાખલ કીધો હતો, તાંહાંબી તે રૂડીપેરે વખણાએ આથી સભાના સરનસીને મંડલી તરફથી આ કોરા-ગરંથકારીને શાબાશી આપતાં તેની થોડીક નકલો ખરીદવાની ખાહેશ જણાવી હતી; અને તે બાબેનુ વીગતે બએઆંન તે વખતના અંગરેજી તથા ગુજરાતી વરતમાન પતરોમા વીસતારી જાહેર થાએલું જે જોવામા આવેઊંચ, તે શાબદું ઉતારી લેવા માટે આ નાહનકરી નોંધનુ કદ પોરાતુ નથી.

જરથોસતી મજહબને જલેહ આપનારી જંદ ફરહંગની મદેહનજર વીશે જરમેની ખાતે તાંહાંના માંહપંડીત ફીલસુફ સપીગલને જારે ખબર પડી, તારે તે વીદવાને પોતાની તરફનો વાજેબી વીચાર રેવરંડ મી૦ મરે મીચલની ઉપર જે લખી મોકલાવેઓ હતો, તે અંતરેની "રાએલ એશીઆટીક સોસાઈટી"ની સભા હજુર તા૦ ૧૪ મી અકટોબર ૧૮૫૨ ની તેરીખે જારે રજુ થાએઓ, તારે તે સબદો હેઠલ જણાવેઆ મુજબ માલુમ પડેઆછે. ડાકતર સપીગલે લખેઊં કે "મી૦ ધનજીભાઈ ફરાંમજીની જંદ ફરહંગ બાબેની મદેહનજર બાહેર "પડેલી જાણી હું ઘણોજ ખુશી થએઓછું, અને દીલોજાંનથી ઉમેદ રાખુચ "કે એ ગરંથ વેહલો પુરો થાએ. હેને થકી હજીસુધી ખરીદદારો હુંએ એ-"ખીતા કીધા નથી, પણ હવે નીકલનારાં "જરમેન ઓરીએંટલ સોસાઇટી" ના "ચોપાંનીઆંના ૬ ઠા અંકમાં એ બાબેની મદેહનજર દાખલ કરીશ, અને તે "ઉપરથી આસા રાખુંછું કે, તે ગરંથની ઘણીક નકલો જરમેનીમાં શેહલથી "ખપી જશે." ડાકટર સપીગલનો આવેલો પતર લઈને મી૦ મરે મીચલ કોઈ અડચણને લીધે સભામા હાજર થઈ નહીં શખતાં ઉપલી બાબદને પોતાના પતરમા સમાવેઆ પછે, શેવટે તેણે હેવો અભીપરાએ જણાવેઓ હતો કે, "મી૦ ધનજીભાઈની જંદ ફરહંગ બાબે પરોફેસર સ્પીગલ જે ખુશી બતલાવેછે, "તેથી પારશીઓને પોતીકી પુરાતંમ ભારાાની ખોલ કરવા ઉપર ઉશકેરની થાશે, "અને વળી આપણા ઘણાજ ખાએશમંદ મીજલેશી મી૦ ધનજીભાઇને, પોતાના "બાહેર પડનારા ગરંથની બાબદમા, કાંનતીનેંટના પુરવ તરફની પુરાતંમ ભારાા "સહમજનારો સઉથી કાબેલ સખસ જે ખુશી બતલાવેચ તે જાણેઆથી ઘણી "હીંમત આવશે."

હાવો માહભારત કોરા ગરંથ છપાઇને આલમમા આસકાર થયા આગમજ ફકત તેના ખરડાઓ ઉપરથીજ ઘણીક વીદવાન મંડલીઓમા વખણાઈ ચુકો હતો; તે છતાં સાંભલેઆ પરમાણે તેના બનાવનારની ઉલટને આડે આવનારા કેટલાક તેમના હમદીન ધરમગુરૂઓએ, તે ગરંથની તપાસ આડકતરી રીતે ચલાવીને અસલી રચનાને બીગાડવા ચાહેઆ ઉપરથી, તેહવાઓની મરજી મુ-જબ ચાલીને પોતાની કાબેલીએતને જાંહાંખી પાડેઆ કરતાં, તે ગરંથ પરગટ કરવાનુજ માંડી વાલવાની આ શેઠને ફરજ થઇ; તો જોકે તેની ઉપર જેટલું નાણું ખરચાએ તેનો પા ભાગ વશુલ થવા જેટલા યુરોપીઅન ઘરાકો તો તેમના હાથમા તઇઆર હતા, પણ પારશીઓની પંચાએત તરફનો પુરતો આસરો મ-લવામા ગેરરીતની તપાસ કરનારાઓના તોફેલથી જારે હરકત નડી, તારે આ-ગરંથકારીએ કેહચ કે, યુરોપીઅન વીદવાંનોની કમેટી પાશે પોતાની બનાવેલી ફરહંગની, તથા તેની તપાસમા હરકત નાખનારાઓની કાબેલીએત સંબંધી પરી-ખશા કરાવા માટે પંચના અકાબર સાહેબોને સોચનાખી કીધી હતી; પણ તે કબુલ નહીં રહેઆને લીધે આવું અતી ઉપીયોગી કામ અજવાલે આવતું અંતે અટકી રહેઊં.

પારશી ટોલાના છએક દસતુરોએ પેહલવીના અસલી હરફો ઉપર નુકતાઓ મેલવાની યુકતી જારે ય૦ ૧૨૨૦ અથવા ૧૨૨૧ મા કરવા માડી, તારે આ વીદવાંન સખસે "પેહલવી ભાશાના અભેઆશી" ને છુપે નામે તે બાબેના ગેર ફાએદા, તથા અનઘટારતપણા વીશે માકુલ દાખલાઓથી જાહેરરાંતમા તકરારો ચલાવી તેઓને કાએલ કીધા; અને તે વીશે આ કાબેલ શેઠનો અભીપરાએ આલમાઓને પસંદ પડતો હેવો જાહેર થયો હતો કે, વેઆકરણના કાએદા વડે પેહલવી ભાશા જેટલી સેહલથી વંચાઇ તથા સહમજાઈ શકાએ, તેટલા નુકતા મેલાયાથી વાંચનારાઓ તથા શીખનારાઓને મોટી ગુચવનમા લાવી નાખે. આ બાબદશાર થએલી અરસપરસની બધી તકરારો જારે જરમેની ખાતે ડાકટર સ્પીગલની તપાસ માટે ગઈ, તારે તે માહ ગનેઆંની ફીલશુફેખી આ પેહલવી ભાશાના અભેઆશીનીજ તરફેનમા પોતાનો વાજેબી ચુકાદો કરી મોકલાવેઓ; અને તેથી કરી પેલા નુકતા મેલનારાઓની મશલત મશાંણ તરફ નાહશી ગઈ; નહીંતર કેટલાક લોકોનુ એવું મતછે કે, તેઓની હાવી યુકતી પાર પડતે તો પેહલવી ભાશાનુ કઉઅત ઘટીને તેના પુરાતંમપણાની ખચીત પાએમાલી થયાવીના રેહતેજ નહીં.

યુરોપખંડના કોઈ વીદવાંનો તરફથી એવો સવાલ પુછવામા આવેઓ હતો કે, દુનીઆંમા સરવેથી પેહલવેહલો ટોલો કહેઓ હતો; અને ઈરાંની લોકોએ શીમીટીક ઉપરથી પોતાની ભાશા ઉપજાવીચ કે, શીમીટીક લોકોએ ઈરાંની ભાશામાથી લઈ લીધુંછે? આ બાબદ જારે ય૦ ૧૨૨૦ અથવા ૧૨૨૧ ની શાલમાં અતરે પોંહતી, તારે "સર જમશેદજી જીજીભાઈ ફીલાસોફીકલ ઈનસટીટુસન" ની અંદર એક માહવારી સભા જે મલી હતી, તાંહાં આ વીદવાન શેઠીઆએ લગભગ અડી કલાક સુધી ખડ પગે ઉભા રહીને, ફીપેલાં સુભાખીત ભાશાંણથી સાબેત કરી દેખાડઉં કે, પુરૂથવીપર પુરાતંમમા પુરાતંમ ટોલો ઇરાંનીનો સરવેથી પેહેલાંછે; અને તેઓની ભાશાખી કદીમ જમાનાથીજ કુદરતે તેઓને બખશેલીછે; જેની શાહદતમા હેઠલ જણાવેઆ મુજબની શાત દલીલો ઉપર જે તકરારો ચાલી હતી તેઓના નામોની વીગત હીંઆં આપીએછે.

"જીઓગરાફીકલ પોસેસન" યાને પુરૂથવી ઉપર પેહલાં વસતી કાંહાં થઈ તે વીશેનું ભગોલ વરણન.

"એઠનાગરાફીકલ ડીવીજન" યાને અસલમા દુનીઆં અંદરનાં ઇનશાંનો કેટલા ટોલામા વેંહચાએલા હતા તેનુ પ્રકરણ.

"હીસટોરીકલ અકાંઉંટસ" યાને તવારીખોની સાદતો.

"ધી શેકરેડ રીકારડસ" યાને ધરંમ પુસતકો સંબંધી નોંધો.

"મેનીઉમેંટલ રીલીકસ" યાને તખતીઓ તથા ગોફાઓ માહેલા નકસો બાબેની દલીલો.

"કરોનાલોજીકલ ડટા" યાને ગણીત વીદઆ વીશેની તવારીખો.

"ધી શીઉર ટેસટીમોનીસ આવ લાંગીઉજેસ" યાને ભાશાઓની ચોકસ સાબેતી.

એ વખતે સભાના પરમુખ ડાકટર અલેકઝાંણદર ફરેઅરે આ ભાશાન કરતાનો માહભારત ઉપકાર માનેઓ હતો; અને તે માકુલ ખીના તે વખતપર ચાલતાં "પારશી ફરેંડ નામના ચોપાંનીઆં અંદર તથા અંગરેજી વરતમાન પતરોમા વીસતારીને છપાઇખી હતી.

ઉપર જણાવેઆ મુજબ હુજવરસના વેઆકરણની છાપેલી ચોપડીઓની એક નકલ યુરોપ ખાતેના વીદવાંનો માહેલા આપણી કાઉનશીલના માજી અધીકારી, અને એકવાર કામ ચલાઉ ગવરનરના ઓહધા ઉપર ખીરાજી ગએલા હાંનરેબલ મી૰ જાન રોમર પાશે જારે ગઈ, તારે તે નામદારે તે માહેલી પુરાતમ ભાશાઓની સાંમે એવો વાંધો ઉઠાવેઓ હતો કે, પારશી લોકોએ સંસકરત ઉપરથી તે ઉપજાવી કાહડેલીછે; આ વીચારની વીરૂધ કેહચ કે શેઠ ધનજીભાઈએ તકરારો ચલાવીને તેઓનુ અસલીઅતપણું સાબેત કરી આપેઉં; તે છતાંબી મી૰ રોમરે છપાવીને બાહેર પાડેલાં ચોપાંનીઆં અંદર અતરેની "રાએલ એશીઆટીક સોસાએટી," તથા તેના એક સભાસદ તરીકે આ શેઠને હારેલા જેવા સહમજી એવું જણાવેઉં હતું કે, તેના લખાણનો જવાબ મનમાનતો તેને જો નહીં મલશે તો, તે ચોકસ ધારશે કે ઉપલી ભાશાઓ પાછલા વખતપર બનાવટ કીધેલીછે. આ તકરારો ય૰ ૧૨૨૯ મા જારે પુર જોસથી ઉભી થઈ તારે તે વખતે ઉપલી સભાનો સરનસીન હાંનરેબલ ડબલીઉ. ઈ. ફરીઅર હતો; તેણે આ વીદવાન ગરહસથ સાથે મી૰ રોમરના ચોપાંનીઆંનો જવાબ આપવા માટે ગોફતેગો ચલાવી, તે ઉપરથી શેઠ ધનજીભાઇએ એક મહીનાની મુદતમા મજબુત દાખલા દલીલો સાથે તઈઆર કીધેલો જવાબ તે સભાસદોની હજુર ખોલે આવાજે ભાશાણની મારફતે વાંચી સંભલાવીને ઉપલી ભાશાઓનું પુરાતંમપણું પુખત રીતે પુરવાર કરી આપેઉં હતું. આ જવાબ અવી લંબાણ થયાને લીધે જાહેર વરતમાન પતરોમા છપાવેઆ કરતાં પોતાના મુરબીને ખરચે પુસતકોમા પરશીધ કરીને તેની નકલો યુરોપીઅન વીદવાનો, તથા ગરહસથો ઉપરાંત, જરથોસતી ટોલામા વેંહચીને પોતાની કાબેલીએતનું કઉઅત આલમની હજુર આશકાર કીધું હતું. "રાએલ એશીઆટીક સોસાએટી" ના સરવે વીદવાન સભાસદોએ ઉપલો જવાબ સારાં ધેઆંનથી સવીકારીને આ ગરહસથને મોટી સાબાશી આપી હતી, એટલુંજ નહીં પણ તે પુસતકો જરમેની તથા ફરાંસમા એટલાંતો પસંદ પડઆં કે, તે માહેલી ખીનાઓ તાંહાંની મકતબો અંદર શીખનારાઓને સબક તરીકે અતીઉપીયોગી થઇ હતી; અને તે બાબે કેહચ કે ઘણાક વીદવાંનો તરફથી આ ગરહસથ ઉપર ઉપકાર સાથેના કાગલો વટીક લખાઈ આવેલાં હાલ મોજુદ તેવન પાશે સચવાઈ રહેલાં સાંભલવામા આવેછે.

ગ્નાન પરસારક નામની મંડલીમા જારે ધરમ તથા સંસારને લગતી તકરારો ઉઠવા માડી, તારે કેહચ કે તે બાબેની કજબેહશી સારૂં આ શેઠે એક અલાહેધી સભા ઉભી કરીને તેની મારફતે મજહબ સંબંધી અજવાલું પરકાસતું રાખવાની જે દરખાસત ગુજારી, તે ઉપરથી "રાહનુમાએ માજદીઅસની" સભાએ શાલે ૧૨૨૦ મા જનમ લીધો હતો; અને તેની અંદર આ શેઠ ઘણુ

સુધી સભાસદોની સાથે મીતરાચારીથી સાંમેલખી રહેલા માલુમ પડેઆ હતા; પણ તે પછે કેટલીક મુદતે કેહચ કે, કોઈ કોઈ મીજલેશીના વીચારો ધરમની વીરૂધ જતા તેણાને જણાયા, તારે તેનો કચવાટ પકડીને તે સભા સાથનો પોતીકો સંબંધ દુર કરી બેઠા; અને તેની સામણે ય૦ ૧૨૨૫ ની સરૂઆતમા "રાહેરાસતનુમાએ જરથોસતીઆન" નામની એક બીજી સભા ઉભી કીધી હતી; જે થોડુંક સુધી ચાલુ રેહેઆ પછે બંધ પડી તેનો સબબ સમજાયો નહીં.

એવું બી સાંભલવામા આવેછે કે, આ વીદવાન શેઠે "જરથોસતી વેહવાર ઉપીયોગી ગ્નાન પરસારક" મંડલી, મરહુમ દાદીશેઠના આતસબેહરાંમની સાંમણે મુલાંફીરોઝના કેતાબખાનાની અસલી જગોપર સ્થાપીને તાંહાં એલમ તથા હોનરોની બાબદમા કેટલુંક સુધી ભાશાંનો ચાલુ રાખેઆં હતાં.

તારીખ ૨૯ મી એપરેલ ૧૮૫૨ ના "મુંબઈ સમાચાર" નામના પુરાના વરતમાન પતર ઉપરથી એવું માલુમ પડેઉંચ કે, મુંબઈ ટાંઇમસના અધીપતી તથા આપણી વસતીપર વખનાએલા એક વીદવાન ગરહસથ વચે સત જરથોસતની હસતી વીશે ચાલેલી તકરારનું શેવટ જારે બરોબર ઉતરેલું આ શેઠે નહીં જોએઉં; અને તેહવામા મજકુર અધીપતીએ પોતાને ફાવેલો વીચારી હેવો સવાલ કીધો કે "જરથોસતની હસતી સાબેત કરી આપનારો કોઇબી ઇરાંની બચોછે?" આ ઉપરથી શેઠ ધનજીભાઈએ "માથીતીસ ઇઓસ"નું* નામ ધારણ કરીને એજ ટાંઇમસ પતરના અધીપતી સાથે, બારેહકતાલાથી બુજેરગી પાંમેલા બરહક પેગંમબર સત જરથોસતની હસતી વીશે ઘણી સભીઅતાથી તકરારો ચલાવવા માડી; અને થોડુંક સુધી અરસપરસ વાદવીવાદ થયા પછે, છેલ્લાં તરણ પતરો (૩ જી નવેમબર, ૨૨ મી તથા ૨૪ મી ડીજેમબર ૧૮૫૧ ની તેરીખે) ટાંઇમશે જે છાપેઆં, તેનો રદીઓ દાખલા દલીલશીકે તા૦ ૨૪ મી જાનેવારી ૧૮૫૨ ને રોજે આ શેઠે તઇઆર કરીને ટાંઇમસ પતરમા લાગુ પાડવા માટે જારે મોકલાવેઓ; તારે તે મજબુટ લખાણનો જવાબ વાલવાના જાણેઆમેલે સઘલા ઉપાએ પોતાની પાશે ખુટેઆને લીધે, તે પતર બીલકુલ છાપેઓજ નહીં. જે પછે તે પતર બીજાં અંગરેજી પતરોમા દાખલ કરવા મોકલેઓ, તો તેઓએબી જારે બાહાલ નહીં રાખેઓ, તારે આ કાબેલ સખશે પોતાની ગીરોના ગુરથ ખરચી દફતર આસકાર છાપાખાનામાથી તે પતરના અંગરેજી ચોપાંનીઆંઓ છપાવીને સરવે ઠેકાંણે† મુફત વેહચી આલમથી વાજેબી ઇનસાફ જે ચાહેઓ, તે તો તેણાને મલી ચુકો; પણ તે માહેલું એક ચોપાંનીઉં ટાંઇમસના અધીપતીને મલેઉં તેની પોંચ કબુલ રાખતાં તા૦ ૨૯ મી એપરેલ ૧૮૫૨ ના પોતીકાં પતરમા નીચે જણાવેઆ મુજબ જે લખી જણાવેઉંછે, તેના તરજુમાની નકલ હીંઆં નોંધી લઇએછે.

---

* આ શબ્દ યુનાનીછે, અને તેનો અરથ ઇરાંની બચાનો થાએચ. નો. લે.

† એ માહેલું એક ચોપાંનીઉં તેજ વખતપર આ નોંધ લેનારને તેના એક અશીલ મીતર પાશેથી મલેલું હાલ મોજુદછે, પણ તેમા જણાવેલી બીના ઘણી લાંમબી હોવાને લીધે, તેનો સમાસ હીંઆં હમો લઇ સકતા નથી. નો. લે.

"ગઈ તારીખ ૩ જી નવેમબર, અને ૨૨ મી તથા ૨૪ મી ડીસેમબર "૧૮૫૧ ના "બોંબે ટાંઇમસ"મા, જરથોસતીઓની સામણે એક પછે એક જે "તરણ ટીકાઓ લખાયા હતા; તેનો જવાબ એવે નામનુ એક ચોપાંનીઉં હ- "મોને ફીરપાથી મલેઉંછે. એ પતર છાપવાની હમોએ ઘણા મજબુત કારણ "ઉપરથી ના પાડી હતી, અને તે એટલા માટે કે જે હાલતમા હમારી ઉપર "મોકલાવેલું પતર, તેજ પરમાણે રાખવા સારૂં તેનો લખનારો હમોને બરાજેદ "થયો હતો; પણ જે બીના એકબી અંગરેજી વાંચનારને લાએક નોહતી, તે વાતને "તેનો બનાવનાર એક શેહજ બાંહાંણું કરી કેહછે. હમો જાંણીએચ કે, ઘણા "ખરા વરતમાન પતરો બનાવનારા એમ ગણેછે કે, કોઇ બાબદ તેઓ ઉપર "છાપવા આવે, અને તેના વાંચનારાઓ જારે તે નહીં વાંચે તારે તે કાહડી "નાખવાને (યાને નહીં છાપવાને) દુનીઆંમા સરવેથી સરસ કારણછે; અને તે "તરીકાથી તેઓ જો બીજી રીતે ચાલે (યાને છાપે) તો, તેઓના ઘરાકો ઘણા "જલદી બંધ થાએ. એ બાબદ છાપવાનુ જે હમોએ બંધ કીધુંચ, તે વાતને "હવે પાછી ઉંઘાડવા હમો માંગતા નથી. "દનશીઆદ" ની અંદર (યાને બે "વકુફોની માફક) ગોશા ભરેલા બનાવનારની પેઠે હમારા લખનારે કહેઉંચ કે "મરૂં પણ હું છાપીને મુરખ લોકોને સરમીંદગીએ પોંહચાડું, પછે વાંચનારાઓ "તેમાથી પોતાનો વીચાર કરી લીએ." હમોને સારી પેઠે માલુમછે કે, હમારો "હમનબરદ કોનછે. તે એક ઘણો શીખેલો, શુધો, અને પારશી કોમમા ઘ- "ણોજ રૂડો ગરહસથછે; જેને ખુશી કરવા સારૂં હમો ઘણાં લાંમબે જતે, પણ "તેનુ લખેલું એક અંગરેજી પતરને પુરૂં લાએકનુ થયા અગાઉ તેની મંતકી "એલમ તથા અંગરેજી એબારતમા થોડાક સુધારો થવો જોઇએછે. આ બનાવ "જે એક પારકી જુબાનમા લખે તેને કશોબી ઠપકો નથી; અને તે ગરંથકારીના "વંધાને નવોજછે પણ હમારી પોતાની તરફને વાસતે તો એ પુરૂં વાજેબીછે."

ઉપલું લખાણ ગમે એવી કાબેલીએત ભરેઉં ડાકતર બીઉસટે વીચારેઉં હોએ, પણ તે ઉપરથી આટલુંતો સાબેત થઈ ચુકુંચ કે, આ "ઈરાંની બચા" ના છેલ્લાં ચોપાંનીઆંથી તે સજર શીકસત પાંમેઓછે; નહીંતર આગલાં લખાં- ણોના જેમ રદીઆ આપેઆ, તેમજ આ બાબદને તે હરગેજ ખરી રેહવા દેતે નહીં; માટે આ શેઠીઆની એટલી તો ફતેહ થએલી માલુમ પડીચ કે, જુદ- દીન હરીફને કાએલ કરી પોતાના ટોલાને દીપાવી દેખાડેઓછે.

એજ શેઠને ખાસ ખજાંણેથી એતવાડી ખાતે ય० ૧૨૨૯ મા એક વાં- ચણશાળા જે જાહેરમા ઉભી થાઈચ, તે આજ દંન સુધી ૧૪ વરસંની ઉંમર પસાર કરી ચુકા છતાં બારે હકતાલાની બખસેસથી તે ઘણી લાંમબી જીંદગી સારી હાલતંમા ભોગવતી રેહે હેવી આશેઆ રાખીએછે.

કેળવણીના બાબમા આ ગરહસથની કાલજી ઘણી સારી હોવાને લીધે, પોતીકા ભાઈબંદુઓના બચાંઓની તરબીએત સારૂં મજગાંમ ખાતે ય० ૧૨૩૨ ની શરૂઆતમા એક સ્કુલ પોતાના ખુદ ખરચે ઉંઘાડીને લગભગ સાત વરસ સુધી સારા પાયાપર જે ચાલુ રાખી હતી, તે ઉપર દર મહીને રૂ ૭૫ થી ૧૦૦

સુધી થયલા ખરચના પરમાણુનો અટકલો અસરાફ વાંચનારાઓની મુનસફી ઉપર સોંફતાં જણાવીએછે કે, એ મુદત પછે નામદાર સરકારે તે કેળવણીનુ કાંમ પોતાના સવાધીનમા લઈને આ શેઠને તેમાથી સદનતર મોકલા કરી દીધા હતા.

આ વીદઆના શોખી શેઠને રેહવાના બંગલા માહેલા એક અલાહેધા મોટા ઓરડાની અંદર જે પુસતકખાંનુ બીરાજેછે, તેમા ઘણીક કેતાબો અતી ઉપયોગી, અને ભારે કીંમતદાર જાંણવામા આવેછે. કેહચ કે આ પુસતકખાના ઉપર ફકત ૩૫ હજાર રૂપીઆને આસરે તેવણના રોકાએલાછે, (પછે વધુ યા ઓછાની ગણતરી એવણ શીવાએ કોઈથી જાંણી શકાએજ નહી.) પણ તેના આધારથી કેટલીક તકરારોમા જે તેનાએ ફતેહ મેલવીચ, તેની કીંમતતો હમો ધારીએચ કે શેહજમા વલી રહી હશે.

હમારી ધારણા પરમાણે શેઠ ધનજીભાઈની કાબેલીએત સંબંધીનુ વરણન જાહેર વરતમાન પતરો ઉપરથી ઉતારી લીધેલું જોકે પુરેપુરં લેવાઇ શખાએલ નથી, તોપણ સાધારણ કેહવત મુજબ થોડ લખવે ઘણું કરી જાંણીઆ પછે, તેવણના સંસાર સંબંધી કાંમોની થોડીક હકીકત જે અજવાલે આવીચ, તેની યાદી હીંઆં નાધી લઇએછે.

સ્કુલ છોડઆ પછે કેટલોક વખત સુધી મી० ફરીથ કુંપનીને તાંહાં શીખાઉ દાખલ રહેઆ પછે પોતાના જનમથી ૨૧ વરસની વએના થયા, તારે ય० ૧૨૧૪ ની શાળમા પેહેલવેહલા તેજ આફીસમાથી લશકરી અમલદારોની મેશ ખાતાંની આડતનું કાંમ આ શેઠે જે માથે લીધું, તેમા મી० ઇઆંગ, પોતાના કાકા શેઠ મેહરવાનજી પટેલ તથા મામા પેસતનજી ખરજોરજી દાવર પંતીઆલા તરીકે જોડાઇને ચારોની એકસંફીથી સારો વહીવટ ચાલેઆ કીધો; અને તેમા લગભગ ૩ વરસ ગુજારેઆ પછે તાંહાંથી પોતે છુટા પડીને ય० ૧૨૧૭ મા મી० વાલેસની કુંપનીને તાંહાંના કાંમમા લાગુ પડઆ; અને તેજ ટાંકણે મી० લાનકેઆસતર કુંપનીને તાંહાંની દલાલીનુ કામ હાથમા લઇને ૧૨૨૦ સુધી સારી પેઠે ચલાવીને તેજ શાળની આખરીએ તાંહાંથી નીકલી ગયા.

મી० વાલેસ કુંપની મધેથી શેઠ ફરાંમજીએ ૧૨૨૫ મા પોતાનો હક તથા ઇલાકો જારે કાહાડી લીધો, તારે તે જગેઆપર આ શેઠ ધનજીભાઇનુ પંતીઆલું તેનાએજ જોડી આપેલ હતું; જે વહીવટ છએક વરસ પરમાણીકપણાથી ચાલેઆ પછે, સરવે ભાગીઆઓ રાજી ખુશી થઈને સલાહ સંપજમા એક બીજાથી છુટા પડઆ; અને તે નામની પેહડી સદનતર નીકલી ગઈ.

ય० ૧૨૩૨ મા મી० જાન સાનસ નામનો અંગરેજ ગરહસથ વેલાતથી આવીને શેઠ ફરાંમજી સંગાથે મલઓ, અને વેપાર સંબંધી તેઓ વચે થએલા બંદોબસત મુજબ તેની સાથના પંતીઆલાપણામા આ શેઠ ઉપરાંત તેમના ભાઈ શોરાબજી સાંમેલ રહીને મી० ફરાંમજી સાનસની કુંપનીને નામે જે ખોહોલા

વેપાર ચાલુ કીધોચ, તારથી તે પેહડી શેઠ ફરાંમજીની સાહેતા પાંમતી પેહલા વરગમા ગણાઈને વેપારી મંડલીમા સારો દરજ્જો ધરાવતી દેખાએછે.

સેરસટાનુ ઘેલાપણુ જારે આ ટાપુ ઉપર ચોમેર પંથરાએલું હતું, તે વખતે સાંભલેઆ પરમાણે આ શેઠીઆએબી પોતાને ખાનગી હસાબે તેમા અતી ઘણી ઉથલપાથલ ચલાવીને લાખો રૂપીઆનો ભંડાલ ભેગો કીધો હતો; પણ તે વહીવટનો ગુચવાટો એકબીજામા એટલો તો વીટલાઇ પડેલો દેખાએઓ કે, તેમાથી સફાઇ પામવાની જેમ ઈઉકતી કરવા ગએઆ, તેમ નવી વલગણમા તેવન ફસતા રહેઆ; અને ફુલાએલો પરપોટો જારે એકેદમ ફુટેઓ, તારે તેના ખાડામાં સઘલાઓની પેઠે તેનાને હાથ આવેલો મોટો દરવીઅ ડટાઈ જતાં શાંહામનુ કરજ માથે ચોંટી બેઠું; જેથી આ શેઠને થોડીક મુદતસુધી ઘણો મુહજાવરો સોસવો પડેઓ હતો; પણ શાહલેસાઈની સાથે સંતોરા એખતેઆર કરી બની તેટલી કોસેશથી તેહવો બોજો રફતે રફતે ઘટાડીને તેની હરોલમાથી એકેદમ મોકલાશ મેલવી લીધા પછે, હરગેજ થાઈને તેહવા ધાસતી ભરેઆ ધંધાની સોડ નહીં સાંધતાં પોતાની માનવંતી પેહડીના કામમા ખંતીપણે ગુતાએલા રહીને સારી શોભા હાંસેલ કરેછે.

વીદેઆના બળથી આ શેઠીઆએ આપણી હજુરમાં જેટલું કરી દેખાડેલું, તેનો થોડોક ભાગ હમારી જાંણમા આવેઆ મુજબ આ નોધમા દાખલ કીધોછે; અને બીજી બીનાઓ જે પછાત રહી હોએ તે માતરે હકીકત મલવાની ગેરહાજરીનો સબબ વાંચનારા સાહેબોએ સમજવો જોઈએ. હમો કબુલ કરીએચ કે શેઠ ધનજીભાઇ કરતાં બીજા ઘણા સખશો વધારે વીદવાન, અને ફીલસુફીને લાએકના આલમા હોશે; પણ દીન આઇનને લગતી બાબદમા જેટલું કામ આ ગરહસથે પોતાની કાએનાત મુજબ વગર ધામધુમે કરી દેખાડેલું કેહવાએલુંચ, તેટલી ફતેહ બીજા સાહેબોએ મેલવેલી માલુમ પડતી નથી; અને એમ કરતાં તેવી વાત બનેલી સાંભલવામા આવશે તો તે બીનાને મોટી ખુશી સાથે આ નોંધમા દાખલ કરી, તેની સરખામની પરજાની મુનસફી માટે તેઓની હજુર મેલવાની ફરજ હમો ભુલસુ નહીં.

શેઠ ધનજીભાઇએ પોતીકા ચાલતા વખતમાં સખાવતના જાહેર કરતાં છુપેઆં કામો ઘણા કીધેલાં સાંભલવામા આવેચ, તેની વીગત જો મલી હોત તો ખુશી સાથે હીંઆં નોંધી લેતે; પણ તે બાબે શોધ કરનારની મેહનત અકારત ગએઆ છતાં, આટલો તો અટકલો જણાયોચ કે રૂપીઆ દોહડ લાખથી કાંઈકે વધારે રકમ આ શેઠે સખાવતના ભલાં કામોમા બેરણ બેરણે ખરચેલીછે.

આ ગરહસથની પીછાણતનો સંબંધ જે જે જાહેરખાતાંઓ સાથે, સંધાઈ રહેઓચ તે હેઠલ આપેલી ટીપથી માલુમ પડશે, પણ તેના સનેની ઇઆદીવના કેટલી મુદત થાઈ તેવણ તેગા લાગુ પડેલાછે તેટલું જણાવી શાખતા નથી.

શેહર સુધરાઈ ખાતાની અંદર સુલેહના અમલદારનો અધીકાર, કેટલાંક વરસ થયાં બજાવતા દેખાએછે, અને તેની ખુબીથી જારે વારો આવેચ, તારે પેટીશેસનની કોરટમા મેજેસતરેટની સાથે બીરાજીને રજુ થતા મુકદમાઓ ઉપર સારી તપાસ રાખતા કેહવાએછે.

રાયલ એશીઆટીક સોસાઇટીની માનવંતી શાખામંડલીના એક સભાસદ થયાને આજે ૨૫ વરસ વહી ગયલાં અટકલાએછે.

યુનીવરસીટી નામની માહભારત કેળવણી ખાતાંવાલી મોટી સભાના "ફેલોસીપ" ના એલકાબ સાથે આપણા માજી ગવરનર સર બારટલ ફ્રીઅરે તેમની જંદ અવસતા, તથા પેહલવી ભાશાની માહીતગારી સંબંધી સુબાખીત બાશાન જાહેર મંડલી હજુર કરીને તેમા એક સભાસદખી ઠેડવેઆછે.

પારસીઓને વાસતે વારશાહીશા તથા લગણતલાક સંબંધી સતા ભરેઆ ધારાઓ સરકાર પાસેથી બંધાવી મંગાવવા માટે જરથોસતી અકાબરોએ જે સભા શાલે ૧૨૨૪ મા ઉભી કીધી હતી, તારથી તેનુ કામ ૧૨૩૮ મા સમાપત થયું તાંહાં તુલીક, તેની અંદર એક ખારા અધીકારી રહીને તેને લગતાં કેટલાંક કાંમો સરકારી અમલદારોમા લાગવગ લગાડી પારઉતારી આપવાની આગેવાંની તેનાએ જે લીધી હતી, તેનો હેતુ ઇછીને જારે "મેટરીમોનીએલ કોરટ" હીઆં ચાલુ થઈ, તારથી તેમા ડેલીગેટની બેઠક નામદાર ગવરનરની કાંઉનશીલે તેમને આપેલીછે.

જીઓગરાફીકલ સોસાએટી, તથા બાંબે મેકાનીક ઇનસટીટીઉસન નામની નામીચી મંડલીઓના મેમબરનુ માનખી આ શેઠ આજ કેટલાંક વરસથી ધરાવતા આવેછે.

પચીસથી વધારે વરસ થયાં, "આગરી-હારતીકલચુરલ સોસાએટી આવ વેસટરન ઈંડીયા" મંડલીમા સભાસદ થઇ રહેલાછે.

જુવીનીલ ઇમપરૂવમેંટ લાએબરેરીના ખાસ મુરબી તરીકે નેમાએલાછે.

મુલાંફીરોઝ મદરેસા, તથા એજ નામના પુસતકખાંનાની મંડલીના જાથુક સરનસીન થયલા સંભલાએછે.

નેટીવ જનરલ લાએબરેરીના સદાકાલ સભાસદ થઇ રહેલાછે.

એ ઉપરાંત બીજી ઘણીક સભાઓ, પુસતકખાનાઓ, તથા જાહેર ખાતાંઓ સંગાથે આ શેઠીઆને જે સંબંધછે તેની ચોકસ ખબર જણાઈ નથી; માટે આટલીજ હદમા તેમની જીંદગીનો બરકરારી ભરેઓ અહેવાલ બંધ કરવાની રજા લઇએછે.

દારૂખાનાવાલાની વંશાવલી.

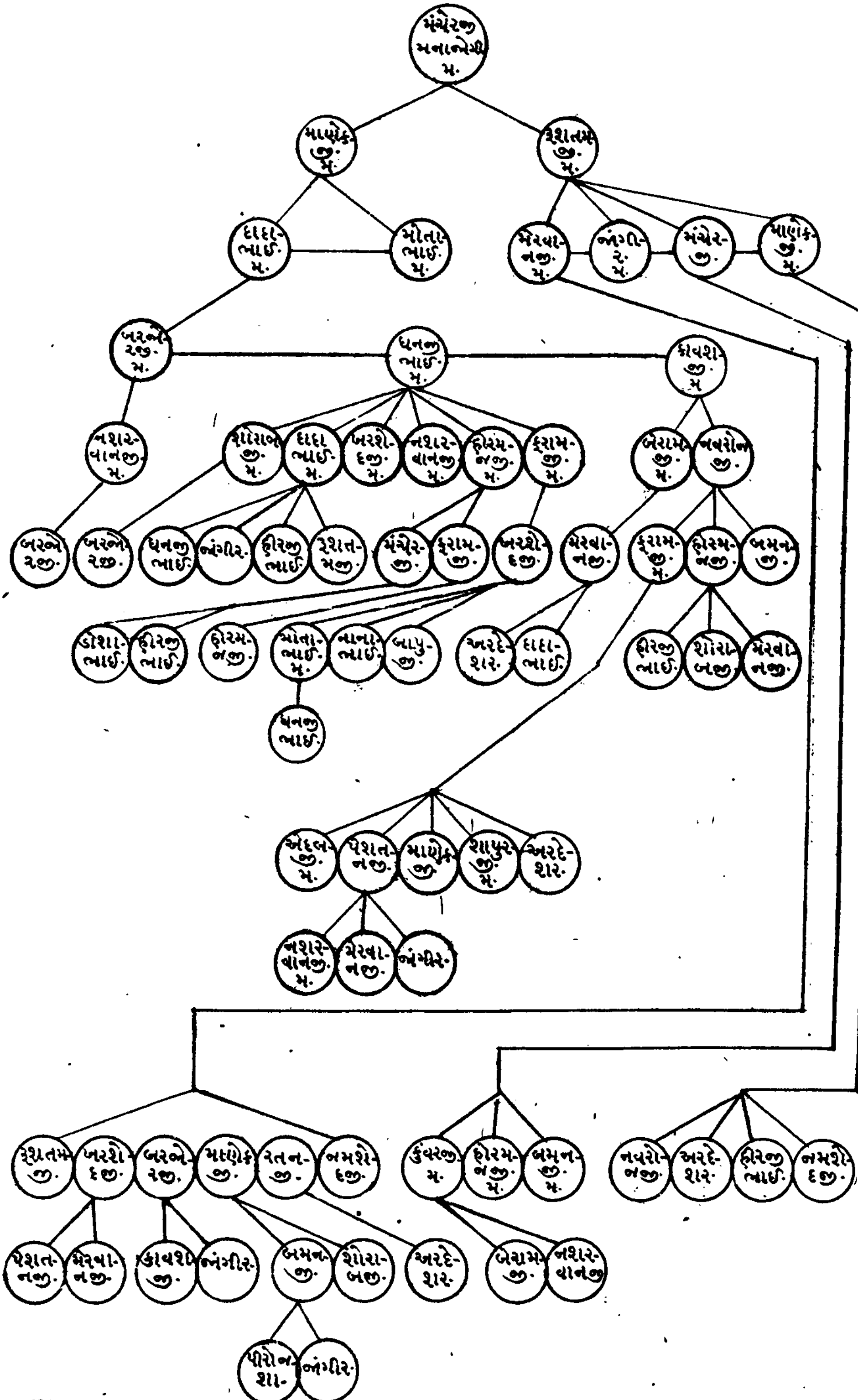

દારૂખાનાવાલાઓનો દેખાવ.

સુરત તાબેના મદરોઈ ગાંમમા રેહનારા શેઠ મનચેરજી મના જોગીનો જનમ, તેવણુ પેહલવેહલા ૧૯ વરસની વએના ય૦ ૧૦૯૦ મા અતરે આવેઆ, તે હસાબે ૧૦૭૧ મા હોએલો જણાઈ આવેછે.

આ ગરહસથની અસલ અટક તેમના શેવદેશામા "મનાજોગી"ની હતી, પણ હીંઆં આવીને જે ધંધામા ઘણા વરસોસુધી લાગુ પડઆ, તે નામપર ફેરવાઇને દારૂખાનેવાલાની ઓળખાઈ રહીછે.

સરકારી તોપખાનાને વાસતે બારૂત બનાવનાર એક પોરટીઉગીસ હતો, (જેનુ નામ આ કુટંબીઓ તદન ભુલી ગએઆછે) તેના હાથ હેઠલ શેઠ મનચેરજી હલકે સુશારે ચાકરી રહેઆ; અને તેની મેહરબાંનીથી આવા અભેઆસમા જેમ વધારે માહીતી મેલવી, તેમ શીનોર શાહેબનો ઉપીઓગી હોનરબી સારીપેડે સીખી લીધો. કજાએલાહીથી જારે તે સીનોર મરણ પાંમેઓ, તારે તેની જગેઆપર પોતે ગોઠવાઇને સરકાર માગે તેટલો સરસબારૂત તાકીદથી બનાવી આપવા લાગા, તેથી કરી તેવનના હસતકનુ કારખાનુ ઘણુંજ વખણાતું ચાલેઉં.

બારૂત બનાવવાનુ સરકારી કારખાંનુ શેઠ મનચેરજીને હાથ આવેઉં, તારથી પોતાના દીકરાઓને તેમા લાગુ પાડીને તે ધંધામા દરએકને એટલા તો પાહવરદા કીધા કે એકના મરણ પછે બીજો અને તેની પુઠે પેદરપે ઉતરેલા વારેસોએ પેવરા રહીને માન ભરેલો રોજગાર ઘણા વરસોસુધી જાલવી રાખેઓ હતો.

આ રોજગારનો વારસો જારે શેઠ મેરવાનજીને ભાએગે ય૦ ૧૧૬૬ ની સાલ ચોંટેઓ, તારે તેનાની ઉંમર માતરે ૧૮ વરસની જાંણવામા આવીછે. એ સાહેબે સરકારી કારખાનાને ઘણી ચંચલાઇથી ચલાવીને અંગરેજી હકુમતના બીજાં મોટાં મથકો કરતાં આ ટાપુના બારૂતખાનાને પેહલા દરજ્જા ઉપર લાવી દેખાડેઉં હતું; અને તેના બદલામા કેહચ કે, ભાંડુપની પડોશે આવેલું હરીઆલી નામનુ અડધું ગામ સરકારે ઇનામ દાખલ તેનાને હીનાયત કીધું હતું. આ ગામનો ાા ભાગ જે સરકારના હાથમા બાકી રહેલો હતો, તેનુ દરસાલ દેણુ આપવાની સરતથી ચંદરો કાલસુધીનો પટો તેજ ટાકણે લખાવી લઇને આખા વજીફાના પોતે માલેક થઇ પડઆ. અને તે પછે ય૦ ૧૧૯૮ મા છાસટી માહેલા વીઆર, ગુણગાંમ તથા શાઇ મલી તરણ ગાંમો સરકાર પાશેથી ચંદરો કાલસુધી ઇજારે લઇને તાહાંના જાગીરદાર કેહવાએઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ પોતે જાતે કસટ ખેંચીને તે ગાંમોને એવાંતો ફલદરૂપ કીધાં હતાં કે, દરસાલની ઉપજથી બીજા ધંધા કરતાં તે વજીફાઓ તેનાને વીશેરા લાભકારક માલુમ પડઆ.

લગભગ ૫૨ વરસસુધી શેઠ મેરવાનજી આ કારખાનાના સંબંધમા લાગુ રહેઆપછે રોજ ૨૯ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૧૮ ય૦ મા ૭૦ વરસની ઉંમરે પોંહચીને બેહશાતનસીન થએઆથી, તેમની ખાલી પડેલી જગેઆ તેવનના વડા દીકરા શેઠ રૂસતમજીને હાથ આવી, તારના તે સાહેબ બારૂત બનાવવાના કારખાણા ઉપર વડા તરીકે અમલ ચલાવવા લાગા હતા.

બાપની અરાકેઆમતનો વારસો શેઠ રૂસતમજીના વહીવટપણા હેઠલ આવેઆપછે, મુંબઈની પરજાને પાણીના સુખ માટે ગંજાવર તલાવ બાંધવાની સરકારને જારે અગત પડી, તારે છાસઠી માહેલી સરવેથી સરસ જગેઆ વીઆર તરફની જણાયા ઉપરથી અરસપરસ ચાલેલા સંધેશા મુજબ શાલે ૧૨૨૩ મા વીઆર, ગુનગાંમ, તથા શાઈ મલી તરણ ગાંમો તેની કીંમત લઇ સરકારને સપુરદ કરી દીધાં; અને ચોથું હરીઆલી જે બાકી રહેલું હતું તેખી તેની પુઠે દશેક વરસ પછે ૧૨૩૩ મા મરહુમ શેઠ બેરામજી હોરમજજી કામાને વેચેલું સાંભલવામા આવેછેછે.

હીંદની હકુમતના તરણે વડાં મઠકો (કલકતા, મધરાજ તથા મુંબઇ) ખાતે બારૂત બનાવવના કારખાનાઓની અંદર, વેલાત તરફ વીદેઆબળથી થાએલી નવી શોધ મુજબનો સાંચો લાગુ પાડવા માટે સરકારે જારે શોચના કીધી, તારે બીજાં ખાતાંના ઉપરીઓની મુઆફેક આ શેઠ રૂસતમજીખી તેવા અખતરાની માહીતી મેલવવા માટે સરકાર પાશેથી રજા કાહાડીને તાંહાંના અમલદારો ઉપરના ભલામણ પતરો સહીત રોજ ૨૧ મો માહ ૮ મો શેહણશાહી સાલે ૧૨૩૦ ને દીને ઉપડલી મેલ બોટમા બેશી શીધારેઆ હતા. તાંહાં જઇને કારખાનાઓની તપાસ લીધાથી મુંબઈખાતે પોતા હરાતકના કારખાના કરતાં કાંઈ નવી તરતીબ તો માલુમ પડી નહીં, પણ માતરે સાંચાની મદદથી કામમા વોશેસ જહડફ થાતી જે જણાઈ, તેનો અનુભવ મેલવીને ચાર મહીનાની અંદર અંતરે પાછા વળી આવેઆ પછે, તે ઈઉકતી હીંઆંનાં કારખાના અંદર લાગુ પાડવા વીશે સરકારને જાહેર કીધું; અને તે અખતરો ચાલવા લાગો.

બારૂત બનાવવાનુ કારખાનુ મજગાંમથી ઊંચકાઈને ખીરકી ખાતે ગએઊ તેની એક વરસ આગમજથી શેઠ રૂસતમજીએ વડવાઓનુ રચાએલું મથક હઈઆતી સુધીના બેઠા મુશારાપર એકેદમ છોડી દીધું; તે દાહાડાથી આ કુટંબીઓ માહેલો કોઈખી નબીરો તેમા લાગુ રહેલો જાણવામાં આવેઓ નથી.

દારૂખાને વાલાના ખાંનદાંનો પાશે આગલા વખતપર છાસઠીના ગાંમો ઉપરાંત બીજી જેજે મીલકતો હતી, તેઓમા માહલક્ષમી તરફ શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઈના બંગલા સાંહમનેની જગેઆ, કોટના બજારગેટ મોહલામા ઘેરના તરણ ગાલા, હીરવાડીઆને નામે હવડાં ઓલખાતી પોલ, પીઠાંના મોહલામા પારખવાલી આગલી પોલ (જાંહાં હવડાં શેઠ દીનસાજી માણેકજી પીટીટ, તથા મરહુમ મનચેરજી ધનજીભાઈ ફુલાફુકાની મોટી હવેલીઓ બીરાજેછે,) અને ચરનીરોડ તરફ આલબલેસ બાગની સાંહમનેનો જાહવલી બાગ (એક શો વરસથીખી વધારે વરસ પર લેવાએલો) જાંણવામા આવેછે. આ માહેલી છેલ્લી જગેઆ મી૦ નવરોજજી કાવસજી દારૂખાનેવાલા પાશે, તથા બજારગેટના મોહલા માહેલાં ઘેરનો એક ગાલો તેમના ભતરીજા મી૦ મેરવાનજી બેરામજી દારૂખાનાવાલાના હાથમા મલીને બે મીલકતો આ કુટંબના નબીરાઓ, બારેહકતાલાની બખશેસથી સાચવી બેઠેલા જણાએછે; અને બાકીનું બધું ઘણા વરશો થએઆં વેચાઇને પારકી મીરાસમા ગણાએછેછે.

શેઠ ખાન દાન ને તાંહાંની વંશાવલી.

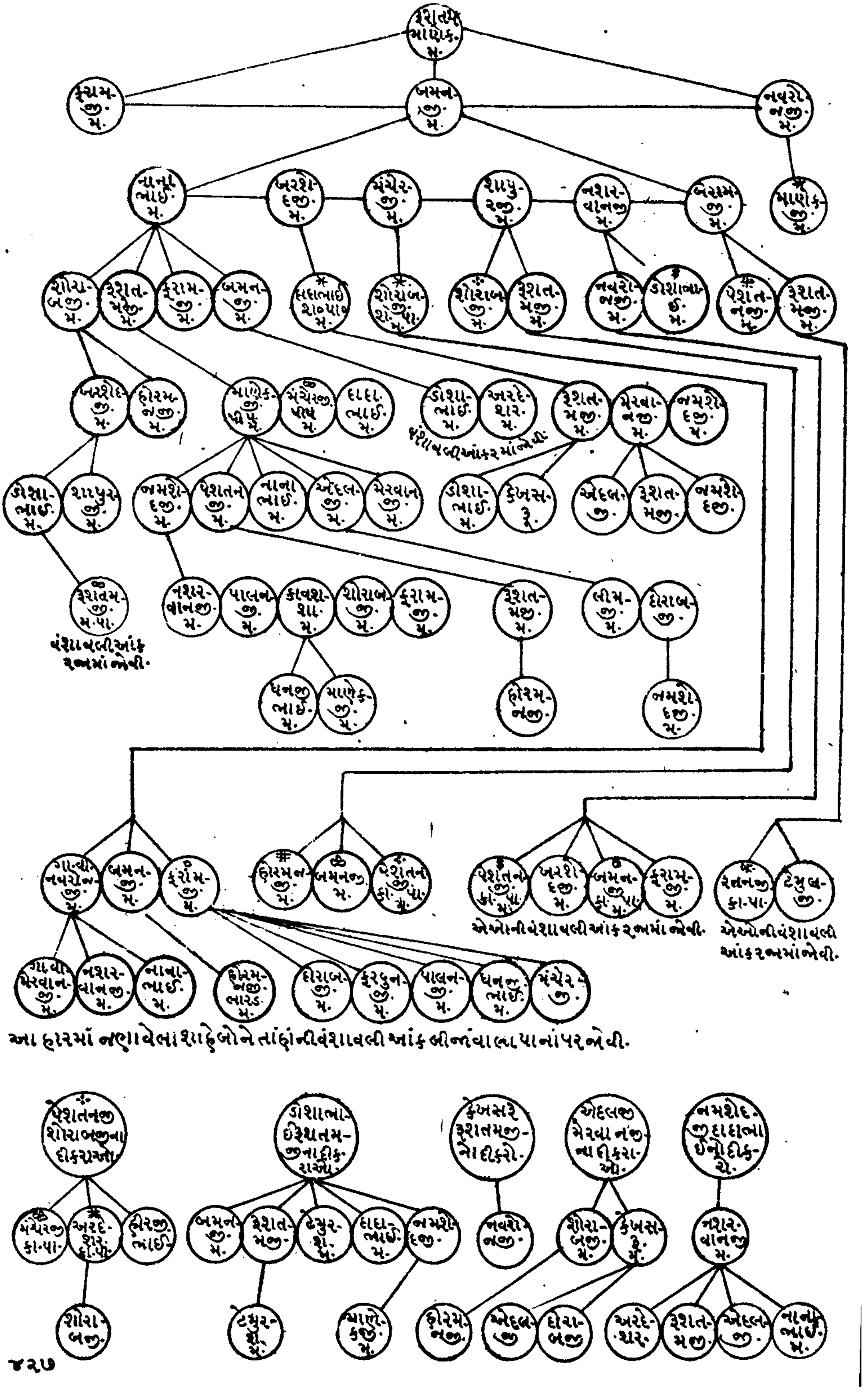

શેઠખાનદાનની ગાદીના બાકી રહેલા વારેશો, તથા એન કુટંબીઓના બીજા બેટાઓને તાંહાંની વંશાવલીનું આંક ૧લા માંહેલું શોધણ.

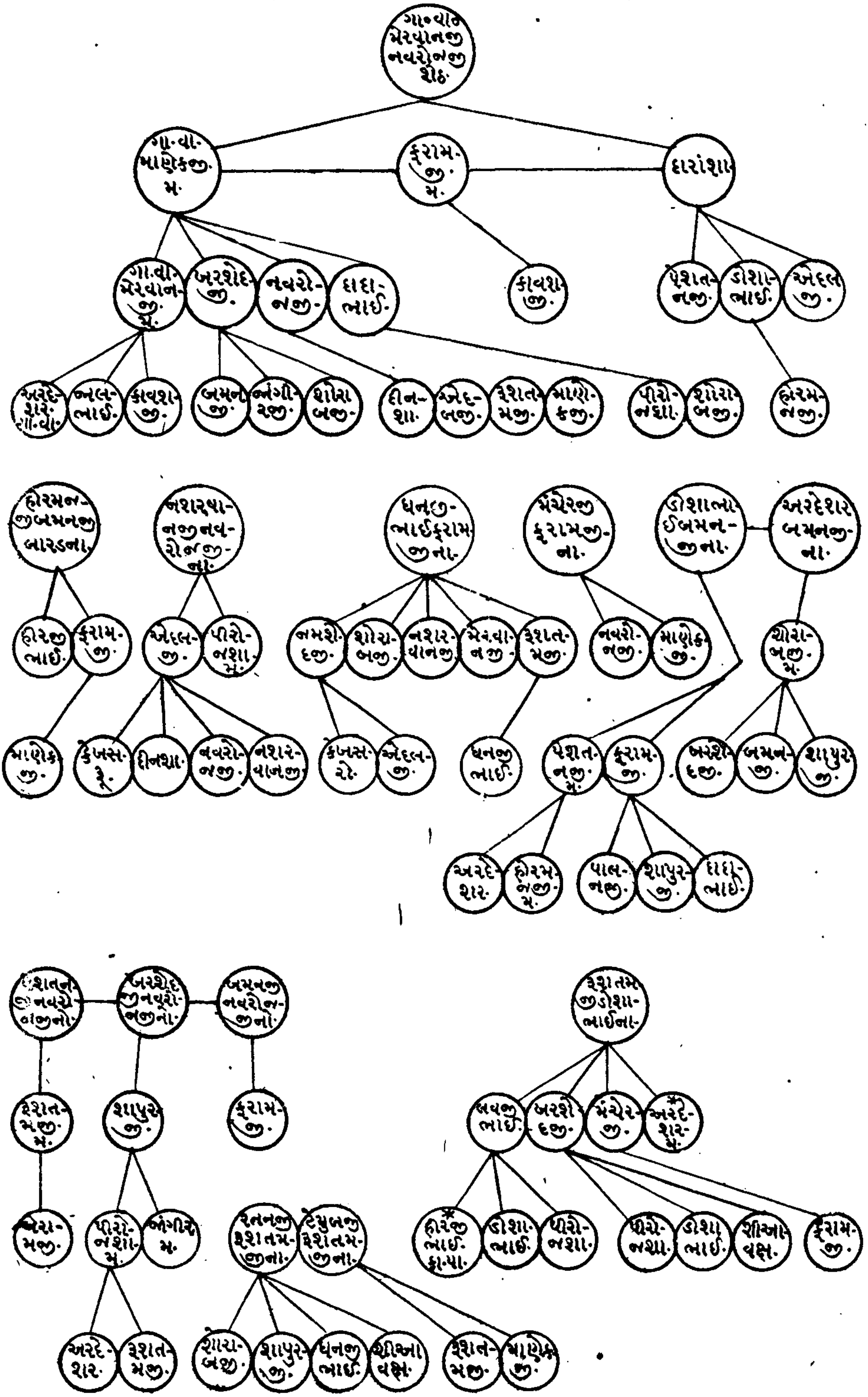

શેઠ રૂશતમ માણેકના વડા દીકરાને તાંહાંની વંશાવલી.

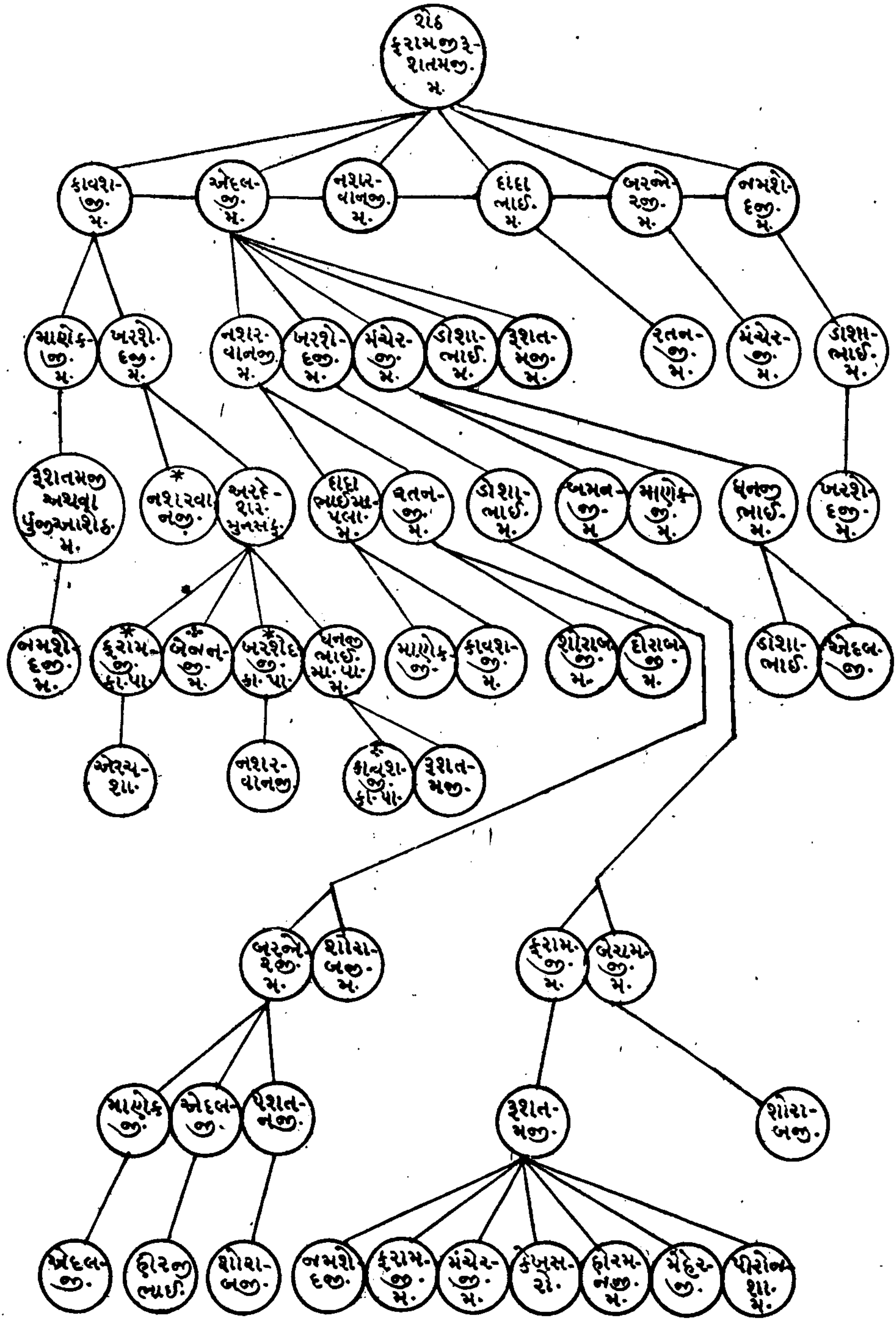

આ કુટંબીઓનાં જેટલાં નાંમો મળેઆં તેટલાં હીઆં દાખલ કીધાં છે, અને બીજાઓની શોધનો પતો હાથ આવી શકેઓ નહીં.

નો. લે.

શેઠ ખાંનદાંનની શરૂઆત.

આશરે ૬૦૦ વરશની વાતપર પરખેઆત થાઈ ગએલા, મોબેદાન મોબેદ નેરીઓસંગધવલની આઠમી પેહેડીએ ઉતરેલા, ફરેદુન હોમને તાંહાં આશા, માહીઆર તથા ચાંદા મલી તરણ દીકરાઓ જે હતા; તેઓ માહેલા શરવેથી નાધલાના નબીરા નામે ચાંમ્પણા વીશે હેવું શાંભલીએંચ કે, તે શાહેબ કોક શંજોગથી નૌશારી છોડીને મુગલાઈ શાહણશાહતને તાબેના શેહર શુરતમા જઈ વશેઆ. આ બીચારા પોતાના વખતમા કોઈ રીતની જુરીએત ધરાવેઆ વીના ઘણીજ કંગાલ હાલત પર રહીને કાલ ગુજારનારા હતા, પણ તે પછે થોડીજ મુદતે તેમની અઓલાદના વશીલાએ મથાલે જણાવેલા નામીચા દરજજાનો ઉરાતવાર પાયો જે નાખેઓ, તેજ એલકાબથી આ કુટુંબ દુનીઆમા આશકાર થઈ રહેલુંછે.

મોબેદ ચાંમ્પણાના દીકરા જંમશેદને પેટે માણેકસાહ નામના બરખુરદાર બેટાએ જે જનમ લીધો, તેના દીવશ તથા શંનેની નોંધ કેથે રહેલી નથી; પણ અટકલથી કેહવાઈ શખાએ છે કે, બે તથા તરણશો વરશની વચેના કોઈ શાલમા આ નેકબખતની હશતી થાઈ હશે.

માણકસાહના જનમ વખતે કેહચકે તેના બાપ પાશે ઘેરની શુવાવર સચવાએ તેટલુંબી નાણું મહેશારનોહતું; પણ તે કરીમે કારશાજ ખોદાતાલા જેની ઉપર કુદરતથી નવાજેશ કરે, તેને કોઇ રીતની મુશકેલી જેમ નડતી નથી તેમ ચાલીશાંનુ શંકટ પણ તે શાહેબની શાહેતાથી પશાર થઈ ગએઊં; અને તેમને તાંહાં અવતરેલા આ બાલકે જેમજેમ ઉછલીને મોટપણ પકડી, તેમ તેનાની સ્થીતીબી શુધરતીજ દેખાઈ.

ગરીબ મોબેદના ઉપલા બેટાને ઘેરે લીલાં લેહર કરનારા રૂશતમ માણેકનો જનમ ય૦ ૧૦૦૨ મા શુરંત ખાતે કોઈ ઘણેજ શારે ચોઘડીએ મુબારક થાએલો માલુમ પડેઓછે; અને તેમનીજ બુલંદ હીંમતથી શેઠ ખાનદાન હશતીમા આવીને, આજદંન તુલીક જે પરકાશતું દેખાએચ, તેની જીંદગીના હએવાલનુ મંદાંણ હીંઆંથી અજવાલે આવેછે.

આ શાહેબ શંશારને શંભારવા લાએકના થયા પછે, શુરતની શલતનતથી તે છેક દીલ્લીની શાહણશાહત શુધી પોતીકું નામ, તેનાએ હેવું તો મશહુર કીધેલું કેહવાએછે કે, શકરમીની સાહેતા જે પોતાની શાથે લાવેલા હતા, તેને નેક નઈએત તથા શતધરમથી શાચવીશખીને મુગલાઈ હકુમતની બાહેર પણ કીરતી ભરેઆં કાંમો શંબંધી પાંથરેલી નેકનાંમી વીશે, શુરતવાલા મોબેદ જંમશેદ બીન કેકોબાદે ય૦ ૧૦૮૦મા ફારશી બેતો જોડીને જે કીશો બનાવેઓ હતો, તેના ગુજરાતી તરજુમાની શહી નકલ આ ખુબીવંતાં ખાનદાનના એક નેકબખત નબીરાની મેહરબાંણીથી હમારા જોવામા આવીચ, તે ઉપરથી જાણવા જોગ બીના આ નોંધની અંદર દાખલ કરીએછે.

શેઠ રૂસતમ માણેક તથા તેમના બાવા માણેક જમશેદમો પેહેલવેહલો ધંધો કહેઅ્યા હતો, અને હાવી ગંજાવર દોલત તેઓને સામાથી મલી તે વીશેની કોઈ કેફીએત ઉપલા કીસામા બીલકુલ જણાવેલી નથી. એ બાબે પુછપરેછ કરવાની કોશેસમા આ નોધ લેનાર ઘણું સુધી ચીવટથી રોકાએલો હતો, પણ તેનો કાંઈજ મુદો જારે કેયેથી હાથ નહી આવેઅ્યા, તારે તેટલું પડત રાખીને તે કીસા માહેલી હકીકત ઉપરાંત છુટી છવાઇ બીના તેમના કોઈ એક કુટંબીને તાંહાં રહેલી યાદી ઉપરથીજ હાથ આવીચ, તેજ માતરે વાંચનારા સાહેબોની સાહમણે રજુ કરતાં આ શેઠ મજકુરના જનમનો અડશટો, તેમના નબીરા શેઠ માણેકજી નવરોજજીની મરણ ટાંકણે હોએલી ઉમર ઉપરથી ઉપજાવીને ઉપલા ફકરામા જે સાલ જણાવેલીચ, તે વાતને ૨૪૦ વરસ પસાર થાઈ ચુકેલાં ચોક્કસ ઠરેછે.

યુરોપખંડ તરફથી પોરટુગીસ લોકો જારે વેપારને અરથે પેહલવેહલા સુરતમા આવી વશેઆ, તારે આ સાહેબની જીંદગીએ હસતીબી જોએલી નોહતી; પણ જનમ પાંમેઆ પછે સનસાર ચલાવવાની સખતી ધરાવવા લાએકના થયા, તારથી તે સોદાગરોની કોઠી ખાતે દલાલીનું બોહોલું કામ હાથમા લઈને હેવી ચંચલાઈથી વેહવાર ચલાવેઅ્યા કે, તે વીશેની ખુબી છેક તેઓની રાજધાનીના શેહેર લીસબન તુલીક વખનાઇ. એના કારણમા એમ કેહવાએલુંછે કે પોરટુગીસ તથા દીલીના રાજ વચે હરવખતે ઉઠતા બખેડાની સમાધાણી આ શેઠે સારી તદબીરથી કરી આપેઆ ઉપરથી, મુગલાઈ વાવટાના શોદાગરી વાંહાંણોને દરીઆવની સફરમા નડતી હરકતો સદનતર નીકલી ગઈ; અને તેના બદલામા આ રૂસતમ માણેકને દીલ્લીની સાહનશાહત તરફથી શેઠના માન ભરેલા એલકાબ ઉપરાંત સરીમંતને લાએકનો સરોપાવબી હેનાએત થયો હતો.

અંગરેજી રાજીઅ તરફથી નામદાર ઈસટઈંડીઆ કુંપનીની વેપારી કોઠી, પોરટુગીસ પછે ઘણે વરશે સુરતમા આવેલી હતી; તેના કેટલાક વહીવટદારો સાથે વખત પોંહચતાં આ શેઠને મીતરાચારીનો સંબંધ સંધાએઆથી, તેઓને તાંહાંથી એક માનવંતા દલાલ થાઈ પડેઆ હતા; તે એટલા માટે કે વેપાર ખાતાંના વડાએ આ શેઠ મજકુરની પેહલવેહલી મુલાકાત લેતાંવારજ તેમની શેઆંણપત ભરેલી લાએકી, તથા કામ ચલાવવાની ચલાકી જોઇનેજ પોતાની મુરાદમા ફતેહ પામવાનો આધાર તેવન ઉપર રાખેઅ્યા હતો. અને વેહવારમા બેહુના વીચારો સરખા ઉતરતા રહેઆથી એક બીજા વચે દોસતીનો ગાંઠ હેવોતો મજબુત ગંઠાયો કે, જાંણે બેહુઓ એક જીગરના હોએ તેમ એક બીજાને સમજવા લાગા; અને અરસે પરસના સુધા વહીવટની બરકતથી કમાણીબી સારી રીતે હાંશેલ કરવામા તેવન સખતીવાન થયા. પણ એક વાતની મોટી હરકત અંગરેજોને હેવી નડતી હતી કે, સુરતના મુગલાઈ અમલદારો તેઓને કસારથી ગાંમમા રેહવા દેતા નોહતા; અને હરેક બાંહાંને તેઓના રોજગારને હરકત પોંહચાડેઆ કરતા. આ બાબે બેહુ સાહેબોએ હેવો ઠેડાવ કીધો કે, ઘેડ શાહણશાહતમા ફરીઆદ પોંહચાડીને તાંહાંથી દાદ માંગવી. વાત બંધ

બેઠાથી અંગરેજી કોઠીનો વડો તથા આ શેઠ મજકુર ય૦ ૧૦૨૯ મા દીલ્લી તરફ રવાંણે થયા. એ વખતે તાંહાના તખત ઉપર શાહણસાહ અઓરંગજેબ જે બીરાજતો હતો, તેની હજુરમા જઇને શેઠ રૂસતમે અરજી રજુ કરતાં હેવી ફરીઆદ ગુજારી કે, "આ કોહલાપોસ (અંગરેજ) એક શોદાગરછે; અને "પોતાના દુરદારાજ દેસ (ઈંગલાંડ)થી મોટા દરીઆવ ઓલાંગીને હીંદ તરફ "આવી પોંતોચ; મગર બુજોરગ દરબાહના અમીરો તેમની કોઠીને શેહરમા "દાખલ કરવા દેતા નથી. આ અંગરેજ શોદાગર સહોજ નેક, ભલો તથા "સુધીરાહપર ચાલનારો છે; અને તમો નામદાર શાહણશાહના શાહેઆની "ઉમેદ રાખી હીંઆ તક તસદી ખેંચીને માહરી સાથે આવેલોછે કે, શેહરે "સુરતપણાહમા તે લોકોને રેહવાની કોશાદ જગેઆ મલે; જાંહાં રહીને પોતાના "વેપારનું કામ ચલાવે, અને તેઓનો જે માલ આવે તેને સલાંમતી સહીત "ખડકવા માટે વખારો તથા તેમનો વહીવટ ચલાવવા સારૂં કોઠી બાંધવાની "પરવાનગી હેનાએત થાએ."

ઉપલી અરજ ગુજારેઆની પેસતર, મુલાકાત વખતે આ મજકુર શેઠે કેટલાક કીમતી અધીઆઓ, જે પોતાની સાથે લાવેલા હતા, તે નામવર શાહણશાહ તથા તેના અમીરલ ઊમરાવો ઉપરાંત કારોબારી તથા અરજ બેગીઓની સનમુખ ધરી સરવેના દરજજા માફેક ભેટ કીધા; અને તે ઉપરથી આખી દરબારે મોટી હેરતમંદી સાથે શેઠ મજકુરની બેહદ વખાંન કીધા પછે, તેનાએ ગુજારેલી અરજને દરેક દરબારીએ ઉઠાવી લઇ, અંગરેજ લોકોના કામ માટે શેઠની તરફથી સાહણશાહની હજુર ઘણીજ ભલાંમણ જારે પોંહચાડી, તારે તે ઉપર ઘટતું ધેઆન આપીને શાહણશાહ સલાંમતે પોતાના વડા પરધાન અરાદખાનને તાકીદ ફરમાવીને સુરતના સરસુબા ઉપર એવો હોકમ લખાવેઓ કે, "અંગરેજ શોદાગરને વેપાર કરવા માટે બાઆબરૂથી શેહરમા "દાખલ કરવા; તેઓને રેહવાના ઘેરો, કોઠીઓ તથા માલની વખારો બાંધવા "સારૂં જોઇતી જગેઆ આપવી; અને તે લોકો તાંહાં જેબી બાંધકાંમ કરે, તેની આડ કોઇજ આવે નહીં." હાવી રીતનું ફરમાન જે મલેઉં તે લઇને શેઠ મજકુરે અંગરેજી કોઠીદારને સંપુરદ કરી દીધું, અને શાહનશાહ પાશેથી રૂખસત માંગી પોતાના મકાણ તરફની તલપ ચાહી.

દીલ્લીથી પાછા ફરતી વખતે આ બેહુ સાહેબો એક બીજાથી છુટા પડીને તે માહેલો અંગરેજ શોદાગર પરભારો સુરત તરફ ચાલતો થયો; અને આ રૂસતમ શેઠે આડકતરે રસતે પોતાની મુસાફરી લંબાવી; કારણ કે કેટલાંક નામીચાં શેહેરોની રચના જોવાનો શોખ ઉતપંત થયો, તે ઉપર ખુશીના નસીબાથી મોટી શાહેત સાથે મનજલ દરમનજલ શાહ કાપતાં દાનડા રાજપોરના એક ગાંમમાં આવી પોંહતા. શીદી ઇઆકુબ* નામનો એક નામીચો શુબો જે તાં-

* આ સખસ ધારેઆ પરમાણે તાર પછે અબશીનાં જંજીરાની હકુમત પર આવેઓ હતો, અને અંગરેજોના હાથમાથી એકવાર આપણી મુંબઇ તેણે છીનવી લીધી હતી. નો૦ લે૦

હાંની હકુમતપર બીરાજતો હતો, તેણે આ શેઠની સારી મેહમાનદારી બજાવી એટલુંજ નહીં પણ થોડાક દીવસ પોતાને તાંહાં રાખીને અનેક તરેહની મોજ મજાહ તેવનને દેખડાવી હતી; અને વીદાએ થવાનો વખત જારે આવેઓ, તારે કેટલીક તોફા ચીજો ભેટ આપી ખુશી સાથે તેવણને રૂખસત કીધા. બાગમા ખીલેલાં ફુલો મીસાલે પોતાના જીવને પમરાટ આપતા મુસાફરીને આગલ વધારેઆ પછે પોરટુગીસની હકુમતના શેહેર દંમનમા આવી લાગા. એ વખતે તે લોકોનો એક પાદરી (ધરમગુરૂ) જે રાજની હકુમત પર સરદાર હતો, તેની સાથે પેહલવેહલી મોલાકાત થઈ. આ શેઠ મજકુરને પોરટુગીસના દલાલ તરીકે પીછાંણીને, તે હાકેમે ઘણી આબરૂ સાથે ખુશાહાલ કીધા; અને છેક દીલ્લી સુધીની દુરદરાજ મુસાફરી ખેંચવાનુ જારે ખરૂં કારણ તે સરદારના જાણવામા આવેઊં, તારે તેણાની ચાલાકી તથા બાધુરીને સારી રવેશથી વખાંણી ને સુરત ખાતે રાજદુઆરી કારણુરાર પોતાની તરફના ખારા આડતીઆ તેમને જે ઠેડવેઆ, તે માન સહીત કબુલ રાખીને કીમતી સરોપાવની પેહરાંમણી સાથે વીદાએગીરી લઈ તાંહાંથી તેવણ આગલ ચાલેઆ. આ નામીચા નર જારે નૌસારીને કરાબે આવી પોંહતા, તારે તાંહાંના જરથોસતીઓ માહેલા કેટલાક દાનાવ દસતુરો, મોબેદો તથા મોહભાવાલા બુજોરગ બેહદીનોએ તેમને એરાતેકબાલ જઈને ઇજતથી આ શેઠના કદમને કશબામા દાખલ કીધાં. મુસાફરીથી આલુદે થએલાં બદનને દીનની સરીએત મુજબ પવીતર કીરીઆથી સફાઈ કરીને તાંહાંની સરવે સમસત અનજુમન સહીત આતસબેહરાંમ સાહેબની દરઘાએ જઈ બંદગીથી ફરાગાત પાંમેઆ પછે, પોતાનુ નેક કાંમ જે આબરૂ ઇજતથી પાર ઉતારી આવેઆ, તે બાબે બાહરેહકતાલાની જનાબમા શોકર ગુજારી માટે સર નમાવેઊં. દસતુરો તથા મોબેદો વગેરે જેઓ તાંહાં હાજર હતા, તેઓ સંરવેને દરેકના દરજા મુઆફેકની દક્ષનાથી તરૂપત કીધા, એટલુંજ નહીં પણ એ કસબાનાં બીજા ઘણાએક ગરીબ લોકોનેબી એવી રીતે નવાજેસ બખશી કે, તે માંહેલા કોઇનોબી સવાલ આ શેઠ રૂસતમ માંણેકે રદ જવા દીધો નહીં. હાવી નાંમવરી ઉપરાંત તાંહાંના સરશુબા, દેશાઈઓ તથા બીજા સરીમંતોને માટે પણ તેઓ દરએકના મરતબા મુજબના તોફા અધીઆઓની ભેટ કરી પોતાની ધારેલી નેક મુરાદમાં ખચીત સંતોસ પામેઆ. તાંહાંથી આ શેઠની જારે ચલ કુચ થાઈ તારે તે તરફના સઘલા લોકોએ જે તેમનાં અધીઆઓ લીધા હતા, તેઓ પરતેએકે આ શેઠના નેકનામને છાજતાં નજરાંનાના વધાવા એટલા તો નવાજેસ કીધા કે, તે લેવાને આ સાહેબ કશુ ઘટમાંન નહીં જોતાં પણ તેઓને માતરે રાજી ખુશી રાખવાની ધારણાથી. તેઓના મોટા ઉપકાર સાથે કબુલ રાખેઆ પછે દરએકને છેલ્લી સલાંમની ભેટ આપી પોતાનુ સવદેસ સુરત જે તાંહાંથી બાર કોશને છેટેછે તાંહાંનો મારગ તેનાએ ધરેઓ.

શેઠ મજકુરને સુરતમાં સહી સલાંમત આવી પોંહચેઆની જેહવી ખબર શેહરના સરવે લતાઓ તરફ ફેલાઈ, તેહવીજ તાંહાં અતીઅંત ખુશાલી

બધી વરણના લોકોમાં પેવસ થઈ; અને તેની યાદગારીમા મોટાથી તે નાંધલા, તથા તવંગરથી તે ગરીબો સુધાંનુ એક દબદબા ભરેલું સાહજન તેમને સાંહમનાં લેવા માટે બાહેર પડેઉં; જાંહાં અરસપરસ મોલાકાત થયા પછે લેવા આવનારી સવારીમાથી આશીરવાદના સુંદર સરોદો સાંભલતા તથા દીલને રાહેત પમાંડતા તેઓની સાથે પોતાને ઘેરે પધારીને એવાતો આશુદા થએલા દેખાયા કે, જાંણે કોઇ રીતની મુસાફરી તેનાએ કીધીજ ન હોએ.

હવે પેલો અંગરેજ શોદાગર જે આગમજથી આવીને પોતાનાં કાંમને સરનજાંમ ઉતારી આપનારા આ શેઠની રાહ જોતો હતો, તે તેમનાં આવી પોંહતાથી બેહુ જણાઓ ભેગા રહીને શુબા સાહેબની દરબારમાં દાખલ થયા; અને પેલું સાહનસાહી ફરમાન જે દીલ્લીથી લાવેઆ હતા, તે તેની હજુરમા રજુ કીધું. હાવું હોકમનામુ જોતાંજ હાકેમે મોટાં માંનથી સરોઅસમે ચહડાવીઆ પછે મોહર ખોલીને જારે વાંચેઉં, તારે તે માહેલા મેહરબાંની બરેલા હોકમો સાંભલીને દરબારના સરવે અમલદારો ઘણાજ અચરત પાંમેઆ; અને એ કારણસર જે મેહનત તથા રંજ રૂસતમ શેઠે એખતેઆર કીધી, તે વીશે તેમની હીંમતને સ્તુતી સાથે સાબાશી આપવા લાગા. અંગરેજ શોદાગરને સપુરદ થાએલો શાહનસાહી હોકમ તાકીદ બજાલાવવાની સુરતના શુબાએ પુરતી જમાંનત આપી; અને તે અમલમા આવેઆથી તેઓની સઘલી મુશીબત દફે થાઈ.

આ વાતની ખુશ ખબરી વેલાત ખાતે પોંહચાડવા થકી પેલું અશલ ફરમાંન અંગરેજ શોદાગરે પોતાનાં રાજા ઉપર રવાંણે કરી દીધું; અને તે સાથે શેઠ રૂસતમ માંણેકની મેહનત વીશે પણ વીસતારી લખેઉં, તારે તે વાત વાંચીને તથા ફરમાંન માહેલી લાભજોગ ખીના જોઇને શેઠ મજકુરની કાબેલીએત તથા દાંનાઈ ભરેલી હીંમત ઉપર રાજા ઘણોજ ખુશી થયો; એટલુંજ નહીં પણ આ શેઠ, દલાલ તો અશલથીજ ઘેડવાએલા હતા, તે ઉપરાંત કેટલોક રાજદુઆરી વહીવટ વટીક સોંફીને થોડુંકસુધી પોતાની તરફનો એક વકીલબી તેમને ઘેડવેઓ હતો. આ શેઠની દાનાઈ તથા હોશીઆરીથી સાહનશાહ અઓરંગજેબનુ હાવું માહભારત ફરમાંન જે અંગરેજોને હાથ આવેઉં તારથી તે લોકો હીંદુસતાંનમા પગભર થઈને મોટી દોલત મેલવેઆ ઉપરાંત રફતે રફતે રાજ વધારવાના નશીબાને પોંહચેલા તેઓએ ખચીત સહમજવું જોઇએ; અને તેમ તેઓ સમજતાબી હશે તેમાં તો કશો શક નથી.

અંગરેજોની એક વાત ઉપર મુજબ પુરી થયા પછે, બીજી ફરજ આ શેઠ મજકુરને માથે આવી પડી હતી. એવું જણાએઉંચ કે તુરકી ગનાતનો એક માલેતોજાર, અને મોટો શોદાગર ઉસમાંન ચલેબી સુરતમા રહીને (જેને સાધારણ રીતે "શાહ ચલેબી" ને નામથી હજીતક ઘણા સાહેબો પીછાંણતા હશે, કારણ કે, પાછલથી તેના વેચાએલાં કેટલાંક સફરી મોટાં વાંહાંણો હીંઆંના વેપારીઓએ ખરીદ કીધાં હતાં) વેપાર વણજનાં બોહલાં કાંમથી ઘણાક દેશોની અંદર જે મસહુર થાએલો હતો, તેનું એક મોટું વાંહાંણ જે ચાલમા

ઘણુંજ સરસ, અને દરીઆવરથી ખાતાંમા બલવંત ગણાતું હતું; તે જુદદા તરફથી કીમતી માલ તથા નગદી મલી રૂપીઆ લાખ ચારથી વધારેનો અવેજ લઈને સુરત તરફ આવતાં મારગમાં પોરટુગીસ લોકોની "આરમાર" (જેને આપરે મનવાર અથવા લડાઈનુ બારકસ કહીએછે) સાથે કાંઈક બાબદનાં શેહજ બખેડા ઉપરથી જોસ ભરેલી લડાઈ થઈ; જેમાં પરથમ તો ચલેબી તરફ જીત હતી, કેમકે તે લોકોનાં મારાથી ફરંગીના ઘણાક માંણશો મારેઆં ગયાં પણ તેઓનુ બલ વીશેશ હોયાને લીધે, શેવટે વેપારી વાંહાંણ તે માહેલા માલ, તથા નગદી, ઉપરાંત સઘલાં માણશો સહીત "આરમાર"ના હાથપર સપડાઈને જપત થાએલું. આ વીશેની દુખ ભરેલી ખબર જારે ઉસમાંન ચલેબીએ જાંણી,તારે તેની ફરીઆદ હાકમના કાંનપર તેણે પોંહચાડી. તે વખતે સુરતની હકુમતપર નવાબ અમાંણતખાં કરી હતો, તેને હાવાં દીકટ ભરેલાં કાંમની સફાઈ શેઠ રૂસતમ માંણેક શેવાએ બીજા કોઈથી થવી મુશકેલ વીચારી. આ સાહેબને નવાબે પોતાની હજુર બોલાવી મંગાવેઆ, અને મોટી હોરમત આપી ફરમાંસ કીધી કે, "આ સખત કાંમનો ઉપાએ તમારી રૂડી તદબીરથી કરીને ચલેબીનુ "બારકસ છોડવી આપો; કેમકે તમારીજ મારફતે એ લોકો સાથે કોલકરાર "થાએલાછે કે, મુગલાઈ હકુમતના કોઈબી વેપારી વાંહાંણને એ લોકો દખલ "પોંહચાડે નહીં; તેહવા આપેલા કોલથી હવડાં એ લોકો એકેદમ જે ફરી ગયાચ "તેનો ઓલાશો થવો જોઈએ. તમો તેના વેપાર ખાતાંના દલાલ ઉપરાંત કેટલાંક રાજદુઆરી કારણમાબી સાંમેલ છેઓ, અને તે લોકો તમારા ઉપર "જે મંમતા રાખેચ તેથી હું ધાઇચ કે તમારા સુખનથી આ મુશકેલ કાંમ "પાર ઉતરશે; માટે માહરે ખાતર તસરીફ લઈને તે હાકમ પાશે તમો પોતે "જાઓ, અને ચલેબીનુ વાંહાંણ છોડવી લાવો." આવો સવાલ હકુમત તરફથી આ શેઠને શેફારસ થયો, તારે તેને મોટાં માંને સહીત કબુલ રાખીને તેટલાં કારણુરાર વલી બીજીવારની મુસાફરીને અંગેજી લીધી.

હીંમતવાન શેઠ રૂસતમ માંણેકે બીજીવાર આવી પડેલું માહદીકટ કાંમ ફતેહમંદીથી પાર ઉતારી લાવવાનાં નેક એરાદાથી સુરત શેહરની ગુલજાર વસતી છોડીને જંગલની મંજેલ કાપતા પેહલવેહલા દંમણ પોંહચવાનો કરાદ કીધો. મારગમાં નોશારી ખાતે ઉતારો લઈને પોતાની જાતી સખાવતના દસતથી તાંહાંના ગરીબ લોકોનાં સવાલો બર લાવેઆ, અને તેઓના આશીરવાદ પાંમતા તાંહાંથી આગલ વધેઆ. આ શેઠ મજકુર જારે દંમણની લગોલગ આવી પોંહતા તારે તે વખતનાં હાકેમ કપતાંન કરાંણને ખબર થઈ, તેહવાજ પોતાની તરફનાં કેટલાક માતબર ફરંગીઓને તેમની સાંમણે લેવા માટે મોકલેઆ; જેઓની સાથે શેહરમા દાખલ થઈને કપતાંન કરાંણની હજુરમા આવેઆ; જાંહાં અરસપરસની મોલાકાત મુબારક થયા પછે, શેઠજી તોફાહ અધીઆ જે લાવેઆ હતા તે હાકમની સાંમણે ધરેઆ; અને પોતા તરફથી કેટલીક દોવા નવાજેશ કીધા પછે, પેલા ઉસમાંન ચલેબીનાં બારકસની વાત છેડી. ઘણીજ લતીફ જુબાંનથી અરજ ગુજારી કે "બેહુ રાજ વચે માહરી (યાને રૂસતમ

"માંણેકની,) ૩૯ બરહ થએલા કોલ મુજબ બારકસને અટકાવી રાખવું સ-
"જાવાર નથી; માટે ફીરપાની રાહે તેનાં અસબાબ તથા માણસો સહીત તે
"વાંહાંણ માહરે હવાલે કરી દીધાથી મોટી સરફરાજી મને હાંશેલ થશે." એના
જવાબમા કપતાંન સાહેબ બોલેઆ કે "એ શુરતી બારકશમા તમામ તુરકી લોકો
"હતા, તેઓએ હમારી આરમારને અપમાંન આપેલું એટલુંજ નહીં, પણ સાં-
"મણી લડાઈ ચલાવીને હમારાં કેટલાંક માણશોને મારી નાખેઆં તથા ઘાહેલ
"કીધાં; તારે હમારી તરફથી શખત ઉપાએ ચલાવી તે બારકસને જપતીમા લઈ
"લીધું; જે હવડાં હીંઆંના બારાંમા લાંગરવાર પડેલુંછે; પણ એ બાબે હમારી
"વડી સરકારને ગોવા ખાતે હુંએ લખેલુંચ, તેનો હોકમ તાંહાંથી ફરી વલે અને
"તે ફરમાવે તારે એ બારકસ તમારા માંગેઆ મુજબ પાછું હવાલે થાએ." હાવો
જવાબ સાંભલી શેઠ મજકુર રાજી નહીં રેહતાં વળી વીશેસ આજેજી કરતી
વળા એ વીશે તેમની સલાહ પુછી; તારે તે કપતાંને કહેઉં કે, "અગરચે તમો
"એવુંજ ચાહતા હોવ કે તમારી મુરાદ જલદી હાંશેલ થાએ, તો માહારી (યાને
"તે કપતાંનની) સલાહ એવીછે કે તમો વગર ઘીલે ગોવા તરફ શીધારો; તાંહાં
"હમારો મોટો સરશુબો સીંઓર વીઝરેલછે તેની હજુર જઈ અરજ કરશો તો
"તાંહાંથી તમોને એ વીશેનો વેહલો ઓલાશો મલશે; અને હું ધાઈંચ કે વખત
"પર જપત થએલું બારકસબી તમારે હવાલે મલવાનો તે હોકમ આપશે;
"માટે એ બાબે માહરી તરફથી તાંહાંના વડા હાકેમ ઉપર તમારી ખુબી તથા
"ભલાઇ સંબંધી ભલાંમણનો કાગલ લખી આપું કે તેથી કરી તમારી મુરાદ
"વેહલી બર આવે." હાવી સલાહને સરણ થઈ ગોવાના ગવરનર જનરલ
સીંઓર વીઝરેલ ઉપરનો ભલાંમણ પતર લઇને શેઠ મજકુરે તે તરફ ચાલવા
માંડેઉં, અને થોડેક દાહાડે વરાઇ જે તે વખતપર પોરટુગીસનેજ તાએબે હતું,
તાંહાં આવી પોંહતા; જાંહાં શીનોર શેરાંણુ નામનો અમલદાર હકુમત ચલાવતો
હતો, તે પોતાના રેસાળા સહીત શેઠ મજકુરને એસતેકબાલ આવી મોટી જા-
હોજલાલી સાથે શેહરમા દાખલ કીધા; અને મોલાકાતની સઘલી કીરીઆ
પુરી થઇ રહેઆ પછે શેઠ મજકુરને મુસાફરીની તસરીફ વીશે જારે શવાલ
પુછેઓ, તારે પેલી ઉશમાંણ ચલેબીના બારકસની બાબદ જાહેર કીધી; જે
સાંભલીને શીનોરે પણ પોતાની તરફથી ગોવાના હાકેમની ઉપર ભલાંમણનો
એક કાગલ લખી આપેઓ. વરાઇ ખાતે કપતાંન સેરાંણુના નાદર બગીચાથી
સોભા પાંમતો જે બંગલો હતો, તેમાં શેઠ એક દાહાડોને આખી રાત તેમની
મેહમાંનદારીમા ગુજારેઆ પછે, બીજે દાહાડે તાંહાંથી રૂખસત પાંમેઆં; જે
વખતે તેમનાં દરજ્જા લાએકનો એક શોભાએમાન સરોપાવ તેણાને નજર
કીધો; અને મોટી ખુશી સાથે તે કબુલ રાખીને વીદાએગીરી લઈ ગોવા તરફની
રાહ એખતેઆર કીધી. શેહરથી થોડેક દુર પોંહચેઆ વીશેની ખબર ગવરનર
જનરલ વીઝરેલને થાઈ કે, સુરત ખાતેથી આપણા દલાલ શેઠ રૂસતમ માણેક
અતરે આવેછે; તારે તેમને લેવા માટે નામદાર સરસુબાએ પોતાની કાંઉનશીલના
અધીકારીઓ તથા બીજા અમલદારોને સાંમણે મોકલેઆ; અને તેઓની સાથે

આ શેઠ શેહર મધે આવેઆ. વાઇશરાએ દબદબા ભરેલી દરબાર આરાસતે કરીને તેમની મુલાકાત જારે લીધી, તે વખતે નામદાર હાકેમને લાએકનુ પોતાની સાથે હાજર રાખેલું કીંમતી નજરાંણું કુરનસ બજાવી તેમને મુબારક કીધું; જે મોટા પેઆરથી લઈને કબુલ રાખેઆ પછે મુસાફરી ખેંચવાની મ-કશદ પુછવા લાગો. શેઠે પોતાની વીનંતી ગુજારી કહેઉં કે "એ નામવર "સરદાર, સુરતના સોદાગર ઉસમાંન ચલેબીનુ માલ તથા નગદીથી ભરેલું વાં-"હાંણુ તમારી આરમારે પકડીને જપત કીધુંચ, તેનો છુટકારો મેલવવાની "આરંજુથી હાવી સખત મુસાફરી સહન કરી હું અતરે આવેઓશું કે તમારી "મોટી મેહરબાંણીથી તે બારકસને પાંમું." એટલું કહી પેલાં ભલાંમણના બેએનાંમાં શીનોર વીઝરેલને સપુરદ કીધાં; જેમા શેઠ મજકુરની નીહાએત ખુબી ભરેલી બીના વીશેનુ વરણન લખાએલું હતું, તે વાંચી મોટી ખુશી ઉપજાવી; અને ખુશ મીજાજથી હસતે મોહડે હાકેમ સાહેબે ભરોશો આપી કહેઉં કે, "એ રૂસતમ શેઠ, મુસાફરીની સખ્તીથી તમો ઘણાજ થાકેલાછો, માટે "થોડા દીવસ વીસાંમો પાંમવા માટે અતરે આસાએસ લઈ રેહવો; અને ખાતર "જમાં રાખો કે ચંદરોજમાં તમારૂં કાંમ હું પાર ઉતારી આપીસ." એટલો દીલાશો દઈને આરાસતે ભરેઉં એક ખાસ મકાંણ શેઠને રેહવા માટે આપેઉં; જાંહાં લગભગ નવ મહીના તુલીક હોરમત સાથે રહીને ગવરનર જનરલની અતીઅંત પરીતી મેલવી લીધી, એટલુંજ નહીં પણ તેટલા અરસામા સુરતથી તરેહ તરેહની તોફા ચીજો મંગાવીને તે સરશુબા ઉપરાંત તાંહાંના બીજા મોટ મોટાઓને ભેટ આપેઆથી ગોવા જેવાં શેહરમા રૂસતમ શેઠ આસકાર થાઈ પડેઆ. કેહચ કે આ શેઠ મજકુરે તે શેહરની અંદર એક નાહનકરો પણ રોનકદાર મેહલ પોતાને ખરચે બંધાવીને, સઘલી તરેહના શીનગાર સાથે એવો તો શોભા ભરેલો કીધો કે, તેની રચનાં જોઇ સરવે કોઇ હેરત રહેઆ. તે એમારત જારે સમપુરણ થઈ તારે તેમા તાંહાંના ગવરનર જનરલ તથા તેની કાંઉનશીલના નાંમીચા અધીકારીઓ ઉપરાંત બીજા અમલદારો વગેરેને એક દબદબા ભરેલી પાદશાહી જીઆફત આપી હતી; જેથી કરી શેઠ રૂસતમ માં-ણેકની જાહોજલાલી તથા તેમના દેરવીયની બુલંદી વીશે સરવે લોકોની ખાતેરી થાઇ કે, આ કાંઇ સોદાગર નહીં પણ ખરેખરો શાહજાદો નજર આવેછે; કેમકે તેણાની સઘલી ઢપછપ તેહવીજ હતી માટે અજાંણેઓ જો ભુલાવો ખાએ તો તેની કાંઈજ નવાઈ નહીં ગણાએ.

શેઠ રૂસતમ માંણેક જે કારણસર સુરતથી ગોવે સુધી ગયા, તથા તે તરફ પોતાનો દરવીય ખરચીને દેખાડેલી જાહોજલાલી ઉપરાંત અમીરી ખવાસની સઘલી કેફીએત જારે સતાવાલાઓ તરફથી ઠેઠ પોરટુગાલ ખાતે જઈ પોંહતી તારે તાંહાંના નામદાર રાજા તથા તેની દરબારના અમીરલ ઉમ-રાઓ વગેરે સઘલી પરજા આ શેઠની બુજોરગી તથા દાનાઇ ભરેલા ઉતંમ આચારની ભારે સ્તુતી કરવા લાગા; અને જે કારણ માટે હીંમત બાંધી તેની સાબાશી આપતાં રાજાએ તેણાનુ કાંમ સરનજાંમ ઉતારવાના હેતુથી ગોવા

ખાતે ઘણીજ તાકીદ ભરેઓ હોકમ મોકલાવેઓ; તે ઉપરથી ગવરનર વીઝરેલે પેલું જપત કીધેલું વાંહાંણ; તે માંહેલા માલ તથા નગદીથી જેહવી હાલતમાં અસલ હતું તેવાજ આકારમાં સઘલાં માણસો સહીત દંમણથી તતકાલ ગોવા તરફ બોલાવી મંગાવી શેઠ રૂસતમ માંણેકને હવાલે કરી દીધું. આ શેઠે ઘણા મહીના સુધી ગોવામાં રહીને પોતાની સખાવતથી કીરતી ભરેલી ભલાઈ જે કરી દેખાડી, તેના બદલામા ગવરનર જનરલે એક પાદશાહી લાએક પોસાકનો ઉંમદા સરોપાવ તેણાને પેહરાવેઓ. હાવું માન મલેલું જોઈને તાંહાંના લોકોએ તેમની વીદાએગરી ટાંકણે પોત પોતાની મગદુર પરમાણેના હધીઆઓ જે નજર કીધા તે તેઓ દરએકના માહભારત ઉપકાર સાથે કબુલ રાખેઆ; અને સઘલાઓએ બજાવેલી પરોહનાગતથી સંતોસ પાંમેઆં પછે પોતાની નેક મુરાદમા ફલદરૂપ થઈ પેલાં છુટકો પાંમેલાં વાંહાંણ મધે ચહડીને દરીઆની સફર કાપતા શેહજ દાહાડામા સુરતનુ આબાદ બંદર સલાંમત કીધું. શેહરમા જારે ચોતરફ ખબર ફેલાઈ, તારે શેઠ રૂસતમ માંણેકની ફતેહ ભરેલી કીરતી વીશે ખરાં જીગરથી લોકોએ આબાદી ચાહી. વાંહાંણમાથી ઉતરીને કીનારે આવેઆ પછે શેઠ મજકુર સરસુબાની હજુર હસતે મોહડે રજુ થયા, તારે તે નામદારે મોટાં માંન તથા પેઆરથી તેમની ભેટ લઈને ઘણીવાતે સરફરાજ કીધા; અને દોલતની તો જોકે આ સાહેબને કશી કોતાઈ નોહતી, તોપણ નવાબ મુસતેતાબની તરફથી એક ઉંચા સરોપાવની જે ભેટ થાઈ, તે શાહનશાહ પાશેથી મલેઆ જેટલા મરતબામા લેખીને હાકમનો મોટો આભાર માંનેઓ.

પેલો મલેકુલ તોજાર ઉસમાંણ ચલેબી, જે પેહલાં તો મોટી જાહોજલાલીમાં ચકચુર હતો; તે આ શેઠ રૂસતમ માંણેકના આભાર નીચે હવે ખરેખરો દબાઈને ખબર મલતાંવાર શેઠને મકાંને મોટી આજરખાઈ સાથે તેમની મોલાકાત લેવા સારૂં ચાલી આવેઓ; અને વીપતમા પડેલાં પોતાનાં બારકસ વીશેની સઘલી કેફીએતથી વાકેફ થયા પછે, શેઠ મજકુરને પોતાને મકાંને તેડી ગયો; જાંહાં કેટલાક સોદાગરો તથા ઈસત મીતરોની એક મીજાલસ મેલવીને તેઓની હજુરમાં શેઠની ઘણી વખાંણ કીધા પછે તેનાએ ખેંચેલી રંજના બદલામા મોટી કીંમતનો સરોપાવ તથા ઘણી તરેહનાં બીજાં નજરાંણાનો અધીઓ આપેઓ; એટલુંજ નહીં પણ આ શેઠને તસદી પોંહચેઆ સાથે ઘણો મોટો ખરચ જે થયો હતો, તેવીશે નમનતાઈથી માંફી ચાહી તેમના હકમા શદહજાર દુવા આફરીન ગુજારીને મીજલસ બરખાસત કીધી.

હાવી રીતનું પરોપકારી ભરેઉં માહભારત કાંમ એક તરાહેતને ખાતર પોતાનો જર ખરચી, જીવને જોખમમા નાંખી જેહવું શેઠ રૂશતમ માંણેકે સરંણજાંમ પોંહચાડેઉં, તેહવું તે વખત ઉપર ઉસમાંણ ચલેબી પોતે સઘલી પુંજી ખરચીને ખુહાર થાતે, અથવા તેની તરફથી મુગલાઈ સરકાર લડાઈ ઉઠાવતે, તોપણ તેઓ હરગેજ બજાવી સખતે નહી; માટે એજ વાત ઉપરથી આપણને મજબુત સાબેતી મલેચ કે, જાંહાં પરજાનાં જાંન માલનો કશોએ સંભાલ નહી થાએ તેહવા ભરોસા વગરનાં રાજમા એવોબી એક સખી નર ઉગી નીક-

લખ્યો હતો કે, ઓદાની બખશીસ ઉપર સદા આધાર રાખીને કોઈનુંબી સંકટમાં પડેલું મુસકેલ કાંમ માથે ઉઠાવી લેવામા સારી સખતી ધરાવતો હતો. હાવી કીરતીના બદલામા છેક દીલ્લીની શાહણસાહતથી આ રૂસતમ માંણેકને સુરત મધે કોઈ સેકડો વીંધા ખાલી જમીનની નવાજેસ થાઈ. પરથમમા માંન ભરેલો ખેતાબ અને તેપછે જમીનદારીનુ માલેકપણું મલેઆથી તેમનું પરીવાર શેઠ ખાનદાનની અટકે આજે પરથવી ઉપર પરકાશી રહેલું જણાએછે.

ઉપલી બાબદોમાં જોકે ઘણું કરીને આ શેઠ મજકુરનો લાભબી સમવાએલો જણાઈ આવેએછે, પણ હવે પછે નોંધાતી વાતો તેમની ખરેખરી સખાવત ભરેલી કીરતીનું બાંકું જે વજાડશે, તેમાંથી મનને રીઝાવે એવા નીકલતા શુંદર સરોદ ખચીત કરી આપરે સાંભલવા જોઈએચ. દીલ્લીનાં શાહણશાહ ઓરંગજેબનાં હોકમથી સુરત શેહેરનાં જરથોસતી લોકો ઉપર જજીઆનો જુલંમગાર કર હુધડાવવાનુ કાંમ જે સરૂ થયું, તે વાતને આપણ સારી પેઠે જાંણી ચુકેલા છઈએ કે, હેવા શેતમગાર વેરાથી ઈરાંન તરફ રેહનારા આપણા હંમદીનો ઉપર અગાઉ કેહવી મુશીબતો ગુજરતી હતી. અને તેનો છુટકો જો કદાપી મુંબઈનાં જરથોસતી સરીમંત સાહેબો નહીંજ કરતે તો, આજ દન તુલીક સખતીવનાનો એકબી ઈરાંની પારસી પછે જીવથી અથવા ધરમથી તે તરફ સલાંમત રેહવો મુસકેલ હતો; તેહવો અફશોસ ઉપજાવનારો હીંગાંમ સુરત શેહરનાં જરથોસતીઓને માંથે ચોંહટી બેઠો; જેનો બોજો સખતીવાલાઓને તો કચવાટ થયા છતાં કાંઈજ ભારે પડ્યો નહી, પણ ઘણા ખરા લોકો ગરીબ તથા મુફલેશીમાં ગીરેફતાર રહીને મોટી મુસકેલથી પોતાનો સનસાર ચલાવનારા હતા, તેઓ મલતા તેમના બચ્ચાં છોકરાંઓ ઉપર જજીઓ, નહી ભરાઈ સકેઆની વીરૂધ અતીશીઅ શેતમ જારે ગુજરવા લાગો, તારે તેઓ સઘલા જણાઓ એખીટા થાઈ મોટી માહેતમ પોશી સાથે કકલાટ ભરેઆ પોકાર માંરતા શેઠ રૂસતમ માંણેક પાશે આવીને આજેજીથી અરજ કરવા લાગા કે, "આ આફતમાથી હમારો બચાવ કરો; નહીતર હમારી જીંદેગીનો અંત ઘણી બેહોરમતી સાથે આવશે." જારે હાવી રીતનાં પડતાં દુખ ઉપર મીનત જારી થાએલી સાંભલી તારે શેઠ મજકુરે પોતાનાં દીલમાં રેહમનો અંસ ઉતારીને વગર ઢીલ શેહરની કચેરીનો દીવાંન જે મોટો અંમીર હતો તેની પાશે ગયા, અને જે લોકો તદન ખમી નહીંજ સકે એવા કોઈ સેંકડો પારશીઓ ઉપર નખાએલા જજીઆનો જુમલો એખીટો કરી તેટલાં નાંણાંની મોટી.રકમ પોતાની ખાસ પુંજી મધેથી સરકારમા આપી; એટલુંજ નહી પણ તેહવા મોહતાજ લોકોની તરફનો બીજો એક ભારે બોજો પોતાનેજ સર ઉઠાવીલઈ સરકારને અરજ કીધી કે, દરસાલનાં જજીઆની તેટલીજ રકમો તેવન જાથુક આપેઆ કરશે, માટે તેઓ પાશેથી હવે એ બાબદમાં કશી તેએશીલ કરવી નહી. હાવી રીતનાં આરકતરા જુલમી કરની રકમનો કશો આંકડો કીસસામા લખેલો જણાતો નથી, પણ અટકલથી ધારી સખાએછે કે, દરવરશે ઓછાંમા ઓછા રૂપીઆ હજાર પાંચને આસરેના પરમાણ પરમાણે

થોડુંકસુધી ભરાયો હશે. આ હાતંમ સરીખી સખાવતથી શેઠ રૂસતમ માંણેકે બીચારા ગરીબ હંમદીનોનો જે છુટકો કરી આપેઓ, તે જોઇ સઘલાઓએ ખરાં અંતકરણથી તેમના વઉસ પરંપરા સહીત ચાહેલી આબાદીના આશીરવાદ, હજી સુધી આ ખાંનદાંનમા ફલદરૂપ પાંમતા રહેલા આપણી નજર આગલથી બીશેઆ નથી.

રૂસતમ શેઠની ઉપલી સખાવતનો આવાજ જારે શેહરમાં ફેલાયો, તારે એવા એક બુલંદ હીંમતનાં સખી દાતારનો આસરો પાંમવાની પુર ઉંમેદ બીજી કોમવાલાઓનેબી થાઈ. ખરૂંછે કે એક ધણી કદાપી પોતાનાં એશી અથવા તોલાના લોકોને જેબી બાંહાંને વખતસર કાંઈ નવાજેસ કરે, તેતો કુદરતથી ઉતરેલી તેની ફરજ અદા થાએલી કેહવાએ; પણ જે સખસ તેથીબી આગલ વધીને ખોદાની સરવે ખલકતને સરખી આંખે જોઈ તેમાં ભેલાઈ જાએ, અને નેઆત જાતનો કશોએ ફરક નહી જાંણતાં પુરકોમનેબી પોતાનાજ ભાઈબંદ જેહવા પીછાંની તેઓનાં દુખનુ નીવારંણ શોધે, તે ખરેખરો માંહ ધરમી દાતાર અને ખોદાની રેહમતને પોંહચવા લાએકનોજ ગણાંએ. એવાઓની સંફમાં સમાઈ રહેલા આ શેઠ મજકુરની હજુરમાં ઘણાએક હીંદુ ગનેઆતનાં ગરીબ લોકોની સંકટમાં સપડાએલી માંતાઓ, બાએડીઓ, બેહેનો તથા છોકરાંઓ વગેરે, આંજુઓંના રેલા ઉતારતાં આવીને કરજોડીસાથે મીનતજારી કરવા લાગાં, કે "હમારા બાપ, ભાઈ, ભાએડા, તથા વીરાઓને, તેઓથી "જજીઆનો જુલમી વેરો અપાઈ નહી સખાયાને લીધે નીરદયાલું સરકારે "બલતવારીથી પકડીને કેદખાંને શેતંમ ગુજારતા ઘોંધી મેલઆચ; અને તે "ઉપરાંત ઘેરબારો ઉપરબી જપતી બેસાડીછે; તેમાંથી હમોને છોડવી આપવા- "લાએકનો તમો શેવાએ હમારો ગંમખાર, તથા દાદનો લેનાર બીજો કોઇ "જણાતો નથી. માટે હમારાં જાંન તથા માલની સલાંમતી જે તમારીજ "મદદને આધારે લટકાઇ રહીચ, તેને સંભાલી લેવો; કેમકે હમો બીનશક- "તીનાં લોકો ઘણીજ મુફલેશી તથા દુબલી હાલતમાં એવાંતો ગીરેફતાર "છઈએ કે, મેહનત મસાગત ખેંચીને મજુરી કરતાંબી હમારૂં પેટ ભરાઇ "સખાતું નથી, તાંહાં હાવો શેતમ ભરેઓ જજીઆનો જુલમી કર કેહાંથી "ભરીએ." જારે આવો માંમલો શેઠે જોયો તારે તેઓની હાલત ઉપરબી મેહરબાંણગીની નજર પુગારી, પોતાનો એક નાએબ નોશેરવાંનજી નાંમનો હતો તેમને સરકારનાં દેવાંન પાશે મોકલાવીને તેહકીક કરાવેઆ પછે, જેટલા હીંદુલોકો એ કારનસર કેદમાં પડલા હતા, તેઓને માંથે નાંખેલા કરના કેટલાક હજાર રૂપીઆ જે થયા, તે ચુકતે હસાબે તતકાલ પોંહચાડી સઘલાઓને જજીઆની જંનજાલીમાથી મોકલા કરી આપેઆ. લોકો બીચારા કેદખાંનેથી બલાશી પાંમતાં વારજ સઘલાઓ હંસતે મોહડે શેઠ મજકુરની હજુરમાં રજુ થાઇ તેઓને માથેથી દફેકીધેલી મુશીબત વીશેનો બેહદ ઉપકાર માણેઆ; અને ખોદા સાહેબની જનાબમા આ શેઠના હકમો હજારો હજાર દુવા આફરીન ગુજારી પોતપોતાને મકાને ચાલતા થયા.

જજીઆના વેરાની વીતમનામાથી ગરીબ લોકોને જાવેદાન સુધીની મોક-
લાસ મેલવી આપવાનો હેતુ ઈછી શેઠ મજકુરે અંતે દીલ્લીખાતે દાદ પોંહ-
ચાડીને તાંહાંથી માફી મંગાવી તેઓના સર ઉપરનો બોજો તદન કાહડી ના-
ખેઓ હતો.

આગલા વખતના જુલમી રાજની પરજા, માથે હાકમ ધરાવેઆ
છતાં સંભાલવના રહીને પારકે હાથે ઘણીવાર જે લુંટાએઆ કરતી હતી, તેહવો
એક બનાવ ઈસવી સને ૧૬૬૪ માં જારે શીવા ગણી (શીવાજી) નામનો મ-
રાહઠો લુતારો સુરતની આસપાસના ગાંમડાંઓને ઘેરામા લઈ બેઠો, તારે
તાંહાંના પારસી લોકો ઉપર બનેઓ હતો; જે વીશે ફીરાશાનો જોડનાર એવું
જણાવી ગએઓચ કે, એ જહનુની રાહ મારૂએ ગાંમડાંઓની વસતીના મરદો,
ઓરતો અને બચાંઓ ઉપર કરૂરપણાની મોઠી જફા પાડી તેઓનાં ઘેરો ગધેથી
જેબી હાથ આવેઉં તે સઘલું લુટી લેતાંબી જારે નહીં ધરાએઓ, તારે તેઓ
ઉપર બીજો વીશેસ વેરો નાખેઓ. કેહચ કે એ ગીરદી વખતે ઘણાએક
જખમી થાએલા લોકો એની ચુંગાલમાંથી છટકીને જે નાહાશી ગએઆ તે તો
માલ બોહતાં જાનથી બંચેઆ; પણ જેટલાઓ સપડાએઆ તેટલાઓને જાંહાં
સુધી માંગેલો વેરો નહીં આપે તાંહાંતુલીક પોતાની ડરામણી છાંવણીમાં તેઓને
કેદ કરી મેલેઆ; એટલુંજ નહીં પણ ગાંમડાંઓમાં ચોઓ તરફ આગ સલ-
ગાવીને રેહવાશીઓને આપદામા નાખવા માટે તેઓનાં ઘેરબારો વઠીક બાળી
નાખેઆં. હવે જે લોકો બીચારા છતે હાકમે નધણીઆતા થાઈ લુંટાઈ લંગ-
ડાઈને શેતમગારનાં સેકનજામા સપડાઈ પડેલા હતા, તેઓ માંહેલા કેટલાકોના
નાંહાંરાભાગથી બચેલાં બાએડી છોકરાંઓ ઉપર કેદીઓ તરફથી એવો પેગાંમ
આવેઓ કે, આ નાપેકાર બારેસતીઓ તરફથી કેદખાનામા તેઓ ઉપર જે
અતીઘણો જુલમ ગુજરેચ, તેહવા બદકારોને હાથથી દંડ આપેઆ શેવાએ
તેઓનો કદી છુટકો થાશે નહી; તારે તે વાત સાંભળી બીચારાં ઘણાંજ અફ-
સોસમાં પડેઆં; કેમકે એકતો તેઓની સઘળી મીરાત લુંટાઇ ગએઆથી
ફકીરે હાલ બનેઆં, બીજું તો રેહવાના ઘેરોવઠીક આતરાને ભોગે ચહડીને
બરામ થાઈ ગએઆં, તેમાં વળી આ તરીજું દુખ એ ઉભેરાએઉં કે, તેઓનો
પરતીપાલ કરનારાઓ જુલમગારને હાથ બીનતકશીર કેદખાને પડેઆ. આ
લોકોના છુટકારાનો એલાજ સોધવા માટે સઘલાઓ એખીતા થઇને પરેસાણી
હાલતે શેઠ રૂસતમ માણેકની દેવડીએ દાદ માંગવા ગએઆ; જે વાત સાંભ-
લતાંજ દએઆલુ દીલના દાતારે તેઓ ઉપર રેહમની દરસઠી પોંહચાડી બીચારા
બીનતકશીરો ઉપર નખાએલા વેરાનાં રૂપીઆ દરાહજાર તતકાલ મોકલી તેઓને
શીવાગણીના બંદમાથી છોડવી મંગાવેઆ. અને તે ઉપરાંત જે જે લોકો બીસ-
માર હાલતમો આવી પડેઆ, તેવા દરએકનાં ઘેરબારો જરૂરીએતની ચીજોથી
પાછાં ઉભાં કરાવી આપીને પોંહતેલી મુશીબતમાં સનતોરા પમાડેઓ.

એ શીવાએ શેઠ રૂસતમ માણેકના બીજાં કેટલાંક ઉપીયોગી ધરમના
કામો ઉપર નેધાહ પોંહચાડતાં એવું માલુમ પડેઉંચ કે, સુરતની બાહેરના

ઝીલાઓ તથા જંગલો તરફ રસતાવચે આવેલી ખાડીઓ તથા નદીનાલાંઓની કેટલીક નડતથી રાહદારી તથા ભારબરદારી મુશાફરોને વરસાદના દીવસોપર અતીઅંત હેરાનગતી જે પોંહચતી હતી; તેહવી દીકટ જગાઓ ઉપર આ શેઠે પોતાની ગરિનો દરવીઅ ખરચીને ઘણે ઠેકાણે મજબુત પુલો બંધાવી આપેઆથી સંઘલી અડચનો મટાવી દીધી. કેટલીક વેરાણ જગો વશાવવા માટે જાહાડપાનો ઉગાડીને બાગબગીચાઓની લીલોતરી એવી તો રચાવી દીધી હતી કે, તે જોયાથી દુખીઆરાઓ જલદી આરાંમ પામે. શેહરની અંદર એક સુંદર અને કોશાદે મકાન જરથોસતીઓને સર અવસરે વાપરવા માટે બંધાવીને જોઈતા અશબાબની આરાશતાઇ શીકે ધરમખાતે બખશીંદા કીધું; જાંહાં કેહચ કે, આજવુલીક તેનો લાભ તાહાંની અનજુમન લેતી આવેછે. અને તે ઉપરાંત આસપાસના ગરગાંમડાંઓ, તથા બીઆબાન જંગલો તરફ જાંહાં મુશાફરો તથા પશુપરાણીઓને આવજાવ કરવાના મથકો હતાં, તાંહાં તેઓની પેઆશ મટાડવાના હેતુથી કોશાદે કુવાઓ* તથા અભાડાઓ ખોદાવીને મજબુત બંધાવી આપેઆ; એટલુંજ નહીં પણ તેઓની જાથુક મરામતના ખરચ માટે જાગીરો લઈને અલાહેધી રાખેલી, હાલની ઘડીસુધી તે તરફના રખેવાળો પાશે સલામતી સાથે સચવાઈને તેની ઉપજમાથી આવું પુનનુ કામ ચાલુ રહેલું છે.

જે પાકીજેહ ધરમમા આ શેઠ જનમ લઈને દુનીઆ અંદર આસકાર થયા, તેનુ માન જાલવી રાખવા માટે તેવન એટલાતો કોશેશમંદ હતા કે, મજહબનુ કોઈબી ફરમાન પોતાની જીંદગી સુધી વેઅરથ જવા દીધું તો નહીંજ; પણ તે પછેબી તેવી કીરીઆનુ કામ હંમેશાં ચાલુ રાખવાના હેતુથી, પોતીકા વારેસોના હસતકમા એક મોટી પુંજી અલાહેધી આપીને તે વીશે એવી સખત વસીએત કરી ગયાચ કે, તેની ઉપજ તેજ કારણ વતરોગે બીજાં કોઈ કામમા બીલકુલ વાપરવી નહીં; અને તેજ કાએદાકાનુન મુજબ તેમની પેહડીથી ઉતરતા આવેલા પુંજીના રાખનદારો પોતીકા મુરબીના હોકમને તાએ રહીને અંમલ કરતા જણાએછે.

એ ઉપરાંત એક ઉતમ ઈઆદી શેઠ રૂસતમ માણેકની સખાવત સંબંધી જે આસકાર થએલીછે, તે એકે, જે કોઈ આદમી ઘણીજ ગરીબી હાલતમા રહીને પોતાના ફરજંદો પરણાવેઆમા અસકત જણાયા, તેહવા સખસો ઉપર મેહરબાંની કરેઆમા એવાતો ખંતી હતા કે, કેટલાકો તો તેહવી ગીરેફતારી ભોગવેઆ છતાં આબરૂને ખાતર એક હરફ વટીક બાહેર કાહડવામા

---

* એ માહેલો એક કીરતીવાન કુવો બારકશના હજીરા આગલ તેમના નેક નામની ઈઆદી ધરાવતો જે હજીસુધી ઉભેલોછે, તે ય૦ ૧૦૬૮ મા કોઇ એવે શમુહુરતે બંધાએઓચ કે, આજે ૧૭૫ વરસની લાંમબી વએ પોંચીને જેવીને તેહવી હાલતમા સલામતી સાથે પેઆશાઓને સંતોશ પમાડેછે. એ ઉપરાંત બીજા કુવાઓ રૂશતમ પરામા, સચીનમા, લાજપોરમા અને અસુંદરમા જેછે, તેઓની ઉંમરબી તેટલીજ ધારેઆમા આવેછે; પછે થોડાંક વરસ આગલ પાછલ હોએ તેની ચોકસ ખબર મલી નથી. નો૦ લે૦

સરમાતા હતા, તેહવાઓનેબી હરેક બાંહાંને પોતાને તાંહાં બોલાવીને ગુપતદાન દીધાથી દર વરશે તેમના આસરા હેઠલ ઘણાક નાવારેસ જોડાંઓ બંધ બેસતાં હતાં.

શેઠ રૂસતમ માણેકનુ આ કામ એવાતો ઉસતવાર પાયાપર ઠરી રહેલુંછે કે, તેની સાથે તેનાનુ નેક નામ જે ચીકટ ચોંટી બેઠુંચ તે કોઇનાબી મોહડાંમાથી દર દાહાડાનો એક કલાક પણ ભુલાતું તો હશેજ નહીં. આ મુબારક નામ તે સુરત શેરના રૂસતમ પરાંનું દીપેછે; અને તે વીશે એવું કેહવાએચ કે, દીલ્લીની શાહણસાહત તરફથી આ શેઠને શેહરની આસપાસ મુબલક જગેઆ જે નવાજેશ થાએલી હતી; તે માહેલો કેટલોક ભાગ પોતાના એશીઓ, તથા ઇસ્તમીતરો વગેરે લાગતા વલગતાઓને અંમલા બાંધી રેહવા માટે તેનાએ જારે મુંફત આપી, તારે તેના હએસાનમા વસતી કરી રેહનારાઓએ તે બાંધેલાં પરાંને તેમના નામ સાથે જોડઉં; અને તે દાહાડાથી તે ચંદરોકાલ સુધીની એક જીવતી સનદ દુનીઆંની હજુર પરકાસતી રહેલીછે. શેઠ રૂસતમ માણેકની હઇઆતી બાદ ઉપર જણાવેલી માહેલી કેટલી જગેઆ તેમના ફરજંદોમા વેંહચાઇ ગયા પછે, તે માહેલા બે સાહેબોના હસતકથી તેવીજ સખાવતમાં અપાએયાને લીધે "ફરાંમપરૂં" તથા "નાહનપરૂં" જે વશેઉંચ, તેમા એકતો આ શેઠના વડા દીકરા ફરાંમજી, તથા નબીરા નાનાભાઇ બમનજી* ના નામો જોડાઈ રહેલાં કેહવામા આવેછે.

બારેહકતાલાએ શેઠ રૂસતમ માણેકને જે અખુટ ખજાંનો બખશેઓ હતો, તેની સાથે અઓલાદની આબાદી ફેલાવનારા તરણ બેટાઓની નવાજેસબી દીધી હતી; જેમધે વડા ફરાંમજી, વચલા બમનજી અને સરવેથી નાંધલા નવરોજજી હતા; જેઓ કેહચ કે બાપના નામને જેબ આપે એવા નામવર નરો એકેકથી સરસ વખણાઈ ગયાચ, પણ અફશોસછે કે તેઓ માહેલા એક (નવરોજજી શેઠનું થોડુંક બયાંન હવે પછે આવશે) શીવાએ બીજાઓની કારકીરદી સંબંધી હકીકત નોધી રાખવામા તેમના કુટુંબીઓએ અતીશીઅ ગફલતી કીધેલી જણાએછે, નહીંતર તેટલી વીશેસ કેફીએતથી આ "બાહાર" અછો શીનગાર મેલવી સખતે.

બાપથી જનમ પાંમીને જીંદેગી સુધી પાદસાહી લાએકની જાહો જલાલી ભોગવેલા સખી શેઠ રૂસતમ માણેકને આ જાહાંનમાથી કુચ કરીને જાવેદાંની જગેએ રવાને થયાનો રોજ ૧૦ મો માહ ૧૦ મો શેહણશાહી સાલે ૧૦૮૮ ૫૦ નો હતો; અને તે ઉપરથી આ બીનાને મથાલે દેખાડેલા જનમ સાલનો મુકાબલો મેલવતાં ૮૬ વરસની જઈફીએ તેવન પોંહતેલા માલુમ પડેઆછે.

* એજ શેઠને નામનો એક મોહલો આ ટાપુની અંદર કોટમા "નાનાભાઈ બમનજી સ્ત્રીટ" કરી મસહુર થાઈને દનરોજ આપણને દરસન આલેછે. નો૦ લે૦

શેઠ નવરોજજી રૂસતમજી.

રૂસતમ માણેકના સરવેથી આ નાંધલા દીકરાનો જનમ ય૦ ૧૦૩૨ નો અટકલવામા આવેઓછે. અશીલ માબાપની પીઠથી પરકાશેલાં તરણ ગોહેરો માહેલા આ નાહનકરા હીરાએ સુરતથી છેક ઈંગલાંડ સુધી, અને તાંહાંથી પછે મુંબઈ ઉપર જે શેરાની દીપાવી હતી, તે વીરો સતાથી સાંભલેલી ખીના હીંઆં દાખલ કરીએછે.

આ શેઠ અસલ તો સુરતખાતે રહીને બાપના અંમલમા મોટી જાહો-જલાલીથી અંમીરી ભોગવતા હતા; મગર મોગલાઈ રાજની તરફ તેવનના બાપ વખતથી જે વફાદારી બતલાવતા રહેઆ, તેનો બદલો આડકતરી રીતે પાંમઆને લીધે તાંહાંથી તેનાને નીકલી જવા માટે મલેલા સબબની કેફીએત એવી કેહ-વાઇચ કે, અંગરેજી કોઠીવાલાઓ સાથેં મરહુમ શેઠ રૂસતમ માણેકને દલાલીના મુબલક કામ સંબંધી બોહોલો હીસાબ જેમ ચાલેઓ હતો, તેમ તેવનના મરણ પછે અરસપરસની ગેરસમજુતીએ ઉઠેલા વાંધાને વાસતે (આ શેઠે વેલાતમા જઈને કોરટ આવ ડાએરેકટરોની હજુર જાહેર કીધા મુજબ) તે કોઠીદારોની ઉશકેરનીથી ઈ૦ શ૦ ૧૭૨૩ ની આખેરીમા તેમના બાપીકાં ઘેર ઉપર નવાબ મોમીનખાને વગર તેહકીકાતે એકાએક જપતી બેસાડી, એટલુંજ નહીં પણ મરહુમ શેઠ રૂશતમના વડા દીકરા ફરાંમજીને પકડી દરબારમા કેદ કીધા.

જાંહાંની શાહણશાહતથી બા મુદત થાઈ જેઓ ઉપર ચાલતી આવેલી અપાર મેહરબાંણીનો તીરશકાર જારે તેનાજ હાકમે કરી દેખાડઓ, તારે તેહ-વાની હકુમત હેઠલ રેહવાની ધાસતી ઉપજેઆથી વચલા ભાઈ બમનજીને મુંબઇ તરફ મોકલી દીધા, અને આ હીંમતવાન નર "શાલશબીઉરી" નામની અંગરેજી મનવારમા ચહડીને પોતાની દાદ ચાહવા માટે લંડન ખાતે નીકલી ગયા.

તે વખતપર કેહવાતી સખતી ભરેલી સફર એખતીઆર કીધામા, આ સુખવાશી શેઠે બે મતલબ જે સાચવેલી સંભલાઇચ, તેમા એક ઇસ્ટ ઈંડીયા કુંપનીના વેપાર ખાતાંની કોઠી સંગાથે તેમના મરહુમ પીતાએ દલાલ તરીકે ચલાવેલા બોહોલા વહીવટ સંબંધી તેઓના કારોબારીઓ વચે ઉઠેલા વાંધાની ફરીઆદ નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકતરોની હજુરમા ગુજારીને, તેઓ ઉપર લેણા નીકલતા લાખો રૂપીઆ વશુલ કરવા; અને બીજું એકે ઉપર જણાવેલા નવાબે જાલમી દોર ચલાવીને તેમના બાપીકાં ઘેર ઉપર બેસાડેલી જપતી ઉઠ-ડાવેઆ ઉપરાંત વડા ભાઈને કેદખાનેથી છોડવવા વીશેની મદદ માગવી.

જેવી રૂડી નઈએત ઉસતવાર રાખી, તેનો બદલો આખેરસ તેણાને હેવો મલી આવેઓ કે, ઈ૦ સને ૧૭૨૪ ના એપરેલની આખેરીએ પોતાનુ પેહલ-વેહલું પગલું લંડનના કીનારાપર મેલઊં, તેજ વેલા શેહરની વસતીમા હીંદ ત-રફથી એક અંજાંણેઆં પુરૂસને એકાએક આવેલા જોઈ મોટી અચરતી સાથે ખુશાલીબી ઉપજી. ઠરીઠામ થયા પછે ધારેલ ઠેકાંણે જારે તેવણ હાજર થયા,

તારે કોરટના માનવંતા સભાસદોએ આબરૂની રાહે તેણાની ભેટ લઈને મુખ-જુબાંનીથી સઘલી કેફીએત સાંભલી તથા તેઓના વહીવટદારો તરફથી લખાઈ આવેલી ખીના વાંચી ઘણાજ દલગીર થયા; અને થોહજ મુદતમા ઘટતા બંદોબસતથી આ શેઠનુ કાંમ રૂડીપેરે પાર ઉતારી આપેઊં.

નાંમદાર ડાએરેકટરોએ હીંઆંની હકુમતના વડા (ગવરનર ફીફરા) ઉપર જે કાગલ લખીને આ શેઠ નવરોજજીને ઓલો આપેઓ હતો, તેની ડુપલીકેટ એજ ખાંનદાનના એક નબીરા પાશે સચવાઈ રહેલી કીરપાની રાહે હમારા જોવામા આવીચ, તેમા તેઓએ હેવું જણાવેલુંછે કે વગ લગાડીને શેઠ રૂસતમ માણેકના ઘેર ઉપરથી જપટી ઉઠાડી મેલાવીને શેઠ ફરાંમજીને છોડવવા, અને બમનજી શેઠ જો મુંબઈમા રેહવા ચાહે તો તેણાને કશી દખલ થવા દેવી નહીં. હાવું તાકીદનુ ફરમાન તે વખતની અંગરેજી હકુમતના વડા સાહેબોએ પોતીકા વફાદાર દલાલથી વારંમવાર થયલાં હએસાનનો વાજેબી હક જે પીછાંણેઓ, તે સંબંધી જેટલી સાબાશી તેઓને આપીએ તેટલી થોડી કેહવાએ.

ઉપલાં ફરમાનથી જોકે ગવરનર મજકુરનો સોફારસ પતર નવાબને પોંહચેઆથી ઘેર ઉપરની જપતી ઉઠી ખરી, પણ કેદ પડલા શેઠ ફરામજી પાશેથી પચાસ હજાર રૂપીઆ દંડના લીધા; અને ઘેર ઉપર જપટીએ બેઠેલાં માણશોના ખાધા પીધાની રાતબને નામે દરરોજ રૂ ૨૦૦ લખે બીજા ઓકાવેઆ પછે તે નીરદોસનો છુટકો કીધા છતાંબી તેમના ઘેર મધે નજરકેદ તરીકે રેહવાનો હોકમ આપેઓ હતો; જેથી કંટાલો ખાઈને તે શેઠબી પોતાના વચલા ભાઈની પેઠે બનતી જોગવાઈએ મુંબઈ તરફ નીકલી આવેઆ હતા.

મરહુમ શેઠ રૂસતમ માણેકના વખતથી ચાલેલા હીસાબ સંબંધી પાછલથી જે ભાંજગડ ઉઠી હતી, તેટલી બાબદ બેહુ તરફના એક વીચારથી ડાએરેકટરોની કોરટના અધીકારીઓ માહેલા ચાર ગરહસથોની લવાદી ઉપર જારે સોંફાઈ, તારે સરવે દસતાવેજો તેઓએ ચોકસાઈથી તપાશીઆ પછે વાજબી રીતે ચુકાદો કરીને ઈસ્ટ ઈંડીયા કુંપની પાશેથી સાત લાખ રૂપીઆને આસરે તેમને અપાવેઆ; અને નવરોજજી શેઠની ધારેલી બેહુ મતલબો સારી રવેશે સચવાઈને પાર પડી.

ઉપલાં કારણશર જેટલી મુદત આ શેઠ વેલાતમા રહેઆ, તાંહાં તુલીક ઘણાક ઊંમરાઓ, તથા સદગુની ગરહસથો સંગાથે તેમને સારી પીછાંણત પડી એટલુંજ નહીં પણ પોતાની ખુબી ભરેલી ચાલથી સરવે ઠેકાંણે માનબી મેલવતા હતા; અને મુંબઈ ખાતે જારે પાછા ફરેઆ, તારે કેહચ કે નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકતરોએ પોતા તરફની યાદગારી તેવણના જીગરમા થશી રેહવાના હેતુથી એક કીંમતી પોસાક (જેને અંગરેજીમા "કોટ આવ આરંમ" કરી કેહછે) ના સરોપાવની તેમને ભેટ પણ કીધી હતી; અને તેવાજ શુંદર શીનગારથી તે વખતપર ચીતારેલી તેનાની શોભઈતી સબીઓ તેમના નબીરાઓને તાંહાં હજીસુધી જોવામા આવેછે.

આ શકરમી શેઠના વચલા ભાઈ બમનજી તો ૧૭૨૪ ની શરૂઆતનાંજ સુરતથી પેહલવેહલા નીકલી આવેઆ હતા; જેની પુઠે શેઠ ફરાંમજી પણ તાં-હાંથી છુટકો પાંમેઆ પછે પધારેઆ; અને આ શેઠ વેલાત તરફથી રવાંણે થયલા ૧૭૨૫ ની શરૂઆતમા આવીને પોતીકો કાએમ મકાંન હીંઆંજ કરી રહેઆ, તારથી શેઠ ખાનદાનની વસતી વધીને આજદન તુલીક સેંકડોની ગ-ણાઈ શકાએછે; પણ કીરતીવાન તો રૂસતમ માણેકની પછે તેમના તરણ દી-કરાઓ, અને એક નબીરા ઉપરાંત તેમનેજ તાંહાં શુરત ખાતે ચાકરીએ રેહે-આથી શેઠમા ખપેલા મનચેરજી ખરશેદજી શીવાએ બીજા કોઈબી સાહેબો જાહેરમા જણાએલા માલુમ પડેઆ નથી.

આ નવરોજજી શેઠના નામની યાદગારી દેવાડનારો મજગાંમ ખાતે એક ફુહુજતો ડુંગર જે દેખાએછે, તેની રખેવાલી તેમના વારેશોથી પેદરપે ઉતરતી આવેઆ પછે હવડાં એક જવાન શેઠ અરદેસર મેરવાનજીના હસતકમાં રેહેલી છે; અને તેજ તરીકાથી શેહનશાહી ટોલાના સઘલા મોબેદો ઉપર વડા તરીકેબી તેજ ગરહસથ ગણાતા માલુમ પડેછે.

શેઠ નવરોજજી શેહનશાહી મેહેર મહીનાના બહમન રોજે બેહસતનશીન થયા, એતો દરરાણે તેણાની થતી બાજ ઉપરથી ચોકસ થડેછે; પણ સને વીશે તેમના કુટંબીઓને કાંઈજ માલુમ નહીં હોવાનુ કારણ એવું કેહવાએચ કે, ઈ૦ સને ૧૮૦૩ મા કોટ ખાતે લાગેલી ઘણીજ હેબતનાક આગમા તેઓની કેટલીક એમારતોની સાથે પુરાંણા વખતના ઘણાંજ કાંમજોગ દસતાવેજો તથા દફતરો બલી ગયાને લીધે બીજી ઘણી હકીકતોની સાથે તે વાતબી અંધારાં-માજ રહી ગઈછે.

શેઠ *મનચેરજી ખરશેદજી.

આ દુનીઆંમાં ફેલાએલા મહમદી દોર જારથી બીચારા મજદીઅસની મજહબવાલા પારશીઓ ઉપર ધરમસંબંધી ગજબનાક જુલમાત ગુજારવા લાગો, તારથી તેઓ સઘલી વાતે પાએમાલી પાંમીને ઈરાંનનુ અશલી વતન છોડેઆ પછે હીંદમાં આવેઆ; તાંહાં પણ તેજ પીડા તેઓને કપાલે જે ચોંટી બેઠી હતી, તે માહેલી એક વાતનુ વરણન એવું માલુમ પડેછે કે, શુરત ખાતે મુગલાઈ અમલમા રેહનારા જરથોસતીઓએ પોતાને તાંહાંની મરણ

* આ સુરતવાલા શેઠ મનચેરજી કાંઈ એજ ખાંનદાનના નહીં, પણ બેહરાંમ ફ-રાંમના કુટંબથી ઉતરેલા હતા; એવણના બાવા ખરશેદજી વીશે એવું માલુમ પડેછે કે, મુંબઈવાલા મરહુમ શેઠ માણેકજી નવરોજજીને તાંહાં તેવણ કીલીદારની ચાકરી પર હોયાને લીધે ખરશેદજી ખજાંનચી કેહવાએલા હતા; અને તેમના આ દીકરા તો બમનજી રૂસતમજી શેઠની અઓલાદથી ઉતરેલા શેઠ શોરાબજી મનચેરજી તથા દાદાભાઈ ખરશેદજી જેઓ માણેકજી શેઠના જમાઈ નાહની ઉમરમા સુરત ખાતે હતા, તારે તેઓની જેહલબમાં ઘણી મુદત સુધી રહીને કામકાજ કીધા ઉપરથી પરજામા શેઠની ઓલખાંને પરખેઆત થાએલા કેહવાયાછે. નો. લે.

પાંમતી મઇઅતને માટે આરાંમઘાહની બાંધેલી જગેઆ, જે દોખમાંઓને નામે અસલથી ઓલખાતી આવેછે; અને તે મકાંનને સરેસતા મુજબ એકજ દર-વાજો હોયછે; જેની સાંમણે શાકરમી શેઠ રૂસતમ માણેકના મરણ પછે કોઇ ઘણી લાંમબી મુદતે શેઠ મનચેરજી ખરશેદજીના વખતમાં તાંહાંની હ-કુમતવાલા ઇશલાંમી હાકેમોએ એવો હોકમ કાહડ્યો હતો કે, મરદો તથા ઓરતોના રવાંણોને એકજ દરવાજેથી દોખમાં અંદર દાખલ કરવું મલાહેજાથી ઉલટુંછે, માટે બીજો એક દરવાજો મુકીને તેઓ દરએકની મઇઅતને જુદે જુદે રસતેથી અવલમનજેલ પોંચાડવી. હાવો જુલમાત ભરેઓ ફરમાન અમલમાં લાંવવાની ઘણીજ તાકીદ જણાયા ઉપરથી જરથોસતીઓનાં ધરમને બેજાલત પોંચાડનારૂં થઉંત; પણ કેહવત મુજબ દોર તેનીજ દીન દીપી ની-કલવા જેવી હાલત જારે જોઈ, તારે મજકુર મનચેરજી શેઠે નવાબને દાખલા દલીલથી ઘણાબી સહમજાવેઆ; પણ જેના મજબમાં ધુમરાહીનો જહનુની ધુંઓ ભરાએલો, તેના નીરદયાલુ દીલમા તે વીશેની સહમજાવતે કાંઈબી અસર કીધીજ નહીં; અને નવાબે જોએઉં કે આ શેઠને દીલ્લી તરફ મોટા વગછે, માટે તાંહાં તેવણ નહીં જવા પાંમે હેવા એઆલથી તેમને બારને ચોકી પેહરાબી રખાવેઆ; પણ જેનુ નામ મનચેરજી શેઠ, અને જેનો હાથ એવી બાબદોમા સખી દીલથી સદા મોકલો, તેનાએ તેહવા અટકાવની કશીબી પરવાહ કીધાવના બાહરો બાહેરથી છુપી રીતે મુસાફરીની તઈઆરી કરાવી અને એક દાહડે તેવણ એવાતો ગુપચુપ તાંહાંથી નીકલી ગયા કે, પોતાનુ ધારેલું કાંમ પાર ઉ-તારીને પાછા ફરી વલેઆ તાંહાંસુધી કોઇનેબી કશી ખબર પડવા દીધીજ નહીં; અને બીજા પારશીઓએ નવાબનાં હોકમને તેટલો વખતવેર અણેક તરેહના બાહનાં કાહડીને અટકાવેઆ કીધો. આ શુરા શેઠે દીલ્લી જઇને શા-હનશાહની દરબારમા અરજ ગુજારી સાથે દીનની સરીએતથી ખુલાશો કીધો; અને નવાબે અમલમાં આણવા બાબેના બેહુંધા હોકમની માંફી ચાહી. જે વાત નામદાર શાહનશાહે બાહલ રાખીને સુરતના સરદાર ઉપર હેવો ફરમાન લખી આપેઓ કે, પારશીઓએ બનાવેલી મઇએતની જગેઆઓને કોઇબી રીતે હરકત પોંહચાડવી નહીં; અને એ લોકો પોતાના રવઈઆ પરમાંણે જેમ ચાલતા આવેઆચ તેમજ તેઓને ચાલવા દેવું. હાવો હોકમ જારે શાહનશાહી સહી મોહોર શીકેનો લઇને સુરત ખાતે નવાબની હજુરમા આ મનચેરજી શેઠ એકા-એક આવી ઉભા, તારે તે ઘણોજ ઓચંબામાં પડ્યો કે હાવી જપતી રાખેઆ છતાં ડેઠ દીલ્લી તુલીક એ જઈ આવેઓ, અને પોતાની સાથે ઘણીજ તાકીદનુ ફરમાંનબી લાવેઓ, તેથી તેના જુલ્મ માતની વાત જાંહાંની તાંહાંજ અટકી રહી; અને પારશીઓની ફીકર તથા ધાસતી ફતેહમંદી સાથે ટલી ગઈ. હાવા જાલમી રાજની સાંમણેબી વાજબીનીરાહે સરજોરી કરનારા શેઠીઆઓ જે સુરતમાં થઇ ગયા તે માહેલા આ મનચેરજી શેઠની અપાર ખુબી સંબંધી ઘણીક વાતો માંહેલી માતરે આ એકજ કીરતી પરકાશેલી દેખાઇ આવીછે.

શેઠ માણેકજી નવરોજી.

મરહુમ શેઠ રૂસતમ માણેકના નબીરા, અને નવરોજજીશેઠની ગાદીના આ એક હકદાર વારેસના જનમનો દાહડોવારબી મલીઓ નથી; મગર મરણ ટાંકણે જણાએલી વય ઉપરથી ય૦ ૧૦૫૭ મા હોએલો જોઇએ. બાપીકી મીરાસ હાથમા આવેઆ પછે કુટંબમા તથા મોબેદોના પંથમા સરવેથી વડા એજ શેઠ ગણાતા હતા, અને દરવીયનો ઉપીયોગ સારી તદબીરથી કરીને મંડલીઓમા ઘણા માનવંતા થઈ રહેઆ હતા. પોતાની હઇઆતીમાં ધરમના ઘણાક કાંમો તેનાએ કીધેલાં જે સંભલાએચ, તેની સઘલી હકીકત તો હાથમા આવેલી નથી પણ જરથોસતી ફીરકાના ઉપીયોગ માટે જેટલાં જાહેર કાંમો તેવણથી ઉતરતા આવેલા વારેસની રખેવાલી હેઠલ ઉભાં રહીને આ માણેકજી શેઠના નામની યાદી આપેચ, તેજ માતરે નોંધી લેવાની અગત વીચારીએછે.

૧૧૦૨ મા, મુંબઈના કોટ બાતે બજારગેટ સ્ત્રીટ નામના રસતાપર આતસ આદરાનનુ એક એબાદતખાનુ બંધાવેઉં હતું.

૧૧૧૯ મા, મુંબઇના કોટની અંદર પારશી બજાર નામના મોહલામા, જરથોસતીઓને સરઅવસરે વાપડવા માટે બાંધવા માંડેલું ધરમખાતાંનુ મકાણ તેમના ગુજરેઆ પછે તઈઆર થઇને માણેકજી શેઠની અથવા પંચાએતની વાડીને નામે ઓલખાએછે. આ વાડીની પછવાડે કાવસજી પટેલના મોહલામા આવેલું નશાખાનુબી કેહચ કે, એજ શેઠે બાંધી આપેઉં હતું. (જેનો કબજો ય૦ ૧૧૯૩ થી પંચાએતના સવાધીનમા રહેલો માલુમ પડેછે) એજ વરસમા આ નેકનામ નરને નામે નૌશારી બાતે એક દોખમું તેમના વારેશોએ બંધાવીને તાંહાંની અંજુમનને હવાલે કીધેલુંછે.

૧૧૨૮ મા, મુંબઈ બાતે મરણ પાંમતા જરથોસતીઓના રવાંણોને ઠેકાંણે પાડવા માટે ચોપાટીના ડુંગર ઉપર મોદીએ બાંધી આપેલું પેહલવેહલું એક દોખમું, નાહનકરૂં હોવાને લીધે વધતી થએલી વસતીને પુરૂં પડતું જારે નહીં જણાએઉં; તારે અનજુમનના હુધરાતથી બીજું બાંધવાનો એરાદો તે વખતના અકાબર સાહેબોએ કીધો; અને તે વાસ્તે ફરતી ટીપમાં આ શેઠે પરથમ રૂ ૨૦૦૦ ભરી આપેઆ હતા; પણ તેપછે તેવણના મરણની છેલ્લી ઘડીસુધી હુધરાતના બધા પઇસા ખરચાઈ જતાં તેનુ કાંમ તો અંતે અધુરૂંજ રહેઉં હતું. આ બાબે શેઠ મજકુરે અગમચેતી ધારીને પોતીકા વારેશોને આગમજથી જે ફરમાવેઉં હતું, તે મુજબ, તેવણના ગુજરેઆ બાદ ઘણે વરશે બાકીના કાંમ સારૂં જોઈતું રકમબંધ નાણું તેમની પુંજીમાથી અપાએઉં; અને એ મકાણ જારે તઇઆર થએઉં તારે તેની કીરીઆ વખતેએ દોખમાને મરહુમ શેઠ માણેકજીનુ નામ આપવામા આવેઉં.

એ ઉપરાંત ધરમના બીજાં ઘણાંક કાંમો આ શેઠ હસતકથી થએલાં કેહવાએછે, અને તે સઘલાં ખાતાં સદા સચવાઈ રેહવા માટે હેઠલ જણાવેલી જાગીરો વારેસના સવાધીનમા આપી ગયાચ કે, તેની ઉપજમાથી જોઇતો ખરચ ચલાવવાનુ તેઓથી બની આવે.

નવરોજજી હીલ નામનો મજગાંમવાલો દુહુજતો ડુંગર.

માણેકજી શેઠની વાડી પાશે બાંધેલી ચેહલીઓ.

બાહેરકોટના ઠાકોરદુઆર પાશેની કુટડવાડી.

કરેલવાડી આગલ કાવસજી બેરાંમજીના આતશબેહરામપર જવાની ગલીમાં પેસતાં જમની બોરદુએ આવેલી બુધનવાડી.

માહીમ ખાતેની વાડી જેને બમન થાવ કરી કેહછે.

અંગરેજી રાજના માલિકોએ બાંધેલા કાએદામા પોતાની ગાદી વડા દીકરા અથવા વડી દીકરીનેજ બખસવાનો બંદોબસત જેમ ચાલુ રાખેલોછે, તેવોજ રવઇઓ આ મરહુમ શેઠ માણેકજીએ પોતાની આદીના સંભાલ માટે પેહલ વેહલો જે પેસાડઓ, તેનું કારણ માતરે એટલુંજ જણાઈ આવેછે કે, આ શેઠની ચેરાગ રોસન રાખનારો કોઈબી બેટો તેમની પીઠથી અવતરઆવના બે દીકરીઓએજ તેમને તાંહાં જનમ લીધો હતો; અને તે માહેલી વડીને શેરાબજી મનચેરજી સાથે, અને નાધલીને દાદાભાઈ ખરશેદજી (જેઓ એજ ખાનદાનના હતા) વરે પરણાવી હતી. આ માહેલા છેલા ગરહસથને પોતાની હઇઆતીમા સારી પેઠે વારશો આપેઆ પછે, પોતીકી શેઠાઇ પણાની હકુમત તથા ધરમના મકાંણોની જાલવની વડા જમાઇ શેઠ શેરાબજીને સોંફતી વેલા હેવું વશીએત ઉસતવાર કરી ગયાછે કે, તેની કજાએ શેઠાઈપણાની માલેકી સરવે અરાકેઆંમત સહીત વડા વારેસનેજ પોહોંચતી રેહ; અને તેજ ધોરણ મુજબની શેઠાઈ વગેરા દરવગેરા ઉતરતી આવેછે.

હાવો પકો બંદોબસત પોતીકા પરીવારોમા બંધ બેસાડીને શેઠ માણેકજી રોજ ૧૨ મો માહ ૭ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૧૭ ય૦ એ સાહઠ વરસની ઉમરમા આ દુનીઆના દસતમાથી છટકીને જાવેદાન સુધીનો વાશો કરવા માટે હકની દરઘાહ તરફ શીધારેઆછે.

માણેકજી શેઠની ગાદીના થોડાક વારેસોનું ટુક વરતાંત.

ઉપર જણાવેલા મરહુમ શેઠની મસનદપર પેહલવેહલા તેમના વડા જમાઇ શેઠ શેરાબજી મનચેરજી મવકલ થઈને મોટી જાગીરો સાથે ધરમ ખાતાંના મકાંણોની જાલવની માટે જારથી મુખતેઆરી ચલાવવા લાગા, તારથી તેવન શેરાબજી માણેકજીનુ નામ ધારણ કરીને ૫૦ વરસવેર ગાદી સંભાલી રહેઆ હતા; આ શેઠ તરણ દીકરાઓને* હસતીમા રાખેઆ પછે રોજ ૬ ઠો માહા ૭ મો શેહનશાહી સાલે ૧૧૬૭ મા મરણ પાંમેઆ હતા.

શેરાબજી શેઠના વડા દીકરા નવરોજજીએ પંદર વરસ સુધી બાપની ગાદી સાચવી રાખી હતી, અને તે અરસાના પેહલા પાંચરામા એક યાદગારી ભરેલું જાહેર કાંમ તેનાએ જે બજાવેલું હતું, તે વાત હીંઆં નોધી લેવાજોગ માલુમ પડીછે કે, આપણી ટાપુ ખાતે ઈ૦ સને ૧૮૦૩ મા લાગેલી આગે સરકારી એમારતો બાલી નાખેઆને લીધે તેમના અમલદારો તથા કાંમગારોને માટે રેહવા લાએકની કોઈ જગેઆ ન હોવાથી, આ શેઠે પોતાને રેહવાની માહભારત હવેલી તતકાલ ખાલી કરી વગર ભાડે સરકારને સપુરદ કરી દીધી, તારે કેટલીક મુદત સુધી તેઓના અમલદારો આરાંમથી તાંહાં રહેઆ હતા; આ ઉપકારના બદલામા જોકે તેનાએ ઉદાર મનથી ભાડાં દાખલ એક દોકડોબી નહીં લીધાને લીધે નામદાર સરકારે તેવનનું મોટું હએસાન માણેઆં ઉપરાંત કોટની ગોલવાર શેરીને નાકે આવેલી, તેજ વખતની આગથી બલી ગએલી કેટલીક સરકારી ખાલી જમીન જે હતી, તે જાંહાંસુધી આ શેઠના સવાધીનમા રેહ, અથવા તેમનાજ ઓલાદ માંહેલા કોઈબી સખસના હાથમા વેંહચાઈ જઈને તેઓ પાશે હોએ તાંહાં તુલીક તે જગેઆનુ ભોએ ભાડું તથા તે ઉપર બંધાતા અમલાનો છાપો લીધાવના ચંદરોકાલ સુધી ઇનામ તરીકે બખશેસ કરીને હએસાનનો પાર રૂડી પેરે વાલી આપેઓ હતો. આટલીજ ઈઆદી આ શેઠના અમલ વખતની જે હાથ આવીચ, તે ઉપરાંત બીજું કશું જણાએલું નથી. આ શેઠના આવરદાની દોરી રોજ ૨૯ મો માહ ૨ જો શેહનસાહી સાલે ૧૧૮૩ મા જારે કુદરતી કાએદાથી કપાઈ, તારે પોતાને તાંહાં મેહરવાંનજી તથા નસરવાંનજી નામના બે દીકરાઓને હઇઆત રાખી જીનતને મકાણે પોતે ચાલી ગયા.

વશીએતના ફરમાણ મુજબ મશનદ મેલવનારા શેઠ મેરવાનજી, પોતીકા બાપ તથા બપાવાને જેટલાં વરશો સુધી સાહેબી ભોગવવા પાંમેઆં નહીં; પણ માતરે છ વરસના ટુક અરસામા સરવે સાથે સારી પરીતી બાંધી લીધા પછે, રોજ ૭ મો માહ ૩ જો શેહણશાહી સાલે ૧૧૮૯ ય૦ એ બેહસતને બારે શીધારેલા સંભલાયાછે. આ શેઠની પીઠથી અવતરેલા તરણ દીકરાઓ† માહેલા વડવાના થેડાવ પરમાણે જેને ભાએગે. શેઠાઇપણાનો વારશો વવાયો, તેનું વરણન હેઠલ જોવામા આવશે.

---

* વડા નવરોજજી, વચલા બમનજી તથા નાધલા ફરાંમજી જાંણવામા આવેઆછે. † માણેકજી, ફરાંમજી તથા દારાંસાહ. નો૦ લે૦

શેઠ માણેકજી મેરવાંનજી.

આ માનવંતા શેઠનો જનમ ય૦ ૧૧૬૬ મા મુબારક થએલો જનાએછે, પણ ઉધરતી વયની ઉતપંતી બાબેની હકાએત મલી નથી.

શેઠ માંણેકજીને માટે પરજામત એવું મલેલુંછે કે, તેવન જાગીરોની ઉપજ વધારવા, તથા તેનો સંભાલ રાખવામા જેહવા ચાલાક હતા, તેવા જાહેરના કોઈબી ઉપીયોગી કાંમોમા મોકલે હાથે ખરચી સકતા નોહતા; પણ હેઠલ જણાવેલી બે બાબદો જાહેરમા પરકાસતી રહેલી જે માલુમ પડીચ, તેટલી યાદગારી તેનાની કીરતીને વખાંનેછે, માટે તેની નોંધ ખુશી સાથે હીઆં લઇએચ.

પુણા ખાતે જરથોસતીઓની વસતીના વીસતાર પરમાણે તેઓમા મરણ પાંમતાં રવાંણો ઠેકાંણે પડે, એવું એક દોખમુ મરહુમ શેઠ શોરાબજી રતનજી પટેલે પોતાની હઈઆતીમા ખુદ ખરચે બંધાવીને અનજુમનના વાપરવાસ વાસતે ઓલું મેલેલ હતું; પણ તે પછે થોડીક મુદતે માઠાં ભાએગથી કોક બાબદની ગેર સહમજુતીએ અપસ અપસમા ઉઠેલી કજબેહશીને લીધે, તેઓ માહેલા શેઠ નોસરવાંનજી તથા અરદેસર ખરશેદજી શેઠ તથા તેઓની પક્ષવાલાઓને તાંહાં થતી મઈએતની સાહમને દરેમેહેર તથા દોખમાના દરવાજાઓ જારે તેના માલેકે તદન બંધ પાડઆ, તારે તે ગંભીર ગરહસથોએ બીજું દોખમું બનાવવા માટે પોતપોતામા ઉઘરાંણાની ટીપ કીધી, તો તેમા જોઈએ તેટલાં પુરતાં નાણા ન ભરાયાથી આ શેઠની ઉપર આવેલી શોફારસ તેનાએ તતકાલ ઉંચકી લઈને પોતીકા બેશી મરહુમ શેઠ હોરમજજી બમનજીને સાથે સામેલ કીધા; અને તે બાબેના બધાં નાણા બેહુ સાહેબોએ અતરેથી પોંહચતાં પાંડીને આવું સુભ કાંમ ૧૨૦૪ ય૦ મા મરહુમ શેઠ માણેકજી નવરોજજીની નઈયતે સંમપુરણ કરી આપતાં સવાબનો તોશો મેલવી લીધો હતો. અને મજહબ માફકની કીરીઆ માટે બરસનુમવાલા મોબેદોની એક જોડ પોતા હસતકના આદરાંણમાથી તે તરફ મોકલી આપી ને સાહમેવાલાઓની હરકતને ભોગે તેઓને જવા દીધાજ નહીં.

બીજી બાબદ એછે કે સધલી કીસમની ખાધખોરાકી વેચનારાઓને માટે સરકાર તરફથી મોદીખાંને બાંધી આપેલાં બજારમાં બેસનારાઓ ઉપર ભાડાં તરીકેની દસતુરી લેવાનું જારે દબાંણ થાએલ, તારે તે ગરીબ ધંધાદારીઓને માંથે ફોકટનો બોજો નહીં પડવાના હેતુથી તે વખતની કાંણસરવાંનશી બોરડના દેશી અધીકારીઓ ઘણીજ બલતવારીથી સરકારની સાંહમને થયા હતા; તે છતાંબી જારે કીધેલું ફરમાંન પાછું નહીં ફરેલ, તારે લાચારે તે બજારમાં આવી બેસવાનું તેઓએ નાં પાડઆથી એવો સંજોગ બનતો દેખાયો કે, ખાધખોરાકીનો સામાંણ કોટ ખાતે વેચવા કોઈ નહીંજ આવશે તો તાંહાંની બોહોલી વસતીને ઘણી અવકડા ભોગવવી પડશે; જે ઉપર આ માંનવંતા શેઠે નીરમલ ધેઆંન પોંહચાડીને પોતાના હસતકમા રહેલું ધરંમ ખાતાનું કોસાદ મકાંન (જેને

સાધારણ રીતે પંચાતની વાડી કરી કેહવામાં આવેછે) વગર ભાડે, પણ દર-રોજ સહવાર તથા સાંહાંજ મલી બે વખતે ધોઈધાઈને સાફસુફ રાખવાના શેહેજ ખરચ શીવાએ બીજી કોઈબી રીતની દસતુરી લીધાવના (એક ગાએ કસાઇ વતરોગે) સઘલી કીસમનો ખોરાક વેચનારાઓને એક બીજાથી જુદી જુદી જગેઆપર બેસવા માટે સરકાર સાથેની ભાંજગડ મટે તાંહાં તુલીક એનાઈએત કીધું હતું; જાંહાં રોજ ૨ જો માહા ૧૨ મો શેહણશાહી સાલે ૧૨૧૫ ય૦ થી તેઓએ બેસવા માંડીને છેક સવા વરસ સુધી સરકારી બજારને ઉજંડ પડી રેહવા દીધું; અને તે બાબેનો છુટ ભરેઓ હોકમ જારે વડી સરકાર તરફથી તેઓની તરફેનમાં આવેઓ, તારે તે લોકોને વગર દસતુરી લેવે જઇ બેસવાની પરવાંનગી મલી; અને રોજ ૫ મો માહા ૩ જો શેહનશાહી સાલે ૧૨૧૭ ને દીને અસલી જગેઆ ઉપર તેઓ જઇને બેઠા; પણ તેની આ-ગમજ સવા વરસ સુધી મુફત મલેલાં મકાણના આ મેહરબાંન માલિકનો બેહદ ઉપકાર માંનેઆ ઉપરાંત તેમના હકમા હજારો હજાર દુવા ચાહી હતી; માટે આટલી મુદત તુલીક ધરમ ખાતાંનુ ધોરી મકાંણ તેના ઘટતા ઉપીયોગમાથી દુર રાખીને સઘલી વરણનુ સુખ સાચવેલું, તે સખાવતબી આ શાકરમી શેઠી-આએ કાંઇ થોડી કરી દેખાડી નોહતી.

શેઠ ખાંનદાંનની ગાદીનુ માન લગભગ ૫૦ વરસવેર મેલવતાં એવણ જારે ૭૨ વરસની બુજોરગીએ પોંહચેઆ, તારે જીંદગીનો અંત આગલ આ-વતો જોયા ઉપરથી પોતીકે નામે છુપેઓ ધરમ કરવા માટે પોતાની ખાંનગી પુંજીમાથી એક લાખ રૂપીઆની મીલકત અલાહેધી કાહડીને, તેવણની પછે જગેઆ જાલવનારા જાંએનસીનના સવાધીનમા સોંફી આપેઆ પછે, રોજ ૧૨ મો માહ ૯ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૩૮ ય૦ એ બેહસતનસીન થયા; પણ તેમનુ કીરતી ભરેલું નામ ઉપલી બાબદોની સાથે અલાહેધી કાહડેલી મીલકતની ઉપજમાથી ફરમાન મુજબના છુપેઆં ધરમી કાંમો જે ચાલુ રહેઆંચ, તે સાથે કોઇ કાલેબી ભુલાવવું તો જોઇએજ નહીં.

શેઠ મેરવાનજી માણેકજી.

મરહુમ માણેકજી શેઠ પોતાની પાછળ ચાર દીકરાઓ* જે મેલી ગયા હતા, તેઓ માહેલા ગાદીનું વડાપણું ભોગવનારા આ ઉપલા નબીરા, રોજ ૨૯ મો માહ ૭ મો શેહનશાહી સાલે ૧૧૯૧ ય૦ એ જનમ પાંમેઆ પછે, સુધરાઇ પર ચાલતી શાદીમા ઉતંમ કેળવણી હાંશેલ કરીને, હેવાતો નીરમલ નીવરેલા દેખાઈ આવેઆ હતા કે, તેમની જીંદગી જો લાંમબી રહી હોતતો પોતાના અંતકરણની રૂડી સોચનાનુ વધારે સુખ પાંમવાથી તેવણ હરગેજ પછાત પડતે નહીં.

---

* મેરવાંનજી, ખરશેદજી, નવરોજજી તથા દાદાભાઈ. નો. લે.

આ ગરહસથ બાબે જેજે વાતો જાહેરાંત જણાઈ ચુકીચ, તે ઉપરથી કેહવાને હમો સખતીવાન થઇએચ કે, તેનાએ પોતીકી કારકીરદીની શરૂઆત સારાં કાંમોમાજ સાચવી હતી; અને તેની કેફીએત જારે હવેના ફકરાઓથી અજવાલે આવશે, તારે તે બાબેની મુનસફી આપોઆપ માલુમ પડશે.

કાએદા પરમાણેની કેળવણીનુ કામ સમાપત કરી લીધા પછે લગભગ ૨૩ વરસની ઊમરે પોંહતા, તારે ય० ૧૨૧૪ મા મી० ઇઉઅરત લાથાંમની કુંપનીને તાંહાં દર મહીને રૂ૪० ના પગારપર પેહલવેહલા સાધારણ લખનાર તરીકે ચાકરીએ રહેઆ હતા; જાંહાંથી પદવી દરપદવી ચહડતાં બધાં ખાતાંઓમા ફરી વલીને છેલે દફતરોની દેખરેખ ઉપર તથા દેશી વહીવટ ચલાવનાર તરીકે* ૪०० રૂપીઆના દરમાહપર જઈ બેઠા હતા. એ આફીસમાં પોતાની પાશે કાંમની અતીઅંત ધમાલ હોવા છતાં ફુરસદ પાંમતા રહીને, આ ગરહસથે ય० ૧૨૨૭ માં વીઆજ ગણીતનુ એક સુંદર પુંસતક પોતાની કલમથી આસરે શાહડી ચારશો સફાનુ અંગરેજીમાં જે પરશીધ કીધું હતું, તેમા તેનાએ વગર ભુલે સારી કાબેલીએત વાપડુલી માલુમ પડુલીછે.

એરખાહીથી ચાકરી બજાવતાં બતલાવેલી ઇમાનદારીના બદલામા આ શેઠને તેમના માલેકો તરફથી ૧૨૩૪ મા શોનાનુ કીમતી ઘડીઆલ પણ ભેટ મલેઊં હતું, અને તેપછે બાપના મરણથી તેમની ગાદીનો વહીવટ ચલાવવા માટે ધણીઓની જારે રજા મેલવી, તારે તેણાની લાએકી મુજબ આબરૂ પતરના ઇનાંમ સાથે તેઓએ ખાસ ખુશીથી રૂખસદ આપી; અને તે પછેબી બેહુ બોરદુપર દોસતી દાવો સચવાઈ રહેલો સાંભલવામા આવેઓ હતો.

શેઠ ખાનદાનના વડા તરીકેની સતા સવાધીનમા લીધા પછે, આ ગરહસથે પેહલવેહલું એક કાંમ જે ધરમીપણાનુ માંથે ઉઠાવી લીધું હતું, તે કાંઈજ નહીં પણ પેઆસાઓને સંતોશ પમાડવાનું માલુમ પડુઊછે; કારણ કે માથેરાંણ જવાના રસતામા ગરીબ રાહદારીઓને પીવાનુ સોહોજું અને નીરમલ પાંણી મલવાની ઘણી પીડા નડતી હતી, તે દફે કરવાની સોચનાથી, હેઠવાઈમા એક ટાંકી બંધાવીને છેક ડુંગર ઉપરનુ પાણી નલીવાટે તેમા લાવવાના ખરચ સારૂં ય० ૧૨૩૯.ની શાળમા રૂ ૩०००|ની એક રકમ આપણી સરકારના સવાધીનમાં સોંફી આપેલી સંભલાઇછે.

બીજી સખાવત કેળવણીના કાંમ સારૂં કીધેલી કેહવામા આવેછે કે, ભીંડીબજારના લતા તરફ રેહનારા પારશીઓની બાલક છોકરીઓને શીખવા માટે ઘણુ દુરવેર જવું પડતું હતું, તે વાત ધેઆનમા લઈને કાંદાવાલા મોહલામા એક મકાંણની અંદર કાહડી આપેલી કનેઆશાળા રોજ ૧૩ મો માહ ૧० મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૪० થી ચાલુ કરાવીછે; અને તે ઉપર દરશાલે રૂ ૯०० નો ખરચ પણ એજ સખી નરને ખજાણેથી સખાવત તરીકે જે અપાએછે, તેને માટે ટકા ૪ વાલી લોનનુ વીઆજ ગણીએ તો રૂ૨૨,૫०० ની થાપણ આ કારણ વાસતે રોકાયલી કેહવાએ.

* જેને અંગરેજીમા "બુકકીપર" અને "નેટીવ આશીસટંટ" કરી કેહવામા આવેછે. નો. લે.

નોશારી ખાતે મરણ પાંમતા જરથોસતીઓને અવલમનજેલ પોંહચાડનારાં માણશોને માટે એક નશાખાનાની ઘણી જરૂર જે જણાઇ હતી, તેટલી ખુટ પુરી પાડવાના હેતુથી આ શેઠીઆએ એક અલાહેદું મકાંણ તાંહાં બંધાવીને રોજ ૧૫ મો માહ ૧ લો શેહનશાહી સાલે ૧૨૪૧ ને રોજે અંજુમનને સોંફી આપેલછે. આ કારણશાર ખરચાએલા રૂ ૩૫૦૦ ને આસરે તરીજી સખાવતમા ગણાયછે.

ચોથી બાબદ એવી પરકાસતી દેખાઈ હતી કે, ઇરાંન તરફથી દુકાલને ભોગે ચહડીને આવેલા ગરીબ જરથોસતી મુસાફરોને રેહવા માટેની શેઠ ખરશેદજી અરદેસરવાલી ચોપાટીની ધરમશાળા ઘીચ વસતીના વપરાસથી જારે ઘણી મેલી દેખાઇ, તારે તેને ચુનો ધોલાવા તથા જોઇતી મરાંમત કરાવાની અગત જણાયા ઉપરથી તાંહાંના સરવે રેહવાશીઓને કોટ માહેલી મરહુમ માંણેકજી શેઠની વાડીના કોસાદ મકાંણમા લાવી રાખવા માટેની પરવાનગી આ મુતવલી શેઠ મેહરબાંન દીલથી આપેઆ મુજબ રોજ ૧૩ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૪૧ થી જે જઈ રહેઆ હતા, તે લગભગ ૫ મહીના સુધી સંતોશથી તાંહાં ગુજારેઆ પછે તેઓ માટેનુ અશલી મકાણ તઈઆર થયાથી રોજ ૧૨ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૪૧ ય૦ એ પાછા ગયા. પોતીકા પુરાતમ હમદીનોની સગવડ આ ચંચલ શેઠે જે સાચવી તેની યાદગારી ચંદરોકાળ સુધી ભુલાશે નહીં.

આ શેઠીઆના અમલમા પાંચમી સખાવત એવી જાહેર થઇચ, કે ઉપર જણાવેલા ઇરાંનીઓની સ્ત્રીઓ જારે કોટમા આવી રહેલીઓ હતી, તારે તેનીઓન ઉદંમ માટે શીવવાનો એક વરગ આપણા દીનદોસત શેઠ બમનશાહ કાવસજી ભરૂચાની કોશેસથી જે ઉભો થયો, તેમા તેનીઓનું કાંમ શેહલાઇએ પારપાડવાના હેતુથી મોજાં ગુંઠવાનો એક વેલાતી સાંચો રૂ ૬૦૦ ની કીંમતે વેચાતો લઇને ભેટ કીધો હતો. આ સાંચો કદાપી દરોબસત ગોઠવીને ચાંમડાંના પટાથી ચાલુ રાખેઓ હોતતો, તરણ અથવા ચાર ઓરતો તેની મદદથી એક મહીનામાં ૧૦૦ ડજન આખાં મોટાં મોજાંની જોડ તઈઆર કરી શકતે; પણ સાંભલેઆથી જણાવવાને દલગીરી ઉપજેચ કે, કેટલીક સ્ત્રીઓના આલસપણાની બેરડાઇને લીધે હાવું રૂડું કાંમ ધરમ કરનારની ધારના મુજબ પારઉતરેલું નહીં.

વાંદરા ખાતે ગરીબ પોરટુગીશોના છોકરાઓને કેલવણી મલવા માટે નાખેલા પાયા પર એક સકુલ જે ૧૨૪૧ ના દેએ મહીનાથી ચાલુ થઇછે, તેની એમારતના બાંધકાંમ ઉપર બેઠેલા રૂ ૧૦૦૦ ના અડધ ભાગે રૂ ૫૦૦ આ મયાલુ શેઠે સખાવત તરીકે આપેઆ હતા; અને તે ઉપરાંત સકુલના જાથુક ખરચ સારૂં દર મહીને રૂ ૧૦ ની મદદ જે આપતી કીધી, તે હસાબે દરવરશે થતા રૂ ૧૨૦ ને વાસતે દરટકા ૪ લબેની વીઆજુકી લેણ ગણીએતો રૂ ૩૦૦૦ રોકાએલા જોઇએ; માટે આ છઠી સખાવતબી અતી ઉપયોગી માલુમ પડીછે.

આ શેઠીઆની સાતમી સખાવતબી કાંઈ ઓછી અગતની કેહવાતીજ નથી કે, પુણા તાલુકાની અંદર આવેલાં દાહપોરી ખાતેનો સરકારી અસલી

મોટો બંગલો, તેના છેલા માલેકો પાશેથી તેનાએ ૧૨૪૧ મા વેચાતો લીધેલોછે; તે માહેલું એકાદું મકાંણ તાંહાંના રેહવાશીઓના છોકરાંઓને એલમનું ગણાન મેલવી આપવાની મતલબથી વગર ભાડે સપુરદ કરીને તાંહાં સ્કુલ હુંધડાવીછે; અને તે ઉપરાંત દર મહીને ૩૦ લેખેનો ખરચખી તેનાનેજ ખજાંણેથી જાથુક પોંહચતો થાએછે; માટે એટલાં કારણસારૂં ચારટકાની લોનને હસાબે ૩૯૦૦૦ તેમના રોકાઈ રેહવા જોઈએ.

આટલી સખાવત તો ખરેખરી જાહેરના ઉપીયોગની ગણાઇછે, પણ તેમના ગુપત દાંનની જે વાત ભરોશો રાખવાજોગ ઠેકાંણેથી હમોને માલુમ પડીછે, તેને અજવાલે આણવાની અગત વીચારીએચ કે, કેટલાક આબરૂવાલા સખશો જે ઘણીજ લાચારી હાલતમા ફસેલા તેમની નજરે પડતા, અથવા તેહવાઓ બાબેની ખબર સાંભલતા, તો તતકાલ તેઓને આસરો આપવામા દર મહીને મોટી રકમ બેહુનુજ મન જાંણે તેવી તરહુદથી છુપીરીતે આપીને પોતાનાં પુનમા વધારો કરતા હતા. આવા તેમના દીલશુરદા ઉપરથી સરવેને સધીઆરો મલવાનું કારણ એટલુંજ હતું કે, બારેહકતાલાની બખશેસથી તેનાની જીંદગી જેમ લાંમબી મુદત સુધી બરકરારી સાથે સચવાઇને સલાંમત રેહતે તો, સંધે નોહતો કે થએયાં તે કરતાં બીજાં અનેક કીસમના રૂડાં કાંમોથી પોતીકી ખુદ, તથા નેઆગાંનોની નેક નામીમા વીશેસ વધારો કરી દેખાડતે; પણ અફશોસછે જમાનાની જાલમ ચુંગાલપર કે, આવી ખીલેલી કલીને તેની ડાહલી ઉપરથી તે વેહલો તોડી લઈ ગયો; અને તેથી કરી આશ્રઆવંતાઓ ખરેખરા નાશીપાએસ થઇ બેઠા.

શેઠ ખાનદાનના ઊંચાં તોખમનું બયાંન આ હએવાલની શીરૂઆતમા જેમ જણાઈ ચુકેલુંછે, તેમજ તેઓની તાશીરનું તતવબી તારપછેની અયોલાદ સંબંધી સમાઈ રહેલુંછે; માટે તે બાબે વીશેસ સ્તુતીની હવે કશી જરૂર નહીં જાંણતાં એક વાત હીંઆં નોધી લઇએછે કે, આ સકરમી શેઠ પોતીકા નેઆંગાણોની ગાદી જાલવનારા જેહવા સવતંતર હતા, તેવાજ મોબેદોના પંથ ઉપર સરવેથી વડાપણું ચલાવનારા, તથા તેઓનું ભલુંજ ઈછનારા કેહવાતા હતા; અને તેના આધારથી એકજ ઊંમતના અથોરનાનો વચે પઢવાની બાબદમાં લાંમબી મુદતથી ચાલતા આવેલા કુસંપી ભરેઆ કુથલાઓ પતાવવાનું કાંમ આ શેઠે પોતાને સર અંગેજી લીધું હતું; અને તેટલા માટે પોતીકા મકાનમા ઘણીવાર તેઓની સભાઓ ભરી, મંડલીઓ મેલવી, તથા બીજી અગણીત ઉલટ ઉપર ઈનતેજારી દેખાડી હતી; પણ હઠીલા લોકોની એંટાલી સાહમને જોકે તેવનનું કાંઈજ વલેઊં નહીં, તોપણ અકાબર સાહેબો તરફથી તેવન ઉપર શોંફાએલી લવાદીનો વાજેબી ચુકાદો, આ શેઠે અપક્ષપાત પણાથી એવો જણાવેઓ હતો કે, જરથોસતીઓને તાંહાંના રવાંણોનું કાંમ એકજ સરીખું, અને અસલ પરમાણે કરતા રેહવું.

આ શેઠ મોબેદોના મોટા વરગમા જનમીને મજદીઅસની મજહબ ઉપર પુર એતેકાદથી ચુસત હોવા છતાં, ફરીમેસનના (આજાદી) તોલા અંદર સાંમેલ

થઇને લગભગ વીશેક વરસ સુધી લાગુ રહેલા હતા, અને પેહેલવેહલી "પારશી લાજ"મા તથા "ચાપટર"મા એક "પાસત માસતર" ગણાએલા હતા.

પોતાની પાશે મોટી દોલત, અને શેઠાઈપણાની સતા ધરાવેઆ છતાં, કેલવણીના કઉઆતથી ગરીબ તથા તવંગરને એક સરીખા ગણવાની સારી સંતલેરા વાપરી જાણવા માટે તેવનની જાતી ખુબીમા સવતંતરપણુ, સાદાઈ, સારી સહમજ, સાહલેસાઈ, અને સુધરેલા વીચારો ઉપરાંત બુધીની ચપલતા અતીઅંત જણાતી હતી; અને તેવીજ નેકીમા ઉંમરના ૫૦ વરસની ઉપર ૧૦ મહીના વટાવીને ૧૨ મે દાહાડા પુરા કરતાં ય૦ ૧૨૪૨ ના શેહણસાહી શેહરીવર મહીનાને આવાંરોજે જારે આ મયાવંતા મેહરવાંનજી શેઠ મરણ પાંમેઆ, તારે તેવણના રવાંણને અવલમનજલ લઈ જતી વખતે તેમના બંગલા આગલ જરથોસતી કોમની મીજલસ એવીતો મોટી જમાવ થયલી હતી કે, તેમા પેહલાથી તે છેક છેલા વરગના સખશો શેજદાને સારૂં ગંભીરાઈથી હાજર રહેલા જોવામા આવેઆ હતા.

આવા ગુણવંતા શેઠ, પોતાને મલેલી ગાદી ઉપર પુરાં પોણાચાર વરસખી નીભી ન સખેઆથી, તેમના બોહલાં પરીવારોમા ભારે કકલાટ જો ઉતપંત થયો હોએતો, તેની કાંહાંની એક અચંબા તરીકે તેઓમા રેહવી જોઇએ.

આ સખી શેઠે પોતીકી હઈઆતી સુધીમા ઉપર જણાવેઆ મુજબનાં જેટલાં ધરમખાતાંઓને મદદ આપી હતી, તેનું કાંમ તેવીજ રીતે સદા ચાલુ રાખવા માટે તેમની જગોપર થયેલા વારસને વશીએતનામામા ઘણીજ તાકીદ ફરમાવી ગયા ઉપરાંત, બીજા દસહજાર રૂપીયા બેજણાઓને જુદાં જુદાં ધરમના કારણસર આપવાનો હોકમ લખેલો સાંભલવામા આવેછે; જેમાઃ—

કેલવણી ખાતાંને મદદ આપવા સારૂં નામદાર સરકારને ...... રૂ૫,૦૦૦
પારશી પંચાએતના તરસઠીઓને, તેઓની નજરમા આવે તેહવાં
ધરમના ઉપીયોગી ખાતાંઓમા વાપરવા વાસતે .... રૂ૫,૦૦૦

શેઠ મેરવાનજીનો વશીલો વધારનારા તરણ દીકરાઓ નામે મી૦ અરદેસર, જાળભાઇ, અને કાવસજી જે કેહવાએચ, તેઓ માહેલા વડાની ઉપર મરહુમ મોટા માણેકજી શેઠની ગાદી જાલવવાનો વારશો હવડાંજ ઉતરેઓછે. આ નવા શેઠનો જનમ રોજ ૧૯ મો માહ ૨ જો શેહણસાહી શાલે ૧૨૧૨ ય૦ એ થયો, તે હસાબે મી૦ અરદેસર ૩૦ વરસની ઉંમર પસાર કીધાથી જવાનીના પુર બાહારપર આવેલા જે જણાએચ, તેવણથી હવે એટલીજ ઉમેદ રાખવી જોઈયે કે પોતીકા વડવાઓની અખુટ દોલતનો ઉપીયોગ સારા મારગપર કરવા સારૂં મરહુમ શેઠ મેહરવાંનજીનો સુધરાઈ ભરેલો દાખલો પકડે; અને સરવે બાબદોમા રૂડા ગુણ દેખાડી તેઓ કરતાં વીશેસ માનવંતા નીવડે.

રેડીમણોની રલીઆત.

ઉપલા મથાલાંપર અંગરેજી સબ્દ ગુજરાતી હરૂફે જે લખાયાચ, તેનો ખરો અરથ રોકડીઆનો થાયછે; અને તે એલકાબ કોઈને નહીં પણ કશાબે નૌસારીના રેહનારા જીવનજી કુકાજી સુઈના* તરણ બેટાઓ, જે રોકડેથીજ પોતાનો વેહવાર ચલાવી ગએલા હોવાથી તે દરએક ભાગ્યવંતાઓને લાગુ પડી, તેઓનાં વંશેરા ઉપર ઉતરી રહેલો આપરે સંતોસથી જાંણીએછે.

વંસાવલીની ટીપમા દાખલ થયા મુજબ જીવનજી શેઠના તરણ દીકરાઓ જે જોવામા આવશે, તેઓમા વડા, વચલા અને નાધલા કહેઆ હતા, તે સંબંધો ઈઆદીની ગેરહાજરે અટકલથી તેઓને ચહડઉતર વરગમા ગોઠવીને તેમાહેલા વડાનુ ટુક વરણન હેઠલ જાહેર કરીએછે.

શેઠ મનચેરજી જીવનજી રેડીમણી.

આ માનવંતા મનચેર રેડીમણી વીશે એવું સભલાએલંછે કે પોતીકા ભાઈઓ સાથે ય૦ ૧૦૯૭ મા વતનથી નીકલી આવીને હીંઆંજ થરીથામ થઈ રહેઆ હતા. વખતની વલાણ રૂડી હાથ આવેઆને લીધે વેપાર વનજમા રોકાઈ રહેઆથી સુધા વેહવારે શેહજવારમા દરવીઅવાંન થયા. ચીન ખાતેનો રોજગારબી આ શેઠનો બોહલો કેહવાઓછે, અને તેટલા માટે પોતાના એક દીકરા ધનજીભાઈને પણ તે તરફ મોકલેઆ હતા; જાંહાં એકજ મોસમ રહીને તાંહાંથી તેવણ મુંબઈ ખાતે પાછા આવતાં, વાંહાંણની અંદર રોજ ૬ ઠો માહ ૨ જો શેહણસાહી શાલે ૧૧૪૮ ય૦ એ ગુજરી ગયાથી બીચારા જલવાશી થાઈ પડેઆ હતા. પોતીકા ભાઈ હીરજીની પછે એક સફર ચીનનીબી તેવણ કરી આવેઆ હતા; પણ તેના સનેની ચોકસા ખબર મલતી નથી. આ મનચેર રેડીમણીની ઈઆદગારીમા કોટ ખાતે પટેલના મોહલાની અંદર, અને તેનીજ પડોસમા એક ગંજાવર ઘેર જે ઉભેલુંછે, તેતો તેમના મરણ પછે ઘણી મુદતે વેચાઈને પારકે હાથ જઈ બેઠુંચ; પણ ચોપાટી ખાતેની બાગેબેહસત જેવી બીલંદ વાડી હજીતક સલાંમત રહીને તેમનાજ પરીવારો હસતક સચવાએલી દેખાએછે.

એજ વાડીના ચોકમા આ સરીમંત શેઠે પોતાને વાસતે એક અલાહેદું દાખમું બાંધવા માંડેલ હતું, જેને તઈઆર થતાં તેમા થોડુંક કાંમ બાકી રહેલ તેટલાં તો અજલનો હલકારો તાકીદ કરતો આવી તેમની છાતી ઉપર જારે ઉભો, તારે લાઇલાજ થઈ રોજ ૩ જો માહ ૧૦ મો શેહણસાહી શાલે ૧૧૫૫ ય૦ એ પોતાના રૂડાં કાંમોનો હીસાબ આપવા હકને દુઆરે ચાલી ગયા.

---

* શોધ કરતાં આ શેઠીઆ પોતીકા સવદેસમા ઉપલીજ અટકથી અસલ ઓલખાતા માલુમ પડેઆછે. નો૦ લે૦

રેડીમણીને તાંહાંની વંશાવલી·

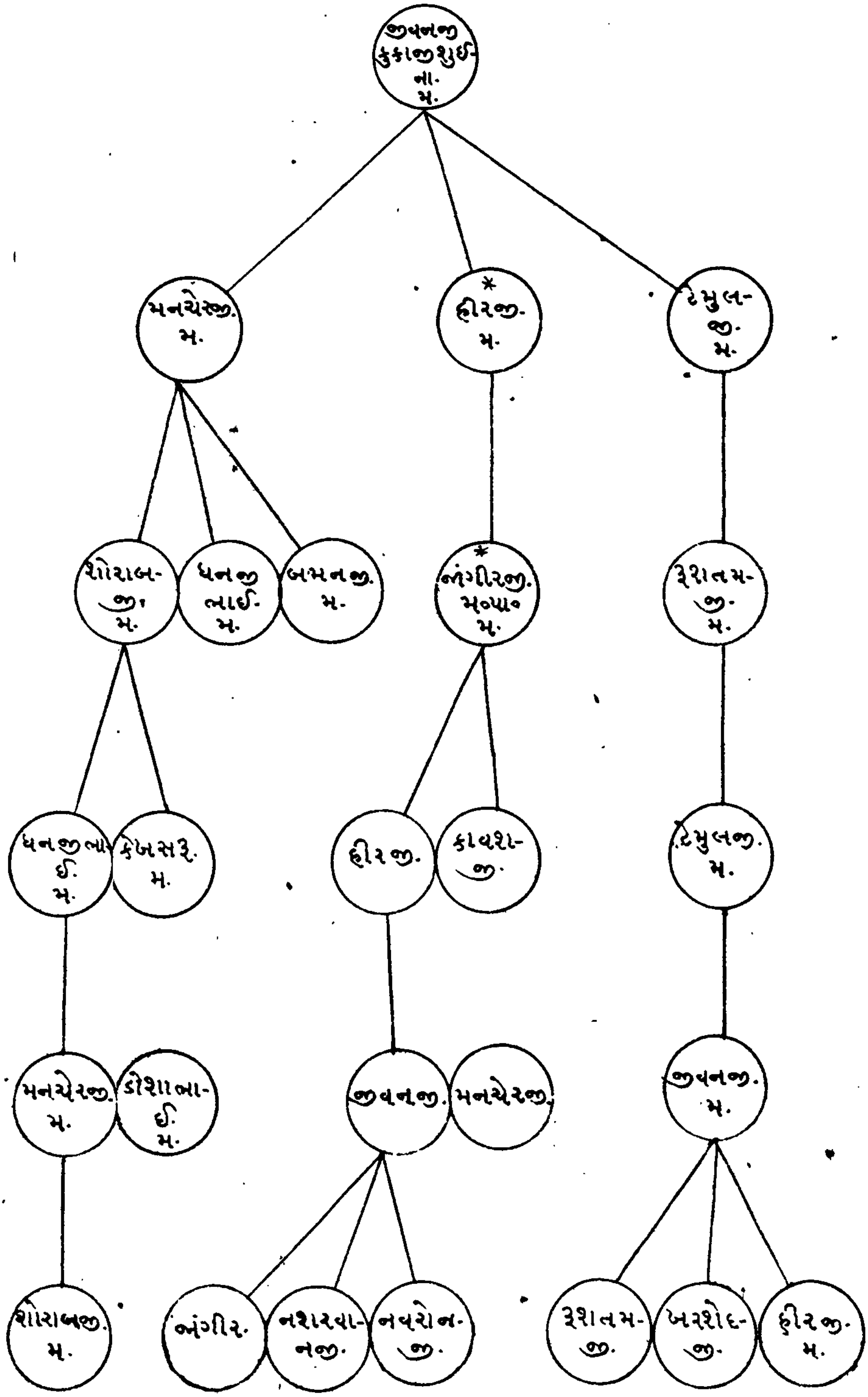

આ શેઠ જોકે જીવતાં જીવત તો અનજુમન સાથે સબીઅતાથી હલી મલીને રેહતા હતા, પણ મરણ પાંમેઆ પછેં પોતીકાં રવાણને તેઓથી જુદું મેલવાની ફરજ જણાયાને લીધે, આકેબતનું મકાન બનાવવા સારૂં કીધેલી ઉતાવલ જારે અકારત ગઈ, તારે દોખમું તઇઆર થતાં સુધી તેમના અશો રવાંણને કાએદા મુજબ ઘેહસારનાની પવીતર કીરીઆ કીધા પછે, તેજ વાડીની પછવાડનો ડુંગર જે તે વખતપર અંદર હતો, તેના એક ચોતરા ઉપર* અલાહેધું મેલી તે લાસને બરોબર એક માસ સુધી લોઢાંની ગેહાંન હેઠલ ઢાંકી રાખવી પડી હતી.

લોકમત એવુંછે કે મરણ પાંમેલી લાસ ઘણો વખત સુધી સાબેત રહી સખે નહીં, પણ આ મનચેર રેડીમણીનું રવાણ પારશી કોમને એવી સાબેતી આપી ચુકેલું આસકાર થએલુંછે કે, જરથોસતી મજહબની પવીતર કીરીઆ તે ઉપર રાત અને દાહાડો જાથુક ચાલુ રેહેઆથી તેને કાંઇજ અલવર આવી નોહતી; અને દોખમું જારે બંધાઇને તઈઆર થએઊં, તારે આ મરહુમ શેઠના માશીસાપર (બહમન મહીનાને અરદીબેસતરોજે) ઈજાવીને તેજ દાહાડે બીજીવાર ઘેહસારવા માટે તેમના રવાંણને ગેહાંન તલેથી જારે કાહડેઊં, તારે તરતનું મરણ પાંમેલુ હોય એવી રીતે તરોતાજગી ભરેઊં સેંકડો જરથોસ્તીઓના જોવામા આવેઊં.

શેઠ સોરાબજી મનચેરજી રેડીમણી.

મરહુમ મનચેર રેડીમણીના તરણ દીકરાઓમા ધનજીભાઇ વીશેનો શેહજ એસારો ઉપર દાખલ થએલોછે, પણ નાંઘલા બગનજીની હકાએત તો કાંઈજ હાથ આવી નથી. મથાલે જણાવેલા શેઠીઆ જે ખરેખરા સખાવતના સાહ હતા, તેહવા નેક નામ નરના કીરતી ભરેલાં કેટલાંક કાંમો ઇઆદગારી રેહેઆવના અટવાઈ ગયાને લીધે તે બાબેની હમારી શોધ અંતે નીશફલ થયા છતાં જે ટુક હએવાલ માલુમ પડ્યોચ તેનીજ નોંધ મોટાં માંન સહીત લઇયેછે.

આ શેઠ વેપારીઓની સંફમા ઘણા વખણાએલા રહીને, તેહવાં કારણશર બે મોટાં વાંહાંણોની† માલેકીબી ધરાવતા હતા; અને ચીન ખાતેનુ પોતીકું બોહોલું કામ આપણી વસતીમા પરખેઆત થઈ ગએલા મરહુમ નાખોદામીઆં

* ચોપાટીથી વાલકેસવરપર જવાનો સલગ રસતો સરકારે જારે કાહડ્યો, તારે તેના કારણસર વાડી માહેલી જગેઆ અપાયાને લીધે ઉપલો ડુંગર તાંહાંથી અલાહેધો થઈને તેની પછવાડ પડેલો જે દેખાએચ, તાંહાંજ પેલો ચોતરોબી હજી સાબેત રહેલોછે. નો૦ લે૦

† "શાહ મનચેર" ટન ૧૦૪૨ વાલું, અને "શાહ કેખશરૂ" ટન ૧૦૪૫ વાલું; એ ઉપરાંત "હારંબી" નામના પોતીકા કાકા મરહુમ શેઠ હીરજી રેડીમણીવાલાં વાંહાંણનો વહીવટબી, કેહચ કે તેમના મરણ પછે આ શેઠના સવાધીનમા થોડું સુધી રેહેઓ હતો. નો. લે.

મહમદઅલી બીન મહમદહુશેન રોગેની આડત હેઠલ ઘણા વરશો સુધી પરમાણીકપણે ચાલીઆથી, તે બેહુ સાહેબોને અરસપરસ અતીઅંત ફાઈદાબી હાંશેલ થયા હતા.

વેપારના ઉદમથી જેમ બેહદ દરવીય તેનાને હાથ આવતો રહેઓ, તેમ તેને ઉદાર મનથી સખાવતના કાંમોમા સારી પેઠે વાપરીને જે નામવરી મેલવી હતી; તેમા:—

એકતો એકે, સડતાલાંના* કદરૂપા દુકાલે જારે તેનુ કાલું મોહ આખા ગુજરાતમા દેખાડીને ભારે શેતંમ ગુજારેઓ હતો, તારે તાંહાંની વસતી માહેલા ઘણાક લાચાર લોકો ભુખમરાને લીધે મુંબઈ તરફ આસરો મેલવવા માટે આવેલાઓને આ સખી શેઠે સફકતનીરાહે દશ મહીના સુધી જુદી જુદી વરણના નાહના તથા મોટાં મલી ૨૦૦૦ સખશોને દાહડામા બેવાર પેટ ભરતાં ભોજણથી સંતોસેઆ હતા; અને તેટલીજ સંખેઆનો મરહુમ દાદીશેઠે પણ તેવે રામે સારો સંભાલ કીધો, તેથી કરી બેહુ સાહેબોએ બીન સવારથની મેહરબાંનગીનો ઉતમ દાખલો હીંઆંની હીંદુ માહજન મલતી મુસલમીનની જમાતને દેખાડઓ હતો.

બીજી સખાવત પોતાને તાંહાંના છોકરાંઓની શેઆદી રોજ ૨૨ મો માહ ૪ થો શેહનશાહી શાલે ૧૧૭૨ ય० એ મુબારક થાઈ, તારે તેની ખુશાલીમા હજારો રૂપીઆનુ દાનપુન, તથા ખાનુ પીનુ કરી આલમનો આશીરવાદ પાંમેઆ હતા. એ વખતે કેહચ કે પોતીકા ઘેર આગલ બીછાવેલા માંદવ ઉપર રૂપીઆ દસ હજારને સુમારે ખરચેઆ હતા, માટે હાવા ખુશી ભરેઆ મહીમામા આ સરીમંત શેઠીઆના સખી હાથથી કેટલા લોકોની રોજી જાગીને, કેટલાકોના શેદા ખપેઆ હશે, તે બાબે વાંચનારા સાહેબોએ શેહલથી સહમજી લેવું જોઈએ.

આ નેકબખ્ત શેઠ દુનીઆંમા જનમ પાંમીને કુદરતે બખશેલી સખતી મુજબ સારાં કાંમોની શુધંધી લેતા, ૧૧૭૪ ના શાલની આખરી રોજ પાંચમાં ગાથાને દાહાડે, જીંદગીનો અસબાબ ઉઠાવી મીનોઇ આલમમા આંમેજ થવા માટે બે દીકરાઓને હસતીમા રાખી રવાંણે થયલા જણાયાછે.

શેઠ ધનજીભાઇ સોરાબજી રેડીમણી.

સોરાબજી રેડીમણીના બે બેટાઓ માહેલા આ વડાની જીંદગીના અહેવાલમા કાંઈજ નહીં પણ અઈઆશીપણાને આધીન રહી અનેક તરેહની મોજ મજાહમા બધો વખત રોકેઆ વીશેની વાતો અશલથીજ સંભલાતી આવીછે. કેહછે કે બાપના મરણ પછે આ શેઠે થોડુંક સુધી વેપાર વણજ ચલાવીને, તે

---

* એ ભઅંકાર દુકાલ સંવત ૧૮૪૭ ને મુકાબલે ઈ० સને ૧૭૯૦–૯૧ તથા ય० ૧૧૬૦–૬૧ મા પડેઓ હતો. નો. લે.

કારણસર "અલેકઝાંણુડર" નામનુ ટન ૬૦૦ વાલું એક સફરી વાંહાંણખી* રાખેલું હતું; પણ તેવા ઉપીયોગી કાંમમા પોતાની દેખરૂખથી જોઇતી સાહુચેતી ભરેઓ સંભાલ નહીં લેવાયાને લીધે, લુછા કારોબારીઓના વીસવાસ ઉપર રહેઆમા મોઠી દોલત બરબાદ થતાં બીચારાની હઇઆતીનો અંતબી જારે આવેઓ તારે રોજ ૬ ડો માહ ૨ જો શેહનશાહી શાલે ૧૧૮૭ ય૦ એ મરણ પાંમેઆ; અને તેવનનુ વાંહાંણખી માઠી હાલતને લીધે વેચાઇ ગએઊં હતું. એ વખતે તેમની પીઢથી અવતરેલા મનચેરજી તથા ડાસાભાઇ નામના બે દીકરાઓ જે હતા, તેઓબી તારપછે ઘણે વરશે એકેકની પુઠે નરવારેસને હઇઆત રાખેઆવના મરણ પાંમેઆને લીધે તેઓને તાંહાંની વસતી આગલ વધતી અટકી પડીછે.

શેઠ કેખસરૂ સોરાબજી રેડીમણી.

અશીલકુલથી અવતરીને અમીરી ખવાસ ધરાવનારા આ શેઠ કેખસરૂનો જનમ ય૦ ૧૧૬૪ મા થએલો જાંણવામા આવેઓછે. બાપના મરણ વખતે માતરે દશેક વરસની નાનકરી વયના હોવાથી તેમની જાહોજલાલીનો લાર બચગીમા જે જોયો તેજ માંતરે ગણીમત ગણાયો, પણ તેપછે વડા ભાઇની બેપરવાહીથી મોઠી દોલત બારેવાટ થયાને લીધે, આ સાહેબ પાશે કોટના ઘેરનો અડધો ભાગ, તથા ચોપાટીની વાડીનો કબજો સારાં ભાગ્યેગે તેવનને વાસતે સચવાઇ શકેઓ હતો.

ચંચલ મનના કઉઅત ઉપર પોતાની કોશેસને સારી રવેશે કસાવેઆથી પુખત કેળવણી લીધા પછે પોતાને નામે વેપાર ચાલુ કીધો, અને "બોમબે કાસતલ" નામનું એક સફરી વાંહાંણ† મુંબઇથી ચીન તથા કલકતા વચે ઘણા વરશો સુધી ફરતું રાખેઊં હતું.

અંગરેજી વીદેઆ સારી રીતે લખી તથા બોલી જાણતા હતા, તેના બલથી ડાહાપણ વાપડીને સરવે મંડલીઓ ઉપરાંત સરકાર દરબારમા આ શેઠનો મરતબો પેહલા વરગનો ગણાયો હતો; અને સરવે સંગાથે એટલાતો મીલનસાર થઇ પડેઆ હતા કે, જાંહાંબી જોઇએ તાંહાં કેખસરૂ શેઠની કીરતી માનસહીત વખણાતી હતી.

આપણી વસતીપર ફીલશુફીમા ફાએસ થઇ ગયલા બેહસતબેહરે મુલાં ફીરોઝ, જેવણ ઘણીક જુબાન જાણવામા એક અછા ઉસતાદ કેહવાતા હતા; મગર અંગરેજી વીદેઆ હાથ નહીં હોવાને લીધે આગલાં વરશોપર "દશાતીર" નામની તેવનની કેતાબ સાંમણે અંગરેજ આલમાઓએ જારે શક બતલાવા માંડેઓ તારે તેની સાબેતી સારૂં જાહેરમા તકરારો*જે ચાલતી હતી, તે વખતે

* બાપીકાં બે વાંહાંણો તો સાંભલેઆ પરમાણે તેવણની હઇઆતીમાજ ભાગીને નાશ પાંમેઆં હતાં. નો. લે.

† એ બારકસ તેવનના મરણ બાદ વેચાએઊં, તારે સર જમશેદજી જીજીભાઇ બારોનેટે પોતીકા વેપારના ઉપીયોગ સારૂં ખરીદી લીવું હતું. નો. લે.

અંગરેજીનુ બધું લખ્યાંણુ સુધ એબારતથી આ શેઠ તે કાબેલ કવીને દોસતી દાવાની રાહે સદા લખી આપતા હતા; એટલુંજ નહીં પણ બીજી પ્રણીક બાબદોમા બીજા સાહેબોનેબી એવનથી છુપી મદદ મલતી હતી.

શેઠ કેખસરૂની હઈઆતી જો લાંમબી રહી હોતતો, સંધે નોહતો કે પોતાની લાએકાતથી બાપ કરતાં સરસ નામવરી મેલવી શખતે; પણ ઊમર જારે પાંતરીસ વરસને આંકે આવી તેટલાં વેપાર વણજના બોહોલા અરાબા સાથે બીજી હેજગારી અંગેજી લીધાથી તેનાનુ સરીર એટલુંતો શેહરાઈને દુરબલ થતું રહેઊં કે, તેટલા સબબોથી ઘણા મહીના બીમારીનુ બીછાંનુ ભોગવેઆ પછે, રોજ ૧૨ મો માહ ૪ થો શેહણશાહી શાલે ૧૧૯૯ ય० એ નર વારેસની હસતી રાખેઆવના ગુજરી ગયા, અને તે દનથી મનચેર રેડીમણીનુ કીરતી ભરેઊં નામબી ખતમ થયું; તો જોકે મરહુમ શેઠ ધનજીભાઇના દીકરા નામે મનચેરજી તે વખતે હઇઆત હતા, પણ વગર જીુરરાતે તેવન કોઇ રીતે જાહેરમા આવી શખેઆ નહીં.

મરહુમ મનચેર રેડીમણીની મીલકતમાં સચવાઈ રહેલી ચોપાટીની વાડી જે ઉપર જણાવેલા મી० મનચેરજી ધનજીભાઇની વીધવા માણેકબાઈના સવાધીનમાછે, તેનો વહીવટ બાઇ પોતાની હઈઆતી સુધી ચલાવેઆ કરશે; અને તેનીની કજાબાદ બે દીકરીઓના છોકરાંઓ વચે વારસા તરીકે વેંહચાઈ જવાની વાતો જેવી સાંભલીચ તેવી એક યાદી તરીકે હીંઆં નોધી રાખીએછે.

શેઠ જીવનજી કુકાજીના એક દીકરાના પરીવારોનું ટુક વરૂતાંત સમાપત કીધા પછે, બીજા બેટાની કીરતી કેહવાની શરૂઆત લેતાં, તરીજા ટેહમુલજી વીશેની હકીકત બીલકુલ અજવાલે આવેલી જણાતી નથી; માટે ધારેઆમેલ
*તે સાહેબ બે ભાઇઓના ભાએગથી પોતાનો સંસાર સાચવીને મારગ લાગા હશે; અને તેથી કરી વંશાવલીની ટીપમા આ ટેહમુલજીની તોખમના માતરે બે ભાઇઓને નાહની વયના હઈઆત રહેલા દેખાડેઆ શીવાએ, તેમની બીજી કોઈબી શેવા હમારેથી બજાવી શકાતી નહીં. ।

શેઠ હીરજી જીવનજી રેડીમણી.

હાતમશાંનીના આ સખી નરનો જનમ દીવસ જનાવનારો કોઈજ ન મલેઆ ઉપરથી તેમની ય० ૧૦૯૭ મા અતરે થાએલી પધરાંમની વખતે જો કદાપી ૧૫ વરસની ઊંમર હોય તો ૧૦૮૨ મા પેદા થયલા ચોકસ થંડેછે.

મુંબઈ આવેઆ પછે કહેઆ રોજગારમા રગડાયા તેની યાદીબી હસતીથી દુર રહેઆને લીવે, આટલું તો અટકલી સખાએછે કે સારા વખતપર નીતીને રૂડે મારગે ચલાવેઆથી પોતે ધારેલાં નેક કાંમોમા ફલદરૂપી પાંમેઆ હશે તેમાં તો કાંઈજ સંધે નથી.

આ હીરજી શેઠ પાકી ઊંમર પર આવેઆ તારે ૧૧૨૫ ય० ના શાળમા પેહલવેહલા ચીનની સફરે પોતીકો વપાર લઇને શીધારેઆ હતા, તે ઉપરથી

ચોકસ રીતે હેવું માલુમ પડેછે કે, પારસીની કોમમા મુંબઇ તરફથી હાવાં દુરદરાજ શોદાગરી દેસમા જવાની સરૂઆત કોઇએજ નહીં, પણ આ હીંમતવાન હીરજીશેઠે કરીને પોતીકા હંમદીન ભાઇઓને વાસતે તાંહાંનો મારગ ખોલી આપેઓ હતો.

હેવું કેહય કે બાહેરના પરદેશી વેપારીઓને માટે તેહવા વખતપર ચીન માહેલાં એક નીંગપુનું શેહર માતરે તાંહાંની શાહનશાહત તરફથી જે ખેડવી આપેલું હતું, તાંહાં શેઠ હીરજીએ પોતાની પાશેનો રૂઉ તથા વેપારજોગ બીજો રકમબંધ માલ (અફીન વતરેગે, કેમકે તારે હાવો જેહરી પદારથ તાંહાં દાખલ થયલો નોહતો) વેચીને લગભગ ૨૦૦ ટકાનો નકી નફો હાંશેલ કીધો હતો; અને તેના બદલામા મુંબઇના બરનો કીમતી માલ તાંહાંથી ખરીદીને જે લાવેઆ, તેમા એકના બમના કરીને એકજ સફરની હેજગારીનો બંગ સારી રવેશે મેલવેઆથી મોટા દરવીયવાંન થયા હતા.

આપણી ટાપુ ખાતે મી° ફારબસ કુંપનીની અટકે ચાલતી પુરાંણી પેહડીનો અશલ માલેક, મી° જાન ફારબસે જારે નામદાર ઇસ્ટ ઇંડીયા કુંપનીના વેપાર ખાતાંની ચાકરી છોડીને પોતાને ખુદ નામે હીંઆ રોજગાર રચેઓ, તારે આ હીંમતવાંન હીરજી શેઠની સાથે પેહલવેહલી ઓલખાન ૧૭૪૬ મા થઇ; અને પોતાના અનુભવથી તે અંગરેજ વેપારીનુ કાંમ તેનાએ હેવું તો જમાવી આપેઉ કે, બેહુનો અરસપરસ વહીવટ ચાલતાં જેમ વખત વેહતો ગયો, તેમ તેઓ વચે દોસતી દાવો વધી પડઆથી સારા નસીબાને પોંહચેઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ પોતાની ચપલબુધીથી હઇઆતીની છેલી ઘડીસુધી પેહલે વાંગેના મોટા વેપારીઓની સંફના સરદાર તરીકે વખનાઇ રહેઆ હતા.

આ શેઠીઆ પાશે વેપારના કારણ માટે પોતાને ખુદ ખરજાંણેથી બંધાવેલાં બે સફરી વાંહાંણો ઘણા વરશો સુધી જે મુંબઇથી ચીન તથા બંગાલા વગેરેના દેશો ખાતે ફરતાં રહેઆં હતાં તેમા એક ૮૨૩ ટનવાલું "હારબી" અને બીજું "રાયલ ચારલટ" ટન ૬૦૮ નું જાણવામા આવેઉછે.

ખરી મેહનતથી મેલવેલા દરવીયનો જેવો મોટો ભાગ મીલકતો તથા જાગીરો લેવામા આ શેઠે રોકી રાખેઓ હતો, તેમ તેટલી મુબલક રકમ સખાવતમાબી વગર ઘોંગાટે સદકે કીધેલી કેહવામા આવીછે; પણ તેહવી વાત જાહેરમા લાવવા થકી તેમની મરજી અસલથીજ નહીં હોવાને લીધે, પોતે આપેલું પારકાઓને તો શું પણ ઘેરના લાગતા વલગતાઓ વટીકનેબી માલુમ પડવા દીધુંજ નહીં. આ સખી નરની સખાવત એવી સંતલેસથી થાએલી સંભલાયછે કે, કોઇબી કોમનો આબરૂદાર ગરહસથ બીરગસતે દાહાડાની બારીક ચુંગાલમા ફશેઓ હોય, અથવા કોઇબી કુટુંબ બીનુ રોજીથી રંજીદા થતું હોય તો, તેની ખબર મેલવીને બને તો તેહવાઓને પોતાને તાંહાં કામને મશે બોલાવે, નહીં તો તેમને મકાંણે મલવાને બાંહાંણે ખુદ જઇને હાથો હાથ પોંહચતું કરી તેઓની મુશકેલી ટાલી સકતા હતા; અને તેવાં કારણસર જેબી નાણા શીલકમાથી ઉપાડે, તે મેતા પાશે મેલમા પોતીકે ખાનગી નામે ઉધરાવી લેતા કે તેથી નાણા કોનને

આપેઆં તે વીશે તેઓબી કોઈ કાળે વાકેફકારી મેલવી શકતા નોહતા; માટે ધરમ કરવાની ખરી શીફત તો હાવીજ જોઈએ કે, આપનાર અને લેનાર શીવાએ તરીજાને કાંઈજ ખબર પડે નહીં, અને તારેજ તેહવા અશકતોની આબરૂબી આશાંણીથી જલવાઈ સકાએ.

માહાપુન કેહવાએ, જે ગુપતદાંન કરે–તે લેનારની હોરમત ન ઝાંહાંખી પરે.

શેઠ હીરજી રેડીમણીની અઓલાદ વધે તેવો કોઈબી નર વારેસ તેમને તાંહાં જનમેલો સંભલાયો નથી, પણ જીંદેગી જારે જઈફીપર પોંહચવા આવી, તારે એકેકની પુઠે તરણ દીકરીઓ અવતરી હતી; જેમાં વડાં શુનાઈજી શાલે ૧૧૩૨ મા, વચલાં જીવણાઈ ૧૧૩૮ મા અને નાધલાં ભીખાઈજી ૧૧૫૦ મા માલુમ પડ્યાંછે.

ઉપલી દીકરીઓને સંસારના શુખ સારૂં મોટો દરવીય ખરચીને જુદે જુદે ઠેકાંણે, પણ પોતાની આબરૂલાએક પેહલા વરગના ગરહસથો સાથે જે પરણાવી આપી હતી, તે સાસરીઆંની વીગત નીચે જણાવીએછે.

શુનાઈજીને શેઠ નશરવાંનજી રૂસતમજી બનાજી સાથે.

જીવણાઈને શેઠ નવરોજજી રૂસતમજી નાદરસાહ સાથે.

ભીખાઈજીને શેઠ ખરશેદજી અરદેશર દાદીશેઠનાની સાથે.

આટલી ફરજો બજાવેઆ પછે, સારી સંનતલેસથી ભેગા કીધેલા મોટા દરવીયના ભંડાલ સાથે એક વીધવા શેઠાંણી કુંવરબાઈ, તથા ઉપલી તરણે શેહાસણ દીકરીઓને હસતીમાં રાખી, આ હાતંમ જેવા હીંમતવાન શેઠ હીરજી રેડીમણી રોજ ૧૮ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૬૩ ય० એ આસરે ૮૧ વરસની જઈફ ઊંમરે પોતાની કીરતીનો પમરાટ મઘમઘાવતા જીનતનસીન થયા.

આ શેઠના મરણ ટાંકણે, મજહબના મામુલ પરમાણેનો પાલક તો તેમનાજ એશીઓમાથી કોઈને કરી આપીને, તેનો લવાજમોબી તારપછે, તેને પલે પાડ્યો હશે; કેમકે હીરજી શેઠની દોલત તેમના મરણથી તરણ દીકરીઓ ઉપરાંત એક વીધવા વચે વેંહચવામા આવી હતી; અને તે પછે નાધલી દીકરી જીવણાઈ રોજ ૧૫ મો માહ ૩ જો શેહનશાહી શાલે ૧૧૮૭ ય० એ ૪૯ વરસની ઉમરમા કોઈબી ફરજંદની હસતી રાખેઆવના ગુજરી ગયાં હતાં.

બાકી રહેલી બે દીકરીઓએ ઓદાની બખશેસથી પોતાના ધણીઓને તાંહાં જે વસતી વધારી આપેલી હતી, તેમાથી કેહચ કે, આ હીરજી શેઠની વીધવા શેઠાંણી કુંવરબાઈએ શુનાઈજીના વડા દીકરા જાંગીર, તથા ભીખાઈજીની વડી દીકરી મેહરબાઈને પોતીકે ઓલે લઈને મરહુમ હીરજી શેઠને નામે એકને બાથુકનો હકદાર દીકરો, તથા બીજીને તેહવીજ રીતની વહુ થેંડવેઆં; અને દીનની સરીએત મુજબ મેહુ મશીઆઈઓને ધણી ધણીઆંણીના એબલાસમા મેલવી રાખેઆ પછે, પોતા પાશેનુ દઈવત તેઓના સવાધીનમાં શોંફી દઈ પોતે ય० ૧૧૯૬ ના શેહનશાહી અંમરદાદ મહીનાને દેપાદરરોજે હકની દરઘાહ તરફ પોતીકા ધણી હીરજી શેઠની મુલાકાત માંટે શીધારી ગયાં.

શેઠાંણી શુનાઈજી.

પારશી કોમની અબલાજાદીઓમા સરવેથી બાહોશાબાંનુ તે ઉપલાં શેઠાંણી વખણાઈ ગયાંછે. આ બાઇની પાશે બાપ તરફથી મલેલા વારશાનો ઉપીયોગ રૂડી પેરે કરતાં રહીને તે વડે પોતાના બોહોલાં પરીવારનુ પાલણ ઘણા વરશો શુધી અંગેજી લીધું; અને જે બાકી રહેણ તે તેઓનાં છઇઆંઓનેજ વેંહચી આપવાની વશીએત તેનીએ કીધી હતી.

આ નેકનામ શુનાઈજી મુંબઈમા એકવાર મોટાં જાગીરદાર કેહવાતાં હતાં, પણ વખતના દોર આગલ તેટલુંબી ટકી ન રેહતાં ગોવાલીઆના તલાવની સાંહાંમણે હારબંધ ઉભેલી થોડીક મીલકતો તેનીના નામની ઇઆદ આપતી દેખાએછે; અને તેજ લતાપર આ સદગુણી શેઠાંણીએ પોતાની હઇઆતીમાં એક આતસઆદરાંણનો પવીતર કેબલો બનવાવીને તેની સથાપના રોજ ૨૦ મો માહ ૧૨ મો શેહણશાહી શાલ ૧૧૮૨ ય૦ એ કીરીઆથી શંમપુરણ કરી જરથોશતી અંનજુમનના વપરાસ સારૂં ધરમખાતે ખોલી મેલીછે; અને તેના જાથુક નીભાવરાનોબી પુરતો બંદોબશાત કીધેલો કેહવાએછે.

જીંદગીનો છેડો ૮૪ વરસની ઉંમરે કુદરતે જારે લાવી આણેઓ, તારે આ બાઇ બચાં કચાંઓનુ બોહોલું પરીવાર પોતાની પાછલ રાખીને રોજ ૧૯ મો માહ ૮ મો શેહણશાહી શાલ ૧૨૧૬ ય૦ એ ફુલગુજાર થયાંછે.

સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી નાઈટ, શી. એસ. આઈ.

મરહુમ શેઠ હીરજી રેડીમણીનો વશીલો વધારવાના હેતુથી, તેમની વીધવાએ ખોલે લઇને ધણીને નામે પાલક કરી લીધેલા દીકરા જાંગીર, જે બનાજીના આંનદાનમાથી નીકલીને રેડીમણીના સંબંધમા સંધાયા, તેણે પોતાની તોખમથી બે દીકરાઓ* ઉપરાંત બે બેટીઓ† મલી ચાર ફરજંદો જે ઉતારી આપેઆં, તે માહેલા આ નાંધલાની કીરતી ઉપર કલમ કશાતાં તેમના ભલાકાંમને બંધ-બેશતી કવીતાથી અવલ તેનાને મુબારકબાદી આપીએછે:—

શાખીનર જોઇએ સદા અકલમંદ—સખાવતથી સર જેનુ રેહછે બુલંદ.
ધરમીમા શુરો કાવસજી કેહવાયચ–ભલું નામ સઉમા તેનુજ લેવાયચ.

આપણા હીંદી ઉમરાવ મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઇ બારોનેટ,‡ જારથી આ જંજાલી જાહાંન તજીને જીંનતવાશ થયા, તારથી પરતાપી કામો

* જેઓના નામો વંશાવલીની ટીપમાંથી મલી શખશે.

† એ માહેલાં બચુંબઈ તો ઘણાં વરશો થયાં મરણ પાંમેઆંછે; અને ધનબાઇજી જે મરહુમ શેઠ ફરાંમજી પાટક સંગાથે પરણેલાં હતાં, તે વીધવા થએલાં બાઈ હાલ હઈઆતછે.

‡ જેનાની અપાર ખુબીનુ વરણ તેમની જીંદગીના હએવાલમાં વીસતારી જણાવેલું આગલ જોવામા આવશે. નો૦ લે૦

માટે તેમની થોડીક જગેઆ પુરનારો, અને તેવણનીજ માફક જાતી ઉદીઓગના બલવડે ખુદ કમાઇથી સંઘરેલા દરવીઅને કેટલાંક વાખવાખી ભરેઆં રૂડાં કારણોમા વાપરનારો સખીનર, તે હાલ જમાનામા આ શેઠ ભાઓગશાલી જંણાઈ આવેછે; તો જો કે તેમની કીરતી પુરૂથવીની સઘલી સપાટીપર આપણા મરહુમ બારોનેટના જેટલી હજી પરકાશતી દેખાઇ નથી, તોપણ થોડીજ મુદતના અરશામા તે નામવર માહપુરૂશાની નીમોનીમ નોબતે તેનાને આવી પોંતેલા આપરે હવડાં સંતોશથી જોઇએ છે; અને તે ઉપર હજી બીજાં ઘણાક માહભારત કાંમો તો તેમના આશરાની વકી રાખતાંજ હશે, તે જારે તેવણથી સમપુરણ થઈ રેહશે તારે તેટલીજ હઘની બરોબર અથવા તો તેથીબી જેઆદા ગણાવવામા તેમની જીંદગી બરકરાર રેહશે તો કાંઈ જાહાજો વીલમ લાગશેજ નહીં. એ બાબેની આશેઆ જો કે તેમના જીગરની ખરી શોચના ઉપરથી રાખવાનુ બની આવેછે, તોપણ હાલની ઘડીસુધી તેવણથી થાએલી સખાવતોમા કેટલીકો જે વખણાઇચ, તેની શાખશી આપનારાં થોડાંક જાહેર મકાણો આપણી સાહમનેજ મરોડથી ઉભેલાંછે; માટે એવા નરની જીંદગીનો અહેવાલ જેટલો લંબાંનથી લખાએ, તેટલો ખુશી દીલથી તે વંચાતો રેહશે તો આ નોંધ લેણારની કોશેશ અકારત ગએલી ગણાશેજ નહીં.

બાપ તરફથી બનાજી, બપાઇની બોરકુએ રેડીમણી અને મંમશારની મોહબતના માનવંતા દાદી શેઠ, મલીને નામીચાં તરણ ખાંનદાંનના તોખમની સગાઈમા સમાયલા આ સખી વજુદ સર કાવસજીનો જનમ, ય૰ ૧૧૮૧ ના શેહણશાહી આદર મહીનાને અમરદાદ રોજે મુબારક થયો હતો, તે હશાબે ૬૧ પસાર કરીને બાહસઠ વરસની બુજોરગીપર તેવનં પોંહચેલા માલુમ પડેછે.

આ સાહેબના આગલા હઓવાલની ખરી હકીકત આપનારા તો તેમના કોઇબી અતલક હોવા જોઇએ, પણ જારે તેહવે ઠેકાણેથી માગેઆ છતાં કાંઈજ બાતમી હાથ આવી નહી, તારે હમારા અનુભવમા રહેલી થોડીક ઇઆદી જણાવવાની ફરજ બજાવીએચ કે, આ શેઠ હમો શીખવા જતા હતા તે મી૰ ઉલીઅમ સાઇઝલાંડ નામના એક પોરટુગીઝ મારાતરની સકુલ જે કોટના બજારગેટ સ્રીટમા હતી તાંહાં પેહલા વરગમા રહીને તે વખતની રીત મુજબ અંગરેજીની કેળવણી પાંમતા હતા; અને તે દાહડાથી હમો તેમના સકુલ બરાધર કેહવાઇએ તો તેમાં કાંઈજ ખોટું જણાશે નહીં.

ચઉદ અથવા પંદર વરસની વએ પોંહતા તારે આ શેઠ સકુલ છોડીને પોતીકા મમાવા મરહુમ શેઠ ખરશેદજી અરદેસર દાદીના હશતક માહેલી, એકાદી અંગરેજી પેહડીખાતે એક શીખાઉ દાખલ રહેઆ; જે અરશામા થોડુંક સુધી તાંહાંના પારસી દુબાસના હાથ હેઠલ વાંહાણો ઉપર જવા આવવાનુ કામબી બજાવતા સંભલાયાછે; અને તે વખતપર તેમની માના કાકા, મરહુમ જાંગીર શેઠના તરાહસથી જેબી કામ, પછે ગમે તેવી સખતીવાલું હોએ, તેપણ ગંભીરાઇથી બજાવીને એવાતો ઘડાયા કે, ઈણરાનોના આચાર પીછાણવાની સારી સહમજ પાછળથી તેનાને અતી ઉપીયોગી થઈ હતી.

એ પછે મી૰ ડંકનગીબની આફીસ જે પરથમ તેમના નેકબખત પીતા જાંગીર હીરજી રેડીમણી, બરજોરજી ફરાંમજી પાંડેના તથા લક્ષીમણ હરીચંદ (લકમે રરાલનો ભાઉ), અને તેપછે શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજી પેસતનજી વાડીઆને હસતક દલાલીપણામા ચાલતી હતી, તાંહાં ગોદાંઉનકીપરની અથવા તેવીજ કીરામની નોકરીપર, વધુ પગાર મેળવીને ઘણા વરસો વેરપરમાણીકપણે થોભી રહેઆ હતા; અને કામકાજમા જેમ માહીતી મલી તેમ સરવે સાથે ઓળખાણ વધારી તેઓના માણીતાબી થવા લાગા.

ઉપલી આફીસનુ કાંમ શેઠ દાદાભાઈએ છોડીઆ પછે કેહવ કે, આ ધુંધી ગરહસથે પોતીકા મમાવાની અથવા શેઠ બ૰ કા૰ બનાજીની મદદ મેલવીને તાંહાંની દલાલીનો ઓહોદો વહીવટ પોતાના માસા શેઠ ડોસાભાઈ ફરાંમજી મામાની સંગાથે ભાગમા સરૂ કીધો; અને થોડીક મુદતે તેનાનો હક ઇલાકો છુટો પાડીને ય૰ ૧૨૦૬ થી પોતાને ખાનગી નામે દલાલીનુ કામકાજ ચલાવવા લાગા, અને તે દહાડાથી તેમનો શીતારો પગતી પગતી ચહડીને બુલંદીપર પોહચતો રહયોછે.

સર કાવસજીના સંધાં કાંમોમા તેવણુની જાતી હોશીઆરી, તથા નીતીનુ પ્રમાણ એવું તો સમાઈ રહેલું સંભલાએચ કે, તેમના સારાં ભાગ્યેગની સાહેતાથી જેબી રોજગાર રચેઓ, તેમા મોટા નફો જોતા રહેઆ; અને પઇસાથી પઇશો વધારવાની જે હીકમત જોઇએ, તે કુદરતની બખશેસથી હાથમા આવી તારે તેનો ઉપીયોગ રૂડીપેરે કીધાથી આજે સરીમંતમા ગણાઈ શકેઆછે.

જે વખતપર જાહેર સરાફીખાતાંઓ (બેંકો) આપણી તરફ વેપારના સંભાલ માટે પુરતાં હતાં, તેહવે સમે આ શેઠ તે માહેલી કેટલીક માહભારત બેંકોમા ડાઓરેકતરનો ઓહધો ઘણા વરશો શુધી ચાલાકી સાથે ચલાવી ભાગીદારોને સારો લાભ દેખાડતા હતા; અને તેપછે અમેરીકાની લડાઈ ટાંકણે રૂઉ રાજાના વેપારથી કરોડો રૂપીઆનો દરવીય અતરે ધસડાઈ આવેઆને લીધે, કેટલાક સખશોએ વીશેસ બેંકો, ફીનાનશો, બાડાઓ અને તેવાંજ બીજાં જાહેર કાંમો ઉઠાવેઆં, તે માહેલાં થોડાંક મોટાં ખાતાંઓ આ સકરમી સર કાવસજીની આગેવાણી હેઠલબી ઉભાં તો થયાં હતાં, પણ ઘણે ઠેકાંણે વહીવટદારોને હાથે અપરમાણીકપણુ હદથી જાદા વપડાયાને લીધે જારે બધા પરપોટા ફુટા, તારે તેની સાથે આ નેકનામ નર હસતકના ખાતાંઓબી નહીં સરખાં થયાથી, તેમના અખુટ ખજાંણા માહેલો થોડાક ભાગ જોકે ઘસડાયો, તોપણ તેમની જાતી ચાલાકીથી તેનો મોટો બંચાવ થઈ રહેલો જાંણવામા આવેછે.

સભીઆતાથી સંઘરહ કીધેલા દરવીયનો મોટો ભાગ સખાવત તરીકે ખરચીને આ સખી નરે જે કીરતી હાંશેલ કીધેલીછે, અને જે બાબદો વરતમાન પતરોની મારફતે જાબજા જાહેર થાએલી જોવામા આવીચ, તેની એક ટીપ ઉપજાવતાં લગભગ વીસ વરસના* અરસામા પંદર લાખનો સરવાલો જે થયોચ, તેની તફશીલ હેઠલ વાંચેઆથી માલુમ પડશે :—

* આ સખાવતની સરૂઆત ય૰ ૧૨૨૨ ના બહમન મહીનાથી ચાલુ થયલી જણાએછે. નો. લે.

ચીચપોગલી તરફ એલફીનસટન કાલેજ બાંધી આપી તેની લાગટના રૂ ૨,૦૦,૦૦૦, તથા તે મકાણ તઈઆર થતાં સુધી શીખવા જનારાઓને માટે ગોઆલીઆ તલાવની પાશે આવેલો બંગલો દર મહીને રૂ ૧૦૦ લેખે જે રાખેલો હતો, તેનું ભાડું ૧૨૩૧ થી ૧૨૪૦ શુધી વરસ ૧૦ નુ રૂ ૧૨,૦૦૦ મલી ફકત એજ ખાતાં ઉપર થયલી સખાવતના	૨,૧૨,૦૦૦
એવનની આગેવાની હેઠલ ઉભી થયલી "ફીનાનશીઅલ એશોશીએસન" ને મદદ તરીકે ભેટ આપેલા..............	૨,૦૦,૦૦૦
સુરતની વસતીને પીવાના પાણીનુ સુખ કરી આપવા માટે ખરચેલા...	૧,૫૦,૦૦૦
નામદાર મરહુમ સર જમશેદજી હાસપીટલના ચોકની અંદર આંખના દરદીઓ માટે બંધાવી આપેલાં મકાન ઉપર થાએલી લાગટના	૧,૨૦,૦૦૦
નામદાર પરીંનસ આવ વેલસ પરણેઓ તેની ખુશાલીમાં મુંબઈ ખાતેની યુનીવરશીટીને માટે મેદાનમાં બંધાતી એક શુંદર એમારતમા	૧,૦૭,૦૦૦
સુરત ખાતે બંધાવી આપેલી હાસપીતાલની બેઠકના	૭૫,૦૦૦
"એનજર હોમ" નામનુ મકાંણ બાંધી આપવા માટે કીધેલી મદદના..	૫૦,૦૦૦
પુણા ખાતે શીવીલ ઈંજીની અરીંગ કાલેજ બંધાઇ તેમા કીધેલી મદદ..	૫૦,૦૦૦
એલાવ ખાતે દવાખાંનુ કાહડવાના હેતુથી સરકારને સોંફેલા....	૫૦,૦૦૦
શીંધ હેધરાબાદ ખાતે દેવાનાઓની હાસપીતલ બાંધી આપી તેના ..	૫૦,૦૦૦
મુંબઈ ખાતે જુદી જુદી જગોપર બંધાવેલા ૪૦ ફુંવારાને માથે થએલો ખરચ...........................	૪૦,૦૦૦
નોશારી ખાતેની જરથોસતી મદરેસા ઉપર ખરચેલા	૩૭,૦૦૦
પોતીકા મરહુમ નેઆગાનોની નઈએતે પારસીની પંચાએતને આપેલાં...	૩૦,૦૦૦
મુંબઇના આંધલા પાંગલા ગરીબ જરથોસતીઓની પરવરશી માટે પંચાએતને આપેલા...........................	૩૦,૦૦૦
ખેતવાડી ખાતે જરથોસતી છોકરીઓની નીશાળ કાહડી આપી તેમા..	૩૦,૦૦૦
ગંદેવી ખાતેની અંગરેજી નીશાલમા આપેલા.............	૨૦,૦૦૦
લંડન ખાતે રીજેંટ પારક તરફ બંધાવેલા સુંદર ફુંવારા ઉપર ખરચાએલા.	૧૫,૦૦૦
મુંબઈની રાયલ એશીઆટીક સોસાઇટીને આપેલી મદદના	૧૩,૦૦૦
રાંદેરના દવાખાના માટે આપેલા...................	૧૨,૦૦૦
વલસાડના દવાખાનાને કીધેલી મદદના.	૧૧,૦૦૦
ઈરાંન દેશના જરથોસતીઓને માથે ચોંટેલા જજીઆના કરની મદદમા આપેલા રૂ ૧૦,૦૦૦ તથા તેઓની પરવરેશીસારૂં આપેલા રૂ ૧૦૦૦ મલી	૧૧,૦૦૦
ફરાંનસ તથા જરમેની ખાતે ઉઠેલી લડાઈમા ઘાહેલ થયલા શીપાહીઓની મદદ માટે બેહુ તરફ નીમોનીમ પોંહચતા કીધેલા.	૧૦,૮૦૦

કલકતા તથા મધરાજ ખાતેના ગરીબોનું સંકટ ટાલવાની સોચનાથી મોકલેલા	૧૦,૦૦૦
ગરાંટ મેડીકલ કાલેજમા પોતીકે નામની બે સ્કાલરશીપ આપવા માટે તાંહાંના વહીવટદારોને સોંપેલા	૧૦,૦૦૦
ચોપાટી ખાતે રેહનારા ગરીબ ઈરાંની જરથોસતીઓ માટે બાંધી આપેલી ધરમશાળાની એમારત ઉપર ખરચાએલા	૧૦,૦૦૦
લંડન ખાતે જુદાં જુદાં ધરમખાતાંઓની મદદ માટે બેવાર મોકલેલા.	૮,૮૦૦
કોલાબા ખાતે બંધાએલાં "સેંટજાન" ના દેવલને માથે મીનારો બાંધવા સારૂં	૭,૫૦૦
મુંબઈના મેદાનમા પોરટુગીસના છોકરાઓની તરબીએત માટે "સેંટ ઝેવીઅર" સ્કુલ બંધાઇ તેની ઉપર મીનારો બાંધવા તથા ઘડીઆલ મેલવા સારૂં........................	૭,૫૦૦
સેંટ ટાંમસ દેવલના ચોકમા બાંધી આપેલા ફુંવારાનો ખરચ	૭,૦૦૦
"અલેકઝાંનડરા નેટીવ ગયારલસ ઈંગલીસ સ્કુલ" ની મદદ સારૂં પેહલાં રૂ ૫૦૦૦ આપેઆ હતા, અને તે પછે શીએલી છોકરીને લારડ નારથબરૂકને નામે દરસાળ ઈનામ આપવાના હેતુથી મોકલેલા રૂ ૫૦૦ મલી	૫૫,૦૦
ગનદેવીના દવાખાનાં માટે મોકલેલા	૫,૫૦૦
નોશારી ખાતેના મોટા કુલીઆમા દરદીઓને માટે દવાખાનુ ચાલુ કરી આપેલું હતું તે ઉપર ખરચેલા	૫,૦૦૦
વીકટોરીઆ તથા આલબરટ મીઉજીઅમની મદદ માટે	૩,૫૦૦
સર જમશેદજી જીજીભાઈ ઈનસટીટુટમા મોકલેલા	૩,૫૦૦
ચોપાટીની ધરમશાળામાં રેહનારા ગરીબ જરથોસતીઓને દરસાળે પોતાની સાલગીરીને દાહાડે મેજબાંની જમાડવા સારૂં પંચાએત હસતક સોંપેલા	૩,૫૦૦
નામદાર પરીંનસ આવ વેલસ સખત બીમારીમાથી સલાંમત ઉઠેઆ, તેની ખુશાલીમાં લંડન ખાતે "ફીવર હાસપીટલ" ને મદદ કીધેલા	૨,૦૦૦
ફીમેલ નારમલ સ્કુલની મદદ માટે આપેલા..............	૧,૫૦૦
મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજીના કીરતી ભરેઆં કાંમોની યાદગારી કાએમ રાખવાના હેતુથી થયલાં જાહેર હુશરાંણાની ટીપમા ભરી આપેલા....	૧,૪૦૦
પેહલવી વેઆકરણ કેતાબની ૧૨૫ નકલ લીધી તેના દસતુર પેશોતનને આપેલા	૧,૨૫૦
મુંબઈ એશોશીએસનની (બીજીવાર ઉભી થયેલી) સભાને મદદ કીધેલા.	૧,૦૦૦
ડાકટર લીવીંગસટનની શોધ માટે જનારા કાફલાને આપેલી મદદના.	૧,૦૦૦

મુંબઈના બારાંની ભેટ સારૂં વેલાત તરફથી "ફલાઈંગ સ્કુઆદરાણ" નામની અંગરેજી મનવારોનો કાફલો જે આવેઓ હતો, તેના અમલદારો તથા સેલરોને જીઆફત આપવા માટે થયલાં હુધરાંના અંદર ભરેલા	૧,૦૦૦
ખાનદેશ તથા નાસકમા આવેલી રેલથી પાએમાલ થયલાઓની મદદ સારૂં મોકલાવેલા	૧,૦૦૦
બોમબે "ફીલ હારમોનીક સોસાઈટી" ને ગાએન પુસતકો ખરીદવા સારૂં બખશીસ કીધેલા....................	૬૦૦
કંદાવાલા મોહલામાં પુસતકખાનાને બખશીસ કીધેલા રૂ૫૦૦ ઉપરાંત વેલાતના વરતમાન પતરો બે વરસવેર પોંચતાં પારેઆં તેનો લવાજમો મલીને કુલે સખાવત કીધેલા	૫૮૯
શીતલા સારૂં ગાએની રશીનો અખતરો અજમાવનાર ડાકટર બલાંકને એક વરસ તુલીક	૫૪૦
કોટ ખાતેની "ફારટ ઇમિપરૂમેંટ લાઈબરેરી" નામની વાંચનશાળાને બખશીસ આપેલા	૫૦૦
સેંટવીનસેંટ-ડી-પાલના હુધરાંણાની ટીપમાં ભરી આપેલા......	૫૦૦
કસરતશાળાની મદદ માટે પરથમ ઘણીવાર આપેલાં નાણાની યાદી હાથ આવી નથી, પણ હવડાં પોંહચતા પાડેલા જે જણાયાચ તે.	૫૦૦
પોતીકા મરહુમ મીતર શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી પટેલની નઇઅતે "કાવસજી જાંગીર મદરેસા" નામની મકતબમા શીખનારાઓને ધરમની કેળવણી આપવાના હેતુથી ભેટ કીધેલા ..	૫૦૦
પુણા ખાતે "કાનવેંટ સ્કુલ" પારશી બાલક સ્કુલ, નેટીવ જનરલ લાએબરેરી" તથા છાંવણી માહેલી સ્કુલના સંબંધમા સ્થાપેલી કસરતશાળા મલી ચાર ખાતાંઓને સરખે હીશે વેંહચી આપેલા કુલ	૫૦૦
પોતાને ઘેરના જઈફ પંથકી આ૦ નસરવાંનજી ખરશેદજી કાંગા મરણ પાંમેઆ, તેની નઇઅતે નૌશારી ખાતેની "કાવસજી જાંગીર જરથોસતી મદરેસા" મા જંદ અવસતાના વરગ ઉપર થતા ખરચની મદદ માટે મોકલેલા	૫૦૦
મી૦ અરદેશર ફરાંમજી મુશે હીંદુસતાન તરફ કીધેલી મુસાફરીનુ પુસતક છપાવેલ તેની નકલ ૨૦ ખરીદ કરતાં આપેલા..	૪૦૦
"મધરાજ મેલ" નામનુ અંગરેજી વરતમાન પતર તાંહાંના મેજેસતરેટે કાંઈ કારણથી લેતું બંધ કીધું હતું, તે પોતીકે નામે કોઇ ગરીબ ખાતામાં વરસ ૧ સુધી પોંહચતું પડાવીને આપેલો લવાજમો	૫૨

હાથ આવેલી વીગત મુજબની આટલી સખાવત ઉપર રૂપીઆ ૧૪,૨૬,૪૩૧ થયાછે; પણ જાહેરાંતમાં પુરા પંદર લાખ પરકાશી ચુકેલા જે કેહવાયચ, તે

માહેલા ૭૩,૫૬૯ રૂપીઆ કહેઆં ઉપીયોગી ખાતાંના ખપમા આ સખી શેઠે આપેઆ, તેની પકી ખબર હમારી શોધે મેલવી આંણી નહીં; માટે તેટલીજ બાબદ અધુરી રહેલી વીચારતાં ઉપલી સખાવતો મધેની કોઈકોમાથી તેમનો હાથ જે ખંચાયલો સાંભલેઓ તેની નોધ લેવા ચાહીએચ.

નૌસારી તથા ગણદેવી ખાતેની જરથોસતી નીશાળો ૫૭,૦૦૦ રૂપીઆના ઉપકાર હેઠલ આણેઆ પછે કેહચ કે, આ શેઠે તેઓને માથેનુ મુરબીગીરીપણું છોડી દીધાને લીધે, તાંહાંના વતણીઓ શેઠ હોરમજજી નવરોજજી શખલાત-વાલા, તથા જમશેદજી નસરવાંનજી ટાટા ઉપરાંત બીજા હમદીન ભાઈઓની આગેવાની હેઠલ તે કેળવણી ખાતાં ગયાંછે. એ ખાતાંઓ જો કદાપી તેવણની હીંમતનેજ આધારે નીભી રહેઆં હોતતો, તે કીરતીમા બીજાઓએ લીધેલો ભાગ ખચીત અટકી પડતે; પણ તેમ નહીં થવાના પુરતા સબબો અલબતાં આ સખી શેઠ પાશે કાંઈબી હશે.

એતવાડી ખાતે કાહડી આપેલી જરથોસતી છોકરીઓની નીશાળ બાવીસ હજાર રૂપીઆની બખશેસથી લગભગ ૧૨ વરસવેર નીભાવેઆ પછે, તેનો બોજો તાંહાંનાજ રેહવાશીઓએ ઉલટથી જે ઉંચકી લીધો, તેઓએ આ શેઠનો બેહદ ઉપકાર માનતાં એજ શેઠને નામનુ એક પાટીઉં તે પાઠશાળાને મથાલે ટાંગીને પોતાની વફાદારી દેખાડી દીધીછે. આ નીશાળને આકેબત સુધી નીભાવવા બાબે થયલાં હુશ્રરાંણાની ટીપમા (ઉપલી રકમ ખરચી ચુકા ઉપરાંત) બીજા ૮૦૦૦ રૂપીઆ આપેઆછે.

નૌસારીના મોટા ફલીઆ અંદર સ્થાપેલું દવાખાનુ બે વરસ સુધી ચાલુ રાખેઆ પછે, સાંભલેઆમા આવેઉંચ કે, તે ઉપીયોગી ધરમ ખાતુંબી તદન બંધ પાડેઉંછે.

ધરમ કરી ખાતું જે નીભાવે નહીં—ગરીબોની આશેઆ તે રીબાવે સહી.

અફલાકનુ ચોગાણ જારે બધી તરફથી ખોલ્લું હોએચ, તારે આફતાબી જહલકાટ ઈનશાંનોથી જેમ જોવાઈ શકાતો નહીં; તેમ સખી નરોની સખાવતબી ભભુક ભરેલી પરકાસતી રેહછે. પણ વાદલાં જારે ફરી વલીને તે ઉપર ગુબાર લાવેચ, તારે તેની જાંહાંખ મારતી રોસનીપેરે ઉપલી થોડીક બાબદો જોકે જણાઈ આવીછે, તોપણ ધરમીપણાની ધારણા આ હાતમસાની શેઠ તરફજ ઢલતી જોતાં તે માહેલાં ઘણા ખરાં માહસુબ કાંમો વખાણ લાયકનાજ વીચારીએ છઈએ.

જરથોસતી ફીરકાને પુરૂથવીની સપાટી ઉપર પરકાસતો કરી જણાસ મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ પછે, જેટલાબી પારસી શેઠીયાઓ મુંબઈમાં દીપતા દેખાયચ, તેમા આ "રેડીમણી" શેઠને પણ આલમ ભુલતીતો નહીંજ હશે. આ પરોપકારી દીલના સખી નરે, પોતાની દોલતનો એક મોટો ભાગ, સખાવત તરીકે ખરચેઆ સાથે, તેમાહેલાં કેટલાંક કાંમો માટે એવી તરતીબ વાપડીછે કે, તેમા જાત કે પરજાતનો કશોએ અંતરો બીલકુલ રાખેઓજ નથી; અને તેવી નેમથી ઉભાં કીધેલાં કેટલાંક ધરમખાતાંઓ અ-

તાર તુલીક ચાલુ રહીને, આ શેઠીઆની હયાતી હજુર તેનાએ ધારેલી નેક નઈઅત મુજબ કાંમો કરતાં દેખાએછે.

સરકારી સંબંધમા સેહર સુધરાઈના ખાતાંમા આજ ઘણી મુદત થાઈ સુલેહના અમલદારનો ઓહદો મેલવીને પોતાથી બનતી કોશેસ પરજાની શેવામાં સાચવી રાખેલીછે; પણ જારથી સરીરની બીમારી ભોગવતા તેવણ થયાચ, તારથી તે જાહેર ખાતાંમા જોકે કેટલુંક થએલ હાજરી આપી સખતા નહીં, તોપણ તેવી ઉપીયોગી બાબદમા પોતાના રૂડા વીચારો જણાવી, તે સભાને સદા મદદ કરતા સંભલાયાછે; અને તેજ ખાતાંમા હવડાં ટાંઉન કાંઉનશીલ જે દાખલ થાઇચ, તેબી તેનાની આગલી સુચના અંતે પાર પડેલી આપણ દેખીયેછે.

ઈ૦ સને ૧૮૬૦ માં જારે હીંદની અંગરેજી સલતનતને માથે આએપતના કરનો સરકારી બોજો પેહલવેહલો નખાયો, તારે આ શેહરની પરજા ઉપર તેઓની કમાની મુકરર થેડવવા માટે, બીજા દેશી ગરહસથોની સાથે આ સવતંતર શેઠનેબી "આશેસર"નો એબતીઆર નામદાર સરકારે જે શોંફ્યો હતો, તે ઓહદો પણ દીલોજાનથી કબુલ રાખીને પરમાણીક પણે બજાવતાં પરજા તરફનો પેઆર પોતે ખેંચી લીધો હતો.

ઉપર જણાવેલચ તેમ તેનાની શરીરશકતી જો સારી રહી હોતતો, તેમની ઉમદા બુધીનું ઉતમ બલ આપણી ધારા બાંધનારી સભા અંદર કાંઉનશીલર તરીકે બીરાજીને જરૂર બતલાવતે; પણ કુદરતથી એવોજ અટકાવ થયો કે-કચરાએલી તબીએત ચાલેઆ છતાં ૧૨૩૪ ય૦ ની સાલમા ઘણીજ સખત બીમારીએ એકવાર જીંદગીને મોટા જોખમમા લાવી મેલી હતી; મગર ગરીબોની દુઆ, તે બારેહકતાલાની દરબારમા મનજુર રેહેઆથી જીવની સલાંમતી પાંમેઆ અસતાં ચાલવા હાલવાનું તદન બોહી બેઠાને લીધે પરજા તરફની તેટલી ઉમેદ પાર ઉતરીજ નહીં.

આપણા શેહરને શોભા પમાડવાના હેતુથી મેહલ જેવી રોણકદાર હવેલીઓ, જે "એલફીનસટન સરકલ"મા ઉભી થાઈઓચ, તે બાંધવાની પેહલી સુચણા જોકે તે વખતના માજી કોટવાલ મી૦ ચારલસ ફારજેટની હતી; તોપણ તે માટેની ખાલી જમીનો વેચવાની સગલી ગોઠવણ કરી આપવામા, આ નાંમીચા નરની સારી સલાહ તથા મોટી મદદ તેને મલી હતી; અને તેથી તેનું ધારેલું સુભ કાંમ સરંજામ પોંહતું હતું.

"સતાર આવ ઈંડીઆ"ના* નામીચા બેતાબો જારે આપણી મલકાંને-મલીકા માહારાંણીની મેહરબાંનીથી હસતીમા આવેઆ, તારે તેવાં માનમા મેલવી લેવા માટે આપણી ટાપુખાતેના દેશી ગરહસથોમા સરવેથી પેહલવેહલા આ સરીમંત શેઠને તે નામવરે ય૦ ૧૨૩૮ ના શેહણશાહી આદર મહીનાને ૨૪ મે રોજે ચુંટી કાહડેઆ, અને તે દાહાડેથી આ સખી શેઠ "કાવસજી જાંગીર

* એનો અરથ હીંદનો જહલકતો તારો થાએછે, અને તે તેમની સારી સખાવતની ઈઆદગારી માટે જે બખસવામા આવેઓચ, તે તેનાને લાંમબી જીંદગીની બરકરારી સાથે મુબારક હોજો. નો૦ લે૦

રેડીમણી શી. એસ. આઈ" (યાને કમપાંનીઅન આવ ધી સતાર આવ ઈ-ડીઆ) ના એલકાબથી આપણી વસતી વચ્ચે પરખ્યાત થઈ રહેલાછે.

આ એતાબની ઇઆદગારીના ચાંનો જારે તઈઆર થઇને પાયા તખત તરફથી આવી પોંહતા, તારે તે ભેટ આપવાની કીરીઆ તારીખ ૧૬ મી નવેમબર સને ૧૮૭૨ ઈ૦ એ મુંબારક થઈ, તેમા સામેલ રેહવા માટે આપણો નામદાર સરસુબો બારણ નારથબરૂક જે અતરે આવેલો હતો, તે નામવરને નામે આ શેઠીઆને રૂકાની મારફતે પુછાવેલ કે, તેવન જો થતી કીરીઆમા હાજર રેહવા ચાહતા હોએતો, તેમની ઇજત તથા સુખાકારી લાએકની જગેઆ કરી રાખવામા આવે. પણ પોતાના સરીરની કાહેલીને લીધે તાંહાં જવાઇ ન સખાયા સંબંધી જવાબ વાલીને તે નામદાર તરફના નોતરાંને મોટા ઉપકાર સહીત પાછું વાલેલ હતું. કેહચ કે કીરીઆ પુરી થયા પછે નાંમીચા એલકાબનો શોભઈતો ચાન આ ગંભીર શેઠને ગલે ઓલવાયો હતો.

અંમીરીખવારાના આ શેઠીઆએ રાખી દીલથી દીપાવેલી કીરતીની કદર, તેમના ભલાં કાંમો પોતીકી નજરે જોનારા સદગુણી દેશી તથા સાહસીક અંગરેજ ગરહસથો તરફથી જારે બુજવામા આવી, તારે તેનાની એક ઉતંમ ઇઆદગારીને આલમની હજુર પરકાસતી રાખવાના હેતુથી, તેઓ માહેલા મોટા નાંમદાર ધી હાનરેબલ સર જંમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ શી. એસ. આઈએ, આગેવાણી ઉઠાવી લઈ પોતાના મજગાંમ કેઆસટલમા રોજ ૨૦ મો માહ ૧ લો શેહેણસાહી શાલે ૧૨૪૧ ય૦ એ જે ખાનગી સભા બોલાવી હતી, તાંહાં સરવે ગણાતના શેઠીઆઓ ખુશી સાથે હાજર થયા હતા.

એ સભાની સનમુખ હેવી દરખાસત મેલવામા આવી, અને તે એટલીતો ઉલટથી બાહાલ રહી કે, આ સખાવતના સાહાની શાવરૂપી સીકલ પરજા વચ્ચે કાએમ સુધી જોવાઈ સકે, તેવું સંગેમરમરનુ એક શુંદર બાહાવલું વેલાતથી બનવાવી મંગાવીને, જાહેરની કોઈ લાએક જગેએ ગોઠવી બેસાડવું. આ શુભ કાંમ માટે મીજલેશીઓના અનુમતથી જે મંડલી થેડવાઈ, તેનુ પરમુખપણું મજકુર બારોનેટ સાહેબે અને મુનશીનો મરતબો આપણી પોલીસ કોરટના તરીજા માજેસરેટ શેઠ ડોશાભાઈ ફરાંમજી કરાકાએ, માનખાતર કબુલ રાખેઆથી તેઓની દેખરેખ હજુર થાએલાં હુધરાંણાંની ટીપમા બધા મલી ૩૨૦,૦૦૦ ભરાએઆ હતા. કેહચ કે વશુલ થાએલી રકમનાં અવેજ સાથે બાહાવલું બનાવવાનો હોકમખી તાંહાં જઈ પોંહતોછે; માટે ધારેલું કાંમ સંમપુરણ થઇને તે બાહાવલું વેહલું આવી પોંહચવાની વકી રખાયા મુજબ, હમો ધારીએચ કે આ નોંધ બાહેર પડઆ આગમજ પરજા વચ્ચે પરકાશી રેહશે.

હીંદના આ જહલકતા તારાની રોશનીના વીશેસ કીરણો જારે નેક નામદાર માહ રાંણીની નજરે પડઆં, તારે તે માનવંતાં માવતરે તેમને વાસતે "નાઈટહુદ" નો એક અંમીરી એતાબ હેનાએત કીધો ; અને તે બાબે સતાભરેલ જાહેર નામુ તા॰ ૨૪ મી મેહ ૧૮૭૨ ઈસવીએ (તે નામવરની શાલગીરીને શુભ દાહાડે) બાહેર પાડઆથી, આ શેઠ હવે સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી નાઈટ, શી. એસ. આઇને એલકાબે પોંહતાછે.

ઉપલો નાંમીચો એતાબ મેલવનારા પારશી કોમમા પેહલવેહલા મરહુમ સર જમશેદજી પછે, ૩૦ વરશે આ બુજોરગ શેઠ બીજા માલુમ પડેઆછે; અને તેની મુબારકબાદીમા તેવન ઉપર કેટલાંક માનપતરોનો જે વધાવો થયો, તેની નોંધ હીંઆં લેવાનુ લાજમ જાંણીએછે.

સરવેથી પેહલું પતર વલસાડના જરથોસતીઓ તરફથી આવેઉં, તેનો જવાબ રોજ ૧૮ મો માહ ૧૦ મો શાલે ૧૧૮૧ ય૦ એ મોટા ઉપકાર સાથે વાલેઓ હતો.

બીજું અતરેની બાહેરકોટવાલી "ઈમપરૂવમેંટ લાઈબરેરી" ના અધીકારીઓ તરફથી રોજ ૧૯ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહીએ પોંહચાડવામાં આવેઉં હતું.

તરીજું ગણદેવી ખાતેથી ૧૨૪૨ ના પેહલા મહીનાને ૧૦ મે રોજનુ લખાઈ આવેઉં, તેનો જવાબ આ સખી શેઠે રોજ ૧૩ મો માહ ૩ જે વાલેઓ.

ચોથું મુંબઈની વસતી તરફથી બે હજારની ઉપર સહી શીકેનુ એક માન પતર જે તઈઆર થએઉં હતું, તે આ નાંમવરને હાથો હાથ સપુરદ કરવાની શુભ મતલબથી હેઠલ જણાવેલા ઘણા આબરૂવાલા ગરહસથોનુ એક ડેપીઉટેસન રોજ ૧૧ મો માહ ૧ લો શેહનશાહી શાલે ૧૨૪૨ ને રોજે આ સાહેબને રેહવાનુ અશલી મકાંણ જે કોટ ખાતે દેવલના મોહલામા આબાદ હાલતે હુએલુંછે, તાંહાં મોટા દબદબાથી પધારેઉં હતું; જેમા:—

આપણી હાઈ કોરટના એક નેયાયાધીસ હાંનરેબલ મી૦ ગીબસ. (પરમુખ) હાંનરેબલ મી૦ ફારબસ, પોલીસનો વડો મેજેસટરેટ મી૦ જાંન કાંનન, મી૦ જારજ ટેલર, મી૦ નીકલ, ડાકટર ડાલાસ, ડાકટર મેકેનજી, શેઠ ફરાંમજી નોશરવાંનજી પટેલ, શેઠ દીનશા માંણેકજી પીટીટ, શેઠ અરદેશર તથા હોમજી ખરશેદજી દાદી, શેઠ ખટાઉ મકનજી, શેઠ વીનાએકરાવ જગંનનાથ શંકરશેઠ, દસતુર પેશોતન બેહરાંમ સંજાંના, દસતુર શોરાબ રૂસતમ મુલાંફીરોઝનાં, શેઠ શોરાબજી શાપુરજી બંગાલી, શેઠ નવરોજજી ફરદુનજી, શેઠ અરદેસર ફરાંમજી મુસ, શેઠ ડોસાભાઈ ફરાંમજી કરાકા, અને તે ઉપરાંત બીજા અડીશોને આસરે હતા.

આ સઘલા સાહેબોનુ સરઘસ ઘેર મધે દાખલ થઈને પોત પોતાની થેડવેલી જગેઆપર બેઠા પછે, નામદાર મી૦ જસટીસ ગીબશે (હાથમાં માનપતર લઈને) મીજલેસની હજુર એક સુભાખીત ભાસાંણ કીધું હતું; જેમાં તે નામવરે જણાવેઉં કે, "હાવાં સારાં અને ઉદાર દીલનાં ખરાં કાંમો કરનારા એક "ગરહસથને માન આપવા સારૂં ભેગા થએલા મેલાવડા તરફથી આ અવસરે "થોડુંક બોલવાનુ જે મને જણાવવામાં આવેઉંચ; તે શેવા બજાવવા માટે "ખરાં દીલથી હું તઈઆર છેઉં." એટલું કહીને સર કાવસજીએ કીધેલી જુદી જુદી સખાવતોનુ વીગતે વરણન કીધું; અને તે સખાવત કેટલી અગતીયની થાઈચ, તે વીશેના ઈશારા ઉપરાંત હાવી રૂડી ચાલ ચલણની કીંમત પીછાંણી નાંમદાર માહરાંણી વીકટોરીઆએ તેનાને "યુનાઈટેડ કીંગદંમના નાઈટ" નો માન ભરેઓ એલકાબ જે બખશેઓ, તેના વાજબીપણાની સ્તુતીમા એ ના-

મદાર જસટીસ બોલીઆ (હીંઆં ખુશાહાલીના ટાબડાઓ વાગેઆ), અને તેની મુબારકબાદીમા હાથ જાહલેલું પેલું શુભાખીત માંનપતર મી॰ ગીબશે ખુશી દીલથી સર કાવસજીને સપુરદ કીધું; જેની અંદર સરવેથી પેહલવેહલી સહી આપણાં હીંદી ઉમરાવ હાંનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ શી. એસ. આઈ. ની મુબારક થએલી હતી અને તેની હેઠલ,

હાઈ કોરટના નામદાર જડજો સર ચારલસ સારજેંટ, હાનરેબલો ગીબસ, મેલવીલ, બેલી, ક્રેમબાલ, અને ગરીન. કાંઉનશીલરોમા હાંનરેબલો મી॰ ફારબસ, મેહેયુ* બાઈથલ તથા નારાએણ વાશુદેવજી.

મુંબઈના લારડ બીસપ, રેવરેંડ મીઉરીન, તથા દસતુર પેશુતન બેહરાંમ સંજાંના, અને સોરાબ રૂસતમ મુલ્લાંફીરોઝના.

શેહરી શેઠીઆઓ ફરાંમજી નોશેરવાંનજી પટેલ, નાબોદા મહમદઅલી બીન મહમદઅમીનરોગે, વીનાએકરાવ જગંનનાથ શંકરશેઠ, વરજીવનદાસ માધવદાસ, અને તે વગેરે સઘલી કીસમ તથા વરણના શેઠીઆઓ તથા રેહવાશીઓ.

આ માંનપતર અંગરેજીમાં લખી કાહડેલું જે સભાની સનમુખ નામદાર જસટીસ ગીબશે બીલંદ અવાજે અને હસતે મુખરે જે વાંચી સંભલાવેઊ તેનુ ભાસાંણતર હેઠલ જણાવવાની રજા લઇએછે.

સર કાવસજી જાંગીર રેડીમની નાઈટ, સી-એસ-આઈ.

સાહેબ,—"આપણી નામદાર રાંણી વીકટોરીઆએ તમોને જે માનભ-"રેલો ખેતાબ બખશેઓછે, તે કારણ માટે હવડાં ચોતરફથી ખુસહાલીના "આવાજો નીકલેછે; અને તેવે સમે હમો તમારા હેતુ મીતરો, આ લખેઆથી "તમોને મુબારકબાદી આપીએછે.

"જોયાથી હમોને અતીઅંત સંતોસ ઉપજેછે કે તમારી હાતમ જેવા "દીલની સખાવતો કાંઈ આ તરફ પરસીધ થાઈછે એટલુંજ નહીં, પણ છેક "વલાતના મુલુકોમાંબી તે ફેલાવો પાંમીછે; અને તેજ સબબથી નામદાર "મલકાંનેમલીકા માહરાંણીએ તમોને નાઈટનો માનભરેલો એલકાબ, તમારી "બુલંદ ખસલતની પીછાંણ તરીકે હેનાઇએત કીધોછે; કે જે હીંમતે બાહદુર "સખસ બા મુદત થાઈ પોતે સરીરે અસુખ હોવા છતાં સરવે ગણાતનાં ગરીબો "તથા કંગાલોની કદર બુજી તેઓની પીડાકારીનુ નીવારન કીધામાં પોતીકું "સવાબ સહમજેછે.

"તમારાં પરોપકારી કાંમો દુનીઆંના લોકોમા જે આસકાર થાઇ ચુકાંછે, "તેનો વીસતાર હીઆં કરી તમોને તસદી આપંવા હમો ચાહતા નથી; પણ "હમો તમારા હંમસેહરીઓ જે પરથમથી હેવાં કાંમના પરીણાંમ જોતા આવે-"આ છઇએ તેથીજ માતરે એટલું તો કેહવાની રજા લઇએચ કે, તમારી "સખાવતનાં કાંમો જેવાં પરોપકારી, તેવાંજ સારા વીચાર, તથા દુર અંદેશી-"થીજ થાએલાંછે.

* આ ગરહસથ તે વખતપર કાંમ ચલાઉ આડવોકેટ જનરલ હતો. નો. લ.

"મુંબઈ જેવા શેહરમા જે સખીનરો થાઇ ગયેલાછે. તેહવા સખીનરોની સંફમા
"સર કાવસજી જાંગીરને

"જોઈ હમો અગણીત મધન છઈએ; વાસતે તમો સર કાવસજીને બારી-
"હકતાલા લાંમબી જીંદગી બખશે, અને મુંબઇ શેહરને માંથે તમોને સર-
"તાજ ભરેઆ રાખે, એવી હમારી અંતકરણની દુઆ તમોને આમીન હોજો."

ઉપલાં માનપતરનો જવાબ, સર કાવસજીની ફરમાંસથી ડાકતર મેકેન-જીએ નીચે પરમાંણે સભાની સાંમને વાંચી સંભલાવેઓ હતો.

"હાનરેબલ સાહેબો અને ગરહસથો—માહારા સરીખા ગરીબડા પણ "એક વફાદાર, અને ઉપકારી પરજાને જે મોટો એતાબ નામદાર માંહરાંણીએ "આપેઓ, તે માટે તમોએ ભેટ કીધેલી મુબારકબાદી માહરાં જીગરના ઉપકાર "સાથે હું અંતકરણથી કબુલ રાખુંછું.

"આજ દને તમોએ આપેલું માનપત્ર લેવામા માહરા દેશી ભાઈઓ તર-"ફથી એક મોટાંમાં મોટી હોરમત મલેલી હું સહમજુંછું; અને આ બીના "જાંણીને ખસુસ મને માંહ સંતોસખી ઉપજેછે કે, જુદી જુદી જાત નાતમા "આટલા બધા મારા મીતરોછે; અને તે માનપતર મધે આ દેશનાજ નહી "પણ ગરેટબરીટન ખાતેનાં હોરમત અને મોહબા ભરેલા ગરહસથોનાં નામો "સમાએલાંછે.

"સરવ સકતીમાંન કીરતારની મરજીથી જે દરદની હું ઇજા ભોગવુંચ, "તે માટે તમોએ કીધેલા ઈસારાનો જવાબ હું કેમ વાલું તેની મજને બીલકુલ "સમજ પડતીજ નથી; પણ હું તમોને ખાતરીથી કહુંચ કે, ગરીબ લોકોને "આસરો આપવાની મારી નબલી કોશેસમા મારા વડવાઓએ કીધેલાં નેક "નાંમીનાં કાંમો, જેનો દાખલો આ પરેશીદેણશી ખાતે એકશો વરસથી વધા-"રેની મુદતપર થાઇ ગએલા એક ગવરનરેબી કબુલ કીધો હતો તેની હું નકલ "કરેછું. હું દુવા માંગુચ કે માહરા નાંમનો વારશો મેલવનારાઓમા આ શો-"ખના જારી રેહ, અને જેટલા જમાંના સુધી રેડીમણીનુ નામ હઇઆત પાંમે "તેટલા વેર આ નાંમ વફાદારી અને પરમારથનાં કાંમો સાથે જોડાઈ રેહ.

"માંનવંતા સાહેબો, અને ગરહસથો—આજે તમો તસદી લઇને "હીંઆં હાજર થયાચ, તે માટે તમારો ઉપકાર માંનુછું; અને અરજ ગુજારેચ "કે, મારી તરફની ખાતેરી તમોએ કબુલ રાખતાં સઘલા મારા મીતરો "(આ માંનપતરમાં સહી કરનારાઓ) નેખી પોંહચાડવી, કે આ માંનપતરને એક "મોટી યાદગારી તરીકે માહારાં કુટંબમા ઘણા ગરૂરી સાથે જાલવી રાખ-"વામાં આવશે."

હું છેઉં ઇતીઆદી,

તા૦ ૧ લી અકટોબર ૧૮૭૨.

(સહી) કાવસજી જાંગીર.

ઉપલી કીરીઆ થાઈ રહેઆ પછે આપણાં આ નવા નાઇટના બાહવલાં બાબે અપાએલાં પાંચમાં માન પતરનો ઉતર જે તેનાએ વાલેઓ, તે પણ ડાકતર મેકેનજીએ હેઠલ જણાવેઆ મુજબ વાંચી સંભલાઓ હતો.

"સાહેબો અને ગરહસથો—પરજાના લોકોએ જે માન મને આપીઉંછે,
"તે માટે તેઓનો ઉપકાર દીલાજાંનથી હું માંનુ છેઉં; કે તે વીશે મોટી મગરૂરી
"સાથે હું જોઈસ, અને વીચાર કરીસ. હું હેવીબી આશેઆ રાખુચકે, માહરૂં
"બાહવલું જારે ઉભું કરવામાં આવશે, તારે સઘલી જાત તથા નેઆતના મા-
"હરા મીતરોને યાદ કરવાની હેવી ફરજ પડશે કે, લીધા કરતાંને આપવામા
"મોટું, અને ખરૂં શુખ સમાએછે; અને આપણી ઉપર તે કીરતારે જે બખશેસ
"કીધી હોય, તેનો એક ભાગ બખશેસમા આપવો, એજ આપણી આઈન ફરજછે.

"મંડલીના પરમુખ, અધીકારી, અને માનવંતા મુનશી, એઓએ મારા
"વીશે આટલી બધી મેહનત જે કીધીછે, તેઓનો ઉપકારબી ફરીને હું માંનુછેઉં."

(સહી) કાવસજી જાંગીર.

સુરતના રેહવાશીઓ તરફથી એતાબની મુબારકબાદીમાં આવેલું એક છઠ્ઠું માનપતર, તેજ વખતે શેઠ દીનસાજી માંણેકજી પીટીટે રજુ કીધું હતું; અને તેનો જવાબ આ ઝહલકતા હીરાની તરફથી શેઠ ડોસાભાઈ ફરાંમજી કરાકાએ હેઠલ મુજબ વાંચી સંભલાવેઓ કે,—

"સાહેબો—સુરત શેહરના વતનીઓની દીલદારી તથા એરખાહી માહરી
"તરફ ઘણીછે, તે તમારાં મોકલેલાં માંનપતર ઉપરથી પરછીને હું ઘણોજ
"હેસાંનમંદ થયોછું.

"ઓદાતાલાની મેહરબાંનીથી જે ધરમખાતાંઓ મારે હાથે ઉભાં થયાંછે,
"તે મારા ભાઈબંદોની નજરમાં ફાએદાકારક લાગેછે, હેવો જરા ભરેઓ વીચાર
"જુદાં જુદાં શેહરોના રેહવાશીઓની તરફથી જે મલેઓચ તેથી પણ મને
"ઘણોજ સંતોશ ઉપજેઓછે.

"જે કાંઇ હુંએ કીધુંચ તે મારી ફરજ બજાવેઆ ઉપરાંત વધારે થાએઉં
"નથી; અને એ ફરજો બજાવવાની સુચના, અને ઉલ્લત તે દાદગરદાદારે મારા
"જીગરમાં ઉતારેઆથી એ કાંમો નીપજેઆંછે, તે વીશે ખચીત કરી તે સા-
"હેબનો હું મોટો ઉપકાર માંનુછું.

"ઓદાતાલા સુરત શેહરને, અને તેના વતનીઓને સુખી અને આબાદી
"સાથે રાખે. આંમીન."

હું છેઉં ઈતીઆદી,

(સહી) કાવસજી જાંગીર.

ઉપલી સઘલી કીરીઆ ખુશી ભરેઆ આવાજો વચે સંમપુરણ થયા પછે ડેપીઉટેસનના સાહેબો ફુલોના તોરા અને ગોલાબની પમરટી ભેટ લઈને, જેહવી ખુશી સાથે દાખલ થયા હતા તેવીજ રાહેત પાંમતા પોત પોતાને ઠેકાંણે ચાલી ગયા; ડેપીઉટેસનની મોલાકાત લેવાના દીવાનખાનાંમા સંજાકાળનો વખત હોવાને લીધે ઘણીજ ભભુકદાર રોસની કીધામા આવી હતી; જે રચના જોવા માટે હજારો તમાસગીરની મોટી ભીડ તેમના ઘેરની સાંમણેના ઘોરી રસતા ઉપર ખીચોખીચ ઉભેલી હતી, અને સઘળો મેલાવડો સમાધાનીથી પસાર થયો હતો.

એતવાડી ખાતે સંર કાવસજીએ સ્થાપી આપેલી છોકરીઓની નીશાળ મંડળીના અધીકારીઓએ એજ મહીનાને ૨૫ મે રોજે પોંહચાડેલું માનપતર સાતમુ સહમજવામા આવેછે; અને તેનો ઘટતો ઉતરબી આ સાહેબે વાલી તેઓનો ઉપકાર માનેઓ હતો.

નૌશારી કસબાની અનજુમન તરફથી આઠમું માનપતર અરદીબેસત મહીનાને પાંચમે રોજે, દસતુર સાહેબો પેસોતન બેહરાંમ સંજાંણા, એરચ સોહરાબ મેહરજીરાણાવાલા, જમશેદ નોશીરવાંન દારાબ પાહલણના, તથા શેઠ હોરમજજી નવરોજજી સખ્ખલાતવાલા ઉપરાંત બીજા ગરહસથોના ડુપીઉટેસને કોટના ઘેરમા હાથો હાથ પોંહચાડીને આ શેઠની હજુર વાંચી સંભલાવેલું હતું; જેનો સાર એટલોજ કે, તે તરફ મોટો દરવીય ખરચી તેનાએ એક મદરેસા કાહડી આપી, તથા ગરીબ દરદીઓ માટે દવાખાનુ ઉઘાડીને બેહુ ખાતાંઓ કેટલીક મુદત સુધી જારી રાખેઆં હતાં, તે બાબેની ઘટતી સ્તુતીના શબદો તેમા સમાવીને આ સખી નરના હકમા સારી દુઆ ચાહી હતી. આ માનપતરના જવાબમા લાએકાત ભરેલો ઉપકાર વાલતાં, પરમેશાવરે બખશેલી સખતી મુજબ તેવણથી જે થઈ શકેલું, તેમા ઘટતી ફરજ શીવાએ બીજું વધારે કાંઈ નહીં કીધા વીશે જણાવીઆ પછે, આવેલા સાહેબોને ફુલ ગોલાબના વધાવાથી વીદાએ કીધા હતા.

ગરીબોની ઉપર ઉપકાર કરનારા સખી દાતારોની સ્તુતી ભરેલું હઓસાન યાદ રાખવા, તથા વફાદારીના નવા દાખલાઓ તેમાં ઉમેરવા થકી પરજા તરફથી જાહેરમા માનપતર લેનારને જેવી રાહેત મલેછે, તેવીજ સોભા માનપતર આપનારાઓને પણ હાંશેલ થાએ એવી સાબેતી ઉપલા મેલાવડાએ આપણને ખરેખરી દેખાડી દીધીછે; માટે સખાવતના આ શુરા શેઠની બાકી રહેલી જીંદેગીમા તેવણથી હજી રૂડાં કાંમો વીશેશ થવાની આશેઆ રાખતાં, જે બની ચુકાંછે તેની યાદગારીના હેતુથી લખાએલી ઉપલી બાબદોનુ એક તાતપરીઅ કવીતામા સમાવી દઈ, આ "રેડીમણી"ના વર્ણસનુ વરતાંત સમાપત કરીએછે.

જોવો કાવરાજી જાંગીર રેડીમણી–દીધીચ તેને કીરતારે હીંમત ઘણી.
પલેછે જે દાતારથી સઘલી જગત–મદદગાર તેનો, તેજ ઈશવર ભગત.
બખશેઆ જનમથીજ સારા સગણ–રાખેચ તે બાવંદ સદા મધન.
ધન તેની માતાનુ જીવેલું પરમાણ–તે સાથે પીતાનું જીનત રવાણ.
સખાવતમા હીરજી બપાવા જેવા–મમાવાના વડવાબી હતા તેવા.
ખબર તેઓ મોહતાજોની લેતા–ગરજવંતોને ઘેરે જઈને દેતા.
ગુપત દાંણ જેઓનુ વખણાયલુંછે–જગતમા સરવેને જણાયલુંછે.
નેકનામીમા હતા જેહવા પોલાદ–ઉતરીછે તાંહાંથી આ ઉતમ ઓલાદ.
નબીરો તેઓનો જાહેર થાયો–સખાવતનો વારશોબી સાથે લાયો.
નીતીની રાહે કીધી કમાઈ–સતવાદી ઘર રહીછે લક્ષમી સમાઈ.
જે કીરતારે કીધો તેને સરફરાજ–કરે તેજ તેની ઉંમરદરાજ.
જીવેલો તે જગને ઘણો કાંમનો–આશીરવાદછે તે પર ખાશોઆંમનો.

જે ઓલખતા હશે તેને બચપનથી-સપત લઇ તે કેહશે ખરાં મનથી.
હતો તે સઉ પર અતી મેહરબાંણ-જાલવીચ હજીતક તેવીજ વખાંણ.
સ્તુતી જો ગાઇએ તેની સજાવાર-ગરીબોનો થયોચ તેજ ગંમખાર.
સરીર ને સંસારનુ ધરનારો દુખ-ભોગવેછે તેનાજ આસરાથી સુખ.
કેળવણીમા પુગોછે તેનોજ દસત-ભાંજેછે કસરતશાળાની કસત.
સંતોરા ફીનાનસ (જુની) નેખી પમાડી-બે લાખ રૂપઇઆ દીધા જમાડી.
કીરતી તેમા તેની ઝહલકતી રહી-તે વાતબી કભુ કોઇથી ભુલાતી નહીં.
હાસપીટલ ને કાલેજ હવડાં દીપેછે-જેમ દુહજતા જહરામાથી અંમરત ટીપેછે.
ઠારેઠાર ફુંવારા તેને નાંમના-થયાછે સઉને અજબ કાંમના.
જેથી પેઆસાને પાંણીનુ સુખજ મલેછે-પશુ પરાંણીનુ દુખબી તળેછે.
ઇરાન સરજમીનનો જાલમ જજીઓ-શેતમ તેની મદદથી થોડો તજીઓ.
ઓછી થતી ગઇ તેની થાપણ-પોંહચાડઊં તાંહાંબી તેનાએ ડાહપણ.
રખેવાલો કરતાતા બેશી વીચાર-જાંહાં દીધા રૂપઇઆ તેને દશ હજાર.
જેથી તેઓને ટેકો થયો-જજીઆનો કરબી ભરાતો રહેઓ.
આંખના દરદીબી શાહજા થાએચ-જીગરથી તેમને દુઆ દઇ જાએચ.
જાંહાં ખોદાના બંદાઓ સરખા જણાએ-તાંહાં કીરતીની ફતેહબી ઉતમ ગણાએ.
નાત જાતનો ફરક રાખતા નહીં-દીએછે તેની આ એકેજ ખુઆઈ.
રૂપઇઆ તે કારણે લાખ પંદર-ખરચી દીધાછે સખાવત અંદર.
હજી કેટલાંક કાંમો તો થાવાનાછે-વધુ કીરતી સઉ તેની ગાવાનાછે.
પણ થયલી સખાવત હેવી વવાઇ-કે મુંબઇથી લંડન તુલીક ગવાઇ.
તે વાત જારે રાંણીને કાંને ગઇ-જે સાંભલીને ખુશીથી પરસન થઈ.
એલકાબ બખસવાનો હોકમ કીધો-"સ્ટાર આવ ઈંડીઆ" નો મોકલી દીધો.
અરથ જેનો આપણામા સાદો આએછે-હીંદનો જહલકતો તારો થાએછે.
તેપછે આવેઓ ખેતાબ "નાઇટહુદ" નો-વધેઓ મરાતબ સખી વજુદનો.
જો કેવુંછે અંગરેજી ઉતમ રાજ-ઇનસાફી અદલનુ ધરીને તાજ.
પરીનામ સખાવતનુ તેને આણેઊં-ધરમી કામ તેનુ જારે જાંણેઊં.
તે ઉપરાંત હવડાં જે પગલાં નખાએચ-મુંબઇની વસતીનો સવાદ ચખાએચ.
કીરતી તેનાની રાખવા અંમર-તે યાદીમાં બાંધીતી સઉએ કંમર.
આખાં કદનુ બાહવલું ઉભું કરવા-બનાવીને લાએક જગો ધરવા.
જે મુકતીને ઉલ્લતથી કબુલ કીધી-પંચ ભેલી વસતીએ ઊંચકી લીધી.
તે ખાતર ઉધરાતની ટીપો ફરી-રૂપઇઆ હજાર વીસ દીધા ભરી.
અવેજ સઘલો વેલાત ઉપર ગયો-બાહાવલું બનાવવાનો હોકમ થયો.
બની આવીને જારે જાંહાંબી થોભશે-આ સખી નરનો ચેહરો અતી શોભશે.
જગમા રેહશે તેમની પીછાંણ-આવતી ઓલાદોને માટે નીસાંણ.
તે જોવા થકી આ નર જો જીવતો રેહેશે-તો જગમા જીગરની દુવા લેશે.
તે માટે ખુશીથી કાહડી કલામ-પોહચાડેછે તેમને આ વાછો સલાંમ.

શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના વડવા, તથા વારેસોનું વરણન.

શેઠ જીજીભાઈ માંણેકજી.

આ નાંમીચાં ખાંનદાનની વંશાવલીમા છેલ્લે જણાવેલા વારેશોની સાતમી પેહડીના વડા શેઠ જીજીભાઇ માંણેકજી, જે સુરત શેહરના કોઇ પરગણામા રેહતા હતા; તાંહાંથી શાલે ૧૦૯૮ ય૦ માં નીકલી આવીને પેહલવેહલું પણોતું પગલું મુંબઇ ખાતે કોઈ હેવે રૂડે ચોઘડીએ મેલેલ હતું કે, તેમના નેકનાંમની યાદગારી સચવાઇ રેહવા માટે તેવણથી ઉતરેલા વારેશો માહેલા, કોઈએક સાહેબ તો આજે બારેહકતાલાની રેહમ ભરેલી બખશેસથી ચોમેર પરખેઆત થઈને પોતીકા વડવાઓની હસતીને ચમનમાં જે પમરતી રાખેછે, તે વાત કાંઈ ઓછી ખુશીની જણાતી નથી. આ શેઠના જનમારામાં કોઈબી અગતના કાંમો થાએલાં હોએ તેની નોધ, તથા મરણનો ચોકસ દીવસ હાથમાં આવેઓ નથી; પણ શોધ ઉપરથી આટલું તો કેહવાને બનેછે કે, તે સાહેબને તાંહાં શાલે ૧૧૦૩ માં જનમ પાંમેલા મેરવાનજી નામના એકપુરા બેટા તદન મુગા હોયાને લીધે, તેજ અટકથી આ કુટુંબ હવડાં સુધી આપણી વસતીમાં ઓલખાતું રેહેલુંછે.

હાવી મુંગી હાલતમા આ પુરૂથવી ઉપર પરવાસ પાંમેઆ પછે, ગરીબ માંબાપના આસરાથી ઉધરીને જારે મોટા થયા, તારે પોતાનો સંસાર ચલાવવાની યુકતી સોધતાં કાંઈજ નહીં પણ શીવવાનો એક હોનર એવીતો ઝહડપથી એ સાહેબે હાથ કરી લીધો હતો કે, તે વખતપર સુરત તરફથી આવેલા તેમના એક અતલગ બેશી શેઠ શંતોકજી બરજોરજીએ* અતરેના લશકર ખાતાંના શીપાહીઓનો પોસાગ બનાવી આપવાનો જે મકટો રાખેલો હતો, તેમાથી તેણાને મલતું થોડું ઘણું કાંમ ઘેરમાં બેશીને શીવી દેતા; અને તે ઉપરજ પોતાની રોજીનો આધાર બંધ બેસાડી સારી રવિસથી ગુજરાંનબી મેલવી શકતા હતા. શેઠ ભીખાજી નામના ગરહશથને પેટે કેહચ કે એક દીકરી શેવાએ વારેસ દાખલ બીજું કોઇજ ફરજંદ નોહતું, માટે તેણીના આ મુગા દીકરાને પોતાનો દતક કરી લઈને કોટનાં ગોલવારની ગલીને નાકે હોરાબજારના રસતા પર હવડાં જાંહાં મરહુમ શેઠ જીજીભાઇ દાદાભાઈને નામથી હુબેલી મોટી હવેલીછે, તે જગોપર તેનાએ અસલમાં બાંધેલું એક નાહનું જેવું ઘેર તેણાને બખશેસ તરીકે સોંફી આપેલું હતું; જાંહાં નીરાંતે પડેઆ રહીને ઉપર જણાવેલા ધંધામા જીંદેગી ગુજારેઆ પછે, રોજ ૧૭ મો માહ ૬ ઠો શેહનસાહી શાલે ૧૧૯૫ ય૦ માં ૯૨ વરસની જઇફીએ પોંહચી મરણ પાંમેઆછે.

એ શેઠ પોતાની પાછલ આખી જીંદેગીમાં માતરે એકજ વારેસ મેલી ગયા હતા, તેવણનુ નામ વંશાવલીના મેલાવડામા દાખલ કીધા મુજબ દાદાભાઈ

---

* શેઠ પેસતનજી હોરમજજી સંતોકના વડવા. નો૦ લે૦

શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈને તોહોની વંશાવલી.

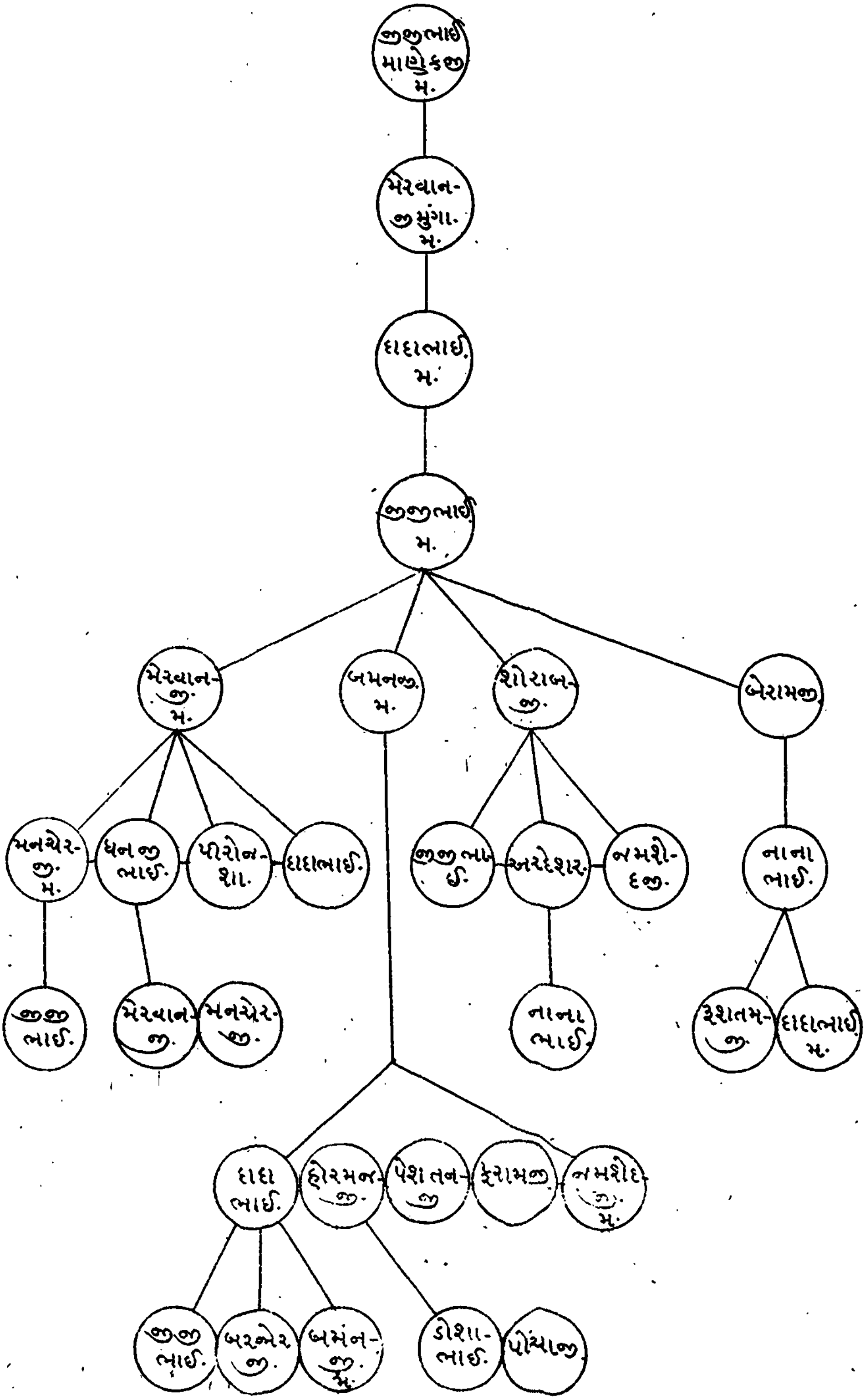

હતું; અને તે સાહેબનો જનમખી આએજ ટાપુ ખાતે ય૦ ૧૧૩૩ ને શાલ મુબારક થએલો કેહવાએછે. માંબાપની હઇઆતીમાં એવણ જારે ઘણીજ ગરીબી હાલતમાં હતા, તારે તે વખતપર મુંબઇ ખાતે અતી મોટી જાહોજલાલીવાલા સરીમંત સોદાગર શેઠ દાદીભાઇ નોશેરવાંનજીના "દાદી સ્કુરૂ" મધે કોઈ કારોબારીના હાથ હેઠલ હલકે મુસારે રહેલા હતા; પણ તાંહાંના કાંમકાજમા જેમ અનુભવ મેલવેઓ, તેમ થોડા થોડા આગલ વધીને પછે સઘલો વહીવત વખત જતાં પોતાને હાથ કરી લઈ એવોતો પરમાંણીકપણાથી નીતી સાચવી ચલાવવા લાગા કે, તેથી કરી ધણીનો ચાહ મેલવેઆ ઉપરાંત આખી વસતીમાં એક નાંમાકીત શેઠીઆ તરીકે ગણાવા લાગા; અને તે સાથે વખતની ગતી પરમાંણે સારી પુંજી તથા મીલકતોનાં માલેક પણ થયા હતા. ઇનસાંણોની જાહોજલાલી કાંઈ એકજ સરીખી સદા બરકરાર રેહતી નથી. માટે દાદીશેઠને તાંહાંનો બોહોલો રોજગાર ઓછવાઈ પડઆને લીધે એ સ્કુરૂ જે વેચાયો, તે આપણી માજી ઇસટ ઈંડીયા કંપની સરકારના તે વખતપર ચાલતા વેપારખાતાંને હસાબે લેવાયો હતો; અને તેપછે તેઓનો વેપાર જારે તદન નીકલી ગયો, તારે તે એમારતનુ વેચાંણ થોડાક માતબર વેપારીઓની એક મંડળી હુભી થઇને હાથ કરી લીધું, તાંહાંબી તેનો બોહલો કારોબાર એજ શેઠ દાદાભાઇએ જાલવી રાખેઓ હતો; પણ મરણની થોડાંજ વરસ આગમજ જઇફીએ પોંહચવાને લીધે તે બોહલું કાંમ મોટાં માનસહીત મેલી દઇને, બાકીની જીંદગી સાંતપણે સાચવી બેઠા હતા. એ સાહેબ ચાલતા વખતમાં સરવેની સાથે રૂડી વરતણુકથી એવાતો મીલનસાર થાઈ રહેલા હતા કે કોઇબી સખસ તેવણની દોસતીથી જોકે કશીવાતે અલગ રહેલો જણાતો નોહતો, તોપણ એ સાહેબના ઘણાજ હેતુ મીતરો, માંતરે તેવણ સરીખા બીજા છ બુજોરગો હતા; તેમાં ફરાંમજી પેસતનજી બેહલી હોમજીના (લકબે ફુલાજી માંમા), ફરાંમજી કાવસજી બનાજી, ફરદુનજી નવાબ, પેસતનજી ભીખાજી પાંડના (ઉરફે પેસીકાકા), હોરમજજી ધનજી પટેલ, હોરમજજી ડોલાખાઉ અને દાદાભાઈ માંપલા, જેઓમાં સાતમાં પોતે હુંભેશાઈને સારા એખલાસથી જીંદગીના છેડા સુધી મીતરાચારીમાં જોડાઇ રહેલા હતા; અને તેઓ માહેલા જેબી સાહેબ જારે મરણ પાંમેઆં, તારેજ એક બીજાથી છુટા પડઆ; અને તેહવીજ રીતે આ શેઠ દાદાભાઇબી વખત પોંહચતાં બીલંદતાલેના બેટા જીજીભાઈ ઉપરાંત એક નેકબખત બેટીની સાથે તેઓનાં છઈઆંઓની ભરચકર વસતીના સુખમાં અમણોઅમાંન પાંમી રોજ ૨ જો માહ ૯ મો શેહનસાહી શાલે ૧૨૦૫ ય૦ એ ૭૨ વરસની વએ પુરી કીધા પછે બેહસતનસીન થયાછે.

—o:o—

શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈ.

આ નામવરની હકાએત જે હીંઆંથી શુરૂ થાએચ, તે પેહલાં તેમનાં જનમની ચોકસ નોંધ જણાવીએચ કે, શાલે ૧૧૫૫ ય૦ ના શેહનસાહી દેએ મહીનાનાં સપંદારમદ રોજે આ સરૂસવતીમાં પણોતું પગલું ધરેઉં હતું.

પોતાના બાપ તથા બપાવાની સંભાલ હેઠલ હુધરીને જારે વીશેક વરસના થયા તારે કેહચ કે, પેહલવેહલા ય૦ ૧૧૭૫ માં મી૦ લીકી તથા મલકમને નામે સરૂઆતમાં નીકલેલી અંગરેજી વેપાર ખાતાંની પેહડી અંદર રૂ ૨૦ ને પગારે એક સાધારણ ગોદાંઉનકીપરની ચાકરીએ રહેઆ હતા, જે પછે ૧૧૮૯ માં જારે ઉપલાં પંટીઆલાંપણા મધેથી મી૦ માલકમ છુટો પડીને મી૦ સાતણ માલકમની કુંપનીને નામની પેહડી ચલાવવા લાગો, તારે તેની સંગતમા જઇને કાંઈક વધુ હાંસલથી તેવીજ કીસમની ચાકરી પેહલાં સાચવી લીધી; જાંહાં સાતેક વરસ પસાર કીધા પછે, ભાએગની વલાંણ ચહડતી દેખાયાથી ૧૧૯૬ માં એજ પેહડી ખાતે ખાસ દલાલ થયા; અને તે દાહડાથી વેપારીઓમાં તેવણની પીછાંણત આબરૂની રાહે પંથરાવા માંડી હતી. ઉપલી જગેઆની દલાલી કોઈ હેવે સચોધડીએ હાથ આવી, કે તેના પરતાપે કરી ૧૧૯૮ માં મી૦ દાએરમ કેઆરટરની કુંપનીએ પેહલવેહલી પેહડી અતરે હુંધાડી, તેની દલાલીનુ બોહોલું કામબી આ ભાએગસાલી શેઠના સવાધીનમા સોંફાએઉં હતું. આ સાહેબનાં પરમાંણીકપણાને આધારે જેમ આંત વધતી ચાલી, તેમ બીજી અંગરેજી પેહડીઓ જેહવી કે મી૦ ગીશાબરણ મેનજીસ, મી૦ જી. એસ. કીંગ, મી૦ ઇગલીંતન મેકલીન, ટાંમસ લાનકેઆસટર, ગેબરીએલ પોપ, અને મી૦ એડમંડ બીબીની કુપનીના મુખીય દલાલ ગણાયા હતા; એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત બીજાં ઘણાક હાઉસો જેઓની ચોકસ યાદી હાથ આવી નથી, તેઓની સંગાથે પણ તેવાજ સંબંધ આ શેઠે જોડી લીધાથી દર શાળે હજારો રૂપીઆની દુહજટી આવગનો સંઘરહ કરી રાખેઓ હતો. કેટલાંક ફરેંચ વાવતાના વાંહાં- ણોબી. તેમની આડતે આવતાં રહેઆથી જેમ આ ટાપુના તેમ બાહેર દેશાવરો ખાતેના મોટ મોટા સરાફો તથા સોદાગરોની મંડલીમા ભેલાઇને અતી મોટો વહીવટ ચલાવેઆથી પેહલા વરગના નીતીવાંન વેપારી કેહવાતા હતા; અને હેવા બોહલા રોજગારમા શરૂઆતથી તે શેવટ સુધી લગભગ ૪૦ વરસ મોટી જા- હોજલાલી સહીત આ સાહેબે ગુજારેઆ વીશેની વાત જે સરવે લોકોમાં આ- સકાર થાઇ ચુકેલીછે, તેને વધારે લંબાન કરેઆ કરતાં આટલું તો બચીત જણાવી સખીએચ કે, આ સાહેબે જોકે કેટલાંક અંગરેજી હાઉસો તથા બીજા વરવેપારમા અતીઘણાં નાણાં* બોયાં, તે છતાંબી પોતાના રૂડા ઉદીયોગથી લાખો રૂપીઆનો મોટો ભંડાલ મેલવીને ખરેખરા લક્ષાપતી ગણાયા હતા.

---

* અટકલે સાંભલેઆ મુજબ બે વરસના ટુક અરસામા સોલ લાખ રૂપીઆની રાક્ષી રકમ ઘસડાઇ ગઈ હતી; તોહોબી આ સાહેબ શીતારાના બીલંદ હોયાને લીધે

આતલી યાદી નોંધી લેતાં અચરતીની સાથે અતીઅંત ખુશીબી હાંશેલ થાએછે કે, જેમના બપાવાએ ગરીબાઈમાં ગંમત ગુજારેલી, અને જેમના બાવાએ સઘલી જીંદગી ચાકરીમાંજ ચાલુ રાખેલી, તેમના આ શાકરમી દીકરાએ જોકે શુરૂઆતમાં નોકરી પકડેઆ પછે, થોડાંજ વરસમાં તેવણ ગરીબાઈની અશલી હાલતમાથી નીકલીને એક સરીમંત શેઠીઆના જે પેહલા વરગમા આવી પોંહ- ચેઆ, તેમાં ઓદાની તો ખરેખરીજ બખશેસ ઉતરેલી, પણ તે સાથે પોતાના રૂડા આચારનોબી સબબ સંધાએલોજ હોવો જોઈએ. આ બાબદ ઉપર એક કેહવાતમા નીચલા દોહેરાઓ જે હમારા જીગરમા રમુજી તથા ચાણાંક ભરેલા ઉતપન થયાચ, તે આ નેકનામ શેઠીઆ તથા તેમના કુટુંબીઓનુ માન જા- લવીને દાખલ કરવાથી તેમા વાપરેલી તોછડાઈ વીશે કશીબી બેઅદબી જેહવું સહમજતા નથી.

જીજલાના થયા જીજીભાઈ, જે કેહવાતા અટકે મુંગા,
 ફીરપા ફીધી ફીરતારે, તો શેઠીઆ શંકમા પુગા.
સત વચંનને રાહે રહીને, વેહવાર રાખેઓ શીધો,
 ભવીરા ભેળાયું ઉદીઓગમાં, તો દરવબી મેળવી લીધો.
નીતીની રીતતો ધણીએ છે, ને તેના ગુણ અપાર,
 ચતુર એટલુંજ ચેઠી લેસે, કે મુલ નીતી છે ચાર.
સતધરમને પાલતાં, જે સાચો વચંણ રાખે,
 તે લોક નમીને ચાલતાંજ, ગરવને ટાલી નાંખે.

આ કેહવત જણાવવાની જરૂરીઆત એટલા ઉપરથી થાઈચ કે, આગલા દાહાડાઓમાં આ શેઠ તથા તેમના બાપની જાહોજલાલી હસતીમાં આવેઆ આગમજ, એકને મુગાનો દાદો, અને બીજાને મુગાનો જીજલો કરી ઘણા લોકો જાહેરાંતમાં કેહતા હતા; તે વાતની સાહાદત હમો ભુલતા નહીં હોઈએ તો તે વખતના પુરાંનાં સખશો આજેબી આપી સખશે કે, એમાં ટોછડાઈ વાપરવા જેવું તેઓ કાંઈજ સહમજતા નોહતા; પણ હાલનો સમો જે સુધરાઈને નુક્તે ચહડેઓ જાએચ, તે માતરે એવાં બોલવાને તદન નાપસંદ ચેડવેછે.

શેઠ જીજીભાઈ, જોકે ખરેખરી ગરીબાઈમાંથી કશુબી સંકટ સોસેઆવના તવંગરના તરીકાપર આવી લાગા, તોપણ ઈનસાંનીએટપણામાં સંસારી લોકોને પોંહચતાં શુખ, તથા દુખ, અને ટડકા તથા છાંએડાની કદરને એવા હેતુથી બુજતા જણાતા હતા કે, કોઈબી ગરજવંતો સખસ તેમની પાશે જઈને પોતાની વીપતની વાત કરતો, તો તે ઉપર રેહમદેલથી ધેઆંન આપી તેહવા ગરજવંતાને રાહેત પમાડવામા આ સાહેબ હરગેજ પાછા હટતા નોહતા. હાવા આસરાથી

પોતાનો ઓહલો વહીવટ સારી આંતથી સાચવીને ચાલુ રાખતાં જોકે તે વીશેની કાં- ઈબી દરકાર તેનાએ ફીધીજ નોહતી, તોપણ ઓહેલી રકમનો અડધ ભાગ કોઈબી ઉપોયોગી ધરમના કાંમોમાં સખાવતપણાથી આ સાહેબને ખુદ હાથે અપાયો હોત તો, કેટલીક બાબદોથી તેમની વખનાએલી નેકનાંમીની ફીરતીમાં એટલો વીશેસ હુંભેરો ખચીત થાતે. નો૦ લે૦

જેમ તેવણના ગરીબ કુટુંબીઓ, તેમજ બીજા ઘણાક પરભારા લોકોની પરવરેશી પણ જાતગનાતનો કશોએ અંતરો રેહવાવના રૂડીપેરે જે થતી હતી, તેનો માતરે એકજ દાખલો હીંઆં નોંધી લઇએચ કે, આ સાહેબની દુહનતી પેડી બાતે શા૦ તાપીદાસ વરજદાસ નામનો એક શુરતી વાંનીઓ જે વાંનોતરીમાં ઘણાક વરસોવેર રહેલો હતો, તે તેમના સાહેબ્બા હેઠલ સઘલી વાતે પાહવરડો થઇને આપરી નજર હજુર એક સવતંતર શેઠીઆ સરીખો દેખાએછે; અને તે ઉપરાંત બીજા ઘણા સખસો એવણની કીરપાના બહુજ આભારી જે થાએલા કેહવાએચ, તેઓ સઘલાનુ વરણન હીંઆં સમાવી સકાતું નથી.

પોતાનો જાતી બવારા તો બરેખરો એક અમીરી શારીબોજ હતો; પણ શાંનશારની શારજતમાં જેહવા આચારનુ ઇણરાાંન તેવણ જોતા, તેહવા વીચારથી તેને વરતવામા બરી બાહોશી શાથે ચપલ બુધી વાપરેઆને લીધે, કોઇનાંબી લાંહજા તલે આ શાએબ હરગેજ આવતા નોહતા; અને તેવા ઠગારાઓનો ઠાગબી તેઓની ગઠીએ પોંહચાડી દેવામા માહા પુનનું કાંમ જે સહમજતા, તે શારવે વાતે વાજબીજ ગણાતું હતું.

પારશીઓનાં ઘેર કુઠલા શંબંધી શંણશારી મુકદમાંઓ ચુકવવાને માટે આગલા વખતની પંચાએતનાં એક બારા ચોગલા તરીકે બીરાજીને ઘણાક લોકોનાં કંકાશનું શેવટ શમાંધાંણીની શહે લાવી આપવામા, અને તેવી ટકે અગત પડવે ગાંથથી થોડાક પઇસા બખસવામા, મરહુમ શેઠ બરશેદજી માંણેકજી સરાફની પછે, આ સાહેબે મોંટી કીરતી જે મેલવી હતી, તે વાતને તેમનાં મરણ દીવશથી તે આજદંન તુલીક પંચાએટનાં ભાગી પડેઆની ગંમખારીમાં ઘણાંક ગરીબ પણ આબરૂદાર કુટુંબો જારે શાહમના શખશોનાં કલેશની અંદર સપડાઇને ફશેચ, તારે આ શેઠને યાદ કરતાં તેઓ જણાએછે કે, તેવન જો અતાર તુલીક જીવતા રહેલા હોતતો, બીચારા પારસીઓની પંચાટી પારકે હાઠ હરગેજ જતેજ નહી.

આટલીજ વાતોથી એવણની ખુબી સમાંપત થાઇ શકતી નથી, પણ પોતીકી ગણાત ઉપરાંત બીજી સઘલી કોમોની સગવડ સાચવવામાં જેજે ઉપીઓગી કાંમો આ સખી નરે પોતાની સકમાઇના દરવીઅમાંથી જે કરી દેખાડેઆંચ, તેની એક ટીપ શોધ કરતાં હમારે હાઠ સાંપડેલી હેઠલ જાહેર કીધાથી તેમની કીરતીમાં વીશેસ વધારો થાતો દેખાઈ આવેછે.

૧૨૦૫ મા, શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજી તથા સર જમશેદજી જીજીભાઇની સંગાથે પોતે સાંમેલ રહીને મુંબઈમાં ગરીબ નાવારેસ જરથોસતીઓના છોકરાઓને જંદઅવસતા શીખાડવા માટે પેહલવેહલી ચાલુ કીધેલી મકતબના ખરચ સારૂ પોતાની તરીજી પાંટીએ આપેલા ૩,૦૦૦

૧૨૦૫ મા, રોજ ૧૭ મો માહ ૬ ઠો શેહનસાહીએ માટે કોલાબે બંધાવેલી દરેમેહરના પવીતર મકાંણની અંદર આતસ આદરાંણને તખતનસીન કીધા તેના બાંધકાંમ ઉપર ખરચેલા

તથા તેની જાયુકની જાલવની માટે અલાહેધા કાહડેલા મલીને કુલે	૫૦,૦૦૦
૧૨૦૬ ના રોજ ૨૪ મો માહ ૧૦ મો શેહેનસાહીએ, સુરત શેહેરનાં જરથોસતીઓ એ માંગેઆ મુજબ, તાંહાંનાં ગરીબ મોબેદો તથા બેહદીનોના છોકરાંઓને જંદઅવસતાની કેલવણી આપવા માટે એક નીશાળ ચાલુ કરી દીધી હતી; અને તેની પુઠે તારપછે ભરૂચખાતેબી એવીજ એક નીશાલ હુંધાડી આપી તેઓ ઉપર આ સાહેબની હઈઆતી તુલીક દરસાલે થાએલા ખરચનો એકનદર સરવાલો	૩,૦૦૦
૧૨૦૭ મા, આપણી ટાપુ ખાતે દોખમું* બાંધવાની જારે અગત જણાઈ તારે અનજુમનમા હુધરાંણાની ફરતી થાએલી ટીપ અંદર આ શેઠે ભરી આપેલા	૨,૦૦૦
આ સાહેબે સખી દીલથી બીજાં ઘણાંક ધરંમ ખાતાંઓમા નાણાની રકમો ભરી દીધા ઉપરાંત, ગુપત રીતે લોકોને જે આસરો આપેઓ હતો, તેની ચોકસ ટીપ તો હાથ લાગી નથી, પણ તેમનાં ઉદાર મણનું માપ તપાસનારાઓની અટકલથી જે સંખીઆ જણાઈચ તે કરતાં તો ઓછી નહીંજ હશે..	૪૭,૦૦૦
	જુમલે રૂ ૧૦૨,૦૦૦

એ ઉપરાંત બીજાં નેકનાંમીનાં ઉતંમ કાંમો આ શેઠની સાહેતાથી જે બનીને પાર ઉતરેઆંછે, તેઓ માહેલું એકતો સુરત તથા બીજાં દેશાવરોના રેહવાશીઓને મુંબઈ આવતાં, તથા મુંબઈથી દેશાવરો તરફ જતાં ખુસકી મારગપર ચોરોના દરોરાની, તથા મુસાફરીની અતીઅંત મુશીબત ગુજરતી હતી; અને જલ મારગે સડવાલાં ગાંમઠી બારકશોમાં ફરતાં દરીઆવનો મોટો ડર રાખવો પડતો હતો, તેટલા માટે એકસોથી વધારે માઈલને છેટેની આવણજાવનમાં લગભગ એકથી બે અઠવાડીઆં ભાગતાં હતાં, તેમાં સવલ કરી આપવાની ભલી કોશેસથી બીજા શેઠીઆઓની સાંમેલગીરી મેલવીને "સ્ટીમ નેવીગેસન કુંપણી" નો એક વરગ હુભો કીધો; અને તેને આધારે "સર જેમ્સ રીવેટ કેઆરનાક" નામની એક આગબોટ બંધાવીને ઇંરાવી સને ૧૮૪૧ થી સુરત તથા ગુજરાત જીલ્લાના બીજાં બંદરો ખાતે પેહલવેહલી ફરતી કીધી હતી. આ કાંમથી સઘલી વરણના સફરીઓને વખત તથા ખરચમાં ઘણોક ફાએદો થયો, એટલુંજ નહીં પણ શેહલ રીતે એકથી બીજે ઠેકાંણે જવા આવવાની સારી જોગવાઈ સરવેને મલતી રહી; અને બીજું એકે પરજાની સગવડ માટે

---

* બાંધવા ધારેલાં દોખમાંનુ કાંમ મરહુમ શેઠ કાવશા બીસનીએ માથે ઉઠાવીને, પોતાને ખરચે સમપુરણ કરી આપેઆથી તે વખતપર ઉભી થએલી રૂપીઆ ૯૦,૦૦૦ ને આસરેની થાપણ પંચાએતની પુંજીના રાખનદારો પાશે સચવાઇ રહેલી સાંભલવામા આવેછે. નો॰ લે॰

બીજા સખશોને પાંતીમાં રાખીને છેક વેલાત વેરથી મંગાવેલો "સાઈગ મીસીન" નાંમનો બાફનાં બળથી કરાઈ લોકોની મદદ વીનાં લાકડાંઓ મધેથી પાટીઆં, તથા પેહડીઆં વગરે ઘણીજ સફાઈ તથા સેહલાઈ સાથે એક સરીખાં વેહરાએ તેહવો કરવતીનો સાંચો મજગાંમ ખાતે હેનસાહના ડુંગરની નજદીક એક અલાહેધાં મકાંનમાં ગોઠવાવીને ધરાવી સને ૧૮૪૩ માં પેહલવેહલો ચાલુ કીધો હતો; અને તે બેહુ કાંમનો વહીવટ આ સાહેબની દેખરેખ હજુર ઘણુંસુધી ચાલેઆ પછે, જોકે પારકે હાથ ગયોછે, તોપણ ગાંઠના ગુરથ પેહલાં રોકીને હાવાં માહભારત કાંમો ચાલુ કીધાં, તે વીશેનું માંન ખચીત કરી એજ સાહેબને હાંશેલ થએઊં; અને તે બાબેની કીરતી પણ હજીસુધી કોઈની યાદદાસતમાથી ખીશી નહીંજ હશે.

ઉપરના એકાદા ફકરામા જણાવેઆ મુજબ આ શેઠે અંગરેજી પેહડીઓની દલાલીનુ બોહોલું કામ પોતાના હાથમાં રાખીને, તેનો વહીવટ ચલાવવા માટે ચારે દીકરાઓને જુદે જુદે ઠેકાંણે ગોઠવી બેસાડઆ હતા; અને તે એટલાજ વીચારથી કે તેમની હજુરમા દરએકને અનુભવ મળે તો, તેવણની પછે પોત પોતાનો રોજગાર અટોપી લેવાની કશીએ હરકત તેઓને નડે નહીં. વડા દીકરા શેઠ મેરવાનજીને પાછલથી સફરનો શોક ભાવેઆને લીધે, હીંઆંના કાંમમાંથી તેણાને નોખા પાડી ય૦ ૧૨૦૮ ની શાળમા પેહલવેહલા ચીન તરફ મોકલાવેઆ; જાંહાં સહી સલાંમત પોંહતા પછે, તેમના મશીઆઈ ભાઈઓ નામે મી૰ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીની નાંમીચી પેહડી જે ઘણી જાહોજલાલીથી તાંહાં ચાલતી હતી, તેમા ઇ૰ સને ૧૮૪૦ ની શરૂઆતથી એક પંતીઆલા તરીકે તેણાને ગોઠવી આપેઆ; જે બાબેની બીના તેમના અહેવાલમા અલાહેધી જણાવેઆમાં આવીછે. આ સાહેબને સરવે રીતના સુખ છતાં, જે વાતનુ દુખ એકાએક સોસવું પડેઊં, તેની ગમખારીની ખીકટ બીમારીએ હેવી તો ભયંકાર અસર નીપજાવી કે, તેમાથી મોકલા થયાને બદલે રોજ ૧૮ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૧૮ ય૦ એ ૬૨ વરસની ઉપર ૧૦ મહીનાને ૧૪ દાહાડા, આ દુનીઆઇ દોરના પુરા કરી શેઠ જીજીભાઈ હજરતં જરથોસતની પનાહ પકડવા માટે હકની દરઘા તરફ ચાલી ગયા; અને તે દાહડાથી પારસી ટોલાએ આ પરદુખભંજન શેઠીઓ ખોહી દીધેલો કેહવાયોછે.

બેહસતનસીનની નોબતે પોંહચેલા આ દયાળુ દાતાર શેઠે પોતાના વશીએત નામા અંદર રેહમની નજર પુગાડીને કેહચ કે, પોતીકાં હમદીનો માહેલા જેબી લોકો લાચારી હાલતમા જણાએ તો, તેઓની પરવરેશી કરવા, તથા જરથોસતી ટોલાના ગરીબ બાલકોને કેળવણી આપવાના કેટલાંક ધરમ ખાતાંઓ પોતાની હઈઆતીમા જે ચાલુ કીધેલાં હતાં તેના સંભાલ સારૂં, અને તે ઉપરાંત બીજો કોઈ ઉપીયોગી ધરમ તેમના વારેશોની નજરમા રૂડા દેખાએ તેમા વાપરવા માટે પોતીકી રાકમાઈની પુંજીમાથી સખીતબેપણે રૂપીઆ બે લાખ અલાહેધા કાહડીને તેની ઉપજમાથી તેહવાં ખાતાંઓનો વહીવટ ચલાવવાની મુખતેઆરી પોતાના બધા દીકરાઓને વંશસપરંમપરા જે સોંફીછે, તે બાબે તા૰ ૧૭ મી મે

૧૮૪૯ ના "મુંબઈ સમાચાર" નામના ગુજરાતી વરતમાન પતરમા જણાવેલી બીનાને એક સનદ તરીકે નીચે નોધી લઈએછે :—

"એ સવરગવાશી ગરહસથની ઉઠમનાની કીરીઆ થઈ તે વખતે એ "મરનારના પુનને વાસતે ધરમ ખાતે આપતી કીધેલી મોટી રકમનુ એક કા- "ગલીઉં પારશી પંચાએતના મેતા અરદેસર દાદાભાઈએ મીજલસમા વાંચી "સંભલાવેઉં, તે ઉપરથી જાણીઆમા આવેઉંચ કે, એ સવરગવાશી ગરહસથ "દુખી, દલીદર તથા લાચાર માણશોની મદદ અને દાદને વાસતે રૂપીઆ બે "લાખની એક મોટી રકમ પોતાના વશીએતથી ધરમ ખાતે મેલી ગયાછે ** "એ મરનારે પોતાના વશીએતથી આપેલી રકમના તરસટીઓ પોતાના છોકરા- "ઓને ઠેરવેઆછે; અને તે પુંજીનુ વીઆજ જે ધરમના કાંમોમા ખરચેઆમા "આવે, તે કાંમોના વહીવટ ઉપરૂ અંમલ ચલાવવાનો અખતેઆર તેઓના "હાથમા રાખેઆમા આવેઓછે; અને વીઆજની ઉપજનો જમે ઉધારનો દર "વરસનો હીસાબ તેઓના બાપના વશીએતમા ફરમાવેઆ પરમાણે મુંબઈની "પારશી પંચાએતના અધીકારીઓમાથી હરેક ૪ ગરહસથોને દેખાડવામા આવશે."

આ મરહુમ શેઠની સખાવત સારૂં અલાહેધી કાહડેલી ઉપલી રકમની કીંમત પોસાતી એક મોટી હવેલી જે કોટમા હારંબી રો તથા મેડોઝ્ષ્ટ્રીટની વચે ઉભેલીછે, અને જેમા "બોમબે બરોડા તથા સેંટરલ ઈંડીયા રેલવે" ખાતાંની આફીસ તથા તેવનાએ બીજી દુકાંણોછે, તે મકાણની બધી ઉપજ ઘણા વરશો સુધી વગર ઉપીયોગે વધેઆ કીધી, તેનુ પરીણામ પાછલથી રૂડું નીપજાએલું જે ભરોસા ભરેઉં સાંભલવામા આવેઉંછે, તેની નોધ મોટા હરખથી હીંઆં સમાવી સખીએચ.

૧૨૩૪ મા, રોજ ૧૩ મો માહ ૨ જો શેહનશાહીથી પરેલ ખાતે સઘલી વરણના છોકરાઓને ગુજરાતી મરાહઠી તથા અંગરેજીની કેળવણી આપેઆ ઉપરાંત જરથોસતીઓના બાલકોને જંદ અવસતાખી શીખાડવાનુ જે શુરૂ કીધુંચ તે ઉપર દર માશે રૂ૧૦૩ નો ખરચ અપાતો આવેછે.

૧૨૩૪ મા, રોજ ૧૯ મો માહ ૨ જો શેહનશાહીથી ભીંડીબજાર ખાતે સઘલી વરણના છોકરાઓને ઉપર મુજબની કેળવણી આપવા માટે ચાલુ કીધેલી નીશાલ ઉપર દર મહીને રૂ૧૧૧ નો ખરચ થતો સંભલાએછે. આ થેકાંણે મરહુમ શેઠે પોતાની હઇઆતી સુધી હેવું ધરમી કાંમ જે કીધું હતું, તે હવડાં પકા પાયાપર મુશાતકીમ રાખેઉંછે.

૧૨૩૪ મા, ભરૂચ ખાતે પરથમ એજ શેઠની સખાવતથી એક મુસારેદાર મોબેદની આગેવાંનીમા જરથોસતી છોકરાઓને જંદ અવસતા શીખાડવામા આવતી હતી, તાંહાં આ શાળથી જાથુકની નીશાળ કહડાવી દીધી, તે ઉપર દર મહીને થતા ખરચની સંખીઆ રૂ૬૭ ની કેહવાએછે.

૧૨૩૯ મા, રોજ ૧ લો માહ ૧૧ મો શેહનશાહીથી ખેતવાડી ખાતે જરથોસતીઓના છોકરાઓને જંદ અવસતા શીખાડવાનુ કામ આ મરહુમ શેઠના વખતથીજ ચાલતું હતું, તે ઉપરાંત તાંહાં સઘલી વરણના છોકરાઓને દાખલ કરીને ગુજરાતી, મરાહઠી તથા અંગરેજીખી શીખાડવાનુ કાંમ

પુખ્ત પાયા પર લાવી આપેલછે; અને તે મકતબને માથે દર મહીને રૂ ૯૧ નો ખરચ જારી રહેલોછે.

૧૨૩૯ મા, રોજ ૧૫ મો માહ ૧૨ મો શેહનશાહીથી કોટ ખાતે જરથોસતી મોબેદોના ફરજંદોને, ખુરદેઅવસતા, ઈજસને, વંદીદાદ, વીશપરદ તથા બાજધરના વીગેરે શુધ ઉચારથી શીખાડવા, તથા તે ઉપરાંત ગુજરાતી ભાશાની કેળવણી આપવા માટે એક નીશાળ, જે પરથમ તેમની હઈઆતી વખતે તેમના ખરચથી ચાલતી હતી તેનુ મંડાંન હીંઆથી મજબુત પાયા પર બેસાડી આપેલી, અને તે ઉપર દર મહીને રૂ ૧૦૧ નો ખરચ રાખવામા આવેઓછે.

એ ઉપરાંત કેટલાંક દેશાવરો ખાતેના ગરીબ જરથોસતી બાલકોને જંદઅવસતા શીખાડવા માટે એકકો મોબેદ મુસારેદાર રાખેઓછે તેની વીગત:—

ગોપીપરા ખાતે મોબેદને	રૂ ૫	રાંદેર ખાતે મોબેદને	રૂ ૫
મોરા શુમારી.. „ ..	રૂ ૫	શીંગનપોર .. „	રૂ ૬
એલાવ...... „ ..	રૂ ૧૫	શીઓતપુરી (નૌશારીની નજદીક)..	રૂ ૭

આ છ ઠેકાંણાની નીશાળમા પઢાવનારને માતરે દર મહીને જે પગાર મલેચ તેની સંખીઆ રૂ ૪૩ ની થાએછે.

ઉપર જણાવેલાં કેળવણી ખાતાંઓને માથે, આ શાખી શેઠની સખાવતથી દર મહીને ખરચાતી રકમનો સરવાલો લેતાં, વરશે દાહડે રૂ ૬,૦૦૦ ની લગરીક ઉપર થવા જાએછે; અને તે ઉપરાંત મુફલેશી હાલતમા આવેલા કેટલાકોને પગારો પોંહચતા થાએચ તથા કોઈકોઈના મોહોત ખરચને મદદ મલેચ, અને તે ઉપરાંત કચકંઈના બચાંઓને પરણવા માટે હવડાં જે અપાતું રેહચ, તેનો અડસટો રૂ ૪,૦૦૦ નો અટકલીએ તો બધા મલીને દસ હજાર રૂપીઆથી મરહુમ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈનુ નેકનામ સજીવન રહેલું સહમજવું જોઈએછે.

આ મરહુમ શેઠના વશીએતનામા અંદર એક ફકરો હેવોબી લખાએલો કેહવામા આવેછે કે, અલાહેધી કાહડેલી ઉપલી થાપણની ઉપ્રજમાથી, ફરમાવેઆ મુજબના ધરમ ખાતાંઓ સારી રીતે સાચવતાં જે કાંઈ વધારો રેહ, તે ચારો ભાઈઓ સરખે હીશે વેંહચી લીએ. આ વાત જો સાચી હોય તો, જે બાબે આ મરહુમ શેઠીઆએ પોંહચાડેલી આકેબતની દુરઅંદેશી ઉપરથી હેવી સહમજ ઉડેચ, અને તે વલી હાલને સમે વાજબી પણ વીચારી શકાએચ કે, તેમના સઘલા વારેશોને સરખી રીતે સારી પેડે આપીને શુખી કરી ગયા છતાંબી, તેઓ માહેલા જેબી સખશો પાછલથી ધરેહની ગીરદેશીમા ફશી પડેલાઓનુ સંકટ સાચવવા સારૂં, હાવાં ખાતાંઓમાથી બંચેલી રકમ તેઓને અતી ઉપીયોગી માલુમ પડતી હશે.

આ ધરમ ખાતાંનો વહીવટ કેળવણી ખાતાંના ડેપીઉટી ઈનસપેકટર મી॰ જાંગીરજી હોરમજજીના સેકરેટેરીપણા હેઠલ ય॰ ૧૨૪૦ થી જે ચાલુ થયોચ, તે ઉપરથી આશેઆ બાંધવાને બની આવેચ કે, તે કાબેલ ગરહસથની ભલી કોશેસથી સઘલાં શુભ કાંમો સારી રીતે સચવાઈ રેહશે.

શેઠ મેરવાનજી જીજીભાઈ.

મુગા ખાનદાનનો ઉપલો નબીરો મરણ પાંમેઆ પછે, આ મથાલે જણાવેલા શેઠ સરવેથી જે વડા ગણાયા હતા, તેમનો જનમ રોજ ૨૫ મો માહ ૧૧ મો શેહણશાહી શાલે ૧૧૭૮ ય૦ એ થયલો જાણવામા આવેઓછે. હુધરતી વયથીજ સાધારણ કેલવણી પાંમેઆ પછે, સહમજમા આવેઆ તારથીજ પોતીકા પીતાની પક્ષમા સમાઈ રહીને, તેમના રોજગારની વલાણપર સારી નેધાહ પોંહચાડતા હતા. આ શેઠને જારે જલમારગની સફરનો શોક ઉસકેરાયો, તારે મરહુમ શેઠ જીજીભાઈએ હીંઆંના વહીવટમાથી તેમને નોખા પાડીને ૧૨૦૮ મા ચીન ખાતે રવાંણે કરી દીધા; જાંહાં પોંહચેઆ પછે પોતીકા મશીઆઈ ભાઈઓ નામે મી૦ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીની તે વખતપર ચાલતી જાહોજલાલી ભરેલી નાંમીચી પેહડી ખાતે વેપાર વહીવટના સંબંધમા ૧૨૦૯ ની સરૂઆતથી એક પંતીઆલા દાખલ લાગુ પડઆ, અને તે દાહડાથી પેહડીનું નામ મી૦ દાદાભાઈ તથા માણેકજી રૂસતમજીની કુંપનીની અટકપર રાખવામા આવેઉં.

ચીનમા લગભગ ચારેક વરસ ગુજારીને ૧૨૧૩ મા પેહડી ખાતાંના બીજા ભાગીયાઓની ગેરહાજરીને લીધે, તાહાંના વહીવટની મુખતેઆરી મી૦ ધનજીભાઈ બેરાંમજી રાંણા તથા દાદાભાઈ બેરાંમજી બનાજીને શોંફી પોતે પણ મુંબઈ તરફ આવી રહેઆ.

મજકુર પેહડી અસલથીજ સારા પાયાપર ચાલતી હોવાને લીધે, તેનો કારોબારબી અતી બોહલો ફેલાવો પાંમેઓ હતો; પણ ખરૂંછે કે કોઈનુબી ભાએગ સદાકાલ પાએદારી સાથે ઉસતવાર નહી રેહવાના ઘણા સબબો જે સહમજાએછે, તેહવા સંજોગથી પેહડીના વડા શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજી બનાજી જે મુંબઈમા હતા, તેનાની આંટ ઉપર ય૦ ૧૨૧૭ મા એકાએક ગજબ આવી પડઓ, તારે તેની વરાર છેક ચીન સુધી જઈ પોંહતી હતી.

હીંઆના હુમલામાથી ચીનની પેહડીને સાચવી રાખવાની આશેઆ પર આ શેઠ મેહરવાનજી તેજ ટાંકણે તતકાલ તાંહાં ગયા, પણ દલગીરી સાથે જોવામા આવેઉં કે, તે તરફનો વહીવટબી નાદારીની હાલતમા થઈ પડેલો હતો; અને તમા વલી હીંઆંની માઠી ખબરે તેનો અંત હેવો આણેઓ કે, તેને ઉભી રાખવા ધારેલી કોઈબી ઈલકતી પેસ પડીજ નહીં; કારણ કે માગનારાઓના તકાદા એવાતો તરાતરી પર ચહડી આવેઆ કે, તે માહેલા એક સખશે ફરીઆદી માડીને મેલવેલાં હોકમનામાની ખુબીથી તે પેહડી ખાતાંની મીલકતો વેચાવી સઘલું લેણું દોકડે પાએકે વસુલ કરી લીધું; અને બીજી ઘણીક બાબદોમા આ અશીલ શેઠીઆંને અનેક તરેહની વીટંબના જે નડઆ કીધી, તે વીશેની માઠી ખબર જારે તેમના સરીમંત પીતાને થઈ, તારે ચીન ખાતાંની પેહડી ઉપર તાંહાંના તથા મુંબઈ તરફના બીજા માંગનારાઓ

સાથે દેવાંનો હસાબ ચુકતે રૂપીઆનો અરધો આપીને તેઓના દાવાનો પતાવસ કરી પોતીકા પેઆરા દીકરાને દેનદારીના દબાણમાથી મોકલાસતો પમાડી, પણ કોઈબી વખતે સવપણે નહી ધારેલી વાત એકાએક એવીતો એબીટી થઈ કે, એક તરફથી દીકરાને દુખી હાલતમા આવી પડેલો જાણેઓ, અને વલી બીજી તરફ અતરેની કેટલીક અંગરેજી તથા ગાંમઠી પેહડીઓ બુટી પડ્‌આથી તેનાની મોટી દોલત જે દુબત બાતે બરબાદ ગઈ, તેના જબુન દરદે તેમની જીંદગીનો અંત આંણેલો કેહવાયોછે.

બાપના મરણ ટાંકણે આ શેઠ મેરવાંનજી પેહડી બાતાંના ફેસલા માટે ચીનમા ગોવાઈ રહેઆને લીધે, પોતીકા પરતીપાલ કરનાર મુરબીના અશોરવાંણને શેજદો વટીક કરવામા નાસીપાસ થયા હતા; અને આવી નાખુસ બબરે તેમના જીગરમા એવોતો ધાહ ચોએઓ હતો કે, તેના જખમથી થોડુંક સુધી પોતાની જીંદગીબી તેનાને અકારી જણાઈ હતી; કેમકે બોવાએલી દોલત તો ઉદીયોગ કીધાથી કદાપી પાછીબી આવશે, પણ પાલી પોશીને પરીતી લગાડી ગયલા આવા સરીમંત બાવા, આ દુનીઆંમા તેમને હવે નહીં મલવા વીશેનો વતવતો કરતાં, આ નોધ લેણારે તે વખત પર ચીનમા, અને તાંહાંથી તેમનીજ સાથે ય૦ ૧૨૧૮ મા ઉતારૂ દાખલ મુંબઈ આવતાં સુધી આગબોટની આખી સફરમા તેનાને જોયા હતા; અને તે વાત હમારેથી હજી તુલીક ભુલી જવાઈ નથી.

આ શેઠની કારકીરદીમા ઉપર જણાવેઆ મુજબના થોડાંક સુખની સાથે દુખ જોવા સીવાએ, બીજી વધારે કોઈબી કેફીએત દાખલ કરવા લાએક પરએઆત થયલી સાંભલવામા આવી નથી; માટે એટલીજ વાતની સમાપતી ઉપરાંત તેમની જીંદગીના અંત વીશે જાહેર કરીએચ કે, ચીનથી આવેઆ પછે પોતાના વાહાલા ભાઈઓના એખલાસમા રૂડી વરતણુંકથી સમાઈ રહીને થોડાંજ વરસ આસાએસમા ગુજારેઆં, તેટલાં નાપેકાર કાલેરાની ચુંગાલે એકાએક ગુલબો કીધાથી, રોજ ૧૬ મો માહ ૩ જો શેહણશાહી શાલે ૧૨૨૩ ય૦ એ પોતાના જનમથી ૪૪ વરસ, ૩ મહીના, અને ૨૭ દાહડાની ભર જવાંણી વયમા પેઆરાં પરીવારો તથા દોસત આસનાઓની મોહબતમાથી છુટા પડીને પોતીકા પીતાની પક્ષમા જઈ બેઠાછે.

શેઠ બમનજી જીજીભાઈ.

મરહુમ મી૦ મેરવાનજીથી ઉતરતા બીજા ભાઈનું નામ જે મથાલે જણાવેલેચ, તેવણ રોજ ૨૮ મો માહ ૬ ઠો શેહણશાહી શાલે ૧૧૮૨ ય૦ એ જનમ પાંમેઆ હતા. આ શેઠીઆની સાથે હમોને બચગીના વખતથી પડેલી પીછાંણતનો સબબ, ઘણું કરીને ગુજરાતી તથા અંગરેજી શીખવા માટે એકજ નીસાલે તથા સકુલે જઈને, તાંહાં એક બીજાના જોડીઆ થઈ રહેઆને લીધે

હતો; અને તારથીજ હમો જોતા આવેઆચ કે, સઘલાઓની સાથે તેમની અશીલાઈ, મીલનસારી, રેહમદલી અને સભીઅતા પણાની કીરતી જે ચાલુ હતી, તેમા તેમની ઊંમરના વધારાએ વીશેસ દેખાવ દીપાવેઓ હતો; પણ જારનાં સનસારને અરથે એક બીજાથી હમો છુટા પડેઆને લીધે, જોકે તેમની મુલાકાતનો સંબંધ સચવાઈ નહીં રેહવા છતાં, લાંમબી મુદતે જારેબી એક નજરે થતા, તારે તેમની અસલી ખુબીમા કશીએ ખાંમી હમારા જોવા તથા જાંણવામા આવતી નોહતી. આ વાતતો હમો વચેની ખાંનગી હોવાથી જાહેરાંતમા નીરઉપીયોગી કેહવાય, પણ તે ઉપરાંત આપણી વસતીના ઘણાક સાહેબોએ હરેક બાબદ સર તેવણ સાથે વેહવારની રાહે કાંમ પાડતાં તેમની લાએકાત વીશે રૂડી પેરે ખાતેરી કરી લીધેલીજ હશે; માટે તેની અંદર આટલી હમારી ખાનગી બાબદ મેલાએલી જો વાજેબી ગણાશે તો તેનાની ભલાઈ પણાની શેચનાને વીશેસ ટેકો મલેલો સહમજી હમો સંતોસ પામીશું.

બાપની હઈઆતી સુધી તો તેમના ઓહોલાં કાંમમા પલોટાઇને એવો અનુભવ મેલવી લીધો હતો કે, તેમની વડી બીજા તરણ ભાઇઓની સાથે સંપજથી સાંમેલ રહીને વહીવટ ચલાવવામા અછી ચલાકી વાપરેઆથી, વેપારીઓના પેહલા વરગમા ગણાવા લાગા; અને તેમના મરણ પછે તો કુદરતે સરજેલા સંજોગ પરમાણે વારસામા તેમને હીશે આવેલો દઊલત લઈને એક સવતંતર શોદાગરની મુઆફેક પોતીકે નામે વેપાર રચીને સારી આબરૂ મેલવતા રહેઆ. વડા ભાઈના મરણ પછે પોતાના કુટંબીઓમા મોટાઈનુ માનબી એજ સાહેબને એનાયત થયું હતું.

આ સાહેબ જરાથોસતી કોમના હોવાથી તે મજહબ ઉપર એટલા તો ચુસત હતા કે, તેવણના મરહુમ બાવાએ મોટે કોલાબે બંધાવેલી દરેમેહરમા દર માશે જસણો કરાવીને તાંહાં ઘણાક હમદીનોનો મેલાવડો મેલવતા હતા; અને તેથી કરી ઘણા લોકોને શેજદો કરવાની સારી તક મલેઆ કીધાને લીધે, સાંભલેઆ પરમાણે તેઓનો પગદંડો તાંહાં હજી સુધી જાથુક રેહેલોછે.

હાવાં નેકી ભરેઆં કાંમની ખુબી ઉપરાંત, તેમનુ ડાહાપણબી વીશેસ દેખાતું રેહેઆથી, ઘણાક વરસો થયાં આ શેઠ પારશી પંચાએતના એક ખાસ અકાબરને દરજ્જે પોંહતેલા હતા; અને તે સાથે સુલેહના અમલદારોની સંફમા પણ તેવણનુ નેક નામ બીરાજેલું જોવામા આવતું હતું.

શેઠ બમનજીની જાહેર સખાવત જોકે હસતીમા જાહાજી માલુમ પડી નથી, તોપણ તે વીશે જેટલી વાતો જણાઈ આવીચ, તેની વીગત નીચે દાખલ કરીએછે:—

પરેલ તરફની જુદી જુદી જગોએ, તથા માહીમ જવાના રસતા પર પરજાને પીવાનુ પાણી જાથુક મલવા માટે મજબુત ટાંકીઓ બંધાવી આપી, તથા કેટલેએક ઠેકાંણે કુંવારાઓ મેલાવીને શેહર સુધરાઈ ખાતાંના સંભાલપણાને સપુરદ જે કરી દીધું, તે ઉપર ખરચેલા કુલ	૬,૦૦૦

ઇરાંન તરફના જાલમ દુકાલનુ દુખ ખંમતા તાંહાંથી નીકલી આવેલા સેંકડો લાચાર જરથોસતીઓ, જે ચોપાટીની ધરમશાળામા આવી રેહેઆ હતા; તેઓના ભોજન માટે એ લોકોના વહીવટદારો પાસેની પુંજી પુરતી નહીં જણાયાને લીધે, રોજના ચાલુ ખોરાક સારૂં દર મહીને રૂ ૧૦૦ ની રકમ એક વરસ સુધી પોંહચતી કીધી તેના ૧,૨૦૦

એ માહેલી છેલી બાબદ વીશે એવું કેહવામા આવેછે કે, કબુલાત મુજબનો ખરચ મોકલાવેઆને છએક મહીના થયા, તેટલાં આ દયાલું દીલના ગંભીર શેઠ બમનજી બે ચાર દાહાડાની માંદગીમા રોજ ૧૪ મો માહ ૧ લો શેહણસાહી શાલે ૧૨૪૧ ય૦ એ ૫૮ વરસ, ૬ મહીના, અને ૨૨ દાહાડાની ઊંમરે પોંહચી આ જાંહાંનમાથી અસબાબ ઉઠાવી મીનોઇ આલમ તરફ ચાલી ગયાને લીધે, જેમ એક તરફથી તેમના પરીવારે પોતાનો પરતીપાલ કરનારા પીતાની ગમગીની હાંશેલ કીધી, તેમજ બીજી ખોરદુપર આશેઆવંત ગરીબ ઇરાંનીઓએ દર રોજનો ખોરાક મોકલનારો મદદગાર ખોહવાથી જે હરકત જણાઇ હતી, તે આ મરહુમના નેક બખત બેટાઓએ બાપની કબુલાત, બાકીના મહીના સુધીનો ખરચ તેમની પુંજીમાથી પુરો કરી, પાર ઉતારી હતી.

આ મરહુમના ઉઠમનાને દાહાડે કીરીઆનું કાંમ કરી રહેઆ પછે, મીજલસની હજુરમા જાહેર થયા મુજબ હેઠલ જણાવેલાં ધરમ ખાતાંઓની મદદ સારૂં સઘલા મલી રૂ ૮,૩૫૧ ની જે રકમ ઉભી કીધી, તેમા ૫૦૦૦ એજ શેઠની ખાસ પુંજીમાથી લીધા; અને બાકીના ચાર દીકરાઓ ઉપરાંત તેટલીજ વહુઓ, વીધવા, દીકરી, તથા બેહનો વીગેરેના કુટંબીઓએ તેમા આપેઆ હતા.

આ મરહુમ શેઠ કેટલીક મુદત થઈ ઉદવારા ખાતે વસનારા આંધલા તથા પાંગલા ગરીબ જરથોસતીઓની પરવરેશી માટે પોતાની હઇઆતીમા જે મુસારો પોતે આપતા હતા, તે કાએદો કાએમ રાખવાના હેતુથી રૂ ૪,૦૦૦ ની સરકારી ટકા ૪ વાલી નોટ લઇને બેહેસતબેહરે શેઠ જીજીભાઇ દાદાભાઈના ધરમખાતાંની પુંજી જાલવનારા રખેવાલ સાહેબોના સવાધીનમા સોંફી આપીને તેના ઉપજતાં વીઆજમાથી તાંહાં જાથુક મોકલવાની તેઓને તાકીદ ફરમાવેલીછે તે થાપણના ૪,૦૦૦

મુંબઇમા મરણ પાંમતા જરથોસતીઓના રવાંણોને અવલમંજલ પોંહચાડવાની થાપણ ખાતે નોટ રૂ ૧૫૦૦ ની ટકા ૪ વાલી તેના વહીવટદારોને ઉપલી સરત મુજબહવાલે કીધીછે ૧,૫૦૦

મરહુમ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈને નામથી મુંબઈ ખાતે ચાલતી જરથોસતી છોકરાઓને ધરમ ખાતે જંદઅવસતા શીખાડનારી નીશાળની પુંજી રાખનારાઓને રૂ ૧૦૦૦ ની ટકા ૪ વાલી નોટ આપીને હેવી ફરમાસ કીધેલીછે કે, તેના વીઆજમાથી જે વી-

દરીઆરથી ઘણો ચંચલ નીવરે તેને આ મરહુમ શેઠને નામથી
ઇનામ આપવું ૧,૦૦૦
જુદાં જુદાં નવ ધરમ ખાતાંઓની મદદ માટે વેંહચી આપેલા.... ૧,૮૫૧

સખાવત ખાતે જાહેરાંત અપાએલા સઘલા મલીને કુલ રૂપીઆ ૧૫,૫૫૧ જે થયા, તેની અંદર આ મરહુમ શેઠની પુંજીમાથી તો માતરે રૂપીઆ ૧૨,૨૦૦ માલુમ પડેઆછે; અને તે ઉપરાંત તેમની હઇઆતીમા છુપી રીતે કોઇને કાંઇ આપેલું હોએ, તેની ચોકસ ખબર જાંણવામા આવી નથી.

શેઠ શોરાબજી જીજીભાઇ.

શેઠ જીજીભાઇનાં આ તરીજા બેટાનો જનમ રોજ ૩ જો માંહા ૮ મો શેહણશાહી સાલ ૧૧૮૯ ય૦ એ થાએલો જણાયોછે. આ સાહેબેબી બાપના બોહલા વહીવટમાં બચપણથીજ પરોટાઇને વેપારનાં કાંમની સારી સહમજ મેલવેલી હતી, અને તેટલાંજ કારણસર સઘલા ભાઇઓ તે વખતમા એકેકથી સરસ ગણાતા હતા. બાપની હઇઆતી બાદ જોકે વારસામો આવેલો દઇવત સઉએ સરખે વાંટે વેંહચીં લીધો, તેમાં તો કાંઇબી વધ ઘટ થાઇજ નોહતી; પણ આ સાહેબ નસીબનાં એવાતો નાંઘલા નજર આવેઆ કે, સાંભલેઆ પરમાણે, રોજગાર ધંધામા જોઇતી સાહુચેતી વાપડીને નીતીની રાહને બનતી કોશેસથી. આધીન રહી ચાલેઆ છતાં, દોલતે દોરાતી રાખેઆ પછે થોડીજ મુદતમાં એવોતો જબરો દગો દીધો કે, તે બાબેનુ કશુંએ વરણના હીઆં વીસતારી સકાતું નથી. આ શેઠીઆ પાશે જે જે અંગરેજી પેહડી ખાતાંની દલાલીનું કાંમ જારે આવેલું, તારેતો તે ઘણાજ મજબુત પાયાપર ચાલતી જણાતી હોએઆને લીધે, તેની સાથે રાખેતા મુજબ નાણા સંબંધી બોહલો વહીવટ નીરભએ પણે ચાલુ રાખેઓ; પણ તેમાં બીરગસતે બખતની તાસીર એવી નીવરી કે, તે સધર જણાએલી પેહડીઓ ખુટી પડેઆના જબરા આંચકા સાથે, પોતીકા બીજા ખાનગી વેપારની મોટી નુકસાંણીએ તેનાને એવા તો ઊંચકી નાંખેઆ કે, તાર.પછે બેએલું નાંણું પાછું હાથ કરવાના અણેક ઉપાએ શોધેઆ, પણ સારૂં ભાએગ તેમની પાશેથી રૂસાઇને જે એકદમ રૂખસત પાંમી ગએલું, તેથી આ અસરાફ શેઠીઆની નેક મુરાદ કોઇબી રીતે બર આવેલી જણાઈ નથી. સારાં કુટુંબ માહેલા આવા એકમારગી શેઠીઆને માંઠી હાલતમાં રહેલા જોઈ મુંબઈની સઘલી પરખેઆત મંડલીઓમાં ભારે ઉદાશી પેવસ થાએલી કેહવાએછે, પણ તે માહેલા કોઇબી સાહેબો પડી ગયલાનો હાથ પકડી તેનાને પાછો ઉઠાડી સખેઆ નહી, એ વીશેસ વીલાપ કરવા જોગ વીચારી પરમકીરપાલુ પરમેશાવરની દયા તેમને માટે અંતકરણથી ચાહીએછે.

શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઈ.

હવે આ હકીકત જેનાની લખાએચ-હરફેની હારેમા હીરા નખાએચ.
જે નરને જો કોઈ ના ઓલખતું હોએ-તો શુબેથી તારદેવપર જઈને જોએ.
છે મુંગાના ખાનદાંનનો ચોથો નખીરો-રાકરમી જીજીભાઈ શેઠનો વીરો.
ફતેહમંદ પાંમેઓછે બેરાંમજી નામ-રેહછે તે ઉપર જણાવેલે ઠામ.
જેને ફીરતારે ચાહીને પસંદ કીધો-આ જગમા શોભાવંતો જનમ દીધો.
રાકરમીના લીધાંછે શુભ લક્ષણ-દયા, મયા, ને સત્ય વચણ.
જે બાલવીને પાશે સદા રાખેછે-રશીલાં ફલનો સવાદ ચાખેછે.
જીંવતર આ જગમા તેનુ પરમાણ-નેકનાંમીથી પરજામા પાંમે જે માણ.
સખાવતખી તેહવાજ નર ઘર સોભે-જાંહાં લક્ષમીબી તાબામા રહીને થોભે.
કેળવણીને જેથી ઉતેજન મલે-તે સાથે દરદીની પીડા ટલે.
જે કાંમોથી સદા તે રેહછે મઘણ-સખાવતી પુનના મેલવી સગણ.
વરગ જે સરીમંતની સફનો પેહલો-દાનાઇથી મેલવીને લીધો વેહલો.
જે કેહવાયછે સુલેહના અમલદાર-તે પછે બીરાજેઆતા રાજ દરબાર.
"હાનરેબલ"નો એલકાબ ધારણ કીધો-કાંઉનશીલના હાલને સોભાવી દીધો.
થાએછે જાંહાં ધારા બાંધવાના કાંમ-બજાવીને મેલવેછે પરજામા નામ.
હતી જેમા, તેમની ખુબી અપાર-ખોદા રાખે તેમને સદા બરકરાર.
ખુશી દીલથી જીંદગીને ગુજારે સહી-દાદ ગરીબોની પુગારે જીવતા રહી.
આકેબતનો તેમાથી ફાએદોજછે-કુદરતનો એબી એક કાએદોજછે.
તે કાંનુનને સદા જે સાચવી લેશે-જેજેકાર કીરતીને સઉ કોઈ કેહશે.
આશીરવાંદ ફીદવીનો તેમને ફળે-આલમનો આવાજ તે સાથે મલે.

ય॰ શાલ ૧૧૯૩ ના શેહનશાહી આદર મહીનાનો મેહર રોજ, એવોતો રૂડે પાએ તલુ થયો હતો કે, તેના શુભ ચોઘડીઆંમા માનવંતા શેઠ જીજીભાઈને તાંહાં, ચેરાગોની રોસની અંદર એક ચોથું કીરણ દીપેઆથી, આ શેઠ બેરાંમજીને જનમ પાંમેઆની વધાંમની એજ દાહાડે આસકાર થઈ હતી.

. આટલું તો આપણ જોતા તથા જાંણતા આવીએછે કે, સુખવાંશી માબાપના લાડમા તેમના બચાંઓને કોઈ વાતની મોજ મજાહમા કશી કોતાઈ ન હોયાથી, કેટલીક વાતની છુટ જેઓને જારેખી મલીય, તારે તેઓ માહેલા કેટલાક પંચીઓ તો શેઆનપતના તરીકાથી વેગલા જણાયાચ ખરા; પણ આ શેઠ બેરાંમજી જોકે સઘલી તરાંહની શુખી હાલતમા હુધરીને મોટા થયા, તાંહાં તુલીક તેહવી કોઈબી માઠી ચલગતની અસર પોતા ઉપર લાવેઆવના, ખુધી બળનુ વલાણ તેનાએ હેવી રીતે વાપરવા માડેલું કેહવાયુંછે કે, મોજ જોકમાથી ઘણો ખરો અવકાસ ફાજલ પાડીને સંસારના શુખ સારૂં ઘટતા એલાજો સોધવામાં સદા રોકાઈ રેહતા હતા; અને જોઈતી કેળવણી હાંશેલ કીધા પછે, પોતીકા પીતાની પનાહમા સાબેત કદંમ રહીને તેમના રચાયલા રોજગારની રાહ

ઉપર ચંચલ મન લાગુ પડેઆથી થોડાંજ વરસના અરસામા બીજા ભાઈઓ કરતાં સરસ રીતે મોટા મદદગાર થઈ પડેઆ હતા. આ વાતથી બનેઊ હેવું કે એકતો તેમનો બેહોલો વહીવટ સચવાયો, અને બીજું એકે તેમા સારો અનુભવ મેલવી લીધાંથી, તેવણના ગુજરેઆબાદ આ શેઠ જારૂ સવતંતર થયા, તારે કાંમકાજનુ કારખાનુ મોટી બુલંદીએ પુગાડવામા કોઈ વાતની હરકત તેનાને નડીજ નહીં.

વેપાર વણજના કાંમોમા આ શેઠની સહમજ શકતી સરવે મંડલીમા હેવીતો પરખેઆત થઈ રહીચ કે, તેને લગતી કેટલીક બેંકો, ફીનાનસો, વીમાઈ પેહડીઓ, સ્પીનીંગો અને રેલવે કુંપની ઈતીઆદી ખાતાંઓ, આ સાહેબનો આભાર માનતાં આપણી નજર પડેછે. હાવા વહીવટની ઉપર જારથી એવણ ડાએરેકટરપણાનો અમલ ચલાવવા લાગા, તારથી તે જાહેર ખાતાંઓની સ્થીતી સુધરાઈને દરજ્જે પોંહચતાં, તેઓનુ સઘલું કામ સારી રીતે ચાલેઆથી, તેમા ભાગ રાખનારાઓના હકો વગર ઘાસતીએ સચવાયછે; અને તેટલા ઉપરથી આ સાહસીક શેઠીઆને તે બાબેની સાબાશી પણ સદા મલતી માલુમ પડેછે.

સેહર સુધરાઈના ખાતાંની હાલત ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે, જે હકથી કેટલાક દેશી ગરહસથોને સુલેહના અમલદારનુ કમીસન આપણી સરકારે જે એનાએત કીધુંચ, તેના લાભમા પણ આ મેહરબાંન દીલના શેઠ ઘણા વરશો થયાં લાગુ પડેલા જણાયછે; અને પરજા ઉપીયોગી કાંમોમા જારે તેનાની વપડાવી ચાલાકી વખણાઈ, તારે તે ઉપર નેઘાહ પુગાડીને ધારા બાંધનારી મોટી સભાની અંદર, પારશીઓના હક સંભાલનારા વકીલ તરીકે, આપણી નામદાર સરકારે શાલે ૧૨૩૭ મા એક ખાસ અધીકારી ઠેડવીને "હાંનરેબલ" નો માન ભરેઓ એલકાબ તેનાને બખશેઓ હતો; અને તે દાહાડાથી આ સાહેબ રાજદુઆરી મંડલીમા બીરાજીને તાંહાંની સંફના બીજા સભાસદોને પોતાની બાહોશી દેખાડતાં મરતબામા અતી ઘણો વધારો જે હાંશેલ કીધેલો જણાયો, તે આપણી વસતીના લોકોને ખુરાબખતી પમાડનારો કેહવાયલોછે; માટે હાવા હીંમતવાંન નરની જાહોજલાલી ભરેલી નેમણુક જેટલી મુદત તુલીક તેમા લાગુ રહી તાંહાં તુલીક કેટલાંક રાજદુઆરી કાંમોમાં સવતંતરપણાની આગેવાંનીના બળથી દેશની આબાદી ઉપરાંત પરજાના હકની અછી સંભાલ જે લેવાઈ હતી તેનુ ટુક વરણન હેઠલ જણાવીએછે.

આ શેઠે ધારા બાંધનારી સભામાં બેવાર ઓહદો લઇને ચાર વરસની મુદત તા૦ ૯ મી આગસટ ૧૮૭૨ સુધી પસાર કીધો, તેમાં જેમ પરજાની પક્ષ ખેંચવામાં તેમજ એક કાંઉનશીલર દાખલ સવતંતરપણાથી સરકારનો હકબી સાચવીને બેહુની શેવા સારી પરકારે બજાવી દેખાડી હતી. રૂઉમા થતાં કાવતરાંને અટકાવવા સંબંધી ઘડાએલા કાએદાની સાંમણે થઇને દેશી વેપારીઓ ઉપર આવી પડતી જફા વીશે પુરતો બોલાશો સભાના વેઆંનમા આ સાહેબેબી ઉતારેઓ હતો; અને તેપછે ટાંઉણ ડીઉટી લેવાના ધારાની વીરૂધ બલતવારીથી બાથ લેવામા કાંઈબી બાકી રાખી નોહતી; કારણ કે અનાજ જેહવી ઉતમ

પદારથ જે ગરીબોનુ પોસણ નીભાવનારીછે, તેને માહશુલમાંથી બાતલ કરીને તેને બદલે સઘલી જાતના વેલાતી દારૂ ઉપર કર નાખવાની ભલાંમન કીધી હતી, કે તેનો બોજો ગરીબો કરતાં સકતીવાલાઓએ ઉંચકેલો હરગેજ બારે કેહવાએજ નહીં; અને તે ઉપરાંત સીટી સરવેના કાએદા બાંધતી વખતેબી પરજાની તરફદારી ખેંચવા ખાતર સભાની સાંમણે મજબુત તકરાર ચલાવી હતી કે, હાવો કાએદો અમલમાં આંણેઆથી તેની રૂહે લોકોનાં ઘેરમાં બેધડક ધુશી જવાનુ સરકારી માંણસોને ઘણુંજ સવલ પડશે માટે તેમાં કાંઇકિ સુધારો કરવા તથા જમીનો માંપવા બાબદમાં મુદત ઠેડવવાની આ સાહેબે સાવધ ધેઆંનથી બાહોશી બતલાવી હતી; એટલુંજ નહીં પણ શેહર સુધરાઈના નવાં બંધાતા ધારાના ખરડાની વેલાએબી પરજાનુ નાંણું સંભાલપણે વાપરવાની વાત સભાની સહમજમાં પુર બલથી ઉતારી હતી. હાવી રીતના થોડાં પણ અસરારકારક કાંમો માટે પરજાને પનાહ આપીને મેલવેલી કીરતી તેનાએ ઉપલી તેરીએ હાવો પવીતર ઓહધો છોડેઆથી ચંદરોકાલ સુધી વખાંણ પાંમતી પરજાની પાસે સમાઈ રેહવી જોઈએ; અને તેવણુની જગેઆ જે સાહેબથી પુરાઈચ, તેનાઓ પણ પરજા પક્ષની વાજેબી ફરજ અદા કરીને આલમના આશીરવાદ પાંમતા રેહ તેહવી આસા અંતકરણથી ચાહીએછે.

ચાર વરસના અરસામા કાંઉનશીલની અંદર સભાસદોએ બજાવેલો અધીકાર સંબંધી જે અહેવાલ છપાઈને બાહેર પડેઓ હતો, તે ઉપરથી આ હાંનરેબલના એલકાબમા તે વખતપર બીરાજેલા શેઠની મનસકતીનુ માપ હેવું માલુમ પડેછે કે, કાંઉનશીલમા બધી મલીને બાર બેઠકો થઈ, તેમા તેનાએ બેવાર ભાશાંણો કીધાં, બેવાર નાહની જેવી દરખાસતો ગુજારી, બેવાર બીજા અધીકારીઓના વીચારને ટેકા આપેઆ, અને બેવાર શીલેકટ કમીટીની અંદર લાગુ પડેઆ હતા; પણ આટલી બેઠકોમા માતરે એકજ વખતે કોક સબબથી ગેરહાજર રહેલા કેહવાયા હતા.

ઉપર જણાવેઆ મુજબ આ શેઠ કાંઉનશીલમા બીરાજતા રહીને, પરજા માટે બજાવેલી કીમતી શેવા સંબંધી લેવાએલી નોંધ "મુંબઇ જાંમે જમશેદ" ના અધીપતીએ કાંઉનશીલમાથી મેલવીને તેની નકલ તારીખ ૫ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ ના પોતીકાં વરતમાન પતર અંદર જે દાખલ કીધેલી હમારા જોવામાં આવીચ, તેને એક સનદ તરીકે હીંઆં ઉતારી લઈએછે.

"તારીખ ૭ મી આગસટ ૧૮૬૮ ને રોજે પેહલવેહલાં સપત લઈને
"તેની બીજી બેઠક તેજ મહીનાની ૨૮ મી તારીએ જે મલીહતી, તે વેલાએ
"શીતી સરવે"નુ બીલ પેહલી વાર વાંચવા માટે હાંનરેબલ મી॰ એલીશે કીધેલી
"દરખાસતની સાહમને થઇને, તે માહેલી કેટલીક કલમો જે વાંધો લેવાજોગ
"જણાઈ, તે ઉપર એકેક પછે લંબાંનથી તકરારો ચલાવીને પોતાના વીચારો
"કહી સંભલાવેઆ હતા; કારણ કે કલેકટરના ચુકાદાની સાંહમણે આપીલ
"કરવાની કોઇબી છુટ તે ધારામા જે તદન નોહતી, તેની જરૂરીઆત આ
"શેઠીઆએ બતલાવી, તથા જમીનના માલેકોનો હક જલવાએ તેવા અગતના

"ફેરફારો જુદી જુદી કલમોમા કરવા જણાવેલ હતું. આ તેમના વાજેબી
"વીચારો સભામા બાહાલ રહેઆ, તે માટેની નોંધ ૧૮૬૮ ના ધારા બાંધનારી
"સભાના પુસતક પાંને ૧૨ તથા ૧૩ મા લેવાયલી માલુમ પડીછે.

"ટાઉન ડીઉટીના સંબંધમા બંધાએલા ધારાનુ બીલ હાંનરેબલ મી૦
"એલીએ જારે વાંચવાની દરખાસત કીધી, તે વખતે અનાજ ઉપર નખાતા
"કરેની વીરૂધ એજ શેઠીઆએ પોતાનું મત કહી સંભલાવેલ હતું કે, અનાજ
"જે ગરીબોનો ખોરાકછે તેના ઉપર છાપો નખાયાથી, તેઓને ઘણુંજ ખમવું
"પડશે; અને કનીઆં લોકો જગાતના બાહાંનાનો લાભ લઈ તે ઉપર ભાવબી
"વધારે મેલવશે. આ મતને મી૦ એલીશે જે ટેકો આપેઓ હતો, તે બાબેની
"નોધ ૧૮૬૯ ના ધારા બાંધનારી સભાના પુસતક પાંને ૭૯ તથા ૮૦ મે
"જણાવેલી છે.

"તારીખ ૪ થી અકટોબર ૧૮૬૯ મા થએલી બેઠક વખતે રૂઉની અંદર
"થતાં કાવતરાંનો અટકાવ કરનારૂ બીલ તરીજીવાર વંચાવીને પસાર કીધામા
"આવેલ, તારે પણ તેની સાહમણે આ શેઠે બલતવારીથી બતલાવેલ હતું કે,
"પરજાને પુરતા વખતની ખબર આપેઆવના ધારામા અચબુચ ફેરફાર સાથે
"જે વધારો કાંઉનશીલે કીધોછે, તે પસંદ કરવા જોગ ડડતો નથી; કારણ કે
"કેટલાંક કાંમો અતાર તુલીક નીરદોસ પણામા ગણાતાં હતાં, તેને હવે ધારામા
"ગુનાહ ભરેઆં ઠેડવેઆંછે; માટે તે લોકોને આ બાબદમા મત આપવા જે-
"ટલો વખત મલવો જોઈએ; અને તેટલા સારૂ આ ધારો તરીજી વાર
"વાંચવાથી બે મહીના થોભાવવો, કેમકે એકવાર તેને પસાર કીધો તો તે મા-
"હેલી ભુલ સુધારવા માટે ઘણું અસુરૂ થવાનું. આ બાબે વધારે મત પડ-
"આથી જોકે તે ધારો એકવાર પસાર તો થયો હતો, પણ તે અંમલમા
"આવેઆ આગમજ છ મહીનાનીજ અંદર નામદાર વાઈસરાએ નામનજુર
"કીધાને લીધે, તે હસતી પાંમેઓજ નહીં. એ સંબંધી તકરારની નોધ સને
"૧૮૬૯ ના દફતરને સફે ૧૭૩ મા વીસતારી જણાવેલી છે.

"ચેઆંમબર આવ કાંમરસ નામની વેપાર મંડલીએ રૂઉની જગાત બાબે
"સરકારને એવી શેચણા જણાવી હતી કે, મુંબઈથી નીકાસ થતા માલ ઉપર
"જે છાપો લેવા ઠેડવેલચ, તેને બદલે જે જે બંદરો તથા મથકો તરફથી
"હીંઆને વાસતે રૂઉ રવાંણે થાએ તે ઉપર જગાત તાંહાંજ લેવી. હાવી ભલા-
"મણ મુજબનો છાપો જો કદાપી તાંહાંજ લેવાયો હોત તો, બંદરો ખાતેથી થતી
"ચહડત ધીલમા પડતે, અને જે જગાઓ ઉપરથી આવતા માલની જગાત
"લેવા માટે તાંહાં ચોકીઓ, અને માણશો રાખવાની સરકારને ફરજ પડતે;
"એટલુંજ નહીં પણ તેના સંબંધમા બીજો વીશેસ ખરચ થાતે. ઉપલી મંડલી
"વાલાઓએ પોતાની ભલામણના ટેકામા એમબી જણાવેલ હતું કે, મુંબઈની
"સપીનીંગ" ઇઆને વનાવટના કારખાનાઓ દર વરશે ૬૦ હજાર ગાંસડીઓ
"ખપમા લીએછે, માટે મુંબઈથી નીકાસ થતા માલ ઉપર જગાત લેવાએ તો
"એટલી ગાંસડીઓની જગાત સરકારને મલશે નહીં; આના જવાબમા, આ

"હીંમતવાન તરે જણાવેલ કે, મુંબઈના કારખાના વાલાઓ ૬૦ નહી પણ "૫૦ હજાર ગાંસડીઓ ખપમા લીએછે, અને ફકત એટલીજ ગાંસડીઓ ઉપર "છાપો મેલવવાને ખાતર ઘણો વાંધો લેવામા આવે. માટે નીકાસ થતાં બંદરો "અને જગાઓ ઉપરથી જગાત લેવી નામુનાશેબછે. એ બાબદમા કેટલીક "તકરારો થવાબાદ આ શેઠની શોચના સભા અંદર બાહાલ રહી હતી, તે બા- "બેતી નોંધ કાઉનશીલ રીપોટને સફે ૨૦૫ તથા ૨૦૬ ની અંદર વીસ- "તારી લએલીછે.

"સરકારી બંદરો ઉપર દસતુરી લેવા બાબેના ધારાને શીલેકટ કમીટી "તપાસી રહેઆ પછે, એ સભા અંદર ૧૮૭૦ ના અકટોબરની ૧૨ મી તારીખે "નીકલેલી તકરાર વખતે આ શેઠ બેરાંમજીએ તેઓને બોલાશે કરી કહેલ "કે, ભાડુતી ગાડાંઓ ઉપર દસતુરી લેવા બાબે જે જણાવેલ્ચ, તેને ઠેકાંણે "ભાર બરદારી ગાડાંઓ ઉપર લેવાનું દાખલ કરવું જોઈએ. અને તેના દાખ- "લામા હેવી દલીલ દેખાડી કે મુંબઈમા કેટલીક પેહડી વાલાઓ પોતાનો માલ "લાવ લઈજાવ માટે ઘેરના ગાડાંઓ જે રાખી બેઠાચ, તેઓ ભાડુતીનો બોલ "કાએદામા કાએમ રહેઆથી દસતુરીના દબાનમાથી છટકી જશે. આ વાંધો "તેમનો એટલો તો વેઆણ આપવા જોગ વાજબી ઠરેઓ કે, ભાડુતીનો બોલ "જો બાહાલ રહેઓ હોત તો મુકાદમો તથા બીજા લોકો પોતાના ઘરૂ ગાડાંઓ "બનવાવીને દસતુરી આપવાથી સજર બંચી જતે; પણ આટલો બોલાશો આ "શેઠીઆએ કીધાથી કાએદાની અસલી કલમમા અગતનો ફેરફાર થયો. આ "બાબેની નોંધ તાંહાંના રીપોરટને સફે ૩૪ તથા ૩૫ મા લેવાઈછે.

"૧૮૭૧ ની સાલમા જમન ઉપર કર નાખવા બાબે એક બીલ સભાની "આગલ જે રજુ થયું હતું, તે તદન કહડાવી નાખતાં જો વાજેબી જણાએ "તો તેને બદલે લગણ જેવી સુભ તીરથે પર તેહવો છાપો નાખવાની શોચ- "ણાબી આએજ શેઠે સભામા કહી સંભલાવી હતી; પણ તે ધારો તાર પછે "અંમલમા આવતો અટકી પડેઓછે."

ધારા બાંધનારી પવીતર સભામા આ શકરમી શેઠીઆએ જેવી ચાલાકી તથા હોશીઆરીથી પરજાની શેવા બજાવી, તેની નોંધ કાઉનશીલના દફતરો અંદર લેવાઈ રહીછે; પણ તે ઉપરાંત આલમ તરફથી તેવાં રૂડાં કાંમોની જે કદર બુજાએલી જાહેરાંતમા જણાઈછે, તે માહભારત ઈઆદીથી આ શેઠની કીરતી સદા પરકારાતી રેહશે તેમા તો કસો સંધે નથી.

જે ઇઆદગારીનો એસારો હમોએ કીધોચ, તેની શાહદતમા આ શેઠે આર વરસસુધી કાંઉનશીલની અંદર બીરાજેલા રહીને બતલાવેલી ચાલાકી પસંદ પરતી પીછાંણી જુદા જુદા દેશોની પરજાએ મંમતા ભરેઆં માનપતરો મોકલાવેલાં જેટલાં હમારી જાંણમાં આવેઆંચ, તેની એક ટીપ ઉપજાવી દેખાડીએ છે.

એ માનપતરોમા સરવેથી પેહલવેહલું મુંબઈના રેહવાશીઓ માહેલા મોટા ભાગ તરફથી તારીખ ૭ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે હાંનરેબલ શેઠ

નારાયણ વાસુદેવજીની ચીઠી સાથે એક સદગુની પારશી ગરહસથે પુણા-
ખાતે તેમને હાથોહાથ પોંહચાડેલું હતું.

બીજું—નૌશારી તરફથી જલાલપોરવાલા શેઠ ગોપાલજી રતનજી, તથા બીજા ૯૬ ગરહસથોની સહી શીકે તારીખ ૧૩ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ નુ આવેલું હતું.

તરીજું—નૌશારી કરાબાથી તારીખ ૨૧ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ ઇસવીએ વડા દસતુર માહીઆર કેકોબાદની આગેવાની હેઠલ તાંહાંની જરથોસતી અનજુમનની સહીશીકે આવેલું હતું.

ચોથું—અમદાવાદથી તા૰ ૩૦ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે લખાઈ આવેલું રાવસાહેબ બેહચરદાસ અમબાઈદાસની ચીઠી સાથે તેનાને પુણાખાતે જે પુગું હતું, તેમા તાંહાંની હીંદુ માહજણ તથા જરથોસતી અનજુમનની પુરાકળ સહીઓ સમાએલી કેહછે.

પાંચમું—નૌશારી કરાબાના મુખીઅ રેહવાશીઓ તરફથી તા૰ ૫ મી અકટોબર ૧૮૭૨ ની તેરીખનુ લખાઇ આવેલું હતું.

છઠું—એલાવખાતેની જરથોસતી અનજુમને તા૰ ૧૧ મી અકટોબર ૧૮૭૨ ને રોજે મોકલાવેલું હતું.

સાતમું—ભરૂચ તરફથી હીંદુ માહજન તથા જરથોસતી અનજુમને ભેગા રહીને તારીખ ૧ લી નવેમબર ૧૮૭૨ ઇશવીએ મોકલેલું હતું.

આઠમું—સુરત શેહરના વશનારા હીંદુ, મુસલમીન તથા પારશીઓએ એક મતથી મોકલાવેલું તારીખ ૨૫ મી આગસટ ૧૮૭૨ ની તેરીખનુ તાંહાંના વતણીઓ શેઠ રતનસાહ પેશતનજી વકીલ, પીરોજશાહ શાપુરજી કેમીશરીવાલા, ડોશાભાઈ પેશતનજી ડાકટર, હીરજીભાઇ જીવણજી ફોજદાર, અને તે ઉપરાંત બીજા ઘણાક ગરહસથો તાંહાં વેરથી તસદી લઇને જે માનપતર લાવેઆ હતા, તે ઘટતા શબદોથી કોતરેલા એક રૂપાના નલાની અંદર ઉતારીને તારીખ ૧૯ મી નવેમબર ૧૮૭૨ ને રોજે આ શેઠને હાથોહાથ પોંહચાડેલું હતું.

નવમું—સચીનના નવાબ સાહેબની સહી મોહરશીકેના શીનગારથી તા૰ ૨૯ મી અકટોબર ૧૮૭૨ ને રોજે લખેલું સુરતવાલા ઉપલા સાહેબો હસતકથી તેનાને મલેલું હતું, તે ઊંચાં કરાબી કીનખાબની અંદર લપેટાઈ આવેલું કેહવાડું છે.

એ ઉપરાંત બીજે ઠેકાણેના માનપતરોબી આ શેઠ પાશે ઠોકબંધ આવેલાં હશે, પણ તેની ચોકસ ખબર નહી મલેઆને લીધે આ ટીપમા દાખલ થતાં અટકેઆં છે.

ઉપલાં પતરો જે જાહેરાંત છપાયલાં જોવામા આવેઆંછે, તેઓની અંદર આ શાહેબના રૂડાં કાંમોની જુદી જુદી ઘપથી જણાવેલી ઘટતી સતુતી સરખી રીતે સમાઈ રહેલીછે; પણ તે બધાંઓને હીંઆં દાખલ કરવા જેટલી ફાલતુ

જગેઆ ન રહેઆને લીધે, તેઓ માહેલું સચીનના નવાબવાલું રશીલું બખાન નોધી દેખાડીશું તો તે ઉપરથી બીજાંઓની અપાર ખુબી વાંચનારા સાહેબોને શેહલથી માલુમ પડી આવશે.

માનપતરની નકલ.

મોહબત વ મદતપનાહ, ધરાતેહાક નીશાન

હાંનરેબલ બેરામજી જીજીભાઈ, મુકાંમ મુંબઈ.

દામે મોહબતહુ.

"અજદીલ એખલાસ સરકાર નવાબ સાહેબ શીધી હીબરાઈમ મહમદ
"યાકુતખાન સાહેબ મુબાજરઉલ દઉલા નુસરત જંગબાહાદુરની સલાંમ બાદ.
"લખવા મકશુદ એછે જે, સરકાર સવારી મુંબઈ આવી, તે વખતે તમારી
"મુલાકાતમા જેમ લીઆકત, અકલમંદી તથા મીલનસારી તેમજ ખુશ મી-
"જાજી તમારામા જોઈ હતી; વલી મુંબઈ ઈલાકાની ધારા બાંધનારી સભાથી
"જઈફી વીગરેના કારણોને લીધે હાલમા તમો ફીનારેકસ થયા, તે સાંભલી સ-
"રકારને નાખુશી ઉપજીછે; કારણ કે તેમ થવું મુંબઈ ઈલાકાની રઈયતના
"હકમા નુકસાન કરતું દેખાયછે. જે સદરહુ સભામા ચાર વરસ સુધી તમો
"સાંમેલ રહીને, તે દરમીઆન પોતાનો કીમતી વખત લોકોના લાભમા, તથા
"તમારા ઉમદા વીચારો ગવરનર સાહેબને, તેમજ કાંઉનસીલના બીજા મેમબ-
"રોને આપવામા ગુજારેઓ, અને જે ધારાઓ બંધાયા તે બાબે મુંબઈ ઈલા-
"કાની તમામ રઈઅત તમારા હકમા શોકર કરેછે. હાવા મોટા જોખમ ભરેલાં
"કાંમમા મશગુલ રહીને, લોકોની મરજી સંપાદન કરવી ઘણી મુસકેલછે; પણ
"ખુદાના હોકમથી તમોએ તે બાબદને શેહલથી પસાર કીધી, તે વાત સાંભલી
"સરકાર ઘણા ખુશ થયા. ખુદાતાલા તમોને, તમારાં બચાંઓના શીર ઉપર
"કાએમ વ દાએમ રાખે, અને દુનીઆંનો હજ લાંમબી મુદત સુધી ઉઠા-
"વવો તમોને નસીબ કરે. તા૦ ૨૨ મી માહે સાબાંન સને ૧૨૮૯ હીજરી."

સચીનના
દરબારની
મોહર.

દરએક ઠેકાંણેથી આવેલાં મોહબત ભરેઆં માન પતરોનો જવાબ, કેહચ કે, આ શેઠીઆએ ઘણી લાએક રીતે વાલતાં સરવે સાહેબોનો અતીઅંત ઉપકાર માનતી વખતે, કુદરતથી ઉતરેલી ફરજ બજાવેઆ શેવાએ બીજું વધારે કાંઈજ કીધેલું તેવન જણાવી સખેઆ નહીં; પણ તેનાએ બીનગરજે કરી દેખાડેલાં કેટલાંક કાંમોની જે નોધ હીંઆ દાખલ થઇચ, તે ઉપરથી જાહે-

રના મત એવાંબી માલુમ પડેઆંચ કે, આ દયાલુ શેઠ કાંઉનશીલમા વધારે વખત બીરાજતા રહેઆ હોત તો મુંબઈ ઈલાકાની પરજાને તેવન વીશેસ ઉપીયોગી થાતે.

આ ગંભીર શેઠે પોતાની જીંદગીમા કુદરતથી સરજાએલી દુનીઆંદારીની ભલાઇ, બે વાર કરી લીધેલી જે જણાઈછે, તેમા સરવેથી પેહલાં ય૦ ૧૨૨૫ ને સાલ પોતાના પેઆરા દીકરા શેઠ નાનાભાઈને પરણાવેઆ તારે, અને તેપછે ૧૬ વરશે ૧૨૪૧ મા નબીરાંઓના લગણ ટાંકણે કપાલે કંકું ચોંટાડઓ હતો; જે માહેલી છેલ્લી રાંમસનીની યાદગારીમા કવીતારૂપી ચાંદલાની ભેટ હમારી તરફથી પરજાને આપવાની રજા લઈએચ.

પરનાવેઆતા પેહલાં નાનાભાઈને–હાંશેલ કીધી બીજી આ વધાઈને.
જે વાતને વરસ શોલ વહી ગયાં–તેપછે લગન દોતરાના થયાં.
ઓગણીશશો અથાવીસનો સંમત–તારદેવના મેહલમા થઈતી ગંમત.
માહ વદી અગીઆરસ ને મંગલ–જાંહાં હરીઆલી બાગપર હતું જંગલ.
મારચ મહીનાની તારીખ પાંચ–અઢારશોને બોંહતેર ઈશાઈ વાંચ.
તે સાથે સેહરીવર મહીનાનો રોજ–મેહરદાવરે સોભાવી ખુશીની મોજ.
હતું બારશોને એકતાલીસનુજ શાળ–તે પારશીના યજદેજરદીનો કાળ.
તે દાહડે રૂસતમના થયાં લગણ–મુબારકબાદીમા દીપેશે ગગંણ.
શાકરમી બપાવાની નજર હજુર–ન રહીતી કોઈબી વાતની કશુર.
જોવાડશે તે કારણે મુહરત શુભ–પખવાડીઆંની મુદતનુ આવેશેતું ખુબ.
સરૂ કીધું તારથીજ સુતરૂં જમન–મેહમાનોએ આવીને ભરેશે ચમન.
સોભાવેઓ તે કારણે જીંનતનો બાગ–રામસનીમા લીધોતો બધાએ ભાગ.
કોઈજ જે કભુ તાંહાં ગયો નહીં હોએ–શોભાવંતી રચનાને કાંહાંથી તે જોએ.
બે હફતા સુધી થઇતી ગંમતની વાત–ગુજારતાતા સઉ તેમા દીવસ ને રાત.
આ સખી શેઠને તાંહાંના ખરચની લેહર–જે માટે ફેલાવીતી પઇસાની નેહર.
બયાંન તેનુ હીંયાં જેટલુંબી થાએ–સ્તુતી કલમથી ન કભુ સમાએ.
શેઠ મંગલદાશ તેમના મીતર એક–તેવણુનીબી સોચના જણાઈતી નેક.
આ તીરથમા તેનાએ લીધોતો ભાગ–તે માટે સોભાવેઓતો પોતાને બાગ.
નોતરેઆતા હીંદુના શેઠીઆઓને–આપેશેતું શુતરૂં જમન તેઓને.
જાંહાંથી સરવે સાહેબો ફારેગ થઈ–રાંમસનીના મેહલમા બીરાજેઆ જઈ.
મોલાકાત એકમેકની સારી લેવાઇ–શેઆદીની સઉએ તાંહાં દીધી વધાઈ.
જે વાતને શખીએછે હીંઆં યાદગાર–ને ચાહીએચ હેવાં કાંમો થજો અપાર.

લગન જેવી શુભ અને દુનીઆંને છાજતી તીરથ, ઈનસાંનોને સદા સુખ આપનારીછે, તેવી બીજી કોઈજ નથી; માટે તેહવે અવસરે જેબી કોઇએ પોતાની ગુંજાએસ અને મગદુર મુજબ કીધેલો ખરચ એટલોતો હરખ ઉપજનારો કેહવાએચ કે, તેની સાંમણે જેટલું બોલાએ તેટલું હસદની આંખે જોવા સરીખું, અને નીંનદા ભરેલું થાએ. આ કારણ માટે શાકતીવાલા સાહેબોને તો સઘલું સજાવારછે, પણ કોઇની દેખાદેખીએ મોટાઈ મેલવવાના કામથી

અરાકતો જેમ બીલકુલ વેગલા રેહ, તેમ તેઓના હકમા ફાએદાજછે. કેટલાક સબબશે હેવુંબી ધારેચ, અને તે વાતને હમો પણ એક મલતા થઇને કહીએચ કે, મોટાઓને જોઇને કેટલાક મુફલેસ લોકો ફેકટમા તણાયછે; પણ તે વાતમા ભુલતો તેઓનીજ માલુમ પડેછે; કેમકે તેવું કરવા માટે દરવીઅવાન સાહેબો કોઇબી નાતવાનોને કાંઈ શીખાડતા, અથવા ફરજ આપતા નથી; માટે હાવી શુભ અવસરે સરીમંતોથી ધાંમધુમ થઇ અથવા થનારી હોએ તો, તેઓને આડે આવીને તોછડાઈ ભરેઓ વધારે ઓછો લવાડો કરનારાઓની મતલબ કાંઇજ નહીં, પણ કપટપણાની અદેખાઈ, હઠીલાઇ, અને બખીલાત જેવી જણાઇ આવેછે; અને તે ઉપર આ નીચલી કવીતા ખચીત કરી મુજરબ કેહવાઈ શકેછે કેઃ—

બખીલને બલાપો હોએ બે વાતોથી–નહીં સખે દખી રૂડું ન થાએ હાતોથી.
ભલાઇનાં કાંમો જેથી હરગેજ ન થાએ–હંમેસાં ભૈંડો તે કરે હાએવાએ.
પણ તેમા તેનુ અંતે કાંઇ નહીં વલે–રાકરમીના સફલ સખીનેજ મલે.
આ કેહવતપર જે કોઈ ન દીએ ધેઆંણુ–રેહવો જોઇએ તે તો સદા અગણાન.

આ હીંમતવાંન શેઠે પોતાને તાંહાંની શેઆદી રાંમસનીમા જેબી, અને જેટલો ખરચ કીધો તે, અને તેટલો તેમના દરજાને અનુસરતો ગવાયોછે. જેમ આગલા દાહાડાઓ પર મરહુમ પટેલ રૂસતમ દોરાબ, શેઠ અરદેસર દાદી, શેરાબજી રેડીમણી અને નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ (પેહલા) બારોનેટ ઉપરાંત, સુરતમા વખણાઇ ગયલા શેઠ બમનજી ભાવનગરીઆને તાંહાંના લગનમા ગવાયલી વાખવાખીની વાસના ઘણે વરશે જે પમરતી થઈ, તેહવી રૂડી તક જારે ઓદાની બખશેસથી વલી કોઇ બીજો સાહેબ લાંમબી મુદતે રાંમસની રચાવશે, તારેજ તે જોવા તથા જાંણવામા આવશે. આ શેઠે લગન ઉપર જેટલો ખરચ કીધો, તે કરતાંને દોહોડીથી વધારે રકમ જાવેદાનના ધરમ ખાતે જારે સખાવતની રાહે અલાહેધી કાહાડી આપીછે, તારે તેવા સરીમંતની સ્તુતી આપણાથી જેટલી ગવાએ, તેટલી થોડીજ કેહવાવી જોઇએ. આ લગન બાબેની નોંધ આપણી તરફના જેટલાં અંગરેજી તથા ગુજરાતી પતરેએ વીસતારી લીધેલી હમારા વાંચવામા જે આવીચ, તેની મુલમતલબને માનસહીત હમો સવીકારતાં કહીએચ કેઃ—

એ બાબદ લખવામા લીધોછે રસ–તે ઉપરાંત જોઇતો તો વીશેસ ચરસ.
આટલીબી મતલબ સરખી ગણાઇચ–સખાવતની સ્તુતી રૂડીજ થઈચ.

રાસ્ત ગોફતાર નામના એક ગુજરાતી પતરે આ કારણની નાપસંદગીમા કેટલાક ફીલશુફો, અને નીતીવાન સાસતરીઓના લખી દેખાડેલા માકુલ વીચારો જોકે ઘણાજ મોતેબર તથા ધેર્આંણુ પોંહચાડવા જોગ જણાએચ, તો પણ તે વાતતો જુરરાતવાલા સાહેબો કરતાં પારકે પઇશે તેહવાર કરનારાઓ, અને ઉધાર ઉછીના કરજમાં ફસનારાઓને માટે એક ઉપીયોગી ચાબુક સરીખીછે; બાકી જેમની પાસે પરમેશાવરે દોલત બખસેલી હોએ; તેહવા સરીમંતો લગન જેવી શુભ તીરથે પોતાને તાંહાંની ખુસાલીમા લાખો રૂપીઆ ખરચે, તો તેમાથી

કાંઈજ નહીં પણ એક તરેહનુ ગુપતદાંન કીધા જેહવી સહમજ નીકલી આવેછે; અને તે એ રીતે કે, હેવે અવસરે જે જે ચીજો બાહેરથી ખરીદ થાએ, તેમા જુદા જુદા ધંધાદારીઓને પલ્લે થોડો ઘણો નફો પડેછે; અને તેથી તેઓના બચાંઓનુ પાલણબી થાએ; માટે એકનાં હાથમાથી પાંચ પચાસ હજાર નીકલીને સેંકડોને તાંહાં ગએલો પઇસો, કાંઈ ફોકટમા ગુમાએલો નહીં કેહવાતાં ગાંમની રેલછેલમાં ફેલાએછે; તેટલાસારૂં બોદા સાહેબ સખતીવાલા શેઠીઆઓને હેવીજ રૂડી હેદાએત બખશે, અને દરરાજે સખતીવાલા બે ચાર કે પાંચ સાહેબો હાવે રૂડે અવસરે સખીપણું બતાવતા રેહતો, તેથી પરજાને ખરેખરો સંતોસ હાંશેલ થાએ.

આ શેઠને તાંહાંના લગનની રચનામા ફકત મુંબઈનાજ જરથોસતીઓ નહીં, પણ તે ઉપરાંત દખણના શેહર પુણા તરફથી તે છેક ગુજરાત જીલાના નોસારી, સુરત, ભરૂચ અને અમદાવાદ વીગેરે બીજા ઇલાકાના મુખીઅ રેહવાશીઓ વટીકોને પોતાને તાંહાંની શાંમસનીમા મેલાવેઆ હતા; અને એ ખુશાલીમાં ભાગ લેનારા સરવે મેહમાંનો, આ શેઠીઆના ઇજનને માંનસહીત ઇજત આપીને પધારેઆ હતા. પોતાને તાંહાંની રલીઆમની મેજબાંનીમાં એક ઉતમ બનાવ કોઈએ સપણેબી નહીં ધારેલો હેવો પરકાશી નીકલેઓ હતો કે, પારશી ટોલાના અસલી વતન ઈરાંન તરફથી દુકાલનુ દુખ ખમી આવેલા સઘલા ગરીબ હમજાતીઓને ધરમશાળા મધેથી આંમનીબગીઓમાં બેશાડાવીને એક રાતરે પોતાને દોલતખાને મેહમાન તરીકે બોલાવેઆ હતા; જાંહાં તેઓની પરોહનાગત સરીમંત શેઠીઆઓની થાએ તે કરતાંબી સરસ રીતે પોતે તથા તેમના બરખુરદાર બેટા શેઠ નાનાભાઈએ, ખરેખુટ આગલ રહીને બજાવતાં તેઓને હેવાતો ખુશ કરી મેલેઆ હતા કે, તેઓ માહેલો દરએકજણ જાંહાંવેર જીવતો રેહશે તાંહાં તુલીક આ મેજબાંન શેઠીઆની ખુબીને જીનહાર ભુલશેજ નહીં. આપણ જોતા આવીએચ કે, લગન જેહવી શોહાંમની તીરથસર શાકતાઓને તો સઉ કોઈ નોતરેછે, પણ હાવી ઉદારતા જે બતાવે તેનીજ સ્તુતી દુનીઆની ચોખુન સપાટીપર જેટલી વખનાએ તેટલી થોડીજ સહમજવી જોઈએ. હાવે અવસરે જેમ આ સાહેબે પોતીકા હમજાતીઓને જેહવા સંતોશેઆ, તેહવાજ હેતુથી આપણા શેહરમાં વસનારા હીંદુ તથા મુસલમીન ગનાતના આગેવાંન ગરહસથો ઉપરાંત બાહેર દેશાવરો ખાતેના કેટલાક રાજવંશીઓ તથા સરદારોને પણ સાંમેલ કીધા હતા; અને જેઓને ખાનપાન ન ખપતું જોએઉં તેઓને નાચની બેઠક સાથે બીજી ગમતોથી જોકે આ શેઠીઆએ સારી રવેશે ખુશ કરી નાખેઆ, તોપણ હમારા સાંભલવામા આવેલી આટલી વાતબી સાચીજછે કે, તેમના જાંની મીતર, અને કાંઉનશીલની સભાના તે વખતપર રહેલા હમસરીક શેઠ મંગલદાસ નથુભાઈએ પોતાને મકાંણે આ સાજવારીની ખુસાલીમાં કેટલાક હીંદુ શેઠીઆઓને એક રાતરે નોતરીને તેઓના રેવાજ મુજબ શુતરૂં ભોજનબી જમાડેઉં હતું.

લગનની મુબારકબાદીમા ખાનાપીના તથા નાચરંગની ધાંમધુમ, ઉપર જણાવેલ્યા મુજબ લગભગ એક પખવાડીઆં સુધી ચાલુ રહેલ્યા પછે, તે કારણ માટે ઠેરવેલા દીવસની હકીકત આગલી રચનાને વીસરાવે એવી યાદગારી ભરેલી જે દેખાઈ હતી, તેના વરણન ઉપર વાંચનારી આલમનુ ધેઆંન ખેંચવા ચાહીએછે કે, તે શુભ દાહાડાને પેહેલે ચહડતે પોહરે જરથોસતીઓના કાંનુન પરમાંણે નવજોતની ક્રીરીઆ જે થાઈ, તે વખતેબી સઘલી વરણના શેહરી શેઠીઆઓ તાંહાં હાજર રહેલા જણાયા હતા; અને તે કાંમથી ફરાગત પાંમતાંવાર એક અગતીય બાબદસર જે અનજુમન પતર મીજાલેસની અંદર વંચાયો, તેનો સાર હેઠલ જણાવેલ્યા જેહવો માલુમ પડેઆથી સઘલી વાતોમા અતીઅંત ખુસાલી ભરેલું આબી એક શુભ કાંમ પરકાશી નીકલેઊ કે, તે ટાંકણે ખાનાપીનાં તથા બીજી બાબદો ઉપર જેટલો ખરચ થયો હોય, તે કરતાં સરસ રકમ તેમના નામને જલેહ પમાડવા જેવી સખાવત માટે રૂપીઆ ૨,૧૨,૫૦૦ ની, ધરમ ખાતે અલાહેધી કાહડી; અને તે ઉપર પોતાની સંગાથે શેઠ નાનાભાઈ બેરાંમજી જીજીભાઈ, હાંનરેબલ મંગલદાસ નથુભાઈ, શેઠ દીનસાજી માણેકજી પીટીટ, વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજી, શેઠ મેરવાંનજી ફરાંમજી પાંડેના, તથા મી૰ જેફરસન નામના અંગરેજ ગરહસથ મલી જન ૭ ને તરસટીઓ ઠેરવેલ્યાછે. આ થાપણની ઉપજ પેહલે વરશે રૂપીઆ ૬,૦૦૦, બીજે શાલ રૂ ૬,૧૦૦, અને તેજ પરમાણ મુજબ દરશાલે એકેક શો રૂપીઆ વધતા રેહ, હેવી ઉપજની ગણતરી, આ શેઠે ઠેરવીને તેમાથી દર વરશે રૂ ૨,૦૦૦ નો ધરમ હઈઆતી તુલીક પોતાની મરજીપર એવી રીતે રાખેઓછે કે, તે માહેલા રૂ ૧,૦૦૦ જરથોસતી મજહબને લગતાં કારણમા વાપરવા, તથા રૂ ૧,૦૦૦ હરકોઇ સારાં કાંમોમા ખરચવા; અને બાકીની ઉપજ તરસટીઓની નજરમા જેમ સારૂં દેખાય, તેવા ઉપીયોગમા નાતજાતનો કશોએ ફરક રાખેઆવના વાપડે; હેવા સતા ભરેઆં લખતથી તે સાહેબોને મુખતેઆરી આપીછે.

ઉપલી સખાવત બાબેનુ અનજુમન પતર* માલેકની ફરમાસથી આપણા શેહરી મીતર મી૰ નવરોજજી ફરદુનજીએ વાંચી સંભલાવેલ્યા પછે, આ સખીનરની સ્તુતીમા એક શુભાખીત ભારાાંન કરેઊં હતું; અને તેવીજ મતલબથી આપણા માન પાંમેલા મેજેસતરેટ્‌ મી૰ ડોસાભાઇ ફરાંમજી કરાકા, તથા ઓરીએંટલ તરાંનસલેટર મી૰ વીનાએકરાવ વાશુદેવજીએ તારીફ લાએક ભારાાંણો કીધાં.

---

* એજ ટાંકણે આ શરીમંત શેઠે પોતાના બચ્ચાંઓનો મોહભો કાએમ સુધી વંશસ પરમપરા જલવાઈ રેહવાનો હેતુ ઈછીને, કેહચ કે, રૂ ૨૬ લાખનો એક મોટો ભંડોલ પોતાની પુંજીમાથી અલાહેધો પાડેઓ; અને તેપણ ઉપર જણાવેલા શેઠીઆઓનાજ તરસટપણામા રાખેઓછે. એ બાબેની ગોઠવણ હેવી કીધેલી સાંભલવામા આવીછે કે, તેની સઘલી ઉપજનો પેહલો ભોગવટો શેઠ બરાંમજીની હઇઆતી સુધી તેનાને મલે; અને તેપછે શેઠ નાનાભાઈ તથા તેવણની પાછલ જે વડા વારેશો ઉતરતા રેહ, તેઓ દરએકને પેદરપે મલેઆ કરે. આ બાબદ જોકે તેમના સંસાર સંબંધી ખાંનગી હોવાને લીધે જાહેરમા આવવી તો જોઈએ નહીં, પણ એક નવાઈ તરીકે આલમની જાંણ માટે હીંઆં દાખલ કીધીછે. નો૰ લે૰

નવજોત વખતની વાત પુરી કીધા પછે, પાછલેપોહરની ઠાટમાટનો ચીતાર હાવી રીતે મેલાઇ રાખ્યોછે કે, લગનની મીજાલેસમા સાંમેલ રેહવા થકી તે વખતના આપણા માજી ગવરનર ધી રાઇટ હાંનરેબલ સર શીમોર ફીટઝીરલડને જે ઇજન થએલું હતું, તે ખુશી સાથે કબુલ રાખીને નામદાર હાકમ પોતાના હમસરીક* કાંઉનશીલરને માંન આપવા માટે રીસાલા સહીત દબદબાથી હાજર થયા હતા; અને તે સાથે પોતાનુ ખાનગી વર્જતરખી મીજલસની ગંમત માટે તાંહાં બોલાવેલું હતું; એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત નામદાર રાંણીની ૮૩ મી રીજમીટનુ શુંદર વર્જતરખી આવીને તેમાં સાંમેલ થએલું હતું. શાહાજનની મીજલેશ એટલી તો ખીચોખીચ ભરાઈ હતી કે હેવો મોટો મહીમાં કોઈ કદાચજ કેથે મલી શકે, કેમકે તેમાં પેહલે અને વચલે વાંગેના સરવે દેશી શેઠીઆઓની સઘલી વરણો જેમ આવી મલી હતી, તેમ ઘણાક યુરોપીઅન ગરહસથોખી તેઓની સુંદર બાંનુઓ સહીત તે મેહમાનીમા બીરાજેઆ હતા. એઓમાં મુખીઅ કરી લશકરી શેનાપતી, હાઇ કોરટના જડજો તથા કાંઉનશીલના મેમબરો વગેરે જોવામા આવતા હતા; અને તે પચરંગી મેલાવડાની રચના દરએક જોનારાને અરસપરસ ઘણીજ ખુશી પમાડતી હતી. સાંભલેઆ પરમાણે તેહવા રલીઆંમના મહીમાનો એક ફોટોગરાફખી આબેહુબ ઉતારી લીધામા આવેઓ હતો. લગનની રચના છેક પાછલાપોહરથી તે પાછલી રાત તુલીક ચકચકીત રહી હતી, પણ નામદાર ગવરનર સાહેબ તો માતરે ૮ વાંગતાંને શુમારે મોટું માનપાંન લઈને રૂખસત પાંમેઓ હતો; અને જેમ પધારતી વખતે, તેમજ રવાંનગી ટાંકને હાજર રહેલાં શુંદર વર્જતરોના ખુશહાલી ભરેઆ સરોદથી તે નામદારને સારૂં માન મલેલું હતું. આટલી વાત કેહવાની જે બાકી રહીચ, તેને અતરે સમાવવી જોઇએચ કે, બંગલાના બોહલા ચોકમાં છેક બાહેરના દરવાજા આગલથી તે ઓટલા સુધી રંગ બેરંગી ગાલીચાઓ પાંથરેઆથી અછી આરાસતગી દેખાઇ હતી.

હાવી રીતનુ શાચ રચીલું કાંમ છેક ઇશવી સને ૧૮૩૬ પછેથી લગભગ છતરીસ વરશે જે સમપુરણ રીતે સરનજાંમ ઉતરેલું તેની સરખાંમની ખચીત કરીને તે વખતપર પાદશાહી દબદબા લાએકનો મેલાવડો મેલવનારા આપણા પેહલા બારોનેટ સાહેબ મરહુમ સર જમશેદજીને તાંહાંના મોટાં લગનની સાથે થઇ રેહવામાં કશીખી કશુર દેખાઇ નોહતી, જેની સાખશી દાખલ ચાહેલું બોદાનુછે તો આ હમારી ગરીબડી નોંધ ઘણી લાંમબી મુદત સુધી સાચવી રાખનારા શાહેબોને વખતે વખત સાબેતી આપેઆ કરશે.

આપણાં જમાંને હાતંમ મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઇ બારોનેટ, પોતાની પુર જાહોજલાલીના વખતપર, વરસમાં એક અથવા બેવાર પોતીકા યુરોપીઅન મીતરોને મોટી ધાંમધુમથી બાલો આપતા હતા; જેમાં ગવરનર, જડજો કાંઉનશીલરો, લસકરી તથા સીવીલ ખાતાંનાં મોટા અમલદારો, ઉપરાંત

* એ વખતપર આ શેઠ બેરાંમજી ધારા બાંધનારી સભા અંદર "ધી હાંનરેબલ" નો એલકાબ ધારન કરી બીરાજતા હતા. નો૰ લે૰

પેહલે વાંગેના વરવેપારીઓ વીગેરેને નોતરીને જેહવી નામદારી મેલવી ગએયાચ, તેપછે, તેહવીજ કીરતી મેલવનારા કોઈબી પારશી ગરહસથને, તે માંહ પુરૂસનાં મરણ પછે જોવા હોએ તો કોઈજ નહી પણ આ શેઠ બેરામજીને પરજાની હજુર રજુ કરતી વેલા જણાવીએછે કે, ઘણાં વરશો થએઆં સુસતીમાં પડેલી તેહવી રચના આ સાહેબે પોતાના મેહલની અંદર દોતરાંઓના લગણની મુબારકબાદીમાં તા૦ ૯ મી એપરેલ ૧૮૭૨ ને રોજે મચાવીને પારશી ટોલાની જાહોજલાલીને જાંણે નવેસરથી તરોતાજગી બખશી હોએ તેહવું રાજકરતાઓને દેખાડી આપેલું હતું.

આ સાહેબનાં ખવાસ વીશેની થોડીક ખાતેરી જે હમારી તપાસમાં આવેવલીછે, તે ઉપરથી વગર સખે આટલુંતો જાહેરમા લાવીએચ કે, એવણમા કોઈનીબી રાબ રખાવત, તથા બરખુસાંમદ કરવાની કશી તબેહ જેમ જણાતી નથી, તેમ કોઈબી ચાપલુશી બોરાઓને પોતાની પક્ષમાં સંઘરી લેવાનું ઘટમાન નહી જોતાં, હરેક વાતમાં જેહની જેવી ખાસીએત હોએચ, તેવુંજ તેનાં મોહડાં ઉપર તડ ને ફડ કહી દેવામા સારૂં સવતંતરપણું દેખાડેછે; અને તેમાજ તેવનની સઘલી લાએકી સમાએલી સહમજવામા આવેછે, પછે તે સાહેબનું અપખસપાત બોલવું જેને નહી ભાવતું હોએ, તેના મનના વીચારો તેનેજ મુબારક થવા જોઈએ.

લંડનવાલી "કાલેજ આવ આરંમસ" નામની નાંમીચી મંડલી તરફથી ૧૮૭૧ ના ડીસેમબર મહીનામા એક તરેહનો ઉતમ સરોપાવ આ શેઠને જે ભેટ થએલોચ, તેને જાહેરમા આણેઆથી એકતો તેવનની કીરતીનો જહલકાટ જણાઈ આવેચ, એટલુંજ નહી પણ બીજી તરફ જે વરણન તેમના ખવાસ સંબંધી હમોએ ઉપર જણાવેલુંચ, તેને એક શાહદત તરીકે સારો ટેકો મલેછે. આ સુંદર સરોપાવ ગલાંમાથી ઓલંવીને છેક છાતી ઢંકાએ તાંહાં તુલીકનું એક પેહરણ છે, અને અંગરેજી જુબાનમા તેને "કરેસત, અથવા મોત્તો" કરી કેહવામા આવેછે. આ ટુકાં પેહરણને મથાલે જે હાથી શોભાવેલો છે, તે જોકે કદે મોટો અને સઉમા બલવંત જણાવરછે, તોપણ તે માવે એટલો તો મોલાએમ અને ખવાશો રાંક હોએછે કે, એક રોકડી જેવા માહવતની તાબેદારીમા શેહલથી જેમ રહી સખેછે, તેમજ આ શેઠીઆ પોતાના દરવીઅ ઉપર કશોબી દમામ કીધાવના ગરીબમા ગરીબ માણસ વઠીકનેબી નમવા, તથા ઘનસાંણીએત પણામા સરખા ગણવામા હલકાઈ જેવું કાંઈજ સહમજતા નથી. હાથીની હેઠલ સુરીઆની શીકલ જે આપેલીછે, તે મુજબ જહલકાટ ભરેલી જાહોજલાલી ભોગવતા તેનાને દેખાડેઆછે. સુરીઆની હેઠાણમા પાડેલા તારાઓની દલાલત એવી દીપાવીછે કે, જેમ આકાસમા તેઓ બીચોબીચ સમાઈ રેહચ, તેમજ આ શેઠ પોતાના પરીવાર તથા દોસત આસનાઓ ઉપરાંત સરવે વરણના સખશો સાથે હલી મલીને ચાલવામા ભરપુર છે. હાથમા જે કતાર પકડાવીચ, તેનો બોલાશો એવો થાએચ કે, એ શેઠ જોકે ઉપર જણાવેઆ મુજબ સુલેહ શાંપજને ચાહનારા છે, પણ તેમા કોઈબી તેમને વગર

કારણે સતાવા નીકલે તો તેના કરતબનો સવાદ તેને સારી રવેશે ચખાડઆવના હરગેજ છોડે નહીં. અને તે સરવેની હેઠલ આરીતે "Virtue, and Labour" (વરચીઉ એંડ લેબરના) અંગરેજી સબદો જે સમાવેઆચ, તેજ માફક આ સાહેબ પોતાની હીંમતના પુર બલથી ગમે એવું મેહનતનું કાંમ હોએચ તો, તેને ઘણી શેહલાઇથી ઉઠાવી શકેછે; માટે આવી ખુબીવંતી બવાસની ઇઆદગારીના સમાસથી સમપુરણ થએલો આ પોસાક ઓલવીને શેઠ બેરાંમજી કોઇબી માહભારત મીજલસમા જારેબી બીરાજતા હશે, તારે તે બાબેની કેફીઅતને સહમજનારાઓના સંતોસનું વરણન તાંહાં અતીઅંત વખણાતું હશે.

શેઠ બેરાંમજીની સખાવતનો જહેરો કેઆરથી વેહતો થઇને અતાર તુલીકમા કેટલી સંખેઆ પર ચહડઓચ, તેની ખરી કેફીએતની ખબરતો તેનાનેજ હોવી જોઇએ; કારણ કે સાંભલેઆ પરમાણે ઘણાજ મોહતાજ લોકો ઉપર પોતાની મેહરબાંનગીનો સખી દસત, જે છુપી રીતે ચાલુ રાખેલોછે, તે બાબે તેહવાઓની હોરમત જાલવવાના હેતુથી ફકત પોતા શીવાએ બીજા કોઇનેબી ખબર પડવા દેતા નથી; અને તેવી રૂડી શોચના તેમને શોભા મલનારી સહમજીને જેટલી બાબદ જાહેરમા આસકાર થઈ ચુકીચ તેનીજ નોધથી વાંચનારા સાહેબોને સંતોસ પમાડવાની રજા લઇએછે.

૧૨૩૧ ય૦ ની સાલમા અમેરીકાંણો વચે ચાલેલી માહો માહેની લડાઇ વખતે રૂઉની તંગાસને લીવે, ઈંગલાંડ ખાતે વણાવટના કારખાણાઓ થોડુંક સુધી બંધ પડઆથી લાંણકેસાયરના લોકો ઉપર દુકાલની આફત જારે આવી પડી, તારે તેઓના આસરા માટે આપણી તરફ થયલાં હુધરાંણાની વસુલાત મલેઆ આગમજ, તે તરફ તાકીદે નાણા વાલવાની જણાએલી જરૂરીઅતને આ હાતંમદીલના હીંમતવાને તે કમીટીના શીકરેતરીઓ ઉપર એક કાગલ લખીને તરણ મહીનાની મુદતે બે લાખ રૂપીઆ સુધી વગર વીઆજે ધીરવા થકી પોતાની બાએસ દેખાડી હતી; જે બાબેનો ઉપકાર માણતાં તેઓએ તતકાલ જોઇતા રૂ ૭૦,૦૦૦ મંગાવી લીધા પછે, તરણ મહીના રહીને જે પાછા આપેઆ, તેના ચાલુ રેવાજ મુજબના વીઆજની રકમને ધરમ વાસતે સદકે કીવેલા..	૧,૫૭૫
૧૨૩૫ મા, નાગપોર ખાતેનું સંઘરહરશથાન જોવા માટે મોટો રીસાલો લઈ શીધારેઆ હતા, તે વખતે તાંહાંના ગરીબ ગુરબાંઓ વચે સખાવત તરીકે વેહચી આપેલા સાંભલેઆછે....	૫,૦૦૦
૧૨૩૮ મા, રોજ ૧૦ મો માહ ૭ મો શેહણશાહીએ, આ શેઠના નેક બખત મોહરદાર ધણીઆંની માંણેકબાઈ મરણ પાંમેઆં, તારે તેનીના પુન ખાતર રૂ૨૫,૦૦૦ ની એક પુંજી જે અલાહેધી કાહડી હતી, તેના પેહલે વરશે ઉપજેલા રૂ ૧,૦૦૦ પુણા ખાતેના જરથોસતી રવાંણોને અવલ મનજલ પોંહચાડવા	

માટે થએલાં ધરમ ખાતાંની મદદમા તાંહાંના દસતુર બાણુ-
બાહધર નોશિરવાનજી જામાસપજીને સપુરદ કરી દીધા હતા;
અને તે પછેના બે વરસમા ઉપલાં વીઆજના રૂ ૨,૦૦૦ ની
એક નોટ ટકા ૪ વાલી ખરીદ કરીને મુંબઈની યુનીવર-
શીટીના સીંડીકેટની મંડલી ઉપર તારીખ ૩૦ મી સપટેમબર
૧૮૭૧ ની તેરીએ મોકલાવીને એવી બાએસ જણાવીછે કે,
તેના વીઆજના દર સાલે ઉપજતા રૂ ૮૦ તે ખાતાં-
મધેથી કેલવણી પાંમીને ફતેહમંદી સાથે પસાર થતા સરસ
વીદઆરથીઓને આ મરહુમ બાઈને નામની શ્કાલરસીપ
આપવી. આ પુંજીમાથી તરણ વરસની ઉપજના રૂપીઆ
તરણ હજાર જુદાં જુંદાં બે કારણના ઉપીયોગમા આપેઆ
પછે અસલ થાપણને સાંભલેઆ પરમાણે લગણ ટાંકણે
ધરમ ખાતે અલાહેધા કાહડેલા બે લાખ ને સાહડા બાર
હજારની રકમ અંદર મેલવી લીધાછે............... ૩,૦૦૦

૧૨૩૮ મા, બાબદએ જે ૧૨૩૭ ની સાલ ગુજરાત તરફ આવેલી
રૂલથી ખેડા તથા અમદાવાદના ગરીબો જે પાએમાલ થયા
હતા, તેઓના આસરા માટે ઉભી કીધેલી થાપણમા હાંનરે-
બલ શેઠ મંગલદાસની સાથે આ સખી નરે નીમોનીમ ભરી
આપેલા કુલ રૂ ૫,૦૦૦ ખેડાના કલેકટર પાશે જે અણામત
રહેલા હતા; તે બાબે તાંહાંના સતાવાલાઓ પેહલાં નડીઆડ
ખાતે આ શેઠના સવરગવાશી મોહરદારની ઈઆદગારીમા
"માણેકબાઇ ધરમસાલા" બાંધવાની દરખાસત થઈ હતી;
પણ પાછલથી તે વીચાર ફેરવીને મેહમુદાબાદમા ગરીબ
દરદીઓને દવાની જે જરૂર પડી, તે બાબેનો બંદોબસ્ત બેહુ
સાહેબોએ બાહાલ રાખેઆ મુંજબ "માણેકબાઇ દીસપેણશેરી"
નામનુ ધરમ ખાતે દવાખાનું તાંહાં સથાપેશ, તારે તેના
કામમા વપડાએલી ઉપલી સગલી રકમ મધે આ શેઠી-
આના અપાએલા ૨,૫૦૦

૧૨૩૮ મા, એલાવ ખાતે બંધાએલી અગીઆરી ઈજાઈ, તેના
જસણમા સાંમેલ રેહવા માટે આ સાહેબ તાંહાં શીધારેઆ
હતા; તારે તેની ખુસાલીમા તાંહાંના જરથોસતીઓએ તેવ-
ણના પણોતાં પગલાં પેહલવેહલાં મુબારક થયલાં જોએઆં,
તેની ઈઆદગારીમા એક સુભાખીત માન પતરની સાથે
શેઆલજોડાની તેનાને જે ભેટ કીધી હતી, તેનો પાર પાછો
વાલી દેવા માટે તાંહાંના ધરમ ખાતે આ સખી શેઠે આપેલા. ૫૦૦

૧૨૩૯ મા, કરાફરડ મારકેટની સુંદર એમારતની શોભા વધારવાના
હેતુથી તરેહવાર ફુલોના જાહાડવાલાં કુંડાઓ ભેટ મોકલાં
તેની કીંમત........................ ૪૦૦

૧૨૪૦ મા, સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી શી. એસ. આઈનું બાહાવલું બનવાવી મંગાવા થકી થએલાં જાહેર હુધરાંણામા ભરી આપેલા ૪૦૦

૧૨૪૧ મા, રોજ ૧ લો માહ ૬ ઠો શેહણશાહીએ પોતાના નબીરા શેઠ રૂસતમજીને જરથોસતી મજહબના ફરમાન મુજબ બસતે કુસતીઆન કીધા, તેની ખુસાલીમા ઇરાનદેસના લાચાર જરથોસતીઓના ધરમ ખાતાંની પુંજીમા આપેલા...... ૫૦૦

૧૨૪૧ મા, રોજ ૧૬ મો માહ ૬ ઠો શેહણશાહીએ ઉપર જણાવેલા નેક બખત નબીરાની શેઆદી મુબારક થાઈ, તેની ખુસાલીમા આ નોંધને ૫૦૦ મે પાંને દાખલ કીધેલી હકીકત મુજબ ધરમ ખાતે અલાહેધા કાહડેલા (જેની અંદર તેમની મોહરદારના પુન માટે પરથમ આપેલા રૂ૨,૫૦૦૦ બી આંમેજ થયાછે).............................. ૨,૧૨,૫૦૦

૧૨૪૧ મા, મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈના નેક નામી ભરેઆં કાંમોની ઈઆદગારી જરથોસતીઓ વચે જલવાઈ રેહવાના કારણસર થયલાં જાહેર હુધરાંણાની ટીપમા ભરેલા ૬૦૦

કેટલાક ગરજવંતા ગરહસથોની તંગદસતી ઉપર રેહમની નજર પુગાડીને આ સાહેબ છુપી રીતે તેઓને સંતોસતા રેહ્યા, તેમા બેરણ બેરણે અપાઈ ચુકેલી રકમોનો અટકલો જે સાંભલીઓછે તેની સંખીઆ.................... ૧,૫૦,૦૦૦

ઉપલી યાદી મુજબ આ સખી શેઠની સખાવતમા અપાએલા રૂ ૩,૭૬,૯૭૫ નો સરવાલો, તેમના દયાલુ દીલગુરદાને મુકાબલે સમપુરણ કરી કહીએ, તે કરતાં વધારે રકમો તેમના ખજાંણામાથી ખરચાએલી વીચારવી જોઈએ; પણ કેટલીક બાબદો ઈઆતો જાહેરમા આવતાં પછાત રહી હોએ, અથવા તેનાએ કોઈને જાણ પડવા ન દીધી હોએ તો તેવા સબબથી આ ટીપ અધુરી રહેલી સહમજાએછે.

આ સાહેબના બીજાં કેટલાંક પરમારથી કાંમોમા જે ઉતંમ નમુનો ભેલાવાની વકીપર હતો, તે એ રીતે કે, ઇરાંન તરફથી દુકાલની આફત ખમતા ય૦ ૧૨૪૦ મા આવેલા લાચાર જરથોસતીઓ માહેલા આસાંમી જણ ૧૦ ને એક ચોકસ મુસારો આપતો કરીને પોતીકા ઘોર ગાંમના* મોટા વજીફા અંદરની કેટલીક

* આ વજીફો પેહલાં મરહુમ શેઠ ખરશેદજી કાવસજી બનાજી પાશે હતો, જે પછેની માલેકી મરહુમ શેઠ માણેકજી લીમજી બનાજીને હાંથ ગઈ હતી; પણ તેમના બે દીકરાઓ પાછલથી દેનદારીના દબાનમા ફશી પડઆ તારે તાંહાંથી ઈ૦ સને ૧૮૬૮ અથવા ૬૯ મા નીકલીને આ ભાગ્યેગવંતા શેઠે વેચાતું લીધા મુજબ તેનાની મીરાસમા ગણાયોછે. એની અંદર સાત ગાંમો જેછે તેઓના નામો—ઘોરગાંમ, પાહાડી, પોઈસર, બાંનદોલી, માજાસ, મોઘરા, અને વેશીરવા. નો૦ લે૦

ખાલી જમીન તરણથી તે પાંચ વરસની મુદતે ખેરી ખાવા શોંકી હતી. આથી કરી બનતે એવું કે, જાંહાં સુધી તે જમીન ઉપજ આપવા જોગ બેડાઇને તઈઆર થાતે, તાંહાં તુલીક એકતો મલતો મુસારો તેઓનું આખરૂથી ગુજરાંણુ નીભાવતે; અને બીજું એ કે, તેવા ઉદીયોગમા ઉતેજનબી તેઓને ઘણું સારૂં હાથ આવેઆથી, આ ઉદાર શેઠનું હાતમપણું વખનાયા વીના રેહતેજ નહીં; પણ અફશોસછે તેઓની આલસાઈ તથા બેરડાઇ ઉપર કે, તાંહાં થોડાજ મહીના રહેઆ તેટલાં ગાંમના ગરીબ લોકો સાથે તંટા ફીસાદો મચાવીને તેઓએ જે મારામાર કરવા માડી, તેની પંચાતી પતાવતાં અને તેઓને સંભાલી રાખતાં, આ માનવંતા શેઠીઆને બહુ મેહનત પડી હતી; તોપણ કોઇ રીતે પોતાનો જંગલી તથા જહનુની ખવાસ તજેઆ વના તાંહાંથી તેઓ નીકલી જઇને રહજલતા થઈ પડેઆ, તેને લીધે આ શેઠની રૂડી કોશેસ ફીરતી પાંમી સકી નહીં.

ભરૂચ ખાતે મરહુમ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઇએ પોતાની હઈઆતીમા સઘલી વરણના લોકોની કેલવણી સારૂં, જે સકુલ તેમનીજ સખાવતથી સથાપેલી ચાલુ રહીછે, તેને સારા પાયા પર લાવવાના હેતુથી તેમના આ પણોતા પુત વારમવાર રૂડી કોશેસ કરતા માલુમ પડેઆછે; અને કેહચ કે તે તરફ બેવાર થયલી પોતાની શેલઘાહ વખતે નીસાલના વીદેઆ અભીઆશીઓને ઈનામો તથા બખશેશો પણ તેનાએ આપી હતી.

વાંચનારા સાહેબોએ આટલી વાતબી ખચીત કરી ધેઆનમા રાખવી જોઇશે કે, "બોમબે બરોડા અને શેનટરલ ઈંડીયા રેલવે કુંપની" વાલાઓએ, પોતાનુ વડું મથક પરથમ ગરાંટરોડ ઉપરજ રાખેલું હતું. આથી કરી બાહેર દેશાવરો તરફથી આગ ગાડીઓમા મોડી રાતરે આવી પોંહચનારાઓને કોટ તરફ જતાં ઘણી આપદા સાથે અગવડ ખમવી પડતી હતી, તે સાંભલેઆ પરમાણે આ શેઠીઆએ તેના વડા વહીવટદાર ઉપરાંત સરકાર ઉપર લખીને તાંહાંથી ચરણીરોડ, મરીણલાઈન, તથા કોટ મલી તરણ મથકો વધરાવી આપવા તથા ઉતારૂઓના આકરા દરમા ઘટાડો કરાવી આપવાની આગેવાની ખરી દીલશોજીથી લઇને પરજાને શુખ અને સવલ બખશેઉછે. આમા એક બીજો ઉમેરો આટલો કરી દીધેલો કેહવાએછે કે, ય૦ ૧૨૪૨ ના શેહનસાહી આદર મહીનાના પેહલાથી તે ૩૦ મા રોજસુધી, ઉદવારાના આતસબેહરાંમના પવીતર તથા પુરાંના કેબલાને શેજદો કરવા જનારા પારશીઓ માટે, આ માનવંતા અકાબર સાહેબે વગ લગાડીને તેઓ સાથે એવી ગોઠવણ બંધ બેસાડી હતી કે, ઉપલા આખા મહીના સુધી દરરોજ જતી તથા આવતી મેલ તરેનો તાંહાંના મથકપર તેઓને લાવ લઈ જાવ સારૂં તાંહાં થોભેઆ કરે. આ શેઠીઆની હાલી રૂડી કોશેસ જો દર વરશે તેહવે ટાંકણે ચાલુ રેહશે તો, તેમના હમદીનો ઉપર તેનાએ અગણીત ઉપકાર કરી બતલાવેલો કેહવાશે; એટલુંજ નહીં પણ પાક આતસબેહરાંમની અજમતી ભરેલી બખશેસથી તેમના માન તથા મરતબામાં છે, તે કરતાંબી અતી મોટો વધારો થશે.

આ રાકરમી શેઠીઆની ફીરતીનો મલી આવેલો ટુક અહેવાલ હીંઆં

સમાપત કરતા હતા, તેટલાં વલી એક માહભારત કામ સંબંધી માથે ઉઠાવી લીધેલી આગેવાની વીશેની યાદગારી ભરેલી જે વાત પરકાસતી જણાઈય, તેને પણ ખુશી દીલથી સમાવેઆમા આવેય કે, આપણી સરકાર તરફથી હવડાં અનઘટતી ઉતાવલમા બંધાઈને પસાર થએલા કેટલાક સકત ધારાઓ (જેમા નીમખ બાબેનોબી લાગુ પાડઓછે) પરજાને જુલમાત ભરેઆ માલુમ પડઆ છે, તેની ફરીઆદ ઘટતે ઠેકાંણે પોંહચાડવા સારૂં તેવનના વાજબી વીચાર સાથે આપણી વસતી માહેલા પેહલે વાંધેના પારશી, હીંદુ, મુસલમાન, યાહુદી, પોરટુગીસ તથા અંગરેજો મલી સુમારે સવાસો ગરહસથો જે સાંમેલ થયા, તેટલા બધાઓની સહી શીકેનો એક પતર ૧૮૭૪ ના અકટોબરની ૨૭ મી તારીખે હાઈ સરીફ ઉપર તેનાએ મોકલાવીને ટાંઉનહાલની અંદર એક જાહેર સભા બોલાવવાની એલતેમાસ ગુજારીછે. આ અકારા ધારાથી પરજા ઉપર આવી પડતું દુખ દફે કરવા માટે સવતંતરપણુ સાચવીને જે વાત હીંમતથી ઉંચકી લીધીય, તેને શેવટ સુધી પોંહચી વલી પાર ઉતારી આપશે તો, તેવણની સારી સહમજ સરકાર તથા પરજા વચેના એખલાસમા સરખો લાભ પરાપત થએલી વખનાશે તેમા તો કશો સંધે નથી.

શેઠ બેરાંમજીની સખાવત ઉપર જેટલા સખશો સંતોસ પાંમવાની આશેઆ બાંધી બેઠા હશે, તે કરતાં અનેક કીસમના વીશેસ કાંમો હજી તે દયાળ દાતારની કારકીરદીમા થવાના જે બાકી રહેઆંય, તે રૂડી પેરે પાર ઉતારી દેવા માટે બારેહકતાલા તેમની હઈઆતીને દરાજી બખશે, હેવી દુવા મોહતાજોની વટી સરવે સજણોએ અંતકરણથી ચાહવી જોઈએ.

ગંભીરાઇમા ભેલાએલાં આ ગવાહેરને તાંહાં તેમની આખી જીંદગીમા, માતરે એકજ ફરજંદની હસતી કીરતારે જે બખશેલીછે, તે ચીરનજીવીનુ નામ ન્હાનાભાઈછે, અને તેમનો જનમ રોજ ૧૯ મો માહ ૨ જો શેહનસાહી શાલે ૧૨૧૧ ય૦ મા મુબારક થએલો માલુમ પડઓછે. આ જવાન શેઠ જોકે પોતીકા મુરબીની મેહરબાંની હેઠલ માહીતી મેલવીને સંસારી કાંમોમા ઘણું થયું સવતંતરપણે પરોટાએલા દેખાએછે, તોપણ તેમના હોકમને તાએબે રહી ઘટતી ફરજ અદા કીધામાં સારૂં ડાહપણ ખરચેછે.

વેપાર ખાતાંની તથા બીજી કેટલીક જાહેર મંડલીઓ અંદર પોતાનો રૂડો દેખાવ દીપાવેઆ ઉપરાંત કેટલુંક થયું સુલેહના અમલદારોની સંફમાબી બીરાજતા રેહય, એટલુંજ નહીં પણ શેહર સુધરાઈ ખાતાંનો વહીવટ ચલાવવા માટે જારથી ટાંઉન કાંઉનશીલ અતરે પરશીધ થાઇય, તારથી પરજાની પસંદગી મુજબ તેઓનો હક સંભાલવાના ઓહધાનુ માનબી તેનાએ ખરી લાએકાતથી મેલવી લીધુંછે.

સરકારી શેવીંગ બેંકની દેખરેખ માટે થેડવાએલી માનવંતી મંડલીના એક અધીકારી શેઠ વીનાએકરાવ જગંનનાથ શંકરશેઠના ગુજરી ગયાથી, તેમની ખાલી પડેલી જગેઆ પુરવા માટે જે લાએક ગરહસથની ગરજ હતી, તેવાજ

આ સદગુની શેઠીઆને નામદાર સરકારે શોધીને ૧૮૭૩ ના અકટોબરની ૩૦ મી તારીખથી તેનાને નેમણુક કીધા તે વાત પરજાને પસંદ પડતી વીચારવામા આવીછે.

શેઠ નહાનાભાઈને તાંહાં બે નર વારેશોની વસતી જે થએલી હતી, તેમા વડા દીકરા શેઠ રૂસતમજી રોજ ૨૯ મો માહ ૬ ઠો શેહનશાહી સાલે ૧૨૩૨ ય૦ એ જનમ લઈ પોતીકા નેઆગાંનોને સુખ પમાડતા જણાએછે; અને તેમની પુઠે આવેલા દાદાભાઈના જનમ દીવસની તો ખબર મલી નથી, પણ મરણની ટીપ ઉપરથી માલુમ પડેઉછે કે, તે ચંચલ બાલક સવાપાંચ વરસની વયમા રોજ ૬ ઠો માહ ૮ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૪૧ મા બેહસતનસીન થયું.

શેઠ દોરાબજી તથા બેરાંમજી ફરદુનજી લશકરી.

મથાલે જણાવેલા આ બેહુ ભાઈઓ, આપણી ટાપુના માનવંતા મરહુમ શેઠ હોરમજજી દોરાબજી લશકરીના બાવા તથા કાકા કેહવાતા હતા. આ બેહુ ભાઈઓના બાવા શેઠ ફરદુનજી નવરોજજી વીશે હેવું સાંભલેઊંચ કે, તે ગરહસથ સુરત શેહરની અંદર ય૦ ૧૦૮૪ ને શાલ અંબેઆરૂ પંથના ગરીબ મા બાપને ઘેર જનમ લીધા પછે, ૧૫ વરસની વએ પોંહચેઆ તારે, ૧૦૯૯ મા પોતાની રોજી સોધવા સારૂ અતરે આવેઆ; પણ કહેઆ ધંધામા રોકાઈ રહેઆ તે બાબેની હકીકત હાથ આવી નથી.

મજકુર ફરદુનજીને તાંહાં ઉપલા બે બેટાઓની જે બખશેસ થએલી હતી, તેમા વડા ય૦ ૧૧૦૯ મા, અને નાધલા ૧૧૧૪ મા મુંબઈ ખાતે જનમ પાંમેલા જાણવામા આવેઆછે.

આ બેહુ ભાઈઓ વીશે કેહચ કે, તેઓના વખતની વલાણ મુજબ, અંગરેજી વીદઆની કેળવણી હાથ કરી લીધાથી ઘણા કાબેલોમા ગણાતા હતા; અને તેટલીજ ખુબીથી સરકારી કમીસરી ખાતાંમા લખનાર તરીકેની ચાકરી લઈ રહેલા હતા. આ નેકબખતોના નશીબજોગે ટીપુ શુલતાનના બાપ મીર હએધર સાથે આપણા રાજ કરતાઓને પેહલવેહલી લડાઈ ઉઠી, અને તે તરફ આ પરાંતનુ જે લશકર ગએઉં, તેની સાથે રવાંણે કીધેલાં કમીસરી ખાતાંનો હીસાબ રાખવાસારૂં નામદાર સરકારે તેઓને મોકલેઆ હતા. હાવાં માહભારત કાંમના સંબંધમા ઘણા વરશોવેર રેહેઆને લીધે, તેઓની ઓલખ લશકરીના એલકાબથી જે ઓલખાઈચ, તેજ તેઓના પરીવારો વચે સચવાઈ રહેલીછે.

કમીસરી ખાતાંનું કંટાલા ભરેઉં કાંમ શેઠ દોરાબજીને નહી ભાવેઉં હશે, તેના સબબથી પોતીકા ભાઈને તેમા જાથુક રેહવાનો બંદોબસત કીધા પછે, થોડીજ મુદતમા સરકારી ચાકરી છોડીને તેંવણ મુંબઈ આવેઆ; અને પાંચ પઈસા ગાંઠે થયા હતા, તેને રોજગારમા રોકીને સવતંતર સોદાગર બની રેહેઆ.

લશકરીનાં ખાનદાનની વંશાવલી

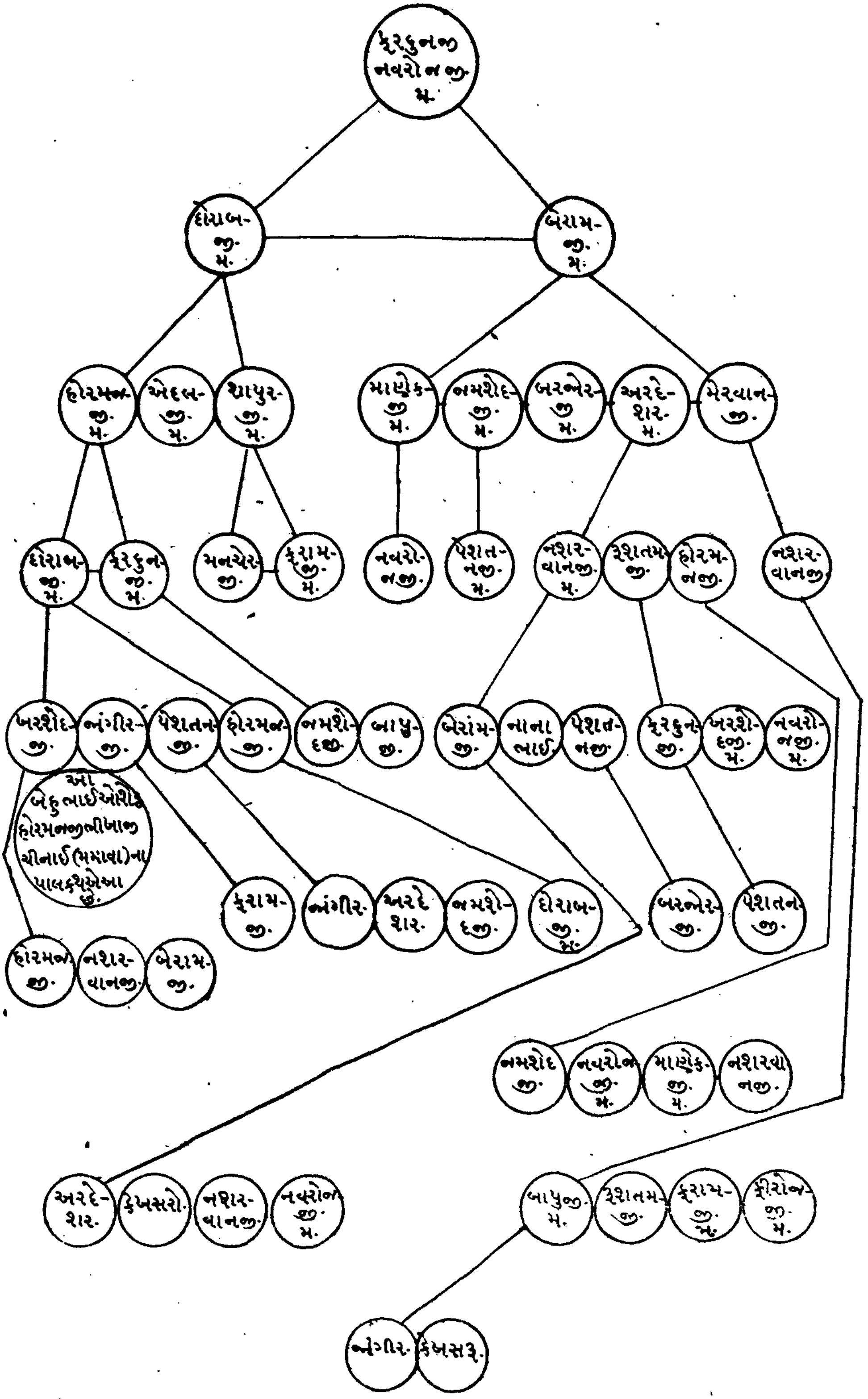

આગલા દાહાડાઓ ઉપર પારશીઓને માથે હોએલી પંચાએતના અકાબ-રોની ટીપમા આ શેઠ દોરાબજીનુ નામ ય૦ ૧૧૪૩ ને સાળથી જોવામા આ-વેછે, અને તે પવીતર ઓહદો પોતાના મરણની છેલ્લી ઘડી શુધી કેહચ કે સારી વરતણુકથી અપક્ષપાતપણે સાચવી રાખીને પોતાની તથા પરાઇ કોમોમા અતીઅંત માન મેલવતા હતા.

વેપારી વરગમા શેઠ દોરાબજીનુ નામ ઇશવી સને ૧૭૯૩ ની અંગરેજી કેઅલેનડર આપણુને દેખાડેછે, પણ ૧૭૯૫ મા કાંઇજ નીશાંની જણાતી નથી; માટે ય૦ ૧૧૬૨ અથવા ૧૧૬૩ ના વરસની વચે તેવણ કદાપી વઇકુંઠવાસ થયા હોએ એવું અટકલવામા આવેછે.

આ ગરહસથ પોતાની પાછલ વંશાવલીમા દાખલ થયા મુજબ તરણ દીકરાઓ જે મેલી ગયો હતો, તે માહેલા બીજા તથા તરીજાની તો કાંઇજ યાદી હાથ આવી નથી; પણ વડાનો અહેવાલ જેવો જણાયોચ, તેવોજ હીંઆં નોધી લઇએછે.

શેઠ હોરમજજી દોરાબજી લશકરી.

આ શકરમી શેઠના જનમનુ શાલ, તેમની મરતી વખતે જણાએલી વય ઉપરથી ય૦ ૧૧૩૩ નુ માનવામા આવેછે. સંસાર સરજવાની સહમજમા આ-વતાંજ, બાપને તાંહાંના વેપારી વહીવટમા વીટલાઈ પડઆથી જેમ ઉમર વધી, તેમ સારો અનુભવ મેલવી લીધો હતો; અને તેપછે થોડુંક સુધી આ ટાપુના માલેતોજાર શેઠ અરદેસર દાદીની સાથે, વેહવારનો સંજોગ મલેઆથી, પોતાને મોટા ભાગ્યેશાલી ગણાવા લાગા.

ઉપલા શેઠની સાહેતા પાંમેઆ તારે કેહચ કે, ઇશવી સને ૧૮૦૦ ના શાલથી તે સાહેબનુ આડત સંબંધી ઓહોલું કાંમકાજ લઇને પેહલવેહલા ચીનની સફરે શીધારેઆ હતા; અને તે પછે તાંહાંની કેટલી સફર એનાએ કીધી, તેની ખરી ખબર મલી નથી.

આ શેઠીઆનુ બોલવું એટલું તો આકલું અને ઉતાવલું હતું કે, સાહમનો સખસ જો તદન અજાંણેઓ હોએ તો, તેનાને વરહકના અથવા કજીઆખોર કહેઆવના બીજો કોઇજ અલંકાર લગાડી સખેજ નહીં; પણ ખરેખરી રીતે જોતાં તો તેમનુ ઉતાવલું બોલવું આકલાપણામા ગણાતું હતું, અને તે ઉપરથી ચીનમા ચીના લોકો પોતીકી જુબાનમા તેનાને "કાહુકાહુ ટાએપાન" (યાને વહડકના શેઠ) ને નામે ઓલખવા લાગાં. ચીનમા ભીડાંની તરકારી તદન હતીજ નહીં, તાંહાં આ શેઠે તેના બીઇ મુંબઇથી લઈ જઈને વાવેઆથી સર-વેના ખપમા આવનારી આ ઉતમ તરકારીનુ નામ ચીના લોકો પણ "કાહુ કાહુ છોઇ" શીવાએ બીજું આપી શકેઆ નહીં; અને તેથી કરી આ શેઠને નામની એક સારી યાદગારી ચીન દેશમા હજીસુધી સચવાઈ રહેલીછે.

આ શેઠનો ખુદ વેપાર જારે વધેઓ, તારે તેના કારણુ સારૂં વાંહાંણો રાખવાની પણ તેનાએ ફરજ વીચારી હતી; અને પોતીકે નામે બે બારકશો જે ચીન, તથા કલકતા વીગેરેના બંદરો તરફ ફરતાં હતાં, તેમા ૯૫૩ ટન વાલું "મીનારવા" બાણગી હસાબે ૫૦ ૧૧૭૫ થી તે ૧૧૭૮ સુધી જણાયુંછે; અને બીજું ૭૮૫ ટન વાલું "લારડ કેઆસટલરેએ" શા૦ નાગરદારા હીરજી મોદીની રાસમા ૧૧૯૩ થી કેટલીક મુદત સુધી ચાલુ રહેઆ પછે, પોતાને ખુદ નામે ફરતું હતું. આ છેલું બારકસ ચાલમા એટલુંતો સરસ હતું કે તેની આઠ દીવસ અગાઉ ઘણા બારકશો જેમ હીંઆંથી તેમજ ચીનથી હંકારે તે તેઓને પાછલ મુકીને વેહલું પોંહચી સકતું હતું; અને તેથી કરી ઉતારૂઓને તથા માલ ધણીઓને તે અતી ઉપીયોગી થાએલું કેહવાતું હતું, કારણ કે તેની હઈઆતી સુધી આ બંદરના કોઈબી બારકશે તેને ચાલમા હરાવેલૂંજ નોહતું. એ નામીચું વાંહાંણ થોડુંક સુધી એદનની લડાઈમા મંડાયું હતું તાંહાંથી ઈ૦ સને ૧૮૪૦ મા લસકર લઇને મુંબઇ આવતાં બારાંની બાહેર સકત તોફાનમા સપડાઇને તાંનમા ઘસડાતું એક ખરાબાપર લાધીને એવુંતો જોસમા અફડાણૂં કે, તેના જરબથી અંતે તે તદન ભાગી ગયું; પણ તેના ચંચલ કપતાંન ટૉંક-સની બરી બાહાદુરીથી તે માહેલા એકે એક પરાંણીઓને તરાપાની મારફતે અંધેરી રાતરે કીનારા તરફ સલાંમત પોંહચાડેઆ હતા.

પારસીની કોમમા પરએઆત થયલા આ શેઠ હોરમજજી દોરાબજીની જાહોજલાલીના વખત પર તેનાથી જાહેરના ઉપીયોગી કાંમો એવાં તો નથી થયાં કે, તે બાબેની કીરતીને હીંઆં દાખલ કરી દેખાડીએ; પણ એક વાત તે સાહેબની ભલી શોચનાથી જે પરકાશેલી કેહવાઈચ, તેટલીજ ખુબીનો થોડાક પમરાટ હીંઆં સુંઘાડીએછે; અને તે એકે, આ શેઠ પોતાના નાંમીચાં વાંહાંણની અંદર દર મોસમની સફરને સમે સારો પગાર આપીને, કાંમ કરી સખે તેવા ચુનનદા ખલાશીઓ લેતા હતા; કે તરતોફાંનની વેલા બીજાં બારકશોની પેઠે દરીઆવની જાહાંજી દીકદારી ભોગવવી પડેજ નહીં. આ-ગલા વખત પર આપણી ટાપુ ખાતે વાંહાંણે ચહડતા ખલાશીઓની સં-ભાલ રાખનારી સરકાર તરફથી "રીજીસતરી આફીસ" નેમાએલી નોહતી, તેહવા અઇઆમપર ખલાશીઓ પોંહચાડનારા કેટલાક લુછા લોકો વાંહાંણ ધણીઓને તાંહાંથી જોઈતાં માણશોનો મુસારો સારી રવેશે લીધા છતાં, કાંમને સહમજનારા થોડાક સારાં માણશોને સરવેથી પેહલાં ચહડાવી આપે, અને બાકીના બીચારા હેલકરી, ઇઆ ફકીરો, અથવા ઢોલકડાં વગાડનારા જેવાઓને ઠગ વીદેઆથી બારકસ નાગર ઉપાડીને સફરે ચાલતું થાએ તારે તે ઉપર લઇ જઈને મેલી આવતા, અને જે બીચારાઓએ દરીઆ-વની મુશીબત કોઇ દાહાડે ન જોએલી, તેહવા લોકો કામ બની નહી સખે-આની સજામા બેધડક માર ખાઇને હધમુવા થતા, આ નોધ લેનારે પોતાની ઘણીક સફરમા નજરે જોયાબીછે; પણ "લારડ કેઆસટલરેએ" તેવી બદના-મીમાથી સદા મોકલું રેહતું માલુમ પડેલૂં હતું.

વાંહાંણના ખલાશીઓને સફરના ખોરાક માટે વગર ચાલેલા જાડા ચોખા, અને ગલું ખખરે તેવું થોડુંક ઓરૂં ઘીઈ વાંહાંણ ધણીઓ પાશેથી દર રોજ દાહડામા તરણ વાર મલેઆ કરવાનો જે શીરેસતો હતો, તેમા આ શેઠના બારકશો અંદર ચહડેલા ખલાશીઓ ખરે ખરા ભાગ્યેગસાલી ગણાતા હતા; એનુ કારણ એવું કેહવાએલુંછે કે, દર મોસમે બારકસ ઉપડવાની થોડા દીવસ આગમજથી તેવા લોકોને બરતા ઘણા જાડા નહીં પણ માફક સરના સારા ચોખા, તેવીજ કીસમની દાળ, તથા શોજું ઘીઈ પોતાને તાંહાં મંગાવીને નજરે જોતા, અને અનાજને ચલાવીને સાફ સુફ કરાવેઆ પછે વાંહાંણ ઉપર મોકલાવતા હતા, તેથી કરી બે વાતનું સુખ બીચારા દરીઆઈ દેડકાઓને જે પરાપત થતું તેમા, એક તો પુરતો પગાર તેઓને પલ્લે પડતો, અને બીજું સુતરૂ ભોજન સદા મલતું; તેથી જાંહાં સુધી બારાંમા "લારડ કેઆસટલરેએ". હંકારવાની તઈઆરી પર હોએ, તાંહાં તુલીક બીજાં બારકશોની નોકરીમા કોઈબી ખલાશી જવા માગતો નોહતો.

આ શેઠની સાહેતા હેઠલ પોતાના વડા દીકરા દોરાબજી, તથા શા૦ પરમાણંનદાસ નાગરદાસની મજમુમાં "પરમાનંદ દોરાબજી"ની અટકથી જે બોહોલો વેપાર ચાલેઓ હતો, તેની જવાબદારી પોતાને સર હોવાને લીધે ઈ૦ સને ૧૮૩૫ મા જારે તે પેહડી દેવાનાં જબરાં દખાંણમા ફશી પડી, તારે તેની આંચે આ બુજોરગ શેઠનેબી હીસલાવી નાખેઆથી તેનાને તાંહાંનો રોજગાર થોડુંક સુધી ઓછવાતો રહીને પછે જપ્તીને લીધે સાબદો બંધ પડેઓ હતો, તે વાત જાહેરમા આણતાં ખરેખરી દલગીરી ઉપજેછે.

ઉપર જણાવેલાં વાંહાંણો શીવાએ આ શેઠની બીજી માહભારત મીલકતો બે હતી, તેમા એકતો દેવલની ભાગલો પસાર કરીને કોટ તરફ ઉગમને જતાં જમના હાતપર તેજ ધપથી હવડાંસુધી ઉભેલું પેહલુંજ ઘર (તેને લગતી દુકાંણો શીકે,) અને બીજી તારદેવ આગલ મી૦ કાવસજી નાનાભાઇ દાવર પાશે "અલાયન્સ સ્પીનીંગ કુંપની"નું જે કારખાનું ચાલુંછે, તે માહેલા અસલી બંગલા સાથેની મસ મોટી વાડીના ઘણા વરશો સુધી ખુદ માલેક હતા; પણ ભાગ્યેગના વીજોગથી સરવે નહીં સરીખુ થઈ જતાં, આ શેઠની જીંદગી જારે ૭૮ વરસપર આવી અટકી, તારે દુનીઆંના દોરમાથી દુરી પકડીને રોજ ૪ થો માહ ૯ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૧ ય૦ એ જીનત તરફ ચાલી ગયા; અને તે દાહાડાથી આપણી વસતીના પુરાતમ વેપારી, તથા લગભગ પા સદી સુધી ખરેખુત રહેલા પારશી પંચાયતના સવતંતર અધીકારીનુ નેકનામ ખતમ થઈ પડેલ છે.

શેઠ બેરાંમજી ફરદુનજી લશકરી.

લશકરીની અટકનો પાયો નાખનારાઓ માહેલા આ બીજા ગરહસથનું નાંમ મથાલે બીરાજેછે, તેનાને ઘણા ખરા લોકો "બેહલાઈ લશકરી" કેહતા હતા. ટીપુ સુલતાન ઉપરની લડાઈ જારે પુરી થયા પછે કમીસરી ખાતાંની સાથે એવણ મુંબઇ આવેઆ, તારે પોતાની મેહનતથી મેલવેલા પઇશા ઉપર કનાયત પકડી તેનો ભોગવટો કરવા લાગા; અને તેમાથી થોડો ભાગ કોટની અંદર પીઠાંના મોહલામા રોકીને એક ઘેર જે બંધાવેલું હતું, તે આજે લગભગ ૭૦ વરસનુ પુરાંણુ થતાં તેમના નાઘલા દીકરા શેઠ મેહલુજી, પરવરદેગારની પીરોજગરીથી હઈઆત રહીને હવડાં જઈફીએ પુગેલા જે જણાએચ, તેવણ પાશે સચવાએલુંછે. આ ગરહસથ ૮૦ વરસની બુજોરગીએ પોંહચીને રોજ ૧૫ મો માહ ૯ મો કદીમી સાલે ૧૧૯૪ ય૦ એ બેહસતનશીન થયા, તે વખતે વંશાવલીમા જણાવેઆ મુજબ પાંચ માહેલાં (વડા વતરોગે) ચાર દીકરાઓ હઇઆત હતા.

આ બેહલાઇ લશકરીના બધા બેટાઓ બાબે એવું બોલાયલુંછે કે, તેઓ પોતાના વખત પરમાણે મલેલી અંગરેજી વીદિયામા સારી માહીતકારી પાંમેઆ હતા; એ માહેલા વડાની તો કશી કેફીએત માલુમ નથી, મગર બીજા જમશેદજીએ ઘણા વરશો બંગાલ તરફ વેપારને અરથે ગુજારેઆં હતાં; અને તાંહાંથી પાંચ પઇશે શુખી થઈ આવીને મુંબઇમા થોડુંકસુધી રેહેઆ પછે, દમન જઈને જીંદગીના બાકી દીવશો અમનોઅમાનથી પુરા કીધા હતા. દમણ ખાતેના જરથોસતીઓમા જે કોઈ મરણ પાંમતા તેનુ રવાણ છેક ઉદવારે લઈ જવું પડતું હતું; અને તેથી કરી દુરદરાજ સુધીની મંજલ ઘણીજ હેજગારી ભરેલી જણાયા ઉપરથી, આ ગરહસથે પોતે નાંધલી દમણમા એક દોખમું પોતાના મરહુમ પુતર પેસતનજીની નઈએતે બંધાવાનુ કાંમ ચલાવેલું હતું; પણ તે તઈઆર થવા આગમજ, રોજ ૯ મો માહ ૩ જો કદીમી સાલે ૧૧૯૯ મા જંજાલી જગતને દુર કરી મીનોઈ જાંહાંન તરફ ચાલી ગયાને લીધે, હાવાં પુનવંતાં કાંમને સરંજાંમ પોંહચેલું જોવા પાંમેઆ નોહતા. એ દોખમું જારે બંધાઈને પુરૂં થયું, તારે તે મરહુમની વીધવા માંણેકબાઈએ રોજ ૧૩ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૦૦ ય૦ એ, મજહબના કાણુન મુજબ ઉદવારીઆ મોબેદો પાશે ઘટતી કીરીઆ કરાવીને, હમદીન ભાઇઓના રવાંણોની આરાએસ માટે વાપરવા આપેઆથી ભલી બાઈએ પોતાના ભરથારની કીરતી પરકાસતી રાખીછે.

તરીજા બેટા બરજોરજી જે ઘણા ખરા પીનાંગ તથા ચીન વચે પોતાના રોજગારસર ફરતા હતા, તેવણ રોજ ૯ મો માહ ૪ થો કદીમી સાલે ૧૧૯૭ ય૦ એ ચીનમા જારે મરણ પાંમેઆ, તારે તેના રવાણને વાંમપુ તરફ લાલ પાહાડ નામની જગેઆછે તાંહાં ભોમીદા કીધામા આવેઆ હતા.

શાઅરખાનદાનની વંશાવલી.

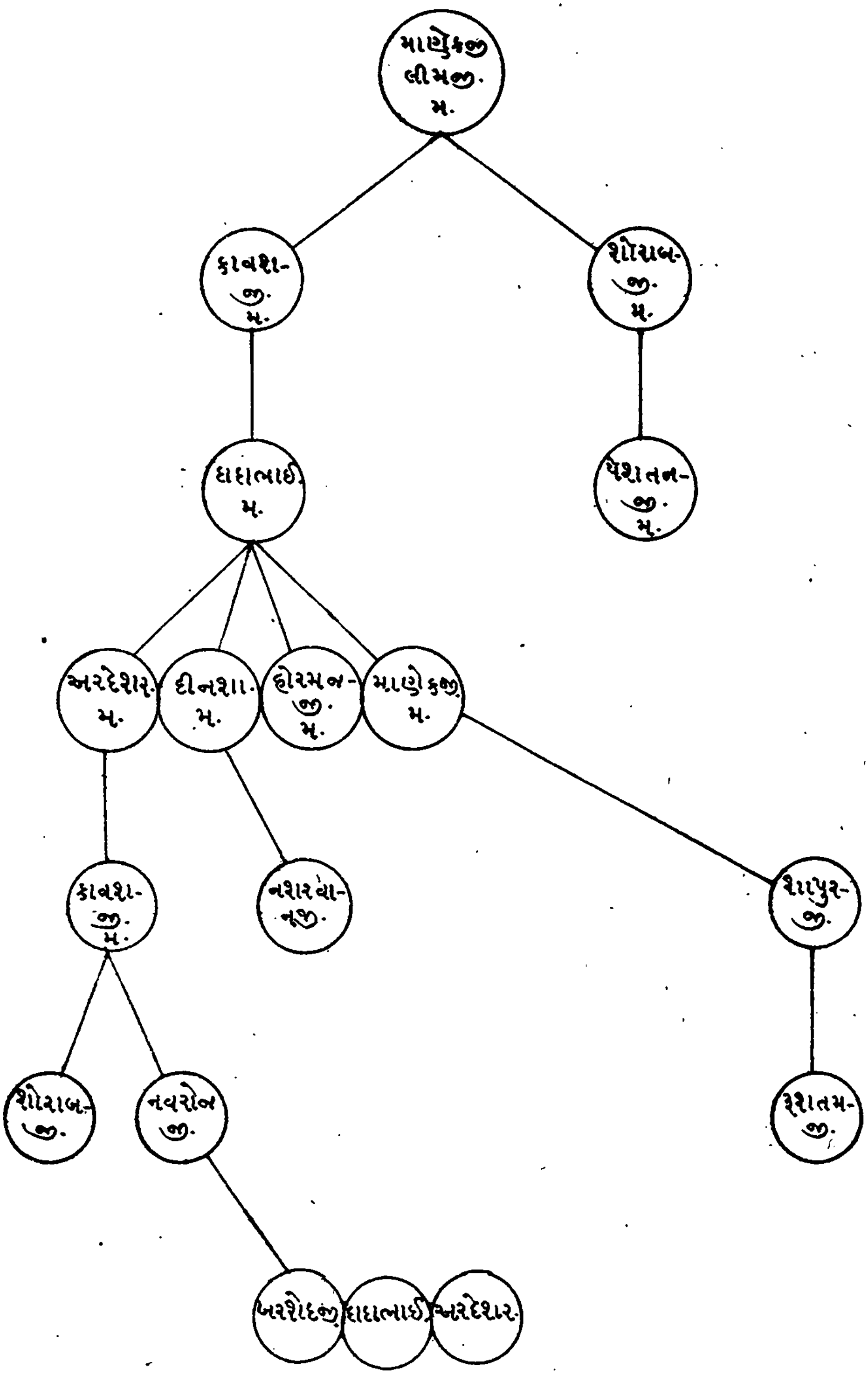

ચોથા ચીરણજીવી જે અરદેસર બેહેલાની અટકથી પરખ્યાત થઈ ગયાચ, તેવણ કેહચ કે અંગરેજી વીદ્યામા બધા ભાઈઓ કરતાં વીશેસ ખબરદાર હતા. આ ગરહસથની કાબેલીએત તે વખતપર વખનાયાથી મરહુમ વાહાડીઆ ખરશેદજી ફરામજી ઈ૦ સને ૧૮૧૯ મા પોતાની તરીજી એપે તેનાને ચીન ખાતે લઈ ગયા હતા; જાંહાંથી તરણેક વરસમા પાછા વલી આવેઆ પછે ઈ૦ સને ૧૮૨૩ થી, આપણી માજી સુપરીમ કોરટ ખાતે દુભાશીઆ તથા તરજુમો કરનાર તરીકેની નોકરી મેલવીને, તે ઈનસાફી ખાતાંમાં મોટી મુદત સુધી જોડાઈ રહેલા હતા. આગલા દાહાડાઓ ઉપર દેશીઓના દીકરાઓને અંગરેજી પઢવામા જે અડચણો નડતી હતી, તે વાત આ ગરહસથે ધ્યાનમા લઈને મી૦ મરેની બનાવેલી અંગરેજી ગરાંમરનુ ભાશાણતર ગુજરાતીમાં કરીને તે સાથે "વાકીઉબીલરી" નામનુ એક પુસતક પણ હસતીમા આણેઆથી શીખનારાઓને સગવડ કરી દીધી હતી. અંગરેજી એલમમા વખત જતે જેમ યુરોપખંડથી સુધારો આવી પેઠો, તેમ તેનાની અરાલી કેળવણી નકાંમી પડવા લાગી; અને તે સાથે જઈફી પાંમતા જણાયા ઉપરથી, બેઠા મુસારાની અરજ ગુજારી સાથે ચાકરીનુ રાજીનામુ જારે સરકારમા મોકલાવેઊં, તારે ઈ૦ સને ૧૮૪૫ થી દર મહીને રૂ ૨૦૦ નુ પેનસન જે આપતું કીધું, તે ઉપર પાંચેક વરસ સુધી જીંદગીને સંતોસ પમાડેઆ પછે, રોજ ૨૦ મો માહ ૧ લો કદીમી શાલે ૧૨૨૦ ય૦ એ આગલી કોરટનો આ અશીલ દુભાશીઓ ૭૦ વરસને સુમારેની ઊંમરમા બેહસતનશીન થયોછે.

સાઅર ખાનદાનની સરૂઆત.

આ કુટંબીઓની કેફીએત મેલવતાં પરથમ એવું માલુમ પડેઊં હતું કે, શેઠ કાવસજી માણેકજી ય૦ ૧૧૨૨ મા સુરતના કોક ગાંમડાં તરફથી આવેઆ હતા; અને તેજ નામ પારસીઓની પઘરાંમણીમાબી હમો જણાવી ચુકા છઈએ. પણ પાછલથી એજ શેઠના એક દસતાવેજે એવું દેખાડી આપેઊંચ કે, તેમના બાવા માણેકજી લીમજી પરીવાર લઈને પેહલવેહલા ૧૧૦૨ મા જારે અતરે આવેઆ, તારે તેમના બેટા કાવસજી માતરે તેજ વરસમા જનમ પાંમેલા હતા.

સાઅર સબદ જે અંગરેજી ("Sawyer")છે તેનો અરથ લાકડાં વેહરનારા કરાઈનો થાએચ, માટે એ ધંધો હાથ કરી લીધાથી ઉપલી અટકે જે ઓલખાતા આવેઆ, તે ખાનદાનને હવડાં શાહેરના સબદોથી પરજા પીછાંણેછે.

ઉપલા ધંધામા વખત ગુજારીને શેઠ માણેકજીએ જારે આ દુનીઆની મમતાથી દુરી પકડી, તારે થોડી પુંજી ઉપરાંત કોટમા પટેલના મોહલા અંદર મરહુમ શેઠ પેશી કાકાની શાહમની હારમા એક ઘેર પોતીકાં બચાંઓને રેહવા માટે તેવણ મેલી ગયા હતા.

એવનની પીઠથી ઉતરેલા બે બેટાઓમા કાવસજીના જનમનો સને ઉપર જણાવેલો છે. પણ નાધલા શોરાબજી બાબે કાંઈજ ઈઆદી હાથ આવી નહીં.

શેઠ કાવસજી શાઆરે બાપીકી પુંજીનો ઉપીયોગ ઘણી રૂડી રવેશે કરેઆ કીધો, તેથી થોડીજ મુદતમા એક સવતંતર વેપારી બની રહેઆ. આ સાહેબે નાંધલા પાયાપર ચાલુ કીધેલી અંગરેજી શામાણની દુકાણ, પરમથ તો વાડીઆજીના ચકલાપર જાંહાં હવડા ધંધાદારી હોરાઓ તથા પારશીઓ બેશેછે, તે માહેલાં એકાદાં મકાણમા હતી; અને તેપછે કામ વધેઆથી તાંહાંના ઉઠેલા અંગરેજ બજારમા "મેડો સ્ત્રીટ"વાલા મોહલામા અરમાણી લોકોના દેવલની સાહમને એમારત વેચાતી લઈને લાવેઆ, તારનુ તે પુરાંનુ મકાણ હજીસુધી તેમના એક વારેસ પાસે સચવાઈ રહેલું સંભલાએછે.

દુકાણદારીમાથી રૂડી વરતણુક વાપડીને સંઘરેલા દરવીઅને અંગરેજો વચે વીઆજ વટાવે ફેરવવા લાગા, તેથી નાણા ધીરનારા સાહુકાર તરીકે તેનાઓ પરખેઆત થયા, એટલુંજ નહીં પણ વેપારી મંડલીઓમાબી એક માનવંતા શેઠીઆ ગણાતા હતા.

શેઠ કાવસંજી શાઆરે જારે મરણની છએક મહીના આગમજ વશીએત કીધું, તારે તેવન પાસેની મીલકતો હેઠલ મુજબ માલુમ પડી હતી જેમાઃ—

૧. પટેલના મોહલામા એદલજી વઈદની પડોશાનુ બાપીકું ઘેર, જેની કેફીએત ઉપર આપેલી છે; એ ઘેર અસલમા ઘણુંજ ભાગી ગયલું હતું તેને આ શેઠે પોતીકે પઈશે નવેસરથી બંધાવેલ હતું.

૧. એજ મોહલામા શેઠ દાદાભાઈ જમશેદજી પટેલ (ગાંમડીઆ) ની પડોશામા, અને નસાખાનાની ગલી સાહામણે આવેલી મોટી હવેલી.

૩. અંગરેજ બજારના મોટાં ઘેરો અંગરેજો જણ તરણ પાસેથી વેચાતાં લીધેલાં.

૧. મજગામખાતે બંગલા સાથેની મોટી વાડી.

૧. બાહેરકોટ દાદીશેઠના આતશબેહરાંમની પછવાડે આવેલું અમરતરીનુ છાપડું.

એ ઉપરાંત જરજણસો, સરસામાણ, રોકડ તથા હુંઘરાણી વીગેરેનો દઈવત જુદો કેહવામા આવેઓ હતો.

પોતીકા ભાઈ શોરાબજીના કબીલાનુ પાલણબી આ શેઠ કાવસજી સારી રવેશે કરતા હતા, અને જીંદગીનો અંત જારે નજદીક આવતો દેખાયો, તારે વશીએતનામાની ખુબીથી ઉપલી મીરાસ માહેલો થોડાક ભાગ, તેમના દીકરા પેશતનજી જે તે વખતપર વએ પોંહચેલા નોહતા, તેને વાસતે અલાહેદો કાહડતાં બાકીનું દઈવત પોતાના એક પુરા દીકરા દાદાભાઈને સપુરદ કીધા પછે, રોજ ૬ ઠો માહ ૧ લો કદીમી શાલે ૧૧૬૩ ય૦ એ વરસ ૬૧ ની ઉમરે બેહશત નસીન થયા હતા.

એમની પછે શેઠ દાદાભાઈનો દોર ચાલેઓ તારે, બાપીકી દુકાણનો દબદબો અતીશીઅ વધારીને દરવીઅનો ભંડોલ પણ તેનાએ મુબલક હાથ કીધો હતો. આ શેઠ જો કે પોતીકો સનસાર સંભાલવા જેટલું શીખેઆ શીવાએ

બીજી કોઇબી માહભારત કેલવણી તો પામેલાજ નોહતા, તોપણ માહવેરાથી મેલવેલી દાનાઈ એટલીતો ધરાવતા કે, ઘણીક બાબદોમા તેમના રૂડા વીચારો લોકોને ઉપીયોગી થાઇ પડતા હતા.

પારશી પંચાએતના અકાબરોની હારમા આ શેઠ ઘણા વરસોસુધી બીરાજતા રહીને સવતંતરપણાથી પોતાનો અધીકાર બજાવતા હતા, તેની શાહદતમા એક વાત જે વખણાએલી જાણવામા આવીછે, તેને હીંઆં નોધી લઇએ છે. કેહચ કે કોઇ ગરીબ પારશી પોતાની પરણી બાએડી જે બેડોલ હશે, તેથી તેણીને તજી બીજી બાએડી કરવાની રજા લેવા માટે તેમની પાસે જારે ગયો, તારે સઘલી કેફીએત સાંભલી લીધાપછે, તેણીની ચાલચલણ તથા નીતી સંબંધી પુછપરછ સારી રવેસે કીધી; જેનો બોલાશો મનમાનતો મલેઆ ઉપરથી, ફરીઆદ આવનારની હજુરમા પોતાની માનવંતી મોહરદારને તતકાલ તેડી મંગાવી, અને તેણીનો ઘટમ દેખાડતાં સવાલ કીધો કે, એના કરતાં તાહરી બાએડી કેહવા ઘટમ તથા રંગનીછે? જોઇને જવાબ આલેઓ કે સાહેબ તેણીના કરતાં તો લગાર સારીછે, પણ મને ગમતી નથી, માટે તેની સાથે છુટાછેડા કરવાની રજા આપો; હાવું સાંભલતાંવાર ફરીઆદ આવનારને નસીએતના નાદર સુખન સંભલાવી કહેઉં કે, માહારી જાહોજલાલી છતાં તાહારાજ કેહવા મુજબ તાહરી કરતાં આ બેડોલ બાએડી ઉપરથી માહરો પેઆર હું દુર કરી શકતો નથી, તારે તને રજા તે કેમ અપાએ; માટે ગરીબને હાવો ગરવ કદી કરવો જોઇએ નહી. તાહરી આબરૂ ચાહતો હોએતો તે બાપડીને વગર વાંધે તાહરે તાંહાં લાવીને સનસારના સુખમા તેની સાથે સમાઇ રેહ, નહીંતર પંચની ઇતરાજી ઉતરેઆથી તને ઘણું ખમવું પડશે. હાવા સરોપાવ સાથેનો શેઆનપત ભરેલો સુભ ચુકાદો મલેઆથી, શેઠ દાદાભાઇની શીખામણની પેલાને એટલી તો અસર થઈ કે પોતાની અનગમતી બાએડી તેને અમુલીઅ દેખાઈ, અને થોડુંક સુધી બોરંબે પડેલું જોડું વગર ધાસતીએ રાહટવાતમા આમેજ થઇને અરસપરસના સુખથી સંતોશ પામેઉં હતું. બાપના મરણપછે ૩૪ વરસ સુધી શાવધ પેઆણથી સવતંતર રહીને પોતીકો વણજ વેપાર* પરમાણીકપણે ચલાવતાં દરવીઅના ભંડોલ સાથે તેનો ભોગવટો સાચવવા માટે જનમેલા ૪ બેટાઓમા માતરે બેને† પોતાની પાછલ હઈઆત મેલીને શેઠ દાદાભાઈ શાઅર રોજ ૨૯ મો માહ ૭ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૭ ય૦ એ ૭૦ વરસની ઉમરમા જીંનત ગુજીન થયાછે.

---

* દુકાણદારી ઉપરાંત અંગરેજોને ચોકસ જામીનગીરી કબજે હજારો રૂપીઆ મુબલક વીઆજે આપી શરાફીમા નામ લખાવેઉં હતું.

† બે બેટાઓ જે તેમની આગમજ મરણ પામેલા માલુમ પડેઆચ, તેમા વડા અરદેસર રોજ ૧૭ મો માહ ૮ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૨ એ વરસ ૪૫ ને સુમારેની ઉમરમા, અને બીજા દીનશાજી રોજ ૫ મો માહ ૩ જો કદીમી શાલે ૧૧૯૫ એ વરસ ૪૦ ની વયે વઇકુંઠવાસ થયાછે. નો० લે०

શેઠ હોરમજજી તથા માણેકજી દાદાભાઈ સાઅર.

શેઠ દાદાભાઈના હયાત રહેલા આ બે દીકરાઓ માહેલા વડાની ૪૦, અને નાધલાની ૩૫ વરસની વય તેવણુ ગુજરેઆ તારે ગણાતી હતી; અને તે સાહેબો સાંભલેઆ પરમાણે પોતીકા મરહુમ ભાઈઓના પરીવારોને સારી સંપ-જમા સમાવી રાખીને બુરજોઓ મેલવી આપેલી મોટી દોલત ઉપરથી માનવંતા શેઠીઆઓમા પરએઆત થએલા હતા.

આ બેહુ ભાઈઓએ પોતીકા મરહુમ પોતાની નઈએતે હમદીનોની સગ-વડ સાચવનારાં જુદે જુદે ઠેકાંણે બે મકાંણો બંધાવીને તેઓના ઉપીયોગ માટે જાહેરમા જાંહાં ખોલાં મેલેઆંચ, તાંહાં ધરમનીમના કાંમો થતાં રહીને શેઠ દાદાભાઈ કાવસજી સાઅરની યાદી નીચે મુજબ દેખાડેછે.

ચોપાટીના ડુંગર ઉપર જાંહાં મરણ પાંમનારાઓને માટે આરાંમધાહની એકાંત જગેઆછે, તાંહાં દર વખતે બંદગી તથા કીરીઆમારગ કરવા જનારાઓ સારૂં છાંએડા જેવાં મકાંણુની તંગારા હતી, તે મટાડવાની મતલબથી એક સગડી બંધાવીને રોજ ૨૬ મો માહ ૭ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૯ ય૦ એ ઈજાવેઆ પછે ઉપીયોગી કાંમના વાપરવાસમા ખોલી મેલીછે.

માહલક્ષમી તરફ પોતાની વાડીના ચોકમા એક શોભાએમાન એમારત બંધાવીને તાંહાં આતસઆદરાંનને પરથાવેઆ, અને તેની કીરીઆ રોજ ૧૭ મો માહ ૭ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૫ ય૦ એ કદીમી પંથના તરીકા મુજબ કરા-વેઆમા આવી હતી.

એ ઉપરાંત પરજા ઉપીયોગીના બીજાં કોઈબી જાહેર કાંમોમા આ કુટંબીઓ જાહાજા પરએઆત થએલા માલુમ પડેઆ નથી, તોપણ તેઓની મીલનસારી તથા મીતરાચારી ઘણે ઠેકાંણે આબરૂથી પંથરાએલી કેટલાકોના જોવા તથા જાંણવામા આવેલીજ હશે.

ઉપલા બેહુ ભાઈઓમા વડા શેઠ હોરમજજી ૫૭ વરસની વએ પોંહચતાં રોજ ૧૮ મો માહ ૭ મો કદીમી શાલે ૧૨૧૪ મા,* અને નાંધલા શેઠ માં-ણેકજી ૭૦ વરસની જઈફી ગુજારીને ૧૨૩૨ ના કદીમી પાંચમા ગાથાને રોજે બેહસતનશીન થયા પછે, આ કુટંબીઓમા જે કોઈ બાકી રહેઆચ તેઓના નાંમો વંશાવલીની ટીપ જોવાથી જણાઈ આવશે.

---

* મરહુમ શેઠ અરદેશરના એકપુરા દીકરા મી૦ કાવસજી પણ સારા સવભા-વના અશીલ પુરૂશ હતા, તે ૪૭ વરસની જીંદગી ખતમ કરીને રોજ ૧૭ મો માહ ૨ જો કદીમી શાલે ૧૨૨૪ ય૦ એ જીનત તરફ ચાલી ગયાછે. ના૦ લે૦

ધનાપટેલની વંશાવલી.

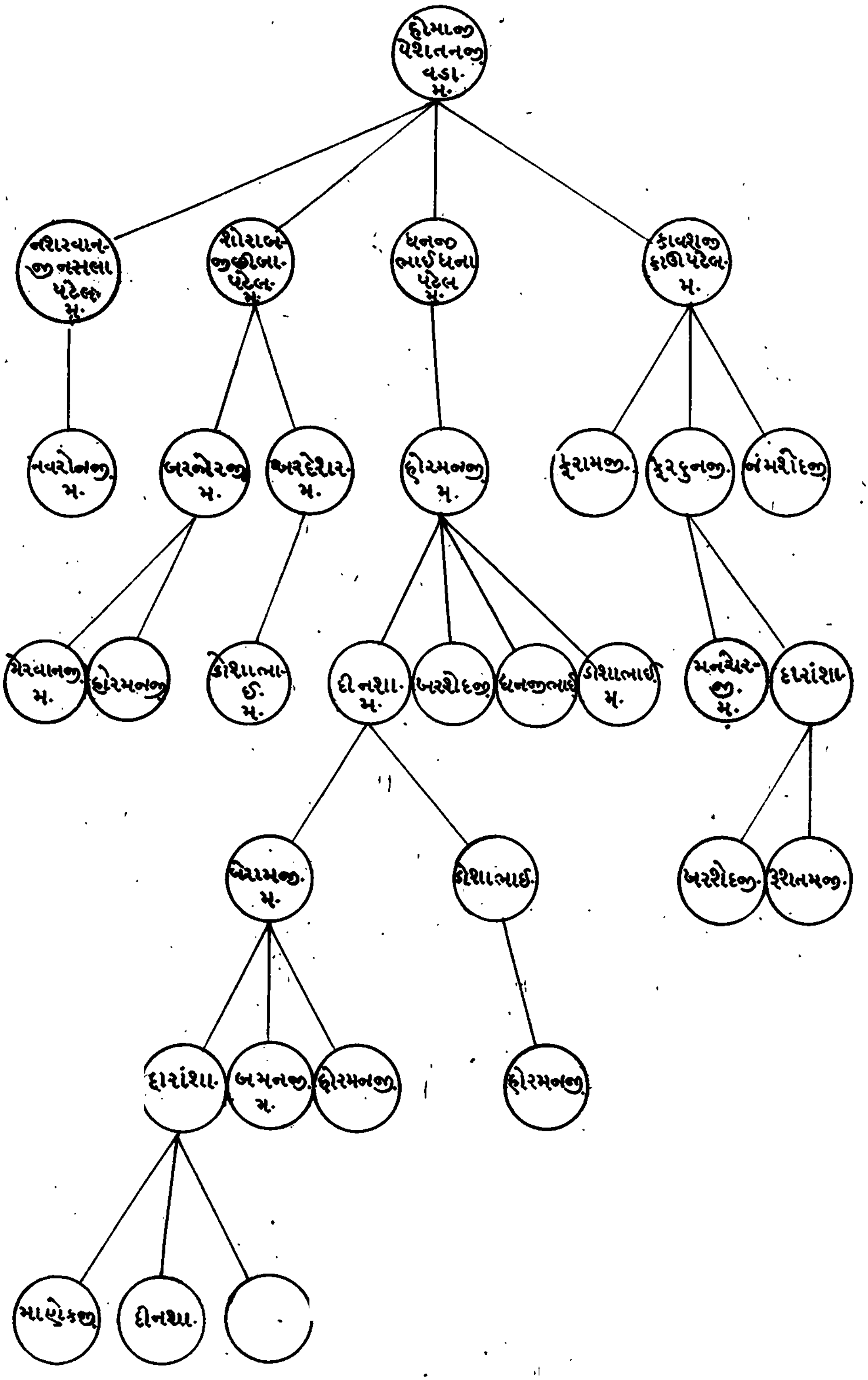
હોમાજી પેશાતનજી વડા. મ.
નશેરવાનજી નસલા પટેલ મ.
શોરાબજી જીભા. પટેલ. મ.
ધનજી ભાઈ ધના પટેલ મ.
કાવશજી કાળીપટેલ. મ.
નવરોજજી. મ.
બરજોરજી મ.
અરદેશીર. મ.
હોરમજજી મ.
ફ્રામજી.
ફરદુનજી.
ખંમરોદજી
મેરવાનજી. મ.
હોરમજજી
ડોશાભાઈ. મ.
દીનશા. મ.
ખરશેદજી
ધનજીભાઈ
ડોશાભાઈ મ.
મનચેરજી. મ.
દારાંશા.
બેરામજી. મ.
ડોશાભાઈ.
ખરશેદજી.
રૂસ્તમજી.
દારાંશા.
બમનજી. મ.
હોરમજજી.
હોરમજજી.
માણેકજી
દીનશા.

શેઠ હોમાજી પેસતનજી પટેલ.

સુરત જીલ્લાના મોરા સુમારી ગાંમની વસતી માહેલા આ હોમા પટેલનો જનમ ય૦ ૧૦૬૦ મા તે તરફ થયલો જાંણવામા આવેલોછે. કેહય કે, આ ગરહસથ વડવાઓથી ઉતરતી આવેલી તાંહાંની પટેલાઇનુ કાંમ કરી પોતાનો શંસાર ચલાવતા હતા, પણ તે પછે પેરાવાઈ રાજની જપતીએ બધો કારોબાર અફરા તફરી કરી નાખેઆને લીધે, તથા સરકારની ચહડી ગએલી ગરાસ આપી નહીં સખાયા ઉપરથી કેદખાનાની ધાસતી ખાઈ પોતાના પરીવારો સહીત તાંહાંથી નીકલીને ૧૧૦૩ ની શાળમા આ ટાપુ ખાતે પેહલવેહલા આવી વશેઆ અને તે દાહડાથી તેનાનો વેલો હીંઆંનો વતની થઇ રહેલોછે.

ગામના જેવી હકુમત તો આ શેઠીઆને હાથ હીંઆં આવીજ નહીં, પણ ગુજરાતી દશાકતની વલાણ મરોડદાર હોવાને લીધે, પારશીઓ તથા બીજી બા-બદોની આગલી હકાએતોના નામાઓ લોકોને લખી આપવાના ધંધામા રોકા-ઇને પોતાનો ગુજારો કરવા માંડઓ; અને તે ઉપરથી જેમ ઓલખાન પીછાન વધી તેમ તે વખતના શેઠીઆઓ સાથે દોસતીબી સારી રવેશે સાંધી લીધી, તેમા વાહડીઆજીના ખાંનદાનમા તો ઘણાજ પરોટાઈ પડઆ હતા.

આપણા અસલી કોટની સંભાલ માટે ફરતી ચરો જારે ય૦ ૧૧૦૮ મા, બનવા માડી, તારે કેહય કે તે માહેલા કેટલાક ભાગ તરફના કામનુ ઉપરી-પણુંબી શેઠીઆઓની લાગવગથી તેનાએ મેલવીને રૂડીપેરે બજાવેલ હતું.

હોમા પટેલની અઓલાદથી ચાર બેટાઓ અવતરેલા હેવાતો ચુનંદા હતા કે, તેઓના નામની પરખેઆતી શીવાએ બીજાં કાંમોની કાંઇબી કેફીએત હસ-તીમા હોએલી જણાતી નથી; અને તે નામો આ ટાપુ સાથે હેવાંતો ચોંટી બેઠાંચ કે, તેઓના પરીવારોમા વડવા તરીકે નસલા પટેલ, છીબા (શેરાબજી) પટેલ, ધના પટેલ, અને કાઉ પટેલની અટક હજીસુધી ઉસતવાર રેહેલીછે.

આ બુજોરગના જનમનો અટકલો, તેમના તરીજા દીકરા ધના પટેલની મરતી વખતે માલુમ પડેલી ઉંમર ઉપરથી લેવામા આવેઓછે; પણ ગુજરેઆના દાહડા દીશાની કાંઇજ યાદી તેમના પરીવારો પાસેથી મલી શકી નથી, માટે આટલીજ બીનાથી તેમની જીંદેગીનો આ ટુક અહેવાલ હીંઆં ખતમ થાએછે.

શેઠ ધનજીભાઈ હોમાજી, લકબે ધના પટેલ.

મરહુમ હોમા પટેલના ચાર મહેલા આ તરીજા દીકરાનો જે અહેવાલ હાથ આવેઓચ, તેને અતરે નોધી લેવાની શરૂઆત કરતાં ય૦ ૧૧૦૭ મા તેનાનો જનમ થાએલો જાહેર પારીએછે.

આ ગરહસથે ઉધરતી વએ કેહવી ગતીમા ગુજારી હોએ, તેની આમેહુબ હકીકત જોકે માલુમ પડી નથી, તોપણ તે સાહેબ કોઠના હોરાબજારની અંદર પરચુટણ સાંમાંણ વેચવાની એક નાહનકરી દુકાણ માંડીને તેની ઉતપંતીમાથી પરીવાર સહીત સંસાર ચલાવતા હતા. પોતીકા પીતાને વાહાડીઆજીના ખાનદાન સાથે અશલથીજ મીતરાચારીની મોહબત બંધાએલી હતી, તેની પીછાણત જાચીને તે વખતના માસતર બીલદર માણેકજી લવજી તથા તેપછે તેમના બેટા ફરાંમજી માણેકજી વાહડીઆની મેહરબાંનીથી ગોદી ખાતે મરાંમતને માટે આવનારાં વાંહાંણો માહેલો રદ કીધેલો સામાણ કીફાએત ભાવથી મેલવી લઈને જે વેચતા, તેમાથીબી સારો નફો હાંશેલ કરતા હતા.

વાંહાંણોને વાસતે દોરડાંઓનો ખપ જારે નીકલવા લાગો, તારે મજકુર વાહડીઆજીની સાહેતાથી, મરીન ખાતાંના કપતાન હેમીલટનની રાસમા ભુલેશાવરના લતા તરફ સારા પાયાપર એક કરદોરી ઉભી કરીને, વેલાતી તારના સફાઈદાર અને મજબુત દોરડાંઓ વણવાનુ કારખાનુ અતી મોટું વધારી દીધું; અને તે માટે વાંહાંણવટીઓ વચે ઓલખાન જમાવેઆથી આ ધના પટેલ સરવે ઠેકાંણે જાંણીતા થયા.

સારી સ્થીતીમા આવેઆ પછે આપણા આ ધના પટેલને પારશી પંચાએતના એક અધીકારી દાખલ, તે વખતની અંનજુમને ૧૧૪૭ થી ચેડવેઆ હતા; અને તે ઓધો હઈઆતી તુલીક પરમાણીકપણે બજાવીને સરવેનો સારો ચાહ મેલવી લીધો હતો.

છેલ્લા ઉપીયોગી ધંધામા ઘણું સુધી ગોવાએલા રહેઆથી આ ધના પટેલની ઊંમર ૭૦ વરસની જઈફીપર જઈ પોંહતી, પણ અજલના ફીરેસતાએ તેથી વધારે અવકાસ નહીં આલેઆને લીધે, રોજ ૨૮ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી શાલે ૧૧૭૭ ય૦ એ પોતાની અઓલાદથી ઉતારેલા માતરે એકજ બેટાને હસતીમાં રાખી જીંનતવાસ થયાછે.

શેઠ હોરમજજી ધનજી પટેલ.

આ ગરહસથ ગાંમમા ઘણુ કરી ધના પટેલના હોરમજજીને નામથી આસકાર થયલા હતા. એવનનો જનમ રોજ ૫ મો માહ ૪ થો શેહ્ણશાહી શાલે ૧૧૪૩ ય० એ જાણવામા આવેલો હોવાને લીધે, બાપના મરણ વખતે ૩૪ વરસની વયપર તેવણ પોંહચેલા હતા.

બાપની પરવરેશી હેઠલ પલાઇને પુખત સહમજથી તેનાએ રચેલી કરદોરીનું કાંમ થોડુંક સુધી ચાલુ રાખેઆ પછે, તેની કીંમત લાભકારીક ઉપજેઆથી કેહય કે, તે આખું કારખાનુ આપણી માજી કુંપની સરકારને વેચી નાખેલું; અને તે હાથ આવેલો અવેજ બીજા ધંધા રોજગારમા રોકીને શોદાગરોની સંકમા લાગુ પડઆ હતા.

કરદોરીનુ કામ સરકારના હસતકમા દરોબસત નહી ચાલેઆને લીધે, તે કારખાનું જારે પાછું વેચાએલું, તારે આ ગરહસથે મી० જે. એ. પોપ નામનો અંગરેજ ગરહસથ, જે આગલાં "બોમબે ગેઝેટ"નો અધીપતી, અને તે ઉપરાંત રીકારડર કોરટનો એક આલદરમેનબી હતો, તેની પાંતીમા ખરીદી લઇને અશલી હાલત મુજબ સારી રવેશે ચલાવેલું; અને તે પછે પંતીઆલું છુટું પાડીને તેનો વહીવટ પોતાને એખીલે નામે ઘણા વરસો સુધી માન સહીત જાલવી રાખેઓ હતો.

મી० હેમીલટન મેકીનતાસની કુંપનીવાલા જે નેવીખાતાંના આડતીઆઓ હતા, તેઓની સંગાથે આ શેઠ ય० ૧૧૮૯ થી ભાગમાં જોડાઇ રહેલા હતા; અને તેપછે સર રીચરડ કીંગ આડમીરાલ થઈ આવેઓ, તારથી મનવાર ખાતાંનુ બધું કાંમ પોતે હાથ કરી લઇને તેની બદલીએ આવી ગયલા બીજા ઘણાક આડમીરાલોની શેવા સારી પેઠે બજાવતા હતા. આ કારણ માટેનો વહીવટ વડા દીકરા દીનસાહને જે સોંફેલો હતો, તે ઘણી લાંમબી મુદત સુધી તેઓ પાસે સચવાઇ રહેલો સંભલાયોછે.

બાહેરના દેશાવરો સાથે વેપાર જારે બોહોલો ફેલાવા માડેઓ, તારે કપતાન કરાફરડ, વાડીઆ મનચેરજી જમશેદજી તથા પોતે મલી જન તરણની પાંતીમા એક પેહડી સ્થાપીને, તેજ અરસામાં મજગાંમની ગોદી પાશેના ધેલાવ ઉપર "ચારલસ મલકમ" નામનુ ટન ૮૦૦ વાલું એક મોટું વાંહાંણ ય० ૧૧૯૮ મા બંધાવેલું હતું.

શેઠ હોરમજજીએ પોતાના સારા વખતમા ભેગા કીધેલા દરવીયના ભંડોલનો થોડાક ભાગ હમદીનોના ફાએદા માટે જે રોકેઓય, તેની યાદી કોઈ દાહડે ભુલાએ નહીં તેહવી ઉસતવાર રહીને, ડંકનરોડની વચે આવેલા એબલીશક રોડ નામના આડા રસતાને નાકે સઉનો શેજદો લેવા લાએક ઉભેલી દરેમેહર વીશે હેવું સાંભલવામા આવેલુંચ કે, તેમના મરણ પામેલા નાધલા દીકરા ડાસાભાઈની નઇએતે પોતાની જગેઆ ઉપર એક એમારત બંધાવીને

તેની અંદર રોજ ૧૭ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૦૩ ય૦ એ આતસ આદરાનને તખતનશીન કરાવેઆ; અને તે દાહાડાથી જરથોસતીઓની એબાદત સારૂ તથા ધરમને લગતી ક્રીઆઓ માટે જાહેરમા ખોલ્લા મેલીઆછે.

આ એબાદત ખાનાના જાથુક નીભાવસ માટે કેહચ કે, ગલાલવાડી આગલનું એક ઘેર અલાહેદું કાહડીને પોતીકા જમાઈ મી૦ શોરાબજી રૂસતમજી ગોખલીના સવાધીમા શોંફી આપેલુંછે; અને તેની આએપત વરશે દાહાડે રૂ ૬૦૦ ઉપજેચ, તેટલાંથી તેનો માનમાન ખરચ પુરો થાઈ સખેછે, પણ નકરે ખોદાને કોઈ અકસમાતથી વધારે કામ આવી પડે, તારે તેની મદદ માટે આ કુટંબીઓમા જે કોઈ સાહેબ જુરરાતવાલા હોએ, તેઓએ તેનો વીચાર આગમજથી નકી કરી રાખવો સજાવારછે.

ઉપલા વખત સુધી શેઠ હોરમજજીનો શીતારો સારા પાયા પર બેઠેલો જે સંભલાતો હતો, તાંહાંથી એકાએક ખીસતો થવાની સરૂઆત હેવી જણાઈ કે, એક હાથ પર વેપારમા નુકસાની નીપજવા માડી, અને બીજા હાથપર તેમનો અંગરેજ ભાગીયો કપતાન કરાફરડ વાહાંણ "ચારલસ મલકમ" ને માલથી ચીકાર ભરાવી લઈને ઈ૦ સને ૧૮૩૫ મા જારે ચીન ગયો, તારે તાંહાંથી વલતા અવેજની સાથે મોસમસર મુંબઈ આવેઆને બદલે તે બારકસને લઈ પરભારો વેલાત તરફ ઉતરી પડીઓ. આ બાબેની ખબર હીંઆ આવેઆથી મોટો ધભરાટ ઉડીઓ, અને ટાંકણાસર અવેજ ફરી નહી વલેઆની વેદના હેવી નડી કે, માંગનારાઓના અધીરાઈ ભરેઆ તકાદા જબરા આવવા લાગા; જે ધસારો જારે ખમાઈ નહી સખેઓ તારે બાકી રહેલા બેહુ ભાગીઆઓને પોતાનો વેહવાર લાચારે બંધ કરવો પડીઓ. આ કારણમા કેહવકે, સરવે કરતાં વીશેસ સંકટ શેઠ હોરમજજીને માથે જે ચોંટી બેઠું, તેની સફાઈ નાદારી કોરટના આસરાથી મેલવેઆ પછે ૧૮૩૭ ના મે મહીનાની ૨૦ મી તારીખે દેનદારીના દબાનમાથી સદનતર મોકલાસ પાંમેઆ હતા.

હાવી દલગીરાઈ ભરેલી હાલતે પોંહચેઆ ઉપરાંત જીંદગીએ વલી જઈફીની જંજાલી જોઈ, તેથી ખોહવાએલી દોલતને પાછી મેલવવાનો મારગ તેવણથી શોધી શકાયોજ નહીં; માટે વીશેક વરસ બેકારીમા ગુજારેઆ પછે રોજ ૩૦ મો માહ ૬ ઠો શેહનસાહી શાલે ૧૨૨૫ ય૦ એ આ દુનીઆના દોરમાથી દુરી પકડીને મીનોઈ જાંહાન તરફ કુચ કરી ગયા; અને તે વખતે તેનાની ઉંમરના ૮૨ વરસની ઉપર ૨ મહીના ને ૨૬ દાહાડા પુરા થયા હતા.

વાડીઆ ખાનદાનની વંશાવલી.

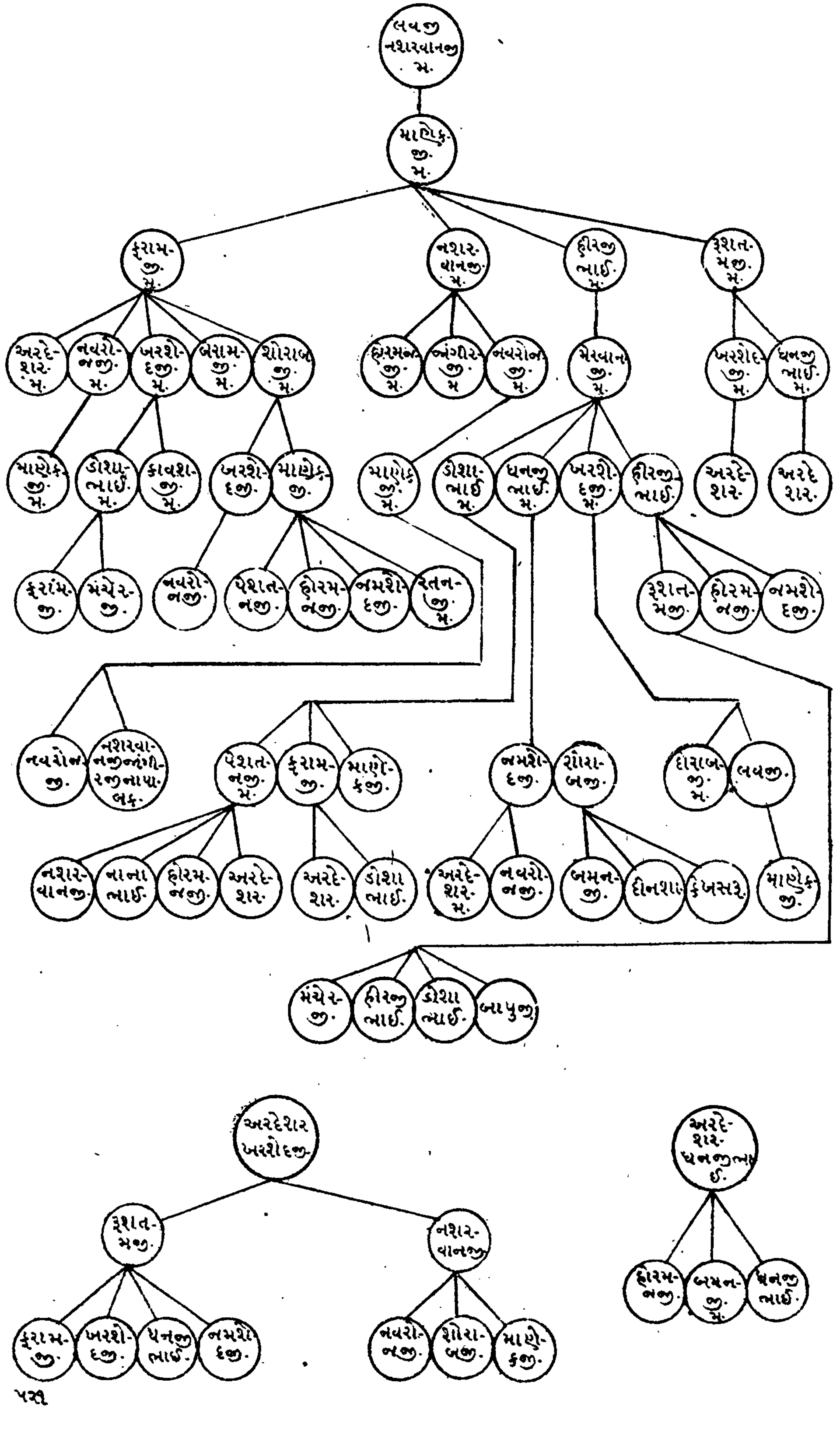

વાડીઆં ખાનદાનની વંશાવલી·

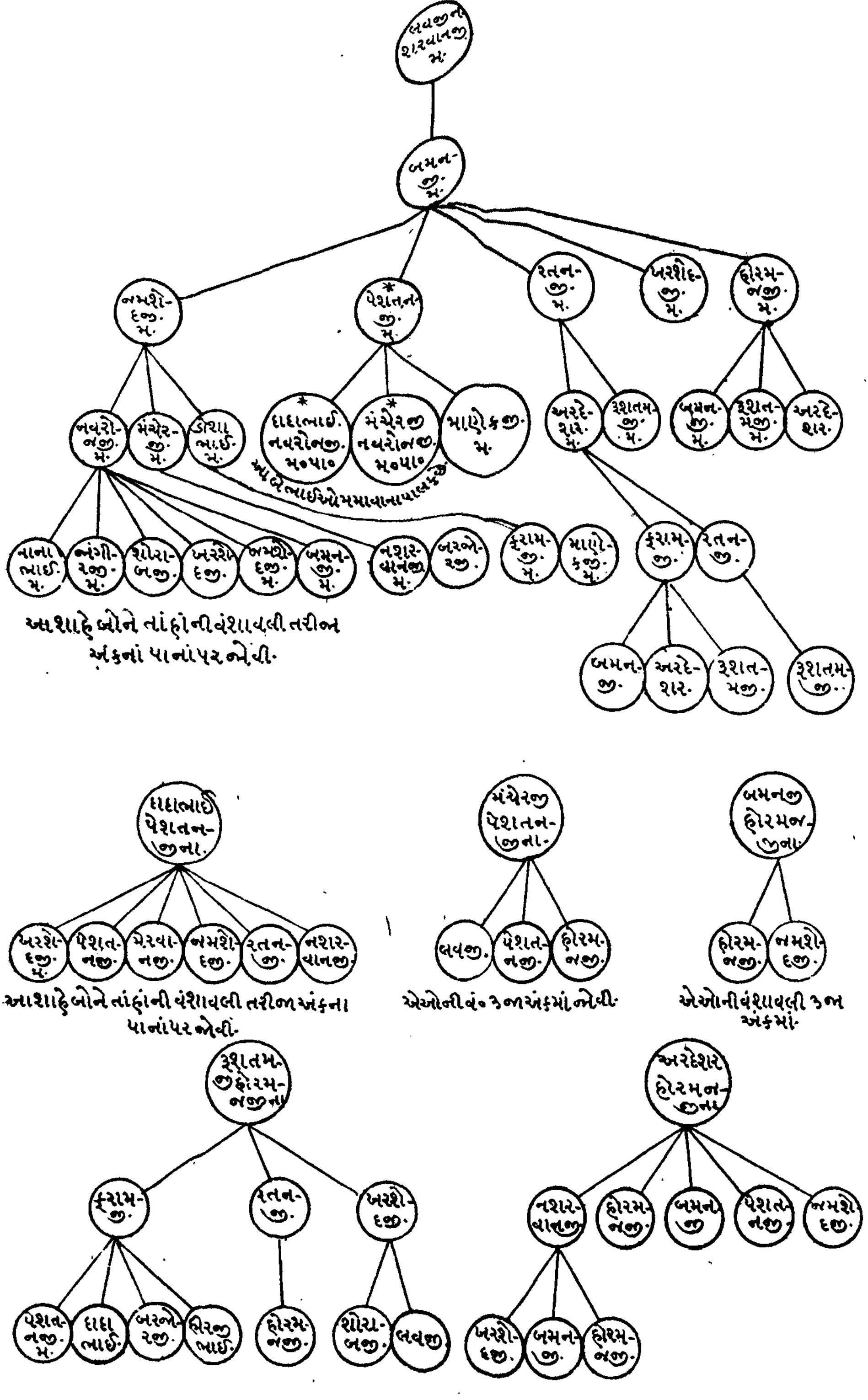

આંક ૩ જો.

આંક બીજાવાલી ઓલ ૫) તથા ૭) મીમાં જણાવેલા શાહેબોને તાંહાંની વંશાવલી હીઆં પુરી કીધી છે.

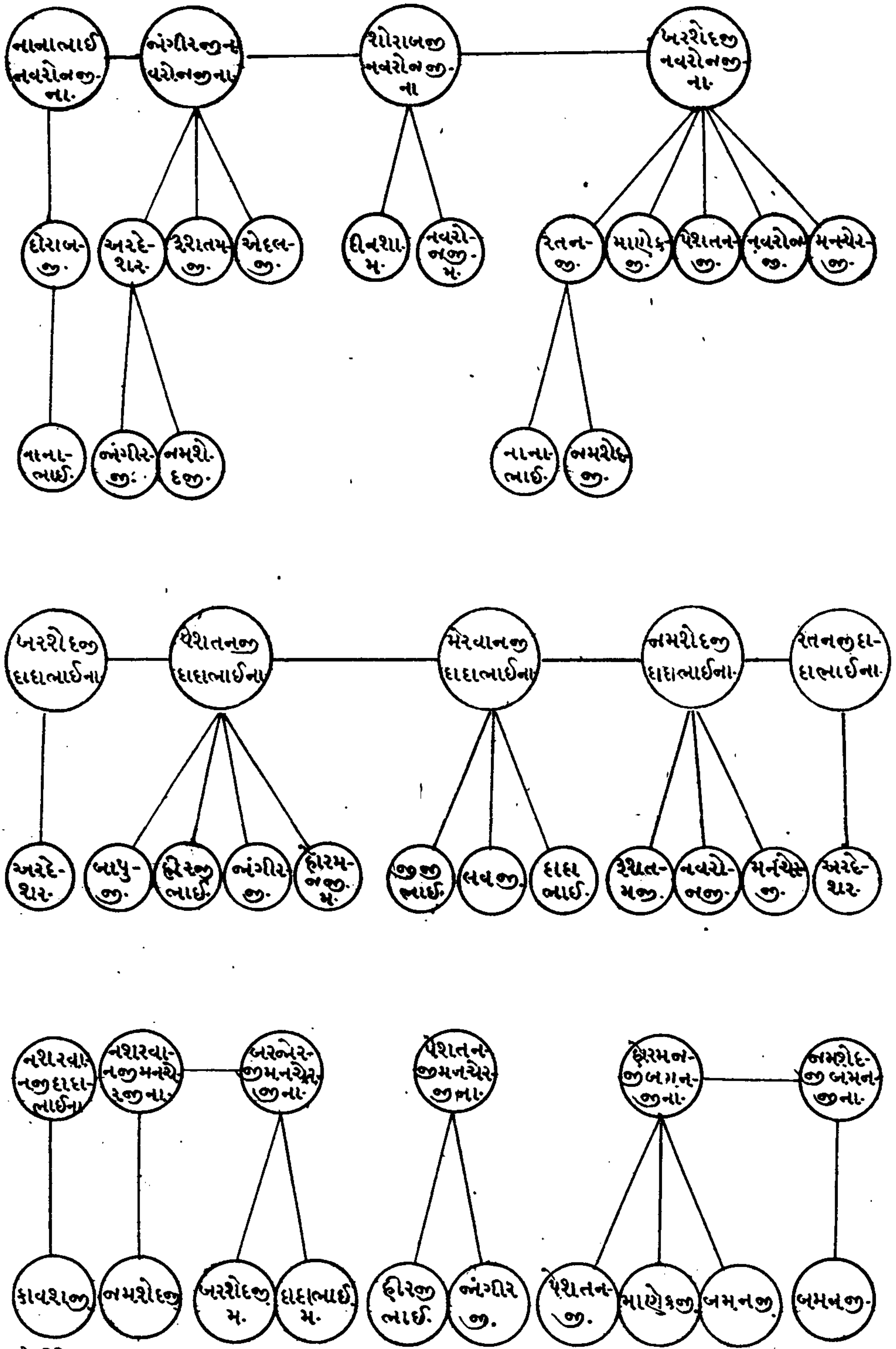

વાડીઆં ખાનદાનના વડવા, શેઠ લવજી નસરવાનજીનુ વરણન.

આ રલીઆમની ટાપુખાતે, જેમ આગલા વખતપર પટેલ ખાનદાનનો પેહલવેહલો પાએઓ નાખનાર શેઠ રૂસતમ જંદરાલે, અંગરેજી હકુમતને એક-વાર પોતાના પુરબલથી બંચાવી લીધી; અને તેનીપર તરાપ મારવા આવેલા, જંજીરાના શીહદી સરદારને મોટી ખુહારીસહીત સીકસત દઈને કીરતી હાંશેલ કીધી હતી; તેમજ એ નામવર રાજનો દરજ્જો બુલંદીએ પોંહચાડવાની ઉતમ હીકમત વાપરીને લડવા લાએકની માહભારત મનવારો તથા શોદાગરી સફરમાં ફરનારાં બારકસો બાંધી આપવાની બાહાદુરીમા વખનાએલા આ નામીચા વાડીઆ લવજી* નસરવાનજીએ જે અતીઅંત બુજોરગી વરશાવીછે; તેના પુન પરતાપે તેમનાજ વશીલાથી ઉતરેલાઓ માહેલા કેટલાક નખીરાઓ હજીતક તેહવાજ સંબંધમાં ગોદીખાતે, અને કેટલાક સાહેબો વેપારની વલ-ણપર જોડાઈ રહીને પોતીકા વડવાઓની હસતીને રૂડીપેરે શોણક આપતા જણાએછે, તે કુટંબીઓની કીરતીના વરણનથી આ નોધના શીનગારમા વીશેશ હુંબેરો કરવા ચાહીએછે.

એ કીરતીવાન કુટંબીઓના નાંધલામાં નાંધલા નખીરાઓથી ગણતાં, છેક શાત પેહડીએ પરએઆત થાઈ ગએલા, આ લાએકીવાલા શેઠ લવજીનુ અ-સલ વતન સુરત શેહરને તાએબેના શીંગનપોરમાં હતું; જાંહાં એક ગરીબ માબાપના ઉતંમ કુલને હસતીમાં દીપાવી દેવાનાં હેતુથી, બારેહકતાલાએ હાવા નાંમીચા બેટાની જે બખશેસ કીધી, તેના જનમ દીવસની ચોકસ ખ-બર જોકે પરીવારો માહેલા કોઈની પાસે સચવાઈ રહેલી જણાતી નથી; તોપણ એ સાહેબ પેહલવેહલા આંપણી તરફ આવેઆ તે સાલનો સુમાર પકડીને શો-ધતાં ય૦ ૧૦૭૯ નો સને ખચીત હોએલો માલુમ પડેછે.

વાંહાંણો બાંધવાનો અતી ઉપીયોગી હોનર જોકે ઘણાજ પરાચીનકાલથી સરૂ થએલો સંભલાએછે; અને જેમ યુરોપખંડના લોકો તે ઉપર પોતાનો દાવો કરેચ, તેમજ હીંદની સરજમીનવાલાઓબી તેહવોજ હક મેલવવાને પછાત પ-ડુલા જનાતા નથી; તોપણ આપણને આટલું તો મનજુર રાખવું. જોઈએ કે, તેની કલાકઉંસલ્લમા જેટલો સુધારો, અને વધારો ઈશાઈ કોમનાં રાજ્ય તર-ફથી આસકાર થયોછે, તેટલો પુરથવીના બીજા કોઈબી ભાગવાલાઓથી થાયો હોએ એવી સાબેતી કેયેથી મલી શકશેજ નહીં.

દરીઆવના તોફાંની પવનથી ઉછલતા ભયંકર મોજાઓની સાહમને ટકર લડીને, સફરમા મારગ કાપતાં હાવાં બળવંત બારકશો બાંધવાનો હોનર, આપણી ટાપુ ખાતે પેહલવેહલો યુરોપખંડથી પોરટુગીસ લોકો જે લાવેઆ હતા, તે વાતને ૩૫૦ થી લગરીક વધારે વરસ થાએલાં કેહવાએછે; અને તેનો સબબ હેતો સહમજાયોછે કે, એ લોકોના બારકશો જારે હીંદ તરફ ચાલી આવવા

* આ બુજોરગનુ અસલ નામ તો નવજી હતું, પણ પાછલથી પેહલો હરફ બદલાઈને લવજી કરી બોલાવા લાગું તેજ જાહેરમા આસકાર થઈ રહેલુંછે. નો. લે.

લાગાં, તારે તેઓને દરીઆવની મુશીબતથી પોંહચતી વધારે ઓછી નુકસાંનીની મરાંમત માટે કોઈ જગેઆ જે તેઓને જોઇતી હતી, તે સોધ કરતાં આ મુંબઈનો કીનારો ઘણોજ સરસ પસંદ પડીઓ, અને તે ભાગ થાનાના રાજા પાશેથી માંગી લઇને તે વખતના રવઈઆ મુજબની કાચી ગોદીઓ બાંધીને પોતાનુ કાંમ ચલાવતા રહેઆ, અને તે પછે તો આખા ટાપુના સવતંતર માલિકબી તેઓ થયા હતા.

એ પછે અંગરેજ લોકો જારે વેપારને અરથે હીંદમાં આવવા લાગા, તારે તેઓએ પોતાના બારકશોની મરાંમતનુ મકાંન મુગલાઈ હકુમતને તાબેના સોદાગરી શેહર સુરતમાં કીધું; અને તાંહની વસતી ઘણી માંતબર હોવાથી કેટલાક વાંહાંણવટીઓને તેઓના બારકશોની બાંધનીમાં સુધારો તથા વધારો કરવાની ઉલટે ઉસકેરીઆ, તેને લીધે મુંબઈ કરતાં તાંહાંની ગોદીઓનાં કાંમમા બોહલો ફેલાવો થાઇ પડીઓ હતો; અને કેહચ કે તાંહાંના શોરાબજી સબાંઓરા નાંમના એક કાબેલ પારશી, જે હાવા માહભારત હોનરમાં પેહલો દરજ્જો ધરાવતા હતા, તેમનાં હાથ હેઠલ ઘણાક લોકો ભેગા આ બાએગશાલી લવજી વાડીઆએબી પરોટાએલા રહીને મનની ચાલાકીથી એ વીદઆને હાથ કરી લીધી હતી; અને તેપછે થોડીજ મુદતે આ સાહેબના જે સબકતાં પગલાં મુંબઈમાં મુબારક થયાં, તેનુ વરણન હેઠલ જણાવેઆ મુજબ વખાંણવા લાએક માલુમ પડી આવેછે.

પેહલી વાત એવી સાંભલીચ કે મુંબઈમાં વાંહાંણોની મરાંમત માટે, છેક પોરટુગીસ સરકારના વખતથીજ બનાવેલી કાચી ગોદીઓ અંગરેજી અમલમાંબી કાંમ લાગવી હતી; અને તેની અંદર ઘણા ખરા હીંદુ તથા ઈશરાયલ લોકો ઈ૦ સને ૧૭૩૫ ની આગમજ સુધી મીસતરીમાં ખપતા હતા. એ વખતપર કેહચ કે એકાદી મનવારને તેમાં છુટેલું અગણીત ઘાંમટ દુરસત કરવા માટે ગોદીમાં ઘણી વાર લઈને અનેક ઉપાએ ચલાવેઆ, પણ કોઇથી તેનો ઈલાજ જારે બીલકુલ થઈ શખેઓ નહીં; તારે તે સમાપર સુરતની ગોદી જે ચહડતો દરજ્જો ધરાવતી હતી તેથી તાંહાંના કોઇ કાબેલ મીસતરીને બોલાવવાની ફરજ પડી, અને શોધ કરતાં આ ભાએગવંતા નરને એ કાંમમાં આપણી સરકારે પસંદ કરીને મોટી શીફારસથી મુંબઈમાં ટેડાવી લીધા. બીજી વાત, મરીનખાતાંનાં સુપરીનટેનડેંટ ડબલીઉ. ટી. મની સ્કુઆએરે ઈ૦ સને ૧૮૧૦ ના સપટેમબરની ૨૮ મી તારીખે નામદાર ગવરનરની કાંઉનશીલ જોગ લખેલાં કાગલના ઇનતેખાબ ઉપરથી જણાઈ આવેછે કે, ૧૭૩૫ ની આગમજ મુંબઈમાં ગોદી મુલગી હતીજ નહીં; પણ સુરત શેહરમાં મજબુત પાયાપર ગોદી હોયાને લીધે આખી હીંદુસતાંનમાં મોટું મઠક ગણાતું હતું; જાંહાં નામદાર કુંપણીની ચાકરીને વાસતે "કુઈન" નામનુ એક વાંહાંણ બાંધવાના કારણસર આપણી સરકારે તે વખતના વાડીઆ ધનજીભાઈની* સાથે બંદોબસત કરવા.

---

* ધારેઆમેલે સબાં ઓરાના સોરાબજી ગુજરેઆ પછે આ ગરહસથ તાંહાંની ગોદીના વડા વાડીઆ થએલા હશે. નો૦ લે૦

માટે માસતર આટેનડૅટ મી० ડદલીને તે તરફ મોકલાવેઓ હતો. બારકસ બાંધવાનુ કાંમ જારથી તાંહાં સરૂ થયું તારથી તેનાએ સોંફી આપેલા આ બાહોસ લવજી વાડીઆની ચાલાકી ભરેલી જહડફ તથા હીકમતની હરીફાઈ જોઈ મી० ડદલી ઘણોજ ખુશી થાયો; અને વાંહાંણ બંધાઈને પાંણીમાં ઉતરેઆ પછે પોતાની સાથે થોડાક કાબેલ કારીગરો લઈને મુંબઈ આવવાનુ તેમને ફરમાંવેલું; કેમકે સરકારની પુર મરજી હીંઆં ગોદી ચાલુ કરવાની જે ઉશકેરાઈ, તેની કેફીએતથી તેવણને સહમજાવેઆ; પણ ઉપર જણાવેલા પોતાના શેઠની મનજુરીવના તે વાત કબુલ રાખી શકેઆ નહીં. મી० ડદલીએ વગ લગાડીને તેમના વડાનો હોકમ મેલવેઆ ઉપરથી આ લાએકી બરેઆ લવજી વાડીઆ ઈ० સને ૧૭૩૫ માં પેતાની સાથે વાંહાંણ બાંધવાના કાંમને સારી પઠે સહમજનારા પોતાના ભાઈ સોરાબજી ઉપરાંત બીજા થોડાક સુંથારોને લઈ પેહલવેહલા મુંબઈ પધારેઆ જે વાતને આજે ૧૩૮ વરસ વહી ગયાં તારનુ આ પુરાતંમ ખાંનદાંન આપણી વસતીમાં વીટલાઇ રહેલુંછે.

ઉપર જણાવેલી બે વાતો જોકે જુદી જુદી કીસમની જાહેર થાએલીછે, તોપણ તેની મતલબમા કાંઈજ ફરક નહી રાખતાં આ સાહેબે હીંઆ આવતાંને વાર હવડાંની ગોદી તરફનો એક નાંહાંનો ભાગ પસંદ કરી લીધો, અને તાંહાં વાંહાંણો બાંધવાની અલાહેધી જગાઓ કીધા ઉપરાંત દરીઆ વરધી ખાતાંનાં અમલદારો તથા ખલાશીઓને રેહવાના મકાંણો ઉપરાંત બંધવાઓ માટે કેદખાનુ* વગેરેની કેટલીક એમારતોબી બંધાવી.

એ વખત ઉપર બારકશો બાંધવાના કાંમનેબરનો ઘણો થોડા સરનજાંમ હીંઆં મલતો હતો, પણ લાકડાંનો તો કોઈબી જથો મુલગો હતોજ નહી; અને તેટલા માટે આ લવજી વાડીઆને અતરે આવેઆને એક વરસ વહી ગએઆ પછે, સરકારે ઉતર તરફ મોકલાવીને તાંહાંનાં દેશીઓ સાથે એ બાબેનો વેપાર હુંધાડવાનો બંદોબસત કરાવેઓ; અને તાંહાંથી પાછા ફરતી વખતે સરકારની ફરમાસ મુજબ પોતાના પરીવારનેબી હીંઆંના વતની થાઈ રેહવા સારૂ સાથે લઈ આવેઆ હતા.

લાકડાંના વેપારીઓ જારે મોટા જથો લઈને આવેઆ, તારે આપણા વાડીઆજીને સરનજાંમની જોઇતી સગવડ મલેઆ ઉપરથી નામદાર કુંપણીને વાસતે દરીઆવમાં ફરનારી લડાએક કરૂજરો બાંધવાનું કાંમ તેનાએ સરૂ કરવા માંડયું, અને તે પછે જેમ જેમ વખત પસાર થતો ચાલેઓ તેમ ગોદીની જગેઆ તેમના પરીવારોમાથી થેડવાએલા વાડીઆઓના હાથપર મોટી થતાં આજે તેમાં અજબ તરેહનો ફેરફાર આપણને જે દેખાએચ તે લવજી વાડીઆના પરતાપથી સહમજવો જોઈએ.

વાંહાંણો બાંધવાનાં કાંમમા આ વાડીઆજીની કીરતી ચો તરફ એટલીતો ફેલાઇ કે તે વાત ધેઆંનમાં રાખીને પાદશાહી લડાએક બારકશોનેબી તેનાં

* એ કેદખાંનુ તાંહાંથી ઈ० શને ૧૮૦૫ મા કાહડીને બાબુલાના તલાવ આગલ બંધાએલી કાંમન જેલ નામની જગોમાં લેઇ ગયાછે. નો० લે०

અમલદારો મરાંમતને માટે તેવનના હસતક શોંફવા લાગા, એટલુંજ નહી પણ નવી નવી મનવારોબી બાંધવાનો હોકમ પાદશાહ તરફથી મલતો રહેઓ; અને તે સઘલાં કાંમોમાં તેવનની સાથે તેમના બેં બરખુરદાર બેટાઓ માંણેકજી તથા બમનજીબી લાગુ રહીને, મોટી ચાલાકીથી ચાકરી બજાવતાં સરકારની ખાતેરી તેઓએ કરી આપી; જેના બદલામાં નામદાર કોરટ આવ દાએરેક-ટરો તરફથી તેઓ બાપ તથા બેટાઓને સારી સાબાશી ઉપરાંત પગાર તથા ઇનાંમની વરધી મલતી રેહતી હતી.

મુંબઈ ખાતે આવીને ભાડના મકાંણમા રેહતાં આ લાઓકીવાલા લવજી વાડીઆએ ૧૧ વરસ પસાર કીધાં, પણ કુદરતથી તેનાને બેશારત થાઇ હોએ તેમ પોતીકાં પરીવારોને વાસતે કોઈ સદીઓ સુધી સચવાઇ રેહ, તેહવાં જાથુ-કના રેહથાંણો કરી રાખવાની મકસદથી પેહલવેહલાં ઈ॰ સને ૧૭૪૯ મા મોદી ખાનદાંનના તરણ નબીરાઓ નામે હીરજીભાઈ, બોઘાજી તથા માણેકજી જીજીભાઇ પાશેથી ઘેર એક રૂ ૧૩૭૫ ની કીંમતે વેચાતું લીધું; અને તેની પુંઠે તાર પછે બીજું એક ઘેર ઇ॰ સને ૧૭૫૩ મા મરહુમ માણેકજી શેઠના વહી-વટદારો પાશેથી રૂ ૧૨૦૦ બદલે જે ખરીદેલ હતું, તે મલીને બે મીલકતોની પુરવથી તે પછમ સુધીની ચતુરદશી જે સાહેબોને જાંણવી હોએ, તો કોટમાં વાડીઆજીનો ચકલો તથા પટેલનો પરબેઆત મોહલો તેઓને માટે સાખશી આપતો હજી તક સલાંમતછે. મોદી પાશેથી મેલવેલી મીલકત અસલમા કોઇ નાનાબા શીનાઇ નવરીકરની હતી; તાંહાં હવડાં મરહુમ શેરાબજી ફરાંમજી, તથા મેરવાંનજી હીરજીભાઈ વાડીઆના વારેશોને વસવાની બીલંદ હવેલીઓ ઉગમનનુ દરસન લઇ ઉભેલીછે; અને પછમ તરફ પટેલના પુરાંના ઘેરની પડખે આવેલી હવેલીમા મરહુમ વાડીઆ નવરોજજી જમશેદજીના પરીવારો માહેલા કેટલાક સાહેબો સમાઇ રહેલા માલુમ પડછે. એ બેહુ મીલકતોએ જોકે ઘણી વારના બાંધકાંમથી ફેરફાર ઘપ મેલવી લીધીછે, પણ તાંહાંની જગેઆ આ સકરમી સાહેબે જે લીધી તે વાતને તો સવાશોથી વધુ વરસં વહી ગયાંછે. એ મીલકતોના અસલી માલેકો માહેલા એકનુ નામ તો ઉપર જણાવી ચુકા છઈએ, અને બીજો ગરહસથ મી॰ રીચરડ હાલીમોર નામનો અંગરેજ હતો; અને તેની પાશેથી કેહચ કે મરહુમ માણેકજી શેઠે વેચાતું લીવેલું હતું. ઉગમન તરફ આવેલી મીલકતોની ઉતર દશાએ હીરા પાહલણ કાંમા,* તથા ધનજી ખરાસનાં ઘેરો હતાં, તે પણ વખત પોંહચતાં આ ખાનદાંનના નબી-રાઓએ પાછલથી ખરીદી લઇને પોતાની હવેલીમા મેલવી લીધાથી (માતરે ખરાસ ખાનદાંનના એક નબીરા નામે મરહુમ બેરાંમજી બમનજી, તથા તેમના પીતરાઇ વાલું પારકે હાથ પડેલ્ચ, તે મલીને તાડ સ્રોટ તરફ મોહ કરી ઉભેલાં બે ઘેરો શીવાએ) તેઓનુ અસલીઅતપણું ગુરબ થઇ ગયુંછે.

---

* એ ગરહસથ મરહુમ શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાના મમાવા હતા, તે કાંઈ કાંમા ખાનદાનના નહીં પણ તેમા વેહવાઈના સંબંધનું સગાઇપણું જોડાયાંથી તે અટકે ઓલખાતા માલુંમ પડ્યાછે. નો॰ લ॰

ગોદી ખાતાંની માહીતીમા આ બુજોરગ વાડીઆજીએ પોતાના બે બેટાઓને જેમ પાહવરદા કીધા, તેહવીજ દીલશોજીથી તેમના મરણની થોડાંજ વરસ આગમજ ઇ૦ સને ૧૭૭૧ માં બે નબીરાઓ નામે ફરાંમજી માંણેકજી, તથા જમશેદજી બમનજીનેબી તેમાં જોડી લીધા; પણ તેઓ સુસતીપણામાં બેશી રહીને ફોકટની રોટલી નહીં ખાએ, હેવા એરાદાથી દરએકને બાર રૂપીઆ લએનાં દરમાંએઆની ચાકરી આપીને બીજા શુંથારોની પેઠે હાથમાં અથી-આરો પકડાવીને તેઓ પાશેથી દરોબસત કાંમ લેતા હતા, અને તે માટેની સઘલી હીકમતોબી તેઓને શીખાડતા હતા.

આ નાંમીચાં ખાંનદાંનના થડને જારે બારેહકતાલાની તરફથી અજલનો ફરેસતો તેડવા આવેઓ તારે ૩૯) વરસ તુલીક સવતંતર પણે મોટી જાહો-જલાલી સહીત ઇમાંનદારી સાચવીને નાંમદાર કુંપણી સરકારની નોકરી તેવન બજાવી રહેલા હતા; અને જનમ ગાંઠનાં ચોઘડીઆંએ ચોંટાડેલી ૬૪ વરસને આસરેની વએ પુરી કરીને રોજ ૨૨ મો માહા ૯ મો શેહણસાહી શાલે ૧૧૪૩ ય૦ એ આકેબતનાં સુખમાં સાંમેલ થવા માટે હકની દરઘાએ ચાલી ગએઆ; તે વખતે કેહચ કે બજારમાં બાંધેલાં એક ઘેર ઉપરાંત વીસ હજાર રૂપીઆને સુમારેની રોકડ પુંજી શેવાએ, બીજું કશું દઈવત પોતાની પાછલ રાખેગં નોહતું; પણ પોતીકી હીકમતનુ પુર બલ તેમનાં પરીવારમાં હેવુંતો પેવસ કરી દીધું હતું કે, તેના પરતાપથી કેટલાક નબીરાઓ આજે સરીમંતની સંફમાં બીરાજી તેમનાં નેક નામની હસતીને વીશેસ દીપાવતા દેખાએછે.

ગોદીની સથાપણા થાઇ તારથી તે આ બુજોરગવાર બેહસત પાંમેઆ તાંહાં તુલીકમાં નાંમદાર કુંપનીની ચાકરીને વાસતે લડાએક મનવારો જેવાં ૨૦ તથા સોદાગરીને માટેનાં ૧૪ મલીને નાંધલાં મોટાં ૩૪ બારકશો, તેમની આગેવાંની તથા હકુમતની હજુર નરદમ નવાં બંધાયાં; અને તે ઉપરાંત આ-વતાં જતાંઓની જે મરાંમતો થઇઓ, તેનો તો કશો સુમાર જણાયો નથી; માટે આ બીનાંની સરૂઆતમાં જે જાહેર કીધામો આવેગંચ, તે મુજબ જેમ આપણા રાજની, તેમજ તેની સાહેતા હેઠલ ચાલેલા બેહલા રોજગારની વરધી એજ સદગુણી શેઠીઆની અચરતી ભરેલી હીકમતે કીધેલી સારી મદદની સાખશી મલી શકેછે.

હાવાં માહભારત કાંમોની ધમાલ છતાં આ સાહેબ પાશે રહેલી ઉપર જણાવેઆ જેટલી ટુક પુંજી મરણ પાંમતી વેલા જે માલુમ પડી, તે ઉપરથી એકતો તેનાની ખરી પવીતરાઈ ભરેલી ઇમાંનદારીનો રૂડો દાખલો એવો દેખા-એછે કે, પોતાના વહીવટમાં વીસવાસને અંતકરણથી સાચવી રાખેઆ શેવાએ કોઇ રીતની લાલુચમાં કભુ લોભાએલાજ નહીં; અને બીજું એકે પોતાની મેહેનતથી મેલવેલું, પરીવારો ઉપરાંત ગરીબ ગુરબાંઓની સંભાલ માટે મેહર-બાંનગીની રાહે મોકલે હાથે ખરચાએગં હશે; જે વીશેની કોઇબી નોંધ શોધ કરતાં હાથ આવી નથી, મગર પોતાની કોમમાં એક ઉતમ યાદગારી અતાર તુલીક એટલીજ રાખી ગયાછે કે, આ સાહેબ ય૦ ૧૧૦૪ ના શાળથી દર

પરશે શેહનસાહી તીર મહીનાના તરીજા ધાહંમબારનુ પુનવંતુ કાંમ જાહેરમા સરૂ કરીને અનજુમન જમાડતા આવેઆ. તે વખતપર જોકે પારશીઓની થોડી વસતી સાથે સુકાલ હોયાને લીધે, ટુક ખરચથી મોટી વાખવાખી ગવાતી હતી; અને તેજ રવઇઓ તેમના પરીવારો વચે એક વારશા તરીકે ઉતરતો આવીને, બોહલી વસતીનાં વીસતારમાં મોઘવારી છતાંબી મુબલક ખરચથી તે ધરમ પુખત પાએ જલવાઈ રહેલોછે; માટે હાવી ખુબીનુ વરણન જેટલું વખાંણીએ તેટલું થોડું કેહવાએ.

આ માનવંતા વાડીઆજીનુ સઘલું પરીવાર કાંઈ તેમની મુઆફેક એકજ ધંધા પર ઉતરેલું નથી, પણ વખત પોંહચતે જેમ જેઓને ભાએગે બંધ બેસતો મારગ જણાયો, તેમ તેઓ જુદી જુદી વલાંનમાં વેંહચાઈ ગયાછે; માટે તેઓનો અહેવાલબી તેવીજ રીતે નોખો પાડીને સરવેથી પેહલાં ગોદી ખાતાંનાં સંબંધમાં લાગુ રહેલાઓની કીરતીને વણસ દર વણસ ઉતરેલી જાહેર કરવાની રજા લઇએછે.

શેઠ માણેકજી તથા બમનજી લવજી.

સરકારી ગોદીને બુલંદીએ પોંહચાડી આપનારા આપણાં મરહુમ વાડીઆ લવજી શેઠની ખાલી પડેલી જગેઆ તેમના આ બે બેટાઓથી જે પુરાઇ તેમાં માંણેકજીને વડાની, અને બમનજીને તેમનાં હાથ હેઠલની નેમણુક થઈ હતી. આ બેહુ ભાઇઓએ સાચા એખલાસથી અરસપરસનો સંપજ સાચવીને, વાંહાંણો બાંધવાનાં કાંમમાં મોટું માન મેલવેઉં હતું; એટલુંજ નહીં પણ તેઓનાં પરમાંણીકપણાંની ખુબીનો આવાજ ઠેઠ લંડનના પાએતખત તુલીક પોંહતાથી નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરોએ ૫૦ સને ૧૧૪૫ માં તેઓ દરએકના પગારમાં વધારો કરવાનુ ફરમાંણ લખી વાલિઆ ઉપરાંત વડા વાડીઆને વાસતે રૂપાંની એક રુલર તથા કીંમત શેઆલની ભેટ ઈનામ તરીકે મોકલાવી હતી.

તે વખતપર લડાઈમો જોશો વીશેસ ઉશકેરાએલો હોવાને લીધે; મુંબઈની ટાપુને બલવંત ટોપખાંનાના સંભાલમાં રાખવાની અગત પડેઆથી, આડમીરાલ સર એડવરડ હીઉજસની સરદારી હેઠલ મનવારોનો એક કાફલો અતરે આવી લાગો હતો; પણ તેમા મરાંમતનુ મોટું કાંમ જે નીકલેઉં હતું, તે આ બેહુ બાહોરા ભાઇઓએ ઘણીજ જહડફથી હેવું તો ઉસતવાર કરી દીધું કે, તે મનવારો આખી દુનીઆના દુસમેનોની સાંમણે પુરી પડી શકે; અને તે ઉપરાંત નાંમદાર કુંપની સરકારની ચાકરીને સારૂં દર ૯૦૦ ટન વાલાં બે બારકશો નવાં તતકાલ બાંધવા માંડીને ટુક વખતમાં તેઓએ તઈઆર કરી આપેઆં હતાં.

હાવી જહડફથી સરકારની શેવા તતકાલ બજાવેઆની યાદીમાં, મજકુર આડમીરાલે પોતાની તરફથી દરએક ભાઈને ચાંનોના ઈનામ આપેઆ પછે, તે બાબેની ખુબીનુ વરણન વેલાત ખાતે લખીને તેના બદલામાં દર શાલે ૮૦

મુડા (યાને ૩૨૦ ખાંડી) ભાત નીપજે તેટલી જમીન તેઓને ઈનામ તરીકે આપવાની મજબુત ભલાંમન કીધી હતી; જે ઉપર નાંમદાર કોરટે મેહરબાંની ભરેલી ધેઆંન પુગારીને, આ બેહુ ભાઈઓને પરેલ તરફ દર શાલે ૪૦ મુડાના પરમાણ જેટલી ખેતીની જગેઆ સાથે બીજી તેટલીજ ખાલી ઉજડ જમીન કશુએ મેહશુલ લીધાવના વઉસ પરંમપરા બખશેસ દાખલ આપવાનો હોકમ મોકલાવેઓ હતો. આ ફરમાન મુજબ ઈ૦ સને ૧૭૮૩ ના ડીસેમબરની ૨૯ મી તારીખે હીંઆંની સરકારે ઉપલી જાગીર સપુરદ કીધી હતી; જેની ઉપજ કેહચ કે તે વખતપર દર શાલે રૂ ૧૦૦૦ ને આસરે થાતી હતી; પણ તે પછેના પરીવારોની ભલી કોશેસથી વીશેસ ઉતપંતી જારે ઉપજતી જણાઈ, તારે સરકારી મેહશુલ હુઘડાવનારાઓની ઉસકેરનીથી તાંહાંના જાહડપાંનો ઉપર કર નખાયો હતો; જેની સાંમણે એ કુટંબીઓએ જારે ઈ૦ સને ૧૮૪૦ માં વેલાત સુધી ફરીઆદ પોંહચાડી, તારે તેમાં કાંઈક ઘટાડો થયો હતો; પણ ઉપલી સઘલી જગેઆ પાછલથી વધેલા વારેશોમાં વેંહચાઈ ગયા ઉપરથી તેના કકડાઓ છુટા પડેઆ; અને તે માંહેલો મોટો ભાગ કેટલાક વારેશોના માઠાં ભાગ્એગે વેચાઈને પારકે હાથ જઈ પડેલો આપરે હવડાં દલગીરીથી જોઈએછે; અને જેટલી જગેઆ શાકતીવાલા સપુતોના હાથમાં સચવાઈ રહીચ, તેટલીજ યાદગારી તેઓના વડવાઓને મલેલાં ઈનામની નીશાંણ બતાવી રાખેછે.

આ બે સાહેબો માહેલા વડાની બીજી ઈઆદગારીનુ વરણન કરવાજોગ કોઈબી હકીકત મલી નથી; પણ વાડીઆજી શેઠ બમનજીબાવા વીશે એક બાબદસર વગર આધારની બદનાંમી આલમમાં આસકાર થાએલી જે રહીચ, તેની પરપુછ કરતાં એવું માલુમ પડેછે કે, ઈ૦ સને ૧૭૮૨ માં ભરૂચ ખાતે થાએલી મોટી મારા મારીની અંદર હોમાજી નામનાં એક પારશી ઉપર ખુનનો અપરાધ અતરેની કોરટે સાબેત ઠેડવી તેને ફાંશી દીધો હતો, તે કાંમમા મજકુર વાડીઆજીએ મેનત લઈ તેને બચાવેઓ નહી; પણ તે વખત પર ચાલેલા મુકદમાંની કેફીઅત ઉપર નેઘાહ પોંહચાડતાં એ સાહેબ તરફની કોઈબી કસુર થાએલી જણાતી નથી; કેમકે ધરમની વીરૂધ ઉઠેલા બખેડામાં કાંઈજ નહી પણ અરસ પરસનું કપટપણું એક બીજાના દીલમાં જે વશેલું હતું, તેમાં દાવાદારો તરફથી એક સંપીલી સાખશીઓ એવીતો મજબુત પુરાઈ હતી કે, તેને તોહમતવાલા કોઈ રીતે તોડી સખેઆજ નહી; અને આટલુંતો સરવેને જાંણીતું છેકે અંગરેજી ઈનસાફ કોઈની ભર ભલાંમનથી નહીજ, પણ ઘણું કરી મુકદમાંની કેફીએત સાથે મલતી આવનારી સાખશીઓ ઉપર આધાર રાખેછે; અને તેમાં જેબી બાજુ લથરતી હોએ તેની વીરૂધ ચુકાદો થાએ; માટે ફાંશી ગએલા સખસ તરફનો બંચાવ ધર પાએથીજ લુલો દેખાયો હશે, તારેજ તેની વચે પંડવાના કાંમને (મેહનત થતી અકારત સહમજી) આ માનવંતા અને મોહભાવાલા સાહેબે કદાપી માંથે નહી લીધું હોએતો, તે વાત વાજેબી ગણાવવી જોઈએ.

આ બેહુ ભાઈઓના ઉપરીપણા હેઠલ શોલ વરસના અરસામા મુંબઈની સરકારને સારૂ ૧૩, કલકતાની સરકાર માટે ૩, અને વેપારીઓને વાસતે ૧૩ મલીને નાહના મોટાં ર૯ બારકશો તેઓએ નવાં બાંધેઆ ઉપરાંત, બાપના મરણ વખતે બંધાતાં સરકારી બે બાકરંશોનું અધુરૂં રહેલું કામ પુરૂં કરી આ-પીને પોતાના હોનરની વખાણ બધી તરફ ફેલાવી દીધી હતી; અને સરવેની સાથે પરીતીથી પરોટાઇ રેહતાં દરએક વરણના શેઠ સાહુકારો તરફથી માંન પામીને તેઓ માહેલા બમનજી બાવા રોજ ૧૭ મો માંહા ૭ મો શેહેનસાહી શાલે ૧૧૫૯ ય૦ એ જારે ગુજરેઆ; તારે કેહય કે તેવન પાશે કાંઇજ પુંજી ફાજલ રહેલી નોહતી.

ઉપલા સાહેબની પછે બે વરસમાં જુજ દાહાડા બાકી હતા તેટલાં કજાએ વડા વાડીઆ માણેકજી ઉપર તરાપ મારેઆથી, તેવનબી રોજ ૧ લો માંહા ૭ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૬૧ મા પોતીકાં પરીવારોના પોસન માટે થોડું નાણું મેલીને મરણ પાંમેઆ; અને તેઓની જગા ઉપર દરએકના વડા દીકરાઓ શેઠ ફરાંમજી તથા જમશેદજીની નેમનુક થાઈ.

શેઠ હીરજીભાઈ માણેકજી વાડીઆ વીશે એવું કેહવાયુંચ કે, તેવનબી થોડુંક સુધી ગોદી ખાતાંમા લાગુ રહેલા હતા; પણ જાતે મોજીલા હોવાથી ચાકરી જેવાં સકત કાંમનો કંટાલો આઇ, તાંહથી નીકલી ગયા પછે બાકીનો બધો વખત ભાઈઓની મેહરબાંનીથી અઇઆરીપણાની મજાહ મેલવતા ય૦ ૧૧૭૩ ના શેહણશાહી ૩ જા ગાથાને રોજે ૪૦ વરસની ઊંમરમા ગુ-જરી ગયાછે.

શેઠ ફરામજી માણેકજી, તથા જમશેદજી બમનજી.

દરેક પીતરાઇએ પોતીકા પીતાઓની જગેઆ મેલવી લીધા પછે, તેઓના હોનરોની અજમાંએસ જે ચાલુ કીધી, તેમાં વાડીઆજી શેઠ જમશેદજીની વખાંણ એટલા માટે થવા લાગી કે, પોતાના વડવાઓ કરતાં વીશેસ કદના મોટાં વાંહાંણો તેવણ જહડફથી, અને વલી સરસ ચાલના મજબુત બાંધતા રહેઆ. પાદશાહી મનવારોનો જેબી કાફલો મરાંમત સારૂં આવે તેને કશીબી ઢીલ પાડઆવના રૂડીપેરે દુરસત કરી આપવાનુ અતીઅંત માન આ બેહુ સા-હેબો જે મેલવતા હતા, તેની સાખશીમાં મરીન ખાતાંનાં વડા મી૦ પી૦ દંદાસે ઇ૦ સને ૧૮૦૧ માં પોતાને વતણ જતી વખતે તેઓની ચાલાકી બાબે લખેલાં કાગલ ઉપરથી એવું શોધ થાયુંછે કે, નામદાર કુંપની સરકારની ચાકરી માટે ૭ વરસનાં ટુક અરસામાં તેઓનાં "મારકુઈશ આવ કારણવાલીસ", "મરણીંગટન", "ટીંધણમાંઊઠ", "ટરનેટ, કાંમેટ", અને "આલબરત" મલી ૬ બલવંન બારક-શોની બાંધની છેક વેલાત સુધી વખણાંઈ હતી; અને તાંહાંની આડમીરાલ-ટીના લારડોનુ ધેઆંણ ખેંચાયાથી તેઓ માંહેલી "કારણવાલીશ" ની મજબુ-

તાઈ જોઈ લાગલી તેને ૫૦ તોપની પાદશાહી મનવાર બનાવી લીધી; એટલુંજ નહીં પણ ૧૮૦૨ માં હીંઆંનીજ ગોદી ખાતેથી મનવારો બાંધી મંગાવવાનો વીચાર વટીક તેઓએ કીધો હતો.

ઉપલા વીચારની પેહલાં લારડોએ હેવો ઠેડાવ નીસચે કીધો હતો કે, વેલાતથી અંગરેજ મીસતરીઓ તથા વાડીઆને મુંબઈની ગોદી માટે મોકલવા; પણ તેઓની મંડલીનાં સર ટાંમસ ત્રૌબરીજ જે આ માંનવંતા વાડીઆ જમશેદજીના હોનરની સખતીને સારી રવેસથી પીછાણતો હતો, તેણે પાદશાહી સરકારને ખાતેરીથી હેવું કહી સંભલાવેઊં કે, એક ફીરગેટ તો શું પણ સફ ખેંચીને હારેદાર હુભી રેહે તેવી મનવારોનો મજબુત કાફલો અંગરેજી કારીગરોના વચે આવેઆ વના બાંધી આપવામા આ ગરહસથ ઘણા સખતીવાનછે. આ ઉપરથી તે લારડોએ અસલી ધારનાં ફેરવીને ૭૪ તોપવાલી એક ગંજાવર મનવાર બાંધવાનો તતકાલ હોકમ હીંઆંની ગોદી ખાતે લખી વાલેઓ. હેની આગમજ ૩૬ તોપવાલી તેનાંએ બાંધેલી કેટલીક ફીરગેટો ઘણીજ વખણાઇ હતી; પણ જારે ૭૪ તોપની મોટી મનવાર બંધાઇને આપણાં બારાંમા ખીરાજી, તારે દરીઆવરધી ખાતાંના અતીઉપીયોગી હોનર તથા સઘલી કીસમના ધંધામાં શેઠ જમશેદજી વાડીઆ ખરેખરા મગરૂર ગણાયા હતા.

આટલી વાતતો વખાંણવા જોગ વીચારવામા આવેછે કે આ બેહુ સાહેબોએ તેઓની આગલી જગેઆ ઉપર પોત પોતાના ભાઇઓ નામે રૂસતમજી માંણેકજી તથા રતનજી બમનજીને ય० શાળ ૧૧૬૮ માં ગોઠવી રાખેઆ હતા; અને તેની પુઠે આરેક વરસ પછે ૧૧૭૨ માં નવરોજજી જમશેદજીનેબી લાગુ કીધા હતા, કે જેથી કરી વડવાઓથી ઉસતવાર કીવેલી ગોદી ખાતાંની અમલદારી તેઓનાજ કુટંબીઓમાં લાંમબી મુદત સુધી હોરમતની રાહે સચવાએલી રેહે; અને તેજ ધોરણ હજી તુલીક ટકી રહેલી જોઇને સઘલાઓમાં સંતોરા ઉપજેલો સહમજાએછે.

ગોદી ખાતાંનો વહીવટ વધી પડઆને લીધે નામદાર સરકારે તેની એક શાખા મજગાંમ ખાતે ઈ० સને ૧૮૦૧ મા પેહલવેહલી હુંઘાડીને તાંહાંનો વહીવટબી આ સાહેબોનાજ એખતીઆરમા સોંફેઓ હતો. આ બેહુ પીતરાઇઓએ ગોઠવણ બંધ બેસાડીને તાંહાંના ઉપરીપણાનો એખતેઆર વાડીઆ રૂસતમજીને અપાવેઓ; અને તે ઉપર થોડુંક સુધી પોતાની દેખરેખ ચાલુ રાખેઆ પછે, તેણાનો હોનર જારે પુખત થયો તારે તે ખાતાંનુ વડાપણુ તેણાને સપુરદ કીવેલું જે સંભલાયુંચ, તેનુ વરણન હવે પછે લીધામા આવશે.

આ બેહુ પીતરાઈઓના અમલમાં કાંઈ એટલાંજ બારકશો બંધાયાં નોહતાં; પણ તેઓ દરએકની હઇઆતી સુધીમાં ઘણાંક સોદાગરી વાંહાંણો, અને લડાએક મનવારો જહડફથી બાંધી આપવાની કીરતી તે સાહેબોએ અતીઅંત મેલવી હતી; જેની યાદીમાં આડમીરાલટીના લારડો, કોરટ આવ ડાએરેકટરો તથા બીજા ઘણાક અમલદારો તરફથી વારંમવાર આવેલાં માંનપતરો અને બેહધ ઇનાંમો તેઓને એનાએત થયાં હતાં. ફરાંમજી વાડીઆ રોજ ૯ મો

માહા ૩ જો ૫૦ શાલે ૧૧૭૪ માં ગુજરી ગયાથી શેઠ જમશેદજી વડા વાડીઆની જગોપર બીરાજવા લાગા; અને તેનાએ આ મરહુમના દીકરા બેરામજી તથા લવજી ઉપરાંત રૂસતમજીના દીકરા ખરશેદજીને ગોદી ખાતાંની ચાકરીમાં ગોઠવી લીધા.

ગોદી ખાતાંમા વડાપણું ભોગવનારા શેઠ ફરાંમજીએ પોતાની રૂડી વરતણુક સાચવીને પારશી પંચાએતના પરમુખની પદવી પણ ઘણા વરશો સુધી ધરાવી હતી; અને તેટલી મુદત માટે કોમના સંસારી હકનો સંભાલબી સારી રેવેશે લેતા હતા. એ ટોલાના લોકોને તાંહાં મરણ ટાંકણે તરણ દીવશો સુધી કુટંબીઓ ઉપરાંત લાગવગવાલાઓમા પથારી માંદીને ભાતી 'ખાવાની ભુંડી ચાલ, આગલા દાહાડાપર જે સાધારણ થઈ પડેલી હતી, તે પોતીકાં ખાનદાનમાથી આ માનવંતા વાડીઆજીએ કેહવ કે બીલકુલ કાહડી નખાવી, એટલુંજ નહીં પણ બાજ રોજગાર વખતે ઘેરે ઘેર ભાણાં વેંહચવાની રસમબી બંધ પાડીને, પોતીકા હંમદીન ભાઈઓને તેહવો રવઈઓ વાપડવા માટે એક સારો દાખલો દેખાડેઓ હતો; અને તે રૂડો રેવાજ જેબી સાહેબોને તાંહાં સચવાઈ રહેલો હોએ, તો તેઓએ પોતીકા પવીતર મજહબનું એક ઉતમ ફરમાન બજાવેલું કેહવાવું જોઈએ.

બાર વરસના અરસામા બેહુ પીતરાઈઓના હસતકથી બધાં મલીને ૩૦ નવાં વાંહાંણો જે બંધાયાં હતાં તેની ટીપ હેઠલ મુજબ માલુમ પડીછે.

નામદાર કુંપનીને વાસતે ..	૧૪	મસકતના ઈમામને માટે ..	૧
બંગાલાની સરકાર સારૂ ..	૩	વેપારીઓને હસાબે	૧૨

શેઠ ફરાંમજીનાં મરણ પછે જમશેદજી જારે વડા વાડીઆ થયા તે દીવસથી તે તેમના મરણ સુધી ૧૬ વરસની મુદતમા તેણાની ખુદ દેખરેખ હજુર ૫૬ બારકશો બંધાઈને ગોદીમાથી બાહેર પડેઆં હતાં, તેઓમાં:—

પાદશાહી લડાએક મનવારો........................ ૧૬

૭૪ તોપવાલી	૬	૧૮ તોપવાલી	૨
૩૮ "	૩	૧૨ "	૧
૩૬ "	૨	૧૦ "	૨

નામદાર ઈસ્ટ ઈંડીઆ કુંપનીને હસાબે લડાએક તથા સોદાગરી માટેના..૨૧
બંગાલાની (આપણી વડી) સરકાર સારૂ બાંધી મોકલાવેલાં........ ૯
મશકતના ઈમામને માટે બાંધેલી મનવારો.................. ૨
વેપારીઓને વાસતે ૮

નાધલાં મોટાં મલી ૫૬ બારકશો જે બંધાયાં તે ઘણાજ તારીફ લાએક, અને તેને બંધાવનારાઓના હકમા હેવાંતો લાભકારક નીવરેલાં વખણાયાં હતાં કે, તેથી કરી આ માનવંતા વાડીઆજીની માહીતકારી પીછાંણીને તેની તારીફમા દરીઆવરધી ખાતાંના જુદા જુદા અમલદારોએ જે ઉમદા વીચારો જાહેર કીધેલા કેહવાયાચ, તે માહેલા એકાત બેને હીંઆં દાખલ કરીશું તો તે

બાબેની વાંચનારાઓને ખાતરી ભરેલી સાબુતી મલેઆ ઉપરાંત, વાડીઆજીના પરીવારોને પણ સારો સંતોશ ઉપજતો રેહેશે.

વાઇસ આડમીરાલ સર એડવરડ પેલીઉ બારોનેટે પલાઇમાઉથથી ૧૮૧૦ ના ડીસેમબરની ૨૫ મી તારીખે મરીણખાતાંના સુપરઈનટેનડેંટ મી૦ ડબલીઉ. ટી. મની જોગના ખતરમા હેવું જણાવેલ્ં હતું કે, "તમો માહરા પેઆરા મ-
"ણીને નમનતાઇથી હું જણાઉંચ કે, જમશેદજીએ લડાઈના જે જે બારકશો
"સરકારને વાસતે બાંધેઆંચ, તેઓ વીશે તેનાએ ખરેખર મગરૂર રેહવું જો-
"ઈએ. 'સાલસેટ' નામની મનવારને હુંએ જે જોઇચ, તે આપણી (વેલાત)
"તરફ બાંધેલી ફીરગેટો કરતાં ચાલમા જેમ કશી પાંતીએ ઓછી નથી, તેમજ
"પાંણીની અંદર તેઓ કરતાં સારી ધપથી ઉભી રેહછે. બાલટીકના દરીઆ-
"વમા નવ અઠવાડીઆં સુધી તે મનવારની આસપાસ પાણી બંધાઈ રહેલું હતું,
"અને તે આગમજ તોફાંનમાં તેને હેવાતો આંચકા લાગા હતા કે, તે ઠેકાણે
"આપણી (વેલાત) તરફ બંધાએલી મનવારો હોતતો તેથી કભુ ખમાઈ શકાતે
"નહીં; પણ જમશેદજીએ બાંધેલું બારકસ જેહવીને તેહવી હાલતમા ટકી રેહેલ્ં
"હતું. માટે તેમના હોનરથી વખણાએલી ફીરગેટ વીશેના આ માહારા વીચારો
"ઘણી ઘણી સલામ સાથે તે શેઠીઆને જરૂર કેહજો."

બીજો દાખલો એછે કે તેનાએ બાંધી મોકલાવેલી "મીનદેન" નામની ૭૪ તોપવાલી મોટી મનવાર જારે વેલાત પોંહતી, તારે તેનું બાંધકામ ચોક-સાઇથી તપાશીને આડમીરાલટીના લારડોએ એટલીતો ખુશી ઉપજાવી હતી કે, તેની તારીફમા તેને તાબે લેનારા કપતાંન ટાંમસ મેકઆરથર લોએ તા૦ ૨૯ મી ફેબરવારી ૧૮૧૩ ને રોજે એક માનપતર લખી વાલેલ્ં હતું; એટલુંજ નહીં પણ ઉપર જણાવેલા લારડો તરફથી રૂપાંનુ એક પેઆલું મોકલાવેલું સર-કારની મારફતે ૧૮૧૪ ના ડીસેમબરમા તેનાને ભેટ મલેલ્ં હતું.

વાડીઆજી શેઠ જમશેદજીએ જેહમત ખેંચીને સવતંતર પણાથી સર-કારી ચાકરી સારી રવેશે બજાવી, તેના બદલામા જોકે મનપુરતા પગાર ઉપરાંત કોરટ આવ ડાએરેકટરો તરફથી વારંવાર ઇનાંમોબી તેનાને મલેઆ કરતાં હતાં; તોપણ તેમનુ પરીવાર ચંદરોકાળ સુધી પલતું રેહ તેવી ઉપજની કોઈ જાગીર મેલ-વવા માટે તેનાએ તલબ ચાહીને નામદાર સરકાર સાથે ઈ૦ સને ૧૮૧૮ થી સંધે-સાઓ ચલાવવા માંડેઆ હતા. આ બાબદનુ શેવટ ઘણું અશુરૂં આવેલ્ં હતું તેની આગમજ કેહચ કે, તેવણના ભાઈ હોરમજજી બમનજી પાશેથી છાસટી મા-હેલાં કાલીંકલીઆન તથા સાર નામના બે ગાંમો સરકારે કોઈ બંદોબસતથી ઉછીના લઈ તેણાને સધીઆરા માટે થોડુંક સુધી સવાધીનમા આપેઆં હતાં. એ ગાંમોની ઉપજ દર શાલે બધો ખરચ બાદ જતે નકી રૂ ૬૦૦૦ ની જે થતી હતી, તેટલીજ આએપતવાલાં એરલાપારલા, તથા મૌજે જુહઉ નામના ગાંમો ૧૮૨૨ મા સપુરદ કરી ઉપલી જાગીરો તેના આગલા માલેકને સવાધીન કરાવી દીધી હતી; અને પાછલથી તેણાને ચંદરોકાલ સુધી મલેલાં ઇનામી ગાંમોની પેદાએસ તારીખ ૧ લી મે ૧૮૨૧ થી તેમને મલવાનો હક સરકારે જે થેડવી

આપેઓછે, તારથી તેનો ભોગવટા તેમના પરીવારો સાચવીને મેલવતા માલુમ પડેછે.

આ સાહેબે પોતાના વડવાઓથી ઉતરેલા ધંધામા જેમ માન મેલવેલું હતું, તેમજ પોતાની કોમમાખી કમાલીએત જાલવીને પંચાએતના પરમુખનો અધીકાર* ઘણા વરસો સુધી અપક્ષપાતપણે બજાવતાં નામવરી હાંશેલ કરી લીધી હતી; એટલુંજ નહી પણ આ ટાપુની બધી વરણમા પોતાની રૂડી વરતણુંકનેબી અતીઅંત વખણાવી હતી. ગોદી ખાતાંમા બધાં મલીને ૫૦ વરસ જે ગુજારેઆં તેમા છેલાં ૧૬ વરસવેર વડા પણું ભોગવીને રોજ ૨ જો માહ ૧૨ મો શેહણસાહી સાલે ૧૧૯૦ ય૦ એ ૬૭ વરસની ઉંમરે પોંહચી બેહસતનશીન થયા. આ જાહાંનથી કુચ કરી જવાનો વખત પાસે આવતો જોઈ, મરણની એક દીવસ આગમજ, આપણા બુજોરગ વાડીઆજીએ નામદાર ગવરનર તથા તેમના ચીફ શેકરેટેરી ઉપર જુદાં જુદાં કાગલો પોતે લખીને સરકારે બખશેલી ઇનામી જાંગીર, તથા તે ઉપરાંત બીજી બાબદોમા કીધેલી મોટી મેહરબાની માટે તેઓનો બેહદ ઉપકાર માંનીને, પોતાની જગેઆપર તેમના વડા દીકરાને ગોઠવવાની જે ભલાંમણ જણાવી હતી, તે મુજબ નામદાર ગવરનરની કાંઉનશીલે સતા ભરેઆં જાહેર નામાની મારફતે આ વડા વાડીઆના મરણ વીશેની દલગીરી દેખાડેઆ પછે, તેની ખાલી પડેલી જગેઆ પર શેઠ નવરોજજીની નેમનુક બાહાલ રાખી હતી.

આ ખાતાંના સંબંધમા વાડીઆ રતનજી બમનજી જે હતા, તેનાઓ ય૦ ૧૧૯૧ ના પેહલા ગાથા ધહંમબારને રોજે ૫૮ વરસની વયમા ગુજરી ગયા પછે, તેનાની જગોપર તેમના વડા દીકરા અરદેસર, તથા મરહુમ રુસતમજીના બીજા બેટા ધનજીભાઈ ધારેઆ પરમાણે લાગુ પડેઆ હતા.

---

* આગલા દાહાડાઓપર પારેસીઓને તાંહાં સર અવસરે થાતી જાહેર કીરીઆનુ મંડાંન દરએકને ઘેરે તેડવાએલા પંથકી (ધરંમગુરૂ)ઓ કરતા હતા, પણ તે વખતના અકાબર સાહેબોએ, નોસારીથી આવેલા દસતુર ખોરશેદજી જમશેદજી જાંમાસપ આસાનાને, સરવે મોબેદો ઉપર વડાપણાનો હક અનજુમનના અનુમતે જે આપેઓ, તેની સરૂઆત પંચના આ માનવંતા પરમુખે પોતાની વડી વહુ, અને શેઠ પેસતનજી વાડીઆની દીકરી સુનાબાઇ ગુજરેઆં, તારે તેનીના ઉથમનાની કીરીઆ ય૦ ૧૧૮૧ ના મેહર મહીનાને બહમન રોજે જાહેરાંતમા થતી વખતે, પેહેલવેહલી પતેત દસતુર મજકુર પાશે મંડાવી, અને શોસખી તેવન પાશેજ પઢાવી હતી. આ વાતની સરૂઆતને હવડાં ૬૨ મુ વરસ ચાલેચ, તારથી દસતુરોની પાશે પતેત મંડાવવા, નવજોત કરાવવા, તથા લગનના અશીરવાદ નખાવવા વીગેરેનો રેવાજ આ બુજોરગ વાડીઆજીની ઇઆદગારી સાથે હસતીમા રહેલાછે પણ અનજુમનના અનુમતનો કોઈ દસતુર તેડવાએલો હવડાં દેખાતો નહીં.

નો૦ લે૦

શેઠ નવરોજજી જમશેદજી.

બાપની જગેઆ સભીઅતાથી જાલવનારા આ શેઠનો જનમ, ય૦ ૧૧૪૩ ના શેહનશાહી બારમા મહીનાને પેહલે રોજે થયો હતો. ગોદી ખાતાંમા સવતંતરપણુ ભોગવી ગએલા સરવેથી છેલા સખસને કહીએ તો, આ માનવંતા શીવાએ બીજો કોઇજ માલુમ પડશે નહીં; કેમકે તેવનની પછે જેબી વડા વાડીઆ તરીકે ગણાયાચ, તેઓ પાશેથી આ બુજોરગ વાડીઆજી જેટલી મુખતેઆરી આસતે આસતે ખીસતી ગએલી સાંભલવામા આવેછે.

સોલ વરસની ઊંમરમા વાંહાંણો બાંધવાની વીદઆનો અભીઆસ કરવા માટે એવન જારે પેહલવેહલા ગોદીમા દાખલ થયા, તારે પોતીકા વડવાઓની પક્ષમા પેસાઇને મનની ચંચલાઇથી નામાચો હોનર એવોતો પુખત રીતે હાંશેલ કરી લીધો કે, તેની ખુબીથી બારેક વરસના અરસામા મોટા પગારની ચહડતી જગેઆ ઉપર પોતાનો હક લાગુ પાડઓ હતો; અને બાપના મરણ પછે ઇ૦ સને ૧૮૨૧ થી વડા વાડીઆ તરીકે રૂ ૯૦૦ નો દરમાહ મેલવતા રેહેઆ.

આ રેહમ દીલના વાડીઆજી પણ પોતાના હોનરને માંન સહીત જાલવતાં સરવે કાંમોમાં તેમનાં મરહુમ પીતાની બરોબર કાબેલીએત બતાવતા હતા; અને પોતાની કારકીરદીમાં જેમ ઘણાંક સડવાલાં તેમજ આગનીનાં સાંચાથી ચાલનારાં બારકશો બાંધી આપીને મોટી બુજોરગી મેલવી ગયાછે; જેઓ માહેલી "એશીઆ, બોમબે" અને "કલકતા", નામની મોટી મનવારો ઉપરાંત "હીઉલીંડશે" નાંમની આગબોટની વખાણ છેક વેલાત વેર એટલીતો થાઇ કે, તેની ઇઆદગારી કાએમ રેહવાના હેતુથી નાંમદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરોએ શાલે ૧૨૦૧ ય૦ માં રૂપાંની એક રૂલર તેમને માટે જે ભેટ મોકલાવી હતી, તે ઉપર નીચે જણાવેઆ મુજબનાં સબદો કોતરાવેલા કેહવામા આવેઆછે.

"નવરોજજી જમશેદજી મુંબઇની ગોદી ખાતાંમા નામદારી તથા ચંચ-
"લાઇથી વડા વાડીઆ તરીકે જે ચાકરી બજાવેછે તેના બદલામા "ઇસ્ટ
"ઈંડીઆ કુંપણીનાં એખીતા મલેલા ડાએરેકટરોની કોરટ તરફથી ભેટ કીધીછે.
"લંડન ૧૮૩૧."

(સહી) ઉલીએમ આસતીલ પરમુખ.
" રાબરટ કેઆંમબેલ નાએબે સરનસીન.
" સર જાંન મલકમ મુંબઇનો આગલો ગવરનર.

હેવીજ કીસમની એક બીજી રૂલર તેમના હાથ હેઠલના વાડીઆજી શેઠ બરશેદજી રૂસતમજીને માટેબી આવેલી હતી, અને તે સુંદર ભેટો બેહુ સાહેબોને મરીન ખાતાંનાં સુપરીનટેનડેંટની ફરમાસ મુજબ કાંમ ચલાઉ ગવરનર ધી હાંનરેબલ જાંન રોમરે પરશીઅન શેકરેટરીની આફીસમાં તા૦ ૨૮ મી ડીજેમબર ૧૮૩૧ ને રોજે દરબાર ભરીને માન સહીત સપુરદ કરતી વખતે તેની સાથે દરએક જણાને સરકારે એકેકી કીંમતી શેઆલ પણ હોરાડી ખુશી દીલથી તેઓને વીદાએ કીધા હતા.

ગોદી ખાતાંનાં આગલા સઘલા વાડીઆઓ કરતાં, ધારેઆ પંરમાંણે, આ સાહશીક શેઠ નવરોજજીએ પોતાની લાએકાતથી, સકમાઈના મેલવેલા પઈસાનો ઘણો સારો ઉપીયોગ ચલાવી દરવીઅને જેમ અતીઅંત વધારી દીધો હતો, તેમ તેનો મોકલે હાથે છુપી રીતે ઘણા સારાં કાંમો માટે ખરચબી કરતા હતા; જેની જાહેરમા કેહચ કે કશી નોધતો રહેલી નથી, પણ એક માહભારત કાંમ આ સાહેબે જે બજાવેઊંચ તેની ઈઆદગારી છાસઠી માહેલાં ઘોરબંદરમાં હજીતક રાહદારી મુસાફરો તરફનાં 'આશીરવાદ પાંમતી હુમેલીછે. એ ધરંમશાલા ય૦ ૧૧૯૭ માં જારે બંધાવી, તારે તે વખત પર મુંબઈ તથા ગુજરાત વચે ખુસકીને માંરગે આવતા જતા સઘલી વરણના રાહદારી મુસાફરોને જે અતીઅંત ઉપીયોગી થાઇ પડી હતી, તે હવડાં રેલવેની સગવડે જોકે તેહવાં કાંમમાં જાહજી આવતી નથી, તોપણ તે તરફ શેલથાહે જણારાઓનો વીસાંમો સચવાઇ સકેછે.

પાછલના સુધરતા વખતથી ગોદી ખાતાંમાં અનેક તરેહનો વધારો પેવસ થયા કીધો, તોપણ આ સાહેબની પુરાંણી કાબેલીએતની સાહમને નવી ધપથી કેલવાએલા સખશોબી હરગેજ પોંહચી વલેઆ નોહતા; અને તેથીજ કરી નાંમદાર સરકારને જોકે તેનાની નોકરી ઘણીજ કીમતી જણાતી હતી, તો પણ આ દાહપણ ભરેલા શેઠીઆએ આકેબતનો અંદેશો વીચારીને પોતાના એક દીકરા જાંગીરજી તથા ભાંણેજ હીરજીભાઇ મેરવાંનજીને નવી ધપનો અભેઆરા હાંશેલ કરી લેવા માટે શાલે ૧૨૦૭ ય૦ મા યેટ વેલાત સુધી મોકલાવેઆ હતા; જાંહાં તરણ વરરાવેર રહીને પુખત રીતની કેલવણીમાં પસાર થયા, અને તે બાબેની સતા ભરેલી સનદો તાંહાંથી હાથ કરી લીધા પછે ૧૨૧૦ માં જારે પાછા ફરી આવેઆ, તારે તેઓના આ મેહરબાંન મુરબીએ ખરચેલા હજારો રૂપીઆ એવાતો ગવાએઆ કે, પાછલા વખતપર તે બેહુ જવાંન વાડીઆઓએબી તેઓની કારકીરદીમા પોતાને મલેલા ઓહધાનું સારૂં માંન જાલવીને સતાવાલાઓ તરફથી સાબાશી મેલવી હતી તે બાબેની બીનાં હવે પછે જણાવેઆમાં આવશે.।

સરકારી ચાકરીમા ૫૩ વરસ માન સહીત પસાર કીધા પછે, ય૦ ૧૨૧૩ ના શાલથી દર માશે રૂ૫૫૦ નો પેંડો મુસારો નામદાર સરકારે બાંધી આપેઆ ઉપરાંત, ઓહદો બજાવતાં વફાદારી સાચવી રાખેઆના બદલામા રૂ૫૦૦૦ ઈનામ તરીકે જે બખશીંદા કીધા, તે કબુલ રાખી બાકી જીંદગીને આરાંમ પમાડવા માટે તેનાએ નોકરી છોડી દીધી હતી.

ચાકરી બાબે જણાવેલી ઉપલી મુદતની અંદર ૨૩ વરસ જે વડાપણામા ગુજારેઆં, તેટલા અરસામા આ માનવંતા વાડીઆજીએ સડ તથા બાફથી ચાલનારાં નાંધલાં મોંટાં મલી કુલ ૭૫ બારકશો નવાં બાંધી આપીને તેઓ દરએકની મજબુતાઈ ઉપરથી પોતાના હોનર વીશેની સાચી સાબાશી તેનાએ મેલવી લીધી હતી, તેવી ટીપ હેઠલ દાખલ કરીએછે.

પાદસાહી મનવારો...... ૫ જેમા ૪૬ તોપવાલી ૨ તથા ૮૪ તોપની ૩.
કુંપની સરકાર સારૂં ....૪૫   મસકતના ઈમામને માટે.... ૪
બંગાલાની સરકારને હસાબે.. ૫   વેપારીઓને વાસતે........૧૬

આ નામવર વાડીઆ નવરોજજીએ ચાકરી છોડવાની જુજ વખત આગમજ હેઠલ જણાવેલા પોતાના જવાન બેટીઓને ગોદી ખાતે વાડીઆ પણાનો હોનર શીખવા માટે દાખલ કીધા હતા, જેઓમાં:—

રૂસતમજી અરદેશર વરસ ૧૬ ના.
જમશેદજી નવરોજજી વરસ ૧૫ ના—આ ગરહસથ તારપછે મરણ પાંમેઆ.
જમશેદજી ધનજીભાઈ વરસ ૧૫ ના—આ ગરહસથ હવડાં વડાતરીકેછે.
નશરવાનજી અરદેસર વરસ ૧૩ ના—આ ગરહસથ ચાકરીમા જણાતા નથી.
બમનજી નવરોજજી વરસ ૧૧ ના—આ ગરહસથબી પાછલથી મરણ પાંમેઆ.

આ જવાંનો દાખલ થયાથી તેઓને વાસતે કેહચ કે, મરીન ખાતાંના સુપરીનટેનડેંટે સરકારના હોકમ પરમાણે હેઠલ જણાવેલો થેડાવ તા૦ ૨૦ મી એપરેલ ૧૮૪૪ ને રોજે નકી કીધો હતો કે,

પેહલે વરશે તેઓ કોઈનેબી લવાજમો બીલકુલ આપવો નહીં.
પેહલા વરગમા શીખનારાને બીજે વરશે દર મહીને રૂ ૫ નો પગાર આપવો.
તરીજે વરશે તરીજા વરગના સીપરાઈટને દર મહીને રૂ ૧૨ નો પગાર આપવો.
ચોથે વરશે બીજા વરગના સીપરાઈટને દર મહીને રૂ ૧૬ નો પગાર આપવો.
પાંચમે વરશે પેહલા વરગના સીપરાઈટને દર મહીને રૂ ૧૯ નો પગાર આપવો.

ઉપલાં કારણ માટે દર વખતે તેઓની ચોકસાઈથી પરીક્ષા લેતા મજબુતાઈ તથા ઉદીયોગમા જેમ જે સરસ નીવડે, તેમ તેને ચહડતી પદવી આપવાનો બંદોબસતબી ફરમાવેલો સાંભલવામા આવેઓ હતો; અને તે છતાં પણ તેનુ પરીણામ હઈઆત રહેલા બે જવાંમરદોએ ફતેહમંદીથી ઉતારીને કમાલીએત હાંસલ કરી લીધાં છે.

પારશીઓની પંચાએતના અકાબરોનો હક ઘણી લાંમબી મુદતથી જે જે ગરહસથો ભોગવતા આવેઆ, તેમા આ નાંમીચાં ખાનદાનના વડા શેઠ લવજીબી લાગુ હતા; અને તેમની પછે તેવણથી ઉતરેલા વારેશોએ પણ અનજુમનના અનુમતથી જે અકાબરી જાલવી રાખી, તે માહેલી એક જગેઆ શેઠ રતનજી કાકાના ગુજરી ગયાને લીધે, આ બુજોરગવારને ય૦ ૧૧૯૨ ની શરૂઆતથી સપુરદ થઈ એટલુંજ નહીં, પણ એકેકની પુઠે ગુજરી ગએલા પંચના પરસુઓની ખાલી પડતી જગેઆબી છેલ્લે એવનથીજ પુરાઈ હતી. આ કાંમમા વીશ વરસ વેર કાંએમ રહીને પોતાની કોમના ઘર કુથલાની ભાંજગડો સમાધાંનીની રાહે પટાવી આપવામા આ સાહેબ ઘણુ ડાહપણ દેખાડતા હતા; અને તે ઉપરાંત સુલેહના અમલદાર થઈને ગરાંડ જુરીનો અધીકારબી રૂડી વરતણુકથી બજાવતા હતા; પણ પાછલથી જઈફીએ પોંહચેઆ, તારે નાતવાણીને લીધે બધો અખતીઆર ૧૨૧૨ થી તેનાઓ એકદમ છોડી બેઠા હતા.

ખરી મેહનતથી મેલવેલા પઈસાનો રૂડો ઉપીયોગ કરવામાં ઘણા વરસ સુધી સાંતપણે જીંદગી ગુજારતાં, માતરે એકજ વખત આ સાહેબને બીન ધારેલી હરકત એવીતો સજર નડી હતી કે, ય૰ સને ૧૨૧૮ માં સંજાકાલે તેમની કોટમા રેહવાની મોટી હવેલી સઘલા સરનજાંમ સહીત આગ લાગાથી બલીને ભસંમ થઈ ગઇ હતી; જેને બંચાવા માઠે સરકાર તથા પરજા તરફથી અનેક ઉપાયો લેવાયા, પણ હોનારતની સાંમણે સરવેની તદબીરો વેઅરથ ગઇ તે છતાંબી સોકરછે તે કીરતારની બખશેસના કે, એકાત બે અલફાતુ કાંમદારોના સરીરને શેહજ જોખંમ પોંહચેઆ શેવાએ, આ બુજોરગ વાડીઆજીનાં પરીવારો માહેલા કોઇનાબી જીવને કશી અલવલ આવી નોહતી. હાવી અંચીતી હરકતથી આ સાહેબને પોતીકાં છઇઆં સહીત થોડુંક સુધી પારકા ઘેરમાં રેહવું પડેર્ં હતું, પણુ સાંમરથી શીકાર હોયાને લીધે તે બલેલી અશલી જગા ઉપર નવી ધપમાં હવેલીને પાછી બંધાવીને તાંહાં જઈ રહેઆ પછે, તાંહાંથી રોજ ૯ મો માહ ૨ જો શાલે ૧૨૩૦ ય૰ એ ૮૯ વરસની ઉપર ૨ મહીના ને ૧૪ દાહાડાની ઊમરમાં જારે બેહસતને મકાંણે ચાલી ગયા, તારે પોતાના નેકનામની યાદગારી તરીકે તેવણનીજ અઓલાદથી ઉતરેલી નાહના મોટાં છઇઆંની સંખીઆ આસરે એકશો જણાઓની હાજર હોવાથી તેમના બોહલાં કુટંબમાં એજ સાહેબ આ જમાનાના એક ખરા મોટા બાવા કેહવાયા હતા.

આ બુજોરગ વાડીઆજી ગુજરેઆ તારે રાતનો સમો હતો, તેથી વલતે દાહડે જારે તેવણનુ અશો રવાંણ શેવટની આરાંમઘાહ પર અવલમંજલ પોંહચેર્ં, તે વખતે મુંબઈની ટાપુએ લીધેલા શોગનો દેખાવ હેવોતો ડરાંમણો અને સહંમસાણ જેવો દેખાયો હતો કે, તેનુ બયાંન થાઈ શકાતુંજ નથી. તેવણના દરજ્જાને છેલ્લું માન આપવા માટે સતાવાલાઓના હોકમથી સઘલી ગોદીઓ આખો દાહડો બંધ રાખીને તેજ મુઆફેક બારાંમાં લાંગરવાર પડેલાં સરકારી બારકશો પર દોલની અધવચમાં શોગના વાવટા વટીક ટાંગવામાં આવેઆ હતા; એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપરાંત કુલે જરથોસતીઓએ તેઓની કોમના એક બુજોરગ અકાબર સાહેબની ગમીમાં પોતાની દુકાંણો તથા વેપાર ખાતાંની પેહડીઓ જેમ બંધ રાખી હતી, તેમજ સર જમશેદજીવાલી તથા બીજી ખાનગી નીશાળોબી બંધ કીધામા આવી હતી. થેડવેલે વખતે આ મરહુમનો સચકાર તેમના રેહઠાણમાથી જારે રવાંણે થયો, તારે મલેલી મીજલેશમાં ધારીએચ કે કોઈજ સખસ કોક સંજોગથી (તેમાં આ નોંધ લેનારોબી પોતાની દલગીરી જણાવી કેહચ કે, આ માનવંતા સાહેબને ગુજરવાની માતરે બેજ દીવસ આગમજ ચીનની સફરે ગએલો હતો, તેથી તેમના પાક રૂહને શેજદો કરવામા નીસફલ રહેઓછે) કહાચ આવેલો નહીંજ હશે હેવી ઠઠ માલુમ પડેલી કેહવાઈછે.

જરથોસતી મજહબના રવઈઆ પરમાણે, આ મરહુમ શેઠના અશો રૂહ ઉપર તરીજે દાહાડે થાએલી કીરીઆ વખતે, મીજલેસની અંદર એજ સાહેબે પોતાની હઇઆતીમા તેમના કુટંબીઓ જોગ લખી રાખેલો કાગલ જે જાહેરમા

વંચાયો, તેની રૂડી મતલબ હેવી પરશીધ્ધ થઈ હતી કે, ઈ૦ સને ૧૭૩૫ થી મરહુમ લવજી વાડીઆએ દર શાલ તીર મહીનામાં એક ધાહંમબાર કરવાનુ શુભ કાંમ ચાલુ રાખીને તે ઉપર પોતાની હઈઆતી સુધી ગીરેથી નાણા તેવણ ખરચતા હતા; અને તેવોજ રવાઈઓ તેમના મરણ પછે તેવણના છોકરાઓએબી નીભાવી રાખેઓ હતો; જે કાંમ તારપછેથી આ સાહેબની જીંદગીના છેડાસુધી ખુદ પોતે, તથા તેવણના પીતરાઈ ભાઇ શેઠ ખરશેદજી રૂસતમજી મલીને સાથે ચલાવતા આવેઆ; પણ એ પુણનું કાંમ ચંદરોકાળ સુધી જાથુક ટંકેઊ રેહ હેવો બંદોબસત કરવાની મરજી જણાવી હતી, તે મુજબ મીજલેસમા તેમનાં કુટંબીઓ તરફથી તતકાળ રૂ ૧૩,૫૦૦ ની એક સારી થાપણુ જે એબીતી થાઈ તેમાં રૂ ૨૦૦૧ આ મરહુમ શેઠની પુંજીમાંથી, અને રૂ ૧૦૦૦ તેમની વીધવા તથા દીકરીઓ વગેરે ભરીને રૂ ૧૬,૫૦૧ નો ભંડોલ ભેગો કીધો. થાપણુને “લવજી વાડીઆના ધાહંમબારનું ફંડ” હેવું નાંમ આપીને તેની ઉપજમાંથી આ નાંમીચા ખાનદાંનને નામનો એક ધાહંમબાર દર શાળે તીરીઆંનમા જાથુક થયા કરેછે.

એજ ઠાંકણે એક બીજો પતર પંચના હઈઆત રહેલા અકાબરો તરફથી મીજલેસની અંદર જે વંચાયો હતો, તેમાં આ મરહુમ વાડીઆજીની અપાર ખુબીનું વરણન કહી સંભલાવેઆ પછે, અંનજુમનની હજુર હેવી દરખાસત ગુજારવામાં આવી હતી કે, જાહેરનાં હુન્નરાંણાથી એક સારી થાપણુ હુભી કરીને તે ગોદી ખાતાંના સુથારોને તેઓની અશકતી વેલા બેઠા મુસારા આપવા માટે એજ મરહુમની આગેવાની હેઠલ ચાલુ થએલાં પુનવંતાં કાંમનો ભંડોળ જે અધુરો જણાયો, તેને આ સાહેબનાં નામથી ભરપુર કરી દેવો. હાવા સુભ વીચારને હાજર રહેલા ગરહસથોએ તતકાળ ઊંચકી લીધાથી સાંભલેઆ પરમાણે સાતેક હજાર રૂપીઆને આસરેની ભેગી થએલી રકમ તેમાં હુંભેરી આપી હતી; અને તેના બદલામાં આ મરહુમની પુંજી મધેથી જરથોસતીઓનાં જુદાં જુદાં ધરંમખાતાંઓમાં રૂ ૪,૬૦૦ ને સુમારે તેમના વારેશોએ વેહચી આપેઆ હતા.

આ બુજેરગ વાડીઆજી પોતાના કાકા પેસતનજીની એકપુરી દીકરી સુનાબઇની સાથે પેહલવેહલા પરણેઆ હતા; અને તેણીને પેઠથી અવતરેલાં પાંચ ફરજંદોમા તરણ દીકરીઓ* ઉપરાંત, દાદાભાઈ તથા મનચેરજી નામના દીકરાઓને તેઓના મમાવાએ આગમજથી દતક કરી લીધા, તેથી બેહુ ભા-

---

* વડી જરબાઈ, અરદેસર રતનજી વાડીઆ સાથે. બીજી બચુંબાઈ, સોરાબજી ફરાંમજી વાડીઆ સાથે. અને તરીજી ધનબાઇજી, વાડીઆ બમનજી હોરમજજી સાથે પરણેલાં હતાં. એ માહેલાં વડાં બાઈ તો ઘણું થયું ગુજરી ગયાં, અને બે બેનો જઇફીએ પુગેલાં હઈઆત માલુમ પડેછે. નાં૦ લે૦

ઇઓની નીશાબત તેમની વંશાવલીમા જોડાયલીછે; અને તેજ ટીપની અંદર આ નેકનામના ૬ છોકરાઓ જે દાખલ કીધામા આવેઆય, તે બીજીવારની* મોહરદારે જનમ આપેલા જણાયાછે.

શેઠ ખરશેદજી રૂસતમજી.

સરકારી ગોદી ખાતાંની શાખા જારે ઇ૦ સને ૧૮૦૧ મા મજગાંમ ખાતે ચાલુ થઈ, તારથી આ શેઠના બાવા રૂસતમજી માણેકજીને કોટ ખાતેના વડાં મહકમાથી લઈ જઇને તાંહાં ગોઠવી બેસાડ્યા હતા; અને તેજ સાહેબે તારપછે પોતાની હઇઆતીમા આ શેઠ ઉપરાંત ધનજીભાઈ મલી બેહુ બેટાઓને હાથ હેઠલ રાખીને તાંહાંનો અખતીઆર સાચવી લીધો હતો. વાડીઆ રૂસ-તમજીના ગુજરવાનો ચોકસ દાહડોવાર હાથ આવેઓ નથી, પણ આટલું તો માલુમ પડેછે કે તેવણની ખાલી પડલી જગેઆ આ શેઠ ખરશેદજીએ પુરી લઇને, પોતાના હાથ હેઠલ નાધલા ભાઈ ધનજીભાઈ તથા અરદેશાર નામના દીકરાને લાગુ પાડી રાખેઆ હતા.

આ શેઠીઆનો જનમ ય૦ ૧૧૫૭ ના શાળમાં મુબારક થયો, તે હસાબે જારે સરકારી ચાકરીમા પેહલવેહલા લાગુ પડ્યા તારે ૧૭ વરસની વએના તેવન કેહવાતા હતા.

વડવાઓથી ઉતરતો આવેલો હોનર સારી રવેશે શીખી લીધા પછે, જારથી મજગામની ગોદીમા બાપના હાથ હેઠલ જઈ રહેઆ, તારથી પોતાની ચંચલા-ઇને હેવી તો ચલકતી કીધી કે, તેમના ઉપરીપણા હેઠલ જેટલાં બારકશો નવાં બંધાયાં, તથા પુરાંનાઓની મરાંમત થઇ, તેટલાં દરીઆવરધી ખાતાંમા વખાંણ પાંમેઆં; અને તેની સાબાશીમા સરકાર તથા વાંહાંણ ધણીઓ તરફથી તેમને ઘણીવાર ઇનામો વઠીક મલેઆ કીધાં હતાં.

મજગામની શાખા ગોદીમા ઘણાં વરશો ગુજારેઆ પછે, ઇ૦ સને ૧૮૪૪ મા જારે કોટની ગોદીના વડા વાડીઆ નવરોજજીએ બેઠા મુસારાપર નોકરી છોડી, તે દાહાડેથી તાંહાંનો વડો ઓહદો આ શેઠને જે એનાએત થયો, તે પણ તેનાએ પરમાણીકપણે બજાવીને પોતીકા માલેકો તરફથી સારૂં માણ મેલ-વેલ હતું; તેના દાખલાઓ માહેલો એકજ જે જાણવામા આવેઓય તેને નીચે જાહેર કરીએ છઇએ:—

ઇસ્ટ ઇંડીયા કુંપનીને હસાબે સ્ટીમ ફ્રીગેટ "ફીરોઝ" જારે બંધાતી હતી, તારે તેનું ઉપરીપણું આ વડા વાડીઆજીએ ચતુરાઇથી ચલાવીને સરસ ચાલની જે બનાવી આપી, તેના બદલામા સરકાર પાશેથી શરોપાવ મલેઆ ઉપરાંત

* આ બાઇ મરહુમ શેઠ બરજોરજી નાનાભાઇ દાવરની વડી દીકરી હતાં; અને તેણીના ગુજરેઆ પછે તરીજીને પોતાના નેકામા લાવેઆ હતા, તે વીધવા બાઈ ખીલીમોરાની રેહવાસન હાલ હઈઆત રહેલાં માલુમ પડેછે. નો૦ લે૦

નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરોએ તેનાને માટે નકસા પાડવાના કાંમમા આવે તેવા રૂપાના ઓજારોનો એક બાંકસ છેક વેલાત વેરથી ભેટ મોકલાવેઓ હતો; અને તે સોગાદ નામદાર સરકારે ૧૮૫૧ ના જાંનેવારીની ૮ મી તારીખે ટાંઉન હાલમા મેલવેલી દરબારના દેખતાં મોટાં માન સહીત તેણાને સપુરદ કીધી.

ગોદી ખાતાંની માન ભરેલી નોકરી બજાવતાં, ૫૩ વરસ (જેમા ૧૪॥ વરસવેર વડાપણું ભોગવેઉં હતું) રોકીને શેઠ ખરશેદજી જારે ૭૦ વરસની જઈફી પર આવી પોંહતા, તારે ઈ૦ સને ૧૮૫૮ ના સપટેમબરની ૨૫ મી તારીખથી બેઠા મુસારાની તલબ ચાહીને ચાકરી છોડવાની જે અરજ ગુજારી, તે નામદાર કોરટ તરફથી ખુશી સાથે બાહાલ રાખવામા આવી. આ ગરહસથને નોકરીના દર મહીને રૂ ૯૦૦ મલતા હતા, તેનો અડધ પગાર રૂ ૪૫૦, તથા તેનાએ સારી લાએકાતથી ગોદી ખાતાંનું માન જાલવી રાખેઉં હતું, તેના બદલામા ઈનામ તરીકે રૂ ૨૦૦ વધારીને કુલ રૂ ૬૫૦ નો દરમાહ તેનાની હઈઆતી સુધી ઘેડવી આપેઓ હતો; જેનો ભોગવાતો ૪॥ વરસ સુધી હાંશેલ કરીને રોજ ૮ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી શાલ ૧૨૩૨ ય૦ એ પોણોશો વરસની ઉમરમા સવરગવાસ થયાછે.

શેઠ ધનજીભાઈ રૂસતમજી.

પોતીકા વડા ભાઈની પુઠે બારમે વરશે ય૦ ૧૧૬૯ ના શેહનસાહી તરીજા મહીનાને ૬ ઠે રોજે જનમ પાંમેલા આ ગરહસથની જીંદગીનો ટુક હએવાલ, અચરતી ભરેઓ જાણીને તેહવા ધંધાદારીઓને ઢડો લેવા લાએક જે વીચારીએચ, તેની નોધ કોઇનેબી અનગમતી લાગશે નહીં.

મજગાંમની ગોદીમા સરકાર તરફનું કાંમ ચાલુ રહેઉં, તાંહાં તુલીકતો આ ગરહસથ પોતાને મલેલી જગાપર ગોઠવાએલા હતા; અને તે પછે આગા મહંમદ રહીમ શીરાજી નામના એક માતબર મોગોલ વેપારીએ તે તરફ ગોદી ઉભી કીધી, તારે તેનું ઉપરીપણુંબી એજ શેઠીઆએ વડા વાડીઆ તરીકે સવતંતર પણાથી ચલાવેઆ કીધું; પણ તેઓ વચે કોક સંજોગે ગેર સહમજુતી ઉઠેઆને લીધે, તાંહાંનો ઓહધો બીલકુલ છોડીને થોડુંક સુધી પોતે કોચી તથા કલકતા તરફની મુસાફરીએ ગયા હતા.

વાંહાંણો બાંધવાના હોનરમા આ ગરહસથે મનની ચલાકીથી એવી હીકમત મેલવી લીધી હતી કે, ઉપર જણાવેલ બધે ઠેકાંણે તેનાએ કેટલાંક બારકશો ધર પાએથી ઢડાવ ઉપર બાંધીને સમુદરની સફરે જાએ તેવી રીતે દોલો તથા સડો સાથે તાંહાંજ તઈઆર કીધા પછે શેહલાઈથી પાણીમાં ઉતારી દીધાં; અને તેવી તેનાની ઈઉકતી જોઈ ઘણાક કાબેલ વાડીઆઓ હેરત પાંમેઆ હતા. હાવી હીકમતથી પાંણીમા ઉતારેલાં બારકશોની ટીપ મેલવવા માટે હમારી કોશેસ જોકે વેરથ ગઈ, તોપણ તલાસ કરતાં જેટલાંની ઈઆદી હાથ આવીચ તેના નામો નીચે જણાવીએછે.

આપણી તરફ મજગામના ઢેડાવ પરથી કલીપરો "લેડીગરાંટ" "સર હરબ-
ર્ટ કાંમપટન" તથા "શીટી આવ શીરાજ."

કોચી ખાતે વાંહાંણો "એડીલેડ," તથા "રીજાંઇના."

કલકતા તરફ વાંહાંણો "કાવસજી ફેમેલી" "રૂસતમજી કાવસજી" તથા
"ફરાંમજી કાવસજી."

એઓ માહેલાં છેલ્લાં બારકસને ઉતારતાં કાંઈક અડચણ નડી હતી, તે વીશે શોધ કરતાં કોઈએ દુસમેન દાવાથી લાકડાંની ડેશી એવી તો સજર પેસારેલી માલુમ પડી કે, તાંહાંથી તે કાહડેઆ શીવાએ બારકસ પાંણી તરફ ખેંચાઈ સકાએજ નહી. પછે તે નડટ જારે ખીસાડી તારે પોતાની હીકમતમા આ વાડીઆજી ફલદરૂપ થયા હતા.

કલકતામા વાંહાંણ બાંધવાનુ કામ જાહાજનું નહીં મલેઆને લીધે, શેઠ ધનજીભાઈ ઈ૰ સને ૧૮૪૨ ના ડીજેમબરની આખરીએ તાંહાંથી વાંહાંણ "અલાઅલવી"ની અંદર સવાર થઈ મુંબઈ આવતા હતા. મારગમા તોફાન લાગાથી તે બારકસ જારે ખરાબા પર ચહડીને તદન ભાગું, તારે સમુદર તથા જંગલોની મુશીબત તરણ મહીના સુધી ખમેઆ પછે, ૧૮૪૩ ને માર્ચ મહીને અતરે સહી સલાંમત આવી પોંહતા, તે બાબેની વીશેસ કેફીએત માટે બનાજી ખાનદાનના નેક નામ નબીરા શેઠ દાદાભાઈ રૂસતમજીના હએવાલ ઉપર વાંચનારા સાહેબોને હવાલો શોંકીએછે.

આ ગરહસથે મુંબઈ આવેઆ પછે ૧૧ વરસનો લાંમબો વખત પોતાના અસલી ધંધામા મસગુલ રાખીને પી૰ તથા ઓ૰ કુંપનીવાલી મજગાંમની ગોદી ખાતે માન સહીત ગુજારેઓ હતો, તાંહાં તુલીકની ટુક બીના સમાપત કરતાં દલગીરાઇ સાથે જણાવીએછે કે, વાડીઆ ખાનદાનના આ કાબેલ બીરા ૫૪ વરસની જીંદગી ભોગવીને રોજ ૧૩ મો માહ ૧૧ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૩ ય૰ એ જનત ગુજીન થયોછે.

શેઠ અરદેશર ખરશેદજી.

ગોદી ખાતાંમા લાગુ પડેલું સાંચાનુ હીકમતી કાંમ શેહલાઈથી પેહલવેહલાં અટોપી લેનારા આ હીંમતવાન ગરહસથનો જનમ દીવસ ય૰ સને ૧૧૭૭ ના શેહનશાહી પાંચમા ગાથાનો તેમના પરીવારો પાશેથી જે પરીછવામા આવેઓછે, તે હસાબે હવડાં તેવણ ૬૫ પસાર કરીને ૬૬ મા વરસની જઈફી પાંમતા (બેડો મુસારો મેલવીને) લંડન ખાતે અમનોઅમાનથી રહેલા જનાએછે.

અટકલ ઉપરથી હેવું કેહવાયુંચ કે આ ગરહસથ પંદર વરસની જવાંની વયમા પેહલવેહલા હલકા પગાર પર શીખાઉ તરીકે ગોદીમાં દાખલ થયા હતા. વીદેઆ અભેઆસની સાથે વાંહાંણો બાંધવાના હોનરની પુખત કેળવણી લઈ રહેઆ પછે, આ શેઠ કોઈનીબી મદદ મેલવેઆવના સવતંતરપણાથી સરકારની

શેવા બજાવતા રહીને, ઈનજીનીઅરની વીદ્દેઆમાંથી સાંચા કાંમ બનાવવાના હીકમતી અખતરાની પુરવીણતાઈ હાંશેલ કીધાથી સરકારની સગવડ તેવણે ઘણે દરજ્જે સાચવી બેઠા હતા.

આ ચંચલ મનના વાડીઆએ કાબેલીએત વાપડીને પોતાના પીતા, જેવણ તે વખતપર મજગાંમની આગલી સરકારી ગોદી ખાતે વડા માસતર બીલદર હતા, તેણાને વાસતે "ઈડસ" નામની એક નાહનકરી આગબોટ બાંધીને તારીખ ૧૪ મી આગસટ ૧૮૩૩ ને દીને શેહલથી પાંણીમા ઉતારી હતી; અને તે બારકસમા વરાલ યંતરનો બધો સાંચો પોતાના ઉપરીપણા હેઠલ બનાવીને કોઈનીબી મદદ મેલવેઆવીના તેની ઘટતી જગોએ પોતેજ દરોબસત ગોઠવી બેસાડ્યો, તે દાહાડાથી ઈનજીનીઅરીંગના કાંમમા તેણાની વખાણ થવા માંડી.

આપણી ટાપુ ખાતે ગેઆસના દીવાઓ જે હવડાં સાધારણ થઈ પડ્યાચ, તેવી રોસની હીઆં સરૂ થયાની ઘણા વરસ આગમજ કોઇના બેઆલમાબી જાહાજી નહીંજ હશે, તેહવો દીપાવલો અખતરો આ ગરહસથે પોતાની કાબેલીએતથી પેહલવેહલો ઈ૰ સને ૧૮૩૪ ના ફેબરવારીની ૨૦ મી તારીખે મજગામ ખાતે પોતાને રેહવાના બંગલામા દેશી તથા યુરોપીઅન મીતરોની હજુર પોતે કરી બતલાવેઓ હતો. આ અખતરો જોકે લગભગ ૧૮ વરશે* હીઆં પાછો દેખાએલો બીજીવારનો કેહવાયો, તોપણ એક દેશીએ વતનમાજ રહીને પોતાનો હોનર ફતેહમંદીથી પાર ઉતારેલો પેહલીજવારનો ગણાયો હતો; અને તેના જહલકાતથી જોનારાઓ ઘણાજ ખુશ થએલા જણાયાં હતા.

પોતાની ચંચલાઇથી મેલવેલા ઈનજીનીઅરના હોનરમા સુધરાઈ ભરેઓ વધારો કરવાના એરાદાથી, આ ગરહસથ ૧૮૩૯ ના સપટેમબરની ૧ લી તારીખે ઉપડલી મેલબોટની મારફતે પેહલવેહલા વેલાતની સફરે શીધારેઆ હતા; અને તાંહાં થોડાક મહીના સુધી અભીઆસ કીધા પછે, સ્ટીમરના સુધરેલાં સાંચા કાંમો નવા બનાવવા તથા બીગડેલાંની મરાંમત કરવા સંબંધી ખાતરી ભરેલી પરીક્ષામાં પસાર થઇને સતાવાલાઓ પાશેથી સનદ મેલવી લીધી હતી. પોતાની ધારનામા ફતેહ પાંમીઆ પછે નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરો તરફથી મુંબઈની ગોદી ખાતાંમા વડા ઈનજીનીઅરની માન ભરેલી પડવી દર મહીને રૂ ૬૦૦ ના પગારથી હાથ કરી લઇને તે ઉપર અંમલ ચલાવવા માટે શેઠ અરદેશર ૧૮૪૦ મા પાછા ફરી આવેઆ હતા.

આ ગરહસથને ઇનજીનીઅરના ખાતાંપર વડાપણું મલેઆથી, તેમની હાથ હેઠલના યુરોપીઅન ઈનજીનીઅરોને અતીઅંત અદેખાઈ ઉપજવા લાગી; પણ જેની કાબેલીએટે તેનો વાજેબી હક ઉસતવાર કરી દીધો, તેને તેઓથી ટોડાઇતો શકાયોજ નહીં; કેમકે ગોદી ખાતાંની અંદર તેમની કારકીરદીમાં સાંચા

---

* ઈ૰ સને ૧૮૧૬ મા મરહુમ શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફે પોતીકા "સંમર હાઉસ" નામના ચોપાટીવાલા બંગલામા, પેહલવેહલી ગેઆસની રોસની એક અંગરેજને હાથે કરાવી હતી. જુઓ આ નોંધ પાંને ૩૮૦ મે. નો૰ લે૰

સંબંધી જેખી દીકત કાંમો નીકલેઆં, તેને આ ગરહસથે ઘણી શેહલાઇથી સરંજાંમ ઉતારી આપેઆં; અને લગભગ ૧૮ વરસના અરસામા મરીનબોરડના ખાતાં પર થઈ ગએલા મોટા તરણ અમલદારોની મનપતીજતી સરકારી શેવા બજાવતાં પોતાના દરજાનુ સારૂં માંન જે જાલવી રાખેઊં, તે બાબેની સાબાશી છેક વેલાત ખાતાંની વડી કોરટ વેરથી તેમને મલેઆ કીધી હૂતી.

ઈનજીનીઅર ખાતાં પર વડા અમલદારનો ઓહદો બજાવતા હતા, તે વખતે ઈ૰ સને ૧૮૫૪ મા છ માસની રજા મેલવીને આ ચંચલ વાડીઆ બીજી વાર વેલાતની ખેપ કરી આવેઆ હતા.

સરકારી ગોદી ખાતાંમા શેઠ અરદેસરે ૩૫ વરસ સુધી પરમાણીક પણાથી જે શેવા બજાવી, તેમા છેલો અઢારં વરસનો અરાબો સકત કામમા ગુજારેઆને લીધે, તેનાની તનદરોસતીમા એવો તો બીગાડો થયો કે, પોતાનો માન ભરેલો ઈનજીનીઅરી ઓહદો છોડવાની કુદરતે તેનાને ફરજ પાડી; અને તે બાબે નામદાર કોરટ આવ ડાએરેકટરોને ગુજારેલી અરજ, ઘણી દલગીરાઈ સાથે બાહાલ રેહેઆ મુજબ ૧૮૫૭ ના આગસટની પેહલી તારીખથી દર માશે રૂ ૪૦૦ ના તેઓએ બાંધી આપેલા પગાર પર પોતાની જીંદગીના બાકી રેહેલા દાહડા શાંતપણે ગુજારવા માટે વંસાવલીમા જણાવેલી વસતી વાડીને આબાદ મેલી ઈ૰ ૧૮૬૪ ના સાલથી* વેલાત ખાતે તેવન જઈ રેહેલાછે.

આ ગરહથના બે દીકરાઓ નામે રૂસતમજી તથા નસરવાંનજી પણ ઈ૰ ૧૮૪૪ થી ગોદી ખાતાંમા દાખલ થયા હતા, પણ તેઓ માહેલા નાંધલાએ ઘણું થયું તાંહાંનો સંબંધ છોડી પોતાનો ઈનજીઅરી ધંધો ખાનગી રીતે ચલાવવા માડેલો માલુમ પડેછે. વડા ભાઈ જે અતાર તુલીક તાંહાં ગોઠવાઇ રેહેઆચ, તેનાઓ જારે તરીજા વરગમા હતા તારે પોતાની તબીએતના સુધારા સારૂં ૧૮૬૦ ના મારચની ૩૦ મી તારીખે નામદાર સરકાર પાશે વેલાત જવા માટે વરસ એકની રજા માંગી હતી; અને તે ટાંકણે એવી પણ ખાએસ દેખાડી હતી કે, "તાંહાં આલસપણે બેશી રયા કરતાં તાંહાંની ગોદી ખાતાંઓમા લાગુ રહીને અભીઆસથી હોનરમા વધારો કરીસ." આ વાત નામદાર સરકારે ખુશી સાથે કબુલ કરતાં, દર મહીને મલતો આખો પગાર ચાલુ રાખીને આપેલી રજા વીશે તારીખ ૮ મી મે ૧૮૬૦ ના સરકારી છાપા અંદર જાહેરનામુ પણ પરશીધ કીવેલું જોવામા આવેઊંછે.

* પેનસન મેલવેઆ પછે વેલાત શીધારેઆ આગમજ કરાંચી ખાતે જઈને તાંહાં ઈનદસ નદીમા શેહલાઇથી ફરી સકે તેહવી આગબોટો બાંધી આપવાનુ માહભારત કાંમ આ હોનરમંદે માથે લઈને ફતેહમંદીથી પાર ઉતારી આપેઊં હતું.

શેઠ જાંગીર નવરોજજી.

સરકારી મોટી ગોદીમા વડા વાડીઆ તરીકે ઘણા થોડા વખત વેર ખીશજી ગએલા, આ ગંભીર ખવાસના ગરહસથ રોજ ૪ થો માહ ૬ ઠો શેહનશાહી શાલે ય० ૧૧૯૦ મા જનમ પામેલા જણાઈ આવેઆછે.

વીદીઆ અભીઆશ કરવામા આ જાંગીરભાઇનુ જેહન ઘણુંજ ચંચલ જોઈ, તેમના પીતાએ ય० ૧૨૦૦ ના શેહનશાહી આવાં મહીનાના બહમન રોજથી, ગોદીખાતાંમા એક શીખાઉ દાખલ લઈ જઇ બેસાડીઆ હતા;* અને તે વખતે તેનાની ઉમર માતરે દશેક વરશની નાંધલી હતી.

ગોદીના કારખાના અંદર સાતેક વરસ રાખેઆપછે, સુધરાઈપર આવેલા નવા હોનરોની માહીતી મેળવવા માટે તેમના પીતાએ મોટા દરીઆ ખરચીને સરેહમા જણાવેલા પોતીકા ભાંણેજની જોડે આ શેઠને પણ વેલાત ખાતે મોકલાવેઆ હતા; જાંહાં તરણેક વરશ તુલીક રહીને બેહુ મોરાઈ† ભાઇઓએ ઘણો સારો અનુભવ હાશેલ કરી લીધો હતો. આ ગરહસથ જારે તાંહાંથી પોતાની કાબેલીએત સંબંધી સતા ભરેલી સણદ લઈ મુંબઇમા પાછા આવેઆ તારથી તેમના વડવાઓએ રચાવેલાં માહભારત કારખાનાની કસોટી ઉપર (રૂ ૩૫० ના દર માહથી પેહલા આશીસટંટની પદવી મેળવતાં) પોતીકા ધંધાને તેઓ માહ બલથી કસતા રહેઆ.

હીંઆંસુધી હાથ હેઠલ રહીને શેવા બજાવતાં ૨૮ વરસ જારે પસાર કીધાં, તારે માજી વડા વાડીઆ શેઠ ખરશેદજીએ બેઠા સુશારાપર નોકરી છોડીઆપછે, રોજ ૧૪ મો માહ ૪ થો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૮ ય० થી તે વખતપર કેહવાએલા આ જવાન જાંગીરભાઈ વડા વાડીઆતો મુકરર થયા; પણ નશીબના ખીચારા એવા બલીઆ માલુમ પડેઆ કે, જે જગેઆપર અગાઉ થઇ ગયલા વડા વાડીઆઓ રૂ૯૦૦ નો દરમાહ પામતા હતા, તાંહાં સરકારે વેહટીકાતર ચલાવેઆથી એ વરગના દેશી અમલદારોનો લવાજમો ઘટાડીને નામદાર વાઈશરાએ હેઠલ જણાવેઆ મુજબ કીધેલો ઠેડાવ તારીખ ૧૨ મી મારચ ૧૮૫૯ ના સરકારી છાપાની મારફતે જાહેર પડેઓ હતો.

---

* એજ ટાંકણે આપણા મરહુમ વાડીઆ નવરોજજીએ, પોતીકી બેહનના બેટા મી० હીરજીભાઈ મેરવાનજીનેબી દાખલ કીધા હતા; અને પોતાના ઉપલા દીકરાની જોડે વેલાત પણ મોકલાવી પાહવરડા કીધા હતા. આ ગરહસથેબી ઘણા વરશો વેર વાંહાંણ બાંધવાના હોનરમા બહુ હુશીઆરી બતલાવીને સરકાર તરફથી સારી મમતા પોતા ઉપર ખેંચી લીધી હતી; પણ તાંહાં જાહાજું કામ ન હોવાથી તે ખાતાંમાં કેટલોક ઘટાડો થયાને લીધે ય० ૧૨૩૨ મા તેવણને બેથા સુસારાપર નોકરી છોડવાની ફરજ પડી; અને તેપછે વેપારીની સંફમાં ખીરાજતા માલુમ પડેછે. નો० લે०

† બાપની તરફના એશીઓ જેમ પીતરાઈ કેહવાએચ, તેમ મામા ફુઇનાઓને મોરાઇ ભાઇમા લાગુ કીધાછે. નો० લે०

વડા વાડીઆને રૂ૭૦૦, હાથ હેઠલનાને રૂ૫૫૦ અને તેની નીચેના બે માહેલા દર એકને રૂ૧૫૦. હાવી રીતે ચાર જણાઓને દર મહીને રૂ૧૫૫૦ નો પગાર વેહચી આપવાનો બંદોબસત ધારેઆ. એવે હજીસુધી ચાલુ રહેલોછે, અને તેમાં કદાપી તારપછે કાંઈ વધઘટ થાઈ હોએતો તે વાત આપનાર તથા લેણાર શીવાએ બીજા કોઈનેબી જાણવાની કસી અગતીઅ સમજાતી નથી.

આપણા આ વડા વાડીઆએ હોરમતની રાહે મેલવેલી જગેઆ જાલવતાં સઘલા વખતસુધી હેવીતો શેવા બજાવી દેખાડી હતી કે, તેથી તેવા કામોમા સંબંધ રાખનારા લશકર તથા દરીઆવરધી ખાતાંના નાહના મોઠા અમલદારો હંમેશાં ખુશી રેહતા હતા; એટલુંજ નહીપણ સરકાર તરફથી શાબાશી તથા ઇનામો વતીક મલતાં હતાં. આ ગરહસથ હસતકના ખાતાં તરફથી ફરેંચ મનવારોપર થાએલી મરાંમતની માહવજત રૂડી રવેશે લેવાયા કીધી, તેની મુબારકબાદીમા કેહચ કે, ય૦ ૧૨૩૨ મા ફરાંનસના માજી શાહનશાહ મરહુમ નેપોલીઅને તેનાને વાસતે સોનાનુ એક "પાકેટ કરાંનામીતર" નામનુ કીમતી ઘડીઆલ મોકલાવેલું હતું.

વડા વાડીઆનો ઓહદો સાત વરરાવેર વખાણલાએક બજાવેઓ તે સુધાં, બધાં મલીને ૩૫ વરસ સરકારની શેવામા પરમાણીકપણે ગુજારેઆ પછે, અજલનો હલકારો તેવણ પાશે એકાએક આવી ઉભો, તેને કશોબી વાએદો દીધાવના આ શેઠ જાંગીરજી રોજ ૨ જો માહ ૬ ઠો શેહનશાહી શાલે ૧૨૩૫ ય૦ એ ૪૫ વરસની ઉંમરમા એક વીધવા ઉપરાંત તરણ દીકરાઓ અને એક દીકરીના ખુદ પરીવારને નીરઆસ રડતાં મેલી મીનોઈ આલમ તરફ કુચ કરી ગએઆ.

આ જવાન વાડીઆજીએ પોતાની હઇઆતી છતાં ય૦ ૧૨૨૭ મા ગોદી ખાતાંના ગરીબ શુંથારોને બેઠો મુસારો સરકાર તરફથી બીલકુલ મલતો નોહતો, તે બાબેનુ દુખ હઇડે ધરીને તેહવાઓનો અશકત વખત સાંઠપણે સચવાએ તેહવા હેતુથી પોતીકા પીતાની આગેવાની હેઠલ હેવી સંતલેશ શોધી કે, તાંહાંના દરેક દેશી કામદારોના પગારમાથી થોડીક રકમ દર મહીને કાપી લેવી; ને તેની જે થાપણ થાએ તેની ઉપજમાથી જે શુથાર જારે અસકત દેખાએ, તારે પગારના પરમાણ મુજબનો બેઠો મુસારો તેને મલતો રેહ. આ ગોઠવણ દરોબસત ઉતરીને ઉપલા શાલથી તેઓને બેઠા મુસારા આપવાનુ કાંમ સરૂ કીધુંચ; અને તે માટેની પુંજી અંદર જેબી કોઈ સખી સખસ સખાવત તરીકે નાણા આપે, તે તેઓનો ઉપકાર માની લેવાની જે છુટ રાખીછે, તેથી સાંભલેઆ પરમાણે તેમા સારો ભરાવો થાએછે; માટે એ બાબેની સાબાશી સાથે તેમની આ એક અતી ઉપીયોગી યાદગારીને હીંઆં નોંધી લઇએછે.

શેઠ જમશેદજી ધનજીભાઈ.

લવજી વાડીઆની વંશસથી ઉતરેલો આ છઠો નબીરો હાલમા ૯ મો માસતર બીલદર જે બની રહેલોચ, તેનો જનમ જાંણેઆમેલ રોજ ૧૩ મો માહ ૬ ઠો શેહનસાહી શાલે ૧૧૯૮ ય० એ થયોછે.

બાપના મામા મરહુમ નવરોજજી જમશેદજી વાડીઆની અપાર મેહરબાંનીથી, આ ગરહસથ ૧૫ વરસની વએ પોંહચતાં ય० ૧૨૧૩ મા ગોદી અંદર દાખલ થઇને વાંહાંણો બાંધવાના હીકમતી હોનરની તાલીમ લેવા લાગા અને તે વખત પર થયલા સરકારી બંદોબસત* મુજબ અભીઆસને જેમ વધારતા રહેઆ, તેમ પડવી દરપદવી ચહડેઆ કરીને છેલ્લે મરહુમ વાડીઆ જાંગીરભાઈની ખાલી પડેલી વડા બીલદરની જગેઆ પર તેવણ ગુજરેઆ તેજ દાહાડે નામદાર સરકારે તેણાને† ગોઠવી બેસાડેલા કેહવામા આવેછે.

આ ગરહસથને ગોદી ખાતાંમા પેહલવેહલા દાખલ થયાને હવડાં તરીસમુ વરસ ગણાએછે, તેટલા અરસામા વાંહાંણો બાંધવાની વીદેઆ એટલી તો સુધરાઇ પર પોંહચી વલીચ કે, તે બાબેનુ ગણાન આ ગરહસથે કોશેસ કરીને આગમજથી મેલવેઆને લીધે, પોતાનો માન ભરેલો અધીકાર બજાવતાં કાંઇજ મુસકેલ તેવણ જોતા નથી; અને તેમને તાએના બધાં ખાતાંઓ ઉપર ખંતીપનાથી એટલી તો ચોંપ રાખતા સંભલાએચ કે, આજનુ કામ આવતી કાલને ભરોશે રોકવા દેતા નથી.

આ જવાન વાડીઆજીના જમાનામા જોકે મનવારો તથા દેશી વપારી વાંહાંણો બાંધવાનુ કાંમ બીલકુલ બંધ પડેઆને લીધે, વડવાઓના જેવી કીરતી તેવણ મેલવી શકેઆ નહીં; તોપણ ટુક અરસાની પોતીકી કારકીરદીમા જહડકથી જેટલી ચાલાકી તેનાએ ચલાવેલી એક શાહશીક રફીકની મેહરબાંનીથી હમારા જાણવામા આવીચ, તેની અચરતી ભરેલી યાદીને ટીપના આકારમા હેઠલ નોંધી દેખાડતાં કેહવાને મગરૂર છઇએ કે, કેટલાંક બારકશો તેમના નેઆગાંનો કરતાં કદમા કદાપી નાહનકરાં બણેઆં; પણ સંખીઆમા પુસકલ, અને વલી સુધરેલી કલાને શોભા પમાડે તેવાં વખનાયાંછે.

---

* જોવો આ નોંધ પાંને ૫૩૫ મે. નો० લે•

† હમારા જાણવામા હેવું આવેઊંચકે, વડા વાડીઆને દરજજે પોંહચવાનો વાજબી હકતો મી० રૂશાતમજી અરદેશારનો હતો; પણ તે ગરહસથે કોઈ કારણથી મરહુમ શેઠ જાંગીરભાઈની હઇઆતીમા પોતાની જગેઆ બેઠા સુસારાપર છોડી દીધી હતી, તેથી તેવણની પુઠપર આ શેઠીઆ જે હાજર હતા તે વડા વાડીઆ થયા; અને મી० રૂસતમજી તારપછે ગોદીખાતાંમા પાછા જોડાયલા હવડાં તેવણના હાથ હેઠલ ગણાયાછે. વડા વાડીઆની જગેઆ સાચવી લેણારા હાલતો તેવણ જણાએછે, પણ તેમની પછીને વાસતે એજ ખાનદાનના બીજા વધારે નબીરાઓ હવડાંથી ગોદીખાતાંમા ગોઠવાઇને અભીઆરા મેલવતા રેહતો ઘણુ સારૂં. નો० લે०

કહી કીસમના અને કોનને વાસતે.	ઈસવીના કહેલ્યા સનેમા.								જુમલે
	૧૮૬૬	૧૮૬૭	૧૮૬૮	૧૮૬૯	૧૮૭૦	૧૮૭૧	૧૮૭૨	૧૮૭૩	
મુંબઈ તથા બાહેરની સરકારને વાસતે બાંધી આપેલી તરેહવાર નવી બોટો....	૨૪	૧૩	૧૨	૮	૧૫	૩	૨	૫	૮૨
સરકારી તથા શોદાગરી વાંહાંણો અને આગબોટો બાંધી	૨	૦	૦	૦	૧	૫	૦	૦	૮
મરાંમત કરી આપેલાં સરકારી સડવાલાં, તથા અગણી સંચાના વાંહાંણો....	૧૬૩	૧૦૦	૧૪૪	૧૧૮	૯૪	૯૯	૧૩૫	૯૬	૯૪૯
સરકાર તથા વેપારીઓને હસાબે વેલાતથી બની આવેલા કકડાઓ જોડીને અતરે ઉભાં કરી આપેલાં બારકશો	૩	૦	૦	૦	૬	૨	૦	૦	૧૧
શેલાન તરફ લીટલબાસીસ નામના ખરાબા આગલ રાતરે બતીની શેરાની આપવા સારૂં બાંધેલી	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧
કરાંચીને વાસતે નવી બાંધી આપેલી સટીમટગ "મનોરા"	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧
બારાંના સંભાલ સારૂં "સાડલબેઆક બાર્જો" બાંધેઆ...............	૯	૨	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧૨
ગોદી બે તરફની પુરની કરવાના કાંમ માટે બાંધેલી બોટો	૦	૧૪	૦	૨	૦	૦	૦	૦	૧૬
લસકર લાવ લઈજાવ માટે ગોદીના માસતરને હસાબે બાંધેલો લોહાંનો બારજ	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૧
મુંબઈના બારાંની બાહેર રાતરે દીવો દેખાડવા માટે બાંધેલું વાંહાણ "બોમબે"..	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૧
દંકનડાક નામની ગોદીને વાસતે તરતો દરવાજો બનાવેઓ............	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૧
દર સાલની સંખીઆ....	૨૦૩	૧૨૯	૧૫૭	૧૨૮	૧૧૯	૧૦૯	૧૩૭	૧૦૧	૧૦૮૩

ઉપલાં બારકશીની બાંધણી, જોડની તથા મરાંમત માટે તેઓના માલીકો તથા લાગતા વલગતા તરફથી વખાણ સાથે આ વાડીઆજીનો વારંવાર મોટો ઉપકાર માણવામા આવેઓછે. આ માહેલા મનવાર ખાતાના કેટલાક નાંમીચા અમલદારોએ કીધેલી તેનાની સતુતી સંબંધી જે દસતાવેજો જાહેર વરતમાન પતરોમા છપાએલા દેખાયાચ, તેઓનો સાર એક યાદગારી તરીકે હીંઆં એટલા માટે નોંધી રાખીઓછે કે, તેથી કરી હવે પછેના વખતપર તેમના બચાંઓને પોતીકા બાપે બતલાવેલી બાહોશીની એક સારી સાખશી મલી આવે.

મરીણ ખાતાંના કાંમ ચલાઉ સુપરીનટેનડેંટ જે. ડબલીઉ. બારકરે ૧૮૬૬ ના એપરેલની ૧૩ મી તારીખે આપેલાં એક ખાતરી પતરમા એવો સંતોસ જણાવેઓછે કે, તે ઉપલા ઓહધા ઉપર એક વરસ રહેઓ, તાંહાં તુલીક આ વાડીઆજીએ પોતાના હોનરનું બલ વાપડીને ગોદી ખાતાંના બધાં કાંમોમા વખતે વખત તેને મોટી મદદ આપેઆ કીધી હતી.

નામદાર રાંણીની મનવાર "પેણકુઇણ"ની અમલદારી ચલાવનારા લફ્ટનેંટ એડમંડ ગેઆરફોરથે, પોતાના કાંમાદાર હીલીઅર ઉપર એક કાગલ ૧૮૬૭ ના એપરેલની ૮ મી તારીખે લખીને એવી સતુતી ગાઈ હતી કે, ૧૮૬૪ થી મુંબઈમા આવીને ઉપલા વખત વેર તે રહેઓ, તેટલા અરસામા તેની સરદારી હેઠલની "પેણકુઇણ" મનવાર અંદર થાએલી મરાંમત આ વાડીઆજીએ હાજરી આપીને એવીતો ચંચલાઇથી કરી આપી કે, તેની મજબુતાઈ માટેનો મોટો આભાર માનવો જોઇએ.

ઉપલો કાગલ કામાંદારને પોંહતાથી તે નામદારે મરીણ ખાતાંના સુપરીનટેનડેંટ કપતાંન ઇઆંગ જોગ એક પતર તા° ૧૩ મી એપરેલ લખીને એવી રાહેત પમાડી કે, "નામદાર રાંણીની મનવારો "વીજીલાંટ" તથા પેણકુ-"ઇણની બારીકીથી તપાસ કીધા પછે ગોદી ખાતાંના વડા વાડીઆએ તેઓની "મરાંમત સારૂં ખબરદારી વાપરીને દીલશોજથી જે મેહનત લીધીચ તે બાબે "તેનાનો પુરતો ઉપકાર માણેઆ વીના આ બારકશોને બાહેર હંકરાવી સખતો "નથી." આ સંબંધી પોતાનો સંતોસ તેનાને જણાવવાની શોચના તે નામદારે કીધા મુજબ અસલ પતરની ખરી નકલ આ શેઠીઆ પાશે કપતાંન ઇઆંગે તતકાલ મોકલી આપી હતી.

આ કાબેલ વાડીઆએ લાઈટ વેસલો, પાઇલટ બોટો, સકુંનરો અને તેવનાએ આરકાટીઓના ઉપીયોગમા આવનારાં બારકશોની મરાંમત માટે પોતાની સારી કાબેલીએત વાપડીને, આપણા બારાં માહેલી પાઈલટેજ બોરડને ખુશી રાખેઆ, તેની ઇઆદી ખાતર તે ખાતાં તરફથી તેમના વંધા લાએક રૂપાંના ઓજારોનો એક બાકસ તા° ૨૨ મી અકટોબર ૧૮૬૮ ને રોજે ઘટતાં માન સાથે તેનાને ભેટ આપેઓ હતો* એ ઉપરાંત આ વાડીઆજીના હોનરની વખાણમા થાએલો

---

* એ બાકસ ઉપર આ મુજબના ઘટતા લેખો કોતરાવેલા જે જોવામા આવેઆચ, તેનો તરજુમો લઈઓછે. "નામદાર રાંણીની ગોદી ખાતાંના વડા વાડીયા "જમશેદજી ધનજીભાઈ સકુઆયરે, બારકશો બાંધી આપવામા બારાં તથા આ-

બીજો વધારો હેવો સાંભલવામા આવેઓચ કે, લંડન ખાતે "ઇનસટીટુસન આવ નેવલ આરકીટેકસ" ઇઆને દરીઆવરધી ખાતાંની હોનર સાલાની માનવંતી મંડલીએ એજ વરસમા ભરાંએલી છેલી સભા અંદર તે ખાતાંના એક અધીકારી તરીકે તેઆનેં બાહલ રાખેઆછે.

દેશાવરો ખાતેથી આવતાં વાંહાંણોને રાતની વેલા દીવાનો ઉજાસ આપવા માટે, દીવા દાંનડીની બાહેર પડી રેહનારૂં એક સરકારી બારકસ નામે "બોમબે", આ વાડીઆજીએ હેવી તો કાબેલીએત વાપડીને મજબુત બાંધી આપેઊંચ કે, તેને તા૦ ૯ મી મે ૧૮૭૨ ને રોજે પાંણીમા ઉતારતી વેલા મલેલી માનવંતી મીજલેસની અંદર મીશ. રીડ નામની સદગુની લેડીએ પોતીકે કોમલ હાથે તેણાને શેઆલ હોરાડી સરફરાજ કીધા હતા; અને તે યાદગારીમા વધારો કરવા માટે બારાંનો બંદોબસત રાખનારી બોરડ તરફથી બે ફુટ લાંમબી રૂપાંની શોભઇતી આંકણીનો એક બાકસ* ૧૮૭૨ ના આગસટની ૧૩ મી તારીખે ઘટતાં માન સાથે તેણાને ભેટ મલેઓ હતો. આ વડા વાડીઆજીની કાબેલીએતની કદર નામદાર સરકારે સારી રવેશે પીછાંની એજં શાલમા તેણાને "યુનીવરશીટીના ફેલોસ," યાને તે માનવંતી મંડલીના એક મીજલેશી થેડવેઆછે.

હીંદની હકુમતપર બીરાજવા માટે, વાઇશરાએનો મોટો ઓહદો લઇને ઇ૦ સને ૧૮૬૮ મા પેહલવેહલો આપણી તરફ આવેલો, નેક નામદાર અરલ આવ મેઓ,† તારીખ ૨૯ મી ડીજેમબરે ગોદીની ભેટ લેવા જારે ગયો હતો, તારે તે વખતે તાંહાંની રચના તથા બનતાં કાંમોની જહડફ જોઇને તે ઘણોજ ખુશી થયાં ઉપરાંત મોટી અજાએબી હેવી દેખાડીને કેહવા લાગો કે, "હાવાં "માહભારત અને દીકત કાંમો માટે વાડીઆ ખાનદાંનના પારશીઓ, માતરે "તરણ અથવા ૪ વરસના ટુક અરસામા અભેઆસ મેલવીને આરાંનીથી પાર "ઉતારેછે." એ પછે ગોદી ખાતાંની સઘલી જગો આ વાડીઆજીએ લારડ સાહેબને દેખાડતાં, તે નામદારે જે જે બાબદનો શવાલ કીધો તેના ખોલાસા સહીત જવાબ દેતા હતા; બધું જોઈ રહેઆ પછે થોડાકવાર તે નામદારે આ વાડીઆ સાથે ઉભા રહીને બેરૂ આફીએતની વાતો પુછી; અને તાંહાંથી રૂખ-

"રકાટીનો બંદોબસત રાખનારી મંડલીની કીમતી ચાકરી જે મનપુરતી રીતે "બજાવી, તેના માન ખાતર સને ૧૮૬૮ ના મેની ૨૩ મી તારીખે ભેટ કીધામા "આવેઆંછે. નો૦ લે૦

* જેની ઉપર કોતરાએલા લેખનો તરજુમો આ રીતેછે. "બારાં તથા આરકા- "ટીનો બંદોબસત રાખનારી મંડલી તરફથી, નામદાર રાંણીની ગોદી ખાતેના વડા "વાડીઆ મી૦ જમશેદજી ધનજીભાઇએ બારાંની બાહેર રોસની દેખાડવા માટેનુ "વાંહાંણ બોમબે જે પાંણીમા ઉતારી આપેઊં, તેના બાંધકાંમ ઉપર તેનાએ સારી "દેખરેખ રાખેઆની યાદગારી સારૂં ૧૮૭૨ મા તેમને ભેટ આપીછે." નો૦ લે૦

† આ કીરતીવાન સરશુબો પોરટબલેર ખાતે સેહરઅલી નામના એક ખુની બંધવાની છુરીના જખમથી ઇ૦ સને ૧૮૭૨ ના ફેબરવારીની ૮ મી તારીખની રાતરે મરણ પાંમેઆછે. નો૦ લે૦

સત લેતી વેલા, આ માસતર બીલડરનો મોટો ઉપકાર માનતાં હાથશે હાથ મેલવીને છેલ્લી સલામથી સંતોસ પમાંડી ખુશી થતો છુટો પડ્યો હતો.

આપણા આ વડા વાડીઆની વખાંણ છેક ફરાંનસની રાજધાની તુલીક જે જઈ વલીચ, તેનુ કારણ હેવું કેહવાયુંછે કે, ફરેંચ વાવટાની સરકારી સ્ટીમરો નામે "મરશીઆન" તથા "દોકોનાદાઈ" ની મરાંમત કરી આપતાં, તેઓના કપતાંનો તથા ખલાશીઓની સારી બરદાસત લીધી હતી, તેના બદલામા તાંહાંની સરકાર તેવણને વાસતે પેહલા વરગનો શોનેરી ચાન માન ખાતર મોકલનારછે; જે આ નોંધ બાહેર પડતાં સુધી, અથવા તો તેની આગમજ આવી પોંહચવાની વકી રખાએછે.

શેઠ રૂસતમજી અરદેશર ખરશેદજી વાડીઆ પગતી દર પગતી ચહડતાં છેક સબ આસીસટંટ માસતર બીલડરને ઓહદે આવેઆ પછે, પોતાના હોનરમા સારી ચંચલાઈ બતલાવતા રહેઆ, તે ઉપર નામદાર સરકારે ખુશી થઈ ૧૮૬૭ મા તેનાને એક પડવીએ વધારીને આશીસટંટ માસતર બીલડર પેડવી બેસાડેઆછે; માટે આપણા આ વડા વાડીઆની ખાલી પડતી જગેઆ પુરવાનો (વખત આવેઆથી) વાજબી હક તેવણનો લાગુ પડેલો જણાએછે.

ગોદી ખાતાંના કામનુ વડાપણુ સાચવી રહેલા આ બે બીલડરો ઉપરાંત મરહુમ જાંગીરભાઈના વચલા વીરા મી૦ રૂસતમજી જે "દરાફટસમેન" નો ઓહધો બજાવતા દેખાએછે, તે મલીને માતર તરણ ગરહસથો કાંઈ પુરતા હોએ હેવું કોઈબી સાહેબ કબુ વીચારશે નહીં. વાડીઆ ખાનદાંનના નામીચા નબીરાઓને હાથ જે ઉતમ હોનર આવેલો આપણ સંતોરાથી જોઈએછે, તેનુ ગણાન આગલ વધારવા તથા શુધારવા માટે એ કુટંબીઓ માંહેલા બીજા જવાંનોએ હવડાંથીજ સાંમેલ રેહવું સજાવારછે; કેમકે જેઓના વડીએલો સવા સદીની આગમજથી જેવી આબરૂ મેલવતા આવેઆચ, તેવીજ ઈજત હવડાં ચહડતી કલ્લાના હીંગાંમપર તેઓએ પણ હાંશેલ કરી લેવી જોઈએ. જે જે જવાનીઆઓ વેપાર તથા બીજા ધંધા રોજગારમા કમાણી મેલવવાની આશેઆથી રોકાઈ રેહવા ચાહતા હોએ, તે સાહેબોને હમારી એટલીજ એલતેમાસછે કે, તેઓ માહેલા થોડાક સખશોએ વાંહાંણો બાંધવાનો હોનર પોતે શીખવો, અથવા તેઓના બેટાઓને તેમા લાગુ પાડીને જરૂર શીખાડવો. આ યુકતી હવડાંથી ચાલુ રેહશે તો માસતર બીલડરની ખાલી પડતી જગેઆ એજ કુટંબીઓમા ઘણી લાંમબી મુદત સુધી જલવાઈ રેહશે એટલુંજ નહીં પણ તેમાં વીશેસ આબરૂ અને અગણીત કીરતીબી મલેઆ કરશે.

આ નામીચાં ખાનદાંનના ગરહસથો માહેલા વાંહાંણો બાંધનારા હોનરમંદોની હકાએતનો પેહલો ભાગ ભરપુર કીધા પછે, વેપાર વણજમા વખણાઈને કીરતીવાન થએલા નબીરાઓની વારતા વાંચનારા સાહેબોની સનમુખ ધરીએછે.

શેઠ નોશેરવાનજી માણેકજી.

આ નામીચાં ખાનદાનમા વેપારને વાવનારા પેહેલવેહલા નબીરાનુ નામ જે ઉપર જણાવેઉંચ, તે શીવાએ બીજો કોઈજ માલુમ પડેઓ નથી; પણ જેબી પરખેઆત થયાચ, તે તાર પછે તેમના પગલાં પર ચાલનારા કેહવામા આવેછે.

ય૦ ૧૧૩૫ મા જનમ પાંમેઆં પછે વીશેક વરસની વએપર આવેઆ, તેટલાં કેહચ કે આ શેઠીઆએ વેપાર ઉપર અતીશીઅ ઉલટ દોડાવી; અને પોતીકા બાપ તથા કાકાના વગનો આધાર પકડીને વેપારી મંડલીમા સારી આંતથી લેણ દેણનો વેહવાર ચાલુ રાખેઓ. એ વખત પર ફરેંચ વાવતાના વાંહાણોનુ કાંમબી તેનાને જે મલેઉં તે બરીબાહોશીથી બજાવી દીધાના બદલામા તાંહાંની સરકારી તથા વેપારી ખાતાંની બધી આડત તેનાને તાંહાંજ આવતી રહી; અને તે દાહાડાથી તેમનો શીતારો પણ રોસન થવા માંડેઓ.

વેપાર ખાતાંમા પોતાની નીતીને ઉસતવાર સાચવી રાખેઆનો લાભ તેવન હેવેતો મેલવવા લાગા કે, પાંચેક વરસ પસાર થયાં તેટલાં "બામબે" નામનુ ૫૬૧ ટનવાલું એક વાંહાણ બંધાવીને પોતાના ઉપીયોગ માટે ચીન તથા કલકતા તરફ ફરતું કીધું; અને તે પછે જેમ અગત જણાઈ તેમ એકેકની પુઠે વધારીને "હોરમજીઆર, કારણ વાલીસ તથા બામબે મારચેંટ" મલી બીજાં તરણ બારકશોના ખુદ માલેક થયા હતા.

પારશીઓના પરમાણીકપણા સાથે પરથમના વખત પર ધંધા રોજગારની રૂડી વલાણ એવીતો જોડાઈ રહી હતી કે, તેના પરતાપથી આ શેઠ નોસરવાનજી વાડીઆબી આપણી ટાપુ ખાતે એક દરવીઅવાન વેપારીમા અતીઅંત વખણાયા હતા; અને સારી કમાઈના પઈસાને સખાવતના કાંમોમા તેનાએ મુબલક ખરચેલા કેહવાએછે; પણ તે બધાંની શોધમા ફરતાં જારે એકાત બે બાબદની ઈઆદી જે હાથ આવી, તારે તેનેજ માતરે ઉતમ વખાંણી હીંઆં નોંધી લઈએછે.

સડતાલાના દુકાલનું દુહાર નામ આપણી તરફના પુરાંણા સખશો હજી ભુલેઆ નથી, તેહવા વખતમા ગરગાંમડેના નાંહના મોટા મલી સેંકડો પારશીઓ ભુખમરાને લીધે પોતાના ઘેરબારો છોડી હીંઆંનો આસરો પામવા માટે જારે આવી પડેઆ, તારે તેઓની પરવરેશી તરણ સખી દાતારોથી થાએઆ વીશેની જે બીના મરહુમ દાદીશેઠના હએવાલની અંદર આ નોંધ પાંને ૩૧૦ મા જણાવેલીછે, તે મુજબ ખરચાએલી રકમની તરીજી પાંટીએ રૂ ૫૯૦૦ આ સંકરમી શેઠીઆએ આપેઆ ઉપરાંત, કેહચ કે, સુરત તથા ભરૂચ ખાતેબી અનાજની હજારો ગુણો વાંહાણો ભરી મોકલાવીને પોતીકા આડતીઆને એવી તાકીદ ફરમાવી હતી કે, સરવે ગણાતના ગરીબોને તેઓના ખપ પુરતો અણાજ ચેડવી મોકલાવેલા મુદલ ભાવે પેહલાં આપવો; પણ કોઈબી ધંધાદારીને જથા-

બંધ ગુનો હરગેજ વેચવી નહી. આવું ધરમીપણાનું કાંમ દુકાલ જેવે સખત સમે આ દયાલુ શેઠે જે બજાવેલ, તેથી તાંહાંની ગરીબ પરજાને કશી રીતે મુશીબત ખમવી પડીજ નોહતી.

દુકાલના દુખ ભરેઆ દાહાડા તો વહી ગયા, પણ તેની કેહવત દુની-આંની યેઆદમા હેવી રહીચ કે, તેવી મુશીબતનું દુખ હઈડે ધરી પોતીકા ભાઈબંદુઓની સગવડ માટે, લાખો રૂપીઆને વેપારના ઉપીયોગમાથી થોડુંક સુધી રોકીને, જે શેઠીઆએ હજારોના નફાની કશી દરકાર કીધીજ નહીં, તેહવા દાતારનો દીલગુરદો કેહવો દયાલું હશે; અને તેહવા શેઠીઆને પલે પડલા શેંકડો આસાંમીઓએ કેટલું સુખ ભોગવેલ હશે, તે બાબે ઉપર જણાવેલી થોડીજ ખીનાની મુનસફી વાંચનારા સાહેબોની સહમજમા શેહલથી ઉતરી સખશે.

પણ જમાનો એવો નીરદયાલું દેખાએચ કે, સખી તથા સુહુમનો કાંઈજ તફાવત રાખેઆ વના તેના જહપાતામા જે આવેચ, તેને પલકી વારમા પટકી પાડવાનું તે હરગેજ ભુલતોજ નથી. આ શેઠ નસરવાંનજીએ વેપારી મંડલીમા પા સદીખી પુરી નહીં કીધી, તેટલાં તેમના ભાએગને જાલમ જમાનાએ એવું તો ભારવેલ કે, વેપારનું ચકર એકાએક ઉલતાઈ પડેલ; અને મેલવેલી પુંજી પરાગંદી પાંમતાં કરજના કબજાનમા બહુ કશેઆને લીધે ય૦ ૧૧૭૯ ને સાલથી પોતાનો વહીવટ બંધ કરીને બેકાર થઈ બેઠા. આવી દુખ ભરેલી વાત જાણવાથી તેહવી મંડલીમા ભારે દલગીરી ઉપજી, પણ વેપારનો ખાડો એવોતો ઉંદો જણાયો કે, તે પુરાએ તેહવી મદદ કોઈથી મલી સખીજ નહીં.

ખીરગસટે દાહાડાનું દુખ લગભગ ચાર વરસવેર સહન કરતાં શેઠ નસ-રવાનજી વાડીઆ, ૪૮ વરસની વએ પોંહચીને રોજ ૨ જો માહ ૯ મો શેહનસાહી શાલે ૧૧૮૩ ય૦ એ, આ જંજાલી જાંહાંનમાથી અસબાબ ઉઠાવી બેહસતનશીન થયા; અને તે ટાંકણે તેમના બે જવાન બેટાઓ નામે શેઠ જાંગીરજી વરસ ૨૬, અને નવરોજજી વરસર ૨૪ ની ઉમરે પોંહચેલા હતા. આ ઉપરાંત હોરમજજી નામના વડા દીકરા બચગીમા મરણ પાંમેઆ હતા, તેથી તેવણની કાંઈજ યાદી હસતીમા રહેલી નથી.

શેઠ નસરવાનજીની નોબત જારે વેપારના ખીલતા બાહાર ઉપર ખીરાજતી હતી, તે વખતે ફરાંનસની સરકાર તથા વેપારી મંડલી તરફથી તેવણ ઉપર આવતું આડતનું ઓહોલું કામ, પરમાણીકપણાથી બજાવેઆને લીધે, તાંહાંની દરબારમા તેવણને સારી હોરમત મલતી હતી; એટલુંજ નહીં પણ અરસપર-સની દોસતીનો ગાંઠ ગંથાયાથી, પોતાનો દસતખી દબદબા સહીત લાગુ રાખેઓ હતો. આ ઉપરથી એક સખશે મેલવેલા લાભ વીશે સાંભલવામા આવેલી એક વાત હેવી યાદગારી આપેછે કે, ફરાંનસ તથા અંગરેજના રાજ્ય વચે છેલીવાર ઉઠેલી લડાઈ ટાંકણે આપણી ટાપુના એક પારશી વેપારી શેઠ રૂસત-મજી મનચેરજી બંગાલી (લકબે મેટકી) અંગરેજી વાવતાના જે વાંહાંણમા સવાર થઈ ચીન અથવા બંગાલાની સફરે ફરતાં, તે માલથી ભરેલાં બારકસ સહીત ફરેંચ મનવારના સપાટામા સપડાઈ ગયા. કબજ થયલાં બારકસને તે

માહેલા માલ તથા ઉતારૂઓ સહીત ફરાંનસ તાબેના કોઇ સંસથાન ખાતે લઈ જઈને લડાઇના બંધવા તરીકે સઘલાઓને રાખેઆ, તેમા મજકુર રૂસતમજીબી સાંમેલ હતા. આ ગરહસથ દેખાવે ઘણા શુફીઆના, તથા ડાહાપણવાલા માલુમ પડયાથી કેહય કે, એક દાહાડે તાંહાંની દરબારમા તેણાને બોલાવેઆ. જાંહાં જતાંવાર આ નેકનામ વાડીઆજીની એક મોટી તસવીર ટાંગેલી જોઇને નવ ધાર આંશુ ટીપાવીને બેશુમાર રડવા લાગા; અને કલાપીતથી કહેઉં કે, જેના સંબંધમા આ માહરા કાફ્રા જાહોજલાલી ભરેલી દોસતી બાંધી બેઠા તેનાજ કબજાંનમાં હું તેનો ભતરીજો હાવી પરેશાંન હાલતમા કેડ પડયો, તે વાત ખરેખરી દુખ ધરવા જોગ નીપજીછે. આ બોલવું દરબારીઓએ સાચું માનીને રાજ સભાને લખી વાલેઆથી, તેમના જપત કીધેલા માલ તથા અસબાબ સાથે તેણાને તતકાલ તાંહાંથી આજાદ કીધા; અને કોઇ બીજાં વાવતાવાલાં બારકસમા સરકારના ખરચથી તેણાને ચહડાવીને તેમની ખુશી પડતે મુલુકે મોકલી આપેઆ હતા.

ઉપલી વાત કાંઈ કલપણાથી ઉભી થાએલી નથી, પણ ખરેખરી બનેલી ખુદ ધણીએ ઘણા ગરહસથો આગલ તે વખતપર કીધેલી આપણી તરફના પુરાતંમ સાહેબોના સાંભલવામા જે આવી હતી, તેને આ નામવર નરની પારકાં રાજમા પરકાશેલી ખુબીની સાખશી તરીકે હીંઆં નોંધી રાખતાં તેવણુની જીંદગીનો ટુક અહેવાલ હીંઆં ખતમ કરીએછે.

શેઠ જાંગીરજી, તથા નવરોજજી નસરવાનજી.

આ નેકનામ ભાઈઓ માહેલા વડા યઝ૦ ૧૧૫૬ ના તરીજા મહીનાને બીજે રોજે, અને નાંધલા ૧૧૫૯ માં (જેનો રોજમાહ જણાયો નથી) જનમ પામેલા કેહવાએછે.

બાપની હઇઆતી ખતમ થવા ટાંકણે આ સાહેબોની ઉમર એટલી તો પુખત હતી કે, વેપાર વણજનું કામ અટોપી લેવામા કોઇ વાતની મુશકેલી જણાઈજ નહીં; કારણ કે તેઓના પીતાના પડી ભાગવાથી, ફરાંનસ તરફની આડતનુ કામ સાંભલેઆ પરમાણે આ બેહુ ભાઇઓના હસતકમા આવતુંજ રેહેઉં; અને તેનો ઉદલો માલેકોના લાભમા ઉતારી આપેઆ કીધો; તેથી પોતીકા બોહોલા વહીવટને અતી મોટો વધારી દીધો.

બેહુ ભાઈઓની મજમુમા ખાનગી વેપાર રચાવેઆ ઉપરાંત દેશાવરો તરફથી આવતી આડત, અને હીંઆની અંગરેજી પેહડીઓ તરફથી સોંફાએલું દલાલીનુ કામ* લગભગ એક દાએકાની ઉપર સંપજથી ચાલેઆ કરતું હતું

* મી૦ ઉલીઅમ નીકલની કુંપની જારે પેહલવેહલી ઇ૦ સને ૧૮૨૪ મા આવી, તારથી તેઓને તાંહાંની દલાલીનુ કાંમ આ સાહેબોને મલેલું હતું; અને તાંહાંનો સંબંધ જાંગીર શેઠ ગુજરેઆ તાંહાં તુરીક જોડાઇ રહેઓ હતો. બીજી મી૦ મેકવી

તેટલાં શેઠ નવરોજજી ૩૮ વરસની ભરજવાણીપર આવીને, બેચાર દીવસની બીમારી ભોગવેઆ પછે, રોજ ૧૨ મો માહ ૯ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૯૭ ૫૦ એ, માણેકજી નામના એકજ પુરા દીકરાને ભાઇના સવાધીનમા સોંફી, હકની દરઘાહ તરફ ચાલી ગયા. અને તેથી કરી હઇઆત રહેલા જાંગીર શેઠની બલવંત બાજુ તુટી તો ખરી, પણ તેમની આંખને થંડક પમાડનારા ભતરીજા જે તેમના દામાંદબી થતા હતા, તેની ઉપર હીંમતનો કોટ બાંધી સંતોશ પકડી બેસવાનુ તેનાએ મુનાશેબ જાણેલું હતું.

મરહુમ શેઠ નવરોજજી જેમ વેપારવણજમા ચાલાકી દેખાડતા હતા, તેમજ બીજી બીશીઆર બાબદોમા પુર હીંમત વાપડીને લોકોનુ મુશકેલ કામબી આશાનીથી બજાવી આપતાં કોઇ વખતે કશી કશુર તેનાએ કીધી નોહતી; અને તેવી વાતોની ઇઆદગારી તેવણથી મદદ મેલવી ચુકેલા ઘણા સખસોના જીગરમાથી કેટલીક મુદતસુધી ભુલાઇબી નોહતી.

જાંગીર શેઠના સંબંધમા જોડાએલા તેમના ભતરીજા શેઠ માણેકજી, થોડુંકસુધી કાકાની સંગાથે વેપારવણજમા સારી સંપજથી લાગુ રહેઆ, અને તે પછે કોક શબબની ગેર સમજુતીએ બેહુ વચેની મોહબતમા એકાએક ખલલ પડેલી જણાઇ હતી; પણ ઉડેલી ભાંજગડ સમાધાનીપર આવેઆથી એખલાસ પાછો સરૂ થયો, તે બાબેની વાતો સાંભલી સુલેહના ચાહનારાઓએ અતીઅંત ખુશી ઉપજાવી હતી. શેઠ માણેકજી જારે.૨૮ વરસની ઉંમરે પોહચેઆ, તારે અજલના હલકારાએ આવીને એટલીતો તાકીદ કીધી કે તેમને વધારે વરસોવર જીવવા દીધાજ નહીં; જેથી કરી કુદરતના કાએદાને આધીન રહી રોજ ૨૭ મો માહ ૨ જો શેહનશાહી શાલે ૧૨૦૭ ૫૦ એ જીંદગીને ખતમ કરી જાવેદાંની આલમ તરફ ચાલી ગયા. હાવી રીતની જુદાઇથી પોતાના પેઆરાં પરીવાર ઉપરાંત, બોહલાં કુટંબ તથા દોસત આસનાઓને દલગીરીના દરીઆવની ગંભખારીમાં થોડુંકસુધી ગીરેફતાર રેહવું પડેલું હતું. મરહુમ શેઠ માણેકજીના માનવંતાં મોહરદાર મોતલીબાઇ, જે જાંગીર શેઠની જીંદગીમા અવતરેલી માતરે એકજ પુરી દીકરી દેખાએછે, તેણીને પેટથી પેદા થયલા મી૦ નવરોજજી તથા નશરવાંનજી નામના બે દીકરાઓ, બાપના મરણ ટાંકણે ઘણીજ નાહની વએના હતા. આ બેહુ બાલકો બારેહકતાલાની બખશેસથી હવડાં પુરતી ઉંમરે પોંહચીને પોતીકા વડવાઓના નામની હસતીને જે પાછી પરકાસતી રાખતા માલુમ પડેછે, તેટલીજ તેઓની ઇઆદી ઉપરાંત વધારે વાતોનુ વરણન લખવા લાએકનુ હજી જાહેરમા જણાયું નથી; પણ તેઓના માનવંતા મમાવાએ દીપાવેલી કીરતી જે વખણાઇ રહીચ, તેને હવે હીંઆંથી શરૂ કરવા પર રજુ થવા માંગીએછે.

ભાઇ તથા ભતરીજાના જવાંની વએમા કવખતે એકેકની પુઠે થયલાં મરણથી, આ જાંગીર શેઠને ઉપજેલાં દુખનુ નીવારણ કરનારા ઉપલા તેમના

કરખરણની કુંપણીની પેહડીનુ કાંમ ઇ૦ સને ૧૮૩૦ થી ૧૮૩૬ સુધી, અને તરીજી મી૦ લાંનકેઆસતરની પેહડી ૧૮૩૯ થી ૧૮૪૧ સુધી તેવણ પાશે રહી હતી. નો૦ લે૦

એ દાતરાઓ જોકે બાર કરતા પાશે હતા, તોપણ તેણાની બાજુને હીંમત આપનારાઓની જુદાઇગીરીનો ગમ તે સાહેબ શેવટની ઘડી સુધી ભુલેલા જણાયાજ નહીં.

જેમ સરકારી મંડલીમાં, તેમજ સાહુકારોની સભા અને રાજદુઆરી દરબારની અંદર આ જાંગીર શેઠની જાહોજલાલી એટલી તો પરકાશી રહેલી હતી કે, તેઓ માહેલાં કોઈબી ઠેકાણાપર અગતના કારણશર તેવણની સારી સલાહ ઘણીજ ઉપીયોગી થઈ પડતી હતી; અને તેથી કરી આપણી વસતીમા સઘલી વરણના સખશો તરફથી મોટું માન પાંમતા હતા.

ફરેંચ વાવટાના સરકારી તથા વેપારી વાંહાણોની આડતનુ કાંમ આ સાહેબ ઘણીજ ચાલાકીથી જે બજાવતા હતા, તેની યાદગારીમાં તાંહાંની રાજદુઆરી સભા તરફથી તેમને ઘણી વખતે ઇનામ સાથે આબરૂ પતરો આવેઆ કરતાં હતાં; જે માહેલું એક ઉતમ માન માજી શાહનશાહ લુઇ ફીલીપે ઇશવી સંને ૧૮૪૦ મા જે મોકલાવેલ હતું, તેને હીંઆં નોંધી લેવા જોગ વીચારીએછે કે ઘટતા શબદો કોતરાવેલો શોભાવંતો શોનાનો એક ચાંદ આ શેઠીઆને ભેટ કીધો; અને તે ફરેંચ કોનશલ મોનશીઓર બારોતે એક દબદબા ભરેલી સભા મેલવીને તેઓની હજુરમા મોટી હોરમત સાથે તેવણના ગલાંમા ઓરવેઓ હતો.

આ શેઠીઆને હાથે તેમના દરજ્જા પરમાણે ઘણી સખાવતો થએલી સંભલાઇછે, પણ બનતાં સુધી કોઇની જાણમાં જાહેર લાવેઆ નોહતા. એવણની હઈઆતીમા દીવ ખાતેના હંમદીન ભાઇઓને એબાદત કરવા તથા ધરમ નીમના બીજાં રૂડાં કાંમો માટે આતશ આદરાનનું એક પવીતર મકાણ પોતાને ખાસ ખરજાંણેથી બંધાવીને રોજ ૨૬ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૯૯ ય૦ એ મજહબના ફરમાન મુજબની કીરીઆ સાથે ઈજાવેઆ પછે તેઓના ઉપીયોગ સારૂં જે સપુરદ કરી દીધુંચ, તેથી તેમની યાદગારી ચંદરોકાળ સુધી લેવાતી રેહશે. આ કારણશર સઘલા મલી રૂ ૧૪,૦૦૦ ખરચાયાછે, અને તે ઉપરાંત તેના જાયુક નીભાવસ માટે અલાહેધી કાહેડેલી રૂ ૨૦,૦૦૦ ની સરકારી વીઆજુકી નોટો તેમની વકીલાતણે શેઠાંણી માંણેકબાઈ તથા મોતલીબાઇના સવાધીનમાં જે સચવાએલીછે, તેમાંથી દર શાલે જોઇતો ખરચ પોંહચતો રેહછે. એબાદતખાનાની પુઠે તેજ ગાંમના મરણ પાંમતા જરથોસતીઓને માટે ય૦ ૧૨૦૨ મા એક દોખમું બંધાવી આપેલ, તે ઉપર રૂ૯૦૦૦ થયા. માટે એકજ ગાંમના હંમદીનોની સગવડ સાચવતાં આ શેઠે સખી દીલથી રૂ ૪૩,૦૦૦ ની સખાવત કીધેલી કેહવાઇછે.

મુંબઈમાં અનજુમનના હુગરાતથી એક દોખમું બાંધવાની અગત જારે ય૦ ૧૨૦૭ મા જણાઈ, તારે તેની ફરતી ટીપની અંદર આ સખી નરે પોતાને નામે રૂ ૧૦,૦૦૦, અને તેમના મરહુમ ભતરીજા શેઠ માણેકજીની નઇએતે રોકડા રૂ ૫૦૦૦ ઉપરાંત દોખમાની દેવાલ પાશેનો ડુંગર મરહુમ શેઠ ફરદુનજી લીમજી પાંડેના પાશેથી વેચાંણ કરી લીધેલો પંચાએતને ધરમ ખાતે આપેઓ, તે મલી રૂ ૨૦,૦૦૦ ની બખશેસ કીધી હતી; તો જોકે દોખમું તો તે પછે

શેઠ કાવશા બીસનીએ બંધાવેલી, અને જે કારણ સારૂં બધા મલીને અનજુમન તરફથી ભેગા થએલા રૂ ૯૦,૦૦૦ ને આસરે પંચાએતની પુંજીના રાખનદારો પાશે સચવાઈ રહેલા કેહવામા આવેચ, તેમા આ રકમબી ભેલાઈ રહેલીછે.

જાંગીર શેઠે જોઈએ એવી સખાવતં કરીને આ જાંહાંનમા મોટી નાંમવરી જે પરકાસતી મેલી, તેમા એક બાબદ એટલીતો ઉમદા વખણાઈ રહેલી કેહવાએછે કે, તેવનની સાથે લેણદેણ કરનારા બધી વરનના બેસુમાર વેપારી તથા ધંધાદારીઓ માહેલા જે લોકો તંગદસતીમા ફશેલા દેખાયા, તેઓ ઉપર પોતાના મુબલક નાણા લેણા નીકલતાં હોએ, તે છતાંબી તેઓને બનતી કોશેસથી બંચાવી લેવામા બરી બાહાદુરી વાપડતા હતા; પણ હરગેજ થાઈ કોઇની પાશેથી પોતાનું લેણુ વસુલ કરવા કાજે તેઓ ઉપર કશી તરેહની સખતી હઈઆતી સુધી તેનાએ ગુજારી નોહતી; અને તેમ કરતાં ઘણા સખશોએ લાખો રૂપીઆ તેવનના ડુબાડેઆચ, તે પણ મોટાં મનથી રાખીપણુ વાપડી જવા દીધેલા જાણવામા આવેઆછે. આ ઉપરાંત બીજું એમબી સાંભલેલીચ કે, તેવનના મરહુમ બાવા નસરવાંનજી વાડીઆની નાદારી વખતે જે લોકોનુ લેણુ તેવન ઉપર અકસમાત રહેલું હતું, તેઓ માહેલા કેટલાક સખશો પાછલથી બીરગસતે હાલમા આવેલા દેખાયા, તેઓને પણ આ સખી શેઠીઆએ અનવસતરથી સંભાલી લઈને સંતોસ પમાડેઆ હતા.

મરણ પાંમેલા પારશીઓને સચકીને થોડેક વાર ઘેરની અંદર જે લાદી ઉપર અલાહેદાં રાખેચ, તે લાદીઓ, રવાંણને અવલ મંજલ પોંચાડવા સારૂં ઘેરમાથી રવાંણે કરેઆ પછે, જો રપીથવન (ઇઆને હુનાલાની) રતુ હોએ તો ૧૦, અને પે હાવન (ઇઆને શીઆલા)નો હઈઆંમ હોએ તો ૩૦ દાહાડા તુલીક તે ઠેકાણેથી ઉંચકી નાખવામા આવતી નોહતી; અને તેથી કરી કાંઇજ નહી પણ મરનારની માહેતમ પોશી સારૂં તેના બેશીઓની તથા બાએસતાવાલી બાંનુઓ, તેટલા દાહાડા સુધી દરરોજ તાંહાં જઈને કમકમાટ ભરેઆં રદણો કરવા બેસતીઓ હતી; અને તે કારણસર સહવારતાં પેહલા પોહરથી ગએલી બાઈઓ છેક પાછલે પોહરે તાંહાંથી પાછી ફરતી હતી. હવી કંટાલા ભરેલી ચાલમા થોડેક દરજજે કોતાઈ થવાની કાલજી રાખીને, આપણા આ ગંભીર જાંગીર શેઠે તે વખતપર વખનાએલા શેહનશાહીના વડા દસતુર એદલજી દારાબજી સંજાંના પાશેથી, સાંભલેઆ પરમાણે મજહબની સરીએત મુજબનો ફતવો મેલવી લીધો હતો; અને તેટલાંમા પોતાના બેની તરફની બાઈ ભીખાઇજી તે મરહુમ શેઠ ધનજી મેતાના દીનસાની દીકરી, અને આપણી ગોદીના માનવંતા વડા વાડીઆ શેઠ જમશેદજી ધનજીભાઇની માતા રોજ ૧૯ મે. માહ ૧ લો શેહનસાહી શાલે ૧૨૧૦ ય૦ એ ગુજરેઆં, તારે તેનીના રવાંણને જે લાદીપર* સંજોગી રાખેલી હતી, તે લાદીઓ સચકારની સાથે પોતે આગલ ઉભા

* એ કારણ માટે થોડીક લાદીઓ આ શેઠે આગમનજથી ઘડાવીને અગતવેલા કાંમે લગાડવા માટે તઈઆર રખાવી હતી, અને તેવીજ લાદીઓ હવડાં વપડાવી માલુમ પડેછે. નો૦ લે૦

રહીને બાહેર કાહડી નખાવી હતી. આ બાબદસર જરથોસતી કોમમા થોડીક ચરચા ચાલી હતી, પણ જેમ જેમ લોકોના ધેઆનમા તે બાબેની સહમજ ઉતરવા માડી, તેમ તેઓએ એકેકની પુઠે લાદીઓને રવાણનીજ સાથે ઘેરમાથી બાહેર કહડાવી નાખવાની ચાલ એખતેઆર કરી લીધેલી કેહવાએચ, તોપણ હજી ઘણે ઠેકાંણે અસલી રેવાજ તેઓની સહમજ સાથે વલગી રહેલો માલુમ પડેછે; તે છતાં આટલીતો અસર થાઇચ કે મહીનાનું પાંથરનુ ચાર દાહાડાપર આવી અટકેલુંછે; અને થોડક ઘેર દસ દાહાડા બેશેચ તો તાંહાંથી ઘણા વેહલાં ઉઠી જાએચ; માટે આ બાબદમા થોડાક સુધારો જે થયોચ, તેની સરૂઆત કરનારા આ જાંગીર શેઠ શીવાએ બીજું કોઈજ માલુમ પડઊ નથી.

ઉપર જણાવેઆમા આવેઊચ તે મુજબ, આ જાંગીર શેઠને તાંહાં એક બેટી શીવાએ, નરવારેસની કોઈબી અઓલાદ હસતીમા નહીં હોવાને લીધે, તે બાઇને પેટે પેદા થએલા બે બેટાઓ મધેથી નાધલા નસરવાનજીને પોતાના પાલક તરીકે બોળે લઈને કાએમનો હકદાર વારેસ બેડવેઆ પછે, થોડા દીવસ સુધી સખત માંદગી ભોગવીને રોજ ૨૩ મો માહ ૮ મો શેહનસાહી શાલે ૧૨૧૨ ૫૦ ની પાછલી રાતરે કલાક બેને અમલે ગુજરી ગયા, તારે તેનાની ઊંમર ૫૬ વરસની ઉપર પાંચ મહીના ને ૨૨ દાહડાની માલુમ પડી હતી.

જાંગીર શેઠ જેમ પઈશે પુર હતા; તેમ ગરીબ ગુરબાંઓ ઉપર મયા મેહરબાણી રાખવામા બીન કશુર કેહવાતા હતા; અને ગંભીરી સવભાવની સાથે નમનતાઈ ભરેઆ ખવાસને સલુકાઈમા સમાવેઆથી, મુંબઈની વસતીમા એક મોહબાદાર શેઠીઆ તરીકે સરવેનો સારો ચાહ મેળવી ગયાછે.

શેઠાંણી મોટલીબાઈ.

આ સદગુણી બાનુની ઓલખ ઉપર આપી ચુકાચ તે પરમાણે મરહુમ જાંગીર શેઠની એક પુરી પુતરી, અને શેઠ માણેકજી નવરોજજી વાડીઆનાં વીધવા થાએછે.

બાપના મરણ ટાંકણે તેનાએ કરી લીધેલો પાલક, તથા ભરથારનો હક-દાર વારસ મલી બેહુ નાહની ઊંમરના બાલકો હોવાથી તેઓના વહીવટનુ સતા ભરેલું વકીલાતન પણું ચલાવવામા આ નેક બખત બાઈ એટલાંતો ચાલાક માલુમ પડઆંચ કે લાખો રૂપીઆના લેનદેન સંબંધી બોહોલી ઉથલ પાથલ એક મરદ નહી કરી સખે તે કરતાં સરસ રીતે સરાફી કામ બજાવીને બેહુ મરહુમ સાહેબોની અસલી થાપણને અતીશીઅ વધારી મેલઆથી તેઓને તાંહાંનો દરવીઅ હવડાં કરોડની કીરતીએ પુગેલો સંભલાએછે.

આ બાહોસ બાઇના બેહુ બેટાઓ (શેઠ નવરોજજી માણેકજી, તથા નશારવાનજી જાંગીરજી વાડીઆ) પુરતી વએ પોંહચીને વેપાર વણજ ચલા-વવા લાએકના થયા, તારથી તેઓને જુદા જુદા વહીવટનુ કાંમ તેનીએ શોંફી

આપેછે; તોપણ તે દરએક ઉપર વડાપણાનો હક પોતીકો રાખીને બેહુ બાઈ-ઓને સારા સંપજમા સાચવી બેઠાંચ, તે ખુબી ખરેખરી વખાણ લાએકની વીચારવામા આવેછે.

સખાવતના સુભ કાંમો જેના કીસમતમા જેટલાં સરજાએલાં હોએ, તે-ટલાંજ તેનાથી બની સખેછે; પછે આલમને જોઈએ તેવી સહમજ દોડાવીને તે સંબંધી ઈસ્તો જાહેરાંત અથવા બાતેનમા ગમે તેટલા સબકો સંભળાવે તેની અસર કદાચજ થાએછે; પણ આ સકરમી શેઠાંણી જે ધરમમા જનમ પાંમીઆંચ, તેની તાણુબી હઈડ ધરીને માહપુણના કાંમો જે સખી તબેથી તેનીએ પાર ઉતારી દીધાંચ, તેટલીજ તેનીની ઈઆદગારી હેઠલ જણા-વેઆ મુજબ વખણાઈ રહેલીછે.

પારશીના ધરમગુરૂઓનુ વડું પંથક કસબે નૌસારીમા સેંકડો વરસથી સચવાઈ રહેલુંછે, તાંહાંની અગીઆરી વાલી પુરાંણી એમારત ઘણીજ બીસ-માર હાલતમા આવેલી તથા સંકડારા ભરેલી જણાયા ઉપરથી, આ બાઈએ અસલ મકાંણને ૫ડખેની બીજી જગેઆ મેલવી લઈ મોકલાસ ભરેલી માહભારત એમારત બંધાવી આપી; અને તેમા આતસ આદરાનના પવીતર કેબલાને, રોજ ૨૬ મો માહ ૮ મો શેહનસાહી શાલે ૧૨૨૦ ય० એ પાછા તખતનસીન કરાવેઆ, તે ઉપર તેનીને ખાસ ખજાંણેથી કેટલા હજાર રૂપીઆ ખરચાયા તેની સંખીઆ સાંભલવામા આવી નથી.

આપણી ટાપુ ખાતે કોટમા પરશોતંમ ચીમાજી, અથવા પીઠાંના મોહલા અંદર, મરહુમ હીરા લાહેરના ઘેરથી તે છેક પારખની ચાલ સુધીની બધી મીલકતો ખરીદ કરીને તે ઉપર એક મજબુત એમારત જે બંધાવીચ, તાહાં રોજ ૨० મો માહ ૬ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૩૨ ય० એ પોતાના મરહુમ પીતા શેઠ જાંગીરજીની નઈઅતે આતસ આદરાંણને તખતે બેસડાવી તાંહાંના તમામ જરથોસતીઓની સગવડ સાચવી આપતાં સવાબનો મોટો હંમેશ હાંશેલ કરી લીધોછે; અને તે કાંમ સંપુરણ થતાં સુધી સગલા મલીને રૂ ૬૪,૩०० જે થયા, તે ઉપરાંત તેના જાથુક નીભાવસ માટે રૂ ૪०,००० ની સરકારી વીઆ-જુકી નોટો અલાહેધી કાહડીચ તેની ઉપજમાથી દરસાલે જરૂરીઆત જોગનો બધો ખરચ મલેઆ જાએછે. આ નેક કાંમમાબી મજકુર બાઈની સાથે તેનીના મેહરબાંન માતાજી માણેકબાઈએ પુનનો હીશો હાંશેલ કીધેલો સંભલાએછે.

એ ઉપરાંતબી શેઠાંણી મોટલીબાઈની મયાવંતી મેહરબાંણીથી સુરતના કેટલાંક પરગણા તથા દમન ખાતેના આતસઆદરાન અને દાદગાહનો ખરચ જે ચાલુ રહેલ્યામ, તેનોતો ચોકસ હીસાબ મલેઓજ નથી. અને તેનીની હઈઆતી સુધી હજી બીજાં ઘણાક પુનવંતાં કાંમો જે થવાના હોએ, તેની અગમચેતી આપેઆ કરતાં આશેઆવંતાઓને તે બાઈના આસરાની વકીપર રાખવાનુ બેહતર સહમજીએ છઈએ.

શેઠ પેસતનજી બંમનજી.

પારશી કોમની ઈઆદીમા હજીશુધી પંકાઈ રહેલા આ હીંમતવાન નર, અને શવતંતર શેઠીઆનો જનમ ય૦ ૧૧૨૭ ના શેહનશાહી બહંમન મહીનાને રામરોજે મુબારક થએલો માલુમ પડેછે. આ શુરા શેઠની કીરતી વીશે ઘણી વાતો બોલાએછે, અને તેની સાબેતી માટે શોધ કરતાં જેટલી હકીકત ખાતરી ભરેલી જણાઇએ તેટલીનીજ નોધ લેવાનો વીચાર કરીને હીંઆંથી તેમનુ વરણન વીરાતારી કહીએછે.

વીશેક વરસની ઊંમર પસાર કીધી તાંહાંશુધી તેનાની જીંદગીના અહેવાલે કેહવું પરીણામ ઉતારેઉં, તે બાબેની ખરી ખબર અજવાલેથી દુર રહેલી દેખાઈછે; પણ ય૦ ૧૧૪૯ મા મી૦ બરૂસ ફાસતની કુંપણીએ, (જે હવડાં મી૦ રીમીંગટનની કુંપણીને નામથી ચાલેછે) અતરે પેહલવેહલી પેહડી હુંઘાડી, તે દાહડેથી તેઓને તાંહાંની દલાલીનુ કામ આ શેઠ લઈ બેઠા; અને તેહવો સંજોગ સંધાયાથી થોડી મુદતમા ખુદ વેપારી તથા વાહાંણવટીને દરજ્જે પોંહતા.

પોતાના વેપારને વાસતે આ શેઠીઆએ બધાં મલીને પાંચ વાંહાંણો આપણી ગોદીમા જુદે જુદે વખતે બંધાવેઆં હતાં, તે મધેઃ—

ય૦ ૧૧૫૦ મા "બહમનીઆર" ટન ૭૫૦ નુ એ બારકસ ૧૧૬૦ ને શાલ ભાગામા આવેઉંછે.

ય૦ ૧૧૫૪ મા "મીલફરડ" ટન ૬૨૫ વાલું. આ બારકસ ૧૧૭૯ સુધી સફરે ફરતું હતું.

ય૦ ૧૧૫૯ મા "આંના" ટન ૭૪૯ વાલું, તથા "હીરો" મલી બે બારકશો ૧૧૭૧ સુધી એવણની માલેકીપણામા રહેલાં હતાં.

"ટાઝબક્ષ" ટન ૮૧૫ વાલું કેઆરે બંધાલું તેની તો ખબર નથી, પણ સફર કરતાં લડાઇ વખતે ૧૧૬૪ મા ફરેંચ મનવારના સપાટામા સપડાઈ ગયું હતું.

રૂઉની ગાંસડીઓ દાબવાના સ્કુરૂઓ હવડાં સેંકડો ભાગીદારોની મદદથી બંધાઇને ચાલુ થતાં આપણ જોઇ શખીએછે, તેહવા સ્કુરૂઓનુ એક માહભારત મકાંણ આ શેઠે પોતાને ખુદ ખરચે ય૦ ૧૧૫૪ અથવા ૧૧૫૫ ની શાલ, કોટ માહેલા સેંટ ટાંમસ દેવલની સાંમણે આવેલી અરમેનીએન લેન નામની ગલી અંદર બંધાવેઉં હતું; જાંહાંથી તે વખતની ઢપ પરમાણે "બફલુબેલ" નામની મોટા ઉઠાવવાલી હજારો ગાંસડીઓ દબાવીને દેશાવરો ખાતે એવણ મોકલાવતા હતા. એ કારખાંનુ શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજી પેસતનજીની જાહોજલાલી ભરેલી કારકીરદી સુધી તેઓ પાશે રહેલું હતું, અને તે બાદ પારકે હાથ ચહડીને તેજ મકાણુપર હવડાં "ફ્રોરટ પરેસ કુંપણી" ને નામે વરાળ યંતરથી ચાલતા નવી તરેહના સ્કુરૂઓ ગોઠવાએલાછે.

જાંહાંશુધી ઉપલાં બંધેલાં બારકશો આ શેઠના શવાધીનમા રહેઆં, તાંહાંતુલીક તેનાને ઘણાજ લાભકારી થયાં હતાં; પણ તે પછે ઇઆતો વેપારમાંથી

ફરાગતપાંમી તેનાએ વેચી નાખેઆં, અથવા તો તોફાંને તેઓનો અંત આંણેઓ હોએ, તે ચોકસ કહી શકાતું નહી.

આ શેઠના હયઆત વારેશો માહેલા એક ગરહસથ પાશે જે દ-શતાવેજ શચવાઈ રહેલોછે, તે જોવા ઉપરથી તેનાની જાહોજલાલી હેવી જણાઇ આવીચ કે ઇ૰ શને ૧૭૮૯ મા એક વાંહાંણ બાંધવા થકી તે વખતના ગવરનર, મેજર જનરલ મેડોસ પાશેથી ગોદીની રજા મંગાવી, તારે તેનો જ-વાબ પરથમ એવો મલેઓ હતો કે, બીજા લોકોના બારકશે માટે બધી ગોદીઓ રોકાઇચે તેથી તમોને જગેઆ મલી સકશે નહીં. આ બાબેની ખબર કાહડતાં હેવું માલુમ પડેઊં કે, તેણાનો કાગલ પોંહતો તે વખતે એક ગોદી ફાલતુ હતી, પણ લાગવગથી કોઈ બીજા શેઠીઆને વાસતે સાચવી રાખવાના હેતુથી એવણને જારે નાપાડેઊં, તારે એક બીજો પતર આ હીંમતવાન નરે ગવરનરની ઉપર લખીને કોઇની ખાતરદારી સારૂં તેમના કામને પછાત નાખવા સંબંધી ઠપકો આપેઓ; અને તેની અસર હેવી થઈ કે, તેજ કાગલની હેઠલ ગવરનરે પો-તાના ખતવટે ફાલતુ રહેલી ગોદીની પરવાંનગી તતકાલ લખી મોકલાવી હતી. સાંભલેઆ પરમાણે આતો માતરે એક શાધારણ બાબદ હતી, પણ તે ઉપરાંત પરજા ઉપીયોગી ઘણાક માહભારત કારણો વાસતેબી સરકારની સાંમણે કાએ-દાની હધમા રઈને, બલતવારીથી સરકશી કરતા અને તેમા આ શેઠ વારંમવાર ફતેહમંદ ઉતરતા હતા.

ઘરડા ગરહસથોથી હેવી વાતબી સાંભલવામા આવેલીછે કે, હરેક બાબ-દના સરકારી ધારા જારે પરજાની વીરૂધ નીકલતા જણાએ, તારે તેની સાંમણે આ સાહેબ સવતંતરપણાથી થઇને તેહવા કાએદા કહડાવી નખાવતા, અથવા તો તેમા કાંઈક સુધારો કરાવેઆવના રેહતા નોહતા; અને તેથી કરી તેણાને ગવરનર ડંકન સાથે સદા અનબનાવ ચાલતો હતો. હાવે સમે આપણા પુરાતંમ પટેલ ખાંનદાનના નબીરાઓના હાથમાથી, સરકારે સોંફેલી થોડીક હકુમતને અબતરા મેલવવાની મતલબ સાંધી, કોઈ સાહેબોએ મજકુર ગવરનરને ઇ૰ સને ૧૮૦૪ મા અરજી કીધી હતી, તે વાતની ખબર આ શેઠને જેવી મલી તેવાજ તેઓને સાથે લઇને ગવરનર પાશે પોતે ગયા. બેહુ સાહેબોની મુલા-કાત થતાંજ અરસપરસના અનબનાવની વાતો થોડાકવાર તેઓ તદન ભુલી ગયા, અને જે કારણસર રજુ થયા તેના ખોલાસામા શેઠ મજકુરે સહમજાવી કહીને સાથે લઈ ગએલા શેઠીઆઓનુ કાંમ પાર ઉતારી આપેઊં, તે બાબેની બીના આ નોંધ પાંને ૨૯૨ મા જણાવેલીછે, તાંહાંથી વાંચનારા સાહેબોને તેની સાહદત મલી આવશે.

શેઠ પેસતનજી વાડીઆના સાહસીક કાંમોની સાથે તેવણથી થાએલી સ-ખાવતો સંબંધી જે સમાચાર હાથ આવેઆચ, તેનો સમાસ હેઠલ કીધેલો જોકે ઘણો થોડા જણાએચ, તોપણ અગતના કારણ માટે તેટલો ધરમ માહ-પુણવંતો ગણાયોછે.

ઉદવારાની પાશે પારડી નામના ગાંમ મધે રાહદારી મુસાફરોના વીસામા

સારૂં એક ધરમશાળા પોતાની પેહલી મોહરદારની નઈઅતે ય૦ ૧૧૫૭ મા રૂ ૨૦૦૦ ખરચીને બંધાવી હતી. એ મકાણ આગલા દાહાડાઓ ઉપર મુંબઈ તથા ગુજરાતની વચે આવતા જતા મુસાફરોને ઘણુંજ ઉપીયોગી હતું, પણ હવડાં આગ ગાડીઓ ફરતી થયાને લીધે તેનો જાહજો લાભ લેવાતો નથી.

મરણ પાંમેલા પારશીઓના રવાંણોને અવલમંજલ પોંહચાડવાના ચોપાટીવાલાં પાહડી મકાણ ઉપર ચહડવાનો અશલ રસતો હેવોતો દીકટ હતો કે, સચકારને ઊંચકનારા શીવાએ સાથે જનારાઓથી ઉપર વેર જવાઈ શકાતું નોહતું; અને તેથી કરી તે લોકો લાચારે હેઠવાઈની વાડીમાહેલી ધરમની જગાપર જઈ પોતાની ફરજ અદા કરતા હતા. હાવું કાંમ મજહબના ફરમાંનથી ઉલટું થતું જોઇ, આ શાકરમી શેઠ તેનો કોઈ ઉપાએ શોધતા હતા, તેહવામાં તેમના મેહરબાંન માતાજી અમાબાઈ રોજ ૭ મો માહ ૨ જો શેહનસાહી શાલે ૧૧૫૯ મા મરણ પાંમેઆં તારે તેણીની નઈઅતે ડુંગરવાડીની હેઠવાઈથી તે ઠેઠ ઉપર સુધી પથરની પગતીઓ પોતાના ખુદ પઈસાથી મજબુત બંધાવીને તે વ્રખતની પંચાએતને સવાધીન કરી દીધી, તારથી સચકારની સાથે હમસરીક થતા જરથોસતીઓ છેક દોખમા સુધી જઇને રવાંણોને છેલો શેજદો કરેઆ, ઉપરાંત લીધેલી બાજ દરોબસત મુકવા પાંમેઆછે. એ શીહડીઓના બાંધકાંમ ઉપર આ સખી શેઠે રૂ ૧,૩૦૦ ખરચેઆ હતા; પણ તારપછે જેમ સમો બદલાતો ગયો, તેમ પંચાએતના ખરચથી ઘણીવાર મરાંમત થયાને લીધે અસલી હાલતમાં ફેરફાર પાંમીને આજ દન સુધી તે સલાંમત રહેલી માલુમ પડેછે.

સડતાલાના કાલની વખતે ગરગાંમડાં તરફથી શેંકડો ગરીબ જરથોસતીઓ ભુખમરાને લીધે બચાં છોકરાંઓ સહીત ય૦ ૧૧૬૦ મા અતરે ઘસડાઈ આવેઆ હતા, તેઓનો પરતીપાલ કરવા સારૂં આ શેઠે પોતાની સાથે મરહુમ દાદી શેઠ તથા નસરવાનજી વાડીઆને ભેગા લઈ માણેકજી શેઠની વાડીમા સગલાઓને ઉતારો અપાવી દસ મહીના સુધી રાખેઆ હતા. એ મુસાફરોને તેટલા વખત સુધી દાહડામા બેવાર પુરતાં ભોજનથી તરપત કરવાનો વહીવટ પોતાની આગેવાની હેઠલ સાચવી રાખેઓ, અને સારી તરદુદ વાપરી જે ખરચ કીધો, તેનો જુમલો કુલ રૂ ૧૬,૮૨૧।૧૫॥ દોકરાનો જણાયો હતો.* ખરચાએલી રકમને તરણ ભાગે વેહચતાં રૂ ૫૬૦૭)૧૩॥ દોકરા પોતે આપેઆ, અને બાકીના ઉપર જણાવેલા બેહુ સરીમંત શેઠીઆઓએ સરખે ભાગે ચુકાવી દીધા હતા. આ વાતનો વખત તો જોકે વહી ગયો, પણ એક સારાં કાંમની કીરતી ભરેલી કેહવત જે રહીચ, તે આ સુધાં તરણે સકલ ગુણી સખી દાતારોના પરીવારોને બહુ સંતોસ પમાડવા લાએક સહમજાએછે.

---

* એ બાબેના હીસાબનો આંકડો આ શેઠના એક વારેસની પાશે સચવાઈ રહેઆચ, તાંહાંથી હમારા જોવામા આવેઓછે; અને ખરચમા જે કરકરાર કીધેલી જણાએચ, તેનો ઓલાશો એજ હીસાબ હેવો દેખાડેછે કે તેટલી મુદતમા પારશીઓને તાંહાં ઘણીવાર થએલાં જમણોના ભોનાં આવતાં રહેઆં, તેથી તેટલા દાહડામા ખરચ કરવો પડેઓ નોહતો. નો૦ લે૦

સુરત તથા ભરૂચની વચે આવેલાં મોજે અંકલેસર મધે રેહનારા જરથોસતીઓના રવાંણોને આરાંમ ધાહ માટે, એક દોખમુ આ સખી નરે બંધાવીને રોજ ૧૯ મો. માહ ૬ ઠો શેહનશાહી શાલે ૧૧૭૯ માં ઈજાવેઆ પછે, તાંહાંની અનજુમનને સવાધીન કરી દીધું તે ઉપર ખરચેલા રૂ ૬૦,૦૦૦ જાંણુવામા આવેઆછે.

સડતાલા કરતાં સરસકાલ ઓગણોતેરમા* (તેની આગલે સાલ વરસાદ બીલકુલ નહી વરશેઆને લીધે) ઉતર તરફ ગજબ નાક પડેઓ હતો, તેની મુશીબત પાંમતા તાંહાંના હજારો હીંદુઓ તથા મુસલમીનો જારે આપણી તરફ ઉતરી આવેઆ, તારે માહજનના શેઠીઆઓ શા૦ દેવીદાસ હરજીવનદાસ, તથા નાગરદાસ હીરજી મોદીની સાથે આ સાહેબ સખી દીલથી સાંમેલ રહીને, તે બુખેમરતાઓના આસરા માટે ઘેર ઘેર ફરી મોટાં હુગરાંનાથી સુમારે સવાલાખ રૂપીઆ જે ભેગા કીધા, તેની અંદર પોતે પણ રૂ ૧૦,૦૦૦ ની સખાવત સમાવી દઇને સવાબનો હંમેશ હાંશેલ કરી લીધો હતો.

આ શેઠની સદગુણી બેટી સુનાબાઇ રોજ ૩૦ મો માહ ૬ ઠો શેહનશાહી શાલે ૧૧૮૧ ય૦ એ ગુજરી ગયાં, તારે તેનીની નઇઅતે જાથુક પુન કરવાનો હેતુ ઇછીને અંગરેજ બજારની અંદર ફારબસ સ્ટ્રીટ માહેલું વીશેક હજારને આસરેની કીમતનું એક ઘર, પોતાની અશકેઆંમતમાથી અલાહેદું પાડીને, તેના દસતાવેજો સહીત તે વખતની પંચાએતના અકાબર શેઠ ફરાંમજી નાનાભાઈ દાવરના સવાધીનમા શોંફવા માટે એક લખત તઇઆર કીધુ હતું; પણ સાંભળેઆ પરમાણે તે દસતાવેજ તેનાને આપેઆ વના તેનો વહીવટ હઈઆતી સુધી પોતેજ રાખીને, તે ઘેર ભાડાના વરશે દાહાડે બધો ખરચ બાદ જતાં નકી ઉપજતા રૂ ૧૧૦૦ હેઠલ જણાવેલાં ધરમ ખાતાંઓમા પોંહચતા કરતા હતા. તેમાઃ—

જરથોસતીઓમા જે લાચાર લોકો હોએ, તેઓના બચાંઓને પરણાવી આપવાના કારણસર	૪૨૫
એવીજ હાલતના હમદીનં મરદ તથા ઓરતોની પરવરેશી માટે....	૪૨૫
બેશી વગરના નાતીલાઓ મરણ પાંમે તેના મોહતપર ખરચવા સારૂં..	૨૫૦

આ શેઠીઆની હઈઆતી બાદ ઉપલાં ધરમ ખાતાંનો વહીવટ તેનાએ કરીં લીધેલા પાલકો માહેલા શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજીના સવાધીનમા આવેઓ, તારથી કેહચ કે ઘણી મુદત સુધી દરોબસત ચાલેઆ કીધો હતો; પણ પાછલના પતલા વખતને લીધે તેની ઉપજનો જો ગેર ઉપીયોગ થતો હોએ તો, તે બાબે હમારી શોચના ધેઆનમા લઇને તે ધરમ ખાતાનું ઘેર બેહુ શેઠીઆઓએ પોતાની હઈઆતીમા તરસટ દીડ કરી પંચાએતની પુંજી સાચવનારા અકાબર સાહેબોના સવાધીનમા શોંફી દેવું જોઇએ, કે જેથી કરી તેઓની મેહરબાન માતાજીના નેક નામની ઉતમ સખાવત ચંદરોકાલ સુધી હસતીમા રેહ.

* એ દુકાલ સંવત ૧૮૬૯ ની સાલમા ગુજરાત તરફ પડેલો સહમજવો. નો૦લે૦

આ શોખીલા શેઠીઆએ પરેલ ખાતે ય૦ ૧૧૬૦ મા બનાવેલો "લાલબાગ" નામનો એક રલીઆમનો ચમન, તેના પુર બાહાર પર એટલો તો વખનાયો હતો કે, બાહેરના દેશાવરો તરફથી આવનારા મુસાફરો ખાખસુસ તાંહાંની ભેટ લઈને* આરાસતે કીધેલા બંગલા, તથા બગીચાની ગમતથી મોટી ખુશી ઉપજાવતા હતા; પણ કેહવાને દલગીરી ઉપજેછે કે, જમાનાના જાલમી દોરની સાંહમણે તેનો દબદબોખી કાએમ રહેઆ નહીં તો નહીં, પણ તેની માલકીખી હકદાર વારેશો પાશેથી સદનતર નીકલી ગઇછે.

શેઠ પેસતનજીની પેહલી પરણી બાએડી (બનાજી ખાનદાંનના મરહુમ શેઠ નાનાભાઈ બેરાંમજી દાવરની દીકરી માણેકબાઇ)ને પેટે સુનાબાઈ નામની દીકરી સીવાએ કોઈખી નરવારસ નહીં થયા ઉપરથી તે બાઈ હઇઆત છતાં આ શેઠ બીજી ઓરત પરણી લાવેઆ, તારે તેનીને પેટેખી કોઈજ ફરજંદની વરધી થાઈજ નોહતી; પણ તે સાહેબ કોઇ હીંદવાંની અબલાને છુપી રીતે પોતાની મોહબતમાં મેલવી લીધાથી તેનીએ એક દીકરો અને એક દીકરી મલી બે ફરજંદો જે જણી આપેઆં,† તેઓને એવાંતો ગુપતમા રાખેઆં હતાં કે, તે ભાઇ બેહેનો મોટાં થઈને મજહબમા આવેઆં, તથા મકતબમા જઈને વીદ્દઆ હાંશેલ કરવા લાગાં, તે છતાં પણ પોતાના મરણ સુધી બે વીસવાસુ માણશો સીવાએ કોઈનેખી ખબર પડવા દીધીજ નહીં. આ વાત અંધારાંમા રહેઆને લીધે, તે સાહેબ જારે રોજ ૨૦ મો માહ ૧૧ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૮૫ ય૦ એ બરોબર ૫૮ વરસની ઊંમર પુરી કરીને ગુજરી ગયા, તારે તેનાની દીકરી સુનાબાઇને પેટથી અવતરેલા શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજી ઉપરાંત, જરબાઈ, બચુંબાઈ અને ધનબાઈજી નામની તરણ દીકરીઓ મલીને પાંચો ફરજંદોને તેઓના સાવકાં મમાઇએ પાલક દાખલ લઈ હકદાર વારસ ગણેઆં હતાં; અને તે પછે કેહચ કે કોઇ લાંમખી મુદતે પેલી મોહબતવાલી હીંદવાનીને પેટથી પેદા થએલાં બાલકો જાહેરમા જણાઈ આવેઆં હતાં.

આ સુખવાશી શેઠીઆ જોકે કોઈ ભએંકાર મરજની સકત બીમારીમા કેટલુંકસુધી ઘણા હેરાંણ રહેઆ અને તે દરદની પીડા પોતાથી નહી ખમાઈ સકી, તોપણ સેવટની છેલ્લી ઘડીસુધી તેમાથી તેવન આરાંમ પાંમસે, હેવી ઉમેદ બતલાવીને પોતીકા એસીઓ તથા મીતરોને સદા સધીઆરો આપતા હતા;

---

* એ વખત પર મુંબઈમા માતરે પરેલ ખાતેના તરણ મકાંણો જે તારીફ લાએક જણાતાં હતાં, તેમા સરકારી મેહલ, સીતારીબાગ, અને આ ગુલજાર બગીચો હતો; જે જોવા જનારા દેશીઓને આ સખી શેઠીઆથી તે છેક શેઠ દાદાભાઈની જાહોજલાલીના વખત સુધી છુટ મલતી હતી, એટલુંજ નહી પણ ૧૮૦૩ ની આગથી ઘેરબાર વીના વેરાણ થઈ પડેલા પારસીઓને કેટલીક મુદત સુધી તાંહાંના ચોકમા વીસાંમો આપી તેઓની બરદાસત વઠીક લેવાએલી માલુમ પડીછે.

† દીકરાનું માણેકજી અને દીકરીનું આવાંબાઈ નામ રાખેલ હતું અને તે બેહેનુ પાલણખી આ મરહુમ શેઠના પઇસાથીજ તેઓ દરએકની હઈઆતી તુલીક ચાલેઆ કીધું; જે પછે થોડુંક થયું બેહેન (મુંબઈમા) અને ભાઈ (પુના તરફ) ગુજરી ગયાં તેનો દાહડોવાર જાંણવામા આવેઓ નથી. નો॰ લે॰

પણ મરણની થોડાજ કલાક આગમજથી તેનાને માલુમ પડઊં કે, અજલની દોરી તુટવાનો વખત હવે નજદીક આવેઓછે. આટલી એસારત ચેતીઆથી પેલી જાહાંન તરફ જવાસારૂં પોતાને પેદા કરનાર પરમેસવરના દાહપણ, તથા તેની કુદરતી કરાંમત ઉપર પુરતો આધાર રાખીને તેમની પાસે આવી બેઠેલા એ-સાવંદોની હજુરમા હીંમતથી પોતે સંતોસ પકડતા જણાયા હતા.

જીંદગીની આખરી વખતે પણ પોતાનુ ચીત ઠેકાંણે રાખીને, ઘણા પેઆર તથા જે વીસે તેવણ આગમજથી વખણાએલા હતા, તેવી સલીસ ભાસાથી પાસે બેઠેલાઓને કહી સંભલાવેઊં કે, "ભાઇઓ માહરો વખત આવી પોંતેલો મને "માલુમ પડેછે, માટે જગત કીરતારની મરજી મુજબ તે આવંદની હજુરમા "જવા સારૂં તેના હોકમને તાબે થાઊંચ. આ દુનીઆંમા અદા કરવાનુ છેલું "કરજ મરણછે, અને તે ફરજ કુલે ઇનસાંણોને જે લાગેલીછે તે મોડે યા "વહલે સરવેને બજાવવી પડેછે. ઓદા જારે જે દીવસ થેડવે તારે, અને તે "વખતે વગર ધીલે આપણને જવુંજ જોઇએ. હુંએ જોયું કે આ માંદગીમાંથી "આરામ મલવાની ઉમેદ જારે ફોકટછે, તારે કોઇબી મનુસથી કદાચજ બની "સખે હેવી રીતે જીવવાની આશેઆ હું બીલકુલ રાખતો નથી; અને તેજ "પરમાણે તમો સરવે જણાઓએબી વખત આવતાં તાબેહ થવા સારૂં માહરી "નકલ કરવી (યાને મરણ ટાંકણે તેમના જેવી હીંમત રાખવી); માહરી જીંદે-"ગીમા હુંએ જે કાંઇ કીધુંચ, તે ઉપર તમારી નજર દોડાવજો, અને તે જી-"દગી હુંએ સારી રીતે ગુજારી હતી હેવી તમારી ખાતરી જો થાએ તો, માહરા "ગયા પછે તેટલી યાદદાસતને તમો સંતોસથી સંભારજો; કેમકે તે આવંદની "મેહરબાંનીભરેલી મદદથી માહરાં કાંમોમાં સદા મહને ફતેહ મલતી હતી; "અને હીંદુસતાનથી તે છેક ઈંગલાંડ સુધી મહને હેવાતો બલવંત મીતરો મ-"લઆ હતા કે, તેઓની મમતાથી શેવટે સારૂંજ પરીનામ હુંએ ઉતારેલુંછે. જેવી "ચાલ હુંએ ચલાવીચ તેવીજ તમોબી જારી રાખજો, અને આ દુનીઆમા "હવે માહરે કાંઇબી ઇછવાનુ બાકી રહેઊં નથી; શીવાએ કે ઓદાતાલાએ જેવી "મેહરબાની માહરા ઉપર કીધીચ, તેવીજ બખશેસ માહરા ગયા આગમજ તે "કીરતાર પાશે માગુચ કે માહરા કબીલા ઉપર તે સાહેબ સદા રાખે."

જરથોસતી મજહબ ઉપર ચુસત રેહેનારાની મરતી વખતે હાવી ગંભીરાઈ ભરેલી નેકી, અને ઓદા ઉપરનો પકો ભરોસો હતો. એવણના મરણથી એ-બીલા કબીલા અને દોસતોમાજ નહી, પણ દરેક કીસમના દોસીઓને તેમની ખુટ ખચીત માલુમ પડી હતી. પોતાની જાતી હુશીઆરીથી મેલવેલા દર-વીય તથા વગ વાપડતાં તેવણ હેવાતો બલવંત થઇ પડઆ હતા કે, કોઈબી રીતની લાલુચ રાખેઆવના હીંમતનો ઉપીયોગ સખીપણાથી કરતા હતા. પો-તાની ભરજવાંણીના વખતથી વેપારના કાંમની અંદર જે પરોટાઈ રહેલા હતા, તે બીશેનુ વરણન તો ઉપર સમાવી ચુકા છઇએ, પણ તે ઉપરાંત સાંભલેઆ પરમાણે યુરોપીઅન ગરહસથોને જે જે એશીઆટીકો મલેઆ, તેમા આ મર-હુમ શેઠ અંગરેજી ભાશા, દાહપણ ભરેલા વીચારો, સંસારી તથા સરકારી

ફાએદા કાંણુનોથી સારી રીતે વાકેફકારીમા ઘણા સરસ જણાયા હતા; અને તેહવા સદગુણો સમાવી રાખેઆને લીધે પોતાના હંમદીનો માહેલા ઘણા માતબર લોકો વચેના ટંટાઓનો ફૈસલોબી તેવણ હેવીતો સંતલસથી ઘેરમેલે કરી દેતા કે, તેમ જો નહીં બનેઉં હોતતો કેહચ કે તેવા વખતપર તેઓ પાએમાલ થઈ ગએઆ હોત.

શીકલ ઉપરથી શેઠ પેસતનજીનો દેખાવ જેમ ઘણો ભલો, તેમજ દબદબાથી ભરપુર સંભલાયોછે, અને તે સાથે જાતી ગનાન તથા પુખત વીચારથીજ તેવણ પરકાશી ગયાછે. સકમાઇથી મેલવેલી દોલતનો મોટો ભાગ જારથી તેનાએ એમારત બાંધવામા રોકવા માંડઓ, તારથી તે છેલ્લીવાર બીમાર થયા તાંહાં તુલીક બેસુમાર બંગલાઓ અને બાગો બનાવીને આ મુંબઈ ટાપુની કેટલીક ઉજડ જગાઓને ગુલજાર કરી દેખાડી; અને તેથી કરી દેશીઓની દોલત યુરોપીઅનોના સુખ માટે રોકવાની તમેહ જાણે આ ગરહસથીજ પડી હોએ તેવું તે વખતપર કેહવાતું હતું. જે જે યુરોપીઅનો આ સખી શેઠના બંગલાઓમા રહી ગયાચ, તેઓની મરજી મુજબ મીલકતમા સુધારો તથા સગવડ કરી આપવામા જે ઘણાજ ઉલટમંદ દેખાતા હતા, તે પેસતનજી વાડીઆ ઉપર જણાવેલાં વરસ તથા મહીનાને રોજે આપણી વસતીમાથી અસબાબ ઉઠાવી મીનોઇ આલમમા જઈ મલેઆછે.

શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજી પેસતનજી.

મમાવાના પાલક થએલા આ બેહુ ભાઈઓ માહેલા વડા રોજ ૧૨ મો માહ ૮ મો શેહનસાહી શાલે ૧૧૭૧ મા, અને નાહાના રોજ ૨૬ મો માહ ૪ થો શેહનશાહી શાલે ૧૧૮૧ ય૦ એ જનમ પાંમેલા માલુમ પડેઆછે.

ધરમ બાપની બોહલી અસકેઆંમતો હવાલામા આવેઆ પછે, તેને ઉપીયોગમા લાવતાં ભવીસના માહાબલની મદદથી આ સાહેબોએ દરવીઅનો ભંડાલ એટલો તો વધારી મેલઓ હતો કે, તેની જડ જાણે પાતાલ સાથે લાગીને ઉપજતાં ફલો તરાંબાંની તરેજુરીમા સચવાતાં હોએ, એવો આવાજ આલમને મોહડેથી વગર સંધે સંભલાયા કરતો હતો; એટલુંજ નહીં પણ પઈસાના પરતાપથી વેપાર ખાતાંના મોટમોટાં મથકોમા મી૦ દાદાભાઈ તથા મનચેરજી પેસતનજીનાં નામો પરખેઆત થઈ રહેઆં હતાં.

મુંબઈના એકથી તે બીજા છેડા સુધીના વીસતાર માહેલી કોઈબી જગેઆ, આ સાહેબોની મીલકત વના ખાલી હોએ એવી જણાઈજ નોહતી; અને તેથી કરી અડધું શેહર તેઓની એમારતો સારૂં રોકાઈ રહેલું કેહવાતું હતું.

પોતીકા સારા વખતમા આ સાહેબોએ ખજાંણાની થેલી માહેથી કેટલીક રકમો કાહડીને ધરમનીમના સારાં કામ સારૂં જે સદકે કીધેલીછે, તે વીશેની

બધી બાતમી તો હમોને મલી નથી; પણ જેટલી હકીકત જાહેરમા જણાઈ ચુકીચ, તેનોજ સમાસ હીંઆં નોધી લેવા ચાહીએછે.

ય૦ ૧૧૯૯ મા ઉદવારા ખાતેના શારવેથી પુરાંના, અને સંજાંનવાલા પેહલ-વેહલા આતસબેહરાંમના કેબલા વાલું અસલી મકાન બીસમાર હાલતમા આવેલ હતું, તેને નવેસરથી બંધાવીને અસલ કરતાં મોટું કરાવેલ તે ઉપર રૂ ૨૫,૦૦૦ ખરચેઆ હતા.

ય૦ ૧૨૦૦ મા વાડીબંદર તરફ રેહનારા જરથોસતીઓને તાંહાંના ધરમનીમના કાંમો માટે એક અગીઆરી* બંધાવી આપી તે ઉપર ખરચેલા રૂ ૨૦૦૦

ય૦ ૧૨૦૩ મા પરેલ ખાતેના લાલબાગની અંદર એક અલાહેધી જગોએ એમારત બંધાવીને તેમા આતસ આદરાન† તખતે બેસાડેઆ હતા, તેના કાંમ સારૂં બધા મલી ખરચેલાનો સુમાર રૂ ૬,૦૦૦ નો સાંભલવામા આવેઓછે.

ય૦ ૧૨૦૫ મા વસાઈ ખાતે ગાંમની બાહેર હવાવાલી જગેઆ ઉપર મુંબઈ તથા ગુજરાત વચે ફરનારા મુસાફરોને માટે બંધાવેલી ધરમશાલાને માથે ખરચેલા રૂ ૪,૦૦૦–આગગાડીઓ ફરતી થાઈચ તારથી એ મકાંન મુસાફરોના કાંમમા તો આવતું નથી, પણ જે જે સાહેબો તાંહાંની શેલઘાહ સારૂં શીધારેચ, તેઓને અતી ઉપીયોગી માલુમ પડેછે; અને તેટલા માટે તેને હમેસાં સારી હાલતમા રાખવા તથા તેની નીઘેદાસતી સારૂં બેસાડેલાં માણસનો ખરચ હજી સુધી તેનાને તાંહાંથી પુરો પડતો કેહવાએછે.

ય૦ ૧૨૧૩ મા સુરતના સઈએદ પરાંની અંદર તાંહાંના જરથોસતીઓના ઉપીયોગ માટે એક અગીઆરી બંધાવીને અનજુમનને હવાલે શોંફીચ તેની લાગટના રૂ ૪૦૦૦ થએલાં સંભલાએઆછે.

ય૦ ૧૨૧૫ મા ભેસાન નામના ગાંમડાંના જરથોસતીઓને વાસતે એક અગીઆરી પોતાના બંધેવી મરહુમ વાડીઆ શેરાબજી ફરાંમજી રોજ ૧૧ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૧૪ ય૦ એ મરણ પામેઆ, તેની નઈઅતે રૂપીઆ બે હજાર ખરચીને જે બનવાવી આપી, તે તેનાની વરશીપર ઈજાવી તાંહાંની અનજુમનના સવાધીનમા શોંફી દીધીછે.

---

* વાડીબંદરની બધી જગેઆ જાહેરના ઉપીયોગ માટે સરકારે ઈ૦ સને ૧૮૬૪ અથવા ૧૮૬૫ મા વેચાતી લઈને તાંહાંના અંમલાઓ ભાંજી નાખેઆ, તે વખતથી એ અગીઆરી સદનતર નીકલી ગઈછે. નો૦ લે૦

† માઠાં ભાએગે આ આદરાંન સાહેબને ય૦ ૧૨૨૧ મા તાંહાંથી કાહાડી લઈને દશેક વરસ સુધી વાડીઆ હોરમજજીના આતસબેહરાંમ વાલાં મકાનની અંદર અલાહેધી જગોપર લાવી રાખવા પડેઆ હતા; અને તે પછે પરેલ તરફ મરહુમ શેઠ મનચેરજી જમશેદજી વાડીઆએ બંધાવેલાં બીજાં મકાનમા ૧૨૩૨ ય૦ એ તખતનસીન કીધા, તાંહાં હવડાં સુધી સચવાઈ રહેલાછે. નો૦ લે૦

આટલીજ બાબદોમા ખરચાએલા માતરે અડધાલાખ રૂપીઆની અંદર જાહેરમા જણાયાચ, તે હસાબે છુપેઓ ધરમ કેટલો થયો હોએ તેની મુનસફી વાંચનારા સાહેબોએ કરી લેવી જોઇએ.

ચહડતી દસાનો દસત જાંહાં સુધી લંબાતો રહેઓ, તાંહાં તુલીક આ શેઠીઆઓબી સરીમંતમા ગણાયા કીધા; અને મમાવાના મરણ પછેથી તે છેક ય૰ ૧૨૧૯ સુધી લગભગ ૩૪ વરસવેર સારી આંટથી સરાફી તથા શોદાગરીના વહીવટ ઉપરાંત કેટલીક અંગરેજી પેહડીઓ ખાતાંની દલાલીના કામો ચાલુ રાખેઆં; પણ નશીબ ઉપર નાશીપાસીની શેહ આવી નડઆથી જણાવવાને અતીઅંત દુખ ઉપજેચ કે, તેઓનો ચાલુ વેહવાર ઇ૰ ૧૮૫૦ ના ડીસેમબરની ૩૦ મી તારીખથી એકેદમ અટકી પડઓ; એટલુંજ નહી પણ દેનદારીનું દબાંન સફાઇ કરવા માટે જે તરસટીઓ થેડવાયા, તેઓના હસતકમા સરવે અસકેઆંમત તથા અસબાબ જઇ પડઓ; અને. તે દાહાડાથી તે આજદન સુધી આ બેહુ ભાઇઓ પોતાનો અસલી જાહોજલાલી ભરેઓ પરકાસતો દાહાડો પાછો જોવા પાંમેઆં નહી.

મરહુમ શેઠ પેસતનજી વાડીઆએ મેલવેલી દોલતને આ સાહેબોએ સવાધીનમા લીધા પછે અતીઅંત વધારી, અને તે માહેલો જેટલો ભાગ ધરંમના કાંમોમા ખરચેઓ, તેટલીજ ઇઆદગારી હાલના જમાના સાથે જોડાઇ રહેલી. આ બેહુ ભાઇઓને તેઓની હઇઆતી સુધી જેમ સંતોસ પમાડનારી સહમજાએચ, તેમજ તે પછે તેઓના નેક નાંમોની કીરતીબી કેહવાતી રેહશે તેમા તો કશો સંધે નથી.

શેઠ હોરમજજી બમનજી.

બમનજી બાવાના પાંચ પુતરો માહેલા સરવેથી આ નાંધલાની નેક નાંમીનું વરણન વરતાવેઆ આગમજ, તે નામવરનો જનમ ય૰ શાલે ૧૧૩૫ મા થએલો જણાયોચ, તે હીંઆ જાહેર કરીએછે.

વાડીઆ ખાંનદાનના નબીરાઓમા વેપારની વલન પકડનારા આ સકરમી શેઠીઆ જે તરીજા કેહવાએચ, તેની સરૂઆત ય૰ ૧૧૫૫ થી સાંભલવામા આવીછે; અને તે દાહાડાથી પોતાની બધી જીંદગી દુણીઆંના ઘણાક મુખીઅ ભાગો ઉપર રોજગાર રચવામા તેનાએ ગુજારી હતી. તરીસથી વધારે વરશો સુધી મી૰ ફારબસ કુંપતીની નામીચી પેહડીના વડા સર ચારલસ ફારબસ બારોનેટ સાથે* ભાઇચારો સાંધીને અરસ પરસના વેપારમા રોકાયાને લીધે, મુંબઇ ખાતાંનો વેપાર જે જે જગોએ ફેલાવેઓ, તે તરફ પેહલે વાંગેના એક નામીચા શેહરી શોદાગર તરીકે વખણાએલા હતા.

* જાંણવા મલે ય૰ ૧૧૬૩ મા શેઠ હીરજી રેડીમણી ગુજરી ગયા પછે આ સાહેબનો પગ કોઇ પણોતે ચોપડીએ પેઠો હતો. ના૰લે૰

પુરાંણી કેઆલિણુદરોમા બારકશોની જે ટીપો નોધાઇચ, તેમાંથી હેઠલ જણાવેલાં સફરી મોટાં વાંહાંણો આ શેઠીઆની માલિકીમાં બંધાએલાં માલુમ પડ્યાં છે.

સરવેથી પેહલું "લવજી ફેમેલી".. ટન ૯૨૫ નુ ૫૦ સને ૧૧૬૦ મા
બીજું—"અપટન કેઆસલ".. ટન ૬૨૭ નુ ૫૦ સને ૧૧૬૨ મા
તરીજું—"એશીઆ" ...... ટન ૭૪૦ નુ ૫૦ સને ૧૧૬૭ મા
ચોથું—"ડંકન" .... ટન ૪૦૦ નુ ૫૦ સને ૧૧૭૨ મા
પાંચમું—"પરાઇમ" (બરીગ).. ટન ૧૫૩ નુ ૫૦ સનેની ખબર નથી.
છઠ્ઠું—"મીલફરડ" ટન ૬૫૫ વાલું મરહુમ વાડીઆ પેસતનજીના ગુજરેઆ પછે વેચાલું, તારે વાડીઆજી શેઠ નવરોજજી જમશેદજીની પાંટીમા પોતે ખંડી રાખેલ હતું.

એઓ માહેલાં કેટલાંક બારકશોના પોતે ખુદ માલેક હતા, અને કેટલાંકોમા તેમના દાસટમીતર મી॰ ફારબસ કુંપનીની નામીચી પેહડીની પાંટી હતી; પણ સરવેની જીંદગીને જેમ અંત આવેછે, તેમ આ માહેલું એકબી બારકસ આજે સલાંમત રહેલું નથી.

વેપારને વાસતે જેવાં વાંહાંણો કીધાં, તેવાજ રૂઉ દાબવા માટે ઘેરના સ્કુરૂઆની એક એમારત આ શેઠે કોટના મરીન સ્ત્રીટ નામના મોહલામા બંધાવી હતી; અને તાંહાંથી હજારો ગાંસડીઆ પોતાની, તથા બીજા વેપારીઆની ચંપાઇને દેશાવરો ખાતે જતી હતી.

આ શેઠીઆની સખીપણામા સમાએલી ઘણી વાતો માહેલી માતરે એકજ યાદી જે ઉતંમ જાણવામા આવીચ, તેને હાલના હીંગાંમપર જાહેર કરવી જોઇએચ કે ઉપલાં બારકશો માહેલાં એકે ૫૦ ૧૧૭૨ ના શાલની મોશમમા જે ઘણો નફો મેલવેઓ, તેમાથી રૂ ૩૦,૦૦૦ પોતાની તરણ બેહણોને સરખે હીશે ભેટ કીધા હતા; જેમાં ગુલબાઇ તથા જાઇબાઇને સરકારી વીઆજુકી નોટો, અને મેહરબાઇને માટે દોરડાં વણવાની કરદોરી આગલ એક ઘેર લઇ આપીને ભાઇપણાનો સાચો હક બજાવેઓ હતો. હાલી ભેટ તો જોકે તેમની ઉદારતા મુજબ પોતાના કુટંબીઓ તથા અતલક દોસતો ઉપરાંત ગરીબ ગુરબાંઓમા ઘણીવાર થાઇ હશે, પણ જેટલી હકીકત હાથ આવી તેટલીજ હીંઆં ટાંકી દેખાડીએછે.

શેઠ હોરમજજી વાડીઆનો દેખાવ, તેમની સાદાઇથી અંજાંણેઆ લોકોની પીછાંણમાં કુછ બીસાદ ધરાવનારો નોહતો; પણ જેમ તે ભોલો તેમ ભલાં મનનો અને મોહભાવાલો હતો. બાહેરના હાવા દેખાવની સાથે આ સાહેબ અકલમા એક માહપુરૂસ જેવા, અને બધી બાબદોની ખબર અંતર રાખેઆથી પોતાની બાજી સંભલાવામા ઘણાજ સાહુચેત કેહવાતા હતા.

સઘલી વરણના દેશીઓનો લાભ શોધવાની સોચનાથી તેઓની રીતભાત તથા દરેક વરગના કાએદા કાંણુનો સંબંધી જે તજવીજ રાખતા હતા, તેથી આ શકરમી શેઠ તેઓને એટલા તો અગતના થઇ પડ્યા હતા કે, જેબી

કોઈ પોતાનો ઈનસાફ ખાનગી રીતે તેમને સોંફતા તો, તેમના ફડચાથી બેહુ બોરદુવાલાઓ રાજી થાઇને સંતોસ પાંમતા હતા. એ ઉપરાંત આ શેઠીઆ હેવીબી કાલજી રાખતા જણાયા હતા કે, કોઇબી કીસમના દેશીઓ તથા યુરોપીઅનોનુ બને તેટલું શુખ સોધવું; અને તેવી સારી ખાશીએતને લીધે આ શેઠનુ નેકનામ સરીમંતોની સંફમા સરવેથી પેહલો દરજ્જો ધરાવતું હતું.

ઈ૦ સને ૧૮૦૩ મા આપણી ટાપુ ખાતે લાગેલી ભએંકાર આગથી કોટનો પોણો ભાગ બલીને ભસંમ થયો હતો, તે વખતે કેહચ કે, સરકાર તરફથી હેવો હોકમ નીકલ્યો હતો કે, કોઇબી દેશીએ હવે કોટમા રેહવું નહીં; પણ તેની બાહેર મકાંણો સોધી લીએ તાંહાં વુલીક થોભવા ફરમાવેઉં હતું. આ ઉપરથી આપણા શાકરમી શેઠે, ચંદનવાડી તરફ એક મોટી જગેઆ તતકાલ હાથ કરી લઇને, તેના થોડાક ભાગપર ચાર ગાલાની એમારત* પોતાના રેહવા માટે બાંધવા માંડી; અને બીજી તરફ વેલાત ખાતે મુકદમો મોકલાવી હેવી દરખાસત ચાહી હતી કે, દેશીઓને કોટમાથી ખશેડવા નહીં જોઇએ. કેહચ કે હાવી અરજ કીધામા આ શેઠની સંગાથે બધા દેશીઓ સંપજ રાખી સાંમેલ રહેઆ; અને તેની અસર હેવી ઉપીયોગી થાઇ કે, હીંઆંની સરકારનો હોકમ વડા સતાવાલાઓએ રદ કરીને દેશીઓ જે કોટમા વસતા આવેઆચ, તાંહાંજ તેઓને જાથુક રેહવા દેવાનુ ફરમાન મોકલાવેઆ મુજબ બધા દેશીઓ ભેગા આ શેઠબી કોટ માહેલાં પોતાના અસલી મકાણમાં કાએમ રહેઆ; અને ઉપલી ચાલીઓ તથા તેની પછવાડે ૧૭ ગાલાની બીજી ચાલીઓબી† બંધાવીને પોતીકા હંમદીન ભાઇઓને તેમા ભાડે રાખેઆ.

એ ઉપરાંત મારવાડી બજારને નાકે, અને મુંબાદેવીના દેહડાંની સાહમણે, "અલાઇ બાગ"ને નામે ઓલખાતું એક માહભારત મકાંનબી આ શેઠીઆએ (ખબર નથી કે કહેઆ શાળમા) બંધાવેલું હતું; અને તે સર અવસરે જરથોસતીઓને વાપરવા માટે અપાતું હતું; જેની લંમબાઇ, હાલમા શા૦ મોતી રૂગનાથની હવેલીને નામે ઓલખાતી એમારતથી તે તેની પાછલ ૧૧ મોટી એમારતો ઉપરાંત

---

* આ મીલકતો મરહુમ વાડીઆજીના નબીરાઓ માહેલા શેઠ હોરમજજી બમનજીના વારસામા આવેલી હતી, પણ જમાનાની ગીરદેશીથી તેમના કરજ માટે કોરટના આફીશીઅલ આસાંઇનીએ ઈ૦ સને ૧૮૭૩ ના સપટેમબરની ૧૦ મી તારીએ જાહેર લીલાંઉમા જારે વેચાવી, તારે આ મરહુમ શેઠના સકરમી તથા સદગુણી પુતર શેઠ અરદેસર હોરમજજીએ રૂ ૫૦,૦૦૦ બદલે આતસ બેહરાંમના હસાબની થાપણમાથી ખરીદી લઈને, પોતાના મુરબીનો મરતબો જેમ દીપતો રાખેઓછે; તેમ એની પાછલ આવેલી બીજા નબીરા શેઠ જમશેદજી બમનજી હસતકની ૧૭ ગાલાવાલી ચેહલીબી, એજ ઉપીયોગી ધરમ ખાતાંમા હવડાંથી તે જવાન શેઠ પોતાને નામે, અથવા વેચાણ તરીકે તરસટપણામા થોંફી આપશે તો, નેઆગાણોના નેક નામની સાથે તેનાની કીરતીબી ગવાતી રેહશે. નો૦ લે૦

† એ ઉપરાંત સામસામી એક ચેહલી આ શેઠે કોટમાબી બંધાવેલી હતી, તે જો કે ઘણું થયું વેચાઈ ચુકીચ તોપણ તેનુ અસલી નામ હજીસુધી હસતીમાંથી તદન ખશેઉં નથી. નો૦ લે૦

હીંદુઓએ બંધાવેલા ધરમ ખાતાંના ઓટલાઓ (જેઓના મોહડાં કાલકાદેવીના રસતાપર બીરાજતાં દેખાએચ) સુધી હતી. એ મકાંન અસલમા ધરમ ખાતે અપાએલું ન હોવાને લીધે, કોક સંજોગથી ઈ૦ સને ૧૮૩૧ અથવા ૧૮૩૨ મા આ શેઠના સાહેબ જાદાઓને વેચી નાખવાની ફરજ પડી, તારથી એકની પાશેનુ પોહોલું મકાન અનેક હાથમા જઈને તે ઉપર મોટમોટી હવેલીઓ બંધાવી બેઠુંછે.

ચરનીવાડીની ચાલીને પડખે બાકીની જગેઆ રહી, તે ઉપર એબાદત-ખાના માટે એક અંમલો ઉઠાવીને, તેમા રોજ ૨૦ મો માહ ૨ જો શેહનશાહી શાલે ૧૧૭૭ ય૦ એ પોંતાના મરહુમ બાવા બમનજી લવજીની નઈઅતે, અને તેમના પુન માટે આતેંશ આદરાનને તખતનશીન કીધા; અને તેજ ચોકની અંદર જરથોસતીઓને સરઅવસરે વાપરવા કાજે જમનવારના ઓટલાઓ બંધાવી આપેઆથી લોકોની સગવડ આજતુલીક સચવાઈને આ સકરમી શેઠની કીરતી ગવાતી રહીછે.

મુંબઈની રચનાને રોણક આપનારો "શીટારી બાગ" નામનો એક રલીઆંમનો મેહેલ, આ શકલગુણી શેઠીઆએ પરેલ ખાતે ય૦ ૧૧૬૨ ની શાલમાં બંધાવીને હેવો તો શીંગારેઓ હતો કે, તેહવા વખતપર બાહેરના દેશાવરો તરફથી જે લોકો હીંઆં આવતા, તારે મુંબઈની અવનવી ચીજોમા પરેલ ખાતેના સરકારી મેહેલ તથા લાલબાગ ઉપરાંત આ ગુલજાર ચમનની ભેટ પણ તેઓ મોટા હરખથી લઈને તરપત થતા હતા; કારણ કે તેહવે સમે એ શીવાએ બીજાં કોઈબી મકાંણો ગંમત આંપનારાં હીંઆં હતાંજ નહીં. આ મકાણ "લવજી કેઆસટલ" ને નામે પરખેઆત થઈને તેમના શકરમી દીકરા શેઠ અરદેશર પાશે હેવી તો જાહોજલાલીના પુર બાહારમા સચવાઇ રહેલીચ કે, ફકત બાહેરનાજ દેખાવથી જોનારાઓના દીલને સંતોશકારક કરેચ, તો તેની અંદર જઈને જે જોએ તેને મનશે જીંનત શીવાએ બીજું કાંઈજ માલુમ પડે નહીં. આ શીટારી બાગની તારીફમા આપણી ટાપુ ખાતે ગાનારીઓમા વખણાઇ ગએલી ભાગી તથા ગંગા નામની મરાહઠણ રાંમસગરોએ જે લાવણી જોડી હતી, તે બધી તો વખત વહી ગયાને લીધે ભુલાવામા પડીચ પણ જે ગંમત આપનારૂં આખું ગાએણ ઘણા વરસો સુધી ગવાતું હતું; તેનુ મથાલું આ રીતે હમોને યાદ રહેલુંછે:—

"મુંબઈ શેહર ગુલજાર, ઉશીમે માહીંમ પરેલકા જંગલા,
દરમીઆને ખુબ જોર હવા, હોરમજજી શેઠકા બંગલા."

પારસી પંચાએતમા ય૦ ૧૧૮૧ ની સાલથી પરમુખ તરીકે બીરાજીને પોતાના ગરીબ ટોલા ઉપર ઘણો રૂડો ચાહ રાખતા હતા. ધરમખાતાંની પુંજીબી તે વખતના રાબેતા મુજબ એજ સખી નરના સવાધીનમા જે રેહતી હતી, તે આકેબતનો અંદેસો કરી ય૦ ૧૧૯૩ ની સાલમા પોતાને તાંહાંથી કાહડીને, એજ કોમના ૪ શેઠીઆઓના વીસવાસ હેઠલ સોંફી; જેનો વહીવટ ચલાવવા માટે વડા તરીકે પોતે, બીજા શેઠ ફરાંમજી કાવસજી, તરીજા વાડીઆજી શેઠ

નવરોજજી જંમશેદજી, અને ચોથા શેઠ (તે પછે થએલા બારોનેટ) જંમશેદજી જીજીભાઈ મુકરર થએઆ હતા; અને તે થાપણ જે રૂપીઆ અઢાર હજારને આસરે હતી, તે એઓમાહેલા છેલ્લા શરીમંત સાહેબની સોચનાથી મી॰ રીમીંગટન કરાફરડની કુંપનીમા વીઆજે જમે કરાવી, તારથી તે આજ દાહાડા તુલીક એ નામીચી (હવડાં મી॰ રીમીંગટની કુંપણીને નામે ચાલતી) સરાફી પેહડી આપણી પંચના આડતીઆ તરીકે સચવાએલીછે.

જેમ એક ભરથાર અને પીતાનો પેઆર ભેલાએલો હોએથ, તેમજ આ શેઠીઆ પરજામા એટલા તો પરોટાએલા હતા કે, જારથી તેવણ શેહજ માંદગીના બીછાંણાપર પડેઆ, તારથી તેણાની સરીરસાણતી સંબંધી આસીરવાદ ચોતરફથી વરસવા લાગા; પણ દીન ઉપર દીન વધતી ગએલી બીમારીની મુસીબત લગભગ છ અથવાડીઆં સબુરી સાંથે ખમેઆ છતાં, કજાએ જારે તેણાને તનદરોસતીપર તદન આવવા નહીંજ દીધા, તારે આ શેઠ સાહઠ વરસની વએ અમનમા ગુજારેઆ પછે, પોતાની અઓલાદથી ઉતરેલાં વંશાવલીની ટીપમા જણાવેઆ મુજબ તરણ દીકરાઓ ઉપરાંત, આઇમાએ તથા ખરશેદબાઇ નામની બે દીકરીઓ મલી, પાંચ ફરજંદોને, જનમ આપનારી એક હીંમતવાન વીધવા નામે મેહરબાઈની રખેવાલી હેઠલ સોંફીને રોજ ૬ ઠો માહ ૬ ઠો શેહણસાહી સાલે ૧૧૯૫ ય॰ ની બામદાદે, પોતાનુ પવીતર રૂહ બારેહકતાલાની બખસેસપણામા અરપણ કરીને મીનોઈ આલમનુ સુખ સરજવા માટે આ જાહાનથી ચાલી ગયા; અને તેથી કરી તેમના ઘણાક તાબેદારો, અતલકીઆ મીતરો ઉપરાંત દુરના ગરીબ બેસીઓમા તેઓના આ પરતીપાલ કરનારની ખુટે થોડુંક સુધી અતીસીખ દુખ ઉપજાઉં હતું; એટલુંજ નહીં પણ આ મરહુમના નેકનામની ઇઆદ તેમના હીંદ તથા યુરોપખાતેના બોહલા મીતરો, તેમા અગત કરી જેઓ તેમની સાથે કામકાજના વહીવટમા અરસપરસ ગુથાએલા હતા, અને જેઓ તેણાની ઈમાનદારી તથા સાહલેસાઈ ભરેઆ ચોખા વેહવારથી લાભ મેલવતા હતા, તેઓના જીગરમાથીબી લાંમબી મુદત સુધી ભુલાઇ નોહતી.

આ સરીમંત શેઠીઆએ દરવીઅનો ભંડાલ ખરચીને જેટલી અસકેઆંમતો મેલવી, તેમા છાસતી માહેલાં મોટા વીસતારવાલું કુરલાનું ગાંમ સરકાર પાસેથી ઈજારે રાખીને અતીઅંત વધારો કીધો હતો. કેહચ કે એ રસીલું ગાંમ ય॰ ૧૧૮૫ મા દર સાલે ૩૭૦૦૦ ના થોકાનુ ભરનુ કબુલીને સવાધીન લઈ લીધું, અને તેની આએપત લગભગ ૧૦ વરસ વેર ઉપજાવેઆ પછે બાકીનો ભોગવટો, પોતીકા હકદાર વારેસોને વાસતે જે મેલી ગયા, તે વીસેનુ વરણન ઘટતી જગોએ જણાવેઆમા આવસે.

શેઠ બમનજી હોરમજજી.

બાપની કીરતીને પરકાસ પમાડનારા, અને પોતાની નેકનામીને બુલંદ દરજ્જે પોંહચાડનારા બે બરખુરદાર બેટાઓ માહેલા આ વડા શેઠ બમનજી બાવા, ય૦ ૧૧૭૭ ના સેહણસાહી ૪ થા મહીનાને આસતાદ રોજે જનમ પાંમેલા જણાઈ આવેઆછે.

તેમનો પરતીપાલ કરનારા પીતા જારે ગુજરી ગયા, તારે આ શેઠ માતરે ૧૮ વરસની ખીલતી જવાંણીના બાહાર ઉપર આવેલા હતા; અને જોકે મનની ચંચલાઇથી એલમનો અભીઆસ, તથા સંસારની સરજત સહમજવા ઉપર તેવણ ભારે કોસેસ કરતા હતા, તોપણ કાએદા પરમાણે તેનાની ઉંમર પુગતી નહીં ગણાયાને લીધે, મરહુમ વાડીઆ હોરમજજીએ પોતાના વેપાર ખાતાંનો બોહોલો વહીવટ મરણ ટાંકણે આપણી ટાપુપર પરખેઆત થઈ ગએલા મરહુમ શેઠ મોતીશાહના વીસવાસપનામા (એક વકીલ તરીકે) સપુરદ કીધેલો હતો; અને તે સરીમંત શેઠીઆએ પરમાણીકપણું જાલવીને, સુરખી તોલના એક મેહરબાંણ મીતરના માન ખાતર તેનાને તાંહાંનો કારોબાર ઘણીજ દરૂસતાઇથી બજાવતા રહેઆ પછે, આ શેઠ જારે કાંમ અટોપી લેવાં લાએક જણાયા તારે મરહુમ વાડીઆજીની બધી અસકીઆંમત તેમના હવાલામા સોંફી દીધી; અને તે છતાંબી આ શેઠીઆની મોહબત શેઠ મોતીશાહ ઉપર એટલી તો ઉસકેરાએલી હતી કે, તે સાહેબ જાંહાંશુધી જીવતા હતા, તાંહાં તુલીક તેમને તાંહાંના કામ ઉપર નીતીની રાહે સારી દેખરેખ રાખતા હતા.

બાપીકી મીરાસ હાથ આવેઆ પછે, પોતાના ભાઇઓ નામે રૂસતમજી તથા અરદેસરની સાંમેલગીરીમા, મી૦ બમનજી તથા અરદેસર હોરમજજીને નામે વેપાર તથા આડતખાતાંની પેહડી સથાપીને તેનો વહીવટ એટલો તો બુલંદીએ પોંહચાડેઓ કે, હીંદ તથા યુરોપથી તે છેક ચીન શુધી પેહલે વાંગેના સુધા, શેઆંણા તથા નીતીમાન વેપારી તરીકે વખનાયા; અને તે પછે તેવીજ કીરતી એખીલા શેઠ અરદેસરના માલેકપણાથી તે પેહડીએ આજ દનસુધી હોરમતની રાહે જાલવેલી આપણ સંતોસથી જોતા રહીએચ.

પોતાને તાંહાંના વેપાર ખાતાંનો વજન વધારવાના હેતુથી, આ સાહેબોને નામે ય૦ ૧૧૯૭ માં બંધાએલાં ટન ૭૫૭ વાલાં એક વાંહાંણનુ નામ "હોરમજજી બમનજી" રાખવામા આવેલું હતું; જે સાતેક વરસ સુધી ચીનની સફરે ફરેઆ પછે, આથમી ખેપ માટે ય૦ ૧૨૦૫ અથવા ઇ૦ સને ૧૮૩૬ માં હંકારી ગએલું, ચીનના દરીઆવ તરફ તોફાંનની આંફતમા સપડાઈને માલ તથા જાંણ સહીત જલવાશી થયું, તેની કાંઈજ નીશાંણી હાથ આવી નોહતી.

તરણે ભાઇઓ ય૦ ૧૨૧૭ સુધી વેપાર વણજમા વીટલાઇ રહેઆ પછે, તે માહેલા વચલા ભાઈ રૂસતમજી રોજગારમાથી પોતાનો લાગભાગ તથા બાપીકી મીરાસનો હીશે આવેલો વારસો ચુકાવી લઇને છુટા પડેઆ; અને આ શાકરમી શેઠની સાથે તેમના નાધલા ભાઈ અરદેસર બાયુક જોડાએલાજ રહેઆ.

મરહુમ બાપે વશીએતનામામા હેવી ઇચ્છા જણાવેલી હતી કે, તેમને નામે આતસબેહરાંમનો એક આહભારત કેબશે તેમનીજ થાપણમાથી બનાવવો. તેહવો સુભ વખત જારે સાહે થયો, તારે આ શકલગુણી શેઠીઆએ પોતાના બેહુ શાહરીક ભાઇઓના એક વીચારથી, બાપનો હોકમ અંમલમા આંણવાની તઇઆરી કીધી; અને ચંદનવાડી તરફ જાંહાં એજ મરહુમ શેઠે આદરાંન ગોઠવેલા હતા, તાંહાંથી તે કેબલાને પછવાડેની એક એમારતમા કાએમ મકાણ કરીને, આગલા અંમલા સાથે પાશે આવેલી દક્ષીણ દશા તરફની ખાલી જગેઆનો થોડો ભાગ બાંધકાંમમા લીધાથી એબાદતખાનુ વધારેઆ પછે, મજહબની સરીએત મુજબ આખાં વરશ સુધીની સંમપુરણ ક્રીઆ સમાપત થયાથી આતસબેહરાંમ સાહેબને* રોજ ૧૭ મો માહ ૨ જો શેહનશાહી શાલે ૧૨૦૦ ય૦ એ જરથોસતી નાધલી મોટી અનજુમનની હજુરમા તખતે બેસાડેઆ. મરહુમ દાદીશેઠની પછે ૪૭ વરસને બે મહીનાની મુદતે સ્થાપેલા આ બીજા કેબલાને હવડાંજ ૪૩ વરસ પુરાં થયાંચ, તાંહાંતુલીક તેને હસતીમા આણનારા શકરમી શેઠીઆઓના નેકનામો, પીતાના પુન માટે જેમ પમરતાંછે, તેમજ એ મુબારક કેબલો† સલાંમત રેહતાં સુધો તેઓની કીરતી પરકાશેઆ કરશે. એ કેબલા ઉપર મુતવલીપણાનો અખતીઆર આ શેઠે પોતાની હઇઆતી સુધી જેવી વરતણુકથી વાપરેઓ હતો, તેવીજ સતા તેણાની કજાબાદ તેમના વડા દીકરા શેઠ હોરમજજીના હવાલામા સોંફાએલી સંભલાએછે.

આ શેઠીઆના અંમીરી ખવાસ તથા ગંભીરાઇ ભરેલાં જીગર વીશે જેટલું સહરાવી લખીએ તેટલું થોડુંજ કેહવાએ, અને તે બાબેની બધી બીના હજીસુધી ઘણાક સાહેબોને અજાંણી નથી, માટે ટુકાંમા એટલીજ ઇઆદી હીંઆં આપવી બસ ધારીએચ કે, આ જમાનેના બમનજી બાવા વેપાર વણજની સાથે રાજદુઆરી કાંમોમાં ભેલાઇ રેહતાં તેવણનો આખો જનમારો વહી ગયાને લીધે હેઠલ જણાવેલી કોઈબી મંડલી તેવણની હાજરી વના કદી ખાલી દેખાઇજ નોહતી; જેમાં:—

સરકારની સાહેતાથી સ્થાપણ થએલી કેળવણી ખાતાંની બોરડમા ય૦ ૧૨૧૯ ની આખેરીથી મરહુમ શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજીની બદલીએ એક અધીકારી ચેડવાએલા હતા.

ય૦ ૧૨૨૧ મા પેહલવેંહલી ઉભી થએલી આગલી બોમબે એસોશીએસનની સભાના નાએબે સરનશીનનુ માનબી એનાએજ મેલવેલું હતું.

* ઉપલી એમારતનું બાંધકાંમ મરહુમ મીસતરી ભીખાજી સંતોકજીના ઉપરીપણા હેઠલ થયું હતું, અને તેમા આતસબેહરાંમને તખતે બેસાડવાની ક્રીઆ શેહનશાહી ટોલાના વડા દસતુર મરહુમ એદલજી દારાબજી સંજાંનાએ કીધી હતી.

† જેની સાચવની માટે બેહોલી પેદાએસવાલી અરાકેઆંમતો અલાહેધી કાહડીને તેના રાખનદારો પાશે આપેલી એરલી તો બીશીઆર સંભલાએછે કે, આ ધરતી ઉપર કોઇ રીતની આફત નહીં ગુજરે તો સુરીય પરકાસતો રેહે તાંહાંસુધી તેને નીભાવવાનુ તેઓથી બની સખશે. નો૦ લે૦

સુલેહના અમલદારની જગેઆ સાથે, માજી ગરાંડ જુરીનો અધીકાર પણ તેણાની પાશે હતો.
કોલાબા કુંપની, તથા પરોપરાઇતરી સ્કુલનુ ડાએરેકતરપણુબી તેનાએ ચલાવેલ હતું.
એલફીનસટન ફંડના તરસટી ઉપરાંત, પારશીઓને માટે વારસાહીસા તથા લગણ તલાકના ધારા સરકાર પાશે બંધાવી મંગાવવા સંબંધી ય૦ ૧૨૨૪ મા સ્થાપેલી "લા આસોસીએસન" નો ઓહદોબી હઇઆતી તુલીક માનથી તેનાએ જાલવી રાખેઆ હતો.

એ સીવાએ બીજી કેટલીક જાહેર સભાની અંદર આ શેઠને સમાઈ રેહવા વીશેનું સાંભલેલંચ, પણ તેની ચોકસ ખબર નહી મલેઆને લીલે હાથ આવેલી ઇઆદીનેજ માતરે ઉપર જણાવીછે.

"કોરટ આવ રીકુએસટ" નામની નાધલી દેવાંની અદાલત, જે આગલા વખત પર દેશીઓમા નાધલા મેઅરની અફીસને નામે આસકાર હતી; તેમા નેયાય ચુકવવા માટે આ કામેલ શેઠને નાંમદાર સરકારે ય૦ ૧૨૧૦ ની સાલમા દર મહીને રૂ ૪૦૦ ના પગારથી કમીસનર તરીકે નેમેઆ હતા. હાવો માન ભરેલો ઓહદો મુંબઇમા દેશીઓને માટે પેહલવેહલો જે જાહેર થયો, તે લગભગ ૧૧ વરસ વેર સવતંતર પણાથી સાચવીને સરકાર તથા પરજા તરફનો એકસરખો ચાહ તેનાએ મેલવી લીધો હતો. ય૦ ૧૨૨૧ મા નાંધલા તથા મોટા મેઅરની આફીશો, જે જુદી જુદી કીસમના નાધલી રકમના દેવાંની મુકદમાઓ છાંડનારી "કોરટ આવ રીકુએસટ" તથા "સમાલકાઝ કોરટ" હતી; તે બેહુને એબીઠી કરીને એકથી તે એક હજાર રૂપીઆ સુધીના ચુકાદા માટે મોટા પાયાપર "સમાલકાઝ કોરટ" ઉભી કીધી, તારે આ સાહેબની નોકરીની ગરજ નહીં રેહેઆને લીધે, તેનાએ પોતાના ઓહદા પર દેખાડેલી ચાલાકી માટે નામદાર સરકારે જાહેરમા મોટો ઉપકાર માનતીવેલા વરસ એકનો પગાર બેટ દાખલ એનાયત કરીને બંધ પાડેલી ઉપલી કોરટના કમીસનરપણાપરથી માન સહીત તેનાને રૂખસત આપી હતી.

ઇનસાફના કાંમમા કીરતી પાંમેલા આ શેઠ બમનજીને નામદાર સરકારે બીજી વાર ઇઆદ કરી ઇ૦ સને ૧૮૫૯ ના વરસને વાસતે આ શેહરના હાઈ સરીફનો સરફરાજી ભરેઆ ઓહદો બખશેઓ હતો. આગલા વખતપર એવાં માનનો લાભ ઘણુ કરી અંગરેજોનેજ મલતો હતો, પણ વેલાત ખાતાંની રાજદુવારી મંડલીઓની મેહરબાંણી ઉતરેઆથી તેમા દેશીઓનેબી સાંમેલ કરવાની જે ફરમાસ સરકારને થઈ, તેની પેહલવેહલી નવાજેસ ઇ૦ સને ૧૮૫૬ મા શેઠ માણેકજી ખરશેદજીએ મેલવી હતી; અને બીજા ભાગ્યેગસાલી ગરહસથ આ નરે નેક નામ ગણાયા હતા.

કુરલાંનુ ગાંમ આ સકરમી શેઠના સરતાજે પેહલવેહલાં વરશે દાહાડે રૂ ૭૦૦૦ ના થોકાથી જે ઇજારે રાખેલ હતું, તેની માહસુલ, માલુમ પડેઆ મુજબ ૨૩ વરસમા દોહોડ લાખથી વધારે રૂપીઆ સરકાને અપાઇ ચુકા હતા;

અને તેહવોજ વેરો વરશો વરસ ચાલુ રેહતો લામબી મુદતે લાખોની સંખેઆ થઈ જાએ; માટે આ શેઠીઆએ એક અછી ગોઠવણ શોધી કાહડીને, જે વખતે આપણી ઉપર હકુમત ચલાવનારો ગવરનર સર જેમસ રીવેટ કેઆરનાક અતરે હતો, તારે ૫૦ ૧૨૦૯ ની સાલમા મજકુર ગામના થોકાને હસાબે રૂ ૨૦,૦૦૦ નો ઊંચકો એકેદમ સરકારમા ભરેઆથી તાડ તથા ખજુરાંની ઉતપંતીનુ માહસુલ લેવાનુ સરકારે જારી રાખતાં બાકી તાંહાંની બધી ઉપજની માફી સતા ભરી સનદથી ચંદરોકાલ સુધીની કરી આપેલી કેહવામા આવેછે.

શેઠ બમનજીના ઉદાર મનની વલાન પરમાણે તેવનથી સખાવતના કાંમોની બીશીઆર થયાંજ હશે, પણ તેની વીગતવાર ટીપનો થાગ ન જડ-આથી જે વાત જાહેરમા જણાઈચ, તેનેજ માતરે હીંઆં નોધી લઈએચ કે, ઉપર જણાવેલાં ગાંમના ગરીબ રેહવાશીઓને તેઓની બીમારી વખતે અઉ-સદની અવકડા જારે બહુ પડવા લાગતી પોતે જોઈ, તારે તે ઉપર દાતાર દીલની દયાથી ધેઆંન પોંહચાડીને ૫૦ ૧૨૨૫ મા પોતાના મરહુમ માતાજીના પુન માટે ધરમનુ એક દવાખાનુ હુંગાડીને ચાલુ કરી આપેઊં; અને તેવનના માંગેઆથી દરદીઓની માહવજત માટે તે વખતના આપણા નામવર ગવરનર લારડ એલફીનસટને સરકારના ખરચથી એક તબીબને પણ તાહાં શોંફી દી-ધાથી, હાવું માહપુનનું કાંમ તેમની નેક નામી સાથે હજી સુધી નીભાઇ રેહેલું માલુમ પડેછે. કેહચ કે, તે દવાખાનાનો આસરો પાંમવા સારૂં સારી મોસ-મમાં દરરોજ ૩૦ જણાઓ, અને કચડાએલી રૂતુપર સવાશોથી વધારે આવતા રોગીશોને સરખી મદદ મલેછે.

હરેક બાબદના સુધારા ઉપર આ શેઠની શોચના જે સદા ઉસકેરાતી હતી, તેની સાબેતીમા એકજ દાખલો તેમની ઇઆદગારી માટે મલી આવેઓચ કે, આપણા માજી કોટવાલ તથા શેહર સુધરાઈના કમીસનર મી૦ ફારજેટે ઈ૦ સને ૧૮૬૧ મા કોટના મધીઅભાગને શોભાવંતો કરવાનું કામ જારે ઉઠાવેઊં, તારે શેઠ બમનજી બાવાની બાહાધુરી ભરેલી મદદ તેને નહીં મલી હોતતો, પોતાની ધારનામા તે કદાચજ ફતેહમંદ થાતે; પણ આ સખી નરે બાપીકી મીલકતો ભાઈની મસલતથી મેધેઅમ ભાવે વેચી, અને તેથી કરી તે તરફ "એલફીનસતન સરકલ" બનાવવાનું તેને સવલ પડેઊં. ટાંઉનહાલની પાશે માંડવી, તથા હેનસાહવાલી અફીનની વખારને નાકે થઈને મી૦ ફારબસ કુંપની નામીચી પેહડીને પડખેની એમારતો સાહમને આવેલા અસલી ગરીન ચોકથી* તે આ વાડીઆજીની પુરવ તથા પછમની પુરાંણી હવેલીઓ ઉપરાંત, તેની

* એ જગેઆના મધીઅ ભાગપર રૂઉનો, અને માડવીની બાહેરના લતા તરફ લોઢાંનો જથો, આગલા વખતમા પડી રેહતો હતો; તે ઈ૦ સને ૧૮૨૩ મા તે જ-ગોએ લાગેલી આગ પછે રૂઉનો જથો તાંહાંથી તતકાલ ઊંચકાઈને પાલવાની ભાગલ બાહેર ગયો, અને ટાંઉનહાલ તઈઆર થયા પછે લોઢાંનો જથોબી કાહાડીને બજા-રની ભાગલ બાહેર લઈજવામા આવેઆ હતો; પણ સમો ફેરવાયાને લીધે તે બેહુ જીસમના માલની જગેઆ દરેક ઠેકાંણેથી બદલાએલી માલુમ પડેછે. તો૦ સે૦

આશેપાશે આવેલી સરકારી મીલકતો બાંજવામાં લીધાથી, હાલની ગોલાકાર મીલકતો તરફ આગલી ધપની કશીએ નીસાંન હવે બાકી રહેલી નથી.

આ શેઠીઆએ પોતાની કાબેલીએત ભરેલી કારકીરદીમા જનમ દીવસથી ગણતાં ૫૪ વરસ, ને પાંચ મહીના પસાર કીધા પછે, જમના પગ ઉપર રસવીકારનો મરજ એકાએક હેવો તો શેતંમ લાવેઓ કે, તેની મુશીબતમા બીજા અઢારેક દાહાડા સુધી બારે પીડાકારી ભોગવી રહીને, રોજ ૧૩ મે માહ ૧૦ મે શેહનસાહી શાલે ૧૨૩૧ ય૦ એ બારેહકતાલાની રેહમત પાંમવા બેહસતનસીન થયા.

જરથોસતી તોલા માહેલો એક જહલકતો હીરો જે જતો રહેઓ, તેનો શોગ સાંભલેઆ પરમાણે મુંબઇની વસતીના મોટા ભાગે પાલેઓ હતો; અને જે જે કારખાંનાઓ સાથે તેનાનો સંબંધ જોડાએલો હતો, તેઓએ તથા તે ઉપરાંત બીજા ઘણાક કાંમદારો અને વેપારના મથકોએ એક દાહાડા તુલીક પોતપોતાનો વહીવટ બંધ રાખીને આ મરહુમ તરફ માનની છેલ્લી નીસાંની બતલાવી હતી.

મરહુમ શેઠ બમનજી બાવા પોતાની પાછલ એક વીધવા, બે દીકરાઓ અને તરણ દીકરીઓ ઉપરાંત ભાઇ ભતરીજાઓ ભેગા ઘણાક પીતરાઇઓ તથા બેશીઓને, દરએકના છઇઆંઓ સહીત જે મેલી ગયા, તેઓ બધાઓને હાંરૂ અનમુલું જહવેરાત ખોહવાયાથી થોડી મુદત સુધી મોટી ગમગીની ઉપજી રહેલી હતી.

મરણને તરીજે દાહડે થએલી ઉથમનાની કીરીઆ વખતે તેમની ખાસ પુંજીમાથી રૂપીઆ અડી હજારને આસરે પારસીઓને લગતાં જુદાં જુદાં ધરમમા વેહચાયાને લીધે તેહવાં ખાતાંઓને ઉપીયોગી મદદ મલી હતી; પણ તેનાની લાએકી મુજબની કોઇબી યાદગારી કાએમ રાખવાનો હેતુ ઇછીને, જાહેર હુગરાતથી ઉભી કીધેલી થાપણ જે વીઆજ શીકે લગભગ રૂ ૧૩,૦૦૦ ને સુમારેની હજી સુધી વગર ઉપીયોગે પડી રહીચ, તે જોઇને ખરેખરી દલગીરી ઉપજેછે. આ બાબે નેમાએલી કમીટીના સાહેબોને સાંભલવા પરમાણે ઘણી વાર પુછવામા આવેલુંચ કે, આટલો વખતવેર એક સારાં કાંમને શા માટે તેઓએ અટકાવી રાખેલુંછે? અને તેટલા તેના ખોલાસાની ગેરહાજરીને લીધે આ મરહુમની નેકનામી સંબંધી છેલ્લી નોંધ હમારેથી સંપુરણ રીતે હીંઆં લેવાઇ સકાતી નહીં.

શેઠ અરદેસર હોરમજજી.

ભવજીના ખાનદાંનને વીસેસ જહલે આપનારા આ સુખવાસી શેઠનો જનમ ય૦ ૧૧૮૧ ના સેહનસાહી બહંમન મહીનાને આસતાદ રોજે મુબારક થાએલો માલુમ પડેઓછે.

આ શેઠીઆએ પોતાના વડા ભાઇની સંગાથે લાંમબી મુદત સુધો જોડાઇ રહીને મી० બંમનજી તથા અરદેસર હોરમજજીને નાંમથી જે રોજગાર રચાવેઓ હતો, તેજ ભાએગસાલી નામ તેમના મરણ પછેથી તે આજ દંન સુધી કાએમ સાચવીને કોઈબી ભાગીઓ રાખેઆવના પોતાને ખાનગી હસાબનો વહીવટ મોટા પાયાપર હેવોતો ઉસતવાર કરી દેખાડેઓચ કે, તેથી કરી સેહરના શેઠીઆઓમા એ પણોતી પેહડી ઘણીજ નાંમીચી, અને વલી પેહલા વરગમા વખણાઇને આબાદ હાલતથી સરવેને સંતોસ પમાંડેછે.

વડા ભાઇની હઈઆતીમા તેવન સંગાથે થએલા બંદોબસત મુજબ, કુરલા ખાતેના બાપીકા વજીફાની માલેકી મેલવેઆ પછે, તેની ઉતપંતી આ સાહેબે એટલી તો વધારીચ કે, છાસટીના બીજા ઘણાક દેશી જાગીરદારોમાથી કોઈબી સાહેબ તેમના જેટલી પેદાએસની બરોબર પોંહચેલા માલુમ પડેઆ નથી. આ વાતની સાબેતી સારૂં તારીખ ૩ જી ફેબરવારી ૧૮૭૩ ના "મુંબઈ સમાચારે," આરગસ નામના અંગરેજી વરતમાન પતર ઉપરથી લીધેલી ખીનાનો સાર હેવો સહમજી સખાએચ કે, તાંહાંના ડુંગરમાથી મટોડું ખણી લેવા બાબતનુ જે લખત પરથમ "એલફીસટન લાંડ કુંપની" સાથે આ સાહેબને થયું હસે, તે જગેઆ પાછલથી સરકારે ખરીદ કીધા પછે કેહચ કે, મટોડાંની કશી ગરજ નહી જણાઈ હોએ તેને લીધે અથવા તો કોક સબબથી લખત જે ટોડાચુંચ, તેની સાહમણે હીંદુસતાનના સ્ટેટ સેકરેટરી ઉપર આ હીંમતવાન નરે લગભગ ૧૪ લાખ રૂપીઆની જે ફરીઆદી માંડીછે; તેનો ચુકાદો જો તેવનની તરફેન ઉતરે તો આપણને જાણવાનુ બની આવસે કે, જે જાગીર માહેલાં મટોડાંની હાવી રાક્ષી રકમ પોસાએ, તારે તેની બીજી ઉતપંતી કેહવી મોટી હસે, તે સહમજવાનુ કાંઈજ મુસકેલ પડસે નહીં.

આજના બારીક હીંગાંમ પર આ સરીમંત શેઠની સખાંવતો જાહેરમા જેટલી જણાઈચ, તે કરતાં વીસેસ દાંનપુણ તેવણથી છુપાં થએલાં હેવાં કેહચ કે, આપનાર તથા લેનાર સીવાએ તરાહેત સખસને માલુમં નથી; અને તેથી કરી તેનાને આસરે પડેલા ગરીબી હાલતના ઘણાક ગીરહસથ કુટંબોની આબરૂથી જે ગુપત બરદાસત લેવાએચ, તેનો બદલો બારેહકતાલાની બખસેસથી તેમને સદા પાછો મલતોબી રેહછે; માટે સખાવત કરવા ચાહનારાઓને આટલો ધડો હંમેસાં ધેઆનમા રાખવો જોઈએ કેઃ—

સખી નરનો બેરોછે હંમેસાં પાર—ભલું નામ રેહછે તેથી બરકરાર.
સખાવતનો સાથી સદા સરફરાજ—ખોદા તેની કરેછે ઉમરદરાજ.
મોહતાજો ઉપર જે દયા રાખશે, રશીલાં ફળ તે સદા ચાખશે.

આપણા આ સખાવતે બાહાદુરથી જેટલાં જાહેરના ઉપીયોગી ધરમખાતાંઓને આસરો મલેઓચ; તેની ટીપ વરતમાન પતરો ઉપરથી શોધ કરતાં જેટલી હાથ આવીછે, તેટલી હીંઆં દાખલ કરતાં જોકે મોટી ખુશી ઉપજાવીએચ; તોપણ તેમાં ભુલ ચુકથી વધુ યા ઓછું થયું હોએ તો, તે વીશેની દરગુજર એટલા માટે ચાહીએછે કે, એ બાબેની ચોકસ ખબર મેલવી આપનારો કોઈ રફીક મલી શખેઓ નહીં; અને તેથી કરી પરભારૂં જે મલેછ તેને હેઠલ જાહેરમા લાવવું પડેછે.

૧૨૧૭ મા, કુરલા ખાતેના દવાખાનાની મદદ માટે સરકારને સવાધીન કીધેલા	રૂ ૨૦,૦૦૦
૧૨૩૬ મા, "નેટીવ જનરલ લાઈબરેરી" ને ઉપીયોગી પુસતકોની જે ભેટ કીધી તેમા આપેલા..........	૫૦૦
૧૨૩૮ માં, પરેલ ખાતે સ્થાપાએલી "લવજી વાડીઆ ડીસપેનસરી" ખાતે દર મહીને આપતા કીધેલા રૂ ૨૫૦ ને હસાબે વરશે દાહાડે રૂ ૩૦૦૦ જે થાએછે તેને વાસતે ટકા ૫ ની લોનમા જો રોકેલા હોએ તો તેની સંખીઆ	૬૦,૦૦૦
૧૨૩૮ માં, મારવાડ ખાતે પડેલા દુકાલ ટાંકણે બંગાલી ચોખાની ગુણ ૧૮૦૦ મોકલાવી હતી તેની કીંમતતા	૧૦,૦૦૦
૧૨૩૯ માં, નૌસારી ખાતેના દવાખાનાની મદદ સારૂં દર મહીને રૂ ૧૫૦ જે મોકલતા રેહચ, તે હસાબમા કદાપી રોકાએલા હોએ તો તે	૩૬,૦૦૦
૧૨૩૯ માં, એલાવ નામના ગાંમમા દવાખાનુ બાંધવા સારૂં સરકારને આપેલા	૧૦,૦૦૦
૧૨૩૯ માં, મારવાડ તરફ ચાલુ રહેલા દુકાલમા ગરીબોને મદદ કરવા માટે બીજીવાર મોકલી આપેલા..........	૫,૦૦૦
૧૨૪૦ માં, બેલગામ જીલાના સટાલેલ ગાંમ મધે લાગેલી આગથી તાંહાંના રેહવાશીઓના ઝુહફડાંઓ જે બલી ગયાં હતાં, તેઓને આસરો આપવાના હેતુથી કલેકટર ઉપર મોકલી આપેલા	૨૦૦
૧૨૪૦ માં, ઈરાંનમા પડેલા સખત દુકાલ ટાંકણે તાંહાંની પરજાને મદદ કરવા માટે પરથમ રૂ ૫,૦૦૦ આપણી સરકારની મારફતે તે તરફ વાલેઆ હતા; અને તે પછે તાંહાંથી દુખ ભોગવતા અતરે આવી પડેલા ગરીબ જરથોસતીઓની પરવરેશીને વાસતે વરસ એક સુધી બખસેસ કીધેલા રૂ ૪૮૦૦ મલી જુમલે	૯,૮૦૦
૧૨૪૧ માં, સર કાવસજી જાંગીર રેડીમની નાઈટ, શી. એસ. આઈની ઇઆદગારીમા તેવણનુ બાહવલું બનાવવા સંબંધી ફંડમાંનુ થયું તેની ટીપમા ભરી આપેલા..........	૫૦૦

૧૨૪૧ માં, કુરલા ખાતેના દવાખાનામાં વસતીના વધારાથી જે તંગાસ પડવા માંડી તેને દુર કરવાના હેતુથી તાંહાં એક હાસપીતાલ બાંધવાના કારણસર કાહડેલા............ ૧૦,૦૦૦

૧૨૪૧ માં, મારવાડ તરફ બીકાંનેર તથા રતનઘડની વચે એક તલાવ (જેની લંબાઇ ફુટ ૪૫૦ તથા પોહલાઈ ફુટ ૧૮૦ ની જાણવામા આવીછે, અને તે વરસના માતરે ૯ મહીના સુધી તાંહાંની વસતીને, તથા પશુ પરાંણીઓને અતીઉપીયોગી થતો જણાએછે) બનધાવીને જે તઇઆર કરાવેઓ તે ઉપર ખરચેલા ૧૫,૦૦૦

૧૨૪૧ માં, પુણાની મીઉનીશીપાલીટીની કમીટીના પરમુખ મી૦ બેલની ઉપર એક પતર લખીને તેના હાથમા નાણાની એક ચોકસ રકમ આપતી કરીને તેમાથી તાંહાંની-વસતીના લોકોને પાંણી પોંહચતું પાડવાના કાંમમા વાપડવાની એલતેમાસ ગુજારી હતી. આ સુભ સખાવતથી જોકે બીચારા પુણેકરોને માથેથી ટીપણીનુ દુખ તો ખચીત ટાલેઉં, પણ તે કારણસર કેટલા રૂપીઆ સદકે કીધા તેની તો સંખીઆ જાણવામા આવી નથી..................................

૧૨૪૧ માં, આ શાલ ગરમીની મોસમપર પોતાની નેકબખત ધણીઆંણી સાથે પોતે મામલેરાવરની શેલઘાહ માટે શીધારેઆ હતા, તારે મારગના કેટલાક ગરીબ લોકોએ ગુજારેલી અરજ પરમાણે તેઓને નડતી અડચણો ટાલવાના હેતુથી તેમની નેકનામ મોહરદારે તાંહાંના વેહતા જહરાઓ માહેલું પાણી સાચવી રાખવા સારૂં જુદી જુદી બે ટાંકીઓ બંધાવી આપી તે ઉપર ખરચાએલા.................... ૫૦૦૦

૧૨૪૧ મા, તારીખ ૨૫ મી સપટેમબર ૧૮૭૨ ના "મુંબઇ સમાચારે" ટાઇમિસ આવ ઈંડીયાની સતા ઉપરથી હેવું જણાવેઉંચ કે ગરાંટ મેડીકલ કાલેજની અંદર દાઈપણાની ઉતમ કેળવણી લેનારી ૬ ગુજરાતી ઓરતોને દર માશે એકેક જણીને રૂ૧૦ લેખેનો પગાર અથવા સકાલરસીપ આપવા માટે પોતાનો એરાદો જણાવેઓ હતો તે મુજબ જો આપતા હોએ તો તે માટે દર શાલે રૂ૭૨૦ જે ખરચાએ; અને તે સારૂં દર ટકા ૪ લેખેની લોનમા રોકેઆ હોએ તો તે રકમની સંખેઆ.. ૧૮,૦૦૦

ઉપલી સખાવતનો સરવાલો માતરે એકજ રકમની સંખીઆ માલુમ પડેઆ વતરોગે રૂપીઆ લાખ બેનો જે થાએચ, તેની અંદર આ સખી નરની હીંમતના ૫ મ.ણ મુજબ ઘણું વધારે હુંભેરાવવું જોઈએ; પણ આગલ જણાવેઉંચ તેમ હકીકતની ગેર હાજરે તેમની સખાવત સંપુરણ નહીં કેહવાયા છતાં, એટલુંતો ધારવામા આવેચ કે શેઠ અરદેસરની જાહેર તથા છુપી સખાવતની

બુલંદી આજ દન સુધી દસ લાખની લંબાઇપર પોંહચેલી હશે. અને તેવનની જીંદગી જાંહાં સુધી બારેહકતાલા બરકરાર રાખશે, તાંહાં તુલીક બીજાં ઘણાક સારાં કાંમો ઉઠાવી સરફરાજી હાંશેલ કરવાબાબે તેમને વાસતે સઉએ ઉમેદવાર રેહવું જોઇએ. એલાવ ખાતાંનુ દવાખાનું તો, ખરેખરી રીતે જોતાં તાંહાંના લોકો ઉપર આશીરવાદ સરીખુંજ થઇ પડેલુંછે, કેમકે તેનો લાભ આસપાસના બીજાં ૪૦ ગાંમડાં સુધીના લોકો લેતા જણાએછે; અને દરરોજ દોહોડથી દરદીઓની દાદ, સાંભલીઆ પરમાણે તાંહાં સારી રવેશે લેવાએછે. નૌસારીના દવાખાંનાંની અંદરથી કેહચ કે દર દીવશે ૩૦૦ વેઆધીઓને અઉશડ પાણીની મદદ મલતી રેહછે.

જેમ શેઠ અરદેસર ગુપતદાન દેનારા કેહવાએચ; તેમજ વીશેસ કરીને એકાંત રેહનારા જણાએછે; કારણ કે હાવી જાહોજલાલી છતાં કોઇબી જાહેર કાંમોની અંદર આ સાહેબની સામેલગીરી જોવામા આવતી નથી, તોપણ ભીતરથી પોતાની તથા પારકી કોમની ભલાઇ ઇછવા માટે તો ઘણાજ ખંતી રેહતા સંભલાએછે.

આપણી ટાપુ ખાતે આજદન સુધી હજારો પુસતકો તથા ચોપાંણીયાંઓ છપાઇને પરશીધ થએલાં કોઇબી કીસમના પુરૂશોનેજ અરપણ કરવામા આવેઆંછે, પણ તારીખ ૧૩ મી ડીસેમબર સને ૧૮૭૨ ના "જાંમેજમશેદ"મા જણાવેઆ પરમાણે કોઇ ગરંથકારીએ રચેલી "વીમન ઇન બલુ કલોક" નામની એક વારતા પોથી આ સખી નરના નેકનામ ધણીઆંણીને અરપણ કરતાં અબલા જાદીને જે પેહલવેહલું માન આપેલુંચ, તે સંતલેસ સરવેમા સરસ વખણાઇ હતી; માટે હાવી સદગુણી બાઇઓને અંતકરણના માનથી જે કોઇ ઇઆદ કરવા ચાહતા હોએ, તેઓને ઉલટ આપનારી આ વાત ઘણીજ ઉપીયોગી સહમજી અતરે નોધી લઇને શેઠ અરદેસરની હકાએતનો અંત આંણીએછે.

વાડીઆ ખાનદાનના થોડાક વીરાઓનું વરણન.

હેઠલ જણાવેલા કેટલાક સાહેબો, પોતપોતાના વખતપર પરજાની પીછાંનમા હતા, અને જે છે તેઓની ટુક ઇઆદી હીંઆં દાખલ કરીએચ.

શેઠ ફરામજી માણેકજી વાડીઆના વડા દીકરા અરદેસર વીશે એવું સાંભલેલુંછે કે, તે સાહેબ ય૦ ૧૧૮૬ મા શેઠ વીકાજી મેહરજી તથા હોરમજજી ભીખાજી ચીનાઇની સાથે પંતીઆલું જોડીને પાંચ વરસવેર વેપાર વણજમા રોકાઇ રહેલા હતા. એ મુદત વહી ગયા પછે તે તરણે સાહેબો એકબીજાથી રાજી ખુશી થઇને જુદા પડઆ હતા, પણ આ શેઠ કહેઆ વરસમા મરણ પામેઆ તેના દાહાડાની ચોકસ ખબર જાણવામા આવી નથી.

શેઠ મનચેરજી જમશેદજીનો પેહલવેહલો વેપાર ય૦ ૧૧૭૬ અથવા ૧૧૭૭ થી થતો સંભલાયોછે, અને ૧૧૭૮ મા તો "દાદેનાઇ" નામના એક સફરી

વાંહાંણની માહિકી મેલવી હતી. એજ ગરહસથ તાર પછે શેઠ હોરમજજી ધનજી પટેલ તથા કપતાંન કરાફરડની સાથે, પંતીઆલા પણામા જોડાઇને ઘણા વરશો સુધી બોહોલા રોજગારમા રોકાએલા હતા; પણ પાછલથી તે પેહડી પાએમાલ મલી તેમા બુહારી પાંમીને ૫૦ ૧૨૦૨ થી ચીન તરફ તેનાએ જવા માંડીઉં, જાંહાની તરશેક સફર કીધા પછે, ૫૦ ૧૨૦૭ મા મુંબઇ આવી રહેઆ; અને સારાં ભાએગે પોતાના એશી વાડીઆજી જાંગીર શેઠની સાહેતા મલેઆથી એકાત બે અંગરેજી પેહડીના બોહોલાં કાંમની દલાલી મેલવીને છેલો વખત ઘણી સારી સથીતીમા ગુજારેઓ. લાલબાગ માહેલું આતસઆદરાંણ અલાએધાં મકાનપર કાએમ કરી રાખવાના હેતુથી એ સાહેબે પરેલ ખાતે પોતાની ખાલી જગેઆ ઉપર એક એમારત બંધાવા માડી હતી; પણ તે તઇઆર થવા આગમજ પોતે ગુજરી ગયાને લીધે તેમના સાહેબ જાદાઓ શેઠ નસરવાનજી તથા બરજોરજીએ તે કેબલાને રોજ ૨૦ મો માહ ૧૧ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૩૨ ૫૦ એ તખતનસીન કરાવેઆ; આ એમારત ઉપર કુળ રૂ ૫૭,૦૦૦ ખરચાયા ઉપરાંત, ખાલી જગાની કીમતના રૂ ૩૦૦૦ ગણતાં બધા મલી રૂ ૬૦,૦૦૦ થયા કેહવાએછે; અને તે ઉપર દર શાળે થતા ખરચના રૂ ૭૫૦ શેઠ બરજોરજી પુરાપારતા સંભલાએછે. આ શેઠીઆની બીજી સખાવતો સંબંધીના સબદો સાંભલવામા આવેઆ નથી, પણ એટલુંજ માલુમ પડેછે કે બે બેટાઓ ઉપરાંત, કેટલીક બેઠીઓ તથા બીશીઆર દોતરાંઓ સાથે મોટી દોલત મેલીને, ૮૨ વરસની ઉંમરમા રોજ ૯ મો માહ ૨ જો શેહનસાહી સાલે ૧૨૩૨ ૫૦ એ બેહસતનસીન થયાછે. એ સાહેબ આપણી ગોદી ખાતાંના માજી વડા વાડીઆ મરહુમ શેઠ નવરોજજીના ભાઈ હતા. આ મરહુમના પુન માટે તેમના દીકરાઓ શેઠ નસરવાજી તથા બરજોરજીએ, પરેલ ખાતે "લવજી વાડીઆ દીસપેનશેરી" નામનુ એક દવાખાણું બંધાવીને રોજ ૧૧ મો માહ ૪ થો શેહનસાહી શાલે ૧૨૩૪ ૫૦ થી ચાલુ કીધું હતું. એ કારણ સારૂં પોતીકી બાપીકી જગેઆમાથી ૮૯૦ ચોરસવાર જમીન રોકી, તેની કીંમતના રૂ ૨,૬૦૦ ઉપરાંત અમલો બંધાવેઓ તેની બેઠક રૂ ૨૩૫૦૧ મલી કુલે રૂ ૨૬,૧૦૦ નુ દવાખાનુ તઇઆર થયું. હેના બાથુક નીભાવસ માટે કેહચ કે, તેમના એશીઓ તરફથી એક સારી થાપણ ઉભી કીધામા આવી હતી; અને તેની ઉપજમા જોઇતી રકમ ઉમેરીને બેહુ સાહેબોએ ૫૦ ૧૨૩૭ ની આખેરી સુધીનો ખરચ સારી રવેશે ચલાવેઆ કીધો; પણ તે થાપણ દુબત ખાતે ગઇ, અને તેઓબી અસખત થઇ પડઆથી સાંભલવા પરમાણે દર મહીનાનો ચાલુ ખરચ રૂ ૨૫૦ જે થાએચ, તે એજ ખાનદાનના સકરમી શેઠ અરદેસર હોરમજજી બમનજી વાડીઆ ૫૦ ૧૨૩૮ ની સરૂઆતથી આપતા રેહચ તેને લીધે તાંહાંનુ ઉપીયોગી ધરમ ખાતું સચવાએલુંછે.

શેઠ ફરાંમજી વાડીઆના પાંચ માહેલા તરીજા દીકરા શેઠ ખરશેદજી વીશેની એટલીજ ઇઆદી જણાઇચ કે, તેનાએ વેપાર તથા આડતના કારેણસર ચીન ખાતે પેહલી સફર ૫૦ ૧૧૮૨ મા કીધી હતી; અને તેની પુઠે બીજી

ઘણીવાર તેવન તાંહાં જતા આવતા રહેઆ; જાંહાં પરમાણીક પણાથી વહી-વટ ચલાવીને મોટું માન મેલવેલું હતું. છેલ્લી એપે તેનાની જીંદગી ખતમ થવાનો વખત જારે નજદીક પોંહચેઓ, તારે લાગુ પડેલી બીમારીમાથી આરાંમ પાંમવા માટે કનતાનથી નીકલીને મકાઉ ખાતે જઈ રહેઆ; તાહાં રોજ ૧૭ મો માહ ૬ ઠો શેહનસાહી સાલે ૧૧૯૮ ય૦ એ પચાસ વરસની વયમા ગુજરી ગયા. જાંહાં દોખમું ન હોવાને લીધે શેહરની બાહેર, દરીઆવના કીનારાની શોડ આવેલી ઉંચાણ જગો* પોરટોઉગીસ સતાવાલાઓએ સફકતની રાહે મુફત આપી, તાંહાં આ ગરહસથના અશો રવાંણને બીમીદા કરીને પથરની એક કબર બાંધીછે; અને તે ઉપર આ લાએકીવાલા શેઠીઆના મરણ દીવસની સાથે આકેબતની ઇઆદગારીનાં ગંભીરાઇ ભરેઆ લેખો જે કોતરી રાખેઆચ, તેની નકલ નીચે મુજબ વાંચવામા આવેછે.

The sign is sweet, and a pleasant thing; it is for the eyes to behold the sun: But if a man live many years, and rejoice in them all; yet let him remember the days of darkness for they shall be many. All that Cometh is vanity. આ લખાણના સબદો જાંણે કબરવાશી પોતે કાહાડતા હોએ તેવી રીતે સમાએલાછે; અને તેનો અરથખી શેહલથી સહમજાઇ સખેછે કે, "શુરીઅ ઉપર નજર "કરનારી ચસમોને વાસતે આ નીસાંન મીઠી અને ખુશી આપનારી ચીજછે; "પણ કોઇ ઇનસાન કદાપી ઘણાક વરશોવેર જીવે, અને બધી વાતે ખુશી વ "ખુરમી ઉપજાવે, તો તેને પણ ગમીના ઘણાક અંધકાર દીવશો જે આવશે તેવીશે "તેને ઇઆદ રાખવું જોઇએ. કાંજે જેખી સગલું આવેચ તે ખાલી અભિમાનીછે."

શેઠ હીરજીભાઈ માણેકજી વાડીઆના એક પુરા દીકરા મેરવાનજીના માન ભરેઆ ધંધાની ઇઆદીવના કાંઇજ બોલાશે નોધી લેવાતો નથી, પણ તે સાહેબ ૪૩ વરસની ભર જવાંણીનો ખીલતો રોપો કુમલાવીને રોજ ૨૦ મો માહ ૪ થો શેહનસાહી શાલે ૧૧૯૯ ય૦ એ ચાર દીકરાઓ ઉપરાંત એક દીકરીને વીધવાના સવાધીનમા શોંફી આ જાંહાંનથી કુચ કરી ગયા, તેનું દુખ-ભરેલું મરતીઉક માતરે જણાવવું પડેછે. આ ગરહસથના વડા દીકરા શેઠ ડાસાભાઇએ, ઘણુ સુધી વાડીઆજી શેઠ બમનજી તથા અરદેસર હોરમજ-જીની નામીચી પેહડી ખાતે ગોડાંઉન કીપરની માનવંતી નોકરી પરમાણીક

---

* આ શેઠનુ રવાણ બીમીદા થયાને લગભગ ૧૧ વરસ વહી ગયા પછે જેખી જરથોસતીઓ મકાઉમા મરણ પાંમેઆ, તેઓના આરાંમઘાહ માટે તાહાંની સરકારે તેનીજ પડોસ માહેલી જગેઆ આપેઆ કીધી; અને રવાંણોનો ભરાવો થોડાંજ વરસમા વધી પડેઆના સબબથી, તે તરફની આસેપાસે આવેલી બીજી ખાલી જમીનો વખતે કોઇ પરકોમના મુડદાં માટે લેવાએ, તેની ધાસતી ઉપજાવી છેક કીનારાની હેઠવાન સુધી ચીનના પારશીઓએ ઇ૦ સને ૧૮૪૭ મા સરકાર ખાતે શેહજ દાણુ ભરીને પોતાના હમદીનોના મઇએતખાના માટે ચંદરોકાળ સુધીના પટાથી માંગી લીધેલી તાંહાંની અનજુમને સાચવી રાખીછે. નો૦ લે૦

પણાથી બજાવેઆ પછે, પોતાના બીજા ભાઈઓ તથા ભતરીજાઓની સાંમેલગીરીમા મી૰ ડાસાભાઈ મેરવાંનજીની કુંપણીને નામે મુંબઈ તથા કરાંચી તરફ, આડત ખાતાંની વેપારી પેહડીઓ સથાપીને ઘણા વરશો સુધી માન મેલવેલ હતું. દુણીઆંદારીને સહમજનારા આ શેઠ ડાસાભાઇએ, લાએકી સાચવીને સાએસતગી પણામા સારી રીતે જીંદેગી ગુજારી હતી; અશીલાઈ ભરેલ અસરાફપણું તેવનમાં અતીઅંત સમાએલું હતું; અને તેમા વલી એક ખુબી હેવી જણાતી હતી કે, ગરવ તથા ગોશો તદન નહી રાખતાં ગરીબોને પેઆરથી ચાહવા, તવંગરોને મુરવતથી રીજાવવા, મીતરોને માનથી જોવા, અને મુદઈઓને હએસાનથી બોહવા સંબંધો સારી સહમજ તેવન ધરાવતા હતા; એટલુંજ નહીં પણ તનની પરેહજગારી, અને મનની એકીનદારીને ઉસતવાર રાખી નીતી ભરેઆ ધંધાની અંદર રોજીમા રસ, અને કામકાજમા જસ મેલવતાં ગરીબી હાલતમાથી નીકલીને છેક તવંગીરીના તરીકાપર ચહડી શેઠીઆ બની રહેઆ હતા. આટલી ખુબીઓને પોતાના જીગરમા સમાવેઆથી, છેક અમેરીકા ખંડ સુધી પોતાની કીરતી વખણાવીને, તાંહાંના બોહોલાં કામોની મોઠી આડત પોતા તરફ ખેંચી લીધી હતી. પેનકીલર નામની ઉતમ દવાઓ આ શેઠને તાંહાં આવતી રેહચ, તેનો ફાએદો ગરીબોમા હેવો તો ફેલાવી દીધો કે, તે દવાની શેંકડો શીશીઓ અતરે તથા કરાંચી તરફ ધરમ ખાતે શોગાદ કરી હજારો પરાંણીઓના આશીરવાદ પોતે મેલવી લીધાછે. આ શેઠ ૫૮ થી વધારે વરશ જીવવા નહીં પાંમતાં, હકની દરધાહના કુદરતી નોતરાંને માન આપી રોજ ૧૯ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૩૪ ય૦ એ બેહસતનસીન થયા. આ ગરહસથે પોતાની હઇઆતીમા કેહવી રીતની અને કેટલી રકમની સખાવત કીધી, તેની વીગત તો અજવાલે આવી નથી; પણ મરણ પછે તેવનના ભતરીજા શેઠ શોરાબજી ધનજીભાઇએ પોતીકા આ મરહુમ કાકાની પુંજીમાથી, હેઠલ જણાવેલાં ધરમના બે કાંમો કરાંચી ખાતે તેમને નામે બજાવેલાં જે માલુમ પડઆંચ, તેટલીજ ઇઆદગારીની નોધ હીંઆં લઈ સખીએછેઃ—

તાંહાંના જરથોસતી બાલકોને કેલવણી માટેના મકાંણની જે હાજત હતી, તે પુરી પાડવામાટે બંધાવી આપીને રોજ ૧૯ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૩૭ ય૦ એ તેહવા ઉપીયોગ સારૂં ખોલ્લી મેલી તે ઉપર ખરચેલા ૩૫૦,૦૦ સંભલાયાછે.

એજ મકાનના હમદીનોને તાંહાંની ધરમને લગતી કીરીઆ, તથા તેઓને એબાદત કરવા સારૂં એક અગીઆરી બંધાવીને રોજ ૯ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી શાલે ૧૨૩૮ ય૦ થી તેઓંના વાપરવાસ માટે તાંહાંની અનજુમનને સવાધીન કરી દીધીછે.

આ ગરહસથના મરણ પછે તેમની પેહડી ખાતાંનો કારોબાર કચરાયાને લીધે, હઇઆત રેહેલા ભાગીઆઓએ વેહવાર તદન બંધ પાડીને, તેનો વહીવટ ફડચો કરનારા થેડવી તેઓના સવાધીનમા શોંફેઓ હતો; અને તેજ સાહે-

બોએ પાછલથી આગલાંજ ભાગ્યેગસાલી નામે નવો રોજગાર રચાવેલો સાંભલવામા આવેઓછે. એવનની પુઠના બીજા ભાઈ ધનજીભાઈ જેવન મી૰ ઉલર કુ૰ ને તાંહાં ગોડાઉન કીપર હતા, તેવન ૫૭ વરસની ઊંમર ગુજારેઆ પછે, રોજ ૨૨ મો માહ ૧૨ મો શેહનસાહી શાલે ૧૨૩૬ ય૰ એ મરણ પાંમેઆ, તે સાહેબને સાંભલેઆ પરમાણે ઉપલી પેહડી સાથે અસલથીજ કશો હક તથા ઇલાકો બીલકુલ હતોજ નહી. એ મરહુમબી સવભાવે ઘણા સાહલેસ, અને સરવે સાથે મીલનસાર હોવાથી દોસત આસનાઓ, તથા કુટંબ કબીલાઓ તેનાને ઘણાજ હેતુથી ચાહતા હતા. હવે તરીજા ભાઇ ખરશેદજી, જે ઉપલી પેહડીના એક પંતીઆલા હતા, તે સાહેબની તબીએત જે નાદુરસત ચાલેઆ કરતી હતી, તેમા સાંનતી મેલવવાની મતલબથી પુણે શીધારેઆ; જાંહાં એકજ દાહાડો રેહતાં બીમારીમા ઘણા હાલહવાલ દેખાયાથી તતકાલ પાછા વલી આવેઆ; અને અતરે પોંહતા પછે માતરે એકજ કલાકમા પોતાના એસાવંદો તથા પરીવારોની ભેટ લઈ, ને રોજ ૧૯ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૩૮ ની સાંહજરે ૭ વાગતે જીંનત તરફ અખઇ વાશો મેલવવા માટે ચાલી ગયા; અને તે વખતે તેનાની ઊંમર ૫૬ વરસની માલુમ પડી હતી. હાવા બનાવથી એક વાત અજાએબ જેવી જણાઈ આવીછે કે, કુદરતથી જેઓ જેટલો ફરક રાખીને એકેકની પુઠે જેમ જનમેઆ હતા, તેમ તેઓ દરએકની પાછલ તેટલેજ તફાવતે મરણબી પાંમેઆ; ઇઆને આ ભાઇઓ જે એકેકથી તરણ વરસ નાહના હતા, તેઓ બબે વરસનો ગાલો રાખીને ચાર વરસમા આ દુણીઆંથી દુરી પકડી ગયાને લીવે, તેઓના પરીવારોની અંદર ભારે દલગીરી ઉપજી હતી. મરહુમ મેહરવાંનજી વાડીઆના ચાર માહેલા માતરે એકજ નાધલા દીકરા હીરાજીભાઈ જે હઇઆત રહેલાછે, તેનાની ટુક તવારીખ આ નોધ પાંને ૫૪૩ માં નોટની અંદર જણાવીછે; અને તે ઉપરાંત બીજી ઇઆદી જાહેર કરવા જોગ હાથ આવી નથી.

હાલ જમાનેના જવાન વાડીઆઓ માહેલા એક નાંમીચા નબીરા શેઠ નવરોજજી માણેકજી જે આપણી વસતીમા હવડાંજ વખણાતા જણાએચ, તેવનના સવતંતર પણાની હાથ આવેલી એક સારી ઇઆદીને સનદ તરીકે હીંઆં નોધી લઇ આ ખાનદાંનની ખુબીનું વરણન ખતંમ કરીએછે.

કોઇબી સાહેબોને અંજાંણેઉ નથી કે, પારશીઓના દોખમાવાલી એકાંત જગાપર વગર જરૂરીઆતે પોલીસ ખાતાંએ પેશીને જે ગેર ઇનસાફી ગુજારી હતી, તે સંબંધી સરકાર પાશેથી દાદ માગવા માટે પાંચ હજાર પારશીઓએ સહી કરીને એક અરજી પંચની પુંજીના રાખનદારો પાંચ અકાબર સાહેબોની શેવામા જે મોકલી હતી; તેની આગેવાણી આપણાં મરહુમ બારોનેટના નાધલા દીકરા શેઠ શોરાબજીની સાથે આ શેઠીઆએબી ઉઠાવી લીધી હતી. પણ તે અરજીનો આવેલો જવાબ અરજદારોની માગણીને અનુસરતો જારે નહીં મલેઓ, તારે તે બાબેની કેફીએત અનજુમનને જાહેર કરીને તેઓનો વીચાર પુછવાની સોચનાથી તે બેહુ સાહેબોએ ય૰ ૧૨૪૩ ના નવાં વરસની બાહરવણે

જરથોસતીઓની જાહેર સભા "આલબલેસ બાગ" મા બોલાવી હતી. એ વખતે સરનશીનની ખુરશીએ બીરાજેલા, શેઠ શોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈની અરજ ઉપરથી, શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાંજીએ પોતાનો અપક્ષપાત વીચાર જણાવતાં, અકાબર સાહેબોનો જવાબ નાપસંદ થેડવીને સભા તરફની દલગીરી જે જાહેર કીધી, તે દરખાસતને ટેકો આપવા માટે આ શેઠ નવરોજજી માણેકજી વાડીઆએ બે હજારથી વધારે મલેલા ગરહસથોની હજુરમા બુલંદ આવાજે કહી સંભલાવેઉં કે:—

"મીજલસના સાહેબો,

"શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાંજીએ જે દરખાસત હવડાં વાચી સંભ-
"લાવી, તેને હું ટેકો આપુંછું. પાચ હજાર સહીનું અથવા બરાબર બોલીએ તો
"આખી પારશી આલમનું જે રીકુવીજીસન તરસટી સાહેબો જોગ મોકલવા
"સારૂં તેની સાથે મારૂં નામ જોડવાનુ મને માન હતું, અને હું ખાતરીથી
"કહુંચ કે, જારે તે રીકુવીજીસન મોકલવાની ચીઠી ઉપર શેઠ શોરાબજી જમ-
"શેદજીની સાથે મેં મારી સહી કીધી, તારે મેં જુદુંજ ધારેઉં હતું. એ રીકુ-
"વીજીસન મોકલતી વેલા તેને તરસટી સાહેબો આ પરમાણે "ડોનટ કેર" કરશે
"(યાને તુછકારી નાખશે) હેવું આપણ કોઈ માનતા નોહતા. માહરી ખાતરી
"હતી, અને માહરી ખાતરી કરવામા આવી હતી કે, ટરસટી સાહેબો રીકુવી-
"જીસન માહેલી માંગણીને જરૂર બાહાલ રાખશે, અને આપણી પવીતર મી-
"લકત ઉપર પોલીસ ખાતાંએ જે આજાબ ગુજારેઆ, તેને માટે તે સાહેબો
"સરકારમા જરૂર અરજ કરશે. તેવા ભરૂસા સાથે આ રીકુવીજીસન મોકલતી
"વેલા ટરસટી સાહેબો તેને આ પરમાણે તુછકારી કાહડશે એમ મને લાગતું
"નહીં હતું. મેં આસા રાખી નોહતી કે, જે ટરસટી સાહેબોને આપણે માન
"આપી એટલા મોટા કીધા, તેઓજ સામું આપણને એટલું અપમાન આપશે
"કે આપણી માંગણી બજા નહીં લાવશે. એટલુંજ નહીં પણ તેનો ઘટતો
"જવાબ્બી તેઓ ઉડાવશે. હું ફરીથી કહુંચ કે હેવી વકી મને નહીં હતી.
"આ રીકુવીજીસન મોકલવા પછે, આજના સરખી એક મોટી સભામા સામેલ
"થવાની ઉમેદમા હું હતો ખરો, પણ તે આજની સભાથી તદન જુદીજ સ-
"ભાની ઉમેદ રાખતો હતો, અને તે એકે ટરસટી સાહેબો તરફથી બોલાવેલી
"સભામા આવવાની આશા હુંએ રાખેલી હતી; અને તેને બદલે આપણુનેજ
"આ સભા આજે બોલાવવી પડશે હેવું મારા એઆલમાખી હતું નહીં.

"ડુંગરવાડી આગલની જાસતીના સંબંધમા પોલીસે જે દુખ ભરેલી રીતે
"આપણુને માઠું લગાડેઉંછે, તેને વીશે સરકારને ફરીઆદ કરવાની સભામા
"હાજર થવાની માહરી ખાએસ હતી, અને તેને બદલે ટરસટી સાહેબોની
"પોતાનીજ ફરીઆદ કરવા આપણ ભેગા મલશું એમ હું વીચારતો નોહતો,
"પણ અફસોસ કે રીકુવીજીસન મોકલતી વખતની આપણી બધી મતલબ
"અને મરજીથી તદન ઉલટીજ રીતે આપણુને મલવું પડેઉંછે.

"હેવી રીતે શેઠીઆઓના કાંમની સાંહમે આપણને વીચાર આપવા પડેછે.
"તે ઘણું દલગીરી ભરેલુંછે, પણ જારે એ દલગીરી ભરેલી ફરજ આપણે
"માથે આવી પડી, તારે તેમા આપણે હઠીજવું નહીં જોઇએ.

"પારશીઓની હાલત હાલમા ઘણી માઠી ચાલેછે, તેવામા સતાવાલાઓ
"આપણી સાંમે વીચાર ધરાવેછે તે દુખમા, વલી ટરસટી સાહેબો પણ આપણી
"માંગણીની સાંમે થયા, એ રાઉથી મોટું દુખછે; અને ટોલાના લોકો જે વેલા
"સંપમેલ ચાહેછે, તે વેલા એ સાહેબોએ આખા ટોલાને અપમાન લગાડી
"મતફેર ઉભો કરેઓછે તથા કુસંપ પેદા કીધોછે, એ ખરેખર પારશી ટોલાના
"માઠાં નશીબ સમજું છેઉં.

"બીજા હાથ ઉપર આજની સભામા એક ખુશાલી તથા દીલશોજી જે
"હું જોઉંચ તે એછે કે, મુખીઅ શેઠીઆઓનુ કાંમ અગરચે નાપસંદ પડે તો
"તે શેઠીઆઓની ખુસામત કરવાને બદલે પોતાના ખરેખરા તેઓની વીરૂધના
"વીચારો, જાહેર કરવા સારૂં લોકો વગર ધાસતીએ ભેગા મલે હેવું પારશીઓની
"તવારીખમા પેહલીજ વાર બનેઉંછે, અને તે ઉપરથી લોકોમા સવતંતરપણાનો
"ઘણો વધારો થવાની નીસાન મલેછે.

"હું પણ સંતોશ પાંમુછું કે, આપએખતીઆરીને સરસ નીસાન તરીકે
"આજની સભા દેખાડી આપશે કે, પાંચ હજાર માણશોનો પોકાર દાબી દેવાને
"પાંચ શેઠીઆઓ ચાહતા હશે તો તેમા તેઓ ફાવશે નહીં. શેઠીઆઓએ
"કદાચ આપણ વીશે ધારેઉં હશે કે, એ લોકો શું કરવાનાછે? પણ આજની
"સભા દેખાડશે કે, આપણ આ અપમાન ખમીને મુંગા બેશીશું હેવી ધાર-
"ણામા ટરસટી સાહેબો ભુલેઆછે.

"તેઓના જવાબે દેખાડઉંચ કે, આપણા ધરમના પવીતર મકાંણની બા-
"બત ઉપર, એ શેઠીઆઓ ઘટતા ઉપાયો લેવાને ડરેછે, તો જે વેલા ટોલા
"ઉપર કાંઇ વધારે (ખોદા નહીં દેખાડે) આફત આવી પડે તે વેલા એ સાહે-
"બોથી હીંમત ભરેઆં કાંમો થવાની આપણે કેટલી થોડી આશા રાખવી જોઇએ.
"આ વીચારો આપતાં મને ઘણું દુખ લાગેછે, પણ ફરજને ખાતર એ વીચારો
"જે આપવા પડેછે, તે જણાવીને શેઠ મનચેરજીની દરખાસતને હું ટેકો આપુંછું."

મરદ બચો પોતે હોએ જે સુરો–તે લાખો હજારોને પડે પુરો.
હેવા નરને કહીએ ખરા અપક્ષપાત–તજવીજથી કરે ભલાઓને માહાત.
ન ધારતુંતું કોઇ આ નરની હીંમત–થઇછે જેની તે સભામા કીંમત.
અશીલ લોકની ચાલછે ભલાઇ નેકીની–ન થાએ વાતો તેથી કાંઇ સેફીની.
પરીણામ તેવુંજ દીપાવેઉંછે–ચાલાકીનુ પાંણીબી શીપાવેઉંછે.
શોકર કરો તે પર વાંચનારા ઇઆર–ખોદા રાખે તેમને સદા બરકરાર.

ઉપલા ટેકાની બાબદમા આ શેઠનું બોલવું પુરૂં થયા પછે, સરનસીને શેઠ
મનચેરજીની દરખાસત ઉપર સભાના જારે મત માંગેઆં, તારે સરવે સજ-

ણીઓ બેહુના ભાસાંનો સરખી રીતે બાહાલ રાખેઆથીબી તેવનના સવતંતર પણાની સનદને મોટું માન મલેઉં હતું.

આ કુટંબની કીરતીને વીશેસ કઉઅત આપનારી એક વાત જે પરકાસ પાંમતી દેખાએચ, તેને જો હીંઆં દાખલ ન કરીએ તો આ અહેવાલ અધુરો કેહવાએ. મી० હોરમજજી અરદેસર ધનજીભાઈ વાડીઆ, જેણાએ અંગરેજી વીદેઆ સારી રવેશે હાંશેલ કીધેલી છે, અને જેવન બારીસટરનો અભેઆસ કરવાસારૂં વેલાત સુધી ગયા હતા; જાંહાં પોતાની ધારણામા ફતેહમંદ ઉતરેઆ પછે, તે બાબેની સનદ તાંહાંથી મેલવી લાવીને ઈ० સને ૧૮૭૧ ના મારચની ૨૧ મી તારીખથી આપણી હાઈ કોરટ ખાતે પોતાનો પવીતર ધંધો ચલાવતા રેહેઆને લીધે તેમના નામીચાં ખાનદાનની હોરમતમા અતી ઘણો ઉભેરો થયોચ; અને તેથી કરી તેમના અસરાફ માબાપને તેઓની જઈફીએ પોંચવાના વખતપર આવેલી જીંદેગી માહ સંતોસ પાંમતી હશે તેમાતો કાંઈજ સંધેહ સહંમજાતો નથી.

આ કુટંબીઓની કીરતી ભરેલી કેફીએતનો સમાસ હીંઆં થઈ રહેઓ, તેટલાં એક ખુશ ખબરી હેવી જણાઈછે કે, વાડીઆજી શેઠ અરદેસરની સખાવતથી "ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ" ની અંદર દાઈપણાનો હોનર શીખવા રહેલી દેશી સ્ત્રીઓ માહેલી પાંચ પારસણીએ ડાકટર રૂસતમજી નશારવાંનજી બોરીના હાથ હેઠલ લીધેલી મુફ્ત કેલવણી સંબંધી પરીખશા આપેઆ પછે, સનદો મેલવીને સુવાવડીઓને સંતોસ પમાડવાનો રોજગાર શોધવા સારૂં ઈ० સને ૧૮૭૩ ના ડીજેમબર મહીનાથી જાહેર થઈઓછે. આ શેઠીઆના સખી દીલની અજમાએસનો ઉતંમ અખતરો ઘણો વેહલો અજવાલે આવેઆથી, હાવો વરગ જેમ પેહલો વખણાયોચ, તેમ તે છેલ્લો નહીં કેહવાવા માટે બીજી બાઈઓનેબી તેવું ઉતેજન સદા અપાતું રેહશે તો, સંધે નથી કે જનવાના કુદરતી કાંમની અંદર અગત વેલા કેલવાએલી દેશી દાઈઓની મદદ અતી ઉપીયોગી થઈ પડશે; અને તેથી કરી બાલહંતીઆની ધાસતી કાંઈક દરજ્જે ઘટેઆ વીશેનું માહ પુન તેમને ચંદરોકાલ સુધી મલતું રેહશે.

લવજી વાડીઆના ભાઈને તાંહાંની વંશાવલી.

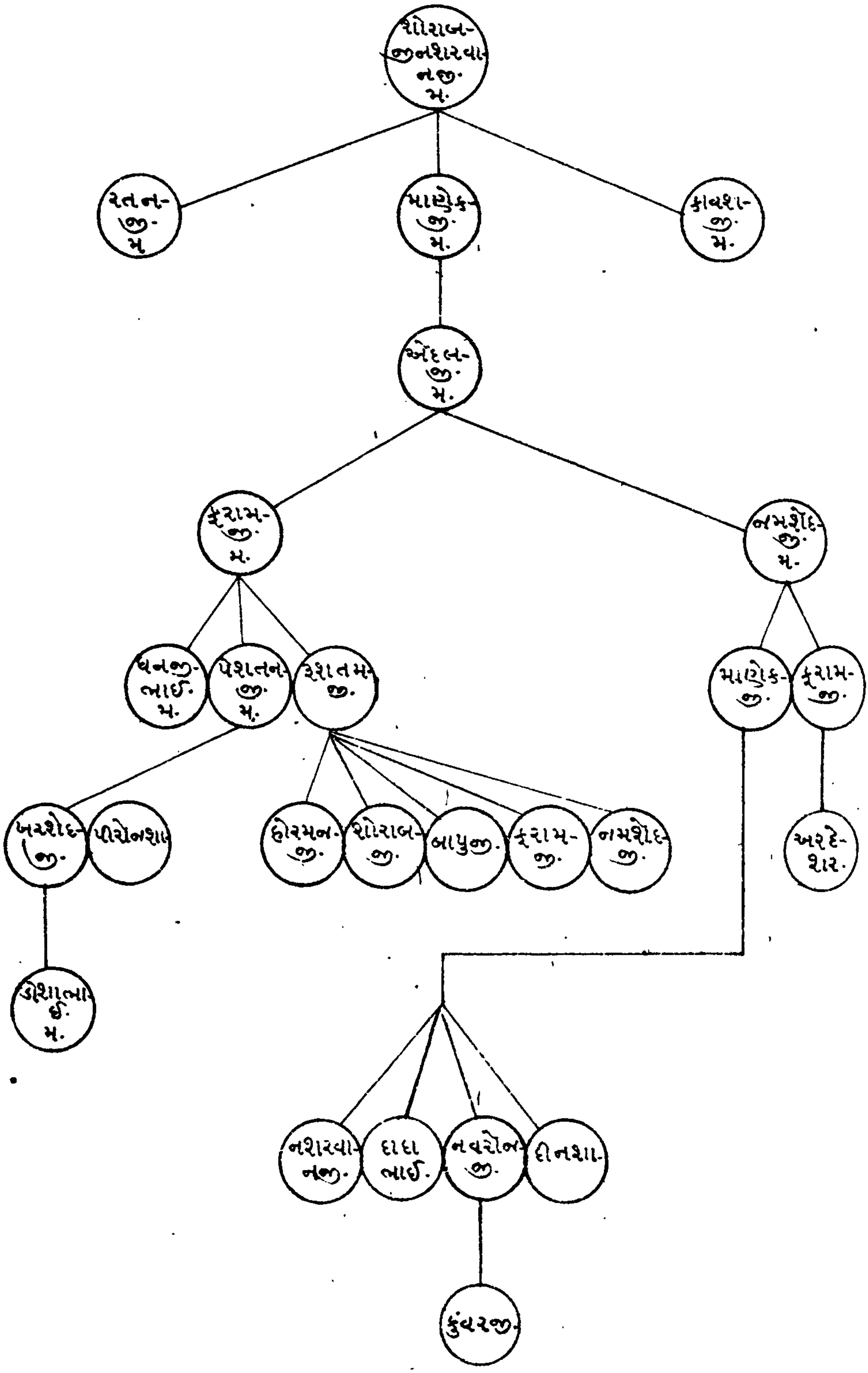

શેઠ સોરાબજી નોસરવાનજી વાડીઆ, તથા તેમનું પરીવાર.

વાંહાંણો બાંધવાના હોનરમા વખણાઈ ગએલા મરહુમ લવજી વાડીઆ પોતાની સાથે તેમના આ ભાઈને જે અતરે લાવેઆ હતા, તે સાહેબખી કેહય કે ભાઈની પક્ષમા ભેલાઈને જીંદગીના છેડા સુધી ગોદી ખાતાંની નોકરીમા રહેલા હતા; પણ તેવનના ગુજરી ગયા પછે તેમના તરણ માહેલા એકબી બેટાએ બાપીકો રોજગાર હાથ નહી ધરેઆ વીશેનો સબબ અજવાલામાથી દુર રહેલો જણાયોછે.

વંશાવલીની ટીપમા દાખલ થએલા તેમના બીજા તથા તરીજા બેટાઓને તાંહાંના ફરજંદો તો હસતીમા આવેઆંજ નોહતાં, પણ વડા માણેકજી માતરે એદલજી નામનો એક દીકરો મેલી જે મરણ પાંમેઆં, તેના દાહડા વારની યાદીખી તેમના પરીવારો ભુલી ગએલાં માલુમ પડયાંછે.

મરહુમ એદલજીને તાંહાં ફરાંમજી તથા જમશેદજી નામના બે બેટાઓ જનમ પાંમેઆ હતા, અને તે સાહેબોથી વસતીનો ઉતરેલો વેલો તેઓના પરીવારો તરીકે ગણાએછે.

ફરામજીએ બધો જનમારો જાણવા મુજબ પોતીકા એશી મરહુમ વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજીને તાંહાં, અને તારપછે તેમના બેટાઓ શેઠ બમનજી તથા અરદેસરની ચાકરીમા રહીને ૭૨ વરસની જઈફી સંતોસથી પસાર કીધા પછે, રોજ ૨૯ મો માહ ૭ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૭ ય૦ એ હકની દરધાહનો રસતો પકડી લીધોછે.

જમશેદજી જારે નાહની ઉંમરના હતા, તારથી આપણી વસતીમા પરએઆત થઈ ગએલા કાપડના નામીચા વેપારી ઠકર દાંમજી ચતુરની ચાકરીમા રહેઆ હતા. કામકાજમા જેમ ચાલાક દેખાયા, તેમ વધતાં વધતાં તેજ વખનાએલી પેહડીના સંબંધમા એક પરમાણીક પંતીઆલા તરીકે જોડાઈને બધો ભવ તેમાજ રોકી રાખેઆને લીધે, વાડીઆને બદલે દામજી ચતુરના જમશેદજીની અટકથી હીંઆં ઓલખાએલા હતા. એ સાહેબખી પોતાના વડા ભાઈની પુઠે ૭૨ વરસની વએ પુગીને, રોજ ૮ મો માહ ૭ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૩૩ ય૦ એ બેહસતનસીન થયાછે.

ઉપલા મરહુમ ગરહસથના વડા દીકરા મી૦ માણેકજી, જે બચગીથીજ બાપની તાબેદારીમા રહીને કાપડના ધંધામા મશગુલ હતા, તેવણખી આજ કેટલીક મુદત થાઈ એજ પેહડી માહેલા આગલા વહીવટદાર ઠકર લખમીદાસ દામજીની સાથે પંતીઆલું જોડીને મી૦ લખમીદાસ માણેકજીની અટકે સારી આંટ સાચવી કાપડનો વેપાર પરમાણીકપણાથી ચાલુ રાખી બેઠાછે. એજ ગરહસથના એક બીજા ભાઈ, તથા કાકાના દીકરાઓની બાબદમા કાંઈ જાંણવાજોગ ખીના નહીં હોવાને લીધે, વંશાવલીની ટીપમા તેઓના નામોની માતરે યાદી આપી આ નામીચાં ખાનદાંનનો અહેવાલ હવે બંધ પાડીએછે.

કાંમાંજીના કુટંબની કેફીઅત.

ખબર કાહડતાં હેવું માલુમ પડેછેચ કે, મથાલે જણાવેલી અટકવાલું અસલ નાંમ ધરાવનાર શેઠ કાંમાંજી કુંવરજી* સુરતની પચ્છમે પેલે પાર આવેલાં "ટણાં" ગાંમના રેહવાશી હતા. તે ય૦ ૧૧૦૪ માં વાડીઆ ખાંનદાંનને પરખેઆત કરનારા વડા શેઠ લવજી સાથે રાહના સાથી થઈને પોતીકાં ખાંનગી કારણે વતન છોડી પેહલવેહલા જારે મુંબઈમા આવેઆ, તારે તેમની ઉંમર વરસ વીશેકની હતી; અને તે હસાબે જોતાં શાલે ય૦ ૧૦૮૪ માં જનમ થએલા જે ધારીએછે, તે એટલા માટે કે એવણની જોડે આવેલું કોઈનું ઘેર ય૦ સને ૧૭૪૬ માં વેચાએલું હશે, તેના ખત ઉપર તે વખતના રેવાજ પરમાણે આ સાહેબે પડોશી દાખલ કીધેલી શાખની શેઆદત એજ કુટંમખીના એક ભાગ્યેગશાલી શેઠીઆએ હમોને દેખાડીચ, તેને પુરતી રીતે બાહલ રાખી કહીએચ કે કાંમાંજી શેઠ તારે પકી ઉંમરનાં મુંબઈમા પરખેઆત થએલા જણાતા હતા. મુંબઈમા આવેઆ પછે કેહચ કે સરકારની તરેજુરી ખાતે કોઈ પરભુ વડો કાહરોબારી હતો, તેના હાથ હેઠલ, જુજ પગારે ચાકરી રહીને પોતાનો સંસાર ચલાવતા હતા; અને વખત સારા તેથી ટુક મુદતમાં ખોદાની મેહરબાંની પાંમી થોડાક સુખીખી થયા હતા. આ શેઠ મુંબઈમા આવેઆ તેની ઘણાક વરસ આગમ-જથી અતરે વતન કરી રહેલા શેઠ જમશેદજી ભીમજી ગાંમડીઆ (આપણાં હાલના બુજોરગ અકાબર શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાંનજી પટેલના વડવા) તેમના મામા થતા હતા.

આ કાંમાંજી શેઠના એદલજી તથા મનચેરજી નામના બે દીકરાઓ હતા તેઓના જનમ અતરે અથવા ગાંમમા થયા તેની પકી ખબર મલી નથી, પણ એટલું તો ચોકસછે કે તે સાહેબો પોતાના બાપની સંભાલ હેઠલ ઉછરીને જે મોટા થયાચ, તારે તો અલબતાં હીંઆંજ અવતરેલા હોવા જોઈએ. એ માહેલા

---

* એવણની સાથે એકજ વખતે આવેલા (દીનીઆર ધાંધીના બાવા) શેઠ કાવસજી હીરજી, ધાંધીની દુકાણ કાહડી બેઠા; અને તે પછે બીજા ધંધામા પડીને જે પરખેઆત થયા, તે બાબેની ચોકસ હકીકત હાથ આવી નહીં. પારશીઓની પઘરાંમણીના મથાલાં હેઠલ આપેલી ટીપમા મરહુમ લુલા વાડીઆનું નામ જણાવેલુંછે તેવણ નહીં, પણ તેમના બાવા શાપુર રતનનેબી પાછલથી ખબર મલેઆ મુજબ લવજી વાડીઆ ગોદીના કામ સારૂં પોતાની સાથે પેહલવેહલા સુરતથી લાવેઆ હતા. એજ ટીપમા દાદા જંટલમેનને દીનીઆર ધાંધીના ભાઈ જણાવેઆચ, તેમ નહીં પણ પાછલથી પકી ખબર મલેઆ મુજબ તે સાહેબો એક બીજાના વેહવાઈ હતા; અને તેવણના બાવા કાવસજી આદરજીનો અસલ ધંધો કડીઆનો હોવાથી કેહચ કે, કેટલાંક ઘેરોની ભીત વગેરેનું કાંમ તેનાએ બાંધીને સંપુરણ કરી આપેલું હતું. દાદા જંટલમેને સાંભલેઆ પરમાણે બાપથી નીરાલા રોજગારમા રોકાઈને પોતીકા ભાઈ માણેકજીની સાથે પેહલવેહલું લીલાંઉખાંનું કાહડેલું હતું, અને તે દાહડાથી તેઓનું પરીવાર લીલાંઉ વાલાની અટકથી પરખેઆત થએલુંછે.

નો० લે०

કામાજીનાં કુટંબની વંશાવલી.

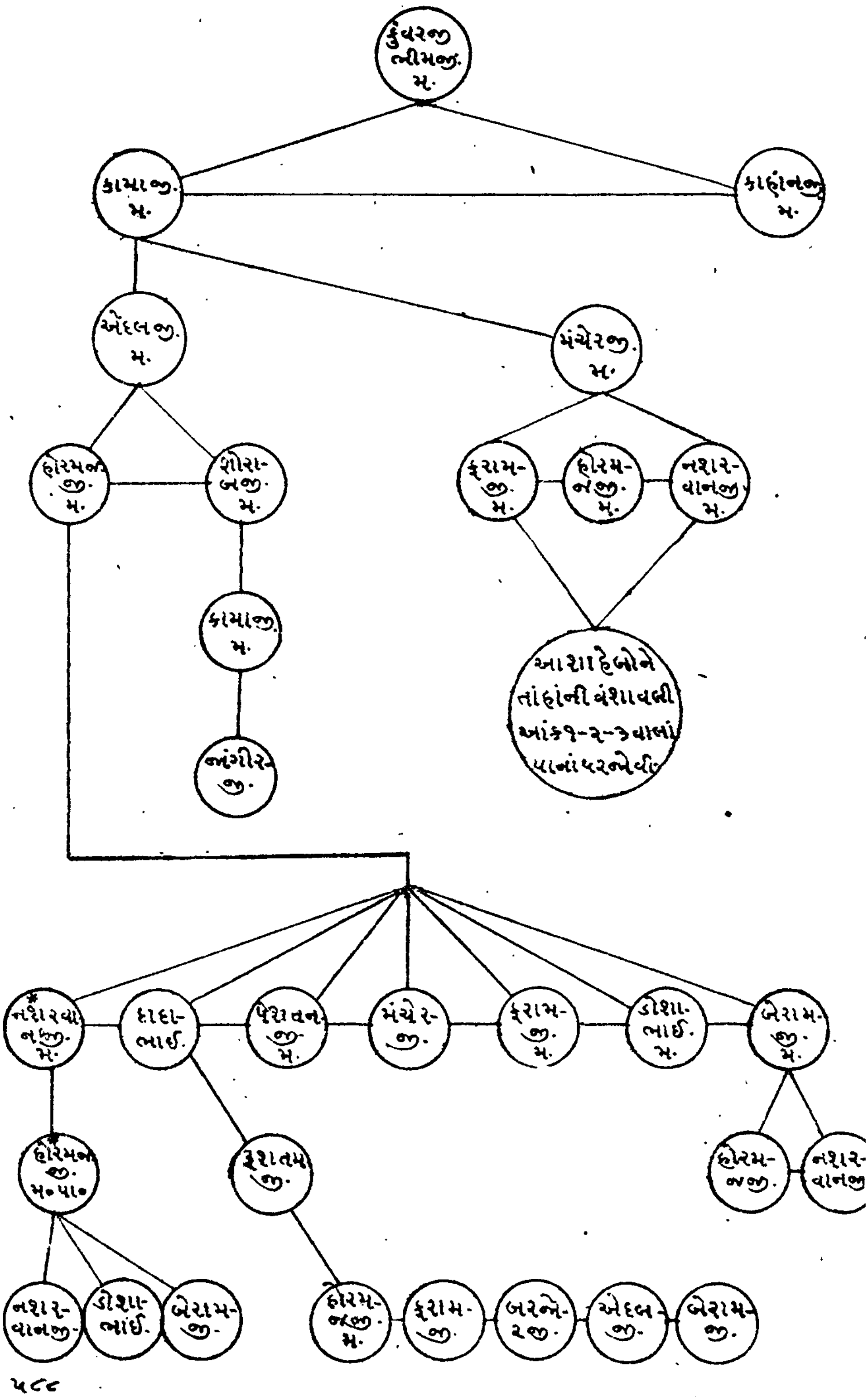

કામાજીનાં કુટંબની વંશાવલી.

(૧.)

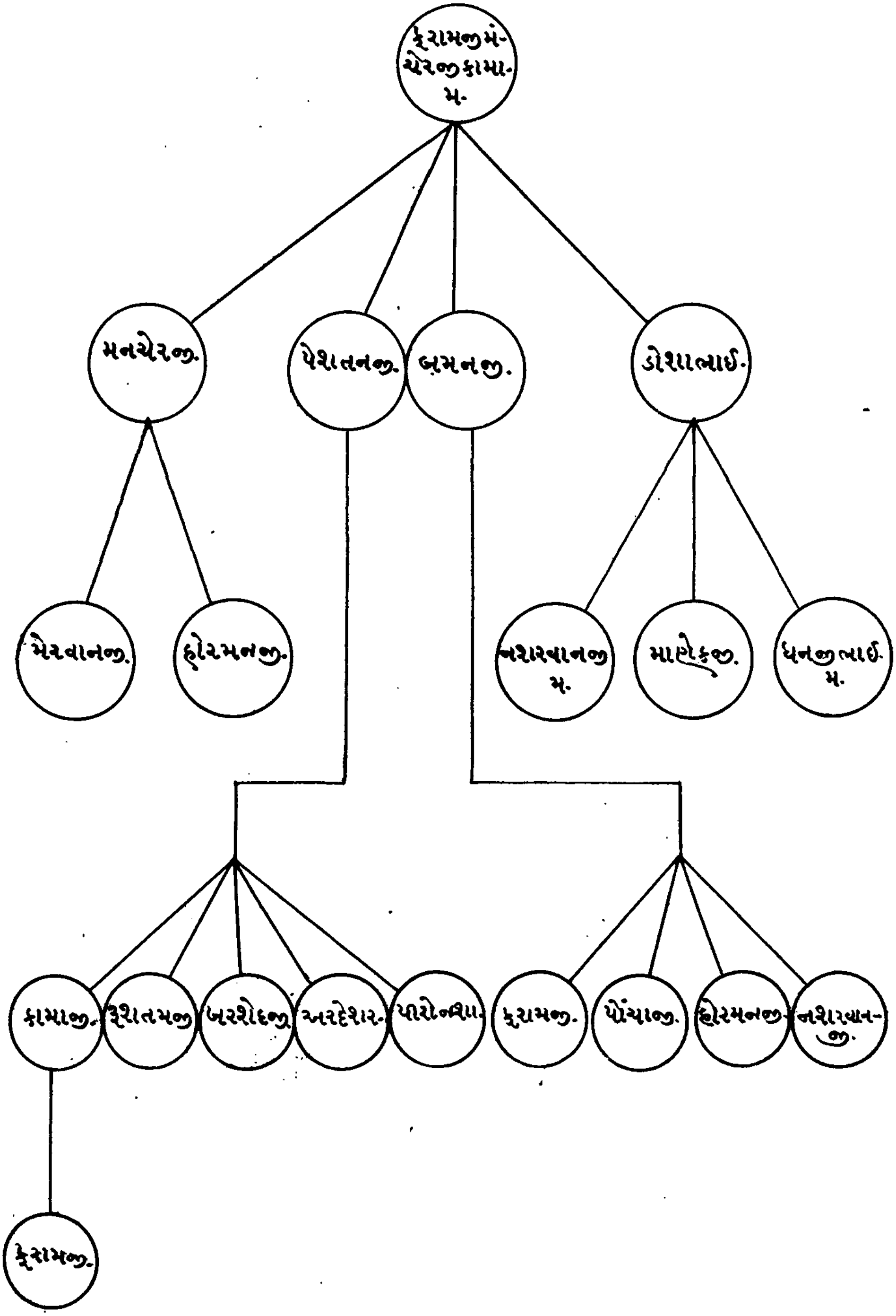

કામાજીના કુટુંબની વંશાવલી.

(૨.)

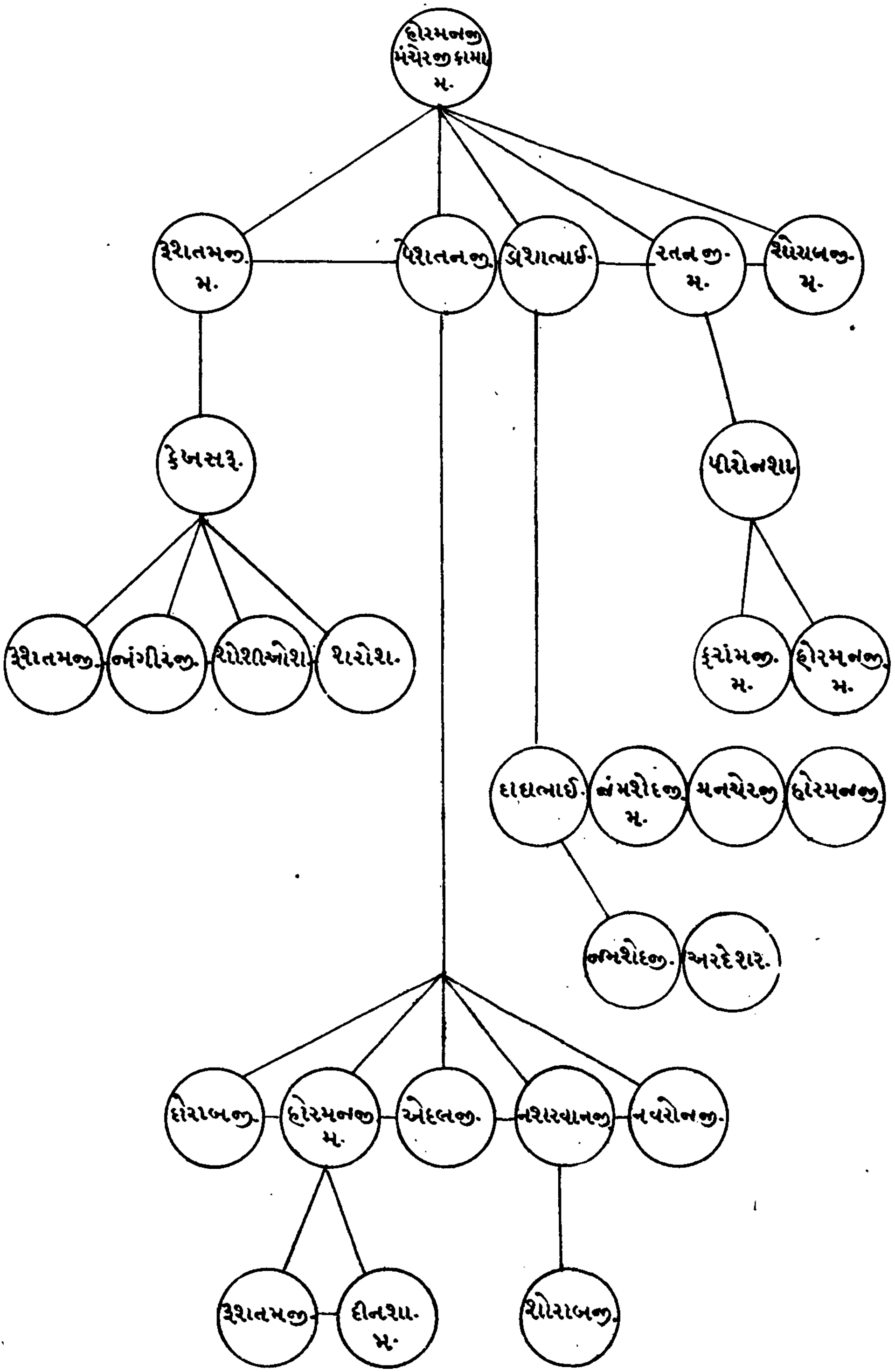

કામાજીના કુટુંબની વંશાવલી.

(૩)

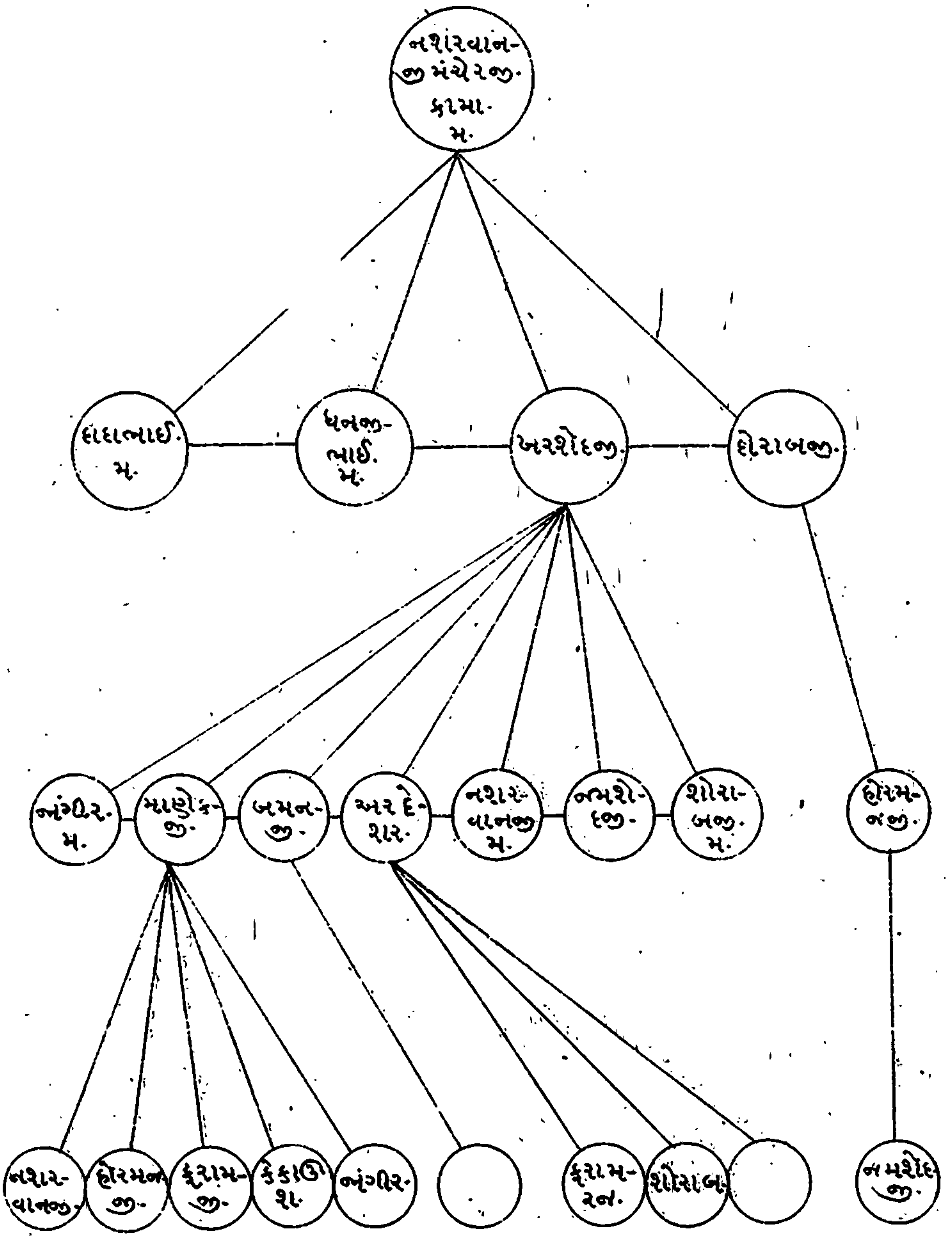

LIBRARY
OF THE

એદલજીની કારકીરદી વીશેની કેફીએત તો હાથ આવી નથી, મગર મનચેરજી વીશે એટલુંજ સાંભલેઊંચ કે તેવણ ચીન સાથે બોહોલો વેપાર ચલાવીને એકવાર વાંહાંણવટીના દરજા સુધી પોંહતા હતા. જમાંનાની જાલમીએ કોઈને સદા યારી આપી નથી તેમ મનચેર કાંમાબી તેની ગીરદેશી ચુંગાલમા આવી પડ્યાથી, પાછલે દાહડે ઘણુંજ સંકટ ખમીને મરણ પાંમેઆ હતા. તેમના વડા ભાઈ એદલજી તેણાની પછે અથવા આગમજ મરણ પાંમેઆ તેની, તથા મજકુર શેઠ મનચેરજીના મરણ દીવસની સનદ બેહુ ભાઈઓના પરીવારો બાહેલા કોઈબી ગરહસથની પાસે સચવાઈ રહેલી નથી.

એદલજી કાંમાંના બે દીકરાઓ મધે એક હોરમજજી અને બીજા સોરાબજી નામના હતા જે માહેલા વડાનો જનમ તેમના મરણ વખતે હોએલી ઊંમરના પરમાણ મુજબ શાલે ય૦ ૧૧૩૫ મા થએલો મુકકર થડછે; અને બીજા સાહેબના જનમ તથા કારોબાર વીશેની કેફીએત જાણનારો તેવણનો એકજ પુરો દીકરો કાંમાંજી નામનો હજીસુધી હઈઆત રહેલો હોતતો, તેવણ થોડીક નોંધ આપો રાખતે; પણ તે બીચારો ઘણી મુદત થઈ ગુજરી ગયાને લીધે તેમની હકાએતની સાથે નસલબી ખતમ થઈ ચુકીછે.

શેઠ મનચેરજી વલદે કાંમાંજીના પરીવારોની પરખેઆતી.

ઉપલા બુજોરગ જારે ગુજરી ગયા તારે તેમણે તાંહાં ઓલાદતાલાએ બખશેલા તરણ પુતરો હઈઆત હતા, જેઓ મધે શેઠ ફરાંમરજ, હોરમજજી, અને નોશેરવાંનજી કાંમાંને નામથી આપણી ટાપુ પર ઓલખાઈતા હતા; એ માહેલા વડા ભાઈએ તો ચીન ખાતે અફીણ તથા બીજા માલનો બોહોલો વેપાર ચાલુ કીધો હતો, કેમકે તેહવા વખત ઉપર પરચુટન જીનસનો તાંહાં ખપ સારો હતો, અને તેનો રોજગાર કરનારા થોડા જણાં હોયાથી તે સાહેબને તેમાં નફોબી મન માંગતો મલતો હતો. તેમનાં વચલા ભાઈ આપણી ટાપુ ખાતે મરહુમ શેઠ બરજોરજી ન્હાનાભાઈ દાવરને તાંહાં અસલથીજ મેહતાગીરીમાં જે મસગુલ રહેલા હતા, તેથી તેમને એજ ઓલખાન વણાં કોઈ પીછાંણનું નોહતું, અને નાંધલા ભાઈ વીશે સાંભલેઊંચ કે, મરહુમ શેઠ નોશેરવાનજી પીટીટના હાથ હેઠલ દુબાસનું કાંમ કરતા હતા; પણ તેમના વડા ભાઈ શેઠ ફરાંમરજ કાંમાંનો વેપાર જારે વીસેસ ફેલાયો, તારે પોતાના બેહુ ભાઈઓને તેમાં સાંમેલ રાખીને એકસંપીથી વહીવટ ચલાવવા લાગા. ઊંચાં બીલારકાંમ વીગેરે વેલાતી સાંમાંણનોબી ધંધો એકવાર તેઓએ પોતાને હાથ હેવોતો કરી લીધો હતો કે, જે ચીજ કેપે નહીં મલે તો કાંમાંને તાંહાંથી હાથ આવી સખતી. એ તરણે ભાઈઓ મધે દરએકને તાંહાં ચાર ચાર દીકરાઓ ઉપરાંત કેટલીક દીકરીઓએબી જનમ લીધો હતો, અને તેઓ સઘલાઓ વસતીવારીથી આંજે એટલાતો બરપુર થાએલા દેખાએચ કે, આ કાંમાં ખાંનદાંનનાં નાંધલાં તથા મોટાંઓને

અખીતાં કીધાં હોએ તો, ઓદાતાલાની બખસેસથી એક નાંધલાં સરીખાં ગાંમડાંની વસતી જેટલાં દેખાઈ આવે. ઉપલા તરણે ભાઈઓ માહેલા વડા શેઠ ફરાંમરજી રોજ ૧૪ મો માહ ૧૦ મો કદીમી શાલે ૧૧૯૨ મા વરસ ૪૩ ની ઉંમર ભોગવીને, તથા વચલા શેઠ હોરમજજી ૧૧૯૭ ના કદીમી ચોથા ગાથાને રોજે ૪૪ વરસની વએ ગુજારીને મરણ પાંમેઆ છે. આ બેઉ ભાઈઓના વહીવટનો બધો બોજો તેઓના બાલક છોઆંઓના સંભાલ સહીત, હઈઆત રહેલા નાધલા ભાઈ નોશેરવાંનજી કાંમાને માંથે જે આવી બેઠો, તે મુજબ તેનાએ પરમાણીકપણે સઘલું કામ આટોપી લઈને છોકરાઓ તથા ભતરીજાઓને અછી કેળવણી આપેઆમા કશી કશુર રાખી નોહતી. ભતરીજાઓને જેમ ઉંમરે પોંચતા જોયા, તેમ તેઓના બાપીકા વારસાનો હક દરએકને હવાલે કરી તે બાબેના જર જોખંમમાથી ફારગ થયા પછે, શેઠ નોશેરવાંનજી કાંમાંએ પોતાના વેહવારને સારી આંતથી સાચવીને સરાફી ધંધાની સાહેતાથી મોટો દરવીય મેલવી લીધો હતો. ઘણા વરશો સુધી કાંમાં કુટંબમા વડાપણું ભોગવીને રોજ ૨૦ મો માહ ૪ થો કદીમી શાલે ૧૨૨૫ ય૦ એ ૭૨ વરસની જઈફીએ પોંહચી બેહસતનશીન થયા. આ ગરહસથની પુંજીમાથી તેવણના હકદાર વારશોએ હીશે પડતો દઈવત જે વેંહચી લીધો, તે આગમજ પોતીકા પીતાની યાદગારી કાંએમ રેહવાના હેતુથી રૂપીઆ સવા લાખની એક થાપણ અલાહેધી કાહડીને એશીઓ માહેલા શેઠ દાદાભાઈ હોરમજજી, પેસતનજી હોરમજજી અને મરહુમના દીકરા ખરશેદજી નોશેરવાંનજી મલી તરણ* સાહેબોના સંભાલ હેઠલ રાખી. એ બાબેના લખતમા હેવો બંદોબસત કીધેલો કેહવાએછે કે, ઉપલી થાપણની ઉપજમાથી મલતી જોગવાઈએ શેઠ નોશેરવાનજી કાંમાંને નામે ઉપીયોગી ધરમખાતાંમા ટરસતીઓ ખરચતા રેહ, અને મુદલને સંભાલથી સાચવી રાખે. હાવી સુભ સરત મુજબ મરહુમ શેઠ નોશેરવાંનજી કાંમાંની નઈઅતે ઘણાક ગરીબ કુટંબોનો સંસાર સચવાયા ઉપરાંત તે મરહુમના નામથી તેવણની હઈઆતીમા સ્થાપેલી જરથોસતી છોકરીઓને મલતી કેળવણી બાબેની નીરાળનું ખાતું પણ સારાં પાયા પર ઉસતવાર રહેલું સંભલાએછે. શેઠ નોશેરવાંનજીના વારેશોએ પોતીકા પીતાના પુન સારૂં કુલ રૂ ૨૮૦૦૦ ની એક રકમ આપસ આપસમા ભેગી કરીને, જુદાં જુદાં ધરમમા વાપરવા માટે તે ખાતાંઓના દરએક વહીવટદારોને સપુરદ કરી દીધી હતી.

ઉપર જણાવેલા ત્રણે ભાઈઓનાં હઈઆત રહેલા મધેથી કેટલાએક દીકરાઓએ તેમને હાથ વારસામો મલેલાં નાંણાનો ઉપીયોગ કરવા માટે વેપારની સરૂઆત પેહલવેહલી ય૦ ૧૨૧૦ ની સાલથી ચલાવી. જાંહાં સુધી દાહાડો પોહચેઓ તાંહાં તુલીક, સઘલા પીતરાઈ ભાઈઓ એકેક ઉપર સરસાઈ મેલવીને એવાતો ઉગી નીકલેઆ હતા કે, એકવાર વાંહાંનવટીઓખી થાઈને ચીન, કલકતા, સીંગાપોર, વેલાત, તથા માહેલાં કેટલાંક પરાંતો મધે દરએકે પોતાને નામની

* પાછલથી તેમા શેઠ મનચેરજી હોરમજજી તથા કેખસરૂ રૂસતમજી કાંમાં હુંમેરાયા, તેઓ સુધાં એ ધરમખાતાંના હવડાં પાંચ ટરસટીઓ કેહવાએછે. નો૦લે૦

સાખા પેહડીબી પેસારી હતી; અને કાંમકાજની ચાલાકીએ સરાફી બજારમાં એવીતો આંટ દીપાવી દીધો કે, તેઓની સાથે સંબંધ રાખનારા કેટલાક વેપારીઓને કોઈ કોઈ વખતે તેઓનાં નાંમની જાંમીનગીરી મેલવવાની અગત પડતી, તો તેહવાઓનું કાંમબી કરી આપવાની આગેવાંણી એ સાહેબો ભુલતા નોહતા. પણ આસમાંની દોરનું ચકર જારે બદલાએઉં તારે ઇ૦ સને ૧૮૬૫ માં સેરસટાની આફત ભરેલી કાલી વાદલી કોઈએ સપણેબી નહી ધારેઉ હશે તેહવી જહડફથી એઓ માહેલા કેટલાક જણાઓને માથે એવીતો આવી બેઠી કે, છતી પુંજી ઉપરાંત વેપાર વણજથી મેલવેલો મુબલક નફો બોહતાં ગાંમનાં મોટાં કરજમા સપડાઇ ગયાને લીધે, તેહમાંથી તેઓ સમાંધાંણીની રાહે પાર ઉતરી સખેઆજ નહી. એ ખાંનદાંનનાં ચાર અથવા પાંચ સાહેબો જેઓ અસલથીજ તેમનાં રૂડાં ભાએગે તેહવા લોભમાં પડ્યા નોહતા, તેઓજ માંતરે આબરૂ સાથે બંચી રહ્યા, અને બાકીનાં સઘલાઓને પોતપોતાનો વહીવટ બંધ કરવાની જે ફરજ પડી, તેમાં સેકડો જણાઓની રોજીનો નશીબો તેઓને હાથ હતો તેબી સદનતર નીકલી ગયાથી તે બીચારાઓ એકેદંમ નીરાસ પાંમીને બીનરોજગારે ઘણુંક સુધી રહજલતા રહ્યા; જે વીશેની વાત જણાવતાં અતીઅંત દુખ ઉપજેછે. એ કાંમા કુટંબનાં નબીરાઓ મધેનાં થોડાક જણાઓ હાલ પડેલી આફતમાથી એકવાર મોકલા થાઈને પાછો ધનધો રોજગાર ચલાવતા હવડાં માલુમ તો પડેચ, પણ ગઈ ગુજરેલી જાહોજલાલી તેઓને હાથ આવતાં ઘણી લાંમબી મુદતનાં વાએદાની વકી રાખવી જોઇએ.

શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાંજી.

આ શેઠની હકાએત જેટલી ટુકમા જણાવીશું, તેટલી તેમની નેક નાંમી ભરેલી કારકીરદીનું વજન ઘણુંજ બોજદાર તથા માન ભરેઉ વખણાશે. બારેહકતાલાએ તેનાને બખશેલી સખતી, તથા નીતી ઉપર હઇઆતીની છેલ્લી ઘડી સુધી પોતે એવાતો ઉસતવાર રહેલા હતા કે, તેટલીજ બરકતથી સંકટના વખતામાબી સંતોસ પાંમતા જેઓએ તેવનને જોયા હશે, તે સાહેબો તેનાની બુધીની કીંમત પીછાંણી સખશે; માટે વીશેસ સરેહ કરેઆ કરતાં તેમના સનસારી સમાચાર લેવાનીજ માતરે રજા માંગીએછે.

આપણી ટાપુ ખાતેના મરહુમ શેઠ એદલજી બમનજી (ઉરફે એદલકાકા) જારે બોહલા વેપારની આડતનુ મુબલક કાંમ લઇને ચીન જતા હતા, તારે આપણા આ હોરમજજી કાંમાંએ તેણાને તાંહાં વાંણોતરીની ચાકરી મેલવીને શાલે ૧૧૫૫ ય૦ મા પેહલવેહલી સફર તે તરફની એખતેઆર કીધી એટલુંજ નહીં, પણ તેમની સંગતમા ઘણા વરસો સુધી રહીને વેપારના કાંમની સારી માહીતી મેલવી લીધા ઉપરાંત, મનની ચંચલાઈ વાપરીને ચીના લોકોની સખત બોલી સહમજવાની વલાંણ હેવીતો પુરતી પકડી હતી કે, તેથી કરી તેવણને

"પાહાવા" ની અટક હાંશેલ થાઇ; કેમકે કોઈબી પરદેશી એકમાથી બીજી જુબાંનનો તરજુમો કરી સહમજાવે તેને ચીના લોકો "પાહાવા" કરી કેહછે. આટલી માહીતીને લીધે ઘણીવાર આપણી માજી રીકારદર, તથા સુપરીમ કોરટમા આ સાહેબ ગાંમમા હાજર અસતાં ચીના બંધવા અથવા સાખશીઓને સહમજાવા માટે તેમનુ કાંમ અતીઉપીયોગી થઈ પડતું હતું; અને તે બાબે નેયાયાધીસો તરફથી તે બુજોરગને બહુ માનબી મલતું હતું.

એ ઉપરાંત શેઠ હોરમજજી બીજી અટકથીબી આપણ વચે જે ઓલખાએલા હતા, તે આટલા માટે કે તેવણ ઘણી મુદત સુધી એદલ કાકાને તાંહાં મેતાગીરીમા મસગુલ રહેઆને લીધે ચીના લોકો તેણાને "શેચી"* કરી કેહતા હતા. આ સાહેબના પરમાણીકપણાની ખુબી વીશે, ઘણાક ચીના વેપારીઓ તથા ગરહસથોને મોહડેથી આ નોધ લેનારે ચીનમા વખાણ સાંભલી હતી; અને તે વખતપર આપણી તરફના જેબી સાહેબો તેણાની સંગાથે વશેલા હતા, તેઓ માહેલા જો હઈઆત હશે તો, તેઓબી તેની શાઅદત આપવાને કભુ ભુલશેજ નહીં.

દાહાડાએ જારે ચહડતી દશા દેખાડી તારે આ શેઠ હોરમજજી કાંમાં ચાકરીમાથી મોકલા થઇને સવતંતરપણે પોતાનો ખાંનગી વેપાર તથા લોકોની તરફથી મલતી આડતનુ કાંમ ચલાવવા લાગા; અને તેવા સબબથી વેપારી મંડલીમાં એક નીતીમાન ગરહસથ દાખલ પરએઆત થઈ પડેઆ હતા. કેહચ કે આપણી કોમના મરહુમ અકાબર સાહેબ વાડીઆજી હોરમજજી બમનજીના બોહલા વેપારના કાંમની આડત મેલવીને ઘણાંક વરસો સુધી તેનાએ જાલવી રાખેલી હતી; અને જાતી મેહેનત ઉપરાંત ભલી મીલનસારી, અને ચોખી દેઆંનતદારીનુ રૂડું ફલબી તેનાએ હાંશેલ કીધું હતું; પણ હોનારત ઘણી વખતે ધનસાંણને હેવી સંકટમા એકાએક ફસાવેચ કે, તેનું ભાંણ હાથમા નહીં રહેઆને લીધેબી ન ધારેલી પીડાને ભોગે તે ચહડેચ, તેહવીજ કોઈ ભુંડી નડત આ અશો ખસલતવાલા હોરમજજી પાહવાના ભવીસ ઉપર આવી બમેઆથી સંભલાએલીચ કે, શેહજ વાતની બોલા ચાલીના અંતસનો વેરભાવ રાખી, તેમના આડતીઆઓ માહેલા કોઈએકે કેટલાંક વરશો તુલીક કોરટમા તેમની સાંમણે વાંધાઓ હુભા કરી જે મુકદમો ચાલુ રાખેઓ હતો, તેની સફાઈ વાસતે જવાબ આપી નીતીનો સંભાલ કરવા જતાં દોલતની પાએમાલી સાથે આ બીચારા દીનદાર જરથોસતીની ખાલ નીકલી ગઈ હતી; જે ઉપર કશેબી ગંમ પકડેઆ વનાં ધીરજથી સંતોશને સવાધીનમા રાખી અસલનીજ મુઆફેક દયા, દાતારપણું, તથા પાક દેઆંનતદારીને ઘણીજ ઉસતવારીથી વલગી રહેલા હતા; એટલુંજ નહીં પણ તેહવા સંકટના સમાંપર જેબી કોઇ આશેઆવંતો તેમની દેવડીએ ખેરાત માંગવા આવે, તેને ખાલી હાથે કભુ જવા દેતા નોહતા; અને

---

* ચીનાની બોલીમા "શે" લખનાર, અને "ચી" કાગલને કેહછે; અને તે બેહુ શબદો જોડાયાથી "શેચી" યાને લખનાર અથવા મેતાનો ખરો અરથ થાએછે.
નો॰ લે॰

તે એટલાં વેરકે પઇસાની તંગાસમાં ઘણાજ આવી ગયા છતાં ઘેર માંહેથી કોઇબી ચીજ વસત આપી તેહવા મોહતાજોની છુપા આતમાંનો ગુપત આશીરવાદ પાંમતા હતા. આટલી સખાવતના બદલામા તે જગત કીરતારની જારે અપાર કીરપા પાછી થાઈ, તારે તેમનાં એક ભલા મીતર મરહુમ શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાંજીનાંએ આપેલી ઉલટથી આ નેકબખત પાહવા સાહેબે જઇફી વખતે ય૦ ૧૧૮૮ મા ચીન ખાતેની સફર જારે પાછી એખતેઆર કીધી, તારે આપણી ટાપુના કેટલાક વેપારીઓ તરફથી આડતનાં કાંમની તથા તાંહાંના મોટ મોટા હાંગવાલા ચીના મીતરોની અછી મદદ મલી; અને તેથી થોડાંક વરસ તાંહાં રહીને અસલ જેહવા તો નહીંજ પણ પોતાના બચાંઓનુ સુખ ચેનથી પાલણ થાએ તેટલું મેલવીને ય૦ ૧૧૯૨ માં સવરગી રાજની વસતીને છેલી સલાંમ કરી મુંબઇ ખાતે પાછા પધારેઆ. જાંહાં સાત વરસ તુલીક બાકીની જીંદેગી જાહોજલાલી સહીત પુરી કરીને તાંહાંથી જાવેદાંની આલમમા નીરાંતે વાશો લેવા સારૂ રોજ ૭ મો માહ ૧૧ મી કદીમી શાલે ય૦ ૧૧૯૯ માં ફુલગુજાર થયા તારે તેમની ઉંમ વરસ ૬૪ આસરેની જણાઇ હતી. આ સાહેબ ગુજરેઆ તારે શેઠ નશરવાનજી, દાદાભાઈ, મનચેરજી તથા બેરાંમજી નામના દીકરાઓ ઉપરાંત એક દીકરી મલી તેમના પાંચ ફરજંદો જે હઇઆત હતાં, તેઓમાથી વડા તથા નાથલા મલી બે દીકરાઓ તારપછે એકેકની પુઠે મરણ પાંમેઆ; અને બાકીના ફરજંદો તથા બીજાં પરીવારો કીરતારના ફજલો કરંમથી બરકરારી સાથે આપણી વસતીમા ભેલાએલાં માલુમ પડછે.

શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાં.

કેખસરો પેજદીઆર નામના ઇરાંની જરથોસતી સાથે તાંહાંથી આવેલી તેમની ૪ માહેલી નાજબાનું નામની તરીજી દીકરી, જે શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાંજી* સાથે પરણેઆ પછે, તેનીને પેટથી એકેકની પુઠે પેદા થએલા ૭ માહેલા આ તરીજા સપુત ય૦ ૧૧૮૪ ના કદીમી પેહલા મહીનાને છઠે રોજે જનમ પાંમેલા માલુમ પડેઆછે.

આ શેઠની જીંદેગીના હએવાલની સરૂઆતમા આટલી વાત અતરે દાખલ થવી જોઇએચ કે, એવણ જારે વેહવાર વરતવા લાગા તારે તેનો ઉદીયોગ હાથ ધરીને પેહલવેહલા પોતાના એશી શેઠ નસરવાનજી મનચેરજી કામાંને તાંહાં, ૧૨૦૩ ના કદીમી ઓરદાદ માહથી તે ૧૨૦૭ ના કદીમી અરદી બેસત

---

* તેમની પેહલી મોહરદાર નસરવાનજી નામના એક દીકરાનો જનમ આપીને મરણ પાંમેઆ પછે, ઉપલી ઇરાંની અબલા સાથે પરણેઆ હતા; અને તેનીનું અસલી નામ બદલીને કેહચ કે હીંઆંના રેવાજ પરમાણે મીઠીબાઇ રાખવામા આવેલ હતું. જુવો "રીસાલે એજ હારે સીઆતે ઇરાન" નામના પુસતકને પાંને ૧૯૨ મે. નો૦ લે૦

માહ સુધી, અને તે પછે શેઠ ખરશેદજી કાવસજી બનાજીને તાંહાં તેજ સાલના કદીમી શેહરીવર માહની સરૂઆતથી મુનીમગીરીમા રહીને ૧૨૧૩ ના કદીમી તીર મહીનાની આખરી તુલીક નોકરી કીધી હતી. આ બેહુ ઠેકાંણેના બેહોલા કારોબારનો ઘણો સારો અનુભવ હાંશેલ કરી લીધો હતો; અને તેનો પરતાપ એવો ઉસકેરાયો કે, પેહલે ઠેકાંણેની વાંણોતરીમા જારે હતા, તારથીજ પોતાના વડા ભાઈ શેઠ દાદાભાઈના પંતીઆલા પણામા થોડા થોડા વેપારબી સરૂ કરવા માંડ્યો; અને તાંહાંથી પછે વખતની વલાણ જેમ હાથ આવતી રહી, તેમ વેપારની અંદર આપણી વસતીમા વખણાએલા શેઠ નસરવાનજી બમનજી મોદી, બરજોરજી ફરામજી કોહીદારૂના* તથા પોતીકા નાધલાભાઈ બેરાંમજીને સાંમેલ કરી કારખાનાને† મોટા પાયાપર એવુંતો રચાવી દીધું કે, મુંબઈથી ચીન તથા તાંહાંના કોસતાઓ વચે "એમા" નામની એક સકુનરબી તેમની પેહડીએ ઇ° સને ૧૮૪૩ અથવા ૧૮૪૪ મા વેચાતી લઈને ઘણી મુદત સુધી ફરતી રાખી હતી.

મુંબઈ વશેઆ પછે ઘણીક વરણના સરીમંત સાહેબો લાખો અથવા કરોડો રૂપીઆનાં વેપારની ઉથલપાથલ કરી ગએઆચ, પણ તે માહેલો કોઈબી દેશી શેઠીઓ વેલાત તરફ પોતાનાં નાંમથી વેપાર, અથવા આડત ચલાવવાની પેહડી લઈ જવાને કબુબી હીંમતવાન થઈ સએઓ નોહતો. હાવું કીરતીવાન કાંમ ઉઠાવી લેવાનું બીડું જહડફનારા પેહલવેહલા પરમાણીક પુરૂસ મથાલે જણાવેલા ગરહસથ પરએઆત થયા, અને તેમા તેવનના ભાઈઓ ઉપરાંત કેટલાક પીતરાઈઓ એક મતથી ભેગા મલેઆમા, નહીં બનેલું કાંમ કાંમાં ખાનદાને શેહલથી બજાવીને બીજાઓની આંખો જે ખોલી કરી આપી, તે વાતને જરૂર કરી હીંઆં નોધી રાખવી જોઈએચ કે, આ સકરમી શેઠ પોતાની સાથે શેઠ કેખસરૂ રૂસતમજી કાંમા તથા પરોફેસર દાદાભાઈ નવરોજજીને પંતીઆલા॰ દાખલ લઈને પેહલવેહલા ય° ૧૨૨૪ મા મી° કાંમાં કું° ને નામની પેહડી હુંભ્રાડવા માટે કોઈ એવે રૂડે ચોઘડીએ લંડન ખાતે ગયા હતા કે, લગભગ ૯ વરસ તુલીક તાંહાં માન ભરેલી રીતે વહીવટ ચલાવીને જારે ૧૨૩૩ ની સાલ (ઉપલા બે સાહેબોતો મુદતની ઘણાક વરસ આગમજથીજ પંતીઆલું છોડીને જુદા પડેલા સાંભલવામા આવેઆચ તેઓ વતરેગે બીજા) સઘલા પંતીઆલાઓની રાજી ખુશીથી પેહડી જારે કાહડી નાખી, તારે દરએક ભાગે વધારા તરીકે લાખો રૂપીઆ તેમા લાગતા વલગતાઓએ વેંહચી લીધા.

---

* આ ગરહસથબી ઘણા વસશેવેર જોડાઈ રહેઆ પછે મરણ પાંમેલા માલુમ પડેઆછે. નો° લે°

† આ સાહેબોના સંબંધમા મુંબઇ ખાતે મી° દાદાભાઈ તથા મનચેરજી કાંમાની કું° ચીન ખાતે (૧૮૪૨ ના સાલથી) મી° દાદાભાઇ તથા નસરવાનજી મોદીની કું° સીંગાપોર ખાતે (૧૮૪૯ મા) મી° બેરાંમજી હોરમજજી કાંમાની કું° તથા કલકતા ખાતે મી° બરજોરજી ફરાંમજીની કું° મલી ચાર ઠેકાંણે અરસપરસના વેપાર તથા આડત ખાતાંની પેહડી ઉભી કરીને ઘણા વરશો સુધી ચાલુ રાખી હતી. નો° લે°

પેહડી ઉઠ્યકેઆની આગમજ તેના ભંડોલ માથી આ શેઠીઆએ પોતાના ખાનદાનની ઇઆદગારી તે તરફ કાએમ રાખવાનો હેતુ ઇછીને, રૂ ૪૫૦૦૦ ના બે મોટાં ધરમખાતાંઓ જે ચાલુ કરાવેઆં; તેમા એકતો એ કે, "યુનીવરસીટી કાલેજ" ને ઇ૦ સને ૧૮૬૩ મા આપેલા રૂ ૩૦,૦૦૦ બાબે તેની કાંઉનશીલને એવું લખી વાલેઉંછે કે, "કેલવણી ખાતાંને આગલ વધારવા સારૂં કાંઉનશીલની નજરમા દુરસત આવે તે રીતે રકમને રોકવી." આ ભેટને કાંઉનશીલમા મોટા ઉપકાર સાથે કબુલ રાખતાં એવો ઠેડાવ નોધાયોછે કે, "જે વીદઆરથીઓના લાભ માટે અપાએલી રકમ વપડાશે તેમા મી૦ કાંમાં "કું૦ ના આ બલાં કાંમ તથા ઉતેજનથી હીંદુસ્તાંનના વધારે દેશીઓ વીદઆ "અને હોનરો હાંશેલ કરવામા અતરે (ઇઆને લંડનમા) સાંમેલ થાશે." બીજી સખાવત એવી સંભલાઇછે કે, આ શેઠે લંડનને છેલ્લી સલાંમ કરી મુંબઇ આવતી વખતે આપણા દેસની ખેરખાહી ચાહી ગયલા મરહુમ સર ચારલસ ફારબસ બારોનેટના બરખુરદાર બેટા ઉપર રૂ ૧૫,૦૦૦ મોકલાવીને એવી દરખાસત કીધી હતી કે, તેમના પીતા સર ચારલસની ઇઆદગારી માટે આ રકમમાથી તેને ગમે તેહવી ગોઠવણ કરવી. આવી સખાવત પોંહચતાં વાર તે અંગરેજ ગરહસથે, પોતાને રેહવાના ગાંમની આસપાસ વસનારી ગરીબોની છોકરીઓને શીખવા સારૂં એક પાઠશાલાની જે ખુટ હતી, તે પુરી પાડતાં "કાંમાં ફેમેલી સકુલ" નુ નેક નામ રાખેઉંછે; માટે આ સાહસીક અને સકરમી શેઠીઆઓની સખાવતથી ઉપલાં માહભારત કાંમો તે તરફ હસતી પાંમેલાં જોઇ અંગરેજો મલતા અતરેના દેશીઓએ ખરેખરી ખુશી ઉપજાવેલી માલુમ પડેછે.

જો કે કાંમાં કુંપનીના કસાએલા કુટંબી ભાગીઆઓ, વેલાતના કાંમમા લાખો રૂપીઆ કમાઇને એક બીજાથી છુટાતો પડેઆ; પણ ઉપલાં બે ઉપીયોગી ધરમખાતાંઓ જાંહાં સુધી સારી હાલતથી સચવાઇ રેહશે, તાંહાં તુલીક તેઓની સંગત માહેલા આ શેઠ મનચેરજીની કોશેસથી તેમા સખાવત તરીકે અપાએલાં નાણા વીશેની કીરતી ભરેલી નેક નામી તાંહાં જાથુક જોડાએલીજ છે.

વેલાત ગયા' પેહલાં ય૦ ૧૨૧૮ મા આ ગરહસથ સીંગાપોર ખાતે પોતાના સંબંધમા મી૦ બેહરાંમજી હોરમજજી કાંમાંની કુંપનીને નામે પેહડી સ્થાપવા માટે સીધારેઆ હતા, જાંહાં તરણ વરસ રહેઆથી પોતાની પેહડીને આબાદ હાલતપર લાવેઆ પછે તાંહાંથી ય૦ ૧૨૨૧ ની સાલમા અતરે પાછા આવેઆ હતા.

હુમારી ઇઆદદાસતમા હમો જો ભુલતા ન હોઇએ તો, આ ગરહસથે બધી મલીને બે સફરો વેલાતની કીધેલી કહી સખાએછે. તાંહાંથી જારે છેલ્લા રૂખસદ પાંમી મુંબઇ આવેઆ, તારે પોતાના પાક મજહબને લગતા જંદ અવસતાના પુરાતમપણાની સાબેતી સંબંધી, જરમેનીમા થાએલા તરજુમા ઉપરથી અંગરેજીમા છપાવેલી ઘણીક નકલો જે લાવેઆ હતા, તે પુસતકો અતરેના મોહબતદાર મીતરો, તથા ખેરખાહ બેસાવંદો વચે સોગાદ મોકલાવીને, સરવે ઠેકાંણે તેની રોસની દીપાવી દીધી હતી; અને તેથી ફરી કેહવાને ખુશી ઉપ-

જેછે કે હંમદીન ભાઇઓ ઉપરાંત પરાઇ કોમના પરમાણીક પુરૂશોએ પણ જરથોસતી દીનની પવીતરાઈને સારી રવેસથી પીછાંણી લીધીછે.

મુંબઇ આવેઆ પછે આ ગરહસથની કાબેલી સાથે કમાલીએત એટલીતો ફાએસ થાઇચ, અને તેની સાખસીમા હમારી બચગી વખતથી હમો જે જોતા આવેઆચ તેને બીન દેહસતે અતરે જાહેર કરીએ છેકે, શેઠ મંનચેરજી ઉધરતી વએથીજ કોઈનીબી સવારથ અથવા ખુસામંદ રાખેઆ વના ખાલેસ મનથી સવતંતરપણું જેવું સાચવતા હતા, તેવોજ કાએદો હવડાં જઈફીએ પોંહચતાં સુધી સવાધીનમા જાલવી બેસીને સારી મનસખતીથી જાહેર હીંમતના બલ વડે સરવે પરાંણીઓનુ ભલું ચાહતા માલુમ પડેછે. હમારા આ બોલવા ઉપર જેબી સાહેબ સખમંદ હોએ તો, તેઓની ખાતરી સારૂં માજી ઇસટ ઈંડીઆ કુંપનીની આગલી બોરડનો એક ડાએરેકટર, અને પાછલથી નામદાર રાંણીના "સ્ટેટસ સેકરેતેરી ફાર ઈંડીઆ કાંઉસીલ"ના અધીકારી કપતાન ઇસટવીક જેવા નામીચા નરે લંડનની કોઈ જાહેર સભામા કહેલા સબદોનો સંગ્રહ* એક મીતરની મેહરબાણીથી હમારા જોવામા આવેઓ હતો, અને તાર પછે તે તારીખ ૭ મી સપટેમબર સને ૧૮૭૨ ના "જાંમે જમશેદ" નામના દેશી વરતમાન પતર અંદરબી જે છપાએલોછે, તેટલીજ બીના તેનાજ બોલામા અતરે દાખલ કરીએછે. "I am not personally acquainted with Mr. "Muncherjee Cama, but I know him well by character, and "that he bears a high reputation for integrity, ability, public "spirit, and generosity." હેનો અરથ એમ થાએચકે, મી॰ મનચેરજી કાંમાં સાથે રૂહબરૂ બોલચાલની તો મને કાંઇજ બાબેરાકારી નથી, પણ તેમના આચરણથી હું તેનાને સારી પેઠે જાંણુંછું કે, પરમાંણીકપણા, સાંમરથી જાહેર હીંમત, અને ઉદારતાને વાસતે તેવણ મોટું માન મેલવવા લાએકનાંછે.

જરથોસતી મજહબમાં જનમ પાંમેલા કેટલાક જવાંણીઆઓ જે પર કોમનો એલમ એખતેઆર કરી લીધાથી, તેનુ કઉઅત વાપડીને પોતાના પાકીજેહ મજહબની બારીકીને પીછાંણેઆંવના તે ઉપર અનેકતરેહની નુકતેચીની ચલાવતા જારે આ ગરહસથને માલુમ પડેઆ, તારે તેઓના જીગરમા તે વીશેની સારી સહમજ ઉતારવાની શોચનાથી આ દીનદોસત કાંમાંજીએ જાહેર વરતમાન પતરોમાં ઘણુંસુધી દાહપણની રાહે દાખલા દલીલના દરંગ વટે કલમ કશીને પોતાનુ કઉઅત પરજા વચે પરબેઆત કીધું; જેની સાખશીમા "જાંમે જમશેદ" તથા "સુરીયોદએ" નામના કોઇ બેશુમાર ગુજરાતી પતરો આજે હસતી ભોગવતાં આપણી નજર આગલ ઉભેલાંછે. હાવાં કારણું સારૂં "સુરીયોદએ" નામનું પતરતો એજ સખી શેઠના ખરચે તારીખ ૧ લી જાંનેવારી ૧૮૬૪ થી લાગતાગ તરણ વરસ તુલીક ચાલુ રાખેલ હતું, અને તે

* એનાની ખુબી સંબંધી ઘણાક ગરહસથો તથા ઉમરાવો તરફથી આવેલાં કોઇ કુડીબંધ કાગલો કેહચકે, આ શેઠ પાસે સંનદ તરીકે એખીતાં થયલાંછે, પણ તે જાહેરમા લાવવાને ફુરસત જોતા જણાતા નથી. નો॰ લે॰

માહેલી માકુલ બાબદો વરશો વહીગયાથી મબાદા વેશંણ થાએ, હેવી ધારના પોંહચાડતાં દરેક શાલના જુદાંજુદાં મલી તરણ પુસતકો પાછલથી પોતાને ખરચે પરશીધ કરીને, પોતાનાં હમદીન ભાઈઓ સારૂં મજહબની મોતેબરી સાચવી આપીછે; અને તે બધી કેતાબો ઘણે ઠેકાંણે તેવણની તરફથી એક ઈઆદગારી તરીકે ભેટ પણ થાઈઓછે.

સરકાર તરફથી ચાલતાં રાજદુઆરી કાંમોના સંબંધ શીવાએ, કેટલીક સંસારી સભાઓમા સાંભલેઆ પરમાણે આજ ઘણું થયું, શેઠ મનચેરજી સમાઇને સારૂં માન મેલવેછે; જેમા મુખીઅ કરી સુલેહના અમલદારની, પારસી મેટરીમોનીએલ કોરટમા ડેલીગેટની, નામદાર સર જમસેદજી જીજીભાઈ પેહલા બારોનેટની સખાવતથી પારસીઓને વાસતે ઉભાં થએલાં ધરમ ખાતાંની મંડલીના આધીકારની, તથા બીજાં ઘણાક ધરમ ખાતાંઓની પુંજી જાલવનારી સભાની જગેઆ હોરમતની રાહે સાચવી રાખેલીછે; એટલુંજ નહીં પણ લેણદેણના કાંમોમા વાંધાનુ વેરવસાવી લડનારા લોકોની લવાદીઓ જેમ નામદાર કોરટ તરફથી, તેમજ ખાનગી રીતે આ શેઠના સવાધીનમા જે સોંફાએચ, તેનો ફડચોબી એવી સંતલેસથી કરી આપતા સંભલાયાચ કે, તેવણના ચુકાદા ઉપર બેહુ બોરદુવાલાઓ રાજીપણાથી સંતોસ પાંમેછે.

માજદીઅસની મજહબ ઉપર આ શેઠ અંતકરણથી એતલાતો ચુસતછે કે, તેના ફરમાન મુજબ દરસાલની ફસલના છ ઘાહંબારો માહેલા કદીમી અરદીબેસત, તથા તીર મહીનાની બે તીરથોનો એકેક દાહાડો સાચવવા સારૂં એવન વેલાતથી છેલ્લા આવેઆ પછે પોતાના બે ભાઇઓ નામે શેઠ દાદાભાઈ તથા બેરાંમજી* ને સાથે મેલવી લઈને ય૦ ૧૨૩૪મા નાણાની એક મોટી રકમ તેઓએ ઉભી કીધી. આ થાપણની ઉપજ જે વસુલ થાય તેમાથી ઉપર જણાવેલી તીરથ ટાંકણે પોતાના મરહુમ બાવા શેઠ હોરમજજી એદલજી કાંમાંને નામે દર ઘેરને માલેમાલ તથા ઓરડે ઓરડે બા આબરૂથી નોતરાં ફેરવીને જરથોસતીની આખી જમાતને જસંનનુ ભોજન જમાડવા માટે બોલાવેછે; અને તેમા ગરીબથી તે તવંગરો સુધી ઘણાક સાહેબો હાજર થઈ તેમના ઈજતને સદા ઈજત આપેછે.

ઉપરના એકાદા ફકરામા જણાવેઆ મુજબ આ શેઠ પોતીકા ધરમને જેમ પેઆરો ગણેચ, તેમજ પારકા મહજબને વગોવી તે ઉપર એતેકાદ રાખનારાઓના દીલ નહીં દુખાવવા વીશેનો એરાદો તેવણથી ઘણીવાર જણાઈ આવેઓછે; પણ તેમ છતાંબી કોકસંગાથે જારે તે સંબંધી તકરારમા તેનાને ઉતરવું પડેચ, તારે કાંઈજ નહીં પણ માતરે વાજેબી ફરજ અદા કરવા માટે લગાર છુટ લેવાતી રેહછે; તો જોકે તે વખતેબી સભીઅતાના કાએદાથી તેવણ હરગેજ વેગલે જતા જણાતા નથી. જેબી ઉપાધીઆઓ પોતાના ધરમની ખાંમીઓ છુપાવીને, પરકોમમા નહી હતી બોડ ખાપણ કલપણાથી ઉતપંન

* આ શેઠ તારપછે જે મરણ પાંમેઆ તે વાતને હવડાંજ બે વરસ વહી ગયાંછે. નો૦ લે૦

કરીને તે જાહેર લાવવામાજ પોતાની તથા પોતાના ધરમની બુજોરગી વીચારેછે, તારે તેઓને એખીલા એટારાંજ નહીં પણ તે સાથે મોટી ખતા કરનારા સમજેછે; અને તે એટલાજ માટે કે, તેથી કરી એકતો તેઓની તેહવી ફરેબી મનતફી કોઈનાબી નબલાં મન ઉપર નરસ અસર પુગેઆથી, તેનો અસલી એતેકાદ અધરમીપણાને આધીન નથાએ; અને બીજું એકે, જેમ એક હઠીલો અને હસદખોરો સખસ બીજાથી થતાં સારાં તથા સવાબી કાંમની બરોબરી કરવાથી બેનસીબ હોએ, તેમ લાચારે ભલાઓની નેંકી તથા કીરતીનો ઉલટો ચીતાર આપવા પર તેનુ મન સદા દોડેઆ કરે, તો તે વાતથી આ ગંભીર ગરહસથ જેમ નાખુસ રેહેછે, તેમ તેવનનાં આ ઉંમદા મતને રૂડાં ધેઆનથી સવીકારનારા ઘણા સાહેબોબી મલતા થતાજ હશે.

શેઠ મનચેરજીના સવતંતર પણાના ઘણા માહેલો આ તરતનો એકજ દાખલો એવો દીપી નીકલેઆચ કે, પારસીઓમા મરણ પાંમતાંઓને આસાએસની છેલ્લી આરાંમધાએ પોંહચાડવાની પાકીજેહ જગેઆ ઉપર ઈ૦ સને ૧૮૭૩ ના મારચની ૨૭ મી તારીખે પરકોમ વાલા કોઈ સખશોની ઉસકેરનીથી આપણી તરફનું પોલીસ ખાતું તે મકાંનના મુતવલીઓને કશીબી ચેતવણી આપેઆવના, અને તે બાબેની ખરી કેફીઅત જાણેઆ છતાં, એકાએક ધુશી ગયું, અને પોતાની સતાનો ગેર ઉપીયોગ એવો કીધેલો કેહવાયો કે, નામદાર માહરાંણીને અંતકરણથી ચાહનારી વફાદાર પરજાની અશીલ કોમને અપમાન આપવાની મતલબથી તાંહાં બંદગીમા મસગુલ રહેલા આસરે પોણોશો પારસીઓને બીન તકશીરે હાથમા લોઢાંના દસતકલાં ઠોકેઆ પછે, બે હોરમતી સાથે કેદ પકડી લઈ ગયા હતા. આ બાબેની તુલોતવીલ બીના તો આ નોંધમા ઘટતી જગોપર જણાવવામા આવશે, પણ તે વાતનું દરદ હઈડે ધરીને શેઠ મનચેરજીએ કોઈતીબી ખાતરદારી રાખેઆ વના સવતંતર પણાનુ જે પગલું ભરેલું, તેનીજ ઈઆદી અતરે દાખલ કરીએછે કે, પોલીસની આપખુદી ચાલ બાબે નામદાર સરકાર ઉપર અરજીની મારફતે ફરીઆદ ગુજારવા સારૂં પાંચ હજાર પારસીઓની સહીનું એક અરજ પતર નેકનામ શેઠ શોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ, તથા શેઠ નવરોજજી માણેકજી વાડીઆની આગેવાણી હેઠલ પારસી પંચની પુંજી જાલવનારા પાંચ અકાબર સાહેબોની શેવામા જે મોકલાવેલું હતું, તેનો તાંહાંથી આવેલો જવાબ અરજદારોની ઈચ્છા મુજબનો જારે નહીં મલેઓ, તારે તે ઉપર અનજુમનનો વીચાર લેવા માટે ઉપલા બે આગેવાન સાહેબોએ બોલાવેઆ પરમાણે ૧૮૭૩ ના સપટેમબરની ૨૨ મી તારીખે બે હજારથી વધારે જરથોસતી ગરહસથોની એક મોટી સભા "આલબલેસ બાગ"ની અંદર મલી હતી, તેની હજુર આ બુજોરગ શેઠીઆએ સભીઅતા પણું સાચવીને બાંગે બુલંદ કહી સંભલાવેલું હતું કે, "આપણી અનજુમનના ૫૦૦
"આસાંમીઓએ ગયા (૧૮૭૩ ના) આગસટની ૬ ઠી તારીખે આપણી
"અનજુમનનાં ફંડના તરસટી સાહેબો જોગ ડુંગરવાડીની આપણી પવીતર
"જગા ઉપર જે જાસતી ગુજારવામા આવીછે તે સંબંધી, આપણા તરસટી

"સાહેબોની મારફતે નામદાર સરકારથી દાદ ચાહવાને રેકુવીજીસન મોકલેલી "હતું, તેનો પરતીઉતર તે તરસટી સાહેબોએ ચાલતા (૧૮૭૩ ના સપટેમબર) "માસની ૪ થી ને દીને મોકલેઓછે, તે આંપણી માગણીનો બરોબર ઉતર "નથી, તેથી આ સભા દલગીરી જણાવેછે." આ દરખાસતને વાડીઆજી શેઠ નવરોજજી માણેકજીએ ટેકો આપતાંવાર* આપી સભાએ ઉલટમા આ-વીને બાહાલ રાખેઆથી પારશીનો ટોલો આ ટાપુ ખાતે આવી વશેઆ પછે, પંચના અકાબરો સાહમણે તે સાહેબોની હોરમત જાલવતાં ફતેહમંદીથી તેઓએ બજાવેલો સકો પેહલવેહલો માલુમ પડ્યો, તેનુ માન ઘણુંકરી આ હીંમતથી ભરપુર કેહવાતા કાબેલ કાંમાંજીને ઘટેછે; અને તેમનીજ સાથે, વાંચનારા સાહેબો, હમોને બોલવા દેવો કે, બનાજી ખાનદાંનના એક નેકબખત નબીરા શેઠ નવરોજજી ન્હાનાભાઈએબી તેમા સરખો ભાગ લેવો લીધો હતો કે, સભા તરફના ઉપલા વીચારો, અથવા પરોટેસતને અકાબર સાહેબોના અખતેઆરમા અનજુમનના દફતરો જે સચવાઇ રેહચ, તેની અંદર નોંધાવી† રાખવા વીશે તેનાએ મેલેલી દરખાસતબી સરવે સભાસદોએ એકમતથી સવીકારી હતી. આટલા ઉપાએબી વખતસર જો નહીંજ લેવાયા હોતતો પરકોમ તરફથી પારશીઓને પોંહતેલાં દુખની ઉપર એક જબરો ડાંહાંમ દેવાએલો કેહવાતે.

કાંમાં ખાનદાંનના આ કાબેલ નબીરાને આજ કેટલીક મુદત થઈ, કોઈજ નહીં પણ ફકત "રાસત ગોફતાર" વાલાઓજ, "સ" હરફના માત્રાને મથાલે મીંડું મેલી "સેંચી" કરી આલમની ઓલખાંનમા લાવતા જણાએછે. એના ખોલાસા માટે હમારી સહમજ શકતીને વાપડવાની હમો અગત જોઈએચ કે, તેઓએ ઉતપંત કીધેલા ઉપલા સબદનો કાંઇજ અરથ થતો નથી; પણ સેંચીની ખરી અટક તેમના મરહુમ પીતાએ ચીનમા મેલવેઆ વીશેનુ બયાન તેવણના અહેવાલની અંદર હમોએ ઉપર જણાવેલુંછે, તે મુજબ ચીનાઈ ભાસાનો અરથ ગુજરાતીમા મેતા શીવાએ બીજો છેજ નહીં. આ શેઠબી આપણી ટાપુ ખાતે ઘણા વરસો સુધી બે ઠેકાંણે મેતાગીરી કીવેલીછે, તે ઉપરથી જોઇએતો તેમને મેતા નહીંતર કુટંબોમા સચવાઈ રહેલી અસલી કાંમાંજીની અટકથીજ ઓલ-ખવું અથવા ઓલખાવવું સરવેને સજાવારછે.

---

* એ વીશે તેનાએ કીધેલાં ભારાંણની નકલ આ નોંધને પાંને ૫૮૪ તથા ૫૮૫ મા વીસતારી જણાવેલીછે. નો૦ લે૦

† આ છેલ્લી સોચનાબી સાંભલેઆ પરમાણે તરસટી સાહેબોએ તુછકારી કાહડીછે. નો૦ લે૦

શેઠ બેરાંમજી હોરમજજી કાંમાં.

ઉપલા કાએલ કાંમાંના આ નાધલા ભાઈનો જનમ ય૦ ૧૧૯૭ મા થએલો તો ચોકસછે, પણ મહીના તથા દાહાડાની ખબર મલી નથી. આ ભોલા દીલના અશીલ ગરહસથ બાલપણમા બાપનો લાર તો તદન લેવા પાંમે-આજ નોહતા, પણ ભાગ્યેગસાલી ભાઈઓની પનાહ પકડતાં ઉધરતી વએ ઘણી ખરી રમતની અંદર રેકેઆ પછે, મનની સકતી જારે સમજ ઉપર આવી તારે શેઆંણપતને પોતાના સવાધીનમા સાચવતા રહેઆ; અને ભાઈઓની ભલુ-મનસાઈ ભરેલી અસર પોતા ઉપર એવીતો ખેંચવા માંડી કે, થોડીજ મુદતમા કમાલીએતની કશોટીને બાહોશીના બાહાર પર ચહડાવી બેઠાથી ભાઈઓને તેઓના વહીવટ અંદર ઘણાજ મદદગાર થતા જણાયા.

ભાઈઓના સંબંધમા વેપાર તથા આડત ખાતાંની જે પેહડી સીંગાપોર ખાતે ઈ૦ સને ૧૮૪૯ મા ઉભી થઈ હતી, તે આ શેઠના સકરમી નામની પેહલવેહલી આબાદી ભરેલી નીસાંણી હતી; અને તાંહાં તથા કલકતા ખાતેની થોડીક બેપ પોતે જાતે કરીને સારી નામદારી મેલવેલી સરવે કોઇને માલુમછે માટે વધારે લખવાની જરૂર જોતા નહીં.

ઈ૦ સને ૧૮૬૨ મા જારે પોતાના ભાઈઓ તથા બીજા ભાગીઆઓ સાથેનો સંબંધ એક બીજાથી છુટો પડેઓ, તારે કેહચ કે સીંગાપોરવાલી પેહડી પોતે ખંડી રાખી; અને ચીન માહેલા હાંગકાંગ, ફુચાઉ, તથા સાંહંગાહી ખાતે તેમના બેટાનું નામ દાખલ કરીને મી૦ હોરમજજી બેહરાંમજી કાંમાંની કું૦ ની અટકથી પેહડીઓ ચાલુ કીધી હતી.

વેલાત ખાતાંની કાંમાં કું૦ માખી આ શેઠનો કાંઇક ખાંનગી હક તથા ધલાકો હતો તે વીશેની ચોકસ વાત કહી શકતા નથી, પણ મુંબઈની પેહડી તો સાંમેલજ હતી; અને તેની ખુબીથી જારે સંધા પંતીઆલાઓ લાગભાગ લઈને ખુશી થતા તાંહાંનો વહીવટ બંધ કરી બેઠા, તારે તેના નફામાથી નાણાની મોટી રકમ આ શેઠને હીશે આવેઆ ઉપરાંત પોતાનો ખાનગી વેપારખી તે તરફ બેહોલો કરેઆ કીધો હશે તેનો નફો મેલીને બે કરોડ રૂપીઆને શુમારેનો દરવીઅ તેમના હાથમા આવેલો સંભલાયો. આ ગંજાવર દોલતના બલ ઉપર પોતાના બીજા એશી ભાઈઓની પેઠે, વેલાત ખાતે પોતાને નામની પેહડી હુંઘાડીને ઘણાજ ચહડતા ભાવના રૂઈની રમત બેધડક કરતા રહેઆ, એટલુંજ નહીં પણ તે વખતપર મુંબઈ ખાતે જોસથી જાગેલાં સેર સટાના દેવાનાપણામાખી પોતાનો પવીતર હાથ લંબાવી રાખેઓ. ભવીસ રૂડાં હતાં તાંહાંતુલીક તો વેપારનો પાશો સવડો ફેંકાતો રહેઓ, પણ ગાંમમાં જારે ચોમેરથી અતેરં થવા માંડઉં તારે કુદરતં તરફનો કેહર ૧૮૬૫ ની સરૂઆતથી હેવો ઉતરેઓ કે તે કદરૂપાં શાલ-ની જેહરી હવા તેમના પાદશાહી ખજાંનામાખી જઈ પેઠી; અને જે સાહેબ તેની આગમજ મોટી વાખવાખી સાથે વખણાયા હતા, તેજ બોંચારાથી માથાં ભાગ્યેગનું ભાણ સચવાઈ ન સખાયાને લીધે દરીઆવના મોજાની છોલ જેમ

ફીનારા આગળ પડેલી પદારથો ઘસડી લઈ જાએ, તેહવી રીતે તેનાએ ટુક વરસના અરસામા ભેગો કીધેલો દરવીઅ નુકસાંનીના ખાડામા સાબદો ડુબી જતાં સાહમના દેવાદાર થઇ બેઠા; અને કાંઈજ નહી પણ તેનાજ ગંમની ગીરેફતારીમા લગભગ બે વરસવેર જહલંદરના જીઆંગાર રોગની મુશીબત ભોગવીને ૪૪ વરસની ભર જુવાણી વએમા ય૦ ૧૨૪૧ ના કદીમી ગાથા બીજા ને રોજે બેહુસતનસીન થયા. નાંમીચાં કુટંબના આ સોભાવંતા નબીરાનો જીવ તથા જીવનગારો ધણો વેહેલો જે ઘસડાઈ ગયો તેની ગમગીનીમા થોડીક અસર કારક કવીતાથી આ શેઠની જીંદેગીનો હએવાલ ખતમ કરવા ચાહીએછે.

પઇસો મેલવેલો કારે કેહવાએ-સંતોસથી સાચવીને તેપર રેહવાએ.
પણ જેનો જીવ પઈસાની ઉપર લોભે-તાંહાં આવેલી લછમી કભુ નહીં સોભે.
જેના ખાવાને ધણું તો મળેઉંતું નહી-પણ કનાયત થોડાં પર હતી સહી.
તેના બેટાએ બેથી તે તરણેક કરોર-મેલવી દેખાડીતી ભારે મરોર.
પણ ખરૂં છેકે પેહેલાં મળે એક જેને-દસ પર આશેઆ દોડે તેને.
લલચાએ છે લેવા સો ને હજાર-તેની પુઠે જાએછે લાખપર વીચાર.
પણ આ શેઠેતો કીધા કરોડો કબજ-તોબી લોભેઆ દોડી મેલવવા અબજ.
જીહુંમમા તેની બધું જતું રહ્યું-ભવીસમા હતું તેવું અંતે થયું.
જેને હોએછે થોડાંની ઉપર સબર-સુખી જીવથી જગમા તે રેહછે જબર.
મેલી અડધો, આખી ને લેવા જે જાએ-તો હોએ જે પોતાનું તે પારકુંજ થાએ.
જે ઉપરથી લેવી જોઈએછે સીખ-લોભી હવસને વીચારી વીખ.
થોડાં પરબી સબુરી ધરવી જોઇએ-રાખવી આ ઇઆદીને સઉ કોઇએ.

આ મરહુમ શેઠ જારે ઘણી સારી સ્થીતીમા હતા, તારે અનેક તરેહની છુપી સખવાતમા હજારો રૂપીઆ જે ખરચેઆ કીધા તેની વીગત તો કેયેથી મલીજ નથી, પણ એક કામ જે જાહેરમા તેવણથી થયુંચ તેટલીજ ઇઆદીને અતરે ખુસી દીલથી નોધી રાખીએછે કે, રોજ દેો માહ પમો કદીમી સાલે ૧૨૩૨ ય૦ એ પોતાને તાંહાં થાએલી કોઈ ખુસબખતીની કીરીઆ ટાંકણે કેહચકે, એક લાખ રૂપીઆની સરકારી ટકા ૪ વાલી નોટ પોતીકા મરહુમ પીતાના પુન માટે બીચારા ગરીબ હમદીન ભાઈઓને આસરો આપવા, તથા બીજાં તેવાંજ ધરમના કાંમો કરવા સારૂં અલાહેધી કાહડીને, એક પકા બંદોબસતથી પોતાની સંગાથે તેમના ભાઇઓ નામે શેઠ દાદાભાઈ તથા મનચેરજીના સંભાલપણામા સોંફી હતી. આ રાખસી રકમની ઉપજમાથી સાંભલેઆ પરમાણે ધણીની ઇચ્છા મુજબના કાંમો જે નીતીની રાહે જારથી ચાલું થયાંચ, તારથી તે અસલ પુંજી સચવાતાં તુલીક તેનાંની નામદારી ઘણી સારી રવેશે પરકાસતી રેહસે તેહમાતો કસો સંધે જણાતો નથી. આ કારણ સારૂં નેમાએલા તરસટીઓ મધેથી પોતે મરણ પાંમેઆ પછે, તેનાની ખાલી પડેલી જગેઆ તેવનના ભતરીજા શેઠ રૂસતંમજી દાદાભાઈ કાંમાંથી પુરાએલી જાંણવામા આવીછે.

શેઠ ખરશેદજી નસરવાનજી કાંમાં.

મરહુમ શેઠ મનચેર કાંમાંના નાંધલા દીકરાની નસલથી ઉતરેલા આ નામવર ગરહસથનો જનમ, રોજ ૧ લો મહા ૫ મો કદીમી સાલે ૧૧૮૬ ય૦ એ મુંબઇમા મુબારક થએલો માલુમ પડેઓછે. બાલક બુધીના બંધાંનમાથી બદલાઇને જારે સહમજના સમાપર આવેઆ, તારે નેકબખત પીતાના પરતાપથી કેલવણીના લાભમા મનને એવુંતો રોકી રાખેલું કે, ૧૭ વરસની ઊમરના થયા, તેટલાં વેપારનો અભેઆસ હાથ કરવાના હેતુથી પેહલવેહલા મી૦ ફરીથ બમનજીની કું૦ ના લીલાંઉખાનામા સીખાઉ તરીકે ચાકરીએ રહીને તાંહાં ૭ મહીના ગુજારેઆ.

ઉપલાં ખાતાંનો અનુભવ ચંચલ જેહનથી ટુક મુદતમા મેલવી લીધા પછે, પોતાના બાવા તથા કાકાઓની મજમુમાં મી૦ હોરમજજી તથા નસરવાંનજી કાંમાંની કું૦ ને નામે બીલોર તથા કોરી કામનો મોટો વેપાર જે ચાલતો હતો, તેનો અભેઆસ હાંશેલ કરવા માટે તાંહાં લાગુ પડેઆ; પણ તે વખતપર એવું બનેલું કે, આગલી પેહડીનું નામ બદલાઇને તેજ રોજગાર મી૦ મનચેરજી ફરાંમજી કાંમાંની કું૦ ની અટકે ચાલેઓ; અને તેમા આ શેઠ તેવનના હાથ હેઠલ થોડુંક સુધી રોજીએ વલગી રહેઆ હતા.

વેપાર ખાતાંનુ બોહોલું ખેતર ખેરવા ઉપર મન લલચાયાથી પીતરાઈ ભાઇનો સંબંધ છોડીને આ ગરહસથ શેઠ ખરશેદજી કાવસજી બનાજીની આફીસમા જે જઈ રહેઆ, તેની સરૂઆત ય૦ ૧૨૦૪ ની જાણવામા આવીછે. એ ટાંકણે મુંબઇની ગોદી ખાતે શેઠ મજકુરને માટે કલીપર અરદેસર બાંધવાનો પઠાણ નખાયો હતો, અને તેના બાંધકામનાં વહીવટ અટોપી લેવા સારૂં તેમને તાંહાં પારશી એદલજી પોસા નામના એક મેતા હતા, તેના હાથ હેઠલ આ ગરહસથને તેમના માલેકે શોંપી આપેઆ. વાંહાંણ બંધાઇને તઈઆર થએઆ પછે, કેહચ કે પોતીકા પીતરાઇ ભાઇઓ શેઠ પેસતનજી તથા ડોસાભાઈ હોરમજજી કાંમાંજીએ બોલાવેઆથી તેનાની પેહડી ઉપર ચાકરી મેલવીને આ શેઠ થોડુંક સુધી જઈ બેઠા હતા.

સફરનો જારે શોખ થયો, તારે ય૦ ૧૨૦૫ ની સાલમા પીતરાઈ ભાઈઓની નોકરી છોડીને, શેઠ ખરશેદજી કાવસજી બનાજીએ ચીન ખાતે મોકલાવેલી પેહડી અંદર વાંનોતરીની જગેઆ મેલવી તે તરફ શીધારેઆ; અને તાંહાં દોહોડેક વરસ રહીને ય૦ ૧૨૦૭ મા પાછા વલી આવેઆ, તેજ તેનાની પેહલી અને સરવેથી છેલ્લી સફર સહમજાઈ છે.

ચીનથી આવેઆ પછે પાંચ વરસનો અવકાસ આ શેઠે કહેઆ વહીવટમા રોકેઓ, તેટલી વાત, હકીકતની ગેર હાજરીને લીધે વાંચનારા સાહેબોની શેવામા રજુ થાઈ સખતી નથી; પણ તે પછેનો હએવાલ જે માલુમ પડેઓચ તેની સરૂઆત હેઠલ જાહેર કરીએછે.

પેહલવેહલી વેપાર ખાતાંની પેહડી ય૦ ૧૨૧૨ મા નાંધલા પાયાપર હીંઆં ઉભી કરીને, તેની અંદર પોતીકા નાધલા ભાઈ દોરાબજી ઉપરાંત બીજા ગર-

હસયોને ભાગીઆ તરીકે ભેગા લીધા; અને વહીવટ વધારવા માટે તેજ વરસમા એક સાખા પેહડી ચીન ખાતે મોકલાવીને તેનું નામ મી॰ પેસતનજી* તથા દોરાબજી નસરવાનજી કાંમાંજીની કુ॰ રાખેલું, તથા મુંબઈ ખાતેનો વહીવટ મી॰ ખરશેદજી નસરવાનજી કાંમાંની કુ॰ ની અટકે ચલાવેઓ.

વેપાર તથા આડતનું હાથ આવેલું મુબલક કાંમ અટોપી લેવા માટે, ચીનની ઉતરે શેહાંગાહી સુધી એવનની પેહડી પોંહચી હતી; અને તેજ અરસામાં કલકતા તરફ્ભી એક પેહડી સથાપેઆ ઉપરાંત, આપણી ટાપુને તાલુકેના કેટલાંક માહેલાં પરાંતોપર પણ પોતાનો વહીવટ અતીઅંત ફેલાવેઓ હતો.

એવનના અતલક એશી શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાં સાથે મોહબત મલેઆથી, અને બીજા પીતરાઈઓ વચે અરસ પરસનો મનસુબો બંધ બેઠાથી, વેલાત તરફ આડતની એક માહભારત પેહડી ઉભી કરીને તેમા પણ આ શેઠે હાથ ભેલી રાખેઆમા તાંહાંની કમાણીથી પોતાને હીશેપરતું ઘણું નાણું ઘેરમા આણેલું હતું; જે બાબેનું વરણન વાંચવા થકી મજકુર શેઠ મનચેરજી કાંમાંના હએવાલ ઉપર હવાલો શોંફીએછે.

રૂડી યુકતીથી મેલવેલા પઈસાને આ સાહેબે એવાં પરમાણીક પણામા વાપડેલા સાંભલવામા આવેઆચ કે, તે બાબેની ચોકસ હકીકત જો જડી હોત તો તેની નોંધ મોટી ખુશીથી હીંઆં વીસતારી દાખલ કરતે; પણ હમારી શોધનું સાંધન સમપુરણ નહીં થયાથી જેજે ધરમ ખાતાંઓમા તેનાની આગેવાણી સમાઈ રહેલી જણાએચ તેનીજ માતરે એક ટીપ નોધી લઈએછે.

કોટમા, તથા વાંદરામા ચાલતાં દવાખાનાઓમા.

ઈરાન દેશના ગરીબ જરથોસતીઓની હાલત સુધારનારી મંડલીમાં.

મુંબઈમા વસનારા ગરીબ ઈરાંની જરથોસતીઓને સંભાલવાના ખાતાંમા.

કદીમી જરથોસતી અંનજુમનના દસ્તુર બાબેની થાપણ જાલવનારાં ખાતાંમાં.

મરહુમ શેઠ કાવસજી બેરાંમજી બનાજીના આતસબેરાંમમા થતા કદીમી ધહંબારની પુંજી સાચવનારી મંડલીમાં.

નૌશારી ખાતે કાવસજી જાંગીરવાલી જરથોસતી મદરેસા ઉપર દેખરેખ રાખવામા.

મઉ ખાતેની જરથોસતી મદરેસાની મદદમાં.

મુલાંફીરોઝ મદરેસા, તથા પુસતક ખાનામા.

સ્ટુડેંટ લીટરેરી એંડ સાયનટીફીક સોસાઈટી હસતકની છોકરીઓની સ્કુલમાં.

અલેકઝાંનદરા નેટીવ ગેઆરલસ ઈંગલીસ ઈનસ્ટીટુસનમાં.

જરથોસતી છોકરીઓની સ્કુલમાં (મુંબઈ ખાતે).

ભરૂચ ખાતેની છોકરીઓની સ્કુલમાં.

સુરત ખાતેની ફારશી સ્કુલમાં.

રાહનુમાએ માજદીઅસની સભાની પુંજી જાલવનારી મંડલીમા.

---

* આ ગરહસથ શેઠ પેસતનજી નવરોજજી પોંહોંચા તે વખતથીજ તાંહાંના પંતીઆલા પણામા સમાએલા હતા. નો॰ લે॰

નેટીવ જનરલ લાઇબરેરી તથા સ્ટુડેંટ સોસાઇટીમાં.
વેઆરા તથા સુનઘડમા બંધાએલાં દાખમાનો વહીવટ ચલાવવામાં.
તારાપોર ખાતે બંધાએલાં દાખમાનો વહીવટ ચલાવવામાં.
સમાચાર દરપણ નામનું ગુજરાતી રોજીંદુ પતર પેહલવેહલું ચાલુ કીધામાં.
ગ્નાન પ્રસારક નામની મંડલી ઉભી કરવામાં.
દર અથવાડીઆનું રાસ્ત ગોફતાર પતર ઉભું કરવામાં.
બોંમબે આસોસીએસન (પેહલવેહલી) ઉભી કરવામાં.
ફરાંમજી કાવસજી ઈનસ્ટીટુસન ઉભી કરવામાં.
પેરી લાઆ કલાસ ઉભો કરવામાં.
પારસીઓને વાસતે વારસાહીસા તથા લગન તલાક સંબંધી ધારા બંધાવી મંગાવવાની મંડલીમા સરૂઆતથી તે શેવટ સુધી સાંમેલ રહેલા હતા.
વીકટોરીઆ મીઉઝીએમને ઉભું કરવાના કામની આગેવાણીમાં પણ એવણ સમાએલાછે.

એ ઉપરાંત વેપારને ઉતેજન મલનારાં કેટલાંક જાહેર ખાતાંઓ જે ઉભાં થયાં તેમા, તથા બીજાં ઉભાં કરવાના કામમા પણ આ શાકરમી શેઠની આગેવાની ઘણીજ ઉપીયોગી ગણાએલી જે જણાઇચ તેની ટીપ નીચે મુંજબછે.

પાણી પર ઉભેલું વાંહાંણ સાંચાની મદદથી સુકાં પર ચહડાવી લેનારી વેગાસ સલીપ કુંપની ઉભી કરવામાં.
ફરીઅર લાંડ કુંપની ઉભી કરવામાં.
વીકટોરીઆ પેટંટ બરીકસ યાને ઈંતરડી બનાવનારી કુંપની ઉભી કરવામાં.
યુનાઇટેડ વીકટોરીઆ કુંપની ઉભી કરવામાં.
સેંટરલ બેંક આવ વેસટરણ નામની સરાફી પેહડી ઉભી કરવામાં.

રાએલ સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુંપનીમાં. ઓરીએંટલ સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુંપનીમાં. ગરેટ ઈસટરણ સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુંપનીમાં. અલેકઝાંનડરા સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુંપનીમાં. યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ તથા વીવીંગ કુંપનીમાં. સુરત ખાતે જાફરઅલી સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુંપનીમાં. કોલાબા સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુંપનીમાં.	આ ખાતાંઓમા ડાએરેકટરનો ઓહદો પણ એજ શેઠ બજાવતા માલુમ પડેછે.

ઉપર જણાવેલાં કાંમોની આગેવાની (જેમા કેટલાંક ખાતાના અધીકારી, અને કેટલાંકોના ખજાનચી તરીકે રહેલાછે) ઉપરથી શેઠ ખરશેદજી કાંમાં કેટલા ખુબીવંતા કેહવાએચ, તે સંબંધી સરાહગત હમો જણાવીએ તે કરતાં તેની મુનસફી વાંચનારા સાહેબોનેજ સાંફીએછે; અને તેની સાબેતી સારૂ હેવી સાબરી પણ મોતેબર દાખલાથી નોંધીએચ કે, તેવણના ઘણાંક કાંમોની અંદર બે બાબદોની સરવેથી સરસ યાદગારી કોઈ કાલેબી નહીંજ ભુલાએ તેવી પરકાસતી રેહશે; જેમા એકતો, આપણા બુજોરગ અકાબર સાહેબ મરહુમ શેઠ ફરાંમજી કાવસજી બનાજીની મોટી અશકેઆંમતનો ફેસલો કરવામા હેવી

ચંચલાઈ, અને તરદુદ વાપડી હતી કે, તેણાની બધી મીલકતોના શીકાર દાંમ ખંતીપણે ઉપજાવેઆ પછે બધા માંગનારાઓને કાંઈબી કાપકુપ કીધાવના ૪ ટકાના વીઆજ શીકે પુરેપુરૂં આપી તે મરહુમને માથેનું કરજ ફીટાડેઊં, અને પવઈનું આખું ગામ તેમાથી બંચાવી રાખેલું તેમના પરીવારોના પોશાણ માટે તેઓને સપુરદ કરી દીધું; અને તે બાબે શેઠ ફરાંમજીના અશો રવાંણને જીંનતની અંદર સંતોસ પમાડવા સારૂં તેમનીજ વાહલી વીધવા સાથે* સંધેશો મોકલાવેઓ હતો; અને બીજું એકે, આપણી સરકારી સ્કુલમાથી વીદઆ હાંશેલ કરીને બાહેર પડેલા સઘલી વરણના સખસોને તેઓના અભીઆસ તથા ઉદીયોગમા વીશેસ ઉતેજન મલનારાં સાંધણો કરી આપવા કાજે પોતાની સકમાઈના દરવીય મધેથી પઈસા વેરવાની કાંઈજ કશુર કીધેલી જણાઈ નથી; અને તેટલી ખુબીથી આજે ઘણા સાહેબો પંદીતપણાના વરગમા ખપેલા માલુમ પડે છે.

શેઠ ખરશેદજી કાંમાંની પરખેઆતી પરજામા પંથરાતી છેક સરકારી સલતનત સુધી જેમ પોંહચી, તેમ તેણાની કદર તાંહાંબી જાણવામા આવી; અને તેથી કરી પેહલવેહલાં તેણાને ગરાંડ જુરીનો† અધીકાર તથા સુલેહના અમલદારનો મલી બે ઓહધા એનાએત કીધાં; અને તેપછે રાએલ એશીઆટીક સોસાઇટીની માનવંતી મંડલીના સભાસદ, યુનીવરશીટીના ફેલોઝ, અને પારસી મેટરીમોનીએલ કોરટના ડેલીગેટની જગેઆ જે બખસીંદા થઈ, તે સુધાં પાંચ ઓહધાઓનો અધીકાર તેવણ હજીસુધી સાચવી રહેલા સંભલાએછે.

આપણા આ કાંમાંજીની કીરતી એટલાંમાજ સંમપુરણ નહીં કરતાં, હજી આગલ વધીને કેહવા માંગીએચ કે, રોજીના કારણસર ચીનની સફરે શીધારી આવેઆ પછે, મુસાફરીનો શોખ થયાથી ચારવાર માહેલાં મથકોના જુદા જુદા ઘણા ભાગોમા જે ફરી વલેઆ, તેમાં :—

ય० ૧૨૦૯ મા, પુણા, આમદનગર, અઓરંગાબાદ, દોલતાબાદથી છેક ઇલોરા સુધીની શેહલઘાહ કરી આવતાં માસ ૧।। રોકેઓ હતો.

ય० ૧૨૨૯ મા, સ્ટીમર "વીકટોરીઆ" ની મારફતે ગોવે ગયા હતા; જાંહાં સેંટ ઝેવીઅરનો તેહવાર જોઇને તાંહાંથી કોમટા, હોનાવર, ગેરસપા (આ ઠેકાંણે પાહડ ઉપરથી જોસબંધ ધોતનું પાંણી જોગ નામની નદીમા જે પડેચ, તેપણ તેનાએ જોયું હતું), શીદાપોર, ચંદનગુપતી, બનવાશી, સરશી, એકંમબી, પાલાં, મંદગુર, તથા તરસ તરફ થઇને ઉબલી ગયા; જાંહાંથી ધારવાર ધલતા તેગુર તથા મુગુતખાનમાં ફરી પાછા ઉબલીમા આવેઆ; અને તાંહાંથી બેલગાંમ, સુતકતીત, ઉકરી, કોનુર, ગોડાક (જાંહાંનો વાતર ફાલ જોઇને), કલાડગી, મધરાજ,

---

* એ બાબેનો ખોલાસો આ નોંધ પાંને ૩૪૭ મે શેઠ મજકુરના અહેવાલમાં વીસતારી જણાવેલોછે. નો० લે०

† સમા પરમાણે જુરીની ધોરણ બદલાઈને ઈ० સને ૧૮૬૫ મા કાંમન તથા સ્પેશીઅલ જુરી નીસચે થઈ તે માહેલી છેલ્લી બેઠકનું માનબી તે દાહડાથી તેવણને મલેલુંજછે. નો० લે०

જાંમખંડી, બીજાપોર, તથા શોલાપોર થઈને પુણું પકડતા બે માસની મોજ મારી પાછા મુંબઈ આવેઆ હતા.

ય૦ ૧૨૩૨ મા, મુંબઈથી નીકલેલા પેહલાં પુણા ખાતે જઈને પછે તાંહાંથી સોલાપોર, બાનપોર તથા નલદરૂ સુધી ગયા; અને તે તરફથી પાછા ફરી કલીઆંણી ખાતે આવેઆ; જાંહાંથી નીજામના શેહર હૈધરાબાદ ગયા, પછે કરનુલ, કડાપા, તરીપતી થઈને આગ ગાડીની મારફતે મધરાજ ઉતરી પડેઆ હતા; અને તાંહાંથી આગબોટમા સવાર થઈને જલવાટે કલકતે ગયા હતા; જે પછે બરદવાન, રાંણીગંજ, પટના, બનારસ, આગરા, મથુરાં, બીંદરાબીન, ગોકુલ, દીલ્લી, લખનોર, કાંહાંનપોર, ગોઆલીઅર, ઈંડોર, બરાંહણપોર, અને ચાલીસગાંમ થઈને પાછા મુંબઈ આવેઆ, તારે તે મુસાફરી ૪ મહીનાની કીધેલી કેહવાઈછે.

ય૦ ૧૨૩૩ મા ગુજરાતની ભેટ લેવા માટે સીધારેઆ, તારે પેહલ વેહલા હીંઆંથી વજરાબાઈ ગયા; અને તાંહાંથી વસાઈ, સોપારા, અગાસી, દનતોરૂ, તારાપોર, દંમન, ઉદવારા વલસાડ, ગંનદેવી, બીલીમોરા, નૌસારી, સુરત, રાંદેલ, ભરૂચ, વરોડરા, તથા અંમદાવાદ સુધી પોંહતા હતા; અને તે મુસાફરીબી જુજ મહીનાની માલમ પડીછે.

ઉપલી મુસાફરીઆેમાં કાંઈ પોતીકા જીવ સાથેજ મોજ મેલવી હોએ તેમ નથી, પણ ઘણેક ઠેકાંણે પોતાની મગદુર મુજબ ઘટતી બેરબેરાતોબી કીધેલી કેહવાઈછે.

પોતાની કારકીરદીમાં આ શેઠે જેબી કાંમો આગેવાની હેઠલ ઊંચકી લીધાં, તે માહેલાં (ભાઅેગનો પરતાપ પરરસન થયાથી) કેટલાંક ફતેહમંદી સાથે પારબી ઉતારેઆં; અને કેટલાંકો જે નીસફલ ગયાં હોએ તે ઉપર તેનાનો એલાજ નહી પેસપડઆનો સબબ સહમજાએછે. હીંદુના માહરાજોમાં અનીતીના કાંમો થતાં જે સંભલાએચ, તે બીલકુલ બંધ પાડવા, તથા વીધવામા પુનરવીવાહાનો રેવાજ પેસાડવા સારૂ આ સાહેબે ખરી દીલસોજીથી મોટી મદદ કીધી; પણ તે બેહું કાંમો સમપુરણતાથી હજીતક પસાર નહી પાંમેઆંછતાંબી કેટલેક દરજે તેમા જે સુધારો સમાએલોછે, તેથી આશેઆ રખાએચ કે મોડે ધઆ વેહલે તે બાબેનો કોંપારો તદન નીકલી જશે.

આ શેઠીઆના સવાધીણમાં બોહોલા વહીવટની બરકતથી કેહચકે લગભગ હેસી લાખની પુંજી તેણાને પલ્લે પડી હતી, અને સમો જો થોડુંકસુધી સારી રવેસે સચવાઈ રહેઆ હોતતો, સેહેજમા તેવણ કરોડ પતીની કીરતીબી પાંમતે; પણ સેરસટાના ઘેલાપણાનો ઘેરાવો તેનાને ઘેરબી દોડતો આવેઆ, તેથી ભેગો થએલો ભંડોલ કાંહાં નીકલી ગયો તેનુ થાગ કે ઠેકાંણું કાંઈજ માલુમ પડ્યું નહીં; અને તેના વીજોગથી વેપાર ખાતાંની પેહડીબી બધેથી ઊંચકી નાખી; તો જોકે તેહવું બનેઆં છતાંબી સંતોસ પકડીને હરેક રોજગારમા પોતાની કોસેસ કામે લગાડી કાંઇને કાંઈ રસતો સોધતા માલુમ પડેછે; એટલુંજ નહી પણ પોતાની ચાલાકીથી ઉપર જણાવેલાં જાહેર કાંમોનો વહીવટબી હજીસુધી સાચવી બેઠેલા સંભલાએછે.

જે મજહબમા પોતે જનમ લઇને તેની બરકતથી જાહોજલાલીના પુર બાહાર ઉપર આ શેઠ આવેઆ હતા, તેજ કોમના લોકોનો કેટલોક રેવાજ અસલી ફરમાન કરતાં તેનાને જારે ઉલટો જણાયો, તારે તેને સુધારવા સારૂં રૂડી નેમથી પેહલવેહલાં કમર કસતા માલુમ તો પડઆ; પણ પાછલથી એ ફીરકાના મોટા ભાગની હેવી ફરીઆદ સંભલાતી રહીચકે, આ સાહેબ સુધારા બાબેની સહમજ વાપડવા જતાં ઇઆ તો કોઈ દીન દુસમનોએ ખોટો ફરેબ ખવાડઆથી, અથવા પોતાની બીન માહીતીથી ધરમ નીમના કેટલાંક કાંમો ઉપર સખ નાખવા લાગા, તેથી તેઓના દીલ અતીસીઅ કમકમેછે. આટલી વાતતો ખરીજછે કે, હરેક બાબદના સારાં કામોની સંગાથે માઠા બનાવનો જોડીઓ જે ગુપત રહીને સદા હરકત કરતો ફરેચ, તે ઉપર ઇનસાંણોનુ બાન દરવીઅને જોરે અથવા તો કોઈ બીજા સંજોગે જારે ઉસતવાર ન રેહ, તારે તેનાં ઉઠાવેલાં સુભ કાંમોની વઝાંણને આડા મારગ પર ઉતારી પાડતાં કેટલાક લોકોને કાંઇજ વીલમ લાગતો નથી. માટે તેઓનાં કેહવાની મતલબ હેવી માલુમ પડછે કે, પારસીઓના કેટલાક જવાંણો સુધરાઇને બાહાને આપખુદીથી સવતંતરપણું ભોગવવા જતાં કેટલાક સાહેબો મજહબના મામુલથી ઉલટી ચાલ પર જે ઢલી પડઆચ, તેના આગેવાનબી આ શેઠજછે; પણ તે બાબેનો ડપકો આપનારાઓએ આટલું તો ધેઆણમા રાખવું જોઇએકે, જમાનાનુ ચકર જારે ઉલટું ફરેચ તારે કેટલીક સારી વાતોની વચે બીનધારેલી હરકતોબી એકાએક આડ નડછે; માટે જે જવાંણીઆઓ પોતીકા મજહબના તરીકાથી ઉલટા જતા તેઓને જણાતા હોએ, તો તેવાઓને સુધારવા સારૂં આ શેઠ ઉપર દોસ નાખેઆ કરતાં કાબેલ ધરમ ગુરૂઓ અથવા ચંચલ દીન દોસતોની માઓરફતે જાહેરમાં વાઅજો કરાવીને હેવી રીતનો બોધ સીખાડવો જોઇએ કે, તેની રૂડી અસર તેઓના જીગરમા પાછી ઠસીરેહ; કેમકે આપણા તોલામા એકતો ઉપલી બાબદો હસતીથી તદન દુર રેહચ, બીજું એકે ઉધરતાં બાલકોને સરૂઆતમા દીનઆઇનની કેલવની સહમજ સાથે પુરતી રીતે મલતી નહીં, અને તે સાથે અદબ પકડીને અંદાજાથી ચાલવાનો રેવાજ જે બીલકુલ નીકલી ગયોચ, તે મલીને તરણ બાબદો (જેઓને વાસતે આ સદગુની શેઠ અસલથી ઘણાજ ખંતી માલુમ પડછે) જો ઉસતવારીપર લાવનારો કોઇ હોએ, તારે ધારેલું કામ સેહલથી સફલ થાંએ.

ચુસતપણે મજહબપર જેથી રેહવાએ–તેજ નરબી ભાએગ સાલી કેહવાએ.
તે સાથે સખાવતનુ જે બીઇ બોશે–જીંનતનુ સુખ તે આકેબત જોશે.

આટલી ટુક કવીતાની માહભારત મતલબ જે શેહેલથી સહમજાઇ સખાએચ, તેનો બોધ આ શેઠને નહીં પણ જેઓને માથે ગુમરાહી ઘેરાએલી હોએ, તેઓને વાસતે આસકાર કરવા ચાહીએચ કે, આકેબતની ખેર તથા ઇમાનની સલાંમતી સાચવીને તેઓ માહેલો જેબી સખસ તે ઉપર લક્ષ આપશે તો તેનો સીતારો જીવતાં તુલીક રોસણ રેહશે, અને જીંદેગીની આખેરીએ પેલી જાહાંનનુ સુખ પણ તે હાંશેલ કરશે.

આ શેઠીઆએ તેમના ફરજંદોમા કેળવણીનો જે પરકાસ પેવસ કીધોચ,

તેનો લાભ લઈને તેઓ માહેલા ચોથા દીકરા શેઠ જમશેદજી અંગરેજી નેયાય ખાતાંના કાએદા છેક વેલાત વેર જઈને હેવાતો પકેપણે શીખી આવેઆય કે, તેટલી પુરવીણતાઈનો પરતાપ મેલવી ઈ૦ સને ૧૮૭૨ ના એપરેલની અધવ-ચથી વકીલનો વહીવટ ચલાવી મુકદમો લડનારા ધરાકોની શેવા, માન જાલ-વીને મનપુરતી બજાવતાં પોતાના આ બુજોરગ પીતાને સંતોશ પમાડતા જે માલુમ પડેચ, તેની મુબારકબાદી જણાવી તેણાની જીંદગીનો ટુક અહેવાલ હીંઆં સમાપત કરી દઈએચ.

શેઠ કેખસરૂ રૂસતમજી કાંમાં.

કામેલીની સાથે કાંઈક કમાલીએત ધરાવનારા આ જવાન શેઠબી મરહુમ મનચેર કાંમાંના નબીરાઓ માહેલા એકના બેટા ગણાએછે; અને તેનાનો જનમ ય૦ ૧૨૦૧ ના કદીમી ખોરદાદ મહીનાને ખોરશેદ રોજે થએલો જાણવામા આવેએછે.

બાલવએમા બાપને ખોહવાથી તેની ગેરહાજરે વીધવા માંતા ઉપરાંત કાકાઓની પક્ષમા પરોટાએલા રહીને જાતી કોશિસથી વીદઆ ઉપર ભારે અભ-આસ રાખી અવલમા ગુજરાતી, અને તે બાદ અંગરેજી જુબાનને તેનાએ સારી રવેશે હાંસલ કરી લીધી.

પુખત ઉંમરપર આવેઆ તારે કાકાઓએ મી૦ હોરમજજી મનચેરજીના છોકરાઓની કુ૦ ના સંબંધમા ચીન તરફ મી૦ રતનજી હોરમજજી કાંમાંજીની કુ૦ ને નામે ઉંઘાડેલી પેહડી ખાતે ય૦ ૧૨૨૦ ની સાલ ભાગીઆ થઈને બે વરસવેર તાંહાં જઈ રહેઆ હતા. મુદત પુરી થયા પછે મુંબઈ તરફ પાછા આવેઆ, અને ય૦ ૧૨૨૪ મા મી૦ કાંમાં કુ૦ ને નામની પેહલવેહલી પેહડી વેલાત ગઈ, તારે તાંહાંબી પોતાનું પંતીઆલું જોડી શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાં, તથા પરોફેસર દાદાભાઈ નવરોજજીની સાથે રવાંણે થયા હતા. એઓ વચે થએલા બંદોબસત પરમાણેની મુદત પાકેઆથી તાંહાંનુ પંતીઆલું છોડી ય૦ ૧૨૨૮ મા અતરે પાછા આવી રહેઆ પછે, બાપીકી મીરાસ ઉપરાંત બેહુ તરફની કમાનીનો દરવીઅ જે મલેઓ, તેના બલથી વેપાર વનજને બીલકુલ તજી દઈ અનેક તરેહની વીદઆ ઉપર પોતાંનો વખત જે રોકવા માંડેઓ, અને જંદ પેહલવી, ફારસી, જરમેની, તથા સંસકરત વીગેરેની ભાસાઓનો સારો અભીઆસ જે કીધો, તેમા બારેહકતાલાની બખશેસથી ફતેહ પાંમીને કામેલોની સંફમા પંડીતની પદવી લાએકના ગણાવા લાગા.

જરથોસતી તોલા અંદરથી તેઓનો ઘણો પુરાંનો એલમ અગણીત હાદે-સાને લીધે અંધારાંમા છુપાઈ રહેઆને કાંઈક સદીઓ વહી ગઇછે, તે છતાં તેને કેટલેક દરજજે અજવાલે આણવા માટે કાંઇક વરશો થયાં અંતકરણથી એવણ મસગુલ રહેલા જણાયાછે; પણ તેમા જોકે હજી સુધી પુરતી રીતે પાર

ઉતરેલા કેહવાયા નહીં, તોબી એ ફીરકાના દસતુરો તથા મોબેદોની કોશેસને બરેખરી રીતે પાછલ નાખીને આગલ વધેઆથી એોલમાએો વચે તો તેવણ બચીત વખણાયા છે.

કાંમાં ખાનદાંનના આ જહલકતા હીરાએ ઈઆતો એોલમના કઉઅતથી, અથવા તો કોઈ ઉસતાદની સાગરેદી કીધાથી, "કમપારેટીવ ફાઇલાલોજી" ના કાએદાનો અછો અભીઆસ હાથ કરી લઈને, ય૦ ૧૨૩૧ થી જંદ તથા પેહલવી ભાશાનો તરજુમો ગુજરાતીમા ઘણી શેહલ રીતે કરવા શીખેઆ; અને તેહવોજ કાએદો પોતાને તાંહાંની એકાદ મકતબમા ચાલુ રાખીને બીજા મોબેદોનેબી તેની તાલીમ આપતા માલુમ પડેઆથી, જરથોસતી કોમના દરવીઅવાન દીકરાંએો માહેલા શેઠ ધનજીભાઈ ફરામજી પટેલની પછે, આ જવાન કાંમાંજી બીજા ગણાઈને વીદવાનના દરજજામા અછી રીતે પરકાસ પાંમેલા સાબેત થયાછે. આવા એોલમાએોની સાથે એ ટોલાના દસતુરો તથા મોબેદો અપસ અપસની હસદખોરી, તથા અંટસ ભરેલી દુસમનાઇ એકેદમ તજી દઈને એખલાસથી એક વીચાર થાએ તો સંધે નથી કે, શેહજવારમા આ પુરાંણા ટોલાનો અસલી ધરંમ પાછો ઉસતવારી પકડતો સરવે મજહબો ઉપર સરદારી ભોગવે.

પોતીકા મજહબની ખુબીનો પરકાસ બાએસમંદોના જીગરમા ઠસાવવાનુ હેત ઈછીને, આપણા આ જવાંણ કાંમાંજીએ પોતાની સહમજ સકતી મુજબ બોલ કરતા રહી ઘણાક રેસાલાએો, તથા ચોપાંનીઆંએો છપાવીને જે આસકાર કીંધાછે, તે બધાંની નોધ તો ટીપની ગેરહાજરીને લીધે હીંઆં તુલાતવીલ લેવાઈ સકાલી નથી; પણ જેની હમોને ઈઆદછે તેજ માતરે દાખલ કરીએચ કે, ય૦ ૧૨૩૫ ના કદીમી ૬ ઠા મહીનાના ૧૨ મા રોજથી "જરથોસતી અભીઆસ" નામના ચોપાંણીઆં છપાવતા રહીને ૧ થી ૯ આંક શુધીનુ એક પુસતક પુરૂં કીધું; અને બીજાંની સરૂઆત ૧૦ મા આંકથી ચલાવીને ૧૧ મો બાહેર પડેઆ પછે, તેને ઉતેજન આપનારાં પુરતાં ઘરાકો ન મલવાને લીધે, તે અતી ઉપએોગી ચોપાંણીઊં બંધ કરવાની તેનાને ફરજ પડી. બીજો ગરંથ "જરથોસત નામા" નો ય૦ ૧૨૩૯ મા પરસીધ કરીને, તેમા પેગંમબર જરથોસતના જનમારાનો અહેવાલ અવસતા ઉપરથી ઉપજાવી જાહેરમા મેલેઓ હતો. એ ઉપરાંત ઘણીવાર મુંબઇ તથા દર દેશાવરો ખાતે હમદીનોની અનજુમન એખીતી કરી, તેઓની હજુરમા ધરમ સંબંધી સભીઅતાથી વાઆજોબી તેનાએ કીધી હતી; પણ તે માહેલી કેટલીક બાબદો તેઓના મતથી વેગલી જણાયાને લીધે, તેનાએ આપેલા વીચારો વાજેબી ગણાયા નોહતા; અને તે છતાંબી હાવાં કારણ માટે તેમની કાબેલીએતના પરતાપથી ઘણીક છુપી વાતો જાહેરાંત આવેઆથી એ ટોલામા સુધરાઈ દાખલ કરવા ઉપર વીશેસ સાહુચેતી લેવાએલી જે માલુમ પડીછે, તે બાબે તો એ કોમે તેમનો ઉપકાર સદા માનવોજ જોઈએ.

આ કાંમાંજીએ પોતાની સોહોધ ઉપરથી હેવી સહમજ આપીચ, અને સેઆંના સખસો તેને સવીકારતાબી સંભલાયાચ કે, જરથોસતી લોકો પોતાના અસલી વતન શેહર ઈરાંનમા જારે જાહોજલાલી ભરેઊ રાજ ભોગવતા હતા

તારે તેઓના મજહબને મલતી પવીતર ફીરીઆ વરસની છ ફસલ જેને તેઓ ગાહંમબાર કેહછે, તે ઉપર આધાર રાખતી હતી; અને દર વરસની સરૂઆત મેસના પેહલા બરૂજમા સુરીઅને પેસવાના સમાપર થતી (જેને નૌરોજનુ મુબારક નામ રોજે અવલથી અપાએલું કેહછે); અને તે પછે દર શાલે આવતી પાઆ દાહડાની કસરનો જુમલો લઇ એકથીને વીસમુ વરસ જે તેર મહીનાનુ કરતા, તેથી કુદરતે સરજેલી રૂતુમા કશો ફરક પડતો નોહતો; પણ જારથી રાજ ખોહીને જલાવતન થયા, તારથી અનેક તરેહના હાદેશાએ તેઓનો અશલી રેવાજ હેવો તો ઉલટાવી નાખેઓ, અને તેમા વલી તેઓના ધરમ ગુરૂઓની અંટસ ભરેલી ગાફેલીએ એટલી તો ગુમરાહી પકડેલી માલુમ પડીચ કે, ઘણીક સદીઓ સુધી તેઓ પાશે કસરના દાહડા સચવાઇ ન સખેઆને લીધે હીંદના તથા ઇરાંનના જરથોસતીઓની યાદમા જે રોજ માહ રહેઓ, તે ઉપરજ એતેકાદ રાખતાં ફસલના મેહલપરથી આસતે આસતે ખીશી જઇને હવડાં શીઆલાની રૂતમા તેઓ નવું વરસ બદલી રપીથવન (યાને ગરમી) ની ફીરીઆ કરતા જણાએછે. આ વાતનુ દરદ હઇડે ધરી તેઓને અસલી રેવાજપર પાછા લાવવા માટે* દીનના દફતરો તથા બીજી પુરાંણી હકાએતોમાથી ચોકસ બાબદો સોધી કાહડીને દાખલા દલીલ સાથે આ બુંધી ગરહસથે આલમની હજુર જાહેર કીધી, તે બાબે તો તેમની કાબેલીએતને ઘણીજ સાબાશી પોંહચવી જોઇએછે; અને તેમ બનેઊંચબી ખરૂં; પણ તેમા બે વાતે તેવણની એટલીજ ભુલ જણાઇ આવી કે, એકતો અશલી રેવાજની વીરૂધ ઉતરીને ૧૨૦ મે વરશે એક મહીનો અદીક કરાવાને બદલે દર ચોથે વરશે એક દાહડો વધારવા વાસતે પોતાના વીચાર ઉપર વીશેસ ભાર મેલેઆ કીધો; અને બીજું એકે જે કારણ સારૂં હીંદથી તે ઇરાંન સુધી દેશે દેશાની અનજુમનના અકાબરો મલતા દીનના દાનાવ દસતુરો ઉપરાંત માનવંતા મોબેદો તથા યોજદાથરેગરનુ કામ કરનારા એરવદોના ધેઆનમા ચોકસ ગણતરી ઉતારીને પોતાની સાથે તેઓનેબી સાંમેલ કરી લેવા જોઇતા હતા; તેટલાઓને પડતા મેલીને હાવું માહભારત કાંમ એખીલે હાથે ઉઠાવી લેવાની પોતેજ હીંમત ચલાવી, તેને લીધે ગયાં બે તરણ વરસપર અનજુમનને એક તરીકાપર લાવવાનો ખરો હીંગાંમ હાથ આવેલો અકારત ગયો.

આ રોજ માહને ફસલપર લાવવા સંબંધી તકરારો ચાલતાં, એવનની ઉલટ ઉપર અનેક તરાંહના અતીઅંત અલાપો જે લેવાયાચ, તેમા કેટલાક વજન પાંમવા જોગબી વીચારવામા આવેછે; અને તેથી કરી આ વીદવાન ગરહસથ પોતાની કોશેસને જો હટાવી બેઠા હોએ તો, તે બાબે તેનાને એટલીજ એલતેમાસ કરીએચ કે, જેજે સાહેબોએ સભીઅતા સાચવીને સવાલો પુછે-

---

* એ બાબદ સર મરહુમ શેઠ વીકાજી મેહરજી તારાપોરવાલાએ ય० ૧૨૨૨ મા પંચાએતના અકાબર સાહેબો ઉપર દાખલા દલીલથી ભરેલી એક દરખાસત ગુજારી હતી; પણ બારીક બાબદના બખેડા વચે પડવાનો કંટાલો ખાઇ તે ઉપર કશુંએ લક્ષ નહીં આપતાં તે દસતાવેજ પંચાએતની પેટીને તલીએ તુઆ ખાતો નાખી મેલેલો માલુમ પડેઓછે. નો० લે०

શાંતોક વણીશાની વંશાવલી.

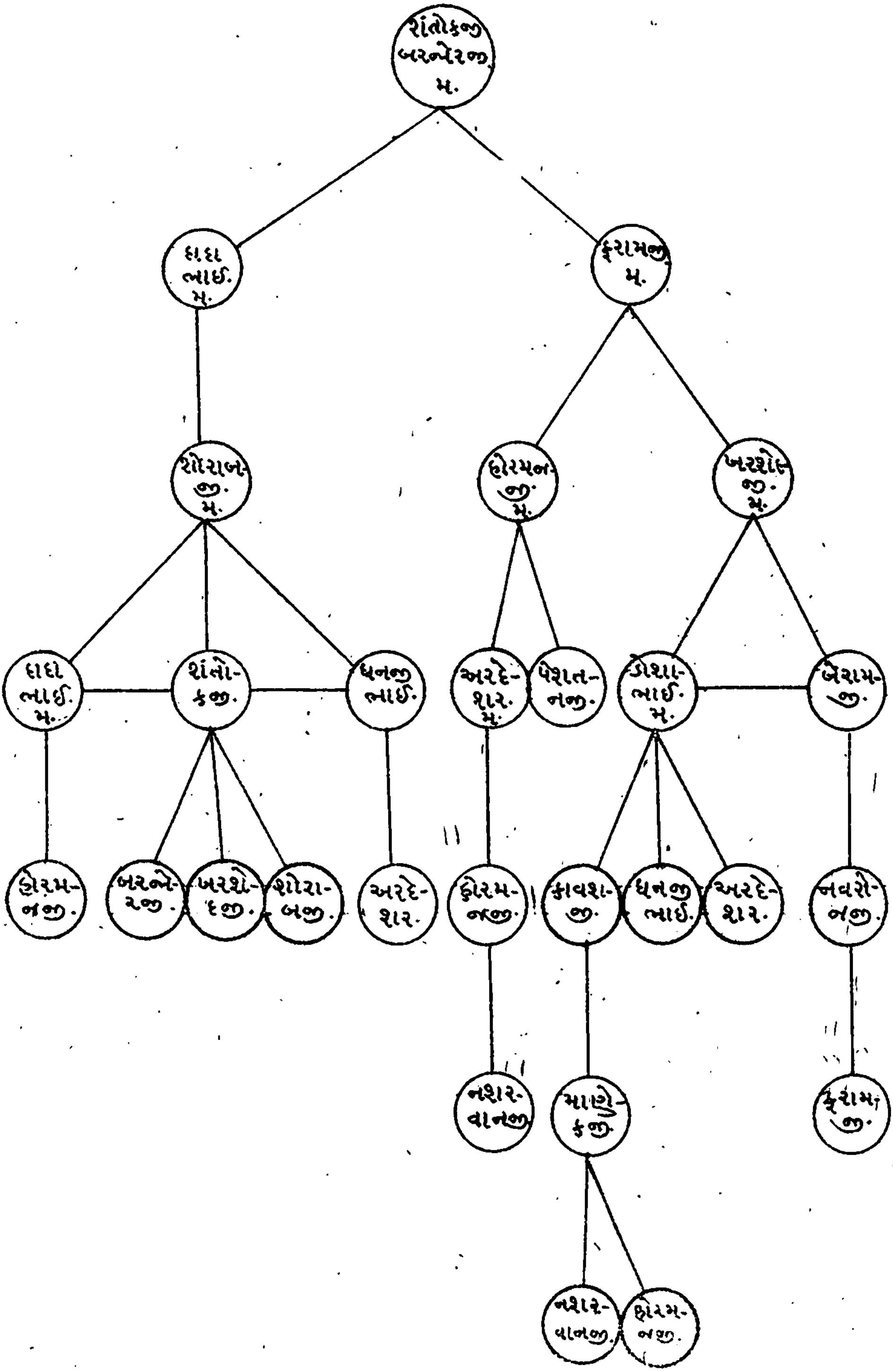

આછે, તેનો ઉતર માકુલ દાખલાથી તેઓને આપી પોતાના બોલવાની વધારે સાબેતી દેખાડવી, અને પોતાના હમદીનોને એકજ રોજ માહપર લાવી મેલવા તેવણ ચાહતા હોએ તો, અવલમા બેહુ પંથના અથોરનાનો જે અપસ અપસમા અંટસ રાખી અથડઆ કરેચ, તેઓને સહમજુતીથી સમાધાની પર લાવી બેસાડવા; અને પછે આ વાત ધેઆનમા રાખવી કે આખી પુરૂથવીપર ફાએસ થઈ ગએલા ફીલશુફોના સરદાર, સત વખશુરાંને વખશુર જરથોસતે જારે શાહનશાહ ગુસતાસપ, તથા તેની દરબારના અમીરલ ઉમરાવો ઉપરાંત ઓલ-માઓના જીગરો પોતાની તરફ ખેંચીને તેઓની મદદ મેલવી, તારે માજદીઅ-સની ભલી દીનને આલમમા આસકાર કરવાપર જેમ તે અશો નર ફાવેઓ હતો, તેમ હમોએ ઉપર જણાવેઆ મુજબ દેશે દેસના દાનાવ દસતુરો, મોબેદો, એરવદો અને બેહદીનોની બાંહેધરીમા રહીને, તેઓની મદદથી ધારેલું કામ તેવન આગલ ચલાવશે તો બારેહકતાલાની બખશેસથી તેમા ફતેહ પાંમેઆ વના રેહેશે નહીં. જો કદાપી તેમ કરવા જતાં હરકત જેવું જણાતું હોએ તો બેહતરછે કે શોશીઆસના સમા સુધી એ ટોલાને તેઓના ધરમગુરૂઓની હઠી-લાઈનો આધાર પકડી ભુંલાવામા પડેલા રેહવા દીધાની ગણીમત સહમજવી.

શેઠ સંતોકજી બરજોરજી.

ઉપલાં નામવાલો નર પોતીકા સવદેસ (સુરત તાલુકાનુ કોઈ પરગણું કેહછે) મા જનમ પાંમેઆ પછે, ય૦ ૧૧૧૪ ની સાલ આપણી ટાપુ ખાતે રોજી સોધવા સારૂં આવેલા માલુમ પડીઆ; અને તે દાહાડાથી તેમના પરી-વારો અંદર સંતોકની ઓલખ ચોંટી રહેલીછે.

આ શેઠીઆનુ સગપણ મરહુમ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના વડવાઓ સાથે અસલમા સંધાએલું હતું, પણ તારપછે વંશસોની સાખા વધી ગયાને લીધે જોકે બેહુ કુટંબો એકેકથી અલાહેધી અટક લઈ બેઠા છતાં, તેઓના એસી-પણાનો થોડાક સંબંધ જાંણ પીછાણવાલાઓ વચે સચવાએલો સંભલાએછે.

હીંઆં આવીને શેઠ સંતોકજીએ સરકાર તરફથી લસકરી સીપાહીઓનો પોસાક બનાવી આપવાના કામનુ ઉપરીપણુ હાત લીધેલું હતું, અને તેની કમાનીમાથી પોતીકાં પરીવાર સહીત સુખી હાલતમા વખત ગુજારતા હતા. બજાર ગેટવાલા મોહલામા તેમની તોખમથી ઉતરેલા વારેસો જાંહાં હવડાં વ-સેછે તે જગાપર પરથમ એક ઘેર તેનાએ જે બંધાવેલ હતું, તે તેમના ગુજ-રેઆ પછે ઘણે વરસે ઇ૦ સને ૧૮૦૩ ની નાસકારક આગના ભોરાકને ભોગે ચહડી બસમ થયા વીસેની ઇઆદી એક દસતાવેજથી દેખાઈ આવેછે.

પોતાની અઓલાદથી ઉતારેલા બે બેટાઓમા વડા દાદાભાઈ, તથા ના-ધલા ફરાંમજીને હસતીમા રાખીને તેવણ કહે સાલ ગુજરી ગયા, તેની સણદતો કેથે સચવાઇ રહેલી નથી; પણ ય૦ ૧૧૩૧ શુધી આ વસતીમા હઇઆત રહેલા હતા હેવું સાંભલવામા આંવેલછે.

શેઠ દાદાભાઈ સંતોકજી.

સંતોક ખાનદાનના આ પેહલવેહલા પણોતા વીરા ય૦ ૧૧૧૪ મા જનમેઆ ઉપરથી હેવી અટકલ બાંધી સકાએછે કે, એજ વરસે તેમના માતા પીતા હીંઆં પધારેઆ પછે પેદા થયા હોએ.

બાપની બાંહેધરીમા ઉધરીને મોટા થયા પછે તેમનાજ ધંધાપર, અથવા બીજા રોજગારમા આ ગરહસથ રોકાયા વીસેની વાત કેહનારો તે વખતનો કોઈબી ધરડો સખસ સલાંમત નહીં રહેઆને લીધે, તેટલી બીના ચોકસ જણાઈ સકાતી નહી; પણ ય૦ ૧૧૫૦ મા અરબસતાંનથી પેહલ વેહલા અરબી ઘોડાઓ આ ટાપુ ખાતે વેચાવવા આવિઆ, તેના માલિકોને પોતાના વછીઆત પણામા લીધા, અને કોટના મોદીખાના તરફ એક તબેલો ઉભો કરીને ઘોડાઓની દલાલીનો ધંધો સરૂ કરવા માડ્યો; અને તે દાહાડાથી હીંઆંના અંગરેજ તથા દેશી ગરહસથોમા દાદી સંતોકને નામે સારી રવેસે પરબેઆત થયા.

વછીઆતોના ઘોડા વેચવાનો આ પેહલવેહલો તબેલો અસલી મકાનપર બાવીસ વરસ સુધી રહેઆ પછે, તાંહાંથી ઊંચકાઈ જવાનો સબબ હેવો સહમજાયો કે, મુંબઈના કોટની અંદર ઈ૦ સને ૧૮૦૩ મા જારે ભયંકાર આગે ગજબ ગુજારેઆ, તારે કેહચ કે એ તબેલો તદન બલી ગયો હતો; પણ પોતાની રૂડી કોસેસથી તેમાં બાંધેલા ઘોડાઓને સલાંમત કાહડીને થોડુંક સુધી બાહેરની કોઈ ખોલ્લી જગાપર સાચવી રાખેઆમા વછીઆતો તરફથી સારી સાબાસી પાંમેઆ હતા. સમાધાની થયા પછે પોતાની અસલી જગાપર તબેલો પાછો બાંધવાની સરકાર પાસે જારે પરવાંનગી માંગી, તારે તે નહીં આપેઆ ઉપરથી ધોબીતલાવના લતાપર હાલમા ઓલખાતા નવા સોનાપોરના રસતાની દક્ષીને આવેલી ખાલી જગેઆ તતકાલ વેચાતી લઈને તેનો મોટો ભાગ તબેલા સારૂં રોકેઓ, અને તેની પડખે પોતાને રેહવાનુ એક ઘેર ઉપરાંત આસેપાસેની જગોએ ચાલો બાંધી દીધી. આ મીલકતો આજે ૭૦ વરસ થયાં તારની સલાંમત રહીને તેમના નબીરાઓ પાસે સચવાએલી સંભલાએછે.

એ ઉપરાંત દાદી સંતોકની બીજી બીસીઆર જગા ચંદનવાડી તરફ હતી,* અને તેની ફરજંદારીનો હક છેક પોતીકા દીકરાના વખત સુધી ભોગવાતો રહેઆ પછે તેનીજ હઈઆતીમા વેચાઈને પારકી મીરાસ થયાથી હવડાં તાંહાં લોકોની મોટ મોટી હવેલીઆ ઉભલીછે.

દાદી સંતોકે કોઈબી સખાવતનાં કાંમોમા સરફરાજી કીધેલી સાંભલી નથી પણ આ ટાપુ ખાતે ઘોડાની દલાલીમા પરમાણીકપણું વાપડતા રહી પેહલા વરગનું માન મેલવેલું ચોકસ કેહવાયુંચ; અને તેટલીજ તેમની ઈઆદગારી

---

* જે માહેલી માતરે એકજ નીસાંણી ફકીરાના તબેલાની ઉતરે આવેલી જગેઆ હજી "દાદીસંતોક લેન"ને નામે ઓલખાવા માટે સેહર સુધરાઈ ખાતાંએ ઘણા વરસ થયાં મારેલાં પાટીઆં ઉપરથી માલુમ પડેછે; અને તે સચવાઈ રેહસે તાંહાં તુલીક મરહુમ દાદીસંતોકનુ નામ ભુલાસેજ નહી. ના૦ લે૦

સાથે તેવણ ૭૯ વરસની વએમા સોરાબજી નામનો એક દીકરો હસતીમા રાખી, રોજ ૨૪ મો માહ ૭ મો સેહનસાહી સાલે ૧૧૯૩ય૦ એ બેહસતનસીન થયા, તેનું મરતીઉક નોંધી લઇએછે.

એવણના દીકરા સોરાબજી બાપના મરણ વખતે માતરે ૨૩ વરસના હતા, તેનાએ બધો વહીવટ હાથ કરી લઇને તબેલાનુ કામ ઘણા વરસો સુધી ચલાવેઉં, અને બાપની પડેજ યુરોપીઅન તથા દેશી ગરહસથોમા પોતાનું નામ પરએઆત પાડઉં હતું. આ ગરહસથ કુદરતી બનાવથી આંખે તદન અંધોપો લઈ બેઠા હતા, પણ સારાં ભાગ્યેગે કવી ડાકતર કેઆરટરની કલાથી ભીતરમા થએલા મોતીઆ કાહાડેઆ પછે, થોડાંક વરસ વેર પાછા જોતા થઇને રોજ ૭ મો માહ ૧ લો સેહનસાહી સાલે ૧૨૩૨ ય૦ એ ૬૨ વરસની વએમા મરણ પાંમેઆ, તારે વઉંસાવલીની ટીપમા જણાવેઆ મુજબ તરણ દીકરાઓને જે હઇઆત મેલી ગયા, તે માહેલા વડા દાદાભાઈ તેવણની પુઠે પાંચ વરસની અંદર, રોજ ૫ મો માહ ૯ મો સેહનસાહી સાલે ૧૨૩૬ ય૦ એ ૩૯ વરસની જવાની ભોગવી જંનતગુજન થયો. હાલ હઇઆત રહેલા બે દીકરાઓ નામે સંતોકજી તથા ધનજીભાઈ બાપ દાદાનો ધંધો હાથ ધરી બેઠાછે, પણ તેઓના વખત જેવી આવદાંણી જણાતી નથી.

શેઠ ફરાંમજી સંતોકજી તથા તેમનુ પરીવાર.

આ ગરહસથના જનમારાની કાંઇજ હકીકત હાથ આવી નથી. તેમના બે દીકરાઓ માહેલા ખરસેદજીની નોંધબી નહીં મલતાં, હોરમજજી નામના-વડાની વાત એટલીજ જણાઇછે કે તેવણ મરહુમ વાડીઆજી શેઠ જાંગીરજી નસરવાંનજીની સાહેતા હેઠલ રહીને દલાલીનો ધંધો કરતા હતા; પણ એક અસીલ પુરૂસ તરીકે સરવે શેઠીઆઓમા સારૂં માન મેલવેલું હતું. એ સાહેબ જારે ય૦ ૧૨૦૬ ના સેહનસાહી ૧૨ મા મહીનાને પેહલે રોજે ૬૫ વરસની ઉંમરમા મરણ પાંમેઆ, તારે અરદેસર તથા પેસતનજી નામના બે દીકરાઓને હઇ-આત રાખી ગયા હતા.

ઉપલા બેહુ ભાઇઓ કેહચ કે, મી૦ ઉલીએમ નીકલની કંપણીની નાંમીચી અંગરેજી પેહડી ઇ૦ સને ૧૮૨૪ મા અતરે ચાલુ થઈ, તેજ દાહાડાથી તેઓને તાંહાં ગોડાંઉનકીપરનો ઓહધો હાથ ધરીને ઘણા વરસો સુધી રહેલા હતા; પણ રજક પાણીએ તાંહાંથી રૂખસત લેવાડી તેથી ૧૮૫૯ મા તે જગેઆ છોડીને વેલાત ખાતાંનો પોતીકો રોજગાર કરવા લાગા, તેજ વેપારને નાધલા ભાઈ પેસતનજી સારી આંટથી હજીસુધી વલગી બેઠાછે; અને વડા અરદેસર તો રોજ ૧૫ મો માહ ૮ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૨૯ ય૦ એ ગુજરી ગયા, તારે તેમની ૬૨ વરસની વએ વરનવામા આવી હતી.

શેઠ બરજોરજી શાપુરજી મેજરના.

સુરતની સોડે આવેલાં ઉમરા ગાંમના પટેલ મનજી જીવાનો આ નબીરો, પોતાના વતન તરફ ય૦ ૧૧૦૦ મા જનમ પામીને ગરીબી હાલતને લીધે રોજી ધુંદવા માટે ૧૧૨૦ મા મુંબઈ આવેઆ પછે, લસકર ખાંતાની અમલદારી ધરવનાર કોઈ મેજરની નોકરીમા રહેઆથી મેજરના બરજોરને નામે આસકાર થઈને, તેજ અટક પોતીકાં પરીવારમાબી પાંથરી ગયા મુજબ તેઓ પણ મેજરનાજ કેહવાતા રહેઆછે.

આ શેઠે જેમ ચાકરી કરીને આબરૂથી જીંદગી ગુજારી, તેમજ તેવણના બધા વસીલાઓનું વરણન જણાઈ ચુકેલુંછે; પંણ તેમા ખુબી માતરે એટલીજ કેહવાઈચ કે, તે સાહેબોની હાવી સ્થીતી છતાં પોતાની તથા પરાઈ કોમમા તેઓ સારૂં માન પાંમતા હતા.

મથાલે જણાવેલા શેઠ ૫૦ વરસની વએ પોંહતા પછે રોજ ૯ મો માહ ૧૧ મો સેહનસાહી સાલે ૧૧૫૦ ય૦ મા મરણ પાંમેઆ. તેમના બેટા એદલજીબી તેટલીજ ઊંમર ભોગવીને ૧૧૮૭ ના સેહનસાહી ૧૨ મા મહીનાને ૧૦ મે રોજે જીંનતગુજીન થયા. આ ગરહસથનાબી એકજ પુરા દીકરા સોરાબજી નામના હતા, તેનાઓ પાંચ પઈસાના સુખ સાથે બાપ તથા બપાવા કરતાં અઢારેક વરસ વધારે જીવેઆ પછે ૬૮ ની ભરતીમા આવીને રોજ ૭ મો માહ ૧૨ મો સાલે ૧૨૩૦ ય૦ એ બેહસતને બારે ચાલી ગયા.

શેઠ સોરાબજી મેજરના ચાર દીકરાઓમા શેઠ ખરસેદજી જે વડા હતા, તેની સાહલેસાઈ તથા મીલનસારી વીસે હમારા કરતાં આ ટાપુ ખાતેની બધી વરણના ગરહસથોને વીશેસ માહીતી મલી ચુકી હશે; તોપણ તેમની ખુબીનુ થોડુંક બયાંન હીંઆ નોધી લીધેલું બોટું તો કેહવાસેજ નહીં. આ ગરહસથે નાદારોનો છુટકારો કરનારી કોરટના કલારકની આફીસમા વડા વહીવટદારનો ઓહદો ઘણા વરસો સુધી હેવીતો ચંચલાઈથી જાલવી રાખેઓ હતો કે, તેના સંબંધમા જેબી કોઈ પીછાંનવાલા અથવા અંજાંણેઆનું કાંમ તેમની પાસે જતાં ફસોબી અંતરો જોયાવના બજાવી આપવાની ઢીલ તેનાએ કભુ કીધેલી સંભલાઈજ નોહતી; અને તે સાથે બીજી ખુબી તેવણમા એ હતી કે, હાવાં કારણસર કોઈને કાંઈ ગુચવણ પડેઆથી તેવણની સલાહ જોઈતી તો, તેપણ મેહરબાંનગી તરીકે આપીને કાએદા મુજબનો ખરો ખુલાસો કરી દેતા હતા, તેથી ઘણા લોકો દેનદારીના દબાનનુ સંકટ ભોગવેઆથી બંચી ગયાછે. હાવા ગુણવંતા ગરહસથને માટે ગાંમના નાધલાથી તે મોટા તુલીકમા સારી વખાણ થતી હતી, માટે આ દુનીઆંમા વધારે વરસ તેવણ જો જીવવા પાંમેઆ હોતતો, પરજાને તેથી અગણીત રાહેત ઉપજતે; પણ અફસોસછે જમાનાના ચવીતરાં ચકર ઉપર કે, આ અસીલ ખવાસના ખસરૂ મેજરનેબી થોડાક દીવસ બીમારીના બીછાંણા ઉપર ગફલતીમા પડી રેહવા દીધો પછે, જંમદુત આવીને રોજ ૧૪ મો માહ ૭ મો સેહણસાહી સાલે ૧૨૪૧ ય૦ એ પેલી દુણીઆં તરફ ખેંચી લઈ ગયો; અને તે વખતે તેમની ઊંમર ૫૪ વરસની ગણાઈ હતી.

મેહરના બરજોરની વંશાવલી.

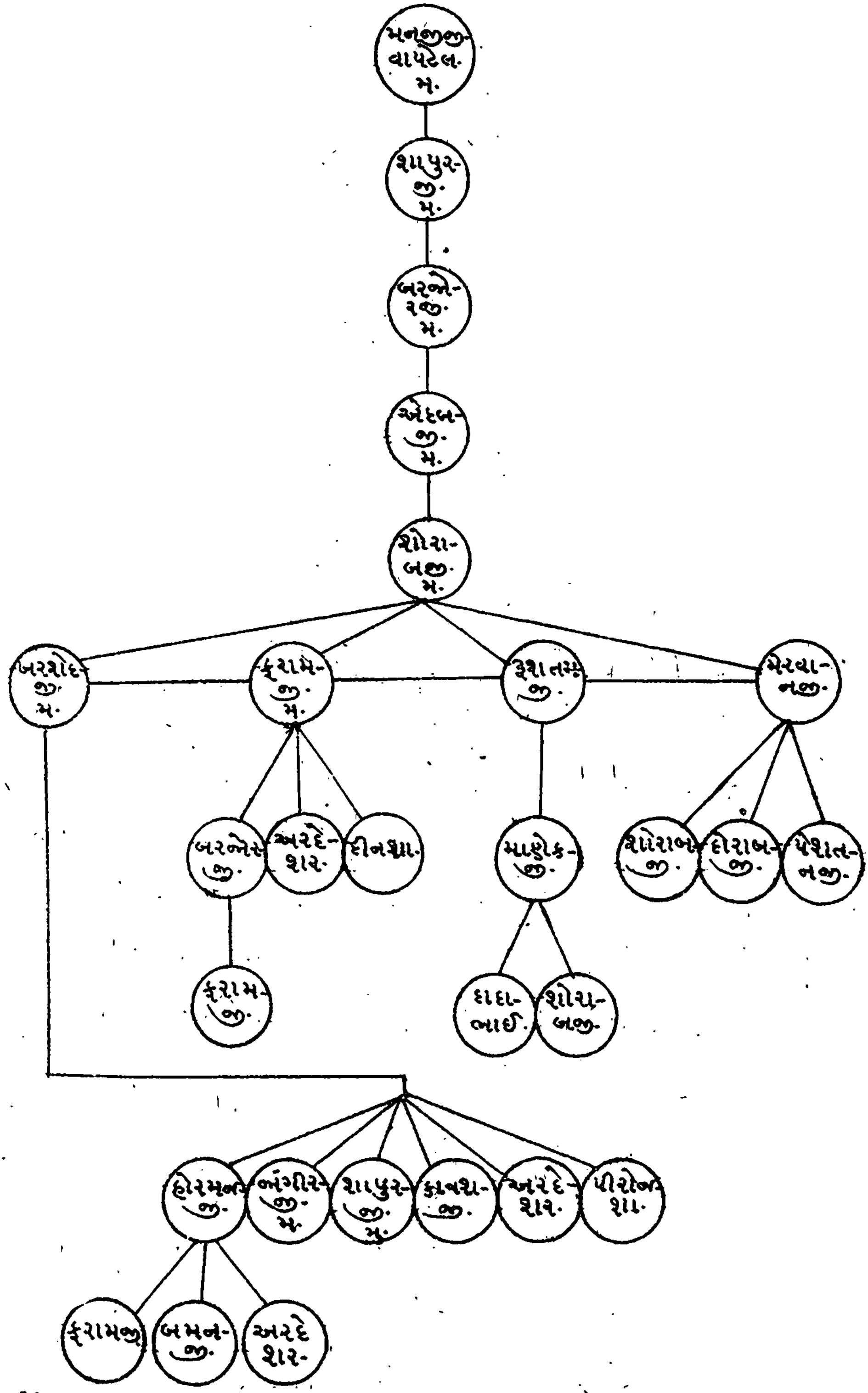

તબાકુખાનદાનનીવંશાવલી.

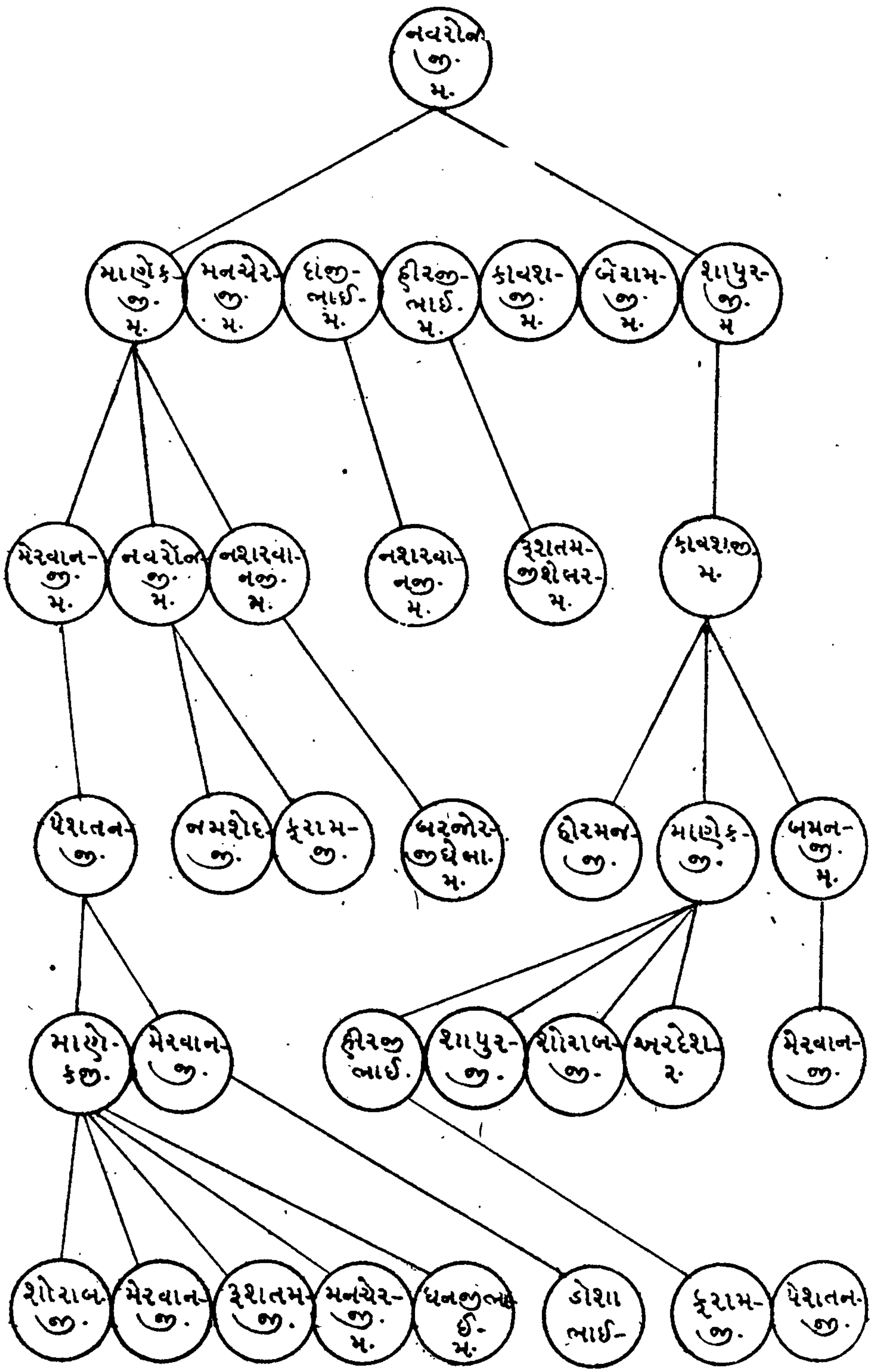

આ મરહુમ ગરહસથના વડા દીકરા મી॰ હોરમજજી જે નામદાર રાંણીની ગોદીને લગતાં "સ્ટોરકીપર"ના ખાતાંમાં માન ભરેલી નોકરી બજાવેચ, તેવણબી બાપનાજ જેવો ગંભીર ખવાસ રાખી સરવે સાથે સાહલેસાઇથી મીતરાચારી મેલવતા માલુમ પડઆ ઉપરથી, આસેઆ રખાએછે કે આગલ ચાલતાં તે બાઇ પણ ભાએગસાલીઓની સંફમા બીરાજવા જોઇએ; અને તેહવો રૂડો દાહડો તેમને વેહલો મુબારક થાએ.

તબાક ખાનદાંનની તફસીલ. શેઠ માણેકજી નવરોજજી,

લકબે માકા તબાક.

નૌસારી કસબામા, નવરોજજી નામના ગરહસથ સાત છોકરાઓ ઊપરાંત, કેટલીક દીકરીઓ વીગેરેનો મોટો કબીલો પક્ષમા લઇ વસતા હતા; પણ રોજગાર રૂડો ન હોવાને લીધે પરીવારોના પોસન માટે કેહચ કે, તાંહાના દેસાઇઓ પાશેથી કરજે નાણા કહડાવી પોતાનો સંસાર તેનાએ ચલાવેઆ કીધો.

તેવન જારે ગુજરી ગયા, તારે પરીવારની પરવરેશીનો બોજો આ શેઠ જે તેમના વડા દીકરા હતા, તેનાને માંથે ચોંટી બેઠો; અને ગરીબાઇની વમાસનથી વખતને વીચારમા લેતાં મેહનત મસાગત ખેંચી જેમ તેમ ઉદર પોશન મેલવવા લાગા, પણ તેટલાંમા બાપના કરજ વીશેની જબરી તેહશીલ દેસાઇ તરફથી થવા માંડી. ખરૂંછે કે તાંહાંના દેસાઇઓ તંગદસતીમા ફશી પડેલા હંમદીનોને આગલા દાહાડાપર અંગઉધારે નાણા ધીરવામા જેમ બાહદુરી બતાવતા હતા, તેમ તેઓના બચાં કચાંઓ પાશેથી પાછાં મેલવી લેવામાબી જબરા ચપલ હતા. આ માકા તબાક ઉપર તકાદા જારે વીશેસ થવા લાગા, અને તેટલો હક અદા કરવાની પોતામા સકતી બીલકુલ ન જોઇ, તારે સાહમની તરફથી કાંઇ જબરદસતી થાએ તેની ધાસતી ખાઇને ય॰ ૧૧૨૫ ની સાલમા પોતાના છ ભાઇઓ ઉપરાંત બધા કબીલા સહીત તાંહાંથી અચબુચ નીકલી મુંબઇમા જાથુકનું રેહઠાણ કરી બેઠા.

આ કુટંબીઓની અટકમા મથાલે જણાવેલાં નામની આશેપાશે મેલાએલા તરણ હરફો અસલ પોરટુગીસ જુબાનના જે જણાએચ, તેનો અરથ ગુજરાતીમા તંબાકુનો થાએછે. એ બાબેનો ખુલાશો શોધતાં એવું સહમજાયુંચ કે, મરહુમ માંકા તબાક પોતાનું સવદેસ છોડી હીંઆં આંવેઆ તારે પેહલવેહલો ધંધો તંબાકુના ઇજારાથી તેનાએ સરૂ કરીને ઘણો ખરો વહીવટ પોરટુગીસ લોકોની સાથે રાખેઓ હતો; અને તે ગુતો લાંમબી મુદત સુધી તેવણ પાસે જલવાઇ રહેઆથી એ ઓલખ પોતાના પરીવારોમા જે પાંથરી ગયાચ, તેની યાદગારી હજી સુધી તેઓ ભુલેલા માલુમ પડઆ નથી.

આ માકા તબાક તથા તેમના ભાઈઓ ઉદીયોગી હોવાથી મનની વલાંનને નીતીના આધાર પર ઉસતવાર રાખી, તંબાકુ ઉપરાંત બીજા માલનો થોડો થોડો ધંધો કરવા લાગા; અને સરવે સાથે અશીલપણાથી ચાલતા રહી ટુક મુદતમા પોતાના હાથમા મોટો વેપાર જારે તેઓએ વાવી લીધો, તારે આગલી ગરીબી હાલત પસાર કરતા તવંગરીની નોબતે પોંચેઆ.

જે કારણથી પોતાની જનમભુમી તજી દીધી હતી, તે વાતને હાવા સારા વખતમા હમો ધારીએચ કે આ માકા તબાક તથા તેમના ભાઈઓ ભુલીઆતો હશેજ નહીં; કેમકે સાંભલેઆ પરમાણે ઘણી વાર તે સાહેબો એકેકની પછે અવાર નવાર તાંહાં જઈ આવેઆ હતા, માટે પોતીકા બાપના કરજનો ચુકાદોતો તે તરફ ગયા આગમજ અલબતાં તેઓથી થએલોજ જોઈએ, નહીં તર તાંહાં જવાનું તેઓને ભારે પડીઉં હોત.

માકા તબાકનો વેપાર જારે પુર જોરપર આવેઓ, તારે દુરદરાજ દેસ સુધી તેનો સંબંધ સાંધવા માટે, તેમના નાધલા ભાઇ શેઠ સાપુરજી પેહલવેહલા ય૦ ૧૧૫૦ મા ચીન તરફ રવાંને થયા;* અને તેવાંજ કારણસર તાંહાંની દર મોસમે એકેક પછે અઢાર સફર તેનાએ કરીને વેપારી વરગમા મોટી વખાન વરસાવી હતી.

તબાક ખાનદાનના ફકત નામ શીવાએ તેઓ માહેલા કોઈનાબી આગલાં તથા પાછલાં રૂડાં કાંમોની હસતી વીશે કશી ઈઆદી કેથે જલવાએલી નહીં જણાતાં, મુંબઈના કોટની અંદર સાંહમસામા સાત ગાલાવાલી એક પરખેઆત પોલ પુરાંણી થઈને તેમનાજ પરીવારો પાશે સચવાઈ રહેલી માલુમ પડેછે. એ મકાન પોતીકા બધા ભાઈઓનો તેઓના પરીવાર સહીત સમાસ થાએ તેવી તરહુદથી બાંધવા માડીઉં, પણ તે તઈઆર થયા આગમજ પોતે બીચારા ૭૦ વરસની જઈફીએ પોંહતાથી રોજ ૨ જો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી, સાલે ૧૧૭૦ ય૦ એ તરણ દીકરાઓની વસતી આબાદ રાખી બેહસતનસીન થયા; અને તેમની પુઠે તેવનના નાધલા ભાઈ શાપુરજી પણ રોજ ૧૨ મો માહ ૧૦ મો સાલે ૧૧૭૧ ય૦ એ કાવસજી નામના એક દીકરાને મેલી ૪૧ વરસની વએમા મરણ પાંમેઆ. આ બેહુ ભાઈઓના મરણ પછે પોલનું બાકી રહેલું બાંધકાંમ પુરૂં થયું, તારે હઈઆત રહેલા ભાઈઓ ઉપરાંત બધાઓનું પરીવાર ય૦ ૧૧૭૨ ની સરૂઆતથી તાંહાં જઈને જે વશીઉંચ, તે વાતને હવડાં ૭૧ પુરાં થઈને ૭૨ મું વરસ ચાલુછે.

* એજ કારણ માટે "જેમસ દરંમમંડ" નામે ટંન ૬૪૩ નું એક વાંહાંણ પણ તેનાએ દંમનથી બંધાવી મંગાંવીને તાંહાંની સફરમા ઘણા વરશો સુધી ફરતું રાખેઉં હતું. નો૦ લે૦

શેઠ મેરવાનજી માણેકજી તબાક.

મરહુમ માકા તબાકના તરણ માહેલા આ વડા દીકરાનો જનમ ય૦ ૧૧૩૭ મા થએલો અટકલાયાથી, બાપના મરણ ટાંકણે ૩૩ વરસની પકી વએના તેવન કેહવાતા હતા. બાવીસ વરસની ઉંમરથી પોતાના કાકા સાપુરજીની સાથે ચીન જવા લાગા, અને પેહલી સફ્ર ય૦ ૧૧૫૯ મા તેનાએ કીધી હતી.

બાપની હઈઆતી છતાંજ તેમને તાંહાંના બોહોલા વહીવટમા વીટલાઈ રેહેઆનો લાભ તેનાએ એવો મેલવેઓ કે, કાકા સાથે થોડુંક સુધી સફ્રની સંગીગત રાખેઆ પછે, તેવને જારે તાંહાં જવાનું બંધ પાડઉં, તારથી આ મયાલું દીલના મેહરબાન શેઠની ઉલ્લટ વધારે ઉસકેરાઈ; અને પોતીકા ઘરના બોહોલા વેપાર ઉપરાંત બાહેરની મુબલક આડતનું કાંમ હાથમા લઈને ઘણા વરશો સુધી ચીન ખાતેના એક સવતંતર શોદાગર* બની રહેઆ હતા.

વેપારનુ કામ જારે ઘણું વધેઉં તારે હાથ હેઠલના કામદાર માણસોબી તેણાને વીશેસ રાખવાં પડઆં હતાં, પણ પોતાની બાજુ સંભાલનારાની અગતીઅ જણાયા ઉપરથી તેમના મરહુમ કાકા શાપુરજીના બેટા મી૦ કાવસજીને પેહલવેહલા ય૦ ૧૧૭૫ મા, અને તેપછે ૧૧૮૦ મા મલી બેવાર ચીનની સફ્રે લેતા શીધારેઆ; અને મુંબઈનો વહીવટ તેમના ભાઈઓ તથા પીતરાઈઓ આતોપી લેતા હતા.

તબાક ખાનદાંનનો તોર ટુટવાનો માઠો વખત જારે તેઓની દેવડી પર દોડી આવેઓ, તારે ચોતરફ્થી નીપજાએલી નુકશાંનીએ વેપારને હેવી તો સેહ બવાડી કે, તેના વીજોગથી દરએક ભાઈ તથા પીતરાઈની ચંચલાઈ ભરેલી હીકમત કાંઈજ પેસ નહીં પડતાં, ઘણા વરસોથી માન સાથે ચાલતો તેઓનો વેહવાર તદન બંધ થયો; અને તેની ગીરેફ્તારીમા બધાઓની સાથે આ શેઠનેબી ઘણા વરસો સુધી બેકાર બેશી રેહવું પડઉં હતું.

સારાં ભાએગે સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ જેવા સરીમંત સોદાગર તે વખતે વેપારીઓના વરગમા સમાએલા હતા, તે સાહેબે પોતાનો લાગવગ વાપડીને કેહચ કે આ તબાક ખાનદાંનના ટુટેલાં દીલને રાહેત મલે તેવી તરદુદથી તેઓના કચડાએલા કારોબારનો નીવેરો લાવી આપેઓ. આ શેઠનુ મોટું અહેસાંન તેવણ જે માણતા હતા, તેનો બદલો રૂડીપેરે વાલી આપવાના હેતુથી તેમના હસતકમા કેટલુંક કાંમ સોંફીને પેહલાં પીનાંગ ખાતે મોકલાવેઆ

---

* આપણી વસતીમા બલકે આખી પરૂથવીપર વખણાઈ ગએલા મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટને, આ શેઠ પેહલવેહલા ય૦ ૧૧૬૮ મા પોતાની સાથે ચીન ખાતે લઈ ગયા હતા; અને તે સાહેબ મશીઆઇ ભાઈ તરીકે ગણાતા ઘણીજ ગરીબી હાલતમા હોવાને લીધે, તેનાની બનતી બરદાસ રાખી વેપાર વનજના કાંમથી તેમને હેવાતો માહીત કરી દીધા કે થોડીજ મુદતમા તે નામદારબી વેપારીના વરગમા ગણાયા તારથી આ શેઠનું હએસાન કબુ ભુલેઆ નોહતા. નો૦લે૦

હતા; પણ તે તરફ કાંઈ ફાએદા જેવું નહીં જણાયાને લીધે તાંહાંથી તેણાને પરભારા ચીન રવાંણા કરી પોતાના આડતીઆ તરીકે રાખેઆ હતા; જાંહાં કેટલાંક વરસ સુધી તેમની સેવા બજાવેઆમા હકસાઈની હાંશેલથી સંતોસ પાંમી મુંબઇ આવેઆ; અને પાછલો વખત જોકે અસલના જેવી જાહોજલાલી ભરેઓ નહીંજ, પણ થોડીક સુખવાશી હાલતમા ભોગવતાં ૬૨ વરસની વએ પોંહચી, રોજ ૨૨ મો માહ ૧૨ મો શેહનસાહી શાલે ૧૧૯૯ ય૦ એ પેસતનજી નામના એકજ પુતરને આબાદ હાલતમા હઈઆત મેલી મરણ પાંમેઆછે.

એજ ખાનદાંનના એક નબીરા નામે શેઠ રૂસતમજી હીરજીભાઈ તબાક, જેવણ ઘણા ખરા રૂસતમ શેલરની અટકથી મશાહુર હતા; તે સાહેબ ઘણા વરસની બેકારીમા બેઠા બેજાર પાંમેઆ પછે, સર જમશેદજીની સાહેતાથી ઇ૦ સને ૧૮૩૬ મા. વાંહાંણ "હોરમજજી બમનજી" ની અંદર સવાર થઇ ચીન ગયા હતા; પણ કજાએ તેનો કાળચંદર આંણેઆથી ચીનના દરીઆવમા તેજ શાલના જુલાઈની ૩૧ મી તારીએ "ટાએફુન" નામના આફીએતી તોફાંનમા જાંન તથા માલથી ભરેલાં મજકુર બારકસની સાથે તેવણ બીચારા જલવાશી થઇને જાવેદાંની જાંહાંન તરફ પોતાના જીવને મોકલાવી દીધો; અને તેથી તેવણના દીલની મુરાદ દીલમાજ રહી ગઈ.

ઉપલાજ સબબથી શેઠ કાવસજી શાપુરજી તબાકબી અતરે તવાઈ રહેલા હતા, તેણાને પણ એજ સરીમંત સાહેબ સર જમશેદજીએ પનાહ આપી ય૦ ૧૨૦૬ ની શાળ ચીન ખાતે મોકલીને સુખી હાલતપર લાવવા માંડેઉં; પણ થોડીક મુદત ગુજરેઆ બાદ ભવીશે તેણાને બીજીવાર ભોરવેઆથી કામની વલાણ ઉલટી રીતે થયાનુ સંકટ બેએક વરસવેર ભોગવીને બીચારા મકાઉમાજ રોજ ૨૪ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૧૪ ય૦ એ મરણ પાંમેઆ. આ ગરહસથના એક કાંનમાં સોનાની કડી જડેલી હતી, તે ઉપરથી ચીના લોકો તેણાને "કમથાઉ" ની અટકથી ઓલખતા હતા.

એ પછે માકા તબાકના બાકી રહેલા બે દીકરાઓમા નવરોજજી ય૦ ૧૨૧૮ ના શેહનશાહી ૪ થા ગાથાને રોજે, અને નશરવાનજી રોજ ૨૧ મો માહ ૬ ઠો શાલે ૧૨૧૯ ય૦ એ ગુજરી ગયા; અને તેઓ દરએકની ઉંમર વરસ ૭૨ થી ૭૫ સુધીની કેહવામા આવી હતી. તબાક ખાનદાંનના જે નબીરાઓ હવડાં હઈઆતછે, તેઓની જીંદગીનો અહેવાલ જાંણવાજોગ કાંઈજ નજર નહીં આવેઆથી આ બીના બંધ કરતી વેલા તેઓના નામોનો હવાલો વઉંસાવલીની ટીપ ઉપર સોંફીએછે.

શેઠ ભીમજી ધનજી ઉમરીગર ની વંશાવલી.

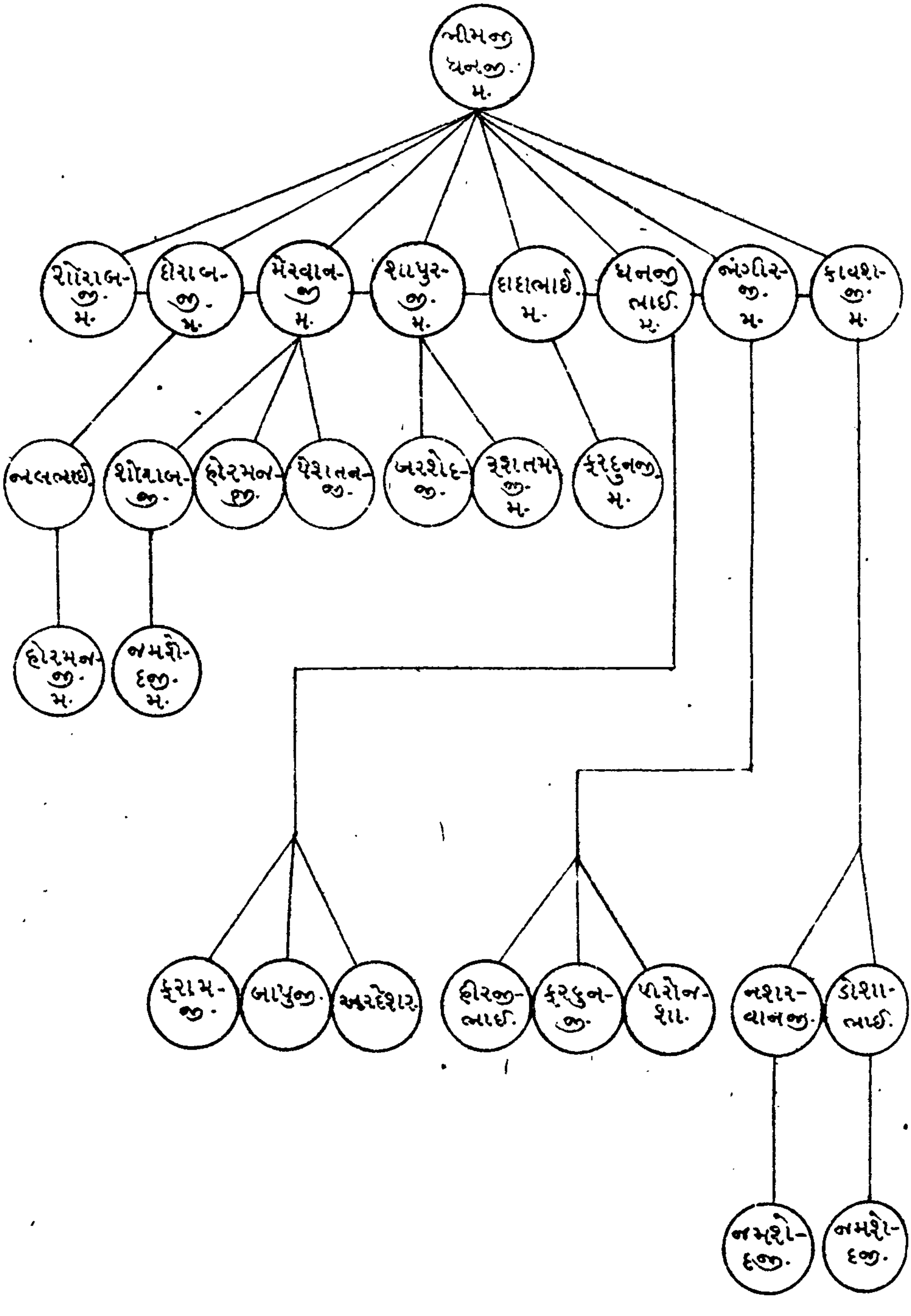

શેઠ ભીમજી ધનજી ઊંમરીગર.

સુરત જીલ્લામાં ઊંમરા ગાંમછે, તાંહાં મથાલે જણાવેલા ગરહસથનો જનમ સાલે ૧૧૧૫ ય० મા થએલો, તેમના વારેશો માહેલા એક અશીલ મીતરથી માલુમ પડઓછે. આ ભીમજી શેઠના વડવાઓ અસલ વતનમા કહેઓ ધંધો કરતા તેનીતો કશીએ કેફીએત કોઇને યાદ નથી, પણ કેહચ કે એવણ પોતે પંદરેક વરસની વએના થએઆ તારે સાલે ૧૧૩० મા પેહલ-વેહલા મુંબઇ ખાતે આવીને, પોતાના પેટનું ટુક ગુજરાંણ શોધવા માટે ચાકરી કરતા હતા; જેમાં થોડાંક વરશો વેર રોકાઈ રહેઆ પછે ભાએગ ખીલવાની જારે નોબત આવી, તારે મલબાર કોસતા તથા કોએલાનના બંદરો વચે પોતે ફરતા રહીને ટુક રોજગાર કરવા માંડઓ; અને બખ્તે તેનાને રૂડી વંલાંણ દેખાડઆથી કરાટ ભરેલી કોશેસના રશીલાં ફલો સારાંજ પાંમવા લાગેઆ; એ પછે કાંહાંનાનોર ખાતે જાથુકનું મથક ગોઠવી બેસાડીને તાંહાંના રાજાની બોહલી આડત પોતે મેલવી લીધો; કારણ કે તેની પાશે થોડાંક સફરી વાંહાંણો હતાં, તેમાં વેપારજોગ માલ ભરાવી તેઓને મસકત તથા ચીન તરફ પોતાના હસતકથી મોકલાવેઆ કીધાં; જાંહાં માલ વેચાએઆથી મલતી હકસાઈનો હીશો તથા પોતેબી ખાંનગી રોજગાર કીધો તેના નફાથી થોડીક મુદતમાં તે તરફ લખસા પતીમાં ગણાવવા લાગા; અને તેટલાંમાં પોતાને તાંહાં કીરતારે બખશેલા દીકરાઓબી એકેકની પુઠે જનમ લઈને જેમ મોટા થએઆ, તેમ આ બુજો-રગ ભીમજી શેઠનાં કાંમોમાં અતીઅંત મદદ મલતી રહી. આ સાહેબે પોતાની જીંદગીમાં એકની કજાબાદ બીજી બાએડી પરણીને તેનીઓથી આઠ દીકરા-ઓની હસતી જે હાંસલ કીધી, તેઓના નાંમો વંસાવલીની ટીપમાથી વાંચનારા સાહેબોને માલુમ પડશે કે, તે સઘલા ભાઇઓ મોટા થાએઆ પછે બાપને મુંબઇમાં એસ આરાંમ પમાડતા રાખીને તેનાએ રચાવી આપેલો રોજગાર એટોપી લેવા લાગા. આ શેઠ રોજ ૧ લો માહ ૧૨ મો સાલે ૧૨०૭ ય० એ ૯૨ વરસની ઉમરનાં થાઇને ગુજરેઆ પછેબી, ઘણીક મુદત સુધી સારા એખલા-સથી બધા ભાઇઓ સંપજમા સમાએલા રહીને કાંહાંનાનોરની પેહડી ચાલુ રાખી; અને એક બીજાની બદલીએ એકેક બબે અથવા કોઈવાર તરણ ભાઇઓ તાંહાં સાથે રહીને રોજગારનો રસ સારી પેઠે મેલવી લેતા હતા; પણ ભવીસ જારે અસત પાંમવા પર આવેશી, તારે તેઓ માહેલા કેટલાક ભાઈઓ એકેકની પુઠે ગુજરી ગયાને લીધે, બાકી રહેલાઓ વચ્ચે અરસપરસ ગેરસહમજુતી ઉઠવા લાગી; અને તેમાં પેઠેલા સડાએ એટલોતો વીનાસ વધા-રેઓ કે, વારસાની વેહચણી અને દુકાંણોના લાગભાગ સારૂં ભાઈ ભા-ઇઓ વેરશી થાઇને માજી સુપરીમ કોરટમા લગભગ પાંચ વરસ વેર કજીઓ લડેઆ; જેમા કાંઇજ નહીં પણ રૂપીઆ હજાર વીસને આસરે વકીલ બારી-સટરો વચે ખવાઇ ગયા, એટલુંજ નહીં પણ તેના વીજોગથી ધંધો ધાપોબી સદનતર જતો રહેઓ. લડવાના વંમલમા વીટલાઈ પડઆથી જારે બેહુ બો-

રદુવાલાઓ બેજાર થયા, તારે કોરટ તરફનો ચુકાદો મલેઆ મુજબ બાપીકો પઈશો આથ ભાઈઓ અથવા તેઓના વારેશો વચે જે વેંહચાયો, તે કરતાં એ સાહેબો અપસ અપસમા આગલોજ એખલાસ સાચવી રાખીને સહમજુતીની રાહે વાંટી લીધો હોતતો સંધે નોહતો કે કુસંપમા કતરાએલી રકમનો હીશોબી તેઓનેજ પલ્લે પડતે; પણ તેમ નહીં બનતાં આ બુજોરગ શેઠીઆએ મેલવેલી દોલત ઉપર જે દુખ પડઊં તેટલીજ વાતની દલગીરીમા થોડીક કવીતા નીચે જણાવીને આ બીના બંધ કરીએછે.

બુરોછે સઉથી કુટંબમા કલેસ–સંપજ તુટાથી સરજાએછે નેહેસ.
થાએછે લક્ષમી ને રોજીનો નાસ–ભલા ઘરમા દલદર કરેછે વાસ.
પાંમેછે વેરાંણ પરીવાર બહુ–તે વીશે વાંચનારને કેટલુંક કહું?
દાખલા જેના જો જાણવાજ હોએ–તો ઘણા ઘેરમા ઉડેલા કંકાશો જોએ.
તે પરથી જઘડાને રાખશે જે દુર–ભાએગવાનમા કેહવાશે તે ભરપુર.

શેઠ લવજી શોરાબજી લાકડાંવાલા.

ભરૂચની સલતનતનો ભોગવટો જારે નવાબી નોબતપર હતો, તારે ય० ૧૧૧૯ ની શાલમાં મથાલે જણાવેલા ગરહસથ તે તરફ જનમ પામેઆ પછે, ગરીબાઈને લીધે બાર વરસની બાળવએ પોંહચતાં ૧૧૩૧ મા તાંહાંથી નીકલીને આ ટાપુ અંદર આવેલા માલુમ પડેઆછે. આ અંજાંણી ટેકડીપર તેમના વાલી કોઈજ નહીં હોવાને લીધે, એક પારશી પસટાકીઆને તાંહાં પોતાના પરાલબનો પાયો નાખી હલકે પગારે ચાકરી રહેઆ; જાંહાં થોડીક મુદત ગુજરેઆ પછે એક દાહાડે હેવો બનાવ બનેઓ કે, તેવણના શેઠે ફરમાવેઆ મુજબ તેની ગેર હાજરીએ ઘરાકોને કોહેલી તરકારી તદન નહીં વેચી, તેથી તેની ઈતરાજીમા આ શેઠ હેવાતો આવી પડેઆ કે અરસપરસ બોલચાલ થતાં શેઠે આપેલી ધમકીને ધીકારી તાંહાંથી ચાકરી છોડી ગયા.

શેવા બજાવતાં પરમાણીકપણું જાલવેઆથી જોકે, શેઠને તો અનગમતું થયું, પણ લોકો તરફથી તેમની નીતી જે વખણાઈ તેટલોજ સંતોશ પાંમી કોઈ લાકડાંના વેપારીને તાંહાં વગ લાગાથી તેની ચાકરીમા જઈ રહેઆ. તે સખસ કાંઈ બાલવાના નહીં પણ ઘેરો તથા એમારતો બાંધવાને બરના લાંકડાંનો રોજગારી હતો, જાંહાં પોતાની ચપલ બુધીથી તે વેપાંરનો અનુભવ મેલવીને, માહેલાં મુલુકો તરફ પોતે ફરવા લાગા; અને વેપારીઓમા ચોખો વેહવાર વીટલાવીને તે ધંધો પોતાને હાથ કરી લીધો તે દાહડેથી આ લવજી શેઠે લાકડાંવાલાની અટક જે ધારણ કીધી, તેજ એલકાબથી તેણાનુ પરીવાર ઓલખાઈ રહેઉંછે.

લાકડાંના રોજગારને વાસતે આ શેઠ લવજીને પોતાનુ મથક વસાઇ ખાતે રાખવાની અગતીય સહમજાય! ઉપરથી તાંહાંના બજારની બોરદુપર પોતાને રેહવાનુ એક નાંધલું ઘેર, અને તેની પછવાડે તે વખત પર પગ

શેઠ લવજી શોરાબજી લાકડાંવાલાની વંશાવલી.

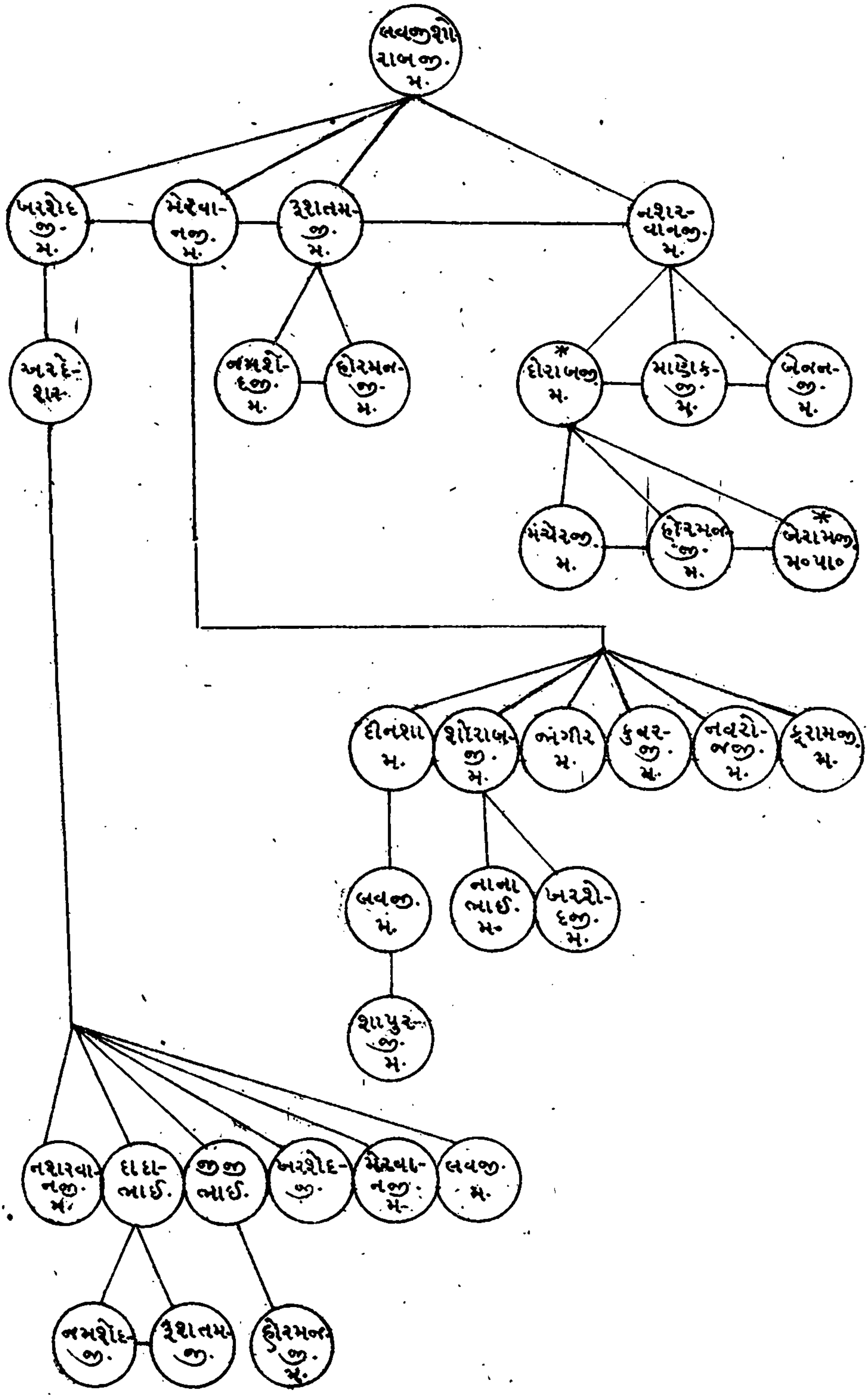

વાટે મુસાફરી કરનારા પારશીઓના ઉતારા માટે ધરમશાળા પોતાના પઈસાથી બંધાવીને તે એહુનુ વાસમુહરત રોજ ૧ લો માહ ૩ જો શેહનશાહી શાલે ૧૧૫૮ ય૦ એ કરીને ઉપર જણાવેલાં કારણો સારૂં વાપરવાસમા જે લાવેઆ, તે વાતને હવડાંજ ૮૫ વરસ વહી ગયાંછે.

ધરમશાળાની અંદર મુસાફરોને કામ આવે તેવાં તરાંબાના પુરતાં વાસણો વીગેરે મેલાવીને, તેઓની મદારત માટે એક મુસારેદાર પારશીને ચાકરીએ રાખેલો હતો. (તે પરમાણીક પારશીને આપણી તરફના ઘણા સાહેબો એદલ દઉઆને નામે ઓલખતા હતા, અને તે જારે ફુરસદ પાંમી મુંબઈ આવતો તારે કેટલેક ઠેકાંણેથી તેની લાએકી મુજબનુ ઈનામબી તેને મલેઆ કરતું હતું) હાવી રીતની ગોઠવણ શેઠ લવજી પછે તેમના દીકરાઓ, અને નબીરાઓએબી ઘણી લાંમબી મુદત સુધી ચાલુ રાખેઆથી વસાઈ જેવાં ગાંમમા તેઓની અપાર કીરતી વખણાતી હતી; પણ અફસોસછે કે તે સાહેબો એકેકની પુઠે મરણ પાંમેઆ પછે, બાકી રહેલા વારશોએ તે મકાંણોની માલેકીપણાનો હક જાલવી રાખેઓ નહીં. હાવું છતાંબી ઉપલો નીમક હલાલ નોકર તેની સાચવણી સારી રવેસથી જે કરતો હતો, તે ઉપર એકાએક હેવો ગજબ ગુજરેઓ કે, તે બીચારાએ મસાગતથી મેલવેલું થોડુંક દઈવત પોતાની પાસે સંઘરી રાખેલું હતું, તે લુંટી લેવાના એરાદાથી ઘણા વરશોની વાતપર કોઈ ચંદાલ ચોરોએ તેને કતલ કરી નાખેઓ; અને તે દાહડાથી ધરમશાળા ખુલધાણી થતી જણાઈછે; આમા વલી બીજું આટલું હુંમેરાયું કે, જારથી બરોડા કુંપનીવાલાઓની આગ ગાડીઓ ફરતી થઈ, તારથી રાહદારી મુસાફરોબી તેનો લાભ લેતા બંધ પડેઆ; અને માલેકના હઈઆત રહેલા વારેશો તરફથી નીધેદાસતી ભુલાતી જોઈ પારકા પુરૂશો તે મકાણોના ધણીધોરી થઇ બેઠેલા સંભલાએછે, એટલુંજ નહીં પણ જેનો વગ ફાવેઆ તેઓએ તાંહાંના વાસણો વીગેરે સરંજાંમ ઉપરાંત તે મીલકતોના બારીબારણા વટીક ચોરવાનુ અચુક રાખેલું નથી; હજારો રાહદારીઓના આશીરવાદ પામેલું એક માનવંતા ગરહસથનુ પુરાંણુ મકાંણ છતા વારશે હવડાં આવી અવસથામા આવી પડેલુંચ, તેને સારી હાલતમા સાચવી રાખવા સારૂં આ શેઠના નબીરા મી૦ અરદેશર બરશેદજીને સજાવાર બલકે ફરજછે કે, પોતાના બુજોરગ બપાવાની ઉતમ ઈઆદગારી ભરેઆં ઉપલાં એહુ મકાંણોને બનતી કોશેસથી સવાધીનમા લઇ જરૂરજોગ મરાંમત કરાવે; અને તે તરફ શેલઘાહે જનારા સાહેબોના વીસાંમા સારૂં વપરાતાં રાખશે તો નેઆગાણોના નેકનામની એટલી પુરાતંમ કીરતી સાથે તેવણનુ ધણીપણુબી ચંદરોકાળ સુધી પરકાસતું રેહશે.

ઉપલાં મકાંણો શીવાએ શેઠ લવજી લાકડાંવાલાએ કોટના "ટાડ સ્ટ્રીટ" નામના મોહલામા એક ઘેરબી બંધાવેલું હતું, જેમા તેમનુ પરીવાર ઘણા વરશો ઘેર રહેઆ પછે વસતીના વધારાએ જારે અગવડ પાડી, તારે પીતરાઇઓ વચે વેચાણની ઉછાલણી થતાં વખત મુજબની કીંમત આપી ઉપર જણાવેલા નબીરા મી૦ અરદેસરે ખંડી લીધું; અને તેપછે તેની ઉપર વધારે મજલા બં-

ધાવીને પોતા પાશે જાલવી રાખેઆથી એ ઘેર હજીસુધી લવજી લાકડાંવાલાની યાદી આપતું ઉભેલુંછે.

વઊસાવલીની ટીપ ઉપરથી હેવું માલુમ પડેચ કે આ લવજી શેઠને તાંહાં ચાર દીકરાઓ જનમ પાંમેલા હતા; જે ઉપરાંત કેટલીક દીકરીઓ અને તેઓ માહેલાં કોઈકોને તાંહાં થએલાં બચાંઓની ખીશીઆર આબાદી સાથે તેઓના પોસણ પુરતા પઈસા મેલી ય૦ ૧૧૭૪ ની આખરીના પાંચમા ગાથાને રોજે* ૫૫ વરસની વએમા વઈકુંઠવાસ થયાછે. આ મરહુમ શેઠ પોતાના વખતમા સભીઆતા ભરેલી લાએકાતથી જરથોસતી અનજુમનમા સારૂં માન જે મેલવતા હતા, તેની યાદગારીમા કેહચ કે, તેવણના મરણને ચોથે દાહડે ચેહારૂમની કીરીઆ થઇ તારે ગાંમની નેઆત તેમના દીકરાઓએ જમાડી હતી.

નારીએલવાલાનો નકશ.

અકલેસરની પાસે આવેલાં હાંસોત ગામમા રૂસતંમજી હીરજીભાઈ નામના એક ગરહસથ રહીને તાંહાંની પટેલાઇ ચલાવતા અને ઉનનો રોજગારબી કરતા હતા. તેવણ જારે સારી દોલત સાથે છ અથવા સાત દીકરાઓ મેલી તાંહાંજ મરણ પાંમેઆ, તારે બધા ભાઈઓએ બાપનો વારસો સલાહ સંપજથી વાંટી લીધો; પણ તે પછે કેહચ કે કોક સંજોગથી તેઓ વચે વીનાસ હેવો તો જબરો ઉઠેઆ કે, તેનો ફેસલો પોતપોતાની તરફેન મેલવવાની મકસદથી એકેકની ઓહોસ પર સરકાર દરબારમા પુસકલ પઇસા ખરચી પાએમાલ થયા. તે છતાંબી કોઇના લાભમા તેનુ રૂડું પરીણામ તો અંતે ઉતરેઊંજ નહીં.

મરહુમ શેઠ રૂસતમજીના ઘણા છોકરાઓમા માતરે એકનુંજ નામ તેમના પરીવારો પાસે ઈઆદી તરીકે જે રહેઊંચ, તે કાવસજીનુ કેહવામા આવેછે; અને તે સાહેબબી ઉપલા કંકાસની અંદર ભેલાઇ રહેઆમા પઈસાની ખુહારીને લીધે ઘણા લાઈલાજ થઈ પડેઆ. જોકે તેમને તાંહાં છોકરાંઓની વસતી સારી રવેશે થએલી હતી, પણ તેઓનુ પોસણ પુરૂં પાડવા જોગ પાસે કાંઇજ નહીં રહેઊં, તારે લાચારીએ ઘેર બટલાને ગાંમમાજ પડતો મેલી કોઇનેબી કેહવાવીના તાંહાંથી પગવાટે નીકલી ગયા; અને મનજલ દરમનજલ રાહ કાપતા ય૦ ૧૧૩૫ના સાલમા આ ટાપુને છેડે આવેલાં માહીમ અંદર દાખલ થઈને કોઇ પરભુની વાડીમા† ઉતારો લીધો. હાવા અંજાણેઆં સખસને દુબલી હાલતમા

* એજ દાહડે આપણી વસતીના સરીમંત શેઠ શેરાબજી રેડીમણીબી ગુજરેઆ હતા, અને તેવણ સાથે આ શેઠને સારી મીતરાચારીનો સંબંધ હોવા છતાં અચરત ભરેઊં આટલુંજ જણાયું કે તે સખાવતનો સાહ પોતાના બાપીકાં અલાહેધાં દોખમા અંદર ગયા, અને આ શેઠ અનજુમનના રવાંણો સાથે આંમેજ થયા હતા.

† એ વખત પર કોઈબી પારશીની વસતી માહીમમા બીલકુલ ન હોવાના સબબથી આ દુખીઆરા મુસાફરને પરકોમનો પરોહણો થવાની ફરજ પડી હતી.

નારીએલવાલાની વંશાવલી.

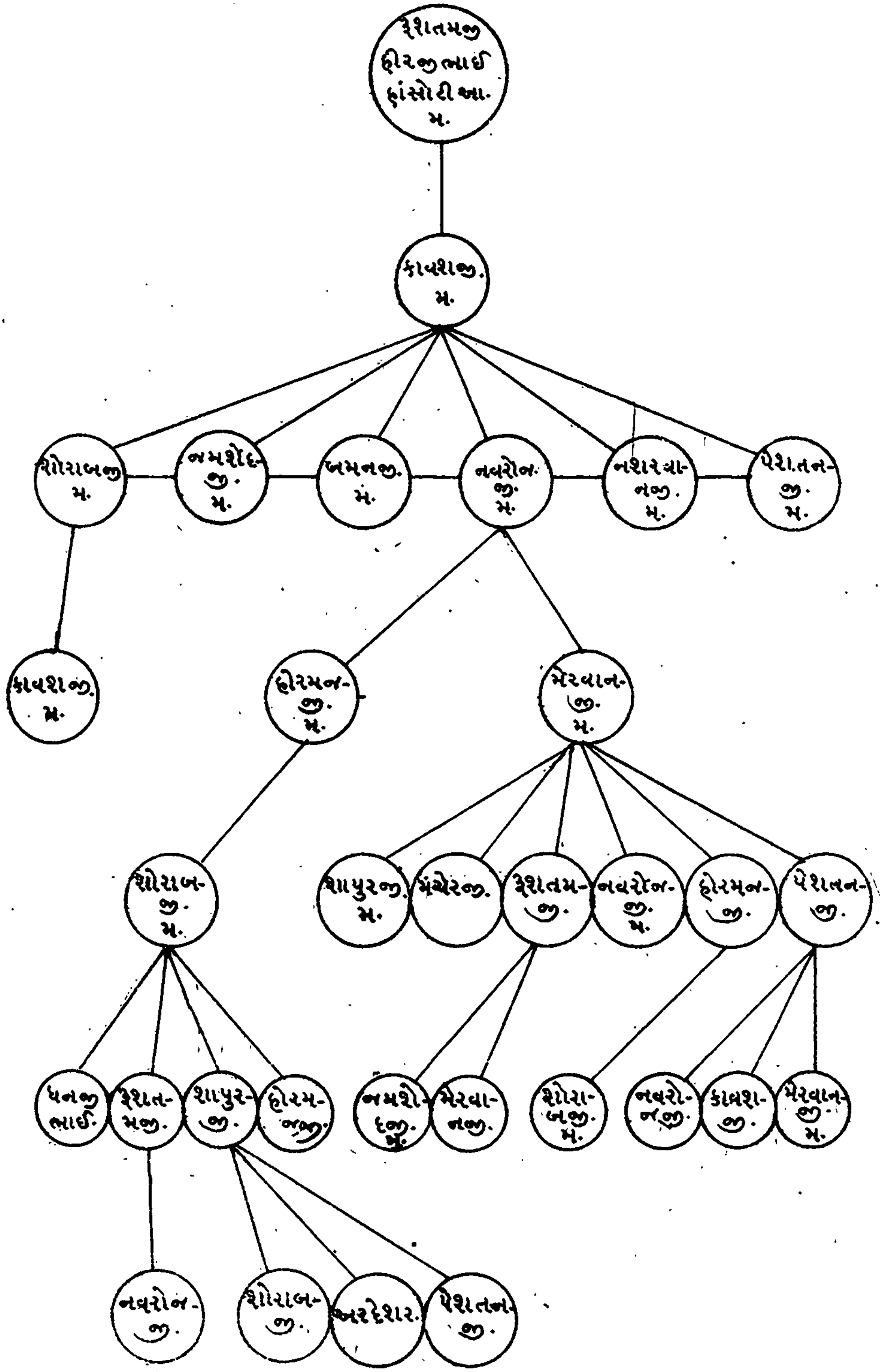

નાસીપાસ ભરેલા જોઈ તે વાડીના માલેકે પુછપરેછ કીધી અને તેમના સંકટ સંબંધી સમાચાર સાંભલતાંવાર દીલમા દયા આણી ઘેરમાથી સીધો સામાણ તથા વાસણ આપી, કાલના મારેઆ શેઠ કાવસજીને કહેલું કે ભાઇ ભોજન રાંધીને પેટ તરૂપત કરો, પછે બીજી વાત થઈ રેહશે.

શેઠ કાવસજીને મેજબાન હેવોતો મોતેબર મલેઓ કે, મારગની મુસાફરીએ ખેંચાવેલું તેમનુ કસટ તરણ દાહાડાના વીસાંમાથી તદન દુર થયું; અને તેટલો વખત તેમની મદારત માહવજતથી બજાવતાં, પેલા પરમારથી પરભુએ તેવણનો વીસવાસબી પોતા પર ખેંચી લીધો.

મજકુર પરભુની મસ મોઠી વાડીમા ઉતપંત થતાં પુસકલ નારીએલ છાતીઆંવાલાઓ વેચાતાં લઇને વકરો કરવા માટે દરરોજ ગાડું ભરી મુંબઇ લાવતા, તે શેદો આ શેઠને સપુરદ કરવાની ઇછાથી પરભુએ તેણાને કહેલું કે, "માહરી વાડીના નારીએલો ગાડું ભરી તમોને આપું તે તમો મુંબઈ લઈ જઈ "વેચો, અને તેનુ જે ઉપજે તેમાથી દરરોજ છાતીઆંવાલા પાસેથી મલેચ તેટલા "પઈસા મને આપજો, અને બાકી વધારો તમો રાખજો." આ વાત તેના ઉપકાર સાથે કબુલ રાખીને નારીએલનો સોદો વેચવા સારૂં સચોઘડીએ ગાડાંમા બેસી મુંબઈ આવેઆ, અને માલનો વકરો લઇ તેજ ખાલી ગાડાં સાથે સાંહજરે પાછા માહીમ જઈ બધા પઈસા પરભુને પલ્લે પાડઆ; પણ માલ ધણીએતો કરાર મુજબ પોતાનુ દાંમ લઈ વધારે નાણા આ શેઠને હવાલે કીધાં. આવી રીતે દરરોજ ગાડું ભરી નારીએલ મુંબઈ લાવી વેચતાં રોજગારમા જારે તેણાને સારો અનુભવ મલેઓ, તારે પરભુ સાથે બંદોબસત થેડવી મુંબંઇમા એક વખાર ભાડે લીધી; અને માહીમ તરફથી તેના તથા બીજાઓના નારીએલો પોતાને હસાબે અસલી મામુલ મુજબ મંગાવીને ખપતાં ખપતાં વેચતા રહેઆ, તેમા પેહલે કરતાં વધારે નફો દેખાવા લાગો; અને તે દાહડાથી "નારીએલવાલા"ની અટકબી પોતાના પરીવારોની ઓલખ માટે ધારણ કરી બેઠા.

નારીએલના નીરદોશ ધંધામા શેઠ કાવસજીએ અલબતાં બેએક વરસ રોકેઆં, તાંહાં તુલીક સવદેશમા રહેલાં તેમના પરીવારોને કશી ખબર મલી સકી નહીં કે તેઓનો પરતીપાલ- કરનાર કાંહાં હશે; અને તેજ મીસાલે આ શેઠનેબી તેઓના ગુજરા વીશેની ખરી કેફીએત કેહનારો કોઇ જડઓબી નોહતો; પણ રોજીના પરતાપથી જારે રલીઆંમણા થયા, તારે બાએડી તથા બચાંઓને મુંબઈ બોલાવી પોતાની પનાહમાં સાચવી લીધાં, જેનો ય० સને ૧૧૩૭ નો જાણવામા આવેઓછે.

વંશાવલીની ટીપમા દાખલ થયા મુજબ શેઠ કાવસજીને તાંહાં છ છોકરાઓ હાંશોત ખાતે જનમ પાંમેલા હતા, તેઓ માહેલા તરણની વાત માલુમ પડીછે, અને બેની બાબદનો કશો બોલાશો હાથ આવેઓ નથી. શેઠ કાવસજીનો ધંધો કાંઇ હેવો નોહતો કે, બાપના કાંમમા દીકરાઓને લાગુ પડવાની અગત હોએ; અને તેથી કરી તરણે ભાઇઓ જુદા જુદા વહીવટમા જે વલગી ગયા, તેઓ મધે સરવેથી નાધલા પેસતનજી કોઈ વોહોરાને તાંહાં પેહલાં હલકે મુ-

સારે ચાકરી રહેઆ, અને થોડુંક સુધી તેની પક્ષમા પરોટાયા પછે તેનેજ તાંહાં કરાંણીના કામ પર ઘણા વરસ ગુજારેઆં હતાં. એ શેઠબી પાછલથી વેપારીના વરગમા પરઅેઆત થઇને ય० ૧૧૬० સુધી હઇઆત માલુમ પડેઆ, પણ તેપછે તેણાનુ નામ સાંભલવામા બીલકુલ આવેઊંજ નથી. બીજા ભાઈ જમશેદજી વીશે કેહનારે હેવી ખબર આપીચ કે, તે સાહેબ વઇદું જાણતા હતા તેથી તબીબપણાનો ધંધો કરી પોતાની જીંદગી સંતોસથી ગુજારતા હતા. આ બે બેટાઓ ઉપરાંત તેઓના મજકુર બાવા કહેઆં વરસમા વઇકુંઠ વાસ થયા તેનો ચોકસ દાહડોવારબી તેમના કુટંબીઓ આપી સબેઆં નહીં માટે એટલીજ વાત લગાર અંધારે રહેલી વીચારીને શેઠ કાવસજીના ચોથા ચીરણજીવીની જીંદગીના અહેવાલ ઉપર રજુ થવાની રજા લઇએછે.

શેઠ નવરોજજી કાવસજી નારીએલવાલા.

નારીએલ વાલાની નોક જાલવનારા આ નેકનામ નર પોતીકા સવદેસ ખાતે ય० ૧૧૧૯ મા જનમેઆ પછે લગભગ અઢારેક વરસના થયા, તારે બાપના બોલાવેઆથી ૧૧૩૭ ને સુમારે મુંબઇ આવીને વતન કરી રહેઆ હતા.

બાપના ધંધામા પોતાની અગત પડવા જેવું નહી જનાયાથી કેહચ કે, તે વખતપર વાડીઆજી શેઠ માણેકજી લવજીને તાંહાં હલકા મુસારાની ચાકરી મેલવી થોડુંક સુધી રહેઆ; અને તે પછે કીસમતે તેનાને કલકતાની કસટ* ખેંચવા કાહડેઆ, તારે તવકલ કરી ય० ૧૧૪० મા તે તરફ શીધારેઆ હતા. હાવા અંજાણેઆ દેસમા એક અંગરેજ સાથે તેનાને દોસતીનો સંબંધ સંધાયો, અને તેની સલાહથી તાંહાંના બરનો થોડા થોડા માલ મુંબઇથી મંગાવીને જે વેચવા માડેઓ, તેમા તેનાને સારો નફો પરાપત થયો. વેપારમા જેમ અનુભવ મલતો રહેઓ તેમ તેને વધારવાની જોગવાઈ હાથથી તેનાએ હરગેજ જવા દીધીજ નહીં; અને તેમા મદદની જારે જરૂર જણાઈ તારે પોતાના ભાઈ પેસતનજીની સાંમેલગીરી મેલવી લઇ, તેનાને મુંબઇમા રાખેઆ, અને પોતે કલકતામા કેટલીક મુદત સુધી રહેઆથી અરસપરસના વેહવારે સારો વહીવટ ચલાવેઆ કીધો.

કલકતેથી સારી કમાઇ કરી લઇને શેઠ નવરોજજી મુંબઈ આવેઆ પછે, કેટલાંક ગાંમઠી બારકશો જેહવાં કે બટેલા તથા ફતેમારીઓ બંધાવીને, તેની મારફતે બાહેરના દેસાવરો તરફ પોતાનો રોજગાર લંબાવા લાગા; અને તેનો વહીવટ પોતીકા પરમાણીક ભાઈ પેસતનજીના સવાધીનમા સોંફી આપેઓ હતો.

---

* આગલો સમો દરીઆવની સફર તથા ખુશકીની મુસાફરી સારૂં હવડેના જેવો શેહલ નહીં હોવાને લીધે, જતા આવતાઓને માહ મુસકેલીઓત ભોગવવી પડતી હતી. નો० લે०

સબબ હેવો સરજાયો કે જે બતેલામા મજકુર શેઠ પેસતનજી હતા, તે બારકશે મુંબઈ છોડ્યા પછે મારગમા સખત તોફાંન ખાધું; અને તેના ટંડેલે આગલ વધવાનું બીલકુલ જોખમ ભરેલું જોતાં જે કીનારો નજદીકમા મલ્યો, તેને જાંન તથા માલની સલાંમતી સાચવનારો સહમજી સહી કરી લીધો; પણ તાંહાં જઈને જોયું તો તે મલબાર કોસ્તા માહેલું તીરવેનદરમ નામનું એક આબાદ બંદર માલુમ પડ્યું.

એવું કેહવામાં આવેલુંછે કે ઉપલું બંદર અસલમા અંગરેજી રાજની રઈએત માટે બીલકુલ ખોલું મેલાએલું નોહતું, અને તેથી કરી તોફાનની મુશીબતમાથી બંચવાની મતલબે તે બંદરમા દાખલ થએલા બતેલાને તાંહાંના રામરાજાના માણસોએ જપત કીધો; અને તે માહેલા શોદાગર શેઠ પેસતનજીને પકડી દરબારની હજુર લઈ ગયા. ખરૂંછે કે ભાગ્યોગ જેના રોસન હોએચ તેને કોઈ વાતનો જેમ કેથે ભએ રેહતોજ નથી; તેમ શેઠ મજકુરે મુશીબતની વાત જારે રાજાને નીરભએ સહમજાવી કહી, તારે ધેઆંનથી તેને સાંભલ્યા પછે પોતાના જીગરની ખાએસ એવી જણાવી કે, "માહારાં બંદર સાથે તમો વેહવાર "ચલાવોતો વેપાર જોગ જીણશોમા સાગલી લાકડાં, મરી, એલએચી અને તે "ઉપરાંત તરાવેનકોરમા ઉતપન થતો જેખી માલ જોઇએ તે હલકી જગાતે "પસાર થવા દઇસ."

રાજા સાહેબની ફરમાસ શેઠ પેસતનજીએ લાભકારી વીચારી માન સહીત બાહાલ રાખેઆથી, જે બારકસમા તેનાનો માલ હતો તે માગેલા ભાવ મુજબ રાજાએ ખંડી લીધો, અને તેને બદલે તાંહાંનો જોઈતો (જેમા સાગલી લાકડાંનો જથો ખીશેસ હતો) માલ ભરી આપેઓ; જે લઇને તેવન મુંબઈ આવેઆ, અને તેજ કારણ માટે પોતાં પાશેના બધાં બારકશો સાથે તેવન તતકાલ તાંહાં રવાંણે થયા. પોતાના ઉપીયોગ માટે આલપાઇનુ બંદર સલાંમત જોયા ઉપરથી રાજાની પરવાંનગી મેલવી તેને વસાવેલું, અને તારથી કેટલીક મુદત સુધી તેવન તાંહાંના રેહવાશી થઈ પડ્યા હતા.

સાગલી લાકડાંઓને વાંહાંણો તથા મનવારો બાંધવાના કાંમમા આવતાં જોઈ શેઠ નવરોજજીએ તેનો જથો જાથુક પોંહચતો કરી આપવા વીશે આપણી માજી કુંપની સરકાર સાથે બંદોબસત ઠેરવેઓ, અને રાંમરાજાના બોલાવેઆથી તેવણ પણ આલપાઈમા જઈ રહેઆ.

શેઠ નવરોજજી આલપાઇમા રેહઠાણ કરી બેઠાથી રાજા તથા તેની દરબાર સાથે તેનાને દોસતી દાવો એવોતો વધતો ચાલેઓ કે, પોતાની અશીલાઇપણાના એખલાસથી તેઓની મોહોબત પોતા ઉપર ખેંચી લીધી. એતેફાક એવો બનેઓ કે રાજાની એક ભાંણેજ હતી, તેનીને ચાંમરીપર કોઇ બુરો મરજ હેવો લાગેઓ કે, કોઈ ઘણીબી દવાઈ કરતાં જારે કાંઇજ ફેર પડ્યો નહીં, તારે દરબાર તરફના કોઈ સખશે રાજાને એવો ભમાવેઓ કે, આ નવરોજજી પાશે દવાછે તે જો માગી લઓ તો તેથી રોગીસ બાઈ આરાંમ પાંમે. આ વાંત જોકે સચાઇથી બીલકુલ વેગલી હતી, પણ તેવન ઉપર રાજાની

વધેલી મોહબત દેખી નહી સખનારો દીલમા કપટ રાખી એટુંજ બોલીઓ; અને રાજાએ તે સાચું માણી શેઠ નવરોજજીને કહેઊં કે, આ રોગીસ અબલા સારૂં તમારી પાશેની દવા આપવી. શેઠ મજકુરે સાફ દીલથી ના પાડ્યા છતાં રાજાએ જારે વધારે બોહોસ કરવા માડી, તારે તેમાંથી કાંઇ માઠું પરીણામ નીપજવાની બીહીક પકડતા રાજા પાશેથી રૂખસત પાંમીને ઘેર આવેઆ. પોતે જાતે પરેહજગારી સાથે અશો ખસલત ધરાવતા હતા, તેથી નીંદસ તજીને આતસ ઉપર સુખડ લોબાનની ખુસબો મેલતાં આખી રાત અવસતા પઢેઆ કીધા; અને પાછલી રાતરે જારે જુહુફ્ણનો ગુલબો થયો, તારે બીછાંણાપર જઈ શુતા. દવાઈ વીશેનું વમાસણબી વીચારમાજ ભમેઆ કરતું હતું, તેથી નીંદ લાગતાંજ વાર સ્વપણામા એવું કેહવાતું તેનાએ સાંભલેઊં કે "થોડા દીવસ સુધી મોહમા પીગલાવેલી ખાંડ રોગીસના બધા બદનપર ચોપડી "તેનીને તડકે બેસાડેઆ કરે, અને તે સુકાયા પછે શોહજાં પાણીએ તેનીને "નહવાડે તો રોગની સફાઈ થાએ."

સવપણાની વાત સાચાં દીલથી ધેઆણમા રાખી શેઠ નવરોજજી સહવારના રાજા પાશે જઈને ઉપલો ઉપાએ કરવા ફરમાવેઊં, અને તે તરતીબથી નામદાર રાજાની ભાંણેજ ચંદરોજમા ચંગી થયાથી રાજા તથા પરજામા તેનાનો મરતબો કીરતી સાથે અતીઅંત વધી પડેઓ હતો.

આ શેઠીઆના ફજલો કરમથી કેહચ કે મલબાર તરફ પારશીઓના પગલાં જારે વીશેસ પંથરાવા લાગાં, તારે તેઓના ધરમ નીમની સાચવણી સંબંધી શોચના રાખી આલપાઇમા એક અગીઆરી તથા એક દોખમું મલી બે મકાંનો પોતાને પઇશે બંધાવેઆં હતાં; અને તે જોકે હજી સુધી આ પુનવંતા શેઠની ઇઆદગારી જણાવતાં ઉભેલાંછે, પણ તેના સને વીશેની સનદ ગુમ થયાને લીધે ખબર નથી મલતી કે, તે કેટલાં વરસના પુરાંણાછે.

ઘણા વરસ આલપાઈમા ગુજારેઆ પછે શેઠ નવરોજજી જારે જઈફીએ પોંહચતા જણાયા, તારે તે તરફ પોતાના વીસવાસુ માણશો (જેમા શેઠ ફરદુનજી તથા દાદાભાઈ પેસતનજી આલપાઇવાલા મુખીઅ હતા) ને મુખતેઆરી શોંફી મુંબઈ આવેઆ; અને વેપારનો વધારો આગલ કરતાં વીશેસ હોવાને લીધે બતેલા તથા ફતેમારીઓ મલી ગાંમઠી ૨૮ બારકશો મલબાર તથા મુંબઈ વચે ફરતાં રાખેઆં હતાં.

એવનનો વેપાર ચીન તથા કલકતાના મુખીઅ મથક સુધી પોંહચેલો હતો, અને તેટલા માટે તેમને તાંહાં હેઠલ જણાવેલાં મોટાં બારકશોએબી સફરતી શેવા ઘણી મુદત સુધી બજાવી હતી. જેમાઃ—

"શાહ બેહરાંમ" (અમેરીકા તરફ બંધાએલું) ટન ૨૫૦ નું ય૦ ૧૧૬૦ થી તેવનના ભાઈ પેસતનજી કાવસજીને નામે જે લેવાએલું હતું, તે કાંહાં સુધી સચવાઈ રહેઊં, અને પાછલથી તેનું શું થયું તેની ખબર મલી નથી.

સુરત બાતે ય૦ ૧૧૮૯ મા શેઠ બેરાંમજી કાવસજીએ બાંધેલું ટન ૭૫૪ વાલું "જાન બાનરમેન" કહેઆં સાલમા વેચાતું લીધું તેની ઇઆદીબી

હાથ આવી નથી; પણ ય૦ ૧૧૮૯ થી પેહલાં પોતીકા વડા દીકરા હોરમજજી તથા શા૦ વીજલાલ હરખચંદની રાસમા ફરતું જણાયું, અને તેમના ગુજરી ગયા પછે પોતાના નામથી ફરતું રાખેલ હતું. એ બારકસ મુંબઈ આવવા માટે ઈ૦ સને ૧૮૩૬ ના ડીસેમબરની આખરી તારીખે ચીનથી ઉપડ્યા પછે, પારાસેલના ખરાબા સાથે અથડાને તદન ડુબી ગયું હતું.

ખરા ઉદીયોગથી મેલવેલા દરવીઅનો મોટો ભાગ, કેહચ કે, આ શેઠે મીલકતો ખરીદવામા રોકેઓ હતો; તે સંધાંની સનદ તો હાલ અપાઈ સકાતી નથી મગર જેટલી જાંણવામા આવીચ, તેટલીજ હકીકતને અજવાલે આણીએચ કે, કોટમા મરહુમ સર જમશેદજીના મેહલ વાલું અસલી મકાંન દાદી બરજોરના બેટાઓ પાશેથી વેચાંણ કરી લઈ પોતાને રેહવા લાએકની હવેલી ઉઠાવી હતી; અને તેનેજ પડખે પોતીકા મેહતા મરહુમ શાપુરજી પેસતનજીને* વાસતે એક ઘેરબી તેનાએ બાંધી આપેલ હતું. આ બેહુ મીલકતો જોકે જમાનાના દોરે તેઓના વારેશો વચે જલવાવા નહીંજ દીધાથી, ઉપલા મેહલને માટે ય૦ ૧૨૦૦ મા વેચાઈ ગઈ; પણ બીજું મકાણ જે મોઢમા લીધું હતું તે ધરમના કારણસર રોકાયાથી તેમના નબીરાઓ પાશે સચવાએલું સંભલાએછે. મોઢ તરફ રેહનારા જરથોસતીઓને સર અવસરે મજહબને મલતી કીરીઆ કરાવવાની જે અગવડ પડતી હતી, તે ટાલવાના હેતુથી આ શખી નરે પઈસા ખરચી મજકુર જગામા એક દરેમેહર બંધાવી; અને તેમા રોજ ૩ જો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી શાલે ૧૧૯૧ ય૦ એ આતસઆદરાંન તખતે બેસાડીને, પોતાના હમદીન ભાઈઓની સગવડ માટે આલા મેલઆથી પોતાના પુણની પકી યાદગારી આ જાંહાંનમા જોડી રાખીછે. એ ઉપરાંત ભરૂચમાબી એક અગીઆરી તેનાએ બંધાવી આપી હતી, પણ તેનો દાહડોવાર તેમના પરીવારોની પીછાંનમાથી બીશી ગયાને લીધે હીંઆં નોંધવાને બનેલ નથી.

શેઠ નવરોજીના વેપાર ખાતાંનો વહીવટ સંભાલનારા તથા હીસાબ દરોબસત રાખનારા મુંબઈમા તથા મલબાર તરફ મલી પોતાની કોમના ૧૮ મેતાઓ ચાકરીપર હતા, તેમા મુખીચ બે માહેલા એકતો ઉપર જણાવેલા શાપુરજી અને બીજા હોરમજજી ફરાંમજી નામના જાણવામા આવેઆછે. એ બેહુ શાદગુણી ગરહસથોએ ઘણા વરસ સુધી પોતાના માલેકની શેવા રૂડી વરતણુકથી બજાવેઆ કીધી, તેનો બદલોબી તેઓને કુદરતની બખશેસથી સારોજ મલેઓ; એટલુંજ નહીં પણ શેઠ શાપુરજી તથા હોરમજજી મેતા પાછલથી વેપારી મંડલીની પીછાંણમા પરએઆત થઈ રેહેઆ હતા.

નારીએલીના જાહાડમાથી ઉતપણ થતી બધી વસતુઓ ઉપરાંત તેનુ થડબી

* આ ગરહસથ મરહુમ દાદાભાઈ તથા ફરદુનજી પેસતનજી આલપાઈવાલાના ભાઈ હતા. નો૦ લે૦

અકારત જ્યાવીના* ઈનસાંણોના વેપાર વાસતે જેમ અતીઉપીયોગી થઈ પડેચ, તેમ તે પરથી ઉતરેલાં નારીએલોનો ધંધો કરીને તેની અટક પોતાના પરીવારોમાં પાંથરી જનારના, આ નેકબખ્ત દીકરા નવરોજજી ગરીબાઈમાથી તવંગર થયા; અને નીતી સાચવીને જે જે ઉદીયોગમા પડ્આ, તેમા બરકત પાંમેઆથી બાવીસ લાખ રૂપીઆને આસરેનો દરવીય મેલવેઓ હતો, પણ માઠાં ભાએગે લાકડાંના વેપારમા પાછલથી પોંતેલી અતીઅંત નુકસાંનીએ પુંજીનો મોટો ભાગ ઘસડી નાખેઆ છતાંબી પોતાની આંટને આંચકો આવવા દીધો નોહતો; પણ પેદા કીધેલા પઈસામાથી જેટલા જતા રહેઆ તેની ગમીમા ૭૫ વરસની બુજોરગીએ પોંહચતાં ય૦ ૧૧૯૪ ના શેહનશાહી દએ મહીનાને ૩ જે રોજે પોતાનુ પાક રૂહ પરવરદેગારની પનાહમા સોંફી દીધું; અને આ જંજાલી જગતથી દુરી પકડી મીનોઈ લોકોમા ચાલી ગયા.

ખરૂંછે કે જે નેકબખતનુ સબકતું પગલું જારે જતું રેહચ, તારે તેની પાછલના પરીવારોમા અનેક તરેહના અવગણો જેમ સાંમે આવેછે, તેમ તેની નડતથી જેબી કાંમો થાએચ તેની વલાણબી ઉલટાતીજ જાએછે. જોકે શેઠ નવરોજજીના મરણ પછે તેણાને તાંહાંનો વહીવટ સાચવનારા, ઉપર જણાવેઆ મુજબના બે માનવંતા મુખ્ખીય મેતાઓની મદદ તે મરહુમના દીકરા મેરવાનજીને મલતી હતી, અને બાપ હસતકના ગામઠી બારકસો ઉપરાંત એક મોટું સફરી વાંહાંણ "જાન બાનરમેન" છતાં ય૦ ૧૨૦૧ મા "અરલ આવ કલેર" નામનુ ૬૧૦ ટનવાલું એક બીજું બારકસબી તેનાએ બંધાવીને વેપારને ચાલુ રાખેઓ, તોપણ કીસમતની કરાંમતે અવડા પાશો ફેંકેઆ કીધો તેને લીધે નારીએલ વાલાને તાંહાંનુ બધું નહીં સરખું થઈ ગયું; અને શેઠ મેરવાનજી બીચારા ગરીબી હાલત જોઇને રોજ ૧૭ મો માહ ૮ મો શેહનરાહી શાલે ૧૨૧૧ ય૦ એ વરસ ૫૦ ની વએમા મરણ પાંમેઆ.

વંશાવલીની ટીપ તપાસતાં શેઠ કાવસજી નારીએલવાલાના છ માહેલા માતરે આ ચોથા દીકરાને તાંહાંનીજ વસતી હસતીમા રહેલી માલુમ પડેચ. શેઠ મેરવાંનજીના વારેશો પાશે મોઠવાલી દરેમેહેર તથા તેને લગતી જે જાગીરછે, તેની વીપતનુ થોડુંક વરણન વાંચવા જોગ સહમજી હીંઆં નોંધી લઇએછે.

મોઠની જગેઆ પરથમ ઇ૦ સને ૧૭૫૮ મા માજી ઇસ્ટ ઈંડીયા કુંપની

---

* એના જાહાડમાથી દુહુજતો રસ તાડીને નામે ઓલખાઇને તે તથા તેનો બંનતો દારૂ પીધામા આવેછે. ઉતપંન થતાં નારીએલની અંદરનો મવાદ જે કોપરૂં કેહવાએચ, અને જેમ તે ઇનસાંણોના ખોરાકમા લેવાએચ, તેમ તેઓનાજ ઉપીયોગ માટે તેમાથી કોપરેલ તેલબી બનેછે. કાટલીઓ બલતનમા ખપેચ, અને હુકા સારૂં પાણી ભરી રાખવાના કાંમોમાબી આવેછે. ઉપરના છુંછા અથવા તરફડાંના સાકાથી દોરડાં વનાએછે. તરસારાંની જાહવલી તથા તે માહેલી શોટીઓના બુતારા બનેછે, અને ઠડનુ લાકડું એક તરફથી કોતરી કાહડીને માછીમાર કોલીઓ નાધલાં હોરકાં બનાવેછે, અને તે ઉપરથી જણાઈ આવેચ કે એ માહેલી કોઇબી ચીજ કભુ અકારત જતીજ નથી. નો૦ લે૦

સરકારે મી० લીઉકસ આસબરનર નામના અંગરેજ ગરહસથને ૯૯ વરસને પટે આપેલી હતી; અને તે માહેલો "નારેલ વાડી" ને નામે ઓલખાતો ભાગ જે સરકારી માહશુલ ખાતાંની માપણી મુજબ ૪૬૨૨૦ ચોરસવાર કેહવાએછે, તે, તેની પાશેથી શેઠ નવરોજજી રૂસતમજી નાદરસાએ ખરીદેઆ પછે, તેનાએ જારે વેચેઓ, તારે ઇ० સને ૧૮૧૨ મા આ મરહુમ શેઠ નવરોજીએ દરસાલ સરકારી ભોંએભાડાંના રૂ ૫० ના ભરણા સાથે વેચાતો રાખેઓ હતો. એ વાડીની અંદર ઇ० સને ૧૮૨૨ મા એબાદતખાનાનો જે કેબલો બનાવેઓ, તેની બીના ઉપરના ફકરાંમા જણાવી ચુકા છઇએ. આ બાબદમા આટલી વાતતો ચોકસ જણાએલીછે કે, આપણી ટાપુનુ માલેકપણું જારથી અંગરેજી સલતનતને સપુરદ થયું, તારથી ઇંડીયા કાંઉનશીલે પસાર કીધેલા ધારા મુજબ તેઓની હકુમત પેહલાં બની રહેલાં, તથા તે પછે બંધાતાં આવેલાં સરવે મજહબવાલાઓના ધરમના હરકોઈ મકાંણોના ભાડાં વીગેરેની માહશુલ સખી તરેહથી માફ થએલીછે, તેજ કાએદે ઉપલા કેબલાની માહશુલબી લેવાવી તો જોઈએજ નહીં; પણ તેનુ ઉલટું હેવું બનેઉછે કે, મજકુર જગાના પટાની મુદત ઇ० સને ૧૮૫૭ મા પુરી થાઈ તાંહાંતુલીક તો ઉપલા ઠેડાવ પરમાણે ભોંએભાડાંની રકમો અપાતી રહી; અને તેપછે તાંહાંની બધી જગેઆ સરકારે પોતાના સવાધીનમા લીધી, તારથી તે વખતના કલેકટરે તેમા અશલ કરતાં અતીઘણો વધારો કરી દીધો, જે આપવાનુ હાલના વારેશોને ઘણુંજ ગેરવાજેબો જેવું દેખાયું, અને વલી ભારેબી પડઉ. હાવા સબબને લીધે વરસો વરસની વશુલાત અટકી પડઆથી જારે તેઓ ઉપર સરકારના જે લેણા થયા, તે અદા કરવા સારું કલેકટર મી० ઉઇલીએ ઇ० સને ૧૮૬૯ ના મારચની ૫ મી તારીખે ધરમના મકાંણ શુધાંની સંઘી જગા હરરાજથી વેચી કાહડવા વીશેની જાહેર ખબર છપાવી, તારે મોટી મુશકેલે કારસાજી કરી ચહડી ગએલું દેણું તો ચુકાવી દીધું; અને તેનો બોજો હલકો થવા અથવા ધરમના મકાનની માહશુલ માફી કરાવવા બાબેની ધારનાથી ૧૮૭૨ મા આપણા માજી ગવરનર સર શીમોર ફીટઝરલડની સરકારને શેઠ નવરોજજીના નબીરા મી० રૂસતમજી મેરવાનજી નારીએલવાલાએ એક અરજી આપી હતી; તેનો જવાબ જોકે તે નામદાર ઓહદો છોડી ગયા પછે આ શેહરની હકુમત સર ફીલીપ ઓડહાઉસને હાથ આવેઆને બે વરસ થવા આવેઆં, તાંહાંતુલીક ઉપલા આશેઆવંતાને બીલકુલ મલેલો સાંભલેઓ નથી; માટે પારશીની પંચના માનવંતા અકાબર સાહેબોને સજાવાર બલકે ફરજ છે કે, આપણા આ પુરાંતમ શેઠ નવરોજજી નારીએલવાલાના નાંમ તથા માનખાતર આગેવાન થઇને તેનાએ સથાપેલાં ધરમના મકાંણની માહશુલને માફી બખશાવી અથવા તેમાં કાંઈ કીફાએત કરાવી આપવી જોઈએ.

શેઠ જમશેદજી નાનાભાઈ ગજધર (ઊરફે સપલા*)

ગાએકુઆરી હકુમતના ગાંમ ગનદેવીમા હોસંગજી દોરાબજી નામે એક ગરહસથ રેહતા હતા, જાંહાં ઘેરો તથા વાંહાંણો બાંધવાને બરના સાગલી લાકડાંઓ જે વેચાએ, તેની ગજ તથા દોરી વટે માપણી કરવાના કાંમમા મસગુલ રહીને તેમાથી જે મલે તે ઉપર પોતાનો ગુજારો ચલાવતા; અને તે વખતથી પોતીકી અટક ગજધરની ઓલખાવીને, પરીવારોમાબી પરકાસતી રાખી ગયાછે. હોસંગજીની પીઠથી પાંચ પુતરો જે પેદા થયા, તે માહેલા ચારના પરીવારોએ ઉપર જણાવેઆ મુજબની અટક સાચવી રાખીછે; અને સરવેથી નાઘલા બેટા રતનજીની પીછાંનત "મુસ"ની કેહવાતી આવેઆને લીધે, તેઓનું પરીવાર તેજ એલકાબે અલાહેદું ઓલખાઈ રહેલછે. ગજધર ખાનદાનને હસતીમા આનનારા હોસંગજીનો જનમ ય૦ ૧૦૭૦ ની સાલને સુમારે થએલો અટકલવામા આવેઓછે, પણ તેમના મરણની ઇઆદી કોઈ પાશેથી મલી નથી. એવણના વડા દીકરા ધનજીભાઈને તાંહાં થએલાં ફરજંદો માહેલી એક દીકરીને, હીરજી રેડીમણી સાથે પરણાવેઆથી તે સરીમંત શેઠને પોતાની સગાઇમા સાંમેલ કીધા હતા અને નાનાભાઇ નામના બીજા બેટા, જેવન ય૦ ૧૧૦૬ ની સાલમા જનમ પાંમીને તરણ દીકરીઓ† ઉપરાંત મથાલે જણાવેલો એક દીકરો મલી ચાર ફરજંદો પેદા કીધા પછે, ૧૧૩૮ મા મરણ પાંમેલા માલુમ પડેઆછે.

શેઠ જમશેદજી રોજ ૧૧ મો માહ ૫ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૩૩ ય૦ એ પોતાના ગામ ગનદેવી અંદર જનમ પાંમેઆ હતા. પાંચેક વરસની ઊંમરના થયા તેટલાં, તેમના બાવા ગુજરી ગયાથી બીચારી વીધવા માતાને માથે આ દીકરા ઉપરાંત વગર પરણેલી બે બેટીઓ, તથા મરણ પાંમેલી વડીનું એક દુધમલ બાલક મલી ચાર જણાઓના પાલણનો બોજો આવી પડેઓ; અને તેના નીભાવસનો કશો દીરગ ગાંમમા નહીં દેખાયો, તારે ધણીના મરણ પછે જુજ દાહાડે (ય૦ ૧૧૩૮ મા) ઉપલાં ફરજંદો લઈને બાઇ બીચારાં આ ટાપુ ખાતે આવી લાગાં; તે વાતને એકશોની ઉપર ૪ પસાર થઇને હવડાં પાંચમુ વરસ ચાલેછે.

---

* એ બાબે એવું સાંભલવામા આવેલચ કે, આ શેઠ સારી સથીતીપર આવેઆ પછે મરહુમ હોરમજજી વાડીઆ સાથે દોસતી સંધાયાથી તેમની વાડીમા જતા આવતા હતા; જાંહાં વાતચીતના દરમીઆન ભોલાઈ પણાથી ઠાવકી ચોકસાઈ ન રાખતાં કોઇની છુપી વાતો ખોલ્લી કરી નાખતા હતા, તેથી તેમના બોલવાને કેટલાક મીતરો સીફલા સરખું સહમજી મસકરી કરવા લાગા; અને તે ઉપરથી અસલી સબદો ફેરવાઇને સપલાની અટક આસકાર થઈ રહી. નો૦ લે૦

† જે માહેલી વડી મોતીબાઇ વલસાર ખાતે ભીખાજી નામના ગરીબ મોબેદ સાથે પરણેઆં હતાં, અને તેનીને પેટે અવતરેલો એક દીકરો આપણી ટાપુ ખાતે હોરમજજી ચીનાઇને નામે પરખેઆત થઈ ગયોછે; તેને જનેઆ પછે થોડેજ મહીને ગાંમમા તેવન ગુજરી ગયાં. નો૦ લે૦

ગનધરખાનદાનની વંશાવલી.

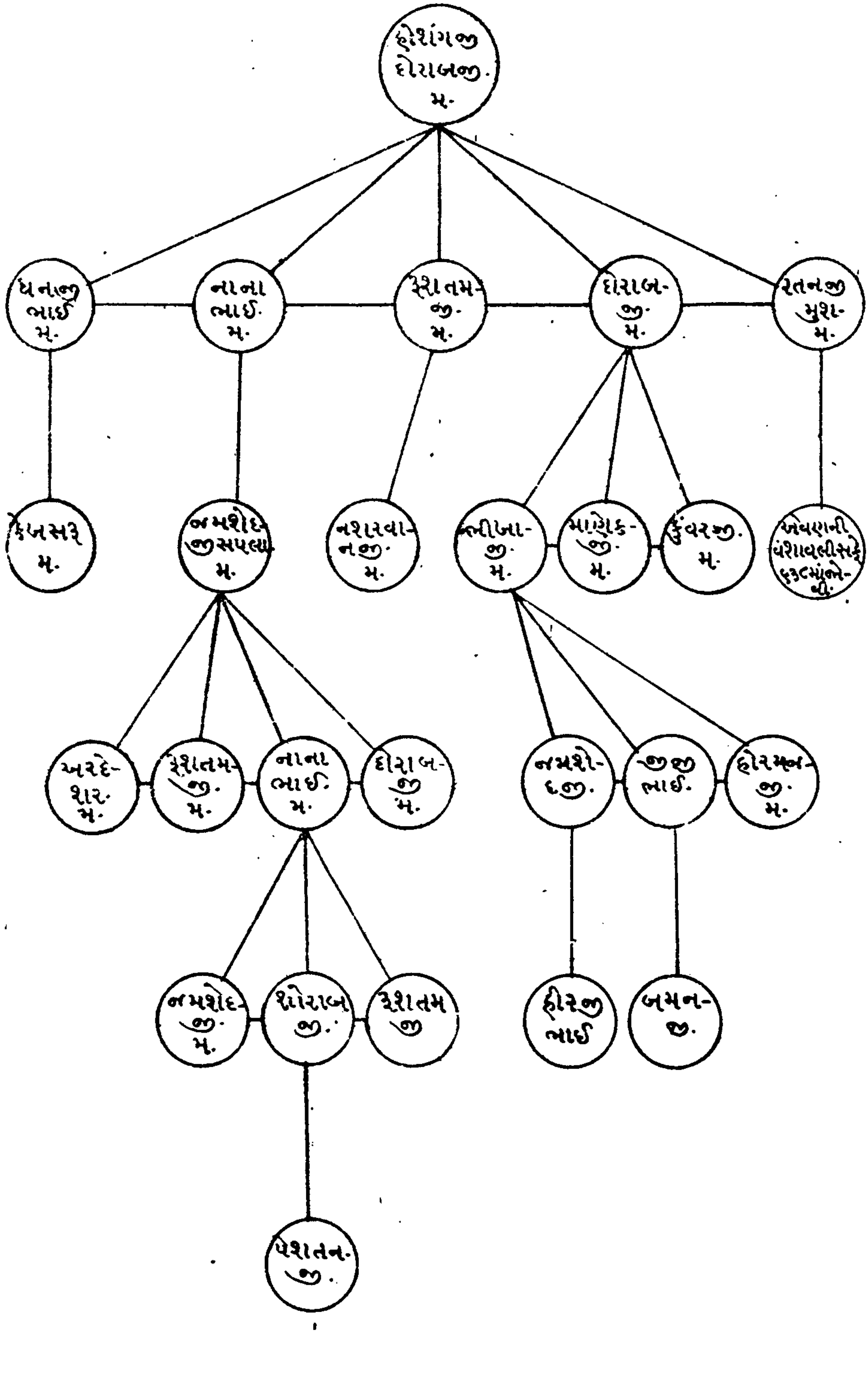

મુફલેશી હાલત ઉપર સંતોસ પાંમતાં આ શેઠના માવતરે હીંઆં આવીને એક કોથડી રૂપીઆ બેને ભાડે લીધી અને પરીવારો સહીત તાંહાં તેવન રહેઆં. કામના દાંણા જેને મનીઆરૂ કરી કેહવામા આવેછે, તેનો વેપાર આગલા વખત પર વીશેસ હોવાને લીધે, તે ઉદીયોગી બાઈએ તેની શેરો ભરી આપવાનો ઉદંમ ચલાવેઓ, અને તેમાથી જે મલે તે વડે પોતા સાથે પરીવારોને પોસન પુગાડતાં રહેઆં. હાવી કાંહાંની ફીરતથી આ શેઠને તેમના માતાજીએ ઉધારીને જારે બારેક વરસના કીધા, તારે કોઈ વાણીઆ સરાફની દુકાન ઉપર શીખવા બેસાડેઆ; જાહાં ચંચલ જેહનના બલથી તેવનને ચાલાકી વાપડતા જોઈ, તેમના શેઠે સાત રૂપીઆનો પગાર આપતો કીધો.

આ દીકરાની આટલી કમાણી છતાં તેમના માતાએ પોતીકો ઉપલો ઉદંમ ચાલુજ રાખેઓ, અને વીશેસ ઉલટ વધારેઆને લીધે પેહલાં મુંબઈ આવેઆં તારની હોએલી સથીતીમા પણ લગરીક સુધારો થતો રહેઓ. એમ કરતાં આ શેઠની ઉમર જારે વીસ વરસની થઈ, અને ચાલાકીમા ચપલ, તથા શીકલે શોહાંમના દેખાયા, તારે આ ટાપુના પુરાતંમ શેઠ દાદાભાઈ ગાંમડીઆએ* નવાજબાઈ નામની પોતીકી નેક બખત દીકરીને તેવન સાથે ય૦ ૧૧૫૩ મા પરણાવી દીધી.

કુદરતે બખશેલું આ જોડું પાંચેક વરસવેર એક બીજાની મોહબતમા એખલાસથી હલી મલી રહેઉં; અને તેટલા પરતાપના પરીણામે શેઠ જમશેદજીનું ભાગ્યોગ એવું રોસણ કીધું કે, એક તરફ તેમના મોહરદાર ગરભવંતાં થયાં, અને બીજી બારદુપર આગલા સરીમંત તથા માલેતોજાર દાદીશેઠે તેનાને બોલાવેઆ; અને વાતચીત થતાં તેવન વીસવાસુ નજર આવેઆ, તેથી પોતાના વેપાર ખાતાંની આડત શોંપી ય૦ ૧૧૫૮ માં† તેનાને ચીન તરફ મોકલાવેઆ.

જે કારણ સર શોદાગરી શેહરની સફરે શીધારેઆ, તાંહાંથી જારે પેહલીજ એપે સારૂં નાણું લઈને આવેઆં તારે, તેમની વીધવા માતાથી ખેંચાએલી રંજનો બદલો બોદાતાલાએ બખશેલા થોડાક ગંજથી તેનીને વાલી આપેઓ અને તેમા વલી આ શેઠની મોહરદારે આગમજથી જની આપેલા અરદેસર નામના દોતરાની હસતી જોઈ બેવડી ખુસહાલી તેનીને હાંશેલ થઈ.

ચીન તરફ બીજી મરતબે જઈને આ શેઠ પાછા આવેઆ, તારે પોતીકી બે કુંમારી બેહણો જે માથે પડેલી હતી, તેનીઓ માહેલી મેહરબાઈને ફરાંમજી દાદાભાઈ ગણદેવીગરા નામના એક ગરહસથ સાથે, અને આવાંબાઈને શેઠ હોરમજજી ધનજી (ધણા) પટેલ સાથે પોતે પરણાવી દઈને, બાપ તરફની ફરજ અદા કરતાં મેહરબાન માતાજીને રાહેત પમાડી હતી.

---

* આપણા બુજોરગ અકાબર શેઠ ફરામજી નસરવાનજી પટેલના તેવન બપાવા હતા. ના૦ લે૦

† ઉપલી એપતો પેહલી હતી, પુણ બધી મલી તેનાએ સાત સફર દાદીશેઠની સાહેતાથી કીધેલી કેહવાએછે. ના૦ લે૦

ધંધા રોજગારના બાબમા આગલા વખત એવાતો લાભકારક હતા કે, તેની બરકતથી શેઠ જમશેદજી તરીજી સફર સુધીમા મોટા દરવીઅવાન થયા; અને તેનો રૂડો ઉપીયોગબી પોતાના ગરીબ એશીઓની સંભાલ સારૂં જે કરતા રહેઆ, તેથી તેઓના અંતકરણનો આશીરવાદ પાંમવા લાગા. આ વખતપર તેમનો એક પુરો દીકરો અરદેસર જે લગાર મોટો થએલો હતો, તેને વાસતે પોતાના કાકા રૂસતમજીની દીકરીને કદખુદાઇમા લીધી; એટલુંજ નહીં પણ પોતીકા મામાની તરણ દીકરીઓને, બીજા કાકાના તેટલાજ દીકરાઓ સાથે સગાઇમા જોડીને વર કનેઆં મલી આઠ જણાઓ (ચાર જોડાંઓ)ને સારી ધામધુમથી પરણાવી વધારે પરખેઆત થયા હતા.

ઉપલી સાજવારીની ખુસહાલીમા કેટલાક દીવસ આગમજથી ખાનાપીના તથા રંગરાગ રચાવેઓ, અને લગનને દાહાડે ઘેર કુંટબીઓ તથા ગાંમના બધા ગરહસથો વીગેરેની મીજલસ પોતાને તાંહાં એવીતો મીલાવી હતી કે, તે વખતના હઇઆત રહેલા કોઇબી સાહેબો તેમના સાજનની રલીઆત રચણાની વાત કબુ ભુલતા નહીંજ હશે. આ અવસરે એક રમુજી બનાવ બનેલો હેવો સાંભલવામા આવેઓચ કે, સાજનની મીજલસમા તેમના માનવંતા મુરબી દાદીશેઠબી આવી બીરાજેઆ હતા, તેનાએ શેઠ મજકુરને એવી ફરમાસ કીધી કે ઉપલાં પરણતાં જોડાંઓના આસીરવાદ કદમીમા સરાવવા; એ બાબે સાજન મેલવનાર શેઠ પોતાની માતાનો હોકમ લેવા ઘેરમા ગયા, તેવાંજ તે બાઇ બાહેર આવીને બીલંદ આવાજે ભર મીજલસની હજુરમા દાદીશેઠને વીનંતી કરવા લાગાં કે, "બાપા મરીજાંગીરે ચુરીગરના આસીરવાદ નહીં થાએ, જો તેમ "કરીએ તો આ બધા કુટંબીઓ જે હાજરછે તેઓ બધા હમો મા તથા દીકરા "ઉપર લેઆંનત નાખી હીંઆંથી ઉઠી જશે." આટલું સાંભલતાંજ દયાલુ દીલના દાતાર દાદીશેઠે જવાબ દીધો કે, "વારૂ વારૂ બાઈ જેમ તમારી ખુશી." બાઈ બીચારાં શેઠના સધીઆરા ભરેઆ સખુનથી સંતોસ પાંમેઆં, અને લગણનો મહીમા ખુશી સાથે સંપુરન ઉતરેઓ.

હેવું સાંભલવામા આવેછેચ કે દાદીશેઠ મરણ પાંમતાં સુધી દસ વરસનાં અરસામા સાત સફર ચીનની પુરી કીધી, અને તે પછે આ શેઠ પોતાનો ખાનગી વેપાર લઈ ય૦ ૧૧૭૦ની સાલ ગોવે ગયા. થોડાક મહીના તાંહાં રહેઆ તેટલાં તેમનો એક પુરો દીકરો અરદેસર, જે બારેક વરસની ખીલતી કલીના બાહર પર આવેલો હતો, તે કજાએલાહીથી મરણ પાંમેઆવીશેની દુખ ભરેલી ખબર મલેઆથી પોતે પણ સરીરમા ગંમનું પીડાકારક દરદ લઈને તાંહાંથી પોતાનો અસબાબ ઉઠાવી મુંબઇ આવેઆ.

જાંહાંસુધીં સીતારો રોસન હોએચ તાહાં તુલીક ઇનસાંણમા સરવે વાતનું સુખ સરખી રીતે સમાએલું રેહછે; પણ એકાદો ઘરેહ જારે વકરવા માંડેચ, તારે તે અનેક તરેહનો અવગણ તેના એસઆરાંમમા જેમ હરકત નાંખેછે, તેમ આ શેઠબી તેવાજ સપાટામા સપડાયાથી દરવીઅના દમામ આગલ એક તો દીકરાના મોહોતે દગો દીધો, અને બીજું એકે પોતાની મોહરદારે પણ

દેહમા ચમક વા, અને તેવાંજ અવગણ ભરેઆં દરદો અંગેજી લીધેલાં માલુમ પડઆથી પોતાની જીંદગીને થોડાકવાર અકારત ગએલી જોવા લાગા; કેમકે તેથી કરી પોતાને તાંહાં વારસની વસતીનો સજર અટકાવ થઈ પડઓ હતો.

ઉપલાં બે કારણોથી શેઠ જમશેદજી સરીરે જારે વીશેસ કાહેલીઆવિઆ કીધા, તારે તેમના માતાજીએ બસનેદ થઇ ફરમાવેઆ મુજબ હવાની ફેર બદલી માટે પોતે સુરત તરફ ગયા; જાંહાં પાણી મુંઆફેક આવેઆથી થોડુંકમા સાંણતી પાંમેઆં પછે, વસતી વધારવાના હેતુથી તે તરફ રેહનારા કાવસજી ડાસાભાઇ કોપરની કુમારી દીકરી હમાબાઇ સંગાથે પેઆર બાંધી પરણેઆ. લગન કીધા પછે સાસરીઆં વાલાં શેહરમા છ મહીના સુધી એસઆરામથી રહેઆનેલીધે તાંહાંના સાહુકારો, શોદાગરો તથા સરીમંત શેઠીઆઓ સાથે દોસતી દાવાનો સારો સંબંધ સાંધેઓ હતો; અને થોડાંક નાણા ગરીબોમા પુણ માટે દાન કીધાથી પોતાની કીરતીબી દીપાવી દીધી હતી.

શેઠ જમશેદજી પોતાની બીજી બાએડીને લઈ મુંબઈ તો આવેઆ, પણ તે વાત પોતાની પેહલી મોહરદારને અનગમતી લાગાથી તેનીએ રડી કુંઠીને ઘેરમા મોટું તોફાંન જારે મચાવેઉં, તારે તેનીના આ ગંભીર બાવંદે દાહપણ વાપડી તે બાઇને પોતાના એખલાસમા હેવાં તો સમાવી લીધાં કે, થોડા વખત પર કંકાસનું જે વાદલ ઉતરેઉં હતું તેને એકદમ વીખરાવી દીધું, અને પોતે જેજે કબુલાતો તેનીને આપી હતી તે વફાદારી સીકે શેવટ સુધી પાલેઆ કીધાના બદલામા, એએલું સણસારી સુખ તેનાએ પાછું હાથ કરી લીધું.

આટલી મુદત સુધી તો પોતે ભાડના ઘેરોમા રહી વખત ગુજારેઓ, તેમા પાછલના થોડાંક વરસ પટેલના મોહોલામા કાવસજી સાયરના ઘેરની સાહમે, અને નસાખાનાની ગલી પાશે આવેલું દાદાભાઈ આલપાઇવાલાને નામે હાલ ઓલખાતું ઘેર જે પરથમ હોરમજજી વાડીઆનું હતું, તે તેવન પાસેથી આખું ભાડ રાખેઉં હતું. જારે પોતાની મીલકત કરવાનો વખત પોંહચેઓ, તારે તેજ મોહલામા હવડના નસાખાનાની સાંહમે આ૦ બેરામદાર દોરડીની જગેઆ વેચાતી લઇને તાંહાં હવેલી ઉઠાવવાનું કાંમ ચાલું કીધું; અને તે તઈ-આર થએઉં તારે તેમા પોતીકાં પરીવારો લઈને વાશો કીધો; જે ઘણા વરસ થયાં તારનું સચવાઇને તેવણ પછે દીકરાના હાથ પર થતું દોતરાઓના સવા-ધીનમા રહેલુંછે. એજ ઘેરની પાછલ આવેલાં પીઠાંના મોહલામા જગેઆ લઈને તાંહાંના જરથોસતીઓને માટે બાજ ઈજવાના ઈંઢાલા, તથા એબાદત સારૂં આતસ દાદગાહની અગીઆરી આ શેઠીઆએ બંધાવી હતી; અને તાહાં દરરોજ પોતે બંદગી માટે જવાની ધારણા રાખી ઉપલાં રેહઠાણમાથી એક મારગ પણ કીધો હતો. તે અગીઆરીએ ઘણા વરશો સુધી તાંહાંના મોહલેદારોની સગવડ સારીરીતે સાચવી હતી, પણ તે પછે ય૦ ૧૨૩૨ મા શેઠાંણી મોતલીબાઇએ તે તરફ આતસ આદરાંણ તખત નસીન કરાવેઆ તારથી ઉપી-ઓગમા આવતું ઉપલું મકાંણ બંધ પડેઉં, અને તેના પાછલા માલેકે તેમા ફેરફાર કરી લોકોને ભાડ આપવા માંડેઉંછે.

એક ગમથી ઘેર તઈઆર થતું હતું, અને બીજી બારદુ પર તેમા વસનારા વારેસોખી નવી બાએડીને પેટથી જનમ પાંમવાં લાગાં; જેમા પેહલે ઓરેની દીકરી મેહરબાઇ સરવેમા વડાં માલુમ પડેઆંછે; અને તેની પુઠે તારપછેબી પેદ-રપે બીજી ચાર દીકરીઓજ* આવેઆ કીધાથી શેઠ જમશેદજીને લગરીક દલ-ગીરી તો ઉપજી, પણ ઓદાતા બખશેલાં ઉપર સબુરી પકડી સંતોસ પાંમેઆ, [illegible]લા તે કીરતારે હેવો વાલી આપેઓકે, તેપછે તેતાને તાંહાં દીકરાઓની જે વરધી થઈ તેની વીગત વંસાવલીની ટીપ તપાશેઆથી જણાઈ આવશે.

શેઠ જમશેદજીની વડી બેહનના બેટા હોરમજજી બીચારા બાપની મુફ-લસ હાલતને લીધે બચપણથીજ મમાઈ તથા મામાની પક્ષમા પેશીને બધી વાતે પરવરેસ થએલા હતા; તેવન જારે વીશેક વરસની પુખત ઉંમરે પુગા, તારે વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજીને તાંહાં પોતે ભલામણ કરી તેણાને ચાકરીએ રખાવેઆ; અને તે સાહેબે તેવનને ચાલાક જોઈ પોતીકાં વાંહાણમા ચહડાવી ય૦ ૧૧૬૯ મા પેહલવેહલા ચીન મોકલાવેઆ, તારથી તેવન ચીના-ઈની અટકે ઓલખાવા લાગા.

સકમાઈના પઈસાનો કેટલોક ભાગ આ શેઠ સારાં કામોમા જે ખરચતા રેહેઆ, તેની થોડીક ઈઆદી તો ઉપર જણાઈ ચુકીછે; પણ સરવેથી એક માહભારત કામ પોતાની જનમભુમીના ગામ ગનદેવીમા બજાવેઉં તેની કેફીએત હીંઆં નોધી લઈએછે કે, મરણ પાંમતાં જરથોસતીઓને માટે આરાંમઘાહની એકાંત જગેઆ, જેને દાખમું કેહછે, તે બંધાવીને રોજ ૬ ઠો માહ ૧ લો શેહનસાહી સાલે ૧૧૮૬ ય૦ એ મજહબ મુંઆફકની કીરીઆ કરાવેઆ પછે, તાંહાની અનજુમનના સવાધીનમાં શોંફી આપેઉં, તેને હવડાંજ ૫૮ વરસ વહી ગયાંછે.

ગનદેવી ગાંમથી બાલવએમા સંકટ ખમતા હીંઆં આવેઆ પછે, સારાં ભાગ્યેગની સાથે ઉદીયોગના બલવટે શોદાગરોની સંફમા સમાઈ રેહેલા, આ શેઠીઆએ આઠેક લાખ રૂપીઆનું દઇવત જે એખીતું કીધું હતું, તેને શેહારી બેવાનો સમો હેવા સંજોગથી આવેઓ કે, મજગાંમ ખાતે આપણી અંગરેજ સરકારની દેખરેખ હજુર નવાબ નીજાંમ અલીખાન, રહીને જે નવાબ હઈઆતને નામે ઓલખાતો હતો; તેને પોતાનું કરજ ફીટાડવા માટે નાણાની જારે અગત પડી, તારે કેહચ કે, તેનો ગોલાંમ મોજદીન મેતો, તથા રણછોડદાસ નામનો વાણીઓ દલાલ મલી શેઠ જમશેદજી ઉપર જાલ પાંથરી તેમને લોભમા

* એ માહેલી મેહરબાઈ, શેઠ હોરમજજી ખરશેદજી સરાફ સાથે; બીજી મા-ણેકબાઇ, શેઠ હોરમજજી ફરાંમજી ચીનાઈ સાથે; તરીજી ભીખાઈજી, શેઠ ધન-નજીભાઈ નસરવાનજી બનાજી સાથે; ચોથી રતનબાઇ હાલના સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી નાઈટ શી. એસ. આઈ. સાથે; અને પાંચમી અથવા સરવેથી નાધલી મોતીબાઈ, શેઠ શોરાબજી હોરમજજી પુણેકર સાથે પરણેઆં હતાં. એ મા-હેલી બીજી તથા ચોથી બાઈએ ઘણા વરશો થયાં એકેકની પુઠે મરણ પાંમેઆં, અને તરણ બાઇએ વીધવા થએલાં હઈઆતછે. નો૦ લે૦

લપેટી લેવા આવેઆ. શેઠ મજકુરને ભોલાઇપણામા ભોરવાતા જોઇ તેઓએ તેણાને કહેઉં કે, નવાબ સાહેબે એક સારે ઠેકાંણે દુબરાલ અવેજ બોરાદમા આપીને દસલાખ રૂપીઆ જે કરજે લીધાછે, તેટલી રકમ તમો આપો તો તે બધો અવેજ તાંહાંથી કાહડી લઇ તમારે સવાધીન શોંફાવીએ; અને તેમા તમોને ઘણોજ ફાએદો થશે. હાવી રીતની ઘણીક વાતોથી તેનાને કમાઇની લાલુચમા જારે લાબેઆ, તારે તે ઉપર ભોલાઈ પણે વીસવાસ રાખી, આ શેઠે ઉપલો કરાર કબુલતો કીધો; પણ પોતા પાશેની પુંજી તે કારણસર પુરતી ન હોવાથી શીફારઆંટને લીધે અંગઉધારે બે લાખ રૂપીઆની કારશાજી બે ઠેકાણેથી કરી લઇને દસ લાખ રૂપીઆ ઉપલા સખશોની મારફતે નવાબને ધીરેઆ.

રૂપીઆ આપેઆ તેની આગમજ જાંમીનગીરી વીશે ચોકસાઇ રાખી હોતતો, આ શેઠને છકડ આવી પડતેજ નહીં; પણ ભવીસમાથી થોડોક દરવીઅ દોડી-જવાની સરજત હશે તેથી પારકાઓના બોલવાને એટલાજ ઉપરથી સાચું સહમજેઆ કે જે સાહેબને તાંહાં પરથમ જમાનત મેલાએલી હતી તેને મનમા પુરતી સહમજેઆ; તેનો અવગણ પાછલથી તેનાને એવો માલુમ પડેઓ કે, ધીરેલાં નાણાની સાણમા-નવાબ પાશેથી મલેલી જાંમીનગીરી સમપુરણ નહીં ગણાતાં હેઠલ જણાવેઆ મુજબની જાહેર થાઈ.

માજી કુંપની સરકાર પાશેથી મજકુર નવાબને દર મહીને મલતા રૂ ૨૦૦૦ ના પગારમાથી રૂ ૧૫૦૦ વીઆજને પેટે લેવાનો કરાર કીધામા આવેઓ હતો.

રૂપાંના વાસણો જેની કીંમત રૂ ૬૦૦૦ ની અંકાઇ હતી.

ચીચપોકલી તરફની તથા મજગાંમની તલાવવાલી મલી બે વાડીઓ કીંમતે રૂપીઆ બે લાખની અટકલવામા આવી હતી; અને તે ઉપરાંત શોના, મોતી તથા હીરાની જર જણશો વીગેરે જે હતું, તેની કીંમત સંબંધી કશી આંકની તે વખતપર બરોબર થાઈજ નોહતી.

• ઉપલાં કારણમા શેઠ જમશેદજીના બધાં નાણા રોકાયાથી ચીનનો વેપાર જે તેવન કરતા હતા, તે કામ તદન બંધ પડેઉં. લોકોના કાનઉપર જેમ વાતો પોંહચેઆથી તેઓ કેહવા લાગા કે ધીરેલાં નાણા પાછાં ફરનાર નથી, તેમ આ શેઠના જીગરમા ધાસતીએ બહુજ બેકરારી પેસાડી, અને તે સબબથી સખત માંદગી પાછી ભોગવવા લાગા; તો જોકે જીવને સંતોસ આપવા માટે એકથી બીજી અને તાંહાંથી તરીજી વાડીએ જઇ રેહેઆ, તોપણ સરીરને કશો સધીઆરો નહીં મલતાં અજલનો હલકારો એકાએક આવી પોંહતો તેની સાથે રોજ ૧૩ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી સાલે ૧૧૮૯ ૫૦ એ વરસ ૫૬ ની ઉપર પાંચ મહીના ને ૩ દાહડાની ઉમર પુરી કરી હકની દરઘા તરફ ચાલી ગયા.

શેઠ જમશેદજીની જીંદગી આખર આવેઆ પછે, માજી કુંપની સરકાર પાશેથી મજકુર નવાબને મલતો પગારબી બંધ થયાને લીધે, દુકાલમા અદીકમાસ આવેઆ જેવી હરકત નડી. આ બાબે મરહુમ શેઠે વશીએતનામા અંદર નેમેલા

વકીલ શેઠ હોરમસજી ભીખાજી ચીનાઈ, તથા વકીલાતન વીધવા હમાબાઈએ વાડીઆજી શેઠ હોરમસજી બમનજીની મદદ મેલવી મરહુમ સર ચારલસ ફારબસ બારોનેટ જે વેલાતમા હઈઆત હતો, તેની મારફતે નામદાર કોરટ આવ ડીરેકટરો ઉપર ફરીઆદ ગુજારી, તારે મોટી મુસકેલે રૂ ૨૦,૦૦૦ ની રકમ તાંહાંથી હાથ આવી; અને નવાબે કબજાનમા આપેલી મીલકતો, તથા જર-જણશો વીગેરેનુ દઈવત તજવીજથી વેચેઉં તારે તેની કીંમતના મલી ધીરેલાં મુદલ નાણાંનો માતરે અડધો અવેજ સંઘરહ થઈ સએઓ હતો.

જીવનગારાની સાથે જીવ બોહેલા શેઠ જમશેદજીના બાહોસ ધણીઆંની હમાબાઇએ કેહચકે, પોતીકા ખાવંદનો વહીવટ ઘણા વરશો સુધી સાવધ-પણાથી સવાધીનમા રાખીને ચલાવેઓ હતો; અને આપ લે કરતાં જે બચેઉં તે હકદાર વારેશોને વખતશર હવાલે સોંફી આપેઆ પછે તે બાઇબી ગુજરી ગયાં.

ગજધર ખાનદાનની એક અબલાજાદી, અને મરહુમ શેઠ જમશેદજીની વડી દીકરી મેહરબાઈ વીશે હેવું સાંભલેઉંચ કે, તે બાઇએ ગુજરાતી વીદેઆના ગણાન સાથે અંગરેજી એલમનો થોડોક અભીઆસબી કીવેલોછે; અને પાર-શીઓમા અબલાજાદીઓ જે સવતંતરપણું હવડાં ભોગવેછે, તેની સરૂઆત પણ એજ મેહરબાઇથી થએલી માલુમ પડેછે. આ બાઈ ય૦. ૧૧૭૩ ના શેહનસાહી સપંદારમદ મહીનાના માહારાસપંદરોજે જનમ પાંમેલાં જણાયાંચ, તે ગણતરી ઉપરથી હવડાં ૬૯ વરસની વએ પસાર કરી ચુકાંચ; અને આટલી જઈફી છતાં મનની સકતી હજી જેમની તેમ સચવાઈ રહેલી જોઇ તેનીના પરીવારો સંતોસ પાંમતાં દેખાએછે.

શેઠ જમશેદજીના તરણ માહેલા વચલા વીરા નાનાભાઇએ બીજા ભાઇઓ કરતાં વધારે ઉમર ગુજારેલી જોવામા આવીછે. તેનાની કારકીરદીમા એક ધરમનું કામ જેહવી હીંમતથી ઉઠાવીને મજગાંમ તરફ એબાદતખાનાનું મકાણ બાંધવા માડેઉં, તેવીજ ઉલટમા કામ વેહેલું સમપુરણ થયું હોતતો, તેથી તેવન લગરીક રાહેત પાંમતે; પણ અજલની તાકીદ આગલ એટલી ઉમેદ બર નહીં આવતાં, રોજ ૧૪ મો માહ ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૩૫ ય૦ એ પર વરસની ઊંમરમા ગુજરી ગયા; અને તે પછે ઉપલી દરેમેહરનું બાંધ કાંમ બધું પુરું થયાથી ૧૨૩૬મા વરસીને દાહાડે તેમના હઈઆત રહેલા બે બેટાઓએ અન-જુમનની હજુર મજહબ મુઆફેકની કીરીઆ સાથે તેમા આતસ આદરાન તખતનસીન કરાવીને જરથોશતીઓના ઉપીઓગ માટે બોલ્લી મેલવામા આવીછે.

મરહુમ જમશેદજી સપલાની જીંદગીનો હએવાલ હીંઆ પુરો થયોચ, તાંહાંતુલીક તેમની સકમાઇના પઈસાએ જેટલી ઇઆદગારી જાગતી રાખીચ, તેમા ગણદેવી ગાંમનું દોખમું, અને આ ટાપુ ખાતે પટેલના મોહલા માહેલું તેમને રેહવાનું ઘર તથા મજગાંમ ખાતે તેમનીજ વાડીના એક ભાગ પર બાંધેલી એબાદત ધાહ માલુમ પડેછે; અને બારેહકતાલાની બખશેસથી તે બરકરાર રેહશે, તાંહાંતુલીક તેવનનું નામ કોઇથી કભુ ભુલાશેજ નહીં.

શેઠ હોરમસજી ભીખાજી ચીનાઇ.

વલસાડમા વસનારા ભીખાજી નામના એક ગરીબ મોબેદની સાથે ગણ-દેવી ગામના નાનાભાઈ હોસંગજી ગજધરની વડી દીકરી મોતીબાઈ પરણેઆ પછે, તેઓના સંબંધથી આ શેઠનો જનમ ય૦ ૧૧૩૭ ની સાલમા થયો; અને તે દાહાડાથીજ મમસારની મયામા પલોટાઈને મોટા થયા તાંહાં તુલીક બધી વાતની પરવરેશી પણ તેઓથીજ પાંમેઆ હતા. મા તથા મમાવાના મરણ પછે વીધવા મમાઇની સાથે ય૦ ૧૧૩૮ મા જારે પેહલવેહલા મુંબઈ આવેઆ, તારે તેમની ઉમર માતરે એક વરસને આસરેની હતી. પેહલાં થોડાંક વરસવેર મમાઈ, અને તે પછે માંમાની સાહેતા હેઠલ પોસીંદા થઈને વીશેક વરસની વએપર આવેઆ, તારે તેમનીજ ભલામણથી આપણી ટાપુના સરીમંત શેઠ હોરમસજી બમનજી વાડીઆને તાંહાં ચાકરી રહેઆ, અને તેપછે તેનાનોજ આસરો પકડી પેહલવેહલા ય૦ ૧૧૬૯ મા ચીન ખાતે ગયા. એ શેઠીઆના સંબંધમા કેહચ કે કેટલુંક સુધી સમાઈ રહેઆ પછે, બાકીની મુદત સવતંતરપણાથી પોતાને ખાનગી હસાબે તાંહાં જયા કીધા, તે મલી ઘણીક સફર તેનાની ગણાવામા આવીછે.

શેઠ હોરમસજી ચીનાઇએ જારે પોતાનો રોજગાર ચાલુ કીધો, તારે તેનાની સંગીગતમા તેમના મુરબી હોરમસજી વાડીઆએ તારાપોરવાલા શેઠ વીકાજી તથા પેસતનજી મેહરજી, અને પોતાના પીતરાઈ શેઠ અરદેસર ફરામજી વાડીઆને પંતીઆલા થેડવી આપેઆ; તે મુજબ ચારોની રાસનો રોજગાર ય૦ ૧૧૮૬ ની સાલથી પાંચ વરસની બાંધી મુદતનો સરૂ થયો; અને તે અરસામા "એશીઆ" નામનું એક સફરી વાંહાંણ વેચાતું લીધું, અને બીજું ૬૧૭ ટનનું ય૦ ૧૧૯૦ મા કલકતા ખાતે બંધાવીને તેનુ નામ "ચારલસ ફારબસ" કરી રાખેઉં હતું.*

ઉપલી મુદત પુરી થયા પછે બધા પંતીઆલાઓ એક બીજાની રાજી-ખુશીથી ભાગલાગ ચુકતો કરી ય૦ ૧૧૯૧ મા છુટા પડેઆ, અને રાસ ખાતાંના ઉપલાં બેહુ બારકશો પોતાને હસાબે આ શેઠે ખંડી લીધાં.

આ શેઠીઆએ શોદગારીથી દરવીઅના ભેગા કીધેલા ભંડોલનો કેટલો ભાગ સારાં કાંમોમા વાપડેઓ હોએ, તેની તુલોતવીલ વીગત મલી સખી નહીં; મગર એક જાહેર ધરમનું કાંમ તેમને હાથે જે બનેલું માલુમ પડેઉંચ, તેનેજ હીંઆં નોધી દેખાડીએછે કે, પોતીકા મમસારી ગાંમ ગનદેવીમા જરથોસતીઓને માટે એબાદત કરવા, તથા ધરમની બીજી કીરીઆઓ કાજે એક મકાન બનાવીને તેમા ય૦ ૧૧૯૦ ના શેહનશાહી આદર મહીનાને સરોસ રોજે આતંસઆદરા-નને તખતનસીન કીધા હતા. એ દરેમેહેરના નીભાવસ માટે દર સાલે

* આ બખતાવર બારકસ ઘણા વરશો સુધી શેઠ હોરમસજી ચીનાઈ પાશે સચવાઈ રહેઉં હતું, પણ તેની અજલ જારે આવી તારે ઈ૦ સને ૧૮૫૧ મા અત-રેથી ચીન જતાં મલાકાના દાનદાપર ચહડીને તદન નાસ પાંમેઉં. ના૦ લે૦

રૂ ૩૦૦ થી ૪૦૦ સુધીનો જોઈતો ખરચ શેઠ મજકુરે પોતાની હઈઆતી તુલીક પોંહચતો પાડ્યો હતો, અને તેપછે તેમના વારેશો હસતકથીબી જાથુક અપાયા કરતો હતો; પણ કેહવાને દલગીરી ઉપજેછે કે, તે સાહેબો બીરગસતે દાહાડાની બુરી ચુંગાલમા ફશીને પાએમાલ થઈ પડ્યાના સબબથી તેનો સંભાલ રાખવાનું કામ ય૦ ૧૨૪૧ થી શેઠ હોરમસજી કાવસજી કપતાન નામના એક સદગુણી ગરહસથને આસરે રહેઊછે.

વેપારની વલાંણ સારી રવેશે સચવાઇ રહ્યાને લીધે આ શેઠ જેટલા સકરમી હતા, તેટલા, એક વાતે હેવાતો કમનસીબ કેહવાયચ કે, તેમને તાંહાં બાવીસ બાલકો જનમ પાંમ્યા છતાં તેમની ચેરાગ રોશન રાખી વસતી વધારનારો એકબી નરવારેસ જીવ્યો નહી; પણ છેલ્લે દાહાડે એક દીકરી, અને બીજી મરણ પાંમેલીને પેટના બે દીકરાઓ મલી તરણ ફરજંદો જે હઈઆત હતાં, તેઓ ઉપરજ શોકરગુજારી સાથે જીંદેગીને ૭૪ વરસની ઊંમર પર આણ્યાપછે રોજ ૩૦ મો માહ ૯ મો શેહણસાહી સાલ ૧૨૧૧ ય૦ એ આ જાહાંનથી અસબાબ ઉઠાવી મીનોઈ લોકમા વસવા માટે હકની હજુર રવાંણે થયા.

ઉપલા ફકરામા હઈઆત દીકરી જે જણાવવામા આવીછે; તેણીને આ શેઠે પોતીકા મામા શેઠ જમશેદજી નાનાભાઇ ગજધરના નાંધલા દીકરા દોરાબજી સાથે પરણાવેલી હતી, તેનીને પેટે એકજ પુતરી પેદા થએલી જણાએછે; અને બીજી બેટીને મરહુમ શેઠ દોરાબજી હોરમજજી લસકરીની કદખુદાઈમા જે સોંફી હતી, તેણીએ જનીદીધેલા બે બેટાઓ નામે ખરશેદજી તથા જાંગીરજી ને આ સાહેબે દતક કરી લઈ સરવે અસકેઆંમત તેઓને સપુરદ કરી ગયા; પણ ઉપર જણાવેલા સબબથી તે બીચારા અસરીફ, એકમારગી અને ભોલા-મંનના બેહુ ભાઈઓ લાઇલાજ થઈ બેઠેલા જે માલુમ પડેછે, તેઓ ઉપર બારે હકતાલાની બખશેસ ભરેલી રેહમત ચાહી આ ટુક હએવાલનું હીંઆં સમાપત લાવીએછે.

શેઠ રતનજી હોસંગજી મુશ.

ગણદેવી ખાતે ગજધર ખાનદાનને હસતીમા આંણેલા શેઠ હોશંગજી દોરાબજીના, આ સરવેથી નાંધલા બેટા ય૦ ૧૧૧૯ મા જનમ પાંમેલા જણાયાછે; અને ૨૧ વરસની વએના થયા, તારે ૧૧૪૦ ને સુમારે આ ટાપુની પેહલવેહલી ભેટ તેનાએ લીધી તારથી તેમનું પરીવાર હીંઆંની વસતીવાલું કેહવાતું આવેછે.

આ શેઠના નાંમની સાથે જણાવેલી નવી અટક જે જોડાઇચ, તે વીશે શોધ કરતાં હેવું સમજાયુંછે કે, એ સાહેબ ઘણું કરીને લાકડાંના વેપારી છતાં બાપનીજ મીરાલે ગજ તથા દોરી પકડવાના ધંધામાબી પરથમ રોકાએલા હતા; પણ તેવનની મોહબત તે વખત પર વાડીઆ ખાનદાંનમા ઘણી સંધાએલી

ગનધરના વારશામાંથી ઉત્પંન થએલી મુશાખાનદાનની વંશાવલી.

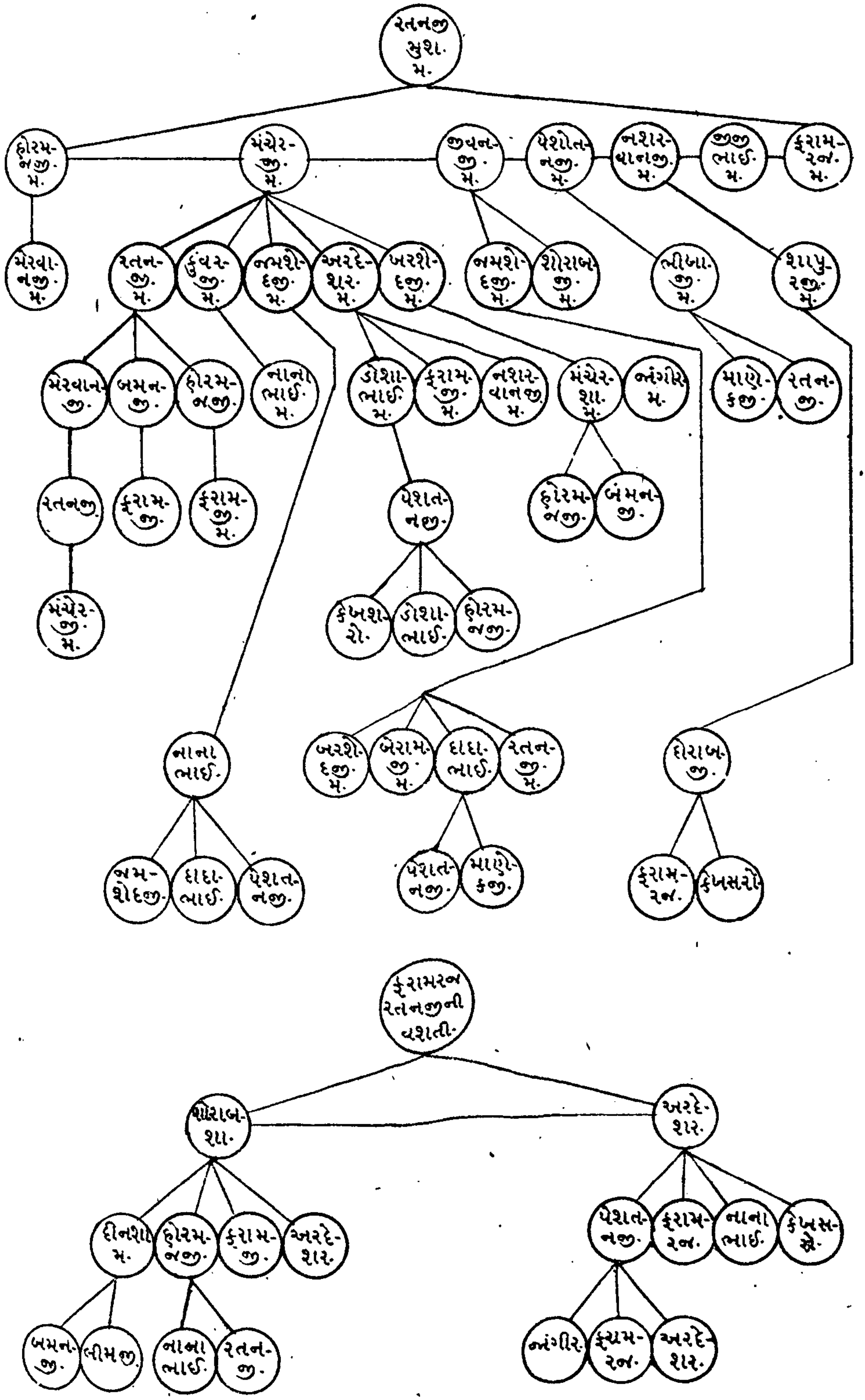

હોવાને લીધે તેઓને તાંહાં દચ તથા ફરેંચ વાવટાના વાંહાંણો જે આવતાં હતાં, તેના કપતાંનોનું કાંમકાજ કરવા લાગાથી, તે લોકો પોતાની જુબાનમાં તેનાને “મોસીઓ” કરી બોલાવતા રહેઆ; અને તે ઉપરથી રફતે રફતે અસલી ઉચ્ચાર બદલાઇને મુસની ઓલખ આસકાર થઈ.

વંસાવલીની ટીપમા મુસ ખાનદાનનું મંડલ જોતાં આ શેઠીઆને તાંહાં સાત દીકરાઓ જનમ પાંમેલા માલુમ પડેછે, જેમા પાંચ પુતરોતો ગણદેવી ખાતે અને છઠા તથા સાતમાનો જનમ આ ટાપુ પર થએલો હતો. ગણદેવીથી જારે શેઠ રતનજી મુસ મુંબઇ આવેઆ, તારે પોતાની સાથે ચાર છોકરાઓને બી લાવેઆ હતા; અને સરવેથી વડા શેઠ મનચેરજી જે ગાંમમા રહેલા હતા, તેવણ પણ તારપછે હીંઆંજ આવી વશેઆ. શેઠ રતનજી મુશે પેહલું રેહઠાણ કોટમા હાલના નસાખાનાની સાંમણે જાંહાં નાધલાં ઘેરો હતાં, તે માહેલી એકાત એમારત અંદર કીધેલું કેહવામા આવેછે; અને તે પછે ચરનીવાડી આગલ વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બંમનજી એ બંધાવેલી ચાલીના (અસલી આદરાનની પડાસ માહેલા) બે ગાલા ૧૦ ૧૧૭૭મા ભાડે લઈને તેની અંદર પોતાના પરીવારસહીત જઈ રહેઆ હતા; અને તેજ મકાંણમા પોતે મરણ બી પાંમેઆ, પણ તેનો દાહાડો વાર જાંણવામા આવેઓ નથી.

શેઠ ફરાંમરજ રતનજી મુસ.

મુસ ખાનદાનનું માન જાલવનારા આ શેઠનો જનમ રોજ ૨૦ મો માહ ૪ થો શેહણસાહી સાલે ૧૧૫૪ ૧૦ એ મુંબઇ ખાતે મુબારક થએલો માલુમ પડેઓછે. બાપના મરણ વખતે જો કે તેમના છ ભાઇઓ તેવણ કરતાં મોટા હતા, તોપણ શેઠ ફરાંમરજની ચંચલાઈ અને હોસીઆરી હેવી તો પરકાશી નીકલી કે, તેના પરતાપથી પોતાના ભાઇઓ તથા તેઓના છોકરાં છઈઆંઓની બનતી કોશેરાથી બરદાસત રાખવામાં કાંઇજ કસુર તેનાએ કીધી નોહતી. અને તેથી કરી બધાંઓનો સારો પેઆર તેનાએ મેલવેઓ હતો.

આ શેઠે જારે શોદાગરીનો સંજોગ સાંધતા પોતાની સંગાથે પોરબંદરવાલા સરાફ શા૦ જેઅચંદ લાલચંદ ઉપરાંત મનચેરજી ફરદુનજી વજીફદાર તથા માણેકજી જમશેદજી મુલાંને પંતીઆલામા મેલવી લીધા, તારે તેમની ઊંમર માતરે ૨૪ વરસની હતી. તે ચારો ભાગીઆઓના બંદોબસત મુજબ શેઠ મજકુર ૧૦ ૧૧૭૮ની સાલમા પેહલવેહલા ચીનની સફરે સીધારેઆ, જાંહાં તરણ વરસ રહીને સારો નફો હાંશેલ કીધા પછે મુંબઈ આવેઆ; અને પાલી પરમાણે તેમના બીજા પંતીઆલા શેઠ મનચેરજી તે તરફ ગયા. તેવણે જારે તેટલીજ મુદત પુરી કીધી તારે તરીજા ભાગીયાની વારી આવી, પણ તેનાએ જવાને નાપાડઆથી શેઠ ફરાંમરજનેજ તાંહાંની સફર પાછી અખતેઆર કરવી પડી; અને તેહવી રીતે બધી મલી પાંચ વખત તેવન ચીનની સફર

કરી રહેઆ પછે, સરવે ભાગીઆઓ એક બીજાની રાજી ખુશીથી, તથા સલાહસંપજ સહીત છુટા પડીને પોતપોતાનો રોજગાર અલાહેદો કરવા લાગા, તેમા પણ વખતની સુભ વલણે શેઠ ફરામરજે એકવાર લખસાપતીમા ગણાઇને સઘલી વરણના વેપારી તથા સરાફોની મંડલીમા સારૂં માન મેલવેલું હતું.

શેઠ ફરામરજ પોતાના ભાઇઓ તથા ભતરીજાઓ ઉપર એક પીતા તરીકે ઘણીજ પરીતી રાખતા હતા, અને પોતાના વગથી તેઓ માહેલા કેટલાકોને ચોનના વેપારીબી બનાવી દીધા હતા. આ શેઠ જારે દરીઆના પુર બાહર પર આવેઆ, તારે ચરણી વાડી તરફ (શેઠ હોરમજજી બંમનજી વાડીઆજીના આતસ બેહરાંમની દક્ષીણ બાજુએ) તરણ ગાલાની મોટી હવેલી* પોતીકે પઇશે બંધાવીને તેમા કેટલાક ભાઈ તથા ભતરીજાઓને દરેકના પરીવારો સહીત રાખી તેઓનું પાલણ તેવણે કીધું હતું; અને એ પરમાણે ઘણા વરશો સુધી તેઓને સાચવી રાખેઆં હતાં, પણ જમાનાની જાલમીએ તેમના ભવીસનો ભક્ષ કરી નાખેઓ, તેથી તેમના પક્ષમા સમાઈ રહેલું મોહોલું કુટંબ વીખરાઇ પડેલું; અને વલી આ સાહેબબી જઇફીનો થોડાક વખત બે કારીમા રહેઆ પછે, બે નર વારેશોને હસતીમા મેલી રોજ ૧૪મો માહ ૧૨ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૨૭ ય॰ એ બેહસતનસીન થયા તારે તેમની ઉંમર ૭૩ વરસની ઉપર સાત મહીનાને ૨૫ દાહાડાની ગણાઈ હતી.

શેઠ અરદેસર ફરાંમજી મુસ.

પોતીકા બાપને તાંહાં બરકરાર થએલા બે માહેલા આ નાંધલા બેટા, રોજ ૨૦ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૯૬ ય॰ એ જનમ પાંમેલા જણાયાછે.

બાલપણની પેહલી કેલવણી કેહચ કે એક પંતુજીની નીસાલે બેશીને તેનાએ લીધી હતી. તાર બાદ ચંચલ જેહેન હોવાથી એલફીનસટન સાલા અંદર ય॰ ૧૨૦૮ મા દાખલ થઇને તેની વલતે સાલથી અંગરેજી વીદેઆની કેલવણી સારી રીતે હાંસલ કરવા લાગા. આસરે ૧૬ વરસની ઉમર પર આવેઆ તારે, ય॰ ૧૨૧૨ મા પેહલી પરીક્ષા આપીને પસાર થયાથી દસ રૂપીઆના દરમાહવાલી "વેસટ સકાલરસીપ" હાથ કરી લીધી; અને તેમા તરણેક વરસ ગુજારેઆ પછે ૧૨૧૫ મા વધારે પરીક્ષસાનો બદલો રૂ ૧૫ ના પગારથી "કલેર સકાલરસીપ"ના દરજ્જામા પાંમેઆ.

---

* આ હવેલી બંધાતી વખતે આતસ બેહરાંમની એમારતનુંબી બાંધ કામ ચાલતું હતું, તેથી તે પવીતર મકાણના ઉપીયોગ માટે મજકુર હવેલીની પસછમ દસા તરફ આવેલી જમીનનો એક મોટો કકડો, તથા હવેલીને લગતા ઉતર બાજુ પર આવેલા કુવાનો અડધ ભાગ, કેહચ કે શેઠ ફરાંમરજે અરપણ કીધેલોછે. નો॰ લે॰

આટલી વાતતો ખરે ખરી દલગીરી ભરેલી જણાઈ આવીચ, અને તે બનાવ વલી હેવે ટાંકણે બનેલો સંભલાયોચ કે, જે વખતે પોતાના અભેઆસને વધારવાની પુર ઉલટપર આવેઆ તેટલાં ય૦ ૧૨૧૬ મા તેવનના બાવાનો વેપાર વહીવટ ઘણીજ તંગી ભોગવતો દેખાયો; અને ઘેર ગુજરાંણની બાબદ જારે માહી જણાઈ, તારે તેના સંભાલ સારૂં અને તે ઉપરાંત પોતાની કેલવણીને ઉતેજન મલવા માટે આ ગંભીર ગરહસથે તેજ સ્કુલમા આસીસ્ટંટ માસતરનો ઓહદો મેલવવાની માંગણી કીધી; તો જોકે કલેર સ્કાલરસીપમા રહીને તરણ વરસ પુરાં કરવાં, અને તે પછે નારમલ સ્કાલરસીપની રૂ ૩૦ ના પગારવાલી પરીક્ષામા પસાર થયાવના કોઇબી સખસને આસીસ્ટંટ માસ્તરની પદવી ઉપર નહીં રાખવાનો કાએદો અસલથીજ બંધાએલો હતો; તે છતાં તે વખતના પરીનસીપાલ ડાકતર હારકનેસનાં જીગરમા એકતો ઉપલી હાલત બાબેની બીના અસરકારક ઉતરી, અને તે સાથે તેવનની સીખવા સંબંધી સારી ચંચલાઈબી તેને પસંદ પડતી રહી, તેથી તે પરોપકારી સાહેબે મેહરબાંન થાઈ દર માંશે રૂ ૪૦ ના પગારવાલી આસીસ્ટંટ માસતરની જગેઆ તેનાને તતકાલ હેનાયત કીધી; અને તે સાથે એટલીબી છુટ બખશી હતી કે, માસતરના કાંમમાથી થોડાક અવકાસ પોતાના અભેઆસ માટે ફાજલ પાડીને નારમલ સ્કાલરસીપની પરીક્ષા જરૂર આપવી.

ઉપર જણાવેલી છુટનો લાભ લઇને શેઠ અરદેસરે ય૦ ૧૨૧૮ મા નારમલની પરીક્ષાબી સંપુરણ રીતે પાર ઉતારી આપી હતી; અને હાવાં કામમા રોકાયા છતાં તેની એક વરસ આગમજ "સ્ટુડેંટસ લીટરરી ઍંડ સાયનટીફીક શોસાઇટી" ને હસ્તકથી ઉઘડેલી પારશી છોકરીઓને કેલવણી આપવા માટે પેહલી નીસાલો જે ચાલુ થઈ તે માહેલી ચંદનવાડીની નીસાલ પોતાના બાપીકાં ઘેરની અંદર ઊઘાડીને તેનું સીક્ષકપણું પણ તેનાએજ ચલાવેઊં હતું.

આસીસ્ટંટ માસતરનો માન ભરેઓ ઓહદો કેટલાંક વરસવેર બજાવેઆબાદ એલફીનસટન કાલેજની અંદર પરોફેસરોનું કાંમ વધી પડેઆથી, ચાર જવાંન દેશીઓ* પસંદ કરી, તેઓને મલતા મુસારા વધારી આપતાં "આસીસ્ટંટ ટુ ધી પરોફેસર"ના એલકાબ સાથે મદદનીસ દાખલ જે ઠેડવેઆ, તેમા આ એક જહલકતા જવાન મીતરેબી ૧૨૨૭ થી લાગુ રહીને દોહોડેક વરસ સુધી બહુ બાહોશી સહીત પોતાનું કાંમ બજાવેઊં હતું; અને તારબાદ તે જગા સદનતર કાહડી નાખેઆથી તેવન પાછા આસીસ્ટંટ માસતરના પોતીકા આગલા ઓહધાપર બીરાજતા રહેઆ.

ગુજરાતી ગ્નાનપ્રસારક મંડલીનું માનવંતુ કાંમ જારે ય૦ ૧૨૨૭ મા સરૂ થયું, તેનું મુનશીપણું પેહલવેહલું મેલવનારબી એજ સદગુણી ગરહસથ હતા; અને તે જગેઆ પણ તેનાએ બરોબર પાંચ વરસ સુધી પરમાણીકપણે જાલવી

* જેમા એક પોતે, બીજા મી૦ જાંગીરજી બરજોરજી વાછા, તરીજા મી૦ નવરોજજી નાનાભાઈ બનાજી, અને ચોથા મી૦ કાવસજી એદલજી ખંભાતા સાંભલવામા આવેઆછે. નો૦ લે૦

રાખી હતી, એટલુંજ નહીં પણ તે મંડલીને લગતું પેહલવેહલું ભાસાંણખી ગુજરાતીમા તેનાએજ આપેલ હતું; અને તે પછે ઉપર જણાવેલી મુદત સુધીમાં વીદેઆ તથા હોનરો અને રસાયન શાસ્ત્ર* ઉપર મલીને કુલે ૫૦ ભાસાંનો એરણુ એરણે તેવન આપતા રહેઆ; અને તે ઉપરાંત ગ્નાન પરસારક નામનાં ચોપાંણીઆંઓ જે પરસીધ થતાં તેના અધીપતી પણાનું કાંમખી કેટલાંક વરશોવેર તેનાએ સારી રીતે ચલાવેલ હતું. એજ સમાપર રાસતગોફતાર નામનું ગુજરાતી પતર જે એવનની નીસાલ મંડલી તરફથી પેહલવેહલું ચાલુ થયું, તેમાખી આ શેઠ લાંમખી મુદત સુધી ઘણી સારી એબારતથી રસીલાં લખાણો કરતા હતા, તેટલી વાતતો એલમની કદરને બુજનારા સાહેબો સીવાએ બીજાઓ કદાચજ સંભારી સખશે.

સ્કુળની અંદર માસતરપનામા રહેઆ તાંહાંતુલીક છોકરાઓને શીખવવા બાબે તેનાએ વાપરેલી કલાથી તરબીઅત આપવાની જાબજા તારીફો થાઇછે. આ ગરહસથ પોતે જેવા દેલશોજછે, તેવીજ દેલ સોજથી પોતીકા ચેલાઓને કેળવની આપી જે પાહવરદા કરતા હતા, તેના આજે ઘણાક નાદર અને ધનેતર દાખલાઓ જોનારાઓની સનમુખ દીપતા રહેલાજછે; અને તેવા કેળવણી પાંમેલા બેસુમાર ચંચલ જવાનોને હવડાં કાંઇને કાંઈ કીરામના આબરૂદાર ઉદમમા ઇજત સાથે પેઠેલા જોઈ મી૦ મુસ થોડા મગરૂર થતા નહીં હશે.

આપણી ટાપુખાતે પેહલવેહલું તારખાતું ઇ૦ સને ૧૮૫૩ મા જારે ઉભું થયું, તારે તે ખાતાંની અંદરખી મી૦ મુસ સઉથી પેહલા (દેશી ઇનસપેકટર તરીકે) દાખલ થયા હતા. એ ખાતાંમાં દેશીઓ મુદલ ચાલી શકવાના નથી એવો તેના વડા ડાકટર ગરીનનો અભીપરાય હતો, અને તેથી તેણે દરેક નાહાનાં મોટા ઓધાઓ ઉપર ઈંગરેજો તથા ઇનડો યુરોપીઅનોને મુકરર કરીઆ હતા; પણ મી૦ મુસે રસાયનશાસતરના સંબંધમાં વીજલી વીદીઆનો બહુ સારો અભીઆસ કરેલો હોવાથી, તથા તે બાબેની માહીતગારી એલફીનસટન કાલેજના કેમીસટરીના પરોફેસર ડાકટર જીરોને હોવાથી તથા મી૦ મુસની એ શાસતરોના સંબંધની પેહલે દરજજેની કાબેલીઅત વીશે ડાકટર જીરોનું ઘણું ઊંચું મત હોવાથી તથા મી૦ મુસ જેવા એક કાબેલ ને સઘલી વાતે લાયક ગરહસથને તાર ખાતાંમાં માનવંતો હોદો મલેલો જોવાની તેની બહુ ઈંતેજારી હોવાથી ડાકટર જીરોએ મી૦ મુસ બાબે ડાકટર ગરીનને મોટી શીફારસ કરવાથી તેણે આપણા આ લાયકીવાલા પારસી વીદીઆરથીની મુલાકાત લઇ તેમનામાં કેલવણીનું કઉઅત, તથા વીશેસ કરી રસાયન શાસતર અને વીજલી વીદીઆનું કેટલું જહુરછે તે વરતી લઇ તુરત પોતાના હાત એઠલ એક ઇનસપેકટર મુકરર કરી મુંબઈ ખાતેની વડી આફીસના વડા તરીકે તેમને ગોઠવી સઘલું કામ તેમને હવાલે સોંફી દીધું. મી૦ મુસે એકાદ બે માસની ટુંક મુદતમાં

* પોતીકા ચઢતા અભીઆસ વખતે આ એલમમા ઘણો સારો અનુભવ મેલવેઆથી આજની ઘડી સુધી એક અછા રસાયન સાસતરી તરીકે તેમની ઓલખ આપણી વસતીમા સારી રવેશે જલવાઈ રહેલી જાંણવામા આવેછે. નો૦ લે૦

ડાકટર ગરીનની ખાતરી કરી આપી કે તેણે નહી ધારેલું એટલું ગ્નાન મુસે પોતાના હુનર પાછલ વાપરીઉં જેથી તેણે તેમના કોઇબી કામ વચે ન પડતાં ઓર સઘલો જરજોખમ પણ તેમને સરજ રાખીઓ તથા બીજાં માણસો વગેરે રાખવા કરવાની સઘલી મુનસફી તેમનેજ સોંપી પોતે લાગલો ફરવા નીકલી પડીઓ તથા પોતાનું વડું મથક બેલગામ તરફ કીધું.

આણી તરફ મી૦ મુસે પોતાની જાનપછાનના ને જેઓની શકતી તથા કાબેલીઅત વીશે પોતે આગમજથી ખબર ધરાવતા હતા તેવા ઘણાક પારસી જવાનોને સગલા ટેલીગરાફ ખાતાંમાં દાખલ કરી નાખીઆ અને તેથી બનીઉં એમ કે બેચાર માસમાં લગભગ આખું ટેલીગરાફ ખાતું જુદી જુદી પદવીના પારસી અમલદારોથી ભરાઇ રહેઉં; અને તે ટુક મુદતમાં આ મી૦ મુસ તથા તેમના નવા મદદનીશોએ પોતાના ખાતાનું કામ ભારે ઉલટ તથા ચોંપથી એટલું તો સરસ રીતે બજાવી દીધું કે જેથી એ ખાતાનાં વડા ડાકટર ગરીને તેમને શાબાસી આપવા સાથ પોતાનો આગલો વીચાર ફેરવી ઘણાક દેશીઓને તે ખાતામાં દાખલ થવાની છુટ આપી હતી—અને વચે જો કંઇક ગેર સમજુતી થઇ નહતે અને ડાકટર ગરીનના ગરમી ભરેલા તુંદ સંવભાવને લીધે કેટલીક નાપસંદ જીકરીઓ ઉભી ન થઇ હતે તો આજની ઘડી-સુધી ટેલીગરાફ ખાતામાં ઘણાક ઓધેદાર પારસીઓ અને બીજા દેશીઓ આપણ જોઇ શકતે. ઉપર એસારો કરવા જેવો કંઇક માડો સંજોગ બનવાથી મી૦ મુસે ટેલીગરાફ ખાતાંની નોકરી તતકાલ છોડી, અને તેનાની સાથેજ જેટલા પારસીઓ તે વખતે એ ખાતાંમાં હતા તેઓએ પણ એકીવારે પોતાના રાજીનામાં આપી પોતપોતાની નોકરીઓ છોડી હતી. ટેલીગરાફ ખાતું છોડ-વાથી વરસેક સુધી બીન નોકરી રેહેવાબાદ મી૦ મુસ પાછા એલફીનસટન ઇસકુલમાં આસીસટંટ માસતર તરીકે સામેલ થયા હતા અને તેપછે તાંહાંની લોઅર સકુલમા હેડ માસતર તરીકેબી બીરાજીને છેક ય૦ ૧૨૨૯ સુધી તાંહાં રેહેયા હતા. ઇ૦ સને ૧૮૬૧ માં ઉભી થયલી બોમબે રાયલ મીલના ડરેકટરોએ મી૦ મુસની કાબેલીઅત ઉપરથી તેમને પોતાની મીલમા સેકરેટ-રીના હોદા ઉપર મુકરર કરીઆ હતા. હમારા ધારવા મુજબ તે વખતપર કોઇબી મીલો ખાતે સેકરેટરીની જગા દેશીઓને મલતી નોહતી, પણ એજ ભાગ્યેગવંતા નરને પેહેલવેલી એવી માન ભરી જગા હાથ આવી હતી. એ મીલના ખાતાંમાં પણ સરૂઆતથી તે મીલ બંધાઇને પુરી થયા પછે કામ ચાલવાવેર એક ટગરે અને એક નીરાટાથી મી૦ મુસે ઘણીજ વફાદારી તથા નીમકહલાલીથી પોતાના હોધાની ફરજ બજાવી હતી. મી૦ મુસની એકીન-દારી ઉપર ભાગીદારો તથા ડરેકટરોનો એટલો તો વીસવાસ બેઠો હતો કે તેઓ ફકત તેમના એક સખુન ઉપર એતબાર રાખી પોતાની મીલના સંબંધમાં સઘલું કામ કરતા હતા. સકરેટરીઓને કેટલીક હકસાઇ લેવાની છુટ ચાલતી આવેલી હતી તેની સાંમે મી૦ મુસે અવલ વાંધો લીધો—પગારદાર સકરેટરીને પગાર શીવાએ બીજી કોઇબી જાતની હકસાઇ અથવા દસતુરી આપવાનું કામ

આગલ ચાલતાં મીલના હકમાં નુકસાન ભરીઊંછે એમ તેઓએ પોતાના અંતકરણના ફરમાવવાથી જાણીઊં હતું તેથી તેનાએ ડરેકટરોને સાફ જણાવીઊં હતું કે તેવન તે કસું લેવા ચાહાતા નથી. અગરજો તેનાએ ચાલતા આવેલા શીરસતા મુજબ તે હકસાઇ લેવા માંડી હોત તો પાંચ છ વરસની એ મીલ સાથની તેમની કારકીરદીના સંબંધમાં તેઓએ ઓછામાંઓછા લાખ બે લાખ રૂપીઆ પોતાના ખીસામાં નાખીઆ હતે. પણ જે નરનો મજબુત ઠરાવ પોતાની પવીતર ફરજો અદા કરવા શીવાએ બીજી કશી વાતપર નહી તેજ આવી લલચાવનાર રકમો પડતી મુકે, અને તે સાથે એ દસતુરી કે હકસાઈ કાપી લેવાની વાત કંઇ ચોરીછુપીની કે હરૂસેની નહીં હતી–ધમધુકાર લોકો લેતા આપતા, અને ડરેકટરો તથા ભાગીદારો તે જાણતાબી હતા–તોપણ એવણને તો તે લેવીજ નહી એટલે થયું.

એનાજ સંબંધમાં એક બીજી નોધી લેવાજેવી વાત જે જાંણવામા આવીચ, તે એછે કે એ મીલનું કામ હાર પડી ચુકા પછે તુરતજ રૂઉ રાજાના ભાવ ઘણા ચઢી જવાથી મીલમાં પુરતું કામ ન થઈ શકવાને સબબે ભાગીદારોને માથે ઘણો ખરચ ચાલી જતો હતો તેવે સમે આ મી૦ મુસે કોઇના પણ કહેવા વગર પોતાનાં મનસુજીઊંજ પોતે ડરેકટરોને લખી વાલીઊં કે તુરતવેલા મીલના કામમાં હાંસલ જેવું કંઈ જણાતું નથી પણ ઓર ખરચ ધમધુકારે ચાલીઓ જાએછે તે વાત ભાગીદારોને નુકસાન કરનારછે માટે જાંહાંવેર મીલનું કામ સુધરે તાંહાંવેર તેઓ પોતે હરઘે પગારે નોકરી કરવાને ખુશીછે. અલબતાં દર માસે પોતાના ગીરોના બસોથી હડીસો રૂપીઆ મુકી બેસવાની હીંમત સઉ કોઇને આવતી નથી. બીજાઓ જારે પોતાના પગારો વધરાવવાની શીફારસનાં કાગલો લઈ રખડે, તારે મી૦ મુસ જેવા મયાવંતા ગરહસથ પોતે પોતાનો પગાર ઘટરાવા નીકલે એ બનાવથી ડરેકટરો, ભાગીદારો તથા મીલના તમામ માણસોમાં કંઈ ઘણીજ નવાઈ લાગી–ગમેતે થયું પણ મી૦ મુસેતો તાર પછે ફકત હરઘોજ પગાર લેવા માંડીચો. આ મામલો જોઈ ડરેકટરોએ તેટલી મુદતની પોતાની ફી મુકી દીધી તેમજ ઈંજનેરે તથા બીજા અમલદારોએ પણ અરધા પગાર પર જવાની પોતાની ખાએશ જણાવી, જેથી બનીઊં એમ કે મહીને દાહાડે લગભગ રૂપીઆ હજાર અથવા બંરસોની કસર થઇ.

સાંભલેઆ પરમાણે શેઠ અરદેસરે ઊપલી મીલનું કાંમ ઇઆતો ય૦ ૧૨૩૮ અથવા ૧૨૩૯ થી બીલકુલ છોડી દીધુંછે, અને તે પછે પોતાને ખાનગી હસાબે રોજગાર ચ્યતા રહીને પરમાણીકપણાના પરતાપથી શોદાગરોની સફમા દીપતા દેખાએછે.

મી૦ મુસ સવભાવે ઘણા રાંક, નમાના તથા પરોપકારી કેહવાએછે. તેઓ સવારથ કરતાં પરમારથ સાંધનાર સરવેમા જણાઇ ચુકાછે. તેઓ જારે એલફીનસટન ઇસકુલમા હતા તારે અને તાર પછે પણ ઘણુ સુધી અને આજ સુધીબી, ઘણાક ગરીબ છોકરાઓને ઇસકોલના પગાર, ચોપડી, અને કાગલ વીગેરે ખરીદવા નાણુ તથા કોઇ કોઇને ખાધાખરચ

વઠીક તેવન પુરી પાડતા આવીઆછે. અને તેટલા ઉપરથી એમની ભલમણસાઇ તથા મીલનસારી જાબજા વખણાએછે.

એવણે ગ્નાન પ્રસારક મંડલીના સંબંધમાં. આગલાં વરસોપર રસાયન શાસતર ઉપર અને પાછલાં વરસોમાં નીતી શાસતર ઉપર આપેલાં ભાશણોની એક આવાજે તારીફ થઇછે. સર જમશેદજી ફીલાસોફીક ઇનસટીટીઉટની સભામાં એનાએ વાંચેલા સચાઈ વીશેના નીબંધે લોકો ઉપર અતી જબરી અસર કીધી હતી.

આ શેઠીઆની ઉતંમ કેલવણી તથા સાહસીકપણાએ કેટલાંક જાહેર ખાતાંઓ ઉપર જે સરદારી મેલવી આપીચ, તેની એક ટુક ટીપ મોટી ખુશી સાથે હીંઆં નોંધી લઈએછે.

ય० ૧૨૨૮ થી નેટીવ જનરલ લાઇબરેરીમા શીકરેટેરીપણું લીધેલુંછે.

ય० ૧૨૩૧ મા સર કાવસજી જાંગીર રેડીમણી નાઇટની સખાવતથી ખેતવાડી તરફ પેહલવેહલી ઉભી થએલી ધરમખાતાંની નીસાલના શીકરેટેરી પણાનું કાંમ આ શેઆંના શેઠ પાશે તેજ વખતથી સચવાઈ રહેલું જેમ સંભલાએછે, તેમ તે શરીમંત સાહેબની સાહેતાથી ગણદેવી તરફ ય० ૧૨૩૩ મા ધરમ ખાતે સથાપેલી અંગરેજી તથા ગુજરાતી નીસાલો ઉપરાંત, તેવીજ ક્રીસમના દવાખાનાનો વહીવટ પણ બીજા સાહસીક શેઠીઆઓની સાથે તરસટી તરીકે ભેગા રહીને, તથા શીકરેટરીમા સમાઇને આ ગરહસથ તેજ દાહાડેથી જે ચલાવતા આવેઆચ તે વીશે એવું સંભલાએચ કે, ઉપલાં ખાતાઓ તેવન મલતા શેઠ હોરજજી સખલાતવાલા તથા નાનાભાઈ માણેકજી ગજધરની દેખરેખ હજુર હવડાં ઘણીજ આબાદી હાલત જોતાં રહીને ગરીબોના આશીરવાદ પોતા ઉપર વરસાવેછે.

ય० ૧૨૩૪ થી સુલેહના અંમલદાર તથા સ્પેશીઅલ જુરીના અધીકારનો ઓહદો નામદાર સરકાર તરફથી હેનાયત થએલોછે.

ય० ૧૨૩૬ મા શેહર સુધરાઈ ખાતાંના વહીવટનો હીસાબ તપાસનારા તરીકે આડીતરનો ઓહદો પેહલાં એકજ વરસ ચલાવેઓ હતો; અને તારબાદ ૧૨૪૦ થી તે ખાતાં ઉપર મવકલ થઈને અતાર તુલીક બીરાજતા માલુમ પડેછે.

ય० ૧૨૪० મા યુનીવરસીટીના ફેલોસીપની જગેઆપર નામદાર સરકાર તરફથી નેમનુક થયાછે.

હવે આ બીના બંધ કરતાંમા એટલીજ આશેઆ રાખીએચ કે, મી० મુસ પાશે સચવાએલા માનવંતા ઓહદાઓ, અને તે ઉપરાંત બીજાં કોઈબી સાંધણો હોએ, તેનો ભોગવટો તેવન લાંમબી ઉંમર સુધી જીવીને ઘણા સુખ સાથે મેલવતા રેહ. આ શેઠે પોતાની કસાએલી કલંમ વટે ઘણાક રેસાલાઓ રચેલા, અને પુસતકો પરસીધ કીધેલાં હશે, પણ તેઓની એકંદર ટીપ શોધ કરતાં હાથ નહીં આવી; તે છતાંબી એકાત બે વાતની જે ઇઆદી હમોને મલીચ,

તેમાં એકતો "ઓલાદે જાદુ" નામના ચોપાંણીઆંઓ લાગટાગ બે વરસ સુધી પોતાને ખાનગી ખરચે છપાવીને પરજામા ભેટ તરીકે વેંહચેઆં હતાં; જેની અંદર કાંઈજ નહી પણ વીદીઆ તથા હોનરથી બનતા અખતરાઓ કરી બતાવીને લોકોના દીલમાથી જાદુ તોના તથા ભુત પલીદ અને ડાકણ વીગેરેનો વેહમ બરતરફ કીધેલો કેહવાયોછે; અને તેની અસર અગત કરી પારશીઓ ઉપર ઘણીજ સારી થઇ હતી. બીજું પુસતક હીંદુસતાંન બાતેની પોતીકી મુસાફરીમા મેલવેલા અનુભવનો આબેહુબ હઅેવાલ ય૦ ૧૨૪૦ મા પરવર તાવીને તેની કેફીઅેત આલમની હજુર આસકાર કીધી, તેજ તેનાની છેલી ઈઆદગારી હમારા સાંભલવામા આવીછે.

શેઠ હોરમજજી શાપુરજી ડોલાખાઉ.*

આ ગરહસથની જનમભુમી ખંભાતમા કેહવાએછે, અને તાંહાં એક ગરીબ મા બાપને પેટે, રોજ ૧૭ મે માહ ૩ જો શેહણશાહી સાલ ૧૧૨૧ ય૦ એ તેવન અવતરેઆ હતા. એવનના બીજા બે ભાઇઓબી તેમની સંગાથે અથવા આગલ પાછલ અતરે આવીને તે માહેલા વડા કાહાનજી તો ગોદીમા સુથારને ધંધે લાગેલા હતા; અને નાંઘલા સુખલાજી થોડુંક સુધી દુબાસપણામા ફરીને પછે ચીન તરફની છએક સફર કરી આવેઆ હતા, પણ તેના સનેની ચોકસ ખબર જણાઇ નથી. એ સુખલાજીના છ મધેથી માતર પાંચમા દીકરા બેનેટના પેસતનજીને નામે ઓલખાતા પોતાના પરીવાર સાથે હવડાં સુધી સુખવાશી હાલતમા હઈઆત રેહેલા માલુમ પડેછે. આ હોરમજજી ડોલાખાઉ ય૦ ૧૧૪૧ મા પોતાનુ વતન છોડી એકેદમ મુંબઈ આવી વશેઆપછે, તરણેક વરસ રહીને ૧૧૪૪ મા રોજગારને અરથે પેહલવેહલા ચીનની સફરે ગયા; અને ૧૧૯૪ મા છેલા મુંબઈ આવી રહેઆ તાંહાંસુધી લગભગ ૫૦ વરસના અરશામા ૩૦ થી વધારે સફર તેનાએ કીધેલી કેહવાઇછે. આ બાપડાને કોઈબી જુબાણનો એક હરફ વઠીક લખતાં અથવા વાંચતાં આવડતો નોહતો, પણ નશીબના હેવાતો બીલંદ હતા કે પોતાના રૂડાં ધેઆણની સખતીથી જેબી વેપાર કીધો તેમા નફોજ મેલવી લીધો હતો. આ શેઠ મનથી જેવા ભોલા, તેહવા સખુનના એટલાતો સાચા હતા કે, તે ઉપરથી ચીના લોકોએ તેમનુ નામ પોતાની જુબાણમા "ચાઉહુંગ† ટાએપાન" આપેલું હતું, જેનો અરથ નીખાલસ દીલનો ભોલો શેઠ થાએછે.

---

* એવું સાંભલવામા આવેલુંચ કે તેમના બપાવા ચાલતાં હાલતાં કુદરતી સંજોગથી જબરા જોહોકા ખાતા હતા, તે ઉપરથી ડોલાખાઉની અટક તેમના પરીવારે અંદર પંથરાઇ રહેલી છે. નો૦ લે૦

† આ નામ તેઓના એક દેવતાનુ કેહવાએ છે. નો૦ લે૦

ડોલાખાઉનાખાનદાનનીવંશાવલી.

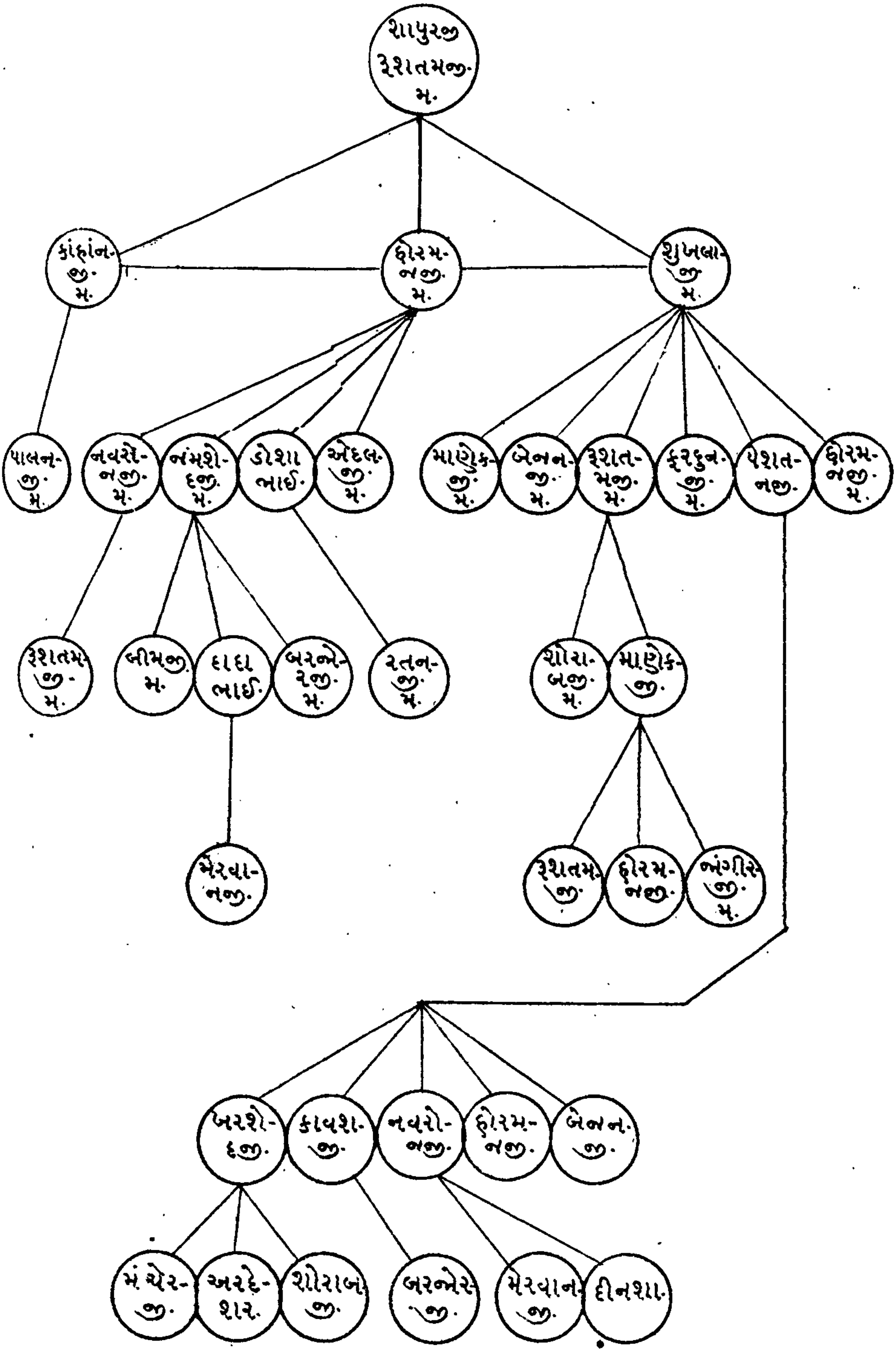

આપણી ટાપુના જાંણીતા મીતર શેઠ શેરાબજી શાપુરજી બંગાલીના બપાવા, મરહુમ શેઠ નવરોજજી શેરાબજી ઊમરીગર પણ આ ભોલા ડોલાખાઉની સાથે મેતાગીરીની ચાકરી લઇને પેહલવેહલા ૪૦ સને ૧૮૦૦ મા ચીન તરફ ગયા હતા; અને કેટલીક મુદતસુધી તેમની પાશે રહેઆ પછે, તેવનથી છુટા પડી પોતાનો રોજગાર ચલાવેઓ તે છતાંબી આ ભોલા માલેકને હઇઆતીની છેલ્લી ઘડીસુધી તેવન મોટું માન આપતા હતા.

આ ગરહસથની કારકીરદીમા તેવનથી કીરતી ભરેઆં કાંમો તો કાંઇજ નીપજેલાં જણાયાં નથી, પણ એક અભણ પુરૂશે જીગરની ઉલટ લઇને રચેલાં રોજગારની મારફતે ગરીબાઇમાથી સુખવાશી હાલત જે જોઇ, તેની શેહજ ઇઆદી નોધી લીધીછે. આ શેઠના ભોલાપણાની રમુજી વાતો જે ઘણીક સાંભલવામા આવીચ તે માહેલી બે બાંબદો હીંઆં ટાંકી દેખાડીએછે કે, જારે ચીનાઓ પાશેથી ખરીદેલો જેબી માલ પોતે તોલાવી લીએ, તારે તેનું બારદાંણ વજનમા ભારી વલાવવું જોઇએ તેને ઠેકાંણે તેઓ રમુજ ખાતર તેનાને ઓછું કેહ, તો તેથાનેબી ઓછું કરાવાની પોતે ઘણીજ ચીકજીક કરે; પણ તે વીશેનો ખોલાશો પોતાના મેતાથી હાંશેલ થાએ તારે વાતને સહમજમાં ઉતારીને તેમના કહેઆ મુજબ ચાલે. હાવી ભાંજગડો જોકે બીચારાની ભોલાઇને લીધે ઘણી વખતે ઉઠેઆ કીધી, પણ તે વખતના સતવાદી ચીના વપારીઓબી પોતાને રમુજ મેલવેઆ સીવાએ બીજી કોઇ રીતની ભુલથાપ તેમને આપતાજ નોહતા. બીજી વાત હેવી જણાઇચ કે એક વખતે ચીનથી મુંબઇ આવતાં મારગમા સીંગાપોરનુ બંદર કીધું, તાંહાં પોતાની સાથેના બીજા ઉતારૂઓ સહીત તેવનબી કીનારે ઉતરેઆ; અને તે વખતે વાંહાન માહેલો કેટલોક માલ તેહવે ઠેકાંણે વેચવાનો જે સીરેસતો હતો, તે મુજબ થોડોક માલ સાથેના ઉતારૂઓ માહેલા કોઇએ એકના દોહોડા થતા સહમજાવેઆ ઉપરથી ડાલરના ૧॥ રૂપીઆને ભાવે વેચવાનુ સાટું કીધું; અને ખરીદનારા સખશે રમુજ ખાતર હેવુંબી કહેઉં કે, આટલા ટુક મારગમા એકના દોહડા થાએચ માટે બધો માલ હીંઆજ વેચી કાહડીને તેને બદલે મુંબઇ બરનો માલ લઇ જાવો કે તાંહાંબી તમો તેટલોજ નફો મેલવશો. આ વાત પોતાના ભોલાં મનમા ઉતરેઆથી વાંહાંણના કપતાન પાશે તેવણ ગયા, અને પટાવીને પોતાના હસાબનો માલ હવાલે લેવા માંગેઓ; પણ કપતાંને જારે એકના દોહડા થવાનો હીસાબ કોલીની રીતે તેનાને સહમજાવી કહેઓ તારે પોતોની ભુલ જોઇ, અને તે વાતનીબી તાંહાં ઘણી હસાહસ થાઇ હતી; અને તેમા પણ સારાં ભાએગે રમુજ સીવાએ કોઇએ તેણાની સાથે દગો કીધોજ નોહતો.

હાવી ભોલાઇ અસતાં પોતાનો મોહભો-ઘણા માનથી તેનાઓ જાલવી રાખતા હતા, અને તેના પરતાપથી સારી સારી આસાંમીઓ સાથે પોતે જે મીતરાચારી મેલવેલી હતી, તેમા મુખીએ કરી પોતાનાજ જેટલી વએવાલા બુજોરગોની મંડલીમા તેવનને સમાયા વીશેની ઇઆદી મુગાના દાદાભાઇની હકાએત અંદરથી વાંચનારા સાહેબોને જણાઇ આવશે.

આ શેઠની અઓલાદથી ચાર દીકરાઓ હસતી પાંમેઆ હતા, તે માહેલા એદલજી નામના નાધલા દીકરાતો બાલવઅેમાજ મરણ પાંમેલા માલુમ પડેઆછે; અને તરીજા ડોસાભાઈ તો દુબાસના કામમાજ પરંથમ સંતોશ પાંમતા હતા; પણ વડા નવરોજજી તથા બીજા જમશેદજી જે ગુજરાતી નાસુ થાસુ લખ્ખવે બશ બાહોસ હતા, તેઓને પોતાના ચાલતા વખ્ખતમા પાશે રાખેઆ કરતાં મરહુમ વાડીઆજી શેઠ બરશેદજી ફરાંમજીને તાંહાં મેતાગીરીના કામ ઉપર શોંફી દીધા હતા; જેઓ વીશે એવું બોલાએચ કે તે બેહુ ભાઇઓ ઈ० સને ૧૮૨૪ મા ચાકરી છોડીને અપસના પંતીઆલા પણામા બોહોલો રોજગાર કરવા લાગા.

પોતાના બે દીકરાઓને વેપારી વેસમા આવેલા જોયાથી, ખુશી ઉપજાવતા આ ભોલા ડોલાખાઉબી જઈફીએ પોંહચેઆને લીધે ઉપલાં વરસથી મુંબઇમાજ રહેઆ, અને તરીજા દીકરાને દુબાસના ધંધામાથી કાહડી તેમના બે ભાઈઓના આસરા હેઠલ જે શોંફી આપેઆ, તે ડોસાભાઈએબી ઈ० સને ૧૮૨૫ થી ચીન તરફ જવા માડઉં.

ડોલાખાઉના બે દીકરાઓનો બોહોલો વેપાર લગભગ તરણેક વરસ ચાલેઓ, તેટલાં તેઓના ભાએગ માંઠી હાલત પર આવેલાં એવાં માલુમ પડેઆં કે, એક તરફ આ જઈફ ડોલાખાઉએ ચાર દીવસના તાપની માંદગી ભોગવીને રોજ ૧૯ મો માહ ૧૨ મો શેહનશાહી સાલે ૧૧૯૬ ય० એ ૭૫ વરસની ઉપર ૯ મહીના ને ૩ દાહાડાની વએમા તેવણ મુંબઇ ખાતે મરણ પાંમેઆ, અને બીજી તરફ તેમના બે બેટાઓ ચીન ખાતે દેનદારીના દબાણમા આવેઆથી પોતાનો વેપાર બંધ કરી બેઠા; અને દેવું અદા નથઈ સખેઆને લીધે કેટલીક મુદત સુધી ચીનમા બેકાર પડી રહેઆ પછે માંગનારાઓની મનજુરીએત મેલવી તેઓ એકેકની પુઠે તાંહાંથી નીકલી મુંબઈમા આવી રહેઆ, પણ તે દાહાડા પછે બીચારાઓએ સારી હાલત પાછી જોઇજ નોહતી.

એવનના તરીજા દીકરા ડોસાભાઈ,* જેવન પોતીકા બેહુ ભાઇઓની ચાકરીમાથી બેકાર થઇ પડેઆ, તે ઉપર આપણી વસતીના માહ ધરમી મરહુમ શેઠ મોતીસાહ, અને શેઠ અંમરચંદ ખીમચંદ દમણીએ દયા દેખાડેઆથી તે સાહેબોનું તથા બીજા વેપારીઓ પાશેથી આડતનું સારું કાંમ મલવા માંડઉં; જે લઈને ઈ० સને ૧૮૨૮ થી સવતંતર પણે પોતે ચીન જવા લાગા. આ ગરહસથ ઈ० સને ૧૮૫૨ મા જારે છેલી ખેપ પુરી કરીને મુંબઇ આવી બેઠા, તારે તાંહાં તુલીકના ૨૪ વરસની મુદતે તેનાની અઢારેક સફર થએલી ગણાઈ હતી. એવનની સાથે આ નોધ લેનારે વાણોતરીમા રહીને ઈ० સને ૧૮૩૭ થી તે તરફ જવા માંડઉં, તારથી તે ૧૮૪૯ સુધી બાર વરસ હંશીખુશીથી જે ગુજારેઆં, તેની ઈઆદગારીમા આ ભોલાં કુટંબનો ટુક હએવાલ હીંઆં નોધી

* આ ગરહસથને ચીનાલોકો "ચાઉઙુંગચાઇ" (ઈઆને ભોલા શેઠના દીકરા)ને નામે પેહલાં બોલાવતા હતા, પણ તે પછે તેનાઓબી બાપના જેવાજ ઓલીઆ દેખાયા ઉપરથી "ફુસાદ" નામના એક દેવતાના એલકાબથી ઓલખાવા લાગા. નો० લે०

ફકીરાભાઈજીનાવડવાતથાવશીલાનીવંશાવલી.

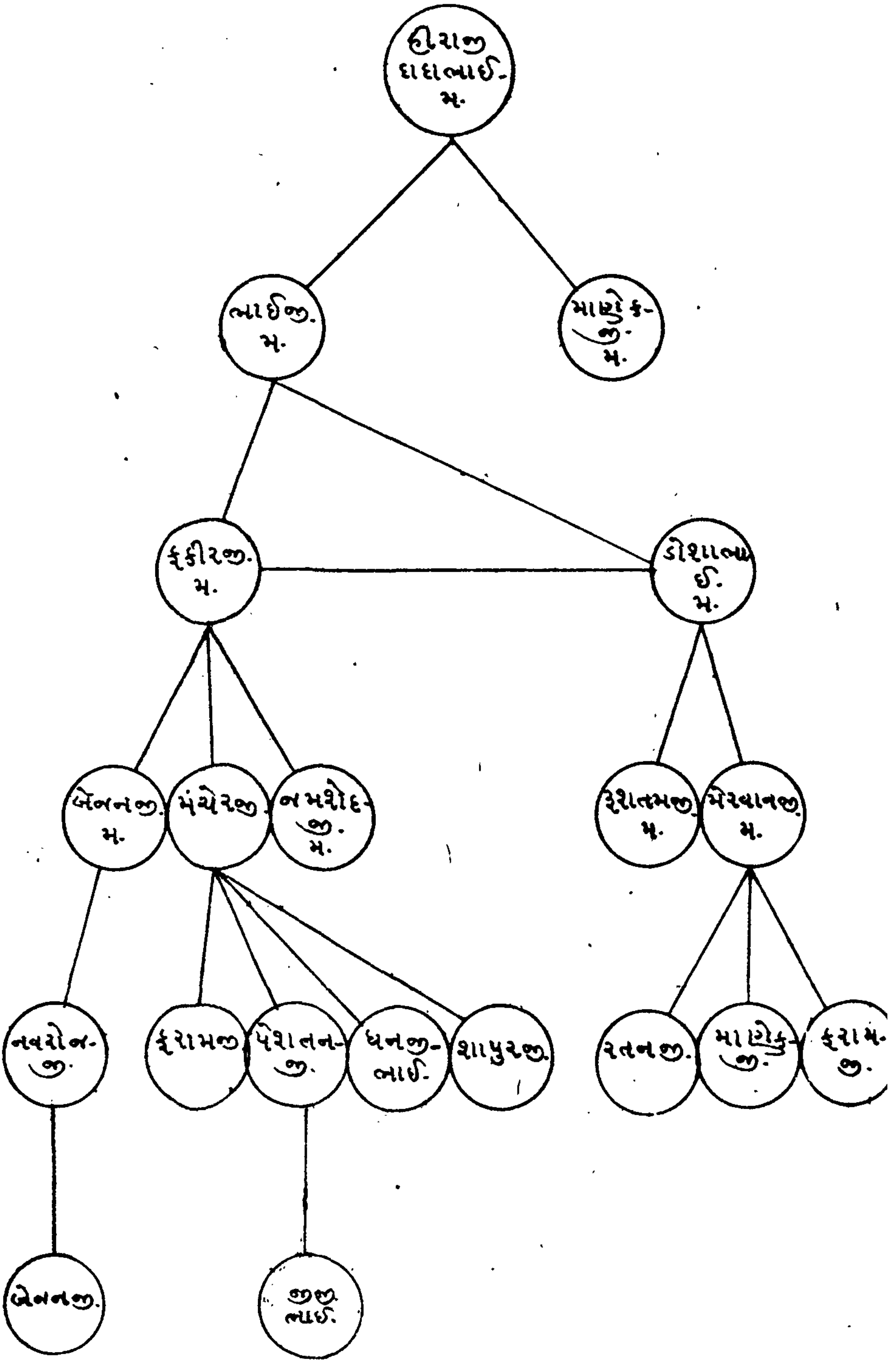

લેવાની ખરી ફરજ અદા કરતાં આટલીજ દલગીરી ઉપજાવીએચ કે હમારા પુરાંના દોસત શેઠ ડોસાભાઈ લગભગ ૭૦ વરસની જઈફીએ પોંહચેઆ પછે, સરીરની નાતવાંનીને લીધે કેટલુંક થયું બીમારી ભોગવતા જે માલુમ પડછે, તેના સંભાલ માટે પરમેસવરની પરારથના કરીએચ કે, તે ફીરતાર તેમની જીંદેગીના બાકી દીવશો સુધી સુખ ચેનમા તેનાને અરાંમ પમાંડે.

આ ખાનદાનના એક નબીરા મી० હોરમજજી પેસતનજી (ઉરફે બેનેટના), અંગરેજી વીદેઆ અતરે હાંસલ કરી રહેઆ પછે, નેયાયખાતાં સંબંધી કાએદાની કેળવણી પાંમવા માટે છેક વેલાત સુધી ગયા હતા. જાંહાં પોતાની રૂડી ધારણા પારઉતારેઆથી સંતા ભરેલી સનદ મેલવી લઈ હીંઆં આવેઆ, અને તેની ખુબીથી આપણી હાઈ કોરટની અંદર એકાદ નેયાયાધીસની હજુરમાં ઈ० સને ૧૮૭૧ ના આગસટની ૧૦ મી તારીખે ધારા પરમાણે સપત લઇને તે દીનથી બારીસટરનો માન ભરેલો ધંધો જે ચલાવવા લાગા, તેથી પોતાના કુટુંબીઓની વચે તેનાએ સારો પરકાસ દીપાવી દેખાડઓછે. પોતાનો ધંધો બાહેરના દેશો તરફ ફએલસ પાડવાની મતલબથી, મી० હોરમજજી, ૧૮૭૩ ના મેની ૫ મી તારીખે ઉપડલી મેલબોટમા સવાર થઈ ચીન ખાતે ગયા હતા, પણ તાંહાંની અંગરેજી અદાલતોમાં કાંમ મલવાની કાંઈજ ઊમેદ નહીં જણાયા ઉપરથી ચારેક મહીના થોભેઆ પછે, તાંહાંથી તેજ શાળના અકટોબરમા આસટરેલીઆ તરફ રવાંણે થએલા માલુમ પડઆછે.

શેઠ ફકીરા ભાઈજીનું ભવીસીઅકાલ.

સુરત શેહેરની સલતનતના સુમારી ગાંમમા રેહનારા હીરાજી દાદાભાઇને તાંહાં બે દીકરાઓ હતા, તે માહેલા ભાઈજી નામના વડા ય० ૧૧૨૪ ને સુમારે જનમ પાંમેઆ પછે વીશેક વરસના થયાં, તારે પોતાની રોજી શોધવા સારૂં આ ટાપુ તરફ ૧૧૪૪ ની સાલમા આવેઆ. પોતાની ગુંજાસ મુજબ ગાંમમાથી થોડીક ભેંશો વેચાતી લઈને લસકરી અમલદારોને તે માહેલું શોહજું દુધ પોંહચતું પાડવાનો ધંધો તેનાએ સરૂ કીધો; અને તેટલા માટે અરજ ગુજારેઆથી તે વખતની સરકારે પાલવા તરફના મેદાંનમા એક જગેઆ આપી તાંહાં નાહનું જેવું જુફડું બાંધીને સંતોસથી રહેઆ હતા.

પાલવા પરની અસલી ગીચ વસતી જારે બધી નીકલી ગયાથી લસકરી અમલદારો કોલાબે જઇ રહેઆ, તારે તેઓની સાથે શેઠ ભાઈજીને પણ પોતાનું રેહઠાણ બદલવાની ફરજ પડી; અને લસકરી છાંવણીની પડોસમા જે જગા મલી તાંહાં નાહનકડું ઘેર બાંધી જાયુકના રેહવાશી થયા.

દુધની કમાનીમાથી પોતે જારે સુખવાશી હાલતપર આવતા દેખાયા, તારે પોતાના જેવા કોઈ ગરીબ પારસીની દીકરી સાથે લગણ કીધાં; અને

તેના સંબંધથી બે બેટાઓની વસતી થએલી જોઈ ઘણાજ સંતોસ પાંમવા લાગા. એઓમા વડાનું નામતો મથાલે જણાવેલુંજછે, અને નાધલાનું ડોસાબાઇ રાખેલું હતું.

ભાઈજીનો ધંધો જોકે ઘણોજ સાધારણ હતો, પણ તેમના ઘરાકોમા એટલો તો પરમાણીક પણે વખણાતો રહેઓ કે, દરેક અમલદારો એકેકથી સરસ ચાહ તેવન તથા તેમના બે બાલક બેટાઓ ઉપર બતલાવવા લાગા; અને તેથી કરી આખા કોલાબાની વસતીમા સરવેના માનીતા મીતર થઇ રહેઆ પછે જઇફ ઉમરમા ગુજરી ગએલા કેહવાએછે, પણ તેના સનેની સનદ કોઇ પાશે સચવાએલી સાંભલી નથી.

બાપના વગથી શેઠ ફકીરા તથા તેમના ભાઈ લસકરી મોટા અમલદારોને તાંહાં કેહચ કે, કોચમેન પણામા રહીને આબરૂથી ગુજરાંન ચલાવતા હતા, તેમા નાધલા ભાઈએ તો પોતાનો બધો જનમારો તેજ ધંધામા પુરો કીધેલો કેહવાએછે, પણ આ ભાએગસાલી ફકીરાનું બવીશીઅકાલ જારે ઉંચી કલાપર ચહડવા માડેલું, તારે કોચમેનનો ધંધો છોડીને બંધારી ઘોડાઓ વેચવાની દલાલીનો વહીવટ ઇ૦ સને ૧૮૨૨ ના ડીજેમબરની ૯ મી તારીખથી સરૂ કીધો; અને તે કારણ માટે જુના સુનાપોરની ગલી માહેલો મરહુમ દાદા મોદીનો તબેલો ભાડે રાખેઓ હતો.

આ બાબેની ખબર અરબસતાનથી ઘોડા આણનારા અરબોમા ફેલાયાથી તેઓ માહેલા થોડાક જણાઓએ પોતાના ઘોડાઓ વેચવાનું કાંમ શેઠ ફકીરાને જારે શોંપેલું, તારે ઉપલા તબેલાની નાહની જગેઆ તેનાએ છોડીને ચરણી વાડીના રસતાપર શેઠ બાનદાનના નબીરાઓ હસતકનું મોટું મકાન ઇ૦ સને ૧૮૨૩ મા ભાડે લીધું;* અને તે દાહાડાથી તેવનનુ પરીવાર એજ ઠેકાંણે હજી સુધી પોતીકા વડવાઓએ રચેલો રોજગાર હાથ જાહાલી બેઠેલું જોવામા આવેછે.

ગરીબ માબાપને પેટે અવતરેલા આ ફકીરા શેઠની કમાલીએત એટલીજ સાંભલવામા આવીછે કે, તેનાએ જાતી મેહનતથી અરબ વછીઆતોની શેવા જે પરમાણીક પણું સાચવી બજાવેઆ કીધી; તેથી તેવનને તાંહાં ઘોડાઓની આવદાણી એટલીતો થવા માડી કે, દર મોસમે તેમના તબેલાનું મસ મોટું મકાન ભરપુર રેહેલું; અને જણાવરોના વકરાબી જેમ શીકાર ઉપજેઆ, તેમ તેના માલેકોની મમતા પોતા ઉપર ખેંચતા રહેઆ. આ શેઠ જારે ૬૦ વર-

---

* આપણી ટાપુ તરફ તથા દેશાવર ખાતેના મોટમોટા અંગરેજ અંમલદારોમા પરખેઆત થાઈ ગએલો અરબ સોદાગર હાજી અબદુલ વાહાબ પણ આ ગરહસથના ગુજરેઆની પાંચેક વરસ આગમજથી તેવણના એક બેરખાહ વછીઆત તરીકે જે બંધાઈ રહેઓ હતો, તેની મોહબત હીજરી સને ૧૨૮૭ના સફર મહીનાની ૧૦ મી તારીખે તે મરણ પાંમેઓ તારે તેમના પરીવારો વચેથી છુટી પડી હતી. નો૦ લે૦

સની ભરતીમા આવીને રોજ ૨૪ મો માહ ૧૧ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૧૦ ય૦ એ ગુજરેઆ, તારે તેમની પીઠથી જનમ પાંમેલાં તરણ બેટાઓ અને તેટલીજ બેટીઓ મલી છ ફરજંદો ઉપરાંત તેઓ માહેલાં કોઇકોને તાંહાં થએલાં છઇઆંઓબી હઈઆત હતાં.

શેઠ બેજનજી ફકીરજી.

મરહુમ ફકીરાના તબેલાનો વહીવટ ફતેહમંદી સાથે ફેલાવનારા તેમના આ વડા બેટા, રોજ ૧૦ મો માહ ૯ મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૭૯ ય૦ એ જનમ પાંમેઆ હતા. આ ગરહસથ બચગીથીજ ચંચલાઇ પકડતા રહેઆને લીધે, પંદર વરસના થયા તેટલાંમા બાપીકા ધંધા ઉપર ખંતીપણે ધેઆણ આપતા રહેઆ; એટલુંજ નહી પણ અરબ વછીઆત ઉપરાંત સઘલા વરગના અંગરેજ અંમલદારો તથા વેપારીઓ વચે પરમાણીક પણુ બતલાવીને તે બધાઓનો વીસવાસ એટલોતો મેલવી લીધો હતો કે, તેમના ભરોસાપર જેબી ઘોડાઓ વેચાએ તથા ખરીદાએ, તે શોદામા સરવે સખશોને સરખી આંખે જોઇને, પોતીકા તબેલાની કીરતી મુંબઈ ઉપરાંત બાહેરના બીજાં દેશાવરો સુધી તેનાએ આસકાર કીધી હતી; અને તેટલી લાએકાતથી તે તરફના ઘણા ઘરાકોબી તેનાએ હાથ કરી લીધાં હતાં.

બાપના મરણ સુધીતો તે તબેલો તેમનેજ નામે ચાલતો હતો; મગર તે પછેનો વહીવટ આ ગરહસથે પોતીકાં નામપર કરી લીધો, અને તેમની કજા બાદ તેવનના એક પુરા દીકરા નવરોજજી (જેનો જનમ રોજ ૯ મો માહ ૨ જો શેહનસાહી સાલે ૧૨૦૯ ય૦ એ થએલો જે જણાયોચ તે હસાબે તેવન હવડાં ૩૪ વરસની વએ પસાર કરી ચુકેલા કેહવાએછે) ને સપુરદ થયો, તે છતાંબી ફકીરાના તબેલાનું અસલી નામ જાહેરાંતમા તાલુકો રાખતું હજી સુધી ફરાંમોસ પાંમેલુંજ નથી.

મથાલે જણાવેલા માનવંતા મીતર જેમ પોતીકા ધંધાને સર સરવેમા પેઆરા હતા, તેમજ બેસ કબીલા ઉપરાંત દોસત આસનાઓ સાથેબી તેનાએ ઘણીજ મીલનસારી ભરેલી મોહબત જોડેલી હતી; અને વચન ઉપર એટલીતો સચાઈ સાંધેલી જણાઇછે કે, જે સખશેબી તેમની સાથે કાંમ પાડેલું હશે, તેના મોહમાંથી વખાણ સીવાએ બીજો કોઇબી સબદ સંભલાશેજ નહીં. હાવા બોહલા વહીવટ છતાં એવનની આટલી ખુબી તો પરકાસતીજ દેખાઈચ કે, કોઈબી વછીઆત સાથે વાદવીવાદ, તથા ઘરાકો વચે ગેર સહમજુતીનો સબબ તેનાએ કોઈવારબી આપેઓજ નોહતો; માટે હાવો સદગુણી સખસ જો આ સફરાઠી પર લાંમબો વખતવેર જીવતો રેહતે તો પરજા તરફની પરીતીબી તેવણ આસાંનીથી ખેંચી લેતે, પણ અફશોસછે જંમરાની જાલમી ચુંગાલ ઉપર કે, તેવાની જીંદગી, જઇફીએ પુગાડઆ આગમજ માતરે પચાસ વર-

સની વચ્ચે પુરી કારાવેઆ* વીના જે ખતમ કીધી, તેના વીજોગથી રોજ ૭ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૨૯ ય૦ એ ફકીરાના બેજનજી પોતાના ઓહધ વછીઆતો, ઘરાકો, પરીવારો તથા મીતરોથી જુદા પડી ચંદરોકાલની પવીતર દુણીઆ તરફ ચાલી ગયા.

મુંબઈવાલા શેઠ ભીખા મેહરજીનું મંડાંણ.

સુરતની અસલી મુગલાઈ સલતનંતને તાબેના ઉંમરા ગાંમમા, શેઠ મેહરજી† જીવનજી રહીને, તાંહાં પટેલાઈનો અમલ ચલાવતા હતા. એ ગરહસથને ઘેરે સાત દીકરાઓ જે જનમ પાંમેલા જણાયાય, તે માહેલા છેલ્લા તરણોની હકીકત તો અજવાલે આવી નથી; મગર ચાર ભાઈઓ (જેમા ભીખા મેહરજી, નવરોજજી મેહરજી, દોલી મેહરજી અને હીરજી મેહરજી)ની થોડીક પીછાંણ આપણી ટાપુપર પંથરાઈ રહેલી માલુમ પડેછે.

આપણા આ ભીખા મેહરજી તેમના સવદેશાની અંદર ય૦ ૧૧૨૪ મા જનમ પામેઆ પછે, વીસેક વરસના થયા તારે આ ટાપુ સાથે પોતાનુ નશીબ ચોંટાડવા માટે ય૦ ૧૧૪૪ મા આવેલા કેહવાએ છે. એ વખતપર પારશી કોમના અકાબર શેઠ ફરાંમજી નોશરવાનજી પટેલના બપાવા શેઠ દાદાભાઈ ગાંમડીઆ જે મોટા વેપારમા વખણાએલા હતા, તેનાને તાંહાં ગોદાંઉણ કીપરની ચાકરી મેલવી રહેઆ હતા. દુકાંણદારીના કામનો અનુભવ મેળવી લીધામા ઘણા ચાલાક જણાયાથી કેહચકે, થોડુંક સુધી માલેકની સંગાથે પંવીઆલું જોડઉં; પણ તેપછે તાંહાંથી તદન છુટા પડી પોતાને નામનો વેપાર ચલાવી સરવેમા પરએઆત થઈ પડેઆ હતા.

ઉપર જણાવેલા એવણના તરણ ભાઈઓ તેવણની સંગાથે સાંમઠા, અથવા એકેકની પુઠે અલાહેધા આવેઆ તે વીશે મુકરર માલુમ પડતું નથી; પણ આટલી વાતતો ચોકસજ છે કે, પોતાનો વેપાર ખોહોલા વીસતારમા ફેલાયો તારે તેનો લાભ આપવાના હેતુથી તેઓનેબી કાંમની અંદર સામેલ રાખીને સલાહસંપજથી ઘણા વરસો સુધી રહેઆ હતા.

શેઠ ભીખા મેહરજીની સઘલી કીસમના અંગરેજી સાંમાનની દુકાણ મેડોસ સ્ત્રીટ નામના મોહલાની પુરવદશા પર આવેલી ટાંમરીન લેન નામની ગલી આગલથી તે હંમમ સ્ત્રીટ નામના મોહલા સુધીના ચોરસ ભાગમા જેટલી હવેલીઓ હવડાં ઉભેલીછે, તાંહાં પોતાની મીલકત ઉપર મોટી જાહોજલાલી સ-

---

* જનમ તથા મરણ વચેનો મુકાબલો મેલવતાં ૪૯ વરસ, અને ૮ મહીનાની ઉપર તરણ દાહડા વહી ગએલા માલુમ પડેઆછે. નો૦ લે૦

† આ ગરહસથના બીજા બે ભાઈઓ નામે ભીમજી તથા રૂસતમજી હતા, પણ તેઓની હકીકત હસતીમા સચવાઈ રહેલી જણાતી નથી. નો૦ લે૦

ત્રીજા મેહેરજીના કુટંબીઓની વંશાવલી.

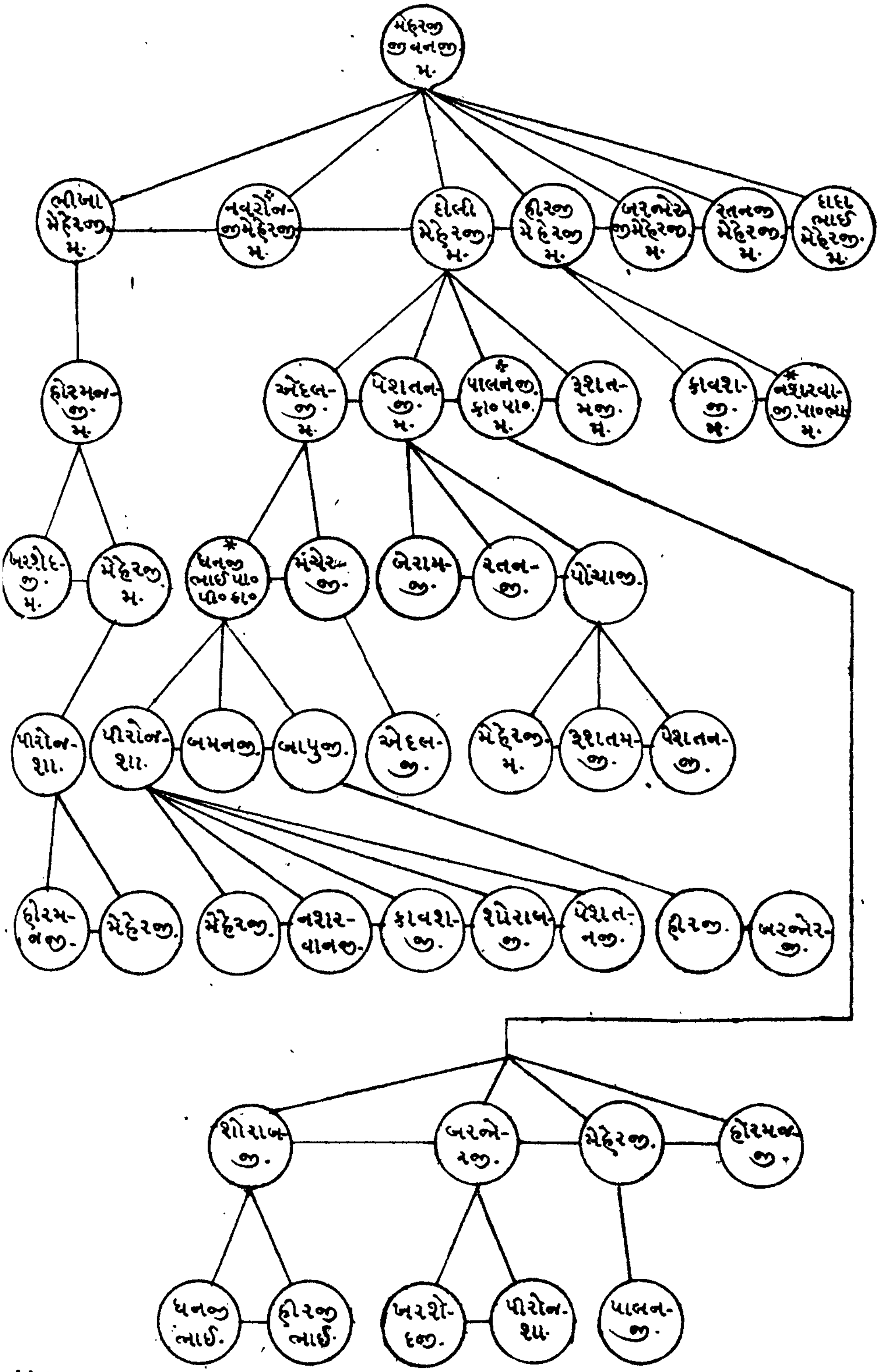

હીત ધીકતી હતી; અને તેવનની સંગાથે સાંમેલ રહેલા ભાઇઓ ઉપરાંત પોતાના દીકરા, ભતરીજાઓ, બેરીઓ તથા બાહેરના બીજાં ઘણાક આસામીઓ રોજીએ જે વલગેલા હતા, તેથી કરી તેમનુ નામ આ ટાપુમા ચોમેર મશાહુર થાએલું હતું.

એવું સંભલાએચ કે શેઠ ભીખા મેહરજી પાસે પુરાકળ પુંજી થઇ, તારે તેમના તરણ ભાઇઓ પોતપોતાની પાંતી પરમાણેના પઇસા ચુકાવી લઇ જુદા પડેઆ; અને દુકાણનો વહીવટ વડા ભાઇનિ ભવીસ ઉપર સોંફી દીધો. પંતીઆલાપણાનો હીસાબ નકી થયા પછે, શેઠ ભીખા મેહરજી ૫૦ વરસની વએ પોંહચી રોજ ૪ થો માહ ૩ જો કદીમી સાલે ૧૧૭૪ ય૦ એ હોરમજજી નામના એક દીકરાને હઇઆત મેલી મરણ પાંમેઆ; અને તેવનની પુઠે શેઠ નવરોજજી મેહરજી રોજ ૧૦ મો માહ ૩ જો કદીમી સાલે ૧૧૯૧ મા,* તથા શેઠ દોલી મેહરજી રોજ ૧૧ મો માહ ૧૦ મો કદીમી સાલે ૧૧૯૪ ય૦ એ ૭૦ વરસની વયમા ગુજરી ગએલા જણાયાછે; પણ શેઠ હીરજી મેહરજીના મરતીઉકની ઇઆદી માલુમ પડી નથી.

શેઠ હોરમજજી ભીખાજી મેહરજી.

આ ગરહસથનો જનમ જાંણવા મેલે મુંબઇ અંદર ય૦ ૧૧૫૫ મા થયો હતો. બાપની દુકાણમા ઘણા વરસો સુધી રગડાઇને કાંમકાજમા જે માહીતી મેલવી હતી, તેથી તેમના મરણ પછે તેજ દુકાણનો વહીવટ પોતાના નાંમપર કરી લઇ એવીતો બાહાદુરીથી ચલાવેઓ કે, તેમા ભવીશની મદદ જાંહાંસુધી મલેઆ કીધી તાંહાં તુલીક તો કાંમકાજની કીરતીને જેબ ભરી રાખી; અને તેટલી હીંમત ઉપરથી પોતાના દોસત આસનાઓમા બોનાપારટની અટકે તેવન બોલાવા લાગા. પણ જમાનો તેવન સાથે જાથુક પાએદાર ન રહેઆને લીધે, ફરાંનસના ઉપલા નામવાલા પદભરાત શાહનશાહનીજ પેઠે અસત પાંમતાં ય૦ ૧૧૯૬ મા ચાલતો વેહવાર બંધ પાડીને બેકાર હાલતમા તેનાને ઘણા વરસો સુધી બેસવું પડઉં હતું. આ શેઠ પાસે બાપીકી ઉપરાંત પોતે મેલવેલી બીશીઆર મીલકતો આ ટાપુપર જે ઉમેલી હતી, તે કરજમા તણાઇને અંતે પારકે હાથ જઇ પડી; અને તેની ગમીમા નવેક વરસ એકાંત ગુજારીને ૫૦ વરસની વયમા ય૦ ૧૨૦૫ ના કદીમી ૨ જા મહીનાને ૧૨ મે રોજે બેહસત-

---

* આ ગરહસથને ઘેરે નર વારેશનુ કોઇજ ફરજંદ ન હોવાને લીધે તેમના ભતરીજા શેઠ પાલનજી દોરાબજી મેહરજી (નામના) પાલક થયા હતા; પણ તેમની દોલત પોતાની એક પુરી દીકરી નવાજબાઇને જે સપુરદ કીધેલી હતી, તે તેનીના મરણ પાંમેઆથી તેનીના ભરથાર જાંગીર બેરાંમજી ગાંમડીઆને હાથ ચહડેઆ પછે તેનાને તાંહાં બીજી બાએડીને પેટથી અવતરેલાં ફરજંદોને હાથ ગએલી કેહવાએછે. નો૦ લે૦

નસીન થયા પછે, તેમની પુઠે બે દીકરાઓના મરણથી ભીખા મેહરજીના ફકત નામનીજ હસતી દેખાડનારા વંશાવલીની ટીપમા એકેકથી ઉતરતા માતરે બે નબીરાઓ શીવાએ હવડાં બીજું કાંઈજ બાકી રહેલું જણાતું નથી.

શેઠ ખરશેદજી હોરમજજી.

ભીખા મેહરજીના નબીરાઓમા આ વડાનો જનમ યઃ ૧૧૭૭ મા થએલો અટકલવામા આવેઓછે. આ ગરહસથ ઉતંમ કુલની અઓલાદથી જીંદગીને હસતીમાં આવ્યા પછે, ઉધરીને મોટા થતાંજ વીદેઆનો અભેઆસ કરવા માટે જે જે મુકતબોમા જઈ મશગુલ રહેઆ, તેમા ગુજરાતી, અંગરેજી અને ફારશી ભાશાનું સારૂં ગ્નાન મેલવેલું માલુમ પડેછે; અને તેટલાંજ કઉઅતથી તેમના ડાહાપણમાં કાંઈજ ખાંમી જોવા તથા જાંણવામા આવીજ નોહતી. આ શેઠનો મીજાજ જેમ મયાળુ તેમજ સવભાવમા તેવન શેઆંણપતથી સમપુરણ, દેખાવે સાદે દેલ, અને નમનતાઈમા નેક પુરસ હતા; એટલુંજ નહીં પણ તેવણમા એક બીજી ખુબી એટલી વીશેસ સમાએલી સંભલાઈચ કે, સંસારનો દરદી કોઈબી સખસ તેમની પાશે આવે તો, તેના ઈલાજ માટે પોતાથી બનતી કોશેસમાં હરગેજ ભુલતાબી નોહતા; અને તેથી કરી આ ટાપુમા બીજા ગરહસથોની પેઠે એક ગુણવંતા મીતરમા ગણાએલા હતા. આ શેઠથી બનેઊં તેમ અનેક તરેહના રોજગારની અંદર પોતાના અવકાસને રોકેઆ કીધો. ઈ૦ સને ૧૮૩૪ મા ચીન સુધીબી એકવાર જઈ આવેઆ, અને તેપછે મુંબઈમા એક અંગરેજ સાથે પંતીઆણું જોડીને મી૦ બલાકવેલ ખરશેદજીની કુંપણીને નામે હકસાઈ દાખલ આડતની તથા લીલાંઉખાનાની દુકાણબી મોટા પાયાપર થોડુંક સુધી સારી રવેશે રચાવી મેલી હતી, પણ બાઓગની મદદ તેણાને કોઈ વાતમા મનમાંગતી મલી શકીજ નહીં. મુંબઈ સમાચારનું છાપાખાનું જે પોતાના ભાઈની શાસમા લીધેલું હતું, તેમાથી નીકલતાં વરતમાન પતરના એક સુધા અધીપતી તરીકેનો ઓહદો જે પાછલથી ચલાવેઓ, તેમાબી કાબેલીએતનું કઉઅત વાપડી સારૂં માન જારે મેલવવા લાગા તારે સરીરમા માંદગી હેવીતો પેવસ થઈ કે તેની બેકરારીમા થોડા દીવસ બેજાર પાંમી રોજ ૧૧ મે માહ ૭ મે કદીમી શાલે ૧૨૩૪ ય૦ એ આ વગર ભરોસાની, અને બોટી મયાવાલી દુનીઆં અંદરથી પોતાની જીંદગીનો અસબાબ ઉઠાવી આકાસવાશી લોકોમા જઈ વશેઆ; અને તે વખતે તેણાની ઉંમર માતરે ૩૭ વરસની જાંણવામા આવી હતી.

શેઠ મેહરજી હોરમજજી.

મરહુમ શેઠ હોરમજજીના બે માહેલા આ નાથલા દીકરા ઉપલું નામ લઈને ય૦ ૧૧૮૦ ના કદીમી ૪ થા મહીનાને ૧૩ મે રોજે જનમ પાંમેલા જણાયાછે. બાપની જાહોજલાલી વખતે ઉછરીને જવાંનીના બાહરપર આવતાંને વારજ ચંચલ જેહનથી તેવણુ અનેક કીસમની વીદેઆ હાંશેલ કરવા લાગા; અને તેની અંદર ઘણાક વરસો વેર રોકાઈ રહેઆથી ગુજરાતી, અંગરેજી, પોરટુગીસ, લાટીન, ફારશી વીગેરેની ભાશાઓનું પુખત ગ્નાન મેલવી લીધું હતું. અંગરેજી વીદેઆમા નેયાયસાસતર તથા તવારીખને લગતી મોટી માહીતી મેલવેઆ ઉપરથી આપણી ટાપુ ખાતે મી૦ જેમસ પાટચ નામનો એક પરખેઆત વકીલ હતો, તેની આફીસ ખાતે આ ગરહસથે ય૦ ૧૨૦૦ ને સુમારે વહીવટદારની નોકરી મેલવી લીધી; અને તાંહાં મુકદમા લાવનારા ઘરાકોનુ કાંમ પોતાની કાબેલીએતના કઉઆતથી હેવું તો સંભાલવા લાગા કે, તેથી કરી આખી આફીસ ઉપર તેણાનીજ સતા ઉસતવાર થઇ, એટલુંજ નહીં પણ તેમની રૂડી કોશેસનો આવાજ ચોમેર ફેલાયાથી મી૦ પાટચના ઘરમા અગાઉ કરતાં મુબલક ઘરાકીખી વધી પડી હતી. મુંબઈ સમાચાર નામનું પુરાણું છાપખાંનું તેના આગલા માલેક મરહુમ મોબેદ ફરદુનજી મરજબાનજીના દેવાંમાં ય૦ ૧૨૦૨ ની શરૂઆત શાલે હરરાજ થઇ વેચાએલું, તારે આ ગરહસથે પોતાના વડા ભાઈ ખરશેદજીની રાસમા તે ખરીદ કરી લઇને ઘણી મુદતસુધી જાલવી રાખેલું હતું; અને તે પછેનો વહીવટ તેમના બરખુરદાર બેટા મી૦ પીરોજશાહની માલેકીપણામા ઘણું વેર ચાલેઓ હતો. અંગરેજી કાંનુન પરમાણે કજીઆ લડવાના કાએદા સંબંધી મી૦ મેહરજીભાઇના ગ્નાનની કીરતી મુંબઇથી ફેલાતી છેક વરોડરાની ગાએકુઆરી સુધી જારે જઈ પોંહતી, તારે તે વખતપર તાંહાંનો દીવાંન વેનીરાંમ, અંગરેજ સરકારની સાથે વાંધો ઉઠેઆથી રાજીય ખટપટની મોટી મુશીબત ભરેલાં તોફાંની વાદલી વચે જે ફસેઓ હતો, તેનો ફેસલો કરી આપવાનો પકો બંદોબસત કરી તેની સાથે આ શેઠ ય૦ ૧૨૦૭ ની શાલમા મુકદમો લઇને ગવરનર જનરલની પાશે રજુ થવા સારૂં તેના એક વકીલ તરીકે કલકતે ગયા હતા; જાંહાં થોડુંક કાંમ ચલાવેલું, અને તેમા ફલદરૂપ પાંમવાની વકીખી થાઇ, તેટલાં બેહુના નશીબા ઉપર કુદરતથી હેવી કેહેર ઉતરી કે આ ગરહસથ ભગંદરના દરદની થોડા દીવસ બીમારી ભોગવેઆ પછે, રોજ ૩૦ મો માહ ૬ ઠો કદીમી સાલે ૧૨૦૮ ય૦ એ ૨૮ વરસની ઉપર બે મહીના ને ૧૮ દાહાડાપર આવેલી ભરજવાની બરબાદ કરી તે તરફ મરણ પાંમેઆથી દીલમા ધારેલી તેણાની નેક મોરાદ તેવણના દીલની અંદર રહી ગઈ.

શેઠ પાલનજી દોરાબજી, લકબે દોલી મેહરજીના.

મરહુમ બીખા મેહરજીના કુટુંબીઓના બીજા ઘણાક બેટાઓ આગલાં વરશો પર જનમ પામીને જે જીંનતવાસ થઈ ગયાચ, તેઓ માહેલા મથાલે જણાવેલા માતરે એકજ ગરહસથની થોડીક હકાએત હમારે હાથ આવેલી હીંઆં દાખલ કરીએછે.

આ શેઠનો જનમ તેવણુના મરણ ટાંકણે કેહવાએલી ઉંમર ઉપરથી ય૦ ૧૧૫૯ મા થએલો જણાયોછે. પરથમની ઉછલતી વએમા તો પોતાના પીતરાઇ ભાઇ શેઠ હોરમજજી બીખાજીની દુકાંણ અંદર રહીને વેપાર વણજનો સારો અનુભવ મેલવેઓ હતો; પણ તેપછે જારે ૨૮ વરસના થયા, તારે ય૦ ૧૧૮૭ મા પેહલવેહલા કલકતાની સફરે શીધારેઆ હતા.

સારાં બાએગે તે તરફ શા૦ રણછોડદાસ મનજી, શેઠ મેરવાંનજી લીમજી બીલીમોરીઆ, અને શેઠ કાવસજી ધનજી પાંઉવાલા સાથે તેવણને નીસબત સંધાઇ, તેથી તેઓના પંતીઆલાપણામા સચવાઈને વેપારને બોહોલા વીસતારપર ફેલાવી દીધો; અને અરસ પરસની સલાહ સંપજથી જાંહાંસુધી સરવે ભાગીઆઓ જોડાઈ રહેઆ, તાંહાંતુલીક વેપારીના મોટા વરગમા વખણાયા હતા.

કલકતે જઇ થરીથાંમ થયાને તરણેક વરસ વહી ગયાં, તારે ય૦ ૧૧૯૦ માં તાંહાંથીજ પરભારા ચીન તરફની સફરે પણ આ શેઠ સીધારેઆ હતા; અને થોડુંક સુધી તાંહાંનો લાભ પોતાના નસીબ સાથે સારી રવેશે સાંધી લીધા પછે, બાકી રહેલું તથા તે પછે જાથુક જણાઈ કાંમ સંભાલવા સારૂં એકાત આડતીઓ થેડવી તાંહાંથી પાછા ફરેઆ હતા. આ સાહેબોને તાંહાંના રોજગારનો ઉપીઓગ સાચવનારાં જે સફરી વાંહાંણો હતાં તેઓમા "અગણેસ રીઝોલીઉસન, સટાલકરટ, અને પરીણસ આલબરટ" મલી ચાર બારકશોના નામો જાંણવામા આવેઆંછે; અને વખત પોંહચતાં જેમ વેપારને ઓછો કરતા ગયા, તેમ તેઓને એકેકની પુઠે વેચી નાંખેઆં હતાં.

જારથી એવણે કલકતે જવાની સરૂઆત ચલાવી તારથી તાંહાં જાથુકનુ રેહઠાણ નહીં કરતાં દર જોગવાઇએ ઘેર તરફથી ફેરો મારવાની નેમ રાખી હતી; અને છેલ્લી બેપે ય૦ ૧૨૦૭ મા જઈને લગભગ પાંચ વરસ જે રહેઆ, તેટલી મુદતમા પેહડી ખાતેના પંતીઆલાપણામાથી પોતાનો હક તથા ફલિકો બીલકુલ કાહડી લઈને ય૦ ૧૨૧૨ મા મુંબઇ આવી બેઠા પછે કોઈબી દેશાવર તરફ તેવણ ગયા નોહતા.

પરદેશ ખાતાંના વહીવટમા પચીસ વરસ સુધી રોકાઇને જેટલી રંજ ખેંચી તેટલો તેમાથી ગંજ મેલવી લીધા પછે તેનો ઉપીયોગબી સાંતપણે રહીને આ શેઠ સારી રવેશે કરવા લાગા. હેવા વખતપર બાહેરકોટ તરફ રેહનારા જરથોસતીઓને સરઅવસરે વાપરવા વાસતે જાહેર મકાણની જારે જરૂરીઆત જણાઇ, અને જે બાબેનો સવાલ પોતાને થયો, તારે તે વાત સરંજાંમ પોંહચાડી આપવાના હેતુથી તે તરફ મરહુમ મંનચેરજી શેઠની અગીઆરીવાલા મોહોલાની

આલબ્લેશના ખાનદાનની વંશાવલી.

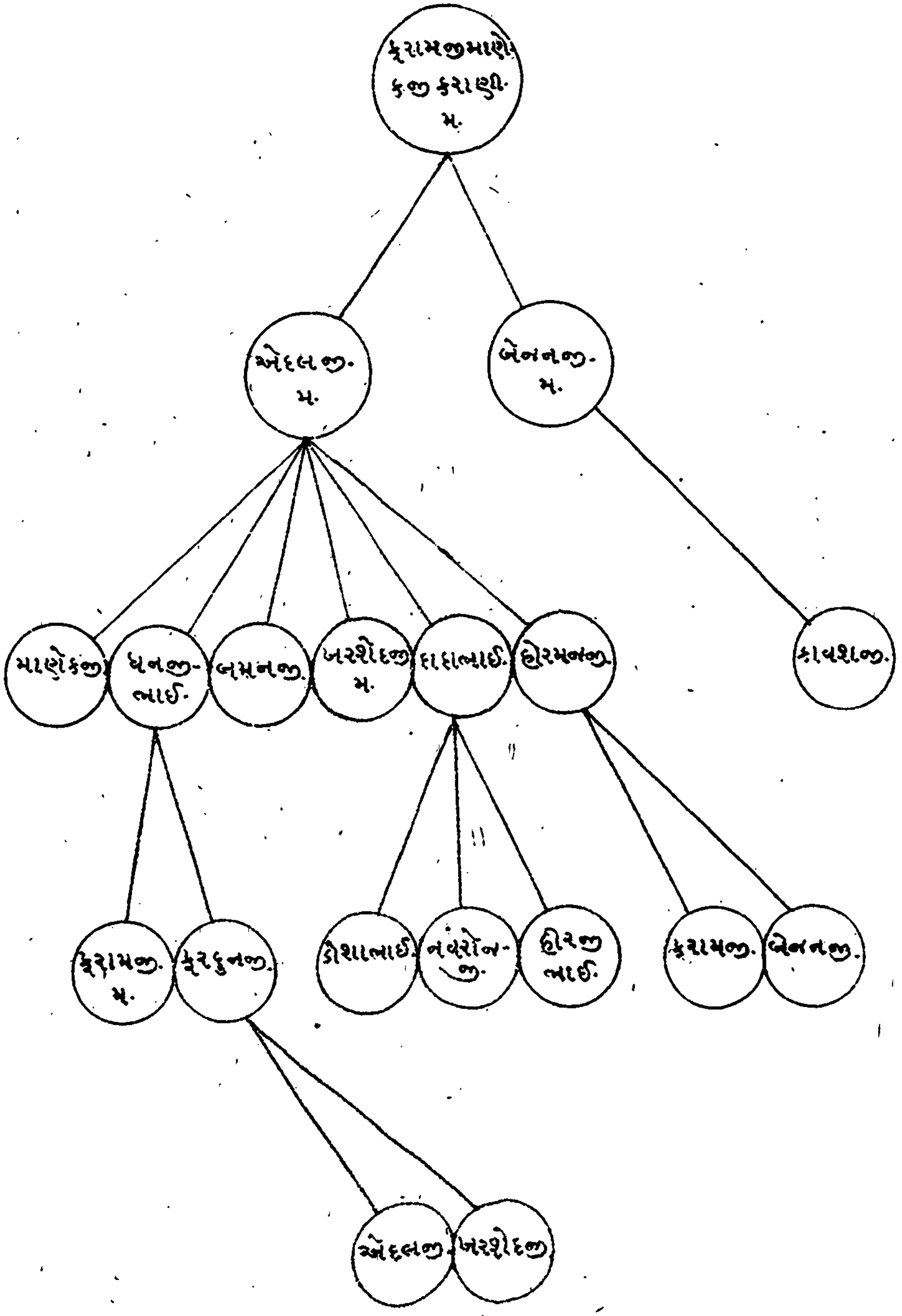

અંદર એક કોસાદ જગા ઊપર મજબુટ એમારત વગર ધીલે બંધાવા માડી; અને તે તઈઆર થઈ તારે રોજ ૧૧ મો માહ ૧૧મો કદીમી શાલે ૧૨૧૪ ય० એ મજહબના ફરમાન મુજબની ફીરીઆથી પોતીકા હમદીન ભાઈઓની સગવડ માટે તે મકાણને ધરંમ ખાતે જે ખોલ્લું મેલેઉંચ, તારથી તેની અંદર અણેક તરેહના ધરમનીમનો રૂડો ઉપીઓગ થતો રેહવાને હવડાં ૨૯ મું વરસ ચાલેછે. એ મકાણનું મુતવલીપણું આ શેઠની હઇઆતી તુલીક તેનાએ જાલવી રાખેઉં હતું, અને તે પછે તેમના સપુત દીકરાઓ પાશે સચવાઈ રહીને તેઓના હસતકથી જોઈતી મરાંમત, તથા અગતજોગ ખરચ લેતું સારી હાલતમાં જેમ ઉભેલુંછે, તેમજ તે ચંદરોકાળ સુધી નીભે તેહવો બંદોબસતખી તેજ સાહેબોએ કરી રાખેલો કેહવાએછે.

એ ઉપરાંત તેવણથી બીજી સખાવત જાહેરમા થએલી જણાઇ નથી; પણ ગુપત રીતે જે કાંઈ અપાયું હોએ તો તેટલી વીશેસ ખુબીને આ દુનીઆં અંદર પરકાસતી રાખતાં, દાલી મેહરજીના આ તરીજા દીકરા ૬૭ વરસની વએ પોંહચીને રોજ ૮ મો માહ ૧૨ મો કદીમી શાલે ૧૨૨૬ ય० એ બેહસતનશીન થયાછે.

શેઠ એદલજી ફરાંમજી કરાંણી, અથવા આલબલેસ.

આ ગુણવંતા ગરહસથના બાવા ફરાંમજી માણેકજી સુરતમા રેહતા હતા, તાંહાંથી ય० ૧૧૪૯ મા પેહલવેહલા મુંબઈ આવીને મરહુમ શેઠ માંકી સરાફને તાંહાં અને તેવણ ગુજરેઆ પછે તેમના દીકરા શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફ હસતકના એકાત ગાંમઠી બારકસની અંદર કરાંણીના કાંમની ચાકરી મેલવી રહેઆ ઉપરથી, મથાલે જણાવેલી પેહલીં અટક તેમના પરીવારોમા પંથરાએલી હજીસુધી સચવાઇછે; અને બીજી ઓલખ આ ગરહસથથી જે કેહવાતી આ-વીચ, તેની કેફીએત હેઠલના કોઇ ફકરાથી વાંચનારા સાહેબોને માલુમ પડશે.

કરાંણીની ચાકરીમાથી શેઠ ફરાંમજીએ, જોકે કાંઇબી દરવીય તો મેલ-વીઓજ નોહતો, પણ પોતાના ભલ્લા ઉદીયોગમા ઘણા વરસો સુધી મસગુલ રહેઆથી પરીવારોનું પાલણ આબરૂ સાથે કરતા હતા; અને જીંદગી જારે જ-ઈફીની નોબતપર આવવા માડી તારથી પોતાના બે બરખુરદાર બેટાઓના* સંભાલ હેઠલ સુખ ભોગવીને યં० ૧૨०૪ ના શેહનશાહી ૪ થા ગાથાને રોજે જારે મરણ પાંમેઆ, તારે ૮૧ વરસની ઉંમરે પોંહોંતેલા કેહવાયા હતા.

શેઠ એદલજીનો જનમ રોજ ૧૯ મો માહ ૭ મો શેહનશાહી સાલે ૧૧૫૪ ય० એ થાએલો સાંભલેઓછે, પણ મુંબઇમા અથવા સુરત તરફ તેની ચોકસ ખબર મલી નથી.

પોતાની પરવરેશી હેઠલ ઉછરીને પંદરેક વરસના થયા, તારે તેમની ગરી-

* જેમા વડાનુ નામ તો મથાલે આપેલુંછે; અને નાધલાનુ જે બેજનજી હતું તે સાહેબ રોજ ૧૪ મો માહ ૫ મો શેહનસાહી શાલે ૧૨૨૬ ય० એ ૭० વરસને આસરેની વએમા ગુંજરી ગયાછે. નો० લે०

બાઈ હાલત ઉપર નભરવસપણે બેશી રહેઆ કરતાં કોઇબી ઉદંમ સોધવાસારૂં ઉલટથી જે મેદાંન પડ્યા, તેમા પેહલી જોગવાઈએ આપણી ટાપુ ખાતે વખણાઇ ગએલા તે વખતના મી૰ (પણ પાછલથી બારોનેટ થએલા સર) ચારલસ ફારબસને તાંહાં ખાનસામાની ચાકરી તેનાએ મેલવી લીધી; જાંહાં ૫૰ ૧૧૬૯ મા રહીને હાથ આવેલા દયાળુ શીનોર તથા તેમની મયાવંતી લેડીની તાબેદારી હેવી તો ચાલાકી ચલાવીને પરમાણીકપણાથી બજાવવા લાગા કે, તે મયાવંતાં માટીબઇએરનો ચાહ પોતા પર દનઉગત ખેંચતા રહેઆ; અને તેટલી ખુબીએ હેવો સંજોગ ઉતાર્યો કે, આ ગંભીરાઈ ભરેઆ નોકરને પોતાની પાશેથી વીસાંમો લેવાના વખત શીવાએ એક ઘડીભરબી તેઓ વીહીલો મેલતાંજ નોહતાં.

યુરોપીઅન ગરહસથોએ કેટલીક તરેહના પકવાનોના જુદાં જુદાં નામો જે આપેલાં હોએચ, તે માહેલું "આલબલાસ" નામે ઘણીક વસતુઓની મેલવણીનુ એક સવાદીસ પકવાનબી તેઓમા પરખ્યાત પાંમેલું કેહવાએછે; અને તે ઉપર આ શેઠીઆના શીનોરની મમતા વીશેસ જણાતી જોઇને, યાતો તેવુંજ લેહજતદાર પકવાન રાંધનીઆ પાશે વારંમવાર તઈઆર કરાવી તેવણ ખવાડવા લાગા ઉપરથી, અથવા તો "આલ" અને "બલેસ" ના અંગરેજી જુદાજુદા શબદોને એખીટા જોડાથી "આલબલેસ" નો અરથ ગુજરાતીમા સાહમના સખસને બખશેસ ભરેઆ આશીરવાદ ચાહવા માટે જે બોલાએચ, તેવી રૂડી વાણી કદાપી આ શેઠીઆના મોહમાથી વખતે વખત નીકલેઆ કીધાની યાદગારી સારૂં "આલબલસ" નો એક નવો એલકાબ તેણાને એનાયત થયો હોએ, તો તેને વાસતે શક વના કહી શખાએચ કે બે માહેલા કોઈબી સબબથી તે સુભ શબદની ઉતંમ ઓલખબી તેમના પરીવારો વચે વગર ભુલવે પરકાસતીજ રહેલી આપણ જોઈએછે.

ચપલબુધીના નામવર ચારલસ ફારબસની ચાકરીમા આ ગરહસથે ૯ વરસ માનસહીત ગુજારેઆં પછે, તે સાહેબ ૫૰ ૧૧૭૮ મા પોતીકે શવદેસ ઈંગલાંડ તરફ શીધારેઓ; અને તેજ વખતથી શેઠ એદલજીએ પણ ઉપલી નોકરી છોડી દીધી હતી.

પરીવારના પાલણ માટે રોજી તો સોધવીજ જોઇએ, માટે સંજોગ બનેઆથી તે વખતપર મી૰ તાસકર નામનો એક અંગરેજ વેપારી હતો, તેને તાંહાંનો વહીવટ ચલાવવા સારૂં આ ગરહસથ દલાલ તરીકે લાગુ પડ્યા; અને પોતીકા ભાઈ બેજનજીનેબી તાંહાં સરાફના ખાતાં પર બેસાડી દીધા.

હાથ આવેલું કામ અતોપી લેવામા કેટલોક વખત પસાર કીધો તે વાતની ચોકસ હકીકત નહીં મલતાં એટલું તો જાંણવામા આવેછેચ કે, તેવણની ઉપર કોઈ બીજા સખસે સરસાઇ મેલવીઆને લીધે બેહુ ભાઇઓ તાંહાંથી રૂખસદ પાંમી પોતાના ખાનગી વેપારમા વીટલાઈ પડ્યા; જેમા શેઠ બેજનજીએ કોટના અસલી વોહોરા અને હાલના પારશી બજારમા એક બાંક માંડીને ખુરદો વેચવાનો સરાફી ધંધો ચલાવેઓ, અને આ શેઠ તો હવડેનાજ મકાન ઉપર નાથલી રકમનો અંગરેજી દારૂ તથા તેવીજ કીસમનો બીજો સામાણ વેચવા માટે એક

સાધારણ દુકાણદારી લઇ બેઠા. શોકરછે કે આ શેઠે જે જગાપર પોતાનો પેહલવેહલો રોજગાર રચવા માટે બેઠક કીધી, તેને હઇઆતી સુધી જાલવી રાખતાં અડધી સદીની ઉપર કાંઇક વરસો વહી ગએલાં ગણાયાંચ; એટલુંજ નહીં પણ તેપછે તેમના પરીવારો પણ આજની ઘડીસુધી તે મુબારક મકાણનેજ પકડીને રહેલા જણાએછે; માટે એ ખુબી કાંઇ જેવી તેવી વખણાતી નથી.

એદલજી બાવાની દુકાણદારીનો વહીવટ નાખલા પાયાપરથી ઉછલીને જેમ પગતી દર પગતી વધવા માડ્યો, તેમ તેણાનુ પરમાણીકપણું હેવુંતો પરકાસતું રહેણ કે સફરી વાંહાંણોના કપતાંનો સાથે મોટી રકમોની ઉઠલપાઠલ ચાલેઆ કીધી; અને તેહવી કીસમના સેંકડો અમલદારો તેમના વીસવાસ ઉપર હજારો રૂપીઆતી થાપણો જે સોંફવા લાગા, તેમા તેઓનેબી ફાએદો કરી આપતાં પોતાના કાંમનો વહીવટ સારી રીતે સાચવીને ખરેખરા કીરતીવાન થયા.

વહીવટ જારે વધતો ચાલેઓ, તારે તેની સાચવણી માટે પોતાના ભાઇ બેજનજીનેબી તેમની દુકાણ છોડાવી પોતાની સરીગતમા લઇ લીધા; અને બેહુ સાહેબોની એખલાસ ભરેલી સરખી કોશેસ કારગત લાગાથી સનસારમા તેઓ સુખી પણ કેહવાયા.

ઓદાતાલાએ દરવીઆની સાથે આ બેહુ ભાઇઓને દીકરાઓ જે બખશેઆ, તેઓ ઉંમરે પોંહચતાં એવાતો સકરમી નીવડ્યા કે, પોતીકા પીતાઓનુ કાંમકાજ ચાલાકીથી ચલાવી લેતાં તેઓને રાહેત પમાડતા રહેઆ; એટલુંજ નહીં પણ વેપારને આગળ વધારવાની શોચનાથી ચીન જેવાં શોદાગરી શેહર તરફ નજર પોંહચાડી. આ કારણ સારૂં ય૦ ૧૨૧૪ ની સાલમા શેઠ બમનજી તથા દાદાભાઈ મલી બે ભાઇઓએ પેહલવેહલી સફર એખતીઆર કીધી, અને તાંહાં દાખલ થયાથી મી૦ એદલજી ફરાંમજીના છોકરાઓની કુંપનીને નામે હકસાઇ દાખલ આડતીઆ, તથા વેપાર વનજની-એક પેહડી સ્થાપી.

ચીન તરફનો વહીવટ અટોપી લેવા માટે જે ગોઠવણ બંધબેસાડી હશે, તેની ખુબીથી પેહલે ગએલા ભાઇઓની મુદત જારે ભરાઈ, તારે તેઓની બદલીએ શેઠ ધનજીભાઈ તથા હોરમજજી ગયા; અને તેવીજ તરતીબથી ચારો માહેલા હરેક ભાઇ પાલી પરમાણે તાંહાં જતા રહીને તે રવઇઓ છેક ય૦ ૧૨૩૧ ની સાલ સુધી ચાલુ રાખેઓ હતો; પણ તે પછે તેઓ માહેલા કોઇબી સાહેબનું પગલું તે તરફ જણાતું નથી. આ બાબે એવી અટકલ પોંહચેચ કે તેઓના જઇફ પીતાની જીંદગી જે થોડાજ વખતને વાએદે હતી, તેટલો વાર કોઇબી ફરજંદને પોતા પાશેથી વીહીલો મેલવા તેનાએ કદાપી ચાહેશે નહીંજ હશે; માટે ચીનનો વહીવટ હાથ હેઠલના વીસવાશુ બેશીઓ તથા માણશોથી* ચાલુ રાખેલો સહમજાયોછે.

ચીનનો વેપાર જારે બોહોલા વીસતાર પર ફેલાયો, તારે તેના ઉપીયોગ સારૂં વાંહાંણો નામે "અરલ આવ કલેર"ને આપણા હીંદી ઉમરાવ મરહુમ સર

* પાછલથી મી૦ જાંગીરજી ફરાંમજી બખશીને તાંહાંના વહીવટની મુખતેઆરી શોંફી મોકલાવેલા માલુમ પડેઆછે. ના૦ લે૦

જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટની રાસમા, તથા તેપછે "જમશેદજી જીજીભાઈ" ને પોતીકે હીસાબે વેચાતું લઇને બેહુ બારકશો ઘણા વરશો સુધી રાખેઆં હતાં; પણ પાછલથી તેઓ નફો આપનારાં નહીં જણાયાં, તારે પેહલાંમાથી પોતીકો ભાગ કાહડી નાખેઓ; અને છેલાંને વેચી કાહડેલું કેહવાએછે.

આ સદગુણી શેઠ ખરેખરી ગરીબી હાલતમાથી ઉદીયોગના બલવડે વધીને તવંગર થયા હતા; અને અગત કરી સરવે ગનાતના સખશો સાથે સારી વરતણુંક સદા સાચવી રાખેઆને લીધે મોટું માન પણ મેલવેઉં હતું. સવભાવે જેમ થંડા, તેમ બોલવે મીઠાસ ભરેઆ, સહમજુ અને મીલનસાર હતા, એટલુંજ નહીં પણ પોતીકા ધરમની સાથે તોલાની રાહ રસમનેબી ઘણા દીલ ગુરદાથી વલગી રહેલા હતા. વંઉસાવલીની ટીપમા જણાવેઆં મુજબના બચાંકચાંઓના બોહલા કબીલાને પોતાની પાછલ આબાદ હાલતમા રાખીને સુખ ચેનથી અમર જગોએ અબઈ વાસ પાંમવા માટે રોજ ૨૨ મો માહ ૯ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૩૪ ય૦ એ જારે ફુલગુજાર થયા, તારે તેમના જનમ દીવસથી ગણતાં ૮૦ વરસ, અને ૨ મહીનાની ઉપર ૪ દાહડા વહી ગએલા માલુમ પડેઆછે.

એવણના ગુજરેઆ પછે તરીજે દીને ઉઠમનાની કીરીઆ જારે પુરી થઈ, તારે તેમના બરખુરદાર બેટાઓએ તંદરોસતી પઢાવેઆ મુજબ તે મરહુમની પુંજીમાથી દોહડ લાખ રૂપીઆ જે અલાહેધા કાહડેઆ હતા, તે માહેલા એક લાખ ને પાંતરીસ હજાર ખરચીને ગીરગાંમ આગલ ફરંગીના દેવલની સાહમને આવેલી ચરનીરોડ નામની ગલીને નાકે "આલબલેસ બાગ" નામનુ એક શોભાવંતું અને કોસાદ મકાંન બંધાવેઉં; જે તઈઆર થયા પછે રોજ ૨૨ મો માહ ૧ લો શેહનશાહી સાલે. ૧૨૩૮ ય૦ એ મજહબના ફરમાણ મુજબ જસનની કીરીઆ કરાવીને જરથોસતીઓને સર અવસરે વાપરવાના કારણસર ખોલું મેલઉંચ,* તારથી અનેક તરેહના રૂડાં કાંમો તાંહાં જે થતાં રેહચ તેના પુણનો હંમબેરો તેમના અશોરવાણને પોંચેઆ કરેછે; અને જેજે

---

* આ બાગની બુજોરગીને વીશેસ બુલંદીપર જોવાની મકસદથી તેના મુતવલીઓની શેવામા હેવી એલતેમાસ કરવા ચાહીએચ, અને તે વાતને સવીકારનારા ઘણાક સાહેબો ટેકોબી આપી શકશે કે, "ગેઆસ લાઇટ" નામની ભભુકદાર રોસની માટે તાંહાંની એમારત વચેના ચોકમા કીધેલા કેઆરાની બાહેરથી ફરતી ગોલ નલી મેલાવીને તે ઉપર કાંશીઆઓ સમાઈ શકે તેટલી જોતની ભુંગલીઓ જડાવવી; અને તેની આસપાસ એક બીજાની સનમુખ સોભઈતાં ફાંનસો તથા નલીઓ સાથેના બાર સથંભો તે સાહેબો બનતી જોગવાઇએ ઉભાં કરાવી રાખે, કે, સરઅવસરે જેઓને જોઇએ તેઓને પોતપોતાને ખરચે તેવી ઝહલકતી રોસનીના લાભથી મેલવેલી મીજલસને સોભા પમાડવાનું બની આવે. આટલી આરાસતા માલેકોની મેહરબાંનીથી જો થાએ તો, તેથી કરી એકતો ટંમલર તથા કનીરના ટેલવાલા ખોલા દીવા જોર હવાથી બુજાઈ જવાનો કમકમાટ ભરેઓ આજાબ દુર થશે, અને બીજું તો "આલબલેસ બાગ" ની રોણક હવડે કરતાં વધારે વખણાશે.
નો॰ જે॰

લોકોની સગવડ સચવાએચ તેઓ તરફથી તેમના નેકબખત પુતરોનો અગણીત ઊપકારની મનાતો માલુમ પડેછે. આ મોહભારત મકાનને જાથુકની મરાંમતથી સારી હાલતમા સદા રાખવા સારૂં ૧૫૦૦૦ ની પાંચ ટકાવાલી સરકારી નોટો જે લઇ રાખીચ, તેથી તેની મદદ માટે કોઈ રીતની હરકતબી હરગેજ નડશે નહીં.

એજ ટાંકણે રૂ ૨૦,૦૦૦ ની એક મોટી રકમ પારસી પંચાએતની પુંજીના વીસવાસુ રાખનદાર અકાબર સાહેબોના સવાધીનમા સોંફીને, તેની ઉપજ દર શાળે હેઠલ જણાવેલાં ધરમખાતાંઓની મદદ માટે ખરચવાની જે ખાએસ કીધી, તે મુજબની સખાવત સદા ચાલુજ રહેલીછે.

પંચાએતના જનરલ ફંડમા આપેલા	૮,૦૦૦
મુંબઇના આંધલા પાંગલા, તથા લાચાર જરથોસતીઓની પરવ-રેશી ખાતાંની પુંજીમા આપેલા	૬,૦૦૦
કુલે જરથોસતીઓના રવાંણોને અવલમંજલ પોંહચાડવાના ખા-તાંની મદદ માટે આપેલા	૬,૦૦૦

સકમાઈનોજ પઇશો જે પાશ હોએ–સમારગે ખરચવાનું શુખબી તે જોએ.
પુનનું કાંમતો માહભારતછે–દરરોજ તેમની તાંહાં જારતછે.

વીચારના નીરમલ પાંણીનો લાભ જોકે આ શેહરની સગલી જગોએ કેવારનો લેવાઇ ચુકો, તે છતાં બીચારા સીઈમ તરફના રેહવાસીઓ તેથી બેનસીબ રહેલા આ મરહુમ શેઠના સાહસીક દીકરાઓને જેવા માલુમ પડ્યા, તેવુંજ તેઓએ દયાલુ વેઆણ પુગારીને તે લતાની વસતીને જાથુક પાણી મલતું રેહવાની મતલબથી તે તરફ ય૦ ૧૨૪૦ ના શેહનશાહી મેહર મહીનામા એક મજબુત ટાંકી બંધાવીને તેની અંદર, ઉપલા તલાવનો સરકારી નલ લાગુ પડાવ્યા પછે, તેના સંભાલપણાની દેખરેખ શેહર સુધરાઈ ખાતાંના કમીસનરને સપુરદ કરી દીધી. એ બાંધકાંમ ઉપર જોકે થોડાક શો રૂપીઆ ખરચાયા હશે, તોપણ તે હેવાતો સમારગે અને સારાં કાંમમા વવાયાચ કે, તેથી તાંહાંના ગરીબ રેહવાશીઓને મનશે તો લાખો લાખની બખશેસ થાઇછે; અને તેની મુબારકબાદી માટે હમારી નાકેરા કલંમે કવીતાનો જે સુભાખીત સરોદ કાહડ્યોચ, તે આ સબી સાહેબોની કીરતી ગાવાને પુરતી લાએક સહમજી હીંઆં દાખલ કરીએછે.

છીમાવીચ જેઓએ પાંણીની પેઆસ–તે ઉપર દાંણાઓ કરેછે કેઆસ.
કે ભાગેછે જેથી લોકોની તરસ–પીછાંણેછે એબી ધરમને સરસ.
જાંહાં જાંહાં કુંવારાઓ આવેલાછે–તાંહાં સખીઓએ પઇસાને વાવેલાછે.
તે કરતાંબી આ એક ઉતંમ ગણાએચ–જંગલમા ઝહવેરાત તરીકે જણાએચ.

આ નામીચા નરના છોકરાઓને નામની પેહડીએ ચીનમા બાર વરસ પુરાં નહીં કરતાં તે માહેલાં પાછલાં થોડાંક વરશોવેર શું. આડતના કાંમથી, કે ઘર વેપારમા ગેરફાએદો જારે જોયા કીધો, તારે તાંહાંનો અસબાબ સંવત ૧૯૨૯ ના આશો વદી ०)) થી (ય૦ ૧૨૪૩ ની સરૂઆતમા) તદન ઊંચકી નાખેઓ, તે વાત ઘણીજ દાહાપણ ભરેલી વીચારવામા આવીછે.

નેક નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ.

જરથોસતી તોલા માહેલા જે તલવારીઆએ પોતાનું પહેલું પગલું આ ટાપુની અંદર પેહલવેહલું પેસાડીને તેના મુબલક નાતીલાઓને વાસતે મારગ ખુલ્લો કરી આપેઆ વીશેની યાદગારી જેમ પરકાસ પાંમેચ, તેમજ તે મજહબના એક માનવંતા માહપુરૂસે પોતાની બારી જાહોજલાલી પુરૂથવીના એકથી બીજા છેડાસુધી પાંથરતાં તેવણના હમદીનોના નામને જે આસકાર કીધું, તેણાની જીંદગીનો આ અહેવાલ સરવે ઉપર સરદારી મેલવવા લાએકનો માલુમ પડી આવશે.

મસહુરછે નામ જેનું કસબે નોસારી–પંથકની કીરતી ન કોઈએ ઓસારી.
મલેસરફલીઓ* તાંહાં આવેલોછે–આ સરીમંતે તેને સોભાવેલોછે.
જેને સરૂઆતમાં નોહતું કશુંએ માન–તાંહાં વાદલાંની અંદરે છુપાએલો ચાંન.
નીકલેઓ જારથી તે પરકાશી બાહેર–શકરમીની શીકલને દીપાવી જાહેર.
વતણીઓ તો તે વીશે જાંણતા નોહતા–સંતોસથી સરજાએલી હાલત જોતા.
પણ ખોદાની કુદરત હતી બે શુમાર–ન બાકી રહેઓ તેની બખશેસનો પાર.
તે ખાવંદનો જારે થયો હોકમ–શીતારાએ બેંચેઓ ભારી જોબંમ.
લાવી દેખાડેઓ શુરો જમશેદ–સરફરાજીમાં કીધોતો સઉપર હેદ.†
જેના વડવાએ જનમ લીધોતો જાંહાં–જઈને મકાણબી કીધોતો તાંહાં.
શીકલ જેની જોઈએ તો શુરીય ધલે–ખુબસુરતીપર પરીઆંબી પડે ગલે.
બુધીવંત પુરો, બવાશે અમીર–સરાફીમાં સુરો, ને વેપારનો વીર.
સખાવતમાં હતો જે હાતંમ નીસાંણ–દુખ ભંજંન જેવો વીકરમ જાંણ.
ધરમીનાં કોટપર ટેકાવીતી ઢાલ–તે ખાતર બજાંનાથી ભરીને થાલ.
આપી દીધી પારકાની સંભાલપણે–ન રાખી એક કોરીબી પોતા કણે.

હાવા ધરમીદાતાર, અને માંનવંતા માહપુરૂસની કીરતી વીશે જો કદાપી કોઈ અતીઘણા કાબેલ કવીની કસાએલી કલંમવડે, રશીલી એબારતથી લખાઈ આવેલી હોતતો, બચીત કરી કહીએચ કે, હમારી આ નાકેશ નોંધના શીનગારને એક શુંદર અભુખન મલેલું વીચારતે; પણ તેમ ન બનેઆથી ફીદવીનાં ફીકા હાથ ઉપર કાંઈજ નહીં પણ એક વાજેબી ફરજ જે ઉતરીચ, તેનો હક બુશી

---

* હેને વાસતે હેવું કેહવાયુંચ કે, નોસારીનો કસબો જારે દીલ્લીની સલતનતને સવાધીન હતો, તારે મલેક નામના કોઈ શુબા અથવા અમલદારે પોતાનું રેહેઠાણ કીધાથી અસલમા તો તેણે "મલેકસરાહ" નું માન મેલવેલું હતું; પણ પાછલથી ઉચ્ચારમા ફેરબદલ થવાને લીધે મલેસરફલીઆને નામે તે ઓલખાઈ રહેઓછે.

† આ શબ્દ અંગરેજી જુબાંનનો (Head) છે; જેનો અરથ વડો કેહવાએચ. એ સાહેબનો જનમ મુંબઈમા થયા પછે, બાલવએમા પોતાના માબાપની સાથે મલેશાર તરફ જઈ રહેઆ હતા, તેની ઈઆદી સારૂં ઉપલી કવીતાઓ સહમજવી. નો° લે°

નામદાર શર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટના વડવાઓ, તથા તેઓના પરીવારોની વંશાવલી.

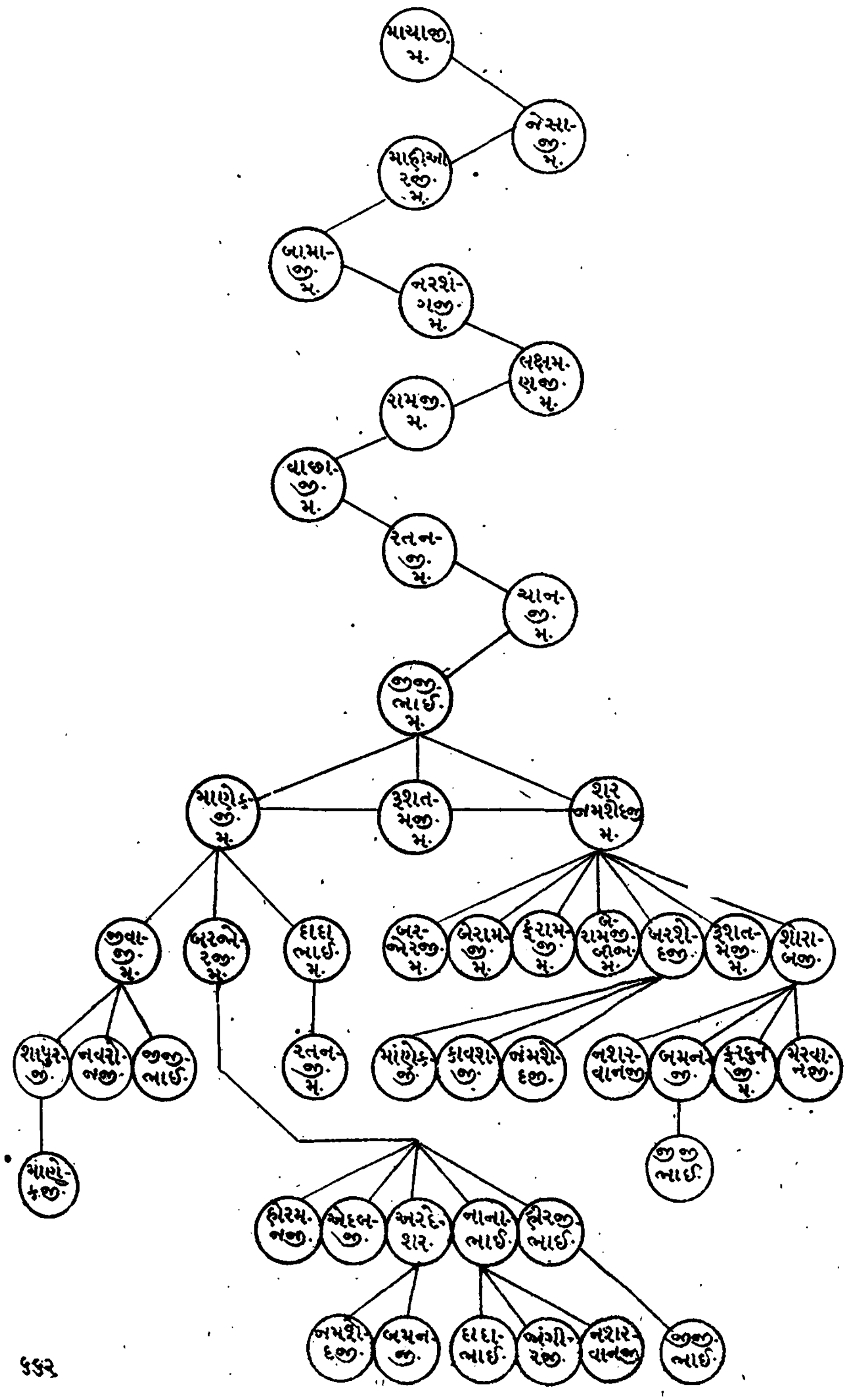

સાથે અદા કરતી વેલા વાંચનારા શોખીલા સાહેબોની શેવામાં આટલીતો અરજ ગુજારીએચ કે, આ નાંમીચા નરની ખુબીના બયાંનમા મજથી કાંઈબી ખુટ પડેલી દેખાઈ આવે તો સફકતની રાહે તેની દરગુજર કરવી.

પુરૂથવીના ઘણાક ભાગો ઉપર રોજે અવલથી કોઈ ખીશીઆર લોકો હેવાબી થઈ ગએલા આપણ સાંભલતા આવીએચ કે, જેઓ માહેલા કેટલાએકો મુફ્લેશી હાલતનાં મા બાપને પેટે જનમ લઈને ઉઘરતીજ વએથી સારી નીતીની સાથે સાચવટને આધીન રેહવાનું કદીબી ભુલેઆ નોહતા; અને તેનીજ બરકતથી કોડીનું મણુશીઅ કરોડ પોસાઈને જેમ એક રાજવંશીને માહભારત દરજ્જે પોંહચી વલેંઇચ, તેમજ આ નાંમવર ઊંમરાવની સરૂઆતને તેહવા વરગમાં કુદરતે દાખલ કીધેલા જણાયા વીશે જેમ જેમ તેમનાં નેકી ભરેઆં કાંમોની નોંધ લેવાતી જશે તેમ તેમ તેવણની બુજોરગી દીપીજ નીકલશે.

ઉપલી કવીતામા ગોઠવી બેસાડેલા એલકાબવાલા એક ખરા જરથોસતી નાંમે ચાંણજીભાઈ રતનજી વાછા, નૌસારી કસબાનાં મલેસર ફલીઆમા રેહતા હતા; તેવન જોકે કોઈબી રીતે પરબેઆત થાએલા નોહતા, તોપણ સારી આબરૂ સાચવી પોતાને સરજાએલા ગરીબી સનસાર ઉપર તવકલ પકડી વખત ગુજારતા હતા. તેમને પેટે જારે જીજીભાઈ નામનાં એક પુતરે જનમ લીધો, તારેબી કાંઈ તેહવી કોઈ રેહલછેલ તેનાએ જોએલી સાંભલવામા આવી નથી; પણ જેહવી હાલતમાં પોતે હતા તેહવોજ વારશો ફરજંદ માટે મેલીને જાવેદાંણી આલમમા અખઈથી રેહવાસારૂં તેવણ શીધારેઆ. જે પછે જીજીભાઈ પોતાની પુરતી વએ પોંહચેઆથી જારે સંસારને સપુરદ થયા, તારે હોકમ યજદાંતાલાનો એવો ઉતરેઓ કે, કોક સંજોગથી તે સાહેબ પોતાની મોહરદારને લઈ આ ટાપુ તરફ નીકલી આવેઆ; પણ તેના સનેની ઈઆદી કેહવાઈ સકાતી નહીં. એ વખતપર કેહચકે બાહેરકોટ તરફના મેદાંનમા, જાંહાં "કરાફરડ મારકેટ" ભારે ભપકાથી હવડાં ઉભી રહીને તે લતાને શોભાવેચ, તેના વીસતારમા પારસીઓને રેહવા માટે "અથાહુવેરીઓ" નામનો એક મોહલો હતો (જે જાણેઆ મેલે ઇ० સને ૧૭૯૪ મા મેદાંનને છેલ્લીવાર મોકલું કરવા કાજે તાંહાંની વસતીને સરકારે સાબડી બીસાડી તારે તેપણ તાંહાંથી નીકલી ગયો.) તાંહાં એકાદ જગેઆ ભાડે લઈ તેનાએ રેહઠાણ કીધું હતું. શેઠ જીજીભાઈની ધણીઆંણી જીવીબાઈ હમેલદાર થયાં, અને બારેહકતાલાની બખશેસથી જનવાનો વખત જારે નજદીક આવેઓ, તારે તેનીને ઘેરનાં ચેરાગની રોસણી આખી દુણીઆંમા દીપી નીકલે, તે મુજબ રોજ ૬ ઠો માહ ૧० મો શેહનસાહી સાલે ૧૧૫૨ ય० ને* મુંબારક ફાલે, સુભ ઘટીકાએ, અને રૂડે ચોઘડીએ આ પનોતા જમશે-

---

* પારસીઓની પધરાંમણીમા જણાવેલી ટીપની અંદર આ ઊંમરાવને ય० ૧૧૬૫ માં આવેલા દાખલ કીધાચ, તે પાછલની પકી શોધે બીજી વારના સહમજાવે આછે; અને તે સાહેબનો જનમ જે મુંબઈમાજ થાએલો ચોકસ માલુમ પડેઓછે, માટે તેમને આવેઆનો સનેબી તે દીવસથીજ જાંણવો જોઈએ. આ સખી નરના જનમ વીશે જે સાહેબો હજી એવુંજ જાંણતા હોએ કે નૌસારી કસબા તરફ થયોચ,

દજી પોતાનું નેકી ભરેઊં નાંમ સાથે લઈને અશીલ કુલની ખુબી દીપાવતા પેદા થયા; એ ઉપરાંત જીજીભાઇને તાંહાં બીજા બે દીકરાઓ નાંમે માંણેકજી, તથા રૂસતમજી અને દીકરીઓ મધે નવાજબાઇ તથા બાઈઆઈ મલીને સઘલાં પાંચ ફરજંદોની બખશેસ થાએલી હતી; અને તેઓ માહેલા તરણ નર વારશોનાં નામો વંસાવલીની ટીપમા જે દાખલ કીધાંચ, તે ઉપરથી આ માનવંતા ઉમરાવ સરવેથી નાધલા દેખાઈ આવેછે.

તે વખતનું આ ઉધરતું બાલક પાંચેક વરસ પર પોંહચવા આવેઊં, તેટલાં શેઠ જીજીભાઈ હીંઆથી ઘેરખટલો ઉંચલી પોતાને સવદેસ તરફ જે ગયા, તે પાછા અતરે પધારેઆજ નોહતા.

જાહાડની કલી ઉપર ઊગેલું ફુલ જેમ પુખત થાએ, તેમ આ જમશેદજી શેઠ સોલેક વરસની વએ પોંહચેઆ, તેટલાં તો તેવનના મેહરબાન મા અને પરતીપાલ કરનારા પીતા બેહુ જણા એકજ વરસના અરસામા મરણ પાંમેઆં હતાં; પણ તેની આગમજ તેઓને કાંઇ સારૂં શુજ પડેઊં કે બચગીથીજ પોતાના આ બીલોર જેવા બાલકનેં મુંબઈ મોકલી દીધા; જે વખતે સાંભલવામા આવેઊંચ કે તે નાંમવરની ઊંમર માતરે ૧૩ વરશાની હતી. આ સાહેબ બીજી વાર અતરે આવેઆ તારે તેમનાં માસા, અને પાછલથી થએલા સસરા શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાંનજી બાટલીવાલા એવણ નાહની ઊંમરે નૌસારી ગયા પછે હીંઆં રેહઠાણ કરી રહેલા, અને કોટમા સરકારી દારૂ તથા બીજા સરંજાંમની વખાર સાંહમને અસલના પદરખાંનાની પડોસમાં ખાલી બાટલીઓ વીગેરે વેચવાની એક નાંધલી દુકાન કાહડી બેઠેલા હતા. શેઠ ફરાંમજીએ પોતાનાં આ ગરીબ પણ રોસનતાઈની નોબતે પોંહચનારા ભાંણેજ અથવા જમાઈને ઉતારો આપેઓ, અને તેથી કરી તેમના કાંમકાજમાં ઉદીયોગી શેઠ જમશેદજી ઘણાજ મદદગાર થાઇ પડેઆ. સસરાનાં પેઆરમા સકરમી જમાઇ લપેટાયાથી ગરીબી હાલતખી ભુલવા લાગા; કેમકે એ વખત ઉપર કેહચ કે જમશેદજી શેઠ ગુજરાતી લખવા તથા વાંચવા શીખેઆ ઉપરાંત ચાલાક ઘેઆંનનાં જેહનથી તે વખતની કેલવણી મુજબ અંગરેજી જુબાંનનીખી શેહજ માંહીતી મેલવી સંખેઆ હતા.

લગભગ તરણ વરસ સુધી પોતાના મેહરબાંણ સસરાની સાથે પરોટાઈ રહેઆ પછે, ય૦ ૧૧૬૮ ના શાલમાં તેવણના મશીઆઈ શેઠ મેહરવાંનજી માંણેકજી તબાક, જેવણ બોહોલા વેપારના બાહરમા પંકાઈને મોટા સફરી સોદાગર ગણાતા હતા, તેવણની સાથે પેહલવેહલા ચીનની સફરે શીધારેઆ; અને તાંહાં થોડુંકસુધી તેવણના હાથ હેઠલ વેપાર વણંજની કલા તથા કુહનેમા

તો તેઓની વાકેફકારી સારૂં ખરી જગેઆની બાતમી બતલાવનારા, તથા વંઉસાવલીની ટીપમા વડવાઓના નાંમો વધારી આપનારા તેવનના સપુત શેઠ શોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઇનો અપરમપાર ઉપકાર એટલા માટે માનવો જોઈએચ કે, જે બાબદમા આપણે ભુલાવો ખાતા આવેઆચ તેમાથી મોકલા થઈને હવે ખરી ખબર યાદ રાખતા રહીશું. નો૦ લે૦

અરછી ચંચલાઇ એખતેઆર કીધા પછે, તેવણથી છુટા પડી સવતંતરપણું મેલવવાને જારે થોડાક સાંમરથવાંન થયા, તારે પોતીકા સસરા શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાંનજીની પક્ષમા પંતીઆલાપણું જોડીને ચીન ખાતે જવા લાગા; અને તે દાહડેથી શીતારો રોસણ થવાની વકી તેણાને હાથ આવતી જણાઈ. જોકે તે વખતે તેણાની પાસે ભેગા થાએલા રૂપીઆ હજાર વીસની ઉપરાંત વધારે પુંજી નોહતી, તોપણ સારી આંટના પરતાપે કરી સસરાની મદદથી ઉછીકું નાણું જારે મલેઉં, તારે જુમલે રૂ ૩૫૦૦૦ ના ભંડોલવડે વેપારને રૂડી કોશેસથી વધારતા ચાલેઆ.

પોતાના સસરાને મુંબઈમા રાખી આ જમશેદજી શેઠ ચીનની સફરે જવા લાગા; અને તાંહાંથી ય૦ ૧૧૭૨ મા પાછા ફરતી વેલા કેહઅ કે, "ઈસ્ટ ઈંડીઆમેનસીપ" યાને કુંપણીના સોદાગરી વાંહાંણો જે લડાઈનાં કાંમમાંબી આવી રાખે, તેહવાં એકાદાં આદમીરાલ સર નાથાંનીએલ દાસણની સરદારી હેઠલના બારકસમા ઉતારૂ થાઇ મુંબઈ આવતા હતા; જે વખત ઉપર અંગરેજ તથા ફરેંચ રાજ વચે ઉઠેલા જઘડાને લીધે બેએ આવ બેંગાલના દરીઆમાં ફરેંચ મનવારની સાથે જમશેદજીવાલાં બારકસને ભારે લડાઈ થઇ, તેમાં અંગરેજી વાવટાએ ફતેહ મેલવીને વાંહાંણ સહીત મુંબઇનું બંદર સલાંમત કીધાથી આ ઝહલકતા શેઠ જમશેદજી ખુશી સાથે પોતાનાં એશીઆને હસતે મોહડે આવી તો મલેઆ, પણ એક વાતે અપરાગણ થએલો જોઈ અતીઅંત દલગીરી હાંશેલ કીધી હતી; કારણ કે તેથી કરી તેવણના આબાદાંનીપર ખીલતા વેપારને હરકત નડવાની જે ધાસતી પેદા થાએ, તેહવો એક મોટો બનાવ એ વરસની (યાને ઈશાવી સને ૧૮૦૩ મા લાગેલી) આફત ભરેલી મોટી આગે બનાવેઓ હતો; અને તે વીશે કોઈનેબી અંજાંણેઉં નથી કે તેઆરે કોટ માહેલો લગભગ પોણો ભાગ બલીને ભસંમ થયો હતો; તેથી કરી એવણના પંતીઆલાપણાનો ઘણોક માલ આતસના ઓરાકે ખપાવી દીધા ઉપરાંત, આ શેઠને થોડુંક ખાંનગી નુકસાંનબી પોંહતું હતું; પણ મનસની તે બેહુ સસરા તથા જમાઇની હેવીતો રૂડી હતી કે, તેના આધાર ઉપર સંતોસ પકડેઆના બદલામા બારેહકતાલાએ તેહવો અઈઆંમબો ઘણી આસાંની સાથે જે પારઉતારી આપેઓ, તેબી એક તેવણની ચહડતી દસાનુ મુલ• સહમજાયું હતું.

ગણતરી ઉપરથી હેવું અટકલી સખાએઅ કે, જમશેદજી શેઠે સઘલી મલીને ચીન ખાતે કીધેલી પાંચ માહેલી છેલ્લી સફર ઈશાવી સને ૧૮૦૭ ની હતી; જેમાં એક શીવાએ સઘલી તો દરોબસત પસાર થઇ, પણ ચોથી એપે તાંહાંથી મુંબઈ આવતાં જે વાંહાંણની અંદર એવણ ચહડેલા હતા, તેને મારગમાં ફરેંચની બે મનવારોએ ઘેરીને પકડી લીધાથી તેમનાં આંગ ઉપર પેહરાએલાં વસતર શીવાએ સાથેનો સરવે દઈવત દુસમેનોને હાથ લુંટમા ગયો; એટલુંજ નહીં પણ તાજનાં બંધવા દાખલ તે વાંહાંણના બધાં માંણસો સહીત ચોકી પેહરામા કબજ રાખી કેપ આવ ગુદ હોપ તરફ લઈ ચાલેઆ પછે તાંહાંને કીનારે છોડી મેલઆ હતા; જાંહાં બીચારા તે વખતના જમશેદજી સઘલું

ખોહીને ફકત ખાલી હાથે જારે જઈ પોંહચેઆ, તારે કેપનું સંસથાંણ દચ યાને વલંદાના રાજતલે હતું. હાવાં સંકટમાં સપડાએલા આ સફરી શેઠની, તાંહાંની કેટલીક કોમલ મનવાલી દયાળુ લેડીઓએ જો મદારત કીધી ન હોતતો, તેણાને ઘણીજ વેદનાં ખમવી પડત; પણ તેનીઓની સાહેતાથી ગીરદેશીમા ફશી પડેલા એક પરદેશીનું થોડુંક સંકટ દુર થયું; અને તેહવામાં વલી તેમના સાંભલવામાં આવેલું કે તે લેડીઓ દેનીસ વાવટાનાં વાંહાંણમા સવાર થઈ કલકતે જનારછે. સાધારણ રીતે બોલીએ તો તે વખતે રખડતા થઇ પડેલા આપણા આ હંમવતની ઊંમરાવે તેનીઓની સંગતમા રહીને તાંહાંથી નીકલવા માટે પોતાની ખાએસ કહી સંભલાવી અને તે વાતની તાંહાંના અંગરેજી કોનસલને ખબર કીધી, તારે તે મયાવંત અમલદારે વીશેક ડાલર રોકડા અને થોડાક ખોરાકની મદદ આપી પેલી દયાળુ દીલની અબલાજાદીઓની સાથે સોંફી દઇને તાંહાંથી કલકતા ખાતે રવાંણે કીધા; જાંહાં સહી સલાંમત પોંહચેઆ પછે થોડુંએકે મુંબઈમા આવી લાગેઆ. ચીનથી રવાંણે થયા પછે બારકસ બાબેની કશીએ ખાતમી નહીં મલેઆ ઉપરથી મોટી ધાસતી રાખી આ સખી વજુદ શેઠીઆને જીવતા જોવાની આશેઆ જેઓ તદન મેલી બેઠા હતા, તેઓએ તેમના એકાએક આવી પોંતાથી અગણીત ખુશી હાંસેલ કીધી.

જમાંનાની ગીરદેશીમાં કેટલીકવાર સપડાઈ ગયા ઉપરથી દુનીઆંદારીના સુખ તથા દુખની સાથે હરેક કાંમની ઉતમ પીછાંણતના માહબારત ધડા, આ માહપુરૂસના જીગરમા હેવા તો ઠશી બેઠા હતા કે, તેની ઉપર સદા લક્ષ આપી હરકોઈ બાબદને માથે ઉઠાવી લીધામા, અથવા કોઈને આપેલો વચન પાલવામા ગમે હેવી મુશીબત ખમવી પડતી તો, તેની કશી પરવા રાખેઆવના તેહવાં શુભ કાંમને પાર ઉતારી દેવાને હીંમતથી તેવણ કભુ પાછા હટતા નોહતા; એ બાબદમા આ એકજ દાખલો જે હમારા સાંભલવમાં આવેઓચ, તેજ તેવણનાં દીલગુરદાની સાખશી માટે ટાંકી લઇએચ કે, ઉપર જણાવેલી પાંચ માહેલી એકાદી બેપે ચીન જતાં જે વાંહાંણમાં આ સાહેબ ચહડેલા હતા તે બારકસ સમાતરાના કોસતા તરફ કોઇ ખડક સાથે જારે અથડીને તદંન ભાગું, તારે તેમાંથી બંચીને કીનારે પોંહચવા સારૂં નાંધલા મછવામા ઉતરતી વેલા તેવણ પાશે ભારે કીંમતી મોતીના શુરાઓ જે વીમો ઉતરાવેઆ વના પાશે રાખેલા હતા, તેને બંચાવી લેવા સારૂં તેવણની સાથે ચાકરીમાં હાજર રેહેલા હોરમજજી ખરશેદજી બરણી નામના એક પરમારથી પારશીએ પોતાનો જીવ જોખંમમાં નાખીને ધણીની ચાકરી માટે ઘણીજ મરદાંનગી બતાવી હતી; જેના બદલામાં આ નામવર નરે તે બાહધર પારસીના મરણ સુધી સઘલી વાતનાં સુખથી તેનો સારી રૂવેશે પરતીપાલ કીધો, એટલુંજ નહીં પણ પોતાની આગલથી એક ઘડીબી તેને વીહીલો મેલઓ નોહતો; અને પાછલથી પોતાની પણોતી પેહડીનીજ પડોસમાં ઉતરદરાએ આવેલી એક ખાલી જગેઆ વેચાતી લઇને તેના કુટંબોને આસાએસથી રેહવા માટે બે મજલાનું એક મજબુત ઘેર વટીક આ પરૂપકારી બુધીના બુજોરગ સાહેબે બંધાવી

આપેલું હતું; જે મીલકત તેમના વચંણુની યાદગારી તરીકે આજ તુલીક સલાંમત રહીને નીમકહલાલ નોકરનાં બચાંઓને વસાવી રાખતી માલુમ પડેછે.

પરવરદેગારની બખસેસથી, ચીનના આબાદ મુલુકની બરકતે આ સખી શેઠને થોડીજ સફરમાં લીલાં લેહરની જબરી મુબારકબાદી હાંસેલ કીધાને લીધે, શાલે ૧૧૭૬ ય૦ મા છેલ્લા મુંબઇ આવેઆ પછેથી સોદાગરીના કારણસર હેજગારી ભરેલી કોઇબી મુસાફરી પાછી એખતેઆર કીધીજ નહીં પણ ઘેર બેશીને કલકતા, મધરાજ, સેઆંમ, શીંગાપોર, મનીલા, ચીન અને વેલાત ઉપરાંત માહેલાં બીજાં ઘણાંક દેશાવરો સાથે બોહોલો વેપાર ચાલુ રાખેઓ. ય૦ ૧૧૮૭ મા તેવણુના શાકરમી સસરા શેઠ ફરાંમજી બાટલીવાલા ગુજરી ગયા પછે, આપણી ટાપુ બાતે તે વખતપર પરએખાત થએલા શેઠ મોતીશાહના પંતીઆલાપણામાં થોડુંક સુધી લાગુ રહેઆ હતા; અને તે પછે નાબોદા મીઆં મહમદ અલીરોગે સાહેબની સરીગતને પોતાની પેહડી બાતે જારથી સાચવી લીધી તારથી તે શાલે ૧૨૧૧ સુધી ઘણા વરસના અરસામાં અથાક મેહનતની સાથે પકી ગણતરી વાપરેઆ કીધાથી પાદશાહી ખજાનાને જેબ આપે તેહવી મોટી દોલત મેલવી હતી; એમજ નહીં પણ સરવેમાં નાંમીચા વાંહાંણવટી, વેપારી, અને ચોખી આંટના શાહુકારો ઉપર એક સરદાર તરીકે નીવડીને તેની કીરતી, સોદાગરોના આ સાહ આખી દુનીઆમાં ચોમેર પાંથરી દીધા વીશેનો એક ઉતંમ નમુનો સઘલાઓને માટે દીપાવી ગયાછે. જેની અગમચેતી વીશેના દાખલાની એક યાદી અતરે બંધ બેસતી જોઇને દાખલ કરીએચ કે, આ નોંધ લેનાર જારે ચીનમા હતો, તારે હરેક બાબદમાં તેમના પરમાંનીકપણાની વાતો તાંહાંના ચીના વેપારીઓથી વારંમવાર થાતી સાંભલવામાં આવીછે. એક નાંમીચા હાંગમારચંટનો જઇફ મેહતો હેવું કેહતો હતો કે, આ સાહેબ જારે મરહુમ શેઠ મેરવાનજી તબાકની સાથે પેહલવેહલા આવેઆ, તારે તે વખતના કોઈ માંતબર ચીના વેપારીએ તેણાની પેસાંની ઉપરથી હેવું પરસનુમ અટકલી દેખાડેલું હતું કે "આ પાકથાઉ"* આગલ ચાલતાં મોટી અમીરાઈ ભોગવશે. જોકે હાવી ચહડતી દસાપર જારે પરમેશવરે તેમને બેસાડેઆ, તારે (વાત કરનારના કેહવા મુજબ) અગંમચેતી કેહનારો તેજ વખતપર જઈફીને નુકતે પોંહચેઆ પછે ગુજરી ગયાને લીધે તેણાની જાહોજલાલી વીશે કાંઇજ સાંભલવા પાંમેઓ નોહતો; પણ બીજા ઘણાક ચીનાઓ જે તે વખતપર જવાંનીઆંમાં ખપતા હતા; તેઓ આ માહપુરૂસનો વેપાર તે તરફ ફેલાએલો જોઈ મોટી હેરતમંદીથી તેણાની આગલી હાલત યાદમાં લાવતા હતા; એટલુંજ નહીં પણ કોઇ કોઈ બાબદોમાં તો બીજા વેપારીઓની આગલ એક મીશાલ તરીકે ઘણીવાર બોલવાની કશી આંચકી વટીક તે ફોકી† ભાઇઓ બાતા નોહતા.

---

* ચીના લોકો એજ એલકાબથી પારશીઓને બોલએછે; અને તેનો અરથ સુફેદ માથાં (વાલા) નો થાએછે. નો૦ લે૦

† ચીના લોકોને તેઓની જુબાંનમાં ફોકી કરી બોલાવેછે; અને તે શબદ હેલીએતાઈ ભરેલો કેહવાએછે. નો૦ લે૦

આટલું તો ચોકસજછે, અને તે ઉપર આ નાંમવર શેઠની પુર ખાતેરીબી હતી કે, આ સરૂશટીમાં મનુશીઅને કેવલ પઈશો મેલવીને શુંહમની પેઠે સંઘરી રાખવા, તથા પોતાના જીવને એખલપેટાપણાનું સુખ દેખાડવા માટેજ પરમેશવરે સરજેલું નથી, પણ તે જરને રૂડા ઉપીયોગમાં વાપડી ઈનસાંનીએતનાં કાએદાથી લોકોનું ભલું થાએ તેહવી ફરજ સોંફેલીછે; કે જેથી કરી તે કીરતારની બખસેસનો વાજેબી લાભ સચવાઇ શકે. હાવા ઊંમદા વીચાર ઉપર ઉસતવાર રહીને શેઠ જમશેદજીએ પોતાની તથા પરાઈ જાતના ભાઈઓનું સદા ભલું ઈછવા થકી, અને તેઓનું દુખ ભરેલાં સંકટ ટાલવાના ખરા હેતુથી સખાવતનો દસત લંબાવેઆ વીશેની નેકનાંમી જગતમાં આસકાર કરીને જે ફીરકામા તેવણ પેદા થયા, તેની હોરમતને અતી બુલંદીએ ચહડાવી આપીછે.

જેમ જેમ વખત વેહતો ચાલીઓ, તેમ તેમ વેપારનાં કાંમોને વીશેસ મદદ મેલવવાનો એરાદો રાખી ઈ૦ સને ૧૮૧૪ થી વાંહાંણવટીની સંફમાં જમશેદજી શેઠ બીરાજવા લાગા; અને જેમ બનેલાં તેમ તેની સંખેઆમાબી હુંમેશે કરતા રહીને "ગુડ શકશેસ, (એ સરવેમાં પેહલું અને ઘણુંજ બખતાવર ગંનાએલું હતું) બેહરાંમગોર, બોમબે કેઆસતલ, ચારલત, ફોરત ઉલીએમ, માર, એણાનીમા, અને લાંણરીક મલીને આઠ વાંહાંણોના માલેક ગણાયા હતા; જે માંહેલાં પેહલાં પ તો ૪૫૦ થી ૧૨૫૦ ટણનાં ભરત સુધી રૂ, અફીણ તથા બીજો વેપારજોગ માલ ઉપાડી શખે તેહવાંઓના ખુદ માલેક પોતેજ હતા, અને છેલ્લી તરણ કલીપરો ૨૫૦ થી ૩૫૦ ટન સુધીની ફકત અફીણનો જથો ચીન લઈ જાઇને તાંહાંથી નગદીનો ખજાંણો લાવી આપવાના કામ સારૂં તેમનાં ઘણાજ બેરખાહ અને ઈસ્ટ મીતર મી૦ રીંમીગટનની કું૦ તથા ચીનના નાંમીચા આડતીઆ મી૦ જારદીન માંથીસણની કું૦ સાથેના પંતીઆલાંપણામો ફરતી હતી. વેપાર તેણાનો બોહોલો ફેલાઈ ગયાને લીધે એટલાં બારંકશો છતાંબી દરરાળ બીજાં ચેઆર અથવા પાંચ મોટાં વાંહાંણો નોલે માંડવાની તેમને ગરજ પડતી હતી, અને પાછલથી વાંહાંણ "અરલ આવ બાલકારસ" તથા "અરલ આવ કલેર"* બી આ સાહેબની નોકરીમા ફરતાં હતાં; અને તે ઉપરાંત ચીનના કોસ્તા તરફ અફીણના કાંમરાર ફરતી કેટલીક કલીપરો મધેબી તેવણનું કાંઇક લાગતું વલગતું જાંણવામા આવેલુંછે.

આ સાહેબના પરમાંણીકપણાંની વરતણુકનુ બયાંન જેમ જેમ ઈઆદ કરીએચ, તેમ કાંઈજ નહીં પણ તેહમાંથી ખરી મોટાઈ પોતાની મેલે પરકાશી નીકલેછે; અને કોઈબી કાંમ એવણનુ હેવું નથી દેખાયું કે, તે વાખવાખીનો પમરાટ પમાડીઆ વનાએ ફોકટમા પસાર થયું હોએ; એ વીશેના કોઈ બેસુમાર મધેથી આ નાંમીચી બાબદોના બેજ દાખલાઓ જે નોધી લેવા જોગ વીચારીએચ, તે માંહેલી એકતો એવણ જારે પેહલવેહલા શેઠ મેરવાંનજી તબાકની મેહરબાંનીની હેડલ થોડુંકસુધી ચીન જતા આવતા હતા, તારે તેનાંએબી

* એની અંદર થોડુંક સુધી શેઠ એદલજી ફરાંમજી ફરાંણીનો ભાગ હતો, પણ પાછલથી પોતાનેજ હસાબે આ સાહેબે રાખેલાં હતું. નો૦ લે૦

પોતાના મશીઆઈ માલિકની જાહોંજલાલી સારી પેઠે જોઇ હશે; પણ જમાણાની ગીરદેશીના ફાંદામાથી કોઈબી છટકી ગયું નથી, તેમ બીરગસતે દાહડાનુ ચકર તેમને માંથે ચોંટી બેઠાથી પાછલો વખત જારે ઘણોજ સંકટ ભરેલો થઈ પડેઓ તારે તે વેલા ખોદાતાલાએ જમશેદજી શેઠને સઘલી વાતે જે સુખ બખશેલું હતું, તે ઉપર કશીબી અભીમાંની રાખેઆવણા પોતાના માલિકનો પડેલો હાથ ખરી ઈમાંનદારીથી ઊંચકી લઈને પેહલાં પીનાંગ તથા તેઆર પછે તાંહાંથી પાધરા ચીન ખાતે પોતાના કાંમની આડત સોંફી મોકલેઆ હતા; અને તેણાંને એટલું તો માંન આપતા હતા કે; જેમ એક ગુમાસતો પોતાના માલિકને લખે તે કરતાં વીશેસ તવાજાથી જમશેદજી શેઠ પોતાના અસલી શેઠને કાગલ પતરોમા "મુરબી સાહેબ" કરી લખતા હતા; અને તેજ રીતે પરતી હાલતમા આવેલા શેઠબી પોતા ઉપર અહેસાંન મેલનારનાં કાંમ પૂછવાડે ખરી દીલશોજીથી થોડુંક સુધી શેવા બજાવીને પરથમ જેટલો તો નહીંજ, પણ પોતાનું પરીવાર સુખ ચેનથી સંસાર ગુજારી સખે તેટલો દઈવત પાછો હાથ કરી મુંબઈ આવેઆ હતા; જેના પરતાપથી આજે તેમના એકપુરા દીકરા પેસતનજીને અમણ ચમણમા રહેલા સઘલા સાહેબો જોએછે. અને બીજું એકે પોરટુગીસ ગ્નાતના ગરહસથ સર રાજર ડે' ફારીઆ નામના એક નાંમીચા વેપારીએ આ નામવર શેઠનો પરથમ કાંઈક સંભાલ રાખેઓ હશે, તેનો રૂડો બદલો પોતાના ઘણાજ પડતા વખતમા હઈઆતી સુધી તો તેવણથી તે પાંમેઓ હતો; પણ મરણ પછેબી તેના છોકરાંઓ મજગાંમ ખાતે એક મોટા બંગલા અંદર વગર ભાડે રહીને તેજ સખી નરની પુંજીમાથી જેમ પરવરેશી પાંમેચ, તેમ તેઓની જીંદગી સુધી તેઓને જાથુક મલવા વીશે આ હીંમતે બાહાદુર નરે એક થાપણ અલાહેદી કાહડી ગયાથી તેણાની પરોપકાર બુધીનુ પરમાંણીકપણું ખરુંજ પરકાસતું રહેલુંછે.

મરહુમ શેઠ ફરદુનજી શોરાબજી પારેખને વાસતે હેવું માલુમ પડેઊછે કે, તેવણ પરથંમતો અતરે ચાલતી શા૰ તલશીદાસ માંણિકજીની પેડીમાં એક કારભારી તરીકે હતા; પણ કોકસંજોગથી તેનાનુ ખરું બોલવું માલિકોના હકમાં વીરૂધ ઉતરેઆને લીધે, તાંહાંનો સંબંધ છોડાએલો આ સખી શેઠીઆએ જેવો જોયો, તેવોજ તેનાનો હાથ પકડીને પોતાની પક્ષમાં ખેંચી લીધો; અને ઘણા વરશો વેર સાથે રાખેઆથી તેનાની કોશેસનુ પરીણામ જે રૂડું નીવરેઊં, તેની યાદગારીમાં તેનાને બી પોતાની પણોતી પેહેડી ખાતે સાલે ૧૨૦૫ ય૰ થી એક પંતીઆલા તરીકે દાખલ કીધા હતા; અને તેવો હક તેનાની હઈઆતી તુલીક આ શેઠીઆએ સાચવી રાખેઓ હતો; એટલુંજ નહી પણ તેમના ફરજંદો વટીકને બી પોતાના હોએ તેવીજ મમતાથી પાલીપોશીને પરખેઆત કરી મેલેલા માલુમ પડેછે; અને તેજ મીસાલનો ઘરોબો આ બેહુ સાહેબોનાં પરીવારમાં હજી તક અરસપરસ ગંઠાઈ રહેલો જણાએછે.

"ખોલાસએ પંચાએત" નાંમનુ જે ગુજરાતીમાં છપાએલું એક પુસતક ય૰ ૧૨૧૨ ના સાલમા આ માહ પુરૂસની પણોતી કલમથી લખાઈને જે

પરશીધ થયું હતું, તેની સતા પકડી જણાવીએચકે ૧૧૯૨ ના સાલથી પારશીની પંચાએતમા એક અધીકારી દાખલ પોતાનો સંબંધ જોડીને આખી અનજુમનની શેવા મન પુરતી રીતે બજાવવામાં તેનાએ કાંઇજ કાએલી અથવા કશુર કીધી નોહતી; તો જો કે પોતીકા મોહોલા વેપાર વણજનાં જોખંમ ભરેઆં કાંમોમાં રાત અને દીવસ રોકાઈ રેહતા, તોબી તેમાંથી કાંઇજ નહીં પણ ગરીબ તોલાનાં ભલાં કાજે દયાને હઇડે ધરી પુરતો અવકાશ મેળવતા હતા; અને કોઈ બી વાર ખાનગી બેઠક થાતી, અથવા જાહેરમા નાંધલી મોટી અનજુમન ભરાતી તાંહાં પણ જાથુકં બીરાજીને સરવેને એક સરખી રીતે વાજેબી ઇનસાફ આપતા હતા; જેથી કરી તેમનાં હંમ સરીકોને અચ્છી મદદ મલતી હતી, અને તેમાં વલી શેઠ ખરશેદજી માણેકજી જેહવા ચંચલ જેહનના ધુનધી અકાબર સાહેબ જે આ ઊંમરાવતી ઘણા વરસ આગમજના લાગુ રહેલા હતા, તેનાંની સાહેતાથી ઘણાક કાંમો રૂડી પેરે સરંજાંમબી પોંહચતાં હતાં; પણ જારથી મંડલીના બંધાનમાં કાંઇક ખાંચ પડતી જોવામા આવી તારે શેઠ ખરશેદજીએ તો જોકે ૧૨૦૫ થીજ પોતાનો ઓધો એકેદંમ છોડી દીધો હતો, પણ આ હાતંમ શેઠીઆએ મન મોટું રાખીને પોતાની શુભ નેમમા કશી પાંતીની બે પરવાહી દેખાડીજ નહી; અને જારથી તેમને લાએકનાં બીજા શેઠીઆઓબી હાએસતે હાએસતે અલગ થતા ગયા, અને બીજાઓમા વધારે ઓછી રાખરખાવતબી ચાલવા લાગી તારે તેની નાપસંદગી વીચારીને વીસ વરસ તુલીક આથગ મેહનતનો કચવાટ પકડી સાલે ૧૨૧૨ માં તેવનબી નીકલી ગએઆ; અને તે પછે પંચાએતમાં બેસવાનુ જેપણ તેનાએ તદન બંધ કીધું, તોપણ બાકી રહેલા નામનાં બે ત્રણ અકાબર સાહેબોને તે વીશે પોતાનો વીચાર કહી સંભલાવેઓકે, "જો કદાપી સારી આબરૂ વાલા તથા દાંનાવ બુધીનાં ઘણાક "અપક્ષપાત શેઠીઆવો પંચાએતની મંડલીમાં સાંમેલ રહીને અગતવેલા "હાજર થવાની ચોકસ કબુલાત આપેતો, મોટી ખુશીથી હું પણ તેમાં પાછો "ભેગો રહીસ; નહી તર હવેથી પંચાતમા કબુ બેસનાર નથી." હાવો રૂડો અભીપરાએ કોઇનાં દીલમાં અસર નહી થવાને લીધે, ગરીબ અનજુમને આ સુધાં બે માનવંતા અકાબરોને જેપણ ખચીત ખોહી દીધા; તોપણ સદરેહમતછે જમશેદજી શેઠનાં દીલગુરદાને કે, એટલા કારણસર પોતાનાં સુખણને ચીવટથી વલગી રહેઆ છતાં, ધરંમ ખાતાંની જે પુંજી હતી તેની જાલવણી માટેતો પોતાની હઈઆતીની છેલ્લી ઘડી સુધી કશીએ કસુર રાખીતીજ નહી; એ વીશેનો એક જીવતો દાખલો એવંણનીજ કલમ વટે લખાએલી ઉપલી કેતાબના ૧૪૭ મા સફા અંદર સમાઈને જે સરૂ થયોચ, તાહાંથી ઊતારી લઇને વાંચનારી આલંમની હજુર ધરીએછે.

"મુંબઇ મધે જરથોસતીઓની વસતીને ૧૦૦) થી વધારે વરશો થાએઆં "હશે; અને એટલી લાંમબી મુદતમાં ઘણાં એક મોટાં કુટંબ તથા જુરાત- "વાલા સાહેબો થાઈ ગએઆછે કે તેહવા ધણીઓનાં નાંમ આજ દનસુધી "આસકારાંછે અને તે સાહેબો આપડી કોમને વાસતે ઘણાં એક સારાં સારાં

"કાંમો કરી ગએઆછે તે કાંમો હાલ મોજુદછે તથા લખો રૂપીઆ બીજે
"મારગે ખરચેઆછે. પણ કોઇ સાહેબની હેવી નજર નહીં પોંહચી કે આપરા
"ગરીબ તોલાને સારૂં કાંઇકિ પુંજી આપડી કોમનાં લોકોમાંથીજ મેહનત લઇને
"એખટી કરે કે પાછલ હરેક તેહવાં સારાં કારંણ સર કાંમ લાગે. એવા
"દુરદરાજ અને લાંમબા અંદેસાથી કોઇએ તેહવી નજર પોંહચાડી નહી અને
"જે ધણીનાં હાથમો પંચાતનુ જુજબી આંમદ રફતનું નાંણું રહીઉં તેની કોઇ
"સાહેબે તજવીજ રાખી નહી કે શું ઉપજેઉ તથા કેટલો ખરચ થાએઓ અને
"કેટલાકોનાં હાથમાં મેનીજ રહી તેની તજવીજ તથા ખબરદારી કોઇએ રાખી
"નહી ને સરવે વાતે રૂપીઆ બારેવાટ થવા દીધા ને જેને તાંહાં હતા તેનેજ
"તાંહાં પંચાતના રૂપીઆ રહી ગયા તે વીશેની કોઇને આજની ઘડી સુધી
"ખબરખી નથી જે તે પુંજી શું હતી ને તેની પાશે શું રહી ગએઉં. એવી
"બેદાદીને આપરા જરથોસતીઓએ સુધારી નહી તેથી હરેક સારા વખત ઉપર
"ધરંમ ખાતે આપવાની કોઈ સાહેબની ઉંમેદ-થાએ પણ તે તરત હટી જાએ
"ને ધારે જે જેને આપીશું તો તે ખાઇ જશે તેહવું સમજીને ધરંમ ખાતે
"આપવાની કોઇની મરજી થાએ નહી. અને વખત ઉપર પંચાએતના ધરંમ
"ખાતાંમોથી કાંઇકિ ખરચવાને જોઇએ તો પઇસા વગર બેશી રેહ ને એક
"બીજાનું મોહડું જોએ અને કદી કોઇની ધરંમ ખાતે આપવાની મરજી થા-
"એતો તે ધણી તનદરોસતી પઢાવીને તે નાંણું પોતાની પાશે અનાંમત રાખે
"ને તે સાહેબ પંચાત વાલાને કેહેજે તમો રશીટ આપીને લેવો આપવાને હાજર
"છેઉં-તો તેને કોઇ રશીટ આપે નહીં કે રખેને બંધાંનમો આવશું એવો ઘેલો
"ઘેલો વીચાર કરીને વાતને પડતી મુકે પણ આએ એક વાત મુકરર ખરીછે
"કે જે ધણીને તાંહાં એ ધરંમ ખાતાંનો પઇશો તેના પોતાનાં ખરચમો
"આવેઓછે. તેનુ ઘેર સલાંમત રહેઉં નથી અને એ ધરંમનો પઇશો રાખવો
"ઘણો નેહસતછે કાંએજે પાછલથી હેવી રીતે સરવેના જોવામો આવેઉંછે. તે
"ઉપરથી વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજી પાશે પંચાતની કાંઇકિ મેનીજ
"સંવત ૧૮૬૮ (ય૦ ૧૧૮૧) ના સાલથી હતી તે ફકત લગનસરાનો લવાજમો
"આવતો હતો તેબી પંચાતના તે વખતનાં અંધેઆરૂનાં ખાતાં પીતાં વધે તે
"વરસ દાહાડે તે અંધેઆરૂની નજરમાં આવે તેટલાં નાંણાં તાંહાં ભરે અને
"એ વતરોગે એવનને તાંહાં પોતાની આગલી ધણીઆંની બાઈ મેહરબાઇનાં
"પોતાનાં તથા ભાઈ વાડીઆજી રતનજી બમનજીનાં ઉડીઆંનામો તનદરો-
"સતી પઢાવીને તે નાંણાં પોતાની પાશે રાખેલાં હતાં તે બાબે પંચાતનાં સાહે-
"બોને વાડીઆજી હોરમજજીએ એક ચીઠી લખી જે હવેથી એ પંચાતના
"રૂપીઆ માંહરે રાખવા નથી તારે એ બાબે એવણનાં ઘેર મધે તા૦ ૨૮ મી
"નવેમબર સને ૧૮૨૩ ને દને પંચાતનાં મેમબરો મલીને ઠરાવ કીધો જે એ
"રૂપીઆ તથા બીજા બાહેર લોકો પાશે અનાંમત પડેલાછે તે રૂપીઆની
"રશીટ લીધા શેવાએ તે લોકો કોઇને આપતા નથી વાસતે તેનો ચોકસ થેડાવ
"થેડબીને પંચાતની પુંજી રાખવા સારૂં તરસઠી જણ ૪) મધે વાડીઆજી હોર-

"મનજી બમનજી, શેઠ ફરાંમજી કાવસજી, વાડીઆજી નવરોજજી જમશેદજી
"તથા શેઠ જમશેદજી જીજીભાઈને મુકરર કીધા તે મધે શેઠ ફરાંમજી કાવ-
"સજીને ખજાનચી થેડવેઆ તે એવી સરતથી કે હુધરાતનાં જે નાંણાં વશુલ
"થાએ અને રૂપીઆ એક હજારની રકમ બંધ બેશે તે એજ કારનસર થેડ-
"વેલા આડતીઆ મી॰ રીમીંગતન કરાફરડની કુ॰ ને તાંહાં પારસીની પંચાએ-
"તને નાંમનું ઉપર જણાવેલા ચાર તરસટીઓ હસતક જે ખાતું પરેઊંચ તાંહાં
"ભરીને જમે કરાવે."

આવી રીતનો પકો બંદોબસત આ માહ ધરમી શેઠ જમશેદજીની ઉદાર કોશેસથી નકી થયાથી વાડીઆજી સાહેબ હોરમજજી બમનજી પાશે પંચાતની પુંજીમાં એખીટા થાઈ રહેલા રૂ ૧૫,૮૬૩૫૧૬ા દોકડા, તથા સરકારી ટકા ૫ ના વીઆજની નોટ ૧ રૂ ૨૦૦૦ ની મલી કુલ રૂ ૧૭,૮૬૩૫૧૬ા દોકરા ઉપરાંત વાડીઆજી સાહેબ નવરોજજી જમશેદજી પાશેથી તેમના બાવા જમશેદજી બમનજીના ઉઠમણામાં ભરાએલા રૂ ૨૦૦૦ હતા, તે પણ તેના વીઆજ શીકે એખટા થાએલા રૂ ૨,૧૯૮॥ મલી જુમલે રૂ ૨૦,૦૬૨૫૬૬ રેસ લઈને તે માહેલી રૂ ૨૦૦૦ ની નોટ પંચાએતમાં અણાંમત રાખીને રોકડા રૂ ૧૮,૦૬૨૫૬૬ રેસ તા॰ ૩ જી ડીજેમબર ૧૮૨૩ ઈસવીએ પકા બંદોબસતથી તે વખતની મી॰ રીમીંગટન કરાફરદની કુપનીને તાંહાં વીઆજે મુકેઆ; અને તે પછે સર અવસરે જરથોશતી અનજુમનનાં સઘલે વાંગેના સાહેબો પાશેથી ભરાવવાની રૂડી મેહનતબી એજ સાહેબે આગેવાંના થાઈને લએઆ કીધી તો, તેના પરતાપથી ગએઆં સંવત ૧૯૨૮* નાં આશો વદી ૦)) સુધી ૪૯) વરસના અરસામા ઉપજ નીપજ થતાં પરાંત ખાતે પંચાએતની પુંજી રૂ ૫,૯૬,૯૬૮૫૧૬ા દોકડાની, અને તેમનાજ હસતકમાં એજ કોમના જુદા જુદા સાહેબો તરફથી ધરમના ૩૪ ખાતાંઓ જે તાર પછે ચાલુ થયાંચ, તેની થાપણ રૂ ૬,૯૬,૯૨૦૫૨૧ દોકડા મલીને કુલ રૂ ૧૨,૯૩,૮૮૮–૧૪ આનાનો એક પાદસાહી ખજાંણો બાહેર પડલા છેલા હીસાબ ઉપરથી માલુમ પડેછે; અને આપણ તેને મોટી ગરૂરીથી જોઈ સખીએછે.

સુંરતમાં વસનારા જરથોસતીઓના દોખમાંઓને વાસતે, જમીનનો એક મોટા કકડો તેમની પંચાએત તરફથી માંગેર્આ મુજબ દીલ્લીના શાહનશાહ અકબરે જે મુફત બખસીંદા કીધો હતો, તે ઉપરાંત તારપછે તેનેજ લગતી આસપાસની કેટલાંક વીંઘા બીજી ફાલતુ જમીન મુગલાઈ રાજમાં દર સાલે રૂ. ૧૧૦ લએનુ દેણું આપવાની સરત કરીને પાછલથી મેલવી લીધેલી માલુમ પડીછે. તે કરાર માફકનો કર જોકે તાંહાંની પંચાએત વાલાઓ ઘણી મુદત સુધી ભરતા રહેઆ; પણ તે તરફ વશનારાઓની પાછલી હાલત જોતાં કદાપી

* જરથોસતી તોલાના ધરંમ ખાતાંની પુંજીનો હસાબ તેઓના દર સાલે બદલતા યજદેજરદી સનેથી ચાલુ રેહશેતો, તેથી કરી તેમાં ભરાતી રકમો, જે તેઓના રોજ માહ સાથે તાલુકો રાખતી જમે થાએચ, તેનો મુકાબલો મલતો આવે; અને બીજું એકે એ અશીલ કોમનાં કેટલાક સાહેબો પોતાની તારીખોને હવડાં ફરામોસ રાખતા દેખાએચ, તે પણ તેઓની ઈઆદીમાં સદા સમાએલી જણાએ. નોં॰લે॰

એવું થાઈ પડે કે, હવે પછે તેઓ હરાતકની પુંજીમાથી એ દેણાનો બોજો કદાપી ઉપાડી નહીં સખાએ તારે મોટી મુસકેલ નડે; માટે તે ઉપર આ સખી શેઠીઆએ લક્ષ આપીને આપણી મયાલુ અંગરેજ સરકાર, જેઓ તાંહાંની હકુમતના હવડાં ખુદ માલેકોછે, તેઓ પાશેથી આટલાં દેણાની માંફી કરાવી લેવાની જે અરજી ય૦ ૧૨૧૭ ના સાલમાં ગુજારી હતી, તેને મુંબઇની નામવર સરકારે આ સખીવંજુદ ઉંમરાવની બેહદ સખાવત ઉપર નજર પુગાડીને તે જમીંન ઉપરનું દેણું ચંદરોકાલ સુધી માંફ કરવા શંબંધી ફરમાંન સુરત ખાતે લખી મોકલાવેઊં. આ સાહેબના આસરાથી એક અપરંમપાર સખાવત એવીતો ઉતંમ થાઇચ કે, પરદેસમાં રેહનારા પોતાના હંમદીનોની આવતી હાલતનેબી તેનાએ આગમચથીજ સંભાલી લેવાની દયા દેખાડી.

ઇનસાંણોની કંગાલીએત સાચવવાનાં રૂડાં સાંધણો આ માહપુરૂશે જેમ કરી દીધાં, તેમજ વગર વાચાનાં અસકત પશુ પરાંણીઓનુ પાલણબી જાથુક થાએ તેવા ખરા હેતુથી, મુંબઈમાં તથા તેને લગતાં બીજાં દેસાવરો ખાતે પાંજરાપોલો હુભી કરાવા સારૂં પોતાના ઘણાજ હેતુ મીતર મરહુમ શેઠ મોતીસાહની સંગાથે પકી ગોઠવણ બંધ બેસાડીને હીંદુ માહજનોને તેહવાં શુભ કાંમમાં સાંમેલ કરીલીધી; અને તે બાબદનો સઘલો વહીવટ (પોતા પાશે વેપાર વણજનુ બોહોલું કાંમ હોવા છતાં) સંવત ૧૮૯૧ થી સરૂ કરીને ૧૬ વરસ વેર ખંતી પણે પોતે ચલાવેઆ પછે, સંવત ૧૯૦૬ ના સાલની આખરીએ જારે તે ખાતું છોડીને પોતાનીજ દેખરેખ હજુર ઉપલી માહજનને શોંફીઓ, તારે તેની ઉપજાવેલી આવકમાંથી મોકલે હાથે ખરચ ખુટન કરતાં બાકી સવાચાર લાખ રૂપીઆને સુમારેની રોકડ પુંજી ઉપરાંત માહજનના હુધરાતથી અસલમાં ખરીદી લીધેલી મીલકતોને તેમાં સારી ઉપજ થાએ હેવો વધારો લાગુ પાડીને તેઓના સવાધીનમાં સંધું શોંફી આપીઊં; જેથી કરી તે ઉપીઓગી ખાતુંબી આજની ઘડી સુધી આ સાહેબની સખાવત ભરેલી કોશેસને આંશી-રવાદ દેતું આબાદ હાલતમાં હઈઆતી ભોગવતું ચાલુ રહેલુંછે.

આ માંન પાંમેલાં માહ પુરૂસને જારે પેહલવેહલો "નાઈટહુદ" નો બેતાબ હેનાયત થયો, તારે તેની ખુસાલીમાં પોતાને ખાસ ખજાંનેથી તરંણ લાખ રૂપીઆ રોકડા તથા બેંગાલ બેંકના શેરો ૧૫ ગરીબ, જરથોસતી ઓની મદદને માટે આ દુખભંજન સાહેબે સખાવત તરીકે જે અલાહેદાં કાહડેઆ હતા; અને તેમાં એજ બેંકના શેરો ૫ તેમના નેકબખત મોહરદાર શેઠાંણી આવાંબાઈએ, તથા ૩૫ શેરો પારશી પંચાએતની પુંજી માહેલા તેના વહીવટદારોએ જે હુંમેરેઆ, તે મલીને એક માહભારત થાપણને રૂડી વરત-ણુકથી ચંદરોકાલસુધી નીભાવી રાખવાની સુભ મતલબ વીચારીને પોતાનીજ હઇઆતીમા તે વખતની નામદાર ઇસ્ટ ઈંડીઆ કુંપની સરકારનાં આસરા તલે શોંફી; પણ તેનો વહીવટ ચલાવવા થકી પંચાતના અકાબરોનીજ નેમણુક ઘેડવી આપીને તે ઉપર સરનશીનપણાનો હક હઇઆતી તુલીક પોતે જાલવેઓ હતો. એ બાબેનો સતા ભરેઓ એક લેખ રોજ ૧૫ મો માહ ૪ થો શેહનસાહી શાલે

૧૨૧૮ ય૦ ને મુકાબલે ઈ૦ સને ૧૮૪૯ ના જાંનેવારીની ૯ મી તારીખનો કરાવી લીધોછે. તે કરારનામામા હેવી કબુલાત બાહલ રહીચ્ કે, અનામત રૂપીઆ તરણ લાખનુ નામદાર સરકાર દર શાલે સેંકડે ટકા ૬ લેખેનુ વીઆજ બાથુક આપે, તે, અને બેંગાલ બેંકનાં કુલે સેરો ૫૫ ના નફાની જે વેહચણી મલે તેની એકંદર આએપત મયેથી જરૂરીઆત જોગનો થાતો ખરચ બાદ જતે બાકી વધારાને દર વરસ હેઠલ જણાવેલાં જરથોસતીઓના કારણમા વાપરવા માટે ૪૦૦ હીસામા વેંહચી આપવાનો અખતીઆર વહીવટદારોને શોંપેઓછે.

કહેઆ કારણમાં ખરચવા.	મુંબઈ માટે.	ઉદવાડા માટે.	નવસારી માટે.	સુરત માટે.	ભરૂચ માટે.	કુલ હીસાં.
૭ થીતે ૧૪ વરસ સુધીની છોકરીઓ તથા છોકરાઓને વીદેઆની કેળવણી આપવા તથા બને તો તે ઉપરાંત એક ઠેકાણે રાખીને તેઓની પરવરેશી કરવા માટે	૧૮૦	૨૦	૧૦	૩૫	૫	૨૫૦
કંગાલ તથા મુફલેસ જેઓ બુઢાપાથી, અંધાપાથી, બદનની બીજી ખાપણ-થી અથવા મગજ ફરી ગયાના સબ-બથી જેઓ ગુજરાંણ ચલાવાને અ-શકત હોએ તેઓને એકાંત મકાંનમાં રાખીને પરવરેશી કરવી, અથવા હ-લકા જેવા પગારો આપવા સારૂં ..	૨૦	૧૦	૧૦	૩૦	૮	૭૮
ગરીબ છોકરીઓને પરણાવવા ઉપર દર એકને માટે રૂ૧૦૦ સુધી ખરચવા...	૨૦	૭	૭	૧૦	૪	૪૮
નાવારેસ મરણ પાંમે તેઓ જણ એકના મોહોત ખરચમાં રૂ૨૫ લેવા	૧૦	૩	૩	૫	૩	૨૪
દરએક ઠેકાણે વાપરવાના એકંદર હીસા.	૨૩૦	૪૦	૩૦	૮૦	૨૦	૪૦૦

આ મરહુમ નાંમદાર બારોનેટ સાહેબની સખાવતનાં ઉપલાં ધરમ ખાતાંની સ્થાપનાને પા સદી પસાર થઈચ્ તેટલા અરસામા અસલ પુંજીની ઉપજમાંથી ખરચ કીધા છતાં કારોબાર મંડલીની દાહપણ ભરેલી દેખરેખથી તે થાપણમાં એટલોતો મુબલક વધારો થાયો કે, તેનેજ આસરે કોટમાંહેલા આ મરહુમનાં મેહેલની ઉતર બાજુએ, જરથોસતીના છોકરાંઓને ગુજરાતી તથા અંગરેજી શીખાડવાની સ્કુલ માટે તરણ મજલાની ગંજાવર અને સુંદર હવેલી બંધાઈને જે વપરાતી થઈચ્, તે ઉપર (છપાઈને બાહેર પડેલા હસાબ મુજબ) ખાલી જગેઆની ખરીદી માટે અપાએલા રૂ ૯૪,૪૪૪)૯-૩ પઈ, તથા મકાંન બાંધનાર મકતેદારોને તા૦ ૩૦ મી જુન ૧૮૭૩ સુધીના અર-

સામાં બેરણ બેરણે આપેલા બધા રૂપીઆ ૨૧૧,૨૩૧)૫–૮ પઈ મલીને જુમલે રૂ ૩૦૫,૬૭૫)૧૪–૧૧ પઈ તો ખરચાઈ ચુકા, અને બીજાનો હસાબ હવે પછે જાહેર થયાથી એ માહભારત મકાંન ધારેઆમેલ સવા તરણ લાખ રૂપીઆને સુમારેની કીંમતનુ ચોકસ કેહવાશે; અને આ સકરમી શીકલના સરીમંત સાહેબની સખાવતનું દુહજતું થડ (ઈઆને અસલ થાપણ) તો જેહવીને તેહવીજ આબાદ હાલતમાં ઉપજ આપતું સચવાએલુંજ રેહશે.

ઉપલી રોણકદાર એમારતના બાંધકાંમની સરૂઆતમા કાએદા પરમાણેની જાહેર કીરીઆ જે થવી જોઈએ, તેની કીરતી આપણા માનવંતા માજી ગવરનર નામદાર ધો રાઈત હાંનરેબલ સર શીમોર ફીટઝરલડના ભાએગને ચોંટી હતી; માટે તે હકુમતના પેસવાએ દબદબા ભરેલી સભાની હજુર કેલવણી ખાતાંની શેવા આ રીતે સંપુરણ બજાવી હતી કે, કાચની એક બરની અંદર મરહુમ સર જમશેદજીની સવરૂપી તસવીર, તથા તેના દરસણનો નકશો, સ્કુલ સ્થાપણા સંબંધી ઉપજાવેલી ટુક તવારીખ, ટાંઈમિસ આવ ઈંડીઆમાથી નીકલેલું ઈ૦ સને ૧૮૭૧ નુ નાહાંનુ અંગરેજી કેલેનદર, ય૦ ૧૨૪૦ ના સાલનુ પારશી કેલેનદર, ગુજરાતી પંચાંગ, મુંબઈ ગેઝટ, ટાંઇમસ આવ ઈંડીઆ, જાંમે જમશેદ તથા સમાચાર વીગેરેના અંગરેજી તથા ગુજરાતી વરતમાન પતરો, ઉપરાંત શીકાઓમા શોનાનો એક સાવરન, રૂપાં નાણામા એકેક રૂપીઓ, અધેલી, પાવલી તથા બેઆંની; અને તરાંબાના ખુરદામા એકેક ઢબુ, દોહોડીઉં; અને અરધી; એટલું ભરીને તે બરણીને પાયાની નીચેના એક ખાડામા ઉતારીને તે ઉપર ગુજરાતી, અંગરેજી તથા પેહલવીમા કોતરેલી તખતીવાલો જે પથર ગોઠવેલોછે, તેની વીગત હેઠલ જોવાથી માલુમ પડશે.

પાક દાદાર હોરમજદની મદદથી

નામદાર

સર જમશેદજી જીજીભાઇએ પારસીઓને વાસતે કરેલી

સખાવતના ધરમ ખાતાંની

ઈમારતના મુખીઅ ખુણાનો આ પથ્થર

રોજ ૩ જો માહ ૬ ઠો શેહનસાહી તથા માહ ૭ મો કદમી

શાલે ૧૨૪૦ ઈઅજદેજરદી,

તારીખ ૨૧ મી ફેબરવારી ૧૮૭૧ ને દીને

મુંબઈના નામદાર ગવરનર સાહેબ

સર ઉલીએમ રાબરટ સીમોર વીસી ફીટઝરલડ. જી. શી. એસ. આઈ.

બાહાદુરે પોતાને હાથે બેસાડ્યો.

ભાયગસાલી નર, જે પાલે દુઃખી દુઃખીઆરાં,
આપે અન ને કેળવણી, ને કરે તેમને સુખીઆરાં.

નામદાર ગવરનરે રૂપાંની થાપી તથા રૂપાંથી મઢેલું હાથીદાંતનુ સાંધન અને ઓલંબો હાલના નેકબખત બારોનેટ સર જમશેદજીના હાથમાથી લઇને ચુનો પાંથરી તથા તે ઊપર તખતી કોતરેલો પથ્થર તેની બેઠક પર ગોઠવેઆ પછે ઓલંબો તથા સાંધન લગાડી તથા રૂપાંથી મઢેલી હાથીદાંતની હથોડી વડે તેને થોકિઓ તારપછે તે પથ્થરને દરોબસત મેલેઆ વીશેની વધાંમણી હાજર રહેલી મીજલસને જે કહી સંભળાવી તેજ વખતે તેની મુબારકબાદીમા ખુસાહલીના સરોદો સરવે તરફથી નીકલેઆ, અને પાયો પુરવાનુ શુભ મુહરત સંમપુરણ રીતે પસાર થયું.

કેલવણી ખાતાંના આ માહભારત મકાંણનું બાંધકાંમ જે વખતે થોડુંજ બાકી રહેલું હતું, તે ટાંકણે હીંદુસતાનની હકુમતનો નામદાર સરસુબો બારંણ નારથબરૂક જે આપણી ભેટ માટે અતરે પધારેઓ હતો, તેને પણોતે હાથે વાસમહુરત કરાવાની નેક ધારણા રાખીને એ ખાતાંના પરમુખ ધી હાંનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ સી. એસ. આઇએ, જે ઇછા નામદાર વાઈસરાએને જણાવી હતી, તે મોટા હરખથી કબુલ કરીને રોજ ૧ લો માહ ૩ જો શેહનસાહી સાલે ૧૨૪૨ ય૦ ની સહવારે પોતાની સાથે આપણા ગવરનર સર ફીલીપ ઓડાહુસ, મેજર જનરલ નારમણ, લારડ દેનોગમોર, હાનરેબલ મી૦ ટકર, ડાકતર જાંણ વીલસન, મી૦ લીવારનર તથા એડીકાંગોને લઇ બીરાજેઆ હતા; અને ઉપર જણાવેલા પરમુખની સાથે સ્કુલ ખાતાંની મંડલીના માનવંતા અકાબરો તથા બીજા કેટલાક દેશી શેઠીઆઓબી તાંહાં હાજર રહેલા હતા; જેઓની હજુરમા પરોફેસર બરજીશે* આ કેલવણી ખાતાંની ઉતપંતીનો હેવાલ જે વાંચી સંચલાવેઓ, તે ઉપરથી જણાઈ આવેછેચ કે, આ સખાવતની સાહેતાથી મુંબઈમાં તરણ અને દેસાવરોમા ૮ મલીને ૧૧ સ્કુલો મધે ૧૪૩૦ છોકરાઓ, અને બેહુ ટેકાંણેની તેટલીજ બીજી ૧૧ સ્કુલોમાં ૧૨૮૦ છોકરીઓ મલી કુલે ૨૭૧૦ જરતોસતી છોકરાંઓ કેલવણી પામેછે; જેમા ૧૬૦૦ જણા મુંબઈમાં અને ૧૧૧૦ જણાઓ દેસાવરો ખાતે કેહવામાં આવેછે; અને તે ઉપરાંત બીજું ખુશી ઉપજવા જોગ એમબી કહી સંભલાવેઊ હતું કે, એજ કેલવણી ખાતાં મધેથી અગાઉ ઘણાક નીસાલીઆઓ પાહવરદા થાઇને જે બાહેર પડઆછે, તેઓ આબરૂથી પોતાનું પોસન પણ કરી સખેછે; અને તે માહેલા કેટલેકો તો માનવંતા ઓહદાઓ ઉપરબી બીરાજેછે. આવી ઉપીયોગી બાબદનું વરણન વીસતારીને કહેઆ પછે, આ નવાં મકાંણને હુંધાડતી વેલા નાંમદાર વાઈસરાએ પોતાની અતીઅંત ખુશી જણાવીને માન સહીત રૂખસત લીધી હતી. આ મકાંન સઘલું સમપુરણ હાલતમા તઇઆર થાઈ ચુકેઆ પછે રોજ ૧૪ મો માહ ૫ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૪૨ ય૦ ને

---

* આ ગરહસથ ચાકરી છોડી ગયા પછે તેમનો ખાલી પડેલો પરીનશીપાલનો માનવંતો ઓહદો મી૦ ડાસાભાઈ નસરવાનજી વાડીઆને ઈ૦ સને ૧૮૭૩ ના ડીજેમબરની ૧ લી તારીખથી દર માસે રૂ ૩૦૦ ને પગારે મલેઓછે. નો૦ લે૦

મુકાબલે તા૦ ૧ લી ફેબરવારી ૧૮૭૩ ઈસવીથી નીસાલીઆઓની કેલવણીના ઉપીયોગ માટે જે વાપરતું થાયુંચ, તેની કેફીએત નીચલા ફકરાથી જણાઈ આવશે.

સ્કુલવાલી નવી હવેલી જમીનની સપાટીથી તે છેક મોભ સુધી ૮૦ ફુટની ઉંચાઈએ જે ઉભેલીછે, તેણે લંબાઈમા ફુટ ૧૭૨, અને પોહલાઈમા આગલી તરફથી ફુટ ૮૯ તથા પાછલી તરફથી ફુટ ૪૨ ની જગેઆ બાંધકાંમમા લપેટાવી લઈ બધી જમીનને ૧૬૯૭ ચોરસવારના વીસતારમા ઘેરી રાખીછે (જેમા એમારતે રોકેલી ૧૩૨૨, તથા ગલી અને ચોકની ખાલી જગેઆ ૩૭૫ જાંણવી;) અને તે અમલાની અંદર જેટલાં મકાંણો જુદા જુદા ભાગોમા વેહચેઆંચ, તેની તફશીલ હેઠલની વીગત મુજબ જણાઈ આવીછે.

ભોંએતલીએ—રસતા આગલ ઉભાં કીવેલાં આરકાંઓની ૧૨ ફુટને છેટે આવેલી સીડીપરથી ચહડી જતાં આગલી તરફ વચોવચમા એક કોસાદ ઓટલો, અને તેની બેહુ બાજુએ એકેક ઓવડો દેખાએછે. વચલા ખનમા દક્ષીણ દરાએ જે ટાકમા મરહુમ સર જમશેદજીનું શોભાવંતું બાહવલું બેસાડેલુંચ, તાંહાંથી તે માહપુરૂસના દરસન લઈને માલાપર ચહડવાનો દાદર, અને બાકીની સલગ ચાલ રાખેલીછે. પાછલા ખનમા પેસતાં ડાહબી બારૂએ બે ઓવડા બનાવીને, તેની પડખે તેટલીજ જગેઆ કસરતશાળા માટે કાહડેલી કેહવાએછે, અને તેની સનમુખ આવેલી (જમની તરફ) ખાલી જગેઆ રમતને વાસતે ("પલે ગ્રાંઉંડ" તરીકે) એલાહેધી રાખીછે.

પેહલા તથા બીજા માલા ઉપર આગલી તરફ તરણ, તથા પાછલી તરફ ચાર મલી દરેક ઠેકાંણે સાત સાત ઓવડાઓ કીધાછે.

તરીજે માલે—આગલી તરફ સલગ દીવાણખાનું રાખીને, પાછલીગમ પાંચ ઓવડાઓ બનાવેલા, હવડાંતો ધરમ ખાતાંના મેતા મુતસદીઓના વપરાસમા આવેછે; પણ તેની મુલ મતલબ હેવી માલુમ પડીચ કે, શીખનારાં છોકરાંઓની સંખીઆમા વખત જતે હાલ કરતાં વીશેસ વધારો થાએ* તારે તેઓની સગવડ સાચવવાને સવલ પડે.

આગલી તરફના મોટા દાદરો ઉપરાંત છેક ભોંએતલીએથી તે તરણ મજલાઓ સુધી પાછલા ભાગના ઓવડાઓની વચોવચ એકેકો દાદરો, અને સરવેથી છેડેનો ભાગપરખી તેટલાજ દાદરા જે મેલવામા આવેલાછે, તે એટલા માટે કે સેંકડોબંધ છોકરાંઓને સ્કુલમા આવતી, તથા તાંહાંથી છુટી લઈને ઘેરે જતી વખતે ચહડવા ઉતરવાની અડચણ

---

* એનો દાખલો હવડાંથીજ એવો દેખાયોછે કે, દરેક ઠેકાંણેના ઓવડાઓ ભરાયાને લીધે તેવા વરગોના છોકરાંઓને વાસતે ભોંએતલીએથી તે બે માલ સુધીની ચાલો અંદર એકેક પરદો કરી લઇ તાંહાં તેઓને બેસાડઆંછે. નો૦ લે૦

નહીં પડતાં છોકરાઓ તથા છોકરીઓ ભેલાભેલ થઈને એક બીજા સાથે મેલાપ કરી સખેજ નહીં. અને બાંધકામનો દેખાવ દીપાવવાની મતલબથી દરેક મજલે આગલી તરફ મોટી, અને પાછલી તરફ નાધલી ગેઆલરીઓ પણ કાહડીછે, કે જેથી કરી હવા તથા ઉજાસનો સરખો લાભ સરવેને મલતો રેહ.

હાવી રીતના જુદા જુદા ખનો જે બનાવેઆચ, તેમા ભોંએતલીએ ગુજરાતી શીખનારા છોકરાઓના બધા વરગો જેમ ગોઠવેલાછે, તેમજ પેહલો આખો માલ બધી છોકરીઓના વરગો વાસતે રોકીને બીજા માલાપર અંગરેજી અભેઆસવાલાઓના વરગોનો સમાસ કીધેલો જણાએછે. ઉપલી તરતીબથી સેંકડો બંધ છોકરાંઓનો સમાસ જેમ સગવડ સાથે સચવાયોચ, તેમ તેઓની કુદરતી હાજતોબી પુરી પાડવા સારૂં છેક ભોંએતલીએથી તે તરણ માલો તુલીક પાએખાના, તથા તેઓનીજ પડખેના દરેક ઓરડામા મોરી પણ બનાવેલીછે; અને તેથી કરી કોઇ રીતની અડચણ જોવા તથા જાંણવામા આવતીજ નથી. આ સખી સાહેબની સખાવતથી તઈઆર થઇને ભપકામા ઉભેલાં ધરમ ખાતાંના માહભારત પણ અતી રોનકદાર, અને મજબુતાઈમા સંપુરણ બાંધનીના મકાંનનો નકસો બનાવનાર મી॰ દીનસાહ દોરાબજી ભતુસાહ, અને તે ઉપરથી રલીઆંમણી હવેલી બાંધી આપીને પોતાના કીસબમા ફતેહ મેલવનાર મીસતરીઓ નામે જીવનજી જાંમાસપજી, તથા દોરાબજી શોરાબજીની કાબેલીએત જે પરખાઈ આવીચ, તેની નોધબી મોટાં માનથી હીંઆં લઇએછે.

ખરી દીલસોજીથી જીગરમાં રાખેલી ખાએસ મુજબનુ આ અતીધણું શુભ કાંમ, જારથી સરૂથયુંચ; તારથી તેજ ધોરણ ઉપર ઉસતવાર રહીને આજની ઘડી સુધી થાપણનાં સંભાલ સાથે જેમ સચવાતું ચાલેછે, તેમજ પારશીની પંચાએતના હસતકમાં રેહેલી બીજી પુંજીનાં વહીવટ સંબંધીનો બંદોબસત પણ એજ સાહેબે પોતાની સાથેનાં બીજા અકાબરોના અનુમતથી પુખત પાએ જે કરી આપેઓછે, તેબી તેજ રીતે હવડાંની મુઆફેક જો ચાલેઆ કરશે તો ઇનસાઅલા જરથોસતી અંનજુમનની હવે પછેથી વધતી જતી પુંજીને કશીએ ધોકો લાગનાર નથી; માંટે એ બાબેનાં સઘલાં રૂડાં વાના નેક નામદાર, અને માંહધરમી દાતાર, મરહુમ સર જંમશેદજીનીજ અતીઘણી દીલશોજી ભરેલી કોશેસનાં ખચીત, વીચારીને તે પાકજાદના અશો રવાંણ ઉપર હજારો દરૂદ અને લાખો શેપારા દરપલે પોંહચાડવાની અંનજુમનનાં મોટાથી તે નાધલા સુધીના સરવે સાહેબોને સંજાવર બલકે ફરજછે; અને તેવીજ શોકર ગુજારી તેમની પછે થાઇ ગએલા એ કાંમના મદદગાર સાહેબો વીશેબી ચાહતી વેલા, હાલના આગેવાંણો ઉપરાંત, હવે પછે થનારાઓને વાસતેબી એ કાંમની મદદગારી સંબંધી નેક હેદાયતની બખશેશ તે પરમકુરપાલુ પરમેસવરની દરઘાહથી માંગવી યોગીઅછે.

આ નાંમવર ઉમરાવ થોડાક પગભર થયા પછે પરથમતો બાહેરકોટ

"અબદુલ રેહમાન સ્ત્રીટ" નામનાં મોહલામાં રેહતા હતા; જાંહાં ઘણી મુદત ગુજારેઆ પછે કોટ મધે "હારંબી રો" આગલ ગોલવારની ગલી પાશે દખણ બાજુએ મરહુમ શેઠ નવરોજજી કાવસજી નારીએલવાલાની (દાદી બરજોરવાલી અસલી) મોટી હવેલી વેચાતી લઇને તે જગો ઉપર નવે પાએથી બાંધેલા સુંદર મેહલ મધે સાલ ૧૨૦૩ થી પોતાના પરીવાર સહીત આવી વશેઆ હતા; તે વાતને હવડાં લગભગ ૪૦ વરસ થયાં.

ધરમખાતે ગરીબ લોકોને સખાવત કરવાની ચાલતો આ દયાલુ દીલનાં દાતાર શેઠીઆમા અસલથીજ રેવાજ પાંમેલી હતી; તો જોકે તે વેલા તેવંન પાશે મોટા દરવીઅ·નોહતો; તો પણ તેની વફીએ થોભી રેહવા કરતાં હાથમો જેબી આવતું તેમાંથી, થોડાક ભાગ ખોદાનાં નામ ઉપર ગરીબોને ખેરાત સારૂં ખરચતા હતા; તે એટલે તુલીક કે બાહેરકોટથી જારે પગે ચાલીને દર-રોજ કોટમાં આવતા તારે મેદાંન મધે હારેકતાર બેઠેલા મીસકીનોને તે વખતની ગુંજાએસ મુજબ એકેક અરધીનુ દાંન બખસતા હતા; તે વીશે હેવું જાંણવામા આવેછેંચકે, હીંઆંથીજ તેમની સખાવતે સરૂઆત કીધેલી હતી; અને તારથીજ એક સાધરણ રીતે બાટલીવાળા શેઠને નાંમે તે લોકોમાં તેવનની પીછાંનતબી થાએલી આજની ઘડી સુધી એક સનદ તરીકે છાપો મારી રહેલીછે; તો જોકે બારોનેટનો નાંમીચો એલકાબ હાંશેલ થયો તોબી ૨૪એતને મોહડે ચડેલા એતાબમાં કસું અપમાંન જેવું આ સાહેબ સમજતા નોહતા; અને તેહવાં દાંનની બરકતથી જેમજેમ રોજીમાં વધારો થતો ચાલિઓ, તેમ તેનાની સખાવ-તેબી પગતી દરપગતીએ ચહડવા માંડેઉં; અને તેપછે જોકે, આપણા આ દીલેહાતેમ ઉંમરાવ વેપારી મંડલીમાં મોટું માંન મેલવતા રહીઆ તોપણ આ ટાપુની સઘલી વસતીના ઓલખાનમા ઇ૦ સને ૧૮૨૨ સુધી જાહાજા પરએઆત જણાતા નોહતા; પણ તે સાલમાં તેવણના વડા પુતર (ખોદાએ આપણે વાસતે બર-કરાર રાખેલા હાલનાં બારોનેટ સાહેબ) શેઠ ખરશેદજીનાં પેહલાં લગન મોટી ધાંમ-ધુમથી કીધાં, તેની ખુસાલીમાં કાઊંટી જેલ મધે કેટલાએક હલકાં દેવાં માટે પડેલા કેદીઓને તેમનુ કરજ આપી છોડવેઆ, તારથી સરફરાજી હાંશેલ કરતા રહેઆ; એટલુંજ નહી પણ એ સાલ પછેથી જમશેદજી શેઠની પાદસાહી સખાવત નાંધલાં નાલાંમાથી વેહતી નીકલીને નદીના મોટા રોહની મુઆંફેક રેલાતી ચાલી અને તે માંહેલી વલી કેટલીકતો હેવા મજબુત પાએઆ પર ઉસતવાર રાખી ગએ-આચ કે જાવો ચંદરો કાલસુધી જેઓના લાભ માંટે જે છે તેમાંથી તેઓ કભુબી નીસફળ થાશેજ નહી. આ સાહેબની સખાવતથી પેહલાંતો પોતાનાં ગરીબ સગાંઓને, પછી હમજાતીઓને શંતોસથી પાલવા લાગા; તેમાં કેટલાક જણાઓને તો ખાંનગી રીતે હેવું ગુપત આપતા કે, તે વીશે પોતાના ફરજં-દોબી તદન અણજાંણેઆ રહેલા સંભલાયાછે; અને તે બાબેની ચોકસ ગણતરી નહી મલેલી પડત રાખીને હેઠલ જણાવેલી વીગત મુજબ માહભારત જાહેર ધરમખાતાંની પરજા ઉપીઓગી સખાવત જે બધી વરણ માટે રેલાઇચ તેનીજ માતરે નોધ મોટી ખુશી સાથે લઇએછે.

૧૧૯૧ ય૦ મા ઉપર જણુવેલાં લગન તાંકણે, તથા તારપછે ૧૧૯૫ અને ૧૨૧૧ મા હલકી રકમના દેવાદારોનો છુટકો તેઓની વતી કરજ આપીને કરાવેઓ હતો તેમા ખરચેલા કુલે રૂપીઆ.. ૩,૦૪૦

૧૧૯૭ મા, રોજ ગાથા પેહલાથી દર શાલના છ ઘહમબારો માહેલો દર વખતનો એક દાહડો જસણ કરીને મુંબઇથી તે ભરૂચ, સુરત, નૌસારી, ઉદવારે, ગણદેવી, બીલીમોરા, વલસાડ તથા પુણા સુધીના જરથોસતી અનજુમનને (જેમા કેટલેક ઠેકાણે વરસના ૬ અને કોઈ જગોએ એકજ વખત) જમાડવા માટેના ખરચ થકી અલાહેધી કાહડેલી થાપણમા રોકેલા........................ ૧,૭૫,૦૦૦

૧૨૦૫ મા, રોજ ૧૫ મો માહ ૧૧ મો મુંબઈ મધે પારશીઓના ગરીબ તથા નાવારેસ છોકરાઓને જંદ અવસતા શીખાડવા માટે એક કામ ચલાઉ મકતબ શેઠો ફરાંમજી કાવસજી બનાજી, તથા જીજીભાઈ દાદાભાઇની સાથે ભેગા રહીને આ સાહેબે પેહલવેહલી હુંડાડી આપી હતી, તેના ખરચ માટે પોતાની તરીજી પાંતીમાં ભરેલા ૩,૦૦૦

૧૨૦૭ મા, મુંબઈ ખાતે અનજુમનના ખરચથી એક દોખમું બાંધવાની જારે અગત જણાઇ, તારે તે વખતપર જાહેરમાં થએલાં હુધરાંણાની ટીપમા ભરીને આપેઆ હતા; પણ તે દોખમું તો મરહુમ શેઠ કાવસા બીસનીએ બંધાવેઉં તેથી હુધરાતની એખટી કીધેલી બધી રકમ અનજુમન તરફથી વહીવટ ચલાવનારા અકાબર સાહેબો હસતક સચવાઈ રહેલી સંભલાએછે. ૧૧,૬૫૦

૧૨૦૮ મા, રોજ ૨૪ મો માહ ૫ મો, બાહેરકોટ ખાતે આ ઉમરાવના અશલ રેહઠાણની સાંમણે એક કોસાદ જગેઆ ઉપર જરથોસતીઓને સરઅવસરે જમનવાર તથા કીરીઆ મારગના કાંમોમા વાપરવા સારૂં બાંધી આપેલી એમારત જેનુ નામ "અલાહીબાગ" રાખીને ધરમ ખાતાંનો વહીવટ ચલાવનારા તરસતીઓના સવાધીનમાં સોંફી દીધી અને એજ મકાંણપર ય૦ ૧૨૧૨ ના રોજ ૧૬ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહીથી પોતાને તાંહાંના ઘહમબારોનુ જસણબી સરૂ કરેઉં છે જેની આગમજ કોટ ખાતે મરહુમ શેઠ માંણેકજીની વાડીમા સદા થતું હતું. આ નવી એમારત ઉપર સઘલા મલીને જે ખરચાયા તેની સંખેઆ ૭૦,૦૦૦

૧૨૧૩ મા, રોજ ૨૬ મો માહ ૮ મો પુણાની પરજાને પાંણીની ઘણીજ તંગી ભોગવવી પડતી હતી, તે થકી તેઓનો આતમા સંતોશાવા સારૂં મુલા નદીનુ પાંણી નલવાટે ગાંમમાં લાવી આપેઉં તે ઉપર ખરચેલા ૧,૮૦,૨૭૦

૧૨૧૪ મા, રોજ ૩ જો માહ ૩ જો પુણા ખાતે જરથોસતીઓની સગવડ માટે આતસઆદરાંણ કરાવી આપેલી, તથા જમનવાર માટેના મકાંણો બાંધી દીધાં તેઓ ઉપર સઘલા મલીને ખરચેલા ૪૫,૦૦૦

૧૨૧૪ મા, રોજ ૧૧ મો માહ ૭ મો, ગણદેવી ખાતેના જરથોસતી રેહવાશીઓને હરેક તીરથસર જમનવાર સારૂં તરાંબાના વાંસણો મેલવવાની ભારે અડચણો જે નડતી હતી, તે બાબે તેઓની અરજ ઉપર આ મયાળુ દીલના મેહરબાન ઉમરાવે ધેઆન પુગાડીને જોઇતાં વાંસણોની ફરાગત કરી આપી તેની લાગટ ૧,૦૦૦

૧૨૧૪ મા, રોજ ૧૩ મો માહ ૭ મો, માંહીમ તથા વાંદરાની વચે આવેલા દરીઆવની ઉપર એક મજબુત પુલ બાંધી છારાટીને મુંબઇ સાથે જોડી લીધી. એ કાંમ ઇનજીનીઅર ખાતાંના કપતાંન કરૂકસાંકના ઉપરીપણા હેઠલ રોજ ૧૩ મો માહ ૫ મો શાલે ૧૨૧૨ થી શરૂ થયું હતું; જે ઉપર કુલ રૂ૨૦૩,૮૫૩-૦-૫ પઈ ખરચાંઇ, તેમાં રૂ૪૮,૦૫૩-૦-૫ પઇ નામદાર સરકારે, અને બાકીની મોટી રકમ નેકનામ લેડી આવાંબાઇને નામે આ હાતમ ઉમરાવે આપીને તે પુલ એજ બખતાવર બાઈ સાહેબની યાદગારીમાં પરજાના ઉપીયોગ સારૂં મોટી ફીરીઆ કરી ખોલો મેલઆથી દરશાળના ચોમાંસાં ટાંકને સેંકડો ઇનસાંનો દરીઆવની મુશીબતમાથી ડુબતાં બચી સએઆંછે ૧,૫૫,૮૦૦

૧૨૧૪ મા, રોજ ૬ ઠો માહ ૮ મો, બાબુલાના તલાવ તથા ભાંએખલ્લાની વચે આવેલી એક કોસાદ જગેઆ ઉપર સઘલી વરણના દરદીઓને તનદરોસતી બખસવાના કારણસર બંધાવેલી "જમશેદજી હાસપીટાલ" જે તઇઆર થઇને રોજ ૩ જો માહ ૯ મો શાલે ૧૨૧૪ થી પરજાને માટે વપરાસમાં આવવા માંડીછે, તે ઉપર સરકારની આગેવાંનીપણામો રૂ૨૯૨,૪૨૮ જે ખરચાયા તે મધે આ નામવર નરે પોતાનો સખી દસત લંબાવીને આપેલા ૧,૬૦,૫૦૦

૧૨૧૪ મા, એજ હાસપીટાલના ચોક મધે એક સુંદર એમારત ઉભી કરીને તેમાં "ગરાંટ મેડીકલ કાલેજ" નામની મકતબ દેશી લોકોને વઇદાંનો એલમ તથા હોનર શીખાડવાના હેતુથી જે ચાલુ કીધી, તેના બાંધકાંમ સારૂં નામદાર સરકાર તથા પરજા તરફથી અપાએલાં નાણાં ઉપરાંત એક શુવાવડખાનું તેજ ઠેકાંણે બંધાવી આપેલી તે ઉપર આ શખી શેઠીઆએ પોતાને ખાસ ખજાંનેથી આપેલા રૂપીઆ તરીસ હજાર

માલુમ પડઆછે. [ઉપલી હાસપીટાલ ઉપર રૂ૨૯,૦૦૦ તથા આ કાલેજ ઉપર રૂ ૧૫,૯૦૦ મલી દર શાલના ખરચ સારૂ રૂ ૪૪,૯૦૦ નાંમદાર સરકાર તરફથી જાથુક અપાતા રેહ્ય, તે સરવે રૂડાં વાના આ ધરમી દાતાર શેઠીઆની ભલી કોશિશનાં પરકાશેછે] ૩૦,૦૦૦

૧૨૧૪ મા, રોજ ૧ લો માહ ૧૨ મો, વાંહાંણ "લારડ કેઆસટલરે" ના મરહુમ કપતાંન ટોંકસની લાચાર થઇ પડેલી વીધવા માટે ઉભાં થએલાં હુધરાંણાની ટીપ મધે જાહેરાંતમા આ સાહેબે રૂ૧૦૦૦ ભરી આપેઆ ઉપરાંત બીજા રૂ૬૦૦૦ એ બાઈ ઉપર પરભારા મોકલાવીને ચીઠીની મારફતે તેણીને હેવું જણાવેઉં હતું કે "મરહુમ કપતાંને અગાઉ બજાવેલી ચાકરીને હસાબે હમારી પાશે એટલા બાકી રેહેલા હતા તે તમારે લેવા." આ સખાવત હેવી હીકમતથી કીધામા આવી કે તે લેવા સારૂ પેલી વીધવાને કશી અડચણ પોંહતીજ નહીં, અને વલી તેની હોરમતખી અછી જાલવીને જે આપેઆ તે સઘલા મલીને........ ૭,૦૦૦

૧૨૧૪ મા, માહીમના અગર આગલ મરહુમ વાડીઆજી શેઠ જાંગીરજી નશરવાંનજીની વાડીપરથી છેક પુલ સુધીનો એક પાધરો નવો રસતો પરજા માટે બંધાવી આપીને તેનુ નામ "લેડી જમશેદજી રોડ" રાખીઉંછે તે ઉપર ખરચેલા.... ૨૨,૦૦૦

૧૨૧૫ મા, રોજ ૨૨ મો માહ ૭ મો શેહનશાહીએ આ સાહેબના બેન નવાજબાઈ ગુજરેઆં, તારે તેણીના જાથુક પુણ માટે એક રકમ પંચાએતના સવાધીનમાં સોંફીને હેવો કરાર કરાવી લીધોછે કે, મુદલ રૂપીઆ અનામત રાખીને તેનુ દરશાલ ઉપજતું વીઆજ નોસારી ખાતે નાવારેસ જરથોસતીઓ ગુજરે તેના મોહોત ઉપર ખરચવા, અને તે ઉપરાંત આંધલા પાંગલા તથા લાચાર જરથોસતીઓની પરવરેશી માટે મુસારો બાંધી આપવાના કારણસર તે તરફ જાથુક વાલવું અને તે બાબે પંચાએતના દફતરમાં એ મરહુમ બાઈને નામનુ ખાતું પડાવીને જમે કરાવેઆછે...................... ૫,૧૦૦

૧૨૧૬ માં, ૧૯ મો, રોજ ૮ મો, પારસી વતરોએ સઘલી વરણુના ગરીબ આંધળા, પાંગલા, તથા તેહવાજ લાચાર નાવારેસ લોકોને આસાએસથી રાખીને તેમની પરવરેશી સરકારનાં ઉપરી પણામા ડંકણરોડને નાકે અને બેલાશીસ રોડપર જવાના રસતાની ડાહવી બાજુએ, આવેલી "દીસતરીકટ બેનીવોલેંટ" નાંમની ધરમશાલા જે ઈસવી સને ૧૮૩૪ નાં મે મહીનાની ૯ મી તારીખથી પેહલવેહલી ચાલુ થાઇ હતી; પણ તેમાં પુરતા આસરાની ખુટને લીધે કામ હાલ હવાલ

થાતું જોઈ, આ નાંમવર ઊંમરાવે તેજ ઠેકાંણે એક શોભાએમાન મકાંન બંધાવી આપેલું, તથા તેમાં રેહનારાઓની પરવરેશી થકી થાએલાં ઉગરાંણાની ટીપ મધે બીજા ભરી આપેઆ તે સરવે મલીને........................ ૧,૫૦,૦૦૦

૧૨૧૭ માં, રોજ ૨૨ મો, માહ ૯ મો, "ગરાંટમેડીકલ કાલેજ" મધે તબીબપણાની કેલવણી લેનારાઓ માહેલા પરીક્ષામાં જે અહડતા નીવડે, તેઓને ઇનાંમો આપવાની નેક ધારણાથી બખશેસ કીધેલા ૧૫,૦૦૦

૧૨૧૭ માં, રોજ ૭ મો, માંહ ૧૨ મો, આ મરહુમ બારોનેટનાં અતલગ ઇસટમીતર, સુરતવાલા અસલી શોદાગર શેઠ મનચેરશાહ એદલજી ધનજી મેતાના મુંબઇમાં ગુજરી ગયા, તારે તેવનના પુન માટે સુરતની જરથોસતી અનજુમનના હસતકથી તે મરહુમને નામે દરસાલ બાથુક ધરમનાં કાંમો કરવા સારૂં રૂપીઆ ૯૦) ખરચાઈ સકે તેટલું ટકા ૦॥ લએનુ વીઆજ ઉપજનારી થાપણ તેઓને સવાધીન કરી દીધી.. ૧,૫૦૦

૧૨૧૭ માં, નૌસારી મધે જરથોસતીઓને માટે સર અવસરે જમનવારનુ એક મોટુ મકાંન, તથા તેને લગતી ચાલ બંધાવી આપી તે ઉપર ખરચેલા........................ ૨૦,૦૦૦

૧૨૧૮ માં, રોજ ૧ લો માહ ૨ જો, પોતીકા વડા ભાઇ મરહુમ શેઠ માંણેકજી જીજીભાઈ વાછાનાં વહુ મીઠીબાઈ મરણ પાંમેઆં, તારે તેનીના પુન સારૂં નૌસારી બાતેનાં આંધલા, આંગલા ગરીબ જરથોસતીઓની પરવરેશી કરવા માટે એક થાપણ અલાહેધી કાહડીને મુંબઇની પારસી પંચાએતના હવાલામાં આપીછે તેના ૨૦,૦૦૦

૧૨૧૮ મા, મુંબઈના પારશીઓને વાસતે કીધેલી સખાવતના ધરમ બાતાંનુ એક ફંડ સથાપેલું તેમા ૪,૪૦,૦૦૦

૧૨૧૯ માં, નૌસારી બાતે વસનારા ગરીબ પારસીઓને માંથે ગાએકુવારી સરકારે "અંનતોબાનો વેરો" એવે નાંમનો એક જુલમી કર જે નાએલો હતો, તે આપવાની સાંમરથી તેઓમાં ન હોવાને લીધે આ સાહેબ પોતાને ખજાંનેથી દર સાલે મોકલીને તેઓ ઉપરનું દુખ ટાલતા હતા; પણ જારે એ સાલમા મરહુમ માહરાજા ગણપતરાવ મુંબઈમાં આવેઆ, તારે તે નામદારની સાથે સહમજુતી કરીને આ વેરાની માંફી ચંદરોકાલ સુધીની લખાવી લઇને તેના અવેજમાં એકેદમ આપેલા ૧૭,૦૦૦

૧૨૨૦ મા, રોજ ૪ થો માહ ૨ જો, પોતાના મરહુમ ઇસ્ટ મીતર, અને આગલા ભાગીઆ શેઠ મોતીચંદ અમીચંદના

પુન સારૂં એક ધરમ ખાતું પોતે ઉભું કરીને મુંબઈની પાંજરાપોલની રખેવાલી કરનારી મંડળીના સચાધીનમા હેવી સરતથી સોંફી આપેલીછે કે, તેની ઉપજ માતરે દરશાલે સુરત તથા ખંભાએતના ગરીબ અને લાચાર હીંદુઓની પરવરશી સારૂંજ ખરચવી, અને મુદલને સંભાલી રાખવા; એ કારણ માટે આપેલા ૩૦,૦૦૦

૧૨૨૫ માં, મુંબઈના મેદાંન મધે એક કોરાદે કુઓ બંધાવી આપેઓ તે ઉપર એડેલા ૨,૧૦૦

હેઠલ જણાવેલી માહભારત રકમો જે ધરમ ખાતે અપાએલીછે તેનો સને તથા રોજ માહ મલી સખેઓ નથી.

મુંબઈની પારશી પંચાએતના પરચુટન ધરમ ખાતાંઓમાં જુદી જુદી વખતે ભરી આપેલા કુલે ૧૫,૦૦૦

સુરતના પારશીઓને વાસતે કીધેલી સખાવતનાં ધરમખાતાંનુ એક ફંડ સ્થાપેલું તેમા ૧,૨૫,૦૦૦

સુરત, તથા નૌસારી ખાતેની પારશી અનજુમનના ફંડમાં જુદી જુદી વખતે ભરેઆ ઉપરાંત, સુરતમા મોટી આગ લાગી તે વેલા રવાંણે કીધેલી બખશેસ, તથા ગુજરાતના ગરીબ પારશીઓના ફાએદા સારૂં આપેઆ તે સરવે મલીને...... ૨,૫૦,૦૦૦

જુદાં જુદાં દેશાવરો મધે અગીઆરીઓ તથા દોખમાઓ બંધાવા સંબંધી થાએલાં હુધરાંણાની ટીપમા ભરી આપેલા કુલ .. ૪૭,૦૦૦

મુંબઇમાં પાંજરાપોલની સ્થાપના આ સાહેબની ભલી કોશેસથી થઇ તારથી તે પોતાની હઈઆતી તુલીક દરશાલે ચેડવેલા લવાજમા મુજબ પોંચતા કીધેલા કુલ.................... ૭૩,૦૦૦

પાતન ગાંમની પાંજરાપોલ ખાતે મદદ તરીકે મોકલેલા ૩,૦૦૦

દેશીઓના કુટંબને આપેલા આસરામા.................... ૪૪,૦૦૦

ભીંઓખલાના રસતા ઉપર દીકવાલો એક પુરાંણો તલાવ, જે ઘણી માઠી હાલતમા આવેઓ હતો, તેને નવેસરથી બંધાવી આપેઓ તે ઉપર ખરચેલા ૨૩,૦૦૦

પુણે જતાં ઘોરઘાટની ઉપર ખંડાલા ગાંમ મધે બંધાવેલી ધરમશાળા ઉપર ૨૦,૦૦૦

મુંબઇ મધે ચીતાર તથા બીજી ઉમદા કારીગરીનો ઉતમ હોનર દેશી લોકોને શીખાડવા માટે ઉભી કીધેલી "સ્કુલ આવ આરટસ" ને માથે જે રકમ રોકાઈછે, તે હોનરશાળાનુ કાંમ સુમારે ૧૨૩૪ થી સરૂ થએલું સહમજાએછે, પણ તે માટેનુ ચોકસ મકાંણ હજીસુધી તઇઆર નહીં હોયાને લીધે પરથમ બાહેરકોટ તરફ આ મરહુમ સાહેબને રેહવાના જુના

ઘેર મધે રાખેઉં હતું; જાંહાંથી કાહડીને પછે મેદાંણ માહેલી કરાફરડ મારકેટમાં લાવેઆ; અને તે જગેઆ પણ બદલીને શાલે ૧૨૪૧ ના મેહર મહીનામા ધોબીતલાવ આગલથી કોટ તરફ જવાના વચલા રસતાની ડાહવી બાજુએ આવેલા સરકારી છાપડાંની લાંમબી હારવાલાં મકાંણની એક જગોએ લાવીને જે રાખેલીછે તે બાતું જાથુક નીભી રેહવાની નેમથી સરકારને આપેલા..................	૧,૦૦,૦૦૦
મુંબઈ બાતેની પરચુટણ જગોએ જોઇતા કુવાઓ તથા તલાઓ બંધાવી આપેઆ તે ઉપર ખરચેલા..................	૧૫,૦૦૦
સુરતની નજદીકના ભાઠાં ગાંમ મધે બંધાવેલા પુલ ઉપર ખરચેલા.	૭,૩૦૦
એલંફીનસટન કાલેજ મધે "પરોફેસર સીપ" ના ફંડ મધે બખશેલા.	૧૧,૦૫૦
નૌસારીના પારશીઓને વાસતે કીધેલી સખાવતના ધરમ ખાતાંનુ એક ફંડ સ્થાપેઉં તેમા	૬૨,૫૦૦
નૌસારીના ગરીબ આંધલા પાંગલાઓના ફાએદા માટે આપેલા..	૫,૦૦૦
નૌસારી ખાતેના પારશીઓને વાસતે ધરમ સંબંધી બાબદમા બંધાવી આપેલી એમારત ઉપર ખરચ કીધા	૮,૪૦૦
નૌસારીનાં દોખમાંઓની ચારે બોરદુ ફરતી દીવાલ બંધાવી તે ઉપર.	૮,૬૦૦
નૌસારી મધે બંધાવેલા "જમશેદ બાગ" ઉપર થએલી બેઠક....	૨૨,૫૦૦
નૌસારીમા મકતબને માટેની એમારત બંધાવી આપી તે ઉપર....	૧૨,૦૦૦
નૌસારીની કાલીઆવાડી તરફ નવો રસતો બાંધેઓ તથા વીકટોરીઆ ડીસપેનશેરી બાંધી તે ઉપર......................	૨૧,૪૦૦
નૌસારીમાં કરવા ધારેલાં દવાખાના માટે અલાહેધા કાહડી રાખેલા.	૬૫,૦૦૦
ગણદેવી ગાંમના ગરીબ પારશીઓના રવાંણોને અવલમનજેલ પોંહચાડવાનાં ખરચની થાપણ મધે ભરી આપેઆ	૫,૦૦૦
સુરતના રસતમપરાં મધે બંધાવી આપેલી ધરમશાળા ઉપર	૩,૪૦૦
સુરતના રસતમપરાની અગીઆરીમાં થાતી ધરમની કીરીઆને આસરો આપવા થકી મોકલાવેલા..................	૫૫,૦૦
સુરતના કરારીમતવા (બારકસના હજીરા આગલ) નામની જગોએ એક ધરમશાળા બંધાવી આપી તેમા ખરચેલા	૪૫૦
યુરોપીઅન મરદોને બેઠા મુસારા તથા તેજ ગનાતની વીધવાઓને આસરો આપવા બાબે થએલી ઉઘરાંણાની ટીપ મધે ભરેલા.	૫,૦૦૦
ભાંએખલા વાલી અંગરેજી સ્કુલની થાપણમાં મોકલેલી મદદના.	૧,૦૦૦
મુંબઈ ખાતે આંધલા પાંગલાઓની પરવરેશી કરનારી થાપણમાં.	૧૦,૦૦૦
મુંબઇ ખાતે બંધાએલાં "શેલરસ હોમ"નાં ફંડમાં ભરી આપેલા.	૨,૦૦૦
ટાંઇમસનાં માજી અધીપતી મરહુમ ડાકટર બીઉસતના હસતકથી સીવરી ખાતે જે ઉદીયોગ સાલા પેહલવેહલી હુંઘડી હતી, તેને મદદ કીધેલા......................	૧,૫૦૦

કલકતા ખાતે ચાલતી ધરંમની સ્કુલના ફંડમા આપેલા......	૨,૦૦૦
વેલાત ખાતેનાં દુકાલ ટાંકણે સ્કાચ તથા આઈરીસ લોકોને મદદ આપવાના હુંધરાંણા મધે કીધેલી બખશેસ	૧૦,૦૦૦
દીવાન પોરત ખાતેની "નેવલ સ્કુલ"ના ફંડ મધે..........	૧,૦૦૦
નામદાર ફીલ્ડ મારસલ ડીઉક આવ વેલીંગટનની યાદગારી કાએમ રાખવા માટે થએલાં હુંધરાંણાની ટીપમાં ભરી આપેલા	૭,૦૦૦
ગરીબ લાચાર લોકોને માટે થએલાં "પેટરીઆટીક" નામના ધરંમ ફંડમાં	૫,૦૦૦
સંકટમાં સપડાએલાઓનો છુટકો કરનારાં "રીલીફ ફંડ"માં	૨,૦૦૦
મરહુમ જનરલ હેવલાકની યાદગારીના ફંડમાં આપેલા	૧,૦૦૦
વાંદરા મધે એક નવો રસતો બંધાવીઓ તે ઉપર ખરચાએલા..	૩,૧૨૦
વાંદરામાં એક તલાવ બંધવિઓ તે ઉપર ૬૫૦૦ તથા એરલા પારલાની ખીન ઉપર પુલ બંધાવેઓ તેના રૂ ૪,૦૦૦ મલીને.	૧૦,૫૦૦
બેલાશીસ રોડ આગલની "દીસતરીકટ બેનીવોલેંટ શોસાઈટી" નાંમની ધરમસાલા જે આ મરહુ શેઠે બંધાવી આપી તેની બાબદમાં બીજા વધારે બખશીસ કીધા..............	૨૦,૦૦૦
ગરાંટ મેડીકલ કાલેજનાં વીદેઆરથીઓને "સ્કાલરશીપ" આપવા માટે.	૪,૪૫૦
ઈરાંન દેશનાં ગરીબ જરથોસતીઓ ઉપર તાંહાંની ઈસલાંમી સરકાર જજીઆનો જાલમીકર જે રોજે અવલથી લેતી આવેચ, તેનુ.ભરનું કેટલાક અસકત લોકોથી થાઈ નહી સખાયાને લીધે, હીંઆંવાલા જરથોસતી સાહેબો તેઓની વટી જે વાલતા રેહચ, તેના હુંધરાંનાની ટીપ મધે આ સાહેબે સખી દીલથી ભરેલી રકમ કાંઇક ગેર સમજુતીને લીધે અપાઇ નોહતી, તે પોતાની હઈઆતીમાં (મરતી વખતે) આપવાનો હોકમ પોતીકા વારેશોને કરી ગયા હતા, તે મુજબ પાછલથી અપાએલા.	૨૫,૦૦૦
"એજ હારે શીઆતે ઈરાંન" નામના પુસતકને પાંને ૫૬ મા જણાવેઆ મુજબ ઈરાંન. તરફના ગરીબ જરથોસતીઓ વચે વેંહચી આપવા માટે રૂ ૫૦૦ નુ કાપડ આ સાહેબે પરથમ મોકલાવેલું હતું, અને તે પછે તેમની મરહુમ પોતરી જીવનબાઈની નઈઅતે તાંહાંની કુંવારી કનેઆંઓની કદખુદાઈ કરાવી આપવાના એરાદાથી રૂ ૫૦૦૦ ની સખાવત બખશી તે મલી કુલ	૫,૫૦૦
આ સાહેબથી હઈઆતી સુધી થએલી સખાવતનો સરવાલો.	રૂ૨૬,૩૪,૦૮૦

સકરમી માબાપના સપુતો જારે હાવી રીતનાં માહભારત કાંમો ઉઠાવી લેવાની હીંમત કરે, તારે તેહવા નરેને મોટાંમાં મોટી હોરમત આપવાની રાજ કરતાઓ ઉપર કુદરત તરફથી ફરજબી ઉતરેછે. આ સખી શેઠીઆએ

સઘલી વરણના પોતીકા ભાઈબંદુઓ તરફ બીનગરજે રૂડી સોચણાથી કીધેલી ઉમદા સખાવતનો બુલંદ આવાજ જારે ગરેટબરીટનની માહબલવંત, અને મોટા દરજ્જાની મલીકા નેક નામદાર માહરાંણીને કાંને પોંચેઓ, તારે હીંદ ખાતે વસનારી પોતાની પરજાના પંદર કરોડની સંખીઆમાથી એક કોહેનુરના જેવા ઝહલકતા આ માહપુરૂસને ચુંટી કાહડી, તેમને વાસતે તાજ તરફથી "નાઈટહુદ" નો નાંમીચો અંમીરી ખેતાબ* તે નામવર માંવતરે પેઆરની ઈઆદદાસત તરીકે મોટી મેહરબાંણી સહીત હેનાયત કીધો. એ વીશેની પેહલવેહલી ખુસ ખબરી તા૦ ૪ થી મે ૧૮૪૨ ઈસવીએ આલમમા આસકાર થઈ, અને તાર-બાદ તેની સતા ભરેલી સનદ જારે મુંબઈમાં આવી પોંહચી, તારે તેજ મહીનાની ૨૫ મી તારીખે તે વખતનાં કાંમ ચલાઉ ગવરનર ધી હાંનરેબલ મી૦ આંનદરસને પરેલના સરકારી મેહલ મધે દેશી તથા યુરોપીઅન ધરહસ-થોની એક દબદબા ભરેલી સભા મેલવીને, તેઓની હજુરમાં આપણા આ સખીવજુદ શેઠ જમશેદજીને તેમની બેમુલી સખાવતના બદલામાં આવેલો બાહ-દુરીનો અધીઓ એક સુભાખીત ભાસાંણ કરીને સોંફી આપેઓ, તે દાહાડાથી શેઠમાં લેખાએલા "સર જમશેદજી જીજીભાઈ નાઇટ" કેહવાતા રહેઆ.

આપણે માંથે રાજકરતા કોઇ ઘણા રાજાઓ ગરેટબરીટનની ગાદી ઉપર બીરાજી ગયાચ, તેના વઉંસવસીલાથી ઉતરી આવીને સઘલા ધરમનો સંભાલ કરનારી નેક નાંમદાર માંહરાંણી વીકટોરીઆ તરફથી આખી હીંદનાં કોઈબી સખસને "નાઇટહુદ" નો પેહલવેહલો ખેતાબ જો બખસાયો હોએતો (જે માટે મોટી ખુશી સાથે મુસતાક રહીને હમો કહીએચ, અને વાંચનારા સાહેબોએબી પરછી લીધુંચ કે) તે કોઇનેજ નહી પણ આ માનવંતા શેઠ જમ-શેદજીનેજ મલેઓછે; જેની મુબારકબાદીમાં તેજ દીને એક મોટી પાદસાહી ઢપની જીઆફત એજ પરેલનાં સરકારી મેહલમધે આપણા આ હીંદી ઉમ-રાવે આપીને એ કારણસર તસદી લઈ સભાની અંદર બીરાજેલા યુરોપીઅ-નોનો પાડ વાલેઓ હતો.

જોકે આટલાં બધાં માહભારત કાંમો માંથે ઉઠાવેઆ સાથે પોતાનાં બોહોલા રોજગારની રોકાંણમા સદા મસગુલ રહેઆ છતાં, આ નાંમદાર ઉમરાવે એક ગરંથકારીની સંકમાંખા પોતાનુ મુબારક નાંમ નોધાવેઉંછે. એ વાત કોઇથી છાંની તો નહીંજ હશે કે "બોલાસંએ પંચાત" નામનુ એક નાદર પુસતક પોતાની કલમથી તઈઆર કરીને "જાંમે જમશેદ"નાં યંતરખાનામા છપાવેઆ પછે રોજ

---

*એની ઘણા વરસ આગમજ દેશી ગરરહસથો પેહલવેહલા પીટીટ, અને તે પછે ગરાંડજુરીમા જારથી બેસવા લાગા; તારથી આ સાહેબબી મુખીઅ અધીકારી તરીકે તેમા બીરાજતા રહેઆ; અને સુલેહના અંમલદારનો ઓહદો પણ તેજ વ-ખતે પોતાના જેવા બીજા મોહભાદાર શેઠીઆઓની સાથે પેહલવેહલો તેનાએજ હાથ કીધેલો હતો. "રાએલ એશીઆટીક શોસાઇટી"ની અતરે ઉભી થએલી મંડલી અંદર તેના યુરોપીઅન અધીકારીઓએ એજ સાહેબને ઈ૦ સને ૧૮૪૦ મા માન-વંતા સભાસદ તરીકે દાખલ કીધા હતા. નો૦ લે૦

૨૨ મો માહ ૮ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૧૨ ય૦ એ બાહેર પાડેલું હતું. તે કેતાબની અંદર પારશીની અનજુમનના આગલા સાહેબોની સલતનત વખતે જે કાંઈ બનેલ તેની નોંધ પંચાતના પુરાંના દફતરો ઉપરથી ઉતારી લઈને તેજ ટોલાની સંસારી બાબદોને લગતી બીજી કેટલીક ઉપીઓગી બીના વીસ-તારી જણાવેલીછે; પણ તેની નકલો હવડાં ઘણીજ કમઈઆબ નજર આવેઆ ઉપરથી આ પુણીઆતમા સાહેબના સપુતો માહેલો કોઈબી સજ્જણ જો કદાપી ફરીને છપાવી આસકાર કરશે, અથવા તે બાબે કોઈ તરાહેત સખસને છુટથી પરવાંનગી આપશે તો, તેથી આ મરહુમ બારોનેટની એક સારી ઇઆદદાસત આપણી વસતીમાં પાછી તાજી થાશે.

"નાઈટહુદ"નાં નામીચા એતાબની મોટાઈને માંન મલવા માટે આપણી નામદાર રાણીએ સોનાનો એક સુંદર ચાંન (જેની એક બોરદુએ તે મલકાણે મલીકાની સવરૂપી તસવીર, અને બીજી તરફ "સર જમશેદજી જીજીભાઇને તેવનની સખાવત તથા દેશહીતકારી પણાના માન દાખલ બરીટીસ સરકારે ભેટ આપેઓછે" હેવી રીતના લાએક સબદો કોતરાવીને) રાજ તરફથી ભેટ મોકલાવેઓ હતો, તે આપવા માટે પરેલવાલા સરકારી મેહેલમધે ફરીને એક મોટી ભપકાદાર સભા તા૦ ૧૫ મી ડીજેમબર ૧૮૪૩ ને દીને તે વખતનાં નાંમદાર ગવરનર સર જારજ આરથર બારોનેટે ભરી હતી; જેમાં ગાંમનાં દેશી તથા યુરોપીયન ઘરહસથો ભેગા કલકતાનો બાબુ દ્વારકાનાથ ટાગોર અતરે આવેલો હતો તે પણ પોતાના રસાલા સહીત એક મેહમાંન દાખલ તાંહાં હાજર હતો. સભા જારે સમપુરણ ભરાઇ તારે તેઓની હજુરમાં આપણા પણોતા હાકમે મીઠા સબદોથી એક સુભાખીત ભાસાણ કરીને તે ચાંન આ સાહેબને સપુરદ કીધો; અને તેની મુબારકબાદીમાં મુંબઈનાં જર-થોસતી ગરહસથોએ પોતપોતામા રૂ ૧૫,૦૦૦ હુઘરાવીને તે થાપણથી "સર જમશેદજી જીજીભાઈ તરાંનસલેસન ફંડ" હેવાં નાંમથી પુસતકો પરશીધ કરાવા સારૂં એક ખાતું જે ઉભું કીધું, તે હજીસુધી નીભેલું નજર આવેછે.

સર જમશેદજી નાધપણમા એકવાર નૌસારી તરફ જઇ આવીને જારનાં મુંબઇમા રેહઠાંણ કરી રહેઆ, તે બાતને જોકે અડધી સદી ઉપર ગુજરી ગઇ તાંહાંતુલીક, કોઇબીવાર તે તરફ પાછા ગયાજ નોહતા; પણ અન અને જલ ચાખવાની સરજત જેવી થાઈ તેવોજ તાંહાંનો એરાદો દીલમા દાખલ કરીને રોજ ૨૭ મો માંહ ૫ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૧૯ ય૦ એ પોતાના બેહોલાં કુટુંબ પરીવાર, તથા દોસત આસનાઓ વીગેરેનો એક મોટો સંઘ સાથે લઇને સાહની સુંઆફ્કના દબદબાથી ગાએકુવારી રાજીઅની ધરતી ઉપર પોતાના ભાએગસાલી કદમ મુબારક કરવા સારૂં શીધારેઆ હતા; જાંહાં ૨॥ મહીનાસુધી થોભી રહીને તેટલા અરસામાં રૂપીઆ લાખ પાંચની રકમ લોકોને સરશોગાત ઉપરાંત એરખેરાત, અને જમનવાર કીધામા સખાવતપણાથી ખરચીને, તેના બદ-લામાં તાહાંની ગરીબ વસતી પાસેથી અંતકરણના રૂડા આશીરવાદનો ઉતંમ અધીઓ પાંમેઆ હતા; એટલુંજ નહી પણ ઉપલાં કારણસર પોતે ધારેલી

મુરાદમા અમનોઅંમાંન સહીત જે ફલદરૂપ થયા તે વીશેની કીરતી ભરેલી નેકનાંમી હાંશેલ કરી લીધા પછે, તાંહાંથી પાછા ફરેલા રોજ ૧૦ મો માહ ૮ મા શેહણસાહીએ મુંબઈ ખાતે આવી મલેઆ હતા.

આ હીંદી નાઇટે છડકાવેલી બેહદ સખાવતની કદર જેમ હીંઆંની પરજાએ બુજીછે, તેમજ આપણથી ઘણાજ દુરદરાજ, અને મોટી રાજધાણીનાં શેહર લંડન ખાતે વસનારા અંગરેજ ગરહસથોએભી ખરોહેતુ પીછાંણીને, પોતાના શેહરમાં ભોગવાતા છુટાપણાનો ઘણોજ નાંમીચો, અને આબરૂ ભરેઓ "ફરીડમ આવ ધી શીટી આવ લંડન" નાંમના સવતંતરપણાનો હક તા૦ ૧૪ મી એપરેલ ૧૮૫૫ ને રોજે તાંહાંની "કાંમન કાંઉનશીલ" નાંમની દરબાર મંધે તે સભાના અધીકારીઓએ સર જમશેદજી જેહવા પંકાએલા માહપુરૂસને આપેઓ, તારે તે પરસંગે આલદરમેન કેનેડીએ, ડુપીઉટી ડાકીને, મી૦ ડુવીશે, મી૦ એનદરસને, અને મી૦ રોઝ એકેકથી સરસ સબ્દોમાં જે નાંમાકીત ભાસાંનો કહી સંભલાંવેઆં હતાં, તે સંઘલાંઓનો સાર હેવો ખેંચી લઈને અતરે દાખલ કરીએછે કે, જે પરમારથી પુરૂસ પોતાના આદમજાતી મધે ટુકાં નસીબના સખસોને સારૂં દાનાઇથી પોતીકો પઇશો ધરમખાતે ખરચે, અને ઇસાઈ, હીંદુ, મુસલમીન, તથા પારશીઓને પેદા કરનારા સખતીમાન એકજ ઈસવરની પરારથના કરે, એટલુંજ નહી પણ મુંબઇમાં જે મંડલી મલી હતી તેમાં પોતીકા હોટની ઉપર નાંમદાર રાંણીના નામપર ફીદા થાઈને ઇમાનદારીથી આપણી બાહદુર ફોજ, તથા વાંહાંણખાતાંના માણસોની વીધવાઓ ઉપરાંત બાપવીનાના બચાંઓ સારૂં પોતાના હાથમા એક ઉમરાવ સરીખી બખશેસ સાથે આવી ખીરાજે;* તેહવાં માણસની આબરૂમાં વધારો કરવા જેવી કોઇ માનભરેલી ચીજ રાંણી આપી સકે તેહવી તેણીની પાશે નથી. રાંણીની છાતી ઉપર હેવો કોઈ તારો ચમકતો જણાતો નથી કે, જે તેણાને આપેઆથી તેવણની આબરૂછે તે કરતાં વીશેસ દીપે; માટે હેવા સકલગુણી સખસ કે જેની હકીગતથી મગરૂર રહીને તેઓનાં દેશી રેહવાશીઓના નાંમાકીત દફતરોમા મોટમોટા રાજ કારભારીઓ ઉપરાંત ગાજી મરદો, અને કાબેલીએત ધરાવનારા વીદવાનો જોકે સમાઇ રહેલાછે, તોપણ (તેઓએ જણાવેલ કે) આ મુંબઈ વતની પારશી વેપારીના વખણાએલાં કાંમ કરતાં વધારે લાએક નાંમનો બીજો કોઈજ મલવાનો નથી. ભાસાંણો થઈ રહેઆપછે કીધેલી દરખાસત સરવે સભાસદોના ખુશી ભરેઆ એક વીચારથી બાહલ રહેઆ મુજબ, કસબાનાં મે-

---

* આપણી ટાપુખાતે "પેતરીઆટીક ફંડ" નાંમની એક થાપણ જાહેર હુંઘરાતથી હુભી કરવા માટે ઇ૦ સને ૧૮૫૫ નાં જાંનેવારીમાં જે મોટી સભા ટાંઉનહાલ મધે નાંમદાર ગવરનર મરહુમ લારડ એલફીનસટનના પરમુખપણાથી મલી હતી તે વખતે આ બાહાદુર નાઈટ સાહેબ જઇફીને લીધે તાંહાં આવી સએઆ નોહતા; પણ જે કાગલ તેનાએ લખી મોકલાવેલો તેમના બેટા શેઠ શોરાબજીએ વાંચી સંભલાવેઓ હતો, તે ઉપરથી સભામા થાએલાં ઘણાક સુભાખીત ભાસાંણો કરતાં આ ઉમરાવના લખાનમા રાંણીની ઉપર વીશેસ ચાહ રાખીને દુખ પાંમનારાઓને સારૂં જેટલી દયા દેખાડી; તેટલી બીજા કોઈથી સાંભલવામા આવી નોહતી. નો૦ લે૦

તાની સહી સાથે નકશીદાર શોણાંમા શીંગારેલા ઉપલા એલકાબ જે એનાયત થાઈ આવેઆ, તે સવતંતરપણાની નાંમીચી ભેટ આ માંણવંતા સાહેબે પોતાની જીંદગી સુધી જાહોજલાલીથી જાલવી રાખી હતી.

સર જમશેદજીએ પોતીકી ન્યાત ઉપરાંત બીજી બધી વરણનો ફાએદા ઇછીને જે માહભારત અને નાંમીચાં કાંમો બીનગરજે કીધાં, તેની વફાદારી બતલાવવા માટે આપણી ટાપુના સઘલા યુરોપોઅણો તથા દેશી લોકોની સરવેથી એક મોટી જાહેર સભા આ માહપુરૂસનું સુંદર બાહવલું બનવાવી મંગાવીને લાએક જગોપર ગોઠવવા સારૂં રોજ ૩ જો માહ ૧૦ મો શેહનસાહી સાલ ૧૨૨૫ ય० એ ટાંઉનહાલમાં મલી હતી, તારે તેના સરનસીનની બેઠક આપણા નેક નાંમદાર માજી ગવરનર લારડ એલફીનસટને મોટી દીલશોજીથી બાહાલ રાખીને સભા અંદર જે સમાચાર સુભાખીત સબદોથી કહી સંભલાવેઆ હતા, તે સર જમશેદજીને ઘણાંજ માંન આપનારા તથા પરજાને અતીઅંત ખુશી ઉપજનારા વીચારી હેઠલ નોધી લઈએછે.

"આ સભામા ખુરશી લેવાની જે અરજ મને કરવામા આવી તે કબુલ "રાખતી વખતે હું અતીઅંત ખુશી ઉપજાઊંચ, કારણ કે આજે સર જમશેદજી "જીજીભાઈને માંન આપવા સારૂં આપણ જે મતલબથી હીંઆં ભેગા મલેલા "છઈએ, તે સઘલાઓને પસંદ પડશે તો જે સાહેબો આ દેશનાં રેહવાશીઓની "હાલત સુધારવાનાં કાંમ પછવાડે ઉલટ લીએચ તેઓ તેમાં વીશેસ મદદ "પાંમશે. જે વખતે સવદેશીઓ પોતાની રાજી ખુશીથી તેમના વતની એક "પરોપકારી ભરેઆ સખી નરનાં કાંમોની કદર પીછાંણી તેને માંન આપવા "કાજે સભા ભરી મોટી ઉલટથી તેમા સાંમેલ રહેઆ, એ સારા વખતની "ઉતંમ નીસાંનીછે; એટલુંજ નહી પણ તેટલા માટે તેઓ પોતાના દીલનેબી "મોટી જેબ આપતા જણાયાછે. આ સભા આજે એબીટી થાઈચ તે "પોતાનીજ મેલે ઓલ્લી રીતે કહી આપેચ કે, સર જમશેદજી જીજીભાઈ "ઉપર લોકો કેહવી રીતનો ચાહ રાખી તેમનાં નાંમને તેઓ કેટલુક મોટું માંન "આપેછે; અને તે માંન એ ઉમરાવે જે હાંશેલ કીવુંચ તેનો સઘલો આધાર "તેમની સખાવત ઉપરછે. એ ઊંમરાવની સખાવતથી ફકત આએજ "ટાપુનાં રેહવાશીઓને ફાએદો થયોચ, એટલુંજ નહી પણ આખા ઈલાકાનાં "લોકોએ તેનો બેહદ લાભ જે હાંશેલ કીધોછે, તે બાબે બોલીને તમારો "કીમતી વખત રોકવા હું ચાહતો નથી; પણ ટુકમા એટલુંજ જણાવવાની "રજા લઊંચ કે, તેનાએ પચીસ લાખ રૂપીઆ* સખાવતનાં કાંમ પછવાડે "જે ખરચેઆછે, તેવી પાદશાહી સખાવતનો દાખલો આપણને કહેઆં દેસની "અંદર, અને કહેઆ જમાંનામા એથી બીજો વધારે તે શું મલી આવશે! "આપણી ટાપુ ખાતે પાંણી લાવવાનાં બાંધકાંમ સારૂં ખરચનો અડસટો "પચીસ લાખ રૂપીઆનો જે અટકલાયોછે,† તેની આગમજ બે કરોડ

---

* સરવાલો તો તેથી વધારે કેહછે. નો० લ०

† પાંણીતો તે પછે ઉપલી કરતાં દુબરાલથીબી વધારે રકમ ખરચાઈને આવેઊછે. નો० લ०

“રૂપીઆની મોટી દોલત ખરચીને ગરેટ લીવરપુલ, માંનચેસતર, અને ગલા-
“સગો મલી ત્રણે નાંમીચાં સેહરો મધે પાંણી લાવવાનાં બાંધકાંમ તઈઆર
“કીધામા આવેઆંચ. એ ત્રણે શેહરોની દોલત આપણી ટાપુ માહેલી દોલત
“કરતાં આઠ ઘણી વધારેછે ખરી, પણ તે શેહરો મધેથી એવો કોઈ એકબી
“નર પરકાશી નીકલેઓ નથી કે, જેણે સખાવત પછવાડે પચીસ લાખની
“મોટી રકમ સર જમશેદજીની મુઆફેક ખરચી હોએ. સર જમશેદજી
“જીજીભાઈ વીશે જે સારો વીચાર માંહારોછે, તે કાંઈ એ ઉમરાવની ફકત
“સખાવતમાં ખરચાએલી મોટી સંખેઆને લીધે નહી, પણ તેમાં કોશેસ કર-
“વાની ભલી રીતથી છે. બે હજાર વરસની વાતપર બુધ ધરંમ પાલનારા
“લોકો તથા થોડીક સદીની વાતપરનાં ખરીસતીઅનો પોતાના ઘેરબાર તથા
“કુટંબો તજીને જાતભાઈઓનુ કલેઆંન કરતા, તથા પોતાની દોલત જે બખ-
“શેસ આપતા હતા; તેની સાથે સર જમશેદજીની સખાવતનો મુકાબલો
“કરવાનો માંહરો વીચાર નથી. સર જમશેદજીની સખાવતનાં સઘલાં જાહેર
“કાંમો ‘પારશી બેનીવોલેંટ ઈનસટીટીઉસન’ વતરોગે એખીલા પારશીઓનેજ
“સારૂ નથી, પણ હીંદુ, મુસલમીન, કરીસટીઅન, યાહુદી, અને તે ઉપરાંત
“બીજી ઘણીક વરણના લોકો સારૂં હુભાં કરવામા આવેઆંછે. સર જમશે-
“દજી જીજીભાઈની સખાવતના ઉપલા સારા ગુણને લીધે, તથા તે સખાવત
“જે ગરીબ ગુરબાંનાં દુખ ટાલવાની ધારનાથી કીધામા આવીછે, તેને લીધે
“એ ઉમરાવનું નેક નાંમ સઘલે ઠેકાંણે પંથરાઈ ગએઉંછે; અને તે નામને
“સઘલી કોમના લોકો એક સરખી રીતે માંનબી આપેછે; માટે હાવા અમીરી
“ખવાસના ગરહથને માંન આપવા કાજેજ આપણ સઘલાંઓ આ જગોપર
“આજે એખટા મલેઆ છઈએ. જેવી મોટી સખાવતથી આ ગરહસથે પોતાનુ
“નાંમ પરશીધ કીવુંચ, તેહવીજ રીતે તેમનું નાંમ દુનીઆંમા વખણાએલુંછે.
“પરમાણીકપણાથી પોતાના ધંધામા જાતી ઉદીયોગ અને ચાલાકી વાપરીને,
“તેનાએ મોટી દોલત મેલવીછે; તે ઉપરથી કેહવાને બની આવેચ કે દોલત
“મેલવવાનો રસતો એવા ઉમદા ગુણો ખુલ્લા કરેછે તે બાબે સર જમશેદજી
“જીજીભાઈનો દાખલો એક નકલ કરવા લાએકનો થડછે. આ ગરહસથને
“આપણે સામાટે માંન આપવું જોઈએ, તે બાબે માહરે જેટલું બોલવું ઘટે
“તે કરતાં હું ઘણું થોડું બોલેઓછું; તોપણ એ નાંમીચા ગરહસથની ઈઆદ-
“દાસત કેહવી રીતે કાએમ રાખવા સારૂં આપણ આજે આ સભામા આવે-
“આચ, તે બાબે થોડાક બોલાશો કરવાની તમો પાશેથી હું રજા માંગી લઉંચ.
“માંહરા સાંભલવામા આવેઉંચ કે કેટલાક લોકોનો વીચાર સર જમશેદજીના
“કોઈક ઈઆદદાસત કાએમ રાખવા માટે તેમનું એક પુતલું બનાવવાનો નથી;
“પણ તેના બુજોરગ નાંમને જેબ આપે એવાં કોઈ પરોપકારી કાંમ માટે
“જોડવાનો જે વીચારછે, તે સાથે માહારો અભીપરાએ મલતો આવતો નથી;
“કારણ કે એ ઉંમરાવ ગરહસથે દરેક પરોપકારી કાંમની અંદર પોતાને હાથેજ
“પોતાંની સખાવત કાંમે લગાડેલીછે; જેહવી કે હાસપીટાલ, કેળવની ખાતાંની

"નીસાલો, કુવા તથા તલાવો, પુલો અને તે ઉપરાંત બીજાં ઉપીયોગી કાંમો "પોતાની જાતી કમાઈના પઈસાથી બંધાવી ચુકાછે; અને તે સઘલાં એ ઉમ- "રાવની ઇઆદદાસત કાએમ રાખશે; પણ ટાઉનહાલ મધે તથા મોહલાઓમાં "જે માંહાં પુરૂશોનાં પુતલાં મુકવામા આવેઆંછે, તેઓની સંકૂમાં આ પરએ- "આત નરનું એક સુંદર બાહાવલું ગોઠવવાનો વીચાર મને ઘણોજ પસંદછે. "સર જમશેદજીએ સઘલી કોમના લોકોને સારૂં જે ફાએદા કીધાચ તે તથા "સકમાંહથી મેલવેલા પઈસાનો રૂડો ઉપીયોગ કેમ કરવો, તેનો એક ઝહલ- "કાટ ભરેલો ચીતાર, આ ઉમરાવનું બાહાવલું આવતા જમાંનાના લોકોને "બતલાવશે. અસલી તથા હાલ જમાંનેના લોકોમા નાંમાંકીત તથા ખુબી- "વંતા પુરૂશોને માંન આપવા કાજે તેઓને જાહેર જગેઆમાં ગોઠવી બેસાડ- "વાની જે ચાલ પડેલીછે, તે મુજબ સર જમશેદજીનું બાહવલું તેમના દેશીઓની "પરીતી સાથે ભેલાએલા જાતીગુણોની એક અછી ઇઆદદાસત આવતી "અઓલાદ માટે જેબ આપશે." આવા કીમતી વીચારથી આ સાહેબના માહા પરતાપી કાંમોની ઇઆદગારીમાં સઘલી વરણના નાંધલાથી તે મોટા લોકો સુધીના હુશ્નરાતને આધારે તેવણનાં આખાં કદનું બનેલું સંગેમરમનુ એક શાહાંમનું બાહાવલું આપણી ટાઉનહાલ મધેની લાએક જગોએ (આપણા માંજી ગવરનર સર જાંન મલકમનાં બાહાવલાંની સાહમને) તા૦ ૨૩ મી જુલાઈ ૧૮૫૯ ને દીનેથી ગોઠવી બેસાડેલછે; જાંહાં તે સાહેબની ગંભીરાઈ ભરેલી સવરૂપી શીકલ જોઇ હાંલની વસતીના લોકો જેમ આનંદ પાંમેછે, તેમજ હવે પછેની અઓલાદનેબી તેથી કાંઈ ઓછી ખુશી હાંશેલ થાશે નહી. આ બાહવલાંની બેઠકના પથર ઉપર "સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ ૧૮૫૭" એવી રીતે કોતરેલી તખતી જે જોવામાં આવેચ, તે, તેને સમપુરણ હાલતમાં તઇઆર થયાનો સને સહમજાએછે. એ ઉપરાંત તેવનની સવરૂપી શીક- લના બીજાં બાહવલાંઓ જે જુદી જુદી જગોપર જેબ આપતાં ગોઠવાયાંચ, તેમા એક ગરાંટ મેડીકલ કાલેજમાં બીજું આ સાહેબની સખાવતથી બંધાઇને વપરાતી કોટ વાલી મોટી શીખસક શાલા અંદર, અને તરીજું સુરત ખાતે એજ સખી નરના સપુત શેઠ શોરાબજીની સુરત વાલી સ્કુલમા નજર પડેછે, અને તે તરણે શેઠ શોરાબજીનાજ પઇસાથી બની આવેલાં કેહછે.

"નાઈટહુદ"નો ખેતાબ જોકે ઘણો માંન ભરેલો માણવામાં આવેછે, પણ જેને એ એલકાબ મલેચ તેનો ભોગવાટો તેની જીંદેગી સુધીજ કાએમ રેહેઆ ઉપરાંત તેનાં કુટંબીઓ તેનો લાભ લઇ સખતા નથી. હાવા સબબને લીધે સર જમશેદજીએ કીધેલાં એકેકથી સરસ કાંમોની હોરમત તેવણના વંશસ પરમપરા ચાલુ રેહ તેટલા સારૂં નેકનાંમદાર રાંણીએ તે કરતાં એક પદવી ચહડતો "બારોનેટ"નો ખેતાબ રોજ ૧૬મો માહ ૧૧ મો શેહનસાઈ સાલે ૧૨૨૬ ય૦ એ જે બખશેઆ, તે આ નાંમવરનાં પરીવારમાં વડા દીકરાથી તેમની હઇઆતીબાદ ચાલુ રહેઓછે; અને તે અંમીરી ખેતાબના ભોગવટા સારૂં પચીસ લાખ રૂપીઆની એક મોટી થાપણ, તથા મજગાંમ કેઆસતલ

નાંમનો મેહલ પોતાની ખાસ પુંજીમાંથી છુટો પાડી આપેલો; અને તે વીશે હીંદુસતાંનની ધારા બાંધનારી સભાએ બાંધી દીધેલા સતા ભરેલા કાએદાથી હેવો બંદોબસત મુકરર કીધોછે કે, રોકડ પુંજીની દરસાલે રૂપીઆ એક લાખની જે ઉપજ થાએ તે બારોનેટનો એલકાબ ધરાવનારને જાથુક મલેઆ કરે; અને ઉપલા મેહલમાજ તે રીહે સઈ.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટની ખરી મોટાઇ દુનીઆંની સપાટીપર જે ચોતરફ ફેલાવો પાંમી ચુકેલીછે, તે વીશેની ખુબીમાં અવલ એકે તેમની બોહોલી સખાવત, બીજું તેણાની સાથે સંબંધ રાખનારાઓનો પેઆર મેલવી લેવા લાએકના સારા ગુણો, તરીજું પોતાની તેમજ પરાઈ કોમના કુટંબો વચે પડેલા બીકટ તંટાઓમાં ગુચવાએલાં કાંમોનો આરાાંની સાથે પતાવસ કરી આપતા હતા; એટલુંજ નહીં પણ કોક વખતે તેહવા કોઈ ચુંથારામાં પોતાની ગીરેથી કાંઇ નાંણા વટીકબી આપીને સમાધાનીપર લાવી દેતા; અને ચોથું અથવા છેલ્લું એકે તંગદસત હાલતની મુશીબતમાં ફશી પડેલા પોતાના ઘણાક દોસતો, અને ખાંનદાનવાલા બીજા તરાહેતોને તેઓના કુટંબ સહીત પાલતા હતા; અને તે સઘલાં ગુનગારાં કાંમો પોતીકી હઈઆતીની છેલ્લી ઘડી સુધી આ નામવરે જે ચાલુ રાખેલાં હતાં તેટલી તેણાની અપાર ખુબીની યાદગારી ચંદરોકાળ સુધી કોઇથીબી હરગેજ ભુલી જવાશેજ નહીં.

જેવી મોટાઇ ઉપલાં કારણોથી આ માનવંતા માહ પુરૂશે મેલવી લીધી હતી, તેવીજ મંયાળુ દીલની તાશીરબી એજ ઊંમરાવ પોતીકાં જીગરમાં હેવી તો ગંભીરાઇથી સાચવી રાખતા હતા કે; તે સરવેનુ વરણન વીસતારી કહેઆ કરતાં માંતરે આ એકજ વાત જે ખરેખરી બનેલી કેટલાક સાહેબોની યાદીમા હજીસુધી સમાએલીજ હશે તે નોધી લઇએચ કે, ઇસવી સને ૧૮૫૨ માં એક દાહડે સાંહજરે વેલાતી મોટા ખુબસુરત ઘોડાની જોડી જોતરેલી સુંદર રથમાં બેશીને આ સાહેબ પોતાનાં નાંધલાં દોતરાંઓની સાથે માહલક્ષ્મી તરફથી કોટનાં મેહલ ખાતે જતા હતા, તે વખતે ગીરગાંમના રસતા આગલ આવી પોંહચતાં કાંદાવાડીની ગલીમાંથી નીકલેલી એક ભાડુતી બગી બેદરકારપણે સાંહમની દોડી આવીને તેવનના ઘોડાઓ સાથે હેવી તો જોરમાં અથડી કે, તેથી કરી તે બગીનો પુલ તે માહેલા એકની છાતી અંદર પેશી ગએઆથી બીચારૂં અશીલ જાનવર તેજ જગોએ લોહીલોઆન થયું અને તેથી થોડ દાહાડે તે મરંણબી પાંમેઉ હતું. એ સમે જોકે સર જમશેદજીનો પેઆરો જીવ તેમના ભુલકાંઓ સહીત ઘણા ધાસતી ભરેઆ જોખંમમા આવેલો જણાએઓ હતો; પણ બારેહકતાલાની પુર બખશેસથી, અને રાહદારીઓ ઉપરાંત ગાડી ઘોડ ફરનારાઓ ટાંકણાસર આવી પોંહતાથી એટલી તો મદારત થાઇ કે તે કીમતી ઘોડાજ માંતરે જખમ પાંમેઆ શીવાએ બીજી વાતે ખેર ગુજંરી હતી. હાવા ઘભરાટની વખતે પોલીસખાતું જે તાંહાં હાજર હતું તેણે અપરાધ કરનાર બગીવાલાને તેના બારકસ સહીત પકડી લીધો, અને ઈનસાફમાં અલબતાં તે તકશીરવાર થાઇને મોટી સજા ભોગવતે તેમાંબી કશો સંધે નોહતો; પણ તેની ઉપર આ સાહે-

બની જેહવી નજર પોંહતી તેવુંજ પોતાનું મયા ભરેલી મન દેખાડી સંકટના સપાટામાંથી તેને સજર બંચાવીને એકદમ છોડાવી મેલ્યો, તારે આ માનવંતા સાહેબને બેહુ હાથે પગે લાગીને મોટી આજરબાઇથી માફ માંગતો ચાલી ગયો; અને પોતે બી પેલાં ભુલકાંઓ સહીત તાંહાં હાજર હોએલા શેઠ ફરદુનજી હોરમજજી લસકરીની નાનકરી ગાડીમાં બેશી માહલક્ષમી તરફ પાછા ફરેઆ હતા. પોતાનુ સંકટ ભરેલી ચોઘડીજ આ સબી નરે સંતોસ પકડેઆથી જેહેવું સમાધાંનીની રાહે પસાર થયું તેવાજ તેના શોકર ગુજારતા બરા અપરાધીને દુખ દીધાને બદલે તે ઉપર જે દયા દેખાડી તેમાંજ તેનાંની ખરી ખુબીએ ઊતમ કીરતી પમાંડી હતી.

પરજા ઉપોયોગી જાહેર કાંમોમાં જાંહાંસુધી સરીરની મજબુતાઈ તેવણની સાથે સરીક રહી, તાંહાં તક દરવીય તથા દેહથી લોકોને મદદ આપનારબી એજ ઊમરાવ આગેવાન હતા. મુંબઈ ઉપરાંત બીજાં દેસાવરો બાતે જરથોસતી અનજુમનની ધરમાદા પુંજી આજે ઘણીજ સલાંમતી ભરેલી સચવાઈ રહીચ, અને તેના સંભાલ માંટે ખરી દીલશોજીએ જે પુખત બંદોબસત થએઓચ, તે કાંમોબી એજ બુજોરગવારની રૂડી કોશેસથી બનેલાંછે. પોતાની કોમના બાલકો તથા બાલકીઓને કેલવણી આપવાનાં કાંમની આગેવાણી કરનારાઓનાં ઉપીયોગી મીતરબી એજ સર જમશેદજી થાઈ રહેલા હતા, તે સઘલાંની જીવતી સાબશીઓ આપણી આંખો હજુર હઇઆત રહેલી જોઇને સરવે વાંચનારા સાહેબોમાંથી જેબી કોઈ આ ઊમરાવના સદગુણોનું ગનાન જીગરમાં ગોખી ચાલવા ચાહશે તો ઈનસાઅલા ચંદરોજમાં તેમનાં જેવી બુલંદ હોરમતે પોંહચી દુનીઆંને દરેમીઆંન આસકાર થાઈ સખશે.

આ એક કેહવત મુજબ હરેક સારાં વાનાને માંથે જેમ સતરૂઓ સદા લાગેલા હોએછે, તેમજ સર જમશેદજી પોતાની સઘલી ખુબી છતાં કેટલાંક વરશોની વાતપર બે હુમલે હંમદીનોમા લગરીકં અનગમતા જે થઈ પડેઆ હતા, તેંનાં મુલ કારણો તો તેજ વખતે કોઈનેબી માલુમ પડેલાં નહીં જણાયાને લીધે; પારશી ટોલાના ઘણાક લોકોએ હુલકાંન મચાવી મેલીને હાવા માહ પરતાપી પુરૂસના રેહમદીલને ફેકટનો કચવાટ આપેઓ હતો. એ બે કારણોમા એકતો ઇશાવી સને ૧૮૩૨ માં કુતરાં મારવા બાબેનું મોટું હુલડ, અને તેની પુઠે તારપછે બેએક દાએકે ૧૮૫૧ મા મુસલમાનોનુ પારશીઓ સાંમણે ઉસકેરાએલું જહનુન ભરેલી રમખાંન પરબેઆત થઈ ગયુંછે. આ માહેલી પેહલી તકે પરજાને માંથે આગેવાંન નહીં થતાં લોકોના કેહવા મુજબ આ ઊમરાવે સરકારને મદદ કીધી હોએ તો, તેમાં ઘણુંજ ઊમદા ડાહપણ વાપરેલું પાછલથી તેઓનેજ માલુમ પડેલું જોઇએ કે, ૧૮૩૨ ની આગમજ ઘણા બરા હલકે વાંગેના પારશીઓ લુછા લોકોની સંગતમાં રહીને પોતાના ટોલાને હીનપસતીમાં નાખવા જેવા ફીસાદ મચાવતા હતા, તેમાંથી તેઓને સેહ બવાડીને સારી હાલતપર લાવવાની આ શેઠીઆએ ઘણું યએલી રાખેલી ધારણા તેહવે પરસંગે દરોબસત બંધ બેથી; અને તારથીજ તેઓમાં રફતે રફતે જેમ

સુધારો પેસતો ગયો, તેમ ગીલ્લો કરનારાઓનેબી તે વીશેનું થોડુંક ગ્યાન મલતું રહેઉં. અને તેહવીજ મતલબથી પાછલી બાબદમાંબી જોકે જાહેર રીતે બખેડાની વચે નહીં આવેઆ, તોપણ છુપી ગોઠવણ હેવી બંધ બેસાડી હતી કે, તેનુ શેવટબી સરકારી મોટા અમલદારોને હાથે લેવાડીને તેનાઓજ સમાધાની કરી આપી; માટે હુલેરાઈની વચે જાહેરાંત નહીં આવેઆથી પોતાના જાતભાઈઓને તેવણ કદાપી અનગમતા થઈ પડેઆબી હોઓ, તોપણ તેમના અતીઘણા બીજા ગુણોને મેલવી જોતાં તો તે બાબે એક રતીભારનો ડપકો સર જમશેદજીને અંગે લાગી સખતો નથી; કેમકે જે લોકો અગાઉ ફકત એટલાંજ કારણથી નરસ બોલતા હતા, તેજ લોકો પાછલથી પોતાની ભુલ જોઈને વીશેસ પેઆરથી આ માહપુરૂસને માંન આપવાનું ભુલેઆજ નોહતા.

આ સખી દાતારની કીરતીનુ બયાંન સમાપત થાઓ તેની આગમજ આટલું તો હમારે નોંધી લેવું જોઇઓચ કે, જે સાહેબ એલમને વધારવાનો ચાહ રાખનાર, અને એલમનીજ વાતો ધીરજથી સાંભલીને તેના ફેલાવા માટે પુસતકો છપાવી બાહેર પાડવાનો બાઓસદાર, એટલુંજ નહીં પણ જે ધણીએ હજી બીજાં ઘણાંક રૂડાં કાંમો કરવાની વીશેસ ઉલટ રાખેલી તેજ માનવંતા નરની જીંદગીને જારે અજલના હલકારાઓ મગરેબ તરફ ખેંચવા માંડી; તારે જહલંદરના મરજની થોડા દીવસ સખત બીમારી ભોગવીને રોજ ૨૨ મો માહ ૭ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૮ યઃ ની રાતરે કલાક ૨ ને અમલે આપણા હાતમ સરીખી હીંમતના હીંદી ઉમરાવ ૭૫ાા વરસની ઉપર ૨૨ દાહડામા થોડાજ કલાક ઓછાની વએ પુરી કીધા પછે, આપણી આબાદ વસતીને એકાએક જાંહાંબી કરી નાંખી; એટલે જે તેમનુ પાક રૂહ બાકી કાલબુદમાંથી નીકલીને હંમેસગીના મોટાં રોસન બેહસતને મકાંણે જે શીધારેઉં, તેની માહેતમ પોસીમાં નીચલી કવીતા અંદર જણાવેલી ચેતવણી મુજબ જે નરે અતી મોટી દોલત ખરચીને લાઓ માણસોનો પરતીપાલ કીધો, અને જે નરે એક માબાપ તરીકે મોહતાજોને મદદ આપી; તે બુજોરગવાર જો પણ હાવી પાકી ઉંમરે પોંહચીને ફુલગુજારી પાંમેઆ; તોપણ તેમનાં મોહોતનો સંતાપ કોઇનેબી લાગેઆવના જેમ તે વખતે રહેઓ નોહતો, તેમ કોઇ કાલેબી ભુલાવો જોઇએજ નહીં.

મેલવેઓછે કીરતીમા જબરો ટેકો—બેસકછે કે તેપર ન પડશે છેકો.
હેવો નરબી અંતે તો ગયો ઉઠી—છોડી દીધી દુનીઆંની માયા જુઠી.
વરશોને જુગોબી જશે વહી—તાંહાં તક તેવણ કોઇથી ભુલાશે નહીં.
મોહતાજો તે માટે રડેઆ કરેચ—તેહવા નરને જગમા સોધતા ફરેચ.
જે મલે તેની ઉપર ચાહાજો દુવા—કે થાઓ તેહવા સખીના લાંમબા ઉવા.

ગંભીરાઈની ઘટામા લંમપટ થાઇને આ સાહેબ જે ચાલી ગયા, તેની ગંમખારીના સોગની એક છેલી યાદગારી જે નોંધી રાખવાજોગ જણાઈ હતી, તે એકે આ નામવર ઉમરાવનું અશો રવાંણ અવલમનજલ પોંહચેઉં તે દાહડે, તથા તેની બારવને ઉઠમનાને દાહડે મલી આખા બે દીવસ સુધો બધા પારશી

વેપારીઓ તથા દુકાંનદારોએ પોતાનો ધંધો બંધ રાખ્યો હતો; એટલુંજ નહીં પણ પેહલે દીવશે તો બધી બેંકો ઉપરાંત સંધી વરણની ગાંમઠી તથા યુરોપીઅન પેહડીઓ, અનાજવાલાઓના જથાઓ, રૂઉના સ્કુરૂઓ, નીરાળો અને તે વીગેરે સરવે, વહીવટના જાહેર મથકો જેમ બંધ રહેલાં હતાં; તેમજ સચકારની દબદબા ભરેલી પાદશાહી સવારી જારે સેવટની જગોએ જવા સારૂં આ નેક નામદારના કોટ માંહેલાં મેહલ મધેથી રવાંણે થાઈ, તારે દેવલનાં મોહલાને નાકે તે વખતપર સલાંમત ઉભેલા શેહરી દરવાજાઓ પસાર કરીને બાહેર નીકલતાં જોયા તો સઘલી વરણના તથા દરએક કીસમના કાંમદારો તે ઠેકાંણેથી તે છેક ધોબીતલાવની હદસુધીના રસતાની બેહુ બોરદુએ સફ ખેંચીને હેવાતો ગંભીરાઈથી હારબંધ હુભેલા જણાયા હતા કે, જાંણે કોઇ મોટા અમલદારના અવકાર માટે લશકર આવેલું હોએ, તે કરતાંબી સરસ ઢપથી જેમ જેમ રવાંણુ તેઓની નજદીકથી પસાર થાતું ચાલેશ તેમ તેઓ દરએક જણાઓ પોત પોતીકાં કાંમનાં હથીઆરો બાંધ ઉપર ઊંચલી તે મરહુમ ઊંમરાવના સચકારને નમી નમી છેલો નમસકાર કરતા આ નોંધ લેનારે તથા પાએદસ સાથે બીરાજેલા હજારો જરથોસતીઓએ જોયા હતા; અને તે ઉપરાંત વલી આટલું કાંમબી ઘણુંજ નેક થએલું હતું કે, ઘેરને આંગણેથી તે શેઠની મનજલે પોંહચતાં સુધી; આ મરહુમના માંન સારૂં તેમની પદવી લાએક પોલીસ તરફના બંદોબસતે મારગ હેવો તો મોકલો રાખ્યો હતો કે, તેથી કરી પારકી કોમનું કોઈબી ઈનસાંન વચમાં ફટકી શએઊંજ નોહતું; જે બાબે તે વખતના પુંધી કોટવાલ મી૰ ચારલસ ફારજેટનો મોટો ઉપકાર જરથોસતી ટોલાને માંથે ચોંટી રહેલો કોઇ કાલેબી ભુલાવવો તો જોઈએજ નહીં.

સખાવતનાં શાહ સર જમશેદજીએ કીધેલી વશીએત મુજબ તરીજે દાહડે તેમનાં ઉઠમણાની કીરીઆ પુરી થઇ રહેઆ પછે, તે નામવરનાં પણોતા પુતરો માહેલા શેઠ શેરાબજીએ મીજલસની અંદર બીલંદ આવાજે એક અંનજુમનં પતર વાંચી સંભલાવેઓ હતો; તેની કેફીએત પરમાંણે તારપછે આ મરહુમ સાહેબને નાંમના હેઠલ જણાંવેલાં બીજાં નેકી ભરેઆં ધરમના છેલાં કાંમો જે સંમપુરણ રીતે પાર ઉતરેઆંછે તેમાં ખરચાએલી રકમને એજ નાંમદારની હઈઆતી છતાં તેણાંને હાથે થએલી સખાવતની ગંજાવર સંખીઆમા હુંમેરી લઈએછે.

આ પુસતકને પાંને ૬૮૦ થી શરૂ થાઇને ૬૮૬ સુધીમાં સમાઇ ચુકેલી સખાવતનો સરવાલો ૨૬,૩૪,૦૮૦

૧૨૨૮ મા, રોજ ૨૪ મો માહ ૭ મો, ઘોઘીનાં સુથારોને ખોડો મુસારો આપવા બાએ થાએલાં હુધરાંણાની ટીપ મધે ભરી દીધેલા ૫,૦૦૦

૧૨૨૯ મા, રોજ ૨૨ મો માહ ૭ મો, મુંબઈના કોટ મધે ગોદાવરા મોબેદોને ઘણાંક વરસોની વાતપર પંચાએતે બાંધી આપેલી દરેમેહરનુ મકાંણ, વસતીના પરમાંણ મુજબ હાલને

સમે સંકડાસ ભરેલી જણાએલી હતું; એટલુંજ નહીં પણ તે ભાગવા જેવી બીસમાર હાલતે દેખાયા ઉપરથી પાશેની બીજી જગેઆ લઇને નવેસરથી મોકલાસ ભરેલી મકાંણ બંધાવી આપેલી, તેની લાગટ હીંઆં જણાવેલીછે, પણ એ દરેમેહરની જોઇતી મરાંમત ઉપરાંત તેલ, લાકડાં વગેરે દરરોજના ચાલુ ખરચ માટે વરસ દાહડે રૂ ૭૦૦ થાએચ તે, આ નેક નાંમે પરથમ જરથોસતીઓને સારૂં કીધેલી સખાવતની થાપણ મધેથી જાથુક પોંહચાડવા સંબંધી શેડવી આપેલા બંદોબસત મુજબ મલતું રેહછે ૩૨,૨૦૯

૧૨૩૨ મા, રોજ ૧૨ મો માહ ૫ મો, નૌસારીના દોખમાં આગલ જવા સારૂં વચે આવેલી ખાડી ઉપર એક મજબુત પુલ બાંધવાની પરથમ ધારનાં હતી; પણ તે બાબે પાછલથી ચોકાશી કરતાં હેવું માલુમ પડેલું કે, ફકત ચોમાસાંને ટાંકણે કોઇ વેલા જારે ઘણો જોરમા વરસાદ પડેચ, તારેજ બે અથવા તરણ દીવસ સુધી ખાડીમાં પાંણીનો પુર ચહડેછે; અને તેહવે સમે કોઇબી રવાંણ જો નહી થાએલી હોએ તો તે બાંધેલો પુલ કસાબી ઉપીયોગમાં આવેજ નહી; માટે તે ઉપર ફોકટનો ખરચ કરેઆ કરતાં બીજા કોઇ એતંમ ધરમનું કાંમ શોધીને તે મરહુમ બારોનેટ સાહેબની ડાવેજર લેડી જમશેદજીએ પોતીકા બેહસતનસીન ખાવંદની નેક નાંમીને વધારવાની શોચનાથી અતરે વસનારા જરથોસતી મોબેદોનાં છોકરાંઓને જંદ, પેહલવી, તથાફારશી વગેરે વીદેઆની પુખત કેલવણી સાથે દીન ધરમના રૂડા કાએદા કાંનુનો શીખાડવા માટે રૂ ૪૦,૦૦૦ ની થાપણ પારસી પંચાએતની પુંજી સાચવી રાખનારા સાહેબોનાં સંભાલ પણામાં શોંફી આપીને "જરથોસતી મદરેસા" ચાલુ કરાવી; જેનું પેહલવેહલું સુભ કાંમ ઉપલા દીવસથી સરૂ થાએલીછે. એ કારંણસર ઉપલી થાપણને વધારે મજબુતી પર રાખવાનાં હેતુથી જે જે સાહેબોએ મરહુમ બારોનેટના પુનની ઇઆદગારીમાં નાંણા આપેઆં તેઓ મધે મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઇ જે તે વખતપર હઇઆત હતા, તેનાએ પેહલાં તરણ વરસ તુલીકના ખરચ માટે દર મહીને રૂ૧૦૦ લખે આપતા કીધા હતા; અને તે ઉપરાંત શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજી પારખે બે વાર મલીને સરકારી ટકા ૫ વાલી વીઆજુકી નોટો રૂ ૫૫,૦૦૦ ની, તથા શેઠ નોશેરવાંનજી બેહમનજી મોદીએ ટકા ૪ વાલી નોટ એક રૂ ૫૦૦૦ ની જે આપી તે ઉપલી થાપણમાં હુંમેરતાં કુલે રૂ ૧૦૦,૦૦૦ ની

સારી પુંજી થાય, તોપણ તેમાં સર અવસરે જરથોસતી ટોલાનાં કોઈબી સાહેબો તેઓની ખુશીથી જેબી રકમ મોકલેચ, તે તેમના ઉપકાર સાથે લેવાની છુટ રાખેલીછે; કે જેથી કરી હાવું નેક કાંમ ચંદરોકાલ સુધી નીભાએલું રેહ. એ મદરેસા મધે શીખવા આવનારાઓને બેસવા માટે વાડીઆજી હોરમજજી બહમનજીનાં આતસ બેહરાંમના ચોક માહેલાં એક મકાંણને મથાલે કોસાદ જગો તે કેબલાના મુતવલી સાહેબે વગર લવાજમે વાપરવા આપી તાંહાં આજ દન તુલીક કાએમ રહેલીછે.................... ૪૦,૦૦૦

૧૨૩૮ મા, રોજ ૨૯ મો માહ ૩ જો શેહનશાહી, મુંબઈના દોખમાંઓની આજુ બાજુએ ખંબાંલા તરફના ડુંગરની ખાલી જગોઆઓ જે હતી, તે વેચાતી લઈને પંચાએતના સવાધીનમાં શોંફી આપી, તથા તે તરફથી એક નવો રસતો ગાડી ઘોડાઓ શેહલથી થેઠ ઉપર સુધી જઈ સકે તેહવો બંધાવીને વપરાતો કીધો તે ઉપર ખરચાએલા....... ૩૩,૭૨૫

મરહુમ સર જમશેદજીએ કીધેલી જાહેર સખાવતની સંખેઆ રૂ ૨૭,૪૫,૦૧૪ ની ચોકસ થાએલી સહમજાઈછે, પણ તે સાહેબનાં ગુપતદાંનની ખબર તો તે નામવરનાં વારેશોનેબી ધારેઆ પરમાંણે થાહવી ન હોવાને લીધે કોઈના જાંણવામા આવીજ નથી; તોહોબી તે મરહુમ સાહેબના હાતેમ સરીખા દીલગુરદા ઉપરથી આટલુંતો અટકલાઈ સખાએછે કે ઉપલી સંખેઆના સરવાલાને લગભગ મલતી તેટલીજ રકમોથી તો ઓછી હશેજ નહી.

આ માહપુરૂશે, જેવું માન પોતાની હઈઆતીમા માહભારત કાંમો બજાવી મેલવેલું હતું, તેવીજ તેમના જીગરની ખરી સોચના જરથોસતી અનજુમનના દફતરોની અંદર એક યાદદાસત તરીકે નોંધી રાખવા માટે રોજ ૨૦ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૮ ૫૦ એ નાંધલી મોટી અનજુમન આ મરહુમ ઊમરાવનાં "અલાહીબાગ"મા ભરાઇ હતી, તાંહાં તેમની ખુબી વીશેની ઘણીજ નાદર વાખવાબી આપણા અકાબર સાહેબોએ જાહેર કીધી હતી; એટલુંજ નહીં પણ સઘલી બાબદોમાં તે માનવંતા મરહુમે આપેલી મદદનો અતીઅંત ઉપકારબી જાહેરમાં કહી સંભલાવેઓ હતો; અને તે સાથે આ સાહેબના મરણથી જે દુખ આખી આલમ ઉપરાંત તેમના કુટુંબીઓમાં ઉપજેલું, તે બાબેનો એક દીલાસા પતર લખી તેમના સાહેબજાદાઓ ઉપર મોકલવાનો થેડાવ નકી કરી ઉઠેઆથી, આ માંનવંતા માહપુરસની કીરતીનુ વરણન હીંઆંજ સમાપત થઈ રેહછે.

વંશાવલીની ટીપ તપાસતાં આ નાંમવર ઉમરાવને તાંહાં પરવરદેગારે મુબલક ફરજંદોની બખશેસ કીધેલી કેહવાએછે, પણ તે માંહેલાં ઘણા ખરાં તો છેક નાંધપણથીજ એકેકની પુઠે મરણ પાંમેઆં હતાં; અને જે

મુદત વહી ગયા પછે આસરે વીશેક હોડીઓ તેમા બેઠેલા પરાંણી સહીત તદન ડુબી ગયા વીશેની દુખ ભરેલી ખબર આ દયાળુ દીલના માવતરને કાંને પોંહચી, તારે તે નાંમવર નારીએ પોતીકો સખી દસત લંબાવીને તાંહાં માહભારત પુલ બંધાવાનુ પુંનવંતુ કાંમ ય૦ ૧૨૧૪ ના શેહનશાહી ૭ મા મહીનાને ૧૩ મે રોજે સરંનજાંમ પોંહચાડી આપેલૂં; જેના ખરચની રકમ નામદાર સર જમશેદજીના ધરમ ખાતાંની ટીપમાં જે દાખલ થઈ ચુકેલીછે, તે ઉપરથી જણાઈ આવેચ કે, એકતો લાખો રાહદારીઓનાં આશીરવાદ તેણીને મલતા રહેઆ અને બીજું એકે આ મુંબઈ જે એક ટાપુમાં લેખાંતી હતી, તે વાંદરાનો છેલો પુલ બંધાયા પછેથી સઘલી છારાટી તેની સાથે જોડાઇ ગયાને લીધે છેક કોલાબાની દીવાદાંનડી આગલથી તે થાના અને ગોરબંદરના છેડા સુધી હવે એક શેહરમા તે મસહુર થઈ રહેલૂંછે. • આ પુલનેં પેહલવેહલો હુંઘાડવાની કીરીઆ થાતી વખતે નેક નાંમદાર ગવરનર સર જારજ આરથરે પોતાની. ગાડી મધે મરહુમ સર જમશેદજીને જમની બોરદુપર બેસાડી લઈ મોટાં સરઘસની સાથે ધીમી ચાલે પુલ પસાર કીધો; અને વાંદરા આગલ જાંહાં લેડી આવાંબાઈની સવારી થોભેલી હતી, તાંહાં જઇને તે નામવર માહબાંનુની સાથે મોટાં આદરમાંનથી રાજવંશી દરજ્જા ભરેલી મુલાકાત લીધી. જે પછે ખાણાનો સુફરો તાંહાં તઈઆર રાખેલો હતો, તે ઉપર સરવે સાહેબો બીરાજીને આ પુલની મુબારકબાદીમા લેડી આવાંબાઈની પેહલી સલાંમતી લેવાડતાં જે સુભાખીત ભાસાણ આપણા લાએકીવાલા હાકમે કીધું હતું, તે વીશે તાંહાં હાજર રહેલા સાહેબોએ મોટી ખુશી ઉપજાવી હતી. આ બાઈ સાહેબને એ માંન કાંઈ પેહલવેહલુંજ મલેલૂં નોહતું, પણ તેની આગમજ ઘણીવાર થઈ ગએલા; અને તે પછે આવી ગએલા ગવરનરો તથા ગવરનર જનરલો વટીકોએ તેણીની મુલાકાત માટે તેણીને ઘેરે તસદીઓ લીધી હતી; વાસતે હાવું માહભારત માન મલેલું આખાં મુંબઈ શેહરમાં કોઈને માટે જો કહીજીએ તો, એખલાં એજ કુટંબને રાજની તરફથી જેવું અપાતું આવેલૂંચ, અને આજતુલીક જેહવું તે કાએમ રહેલુંછે, તેમજ ચાહીએચ કે ચંદરોકાળ સુધી તેઓમા પરકાસતું રેહ.

આટલુંજ કાંમ કરીને આ શેઠાંણી બાઈ ધરાયાં નોહતાં, પણ તેપછે લાચાર આંધલા પાંગલાઓની પરવરેશી કાજે સર જમશેદજીએ "ડીસતરીકટ બેનીવોલેંટ સોસાઇટી" નામની જે ધરમશાળા ડંકનરોડને નાંકે બાંધવા સારૂં આપેલા પચાસ હજાર રૂપીઆમા આ નામવર બાંનુએ બીજા વીશ હજાર ઉમેરી દીધા હતા; અને તેની પુઠે એજ સખાવતી શેઠાંણીએ જરથોસતીઓના લાભને લગતાં ખાતાંને વધારે મજબુતી આપવાના હેતુથી, રૂપીઆ સવાલાખ ઉપરાંત મરહુમ બારોનેટની યાદગારી સારૂં જંદ તથા પેહલવી શીખાડનારી મદરેસાને રૂ ૫૦ હજારની નાંમીચી ભેટ કીધી હતી. જરથોસતીઓના રવાંણોને અવલમનજલ પોંહચાડવાના ખરચ વીશે પાછલથી જે હુઘરાંનુ થયું તેમાંથી મોટો આસરો આએજ પરમારથી લેડી આવાંબાઇએ રૂ ૬,૦૦૦ મોકલીને જે આપેઓ હતો; તે સઘલાંની સંખેઆ રૂ ૨,૦૧,૦૦૦ ની થયા ઉપરાંત

હેઠલ જણાવેલાં બીજાં ધરમખાતાંઓબી આ નેકબખત નારીનો મોટો આભાર માનેછે; અને તેની ટીપ જે હાથ આવીચ તેને હીંઆં ઉતારી લઈએચ.

ઉપલી વીગત પરમાણે થાએલી સખાવતની સંખેઆ ૨,૦૧,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, સુરત ખાતે ચાલેલી મોઘવારી ટાંકને ગરીબ લોકોમે મદદ આપનારાં હુધરાંણાની ટીપમા ભરી દીધેલા ૧,૫૦૦

૧૨૩૪ માં, કલકતા મધે થાએલાં ભયંકાર તોફાનથી જે લોકોની ઉપર સંકટ નીપજેઊં હતું, તેઓને આસરો મલવા માટે ટીપમાં ભરી આપેલા ૭,૫૦૦

૧૨૩૪ માં, ઉદવારા ખાતે એક ધરમસાલા બંધાવી તેના કારનસર નાંમદાર સરકારને સવાધીન કીધા હતા, જે મકાંન તઈઆર થયા પછે રોજ ૧૦ મો માંહા ૪ થો શેહનશાહી સાલે ૧૨૩૯ થી વાપરવામા આવેછે તેની લાગટના ૨૭,૦૦૦

૧૨૩૫ માં, સર જમશેદજીએ સ્થાપેલી હોનર સાલાને વીશેસ મજબુતી મલવા માટે સરકારનાં સવાધીનમાં શોંફી આપેલા .. ૧,૫૦,૦૦૦

૧૨૩૬ મા, રોજ ૧૯ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહીએ પોતાની બીજી વહુ નામે શેઠાંણી સુનાબાઈ સવરગવાસ થયાં, તારે તેનીના પુન માટે નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહલા બારોનેટની સખાવતથી હીંઆં ઉભી થઈને ચાલુ રહેલી નીસાલોમા શીખનારી છોકરીઓમા જે લાએક જણાએ તેનીઓને "સુનાબાઈ સકાલરસીપ" આપવા માટે ટકા ૪ વાલી વીઆજુકી નોટ સરકારને સપુરદ કીધી ૧,૫૦૦

આ નેક નામ લેડી આવાંબાઈએ હઈઆતીમા કીધેલી સખાવતમા રૂ૩,૮૮,૫૦૦ ની સંખીઆ જાહેરાંતમા ઘણીજ ઉપીયોગી ગણાઈછે; પણ સાંભલેઆ પરમાણે તે ઉપરાંત ગુપતદાંનની બીજી મુબલક રકમો લોકોને જે આપતાં હતાં, તે વીશે ફકત લેણાર શીવાએ બીજા કોઈનેબી ખબર પડેલી જણાઈજ નથી; અને તે બાબે આલંમમા સંતોસ માતરે એટલોજ રહેલોછે કે, પોતીકે હાથે કીધેલી સખાવતના ફલ હઈઆતીમાંજ આ સદગુણી શેઠાંણી જોવા પાંમીને તે બાબેનું પુરતું માનબી તેવણ હાંશેલ કરી ચુકાં હતાં.

પણ આવી જાહો જલાલીનાં ભોગવટા સાથે મોટું દબવત ધરાવેઆ છતાં ઘડપણને ટાંકણે સવપનેબી કોઈએ નહી ધારેલું દુખ એકાએક તેનીનાં ઉપર જે ઉતરી પડેઊં, તેમાં એકતો તે બાઈની સાથે બચગીથી કદખુદાઈનો સંબંધ જોડીને સુખ પાંમતા છતરપતી ધણી સર જમશેદજી ગુજરી ગયા, તારથી શોહવાસન પણાનો સવરૂપી સીંનગાર ઓહવાયો; જેનાં ગમથી જેમ તેમ કરી પેઆરાં પરીવારનું સુખ જોવાની ઉલટમાં લગાર ફરાગત પાંમેઆં, તેટલાં જીંદગી ખતમ કરનારો જમદુત આવી ઉભાથી થોડીક માંદગી ભોગવીને રોજ ૫ મો માહ ૫ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૩૯ ય૦ એ પોતાની ઊંમરથી ૭૭ વરસની

અંદર ૪ દીન કમતી રાખીને પોતાનો પેઆરો આતમાં તે કીરતારની રેહમતને સવાધીન શોંફી દીધો, અને નેકનાંમીની ખુસબો હીંઆં પમરતી મેલીને એવી દુનીઆંનાં સદા રેહવાસન થયાં કે, જાંહાં પાદશાહ તથા અમીરો, અને શોદાગરોથી તે ફકીરો સુધાં સરવે સખશો પોત પોતાની કીરતીનો કર હાંશીલ કરી શકેછે. અને એ સરજત તો સઉની ઉપર રોજે અવલથીજ ચોંટેલી આપણ સદા જોતા આવીએચ કે આકેબત સરવેને એકવાર મરવું તો છેજ, પણ એક પરોપકારી અને સઘલી ખુબીઓથી ભરપુર માંનવીના જીવેઆમા હજારો પરાંણીને લાભ પરાપત થતા હોએ, તેહવા નર અથવા નારીના મરણથી તો ખચીત મોટો તોટો કોઇથી ખમાઈ સખાંએજ નહીં; કેમકે તેનાં ઉપર જારે જમદુત આવીને ચુંગાળ નાખે, તારે સંધે નથી કે ઘણોજ ગંમગીની ભરેઓ બનાવ બનેછે.

આ બાઇ સાહેબની નઇએતે તેણીની પુંજીમાથી રૂ ૧૦,૦૦૦ હેઠલ જણાવેલાં ધરમ ખાંતાંઓની મદદ સારૂં ય૦ ૧૨૪૦ ના શેહનશાહી ૬ ઠા મહીનાને બીજે રોજે પંચાએતના નાણાં સાચવનારા તરસતી સાહેબોના સંભાલપણામાં સોંફીને હેવી સોચના કીધેલી કેહવાએછે કે, તેનુ ઉપજતું વીઆજ દર શાળ તેઓના પરમાણ પરમાણે અપાતું રેહ; અને મુદલને કોઇ છેડેજ નહીં.

નામદાર સર જમશેદજીની યાદગારી માટે ઉભી કરેલી જરથોસતી મદરેસાની થાપણ ખાતે	૫,૦૦૦
જરથોસતી જંદ અવસતાની નીશાળ ખાતે	૨,૦૦૦
મુકતાદ ટાંકણે દેશાવરો ખાતેના ગરીબ જરથોસતીઓને વેંહચી આપવા સારૂં	૧,૨૦૦
કુલે જરથોસતી રવાંણોને અવલમનજલ પોંહચાડવા માટે	૧,૦૦૦
શેહનશાહી શાહંમબારની થાપણમાં આપેલા	૮૦૦

આ બાઇથી થએલી સખાવતની ઉપલી સંખીઆમા .... રૂ ૧૦,૦૦૦ જે ઉમેરાયા તે મલી કુળ રૂ ૩,૯૮,૫૦૦ જાણવામા આવેઆછે.

જરથોસતી કોમમાં પેહલા દરજાનુ નાંમ રાખનારી આ માનવંતી માવતર આવાંબાઇનાં દુખદાએક મરણથી તેમના ખોજદાર કુટુંબ ઉપરાંત જરથોસતીની આખી કોમે સખાવતી ખાંણને જે ખોહી દીધીચ, તે તેમને હાથ પાછી આવતાં કોઈ જુગ વહી જવા જોઇએ. પણ એક ઉમેદ તેમની બરખુરદાર બેટી પીરોજબાઇના થોડાક સદગુણ જે હવડાં વખનાએલા જણાએછે; તે ઉપરથી આસા રેહચ કે, જો કદાપી તે બાઇની હઇઆતી ખોદાતાલા બરકરાર રાખે, અને રેહમનો અંશ તેણીનાં પવીતર જીગરમાં પેવસ થયા કરે તો આગલ ચાલતાં પોતાના નામવર માતાજી સાહેબે હાંશીલ કીધેલી કીરતીનો વારશો શેહજમાં તેવણ ઉપાડી સખશે.

શેઠ ખરશેદજી જમશેદજી

અને તેપછે

ધી હાંનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ(બીજા) બારોનેટ, શી. એસ. આઈ.

શકલ ગુણી બાપના આ શકરમી બેટાનો જનમ રોજ ૩ જો માહ ૧ લે શેહનશાહી શાલે ૧૧૮૧ ય૦ એ મુંબઈમા મુબારક થએલો મુકરર કેહવાએછે. આ પણોતા પુતની પીછાંણુત વીશે કેટલાક અનુભવી સાહેબો હેવું કેહતા આવેઆય કે, એવણ જનમ પાંમવાની તઈઆરીમાં હતા તારથીજ મરહુમ બારોનેટ સાહેબની દશાબી દનપરદન ચહડતી કલાએ પોંહચવા માંડી હતી. આ સાહેબની કારકીરદીમાં તેવણથી બનેલાં કાંમોની કેફીએત જાહેર કીધા આગમજ આટલું તો કબુલ રાખવું જોઈએય કે જે ધરમ ખાતાંઓ તેમના મરહુમ પીતાની સખાવતથી પરકાસતાં રેહેઆંય તેના સંભાલ ઉપર ઘણીજ દીલશોજીથી કોશેસ લેતા માલુમ પડેછે; એટલુંજ નહીં પણ તે સાથે ઈનિસાંનપણાની ખરી લાએકાતને આધીન રહી સઘલી વરણની મંડલીઓમાં, તથા સરકાર દરબારમા જે અતીઅંત માન મેલવેય તે વાતબી આલમમા આસકાર થઈ રહેલીજછે.

એવણના પીતા બેહસતનસીન થયા પછેથી તે મરહુમનો નાંમીચો (બારોનેટનો) એતાબ સવાધીનમાં લીધો, તેનુ માન બખસનારી આપણી નામવર મલકાંનેમલીકા નામદાર માહરાંણીનો ઉપકાર માનવા માટે આ સાહેબે પોતાના જનમારામાં પેહલવેહલીજ સફર ઈંગલાંડ દેશાની કીધી હતી; અને ફકત તેટલાંજ કારણસર રોજ ૬ ઠો માહ ૮ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૯ ય૦ એ ઉપડતી મેલબોટમાં સવાર થઈને થલ મારગ ઓલાંગતા ઠેઠ પાએતખતના શેહર લંડન ખાતે શીધારેઆ હતા; જાંહાં સહી વ સલાંમત પોંહચેઆ પછે, ઈંડીઆ ખાતાંના "સ્ટેટ સેકરેટેરી" સર ચારલસ ઉડ (હવડાં લારડ હાલીફાકસને નામે ઓલખાએછે) ની મારફતે રોજ ૨૯ મો માહ ૯ મો શેહનશાહીએ નેક નામદાર માહરાંણી વીકટોરીઆના દરસણ લીધાં; અને તેહવીજ ભેટ તારબાદ સ્કાટલાંડના પાએતખત શેહર એડીનબરો ખાતે મોટાં આદરમાંનથી એ નામવરે બીજી વાર લીધી હતી; પણ તે માંનમાં એક અચરતી ભરેઓ હુંમેશ અનચીતેઓ હેવો થયો કે, તાંહાંની ૭૮ મી હાઈલાંન્ડર (ઘાઘરાવાલી) રીજમીટના સઘલા અમલદારો તથા સોલજરો, આ હીંદી ઉંમરાવની મુલાકાતે તેમના મકાંનપર ગયા હતા. એ ઉપરાંત તાંહાંના કેટલાક ઉંમરાઓ, તથા નાંમાકીત ગરહસથોની મુલાકાતથી આ મુસાફર સાહેબને અછી રાહેત હાંસેલ થાતી હતી. તે તરફની જાહેર સભાઓ તથા અચરતી પામવા જોગ મકાંણો વગેરેની ભેટથીબી આ સાહેબે દરએક ઠેકાંણે મોટું માન મેલવેલું હતું; એટલુંજ નહીં પણ છ મહીનાની ટુક મેહમાનદારી અગણીત હોરમત સાથે પસાર કરીને તાંહાંથી રવાંણે થાએલા ૧૨૩૦ ના શેહનશાહી ૪ થા મહીનાને ૪ થે રોજે પોતાના પેઆરાં પરીવારમાં ખુશી ભરેઆ પાછા આવી મલેઆ હતા.

બીજી મુસાફરી કલકતા ખાતે જારે આપણી માનવંતી માહરાંણીનો બીજો પુતર નેક નાંમદાર શાહજાદો આલફરેડ હીંદની પેહલવેહલી ભેટ માટે આવેઓ તારે તેના દીદાર જોવા તથા તેને મુંબઈ પધારવા માટે પરજા તરફનુ નોતરૂં દેવાના હેતુથી પોતાના બે દીકરાઓ શેઠ માંણેકજી તથા કાવસજીને સાથે લઇ રોજ ૧૯ મો માહ ૩ જો શેહનશાહી શાલે ૧૨૩૯ ય૦ એ આગ ગાડીની મારફતે શીધારેઆ હતા; જાંહાં સઘલે ઠેકાંણે પોતાના દરજ્જા પરમાંણેનુ મોટું માંન મેલવીને તાંહાંથી હીંદુસ્થાંન માંહેલાં નાંમીચાં શેહેરોની શેલગાહ માટે તે તરફ નીકલી ચાલેઆ હતા; પણ મારગમા કોઇક ઠેકાંણે તેવણના મેહરબાંન માતાજી સાહેબ (ડોવેજર લેડી આવાંબાઇ) ની બીમારી એકાએક ઘણી વધી ગયાની દલગીરી ભરેલી ખબર તેવણને જેહવી મલી, તેહવાજ બધી મોજ મજાહ પડતી નાખીને પરભારા મુંબઈ ખાતે રોજ ૩૦ મો માહ ૪ થે પાછા ફરી આવેઆ પછે, તરીજીવારની લાંમબી મુસાફરી કરવાનો સંબબ હેવો થયો કે, નામદાર ગવરનર જનરલ બારણ નારથબરૂકે આગરા ખાતે રાજવંશી-ઓની મોલાકાત લેવા માટે જે દબદબા ભરેલી દરબાર ભરી હતી, તેની રચ-નામા સાંમેલ રેહવા સંબંધી તે નામદારે કીધેલાં નોતરાંને સવીકારી પોતાના તરણ દીકરાઓ ઉપરાંત પીછાંણવાલા પુરૂશોના રીસાલા સહીત ય૦ ૧૨૪૩ ના શેહનશાહી બીજા મહીનાને ૨૧ મે રોજે, આગ ગાડીમા સવાર થઈ શીધારેઆ હતા; જાંહાં આપણા લાએકીવાલા સરસુબાએ, તથા અનેક કીસમના અમલ-દારોએ, અને કેટલેક ઠેકાંણેના રાજીઅ કરતાઓએ આ ઉમરાવની માનપુરવક મુદારા કીધેલી કેહવાઇછે. એ ટાંકણે સારો અવકાશ મલેઆથી આ સાહેબ હીંદુસતાનના ઘણાક જાણીતાં દેશો તરફ ફરી વલીને દોહડેક મહીના સુધી તાંહાંની આબાદીથી ખુશી હાંસલ કરી લીધા પછે પોતાના પરીવારોમા હસતે મુખડે આવી ભેટેઆ.

માન ભરેઆ એતાબના દરજ્જાની જાલવણી માટે આગમજથી નોખા કાહડેલા ઉપરાંત બાપીકા વારસામા આવેલી સાથે પોતાની પાશેનો ખાંનગી દઊલત જે હોએ તે સુધાં આપણા આ બીજા બારોનેટ સાહેબ લગભગ અધ કરોડની નાંમીચી પુંજીનાં ખરા માલેક થયા હતા; અને તે પુંજી વલી દર વરશે મુબલક ઉપજ ઘેરમાં ચાલી આવે તેહવી કીસમની દુહજતી ગાએ જેવી હતી; જે સઘલી સચવાઇને વધેઆ કીધી હોતતો, તેમાંથી મોકલે હાથે ફરાગતી સાથે સારાં કાંમોમા ખરચતાંબી આજ દનસુધી તે દરવીયનો દરંગ કરોડની ઉપરનુ કઉઅત પકડતે; પણ આ લખનારને જેમ અતીઅંત દલગીરી ઉપજેચ, તેમાં સાચાંનાં સરીગતોબી સાંમેલ થયાવના નહીંજ રેહતા હશે કે, પેલા નાસકારક અને એબલગાંમના સટ્ટાના પરપોટાઓ હુભા કરનારા કેટલાક ગારોરીની નજર બંદીમાં પોતાની જાતી ચંચલાઈ સાથે ઘણા વરસો તુલીક જોએલા કચકાંઈ કાવાદાવાનો અનુભવ તેમના ભાએગે ભુલાવેઆથી એકેદંમ ફસી પડેઆને લીધે જે શુલતું હતું, તેનુ ઉલતું હેવું બનેઊં કે શેહજવારમા દોલતનો મોટો ભાગ ધ્રસડાઈ ગયાથી પોતીકા મરહુમ પીતાના પગલાંપર ચાલીને કેટલાંક નેકનાંમીના

રૂડાં કાંમો કરવા ધારેલી સઘલી ઊમેદ તેમનાં દીલની અંદરજ રહી ગઇ. હાવાં ફસાંનમાથી નીકલવા બાબેનો પતાવસ કરતાં આ અશીલ તોખમનાં ગંભીર ઊંમરાવને અતીઅંત મેહનતમાં થોડુંક સુધી જે વીટલાવવું પડઊ, તેમા ખોદાતાલાની બખસેસ તથા મરહુમ બારોનેટ સાહેબના માહપરતાપી પુણની ઇઆરીથી બની તેટલી જાતી કોશેસ વગે લગાડીને પોતાને માંથે ભમેલું તોફાંની વાદલ વીખરી નાંખેઊ, માટે સત રેહમતછે તેમની હીંમતને કે ગઇ ગુજરેલીનો કશોબી ગંમ યાદમાં નહીં લેતાં પોતાના એતાબને જેબ આપનારી થાપણ જે કાએદા મુજબ સચવાઈ રહેલીછે, તે ઉપરજ કનાહેત પાંમીને મોટી જાહોજલાલી ભરેલી હોરમત સાથે સંસાર ચલાવતાં પોતાની તથા પરાઇ કોમને સદા રાહેત આપેછે.

શેહર સુધરાઈ ખાતાંની સંફમા આ સાહેબ જોકે ઘણી મુદતથી મુલેહના અમલદાર તરીકે સમાઈ રહેલાજછે, પણ તે ઉપરાંત મુંબઇની પરજા માંહેલો મોટો ભાગ એવી ખાએસ દેખાડવા લાગો કે, આપણા આ હીંદી બારોનેટ સાહેબ કોઇબી રાજદુઆરી ખાતાંમા અતલગનો સંબંધ રાખે તો તેથી જરથોસતી ટોલાને આ નાંમવરનાં માંહધરમી પીતાની એહધ ખુબીથી જે માંનછે, તેમાં બેવડો હુંમેશ થાએ; અને બીજું એકે સઘલી પરજાનાં હકબી સચવાએ. મુરાદ મુજબ તેહવો હીંગાંમ જારે આવી પોંહતો તારે રોજ ૨૪ મો માંહ ૧૧ મો શેહનસાહી સાલ ૧૨૩૯ ને દીનેથી આપણાં માનવંતા ગવરનર નેક નાંમદાર સર શીમોર ફીટઝરલડનાં દાહાપણ ભરેઆ ઊંમદા થેડાવથી આ ઊંમરાવને મુંબઇની "લેજીસલેટીવ કાંઉનશીલ" ઇઆને દેશાનાં બંદોબસત સારૂં સરકારી ધારા બાંધનારી પવીતર સભા અંદર મોટી ખુશી સાથે દાખલ કીધા; અને તાંહાંની બેઠક મલેઆથી તેવણનાં એતાબમાં "ધી હાંનરેબલ" નો એક માંન ભરેઓ બીજો વધારો થયો; અને તે વીશેની ખુશાખબરી આલમે જારે જાંણી તારે આ ગંભીર સવભાવના માનવંતા અકાબર સાહેબને તે વીશેની ખરાં દીલથી મુબારકબાદી આપવામાં આવી; એટલુંજ નહીં પણ સરવે કોઇ એકી આવાજે કેહવા લાગા કે, બીજા શેઠીઆઓ સાથે સરખાવતાં કાંઉનશીલના ઓહધા ઉપર બીરાજવાનો સઉથી પેહલો હક સર જમશેદજીનોછે; અને તેહવો હક વાજેબીની રાહે તેવણને મલેઆથી જોવાનુ માતરે એટલુંજ બાકી હતું કે, આ સાહેબ કાંઉનશીલર તરીકે હવે કેહવો આકાર પકડશે; અને તે માટે હેવીબી આસા રખાઇ હતી કે, હાવા મોટા ઓહધાની રૂહે શેહરી ભાઇઓના હક સંભાલી તેઓની જોઇતી હાજતો બાબે રાજકરતાઓને વાકેફ કરવામાં પણ સવતંતરપણાથી પુરતી ચાલાકી બતલાવતા રહી ગરીબ આલમ ઉપર જેહવી મીઠાસ ભરેલી રેહમ નજર આપણા મરહુમ બારોનેટ સાહેબ કરી ગયાચ, તેહવીજ નેક નજરથી તેમના આ શપુત અને શકરમી સાહેબજાદા સરવેની દાદને પોંહચશે. પણ આ સાહેબની પેહલી નેમણુકની મુદત પુરી થઈ તાંહાંતુલીકની કારકીરદીમાં ગરીબોના રક્ષણ માટે રખાએલી આસા જાહેરમા આવેલી હકીકતોથી જે નીસફલ ગઇછે, તેમાં એકતો શેહર શુધરાઇ ખાતાંના માજી કમી-

સનર મી૦ ફરાફરડ કરી મેલેલા કેટલાક ધુંટાલાની વીરૂધ સુલેહના અમલદારોની સભા અંદર જોસા જોશીપર ચાલતી ભાંજગડવેલા પરજા-મત હેવું બોલાયું હતું કે, બનેણ તાંહાંસુધી આ સાહેબે તેનીજ પક્ષ ખેંચેઆથી આલમના લાભની કાંઇજ દરકાર કીધી નહીં; અને બીજું એકે ધારા બાંધનારી સભામાં બે વરસની મુદતસુધી બેશુમાર કાએદાઓ પસાર કરવા સંબંધી થાએલી તકરારો વચે આ સાહેબે પરજાની તરફમા પોતાનો મેહરબાંણી ભરેઓ આવાજ બીલકુલ કાહડેલો કદી સંભલાયોજ નોહતો. એ બાબદસાર હમારી તરફથી કાંઈબી કહીએ, તે કરતાં આપણી ટાપુ બાતે સરવેથી પુરાંના અને પેહલવેહલાં પરશીધ થએલાં "મુંબઈ સમાચાર" નામના ગુજરાતી પતર મધે તા૦ ૧૭ મી જુલાઇ ૧૮૭૨ નાં આંકમાં તેના ચાલાક અધીપતીએ "મુંબઇ ઇલાકાની ધારા સભા, અને દેશી સભાસદો" નાં સંબંધમાં સમાવેલી બીના માહેલાજ ફકરાને આ નોંધમાં દાખલ કરવાનુ દુરસત વીચારીએછે. એ ફકરાની સરૂઆતમાં ધી હાંનરેબલ સર અબદલા દાઉદસાસુન શી. એસ. આઈ. ની કારકીરદીનુ થોડુંક વરણન કરી રેહેઆ પછે, તેમની પાછે આપણા આ સરીમંત સાહેબને લેતાં હેવું જણાવેછે કે "તેમને જાતે ઓલખનારા સાહેબો જેવા કે "મી૦ જમશે-"દજી પાલનજી કાપડીઆ તેમની કાબેલીએત માટે ગમે તેહવી અજમાએસ "ધરાવતા હોએ તોપણ તેઓને જેટલા ગવરનર સાહેબને રાજી કરવાને ખંતી "આપરે જોયાછે, તેટલા પરજાના લાભ ખાતર ખંતી જોયા નથી. આ લા-"એકીવાલા પારશી બારોનેટને મંડલીના શીનગાર તરીકે કબુલ રાખીને, તથા "તેમની તરફનુ પુરતું માન ધરાવીને હમો જણાવીએછે કે, તેમને માટે પરજાનુ "ખરૂં, અને અંદરખાંનેનુ મત જોતાં પરજાના લાભ સંબંધમાં સરકારના મતની "વધારે દરકાર કરતાં તેવણ વારંમવાર જોવામાં આવેછે; અને ધારા સભામા "તેનાએ (પેહલી નેમણુકની) બેઠક લીધા પછે તે (પોતાના આગલાં) મતને "ફેરવવાનો સબબ આપેઓ નથી."

આ બાબદમાં ઉપલાં મતને મલતો પરજા તરફનો આવાજ જે ચોમેર ફેલાઈ ચુકેલોછે, તે પરમાંણે તેવણનનાજ વીચારથી દેશીઓના વાજબી હકને જો હરકત પોંહચી હોએ તો;-તેનો બંગ વાલી આપવા થકી એક બીજી તક તે નાંમદારને તારબાદ જે પાછી હાથમાં આવી, તેનુ થોડુંક પરીણામ રૂડીપેરે પાર ઉતરેલું આપણ જોઇબી શકેઆચ કે, સભાસદોની મુદત પુરી થયા પછે બીજા અધીકારીઓની નવી નેમણુક કરતાં નામદાર સર ફીલીપ ઓડહાઉસની ડાહપણવાલી સરકારે એજ સાહેબને પાછા પસંદ કરી ધારા બાંધનારી સભા અંદર રોજ ૨૩ મે માહ ૧૧ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૪૧ થી બીજીવારની બેઠક આપેઆ પછે, શેહર સુધરાઈ સંબંધી ઇ૦ સને ૧૮૬૫ માં બંધાએલો બીજો ધારો પાછલથી ખામી ભરેલો જણાયાને લીધે ૧૮૭૩ નો તરીજો ધારો જારે નવેસરથી બાંધવામાં આવેઓ, તારે તેની તપાસ માટે બીજા સભાસદોની મુઆફેક આગલી બેઠકોમાં આ માનવંતા સાહેબ પોતાની ઉપર કુટંબ સંબંધી અકસમાત આવી પડેલાં દુખને લીધે હાજર થઈ રાએઆ નોહતા; તોપણ

સાંભલેઆ પરમાંણે તે અંનગમતા નવા ધારાની સઘલી કલમો બેવાર વંચાયા ઉપર પરજા તરફથી ધી હાંનરેબલો મી૦ ફારબસ, બાઇઠલ, મંગલદાસ નથુભાઈ અને નારાએણ વાશુદેવજીએ ડાહપણ ભરેઆ દાખલા દલીલોથી જે ઘટતી રીતે બાથ લાધી હતી, તે મતને આ સાહેબે સઘલી પાંતીએ સવીકારેઆં હતાં; તો જોકે તેહવું છતાંબી સભાસદોનાં વધુ મતથી તેઓની ઘણી ખરી તકરારો પસાર થઈ નોહતી. એજ અકારૂં પડેલું બીલ ફરીથી તરીજીવાર તા૦ ૧૭મી અકટોબર ૧૮૭૨ ને રોજે જારે વંચાયું, તારૂ તે વખતે ઉપર જણાવેલાઓ માહેલા બે હીંદુ ગરહસથો બીમારીને લીધે ગેરહાજર હતા; પણ આ નામવર નરે બીરાજીને જે કારણસર આગલી બેઠકમાં નહીં અવાયાની ખોલાસા સહીત દલગીરી દેખાડેઆ પછે, પોતાના સવતંતર વીચારો કહી સંભલાવેઆ કે "આ "બીલની તરફેન મત તેનાઓ આપી સખતા નથી; અને લોકોની મરજી વી- "રૂધનો હાવો ધારો પસાર કરવાની જરૂરબી નથી." એટલું છતાં પણ જો કે ઉપર જણાવેલો પરજાને અનગમતો ધારો તરીજીવાર વંચાઇને વધુ મતથી પસાર થયો; તોપણ તે માહેલી કેટલીક બાબદોમાં પાછલથી જે ફેરફાર કીધેલો કેહવાએચ, તેના રૂડાં વાનાનો પરતાપ કંઈક દરજે આ શકરમી સાહેબની કોશે- સથી સહમજીને સઉએ સંતોસ પકડવો જોઇએ. તાર બાદ ધારા બાંધનારી સભામાં, મરણ પામેલાંઓની લાસને ઠેકાણે પાડવાની જગાઓ નકી કરવાને લગતું એક બીલ રજુ થયું હતું તારે તે બીલની ખામીઓ ઉપર સખત ટીકા કરતી વેલા કેહચ કે આ બાહાદુર બારોનેટ સાહેબે પોતાનાં બોલવા તથા ટીકાને મજબુત કરવા માટે પારસીઓનાં દોખમાં બાબે ઈ૦ સને ૧૮૫૫ માં નીકલેલું એક હોકમનાંમું પણ સભાની હજુરમાં વાંચી સંભલાવી તે બીલની સાંમે જબરી બાથ ભીડી હતી.

પેહલીવારની બેઠકના બે વરસ સર જમશેદજીએ મુગે મોહડે જેમ પસાર કીધેલાં કેહવાયાંચ, તેમ બીજીવારની નેમણુક તેહવીજ રીતે અકારત નહીં ગયા વીશેના દાખલામાં તેણાનો ઉપર જણાવેલો આવાજ પરજાની તરફેન જે પેહલવેહલો ઉતરેઓછે, તેજ સાખશી તેમની કીરતી ગજાવવાને કાંઇ કમતી નથી.

ઉપર જણાવેઆ મુજબ કાંઉનશીલરની પેહલી નેમણુક બરકરાર થઈ, તેની વલતે શાલ ૧૨૪૦ ય૦ ની અધવચમાં આંપણી નેક નામદાર માહરાંણી તરફથી આ ઉમરાવના માનને છાજતો "કંમપેનીઅન આરડર આવ ધી સતાર આવ ઈનડીઆ"નો નામીચો, અને જેબદાર બેતાબ જે એનાએત થયો તેથી તેમનાં અગણીત દરજ્જામા આટલો વધારો વીશેરા હુંમેરાએઓ; અને તે દાહાડા પછેથી આ સાહેબ "ધી હાનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારો- નેટ, શી. એશ. આઇ. ના એલકાબથી સરસવતીની પીછાણમાં જેમ આવી ચુકા, તેમ તેટલા એલકાબો ઘણી લાંમાબી જીંદેગી સુધી સુખચેનથી જીવીને સદા ભોગવતા રેહ. એ છેલ્લો બેતાબ સપુરદ કરવાની કીરીઆ રોજ ૧૩ મો માહ ૮ મો શેહણશાહી શાલે ૧૨૪૧ ય૦ એ પરેલખાતેના સરકારી મેહ- લમાં એક દબદબા ભરેલી દરબારની હજુર તે વખતપર ઓહદો છોડી જનારા આપણા માનવંતા ગવરનર ધી રાઈટ હાનરેબલ સર સીમોર ફીટઝીર-

લઈ નવા આવેલા (હવડેનાં) ગવરનર સર ફીલપ ઓડાહુરાને પોતાની પાશે રાખી કીધી હતી; જેની માન ભરેલી નીશાણીનો આણુ પેહરાવતી વેલા આ નામવરના કુટંબની લાએકી ભરેલી સ્તુતી કહી સંભલાવતાં એ એતાબને લાંમબી ઊંમર સુધી જીવીને ખુશી સાથે વાપરવાની નેક દુવા આહી હતી; અને તેનાં બદલામાં આ સાહેબે સુભાખીત ભાશાણથી મેહરબાણ માહરાણીનો બેહદ ઉપકાર માણીઓ હતો.

સખાવતનાં બાબમાં જો કે આ સરીમંત સાહેબ પરજાના વીચારેઆ પરમાણે જાહેરમા જાહાજા દેખાયા નથી; તોપણ જેટલી ખબર હમારી જાંણમાં આવેલી છે, તે ઉપર સંતોશ પામીને કેટલીક બાબદસર જે કાંઈ રકમો સખીપણાના ઉપીયોગ સારૂં તેનાએ વાપડી છે, તેની હાથ આવેલી એક ટીપ વાંચનારી આલમની વાકેફકારી માટે નીચે નોંધી લઈએછે.

૧૨૨૪ મા, લંડનખાતે પેટરીઆટીક ફંડની મદદમાં પોતાના મરહુમ પીતાની હઈઆતી છતાં આપેલા..............	૨,૫૦૦
૧૨૨૯ મા, લંડનખાતે "રાએલ નારાનલ લાઈફબોટ ઇનસ્ટીટીઉશન"ની મદદ સારૂં મોકલાવેઆ હતા, પણ તેની સંખીઆ સાંભલવામા આવી નથી....	
૧૨૩૦ મા, વાડીઆજી શેઠ નવરોજજી જમશેદજી મરણ પામેઆ તારે તેવનનાં પુન માટે ગોદીખાતેનાં ગરીબ સુથારોને વખતસર બૈરો મુસારો મલવા માટે ઉભી કીધેલી થાપણની મદદમા આપેઆ.........................	૧,૧૦૦
૧૨૩૦ મા, મરહુમ સર જમશેદજીને લંડન શેહરના શીટીજેનનો માન ભરેઓ આજાદગીનો એતાબ મલેઓ હતો, તેની ઇઆદગારી માટે આ સાહેબ જારે લંડનખાતે હતા તારે તાંહાંના લારડ મેમ્બર ઉપર જુદાં જુદાં ધરમખાતાંઓમા વેહેંચી આપવાસારૂં મોકલી આપેલા પાંઉડ ૨૦૦ તેના....	૨,૦૦૦
૧૨૩૩ મા, પોતાના પરમારથી પીતાની સખાવતથી દેશાવરો ખાતે ચાલુ કીધેલી શાખા સ્કુલોમાથી લાએક વીદઆરથીઓ જે મુંબઈની મુખીઅ સ્કુલમા અભીઆસ કરવા આવે, તેઓને માટે ચાર સકાલરસીપની સ્થાપણાસારૂં સખીદીલથી આપેલા.	૧૦,૦૦૦
૧૨૩૪ મા, કલકતાખાતે થાએલા ગજબનાક તોફાનમાં તાંહાંના લોકો જે બીરગસત હાલતે પોંહતા, તેઓને આસરો આપવાનાં હેતુથી ટાઉનહાલમા ભરાએલી એક દબદબા ભરેલી સભાનાં સરનશીનની ખુરશી સઘળા સભાસદોનાં એકમતથી આ સરીમંત સાહેબને આપવામાં આવી હતી; જે વીશે રેવરેંદ મી૦ ફલેચરે હેવી ઉલટથી કહી સંભલાવેઊં હતું કે "હાવી મોટી સભામાં જાંહાં મોટા દરજાના યુરોપીઅનો, "તથા દેશી શેઠીઆઓનો બેસુમાર જમાવડો થયોચ, "તેમાંથી હાવો એક નામીચો નર પરમુખની ખુરશીએ બી-	

"રાજેઓ તેનો આ પેહલવેહલો* દાખલો બનેઓછે; એટ-
"લુંજ નહી પણ તેથી ગોયા એક નવો સને ચાલુ થયોછે."
એ સભાનુ કામ આ ઉમરાવે ઘણીજ ચંનચલાઈ સાથે
ચલાવેઆ પછે થાએલાં ઉઘરાણીની ટીપમાં પોતાની તરફથી
જે રકમ તેનાએ ભરી હોએ, તેપણ માલુમ પડી નથી ....

૧૨૩૪ મા, ખરીસતી લોકોનાં નાતાલના તેહવાર ઉપર ભાંએખ-
લાની સ્કુલમા શીખનારા ખરીસતીઓના છોકરાઓને ખંડા-
લાંની શેહલધાએ ગંમત માટે મોકલાવેઆ તેના ખરચ સારૂં
સખીપનાથી આપેલા ૫૦૦

૧૨૩૭ માં, પુણા મધે દખણ કાલેજની એમારત બંધાઈને તા૰
૧ લી જાણીવારી ૧૮૬૮ થી વીદેઆરથીઓના ઉપીયોગ માટે
ખોલ્લી મેલવામાં આવી, જે આ સાહેબની એક ઉતમ
ઇઆદગારીને જેબ આપતી જણાએ છે તે ઉપર ખરચાએલા. ૧,૨૫,૦૦૦

૧૨૪૧ માં, સર કાવસજી જાંગીર નાઈટ; શી: એસ. આઈ. નુ
બાહવલું બનાવી મંગાવાસારૂં થાએલાં જાહેર ઉઘરાણાની
ટીપમાં ભરેલા ૫૦૦

કેટલાંક પરચુટણ ખાતાંઓને નાહાની રકમો બખશેસ તરીકે આપેલી
જણાઇચ તેની એકંદર સંખીયા.................. ૮૫૦

જેટલી રકમો જાહેરમા અપાએલી જણાઈચ તેનો સરવાળો રૂ ૧,૪૨,૪૫૦ નો માલુમ પડ્યોછે; અને તે ઉપરાંત જે સખાવત વધુ થઈ હોએતો તે ખચીત કરી જુદીજ કેહવાવી જોઇએ.

આ ઉમરાવના માનમાં જેમ જેમ વધારો થતો દેખાએચ, તેમ પરજાને સારી રાહેતખી ઉપજતી જણાવવી જોઇએ કે હાલનો આપણો નવો સરશુભો બારણ નારથબરૂક પોતાની હકુમતપર બીરાજવા માટે કલકતે જવા સારૂં શાલે ૧૨૪૧ ય૰ મા પેહલવેહલો અતરે પધારેઓ હતો, તે વખતે શેઠ રૂસતમજીના મરણનો અતીશીઅ સોગ હોવાને લીધે દબદબા ભરેલી રીતે જાહેરના મેલાવડામા આ સાહેબ મલી રાખેઆ નોહતા; પણ તે નામદારની રવાંણગી ટાંકને સાંભલેઆ પરમાંણે સરકારની ખાએશ ઉપરથી પોતીકા બે બેટાઓને સાથે લઇ પરેલના સરકારી મેહલમાં ખાંનગી રીતે મુલાકાતે ગયા હતા; જાંહાં એકાદ કલાક સુધી બેહુ નામદારોએ એખલાસથી વાતચીત કરતાં, તેમનાં પેઆરા ભાઈના મરણ વીશે લારડ સાહેબે પોતાની ઘણી દલગીરી જણાવેઆ પછે તે બેહુ સાહેબો એક બીજાથી છુટા પડેઆ હતા; અને જેવું માંન આપણા આ હીંદી બારોનેટને મેહલમાં દાખલ થતાં આપેલું, તેહવીજ હોરમત સહીત તાંહાંથી તેમને રૂખસદ કીધા હતા.

---

* જાહેરની મોટી સભા અંદર સરનશીનપણાનુ પેહલવેહલું માન આ સરીમંત સાહેબને ઇ૰ સને ૧૮૬૪ ના મારચની ૯ મી તારીખે મલેલું હતું. જોવો આ પુસતકને પાંને ૯૨ નો બીજો ફકરો. નો૰ લે.

પારશીઓનાં ધરમ ખાતાંની પુંજી જાલવનારા અકાબર સાહેબો મધે મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈનુ પેહલું નાંમ હતું, તે તેવણના ગુજરી ગયાથી ખાલી પડેલી જગેઆ પુરવા સારૂં બાકી હઈઆત રહેલા તરસઠી સાહેબોએ તે મરહુમ શેઠના આ માનવંતા વડા ભાઇ સાહેબને એકમતથી ચુંટી કાહડેઆ; અને તે સંબંધી તેવણ ઉપર એક લાએકી ભરેલો પતર લખીને હેવી સોચના ગુજારી હતી કે "તમો નાંમવર સાહેબના નેકબખત "કુટંબો તરફથી ધરમ ખાતાંની પુંજીને મોટો આસરો મલતો આવેલોછે, તેની "યાદગારીમાં હાલનો વહીવટ ચલાવવા માટે તેઓની સાથે સાંમેલ રેહવાનુ "કબુલ રાખવું." એના જવાબમાં આ ખુબીવંતા બારોનેટે એક ઘટતો કાગલ લખી ઉપલો અધીકાર, ઉપકાર સાથે બાહાલ રાખતાં હેવો બોલાશો કીધો હતો કે "પંચાએતના ફંડના તરસઠી તરીકે સાંમેલ રેહવામાં તેવણની પોતીકી ફરજ "છે, અને જરથોસતી અનજુમનની ખીદમત બજાવવામા તેવણ મોટું માન "સહમજેછે." આ લાએકીવાલા ઊંમરાવનો હાવો વીચાર તે વખતે ઘણોજ તારીફ લાએક થડઓ હતો, તે એટલા ઉપરથી કે તેમનુ પંકાએલું ખાનદાન અસલથીજ જરથોસતી ટોલાને માથે એક સરદાર તરીકે જે વખણાતું આવેચ તેમા આ સરીમંત સાહેબની સાંમેલગીરીથી તો હમદીનોને સારી સોભા સદા મલતીજ રેહશે; અને તેમ થતુંબી દેખાએછે, પણ વચમા નડેલી એક દુખ ભરેલી વાતથી તે ફીરકાને હીનપસતી પોંહતેલી જાહેરમા જે જણાઈ આવીચ, અને તે બાબેનો દોસ આ શેઆનપતના શાહને સર ચોંટાડવાનુ જેઓ ચુકેઆ ન હોએ, તેઓને વાસતે દરએકના વીચારને વસવસામા નાખવાની કશીબી મતલબ ધરાવેઆ વીના, અને આ ખીલંદ શીતારેના બારોનેટ સાહેબ તરફ પુરતું માન રાખી સહમજ સકતી મુજબનો બોલાશો કરવા ચાહીએચ, અને બુધીવંતા બાહોસ સજનોએ તેને સવીકારવુંબી જોઈએ કે, જરથોસતીઓના રવાંણોને શેવટની મનજલે પુગાડવાના સરવેથી પવીતર મકાંણો જે દાખમાઓને નામે પરખેઆતછે, તેના ચોકમા ફકત એજ મજહબવાલાઓ શીવાએ કોઈબી કોમના સખસથી તે મકાણના મુતવલીઓની પરવાંનગી મેલવેઆવના દાખલ થઈ સકવાનો કાએદા મુજબ કશો હક અથવા અખતેઆર હોએજ નહીં; તાંહાં આપણી પંકાએલી પોલીસના સુપરીનટેનડેંટ મી૦ શુટર જેવો શેઆંનો સરદાર, જે જગા ઉપર ખોટી ખતપટ ઉઠાવનારાઓની વાત સારી પથે જાંણેઆ છતાં, દીન દુસમેન દાવાદારોની ઉસકેરની* ઉપરથી પોતાની ફોજ લઈને બેધડક ઘુશી ગયો, અને નામદાર માહરાંણી તરફ સદા વફાદારી દેખાડનારી અશીલ કોમના કેટલાક જરથોસતીઓ જે બંદગી કરવા માટે તાંહાં ભેગા થયા હતા, તેઓને બલવાખોર તરીકે પકડી બેહોરમતી સાથે કેદ લઇ ગયો હતો. આ બાબદનો ફેસલો તો જોકે ફોજદારી મોટી અદાલતમા બધા બંધવાઓની તરફ થયાથી તેઓની શોભા સારી પેઠે સચવા-

* એ બાબેની વીગતવારે ખીના આ મુંબઇના બાહરનાં બીજાં પુસતકમાં તેની ઘટતી જગોએ વીસતારી દાખલ કીધામા આવશે. નો૦ લે૦

ઇછે, પણ જે લોકોએ ધરમના ઉપલાં મકાંનમા જઈને આ સાહેબના આબા ફીરકાને હીનપસતી ભરેલ આપમાન આપઊં, તે બાબે નામદાર સરકારની શેવામા ફરીઆદ ગુજારવાની અરજ પાંચ હજાર પારશીઓએ તેઓની અનજુમનનાં માનવંતા પાંચ અકાબરો (જેઓમા આ સરીમંત સાહેબ પરમુખછે) ને જે કીધી હતી, તેનો તેઓ તરફથી ફરી વલેલો જવાબ અરજદારોને જેમ બીલકુલ નાપસંદ પડ્યો, તેમ તેઓની ઇચ્છા મુજબ અકાબર સાહેબે નહીં ચાલ્યા તેમાબી એક સાચો સબબ સમાએલો એવો સહમજાએચ કે, નામદાર સરકારે પોતીકા શેવકના હએવાલો આગમજથી સાંભલીને તેઓની બાહાદુરીના ફુકાએલાં બાંકાં સંબંધી જે સાબાશીઓ આપેલી હતી, તેહવા તાતા હીંગાંમપર આ સાહેબે કદાપી કાંઇબી ઉપાએ લીધો હોતતો તે કોઇબી રીતની રૂડી અસર કરી સકતેજ નહીં. આટલુંતો ખરૂંછે કે તેઓના હસતકમા આવેલાં ધરમના મકાંણો માહેલા જે ભાગને જબરીથી કબજ લેણારા દાવાદારો તરફથી રમખાન ઉભું થવાની તઇઆરી જારે માલુમ પડી, તારે લોકોના વીચારવા મુજબ તેજ તકે આ માનવંતા સાહેબે નામદાર ગવરનરના કાનપર વાત લઈ જઇને પોલીસ ખાતાંને તે તંટામા લાભ લેતી અટકાવાની તાકીદ કીધી હોતતો તેનાની રૂડી કોશેસથી જરથોસતીઓની જાહો જલાલીને કશી જાંહાંખ પોંહચતેજ નહીં. વધણમા પડેલી જગેઆ બાબેનો દેવાંની દાવો જે સાહમના સખશો ઉપર ચાલેછે, તે મુકદમા સંબંધી સાંભલવા પરમાણે જારથી બખેડા સરૂ થયોચ, તારથી બીજા બાઇબંધ અકાબરોની સાથે સાંમેલ રહીને આ સાહેબ સરવેથી સરસ મેહનત એવીતો ઉલટથી લીએછે કે, તેનુ પરીણામબી વકી રાખેઆ મુજબ અંતે રૂડીજ પેરે તેવણ લાવી આપશે; અને તેટલાજ માટે તેની આગમજ એક તરફની વાત સાંભલેઆથી ઉસકેરાએલી સરકારની સાંહાંમને સીંગડાં દેખાડવાનુ ના મુનાશેબ સહમજી અરજદારોને એવો જવાબ વાલેઆ હોત કે "ભાઇઓ આ દુખ ભરેલી બાંજગડ બાબેના "દાવાનો ફેસલો થયા પછે જો જરૂર જેવું જણાશે તો, તમારી એલતેમાસને "અમલમા લાવવા ઉપર ધેઆણ આપવામા આવશે, માટે તેટલા વખત સુધી "સંતોસ પકડવો જોઇએ;" તો તેથી તેઓને મોટો સધીઆરો, અને આ સકરમી સાહેબને તે બાબેની સાબાશીબી મલતે; પણ પરજાના પારલબે તેથી ઉલટો સંજોગ ઉતારેઆ, તેની ખફગી પકડેઆ કરતાં આ નામીચા નરની રૂડી કોશેસથી વાંધામા ફશેલી જગેઆ ઉપર તેઓનો વાજેબી હક કાએદાની રૂહે ઉસતવાર થાએ તે બાબે પરમેસવરની પરારથના ગુજારવી સરવેને સજાવારછે.

હીંદ ખાતેની અંગરેજી હકુમતનો સરસુબો નાંમદાર બારણ નારથબરૂક, જોકે પેહલવેહલી પધરાંમનીમાંજ એકવાર પોતાના નેક દીદા આપણને જે દેખાડી ગયો હતો, 'તેહવોજ રૂડો હેતુ જીગરમાં ધારીને પોતાના ઓહદાની રૂહે આખું હીંદુસતાંન ઓલાંગતો આપણી ભેટ માટે બીજીવાર ઇ° સને ૧૮૭૨ નાં નવેમબરની ૧૪ મી તારીખે હીંઆં આવેઓ, તારે તે વખતની રચણાંમાં આપણા આ હીંદી ઊમરાવે જાહેર રીતે સારો ભાગ લીધો હતો. તાર બાદ

મજકુર ગવરનર જનરલ હીંઆંથી છેલી રૂખસત લઈને પુણે શીધારેઆ, તાંહાં તેજ મહીનાની ૨૫ મી તારીખની સાંહાંજરે લસકરની લડાએક રમત જોયા પછે નામદાર ગવરનર સર ફીલીપ ઓડાહુસ તથા રેસાલાના અમલદારો સહીત આપણા આ લાએકીવાલા ઊમરાવ (જે હીંઆંથી તેજ વખતે તાંહાં શીધારેલા હતા) ના મેહલમા તેની મુલાકાતે પધારેઆ હતો; જાંહાં આગમનજથી નોતરેલા કેટલાક દેશી શેઠીઆઓબી તેમાં સાંમેલ રહેલા હતા; અને તેથી કરી તે વખતનો મેલાવડાબી દબદબા સાથે રચણા ભરેઓ શોભેઓ હતો; કારણ કે જેમ મેહલની અંદર તેમજ બાહેરના બગીચામા રોશણીને થારેથાર ગોઠવેઆથી ઘણીજ દીપક દેખાડેલી હતી. લારડ સાહેબે સભ્યલાઓની મુલાકાત ઘટતા દરજજાથી લીધા પછે પોતાના આ મેજબાંન બારોનેટ સાહેબની સાથે થોડાક વાર સુધી અરસ પરસ ગોફતેગો ચલાવી, ફુલપાંણનુ માંન પાંમીને તાંહાંથી રવાંણે થયા હતા; જેથી કરી આપણુને મગરૂબી ધરાવવી જોઈએ કે, પારશીની પુરાંણી કોમને ખરેખરી શોભા હાંશેલ થાયછે; અને એ માંન અકાબરના એક તુરાને જે મલેઊં, તે જાંને આખી અનજુમણને હેનાઈએત થયું હતું.

પ્રોતીકા નેક નામ પીતાના પગલાં ઉપર ઉસતવાર રહી કીરતીને જેબ આપવાના હેતુથી આ બારોનેટ સાહેબ ય૦ ૧૨૪૨ ના શેહનસાહી તીર મહીનામા ઉદવારા ખાતે હીંદના સરવેથી પુરાતંમ અને પેહલવેહલા "ઈરાંનસાહ" નામના આતસ બેહરાંમ સાહેબના કેબલાને શેજદો કરવા સારૂં બરખુરદાર બેટાઓ તથા અતલગ મીતરો લઈને શીધારેઆ હતા; તે વખતે તાંહાંના તથા આશેપાશેના ગાંમડાંઓના ગરીબ જરથોસતીઓને પેઆરથી નોતરીને સુફીઆંની મેજબાંણી સાથે સરવેને રૂપાંનાણાની ભેટથી ખુશી કીધા હતા; અને તેજ મુઆંફેક તેઓને તાંહાંના બઈરાં છોકરાંઓને પણ જમાડીને જેના બાએગની જેહવી સરજત હતી, તેવી આશોદાદ આપી આશીરવાદને આધીન થયા, તે ઉપર સાંભલેઆ પરમાણે આ સખી નરે સારી રકમ ખરચી હતી; પણ તેની સંખીઆ જણાઈ નથી. એજ સાહેબે પોરટુગીઝની સલતનતનાં શેહર દમણનીબી ભેટ લીધી તારે તાંહાંના નામદાર ગવનાદોરે તેમના દરજજા લાએકનુ ઘણું સારૂં માન તેવનને આપેઊં હતું.

પારશી કોમના પેસવા અને બરીટીસ તાજને તાબેના હીંદની સર જમીનપર બીરાજતા આ ઊંમરાવને આપણા તથા પરાયાં રાજીઅ કરતાઓ તરફથી દર જોગવાઈએ જે માન ચલતાં રેહ્ય, તે તેવણની ખરી લાએકીના ઉતંમ પુરાવા માટે સરવે દેશીઓએ સંતોશ પાંમી પરમેશ્વરની પરારથના ગુજારવી જોઈએ કે તે સાહેબની હોરમતમા કુદરતી બખશેસથી વધારો થઈને તેમના વઊંસ પરંમપરા તેનો વારશો ઉતરતો રેહ; અને આ સકરમી સાહેબની જીંદેગી સુધીમા કોઈ પરોપકારી ભરેઆં અગણીત કાંમો તેવણથી બનીને પરજાના લાભ સારૂં પાર ઉતરતાં રેહ. (આંમીન).

શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ.

આ હીંમતે બાહાદુર શેઠીઆ વીશે અસલથીજ પરજામત હેવું ઠસાઇ રહેલું હતું કે, પોતીકા મરહુમ પીતાની જગેઆ એવન કદી ખાલી પડવા દેશેજ નહી; અને તેમ જારે થોડુંક સુધી બનીરહેશે, તારે તે બાબેની ઇઆદગારી ભરેલી કીરતી પોતાનીમેલે દીપી નીકલી હતી. આપણા મરહુમ બારોનેટની બીજી* પેરાગ તે આજ નર, કે જેણે રોજ ૨૨ મો માહ ૪ થો શેહણસાહી સાલે ૧૧૯૩ ય૦ એ આ દુનીઆંમા રોસની છડકાવી હતી. બાપના લાડમા ઉધરીને જેમજેમ ઉમરે પોંચતા ગએઆ, તેમ સણસાર સરજવા જેટલી તરબીએતબી લેતા રહેઆ; અને જારે ૨૧ વરસની વએ પસાર કરીચુકા તારે રોજ ૮ મો માંહા ૧૧ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૧૩ ય૦ થી તેમના મેહરબાંન મુરબીની નાંમીચી પેડીખાતે એક ભાગીઆ તરીકે સાંમેલ રહીને વેપારવણજના મોહલાં કાંમકાજમાં સારી ચાલાકી દેખાડવા લાગા. વેપાર ખાતાંએ ઉપજાવેલાં મોટા નફામાથી પોતાનો હીસો હાંસેલ કીધા ઉપરાંત બાપીકા વારસામાથી જે મલેશે તે લઇને એક દોલતમંદ શેઠીઆ ગણાએઆ.

આ તુજાર શેઠનાં માહધરમી કાંમો માહેલું સરવેથી પેહલવેહલું નેકનાંમી ભરેલું, અને પોતાના હજારો ગરીબ હમદીનોથી આશીરવાદ પાંમનારૂં એક અતી ઉપીઓગી કાંમ હેવું તો ચાલું થાએલુંછે કે, ખોદાની મેહરબાંણીથી જાંહાંસુધી તે સાહુચેતીના રૂડા ઉપાએથી નીભશે રેહશે, તાંહાંતુલીક એવણના નાંમની ઇઆદગારીને હરગેજ ઝાંહાંખ પોંચશે નહીં; કારણ કે તેવા ઉપાએ પોતાની કોમના અસકત લોકોને માંથેથી એક મોટા જુલમાત ભરેઆ મરણનો કર સદનતર નાબુદ કીધોછે. લાંમબી મુદતથી હેવો રેવાજ પડેલો હતો કે, તેઓમાં મરણ પાંમેલાં રવાંણોને શેવટની મંજલે પોંહચાડનારા નસાસાલારો, પંચાએતનાં હસતકમાં રહેલી ધરમખાતાની પુંજીમાથી પગાર લીધા ઉપરાંત ગરીબ અથવા તવંગરનો કશોબી ફરક સમજેઆવના સરવે પાશેથી ઉચ-કાંમનીની મજુરી તરીકે દર રવાંણ દીઠ રૂ ૧૫ થી ૩૦ સુધી, અને કોઇવાર તો તેથી બી વધારે રકમ જબરદસતી ચલાવી લેતા હતા; અને તેમાં સખતી-વાલાઓ તો તેમની આબરૂ સાચવવા માંટે જોકે થોડા ઘણા કગલીનેબી આપતા પણ જેઓમાં તેવી જુરરાત નહીંજ હોએ તેવાઓનાં દુખની ઉપર તે બોજો ડાંહાંમ દેવાયા જેવો દેખાતો હતો; અને તે બાબે ઘણાંક વરશો થયાં જોસથી ફરીઆદો ચાલેઆ છતાં કશોબી બંદોબસત કોઈજે કરી સએશે નહીં, તેથી તવંગરો કરતાં ગરીબો ઉપર ઘાતકી પણાનો શેતમ વીશેસ ગુજરતો હતો; જેનાં અટકાવસારૂં બાહેરકોટના રેહનારા કેટલાક વચલે વાંગેના જરથોસતીઓએ ગરીબોના દુખમા સરીગત થાઇને તે વીશેની વાત આ શેઠીઆના કાન ઉપર

* વંશેરાવલીની ટીપ તપાસતા તો આ સાહેબ છઠા કેહવાવા જોઇએ, પણ એવણના જનમની આગમજ કેટલાક ભાઇઓ નાહની વયમાં ગુજરી ગયાને લીધે હયાત રહેલાઓમા બીજા ગણાયા હતા. નો૦ લે૦

જારે આણી, તારે મોટી ઉલટથી આ સાહેબે પંચાતનાં બીજા અકાબરોની સાથે સાંમેલ થાઈ તે બાબેની આગેવાંણી પોતે બાહાલ રાખી; એટલુંજ નહી પણ બીજા કેટલાક શેઠીઆઓ ઉપરબી તેવીજ ફરજ ઉતારીને, તે કારણસર હુશ્રરાંણાની પેહલવેહલી એક ટીપ ફરતી કીધી, તેમાં સરવેથી મોટી રૂ ૭,૦૦૦ ની રકમનો આસરો પોતે આપેઆ ઉપરાંત બીજાઓ પાશેથી ભરાવી લીધેલા મલી કુલ રૂ ૨૦,૧૫૦ ની એક મોટી પુંજી જમાવી દીધી. અને વલી તે સાથે અકાબરોનાં અનુમતથી બીજો એક ઠેડાવ હેવોતો પસાર કરાવેઓ કે, હરેક જરથોસતી સર અવસરે ધરમખાતે પોતાની ગુંજાએસ મુંઆફેક જેબી મવસર થાએ તે ભરતો રેહ. હાવી રીતના ઠેડાવથી દરસાલે તેની થાપણ વધવાના ઉપાએ લીધા, પણ કામ તતકાલ ચાલુ કરવા સારૂં જમાવ કીધેલી પુંજીની ઉપજ, ખરચ પુરતી નહીં જોઇને આ સખી નરે તરણ વરસ સુધી તેમાં જેબી ઘટાડો થાએ તે પુરી દેવાની જારે કબુલાત પોતે આપી, તારે તે કારણસર નસાસાલારો, તથા ખાંધીઆઓ વગેરેને પંચાતના આગેવાનો તરફથી જાથુકના મુસારેદાર થેડવીને તેઓ સાથે પકાં લખતથી હેવો બંદોબસત કીધો કે, થેડવી આપેલા પગાર ઉપરાંત કોઇબી મરણ પાંમેલાને ઘેરથી ઊંચકાંમનીને બાહાંને, અથવા બીજી આડકતરી રીતે દોકડો એક લીએ નહી; અને જો કદાપી બંદોબસતથી જેબી કોઇ ઉલતો ચાલે તેને માંથે મોટા દંડની સજા થેડવીને આ સાહેબે ગરીબ હમજાતી ઉપર બીજી એક ઘણીજ મોટી મેહરબાંણી એ કીધી કે, હરેકોઇ જરથોસતીને તાંહાં જે મરણ પાંમે તેની લાસ ઊંચકાંમણી મોટી ગેહાંનને માટે રૂ ૫ નાંધલી એક દાંનડાવાલી માટે રૂ ૨ તથા પતરાંને માટે રૂ ૧ નો ગરીબ અથવા તવંગરો પાશેથી એકજ સરીખો લવાજમો ડુંગરવાડી આગલ તે થાપણનો વહીવટ ચલાવનાર તરફથી રાખેલો એક પારશી કારભારી વસુલ કરીને તેની સતા ભરેલી પોંહચ લખી આપે. હેવી રીતે સઘલું નકી કરીને એ રેવાજ રોજ ૨૩ મો માંહા ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૨૯ ય૦ થી અમલમાં લાવેઆ, તેનુ સઘલું માન ખચીત કરી આ શેઠીઆને તથા તેવનની સાથે સંપજથી સાંમેલ રહેલા સઘલા અકાબર સાહેબો તથા તે કારણ માટે અથાગ મેહનત લેણારા મરહુમ શેઠ જીવાજી માણેજી વાછા ઉપરાંત બાહેરકોટના એક ગરહસથ પેસતનજી પાલનજી માકાબચાના (જેવન પેસીભાઈને નામે પરખેઆત છે) ને ઘટેછે, અને તે બાબે તે સાહેબોનો સરખી રીતે ઉપકાર ગરીબ જરથોસતીઓ ઉપર થાએલોછે. આ વાતને જોકે એક દાએકા ઉપર થોડાંક વરસો થયાંછે, પણ તેટલા ટુક અરસામા પંચાતના અકાબર સાહેબોની રૂડી કોશેસથી તે ખાતાંમા, સંવત ૧૯૨૮ ના આશો વદી ૦)) સુધીનો હસાબ છપાઈને બાહેર પડઓચ તેમા જણાવેલી વીગત મુજબ, પોણા તરણ લાખ રૂપીઆની થાપણ ફાજલ પડેલી જોવામા આવેછે; અને દર સાલ તેની ઉપજ જે વધતી જશે તે બાબે અનજુમનમાથીં તેવનની ઈઆદગારી હરગેજ ભુલાશે નહીં.

આ સાહેબની બીજી સખાવત એ થાએલી જણાઇછે કે, નૌસારી મધેનાં ગરીબ દરદી લોકોને દવા તથા વઇદકની સલાહ મુફત મલવાના હેતુથી ય૦

૧૨૨૯ ના મેહર મહીનામા બંદોબસત કરીને એક પારશી ગરાડીઉએટ નાંમે રૂસતમજી હોરમજજી હાથીરાંમને તે તરફ મોકલાવેઓ; અને તેનો પગાર તથા દવા દારૂ વીગેરેના કારણ માટે આ શેઠીઆએ કુલ રૂપીઆ પાંચેક હજાર ને આસરે ખરચેઆ હતા; માટે ગરીબ દરદીઓની દુઆ હાંશેલ કરવાનો એથી બીજો કોઈજ સરસ ઉપાએ મલી સખેજ નહીં. આ કારણસર જોકે આપણા મરહુમ બારોનેટ સાહેબે પરથમ રૂ ૬૫,૦૦૦ ની એક પાદસાહી રકમ અલાહેધી કાહડેલી તેમના સખાવત ભરેઆં કાંમોની ટીપમા બીરાજેલીછે, તો પણ તેનો આરંભ મુસતકીમ પાએ થાએ તેટલાં ગરીબોનાં સંભાલની રૂડી શોચના તેમના આ સપુત સાહેબજાદાએ કરીને અતી મોટું માંન મેલવેલું હતું.

પોતાના મરહુમ પીતાના જેહવો સખીપણાનો ખવાસ રાખી ચાલનારા આ શેઠીઆનો શીતારો એકવાર હેવીતો બીલંદીએ પોંહતો કે, અમેરીકામા ચાલેલી માહોમાહેની લડાઈને સમે રૂઉનો અતી બોહલો વેપાર ફેલાવેઓ તેમાં લાખો લાખ રૂપીઆના નફાની રેહલચેલ તેણાને જારે હાંશેલ થઈ, તારે તે વખતપર અચરતી સાથે લોકો હેરત પાંમી કેહતા હતા કે જેમના બાપે લગભગ અધડી સદી સુધીની હેજગારી ભરેઆ રોજગારમા જેટલું મેલવેલું હતું તે કરતાં ચોધણું નાંણું માતરે બે તરણ વરસના ટુક અરસામા તેમના આ બેટાએ ઘણીજ શેહલાઈથી સંઘરહ કીધું; અને તેથી તેવણ એક ખરા કરોડ પતી ખચીત ગણાઈને તેની ખુસાલીના પુર બાહારમા જે જે નેકનાંમીના જાહેર કાંમો બજાવી દીધાં હતાં તેની કેફીએત હવે પછેનો ફકરો જારે કહી આપશે તારે તેમની કીરતીની યાદગારી દરએક વાંચનારના જીગરમાથી જીનહાર જુદાઈ પાંમશે નહીં.

ગાએકુઆરી હકુમતનો નૌસારી કસબો જે આ શેઠીઆના વડવાઓની જનમભુમી કેહવાએચ, તેને જેબ આપવા માટે શાલે ૧૨૩૨ મા પોતીકા હેતુસરીગત શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજીની સંગાથે, અને તે પછે બીજી વાર ૧૨૩૩ મા પોતાના મેહરબાંન માતાજી સાહેબ ડોવેજર લેડી આવાંબાઈ ઉપરાંત કુટંબ કબીલા તથા દોસત આસનાઓને લઈને છેક ગુજેરાત સુધીની શેલઘાહ સારૂં શીધારેઆ, તારે તે તરફ સખાવતનાં કેટલાંક સારાં કાંમો સંમપુરણ રીતે બજાવીને સઘલી જગોએથી સાબાશીના જેજેકાર ભરેઆ આશીરવાદ પાંમેઆ હતા; તે માહેલાં કેટલાંક જાહેર કાંમોની નોંધ તો જેટલી હાથ આવીચ તેટલીજ તેમના ધરમખાતાંની ટીપ મધે સમાવી લીધીછે; પણ તે ઉપરાંત સાંભલેઆ પરમાણે ખાનગી રીતે ઘણાકોને છુપી મદદ પોંહચાડી તથા બીજી રીતે આપવામાં આવેલી હોએ, તેની ચોકસ વીગતો જોકે ભરંમમા રહી તોપણ તેવનના દુલા દીલગુરદાની શાહદત ઉપરથી એટલુંબી કેહવાઈ સખાએછે કે બે લાખ રૂપીઆની અંદરતો હરગેજ નહી.

૫૦ ૧૨૩૫ ના સાંલમાં આ નામવર શેઠ પોરટીગીસની રાજધાંણીના શેહર ગોઆખાતે શેલઘાએ શીધારેઆ હતા, તાંહાંથી રોજદુઆરી અમલદારો તથા દેશી ગરહસથો તરફથી સારૂ માંન મેલવીને પાછા ફરતી વખતે સદાની ઉદારતા

મુજબ રૂપીઆ પચીસ હજારની એક રકમ તાંહાંનાં ગવરનર જણરલના સવાધીનમા શોંફીને હેવી ખાએસ દેખાડી હતી કે, તે માંહેલા રૂ ૧૨,૫૦૦ ગોવેકરીઆેનાંજ ફાએદા સારૂ કોઈ જાથુકનાં ઉપીઓગી કાંમમા રોકવા, અને બાકીની તેટલીજ રકમ લાચારી હાલતમા આવી પડેલાં આબરૂદાર કુટંબીઓમાં વેંહચી આપવામાટે વાપરવી; જે મુજબ સાંભલેઆ પરમાંણે કીધામા આવેઆથી તાંહાંનાં લોકોના આશીરવાદબી આ સાહેબ પાંમેઆ હતા. એ રકમ માહેલા રૂ ૭,૧૦૦ જાહેરનાં ધરમખાતાંની ટીપમા જણાયા ઉપરથી હેવું અનુમાંન થાએચ કે, બાકીનાં ખાંનગી રીતે આપેઆ હશે તો તે ઉદારતા ખરેખરી વખાનવા લાએક થડેછે; અને હેવીજ છુપી સખાવતની ખુસખબરી જાંણેઆ ઉપરથી પોરટીઉગાલના રાજાએ આ સાહેબને માટે પોતાના રાજીઅ તરફથી "તોરેસ તથા એસપેડાનાં નાઈટ"નો નાંમીચો ખેતાબ પણુ હેનાઈએત કીધો હતો.

એ ખેતાબની ઈઆદગારીના એક ચાંણુની ભેટ તે નામદાર રાજાએ જે મોકલી હતી, તે રોજ ૧ લો માહ ૧ લો શેહેણુશાહી સાલે ૧૨૩૪ ય૦ એ નાંમદાર મરહુમ સેર જમશેદજીવાલા કોટના મેહલ મધે પોરટુગીસ ગણાતના ગરહસથો તથા દેશી શેઠીઆઓ વગેરેની એક દરબાર ભરીને તેઓની હજુરમાં પોરટુગાલનાં કોણસલે હેનાએત કીધો હતો એજ તાંકને ગોવાના વાઈસરાએ પેઆરની નીસાંન તરીકે બે પીતલી ટોપોં જે ભેટ આપી હતી તે બાબેનુ સાંભલતાંજ તેના પાદસાહે એ ઈઉકતી સાબાશીના સરોદથી પસંદ રાખી હતી.

આ સખી નરની સખાવતના બુલંદ આવાજો સાંભલેઆ ઉપરથી તેની ઈઆદગારી માટે લંડન ખાતેનાં સાહશીક રેહવાશીઓએ પોતાના પાદસાહી શેહરનુ જે "ફ્રીદંમ" ય૦ ૧૨૩૩ મા આપેલું હતું, તેનો અરથ આજાદગી અથવા સવતંતરનો થાએછે; અને હાવું માંન અગત કરી ધરમાતુઓનેજ તાંહાંવાલા સાહેબો મોટી ખુશી સાથે સદા આપતા રેહચ, માટે આપણા આ હમદીન અકાબરને તેમાં ભેલાએલા જોઈ સઘલાઓનાં દીલને અતીશીઅ રાહેત ઉપજી હતી..

હીંદુસતાંનની અંગરેજી હકુમત નાંમદાર કુંપની સરકાર પાશેથી તાજને તાએબે આવેઆ પછે, તરણુ ડેકાંણેના વડાં મઠકો (કલકતા, મધરાજ તથા મુંબઈ) ખાતે ધારા બાંધનારી જુદી જુદી કાંઊંશીલોની જે નેમનુક થાઇ, તેમા દર કોમ માથી મોટે વાંધેના એક દેશી શેઠીઆનેબી સાંમેલ કરવાની પરવાંણુગી મલી હતી, તે ઉપરથી પારશીઓની તરફનાં અધીકારી તરીકે આ નેકનાંમ શેઠીઆને તે વખતનાં નાંમદાર ગવરનર સર જારજ રસલ કલારકે પેહલવેહલા ચુંટી કાહડેઆ મુજબ, "ધી હાંનરેબલ"નો માંન ભરેલો ખેતાબ ધારણ કરીને રોજ ૧ લો માંહા ૫ મો શેહણશાહી સાલે ૧૨૩૧ ય૦ થી મુંબઈની લેજીસલેટીવ કાંઉનશીલમા બીરાજવા લાગા હતા.

ઉપલી બેઠકમા બીરાજવા બાબે ઠેડવાએલી મુદત જારે પુરી થવા આવી, તારે બીજી વખતના સભાસદોની નેમનુક કરતી વેલા નામદાર ગવરનરે એવણનીજ પસંદગી બતાવીને રોજ ૧૫ મો માહ ૬ ઠો સાલે ૧૨૩૫ ને રોજે

તેમાં પાછા દાખલ કીધા હતા; પણ કાયાની અસુખાકારીને લીધે દરબારમા હાજર રેહવાનુ બની નહી સબેઆનાં સબબથી તેજ સાલનાં ૯ મા મહીનાને ૧૧ મે રોજે માંન ભરેલો ઓહદો પોતાની ખુશીથી છોડયો, અને તે બાબેનુ રાજી નાંમુ નાંમદાર ગવરનરની દરબારે ઘણી દલગીરાઈ સાથે કબુલ રાખેઉં હતું.

ઇનશાંનોના જીગરમા જેમ તેના વડીએલોનો ખવાસ એક વારસા દાખલ ઉતરતો આવેચ, તેમજ આ સખી નરની સખાવતનુ પરમાણબી તેમના પરો-પકારી (મરહુમ) પીતાના માહપરતાપી કાંમોને જેબ દેનારૂં દુનીઆંની દરસટી પડઉં છે; તેનો સંધરહ પમરતો રાખવાના હેતુથી આ સફાઓ ઉપર સમાવીએછે.

કેલવણી ખાતાંમા વીદ્યા તથા હોનરોને ઉતેજન આપવાના હેતુથી કીધેલી સખાવત.

મુંબઈ* તથા ગુજરાત પરાંતમા સ્કુલની સથાપના માટે, અને તેજ કારણસર દંમણ મધે એક એમારત બંધાવી આપી તેનાં મલીને કુલ રૂપીઆ....	૧,૫૯,૦૦૦
મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહલા બારોનેટને નાંમે ચાલતી હોનર શાલાની મદદ માટે આપેલા.	૧;૫૩,૦૦૦
શેલાંન તરફનો જે દેશી વીદઆરથી કલકતે જઇને તાંહાંની મેડીકલ કાલેજમાં તબીબપણું શીખે તેને સ્કાલરશીપની મદદ આપવાસારૂં બખશેસ કીધેલા.	૩૧,૦૦૦
કલકતા, મધરાજ અને મુંબઈ મલી તરણે ઠેકાંણેથી એકેક ગાંમઠી વીદઆરથી વેલાત જઇને બારી-સટરના ધંધામા પસાર થાએ તેઓની મદદ માટે†	૩૦,૦૦૦
યુરોપ ખંડના હોનરોનો ફેલાવો મુંબઈમા આંણવાના હેતુથી સખાવત કીધેલા	૨૩,૦૦૦

---

* નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પારશીઓને વાસતે કીધેલી સખાવ-તના ધરમ ખાતાંને લગતી છોકરાઓની સ્કુલ અંદર શીખનારાઓની સંખીઆ ય૦ ૧૨૩૨ મા જારે વધતી જણાઇ, તારે તેની અસલ થાપણને વધારવાની મક-સદથી આ સખી નરે રૂ ૭૦,૦૦૦ સરકારને સવાધીન કીધેલા ઉપલી રકમમા દાખલ થયાછે; અને તેની ઉપજમાથી ચંદનવાડી ખાતેની એક સાખા સ્કુલ જે ચાલુ રહીચ તેનુ, તથા મુખીઆ સ્કુલને મલતી મદદનુ માહ પુણ એવનનેજ ધટેછે.
નો૦ લે૦

† આ નામવરની સખાવતના સાહેઆતલે રહીને આપણી ટાપુ તરફથી પેહલ-વેહલા મી૦ પીરોજશાહ મેહરવાંનજી મેતા, ઇ૦ સને ૧૮૬૪ ના ડીસેમબરમા, અને કલકતા ખાતેથી તાંહાંની હાઇકોરટના વકીલ બાબુ ગીરીસચંદર બાંનરજીના બેટા મી૦ ડબલીઉ. શી. બનારજી ઇ૦ સને ૧૮૬૭ ના જુલાઈમા, મલી બે સાહેબો વેલાત શીધારેલા સાંભલેઆ હતા; પણ તે પછે જે કોઈ ગયા હોએ તે વીશેની વાત જાહેરમા જણાઈ નથી.
નો૦ લે૦

સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલેંટ ઈન સટીટીઉસન મધે શીખનારી છોકરીઓને સ્કાલરશીપ આપવા માટે કાહડેલા............	૮,૦૦૦	
સુરત ખાતેની ફારશી મકતબનાં ફંડમધે ભરી આપેલા.	૬,૦૦૦	
મુંબઇની નેટીવ જનરલ લાઈબ્રેરી નામનાં પુસતક ખાંનાને નવી કેતાબો પોંહચતી પાડવાના કારણસર આપેલી મદદનાં	૨,૦૦૦	
મુંબઇની એલફીનસટન કાલેજને મદદ તરીકે આપેલા.	૧,૭૦૦	
માંગરોલ ખાતેની સ્કુલનાં ફંડમા............	૭૫૦	
સુરત ખાતેની એંદરૂસ લાઇબરેરીનાં ફંડમાં	૩૦૦	
		૪,૧૪,૭૫૦

સઘલી વરણના બીન સકતીવાલા લાચાર લોકોને આસરો આપવા માટે કીધેલી સખાવત.

દખણ તરફ પડેલા સકત દુકાલ વખતે થએલાં હુધરાંણાની ટીપ મધે ભરેલા રૂ ૧૦૦,૦૦૦ ઉપરાંત બંગાલી ચોખાની સાત હજાર ગુણ ધરમ ખાતે મોકલી આપી હતી તેની કીંમત રૂ ૫૦,૦૦૦ મલી જુમલે રૂપીઆ	૧,૫૦,૦૦૦
સુરતના જરથોસતીઓ તથા બીજી ગનાતવાલાઓને વેંહચી આપવા થકી મોકલેલા	૩૭,૦૦૦
માંનચેસટરના વણકર લોકો અમેરીકાની લડાઇ ટાંકણે બીન રોજગાર થાઈ પડ્યા હતા તારે તેઓને આસરો આપવાનાં ફંડમા ભરી દીધેલા	૩૬,૦૦૦
લંડન તરફ જુદાં જુદાં ધરમખાતાંઓના આસરા માટે મોકલી આપેલા કુલ	૩૪,૦૦૦
કલકતા મધે થએલાં સખત તોફાંનથી હેરાંણ પાંમેલાઓને મદદ માટેનાં ફંડમા રૂ ૧૫૦૦૦ તથા તાંહાંના સપેસીઅલ ફંડ આવ ધી શેલર હોમને આસરો આપવાની ફરતી ટીપમા ભરી આપેલા રૂ ૧૦,૦૦૦ મલી જુમલે રૂપીઆ	૨૫,૦૦૦
મધરાજ ખાતેના વણકરોની બેરોજગારીને મદદ આપવા મોકલેલા	૧૨,૫૦૦
બુંદેલખંડના દુકાલમા થએલાં હુધરાનાની ટીપ મધે ભરી આપેલા	૧૦,૦૦૦
કલકતાના તોફાનથી ભાગેલાં વાંહાંણોના ખલાશીઓ વગેરેને આસરો આપવાના ફંડમા	૭,૫૦૦

ગોઆ ખાતેનાં ગરીબ લોકોમાં વેંહચી આપેલા.... ૭,૧૦૦
પુના ખાતેના પરચુટણ ધરમ ખાતાઓમાં ભરેલા . ૪,૭૦૦
દંમન ખાતેના ગરીબોને વેંહચી આપેઆ ૪,૭૦૦
મછલીપાટાંમનાં ગરીબોની મદદ માટે થાએલાં હુશ-ધરાંણાંની ટીપ મધે ભરેલા............ ૨,૦૦૦
પોરબંદર ખાતેના આંધલા તથા પાંગલાઓની પરવરેશી સારૂં મોકલાવેલા ૧,૫૦૦
કછમાંડવી તરફનાં દુકાલમાં આપેલી મદદના ૧,૦૦૦
પરાયા લોકો જેઓ "સ્ત્રેનજર" કેહવાએછે તેઓની મદદ માટે આપેઆ ૧,૦૦૦
ડીસતરીકટ બેનીવોલેંટ શોસાઈટીનાં ફંડમા ભરેઆ.. ૧,૦૦૦
મુંબઈખાતેનાં શેલર હોમ મધે મોકલાવેઆ...... ૧,૦૦૦
મુંબઈની ગોદીના ગરીબ સુંથારોનાં પેનશંન ફંડમા મરહુમ વાડીઆ નવરોજજી જમશેદજીના પુણ સારૂં આપેલા ૭૫૦
મલબારકોસતા તરફના રીલીફ ફંડ મધે ભરી આપેઆ. ૫૦૦
———— ૩,૩૭,૨૫૦

બીમારોને આસરો આપનારી હાસપીટાલો તથા તેને લગતાં દવાખાનાંઓની મદદ માટે કીધેલી સખાવત.

મુંબઈખાતે સર જમશેદજી હાસપીટાલના ચોક મધે રગતપીતના દરદીઓને અલાહેદા રાખવાની એક એમારત બંધાવી આપી તે ઉપર થાએલી લાગટનાં કુલ ૮૫,૦૦૦
વેલાતખાતે જુદી જુદી ૧૨ ઠેકાંણેની હાસપીટાલો માટે મોકલાવેલા ૮૧,૦૦૦
તેજ તરફ ૮ ઠેકાંણેનાં દવાખાનાંઓની મદદ સારૂં મોકલાવેલા ૨૮,૦૦૦
ઉદવારા તથા દંમણ ખાતેનાં દવાખાનાંઓને મદદ તરીકે આપેલા ૧૨,૦૦૦
બીલીમોરાના રેહવાશીઓને માટેના દવાખાંના સારૂં મોકલાવેલા ૪,૯૦૦
નૌસારી મધેની "વીકટોરીઆ ડીસપેનશેરી" નાંમના દવાખાનાંનુ કાંમ તેમના નેક બખ્ત મરહુમ પીતાને નાંમે સરૂ થયા આગમજ તાંહાંના લોકોને દવાઈ પુરી પાડી હતી તેનાં કુલે ૪,૭૦૦
———— ૨,૧૫,૬૦૦

પરજા ઊપીઓગના જાહેર મકાંણો તથા મુસાફર ખાનાઓ વગેરે બંધાવી આપીને કીરતી મેલવી તેની કીંમત.

પુણા ખાતે સરં જમશેદજીએ બંધાવેલા બંદને ફરીથી સુધારીઓ તથા તેમા નવું સાંચાકાંમ કરાવીઊ તે ઉપર થાએલો ખરચ કુલ રૂપીઆ........	૭૧,૦૦૦	
ગુજરાતપરાંતમા જુદે જુદે ઠેકાંણે કુવા તથા તલાવો બંધાવી આપેઆ તેના.................	૨૯,૫૦૦	
ભરૂચ ખાતે રેલવેના મઠક આગલ બંધાવેલી ધરમ સાલા ઉપર	૨૦,૦૦૦	
બાથાં ગાંમ મધે પુલ બંધાવી આપેઆ તેમાં ખરચેલા	૧૪,૬૦૦	
મુંબઇ ખાતેની વીકટોરીઆ ગેઆરદન નાંમનાં જાહેર બગીચા સારૂં થાએલાં હુધરાંણાંની ટીપ મધે ભરી આપેલા	૧૦,૨૫૦	
મુંબઇ ખાતે બરોડા રેલવેના ગરાંટરોડ ઉપર કીધેલાં મઠક આગલ મુસાફરોની સગવડ સાચવવા માટે બાંધેલી ધરમ સાળા ઉપર	૧૦,૦૦૦	
પારડી ગાંમના રેલવે મઠક આગલ બંધાવી આપેલી ધરમસાળા ઉપર	૧૦,૦૦૦	
ખંડાલા મધેનો તલાવ સુધારી અપાવેઓ તે ઉપર થાએલો ખરચ	૭,૦૦૦	
		૧,૭૨,૩૫૦

હેઠલ જણાવેલાં ગાંમો મધે ઢોરોની પરવરેસી માટે સથાપેલી પાંજરા પોલને મદદ આપી તેની વીગત.

ગોધા તથા ભાવનગર ખાતે મલી દરએક ઠેકાંણે પાંચ પાંચ હજાર મોકલેઆ	૧૦,૦૦૦	
રાંધનપોર ખાતે રૂ ૩,૭૫૦ તથા વધવાંન તરફ રૂ૨,૫૦૦ મોકલેઆ તે મલી કુલ	૬,૨૫૦	
માંગરોલ ખાતે રૂ ૨,૦૦૦ તથા મહવવા ખાતે રૂ ૧,૫૦૦ મોકલીઆ તે મલી કુલ	૩,૫૦૦	
ધરાંગધરા, લીમડી, અને સાએલા તરફ મોકલેલા એકેક હજાર તેના કુલ	૩,૦૦૦	
		૨૨,૭૫૦

જરથોસતી ધરમની જાલવણી માટે આપેલી મદદ.

મરણ પાંમનારાં રવાંણોને અવલમનજલ પોંહચાડવાની બાબદ આ પુસતક પાંને ૭૧૯ મા જે વીસતારી જણાવીચ તે કારણસર પેહલવેહલી મદદ આ સાહેબથી થાઈ હતી, અને તે ઉપરાંત એરન એરને આપેઆ કીધા તે મલીને કુલ રૂ....	૩૨,૭૦૦
પરચુટણ ઘણાક ધરમ ખાતાંઓમાં છુટક આપેઆ તેનો જુમલો	૫,૦૦૦
ઈરાંન દેસનાં લાચાર જરથોસતીઓના છોકરાંઓને સુદરેહ કુસતી પેહરાવવા તથા પરણાવી આપવાના કારણ સર ખરચેલા	૪,૦૦૦
બીલીમોરા ખાતેનાં દોખમાઓની આશે પાશે ફરતી દેવાલ બંધાવી તેના	૪,૦૦૦
મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ ની ઈઆદગારી માટે હુભી થાએલી મદરેસાની મદદમા	૩,૦૦૦
ગણદેવીના નસાસાલારો માટે થાએલાં ફંડને મદદ કીધી તેનાં	૨,૩૦૦
ગણદેવીમાં દોખમુ બાંધવાના કાંમને મદદ આપવા સારૂ.	૧,૫૦૦
તવરી ખાતે બંધાએલાં દોખમાની ટીપમા ભરી આપેલા	૫૨૫
બીલીમોરાની સમસત અનજુનના ફંડ મધે ભરેલા.	૫૦૫
	૫૩,૫૩૦

હમોએ મેલવેલી ખબર મુજબ આ નાંમવર શેઠને હાથે થાએલી રૂ૧૨,૧૬,૨૩૦ ની સખાવત જે જાહેરમાં જણાઇચ, તેમાં તો કાંઈજ સંધે નથી; પણ તે ઉપરાંત આ સાહેબે ગુપત રીતે ઘણા લોકોને જે સંતોશેઆચ, તે વીશે આલમનો અલંકાર ભેગો કરી લેતાં બીજા એટલાજ રૂપીઆ તેમાં હુંમેરાવા જોઈએ. એક નેકનાંમ નરના આ મયાવંતા બેટાએ પોતાની જાહોજલાલીના વખત ઉપર લગભગ પચીસ લાખનુ સુખ પોતાના માણવી ભાઇ બંધોને આપેલું જેમ ઘણુજ વખણાયુંછે, તેમ જો કદાપી તેવંનની જાહોલાલી જેહવી ને તેહવીજ રૂડી હાલતમાં બરકરાર રહેલી હોત તો, આજદન સુધી અધ કરોડની ઉપર તેનાની સખાવત આ સરૂસવઠોને ખચીત જેબ આપેઆવના હરગેજ પછાત રેહતેજ નહીં; પણ જમાનાની ગીરદેશીનુ કાલું વાદલ ઈનસાંનોને માથે જે ભમતું ફરેચ, તેનુ કસુંએ બાંન આ સાહેબથી રહી નહી સખાયાને લીધે જારથી તેની ચુંગાલમા એવણ ફશી પડઆ, તારથી પોતાના વેહવારની વલાંણ હેવી તો ઉલતપાલત થાઈ કે, બાપના

મરણ પછે છએક વરસની અંદર કરોડપતીને દરજજે જેટલી તાકીદે પોંચેઆ તેટલીજ ઉતાવલથી ઘણી તંગ હાલતમા આવેઆ; અને તે વેદનાનો જબરો ગમ પકડીને પોતાનાં અમીરી ખવાસને હેવા તો અફસોસની અંદર એકાએક લાવી મેલએો કે, ઉપર જણાવેલાં પરજા ઉપીઓગી કાંમો જે એવ્નની સાહેતાથી બની ચુકાં તે વીશેની કોઇબી વાત જાહેરમા આવેતો તે સાંભલતાંજ ઘણો કચવાટ ઉપજાવવા લાગા; અને જે વાત હમારા સાંભલવામા આવીચ તે મુજબ તો એ સંબંધી જેટલી સતુતી તે વખતનાં વરતમાંન પતરો મધે છપાતી હતી, તેને પણ જાહોજલાલીના હીંગાંમપરબી પોતે જારે પસંદ કરતાજ નોહતા; તારે પાછલા સંકટ ભરેઆ સમેમા હમારી આ નોંધ તે સાહેબની હઇઆતીમાં છપાઇને બાહેર પડી હોત તો તેનાને તે ખચીત ઘણીજ અનગમતી લાગેઆવના રેહત નહી; પણ હાવાં નેક કાંમોની ચોકસ ઇઆદગારી, હવે પછેનાં જમાનાંમા પરકાસતાઓને એક ધડો ધેઆનમાં ગોખી રાખવા માટેની સોચના ઉસકેરાયાથી આ સખી નરના નેક કાંમોની નોંધ હીંઆં દાખલ કરવાનીજ માતરે ઉલટ હમોએ લીધીછે,

આસમાનનાં જાલમી દોરનુ ચકર, ફરતાં ફરતાં જેમને નહીંજ ઘટે તેહવા આ ગરીબનાં દુખ ભંજન શેઠીઆને માથે હેવુંતો સખત આવી બેઠું કે તેની વેદનાંમા પેહલાં તો કાયાથી પછડાઇને ધાસતી ભરેઆં દરદને આધીન થયાને લીવે પોતાનો બોહોળો વહીવટ જે સંકટમા સપડાયો તેનો હુઠલો કરવાની કસી નીધેહદારાતી તેવનથી રહીસખી નહી; અને જારે પુર તંનદરોસતી પાંમેઆં તારે તેહવા ગુચવાડામાથી નીકલવાનો ઉપાએ શોધતા હતા, તેટલાં કોઈ મતલબીઆઓની મસલતે એવું ગોંદલ દેખાડઉં કે તેથી (અફશોસછે—ઓ બેવફા જમાંના તાહરી ગીરદી ઉપર કે કોઇએબી તુને જીનહાર જીહતી લીધો નથી.) બાપીકી સકમાઇની મીરાસ મધેથી મલેલા મુબલક વારસા ઉપરાંત રોસંન ભાએગે ભેગું થાએલું સઘલું એકેદંમ કાંહાંને કાંહાં શેહજ વારમાં ઘસડાઇ જઇને સાંહમની કરજની જુહસડી ગલે આલવાઇ. માંઠા બનાવ બાબેનો ઠપકો ગાંમનાં લોકોથી આ સાહેબને જે મલેઓ હતો, તેમાં તેટલી વાત કરનારાઓની મોટી ભુલ જણાઇ આવીછે; કેમકે કોઇબી જમાંનાંમા નહીં બનેઉં હોએ તેહવો તે સમો હેવોતો લોભ ભરેઓ વહી ગયોચ કે, તેની ચુંગાલમાં ભલ્લા ભલ્લા યુરોપીયન તથા દેસી સાહુકાર અને શોદાગરો સાથે, ધારાની બારીકીને સહમજી લોકોને ફતવા આપનારા વકીલ બારેસટરો ઉપરાંત, સંભળાયુંચ કે ન્યાની પવીતર ખુરશીએ બીરાજી નરશાં કાંમ કરનારાઓને શાસંણ આપનારા કેટલાક નેઆએઆધીશો વટીકબી ફસી પડેઆ હતા; તેહવા આફત ભરેલા હીંગાંમમા એખીલા રૂસતમજી શેઠ જેવા એક ભોલા મનનાં ધરમી પુરશાનુ કશુંએ ચલણ નહીં રહેલું બેસકછે. હમો ખચીત થાઇને કાંઈ હેવું કેહવા માંગતા નથી કે તે હીંગાંમમાં મુંબઇ સેહરની વસતીનાં બધા લોકો દટવાઈ ગયા હતા, પણ જેની ઉપર પરમેશાવરની પુર બખશેસ ઉતરેલી તે લોકોજ ઇઆતો હેવા લોભી કાંમથી સદંનતર દુર રહેઆ, અથવા તો તેહવાં ફસાંણમાથી થોડું ઘણું

બમીને તતકાલ નીકલી ગયા હોએ, તેજ માંતરે બંચી સખેઆ ઊપરથી તેઓની કોઈબી ચનચલાઈ નહીંજ પણ ફકત ભાએગની ઇઆરી તેનાને કાંમ આવેલી સહમજવી જોઈએ. બઇછે કે ઘણે સારે સારે ઘેરમાં કોઈ મુદત સુધી સંઘરહ થાઇ રહેલો દરવીઅ લોભમા લલચાયાને લીધે તેઓને તાંહાંથી એકેદમ જે નીકલી ગયો, તેમાં તો કશો સંધે નહીં જાંણતાં આલમને મોટો અફશોસ અને ભારે કકલાટ ઉપજેઆચ કે, તેઓ માંહેલાં સખાવતે બાહાદુર, અને માહ ધરમી દાતાર મરહુમ સર જમશેદજીનાં ઘેરનો સઘલો દરવીઅ જો કદાપી તે નાસકારક પાપી પવણના જહપાટામાથી બંચીને સલાંમત રહેલો હોતતો તેનાં આધારથી પુનનાં બીજાં ઘણાંક કાંમો જે હજીતક બજા- વવાનાં બાકી રહેલાં હતાં તે તેમનાં નેક બખત પુતરોને હાથે સંપુરણ રીતે પાર ઉતરી સખતે; પણ તેહવી સખાવત પાંમનારી ગરીબરી પરજાનાં રૂડાં ભવીસની ગેરહાજરીને લીધે હાવાં પુણવંતાં સકરમી ઘેરનેબી નહી ધારેલો મોટો ધોકો પોંહચેઓ તેથી સઘલી ઉમેદ ભશટ થાઈ પડીછે.

જે નર નાંમીચી સખાવતથી પુરથવીનાં સઘલા ભાગમાં મોટી નાંમવરી પાંથરી ગયા, અને જેમની મીરાસ મધેથી હીસશે પડતું લઈને તે સાથે તેમનાં સખીતબેહ ભરેલા દીલનો વારશો એક નવાઈ જેહવી રીતે મેલવેલા આ શેઠ રૂસતમજી પોતાના ટોલા ઉપરાંત પરલોકોમાંબી મોટું હએસાંણ કરીને મરહુમ પીતાની જગેઆ સાચવી રાખવાની દીલશોજી દેખાડતા રહેઆ; તેહવા એક ઉદાર મનનાં શેઠીઆનું સંકટ જોકે એટલાંમાથીજ ખતંમ થાઇને અટ- કેઊ નહી, પણ તે ઉપરાંત કેહવતછે કે દુખની ઉપર ડાંહાંમ પડે, અને નબલે દાહાડે વીપત નડે; તેહવો એક બીજો ગજબ એવાતો ઉતરેઓ કે, હાવા બારીક વખતમાં તેમને દીલાસાથી સુખ આપનારી નેક કેરદાર, અને અશો ખસલ- તની પેઆરી મોહરદાર જે પતીવરતા બાનુંનુ નાંમ સુનાબાઈ હતું; તે બાપડી થોડાક દીવસ સુધી ભયંકાર પાઢાંનાં દરદની મુશીબતે પોંહચેઆ પછે ૪૨ વરસની ઉમરે રોજ ૧૯ મો માંહા ૧૦ મો શેહનશાહી સાલ ૧૨૩૬ ય૦ એ પોતાનાં પેઆરા અને સરવેથી વાહલા ભરથારને વેદનાંનાં વમલમા હોમાતો મેલીને આ જંજાલી જાંહાંનની જુસડી છોડી જીંનતવાશી થાઈ ગયાં; તેથી પણ આ શેઠીઆ મલતાં તેમના બોહોલાં કુટંબ, તથા પારસીની સમસત અનજુમનને મોટો સંતાપ ઉપજેઓ; અને તેઆરથીજ આ સાહેબની તબીએતબી સદા બીગડેલી જે ચાલુ રહી, તેમાં કોઈ પખવાડીઉ એવું નહીં ગયું હશે કે, રૂસતમજી શેઠે પુર તનદરોસતી મેલવી હોએ; તો જોકે તે વાતને એકાત વરસ ઉપરની મુદત વહી ગયા પછે, દુણીઆંને શીરસતે તનની બીજી ભાગીયનબી એક અશીલ કુલ અને ઉનચાં ખાંનદાંનમાથી એમને હાથ આવી હતી; તોપણ જે ગઇ તેની જગો તો ખાલીજ રહેલી કેહવાઈ. એક લાએક બાએડી તેનાં દીલપસંદ ભરતારને આખી દુનીઆંનાં અખુટ ખજાણાં કરતાંબી બેસુલી હોએછે, અને એક શાંહનશાહતનાં સરીખું રાજ જવાથી જેટલું તેને નહી લાગે તે કરતાં જેની એક શોહબતન જતી રેહ તો તેની જુદાઇથી કાલજાંમા

કારી ઘાહનાં વીશેસ ચોબા પેવરા થાએ; તો જોકે પેહલી ખુટતો રૂડી કોશેસ કીધાથી કોઇવાર પાછી પુરતાં કાંઈજ વીલંબ લાગે નહી; પણ બીજીની રવાનગીથી તો એક સુખી કબીલામા હમેસનો ખાડો પડી રેહછે; ઇઆને દોલતની ગેરહાજરીથી ઉપજતી બેચેની અથવા ખમાંતું દુખ જીંદગીની સલાંમતી હોએ તાંહાં તુલીક તો શેહજમાં મટાડી સખાએ, અને તેહવી આશેઆ દીલના દીલાસા સાથે મનને ધીરજબી આપવામા ઉપીયોગી થાએછે; પણ હીંઆંતો શેઠ રૂસતમજીનાં હાંથમાથી ઉપર જણાવેઆ મુજબની બેહુ બખશેશો બોહવાઇ ગઇ તેમાં એખીલા પારસી ટોલાનાંજ નહીં પણ આખી મુંબઈનાં કમનશીબ સહમજવાં જોઈએ. આ મરહુમ શેઠાંણી સુંનાબાઈની અશીલાઈ, વફાદારી તથા ગરીબોની ઉપર એક માનવંતી માવતર તરીકેની રેહમની નજરે જોવા વીશે પારસી લોકોને મોહડેથી ઘણીજ તારીફ સંભલાઇછે; અને તે સાથે એવુંબી કેહવાતું આવેઊંચ કે પોતાનાં ખાવંદનાં સારા વખતમા જેમ તેવનનું સુખ વધારવામા તેમજ તેમનાં સંકટમાં સરીગત થાઇને દુખ ઘટાડવાની સરવેથી પેહલી અને પાકીજેહ ફરજ તેવન બજાવતાં હતાં. આવા એખલાસમા એકાએક હરકત નડેઆથી આ શેઠને પોંહચેલી દુબરાલ બોટની ગીરેફતારીએ સરવેનાં જીગરમા દુખ પેસાડેઉં તો ખરૂં પણ જાંહાં કુદરતનીજ સરજત હોએ તાંહાં માનવીનાં સઘળા વીચારો સદા વેઅરથ જાએછે; માટે તેની શોકરગુજારીમાં કાંઇજ નહી પણ તે મરહુમ બાઇનાં અશો રવાંણ ઉપર બાહરેતાલાની રેહમત ચાહેઆ વના બીજો કશો એલાજ રહેઓ નથી.

જારે રૂસતમજી શેઠ દરવીઆથી ભરપુર, અને બોહોલા વેપારમાં ચકચુર હતા તારે હજારો જણાંઓ પછે શું થોડા કે ઘણાં માતબરો તેમની આશેપાશે મીઠાશની ઉપર માંખીપેરે હેવાતો ભંમતા હતા કે, તેઓ માંહેલા કોઇનેબી દીવસમાં એકાત વેલા આ શેઠની ભેટ નહીંજ થાઈ સખી હોએ તો તેની ઇનતેજારીમાં રહીને મુલાકાત મેલવવા માટે હરતરેહની કોશેસ કરતા હતા; અને તે સાથે કેટલાક વેપારીઓ તથા વેઆજખોરાઓ પોતાની ઉપજ શેહલથી વધારવાની ઉલ્ટમાં તેમને તાંહાં હજારો અને લાખો રૂપીઆની થાપણ તેબી ઘણીજ મીનતજારીથી ખુશી થાઈ મેલી જતા કે જેની તેમને કોઈવાર તો કશી ગરજબી નહીં હશે; તે છતાં પોતાનો ગંભીરી ભરેઓં અમીરી ખવાસ વાપડીને તેઓ ઉપર હએસાંણ ઉતારવાનાં હેતુથી લઈ રાખતા, એટલુંજ નહી પણ જારે રૂઉના ભાવ કોઇએ સવપણેબી નહીજ ધારેઆ જેટલા ઉનચા ચડેઆ, તારે તેવનને જે જે લોકોએ ઓછા ભાવમાં વાએદાનો હજારો ખાંડી માલ આવતો દેવો કીધેલો હતો, તે લોકોને માલની અછતને લીધે તે શોદામા અવીઘણી નુકસાંણી પોંહચી ગઈ; અને તો જોકે તે ખમી સખે તેહવી સધર આસાંમી હોએઆ છતાં પણ તેઓએ કાકલુદી કરી માંગી લીધા મુજબ રેહમ દીલથી લાખો રૂપીઆની સખાવત ભરેલી છુટ સાંભલેઆ પરમાણે આ સાહેબે મેલી હતી; તેનુ હએસાંણ, એવણ જારે અફલાકની ગીરદેશીથી શંકટમાં સપડાએઆ, તારે તેજ લોકો માહેલા કેટલાકો તદન ભુલી જઇને પોતાનુ લેણું

વશુલ કરી લેવા માટે સખત ઉપાએ શોધવાની યુકતી ચલાવવા લાગા; પણ ખોદાતાલાની અપરમપાર કીરપાથી આપણા મરહુમ ઊંમરાવ સર જમશેદજીનાં કીરતી ભરેલાં પુણો આડ આવેઆમા તેહવાઓની કોઈબી કપટ યુકતી પેસ નહીજ પડઆ છતાં થોડી ઘણી વીપત ગુજરેઆ પછે સઘલો વહીવટ ઇસવી સને ૧૮૬૬ ના કાએદા મુજબ તરસટ પણાંમા જે શોંફાએઓ હતો, તેહમાંબી કોઈ મુલતાંનીએ કેટલાક અદેખાઓની ઉસકેરનીને ભોગે ચહડી આ ગંભીર શેઠને ગેરવાજબી પણે સતાવવાની ધારનાંથી બે વાર કોરટમાં ઘસડી લઈ ગએઓ હતો; જાંહાંથી નીસફલ થયા ઉપરાંત સાંહમની તરફના ખરચનો બોજો માંથે હોરીને બદનાંમીનો દાહાઘ બીચારો કપાલે ચોંટાડી બેઠો; અને વધુ મેલવવાની લાલચમાં હોમાઈને જેટલો ખરચ ફોકટમાં ધુમાવેઓ, તેટલું મલેલા ફાલા માથી તે ઓછુંજ પાંમેઓ; માટે એબી કુદરત તરફની શાખસાનો એક ચાંણાક ભરેઓ ઘડો બીજા સાહેબોએ શીખવો જોઈએચ કે, કજા એલાહીથી કોઈબી પરમાણીક સખસ કદાપી સંકટમા આવી પડે, તારે તેમનાં માંગનારા, અથવા તેમની સાંહમને આગલી પાછલી દુસમેની ધરાવનારાઓને સજાવાર બલકે ફરજછે કે; તેમાંથી બને તેટલા રૂડા ઉપાએ વાપડી તેનો સંભાલ રાખવો; કે જેથી કરી એક તો તેહવા દેણદારોને પુરતો આસરો મલે, અને બીજું એકે તેહવાં કાંમમા મદદ કરનારાઓની કીરતી દુણીઆમા વખણાતી રેહ.

હમારા સાંભલવામા હેવુંબી આવેઊંચ, અને તે ખચીત કરી નોંધી રાખવા જોગછે કે, જેટલા લોકો આ શેઠને સંકટમાં સતાવવાની જેમ પેરવીમાં હતા, તેમ વલી કેટલાક સદગુણી સાહેબો તેમની બેરખાહી ઇછનારાબી ટાંકણાં સર જે મલી આવેઆ, તે રૂડાંવાંણાં તેમનાં પુણની ઇઆરીનાં જણાયાંછે; અને જે જે સાહેબોએ કાંઈજ નહી પણ આ ધરમી શેઠના કચડાઈ ગએલા વહીવટનો ગુચવાડો ઘણાજ સંભાલથી સફાઈ કરી આપેઆમા સેવટ સુધી ખરી દીલશોજી બતાવી, તે સાહેબોને પરજા તરફથી અગણીત સાબાસી પોંહચવી જોઈએ; અને તેટલા માટે તેઓની વતી આ નોધ લેણાર ફીદવી ખરા હેતુથી તેહવા સાહેબોનો ઉપકાર માંનવાનુ ભુલતો નથી.

આ સાહેબે પોતાનાં ઘણા સારા વખતમાં સુભ મતલબ જાચીને પોરટીઊગીસ તાબેનાં શેહર દંમણ મધેની વસતીનાં લોકોને શીખવા માટે એક સ્કુલ બંધાવાની સરૂ કરાવી હતી; તે મકાંણ સારાં ભાએગે સમપુરણ બંધાઈને જારે તઈઆર થયું, તારે તેને ધારેલા ઉપીઓગમા લાવવાની કીરીઆ રોજ ૯ મો માંહા ૫ મો સાલે ૧૨૩૬ ય૦ એ તાંહાંનાં માનવંતા ગવનાદોરે (ઇઆને સુબાએ) મોટી ધાંમધુમથી કીધી હતી જે ઉપર આ માંનવંતા માજી હાંનરેબલ સાહેબને થાએલી બેઠક ધરમ ખાતાંની ટીપ મધે જણાવેઆમો આવેલીછે અને તે મકાંનનુ નાંમ પોરટીઊગાલના નામદાર રાજા "ડાંન લુઈસ પરેમીઅર ઈંગલીસ સ્કુલ" આ નાંમવર શેઠની ખાએસથી આપેઊંછે. એ ઉપરાંત સ્કુલ ચાલુ રાખવાનો ખરચબી આ સાહેબની હઈઆતી તુલીક તેવનનીજ પદરથી પોંહચેઆ કરતો હતો, પણ જાણવાથી મોટી દલગીરી ઉપજે છે કે, તેવણ બેહસતનસીન થયા

પછે હેવું બનેલું કે, તાંહાંના માસતરનો પગાર જારે નહી મલવા લાગો, તારે શીખવવાનુ કાંમ તે બંધ કરી બેઠો. જાંહાં સુધી આ સાહેબની સખાવતનો આસરો પકડી જે લોકો ધરમ ખાતે કેલવણીનો લાભ લેતા હતા, તાંહાંતુલીક તો તેઓને સવલ પડેલું; પણ તે કાંમમા અકસમાત અટકાવ થયાથી સાંભલવામા આવેલુંચકે માસતરના ઠેડાવ પરમાણે પગાર આપનારાઓનાજ થોડાક છોકરાઓ શીખી સખેછે; અને જેના મા બાપો પોતાનુ તથા પરીવારોનુ પોસન કરવાને કેવલ અસકતછે, તેઓનાજ બચાંઓ તેથી બેનસીબ રેહચ; માટે તાંહાંની સરકાર કાંઈ યુકતી વાપડીને તે ધરમ ખાતું ચાલુ રાખે તો કેલવાએલી પરજાથી તેના રાજીઅને ઘણોજ ફાએદો હાંશિલ થશે.

આટલી વાત સાંભલેઆ ઉપરથી આ માનવંતા મેહરબાને શેઠના સુભ ઘરેહ પાછા સજીવંત પાંમવાના ચીનેહનો એક અડસટો હેવો દેખાઈ આવેઓ હતો કે, કલકતા મધે ચાલતી "રીલાયંસ મરીણ ઈનશુરેંસ" નામની વીમાઈ પેહડી હસતકથી મુંબઈ ખાતેના એક ખાસ આડતીઆ રોજ ૧૭ મો માહ ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૪૦ ય૦ થી તેનાઓ થઈઆ હતા; પણ તે ઉપરાંત બીજા કોઈબી ઉપીઓગી કદંમ તેઆર બાદ તેવણનો સરીગત થએલો નહીં જણાયાને લીધે પરજાએ તે વખતપર જાગેલી રૂડી વકી જાંહાંની તાંહાંજ ઠરી રહી.

શેઠ રૂસતમજીને ૧૮૭૨ નાં જાંનીવારીની ૨૭ મી તારીખે ગાડીમાં બેશીને કેથે જતાં આ નોધ લેનારે છેલ્લા નજરે નજર જારે જોયા, તારેજ તેવનનો ચેહરો ઉદાશીની નોબતપર ઉડતો જણાયો હતો; પણ તે ઉપરથી કાંઈ એવી વકી રખાઈ નોહતી કે, તે પછેનાં તરણેક મહીનાંની અંદર તેનાની જીંદગી છેક મગરેબને છેડે જઈ પોંહચશે. આ સાહેબની તબીએત કેટલુંક થાયું કચરાએલી ચાલેઆજ કરતી હતી, પણ નભરવસ પણામા રેહનારાઓને સજર ભુલાવો ખવાડીને શેહજ બીમાંરીમાથી જાલમ જહલંદરનાં પલીદ રૈંગે એવુંતો ઘેર મજબુત કીધું કે, તેમનાં જીગરમાથી પાકીજેહ હવા લીધા વના તે બાહેર નીકલેઓજ નહી. આટલુંતો ચોકસ જાંણવું જોઈએચ કે ઈનસાંન જાતની જીંદગીનુ શેવટ આઇનદે મોહતથીજ આવેછે; અને આકેબતનો છુટકારોબી તેથીજ પાંમી સકાએછે; વલેકીન તેને આધીન રેહતાં મોટાંમા મોટા એક અમીરી ખવાસના માંનવીની મોહબતે, અને કીરતીનાં કાંમો તરફની નેધાહએ આલમને એવાંતો દરદમંદ કીધાંચ કે, જરથોસતી ટોલાના અશીલ અકાબરોમાહેલો એક ઝહલકાટ ભરેઓ હીરો ઝાંહખ માંરીને દુનીઆંની નજર આગલથી ય૦ ૧૨૪૧ ના શેહનશાહી ૭ મા મહીનાના ૨૫ મા રોજની પાછલા પોહરે જે ગુમ થાઈ ગયો, તેનાં દુખ ભરેઆં મરણની ગમખારીમાં નીચલા મરશીઆને કવીતાનો આકાર આપી પરજાની હજુર ધરેઆ શીવાએ તેમનાં કુટંબીઓના સધીઆરા સારૂ એ કરતાં બીજો કશો ઉપાએ હમોને શુજતો નથી.

ખોદા તાહરી કુદરતની તુને ખબર–કાએદા તાહરાપર રાખી સબર.
આ માહેતંમ પોશીનું કરતાં બયાંન–તું સરજનારની હીકમતનું ધરતાં ધેઆંન.

દેખાએછે કરામત જગને અપાર—હોનારત કુંટાવેછે સઉના કપાર.
પણ તે ફીધામાબી વલતું નથી—કલાપીટથી કાંઈએ મલતું નથી.
જોઇએચ તો રૂસતમ આ હતો કેહવો—ન થાયો ને થાશે જગમાં તેહવો.
ખરૂંછે કે તેથીબી હતા સરસ—હયાતીબી કેહવાતા નથી નરસ.
પણ જાએ તેની જગેઆ તો ખાલીજ થાએ—તારેજ તેની વખાંણબી જગમા ગવાએ.
હતો તે ખુબીનો એવો ભરેલો—ખલકતે ખુશીથી પસંદ કરેલો.
સરીમંતનો સાથી ને વેપારનો કોટ—સખાવતમા દરવને રેલેઓછે ધોત.
પરેહજગારીમા જાંણે કે પીરાંણ પીર—નમનતાઈમા ખવાસ રાખતો અમીર.
બેટો સર જમશેદજી જીજીભાઈનો—તે સાથે લેડી આવાં બાઈનો.
જનમથીજ પાંમતોતો બીશીઆર સુખ—ભોગવેઉછે પાછલા દાહાડામા દુખ.
ઈનસાનતો પોતે રૂડું ચાહેછે—પણ કુદરતનું કરવું અંતે થાએછે.
ગણાયાતા રૂસતમ સરીમંત શાહ—પકડીતી કચ્ચ કંઈએ તેમની પનાહ.
ભવીસના લેખ જારે ગયા ભુસાઈ—તદબીરબી તારે તેવણથી રૂસાઈ.
ગયો તેમનો દરવ હવાપર ઉડી—નાપેકાર દરદબી આયું કુદી.
જહલંદર તેમનો થયોતો જંમ—ઉપજેઓછે તેનો સરવેને ગંમ.
૧૩ મી એપરેલ ને સનીનો વાર—પાછલે પોહોરના વાગેલા ચાર.
અઢારશોને ઓંહોતેર ઇસવી સને—તે સાથે જો યજદે જરદી ગણે.
જણાયો તે બારશો એક પર ચાલીસ—ઉંમર જેની અઢારની ઉપર તીસ.*
મેહર મહીનાનો અરશે સંગરોજ,(શેહનશાહી)—બાંધેઓ આહીંમત બાહદુરે બોજ.
ભલું નામ મેલીને ગયોછે સહી—નેકી તેની દુનીઆંમા પરકાસતી રહી.
કાલબુદતો મટીમા મલી ગયું—પણ રૂહ તેનુ જીનતમા અંમર થયું.
આ લખનાર કેહછે તે સાંભલો ભાઇ—સ્તુતી તેવણની જેઓથી થાઈ.
કે અદનાને આલા ધણી એક વાર—જતાતા કામસર તેમને દુઆર.
જાંહાં તેવણથી મલતુતું સરવેને માન—ગવાઇછે નેકીની જબરી વખાંણ.
બોલાયુંછે તેમની નમનતાઈ વીશે—જે જાએ તેઓ તાંહાંથી ન વેહલા બીશે.
ઇઆદીમા રહેઉંચ તેમનુ હએસાન—થતું નહીં ખુબીનું વીશેસ બયાંન.
પણ આટલું તો ખચીત કહીએછે ખરા—કે પાછલથી પરજામા પહજરેછે જરા.
એવો નર ફરી નહીં કોઇબી જોશે—મયા તેમની ઇઆદીમા સદા રોશે.
શેઠીઓ સવભાવે હતો ધીરો—અનજુમને ખોયો ઝહલકતો હીરો.
તે સાથે ભાઇઓની બાજુ તુટી—જનમની મોહબત જોડાએલી છુટી.
ગરીબોની થઇછે જે પુરી અભાગ—તેઓ તો શોધશે કેયેબી થાગ.
પણ વીધવા બીચારીનો હેવો વીલાપ—મલેઓછે ધુલમા ધણીનો મીલાપ.
લીધો સુખ ખાતર ફરી શીણગાર—ભવીશે તજાવેઓ હઇડાંનો હાર.
કરમમા ન સરજેલું સનસારી સુખ—બેહુ ઘરના એખલાશમા પાંમીછે દુખ.

* ઇઆને ૧૨૪૧ ય૦ મા ૪૮ વરસની વએ ઉપલી કવીતાથી જણાએછે, પણ તે સાહેબના જનમ દીવસનો મુકાબલો મેલવતાં તેની ઉપર તરણ મહીના ને ૪ દાહડા વધારે પસાર થયા હતા. નો૦ લે૦

પણ કુદરતનો એવોજ છે કાએદો—ન જોતાં ગમીમા કાંઈ ફાએદો.
પ્રારથના કરવી ઇસવરની પાસ—જે આલિક પુરેછે સરવેની આસ.
આહો યારો ઘરડા, અઢાર ને જવાન—કે ખુશી રાખે જીનતમા તેમનુ રવાન.
તે સાથે કુટંબપરથી ઉતારે કેહર—કુદરત કરે તેઓપર મેહર.
એટલીજ છે મીસકીનની ખરી અરજ—તે માટેની અદા કરીછે ફરજ.

એ ઉપરાંત આપણી વસતીમા વખણાએલા શેઠ શોરાબજી શાપુરજી બંગાલીએ પોતાની કસાએલી કલમ વટે આ મરહુમ શેઠની યાદગારીમા ચીતારેલા ટુક દોહેરા જે તારીખ ૨૧ મી એપરેલ ૧૮૭૨ ના "રાસતગોફતાર"ની અંદર છપાએલા હમારા જોવામા આવેઆચ, તેને પણ થોડાક ફેરફાર સાથે એક નોંધ તરીકે એટલા માટે હીંઆં દાખલ કરીએચ કે, તે કાબેલ કવીની જોડનીના થોડાજ સબદોમાથી માહભારત મતલબો સેહમજાઇ સકાએછે.

લાખો ખરચી, લાખો ખવાડી, ને લાખો કીધા બખશેસ,
તાહડક દીધી હજારોને, પણ તેશે તેને કલેસ.
બાપના કદમ પર ચાલી, ને લીધો તેનો વેસ,
પીતા જેહવો નહી ભાએગ સાલી, થયો દુખી દરવેસ.
ખોદાએ કીધી એટલી રેહમ, કે ટાલેઊ તેમનું દુખ,
બોલાવી લીધો જીનતમાં, આલેઊં અખઈ સુખ.

આ મરહુમ શેઠે સારા સમેમાં સઘલાંઓની સાથે અનેક તરેહની ખુબીઓ જે કીધી હતી, તેની ઇઆદી પાછલનાં પાતલા વખત પર જોકે ભુલાતી આવેલી આપણ સાંભલતા હતા; તોપણ તે સાહેબની તેહવી અપાર ખુબીનો જેટલો પરકાસ હવે ચોમેર ફેલાતો જાએચ, તેટલો સંતોસ તેમના માંનવંતાં કુટુંબીઓને બસ થાતો હશે. આ સાહેબે જેટલાં પરોપકારી કાંમો જાહેરમાં કરી દેખાડઆં હતાં, તેટલાંની ઇઆદી બનીચ તેટલી કોશેસથી મેલવીને આ નોંધમાં દાખલ કીધેલીછે; પણ તે ઉપરાંત ગુપત દાંનમા તેનાએ અચરતી પમાડવા જેહવી દયા ખરેખરા ગરીબોની મદદ માટે જે વરસાવી હતી, તેથી તો આલમનો મોટો ભાગ અણજાંણેઓ હોએ તેની કાંઇજ નવાઈ નથી; કારણ કે આ સાહેબ પાશે દોલતનો દરંગ થાયો તારથીજ પોતાનાં સગાં સંમદીઓ ઉપરાંત દોસત આસનાઓ, અને નોકરોમાંજ નહી, પણ પોતાની સાથે બાલપણમા નીસાલે બેસીને સીખનારાઓ વટીકનેબી સાંભલેઆ પરમાણે સખાવત કરવાનુ તેવન ભુલેઆ નોહતા; જેની સાબેતીનો એકજ દાખલો વરતમાંન પતરોની મારફતે જાહેર પડઆ ઉપરથી જણાઈ આવેઊંચ કે, એક દાહાડ આ શેઠ પોતાની ગાડીમાં બેશીને જતા હતા તેહવામાં તેમનો એક નીસાલીઓ જે રસતામા ચાલતો મલેઓ, જેણે વાંકોવલી સલાંમ કરતાંજ તતકાલ પીછાંનીને ગાડી થોભાવી પોતાની આગલ બોલાવી તે સાથે વાતો કરવા માંડી; અને પુછપરેછથી તેનાને માંલુમ પડઊં કે, આ સાહેબ જારે પાદસાહી દોલત ધરાવેચ તારે તેનાનો આ ગરીબ નીસાલીઓ પેટના રોટલા માટે જુદે જુદે ઠેકાંણે મેહતાગરીનુ વહીતરૂં શોધતો ફરેછે; જે ઉપરથી આ

ભાગ્યેગવંતા માતબર નીસાલીઆએ બીજે દાહાડે પોતીકે ઘેર તેને બોલાવીને વગર માંગવે બે હજાર રૂપીઆની નોટ એક પરબીડાંમા બીડીને ભેટ દાખલ આપી હતી. આ તો માતરે એટલુંજ થયું, પણ તે ઉપરાંતબી હેવા ઘણાક અસલી દોસતોને જે ઈઆદ કીધા હતા તેની કશી ઈઆદી કોઈ પાશેથી મલી સખી નહી. આ શેઠ જારે ગુજરાંત તરફ ફરવા શીધારેઆ હતા, તારે ફકત સુરત શેહરમાંજ આગલની જાહોજલાલી ખોહી બેઠેલા કેટલાક મોહતાજોના નાંમો મેલવીને ગુપત રીતે દસથી તે પાંચ, અને બબે હજાર રૂપીઆ સુધીની રકમો આપી હતી; તે વલી હેવી સંતલેસથી કે તે લેનારાઓને પોતાના નાંમની કશી નીસાંણી બી ઓલે પડવા દીધી નોહતી. આપણા શેહર મધે આગલા વખત પર મોટી દોલત સાથે માહભારત મીલકતોની માલેકી ભોગવનારો એક આબરૂદાર ગરહસથ જે હાદેસાના દોરમા કચડાઇ બેઠોછે તેવાને માટે કેહંચકે, આ સખી શેઠીઆએ પોતાની જાહોજલાલી વખતે દર મહીને એક હજાર રૂપીઆનો પગાર બાંધી આપેઆ ઉપરાંત, રેહવા માટે એક બંગલો પણ વગર ભાડે દીધો હતો; જે વાતને તે સાહેબ હજીસુધી સંતોસથી ઈઆદ કરતા રેહછે. અને હેવી હેવી ગુપત સખાવતોથી ઘણા આબરૂદાર મુફલેસ કુટંબોને જે સંતોસતા હતા, તેનુ બયાંન થાઈ સખાતુંજ નહી; માટે હાવી સખાવતનો આવાજ તેમનાં મરણ પછે બાહેર પડે, તેમાં આ મરહુમની અપાર ખુબીઓ રોસની પકડતીજ જાએછે. મુંબઇથી તે છેક ગુજરાત, કોકન, અને દખણના છેડાસુધી એટલુંજ નહી પણ તે ઉપરાંત યુરોપખંડના રેહવાશીઓ વટીક તેનાંની સખાવતની સંતુતી ગાવામા ભુલતા નહી. આ સખી શેઠના મરણની દુખ ભરેલી ખબર સાંભલેઆથી જગોજગોનાં જરથોસતીઓએ ગમખારી બતાવીને તેમના ઉઠમનાંની કીરીઆઓ કીધી હતી; અને કેટલાક પંઠકવાલા અથોરનાનો એ તો અનજુમનની એલ્ટેમાસને બાહાલ રાખીને જાહેરની કીરીઆ વખતે લેવાતાં બુજોરગવારોની આરાધનાં સાથે આ મરહુમ દાતારનુ નાંમ પણ લેવાનુ સરૂ કીધુંછે; માટે જાંહાંસુધી જરથોસતી તોલાની સલાંમતી હકતાલા સાચવી રાખશે, તાંહાં તુલીક તેમનાં અશો રવાંણની ઈઆદી મોબેદોનાં મુખમાથી દનરોજ લેવાતીજ રેહશે.

પંચાએત પારશી પારશી અનજુમનની સચવાએલી પુંજી સંબંધી દરસાલના શીરેસંતા મુજબ સંવત ૧૯૨૮ ના હીસાબની ચોપડીઓ જે છપાઈને બાહેર પડીછે, તેમા આ સવરગવાશી શેઠના મરતીઉક બાબે તેવણના હમસરીક અકાબરોએ કીધેલી ઘણી મોતેબર નોંધો જોવા ઉપરથી જણાઈ આવેછેચ કે, આ મરહુમ શેઠનો સંબંધ પંચાએતના એક અધીકારી તરીકે પેહલવેવલો ય૦ ૧૨૨૩ મા જોડાયો હતો; અને તે પછે તેવણ ૧૨૨૮ ના શેહનશાહી બહમન મહીનાના બેહરાંમ રોજથી પંચાએત હસતકની પુંજીના તરસટી પણામાં સાંમેલ રહીને તેનો અધીકાર હઇઆતીની છેલી ઘડી સુધી દીલશોજીથી માન સહીત જાલવી રાખતાં પોતીકા ભાઇબંધ અકાબરો સાથે ભારે ઉલટથી ધરમખાતાંઓનો વહીવટ ચલાવેઓ હતો.

આ સખીવજુદ નરે નીપજાવેલાં સારાં કાંમોની એક ઉતંમ ઇઆદગારી આકેબત સુધી પુખતપાએ નીભાવી રાખવાના ખરા હેતુથી તેનાનેજ નામે કોઈ ઉમદા ધરમ ખાતું ઉભું કરવા માટે જરથોસતી અનજુમનની સભાએ નેમેલા માનવંતા મુનસીઓ શેઠ અરદેસર ફરાંમજી મુસ, તથા શેઠ કુંવરજી રૂસતમજી મોદીએ તા૦ ૧૫ મી મે ૧૮૭૨ થી હુઘરાંણુ લેવા માડઉં હતું, તારથી તે ૧૮૭૪ ના જાંનીવારીની ૧૫ મી તારીખે છેલ્લો હીસાબ તેઓએ છપાવી પરગટ કીધો, તાંહાંતુલીક ટીપમા ભરાવેલા રૂ ૨૭,૧૪૪–૧૪–૪ પઈને પેટે, રૂ ૨૬૫૯૯ ૧૪–૪ પઈ જે વસુલ થઇ ચુકા, તેની કેમેટીના તરણ સાહેબોને નામે વીઆજ ચહડતી સરકારી નોટો લઈ રાખેલી છે; અને હુઘરાંણી બાકીના રૂ ૫૪૫ જે જે લોકો ઉપર લેણા બોલતા કેહચ તેપણ ટુક વખતમા મલી રહેઆ પછે અથવા તેની અગમજ તે બાબેનો કોઈ રૂડો ડેડાવ થવાની વકી હવે કાંઈજ વેગલી જણાતી નથી. બીન સવારથથી બજાવેલાં આ માહાસુભ કાંમની અંદર ઉપલા બે બુધીવાન ગરહસથોએ દીલ શોજીથી કીધેલી કોશેસ જેવી માન લાએક વખણાઈચ, તેવુંજ તેનુ પરીણામબી કેમેટીના માનવંતા અધીકારીઓ પાર ઉતારી આપીને સાબાસીનો અધીઓ સંઘરી લેશે, તારે આ મરહુમ શેઠીઆની ઇઆદગારી ખચીત પરકાસતીજ રેહેશે. પોતીકા આ માહધરમી હમદીન અકાબર ઉપર આકેબત સુધીનો પેઆર નીભાવી રાખવાની ઇઆદીમા ચીનના જરથોસતીઓએ જે હુઘરાંણુ અપસ અપસ વચે કીધું હતું, તેમાથી રૂ ૧,૨૦૦ હીંઆંની થાપણમા હુંમેરવા મોકલેઆ, તે ઉપલી સંખીઆમા સમાઇ ચુકેઆછે; અને બાકી રકમ ખરચીને આ મેહરબાન દીનદોસતની આખાં કદની એક સુંદર તસવીર ચીતરાવીને જે અરપણ કીધી, તે હીંઆં સહી સલાંમત પોંહતા પછે રોજ ૯ મો માહ ૪ થો શેહનસાહી સાલે ૧૨૪૨ ય૦ એ વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બંમનજીવાલાં આતસબેહરાંમ સાહેબના દીવાનખાનામા મેલાયાથી, એકતો દુરદરાજ દેસમા બીરાજતા હમદીન ભાઈ-ઓના સારાં કામની કીરતી, અને બીજુંતો ચીનાઈ હોનરની કમાલીએત વખણાઇ રહીછે.

રૂડી વરતણુકને લીધે આ સાહેબ આપણી સરકારી સેવીંગબેંકમા એક નામીચા અધીકારી તરીકે ઘણી લાંમબી મુદતથી નેમાએલા હતા; તે જગેઆ તેવણના કવખતના મરણે જે ખાલી પાડી, તેથી તાહાંના વહીવટદારોએ હેવી તો ગમગીની ઉપજાવી હતી કે, તે બાબેનુ બયાંન જેટલું લખાએ તેટલું થોડુંજ કેહવાયા વીના રેહ નહીં.

આ આશો નરની કોઈ ઉતમ ઇઆદગારી ઘણું કરી જરથોસતીઓએ પોતામાજ કાએમ રાખવાની કલપનાથી, પરકોમના કોઈબી સખસને સાંમેલ કીધાવીના, જે સભા મેલવી હતી, તે વીશે પરથંમ હેવી ચરચા ચરવાએલી જણાઇ કે બધી વરણના લોકોની એક માહભારત મંડલી મેલવી હોતતો, આ સખી શેઠની સખાવતે કોઈબી નાંતજાતનો કશો તફાવત નહીં જોયાની ઇઆદગારીમા તેમના માન લાએક મોટી રકમ શેહજમા જમાવ થઈ સકતે.

ઉપલી બાબત બોલવામા જો સચાઈ સમાએલી હોતતો, જે વખતે પારસીઓનો સબબ સમજાયો તેજ ટાંકણે તેહવી દલગીરી દેખાડનારા સાહેબોએ તેઓ દરએકની કોમ ઉપર આ શેઠીઆએ કીધેલાં અગણીત હએસાંનનો બદલો વાલી આપવાના હેતુથી, બધાઓ ભેગા મલી એક થાપણ જરૂર ઉભી કરી સખતે, અને તેટલી વાત તેહવાઓની સાહમણે કાંઈજ મુસકેલ જણાતેબી નહી; પણ પારસીઓના આલાહેધાપણાનુ ખાલી બાહાંણુ વચે લાવી ભલાં કાંમની કીરતી મેલવવાથી જેઓ બેનસીબ રહેઆ, તેઓની મુકતી ખરેખરી ઠપકા લાએક જણાઈ આવેઆ વીશેની દલગીરી સાથે આ માનવંતા મરહુમ શેઠીઆના હએચાલની હીંઆં સમાપતી લાવીએછે.

શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ.

આપણા મરહુમ બારોનેટના આ સરવેથી નાંધલા પુતરનો જનમ રોજ ૨૦ મો માહા ૧ લો શેહનશાહી સાલે ૧૧૯૫ માં થાએલો મુકરર જણાયોછે. આ સાહેબ જોકે પોતીકા તોજાર બાપના રાજમાં ખરા લાડથી હુંધરીને જેમ ખુશી વ ખુરમી ભોગવતા હતા, તેમજ વીદેઆની રૂડી કેલવણીબી હાંશેલ કરવામા મનને સદા રોકી રાખવાની કશી આલસાઈ રાખતા નોહતા; અને તેથી કરી પુખત ઉંમરે પોંહચેઆ પછે ગરંથકારીઓની સંકમાં પોતાનુ ભાએગસાલી નામ નોધાવીને બીજા દરવીઅવાન શેઠીઆઓના દીકરાઓ માટે કાબેલીએતનો એક શીકાર નમુનો જાહેર પાડેઓછે. કેહચ કે આ સાહેબે જીંદગીની સુખવાશી હાલતમાં, અને તે પછે મલીને સઘલાં ૫ પુસતકો પોતાની ખુદ કલંમથી લખી પરશીધ કીધાં; તે કાંઈ રોજી મેલવવાની મતલબે નહીંજ, પંણ શાખતી ખેંચીને સંઘરેલી વીદેઆના બાહાડ મધેથી નીપજાવેલાં હીકમતી ફલનો થોડા શવાદ પોતાના માનવી ભાઈબંદોને ચખાડવાની માતરે હોંસ પુરી પાડવા માટે માલુમ પડેલુંછે. એ પુસતકો મધેઃ—

શરૂથી પેહલવેહલું "ફીલીદ દાંનેશ" નામનાં એક ફારશી રેશાલાનો ગુજરાતીમાં તરજુમો કરીને ય૦ ૧૨૧૮ માં બાપના આશરા હેઠલ પરગટ કીધું, અને તેનુ નામ "તોહફએ જમશીદ" રાખેલું હતું.

બીજું—"તકવીઅતે દીને માજદીઅરાના" નાંમનુ ૧૨૨૧ મા.

તરીજું—"રાહેપારસા" ૧૨૨૨ મા.

ચોથું—"જોહરે જીંદગાંની" ૧૨૨૫ મા.

પાંચમુ—"તૌસીફે જરથોશત" ઈઆને પારશીઓના પેગાંમબર સત જરથોશતની તારીફમાં કેટલાંક ફારશી બેહતો જોડાએલાં હતાં, (જે માહેલાં ૩૭ નો અસલ બનાવનાર તો બેહરાત બેહરે દરાતુર મુલ્લાં ફીરોઝ હતા; અને બાકીનાં બીજાં બેહતોનો બાંની તરજુમો કરનારને માલુમ પડેઓ નોહતો) તે સઘલાઓનો તરજુમો ગુજરાતીમાં રચીને

સાલે ૧૨૩૮ મા બાહેર પાડેલું એક પુસતક કોઈ એવા સખસને અરપણ કરવામાં આવેલું જણાયુંછે કે, આ સાહેબના પાછલા વીપત અને સંકટના દાહડાઓ ઉપર તેમની સાથે એક દોસત અને ખરા હેતુ થાઇ પડેઆ હતા; માટે પોતાનુ ભલું ઇછિનાર મદદગારનુ અગણીત હુએસાંન માંનેઆ છતાં, તેહવા ઇસતમીતરનું નાંમ તેમની મરજીને આધીન રહી જાહેરમા લાવેઆજ નહીં.

છઠું–"તજકરીએ ડાસાભાઈ શેરાબજી મુનશી" ઇઆને મરહુમ ડાસાભાઈ મુનશીના જનમારાનો એહેવાલ "ઇલસટરેટેડ લંડન નીઉસ" નામના અંગરેજી પતરમા છપાયો હતો તેના પોતે કીધેલા તરજુમાના ચોપાંણીઆં ય. ૧૨૪૧ માં.

આ ઇઆદી કાંઈ ગરંથમા ગણાઈ નથી, પણ કાબેલીએતની એક ઉતંમ નોધ તરીકે જણાઈછે કે ઇ૦ સને ૧૮૫૭ મા હીંદની આખી અંગરેજી સલતનત સાહાંમણે તેમના નીમકહરાંમ લસકરી સીપાઇઓએ નાફરમાન થઇને ગજબનાક બલવો જે કીધો હતો, તેનું સમાધાન મોઠી મુસકેલે આવેઆ બાબે જગત કરતા પરમ કુરપાલુ પરમેશરવરનો ઉપકાર માનવા માટે આપણે માથે હકુમત ચલાવનારાઓના વડા, વાઇસરાએ કીધેલા ઢંઢેરા મુજબ આ ટાપુ બાતે સગલી વરણના વફાદાર લોકોએ પોતપોતાના ધરમ મકાંણોમા એખીતા થઈ જાહેરમા પ્રારથના જેમ ગુજારી હતી, તેમ પારશી અંનજુમનના અદનાથી તે આલા સાહેબો રોજ ૭ મો માહ ૧૧ મો શેહનસાહી સાલે ૧૨૨૮ ને પેહલે પોહરે કલાક ૯ ને અંમલે વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બમનજીના આતસબેહરામમા એખીતા થયા હતા; જાંહાં તેઓના મજહબને મલતી જસનની પવીતર કીરીઆ પુરી થયા પછે, આ માનવંતા શેઠીઆએ પંચના અકાબર સાહેબોની અરજથી ગુજરાતીમા પોતે જોડેલી બંદગી બુલંદ આવાજે જે વાંચી સંભલાવી હતી તેની નકલ નીચે મુજબ જાહેર વરતમાન પતરોમા છપાએલી જોવામા આવીચ.

બંદગી.

"ઓ! સરવ સકતીવાંન દયાલુ દાતાર–તું હમેસગીનો એક ખોદાછે–અને "તુંજ એક ખરો અને પરસતેસને લાએકનો સાહેબછે–અને તાહરા જેવો "બીજો કોઈ નથી અને તાહરા શીવાએ બીજો ખોદા પણ નથી–તું એબાદત "તથા બંદગી સરજાવનારનો સરવેથી મોટો ખાવંદછે–તાહરી જાતે પુર સીફાત બે "મીસલો માનીનદછે અને સરવેને માથે સાહેબીનો કરનાર તુંજ એક ખરો "ખાવંદછે–શું બેહસતમા ઇઆ શું આએ જેહાનમા વસનારા લોકો ઉપર તાહરી "મરજીમા આવેછે તે અએ સાહેબ તું કરેછે–તાહરી કુદરતના હાથને કોઇની "મકદુર નથી કે અટકાવી સકે અથવા કોઇની તાકાત નથી કે તુહને એમ "કહી શકે કે "તું શું કરેચ" ઓ! બાલેક બેનીઆજ તાહરી સરૂઆત "તથા આખેરત છેજ નહીં અને તું હમેસગીનો સાહેબ હતો તથા છે અને "હવે પછે રેહશે. તાહરી જાત પાકીમા બુલંદ તથા વખાણ નહીં થાઈ સકે તેહવીછે.

"વાસતે ઓ! કરીમે કારસાજ ઓ! બનદેહનવાજ આપ્યે વખતે હમો "તાહરી દરગાહમા આજેજી કરતા આવીએચ અને એખલાસથી તાહરી જના- "બમા બંદગીને વાસતે હમારૂં સર નમાવીએચ. અય્યે! બખ્શેસ તથા દાદના "આવંદ હમો ભારે ફરૅતની તથા સરમીનદગીથી હમારા કરેલા ગુનાહોની તો- "બેસ ચાહીએચ–હમો એટલા સુધી તાહરા ફરમાનથી દુર ગયાચ કે જે "તેં કરવા ફરમાંવેઊં તે મારગ તદન છોડી દઈને જે મારગ ગુમરાહી તથા "બદકારીનો હતો તે એખતીઆર કરેઓચ તેથી આ પરસંગે હમો એટલા તો "સરમ તથા લાજથી ગરક થાઈ ગયાચ કે તાહરી દરગાહ તરફ આપ્યે હમારી "આંખો ઉઠાવી નેઘાહ કરી નહીં સકીએ–લેકીન અય્યે દયાલુ સરવ સકતી- "વાન દાતાર હમો જાંણીએચ કે તું પેઆરમા પુરો અને દયામા રૂડોછે અને "જે ગુનેહગારો પોતાનુ સીહા મોહડું તાહરી દરઘાહ તરફ કરેચ તેઓને તું તાહરા "સરવદા રેહેમથી માફી બખ્શેછે. તેહેવી હમારાં નાપાકી ભરેલાં દીલને ધીરજ "આપીને ભારે નમનતાઈ તથા ઓાજરખાહીથી હમારા દીલની મુદઆ તાહરેથી "ચાહીએચ તે તું બર લાવશે–તુહને ભુલી જવાથી તથા પાપના કરમો કરવાથી "હમોએ હમારી ઉપર તાહરો કોફ ખેંચી લીધો તેના અવેજમા હમારી ઉપર "કેહર ગુજરેઓ અને હજારો બલકે લખો પરાંણીઓ આ ભુમી ઉપર સમસેર "તથા તુફંગનો ભોગ થઈ પડઆ અને તેમ થવાથી સંગલા પરાંણીઓમા ગોયા "એક આફત પડી અને કોઈને કશું સુજ પડેઊં નહી પણ જેવારે તું ગુના- "હોના બખસનાર આવંદની દરઘાહમા તાહરા કમીના બંદાઓએ ભારે નમન- "તાઈથી ઘટતો પસતાઓ કરી બંદગી ગુજારી તેવારે અય્યે! રેહમના સાગર- "તુંએ તાહરો કેહર નરમ પાડઓ અને તાહરી બે ઈનતેહા બખ્શેસથી "હમોને પાછા હમારા દુખમાથી છોડવી મોકલા કરેઆ–અને આપ્યે સર જમીન "ઉપર તુંએ પાછી સુલેહ તથા સંપજ બખ્શી અને હમો હવડાં તાહરી અપ- "રમપાર બખ્શેસ તથા રેહમતથી પાછા અમનો અમાન ભરેલા થયા છઈએ "એટલુંજ નહી અય્યે! કેરદેગાર તુંએ તાહરા ગએબના ખજાંનાથી હમારે "વાસતે વરસાદ વરસાવીને આપ્યે આફત તથા બલામા આવી પડેલી જમીનના "માથાં ઉપરથી સઘલી કીસમના દુખ તથા દરદનુ નીવારણ કરીને સરવે "રીતે હમારાં નાતવાંન તન ઉપરથી જેહમત તથા દરદ દુર કરેઊં અને "તાહરા લુતફથી હમારાં દુખીઆરાં દીલને ખુશીથી પાછાં તાજાં કરેઆં–તેની "સુકર ગુજારીમા હમો સઘલા એક દીલથી તાહરી બારગાહમા એક આવાજે "તાહરી બંદગી કરીએચ.

"ઓ! દાવરે દાદગર–ઓ કીરપાલુ સાહેબ હમારા ગુનાહોથી દર ગુજરથા "અને હમોને નેક તથા ભલે મારગે ચાલવાની પાછી હેદાયત બખસ કે તેમ "થવાથી હમોને ભુંડાં કરતુકોથી દુર રહીને તાહરી બખ્શેસથી જે આપ્યે "જીંદેગાંની ભોગવીએચ તે તાહરી ઇબાદ તથા સારાં કાંમો કરવા પછવાડે "ગુજારવામા આવે.

"અય્યે! પરવરદેગાર હમારી નામદાર રાંણીને વાસતે તાહરી બાર-

"ગાહમા હમો બેહુ હાથ જોડી બંદગી કરીએચ અને હેવી દુવા માંગીએચ
"કે જેઓ તેના હાથ તલે સતા ધરાવેચ તેઓ તાહરાથી બીહીને સારે મારગે
"ચાલે અને હમો તાહરી જનાબમા એક દીલથી બીજી એ અરજ ગુજારી-
"એચ કે તમામ ખલકતના તાહરા પરાંણીઓં તાહરા હોકમના ફરમાન મુજબ
"સારી તથા પાક દેઆનતથી ચાલાને સુલેહ સંપજમા રહી તાહરા પાક નામની
"હરદમ તથા હરઘડી જપના કરતા રેહ; આમીન. સદહજાર આમીન.
"આમીન આમીન."

સખી બાપે દીધેલા સકમાઈનાં વારસા મધેથી આ સાહેબનેં હાથબી તેમની તરીજી પાંતીઓ મોટી દોલત આવેઆ પછે, તેનો રૂડો ઉપીઓગ કરવામા સઘલી વાતે તેવણ લાએક હતા; અને તેથી કરી પોતાથી બનેઊં તેહવી રીતે જાહેરમાં ધરમનાં રૂડાં કાંમો પછવાડે સારી રકમો ખરચતા હતા; જે બાબે આલમને મોહડેથી એકવાર હેવોબી આવાજ નીકલતો હતો કે, સખાવતનાં કાંમમાં મરહુમ બારોનેટ સાહેબ પેહલાં એબીલા હતા, પણ તેવણુની પછે તો તેમના તરણો સકરમી સાહેબજાદાઓ જે સવતંતર થાઇને જાહેરમાં આવેઆચ, તેઓ સખી પણાની ચહડાઇ, એકેકથી સરરા કીસમની હવે શોધતા રહીને પોતાના મરહુમ પીતાની કીરતીમાં ખચીત વધારે રોસની આપશે. હાવી આગાહીની સરૂ-આતબી થાઈ હતી, પણ ગરીબડી પરજાના માઠાં ભાએગ વચે નડીઆથી, સટાની જેહરી હવા ફરતી ફરતી એક સકરમીના સબકતાં પગલાંની ગેરહાજરે આ સુધાં તરણે એખલાશી ભાઇઓના ચંચલ મન ઉપર બીન ધારેલી પેશી ગએઆને લીધે, બાપના મરણ પછે, એક દાએકાની ટુક મુદત પુરી થએઆ આગમજ તે સઘલાઓ પાશેથી એક પાદસાહી ખજાંણો આલમની આંખ ચોલવીને હેવો તો ઉતાવલે રૂખસત પાંમી ગયો કે, તેને અટકાવી રાખવાનો કોઈબી એલાજ તરણો માહેલા એકબી ભાઇને સુજેઓ નહી; અને તેથી કરી લોકોને સદાવરતુ આપનારા સખી ઘેરના આ ગંભીર શેઠની ધારેલી નેક મુરાદ તેમના મનમાંજ રહી. આ સાહેબને માથે, પાશેની પુંજી પેસી જતાં મોટી રકમનુ દેવું થાએલું સંભલાયું હતું; જેના પતાવસ માટે સાલે ૧૨૩૫ અથવા ૧૨૩૬ માં ખાનગી તરસતીઓ જે નેમાયા, તે સાહેબોએ ઘણી સારી તરતીબ વાપડી તેમના કચડાંએલાં કાંમનો ફડચો કરી આપેઓ હતો; તેથી કરી આ શેઠ હવડાં સઘલી કફારતમાથી મોકલા રહેલા જણાએછે.

દરવીઅના દુખ.સાથે સરીર સાંણતીમાબી બીરગસતે દાહાડે સાંભલેઆ પરમાણે આ શેઠ હેવી તો બેજારી જોતા રેહચ કે, તેમાંથી સુખ પાંમવાના દરેક મહીનામા થોડાજ દીવસ ભાએગે તેમને મલતા હશે. દુનીઆંની કેહવત મુજબ સુખની પાછલ આવતું દુખ જે દેખાએચ તેને પણ અંગેજી લઇને સંતોસથી એવણ સહણ કરી સખે છે, માટે બારે હકતાલા તેમાથી તેવણને આસાની શાથે સંભાલીને પુર તનદરોસતી બખશે, હેવી પરારથના પરજા તરફથી થવી જોઇએ.

સખાવતના કાંમોમા આ સાહેબે સખી દીલથી ખરચેલી રકમો વીશેની ચોકસ સંખીઆ તો તેવણના જીગરનેજ રોસન હોવી જોઇએ; પણ જેટલી વાત જાહેરમા આવીચ, તેટલીનેજ હીંઆં નોધી લેતાં જોકે તેનો એકંદર સરવાલો રૂ ૧,૬૫,૩૫૫ નો જણાએછે, તોપણ તેટલાંથીજ તે સંપુરણ થએલી કેહવામાટે હમો લગરીક અચકાઇએછે; કેમકે તેથીખી વીશેસ ગણાવવી જોઇએ, પણ વીગત વીના માલુમ પડી સકેજ નહીં

૧૨૨૪ મા, લંડન ખાતે "પેટરીઆટીક" ફંડની મદદ માટે મોકલેલા રૂ	૨,૫૦૦
૧૨૨૮ મા વીકટોરીઆ મીઉઝીએમ તથા ગારડનના હુઘરાંણામા ભરી આપેલા	૧૨૫
૧૨૨૯ મા, પોતાના મરહુમ પીતાની વરશીને દાહડે મુંબઈની સમાલ-કાઝ કોરટના હોકમનામાથી કરજ માટે કેદખાને પડેલા ૩૬ જણાઓને છોડવેઆ તેમા આપેલા રૂ ૬,૦૦૦ અને તે પછે ૧૨૩૧ મા એજ સાહેબની ચોથાં વરસની બાજને દાહાડે કેટ-લાકોનો કરજમાથી છુટકો કરી આપેઓ તે સખાવતની સંખીઆ રૂ ૩૦૦૦ ની જણાઇછે તે મલી..........................	૯,૦૦૦
૧૨૩૦ મા, મરહુમ વાડીઆજી સાહેબ નવરોજજી જમશેદજીના પુણ માટે ગોદી ખાતેના ગરીબ સુંથારોનાં પેણસન ફંડમા ભરી આપેલા	૭૫૦
૧૨૩૨ મા કછમાડવી તરફ લાગેલી આગ અંદર પાએમાલ પાંમેલા-ઓને ઘેરો બાંધી આપવાની મદદ માટે રૂ ૫,૦૦૦ તથા ખોરાકી પોંહચડાવી તેમા ખરચાએલા રૂ ૧,૫૦૦ મલી કુલ..	૬,૫૦૦
૧૨૩૨ મા સેંટવીનસેંટ-ડી-પાલના હુઘરાંણાની ટીપમા ભરી આંપેલા.	૭૦૦
૧૨૩૨ મા વરોડરા ખાતે અમરોલી ઉતરાણના રેલવે મહક આગલ "લીટરેરી તથા મીકાંનીકસ ઇનિસટીટુટ" વાલાઓના માગેઆ મુજબ "હારમોણીઆં" નામનુ વજનતર અપાવેલ તેના ..	૭૦૦
૧૨૩૨ મા કલકતા ખાતેના સીપચાંડલર કપતાન ગારદન તથા તેની બાએડી મરણ પાંમેઆને લીધે તેઓના છોકરાંઓ જે ખીન આસરાના થઈ પડ્યાં હતાં, તેઓની પરવરેશી માટે થાએલાં જાહેર હુઘરાણાની ટીપમા ભરી આપેલા..............	૧,૦૦૦
૧૨૩૩ મા નામદાર સર જમશેદજી વાલી, તથા એલફીનસટન હાઇ સ્કુલના પારશી છોકરાઓને ટાંઉન હાલની અંદર ભેગા કરીને, અંગરેજી ગવઇઆઓએ કીધેલી ગમત દેખડાવી તેનો ખરચ એનાએ આપેઓ	૧,૦૦૦
૧૨૩૩ મા, આ સાહેબ જારે વરોડરાની શેહલધાએ શીધારેઆ હતા, તે વખતે વરતાલ નામની જગેઆ આગલનો એક પુરાંણો તલાવ જે ઘણીજ ખીસમાર હાલતમા જણાયો, તેની મરાંમત કરાવી આપી	૫,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, જમશેદી નારોજની ખુશાલીમા વરોડરા ખાતેની જેલમા પડેલા ગરીબ દેવાદારોને તેઓનુ કરજ આપી છોડવેઆ, તથા તે ઉપરાંત શેહરમા, અને લસકરી મઠક આગલ એકેકી ધરમરાલા બંધાવી આપી તેના મલી બધા............ ૧૫,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, નૌસારી કસબા પાશેના ટવરી ગાંમમાં બંધાએલું નવું દોખમું શેહનશાહી ૭ મા મહીનાને ૨૯ મા રોજે ઈજાસું, તે વખતે જસણમા સાંમેલ થએલા પારસીઓને માટે રેલવેની આવતી તથા જતી તરેણો આ સાહેબે મેલાવેઆ કીધી, તથા તે ઉપરાંત તીરથ ટાંકણે ગાંમની નેઆત જમાડી તેના.... ૧,૫૦૦

૧૨૩૩ મા, આમદાવાડની "વરનાકીઉલર શોસાઇટી"ના શીકરેટેરી મી॰ ટી. બી. કરટીસને એક રકમ સપુરદ કરતાં હેવું ફરમાવેલ હતું કે, જે વીદઆરથી સરસ નીબંધ લખે તેને દરસાલે રૂ ૧૦૦ નુ ઇનામ (આ શેઠના નામથી) હેનાયત કરે. [આ કરાર મુજબ કેહચકે ૧૨૩૬ મા ગુજરાતી ભાશાની ઉતપંતી સંબંધી સરસ નીબંધ લખનારા તાંહાંના શાસ્ત્રી વીરજલલા કાલીદાસને રૂ ૧૦૦ નુ એક ઇનામ આપવામા આવેલ હતું, અને તે મુજબ બીજાઓનેબી આપેલ તો હશેજ પણ તેની ખબર માલુમ પડી નથી.] ઇનામની રકમ ઉપજે તેટલા આપેલા.. ૨,૫૦૦

૧૨૩૩ મા, અંમદાવાદ તરફ જનારા પારસીઓના ઉતારા માટે એક ધરમશાળા બંધાવી તથા તેમા સામાન સરંજાંમ ગોઠવી આપેઓ તેના મલી કુલે આપેલા...................... ૧૦,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, સુરતની જેલ અંદર હલકી કીસમના કરજદારો જે કેદ હતા, તેઓના છુટકારા માટે કીવેલી સખાવતના.......... ૧,૫૦૦

૧૨૩૩ મા, રાંદેલ તથા વરોડરાની સ્કુલ ફંડમા નીમોનીમ ભરી આપેલા.............................. ૧૦,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, ભરુચ ખાતે હાસપીટલ બંધાવી આપી તે ઉપર ખરચેલા ૩૦,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, પુણાખાતે મલકમના તલાવની પછવાડે આવેલી રોમન લોકોની "કેઆથોલીક કનવેંટ" મધે રેહનારા ગરીબ ખરીસટી ઓના છોકરાંઓને પોતાની વરસ ગાંઠને દાહડે નવાં કપડાં કરાવી આપેઆં તેમા ખરચાએલા રૂ ૨૫૦૦, તથા તે મકાણના ફંડ માટે મદદ તરીકે આપેલા રૂ ૧,૦૦૦ મલી કુલ...... ૩,૫૦૦

૧૨૩૩ મા, સીઆવક્ષ બીન હોરમજદીઆર નામનો ઇરાંની જરથોસતી, જે આ શેઠને ફારસી શીખાડનારો મુનસી હતો, તેને મદુંગાંની વાડીના તથા અનજીર બાગના જાહડપાણો ઇજારે આપેલાં હતાં, તેની બધી પેદાએસ પોતે પચાવી દીધા છતાં કરાર મુજબ નાણા નહી ભરેઆં તેની માફી બખશેલા ૩,૦૦૦

૧૨૩૩ મા, અમદાવાદ ખાતે હેમાભાઇ ઈનસટીટુટની મદદ માટે રૂ ૧,૫૦૦, તથા તેની અંદર અંગરેજી વીદ્યાનો અભીઆસ કરનારાઓ માહેલા સરસ નીવરે તેઓને ઈનામ તરીકે વેહેચી આપવાના રૂ ૫૦૦ મલી કુલે.................... ૨,૦૦૦

૧૨૩૫ મા, ઓરીસા તરફ પડેલા ભયંકાર દુકાલ ટાંકણે તાંહાંના રીલીફ ફંડમા ભરી આપેલા.................... ૨૦,૦૦૦

૧૨૪૧ મા, સુરત ખાતે એક લાએક નીસાલ આ સખી નરના આસરાથી બંધાઈને તઈઆર થઈ, તેની બીના હેઠલના અલાહેધા ફકરામા વીસતારી જણાવેઆમા આવશે, તે ઉપર એવણથી ખરચાએલાની વીગત નીચે જાહેર કરીએછે.

મકાણ બાંધવા માટે સરકારને શોંફી આપેલા....	૩૫,૦૦૦
સ્કુલ તઈઆર થવા આગમજ જે ઘેરની અંદર ગરીબના છોકરાઓ સરકારને આસરે શીખતા હતા, તેનું ભાડું દર મહીને રૂ ૩૦ લેખે તરણ વરસવેર જાથુક આપેઆ કીધું તેના કુલ....	૧,૦૮૦
નવું મકાણ બાંધવા માટે લેવાએલી જગેઆ ઉપર અસલમા કાટપીતેઆ લોકો જે રેહતા હતા, તાંહાંથી તેઓને કાહડી બીજે ઠેકાણે રેહવા માટે આ શેઠે બંધાવી આપેલાં ઝુપડાંઓ ઉપર ખરચેઆ.	૩,૦૦૦
	૩૯,૦૮૦

આ શેઠીઆની જાહેર સખાવતમા જણાઈ આવેલા રૂપીઆ ૧,૬૫,૩૫૫

સુરત શેહરમા જાહેર કેલવણી માટે સ્કુલની સરૂઆત, સાંભલવા પરમાણે ઈ॰ સને ૧૮૪૨ ના જાંનીવારીની ૨૭ મી તારીખથી થઈ હતી, જે વેલા આપણા માનવંતા હીંદુ મીતર મી॰ દાદોબા પાંડુરંગના હસતકમા માસતરનુ વડાપણું જારે શોંફાયું, તારે તેમની પાશે શીખવા આવનારાઓની સંખીઆ ૩૦ ની હતી. ૧૮૪૩ મા જારે મરહુમ મી॰ ગરીને તેનો હવાલો લીધો, તારથી છોકરાઓ વીશેરા આવતા રહીને પેહલાં ૫૮ જણાયા, પણ તે પછે ૧૮૪૪ થી દરસાલે વધારો થતાં ૧૮૪૮ મા વડા શીખસકે સુરત છોડઊં તે વખતે બધા મલી ૩૦૦ છોકરાઓ તેમા સમાઈ રહેલા કેહવાયા હતા. એ વખતપર કેહચકે, તાંહાં ગણીતનુ ગનાન બહુ અપાયાને લીધે ઉપલી સંખીઆમાખી વીશેસ વધારો થઈ ૧૮૫૬ મા મી॰ ગરીને તાંહાંનો હલાલો બીલકુલ છોડઆ તાંહાંતુલીક ૪૧૪ છોકરાઓ ઉભાઈ જવા લાગા; પણ તેના શીધારેઆ બાદ પાછી તેમા ઓટ થતી જણાઈ. ૧૮૫૮ તથા ૧૮૫૯ મા મી॰ નંદશંકર પાશે સ્કુલના હવાલા વખતે ૩૪૧ છોકરાઓ આવતા માલુમ પડતા હતા એજ વખતે મુંબઈ ખાતે યુનીવરસીટી નામની મોટી મદરેસાની સથાપણા થયાને લીધે ગણીત વીગેરેનો કેટલોક અભીઆસ જો પણ તાંહાંની સ્કુલમાંથી ધસડાઈ જવા લાગો તો પણ કેલવણી એટલી તો જહડફથી ચપલ ચાલતી હતી કે તે માહેલા પેહલા ૪

છોકરાઓએ ૧૮૬૩ મા મેટરીકીઉલેસનની પરીખસા પસાર કીધી હતી; એજ વરસમા તે સ્કુલની બે સાખા ચેડવીને તે માહેલી એક ગોપીપરાં મધે કાહડી હતી, તેઆરથી તે ૧૮૭૧ સુધીમાં કેહચકે સઘલા મલીને સુરતની શીખસક સાલાએ ૮૪ છોકરાઓને મેટરીકીઉલેસનની પરીખસામા પસાર કરાવેઆ હતા, જેઓ માહેલા ૨૮ જણાઓએ જે પદવી મેલવી તેની વીગત નીચે આપીએ છઈએ.

૩ એમ. એ. ની.	૪ એલ. એલ. બી. ની.
૧ એલ. શી. ઈ. ની.	૯ બી. એ. ની.
૧૧ એફ. એ. ની.	
૨૮	

હાવી રીતનુ માંન મેલવનારાઓ ઉપરાંત કેટલાક જણાઓ ડેપીઉટી માજેસટરેટ વીગેરેનાં ઓહધા ભોગવેછે, એટલુંજ નહી પણ આખી ગુજરાતમાં ઘણુ કરીને સુરતીઓજ સરકારી નાંધલા મોટા ઓહધાનો હક મેલવી સકેઆછે; કેમકે તે લતામા કેલવણીનુ બીઇ પરથમ તેઓના શેહેરનીજ રોપણીમા વવાએલું હતું.

હાવી માહભારત કેલવણી લેવા આવનારાઓના સમાસ માંટે એક જાથુકનાં મકાંણની જે ખુટ દેખાઈ, તે પુરી પડવાનુ સરવેથી પેહલવેહલું માંન આપણાં હીંદી ઉમરાવનાં આ હાતમ દીલના નાધલા પુતરે જે હાંશેલ કીધું, તેમ જો તેવનનો સખી દસત લંબાયો ન હોત તો તે રૂડુ કાંમ કદાચજ પાર ઉતરતે. તે મીલકતનુ કાંમ વલી હેવા વખતપર જારી કીધામા આવેલ હતુ કે, એમારતોનાં બાંધકાંમના સઘળા સરનજાંમ ઉપરાંત કારીગરો તથા બેગારીની અતીઅંત મોઘવારી ચોતરફ ચાલુ રહેલી હતી, તોપણ આ સુરા શેઠ શોરાબજીએ પેહલવેહલાં જે રકમ ઉદાર મનથી સરકારને હવાલે શોંકી, તે સઘલી બાંધકાંમમા પેસી જતાં વધારે નાંણા જે જોઇતાં હતાં, તેપણ બીજી વાર આપીને ઉપલી ટીપમા જણાવેઆ મુજબ રૂ ૩૫,૦૦૦ ની એક પાદસાહી રકમ સુરતી ભાઈબંદોના સુખ સારૂ સદકે કીધી, તેથી આ પુનવંતા ગરહસથની નાંમદારી તેમના વંસપરંમપરા તુલીક વખાંણ પાંમતી રેહશે.

એ મદરેસાને માટે મકાન બાંધવાનુ કાંમ ઈ° સને ૧૮૬૯ થી સરૂ કીધામા આવેઆ પછે ૧૮૭૧ ની આખરીએ સઘલું સમાંપત થયું તેમાં શેઠ શોરાબજી તથા નાંમદાર સરકાર પાશેથી મલેલી નીમોનીમ રકમે રૂ ૭૦,૦૦૦ ઉપરાંત તાંહાંના લોકલ ફંડમાથી ૧૨,૦૭૩, જે લેવા પડેઆ, તે હુંભેશતાં કુલ રૂ ૮૨,૦૭૩ ની કીમતે એ સકુલ ગણાયા પછે તેના વાસ મહુરતની કીરીઆ તા° ૮ મી જાણીવારી સને ૧૮૭૨ ને રોજે મોટી ધાંમધુમથી તાંહાં થાઇ હતી; જે વખતે હાવાં સુભ કાંમને પેહલવેહલું ઉચકી લેણારા શેઠ શોરાબજીની સતુતી ઘણા માનથી ગવાઈ; અને તાંહાંના કાબેલ કવેસર મી° નરમદા સંકરે દોહેરાના આકારમા જે ભાસાન કહી સંભલાવેલ હતું, તે માહેલો છેલ્લો એકજ દોહેરો જે ગુજરાત મીતરે છાપી દીધોચ તેની નોધ મોટા હરખથી અતરે લઈજીએચ.

મંદીરના વસતુંતણું; પુરણ થાઈઉં સુભ કાજ,
નરમદ કહે જેમ્ય જેમ્ય ભણો, સરસવતીનું આજ.

સ્કુલની ભપકાદાર એમારત વીશે તાંહાંના લોકો એટલીતો તારીફ કરેચ કે, આખાં સુરત શેહરમા એ જેહવું શોભાએમાંન અને સુંદર મકાંન બીજું કોઈજ જોવામા આવતું નથી; અને તેમાં બીજી શોભા એ સમાઈચ કે એ સ્કુલના મોટાં દેવાંનખાંના મધે આપણા હાતમસાની મરહુમ ઉંમરાવ સર જમશેદજી જીજીભાઇ બારોનેટનુ એક રલીઆંમનુ બાહવલું* મોટાં આદરમાન સહીત ગોઠવાયુંચ; જાંહાં પોતાની હઈઆતી વખતે તેમને હાથથી તથા તેઆર બાદ તેવનના બરખુરદાર બેટાઓથી થએલાં ધરંમનાં અગણીત કામોની એક ખરી ઈઆદદાસતનો ઉતંમ નમુનો રોજે રસતા બેજતાંહી બીરાજતો રેહશે.

આ શેઠ જેમ સુલેહના અંમલદારોની સંક્મા ઘણી મુદતથી સમાએલાછે, તેમ યુનીવરશીટીના ફેલોઅનુ ફીરતી ભરેઉં માનબી મેલવતા રેહછે; અને તે ઉપરાંત બીજા કોઈ ઉપીયોગી ઓહધા તેવન ધરાવતા હોએ તેની ખબર જાહેરમા જણાતી નથી.

શેઠ શોરાબજી સારી વરતણુકની સભીઆતા સાથે સવતંતરપણું જે અસલથીજ દેખાડતા આવેચ, તેના કોઈ બેસુમાર દાખલાઓમાથી હાલનો છેલોજ જાહેરમા મેલશું તો તેથી બધાની સાહદત એકજ સરીખી સહમજાઈ સકાશે. પારશીઓના દોખમાવાલાં પવીતર મકાંણની અંદર આપણા પોલીસ ખાતાંએ ઇ૦ સને ૧૮૭૩ના મારચની ૨૭ મી તારીખે મજદીઅસની મજહબનો કાએદો તોડીને બેધડક દાખલ થયાથી એ પુરાતંમ કોમને જે અતીઅંત દુખ ભરેઉં અપમાન પોંહચાડેઉં, તે બાબેની ફરીઆદ નામદાર સરકારની હજુરમા નમનતાઈની રાહે મેલવા બાબે અનજુમન તરફથી આ સાહેબે વાડીઆજી શેઠ નવરોજજી માણેકજીને પોતાની સાથે ભેગા રાખી જે આગેવાણી ઉંચકી લઈને પાંચ હજાર સહીનુ એક રેકુવીજીસન પંચના માનવંતા પાંચ અકાબર સાહેબોની શેવામા મોકલેઉં હતું; તેનો તાંહાંથી આવેલો જવાબ જાહેરમા ખાતરી ભરેઓ નહીં જણાયા ઉપરથી એજ હીંમતવાન શેઠે, જોકે પંચના પરમુખ તરીકે પોતાના વડા ભાઇસાહેબ હોવા છતાં, સારી સલુકાઇને સવાધીનમા સાચવી રાખી પરજાનીજ પક્ષ ખેંચવામા શેવટ સુધી સાંમેલ રહેલા સંભલાયાછે. એ જવાબ ઉપર વીચાર કરવા સારૂં સપટેમબરની ૧૨ મી તારીખે શેઠ શોરાબજીએ થોડાક ગુણવંતા ગરહસથોને પોતાને દોલ્લતખાને નોતરેઆ હતા, તે વખતે તેઓની હજુરમા (આવનારા સાહેબોનો અવલમા ઉપકાર માણેઆ પછે) જે ભાસાંણ વાંચી સંભલાવેઉં તે નીચે મુજબ માલુમ પડેઉંછે.

---

* એ ઉપરાંત બીજાં બે બાવલાંઓ શેઠ શોરાબજીના ખાસ ખરચથી બનેલાં જુદે જુદે મકાણે મેલાએલાં જે માલુમ પડેચ, તેમા એક સર જમશેદજી હાસપીટલ અંદરની ગરાંટ મેડીકલ કાલેજમા, અને બીજું સર જમશેદજીની સખાવતથી કોટમા બંધાએલી મોટી સ્કુલની અંદર જોવામા આવેછે. નો૦ લે૦

"આપણા જરથોસતી ફીરકાની તરફથી ૫૦૦૦ સહીનુ જે "રેકવીજીસન"
"આપણા માનવંતા અકાબર સાહેબો ઉપર પારસીની પંચાએતના ફંડના તરસ-
"ટીઓ દાખલ તા૦ ૬ ઠી આગસટ (૧૮૭૩) ને દને રવાંણા કરવામા આવેલ
"હતું, તેનો જવાબ ચાલતા માસ (સપટેમબર)ની ૪ થી તારીએ વાડીઆજી
"શેઠ નવરોજજી માણેકજી તથા હમારા જોગનો પુગાથી તરસટી સાહેબોના
"માંગવા મુજબ હમોએ ગુજરાતી તથા અંગરેજી વરતમાન પતરોની મારફતે
"પરસીધ કરાવેઓ. તેવાર પછે હમારા જોવામા આવેલ કે તરસટી સાહે-
"બોના વાલેલા જવાબથી આપણા રાંક તથા એક મારગી ટોલાના ઘણા ખરા
"ભાગના દીલ દરદમંદ થઈ આવેઆં અને ચોમેરથી પોકાર ઉઠેઓ કે આપણી
"દાદ પંચાએતના ફંડના તરસટી સાહેબોએ કશી લીધી નહીં.

"એ સાહેબોને "જે રીકવીજેસન" આપણે મોકલેલ તે મધે કોઇબી રીતનુ
"દબાંન એઓ ઉપર આપણા તરફથી મુકવામા આવેલ નોહતું. આપણે
"એવણ સાહેબોને આપણી કોમના આગેવાંન સહમજી જે માગણી લાએકી
"ભરેલી રીતે કરી હતી તેથી તમો સરવે સાહેબો જાંણીતાછો. આપણે જે મત-
"લબ ધારી હતી તે એઓ સાહેબોની મરજી ઉપર રાખી હતી, તેમા આપણી
"મતલબ એ હતી કે આલબલેશ બાગમા એક જાહેર સભા બોલાવવી અને
"જો તેમ કરવાનુ તરસટી સાહેબોની નેક નજરમા દરૂરાત નહીં દીશે તો
"ડુંગરવાડીની મીલકતના તરસટીઓ દાખલ તમોએ નામદાર સરકારની ઉપર
"મોકલવા, એક અરજી તઈઆર કરાવીને જેમ તેઓ સાહેબોને સલાહ મલે
"તેમ તે અરજી ઉપર તેઓએ પોતે સહી કરીને અથવા તેઓ સાથે અન-
"જુમનના બીજા કેટલાકોની સહી લઇને આપણી નામદાર સરકારના ઉપર
"મોકલી આપવી.

"હવે હાવી સલુકાઈ ભરેલી આપણી અરજને જારે તરસટી સાહેબોથી
"વકી નહી રાખેલા જેવા વગર આકારનો જવાબ મલે તારે કોઈબી શેઆણા
"પુરૂસનુ દીલ દુખેઆ વના રેહ નહી. તરસટી સાહેબોએ હાવી કીસમનો
"જવાબ મોકલવાનો સબબ આપણને કાંઈ માલુમ પડતો નથી તેથી કરીને
"આપણી માંગણી રદ જવા બાબે જે ગુચવારો પેદા થાએછે તથા આપણા
"ટોલામા જે નારાજી પેદા થઇછે તે ઉપરથી આપણને સજાવારછે કે અતરે
"ભેગા મલી અપસ અપસમા આનગી રીતે ઘટતી મસલેહત કરવી. તથા
"હવડાંજ પેઆ હવે પછે કાંઈ ઘટતો બોલાશો મેલવવા અથવા ટોલાનાં લોકોને
"ધીરજ પેદા થાએ હેવા કાંઇ ઉપાયો વીશે વીચાર કરવા તમોને તસદી આપીચ,
"તે ઉપાયો શું કરવા તે હમો પોતે જણાવા માંગતા નથી; લેકીન તે બાબે
"તમારી નેક સલાહ તથા મસલેહતની ઉમેદ રાખી જણાવીએચકે તમો દર
"એક સાહેબોએ છુટથી જે કાંઇ મુનાશેબ મારગ દીશે તે વીશે વીચાર આપવા.
"આ જગેએ હમોને જણાવવાની ફરજછે કે આ માંગણી જે હમોએ તમો
"સાહેબો આગલ રજુ કરીચ તેની મુલ મતલબ માતર તરસટી સાહેબોના
"તરફથી મલેલા જવાબની ઉપરજ વીચાર આપવા વીશેછે."

નીખાલસ મનથી શેઠ શેરાબજી બોલી રેહેઆ પછે બીજા ઘણાક સાહેબોએ પોતપોતાના છુટ ભરેઆ અભીપરાએ કહી સંભલાવેઆ, તેમાથી સાર અંતે હેવો નીકલેઓકે પેહલાં "રેકુવીજીસન" ઉપર સરવે સહી કરનારા, તથા તે લખાંણની મતલબને મલતા બીજા સાહેબોની એક જાહેર સભા આએજ શેઠીઆએ બોલાવવી.

ઉપલા ઠેહેરાવ પરમાણે આ શેઠીઆએ તેમના હમસરીક વાડીઆ નવરોજજી માણેકજીની સાથે જાહેર ખબરની મારફતે જરથોસતીઓને તારીખ ૨૨ મી સપટેમબરે આલબલેસ બાગમા હાજર રેહવાના નોતરાં કીધાં; જેને માન આપી બે હજાર સખશો તાંહાં આવી મલેઆ હતા. જોકે એ વખતે ધરમની પવીતર જગાપર પોંહોંચેલાં અપમાનનુ દુખ ખમનારા બધી કીસમના (જેમા પેહલા તથા બીજા વાંગાનો ભાગ વીશેસ સંભલાયોછે) પારશીઓનો જુસ્શો જબરો ઉસકેરાયલો કેહવાતો હતો, તોપણ સત રેહમતછે તેઓના ગંભીરી ખવાસને કે હાવા જથામા જમાવ થએલા ગહરસથોએ સરૂઆતથીં તે શેવટ સુધી એકજ સરીખી રીતે તારીફ લાએકની ચુપકીદી પકડીને સભાની અંદર કેટલાક સાહસીક સખશો હસતકથી થતું કાંમ સાંતપણે જે સાંભલેઆ કીધું, તે બાબેના આગમજથી કરી રાખેલા બંદોબસત વીશેની બધી સાબાશી.સભા મેલાવનારા આ બેહુ સાહેબોને મલેલી માલુમ પડીછે.

સરવે સભાસદો પોતપોતાની બેઠક પર બીરાજેઆ પછે સરનસીનનુ માન આ સકરમી શેઠને મીજલસ તરફથી જેવું હીનાયત થયું, તેવાજ પરમુખની ખુરશી લઈ સભાનુ કાંમ હેઠલ જણાવેઆ પરમાણે પોતે સરૂ કીધું.

"મીજલસના સાહેબો,

"આજ રોજે તમોને તસદી આપવાનો સબબ જાહેર ખબરો તથા "હેંડબીલોની મારફતે તમો સાહેબોને બાખુબી રોસન થયો હશે, અને હમો "આસા રાખીએછે કે તમો પોતે કબુલ કરશો કે, જે કારણસર આપણે "આજ દને અતરે ભેગા મલેઆ છઈએ તે સવભાવીક રીતે જોતાં, ગંભીર "અને જોખમ ભરેલો સબબછે. જોખમ ભરેલો કાંઇ એમ નહીં કે તે "કારણને હાર પાડતાં આપણે કાંઈબી ધાસતીમા આવી પડતા હોઈએ ઈઆ "આપણા સર ઉપર કોઈનો દરેકો ઇઆ ડર હોએ; પણ હમો આજના મેલાવ- "ડાને જોખમ ભરેલો એટલાજ માટે ગણીએછે કે, અપણા એક મારગી અને "અસરાફ ટોલામાના ચોકસ માનવંતા ગરહસથો જેઓ તરફ આપણ સરવે "ઘટતી રીતે આબરૂ તથા ઇજતની નજરથી જોઈએ છઈએ, અને જેઓ "તરફ હમારી પરીતી તથા ચાહ અકસર કરીને દોડછે, તે સાહેબોની મર- "જીથી વેગલા જઈને તેઓની રાહ અને તેઓના મતથી ઉલટા વીચારો "જાહેર પાડવાને આપણ અતરે મલેઆ છઈએ; તેથી કરીને મીજલસના "સાહેબો, આપણ એક તરેહનો જોખમ માંથે લઇએ છઈએ. અને તે "જોખમને ધેઆનમા રાખીને આજનુ કાંમ જેમ કરીશું તેમ, તે કાંમને "વધારે આસાંનીથી તથા વગર ધાસતીએ સરંજામ પોંચાડવાને આપણુ સાંમ-

"રથવાન થઈશું. જે આગેવાન સાહેબોના આવેલા જવાબ ઉપર આપણ વીચાર "કરવાને એખતા મલેઆ છઈએ, તે સાહેબોની સાહમે એવી રીતનુ જાહેર "સભા ભરી કદીએ પગલું ભરાએલું નહીં હોએ એવું હમો હમારી સાધારણ "અજમાએસ ઉપરથી કહી સકીએછે. તે સાથે આપણ હીંદુસતાંનમા આવેઆ "પછેની આ પેહલીજ અને હમો આસા રાખીએછે કે છેલી સભા હશે.

"બીજું આપણા ટોલાની તવારીખમા હેવું કદમ ભરેલું પણ નહીં હશે, "વાસતે હેવું એક કદમ પેહલી અને હમોએ ઉપર જણાવેલી તે મુજબ છેલ્લી "વેલા ભરતી વખતે, આપણને ઘણી ફીકર અને ભારે સંભાલ રાખવાની "જરૂરછે. આપણને આ માનવંત અકાબર સાહેબોની આબરૂ ઈજત તથા "હોરમતનો પુખત વીચાર ધેઆનમા રાખવો સજાવારછે; એ સાહેબો આપણા "ટોલાંનાં ફંડો તથા આપણા ફીરકાની મીલકતો, જે આપણા બુજોરગવારો "એકઠી કરી ગયાછે, તે સઘલાંની દેખરેખ વગર હાંસલ રાખીને તેનો વહી- "વટ કેહવી મનમાનતી રીતે ચલાવેછે, તે તરફ નેગાહ પોંહચાડતાં, આપણને "એ સાહેબોની જાહેર બજાવેલી શેવાને યાદ કરી તેમના તરફ મમતાની નજરથી "જોવું ઘટમાનછે. આપણા નેઆગાંનોની તથા હવે પછે થતી આપણી છેલ્લી "આરાંમગાહની મીલકતો ઉપર ગુજરેલી જાસતીની વેલા, આપણા ટોલાના "ફસી પડેલા ભાઈબંદોની મદદ તથા તેવણની યારીએ પોંહચવાને વાસતે, એ "તરસટી સાહેબોએ જે જેહમત ઉઠાવી ખરચ કરેઓછે, તેનુ હેસાંન આપણે "ભુલી જવું ન જોઈએ. એવી તેઓની સઘલી સફકતો તથા મેહરબાંનીઓ "સાથે આપણે યાદ રાખવું કે, એવા બીન ગરજાઉ માનવંત તરસટી સાહેબોથી "એલાહેધા પડી મસવરત કરવા માટે આપણે જે ભેગા મલીઆ છઈએ, તે "બાબે આપણી પાશે પુરતાં અને ખાતરી ભરેલાં કંઈ મજબુત કારણ હોવાં "જોઈએ. આપણા ફીરકાની હાલત કેટલોક વીચાર કરી જોતાં બારીક માલુમ "પડેછે. આપણા જરથોસતી ટોલાને માંથે કંઈ મુસકેલી ઇઆ ધાર આવી પડી "હોએ તેમ ઘણી તરફથી ઈનતેજારી બતાવેઆમા આવેછે; તેહવા મુસીબત "ભરેઆ હઈઆંમમા આપણા તરસટી સાહેબોને એ. દુખ ભરેલી બાબદ સાથે "અતલગનો સંબંધછે તેઓથી જુદા પડતાં આપણથી જાંહાંસુધી બને તાંહાંસુધી "પરહેજ રેહવું; અને એમ કરતાં આપણી અતલગની ફરજ અદા કરવા જતાં "કદાચ આપણને તે સાહેબોના વીચાર તથા તેઓની મરજી વીરૂધ જવું પડે "તો, તેમ કરવા જતાં પણ ઘણીજ સંભાલ રાખી લાએકી ભરેલી રીતે "વરતવું સજાવરછે.

"હમોને જણાવવાને ભારે દલગીરી ઉપજેછે કે માઠાં ભાએગે હાલ જે "સબબથી આપણ એકઠા મલીઆ છઈએ, તે સબબ એક હેવી કીસમનો થઈ "પડેઓછે કે, તેની ફરજ આપણેસર આવી પડેઆથી આ મોટી સભા મેલ- "વવાની જરૂર પડીછે. આપણા ૫૦૦૦ સહીના રેકુવીજીસન તથા તરસટી "સાહેબો તરફથી તેનો ફરી વલેલો જવાબ અતરે તનો માહરા મેહરબાંશોની

“સાંમે વાંચવાની હમો રજા લઈએછે, કે જેથી આ સમે તેની મતલબ
“તમારાં મગજમા તાજી થાએ.

(આ શેઆંના સરનશીન સાહેબે ૫૦૦૦ સહીવાલું રેકુવીજીસન તથા તેનો
તરસટી સહેબો તરફથી આવેલો જવાબ જે વાંચી સંભલાવેઓ, તે બેહુ દસ-
તાવેજો બીજાં પુસતકની અંદર તેની ઘટતી જગોએ દાખલ કીધામા આવશે.)

“એ બનાવથી તમો સાહેબો વાકેફ થયાછો એટલુંજ નહીં, બલકે આખા
“હીંદુસતાંન તથા આપણી પુરાતમ સરજમીન ઇરાંનના જરથોસતી ભાઇઓનુ
“ધેઆંણ પણ એ અગતના દસતાવેજ ઉપર ખેંચાયુંછે—તે હીંઆં વેર કે, એક
“વરતમાન પતરના જણાવેઆ મુજબ, ઇરાંનના સાહે આપણી તરફના રેકુવી-
“જીસનની બીના સાંભલવા પછે, પોતાના વજીરને એવી મરજી જણાવીછે કે,
“આપણી ડુંગરવાડીને લગતી સઘલી બીનાનો અંગરેજીમાથી ફારશી જુબાનમા
“તરજુમો કરી તે નામવર પાદશાહને વાકેફ કરતો રેહ. ડુંગરવાડીની આપણી
“મીલકત ઉપર કુલે પારશી આલમનો હક તથા ઇલાકો પોંહચેછે એટલુંજ
“નહીં, પણ હમે આગલ જણાવેલું તે મુજબ, આપણા માનવંતા બુજોરગવારો તથા
“બેસાવંદોના અશો રવાંણોએ એ આપણી પવીતર મીલકત ઉપર વાશો કરે-
“ઓછે, તેથી કરીને એ જગા ઉપર ઉઠેલા બખેડાથી આપણો આખો ટોલો
“એ મીલકત તરફ ભારે અદબ—માન—અને પાક મનસનીથી જુએછે. એટલાજ
“માટે તરસટી સાહેબોને મોકલી આપેલાં આપણાં પાંચ હજાર સહીના રેકુવી-
“જીસન ઉપર કુલે જરથોસતી આલમની ઇનતેજારી વધીછે, તેમા હમો કો-
“ઇબી પરકારની નવાઇ જોતા નથી. આપણી એ ધરમસંબંધી મીલકત ઉપર
“જે જાસતી ગુજરીછે, જેમા ચાર જુદદીનવાલા સખશો નહીં પણ સરકારી
“ખાતાંના કેટલાક આસાંમીઓએ તેમા ભાગ લીધોછે, તે જોઇ તેવા સતાવા-
“લાઓની સાંમે ફરીઆદ કરાવવા તથા ઘટતી દાદ ચાહવા એ મીલકતના
“રખેવાલ તરીકે તરસટી સાહેબોને આપણે રેકુવીજીસન કરેલું હતું, અને
“તેનો જવાબ એ માનવંતા સાહેબો તરફથી જે ફરી વલેઓછે તે હમોએ વર-
“તમાન પતરોની મારફતે પરશીધ કરાવેઓ હતો, અને તે હમણાજ તમો
“ભાઇઓની હજુર હમે વાંચી સંભલાવેઓ કે તે ઉપર તમો સાહેબોને પોતાના
“નેક વીચારો બાંધવા તથા જણાવવાની જોગવાઈ મલે. અને હમો ઉમેદ
“રાખીએચ કે તે મુજબ કરવાને સરવે સાહેબોને પુરતો વખત મલેઓ હશે,
“અને અતરે તે વાંચી સંભલાવેઓ તેથી તમો ભાઇઓની યાદદાસત તાજી
“થઈ હશે. વાસતે તમો સાહેબોને વગર વખત બોહવે મંત બાંધવાને બની
“આવેઆ વના રેહશે નહીં હેવી હમારી પકી ખાતરીછે. હવે આસપાસ નજર
“કરતાં હેવું માલુમ પડેછે કે, એ જવાબ વકી રાખેઆ જેવો બીલકુલ આ-
“પણી કરેલી અરજીને મલતો નથી. હેવો બેઆલ એ જવાબ મલવા પછે
“હમોને પણ ઉતપંત થયો હતો, તેથી હમારા મીતર ભાઈ નવરોજજી માણેકજી
“વાડીઆની સાથે મસવરત કરવા ઉપરથી હેવો સાર માલુમ પડ્યો કે, હમારા
“માહલક્ષમીના રેહવાના બંગલામા એ રેકુવીજીસન ઉપર સહી કરનારા, તથા

"જે સાહેબોને ટુક અરસાને લીધે તે ઉપર સહી કરવાને બનેઉં નહીં હોએ-
"તોએ પણ આપણી તરસઠી સાહેબોને કરેલી અરજીને મલતા હોએ-તેઓની
"એક સભા બોલાવવી, તે મુજબ ચાલતા માસ (સપટેમબર ૧૮૭૩) નીરૂમા
"તારીખે થોડાક સાહેબો હમારાં કરેલાં નોતરાંને તે વખતે માન આપી તે
"જગોએ બીરાજેઆ હતા, અને કેટલીક તકરાર કરેઆ બાદ હેવી સંલાહ
"મલી કે, એ આવેલા જવાબ ઉપર શું કરવું તે બાબે ખાનગી રીતે વીચાર કરવા
"કરતાં એ રેકવીજીસન ઉપર સહી કરનારા તથા તે માહેલી મતલબને મલતા
"વીચાર ધરાવનારાઓની એક ખાસ સભા "આલબલેસ બાગ"મા બોલાવવી,
"અને તાંહાં સરવે એકઠા મલેલા સાહેબો ઘટતા તથા લાએકી ભરેઆ ઉપાયો
"બતલાવે તે ઉપર અમલ કરવો. એ મસલતને માન આપી હમોએ તથા
"ભાઇ નવરોજજી માણેકજી વાડીઆજીએ તેમ કરવાને વાજેબી વીચારેઉં,
"અને તમો મેહેરબાંણોને તસદી આપીછે. હવે જેવારે આપણે આપણા
"રેકવીજીસન તરફ એક બારગી ખુબ ધેઆન આપી વીચાર કરીએછે અને
"તે સાથ તરસઠી સાહેબોના આપેલા જવાબને આપણી સનમુખ ધરીએછે,
"તારે હેવું દીશેછે કે, એ જવાબ કોઇબી રીતે મનમાનતો તથા ખાતરખાહી
"ભરેલો નથી, અને હમો હેવું ધારીએછે કે, સગલા અતરે મલેલા સાહેબોને
"પણ તેમજ લાગતો હશે. ભાઇઓ આપણા લાએકી ભરેલા તરસઠી સાહે-
"બોએ વાલેલો જવાબ કેઈ રીતે મનમાનતો તથા ખાતરખાહી ભરેલો નથી!
"તેમા વાંધો કાહડવા જોગ શુંછે? ખાંમીઓ કેહવી અને કેટલીછે? તે સગલાં
"વીશે લંબાણથી વીસતારીને હમો હમારી તરફથી જણાવવા માંગતા નથી. એ
"જવાબની વીરૂધ ઇઆ તરફેનની દલીલો રજુ કરવાનુ કાંમ આ સભાનુછે,
"અને જે સાહેબો અતરે જુદી જુદી દરખાસતો કરવાના હોએ તેમને સર
"એ ફરજ હમો સપુરદ કરીએ છઇએ. તેમજ તરસઠી સાહેબોના ફરી વલેલા
"જવાબ ઉપરથી હવે આપણે શું મારગ અખતીઆર કરવો તે કેહવાનુ પણ
"આ સભાનુ કાંમછે, તે જેઓ મરયાદાથી બજાવે તેનો અટકાવ હમો કોઇ બી
"રીતે કરવા ચાહતા નથી. લેકીન હમારી કમ સહમજ મુજબ એકાદ વીચાર
"હમોને સુહુજ પડેછે તે કહી જણાવવાની રજા લીજીએછ.

"હમારી નાકેસ અકલમા હેવું આવેછે કે, આપણી ડુંગરવાડીની મીલ-
"કતના આપણા માનવનતા તરસઠી સાહેબોની તરફથી આપણા પાંચ હજાર
"સહીના રેકવીજીસનનો જવાબ મલેઓછે, તે કોઇ પણ રીતે હેવો નથી કે
"તે જવાબ લઇ આપણ અમોલા શોભા સાથ બેશી સકીએ. હમો કહીએ
"છઇએ મીજલસના સાહેબો, કે એવો એક જવાબ લઈ બેશી રેહવાંમા
"આપણી ઇજત અને આપણા માનને બીરાજતું બનશે નહીં. આપણે ભારે
"નમનતાઈ સાથે જે માંગણી કરી હતી, તે માંગણીને બાહાલ રાખવાની
"અગર તરસઠી સાહેબોની મરજી નહીં હતી તો, તેઓએ તેમ ખુલેખુલ્લું
"કેહવું હતું કે ભાઇઓ, તમારી કરેલી અરજ બાહાલ રાખવાનુ હમારી નજરમા
"વાજબી દીસતું નથી, તેથી હમો કાંઈ કરી સકતા નથી ઇઆ તેમ કરવ

"ના સભષોથી આપણને વાકેફ કરવા હતા; પણ તરસઠી સાહેબોએ જારે "આપણી અરજ બાહલ નહીં રાખી તો તેની સાથે આપણને પોતાના બીચારો- "થી બે નસીબ રાખેઆ તે વાતથી સરવે કોઇ દલગીર થતું હશે. હાવો "જવાબ આપણને મલવા બાદ જો આપણે મુગા બેઠી રહીએ તો, તેથી આપણી "ચુપકીદી અખતીઆર કરી રેહવાના તરેહવાર અરથો કરવામા આવશે કોઈ "એમ કેહશેકે આપણે વગર વીચારે કરેલી માગણીની ભુલ હમના જોઈ "તેથી અમોલા બેઠા. બીજી તરફથી હેવું કેહવાશે કે આપણા ઉપર ગુજરેલા "શેતમની જે જે ફરીઆદો આપણે કરી હતી તે સરાહગાતથી ઇઆ વધારીને "ઇઆ મોટી કરી હતી તેથી આપણને આમુશી અખતેઆર કરવી પડી "તરીજી તરફથી હેવું ગુમાન લઇ જવામા આવશે કે, પાંચ તરસઠી સાહેબોના "વીચાર આપણથી વેગલા હોવા છતાં આપણ તે સાહેબોથી દબી ગયા છઇએ. "ચોથી તરફવાલાઓ હેવું અનુસરશે કે, આપણે આપણી ઘટતી ફરીઆદનો "પોકાર ઉઠાવવામા કોઈ ચોકસ તરફનો ડર કરી ઇઆ ધાસતી ખાઈ આપણી "હીંમત હારી બેઠા છઇએ. હેવા બેઆલેખામનો અટકાવ કરવાની જરૂરછે "તેથી આ ન ધારેલા જવાબને ચુપકીદીથી પસાર થવા દેવો નહીં, પણ તેના "તરફની ના પસંદગી તથા ગીરાંની તે સાથે આપણા આખા રાંક તથા અસરાફ "ટોલાને ઉપજેલું દુખ અને દરદ ઘટતી રીતે તરસઠી સાહેબોને જાહેર કરવું "અને તેમ કરતાં સારી સલુકાઇ તથા નમનતાઇ વાપરવી આપણને સજાવાર, "લાએક, તથા ઘટમાનછે.

"મીજલશના શાહેબો તમો મેહરબાંણોએ આ મોટી તથા દબદબા "ભરેલી શભાના શરનસીનની કુરશી હમોને અરપણ કરી મોટું માન બખશેઉં, "તેને માટે હમો તમારો ભારે આભાર માણીએ છઇએ, લેકીન તમો મેહરબાં- "ણોએ હમોને જેવારે આ મરતબો એનાયત કરેઓ તેવારે હમારી પુરતી "ખાતરી છે કે, આ શભાના કાંમને હેવીજ લાએકી, ખુબી તથા ઇજત "ભરેલી રીતે વરતણુક કરી શલાહ શંપજથી પારપાડશો. તે શાથે આ "સભામા શમાધાની તથા મજલશનો તરીકો જાલવવામા તમો શાહેબો હમોને "મદદ કરશો. આપણને ગમે હેવો જુશશો ઉતપંત થતો હોએ અને ગમે "હેવાં દુખ ભરેલાં કારણ શારૂ આપણ ભેગા મલેઆ હોઇએ, તોપણ તમો "શરવે દાનાવ, અકલમંદ તથા વીચારવાલા શાહેબો મજલશના તરીકાને શહ- "મજનારા, માઠાં પરીણામની બુજ તથા ડાહાજ ધરાવનારાછો, માટે હમો પકી "ખાતરી તથા ઉમેદ રાખીએ છઇએ કે, તમો સાહેબો, જે બાબત સર આપણ "અતરે ભેગા મલેઆછઇએ તેજ બીનાને વલગી રહી બીજી તકરાર વચે "લાવવા વગર તે ઉપર પુરતી સલુકાઈ તથા માન ભરેલી રીતે સભાનુ કાંમ "બજાવી તમારી ઇજતમા વધારો કરશો, એટલુંજ નહીં બલકે તે બારેહક- "તાલાની તમામ ખલકતનો પેઆર મેલવવાની આ તક જે હાથ લાગીછે તેનો "પુરતી રીતે લાભ લઈ બીજી ગનાતના સાહેબોને તમારી કદી નહી ભુલી "જવાએ તેવી નેકચાલનો દાખલો નકલ કરવાનો મારગ ખુલો કરી આપશો."

આ સકરમી શેઠીઆએ પોતાના શુભાખીત ભાસાણમા મીજલસનો તરીકો જાલવવા બાબે ઓજરખાહીથી સભાસદોને કહી સંભલાવતાં જેટલું સવતંતર પણું સંભારેશ, તેટલી સાબાશી તેઓ તરફની તાલી વચે પાંમેઆથી પોલીકા પરોપકારી મરહુમ પીતાની પીછાંણતને જોકે પારશી કોમમા પાછી તરોતાજગી બખશી દીધી; તોપણ તેનાની હાલી દીલશોજીનુ પરીણામ નીચલી બીના મુજબ નીવરેશ, તેટલીજ વાત વાંચનારા સાહેબોથી સંતોસકારક સહમજાશે નહી.

ઉપલી સભાની અંદર આ શેઠની પુઠે બીજા ઘણાક સાહેબો અપક્ષપાત બોલી રહેઆ પછે સરવેના અનુમતથી હેવો ઠેડાવ નીસચે થયો કે તરસટી સાહેબોએ મોકલાવેલા જવાબની ના પસંદગી અનજુમનં તરફથી તેઓને જાહેર કરવી, તથા તે બાબેનો પરોતેસટ પંચના દફતરમા નોંધાવી રાખવો; પણ તેની વીરૂધ વાત હેવી જણાઈ કે આ સાહેબે પોલીકા હમસરીક શેઠીઆની સહી.શીકેનો જે કાગજ તરસટી સાહેબો ઉપર રવાંણે કીધો તેનેબી અકાબર સાહેબોએ કાંઈજ વજણ આપેશ નહીં; તેથી પરજા તરફનો પોકાર તો જોકે જેમનો તેમ રહેઓ, તોપણ તેઓ તરફથી આ શેઠીઆએ અંગેજી લીધેલી આગેવાનીની કીરતી આકેબત સુધી દરેક પારશીના જીગરમાથી ભુલાવવી મુસકેલછે.

શેઠ શોરાબજીની જીંદગી (જે વીશે આપણે અંતકરણથી ચાહવું જોઈએ કે) બારેહકતાલા ઘણી લાંમબી મુદત સુધી બરકરાર રાખે અને તેટલા અરસામા પરજા ઉપોઓગી બીજાં ઘણાંક રૂડાં કાંમો સારૂં તેવન પાશે સચવાએલું સવતંતરપણુ વાપડીને પોતાના માન તથા સનસારી સુખમા જેજેકારી પાંમે. આ ગુનીવાન ગરહસથનો દાખલો બીજા સરીમંત સાહેબો લેતા રેહતો, પારશી કોમમા હાલના જેહવી બીન ધારેલી પીડા કબુબી પેવસ થાએજ નહીં. જે કારણ માટે આ સાહેબની કીરતી પામેલી કમાલ કોશેસની ઈઆદીને હીંઆં પરકાસતી દેખાડઆ ઉપરાંત તેવણની હઈઆતી બાકીનો બીજો હએવાલ તેટલા સમા સુધી જે અધુરો રેહશે, તેને સમપુરણ કરનારા કોઇબી ભાગ્યેગસાલીના સુભ વીચાર ઉપર શોંકતી વેલા હમોએ બજાવેલી ફરજ સાથે આ મેહરબાન શેઠની શેવામા હમારી સલામ પોંહચાડીએછે.

શેઠાંણી પીરોજબાઇ.

સર જમશેદજીના ખુદ ફરજંદો માહેલી આ બખતે ખીલંદ બાંનુ પીરોજબાઈ (જેનીને પીરોજા આંઈ કરી કહીએ તો તે વધારે જેબદાર ગણાએ) સરવેથી છેલ્લી બેટીનો જનમ બાહેરકોટના જુનાં ઘેર મધે રોજ ૫ મો માહ ૪ થો શેહણસાહી સાલે ૧૨૦૩ ય૦ એ થએલો સાંભલવામા આવેઓછે. પોતાના મરહુમ મામા ધનજીભાઈ ફરાંમજી બાટલીવાલાના તરીજા (પણ હાલ હઈઆત રહેલાઓમા ગણાતા બીજા) બેટા મી૦ સાપુરજીની સંગાથે પરણેઆ પછે, કુદરતની બખશેસથી આજે બોહલાં બચાંઓની એક ભાએગસાલી માતા ઉપરાંત, તેઓ માહેલી તેનીની કોઈ કોઈ દીકરીઓને પેટે અવતરેલાં છઇઆંઓના મોટાંમાએ પણ થએલાં માલુમ પડેછે

સખી નરના સકરમી છોકરાંઓને સખાવત કીધાથીજ જેવી સરફરાજી સરજાએલી સંભલાતી આવેચ તેહવા વરગમાં આ સદગુણી બાંનુ બી પોતીકા ભાએગવંતા ભાઇઓની પેઠે સમાએલાં માલુમ પડેછે; પણ તે બાબેની શોધ કરતાં આ બાઇનુ દાંન. ઘણુકરી ગુપત થતું સંભલાયાથી જાહેરની બાતમી જાહાજી નહીં મલઆને લીવે તે સંબંધી પુરેપુરો ઇનસાફ આપવાનો અટકાવ થયા છતાં, જે કાંઈ જણાયુંચ તેનેજ હીંઆં નોધી દેખાડીએચકે, ય૦ ૧૨૨૯ મા જરથોસતી રવાંણોને અવલમનજલ પોંહચાડવાનુ કાંમ અનજુમનના અકાબર સાહેબોએ પુખત બંદોબસતથી અતરે ચાલુ કીધું, તારે તે બાબેની પુંજીને મદદ આપવાની મકસદથી પોતીકા માનવંતાં મેહરબાંણ માતાજી (મરહુમ ડોવેજર લેડી આવાંબાઈ) ની સાથે ભેગાં રહી રૂ ૧૨,૦૦૦ પોંહચતા કીધા, તેમા નીમોનીમ રકમ તેનીએ ભરેલી જે કેહવાએચ તેના રૂ ૬,૦૦૦ તથા ૧૨૪૦ મા ઇરાંન તરફ પડેલા જબરા દુકાલની આફત ખમનારા ગરીબ જરથોસતીઓની મદદ માટે થએલાં હુન્નરાંણાંની ટીપમા ભરી આપેલા રૂ ૧,૦૦૦ મલી કુલ સાત હજારની સખાવત આ પીરોજાબાઈ જેવાં મોભાદાર નારીના દીલ ગુરદા આગલ ઘણીજ અધુરી નજર આવેછે; પણ તેની સંપુરણતાઈ સારૂં સાંભલેલી વાતને નોધી રાખીએચ કે, ઉપર જણાવેલી સનતલસ મુજબ ગરીબગુરબાંઓની બરદાસ ઘણી સારી રીતે તેવણ લીએછે; અને તેમા ખરચાએલી રકમનો સરવાલો જે લાખની ઉપર થવા જાએચ, તેટલીજ હકીકત વાંચનારા સાહેબોની સનમુખ સંતોસ પાંમનારી સહમજીને સર જમશેદજીના ઘેરની કીરતી ભરેલી નોધ અતરે સમાપત કરતાં, આ અશો ખસલતની સકરમી બાઇને તેનીની વસતી વારી સહીત સદાનુ સુખ ખરા અંતકરનથી જે ઇછીએચ તે તેનીને આંમીન થાએ.

પીટીટ ખાનદાનની વંશાવલી.

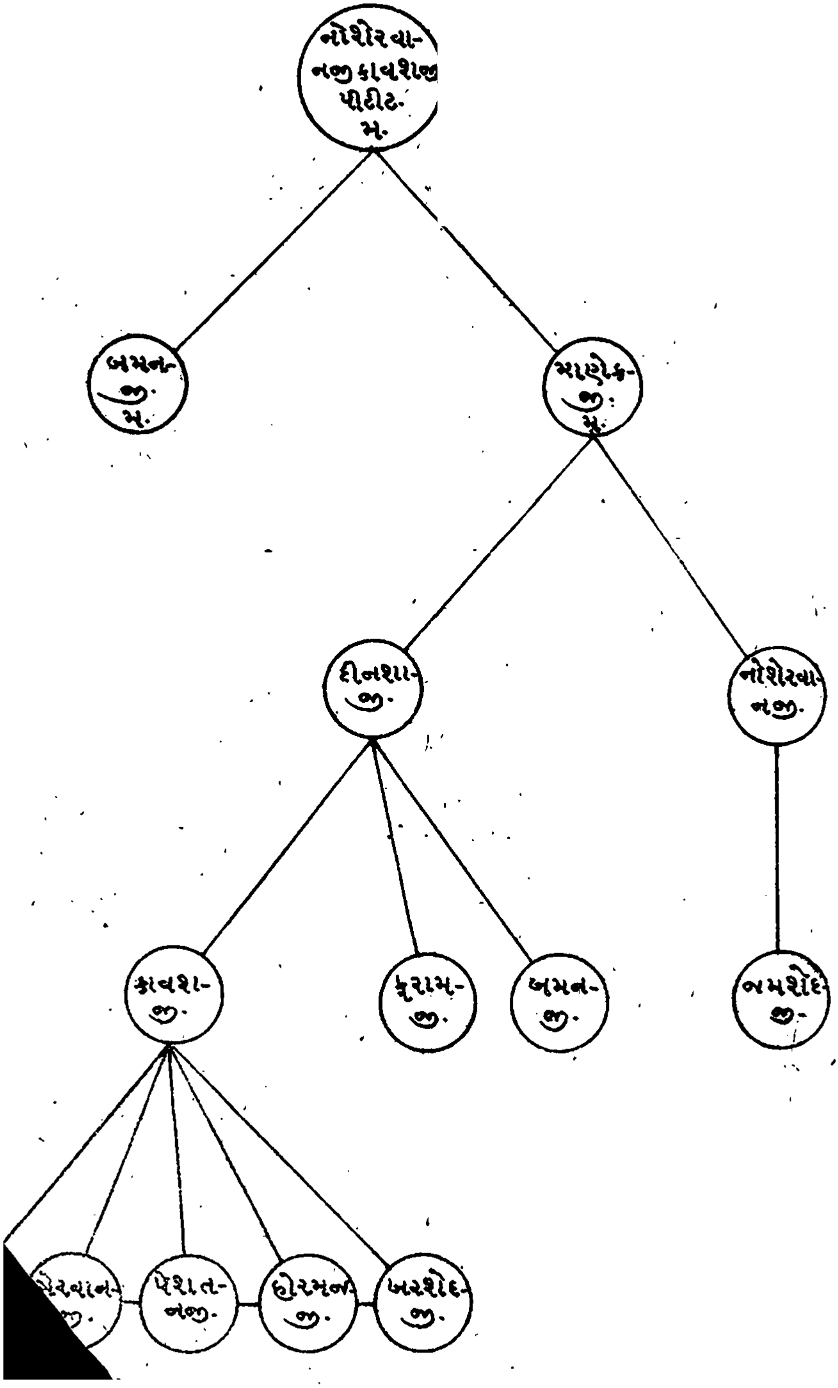

પીટીટ ખાનદાનની પીછાંનત.

સુરત શેહરમાં રેહનારા શેઠ નોશેરવાનજી કાવસજી પીટીટ ય૦ ૧૧૫૪ ના સાલમાં પેહલવેહલા મુંબઇ ખાતે આવી વશેલા માલુમ પડેઆછે. એ સાહેબનાં વહીવટની ઉતપંતીનો હએવાલ એવો જણાયોછે કે, હીંઆં આવતાંને વાર પરથમ કોઈને તાંહાં ચાકરીએ રહીને જાતી મેહનતથી થોડાક અનુભવ મેલવેઓ હતો. યુરોપ ખંડ તરફથી આવતાં અંગરેજી તથા ફરેંચ વાવટાવાલાં વેપારી વાંહાંણોના નાંધલા અમલદારો સાથે જારે ઓલખાન થઇ તારે ચાકરી છોડીને તેઓનુ કાંમ એક દુબાસ તરીકે કરવા લાગા; અને જાતે મજબુત બાંધાના મેહનતુ હોવાને લીધે, તેજ ધંધામાં પલોટાઈને તેનાને કાંમ શોંફનારાઓ તરફથી ઘણીજ સાબાશી હાંસલ કરતા રહેઆ. એ સાહેબની અસલ ઓલખ વીશેતો કાંઈજ માલુમ પડઉં નથી, મગર પોતે હાડ ઘણાંજ ઠીંગનાં, અને વલી ઉપર જણાવેઆ મુજબ ફરેંચ વાંહાંણોના નાંધલા અમલદારોનુ ઘણું ખરૂં કાંમ કરતા હતા, તેથી તેઓ પોતીકી ભાસામાં તેનાને "પીટીટ" (જેનો અરથ નાધલાનો થાએછે) કરી જે કેહતા હતા તે ઉપરથી એ ખાંનદાનની ઓલખ એજ સબદ સાથે આજ દન સુધી જોડાઈ રહેલીછે.

આ શેઠીઆની સાથે બીજી વારના પુનરવીવાહમાં આવેલાં ધણીઆંનીના બાવા શેઠ જમશેદજી બકરા કરી હતા, તેવન કલકતામાં ગુજરી ગયાથી તે મરહુમના વહીવટનો સંભાલ લેવા માટે નજદીકના એક ખેસી તરીકે તાંહાં જવાની તેનાને જે ફરજ પડી, તેને લીધે કેહચ કે દુબાસનુ કાંમ છોડી દઇને અથવા તો કોઈ સરીગતનાં સવાધીનમાં શોંફી આપીને પોતે તે તરફની સફર સારૂં સાલે ૧૧૬૦ મા પેહલવેહલા શીધારેઆ હતા; જાંહાં થોડાં વરસ ગુજારીને પાછા મુંબઈ આવી રેહેઆ પછે, નવા ધંધામા અછો અનુભવ મલેઆને લીધે તેજ પરાંત સાથે પોતાનો રોજગાર ચાલુ રાખેઓ હતો; અને તેની ખરકતથી થોડાક સુખવાશી હાલતમાંબી આવેલા જણાએઆ હતા; પણ પાછલથી આસમાંણી ચકરનુ ભયંકાર દબાંન એકાએક એવું આવી પડઉં કે, જે વાંહાંણમાં એ સાહેબનો માલ ચહડેલો હતો, તે બારકસ મુંબઈ આવતાં મારગમાં ફજાએલાહીએ જોખમાઇને તદન ડુબી ગએઉં; જેનો વીમો જોકે તે વખતની રીત પરમાંણે એક સધ્ધર પારસી વેપારીને તાંહાં આગમજથી ઉતરાવી રાખેલો હોયા છતાં મતું કરનારે આ સાહેબને ફાંદામાં રમાંડીને કેહચ કે નુકસાંણીના નાણા તદન આપેઆંજ નહી. જોકે તે બાએ અરસપરસ ઘણો જઘડાબી વધી પડેઓ હતો, પણ સાંભલેઆ પરમાંણે મતું કરનારના હાથમાં કોક સંજોગે વીમાની પાલેશી કબજ થાઈ પડેઆને લીધે શેઠ નસરવાનજીથી કશો ચોકસ પુરાવો અપાઈ સકાયો નહી, તેથી ખરા હકનુ સાબકું નાંણું ખોહીને સાહમનાં કરજદાર થયા હતા.*

* આ શેઠના સકરમી બેટા શેઠ માણેકજીએ પોતાની હાલત જેમ સારી જોઈ, તેમ બનતી કોશેસથી બાપના દેવાંનો પટાવસ તેમની હઈઆતી બાદ કરી દઈ પાકીજેહ ફરજ બજાવી હતી.

આવા ટુંક હએવાલ ઉપરથી કુદરતના બનાવની ચમતકારીક તાશીર એવી પરખાઈ આવીછે કે જે ગરહસથ અવલમાં ગરીબી હાલતમાંથી નીકલીને એક વાર વેપારી થયા તેજ સખસનો દરજજો એક ઈનસાંનના તોફેલથી હાવી મુશીબતે પોંહતો; અને તેનાં દુખની ગીરેફતારીમાં થોડીક મુદત પસાર કરતાં જારે જીંદેગી ખતંમ થવાનો વખત નજદીક આવેઓ, તારે સાંતપણે સર નમાવીને રોજ ૧૭ મો માંહ ૩ જો શેહનશાહી સાલે ૧૧૮૯ ય૦ એ વરસ ૫૦ ની વએમા બેહસતનસીન થયા.

શેઠ નોશેરવાનજીને તાંહાં અસલ બે દીકરાઓ જનમેલા હતા; જે માહેલા વડા બમનજીતો બાપની હઈઆતી અસતાંજ નાંહાંની ઊમરમાં ગુજરી ગયા; અને એક દીકરો તેવન રાખી ગએલા જે જાણવામા આવેઆચ, તેનાની જીંદેગીના હએવાલ તરફ રજુ થવા ચાહીએછે.

શેઠ માણેકજી નોશેરવાનજી પીટીટ.

આ શેઠ, આપણી, ટાપુ ખાતે, રોજ ૨૨મો માંહ ૧૧મો શેહણશાહી, શાલે, ૧૧૭૨ ય૦ એ જનમ પાંમેઆ હતા. બાપના લાડમા સંતોશથી ઉધરીને તે વખતની રીત પરમાંણે થોડીક વીદેઆ જે હાંશેલ કરતા હતા, તેટલાં તેમને માથેનુ છતર એકાએક ઉઠી ગયા ને લીધે બાલ વએમાં પોતાનો સંશાર ચલાવતાં થોડીક મુશીબત તો અલબતાં ખમવી પડીજ હશે; પંણ શારાં ભાએગે મરહુમ શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈની વડી દીકરી સંગાથે, એવણની શગાઇ જે સંધાએલી હતી, તેથી તેમના આશરાએ તેનાને જાહાજું દુખ. શેહન થવા દીધુંજ નહીં.

મરહુમ શેઠ નોશરવાંનજી જે જે વાંહાંણોનુ દુબાસપણું કરતા હતા, તે માહેલાં એક બારકરાનો કપતાંન, વાહભીઓ ઉપર ચહડાઇ લઈ જનારી અંગરેજી મંનવારોના કાફલાની સંગાથે ચોખાનો જડો ભરીને મરાકત તરફ વેચવા જવાની ધારણાથી અતરે આવીને, પોતીકા વીશવાશુ દુબાસની શોધ કરતો હતો; પણ આ શેઠ માણેકજીથી તેને હેવું માલુમ પડઉં કે, તે શાહેબતો થોડાજ દાહાડા થયા ગુજરી ગયાછે; જે વાત તે કપતાંને જાણતાં વાર ઘણી દલગીરી ઉપજાવી, અને તેનાને બદલે આ શેઠને પોતાની સંગાથે માલ વેચવા કાજે જારે જવા કહેઉં, તારે તેનાએ પોતીકા શશરા શેઠ જીજીબાઈની આગનેઆં મેલવીને શાલે ૧૧૮૯ માં પેહલવેહલા અરબસતાંનની શફરે તેવણ શીધારેઆ; જાંહાં ચોખાનો જથો જડતે નફે વેચાયાથી તેજ વાંહાણની શાથે થોડા મહીનામાં મુંબઇ તરફ પાછા ફરી આવીને કપતાંન પાશેથી મલેલી હકશાઇનો રૂડો ઉપીઓગ કરતા રહેઆ; અને તે પછે જલ અથવા થલ મારગની કોઇબી મુશાફરીએ આ શાહેબને કેડેબી ...વા દીધાવના તેમનાં શશરાએ તેજ શાલથી પોતાની પક્ષમાં રાખીને મો૦ સો...મલકમની આફીશ ખાતે એક શીખાઉ દાખલ લાવી બેસાડેઆ હતા;

જે વાતની શાખેતી હમો ધારીએચ કે આપણી ટાપુ ખાતે વખનાતા બુજોરગ અકાબર શેઠ ફરાંમજી નોશેરવાંનજી પટેલ શારી પએ આપી શખશે; કેમકે તે શહેબખી એમની સંગાથે તેજ ટાંકણે તાંહાં ચાકરી કરતા હતા.

બાલ અવરાથામા રગડાયા પછે મોટા થાઈને શરીમંતની સંફમાં બીરાજવાનુ આ શેઠીઆએ પોતે તો શું, પણ બીજા કોઈએબી કબુ વીચારેઊં નહીંજ હશે; પણ કુદરતની અપાર બખશેસ તેહવીજ ઉતરવાની શરજતે હેવી અગંમ ચેતી દેખાડી હતી કે, જારથી તેવણ ઉપલી આફીશમાં પેહલવેહલા શીખવા બેઠા તારથીજ હરેક કાંમકાજમા રગડાવવા થકી પોતાની ઉલ્લટ વધારો દેખાડવા લાગા; અને નહીં બનતું કાંમબી બજાવવાનો અભેઆશ મેલવવામા કશી કોતાઈ ન શખેઆ ઉપરથી, પોતાને માટે દરવીઅના દરવાજા ખોલ્લા થવા સંબંધી શરાશની શાહેતાએ જોકે આગાહી તો દીધી, પંણ તેની ભીતરમાં પેશવા થકી માંતરે અજવાલું મલવાની જે ખોટી હતી, તે માટે જારે ઘણી કોશેશ કીધી તારે ભાએગનાં જોગથી તેમાં શંઘલીવાતે તેવંન ફલદરૂપ થયા, અને ઉપલી આફીશમાં પાંચ વરશ ગુજારેઆ પછે ય૦ ૧૧૯૪ ના શાલમાં જારે મી૦ દાએરંમ કેઆરટરની કુંપનીને નાંમની અંગરેજી પેહડી પેહલ વેહલી અતરે ચાલુ થાઈ, તારે તેની દલાલીનુ કાંમ શેઠ જીજીભાઈ પાશે આવેઆ ઉપરથી તેનો વહીવટ ચલાવવા માટે આ શેઠને તે જગોએ ગોઠવી બેશાડેઆ હતા; અને તે દાહાડાથી તેવન પરખેઆત થતા રહીને થોડીજ મુદતમાં દેશીઓ તથા યુરોપીઅનોની સંફમાં બીરાજીને શારૂં માન મેલવવા લાગા, એટલુંજ નહીં પંણ ચપલ બુધીના બલથી ઘણાએક દેશી ગરહશથોનાં કાંમ કાજની આગેવાણી કરવાંમાં સરવેથી પેહલા આગલ પડવા, તથા તેઓનાં ઘણાક બીકટ ગુચવાટાઓ શેહલ રીતની તદબીરથી શફાઈ કરી આપવામાં આ શાહેબે જે જસ મેલવેઓછે, તેની યાદગારી હજી તક તેમા ઇલાકો શખનારાઓ હરગેજ ભુલેલા જણાતા નથી.

ઈરાંન દેશથી વાખાના મારેલા આવી પડેલા ગરીબ જરથોશતીઓના સંભાલ શારૂં ધરંમ ખાતાંની જે શભા અતરે હુભી થાએલીછે, તેમાં આ માંનવંતા શેઠ માંણેકજી પણ એક મેહરબાંણી ભરેઆ મીજલશી, અને તેના શરનસીન તરીકે શદા લાગુ રહીને તેઓ માટેનાં શારા બંદોબશત કરતા હતા અને તે ઉપરાંત એ બીચારાઓ ઉપર જજીઆનો જાલમી કર દર શાલે જે શેતંમ ગુજારતો રહેલોછે; તેનુ નીવારન લાવવા માટે બીજા સભાસદોની સાથે આ શાહેબ ઘટતા ઈલાજો લેવામા સાંમેલ રહીને હુન્નરાતથી ઉભું કીધેલું નાણું અતરેથી તેઓને હશાબે તેહરાંનની દરબાર ખાતે દરશાલે જાથુક મોકલવાની રૂડી ગોઠવંણ બંધ બેશાડવામાં જીંદગી શુધી મુબીઅ હતા.

પારશીઓમાં રેવાજ પાંમેલી આગલી પંચાએતનો અધીકારબી આ શાહેબે થોડાં વરશાવેર શવતંતર પણાથી બજાવેઓ હતો; અને તે નાતાંથી કેટલીકવાર લોકેનાં ઘરગતુ કુથલાનાં કંટાલો ઉપજતા કજીઆઓ પંણ બનતી કોશેશથી સમાંધાંનીની શહે શરંજાંમ પોંહચાડી આપવામાં તે વખતે પરખેઆત થાઈ

પડ્યા હતા. આ બાબદમાં વારસા હીશા, તથા લગણ તલ્લાક સંબંધી એકરા ધારાઓની જારે અતી અગત માલુમ પડી; તારે એજ કોમનાં બીજા અકાબર શાહેબોની શાથે સંપજથી શાંમેલ રહીને નાંમદાર શરકાર પાશેથી શતા ભરેલા કાએદાઓ બંધાવી લેવાના ઉપીઓગી કાંમમાં અનજુમનની તરફથી ઉભીકીધેલી કારોબાર મંડલીએ જે શબ કમેટી બેડવી હતી, તેના પરમુખ પણાનો માન ભરેલો ઓહદો રોજ ૭ મો માહા ૯ મો શેહનશાહી શાલે ૧૨૨૭ ય૦ થી શવાધીનમાં લઈને આ શકરમી શેઠીઆ જે શાચવી બેઠાહતા, તે કાંમ જોકે તેવન ગુજરી ગયા પછે કેટલીક મુદતે પાર પડીને ચાલુ થયું; તો પણ તે વખતે તેનાએ બજાવેલી મંનમાંનતી શેવાની ઉતંમ ઈઆદગારીમા તેનાનુ નેક નાંમ તો બચીત જોડાઈ રહ્યુંછે.

આપણી ટાપુ બાતે રૂઉનો રોજગાર જારે વધતો ચાલેઓ, તારે તેની ગાંસડીઓ ચાંપવાના સ્કુરૂઓની જેમ તંગાસ પડવા લાગી તેમ તેના દરમાં અતીશીઅ વધારો થતો રહેઆથી વેપારીઓ ઘણાજ કંટાલેલા જણાયા; અને તેઓને તેમાં સગવડ તથા કીફાએત કરી આપવાની સોચના રાખીને આ શેઠીઆએ પોતાની સાથે કેટલાક અંગરેજ તથા દેશી વેપારીઓને સાંમેલગીરીમા લઈને "કોલાબા લાંડ" નામની દરીઆ પુરીને તઈઆર કીધેલી જગા પર નવી ઢપના સાંચાઓથી રૂઉની ગાંસડીઓ દાબવા માટેના સ્કુરૂઓ ગોઠવાવી દીધા; જેની સરૂઆત ય૦ શાલ ૧૨૧૩ થી કરીને તે બાબેની આગેવાંણીનુ માનબી ઘણું કરીને તેનાએજ મેલવેઉ હતું.

"ઓરીએનટલ સ્પીનીંગ કુંપની" નામનુ સાંચાથી સુતર વણવાનુ એક કારખાંણુ ૧૨૨૧ થી કેટલાક ભાગીદારોની શસમાં જે ચાલુ થયું તે તારદેવ આગલ હજીતુલીક સારી હાલતમાં નીભી રહેઉછે. એ કારખાનાને હસતીમા આંણનારાબી પેહલવેહલા ગરહસથ એવણ હતા, અને પોતાની આગેવાની હેઠલ તેનો વહીવટ ઘણી સારી તદબીરથી અટોપી રાખીને ભાગીદારોને જે સારા નફો કરી દેખાડઓ, તેના બદલામાં કેહચ કે આ સાહેબ ગુજરેઆ પછે તે વખતના સઘલા ભાગીદારોએ એકમતથી પસાર કીધેલા ઠેડાવ મુજબ તેણાનુ આખા કદનુ એક શુંદર બાહવલું તેઓએ વેલાતથી બનાવવી મંગાવીને તેજ કારખાંણાના મુખરા આગલ રાહદારીઓની સદા નજર પડે તેહવી રીતે તેમના ભલાં કાંમની ઉતમ યાદગારી દેખાડતું મોટા દબદબાથી ગોઠવી રાખેલુંછે.

આ વાત આપણ હંજી ભુલતા નથી કે કેટલાક હલકે વાંગેના મુસલમાંનોએ ય૦ ૧૨૨૦ માં એક નજીવે બાહાંણે પારશીના આખા ટોલા ઉપર વેરભાવીક બલવો ઉઠાવીને કેટલીક જગોએ લુંટફાંટ ચલાવી હતી; તે વખતે એ જહનુની લોકોને જેર કરવા માટે આપણી તરફના પોલીસ ખાતાંનો રાહગાટ અંધેરપણાને લીધે ઘણો નબલો જણાયા ઉપરથી આ હીંમતવાન શેઠીઆએ સાંભલેઆ પરમાણે મરહુમ સર જમશેદજીની સાથે ભેગા રહીને સરકારની મદદ મેલવવામાં સરવેથી પેહલી આગેવાંણી જારે લીધી, તારે તે દુખ ભરેલા બખેડાની સમાધાંની થાઈ; અને તે બાબે એનાએ લીધેલી મેહનતબી રૂડીપેરે

વખનાઇ હતી; એટલુંજ નહીં પણ તેટલા ટુક અરસામાં બાહેરકોટ તરફના કેટલાક અગવડ ભરેલા લતાઓ ઉપર રેહનારા અશકત પારશીઓને બીજા ધરમાતુ સાહેબોની પેરે પરમાણીકપણાથી સઘલી વાતનો આસરો આપતાબી સંભલાયા હતા.

ઉપર જણાવેલાં સાહસીક કામો જોકે આ ટાપુ તરફ બધી વરણના લોકોને માટે તેનાએ બજાવેલાં દેખાયાંછે, પણ તે ઉપરાંત બાહેર દેશાવર ખાતેના જરથોસતીઓની સગવડ સાચવવાનો હેતુ ઇછીને કેટલેક ઠેકાંણેની ઉમેદ બર લાવી આપવામાં ઘણીજ કીરતી ભરેલી આગેવાંણી લેવાથી હરગેજ પછાત રહેઆ નોહતા; અને તે સગવડમાં મુખીએ કરી તેઓને વાસતે એબાદતખાનાં અને કીરીઆ મારગને લગતાં મકાંણો, તથા ગુજરેલાંઓને ઠેકાંણે પાડવા સારૂ આસાએસની છેલી જગેઆ જેને દોખમાં કેહછે તે બંધાવી આપવાના ખરચ તથા મેહનતમાં પોતાની સાથે બીજા હમદીન ભાઇઓને સાંમેલ કરી લેવા સારૂ આ સાહેબે મોટું કાંમ બજાવેલું કેહવાએછે; તે સંબંધી સઘલી વીગતો જો હાથ આવી હોતતો આ નોધમા ખુશી સાથે સમાવી સખતે.

હાવા રૂડા ગુણના બદલામા આ સાહેબને કુદરતથી જે બખશેસ ઉતરેલી હતી, તેમાં આપણી નામદાર સરકાર તરફથી પણ તેમની વરતણુક સારી રીતે પીછાંણીને પરજાનો હક જાલવનારાં શેહર સુધરાઇ ખાતાંમાં સુલેહના અમલદાર, તથા ફોજદારી ઇનસાફ ખાતાંમા તે વખતપર ચાલતી ગરાંડજુરીનો અધીકાર મલીને બે ઓહદાઓ જે સોંફવામાં આવેઆ હતા, તબી તેનાએ ફતેહની જેજેકારી સાથે પાર ઉતારીને રાજ તથા રઇએત તરફથી સારો ચાહા મેલવતા હતા.

આ શેઠીઆએ પોતાનાં રૂડાં ભાએગે ભેગા કીધેલા દરવીઅનો કેટલોક ભાગ સખાવતી સોચનાથી જાહેરના ઉપીયોગ માટે અલાહેદો કાહડી આપેઓચ તેની વીગત સોધ કરતાં હમારે હાથ જેટલી આવી તેટલીની એક યાદી આ નોંધમાં દાખલ કરવાની વાંચનારા સાહેબો પાશે રજા માંગીએછે.

નીચે જણાવેલી ટીપ ઘણા પાછલા વખતની સખાવત સંબંધી માલુમ પડેછે, પણ આ સાહેબના સખીતબેહ ભરેઆ દીલગુરદા ઉપર નેધા પોંહચાડતાં તેની આગમજ તથા તારપછેનાં વરશોની વચે બીજી ઘણીક રકમો જે નવાજેસ થાએલી સંભલાઇચિ તે વીશે હેવું કેહવાયુંછે કે તે વાતમાં કુદરતથી સરજાએલી ફરજ સહમજીને હાથનુ કીધેલું હઇડાંમાંજ સમાવી રાખેઆ ઉપરાંત કોઇને જણાવવાનુ આ સાહેબ મુનાશેબ સહમજતા નોહતા; માટે તેટલી રકમોને તેની ગેરહાજરીમાં રેહવા દીધા શેવાએ બીજો કશો એલાજ જોતા નથી.

૧૨૨૦ મા, આ સાહેબના મોહરદાર, શેઠાંણી હમાંબાઇ ગુજરી ગયાં તારે જરથોસતી ટોલાને લગતાં કેટલાંક ધરમનીમના કાંમોની મદદ માટે રૂપીઆ તરીસ હજારની એક થાપણ અલાહેધી કાહડીને પોતાની પાશે જે રાખી હતી; તેની ઉપજમાંથી જોઇતો ખરચ ઘણુક સુધી જાયુક કીધા પછે જારે તેનો હીસાબ પા-

છલથી ઉપજાવેઓ તારે કેહચ કે તેની મુબલક આવકમાથી મોકલે હાથે ધરમ ખાતે ખરચ કરતાં અશલ થાપણ સાથે રૂ ૪૪,૦૦૦ જે ભેગા થયા તેમાં આ બેહસતન બાઈના બરખુરદાર બેટાઓ, શેઠ દીનશાજી તથા નોશેરવાંનજીએ બાર હજાર હુંમેરીને કુળ રૂ ૫૬,૦૦૦ ની એક મોટી પુંજી દીપાવી દેખાડી; અને તે રકમને એક મીલકતમાં રોકીને વરશે દાહડે રૂ ૪,૮૦૦ જે ઉપજતા કીધા, તેમાથી જરથોસતી ધરમને લગતો હેઠલ જણાવેઆ મુજબનો ખરચ આ મરહુમ બાઈ સાહેબના પુન સારૂં દર વરશે જાથુક થાતો રેહછે તેની વીગત.

નીરંગદીન બનાવવા ઉપર થાતી કીરીઆ સારૂં	૩૦૦
હમાએસત નાંમની કીરીઆ કરાવવામાં	૨૦૦
પરચુટણ પઢાંમની માટે આપતા કીધેલા	૨૫૦
એજ ટોલાના ગરીબ આંધળા, પાંગળાઓને દર મહીને રૂ ૫૦ સુધી વેંચી આપવા	૬૦૦
લાચાર ઈરાંનીઓની હાલત સુધારવાની થાપણમા દરસાલ તેના વહીવટદારોને પોંહચતા કરવાનાં....	૧૫૦
ભીમજી જીવણજી શંડુલીઆ જે સઘલી વરણના ગરીબોના ભાગેલાં તથા લચકાએલાં હાડ દુરસત કરેછે તે કાંમમાં ઉતેજન આપવાનાં હેતુથી દર વરશે તેને તાંહાં મોકલવાનાં..................	૧૦૦
ગરીબ છોકરીઓ, તથા છોકરાઓને મજહબના ફરમાંન મુજબ સુદરો પેહરાવવા, તથા પરણાવી આપવા ઉપરાંત મરણ પાંમતાંઓને ઠેકાંણે પાડવા, અને હઈઆત રહેલાઓની પરવરેશી કરવામા..............	૧,૫૦૦

આટલાં કારણ માટે દર વરસે જાથુક અપાતા રૂ ૩,૧૦૦ હમો ધારીએચ કે બાકીની રકમો બીજાં કોઈ ઉપીઓગી ધરમમા ખંરચાતી હશે; અથવા અસલ થાપણમાં જો હુંમેરાતી હોએ તો, તેથી કરી આગલ ચાલતાં એ ધરમ ખાતાંની પુંજી ઘણા મજબુત પાયાપર ઉસતાવર રહેલી સહમજીને આ શેઠ પાસેથી અપાએલી અસલ રકમ અતરે જણાવીએછે ૩૦,૦૦૦

૧૨૨૯ મા રોજ ૧૨ મો માંહા ૭ મો શેહણસાહીએ ઈરાંન દેસનાં ગરીબ જરથોસતીઓની હાલત સુધારવાની થાપણને મદદ આપવા માટે રૂ ૭,૦૦૦ ની ટકા પાંચ વાલી નોટો લઈને હેવી સરતથી તેના વહીવટદારોને સપુરદ કીધીચકે, અસલને અણાંમત સાચવી રાખવી, અને તેનુ જે વીઆજ ઉપજે તે દરસાલ ઉપીઓગમાં લેવું. ઉપલી નોટની લાગત રૂ ૭,૨૫૦ ની થાઈછે;

અને તે ઉપરાંત ઇરાન ખાતેના રાજદુઆરી અમલદારોને અગત સર નજરાંણાં મોકલવા માટે થએલાં હુંવરાંણાની ટીપમા રૂ ૧૦૦ ભરેઆ, તે મલીને કુલ રૂપીઆ જે આપેઆછે તેની સંખીઆ ૭,૩૫૦

૧૨૨૮ મા રોજ ૨૬ મો માહ ૫ મો શેહણસાહી; ઇરાંન દેસમાં રેહનારા ગરીબ જરથોસતીઓના છોકરાંઓને પરણાવી આપવાની મદદ માટે ઉપલીજ સરત પરમાણે બખશેલા............. ૨,૦૦૦

૧૨૨૮ મા રોજ ૬ ઠો માહ ૭ મો શેહણસાહીએ વીકટોરીઆ મીઉઝીએમ તથા ગારદનના ફંડમાં આપેલા............... ૧,૦૦૦

કુલે રૂપીઆ ૪૦,૩૫૦

ચાલીસ હજારની જાહેર સખાવત ઉપરાંત કેટલાંએક ગુપત દાંનો જે કોઇને જણાવેઆ વના કીધાં તે સઘલાં પુણનો હમેશેરા સાથે લઇને થોડુંક સુધી અંગરોગની પીડા ભોગવેઆ પછે, આ માનવંતા શેઠ માંણેકજી પીટીટ વરસ ૫૫ ની ઉપર ૯ મહીના અને આઠ દાહાડાની ઊંમરમાં રોજ ૨૯ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૨૮ ય૰ ની રાતરે બારેહકતાલાની જનાબમાં પોતે બજાવેલી ફરજનો હીસાબ આપવા થકી શેઠ દીનસાજી તથા નોશેરવાંનજી જેહવા બે દીપતા દીકરાઓને હીંઆં હસતીમા રાખીને જીંનતવાસ થયા.

આ મરહુમ સાહેબનાં પુન માટે તેમના સપુતો, અને સકરમી સાહેબ જાદાઓએ રૂ ૫૦,૦૦૦ ની એક રકમ પોતાને મલેલા વારસામાથી એલાહેધી કાહાડીને ધરંમ ખાતાંના ઉપલાં પેટાંમા જણાવેલા રૂ ૫૬,૦૦૦ ની પેહલી રકમ અંદર આમેજ કીધા; અને તેની ઉપજમાંથી ઉઠમનાની મીજલસમાં જાહેરાંત કહી સંભલાવેઆ મુજબ દર સાલે ૩,૧૦૦ રૂપીઆ જે ખરચાએછે, તે ઉપરાંત વધતી જતી પુંજીને સારાં કાંમોમા વાપડવાના હેતુથી એક દરેમેહર બંધાવી આપવાનો વીચાર પરથમ કીધો હતો; પણ તે કાંમ માતરે એકજ કોમના ઉપીયોગમાં થાતું જોયા ઉપરથી આગલી ધારણા ફેરવીને સઘલી વરણના લોકોની સગવડ સાચવવા સારૂં બાહેર કોટની માડવી તરફ રેહનારા લોકોમાં જેઓ દરદી હોએ, તેઓની સરીર સાંણુતીને સંભાલવાની શોચનાથી સાલે ૧૨૩૪ માં એક દવાખાનુ હુંઘાડીને સઘલી કીસમનુ અઉશદ તાંહાં જાથુક પોંહચતું પાડઆ ઉપરાંત, એક કાબેલ તબીબને મુસારેદાર થેડવી રાખેઓ; અને તે શીવાએ બીજો ખરચ મલી સાંભલેઆ પરમાંણે દર સાલે રૂ ૫,૦૦૦ નુ પુણ પોતાના મરહુમ મા બાપને એ સાહેબો પુગાડતા રેહછે.

આ શેઠીઆનુ વશીએતનાંમુ જારે માંજી સુપરીમ કોરટમા ધારા પરણાંણે પુરવાર થયું તારે તે વખતે સઘલી મલીને તેમની ૨૪ લાખ રૂપીઆની અસકેઆંમત નોધએલી જે જાંણવામાં આવી હતી, તે ઘણીક મુદત સુધી ખેંચેલી રંજ ભરેલી હેજગારીના પરીણાંમમાં કાંઇજ નહી પણ પોતાની જીંદગીનાં પાછલાં પંદરેક વરસની માંયા પુંજી એખીતી કીધેલી કેહવાઇ; જેમાંથી પોતીકા

વારેશોની વસતીમાં (દાતરાંઓને) રૂ ૨૭,૦૦૦ ઉપરાંત, બેહન તથા ભાંણજાઓ વચે રૂ ૧૨,૦૦૦ વરસા દાખલ અપાવેઆ, અને બાકીનુ દઈવત બેહુ ભાઈઓએ સરખે હીશે વાંટી લેવાનો હોકમ ફરમાંવીને આ દુનીઆંથી જેણાઓ દુરી પકડી ચાલી ગયા, તેનાની જીંદગીનો ટુક હેવાલ અતરે સમાપત થાઇ સખેલો સમજવો.

શેઠ દીનસાજી માંણેકજી પીટીટ.

આપણી આબાદ ટાપુને જેબ આપનારાઓની સંકમાં સચવાએલા બે ભાઇઓ માંહેલા આ વડા શેઠનો જનમ રોજ ૩૦ મો માંહા ૯ મો શેહેનશાહી સાલે ૧૧૯૨ ય૦ એ મુબારક થએલો વીચારવામા આવેછે. આ જવાન શેઠની જીંદગી જોકે સકરમી બાપનાં સારાં સુખમાં સમાઈને ઉછાલો પાંમીછે, તોપણ સનસારની સરજતમાં જારથી લાગુ પડેઆ, તારથી વેપાર વણજની વલાંણમાં ઘણી તરેહની વલગણો જે આડે આવેછે, તેટલું વટીક જોયાવના તો એવણ શેહલ રીતે તેમાંથી કભુ પસાર થયા નહીજ હશે.

બાપની હઈઆતીનાં વખતથીજ પોતાના માંનવંતા ભાઈની સાથે એક સંપી એખલાસમા સાંમેલ રહીને આ સાહેબ વેહવારીક ઉપીયોગ એવીતો ચલાવતા રહેઆ કે, તેના પરતાપથી નાંમદારીએ પોંહચવાની નોબત જાંણેઆ છતાં પોતાનુ છતર માથાં ઉપરે સલાંમત હતું તાંહાં તુલીક તો તેમનીજ તાબેદારીમાં સાબેત કદમપર ઉસતવાર રહીને કુદરતે બખશેલી વફાદારી જે જાલવી બેઠા હતા, તેના રશીલાં ફલ આજે ઘણાંજ સંતોસથી તેવન ચાખતા માલુમ પડેછે.

આવી ચપલ બુધીને લીધે સઘલી કીસમના શોદાગરી, તથા સરાફી કાંમોમાં પરમાંણીક પણાથી આ સાહેબ એવીતો ચાલાકી ચલાવતા દેખાએચ કે, તેના બલથી આપણી ટાપુ બાતે ઘણીક બેંકો, તથા સપીનીંગો, અને વીમાઈ પેહડીઓ વગેરેની બીજી ઘણીક જાહેર મંડલીઓને, વારંમવાર એવનની જરૂર પડેછે, અને તેટલાજ ઉપરથી જણાઈબી આવેછે કે, આ શેઠીઆ કાંઈ થોડાં માંન લાએકના થડતા નથી. "ઓરીએનટલ સ્પીનીંગ કુંપની" નાંમનુ સુતર વણવાનુ એક કારખાંનુ આ શેઠીઆના મરહુમ પીતાએ પરથમ સ્થાપેલું હાલ જે ચાલેછે, તેનીજ પડોસમાં આ સખી નરે સુતર તથા કાપડ વનવાનુ એક બીજું કારખાંનુ ઈ૦ સને ૧૮૬૧ માં કેટલાક ગરહસથોની રાસમાં પોતે આગેવાંન થાઈને જે ચાલુ કીધું, તેનુ નાંમ "માંણેકજી પીટીટ સ્પીનીંગ એંડ વીવીંગ કુ૦" નુ આપેલુંછે જાંહાં શેકડો ગરીબોની જગાડેલી રોજીના રૂડા આશીરવાદ તેવન દરરોજ લેતા જણાએછે.

આપણા શેહર સુધરાઇ બાતાંની દેખરેખ માટે નાંમદાર સરકારે દેશી શેઠીઆઓને જે સુલેહના અમલદારો થેડવેલાછે, તેમાં પણ આ માંનવંતા શેઠની નેમણુક ઘણા વરશોથી થએલીછે પણ તેનો સને માલુમ પડતો નથી.

પરજા ઉપીયોગીના કોઇબી કાંમમાં આ સાહેબની આગેવાંણી સમાએલી હોએ તો પોતીકા અધીકારના હકથી પેટીશેસણ નાંમની ફોજદારી નાંહાંની કોરટમાં કોઈ કોઈ વાર મેજેસટરેટની સાથે બીરાજીને ઇનસાફના કાંમમા જે ચાલાકી દેખાડેચ તે ઘણીજ કીમતી કેહવાએછે.

જમાંણો જેમ પસાર થાતો જાએચ, તેમ તેની સાથે નવી નવી સખાવતોનો પરકાસબી પુરૂથવીપર પથરાતો ચાલેછે; માટે તેટલી વાત પરજાને જેવી સંતોસ કારક સહમજાએચ, તેવીજ તે સખી નરોને રાહેત પમાડનારી પણ જણાઇ આવેઆ ઉપરથી આ ઉદાર મનના શેઠીઆની સકમાઇનો દરવીઅ જે સારે મારગે જાહેરાંતમા વપરાયોછે, તેનુ વરણન હીંઆંથી હવે સરૂ કરવાની રજા લઇએછે.

૧૨૨૦ મા, સરવેથી પેહલવેહલી સખાવત પોતાના મેહરબાંન માંતાજી અમાબાઇના પુણ માટે પરથમ મરહુમ શેઠ માણેકજીએ સથાપેલાં ધરમખાતાંની પુંજી વધારવાના હેતુથી કીધી તેમા આપેલા	૬,૦૦૦
૧૨૨૮ મા નેકનામ બાવાજી બેહસતનસીન થયા તારે તેમની નઇઇએતે ધરમખાતે વાપરવાની ધારણાથી તેમની ઉપલી થાપણ મા લાગુ પાડી દીધેલા	૨૫,૦૦૦
૧૨૩૬ મા રોજ ૨૧ મો માહ ૮ મો શેહણસાહીએ છોકરાઓની શેહાદી થઇ તેની મુબાકરબાદીમા મુકતાદ ટાંકણે દેસાવરોખાતેના ગરીબ જરથોસતીઓને વેંહચી આપવાથકી મોકલવા માટે રૂ ૫,૦૦૦ ની સરકારી નોટ પંચાએતની પુંજી રાખનારા સાહેબોને સોંફીને તેના વીઆજનો ઉપીઓગ કરવા તથા મુદલને સંભાલી રાખવાની ફરમાસ જણાવીછે	૫,૦૦૦
૧૨૩૬ મા "નેટીવ જણરલ લાઇબરેરી" ને કેટલીક કેતાબો લઇ આપી તેમા ખરચેલા	૧,૦૦૦
૧૨૩૬ મા મુંબઇની કસરતસાલાને કીધેલી બખશેસ	૫૦૧
૧૨૪૦ મા ઇરાંનમા પડેલા દુકાલની આફત પાંમી આવેલા ગરીબ જરથોસતીઓના આસરા માટે થએલાં હુગરાંણાની ટીપમા પોતીકે નામે રૂ ૧,૦૦૦ તથા શેઠાણી સાકરબાઇને નામે પોતે આપેલા રૂ ૫૦૧ મેલી	૧,૫૦૧
૧૨૪૦ મા સર કાવસજી જાંગીરજી રેડીમણી નાઇટનુ બાહાવલું બનવાવીં મંગાવવા સારૂં થએલાં જાહેર હુધરાણામા ભરી આપેલા.	૫૦૦
૧૨૪૦ મા ચીકલીના દોખમાનો ટાંણો પુરાએલો જોવા સારૂં આ સાહેબ જારે તે તરફ ગયા, તારે તાંહાંથી પાછા ફરતી વખતે વલસાડમા હેઠલ જણાવેલાં કાંમો બનાવી દેવા થકી આપેઆ તેની વીગતઃ—	
દવાખાના કાજે એક મકાંણ પોતીકા નામથી બાંવધા માટે	૪,૦૦૦

પરજાતી પેઆસદીમાએ તેવા બે કુવા બાંધવા સારૂ..	૪૦૦
તાંહાંના પુસતક ખાંનાને બખશેસ કીધેલા........	૫૧
૧૨૪૧ મા રોજ ૧૧ મો માહ ૨ જો શેહનશાહીથી વરસ એક સુધી ઈરાંનથી દુકાલનુ દુખ પાંમી આવેલા ગરીબ જરથોસતીઓની પરવરેશી કરનારા કાહરોબારીઓને દર માશેરૂ ૧૨૫ લેખે તે કારણમા ખરચવા સારૂં આપેઆ કીધા તેની એકંદર સંખીઆ..........................	૧,૫૦૦
૧૨૪૧ મા રોજ ૭ મો માહ ૬ ઠો શેહનશાહીએ આ સાહેબને તાંહાં બીજાં છોકરાંઓની શેહાદી મુબારક થઈ, તેની ખુસાલીમા મુંબઈની બાહેર જુદે જુદે દેસાવરો ખાતે ગરીબ જરથોસતીઓ જે વશેછે તેઓને દર સાલ મુકતાદ ટાંકણે પોંહચતા કરાવાની મકસદથી રૂ ૫,૦૦૦ તથા નારગોલના જરથોસતી બાલકોને માટે જંદ અવસતાની નીસાલ નીભાવી રાખવાના હેતુથી રૂ ૨,૫૦૦ મલી કુલ રૂ ૭,૫૦૦ ની ટકા ૪ વાલી સરકારી નોટો તે કાંમના વહીવટદારોને સવાધીન આપીને એવી ફરમાસ કીધીછે કે, તેની ઉપજ માતરે ઉપીયોગમા લેવી, અને મુદલ રકમને સલાંમતી સાથે સાચવી રાખવી.	૭,૫૦૦
૧૨૪૧ મા મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઈની ઈઆદગારીના હુન્નરાંણામા પોતે તથા પરીવારોને નામે ભરી આપેલા	૬૦૦
૧૨૪૨ મા નાસક તથા ખાનદેસ ખાતે રેલથી પાઆમાલી પાંમેલા લોકોને મદદ આપવાના હુન્નરાણાની ટીપમા પોતાને, ધણીઆંનીને તથા દીકરાઓને નામે ભરી આપેલા કુલ......	૬૦૦
૧૨૪૨ મા તારાપોર તરફ દવાખાનુ ચાલુ કરવાના એરાદાથી પરથમ રૂ ૧૦,૦૦૦ ની એક રકમ આપવા ધારી હતી, પણ સાંભલઆ પરમાણે તેમની ગોઠવનને આપણી નામદાર સરકાર એક મલતી નહીં ઉતરેઆને લીધે તે સાબદી રકમ વલસાડખાતે વસનારા ગરીબોના દરદનું નીવારણ કરવા માટે કાંમે લગાડી; જે વીશે તારીખ ૨૯ મી જાંનીવારી ૧૮૭૩ નાં "જાંમે જમશેદ" ઉપરથી જાણવામા આવેછેકે તે ધરમખાતું ગયા અથવાડીઆંથી તાંહાં ચાલું થયુંછે.........	૧૦,૦૦૦
૧૨૪૩ મા રોજ ૧૭ મો માહ ૧૦ો શેહણસાહીએ દાખમાઓની અંદર દર રાતરે દીવાનો ઉજાસ પોંચતો પાડવા માટે મરહુમ શેઠ હીરજીભાઈ વલદે વાછા ગાંધી નામના માનવંતા મોદીએ ગયાં બશો વરસની વાતપર બંધાવેલી સગડી, તેના મુતવલીઓએ ભંજાવીને હાલના વખતને શોભા આપવા લાએકની જે નવી બંધાવી, તેનીજ પડોસમા જરથોસતીઓને એબાદત કરવા માટેનુ એક કોસાદ દીવાનખાનુ આ સખી શેઠે પોતાના મર-	

હુમ પીતાની નઇઅતે બનવાવીને મજહબની કીરીઆ કરાવેઆ પછે પંચને હવાલે શોંફી દીધું તે ઉપર સાંભલેઆ પરમાણે ખરચેલા ૧૮;૦૦૦

૧૨૪૩ મા, દંમન ખાતે તાંહાંના શેઠ માણેકજી હસતકથી ઉભાં થએલાં દવાખાનાની ટીપમાં ભરી આપેલા.......... ૧,૧૫૦

જાહેરમા થએલી સખાવતના રૂ ૮૩,૯૦૩

ની શંખીઆ આ રાખી શેઠ દીનસાહજીના દીલ ગુરદાને મુકાબલે મેલવતાં હમો જો માહભારત કહીએ તો તેની અંદર બીજી તરણ ઘણીથીબી વીશેરા રકમો સમાએલી હોવી જોઈએ; પણ શાંભલેઆ પરમાણે તે શાહેબ પોતીકે હાથે થતી શખાવતને બનતાં શુધી જાહેરમા લાવવાનુ લાએક ગણતા નહી, તેથી આટલીજ બાબદોની શોધ ઉપર સંતોશ પાંમેઆ છઈએ; અને તેમાંબી વખતે કાંઈ વધઘટ જેવું દેખાએ તો તેનો ઓલાશો ખુદ માલેકના મન શીવાએ કોઈને માલુમ પડેજ નહીં.

આ શાહેબે ય૦ ૧૨૪૧ની શાલમા કીધેલાં છોકરાંઓના લગણ ટાંકણે તેવણને મોકલે હાથે જે ખરચ થયો, તેમા એકજ વાતની ઉતમ ઈઆદગારી હેવીતો જેબ આપતી માલુમ પડી હતી કે, ઈરાંન તરફથી દુકાલની પીડા ભોગવીને આવી પડલા સેંકડો ગરીબ જરથોશતીઓને ધરમશાલામાથી આંમની બસોની અંદર બેશાડાવીને વાલકેશવર ખાતે પોતાના દરીઆઈ મેહલમા જીઆફત માટે બોલાવેઆ હતા; અને જેવી તરદુદથી બીજા માલેતાજારોની મદારત કીધામા આવી, તેજ મુંઆફેકની માહવજત શાથે તે ગરીબ હમજાતીઓની હજુરમા પોતે હાજર રહી તેઓને સંતોશેઆ એટલુંજ નહીં પણ ખુરશીએ બેશાડીને મેજ ઉપર મુકાવેલાં મીથાઈ તથા મેવા શાથે અનેક તરેહના સુતરાં ભોજણથી દરએકને તરૂપત કીધા હતા; અને તેટલા વખત શુધી તેમની સંગાથે બીજા સરીમંત શેઠીઆઓમા તેમના ભાઈ નશરવાંનજી, શેઠ બેરાંમજી જીજીભાઈ, વાડીઆજી શાહેબ અરદેશર હોરમજજી બમનજી, તથા શેઠ મનચેરજી હોરમજજી કાંમાંજી, અને તે ઉપરાંત બીજા ઘણાક ગરહશથોએ આ નવા મેહમાણોની જેહલબમા ખડેપગે ઉભા રહીને ઉદાર મનની મેહરબાંણીથી તેઓની ઈચ્છા પુરી પાડી હતી. બીચારા દુર દરાજથી તરતના આવેલા અંજાંણેઆ હોવાને લીધે ઉપલા શાહેબોને તેઓ તદન પીછાંણતા નોહતા, તેથી તેઓની ઓલખાંણ આગા અરદેશર મેહરબાંણ નામના ઈરાંની ગરહશથે સઘલા મેહમાંણો વચે કરાવી હતી; અને તે દુખીઆરાઓને હાવી બીન ધારેલી હોરમત તેઓના આખા જનમારામાં મલી હોએ તો આ પેહલવેહલીજ મદારતથી જે હાંશેલ થઈ, તેના બદલામા હજાર દરહજાર તરેહની સોકર ગુજારીને આ મેજબાંણ તથા તેમની સંગાથે હાજર રહેલા શેઠીઆઓના હકમા અંતકરણના આશીરવાદ દેતા જેવી જાહોજલાલીથી જમવા ગયા, તેવીજ ઉલટ ભરેઆં ખુશી દીલથી પોતપોતાને મકાંણે પાછા ફરેઆ હતા. આ વાતમા શેઠ દીનસાજીએ ચંદરોકાલ શુધીની ખરેખરી નેકનામી જે હાંશેલ કીધી, તે તેઓથી કદાપી કોક સંજોગે ફરાંમોશ થવાએ,

તોપણ તે બાબેની કીરતી ભરેલી નોંધ આ શફા ઉપરતો શદા શચવાઈજ રેહશે; અને તે ઉપરાંત બીજાં અગનીત ઉપીઓગી કાંમો જે તેનાએ ધારેલાં હોએ, તે સંમપુરણ રીતે પારપડવા માટે પરજા તરફથી પરમેશાવરની પ્રારથના થવી-જોઈએચ કે, તેમની જીંદગીને સરવે પાંતીના શુખ શાથે લાંમબી મુદત શુધી તે બાવંદ સંભાલી રાખે.

શેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટીટ.

મરહુમ શેઠ માણેકજીના આ બરખુરદાર બીજા બેટા, કેહચકે રોજ ૯ મો માહ ૬ ઠો શેહણસાહી સાલે ૧૧૯૬ યઝ૦ ને મુબારક ફાલે જનમ પાંમેઆ હતા. વડા ભાઈનીજ પેઠે એવનની જીંદગીબી બારેહકતાલાએ સુખવાસી હાલતમા બખશેલીછે; અને તેવીજ રીતે ઉધરેઆ છતાં સરવે સાથે બચગીના વખતથી હેવાતો પલોટાઈ રહેઆ હતા કે, તેટલી અશીલાઈની બરકત મલેઆને લીધે મોટા થઈને સણસારી વહીવટમા પડેઆ તારથીજ મેહરબાણ દીલની મીલનસારી પોતાની પાશે જે જાલવી રાખેલી સંભલાતી આવેચ, તેની વખાણ ગરીબો તથા તવંગરો વચે એક સરખી રીતે થતી રહેઆ ઉપરથી હેવું સમજાએચકે, સકરમીના સારા ગુણો જાંણે જનમતીવેલાજ પોતાની સાથે એવન લેતા આવેઆ હેવી સાહદત મલેછે.

શેઠ દીનસાજીના હએવાલમા જેમ જણાવેઊંચ તેમ આ શેઠ પોતીકા પરમ કીરપાલુ પીતાંની હઈઆતીમાજ તેવનના કાંમકાજ બાબે વડા ભાઈની સાથે સારા એખલાસથી ભેલાઈ રહીને પુરતી રીતે મદદ કરતા હતા; અને તેનાજ તોફેલથી હાલની આપણી વસતી અંદર એક લાએકીવાલા લબેસરી શેઠીઆ તરીકે પરબેઆત થએલા જણાએછે.

સખાવતના બાબમા આ શેઠીઆએબી બનતી કોશેસથી જેટલો હાથ લમબાવેલો કેહવાએછે, તેટલો તેનો ચોકસ હએવાલ જાણવા બાબે આ નોધ લેણારની શોધ નીસફલ ગયા છતાં જાહેરમા આવી ચુકેલી વાતને સંતોસથી હીંઆં દાખલ કરીએચ, તોપણ તેમના દીલ ગુરદાનુ વજણ તપાસતાં તેમા બીજા બે ભાગતો બચીતકરી આંમેજ થવાજ જોઈએ.

૧૨૨૦ મા પોતાના મરહુમ માતાજી અમાબાઈના પુણ સારૂ શેઠ માણેકજીએ પરથમ સથાપેલાં ધરમખાતાંની પુંજી વધારવાની શાચનાથી જે આપેઆ તેની સંખીઆ	૬,૦૦૦
૧૨૨૮ મા પોતાના બાવા બેહસતનસીન થયા તારે તેમની નઈએતે ધરમખાતે વાપરવાની ધારણાથી તેમની ઉપલી થાપણમા ઉમેરેલા	૨૫,૦૦૦
૧૨૩૩ મા રોજ ૨૯ મો માહ ૮ મો શેહણસાહીએ. પોતાના દીકરા જમશેદજીને સુદરો પેહરાવેઓ તેની ખુસાલીમા ઈરાંત	

બીશાની ખાનદાનની વંશાવલી.

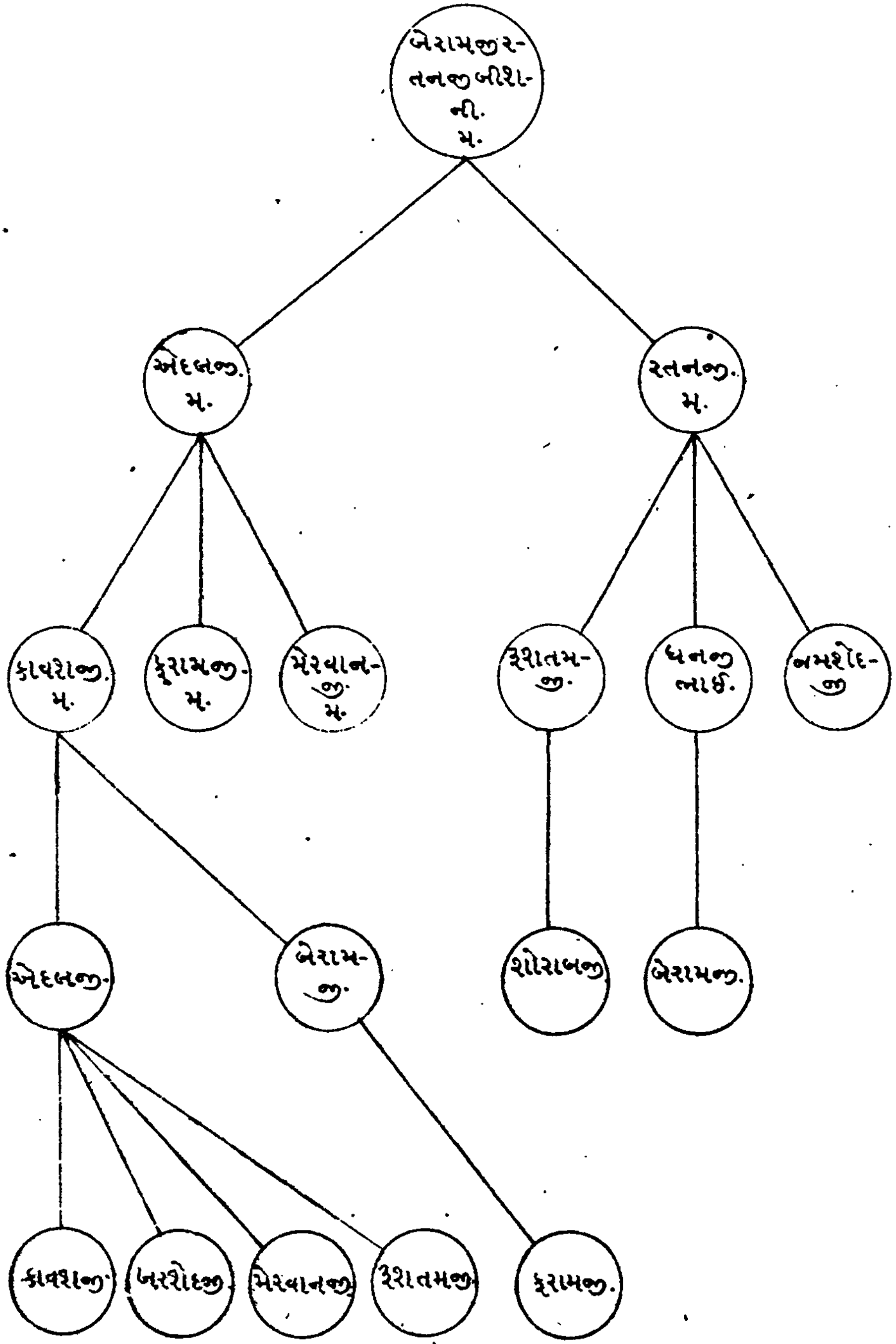

દેસના ગરીબ જરથોસતીઓની હાલત સુધારનારી મંડલીને રૂ ૨૫૦૦૦ જે શોંફેઆ, તે બાબે હેવી સરત જણાવીચકે તેની ઉપજ તાંહાંની બોરદીંગ સ્કુલના ખરચ સારૂં જાથુક આપવી અને મુદલને સાચવી રાખવા	૨૫,૦૦૦
૧૨૪૦ મા ઇરાંનખાતે પડેલા ગજબનાક દુકાલની આફત ખમનારા ગરીબ જરથોસતીઓની મદદ માટે થએલાં હુંધરાણાની ટીપમા ભરી આપેલાં	૧,૦૦૦
૧૨૪૧ મા રોજ ૧૧ મો માહ ૨ જો શેહેણુસાહીથી વરસ એક સુધી હીંઆં આવી પડેલા ગરીબ ઇરાંનીઓની પરવરેશી કરવાના હેતુથી તેના વહીવટદારોને દર માશે રૂ ૧૨૫ લેખે જે આપતા કીધા હતા તેની સંખીઆ	૧,૫૦૦
૧૨૪૧ મા મરહુમ શેઠ રૂસતમજી જમશેદજી જીજીભાઇની ઇઆ-દગારી રાખવા માટે થએલાં હુંધરાંણાની ટીપમા ભરી આપેલા.	૬૦૦

આ શેઠની જાહેર સખાવત જે જણાઇચિ, તેની સંખીઆનો સરવાલો રૂ ૫૯,૧૦૦ નોજ હીંઆં લેવાઇ શકાયોછે, પણ તેનાની પાબ્દેદારી સાથે હઇઆતીને બારે હકતાલા બરકરાર રાખતાં તુલીક ઉપલી સંખીઆમા વીશેસ વધારો થતો રેહશે તો તેટલી નેકનામીનો વીશેસ આવાજ સારી કીરતી પાંમશે; અને તેવો રૂડો દાહડો જોવા તથા જાણવાની આશેઆથી આ કુટંબીઓની હકાએતને હવે હીંઆં અટકાવીએછે.

બીસની ખાંનદાનનું બયાંન.

શુરત શેહરની શલતનતને શવાધીનના નાહનપરાંમા રેહનારા ઉપલી અટકવાલા શેઠ બેરાંમજી રતનજીને તાંહાં બે બેટાઓ જે હતા, તેમા વડા એદલજી ય૦ ૧૧૩૮ મા, અને નાંધલા રતનજી ય૦ ૧૧૪૮ના શેહેણુશાહી બારમા મહીનાની પાછલ આવતા ગાથા ઘહંબારને પાંચમે દાહડે જનમ પાંમેલા જાંણવામા આવેઆછે.

ગરીબી હાલતને લીધે આ બેહુ ભાઇઓ શાથે અથવા એકેકની પછે મુંબઇ આવેઆં વીશેની વાત જોકે તેહકીકથઇ શખતી નથી, તોપણ આટલુંતો ચોકશ કેહવાયુંચ કે વડા શેઠ એદલજીએ જારે ય૦ ૧૧૫૪મા હીંઆંની ભેટ પેહલવેહલી લીધી તારે ૧૬ વરશાની વએના તેવણ હતા.

ઉપર જણાવેઆ જેટલી ઊંમર વાલાઓ હવડાં ઘણુકરીને વીદેઆ અભીઆશ ઊપર પોતાના મનને રોકતા રેહછે, પણ આગલા વખતમા તેટલા જવાંણીઆઓ આવી પડેલા સંણુશારનું સંકટ દુર કરવાની શોચનાથી હરકોઇ ધંધામા ધેઆણ લગાડી રોજી શોધવા શારૂં છેક દુર દરાજ દેશાવેરથી કુટંબ પરીવારોમા મેલવાતો પેઆર તજીને જેઓ હીંઆં આવી વશેઆચ, તેહવા વર-ગમા આ શેઠ એદલજી બીરાનીબી દાખલ થએલા માલુમ પડેઆછે.

ખીરાનીના આ બેહુ બેટાઓ મુંબઈ આવીને કહેઆ ધંધામા મસગુલ રહેઆ, તે વાત જાહેરની જાંણમા સચવાએલી નથી; પણ પેહલાંતો તેઓ હીંઆંજ રહીને વેપારીના વરગમા રફતેરફતે પરખેઆત થયા હતા. આ માહેલા નાધલા ભાઇઓ કલકતા, ચીન, બરમા, તથા મલાઈ કોસતાઓની મુસાફરી કરતાં તે તરફના વેપારમા ઘણા વરશો ગુજારેઆં, અને તે પછે છેલ્લું મથક કલકતાનુ પસંદ કરી તેવણ તાંહાંના જાથુક રેહવાશી થઈ પડેઆ હતા.

આ સાહેબો, ઉપર જણાવેઆ મુજબની અશલી અટક ઉપરાંત "કાપીસ ખાઉ"ના એલકાબથી જે ઓલખાતા રહેઆચં, તે બાબેની શોધ કરતાં હેવું સાંભલવામાં આવેછે કે શેઠ એદલજી ઉપર કોઇ માંગનારે અતરેની કોરટમાં ફરીઆદી માંદીને પકડવા સારૂં "રીટ આવ કેઆપીએસ" નામનુ હોકમનાંમુ મેલવેઉં; પણ કેહચ કે તેવણ એટલાતો હીંમતવાન હતા કે તેને કશી રીતે ગણકાવેઆવણા ઘણી મુદત સુધી જાહેરમા ફરતા રહી માગનારને હીકમતથી જે હંફાવેઆ કીધો, તે ઉપરથી ગાંમમા અચરતી સાથે હેવી વાતો ફેલાઈ કે આ પારશી જબરો કે કેઆપીએસનેબી ખાઈ ગયો; અને તેમ બોલતાં ઉચ્ચાર બદલાઇને "કાપીસ ખાઉ" જે કેહવાતા રહેઆ તે અટકબી તેમના પરીવારોમા સાધારણ કેહવાતીછે, પણ લખેઆમાતો બીસનીજ લેવાતી માલુમ પડેછે.

આ બેહુ ભાઈઓ જારે સુખવાશી હાલતે પોંહતા, તારે પોતાની જનમ ભુમીના નાહનપરાંમા અગત જણાયા ઉપરથી તેઓએ નીમોનીમ પઇસા કાહડીને આતસ આદરાંનનો એક પવીતર કેબલો બનવાવા માંડેઓ; અને તેનુ બાંધકાંમ સમાપત થઇ રહેઆ પછે મજહબને મલતા કીરીઆ સાથે ય० ૧૨૦૭ ના શેહનશાહી તીર મહીનાને સરોસ રોજે આદરાંન સાહેબને તખતનસીન કરાવી તાંહાંની જરથોસતી અનજુમનની સગવડ સાચવી લીધાથી તેટલી કીરતી તેઓના નામ સાથે તાંહાં જાથુક જોડાઇ રહેલીછે.*

---

* એ ધરમના મકાંનનો જોઇતો ખરચ, બેહુ ભાઇઓ પોતાની હઈઆતી સુધી જેમ નીમોનીમ પોંચતો પાડતા હતા તેવોજ રવઇઓ તેઓના પરીવારો તરફથીબી ઘણું સુધી ચાલુ રહેઓ હતો; પણ આટલી વાત નોંધી લેતાં દલગીરી ઉપજેછે કે શેઠ રતનજીના તરણે સાહેબજાદાઓ પાશેથી દઈવત ઓહવાઈ ગયાને લીધે, ઉપલાં ધરમી કાંમમા તેઓ સાંમેલ રહી ન શખેઆથી શેઠ એદલજીના બે નબીરાઓ નામે એદલજી તથા બેરાંમજી ઉપર તે પાક મકાણને સંભાલવાનો બધો બોજો જે પડેઓછે, તેને ય० ૧૨૩૯ ના શાળથી તે સાહેબો નીભાવતા રહીને પોતીકા વડવાઓના પુનને સાચવી લેતા જણાએછે. એ મકાણના સંભાલપણાનો પુખત બંદોબસત આ સકરમી સાહેબોએ જો આગમજથી કરી શખેઆ હશે તો ઘણુ નેકછે, નહીતર તેઓને એટલીજ એલતેમાસ કરીએચ કે, તે કેબલાના ખરચ સારૂં પુરતી ઉપજ થાએ તેટલી એક થાપણ પોતાના સારા વખતમા અલાહેધી કાહડીને તરસટ પણામા શોંફશે તો, તેથી તેઓની કીરતીબી વડવાઓના નામ સાથે જોડાઈ રેહશે.

નો० લે०

શેઠ એદલજી તથા રતનજીએ પોતપોતાનો રોજગાર નોખો ચલાવીને એકેકથી સરસ રીતે સવતંતર પણું એવું તો સાચવેલું સંભલાયુંચ કે, હરેક બાબદમા ભલા ધનેતરોનીબી રાખરખાવત અથવા ખરખુસાંમદ નહીં કરતાં વાજબી વીચારથી તેઓ હરગેજ વેગલા જતા નોહતા. આટલી ઈઆદગારી રાખી જણારા આ બેહુ ભાઇઓ જેમ એક બીજાની પુઠે જનમ પાંમીને દુણીઆંની હસતીમા આવેઆ હતા, તેમ એકેકની પછે જીંદગીને જે ખતમ કરી ગયા તેમા વડા ભાઈ રોજ ૫ મો માહ ૧૦ મો શેહનશાહી સાલે ૧૨૦૮ ય૦ એ વરસ ૭૦ ની વએ પુગીને આ ટાપુ ખાતે, અને નાધલા જે કલકતે રેહઠાણ કરી રહેલા હતા તાંહાં રોજ ૧૭ મો માહ ૨ જો શેહનશાહી સાલે ૧૨૨૯ ય૦ એ વરસ ૮૦ ની ઉપર એક મહીનો ને ૧૮ મે દાહાડે મરણ પાંમેઆછે.

શેઠ કાવસજી એદલજી બીસની.

ગંભીર બાપના આ ધવેર બેટાનો જનમ ય૦ ૧૧૭૬ ના સાલમા આપણી ટાપુ ખાતે મુબારક થએલો માલુમ પડેઓછે.

વીશેક વરસની વએ પોંહતા તારે બાપીકા રોજગારની આડત લઈને ય૦ ૧૧૯૬ મા પેહલવેહલા ચીનની સફરે શીધારેલા જે સંભલાયા, તાંહાં ઘણી લાંમબી મુદત તેનાએ ગુજારી હતી. થોડુંક સુધી બાપનાં સંભાલપણામા રહીને, તથા તે પછે પોતાને ખાનગી હસાબે વેપાર વધારી જોકે સારો દરવીઅ ભેગો કરી લીધો, તે છતાં મુંબઈ આવવાપર પોતાના મનને લલચાવેઊંજ નોહતું; પણ એક તરફથી ચીનની સરકારે પરદેશી વેપારીઓ પાશેનુ અફીન લઈ તેઓને કનતાનમાથી કાહાડી મેલેઆ, અને બીજી બોરદુપર તેમના પીતાના મરણની ખબર પોંહતી, તેથી પોતાના વહીવટની સફાઈ કરી લઈ તાંહાંથી તેર વરશે રખસુદ થએલા ય૦ ૧૨૦૯ મા મુંબઇખાતે આવી રેહેઆ; અને તે પછે તાંહાંનો કસદ કોઈવારબી તેનાએ કીધોજ નોહતો.

આ ગરહસથ મુંબઇમા આવેઆ તારે તે વખતે મરણ પાંમતા પારશીઓને માટે એક નવું દોખમું બાંધવાની અગત જણાયા ઉપરથી અનજુમનમા હુશ્રરાંણાની જે ટીપ ફરતી હતી, તે એવણ પાશે જારે ગઈ, તારે તેમાં કાંઈબી ભરેઆવીના તે વખતની પારશી પંચાએતના એકાદા અકાબર આગલ પોતીકા મરહુમ બાપની નઈઅતે દોખમુ પોતે ખુદ ખરચથી બાંધી આપવાની ખાએસ દેખાડી; અને તે બાબે પંચ તરફથી જેવી પરવાંણગી મલી, તેવુંજ તેનુ કાંમ ચાલુ કરીને એક લાખ રૂપીઆના ખરચથી તેને સરંજાંમ પોંહચાડઊ.

જરથોસતી મજહબની ફીરીઆ મુજબ તે પવીતર મકાણને રોજ ૧૨ મો માહ ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૧૩ ય૦ એ, નાહની મોટી અનજુમનની હજુર ઈજાવીને તેઓના વપરાસ સારૂં પંચાએતના સવાધીનમા જે શોંફી આપેલું

તે આ માનવંતા શેઠ કાવસજીની કીરતીના પરકાસ સાથે (પરજાતને પેટથી અવતરેલાં, આપઘાતથી તથા ફાંશીથી મરણ પાંમેલાં રવાંણોને તેમા નહીં નાખવાનો જે બંદો બસત કીધેલો કહેવાએચ તે વતરેગે) સરવેના ઉપીઓગમા આવેછે.

સપુત કેહવાઈ કાવસસાએ, બાપનુ નાંમ ઉગાડેઉં,
લાખ રૂપઈઆ ખરચી, તેમનુ જીંનત રૂહ પુગાડેઉં.
કીરતી રહીછે નેકનાંમીની, ભુલતા નથી કોઈ,
આંણનદ પાંમેચ રવાંણોના, એશી જગેઆ જોઈ.
આરામધાહને માટે જેથી, થયોચ બહુ ઉપકાર,
ખોદા રાખે ખુસબખતીમા, તેમનુ પરીવાર.
જે હોએ જગમા ધરમી, તેથીજ પુણ લેવાએ,
જીંદગી તેની ખતમ થતાં, તે જીવતો કેહવાએ.

શેઠ કાવસજી બીસનીએ આટલાંજ માહ ઉપીઓગી કાંમની સાથે પોતાનુ નામ જોડી રાખતાં જીંદગીનો જારે અંત આવતો જોયો, તારે કુદરતી કાએદા સાંહમે સર નમાવીને રોજ ૧૯ મો માહ ૧૦ મો શેહેણસાહી સાલે ૧૨૨૬ ય૦ એ વરસ પચાસની ઉંમરમા બે બેટાઓને સુખવાસી હાલતમા હઈઆત મેલી તેવણ મીનોઈ જાંહાંન તરફ કુચ કરી ગયાછે.

શેઠ નવરોજજી શોરાબજી ઊમરીગર.

ગંભીર ખવાસના આ ગરહસથ આપણા શેહેરની સભાઓમા સમાએલા શેઠ શોરાબજી સાપુરજી બંગાલીના બુજોરગ બપાવા હતા. આ સાહેબનો જનમ સુરત શેહેરની પડોસમા આવેલાં ઉમરા ગાંમની અંદર ય૦ ૧૧૪૯ મા થયો હતો, અને તેથી કરી તેમના પરીવારોની પીછાંણત પરથમમા મથાલે જણાવેલી ઓલખથી આપણ વચે બોલાતી હતી; પણ પાછળથી ઘણો વખત કલકતા તરફ કાહડવાથી "બંગાલી" ની અટકે તેવણ જે ઓલખાવા લાગા તેજ રીતે તેમના ઉપલા નબીરાને હાલ પરએઆત થએલા આપણ જોઈ સખીએછે.

આ શેઠનુ ખાનદાન કેહચકે ઉમરા મધે નરસંગ પટેલના એલકાબથી ઓલખાતું હતું; અને તે કુટુંબના ઘણાક સખશો આજે ઉંમરા, સુરત, અને મુંબઈમા બીરાજેછે.

શેઠ નવરોજજી જારે સાતેક વરસને સુમારેની વએના બાલક હતા, તારે માબાપની સાથે ય૦ ૧૧૫૬ મા આ ટાપુ ખાતે પેહલવેહલા આવેઆ; જાંહાં તેમનુ પરતીપાલ કરનારાઓ ઘણીજ ગરીબ હાલતમા હોવાથી પોતાના દીકરાને ગુજરાતી પંતુજીની નીસાલે બેસાડેઆ ઉપરાંત તેઓ વધુ કાંઈજ કરી સકતે નહીં, પણ આ શેઠને ઈઆદ રાખવા જોગ બનાવથી અંગરેજી વીદેઆની જે કેલવણી મલી હતી, તે હેવી સનતલેસથી કે, નવરોજજીના માતાએ પોતાના ખાવંદને એક દાહડે કાંઈ નાણું આપી વરસ દાહડાનો અનાજ

ઘેરમા ભરી રાખવા સારૂં ખરીદ કરવા કાજે બજારમા મોકલેઆ, પણ તેવનનો સવભાવ હેવો હતો કે પોતાના ઘેઆંણમા કોઈ વાત આવી જાએ તો તેજ પરમાણે કાંમ બજાવતા હતા; તેથી રૂપીઆ હાથમા આવેઆ તારે મનમા હેવું વમાશેઊં કે છોકરાને અંગરેજી શીખવું. હાવા વીચારથી અનાજ વાલાની દુકાંણે જવાને બદલે પોતીકા આ બાલક દીકરાના પંતુજીની પાથસાલે ગયા, જાંહાંથી શેઠ નવરોજજીને તેડી લઇ અંગરેજ બજારમા કોઇ માસતરની એક નાધલી સ્કુલ હતી તેની સાથે લવાજમાનો બંદોબસત કરી દીકરાને અંગરેજી શીખવા સારૂં તાંહાં બેસાડેઆ, અને પોતાના હાથમા અનાજ લેવા માટેના જે રૂપીઆ હતા, તે પઠણના પેટાંમા માસતરને આગમજથી લાગલા આપી દીધા. ઘેરમા જારે દાખલ થયા તારે ધણીઆંનીએ અનાજ વીશે પુછેઊં, તેનો જવાબ હેવો આલેઓ કે "હું તો છોકરાને અંગરેજી સ્કુલમા બેસાડી "આવેઓ, અને તે રૂપીઆ તો માસતરને આપેઆ." જોકે ગરીબી હાલત પરમાણે હેવી રીતે એકાએક વાપડેલું નાણું અલબતાં તેણીને મુસકેલ સરીખું માલુમ પડેઊં, પણ તેનુ ફલ પાછલથી સારૂંજ જડેઊં; અને તે વીશે આ નવરોજજીના માંએ ઘણી વખતે પોતાના કુટંબમા વાતો પણ કીધી હતી.

આગલા વખત પર કેહચકે થોડાજ પારશીઓ અંગરેજી ભાસા શીખતા હતા, અને જેઓ શીખેઆ તેઓ હરેક રીતે આગલ વધેઆ હતા. આ નવરોજજી શેઠ જારે વીસ વરસની વએના નકી થયા તેટલાં ઈ° સને ૧૮૦૦ ની સાલમા શેઠ હોરમજજી સાપુરજી ડોલાબાઉની સાથે ચીનખાતે મેહતા ગીરીની ચાકરી ઉપર પેહલવેહલા ગયા હતા. આ સાહેબે પોતાની એકાદી સફર આપણા હીંદી ઉમરાવ મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ ભેગા એકજ વાંહાંણની અંદર ઉતારૂ દાખલ કીધેલી કેહવામા આવેછે.

ચીનતરફની થોડીક સફરો કીધા પછે આ શેઠને મરહુમ વાડીઆજી શેઠ હોરમજજી બંમનજીની સાથે પીછાંણ થયાથી એક બીજા વચે આડતનુ અરસપરસ કાંમ થોડુંકશુધી ચલાવતા રેહેઆ. આ શેઠ હેવાતો ગુણવંતા માલુમ પડેઆ કે પોતાની છેલ્લી ઘડી શુધી જેમ તેમના આગલા માલેક ઉપર મમતા દોડાવતા રેહેઆ, તેમજ વાડીઆજી મજકુરને પોતાના મુરબી તરીકે ગણવાનુ હરગેજ ભુલેઆજ નહીં; અને તેવોજ ચાહ તેનાએબી એવણ ઉપર રાખેલો હતો. હાવી પરીતી ભરેલી પાએદારી ઉપરથી શેઠ નવરોજજીને ય°૧૧૭૬ ની સાલમા પરબેઆત થવાની એક સારી જોગવાઇ હેવી મલી કે, મી° ફારબસની કુંપનીના વડા સર ચારલસ ફારબસ બારોનેટે પોતીકી પેહડીના સંબંધમા કલકતા ખાતે મીસીઉઅરસ હટનની કુંપનીને નામે એક પેહડી જે સથાપી હતી, તેમા આ શેઠને એક ભાગીઆ થેડવી દીધા, અને હેવી માહભારત પેહડી અંદર પોતાના ભાગજોગું નાણું આપવાની આ શેઠમા તે વખતે જુરરાત નોહતી, તેથી તે પણ સર ચારલશે તેવનની વટી આપેઊં હતું.

સરવેમા જાંણીતુંછે કે સર ચારલસ ફારબસ આપણા દેશીઓનો એક ખરો બેરખાહ દોસત હતો, જેની ઈઆદગારીમા તેનુ સંગે મરમરનુ બાહાવલું

આપણી ટાઉનહાલ મધે ગોઠવાએલુંછે, તેવીસે કોઈબી સખસ ફરાંમોસતો હસેજ નહીં. એ મરહુમ અંગરેજ ઉમરાવના ગુજરીગયા પછે તેવખતપર અતરે પરગટ થતાં "જગતપરેમી" નામના ચોપાંણીઆં અંદર તેનો બનાવનાર આ શેઠ નવરોજજીનો જે નખીરો થાએચ, તે મી૦ શોરાબજીની કલંમથી ઇ૦ સને ૧૮૫૦ના ફેબરવારીના આંકમા તેની જીંદગીનો હએવાલ જે આપેઆમા આવેઓચ, તેમા આપણા દેશીઓ તરફ તેની બેરખાહી ભરેલી રૂડી વરતણુકનુ વાજેબી વરણન વીસતારી જણાવેલુંછે.

મી૦ હટનની કુંપનીની પેહડી ઘણા વરસ શુધી કલકતામા તેના ભાગીદારોને લાભકારી રીતે ચાલી હતી, અને તેનાજ સંબંધમા આ શેઠ મજકુરે તે તરફ એક દેશી વેપારી તરીકે ઘણું સારૂં માનખી મેલવેલુંહતું.

ય૦ ૧૧૮૯ની સાલમા શેઠ નવરોજજી મુંબઇ ખાતે આવેઆ હતા, પણ થોડાજ મહીના રહેઆ પછે પાછા કલકતે ગયા. તે તરફ જરથોસતીઓની વસતી વીસેસ થતી જોઇને કજા એલાહીથી તેઓ માહેલા મરણપાંમતાંઓને માટે એક દોખમુ બાંધવાનુ શુભકાંમ આ સકરમી શેઠીઆએ સરૂ કીધું; અને તેમા કાંમ લાગે તેવા પથરનો સંગલો સરંજાંમ મુંબઇથી તઇઆર કરાવી મંગાવેઓ હતો. એ દોખમું બંધાઇને તમામ થયું તારે તેના ખરચનો સરવાલો રૂ ૩૫,૦૦૦ નો ગણવામા આવેઓ હતો, અને તે આકેબતની આસાએસનુ પવીતર મકાન જરથોસતી મજહબને લગતી કીરીઆ રોજ ૧૭ મો માહ ૪ થો શેહણસાહી સાલે ૧૧૯૧ ય૦ એ મુંબઇથી બોલાવેલા મોબેદો પાશે કરાવીને પોતીકા હમદીન ભાઇઓની અગત વેલાના ઉપીઓગ માટે જે વાપરતું રાખેલું, તેને આજે ૫૨) વરસ વહી ગયાં, તારનુ તે સારી હાલતપર સચવાઇને હસતીમા આણનારની કીરતીને જેબ આપેછે; એ દોખમાના સંબંધમા એક સગડી પણ તારપછે તેમનાજ કુટંબીઓએ તાંહાં બંધાવી આપેલી હજીસુધી બીરાજેછે.

આ શેઠીઆ ગરીબાઇમાથી નીકલીને તવંગરીના દરજાને પોંહચેઆ, તે છતાં આગલી હાલતની કદરને ઘણી સારી રવેશે પીછાંણતા રહેઆ; અને તે સાથે એક ખરા ધરમાતુ હોવાથી સાહલેસાહી પણ સાચવીને જેમ પોતાની તેમજ પરાઇ કોમના કેટલાક લોકોની બનતી કોશેસથી બરદાસતબી તેવન રૂડી પેરે લેતા હતા.

પોતાની સકમાઇના પઇસામાથી ઉપલાં માહભારત કાંમની કીરતી જાંહાં હાંશેલ કીધી તાંહાં કજા જારે સાહમને આવી પોંહચી, તારે થોડાક કલાક માંદગી ભોગવી ય૦ ૧૧૯૪ ના શેહણસાહી પેહલા ગાથાને રોજે ૪૫ વરસની વએમા ગુજરી ગયા; અને તે વખતે તેમના બે દીકરાઓ નામે દાદાભાઇ તથા સાપુરજી મલી હાજર હતા.

આ મરહુમ શેઠની નેકનાંમીનુ વરણન તેમના મરણની નોધ લેતાં તારીખ ૩૦ મી સપટેમબર ૧૮૨૫ ઇસવીના "બેંગાલ હરકારૂ" નામના અંગરેજી વરતમાન પતર મધે જે દાખલ થયુંચ, તેની સાબદી નકલ એક સાહદત તરીકે નીચે ઉતારી લીધાથી ધારીએચકે તેમના પરીવારોને તેથી સારો સંતોસ પરાપત થશે.

"He was a Parsee Merchant, and one of the first of his nation "that settled in Calcutta. His career in life was fortunate, and he "evinced a peculiar shrewdness of mind and quickness of talent in all "the situations of trust in which he was placed. In Bombay, in Can- "ton, and in Calcutta, he formed friendship with Natives, Chinese, "and Europeans, and was deservedly held in great respect.

"Whatever may be the peculiarities of different forms of religion, "it may be generally remarked that the man who sincerely and "piously observes the ordinances of his faith will be a good member "of Society. Nowrojee was a striking illustration of this fact. He "lived in the most strict observance of the forms of his religion and "most of his leisure was devoted to the sacred offices which are held "in importance by the Parsees. That he spared no expense in his "attention to these matters is best evinced by the very liberal share "he contributed towards the establishment of a burying ground for "his nation in Bengal, a piece of duty which cost him no less than "35,000 Rupees. Pious without cant, liberal without affectation, he had "the dignity and urbanity of the gentleman, and he was no less re- "markable for the generosity of his disposition which procured him the "gratitude of many distressed Christians as well as other objects of "compassion, than he was for those mild and respectful manners "which gained him the esteem of the Mercantile Community of this "place, and his Memory will long be cherished with feelings of un- "mingled regret."

બંગાલી બાબુના વરગમા વખણાઈ ગએલા આ ગરહસથના બે બેટાઓના નામો જે ઉપર જણાવેઆંછે, તે સાહેબો બાપના મરણ પછે મુંબઈમા આવી વશેઆ હતા; અને તે માહેલા નાધલા રોજ ૨૭ મો માહ ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૦૧ ય૦ એ વરસ ૨૪ ની ભરજવાંનીમા સવા વરસને આસરેનુ એક કુધમલ બાલક હસતીમા રાખીને, તથા તેમની પુઠે ઘણેક વરશે તેવનના વડા ભાઈ રોજ ૪ થો માહ ૮ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૨૭ ય૦ એ છપણ વરસની વએ સુખમા ગુજારતાં વગર વારશે મરણ પાંમેઆ પછે, ફકત એકજ નામવર નબીરા શીવાએ તેમની અઓલાદમા બીજો કોઈબી નર વારસ હવે હયાત રહેલો ન હોવાને લીધે તેનાને તાંહાંની વંસાવલી આંગલીપર ગણાએ તેટલી બી જાહેર કરવાનો અટકાવ થઈ પડેઓછે; અને જે નબીરા વીશેનો એસારો જણાવેઓચ તેમની જીંદગીનો હએવાલ એક ભલા મીતરની મેહરબાંણીથી હાથ આવેઓચ તેને ખુશી સાથે નીચે નોધી લઈઓછે.

શેઠ શોરાબજી સાપુરજી બંગાલી.

કેલવણીની અખુટ ખાંણમાથી પરકાશી નીકલેલા આ નામવરનો જનમ રોજ ૧૭ મો માહ ૫ મો શેહણસાહી સાલે ૧૨૦૦ ય૦ એ આપણી ટાપુ ખાતે મુબારક થયલો માલુમ પડેઓછે; પણ સવા વરસની વએ પસાર કરી રહેઆ તેટલાં તેવણ હેવાતો કમ ભાગ્યેગના ગણાયકે, પોતીકા પેઆરા પીતાનુ મરણ નીપજેઆને લીવે તેમનો ખુસનુમા ચેહરો તથા એખલાસ ભરેઓ લાડ ઘડીક જોવા જેટલીબી સખતી પાંમીઆજ નોહતા.

તે વખત પૂર કેહવાએલું બાપ વીનાનુ આ બાલક પોતાની મેહરબાણ મા તથા મરહુમ મામા ફરાંમજી મનચેરજી ગાંમડીઆના સાહેઆ હેઠલ ઉધરીને જેમ મોટું થયું, તેમ સારાં પેઆંણ સાથે હઈડાંની ચોકાશી ચાલુ રાખી, મનની ઉલટથી કેલવણી પાંમવા લાગું.

આ હએવાલની સરૂઆતમા જણાવેલી કેલવણીની અખુટ ખાંણ જે પેહલાં "એડીઉકેસન શોસાઇટી", અને પાછલથી "એલફીનસટન હાઇ સ્કુલ" ને નામે પરએઆત પાંમેલી છે, તે મકતબમા આ સાહેબ કેઆરે દાખલ થયા, અને વીદઆનો ખજાંણો હાંશેલ કરી લઈને તાંહાંથી કહેઆં સાલમા બાહેર પડેઆ, તેટલી ઈઆદી જોકે હાથ આવી નથી, તોપણ અટકલથી ધારી સખાએછે કે ઓછાંમા ઓછાં ૮ અથવા ૧૦ વરસ તાંહાં રોકીને ચાહેલી મુરાદે પોંહતા હશે.

અંગરેજી વીદઆ હાથ કરી લીધાપછે સતર વરસની વએ પર આવેઆ તારે કેહચકે, પેહલવેહલી ચાકરી શેલાન બેંકની સાખા મી૦ જેમીસન હસતક ચાલુ હતી તાંહાં દર મહીને રૂ ૧૫ ના પગારથી મેલવી લીધી, અને તે પછે કમરશીઅલ બેંકમા બુક કીપરના ઓહધાપર જઈ રહેઆ હતા. કેલવણીની ખુબી સાથે નસીબની વલાંણ વલગી રહેઆથી જેમ ચહડતી દસા દેખાવા લાગી, તેમ બે થેકાંણા પસાર કરી ચુકા પછે મરકેણતાઈલ બેંક ખાતે આકાંઉનતંટનો ઓહધો જે હાથ આવેઓ તેબી તેનાએ ઘણી ચાલાકીથી ચલાવેઓ હતો. આ ગરહસથના ગંભીરાઈ ભરેલા સવભાવની સાથે કાંમકાજમા તેનાની કાબેલીએત જારે મી૦ ગરાહાંમ કુંપનીના અંગરેજ ભાગીઆઓએ જોઇ, તારે તે બેંકમાથી તેનાને કાહડી લઈ પોતાની નામીચી પેહડીમા દર માસે રૂ ૫૦૦ નો પગાર આપતો કરી તેઓએ લાવી રાખેઆ, અને માલ વેચવાનુ ખાતું તેવણને સંપુરદ કરી દીધું.

રૂડી ચાલચણથી એકજ થેકાંણે ગોઠવાઈ રેહેતાં રફતે રફતે પગારમા વધારો કરી લીધા પછે, વખત જારે પુર જોરપર પોંહચેઓ, તારે તેજ પેહડીખાતાંના સરીમંત દલાલો શેઠ વરજીવનદાસ તથા નરોતમદાસ માધવદાસની સાથે પંતીઆલાપણામા જોડાઈ રહેલા જાંણવામા આવેઆછે; અને સરૂઆતથી તે અતાર તુલીક સારી મનસની સાચવીને ખરી મેહનતે મેલવેલા પઇસાનો ઉપીયોગબી પરમારથ પણે કરતા કેહવાએછે.

આ ગરહસથે જેમ ગનાન મેલવેઊં તેમ તેનો લાભ જાહેરનેબી ચખા-ડતા રહેઆમા તેનાની કાબેલીએતનુ કઉઅત અતીઅંત પરકાસ પાંમેઊછે. કેહચકે સરવેથી પેહલાં "મુંબઇ સમાચાર" નામના પુરાતમ ગુજરાતી વરૂતમાન પતરનુ લખાંણ કરવા લાગા, અને તેનાજ સંબંધમા રોજ ૭ મે માહ ૪ થે શેહ-સાહી સાલે ૧૨૧૯ ય૦ થી "જગત મીતર" નામનું એક માહવારી ચોપાંણીઊં પરવરતાવા માંડઊં હતું; જે ૧૨૨૦ ની આખેરીસુધી ચલાવેઆ પછે તે કાંમ ઉપલાં યંતરખાંનાને સપુરદ કરી દઇને "જાંમે જમશેદ"ના કરખાનાની કશોતી હાથમા લીધી; અને તાંહાંથી "જગત પરેમી" નામના બીજાં માશીક ચોપાંણી-આંને જનમ આપી પોતાની કમાલીએતને તેમા કસતા રહેઆ.

શેઠ શોરાબજીની સાંમરથી કાંઇ એટલાંથીજ સમપુરણ થાઇ નથી, પણ કેલવણી તથા સુધારાના બીજાં ઘણાંક ખાતાંઓની અંદર ભેલાઇને અસર-કારક લખાંણો જે તેનાએ કીધાંછે તેમાઃ—

ઉપલાં બે ચોપાંણીઆંઓ ઉપરાંત "રાહનુમાએ માજદીઅસની" સભાના* સંબંધમા ઘણાક રીસાલાઓ રચેલાછે. તે લખાણ તરીજું.

જરથોસતીઓના ધરમ પુસતકો, તેઓની ભારા, તથા પુરાતમ પણા વીશે કીધેલું લખાંણ જુદા જુદા ૬ બાબમા જે શીનગારેઊછે તેમાઃ—

જંદ, પેહલવી, પાજંદ અને ફારશી ભારાઓની બાબદમાં.

ધરમ પુસતકો સંબંધી થએલી શોધ વીશે.

ધરમ પુસતકો વીશેની વીશેસ શોધ કરવા, તથા તેઓના જીગરમા ધરમની માહીતી સારી રવેશે પેસાડવા વાસતે કેહવા એલાજો લેવા જોઇએ તે બાબેનું વરણન.

આ લખાંણ શેઠ શોરાબજીએ સાંભલેઆ પરમાણે પંચાત હસતકથી ઇનામના રીશાલા તરીકે કીધું હતું.

પારશીઓના વારસા હીસા, તથા લગન તલાક સંબંધી સંતાવાલાઓએ બાંધેલા ધારાનુ પુસતક અંગરેજી તથા ગુજરાતી ભારાથી છપાવીને ય૦ ૧૨૩૭ ની સાલમા પરસીધ કીધુંછે.

એ ઉપરાંત બીજાં ઘણાક પુસતકો, ચોપાંણીઆંઓ તથા રીશાલાઓ તેનાએ રચેઆ હશે, પણ તેની ચોકસ ટીપ ન મલેઆથી આ હએવાલ હમોને અધુરો લાગેછે. "રાસત ગોફતાર" પતરના એકવાર આ શેઠ અધીપતી, અને પાછલથી તેના માલેકબી તેવણ થયા હતા; પણ તાર પછે વેપાર ખાતાંના આરાબામા પડેઆને લીધે તેમાથી પોતાનો હક તથા ઇલાકો બીલકુલ છોડી દીધો હતો. એવુંબી કેહવામા આવેઊંચ કે પારશીની આગલી પંચાએતની વીરૂધમા આડકાતરાં લખાંણો જારે અતીઅંત થવા લાગાં, તારે આ ગંભીર ગરહસથે તેને દાખલા દલીલોથી દાદરાંડાં કરી તે માનવંતી મંડલીનો સારો બંચાવ કીધો હતો; અને

* એ મંડલીના મીજલશી, મુનશી તથા સરનસીનના ઓહધાઓબી ઘણી ચાલા-કીથી કેટલીક મુદત સુધી તેનાએ ચલાવેઆ હતા. નો૦ લે૦

તે પછે એજ કોમને લગતા સતા ભરેઆ ધારાઓ સરકાર પાશેથી બંધાવી મંગાવનારી માહાભારત સભાના શીકરેતેરી પણાનો ઓહદેઓ આ સકરમી શેઠીઆએ મી૰ નવરોજજી ફરદુનજીની સાંમેલગીરીમા સરૂઆતથી તે (તેમની ગેરહાજરીએ) શેવટ સુધી સચવાઇ રહીને બીન ગરજે મોટી ચંચલાઈ સહીત જે ચલાવેઓાચ, તે વાતને હીંઆં ખુશી દીલથી હમો નોધી રાખીએછે.

શેઠ શોરાબજી બંગાલીને સરાફી કાંમકાજ, તથા કુનેહ કલામા મલેલી સહમજ એટલીતો સરસ વખાણએલી વીચારીએચ કે, જે વખતે સેરસટ્ટાનુ ઘેલાપણું મુંબઈમા ફેલાવા માંડેઊં, તેની સરૂઆત થતાં પેહલાં તરક દોડાવીને તે હીંગામના ગવરનર સર બારટલ ફરીઅર જોગ જે પતર લખેઓ, તેમા સરકારની જાંમીનગીરી વાલી જુની મુંબઈ બેંકને માઠું પરીણામ નીપજવાની ચેતવણી આપી હતી;* તે ઉપર જો કદાપી તે નામવર હાકમે ઘેઆંણ પુગાડી સાહુચેલીના ઉપાએ લીધા હોત.તો, તે બેંકની ખરાબી સાથે તેના ભાગીદારોની પાએમાલી હરગેજ થાત નહીં.

વેપાર વણજની સાથે પરજા ઉપીયોગીના ઘણાક કાંમોની પોતા પાશે અતીસીઅ ધમાલ છતાં, આ શેઠીઆએ તેમાથી કેટલોક અવકાસ મેલવીને કલકતા, દખણ તથા વેલાત† વેરની મુસાફરી જોકે પોતાના શોખ ખાતર કીધી હતી, તોપણ તાંહાંનો અનુભવબી તેનાને ઘણોજ કીંમતી થઈ પડેલો કેહવાયોછે.

આપણી ટાપુ ખાતે ચાલુ થએલી દેશી છોકરીઓની બધી પાઠસાલાઓ જે કેલવણીના બાબમા સ્ત્રી શીખસક વીના આગલ વધી સકતી નોહતી, તે વાત ઉપર આ શેઠીઆએ સાંભલેઆ પરમાણે ખંતીપણાથી સારૂં ઘેઆણ પુગાડીને ગરીબોની કેટલીક છોકરીઓને પોતાની સંભાલમા લાંમબી મુદત સુધી શીખતી રાખી, અથવા તેહવાં કાંમના બીજા આગેવાંણો સાથે ભેગા રહેઆ, તો તેનીઓની હાજરીથી આજે થોડીક સ્કુલોની અંદર તેહવી બાઈઓના હસતકમા શીખવા આવેલી બાલકીઓ આગલની માફક દશેક વરસની ઊંમર થતાં તાંહાંથી હવે ઉઠી જતી માલુમ પડતી નથી; માટે આ સાહશીક શેઠીઆની એ મદદથી પરવરદેગારની પીરોજગરીથી અંતે પાર પડેલી પરજાએ સહમજવી જોઈએ.

શેઠ શોરાબજી વીશે હેવુંબી સાંભલેઊંચ કે, ધરમ સંબંધી કેટલીક કીરીઆ મારગની તેવણને છીટછે, પણ અજમાએસ ઉપરથી તો તે સાહેબ એક ખરા જરથોસતી, અને માનવંતા મજદીઅસની જે માલુમ પડચ, તેની સાબેતી સારૂં આ એકજ દાખલો હીંઆં ટાંકી દેખાડેલો બસ થાશે કે, ખરીસતી ઉપાધીઆ

---

* એજ બાબદમા વેલાત ખાતેની એક અંગરેજી નામીચી પેહડીનો વડો ભાગીઓ જે તે વખતપર પારલામેંટનો મેમબર હતો તેની સાથેબી સંદેસા ચલાવેલા સાંભલેઆ છે. નો૰ લે૰

† ઈંગલાંડની સફરે ૧૮૬૩ ના મેની ૨૪ મી તારીખે ઉપડેલી મેલ બોટ સાથે થલ મારગે શીધારેઆ હતા. નો૰ લે૰

ડાક્ટર મીચલ તથા "બામદાદ"નુ ચોપાંણીઊં બનાવનાર સાથે એવનને જારે તકરારો ચાલી, તારે જરથોસતી ધરમની સચાઈ વીશે તેનાએ સારી રીતે ખોલાશો કરી તેહની જહલેથી સાહમના સખશોની જાંહાંખી પડેલી આંખોને રોસણી દેખાડી હતી; માટે એ બાબે વધારે લમબાંણુ લખવાની કશીબી મેહનત નહીં લેતાં આટલું તો ચોકસ કેહવું જોઇએચ કે, શેઠ શોરાબજી બાતેનમા દીન ચાસીદારી ઉપર જેવા ચુસતછે, તેવા કદાપી જાહેરમા નહીં જણાતા હોએ તો તે બાબે કોઇબી રીતનો વસવાશો અથવા વેહમ વીચારવો જોઇએજ નહીં.

આ મેયાલુ દીલના શેઠ શોરાબજીની વખાણ વીશે બીજું આટલું પણ વધારે બોલાએછે કે, કેલવણીની કદર બુજીને તેની મદદ માટે છુપી રીતે લોકોને ઘણી સારી રકમો આપેછે; એટલુંજ નહીં પણ જેબી કોઈ ગરીબ સખસ તેમની નજરે પડેચ, અથવા તેવા વીશે કોઇથી કાંઈ સાંભલેચ તો તેને પણ બનતી કોશેસ મુજબ સંતોસવાને તેવણ પછાત રેહતા નથી.

આજ કેટલુંક થયું. તેવન જેમ સુલેહના અમલદાર થએલાછે, તેમજ યુનીવરશીટીના ફેલોઅનુ ફતેહ ભરેઊં માનબી પોતાની લાએકાતથી તેનાએ એખતેઆર કીવેલું કેહવાએછે.

શેહર સુધરાઇના સંઘલાં ખાતાંઓમા માજી કમીસનર મી૦ કરાફરડની કારકીરદી ટાંકણે હીસાબોમા જે ઘણોજ ઘુંટાલો થઈ પડ્યો હતો, તે બાબેની પકી શોધ કીધા પછે પરજાનો હક સંભાલવા સારૂં તેઓની તરફથી ધરમના એક વકીલ તરીકે આ શેઠ* આગેવાણ થઈ વગર ધોંધાટે જે ભોપાલાં જાહેરમા આણેઆં હતાં, તેનો ખોલાસા ભરેઓ પુરાવો નહીં આપતાં મી૦ કમીસનર મજકુર આબારીનુ બાંહાંણુ કાહડી જાહેરને ખબર પડવા દીધાવના અંતે મુંબઈ છોડી તતકાલ વેલાત તરફ જતો રહેઓ; તે વાતને, હમો ધારીએચ કે, તેનાજ વખતથી જુલમાત ભરેઆ કેટલાક કરના બોજામા પીલાતી પરજા હજીસુધી ફરાંમોસબી થતીજ નથી.

આલમનાં ઘેઆણુમાથી આટલી વાત તો હજીસુધી ખીસતીબી નહીંજ હશે કે, ઊપલાં ખાતાંઓની તપાસ માટે જે કમીટી નામદાર સરકારે નેમી હતી તેની અંદર આ ગરહસથને પણ તેમની ચાલાકી તથા બાહોશીને લીધે સાંમેલ કીધા હતા; જેઓના રીપોરટ ઉપરથી અંતે બનેઊં એટલુંજ કે, કમીસનરના હાથમાથી બધી સતા જતી રહી; અને નવી ધોરણ મુજબ સરકારી તથા સુલેહના અમલદારો ઉપરાંત પરજા માહેલા કેટલાક ગરહસથોની "ટાંઉનકાંઉનશીલ" તથા કારપોરેસણની સભાએ નવો જનમ લીધો; માટે આ બાબદમા પરજા પક્ષ ખેંચનાર તરીકે આલમે કોઇનોબી ઉપકાર માનવોજ હોએતો, આ

---

* એવનનીજ પેઠે જબરી બાથ લેણારા મી૦ જે. એ. ફારબસ, મેજર બારસ, શેઠ નવરોજજી ફરદુનજી તથા રાવસાહેબ વીશવનાથ નારાયણ મંડલીકબી હતા માટે તે સાહેબોનો ઉપકારબી પરજાએ ભુલવો જોઇએ નહીં. નો૦ લે૦

સકલગુણી શેઠ શોરાબજી બંગાલી શીવાએ બીજા કોઈને હમો જેમ દેખાડતા નથી, તેમ પરજા માહેલા જેઓ સબબસો પોતાના વીચારથી કભુ જોઈ નહી સખતા હોએ તો આ નીચલી કવીતા ઉપર તેઓએ નજર દોડાવીનેઃ—

કરજો હજારોને લખો શેપાસ–કે મલઆ તમોને આ ભલો દોસત ખાસ.
ન લાગતીતી જાંહાં તમને કેથેબી દાદ–તાંહાં લઈ ગયો તમારી આ શેઠ ફરીઆદ.
ધરમની દેખઈતી જાંહાં શોરતી–કરમના હતી તાંહાં ગઈ દોરતી.
જાતે મરદ જે હતો સુરો–તે રાખક્ષી સભાનેબી પડઆ પુરો.
ચતુરોબી હતા બીજા પહરેલા–બીશીઆર કાબેલા બુધી ભરેલા.
તેમાંથીજ નીકલી આ પડઆ બાહેર–ભરમના ભોપાલાં કીધાં જાહેર.
લીધો તેને હીંમતી ફાંડા હાતમા–બાંધેઆ કમીસનરને હરેક વાતમા.
કંટાલી તેઓબી રબસુદ લીધી–હુજત પક્ષ બેંચનારે છોડી દીધી.

સાચાં મનથી બેઠા કરજો, તમો ઈસવરને ઈઆદ,
કે તેજ કીરતાર હરજગોએ, લીએ તેમની દાદ.
બીન ગફલતથી જો લેતા રેહશો, હરદમ તેનુ નામ.
તો કીધીચ જેને નેકી, તેને પોંહચશે તાંહાંથીજ દાંમ.

શેઠ શોરાબજીની જીંદગી જેટલી હવડાં પસાર થઈચ, તેટલીજ બીજી ચાહીએચ કે, બારેહકતાલા તેમને વાસતે સાચવી રાખે; અને અણેક તરેહનાં રૂડાં કાંમોમા જેમ બીન ગરજે તેવન આગેવાંણી લીએછે, તેમ તેનાને તેટલા વખતસુધી જસ જેજેકાર થાએ, એટલુંજ નહીં પણ મરહુમ શેઠ નવરોજજી શોરાબજી ઊમરીગરના નામ લેણા સારૂં તે કીરતારે કારસાજની અપાર બખશેસથી તેમને તાંહાં નર વારેસોની વરધીબી પરકાસ પાંમે; એટલોજ હમારાં અંતકરણનો આશીરવાદ જાહેરમા પોકારી આ હએવાલની સમાપતી હીંઆં લાવીએછે.

થયુંછે પુરૂં આ પુસતક પેહેલું,
તેની પુરે બીજુંબી મલશે વેહેલું.

00046032

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 27 February, 2016